

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK
BIOGRAFISK
LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

FEMTE BIND
Frille – Hanssen

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København.

Papiret er matglittet trykpapir 232
fra De forenede Papirfabrikker A/S.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S,
København 1980.

Printed in Denmark, 1980.

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77402-6 (bind 5 indb.)

ISBN 87-01-77403-4 (bind 5 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr.phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr.phil.h.c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr.phil. Kristian Hvidt
Arkivar, cand.mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr.phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr.med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr.phil. Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Arkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl. a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at untlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefestyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografierne opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstaver kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning. aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed sats**), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringer, idet selve handlingen, dåb/vielse godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte tilfælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi

oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningsprik [•]. I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter, (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grunde ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o. lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Erslew: Almindeligt forfatterlexikon for kongeriget Danmark fra

1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (fot. optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t.16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fot. optryk 1962) 933–1590 – Supplementer i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917. (fot. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. Fortsættelse ved E. Kolding Nielsen under udarbejdelse. For årene 1948–66 og 1970– som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist. t.16.r.II, 1974 1–74; tillæg 185–89. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Danica polyglotta, hvori bl. a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portrætter af det danske kongehus, 1882. Afløses af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset; under udgivelse. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m., udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenvisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den biograferede person, ikke nødvendigvis hvad der

har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedberetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtsammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske

skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
- Ass. – Assistens kirkegård
- b.v. – borgerlig viet
- begr. – begravet
- bibl. – bibliotek
- Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
- Chr. – Christians kirke
- Cit. – Citadelskirken
- Class. – Classenske boligers kirke
- d. – datter
- DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
- F: – forældre
- F.M.1. – fortjenstmedaljen i guld
- F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
- Frbg. – Frederiksberg
- Fr.borg – Frederiksborg
- Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
- Frels. – Frelseres kirke
- Fr. ref. – Fransk reformert kirke
- Fødsst. – Fødselsstiftelsen
- Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
- Helligg. – Helligøjst (Helligånds) kirke
- Helligk. – Hellig kors kirke
- hrd. – herred
- Hv.R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
- Jac. – Jacobs kirke
- Johs. – Johannes kirke
- k. – kirke
- K. – kommandør af Dannebrogordenen
- kat. – katolsk
- kgb. – kirkebog
- Kbh. – København
- kgd. – kirkegård
- Matth. – Matthæus kirke
- Mos. – mosaik trossamfund
- n.å. – næste år
- Naz. – Nazaret kirke
- Nic. – Nicolai kirke
- r. – række
- R. – ridder af Dannebrogordenen
- R.E. – ridder af elefantordenen
- s. – søn
- s.d. – samme dag
- s.å. – samme år
- sg. – sogn
- S.K. – storkors af Dannebrogordenen
- S.Kmd. – storkommandør af Dannebrogordenen
- sst. – samme sted
- t. – tidsskrift
- tid. – tidende

Trin.	– Trinitatis kirke
Tysk ref.	– Tysk reformert kirke
u.v.	– uden vielse
*	– født
†	– død
~	– gift/gift med
1°	– første gang
2°	– anden gang
▪	– henvisning
□	– herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup ['dalarúp], Ballin [ba'li'n].

: efter vokal angiver at den er lang: Haagensen ['há:qønsøn].

' angiver at den foregående lyd har stød: Ledet ['le'dæt], Høm [høm'].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i Hansen ['han'søn], Banke ['ban̥kə], Karstensen ['karstønsøn]
	[a:]	som i Schade ['sja:ðə]
	[a']	som i Mægaard ['ma'gá'r]
	[ai]	som i Heinesen ['hainəsøn]
	[ai']	som i Meinertsen ['mai'nærtсэн]
e-lydene	[e]	som i Linnemann ['lenəman'] (1. stavelse)
	[e:]	som i Hedebo [he:ðəbəl] (1. st.)
	[e']	som i Hee [he']
	[ə]	som i Jensen ['jənsøn] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i Lillelund ['liləlån']
	[i:]	som i Stinus ['sti:nus]
	[i']	som i Friis ['fri:s]
	[ai]	som i Heinesen ['hainəsøn]
	[ai']	som i Meinertsen ['mai'nærtсэн]
o-lydene	[o]	som i Lorentzen ['lo'rən'tsøn]
	[o:]	som i Lohse ['lo:sə]
	[o']	som i Frohn ['fro'n]
u-lydene	[u]	som i Justesen ['justəsøn]
	[u:]	som i Thune ['tu:nə]
	[u']	som i Juul ['ju'l]
	[au]	som i Lauritzen ['lauritsøn]
	[au']	som i Grau ['grau']
y-lydene	[y]	som i Lüttichau ['lytikau]

	[y:]	som i Dynesen ['dy:nəsøn]
	[y']	som i Stürup ['sty'rúp]
æ-lydene	[æ]	som i Bentzen ['bæntsøn], Albertin [albər'tæŋ]
	[æ:]	som i Dræby ['dræ:by'], Aubert [ä'bæ:r]
	[ä]	som i Hernøe ['härnø']
	[æu]	som i Levring ['læureŋ]
ø-lydene	[ø]	som i Tønnenes ['tønəsøn], de Bang [də'ban̥]
	[ø:]	som i Gjødesen ['gø:ðəsøn]
	[ø']	som i Løgstrup ['lø'qstrúp]
	[ö]	som i Høm [høm'], Hørlyck ['hørløk]
	[ö:]	som i van Deurs [fan'dö:rs]
å-lydene	[å]	som i Bomholt ['båmhol't], Lund [lån'], Borup ['bo'rúp], Bording ['bården]
	[å:]	som i Skaaninge ['ská:neŋə], Mogensen ['má:qønsøn]
	[å']	som i Aagaard [å'gá'r]
	[ɔ]	som i Tommerup [tømərúp], Bomholt ['båmhol't] (2. st.), Bournonville [burnøn'vil] (2. st.), von Bruckhofen [føn'brukho:fən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i Hovgaard [hougá'r]
	[ɔu']	som i Schousen ['skəu'søn]
	[ɔi]	som i Højlund ['høilån']
	[ɔi']	som i Ellehøj ['ælhøi']

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen ['siləsøn]. Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Heerup ['he'rúp], Winther ['ven'tər] og Bach ['bak].

r lydskrives som [r], også når lyden er vokalagtig, fx i Anders ['anərs].

Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher ['sjumakər] og Déroches [de'røsj].

„Blødt d” lydskrives [ð] som i Wedersøe ['ve:ðərsøe].

„Blødt g” lydskrives [q] som i Lagermann ['la'qərman].

Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens **ng** eller **n** i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [ban̥].

Den lyd, der svarer til islandsk þ og hyppigst svarer til engelsk **th**, lydskrives [p].

FEMTE BIND
Frille – Hanssen

Frille, Eggert Christiensen, ca. 1400–70, rigsråd, kammermester. * ca. 1400, † 5.2.1470, begr. i Skt. Hans k. i Odense. F: slotsfoged i Ribe Christiern Frellavsen († 1418; ~ 1° med ubekendt) og Erme-gard Eggertsdatter Altena (antagelig † senest 1415). ~ ca. 1431 med Anna Jul (af Sønderjyl-land), † tidligst 1465, d. af borgmester i Flens-borg Iver J. († tidligst 1421) og Bertha Tymmes-datter Limbek († tidligst 1412).

Slægten Frille var før F.s tid slesvigsk lavadel. Faderen tilhørte købstadsadelen, og selv fandt han sin hustru inden for samme klasse – væsentlige træk til forståelse af hans inden for datidens aristokrati meget særprægede skikkelse. 1419 im-matrikuleredes han ved universitetet i Rostock; herfra stammer vel hans sikre sprogfærdighed i tysk og latin. Senest 1424 var han atter hjemme i Ribe, blandt hvis købmænd og kanniker han til-bragte en del af sin ungdom. Ca. 1431 fik han imidlertid et lille fynsk pantelen, Ore gård og birk vest for Bogense. Dette blev udgangspunk-tet for hele hans karriere. Også hans private virksomhed overflyttedes nemlig nu til Fyn. Som yngre søn af en lavadelsmand har han næppe haft meget at begynde med; des mere beundring aftvinger den hensynsløse dygtighed hvormed han i løbet af en snes år gennem talrige småfor-retninger tilkæmpede sig en stor, om end ret spredt godsbesiddelse i det nordlige og vestlige Fyn og dermed en fremtrædende stilling inden for øens mægtige adel. Tidligt kom han også ind i politik; således deltog han i forhandlingerne i Stockholm 1434–35 og stod højt i Erik af Pom-merns gunst; muligvis optog allerede denne ham i rigsrådet. 1438 afbrødes imidlertid fremgangslinien i hans liv for første gang, idet han ved et be-søg hos hertug *Adolf (1401–59) vakte kongens mistro; han beskyldtes for at have talt „paa Kongens og Rigets værste“ og kastedes i fængsel, men løslodes dog hurtigt på foranledning af rigsrådet. Selv påstod han at han kun havde talt med hertug Adolf for at bede om at få sit gods i Slesvig tilbage; hans delagtighed i Eriks påføl-gende afsættelse under Adolfs medvirken gør dog denne forklaring tvivlsom.

Under Christoffer af Bayern voksede F.s indfly-delse hurtigt. Straks efter tronskiftet fik han Hindsgavl m.m. i forlening, 1441 blev han ridder og n.å. nævnes han udtrykkelig som rigsråd; 1445 var han køgemester. Gentagne gange an-vendtes han til forhandlinger med hansestæder-ne, et hverv hvortil hans særlige evner og anlæg måtte gøre ham meget velskikket. – Helt i for-grunden kom han dog først efter Christoffers død, idet han under den påfølgende mellemregering udnævntes til kammermester. I dette embe-de, hvormed han senest fra 1451 forenede befa-

lingen på Kbh.s slot, viste han sig særdeles aktiv. Han var 1449 sammen med Aage Akselsen *Thott Christians Is repræsentant i Norge under forhandlingerne om kongevalget, n.å. deltog han i de vigtige møder i Halmstad og Bergen, og 1452–53 var han atter i Norge. En stor politisk fremtid syntes ham sikker, da hans bane anden gang afbrødes, idet kongen i foråret 1454 „kærligen igen annammede sit Kammermester-dømme“ såvel som Kbh.s slot. Årsagen er unå-ke. At der ikke var tale om egentlig unåde, fremgår dog ikke blot af den ejendommelige for-mel, men navnlig af F.s hele fortsat betroede stil-ling i den følgende tid; hans tilnærmelse til slæg-ten Thott som ca. 1455 førte til datteren Erme-gards ægteskab med Philippus Akselsen *Thott kan heller ikke have stødt kongen hvis forhold til de mægtige brødre dengang endnu var godt. En politisk divergens kan måske have spillet ind; det synes tydeligt at F., der ganske vist tidli-gere havde optrådt med stor bestemthed mod hansestædernes handelskrav, nu ønskede en lempeligere kurs end den, Christian I netop i disse år var inde på. Måske har F. selv ønsket sig fritaget for sit embede for des bedre at kunne samle sig om sine private pengeforretninger og sine fynske godsopkøb; netop fra de følgende år er bevaret mærkelige vidnesbyrd om hvorledes han i kraft af sin likvide kapital, sin sprogfær-dighed og sine gode forbindelser i Holsten, han-sestæderne og Amsterdam kunne virke som en slags bankier for højadelens førende mænd, ja, for kongen med. Han beholdt sin plads i rådet og deltog jævnlige i dets større møder, ligesom hans særlige forudsætninger som diplomat be-nyttedes af og til, således navnlig ved forhand-linger i Lübeck 1462 og ved afslutningen af en traktat med England 1465; til gengæld fik han Ore birk på bestandig gunstigere vilkår; 1466 sikredes lenet endog hans datterbørn på livstid, forudsat at hverken han eller de „førte Avindskjold“ mod riget.

S.å. begynder imidlertid den tredje og alvorligste krise i F.s liv. Efter svigersønnens død 1464 havde han som værge for børnebørnene overtaget styrelsen af Tranekær slot og len; han havde derved på én gang befæstet sin personlige magt-stilling og knyttet sig nøjere end nogen sinde til Akselsønnernes slægtspolitik. Da han i sept. 1466 deltog som dansk udsending i det betyd-ningsfulde møde i Nyköping, pådrog han sig for anden gang beskyldningen for at have talt „paa Kongens værste“. Christian I forlangte som føl-ge heraf Tranekær udleveret uden tilbagebeta-ling af pantesummen, og da F. vægrede sig her-ved fratoges slottet ham med magt maj 1467. Omtrent samtidig sendte Iver Akselsen kongen

Frille, Eggert

sit opsigelsesbrev. F. fulgte ikke dette eksempel og beholdt også foreløbig sine private len og sin plads i rådet; tilliden til ham var dog brudt, og personlige fjender synes at have skubbet til den hældende vogn. Det afgørende brud indtrådte, da den ellers overmåde forsigtige mand i maj 1468 nægtede at medbesegle de landstingsvidnesbyrd om Christian Is regering som denne netop til brug mod Akselsønnerne lod optage. Han stævnedes nu i rette for rigsrådet i Kbh.; men her kom det til et så skarpt sammenstød med kongen at F. måtte flygte ud af landet til Lübeck hvis borgmestre og råd med påfældende iver antog sig hans sag. To gange afviste han et tilbud lejde som utilstrækkeligt betryggende; imidlertid inddroges nu også hans egne forlener og private godsbesiddelser. Maj 1469 lykkedes det omsider stæderne at skaffe ham et tilfredsstillende lejdebrev, og ved forhandlinger i Kbh. aug.–sept. s.å. søgte deres sendebud at mægle, men længe uden held.

Først da ikke blot rigsrådet, men endog dronningen, som i kraft af et vist åndsfrændskab altid synes at have være F. gunstigt stemt, gik i forbøn for ham, tog kongen ham til nåde. Ved det senere fuldbyrdede forlig fik han kun sit private gods, derimod ikke sine forlener og tilbage. Trods ikke få gådefulde punkter i hans historie tør man gå ud fra at han selv ikke har været uden skyld i sin skæbne; skønt ofte særdeles veltalende formår hans selvforvar dog ikke at skjule hans intrigante karakter. Om hans usædvanlige finansielle og politiske dygtighed og i forhold til omgivelserne høje dannelsesstrin kan der ikke være tvivl. I Det kgl. bibliotek findes et plattysk verdenskrønikehåndskrift som har tilhørt ham. Det indeholder en farvelagt våbentegning af Frille-våbnet på forsatsbladet. – Hans arkiv er bevaret gennem svigersønnen Bent Billes arkiv. Det er næst efter Johan Oxes arkiv vort største og mest alsidige adelsarkiv fra 1400-tallet.

Hanserecense, navnlig 2. Abt. VI, Lpz. 1890 214–20. Repertorium diplomaticum III–IV, udg. Kr. Erslev 1906–12; 2. r. I–III VIII–IX, udg. Will. Christensen 1928–39. Missiver fra Chr. Is og Hans's tid I–II, 1912–14. – Danm.s adels årbog IX, 1892 153f. W. Møllerup i Hist. t. 5. r. V, 1885 1–63; VI, 1886–87 527–30. Will. Christensen: Unionskongerne og Hansstæderne, 1895. Samme: Dansk statsforvalt., 1903 (fot. opr. 1974). Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands hist., 1909 59–65 88. Thelma Jexlev i Hist. medd. om Kbh., 1961 28–35. – Papirer i Rigsark.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Frimann, Peter Harboe, 1752–1839, diplomat, forfatter. * 18.11.1752 i Selja i Norge, † 21.9.1839 i Kbh. (Holmens), begr. ved Holmens k. F: sogle-

nepræst i Selja Peter Harboe F. (1713–59) og Sara Cold (1713–1800). Ugift.

Efter faderens tidlige død sørgede F.s mor, der var en usædvanligt dygtig personlighed, for F.s og hans tre ældre brøders opdragelse. Efter først at være undervist af huslærer gik han et par år i Bergens katedralskole, fik tillige plads i det dertil knyttede Seminarium Fridericianum og dimitteredes 1769 til Kbh.s universitet. De følgende år anvendte han til frie studier i sprog og litteratur, et påbegyndt juridisk studium fuldendtes ikke med eksamen. 1772 blev han volontør i kommerceputationens sekretariat og s.å. kopist; da kontoret nedlagdes ved årets udgang, var F. uden stilling, indtil han 1774 blev kopist i finanskollegiets sekretariat hvor han 1776 forfremmedes til fuldmægtig. På grund af svækket helbred fik han 1780 orlov og opholdt sig et års tid i Holland og Paris. 1783 fik han afsked på ventepenge, men indtrådte 1786 i udenrigstjenesten som sekretær ved gesandtskabet i Stockholm, blev s.å. legationssekretær i St. Petersburg og vendte n.å. tilbage til Stockholm i samme egenskab. 1795 forflyttedes han til Kbh. som sekretær i det udenrigske departement og virkede i denne stilling i 37 år, indtil han 80 år gammel tog sin afsked 1832.

Der er et ejendommeligt misforhold mellem F.s lange levetid og hans digterperiodes kortvarighed; hans poetiske virksomhed er en kort ungdoms-episode og omfatter, bortset fra et par bagateller, kun fem digte. I Selskabet for de skønlige Videnskabers Forsøg (12. stykke, 1777) tryktes hans første digt (prisbelønnet 1775) *St. Synneves Kloster paa Selløe*, hvor beskrivelsen af forfatterens hjemstavn er sammenknyttet med en fri omdigning af legenden om den hellige Sunniva; i samme hæfte optoges hans andet naturbeskrivende digt *Fjeldet Horneelen i Norge*, en skildring af det mægtige, borglignende fjeld i Nordfjord. Det skaffede ikke F. prisen som tildeles et digt med samme emne af hans ældre bror Claus F. (1746–1829), den berømte „Almuens Sanger“, der helt tilhører Norge; en senere tid har dog som oftest foretrukket F.s digt, der blev det sidste i hans produktion, og som måske er den bedste præstation, vi har, inden for „den malende poesi“. F.s tre andre digte, de mellemste i rækken, blev trykt i Norske selskabs Poetiske Samlinger (1. stykke, 1775). *Axel Thordsen og skion Valborg*, den første romance i den danske litteratur, har ganske vist ikke meget af folkevisetonen, men blev det mest yndede af F.s digte; *Ode til Sønnen*, der er skrevet i konkurrence med J. H. Wessel, har i modsætning til dennes digt et anstrøg af erotisk følsomhed, og endelig er *Tanker ved en Flod* et stykke elegisk

refleksionslyrik nærmest i J. Thomsons stil; det er det eneste af hans digte, der ikke skylder en prisopgave sin tilblivelse. – F.s vers udmærker sig ikke blot ved sikker smag og akademisk korrekthed, man vidner også om sprogligt-musikalsk øre og sans for metrikens finesser. Den fuldkomne beherskelse af formen er påfaldende hos så ung en digter. Stilistisk set står han på klassicismens grund, men hans romantiske gemt åbenbarer sig i hans interesse for middelalderlige emner, hans blik for naturens „skønne Uorden“, den følelse, hvormed han skildrer det „rædsomme“ og „fæle“, samt hans forhold til drøm og længsel. Det er sådanne træk der gør F. til en af de første repræsentanter for præromantikken i Danmark. Selv erklærede han senere, at han ikke havde haft noget kald til poesien. Lidt sandt er der måske deri, thi ellers havde vel hverken skuffelsen med „Horneelen“ eller, som en tradition siger, en uheldig kærlighed fået ham til at leve som stum person i flere menne-skealdre; men selv om han ikke har haft egentlig digterisk drift, er hans lyriske talent dog umiskendeligt. For den yngre generation, der endnu så ham i 1830erne var den fine, gammeldags verdensmand en fortidsmærkværdighed, der omfattedes med veneration som den eneste tilbageblevne veteran fra Ewalds ungdomsdage. – Legationsråd med justitsråds rang 1800. Gehejmelegationsråd med virkelig etatsråds rang 1807. Konferensråd 1825. – R. 1809. K. 1832. □Mal. af C. A. Lorentzen (Nationalgalleriet, Oslo). Træsnit 1886.

Ludv. Daae: Breve fra danske og norske, 1876 43 136 139f 154 209 224 232. – K. L. Rahbek: Erindr. af mit liv I, 1824 204 274; IV, 1827 30f. A. H. Winsnes: Det norske selskab, Kria. 1924 199–211. Francis Bull: Norges lit. fra reformationen til 1814, Oslo 1928 476–80. Vilh. Andersen: Ill. da. lit.hist. II, 1934.

R. Paulli*

Frimodt

Slægten føres tilbage til kromand i Norup Michel F., der var af vestfalsk oprindelse. Denne var farfar til sognepræst i Vallensbæk Christian Frederik F. (1763–98), hvis søn var godsinspektør, exam. jur. Johan F.

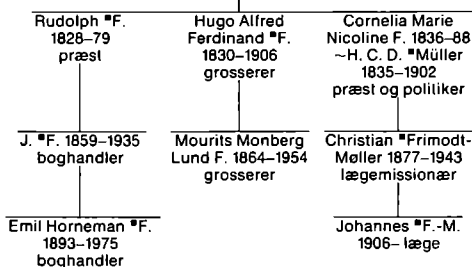
Boghandler J. *F. var ~ Emma Sophie Charlotte Hornemann (1860–1901), d. af læge Emil *H. Præsten Rudolph *F. var ~ Sophie Magdalene Clausen (1832–1908), d. af professor H. N. *C. Missionær Christian *F.-Møller var ~ Ragnhild Høgsbro (1874–1966), d. af politikeren Sofus *H.

Soraner-biografier 1822–1900, 1975.

Hans H. Worsøe

Frimodt, Emil Hornemann, se Frimodt, J.

Johan Frimodt 1792–1855 godsinspektør, kammerråd

Frimodt, Johan, 1859–1935, boghandler. *2.3.1859 i Sorø, †12.11.1935 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: adjunkt, senere sognepræst Rudolph *F. (1828–79) og Sophie Magdalene Clausen (1832–1908). ~9.6.1892 i Kbh. (Johs.) med Emma Sophie Charlotte Hornemann, *11.1.1860 i Kbh. (Frue), †8.4.1901 sst., d. af læge Emil *H. (1810–90) og Birgitte C. Hohlenberg (1829–97).

Efter at have taget studentereksamen 1878 fra Haderslev læreres skole (filosofikum 1883) kom F. i lære som boghandler hos C. A. *Reitzel. 16.10.1884 etablerede han sig på Kulturvet i Kbh. Med sin boghandel forbandt F. snart en forlagsvirksomhed der til at begynde med mest var præget af hans tilknytning til akademiske og pædagogiske kredse, således professorerne Kr. *Kromans og Alfred *Lehmans skrifter, medens religiøs litteratur senere blev det fremherskende med forfattere som domproversterne H. *Martensen-Larsen og Carl *Skovgaard-Petersen, præsterne Olfert *Ricard og N. P. *Madsen. 1910 valgtes F. til formand for Den danske boghandlerforening og ledede med betydelig repræsentativ evne festlighederne ved foreningens 75 års jubilæum 1912. De urolige forhold for foreningen i de efterfølgende år på grund af Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlags fordringer om vidt indgribende ændringer i dens vedtægter voldte ham mange vanskeligheder, og træt af de langvarige og i længden resultatløse forhandlinger nedlagde han sit formandshverv ved udgangen af 1917. Fra sin forretning trak F. sig tilbage nytår 1933, og overlod forretningen til sønnen **Emil Hornemann F.**, (12.7.1893–27.2.1975) der videreførte faderens linje. Selv skrev han nogle mindre rejsebøger og udgav 1959 under titlen *Et Foraar i Rom* uddrag af faderens rejsebreve 1884. Repræsentativ, sprogkyndig og oratorisk begavet kom F. tidligt ind i organisationsarbejde. Med personligt mod varetog han hvervet som formand for Den danske forlæggerforening under besættelsen. I Det danske Bogmarked

Frimodt, J.

12.1.1962 har han fortalt om foreningens vilkår i denne periode. Han afgik 1947, og 1959 udnævntes han til æresmedlem.

Ud over sin virksomhed inden for sin stand, der 1932 hædrede J. F. med udnævnelse til æresmedlem i Den danske boghandlerforening, deltog han med interesse i mangfoldigt kirkeligt arbejde, således i 30 år som kasserer i Det danske bibelselskab og medlem af Diakonissestiftelsens hovedbestyrelse. – R. 1911. DM. 1931.

□ Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915. Foto.

J. F.: Et forår i Rom, 1959 (breve). – A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1893 48; sst. 1906 102f; sst. 1919 110f. Nord. boghandlertid. 14.10.1909; sst. 4.1.1918; sst. 12.10.1934. J. F.s forlag 1884–1934, 1934. J. F.s forlag 1884–1959, 1959. A. G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist. 1837–1937, 1937. Knud H. Ditlevsen i Det danske bogmarked 10.10.1959. Sst. 5.12.1959, 12.1.1962 og 10.3.1975 (om E. F.). – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland (Ove Tryde)

Frimodt, Jens Christian Rudolph, 1828–79, præst. * 24.12.1828 på Birkendegård ved Kalundborg, † 21.3.1879 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (ved Johs. k.). F: godsinspektør, kammerråd Johan F. (1792–1855) og Nicoline Cathrine Nielsen (1798–1882). ~ 30.12.1857 i Kbh. (Frue) med Sophie Magdalene Clausen, * 16.9.1832 i Kbh. (Frue), † 15.6.1908 sst., d. af professor H. N. *C. (1793–1877) og Birgitte F. Swane (1797–1875). – Far til J. *F.

F. blev 1848 student fra Borgerdydskolen på Chr.havn – i fire år boede han hos bestyreren, Martin *Hammerich – og 1854 blev han cand. teol. Svære åndelige brydninger og et vist hang til sværmeri formede hans personlighed; men han deltog også med lyst i studenterlivet og var grebet af tidens nationale og politiske vækkelse; og så i så henseende betød det nære forhold til H. N. Clausen og hans familie meget. Efter eksamen underviste han først på sin gamle skole, så fra 1857 i Sorø, og der er mange vidnesbyrd om at hans religionsundervisning øvede stor indflydelse på hans elever; han var ven med de midt-sjællandske præster som snart blev kernen og kraften i Indre mission, bl. a. Vilh. *Beck.

Trods Københavns rivende vækst ved midten af århundredet var der intet gjort for udvidelse af den kirkelige betjening, men 1852 nedsattes en komité for at rejse en kirke der skulle dække området udenfor volde og søer; 1861 stod Skt. Johanneskirke på Nørrebro færdig, og komitéen kaldte F. til sognepræst; det var virkelig et fund. En meget stor menighed fylkedes om hans forkyndelse der med brændende trosvidnesbyrd og personlig erfaring forenede friskhed og jævnhed

i formen. I den socialistiske presse blev F. derimod udsat for voldsom kritik og altid fremstillet som borgerskabs og overklasses typiske gejstlige lakaj; det hang sammen med at han efter ca. 1872 så det som en hovedopgave at bekæmpe socialismen, både i prædiken, men også ved at tage initiativ til at bygge kirker der som „høfder“ kunne bryde folkemassernes oprørte hav (Skt. Stefans kirke, 1874; Skt. Jakobs kirke, 1878). På lignende måde opfattede han sin formandsstilling i den 1865 stiftede Københavns Indre mission; også her fulgte han Beck og ville helst virke med „ordet“ alene. Desuden var F. ikke noget organisationstalent, og følgelig stagnerede bymissionen i de kritiske år først i 1870'erne, indtil Steins kurs slog an – i en kombination af forkyndelse og kristeligt-socialt arbejde, fx med søndagsskolerne (1875) eller Magdalenehjemmet (1877). F. var en ypperlig prædikant og sjælesørger, af stor betydning for mange enkelte, og sorgen var stor ved han tidlige død, men „han fik ikke givet Indre Mission i København en bestemt Form, var ikke den Mand, der var egnet til at fastholde en klar Linie, hvilket var medvirkende til at fremkalde store Vanskeligheder siden hen i Forholdet til Landmissionen“ (P. Holt).

Af trykte arbejder foreligger der fra F.s hånd, foruden en pjeces mod mormonerne og nogle spredte småting, 20 *Prædikener*, 1866 og *Nogle Prædikener fra Trinitatstiden*, 1871; efter hans død udkom 24 *Prædikener*, 1879. □ Tegn. af Constantin Hansen, 1856 (Fr.borg). Litografi 1866, kopi efter dette 1867. Træsnit 1869. Litografi 1879 efter foto. Akvarel af Carl Thomsen. Træsnit af C. L. Sandberg, 1879. Buste af E. H. Bentzen udst. 1879. Relief af A. V. Saabye udst. 1880 (gravstenen). Foto.

Harald Stein: R. F., 1879. V. Schousboe i Ill. tid. 30.3.1879. H. Schwanenflügel i Nutiden III, 1879 208. P. Krag i Ny christelig samler, 1880 3–30 (også som særtryk). J. Steen: R. F., 1915. K. G. Brøndsted: Erindr. I, 1931 148–50. P. Holt: Nød dem – Kbh.s indre mission 1865–1940, 1940. Samme: Kirkelig foren. for den indre mission i Danm., 1961–77. – Papirer i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt

Frimodt-Møller, Christian Frederik, 1877–1943, lægemissionær. * 7.6.1877 i Bregninge på Tåsinge, † 24.3.1943 i Kotagiri bjergene, Sydindien, begr. sst. Bindestreg i navn ca. 1926. F: sognepræst, politiker H. C. D. *Müller (1835–1902) og Cornelia M. N. Frimodt (1836–88). ~ 11.7.1905 i Århus med cand. phil., skolebestyrer Ragnhild Høgsbro, * 28.11.1874 på Frbg., † 14.5.1966 i Gentofte, d. af folketingsmand Sofus *H. (1822–

1902) og Amalie Gabrielle Jürgensen (1833–93). – Far til Johannes *F.-M.

F.-M. blev student 1897 fra Metropolitanskolen og medicinsk kandidat 1905. Efter yderligere studier i Kbh., Edinburgh og London rejste han 1907 til Sydindien som lægemissionær i Det danske missionsselskabs tjeneste. Ved Tirukoilur sydvest for Madras fik han opført et lille missionshospital (indviet 1913), hvor han virkede, indtil han 1914–39 blev overlæge ved et tuberkulosesanatorium i Madanapalle nordvest for Madras. Det blev oprettet af syv missionsselskaber i fællesskab, deriblandt Det danske missionsselskab, og indviet 1915 som en selvunderholdende institution, idet midlerne til sanatoriets drift kom ind ved statsliskud og patienternes betaling. En stor del af disse var hinduer og muhamedanere. Om søndagen holdtes der gudstjeneste på sanatoriet; men deltagelsen i denne var fuldstændig frivillig. Om arbejdet på disse steder har F.-M. fortalt i småskrifter om *Det danske Missionshospital ved Tirukoilur*, 1914 og *Sanatoriet ved Madanapalle*, 1917 og i et skrift om *Indien*. I *Stillingen paa Missionsmarken*, 1918 skildrede han brydningen mellem nyt og gammelt i Indien. Foruden disse skrifter har han skrevet om *Slægtslivet*, 1915 (3. opl. 1922) og *Moderne Kønproblemer*, 1929 – ud fra den kristne læges standpunkt. Han var medlem af bestyrelsen for The National Christian Council for India og delegeret til den store verdenskonference i Jerusalem 1928 hvor han holdt et foredrag om *Lægemissionens Plads i den kristne Kirkes Arbejde*. Efter at have fået udviklet moderne laboratorie- og røntgenundersøgelser fik F.-M. 1929 indført kirurgisk behandling af tuberkuloseramte. Hans virksomme indsats for tuberkulosebekæmpelse medførte hans udnævnelse til den første direktør for Indiens nydannede tuberkuloseforening. Han måtte flytte til New Delhi hvor han modtog megen støtte fra Indiens vicedronning, lady Linlithgow, der var foreningens formand. F.-M. organiserende udstrakt undervisning inden for sit speciale for at også de praktiserende læger kunne tage kampen op. Hans mange rejser landet rundt i dette øjemed trættede hans helbred, og sygdom tvang ham 1941 til at tage sin afsked. Hans inspirerende og for Indien betydningsfulde virke hædrede 1928 med fortjenstmedaljen (Kaisar-I-Hind) i guld, 1939 C. B. E. og 1943 med en højere grad af Kaisar-I-Hind. □Foto.

Halfdan Høgsbro i Dansk kirkeliv, 1943 75–79. C. Bindslev i Dansk missionsbl. CX, s.å. 204–07. E. Wiesse sst. 419–23.

Lorenz Bergmann*

Frimodt-Møller, Johannes, * 1906, lægemissionær. * 28.4.1906 i Kbh. F: læge, senere lægemissionær Christian *F.-M. (1877–1943) og skolebestyrer Ragnhild Høgsbro (1874–1966). ~6.9.1934 i Kbh. med sygeplejerske Kirsten Munck, * 14.3.1906 i Kbh. (Skt. Jacobs), d. af grosserer Vilhelm M. (1865–1948) og Ingeborg Maren Kirstine Buch Mølgaard (1867–1930).

F.-M. har tilbragt sin første barndom i Indien hvor faderen var lægemissionær. Han blev student fra Frederiksberg gymnasium 1923 og tog medicinsk embedseksamen i København 1930.

Efter et ophold 1930–31 som lægeassistent ved det af faderen ledede Union Mission Tuberculosis Sanatorium, Aroyavaram i Sydindien opholdt F.-M. sig et år som „fellow of the American-Scandinavian Foundation“ i USA, beskæftiget med studier i tuberkulose. Derefter fulgte en omfattende uddannelse ved københavnske hospitaler, som videnskabelig assistent ved Statens seruminstitut tuberkuloseafdeling m.m. 1936–39 var F.-M. 1. reservelæge ved Vejlefjord sanatorium og erhvervede i 1939 den medicinske doktorgrad i Kbh.

Allerede i studentertiden havde F.-M. arbejdet med tanken om udrejse som missionær, og tidehvervsopgøret i studenterbewægelsen betød sammen med barthianismen at han kunne fjerne sig fra det stærkt subjektive i synet på missionsergningen og med frimodighed spørge i 1939, om han med sin baggrund og uddannelse kunne tillade sig at blive i Danmark? Dette førte til udrejse og 38 års indsats i Sydindien ved ovennævnte sanatorium, i et banebrydende arbejde med tuberkulosens epidemiologi i en sydindisk befolkning. Fra 1947 til 1977 var F.-M. udsending under Det danske missionsselskab og forstod stedsig selv som lægemissionær. Det faglige motiv var afgørende ved udrejsen, men med tiden voksede det kristelige motiv og bevidstheden om at blive brugt i Guds riges tjeneste. Under ophold i Danmark hvor F.-M. deltog i DMSs hjemmearbejde styrkedes forståelsen for lægemissionen udfra det kristne fællesskab. Denne linje fulgte F.-M. op også i Indien, blandt andet som sekretær i Christian Medical Association.

1948 blev F.-M. overlæge og 1966 direktør for sanatoriet. Samtidig ledede han et storstilet forskningsprojekt i sanatoriets omegn, fra 1957 som leder af Madanapalle Field Research Station under WHO og fra 1958 som direktør for Madanapalle Tuberculosis Research Unit under Indian Council of Medical Research. F.-M. har livet igennem bestridt talrige tillidshverv i faglige sammenslutninger og udvalg. 1940–74 var han underviser og en tid leder af kursus i tuberkulosesygdomme ved Madras' universitet og fra

Frimodt-Møller, Johannes

1973–77 professor i tuberkulose og brystsygdomme ved Sri Venkateswara University, Tirupati. Efter sin hjemkomst til Danmark 1977 fortsatte F.-M. med at tage del i det internationale arbejde for udforskning og bekæmpelse af tuberkulose. F.-M.s arbejde i Indien faldt netop i de år, hvor man i tuberkulosebekæmpelsen skiftede fra de udprægede sanatorier til hospitalsbehandling af svære tilfælde kombineret med forebyggende og helbredende arbejde i store befolkningsenheder. I første halvdel af halvtredserne var det af ham ledede tuberkulosehospital i allerførste række i arbejdet med at kombinere behandling med flere af de dengang nyfundne antibiotika for at opnå hurtigst mulig helbredelse af svære tilfælde. På langt sigt har F.-M.s undersøgelser og rapporter lagt et grundlag for landsdækkende forebyggelse af tuberkulosen i Indien. – R. 1960. □ Foto.

C. C. Jessen

Frisch, Hartvig Marcus, 1754–1816, direktør for Den kgl. grønlandske handel. *7.9.1754 (Skt. Mariae tyske menighed i Helsingør), †22.8.1816 i Ems (skibet der hjemførte hans kiste forliste tolt). F: inspektør ved Øresundstolden, etatsråd Hartvig Marcus F. (1707–81, ~2° med Jacobine Henriette Henriici, 1725–69). ~10.1.1783 (Frederiks ty. k.) med Dorothea (Dorthe) Tutein, *31.3.1764, †18.4.1814, begr. Ass. kgd., 1816 bisat i Skt. Petri k.s kapel, Kbh., d. af tekstilfabrikant Peter T. (1726–99) og Pauline Marie Rath (1725–99).

F. blev som student 1771 ansat ved det altonaiske bankkontor. 1774 blev han udnævnt til sekretær ved Øresunds toldkammer i Helsingør og to år efter forfremmet til protokollist, samtidig med at faderen fik bevilget afsked fra sin tjeneste. F. havde i de to år hjulpet faderen der som født holstener og tysksproget havde vanskeligheder pga. den tiltagende brug af dansk. Da faderen døde blev F. overtilsynsførende med den islandske og finmarkske handel, men ved reorganisationen af den grønlandske og færøske handel s.å. blev han udnævnt til administrerende direktør for Den kgl. grønlandske handel med titel af justitsråd. Her fik han 1782 Friederich Martini (1739–1821) som meddirektør. Under de skiftende ordninger af de nordatlantiske handlere forblev F. som administrerende direktør for handelen indtil sin død. Fra 1788 var han tillige beskikket som medlem af Den kgl. grønlandske handelskommission. 1792 fungerede han desuden som direktør for Realisationskommissionen for det danske, norske, slesvigske og holstenske forenede handels- og kanalkompagni, senere og

så som medlem af forskellige kommissioner i forbindelse med de nordlige handelsforetagender. 1813 blev han udnævnt til virkelig etatsråd. Ved siden af sin embedsvirksomhed drev han landbrug og nogen fabriksvirksomhed på sit landsted Vodroffgård (1794–1803). 1799–1809 ejede han desuden et hus på Nytorv i Kbh., bygget efter tegninger af Nicolai *Abildgaard.

F. hørte som sin familie til de tysksprogede menigheder i København og Helsingør. Her og i Altona fik finansmanden Heinrich *Schimmelmänn formentlig øje på den unge effektive administrationsembudsmand og udpeget ham over for Ove *Høegh-Guldberg. Denne placerede derfor ved kabinetsordre af 31.3.1781 den godt 26-årige F. i de nordatlantiske foretagender, hvor der var hårdt brug for en kyndig dynamisk ledelse, og netop ved hvalfangsten, hvor Schimmelmänn havde været stærkt indblandet. F. var dermed bundet til videreførelsen af et merkantilistisk præget foretagende, Den kgl. grønlandske handel, som han moderniserede, især hvad det økonomiske og regnskabstekniske angik, naturligt for den der var opdraget i told- og bankverdenen. Derfor måtte han også forsvare dette foretagende da reformpolitiken med dens liberaliseringstendenser efter 1784 satte ind. Likvidationen af Guldbergs og Schimmelmännns grandiose hvalfangstprojekt betragtede han som en nødvendig sanering men forsøgte at koncentrere hvalfangsten ved en sammenlægning af Den kgl. grønlandske handel og fiskeriminstituttet i Altona. Dette viser at han så handels- og fiskeripolitikken (og dermed hvalfangsten) ud fra helståtslige og stadig merkantilistiske synspunkter. Forsøget lykkedes ham ikke. Derimod blev Den kgl. grønlandske handel 1791 opretholdt, hvalfangsten i Grønland ligeledes, for en stor del ved F.s argumentation. Derfor fortsatte han også som den handlekraftige leder af dette, snart sagt det eneste af Høegh-Guldbergs halvstatslige „kompagnier“ der havde eksistensberettigelse. Gennem de meget omskiftelige konjunkturer administrerede han Den kgl. grønlandske handel smidigt, men dog efter de retningslinjer der var nedfældet dels i instruksen af 1782, dels i kommissionsbetænkningen 1791. Efter 1799 gik han endda helhjertet ind i den kulturpolitik der ud fra fysikokratisk-rationalistisk tankegang blev indledt. Man ville langsomt „normalisere og modernisere“ det vestgrønlandske samfund og derved skabe muligheder for en liberalisering. Denne politik led skibbrud 1807, da krigen så godt som ganske afbrød forbindelsen mellem Vestgrønland og Danmark-Norge. F.s arbejde i de sidste ti år af hans levetid blev derfor ensbetydende med et stadigt slid for at

holde Den kgl. grønlandske handel gående og etablere forsyningstjenesten til Grønland uden at få tilstrækkeligt med grønlandske produkter retur til dækning af udgifterne. F. fik ret i sin påstand om, at kun et statsgaranteret monopol kunne klare de stærkt skiftende konjunkturer. Det var dog et sørgeligt reduceret foretagende, han måtte afgive ved sin død. □Min. af Rudolf Huber ca. 1800. Mal. af C. A. Lorentzen ca. 1811 (begge Fr.borg).

Stamtvl. over slægten Frisch 1872, suppl. af H. F. Kiær, 1959. L. Bobé: Die deutsche St. Petri-Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 224. Samme: Den grønlandske handels og kolonisations hist. indtil 1870, 1936 = Medd. om Grønland LV, 2 især 110f. F. Gad: Grønlands hist. II-III, 1969-76.

Finn Gad

Frisch, Hartvig Marcus, 1893-1950, minister, forfatter. * 17.1.1893 i Hillerød, † 11.2.1950 på rigshosp., Kbh., urne på Lyngby ass. kgd. F: bestyrer af undervisningsanstalten Lyceum i Kbh. Aage Viggo F. (1863-96) og Anna Marie Iversen (1867-1952). ~ 1° 22.2.1918 i Kbh. (b.v.) med Stella Marie Bruun, * 6.4.1895 i Skanderborg, † 31.12.1942 i Lyngby, (genantog fra 1933 navnet Bruun), d. af købmand Oscar Jesper B. (1858-1931) og Johanne Marie Blom (1870-1941). Ægteskabet opløst 1930. ~ 2° 25.12.1931 i Maribo (b.v.) med Edith Lorentzen, * 1.10.1900 i Kbh. (Frue), † 21.5.1954 i Kbh. (Naz.), (~ 1° med proprietær, senere forpagter af Vedelsgård i Tibirke Finn Esmann, 1895-1978), d. af læge, tit. professor Carl *L. (1860-1932) og Emilie Marie Lumbye (1868-1944).

F. tilhørte af fødsel det københavnske bourgeoisie. Familien Frisch, der var indvandret her til landet i 1709, var højt placeret i embedshierarkiet og i den københavnske storhandel; ved ægteskab knyttedes den til slægter som Tutein, Mourier, men også som resultatet af de vestindiske forbindelser til fjernerestående „slægter“: F.s oldemor var af indiansk afstamning.

Da F.s far døde tog moderen med sine børn ophold hos sin far, rektor Conrad Iversen i Hillerød. 1910 blev F. nysproglig student fra Frederiksborg statsskole der ikke dengang havde nogen klassikerlinie; med morfaderen havde han dog systematisk læst græsk således at F. da han kom til universitetet allerede havde en bred faglig dækning. Han begyndte med at studere historie med latin og tysk som bifag, men skiftede over og tog 1917 eksamen med latin som hovedfag og græsk som bifag. Allerede i studietiden var F. blevet stærkt engageret i samfundsspørgsmål. Han var ikke alene medlem af Studenter-samfundet, men også af en socialdemokratisk

vælgerforening og var med i uddeling af valgmateriale og i husagitation. På samme tid deltog han livligt i den almindelige akademiske debat, ofte stimuleret og inspireret af fætterten, filosofen Herbert Iversen. I studietiden havde F. et års tid været vikar i Sorø – og det havde mere ham – men hans lærere lagde også op til at han burde fortsætte som videnskabsmand. Efter embedseksamen valgte han skolen fremfor det usikre i at være en videnskabsmand der skulle leve af legater og tilfældige undervisningstimer.

1918-23 var han adjunkt ved Århus katedralskole, 1923 flyttede han til Metropolitanskolen hvor han blev lektor 1929. – F. berømmes som skolemand både af kolleger og elever. Hans undervisning var frisk med udblik til på den ene side videnskabens problemer og på den anden side med bestandige jævnførelser til aktuelle dagsproblemer i litteratur og politik. Oplagt virkede han altid, og „den glæde og begejstring og den urokelige tro på ungdommens værd og trang til at forstå og forstås, hvormed han har begyndt sin lærergerning, bevarede han så længe han var skolens mand, og efter den tid sit liv igennem“ (Henrik Bang). I sine sidste skoleår 1938-41 var F. faginspektør i græsk og oldtidskundskab og var i den egenskab en værdsat vejleder af yngre kolleger.

Det var imidlertid på andre områder F. blev kendt af offentligheden: som popularisator af historie, som politiker og som videnskabsmand. Karakteristisk for ham er at alle disse funktioner kunne virke sideløbende. Den solide grunduddannelse og den hurtige intelligens gjorde dette muligt fordi disse egenskaber var forenet med en utrolig arbejdssevne og en sjælden hukommelse. En stor udenlandsrejse til Italien og Grækenland i 1920-21 stimulerede ham stærkt. Han skrev i Tilskueren om romerske emner, og forelæsningsrækker i det lokale videnskabselskab, Jysk selskab for sprog og historie førte til småskrifterne *Platons Stat*, 1924 og *Rom. Oldtidens Verdensby*, 1925. I 1928 fulgte hans *Europas Kulturhistorie* i to store bind (efter hans død udsendt af Politikens forlag i flere oplag). Om disse bøger gælder at de er funderet på grundig læsning af tidens videnskabelige litteratur, og på en række områder, navnlig „Platons Stat“, også er resultatet af førstehåndsstudier. De er lettilgængelige også for ikke-fagfolk og karakteriserede ved en bevidst objektivitet, men ikke uden standpunkttagen. Som et særtræk står en vidtstrakt brug af aktuelle sammenligninger der øgede forståelsen og gennemgående undgik at forvride fortiden, hvad ellers er risikoen i denne teknik. Grundholdningen er klart den materialistiske historieopfattelse, men uden skematisk teoretise-

ring. Personskildringerne er fængslende og indlevende, dog ikke når det gælder de store religiøse ledere – F. var selv ganske uden religiøse fornemmelser. Da F. var blevet politiker skiftede forfatterskabet over til samtidens historie. Tilegnet Th. "Stauning på 60-årsdagen udgav han 1933 *Pest over Europa* der analyserede kommunismen, fascismen og nazismen og kritiserede socialdemokraterne for deres passivitet. Han understregede også diktaturernes lokale, historiske baggrund der ikke gjorde dem til fremtidens statsform, men kun til overgangsfænomener. Her som i det følgende værk *Fra Brest-Litovsk til Rapallo I-II*, 1935–36 vendte han sig mod det skæbnsvangre i Versailles-fredens manglende reftærdighedstanke. Pest over Europa fik sin fortsættelse i *Tragediens anden del*, 1950 der skiller tiden fra 1933 til efter anden verdenskrig. Ind imellem havde han redigeret og selv skrevet store afsnit i „Danmark besat og befriet“, 1945–46 hvor han med sin særlige indsigt kunne levere en yderst givende fremstilling af dansk politik under besættelsen.

Efter at være flyttet til København 1923 fik F. en snævrere kontakt til både socialdemokratiet og til radikale akademikerkredse. Han skrev kronikker i Social-Demokraten, og han var medstifter af tidsskriftet Clarté der begyndte at komme i 1926 med socialdemokrater, kommunister og ikke-partibundne socialister som baggrundsgruppe. F. opfattede tidsskriftet som et debatforum for socialisme, men i socialdemokratiets ledelse var man nervøs for samarbejdet med kommunisterne, bl.a. Alsing "Andersen vendte sig stærkt mod det. Selv om der til stadighed var socialdemokrater i redaktionen blev det efterhånden kun kommunister der skrev i det, og 1927 gik det ind. F. blev på denne tid den socialdemokrat der på klareste måde markerede sig i den kulturelle debat. Han vendte sig mod den linie Harald "Bergstedt repræsenterede. F. fandt, at den stod for en niveausænkning, og da han i en periode i begyndelsen af 30'erne stod som redaktør af Social-Demokraternes litteraturside drog han skribenter til bladet, der stod for rationalisme og for samfundsendagement, men også for bestandige krav om kvalitet. F. der aldrig blev den store folkefører blev i disse år idealet for mange af partiets akademikere.

Omtrent samtidig med grundlæggelsen af Clarté kom F. i folketinget. Social-Demokraternes redaktør Marinus "Kristensen havde været kandidat i Maribokredsen, men trådte tilbage og fik formidlet en opstilling af sin kroniker. Her valgte han 1926 og holdt kredsen til sin død – dog afbrudt en månedstid i 1945 (se nedenfor). F. faldt godt til blandt vælgerne der især bestod af ar-

bedsmænd og husmænd. F.s rigsdagskarriere var ikke hurtig; der gik flere år inden han fik større ordførerskaber; det første var ved gennemførelsen af sukkerordningen (lov af 23.3.1932). Hans indlæg her er stede blevet berømmet for den indsigt i dyrkningsteknik og i de sociale og økonomiske aspekter. Partiledelsen følte sig efterhånden tryk ved den folketingsmand der havde haft så snæver kontakt til de intellektuelle kommunister. 1935 blev han gruppeformand og ordfører, og der fulgte nu fem år hvor F. var blandt de toneangivende i dansk politik. Ikke alene var han en myndig gruppeleder, men også en efterspurgt taler landet over. Med den stærke position de to regeringsledere Stauning og P. Munch havde åbnedes der ikke mulighed for den politiske indflydelse der i dag oftest bliver en gruppeleder til del. Til gengæld blev gruppeledelsen i høj grad F.s sag, og i høj grad virkede han for de yngre gruppemedlemmers skoling. Selv virkede han mest som ordfører i de store politiske debatter hvor hans talent for debatten kom til fuld udfoldelse. Det var under en sådan debat han forud for folketingsvalget 1939 om den private ejendomsret sagde: „Det er dødsklodderne, der ringer for et system, som disse partier (venstre og konservative) i sin tid klamrede sig til“. Set i sammenhængen var udtalelsen en konstatering af det historiske forløb, men i den almindelige debat blev disse ord stående som et vidnesbyrd om F.s revolutionære holdning. – Ved siden af indenrigspolitikken var F. stærkt benyttet af sit parti i det internationale arbejde. Hans indsigt og sikre sprogbeherskelse gjorde ham selvskrevet hertil. Han var i mange år medlem af den danske delegation til Folkeforbundet og havde en fremskudt position i Den interparlamentariske union. Han mistede tidligt tilliden til Folkeforbundets muligheder og vendte tilbage til den klassiske neutralitetspolitik; selv om han var med blandt de socialdemokrater der vendte partiets forsvarspolitik havde han ikke meget tillid til de små landes militære formåen og sluttede stærkt op om Staunings lænkehund-tale.

Besættelsen betød i flere retninger et dybt indsnit i F.s liv. Han hørte i slutningen af 30'erne og under besættelsen til de hårdst angrebne fra nazistisk hold og blev tidligt tvunget til at afholde sig fra deltagelse i udadvendt politisk virksomhed (han fortsatte dog møderne i sin valgkreds). Selv om han stadig var medlem af socialdemokratiets øverste organ, partirådet, gav tiden ham ikke opgaver nok. Han skiftede da over og blev videnskabsmand. På få måneder skrev han disputatsen *Athenernes Statsforfatning*, 1941 (eng. udg. 1942) og blev 1941 William "Norvins efter-

følger som professor i klassisk filologi ved Kbh.s univ. F. var professor i seks år. Han gennemførte et omfattende undervisningsprogram, skrev to store bøger og adskillige tidsskriftafhandlinger. Bøgerne *Ciceros Kamp for Republikken*, 1942 (eng. udg. 1946) og *Magt og Ret i Oldtiden I*, 1944 (eng. udg. 1949) placerede F. som en også målt med international alen fremtrædende oldtidshistoriker: levende i fremstillingen med nye detailanalyser og frugtbar syntese præget af de mange års politiske erfaringer. Politisk fulgte han i besættelsestiden partiets linie. I lukkede partimøder udtrykte han sin uro over hvad der i forbindelse med befrielsen kunne ske med en militant og ukontrolleret modstandsbevægelse i landet. Udadtil rettede han i november 1943 i Studenterforeningen et kraftigt angreb på en sabotage mod en Storebæltsfærge der bragte flere hundrede danskeres liv i fare. Samtidig med at F. selv stod på Brøndum-bandens mordliste kom han i stærkt modsætningsforhold til modstandsbevægelsen. Bedre blev det ikke da han i 1945 først kritiserede retsopgøret og dernæst angreb modstandsbevægelsen for de gennemførte stikkerlikvideringer. Selv om der rejstes en formelig hetz mod ham stod F. fast på sine synspunkter om end han beklagede formen i nogle af sine udtryk. Navnlig kommunisterne rettede en voldsom kritik mod F., og denne var uden tvivl medvirkende til at han ikke opnåede valg i oktober 1945; da en anden partifælle derefter trak sig tilbage rykkede F. på ny ind i tinget.

Det havde været en stor skuffelse for F. at H. C. Hansen og ikke han blev finansminister i befrielsesregeringen. Partiet brugte ham i det næste par år i det internationale samarbejde; men da Hans Hedtoft dannede regering i november 1947 føltes det som en selvfølge at F. blev undervisningsminister, selv om han bemærkelsesværdigt nok aldrig havde været ordfører i skolesager; derimod havde han i 17 år været et aktivt medlem af radioens programudvalg, et andet af ministeriets store og udadvendte områder. Den aktive ministertid blev kun på to år – i slutningen af november 1949 blev F. syg og indlagt på hospital. Perioden var ikke lang nok til de store reformer, de økonomiske muligheder satte tilmed snævre grænser for virksomheden. Den mest omtalte reform var karakteristisk nok også gratis, nemlig retskrivningsreformen af 1948 der afskaffede formerne skulde, kunde osv. og de store bogstaver i navneord samt indførte å i stedet for aa. Reformen var i høj grad en personlig sag for F. Enhedsskolen var også et af F.s programpunkter, men her nåede han knap at komme i gang. På seminarieområdet fik han indført forsøgsundervisning og i folkeskolen skolenævn der med

store beføjelser afløste de tidligere forældreråd. En del af F.s taler og kronikker fra ministertiden udgav han i *Store og små kulturproblemer*, 1949; i 1945 havde han udgivet en tilsvarende samling *Tænkt og talt under Krigen*. □Buste af Svend Rathsack, 1931. Afbildet på Edv. Saltofts gruppebillede af socialdemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Livsmaske af Holger Winther, 1946. Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1945 og 1951. Mal. af Harald Nielsen, ca. 1950 (folketinget). Tegnet på dødslejet af Mogens Lorentzen (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1941 146–48. Interview i Gads da. mag. XXXV, 1941 393–99. – Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 331–35. Hans Hedtoft og M. K. Nørgaard: H. F., 1950 (m. bibliografi). Fr. Skrubbeltrang i Højskolebl., 1950 73–75. W. Stenberdt i Den danske realskole, s.å. 97–99. Sig. Højby i Gymnasieskolen, s.å. 85–89. Knud Ree i Tidsskr. for radio, s.å. 1–3. Per Krarup i Gads da. mag. XLV, 1951 98–109. Carl Erik Bay: Socialdemokratiets stilling i den ideologiske debat i mellemkrigstiden, 1973. Tage Kaarsted: De danske ministerier 1929–1953, 1977. – Papirer i Arbejderbevægelsens bibl. og ark.

Vagn Dybdahl

Frische, Axel (ved dåb Anders) Christian, 1877–1956, teaterdirektør, skuespiller. * 15.3.1877 på Engedal, Tjele sg., † 2.2.1956 i Kbh. F: have-mand, senere skovfoged Johan Peter Theodor F. († 1898) og Karna Andersen (ca. 1847–1921). ~ 1° 27.12.1906 i Hjørring med Kristine Jørgine Christensen, * 1879 i Viborg, † 26.10.1970 i Gentofte, d. af arrestforvarer Niels Peter C. (1845–1915) og Ane Jacobine Larsine Handberg (1857–1943). Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.12.1947 med Ragnhild Sexauer, * 9.10.1904 i Kbh., d. af fabrikant Georg S. og Cally Jönsson.

F. tilbragte sine første ungdomsår ved landvæsnet og gennemgik derefter en militæruddannelse i Randers ved fodfolkets korporal- og sergent-skole (1897–99). I samme by stod han første gang på scenen i *Ridderne af Randersbro* ved Carl Thomsens selskab. „Debuten“ var exceptionel. F. skulle fungere på den højest ansvarsfulde post som grev Gerts døvogter. Instruksens første del havde han forstået: „Husk nu, De er livvagt, og at kun over Deres lig går vejen til grev Gert“, mens han overhørte den mindst lige så vigtige ordre: „Efter et par sværds slag triller De død om“. Så da Niels Ebbesen og hans mænd kom anstigende, blev de slået drabeligt tilbage. Forsøget blev gentaget, mens Ebbesen hvædede: „Dø, dø! for Satan, mand!“ en replik der dog kun virkede ansproende på den unge korporal der i blindt raseri slog sværdet af Ebbesens hånd, så det havnede i orkestreret. Tæppet måtte gå, og grev Gert blev ikke dræbt den aften. I de

Frische, Axel

følgende år rejste han rundt med forskellige provinselskaber. 1908 aflagde han prøve på Folke-teatret hvor Johannes *Nielsen, der lige var blevet direktør, i den kejtede, bjørnestærke mand med de grove træk og det dejlige blå blik øjnede et betydeligt talent. Dette blev til en 17-årig periode på teatret i Nørregade hvor F. – ofte under Johannes Nielsens temperamentsfulde instruktion – fik en lang række opgaver. Gennembruddet kom i Sven *Langes dramatisering af Jakob *Knudsens roman *Sind*, 1910 hvori F. spillede Faurholt og gav denne bondeskikkelse en oprindelig og indre styrke i stilfærdig form der var kongenial med forfatterens intentioner. Han slog sit talent fast i Ellen Reumerts *Marens Kyllinger*, som amerikaneren i *Karen, Maren og Mette* og Thomas Ravn i *Fædrenes Jord*, men særlig betød titelrollen i *Manden paa Højris* af Einar Christiansen en sejr for F. Tyngde, trods og troværdighed prægede denne skikkelse. Det betød et tab, da F. 1915 forlod Folke-teatret. Nu og da vendte han dog tilbage og spillede fx *Jeppe* i Holbergs komedie (1922), men den tilforladelighed der prægede hans moderne bondetyper, slog ikke til overfor de perspektiver Jeppe-rolle rummer. Men Esper i *Livet på Hegnsgaard*, 1923 – Jeppe *Aakjærs største succes i København – fik han derimod til at leve på det jydsk modersmål som klang til fryd for det publikum der netop søgte Folke-teatret som de landlige komediers forum. Det var ikke den store omskabelsesevne der prægede F. som skuespiller, men en personlighed der langsomt tog form i takt med en steds stigende beherskelse af de medfødte midler. Denne overlegne beherskelse viste han som fortælleren i Thornton Wilders *Vor By*, 1942 som han gav en medleven og -liden ganske uden sentimentalitet. Præstationen vil blive stående i erindringen blandt periodens fineste. F. kom også til at præge det folkelige teaterliv som direktør, først på Sønderbos teater (1918–22), Folke-teatret (1924–26) hvor det særligt var *Lykkebarnet*, *Landsoldaten* og *De smaa Landstrygere* som bar repertoire; senere ledede han Nørrebros teater (1928–31) og sidst Det ny teater (1937–39). Ind imellem havde han for en kort periode bevilling til Frederiksberg teater hvor han med farcen *Tre store Dreng*, skrevet sammen med Fleming Lyng, søgte at bringe teatret på fode; men skønt Frederik *Jensen var engageret som gæst var anstrengelserne dog forgæves. Under 2. verdenskrigs besættelse ledede F. Betty Nansen teatret, ligesom han havde gjort det i nogle sommersæsoner i 30erne, dengang med lettere lystspil, under krigen med revyer, fx *Bedre Tider*. F. fungerede tillige som meddirektør (indtil 1929) på Røde Kro teater som han tillige

var ejer af. – Men det er som dramatiker i den lettere genre han særlig vil blive husket både på teatret og i filmhistorien. Som regel skrev han sammen med en anden forfatter; *Den ny Husassistent* med Chr. Bogø, *Rasmines Bryllup* med Robert Schönfeld der efter urpremieren 1916 gik 400 gange i træk og blev et samtaleemne der undertiden overskyggede verdenskrigens begivenheder. Komedier som *Min kone er Husar*, *Den mandlige Husassistent*, *Styrmand Karlsen*, *Far skal giftes*, *Alle mand på Dæk* blev til i samarbejde med Fleming Lyng. Men *Ebberød Bank*, der blev skrevet sammen med Axel *Bredahl, er F.s genistreg. Den havde urpremiere på Casino 1923 og genspejlede i satirisk farceform efterkrigstidens spekulanter, og den er stadig aktuel.

F. markerede sig fra 30erne til sin død stærkt som filmskuespiller og manuskriptforfatter. Flere af hans teatersuccesser blev senere filmatiseret. Af filmpræstationer må nævnes *Niels Pind og hans Dreng*, 1941, *Thummelumsen*, s.å. hvor han skabte en Knagsted der både var besk satirisk, men også bred og lun. Smukkest huskes han nok fra Aakjær-filmen *Livet på Hegnsgaard*, 1938 hvor han den vagabonderende gamle særling sang: „Jeg bærer med smil min byrde“ og „Jens Vejmand“ med den enkle inderlighed han mestrede så eminent, når han tilsyneladende spillede mindst komedie, dvs. når han spillede mest og bedst komedie. F. var en hyppig gæst i Danmarks radio.

F. der begyndte sin karriere med 50 øre pr. aften blev i perioder af sit liv en meget velstående mand; han kørte i store biler og havde lystyacht på Langelinie med fast styrmand. Ved siden af sin kærlighed til teatret havde han en anden passion: heste. Han var en ivrig travsportsmand og bestyrelsesmedlem i Det danske travselskab (1932–34), ligesom han var hesteejer i en lang årrække. 1932 vandt han den store hesteejerpokal. □Tegn. af Albrecht Schmidt, 1911, og af J. Nørretranders, 1913 (begge Teatermus.). Anonym tegn. (Fr.borg). Tegn. af Vald. Møller. Foto (Kgl. bibl., Teatermus., Det da. filmmus.).

Sv. Rindom i Masken 18.12.1910. Rob. Neiendam i Folke-teatret 1845–1945, 1945. Samme: Casino, 1948. Samme: Forlystelsernes alle, 1958. Emanul Sejr og Sv. Gundel: Aarhus theater gennem 50 år, 1950. H[arald] E[ngberg] i Politiken 4.2.1956. Kn. Voeler i Socialdemokraten s.d. Gunnar Sandfeld: Thalia i provinsen 1870–1920, 2. udg. 1968: Samme: Teaterkunst på små scener, 1969.

Karen Krogh

Frisenette, Ludvig Grandjean, 1844–1920, gartner. * 8.3.1844 i Nykøbing F., † 7.5.1920 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: købmand Georg Christen A. (1812–83) og Karen Marie Frederikke

Grandjean (1813–74). ~ 10.10.1879 i Gloslunde med Louise Sophie Sørensen, * 16.2.1854 på Mosegård, † 25.3.1924 i Kbh., d. af proprietær Carl Gustav S. (1807–74) og Hedvig Sophie Frederikke Grandjean (1812–99).

F. fik sin gartneruddannelse dels hos farbroderen F. W. Frisenette (1808–80), dels hos handeleggartner W. Løwe på Østerbro og tog gartnereksamen på Rosenborg gartnerlæreanstalt uden dog at have frekventeret skolen. Han fortsatte derefter som medhjælper hos Løwe, senere som forretningsfører og fra 1877 som kompagnon i firmaet. 1902 blev han eneindehaver af firmaet som efter Løwes død fortsatte under firmanavnet *L. G. Frisenette og Søn*. Oprindelig var firmaet både planteskole, pottgartneri og anlægsgartneri, men ved F.s indsats gik man over til frøavl og frøhandel. F. indførte mange forbedrede metoder for frøavl af køkkenurter og sommerblomster og var den første der udførte familieavl af blomkål, baseret på de nyeste teorier i arvelighedslæren. F. var hegnssynsmand i København 1896–1910, de sidste tre år som formand, medlem af jernbanerådet 1890–1903, medlem af bestyrelsen for alm. dansk gartnerforening samt formand for gartnerens hjælpeforening. – R. 1909. □Foto (Fr.borg).

L. Helweg i Gartnerid., 1920 93–95. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Fristrup, Børge Nicolai, * 1918, glaciolog. * 15.4.1918 i Kbh. F: overassistent i Kbh.s magistrat Hans Brodersen F. (1886–1961) og Ane Marie Rodvald (* 1883). ~ 1° 30.4.1942 i Kbh. med Aase Inge Rigmor Valentin Nielsen, * 28.3.1921 i Horsens, † 7.5.1944 i Herning, d. af skoleinspektør i Horsens Oluf N. (1894–1965) og Dagny Valentin (* 1898). ~ 2° 25.5.1948 i Odder med tegner Grete Augusta Kirstine Østerby Nielsen, * 16.12.1913 i Odder, d. af købmand Georg Frederik Julius N. († 1943) og Maria Østerbye († 1954). Ægteskabet opløst 1962. ~ 3° 15.4.1966 i Gentofte med sekretær Else Johanne Strøberg, * 22.3.1916 i Kbh., d. af kontorchef, beregner, mag. scient. Viggo S. (1870–1962) og Anna Louise Nielsen (1880–1970).

F. blev student 1936 fra Gentofte statsskole og cand. mag. 1943 i naturhistorie og geografi. Efter en kortere periode (1943–44) som assistent ved Danmarks geologiske undersøgelses brunkulsafdeling ansattes han som assistent ved Kbh.s universitets geografiske laboratorium med tilknytning til Atlas over Danmark hvor han bearbejdede plante- og dyregeografiske udbredelseskort. 1948 blev han amanuensis samme sted,

og 1963 udnævntes han til afdelingsleder og lektor ved geografisk institut. Hans undervisning her omfattede især Nordens og Grønlands geografi samt glaciologi. – F. deltog i den af Eigil Knuth og Ebbe Munck ledede første Peary Land ekspedition 1947–50 hvor han mest helligede sig klimatiske og glaciologiske observationer (Physical Geography of Peary Land, I: Meteorological Observations, i Meddelelser om Grønland, CXXVII: 4), og hermed var hans forskningsretning afstukket. På baggrund af talrige forskningsrejser til Grønland har han redegjort for de grønlandske gletscheres materialehusholdning og for de hermed forbundne klimasvingninger, bl.a. gennem studiet af fire udvalgte gletschere i årene 1956–58 hvormed Danmark bidrog til det internationale geofysiske år. Målingerne gentoges 1969 og 1970 under geografisk instituts ekspeditioner og under ledelse af F., og i 1970 planlagde og gennemførte han etableringen af en fast station ved Sermilik-fjorden på Angmagssalik-øen. F. har som konsulent for Grønlandsministeriet og som forbindelsesofficer til den amerikanske Thulebase deltaget i det internationale arbejde om udforskningen af indlandsisen. Han var således formand for EGIG (Expedition glaciologique internationale du Groenlande) 1959–61 og har været Governor i AINA (Arctic Institute of North America) samt korresponderende medlem af CRREL (Cold Region Research and Engineering Laboratory), førhen SIPRE (Snow, Ice, and Permafrost Research Establishment), og Expeditions Polaires Françaises, Mission Paul-Emile Victor. I Danmark har han været medlem af bestyrelsen for Arktisk institut og i kommissionen for videnskabelige undersøgelser af Grønland.

F.s omfattende viden på det glaciologiske felt har resulteret i talrige bidrag i danske og internationale tidsskrifter, ligesom den har affødt mange populærvidenskabelige skrifter, kulminerende i *Indlandsisen*, 1963, der også foreligger i en engelsk udgave *The Greenland Ice Cap*, 1966. Sammen med Adolf S. Jensen har F. skrevet *Den arktiske klimaforandring og dens betydning, særlig for Grønland* (Geografisk tidsskr. 1950). Fire andre væsentlige arbejder af F. er indeholdt i *Physical Geography of Greenland* (Folia Geographica Danica, IX, 1961), et resultat af det af F. ledede symposium i forbindelse med den internationale geografiforsknings kongres i Kbh. 1960. En vigtig forskningsindsats er F.s *Winderosion within the Arctic Deserts* (Geografisk tidsskr. LII, 1952/53) hvor han fokuserer på de arktiske ørkener der sammenlignes med Sahara. – F. har derudover gjort en væsentlig pædagogisk indsats gennem formidlingen af Grønlands geografi til

Frstrup, Børge

det danske skolevæsen. – Hans Egede medaljen 1971. F.M.2. m. spænde 1952. □Foto.

Viggo Hansen

Frstrup, Peter Raun, 1854–1913, forfatter. * 16.11.1854 i Kbh. (Trin.), † 12.11.1913 i Ordrup, begr. i Kbh. (Holmens). F: bogbinder Johan Christian F. (1823–1904, ~2° 1863 med Mechtild Charlotte Augusta Fogh, 1823–92) og Karen Bolette Raun (1817–61). ~ 12.11.1880 i Kbh. (Holmens) med Jenny Hansine Marie Petersen, * 7.6.1855 i Kbh. (Holmens), † 31.5.1932 i Espergærde, d. af kirkebud Christian P. (1814–1907) og Jacobine Philipsen (1822–95).

F., oprindelig selvstændig fotograf, var tidligt stærkt teaterinteressert, fik allerede i seksten års alderen sit første stykke antaget på Frbg. mor-skabsteater og forsøgte sig nogle år som skuespiller ved Casino. Hans egentlige talent var et sikkert scenisk håndlag der førte ham ind på dramatisk forfattervirksomhed. Denne evne anvendte han til at bearbejde udenlandske stykker, dramatisere bekendte romaner og samvirke med betydelige men i teknisk henseende mindre drevene skribenter. Fra 80'erne og indtil sin død fik han derved – snart åbenlyst, men oftest unævnt – sin andel i mangfoldige danske skuespils sceneheld og sit spøgende mente, men af ham selv skattede tilnavn, Danmarks Shakespeare. Denne virksomhed som udelukkende blev hans erhverv knyttede hans arbejde til opførelser på samtlige københavnske scener og udstræktes ikke blot til provinsen men, under pseudonymet Bernt Fredgren, også til Sverige hvor forskellige teaterdirektører (bl.a. Hj. Selander i Göteborg) antog stykker af ham: *Fændrik Stål*, *Faste Forland* (efter Jonas Lies fortælling), *Debet og Kredit* (efter Gustav Freytags roman) m.m. Herhjemme opførte Dagmar-teatret 1883 folkekomedien *Lille Pierre* (efter A. Dumas), 1887 *Landmandsliv* (efter Fritz Reuter) der blev en stor succes, og *Marsials Plads* (s.m. forfatteren Carl Markman; trykt 1888), 1896 *De unge Mennesker* (s.m. P. A. Rosenberg); Folketeatret 1889 *Hr. Pickwick* (efter Charles Dickens) og lystspillet *Den kjære Husfred* (s.m. Carl Markman), 1890 folkelivsbilledet *Det gamle Kongens Kjøbenhavn*, 1895 *Rosenborg* og *Natten til den 28de Juli* (efter Fergus Hume), 1897 *Kristen Bloks Ungdomsstreger* (efter B. S. Ingemann), 1901 *Thummelumsen* og 1905 *Byens Stolthed* (begge s.m. Gustav Wied), 1908 lystspillet *Jægermesterinden* (s.m. Charlotte Eilersgaard), 1911 $2 \times 2 = 5$ (s.m. Gustav Wied) og 1914 *Mikkel Larsens Dreng* (s.m. Johan Skjoldborg); Casino 1890 *Et Kjøbmandshus i Skærgaarden* (efter Emilie Carlsen), 1892 folke-

komedien *Sypiger*, 1902 *Dr. Nicola* (efter Guy Boothby og s.m. Fr. Ricard), 1906 operetten *Yduns Æbler* (s.m. Carl Arctander og til musik af Aug. Enna) og 1907 *Dronningen af Montmartre* s.m. Hakon Schmedes; Det ny Teater 1910 *Fra Piazza del Popolo* (efter Vilh. Bergsøe, kun opført få gange), 1913 *Anne Lykke* (s.m. Rose Bruhn) og 1914 *Husmandstøsen* (efter Selma Lagerlöf); Nørrebro Teater 1902 *Taksameterkusens Datter* og 1904 *Reklameprinsessen* (begge af „Frip og Rik“, ∴ F. og Ricard, fra 1906, da Arctander medarbejdede ved en række revuer, omdøbt til „Triangelen“). 1887 opførtes, ligeledes på Nørrebro teater, F.s originaleste indsats, parodikomedien *Svend, Knud og Valdemar* (udg. 1900; optr. 1970) der er blevet spillet mange hundrede gange og så sent som 1970 opførtes i Riddersalen med stor succes. – I provinsen og ved dilettantforestillinger var hans sangfærce *Lille Nitouche* (trykt 1903) yderst populær. – En plads for sig indtog F.s samarbejde med Sven Lange (1907 *En Digters Kærlighed* på Det kgl. teater, 1908 *Gamla goda Tiden* på svenske scener og endelig *Marie Grubbe* der først 1929 fra Sverige overførtes til Folketeatret). – F.s øvrige forfatterkab var væsentlig af let humoristisk art. Svo medarbejder ved „Klods Hans“ skabte han tre genrer som siden ofte er efterlignet: humoresken i den bredt-gemytlige gadejargon (et udvalg i *Med Sod og Kalk. Kakkelovnsmandens Optegnelser*, 1901) og parodien på provinsiel journalistik (*Snollerød Avis*) og forloren lejlighedslyrik (P. Ferd. Vadum: *Vadums Harpe*, 1912; optr. 1970). Ved hans død lå en overfladisk, men livligt skrevet bog – *Scenens Navne. Skikkelser og Indtryk* – færdig og udkom 1913. □Afbildet på gruppebilledet 1889 af Da. fotografisk foren. Foto.

Politiken 14. og 15.11.1913. [Palle] R[osenkrantz] i Masketen 23.11.s.å. E[lfelt] i Dansk fotografisk tidsskr. dec.1913. Haste og Jaspersen (∴ Henry Helsen) i Berl. tid. 21.6.1931 (søndagsnr.). P. A. Rosenberg: Erindringer, 1934 110–12. William Haste i Ekstrabl. 28.8.1952. Jyllandsposten 29.4.1966.

Carl Dumreicher*

Fritsche, Harald, 1833–1905, grosserer. * 29.11.1833 i Kbh. (Holmens), † 27.6.1905 i Hamburg, begr. i Kbh. (Garn.). F: buntmager Daniel Gottlieb F. (1804–39) og Caroline Christine Elisabeth Gædecken (1812–45). ~ 11.6.1859 i Kbh. (Garn.) med Marie Amalie Damborg, * 27.2.1838 i Kbh. (Garn.), † 10.1.1915 sst., d. af hofforgylder P. C. D. (1801–65) og Margrethe C. Juul (1804–40). F. kom i en meget ung alder til at stå alene. Efter at have gennemgået Erntslægtsselskabets skole blev han 1850 ansat på kontoret hos grosserer

Erik Friis som drev en betydelig forretning på Sverige. 1858 startede han – endnu inden han var fyldt 25 år – sammen med en svensk købmand Vilh. Rönström firmaet *F., Rönström & Co.* som under beskedne former handlede med kolonialvarer, korn og frø. 1863 døde Rönström, og F. fortsatte da forretningen under firmaet *F. & Co.* Allerede på det tidspunkt var virksomheden vokset godt, og i de følgende år tog væksten yderligere fart. Til den egentlige vareforretning føjedes dampskibsekspedition og assurance, og firmaet blev bl.a. repræsentant for Finska Ångfartygs Aktiebolag og Det østbornholmske Dampskibsselskab samt et par mindre svenske ruterederier. Desuden blev det generalrepræsentant for Danmark for forsikringselskabet Svea i Göteborg. Samtidig udvidedes navnlig melforretningen på Sverige stærkt, og firmaet blev agent i Sverige for Københavns Dampmølle. Da en forbedring af sundfarten mellem Kbh. og Malmø kom på tale, ydede F. også på dette område en betydningsfuld indsats.

Ud over sin efterhånden meget omfattende forretning havde F. takket være sin overordentlig store arbejdskraft og en i en ung alder vakt almensans også fået tid til at beskæftige sig med mange andre opgaver. Således var han 1872 en af hovedmændene ved oprettelsen af Dansk Arbejderbank og beklædte i over 30 år stillingen som formand for bankrådet. Senere var han en ivrig forkæmper for dannelsen af De forenede Bryggerier, ligesom han tog virksom del i dannelsen og senere i ledelsen af Handels- og kontoristforeningen, efter C. F. Tietgens død som formand. Længe forinden havde han desuden været formand for dens understøttelsesselskab. Også uddannelsen af unge handelsmænd lå ham stærkt på sinde, og han var en af de ledende mænd ved starten af Foreningen til unge handelsmænds uddannelse.

1874 indvalgte han som handelskyndig dommer i sø- og handelsretten, og s.å. fik han sæde i Grosserer-Societetets komité hvilket sidste hverv han beklædte i over nitten år, indtil han 1893 oplevede sit livs store krise som følge af sin deltagelse i den såkaldte „Stores-Affære“. Det var Frederik Vett, en bror til den ene af indehaverne af Wessel & Vett som først bragte Stores-tankens frem til Danmark. Han havde studeret dette system i England og ville søge at realisere noget lignende i Danmark, tilpasset efter vore forhold, og gennem C. F. Tietgen kom han i forbindelse med F. der med sin store modtagelighed for alt nyt ret hurtigt blev vunden for planen. Juni 1893 udsendtes i stort tal en indbydelse til aktietegning i selskabet Nordiske husholdningsstores der var tænkt dannet efter det kooperative Lon-

don-system. Kapitalen tænkte tilvejebragt ved aktietegning mellem forretningens kunder som til gengæld skulle have den fordel at købe i forretningen til indkøbspris med tillæg af driftsoms-kostninger. I forbindelse med denne „Husholdnings-Stores“ tænkte man at etablere en eksport af landbrugsprodukter til England. Hele denne plan vakte imidlertid et kolossalt røre inden for handelsstanden; man så heri middelstandens ruin, og ud over landet rejste der sig en storm af forbitrelse og uvilje imod stifterkredsens medlemmer, i særdeleshed de to af dem der tillige var medlemmer af Grosserer-Societetets komité, nemlig Charles E. de Coninck og F. Men mens førstnævnte hurtigt trak sig tilbage fra planen stod F., indtil den endelig led skibbrud, på sit én gang tagne standpunkt, og dette havde til følge, da også Tietgen og dermed Privatbanken i allerhøjeste grad var indblandet i sagen, at én måtte udleveres som offer for at berolige den efterhånden stadigt voksende opposition, og F. nedlagde da 1.7.1893 formelt frivilligt, men reelt tvunget af omstændighederne, sit hverv som medlem af Grosserer-Societetets komité. Det var en pinlig beslutning at tage for en mand der som F. gennem et langt liv havde været stærkt interesseret i det offentlige livs foretelser, men ikke mindst hensynet til Tietgen, hvis position på det tidspunkt i høj grad var truet, gjorde dette skridt nødvendigt. En del år senere fik dog F. atter oprejsning fra sin stands side, da han, som nævnt, valgtes til formand i Handels- og kontoristforeningen, i hvilken stilling han især vandt de yngre medlemmers udelte hengivenhed.

F. havde også betydelige interesser på andre områder end det rent kommercielle. Således var han medstifter af Kbh.s skyttekorps, Dansk fiskeriforening og Dansk forening for lystsejlsads (den senere Kgl. dansk yachtklub), desuden var han gennem mange år medlem og senere formand for Musikforeningens repræsentantskab. Når han kunne overkomme alle disse gøremål ved siden af at passe sin mangeartede forretningsvirksomhed og sit kommercielle organisationsarbejde, skyldtes det først og fremmest hans usædvanlige livsfrothed. Han var en mand med vitalitet og kunne arbejde i tolv til seksten timer ikke for et kortere tidsrum, men i en lang periode af sit liv, og ved siden heraf bevare et lyst lune og en vis festlighed over sin fremtræden. F. døde pludselig af et hjerteslag på en rejse. – Etatsråd 1892. – R. 1888. DM. 1899. K.² 1903. □ Træsnit 1885. Mal. af Otto Bache, 1903 (Købmandsskolen). Buste af L. Brandstrup udst. 1905 (Handels- og kontoristforen.), og af Augusta Finne udst. s.å. Foto.

Fritsche, Harald

Børsen 29.11.1903; sst. 28. og 29.6.1905; sst. 1.9.1908. Ill. tid. 9.12.1903; sst. 2.7.1905. Jul. Schovelin: Tidens hjul og Tietgen, 1929 547–51 570–84.

*Jens Vestberg**

Frobenius, Theodor, 1885–1972, orgelbygger. * 7.10.1885 i Weikersheim, Tyskland, † 22.3.1972 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: fadfabrikant og vinhandler Lorenz Theodor F. (1854–1911) og Frederike Bauer (1848–1929). ~ 1° 7.5.1912 i Viborg (Sdr. sg.) med Dagmar Julie Hansen, * 21.8.1890 i Viborg, † 9.5.1929 i Kbh., d. af hotelejer Chr. M. Hansen (1846–1915) og Sophie Kludt (1858–1941). ~ 2° 21.10.1930 med Marie Emilie Petersen, * 7.10.1899, † 12.11.1972 i Kbh., d. af murer Niels Theodor P. og Ane Marie Bengtsen.

Over for barndomshjemmet i Weikersheim lå den store orgelbygningsvirksomhed Aug. Laukhuff. Her kom F. i lære 1899, og efter udstået læretid arbejdede han yderligere et år i virksomheden som svend. I de følgende år fulgte ansættelse hos orgelbyggerne Hock i Saarlouis, Seiffert i Köln og Klais i Bonn. På opfordring fra den danske orgelbygger A. C. Zachariasen, som han havde truffet på valsen, rejste F. 1907 til Danmark hvor han i to år var medarbejder ved Zachariasens orgelbyggeri i Århus.

September 1909 blev F. ansat som leder af pianofabrikant Chr. Winthers nyetablerede „Orgelbygningsanstalt“ i Kbh., og 1914 blev han optaget som kompagnon i firmaet der nu fik navnet Chr. Winther & Th. Frobenius, Kirke-Orgel-Fabrik, København. 1917 trådte Chr. Winther ud af kompagniskabet, og firmanavnet var herefter *Th. Frobenius & Co.* 1925 flyttede virksomheden fra Kbh. til Kgs. Lyngby, og samme år fik firmaet en jysk filial, idet det overtog Horsens Orgelbyggeri, grundlagt 1909 af organisten og orgelbyggeren Marinus Sørensen. I 1940'erne indtrådte sønnerne Walther F. (* 1920) og Erik F. (* 1926) i ledelsen, og 1967 ændredes firmanavnet til *Th. Frobenius & Sønner A/S.*

Som orgelbygger kom F. til at opleve den rivende udvikling der fandt sted i 1920'erne, 30'erne og 40'erne hvor orgelbyggere og organister i reaktion mod senromantikens klangidealer og de håndværksmæssigt underlødige „fabriksorgler“ søgte at genrejse den klassiske orgelbygningskunst, bl.a. med forbillende i bevarede nordtyske barokorgler. F. var i høj grad med til at præge denne „danske orgelbevægelse“. Således genoptog han allerede i 1926, ved ombygningen af Roskilde domkirkes orgel, nogle væsentlige klassiske konstruktionsprincipper der på dette tidspunkt blev betragtet som forældede, men som i de følgende år skulle vise sig at fortrænge de sy-

stemter der havde vundet indpas i 1900-tallets første fjerdedel.

F. var kendt og respekteret for sin store erfaring inden for orgelbygningshåndværkets mange discipliner. Fremfor alt havde intonationskunsten hans interesse, og til det sidste var han beskæftiget i virksomhedens intonationsstue hvor de nye orgelpiber får deres grundlæggende klanglige udformning. F. ledede sit firma med elskværdig autoritet og var afholdt og respekteret af medarbejderne. Udadtill markerede han sig ikke ved deltagelse i faglige debatter; men gennem sit firmas arbejder der opnåede internationalt ry for eksklusiv håndværksmæssig og klanglig kvalitet kom han alligevel i høj grad til at påvirke udviklingen inden for dansk orgelbygning. – Af F.s arbejder kan nævnes orglerne i *Ålborg domkirke*, 1913, *Jerusalemkirken i Kbh.*, 1916, *Vor Frue kirke i Odense*, 1923, *Tønsberg kirke*, 1924, *Genstofte kirke*, 1926, *Roskilde domkirke* (ombygning.), 1926, *Århus domkirke* (ombygning.), 1928, *Gustav Adolfskirke i Helsingborg*, 1931, *Kbh.s domkirke* (ombygning.), 1931, *Reykjaviks protestantiske domkirke*, 1934, *Ribe domkirke* (ombygning.), 1937; *Genarpsorglet, Malmö museum* (restaur.), 1941, *Stavanger domkirke*, 1941, *Christianskirken, Kgs. Lyngby*, 1943, *Tønder kirke*, 1946, *Skövde kirke*, 1951, *Sct. Jakobs kirke i Kbh.*, 1953, *Tranebjerg kirke*, 1954, *Den danske kirke i Paris*, 1955, *Sct. Andreas kirke i Kbh.*, 1956, *Bergen domkirke* (ombygning.), 1957, *Ålborg domkirke*, 1959, *Trefoldighedskirken i Kristianstad*, 1961, *Queen's College Chapel i Oxford*, 1965, *Kbh.s domkirke*, 1965, *First Church, Congregational, Cambridge/Boston*, 1972. □Foto.

Niels Friis: Th. F. & co. 1909–1959, 1959. Ulrich Teuber i Orglet 1, 1972 22–24.

Ole Olesen

Frohne, Jørgen Wilhelm, 1832–1909, samler. * 15.8.1832 i Flensborg, † 13.7.1909 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: slagtermester Johan Christian F. (1806–86) og Marie Jürgensen (1808–89). Ugift.

F. besøgte latinskolen i Flensborg, kom 1848 i murerlære og drog som svend 1852 til Kbh. 1853–54 rejste han sydpå på professionen, var derefter konduktør hos N. S. Nebelong og nedsatte sig 1859 som murermester i Kbh. Han var med til at bygge bl.a. Hvidøre, Springforbi, katedralskolen i Ålborg, nybygninger på Polyteknisk læreanstalt og Marstrands Bryggerier. Blivende betydning fik han imidlertid ved sine indgående studier over 1700-tallets danske fajanceproduktion, udgivet i stærkt forkortet form af C. A. Been, 1911, under titlen *Danske Fajancer. Historiske*

Meddelelser om Fajancefabrikker i Danmark og Hertugdømmerne i det 18. Aarhundrede (orig. manus. *Murermester Frohnes Fremstilling af Fajancernes og Stentøjets Historie* i Det kgl. bibl.s håndskr.saml., Ny kgl. saml. nr. 2789 4°). F. var også kendt gennem sine store samlinger som dels er beskrevet af Arthur Pabst 1883, dels, på grundlag af F.s egne notater, af Emil *Hannover i kataloget til auktionen på Charlottenborg 1910, sikkert en af de bedste danske kunstauktioner der har været holdt, og hvor kunsthåndlere fra de forskellige lande gav møde. – R. 1890. DM. 1909. □Mal. af H. C. Jensen, 1877, af Emma Grubb udst. 1897, og af Michael Ancher, 1906. Foto.

Bert. tid. 14.7.1909.

O. Andrup*

From, Franz Gustav, *1914, psykolog. *14.2.1914 på Johnsborg, Agerskov sg. F: gård-ejer Anders Lorenzen F. (1876–1929) og Anne Christine Reimer (1883–1950). ~1° 1936 med Marianne Christensen *14.1.1917 (~2° 1943 med organist Ejler Johannes Lisberg Nørgård, 1916–77), d. af seminarieførstander Georg *C. (1877–1966) og Eva Hansen (*1893). Ægteskabet opløst 1943. ~2° 6.5.1943 i Helsingfors med psykolog, fil.mag. Sunna Anna Constance Groundstroem, *9.3.1918 i Helsingfors, d. af departementschef Ivar G. (1868–1944) og sekretær i skoledirektoratet Hildur Jahnson (1880–1967). F. voksede op i et strengt, religiøst hjem med Bibelen som væsentlig litterær påvirkning. 1933 blev han student fra Haderslev katedralskole, kom derpå til Kbh. og læste medicin et semester, men derefter psykologi som han studerede under Edgar *Rubin for hvem han i en periode også var videnskabelig assistent. 1937–39 var han medarbejder ved Kbh.s kommunes psykotekniske institut. 1939 blev han magister i psykologi og s.å. ansat som amanuensis ved psykologisk laboratorium der da, foruden professoren, kun talte en docent i anvendt psykologi. 1954 udnævntes han til professor sst.

Inspireret af bl.a. F. C. *Sibbern havde F. i studieårene skrevet en afhandling om følelsernes systematik. I et følgende arbejde, *Drøm og neurose*, 1944 (senere sammenfattet i Zeitschrift für Psychologie, 1961 240–52), behandlede sammenhængen mellem sansemæssig forarbejdning og begrebsmæssig indordning. Grundtanken er at vore oplevelser på samme tid er forarbejdede og indordnede. En set figur har en højere forarbejdningsgrad – er højere indordnet – end figurens baggrund. Højt indordnede oplevelser svarer nærmest til snævert afgrænsede begreber og

lavt indordnede oplevelser til vagt afgrænsede begreber. Ved en uddifferentieringsproces tænkes barnet at udvikle sig fra lavere indordningsniveauer til højere. I drømme og ved psykiske sygdomsbilleder antages denne sammenhæng at blive forstyrret. Sammen med nogle mindre artikler fra samme tid kan dette arbejde ses som forstudier til afhandlingen *Om oplevelsen af andres adfærd* som F. havde påbegyndt den eksperimentelle del af 1941, og med hvilken han 1953 erhvervede den filosofiske doktorgrad. (Engelsk oversættelse 1971). Afhandlingens tese er at vi umiddelbart oplever andre menneskers handlinger som meningsfulde forløb. Vore oplevelse af en persons handling består normalt ikke af to oplevelser – en oplevelse af et materielt forløb og en oplevelse af en mening med forløbet – men disse to aspekter er givet „i og med hinanden“ som en differenteret helhed, iflg. dansk fænomenologisk tradition betegnet „psykoide dannelser“, og kendt fra dagliglivet som ureflekterede oplevelser af andres målrettede adfærdsforløb (handling), adfærdsmåde (præg), adfærdsspor (handle-, udtryks- eller prægspor) og sproglige ytringer (oplevet som meddelelser eller adfærd). For en efterfølgende refleksion kan imidlertid adfærdens oplevede psykiske aspekt, kaldet „sens“, fremtræde som noget der har indflydelse på hvorledes de fysiske påvirkninger forarbejdes til oplevet forløb, eller som en hypotese om forløbets psykiske aspekt der, pga. konflikt med den videre adfærd, må erstattes med en anden mere plausibel sens. Situationer som disse er analyseret i forsøg med forevisning af filmoptagelser af mindre handlingsforløb og tolket ud fra ovennævnte overvejelser over forarbejdning og indordning hos den oplevende person, dennes holdninger og situationens hele betydning for oplevelsen af andre. Denne dynamiske vekselvirkning mellem andres handlinger og vore forventninger til disse som dette arbejde havde peget på blev også et grundtema i F.s senere forskningsinteresser og initiativer. 1955 blev han medlem af og 1957 formand for udvalget for samfunds forskning i Grønland, og sammen med bl.a. Verner *Goldschmidt, Helge *Larsen og et team af medarbejdere gennemførtes i slutningen af 1950erne undersøgelser dér af sociale og uddannelsesmæssige forhold til støtte for den videre lovgivning (jfr. F.s redegørelse i „Grønlands Landsråds Forhandlinger 1958“ i Beretninger vedr. Grønland, nr. 2, 1958 39–45, og Samfundsvidenskabelige undersøgelser I–IX, 1961–63). Foruden at være levende interesseret i befolkningen og dens livsvilkår, herunder samspillet mellem samfundsforhold og opdragelse, mente F. at man ved at undersøge mennesker og

deres kulturelle udvikling hvor denne ændres hurtigt, kunne få noget at vide om mennesket i det moderne samfund (Indledning til Børn og opdragelse i Grønland. – En sociologisk studie ved K. Glarborg, 1968). I *Psykologisk set*, 1953 og i *Menneskekundskab*, 1959 skrev han videre om mellemmenneskelig forståelse og tolerance. Den manglende forståelse af børn optog ham også, og han kritiserede børnepsykologerne for snarere at beskrive et barnligt sjæleliv hos sig selv end hos børnene (Børnepsykologi, 1961); kun nøjere undersøgelser og mindre teoretisering kunne føre til bedring af børns opvækstvilkår. Den pointerede overensstemmelse mellem handling og mening hos skuespilleren bragte ham ind på sammenligninger af K. Stanislavskijs spillenormer og dagliglivets adfærdsregler, ligesom uoverensstemmelser mellem adfærd og hensigt som illusionisten Faustinus benyttede sig af førte til overvejelser over magiens væsen og fordømmes opståen hos mennesker (*En psykolog snakker med*, 1968).

Fra sin tidligste ungdom havde F. kæmpet mod fordomme, andres og egne. Denne utålmodighed med vanetænkning og fikse ideer gjorde ham til parapsykologiens fjende nr. 1 (se også forordet til 3.udg. af Alfr. Lehmann: *Overtro og trolddom*, 1968), til „ulvebørnenes udfrier“ (Børnepsykologi), ligesom det var ved hans mellemkomst at den danske pornografiflov blev ændret 1965 (§ 234 i Gutenberghus årsskrift 1965 og L. Blædel: *Sagen om Fanny Hill*, 1965 6 12 46–51). I de senere år har F. arbejdet med forskellige sider af spisefordømmenes psykologi, såvel vore egne som fremmede folks. 1976 var han gæsteforfessor ved Hong Kong universitet hvor han navnlig undersøgte lovgivningen mod hundespising (Dansk psykolog nyt, 1977 og Carlsbergfondets årsskrift, 1978).

På disse forskellige områder og ved sine forelæsninger og foredrag over almen psykologi, følelselivets psykologi og børnepsykologi videreførte F. flere sider af dansk psykologisk tradition og kom dermed til at præge dens videre udvikling. En række artikler om dansk psykologisk historie foreligger fra hans hånd, bl.a. *Psychology in Denmark* i Nordisk psykologi, 1951. Han deltog flittigt i den offentlige debat med dagblads-kronikker og optrådte ofte i radio og tv. 1953 modtog han Ekstrabladets videnskabspris. 1948–50 underviste han i pædagogik ved Blågårds seminarium og pædagogikkens historie ved pædagogicum 1949–56, og han var lærer i psykologi ved Danmarks lærerhøjskole 1951–63. Han var næstformand i Dansk psykologforening 1951–57 og landsformand for Nordisk sommeruniversitet 1954–62. Han var medlem af

flere ministerielle udvalg, således af socialministeriets udvalg vedr. oprettelsen af et socialt forskningsinstitut 1955, af instituttets forskningsråd 1958, og af det faglige råd ved Danmarks pædagogiske institut 1955. Medlem af Videnskabernes selskab siden 1974. – R. 1961. R. 1971. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1953 206f. E. Tranekjær Rasmussen i Nordisk psykologi, 1953 138–40 – Frithiof Brandt i Ekstrabl. 12.2.1953. Dag Østerberg: Forståelsesformer, Oslo 1966 (nyt opl. 1972) 78f. H. A. Murray i forordet til F.F.: Perception of other people, N.Y., London, 1971. J. Asplund i Dansk filosofi og psykologi 1926–76 II, 1977 153–70 (m. bibliografi).

A. Friemuth Petersen

From, Jørgen, 1605–51, professor. * 11.10.1605 på Hovgård, Hoptrup sg., † 19.8.1651 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: titl. kammertjener hos Frederik II Hans (Johan) F. og Sille (Cecilie) Schrøder. ~ 10.5.1646 i Kbh. (Frue) med Else Scavenius, * 1625 i Roskilde, † 29.3.1671 i Lund (~ 2° 1656 med lægen Christian Foss, 1626–80), d. af sognepræst, senere biskop Laurids Mortensen *S. (1589–1655) og Else Pedersdatter (1601–53).

De ret velstående forældre holdt sønnen til studeringerne, først i hjemmet, siden i Haderslev skole. Derfra kom han til pædagogiet i Lüneburg hvor han tilbragte fire år. Som student blev han immatrikuleret i Helmstedt 1625 og i Rostock 1626. Da han kom tilbage til Kbh. blev han hovmester for brødrene Otte og Kjeld Krag mens de var på Sorø akademi. Med den ældste af dem, den senere rigsråd Otte Krag, og Christen Skeel (1603–59) rejste han som hovmester udenlands i ca. fem år. 1630 var han immatrikuleret i Angers, 1632 i Oxford, 1633 kom han til Padua og Basel. 1635 blev han immatrikuleret i Kbh., men sendtes s.å. ud med biskop Jesper Brochmands eneste søn, Christen, og et andet ungt menneske. Sept. 1636 kom de til Leiden og rejste derfra til England hvor den unge Brochmand døde. Nu var F. nogle år lærer for kansler Chr. Friis' tre yngre sønner, dels i Kbh., dels i Sorø. Han fik kongens løfte om at blive den gamle Christen Longomontanus' efterfølger som professor i matematik ved universitetet. 1641 tog han magistergraden, men da det trak ud med Longomontanus' afgang, disputerede han jan. 1643 „pro cathedra“, blev først professor i logik og derpå, 1645, i retorik. Tillige var han en lang tid universitetets notarius. Endelig 1647 nåede han at blive professor i matematik. – Uden at være nogen banebrydende ånd fyldte F. sin stilling ved flid og pålidelighed. Hans lærer, Longomontanus, hyldede i sin *Introductio in the-*

athrum astronomicum det tychoniske verdenssystem og blev derfor angrebet af den franske astronom J. B. Morin som holdt på det kopernikanske system. 1642 udgav F. til forsvar for Longomontanus *Dissertatio astronomica de mediis quibusdam ad astronomicum Hafn. Chr. Longomontani cum Morino instituta*. Morins modskrift besvarede han 1645 med *Responsio ad Morini defensionem astronomiæ restitutæ*. Desuden udgav han 1643 *Disputatio philologica de legendis cum fructu Latinis melioris notæ scriptoribus*. 1649 *Arithmetica Danica* og 1648–50 *Exercitationum sphaericarum prima de principiis quibusdam doctrinæ sphaericæ*.

Danske mag. 5.r.II, 1889–92 24. H. G. Olrik: Oversigt over forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586–1737, i særtryk af årsskr. fra Sorø akademis skole, 1927–30 100f. Pers.hist.t. 10.r.II, 1935 148; sst. 10.r.III, 1936 226. Breve fra og til Ole Worm III, 1968. – R. Vinding: *Regia academia Hauniensis*, 1665 359–61. Vilh. Norlind: Tycho Brahe, Lund 1970 = Skånsk senmedeltid och renässans VIII 138f.

*Poul Heegaard**

From, Thøger Dyssel, 1744–1831, købmand. * 28.5.1744 i Rødding, Nørlyng hrd., † 21.3.1831 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: degn Bertram Jacobsen F. (1707–79) og Anne Catrine Henriksdatter (ca. 1703–1800). ~ 23.7.1779 i Kbh. (Frue) med Karen Hansdatter Schäffer, * 21.6.1749 i Kbh. (Frue), † 18.4.1830 sst. (Trin.) (~ 1° 1768 med hørkræmmer Hans Pedersen Svane, 1738–75), d. af hørkræmmer Hans Pedersen S. (ca.1701–75) og Anne Nielsdatter Triage (ca. 1721–58).

F. var en af de mange unge jyske handelsfolk der kom fattig til hovedstaden, men takket være egen dygtighed og en smule held grundlagde en stor og blomstrende forretning i Kbh. Efter at have stået i lære åbnede han sammen med Ole Aaerstrup en selvstændig hørkræmmerforretning. Allerede 1778 blev man enige om at skilles, og 1794 etablerede F. sig i en købmansgård i Rosenborggade. I de gode år omkring århundredskiftet blomstrede forretningen, og han indtog en fremskudt plads inden for den københavnske handelsstand. Han blev valgt til formand for hørkræmmerlavet og sad i flere år i de 32 mænds forsamling. □ Profilportræt.

Th. Hauch-Fausbøll: Stamtv. for T. F.s og hustrus fi-deikommiss, 1912.

Harald Jørgensen

Frost, Jep Lauesen, 1894–1970, højesteretsdommer. * 29.10.1894 på Gl. Ålbogård, Sdr. Stenderup sg., † 31.3.1970 i Kbh. (Skt. Johs.), begr. i Skamstrup. F: proprietær Hans Lauesen F.

(1863–1962) og Ane Christine Vyff (1865–1954). ~ 6.7.1925 i Skamstrup med Karen Margrethe (Kamma) Larsen, * 23.8.1895 i Skorup, d. af provst Henry Vincent Christian L. (1860–1936) og Elisabeth Christensen (1866–1936).

F. blev student fra Kolding 1913. Efter at have været stud.mag. i et års tid skiftede han til det juridiske studium og blev cand.jur. 1920. Han havde indtil 1937 forskellige ansættelser som politio- og dommerfuldmægtig i Jylland og var i årene 1929–35 tillige borgmester i Ebeltoft. 1939 udnævntes han til dommer i vestre landsret efter to års forudgående konstitution, og 1947 blev han dommer i højesteret hvor han var retsformand i rettens 2. afdeling fra 1961 til sin afgang 1964. Blandt F.s mange hverv uden for retten skal nævnes at han var medlem af overfredningsnævnet 1948–62 og censor ved de juridiske eksaminer ved Kbh.s univ. 1958–66. F. udfoldede en omfattende juridisk skribent- og udgivervirksomhed. Han skrev bøgerne *Fogedforretninger*, 1931 (2. udg. 1949) og *Ejendomsrådgiverens og ejendomshandlerens retlige stilling*, 1964 og en række tidsskriftafhandlinger og kommentarer til højesteretsdomme. Til Juridisk grundbog 2. udg., 1967 bidrog han med en meget instruktiv redegørelse for affattelse af domme. F. var medudgiver af jubilæumsværket Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Hans historiske interesser gav sig også udslag i udgivelsen af bogen *De gamle byfoged-, birke- og herredsfuldsmægtige*, 1967. Ved at samle de i denne bog gengivne erindringsbidrag fra ældre jurister og forsyne dem med en retshistorisk indledning har F. fastholdt et interessant billede af personer og retlige tilstande før retsreformen af 1919. – R. 1940. DM. 1948; K. 1953. K.' 1960. S.K. 1964. □ Foto (højesteret, Kgl.bibl.).

Højesteret 1661–1961 II, 1961 426f. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Frydenberg, Ove, 1929–75, genetiker. * 13. 12.1929 på Frbg., † 7.4.1975 i Bagdad, Irak. F: arkitekt Kurt August E. M. F. (* 1900) og Ellen Marguerita Jensen (1904–78). ~ 13.3.1954 på Frbg. (b.v.) med tandplejer Inger Christine Bang, * 12.4.1930 på Frbg., d. af brandchef, civilingeniør Morten B. (1893–1972) og Emmy Christine Zoffmann (* 1898).

F. blev student 1948 på Frederiksberg; efter et års studier på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole skiftede han til Kbh.s universitet hvor han tog magisterkonferens i zoologi og genetik 1955. Samme år modtog han universitetets guldmedalje for en afhandling om danske bananfluer. I de

Frydenberg, Ove

følgende to år opholdt han sig i udlandet hos to af tidens førende forskere indenfor populationsgenetikken og udviklingslæren, først hos Th. Dobzhansky i Brasilien og siden hos Sewall Wright i Wisconsin. I perioden 1957–66 var han ansat ved Kbh.s universitets genetiske institut hvor han blev dr.phil. 1964 på disputatsen *Population Studies of a Lethal Mutant in Drosophila melanogaster*. 1966–67 var han gæsteprofessor i São Paulo. 1967 blev han kaldet til et professorat i genetik ved Århus universitet hvor han grundlagde det genetiske institut. F. var medlem af Videnskabernes selskab 1968 og var medlem af Statens naturvidenskabelige forskningsråd 1968–71. Fra 1962 var han konsulent for landbrugsforsøg på atomenergikommissionens forsøgsanlæg Risø og fra 1973 var han medlem af atomenergikommissionens og sundhedsstyrelsens rådgivende reaktorudvalg. – Som forsker havde F. en meget betydelig bredde indenfor biologien. Hans centrale interesse forblev dog populationsgenetikken. Hans største videnskabelige indsats var studiet af de mekanismer der opretholder den genetiske variation i naturlige populationer. Dette emne blev centralt for populationsgenetikken i 1960'erne, efter at indførelsen af en ny metode til at karakterisere enkelte gener (enzym-elektroforese) havde vist, at denne variation er meget større end man tidligere havde formodet. Om dette emne skrev F. en lang række artikler i videnskabelige tidsskrifter der på grund af en sjælden kombination af teoretisk analyse og et stort og grundigt observationsmateriale har fået en væsentlig international anerkendelse og betydning indenfor dette felt. F. bidrog også vægtigt til udforskningen af den genetiske variation hos bygsorter og med mere klassisk-zoologiske studier af bananfluer.

I offentligheden blev F. kendt som en fremragende popularisator af naturvidenskab. Med en usædvanlig klarhed og pædagogisk evne skrev han artikler om genetik, og bogen *Arv og race hos mennesket*, 1963 (s.m. J. V. Spärck), om udviklingslære og om arvelighed og strålingsrisiko. Hans interesse for udviklingslæren gav sig også udtryk i en nyfordanskning af Darwins *Arternes oprindelse*. Som medarbejder på en lærebog, *Biologisk forskning fra molekyle til menneske*, 1970 (red. af Bent Christensen m.fl.) bidrog han væsentligt til fornyelse af biologiundervisningen i det danske gymnasium. □Foto.

Diter v.Wettstein i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1975–76, 1976 80–92 (m. bibliografi).

Tom Fenichel

Fryendahl, Catharine Elisabeth, 1760–1831, operasanger. * 30.11.1760, † 30.11.1831 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: garver og handskemager, en tid i Slesvig, senere i Hillerød og Kbh. Hans Jacob Møller (ca. 1721–80) og Kirstine Matthiesen (ca. 1727–1801, ~2° 1788 med garver Peter Larsen Bachmann, 1761–1841). ~1° 27.8.1789 i Kbh. (Nic.) med hofviolon Jørgen Berthelsen, * ca. 1758, † 7.2.1797 i Kbh. (Nic.). ~2° 19.8.1797 i Kbh. (Frue) med kgl. skuespiller Jørgen Peter *F., * 18.10.1766 i Kbh. (Helligg.), † 20.2.1836 sst. (Garn.), s. af lærredshandler Hans Peter F. (ca.1705–91) og Kirstine Mortensdatter (ca.1745–94).

Seksten år gammel blev F. syngeskolar ved Det kgl. teater, og 1.12.1777 debuterede hun som Marine i syngestykket *Skovbyggeren*. Hendes omfangsrige og stærke sopran blev uddannet af syngemester M. A. *Potenza og professor Johs. *Darbes, og senere fik hun undervisning af komponisten J. G. *Naumann i Dresden hvis italienskrægede musik i *Orpheus* og *Eurydice* og *Cora*, hvori hun sang titelpartierne, særlig egnede sig for hendes glansfulde stemme. Dramatisk begavet som skuespiller var hun ikke, diktionen svækkedes af tysk accent, og hendes breve røber at hun savnede dannelse, men ilter var hun, lunefuld og forfængelig. Hendes fikse vævre skikkelse og store mørke øjne, hele hendes type på en selsviker teaterprimadonna af sydlandske art skaffede hende general H. H. v.*Eickstedts bevågenhed, og da han var præres for teatret, benyttede hun sin intime magt over ham til at fortrænge Caroline *Walter, skuepladsens største dramatiske talent, men hun kom aldrig til at indtage hendes plads i kunsten eller i publikums hjerte: først senere vandt hun sine sejre, fx som dronning *Aline* i J. A. P. *Schultz' opera og som *Rezia* og *Fylla* i F. *Kunzens operaer *Holger Danske* og *Erik Ejegod*. Karakteristisk for hendes udførelse var hendes trang til at brillere ved vokal effekt, og kun i enkelte roller, som *Anna* i *Høstgildet* og skomagerkonen i *Dragedukken*, virkede hun ved stilfærdige midler inden for den givne ramme. Da hun stod på sin højde som teatrets første sangerinde skrev direktionen (1799) til kongen, at hun viste „Selvraadighed og Forsømmelse i at iagttage sine Pligter og Uartighed i Breve“, og når hun alligevel kunne forblive ved teatret til over sit 60. år, skyldtes det uden tvivl hensyn til den store kunstner hvis navn hun bar. 1807 var hun den første danske *Donna Anna* i *Don Juan*. Hun optrådte sidste gang 2.3.1821 som *Marcelline* i *Figaros Bryllup* og afgik ved sæsonens slutning med sin gage i pension. □Tegn. af Jens Juel og afbildet på sammes tegn. „Ewalds minde“ (begge St.mus.). To mal., det ene af Juel.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam I, 1911 69–74. – P. Rosenstand-Goi-ske: Kritiske efterretn., udg. C. Molbech 1839. Th. Overskou: Den danske skueplads III–IV, 1860–62. Carl Thrane: Fra hofviolonerens tid, 1908. Erland Gribso i Jul i Nordsjælland IV, 1944 14–17.

Robert Neiiendam*

Frydendahl, Hans Christian Thomsen, 1888–1947, hjemstavnshistoriker. * 13.6.1888 i Eske-lund, Brørup sg., Ribe amt, † 2.7.1947 i Ringe, begr. Krarup kgd. pr. Espe, Svendborg amt. F: skrædder og gårdejer Thomas Thomsen F. (1847–1932) og Elisabeth Jensen (1853–92). ~ 21.5.1915 i Føvling, Århus med Dagmar Inge-borg Ebbesen Hansen, * 31.5.1891 i Lovrup, Gørding sg., Ribe, d. af lærer Hans Ebbesen H. (1859–1942) og Anna Else Hansen (1867–1944). F. deltog til sekstenårsalderen i landbrugsarbej-de i sit hjem og var derefter to år i snedkerlære. Efter et års ophold ved Ribe seminarium og to år i Gedved tog han 1909 lærereksamen sidst-nævnte sted, 1916 tillægseksamen i tysk. 1909–12 var han andenlærer og organist i Holsted, 1912–16 ved Ejby centralskole på Fyn, og fra 1916 før-stelærer og kirkesanger i Krarup. Han interesse-rede sig fra barndommen for egens og slægtens minder, læste meget og havde desuden udpræget lyst og anlæg som samler – på dette område var han tidligt påvirket af Evald *Tang Kristensen. Således tilvejebragte han et fyldigt materiale om fortidig jernudvinning, navnlig på Fyn, og skabte en overordentlig omfattende samling af mate-riale til den fynske øgruppes topografi, personal- og kulturhistorie. Samlingen, der tæller over 100.000 numre, blev 1938 testamenteret til Fyns stiftsmuseum. Ved siden heraf er F.s hovedfor-tjeneste udgivelsen af det stofrige månedsskrift Fynsk Hjemstavn, som han med stor personlig indsats holdt i gang fra 1928 til 1939 (I–XII). Han har endvidere udgivet *N. Rasmussen Søkil-de*, 1937, *S. Jørgensen, Kistrup*, 1939, *Pastor J. Chr. Clausens Mindebog*, 1942, (sammen med andre) *Kværndrup Sogn*, 1943, *Fynske Folkemin-der I*, 1945, *Dyrlæge P. Jensens Hundredaarsbog*, 1946 og *Egeskov. Billeder og Tekst*, s.å. Han var fra 1939 medlem af repræsentantskabet og skriftudvalget for Historisk samfund for Fyns stift, fra samme år medlem af bestyrelsen for Landsforeningen for hjemstavnskultur og med-lem af redaktionsudvalget for Dansk hjemstavn 1942–45. F. har deltaget i naturfrednings- og bib-lioteksarbejde samt afholdsbevægelse og har stiftet et legat for flittige og dygtige børn i Kra-rup skole. Tildelt det Benzon-Gerdorffske legat 1927. □Foto.

Fyns tid. 29.11.1936. Sst. 11.6. og 23.10.1938. Fyens stiftstid. 23.10.1938. Ugen (Fyens stiftstid.) 1.1.1939.

Svendborg avis 26.6.1941. Olaf Andersen i Fynske år-bøger, 1947 1–6.

Knud Prange (Povl Engelstoft)

Frydendahl, Jørgen Peter, 1766–1836, skuespiller. * 18.10.1766 i Kbh. (Helligg.), † 20.2.1836 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: lærredshandler Hans Peter F. (ca. 1705–91) og Kirstine Mor-tensdatter (ca.1745–94). ~ 19.8.1797 i Kbh. (Frue) med kgl. operasanger Catharine Elisabeth Berthelsen, f. Møller (*Frydendahl, Catharine), * 30.11.1760, † 30.11.1831 i Kbh. (Garn.), d. af garver og handskemager Hans Jacob M. (ca. 1721–80) og Kirstine Matthiesen (ca. 1727–1801).

F.s virkelige far var den senere teaterchef, kam-merherre H. W. v.*Warnstedt. Dette faktum, som samtiden ikke kendte, var af afgørende betyd-ning for F. da han som nittenårig kontorist 1785 blev syngeskolar ved teatret med italieneren M. A. *Potenza som lærer. I det skjulte støttede Warnstedt F. og hans mor, der levede i små kår, og gav ham den bedst mulige lejlighed til udvik-ling. F. forbandt, skrev han, „det fortræffeligste Hjerte og en Adel i Sjælen som mangen Prins maatte ønske sig, med det letteste Sind“, men da han var uheldig i sine første opgaver, både i de-butrollen (7.12.1786) Belcour i *Vestindianeren* og senere som Charles i *Bagtalelsens Skole* fik han øgenavnet „Jammerdal“. Et elskeremne var han ikke; hans udvikling foregik langsomt gennem komiske småroller, især hos Holberg, og navnlig var hans kraftige bas ham til stor nytte i de før-ste, vanskelige sæsoner, indtil han fik kunstne-risk fodfæste ved sit spil som pedanten Samuel Smith i *Indianerne i England* (1792) og degen Bræger i *Indioget* (1793). Men da Warnstedt 1792 var blevet efterfulgt som chef af grev Ferdi-nand *Ahlefeldt, kom det til et brud. F. forlod te-atret og blev sekretær hos faderen under dennes ophold hos sin bror Fritz v.Warnstedt i Slesvig by, ved hvis hofteater der var tale om at han skulle være tysk skuespiller. Men da A. W. *Hauch havde overtaget Det kgl. teaters ledelse, vendte F. (1795) tilbage og tilhørte siden til sin død nationalscenen hvor han efterhånden blev en af landets ypperste karakterskuespillere. Han var som moden kunstner genial og omfattende i sin evne, rigt udstyret med indre og ydre sceni-ske egenskaber, en sjælden blanding af komisk geni og elegance. Hans statelige skikkelse og fremtræden virkede imponerende; det mørke-brune, krøllede hår forskønnede et ansigt med store, intelligente træk og klare, spillende øjne. Hans plastik var præget af sjælelig ligevægt, og i mimikken hvor han erkendte G. *Casorti som sin mester var han uhyre nuanceret; han evnede at

Frydendahl, Jørgen Peter

karakterisere ved pauser i replikken der, når han talte, forgyldtes af hans frodige lune. Udtryk for erotisk varme endside patos ejede han ikke; derfor lå elskerroller og Oehlenschlägerske helte uden for hans område, skønt han før dr. Ryges fremkomst måtte kreere både Hakon Jarl og Michelangelo. Derimod var han i komiske småroller en stor skuespiller – for Baggesen endog den største i Europa – og i syngespillet skabte han en række naturlige menneskeskildringer ud af opgaver der fra komponistens hånd nærmest var karikaturer.

Langt den overvejende del af hans 485 roller tilhørte et repertoire der nu er glemt, men hans mangesidighed træder skarpt frem gennem dette prøvekort af hans roller: Grøndal i *Ungdom og Galskab*, Hakon Jarl, Harald Blaatand i *Palnatøke*, Erik i *Erik og Abel*, Brause i *Sovedrikken*, Beaumarchais i *Clavigo*, Sir Peter Teazle i *Bagtalsens Skole*, titelrollen, senere kommandanten i Mozarts *Don Juan*, grev Almaviva, senere Figaro i Beaumarchais' *Figaros Bryllup*, Don Bartholo i Mozarts *Figaros Bryllup* og i *Barberen i Sevilla*, v. Kalb i *Kabale og Kærlighed*, Vinther i *Eventyr i Rosenborg Have*, Pryssing i *Recensenten og Dyret*, Mathias Knap i *Hr. Burchard*, Polonius i *Hamlet*, Marinelli i *Emilia Galotti*, Mikkel Stolpe i *Østergade og Vestergade*, Valkendorf i *Elverhøj*, Buurmann i *De Uadskillelige*. Inden for dansk litteratur strakte hans roller sig fra Holbergs komedier, hvis militære typer Jacob v. Thyboe og Didrik Menschenschreck først ved hans spil kom til deres individuelle ret, over P. A. Weyses og C. E. F. Weyses syngespil og Oehlenschlägers tragedier til J. L. Heibergs, Henrik Hertz' og Th. Overskous borgerlige skuespil og vaudeviller. Han, der den ene aften var en letsindig galning, kunne i den næste forestilling med samme fuldkommenhed spille en gerrig olding, fx Geronte i *Skatten* hvor alle beundrede ham. Han individualiserede med fantasi, beherskede fuldent sin stemme som han kunne variere i det uendelige. Elegante kavalere og slebne verdensmænd vekslede med tåbelig adel eller med joviale borgere. Det fornemme og det indbildske beherskede han i alle afskygninger.

Uden for scenen var F. en fuldblods repræsentant for den ironisk betonedede naturlighed, en vittig og overlegen aristokrat, sarkastisk i tonen ikke mindst mod sine overordnede; de lod 1800 ham og han hustru straffe med arrest i Blåtårn. Hans mere borgerlige kollega F. Lindgreen kaldte ham „Greven“ fordi F., når han var i sit fornemme hjørne, virkede tilknapet og arrogant. Men bag denne form, hvormed han holdt sig „Krapylet“ fra livet, var han åndslivlig og in-

teresseret, altid original i betragtningen af mennesker og forhold. 1816 blev han instruktør, men for denne gerning besad han ingen særlige evner, og som lærer for de unge var han mere det fuldendte mønster, de kunne efterligne, end pædagogen som forstod at fremhjelpe individuelle evner. Syg og nedslået over tabet af en søn optrådte han sidste gang 2.10.1835 som officeren i fjerde akt af *Barselstuen*, en lille rolle som han allerede udførte 46 år tidligere, og som hørte til de allerypperste skikkelser i hans rige galleri. Han efterlod ikke, som Lindgreen i Phister, en elev der kunne føre hans påvirkning videre, men hørte til de tabte som ikke erstattes. □Stik af E. Eckersberg efter tegn. af A. Kähler, 1826. Tegn. af N. J. Bredal (Fr.borg, Teatermus.). Tegn. af C. Winsløv litograferet af N. B. Krossing og af J. Friedlænder. Flere stik i roller af C. V. Bruun 1827–29 og af G. L. Lahde efter Bruun. Tegn. af M. Rørbye (Kgl.bibl.), litografi efter denne, tegn. af samme 1832 (Teatermus.). Mal. af D. Monies, 1838 (Det kgl. teater), efter dette flere stik, bl.a. af H.S., flere litografier, bl.a. af Monies selv og af C. Steckmest, samt flere træsnit.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam 1, 1911 75–93. – [J. C. Ryge:] Critisk sammenligning I, 1832. Th. Overskou i Portefeuillen for 1839 II 34–62. Samme: Af mit liv I, ny udg. 1961. Aug. Bournonville: Mit theaterliv I, 1848 56. Edgar Collin: Holbergske skuespillere i Ludv. Holberg: Samtlige comœdier, ved F. L. Liebenberg III, 1888. Fr. Ahlfeldt-Laurvig: Generalen II, 1928. – Instructeur F.s repertoire, ved Julius Liebe (manus. i Kgl.bibl.). Brevveksl. med H. W. von Warnstedt i Kgl.bibl.

Robert Neiiendam*

Frøhlich, Johannes Frederik, 1806–60, komponist, dirigent. * 21.8.1806 i Kbh. (Kat.), † 21.5.1860 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: oboist Stephan F. (ca.1757–1841) og Ane Rosina Neumann (ca.1763–1841). Ugift.

Allerede som lille purk fik F. violinen i hånden for med tiden at kunne hjælpe faderen som spillemænd på danseboden. Da hans ældre søster blev gift med kapelmusikus Fr. Kittler fik F. en solidere undervisning hos denne i klaver og violin samt fløjte, på hvilket instrument han debuterede ved en koncert på Gjethuset 1812. Hans musikalske talent tiltrak C. E. F. Weyses opmærksomhed; F. fik desuden i kammerråd Bang til Nørager en velynder der både sørgede for hans skolemæssige opdragelse og fik Claus Schall til at undervise ham i violinspil. Allerede 1821 ansattes han med gage som violinelev i kapellet; som solist debuterede han 1824 med en koncert af L. Spohr. F. var blandt Schalls bedste elever, havde betydelig færdighed og vakte især beundring ved sin klokkerene intonation. Som

kvartetspiller bevarede han i lange tider et fremragende navn, og hans første kompositioner var også viet kammermusikken (strygekvartetterne op. 1 og op. 2). Aug. 1827 konstitueredes han som 2. syngemester ved teatret (efter P. C. *Krossing). F. gik allerede dengang med planer om at blive kapelmester og søgte stadig at bevare sin forbindelse med kapellet, fra hvilket vejen til dirigentpulten var sikrere end over syngemesterembedet. Hans politik lykkedes ikke, og han måtte da han 1828 modtog fast ansættelse som syngemester opgive kapellet. Hans gerning som syngemester berømmes stærkt, men også som komponist begyndte hans navn at blive kendt. Han skrev foruden de allerede nævnte strygekvartetter flere større violinkompositioner (med orkester), Ouverturen til *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* (den første danske vaudeville-ouverture, 1825), nye strygekvartetter op. 15 og 17, samt flere Ouverture (bl.a. til *Freias Alter*, 1828). Til skuespilleren N. P. *Nielsen der var en kendt amatør på valdhorn, lavede han kammermusik hvori dette instrument spiller en fremtrædende rolle. 1829–31 var F. på studierejse i udlandet, bl.a. i Rom, hvor han samlede med de øvrige danske kunstnere (Thorvaldsen, Bissen o.a.). Han var her stærkt optaget af udarbejdelsen af en *Symfoni i Es-Dur, Op. 33* (opf. 1833 i Musikforeningen) der er et betydeligt værk i dansk symfonisk litteratur, hvorimod syngestykket *Natten før Brylluppet* havde fiasko i Kbh., mens F. var i Paris.

Over München vendte F. tilbage til Danmark ved sæsonens begyndelse 1831 og overtog på ny sit embede, oprådte som kvartetspiller, violinist og gav musikundervisning. 1834 trak Schall sig tilbage som kapelmester, F. ansøgte om stillingen, men embedet blev ikke besat på normal vis; det deltes på omgang mellem tre koncertmestre, Ivar Bredal, Peter Funck og F. der hermed (1836) opgav syngemesterstillingen. Det var en uheldig ordning som man senere søgte at forbedre ved at fordele arbejdet efter dets art, hvorefter F. fik tildelt alle operaer. Megen glæde af denne førsteplads blandt koncertmestrene fik han dog ikke. Et fald på gaden svækkede hans helbred, men med en ejendommelig stædighed gennemførte han alligevel en anstrengende fodtur i Jylland med et apoplektisk tilfælde til følge, og han svævede en overgang mellem liv og død. Man tilstød ham senere orlov, og han genvandt nogenlunde sine kræfter ved en rekreatjonsrejse med fregatten Rota der 1838 hentede Thorvaldsen hjem fra Rom. Han overtog nu atter sine embedsforretninger, men hans helbred havde fået et alvorligt knæk, og han måtte 1844 tage sin afsked. Hans afbrudte løbebane betød et stort tab

både for teatret og for musikforeningen i hvis administration han virkede 1836–38 og i hvilken han også dirigerede – om end kun en enkelt gang. 1847 bistod han fru Heiberg med tilrettelæggelsen af hendes melodier til *En Søndag paa Amager*.

Fra de senere år stammer F.s mest kendte kompositioner. Efter 1834–35 at have forsøgt sig med balleterne *Nina* og *Tyrolerne* – Aug. *Bournonville fortæller at F. påtog sig arbejdet „halvt for Løjer“ – fik F. en stor og uomtvistelig succes med balleterne *Valdemar*, 1835, *Festen i Albano* (inspireret af den sidste Italiensrejse) 1839, *Erik Menveds Barndom*, 1843 med den bekendte *Riberhus-March* og *Rafael*, 1845; desuden skrev han nogle mindre, dramatiske ting, en kantate (kronprins Frederiks formæling), og „Taffelmusik“ (Christian VIIIs kroning). I balleterne afslører F. et betydeligt dramatisk talent, rytme og flugt. Evne for situationstegning er karakteristisk for denne musik der vel ikke er uden påvirkning fra Weyse og Fr. *Kuhlau (som begge betød meget, også rent personligt, for F.) og ligesom disse mestres kompositioner bærer reminiscenser af folketonen i sig. F. betragtedes af samtiden som en højst egenrådig komponist, og en gennembladning af hans partiturer der indebærer megen skønhed bekræfter disse udsagn. Kun den alt for tidlige afbrydelse af hans kunstneriske bane hindrede denne udmærkede musiker i at komme til fuld udfoldelse. □Tegnet som ung. Afbildet på W. Marstrands mal. fra Waagepetersens hjem, 1834 (Fr.borg) og på D. C. Bluncks tegn. af Thorvaldsens rejsefæller på „Rota“, 1838 (Thorvaldsens mus.). Tegn. af J. V. Gertner, 1847 (Fr.borg), gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1880.

Th. Overskou: Den danske skueplads V, 1864. Aug. Bournonville: Mit theaterliv III, I, 1877 254–61. Biogr. af V. C. Ravn i Udvalg af musikken til Erik Menveds barndom (Samf. til udg. af da. musik, 1880). Festskr. i anledn. af Musikforen.s halvhundredårsdag I–II, 1886. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Sven Lunn i Dansk musik., 1940 156–63. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948. Johanne Luise Heiberg: Et liv, 5.udg.II, 1974 221f 231 234. – Manus. og partiturer i Kgl.bibl.

*Erik Abrahamsen**

Frølich, Anine Marie Magdalene, 1762–84, danser. *15.3.1762 i Kbh., †6.11.1784 sst. (Trin.), begr. sst. (Trin. kgd.). Ugift.

F. blev uddannet af hofdansmester Pierre *Laurent som førte hende frem i en „seriøs solo“ 3.12.1773 på Hofteatret. Hun var en fuldendt smuk brunette med klare øjne; skønt endnu et barn beherskede hun allerede på yndefuld vis sit legeme, navnlig var armebevægelserne skønne, og dertil udmærkede hun sig ved sjælfuld mimik.

Frølich, Anine

Hun brød straks igennem, og da Vincenzo "Galeotti et par år senere overtog ballettens ledelse, benyttede han hende til hovedpartierne i sine værker der fik glans ved hendes personlighed; navnlig vandt hun berømmelse som Dido i *Den forladte Dido*, 1777 og Anette i *Kærlighedens og Mistankens Magt*, 1780. Mens vor viden om dansens udøvere i dette tidlige tidsrum af teatrets historie i øvrigt er løs og tilfældig, har C. "Rosenstand-Goiske givet en fyldig skildring af F.s kunst, skrevet med en begejstring der ikke ligner hans ellers nøgterne betragtninger. Dommen munder ud i lovprisning af hendes skønhed og i forsikringen om at hun var en stor kunstner i den alvorlige stil både som danser og mimiker. Men hendes udtryk for øm og smeltende kærlighed bundede i et svagt naturel. Hun kunne ikke tåle dansens anstrengelser, og Galeotti, hvis elskerinde hun var, svigtede hende og lod på scenen hendes yngre kolleger Mariane Bournonville og M. C. "Bjørn udfylde hendes plads. Sygdom, skuffelse og skam fremskyndede F.s død der vakte stor deltagelse i prosa og vers men, skrev en poet, „hendes Hævn var selv i Døden Amors Smil“. Historisk set er der ingen tvivl om at F. var dansk ballets første store danser. Ved sin åndfulde gratie loftede hun dansekunsten op i et højere plan. □Tegn. af W. A. Müller, 1786 (Teatermus.).

Fr. Schwartz: Lommebog for skuespilyndere for årene 1784–86. C. Rosenstand-Goiske: Kritiske efterretn., udg. C. Molbech, 1839. Elith Reumert: Den danske ballets hist., 1922. Torben Krogh: Danske teaterbilleder, 1932. Sv. Kragh-Jacobsen og Torben Krogh: Den kgl. da. ballet, 1952.

Robert Neiiendam*

Frølich, Lorenz, 1820–1908, maler, tegner, grafiker. * 25.10.1820 i Kbh. (Tysk ref.), † 25.10.1908 i Hellerup, urne på Gentofte kgd. F: grosserer Johan Jacob F. (1777–1858) og Poulina Wilhelmine Tutein (1789–1881). ~ 1° 6.9.1855 i Paris med Carolina (Lina) Charlotte in de Betou, * 6.9.1823 i Marstrand, † 22.2.1872 i Paris, d. af kaptajn, senere major Thomas in de B. (1774–1832) og Polyxena (Polly) Creutz (1786–1869). ~ 2° 25.5.1878 i Kbh. (Gentofte) med Benedicte Ulfspærre Treschow, * 4.1.1841 på Brahesborg, † 17.12.1917 i Kbh. (~ 1° 1863 med kirurgen, professor C. "Withusen, 1822–74), d. af godsejer, senere kammerherre Frederik Vilhelm Rosenkilde T. (1811–69) og Andrea Bjørn Rothe (1814–85).

F. blev født og voksede op i et velhavende københavnsk bourgeoisieimiljø; faderen var grosserer, og morfaderen var den kendte storkøbmand, etatsråd Friederich "Tutein, en meget musik-

interesseret mand. Både på fædrene og mødrene side er slægterne reformerte, indvandret i Danmark i 1700-tallet. F.s mor og søskende var kunsthinteresserede, og broderen James tegnede meget og havde bl.a. taget undervisning hos J. V. "Sonne. Allerede som lille dreng begyndte F. at tegne når han kunne komme til det, og familien ansporede hans lyst dertil. Hans kærlighed til dyr gav sig allerede i tolv-trettenårsalderen udslag i nogle yderst levende studier af heste og hunde, og hans kunstinteresse styrkedes yderligere gennem omgangen med faderens morbror J. C. Spengler der som kgl. kunstkammerforvalter altid kunne give ham adgang til Christiansborgs malerisamlinger. Allerede 1833 fik F. undervisning i tegning hos M. "Rørbye, senere hos Christen "Købke og C. W. "Eckersberg uden egentlig mærkbar påvirkning. Størst betydning for ham fik bekendtskabet med kunsthistorikeren og kunstsamleren C. F. "Rumohr der selv var en habil dilettant inden for tegnekunsten, og fremfor alt venskabet med J. Th. "Lundbye og P. C. "Skovgaard. Rumohr anbefalede F. at arbejde med roppen og især at styre sin egen kurs og sky akademier. Besøgene på Rumohrs landsted i Nordtyskland 1835 og lejligheden til dér også at træffe Otto Speckter har været af overordentlig betydning for ham. Et kort besøg i Holland 1834 udvidede yderligere den tidligt udviklede drengs horisont. 1835 boede F. en sommer sammen med H. V. "Bissen hvis kunst og person han beundrede højt. Vigtigst har dog, som sagt, samværet med Lundbye og hans kreds, Skovgaard, T. Læssøe, Svend "Grundtvig, D. Brandis været. F.s store billedskabende evne er blevet næret ved den fælles læsning af sager, Snorre, Oehlenschläger, Ingemann og især Grundtvig. Til N. L. "Høyen stod han derimod tidligt i et modsætningsforhold. F.s lethed, sans for fremmede emner og flagren fra sted til sted uden de grundlæggende slidssomme læreår var Høyen imod, og hos denne kommer således første gang en kritisk indstilling over for F.s arbejdsform til orde, en kritik som F. også i senere år måtte høre.

Sine første opgaver fik F. 1838–39 da han udførte dekorationer til landstedet Valhøjs spisestue samt et stort vægspejl til morfaderens villa. Hans emnevalg viser sig i øvrigt tydeligst ved de malerier han udstillede, 1839 *En Rudel Dyr*, *lejret i en Skovdal*, og 1840 *Kong Svafurlami og Dværge* samt *Harald Blaatand dræbes af Palmatoke*. Hans første sæt raderinger fra 1837 har dyremotiver. – 1840 begyndte F.s kosmopolitiske tilværelse. Over Lübeck, Hamburg, Berlin, Desden rejste han til München hvor han blev til slutningen af 1842, og som man ser af brevene til ven-

nerne (offentliggjort smukt og omhyggeligt af F. Hendriksen) arbejder han efter antikker og stiller sig for øvrigt ret beundrende over for Kaulbach, Cornelius og Schnorr von Carolsfeld. Fra München flyttede han til Dresden, hvor han – bortset fra et ophold i Danmark fra juli 1844 til okt. 1845 – blev til 1846. Han arbejdede hos E. J. F. Bendemann, men det var især Ludwig Richter der fik betydning for ham. Han knyttedes så stærkt til tyske forhold at Lundbye og Skovgaard i breve stadig udtalte deres frygt for at han skulle blive tysk kunstner og gå tabt for Danmark. Samtidig tilskyndede faderen ham stadig til at rejse og ikke gro fast og blive „nordisk“ som Høyen ønskede det. Hvor dansk han imidlertid er, ses tydeligt i den smukke raderingscyklus til Oehenschlägers *De tvende Kirketaarne*, udført 1844 i Dresden til Kunstforeningen i Kbh., og hvor stor hans tilpasningsevne er, mærkes i en dødedsanserie 1845 og i de mange illustrationer i *Deutscher Jugendkalender 1847–51*, 1854 og 58, ofte helt i Richters, Hübners eller Schnorrs stil. 1841 og 43 hjemsendte han de morsomme tegninger til Uglspils historie, og 1844 udførte han i Kbh. sammen med Lundbye og P. C. Skovgaard dekorationerne til studentefesten for *Den nordiske Højtid*, autograferet 1845 i lille format. En enkelt tegning til H. C. Andersens *Hyldemor* (Gæa 1845) giver ved sin hygge og charme forudelse om de senere illustrationer. Hans sans for det danske landskab kommer tydeligt frem i de malede og tegnede studier fra Holmstrup 1845. Mindre betydning har de i Tyskland udførte malerier *En bayersk Bondestue* og *Legende Børn* som virker meget uoriginale; bedst er *Kampen paa Samsø*, *Ørvarodds Saga*, udstillet 1845, der også viser hans vedhængen til nordiske motiver. I sept. 1846 gik rejsen videre til Italien hvor han blev til 1851, og hvor venskabet med Læssøe og J. A. Jerichau blev uddybet. Han traf også her billedhuggeren Carl Peters, med hvem han påtænkte at oprette et kunstnerisk pottemageri i Kbh. Det blev dog kun ved tegninger dertil. Disse år var absolutte læreår; det er særlig akvareller og tegninger der fylder hans produktion i denne tid. Malerier med fantasimotiver (fauner, nymfer, skovguder etc.) kan dog også nævnes.

1851 rejste F. til Paris og boede der med forskellige afbrydelser til 1875. Hans trang til stadig at lære var uformindsket, og han meldte sig på Thomas Coutures skole hvor han fik kendskab til fransk kunstnerisk opfattelse som den viser sig både i formgivning og farve. I modelstudier ses det hvor energisk han arbejdede, og hvor han teknisk dygtiggjorde sig. Samtidig hermed fik han i begyndelsen af 1852 en betydningsfuld

dansk opgave: 30 illustrationer til A. Fabricius' Danmarkshistorie (sagnhistorien, oldtiden og middelalderen) og han skaber sin tids vel nok kompositionelt sikreste tegninger her i Danmark. I en sammensmeltning af fantasi, romantik og realisme giver han en billedskildring af sagnfigurer og historiske personer der i lange tider er gået ind i danskes bevidsthed som hædvundne typer. Til træsnittene tegnede F. selv i Paris på stokkene, og kemityperne har han selv ætset dels i Paris, dels i Kbh. 1853. Ejendommeligt nok fandt heller ikke disse virkelig nordiske arbejder nåde for Høyens øjne, men så meget var man dog i Danmark blevet opmærksom på F., at han 1853 fik overdraget den officielle opgave for staten at male to store billeder, *Valdemar II giver i Vordingborg 1240 Jyske Lov* og *Frederik IV hyldes af Stænderne i Gottorp 1721* til appellationsrettens bygning i Flensborg. I denne by slog F. sig ned indtil slutningen af 1857, dog med ophold også i Kbh. Hans håb i disse år om at komme til at dekorere Børsen i Kbh. med lignende store billeder af allegorisk indhold skuffedes trods mundtlige løfter, og kun hans fire kartoner i kultegning hænger der. Desillusioneret vendte han i slutningen af 1857 tilbage til Paris. Forinden havde han dog leveret fortrinlige illustrationer til Rosenhoffs almanak, og 1854 raderede han i kemitypi til en lille læsebog 22 henrivende billeder, stilmæssigt nær Lundbye og Skovgaard, og det blev nu afgjort som tegner og grafiker at han skulle vinde påskønnelse, selv om han fortsat malede. Den franske forlægger Hetzel fik tilfældigt hos F. øje på nogle tegninger efter dennes lille pige og opfordrede ham til at forsøge sig som børnebogstegner, og resultatet blev en stor succes. Op imod 100 bøger udkom og i lang tid hed en børnebilledbog i Frankrig „un Frølich“. Desværre er de henvend 1000 tegninger hertil stadig et Parisforlags ejendom; at domme efter de få blade med sådanne skitser her i landet hører de til det ypperste i hans kunst. F. har lært meget siden Dresden-tiden. Hans streg er mere levende, og han arbejder med tusch og sepia-toner af virkelig malerisk værdi. Levende og charmerende er opfattelsen af disse børn fra velstillede familier; der er grupper af mødre og børn, der har en helt 1700-tals ynde og rytme, og iagttagelsen af børnenes naturlige bevægelser er udmærket. Fremhæves skal særlig følgende bøger: *La journée de Mlle Lili*, 1862, *Bébé aux bains de mer*, 1863, *Bébé à la maison*, 1864, *Alphabet de Mlle Lili*, 1865, *Voyage de découvertes de Mlle Lili*, 1866, *Monsieur César*, 1869. Enkelte bind blev oversat til engelsk, og her hjemme gjorde *Hvordan Dagen gaar for lille Lise* stor lykke. Desværre var reproduktionsme-

todens kvalitet til tider meget ringe. I 1860–70'erne blev F. pludselig umådelig benyttet. Til Magasin d'éducation leverede han illustrationer; undertiden udkom børnebøgerne først der i en eksemplarisk udførelse. 1865 illustrerede han meget smukt Comte de Ségurs fabler: 1866 leverede han kemitypier til et hæfte af La Fontaines fabler og 1868 til Sauvages *La petite bohémienne*, altsammen virkelig smuk bogkunst. Stilmæssigt beslægtet med sidstnævnte er illustrationerne til H. C. Andersens eventyr, udkommet 1867, 1870, 1871 og 1874 i Kbh. hvor de blev modtaget med kølighed som alt for fantastiske og satiriske oven på Vilh. Pedersens milde humor samt, som en anmelder skriver, mindende om „Charivari“. En fransk tone i stil med fx Gavarni, Bertall, T. Johannot og vel også Doré er smeltet sammen med den tidligere tyske. I *Histoire de la famille Chester*, 1874, indgår hans fantasi og hans sans for dyr en lykkelig forbindelse.

Samtidig med denne mere borgerlige og fortællende genre dyrkede F. også den romantisk-heroiske. 1859 udførte han en række tegninger til Musaios' digt *Hero og Leander* samt til en græsk antologi til en engelsk udgave der dog aldrig kom længere end til subscriptionsindbydelsen (Nationalmuseet, Stockholm og kobberstiksamlingen, Kbh., ejer en stor del af disse tegninger; et udvalg er 1899 reproduceret og udgivet i bogform). 1862 udkom i Paris raderingssuiten *L'Amour et Psyché* efter Apuleios' roman. 1863 raderede F. i den Comteske metode en række smukke blade til *Orfeus og Eurydike*; pladerne gik desværre til grunde i krigen 1870–1871, og kun et eller to sæt aftryk kendes nu. Selv har F. udtalt at hans studier efter antik kunst og hans beundring for Bertel Thorvaldsen og H. V. Bissens relieffer i forbindelse med betragtning af J. A. Carstens' og J. Flaxmans tegninger danner grundlaget for disse arbejder med klassiske motiver. Han er dog nu langt borte fra den germanske konturtegnning fra nyklassicismens tid, hans stil er fremgået af berøring med tysk romantik, men videre udviklet ved samlivet med fransk kunst der har givet den en særegen gracie og rytme. Typisk for F.s stil er de fantasifulde og livfuldt arabeske rammer og rankeslyng der omgiver hans tegninger eller snor sig mellem dem, en videreformen af nordiske, antikke og rafaeliske dekorationer med plante- og dyremotiver, snart naturalistiske, snart stiliserede, som regel yderst dekorative. – 1863 udgav han en raderingscyklus, *The Lord's Prayer*, med samtidig fransk udgave, og s.å. udførte han for Kunstforeningen i Kbh. raderingerne til visen om dronning Dagmar hvor tekst, billeder og rammer står dekorativt sammen.

Arbejdet med nordiske motiver afløste efterhånden de klassiske. Til Kunstforeningen i Kbh. udførte F. 1872 fem raderinger til Oehlenschlägers tekst *Gjøgleriet i Utgaard*. 1874–83 udarbejdede han ligeledes til Oehlenschläger flere suiter raderinger til *Nordens Guder*, 1892 tegninger til folkevisen *Aage og Else* og 1900 som 80-årig illustrationer til *Den ældre Eddas Gudesange*. I de små vignetter og illustrationer til Sv. Grundtvigs udgave 1882 af *Danmarks Folkeviser i Udvalg* findes stadig hans udmærkede sans for bevægelse. – Af malerier fortjener særlig F.s Fontainebleu-skovbilleder fra 1860'erne at nævnes; der er en virkelig saft og kraft i deres farve. I Frankrig havde han personlig kontakt med E. Manet, E. Degas og Alfred Stevens. Han har dog ikke efterladt oplysninger om den tidlige impressionisme som han må have haft et førstehånds kendskab til, ligesom gruppens malere heller ikke tydeligt har påvirket ham. – F.s udenlandsophold ophørte 1875. Under krigen 1870–71 boede han i London, og ved sommertid 1875 rejste han til Kbh. hvor han blev boende. Her i Danmark malede han med stærke mindelser om den officielle franske kunst 1882 til Fr.borg det store billede af *Gefion pløjer Sjælland ud*, og 1883–86 udførte han sst. den farvelagte frise *De danskes Erobring af England*. Til Kbh.s nye rådhus gav han tegning til det keramiske relief *Ægirs Døtre*, og efter hans illustrationer til Fabricius udførtes en række gobeliner til ophængning sst. – Med kunstdindustri har F. ofte beskæftiget sig. Fra Flensborg-tiden kendes en del møbler samt tegninger til dåbsfæde. Også i de senere år vedblev han at beskæftige med møbler. På sine gamle dage tog han desuden undervisning hos J. F. Willumsen i arbejde med keramik.

F. har udstillet på Charlottenborg 1838–1905, på Kunsternes efterårsudstilling 1905 og på Den frie udstilling 1895–1908. Desuden har der været en mindeudstilling for F. 1909, en udstilling af F.s franske børnebøger 1966, af hans tegninger og illustrationer (Thorvaldsens museum 1968) samt af hans malerier, møbler, tegninger, grafik 1820–1908 (Statens museum for kunst 1971). – Medlem af akademirådet 1877. – Tit. professor 1890. Etatsråd 1894. – R. 1857. DM. 1898. K.² 1901. □Selvportr. tegnet 1835. Tegn. af J. Th. Lundbye 1837, 1839 og flere fra 1840 (kobberstiksaml., Hirschsprung). Træsnit efter tegn. af Adam Müller, 1838. Mal. i panelfelt af J. Th. Lundbye ca. 1839 (Fr.borg). Tegn. af J. V. Gertner ca. 1840 (Hirschsprung). Tegn. af P. C. Skovgaard (Fr.borg) og af L. A. Smith, 1840 (sst.). Selvportr. malet ca. 1842 (Fr.borg) og i litografi lidt senere, i tegn. 1843. Mal. af G. E. Schubach (Fr.borg). Tegn. af J. Th. Lundbye 1844 og 1845

(Hirschsprung). Litografi af P. C. Skovgaard, 1845. Malet selvportr. 1848. Statuette af J. P. Molin omkr. 1850. Tegn. af V. Kyhn, 1851. Træsnit af W. Obermann, 1865, efter tegn. af H. Olrik, litografi og træsnit i samme type. Tegn. af V. Irminger, 1872 (kobberstiksaml.). Mal. af Ch. v. Post udst. 1872. Træsnit af W. Obermann, 1873. Buste af Th. Stein, 1874. Relief af H. Conradsen, 1882. Træsnit af F. Hendriksen efter tegn. af Edma Frølich Stage, 1883. To forskellige mal. af Jul. Paulsen, 1890 (udstillingsfonden, Charlottenborg; Kunstmus. i Helsinki). Mal. af Edma Frølich Stage, 1897. Tegn. af P. S. Krøyer, 1898 (Hirschsprung), radering af samme 1899. Radering af H. Nik. Hansen, 1900. Litografier 1900 efter tegn. af A. Jerndorff og N. Skovgaard. Tegn. af Alfred Schmidt til Klods-Hans 1900 og 1901. Træsnit 1901 af A. Bork efter foto. Mal. af M. Ancher, 1903. Afbildet på tegn. fra gobelinvæveriet på rådhuset i Kbh. af J. Nørretranders. Litografi af A. Rehpholt, 1907. Tegn. af H. E. Melchior, 1908. Pastel af Malte Engelsted. Tegn. af C. Bayer. Billede af Luplau Janssen forestillende F. s.m. Søren Kierkegaard. Foto.

Bibliografi. Pietro Krohn: L. F. Fortegn. over kunstnernes ill., raderinger m. m. i Bogvennen, 1898-99 5-72. Katalog over L. F. udstill., ved F. Hendriksen og M. Engelsted, 1909. L. F. tegn. og ill. i Thorvaldsens museum, ved H. Westergaard, 1968. L. F. 1820-1908. Malerier, møbler, tegn., grafik. Udstill. på Statens mus., ved J. Rubow m. fl., 1971.

Udg. En billedrække af J. Th. Lundbye, L. F. og P. C. Skovgaard, med tekst af Herman Madsen, 1937.

Kilder. L. F.: Egne optegn. og breve til og fra hans slægt og venner, udg. F. Hendriksen, 1920-21 (heri F.s i Gads da. mag., 1906-07 50-57 114-21 og i Julebogen, 1907 7-25 meddelte erindr.). Brevveksl. med H. C. Andersen i Kunstmuseets årsskr. IV, 1917 155-67.

Lit. A. J. Delaunay: Les Artistes scandinaves, Paris 1873 23-28. Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884 116-22. P. Johansen i Kunstbl., 1888 129-34 157-63. V. Wanscher i Dansk t., 1901 241-51. Samme: Den æstetiske opfattelse af kunst, 1906. Samme i Kunstbl., 1909-10 218-20. F. Hendriksen i Bogvennen, 1907-10 29-33. Samme sst. 1921 5-24. Karl Madsen i Tilskueeren, 1908 1008-23. Samme i Kunstbl. 1909-10 129-39 161-72. Fr. Beckett i Gads da. mag., 1908-09 133-39. Viggo Pedersen sst. 1911 209-16. Sig. Müller i Kunstmuseets årsskr. I, 1914 79-101. Henny Glarbo i Tilskueeren, 1930 I 210-21 (m. breve). H. Bramsen: Dansk kunst fra rokokko til vore dage, 1942 236-42. Samme i Danske tegn. I, 1945 113-19. Flemming Bergsøe i Årstiderne III, 1943 23-27. H. P. Rohde: Dansk bogill. 1800-1890, 1949. J. Sthyr: Dansk grafik 1800-1910, 1949 (fot. opr. 1970). H. Westergaard i Bogvennen, 1964 59-92. Kai Stage i Gentoftebogen, 1971 9-24. H. Topsøe-Jensen i Nord. t. för vetenskap, konst och industri XLVIII, Sth. 1972 133-51 (genopr. m. noter i Anderseniana 3.r.1, 1970-73, 1973 333-55). Erik Dal: Danske H. C. Andersen-illustrationer, 1975. H. Ditzel: Uffe hin spage i Viberg, 1977.

Papirer. Bl. a. selvbiogr. optegn. og breve i Kgl. bibl.

J. Sthyr*

Frølund, Andreas, 1669-1731, professor. * 5. 5.1669 i Verpinge i Skåne, † 1.11.1731 i Kbh., begr. i Frue k. F: forvalter ved Lund domkirkes gods, senere byfoged i Neksø og Åkirkeby Mikkel F. (Frøling) († 1697) og Bodil Eriksdatter Frenderup. ~ 10.3.1706 i Kbh. med Magdalene Foss, * 1688, begr. 18.5.1737 i Kbh. (Frue k.), d. af forstander for Sorø skole, dr. med. Laurids *F. (1637-1703) og Barbara Rosenberg (1662-1734). Efter fredsslutningen 1679 flyttede F. med sine forældre til Kbh., kom i Vor Frue skole, blev student derfra 1689 og huslærer hos professor Cosmus *Bornemann, til hvis familie han fra den tid var nøje knyttet. 1692 tog han attestats, og 1696 blev han magister. I fem år var han alumnus på Borchs kollegium. Han blev kaldet såvel til Slagslunde og Ganløse sognekald på Sjælland som til rektoratet på Herlufsholm, men afslog begge kaldelser i håb om at han ved snarlig vakance i Sorø ved biskop Henrik *Bornemanns protektion skulle opnå rektorpladsen der. Håbet slog heller ikke fejl idet han 1700 blev ansat som hjælper hos den gamle rektor Chr. Ørn i Sorø, og halvandet år senere (1702) efterfulgte han ham ved hans død.

Han blev dog ikke længe her da han allerede 1705 blev rektor i Kbh. hvor skolen var kommet i ynkelig forfatning. 1708 blev han tillige professor ved universitetet, først i metafysik, 1709 i hebraisk. 1720-21 var han universitetets rektor og fra 1720 emfor for Valkendorfs kollegium. Foruden akademiske disputater om hebræiske antikviteter der bl.a. vidner om godt kendskab til engelsk teologisk litteratur, har man af ham en revideret udgave af Jens Dines *Jersins latinske grammatik og et udførligt sørgeprogram i folio over rektor i Roskilde, mag. Peter *Schade (*Schadæana Metamorphosis*, 1712). Han udarbejdede desuden en fortsættelse af R. Vindings værk *Academia Hauniensis* der dog aldrig så lyset. Af en samtidig beskyldes F. for at have været „snapsagtig“, ligesom der klages over at han var noget langsom og vanskelig i forhandlinger om litterære spørgsmål.

Danske saml. IV, 1868-69 106. Falsteriana, ved Chr. Bruun 1869 96. Kirkehist. saml. 4. r. II, 1891-93 349. Pers. hist. t. 6. r. V, 1914 196; sst. 8. r. V, 1926 274. - A. Thura: Idea hist. lit. Danorum, Hamburg 1723 31 186-88. Progr. fun. univ. Hafn. over A. F., 1731. H. G. Olrik: Oversigt over forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586-1737 = Årsskr. for Sorø Akad.s skole 1926-27 - 1929-30. Th. Wotschke i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2. r. IX, Kiel 1932 320.

Bjørn Kornerup*

Frølund, Caspar Frederik Sophus, 1806-82, pædagog. * 20.5.1806 i Sorø, † 6.11.1882 i Kbh.

Frølund, Frederik

(Frels.), begr. sst. (Ass.). F: vævermester Lars F. (ca. 1765–1836, ~1° med Sophie Hedevig Velschou, 1766–1805) og Johanne Bertelsen (ca. 1780–1853). ~3.11.1837 i Kbh. (Helligg.) med Anna Bodil Christine Mandahl, *23.8.1809 i Kbh. (Slotsk.), †7.5.1901 sst., d. af lakaj, senere bedemand Christian Jacobsen M. (1765–1821) og Ane Smith (ca. 1773–1852).

F. uddannede sig på Jonstrup seminarium 1824–27, blev privat dimitteret student 1830 og cand. teol. 1836. Samtidig studerede han pædagogik og forberedte til lærereksamen. Han udgav som lærer håndbøger og skolebøger i religionsundervisning og dansk, sammen med A. Flinch flere af Holbergs komedier og Flinchs Almanak samt redigerede Maanedsskrift og Repertorium for Almueskolelærere 1840–47.

F. var ivrig forkæmper for at forbedre læreres og bønders forhold og engagerede sig politisk på begge områder. Han var formand for Det pædagogiske selskab 1841 og 1860 og holdt her 1843 en række foredrag om Pestalozzi. 1841 oprettede F. *Almindelig dansk Skolelærerforening*, hvis formand han var til 1846, to år for den blev nedlagt. Fra 1847 til sin død var F. inspektør for Betalingskolen på Christianshavn. Politisk var F. bondeven der søgte at fremme forståelsen for at by og land havde fælles interesser imod gods- og embedsmandsaristokratiet. Han blev med stort stemmeflertal valgt til den grundlovgivende rigsforsamling for Sorø amts 3. distrikt og var fra 1849–58 folketingsmand, 1859–66 landstingsmand for Fuglebjergkredsen, 1866–72 folketingsmand for Præstøkredsen. Han var en af lederne af Hippodrommøderne 1848 og fra 1855 i bestyrelsen for Bondevennernes selskab hvor han sammen med andre venstremænd Balth. "Christensen og C. C. "Alberti ivrede for bevarelsen af juni-grundloven. 1865 var F. medstifter af Oktoberforeningen. I 1870 indmeldte han sig i det forenede venstre, men stemte så tit sammen med højre at han året efter blev udelukket af partiet. 1851 udvirkede F. loven om lærernes fritagelse for at besørge præsternes embedsbreve. Hans angreb på statens seminarier førte til lov om oprettelse af en særlig eksamenskommission for privatister (15.2.1857) og senere til lov om en eksamenskommission for alle lærerkandidater (25.7.1867). I denne kommission fik F. sæde som censor til sin død. – F. var en skolemand og politiker med stærke meninger og en ret pågående argumentation. Hans resultater stod ikke altid mål med hans energi. □ Afbildet på litografi af spillesekskabet Møllen ca. 1850.

N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1818–98, 1899. Hans Kyrre: Det pædagogiske selsk.

gennem 100 år, 1920. R. Nielsen i Hist. årbog for Sorø amt XXXIII–XXXIV, 1947 20–25.

Ingrid Markussen

Frølund, Thomas, 1883–1957, højesteretspræsident. *30.1.1883 i Trælund, Tjørring sg., †29.7.1957 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). Navneforandring fra Thomsen til F. 25.10.1913. F: gårdejer Jens Thomsen (1847–91) og Johanne Christensen (1851–92). ~1°30.12.1912 i Silkeborg med Stella Emilie Fleischer, *19.12.1883 i Odense (Skt. Knud), †28.2.1935 på Frbg., d. af menighedsforstander Edvard Christie F. (1855–1942) og Karen Breiby (1853–1925). ~2°2.7.1936 i Tørring k. med Helga Johanne Esther Fleischer, *27.9.1884 i Kbh. (Holmens), †5.7.1978 på Frbg., d. af fyrdirektør, premierløjtnant i marinen J. "F. (1854–93) og Elizabeth Constance Krayenbühl (1852–1903).

F. var en af sit slægtsleds betydeligste dommere der ikke blot var en fremragende jurist med et sikkert iudicium, men også besad sjældent fine menneskelige egenskaber. Hans slægt var hede-bønder, og i sin erindringsbog *Optegnelser om min Slægt og min Barndom*, 1968 – senere (1973) suppleret med *Minder om min Barndoms Egne og Mennesker* i jysk mundart – har han givet ofte betagende smukke udtryk for sin kærlighed til slægten og hjemegnen. – Han voksede op i et stærkt religiøst hjem og miljø som prægede ham gennem hele livet. Hans forældre døde begge medens han var en lille dreng hvad der yderligere uddybede hans religiøse følelse. Han og hans søskende kom derefter til hans farfar Laurids Frølund Thomsen, kaldet Holm (1815–99) og farmor Severine, f. Jensdatter (1818–1905) og havde hos dem en lykkelig barndom. Forholdene på gården var meget primitive. F.s skildring af arbejdet i hus og mark er meget levende, ofte med indskud og tilføjelser hvori hans betydelige humoristiske sans finder udtryk; fx tilføjer han i sin skildring af aftensmåltidet med de to grød- og mælkefade som alle langede til „Den Tanke, at enhver ogsaa om Hverdagen burde have sin egen Tallerken med Grød og Kop med Mælk var ikke opkommet i nogen Trælundsboers Hjerne.“ Under hans arbejde på gården og som vogterdreng på heden om sommeren uddybedes hans medfødte stærke naturfølelse og hans forhold til mennesker og dyr. Hans undervisning skete gennem skolelæreren Peder Oluf der ventede sig meget af den begavede dreng, og skolegangen er fint og levende beskrevet. Da hans drøm om at gå i skole i Herning omsider gik i opfyldelse skriver han : „Tænk o fo Low hwær Daw o lærer not nyt, o fo Swar o åll de manne

Spørgsmøll en håår gawn o tummelt mej! Hwa for en Lyw vild det ett blyww!"

Men det skulle blive en lang og træls vej. Han tog 1900 præliminæreksamen på Herning real-skole og kom til Kbh. for at læse til student. Men pengene rakte ikke til et langt studium, og han kom en overgang i lære på Herning apotek. Det lykkedes ham dog atter at komme tilbage til Kbh., men her mødte der ham nye vanskeligheder. Som 19-årig rantes han af børnelammelse i hele kroppen. Han har fortalt at han med Vorherre sluttede den „overenskomst“ at hvis han blot måtte helbredes så meget at han kunne gå ved en stok så han ikke på forhånd var udelukket fra at finde sig en plads i samfundet så skulle han være glad og ikke klage. „Vorherre holdt sin del af overenskomsten“ tilføjer han. Under sit juridiske studium fik han ophold på Regensen, og regensprovsten, professor, dr. jur. Julius "Lassen blev hans faderlige ven. Det skyldtes også ham at han efter sin juridiske eksamen 1910 blev fuldmægtig hos højesteretsadvokat Charles "Shaw hvor han fik sine juridiske evner udviklet ved forberedelsen af en række store højesterets-sager. Shaw skal have lagt særlig vægt på F.s skøn over en sags muligheder. 1912 gik han over i justitsministeriet, men forblev endnu nogen tid som deltidsfuldmægtig hos Shaw. Han gennemløb den justitsministerielle karriere til kontorchef (1925), men gik derefter 1929 over som dommer i østre landsret. 1933 udnævntes han til dommer i højesteret og 1944 til præsident for højesteret i hvilken stilling han forblev indtil 1953. Hans præsidenttid var en for vore domstole, ikke mindst for højesteret, vanskelig tid: besættelsestiden og senere retsopgøret efter besættelsen som jo gav anledning til stor politisk debat og meget kritik. Også i højesteret har der utvivlsomt været divergerende opfattelser med hensyn til bedømmelsen af de love regeringen vedtog efter kapitulationen. Navnlig dødsstraffen og lovens tilbagevirkende kraft blev stærkt kritiseret i den offentlige debat. F. havde det ikke populære standpunkt at det var de politiske myndigheders opgave og ansvar at føre landets politik, domstolens at rette sig efter loven. Det var en lykke for højesteret og for vort samfund at retten som sin præsident i denne periode havde en mand med et så sikkert instinkt for den retfærdige afgørelse og bag sin fine medmenneskelighed en så sjældnen sindets styrke. – Blandt F.s mange tillids-hverv kan nævnes, at han i en årrække var redaktør af Ugeskrift for Retsvæsen og formand for Christian Xs fond, for rigsretten, for retsplejeudvalget, og at han i 1945 var medlem af den internationale stående voldgiftsret i Haag. – I overensstemmelse med sit kristne livssyn virkede

F. for en række opgaver af humanitær karakter, bl. a. i De samvirkende menighedsplejer, Folkekirkeligt filantropisk forbund, Kolonien Filadelfia og Det danske bibelselskab. – R. 1927. DM. 1934. K. 1940. S.K. 1946.

T. F.: Optegn. om min slægt og min barndom, 1968. Samme: Minder om min barndoms egne og mennesker, 1973. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Bernt Hjejle

Fuchs, Adolph, † 1662, officer. † 6.11.1662 i Brügge. ~ Maria Jeanne (Jenne) Roetcaes († tidligst 1669).

F. der altid betjente sig af det tyske sprog, var formentlig flamlænder, men om hans herkomst og første ungdom vides intet sikkert. 1645 var han søndrik ved infanteriet i Holsten, men forsvinder derefter ved reduktionen efter krigen indtil han 1652 som oberstløjtnant atter kom til Danmark sammen med U. C. "Gyldenløve for at hverve folk til spansk-nederlandsk tjeneste. Febr. 1657 var han oberst i Brabant og fik fra Kbh. oversendt penge til Antwerpen til hvernig af officerer og underofficerer til et regiment, der dernæst dannedes ved afgivelse af mandskab fra skånske regiment. I april s.å. fik han patent som dansk oberst og blev, skønt „fremmed“, midlertidig kommandant i Malmø. Før krigsudbruddet deltog han i krigsrådene sammen med Axel "Urup (1601–71) og Gyldenløve og frarådede ligesom disse at efterkomme kongens ønske om et forhastet indfald over grænsen, hvorefter han deltog i kampene i Halland, blev generalmajor og i okt. sluttede sig til Urups og Trampes henstilling om at det stærkt medtagne skånske korps lagdes i vinterkvarter. I dec. s.å. påtog han sig opstillingen af et hvervet infanteriregiment på 1000 mand at levere komplet i Øresund april n.å., og modtog hertil i jan. n.å. i Amsterdam 13.000 rdl. hvervepenge. Den hastige fred i Roskilde standsede hvernigerne, og F. vendte tilbage til Kbh. og resterne af sit gamle regiment der. Da Hans "Schack under den påfølgende belejring af Kbh. lod den hidtidige kommandant på Christianshavn arresteres for at have set gennem fingre med, at amagerbønderne sneg sig ud gennem porten, fik F. kommandoen over garnisonen her og borgerne på Christianshavn samt de indtrukne amagerbønder, og stormnatten afslog han svenskerne gentagne angreb på denne bydel. Kort efter blev han chef for det i Jylland spredte udskrevne regiment af Århus og Ribe stifter, hvilket skulle søges samlet med andre afdelinger nord for Limfjorden; men han selv blev fra juli s.å. guvernør (lensmand) og kommandant på Bornholm. Han behandlede her ægteparret Ulfeldt meget hårdt, navnlig efter det

Fuchs, Adolph

mislykkede flugtforsøg, og med bornholmerne kom han hurtigt på krigsfod, hvorfor han dec. 1661 forlod øen; n.å. blev han guvernør i Nyborg fæstning og amtmand over Nyborg amt. 1661 var han blevet medlem af Rigskollegiet. Under en orlovstrejse blev han i Brügge dræbt på gaden af Christian *Ulfeldt som hævn for hans behandling af dennes forældre. F. var uden tvivl en dygtig soldat, men hidsig og voldsom. □ Kobberstik af C. van Caukercken efter mal. af J. Maes; efter dette stik 1746 og træsnit 1885.

S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. II, 1881. Carl Bruun: Kbh. II, 1890. Leonora Christina Ulfeldt: Jammers minde, udg. Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen, 2. udg. 1960. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministrations embedsstat, 1973 3.

Rockstroh*

Fuchs, Andreas, 1641–1720, officer. * 16.5.1641 i Utersen, † 5.12.1720 i Rendsborg, begr. i Kristk. sst. F: brandenburgsk kaptajn Johan F. og Anna Grote. ~ 1° 24.7.1667 med Christina Braunsfeld, * 9.2.1636 i Amsterdam, † 2.7.1704 i Rendsborg, (~ 1° 1652 med senere kaptajn i flåden og ekvipagemester Peder Pedersen Kiertemunde, ca. 1618–65), d. af borger i Amsterdam Didrik B. og Cathrine Petersen. ~ 2° 1706 med Johanne Sophie v. Scheitern (~ 1° med Kugelmann).

F. indtrådte allerede som dreng i faderens kompagni, uddannedes derefter ved fyrværkerskolen i Spandau og som ingeniør og blev 1661 fændrik ved Lubbes' regiment i Glückstadt, 1663 løjtnant hos oberst Rüse (H. *Rüsensten) der anvendte ham ved sit fæstningsbyggeri ved Kbh. 1675 blev han kaptajn og deltog som ingeniør i belejringen af Wismar s.å. 1676 ledede han arbejderne ved angrebet på Landskronas østre port og blev såret under stormen på byen, men deltog allerede måneden efter som major i stormen på Kristianstad, hvorefter han udnævntes til oberstløjtnant. Vinteren 1676–77 kom han i langvarige stridigheder med admiral Niels *Juel om udskrivnings-spørgsmål, deltog 1677 i stormen på Malmø og blev oberst og regimentschef samt vicekommandør i Landskrona. Hans avancement var nu foregået så hurtigt at han i løbet af et par år havde stået ved fem regimenter – noget i hin tid meget usædvanligt – men alligevel mente han selv at hans avancement ikke havde svaret til hans fortjenester. 1677–78 deltog han i forsvaret af Kristianstad indtil fæstningen måtte kapitulere på grund af udsultning. Straks efter beordredes F. til deltagelse i Rügens erobring, forlagdes vinteren 1678–79 til Wismar med resterne af regimentet og endelig om sommeren 1679 til Landskrona som vicekommandant under general C.

H. von der *Ostens sygdom. 1683 blev han generalmajor og inspektør over infanteriet i hertugdømmerne, 1690 tillige kommandant i Rendsborg. I denne stilling holdt han skarpt øje med de gottorpske militærforhold, navnlig befæstningsanlæggene. Da en del af hæren 1699 mobiliseredes mod Gottorp var F. ældste generalmajor af infanteriet og fik kommandoen over et af de korps der vinteren 1699–1700 angreb de gottorpske skanser og fæstningen Tønning. Ved Karl XII's landgang på Sjælland 1700 rådede hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg kongen til at tage kommandoen fra general Hans *Schack (1642–1706) og overdrage den til F., men kongen valgte C. D. de Cormaillon hertil. Jan. 1701 trådte F. efter eget ønske på grund af alder ud af hæren og blev amtmand i Rendsborg. I denne stilling viste han megen omsigt og handlekraft ved bekæmpelsen af pesten 1711 i den meget usunde fæstning og omegn mens hæren var sammendraget her. 1685 var han blevet dansk adelsmand. – Gehejmeråd 1700. – Hv. R. 1693. □ Maleri (Rendsborg mus.). Ligprædikenstik 1721 af C. Fritzsck.

Danm.s adels årbog LXVII, 1950 II 331. Marcus Müller: Standrede als A. F. in sein Begräbnisz gebracht wurde, Plön [1721]. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–III, 1899–1906. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900.

Rockstroh*

Fuchs, Caspar, † tidligst 1571, diplomat.

F. var tysker, men i øvrigt vides intet om hans hjemsted, herkomst, fødsels- eller dødsår. Han tjente allerede kong Frederik I og var i sønnen hertug Christians tjeneste, før denne modtog tilbud om Danmarks krone. Så tidligt som 1534 var han en meget betroet mand der altid var at finde i hertugens omgivelser, nær knyttet til kansleren W. *Utenhof. Efter grevefejden var han som sekretær i tyske kancelli stærkt benyttet i Danmarks udenrigsstyrelse. Af hans deltagelse i næsten alle de vanskelige forhandlinger mellem Christian III på den ene side og Karl V og Nederlandene på den anden side i årene 1537–44 – han var således en af de fire danske forhandlere der afsluttede freden i Speyer 1544 hvorved kejser Karl opgav Christian II's sag – tør man slutte at han en dygtig og højt værdsat diplomat. 1547 mæglede han i Nürnberg på Christian III's vegne mellem Karl V og de protestantiske fyrster i Tyskland. 1548 var han i Bruxelles for på Christian III's og hans brødrers vegne at modtage Holsten i forlening af kejseren. Desuden betroede kongen ham i det her nævnte tidsrum en del sendelser til forskellige tyske regeringer. Når F. repræsenterede Christian III i

underhandlingerne om ægteskab mellem dennes halvsøster *Elisabeth (1524–86) og hertug Magnus af Mecklenburg (1542) og senere deltog i forhandlingerne om fastsættelsen af hertugindens livgeding (1545), kan det kun opfattes som et udtryk for kongens personlige tillid. I hvert fald fra begyndelsen af 1550erne opholdt F. sig ikke mere i kongens omgivelser, men træffes sædvanlig på sit gods Bramstedt i Holsten som han allerede ejede 1543. Jævnlig tilgik der herfra kongen beretninger om politiske forhold rundt om i Europa, særlig Tyskland. I Christian IIIs sidste og Frederik IIs første år (indtil syvårskrigen) stod F. i nært samarbejde med statholderen i hertugdømmene. Sammen med ham skulle han engagere, lønne og aftakke politiske agenter samt fremmede officerer der i påkommende tilfælde skulle hverve tropper for den danske regerings regning. Efter Frederik IIs tronbestigelse blev hans indberetninger sjældnere; dog var det fra ham, kong Frederik modtog den første sikre efterretning om hertug Adolfs planer mod Ditmarsken. I årene 1556–59 arbejdede han på at skaffe Frederik IIs bror *Magnus (1540–83) et nordtysk stift, og efter at Magnus 1559 var blevet biskop af Øsel, tilbød han 1560 – efter Frederik IIs ønske – at overlade sin stilling som domprovst i Hamburg til den tidligere Øselbisp Johan Munichhausen. 1562 var F. meget svag, men levede endnu dec. 1571, da hans død dog synes at være blevet betragtet som forestået.

Danske mag. 4. r. III, 1871 39; jfr. sst. 4. r. VI, 1886 169f. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen I–II, 1907–12. – H. F. Rørdam i Saml. til Fyens hist. og top. III, 1865 268–72. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. M. Schwartz Lausten i Religion og politik, 1977.

*Poul Colding**

Fuchs, Fritz Friedrich, * 1918, læge. * 27.11.1918 på Frbg. F: direktør Josef F. (1887–1968) og telegrafist Sofie Elise Petersen (* 1892). ~ 19.5.1948 i Helsingfors (Tyska Kyrkan) med Associate Professor in Reproductive Biology, dr. scient. Seere Anna-Riitta Olsson, * 8.2.1926 i Helsingfors, d. af advokat Martin O. (1888–1963) og Rut Sario (1900–72).

F. blev student 1936 fra Ordrup gymnasium og fik på grund af besættelsen af Danmark medicinsk embedseksamen i Stockholm 1944. Året efter eksamens anerkendelse ved Kbh.s univ. hvorefter han gennemførte en grundig uddannelse i gynækologi og obstetrik ved kbh.ske hospitaler. 1957 disputerede han om *Studies on the passage of phosphate between mother and foetus in the guinea pig* og blev samtidig lektor i gynækologi og obstetrik ved Kbh.s univ. 1957–65 var

han overlæge ved Kbh.s kommunehospitalers gynækologiske afdeling. I disse år udviklede han i samarbejde med Povl *Riis og John Philip den vigtige metode til kønsbestemmelse i fosterstadiet ved undersøgelser af fostrets kromosomer (1963) – hvorved det er muligt at sikre sig om moderen kan føde et normalt barn. – 1964 blev han på grund af sin videnskabelige produktivitet kaldt til USA hvor han fra 1965–77 var Given Foundation professor i gynækologi og obstetrik ved Cornell university, New York, og overlæge ved The New York hospital, N. Y., 1972–73 visiting professor ved Chulalongkorn university, Bangkok; fra 1977 er han Harold and Percy Uris professor i svangerskabsbiologi.

Foruden talrige lærebogs- og tidsskriftartikler har han sammen med andre publiceret de værdifulde oversigtsværker *Endocrinology of Pregnancy and Labour*, 1962 og *Physiology and Genetics of Reproduction*, 1974 samt *Endocrinology of Pregnancy*, 1977 hvor han bl. a. dels fremhæver den hensigtsmæssige brug af p-pillen og forsigtigheden ved langvarig anvendelse af kvindelige kønshormoner og en sådan behandlings farer for kræftudvikling. Hans arbejde har naturligt ført ham ud i medicinsk-sociale forpligtelser, 1949–55 som leder af Foreningen for yngre læger, fra 1953–64 som redaktør af Ugeskrift for læger, fra 1958–64 som redaktør af Danish medical bulletin. Under sit USA-ophold har han været medlem af Obstr. adv. board New York City Dept. of Health fra 1967, konsulent for WHO, 1970, 1972–73 samt medlem af bestyrelsen for forskellige amerikanske obstetrik- og børnekommissioner.

Hans hustru der er ass. professor i samme fag som F. ved Cornell university medical college, New York, disputerede 1978 om den hormonale kontrol af livmoderens muskulatur på Kbh.s August Krogh Institut. □Foto.

Interview i Politiken 26.11.1978.

Egill Snorrason

Fuchs, Georg Mathias, 1719–97, maler. Døbt 9.10.1719 i Regensburg, † 5.4.1797 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Nic.). F: kustos ved Trefoldighedskirken i Regensburg Johann Georg Gottlieb F. og hustru Anna Susanna. ~ 1756 (betalte kopulationspenge i Nic. 2.4.) med Birgitte Louise Berg, døbt 23.8.1735 i Kbh. (Nic.), † 29.11.1802 sst. (Nic.), d. af værtshusholder Christian B. og Hevedig Pedersdatter.

F. skal som ung i seks år have været lærling hos Amigoni i Venezia (ca. 1745). 1753 kom han til Danmark og fik arbejde ved den indre udsmykning af Fredensborg, dørstykkerne til audiens-

Fuchs, Georg

værelserne (1754–55); endvidere leverede han kongen forskellige allegoriske billeder. Han blev snart elev på kunstakademiet, fik april 1755 den lille sølvmedalje for tegning efter levende model, men indstillede sig 1756 uden held til guldmedalje-konkurrencen om „Syndfloden“. Hermed synes hans akademiske uddannelse standset; han arbejdede senere som informator for kadetterne og vakte 1780 stor forargelse hos professorerne ved akademiet da han søgte om en profesortitel, en krænkelse af de velbestalte lærere ved den højeste kunstanstalt. F. fik en del arbejde som figur- og portrætmaler. I Førde kirke i Norge hænger et mandsportræt af ham fra 1762, fra 1764 kendes *Apoteker J. D. Cappel* (fysiologisk lab.), fra 1766 *Grev L. von Dehn*, fra 1769 *Grev Conrad Ahlefeldt* (Fr.borg) og *V. Berregaard*, fra 1770 *Otto Thott* (Gavnø og Kbh.s univ.). Samtidig leverede han kongen et billede *Christian VII som Kunstens og Videnskabens Beskytter* (St. mus.); fra de nærmest følgende år kendes kun portrættet af *Christian Berger*, 1775 (Rigshospitalet); 1779 malede F. de store figurbilleder *Sorgen og Glæden* til Juelsberg. Han har desuden malet dørstykker til Jægerspris (1775–76), Holsteinborg (ca. 1780) og i det Thottske palæ (nu på Gavnø). Han fik arbejde for Bolle W. *Luxdorph og malede 1782 hans portræt (Fr.borg); på Frederiksborg findes også portrætter af C. F. *Holstein Rathlou* (1783) og *Diderik Thura* (1784).

F. har også malet figurbilleder i mindre format (*Siddende Kvinde i Interiør*, Sorø mus.), badescener og lignende og store allegoriske billeder. Han udsendte en god halv snes raderinger, bl.a. portrætter af karakteristiske personer som den ældgamle *A. Carolicopski*, den hundredårige *Ole Bendtsen* og den gamle oversætter *B. J. Lodde* (1786). Tegninger i kobberstiksamlingen. – F. er ikke nogen stor tegner og ingen betydelig maler, men hans italienske skole med den koloristiske klarhed og koncise form danner et interessant komplement til den Pilske rokokokunst. Der er en værdig karakteristik over hans portrætter, og selv om udførelsen har en vis stivhed er de dog ofte dygtige arbejder. I sin alderdom raderede han landskaber efter Adr. Zingg.

Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri, 1935 35. L. Bobé i Kunstmuseets årsskr. XXVIII, 1941 135f. L. S. [wane] sst. 137–40. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970) 249. J. Steenberg: Fredensborg slot, 1969.

O. Andrup*

Fuchs v. Bimbach, Hans Philipp, friherre til Möhren, Kronheim m. m. (Franken), ca. 1567–1626, officer. * ca. 1567, dødeligt såret 17.8.1626 ved

Lutter am Barenberg, † kort efter i Nauen. F: hertugelig bayersk pfalz-neuburgsk statholder Philipp Fuchs v. Schweinshaupten til Schweinshaupten i Neder Franken og Magdalene v. Redwitz.

F. v. B. var en højt begavet mand der efter at have studeret ved et norditaliensk universitet, formentlig Padova, vandt et anset navn som astronom og sprogmand, hvorpå han, der var protestant, trådte i krigstjeneste hos forskellige tyske fyrster – bl.a. nogle år omkring 1620 hos kejseren som generaltøjmester – og ifølge samtidige historieskrivere erhvervede stor krigserfaring. Sommeren 1625 trådte han med et fodregiment i tjeneste hos Christian IV og deltog i de heldige operationer mod Tilly i egnen om fæstningen Nienburg, og 1.11. s.å. fik han bestalling som chef for hærens fodfolk. Kongens rådgivere beklagede meget at de ikke havde kunnet formå kongen til at forfølge Tilly og slå denne afgørende, inden han kunne forene sig med Wallenstein; men uheldigvis var F. v. B., den eneste, der efter almindelig opfattelse havde indflydelse på kongen, blevet syg af dysenteri. Foråret 1626 opererede F. v. B. med en særlig hærafdeling mod Wallenstein i Elbegnene i forbindelse med hertugen af Weimar og P. E. Mansfeld. Da Weimar og Mansfeld imidlertid brød ind i Schlesien, fulgte Wallenstein efter, hvorpå kongen trak F. v. B.s korps til sig for at operere mod Tilly i egnen omkring Hartz. 17.8 s.å. åbnede kongen trods sine generalers, navnlig F. v. B.s råd, slaget ved Lutter. F. v. B. havde fremhævet den kongelige hærs løse sammensætning og i overensstemmelse med datidens almindelige strategiske principper tilrådt at udmanøvrere fjenden og længst muligt undgå at sætte alt på ét kort. Forgæves tilbød han med sin hærafdeling at dække kongens tilbagetog til Wolfenbüttel. Mens kongen overtog ledelsen af et særligt foretagende, overlod han føringen af hovedstyrken til F. v. B. Slaget begyndte gunstigt for den kongelige hær, idet den fjendtlige fortræfning kastedes tilbage med betydelige tab, men da hærens hovedstyrke lod sig rive med til at forlade sin forberedte forsvarsstilling under beskyttelse af artilleriet og gik over til angreb – uvist om på befaling af F.v. B. eller kongen der var vendt tilbage – strandede dette på Tillys overlegne feltherrekunst og hans krigs- og kamperfarne regiment. Den kongelige hær led et fuldstændigt nederlag og spredtes til alle sider. Senere udtalte kongen sig meget ringeagtende om sin faldne hærfører, hvad der dog ikke bør tillægges større betydning. □Kobberstik.

J. O. Opel: Der niedersächs.-dänische Krieg I–III, Halle 1872–94. Axel Larsen [Liljefalk]: Kejserkrigen, 1896–1901. Hermann Voges: Die schlacht bei Lutter am Barenberge, Lpz. 1922.

*Rockstroh**

Fugl, Hans (Juan) Christensen, 1811–1900, nybygger. * 24.10.1811 i Horslunde, † 25.1.1900 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: træskomand og husmand Christen F. (1767–1833) og Mette Olesdatter Godtfred (ca. 1771–1841). ~ 25.6.1859 i Birket med Anna Dorthea Hansen, * 31.5.1836 i Store Linnet, Birket sg., † 12.3.1920 i Kbh., d. af gårdejer Hans Larsen Saugskær (1793–1873) og Ane Kirstine Fugl (1796–1880).

F., hvis hjem hørte under grevskabet Christianssæde, gik i landsbyskolen og fik efter konfirmationen plads som kusk og tjener hos biskop Rasmus *Møller i Maribo. Denne hjalp den begavede og energiske unge mand på Snedsted seminarium, hvorfra han tog lærereksamen 1837. Efter nogle år som huslærer blev han ansat ved Stege borgerskole. Tilskyndet af nogle rejseskildringer i Berlingske Tidende drog han 1844 til Argentina med planer om at grundlægge en koloni for danske. Han begyndte som jordbruger uden for hovedstaden Buenos Aires og mælkeleverandør til byen. 1848 flyttede han til Tandil, en lille by godt 300 km syd for Buenos Aires der var vokset op omkring et fort mod indianerne, grundlagt 1823. I denne smukke og frugtbare egn, omgivet af lave granitbjerge, øvede F. sin manddomsgerning. Han indførte hvededyrkingen her, byggede vandmølle og et bageri og tjente sig i løbet af en snes år en lille formue. Som en af de få nybyggere med uddannelse blev han valgt ind i bystyret, tog sig især af skolevæsenet og deltog i arbejdet med at få rejst en katolsk sognekirke. 1858 foretog han en rejse til Danmark, hvor han giftede sig, og på tilbagerejsen n.å. fulgte en flok unge med ham og hustruen til Tandil. Dette blev begyndelsen til en fortsat udvandring af danske, især fra de sydlige øer, til Tandil og omegn. 1866 stiftedes på F.s initiativ Det protestantiske selskab (Sociedad de Protestantes) der omfattede skandinaver, tyskere og englændere. Senere gled tyskere og englændere ud og foreningen fortsatte som Den danske protestantiske menighed. Den fik egen kirkegård, byggede dansk skole, fik 1876 dansk præst og byggede n.å. den første danske kirke i Sydamerika. Den danske menighed i Tandil har nu kirke, præstebolig og gode skolebygninger. Syd for Tandil i Necochea og Tres Arroyos voksede der efterhånden danske menigheder op med kirke, skoler og en højskole (nu efterskole). F.s vovemod og dygtighed og hans stærke åndelige sans har sat sit præg på

den kulturelle udvikling blandt danske i provinsen Buenos Aires. Kun få steder i udlandet er der gennem årene ofret så meget på at bevare dansk sprog og åndsliv som i disse egne. F. opholdt sig i Danmark 1871–73 og var igen i Tandil 1873–75 hvor han gjorde en indsats under en revolutionær bevægelse. Fra 1875 til sin død boede han i Kbh. □ Statue ca. 1964 af C. A. Allende. Foto.

H. F.: Abriendo surcos. Memorias de Juan Fugl, Buenos Aires 1959 (selvbiografi). – Lars Bækhøj: Juan Fugls liv (på grundlag af hans egne erindr.). Tandil 1914. Særtryk af Dansk skoleforen. for Argentinas årsskr. 1912–14. T. Nissen: De mange fold, 1943. – Papirer, bl. a. erindr. i Kgl. bibl.

M. Bredsdorff (Lars Bækhøj)

Fuglsang-Damgaard, Hans, 1890–1979, biskop. * 29.7.1890 på Fuglsang i Ørsted, Oksenvad sg., † 8.7.1979 (Lyngby k.), begr. Sorgenfri kgd. F: proprietær Laurids F.D. (1864–1942) og Bodil Marie Helene From (1864–1949). ~ 30.7.1926 i Århus domk. med Caroline (Calina) Elisabeth Solveig Wagner, * 13.1.1900 i Jakobshavn, Grønland, † 22.2.1979, d. af missionær, senere 2. res. kapellan ved Århus domk., sidst præst ved Øresundshosp. i Kbh. Carl Ferdinand W. (1871–1944) og Ellen Marie Elisabet Blankensteiner (1879–1959).

F.-D. er født og opvokset i det tyske Nordslesvig, tog lærereksamen i Rendsborg 1911 og var derefter lærer i Gråsten 1911–13. 1915 tog han studentereksamen med henblik på at studere teologi. Studierne blev imidlertid straks afbrudt da han blev indkaldt som soldat ved vestfronten. Under fransk krigsfangenskab kom F.-D. til at øve stor indflydelse som leder og sjælesørger for sine sønderjyske landsmænd. Tillige stiftede han ved læsning bekendtskab med fransk åndsliv og blev personlig bekendt med den franske professor Paul Verrier hvis interesse for den sønderjyske sag førte til, at han fulgtes med de hjemvendende krigsfanger ved deres modtagelse i Kbh. 1919. F.-D. genoptog nu de teologiske studier som han også havde slyset med under krigsfangenskab. 1923 tog han eksamen med udmærkelse og videreførte sine interesser for videnskabeligt arbejde. Dette førte ham 1924–25 til Strasbourg på et et-årigt studieophold, under hvilket han forfattede den afhandling, *Videnskabelig og kristelig livstydning*, på hvilken han 1925 vandt det ledige docentur i systematisk teologi. Konkurrenceafhandlingen bearbejdede F.-D. i de følgende år og fik 1930 doktorgraden på afhandlingen *Pariser skolens Teologi. Studier over den religiøse Erfaring i Belysning af nyere fransk Teologi*. Med udgangspunkt navnlig hos Auguste

Sabatier og Eugène Ménégoz søgte F.-D. at fjerne grundlaget for den efter hans skøn alvorligste aktuelle trussel mod kristendommen: den religionsfremmede, rent dennesidige virkelighedserkendelse. Pga. det apologetiske udgangspunkt stod han fjernet fra den dialektiske teologi. Samtidig med hans tiltrædelse som docent begyndte imidlertid det store opgør om Karl Barths teologi og om tidehverv. I den forbindelse fremlagde F.-D. en Barth-udlægning *Karl Barth og hans Teologi*, der overvejende pegede i retning af tilslutning. Ikke desto mindre beviste en række grundlæggende spørgsmål til Barth, navnlig i slutningen af bogen, at der var fundamentale punkter hvor F.-D. under ingen omstændigheder kunne følge Barth. Fremfor alt ønskede F.-D. en mere entydig fremhævelse af gerningernes plads og nødvendighed; han hentede megen inspiration fra Pascal, hos hvem han fandt en monstergyldig forståelse af den eksistentielle alvor, han så som den kristne tros vigtigste kendetegn. Udover det religionsfilosofiske udgangspunkt og forståelsen af etikken var der endnu et punkt der anskueligt bevidnede, at F.-D. teologisk set hørte hjemme et andet sted end Barth. Det var de religionspsykologiske studier, han i 1933 foreløbigt afsluttede med grundbogen *Religionspsykologi*. F.-D. mente at kirken ved hjælp af religionspsykologien kunne etablere en jordnær kontakt med det moderne menneske, og at det ville give sjælesorgen et tiltrængt arbejdsgrundlag. Med sådanne synspunkter havde F.-D. tydeligt bragt sig i stor teologisk nærhed af Emil Brunner, og i de konkluderende betragtninger blev afhængigheden da også udtrykkeligt understreget. Påvirkningen fra Brunner blev endnu tydeligere, da F.-D. førte sine synspunkter videre i en opfordring til at lade den påkrævede sjælesørgiske fornyelse tage sit udgangspunkt i privatskriftmålet hvis betydning hos reformatorerne han fremholdt med stor energi. Hermed var det tillige antydnet, hvad der førte Brunner til at tilslutte sig Oxfordgruppebevægelsen, nemlig følelsen af at prædikenen svævede frit i luften i intellektuel korrekthed, men personligt uforpligtende. Brunners syn på kirkens afmagt og på behovet for en aktivisering af lægfolket stemte nøje overens med F.-D.s fornemmelse af den kirkelige situation. Det var derfor ganske naturligt, at F.-D. offentligt gjorde sig til talsmand for nøglebegreber som „samdeling“, „vidnesbyrd“ og lægfolkets ansvarliggørelse som midler til at afhjælpe kirkens uformuenhed. F.-D.s videnskabelige løbebane tegnede særdeles lovende ligesom hans pædagogiske evner var indlysende. Det vakte derfor stor overraskelse at han 1933 forlod universitetsembetet for at blive Kbh.s stiftsprovst. For-

gænger H. Ussing havde energisk tilskyndet F.-D. til at søge embedet og den socialdemokratiske kirkeminister P. Dahl ligeså, endog med den tydelige bagtanke at lade F.-D. være designeret som Kbh.s næste biskop der allerede året efter skulle vælges i stedet for H. Ostenfeld. På et sent tidspunkt i drøftelserne om opstilling af kandidater tegnede alt til en valgkamp mellem L. J. Koch og A. Rosendal. I ellefte time interвенerede imidlertid Kristeligt Dagblads redaktør Chr. Holt ved et opstillingsmøde og bragte med en hasarderet strategi F.-D. i forslag. I den forbindelse spillede det åbenbart en rolle, at de begge tilhørte en Oxfordgruppe. Efter en særdeles bevæget valgkamp blev F.-D. valgt med stor stemmeovervægt i forhold til Rosendal. Netop i vintermånederne 1934–35, hvor han trådte over i bispeembedet, var man i gang med forberedelserne til den store kampagne for Oxfordgruppebevægelsen der tog sin begyndelse med en række offentlige møder i Odd-Fellow-palæet i slutningen af marts 1935 hvor F.-D. bød velkommen og hvor Ussing præsiderede blandt de præster der stillede sig bag kampagnen. I en lang række offentlige udtalelser og artikler gik F.-D. meget vidt i retning af at gøre Oxfordgruppebevægelsen til den eneste redningsplanke for kirken stillet over for kommunisme, nazisme, amoralitet, materialisme, kirkefremmedhed o.l.

Under besættelsen gav F.-D. ved mange lejligheder udtryk for kirkelig protest mod nazismen, ikke mindst antisemitismen. Under indtryk af den norske kirkekamp 1942 og endnu tydeligere efter 29.8.1943 tiltog protesterne i styrke. Det kom mest markant til udtryk i september-oktober 1943 da F.-D. bragte i erfaring, at der fra den tyske besættelsesmagts side blev truffet forberedelser til arrestation og deportation af danske jøder. Han forfattede en protestskrivelse som hurtigt blev underskrevet af samtlige biskopper og siden fik fuld opbakning fra menighedsrådsforeningen. Hyrdebrevet blev læst op i landets kirker søndag d. 3.10. og indeholdt en skarp undsigelse af antisemitismen fordi den var uforenelig med såvel det bibelske syn på jødefolket og det kristne næstekærlighedsbud, som med demokratiske retfærdighedsprincipper. – F.-D. var blevet valgt med stemmer fra Kirkefondet og Indre mission, og det var på forhånd klart at han stod i et stærkt modsætningsforhold til grundtvigianere og endnu mere til tidehverv. Alligevel opnåede han i nogen grad at vinde respekt på tværs af kirkepolitiske skel, ikke mindst i kraft af sin evne til at optræde med biskoppelig pondus. Til F.-D.s anseelse bidrog desuden hans kolossale arbejdsindsats og hans evner til at bilægge talrige kirkelige konflikter i mindelighed. Han opnå-

ede at fejre 25-års bispejubileum 1959. På dette tidspunkt var arbejdsbyrden blevet så belastende at en deling af det uforholdsmæssigt store stift måtte gennemføres; det skete da også med Helsingør stifts udskillelse 1960. – F.-D. har beklædt en meget lang række kirkelige tillidshverv; også i sit otium har han været særdeles aktiv. Siden sin overtagelse af bispeembedet har han desuden lagt stor vægt på at pleje økumeniske relationer. – R. 1935. DM. 1936. K². 1939. K¹. 1946. S.K. 1960. □Mal. af Mary E. Havning, 1953. Foto.

H. F.-D.: Fra skyttegrav til bispestol, 1975 (m. bibliografi). Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1930 196–98. H. Jerrild i Gads dsk. mag. XXVIII, 1934 551–60. Breve fra F. D. Krarup til Lyder Brun, 1960. – N. H. Søb: Dansk teologi siden 1900, 1965 136f. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VIII, 1966. Armin Boyens: Kirchenkampf und Ökumene 1939–45 II, München 1973. Henrik Fossing i Zwei Reiche und Regimente, udg. Ulrich Duchrow, Gütersloh 1977 = Studien zur evang. Ethik XIII 97–118. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Jens Holger Schjørring

Fugmann, Albert Johannes, 1867–1938, murermester. * 28.9.1867 i Kbh. (Johs.), † 22.2.1938 på Frbg., begr. sst. F: tømrer Johannes Christian F. (1839–87) og Charlotte Mathilde Werner (1839–1904). ~ 21.10.1892 i Kbh. (b.v.) med Mariane Magdalene Jørgensen, * 26.8.1870 i Søllerød, † 29.9.1939 på Frbg., d. af tøjmaker Thor J. (1833–1904) og Margrethe Jensdatter (1830–1904).

F. stod i lære hos murermester Rasmus Hansen, blev svend 1885 og mester 1897. N.å. etablerede han sig og har som murermester og entreprenør i hovedstaden erhvervet en ret enestående position og anseelse inden for sit fag. Virksomheden omfattede tillige cementstøberi. Af betydelige bygningsværker som har været F. overdraget kan nævnes *Statens gymnastikinstitut*, *Grønlandske handels oliefabrik*, *Ildrætsbygningen*, *Paladsteatret*, *Studentereforeningen*, *Revisions- og forvaltningsinstituttet*, *Kvindelig læseforening*, *Købmandsskolen for kvinder*, *Husasistenternes fagskole*, *Enghave kirke*, *Kbh.s brandstation* på Enghavevej, og *Frbg. brandstation* på Howitzvej samt forskellige stiftelser: *Heegaards*, *Skomagervæts*, *Teilmanns* og *Alderstrøst*. Desuden har han præget hovedstaden gennem et omfattende godt og hæderligt boligbyggeri, varierende fra sunde og praktiske huse for småfolk til større beboelseskomplekser. – F. kan fremhæves som typen på den rolige, uimponerede håndværker. Med indgående kendskab til sit fag forener han en selvtilidsfuld optimisme der har hjulpet ham over mange begyndervanskeligheder. I organisationslivet har han været flittigt benyttet, bl.a.

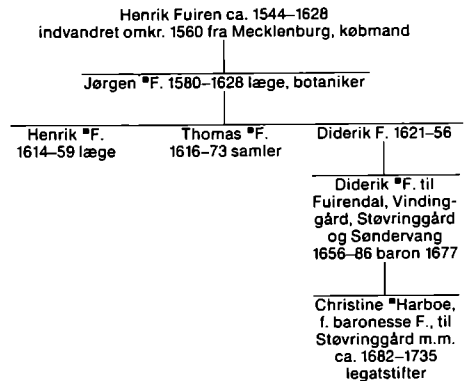
som repræsentant, voldgiftsmand og bisidder i murerlavet som medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse (fra 1922 også af forretningsudvalget), som medlem af Direktionen for Grundejernes Hypotekforening og som repræsentant i Haandværkerforeningen, Haandværkerbanken og Landbygningernes alm. Brandforsikring. Hans indsats under faglige forhandlinger prægedes af hurtigt virkende opfattelse og evne til klart og ukunstlet at skære igennem vanskelighederne. Også på områder der lå uden for de rent faglige har han på forskellig måde gjort sig gældende. Således var han gennem mange år bestyrelsesmedlem i Det kgl. kbh.ske skydeselskab og i fritidshjemmene for kommuneskolebørn. – R. 1922. DM. 1933. □Foto.

Arbejdsgiveren, 1927 314. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen*

Fuiren

Adelig og borgerlig slægt, hvis mandslinie uddøde 1700.

Jørgen *F. var ~ Margrethe Fincke, d. af matematikeren Thomas *F. Deres døtre Marie og Søster var ~ hhv. ærkebiskop Hans *Svane og diplomaten Cornelius Pedersen *Lerche. Diderik *F. (1656–86) var ~ Margrethe Eilersen, d. af skolemanden, professor Jørgen *E. Christine *Harboe, f. baronesse F., var ~ overkrigssekretær Jens *Harboe.

Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 II 474–75.

Nils G. Bartholdy

Fuiren, Christine, se **Harboe, Christine**.

Fuiren [fy'røn], **Diderik**, † 1603, guldsmed. † 30.9.1603 i Kbh., begr. sst. (Gråbrødre kgd.). ~ 1° noget før 1580 med Margrete Unkersdatter,

Fuiren, Diderik

d. af borgmester i Odense Hans Unkersen († senest 1582) og Karen. ~2° med Else Hansdatter, * 1560, † 30.3.1623 (~1° 1582 med biskop i Odense Niels Jespersen, 1518–87 (~1° med Anne Andersdatter, † 1582), ~3° 1605 med lægen Jens Mule i Odense, 1564–1633, ~2° 1624 med Anne Villumsdatter, ca. 1602–52, ~2° 1638 med lægen Christopher Schultz, † 1646).

F. var måske bror til den københavnske handelsmand Henrik F., men om hans herkomst og ungdom vides intet sikkert; muligvis var han fra Mecklenburg. Navnets stavemåde varierer stærkt (Dyrik, Dirck, Feuringk, Firinch). Han var bosat i Odense da Frederik II 1581 tog ham i sin tjeneste som guldsmed. Om hans anseelse i byen vidner hans ægteskaber med døtre af dens patricierslægter. Allerede 1584 lånte han kongen penge, og 1600 købte han Tolderlund nord for Odense; hans anden hustru skildres som en foretagsom og dygtig kvinde der kunne fortsætte hans guld- og vekselsforretninger. Af hans virksomhed som kgl. guldsmed giver de fra årene 1588–1603 bevarede rentemesterregnskaber et overvældende indtryk: de opregner talrige arbejder, sølvkander og vaskestel, vildmandsfigurer og bøfler til prinsessernes brudekareter, guldkæder og guldmedaljer med kongernes kontrafeje og et utal af smykker med ædelsten og emalje. Der er kun bevaret meget lidt af alle disse herligheder, men mellem regalierne på Rosenborg findes endnu den pragtfuldeste af dem, Christian IVs til kroningen 1596 udførte krone, et af Europas fineste og skønneste guldsmedarbejder fra renæssancetiden. Det er klart at F. har haft dygtige hjælpere, og æren for kongens krone må han dele med sin svend sydyttersen Corvinianus Saur der sikkert i det mindste har udført de fine emaljer på indersiderne af kronetakkerne. Forholdet mellem de to er næppe endnu helt klarlagt, men en i Hamburg stadsbibliotek opbevaret bog med tegninger til klenodier er med urette tilskrevet Hamburg-mesteren Jacob Mores; den afbilder sikkert værker fra F.s værksted, om end måske væsentlig af Saur. Kongens tillid til F. har været stor; endnu tre år efter kroningen var der ikke nogen endelig afgørelse om den fulde betaling for kronen. De store kongelige bestillinger bevirkede at F. knyttedes lige så stærkt til Kbh. som til Odense. 1596 nævnes han som indvåner i hovedstaden, og året før sin død købte han den kgl. rustkammergård på Amagertorv.

Jørgen Olrik: Danske guldsmedes mærker, 2. udg. 1919, nr. 490. – C. Nyrop: Medd. om da. guldsmedekunst, 1885 34. H. C. Bering Liisberg: Chr. IV og guldsmedene, 1929 (jfr. Aarbøger for nord. oldkyndighed, 1921 229).

Chr. Axel Jensen*

Fuiren [fy'røn], **Diderik**, baron, 1656–86, gods-ejer. * 11.8.1656 i Kbh. (Frue), † 13.8.1686 på Fuirendal, begr. i Kbh. (Frue. k.). F: Diderik F. (1621–56) og Anne Kirstine Friis († 1659, ~2° 1657 med stiftamtmand Cornelius Pedersen "Lerche, 1615–81). ~16.10.1677 i Kbh. med Margrethe Eilersen (Elers), * 20.7.1648 i Kbh. (Frue), † 15.9.1708, begr. i Kbh. (Frue k.), d. af professor Jørgen "E. (1616–86) og Kirstine Bang (1612–54). – Far til Christine "Harboe.

F., hvis far var „rig og lærd og velberejst Mand“, tilbragte sin barndom hos ærkebiskop Hans "Svane og efter dennes død (1668) hos sin farbror Thomas "F.; under disses tilsyn udviklede han sig så smukt og godt at han allerede 1674, året efter farbroderens død, var moden til at fortsætte sin uddannelse i udlandet, efter at han året forud med kgl. tilladelse selv havde overtaget bestyrelsen af sin meget betydelige formue. På rejsen der synes at have været to-tre år besøgte F. Nederlandene, England, Frankrig og Italien og uddannede sig vistnok mere som en ung herremand end som videnskabsdyrker. Efter hans hjemkomst ophøjede kongen ham 1677 til friherre af Fuirendal, med hvilket navn Vindingegård som han havde arvet efter sin ovennævnte farbror blev oprettet til baroni, og 1683 blev han assessor i højesteret. F. ejede Fuirendal og erhvervede dels ved arv, dels ved køb Støvringgård og Søndervang i Jylland. Ifølge Johan "Monrads selvbiografi havde hans hustru i sin ungdom (1672) afvist at blive Christian Vs maitresse selv om slægt og venner – også hendes far – havde været tilbøjelige til at føje kongen. Ved sit bryllup blev hun særlig optaget i friherrestanden som baronesse Elers. – Kancelliråd 1677. Justitsråd 1683. □Mal. (Støvringgård, Det Harboeske jomfrukloster).

Erik Pontoppidan: Marmoræ Danica I, 1739 59f. Hans de Hofman: Fundationer I, 1755 188f. Pers. hist. t. 8. r. VI, 1927 128. – Dan.m.s adels årbog, 1921 475. Johan Monrad: Selvbiografi, 1888 77.

S. Nygård*

Fuiren [fy'røn], **Henrik**, 1614–59, læge, legatstifter. * 28.5.1614 i Kbh., † 8.1.1659 sst., begr. sst. (Nic. k.). F: dr. med. Jørgen "F. (1581–1628) og Margrethe Fincke (1595–1665). Ugift. – Bror til Thomas "F.

Allerede 1628 blev F. indskrevet ved Kbh.s universitet hvor han drev filosofiske, medicinske og matematiske studier, indtil han 1633 rejste til Leiden, ved hvis universitet han opholdt sig fire år. 1635 var han immatrikuleret i Franeker, 1639 i Padua, 1641 var han i Rom, 1645 tog han den medicinske doktorgrad i Basel og vendte 1646 over Frankrig og Nederlandene tilbage til Kbh.

hvor han nedsatte sig som læge. Af hans store uddannelse kom der intet videnskabeligt udbytte idet helbredet svigtede ham og lungetuberkulose fremkaldte hans tidlige død. Hans navn er bevar- et gennem de legater han stiftede med filantro- piske og videnskabelige formål. I Olai Wormii epistolæ (I, 1751 546–82) er trykt hans brevvek- sling med Ole *Worm fra udenlandsrejsen og i P. F. *Suhms Samlinger til den danske Hist. (II, 3, 1784 6–18) hans personalhistoriske værdifulde fortegnelse over danske studenter i paduanske matrikler med anmærkninger. □Afbildet på stik af A. Haelwegh, 1662.

Kirkehist. saml. 3. r. V, 1884–86 292–95. Repertorium over legater VI, udg. H. R. Hiort-Lorenzen og E. Rosen- dahl, 1904. – V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæ- sen I, 1873 350–53. C. C. A. Gosch: Danm.s zool. lit. II, 1, 1873 147. S. Birket Smith: Om Kbh.s univ.bibl. før 1728, 1882 40: Otto Sperling: Selvbibliografi, overs. S. Birket Smith, 1885 39f. E. Snorrason: Niels Stensen, 1966 27f. – Stambøger og breve til bl.a. Ole Worm i Kgl. bibl.

R. Paulli*

Fuiren [fy'røn], **Jørgen**, 1581–1628, læge, botani- ker. *31.5.1581 i Kbh., †25.11.1628 sst., begr. sst. (Nic. k.). F: købmand Henrik F. (ca. 1544–1628) og Mechtelt Hermansdatter (†1610). ~18.7.1613 i Kbh. med Margrethe Fincke, *7.5.1595 i Kbh., †21.1.1665 sst., d. af professor Thomas *F. (1561–1656) og Søster Ivars (1574–1614). – Far til Henrik *F. og Thomas *F.

Kun tolv år gammel sendtes F. udenlands, fik først undervisning i forskellige tyske byer, im- matrikuleredes 1594 i Zerbst, 1595 i Wittenberg, 1596 i Rostock, 1598 i Leiden hvor han i fire år studerede medicin, botanik og matematik, og opholdt sig dernæst ved en række universiteter i Italien (1602–06 i Padua, besøgte også Rom) og Tyskland indtil sin hjemkomst 1610. Den medi- cinske doktorgrad havde han 1606 erhvervet i Basel. I Kbh. praktiserede han som læge, men interesserede sig mest for botanik. Efter kgl. or- dre foretog han botaniske rejser, 1622 til Jylland og s.å. til de skånske provinser. Et *Catalogus plantarum indigenarum* fra sidstnævnte rejse (vistnok egentlig forfattet af Otto *Sperling, der var hans ledsager) offentliggjordes 1662 af Tho- mas *Bartholin (1616–80) i *Cista medica* (462–73); den er det ældste floristiske bidrag i den danske litteratur, men ellers er dens værdi ringe. En slægt af halvgræsserne er opkaldt efter F.

V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 339–41. Otto Sperling: Selvbibliografi, overs. S. Birket Smith, 1885. Otto Sperlings Studienjahre, udg. W. G. Brieger og J. W. S. Johnsson, 1920. Carl Christensen i Naturens verden V, 1921 6–48 147–49. Samme: Den danske botani- kists hist. I, 1924–26 15–17; II, 1924–26 7f (bibliografi).

R. Paulli*

Fuiren [fy'røn], **Thomas**, 1616–73, samler, legat- stifter. *1.6.1616 i Kbh., †22.3.1673 sst., begr. sst. (Nikolai). F: dr. med. Jørgen *F. (1581–1628) og Margrethe Fincke (1595–1665). Ugift. – Bror til Henrik *F.

Efter at være privat dimitteret til universitetet 1634 studerede F. naturvidenskab og medicin; 1635 immatrikuleredes han i Franeker, 1636 i Leiden, 1638 i Bourges, 1639 i Padua, 1645 i Bas- sel, 1646 igen i Leiden. Efter sin hjemkomst leve- de han en videnskabelig samlers stille liv. Efter broderens død udgav han fortegnelser over den- nes til universitetet testamenterede bibliotek (1659) og raritetskabinet (1663). Hans egen natu- raliesamling skal have været den største, nogen privatmand dengang ejede her i landet; også denne såvel som hans bogsamling kom ved legatbestemmelse til universitetet, ligesom F. hav- de henlagt 2.000 rdl. til stipendium for en medi- cinsk eller filologisk studerende. Han havde fle- re større ejendomme i Kbh. og ejede Vindinge- gård (senere Fyrendal), Fyrendal sg., Øster Flak- kebjerg hrd.

Repertorium over legater, udg. H. R. Hiort-Lorenzen og E. Rosendahl I, 1903 36. – V. Ingerslev: Danm.s læ- ger og lægevæsen I, 1873 353. L. Nielsen: Dsk. privat bibl., 1946 224f. – Stambøger 1635–38, 1639–46 på Det kgl. bibl.

R. Paulli*

Funch Thomsen, Theodor Julius, 1859–1923, re- daktør, bladudgiver. *6.4.1859 i Slagelse, †19. 12.1923 på damperen København mellem Kbh. og Århus, begr. i Århus. Døbt Thomsen. F: tøm- rermester Frederik (F.) T. (1819–94) og Henriette Andersen (1820–92). ~13.5.1885 i Århus med Marie Louise Thomsen, *19.3.1862 i Århus, †1.10.1933 i Klampenborg, d. af kreaturhandler Rasmus Secher T. (1834–1915) og Karen Marie Sørensen (1836–1907).

F. T. blev 1876 student fra Sorø, cand. phil. 1877 og studerede nogle år statsvidenskab i Kbh., men længtes efter det praktiske liv og afbrød derfor en tid studierne og tog plads som redak- tionssekretær ved Jyllandsposten i Århus. 1881 rejste han atter til Kbh. og fortsatte studierne i halvandet år hvorefter han 1883 tog statsvid- skabelig eksamen. 1884 tog han ud på sin første længere udenlandsrejse med hovedophold i Pa- ris, og 1885 blev han redaktør af Horsens Avis, hvorfra han 1889 kom til Århus som redaktør af Aarhus Stiftstidende der da ejedes af etatsråd- inde Karen Elmquist. Allerede to år efter over- tog F. T. både bladet og det dertil knyttede Aar- hus Stiftsbogtrykkeri i forpagtning, og efter at

Funch Thomsen, Theodor

hele virksomheden 1900 var flyttet fra den gamle ejendom i Mejlgade til Emiliensborg på Bispetorvet overtog han 1904 bladet og bogtrykkeriet som ejendom. 1915 købte han ejendommen Kannikegade 14 hvor foreningen Polyhymnia hidtil havde resideret, og installerede både blad og bogtrykkeri her. 1920 bortforpagtede han bladet til redaktør L. Schmidt og bogtrykkeriet til sin søn.

F. T. var en af den danske provinspresses dygtigste og mest initiativrige mænd, og han nåede på et tidligt tidspunkt en høj standard såvel for bladet, teknisk og redaktionelt, som for bogtrykkeriet. Da virksomheden 3.1.1894 fejrede 100 års jubilæum, udsendte han et jubilæumsnummer der var noget for sin tid enestående og vakte opmærksomhed over hele landet. 1895 startede F. T. sammen med en del kendte jyske boghandlere det aktieselskab der overtog Jydsk Forlagsforretning og ejede den til den 1902 overgik til Gylvendal. – F. T. var personlig en beskeden og tilbageholdende mand der afslog alle tilbud om offentlige hverv og undgik enhver offentlig optræden. Bag kulisserne var hans indflydelse i byen imidlertid betydelig; det var ham der i sit blad fremsatte tanken om at skænke den daværende prins Christian Marselisborg Slot, han var sjælen i arbejdet for rejsningen af Århus teater, og også planerne om det jyske universitet i Århus omfattede han i sine sidste år med virksom interesse. Hans stærke kirkelige interesser har ligeledes sat varige spor i Århus by. □Træsnit 1893. Foto.

Århus stiftstid. 20., 21. og 28.12.1923. Redaktør T. J. F. T. in memoriam, 1924. E. Sejr: Aarhus stiftsbogtrykkeri, 1937.

*Ad. Worsøe-Andersen**

Funch, Diderich Hansteen, 1791–1856, skibsbygger. * 30.11.1791 i Kbh. (Holmens), † 16.1.1856 sst., begr. sst. (Holmens). F: snedker, senere modelsnedker ved Holmen Jochum Friderich F. (1755–1829) og Inger Cathrine Bærndtsdatter (1759–1822). ~ 22.12.1815 i Kbh. (Holmens) med Johanne Marie Pedersen, adopteret Buhman, * 23.8.1794 i Kbh. (Nic.), † 8.3.1840 sst., begr. sst. (Holmens), d. af skibstømrer Jacob P. († 1795) og Johanne Marie Svendsen (1761–1837, ~ 2° med billedhugger ved Holmen Ditlev A. Buhman, † senest 1837).

F. gik i sin barndom i Holmens korskole og ansattes 1807 på modelkammeret på Holmen. Da dette 1814 omdøbtes til konstruktionskammeret, blev F. assistent ved dette, 1819 kvartermand, 1825 mestersvend, 1830 underskibbygmester og 1836 skibsbygmester og sendtes s.å. på studierejse til England. Som undermester forestod han

bygningen af briggerne Allart og St. Croix og fuldførte bygningen af den fra sin jordomsejling bekendte korvet Galathea. Som mester byggede han linjeskibene *Christian VIII* og *Dannebrog*, fregatterne *Theis* og *Gefion*, korvetten *Thor* og vore første hjuldampskibe. 1853 ansattes han i en nyoprettet stilling som tømmerinspektør, en stilling han varetog med samme iver og utrættelighed som han havde vist ved skibsbyggeriet. Ved siden af sin virksomhed på Holmen udfoldede han en stor litterær virksomhed hvori han nedlagde frugten af sit virksomme livs mange erfaringer. Han udgav 1833–37 *Praktisk Skibbyggeri I–III*, 1842–43 *Afhandling om Coffardiskibes Construction I–II* og 1846–52 *Dansk Marine-Ordbog*. – I alt hvad F. foretog sig mærker man hans grundighed og nøjagtighed; hans litterære arbejder vidner dernæst ved fremstillingens anskuelighed og klarhed om den betydelige dannelse, han havde erhvervet sig. – DM. 1835. R. 1849. □Litografi 1857 af L. A. Kornerup efter foto.

Tidsskr. for søvæsen, 1856 56–58.

*Th. Topsøe-Jensen**

Funch, Poul Erik, 1790–1837, solodanser, balletarrangør. * 9.1.1790 i Kbh. (Frue), † 30. 9.1837 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: inspektør ved Frue sogns industri- og manufakturanstalt Peter Ditlev F. (ca. 1753–1807) og Sina Catharina Wöhlens (ca. 1756–1810). ~ 11.2.1824 i Kbh. (Slotsk.) med sanger Wilhelmine Rosine Løffler, * 16.9.1795 i Kbh. (Petri), † 4.4.1848 sst. (Helligg.), d. af tehandler Carl Gottfried L. (ca. 1729–1804) og Juliane Hedevig Knüpfer (ca. 1758–1801).

F. blev 1798 elev af Antoine "Bournonville på balletskolen ved Det kgl. teater og uddannedes senere af Vincenzo "Galeotti. 1812 avancerede han til danser, og 1815 nåede han at blive solodanser, i hvilken egenskab han virkede til sin død. Efter Galeottis død 1816 blev det hans opgave sammen med solodanser Peter "Larcher under Bournonvilles ledelse at udfylde en overgangstid i balletens historie, perioden mellem Galeotti og August "Bournonville. Som danser var F. næppe interessant, men den overordentlig nedgørende skildring af ham Thomas "Overskou har leveret, og som er gået over i ballethistorien, hænger muligvis sammen med Overskous ønske om at sætte Aug. Bournonville i relief; og denne satte ikke pris på F. F. fik 1820 succes med sin opsætning af Didelots *Zephyr og Flora* som han havde lært at kende på en Pariserejse. Aug. Bournonville havde også lært Didelots danse i Paris og havde tænkt sig at debutere deri, men F.

kom ham i forkøbet, og Bournonville glemte ham det ikke. F. var en flittigt brugt balletarrangør selv om direktionen, da der skulle gøres plads til Bournonville, hævdede at han som koreograf manglede både fantasi og intellektuel dannelse.

Han opdagede Johanne Luise Pätges' (fru "Heiberg) mimiske talent og komponerede, da hun var 12 år gammel, en solo for hende som hun i sine erindringer kalder sin „første debut for publikum“. Trods den ublide medfart F. således har fået i ballethistorien har han dog sikret sig en plads ved at skabe dansene til *Elverhøj* (1828) som ved siden af Galeottis *Amors* og *Balletmesterens Luner* er det eneste stykke bevarede koreografi der rækker bag om Aug. Bournonville til Galeotti-perioden. Gennem menuetten og børnedansen får vi en idé om Galeotti-tidens stilidealer. – F.s hustru *Wilhelmine F.* begyndte som elev i K. L. "Rahbeks dramatiske skole og debuterede 29.5.1815 som Caroline i syngestykket *Alexis*. Hun havde en smuk, veluddannet sopran, og hun brugte den med musikalsk følelse. Mad. F. brød igennem som *Therese* i *Jeannot og Colin*, 1818, og vandt et beundrende publikum i datidens yndede syngestykker. Foruden stemmens vellyd var hendes virkemiddel naturlig ynde, men røsten tabte sig hurtigt, og da hendes lille skikkelse blev svær, fik hun allerede 1829 – ti år efter sin kgl. ansættelse – afsked med pension. To af søgteparret F.s børn blev dansere, *Wilhelm Erik F.* (* 1824) og *Pouline Augusta F.* (1826–79, ~kammerherre Edv. "Fallesen).

Th. Overskou: Den danske skueplads IV–V, 1862–64. Aug. Bournonville: Mit Theaterliv III, 2, 1877 35 48. Johanne Luise Heiberg: Et liv, 5. udg. I, 1973.

Erik Aschengreen (Robert Neiiendam)

Funck, Wilhelmine, se **Funck, Poul**.

Fursman, Christian, ca. 1660–1712, officer. Formentlig * ca. 1660 i Skive som søn af købmand Christen Jensen F. († senest 1670) og Maren (?), † 15.2.1712 i Kremper marsk, begr. i Vejle k. ~Ellen Marie Lange, † 1721 (~1° 1691 med kaptajn, senere major Gert Tantzén, † 1694), d. af landsdommer Villum *L. (1624–82) og Anne Resen († 1691).

F. blev 1689 løjtnant ved det i Ålborg liggende dragonregiment der fra 1692 var i kejserlig tjeneste i Ungarn under general Rantzau (1650–1708), blev kaptajn 1693 og major 1698 da regimentet var i sachsisk tjeneste i Polen. N.å. blev han forsat til Norge og blev her oberstløjtnant 1701. 1704 fik han som oberst kommandoen over det af udskrevne og særligt udsøgte jyske bønderkarle nyoprettede land-dragonregiment.

Ved krigsudbruddet 1709 fik han anvist 15.000 rdl. til indkøb af heste, hvorpå regimentet afgik til Holsten, senere til Kbh. N.å. blev F. brigadér, og regimentet „forfremmedes“ fra landdragon-til landkyradsregiment, hvad der betragtedes som en stor udmærkelse. Under felttoget i Nordtyskland 1711 deltog F. med regimentet navnlig i kampen ved Wismar 5.12. med sådan bravour at det rygtedes vidt omkring, og i eftertiden ved spørgsmålet hvervet hær eller udskrevet jævnlig benyttedes som argument for det sidste. Jan. 1712 blev F. generalmajor, men under et natligt rekognosceringsridt styrtede han med hesten og døde nogle uger efter. Hans nærmeste chef general Jørgen "Rantzau, der selv var tyde, bad kongen om atter at give regimentet til en født jyde (Theodosius Levetzow), da regimentet ville føle det som „en ikke ringe Behagelighed“ at få en landsmand der kunne behandle folkene med netop den „Douceur og gode Manér“ som den salige generalmajor havde gjort det.

Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben II og III, 1903 og 1906. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær III, 1926. Otto L. Sørensen i Skivebogen, 1929 100–09.

*Rockstroh**

Fussing, Andreas, se **Fussing, Thorkil**.

Fussing, Hans Nielsen, 1838–1914, murermester, arkitekt. * 27.6.1838 i Horsens, † 5.4.1914 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: murermester, senere brandinspektør Andreas F. (1810–75, ~2° 1850 med Frederikke Louise Brandt, 1816–88, ~1° 1841 med lærer i Gosmer Peder Kaalund, 1801–43) og Ane Kristine Hansen (1808–48). ~1° 7.6.1867 i Kbh. (Frue) med Claudine Theodora Kerrn, * 1.11.1832 i Kbh. (Petri), † 6.3.1878 sst. (Holmens), d. af tømremester, oberstløjtnant, chef for Kbh.s brandkorps Johan Christian K. (1787–1862) og Ane Marie Velschow (1798–1874). ~2° 14.9.1881 i Kbh. (Frue) med Camilla Augusta Kerrn, * 14.12.1838 i Kbh. (Petri), † 22.2.1926 sst., søster til l. hustru. – Far til Thorkil *F.

Så langt F. kunne huske tilbage ville han være murer. Han gjorde svendestykke juli 1856 i Kbh. og besøgte 1857–64 kunstakademiets arkitekturskole og desuden to kvartaler modellérklassen. G. F. "Hetsch som lærer ved arkitekturskolen og uden for denne J. Th. Zeltner havde særlig betydning for ham i disse år. Marts 1864 vandt han den lille sølvmedalje. Samtidig med studierne tegnede han for forskellige, mest for Zeltner, 1864 også for F. "Meldahl, og både Zeltner og Meldahl forsøgte at overtale ham til at blive arkitekt, men uden held. Dec. 1864 løste han bor-

Fussing, Hans

gerskab som murermester i Kbh. skønt han end ikke ejede 60 rdl. til borgerbrevet. F. fik en stor virksomhed og blev både ved nyopførelser og restaureringsarbejder en skattet hjælper for tidens betydeligste arkitekter. Han kom til at tilhøre den kreds af mænd der omtrent samtidig stod som de førende inden for københavnsk bygningshåndværk og bidrog til at hæve dette til en høj standard: Harald *Kayser, J. W. Unmack, F. *Oxelberg, E. Schmiegelow o.fl. Selv har han også tegnet enkelte bygninger, således Botanisk museum ved Gothersgade (1875–76), et i kunstnerisk henseende respektabelt arbejde af de historiske stilarters ældre retning. For hans egen ejendom, Nørrevoldgade 11, var Hans J. *Holm arkitekt (1880–82), men den er fra F.s side et mønster på fortrinligt arbejde. F. har skrevet *Nogle Mindeord om Andreas Fussing*, 1911 og *Erindringer fra Barndom og Ungdom*, 1928 hvori findes værdifulde skildringer af gamle dages hårde arbejdsvilkår og nøjsomme, patriarkalske samfunds- og familieforhold. F. var borgerrepræsentant 1878–87, rådmand (2. afd.) 1887–90 og landstingsmand for 1. kreds 1890–98 (højre). Som politiker var han en dygtig talsmand for håndværkets interesser. Han var borgerlig væрге for Frue kirke 1895–1910 og kæmpede som sådan ivrigt for at bevare kirken i C. F. *Hansens skikkelse, da Carl *Jacobsen ville sætte spir på tårnet (optegnelser i rådstuearkivet). For øvrigt beklædte han en mængde tillidshverv af faglig, økonomisk og filantropisk art. – Æresmedlem af Kbh.s Murer- og Stenhuggerlav 1911. – R. 1887. DM. 1906. □Mal. af Knud Larsen, 1910. Foto.

H. F.: Murermester H. N. F.s erindr. fra barndom og ungdom, 1928. – Håndværkerbl. VII, 1890 nr. 70 A. III. tid. 5.7.1908. Nationaltid. 6.4.1914. Berl. tid. s.d. K. [Varming] i Architekten XVI, 1914 287f. C. Hansen Ostenfeld i Festskr. udg. af Kbh.s univ. sept. 1924 56f.

Knud Millech

Fussing, Hans Hinrichsen, 1897–1956, historiker. * 18.3.1897 i Skive, † 30.4.1956 i Gentofte, urne på Hellerup kgd. F: arkitekt Andreas Kern F. (1871–1958) og Gudrun Hinrichsen (1870–1945). ~ 1° 12.7.1923 i Kbh. (b.v.) med Ellinor Vibeke Bülow, * 23.4.1896 i Korsør, † 6.2.1940 i Hellerup, d. af postekspedient, senere postmester i Stege Emil Sophus Ivar Ludvig B. (1863–1932) og Anna Cathrine Winge (1874–1945). ~ 2° 30.4.1942 i Slagelse (b.v.) med journalist, senere lektor Inge Høg, * 21.3.1911 på Frbg., d. af sømaskinmester Jens Peter Adolf Emil Hansen H. (1880–1935) og Anna Thomine Christensen (1880–1950).

F. blev student 1915 fra Øster Borgerdyd og 1923 cand.mag. i historie, dansk og latin. 1923–

35 var han adjunkt i Odense, 1935–56 lektor ved Vester Borgerdydskole i Kbh. 1937–42 var han formand for Historisk samfund, fra 1943 til sin død faglig medhjælper for undervisningsinspektøren, fra s.å. ligeledes censor ved skoleembedseksamen i historie. 1928 udgav F. i Odense katedralskoles program Erik Hardenbergs jordebog efter manuskript i skolens arkiv, og han kom herigennem ind på studiet af adelig godsdrift i 1500- og 1600-tallet. F. udmøntede sine resultater i større artikler i *Jyske Samlinger* (5. r. I–III, 1932–38), *Historisk Tidsskrift* (10. r. III, 1934–36) og *Hardsyssels Aarbog* (XXVIII, 1934). På grundlag af omfattende studier i tingbogs- og jordebogsmateriale skrev han *Herremand og Fæstebonde. Studier i dansk Landbrugs-historie omkring 1660*, 1942 der indbragte ham den filosofiske doktorgrad. Der er rejst forskellige indvendinger mod F.s metode og resultater, ligesom bogens hovedpåstand, at Danmark var et retssamfund, utvivlsomt var stærkt præget af den politisk-nationale situation omkring fremkomsten. Men F.s disputats vil fortsat være udgangspunkt for videre forskning i forholdet mellem godsejer og fæster i 1600-tallet. I *Fortid og Nutid*, 1932, i *Historisk Tidsskrift* 11. r. I, 1945 og i den posthumt udgivne *Bybefolkningen 1600–1660*, 1957 ydede F. vægtige bidrag til 1600-tallets befolkningsforhold, og i *Stiernholm len 1603–1661. Studier i krongodsets forvaltning*, 1951, et grundlæggende studie i 1600-tallets forvaltningshistorie. F. har desuden offentliggjort en lang række mindre bidrag væsentligst om kultur- og socialhistoriske emner. Han var en udpræget arkivforsker med skarpsind i detailundersøgelsen og redelighed i fremlæggelsen af sine resultater. Hans fremstillingssevne var ikke stærkt udviklet, og hans undersøgelser kunne savne bredere tidshistorisk perspektiv, men hans forskning har i adskillige henseender været pionerarbejde og indgår som et selvfølgeligt grundlag for det videre arbejde med 1600-tallets indre danske historie. – R. 1952. □Barneportræt af Axel Hou, 1903. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1942 84f. – C. O. Bøggild-Andersen i H. H. F.: *Bybefolkningen 1600–60*, 1957 IX–XIII. Kn. Fabricius i *Hist. t.* 11.r.III, 1957–59 225–27. – *Levnedsberetning i ordens-kapitlet*.

Claus Bjørn

Fussing, Thorkil, 1874–1930, fængselsdirektør. * 4.3.1874 i Kbh. (Frue), † 7.10.1930 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: murermester, arkitekt Hans *F. (1838–1914) og Claudine Theodora Kern (1832–78). ~ 1° 17.11.1899 i Kbh. (Frue) med Eli-

sabeth (Bessy) Kastrop, * 17.4.1873 på Lynga, Skrea sg., Halland, † 12.8.1912 i Hellerup, d. af grosserer Axel William K. (1833–1903) og Augusta Christine Balthazar-Christensen (1838–1920). ~ 2° 7.9.1920 i Kbh. (Helligk.) med Valborg Elisabeth Schram, * 22.1.1898 i Viborg, † 7.4.1965 i Hellerup, d. af købmand Louis Hendrik Angell S. (1854–1920) og Elna Christine Bohn-Rasmussen (1867–1928).

F. blev student 1892 fra Mariboets skole, cand.jur. 1899, 1901 volontør ved Vridsløselille straffeanstalt, s.å. sekretær i overinspektionen for fængselsvæsenet, tog sin afsked 1903, blev 1905 overretssagfører, 1910 direktør for fængselsvæsenet, men nødtes til på grund af sygdom 1925 at søge orlov, 1927 tog han sin afsked. – Allerede fra studieårene ønskede F. at virke i fængselsvæsenet. Han var påvirket i sine kriminalistiske grundanskuelser af den moderne kriminologis syn på forbrydelsen og dens behandling hvilket prægede ham som teoretisk og praktisk fængselsmand. Væsentlig andel havde han i udformningen af kgl. anordning nr. 153 af 28.5.1913 om fuldbyrdelse af forbedringshusarbejde i Nyborg straffeanstalt hvor de yngste mandlige forbedringshusfanger under 23 år skulle anbringes, og i kgl. anordning nr. 39 om arbejdsdriften i straffeanstalterne der markerede en overgang fra entreprenør- til regiesystemet; han sørgede for nye bespingsreglementer, indførte gymnastik-, sløjd- og anden teknisk undervisning, virkede for tilvejebringelse af et specielt fængsel for mentalt afficerede fanger m.m. Bortset fra en *Lærebog for Opsynsbetjente ved Straffeanstalterne*, 1913 bestod hans forfatter-skab nærmest i officielle betænkninger o.l. til kommissioner, fx *Bemærkninger om Frihedsstraffe* (straffelovskommissionen, 1921), justitsministeriet, *Betænkning angaaende Statens Overtagelse af Arresthusenes Forvaltning og angaaende Arbejdshuse*, 1924, og bidrag til Nordisk Tidsskr. for Strafferet, Fængselshjælpens årsberetninger o.a., indlæg i Dansk kriminalistforenings forhandling osv. Han var bl.a. fra 1902 medlem af bestyrelsen for Fængselshjælpen, for Dansk kriminalistforening 1918–29, medlem 1914 af den 2. ærdelighedskommission, s.å. formand for Kbh.s husflidsforening. – Broderen **Andreas Kerrn F.**, * 28.6.1871, † 12.12.1958, gjorde svendestykke som murer 1890, fik afgang fra kunstakademiets arkitekturskole 1897 og vandt 1901 den lille guldmedalje for *Et Universitet i en Hovedstad*. Han tegnede 1891–94 hos Martin "Nyrop under arbejdet på Kbh.s rådhus og Landsarkivet for Sjælland. Fra 1898 havde han selvstændig virksomhed i Kbh. R. 1916. (T. F.) – □ Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1924.

T. F.: Nogle træk til belysning af fængselsvæsenets administration, 1903. – Erik Kampmann i Nord. t. for strafferet XIX, 1931 1–14.

Frantz Dahl*

Fyren (Fyring), se Fuiren.

v. Fürstenberg, Antonius, † 1540 i Wesel, provst i Børglum, rigsråd.

v.F. var en tysk adelig præmonstratenser fra Kölns stift og dr. decretorum. Han nævnes blandt Kbh.s universitets juridiske lærere i dets ældste periode, men med den tilføjelse at han kun forelåste i kort tid da han blev provst i Børglum. På denne prælatur fik han i dec. 1507 pavelig provision med ret til vedblivende at beholde sit præbende i Kölns stift. Allerede da han fik dette rigt aflagte danske embede hvortil kongen havde patronatsret, må han have gjort kong Hans væsentlige tjenester, og i alt fald i jan. 1509 da han deltog i fredsforhandlinger med Sverige var han optaget i rigsrådet. Da kong Hans febr. 1513 døde i Ålborg var v.F. hos kongen. Atter i juli 1513 forhandlede han i Kbh. som medlem af Danmarks rigsråd med fuldmægtige fra det svenske rigsråd; ligeså 1515. 1518 gav han Christian II et større lån af Børglum klostres midler til rustningerne mod Sverige. Men i alt fald 1520 synes han at have mistet kongens nåde, thi i april indstillede Christian II til paven at provstiet i Børglum der „var vakant ved v.F.s frie Tilbagetræden“ gaves biskop Niels Stygge "Rosenkrantz som havde „opladt“ stiftet til Stygge "Krumpen. Paven gav også, såvel i aug. som i sept., biskop Niels stadfæstelse på embedet. Men v.F.s resignation var ingenlunde frivillig og han var endda en tid holdt fængslet da biskop Stygge Krumpen beskyldte ham for hemmelig at have sendt kirkens værdisager ud af landet. Efter den aftungne resignation ilede v.F. til Rom hvor han begyndte en proces mod de to biskopper og fik paven til at støvne dem til Rom. I april 1522 kom Christian II dem til hjælp med en klage over v.F. og begærede sagen henvist til dom i Danmark mod frit lejde til v.F. Omtrent et år senere da Christian II var fordrevet fra Jylland fik bisperne Frederik I overtalt til en lignende henvendelse til paven, men brevet blev aldrig afsendt. Han døde som den sidste katolske præst i St. Willibrord i Wesel.

Scriptores rerum Danicarum VIII, ved L. Engelstoft, 1834 355. Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 465–68. Acta pontificum Danica V, 1913; VI, 1915.

J. Oskar Andersen*

Fyrtårnet, se Schenstrøm, Carl.

Füssel, Andreas

Füssel, Andreas Gotthilf, 1809–65, danser, mimiker. * 22.7.1809 i Kbh. (Slotsk.), † 9.12.1865 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: kgl. kapelmusicus, stadsmusikant Carl Gottlob F. (1779–1860, ~1° med Marie Kirstine Christiansen, ca. 1781–1805) og Maria Magdalene Schwartzlose (ca. 1789–1869). ~ 29.9.1840 i Kbh. (Slotsk.) med Mariane Eleonore Hitchinson, * 5.1.1817 i Kbh. (Helligg.), † 22.8.1841 sst. (Helligg.), d. af sølvpletterer Ralph H. († tidligst 1825) og Alicia Whitaker (ca. 1782–1826).

F. blev 1824 elev på danseskolen og avancerede, da Aug. Bournonville var blevet leder, gennem balletetatens forskellige grader til han 1846 blev kgl. danser. Som danser var han ikke betydelig, men som mimiker og karakterfremstiller var han en af de mest begavede dansk ballet nogen sinde har ejet. Bournonville giver ham det vidnesbyrd at „han besøgte baade Kraft, Anstand og en udviklet plastisk Sans“ (Aug. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865 65); hans karakteriserende evne betød overmåde meget for det dramatiske element i mesterens værker. Han havde udtryk både for højhed og alvorlig komik. Lige så plastisk smukt og præget af mystik hans spil var som havånden i *Napoli*, lige så grundkomisk var hans fremstilling af den melankolske Mr. Arthur i *Toreadoren*, en rolle han også udførte med stor succes under gæstespil i Stockholm 1847 og på operaen i Wien 1854. Han vakte dyb medlidenhed som den fattige spillemand i *Konservatoriet* og fremkaldte beundring ved sin imponerende værdighed som den ungarske magnat i *I Karpatherne* og som Harald Hildetand i *Valkyrien*. Han optrådte sidste gang 9.1.1865 som Mr. Arthur i *Toreadoren*, tog sin afsked ved sæsonens slutning og døde s.å. Hans bror var sekonddanseren Gustav Adolph F. (1815–84), kaldet F. jun. □ Træsnit 1896. Foto.

Th. Overskou: Den danske skueplads V, 1864. Aug. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865. Elith Reumert: Den danske ballets hist., 1922. Sv. Kragh-Jacobsen og Torben Krogh: Den kgl. ballet, 1952.

*Robert Neiiendam**

Fædder, Christian, 1712–93, borgmester. * 7.10.1712 i Horsens, † 7.4.1793 i Kbh. (Nic.), begr. i Nic. k. F: Jørgen F. († 1724) og Maren Høyer († tidligst 1725, ~1° med Christian Fischer til Lavengård, † 1704). ~ 11.5.1746 med Johanna Maria van Osten, begr. 16.7.1759 i Kbh. (Nic.), d. af stadskaptajn, vinhandler Jan van O. († 1760) og Sara Gotbersdatter († 1749).

F.s karriere er et eksempel på den såkaldte „lakajisme“, den praksis at fornemme folk kunne få anbragt deres betjente i offentlig tjeneste. Som ung kom han til Kbh. hvor han begyndte

som tjener og blev derpå kongelig lakaj. Hans uddannelse forblev hvad han erhvervede sig ved praksis, hans karriere skyldtes protektion, hvilket imidlertid ikke udelukker at han også besøgte evner og arbejdskraft. 1745 blev han hoffører, 1746 hofskriver og 1749 ved A. G. Moltkes hjælp medlem af magistraten som viceborgmester. Imidlertid rakte selv hoffets formåen ikke til at skaffe ham en løn herfor, og først efter at der 1756 var blevet en rådmandsløn ledig indtrådte han, 1757, i byens råd. I kraft af embedet fik han s.å. sæde i teaterdirektionen hvor hans indsats – måske noget partisk fremstillet hos Thomas Overskou – karakteriseres som en kæde af skandaler. Bl.a. forårsagede hans forhold til balletmester Antonio "Comos kone at der 1761 blev opslået „et groft og lumpent skandskrift“ (Luxdorph) mod ham på Børsen og medvirkede til hans afgang fra direktionen 1762.

Sammen med den øvrige magistrat blev F. afskediget april 1771, men efter "Struensees fald fik man atter brug for ham, og 21.5.1772 afløste han Vilh. Bornemann som politimester i Kbh. med løfte om en virkelig borgmesterpost som retræte. Der er ingen tvivl om at F. var den rette til den form for politi det nye regime ønskede i byen, og han var da også blevet stærkt anbefalet af Kbh.s nye præsident G. A. Braem der havde været en af Struensee-styrets hårdeste modstandere. Netop nu var det regeringen magtpåliggende at der ikke i offentligheden røstes ved processen mod Struensee eller næredes tanker til forsvar for det den faldne kabinetsminister repræsenterede. F. var i usædvanlig grad regeringen følgagtig, ikke bange for at gribe ind, hårdt og uden overflødige spørgsmål. Han udnyttede sit embedes muligheder for at idømme administrative straffe til det yderste, omend der dog var sat visse grænser herfor ved oprettelsen af den nye stads- og hofret, og der er eksempler på at en appelsag er gået ham imod. For offentligheden kom han til at stå som indbegrebet af forfølgelse af borgerlig frihed; bogtrykkere, bladudgivere og skribenter ramtes af hans censur. Men der er ingen tvivl om, at man i regering og administration værdsatte hans bestræbelser, således har Luxdorph fra danske kancelli ingen kritiske bemærkninger i sine dagbøger. Det er dog bemærkelsesværdigt at han kunne beholde sin stilling efter kronprinsens magtovertagelse 1784, selv om flere af de nye mænd var mere end skeptiske overfor ham. Efter en række voldsomme optøjer i den såkaldte „Philosophgang“ hvor militæret måtte tilkaldes lod F. nogle personer dømmes til rasphuset uden at deres forhold var undersøgt. I den anledning skriver A. P. Bernstorff: „At lade ham have afgørende myndighed er som at give et fireårs

barn en kniv i hånden.“ Muligvis har episoden været medvirkende til at han det følgende år fik sin afsked, men det skete med udtalt kongelig nåde, og i.8.1788 tiltrådte han som l. borgmester, en post, han bestred til sin død. – F. testamenterede sin formue til Nicolai fattigskole. – Virkelig justitsråd 1758. Etatsråd 1768. Virkelig etatsråd 1773. Konferensråd 1776. □ Satirisk radering af C. Schule, 1787 og en serie lign. af H. Winding s.å. Maleri (Politigården, Kbh.).

Th. Overskou: Den da. skueplads II, 1856 203–46 270–81. O. Nielsen i Pers. hist. t. 1880 = Kbh.s politimestre, 1881. C. Bruun: København III, 1901 594–96 o.fl. st. E. Holm: Danm.–No.s hist. 1720–1814 V–VI, 1906–07. Luxdorffs dagbøger, udg. E. Nystrom 1915–30. Udvalgte breve... af J. O. Schack-Rathlous arkiv, udg. Th. Thaulow og J. O. Bro Jørgensen, 1936. Sigurd Jensen i Hist.medd. om Kbh. Årbog 1973 46 50.

Sv. Cedergreen Bech

Føerd [f'ø'rd], **Claus**, 1511–84, boghandler. * 1511 i Kiel, † 27.4.1584 i Kbh., begr. sst. (Helligg.). ~ Kirstine, † 22.11.1589.

F. var boghandler i Kbh. Det vides ikke hvornår han nedsatte sig her, men han omtales som den første boghandler i Kbh. efter reformationen og som den første, der bragte evangeliske bøger her til landet fra Tyskland, hvortil han foretog hyppige indkøbsrejser. Han rejste også selv rundt i Danmark og faldt sine bøger, man ved således, at han til dette formål har besøgt Flensborg og Viborg. Foruden som almindelig boghandler virkede han – om end i mindre stil – fra 1552 som forlægger, dels af religiøs litteratur, dels af latinske skolebøger. Til de mest kendte af hans forlagsartikler der næsten alle er trykt i Tyskland hører Peder Palladius' alterbog fra 1556 og Det nye testamente som han udgav med kongeligt privilegium 1558. En opbyggelsesbog, Juon Barschampe: *Kunst kristeligt og vel at dø* som udkom i Kbh. 1570 og senere flere gange blev oplagt har han selv oversat. F. synes at have været en velstående og anset mand; han var grundejer i Kbh. og blev 1576 optaget som medlem i Danske kompagni, det senere Kgl. københavnske skydeselskab.

H. F. Rørdam i Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 156f. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. I, 1870 130f. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist. 1482–1945, 1974 37.

*Lauritz Nielsen**

Følger, **Andreas Frederik**, 1880–1961, veterinær. * 18.6.1880 i Kbh. (Stefans), † 20.1.1961 på Kbh.s amtssygehus, Gentofte, urne på Mariebjerg kgd. F: dyrlæge Henrik Emil F. (1851–1920) og Christine Ishøy (1857–1921). ~ 12.6.1908 i Kbh. (Holmens) med Hulda Mar-

grethe Frederikke Hansen, * 25.7.1876 i Kbh. (Holmens), † 2.9.1954 i Charlottenlund, d. af gartner, senere overpolitibetjent i marinen Jens H. (1847–1925) og Camilla Elisabeth Muxoll (1852–1932).

Straks efter veterinæreksamen 1902 blev F. assistent ved veterinær- og landbohøjskolens afdeling for normal anatomi, var 1904–06 assistent ved forsøglaboratoriets bakteriologiske afdeling og 1906–08 ved højskolens patologisk-anatomiske afdeling. Efter denne alsidige uddannelse i husdyr-patologiens omfattende videnskab stod F. veludrustet til konkurrencen 1908 om lærerposten i almindelig patologi og patologisk anatomi ved veterinær- og landbohøjskolen. Han blev da også foretrukket, og efter en længere stipendierejse til Tyskland og Schweiz blev han ansat som professor fra sept. 1909. I fire decennier virkede han som lærer for danske og norske veterinærstuderende. Han var hovedkraften ved opbygningen af det patologisk-anatomiske museum ved landbohøjskolen der betragtes som et af de bedste af sin art i Europa. Allerede 1912 gjorde han sig til fortaler for indførelse af den veterinære doktorgrad der første gang blev tilføjet ved højskolen 1935. Fra F.s hånd foreligger en anselig række publikationer over patologisk-anatomiske emner, bl.a. det fortjenstfulde samleferat *Geschwülste bei Tieren* (Lubarsch-Ostertags Ergebnisse der allgemeinen Pathologie und pathologischen Anatomie, 1917). Han har endvidere udgivet *Veiledning i mikroskopisk Teknik*, 1918 (2. udg. s.m. M. Christiansen, 1933). Han var medstifter af og 1913–16 formand for Biologisk selskabs sektion for patologisk anatomi, medlem af Den alm. lægeforenings cancerkomité 1913–28 og af Den danske kræftkomité 1928. – R. 1922. DM. 1934. □ Foto.

J. P. Sjolte i Medlemsblad f. den dsk. dyrlægeforening 1961, 44, 157–60. Dansk vet.hist. årbog XXII, 1964 161f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Hj. Friis**

Fønss

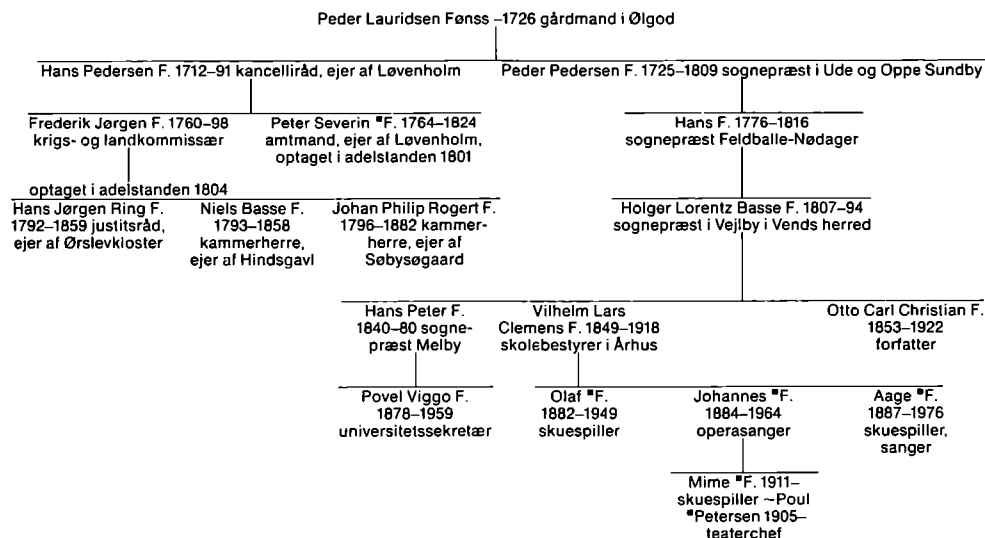
Slægten F. føres tilbage til gårdmand i Ølgod Peder Lauridsen Fynboe eller Fønss (–1726), der formodes at stamme fra landsbyen Føn i Vends herred. Den adelige linie af 1801 uddøde i mandslinien 1971.

Skuespiller Olaf *F. var ~ 2° med Else Dorthee Bast (1893–1971), d. af biskop Anton *B.

Slægtstavlesamlingen 1931. Danm.s adels årbog 1945. Paul Nedergaard: 100 danske præsteslægter, 1954.

Hans H. Worsøe

Fønss, Johannes

Fønss, Johannes, 1884–1964, operasanger, -instruktør. * 16.1.1884 i Århus, † 16.12.1964 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg kgd.). F: skolebestyrer, organist Vilhelm Lars Clemens F. (1849–1918) og Henriette Wolffine Mattea Zimmermann (1851–1909). ~ 1° 24.12.1907 i Kbh. med Dagmar Elisabeth Halberg, * 19.5.1884 i Rønne, † 30.11.1976 i Frederiksværk (~ 1° 1901 med sognepræst, sidst i Odden Carl Emil Jørgen Halling, 1870–1912; ægteskabet opløst 1907), d. af skuespiller Johan Laurids Monigatti H. (1837–88) og Gina (Georgine) Hellevig (el. Helweg) (1851–1929), adopt. 1890 af sadelmagermester, krigsassessor Louis Carl H. (1842–1923) og Frederikke Sophie Larsen (1846–1906). Ægteskabet opløst. ~ 2° 18.10.1940 i Ringsted (b.v.) med operasanger ved Det kgl. teater, senere kammer-sanger, sidst administrerende direktør for A/S Premier is, Dorothy Jane Larsen, * 19.11.1911 i Chicago, USA, d. af ingeniør, fabrikant Johan Møller (Miller) L. (1884–1950) og Jenny Annette Kirstine Klitgaard (1872–1941). – Far til Mime *F. Bror til Olaf *F. og Aage *F.

F., der blev student 1901 fra Århus og cand. phil. 1902, debuterede på Det kgl. teater 1905 som Lorenzo i Gounods *Romeo og Julie* efter at have uddannet sig i sang hos Leopold Rosenfeld og Poul Bang. Efter fortsatte studier i Paris og Frankfurt am M. begyndte han sin udenlandske sangerkarriere 1907 som Grossherzoglicher Hofopernsanger i Mannheim. Herfra drog han 1909 til Milano for at få sin mørke særprægede basstemme slebet til i den italienske skole hos professor Vanzo. Nu begyndte hans egentlige

karriere der i perioden op til I. verdenskrig gentagne gange førte ham til Covent Garden, den kejserlige opera i Berlin, operaerne i Wiesbaden, Dresden, Zürich, Köln og Frankfurt am Main o. fl. st. Han deltog 1914 i de første fuldstændige tyske Wagneropførelser i Paris, optrådte i de følgende år som gæst på Det kgl. teater i Kbh. og på den kgl. opera i Stockholm og drog på turné til USA. Blandt den danske bassists roller må foruden Sarastro i *Tryllefløjten*, Caspar i *Jægerbruden*, Philip II i *Don Carlos*, kongen i *Aida* og titelrollen i Boitos *Mefistofeles*, de store Wagner-ske baspartier som Hunding, Hagen, kong Henrik, kong Marke, landgreven og Daland særlig nævnes. Efter at have afsluttet sin omflakkende sangertilværelse i udlandet nedsatte F. sig i Kbh. hvor han snart efter kom til at virke ved Det kgl. teater, først i sæsonen 1929–30 som operaleder og sceneinstruktør, og 1931–57 som operainstruktør og leder af teatrets provinstantourner. Foruden sin sanger- og instruktørvirksomhed har han ofte i længere perioder dyrket musikjournalistikken gennem talrige artikler og kronikker i de førende dagblade, ligesom han har udgivet en række erindringer og mere eller mindre polemiske skrifter hvis første bind *Friske Erindringer fra Livets og det andet Teater I–II* udkom 1921–26 og afsluttedes 1962 med *Bagom breve, billeder og begivenheder*. □ Tegn. af Albrecht Schmidt, 1904 (Teatermus.), af Eigil Petersen 1905, af Ivan Opffer 1923 (Fr.borg), af Jensenius bl. a. 1922 og 1923 (sst.) og af Carl Jensen udst. 1928 og 1946. Buste af Carla M. Christiansen, 1933. Mal. af Otto Neumann, Kirsten Kiær, I. Opffer

og Max Ulvig, 1958. Tegn. (Kgl. bibl.). Foto.

Ovønn. erindringer. Det kgl. teaters program, dec. 1940 og maj 1943.

*Torben Krogh**

Fønss, Mime, * 1911, skuespiller. * 12.11.1911 på Frbg. (Skt. Markus). F: operasanger Johannes *F. (1884–1964) og skuespiller Dagmar Halling, f. Halberg (1884–1976). ~ 2.10.1934 på Frbg. (b. v.) med skuespiller, senere teaterchef Poul Petersen, * 21.9.1905 på Frbg., s. af bogholder Oluf P. (1880–1953) og Ellen Sørensen (1887–1956).

Efter at have gennemgået Det ny teaters elevskole var F. knyttet til Casino 1932–35, Odense teater 1935–38 og Ålborg teater 1938–40, hvor hun bl.a. spillede Grete i *Kærlighed uden Strømper* og skuespillerinden Judith Bliss i Noël Cowards *Høfeber* som hun gentog på Frederiksberg teater 1943 og så sent som 1959 på TV. I sin mand Poul Petersens tid som chef for Ålborg teater 1945–54, for Århus teater 1954–63 og atter for Ålborg teater 1965–68 kom hun til at spille et meget stort og varieret repertoire og virkede desuden lejlighedsvis som sceneinstruktør. Hun spænder fra farcen og grotesken til klassiske tragediefigurer som Lady Macbeth og *Fru Inger til Østraat*. Hendes force er de store linier snarere end de finere nuancer. Det ydre format modsvars af et indre overskud som har gjort det let for hende at tilpasse sig de moderne tragikomiske figurer der i 60'erne gav hendes talent en ny dimension – Marie Paule i Félicien Marceau's *Værsgo og spis*, Mrs. Peachum i *Skillingsoperaen* (begge på Århus teater), Martha i *Hvem er bange for Virginia Woolf?* (Odense teater) og Marie Jeanne i Jean Anouilh's *Hulen* (Ålborg teater). Fra 1969 har hun fortrinsvis optrådt free lance på de københavnske scener der især har udnyttet hendes evner for komedien og farcen, men hvor hun også har vist sin stilfærdige finhed og beherskelse i mindre roller som fx den gamle barnepige i *Onkel Vanja* (Folketeatret) og husholdersken Mrs. Pierce i *Pygmalion* (Allé Scenen). Til hendes mest indtagende og hjertelige skikkelser hører moderen i *Du skønne Ungdom* (Det danske teater). Hun har desuden optrådt på TV og i radio samt på filmen bl. a. som teaterdirektrisen i *-og så er der bal bagefter*, en parafrase over Gerda Christophersen. □Foto.

Jens Kistrup

Lars Clemens F. (1849–1918) og Henriette Wolf-fine Mattea Zimmermann (1851–1909). ~ 1° med skuespiller Thilda Elisabeth Lilja Johnsen (Jons-son), * 7.10.1888 i Kbh. (Johs.), † 1.10.1952 på Frbg. (~ 2° med disponent Poul Rosenvinge Thürmer, 1893–1971), d. af snedker, senere instrumentmager Pehr Jonsson (1837–1923) og Thilda Josefina Lilja (1852–1935). Ægteskabet opløst 1918. ~ 2° 9.11.1918 på Frbg. (b. v.) med Else Dorthee Bast, * 12.1.1893 i Vejle, † 1.1.1971 i Kbh., d. af metodistprovst, senere biskop Anton *B. (1867–1937) og Marie Dorthea Mikkelsen (1855–1920). – Bror til Johannes *F. og Aage *F. F. var den ældste af de tre brødre der alle vandt en plads i det danske teaterliv. Han blev tidligt fanget af teatret, kom til Kbh. hvor han i Martinus *Nielsens direktørperiode på Dagmar-teatret debuterede som Palle Galt i Holger *Drachmann's *Dansen paa Koldinghus*, 1903.

Drachmann var hans yndlingsdigter og grand-seigneuren Martinus hans ideal, spejlbilleder af hans egen blussende og stridbare karakter og romantisk farvede talent. I ti år tilhørte han Dagmarteatret og spillede en lang række roller i det meget litterært anlagte repertoire der gjorde denne scene til den førende blandt byens privatteatre. Men så fangedes han ind af det nye medium, filmen. Et tilfældigt besøg i Kosmorama, (den franske film Judas) overbeviste ham om at minutters stumt spil fortalte mere end tusinder af talte ord fra scenen. Ved Martinus Nielsens afgang fra Dagmarteatret overtog Adam *Poulsen lederposten. F. fik sin afsked og kort tid efter tilbud fra filmfabrikken Det skandinavisk-russiske Handelshus. Det blev en brat overgang fra det lodige repertoire på Dagmarteatret. Ønsket om at hæve filmkunsten op ved store skuespillerpræstationer blev for F. en stor skuffelse, for repertoireet bød mest på sensationelle forbryder-, skræk- og gys-film. Særlig Dødsridtet, 1912 og Konfetti s.å. blev dog store succeser og gav anledning til et smigrende tilbud fra Nordisk Films Kompagni hvor han de følgende år sammen med Valdemar *Pislander, Asta *Nielsen og Gunnar Tolnæs var med til at skabe den første store periode indenfor dansk film. Han spillede bl.a. i de første mere litterært betonedede film, Otto *Rungs *Vasens Hemmelighed*, 1913 og *Bristet Lykke* s.å. med Betty *Nansen og Poul *Reumert. S.å. iscenesatte August Blom storfilm *Atlantis*, en bearbejdelse af Gerhart Hauptmanns roman hvor F. spillede den store hovedrolle som Dr. Kammacher. Næste år kom Carl Th. *Dreyers bearbejdelse af Bertha v. Suttners roman *Ned med Vaabnene* og 1915 Otto Rungs *Verdens Udgang*, film hvori F. yderligere bekræftede sine enestående evner som filmkunstner. Efter at At-

Fønss, Olaf Holger Axel, 1882–1949, skuespiller. * 17.10.1882 i Århus, † 3.11.1949 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: skolebestyrer, organist Vilhelm

lantis havde haft premiere i Berlin tilhørte F. ikke mere danske stumfilmsskuespillere, men var med ét slag blevet europæisk filmstjerne med eksorbitante indtjeningsmuligheder.

1916 blev F. indbudt af Deutsche Bioskop til at spille hovedrollen i den påtænkte serie *Homunculus* instrueret af Albert Neuss og Otto Rippert. Historien om Homunculus-væsnet der var skabt i en videnskabsmands laboratorium blev en enestående succes, og F.s præstation sammenlignet med Josef Kainz' Hamlet og Moissi's Oswald. Homunculus fortsatte i seks afsnit og blev ligesom Atlantis en forløber for den tyske ekspressionistiske genre omkr. 1920. – Ved Psilanders død 1917 overtog F. ledelsen af Dansk Film Co. hvor han optog flere store film, deriblandt *Dommens dag*, 1917, *Du skal ære* -, *Lægen*, s.å., og *Gengældelsens ret*, de to sidstnævnte med Clara Wieth (*Pontoppidan) som medspiller. Da Dansk Film Co. omdannedes til filmselskabet Astra blev F. kunstnerisk leder 1917–20. Med fremragende kræfter forestod han her bl.a. filmatiseringen af Leoncavallos opera *Bajadser*, 1918, og verdenssuccessen *En Aftenscene* bygget over Chr. *Winthers novelle. En særlig bemærkelsesværdig præstation fra denne periode var Chr. Nobels *Samvittighedskval*, 1919. 1921 indspillede han i Tyskland *Vandringer i Natten* og *Det indiske Gravmæle*. Hans sidste store danske filmpræstation ydedes i Sandbergs *Fra Piazza del Popolo*, 1925, selv om hans filmaktivitet ikke dermed ophørte. – F.s stjerneposition som filmkunstner slukkede lige så hurtigt som den var begyndt. Selv betragtede han talefilmen som et modelune og havde ingen visioner om at den skulle komme til at udkonkurrere stumfilmen. – Han genoptog sin skuespillervirksomhed og gav en årrække gæstespil på Betty Nansen-teatret. 1932 blev han filmcensor og virkede i embedet til 1946 hvor han, alt for sent i forhold til sin store indsats, endelig fik filmbevilling til World Cinema.

F. havde tidligt vist evner og interesse for organisatorisk arbejde; Dansk filmskuespillerforbund (1915) var første forsøg. Men hovedindsatsen kom han til at gøre i sit livs sidste afsnit som formand for Dansk skuespillerforbund. Allerede 1927 blev han medlem af dets bestyrelse og fra 1933–47 beklædte han formandsposten. Her viste han sig som en enestående foregangsmand og forkæmper for standens interesser. På væsentlige områder fik han forbedret skuespillernes position, bl. a. ved gennemførelsen af en normalkontrakt der på væsentlige områder ændrede skuespillernes vilkår. F. var bændende optaget af fagets sociale problemer, hjælpen til de kolleger der pga. af fagets beskaffenhed og de van-

skelige tider var slået ud af arbejdsløshed. Hjælpeaktioner iværksattes gennem forbundets lange rækker af midnatsforestillinger der især i årene før krigen samlede tusinder og atter tusinder og nød stor popularitet og skabte grundlaget for en stærk vækst i forbundets aktiver. Endvidere fik han gennemført en afgift på hver fribillet som var med til at opbygge forbundets understøttelseskasse. Stor vægt lagde han i det hele taget på understøttelsesarbejdet, og her var resultaterne betydelige og håndgribelige: rekreationshjemmet og feriehusene ved Marielyst på Falster, som han sammen med Henrik *Malberg skabte vil stå som et af de monumenter han har efterladt sig.

Utrætteligt appellerede han til offentligheden om forståelse for den nødvendige økonomiske støtte til dansk teater, hvorunder han atter og atter fremsatte kravet om forlystelsesskattens bortfald. Han var en glødende agitator, berømt og berygtet for sine markante meninger og ukuelige stædighed. Diplomatiets smidighed var ham nægtet, men både venner og pålidelige fjender var ikke i tvivl om hans uegennyttige hensigter og omsorg for teatret og dets kunstnere.

F. skrev en del bøger, romanen *Fru Majas Dagbog*, 1928, *Kærlighedsdigte*, 1929, *Danske Skuespillerinder I*, 1930, *Tysk Skuespilkunst*, 1931, *Den stumme Kunst og den talende Film* (Danmark i Fest og Glæde, 1936), *Thalia Tilbedelse*, 1948, *Fra Dagmartheatrets Glansperiode*, 1949. – R. 1939. □Tegn. af R. Storm Petersen, 1905 og af L. Find, 1908 (Fr.borg). Mal. af W. Wils, 1915. Tegn. af Aksel Jørgensen, 1919. Tegn. af O. Matthiesen. Buste af Elisabeth Westermann-Pfæhler, 1926. Mal. af Aksel Jørgensen, 1930. Buste af H. Isenstein, 1942 og af J. J. Bregno, 1944. Tegn. af Ivan Opffer (Fr. borg) og af Vald. Møller. Foto (Kgl. bibl., Teatermus., Det kgl. teaters bibl., Det da. filmmus. arkiv). DRs stemmearkiv.

O. F.: Filmserindr., 1930. Krig, sult og film, 1932. Thalia tilbedelse, 1948 og Fra Dagmartheatrets glansperiode, 1949 (erindringer). – Ove Brusendorff: Filmen, dens navn og hist. I–III, 1939–41. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 4.11.1949. Axel Kjerulf i Politiken s.d. Skuespillernes jubilæumsbog 1904–54, red. Bendt Rothe, 1954. 50 år i da. film. red. Sv. Kragh-Jacobsen m. fl., 1956. Gunnar Sandfeld: Den stumme scene, 1966. Marguerite Engberg: Den danske stumfilm 1903–30, 1968. Georges Sadoul: Filmens verdenshist. I, 1968. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Karen Krogh

Fønss, Peter Severin, 1764–1824, amtmand. * 4.3.1764 på Løvenholm, † 31.7.1824 i Feldballe, begr. st. F: kancelliråd Hans F. til Løvenholm (1712–91), ~ 1° med Arngot Sophie Basse, ca. 1722–55) og Else Thrane (1727–73). ~ 6.8.1788 i

Hvidbjerg (vielsen også indført i Randers) med Nicoline Anne Marie Ring til Todbøl, *30. 10.1770 på Lyngholm, †10.11.1858 på Nøruplund, d. af major Jørgen Martinus R. til Lyngholm (ca. 1727–90) og Anna Margrethe Sommer (1735–84). Ægteskabet opløst ved separation 1810 og ophævet ved kgl. bevilling 1821.

F. tog dansk-juridisk eksamen 1783, blev vice-landsdommer i Nørrejylland 1787 og var i de følgende år væsentligst optaget af arbejdet for landbrugets fremme i sin hjemegn hvis befolkning han uegennyttigt søgte at yde hjælp. 1798 blev han generalkrigskommissær, 1800 direktør for Estvadgårds kloster, 1801 adlet og oberst og kommandør ved, 1802–05 chef for det østjyske landeværnsregiment. Han arbejdede i disse år ivrigt for stiftelsen af den jyske kystmilits og var 1802–06 medlem af direktionen for Nørrejyllands arsenal. 1805 blev han amtmand over Randers amt og udfoldede her en ihærdig virksomhed for vejes og broers istandsættelse, jordemødres oplæring og ansættelse, smugkroers afskaffelse og unge menneskers uddannelse m.v. Han ydede derved så store pekuniære ofre at de langt oversteg hans evner. Godset Løvenholm som hans far overdrog ham 1783 måtte han sælge 1811, og i sin stadige trang til at hjælpe udlånte han penge som i embeds medfør var i hans værge uden at skaffe sig tilstrækkelig sikkerhed. 1818 blev han suspenderet og 1820 afskediget, dog i nåde og med en årlig pension af 1.000 rdl. som han dog ikke måtte hæve, før de krav der påhvilede ham fra hans embedsførelse var fyldestgjort. Afskedigelse på så gunstige vilkår skyldtes at „ingen uædle eller uredelige Bevægrunde, men Svaghed, en ikke beregnet Godgørenhed og Hjælpsomhed i Forbindelse med de Forandringer i de pekuniære Forhold, som de senere Tider havde ført med sig“ var skyld i hans fejltrin. – F. var en meget virksom mand, i en længere årrække stærkt optaget af godshandeler, idet han snart alene, snart sammen med en eller to andre købte jyske herregårde som han derefter udstykkede eller solgte, men økonomisk vinding bragte disse handeler ham næppe. 1797–1811 var han ejer af Viborg Bogtrykkeri (se Just, A. F.). Ved haven Marielunds (den senere tøjhushave) anlæg i Randers 1802–05 ydede F. værdifuld bistand. – Virkelig justitsråd 1784. Kammerherre 1804. – R. 1809. □Miniature (Fr.borg). Afbildet på glasmal. med familie (sst.). Mal. af Jens Juel, kopi efter dette af Ad. Heinrich-Hansen.

Johs. Olavius: Maries Lund, et poetisk maleri, 1817 16. Fr. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, 1843 286–91. [Hans Hansen:] Portrætmalerens dagbog, 1793–96, 1907 (fot. optr. 1966) = Memoirer og breve

IV 14. Per Hofman Hansen: Viborg-trykkere 1738–1838, 1972 (hovedopgave ved Danm.s biblioteksskole, kopi i Landsark. i Viborg, Kgl. bibl. og Danm.s biblioteksskole, Kbh.). – Akterne vedr. P. F.s gæld til den kgl. kasse i Rigsark. Privatarxiv i Landsark. i Viborg.

A. Falk-Jensen*

Fønss, Aage, 1887–1976, operasanger, skuespiller. * 12.12.1887 i Århus, † 30.9.1976. F: skolebestyrer, organist Vilhelm Lars Clemens F. (1849–1918) og Henriette Wolffine Mattea Zimmermann (1851–1909). ~ 25.10.1910 med skuespiller Gudrun Johanne Theodora (Kylle) Carlson, * 2.2.1884 i Kbh., † 6.9.1971 sst., adoptivd. af billedhugger, forfatter Hans Oscar C. (1849–1920) og Johanne Marie Hauerberg (1849–1939). – Bror til Johannes *F. og Olaf *F.

F. blev student fra Århus katedralskole 1905. Hjemmet var musikalsk orienteret. Faderen, der var leder af en skole han selv ejede, var tillige mangeårig organist ved Vor Frue kirke i Århus hvor han desuden ledede kirkens sangkor. Skønt familiens ønsker ikke støttede nogen fremtid som professionelle teaterkunstnere for de tre sønner, Olaf, Johannes og Aage, havde de to ældste endnu før Aage var voksen trådt deres første teaterskridt, Olaf ved Dagmar-teatret og Johannes ved Det kgl. teater. Aage fik sin første teateruddannelse hos den senere filminstruktør Benjamin *Christensen der havde debuteret som operasanger på Det kgl. teater og på den tid var knyttet til Århus teater. F. supplerede sin sanglige uddannelse hos Felix v. Kraus i München. Han debuterede derefter som skuespiller på Dagmar-teatret 1906 i Martinus *Nielsens direktionstid og kom kort efter på turné med Albert *Helsingreens teaterselskab hvor han bl.a. optrådte som grev Danilo i *Den glade enke*, et parti han kom til at synges ved flere senere lejligheder, bl.a. i Finland. 1907–10 var F. ansat ved Århus teater og gjorde udmærket fyldest i roller som Kean og Ambrosius samt i operafaget som Sulpice i *Regimentets datter*. Denne sidstnævnte præstation førte til at Vilhelm *Herold engagerede ham til sine operaforestillinger i Dagmar-teatret. Han optrådte her i flere mindre partier et halvt års tid, var derefter i provinsen med Otto Jacobsens og senere Svend Kornbecks selskaber. F. følte sig nu så moden at han turde prøve sine muligheder i udlandet. Han aflagde prøve for Bruno Walter og opnåede ansættelse ved Hofteatret i München. Her blev han i fem sæsoner, 1912–17, vandt omfattende rutine og så betydelig anseelse at han 1914 blev udnævnt til kgl. bayersk hofsanger. Under München-tiden kom han 1915 til at optræde som gæst i storinkvisitørens parti i *Don Carlos* som blev opført ved et af Vic-

tor "Bendix arrangeret operaforetagende på Det ny teater i Kbh. hvortil også F.s bror Johannes blev hentet fra Frankfurt til at synge kong Philips parti. Imidlertid havde Det kgl. teater i Kbh. fået øje på den nu 29-årige F. som fra 1917 indtil sin afsked 1963 blev en af teatrets mest anvendte kunstnere. Hans evner spændte vidt både inden for operaen og skuespillet, fra de klassiske, monumentale, tragiske fremstillinger til de overordentlig komiske sceneskikkelser. Blandt de seriøse partier finder man *Don Juan*, Gessler i *Wilhelm Tell*, Mefisto i *Faust*, storinkvisitoren i *Don Carlos*, Pizarro i *Fidelio*, Sparafucile i *Rigoletto* og blandt de komiske Jeronimus i *Maskarade*, Kezal i *Den solgte brud*, Bartholo både i *Figaros bryllup* og i *Barberer i Sevilla*, dr. Blind i *Flagermusen*, Pistol i *Falstaff* og Leporello i *Don Juan*. I skuespillet har han optrådt som Malvolio i *Helligtrekongersaften*, Leicester i *Maria Stuart*, hertugen i *Som man behager*, Sankt Peter i *En sjæl efter døden*, Mogens, Ebbesen og Walkendorf i *Elverhøj* og kardinal Rufo i *Kardinalernes middag*, alt det nævnte som spredte eksempler på F.s vidtspændende talenter. Det må her nævnes at han i sine yngre dage også medvirkede i flere film, først i stumfilmens tid og senere bl.a. som professoren i *Mille, Marie og mig*. I hele sin henimod 70-års karriere har F. kun været sygemeldt én gang, har han selv oplyst. Han var hele livet passioneret cyklist og havde en ualmindelig robust fysik. I lang tid efter hans afsked fra Det kgl. teater var der stadig bué efter ham, både fra Århus teater, hvor han spillede kardinalen i Hochhut's *Stedfortræderen*, i radioteatret som medvirkende i stykker af Panduro og Gustav Wied og så sent som 1972, da han omtrent 85 år gammel i TV spillede Pyramus i Dürrenmatts *Romulus den store*.

Blandt F.s tillidshverv kan nævnes formandsposten i Skuespil- og operapersonalet ved Det kgl. teater og i Dansk skuespillerforbund. Han var desuden medarbejder ved Det kgl. teaters officielle program og skrev flere kronikker i Berlingske Tidende. □Foto.

Aa. F.: Ubehagelige minder i Det kgl. teaters progr. maj, 1943. – Hver 8. dag 16.11.1917. C. M. Petersen i Jyllandsposten 31.3.1946. Vilh. Saxtorph i Dansk politik XIV, s.å. nr. 15 7. Nationaltid. 11.12.1947. T. Meyer i Berl. aften 19.3.1956. Berl. tid. 2.10.1976. Politiken s.d.

Sigurd Berg

Førd, Claus, se Føerd, Claus.

Førslev, Carl Christian Jacob, 1891–1959, generalløjtnant. * 27.1.1891 i Sneslev, Førslev sg., † mellem 21.1.–31.3.1959, begr. i Søllerød. F: gård-

ejer Jacob Hansen og Louise Schou (* ca. 1862). ~1° 17.11.1922 med NN. Ægteskabet opløst 21.1.1930. ~2° 24.12.1930 med Harriet Maybell Bertelsen (*Førslev, Harriet), * 4.8.1906 i Mølholm, Vinding sg., Vejle amt, † 11.9.1971 i Kbh., d. af grosserer Anders Lassen B. (1862–1942) og Kornelia Bertelsen (1872–1931).

Hjemmets små kår førte til at F. som 14-årig begavet og kundskabshungrende dreng blev sendt på hærens elevskole. Som sergent læste han sig op til optagelse på officersskolen, blev premierløjtnant 1914, optaget på flyveskolen og fik certifikat 1918. Snart efter blev han sendt til Frankrig til videregående flyveruddannelse. Med stort sprogemne blev F. senere (1928) translator i fransk. 1926 blev han som kaptajn chef for flyveskolen og 1931 som oberstløjtnant chef for flyverkorpsen. Han bidrog til og redigerede 25 Aars Flyvning ved Hæren, 1937. 1934 udnævntes han til oberst. Under krigen var han militær medarbejder ved Politiken, sendtes efter krigen til Washington som militær- og luftattaché og blev her udnævnt til generalmajor 1946. 1950 blev han kaldt hjem for som generalløjtnant at overtage posten som chef for det nyoprettede flyvevåben. Sammensmeltningen af hærens og marinens flyvevæsen i et selvstændigt værn gav betydelige vanskeligheder som det dog lykkedes F. med sin retlinede karakter at overkomme – undtagen i forhold til oberst Kaj *Birksted der havde gjort fremragende tjeneste under krigen i Royal Air Force og efter sin hjemkomst var blevet benyttet som luftmilitær rådgiver af skiftende forsvarsministre. Han havde herunder ofte fundet sig i modstrid med den hjemlige militære sagskunds kabs opfattelse, og med F. kom det til en åben konflikt. Birksted søgte sin afsked der imidlertid blev ham nægtet af forsvarsministeren, Rasmus Hansen, til hvem F. havde et spændt forhold. Ydermere blev flyvevåbnet først i 1950'erne forfulgt af så mange flyveulykker at det opråbte befolkningen hvorfor regeringen 1954 tilkaldte den britiske luftmarskalk Hugh Saunders som rådgiver. F.s fysiske styrke var legendarisk, men i disse kritiske år fik han et knæk. Hans fine menneskelighed havde måske hæmmet hans håndfæstethed. Han tog sin afsked 1956 og fik et kun kort men lykkeligt otium med sin hustru, Danmarks første kvindelige flyer. 21.1.1959 forsvandt han fra sit hjem og blev to måneder senere fundet druknet i Furesøen. – R. 1931. DM. 1934. K. 1946. K. 1951. S.K. 1955. □Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Foto.

C. F. i Berl. aften 8.11.1958. – Povl Westphall i Berl. tid. 31.3.1959.

E. H. Wolff

Førslev, Harriet Maybell, 1906–71, flyver. * 4.8.1906 i Mølholm, Vinding sg., Vejle amt, † 11.9.1971 i Kbh., begr. i Søllerød. F: grosserer Anders Lassen Bertelsen (1862–1942) og Kornelia Bertelsen (1872–1931). ~ 24.12.1930 med Christian *F., * 27.1.1891 i Sneslev, Førslev sg., † mellem 21.1–31.3.1959, s. af gårdejer Jacob Hansen og Louise Schou.

F. var handelsuddannet på Niels Brocks handelsskole 1925. Ægteskabet med den daværende flyverkaptajn vakte hendes interesse for flyvning, hun tog 1932 certifikat som privatflyver i England (den eneste mulighed dengang) og blev Danmarks første kvindelige flyver. I 1937 og 38 blev hun i Tyskland (Grunau) uddannet som svæveflyver og engagerede sig stærkt som fortæller for denne sport for hvilken hun havde stort talent idet hun skrev artikler, holdt levende, medrivende foredrag og gav opvisninger. Hun var sekretær i Dansk svæveflyver union 1940–45, medlem af Kongelig dansk aeroklubs bestyrelse i samme tidsrum, blev æresmedlem af Norsk aeroklub og fik Danske flyveres sølvplakette. 1953 blev hun æresformand i Kvindeligt flyverkorps som hun havde bidraget stærkt til at få oprettet. F. var en renlivet, uforfærdet og varmhjertet personlighed, noget af et forbillede for mange unge i slutningen af 30'erne og i besættelsesårene. Hun delte sin mands uudslykkelige kundskabsbørst, sprognemme og eventyrtrang som bl.a. fik afløb i en 420 døgnst tur verden rundt i bil efter hans afsked. □Foto.

Berl. tid. 17.11.1937. Søndags-BT 13.2.1951. Berl. tid. 12.9.1971.

E. H. Wolff

Förster, Kaspar, 1616–73, sanger, komponist. Døbt 28.2.1616 i Danzig, begr. 1.3.1673 i klosteret Oliva ved Danzig. F: kantor ved det akademiske gymnasium, senere kapelmester ved Mariekirken, boghandler Kaspar F. (ca. 1574–1652, ~ 1° med enken Catharina, † 1613) og Maria Hintz. Ugift(?).

F. arbejdede oprindeligt i faderens boghandel i Danzig, men blev tidligt påvirket af hans musikalske interesser. Faderen, Kaspar F. d.æ., var forkæmper for den nye italienske, operaprægede stil i kirkemusikken og kom med disse synspunkter i offentlig strid med sin kollega, organisten ved Mariekirken Paul Siefert der som elev af den hollandske fuga-mester J. P. Sweelinck forsvarede den strengere, polyfone tradition. F.

d.æ. har ikke efterladt sig nogle kompositioner, men det må antages at han har været lærer for sin søn F. d.y., indtil denne kom til videreuddannelse hos den familien nærtstående, italienske kapelmester Marco Scacchi der ledede hofkapellet i Warszawa. – F. berømmes i samtiden som sanger (en baryton med stor tone og vidt omfang) og fik, efter en studierejse til Italien, formentlig til Carissimi i Rom, måske også til Venezia – hans hektiske rejseliv fortaber sig både her og senere for flere perioders vedkommende – sin første ansættelse som sanger ved kapellet i Warszawa. Her ledede han tillige opførelsen af flere italienske operaer.

Efter et nyt besøg i Italien, denne gang Venezia, blev han 1652 af Frederik III, måske især på foranledning af den musik- og balletglade dronning Sophie Amalie, ansat som sanger ved og leder af hofkapellet i Kbh. med den særlige opgave efter de økonomisk trange tider at rekonstruere hofkapellet efter italiensk og fransk forbillede. I første omgang var han i Kbh. i tre år. Vurderingen af ham kan aflæses af hans efter tidens forhold fyrstelige gagering med 1.000 rdl. årlig. Derefter overtog han faderens gamle embede som kantor i Danzig, men også her kun for kort tid. 1657 tog han påny til Venezia og udmærkede sig denne gang specielt som officer i Venezias krig mod tyrkerne, for hvilket han som belønning udnævntes til ridder af Sct. Marcus ordenen. 1661–68 var han atter i Kbh. som leder af hofkapellet. Herfra gjorde han forskellige rejser, især til Hamburg, hvor hans værker ifølge Matthesons „Ehrenforte“ var højt skattede, og i Kbh. blev han en søgt lærer for udenlandske komponister, således for den fremtrædende kantatekomponist J. Ph. Krieger fra Weissenfels. 1668 flyttede han tilbage til sit hjemland, til Oliva ved Danzig, hvor han døde 1673.

F. har i sjælden grad været igangsættende både som administrativ leder og som komponist. Det lykkedes ham at genskabe det danske hofkapel, og ved at ansætte fremtrædende udenlandske, især italienske, sangere og kapeldrenge skaffede han hofkapellet et betydeligt ry, og i sine korte ophold i hjembyen Danzig nåede han ved sit organisationstalant at skabe et musikliv der betegner kulminationen af det iøvrigt rige musikliv i Danzig i 1600-tallet.

Som komponist er han avantgardist for sin tid, repræsentant for den nye bel canto-prægede, dramatisk bevægede stil. Han skrev operaballetten *Il Cadmo* (Kbh. 1663) og andre store hofballetter efter fransk mønster, i hvilke damer og herrer af det højere aristokrati med dronning Sophie Amalie i spidsen optrådte sammen med den meget yndede franske sangerinde Mlle la

Förster, Kaspar

Barre og andre skuespillere af profession. Det har sikkert også været på F.s tilskyndelse at en række strygere („Violon-Banden“) under ledelse af pariseren Pascal Bence blev ansat ved hoffet som en afspejling af det berømte Violon-ensemble (de 24 „Violons de roy“) som hørte til det franske hofs største attraktioner.

Af F.s manuskripter fra hans tid i Danmark er intet bevaret, de er gået til ved Københavns slotsbrand 1794, og hvad der var bevaret fra Danzig-tiden blev ødelagt under den anden verdenskrig. Tilbage er – som det også gælder hans yngre samtidige Diderik Buxtehude – hvad der kom til Sverige, til kapelmester Gustaf Dübens samling der nu befinder sig på univ.bibl. i Uppsala. Her er bevaret tre oratorier med latinsk tekst, 35 kirkelige kantater med latinsk tekst, heraf 24 solokantater for en-tre stemmer og 11 korkantater for fire-seks stemmer med instrumenter samt herudover fire verdslige kantater med italiensk tekst.

Nogle af kantaterne er dateret fra 1660erne og kan tænkes af være opført i Kbh. I motivbehandling og i endnu højere grad i den ariose teknik står F. som en formidler af den italienske stil til Norden og Nordtyskland – det er vel tænkeligt at Buxtehude, der viderefører samme stil, i sin embedsperiode i Helsingør der falder sammen med F.s 2. periode i Danmark har kendt til den berømte hofkapelmesters værker. Af F. kendes desuden 6 triosoner der må formodes at være skrevet til Pascal Bences Violon-Bande i Kbh., også de efter italiensk mønster i et originalt og, specielt hvad dissonanser angår, avanceret tonesprog. Kun få af F.s værker foreligger udgivet.

Johann Mattheson: Grundlage einer Ehrenpforte, Hamburg 1740 21 73 147. Th. Overskou: Den danske skueplads I, 1854 108. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforens halv hundredårsdag I, 1886 16f 20. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908 16–24 28. A. Hammerich: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921. Søren Sørensen: Diderik Buxtehudes vokale kirkemusik, 1958. Samme i Dansk årbog for musikforsk. 1963, 1964 87–100. Friedhelm Krummacher: Die Überlieferung der Choralbearbeitungen in der frühen evang. Kantate, Berlin 1965 = Berliner Studien zur Musikwissenschaft. X. N. Schjørring: Musikkens hist. i Danm. I, 1977 256–58.

Søren Sørensen (Erik Abrahamsen)

Faaborg, Hans, † 1516, slotsskriver på Kbh.s slot. F. blev ifølge Skibby-kroniken hængt 10.11.1516 på Dyvekes tilskyndelse, mistænkt for tyveri. Han findes ikke nævnt i andre samtidige kilder, men senere historikere, deriblandt Hans Sva-

ning, har udsmykket Povl Helgesens beretning med flere øjensynligt sagnagtige træk og sat den i forbindelse med sagen mod Torben Oxe. Det historiske grundlag herfor synes at være ganske løst.

L. Weibull i Scandia V, Sth. 1932 især 22f 25f 31 35.

Povl Bagge

Faaborg, Theodor Christian, 1814–64, officer. * 25.6.1814 i Odense, † 1.7.1864 på lazarettet i Øster Snogbæk, begr. i Dalum. F: kateket i Odense, senere sognepræst i Dalum og provst Dankvart F. (1784–1844) og Louise Dorothea Sivertsen (1786–1839). ~ 20.11.1847 i Kbh. (Garn.) med Johanne Ida Mathilde Kristensen, * 22.5.1808 i Kbh. (Garn.), † 19.12.1895 sst. (~ 1° med konsumptionsinspektør i Slagelse Frederik Jost Gerhard Scholten, 1797–1845), d. af kaptajn, senere major i det borgerlige artilleri, redaktør Kristen K. (1777–1849) og Sophie Helene Achilla Beeken (ca. 1780–1843).

F. blev 1832 student fra Odense og n.å. cand. phil., gennemgik 1834–38 den militære højskole og blev sekondløjtnant i artilleriet, men tog derefter eksamen som generalstabsofficer. 1841 blev han premierløjtnant og adjoint ved generalstaben og 1845 kaptajn. Under krigen 1848–50 anvendtes han i hyppigt skiftende, ret underordnede stillinger, bl.a. en kort tid som stabschef og regnskabsfører ved et til Vestindien udsendt lille kommando, indtil han 1850 blev souschef ved 2. division, senere stabschef ved generalkommandoen på Fyn.

Indtil 1858 var han dernæst først som kar., fra 1853 som virkelig major i generalstaben til tjeneste ved forskellige stabe og fik derpå som oberstløjtnant kommandoen over en bataljon. 1863 blev han kar. oberst. Som regiments-, dernæst som brigadekommandør deltog han i krigen 1864, bl.a. i fægtningen ved Dybbøl 17.3. Ved preussernes overgang til Als stod det ene af hans to regimenter oppe på Nordlandet, han selv med det andet på Kær halvø, mod hvilken fjendens angreb rettedes. Uheldigvis greb F. stadig ind i regimentschefens dispositioner for opstilling og samvirken, og den fra flåden ventede støtte svigtede. F. havde netop været ude at inspicere opstillingen da angrebet pludselig og med voldsomhed satte ind, og da han kom til var allerede mange af førerne faldet eller såret under deres forsøg på at føre kompagnierne frem hvorefter mandskabet i opløsning strømmede tilbage. For-gæves søgte F. med nogle småstyrker at standse fjenden hvorved han blev alvorlig såret uden dog at afgive kommandoen. Efter at der var sendt ham en bataljon af et andet regiment til

hjælp, deltog han med dette under meget vanskelige fægtningsforhold i fornyede forsøg på at kaste fjenden tilbage og blev herved i forreste linje dødelig såret. F. var en brav og modig officer men indesluttet af karakter. – R. 1849. DM. 1858. □Foto, efter dette litografi. Tegn. af H. Ol-

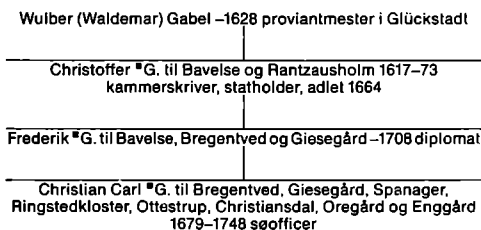
rik (Fr.borg), efter denne træsnit 1864. Foto.

Der deutsch-dänische Krieg 1864, udg. Grosser Generalstab, Berlin 1887. Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstaben III, 1892. J. Johansen: Fortæll. af 4. bataillons krigshist. 1614–1914, 1914.

*Rockstroh**

Gabel

Adel, uddød i mandslinien 1800.

Frederik *G. var ~ Anne Cathrine Juul, d. af vicestatholder Ove *J. Christoffer *G.s døtre Anne Margrethe og Ermegaard Sophie var ~ hhv. storkansler Conrad greve *Reventlow og gehejmeråd Diderik *Schult. Christian Carl *G. var ~ 1° sidstnævntes datter, Frederikke Christiane Schult.

Danm.s adels årbog X, 1893 141–44.

Nils G. Bartholdy

Gabel, Christian Carl, 1679–1748, overkrigssekretær, stiftamtmand. * 10.11.1679 i Kbh., † 3.8.1748 i Bramminge, begr. i Bramminge k. F: vicestatholder Frederik *G. (ca. 1645–1708) og Anne Cathrine Juul (1655–1707). ~ 1° 1710 (ægteskabsbrev 14.1.) med Frederikke Christiane Schult, * ca. 1685, † 23.4.1731 i Ribe, d. af gehejmeråd Diderik S. (1644–1704) og Ermegaard Sophie Gabel († 1719). ~ 2° 28.4.1732 på Steensgård med Anna Benedicte Steensen, * 1685, † 17.4.1756 i Ribe (~ 1° 1707 med oberstløjtnant, senere generalløjtnant Christian Rantzau-Friis, 1682–1731), d. af ritmester senere oberstløjtnant Erik S. (1646–tidligst 1707) og Vibeke Urne (1654–1714).

G. blev lærling 1696, løjtnant 1699, 1703 kaptajn, 1710 kommandørkaptajn, 1711 kommandør, 1714 schoutbynacht og 1715 viceadmiral. 1698 sendtes han til udlandet for at uddanne sig i sit fag, kom efter et års forløb tilbage og var udkommanderet både 1699 og 1700. 1704–08 var han i fransk orlogstjeneste og 1708–09 amtmænd på Færøerne. Efter sin hjemkomst overførte han 1709 dronning Louise til Mecklenburg og var

1712 og 13 chef for orlogsskibet Sophie Hedevig med hvilket han 28.–30.9.1712 deltog i slaget ved Rügen hvor en stor svensk transportflåde blev taget eller ødelagt. 1714 var han chef for orlogsskibet Havfruen i Peter *Rabens flåde i Østersøen. N.å. blev han chef for en eskadre der blev udrustet for at opøse og forjage en svensk eskadre under schoutbynacht grev H. Wachtmeister der i begyndelsen af april var sendt til Østersøen for at forene sig med de svenske orlogsskibe som havde været oplagt i Göteborg. G., hvis eskadre var den svenske betydelig overlegen, traf denne 24.4. ved Femern. Efter nogle timers kamp trak de svenske skibe sig ud af kampen, og da G. med sin overlegne styrke var i stand til at forhindre Wachtmeister i at slippe østefter eller op i Storebælt valgte denne i løbet af natten at sætte sine skibe på grund ved Bülck ved Kielerfjord og begyndte at ødelægge dem. Ved energisk indgriben af den unge Peter Wessel (*Tordenskiold) der var chef for fregatten Løvendahls Galej og om morgenen opdagede den svenske eskadre lykkedes det at standse ødelæggelsen, og Wessel bragte derefter Wachtmeister som fange til G. Efter en kort tid med sin eskadre at have blokeret Göteborg sendtes G. midt i juli til Østersøen for at underlægge sig admiral Raben, men gik allerede efter fjorten dages forløb syg i land på Møn. Sygdommen har dog næppe været alvorlig. Det har måske efter en så heldig forårskampagne ikke tiltalt ham at stå under en andens kommando. I hvert fald ymtes der om at det mere havde været for at gå på jagt han havde forladt sit skib, og G. måtte senere forsvare sig mod denne beskyldning og forsikre kongen om sin troskab og nidkærhed. Da Karl XII marts 1716 brød ind i Norge sendtes G., så snart isen var borte fra farvandet, med en eskadre til Kattegat. Fra Fladstrand overførte han tropper til Norge og blev derefter udnævnt til højstkommanderende i Nordsøen. Han understøttede brigadegeneral Buddes heldige angreb på Moss 23.4. efter hvilket Karl XII måtte trække sig tilbage og indskrænke sig til belejring af Frederikssten. For at forhindre svenskerne i at få svært artilleri, ammunition m.m. indenskærs ført op til belejringen fra Göteborg sendte G. Tordenskiold til Kbh. for at samle en eskadre af mindre skibe der egnede sig til operationer i

Skærgården. Da Tordenskiold ved sin ankomst med denne eskadre ud for Dynekil erfarede at den svenske transportflåde lå samlet dér, gik han uden at spille tid med at sætte sig i forbindelse med G. direkte til angreb 7.7. og ødelagde eller erobrede hele transporten. N.å. var G. chef for den til Østersøen udrustede flåde indtil han i slutningen af maj afløstes af admiral Raben, dels på grund af svaghed, dels på grund af „egne particulaire Affairer“. Få dage senere udnævntes han til overkrigssekretær for land- og søetaten. Fra 1721 ledede G. flåden som præses i admiralitetet og med titel af direktør for flåden og Holmen.

Efter fredsslutningen var det G.s vigtigste opgave at bringe orden i marinens administration, og han viste sig her lige så dygtig og energisk som tidligere. Han indførte 1720 personellets inddeling i divisioner, en foranstaltning der foruden at lette krigsberedskabet skulle gøre skibenes vedligeholdelse billigere. Uheldigvis blev der ikke fastsat bestemte regler for fabrikmesterens og divisionschefernes ansvar for vedligeholdelsen. Dette i forbindelse med de yderst sparsomme bevillinger til flåden i slutningen af Frederik IVs regering gjorde at skibene der efter krigen var hårdt medtagne yderligere forfaldt. G. foretog en hårdt tiltrængt reduktion af personellet som han i øvrigt sørgede for, bl.a. ved at lade lønning rettidig udbetale. G. der hidtil i høj grad havde nydt kongens tillid var kommet i et spændt forhold til den indflydelsesrige biskop Bartholomæus *Deichman, særlig ved at forhindre dennes forsøg på at få indført en ny af ham udarbejdet matrikulsordning i Norge. Han blev inddraget i undersøgelsen af „den Geheime Kommission“ der under ledelse af Deichman og etatsråd Christian *Møinichen var nedsat for at undersøge forskellige høje embedsmænds forhold, særlig om disse havde taget imod bestikkelser. Det lykkedes ikke kommissionen at overbevise G. om at have gjort sig skyldig heri, men kongen lod ham dog falde på grund af hans forhold til Rusland og forhandlingerne med hertug Karl Frederik af Holsten-Gottorp. G. blev 1725 afskediget som overkrigssekretær, men samtidig udnævnt til stiftamtmand i Ribe. Her viste han sig ligeledes som en dygtig embedsmand der særlig tog sig af kirke- og skolevæsen.

G. var storgodsejer. Foruden Bregtved, som han købte 1709 af sin fars bo og atter afhændede til kongen 1718, ejede han til forskellige tider Christiansdal ved Odense, Oregård og Enggård ved Bogense, Giesegård, Ringstedkloster, Ottestrup og Spanager på Sjælland samt Bramminge i Jylland. Efter 1735 måtte G. afhænde de fleste af sine besiddelser og levede sine sidste år i min-

dre kår. – Kammerherre 1715. Gehejmeråd 1731. – Hv. R. 1717. □Maleri (Giesegård), efter dette en min. fra A. Thornborgs værksted (Fr.borg). Mal. tilskr. B. Denner (Giesegård), efter dette kopi (Ribe rådhus) og min. (Fr.borg). Malet i hel figur (Schackenborg). Mal. af B. Denner (Fr.borg). Medalje af G. v. Lode, 1715. Malet i ordensdragt (Gottorp). Akvarel af G. v. Lode (Fr.borg). Buste på epitafium (Bramminge k.). Afbildet på mal. s.m. grev Wachtmeister af V. Rosenstand, 1896. – Mindetavle 1727 (Manø k.).

H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts hist. 1700–1814, 1852. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard 1–11, 1870–71. C. H. Brasch: Gamle ejere af Bregtved, 1873. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I, 1891. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. Paul Lund: C. C. v. G., 1975.

*Th. Topsøe-Jensen**

Gabel, Christoffer, 1617–73, rentemester, statholder i Kbh. * 6.1.1617 i Glückstadt, † 13.10.1673, begr. i Kbh. (Petri k.). F: landmåler, senere byskriver og kgl. proviantmester i Glückstadt Wulber (Wülber) el. Waldemar G. († 1628) og Margrethe Jäger. ~ Ermegaard (Irmgard) Badenhaupt, begr. 8.2.1699 i Kbh. (Petri k.), d. af ærkebiskoppelig rentemester på Rotenburg (i bispedømmet Verden) Johann B. – Far til Frederik *G.

G.s baggrund var et borgerligt tysk embedsmandsmiljø i det af Christian IV nyanlagte Glückstadt. Faderens bestilling gav tilknytning til den danske konge. Om G.s barndom og tidlige ungdom vides i øvrigt intet udover at han 1632 var immatrikuleret i Rostock. 1639 nævnes han som kammerskriver hos hertug Frederik af Bremen, Christian IVs næstældste søn. Han førte regnskab over hertugens private indtægter og udgifter, og fra 1642 forestod han dennes forretninger på Kieler omslag. 1646 sendtes han til Kbh. for at skaffe hertugen penge fra Christian IV da denne efter tabet af Bremen og Verden stod uden indkomster. Ved hertugens tronbestigelse 1648 som Frederik III fulgte G. ham til Kbh. som kammerskriver og omslagsforvalter. Trods pengemøden var det betydelige beløb G. i denne egenskab kom til at forvalte. I dette forhold, og fordi han i sjælden grad forstod at vinde den sky og mistroiske konges tillid lå et grundlag for virkelig indflydelse. Denne fortrolighed mellem de to mænd måtte blive særlig betydningsfuld i betragtning af det helt fremmedartede danske politiske miljø den tidligere hertug nu skulle gebærde sig i. Tilsvarende var også G. en fremmed i Kbh., og hans karriere var således alene afhængig af kongens nåde og unåde. Hans eneste politiske ledetråd måtte under disse

omstændigheder derfor blive at virke for kongens interesser og en udvidelse af hans magt. Væsentlig politisk indflydelse kan G. næppe siges at have udøvet de første år efter 1648. Hannibal Sehesteds (1609–66) og Corfitz Ulfeldts (1606–64) fald 1651 ændrede imidlertid dette forhold. Kongen fik nu større råderum navnlig inden for finansforvaltningen. Stillingen som kammerskriver og omslagsforvalter måtte her ved få større betydning, ikke mindst fordi den nye rigshofmester Joachim Gersdorff ikke gjorde meget for at bremse den kongelige magtudvidelse på finansforvaltningens område. Dette fik bl.a. udtryk derigennem at en stadig større del af rigets ordinære indkomster deputeredes til hofstaten og indbetaltes direkte til G. uden om rentekammeret. Foruden sundtolden drejede det sig om lensindkomsterne af Lolland og Falster samt indtægterne af en række større danske toldsteder bl.a. Helsingør, Køge, Odense, Kolding, Århus og efter udløbet af sin tiårige toldfrihed 1655 også Malmø.

Trods oprindeligt beskedne embedsindtægter blev G. hurtigt en velhavende mand. Dette var sikkert ikke uden sammenhæng med de forbindelser med hamburgerske handelshuse og holstenske adelige kapitalister hans stilling som bestyrer af hertugens pengesager gav ham mulighed for at knytte. Allerede 1648 var han i stand til at forstrække kronen med pengelån. Som kongens kammerskriver fik han navnlig efter 1651 en central placering i forretningerne mellem kronen og de københavnske storkøbmænd, og hurtigt begyndte han selv at tage del i storhandelen. Han blev således participant i det afrikanske kompagni og indgav 1653 sammen med Jens Lassen og nogle andre storkøbmænd ansøgning til den spanske konge om at måtte drive slavehandel. Også industriel virksomhed som sukkeraffinering og sæbesyneri fik han interesser i. 1655 forpagtede han mod en årlig afgift på 1000 rdl. de visse og uvisse indtægter af Færøerne hvilket senere (1662) fulgtes op af et handelsmonopol sammen med Jonas Jensen Trellund. G. havde således allerede inden statsomvæltningen udviklet intime forbindelser med det københavnske patriciat, og karakteristisk for ham som for andre storborgere som fx Henrik Müller, Joachim Irgens og Poul Klingenberg var kombinationen af embeder i kongens eller statens tjeneste med handelsvirksomhed og kreditgivning ikke mindst til staten. Efter Roskildefreden febr. 1658 anvendtes G. af Frederik III i stigende omfang til diplomatiske udsendelser. Allerede i februar straks efter fredsslutningen sendtes han i hemmelig mission til Carl Gustaf og igen i juni hvor han i Göteborg forhandlede med den sven-

ske konge om Hvens stilling. Endelig mødtes han i juli og august med Carl Gustaf i Holsten og var i Hamburg da han fik besked om det svenske fredsbrud. Fra Hamburg drog han til Amsterdam dels for sammen med P. Charisius og Henrik Rosenvinge at virke for en aktiv hollandsk hjælp til Danmark og dels for at sikre Frederik III den nødvendige kredit. Han vendte tilbage til København med den hollandske hjælpeflåde der okt. 1658 stod Sundet ind. Under belejringen forvaltede han sammen med Lauge Beck (1614–59) og Holger Vind de kontributioner adelige og borgerlige i København ydede til indkvarteringen. Han var med ved fredshandlingerne i København 1660 hvor han kom i forbindelse med sin gamle forretningsforbindelse Hannibal Sehested der nu påny søgte den danske konges tjeneste og ønskede G.s støtte hertil.

Kildematerialets beskaffenhed gør at vi hvad angår G.s andel i statsomvæltningen 1660 som for de øvrige hovedaktørers vedkommende er henvist til gisninger. Den afgørende indflydelse som sønnen Frederik G. senere tillagde ham er sikkert overdrejet, men selv om G. næppe var omvæltningens arkitekt kan der på den anden side i betragtning af kongens tillid til ham og hans rolle som forbindelsesled mellem kongen og de øvrige hovedaktører ingen tvivl herske om hans centrale placering i begivenhedsforløbet. G. var først og fremmest fyrstetjener, og hans andel i omvæltningen skal primært ses på denne baggrund, men med i en vurdering hører at han i kongens nærmeste omgivelser var den der havde de snævrere kontakter til det københavnske patriciat og hermed til statskreditorerne og på en måde selv kunne regnes til denne gruppe. Kreditorernes væsentligste interesse måtte i den givne situation være en genskabelse af statens betalingssevne. En stænderstyret sparepolitik som der i slutningen af september synes at have været mulighed for at krepse inden for adelen og borgerskabet skulle nå til forlig om ville oplagt stride mod kreditorernes interesser, men det kan ikke dokumenteres at de aktivt medvirkede til forligspolitikens forlis og det påfølgende skred mod absolutismen, selv om der gives gode argumenter for at en finansreform som forudsætning måtte have en forfatningsreform. Med G.s og Henrik Müllers udnævnelse til rentemestre nov. 1660 sikrede kreditorerne sig indsigt med finansforvaltningen, selv om det er ubevist at deres udnævnelse ligefrem var kreditorernes betingelse for fortsat støtte til staten. Men at G. og Müller fremfor andre har kunnet formidle den støtte, som var en forudsætning for at nevælden kunne konsolideres, er utvivlsomt.

Hvorledes det nu end forholder sig med G.s andel i statsomvæltningen, så høstede han under alle omstændigheder betydelig personlig fordel af det skete. Foruden at blive rentemester blev han medlem af statskollegiet og snart efter assessor i højesteret. Jan. 1661 fik han overladt Færøernes indkomst uden den hidtidige afkortning, og samme år fik han skøde på ladegården til Kbh.s slot. 1662 fik han Skt. Jørgens sø som han lod opdæmme og udtørre til engbund, og 1665 fik han Langvaddam (Damhussøen) vederlagsfrit overladt af universitetet på livstid. I den reform af forvaltningen der gennemførtes først i 1660erne havde G. næppe nogen stor andel. Traditionelt er den nye rigsskatmester Hannibal Sehested blevet anset for den drivende kraft, og der kan heller ikke herske tvivl om at Sehested var den nye regerings største administrative talent. Selv om G. efter omvæltningen havde fået officielle embeder var hverken hans eller kongens magt endnu så funderet, at han kunne stræbe efter en egentlig politisk toppost, men på den anden side betød fortroligheden mellem de to mænd, at han, som den svenske resident G. Duwall noterede maj 1661, var den „uden hvem intet kan uddrettes her ved hoffet . . . den rette mig-non du roi“. Han støttede først i tresserne nærmest Hannibal Sehested, således over for Hans "Schack (1609–76) og officererne i spørgsmålet om en hærreduktion, og i udenrigspolitikken over for Christian "Rantzau (1614–63) og Frederik "Ahlefeldt (1623–86). På den anden side søgte han ved valgte lejligheder at afbalancere Sehesteds indflydelse og stod sikkert bag da Christian Rantzau efter rigsdrosten Joachim "Gersdorffs død som statholder og „premier ministre“ blev regeringens nominelle chef.

Det var uundgåeligt at G.s position skaffede ham fjender. For den gamle adel kom han ikke mindst på baggrund af hans andel i de retssager regeringen rejste mod adelige der var kommet galt afsted til at fremstå som symbolet på det nye systems undertrykkelse. Men i virkeligheden var den hårde fremfærd ikke helt efter hans vilje. Både i Kaj "Lykke-sagen og i forholdet til Corfitz Ulfeldt arbejdede han for forlig hvor statskassen blev velbetænkt. Når hans bestræbelser i Kaj Lykke-sagen mislykkedes skyldtes dette dog ikke mindst at det her var selve dronning Sophie Amalies personlige integritet der stod på spil. Derimod opnåede han sammen med Christian Rantzau men meget mod dronningens vilje at få Ulfeldt-parret løsladt fra Hammershus dec. 1661 mod at staten konfiskerede deres gods. Selv modtog han efter "Leonora Christinas oplysning 5000 rdl. i provision for sin indsats af Ulfeldt. Han regnedes for at være relativt venligt stemt

mod dem, og Leonora Christina anfører i Jammersminde at han ved forhørerne over hende i Blåtårn vendte sig om med tårer i øjnene. Hans holdning i disse affærer havde skaffet ham en farlig fjende i dronningen, men det lykkedes ham at afværge hendes forsøg på gennem en retssag mod hans financier Albrecht "Itzen at ramme ham selv. Han forstod ikke alene at afværge dette angreb, men kunne ligefrem gå i offensiven mod dronningen og fælde hendes kammertjener Jacob "Petersen, bekendt for den særprægede rolle han spillede i Kaj Lykkes sag (1664). Når G. kunne neutralisere dronningens angreb beroede dette ikke mindst på den indflydelse han tilsyneladende altid formåede at øve på kongen, når han havde ham på tomands-hånd.

I det hele taget kunne G. i årene 1663–65 befæste sin magtstilling. Ulfeldts forræderi og domfældelse (1663), den offentlige polemik mellem generalauditor Poul "Tscherning og Oluf "Rosenkrantz (1623–85) (s.å.) og Gunde "Rosenkrantz' flugt over sundet juli 1664 skærpede Frederik III's mistro til den gamle adel, og han knyttede sig under disse forhold endnu nærmere til G. Juli 1664 fik G. i henhold til et andragende af april s.å. for sine fordringer på kronen udlagt Kaj Lykkes konfiskerede gods Rantzausholm (nuv. Brahe-Trolleborg) med birke- og patronatsret og adelige friheder. Aug. s.å. ophøjedes han selv i adelsstanden motiveret med hans fortjenester af kongehuset „især da Vi opnåede arveretten i vore kongeriger og lande“. Samtidig blev han geheimestats- og kammerråd og statholder i Kbh. Det var på denne tid han fik styrtet Jacob Petersen, og også en anden rival, Frederik Ahlefeldt, fik han fjernet fra hoffet. Hans eneste betydelige tilbageblevne rival var Hannibal Sehested der synes at have haft en vis støtte hos et parti bestående bl.a. af Sophie Amalie, Theodor "Lente, Hans "Svane og dele af den yngre adel. Ved siden af finansforvaltningen var udenrigspolitikken Sehesteds særlige domæne. Til en begyndelse havde G. støttet Sehesteds franske alliancepolitik, men den for Danmark gunstige handels- og alliancetraktat Sehested indgik med Frankrig 1663 kritiseredes af G. der efterhånden ønskede en tilnærmelse til Holland. Sehested kunne dog endnu hævde sine principper og sadde på en alliance med det med Frankrig forbundne England, og sommeren 1665 tegnede forhandlingerne til at blive en succes. Den uheldige affære på Bergens våg væltede imidlertid spillet for Sehested. Allerede samme år påbegyndte G. og C. B. v. "Ehrenschild forhandlinger med nederlænderne og dermed revisionen af Danmarks udenrigspolitik. Nov. s.å. rejste Sehe-

sted ud på sin diplomatiske sendelse til Vesteuropa og var dermed for altid ude af dansk politik.

August 1665 havde den svenske resident E. Puffendorf i en indberetning konstateret, at hvad der tidligere påhvilede et helt rigsråd nu ekspederedes af G. Perioden 1665–70 kan da også med rette betegnes som G.s magtperiode. Den er karakteriseret ved en vis reaktion og mathed i forhold til de foregående års reformiver hvilket i nogen grad må tilskrives lathed hos G. Hans fratræden som rentemester betød at skatkammeret tabte i betydning ikke mindst fordi han uden om skatkammeret øvede stor indflydelse i finanssager, og de kollegiale rådslagninger ophørte næsten fuldstændigt. Også statskollegiet og krigskollegiet holdt op med at afholde regelmæssige møder. G.s lathed betød at meget arbejde blev skubbet over på kongens kammersekretær, den unge brillante Peder Schumacher (*Griffenfeld), Kongelovens forfatter, der på dette grundlag kunne opbygge en magtposition. 1668 synes G. at have gjort et forsøg på at stække Schumachers opstigen ved at slå ned på dennes svage punkt, bestikkeligheeden, en egenskab G. ellers selv besad i rigt mål. Schumacher red imidlertid stormen af, og uden egentlig at miste sin magt måtte G. i Frederik IIIs sidste år gøre plads for yngre kræfter især Schumacher og Ulrik Frederik *Gyldenløve, hvilket førte til en gradvis genoptagelse af reformpolitikken, og 1669 da Holger *Vind udnævntes til viceskatmester kom der også liv i det hensygnende skatkammer.

Mere initiativ viste G. i udenrigspolitikken, og udsoningen med Gottorp symboliseret ved heretug *Christian Albrechts bryllup med Frederik IIIs datter *Frederikke Amalie var hans værk. Den nederlandsk-engelske krig og den nye nederlandsk orienterede linie i udenrigspolitikken og i sammenhæng hermed det forværedede forhold til Sverige betød større militære udgifter og dermed forøgede finansielle byrder til befolkningen hvilket gav anledning til en betydelig utilfredshed. – Yderst aktiv var G. derimod i private anliggender. Hans mangesidige forretningsvirksomhed synes at have toppet i anden del af tresserne. Han var navnlig aktiv i handel på de nordlige atlantehavseer hvor han ved ikke helt fine midler forstod at blive besværlige konkurrenter kvit. I forbindelse med hans vidtløftige økonomiske virksomhed fortjener den konstruktive indsats han gjorde for at opbygge en københavnsk industri baseret bl.a. på sukkerraffinering og sæbesydning at fremhæves. Til gengæld vakte hans konsekvente favorisering af matadorer som Henrik Müller og Joachim *Irgens util-

fredshed i det bredere københavnske borgerskab. Også jordegods og byejendomme havde hans interesse. Foruden det 1664 erhvervede Rantzausholm havde han allerede 1661 erhvervet Overgård i Jylland fra Christence Lykke. 1666 købte han Turø, året efter Bavelse og s.å. mageskiftede han Rantzausholm med kronen mod at få Segeberg kalkværk og Gisichenhagen gods i Holsten. I København havde han en gård i Slotsholmsgade, adskillige lejevåninger og uden for byen landstedet Blågård.

Med Frederik IIIs død 9.2.1670 var grundlaget for G.s magt på én gang borte. En alliance mellem Ahlefeldt, Gyldenløve og Schumacher fældede G. der den 18.4. s.å. måtte indgive afskedsbegæring. En planlagt undersøgelse af hans administration blev derimod ikke til noget, og efter hans død fik hans arvinger anerkendt en samlet fordring på 136.689 rdl.

Det var som Frederik IIIs faktotum at G. havde gjort sin entré i dansk politik, og som sådan forblev han. I de indledende faser har hans karriere træk fælles med senere Griffenfelds. Begges udgangspunkt var kongens eget kammer, og begge baserede de deres karriere på at være den der fremfor andre fremmede kongens interesser. Men hvor Griffenfeld efterhånden som han fik virkelig magt kun vanskeligt formåede at oprettholde identifikationen mellem kongens og statens interesser og efterhånden uden større hensyn søgte at gennemtvinge den linie hans statsræson tilsagde ham over for de følelser og stemninger der beherskede Christian V opstod sådanne konflikter aldrig for G. Mens Griffenfeld i stigende grad opfattede sig selv som statsmand ønskede G. aldrig at være andet end fyrstetjener. Heri ligger formentlig den vigtigste grund til at hans position i Frederik IIIs levetid var så urokkelig, selv om han havde fjender der bestemt ikke var mindre formående end dem der styrede Griffenfeld. Det var naturligvis uundgåeligt at hans andel i statsomvæltningen og magtstilling efter 1660 vakte vrede og jalousi hos adelen. Men i virkeligheden var han, hvad der allerede fremgik af hans holdning i sagerne mod Kaj Lykke og Ulfeldtparret, formentlig den af det nye styres mænd der var mest indstillet på forsoning. Dette understreges af den personlige tilknytning til repræsentanter for den gamle adel som en søn og datters troløvelse med to af Ove *Juil til Villestrups børn gav ham. Og det er nærliggende at se udnævnelsen af otte adelige geheimestatsråder 1669, hvoriblandt Ove Juul, som et af ham inspireret forsøg på at forsonede adelen med det nye styre. Ved sin moderate holdning og evne til at neutralisere mere nidkære kræfter i det nye system, har G. en væsentlig del af æren

for den trods alt rolige omdannelse af forholdene i Danmark der påfulgte statsomvæltningen 1660 selv om hans betydning for det egentlige reformarbejde nok var begrænset. – □Mal. af Karel v. Mander (Fr.borg), efter dette replik samt min. af P. Prieur, 1664 (begge sst.), kopi (Kbh.s bymus.), stik af David Tscherning, 1664, efter dette flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, samt litografi; kopi af F. C. Lund, 1858 (Fr.borg). Stik af A. Haelwegh efter mal. af A. Wuchters; denne type er anvendt på Haelweghs stik 1667 af Fr. III med sine ministre. Italiensk stik. Buste af A. V. Saabye, 1883 (Fr.borg). – Monument af J. Wiedewelt, 1780 (ved Jægerspris).

Kilder. Frederik Gabels optegn. i Nye saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm I, 1792 230–38, 275–77; III, 1795 1–13. Saml. til Danm.s hist. under Fr. IIIs regering, udg. P. W. Becker I–II, 1847–57. Danske saml. 2.r.II, 1872–73 fl.st. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen V–VI, 1920–23.

Lit. [Peder Willadsen:] Nøyagtig efterretn. om souverainitet, 1760. E. Gigas: Grev Bernardino de Rebolledo, 1883. Chr. Bruun: Gunde Rosenkrantz, 1885 109–30. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot. opr. 1969). John O. Evjen: Die Staatsumwälzung in Dänemark im Jahre 1660, Lpz. 1903. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908. Kn. Fabricius i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Johan Jørgensen i Hist. medd. om Kbh. 1964 60–75. Samme: Rentemester Henrik Müller, 1966. Sv. Ellehøj i Historiallinen arkisto LXIII, Helsingfors 1968 175–84. Carl-Johan Bryld: Hans Svane og gejstligheden på stændermødet 1660, 1974.

Steffen Heiberg

Gabel, Frederik, ca. 1645–1708, diplomat, vicesatholder i Norge. * ca. 1645, † 21.6.1708 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: kammerskriver, senere statholder i Kbh. Christoffer *G. (1617–73) og Ermegaard (Irmgard) Badenhaupt († 1699). ~ 25.4.1671 i Kristiania med Anne Cathrine Juul, * 5.6.1655 i Stockholm, begr. 24.8.1707 i Kbh. (Petri k.), d. af vicesatholder i Norge Ove *J. til Vilstrup (1615–86) og Kirstine Urne (1628–72). – Far til C. *G.

G., det ældste af forældrenes seks børn, er sandsynligvis født i midten af 1640erne da faderen var kammerskriver hos den daværende ærkebiskop af Bremen, den senere kong Frederik III. Efter dennes tronbestigelse 1648 fulgte han forældrene til Kbh., hvor han, som hans senere åndspræg viser, fik en alsidig og lærd uddannelse; om dennes enkeltheder er i øvrigt intet kendt udover at han 1664 var immatrikuleret i Padua. Efter faderens udnævnelse til statholder i Kbh. og ophøjelse i adelstanden (1664) blev han 1665 hofjunker, 1666 kammerherre. Han fortalte selv

senere at Frederik III havde udset ham til Christoffer G.s efterfølger; det sikre er at faderen ved sin indflydelse på kongen var i stand til at give ham en god start og i dec. 1667 fik sendt ham som gesandt til Paris. Han udtalte senere at hans formål var at sætte Danmark i Sveriges sted som Frankrigs nordiske allierede. Samtidig inddrog Colbert ham i drøftelser om en direkte dansk-fransk samhandel uden om hollænderne, en sag for hvilken den store franske minister øjensynlig var ivrigere end den hollandskorienterede G.ske regering i Kbh. Under et ophold i hjemmet 1669 blev G. forlovet med vicesatholder Ove *Juuls datter hvis bror trolovedes med hans søster, og knyttedes således til den gamle, danske Adel. Ikke længe efter hans tilbagerejse til Paris over Gottorp satte imidlertid Frederik IIIs død og faderens fald (april 1670) en foreløbig stopper for hans videre karriere; han hjemkaldtes efteråret 1670 og måtte i den griffenfeldske periode nøjes med stillingen som amtmand over Færøerne som han april 1670 overtog efter faderen. Han nød indtægten af øerne til 1683 da han afstod dem til kronen mod 2000 rdl. p. a., men fik dem igen 1699; det meste af tiden havde han desuden monopol på den færøske handel som han og hans forpagtere udnyttede uden alt for meget hensyn til befolkningens tarv. Efter Griffenfelds fald, ved hvilket han i et vidneindlæg lod sit fjendskab til den anklagede skinne tydeligt frem, sendtes han nov. 1676 til Moskva for at lykønske zar Feodor Aleksejevitsj til hans tronbestigelse og vinde ham for et angrebsforbund mod Sverige. Trods sit ringe held blev han i Rusland til aug. 1677 da han på zarens henstilling hjemkaldtes. Større diplomatiske evner synes han heller ikke at have vist da han 1682–85 var dansk resident ved den store kurfyrstes hof. Han var imidlertid blevet udnævnt til etatsråd og beklædte 1684–91 stillingen som amtmand over Sorø og Ringsted amter og derpå 1691–95 over Sorø amt alene. Dec. 1695 udnævntes han til gehejmeråd. G. havde åbenbart en virksom støtte i sin svoger Conrad *Reventlow der 1698, dog uden held, søgte at få ham udnævnt til Marcus *Gøyes efterfølger som direktør for det ridderlige akademi i Kbh., men var næppe særligt yndet af Christian V, thi det var først dennes død, som åbnede vejen for ham til noget større. Straks efter Frederik IVs tronbestigelse udnævntes G. (25.8.1699) til vicesatholder i Norge og stiftsbefalingsmand på Akershus, en stilling han indehavde til sin død, og som udstyredes med så megen selvstændig myndighed at han kan betegnes som U. Fr. *Gyldenløves efterfølger i det efter dennes død ikke besatte statholderembede. Febr. 1704 blev han l. kommitteret i den da oprettede „Slotslov

Gabel, Frederik

på Akershus", en slags kollegial norsk centralregering.

Det var først i Norge G. fik rigtig lejlighed til at udfolde sig, og det er ubestrideligt at han med største iver gik op i sit embede, og at han var en mand med ideer. Men han er tillige præget af trangen til at rive ned på forgængerens og samtidige kollegers virken; hans selvbevidsthed og forfængelighed bragte ham i bitter strid med de militære myndigheder, og når han, i tilslutning til landkommissarius H. H. Rosencreutz, krævede at Norge skulle styres alene ud fra hensynet til kongens og landets egne og ikke ud fra danske interesser, kom han i strid med det centralisationssystem som var herskende i Kbh. Han gav herved og ved sin noget rastløse virkestrang, projektlyst og stundom lidt naive åbenmundethed sine fjender stof til angreb og spotterier, men vedblev dog at bevare kongens nåde, ligesom han også synes at have været afholdt i den norske almue, i hvis interesse han ofte tog ordet i økonomiske og andre spørgsmål. Noget dybere spor i norsk udvikling har han dog næppe sat sig.

Det bedste i G.s krav om større selvstændighed for Norge kan betegnes som stammende fra de tanker, for hvilke Hannibal Sehested i sin norske statholdertid havde virket, og som i øvrigt havde påvirket Gyldenløve i hans første tid. I et indlæg til Christian V fra 1689 tager han ordet for nærmere tilslutning til Frankrig og venskab med Gottorp, også ideer som går tilbage til Sehested, men for hvilke G. i indlægget gav sin far og sig selv enæren. Den samme stræben efter at glorificere Christoffer G. og ham selv præger de optegnelser og indlæg han har skrevet til belysning af statsomvæltningen i 1660 og kongelovens historie, og som allerede Jacob Langebek stemplede som fantasier. De vidner imidlertid, i lighed med G.s breve til kongen fra hans diplomat- og statholdertid, om hans åndslivlighed og betydelige evne til at skrive, selv om hans norske indlæg undertiden ved deres burschikose vendinger og billedprog kalder på smilet. Nævnes bør i denne sammenhæng også hans interesse for Thormod Torfæus' historiske arbejder og for genopdagelsen af den grønlandske Østerbygd.

G. arvede efter faderen i sameje med broderen Valdemar Bavelse som de afhændede 1703. 1673 købte han af svigerfaderen Bregentved med Arenfeldtsborg (Pederstrup) som han nedrev og forenede med Bregentved. Han ejede desuden 1678–86 den fra U. Fr. Gyldenløve købte Mørupgaard (Alsted H.) og havde efter sin svigermor en andel i Kragerup (Løve H.) som han 1691 afhændede til sin svigerinde Mette Marie

Juul. Fra faderen havde han arvet betydelige fordringer på kronen, som 1684 opgjordes til 51.000 rdl., der skulle betales ham med 10.000 rdl. p.a. Hans pragtlyst og ødselhed var imidlertid så stor at han trods denne rigdom, sine indtægter af Færøerne og sine embedsintrader døde som en forgældet mand med en dom om indførsel i Bregentved svævende over sit hoved. – Hv. R. 1684. □ Afbildet på mal. af J. d'Agar af højestretet, 1697 (Rosenborg).

Kilder. G.s optegn. i Nye saml. til den da. hist. ved R. Nyerup og P. F. Suhm I, 1792 230-38 275-77; sst. III, 1795 1-13. Norsk t. for videnskab og lit. II, Kria. 1848 162-81 254-60 (G.s indberetn. til kongen). Danm.-No.s traktater 1523-1750, udg. L. Laursen VI-VIII, 1923-30. *Lit.* Chr. H. Brasch: Gamle ejere af Bregentved, 1873. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 177f 182f 324f. Carl Christiansen: Bidrag til da. stathusholdn.s hist. I-II, 1908-22. Kn. Fabricius i Tillægshft. til Hist. t. 8. r. IV, 1913 72-81. P. Boissonade et P. Charliat: Colbert et la Compagnie de Commerce du Nord, Paris 1930 48f 134f 140f. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen 1660, 1936. Vilh. la Cour: Mellem brødre. Dansk-norske problemer i det 18. årh.s helstat, 1943. Dagny Jørgensen: Danm.-No. mellem stormaktene, Oslo 1976.

C. O. Bøggild-Andersen*

Gabold, Ingolf Georg August, * 1942, komponist. * 31.3.1942 i Heidelberg, Tyskland. F: musikhandler Kurt G. (1908-75) og Elisabeth Christensen (* 1914).

Grundlaget i G.s musikalske uddannelse stammer fra Sankt Annæ gymnasium, som han dog forlod midt i 2. g. Efter en overgang at have forsøgt sig med at spille orgel valgte G. i stedet at studere komposition ved Det kgl. danske musik-konservatorium. Da hans lærer, Per Nørgård, brød med denne institution fulgte G. ham til Det jyske musikkonservatorium, hvorfra han dimitteredes 1967 med diplomeksamen. Efter nogle års løserer tilknytning blev G. 1974 ansat ved Danmarks Radio som orkesterproducent. Han anser denne formidlerrolle i musiklivet for et vigtigt led i sin virksomhed: for ham ville det være en anakronisme at skulle komponere på fuldtid. G.s sparsomme produktion er næsten fuldstændig koncentreret om vokalmusik, fortrinvis musikdramatik. Han har kun skrevet et enkelt rent instrumentalt værk (*Archetypon* fra 1966), og det indgår på linie med to tidlige vokalkværker ikke mere i hans officielle opusliste. Hans første stadig anerkendte værk er *Visioner*, en kort kantate fra 1962, skrevet på rendyrket tolvtonebasis. Nok så vigtig som den musikalske inspiration fra den nye wienerskole blev imidlertid den litterære inspiration fra dybdepsykologen C. G. Jung's værker. Som typisk eksempel kan nævnes korværket *Your Sister's drowned* fra

1968 hvor mandskoret fremstiller åen, som Ofelia, solosopranen, langsomt drages ned i. I overensstemmelse med Jungs tanker tolker G. her Ofelia som værende Hamlets anima-projektion. Den opluges i slutningen af koret, der som åen repræsenterer det ubevidste. Denne dybdepsykologiske grundidé præger kompositionen ned til de mindste detaljer.

Gennem bl.a. de to TV-operaer *Syv scener til Orfeus*, 1970, som året efter fik en førstepris for TV-operaer i Salzburg, og *Mod vandmandens tegn*, 1973 har denne klare bekendelse til tysk filosofisk tradition udviklet sig til en stadig snævrere kredsen om parforholdets psykologi – i G.s tredie opera *Cherubin*, 1979 rendyrket som en samtænkning af et polært univers, personificeret i titelfiguren, hermafroditen Cherubin. Det musikske kompositionsgrundlag er i disse værker den kromatiske skala som det kvindelige element og heltoneskalaen som det mandlige.

En anden tydelig tendens hos G. er forsøgt på at udtyde musikken som et sprog på linie med andre kendte symbolverdener, herunder også astrologien. Denne stræben hinsides det „kulinariske“, sansoplevelsen, ved musikken findes tydeligst i læsemusikken *Parole sulla croce*, 1966, en grafisk udlægning af Kristi korsord, skrevet på tolvtonebasis, men ikke beregnet til opførelse. Den fremgår også helt klart af *Four texts in music*, 1979, hvor de fire tekster hver for sig er et forsøg på definition af *væren* og bringes i en nøje kalkuleret diskurs både indbyrdes og med det musikalske forløb. Ingen anden komponist i G.s generation har i den grad taget udgangspunkt i ikke-musikalske forestillinger af religiøs eller filosofisk karakter. □Mal. af Carlo Rosberg. Foto.

I. G. i Dansk musik t. LII, 1977–78 nr. 5 185–92. – Erik Norby i Dansk musik t. 1966 nr. 8 235–37. Jørgen I. Jensen sst. 1968 nr. 7–8 193–200. Kn. Ketting i Bogens verden, 1971 nr. 5 329–31 (m. bibliografi). Samme i Musical Denmark XXV, 1973–74 4–6.

Knud Ketting

Gabrielsen Pedersen, Bent, * 1928, guldsmed. * 11.7.1928 i Søborg. F: repræsentant Ejner G. P. (* 1901) og Elly Tholstrup (* 1913). ~ 31.10.1953 i Kbh. (Skt. Pauls k.) med Tove Hansen, * 12.4.1933 i Kbh., d. af maskinmester Ejgild Burming (* 1901) og Agnes Johansen (* 1902).

G. er uddannet som guldsmed og fik svendebrev i 1949. Han supplerede derefter sin uddannelse på Kunsthåndværkerskolens guldsmedehøjskole og fik afgang 1953. Skolens kunstneriske leder, arkitekt Erik Herløw, kom til at betyde meget for G. Samme år blev G. knyttet til Hans Hansens Sølvsmide i Kolding, først som værkfører

for smykker, senere som driftsleder også for korpus og bestik. I den periode formgav han næsten alle Hans Hansens smykker. 1969 etablerede han sig med eget værksted i Kolding (*G.s Guldsmedie*). Medvirkende til G.s beslutning var ønsket om at vende tilbage til håndværket og forene formgivning (design) og guldsmedehåndværk i samme person. Selvom G. på guldsmedehøjskolen lærte at klargøre en idé til smykke ved hjælp af en oplysende tegning, formgiver han nu mere ud fra sit kendskab til materialer og sin håndværksmæssige erfaring. I hans værksted er der flere svende, men han deltager selv på lige fod med værkstedet i udformning af de enkelte smykker. G. har rejst både i Europa og til Egypten og Indien, men der kan ikke påvises væsentlige inspirationer i hans smykker fra andre landes smykke-traditioner. „Det er guldsmed, jeg er; jeg har altid bestræbt mig på at være en god håndværker, men jeg har aldrig prøvet på at lave kunst“, har han engang sagt. G.s smykker er præget af god funktion, teknisk kvalitet og en udpræget fornemmelse for de anvendte materialer og deres forarbejdning. Siden 1969 har han kun udført smykker af guld med og uden stene, men har også påtaget sig specialopgaver, fx Koldings borgmesterkæde og kirkesølv og altertavle til Brændkjærkirken i Kolding. Blandt hans mange priser kan nævnes hofjuvelér Poul Michelsens jubilæumslegat 1956, Lunningprisen 1964 og Statens kunstfond 1978. Han har siden 1956 deltaget i talrige udstillinger i ind- og udland. 1978 havde han en stor separatudstilling i Kunstindustrimuseet. Hans smykker er repræsenteret på flere museer, deriblandt Kunstindustrimuseet.

B. G. i Dansk kunsthåndværk, 1963 18–20. – Ibi Trier Mørch sst. 21f. Karen Strand i Almanak II, 1967, nr. 3 2–8.

Erik Lassen

Gabrielsen, Holger Bjerring Gabriel, 1896–1955, skuespiller, sceneinstruktør. * 27.11.1896 i Kbh. (Trin.), † 7.5.1955 sst., urne på Vestre kgd. F: restauratør Jens G. (1856–1943) og Ane Christine Christensen (1861–1901). Ugift.

G. ville oprindeligt have været teatermaler og kom derfor efter afsluttet realeksamen på Teknisk skole 1912–13. Næste år tilbragte han på P. A. Rosenbergs dramatiske læreanstalt hvor Thorkild *Roose opdagede ham. 1915 blev han optaget på Det kgl. teaters elevskole hvor han fik Olaf *Poulsen som mesterlærer i Holberg. Allerede 15.10.1916 debuterede G. som Søren Torp i *Genboerne* og blev 1917 ansat som skuespiller. Han havde det held at begynde sit aktive teater-

Gabrielsen, Holger

liv i det tomrum der opstod efter Olaf Poulsens afskedssæson s.å. Som hans discipel arvede G. snart den lange række af Holbergs Henrikker og placerede sig derved allerede fra begyndelsen i det smalle felt hvor hans originalitet kunne udfolde sig, den klassiske tjener, ræsonnøren, gaminen og den forslagne og barske gavtyv. Hans ydre understøttede ham. Det markante ansigt, det blå tindrende blik, den karakteristiske frem-skudte underkæbe, en fysiologisk detalje der farvede hans diktion og gjorde den original og charmerende i så høj grad at generationer af skuespillere efter ham har forsøgt at efterligne hans unike artikulation. G. følte at Holberg kunne gribes an på en ny måde og søgte derfor bagom traditionen fra Olaf Poulsen og Ludvig "Phister, helt tilbage til *commedia dell'arte*s Harlekin og de andre vidtforskellige komiske tjener-typer. Med dynamik i kroppen og de mange overrumplende lazzi fornyede han tjenerfiguren der kom til at stå i pagt med den gamle komedies ånd men tillige gav en vis illusion af samtidighed. Hans bedste Henrikker var i nær familie med svagerne i omegnen af Aabenraa, Kristen Bernikowsgade og Pilestræde hvor G. var født. Han kom klappende på sine træsko eller slentrende med munden fuld af frækheder og fedtemad og brugte en ægte københavnsk kaje med vulgær jargon og brede, flade vokaler. Henrikrollerne kom slag i slag, *Hekseri eller Blind Al-larm*, 1918, *Den politiske Kandestøber*, 1919, *Mester Gert Westphaler*, 1920, *Den Vægelsindede*, s.å., Pierre i *Jean de France*, 1921, Gottfred i *Det lykkelige Skibbrud*, s.å., *Den honnette Ambition*, 1924, *Den ellefte Juni*, 1926, Oldfux i *Den Stundesløse*, 1928, *Henrik og Pernille*, 1933, Chilian i *Ulysses von Ithacia*, 1934, Troels i *Barselstuen*, 1936. Fælles for disse rapkæftede tjener-figurer var at de var klassiske i konturerne men ellers nutidige og fordomsfri. G. havde en kamæleonisk evne til at forvandle sig, i overensstemmelse med den klassiske komedies intrigebygning der i så høj grad opererer med fastslåede forklædningstricks. Med sprudlende festivitas udnyttede han Henriks specielle placering i intrigen for til tider at bryde den sceniske ramme, sparke frejdigt gennem den „fjerde“ væg og spille direkte ud til publikum. Inden for dette fag satte han kronen på værket med to internationale roller, Mosca i Stefan Zweigs gendigtning af Ben Jonsons *Volpone*, 1929 og Truffaldino i *Een Tjener to Herrer*, 1931 af Goldoni, to komedier, hvori tjeneren dramaturgisk er blevet herre. Mosca, ærkeskurken, der er sammenkogt af verdenslitteraturens Scapiner, Sganareller og Henrikker blev en milepæl i G.s karriere og en fornyelse i retning af noget animalsk og farligt. Hvad han

viste var gadedrengen med en tynd fernis af civilisation hvorunder store og primitive kræfter boblede i hans amoralske urgrund. Det blev en kunstnerkamp for åbent tæppe mellem ham og Volpone (Poul "Reumert). De sejrede begge, men G. måske mest, fordi rollen betød en sejr over ham selv ved det forbløffende brillante pianissimo han her for første gang anvendte. Som Truffaldino viste han i hvor høj grad hans gøglersind og barnligt uspolerede spilleglæde lod sig forene med *commedia dell'arte*-stilen. I samme ånde-drag er det værd at nævne hans Sosio i Molières *Amphitryon*, 1922 hvor han var ræsonnøren, den snusfornuftige tjener med trællesind.

Som 30-årig stod G. allerede som en fuldtudfod-det virtuos aktør, men med to vidtforskellige rollefag der lå i hver sin ende af skalaen, og det var yderpunkterne han mestrede, den yngste gadedreng og den ældste olding. Undertiden kunne det tage sig ud som der var tale om to forskellige skuespillere af samme navn, Gabrielsen fils og Gabrielsen père. Sin første bemærkelsesværdige sejr i den sidste kategori vandt han som Mynheer Richard i Goldonis *Tilfældet har Ret*, 1920 hvor han fremstillede en ældgammel hollandsk pengepuger, en præstation der gjorde ham selvskreven til titelrollen i Molières *Den Gerrige* som han spillede ved den danske komedies 200 års jubilæum 1922. Harpagon blev det store genembrud for den unge G. som karakterskuespiller og blev tillige indgangen til en lang række gammelmandsroller hvori han fremstillede så at sige alle grader af alderdommens forfald. Petermann i *Det gamle Hjem*, Aslaksen i *De Unges Forbund*, Teljegin i *Onkel Vanja*, og som mod-sætning hertil, en festlig, grotesk Géronte i *Scapins Skalkestykker*. – G.s store anvendelighed resulterede i at teatret så at sige skamred ham i en årrække. Han styrtede sig gennem sæsonerne fra rolle til rolle, krydsende mellem de forskellige alderstrin. En spaltethed, undertiden en regulær splittelse, var mærkbar; ofte blandedes rolle-fagene så man kunne høre modne mænd klynke som svøbelsbørn. Af disse fejlstyringer eller „luftthuller“, blev de to farligste narren i *Stor-men*, 1926 og den unge Rahbek i Sven Langes *Til Skjaldens Ihukommelse*, 1929. Dog leverede han selv i de kritiske år bemærkelsesværdige præstationer fx den unge patologiske Chr. VII i *En Dag på Hirschholm Slot*, 1926.

En sand kunstnerisk udvikling kræver sin tid. Der foregik da også i det stille en vækst og en form for „renselse“ hvis resultater dog først af-dækkedes da de var modne. Præstationen som Cromwell i Kaj Munks *Cant*, 1931 blev dog mere af billedmæssig art, karakteristisk nok for G. der ofte skitserede sine personer på papiret før-

end han viste dem på scenen. Herefter sejrede han størst når han underspillede, navnlig som gamle Levin i *Indenfor Murene*. Rollen fik ikke så skarpe konturer som hos forgængeren, Karl "Mantzius, ikke et så ubændigt temperament, men en blufærdighed og dybere inderlighed. Den ømme faderlighed, camoufleret bag barskhed var en konstellation som han beherskede og som bl. a. kom til udtryk i Hr. Pelissier i *De store Dreng*, 1931 af Géraldy og Nat Miller i O'Neills *Du skønne Ungdom*, 1934, to bemærkelsesværdige præstationer fra en harmonisk og samtidig inspireret periode af hans teaterliv. En genial nyskabelse var hans *Malvolio* i Johannes Poulsens opsætning af *Hellig tre Kongers Aften*, 1933. En barok og pretios Hofmand med det særeste talesæt, strittende og stankelbenet, men i sidste akt voksende ud til Don Quixotske dimensioner, en forpjusket, men pompøs gammel fantast der løftede figuren op i den sfære hvor det komiske og tragiske mødes.

Af danske klassikere spillede G. Johan von Ehrenpreis i sin egen originale parodi-iscenesættelse af *Kærlighed uden Strømper*, 1935, den selvgoede middelmådighed Sjælen i *En Sjæl efter Døden*, både drengen Hans Mortensen og danserester Tennemann i *Aprilsnarrene*. Mest huskes han dog for litteraten Ledermann i *Recensenten og Dyret*, hvor tunghørigheden blev spillet og overspillet ustyrlig grinagtigt. Han lignede en grotesk rejse med Stanley-hat, havelock og kikkert der havde forvildet sig langt ind i døvhedens ørken. I krigsårene flanererede han på Østergade i H. C. Andersens *Ole Lukøje* som den hvide mand, og afdøde dagdriver, en ironisk genganger af en lefve mand fra Søren "Kierkegaards og Frederik "Høedts lille intellektuelle København.

I den nyere danske dramatik spillede han titelrollen i C. E. Soyas *Vogelfeder eller Vejrhanen*, 1932 og dommeren i *Cirkus Juris*, 1935 af Svend Borberg. I den skelsættende opsætning af Nordahl Griegs *Nederlaget*, 1937 var han iskold, elegant, formelt imødekomende som pengemagtens jernhårde repræsentant, Markis de Ploeuç, direktør for Banque de France. Med *Dr. Knock eller Medicinens Triumf* fejrede G. sit 25års jubilæum 1941. I egen iscenesættelse entredede han i et nyt rollefag som den modne mand på de 40, mirakeldoktor besat af overbevisning om vindelens højere mission, der lægger den sundeste provins i Frankrig til sengs. Som Knock vandt han både en klassisk og en moderne sejr.

G. spillede 191 roller, omfattende et galleri af yderst forskellige karakterer fra Zeus i *Fluerne* til Schultz i *Bureau-slaven*, fra Jago i *Othello* til Dr. Relling i *Vildanden*, fra officeren i *Et Drømme-*

spil til redaktør Lusck i Soyas *Chas*, fra Leonard i *Maskarade* til den lystige lysblonde Kaspar Røghat i *Der var engang* –. Han medvirkede også i operaer, Leonard i Carl Nielsens *Maskarade*, Tschöll i operetten *Jomfruburet*, den offentlige mening i *Orfeus i Underverdenen* hvor han blændende vittigt karikerede Chr. "Houmark. Men han blev også anvendt i andre genrer fx som Gigolo i Sibelius-Poul Knudsens pantomimiske drama *Scaramouche* og som den stumme tjener Vespone i G. B. Pergolesis komiske intermezzo *La Serva Padrona*. Hans sidste rolle i Kjeld Abells festspil i anledning af H. C. "Andersens 150 års fødselsdag var den elskelige månemand som han illuminerede med hele sin kultur og hele sit sceniske format. Sidste gang han stod på Det kgl. teaters scene var i denne rolle 30.4.1955.

G. var den typiske karakterskuespiller, forvandlingskunstneren der ustandseligt skifter maske, mæle og bevægelsesmønstre. Størst var han når han agerede for fuld udblæsning, spillede komedie, svagest når han forsøgte blot at være.

I sæsonen 1938–39 gæstespillede han på Folke-teatret som professor Mensch i Kaj Munks *Han sidder ved Smeltediglen*. Endvidere deltog han i gæstespil med det kgl. ensemble i Stockholm, Helsinki, Oslo, Reykjavik og Berlin hvor han spillede titelrollen i Erasmus Montanus. Han tilhørte nationalscenen hele sit liv og blev opfattet som institutionscompère. Gabriel, som han hed blandt venner, var simpelthen Det kgl. teater. Han ønskede ikke at blive teaterchef, men havde i sin bedste periode det absolut afgørende ord og var rådgiver i de fleste af teatrets dispositioner. – G. blev lærer ved elevskolen 1927 og fortsatte til det sidste med at sætte sit uafvaskelige stempel på de næste generationer af skuespillere. Han var elsket og frygtet, krævede meget, men gav desto mere. Han forlangte udenadslæren, færdigheder og fortlighed med de store klassikere. „Gabriel kom til at stå som prototypen for histrionen for mig“ skriver Sam "Besekow og bekender at han en overgang lignede Gabriel: „Jeg skred hans skriden, gik hans vuggende gang og talte med stort underbid og brede tungespids s'er“. G. var en så sammensat karakter at han altid genkendte en stump af sig selv i hver eneste elev. Han kunne vække dem der ville vågne op, men var samtidig tilbøjelig til at overse andre som måske mest trængte til ham. I G.s øjne var metieren et værdigt arbejde der krævede en virkelig svendeuddannelse for at blive det håndværk det først og fremmest skulle være.

Da G. indledte sin instruktørkarriere var glansen fra William "Blochs iscenesættelseskunst ved at blegne. Han begyndte med *Lysistrate*, 1927 og

blev fastansat instruktør 1931. Sin kunnen og viden satte han i den første periode ind på at en række klassikerforestillinger af Holberg, Wessel, Heiberg, Hostrup, Hertz, Drachmann, Shakespeare og Molière. Men han iscenesatte også – i tæt samarbejde med Egisto "Tango – operaer, *Barberen i Sevilla*, 1935, *Bortførelsen fra Seraillet*, 1936, syngespillet *Ungdom og Galskab*, 1941, ja sågar en ballet *Den lille Idas Blomster* i anledning af 125årsdagen for H. C. Andersens fødsel. De mange klassikere forårsagede at han fejlbødtes bl. a. af Svend "Borberg der kaldte ham „Konservator Gabrielsen“. Men det kom til at vise sig at G. hverken lod sig tynde af naturalisme, realisme eller historisme. Han lå ikke under for petitesseernes tyranni eller lod sig hæmme af teaterhistorisk viden hvoraf han kun brugte det der tjente hans formål og støttede hans fantasi. G. blev en forløser af det poetiske, psykologiske antinaturalistiske samtidsdrama. Det var her hans meddigtende evner som moderne iscenesætter foldede sig ud. Derfor fik han en enorm betydning for danske dramatikere, Kjeld "Abell, Kaj "Munk, Soya og Knud "Sønderby stod i stor gæld til ham for dramaturgiske råd og sceniske påfund. *Eva aftjener sin Barnepligt*, 1936, der blev en stor stilistisk sejr, var et resultat af hans nære samarbejde med Abell. Han fik fortalt historien om borgerlig opdragelse, tvang og forkrøblinger på en poetisk, vittig og gracios måde. Dekorationerne skiftede for åbent tæppe fra sommer til vinter, personerne ældedes synligt fra minut til minut. En lille engel med vandkande på en sejlene sky stænkede ned på jorden, og så var det regnvejr. Forestillingen blev skelsættende fordi den gik på tværs af – eller indirekte gjorde grin med det hævdvundne „naturalistiske“ teater, eller resterne af samme. *Anna Sophie Hedvig* blev en af G.s stærkest virkende forestillinger. Den aktuelle situation bidrog hertil. Disse opætninger fulgtes op af *En Kvinde er overflødig* af Knud Sønderby der for første gang behandlede den kasserede midaldrende kvindes problemer, Soyas *Parasitterne*, 1945 og Kaj Munks *Niels Ebbesen* i anledning af befrielsen. I den lange række af iscenesættelser forekommer ikke ét Ibsen-skuespil, noget der afspejler G.s angst for at blive fastlåst i en tradition, han ville operere frit med stilarter. Noget han gav bud på i Dr. Knock, i Jean Anouilh's *Leocadia* i anledning af Bodil "Ipsens 40-års jubilæum, i Jean Giraudoux's *Den gale fra Chaillot*, der samtidig var en æresrunde for Clara "Pontoppidan der fejrede 50-års jubilæum i titelrollen. G.s udgave af Garcia Lorcás *Bernardas Hus* gennemlyste kvindedramaet, understregede den mørkfarvede tragik med knugende effekt. Hans opsætning af Arthur

Millers *En Sælgers Død*, 1950 som i hjemlandet havde succes som „instruktør-stykke“ var en af de fineste trufne på en dansk scene, og gengav med enestående musikalitet og menneskelighed tragedien om den udtjente sælger.

G. havde i sit åbenbare visuelle talent en særlig gave for at vælge de rigtige scenografer. Han lod Svend "Johansen kolorere Bortførelsen fra Seraillet, fik Wilhelm "Wanschert til at tegne dekorationsudkast til Barberen i Sevilla, fandt Herluf "Jensenius selvskreven til at skabe omgivelserne i Soyas Chas med både kolonihave og Saltholm befolket af tænkssomme frugtsommelige køer. Komedien kom derved til at virke som en kulørt tegneserie. Kjeld Abell gav han lov til at trylle med sit eget digterværk *Eva aftjener sin Barnepligt*.

G. iscenesatte enkelte forestillinger uden for Det kgl. teater, Soyas *Umbabumba* på Det ny teater 1935, og sammes *30 Aars Henstand* på Folketeatret 1944, og Jean-Paul Sartres mesterværk *Lukkede Døre* 1946 på Frederiksberg teater, en forestilling der med sit latente hysteri tog kvælertag på publikum. At opdrage, belære eller revse var ikke G.s sag, det lod han digterne om. På den anden side benyttede han aldrig dramaet som stof for propaganda, men reversen af medaljen var at han ofte mildnede luften fx både hos Soya og Aristofanes for ikke at forarge sit publikum. – Som oplæser gjorde G. en betydningsfuld indsats bl. a. med sin „genfortælling“ af *Peder Paars* som i hans fortolkning blev landskendt både fra podiet og gennem radioen. Han tolkede med lige stor begejstring de græske klassikere Homer, Theokrit, Anakreon og Sophokles.

G. har instrueret én film for Asa Mani, 1946, men hverken film eller TV blev hans område. Derimod var han en meget anvendt skuespiller i Radioteatret hvor han nåede at spille ca. 138 roller. DR gav ham gennem årene opgaver som han havde ønsket sig, men aldrig fik på scenen. Den første blev gamle Bjørn Olufsen i *Elverhøj* 1927. Figaro i Beaumarchais' komedie udsendtes i to versioner (1929 og 47). Endvidere Lord Hastings i Hertz's *Ninon*, narren i *Dansen på Koldinghus*, balletmester Stork i *Barn i Kirke*, Sganarel i Molières *Don Juan*. Han gentog en lang række af sine Henrik-roller og Erasmus Montanus tillige med de berømteste præstationer på teatret. Fra halvtredserne er bl. a. bevaret på bånd Blinde Jonas i *Midsommerdrømmen i Fattighuset*, Jesper Oldfux i *Jacob von Thyboe*, fortælleren i Noël Cowards *Familie Album*, Diogenes i *Plutus*, sjælen i *En Sjæl efter Døden*, Nat Miller i *Du skønne Ungdom*, Ledermann i *Recensenten og Dyret* og endelig kardinal Montmorency i Julio Dantas' *Kardinalernes Middag*, som også er udkommet

på plade (Det kgl. teaters arkivindspilninger HMV LP KBLP 17).

G. fik 1933 teaterpokalen for sin Malvolio. 1940 blev han studenternes æreskunstner. Fra 1943 var han formand for skuespillerforeningen af 1879. Medl. af bestyrelsen for den holbergske stiftelse Tersløsegård og selskabet for dansk teaterhistorie. Kaldt til medlem af Holberg-klubben i Bergen 1952.

□Selvportr. tegnet 1919 (Teatermus.). Statuette af Axel Locher, 1922 (sst.). Tegn. af Hans Bendix (Kgl. bibl.) og bl. a. 1928 og 1955. Tegn. af Jensenius udst. bl. a. 1929 og 1931. Tegn. af Viggo Thomsen, 1932, og af Ivan Opffer, 1938 (begge Teatermus.). Buste af Helen Schou, 1939 (sst.). Tegn. af Clara Pontoppidan, 1946, og af Otto Frederiksen, 1952 (begge Teatermus.). Tegn. af Carl Jensen udst. 1948. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, af Vald. Møller, af Otto Christensen m. fl. (alle Teatermus.). Litografi efter tegn. af Mirellei. Foto.

Kilde. Interview i Gads da. mag. XXIX, 1935 89–98.

Lit. Fr. Schyberg: Ti års teater, 1939. Samme: Teatret i krig, 1949. Samme: Danske skuespillerportrætter, 1959 37–48. Bogen om G., 1916–41, 1941. Rob. Neiiendam: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945. Teatret på Kongens Nytorv 1748–1948. Af Alf Henriques m. fl., 1948 (m. indledn. af G.). Harald Engberg: Teatret 1945–52, 1952. Samme: Dansk teater i halvtredserne, 1958. Clara Pontoppidan: Eet liv – mange liv III–IV, 1954–63 (ny udg. II, 1968). Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 8.5.1955. Harald Engberg i Politiken s.d. Jørgen Budtz-Jørgensen i Dagens Nyheder s.d. Georg Wiinblad i Socialdemokraten s.d. H. G. skrevet af hans venner, red. J. Budtz-Jørgensen m. fl., 1955 (m. G.s kapitel om egne iscenesættelser samt fortegn. over roller og iscenesættelser). John Price: Min linedans, 1958. Sam Besekow: Skrædderens søn, 1964. De musiske udsendelser DR 1925–75. Radioteater, musik, TV-teater I–III, 1975–78.

AV. Båndark. i DR. Mindeudsendelse 13.6.1955. Kn. Hegermann-Lindencrones private ark m. båndoptagelser af Det kgl. teaters forestillinger 1948–55.

Karen Krogh

Gabrielsen, Tobias Otto Mikael, 1878–1945, grønlandsk fanger og ekspeditionsdeltager. * 21.1.1878, † 14.8.1945.

G. levede som fanger i udstedet Sarqaq på Nûgssuaq-halvøen i Diskobugten og blev 1906 af Jørgen *Brønlund opfordret til at deltage i Danmarksekspeditionen 1906–08 til Nordøstgrønland under Mylius *Erichsens ledelse. I kraft af sine fremragende egenskaber som jæger og slædekusk blev han af væsentlig betydning for ekspeditionens gennemførelse. 1914 blev han derfor antaget til en tysk Sydpolekspedition der dog på grund af krigsudbruddet ikke kom afsted, men G. nåede at harpunere en sæl i Hamburgs zoologiske have i kejser Wilhelms nærværelse. To år senere var G. ledsager for Knud

*Rasmussen fra Umanaq til Thule, og fra 1926–27 var han med på Lauge *Kochs ekspedition til Chr. X.s Land i Nordøstgrønland og berejste store områder, bl.a. det indre Scoresbysund på hundeslæde. Atter 1928 var han med Lauge Koch på en motorbådsekspedition som kyndig motorbådsfører i Nordgrønland, og i samme egenskab fragtede han 1930 Alfred *Wegener ind til indlandsisen til dennes sidste ekspedition. 1936 deltog han i Paul Emile Victors ekspedition til indlandsisen i Østgrønland, men det blev af aldersmæssige grunde hans sidste ekspedition. – F.M.2. m. spænde 1908. □Foto.

Danmarks-ekspeditionens rapport, 1913 = Medd. om Grønland XLI. H. Bistrup i Det grønlandske selsk. årsskr. 1946 200–02.

Mads Lidegaard

Gad

De biograferede tilhører to af hinanden uafhængige slægter Gad, der i litteraturen benævnes henholdsvis præsteslægten (I) og patricierslægten G. (II).

I. Slægten føres tilbage til Hans Persen Færgemand (ca.1640–95) i Svendborg, hvis sønnesøn provst Jørgen Jensen G. (1717–86) antog navnet G. Biskop P. C. Stenersen *G. var ~ Sophie Georgia Clausen, d. af stiftsprovst H. G. *Clausen.

Ulf Gad: Præsteslægten G., 1970. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 223–35.

II. En dansk-norsk slægt der føres tilbage til herredsfoged i Bjeverskov hrd. Peder Nielsen G. (–før 1633), der var tipoldefar til købmand i Kristiania Lars G. (1737–83).

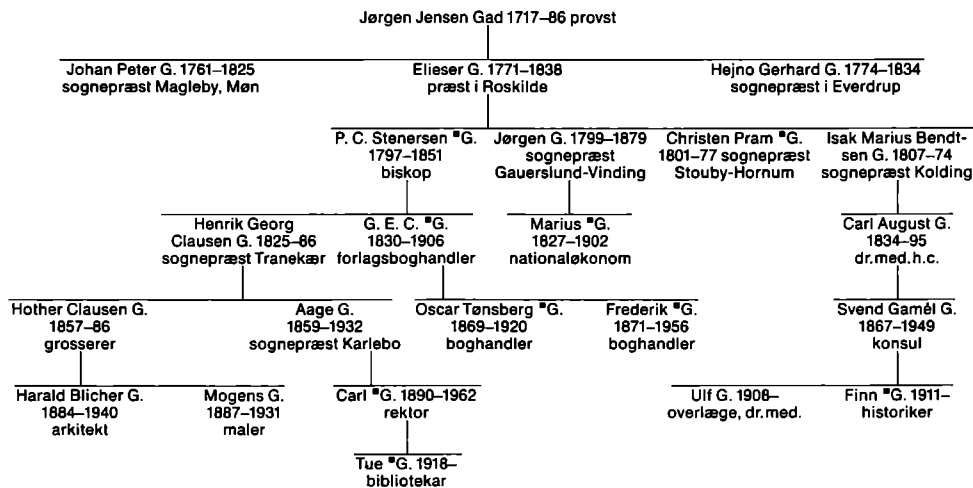
Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 219–23. Pers.h.t. 6.r.II, 1911 213–18. Pers.hist.saml. II, 1913 234–56.

Hans H. Worsøe

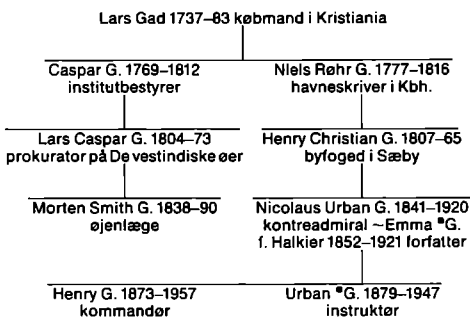
Gad, Carl, 1890–1962, rektor. * 20.3.1890 i Øster Nykirke, † 21.11.1962 i Kbh. F: sognepræst Aage G. (1859–1932) og Anna Gad (1865–1937). ~ 17. 4.1916 i Karlebo med mag.art., senere rektor Lily Riise, * 22.8.1890 i Kbh., † 17.4.1942 i Ordrup, d. af generalkommissær Frederik *R. (1863–1933) og Christine Westergaard (1863–1939). – Far til Tue *G.

G. blev student fra Øster Søgades gymnasium i 1908 hvorefter han påbegyndte det teologiske studium ved Københavns Universitet. Han besluttede sig imidlertid til ikke at følge familietraditionen ifølge hvilken han skulle have valgt en teologisk løbebane og skiftede derfor til studier i sammenlignende litteraturhistorie, hvori han tog magisterkonferens i 1914. Allerede i studieårene havde han påbegyndt sit arbejde som littera-

Tavle I

Tavle II

turanmelder idet han i 1913–14 var anmelder ved Ugens Tilskuer og i årene derefter ved Gads danske magasin (1915–17). 1911–18 var G. lærer ved københavnske gymnasier m.m. Lærervirksomheden genoptoges efter en afbrydelse 1918–21 hvor G. var redaktør af tidsskriftet *Litteraturen*, og 1924 udnævntes han til lektor, ligeledes ved københavnske gymnasier. 1927–28 var G. med orlov lektor i dansk sprog og litteratur ved universitetet i Berlin. 1930 overtog G. sammen med sin hustru magister Lily Gad ledelsen af Ingrid Jespersens skole efter den hidtidige rektor, skolens grundlægger. Det var Ingrid Jespersen selv der udpegede ægteparret som sine efterfølgere og det er i øvrigt første gang i dansk skolehistorie at et ægtepar samlet har overtaget rektoratet for en skole. Den fælles ledelse fortsatte til Lily Gads død i 1942 hvorefter G. alene ledede skolen til han 1956 trak sig tilbage. – G. var formand for De private Gymnasieskolekolektors

forening 1952–56; medlem af Mellemfolkeligt Samvirkes forretningsudvalg 1950–54 samt af bestyrelsen for G. E. C. Gads fond 1956.

Både som skolemand og som forfatter viste G. sig som humanist i dette ords fineste betydning. Hans talrige kronikker, tidsskriftartikler og hans større litterære arbejder vidner herom. Ikke mindst fremtrådte hans i grunden optimistiske syn på mennesket og dets muligheder i hans skoletaler, hvoraf 10, fra 1931 til 1940 er samlede i skriftet *Ungdommen og Tiden*, 1940. Hans livsholdning udtryktes gennem disse taler: Den personlige egoisme må vige for ansvaret for fællesskabet; det „nyttige“ for det dannende. G.s humanistiske grundholdning viste sig også ved hans deltagelse i den aktuelle debat. Med bogen *Fakta og myter omkring retsopgøret*, 1948, som han skrev sammen med Københavns stadsingeniør Olaf Forchhammer, viste han at han havde mod til også at fastholde sin humanisme, når den kunne føre til skarpe angreb på ham selv. Som rektor viste G. sig som en dygtig administrator og initiativrig pædagog. Han indførte nye fag som kunsthistorie og familiekundskab og han oprettede en særlig musiklinje. „Der var noget af et akademi i hans lærdomsinstitut, man dyrkede de „musiske“ fag, alle de skønne „unyttinge“ kunster“ (Harald Engberg). Foruden de ovenfor omtalte skrifter har G. bl.a. udgivet: *Overgangstider*, 1916; *Johan Bojer. En Studie*, 1917; *Styrrede Guder*, 1920; *Er vor Kultur dødsdømt? Oswald Spenglers Undergangsteori*, 1923; *Omkring Kulturkrisen. Strejftog i moderne Litteratur*, 1929; *Adamsen gaar i Teatret* (skuespil), 1940; *Tre Mænd mødes*, 1943; *Fra Krig til Fred*,

1945; *Til dagens debat*, 1948; *Jean-Jacques Rousseau*, 1961. G. har desuden skrevet adskillige skole- og lærebøger. Sin tid som rektor emeritus helligede G. især sit arbejde på at skrive en europæisk kulturhistorie. Kun ét bind: *Middelalderen. Et stykke kulturhistorie*, 1962, nåede at udkomme før hans død. – R. 1951. R.' 1956. □ Buste af Harald Isenstein (Ingrid Jespersens skole). Mal. af Axel P. Jensen, udst. 1957. Foto.

Harald Engberg i Politiken 22.11.1962. Elisabeth Stern i Ingrid Jespersens skoles årsskr. 1963. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Mogens Nielsen

Gad, Emmarenze Henriette Margrethe, 1852–1921, forfatter. * 21.1.1852 i Kbh. (Garn.), † 8.1.1921 sst., begr. sst. (Holmens). F: grosserer Hans Peter Andreas Halkier (1808–60) og Edvarda Sophie Munch (1818–82). ~ 20.9.1872 i Kbh. (Holmens) med premierløjtnant, senere kontreadmiral Nicolaus Urban G., * 20.12.1841 i Kbh. (Frue), † 6.4.1920 sst., s. af politiassistent i Kbh., senere byfoged i Sæby og herredsfoged i Dronninglund hrd., justitsråd Henry Christian G. (1807–65) og Ida Adolphine Vilhelmine Bruun (1815–91). – Mor til Urban *G.

G. stammede fra handelsborgerskabet og giftede sig som 20-årig ind i det højere embedsbourgeois. Denne baggrund har i høj grad præget hendes produktion både med hensyn til miljø- og emnevalg og med hensyn til livsopfattelse. Hun påbegyndte sit forfatterskab som tidsfordriv når ægtemanden var borte i embeds medfør. Hendes skønlitterære arbejder er alle dramatiske. Den foretrukne form er den sædeskildrende dagligstuekomedie, baseret på intriger og ordspil. G. satiriserer med forkærlighed over borgerskabets sammenblanding af intime anliggender og pengesager (*Fælles Sag*, 1889, *Tro som Guld*, 1893, *Fruens Politik*, 1909) og insisterer på kærlighedens ret over for fornuftspartiet (*Guldfuglen*, 1908). Et yndet tema er ægteskabelige forviklinger der oftest ender i forsoning (*Et Aftenbesøg*, 1886, *En Advarsel*, 1890, *Ægtestand*, 1913), men i et enkelt tilfælde har G. med sin sanktion ladet den kvindelige part bryde et ægteskab hvor manden kun dikteres af besidderttrang (*Et Forspil*, 1894). I det samme stykke viser et par sviogerinder et eksempel på venskab mellem kvinder hvor solidaritet går forud for slægtsfølelse og konvention.

Borgerskabets hykleri og snobberi i forbindelse med tidens udbredte velgørenhed er emnet for tre stykker, *I veldædigt Øjemed*, 1891, *Dydens Belønning*, 1900, og *Gadens Børn*, 1903 hvoraf det sidste også er en skarp satire over tidens dobbeltmoral. En ung mand og en ung kvinde

fra de 'lavere klasser' stræber begge mod kunstnerisk udfoldelse, hhv. malerkunst og sang. Mens han stiger til tops, støttet af ivrige velgørenhedsdamer, synker hun til bunds, uden at nogen løfter en finger. Stykket, der er komponeret som „Fire Optrin af Hovedstadslivet“, har en række indlagte gadeviser af Edvard Søderberg og benytter en næsten brechtsk verfremdningsteknik. G.s vågne øje for hykleriet rammer ikke kun 'de fine', men også 'bohemer' som forsøger at slå plad på godt borgerfolk (*Rørt Vande*, 1895), og hun langer ud efter forløren radikalisme overalt i sine stykker.

Et andet kardinalpunkt i forfatterskabet er den ugifte mors og det såkaldt 'uægte' barns stilling. I *Aabent Visir*, 1898 har hun lagt satiren bort til fordel for engagementet. Hun lader, meget realistisk, stykket ende i konflikt, men senere omarbejdede hun det med en happy ending (*Barnets Ret*, 1911). Talerøret er en 'emanciperet' kvinde, men i andre af sine stykker har G. leveret en række ondsksfulde portrætter af kvindesagskvinder. G.s skønlitterære produktion er meget tvetydig; i sin søgen efter ægthed og hæderlighed tager hun ikke parti for nogen part, men forsøger at skabe en syntese af de traditionelt borgerlige og de radikale synspunkter. Den samme dobbelttydighed findes i hendes virke som redaktør og skribent af håndbøger i sæd og skik. Som redaktør (s.m. Sofie Holten) af den oplysende og normsættende antologi Vort Hjem (1903) lod hun radikale skribenter komme til orde, samtidig med at hun selv og andre forkyndte god borgerskik. Den senere så berygtede *Takt og Tone. Hvordan vi omgaas*, 1918 (18. opl. 1929, ny udg. 1975) bærer tydeligt præg af at være skrevet i en overgangsperiode. På en gang formidler den et nyt og mildere syn på omgangen mellem mennesker og fastholder de dele af konventionen som G. fandt værdifulde. Bogen er bedre end sit ry og skrevet med stor humor og selvironi. G. var yderligere knyttet til Politiken, hvis Dametidende hun redigerede. Til trods for den kritik G. ofte fremførte mod kvindebevægelsen i sine stykker var hun selv aktiv inden for forskellige områder af den. Hun stiftede 1898 kvindernes handels- og kontoristforening under navnet *Hegnet*. Den var en af de første fagforeninger for kvinder uden for arbejderklassen, men formålet var i et vist omfang af humanitær og selvskeblig art. Som 'formand' for Dansk kunstflidsforening (1900) bidrog hun til at hæve kvindehåndværk i anseelse.

G. forsøgte i sin person, sit hjem, sit forfatterskab og i kvindesagen at forene elementer fra en svunden tid med nye strømninger; hun var et barn af sin tid og sin baggrund, men hun har og-

Gad, Emma

så sat sit præg på livet i borgerskabet i sin eftertid. Hun var en toneangiver. – F.M.I. 1905. □Mal. af E. Henningsen ca.1880. Træsnit 1894. Mal. af Sofie Holten, 1896. Tegn. af Alfred Schmidt ca.1904 (Fr.borg). Buste af Augusta Finne (bl.a. Dansk kunstflidsforen.). Træsnit af H. C. Olsen, 1906, efter foto. Mal. af Marie Henriques, 1909, og af Peter Urban Gad, 1915. Tegn. af B. Wegmann (Fr.borg). Karikaturer af R. Blix og af R. Storm Petersen, 1918.

Selvbiogr. i Ill.tid. 13.11.1898 og i Verden og vi 30.11.1917. – Danske dramatikere, 1916 (forordet); samme, 1947 5–10 (optr. af foregående) 57f. Vald. Koppel i Politiken 9.1.1921. Sst. 13.1.s.å. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. IV, 1927 182f; V, 1930 90. Otto Rung: Fra min klunketid, 1942 (ny udg. 1965) 76. – Manus. og breve i Kgl.bibl.

Susanne Fabricius

Gad, Finn, * 1911, historiker. * 18.11.1911 i Kbh. (Garn.). F: leder af Ø.K.s filial i Singapore, sidst direktør, Svend Gamel G. (1867–1949) og musikpædagog Sigrud Hirsch (1871–1951). ~ 19.6.1938 i Godthåb, Grønland, med kontorfuldmægtig Bente Spang-Hanssen, * 21.4.1917 i Kbh. (Sundby), d. af landsdommer Torben Cato S.-H. (1882–1965) og Ebba Arendrup (1895–1977); søster til Henning *S.-H.

G. blev klassisksproglig student fra Metropolitanskolen 1929 og cand.mag. fra Kbh.s univ. i historie og dansk 1937. Fra samme år indtil 1945 virkede han som udsendt seminarielærer ved Godthåbs seminarium og højskole. 1946 blev G. adjunkt ved Østre borgerdydskole, Kbh., 1955 lektor og 1970 studielektor samme sted. G. var desuden redaktør af Gymnasieskolen 1950–51 hvor han også indtil 1979 har anmeldt historisk og grønlandsk litteratur. Siden 1963 har G. haft delvis og siden 1969 fuld orlov for på et forskningsstipendium at skrive grønlandshistorie. Som hjemkommen tjenestemand deltog G., kritisk mod Grønlands styrelse, i de første efterkrigsårs livlige debat om en nyordning af forholdene i Grønland. Sin indsigt i grønlandske forhold har G. stillet til rådighed som skolekonsulent under ministeriet for Grønland 1950–61 og som medlem af udvalget for samfundsforskning i Grønland 1955–67. G. har udmøntet sine studier i Grønlands historie i et halvt hundrede enkeltartikler i tidsskrifter, leksika og samleværker. I bogform har han udgivet *Grønlands historie. En oversigt fra ca.1500 til 1945*, 1946, på grønlandsk som *Kalâtdlit nunâta histôriâne tais-sagssat pingârnerit 1450-p migssânit 1943-mut*, Godhavn 1946, samt *Fire detailkomplekser i Grønlands historie 1782–1808*, 1974. Af hovedværket *Grønlands Historie* er udkommet: *I, Ind-*

til 1700, 1967, *II, 1700–1782*, 1969 og *III, 1782–1808*, 1976. Anmeldt af Ole Feldbæk i Historisk tidsskrift 13.r.II, 1975 333–37 og 13.r.V, 1978 569–71. Bind I og II er også udkommet i London som *The History of Greenland* hhv. 1970 og 1973. Det hidtil udkomne udfylder savnet af en detaljeret, dokumenteret beskrivelse af Grønlands historie og gør sig med sin grundighed og soliditet til et uomgængeligt værk på området. – R. 1961. □Foto.

Ulf Gad: Præsteslægten G., ny udg. 1970.

Axel Kjær Sørensen

Gad, Frederik Hegel, 1871–1956, boghandler. * 27.4.1871 i Kbh. (Helligg.), † 13.6.1956 i Hillered, begr. i Kbh. (Vestre). F: universitetsboghandler G. E. C. *G. (1830–1906) og Dorothea M. Tønsberg (1840–89). Ugift.

G. og hans to år ældre bror **Oscar Tønsberg G.** (* 27.4.1869, † 8.10.1920) var allerede fra barndommen udsat til med tiden at overtage det af faderen grundlagte firma G. E. C. Gad. Her stod de begge i lære, O.G. efter at være blevet student fra Lyceum 1887, G. efter præliminæreksamen fra Borgerdydskolen på Christianshavn. Læretiden i den fædrene forretning suppleredes med studieophold i udlandet: O.G. på forlag i Lund, Leipzig og Paris, G. i boglader i Stockholm og Berlin. 1897 indtrådte de som medejere af firmaet, O.G. med forlaget, G. med bogladen som særligt område, en også efter faderens død opretholdt deling. I sin ledelse af forlaget fulgte O.G. i det væsentlige de hævdede linjer, men medbragte også egne, økonomisk ikke altid lige givende synspunkter og ideer. Gnidninger mellem de to af temperament vidt forskellige brødre blev ikke undgået.

Da G. efter broderens død blev enejer, ledede han i mange år personlig både boglade og forlag, hvis sunde og kontinuerlige vækst blev fortsat. Som hidtil lagde forlaget vægt på langtrækkende udgivelser af bestående værdi. Ældre berømmelige værker som *Trap Danmark* og *Hages Haandbog i Handelsvidenskab* udsendtes i moderniserede udgaver, nye bindrige udgivelser kom til. Teologi og navnlig jura var som hidtil hovedområder, men også almen kulturhistorie, botanik, zoologi m.m. var smukt repræsenteret. Bestanden af skole- og lærebøger øgedes stærkt. G.s personlige interesser afspejlede sig i et betydeligt antal personalhistoriske arbejder og i skrifter om østerlandsmissionen. Hovedparten af udgivelserne var i det lange løb lønnende, ikke få blev varige bestsellers. Da også bogladen arbejdede med overskud, var det en grundmuret virksomhed, som G. med henblik på dens fort-

satte beståen under de bedst mulige vilkår fra nytår 1954 overdrog til en selvejende institution, *G. E. C. Gads Fond* hvis overskud anvendes til gavn for videnskabelige, kulturelle og kirkelige formål.

Fra faderen havde G. arvet interesse for faglige anliggender, og som med-, senere ene-ejer af et velrenommeret firma, betydeligt både som bog-lade og forlag, kom han hurtigt til at indtage en central position inden for branchen. I årene 1914–17 da der skete gennemgribende ændringer i dansk boghandels struktur deltog han i de afgørende forhandlinger, og som formand for Boghandlerforeningen, nu Forlæggerforeningen, 1918–30 lagde han ligeledes vægt på de praktiske resultater.

Mange hæftede sig ved dobbeltheden i G.s væsen: på én gang selvbevidst og forlegen, hård arbejds-giver og filantrop, konservativ af indstilling men pragmatisk radikal, i småsager økonomisk nøjeregende så det kaldte på smilet, men grandseigneur når det gjaldt. Over for den virksomhed han havde arvet følte han sig som forvalter af et betroet liv hvad der stemte godt med hans religiøse livssyn. For sin vidt forgrenede slægt var han den omtænksomme og ofte giv-glade onkel. – R. 1927. DM. 1942. K. 1955. □ Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915. Mal. af H. Vedel, 1930. Foto.

A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1906 106; sst. 1919 114f. Ove Tryde i Dansk boghandlertid. 14.10.1920 (nekrolog over Oscar G.); sst. 24.10.1930. Ove Tryde sst. 13.4.1946. A. G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Carl Dumreicher: G. E. C. Gad 1855–1955, 1955. „Gads magasin“. Postfestum nr. i anledn. af 31.10.1955, 1955. Ole Restrup i Det danske bogmarked 23.6.1956 409–11. Stig Juul i Ugeskr. for retsvæsen, 1956 B 117–19. T. Vogel-Jørgensen i Berl. aften 14.6.1956. Aleks. Frøland: Den danske boghandels hist., 1974. Samme: Huset G. E. C. Gad 1855–1956, 1976. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

Gad, Gottlieb Ernst Clausen, 1830–1906, boghandler, forlægger. * 25.9.1830 i Kbh. (Frue), † 21.6.1906 i Espergærde, begr. i Kbh. (Ass.). F: res. kapellan, senere biskop, dr.theol. P. C. Stenersen *G. (1797–1851) og Sophie G. Clausen (1799–1875). ~ 25.7.1862 i Tvedestrand, Norge, med Dorothea (Thea) Marie Tønsberg, * 16. 6.1840 i Kristiania, † 24.7.1889 i Roskilde, d. af forlagsboghandler, senere generalkonsul Niels Christian T. (1813–97) og Maren Dorothea Bødtker (1813–93). – Far til Frederik *G.

Allerede som dreng bestemte G. sig for at blive boghandler og brød derved med sin slægts akademiske traditioner. 15 år gammel kom han i lære i den Gyldendalske boghandel hvor han forblev i alt ti år. Da han 1855 etablerede sig i Vim-

melskafte i Kbh., omtrent samme sted hvor hans boghandel og forlag fremdeles har til huse, fra 1897 i egen bygning, trådte en betydelig kraft ind i dansk boghandel. Hans gode familieforbindelser var ham naturligvis til nytte, men firmaets hurtige og solide vækst skyldtes dog især hans faglige dygtighed og utrættelige foretagsomhed. Bogladens tilknytning til universitetskredse blev stor, og G. fik prædikat som universitetsboghandler 1882, sidste gang det uddeltes. Et tidligt dyrket speciale blev norsk og svensk litteratur. Med bogladen forbandt G. fra første færd forlag. Selv dvælede han i et tilbageblik gerne ved at han som ganske ung havde afløst F. V. *Hegel som faktor for det 1838–62 eksisterende udgiverselskab Forlagsforeningen, men af ulige større betydning var det imidlertid at han 1856 blev deltager i og forretningsfører for det to år tidligere stiftede kommercielt betonedede udgiverselskab Forlagsbureauet. Her gav større og mindre opgaver ham rig lejlighed til at vise forlagsmæssigt initiativ og godtgøre sine anlæg for effektiv markedsføring. Af bureauets mange større udgivelser skal blot nævnes *Nordisk Conversations-Lexicon* (tre udgaver), *Traps Danmark* (2.udg.), *Opfindelsernes Bog* samt ugebladet *Illustreret Tidende*. Af mindre omfang var fx F. L. Liebenbergs udgave af Holbergs komedier og Chr. K. F. Molbechs endnu levende oversættelse af Dantes guddommelige komedie. Et antal illustrerede rejsebøger blev delvis udgivet i samarbejde med Bonniers i Stockholm. 1893 købte G. den sidste medejer af Forlagsbureauet Jacob *Hegel ud og overførte dets udgivelser til sit eget forlag der foruden talrige universitetslærebøger navnlig omfattede teologi, historie og jura med bøger af mange kendte forfattere og for juraens vedkommende en så central udgivelse som *Ugeskrift for Retsvæsen*. For dansk bibliografi havde G. stor personlig interesse, og i mere end 100 år var hans forlag førende på dette felt. For Udvalget for folkeoplysningens fremme og mange offentlige institutioner var G. hovedkommissionær. I dansk boghandels organisation og virke overhovedet deltog G. livet igennem med iver. Han blev medlem af Boghandlerforeningen i Kbh. ved sin etablering, sad i talrige af dens udvalg, var 1897–1902 Boghandlerforeningens formand, på sin 70-års dag udnævnt til æresmedlem. Som menneske var G. en sluttet personlighed, fast forankret i sin forsynstro og ved stærke bånd knyttet til sin slægts traditioner, selv om han i sin grønne ungdom var noget af en udbyrder. Hans familieliv var lykkeligt, men han blev ramt af dyb sorg som følge af hustruens sindssygdom og tidlige død. – R. 1891. □Foto.

Gad, G. E. C.

G. E. C. G. i Dansk boghandlertid. 17.10.1930. – [Ulf Gad:] Præsteslægten G., 1930 (2.udg. 1970). O. H. Delbanco: Festskr. i anledn. af boghandlerforen.s halvhundredårsdag, 1887. A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1893 49f.; sst. 1906 103–05. F. Lamprecht i Dansk boghandlertid. 29.4.1927; sst. 24.10.1930. [C. A. Clemmensen:] G. E. C. Gad 1830–1930, 1930. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Carl Dumreicher: G. E. C. Gad 1855–1955, 1955. Aleks. Frøland: Huset G. E. C. Gad 1855–1956, 1976. – Breve i Kgl. bibl.

Aleks. Frøland

Gad, Jakob Marius Elieser Kristian, 1827–1902, nationaløkonom, politiker. * 8.4.1827 på Nes, Eysturoy, Færøerne, † 29.10.1902 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: sognepræst, sidst i Gauerlund, konsistorialråd Jørgen G. (1799–1879) og Frederikke Dortha Kornerup (1800–72). ~ 25.4.1876 i Roskilde med Emilie Agnethe Foss, * 9.11.1825 i Skælskør, † 3.4.1886 i Kbh. (Garn.), d. af borgmester og byfoged, sidst i Roskilde, etatsråd Lauritz F. (1787–1875) og Frederikke Agnethe Smith (1792–1858).

G. blev student fra Kolding 1845 og cand.polit. 1854. Han havde deltaget i treårskrigen, var udnævnt til sekondløjtnant i artilleriet og ansattes efter sin eksamen som volontør i krigsministeriet, men gik 1855 ind i svogeren grosserer H. T. Foss' firma som prokurist. Da firmaet indstillede sin virksomhed efter handelskrisen 1857–58 vendte han tilbage til krigsministeriet som kancellist, blev premierløjtnant 1863, sekretær for intendanturens chef 1864 og fuldmægtig 1869. Han efterfulgte V. *Falbe-Hansen som chef for Statistisk bureau 1878 og blev ved bureauets omorganisering under Marcus *Rubin 1895 chef for finansministeriets 2. revisionsdepartement. – G. var medstifter af Landmandsbanen 1871 og fra 1872 medlem af dens delegation og bankråd. Han underviste 1854–79 i nationaløkonomi og statistik ved Grüners handelsakademi og var derefter medlem af, en tid formand for, dets kontrolråd. Han var censor ved statsvidenskabelig eksamen 1877–97, skrev statistiske og økonomiske afhandlinger i tidsskrifter og blade og udgav lærebøgerne *Om almindelig Velstands Natur og Aarsager*, 1859, og *Udlog af Kongeriget Danmarks Statistik*, 1867. Til professorkonkurrence 1863 skrev han afhandlingen *Om Forskjellen mellem direkte og indirekte Skatter*. – G.s politiske interesse førte ham ind i folketinget, valgt i Fredericia-kredsens 1858–76. Han tilhørte det regerende midterparti indtil forfatningsændringen 1866 da han sammen med C. V. *Nyholm og N. C. *Frederiksen grundlagde mellempartiet. 1879–95 var G. valgt i Kbh.s 6. kreds som højremand. I tinget var han ikke uden indflydelse i sin første medlemsperiode. Han var statsrevisor

1864–65 og 1866–72. – Størst betydning havde G. som chef for Statistisk bureau hvor han navnlig fremmede landbrugsstatistikken, til dels også finansstatistikken. Trods praktiske og administrative evner savnede han dog i nogen grad fart og initiativ. Resultaterne blev derfor som helhed ikke store, men de ydre vanskeligheder som G. på grund af for knap medhjælp kæmpede med havde dog også deres del deri. – R. 1883. DM. 1888. K.² 1897. □ Træsnit 1890 efter foto. Mal. af A. Dorph, 1898. Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 127–30. Tidsskr. for toldvæsen XVI, 1898 225–27. Adolph Jensen i Nationaløkon. t., 1902 608f. Marcus Rubin: Nogle erindr., 1914 196–200.

Helge Larsen

Gad, Oscar Tønsberg, se Gad, Frederik

Gad, Peter Christian Stenersen, 1797–1851, biskop. * 27.4.1797 i Pedersker, † 12.10.1851 i Odense, begr. sst. F: sognepræst i Pedersker, senere andenpræst ved Roskilde domkirke Elieser G. (1771–1838) og Søster Christiane (Bruun) Stenersen (1773–1847). ~ 4.9.1822 i Kbh. (Frue) med Sophie Georgia Clausen, * 24.6.1799 i Kbh. (Frue), † 21.5.1875 sst. (Frue), d. af senere stiftsprovst H. G. *C. (1759–1840) og Sophia M. Schiern (1769–1817). – Far til G. E. C. *G.

Efter at være blevet undervist hjemme kom G. i Fr.borg lærde skole og blev student 1813. Med stor taknemmelighed mindedes han altid siden rektor Bendt *Bendtsen. 1817 blev han cand.teol., 1821 adjunkt ved sin gamle skole, 1825 res. kapellan ved Frue kirke i Ålborg og sognepræst i S. Tranders, 1828 2. res. kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh. og 1831 res. kapellan ved Trinitatis kirke sst. Teologisk repræsenterede G. særlig i sine yngre dage nationalismen, påvirket som han var af sin svigerfar og sin svoger, professor H. N. *Clausen. Som almindeligt i den Clausenske kreds stod han med kritik over for kirkeritualer og foretog på egen hånd ændringer i det. Således forandrede han formularen for præstens ønske til kommunikanterne efter altergangen i reformert retning. Dette førte 1831 til en klage til biskop P. E. Müller, der tildelte G. en alvorlig irettesættelse, hvorpå han faldt til føje. Imidlertid havde J. C. *Lindberg fået fat i sagen og skrev en bidsk artikel: „Præsten G. for Herrens Alter“ der affødte en litterær polemik. I to småskrifter *Den danske Præst's mislige Forhold til Ritualer*, 1831 og *Om liturgisk Frihed*, 1832 forsvarede G. sin optræden med at præsterne ikke var bundet til efterlevelse af de kirkelige formularers bogstav. – G. var en usædvanlig virkelystet og reformmivrig mand og deltog i arbejdet for mange

almennyttige formål. Han var medlem af Komiteen for Kbh.s forskønnelse og af bestyrelsen for Samfundet til den danske litteraturs fremme. Politisk tilhørte han det liberale parti og var en meget påskønnet taler i Selskabet for trykkefrihedens rette brug hvis formand han var i tre år. Særlig betydning fik G. for Kbh.s skolevæsen. 1833 skrev han en afhandling *Anker, Ønsker og Forslag med Hensyn til Borger- og Almue-Skolevæsenet i Kbh.* hvori han på grundlag af et indgående erfaringskendskab rettede en alvorlig kritik mod hele det lavere københavnske skolevæsen. Mange af de reformforslag, han fremsatte, blev siden gennemført ved anordningen af 20.3.1844, og G. er derfor for så vidt med rette i nyere tid blevet hyldet som „den velordnede københavnske skoles grundlægger“. 1840 dispute-rede han for den teologiske doktorgrad med en latinsk afhandling om Luthers opfattelse af liturgien. 1845 blev han, hvad der vakte megen opsigt, biskop over Lolland-Falsters stift og 1848 forflyttet i samme stilling til Odense. Som biskop havde han adskillige vanskeligheder med de grundtvigsksinde præster og blev kort før sin tidlige død indblandet i den bekendte „Stige-sag“ mod præsterne V. Birkedal og K. F. Viborg. I sin sidste tid skal G. have tilegnet sig en mere positiv kristendomsopfattelse. G. var ikke nogen dybtgående ånd, men en handlekraftig og praktisk natur, udmærket egnet for administration og reformarbejde. Han skrev let og klart og ejede især en betydelig dialektisk færdighed. – Broderen Christen Pram G., *22.7.1801, †1.5.1877, blev student 1817, cand.teol. 1822, sognepræst i Tórshavn 1824, i Rudkøbing 1833 og provst for Langeland, 1839 2. præst ved Roskilde domkirke, 1846 sognepræst ved Helligåndskirken i Kbh. og 1856 i Stovby og Hornum ved Vejle. R. 1840. DM. 1874. – R. 1845. □Silhouet af N. Chr. Fausing (Kgl.bibl.). Mal. af C. A. Jensen, 1840, kopi af A. Behrends, 1896 (Skt. Knuds k., Odense) og litograferet af P. Gemzøe, 1850, efter tegn. af P. E. Lorentzen. Litografi 1852 af A. Barlach efter daguerreotypi. Selvbiografier i Forhandl. ved Kbh.s univ.s fest 6.7.1840, 1840 23–25 og i J. P. Mynster: *Annalium Paulinorum adumbratio*, 1845 36–39. Udvalg af breve til P. Hjort II, 1869 93 125. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, 1875 356. Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 726f. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad II, 1916 243–47. – Dansk kirkehist. VI, 1851 687. Taler ved biskop P. C. S. G.s jordefærd, 1851. L. Helveg: *Den danske kirkes hist. efter reformationen* 2.udg. II, 1883. Vilh. Birkedal: *Pers. sonlige oplevelser* II, 1890 92–95. G. Fr. A. Graae i *Pers.hist.t.* 4.r.I, 1898 32. A. P. Liunge sst. 245f 255. Kbh.s kommuneskole, 1919 77 91. [C. A. Clemmensen:] G. E. C. Gad 1830–1930, 1930 6–24. Kaj Baagø: *Magister Jacob Christian Lindberg*, 1958. – Breve i Kgl.bibl. Papirer i Landsark. for Fyn.

*Bjørn Kornerup**

Gad, Pram, se Gad, P. C. Stenersen

Gad, Tue Riise, *1918, bibliotekar, dr.phil. *17.10.1918 i Hareskovby, Værløse sg. F: redaktør, mag.art., senere rektor Carl *G. (1890–1962) og mag.art., senere rektor Lily Riise (1890–1942). ~20.4.1945 i Lillerød (b.v.) med Bodil Hastrup, *1.9.1918 i Slagelse, d. af landsdommer Aage Nouvel H. (1890–1979) og Gerda Gelting (1889–1979).

G. blev student fra Gl. Hellerup gymnasium 1936 og bestod skoleembedseksamen fra Kbh.s univ. 1944 med fagene tysk, dansk og engelsk, og hans specialeopgave blev 1941 udgivet under titlen *Individ og milieu i nederlandske barneskildringer fra 1860 til 1940*. Efter en overgang at have virket som lærer bl.a. på Ryslinge folkehøjskole blev han 1947 ansat som lektor i nordiske sprog ved universitetet i Groningen. 1951 ansattes han som forskningsbibliotekar v. Det kgl. bibliotek og blev hurtigt knyttet til håndskriftafdelingen hvor han siden har gjort tjeneste afbrudt af studieophold ved håndskriftafdelinger i Paris, Bruxelles, Haag og Leiden. Under sin ansættelse i Groningen lagde han grunden til sin middelalderforskning, især legendelitteraturen, en forskning der bl.a. resulterede i disputatsen *Legenden i dansk middelalder*, 1961.

Inden for samme område, men med et mere populært tilsnit, falder det helgenleksikon, det første af sin art i Norden, han udgav 1971 med titlen *Helgener. Legender fortalt i Norden*. Skrevet med samme udprægede sans for den kulturhistoriske baggrund er det af G. og hans hustru 1975 udgivne arbejde *Rejsen til Jakobsland* om et på dansk sjældent behandlet emne, nemlig senmiddelalderens pilgrimsrejser til Santiago de Compostella i Spanien. G. er en fremtrædende middelalderforsker, men ikke blot det. Han har i sin seneste bog *Vinduet. Et Biedermeiermotiv*, 1976 (sammen med Bodil Gad) bevist at han også behersker andre epoker i dansk litteratur. Det er et særpræget og fængslende litterært arbejde om vinduets særlige karakter, nemlig at man fra et trygt „indre“ kan se ud i et utrygt „ydre“, men også omvendt; man er ude og inde på samme tid. Sin interesse for 1800-tallets litteratur har han endvidere vist ved at være medudgiver af H. C. Andersens dagbøger I–XI, 1971–1977. Endvidere har G. udgivet et mindre arbejde på hollandsk om Johs. Ewald, 1967, ligesom han i Neophilologus, 1950 har skrevet om *Moderne Deense litteraturwetenschap*. Han har desuden leveret bidrag til *Classica et mediaevalia*, *Fund og forskning*, *Kirkehist. samlinger m.fl.* og været medarbejder ved bl.a. Kulturhist. leksikon for nordisk middelalder.

Gad, Tue

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1961 107f.

Palle Birkelund

Gad, Peter Urban Bruun, 1879–1947, filminstruktør. * 12.2.1879 i Korsør, † 26.12.1947 i Kbh., begr. i Humlebæk. F: premierløjtnant, senere kontreadmiral Nicolaus Urban G. (1841–1920) og forfatter Emma *G. (1852–1921). ~ 1° april 1912 i Tyskland med skuespiller Asta *Nielsen, * 11.9.1881 i Kbh., † 25.5.1972, d. af arbejdsmand Jens Chr. N. (1850–99) og Ida Frederikke Petersen (1843–1912). Ægteskabet opløst. ~ 2° 1922 i Tyskland med skuespiller Esther Margaretha Burgert Westenhausen (Esther Hagen), * 15.5.1896 i Blumenthal, Hannover, † 18.9.1974 i Helsingør, d. af Kammergehilfe Sebastian Burgert og Maria Westenhausen.

G. uddannede sig som maler hos Fritz Thaulow, blev i stedet sceneinstruktør ved Dagmar-teatret i Kbh. i sæsonen 1909–10, kom den følgende sæson som instruktør til Det ny teater, var sommeren 1910 filminstruktørassistent på „En Rekrut fra 64“, instrueret af Alfred *Lind, og instruerede september 1910 sin første film *Afgrunden* som han selv havde skrevet manuskriptet til, og hvori Asta Nielsen fik sit strålende gennembrud. G. blev fra nu af Asta Nielsens foretrukne instruktør og blev 1912 engageret af et tysk filmselskab til årligt at instruere otte film med hende. Efter skilsmissen fra Asta Nielsen fortsatte G. som instruktør med andre filmskuespillere i Tyskland, indtil han 1922 vendte tilbage til Danmark. Blandt hans sidste tyske film kan nævnes *Christian Wahnschaffe*, 1921, med de to kendte, tyske skuespillere Conrad Veidt og Werner Krauss og den norske skuespiller Lillebil Ibsen, og *Hannelles Himmelfahrt*, 1922, efter Gerhart Hauptmann. Efter hjemkomsten til Danmark instruerede G. et par film for Palladium, den sidste 1926. Herefter helligede han sig udelukkende sin biograf, Grand teater, i Kbh. som han havde fået bevillingen til 1922. Han gjorde den snart til byens førende hvor mange af de bedste udenlandske film fik premiere. – G. skrev 1919 det første større, danske filmteoretiske arbejde *Filmen, dens Midler og Maal*, oversat 1921 til tysk under titlen *Der Film – seine Mittel – seine Ziele*. – G.s indsats som filminstruktør skyldtes især hans evne til at bygge et kunstværk op omkring sin hovedstjerne Asta Nielsen. Blandt de mange Asta Nielsen-film han instruerede kan foruden *Afgrunden* nævnes den tragiske film *Den sorte Drøm*, produceret i Århus 1911 og lystspillet *Den lille Engel* (Engelein) optaget i Tyskland 1913.

1925 engagerede Palladium G. til at instruere en film med to andre danske, verdensberømte filmstjerner: (C. *Schenstrøm) Fyrtårnet og (H. *Madsen) Bivognen. Selskabet håbede at han skulle kunne forny de to komikeres spillestil. Det blev til filmen *Lykkehjulet* der ifølge samtidens kritik ikke var helt vellykket. G. evnede ikke at skabe muntre løjer omkring Fy og Bi. Dertil var hans stil for pæn og kedelig. □Foto (Det danske filmmus.; Kgl.bibl.).

Anker Kirkeby i Politiken 27.12.1947. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. s.d.

Marguerite Engberg

Gade, Axel Wilhelm, 1860–1921, violonist, komponist. * 28.5.1860 i Kbh. (Helligg.), † 9.11.1921 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: komponist N. W. *G. (1817–90) og Laura M. M. Stænger (1833–1915). ~ 1° 12.10.1886 i Kbh. (Holmens) med Anna Bernhardine Caroline Langgaard, * 20.2.1861 i Høje Tåstrup, † 16.4.1906 i Kbh., d. af teglværksejer, justitsråd, senere etatsråd J. P. *L. (1811–90) og Charlotte S. M. Seydewitz (1826–91). ~ 2° 2.7.1908 i Kbh. (Holmens) med Anna Helene Margrethe Tvede Bruhn, * 11.3.1889 på Frbg. (~ 2° 1925 med kunstmaler Knud Christoffersen, 1904–78), † 23.4.1970 i Humlebæk, d. af bryggeridirektør Jørgen Henrik B. (1847–1919) og Kirstine Catharine Tvede (1848–1932).

G. begyndte tidligt at spille violin hos kgl. kapelmusikus H. Amberg og blev 1879–81 elev på Kbh.s musik konservatorium hvor Vald. *Tofte blev hans lærer. Senere fortsattes studierne hos Joseph Joachim i Berlin, og ved hjemkomsten blev G. 1884 medlem af Det kgl. kapel, koncertmester fra 1910; fra 1885 var han violinlærer ved konservatoriet i hvis bestyrelse han indtrådte 1909. G., der var en af tidens mest fremtrædende violinister, deltog i de yngre år meget i Kbh.s musikliv som solist og senere navnlig som kammermusiker. Han udviklede sig ved siden heraf til en ret produktiv komponist og fik 1919 operaen *Venezias Nat* (efter H. Drachmanns novelle) opført på Det kgl. teater. Sit talent viste han dog mere i et par violinkoncerter, en del kammermusik og nogle sange (størstedelen heraf utrykt). Selv om G. nærmest trådte i sin fars fodspor mærkedes dog i hans kompositioner en vis påvirkning af mere moderne musikalske bevægelser. Hans sympatiske og retlinede personlighed indtog trods hans beskedenhed en ret fremskudt plads i det københavnske musikliv (han var bl.a. kapellets ordførende). – Kgl. kammermusikus 1918. – R. 1915. □Akvarel af G. som barn. Mal.

af G. Seligmann, 1901. Buste af Anna Gade, G.s hustru, ca. 1920, og af Ingeborg Plockcross Irminger, 1922. Teg. (Kgl.bibl.). Foto.

Erindr. i Mit hjem I, 1911 23–25. Omkring Niels W. Gade. Breve fra fader og søn, 1967. – Gustav Hetsch i Musik, 1919 18–20. Johs. Schiørring i Dansk musiker-tid. 1921 180. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948. Kammermusik i hundrede år, 1968. – Manus. i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sigurd Berg (William Behrend)

Gade, Jacob Thune Hansen, 1879–1963, kapelmester, komponist. * 29.11.1879 i Vejle, † 20. 2.1963 i Torø Huse, Kærums sg., Assens. F: instrumenthandler, musiker Hans Simonsen G. (1850–1919) og Nielsine Caroline Hansen (1855–1935). ~ 1° u.v. med skuespiller Elna Vilhelmine Caroline Marie From, f. Jeppesen (1869–1943). ~ 2° 29.8.1908 med Rasmine (Mimi) Hansen Mikkelsen, * 12.9.1876 i Barløse sg., Odense amt, † 15.9.1950 i Torø huse, d. af gård-ejer Hans Mikkelsen og Anne Marie Hansen. Sin første musikundervisning fik G. i Vejle af sin far og af lærer H. C. Krarup Hansen i Vinding. Hans instrumenter var trompeten og violinen. For begge havde han godt nemme. Allerede fra 11–12 års alderen var han med faderen ude at spille når denne havde balforretninger i byen eller i omegnen. 16 år gammel rejste han med 80 kr. på lommen til København. Forholdet til hans strenge far havde ikke været altfor godt, og nu ville han se hvad storbyen kunne byde ham. I begyndelsen ikke ret meget. Han spillede på forskellige småbeværtninger, hutlede sig igennem så godt han kunne, men klarede dog dagen og vejen så godt at han for en kortere tid fik råd til at få undervisning i violinspil på Hornemanns musikkonservatorium. Allerede 1897 træffer vi ham som kapelmester for et lille orkester i etablisementet Sommerlyst. Herfra kom han til varieteen Operetten hos Lorry Feilberg. G. havde startetede anlæg for violinspillet, hans tone var meget varm og syngende, og han havde en veludviklet teknik. Men det allermeste af hvad han kunne havde han lært ved selvstudium. Han forsøgte at konkurrere sig til en friplads på Det kgl. musikkonservatorium, men det mislykkedes hvad der var ham en stor skuffelse. Til gengæld havde han en stadig voksende succes som kapelmester på københavnske restauranter og teatre, fx Metropol, Arenateatret, Phonix, Bristol og Dagmar-teatret, sidstnævnte sted i fem år (1914–19). Sin drøm fra drengeårene om at blive en berømt komponist var han nu så småt begyndt at realisere. Foreløbig blev det kun til nogle valse (fx *Valse ravissante*), men det var et varsel om hans senere rige produktion.

Da første verdenskrig var slut rejste G. 1919 til USA hvor han konkurrerede sig ind på en violinplads i New Yorks philharmoniske orkester under William Mengelberg. Også i Capitolbio-grafens 80-mands orkester nåede han at spille inden han 1921 vendte tilbage til København. Her blev han kapelmester ved Paladsteatret hvor man til stumfilmene havde brug for en mand med mange musikalske talenter. G. skulle med sit 24-mands orkester dels ledsage filmene med passende musik, dels spille i pauserne, og dels skulle han komponere ny ledsagemusik. Alt dette klarede G. med bravour. Det var i denne Paladsteaterperiode han skrev sit mesterstykke, den nu verdensberømte Tango tzigane *Jalousie*, komponeret til Douglas Fairbanks-filmen „Don Q“. Den blev fremført første gang ved filmens premiere 14.9.1925, og G. spillede selv violinso-loen. Da publikum den aften småynnende forlod teatret, anede det ikke at den tango man lige havde hørt, skulle blive en af verdens mest kendte og oftest spillede melodier. I Paladsteatret udfoldede G.s talenter sig i det hele taget på allerbedste måde. Han dirigerede, komponerede, instrumenterede, spillede violinsoli, og han forstod at sammenstille musikstykker til ledsagemusik på en strålende kunstnerisk og samtidig populær måde. 1926–27 var G. bevillingshavende direktør for Nørrebro teater og skrev også sange til forestillingen her. Med tonefilmens fremkomst var det slut med stumfilmsmusikken, og G. op-hørte snart helt med at dirigere. Sin sidste optræden som kapelmester havde han 1931 i det nyåbnede National Scala. Men herefter kastede han sig med så større iver over kompositionsarbejdet. Navnlig efter at han var flyttet til Torø huse lidt uden for Assens fik han skrevet megen for-træffelig underholdningsmusik, ofte for stort orkester.

Af G.s rige produktion fra 1921 til 1950 skal nævnes følgende sange (s), revymelodier (r), danse (d) og orkesterværker (o): *Valentinotango*, 1922 (d), *Maggidudi*, 1923 (r), *Tango Jalousie*, 1925 (d), *Ene med min hjertenskær*, 1927 (s), *Peter, kom ned og leg*, 1927 (r), *Laila*, 1929 (s), *Rhapsodieta*, 1932 (o), *To kærlighedssonetter*, *Hvorfor – Fordi*, 1934 (s), *Illusions perdues*, 1934 (o), *Canzonetta* f. violin og ork., 1936, *La Camerone*, 1937 (o), *Den sidste viking*, 1940 (o), *Intermezzo lyrique*, 1940 (o), *Bryllup på Himmelpind*, 1941 (o), *Suite d'amour*, 1941 (o), *Fortællinger og småvers af Joh. Herman Wessel*, 1941 (s), *El Matador Tango*, 1948 (d). G.s første udgivne komposition er formentlig drikkevisen *Der er sollys i modne druer*, 1900 med tekst af Lorry Feilberg. En del af sine værker – navnlig de tidlige – skrev G. under pseudonym: Maurice Ribot el. Leon

Gade, Jacob

Bonnard. I en årrække drev G. et musikforlag sammen med kapelmester Jens Warny. Efter anden verdenskrig rejste G. på besøg i USA, dels for at hilse på fire søskende som var bosat dér, dels – og navnlig – for at sikre sig de afgifter Tango Jalousie havde indspillet under krigen. G. havde i sit testamente bestemt at størstedelen af hvad han efterlod sig skulle bindes i et fond til fordel for talentfulde unge musikere. I fonden skulle indgå de afgifter som G.s kompositioner og da særlig Tango Jalousie stadig indbragte. *Jacob Gades legat* blev uddelt første gang 1964 og indtil 1978 (inkl.) er uddelt 1.851.000 kr. i legater til mere end 100 enkeltpersoner og ensembler. – G. var i næsten alle sine musikalske aktiviteter en selvlært mand. Han komponerede, arrangerede, dirigerede uden nogensinde at have lært det, men han havde en glimrende hukommelse for hvordan andre udførte musik og kunne anvende denne viden. Han havde energi og vovemed, var en dygtig orkesterleder, måske nok mere respekteret end egentlig elsket af sine musikere. Som moden mand tog han undervisning hos den kendte musikpædagog Max Schlüter i håb om at nå det helt store inden for violinspillet. Men det var for sent; han var blevet for gammel. Violinen blev hængt væk og ikke rørt mere. Men da var hans verdensberømmelse allerede en kendsgerning. – R. 1956. □Foto.

J. S. Fruergaard i Vejle amts folkeblad 29.4.1967 (om slægten G. fra Egeskov og Børkop). Karl Bjarnhof: Tango jalousie. Omkring J. G., 1969.

Svend Saaby

Gade, Ludvig Harald, 1823–97, mimiker, ballet-dirigent. * 16.4.1823 i Kbh. (Holmens), † 7.4.1897 sst., begr. sst. (Ass.). F: klejnsmedemester Jacob G. (1773–1863) og Christine Andersen (ca.1780–1829). ~ 3.8.1865 i Kbh. (Slotsk.) med sekonddanser Elisa Sophia de Garlieb, * 27.6.1831 i Kbh. (Petri), † 14.1.1906 sst., d. af tolk Gustav Philip Charles de G. (ca.1795–1876) og Emma Lewis (ca.1802–64).

G. var en af August Bournonvilles tidligste elever og den der i det længste åremål stod i balletens tjeneste. Han optrådte første gang 3.11.1836 og debuterede 8.1.1844 i en Pas de deux i *Festen i Albano*. Kgl. ansættelse som danser fik han 1857, men nåede aldrig at blive solodanser. Imidlertid havde Bournonville brug for hans høje, stærkt byggede skikkelse og udtrykfulde ansigt til sine mimiske karakterroller, fx Kong Svend i *Valdemar*, Bonden Ola i *Brudefærden i Hardanger*, Junker Mogens i *Et folkesagn*, Bandiden Gasparo i *Blomsterfesten*, Svend i *Fjeldstuen*, Jætten Thrym i *Thrymskviden* og først og fremmest Vikingen Bjørn i *Valkyrien*. G.s me-

sterligste fremstilling hvor han gav et sandt billede både af vildskaben i bersærkergangen og af komikken i den tumlende dans med de bakkantiske piger. G. var en kunstner med fantasi og karakteriseringssevne, og hans fremstillinger blev typedannende for senere mimikere. Under Bournonvilles ophold i Stockholm (1861–64) varetog G. hans funktioner, og 1877 blev han mesterens efterfølger som balletens leder med titel af dirigent. I denne stilling var han tro mod Bournonvilles ånd, men hans personlige initiativ var ringe. G. gav ikke det dygtige personale nye muligheder gennem et nyt repertoire, men indskrænkede hovedsagelig virksomheden til at være et appendiks til operaer og lyriske skuespil. Efter 54 års tjeneste afgik han juli 1890, men da han sad inde med alle traditionerne ledede han senere genindstuderingen af *Valdemar* og *Valkyrien* hvori han nu udførte Harald Hildetands rolle, sidste gang 2.12.1895. – R. 1886. □Mal. af O. Bache, 1872, afbildet på sammes skitse „Valkyrien“. Træsnit i rolle af bl.a. C. Hammer, 1886, samt af O. Andersen efter foto. Mal. af C. O. J. Lund (Det kgl. teater).

Aug. Bournonville: Theaterliv og erindr., 1865. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Hans Beck: Fra livet og dansen, 1944. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952.

Robert Neiiendam*

Gade, Niels Wilhelm, 1817–90, komponist. * 22.2.1817 i Kbh. (Trin.), † 21.12.1890 sst. (Holmens), bisat i Holmens k.s. kapel. F: snedker, senere instrumentmager Søren Nielsen G. (1790–1875) og Marie Sophie Hansdatter Arentzen (1792–1872). ~ 1° 27.4.1852 i Kbh. (Garn.) med Emma Sophie Christiane Hartmann, * 28.5.1831 i Kbh. (Garn.), † 17.6.1855 sst. (Garn.), d. af komponisten J. P. E. *H. (1805–1900) og Emma S. A. Zinn (1807–51). ~ 2° 12.11.1857 i Gentofte med Laura Mathilde Margrethe Stæger, * 27.1.1833 i Kbh. (Fred. ty.), † 10.9.1915 sst., d. af kaptajn Knud Christian S. (1798–1833) og Marie Juliane Frederikke Brieghel (1805–91, ~ 2° 1850 med musikhandler Emil *Erslev, 1817–82). – Far til Axel W. *G.

G. voksede op i små kår i hjertet af det København hvor han gennem næsten et halvt hundrede år skulle komme til at yde sin største indsats som kunstner, og hvis musikliv han på afgørende måde var med til at forvandle fra en overvejende huslig og provinsielt præget musiceren i snævre kredse til et egentligt koncertliv i moderne forstand med direkte kontakt til samtidige internationale strømninger. Faderen var snedker og instrumentmager og forsøgte sig bl.a. med større og mindre held som producent af tidens modein-

strumenter, først guitarer, senere også klaverer. G.s barndom og tidlige ungdom frem til genembruddet som komponist i 1840 med den prisbelønnede koncertouverture *Gjenklang af Ossian* var præget af hans målbevidste arbejde på selv at udvikle de anlæg og tilbøjeligheder som forældrenes til tider knappe økonomi kun i nogen grad kunne støtte selvom de omsorgsfuldt hjalp det begavede enebarn så langt midlerne rakte. G. bevarede hele livet en trofast kærlighed til forældrene og barndomshjemmet hvad også brevene hjem fra hans udenlandsophold 1843–48 vidner om. – En nødtørftig skolegang begyndte han som 11-årig i en privat pøgeskole; senere hen sølte han ofte savnet af en grundlig skoleundervisning og søgte livet igennem at tilægge sig en dyberegående boglig dannelse gennem en vidtspændende læsning. Sin første musikundervisning, bortset fra omgangen med faderens instrumenter i hjemmet, fik han af en bratschist Møller, men da det efter konfirmationen i 1831 og en kort tid i snedkerlære stod ham klart, at han ville være musiker lod forældrene ham få undervisning hos en af tidens bedste violinister, kgl. kapelmusikus Fr. *Wexschall. Sin første offentlige fremtræden som violinist havde han i 1833, og året efter blev han optaget som ulønnet elev i Det kgl. kapels violinskole med håb om engang med tiden at opnå fast ansættelse. Med en enkelt afbrydelse beholdt han denne elevplads til sin udenlandsrejse 1843. På teatret medvirkede han ikke alene i skuespilmusik, opera og syngespil, men også i den symfoniske musik der blev opført i mellemakter og ved aftenunderholdninger, og han lærte herigennem at kende et orkester og dets instrumenter til bunds og fik et førstehåndskendskab til det gængse repertoire. Nogen virtuos på sit instrument blev han vel aldrig, men spillede senere hen gerne violin- eller bratschstemmen ved en kammermusikkoncert. En ouverture til Oehlenschlägers drama Sokrates fra 1835 som kapellet gennemspillede for ham overbeviste ham om nødvendigheden af som orkesterkomponist også at mestre instrumentationen, og han tilintetgjorde værket.

Sideløbende med den praktiske musikeruddannelse tog G. timer i kontrapunkt og musikteori hos A. P. *Berggreen, og blandt hans efterladte papirer findes fra denne periode (1834–36) fem hefter med excerpter af den berømte 1700-tals teoretiker Fr. W. Marpurgs afhandling om fugakunsten. Hans elevforhold til Berggreen udviklede sig til et varmt venskab og blev af væsentlig betydning for hans kunstneriske udvikling og målsætning. Ikke alene blev hans første trykte kompositioner offentliggjort i Berggreens publi-

kationer, Musikalsk Tidende, 1836 (sangen *Lebet wohl* til tekst af Goethe), tredje og fjerde hefte af „Sange til Skolebrug“ 1836 og -39 (de flerstemmige *O, gode Gud, jeg takker dig, Fred hviler over land og by og Lover Gud*) og især „Melodier til ... fædrelandshistoriske Digte“ 1840 (bl.a. *På Sjolunds fagre sletter*), men Berggreen søgte ihærdigt at give sin elev noget af sin egen interesse for den folkelige sang og folkevisen, således at der også i større kunstmusikalske kompositioner kunne indgå elementer herfra. Og den næsten strofiske sangbarhed, som kom til at præge store dele af G.s instrumentalmusik, kammermusik såvel som symfonier skyldes sikkert til dels påvirkninger fra Berggreen. Her var et område der gav kunstmusikken noget karakteristisk nationalt og gjorde den imødekomende for et koncertpublikum. Et direkte resultat af hans folkeviseseinteresse var hans klaverudsættelser af skandinaviske folkesange fra 1844 til brug for tidens husmusik, men heller ikke *Ossian*-ouverturen eller den første symfoni kan tænkes uden denne baggrund. Bortset fra sine musikalske beskæftigelser, der også omfattede organisttjenester som vikar for C. E. F. *Weyse i Frue kirke i Årøne o. 1840 færdedes G. i disse ungdomsår i en romantisk modtagelig vennekreds der bl.a. omfattede brødrene Carl og Edvard *Helsted der repræsenterede musikken, og skuespillerne Frederik *Høedt og Michael *Wiehe der allerede dengang var stærkt fængslede af litteratur og drama. Man havde stærke teaterinteresser, kom i skuespillerægteparret Anna og N. P. *Nielsens hjem, læste E. T. A. Hoffmann og Oehlenschläger og spillede tidens nye musik: Beethoven, Schubert, Mendelssohn og Schumann.

Omkring 1840 har G. været en lovende ung musiker som man kunne nære forventninger til, og det var derfor også naturligt at han på opfordring af koncertmester J. F. *Frøhlich indsendte sin *Ossian*-ouverture til den priskonkurrence, som Musikforeningen udskrev i 1840 om en koncertouverture. G.s ouverture, indsendt under det karakteristiske motto „Formel hält uns nicht gebunden, unsre Kunst heisst Poesie“ (Uhland), vandt prisen efter en énstemmig indstilling fra en dommerkomité der talte så berømte navne som Ludwig Spohr og Friedrich Schneider fra Tyskland. Den blev opført med stor succes både i København og senere i Leipzig, og 1842 fuldede G. sit næste større instrumentværk, *symfoni nr. 1 i c-mol* op. 5. Han sendte den til Mendelssohn der stod i spidsen for det berømte Gewandhaus-orkester i Leipzig, modtog et varmt anerkendende svar, og symfonien uropførtes under Mendelssohns ledelse i foråret 1843 ved en Gewandhaus-koncert hvor den vakte stor og po-

sitiv opmærksomhed. På Mendelssohns opfordring rejste G. september 1843 med offentlig understøttelse til Leipzig der skulle være første station på en længere udenlandsrejse. Her dirigerede han selv sin symfoni og blev modtaget med åbne arme af den kræsne musikby. Han blev der næsten et halvt år inden han fortsatte den planlagte rejse der førte ham til Dresden, Prag, Wien, Italien og på hjemvejen sommeren 1844 til Schweiz. I Rom modtog han et tilbud om ansættelse som dirigent for Gewandhaus-orkestret og lærer ved konservatoriet i Leipzig fra efteråret 1844, og han slog straks til. Det blev en virksomhed der varede fra 1844 til 1848, og som placerede den indtil for nylig ukendte unge dansker i centrum af europæisk musikliv. Sammen med Mendelssohn skulle han lede abonnementskoncerterne der omfattede både orkester- og kammermusik, og han uropførte fx både Mendelssohns violinkoncert og Schumanns klaverkoncert. Desuden underviste han ved konservatoriet og fik også selv tid til at komponere. Sin anden symfoni op. 10 havde han gjort færdig under sit første besøg i Leipzig (1843), og nu fulgte tredje symfoni op. 15 (1847) og korværket *Comala* op. 12, 1846, der ligesom hans pris-ouverture har emne fra Ossian-digtningen og med musikalske motiver der knytter forbindelsen til ouverturen; endvidere strygekvintetten op. 8, 1845, de to koncertouverturer *Im Hochland* op. 7, 1844 og nr. 3 i C-dur op. 14, 1846, og som hjemmets musik og til brug for amatørensemblet duetterne op. 9, 1845, sangene for bl. kor op. 13, 1846 og mandskorsangene op. 11, 1845 og op. 16, 1848. Ved Mendelssohns død i november 1847 fik G. eneansvaret for resten af koncertsæsonen 1847-48, men da den var slut afbrød han sit engagement og vendte tilbage til København hvor han var bosat til sin død i 1890, og hvor hans aktiviteter kun blev afbrudt af kortere udenlandsrejser og endnu en kort periode som gæstedirigent i Leipzig foråret 1853. 1849 indvalgte han i Musikforeningens administration, og året efter ansattes han som dirigent for foreningens orkester og kor, samtidig med at han sammen med sin senere svigerfar, Emil Erslev, fremlagde et forslag til omorganisering af foreningens koncertvirksomhed; det skulle bl.a. indebære dannelsen af et selvstændigt orkester til erstatning for assistancen fra Det kgl. kapel hvis koncertvirksomhed teatret ønskede at indskrænke. Forslaget blev vedtaget og grundstammen i Musikforeningens nye orkester blev H. C. Lumbyes Tivoli-orkester; foreningen rådede tillige over et kor, hovedsageligt bestående af amatører. G. påtog sig selv oplæringen af disse kræfter til det klassiske koncertrepertoire der fra nu af blev rygraden i

Musikforeningens koncertvirksomhed. Foruden af orkesterkoncerter kom en koncertsæson til at bestå af kammer- og solist-koncerter, og hovedparten af G.s værker efter 1850 tager sigte på dette forum hvor de fleste af hans større arbejder fik deres uropførelse. Det gælder symfoniene nr. 5-8 (1852, 1857, 1864 og 1871), idet dog den yndede fjerde *symfoni i B-dur* op. 20 uropførtes i Leipzig januar 1851. De fleste af sine såkaldte „koncertstykker“, værker for soli, kor og orkester, komponerede han for Musikforeningen eller til musikfester i udlandet. Det var en genre han bestandig vendte tilbage til; med *Elverskud*, der nok hentede inspiration men ikke musik fra folkeviserne, og som uropførtes i Musikforeningen i marts 1854 skabte han et af sine mest helstøbte værker overhovedet, men også arbejder som *Korsfarerne*, *Zion* og *Psyche* opførtes hyppigt i udlandet også, og det sidste værk af denne art komponerede han tre år før sin død, *Der Strom* for fem solostemmer, obligat klaver og orkester op. 64 til tekst af Goethe. Besætningsmæssigt udgør disse koncertstykker et broget billede, derfor var der næsten altid et vokalværk af G. der kunne bruges ved en musikforeningskoncert eller en musikfest: *Frühlingsbotschaft* op. 35, 1858 og *Ved Solnedgang* op. 46, 1865 for bl. kor og orkester; *Comala* op. 12, 1846, *Elverskud* op. 30, 1854, *Kalanus* op. 48, 1869, *Korsfarerne* op. 50, 1866 og *Psyche* op. 60, 1882 for soli, bl. kor og orkester; *Die heilige Nacht* op. 40, 1861 for altsolo, bl. kor og orkester; *Zion* op. 49, 1874 og *Gefion* op. 54, 1869 for baryton, bl. kor og orkester; *Aarstidsbilleder* op. 51, 1871 for soli, damekor og 4-hændig klaver; *Agnete og Havfruene* op. 3, 1851 (en omarbejdelse af en tidligere skrevet scenemusik) for sopransolo, damekor og orkester; *Den Bjergtagne* op. 52, 1872 for mezzosopran, damekor og orkester og *Frühlings-Phantasie* op. 23, 1852 for fire solostemmer, klaver og orkester. Af anden orkestermusik fra denne lange periode af G.s virksomhed kan nævnes de to værker for violin, *Capriccio*, 1878 og violinkoncerten op. 56, 1880, de to samlinger med *Novelletter* for strygeorkester op. 53, 1874 og op. 58, 1883-86 og de to koncertouverturer *Hamlet* op. 37, 1861 og *Michel Angelo* op. 39, s.å. Musik for mindre besætning, hvoraf en del har været beregnet på musik i hjemmet, indtager ikke nogen omfattende plads i hans produktion. Af kammermusikværker kan fremhæves oktetten for strygere op. 17, 1848-49, violinsonaterne nr. 2 op. 21, 1849 og nr. 3 op. 59, 1885, *Novelletter* for klavertrio op. 29, 1853, klavertrioen op. 42, 1863, sekstetten op. 44, 1863 og fantasistykkerne for klarinet og klaver op. 43, 1864. Langt den største del af sin klavermusik udgav Gade i sam-

linger med enkeltsatser i stil med romantiske karakterstykker som Mendelssohns „Lieder ohne Worte“, således *Akvareller* op. 19, 1849 og *Nye Akvareller* op. 57, 1881, *Folkedanse* op. 31, 1855, *Idyller* op. 34, udg. 1871, *Fra Skizzebogen* 1857 og *Fantasistykker* op. 41, udg. 1861; kun to cykliske klaverværker foreligger fra hans hånd, ungdomssonaten i e-mol fra 1839 som blev omarbejdet og udgivet som op. 28 i 1854, tilegnet Franz Liszt, og *Arabeske* op. 27, udg. 1854. I få, men vægtige samlinger fortsatte han sin ungdoms beskæftigelse med solosangen; utrykte forsøg fra 1830erne peger frem mod de to store ballader fra 1840erne, *Knud Lavard* (Hr. Magnus han stirrer i vinternatten ud) og *Hvorfor svulmer Weichsel-floden* (fra samlingen *Tre Digte af C. Hauch* op. 21, 1849). Ellers holdt han sig overvejende til den strofiske sangform, både i de større sammenhængende samlinger *5 Gedichte aus „Bilder des Orients“ von Stieglitz* op. 24, 1850–53 og *Holger Danskes Sange*, 1863 og i de få samlinger han udgav med enkeltsange, bl.a. *Sex danske Sange*, 1841, tilegnet Weyse, *Tre Digte af Christian Winther*, 1842, *Tre Digte af H. C. Andersen*, 1850 og *Tre danske Sange*, 1852, her *Grøn er vårens hæk*.

Ægteskabet med J. P. E. Hartmanns datter understregede hans nære tilknytning til den Hartmannske kreds som varede ved efter hustruens tidlige død. 1857 ægtede han Mathilde Stæger, hvis stedfader Emil Erslev var G.s nære medarbejder i Musikforeningen, og også på andre måder placerede han sig i disse år centralt i hovedstadens musikliv. 1851 ansattes han som organist ved Garnisons kirke og flyttede 1858 til Holmens kirke; sin organistgerning omfattede han med stor pligtfølelse og forberedte sig grundigt til gudstjenesterne, men nogen stor kirkemusikalsk produktion affødte den ikke: bl.a. de tre orgelstykker op. 22, 1851, et *Benedictus* for bl. kor og orgel, 1885, en kirkearie for sopran og orgel, 1855, og nogle koralmelodier, bl.a. til Bergreens koralbog 1853 og tillægget hertil 1856 (her *Udrust dig, helt fra Golgata*). – G.s kunstneriske temperament og udtryksform fandt sig bedre tilrette i korværkerne for koncertsalen end i en egentlig scenisk musikdramatik. Kun syngespillet *Mariotta* kom frem på Det kgl. teater hvor det opførtes nogle gange i sæsonen 1848–49. Desuden foreligger der nogle utrykte fragmenter, *Siegfried* og *Brünhilde* fra Leipzig-tiden med samme emne som Wagners Nibelungen-tetralogi og måske ikke upåvirket af G.s bekendtskab med Wagner i Dresden 1846, og desuden *Judith* fra slutningen af 1850erne som han senere ønskede at omarbejde til et dramatisk oratorium. Til gengæld fik han stor succes med sine bidrag

til de to Bournonville-balletter *Napoli* (2. akt, 1842) og *Et Folkesagn* (1. og 3. akt, 1854), mens hans tidligere scenemusik, bestillingsmusik til skuespillet *Aladdin* 1839 og balletten *Fædrelandets Muser*, 1840 (sammen med Frøhlich) først og fremmest vidner om de forventninger man dengang stillede til ham. At han heller ikke senere følte at hans praktiske evner lå for teatret viste han da han efter nogle få måneders prøvetid som kapelmester ved Det kgl. teater i sæsonen 1862–63 efter kapelmester Franz *Gläfers død bad om sin afsked fra embedet.

Sin største indsats ved siden af sin virksomhed i Musikforeningen ydede G. i spidsen for Københavns Musikkonservatorium (senere med navn af Det kgl. danske musikkonservatorium) i hvis ledelse han indtrådte sammen med J. P. E. Hartmann og H. S. *Paulli fra dets start i 1867. Sammen med Hartmann skulle han undervise i kontrapunkt, fuga, musikalsk analyse, formlære og instrumentation, og han var tillige den der med sine erfaringer fra Leipzig og sit administrative talent stod for konservatoriets indretning og udarbejdede de undervisningsplaner der blev gældende en lang periode af dets virksomhed. Udover uddannelsen af professionelle musikere var det også hensigten at amatører skulle kunne modtage en sammenhængende og systematisk musikundervisning til styrkelse af musikken i hjemmet og højnelse af koncertpublikummets niveau. – G.s musik og hele hans mangesidige virksomhed står som et klart udtryk for 1800-tallets borgerlige musikkultur; den følte han det i høj grad som sin opgave at danne og udvikle i det københavnske kulturliv. Hans musik er ofte nok af eftertiden, ja, endnu mens han levede, blevet bedømt som en lidt blodfattig efterklang af den klassicistisk prægede Leipzig-tradition omkring Mendelssohn som han så ubetinget hylkede efter ungdomsårenes kraftgeniale, helt selvstændige gennembrud med Ossian-ouverturen og den første symfoni. Og man kan da også ud fra stilistiske kriterier finde en sådan vurdering retfærdiggjort ved at betragte repræsentative værker fra slutningen af hans produktion som de sidste symfonier, korværket *Psyche* og hans eneste offentliggjorte strygekvartet, op. 63 i D-dur, 1888; alle synes de bevidst retrospektive og konservative i stil og musikalsk udtryk og ude af trit med aktuelle og fremadvisende tendenser i samtidens musik. Men man må samtidig gøre sig klart at han ikke først og fremmest så sin opgave som den kunstneriske fornyers, der ud fra krav om individualitet, originalitet og kunstnerisk revolution satte sig sine kunstneriske mål. Han ønskede først og fremmest at tjene det borgerskab han med en selvfølgelig sikkerhed havde place-

ret sig i spidsen for på musikens område; derved kom hans kunst i eminent grad til at afspejle dette borgerskabs smag i den musikalske dannelsesproces som han bidrog til som organist, konservatorieleder og dirigent i den betydeligste koncertgivende institution i datidens København. For G. som musikopdrageren blev Musikforeningen hans centrale virkefelt. Som svar på en kritik af foreningens programlægning ytrede han: „Musikforeningen er efter min Anskuelse et Academie for Musik, en Opdragelsesanstalt for det musikalske Publicum saavel som for de yngre Musikere. Dens Opgave, som Concertinstituttet, er fornemmelig at fremføre de største Mesteres, f.Ex. S. Bach, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven, Værker, og give disse en saa fortrinlig Udførelse som muligt. Af disse Værker fortrinnsviis saadanne, som egne sig til Opførelse i en Concertsal. . . . At en eller anden overfladisk Tilhører af Nysgjerrighed kunne ønske, at der stadig opførtes noget nyt, eller noget som han aldrig havde hørt før, er meget naturligt og forstaaeligt, men derfor er det netop en virkelig Kunstanstalts Pligt bestandig at holde sine Tilhørere det Bedste af de Bedste for Øie, for derved at vedligeholde en sund Smag og Sands for det kunstnerisk Betydelige. – Foruden de største Mesteres Værker, bringes Afvexlinge tilveie ved Opførelse af senere udmærkede Componisters Arbejder, f.Ex. Fr. Schubert, Cherubini, Weber, Spohr, Mendelssohn, Schumann“.

Om G. til tider har følt sig fanget som komponist af den smagsretning han herved etablerede kan man gisne om. Da korværket *Baldurs Drøm* til tekst af Adolph Hertz, der var tænkt som første del af et større værk i tre afdelinger kom til opførelse ved G.s egen koncert i marts 1858 lød der kritiske røster om Wagner-påvirkninger og nye og betænkelige signaler i hans musik; han lod værket ligge og vendte ikke mere tilbage til det. Der er grund til at formode at han har opfattet det meste af sin egen musik som udpræget brugsmusik til denne opdragelse af det dannede koncertpublikum, og den blev derfor også lige så typisk for den borgerlige musikepoke som hoffemusikerens havde været for baroktidens autoritære fyrstehof eller pragtfulde kirke. Hans musik er støbt i de former og genrer han fandt hos sine musikalske smagsdannere Beethoven, Schubert og Mendelssohn, og derfor kan den også hørt i nutidens koncertsituation få et epigonagtigt præg. Bedømmer man hans musik efter normer, præget af romantikkens opfattelse af geniet, kunstnerheroen og den store nyskabende ener, går man fejl af dens mål, og man leder forgæves efter genklange af tidens store samfundsmæssige brydninger i den. G. havde under ind-

tryk af sit ophold i Leipzig valgt placeringen og rækkevidden af sin kunst allerede ved begyndelsen til sin virksomhed i det københavnske musikliv, og Musikforeningen voksede hurtigt og stød under hans mangeårige ledelse. Ved hoffet færdedes han gerne, og når han ønskede arbejdsro fra sine mange administrative og hel- og halvofficielle forpligtelser som dansk musiklivs ubestridte førstemand kunne han trække sig tilbage til et afsides liggende arbejdsværelse som han havde fået stillet til rådighed på det daværende Christiansborg slot. Som beviser på at han havde opfyldt sin kunstneriske målsætning betragtede han de mange ordner og udmærkelser der blev ham tildelt. Han bidrog gerne med lejlighedskompositioner til officielle begivenheder i og uden for kongehuset, fx sørgemusikken ved Frederik VII's bisættelse 1863, festmusikken til den nordiske industriudstilling 1872, festmusikken ved Kbh.s univ.s 400-års jubilæum 1879 hvor han blev udnævnt til æresdoktor, orkestervisiten *Holbergiana* til digterens 200-års jubelfest 1884 og festmusikken til Christian IX's regeringsjubilæum 1888. En til forfængelighed grænsende glæde over den anerkendelse, der fra det internationale musiklivs side vistes ham og dermed hans kunst og dansk musikliv i det hele taget lyser ud af hans rejsebreve, skrevet til hjemmet fra de mange musikfester som han gennem årene blev indbudt til, og hvor han dirigerede egne værker, bl.a. Köln og Paris 1862, Bonn 1871, Holland 1873, Birmingham 1876 og 1882, Köln og Hamburg 1880 og Düsseldorf 1881. Men med hensyn til udviklingen af hans kunstnerpersonlighed tåler ingen af disse triumftog dog sammenligning med hans to første rejser, koncertreisen som violinist til Norge og Sverige i 1838 da han var ung og ukendt, og hvor natur og poesi synes at have betydet en afgørende kunstnerisk vækkelse, og udenlandsreisen og opholdet i Leipzig 1843–48. Fra Sverige skriver han til Berggreen: „Hele mit indre Liv arbejder, udvider og forbereder sig til en aandelig Gjenførelse; mit forrige Liv ligger som et Chaos, uformeligt og livløst i Baggrunden, hvoraf Skaberblivet kalder det Haarde og Bløde, det Tunge og Lette at forene sig“; og det er fra denne periode hans i bogstaveligste forstand „poetiske musik“ stammer, således som vennen Frederik Høedt karakteriserede den første symfoni. Adskillige af hans kompositioner fra disse år, hvoraf hovedparten forblev utrykt, har poetiske mottoer eller litterære programmer som han indførte i sin komponistdagbog. Ossiannouverturen er udformet efter citater fra Blichers Ossiannouverturen, og den første symfoni har oprindeligt et program efter danske folkeviser, men blev til slut bygget over

hans egen melodi til „På Sjølund's fagre Sletter“ med en dristig musikalsk citat- og metamorfose-teknik. Symfonien var en original nyskabelse, et nationalromantisk gennembrud af europæisk rækkevidde inden for den symfoniske musik. Og Ossian-overturen kunne G. tage frem mange år senere, vedkende sig hver node i den og undre sig over hvor denne ungdommeligt geniale inspiration var kommet fra.

I Leipzig forvandlede G. fra den romantiske yngling til den praktiske musiker og administrator. Hans virksomhed som dirigent og lærer ved det af Mendelssohn nystiftede konservatorium formede hans kunstneriske målsætning for resten af livet. Allerede i breve til forældrene fra slutningen af 1845 og begyndelsen af 1846 omgås han med planer om et fremtidigt virke i det københavnske musikliv i lighed med hans position i Leipzig, dvs. som uafhængig musiker. Derfor afslug han også at søge koncertmesterstillingen i Det kgl. kapel der var blevet ledig efter Wexschalls død i 1845, og ligeledes sagde han nej til en stilling som kapelmester ved operaen i Stockholm som blev ham tilbudt efter forslag af Jenny Lind – det ville for en længere årrække binde ham uden for Danmarks grænser. Og derfor blev de tilspisede nationale og politiske forhold mellem Danmark og Tyskland omkring krigsudbruddet i 1848 først og fremmest en tilskyndelse for ham til at realisere sine planer, og ikke en pludselig omvæltning i tilværelsen. Medvirkende til opbruddet fra Leipzig har givetvis været Mendelssohns død og savnet af denne nære ven der varmhjertet og energisk havde skaffet ham indpas og position i Leipzig. Thi ikke alle i den tyske musikvirksomhed vel acceptere udlændingens fremtrædende stilling. Hans tredje koncertouverture blev af en anmelder kritiseret for en overdreven danskhed i udtrykket, og da de nationale følelser brusede op, og G. ovenikøbet blev indkaldt til kommunalgården i Leipzig i juni 1848 har meget talt for at han nu realiserede sine fremtidsplaner og vendte tilbage til København.

Der savnes stadig en dybtgående skildring af kunstneren og mennesket G. og hans stilling i dansk musikliv. Der har nok været flere spændinger og nuancer i personligheden end der gives udtryk for i den traditionelle opfattelse af dansk musiks konservative, lidt autoritære førstemand gennem mere end en menneskealder, en opfattelse der ikke mindst skyldes en pietetsfuld indsats af familien og den nærmeste vennekreds. Udgivne aktstykker, trykte og utrykte erindringer af børnene Felix og Dagmar og biografiske skildringer af William Behrend og Charles Kjerulf har i alt væsentligt dannet

grundlag for en udenforstående eftertids opfattelse af G. Den udvikling han selv var med til at sætte igang henimod et egentligt offentligt musikliv førte efterhånden til stærke krav om nyorientering og inddragning af stadig større kredse i musiklivet; den placerede ham på hans ældre dage i et samfundsmæssigt og musikalsk tidehverv, og han reagerede herpå. Hans klassiske skønhedstrang blev stærkere med årene, han vendte bestandig tilbage til sin yndlingsforfatter Goethe, og i et værk som Psyche har han idémæssigt og musikalsk bestræbt sig på at forsvare dette skønhedsideal. Han udleverede ikke sig selv gennem sin musik. Når han ved sine besøg i udlandet mærkede den anerkendelse og udbredelse hans musik havde fået kunne han skrive hjem: „Det glæder mig, at jeg har blandet min Person saa lidet i min musikalske Virksomhed, og jeg vil fremdeles holde den udenfor“. En sund rosthed, en balance i sindet og en sjælelig ligevægt over for livets tilskikkelser synes at have været fundamentale karaktertræk hos ham. I en uortodoks, men dyb kristen overbevisning fandt han støtte, såvel i sorgen over sin første hustrus tidlige død som når han bad sit Fadervor inden han gik på podiet til en koncert. Og til omverdenen meddelte han sig først i sin kunst når det musikalske udsagn havde nået en afklaret skikkelse. For ham har den klassiske balance mellem form og indhold været afgørende; han hyldede „det skønne“ også i musikken, og livet igennem efterlevede han sin ungdoms læresætning: „Orden og Nøiagtighed er Siælen i alle Forretninger“. Noget af sin opfattelse af et musikværks grundprincipper meddelte han sønnen Axel et halvt år før sin død: „Det er allerede et Skridt fremad at kunne tale tydeligt, at have sit Udtryk for Tanken i Orden. . . . De selvstændige Tanker, det Charakteristiske, Jeg'et, det kan først komme efter at Forbindelsen imellem Hoved og Haand er bragt istand.“ – □ Litografi af J. Kriehuber, Wien 1844, efter dette litografi 1845, kobberstik af A. Hansen, 1850, og flere træsnit. Litografi af G. Weinhold, Dresden 1845. Tegn. af Fr. Vermehren, 1845 (Fr.borg), litograferet af samme og af I. W. Tegner m.fl. Tegn. af E. Lehmann (Teatermus.); mal. af samme udst. 1851. Afbildet på tegn. af F. M. Schou, 1852 (Fr.borg). Tegn. af J. V. Gertner (sst.). Litografi 1857 efter daguerreotypi. Tegn. af H. Olrik, 1860 (Hirschsprung), efter denne træsnit 1860 og 1867 samt litografi 1865. Afbildet på tegn. af C. Bayer, 1862 (?) (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1864 (Teatermus., St.mus., glyptoteket, Det kgl. teater). Litografi 1867 efter foto, efter dette litografi og træsnit 1872. Mal. af W. Marstrand, 1867 (Hirschsprung). Afbildet på mal. af aftenselskab

af E. Lehmann, 1868. Relieffer af U. Hammeleff og af E. H. Bentzen, begge udst. 1871. Træsnit 1872. Litografi af I. W. Tegner, 1879, efter foto; efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1883, og af R. Brend'amour. Træsnit af H. C. Olsen, 1880. Tegn. af P. S. Krøyer, 1883 (Hirschsprung). Mal. af Carl Bloch, 1883 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen og af C. Pauli efter samme forlæg, begge 1887. Mal. af Anna E. Munch, 1888, tegn. af samme s.å. (Teatermus.). Afbildet på P. Fischers mal. fra Det kgl. teater, 1888. Statuette af A. Hassel udst. 1889 (marmor 1896, musikkonservatoriet i Kbh.). Træsnit 1891 og af M. Höne-mann s.å. Tegn. af Chr. Nielsen, 1891 (Fr.borg). Buste af J. Schultz, 1891 (Det kgl. teater). Træsnit af H. P. Hansen, 1892, efter tegn. af C. H. F. Schmidt. Statue af V. Bissen, 1897 (Østre anlæg, Kbh.); flere statuetter af samme. Relief af A. Hassel. Mal. af L. Grundtvig (musikkonservatoriet, Kbh.). Silhouet (Fr.borg). Maske af A. Bundgaard (Chr.borg). – Mindetavle, Borgergade 2, Kbh. Epitafium (Holmens k.).

Bibliografi. Årbog for musik 1924, 1926 60–80 (Fortegn. over G.s værker systematisk ordnede ved Alfr. Nielsen). Musikhist. arkiv 1, 2, 1932 176–86 (Fortegn. over G.s utrykte værker i Det kgl. bibl.s musiksaml. ved Alfr. Nielsen). Dansk musikt. XII, 1937 149–54 177–85 214–22 (Kn. Atlung: G.s værker og lit.henvi-sen.). Dan Fog: N. W. G. bibliography, 1967 (maskinskr.). Dansk musikt. 1967 16–18 (Sigurd Berg: Lit. omkr. G. 1843–1950).

Kilder. N. W. G. Optegn. og breve, udg. Dagmar Gade, 1892 (tysk udg. 1894). Årbog for musik 1922, 1923 55–72 (heri breve 1841–47). Omkring N. W. G. Breve fra fader og søn, udg. Johs. W. Gade, 1967.

Lit. Robert Schumann: Gesammelte Schriften über Musik und Musiker II, 3. opl., Lpz. 1875 317 359–62. Carl Thrane: Danske komponister, 1875 234–67. Festskr. i anledn. af musikforens halvhundredårsdag II, ved Angul Hammerich, 1886. Philipp Spitta: Zur Musik, Berlin 1892 355–83. Gustav Hetsch: Det kgl. da. musikkonservatorium 1867–1917, 1917. Will. Behrend: N. W. G., 1917 = Mennesker XIV (tysk udg., Lpz. 1918). Charles Kjerulf: N. W. G., 1917. Minder om N. W. G., saml. og red. af Will. Behrend, 1930. Margit Kirk i Dansk musik t. XV, 1940 1–5. Sven Lunn sst. 1967 1–6. Niels Martin Jensen: Den danske romance 1800–1850, 1964 167–80. Samme i Musik I 1966–67, 1967 nr. 5 3–6. Asger Lund Christiansen sst. 7–9. Karl Clausen: Den unge N. W. G., 1967 = Danm.s sanglærerforens publ. XVII. Kai Aage Bruun: Dansk musiks hist. II, 1969 82–136. Finn Mathiassen i Svensk t. för musikforsk. LIII, Sth. 1971 67–77. Niels Martin Jensen i Dansk årbog for musikforsk. VI 1968–72, 1972 131–40. Lothar Brix i Die Musikforschung, XXVI, Basel 1973 22–36. Nils Schjørring: Musikkens hist. i Danm. II, 1978 287–322. **Papirer.** breve og manus. i Kgl. bibl. Utrykt fortegn. over G.s saml. sst.

Niels Martin Jensen

Gade, Svend Lauritz, 1877–1952, teatermaler, sceneinstruktør. *9.2.1877 i Kbh. (Holmens), †25.6.1952 på Århus kommunehosp., urne i

Kbh. (Vestre). F: vejerassistent Anton Jacob Mathias G. (1843–93) og Philippa Victoria Julie Wi-berg (1847–1911). ~21.1.1910 i Berlin med ope-rasanger ved Komische Oper sst. Inez Octavia Cathrina (Carin) Gillberg, *3.1.1886 i Stock-holm, †9.12.1960 i Kbh., d. af direktør Nils Gus-taf G. (1857–1937) og Hanna Catharina Wall-man (1857–1911).

G., en grandnevø af Ludvig *G., Aug. *Bour-nonvilles efterfølger, blev uddannet på Teknisk skole i Kbh. og af sin onkel, teatermaler V. Gyl-lich, på Det kgl. teater; senere maledet han hos Carl Lund og virkede fra 1898 tre år under Jens Wang ved det nye nationalteater i Kristiania, hvorfra han kom til operaen i Stockholm. 1904 blev han kunstnerisk rådgiver ved så ansete scen-er i Berlin som Kleines Theater hvor han 1907 iscenesatte Sven *Langes *De Umyndiges Røst*, Neues Schauspielhaus, Lessing-Theater m.fl. Han blev kendt i den tysktalende verden og Hol-land, og 1922 satte han i scene i New York. Der-fra rejste han til Hollywood hvor han til 1929 virkede som filminstruktør. I hjemlandet havde han deltaget i opsætningen af *Det gamle Spil om Enhver* (1914) og han fik 1917 en stor succes ved opførelsen af Strindbergs *Et Drømmespil* på Dagmar-teatret (bl.a. gentaget på Stadsschouw-burg i Amsterdam 1921 og Svenska teatern i Helsingfors 1934). Her indførte G. den ekspres-sionistiske opsætning og dekoration i Danmark. 1930 ansattes han som sceneinstruktør ved Det kgl. teater både i operaen og skuespillet. Samti-dig fortsatte han som scenograf. 1919 havde han skabt dekorationerne til *Aladdin*, og han udnyt-tede fortsat scenerummet med de stilrene og virkningsfulde rammer, han gav Goethes *Faust*. Goldonis *En Tjener og to Herrer*, Shakespeares *Stor Staahej for Ingenting* og *Hamlet*. Hans ind-sats bidrog til fornyet interesse for de klassiske værker, men lige så fantasifulde rammer gav han Strindbergs *Dødsdansen*, Griegs *Nederlaget* og Ibsens *Peer Gynt*. Som iscenesætter lagde han, inspireret af Max Reinhardt, mindre vægt på sennaturalismens replikbehandling og interesse for detaljen til fordel for helheden og det maleri-ske udtryk som han viste i opsætningen af Of-fenbachs *Orfeus i Underverdenen*, 1934, Verdis *Maskeballer*, 1935, J. L. Heibergs *En Sjæl efter Døden*, 1935 og Oehlenschlägers *Sanct Hansaf-tenspil*, 1939. Ved hans indsats blev disse to vær-ker fra den danske guldalder vundet for scenen. 1947 afgik han fra Det kgl. teater for at blive biografdirektør i Århus. Memoireværket *Mit Livs Drejescene* er en væsentlig indføring i hans halvtredsårige teaterliv der førte ham, som den første danske iscenesætter og scenograf, til aner-kendelse i udlandet. Dekorationsudkast (Teater-

mus.). – R. 1935. □Selvportr. 1900. Mal. af Arne Kavli, 1901. Foto.

S. G.: Mit livs drejescene, 1941. – Masken 1.10.1910. Herm. Bang: Mennesker og masker, 1910 128. Henry Moritz i Teatret X, 1911 97-99. Politiken 12.7. og 23.8.1931. – Dagbøger 1926-45 i Kgl.bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Klaus Neiendam

Gadegaard, Paul Preben, * 1920, maler. * 17. 11.1920 på Frbg. F: tjener, bartender Lauritz Peter G. (* 1897) og Doris Elisabeth Michelsen (1899-1942). ~6.9.1947 i Paris med Elenitza v.Obermüller, * 31.8.1924 i Hermopolis, Grækenland. Ægteskabet opløst 1949.

G. blev optaget på kunstakademiet i København 1939 og studerede på malerskolen indtil 1942. Hans lærere var Sigurd *Wandel, Kræsten *Iversen og Aksel *Jørgensen. Som flygtning i Stockholm fik han undervisning på akademiet der 1944-45, og efter krigen blev han elev af Vilhelm *Lundstrøm på dennes malerskole 1946. Samme år drog han til Frankrig hvor han blev elev af André Lhote i Paris. Han udstillede i årene 1949-58 på „Linien“s forskellige udstillinger og debuterede 1951 på Kunstnernes efterårsudstilling. 1952 kom han i forbindelse med fabrikant Aage *Damgaard for hvem han året efter udsmykkede kantinen i hans daværende skjortefabrik og senere, i årene 1957-61, dekorerede Angli-fabrikken. Udsmykningen her var ved fremkomsten en epokegørende kunstnerisk bearbejdelse af en industrivirksomhed. Rummene i fabrikken omskabtes til ét stort, fortløbende maleri på over 2.500 m², og inventar og møbler kom til at indgå i den kunstneriske helhed som man bedst får et begreb om gennem Jens Jørgen Thorsens film Herning 65. Sidenhen har G. udført endnu en stor rumdekoration på Herning højskole. Hans tidligste arbejder er figurative, men fra 1940ernes slutning er G.s kunst udelukkende abstrakt. De kunstnere der fik størst betydning for hans udvikling er Jean Deyrolle, Jean Dewasne (som han en overgang arbejdede tæt sammen med), Victor Vasarely og Serge Poliakoff. G. var gæst hos „Den Frie“ 1964 og 1965, og blev 1968 medlem af Grønningen. □Foto.

E. Johansson i Gutenberghus' årsskr. 1961 14-19. Anne Ribbjerg i Konstrevy, Sth. 1964 178-81. Jens Jørgen Thorsen: Modernisme i da. kunst, 1965. – Statens filmcentral for Dansk kulturfilm: Herning 1965, instr. Jens Jørgen Thorsen og Novi Maruni, 1965.

Charlotte Christensen

Galen

Uradel. En gren af den berømteste af alle danske middelaldersslægter, slægten Hvide, førte et 5 gange tværdelt våben, dvs. med tre bjælker.

Slægtsnavnene Galen og Little forekommer iblandt, men de navnkundigste slægtsmedlemmer er Sunesonnerne (tv.I) og Erlandsønnerne (tv.II). Alle personer som if. våben eller navn traditionelt regnes til Galen-slægten kan påvises at nedstamme fra Skjalm Hvides søn Ebbe Skjalmsen (-1150).

Tvl. II, Erlandsønnerne, nedstammer fra de seks Sunesonners søster Margrete, der var ~ en Herluf og havde datteren Cecilie, ~ Erland. Tue Galen havde en talrig efterslægt af skånske gods-ejere. De fleste linier uddøde i 1400- eller 1500-tallet.

Danm.s adels årbog X, 1893. Danm.s gamle personnavne II, 1949-53. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

Thelma Jexlev

Galen, Peder Jensen, † 1355, ærkebiskop. † 16.4.1355, begr. i Lunds domk. F: Jens Nielsen til Näsbyholm og Christina. – Farbror til rigsråd Tue *G.

G. var senest 1317, da ærkebisp Esger Jul brød med kong Erik Menved, blevet medlem af domkapitlet i Lund, og da hans slægtning Carl *Eriksen 1325 blev ærkebisp, blev G. dekan. Han synes allerede da politisk aktiv og skal sammen med sin slægt have bidraget til at styrte kong Christoffer og blev derefter kansler hos Valdemar af Slesvig i dennes treårige kongeperiode. Han fortsatte som en slags kansler hos ærkebiskop Carl som han støttede i planerne om et forbund med Sverige. Ved ærkebiskop Carls død valgtes G. straks sommeren 1334 til hans efterfølger. En udførlig betretning om valget er bevareret. Alle valgberettigede nedsatte et femmandsudvalg som skulle nå til enighed, før et tændt lys brændte ned. Da to af kapitlets medlemmer nævnes som den udvalgte stedfortræder efteråret 1334, synes G. straks at være rejst til Avignon for at opnå pavelig stadfæstelse, men måtte af ukendte årsager vente meget længe. Den pavelige bulle er dateret 27.2.1336 ligesom følgebrevne til de danske biskopper og til kong Magnus af Sverige. Kort efter modtog G. indvielse og pallium og begyndte hjemrejsen. Sidst i juli kom G. til sit stift, men nåede ikke at deltage i kong Magnus' kroning i Stockholm. G. støttede fra begyndelsen kong Magnus' bestræbelser for at blive konge over hele Danmark, bl.a. ved kongens supplikker til paven 1338, som imidlertid blev afslået. Det havde sikkert forbindelse med, at kong Christoffers yngste søn Valdemar netop var begyndt at røre på sig. Samtidig med Valdemars kongehyldning på Viborg landsting 1340 holdt Magnus råds møde i Helsingborg hvor ærkebiskop Peder og kapitlet stadfæstede Skånes

Galen, Peder Jensen

Table I

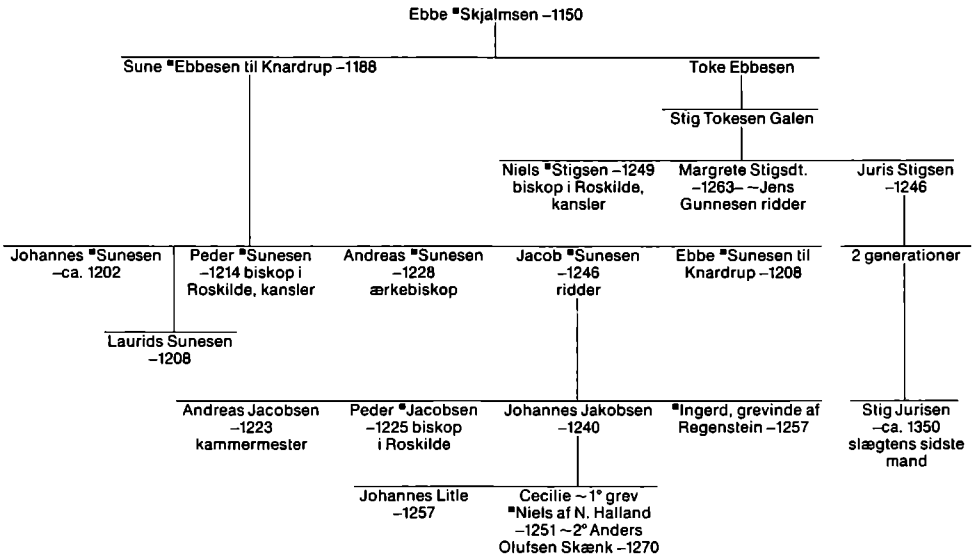
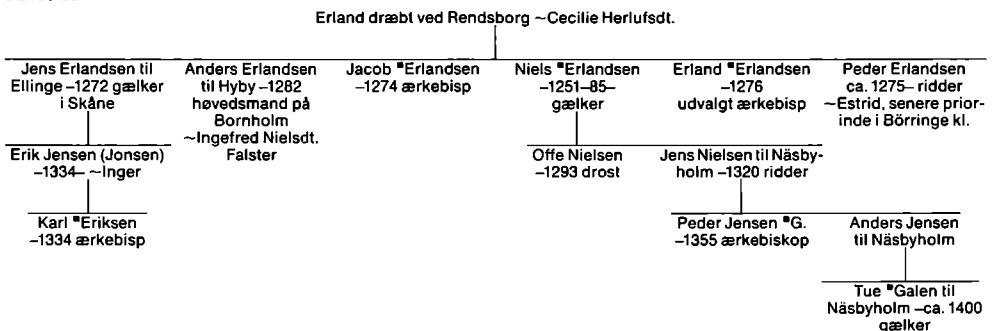

Table II

forening med Sverige mod, at kong Magnus til gengæld udstedte et omfattende privilegium for Skånes indbyggere. Dette måtte føre til åben krig, men fjendtlighederne 1341–43 var stort set begrænset til Sjælland, og på et kongemøde i Varberg nov. 1343 mæglede G. den fred der indtil videre sikrede kong Magnus besiddelse af Skåne. G. indtog en ejendommelig dobbeltstilling som Danmarks ærkebisp og som biskop over et stift der lå under en fremmed konge. I sin egenskab af ærkebiskop holdt han 1345 provinssynode i Helsingborg hvor samtlige danske bisper og adskillige abbeder og fremtrædende kirkemænd fra Lund stift og fra stifterne på den anden side af sundet var mødt; men i verdslige politiske gøremål, ikke mindst i forhandlinger og overenskomster med hansesæderne vedrørende skånemarkederne, var han kong Magnus' mand. De usikre forhold medførte adskillige

stridigheder hvor ærkebispemænd måtte optræde som mægler, og hans nære tilknytning til kong Magnus kom til at koste hans stift dyrt, idet han sammen med de svenske bisper stiftede garantere for Magnus' lån hos pavestolen 1351 som paven krævede tilbagebetalt kort før ærkebiskop Peder's død. Til de økonomiske vanskeligheder kom yderligere den sorte døds hærge 1349–50. Ærkebiskop Peder stiftede et alter i Lund domkirke, viet til Thomas af Canterbury og den helige Anna. □ Relief på ligsten (Lund domk.).

Diplomatarium Danicum 2.r.VII–XII, 1956–60; 3.r.I–IV, 1958–66. – L. J. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. Gottfr. Carlsson i Lunds domkyrkas hist., udg. Ernst Newman I, Sth. 1946 441–57. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, 1974.

Thelma Jexlev (Ellen Jørgensen)

Galen, Tue, ca.1320–ca.1400, marsk, gælker, rigsråd. * ca.1320, levede endnu 11.8.1400. F: Anders Jensen G. og en datter af Torben Jonsen (G.) (nævnt 1299 som s. af Jon Little og Ingefred). ~før 15.4.1345 med Ingefrid, d. af den skånske ridder Peder Holmgersen († 1378).

G. var brorsøn af ærkebiskop Peder Jensen *G. og tilhørte således Skånes mægtigste adelslægt. G. var som flertallet af sin slægt besjælet af en glødende lokalpatriotisme, og det kom til at præge hans politiske aktivitet som faldt i en for Skåne vanskelig periode. G. var ridder allerede 1345 og må derfor antages fra starten at have støttet farbroderens og kong Magnus' fælles politik. 1357 sluttede G. sammen med andre medlemmer af slægten op omkring den unge Erik Magnusson i dennes oprør mod faderen kong Magnus. Da Skåne 1360 kom til Danmark blev G. dansk rigsråd og var 1364–65 Valdemar Atterdags marsk og tog aktiv del i kongens kamp mod hanseaterne. Men da Valdemar 1368 forlod Danmark søgte G. forbindelse med Albrecht af Mecklenburg der da var blevet svensk konge. Kort efter var G. blandt de førende i det danske rigsråds forhandlinger der førte til freden i Stralsund 1370 med Hansestæderne. Sammen med drosten Claus *Limbek, Roskildebispen m.fl. var G. garant for at kong Valdemar ville besejle freden med sit store segl. Ved Valdemars død udnævntes G. til det for Skåne særlige rigsebede, gælker, og han støttede i marts 1376 sammen med ærkebiskoppen og syv skånske adelige valget af Oluf til dansk konge. Ikke desto mindre forhandlede han og andre skånske stormænd 1377–78 med kong Albrecht, og G. indtog en fremtrædende plads på det møde ærkebiskop Mogens sammenkaldte i Lund 1380 som resultat i den skånske landefred. Fire måneder senere var G. sammen med ærkebispen medlem af den skånske delegation der sluttede separatfred med det svenske rigsråd. Hermed synes hans politiske karriere at have kulmineret, dronning Margrete afsatte ham et par år senere som gælker og gjorde ham desuden til et af de mange ofre for sin reduktionspolitik. G. blev 1382 tvunget til at sælge (afstå) borgen Turestorpsö, Vemmenhøgs hrd. som dronningen 1386 skænkede til ærkesædet, og yderligere blev han afkøbt sine retigheder i Bjärsjöholm, Herrestads herred. I G.s sidste år synes hans økonomi at have været vaklende – muligvis under indflydelse af den store landbrugskrise. Endog sin fædrene gård Näsbyholm der havde været slægtens hovedsæde i tre generationer måtte han som gammel træt mand sælge til ærkebispen 1400 og havde nu kun Färlöv i Ö.Göinge herred tilbage af sine engang så omfattende godsbesiddelser.

G.s politiske zig-zagkurs er næppe udtryk for vekslende standpunkter, men snarere for en konsekvent holdning hos den lokale høvding som de skiftende magthavere fandt det klogt at stå sig godt med.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot.optr. 1973). Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev II–IV, 1896–1912. Danmarks gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II,1, 1949–53. Diplomatarium Danicum 3.r.I–VII, 1958–72. – Kr. Erslev: Dan.m.s. hist. under dronning Margrethe, 1882 (re-proud. 1971). Lennart Sjøstedt: Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356–59, Lund 1954. M. Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

Thelma Jexlev

Galeotti (egl. Tomasselli), **Vincenzo**, 1733–1816, solodanser, balletmester, koreograf. * 5.3.1733 i Firenze, † 16.12.1816 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). ~før 1775 med danserinden Antonia Guidi, * ca.1742 i Italien, † 29.7.1780 i Kbh. (Trin.).

Vincenzo Tomasselli opgav ifølge Aug. *Bournonville det medicinske studium for at lære dans og musik hos Gasparo Angiolini. 1759 nævnes han første gang som solodanser under navnet Galeotti på en plakat fra San Moïse teatret i Venezia. Senere optrådte han på San Benedetto teatret hvor han 1765 blev balletmester. Et par år før havde hans kone Antonia Guidi medvirket i J. G. Noverres store reformballetter i Stuttgart, og måske har G. også været med. Selv fortalte han i alt fald at han var elev både af Angiolini og Noverre, den moderne ballets grundlægger. Efter at have virket som balletmester ved flere venezianske operateatre kom han 1769 til den italienske opera i London på King's Theatre, Haymarket. Året efter blev han balletmester ved operaen hvor Joh. Chr. Bach var kapelmester. 1772–73 var G. atter i Venezia (San Moïse) hvor han især blev inspireret af Angiolinis scenepraktiske reformer. Senere i Kbh. satte G. en række af hans balletter op (*Kongen paa Jagt*, *Den forladte Dido*, *Kunsten overvundet af Kærlighed*) som han tidstypisk udgav for at være egne værker. 1775 engagerede Paolo Scalabrini i Bologna G. til Det kgl. teater i Kbh. 1781 fik G. indfødsret og blev ansat som balletmester på livstid. Han blev den danske ballets egentlige skaber før sin geniale efterfølger Aug. Bournonville. I over fyrrer år var G. leder af Den kgl. danske ballet, og han var balletmester til sin død 1816. I alt satte han 49 balletter op. De var ofte ballettiserede udgaver af franske tragedier (*Semiramis*, *Orphelin de la Chine*), af Marmontels Moralske Fortællinger (*Annette og Lubin*, *Laurette*, *Lina og Valvais*) eller af Shakespeares dramer (*Romeo og*

Giulietta, Macbeth). Den eneste ballet der overlevede hans efterfølger blev *Amor og Balletmestrens Luner* (1786) som samtidig er den ældste ballet i Europa der danses i sin originale koreografi til Jens "Lolles yndefulde musik (opført 505 gange). Som de store balletreformatorer ønskede G. at skabe et mimisk drama hvor handlingen var det centrale, udtrykt ved dans og pantomime. P. "Rosenstand Goiske hyldede ham: „Hans Plan er ordentlig dramatisk -- og hans Situationer pittoreske, eller dannede ved skønne Grupper“ som vistes med „ypperlig Action og Pantomime“. K. L. "Rahbek understregede G.s mesterlige brug af „Balletchoret eller Figuranterne“, mens Adam "Oehlenschläger fremhævede at G. „af Kobbere og Malerier havde studeret de bedste Mestre; den simple Størhed i Stillingerne, som man finder hos Rafael, vidste han højest fortræffeligt at giengive“. Han beundrede især *Lagertha*, *Rolf Blaaskiæg* og *Romeo* og *Giulietta*. *Lagertha* (1801) var den første nordiske eller „gotiske“ ballet der med musik af Claus "Schall krævede en helt ny balletstil. Selv Bournonville måtte bøje sig for „hiint mægtige Billede fra den heroiske Oldtid“. *Rolf Blaaskæg* (1808) var i den grad fyldt med skråkromantik „at flere Nervetilfælde fandt Sted blandt Tilskuerne“, hævder Bournonville. Hans far, Antoine "B., var G.s ypperste danser, mens damerne især var Anine "Frølich, M. C. "Bjørn og Margrethe "Schall. Selv blev G. ved med at optræde i mimiske roller. Aug. Bournonville oplevede G. som Lorenzo i *Romeo* og *Giulietta* i hans 78. år hvor han spillede „med apostolisk Værdighed“. Men da G. 1812 blev ridder var han dog nødt til at afstå sine roller da scenisk fremtræden ikke kunne forenes med den ny, for scenekunstnere så sjældne udmærkelse. 1814 blev han titulær professor, men nogen erindringer eller teoretiske værker efterlod den praktiske scenekunstner sig ikke, og dansk lærte han aldrig. Personlig var G. en stor dameven, og når det behøvedes, en sleben intrigant. Mens Bournonville stillede spørgsmål ved hans litterære indsigt hævdede den tyske æstet, professor Fr. Schütz (1812–13) at G. var en af „sin Nations mest poetiske Hoveder“. Han fremhævede G.s dybe opfattelse „af det rytmisk plastiske princip i den mimiske kunst“. G.s balletter kaldte han „sande pantomimer komponeret af en uovertruffen mester“. – Tit. professor 1814. – R. 1812. □Mal. af C. Viertel, 1816 (Det kgl. teater), replik (Teatermus.), litograferet af I. E. C. Walter, 1821, og gengivet i træsnit 1889.

Nyeste skilderie af Kbh., 1816 nr. 101f. J. D. T. Manthny: Biogr. efterretn. om riddere [1818], ikke udg., 152. P. Rosenstand-Goiske: Kritiske efterretn., udg. C. Mol-

bech, 1839. Aug. Bournonville: Mit theaterliv III, 3, 1878 214–20. C. Thrane: Fra hofviolinernes tid, 1908. Jørgen Jersild i Acta musicologica XIV, 1942 74–93. Torben Krogh i Kultur minder 1942–43, 1943 139–65. Samme i Hist.medd. om Kbh. 4.r.III, 1951–54, hft. 7–8 423–67. Den kgl. da. ballet, udg. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952.

Klaus Neiendam

Galløe, Olaf, 1881–1965, botaniker. * 22.6.1881 i Kbh. (Johs.), † 24.12.1965 i Lyngby, begr. sst. (Sorgenfri kgd.). F: tidligere højskoleforstander, redaktør, senere protokolfører i kriminalretten, cand.jur. Jørgen Olsen (fra 1903 G.) (1837–1915) og Johanne Vilhelmine Frederikke Flentje (1838–1910). Navneforandring 27.1.1903. ~ 1° 1912 med Anna Andrea Jørgensen Nygaard, * 8.6.1886 i Odense, † 19.1.1916 på Frbg., d. af patruljebetjent Hans Andersen Jørgensen N. og Anne Marie Smidt. ~ 2° 25.9.1919 i Kbh. (Filips) med Ellen Karen Nielsen, * 12.11.1897 i Kbh. (Rigshosp.), d. af snedkermester Niels Peter N. (1873–1963) og Emilie Muxoll (1872–1921).

G. blev student 1900 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog magisterkonferens med botanik som hovedfag 1907. Lærer ved Øster Borgerdydsskole 1909–48 (lektor 1923). Han var elev af Eug. "Warming, og hans første videnskabelige interesse blev planternes biologi og økologi hvorom hans tidligste arbejder handler; snart koncentrerede han sig dog om de nordiske laver og har herom skrevet flere omfangsrige værker. 1906 vandt han universitetets guldmedalje for afhandlingen *Danske Likeners Økologi* (Bot. tidsskr. XXVIII, 1908), det første grundlæggende forsøg på at skildre et lands likenvegetation efter økologiske principper. I sin disputats *Forberedende Undersøgelser til en almindelig Likenøkologi*, 1913 (Dansk bot. Arkiv I, nr. 3) behandler han et lignende emne der videre uddybes i *The Lichen flora and lichen vegetation of Iceland* (Botany of Iceland II, 1920). 1927 udkom I. bind af det stort anlagte, af Carlsbergfondet bekostede arbejde *Natural history of the Danish lichens, based upon new principles* hvoraf han for sin død fik udgivet ni bind, mens 10. og sidste bind udkom 1965 ved M. Skytte Christiansen. I dette helt igennem originale værk bliver den ydre og indre struktur af et eller flere individer af hver art beskrevet og illustreret. G. gennemfører her en af ham selv udtænkt deskriptiv metode i naturhistorien, nemlig individbeskrivelser af udvalgte typiske individer der aldrig sammenfattes i summariske, kollektive artsbeskrivelser. Det teoretiske grundlag for denne metode har han behandlet i *Individforskning i Planteriget* (Dansk bot. Arkiv V, nr. 12, 1928). G.s arbejder vurderes højt af de sagkyndige, og hans store dygtighed som præparator og

fremragende tegnekunst har bidraget væsentligt til, at hans monumentale billedværk er enestående i den likenologiske litteratur. G. levede tilbagetrukket i familiens kreds men var hjælpsom over for fagfæller der søgte hans hjælp og vejledning. □Foto.

Carl Christensen: Den danske bot. lit. 1880–1911, 1913 235f. Samme: Den danske bot. lit. 1912–39, 1940 110. Alfr. Hansen: Dansk bot. lit. 1940–59, 1963 19 123 (bibliografi). – M. Skytte Christiansen i Bot.t. LXI, 1966 309–12.

Anne Fox Maule (Carl Christensen)

Galschiøt, Henrik Christian Valentin, 1831–1919, gartner. * 13.9.1831 i Vester Egede, † 8.5.1919 i Roskilde, begr. i Allerslev. F: sognepræst, sidst i Stokkemark Christian Ludvig G. (1795–1883) og Cathrine Marie Kynde (1801–64). ~ 1° 14.11.1856 i Stokkemark med Hansine Mathilde Schebye, * 4.5.1836 på Bøllesminde i Stokkemark, † 4.7.1863 i Allerslev ved Lejre, d. af forpagter Hans S. (1800–67) og Karen Cathrine Krøyer (1803–39). ~ 2° 28.9.1864 i Stokkemark med Karen Cathrine Schebye, * 1.2.1841 i Stokkemark, † 19.4.1919 i Roskilde, d. af ovenn. forpagter H. S. og 2. hustru Kathrine Margrethe Saabye (1811–97).

G. blev uddannet som gartner på Hardenberg, Fredensborg og Rosenborg. Efter tre års arbejde i Botanisk have i Kbh. blev han ramt af kolera og måtte rejse hjem. 1854 tog han gartnereksamen på Fredensborg og virkede derefter som gartner på Aggersvold (1854–56), på Holsteinborg (1856–58) og på Ledreborg (1858–1902). Alle grene af gartnerfaget interesserede ham stærkt. I forbindelse med driften af Ledreborg slotshave foretog han større omlægninger af denne, herunder en tilbageføring af havens terrasser til deres oprindelige skikkelse. Han var pioner inden for den moderne frøavl og vejledte husmænd i have dyrkning, bl.a. ved udgivelsen af *Veiledning i Havebrug for mindre Jordbrugere*, 1876, og *Veiledning i Dyrkning af Handelsplanter og Rodfrugter samt i Frøavl for den mindre Jordbruger*, 1879. Han var medstifter af Dansk gartnerforening og Gartnernes hjælpeforening og var en overgang bestyrelsesmedlem i Alm. dansk gartnerforening. Under sit otium i Roskilde underviste han gartnerelver på teknisk skole og forestod anlægget af Birthe Margrethes anlæg ved det adelige jomfrukloster. □To mal. af Ole Søndergaard, 1915. Foto.

Axel Lange i Gartnertid., 1919 113f. Sst. 1931 435f.

Åge Nicolaisen

Galschiøt, Martinus Ludvig, 1844–1940, forfatter, redaktør. * 11.12.1844 i Helsingør (Olai),

† 24.1.1940 sst., urne på kgd. sst. F: købmand Carl Adolph G. (1805–64) og Ane Elise Birgitte Just (1800–76). ~ 28.10.1890 i Helsingør (Marie) med Henriette Cathrine Wiibroe, * 30.10.1847 i Helsingør, † 27.3.1907 sst., d. af brygger Carl W. (1812–88) og Christine Wilhelmine Klentz (1818–78).

G. blev student 1863, privat dimitteret, tog magisterkonferens i nordisk filologi 1870 og underviste et år ved Efterslægtsselskabets skole, men fik 1872 det første rejsestipendium fra den nystiftede Oehlenschläger-Tegnerneske stipendiefond og tilbragte et halvår i Stockholm og Uppsala. 1873–75 var han bibliotekar og inspektør ved den skandinaviske forening i Rom hvor han færdedes sammen med den skandinaviske kunstnerkoloni og bl.a. traf Bjornstjerne Bjørnson, Jonas Lie, Victor Rydberg, Albert *Küchler og Johanne Luise *Heiberg. Efter sin hjemkomst gik G. over til udelukkende journalistisk og litterær virksomhed. 1875–83 virkede han som teater- og literaturanmelder ved Dagbladet og var 1875–88 korrespondent til Stockholms Dagblad, et hverv han satte særlig pris på da han derved kunne behandle alle tidens åndelige rørelser. 1884–92 redigerede han Illustreret Tidende og 1893–1900 Tilskueren. G. stod det moderne gennembruds mænd omkring Georg *Brandes nær og var medlem af deres foreninger Literaturselskabet og Bogstaveligheden. Det gav ham en udsat post ved Dagbladet hvor hans fine anmeldelser dog var højt værdsat, og hvor han i kraft af sit takfulde og loyale væsen kunne holde en beskyttende hånd over den moderne litteratur. Illustreret Tidende blev i hans redaktørtid moderniseret i tekst- og billedstof og blev åbnet for den ny tids digtere, og i hans tid ved Tilskueren blandede 1890ernes digtere sig med veteranerne fra det moderne gennembrud. G. var noget nær den ideelle redaktør, havde en sikker kritisk sans, god bedømmelse af mennesker og evne til at omgås de forskelligste uden at skjule sin egen mening. Han repræsenterede en human liberalisme og et ægte frisind og formåede at samle vidt forskellige medarbejdere om sig i en lempelig, men fast kurs fremad under de kulturelle og politiske brydninger i slutningen af 1800-tallet. – Efter århundredskiftet trak G. sig tilbage fra det direkte journalistiske arbejde, bosatte sig i sin fødeby og begyndte på sine ældre dage en fortjenstfuld forfattervirksomhed. Allerede i sin redaktørtid havde han planlagt og med medarbejdere fra alle lejre udgivet det statelige og tidshistorisk interessante værk *Danmark i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere*, 1887–93, og for studentersamfundets udvalg for arbejderoplysning skrevet *Thorvaldsens Museum*, 1895. Hertil

Galschiøt, M.

føjede han *Helsingør omkring Midten af forrige Aarhundrede. Studier og Erindringer*, 1921 (ny udg. 1960), en kultur- og personalhistorisk skildring af fødebyen i tiden omkring sundtoldens ophævelse. Oplevelser og iagttagelser fra sine italienske ungdomsår udnyttede han i *Eckersbergs romeraar* (Kunstmuseets Aarsskrift 1918), og i *Skandinaver i Rom for halvhundred Aar siden*, 1923, en hel portrætkreds fra 1870ernes romerliv, forfattet med frisk humor, sikker stilform og psykologisk finsans. Hans sidste arbejder var *Sparekassen for Helsingør og Omegn 1829–1929*, 1929, og nogle selvbiografiske tidsskriftartikler. □Tegn. af W. Peters, 1875 (Den skandinav. foren. i Rom). Afbildet på E. Henningsens tegn. af Bogstaveligheden (Fr.borg) og på Gerda Ploug Sarps af Litteraturselskabet. Mal. af Olga Lau, 1932 og af Mogens Gad. Silhouetklip af Kirsten Wiwel (Kgl.bibl.). Foto.

M. G. i Studenterbogen, red. C. N. Starcke, 1896; erindr. i Ill.tid. 26.9.1909, Tilskueren, 1927 II 9–21 73–87 171–83; 1933 II 408–16 og i Nord.t. ny serie V, 1929 208–33 364–87. – Palle Rosenkrantz: Billeder fra min barndom, 1917 87–92 153 155f. Kn. Fabricius: Regensen, 1923–25. Niels Møller i Tilskueren, 1934 II 444–48. Paul V. Rubow i Politiken II.12.1934. Carl Dumreicher i Berl. tid. s.d. Politiken 26.1.1940. Berl. tid. s.d. – Brev i Kgl.bibl.

Helge Larsen (Carl Dumreicher)

Galskjøt, Thomas Martinus Braëm, 1748–1828, præst, forfatter. * 2.1.1748 i Laurbjerg, + 23.5.1828 i Hyllested, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Brahetrolleborg, mag. Jacob Sparre G. (1713–52) og Inger Margareta Braëm (1715–86, ~ 2° med residerende kapellan i Kolding, mag. Ole Westphal, 1715–72, ~ 1° 1747 med Otilia Birgitte Galskjøt, * 1711). ~ 10.7.1776 i Kbh. (Frue), med Karen Hvistendahl, * 10.7.1757 i Kbh. (Frue), † 29.1.1831 i Slagelse, d. af residerende kapellan ved Frue k. Mads Jensen H. (1714–77, ~ 1° 1747 med Margrethe Elisabeth Ursin, 1728–50) og Drude Mette Braëm (1719–66).

G. blev dimitteret fra Kolding 1765 og blev n.å. hører sst. og tog teologisk attestats 1770. Efter ti års virksomhed blev han 1776 kapellan i Skien i Norge og 1784 sognepræst i Hyllested, Venslev og Holsteinborg hvor han blev til sin død. G.s teologiske standpunkt må nærmest betegnes som en noget bleg supranaturalisme med stærkt moraliserende præg, og han repræsenterede i høj grad den præstetype der anså det for sin pligt at arbejde i alle almenyttige formåls tjeneste. Hans store, meget spredte forfattervirksomhed taler sit tydelige sprog herom. Foruden kirkelige og teologiske spørgsmål som biskop P. O. Boisens plan til en ny alterbog, præsternes rang, provstiernes inddeling o.l. har han behandlet en

lang række højt forskellige emner: fattigvæsen og brandforsikring, brændevinsbrænding og fæstendretninger, kanonbåde og pengevæsen, kapitelstakster, staldfodring og hestesygdomme osv. Særlig nærede han dog interesse for landboforhold og skolevæsen. Som præst på den reformivrige F. A. Holsteins gods fik han lejlighed til at arbejde med på forbedring af bondens stilling, således til fremme af husfliden i vinteraftener og af religionsundervisningen. Til hjælp ved denne udgav han 1815 *Forsøg paa en kort og eenfoldig Religionsbog*. Størst betydning synes G. at have haft ved sin pædagogiske indsats. Han var modstander af den indbyrdes undervisning, mod hvilken han med ikke ringe selvstændighed udtalte sig 1819 i *Den lancasterke Læremethodes formeente Værd.* – □Mal. af E. Pauelsen ca. 1790.

B. S. Ingemann: Tilbageblik paa mit liv og min forfattervirksomhed fra 1811–1837, 1863 89f 94. Knud Banning: Degnekristne, 1958.

*Bjørn Kornerup**

Galster

Slægten føres tilbage til skomagermester og gæstgiver i Erlangen Johann G. (1735–1824) hvis søn Johan Georg G. (1776–1848), der var gift med Elisabeth Charlotte Castonier (1793–1860), datter af generallt. Frederik *C., slog sig ned og påbegyndte industridrift i Ålborg og Nr. Sundby.

Slægtstavlesamlingen, 1932.

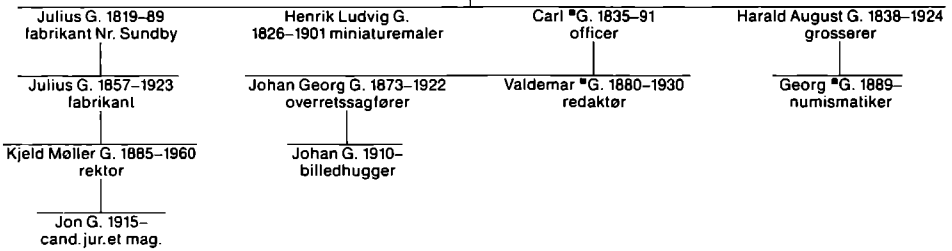
Hans H. Worsøe

Galster, Carl, 1835–91, officer, pædagog. * 28.8.1835 i Nørre Sundby, † 22.10.1891 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: købmand, agent Johan Georg G. (1776–1848) og Elisabeth Charlotte Marine Castonier (1793–1860). ~ 21.12.1862 i Kbh. (Garn.) med Marie Louise Caroline Cathrine Holbøll, * 9.7.1840 på Grønland, † 25.11.1922 i Kbh., d. af inspektør i Sydgrønland, kaptajnlojtnant Carl Peter H. (1795–1856) og Hanna Sophie Theresia Petersen (1810–56). – Far til Valdemar *G.

Faderen J. G. G. der var født i Erlangen indvandrede til Danmark fra England 1807, idet han under en forretningsrejse formentes hjemrejse. Han bosatte sig i Nørre Sundby hvor han giftede sig og udviklede en betydelig industri her og i Ålborg, men måtte sidstnævnte sted opgive sit bo 1814. At dette ikke påvirkede hans renommé ses af at han 1815 udnævntes til agent.

G. blev, forholdsvis sent, landkadet 1855, 1857 sekondløjtnant i infanteriet, 1864 kar., 1867 virkelig premierløjtnant, 1876 kaptajn. 1887 afske-

Johann Georg Galster 1776–1848 handelsmand og industridrivende

digedes han af linien på grund af alder og stod derefter i forstærkningen til sin død. Under stormen på Dybbøl 18.4.1864 var han midlertidig kompagnikommandør og havde befalingen i skanse VIII hvor han med den øvrige besætning blev taget til fange. Kort efter at være blevet officer og ansat ved afdeling i Kbh. begyndte G. at undervise i matematik dels ved skoler, bl.a. Carl *Mariboës, dels privat, og viste fortrinlige evner til på letfattelig måde at indvie sine elever i dette fag. Han havde sine egne originale, ofte djærve metoder til at vække elevernes interesse og fastslå sine læresætninger. Sammen med svogeren, den senere generalmajor **H. Holbøll** (15.7.1837–23.9.1919), grundlagde G. 1865 et kursus til eksamen ved hærens og flådens officerskoler, til adgangseksamen til universitetet m.m. Anstalten fik betydeligt ry og nåede sit højdepunkt omkring 1880. Lærerne var dels officerer, dels civile; adskillige af dem var betydelige dygtigheder inden for deres fag, men G. selv ragede op over dem alle. Fremhæves bør også hans sjældne uegennytte og langmodighed over for vanskeligt stillede elever og hans hjælpsomhed over for gamle kammerater. – Broderen **Henrik Ludvig G.**, * 22.1.1826, † 24.6.1901, kom 1846 i lære hos miniaturemaleren Johs. *Møller og blev en af fagets sidste udøvere. Han udførte i 1880'erne miniaturer af kongehusets medlemmer. En tid virkede han som fotograf. – R. 1864. □Foto.

Militærtid. I, 1891 464–68. – Om Johan Georg G. i H. P. Selmer: Nekrol. saml. 1848–49, 1849 360–64. Chr. Petresch-Christensen: Nørresundbys hist. II, 1924. C. Klitgaard: Ålborg købmænd gennem 500 år, 1931. Kjeld Galster i Pers.hist.t. 12.r.VI, 1951, 150–65.

*Rockstroh**

Galster, Jørgen Georg Castonier, * 1889, numismatiker, museumsinspektør. * 17.5.1889 i Kbh. (Frels.). F: grosserer Harald August G. (1838–1924) og Elise Marie Bidstrup (1869–1937). ~1° 15.8.1922 i Kristiania (b.v. Vester Aker) med Emma Adrienne Johnsen, * 26.2.1899 i

Kbh. (Petri), † 22.5.1974 i Hässleholm (Garn.), d. af maskinmester Harald J. (1872–1932) og Doris Bruns (1872–1961). ~2° 1975 (u.v.) med Hilda Marie Elisabeth Winther, * 21.4.1899 i Kbh. (Skt. Johannes) (~1° 1927 med grosserer, direktør Axel Winther, 1896–1964), d. af jernstøber H. Rasmussen (1868–1932) og Elisa Christine Christensen (1873–1944).

G. blev student 1906 fra Efterslægtsselskabets skole og cand.mag. i historie, dansk og latin 1913. Siden G. 1910 blev ekstraordinær medhjælper i Den kgl. Mønt- og Medallesamling på Nationalmuseet har han været knyttet til denne institution. Han blev 1917 inspektør II og 1920 efter P. *Haugberg inspektør I samt 1946 overinspektør. Efter sin afgang 1959 har han fortsat deltaget i samlingens arbejde. Fra G.s lange periode som embedsmand må især fremhæves hans omhyggelige bearbejdelse af de indkomne møntfund, hans initiativ til udgivelsen af *Sylloge nummorum Graecorum*, 1942ff, et katalog i 43 folio-bind over samlingens henvend 25 000 græske mønter der bearbejdet af en række danske og udenlandske numismatikere nu (1979) står som et af verdens kendteste hjælpemidler i græsk numismatik. Han var medstifter af Nordisk numismatisk union 1936 og den første redaktør af unionens årsskrift, ligesom han fra 1940 til 1959 redigerede dens medlemsblad. Han indledte 1923 serien af udførlige, trykte årsberetninger fra møntsamlingen. Fra G.s mangesidede forskningsvirksomhed må fremhæves udgivelsen af katalog over L. E. *Bruuns samling, 1928 og auktionkatalog over P. *Haugbergs samling, 1929, med læsning og mønstergyldig gengivelse af indskrifterne på vikingetidsmønterne samt udgivelsen af det store katalog over møntsamlingens engelske og irske mønter før 1154 *Sylloge of coins of the British Isles*, I–V i 7 dele, London 1964–75. Desuden har G. samlet oplysninger om danske og norske møntfund fra tiden før møntsamlingens fundprotokol, dvs. fra tiden før 1800, i alt 125 fund, især fra 16 og 1700-tallet. En samlet bearbejdelse af de vigtige vikingetids møntfund

Galster, Georg

fra Bornholm er udgivet i Nordisk numismatisk årsskrift 1977–78. G.s kendteste monografier er vel kapitlet om danske mønter fra før 1625 (i Nordisk Kultur, bd. 29, 1936) og medaljeværket *Danske og norske Medailler og Jetons ca.1533–ca.1788*, 1936 samt *Unionstidens Udmøntninger 1397–1540*, 1972. G. har haft tillidshverv i en række lærde selskaber og har for Kildeskriftselskabet udgivet *Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534–1540*, 1934 samt et bind i *Danske middelalderlige Regnskaber om Hof og Centralstyre*, 1944–53. – Det bør nævnes at G. siden 1911 har været aktivt medlem af Danske studenter roklub; æresmedlem 1979. – G. blev fil.dr.h.c. i Lund 1959 og fik Videnskabernes selskabs guldmedalje 1974, men har i øvrigt en lang række udmærkelser fra numismatiske selskaber. □Medalje af A. Malinowski, 1945, og af Harald Salomon udst. 1961. Foto.

Nord. numism. unions medlemsbl., maj-nr. 1974 (m. bibliografi), og 1979. Møntsamlernyt, 1974 140–44; 1979 99. – Erindr. i manus. i Møntsamlingen, Nat.mus.

Jørgen Steen Jensen

Galster, H. L., se Galster, Carl.

Galster, J. G., se Galster, Carl.

Galster, Valdemar, 1880–1930, redaktør. * 24.2.1880 i Kbh. (Garn.), † 12.8.1930 sst., begr. sst. (Garn.) F: kaptajn af infanteriet, kursusbestyrer Carl *G. (1835–91) og Marie L. C. C. Holbøll (1840–1922). ~ 1° 3.2.1904 i Kbh. (Trin.) med Elva Nielsen, * 12.2.1882 i Kbh. (Helligg.), † 30.8.1965 i Kbh., d. af skomagermester Frederik N. (1845–1921) og Eva Amalie Jespersen (1846–1928). Ægteskabet opløst. ~ 2° 14.12.1916 i Kbh. (Frihavnsk.) med exam.jur. senere klasselotterikollektør Petra Johanne (Misse) Krarup, * 4.10.1877 i Ringkøbing, † 30.8.1970 på Frbg., d. af sagfører, exam.jur., kreditforeningsbogholder Janus Balthazar K. (1847–1938, ~ 2° 1883 med Cecilie Marie Møller, 1854–1932) og Flora Maria Møller (1852–82).

G. kom tidligt til journalistik, var redaktionssekretær ved de sydsjællandske højreblade i Næstved 1899–1900 og medarbejder ved Samfundet 1900, var derpå ansat under Det store nordiske Telegrafsekskab i Peterhead og i Libau 1900–04, hvorefter han på ny blev journalist, var redaktør af Skive Avis og Vestjylland 1904–07, medarbejder ved København 1907–10 og ved de Ferslew-ske Blade fra 1915, korrespondent i Berlin 1916–17, redaktionssekretær fra 1919, redaktør af Nationaltidende og Dagens Nyheder 1923–26, endelig redaktør af Morgenbladet 1928–29. G., der havde en ledende stilling ved de Ferslew-

ske Blade allerede inden hans navn stod på dem som redaktør, var journalist med liv og sjæl og havde ualmindeligt blik for alle forhold ved det komplicerede Ferslew-ske maskineri; dette i forbindelse med hans kulturinteresse og hans hele smukke menneskelige indstilling gjorde ham til en heldig og afholdt bladleder, om end både forhold han ikke selv rådede over, og vanskeligheder ved hans personlighed, der for en del var skyggen af dens fortrin, efterhånden hindrede den fulde udfoldelse af hans evner. Hans største betydning ligger i hans omfattende, alsidige arbejde for Danmarks interesser på vigtige og kritiske områder, hans årvågenhed med hensyn til vort forhold til Island og Færøerne, hans virken i det stille under den første fase af det sænderjyske spørgsmåls løsning og fremfor alt hans indsats i Grønlandssagen. Efter vedtagelsen af Grønlandstraktaten med Norge 1924 satte han alt ind på at få tilvejebragt en for afgørelsen af suveræniteten tungt vejende kendsgerning, ved at kolonisationen af Scoresbysund ufortøvet iværksattes. Ved at anvende sit blads indflydelse og ved en utrættelig personlig agitation blev han hovedmanden for at skaffe midler til ekspeditionen og tilvejebringe den nødvendige tilslutning fra regering og rigsdag. – R. 1925.

Journalisten 1.3.1930. Carl H. Clemmensen sst. 1.9.s.å.

Paul Læssøe Müller*

Galt, Peder, 1584–1644, admiral. * 27.7.1584, † 31.8.1644 i Kbh., bisat i Hagedsted k., senere begr. på kgd. sst. F: Niels Pedersen G. til Ingelstad i Skåne (1538–senest 1608) og Elisabeth Christophersdatter Huitfeldt (1551–1609). ~ 1626 med Birgitte Jensdatter Baad, † 18.5.1630 (~ 1° 1584 med kannik i Roskilde Frederik Godske, † 1610), d. af Jens B. til Tidselholt og Karen Akeleyesdatter. – Sønsøn af Peder Ebbesen *G.

Efter at have studeret ved tyske universiteter (1600 og 1601 i Herborn, 1602 i Basel) blev G. 1604 sekretær i kancelliet, men rejste n.å. med orlov til Frankrig og studerede 1607 i Orléans. 1609–12 gjorde han atter tjeneste i kancelliet og deltog tillige 1611 i Kalmarkrigen. Han fik 1612 et kanonikat i Roskilde som 1618 ombyttedes med et i Lund. 1621 blev han udnævnt til den første danske agent i Stockholm, en stilling han beholdt til slutningen af 1624. Han indtrådte i søetaten 1627, fik n.å. bestalling som kaptajn og var 1630 underadmiral på skibet Spes, hvor kongen var om bord, på ekspeditionen imod Hamburg, og derefter 1630–31 chef for en eskadre i Østersøen. I de følgende år synes han ikke at have været til søs. Han har da uden tvivl plejet sine

litterære interesser. Han skrev digte, både latinske og danske, uden dybere poesi, men ikke blottet for humor; fortrinsvis gav han sig dog af med juridiske studier. Det eneste bevarede skrift af ham, forfattet 1632, men aldrig trykt, har til titel *De jure Danorum liber* og er et forsøg på en dansk retshistorie.

Da den danske flåde i slutningen af juni 1644 gik fra Kbh. for at møde den svenske i Østersøen, var G. chef for orlogsskibet Oldenborg, vice-admiralskibet i generaladmiral Jørgen Vinds flåde. Han deltog med dette i slaget ved Kolberger Heide 1.7.s.å., og han stod kongen der var ombord på Trefoldigheden, godt bi. Efter at det i slaget medtagne admiralskib *Patentia* med den dødeligt sårede Jørgen Vind om bord var afgået til Kbh., blev G. admiral for Jørgen Vinds eskadre – med titel af generaladmiral – der kom til at ligge nærmest ved fjenden da blokaden af den i Kielerfjord liggende svenske flåde begyndte. Efter den af kongen 13.7. givne ordre der angik mulige svenske forsøg på at sejle ud af fjorden skulle G. med sin eskadre først optage kampen med fjenden hvis denne søgte slag; var det derimod blot dennes hensigt at undkomme skulle G. sammen med de andre admiraler sætte efter ham. 28.7. rørte den svenske flåde sig for første gang og lagde sig lidt længere ud i fjorden, øst for Christianspris. 29.7. udstedte Christian IV en ordre der blev skæbnsvanger for G.; efter den skulle han, når vinden var gunstig, med sin eskadre lette, gå fjenden så nær som muligt og give ham de glatte lag, men i øvrigt rette sig efter den tidligere ordre, og ingen af skibene måtte forfølge fjenden ind i snævringen ved Christianspris. Da den svenske flåde 30.7. om morgenen lettede og sejlede udefter, men senere på dagen standsedes, da vinden blev østlig, havde der været lejlighed for G., der nu havde luven, til efter kongens befaling at angribe modstanderne; men til disses forbavelse og sikkert til kongens forbitrelse undlod han dette. Han angav selv senere, dels at han ikke havde forstået kongens ordre af 29.7. som befaling til angreb, dels at han ikke hurtigt nok kunne få sin eskadre samlet. Det står imidlertid fast at han forsøgte en gunstig lejlighed til at skade fjenden, selv om det kan tjene til hans undskyldning at kongens ordrer ikke var tydelige. Dennes misfornøjelse med hvad der var sket viste sig allerede dagen efter, idet G. 31.7. måtte „indtil videre Besked“ træde tilbage til sin tidligere stilling som viceadmiral i eskadren, mens kaptajnen på det fra Kbh. tilbagekomne skib *Patentia* Erik Ottesen Orning blev chef for eskadren.

For de følgende dages begivenheder og særlig for den omstændighed at den svenske flåde nat-

ten mellem 1. og 2.8. slap ud af sin indespærring uden at blive forfulgt af den danske flåde, har G. intet ansvar, og et sådant blev heller ikke tillagt ham af kongen. Men ved begivenhedernes gang voksede kongens vrede over den forsømmelse der var begået 30.7., og 2.8. udstedte han en ordre om at G., som „vi ikke ere til Sinds længere at bruge paa vor Skibsflaade“, skulle begive sig til Kbh. Da kongen selv kom tilbage hertil blev G. 23.8. tiltalt for sin uadviste forseelse og ulydighed. Da admiralitetsretten erklærede sig inkompetent til at dømme i sagen fordi denne angik en adelsmands liv og ære, henviste kongen denne til rigsrådet der 28.8. dømte G. til døden for ikke at have adlydt en given ordre, men alle medlemmerne af rådet henstillede dog i vøteringen at kongen ville lade nåde gå for ret, ligesom G. selv bad kongen om nåde. Christian IV lod sig imidlertid ikke røre, hvilket mere vidner om en af skuffelsen skabt hårdhed end om en rolig retfærdighedsfølelse, og 31.s.m. blev G. henrettet lige over for Kbh.s slot. Liget blev henlagt i et fjællehus ved Holmens kirke og siden ført til Hagested kirke hvor der 1666 af Th. Bartholin blev rejst et epitafium over G.

P. G.s depescher 1622–24, udg. Nils Ahnlund, Sth. 1920 = Hist. handl. ny r.XXVI,1. – Danm.s adels årbog X, 1893 178. Chr. Bruun: Slaget på Kolberger Heide, 1879 125–87 227–32. H. D. Lind: Kong Kr.IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprotr. 1974) 263f. – Manus. til P. G.s *De jure Danorum* i Kgl.bibl.

*Th. Topsøe-Jensen**

Galt, Peder Ebbesen, † 1548, rigsråd. † mellem 3. og 10.4.1548 på Palsgård, begr. i Søvind k. F: Ebbe Mogensen G. til Rudbjerggård og Tyrrestrup († 1500) og Sophie Pedersdatter Høg Banner fra Eskær († tidligst 1531). ~ Ingeborg Drefeld, † 15.4.1552 på Tyrrestrup, begr. i Søvind k., d. af Gjord Nielsen D. († 1520) og Kirsten Banner (~ 1° med rigshofmester Poul *Laxmand, † 1502).

G. kan vistnok takke sin mors venskabsforhold til dronning Christine for, at han allerede i en ung alder kom i dennes tjeneste. Efter egen opgivelse tjente han hende i ti år, antagelig i hele tidsrummet som hendes foged på hendes livgæding og enkesæde Næsbyhoved. Efter enkedronningens død 1521 lod Christian II ham blive sidende som lensmand her. Ligeledes lod han ham overtage Hindsgavl med pantet deri efter svigerfaderen Gjord Nielsen Drefelds død 1520. Først i de kritiske dage i begyndelsen af 1523 fik kongens mistillid til G. overhånd, og inden han forlod Fyn havde denne mistet begge sine len. Den stærkt forbitrede tone i G.s opsigelsesbrev af 19.3. er derfor sikkert ægte nok. Som tvingende

grunde anføres ligesom i de andre opsigelsesbreve dels de oprørske rigsråders og hertug Frederiks trusselsbrev, dels frygten for Sigbrit. G.s tilslutning til Frederik I lønnes med at han 1524 fik Næsbyhoved tilbage, hvortil pantesummen fra Hindsgavl overførtes (1527 forhøjet med 1000 gylden). 1529 ombyttede han Næsbyhoved med Lundenæs som han fik i pant uafløst for livstid. Overflyttet til Jylland kom han snart til at stå i nært forhold til Mogens "Gøye og Erik Eriksen "Banner, til hvilke han i forvejen var knyttet med slægtskabsforbindelser. Efter Frederik Is død sluttede han sig ganske til dem, og mange hverv tilfaldt ham under grevefejden. Han var anfører for de adelige ryttere der i juli 1534 ledsagede hertug Christians folk til Fyn for at slå oprøret der ned. Han undslap heldigt fra overrumplingen i Nyborg og fik senere efter nederlaget ved Svendstrup i opdrag sammen med Ove "Lunge at befæste og holde Randers mod de oprørske bønder, hvilket også lykkedes. Videre blev det ham overdraget sammen med Aksel "Juul at drage rundt i de oprørske herreder for at ting om halsløsning med bønderne. Mange bønder gjorde denne hårde mand derved til sine fjender, men han var en dygtighed som regeringens under de opløste tilstande havde god brug for. Derfor fik han også 1536 Århusgård og Åkær i forlening som stiftslensmand. I arbejdet på lensreformen var han regeringens håndgangne mand. Det viste han 1541 ved som en af de første at tage sit len på genant. Også til at pådømme sager blev der gjort udstrakt brug af ham. Således var han, skønt da endnu ikke rigsråd, med på den store jyske rettertingsrejse 1537. Rigsråd blev han først 1538 eller 39.

Viste han dygtighed i statens tjeneste, viste han ikke mindre dygtighed ved bestyrelsen af sit eget gods. Han skal i betydelig grad have forbedret driften på sine udstrakte ejendomme. Ved arv var han efterhånden kommet i besiddelse af Rudbjerggård (Lolland), Tyrrestrup, Skumstrup og part i Palsgård (Jylland), Sellebjerg (Fyn) og Ingelstad (Skåne), de to sidste vistnok gennem sin hustru. Dertil købte han 1540 af kronen den tidligere bispegård Birkelse og 1545 andet gods der tidligere havde tilhørt Niels "Clementsen. Hertil var kronens adkomst dog ikke sikrere, end at det i købekontrakten indsattes at om noget af det senere blev ham afvundet, skulle kronen give ham erstatning i penge. Hvad hensyn tog G. til, om han herved kom til at gå nogle af sine standsfællers ret for nær? Mindre gårde tilkøbte han sig, hvor han bedst kunne, derimellem selvejergods, vikarie- og kannikegods som ikke måtte afhændes. Direkte misbrug af sin stilling som stiftslensmand gjorde han ved at anvende

materialer fra de kirker, han nedbrød, til sine egne gårde. Så længe han levede holdt mange sig tilbage fra at anlægge sag mod den hensynsløse mand. I en pinlig strid med Gyldenstiernerne på Bygholm ca. 1540 om en „troldkvinde“s bagvaskelser hentedes han sig dog et nederlag, men hans stilling forblev urokket. Men efter hans død strømmede klagerne ind. Allerede på herredagen nov.1550 frafaldt kongen dog al tiltale, ganske vist mod at fru Ingeborg Peder Ebbesens betalte kongen en sikkert ikke urimelig erstatning på 7000 dl. Også de følgende års retssager pådømte herredagsdomstolen på lempelig vis. – På Tyrrestrupegnen hvor G. havde sin hovedgård mindedes han længe som den onde „Peder Ybs“, og så forhadet var han, at sagnet gik, at Fanden til sidst bortførte ham fra Tyrrestrup. □Relief på ligsten (Søvind k.), efter dette tegn. af S. Abildgaard (Nat.mus.) og farvelitografi.

Breve og akttykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen I, 1854 55. Dronning Christines hofholdningsregnskaber, udg. Will. Christensen, 1904. – Danm.s adels årbog X, 1893 174f. F. Richardt og T. A. Becker: Prospector af da. herregårde VI, 1853 (ny udg. 1976): Rudbjerggaard. A. Heise i Saml. til jydsk hist. og top. II, 1868–69 330–34; Hans Brøchner sst. IV, 1872–73 48–52 77–81 (m. stamtvl.).

*Astrid Friis**

Galtung, Laurids, ca. 1610–61, søofficer. * ca. 1610 på Thorsnæs i Hardanger, † 1661 på Huseby i Vanse, begr. sst., 1665 flyttet til familiegravstedet i Jondalen. F: Laurids Johannesen G. til Thorsnæs i Jondalen (1588–1659) og Lisbet Ottesdatter Orning († 1676). ~1° 1.7.1647 med Clare Mostsdatter Gere, † 1647. ~2° 1650 på Steensgård på Langeland med Barbara Marie Grabou, *8.2.1631 på Pederstrup, begr. 28.5.1695 i Rønnebæk k., d. af Joachim G. til Pederstrup (1599–1634) og Marie Hansdatter Steensen til Steensgård (1592–1645).

G. blev skibskaptajn 1641, men afskediget 1643 da han i en duel havde dræbt den unge norske adelsmand Axel Movat hvorfor han måtte flygte til udlandet. Da de i sagen fremkomne vidnesbyrd viste at Movat havde givet anledning til striden fik G. 1644 tilladelse til at vende tilbage, men blev s.å. taget til fange af svenskerne i Skåne og slap først fri i foråret 1645. Han genoptog nu sin virksomhed i flåden hvor han var anset for en af de bedste kaptajner og dygtigste sømænd. Han ejede Uglerup i Skåne og kom ved sit første ægteskab i besiddelse af den nærliggende Bjørnstrup. Da Frederik III aug.1648 var i Kristiania for at hyldes fik G. stadfæstelse på sin adel. 1649 forlenedes han med Hörje i Skåne som han dog allerede afstod to år senere. 1653 var han chef for en eskadre i Nordsøen for at ja-

ge engelske kapere og 1657 for en eskadre i Østersøen. Han var en af de skånske adelsmænd der 1658 nægtede at sværge den svenske konges troskab, og fik i den anledning Lister len i Norge imod at give afkald på pension. 1659 kaldtes han fra Norge til det belejrede Kbh., men nåede dog næppe hertil da der 1660 gives ham ordre til at samle alle, i det sydlige Norge værende, til krigstjeneste anvendelige skibe. □Mal. fra ca.1650; kopi af Frida Rusti.

Danm.s adels årbog XXXIII, 1916 151. Budstikken VI, 1825 675-79. H. D. Lind: Kong Kr.IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprotr. 1974) 306f.

*Th. Topsøe-Jensen **

Gam, Mikael, * 1901, skoledirektør for Grønland, minister. * 14.2.1901 i Sinding sg. F: gård-ejer Andreas G. (1866-1935) og Dagmar Blendine Petersen (1881-1962). ~ 14.7.1925 i Vitved med Helga Mikkelsen, * 10.7.1906 i Vitved, d. af lærer Andreas M. (1870-1937) og Karen Marie Jakobsen (1875-1946).

Efter at have arbejdet ved landbruget tog G. lærereksamen ved Silkeborg seminarium 1924 suppleret senere med tre årskurser på lærerhøjskolen. Efter et år som lærer i Uge ved Tinglev blev G. 1925 ansat som lærer ved seminariet i Godthåb, Grønland, samtidig med en reform af det grønlandske skolevæsen der bl.a. indførte danskundervisning i folkeskolen. 1928 udnævntes G. til forstander for efterskolen i Egedesminde og forblev her til 1948, fra 1931 tillige som skolekonsulent for Nordgrønland. 1948-50 blev han tilforordnet den store Grønlandskommission som sagkyndig, og ved den nye skolelovs indførelse i 1950, da skolen blev skilt ud fra kirken, ansattes han som skoledirektør for Grønland indtil han tog sin afsked 1960. Ved folketingsvalget s.å. blev G. valgt i Nordgrønlands kreds og udnævnt til minister for Grønland i den socialdemokratiske regering Viggo Kampmann, og dermed indledtes en ny tradition for grønlandske folketingsmedlemmers tilknytning til danske partier. Ved valget 1964 gik han ud af aktiv politik. G. har beklædt en række tillidsposter i sin Grønlandstid. 1965-70 var han formand for Det grønlandske selskab, medlem af bestyrelsen for folketingets Grønlandsfond og næstformand i Foreningen grønlandske børn. - G. har forfattet en del lærebøger til den grønlandske skole og en studiekredsbog om den grønlandske kvinde, *Kalåleq arnaq*, 1954, sammen med sin kone. Han udgav 1972 erindringsbogen *Een gang Grønland, altid Grønland*. Gennem sit lange virke kom G. til at øve en afgørende indflydelse på opbygningen af et moderne skolevæsen i Grønland og sikrede i kraft af sine erfaringer, at den nye ordening

på en smidig måde blev tilpasset de grønlandske forudsætninger kulturelt og historisk. Skolen „Gammearfik“ i Egedesminde er opkaldt efter G. Som politiker forsøgte han især at sætte fart i opbygningen af en tidssvarende erhvervsuddannelse i landet. - R. 1950. R.' 1959. K. 1962. □Mal. af Troels Brandt, 1960 (den gl. efterskole i Egedesminde). Foto.

M. G.: Een gang Grønland - altid Grønland, 1972 (selvbiografi). - Levnedberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

Gamborg

Slægten G. føres tilbage til vinhandler i Kbh. Knud Olufsen G. (-efter 1668), hvis far var selvejergårdmand i Gamborg, Vends hrd. Hans søn, Frederik Knudsen G. (1650-), ligeledes vinhandler i Kbh., var farfar til provst Villads Knudsen G. (1710-74).

Politikeren V. E. *G. var ~ 1° Helga Marie Thyregod, d. af forfatteren C. A. *T.

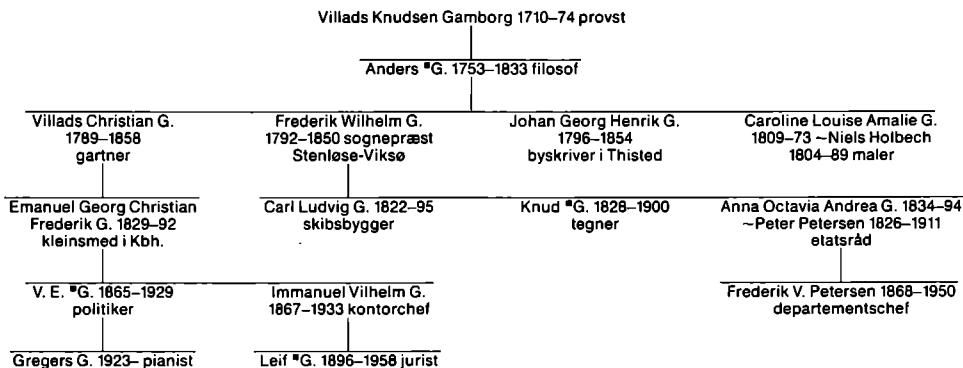
Ursula Dahlerup: Fra gammel tid, 1927. C. Krarup: Stamtbl. over familien Hald, 1929 63-68. H. Schlanbusch: Familien G., dupl. 1978.

Hans H. Worsøe

Gamborg, Anders, 1753-1833, filosof. * 24. 11.1753 i Kirke Hvalsoe, † 11.9.1833 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, senere provst Villads Knudsen G. (1710-74) og Bodil Kirstine Hald († 1762). ~ 29.10.1788 i Fredericia med Maria Mathilde Clausson, * ca.1768 i Brande, † 4.2.1853 i Kbh. (Trin.), d. af sognepræst, dr.theol. Niels Christian C. (1724-94) og Martha Stub (1738-1811).

G. blev student 1771 fra Roskilde. Blandt sine lærere mindedes han senere med taknemmelighed mag., konrektor, senere rektor H. C. Saxtorph (1726-87) der gav ham gode kundskaber, bl.a. i filosofi („idetmindste lærte jeg ikke mere siden til Examen Philosophicum“). 1777 tog han teologisk embedseksamen og drog s.å. på en toårig studierejse til Tyskland, Italien, Frankrig og England hvor han bl.a. studerede de deistiske filosofers skrifter. Efter hjemkomsten fortsatte han sine filosofiske studier, og det blev stillet ham i udsigt at blive Seydlitz' efterfølger som professor i filosofi ved Odense gymnasium. 1796 blev gymnasiet imidlertid nedlagt, til stor skuffelse for G. der i mellemtiden (1788) var blevet professor extraordinarius i praktisk filosofi ved universitetet og regensprovst, men ikke følte sig tilfreds i Kbh. 1796 udnævntes han til professor ordinarius og assessor og sekretær i konsistoriet og fratrådte som regensprovst. Da han følte sig

Gamborg, Anders

tilsidesat i sin virksomhed i konsistoriet, og ærgrelser og bryderier i forbindelse med økonomiske bekymringer havde nedbrudt hans nervesystem, så han endog forsøgte at tage sig af dage, ansøgte han om og fik sin afsked med pension 1803. I de følgende år tog han ophold i Roskilde hvor han efter opfordring overtog den nylig indrettede matematikundervisning ved sin gamle skole (1805–22). Sine sidste år levede han i Kbh., optaget bl.a. af at fremdrive nye arter af nelliker. G.s interesse for filosofien, „hvortil en sort Melancholie i min tidlige Ungdom havde nødt mig“, skyldtes vist oprindeligt tvivl om de religiøse forestillingers gyldighed. „Begrebet om et høieste Væsen, som den første Aarsag til alle Ting, er langt fra ikke saa let at finde eller fatte, som mange, der ikke nøie have studeret den menneskelige Natur, indbilde sig“. Med stæde i en teistisk livsanskuelse ønskede han de bibelske skrifter gjort til genstand for en sproglig og historisk kritisk undersøgelse. Selv forsøgte han en sådan vedrørende 1. Mosebog, kap. 2–3 i *Nysa, oder philosophisch-historische Abhandlung über Gen. II. III.*, 1790, (s.å. på dansk med et *Anhang til Nysa, anbelangende Kritikerne over samme*) der vakte en voldsom harme blandt de ortodokse. Om end G.s forsøg på at godtgøre at nævnte kapitler skyldes en forkert, jødisk tydning af et ægyptisk billede må siges at være forfejlet, indeholder skriftet dog flere interessante synspunkter som fx at Mosebøgerne ikke kan være affattet af Moses, men („med Undtagelse af den egentlige Lov“) må være samlet og ordnet efter kongetiden.

G.s filosofiske forfatterskab omfatter væsentlig tre mindre afhandlinger: *Forskiel imellem Dyd og gode Handlinger*, 1783, *Undersøgelse om Hvad der er Pligt*, 1794, (s.å. i forkortet form i universitetsprogrammet ved reformationsfesten) og *Jesu Moral*, 1799, (omarbejdet 1801 til *Katekismus for alle mennesker eller Jesu Moral* med tillægget *Undersøgelse om hvorledes Moralen bør*

bibringes Børn; og om Jesu Moral har de Egen-skaber, som gjøre den skicket til saadant Brug). I den første afhandling hævder G. i tilslutning til Hutcheson, Hume og Adam Smith en af religionen uafhængig moral, fremgået af almindelig menneskekærlighed, mens han i de to sidste under påvirkning af Kant, men uden at ville anses for kantianer, lægger hovedvægten på pligtbegrebet. – Stærkt interesseret deltog G. i tidens oplysende arbejde med en række småskrifter af broget indhold, bl.a. den smukke, forstående afhandling *Om Selvmord og Selvmordere*, 1796 og det kuriøse, af D. Barringtons forsøg inspirerede *Forslag til at forbedre Fuglenes Sang i vore Skove* (Skandinav. Museum I, 1800). Som professor holdt han forelæsninger over pædagogik, og han virkede ivrigt for en forbedret undervisning i folkeskolen. I den fortrinlige afhandling *Hvori bør Almueungdommen undervises i Skolen?*, 1814 anbefaler han den mundtlige undervisning og foreslår en række nye fag, bl.a. hjemstavnslære, sundhedslære og for pigernes vedkommende tilige undervisning i spædbørnspleje. I mange år virkede han for en metode, efter hvilken småbørn på en nem og hurtig måde skulle kunne lære at læse uden først at gå den kedsommelige stavevej. I en række „Stavelsebøger“ (flere oversat til fremmede sprog) anbefalede han at lade børnene begynde med at lære hele stavelser og først senere opløse disse i de enkelte bogstaver. – Medlem af Videnskabernes selskab 1798.

– En datter, Caroline Louise Amalie, * 4.4.1809, † 8.8.1873 var gift med portrætmaleren Niels Peter Holbech, * 14.9.1804, † 11.1.1889. Han havde lært håndværket men var derpå elev hos C. A. Lorentzen og C. W. Eckersberg. Efter 1824 at være blevet elev på akademiets modelskole blev han privatsekretær for den engelske gesandt som han fulgte til England og derpå til Italien. 1834 vendte han tilbage til Danmark hvor han udstillede på Charlottenborg. – □Mal. af C. A. Lorentzen ca.1790. Stik af A. Flint. Mal. af N. P.

Holbech (Fr.borg), litograferet af samme 1833 og gengivet på litografi af Regensen.

Brev til Oluf Worm i Horsens lærde skoles progr. 1844 24–26. – C. Giessing: Jubellærere II,1, 1781 (fot.opt. 1979) 188f. R. Rask: Forsøg til en vidensk. da. retskrivningslære, 1826 162f. R. Nyerup: Levnetsløb, 1829 39 45. Dagen 26.9.1833. J. K. Høst: Erindr., 1835 159. N. C. Øst: Materialier, 1836 713f (selvbiogr.) 729–31 756–64. Henrich Steffens: Was ich erlebte II, Breslau 1840 19–26. S. N. J. Bloch: Bidrag til Roskilde domskoles hist. II, 1843 51f; IV, 1846 36. A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. I, 1851 328. C. E. F. Reinhardt i Hist.t. 3.r.III, 1862–64 280 322 327 331. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprodukt. 1974). Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist., 1893 129 133 152 164f; 1899 146; 1916 312f. Jul. Clausen i Bogvennen, 1896 24–26. H. Høffding: Danske filosoffer, 1909 27. [Lucie Elise Fich:] Domprovsten i Roskilde, 1909 (fot.opt. 1967) = Memoirer og breve X 59 141. E. C. Werlauff: Erindr. af mit liv, 1910 (fot.opt. 1968) = Memoirer og breve XIII 23. Anathon Aall: Filosofien i Norden, Kria. 1919 74 90. E. C. Werlauff: Af min ungdoms tid, 1954.

S. V. Rasmussen*

Gamborg, Knud Frederik, 1828–1900, tegner. * 30.6.1828 i Tikøb, † 3.1.1900 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: residerende kapellan i Tikøb, senere sognepræst i Stenløse og Veksø Frederik Vilhelm G. (1792–1850) og Sophie Vilhelmine Thomsen (1798–1871). ~ 28.10.1865 i Kbh. (Fr.ref.) med Mary Sophie Elisabeth Jess, * 5.11.1837 i Kristiania, † 13.3.1923 i Kbh., d. af kgl. berider, senere postfører Carl Benedictus J. (1802–64) og Marie Elisabeth Sofie Battier (ca.1800–75).

G. voksede op i Fredericia, sattes i trettenårsalderen i vinhandlerlære i Kbh., blev svend og gennemgik Grüners handelsakademi. Han søgte kunstatkademiets skoler okt. og jan. kvartal 1848–49 og deltog som værnepligtig i krigen 1850. Efter krigen blev han endnu to år i tjenesten som sergent, nedsatte sig så som vinhandler, men besluttede helt at hellige sig kunsten og genoptog for alvor arbejdet i akademiets skoler okt.1857. Han vandt den lille sølvmedalje dec.1861 og forlod akademiet igen dec.1862. G.s udenlandsrejser indskrænker sig til en rejse til Norditalien 1862, nogle rejser til Norge og en til St. Petersborg (udsendt af Illustreret Tidende i anledning af kejserinde Dagens bryllup). Han har ikke udstillet; hans virksomhed var næsten udelukkende knyttet til den illustrerede presse, dels satiriske blade som Punch og Puk, dels og navnlig Illustreret Tidende hvor han en menne-skealder igennem leverede hele det aktuelle illustrationsstof. Nogen synderlig kunstnerisk anerkendelse vandt han næppe, men han blev en af vore flittigste journalistiske tegnere og nød mange år populær yndest ved sin evne til anskueligt at skildre tidens begivenheder. Desuden tegnede

han en del bogomslag og bogillustrationer (fx til Jacob Davidsen: Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn). □Selvportr. ca. 1885 samt på tegn. af en bazar (Fr.borg). Foto.

III.tid. 5.11.1899; sst. 26.9.1909. Berl.tid. 4.1.1900. Ursula Dahlerup: Fra gammel tid, 1927 96. Jens Kruse: Danske streger, 1946.

Sigurd Schultz*

Gamborg, Leif, 1896–1958, højesteretssagfører. * 5.12.1896 på Frbg., † 28.10.1958 i Kbh., begr. Mariebjerg kgd. F: kontorchef Christian Vilhelm G. (1867–1933) og Bertha Immanuel Møller (1872–1953). ~ 17.12.1921 i Gentofte med Agnete Helene Krabbe, * 12.12.1900 på Frbg., d. af overretssagfører Albert Heinrich Riise K. (1871–1946) og Voldborg Sophie Bröchner-Larsen (1872–1932).

G. blev student 1915 (Plockross' skole) og cand. jur. 1920. Efter at have været sagførerfuldmægtig og i et par år tillige fg. sekretær i justitsministeriet blev han landsretssagfører 1924, og i en alder af 32 år blev han højesteretssagfører 1929. Han var desuden medhjælper hos statsadvokaterne i østre landsretskreds 1929–36. I en lang årrække 1920–1934 var G. tillige juridisk manu-duktør; i kraft af sin faglige dygtighed, sit vid og sit pædagogiske talent var han i særklasse blandt tidens manu-duktører. Som advokat blev G. kendt som en af sin generations bedste procedører; i foredrag om procedure gav han sine erfaringer videre til yngre fagfæller. Hans arbejdsevne var meget stor, og til hans virksomhed som advokat hørte en omfattende deltagelse i ledelsen af erhvervsdrivende selskaber. Hans vidtspændende interesser førte ham også ind på mange andre områder, han blev således formand for Foreningen af filmudlejere i Danmark, for Akademisk orkester og kor og for Kronprinsesse Louises asyl, og han var 1938–39 ledende senior i Studenterforeningen. En kreds af elever og venner af G. stiftede efter hans død et mindelegat hvis midler over en årrække blev anvendt til rejsestipendier til juridiske studerende. – R. 1939. DM. 1950. □Tegn. af Otto Christensen, 1953. Foto.

S. Heltberg i Politiken 29.10.1958. Ernst Schwencke i Berl. tid. s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

Gamborg, Villads Emanuel, 1865–1929, forsikringsdirektør, politiker. * 22.4.1865 i Kbh. (Johs.), † 5.2.1929 sst., urne på Solbjerg kgd. F: smedemester Emanuel Georg Christian Frederik G. (1829–92) og Andrea Olsen (1828–1910). ~ 1°19.5.1893 i Kbh. (Matth.) med Helga Marie

Gamborg, V. E.

Thyregod, * 30.3.1872 i Aus, Grønbæk sg., Viborg amt, † 12.4.1944 i Kbh. (~2° 1914 med cand. polyt. ejer af N. L. Dehns dampvaskeri Leopold Heckscher, 1861–1920, ~1° 1892 med Andrea Ottine Hoff, 1868–1948), d. af forfatter C. A. T. (1822–98) og Ane Marie Sørensen (1834–1907). Ægteskabet opløst 1913. ~2° 22.4.1914 på Frbg. (Godth.) med Olga Astrid Kamilla Olsen, * 11.2.1886 i Kbh. (Johs.), d. af snedker Edvard Ludvig O. (1852–1925) og Anna Rasmine Marie Christensen (1852–1936).

G. blev student 1883 fra Metropolitanskolen, cand. phil. 1884 og studerede nogle år livsforsikringsmatematik hos professor T. N. Thiele der var direktør i livsforsikringsselskabet Hafnia. I dette selskab ansattes han 1884 som assistent på beregnerkontoret, hvor han – fra 1890 som beregner – var beskæftiget til 1897. Sammen med folketingsmand N. Neergaard og højesteretssagfører G. M. Rée stiftede han nævnte år *Nordisk Livsforsikrings-Aktieselskab af 1897* og det følgende år *Nordisk Ulykkesforsikrings-Aktieselskab af 1898*. G. blev administrerende direktør med de to nævnte medstiftere som meddirektører for Nordisk liv fra starten, mens han fra at være medlem af direktionen for Nordisk ulykke 1908 også blev administrerende direktør for dette selskab. De to poster besad han til sin død. Under hans og hans meget dygtige medarbejder, dr. polit. Jens Pedersens (1873–1934) ledelse voksede selskaberne i jævnt tempo frem til at indtage ansete positioner inden for forsikringsbranchen. – I årenes løb tilfaldt mange af forsikringsverdens tillidshverv G. 1909–16 sad han i Dansk Ulykkesforsikrings forenings bestyrelse (fra 1910 som formand), 1912–29 var han medlem af Forsikringsforeningens bestyrelse (formand 1919–21), 1925–29 formand for Den danske aktuarforening, og endelig var han i en årrække næstformand i De danske Livsforsikringsselskabers forening. Men ikke blot i forsikringsorganisationernes arbejde deltog han med iver og lyst; hans radikal-liberalistiske sociale livsanskuelse og hans tidligt erhvervede grundfæstede opfattelse af forsikringen som et af de virksomste midler til fremme af befolkningens forsorgsbestræbelser gjorde ham levende interesseret i alt, hvad der kunne tjene til forsikringsideens udbredelse. Overalt hvor forsikrings spørgsmål sattes under debat kunne man derfor være sikker på at G. mødte frem for at kæmpe for sin yndlingsidé. I dags- og fagpressen skrev han i årenes løb en lang række artikler og afhandlinger, der altid læstes med stor interesse, og mangfoldige var de temperamentsfulde foredrag han holdt i Forsikringsforeningen og mange andre steder; han var vistnok den første der i radioen talte om forsik-

ring. Hans såvel i skrift som i tale udpræget polemiske form kunne vel nu og da skaffe ham uvenner og skabe en selve sagen lidet gavnlig modstand, men det røre han med sine skarpe udfald tilsigtede at vække om de sager der lå ham på sinde, kom dog som regel de pågældende sager til gode. Han gjorde et stort arbejde for at skabe de bedste muligheder for en god teoretisk uddannelse af forsikringsfunktionærerne, og en nyorganisation og udvidelse af forsikringsforeningens bibliotek gennemførtes væsentligt på hans initiativ og ved hans ihærdige agitation. G. gjorde meget for at popularisere forsikringstanken, det er på dette felt hans betydning lå.

Som politiker tilhørte G. det radikale venstre. Som flere andre politikere fik han sin træning til deltagelsen i det offentlige liv i Studentersamfundet, for hvilket han i en lang tid var en god støtte, og hvor han med iver deltog i grundlæggelsen af arbejdet i flere af de foretagender samfundet satte i gang. 1904–08 var G. medlem af Frbg. kommunalbestyrelse (formand for budgetudvalget) og 1918–26 af folketinget. Her blev han straks medlem af skatteudvalget, var 1919–20 medlem af finansudvalget, ligesom han sad i en række kommissioner: militærkommissionen, statsregnskabskommissionen, administrationskommissionen m. fl. Som et bevis på G.s vidtspændende interesser kan anføres at han var medlem af tilsynsrådet for Nyt genealogisk institut, af bestyrelsen for Kronborg-museet og af bestyrelsen for Selskabet for dansk teaterhistorie. Han udgav bl. a. en samling matematiske opgaver og nogle logaritmetavler. Af hans talrige forsikringsafhandlinger kan nævnes *Af Livsforsikringens Teori* (Dansk Forsikrings-Aarbog, 1904), *Lov og – Uret* (sst., 1909), *Ulykkesforsikringsloven og Statens forhold til Forsikringsselskaberne* (Assurandøren, 1916), *Sancta simplicitas* – (Nordisk Forsikringstidsskrift, 1921) og *Moralske betragtninger over umoralske Fænomener* (sst., 1928). □Mal. af Sigurd Wandel, 1915 og buste af Jens Lund, 1924. Relief af sidstnævnte, 1931 (gravstenen).

[Chr. Thorsen] i Assurandøren XXXIV, 1929 27f. Oscar Lindholm i Dansk forsikringstid. XXXVI, s.å. 73. E. M [ackeprang] i Dansk assurance XV, s.å. 57f. Politiken 6. 2. s.å.

Chr. R. Jansen (Chr. Thorsen)

Gamborg, Ingeborg (Inger) Johanne, 1892–1979, fagforeningsformand. * 25.1.1892 i Holbæk (Skt. Nikolai), † 29.3.1979 i Kbh., begr. i ukendtes grav på Bispebjerg kgd. F: klejnsmedesvend August Andreas Soren Mohr (1854–94) og Ane Sofie Christensen (1859–1909). ~ 4.3.1924 i Kbh.

(b.v.) med trælastarbejder Abram Itzik G., * 15.8.1890 i Letland, † 9.4.1959 i Kbh. Ægteskabet opløst 1933.

G.s far døde efter en arbejdsulykke, og moderen måtte som rullekone forsørge sig selv og de seks børn. Arske ung tog G. til Kbh. og blev bryggeriarbejder for lidt senere at blive fabrikspige på Hellesens elementfabrik. 1925 blev hun formand for Arbejderkvindernes oplysningsforening der da stiftedes af en gruppe medlemmer af Kvindeligt arbejderforbund som var i opposition til forbundets ledelse men henvendte sig til alle arbejderkvinder. Foruden faglige sager som ligelønskravet havde oplysningsforeningen seksualoplysning og abort ved social indikation på sit program. G. havde selv prøvet at være ugift mor. Som sin læremester og nærmeste medarbejder havde hun kommunisten Marie "Nielsen. Selv blev hun 1928 medlem af DKP efter at have deltaget i en faglig kongres i Moskva. Allerede 1926 erobrede kvinder fra oplysningsforeningen bestyrelsesflertallet i Kvindeligt arbejderforbunds afdeling 5 (jern- og metalindustrien), og G. blev formand. Hendes energiske indsats førte hende 1929 ind i forbundets hovedbestyrelse. Året efter stillede afdeling 5 en række for den tid vidtgående forslag til overenskomstforhandlinger bl. a. om seks dages sommerferie, og om at overenskomsten skulle omfatte alle kvindelige arbejdere, også dem under 16 år som ingen overenskomst havde og var meget lavt lønede. Efter forkastelse af et forligsmandsforslag førte dette til en strejke som fik det efterspil at Kvindeligt arbejderforbund indkaldte til en ekstraordinær kongres fordi „hovedbestyrelsen.... ikke længere ville tåle den adfærd hovedbestyrelsesmedlem Inger Gamburg udviser over for forbundet og hovedledelsen“. Her hentydes til begivenheder på en ekstraordinær generalforsamling i afdeling 5 med 2–3000 deltagere hvor forbundets forretningsfører Alvilda Andersen var blevet stemplet som forræderisk af G. og iflg. Arbejderbladet blev gennempryglet. Kongressen fratog herefter G. hovedbestyrelsesmandatet som hun først efter otte år fik igen.

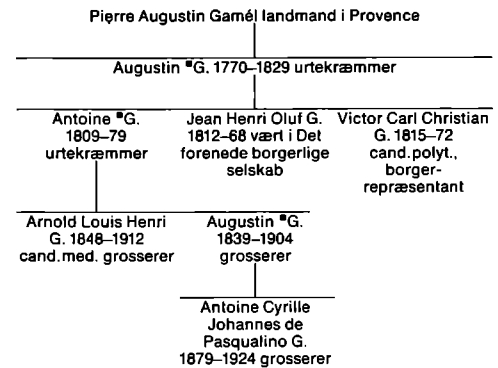
Som fagforeningsleder var G. fremragende, hun kendte den fagretlige juras krinkelkroge ligesom hun under forhandlinger hurtigt kunne gennemskue indviklede forslags konsekvenser. Hun var tilbød af sine tilhængere og respekteret af modstandere. Selv arbejdsdigerne, som hun ønskede afskaffet, satte pris på møderne med denne hårde forhandler med den rappe replik og det djærve sprog. Som taler kunne hun tryllebinde en forsamling. Allerede 1930 blev hun medlem af DKPs centralkomité der dog ikke altid var tilfreds med hende. Som fremtrædende kommunist

blev hun 22.6.1941 interneret af besættelsesmagten. I mere end to år sad hun i Vestre fængsel og Horserødlejren, så blev hun ført til koncentrationslejren Stutthof hvorfra hun efter kapitulationen 20 måneder senere alvorligt syg af plettyfus kom hjem og blev indlagt på Blegdamskospitalet. Hun blev rask og havde kræfter og livsvilje til atter at tage fat i afdeling 5 hvor kvinderne hvert år havde genvalgt deres fraværende formand. Først 1965 trak hun sig tilbage efter næsten 40 års formandskab og mange andre tillidshverv i fagbevægelse og parti. Således var hun 1946–58 medlem af Københavns borgerrepræsentation. Hendes indsats betegner en epoke i kvindelige industriarbejdes historie, for hvem hun som den første rejste kravet om lige løn for samme arbejde for kvinder og mænd.

Land og folk 26.10.1961. Sst. 25.1.1962. Sst. 25.1.1967. Hanne Caspersen i Årbog for arbejderbevægelsens hist. 1978 97–122. Ragnhild Andersen i Land og folk 30.3.1979. Aktuelt 2.4.1979.

Inga Dahlgård

Gamél

Slægten er indvandret fra Provence med Augustin *G. (1770–1829).

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen, 1900 235–39. Slægstavlesamlingen, 1933.

Hans H. Worsøe

Gamél, Antoine Cyrille Frederik, 1809–79, urtekræmmer. * 11.5.1809 i Kbh. (Kat.), † 24.4.1879 sst. (Holmens), begr. sst. (Ass.). F: urtekræmmer Augustin *G. (1770–1829) og Ane Marie Westenschou (1772–1848). ~ 9.6.1838 i Kbh. (Holmens) med Maria Dijnphna (døbt Dymrna) Ververs, * 13.5.1813 i Kbh. (Kat.), † 27.12.1876 sst. (Holmens), d. af kobbortøjhandler Arnd Adrian V.

Gamél, Antoine

(ca. 1766–1832) og Marie Frederikke Nau (ca. 1785–1849). – Far til Augustin *G. (1839–1904). Efter at have gået i Efterslægtsselskabets skole kom G. i urtekræmmerlære og overtog derpå efter faderens død 1829 bestyrelsen af dennes forretning for sin mor. 1834 blev han ved kgl. bevilling medlem af urtekræmmerlavet og overtog 1835 forretningen for egen regning. Ved Frederik VI's død mistede firmaet leverancen til hoffet hvilket var et betydeligt tab, men G. rettede sin energi mod kaffeforretningen. Han havde opfundet en ny metode til brænding af kaffe, og hans forretning blev derved den første i Norden der solgte brændt kaffe. Oprindelig foregik brændingen og malingen ved håndkraft, senere benyttedes hestekraft og til slut dampkraft. Med sin tekniske dygtighed forenede G. afgjort kommerciel begavelse, og firmaet blev i hans tid den største forretning i brændt kaffe i Norden med javakaffe som specialitet. Da han yderligere var en meget sparsommelig mand efterlod han sig ved sin død en efter københavnske forhold meget betydelig formue. – G. var en på mange felter godgørende mand. Særlig interesserede han sig for asylerne, specielt Frederik VI's asyl som han ved sit sølvbryllup skænkede et legat. Tillige var han medlem af bestyrelsen for Aktieselskabet til opførelsen af arbejderboliger ved Arbejderforeningen af 1860. Som tjenstgørende ved det borgerlige infanteri tog han – efter 30 års virksomhed – sin afsked 1859 med karakter af major. – R. 1875. □Afbildet som barn på familiemal. Mal. af D. Monies. Træsnit 1879 efter ældre foto. Litografi af I. W. Tegner, 1885, efter fotografi. Foto.

Søndagsposten 11.5.1879.

*Jens Vestberg**

Gamél, Augustin Cyrille, 1770–1829, urtekræmmer. * 18.11.1770 i Provence, † 19.5.1829 i Kbh. F: landmand Pierre Augustin G. og 2. hustru Marie Anne de Pasqualino (Pascalis). ~9.2.1812 i Kbh. (Holmens) med Ane Marie (Mariane) Westenschou, * 21.7.1772 (el. 74) i Kbh., † 16.1.1848 sst. (Kat.). – Far til Antoine *G. G. gjorde i sine unge år tjeneste som fransk militær og sluttede sig som royalist til greven af Provence, den senere Ludvig XVIII. Forholdene tvang ham til emigration, og i slutningen af 1700-årene virkede han som frisør og parfumerier i Kbh., først under navnet de Pasqualino (borgerskab 1800). I denne virksomhed kom han i forbindelse med hoffet. 1804 fik han kgl. bevilling som handlende, 1808 indfødsret og bestalling som hofparfumeur, og Frederik VI's søster, *Louise Augusta, fattede så megen interesse for

ham at hun lånte ham kapital til at købe en ejendom for. 1805 købte G. huset Østergade 20 (senere nr. 27), og 25.8.1805 påbegyndte urtekramfirmaet A. C. Gamél sin virksomhed. I begyndelsen omfattede handelsvirksomheden foruden veltugtede sager og olier alle slag finere delikatesser. Først senere trådte artiklen kaffe helt anderledes i forgrunden. G. var en sympatisk og livlig ånd, og selv om den forretning han ved sin død 1829 efterlod sin enke og søn, Antoine, ikke var af anselige dimensioner, havde den dog ikke mindst gennem sin beliggenhed et sådant grundlag at den i en dygtig mands hånd indebar betydelige udviklingsmuligheder. G.s hjem var i mange år et samlingssted for emigranter og skal efter slægtstraditionen være det sted i Danmark hvor den første lancier blev danset. □Min. 1810 efter forlæg fra 1789. Afbildet på mal. s.m. sine børn. Posthumt mal. af D. Monies.

Th. Hauch-Fausbøll i Slæghåndbogen, 1900 235–39. Samme i Berl. tid. 7.12.1932. III. tid. 3.9.1905. Optegn. om urtekræmmerlavet og urtekræmmerforen., 1932 32f.

*Jens Vestberg**

Gamél, Augustin Cyrille Victor Vilhelm, 1839–1904, grosserer. * 10.3.1839 i Kbh. (Holmens), † 16.6.1904 sst., begr. sst. (Kat.Ass.). F: urtekræmmer Antoine *G. (1809–79) og Maria D. Ververs (1813–76). ~15.11.1876 i Kbh. (Frue) med Emma Johanne Emilie Hellerung, * 24.6.1852 i Kbh. (Frels.), † 29.2.1924 sst., d. af jernstøber Johannes Henrik H. (1818–93) og Johanne Marie Nielsen (1821–93).

Efter at have fået en god uddannelse løste G. 1866 grossererborgerskab i Kbh. og blev 1869 ansvarlig deltager i faderens meget betydelige kaffeforretning. 1879 blev den yngre bror, cand. med. Arnold Gamél (1848–1912) også deltager i firmaet, men fik ingen betydelig indflydelse. Som købmand havde G. en afgjort sans for det væsentlige og forstod at træffe en afgørelse i det rette øjeblik, men han savnede faderens ekspansive evne. Han forstod imidlertid at opretholde og bevare det en gang vundne i både kommerciel og finansiel henseende. Umiddelbart forinden en sindssygdøm pludselig brød ud hos ham i hans sidste leveår trak han sig definitivt tilbage fra forretningen. – Fra sine unge dage nærrede G. levende interesse for den geografiske forskning, og Det kgl. danske geografiske selskab i hvis bestyrelse han sad 1895–1904 fik i ham et ualmindeligt interesseret medlem som ved flere lejligheder optrådte som rundhåndet velgører, foruden at han på anden måde støttede den geografiske forskning. Således hjalp han A. *Hovgaard til at realisere planen om en nordpolskspedition. Han købte og udrustede et skib som han efter sin

mor gav navnet Dijnphna og bar den overvejende del af ekspeditionens omkostninger (1882–83). Da Fridtjof Nansen som ung og ukendt 1888 fremsatte sin plan til skifærd over indlandsisen og ikke kunne få den økonomiske støtte dertil i Norge, var det atter G. som påtog sig at bære udgifterne. I sin bog Paa Ski over Grønland, 1890 takker han G. „for den fritseende gavmildhed, hvormed han støttede foretagendet, da de fleste andre rystede på hovedet deraf, og for den tillid, han derved viste mine kammerater og mig.“ I alle de følgende år bevaredes forbindelsen mellem Nansen og G., og sidstnævnte kom også til at stå i et venskabeligt forhold til den svenske forsker Sven Hedin. – På velgørenhedens område fortsatte G. hvor hans far havde virket. Desuden bekostede han 1887–90 delvis opførelsen af Helligkorskirken i Kbh. – I modsætning til sin far havde han intet imod at være kendt og omtalt; hans særprægede og temperamentsfulde personlighed gav ham på naturlig måde adgang til at blive det. – Etatsråd 1888. – R. 1883. DM. 1894. □Afbildet på træsnit ca. 1880 af nordpolsekspeditionen. Træsnit på skilingsvise 1884. Afbildet på tegn. af K. Gamborg 1897 ved foredrag af Nansen 1896 (Fr.borg), og på mal. af Anna Petersen s.m. Nansen og Irminger. Foto.

Geografisk t. X, 1890 3 64–72 (Fridtjof Nansens officielle rapport til G.). Dannebrog 17.6.1904. A. Hovgaard i III. tid. 26.6.s.å. Detailhandlerbl. 22.8.1930. – Papirer i Rigsark.

*Jens Vestberg**

Gammelgaard, Hjalmar, 1880–1956, højskoleforstander * 15.2.1880 på Holme mark, Gislev sg., † 5.11.1956 i Hillerød, begr. i Kbh. (Bispebjerg, fællesgrav). F: friskolelærer Ludvig Jørgensen G. (1847–1903) og Christine Bertine Hansen (1856–1939). ~ 1° 26.12.1908 i Seden, Odense amt med forfatter, translator Harriet Brahm, * 16.7.1880 i Vester Torup, Han hrd., † 25.9.1950 i Kbh., d. af sognepræst, sidst i Seden, Georg Emil B. (1838–1912) og Harriet Jansen (1839–1920). Ægteskabet opløst 1934. ~ 2° 11.5.1935 i Kbh. (b.v.) med Karen Margrethe Astorp, * 21.5.1911 i Ålborg (~ 1° 1931 med højskolelærer, cand.mag., senere rektor Willy Fritz Hellner, 1905–75, ~ 2° 1935 med husholdningslærer Kirsten la Cour Overgaard, * 1903, ~ 1° 1927 med højskolelærer, senere forstander Poul Hansen, 1897–1974, ægteskabet opløst 1934; ~ 3° 1948 med fil.mag. Märta Persson, * 1909), d. af togfører Kristian Peter A. (navneforandring fra Kristiansen 1929) (1868–1934) og Ane Johanne Frederikke Marie Nielsen (1871–1936).

G. voksede op på friskolen i Gislev nær Ryslinge på Fyn som hans far ledede siden 1872. Faderen var født nær Bevtoft i Sønderjylland. Farfaderen havde tjent hos H. A. Krüger på Bevtoft Mølle og havde i marts 1848 kørt for Krüger til mødet i Rendsburg. Krüger var gudfar til G.s far der efter konfirmationen blev hjælpelærer ved Neder Jersdal skole hvor han 17 år gammel måtte indkvartere preussiske soldater 1864. Efter seminarietiden på Jelling blev faderen huslærer og fra 1872 leder af den nyoprettede friskole i Gislev. Med fryd fortalte G. senere om den gamle bonde der ikke sov tre nætter i træk på grund af det nye der med friskolen var rykket ind i sognet. En af Estrups tilhængere, Store Johan, havde sagt at det ikke var for galt at tage en økse og slå den mand ned der begyndte på sådan noget. G.s første politiske minde var fra 1884 da mejeribestyrelsen tog familien Gammelgaard på sengen og fortalte om valget af Herman Trier, Christopher Hage, Chr. Hørdum og P. Holm i Kbh. Han erindrede også bødkerens søn der var gendarm, og som kun kunne besøge sit hjem i ly af mørket. Friskolelæreren lod sine børn overvære politiske møder, og G. blev medlem af rifleforeningen i en alder af seks år. Friskolemiljøet og den alvorlige, sygdomsramte fars undervisning var livet igennem en vigtig bestanddel af G.s erfaringssum, særlig oplevelsen af friskolens lighed og dens undervisningsmåde. Faderen foretrak at rose de elever, der havde svært ved arbejdet, de andre skulle nok klare sig. G. vendte gang på gang i sit liv tilbage til hjemmet og skolen som personlighedens og karakterens egentlige værksteder, ganske særligt efter at han gennem sine elever på Renske højskole havde fået indtryk af hvordan deres skolegang havde været. G. kom i lære som maler, men hans tidlige vakte lyst til læsning førte ham til Blågårds seminarium i Kbh. hvorfra han tog lærereksamen 1901. En tid underviste han ved P. Møllers friskole i Odense, men erfarede, at han ikke egnede sig til at undervise børn. Han følte at han havde behov for mere uddannelse. Den 23-årige seminarist og friskolelærer indmeldte sig til studenterkursus på Bendixens kursus i Kbh. Her knyttede han venskab med den seks år yngre Grundtvig-prægede, senere Askovlærer og handlungartner Frode Sørensen der blev hans ven for livet. De blev begge studenter 1904. G. kastede sig nu over filosofi, men det varede ikke længe før han drejede ind på det statsvidenskabelige studium. Han var et års tid lærer på Emdrupborg højskole. En kort periode var han medlem af Studentersamfundets bestyrelse, ligesom han deltog i møderne i den socialistiske studenterkreds „Catilina“. Han var også medlem af en lille eksklusiv for-

samling af unge videnskabsmænd med bl. a. brødrene N. E. og Poul *Nørlund og brødrene Harald og Niels *Bohr. – 1908 blev G. ansat som medarbejder hos dr. Ove *Krak, der udgav Kraks Vejviser, og fik et krævende arbejde i forbindelse med vejviserens udvidelse til at omfatte hele Danmark. Samtidig med dette arbejde læste han til eksamen, skrev en prisopgave til Industrirådet, og blev cand.polit. 1909. G. var ansat hos Krak indtil 1930, fra 1919 som kontorchef. Han fik stor betydning for virksomheden i kraft af sin indsigt i dansk samfundsliv, sin opfattelse af den enkeltes forhold til samfundet og i kraft af sin administrative dygtighed. G. var også den drivende kraft bag den biografiske håndbog „Kraks Blå Bog“, der udkom første gang 1910, ligesom han siden 1911 bistod ved udgivelsen af de omredigerede og fornyede Kraks „Tidstavler“ til Københavns historie (5. udg.: København fra Absalon til i dag. Kraks Tidstavler, 1953). G. tilrettelagde og udarbejdede 1919 *Vejviseren gennem halvandet Hundrede Aar*. 1922 udgav Krak hans *Minderige Huse*, en oversigt over kendte mænds og kvinders boliger, bygget på vejviseren fra 1770 til 1880.

Sammen med socialt og politisk interesserede studievejner udgav G. bogserien *Nyt socialt Bibliotek*, der udkom på Martins Forlag, udgivet af Dansk forening for social Oplysning, af hvis bestyrelse G. var medlem fra 1928. G. var redaktør og medforfatter af *Industrien, Muligheder og Vilkaar*, 1926 og af *Danmarks Erhverv*, 1942. Han skrev om de danske byerhverv (i *Det danske Samfund*, 1924) og om stats- og kommuneindtægternes historiske udvikling (i *Den danske Stat*, 1929). Desuden har G. ydet bidrag til en lang række andre bøger, bl. a. *Skolen og Livet*, 1931, *Kulturen for Folket*, 1938 og *Hverdagens Psykologi*, 1945.

G. holdt for meget af livet og menneskene til at mure sig inde i studereværelset eller til blot at udfolde sig i sin kontorchefstol hos Krak. Det var heller ikke hans største lyst at skrive. Stærkere og stærkere blev han drevet af sin trang til umiddelbar kontakt med sine medmennesker og fik skærpet sin appetit på folkeoplysning. Han følte sig mere og mere draget mod et arbejde direkte med mennesker, selv om han var levende optaget af arbejdet hos Ove Krak. Allerede 1916 forsøgte Frode Sørensen at få G. til Askov som lærer i samfundskundskab. I årene fra 1920 var G. tilknyttet Borups højskole og fra 1925 underviste han på den socialdemokratiske arbejderskole, kbh.ske arbejderes tillidsmandsskole. Hele dette folkeoplysende arbejde tog G. så meget at han forkastede enhver tanke om at søge ind i forretningslivet hvad han for alvor havde over-

vejet lige efter første verdenskrigs slutning. Han var dog fuld af tvivl og ikke sikker på sine evner som folkeoplyser. Hvis andre havde været i tvivl om hvor man havde denne kontorchef med det lidt elegant forfinede udseende, så var al tvivl væk hos en samling ledende folkeoplysere da de 7.7.1926 havde hørt G. tale på Hindsgavl om emnet *Højskolens Plads i vor Folkeopdragelse*. Foredraget blev holdt stilfærdigt, næsten undskyldende. Men alle mærkede foredragsholderens varme sind og hans dybe optagethed af folkeoplysning. G. ville gennem den gamle højskoles traditionelle ydre lag nå ind til det væsentlige, det evige, det egentlige i al undervisning og oplysning, hvad enten det er i Israels profetskoler, i buegangene ved Akropolis, i middelalderens klostre – eller i et lille husmandshus på Ryslinge mark. Han henviste til Arbejdernes oplysningsforbunds virksomhed siden dets oprettelse i 1924. Her dyrkede man ikke socialistisk dresur. G. bevidnede at han her havde mødt et liv og et samvær hvor Christen Kold ville have befundet sig vel. Højskolen måtte forny sig og forstå tidens skiften. Slutstenen på hele skolevæsenet skulle ikke være de højere læreanstalter. Nej, det skulle netop være folkehøjskolen.

G. havde været gæstelærer på Roskilde højskole i vinteren 1927–28 da Morten *Bredsdorff forsøgte at videreføre sin far Thomas *Bredsdorffs virke ud fra målsætningen: At forene by og land på samme højskole. 1929 solgte Margrethe Bredsdorff skolen til Arbejdernes oplysningsforbund. Og tidligt i 1930 henvendte repræsentanter for skolens nye ledelse sig til G. for at anmode ham om at overtage forstanderstillingen i Roskilde. Han var da halvtreds år, og det fortælleres at han først sagde ja til stillingen efter at en lægeundersøgelse havde givet ham mindst ti år at leve i.

G. vedstod den forpligtende arv der fra Bredsdorffs tid lå i Roskilde højskole: tanken om at højskolen skulle være for alle som Grundtvig havde ønsket det, det menneskelige, menneskenes samfund og mennesket selv som gerningens mål. Han ønskede at skolen fortsat skulle hedde Roskilde Højskole – og ikke omdøbes til Arbejderhøjskole. 9.6.1930 åbnede skolen som arbejderbevægelsens anden skole idet arbejderhøjskolen i Esbjerg havde virket siden 1910. Hvad enten en højskole byggede på et liberalt eller et socialistisk grundlag måtte dens opgave være almenmenneskelig. „Der skal flere dyder til end klassebevidsthed og solidaritet for at bygge en verden op“ skrev G. 1931. Arbejderens mål måtte selvfølgelig være: højere løn og kortere arbejdstid, men disse mål har ingen værdi i sig selv, „hvis ikke det liv de omslutter fyldes med

indhold, et rigt og sundt menneskeligt indhold“. Højskolen skulle lære sine elever overblik, søge at vise dem sammenhængen i tilværelsen, føre dem op på „historiens bjerg“, lade dem se ideernes udvikling og betydning, vække erkendelsestrang og erkendelseglæde. „Den skal også indenfor de beskedne grænser, den magter, søge at hvælve en højere himmel over arbejderens liv og stræben“. Litteraturen, filmen, musikken og kunsten fik altid en vid plads på Roskilde højskole, og G. tog i særlig grad musikken og sangen til sig som midler. Han spillede selv klaver og ledede hver morgen morgensangen efter „Arbejdersangbogen“ der bl. a. under indflydelse af G. blev en hjemmets sangbog hvor man fandt ikke alene de gamle kampsange fra arbejderbevægelsens barndom, men også ældre og nyere folkelige sange.

G. udfoldede sig først og fremmest i sine fag økonomi, samfundsvidenskab og statistik. Han opdyrkede også psykologien som fagområde. Han fulgte levende med i alt og gjorde sammen med sine lærere skolen til et virkeligt kulturcentrum i arbejderens oplysningsbevægelse – så at sige på trods af det paradoks at de unge arbejdsløse elever hellere burde have haft arbejde, og de arbejdende hellere burde have været på højskole. G. udførte et betydningsfuldt demokratisk opdragelsesarbejde blandt tyske flygtninge der omkring krigsafslutningen i 1945 blev indkvarteret i stort tal på Roskilde højskole efter at den tyske værnemagt havde beslaglagt skolen. Han var i øvrigt efter 28.8.1943 formand for Frihedsrådets lokalkomiteé i Roskilde.

Også i bestridelsen af forskellige tillidshverv fik G. afløb for sin humanistiske og pædagogiske trang. Han var formand for Fællesudvalget for social Litteratur 1932–47, medlem af bestyrelsen for Socialpolitisk forening fra 1920, var medlem af befolkningskommissionen 1936–40 og af undervisningsministeriets ungdomsudvalg 1939–42. I årene 1937–47 var han formand for De unges Idræt, DUI, hvor han bidrog i høj grad til at gøre denne arbejderbørnenes fritidsorganisation til en pædagogisk, socialt betonet og kulturel bevægelse.

1946 fritoges G. for højskolearbejdet i fire måneder, idet fængselsdirektoratet anmodede ham om at besøge de mange fængsler og interneringslejre hvor 10.000 landssvigere afsonede deres domme for landsforræderi under den tyske besættelse. Opgaven var at tilrettelægge en undervisning for disse mennesker. Han blev fængselsdirektoratets konsulent i undervisningssager og passede i begyndelsen dette arbejde ved siden af højskolevirksomheden. 1949 opgav G. sin forstanderstilling og blev afløst af sin nære medar-

bejder Frode *Kristensen. Han kunne derefter helt hellige sig arbejdet i fængslerne, som han fortsatte til sin død. G. udnyttede erfaringerne fra højskolen, og i fængslerne fik de indsatte nu for alvor at mærke at en ny behandling af lovovertrædere var begyndt. G. var med til at finde lærere der kunne tage fat på den opgave at søge de indsatte ført tilbage til livet og samfundet. G. mødte fængslernes mennesker med hele sit sinds varme og med sin sande menneskelighed. Han betragtede ikke fængslernes beboere som prominente kriminelle eller forhærdede vaneforbrydere: „Forbrydelsen er vel i de fleste tilfælde en frugt af mangelsygdomme: mangel på kærlighed i hjemmene, mangel på tillid til menneskene og til samfundet, mangel på noget der gør livet skønt.“ Menneskelig varme og tillid kunne gøre „fangerne“ frimodige, åbne og tillidsfulde. Midlerne måtte være opdragelse, ikke gengældelse og straf. De „politiske“ fanger burde i virkeligheden have været på højskole, sagde han. Skulle mennesker forstå demokratiet, måtte de behandles som ligemænd, som medmennesker. Allerede fra 1930 var der elevråd på Roskilde højskole. „Menneske først, kristen så,“ hed det på de bedste højskoler. Hos G. var løsenet altid: „Menneske først og fremmest – alt andet kan så komme til sin tid!“. G. bestræbte sig på at handle overfor sine medmennesker ud fra sin opfattelse af livets hellighed, dets rigdom og skønhed, dets dybde og mangfoldighed. Unge skulle lære hvordan man omgås hinanden på en anstændig og fornuftig måde. Hans indsats var båret af en dyb følelse af og tilskyndelse til, at „hjælpe de spirer der måske kan synes kvalt eller vantrives mellem sten og tidsler“. Barnet var for ham mennesket med det oprindelige, ikke-ødelagte præg. Han havde selv noget af barnet i sig, et paradoks i denne granvoksne mand der var lærer og livselsker. Han foragtede bravader og unatur. Han havde en vis magt over mennesker ved ingen magt at udøve. Han fandt tilværelsen så spændende, at han kunne blive harmfuld over at ikke alle i verden havde indset det.

G. var ikke selv en forkynder, men mere en igangsætter. Han var menneskeelsker og demokratisk humanist. Bag hele hans virke lå arbejderbevægelsens idé om fællesskab, sammen med tanken om det enkelte menneskes ret til at udfolde sig frit. G. og hans lærerstab gennem årene gjorde højskolen fortrolig og nærværende for arbejderne. De var med til at udhule politiske dogmer og til at udvide arbejderbevægelsens perspektiver, alt i fuld frihed og i nøje samklang med de dybe ændringer som da fandt sted i bevægelsens grund under indtryk af den voksende nazisme i Tyskland, samtidig med at arbejderbe-

Gammelgaard, Hjalmar

vægelsen selv fik stadig større og større national, politisk ansvar i stat, amt og kommune. Det er G.s fortjeneste at Roskilde højskole i disse år og i besættelsens år blev en skole i medborgerlighed og folkestyre. I den lille snes år G. var forstander var der på hver seks måneders vinterskole ofte over hundrede elever, og på sommermånedernes tillidsmandskurser kom hvert år ca. 2000 repræsentanter for arbejderbevægelsen. G. evnede at vække og ægge, også ved at chokere og til tider irritere til eftertanke. Det var ham livsvigtigt at mennesket satte sig opgaver og tumlede med tilværelsens problemer. Et af hans ynglingsord var: „At leve er at lære“. Hans metode var i alle forhold den sokratiske. Han mente at højskolelæreren ikke mindst måtte holde af sine elever, også de sølle, de ubegavede, de genstridige, de oprørske. Det lå ham særligt på sinde at alle mennesker af og til burde have ros og anerkendelse – selv om de egentlig ikke fortjente det.

Dette var så meget mere betydningsfuldt som der på Roskilde højskole og Esbjerg arbejderhøjskole under 1930ernes højskoleordning var mange elever som var dybt ramt af langvarig arbejdsløshed både materielt og psykisk. Der findes kun spredte blivende udtryk for G.s indsats, der først og fremmest fandt sted direkte overfor mennesker, hvad enten det var på Roskilde højskole eller i fængselsvæsenet. Han var klogere, mere viis, end mange meget skrivende fra samtiden. G.s hele væsen og væren fik mange højskolekyndige til at tænke på ham som en livfuld slægtning af Christen Kold. Han kunne gnistre sine elever i gang, og det kunne i mange tilfælde blive til en brand i sjælen. For de fleste blev påvirkningen fra Roskilde som en langsom stille lutring i sindet. Sjælens inderste strenge skulle svinge. „Vi var klogere på tilværelsen, vi var lykkelige“, skrev en gammel elev. „Og alt dette gav du os uden at tage fra os en tøddel af den frihed, som alle er så glade for, og som vi blev mere ansvarsbevidste overfor.“

Det lykkedes selvfølgelig ikke altid. Alligevel kunne der være sket noget bag den ydre skal. En af G.s elever skrev dobbeltbundet til ham på hans 75-årsdag i 1955 og fortalte om sit forlis: „Jeg erkender mit fallitbo. Sejr skulle det ikke blive, næppe vel en ærlig kamp. Men *det har rykket i mig*, og det rykker stadig i mig. Jeg er ikke bare en bunke gelé. Års nederlag og kompromis har ikke sløvet mig mere, end at jeg stadig hører kaldet.“

G. udøvede ikke mindst en påvirkning gennem personlige samtaler. Han var altid rede til at erkende egne fejl og skrøbeligheder. Ethvert menneske måtte udfolde sig efter egne evner og an-

læg. Han forstod at øge andres evner. Han elskede livet og livets frihed og fandt det vigtigt at lære og leve, og ikke lade sig æde af årene. G. rummede i sig megen forfinelse og var dog enkel og usammensat i sin finhed, i sin skyhed og åbenhed, sin dybe ægthed. Digteren Halfdan Rasmussen var elev på Roskilde højskole i en arbejdsledelsesperiode. Han hyldede G. ved 75-årsdagen med et digt, hvori det hed: „Tanken blev ord. Ordet kan dræbe og slå!/Men *dine* ord ville kun ét: At forstå!/Vække en drøm. Åbne, forløse og kalde/gennem den nat, tiden har lagt i os alle.“ □ Mal. af Victor Borregaard samt af A. R. Hansen-Oue, 1940 og Helge Nielsen (Roskilde højskole), 1952. Litografi efter tegning af Helge Nielsen, s.å. Foto.

Ib Koch-Olsen i Arbejderhøjskolen 15.2.1960 (H. G. taler og artikler). – H. G. I anledn. af H. G.s 75 årsdag, udg. Roskilde højskoles elevforen., 1955. Harald Engberg i Arbejderhøjskolen, 1956 nr. 48 4–6. Ib Koch-Olsen i Højskolebl., s.å. 503–06 521f. – Papirer i Rigsark.

Ib Koch-Olsen

Gammelgård, Søren, * 1912, nationaløkonom. * 8.7.1912 i Saltum sg. F: gårdejer Anders Jacobsen (1874–1954) og sygeplejerske Dagmar Gammelgård (1885–1956). ~ 19.3.1938 i Kbh. (b.v.) med Gerda Bechgård, * 19.3.1916 i Lemvig, d. af fabrikant Lauritz Buch B. (1884–1972) og Valborg Jessen (1888–1941).

G. blev student fra Sorø akademi 1931 og studerede nationaløkonomi. 1934–37 var han medlem af studenterrådet og 1938–39 formand for socialdemokratiske studenter. 1937 udsendte han sammen med Niels Lindberg og Karl Ehrlich *Kamp uden Vaaben* hvor han havde skrevet om Indien. 1938 blev han cand.polit. og ansat ved det året før oprettede priskontrolråd. 1940 blev han sekretær og s.å. fungerende fuldmægtig. 1939–40 var han tillige medarbejder ved handelsministeriets mælkekommission og deltog 1940–46 i rationalisering af konsummælkebranchen. Til indenrigsministeriets byggeudvalg af 1940 udarbejdede han et bilag om *Monopoldannelsen inden for Byggebrancherne i Danmark*. 1946. S.å. blev G. kontorchef i prisdirektoratet (fra 1955 monopoltilsynet). 1948 var han på Færøerne som rådgiver. 1949 blev ved lov nedsat en trustkommission, og G. blev leder af sekretariatet. I de ti år kommissionen virkede kom otte betænkninger. Indgående redegørelser for seks brancher: kalk, kridt og mørtel, kul, planglas, teglværker, cement og bryggerier. 1953 kom en foreløbig lovbetænkning der blev grundlag for monopolloven af 1955. En afsluttende betænkning gav en oversigt over konkurrencebegreberne i hele erhvervslivet. G. har i et festskrift til kommissio-

nens formand professor H. *Winding Pedersen skrevet om *Trustkommissionen 1949–59*, 1977. Ved siden af sine administrative opgaver virkede G. som lærer i økonomi på handelshøjskolen 1941–46 og var fra 1944 censor ved universiteterne i Kbh. og Århus. 1945 udsendte han som det første af modstandsorganisationen Ringens informationsskrifter den engagerede bog *Demokratiet – og dets Fremtid*. Fra 1947–52 var han sekretær i Nationaløkonomisk forening og redaktør af Nationaløkonomisk tidsskr. Han fratrådte denne stilling fordi han ikke var enig med redaktionsudvalget i at beklage optagelse af en meget kritisk anmeldelse af en afhandling om reklamen. Hans holdning var et udtryk for hans sunde jyske stædighed, og at han samme år blev medlem af Nationaløkonomisk forenings bestyrelse viste den position han havde blandt fagfæller. Fra 1947 har han været medlem af bestyrelsen for Socialt boligbyggeri og 1949–67 af repræsentantskabet for Almenyttige danske boligelskaber. 1954 var han rådgiver for OEEC, Paris og udarbejdede en videnskabelig afhandling *Resale Price Maintenance* (Paris 1958). 1960 blev G. professor ved handelshøjskolen i Århus og s.å. indvalgt i byens lærde selskab. Han var den første professor ved skolen. I foråret 1962 besøgte han de førende business schools i USA. Efter indstilling fra lærerforsamlingen blev han fra aug. s.å. rektor. Han skulle herefter foruden at lede undervisningen i nationaløkonomi løse store administrative opgaver, navnlig da stigen de elevtal krævede flere lærere og nye bygninger. Også uden for skolen blev der stillet krav til ham. Han blev medlem af det første formandskab i det økonomiske råd („vismændene“) 1962–67, medlem af undervisningsministeriets udvalg for handelsskolernes forhold 1964–68 og i s.å. af planlægningsrådet for de højere uddannelser hvor han i en mindretalsudtalelse til betænkningen fandt, at tre universiteter var nok. Hans position som økonom med indgående kendskab til erhvervslivet medførte at han blev medlem af handelsministeriets udvalg vedr. Boss-sagen 1969–73 og ekspertudvalget vedr. Thrige-Titan 1969, fra s.å. medlem af finansministeriets kommission vedr. beskatning af aktier og aktieselskaber. Fra 1965 har han været medlem af repræsentantskabet for Århus Privatbank (fra 1967 Den danske Provsbank). 1967 blev han indvalgt i Akademiet for de tekniske videnskaber. Fra 1968 har han været formand for Vilh. Kiær kollegium. 1971 udpegede nationalbanken ham som medlem af byggeriets realkreditfond. Kendt – især som „vismand“ – blev G. en søgt foredragsholder om aktuelle økonomiske spørgsmål. Han har også herom skrevet i aviser

og tidsskrifter. Hans mange aktiviteter gør det forståeligt at der ikke fra hans professortid foreligger noget større videnskabeligt arbejde. Han blev først afløst som rektor 1969 efter at skolens nye bygninger var indviet (dec. 1968) og har siden kunnet sætte mere ind på fornyelse af undervisningsmaterialet i økonomi. Med begrænset medvirken af to medarbejdere har han udsendt *Den samfundsøkonomiske udviklingsproces I–III* der 1979 kom i 2. udg. og viser hans klare fremstillingsevne og dygtighed til at forbinde den økonomiske teori med den konkrete virkelighed. □Foto (Århus kommunebibl. lokalhist. samling).

Bibliografi i Danske økonomer, 1976 528. – Interview i Jyllandsposten 8.7.1962 og 8.7.1972. – Beretn. fra handelshøjskolen i Århus 1959–60 13. Politiken 8.7.1962 og 8.7.1972.

Niels Banke

Gammeltoft, Jens Christian Juulsgaard, 1818–73, borgmester. * 19.12.1818 i Kbh. (Garn.), † 20.4.1873 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: grosserer Ole Christian G. (1783–1821) og Wibekke Marie Lund (1787–1869). ~ 9.5.1845 i Kbh. (Frue) med Cathrine Margrethe Philippine Nimb, * 23.3.1817 i Kbh. (Frue), † 15.6.1881 sst. (Frue), d. af kammerråd, kontorchef, senere etatsråd Jørgen N. (1772–1848) og Elsebeth Kofod (1777–1831). – Far til Carl *G.

G. blev student 1836 fra Borgerdydskolen i Kbh. og deltog med iver i studenterlivet. Efter 1841 at have taget teologisk embedseksamen studerede han et semester ved Berlins universitet og vandt efter sin hjemkomst guldmedaljen for universitetets teologiske prisopgave om udbyttet af Det nye testaments apokryfe bøger for studiet af kristendommens historie. 1844 blev han lærer og 1847 overlærer ved søetatens drengeskole, tre måneder efter inspektør ved Suhmshøjens skole. Som skolebestyrer havde han et anset navn. 1856 valgtes han til borgerrepræsentant, og da Kbh. 1857 fik udvidet selvstyre valgtes han til rådmand og 1860 til borgmester ved magistratens 2. afdeling, under hvilken kommunens økonomiske forhold, skattevæsen, jorder og love, hospitalsvæsen m. m. hørte. G. fik kommunens regnskabsvæsen, der var meget utilfredsstillende, bragt i god orden. Begavet med et ualmindeligt administrativt talent tog han initiativ til en mængde forbedringer hvis gennemførelse han sikrede ved stadig personlig deltagelse i alle forretninger og ved det nøjagtige tilsyn han førte med de mange embedsmænd og betjente der hørte under hans afdeling. Kbh.s kommunale indkomstskat fra 1861 der mødte megen modstand gennemførte han med stor dygtighed. I

Gammeltoft, C.

hans tid foregik salget af det til Bistrup gods hørende bøndergods, og ved en heldig overenskomst med statskassen erhvervede han ved lov af 1867 stadens fæstningsværker for kommunen. Ligeledes fuldendtes kommunehospitalet, og Skt. Hans hospital blev for en stor del ombygget. Som medlem af Kbh.s havneråd tog han ivrigt del i forhandlingerne om havneudvidelsen i 1860'erne. Som formand for teaterkommissionen havde han stor del i opførelsen af Det kgl. teaters nye bygning, og på hans forslag ydede kommunen 1870 et bidrag hertil på 250.000 rdl. – Justitsråd 1861. Etatsråd 1866. – R. 1863. DM. 1872. □ Mal. af A. Schiøtt, 1855. Mal. af O. Bache (Kbh.s rådhus). To træsnit 1873 efter foto, det ene af H. P. Hansen. Relief af G. Jensen, 1918. Foto.

Ill. tid. 4.5.1873. Axel Linvald: Bistrup. Byens gods 1661–1931, 1932 231. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Helge Larsen

Gammeltoft, Carl Christian, 1855–1934, direktør for De danske sukkerfabrikker. * 20.9.1855 i Kbh. (Trin.), † 1.2.1934 sst., begr. sst. (Vestre). F: skoleinspektør, senere borgmester og etatsråd C. *G. (1818–73) og Cathrine M. P. Nimb (1817–81). ~ 31.1.1882 i Kbh. (Holmens) med Henriette Marie Herforth, * 2.8.1859 i Kbh. (Helligg.), † 12.7.1933 i Vallerød, d. af overretsprokurator Christian Ludvig August H. (1818–92) og Christiane Johanne Rée (1822–89). – Far til Svend Aage *G.

G. fik sin første uddannelse hos H. Puggaard & Co., sukkerfabrikernes daværende forretningsfører. Senere tilbragte han nogle år i udlandet hvor han bl. a. hos Lloyd i London søgte uddannelse i assurancefaget, og blev ved sin hjemkomst 1881 prokurist i De danske Sukkerfabrikker. Kun 27 år gammel indtrådte han 1882 i sukkerfabrikernes direktion ved siden af G. A. *Hagemann. Trods sin ungdom blev G. en værdifuld støtte for C. F. *Tietgen i de påfølgende vanskelige år da sukkerkrisen alvorligt truede det unge selskabs eksistens. Mens Hagemann som selskabets tekniske leder med held indførte forbedringer der gav den danske sukkerfabrikation et forspring for den udenlandske konkurrence, viste G. sig som en fremragende organisator og købmand der målbevidst og dygtigt konsoliderede selskabets økonomi. Med klar hjerne og betydelig forhandlingsevne forenede han stor udholdenhed, og meget hurtigt blev han den bærende kraft i såvel selskabets kommercielle ledelse som i forholdet til roedyrkerne. Af afgørende betydning blev det at han med de sidste fik etableret et interessefællesskab med kontraktlige af-

taler på langt sigt. Under første verdenskrig førte G. en handels- og prispolitik som i denne vanskelige periode sikrede det danske hjemmemarked sukkerforsyning på en sådan måde at Danmark havde rigeligere og billigere sukker end noget andet europæisk land, og samtidig afviste han med megen fasthed ønsker udefra om en udlodning af sukkerfabrikernes midler. Det er med rette blevet sagt at hans gerning fra det øjeblik han tiltrådte til han 1920 gik af som De danske sukkerfabrikkers administrerende direktør var så nøje knyttet til selskabet at dettes og hans historie i den pågældende periode falder sammen. – G. sad i Privatbankens bankråd 1921–28 og var sidstnævnte år stærkt medvirkende ved den heldigt gennemførte rekonstruktion. Af Sø- og handelsretten var han medlem 1893–1910. Ved sin død var han endnu knyttet til flere erhvervsvirksomheder, dels som formand (Forsikrings A/S Nye Danske af 1864, Reassuranceforeningen og Kastrup Glasværk), dels som repræsentantskabsmedlem (Bikuben). – Konferensråd 1912. – R. 1897. DM. 1905. K.² 1919. K.¹ 1927. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Fra Kbh.s Børs, 1895 (Børsen). Tegn. af Otto Bache, 1901 (Fr.borg), mal. af samme s.d. Mal. af H. Vedel, 1921 og 1929 (Privatbanken). Foto.

Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 2.2.1934 (om slægten). Povl Drachmann og L. Estrup: A/S De danske sukkerfabrikker 1872–1922, 1922. Børsen 2.2.1934 – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*P. Koch Jensen**

Gammeltoft, Svend Aage, 1883–1954, læge. * 17.1.1883 i Kbh. (Helligånds), † 2.11.1954 i Hillerød, begr. i Kbh. (Vestre). F: direktør, senere konferensråd Carl *G. (1855–1934) og Henriette Marie Herforth (1859–1933). ~ 9.10.1909 på Frbg. med Elise (Lizzie) Hvalsoe, * 4.1.1886 i Kbh. (Matth.), † 23.10.1968 i Nødebo, d. af grosserer Valdemar Christian H. (1856–1933) og Anna Elise Soehn (1865–1912).

G. blev student 1901 fra Gammelholms skole, tog medicinsk eksamen 1908 og uddannede sig derefter målbevidst og flersidigt til obstetrik og gynækolog på forskellige hospitalsafdelinger i Kbh. samt supplerede sin uddannelse ved gentagne studierejser til Østrig og Tyskland. Han var tidligt interesseret i svangerskabets fysiologi, studerede de første år efter eksamen på landbohøjskolens dyrefysiologiske laboratorium hos V. *Henriques og disputerede 1912 med et arbejde om kvælstofomsætningen under svangerskabet. 1919 blev han efter konkurrence sin mangeårige lærer Leopold *Meyers efterfølger som professor ved universitetet i obstetrik, gynækologi og spæde børns sygdomme samt overaccouchør ved fø-

deafdeling A og overlæge ved rigshospitalets gynækologiske afdeling. I denne mangesidige og opslidende stilling som overlæge ved to afdelinger, poliklinikchef og universitetslærer for de vordende praktiserende læger nedlagde G. et stort personligt arbejde for at videreføre de bedste traditioner i dansk obstetrik, og han føjede hertil som sin egen vægtige indsats fremhævelsen af svangreforsorgens betydning og oprettelsen 1921 af rigshospitalets poliklinik for svangre og svangerskabssygdomme. I årene 1923–32 udgav G. ialt syv bind *Arbejder fra Fødeafdeling A og Gynækologisk Afdeling*; heri findes foruden elevernes hans egne litterære arbejder fra disse år hvoraf flere betydelige, såsom behandling af syfilis i svangerskab, hjertesygdomme under svangerskab o.a. G.s store sociale og videnskabelige interesse førte ham tidligt ind i kampen mod kræften og han havde tillidsposter først i Radiumfondet og siden i Landsforeningen til kræftens bekæmpelse. Desuden lagdes i årenes løb mange andre sociale, faglige og kollegiale tilidshverv på hans skuldre, hverv som han aldrig tog sig let. 1934 måtte han på grund af sygdom og overanstrengelse trække sig tilbage fra sine embeder, men ledede en tid en nyoprettet gynækologisk poliklinik på Kbh.s kommunes hospital. Endvidere ledede han stærkt besøgte kurser for studenter og yngre læger over anvendelsen af litterære hjælpemidler ved udarbejdelsen af videnskabelige arbejder. Han dyrkede tillige selv medicinhistoriske studier (*Et bidrag til Fysiologisk Instituts historie*, (Bibl. for læger 1951), *Den farmakologiske undervisnings historie*, 1952). – R. 1922. DM. 1928. □Karikatur af G. Østerberg. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården, Kbh.). Buste af Knud Nellemose, 1953 (Rigshosp.). Foto.

Erik Rydberg i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1955 112–31 (m. bibliografi).

Egill Snorrason (Otto C. Aagaard)

Gamst, Hans Christensen, 1737–1803, kunstsmed. Døbt 24.8.1737 i Gamst ved Kolding, † 25.6.1803 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: Christen Smed. ~ 6.3.1775 i Kbh. (Holmens) med Marthe Marie Storch, * 2.12.1751 i Kbh., † 12.5.1830 sst. (Frue) (~ 1° 1771 med grovsmed Michael Nitze, ca. 1738–74), d. af glarmester Hans S. (ca. 1720–70, ~ 2° 1766 med Inger Carlsdatter, ca. 1717–66, ~ 3° 1769 med Magdalene Haderslew) og Maren Dam (ca. 1730–64).

Det må antages at G. er blevet oplært i smede-håndværket af sin far, og at han derpå, måske efter at have vandret i udlandet, er kommet til Kbh. 1766 begyndte han her sin egen forretning.

Om hans dygtighed allerede på dette tidspunkt vidner en kanon der findes på Kbh.s tøjhús; den er smedet af G. og bærer årstallet 1769. På udstillingen i Paris 1867 var den udstillet fra Danmark. 1782 fik G. privilegium på uden hensyn til lavene at udføre al slags metalarbejde til maskiner og vogne. Holmens fabrikmester Henrik *Gerner satte stor pris på G.s håndværkerduelighed og anvendte ham bl.a. ved arbejdet til det berømte pumpeværk ved dokken på Christianshavn. På Gerners anbefaling fik G. 1784 al leverance af metalarbejdet til søetaten skønt han hverken var gørtler eller klokkestøber. Gerner og han var 1786 blevet enige om at bygge en dampmaskine, men Gerner døde allerede 1787. Til trods for at den 1788 til bygning af en dampmaskine på Holmen indkaldte skotte Andrew *Mitchell havde fået løfte om eneret til at bygge dampmaskiner i Danmark fik G. dog 1789 privilegium på en maskine, som han tænkte anvendt til formaling af gryn og mel. Hans model brændte imidlertid under Kbh.s ildebrand 1795, og han fik ingen dampmaskine i gang. Fra 1791 fik G. ret til at forfærdige al slags metalarbejde, bl.a. til støbning af kirkeklokker. 1801 leverede han en ny presse til Mønten. Han var en meget anset og dygtig håndværker. – Sønnen **Henrik G.**, * 3.9.1788, † 3.9.1861, blev 1813 medbestyrer af virksomheden, som var videreført af H. C. G.s enke og bror, Johannes Christian G. (1751–1829). 1829 overtog H. G. den alene. 1836 optog han søstersønnen Hans Christian Lund som kompagnon, og de overdrog den 1854 til P. J. *Winstrup og V. C. Gamél fra hvem den 1872 gik over til J. H. Høllering og J. C. Hauberg. H. G. var stænderdeputeret, en af Kbh.s 32 mænd, medstifter af Industriforeningen og medindbyder til oprettelsen af Thorvaldsens museum. Da han 1854 afstod forretningen, købte han Vedbygård i Holbæk amt. □Mal. af C. A. Jensen, 1839 (Vedbygård), litograferet af E. Bærentzen. Tegn. af C. A. Jensen. Afbildet på tegn. af Constantin Hansen fra 1840erne (Kgl. bibl.) og på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Buste af Peter Petersen udst. 1866. Foto.

C. Nyrop i Månedsskr. udg. af Industriforening. XV, 1880 99–132. Samme: Industriforening i Kbh. 1838–1888, 1888. Samme i Museum, 1892 II 15–54 166–92. Danm.s kirker, 1933ff (se sagregistre, „Klokkestøbere“).

*Georg Nygaard**

Gamst, Henrik, se **Gamst, H. C.**

Gandil, Christian, * 1907, forstkandidat, cand. polit. * 22.1.1907 i Kbh. (Skt. Andreas). F: forstkandidat, lærer, senere redaktør Johannes G.

Gandil, Chr.

(1873–1956) og Agnete Rørdam (1866–1945, ~1° med skovrider Poul Christian Taarning Koch, 1866–1903). ~24.9.1938 i Grenå med Annelise Frederikke Hedeveg Dreyer, * 10.10.1914 i Odense (Skt. Knud), d. af forretningsfører Eli Marius D. (1884–1915) og Erna Olivia Elisa Lorentzen (1888–1953). Ægteskabet opløst.

G. blev forstkandidat 1931 og var derefter i nogle år videnskabelig assistent på landbohøjskolen. En voksende interesse for økonomi fik ham til at starte et polit.-studium, og i 1941 blev han cand. polit. Efter en ansættelse i Københavns kommune blev han sommeren 1945 leder af det nyoprettede Erhvervenes oplysningsråd der var et fællesorgan for en række erhvervsorganisationer med den hovedopgave at oplyse om erhvervslivets forhold i almindelighed. I de første år var det dog klart at rådet først og fremmest skulle være et bolværk mod den socialisering mange frygtede ville komme efter krigen. G., hvis økonomiske liberalisme uden tvivl rakte videre end opdragsgivernes, kastede sig med ildhu ind i opgaven. Han lagde op til oktobervalget 1945 ud med pjecen *Frihed og Fremtid* der blev udspremt i over en million eksemplarer. Rådet udsendte også i de følgende år flere småskrifter, men først og fremmest virkede det ved pressemeddelelser der blev flittigt citeret. Efterhånden som de store organisationers sekretariater blev udbygget og interessen for liberalismen dalede, også i erhvervslivet, blev opbakningen om oplysningsrådet svagere. 1974 trådte G. tilbage som direktør, og rådet blev kort efter opløst. G. har skrevet en lang række artikler i forstidsskrifter og økonomiske tidsskrifter, ligesom han 1943–56 var lederskribent ved Kristeligt Dagblad.

Børsen 22.1.1957. Sst. 20.1.1967. Berl. tid. 21.1.1977.

Vagn Dybdahl

Gandrup, Carl, 1880–1936, forfatter. * 13.5.1880 i Nykøbing M., † 11.8.1936 i Kbh., urne sst. (Bispebjerg). F: skoleinspektør, senere forstander for Vajsenhuset Charles *G. (1847–1911) og Agnes Januaria Melchior (1851–1926). ~28.10.1919 i Kbh. (Garn.) med skuespiller Ingeborg Margrethe Christensen (født Olsen, kaldet Ohlsson), * 3.3.1882 i Kbh. (Johs.), † 25.5.1940 i Kbh. (~1° med dyrlæge Andreas Christian Christensen, 1878–1914), d. af bødker Pehr Olesen (* 1851) og senere sygeplejerske, sidst pensjonsindehaver Anna Katrine Petersen (1856–1934).

G. begyndte i typograflære, men tog skolelærereksamen fra Blågårds seminarium 1906 og underviste i nogle år ved Københavns og Roskilde skolevæsenere samt i Nyborg statsfængsel ind-

til 1916. På et tidligt tidspunkt læste G. hos kgl. skuespiller Valdemar *Kolling for at gå til scenen og spillede også en enkelt sæson i provinsen hvad han dog opgav, men sin levende karakteriseringssevne viste han ofte siden i radiooplysninger. Efter nogen journalistisk virksomhed forsøgte han sig som teaterskribent, og dette område skulle vise sig at være hans absolutte force. Efter dramatikerdebut 1905 med en lille, men behændig og slagfærdig komedie *Komplet uskyl dig* (på teateret i Holbæk) udviklede han et omfattende og mangeartet dramatisk forfatterskab der gjorde ham til den mest markante skikkelse blandt 20ernes og 30ernes danske dramatikere. Målt med succesens alen kunne man med føje benævne ham datidens betydeligste dramatiker. Hans debut i Kbh. blev helaftensskuespillet *Potifars Hustru* på Det ny teater 1911. Enakteren *Lazarus* kom frem på Det kgl. teater 1916. Derefter fulgte slag i slag en række skuespil og komedier, „*Født Andersen*“, 1918 (Det ny teater), *Dybet*, 1920 (Det kgl. teater), *Hexedans*, 1921 (Århus teater), *Skruen*, 1921 (Det ny teater), *Munken gaar i Enge*, 1922 (Det kgl. teater), *Faldne Engle og Falske Nøgler*, 1923 (begge Det kgl. teater), *Tippe*, 1923 (Sønderbros teater), *Affæren Jensen*, 1923 (Nørrebros teater), *Fru Beates Regnskab*, 1925 (Det kgl. teater), *Aftenvisit*, 1925 (Det intime teater), *Forligsmanden – og – En Kone efter Avisen*, 1927 (Riddersalens teater), *Stormklokkerne*, 1927 (Det ny teater), *Spotterens Hus*, 1928 (Det kgl. teater), *De tre Skalke*, 1929 (Komediehuset), *Kongeligt Blod*, 1933 (Det kgl. teater) og *Det er aldrig nok –*, 1934 (Det kgl. teater). Han har tillige udgivet fortællingssamlingerne *Menneskenes Børn og deres Afguder*, 1907, *Stille Skæbner*, 1911, *Faneflugt*, 1918 og *Efter sikkert Forlydende! Radio-fortællinger*, 1935 samt romanerne *Ene med Satan*, 1912, *Lerhjerter*, 1913 og *Modergiften*, 1922. Desuden har han oversat eller bearbejdet en række udenlandske arbejder af hvilket Ben Jonsons *Volpone* (efter Stefan Zweigs gendigtning) fik succes på Det kgl. teater 1929. For Nordisk Film deltog han også i udarbejdelsen af en række manuskripter.

G.s store dramatiske produktion var på én gang afvekslende og mangesidig, men også springende og uensartet, uden egentlig sammenhæng og blev siden betegnet som „forunderligt rodløs“ (Bønnelycke). Den strakte sig fra løsslupne komedier til omfattende historiske skuespil (hvoraf Spotterens Hus om P. A. *Heiberg og Kongeligt Blod om koncertmester Edouard *Du Puy og prinsesse Charlotte Frederikke ved Frederik VI's hof også i dag er levende læsning), – beskt psykologiske enaktere (blandt hvilke specielt „Munken gaar i Enge“ synes uforældelig) og se-

riøse tragedier med engagement i tidens politiske anslag mod humanismen (blandt hvilke „Dybet“ og „Det er aldrig nok“ er de betydeligste). Hans teaterform hører hjemme i „det vel-drejede teater“, og hans replikkunst og dramatiske hånddelag samt umådelige, sproglige opfindsomhed fyldte dette lige til de snævre grænser denne teaterform også kan hævdes at have. Typisk for hans form var at „over ideen stod ham effekten, over personerne stod rollerne“. Han betjente hele teaterets registratur som man spiller „på et stort kino-orgel“ (Schyberg), men smældet i replikken og opfindsomheden i situationen kunne alligevel sjældent skjule at „han havde vanskeligt ved at fylde en hel teateraften“ (Brix), og at sammenhængen af og til på afstand kunne ses „opløse sig i noget der lignede bluff“. Tiden var fuld af markante meninger, og G. trivedes godt i disses sammenstød. Ligesom han fyldte på teateret, fyldte han i københavnerlivet som en figur der „udstråler såvel ånd som bøf som bourgogne“. Det skarpe blik og den barokke slagfærdighed som prægede hans teater prægede i endnu højere grad den daglige polemik i hvilken han trivedes, og hvorfra der fæg sproglige åndfuldheder og strittende injurier i skønsom blanding.

Med sin teatermæssige effektivitet og sin dramatiske stemmes styrke overdøvede han i sin tid det meste andet danske teater, som kæmpede med naturalismens tyngde, den tyske ekspressionismes farlighed og de humanistiske ideers tungsinighed. Men samtiden anklagede med en vis ret G.s dramatik for mangel på etik, og netop heri lå forklaringen på forfatterens præg af udvendighed. Med denne svaghed havde det trods dets øjeblikkelige livfuldhed ikke kraft til at overleve på teateret. □Tegn. af Jensenius udst. 1930. Foto.

Hartvig Frisch i Teatret, 1929–30 129–31. H. P. Sørensen og S. Michaëllis i Social-Demokraten 13.5.1930. P. A. Rosenberg i Forum, febr. 1934 3–6. Berl. tid. 12.8.1936. Emil Bønnelycke i Berl. aften 13.8. s.Å. Berl. tid. 23.9.1944.

Steen A. Cold

Gandrup, Charles Emil, 1847–1911, forfatter, forstander for Vajsenhuset. *28.7.1847 i Kbh. (Trin.), †7.8.1911 sst., begr. sst. (Vestre). F: skomagermester Christen Christensen G. (1815–91) og Fredsigne Petrine Nordberg (ca. 1819–83). ~23.3.1878 i Vordingborg med Agnes Januaria Melchior, *7.8.1851 i Rio de Janeiro, †28.3.1926 på Frbg., d. af overlæge Carl M. (1817–53) og Thora Susanne Caroline Rist (1819–1903). – Far til Carl *G.

G. blev student 1866 fra Borgerdydskolen i Kbh. og cand.teol. 1872. Han forsøgte sig derefter som forfatter, udgav 1874 tragedien *Periander* der indbragte ham belønning fra Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse, og 1877 tragedien *Savonarola*. De to tragedier viser med deres mange personer, skiftende sceneri og vekslende bundne og ubundne stil i dialogen tydelig påvirkning af Shakespeare, men vidner tillige om digterisk begavelse hos forfatteren. Hans digtsamlinger *Fem Digte*, 1880 og *Fædrelandske Digte*, 1887 indeholder væsentlig efterklang af romantikken; enkelte digte er dog i samklang med deres tid, således *Scene af Tilbageet fra Danevirke*. G.s senere digtning har mest tilknytning til skolen, således festsdigtet *100 Aar til Efterslægtsselskabets skoles hundredårsfest* 1886 og hans kantate ved Vajsenhusets 175 års jubilæum 1902, som siden altid benyttes ved anstaltens stiftelsesfest. Allerede som student underviste G. på Efterslægtsselskabets skole, og efter sit giftermaal 1878 gik han helt over til skolegerningen skønt han havde vundet et så anset navn som forfatter at han 1882 fik det Anckerseke legat som han anvendte til et halvt års ophold i Italien. 1878 blev han skoleinspektør i Nykøbing M., og syv år efter fik han en lignende stilling i Randers. Begge steder gik han med lyst og iver op i sin opdragergerning hvortil han kvalificeredes både ved talent som administrator og ved sin stemningsbevægede personlighed. Fra 1887 var han vikar i skolelærer-eksamenskommissionen; en fast plads afslog han 1889. I dette år blev han nemlig kaldet til forstander for Det kgl. vajsenhus i Kbh. Han fik her rig anvendelse for sine administrative evner. „Ved hans tiltræden indlededes en ny æra i Vajsenhusets historie“. Han reformerede undervisningsplanen, oprettede en musikskole og indførte skolebade. Han ledede selv udsmykning af klasseværelserne og malede de smukke Middelhavskort al fresco som endnu findes. Han samlede udgæede elever på Vajsenhuset til kammeratligt samvær og for at give dem lejlighed til at rådføre sig med forstanderen og deres gamle lærere. Ingen af tidens moderne pædagogiske ideer var ham fremmed. Med kraft og myndighed talte han til enhver tid anstaltens sag, og når det gjaldt skrev og talte han uden personanseelse for at fremme dens vel. – R. 1892. DM. 1902. □Træsnit 1891 efter foto. Lito-grafi af Harald Jensen, 1900. Relief af H. Peder-sen-Dan, 1912 (Vajsenhuset, Kbh.). Mal. af Axel Hou, 1926 (sst.). Foto.

III. tid. 9.2.1908. Beretn. om det kgl. vaisenhus 1912 5–10. Chr. Ottesen: Det kgl. vaisenhus gennem 200 år, 1927. – Manus i Kgl. bibl.

Chr. Buur*

Gandrup, Johs.

Gandrup, Jens Johannes Sørensen, 1882–1943, botaniker, plantepatolog. * 28.10.1882 på Aggersborg Rimme, Hjørring amt, † 14.10.1943 i Malang på Java, begr. sst. F: førstelærer Peder Sørensen G. (1855–1927) og Dorthea Frederikke Aasted (1860–1921). ~ 1° 4.11.1910 i Århus med Julie Orup, * 15.6.1880 i Bregninge sg., Svendborg amt, † 30.9.1919 i Kbh., d. af slotsgartner på Valdemar slot Anton O. (1846–1916) og Ulrikke Bruhn (1844–1914). Ægteskabet opløst. ~ 2° 21.11.1919 i Kbh. (Cit.) med Martha Andersen, * 2.3.1893 i Kbh., † 9.3.1970 i Virum, d. af manufakturhandler, senere kontorchef Villiam Gerhardt A. (1860–1946) og Frideborg Eriksen (1866–1945). – Bror til Richardt *G.

G. tog lærereksamen fra Ranum 1903, studentereksamen, privat dimitteret, 1913 og magisterkonferens i botanik 1919. 1903–04 var han lærer ved realskolen i Fjerritslev, 1904–06 ved Viborg kommuneskole, derefter ved seminariet i Godthåb, Grønland 1906–08 og ved Århus skolevæsen 1908–15, 1915–20 ved Frbg. skolevæsen. 1919 efter afsluttet magisterkonferens deltog han i en videnskabelig ekspedition til Jan Mayen. 1920 modtog han stillingen som plantepatolog ved Het Besoekisch Proofstation i Djember, Java, og 1925 blev han udnævnt til leder af samme station. 1930 overtog han posten som direktør for Proofsation voor Rubber, Buitenzorg ved Batavia (Djakarta), og 1932–38 var han direktør for den store Proofsation Midden-en-Oost-Java i Malang. Efter at have taget sin afsked fra denne post 1938 fortsatte G. sine studier på Java over forskellige biologiske, plantepatologiske og agrikulturelle problemer med den hensigt at publicere resultaterne i et større arbejde. Fra hans hånd foreligger en lang række større og mindre afhandlinger og forsøgsberetninger som dels er publiceret i hollandske fagtidsskrifter, dels udgivet som særtryk under fællestitlen *Mededeelingen van het Besoekisch Proofsation Soerabaya*. Disse afhandlinger, næsten alle affattet på hollandsk, behandler hovedsagelig plantepatologiske problemer, bekæmpelse af forskellige plantesygdomme, biologiske undersøgelser o.l.; de vidner om fremragende dygtighed og alsidig indsigt og skaffede G. en anerkendt position som plantepatolog og leder af forsøgsvæsenet i de hollandske kolonier på plantagedriftens område. □Foto.

Carl Christensen: Den danske bot. lit. 1912–39, 1940 212f (bibliografi). – Danmarksposten nr. 11–12 1943 18. Johs. Grøntved i Bot. t. XLVI, 1944 290–93.

J. Grøntved*

Gandrup, Christian Richardt Aasted, 1885–1974, forfatter. * 22.1.1885 på Aggersborg Rimme, Ve-

ster Han hrd., † 24.9.1974 i Århus, begr. Kollerup kgd., Fjerritslev. F: førstelærer Peder Sørensen G. (1855–1927) og Dorthea Frederikke Aasted (1860–1921). ~ 18.4.1911 i Århus med Julie Apolline Bro, * 23.7.1885 i Dyngby, † 8.9.1972 i Århus, d. af førstelærer Kristian Nielsen B. (1854–1917) og Laura Manna Andresen (1856–1945). – Bror til Johs. *G.

Selv om G. selv flyttede til mildere egne i Østjylland og fik sin virksomhed i en universitetsby var han i sind altid præget af det åbne og forblæste, lyse og bygevåde Limfjordslandskab hvor han var født. Litterært og folkeligt var han til stadighed influeret af Jakob *Knudsens og Johan *Skjoldborgs fremtoninger, selv om hans romaner et langt stykke var mest mærket af Henrik *Pontoppidans syn og problemstillinger. Åndshistorisk fornemmede man vedholdende indtrykket af at han som barn havde første-oplevelset „gennembruddets forfattere“, oplæst og forstået i små nordvestjyske læsekredse, og at den unge Skjoldborg var en hyppig og fascinerende gæst i hans barndomshjem – i en sådan grad at G. ved Skjoldborgs bisættelse kunne indlede sin tale således: „Der har aldrig været nogen tid, hvor jeg ikke kendte Skjoldborg.“ G. tog skolelærereksamen fra Ranum seminarium 1906 og virkede ved Århus kommunale skolevæsen 1907–22. Sine evner som musiklærer og korleder udnyttede han fortsat som leder af Septimens damekor helt til 1960. – Sit forfatterskab indledte han med tre mindre væsentlige digtsamlinger *Unge Tanker*, 1909, *Digte*, 1913 og *Krig*, 1914. Fra 1914 til 1922 udfoldede han derefter et stort prosaforfatterskab som vakte stigende opmærksomhed og beundring, indtil det mærkværdig brat standsede. 1914–15 udkom romantrilogien *Det øde Land*, *Tomme Steder*, *Ørkenes Hyl* (hvis titler kommer af 5. Mosebog 32.10: „Han fandt ham i et øde land på tomme steder blandt ørkenes hyl“). I 1917 romanen *Mørket* der formentlig i dag er det mest levende værk i stærke, socialrealistiske billeder. Fra 1918–22 fortællingerne *De blinde Spor*, *Macpelas Hule* og *Jestas Datter*. Tematisk udviklede forfatterskabet sig fra episk, social bredde med tilknytning til de ovennævnte forfatterskaber til mere indadvendt analyse af det grublende intellekts vanskelige møde med den letsindige livsnærhed som hos Harald *Kilde og Knud *Hjortø. Stilen er knap og urystelig, skæbnen logisk uafvendelig og livsholdningen ikke uden tyngde.

Efter det skønlitterære forfatterskabs ophør indledte G. et flittigt virke af omfattende pædagogisk virkning som journalist og foredragsholder. Som kronikredaktør, kommentator og kritiker ved Aarhus Stiftstidende (fra 1928–63, efter en

periode ved Politiken) gennemgik han med myndig velafvejethed tidens forfatterskaber i stadig agtpågivenhed over for det københavnske åndslivs „overintellektuelle forstandsgalskab“ (fx Paul *Rubow) eller „ensidigt politiske opportunisme“ (fx Poul *Henningsen og Hartvig *Frisch). En del kritikker er udgivet i *Døgnet og Tiden*, 1926 og *For og imod*, 1960. Som folkelig foredragsholder helt ud til det mindste forsamlingshus gennemgik han tidens åndelige spørgsmål og fastholdt i 30ernes og 40ernes store brydninger mellem tillokkende forenklinger: „– at den, der vil sandheden på sporet, må gå ad mange veje. I alle forhold er absolutismen det største af alle bedrag, og relativismen den eneste uomstødelige sandhed“. (Ti foredrag er udgivet i *Tidens Problemer*, 1938). I sit lange og meget flittige virke øvede G. med sin stædige nøgternhed og sin ubestikkelige, men også tyngdefulde rodfæstethed en betydelig indsats som vejleder for den åndelige bevidstheds frembrud ude i det almindelige, og ellers upåagtede, land. Han viste respekt såvel for kunsten som for dens publikum og ville at den første nok skulle tjene, men aldrig trælle for det sidste – og vice versa. I sin viljefaste afvisning af „isme-profeterne“ kunne han mangle blik for bejestringens (omend ikke lidenskabs) dimension – hvad fx hans manglende forståelse af Jyllands efterfølgende herold Jens *Kruuse kan vise – men trods den til knarvornhed grænsende redelig medvirkede han dog i sin tid og i sin landsdel til åndelig løftelse – „en jydsk ven og dansk vismand“, som Martin A. *Hansen benævnte ham. – R. 1955. □Mal. af Max Nathan, 1922, af M. Kaalund-Jørgensen og af Valdemar Secher. Tegn. af Otto Christensen, 1940. Mal. af S. Swane udst. 1958. Foto.

Interview i Niels Th. Mortensen: Jydske digtere i forår, 1937 59–73. – Kj. Elfelt: Literaturen idag, 1926 169–75. H. Topsøe-Jensen i Aarhus stiftstidende 20.1.1935. Kort K. Kortsens i Dagens nyheder 22.1. s.å. Thøger Dissing i Danske digtere i det 20. årh. I, 1951 273–91. Volmer Dissing sst. ny saml. 1955 420f. En jydsk kulturpersonlighed, red. Preben Kirkegaard og E. Schmidt, 1955 E. Sejr: Biblioteks- og kulturliv i Århus, 1977 194–97. – Breve i Kgl. bibl.

Steen A. Cold

Garboe, Hans Axel, 1886–1970, naturhistoriker, forstander på Jægerspris. * 24.10.1886 i Nykøbing F., † 15.9.1970 i Hørsholm, begr. Asminde-rød kgd., Frederiksborg amt. F: lærer ved Nykøbing højere borgerskole Carl Christian Madsen (* 1859) og Gjertrud Christine Jacobsen (* 1863). Navneforandring 15.3.1911. ~ 17.5.1916 i Ordrup med Gerda Juliane Adelaide Nielsen, * 29. 8.1886 i Vridsløselille, † 7.2.1970 i Asminderød, d. af lærer ved fængslet sst., senere leder af

fængselselskabets kontor Ole N. (1854–1924) og Adelaide Wilhelmine Orth (1862–1923).

G. blev student fra Nykøbing katedralskole 1904 og tog 1910 skoleembedseksamen i naturhistorie og geografi med geologi som hovedfag. 1915 blev han dr.phil. ligeledes fra Kbh.s univ. G. var ansat som assistent ved Mineralogisk (nu Geologisk) museum 1910–11, men overgik efter N. V. *Ussings død til universitetsbiblioteket som assistent (1911–14) og underbibliotekar (1914–24) idet han vist indså at gemytternes uoverensstemmelse kunne vanskeliggøre samarbejdet med en ny museumsbestyrer. 1922–24 var G. frivillig social medarbejder ved Kbh.s kommunehospitals nerve- og sindssygeafdeling (6.afd.) under professor A. *Wimmer. Arbejdet blev finansieret af G.s familie, men opgaves da det blev for belastende. Derefter blev G. sognepræst på Agersø 1924–35. Blandt 79 ansøgere udpegedes G. 1.7.1935 som forstander for Frederik VII's stiftelse Jægerspris. Han fungerede kun som forstander til 1.10.1938. 1940 blev G. sognepræst i Skibby. Han varetog dette kald til han 1952 påbegyndte sit utroligt aktive otium i hvilket han 1952–66 var konsulent for Mineralogisk museum i videnskabshistoriske spørgsmål. G.s historiske interesse og bevidsthed manifesterede sig allerede 1911 i afhandlingen om fosforsyre i danske sedimenter hvor han indledningsvis redegør for sin gamle lærer og inspirator Magnus Jespersens rolle i påvisningen af faststående fosforitlag på Bornholm og senere dennes forgæves kamp for at få landmændene til at bruge den som gødning.

G.s overgang til universitetsbiblioteket fulgtes af en ændring fra publikationer med et overvejende landbrugsgeologisk sigte til publikationer med overvejende videnskabshistoriske emner, herunder disputatsen *Kulturhistoriske Studier over Ædelstene med særligt Henblik paa det 17.Aarhundrede*, 1915. G.s sociale gerning på kommunehospitalet indrammes og karakteriseres af udgivelsen af nogle publikationer han var medarbejder ved, nemlig oversættelsen af H. E. Fosdick: *Tjenersind*, 1922 og *Alkoholspørgsmaalet* (sammen med M. Th. Nielsen), 1924, ligesom publikationen *Send Lazarus til mine Brødre* (udg. af Blå kors), 1925 sikkert på én gang udbringer en syntese af arbejdet og fører over i en periode hvor G. forfægtet en kombination af rimelig individuel forsorg med en forebyggende og derfor mere rationel forsorg der også skal omfatte eugeniske foranstaltninger, men på et strengt videnskabeligt arvebiologisk grundlag og med sterilisation som helt dominerende middel. Arvebiologi havde G. fået indblik i via litteraturen, men kraftigt udbygget gennem egne arvebi-

ologiske forsøg med planter på Agersø samt jagttagelser på øen vedrørende den lille, isolerede befolknings arvebiologiske forhold samt gennem et kortvarigt studieophold ved professor Øjvind Wings laboratorium på landbohøjskolen. Hans tanker vedrørende forsorgs-biologiske problemer fik deres største udbredelse med publikationerne *Arvelighedsforskning og social Forsorg*, 1931 der byggede på nogle af ham afholdte universitetsforelæsninger med sigte på ikke-biologer, og *Biologisk Familieforskning og dens samfundsmæssige Betydning* (i Arv og Race, 1934) hvor G.s indlæg holdningsmæssigt ligger helt på linje med flere af medforfatternes, bl.a. socialminister K. K. Steinckes og professor Wimmers. – I bogen *Bornholmer-Geologen Magnus Jespersen. Et Bidrag til en Mands og hans Slægts Historie*, 1931 kombinerer G. sin videnskabshistoriske interesse med sin arvebiologiske, samtidig med at han sætter sin kære, gamle naturhistorielærer et værdigt minde. Skønt G. allerede 1931 følte det belastende at leve på Agersø, og skønt der var bestræbelser igang for at få ham til Kbh.s univ. som videnskabshistoriker eller ind i forsorgsbiologisk registreringsarbejde, forlod han først 1935 Agersø og da for at blive forstander i Jægerspris. Pioneren i dansk socialt hospitalsarbejde toppede sin karriere som forsorgsmedarbejder her i en overraskende kort periode. 1938 supplerede, uddybede og afrundede han sine Agersøstudier i den meget udførlige topografisk-historiske bog: *Agersø i Store Bælt med Nabøen Omø gennem Tiderne*, 1938. 1939 udsendtes i Danmarks radio hans radiospil: *Præsten Hr. Jes*, byggende på en episode fra Nykøbing Falster under svenskekrigene, men med et vist moralsk-politisk sigte. I løbet af tiden i Skibby koncentrerede G. sig mere og mere om studier over lægevidenskaben og naturen i 1600-tallet, specielt de to betydelige danske forskere, Thomas Bartholin (1616–80) og Niels Stensen og deres relationer blev behandlet, kulminerende i afhandlingerne *Niels Stensens (Stenos) geologiske Arbejdes Skæbne. Et Fragment af dansk Geologis Historie*, 1948 og *Thomas Bartholin. Et Bidrag til dansk Natur- og Lægevidenskabs Historie i det 17. Aarhundrede I-II*, 1949–50. Dennes sidste var en væsentlig årsag til at G. fik tildelt Lederle-prisen og 1957 blev æresmedlem af Dansk med.-hist. selskab. Efter tilbagekomsten til Mineralogisk museum blev arbejdsfeltet først og fremmest geologiens historie i Danmark, inkluderende det praktiske arkivarbejde, udarbejdelsen af *Generalregister til Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening* såvel som udarbejdelsen af mange små og store afhandlinger. Niels Stensen (Steno)-forskningen fik, i fortsættelse af studierne i fyrerne, en cen-

tral placering, og muligheden for udbredelse af kendskabet til dennes geologiske arbejder i den engelsksprogede verden blev gennem G.s oversættelse til engelsk af *Canis Carchariae dissecum Caput*, 1667 (Dissektion af et hajhoved) betydeligt forøget. *Geologiens historie i Danmark I-II*, 1959 og 1961, blev ikke alene den første samlede fremstilling af emnet, men også en hyppigt benyttet håndbog blandt faggeologer.

Sideløbende med arbejdet på og udgivelsen af *Geologiens historie i Danmark* og efterfølgende denne udkom mindre afhandlinger der på visse punkter uddybede den, deriblandt en redegørelse vedrørende det i Det kgl. bibliotek opbevarede manuskript til Erasmus Bartholins afhandling om lysets dobbeltbrydning (i *Fund og Forskning VIII*, 1962). På denne måde afrundede han sine studier over denne pionerindsats på krystaloptikkens område.

G. publicerede bøger, afhandlinger til videnskabelige serier og tidsskrifter, et vidtspændende felt af artikler til populærvidenskabelige og andre faglige tidsskrifter samt bidrag til samleværker, hvilket hans sidste afhandling *Naturforskning på polyhistorernes tid* er et godt eksempel på. Den blev offentliggjort i Danmarks natur XI, 1971. G. har været medlem af hovedbestyrelsen for landsforeningen Arbejde adler, redaktør af landsforeningen Det blå kors' blad 1950–55 samt medlem af repræsentantskabet for landsforeningen Forsøgsdyrenes vel. Interessen for denne sag har givet sig udslag i artikler om vivisektion og dyreforsøg i almindelighed. □Foto.

Bibliografi i Kulturminster ny r.V, 1965 115–43 (m. indledn. af H. D. Schepelern). – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1915 78f.

Erik Kristiansen

Garde

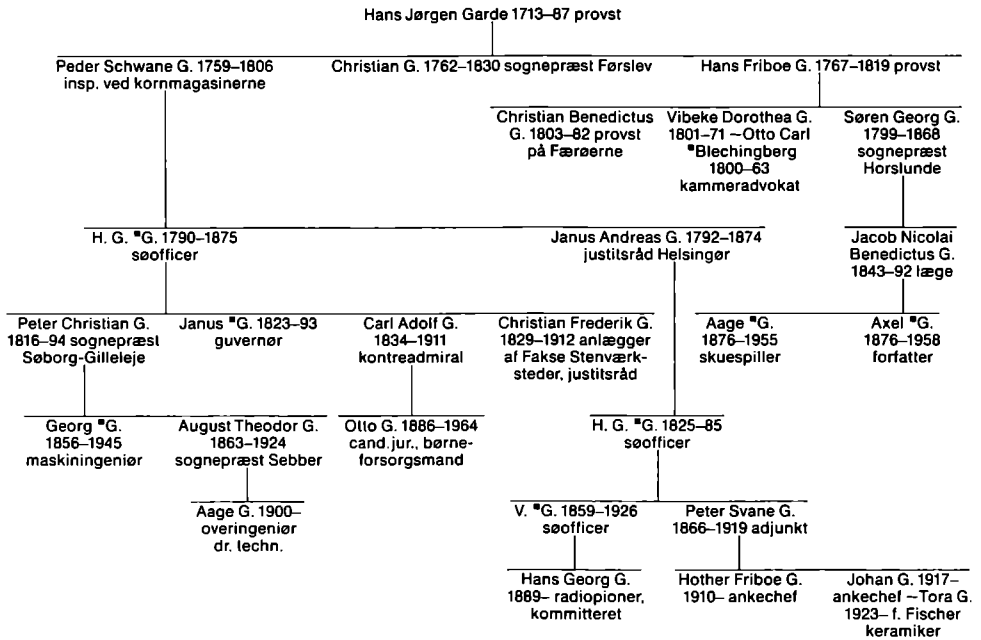
Slægten Garde, der stammer fra Vestre Gahre i Kristiansand stift, Norge, føres tilbage til byfoged i Frederikstad Hans Christian G. (–1674–) hvis sønnesøn var provst Hans Jørgen G. (1713–87).

Forfatteren Axel G. var ~ med Agnes Thora Valborg Thyregod (1877–1946) d. af forfatteren C. A. T. Søofficeren Janus G. var ~ med Ursula Sophie Amalie Rothe (1827–1905) datter af konferensråd Christian R.

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter I, 1891 126–44. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen, 1900 239–46. Samme: Pers.hist.saml. II, 1913 127–32.

Hans H. Worsøe

Garde, Axel, 1876–1958, forfatter, redaktør. * 18.3.1876 i Kerteminde, † 22.1.1958 i Kbh., begr. Frbg. ældre kgd. F: læge, sidst på Frbg. Ja-

cob Nicolai Benedictus G. (1843–92) og Louise Marie Westergaard (1836–87, ~1° 1855 med grosserer Christian Emil Kornerup, 1828–60). ~1° 17.5.1902 i Kbh. (Holmens) med Agnes Thora Valborg Thyregod, * 23.12.1877 i Ans, Grønbæk sg., Viborg amt, † 7.9.1946 på Frbg., d. af forfatter C. A. T. (1822–98) og Ane Marie Sørensen (1734–1907). ~2° 27.10.1951 med Ingeborg Loose, f. Rørdam, * 29.1.1903 i Fakse Ladeplads (~1° med premierløjtnant, kammerjunker Emanuel Gustav Georg Ogilvie Lowsen, 1900–32; ~2° med ingeniør George Loose), d. af forfatter Valdemar R. (1872–1946) og Margrethe J. Hansen (1873–1937); ægteskabet opløst 1955. – Bror til Aage G.

G. blev student 1894 fra Linnésgades latin- og realskole, cand.phil. 1895 og begyndte straks de studier af historie og litteratur han bestandig fortsatte. Den tyske kulturs storhedstid o.1800 optog ham meget. Goethetidens individualisme og verdensborgerlige humanisme og dens stræben efter dybere erkendelse var et væsentligt grundlag for hans virke, befæstet under et studieophold i Leipzig hvor han foruden artikler i Literarisches Zentralblatt udarbejdede *Der Grundgedanke in Henrik Ibsens Dichtung*, 1898, og en kritisk undersøgelse *Grundtvigs Mytologi. Dens Metode og videnskabelige Værd*, trykt 1897 i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 33. Efter sin hjemkomst sluttede G. sig til det unge litterære venstre, var medredaktør af dets tids-

skrift Vagten 1899–1900 og ledede Studenter-samfundet 1911–14. Han var en beundrer af Viggo Rorup og Harald Høffding og stod brødrene Brandes og Rode nær, navnlig i sit senere virke ved Gyldendals forlag. 1901–05 var G. teater- og litteraturanmelder ved Berlingske Tidende, 1905–06 redaktør af Adresseavisen, 1906–08 medarbejder ved Politiken. Han udgav *Dansk Aand. Et Omrids til de sidste Aars Literaturhistorie*, 1908 hvori han søgte at give et billede af hovedtræk i dansk åndsliv ved indgangen til 1900-tallet. Det efterfulgtes 1912 af hans ugeblad *Dansk Aand* der var tænkt som et alsidigt og samlende forum for litterær, politisk og social diskussion, men kun gik få måneder. Under første verdenskrig kom hans angreb mod den autoritære stat, først i en forelæsningsrække *Stat og Kultur* i Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning nr. 243, 1915, og derefter uddybet i *Preussens Tyskland. Stat, Kultur, Tradition*, 1916 der skildrede udviklingen fra Goethes Tyskland med dets humane og liberale universalisme til Bismarcks Preussen med dets doktrinære og konservative nationalisme og var et personligt bekendelsesskrift med forsvar for individualismens kulturværdier.

G.s stærke optagethed af politiske problemer i denne periode lod ham modtage opstilling som radikal folketingskandidat i Kbh. 1913, men hans holdning i forsvarssagen førte ham senere over mod partiet venstre. Fra 1928 var han gen-

nem en længere årrække kronikør til venstres provinspresse. 1916–40 var G. medlem af Gyldendals direktion og redigerede Tilskueren 1930–39. Som dramatiker skrev han et interiør *Ansigtet*, trykt i Ord og Bild 1913, og fik 1931 skuespillet *Sønnen* opført på Det kgl. teater. I øvrigt var hans forfatterskab begrænset i hans tid ved Gyldendal. I 150-året for stavnsbåndets løsning skrev han for landboforeningerne *Fra Fællesskab til Fællesskab*, 1938, og derefter kom en række essays fra ham, udgivet i bogform: *Stille Øjeblikke*, 1944, *Bag Forhængen*, 1945, *Hamlet i Generationernes Spejl*, 1946 på hans 70 års dag, *Livets Ironi*, 1948, og *Illusioner*, 1949. De handlede mere end hans tidligere bøger om filosofiske emner og problemer om liv og død. I disse år svækkedes hans syn, indtil han til sidst var helt blind. Hans hustru måtte hjælpe ham ved skrivearbejdet og efter hendes død satte han hende det smukke minde *Hendes Drømmeliv*, 1947. Han bar sin skæbne „uden bitterhed, uden klage og bevarede muntert og venligt den medmenneskelige følelse som altid havde udgjort en del af hans personlighed“ (Th. A. Müller). – R. 1936. □Mal. af P. Friis Nybo udst. 1929. Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Riget 16.6.1911. Politiken 10.12.s.å. Radikal valgavis 20.5.1913. Chr. Rimestad i Ill.tid. 8.6. og 22.6.1916. Ugens tilskuer 1.3. og 15.4.1917. Fremtiden 15.12.1918. Dansk forfatterforen. 1894–1919, 1919 112f. Studenterne fra 1894, 1922 207f. Politiken 17.3.1926. Th. A. Müller sst. 18.3.1946. Berl. aften 23.1.1958.

Helge Larsen

Garde, Georg Daniel, 1856–1945, ingeniør, direktør i A/S Titan. * 2.7.1856 i Nørre Løgum, † 9.7.1945 i Tisvilde, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sognepræst, sidst i Søborg og Gilleleje Peter Christian G. (1816–94, ~ 1° 1851 med Petra Kirstine Garde, 1830–52) og Augusta Charlotte Margrethe Lawætz (1826–1906). ~ 1° 10.9.1884 i Søborg præstegård med Valborg Sofie Christine Strandgaard, * 18.7.1861 i Kbh. (Johs.), † 17.2.1901 sst., d. af skibсреder, søkaptajn, borgerrepræsentant Jens S. (1815–98) og Laura Christine Margrethe Møller (1828–1910). ~ 2° 15.5.1902 på Frbg. (Thomas) med Eleonore Hedvig Selmer, * 28.8.1860 i Haderslev, † 16.9.1929 i Kbh., d. af adjunkt i Haderslev, senere sognepræst i Aversi og Testrup Frederik (Fritz) S. (1825–87) og Hulda Marie Eugenia Muhle (1834–1913). ~ 3° 26.3.1934 i Hellerup (Messias.) med Margrethe Augusta Ohlsen, * 19.12.1875 i Fredericia, † 28.10.1969 på „Sarepta“, Frbg. (~ 1° 1898 med kommunelæge i Ålborg Carl Frederik Garde, 1868–1908), d. af grosserer Detlef Albert Hein-

rich O. (1840–1913) og Christine Ahlmann (1846–1926).

G. blev student 1874 fra Metropolitanskolen, tog n.å. polyteknisk adgangseksamen og blev 1881 polyteknisk kandidat i ingeniørfaget. Efter eksamen var han i et par år ansat ved jernbane- og havneanlæg (Thybanen, Odense kanal, havnene i Kalundborg og Holbæk) samt som ingeniørasistent ved Kbh.s havnevæsen. 1884 fik han ansættelse ved Møller og Jochumsens Maskinfabrik i Horsens og kom 1887 til Marstrand og Rubows Maskinfabrik i Kbh. Denne fabrik, hvis navn 1889 ændredes til Marstrand, Helweg og Co.s Maskinfabrik i Kbh., gik 1897 op i A/S Titan der dannedes 1.1.1897 ved sammenslutning af A/S Koefoed og Hauberg og Marstrand, Helweg og Co. Indtil 1902 var G. Titans tegnestuechef, 1902–23 var han direktør i firmaet. G. har projekteret en række større maskinanlæg, fx kulkompaniets siloanlæg i frihavnen og de maskinelle anlæg ved Langebro og Knippelsbro. Direktørstillingen beklædte han til 1923. 1901–11 var han medlem af Dansk ingeniørforenings bestyrelse, 1913–15 formand for samme forenings maskintekniske sektion. 1903–09 og 1915–27 var han medlem af statsprøveanstaltens bestyrelsesråd, og 1916–29 beklædte han hvervet som formand for Dansk standardiseringsråd. Fra 1916 var han medlem af bestyrelsen for A/S Jernkontoret. Han fik 1887 eneretsbevilling (patent) på en lubrikator (automatisk smøreapparat) og har senere skrevet en række afhandlinger om maskintekniske emner i danske og svenske tekniske tidsskrifter. – R. 1909. DM. 1930. □Foto.

Wilh. Barkhuus i Ingeniøren LIV, 1945 295f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Garde, Hans Georg, 1790–1875, søofficer, marinehistoriker. * 9.6.1790 i Kbh. (Nic.), † 16.1.1875 i Farum, begr. sst. F: inspektør ved korn tørringsmagasinet Peder Schwane G. (1759–1806) og Anne Cathrine Reistrup (1764–1819). ~ 15.5.1814 på Amrum med Dorothea (Doris) Mechlenburg, * 7.12.1793 på Amrum, † 5.7.1847 i Farum, d. af sognepræst Christian Riese Marstrand M. (1748–1833) og Naëmi Dorothea Petersen (1770–1833). – Far til Janus *G.

G. blev kadet 1802, sekondløjtnant 1805, premierløjtnant 1811, kaptajn 1819, kaptajn 1829, kommandørkaptajn 1840 og kommandør 1844. – 1806–07 var han med fregatten Fylla i Vestindien hvor chefen, de tre ældste officerer og en stor del af besætningen døde af klimafeber (malaria). Aug.–sept.1807 deltog han som chef for kanonchaluppen Næstved i Kbh.s for-

svar og var 1809–14 chef for kanonbådsflotillen ved Slesvigs vestkyst. Han blev herfra flere gange sendt som parlamentær til Helgoland med depecher til den afsatte svenske konge Gustaf IV Adolf. 1814–18 var han indrulleringsofficer i Tønning og chef for karantænevagtskibet ved Ejderens munding og 1819–21 næstkommanderende i briggen St. Croix i Vestindien. Da chefen for korvetten Najaden, der også lå i Vestindien, næstkommanderende og to officerer i samme skib var døde af gul feber, blev G. sat ombord i Najaden som interims-chef og førte korvetten hjem. 1825–29 var han chef for de forskellige vagtskibsposter og 1834–51 inspektionsofficer (skolechef) ved Nyboders drengeskole. Efter forskellige udkommandoer blev han 1844 chef for fregatten Gefion der førte kronprins Frederik til Skotland og landsatte ham på Færøerne; herfra gik Gefion til Cadiz hvor G. i juni s.å. blev chef for en eskadre bestående af fregatterne Gefion, Thetis, dampskibet Hekla og briggen Mercurius der skulle understøtte generalkonsul J. A. Carstensen i dennes forhandlinger med Marokko om afskaffelsen af den siden 1767 betalte årlige tribut. G. samvirkede her med en svensk-norsk eskadre. I sept. kunne Thetis sendes hjem. G. gik med Gefion til Livorno hvor han hentede den sidste rest af Thorvaldsens kunstværker og førte disse til Kbh. Kaptajn K. E. Mourier på Hekla overtog kommandoen over de ved Marokko tilbageblevne skibe.

1849 blev G. chef for eskadren ved Slesvigs østkyst og bærer derfor sin del af ansvaret for den sørgelige affære 5.4. ved Eckernförde hvor linjeskibet Christian VIII sprang i luften og fregatten Gefion måtte stryge flaget. G. blev sept.s.å. hjemkaldt og med de to skibschefer tiltalt ved en generalkrigsret der april n.å. dømte ham til fæstningsarrest i 2.grad i to måneder. Denne hårde dom blev af kongen formildet til fæstningsarrest af 1.grad i seks uger. Det der særlig kan lægges G. til last er, at han ikke frarådede ekspeditionen mod Eckernförde da dens militære betydning på grund af ændrede klimatiske forhold var mindsket. Dette skyldtes muligvis en overdreven loyalitet over for hans foresatte, general C. v. Krogh, der havde opgivet det planlagte store fremstød nordfra og fra Als der skulle have fundet sted samtidig med en flådedemonstration mod Åbenrå, Flensborg og Eckernförde. Det kan måske også bebrejdes ham, at hans ordre til kommandørkaptajn Frederik Paludan der ledede ekspeditionen ikke tydeligt nok fremhævede at demonstrationen kun måtte udføres hvis forholdene gjorde den fuldt forsvarlig. – G. afsønde sin straf i Kastellet og blev aug.1851 afskediget i nåde og med pension. Det vil blive van-

skeligt at afgøre om dommen over G. var rimelig eller om der blot var tale om at finde en synde-buk for den uheldige affære. I Tidsskrift for Søvæsen 1896 søgte sønnen C. A. Garde at påvise hans uskyld. Der er imidlertid stadig punkter som aldrig er blevet afklaret i denne affære, og som er afgørende for en stillingtagen til ansvars placering. Da G. altid havde været en dygtig og pligtopfyldende søofficer ramte den afsagte dom ham personligt meget hårdt, samtidig med at venskabet til Paludan blev ødelagt. G. bidrog 1831 med et indlæg i polemikken mellem land- og søofficerer om det mest hensigtsmæssige værn for Danmark fremkaldt af et skrift af landofficeren H. J. Blom. Måske som følge af denne polemik påbegyndte G. omfattende historiske studier i søværnets gamle arkiver som hidtil ikke var blevet udnyttet. Fra 1832–35 udsendte G. fire bind *Efterretninger om den danske og norske Sømagt* der blev banebrydende for udforskningen af dansk marinehistorie og som anses for et klassisk værk. 1842 udsendte G. en biografi over Niels Juul. Dansk marinehistorisk litteratur har frem til nutiden i høj grad bygget på G.s arbejder og kildestudier. Som en anerkendelse heraf blev han 1843 optaget som medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog. Efter sin afgang fra søetaten fortsatte han sin litterære virksomhed med *Den dansk-norske Sømagts Historie 1700–1814*, 1852, samme værk 1535–1700, 1861 og fortsættelsen 1814–48 i *Hist.tidsskrift* 3.r.v., 1866–67. – R. 1840. DM. 1843. □Mal. formentlig af F. F. Helsted, kopi af Sjöström, 1863. Buste. Afbildet på litografi af K. Gamborg af krigsrådet i Vejlbj 4.7.1849. Foto.

Tidsskr. for søvæsen, 1850 134–76 (dommen mod G.): sst. 1876 55f; C. A. Garde sst. 1896 37–73; O. Lütken sst. 1900 501–25; H. C. Bjerg sst. 1974 97–115. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben II, 1875.

Hans Chr. Bjerg (*Th. Topsøe-Jensen*)

Garde, Janus August, 1823–93, søofficer, guvernør. * 22.12.1823 i Farum, † 23.5.1893 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: kaptajnløjtnant, senere kommandør H. G. *G. (1790–1875) og Dorothea Mecklenburg (1793–1847). ~ 28.11.1853 i Kbh. (Holmens) med Ursula Sophie Amalie Rothe, * 2.11.1827 på Frbg., † 18.10.1905 i Kbh., d. af kommitteret, etatsråd, senere konferensråd Christian *R. (1770–1852) og Johanne C. M. Selmer (1789–1870).

G. blev kadet 1837, sekondløjtnant med Gerners medalje 1844, blev umiddelbart derefter udkommanderet med fregatten Thetis til Marokko i den af faderen kommanderede eskadre og var 1846–47 med briggen Mercurius til Guinea og Vestin-

dien. I krigsårene var han 1848 med fregatten *Bellona*, 1849 med korvetten *Valkyrien* på blokade og 1850 med dampskibet *Skirner*. 1851 forfremmedes han til premierløjtnant og var 1853–55 fører af postdampskib. 1856 var han med barkskibet *Saga* der som vagtskib i Sundet havde post på Helsingørs red. Her lykkedes det ham, mens chef og næstkommanderende var fra borde, i en pludselig opkommende storm 22.11. at redde skibet, idet han fik sat sejl inden det drev på land, og klarede Kronborgpynten. 1857–60 førte han barkskibet *Birgitte Melchior* på Australien og Kina. Ved sin hjemkomst herfra blev han havnekaptajn i Kbh. og afgik derfor fra søtaten med kaptajnløjtnants karakter. Kort efter blev han medlem af sø- og handelsretten, og 1869 fik han kaptajns karakter. Som havnekaptajn gennemførte han forskellige store arbejder, bl.a. anlægget af Refshaleøen og bygningen af en ny Knippelsbro. 1872 forlod han denne stilling hvor han havde gjort fortrinlig fyldest for at overtage stillingen som guvernør over De dansk-vestindiske øer. Han viste sig også her som en myndig og dygtig mand der udrettede meget til gavn for øerne, bl.a. ved forbedring af St. Thomas havn og ved anlæg af et fællessukkerkøjeri på St. Croix. Under hans embedstid indtraf i okt. 1877 det alvorlige negeroprør på St. Croix som han imidlertid dæmpede med fast hånd uden at modtage den tilbudte hjælp fra Puerto Rico og fra tililende fremmede orlogsskibe. Hans optræden ved denne lejlighed blev her hjemme stærkt kritiseret, men i Vestindien blev den fuldt påskønnet. 1881 trak han sig tilbage fra guvernørstillingen og levede resten af sit liv i Kbh. Her havde han tidligere været virksom ved dannelsen af Dansk forening for lystsejladis hvis formand han var 1886–89. Han var ligeledes en af stifterne af Foreningen til fiskeriets fremme og fra 1886 medlem af bestyrelsen for Store nordiske Telegrafskab. Han sendtes 1889 som den danske regerings repræsentant til den internationale søfartskongres i Washington. – Kammerherre 1876. – R. 1857. DM. 1869. K.² 1874. K.¹ 1879. □ Træsnit 1878 efter fotografi. Foto.

Ill.tid. 4.6.1893. Tidsskr. for søvæsen, 1894 28–30. Kay Larsen: Dansk Vestindien 1666–1917, 1928 298–315.

*Th. Topsøe-Jensen**

Garde, Thomas Vilhelm, 1859–1926, soofficer. * 22.10.1859 i Kbh. (Holmens), † 24.6.1926 sst., begr. i Gentofte. F: løjtnant, senere kontreadmiral Hans Georg Friboe G. (1825–85) og Anna Christine Elisabeth Knudsen (1834–1919). ~ 1° 24.11.1885 i Odense med Inger Kirstine Holm, * 5.10.1859 i Hunderup ved Odense, † 15.5.1904 i

Hellerup, d. af lærer Jørgen Andersen H. (1826–87) og Frederikke Hannibaline Levetzau Egholt (1832–77). ~ 2° 26.10.1906 i Gentofte med Christine Vilhelmine Ohlsen, * 15.5.1877 i Fredericia, † 6.3.1969 i Ordrup, d. af grosserer Detlef Albert Heinrich O. (1840–1913) og Christine Ahlmann (1846–1926).

G. blev kadet 1876, sekondløjtnant med Gerners medalje 1880, premierløjtnant 1881, kaptajn 1898, kommandør 1908 og kontreadmiral 1918. – 1883–85 deltog han som næstkommanderende i G. *Holms konebådsekspedition langs Grønlands østkyst og ledede ekspeditionens sydlige afdeling juli 1884 til juli 1885. Efter 1883–84 at have overvintret i Nanortalik på sydvestkysten trængte ekspeditionen i sommeren 1884 langs østkysten nordpå til 63° n.br. hvorfra Holm fortsatte nordefter, mens G. gik sydpå idet han på vejen med nøjagtighed opmålte kysten og fjordene. Han overvintrede atter i Nanortalik og foretog her magnetiske og meteorologiske observationer, startede på ny maj 1885 og gik nordpå til ca. 63° n.br. hvor de to afdelinger atter mødtes og fulgtes ad sydpå. G. har i det populære værk *Den danske Konebaadsekspedition til Grønlands Østkyst 1883–85*, 1887 givet en livlig skildring af sin deltagelse i ekspeditionen. 1886 var han atter i Grønland med skonnerten *Fylla* på hydrografiske undersøgelser i Davisstrædet og 1886–87 med fregatten *Jylland* til Vestindien. Grønland drog ham atter til sig idet han 1888 var l. styrmand og 1889, -90 og -91 fører af Grønlands handels skruebark *Hvidbjørnen* og 1893 leder af en opmåling af skærgården ved Julianehåb, og han foretog en besværlig vandring over indlandsisens sydlige del. G. har nedlagt frugterne af sit grundige kendskab til Grønlands kyster og skærgårde i en udførlig farvandsbeskrivelse, *Vejledning til Besejling af Kolonierne i Vestgrønland*, 1895. 1895–98 var G. underbestyrer ved Meteorologisk institut, 1896 ledede han opmålingen af Hvammsfjord på Island. 1897 førte han den russiske regerings nye isbryder *Nadeshnij* fra Kbh. til Vladivostok, 1898–99 ledede han opmåling i danske farvande og førte 1900–03 postskib mellem Korsør og Kiel. 1904, -05 og -08 var han stabschef i eskadren, 1906 chef for krydseren *Heimdal* (kadetskib) og 1907–08 chef for skonnerten *Ingolf* til Vestindien. 1908–11 var han direktør for marineministeriet. Under hans virksomhed her faldt gennemførelsen af loven om søværnets ordning, på hvilken lovs udformning han havde stor indflydelse, ligesom det også var ham der kom til at tage bestemmelsen om anvendelsen af den betydelige bevilling til materiellets fornyelse der var en følge af loven. Det skyldes derfor ikke mindst G. at søværnet ved krigsud-

bruddet 1914 var så godt forberedt. 1911–14 var han chef for flådens stab, 1911 og -12 chef for panserskibene Peder Skram og Olfert Fischer, 1914–15 chef for 2. eskadre, 1915–17 chef for 1. eskadre og fra 1918 chef for den flydende defension ved Kbh. S.å. var han formand i en international kommission i anledning af to tyske undervandsbådes internering i Vigo i Spanien. G. var sømilitær medarbejder ved Dansk Biografisk Haandleksikon 1920–26. 1921 fik han efter ansøgning sin afsked og trak sig tilbage til en landejendom ved Kvistgård. – G. var en udmærket sømand, en dygtig, kundskabsrig og pligtopfyldende officer der præsterede et fortrinligt arbejde overalt hvor han blev anvendt. – R. 1902. DM. 1908. K.² 1911. K.¹ 1919. F.M.I. 1921. □Foto.

V. G.: Min første rejse til Grønland i Under Dannebrog, 1917 6–10. – Medd. om Grønland IX, 1889 (Den østgrønlandske expedition under ledelse af G. Holm) og sst. XVI, 1896. Grønland i 200året for Hans Egedes landing, udg. Kommissionen for ledelsen af de geol. og geogr. undersøgelser i Grønland, 1921. Th. Topsøe-Jensen i Tidsskr. for søvæsen, 1926 360–63. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet. Papirer i Rigsarkivet.

Th. Topsøe-Jensen*

Garde, Aage, 1876–1955, teaterdirektør, skuespiller. * 18.3.1876 i Kerteminde, † 14.9.1955 på statshospitalet Oringe, Vordingborg amt, begr. på Frbg. kgd. F: læge, sidst på Frbg. Jacob Nicolai Benedictus G. (1843–92) og Louise Marie Westergaard (1836–87, ~1° 1855 med grosserer Christian Emil Kornerup, 1828–60). ~1° 30. 1.1900 i Valløby, Præsto amt med skuespiller Kirstine Frederikke Hedvig Claussen, * 22.1.1865 i Nykøbing F., † 22.5.1911 i Århus, d. af sognepræst, sidst i Vester Ulslev, Magnus Holst C. (1830–91) og Laura Augusta Westergaard (1837–1906). ~2° 31.5.1914 i Linå, Århus amt med Helga Marie Hansson, * 19.5.1887 i Kbh. (Frels.), † 1.8.1955 på Frbg., d. af arbejderformand Gustaf H. (1843–1918) og Anna Elfrida Elisabeth Løhr (1851–1934). – Bror til Axel *G.

G. blev student 1894 fra Linnésgades skole og tog n.å. filosofikum. Efter at have prøvet for Ludvig *Phister og læst med P. A. *Rosenberg blev han elev ved Dagmar-teatret hvor han optrådte første gang 1.11.1896 som Gottlieb i *Væverne*. Videre uddannelse søgte han under Albert Helsingreen i provinserne og på Folketeatret hvor Herman *Bangs instruktion havde indflydelse på hans udvikling; her og på Casino samlede han opmærksomhed om sit navn ved sin kultiverede fremstilling af intellektuelle typer som cand.teol. fenger i Sven Langes *Storm* og professor Owen i Esmanns og Langes skuespil *Sangerinden*. Fra 1905 til 1911 spillede han et

stort repertoire på provinsens scener, særlig i Århus og Odense hvor han også virkede som instruktør, og denne stilling beklædte han 1911–12 ved Casino. 1913 valgte han til direktør for Århus teater som samtidig blev landets anden statsunderstøttede scene. I gennemarbejdet udførelse fremførte G. ikke alene et folkeligt repertoire der passede til forholdene, men spillede også skuespil fra litteraturen, både den klassiske og moderne, fx Molières *Tartuffe*, Henrik Ibsens *Vildanden*, Bjørnstjerne Bjørnsons *Over Evne*, Martin Andersen Nexøes *Folkene paa Dangaarden* og S. Clausens *Bureauslaven*. Selv udførte han ret ensartet, men altid med smag og kultur, en mængde store opgaver, deriblandt Paul Lange i *Paul Lange og Thora Parsberg* og Johs. Ewald i Olaf Hansens *I Rungsted Kro* hvis opførelse gav stødet til at stykket kom frem på nationalscenen.

G. hævdede niveauet på Århus teater; fra usikre forhold nåede den jyske hovedscene under hans tiårige ledelse en anseelse der bl.a. gav sig udtryk i en tredobling af statstilskuddet. 1923 kaldtes han til leder af skuespillet ved Det kgl. teater i en firedelt direktion som venstres kultusminister J. Appel havde udnævnt men som socialdemokratiets første undervisningsminister Nina Bang straks ophævede efter 1924. Uden egen skyld fik G. således kun ledelsen i en sæson, men i denne lykkedes det ham at nå smukke kunstneriske resultater ved sin iscenesættelse af Svend Borbergs *Ingen* og af *Kardinalernes Middag*. Efter sin afgang optrådte G. som gæst på de københavnske privatscener og turnerede i provinserne; på Folketeatret virkede han såre overbevisende som lægen i Thit Jensens skuespil *Storken* 1929. 1930–32 var han atter knyttet til Det kgl. teater både som skuespiller, sceneinstruktør og lærer ved elevskolen; 1934 fik han på grund af sit dårlige syn bevilling til at oprette et biografteater på Christianshavn og fik 6.8.1937 Grøndalsbiografen. – R. 1923. □Buste af Carl Martin-Hansen, 1905 (Teatermus.). Mal. af Max Nathan, 1919. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1923. Buste af Elias Ølsgaard s.å. Foto.

Olaf Hansen i Teatret XIV, 1915 124–26. Robert Neiiendam i Politiken 5.5.1922. A. G. Et lille festskrift, red. H. Bolling, 1922. Alb. Bayer: Århus teater, 1925. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Gardelli, Else Margrethe, 1922–71, operasanger. * 7.12.1922 i Odense (Skt. Knud), † 27.2.1971 i Kbh., begr. i Næsby, Fyn. F: arbejdsmand Jeppe Johannes Jeppesen (1898–1961) og Mary Petra Jensen (* 1899). ~ 1957 i Ejby med kapelmester

Gardelli, Else Margrethe

Lamberto G., * 8.11.1915 i Venezia. Ægteskabet opløst 1962.

G. begyndte som ganske ung at få klaverundervisning i Odense. Hun viste tidligt gode musikalske evner, dog uden at stille mod nogen professionel løbebane. Ved et tilfælde hørte Frans *Andersson hende synge i et privat selskab og foranledigede at hun blev optaget på musikonservatoriet i Kbh. hvor hun valgte klaver som hovedfag. I bifaget sang fik hun Dora *Sigurdsson som lærer og viste snart så overbevisende vokale evner at hun efter sin diplomeksamen i sang 1950, året efter sin afgangseksamen i klaver, blev optaget på operaskolen og 1953 ansat på Det kgl. teater. Allerede i sin første sæson kom hun til at stå 60 gange på scenen efter sin debut som Nancy i Benjamin Britten's opera *Albert Herring*. I øvrigt sang hun Siebel i *Faust*, hyrdedrengen i *Tosca*, præstinden i *Aida*, Dora-bella i *Così fan tutte* og Cherubino i *Figaros bryllup*. Et afgørende gennembrud fik hun 1956 som Rosina i *Barberen i Sevilla*, et parti der er skrevet for koloratur-mezzosopran men som næsten altid har været sunget af høje sopranoer og som nu kom til at klinge efter den oprindelige hensigt. G.s sjældne timbre i stemmens mellemløje, hendes vokale smidighed og brillans og nydelige sceniske udstråling var så overbevisende at teatret besluttede at opføre Rossini's *Askepot* med G. i titelpartiet som er så krævende at man ikke tidligere havde kunnet besætte det. Premieren fandt sted i efteråret 1958 og blev for G. den største triumf i hendes korte liv. Selv følte hun *Askepot* som sit livs rolle. „Det ramte noget i mig“ som hun selv udtrykte det. Af betydning for hendes indstilling til den italienske operastil blev også hendes bekendtskab og senere ægteskab med den italienske kapelmester Lamberto G. som især i årene 1955–61 var en hyppig gæst på Det kgl. teater, i Danmarks radio og ved Den jydsk opera m.m. G. optrådte også lejlighedsvis uden for Det kgl. teater, bl.a. som hyrden i *Tannhäuser* i Bayreuth på foranledning af Wieland Wagner der havde hørt hende under sin gæsteinstruktion på Det kgl. teater, og på det historiske Drottningholmsteater ved Stockholm i hovedpartiet i Mozarts opera *La finta semplice*. Blandt hendes mange øvrige partier kan nævnes titelpartiet i *Dido og Æneas*, Fidalma i *Det hemmelige ægteskab* m.fl., både i det klassiske og moderne repertoire. G. var en overordentlig flittig og målbevidst kunstnerinde, også påskønnet som koncertsangerinde landet over samt i radio og TV. Hun modtog Elisabeth Dons' mindelegat 1963 og Tagea Brandts legat 1968. □Foto.

E. M. G. i BT 27.9.1956. Interview i Politiken 9.10.s.å. – Berl. aften 24.9.1954. Torben Meyer sst. 21.1.1956. Rob. Naur i Politiken 28.2.1971.

Sigurd Berg

Garff, Alex, 1904–77, forfatter, lektor. * 13.8.1904 på Frbg., + 21.3.1977 i Gentofte, begr. sst. F: hovmester Alex Niels Christian Rasmussen (1872–1942) og Harriet Emilie Hansen (1878–1957). Navneforandring 1926. ~ 11.2.1933 i Kbh. (b.v.) med Estrid Margrethe Vold, * 22.1.1909 i Guldbæk, d. af lærer Valdemar V. (1877–1964) og Anna Margrethe Jensen (1867–1947).

G.s forfatterskab falder i to hoveddele: først, i 30'erne og 40'erne en overvejende lyrisk, siden, i 50'erne og 60'erne – en periode med oversættelser. Dertil blev han 1934 cand.mag. i dansk og tysk og var adjunkt ved Randers statskole indtil 1946 hvor han flyttede til Aurehøj statsgymnasium i Gentofte som lektor indtil 1973. – Han debuterede 1933 med en digtsamling *Den bedende Dreng*, tilegnet Helge *Rode og med et mindedignt om Sophus *Michaëlis – begge dele i og for sig betegnende for denne nænsomt-blege, men vel-formulerede samling der handlede så meget om kærligheden, naturen og melankolien, ikke banalt, ikke markant, måske rigelig tænksomt, men afgjort teknisk rustet til at udnytte digtets klare form. Mogens Jermiin *Nissens samtidige lyrik ligner den måske mest, længere borte anes Ludvig *Holstein og Johannes *Jørgensen. Påkaldet, men ikke så villige til at nærme sig, står Emil *Aarestrup og Sophus *Claussen – selv om Hakon *Stangerup direkte kaldte G. „en Aarestrup i shorts“. Men debutsamlingen som Helge Rode formidlede på opfordring af professor V. *Kühr gav studenten G. selvtilid og bragte ham ud af en usikker indadvendthed og ind i et rigt studentliv, først og fremmest omkring den jævnaldrende Stefan *Hurwitz' akademiske tidskrift *Quod felix*. Allerede 1934 kom digtsamling nr. to *Gyldne Grene*, 1937 *Fuld af Foraar* og 1942 *Den syngende Bog*. 1954 samledes de bedste af disse digte i samlingen *Pigen og Spejlet* med titel efter hans måske bedst kendte digt. Fra debutens anslag udviklede G.s digtning sig inden for den samme egn af lyrikken „mellem Seedorff og Schade“ i retning af en betydelig sikkerhed der kunne give sig udslag selv i åbenbart humor. Den underfundige, intellektuelle dannelse og metriske formåen kunne endog slå over i viseformens utvungne lethed, og det samlede præg blev en naturligt-overlegen graciositet, på hat med naturen og skæbnen, kvinden og de muntre børn – intellektuel i sin naivitet, net i sin roman-

tik, beskedent personlig også i det der næsten kunne være epigoneri.

Om G.s digteriske udvikling så Hans "Brix klart at han, ikke uden dansk tradition, „begyndte som student, blev akademiker, og endte som embedsmand“. H. "Kehler sagde på sin vis: „Han træder varsomt, og forbliver tørskoet“. Efter krigen viste han mest sit digteriske sind som oversætter – dels fra tysk med fx Goethe og Thomas Mann, dels fra nordisk – men vigtigst måske i oversættelser fra klassisk græsk, ofte i samarbejde med Leo "Hjortso: *Homers Hymner* og Euripides' *Medea* og *Elektra*. G. omformede disse værker ved hjælp af al sin humanistiske og metriske viden og udformede dem i et kraftfuldt, spændstigt sprog hvis farve og varme gengav den ild de beskrev, i højere grad end det ville lykkes for ham i hans egne digte. I sine senere år mødtes hans formfuldendte diskretion af nedvurderingen fra modernismens formsprængte vitalitet, og bedrøvelsen over denne tidens mangel på poesi og poetik gav han fx bidsk udtryk for da han 1966 modtog Aarestrup-medaljen. Men i disse år var han en påskønnet og inspirerende lærer for Gentoftes litteraturinteresserede gymnasiaster, og i de om ikke fremtrædende så dog fremragende borgerligt-humanistiske kredse omkring fx ungdomsvennerne Alf "Henriques og Stephan Hurwitz udfoldede han sin klassiske humanismes betydelige kvalitet. Af hans digte forblev i hans tid nogle muntre viser og ritornelagtige detaljer fuldt levende. Men udover hans tid viser nogle af hans mest ligefremt-enkle digte som fx det nationale *Lyse land, mod verden åben* –, og mindedigene om vennerne Martin A. "Hansen og Poul "Schierbeck, i omfang små og i tone lavmælte, en forknyt-undrende inderlighed, tæt ved hjerteslaget i den danske poesi. □Mal. af Gudrun Grove, 1934. Foto.

Stein A. Cold

satte han sig tillige i praksis grundigt ind i fabriksvæsen. Allerede inden han i marts 1813 var blevet naturaliseret i Danmark havde han fået adgang til fabrikkdirektionens forhandlinger, og 1815 ledsagede han O. J. "Rawert der da var medlem af direktionen på hans rejse til Bornholm. 1816 udnævntes G. til økonomisk administrator for Den kgl. Porcelainsfabrik og blev 1820 eneadministrator. Hans energiske arbejde, udført i frugtbringende samvirke med den kunstneriske leder arkitekten G. F. "Hetsch, bidrog til fabrikkens fremgang; for dens skyld foretog han bl.a. rejser til Tyskland (1818) og Frankrig (1819). Inden G. 1833 fratrådte sin stilling var han 1831 blevet surnummerer kommitteret i generaloldkammer- og commercekollegiet og departementschef for industri- og fabriksfaget; 1832 blev han virkelig kommitteret og 1834 tillige midlertidig departementschef for handels- og konsulatfaget, fik 1836 udnævnelse i sidstnævnte stilling. 1840 udnævntes han til 2. deputeret, 1843 1. deputeret. Ved kollegiets og tyske kancellis ophævelse 1848 udnævntes han til kolonialdirektør og samtidig til departementschef i udenrigsministeriet med handels- og konsultsagerne som ressort. G., hvis arbejdskraft og forretningsdygtighed var betydelig, følte sig nært knyttet til C. G. "Andræ; omtrent samtidig med dennes udtræden af ministeriet tog han sin afsked (1858) hvorefter han indtil 1864 var bosat i Flensborg.

I forlængelse af G.s virke inden for landbrug og industri ligger hans interesse for geologi. 1819 udsendte han *Island rücksichtlich seiner Vulkane, heissen Quellen, Gesundbrunnen, Schwefelminen und Braunkohlen, nebst Literatur hierüber* (Freyberg), der ikke var alt for nøjagtig – og som resultat af Bornholmsrejsen, *Bornholm beskrevet paa en Reise i Aaret 1815* der havde Rawert som medforfatter. Bogen søger som H. C. "Ørsted og Lauritz "Esmarchs omtrent samtidige beskrivelse at klarlægge Bornholms økonomiske muligheder. For et mere internationalt videnskabeligt publikum udsendtes 1823 hans geologiske beskrivelse over Bornholm i en skrifttrække udgivet af det mineralogiske selskab i Jena som han var medlem af. – Uden for sin embedsgerning virkede han som medlem af komiteerne for oprettelsen af en kameralistisk eksamen (1833), for det statistiske tabelværk (1839), for behandlingen af samtlige jernbaneanliggender i kongeriget og hertugdømmerne (1844), for Danmarks deltagelse i verdensudstillingerne i London (1851) og Paris (1855). 1838 var han medstifter af Industrieforeningen i Kbh. Han fik 1816 diplom som dr.phil. i Göttingen. – Virkelig justitsråd 1828. Virkelig etatsråd 1837. Konferensråd 1845. – R.

Garlieb, Peter Johann Gottfried, 1787–1870, departementschef, geolog. * 6.9.1787 i Lübeck (Petri), † 21.6.1870 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: købmand Wilhelm Andreas G. († 1787) og Catharina Sophia Hartmeyer (* 1763). ~ 1.3.1819 i Kbh. (Petri) med Mathilde Elisabeth Sørensen, * 30.11.1796 i Kbh. (Trin.), † 30.12.1870 sst. (Johs.), d. af vinhandler og stadsrådmænd, senere kancelliråd Knud S. (1764–1820) og Cecilie Elisabeth Kaldre (1776–1847).

G. lærte landvæsen hos hertugen af Augustenborg hvor han i tre år var forvalter hvorefter han med hertugens støtte studerede teknologi og statsøkonomi i Kiel, Göttingen og Berlin. Her

Garlieb, G.

1826. DM. 1840. K. 1848. S.K. 1858. □Tegn. af P. Gemzøe. Litografi ca.1850.

O. J. Rawert: Danm.s industrielle forhold indtil 1848, 1850. C. Nyrop: Industriforen. i Kbh. 1838–88, 1888. Arnold Krog i Lande og folk I, 1910 701f. Geheimerådende Andræs politiske dagbøger I, 1914 112. A. F. Krieger: Dagbøger I–II, 1920–21. Den danske centraladministration, udg. Aage Sachs, 1921 490.

Erik Kristiansen (Flemming Dahl)

Garrigues [ga'ri:ɟ], **Henri Jacques**, 1831–1913, læge. * 6.6.1831 i Kbh. (Fr.ref.), † 7.7.1913 i Tryon, North Carolina, begr. sst. F: dansk generalkonsul i Havanna, grosserer Jacques Louis G. (1789–1854) og Cecilie Olivia Duntzfelt (1798–1863). ~ 6.8.1868 i Halle med Louise Riemer, * 2.1.1844 i Halle, † 4.8.1918 i Beachwood, Berkeley, Ocean, USA, d. af advokat, justitsråd Ferdinand R. (1802–84) og Bertha Studemund (1817–69).

G. der var af gammel fransk slægt blev student 1850 fra Metropolitanskolen, påbegyndte det medicinske studium og fungerede som koleralæge i Kbh. 1853. Han studerede desuden fransk og tog efter et flerårigt ophold i udlandet magisterkonferens i dette fag 1863, hvorefter han virkede som lærer i fransk samtidig med at studere medicin. Under krigen 1864 fungerede han som underlæge ved lazarettet på Frbg. slot. Han tog lægeeksamen 1869 og disputerede for doktorgraden 1872 med afhandlingen *Om Syphilis i Strubehovedet, belyst med Strubespeilet*. Han dyrkede derefter det gynækologiske speciale (hos Franz "Howitz) og praktiserede en tid heri i Kbh., men rejste 1875 til New York hvor han nedsatte sig som gynækolog og obstetrik og fik megen indflydelse på udviklingen af den amerikanske obstetrik, navnlig ved sit virke for at indføre antiseptikken i fødselshjælpen i USA. Hans virksomhed påskønnedes i høj grad, og han var gynækolog ved det tyske Dispensary 1879–1903, overlæge ved Maternity Hospital i New York 1881–92; begge steder var han senere „consulting“ gynækolog. Som fødselshjælper var han 1884–93 ansat ved Infant Asylum og ved Tysk hospital 1885–89, og han var professor i obstetrik ved Post-Graduate School and Hospital 1886–95, overlæge ved St. Marks Hospital 1890–1904, professor ved New York School of Clinical Medicine 1895–1904, og læge ved Mothers Home 1897. Han blev æresmedlem af en række videnskabelige selskaber i USA, af New Yorks medicinske akademi og af Edinburghs obstetriske selskab. Han forfattede en del større og mindre videnskabelige arbejder; mest kendt er *Text-book of the diseases of women*, 1894 (ny

udg. 1897 og 1900), en lærebog der en tid anvendtes i USA. □Foto.

[C. H. N. Garrigues:] *Tableau généalogique des membres de la famille G.*, 1910. Samme: *Silhouetten Garrigues'scher und einiger anderer Profile*, Prag 1930 115–28. American gynecological society. Transactions, Philadelphia 1914 39 511f. E. Dahl-Iversen i *Bibl. f. læger* 1967, 159 101–13. – Breve i Kgl.bibl.

*Otto C. Aagaard**

Garth-Grüner, Georg Christian, 1901–69, gods-ejer. * 3.11.1901 på Lille Svenstrup, † 20.8.1969, begr. i Ringsted. F: hofjærgermester Gustav Gunnar Georg G.-G. (1868–1937) og Lili Louise Mathilde Arntzen (1876–1955). ~ 9.10.1926 med Inger Margrethe Aagesen, * 2.10.1901 på Christianssæde, Lolland, d. af forpagter Nicolai Aa. (1863–1927) og Mary Vilhelmine (Mimi) Brun (1877–1968).

G.-G. udgik fra Skt. Andreas kollegium, Ordrup, og fik en grundig praktisk uddannelse på flere større gårde og godser inden han 1927 overtog Lille Svenstrup og Pengeskiftegård ved Ringsted. Driften af disse ejendomme tilfredsstillede imidlertid ikke hans virkelyst og evner som driftsleder, og han forpagtede derfor først Bavelse hovedgård (1939–47), siden Bonderup hovedgård (1947–53) og fra 1953 Sparresholm hovedgård som han erhvervede 1958. I årene efter krigen skete der en gennemgribende mekanisering af de store landbrug, og G.-G. forstod bedre end de fleste at udnytte dens muligheder på en økonomisk måde, ligesom han også på anden måde viste betydelig økonomisk fremsynet. Ud over indsatsen som driftsleder ydede G.-G. en betydelig indsats til gavn for det større landbrug. Han var medlem af bestyrelsen for Centralforeningen af Tolvmandsforeninger og større landbrugere i Danmark fra 1941 og formand 1954–63. I hans formandsperiode undergik landbrugsøkonomiske forhold en betydelig forringelse, men det lykkedes G.-G. at fremme samarbejdet med de andre landbrugsorganisationer i kraft af sin saglighed og logiske vurderingsevne. Han søgte dog samtidig at bevare Tolvmandsforeningernes selvstændighed som forhandlingspartner under forberedelsen af 60ernes landbrugsordninger. Som deres repræsentant var han indtil 1964 medlem af landbokommissionen af 1960 samt af statens korneksportudvalg og kornnævn. 1964–69 var G.-G. formand for Foreningen af skov- og landejendomsbesiddere i Danmark og fortsatte her sine bestræbelser for at varetage det større landbrugs interesser. – Hofjærgermester 1946. Kammerherre 1960. – R. 1960. R. 1 1963. □Foto.

Tolvmandsbl. XLV, 1973 555–80 spredt. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

Gartner, Herman Treschow, 1785–1827, læge. * 25.10.1785 på St. Thomas, † 4.4.1827 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kgl. kasserer Herman G. († 1798) og Elisabeth Birch. Ugift.

G. kom som barn til Danmark og sattes i Herlufsholm skole hvorfra han blev student 1803. 1807–08 gjorde han tjeneste ved Frederiks hospital og tog kirurgisk eksamen 1808 hvorefter han et års tid var amanuensis hos F. C. *Winsløw. 1809 ansattes han som regimentskirurg i den norske hær og var 1809–11 konstitueret fysicus i Bratsberg amt. 1811 foretog han en studierejse til England, kom 1812 tilbage til Norge hvor han konstitueredes som distriktslæge i Arendal. 5.8.1815 disputerede han med en doktorafhandling om lyske- og lårbrok og nedsatte sig 1817 i Kbh. hvor han 1818 blev medlem af Det medicinske selskab; her var han en flittig foredragsholder, mest om kirurgiske emner. Hans videnskabelige bedrift er opdagelsen af de efter ham opkaldte „G.ske gange“, et parret, hidtil ukendt organ som han påviste hos køer; det ligger langs siden af livmoderen og blæren og fører til skeden, men dets funktion kendte han ikke. Det blev først udførligt omtalt i *Journal de physique, de chimie, d'histoire naturelle et des arts*, 1822; artiklen optoges i *Isis*, 1823, men kom først 1824 i *Vidsk. selskabs skrifter* (naturvidenskabelig og matematisk afd. I 277–315) og der tilkendtes ham selskabets sølvmedalje. G.s fund bekræftedes senere og udvidedes til andre dyrearter og mennesket, og 1832 kunne hans ven Ludvig *Jacobson som han havde arbejdet sammen med vise, at disse gange var de resterende udførselskanaler fra primordialnyren der selv går til grunde efter fødslen. 1822–24 var G. medredaktør af *Bibliotek for Læger* og blev 1824 regimentskirurg. Han opnåede lejlighed til endnu et længere studieophold i udlandet, men noget senere selvstændigt videnskabeligt arbejde fik han ikke udført. □Gravmæle 1832 af H. E. Freund.

J. W. S. Johnsson i *Naturens verden* VII, 1923 277–80. H. Adersen i *Indbydelsesskr. til afgangss- og årsprover på Herlufsholm*, 1925 5–14.

*Fr. Lützhøft**

Gauguin [g'o'gæn], Jean René, 1881–1961, billedhugger. * 12.4.1881 i Paris, † 21.4.1961 i Kbh., urne sst. (Vestre kgd.). F: maler Paul Eugène Henri G. (1848–1903) og Mette Sofie Gad (1850–1920). ~1° 21.12.1913 med Clara Sophie Feddersen, * 30.9.1889 i Kbh. (Matth.), † 24.3.1966 i Gentofte, d. af læge Gustav F.

(1844–1923) og Gottfrida (Frida) Lorentze Holmer (1862–1931). Ægteskabet opløst. ~2° april 1933 med Else Kirstine de Fine Licht, * 13.2.1903 i Vejle, d. af overlæge Henrik Vilhelm Christian de F. L. (1862–1929) og l. hustru Inger Marie Nieuwenhuis (1871–1912). Ægteskabet opløst. ~3° 1935 med Hedvig (Sys) Poulsen, * 18.2.1909 på Frbg. (~1° med phil.dr. Matthias Nataniel Valmin, * 1898, ~3° 1943 med redaktør Carsten Ib Nielsen, * 1908), d. af museumsdirektør Frederik *P. (1876–1950) og Ellen N. Ø. Møller (1885–1979). Ægteskabet opløst.

G. levede i Danmark fra 1884 og fik indfødsret 12.5.1912. I sit 16. år sejlede han elleve måneder som frivillig lærling i marinen, gik så i snedkerlære, gjorde svendestykke 1903, rejste derpå udenlands og opholdt sig bl.a. i Athen 1903–05, Columbia 1905–06, Paris, Pyrenæerne og på Madeira 1909. Først 1910 kastede han sig over kunsten hvor han er autodidakt, bl.a. selvuddannet i ciselering og metalstøbning. Han begyndte på Den frie udstilling 1911 (forår og efterår) med nogle træarbejder og kom igen n.å. med bronzer. Derefter udstillede han på Charlottenborg 1914, 1916–17, 1919–21, 1923, Kunstnernes efterårsudstilling 1920–21, 1923, men især knyttedes hans navn til Grønningen, og her har han udstillet regelmæssigt siden 1921. Hans gennembrud faldt på Grønningens første udstilling 1915 hvis mærkeligste oplevelse blev en anselig samling bronze-statuetter fra G.s hånd, groteske danse-mænd og kentaurer, jockeyer i spring over galoperende heste, siddende piger, tigre, aber, brilleslanger. Denne produktion befordredes kraftigt gennem den af ingeniør Johannes *Rump stiftede Dansk Kunsthandel og udvidedes med en vrimmel af dyrefigurer (pukkelyr, antiloper) i stærk bevægelse og plastisk set paradoksale stillinger. Det var iagttagelser over bevægelse – øjebliksbilleder – eller balance-studier, men fostrede i en frodig fantasi og krydrede af et grotesk lune med et eksotisk anstrøg. Tillige havde disse ting fået en yderst raffineret udførelse ved hjælp af usædvanlige forgyldninger og patineringsmetoder som G. til dels selv havde eksperimenteret sig til. Denne stofflige interesse og søgen efter særegne virkninger præger i det hele taget G.s arbejde, således hans valg af sjældne træsorter, hans behandling af hårde stenarter (*Carl Holsoes*'s buste i sort marmor, kunstmuseet) og ikke mindst hans keramik. Lejlighedsvis påtog han sig opgaver i plastikkens gængse teknik. På efterårsudstillingen 1921 kom *Bokseren*, et hovedværk inden for den samtidige kreds, ikke nogen sportsskildring, men egentlig et øjebliksbillede i kolossalt format af en vred mand (originaleksempelret i blandet gips og cement; på kunstmuseet desværre støbt i

Gauguin, Jean

bronze og dermed svækket i form). I almindelighed behøvede G. dog det mellemstil som teknikken og de overraskende muligheder giver, og derfor blev keramikken hans foretrukne område efter en studierejse (Anckers legat for 1921) til Gmunden hvis resultater udstilledes på Grønningen 1922 (figurer og relieffer i tinglasur-fajence). 1923 ansattes han hos Bing & Grøndahl hvis førende kunstner han siden var. Her kunne han give sin ustyrlige fantasi frit løb i figurer og grupper med ofte voldsomme motiver og personligt præg de forskellige materialer fabriikken stillede til rådighed. En special stentøjsmasse, roche céramique, gjorde furore på Paris-udstillingen 1925 og medførte en række udenlandske museumsindkøb. Undertiden har han med genial intuition udnyttet materialets teknisk-æstetiske muligheder (*Næsehornsflugt*, 1929), og i et par kolossalarbejder af porcelæn (*Springvandsgruppe* 1928 på Ordrupgård, i anlægget Kilden i Ålborg og i Tuileriehaven i Paris: *Havhest* 1932 i Kbh.s svømmehal) er der dristigt trukket veksler på fabrikkens ydeevne – de er alene ved deres størrelse keramisk-tekniske kraftpræstationer. Med undtagelse af en serie grupper i polykrom fajance er næsten alle G.s keramiske skulpturer originalværker. – En tid skar G. også træsnit af lige så særlig art som alt andet fra hans hånd. Akademiet valgte ham ind i sin plenarforsamling 1919, og 1922–28 sad han i akademirådet. Arbejder i Statens museum for kunst, Kunstindustrimuseet, Nationalmuseum i Stockholm, Nasjonalgalleriet i Oslo, Sèvres-museet og mange andre udenlandske museer. I Kgl. teaters ny scene i Kbh. den såkaldte *Radiogud*. □Tegn. og pastel af G. som barn af Paul Gauguin. Tegn. af Carl Jensen (bl.a. Fr.borg), bl.a. 1932. Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Tegn. af H. Bendix udst. 1955. Foto.

Interview i Gads da. mag. 1936 641–48. – Carl V. Petersen i Tilskueren, 1918 I 348–54 (optr. i forf.s Afhandl. og artikler, 1939). Berl. tid. 29.1.1918; sst. 21.12.1921, 15.4. og 3.12.1928. Gabriel Mourey i Art et décoration, Paris 1925 okt.nr. René Chavance sst. okt. 1927. Andr. Vinding i Politiken 26.5.1927. Sig. Schultz i Nyt t. for kunstindustri, 1930 27. Politikens magasin 17.1.1932. Asger E. Bremer: J. R. G. og hans arbejder, 1941.

*Sigurd Schultz**

Gaunø Jensen, Vagn, * 1919, sygehusapoteker. * 31.3.1919 i Bælum. F: handelsbestyrer, senere sparekassedirektør Christian Valdemar Jensen (1891–1968) og ekspeditrice Magda Marie Jensen (1892–1946). ~ 8.4.1944 i Brønderslev k. med defektere Gudrun Andersen, * 27.7.1920 i Brønderslev, d. af murermester Rasmus A. (1895–1968) og Karen Elisabeth Rasmussen († 1921).

G. var apotekdiscipel fra 1936 på Terndrup apotek og Islands Brygge apotek i København, og han bestod 1938 discipleksamen. Derefter var han ansat som medhjælper på Brønderslev apotek inden studiet på Danmarks farmaceutiske højskole påbegyndes 1939 og afsluttedes med kandidatexamen efteråret 1941. Derefter fulgte knap to års provisoritjeneste inden han blev ansat ved D.f.H.s farmaciafdeling hvor hans hovedvirke siden har ligget. Under sin ansættelse på højskolen avancerede han til afdelingsleder 1958, og ved delingen af professoratet i farmaci 1967 blev G. udnævnt til professor med fagområderne teknologisk farmaci og farmaciens historie. Samtidig blev G. udnævnt til sygehusapoteker ved Rigshospitalet, en stilling der fagligt og traditionelt har været knyttet til lærestolen i farmaci. I tilknytning til ansættelsen ved højskolen har G. været på studieophold ved The School of Pharmacy i London 1948 og gæsteforelæser ved Helsinki universitetet 1970. Han har påtaget sig en meget lang række hverv, bl.a. i Danmarks farmaceutiske selskab, ved tidsskrifter, i eksamenskommissioner, farmakopékommisssionens farmaciudvalg og selve kommissionen fra 1969–75. Som formand for kommissionens dispensatorieudvalg 1961–65 fik han en væsentlig indflydelse på udarbejdelsen af Dispensatorium Danicum 1963. Endvidere må nævnes medlemskabet af planlægningsrådet for de højere uddannelser 1968–74. Fra 1970–76 var G. medlem af bestyrelsen for Nordisk forening for rene rum og renlighedsteknik, og han blev æresmedlem af samme 1977. Af mere kontroversiel karakter blev hans medlemskab fra 1972–75 af indenrigsministeriets ekspertgruppe vedr. en eventuel statsovertagelse af detail- og engrosdistributionen af lægemidler idet gruppens betænkning på væsentlige punkter ikke har været accepteret af store kredse inden for apotekssektoren og grossistledet. Et omfattende arbejdsområde er medlemskabet af statens lægevidenskabelige forskningsråd fra 1972, formand 1979. Hertil kommer det internationale og især europæiske arbejde som medlem af ekspertgrupper under European Pharmacopoea Commission, Council of Europe, samt medlemskab af nordiske grupper. G. har flere gange været medlem af bedømmelsesudvalg ved besættelse af professorater i farmaci ved de nordiske højskoler. Under G.s tid som professor i farmaci er en ny disciplin, socialfarmaci, taget op i højskolens uddannelsesprogram, og han blev bestyrelsesmedlem i sektionen for socialfarmaci under Danmarks farmaceutiske selskab 1976. Ved G.s udnævnelse til professor i farmaci er der for første gang sket en formaliseret beskri-

velse af at farmaciens historie hører med til udnævningen i farmaci. Inden sin udnævnelse har G. også været en særdeles aktiv faghistoriker. Han var medstifter af Dansk farmachistorisk selskab 1953, og han har været bestyrelsesmedlem siden starten, formand fra 1971. I 1972 blev han medlem af bestyrelsen for Fonden til bevarelse af gl. dansk apoteksinventar, og 1974 blev han konsulent ved Kbh.s univ.s med.-hist. museum og medlem af nationalkomiteen for International union of history and philosophy of science. G.s forelæsningsrække for de studerende i farmaciens historie og hans mange faghistoriske arbejder om medicintaksterne, apotekerens, biografiske arbejder og medarbejderskab til History of Pharmacy in Denmark (Theriaca hefte VI, 1960) vidner om en varm interesse for denne side af faget. Man kan sige at G.s arbejder falder i det helt dagsaktuelle, men at han arbejder med solide rødder i farmaciens og apotekervæsenets historie. – R. 1972. □Foto.

Kurt Bærentsen

Gebauer, [ge'bau'ær] Christian David, 1777–1831, maler. *15.10.1777 i Neusalz an der Oder, †15.9.1831 i Århus, begr. sst. F: forstander og præst ved brødremenigheden i Neusalz, senere præst ved samme i Barby ved Magdeburg Johan Christian G. (1728–85) og Maria Elisabeth Rupprecht (1742–1822). ~11.1.1807 i Kbh. (Frue) med Mariane Høegh, *ca. 1780, †27.3.1827 i Kbh. (Fred. ty.), d. af Anders Jensen H. og Johanne Svendsdatter. – Far til J. C. *G.

Som barn kom G. med moderen til Christiansfeld og blev derved dansk undersåt. På grund af sine gode evner blev han sat til bogen, men en døvhed der var opstået allerede i hans tredje år efter mæslinger tog således til at han måtte opgive studierne, og da han havde råbet anlæg for tegning rejste han 1800 til Kbh. for at uddanne sig til maler ved kunstakademiet. Her blev han elev af C. A. *Lorentzen og udstillede 1802 en kopi af dennes Hertha, men kastede sig snart efter på egen hånd over landskabsmaleri og dyrmaleri hvor han søgte forbillede i ældre hollandsk kunst der var tilgængelig for ham. På akademiet var han ikke avanceret længere end til gipsskolen; men hans udstillede arbejder vakte Nicolai *Abildgaards opmærksomhed og vandt ham en varm beskytter i grev Chr. Ditlev *Reventlow (1748–1827). 1806–08 og senere påny 1811–13, 1820 og 1826–27 understøttedes han af Fonden ad usus publicos. Han søgte også kgl. rejseunderstøttelse og blev her anbefalet af akademiet der mente at kende „Wouwermans Maner“ i hans arbejder, men opnåede dog først

en sådan 1813. Han rejste til Dresden for at se krigen på nært hold. Navnlige fængslede kosakkerne ham, og han gav i en række raderinger som han udførte på rejsen livfulde skildringer af de vilde stepperyttere på deres små, langhårede heste. Han var hjemme igen 1814 og foreviste akademiet en kopi efter Frans Sniijders og nogle skitser uden dog at blive agreeret på disse arbejder; dette skete imidlertid 1815 med billedet *Kvæg, der søger Hvile*. Allerede s.å. opnåede han medlemsbolig på Charlottenborg og 1817 200 rdl. årlig af kongens kasse. Den almindelige anerkendelse han efterhånden havde vundet deltes ikke mindst af N. L. *Høyen der i sin udstillingsanmeldelse fra 1828 priste hans stemningsvækkende naturskildringer. I en årrække foretog han kun mindre rejser her i landet, navnlig til Fr.borg hvis stutteri optog ham meget. Først 1826–27 rejste han på ny til udlandet (München og Wien). 1828 slog han sig ned i Århus. Svagelighed, hustruens og flere af hans børns død samt økonomiske vanskeligheder gjorde hans sidste år triste. G. døde kort før den ny skole af landskabs- og dyrmalere med bl.a. J. Th. *Lundbye og P. C. *Skovgaard begyndte sin virksomhed, og han fik ingen betydning for dem. Blandt hans elever skal dog fremhæves J. V. *Sonne.

I modsætning til den yngre generation der kombinerede studierne af den ældre hollandske kunst med egne naturagttagelser er G. kun en svag, uselvstændig efterligner af de gamle nederlændere. Samtidig finder man i hans værker endnu reminiscenser af 1700-tallets dekorative farve- og billedvirkninger. – Blandt hans raderinger kan nævnes kosakbillederne, de rejsende kunstnere og fire emner af Reineke Foss; endnu i sit dødsår begyndte han på en temmelig stor plade som han dog ikke nåede at få fuldført. Et par rækker af hans raderinger er udgivet af Kunstforeningen i Kbh. I stentryk udkom *Det kgl. danske Stutteri i Frederiksborg* (4 hæfter, 1822–27). – Tit. professor 1830. □Min. af F. Lund, 1818. Min. af C. Horneman (Rosenborg). Selvportr., mal. (Den gl. by, Århus) og tegn., efter denne to litografier. Litografi af L. Fehr. Mal. af C. Købke ca. 1829 (St.mus.), flere tegn. af samme (sst., Fr.borg). Relief af H. E. Freund (glyptoteket, gravmælet, 1836).

Dagen 28.9.1831. N. L. Høyen: Skrifter, udg. J. L. Using I, 1871 73f. Jul. Lange: Nutids-kunst, 1873 38–40. H. Bramsen: Landskabsmaleriet i Danm., 1935 18 31f. 65. Christiansborg slot, red. Kr. Hvidt m.fl. II, 1975.

Birgitte Bøggild Johannsen (Leo Swane)

Gebauer, [ge'bau'ær], Johan Christian, 1808–84, komponist, musikteoretiker. *6.12.1808 i Kbh.

(Petri), † 24.1.1884 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: dyremaler C. D. *G. (1777–1831) og Mariane Høegh (ca. 1780–1827). ~ 18.5.1844 i Gentofte med Anna Christine Jensine Langgaard, * 15.2.1818 i Kbh. (Trin.), † 1.11.1876 på Frbg., d. af urmager Jens Bertelsen L. († 1824) og Marie Christiane Harm († ca. 1820).

G. boede i sin barndom hos farmoderen i Christiansfeld hvor han fik en streng og religiøs opdragelse, præget af stedets pietisme. Fra ganske ung var han bestemt for musikken; en egentlig musikalsk uddannelse fik han dog først fra 1826 hos F. *Kuhlau (i Lyngby), senere blev C. E. F. *Weyse og en tid P. C. *Krossing hans lærere, men uden tvivl kom Kuhlau til at betyde mest for hans musikalske udvikling der i øvrigt forløb i streng klassisk præget retning. Efter at have fuldtend sine studier begyndte G. selv at undervise. Fra 1842 redigerede han subscriptionsen „Sangfuglen“ indeholdende kompositioner af yngre danske komponister. 1846 blev han organist ved Petri kirke i Kbh., men forflyttedes 1859 til det større embede ved Helligåndskirken som han bestred til sin død. Fra sin ungdom havde han interesseret sig for musikkens teori og var en meget søgt lærer i dette fag, især efter Kuhlaus død. Da konservatoriet oprettedes 1866 var han derfor selvskreven til at overtage posten som lærer i harmonilære; han fungerede som sådan til 1883. – Allerede tidligt var G. begyndt at komponere (små romancer, klaverstykker etc.). Særligt henlede han opmærksomheden på sig som komponist 1844 da første hæfte af hans børnesange udkom. Det er gennem disse sange hans navn lever. Hans evne for naturlig, yndefuld og letfattelig melodik parret med den dygtige teoretikers omfattende kunnen forlener disse arbejder med en ganske egen værdi der gør dem enestående i dansk sanglitteratur. Enhver dansker kender disse små melodier (*En lille Nisse rejste, Nu lakker det ad Tiden smaat, Søskende jeg kender fem, Hist, hvor Vejen slaar en Bugt, Ride, ride Ranke* m.fl.). Disse perler blandt vore børnesange er oprindeligt skrevet af G. for hans egne børn uden tanke om udgivelse. Også på anden måde tænkte han på ungdommen: ved sine børnestykker for klaver og forskellige klaverskoler for begynderundervisningen. Endnu lever foruden hans orgelpræludier (udg. 1883) også en del af hans salmemelodier: *Saa vil vi nu sige hverandre Farvel, Hyggelig rolig, Gud, er din Bolig, Den store hvide Flok vi se*, den sidstnævnte komponeret 1852 som indlæg i striden om de alt for livlige grundtvigianske salmemelodier som G. med sin pietistiske opdragelse var en modstander af. Desuden skrev G. en del romancer og nationale melodier (*I alle de Riger og Lande*, udg. 1850).

Som teorilærer fik han megen betydning, også som forfatter af teoretiske skrifter på hvilke dansk musiklitteratur dengang var såre fattig (*Exempelbog til Harmonilæren* samt bearbejdelser fra tysk af J. C. Lobes *Musikens Katechismus*, 1864 og E. F. Richters *Harmonilære*, 1871). 1870 udkom hans samlede sange; efter denne tid skrev han kun lidt; trykket af næringsssorger og sygdom levede han de sidste år på Diakonissestiftelsen på Frbg. – Tit. professor 1876. □ Træsnit 1874 efter foto og 1884 s.m. N. H. C. Hoffmeyer af H. P. Hansen. Portrætelief af R. Bøgebjerg (gravstenen). Foto.

J. P. E. Hartmann i Berl. tid. 29.1.1884. N. K. Madsen-Stensgaard i Nutiden 3.2.1884. Samme: Til minde om J. C. G., 1894. Samme i Medlemsbl. for da. organist- og kantorforen., 1909 76f 88f 100f. Gustav Hetsch: Det kgl. da. musikkonservatorium 1867–1917, 1917 22f. Sigurd Berg i Dansk musikt., 1943 161–66. Th. Wellejus i Kolding folkeblad 15.8.1951. N. M. Jensen: Den da. romance, 1964.

Erik Abrahamson*

Gedalia, Gottlieb Hartvig Abrahamson, baron, 1816–92, bankier. * 13.4.1816 i Kbh. (Mos.), † 10.3.1892 sst., begr. sst. (Mos. Vestre). F: handelsbetjent Hartvig Abrahamson (G.) (ca. 1778–1858) og Henriette Nathan Jacobsen (1785–1863). ~ 3.12.1842 i Kbh. (Holmens) med Helene (Rebekka) Cathrine Lundquist, * 20.11.1819 i Kbh. (Frue), † jan. 1888 i New York, d. af klejnsmedemester Peter L. (ca. 1774–1845) og Maren Rebekka Lind (ca. 1781–1826).

Gennem sin slægt var G. nært knyttet til administrationen af den mosaiske menighed i Kbh. idet såvel hans oldefar som farfar i ca. 50 år var overrabbinere. Selv blev han udlært sadelmager og arbejdede nogle år som svend på forskellige værksteder. For at supplere sin beskedne indtjening begyndte han i 1840erne som „sraftensarbejde“ at beskæftige sig lidt med spekulation i aktier og obligationer. Handelen greb om sig – stimuleret af G.s energi og åbenbare evner for branchen, og 1848 søgte han om veksellererborgerskab og fik det. Maj 1849 åbnede han sit kontor på hjørnet af Højbro Plads og Gl. Strand. – G. var en ejendommeligt personlighed og i mange henseender et fuldgdyldigt medlem af den skare originaler der særdeedes i forrige århundredes hovedstad. Som finansmand var han et naturtalent; som menneske var han forfængelig indtil det sygelige, snakkende, brovte og taktløs – ikke underligt, at han, også på grund af sin mærkelige udtryksform, blev et yndet offer i vittighedsbladene. På den anden side var han også godmodig og særdeles hjælpsom over for nødlidende. – G.s forretning udviklede sig med årene til en af de betydeligste i landet, og han nød båd-

de her og ude i Europa stor tillid. Han blev portugisisk generalkonsul 1866, og 1870 købte han en barontitel i San Marino. Storpolitik drøftede han gerne med herværende diplomater, og hans højdepunkt på dette område faldt omkring 1870 da han efter spansk opdrag forhandlede med Christian IXs bror, prins *Hans, om overtagelse af Spaniens trone. – Allerede i 1850erne arbejdede G. med planer om oprettelse af en privat storbank; men som så ofte siden kom C. F. *Tietgen ham på tværs, og først ca. 1870 var tiden moden til et nyt forsøg der 1871 resulterede i stiftelsen af Landmandsbanken. G. skaffede kapitalen og fik som direktør ansat sin gamle medarbejder Isak *Glückstadt. I begyndelsen af 1870erne tjente G. store penge, bl.a. på anlægget af Vendsysselbanen (Ålborg–Hjørring–Frederikshavn) og på havneanlæg; men overtagelsen af den sjællandske nordvestbane til Kalundborg blev begyndelsen til enden på hans storhedstid. Han led store tab på entreprisen, henvendte sig forgæves til Tietgen om hjælp fra Privatbanken og forlod endelig 1875 landet som fallent. Udlændighedstiden, der tilbragtes i USA, blev dog kun kort. Allerede sidst på året var han hjemme igen, og så stor var tilliden stadig til ham at han gennem lån fra venner blev sat i stand til at begynde en ny veksellererforretning. Sine gamle højder nåede han imidlertid aldrig. Børsen var lukket for ham, og trods ihærdig kamp gennem mange år kom han der aldrig mere. Ved en enkelt lejlighed da han selv troede at formaliteterne atter var i orden blev han endog bortvist. – G.s sidste år blev triste og bitre. En bedragerisigtelse som hans kompagnon, fru Otto, rejste mod ham, faldt dog til jorden. Den endte med en bøde på 100 kr. for falsk med stempelmærker. Om sagen udgav G. et skrift. □ Tre akvareller af J. C. Deichmann (Kgl. bibl.). Mal. af J. V. Gertner, 1869. Teg. af Victor Hansen. Flere træsnit i ens type 1873 og 1874, bl.a. af W. Obermann. Flere karikaturer i træsnit. Foto.

G. A. G.: Til medborgere. Fornoden oplysning om den imod mig anlagte justitssag, 1881. – Johs. Werner: G. og hans forfædre, 1933. Dagbl. 13.3.1892. Jul. Schovelin: Privatbanken i Kbh. 1857–1907, 1907. Samme: Landmandsbanken 1871–1921, 1921.

Finn H. Lauridsen

Gedde, Hans Christoph(er), 1738–1817, officer. * 23.6.1738 i Oldenburg, † 9.3.1817 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: ingeniørmajor, senere generalmajor Samuel Christoph G. (1691–1766) og Marie Elisabeth Pechernaut de la Remière (1705–51). ~ 1° 1776 med Frederikke Christiane Fischer, døbt 4.11.1745 på Toten, † 28.2.1787 i Frederiksstad, Norge, d. af premier-

løjtnant, senere major Nicolai Daniel F. (ca. 1723–90) og Øllegaard Sophie Gedde († 1793). ~ 2° 15.12.1789 i Frederiksstad med Øllegaard Sophie F., * 5.8.1752 i Ullensaker, † 9.12.1821 i Kbh. (Garn.), søster til I. hustru.

Allerede 1748 føres G. som værkbas ved den danske fortifikationsetat; 1753 blev han kar., n.å. virkelig underkonduktør og sekondløjtnant (i infanteriet). 1758–61 deltog han ved et fransk regiment i syvårskrigen i Tyskland, blev 1758 kar., n.å. virkelig konduktør, 1761 kaptajn (i infanteriet), 1763 overkonduktør, 1768 ingeniørkaptajn. 1769–1802 var han til tjeneste i Norge hvor han 1777 blev kar., 1781 virkelig ingeniørmajor, 1785 kar. oberst i infanteriet. 1788 var han generalkvartermester ved hæren under felttoget i Sverige, 1793–1802 kommandør for norske ingeniørdetachment og fra 1796 direktør for Norges geografiske opmåling. 1794 var han blevet generalmajor (i infanteriet) med anciennitet fra 1790. 1800 og 1801 var han medlem af kommissioner om Norges forsvar. – 1802 blev han kommandør for det samlede ingeniørkorps under general Wilhelm v. *Huth som chef. Ved dennes død 1806 blev han chef for korpset og havde samtidig kommandoen over de befæstede pladser på Sjælland med disse garnisoner; men på grund af langvarig sygdom bad han foråret 1807 kronprinsen om fritagelse for tjeneste indtil videre, hvilket bevilgedes. Ved konprinsens ankomst til Kbh. efter kapitulationen var G. blandt dem der straks ikendtes husarrest, og senere blev han indsat i Kastelet.

For sin kritik af fæstningsværkernes mangelfulde tilstand blev han af den nedsatte overkrigskommission dømt fra livet, men typisk for de vilkårlige forhold i den militære rettergang forandredes dommen ved kgl. resolution jan. 1809 til afsked i nåde, men uden pension, og umiddelbart efter tillagde en anden resolution G.s hustru en årlig pension. – Hv. R. 1803. □ Afbildet i familiegruppe ca. 1780.

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–III, 1883–88. – A. Thiset i Pers. hist. t. III, 1882 170 173 (om slægten G.). Johan Storm Munch i Saga II, Kria. 1819 235–356 (heri G.s forsvarsskrift). Fr. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog 1843, 1844 24–26.

*Rockstroh**

Gedeløcke, Jens Pedersen, ca. 1670–1729, kommissionær. * ca. 1670 i Helsingør, † 17.4.1729 i Kbh., begr. uden for den jødiske kgd. ~ 1720 med Mette Nielsdatter.

G. var næppe nogen betydelig personlighed men dog så særegen og karakterfast at han tillod sig at bryde de normer der anstod sig en god dansk borger. Livet igennem lykkedes det ham til trods

Gedeløcke, Jens

herfor at klare sig igennem med agtelsen i behold, og først efter hans død brød det uvejr løs der skulle medføre at han blev begravet tre gange. Sagen kaster et skarpt lys over samfundsforhold i Kbh. i tiden omkring den store brand.

G. der 1702 var blevet fuldmægtig hos en amtsforvalter, tog 1712 borgerskab i Kbh. som kommissionær, og senere blev han af magistraten betroet hvervet som kurator i dødsboer. Med sin husholderske havde han fået en datter hvilket medførte at han ved tamperretten 1720 blev pålagt at gifte sig med moderen. Af forhørene efter hans død, hvorfra al viden om ham stammer, fremgår det at han hele livet havde været yderst skeptisk over for kristendommen, at han til gengæld følte sig tiltrukket af jødedommen, begge dele en farlig sag i det pietistiske og af missionsiver prægede samfund. Men at han aldrig gik over til jødedommen synes at fremgå af at jødernes ældste karakteriserede ham som henholdsvis „mameluk“ og „epikuræer“. Efter hans død på skedag sørgede sognepræsten ved Trinitatis kirke, Mathias Anchersen, for at G. i al stilhed og under falsk navn, som underofficer, blev begravet på Garnisons kirkegård. Men da rygter begyndte at løbe at det var jøderne der havde begravet ham benyttede politimester Hans Himmerich lejligheden til på en gang at indynde sig ved Frederik IVs hof, for hvem kampen om jødernes sjæl var en vigtig sag, og hos pøbelen der ikke lod en lejlighed gå fra sig til at chikanere jøderne. Efter på egen hånd at have iværksat et forhør af de pårørende fik Himmerich 23.5. kgl. reskript til at forhøre jødernes ældste og pålægge dem at grave G.s lig op og nedsætte det på deres egen kirkegård. Da disse to dage senere blev tilsagt til møde hos politimesteren skete det under ydmygende omstændigheder, idet de, sammen med flere andre trosfæller indfanget på gaden, af en talstærk skare vægtene blev ført uden for Østerport som til en eksekution. Her blev de under pøbelsens hån og korporlige forulempelse tvunget til at grave liget op og transportere det til den jødiske kirkegård og derpå nedgrave det.

Herefter klagede jøderne til kongen og fik, muligvis ved bestikkelse af sekretæren i danske kancelli, et reskript af 27.6. der tillod dem at fjerne G.s lig fra kirkegården og nedsætte det i uindviet jord uden for kirkegårds-muren. Det er betegnende for statsadministrationens holdning til sådanne grove forulempelser af mindretal og enkeltpersoner at den tog afstand, søgte at lempe, men uden at gribe alvorligt ind mod den myndighed der havde forgrebet sig. Man revsede nemlig en nidkær tjener. – G.s regnskaber viste sig at være i uorden hvilket kan hænge sammen

med at hans gård i Springgade (v. Nytorv), var brændt ved den store brand i okt. 1728. Ved sin død boede han til leje ved Holmens kirke.

Kirkehist. saml. I, 1849–52 117–22 (reskripterne vedr. G.s sag). – O. Nielsen: Kbh.s hist. VI, 1892 120–27.

Sv. Cedergreen Bech

Geelmuyden [ge:lmøi'dən], **Jacob** v. der Wida, 1704–68, købmand i Grønland. * 29.6.1704 i Bergen, begr. 31.12.1768 i Fjære ved Grimstad. F: købmand Geert G. (1671–1716, ~2° med Cornelia (Nielsche) Marie Lindgaard, 1686–1775) og Johanne Margaretha v. der Wida († 1705). ~1744 med Anna Lorentzdatter Anckermann, * 24.8.1724 i Arendal, † 24.10.1794 i Grimstad, d. af købmand Lorentz Corneliussen A. († ca. 1743) og Ellen Hansdatter v. Kampen († tidligst 1744). – Halvbror til N. C. *G.

Som alle andre vorde bergensk-nederlandske købmandssønner blev G. oplært ved både søfart og handel. Han må tidligt have vist sig opvakt og dygtig, men var tillige sikkert ungdommelig eventyrlysten; for som nittenårig blev han af Bergenskompagniet 1723 antaget som assistent for „bogholderen“ Hartvig Jentoft. G. viste straks sin ubestridelige energi og dygtighed og sit organisationstalant. 1724 fik han derfor som opgave at anlægge og lede forsøget på Nipisat Ø (ud for det senere Holsteinsborg), en svær byrde at lægge på så unge skuldre; han skulle nemlig her prøve på at byde den nederlandske konkurrence trods. Året efter måtte forsøget dog opgives, og da Jentoft var taget hjem til Bergen blev G. købmand ved „Haabets Colonie“. Under én af koloniens mange krisesituationer begav G. sig ud på en, også i politisk henseende vovelig hjælpeaktion der dog ikke blev gennemført fordi der alligevel kom forsyningskib til Haabets Ø. Men G.s aktion viste at han ville gøre det yderste for missionens og handelens redning. Det gjorde han også på anden vis. G. var ikke en mand af mange ord. Når han endelig udtrykte sig skriftligt var han kortfattet og klar. Hans erklæringer i forbindelse med kommissionsundersøgelserne 1727–28 af Bergenskompagniets og Grønlandsmissionens forhold viste hans fulde tilslutning til og afhængighed af Hans *Egede og hans meninger. I beundring for autoriteten udgav han – under et ophold i København – på Bergenskompagniets trykningstilladelse – Hans Egedes kortfattede Grønlands-beskrivelse *Perlustratio Gronlandica „noget forandret“* under titlen *Det Gamle Grønlands nye Perlustration*, 1729. Samme år blev han påny udsendt som købmand ved det Nipisat som skulle genoprettes. Under de kaotiske forhold der kom til at herske ved dette sted

var det ham umuligt at gøre en virkelig indsats. 1731 måtte G. sammen med de fleste af de andre udsendte forlade Grønland som han aldrig mere genså. Atter i København deltog han i aktionerne og forhandlingerne om den grønlandske missions og handels videreførelse. Da denne blev til virkelighed 1733, og man åbenbart ikke havde brug for ham søgte G. og fik flere forskellige embeder i de følgende år. 1744 slog han sig ned som købmand i Grimsdal, Norge, hvor han skabte en blomstrende købmandsvirksomhed.

J. Landgraff: Grimstadslægter I-II, Grimstad 1892-1901. H. Ostermann: Nordmænd på Grønland I, Oslo 1940 332-343. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969.

Finn Gad

Geelmuyden [ˈɡe:lmojˈdæn], Niels Christian, 1706-70, overkøbmand i den grønlandske handel. * 1706 i Bergen, † 15.8.1770 i Kbh. F: købmand Geert G. (1671-1716, ~1° med Johanne Margaretha v. der Wida, † 1705) og Cornelia (Nielsche) Marie Lindgaard (1686-1775). ~17.3.1758 i Kbh. (Holmens k.) med Helene Mørch, † 13.1.1771, d. af kontor ved Holmens k. Peder M. (1700-72) og Ottilie Johanne Farsatorph († 1757). - Halvbror til Jacob *G.

G. var antagelig handelsuddannet i Bergen. Han angiver selv at have tjent ved handelen på Grønland fra ca. 1730 hvilket formodentlig vil sige at han har fulgt med de kongelige skibe der 1732 og 33 blev udsendt til kolonien Godthåbs forsyning. Halvbroderen Jacob var i det sidste år i København, så det er muligt at det er ham der har formidlet hans antagelse i handelstjenesten. 1734 blev G. ansat af Jacob *Sewerin og udsendt til Godthåb som assistent for Niels *Egede. 1736 blev han købmand ved denne koloni. 1742 overdrog Jacob Sewerin G. at anlægge kolonien Frederikshåb hvilket lykkedes G. trods utroligt besvær med at nå dertil. De følgende år ledede han denne koloni under alskens besvær, især med forsyningerne fra Danmark på grund af besæjlingsvanskeligheder. 1744 gav han op og rejste til København hvilket var ensbetydende med at han stod uden levebrød. Først fire år efter antog Det kgl. octroyerede almindelige Handelskompagni ham i sin tjeneste. Dettets direktion søgte „uvildige“ oplysninger om forholdene ved den handel kompagniet skulle overtage. 1749 blev G. så endelig ansat som overkøbmand, dvs. inspektør for handelen på Grønland. 1750 foretog han en rejse langs vestkysten af Grønland og indgav efter denne en omfattende beskrivelse af landet og handelens situation og muligheder. I de nærmest følgende år foretog G. lignende rejser og virkede om vinteren ved handelskompagniets plads. Senere blev hans rejsetjeneste betydelig

indskrænket. Hans stilling må have været utilfredsstillende for ham for han søgte flere forskellige embeder, men forgæves. 1767 var han stadig i tjeneste hos handelskompagniet der 1769 gjorde ham til islandsk købmand, hvilket vil sige at han nu også skulle bestride de islandske sager som handelskompagniet stod for i København. Han forblev nemlig der og døde det følgende år. G. virkede i Egedernes ånd i den tid han var i Grønland. Ved sit vedholdende og utrættelige arbejde har han haft betydning for at handelen overhovedet blev fortsat. Det var ham dog sikkert en torn i øjet at handelen ikke blev drevet som i Jacob Sewerins tid hvilket muligvis i længden har medvirket til hans utilfredshed i tjenesten. Hans indberetninger er udmærkede kilder til beskrivelse af forholdene i Vestgrønland ved 1700-tallets midte. Han var desuden den første der slog til lyd for at intensivere sælfangsten ved garnfangst. G. hørte ikke til blandt det århundredes højtalende og mangtskrivende grønlandsfolk. Hans betydning lå i hans konstante arbejdsomhed og redelige indberetninger. Til trods herfor levede han - som så mange andre i datiden - på gæld. Han og hans kone efterlod et fallitbo.

H. Ostermann: Nordmænd på Grønland I, Oslo 1940 346-52. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969. Samme: Fire detailkomplekser i Grønlands hist., 1974 114f.

Finn Gad

Geert-Jørgensen, Einar Immanuel (Emanuel), 1898-1977, læge. * 9.4.1898 i Søby, Æro, † 9.10.1977 på Frbg. (Mariendal), begr. Birkelunden, Søndermarks kgd. sst. F: sognepræst, sidst i Vejlbj, Århus amt, senere folketingsmand Anders G.-J. (1863-1936) og Anna Mortensen (1864-1926). ~ 4.8.1925 i Kbh. med Ellen Mary Louise Alskov Pedersen, * 14.1.1896 i Kbh., † 7.4.1980, d. af kusk Ferdinand Bernstorff P. (1848-1913) og Johanne Sofie Frederikke Jørgensen (1861-1918).

G.-J. blev student 1917 i Århus og tog medicinsk embedseksamen fra Kbh.s univ. Allerede fra 1921 påtog han sig ekstra arbejde som manuduktør i anatomi, et virke han med grundighed videreførte lige til 1932 sideløbende med ansættelser ved københavnske hospitaler. Tidligt kom G.-J. dog ind på sin fremtidige løbebane idet han fra 1928 uddannede sig i neurologi og psykiatri på Kommunehospitalet, Rigshospitalet og Skt. Hans. 1933 blev han l. reservelæge på Kommunehospitalet hos K. H. *Krabbe, og fra 1936-42 var han en højestimeret overlæge ved Hare-skov kuranstalt. Efter et intermezzo som reservelæge hos Poul *Reiter ved kommunehospitalets psykiatriske afdeling, fra 1945 som leder og fra

1948 som overlæge af dette hospitals psykiatriske poliklinik, fandt G.-J.s dynamiske og fascinerende personlighed endelig ståsted som overlæge for Frederiksberg hospitals psykiatriske afdeling D fra 1950–68. Med sin stærke interesse for erkendelsesteoretiske problemer og med sin udprægede sans for oprigtighed og respekt for det livsnære holdt G.-J. her fast ved hjerneoperationer og elektrochock endnu i perioder hvor de ansås for umoderne, ja upopulære. Han tog ydermere indførelsen af det farlige LSD som terapeutikum op – med både sejre og svære skuffelser til følge. Allerede 1932 havde G.-J. opnået anerkendelse som speciallæge i neurologi, og 1945 gennemførte han det yderligere i psykiatri. 1935 blev han dr. med. på et dygtigt neurologisk arbejde om *Bidrag til Rygmarvsvulsternes Klinik*. Senere fulgte foruden tidsskriftartikler om hypnose, mentalhygiejne og narckoanalyse også publikationer som *Hverdagsproblemer og sindslidelser*, 1956, *Sindssund – sindslidende*, 1963, og bidrag til *Sjælens Lægebog*, *Stimulanser*, *Nydelsesmidler og Rusgifte*, *Gyldendals lægebog* samt om psykosomatik i *Lægeforeningens Kortfattet lærebog i neuroser*, 2. udg. 1961.

Ikke blot for sine patienter var han lægen, der uophørligt prøvede at finde frem til det menneskelige, men for talrige kolleger i svækket psykisk balance blev han ved sin egenartede, utraditionelle psykoterapeutiske teknik redningsmanden. Dertil bidrog også hustruens og hans evner til at glæde og opmuntre andre både i hjemmet og i hospitalsvirket. Ved sin 60-årsdag modtog G.-J. da også et festskrift med bidrag fra 48 udenlandske og danske kolleger. Kollegialt arbejde påtog han sig pligtopfyldende; 1928–34 var han medlem af repræsentantskabet for Foreningen af yngre læger, 1931–34 af Den almindelige danske lægeforenings specialistudvalg, 1934–38 af bestyrelsen for Danske nervelægers organisation, 1942–50 af Almindelig dansk lægeforenings overvoldgiftsret. 1945–47 formand, 1947–49 præsident for Landsforeningen af ungdomsklubber, 1945–48 formand for Dansk neurologisk selskab, 1962 for Dansk psykiatrisk selskab. Også i Landsforeningen for mentalhygiejne, Koføeds skole, De samvirkende omsorgsklubber i Danmark gjorde han en værdifuld indsats. – 1947 udnævntes han til medlem af The American Med. Assn. og af Alpha Omega Alpha, The Honorary Medical Society. – R. 1968. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1935 150. – Mogens Hertz i Ugeskr. for læger CXXXIX, 1977 2781. Jørgen Madsen sst. 2979. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Geertsen, Marius, 1863–1931, bogtrykker. * 30.3. 1863 i Århus, † 24.6.1931 sst., begr. sst. F: vagtmester og børstenbinder Hans Peter G. (1824–94) og Kirsten Inger Andersen (1823–68). ~ 1° 26. 3.1886 i Århus med Theodora Margrethe Høwisch, * 21.9.1861 i Fredericia, † 5.2.1944 i Århus, d. af maler, sergent Theodor Nicolaj H. (1831–1906) og Lauritzia Dorthea Andersen (1833–1906). Ægteskabet opløst 1910. ~ 2° 21.1. 1913 i Kbh. (Andr.) med Petrea Isakine Frisine Rygaard, * 22.2.1883 i Århus, † 2.3.1956 sst., d. af blikkenslagermester Andreas Helmius R. (1853–1906) og Dagmar Jørgine Josephine Dahl (1856–1935).

G. stod i lære i Backhausens bogtrykkeri i Århus, rejste nogle år som svend i udlandet og etablerede sig 1888 i sin fødeby. Han blev hurtigt en af de førende inden for sit fag, og ved oprettelsen af Århus bogtrykkerforening 1890, provinsens ældste, var han selvskreven som medlem af bestyrelsen. Fra 1893 til sin død var han foreningens formand. Han sad desuden flere gange i Dansk provinsbogtrykkerforenings bestyrelse hvor han både har været sekretær og næstformand. Men også på anden måde var G. håndværkerstanden en god mand. Han var medlem af Århus håndværkerforenings bestyrelse 1903–31, formand for den lokale arbejdsgiverforening og medstifter af Købmands- og håndværkerbanken. Han har stiftet og udgivet Haandværkerbladet som han selv redigerede 1906–17, og som senere blev medlemsorgan for håndværkets fællesrepræsentation. Endelig var han formand for Dansk arbejdes Århusafdeling og medlem af hovedforeningens forretningsudvalg. Det var i denne egenskab han tog initiativet til købestævnet i Fredericia der i mange år spillede en betydelig rolle for dansk håndværk og industri. En særlig interesse viede G. købstadmuseet Den gamle by i Århus, og det var ham der tog initiativet til oprettelsen af den række håndværker museer som er knyttet dertil. Også socialt og politisk var G. stærkt interesseret; han gav stødet til oprettelsen af Retskhjælpen for ubemidlede i Århus og var 1906 opstillet som konservativ kandidat til folketingsvalget i Grenåkredsen. 1921–25 var han medlem af Århus byråd, valgt af det konservative folkeparti. – R. 1917. □Foto (Den gl. by, Århus).

Købstadmuseet Den gamle by. Årbog 1930–31 7f. Bogtrykkerbl. X, 1931 121. De grafiske fag XXVII, 1931 131f. C. H. Hougaard Fey: Århus bogtrykkerforen. 1890–1940, 1940 95–113. Bogtrykkere i Århus, red. Erik Christiansen, 1965 21f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Lauritz Nielsen)

Kieler Zeitung 16.3.1888.

A. Schneider*

Geertz, Franz Julius Heinrich, 1816–88, kartograf. * 2.6.1816 i Slesvig, † 13.3.1888 i Berlin, begr. sst. F: møller Hans Nicolay Julius G. (1796–1823) og Elisabeth Marie Johanna Pocomandi (1794–1866). ~ 2.6.1871 i Berlin (Garn.) med Helene Ottilie Luise Salomon, * 12.9.1850 i Luckenwalde, d. af købmand Karl Franz S. og Clara Albertine Naue.

G. studerede geografi og geognosi først i Kiel og senere i Berlin under Karl Ritters og andre ansete videnskabsmænds vejledning og arbejdede en kort tid på observatoriet i Altona under professor H. C. *Schumacher. 1842 udnævntes han til vejkonduktør for hertugdømmerne, hvorved han fik rig lejlighed til at sætte sig ind i landenes topografi, og han påbegyndte nu en rastløs kartografisk virksomhed. Allerede 1838 vakte han betydelig opsigt ved sit slesvigske sprogekort der er udarbejdet fra et eksklusivt slesvigholstensk standpunkt og mellem hertugdømmets forskellige folkesprog drager mere eller mindre fantastiske grænselinjer som den følgende tids undersøgelser ikke har kunnet godkende. 1845 udgav han et stort kort over Holsten og Lauenburg der påførte ham så store pengetab at han kun ved Christian VIIIs, C. *du Plats og andres understøttelse undgik pekuniær ruin. April 1848 trådte han ind i den slesvigholstenske hær og tjente i denne som kvarter- og overkvartermester til dens opløsning 1852. S.å. ansattes han som kaptajn i den preussiske hær ved den store generalstabs kartografiske afdeling. Her udfoldede han en storstile og inden for sit fag i høj grad fortjenstfuld virksomhed og udgav bl.a. *Geschichte der geographischen Vermessungen und der Landkarten Nordalbingiens*, 1859, det nøjagtigste og bedste der hidtil var skrevet om hertugdømmerne og til dels også kongerigets ældre kartografi. 1864 deltog han atter i kampen mod Danmark, og fra 1865 ledede han de topografiske opmålinger i hertugdømmerne. 1873 forfremmedes han til oberst og chef for den store generalstabs topografiske afdeling. To år senere udnævntes han tillige til chef for den kartografiske afdeling af Landes-Aufnahme, og i disse stillinger redigerede han bl.a. to store kortværker over hertugdømmerne, et på 244 tavler og et andet på 42 tavler (1878–82). 1882 fratrådte han på grund af en øjenlidelse sine embeder med titel af general, men endnu i sin høje alderdom udarbejdede han to historiske kort over hertugdømmerne vestkyst. Ligesom hans øvrige arbejder udmærker disse sig ved finhed og smag i tegningen, men de savner sand historisk kritik og fortjener, særlig med hensyn til kystlinjernes omdannelser, ingen tiltro. – Æresdoktor i Kiel 1876. □Foto.

Geiger [ˈgaigər], **Theodor Julius**, 1891–1952, sociolog. * 9.11.1891 i München, † 16.6.1952 på skibet Waterman, begr. i Århus. F: gymnasirektor Karl Hermann Maria Geiger (1861–1941) og Philippine Unrein (1866–1948). ~ 1° 1920 i Tyskland med Hertha Schuster-Woldan. Ægteskabet opløst 1936. ~ 2° 13.7.1938 i Kbh. (b.v.) med overassistent Eline Marie Nicolaysen, * 23.9.1908 i Flensborg, d. af skibskonstruktor Asmus Wilhelm N. (1880–1969) og Ida Marie Petersen (1881–1968).

G. voksede op i Landshut ved München hvor han bestod studentereksamen 1909 fra faderens gymnasium. Derefter studerede han rets- og statsvidenskab i München og Würzburg hvor han 1914 bestod juridisk embedseksamen (første juridiske Staatsprüfung). Han deltog i første verdenskrig på østfronten og blev såret. 1919 erhvervede han juridisk doktorgrad på en afhandling om tilsynsinstitutionen (*Die Schutzaufsicht*) og fra 1920 slog han sig frem i Berlin som oversætter og journalist. Han havde efter krigen sluttet sig til socialdemokratiet, og nu deltog han i arbejderoplysningsarbejde og højskolevirksomhed. 1923–24 var han ansat i Statistisches Reichamt, men fra 1924 var han heltidsansat leder af Berlins arbejderhøjskole. 1928 kom han til Technische Hochschule, Braunschweig hvor han 1929 blev ordinær professor i sociologi. Han skrev imod den fremvoksende nazisme idet han navnlig behandlede „racepleje“-problematikken (tidsskriftartikler samt bogen *Erbpflege. Grundlage, Planung, Grenzen*, Stuttgart, 1934. Se også *Samfund og Arvelighed*, 1935). 1932 forlod han det socialdemokratiske parti, dels fordi det ikke gik ind i Franz v. Papens nationale samlingsregering, dels fordi han fandt politisk engagement uforeneligt med samfundsforskerens pligt til ubunden kritik. 1933 afskedigedes han fra sit professorat og forlod Tyskland for at slå sig ned i Danmark hvor han knyttedes til Institut for historie og samfundsokonomi og ved hjælp af et forskerstipendium fra Rockefeller-fondet kunne fortsætte sit videnskabelige arbejde.

Allerede gennem en rejse sommeren 1909 havde han lært de nordiske lande at kende og fået en stærk interesse for dem, og han havde gennem årene sat sig ind i sprogene, endog finsk. Han fandt sig derfor hurtigt til rette i København og kunne allerede 1939 udsende en omfattende lærebog (*Sociologi. Grundrids og Hovedproblemer*) på dansk. Han samlede og bearbejdede her til et hele hvad han i forelæsningsnotater og artikler på tysk havde leveret af bidrag til generel socio-

logisk teori. 1938 ansattes han i et nyoprettet professorat i sociologi ved Århus universitet.

Under besættelsen blev G. først forvist fra Århus (han slog sig ned i Odense) og måtte derefter 1943 flygte til Sverige hvor han boede med sin familie i Stockholm. Han holdt gæsteforelæsninger der og i Uppsala og Lund. Efter hjemkomsten genoptog han sin virksomhed i Århus, fra 1946 som leder af et nyt universitetsinstitut (Institut for samfundsforskning) hvor han gennemførte empiriske studier af forskellig art bistået navnlig af instituttets assistent, den senere professor Torben Agersnap. 1949 deltog G. i det møde i Oslo hvor International Sociological Association (ISA) stiftedes, og indvalgte i dens „executive committee“. Han tog i forbindelse hermed initiativet til oprettelse af en dansk (Dansk sociologi selskab) og en nordisk sociologforening. Fra 1950 var han formand for ISA's forskningsudvalg (Expert Committee on Social Research). Hans foredrag ved mødet i Oslo og ved ISA's første egentlige kongres i Zürich 1950 vakte opmærksomhed, og han blev internationalt kendt hvad der bl.a. førte til en indbydelse fra University of Toronto, som han modtog. Han var gæsteprofessor der 1951–52. På hjemrejsen døde han pludseligt af et hjerteslag en nat på Atlanterhavet.

Som den første professor i sociologi i Danmark (Cl. *Wilkens var dog 1897–1918 professor i filosofi og sociologi ved Københavns universitet) fik G. stor betydning. Han var uhyre flittig og en inspirerende lærer. At hans virksomhed i Århus blev afbrudt midlertidigt under krigen og endeligt ved hans tidlige død hvorefter professoratet og instituttet nedlagdes, betød dog en svækkelse af hans indflydelse og en forsinkelse af sociologiens endelige etablering som akademisk fag her i landet. Hans omfattende forfatterskab havde imidlertid vist værdien af sociologisk behandling af samfundsforhold. G. havde vidtspændende interesser og beskæftigede sig med et stort spektrum af samfundsspørgsmål. Hans videnskabelige indsats her i landet ligger dog hovedsagelig på tre områder: moralens og rettens sociologi og filosofi, videnssociologien, herunder intelligensens sociale stilling og funktion, og social lagdeling og mobilitet. Der kan konstateres en vis udvikling fra en mere spekulativ holdning i retning af større interesse for empirisk-statistiske undersøgelser. G. protesterede derfor da professoren i filosofi ved Århus universitet Svend *Ranulf, navnlig i sin Socialvidenskabelig Metodelære, 1946, angreb ham for at repræsentere en politisk farlig metafysisk tendens, typisk for tysk sociologi. I sin *Ranulf ctr. Geiger*, 1946 vedkendte G. sig tidligere at have anvendt en Husserli-

ansk metode, men hævdede imod Ranulf at være sig fuldt bevidst om nu blot at opfatte resultaterne af den fænomenologiske eidetik som hypoteser, og angreb den ekstremt positivistiske videnskabsopfattelse Ranulf gjorde sig til talsmand for. G.s metodiske holdning i de senere arbejder karakteriserede han selv som en „sociologisk behaviourisme“. Under Sverigesopholdet arbejdede han navnlig med moral- og retssociologi i stadig tankeudveksling med Uppsalafilosofiens repræsentanter som det fremgår af bogen *Debat med Uppsala om moral og ret*, Lund 1946. En mere populær fremstilling af hans kritik af den svenske „moral- og værdinihilisme“ og den moralopfattelse han vil sætte i stedet findes i *Fortidens moral og fremtidens* i serien Mennesket i tiden VI, 1952. Hovedværket på dette område er *Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts* i Acta jutlandica XIX, 2, 1947. G.s synspunkt, som han kalder „praktisk værdinihilisme“, går ud på at værdibegreber er indholdsløse, at forestillinger om „pligt“ og „det gode“ er sekundære i forhold til vanemæssig, regelbunden social adfærd, og at tendensen til at se moralen som et spørgsmål om gyldige normer og værdier (værdi-moralen) i stedet for som regler for hensigtsmæssig regulering af socialt samliv er skadelig i det moderne pluralistiske samfund. Retten er et system af normer hvis virkning består i at de enten efterfølges eller at der udøves sanktion mod overtræderen. En interessant debat om disse synspunkter udspandt sig mellem G. og Alf *Ross (se Juristen 1946 og Tidsskr. for Rettsvidenskab 43, 1950).

Allerede i Tyskland havde G. interesseret sig for klassebegrebet og den sociale lagdeling og publiceret artikler samt bogen *Die soziale Schichtung des deutschen Volkes*, Stuttg. 1932 herom. I Sverige skrev han *Klassesamfundet i støbegylden*, Kbh. 1948 (tysk overs. Köln 1949) hvori han tog afstand fra den marxistiske klasse teori han tidligere havde hyldet og udviklede sit eget syn på det moderne samfunds struktur hvor kontinuerte indkomstforskelle konstituerer lagdelingen. Efter oprettelsen af instituttet i Århus fik han mulighed for at foretage empiriske undersøgelser over lagdeling og mobilitet, dels i Århus kommune ud fra folketællingen 1949: *Soziale Umschichtungen in einer dänischen Mittelstadt* i Acta Jutlandica 23, 1951, dels over *De danske studenter sociale oprindelse* (Nordiske studier i sociologi 2, 1950) på grundlag af spørgeskemasvar fra ca. 8000 studenter om faderens og bedstefædrenes erhverv (bl.a. påvistes skolelærerstandens betydning som gennemgangsled til akademikerstanden, navnlig for landbefolkningen).

På grænsen til videnskabs sociologien står G.s

trede store undersøgelse, *Den danske intelligens fra reformationen til nutiden* i Acta Jutlandica 21, 1949, der bygger på Dansk Biografisk Leksikon (2. udg.) idet den sociale oprindelse er opgjort for ca. 9000 biograferede fordelt efter tidsperioder og virksomhedsområder. Det anvendte begreb om „intelligens“ havde G. udviklet i *Intelligensen. De andligt skapandes oppgift och öde i samhället*, Sth. 1944 (tysk overs. Stuttg. 1949). Intelligensen er for ham ikke en klasse eller stand, men en elite der skaber kulturelle værdier til „livets sublimering“ og bidrager til løsning af praktiske problemer ved rationelle metoder. Den har også til opgave at kritisere „magten“ og ideologierne. I afsnittet om kultursociologi i lærebogen og i *Ideologie und Wahrheit*, Stuttg. 1953 samt i forskellige artikler behandlede G. ideologibegrebet og problemet om tænkningens sociale forankring i polemik navnlig imod Karl Mannheim. Han afviste dennes opfattelse af intelligensen som „frit svævende“, men fastholdt det videnskabelige objektivitetsideal.

G. var ved Århus universitet knyttet til det økonomiske fakultet hvad der gav ham anledning til at beskæftige sig med erhvervslivets sociologi. Han leverede i bogform en skarp *Kritik af Reklamen*, 1943, der vakte debat, og behandlede *Konkurrence* i Acta Jutlandica 13, 1941 sociologisk. Også erhvervsetik skrev han (kritisk) om i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1943.

G. var en skarp polemiker, men respekteret af alle for sin intelligens og sin retlinethed og uafhængighed. Efter hans død har man navnlig i Tyskland interesseret sig for hans arbejde og udgivet et udvalg af hans skrifter (*Arbeiten zur Soziologie* udg. P. Trappe, Neuwied 1962) og hans „politiske testamente“ *Demokratie ohne Dogma: Die Gesellschaft zwischen Pathos und Nüchternheit*, 1960 (nyt opl. 1964). Også på engelsk og italiensk er kommet udvalg af G.s arbejder (T. G. on Social Order and Mass Society. Ed. Renate Mayntz, Chic. 1969. Saggi sulla societa industriale di T. G. Ed. P. Farneti, Turin 1970). Efter hans død kom også hans bidrag til Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, 1954 og Wörterbuch der Soziologie, 1955. Det første hefte af det nordiske sociologiske tidsskrift Acta sociologica, 1956 er helliget G.s minde. Det indeholder foruden en (ufuldstændig) bibliografi en nekrolog af René König og 8 mindre arbejder af G. selv på tysk og engelsk. □Foto.

Acta sociologica I, 1956 (m. bibliogr. 80–84). Paul Trappe: Die Rechtssoziologie T. G.s, Mainz 1959 (disp.). Paola Farneti: T. G. et la coscienza della societa industriale. Turin 1966. Upubl. doktorafh. af H. E. Rohrer (Univ. de Paris II, 1971) og G. Schroeter (Vanderbilt Univ. 1974). Mogens Blegvad i Danish yearbook

of philosophy XIII, 1976 . C. Bickel i Rechtssoziologie und Rechtspraxis. Hrsg. W. Nauncke & P. Trappe. Neuwied 1970. H. P. Bleuel i Vorbilder für Deutsche. Hrsg. P. Glatz & W. R. Langenbacher. München 1974. H. Busshoff i Arch. f. Sozialw. u. Sozialpolitik 77, 1971. E. Fleischmann i Arch. europ. de sociologie 6, 1965. K. Illum i Acta Jutlandica 24, 1952.

Mogens Blegvad

Geill, Peter Christian Frederik, 1860–1938, læge. * 19.6.1860 i Kolding, † 3.4.1938 i Charlottenlund, begr. i Ordrup. F: lærer, redaktør Hans Christian G. (1812–84) og Gerhardine Ploug (1820–94). ~ 2.10.1890 i Kbh. (Garn.) med Julie Vilhelmine Linnemann Malmberg, * 23.3.1858 i Haverslev, † 16.10.1928 i Gentofte, d. af proprietær Jens Peter M. (1829–89) og Laura Vilhelmine Linnemann (1821–91). – Far til Torben *G.

G. blev student 1878 fra Fredericia og tog medicinsk embedseksamen 1885, var kandidat ved Almindelig hospital og kommunehospital (1885–87) samt kst. prosector sidstnævnte sted og blev dr. med. 1887 på en afhandling om den akutte karbolsyreforgiftning. Han helligede sig først studiet af tuberkulose, var reservelæge ved Blegdamshospitalet 1887–89 og udgav 1890 efter studierejse i udlandet bogen *Brystsygge*. Det blev dog psykiatrien som særlig fik hans interesse og kærlighed. Efter kandidatpladser ved sindssygehospital ved Vordingborg og Jydske asyl og ansættelse som reservelæge sidstnævnte sted 1890–96 – heraf de to sidste år som kst. overlæge – blev han fængselslæge i Kbh. indtil 1901. I denne stilling fik han et førstehånds kendskab til de retspsykiatriske og kriminalistiske problemer som han har behandlet litterært i en række fortrinlige arbejder; dette gælder således afhandlinger om sædelighedsforbrydelser (1902), et tidligere arbejde om „Psychopathia sexualis“ (1893) og det i flere henseender grundlæggende og betydningsfulde værk *Kriminal-antropologiske Studier over danske Forbrydere*, 1906. G. drog med fasthed til felts mod den italienske læge Lombrosos teorier om „Den fødte forbryder“ som dengang vakte opsigt og var meget på tale. Også alkoholspørgsmålet fik han under sin virksomhed et indgående kendskab til. 1901 udnævntes G. efter forgæves – skønt kvalificeret – at have søgt professoratet i retsmedicin til overlæge ved sindssygehospital i Viborg, hvilken stilling han beklædte til 1927. Han moderniserede det gamle hospital ved opførelse af mindre afdelinger for både akutte og kroniske patienter, ligesom han indførte arbejdsterapi.

Inden for retspsykiatrien ydede han sit største og betydningsfulde arbejde, navnlig som medlem af retslægerådet 1909–29, heraf de sidste fire år

Geill, Christian

som formand og fra 1929 som rådets psykiatriske konsulent. Også på andre områder ydede han imidlertid en indsats af betydning, således som formand for Samfundet til ædrueligheds fremme 1898–1910, som medlem af ædruelighedskommissionen af 1903 (vægtige redegørelser af ham i kommissionsbetænkningen), som medlem af straffelovskommissionen af 1906 og som bestyrelsesmedlem i Dansk kriminalistforening fra dens oprettelse 1899. Desuden har han været medlem af en række andre kommissioner navnlig vedrørende sindssygehospitalernes organisation. Foruden de ovennævnte arbejder har G. skrevet en længere række tidsskriftafhandlinger, kongresreferater m. m. omhandlede retspsykiatriske og kriminalistiske problemer der vidner om hans store indsigt og personlige erfaring på disse områder samt om en ikke ringe forståelse af moderne synspunkter inden for kriminologien; bl. a. har han givet udmærkede oversigter over retslægerådets materiale. Desuden har han udgivet *Nogle Bemærkninger ang. den moderne Sindssygebehandling*, 1895, *Om Sindssygdom*, 1899 og om *Statens Sindssygehospital i Viborg gennem 50 aar*, 1930. Også på ikke-faglige områder har G. påtaget sig en række betydningsfulde hverv, således som medlem af Viborg byråd, 1906–21, og folkevalgt borgmester i Viborg, 1919–21. Han har haft forskellige kollegiale æreshverv inden for Den alm. danske lægeforening, navnlig som formand for foreningens overvoldgiftsret 1914–32, og var korresponderende medlem af Gesellschaft der Ärzte i Wien. G. må betragtes som en af vort lands første specialister i kriminologi, et udslag af hans sans for praktiske sociale spørgsmål. – R. 1907. DM. 1924. K.² 1927. K.¹ 1933. □Tegn. af Alfred Schmidt 1910 og 1919 (Fr.borg). Mal. af N. V. Dorph, 1927 (statshosp., Viborg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1888 204. – Johs. Torrild i Ill. tid. 10.12.1905. Max Schmidt i Ugeskr. for læger, 1938 408f. Paul J. Reiter i Nord. med. t. XVI s.å. 1458–60. – Papirer og breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Ostenfeld (Max Schmidt)

Geill, Torben, * 1896, læge. * 14.8.1896 i Vejlbj ved Århus. F: reservelæge, dr. med., senere overlæge og borgmester i Viborg Christian *G. (1860–1938) og overopsynsdame ved Skt. Hans hospital Julie V. L. Malmberg (1858–1928). ~ 14.7.1926 i Wien (kat.) med Luise Christine Haberda, * 12.5.1906 i Wien, d. af Hofrath, professor i retsmedicin Albin H. (1868–1933) og Rosa Wecht (1880–1962).

G. blev opdraget i et hjem som ikke blot var præget af lægegerningens alvor, men også af

glæden ved kunst og musik. Allerede som dreng var han videnskabeligt interesseret og tog således ivrigt del i ornitologen H. Chr. C. Mortensens arbejde med ringmærkning af storke. 1914 blev han student fra Viborg, og 1921 blev han medicinsk kandidat ved Kbh.s univ. De følgende år gennemførte han en bred medicinsk uddannelse og var desuden skibslæge for ØK 1923–24. 1926–31 var han 2. reservelæge ved Rigshospitalets medicinske afdeling A (Christen *Lundsgaard) og assistent ved dens medicinske poliklinik (Carl *Sonne). 1928 forsvarede han disputatsen *Om 2 Albumin og Globulin i Serum og Urin. Specielt med Henblik paa deres Udsaltningsforhold*. G. foretog i disse år med støtte fra Stipendium Cappelianum en række studierejser til Wien og Paris for at sætte sig ind i dels retsmedicinske og dels kardiologiske emner. 1931–36 var han 1. reservelæge hos Knud *Secher på Bispebjerg hospital hvor G. kastede sig over hjerte-, nyre- og leverfunktionsstudier. Fra 1931 blev han tillige assistent ved og fem år senere medlem af invalideforsikringsretten. Efter et år som 1. reservelæge ved Almindelig hospital blev G. 1936 overlæge ved De gamles by. Hans virke her til 1966 blev skelsættende idet behandlingen af og forskningen inden for de ældres sygdomme dermed udvikledes til et fag der vandt international anerkendelse. Gennem hans evne til at skabe kontakt udvikledes De gamles by fra plejestiftelse til forskningshospital hvor plejen og mobiliseringen af de ældre sattes i første række. Syv disputatser og en række studier inden for diæt-, vitamin-, stofskifte-, arteriosklerose- og koagulationsemner kom herfra i disse år, og samtidig skabtes internationale kontakter således at G. 1951 blev vicepræsident for International Association of Gerontology, 1963 præsident, tillige blev han æresmedlem af en række danske og udenlandske gerontologiske selskaber. Endvidere var G. medlem af bestyrelsen for Københavns lægeforening 1936–45, censor ved den lægevidenskabelige embedseksamen 1937–49, medlem af hovedbestyrelsen for Rigsforeningen til gigtens bekæmpelse 1938–56, af Den almindelige danske lægeforenings overvoldgiftsret 1941–68 hvor han 1945–50 gjorde en humanistisk indsats ved udredningen af en række danske lægers politiske forhold under Danmarks besættelse. 1946–59 var han justitsministeriets sagkyndige for retslægerådet i sager vedrørende spirituspåvirkede motorforere, 1947–52 medlem af bestyrelsen af Dansk selskab for gigtforskning, og i Dansk selskab for alderdomsforskning blev han 1949 viceformand og 1950 formand. Også populære studentervejledninger har G. publiceret. *Vejledning i Patientundersøgelse ved intern medi-*

cinske Sygdomme, 1939, *Vejledning i Undersøgelse af Brystorganerne*, 1937 og -46, en nybearbejdelse af Johannes Liisbergs introduktion til stetoskopiens muligheder fra 1886, *Medicinske Tal*, 1934 (s. m. K. Secher m. fl.), *Geriatrici*, 1955 (s. m. S. Eckerström), *Alderdomsproblemer*, 1965.

Ved siden af sine faglige interesser er G. interesseret i kunst og historie. Han har opbygget en fremragende kobberstiksamling af medicinerportrætter, særlig af franske og danske kolleger. Medicinens historie har været hans hobby i de senere år, ikke blot har han en værdifuld samling af udenlandske og danske originaludgaver, men han har publiceret grundige studier over Peder Thun, 1972, marinekirurgen Rasmus Ploug, 1973, Dansk Vestindiens epidemier af kolera, 1974, gul feber, 1975 og spedalskhed, 1977. Inden for filatelen er G. en højt anerkendt specialist, hans samling fra Dansk Vestindien og Island er internationalt berømt – og også herom har han publiceret (Nord. filat. tidsskr. 1958–75). G. er fra 1979 medarbejder ved The postage stamps of Danish West Indies. G. er inden for den nuværende generation af læger en af de få humanistiske polyhistorer der ved sin gerning og forskning inden for vidtspredte interesser på sjælden vis har inspireret en lang række samtidige og yngre kolleger. G. modtog derfor 1966 et af udenlandske og danske kolleger dediceret Festskrift, bestoket af Danmarks apotekerforening som tak for G.s store indsats også inden for arbejdet i DAK-laboratorierne. – R. 1955. R. 1966. □Træsnit af Jane Muus 1966. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1928 156. – T. G. on his 70th birthday, red. O. Z. Dalgaard m. fl., 1966.

Egill Snorrason

Geisler, Ole Christian Tvede, 1913–48, captain i „Special Operations Executive“. *20.3.1913 i Kbh., †4.10.1948 i Kimberley, Sydafrika, begr. i Kbh. (Ass.). F: organist ved Garn. k. Christian Peder Vilhelm G. (1869–1951) og Anna Tvede (1872–1922).

G. blev student 1931 og begyndte at studere til ingeniør. 1935 afbrød han studiet, tog hyre på et skib til Østen og gik fra borde i Shanghai, hvorpå han en årrække arbejdede i Kina med brobygning i et dansk firma. 1939 indtrådte han i det britiske politi i Shanghai. Ved meddelelsen om Danmarks besættelse i 1940 besluttede han at træde aktivt ind i kampen mod nazismen. Han rejste over USA til Canada for at melde sig til frivillige danske styrker og kom ind i den norske træningslejr, „Little Norway“, men meldte sig 1941 til det britiske „Special Operations

Executive“ hvorefter han i England fik specialuddannelse som faldskærmsofficer.

16.2.1943 blev han nedkastet ved Furesøen som leder af et hold på fire mand. G. kom til Danmark på et tidspunkt hvor SOE havde besluttet sig til at yde den gryende danske modstandsbevægelse afgørende støtte, og det blev i væsentlig grad G. der kom til at føre det britiske program ud i livet. Hurtigt fik han kontakt med aktive kredse i Randers og Århus, og i samarbejde med Flemming „Juncker og dennes hjælpere, bl. a. kroejler Marius “Fiil, fik han gennemført en lang række vellykkede våbenmodtagelser, bl. a. ved Hvidsten og på Djursland der fik skelsættende betydning for effektiviteten af sabotagen og dermed også fundamental betydning for folkestrejkerne i august 1943. Samtidig var han under stadige rejser med til at oprette sabotagegrupper i store dele af Jylland og skaffe disse forsyninger, og til at oprette en hemmelig telefonkontakt mellem Århus og Kbh. hvorved det jyske arbejde fik den fornødne hurtige kontakt med illegalt arbejdende telegrafister i Kbh. Gennem G. blev faldskærmsfolk i Jylland og på Fyn holdt i løbende kontakt med hinanden og med organisationens hovedkvarter i Kbh. I januar 1944 var G. stærkt eftersøgt og måtte forlægge sit virkefelt til Kbh. hvor han blev nærmeste medarbejder for faldskærmschefen Flemming “Muus, ligesom han hele tiden havde været designeret som SOEs souschef i Danmark. Som sådan deltog han i april 1944 i forhandlinger i Stockholm mellem medlemmer af Danmarks frihedsråd og britiske myndigheder om den danske undergrundshærs kommandomæssige forhold til vestmagterne, og fra eftersommeren 1944 indtrådte han i frihedsrådets sabotageudvalg og blev mellemmand mellem SOE og de københavnske sabotagegrupper. Både her og i Jylland vandt han sig mange venner i kraft af sit væsen, sin uselviske indstilling og sit aldrig svigtende mod, men selv betragtede han med rette sin jyske indsats som den afgørende under hans 2-årige virke i Danmark. – Efter krigen rejste han som ingeniør til Sydafrika, men hans helbred var undermineret dels af klimaet i Kina, dels af det forcerede arbejde i Danmark. Også arbejdet i Sydafrika viste sig krævende, og han døde efter kun to års virke. □Foto.

Jorgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance 1–11, 1959.

Jorgen Hæstrup

Geismar, Christian Frederik, 1839–1902, tekstilfabrikant. *21.10.1839 i Nyborg, †22.10.1902 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: kobberstik-

Geismar, C. F.

handler Johan Conrad G. (1804–43) og Adamine Frederikke Bolette Paulsen (1804–82). ~29.8.1866 i Ålborg med Anna Margrethe Bøggild, *28.4.1835 på Toftegård, Jetsmark sg., †19.6.1906 i Kbh. (~1° 1859 med manufakturhandler i Ålborg Niels Jacob Vilhelm Aaris, 1831–65), d. af cand. pharm., forpagter, senere bogholder Ove Henrik B. (1802–81) og Caroline Schuerer (1800–63). – Far til Eduard *G. og Oscar *G.

G. lærte handel hos firmaet Delcomyn i Kerteminde og var en tid handelsrejsende inden han 1866 i Kbh. startede en selvstændig manufakturforretning. Denne flyttede han omkring 1870 til Randers, men vendte fem år senere tilbage til hovedstaden hvor han først på Østergade, senere i Hovedvagtsgade oparbejdede en betydelig forretning i damelinned, sengeudstyr og hvidevarer. Gennem et mindre håndværveri på Amager begyndte han i 80'erne selv at producere til forretningen (navnlig finere dækketøj som han var den første til at fremstille herhjemme), og i slutningen af samme tiår anlagde han på Peter Bangsvej en fabrik for hvidevarer og sengeudstyr. G.s fabrik, der var en af de første danske specialvirksomheder af denne art måtte kæmpe med adskillige begyndervanskeligheder, men under hans samvittighedsfulde ledelse fik den et grundfæstet ry for sine solide kvaliteter og antog – understøttet af en udmærket salsorganisation over hele landet – efterhånden et anseligt omfang. Samtidig drev G., der i det hele var meget initiativrig, en mindre sengefabrik og en fabrik for fremstilling af madrasser. Han var medstifter af tekstilfabrikantforeningen 1895 og bestyrelsesmedlem 1895–97. Kort før G.s død overgik virksomheden 1902 til et aktieselskab: C. F. G. & Co. □Foto.

1. Barfod: Stamtavle over den svenborgske familie Graae, 1882. J. Vahl: Stamtavle over slægten Jelstrup, 1892.

P. Koch Jensen*

Geismar, Eduard Osvald, 1871–1939, teolog. *12.2.1871 i Randers, †14.5.1939 i Kbh., begr. sst. (Bispebjerg). F: fabrikant C. F. *G. (1839–1902) og Anna Margrethe Bøggild (1835–1906). ~26.7.1900 i Kbh. (Frederiks) med Lina Ella Margaretha Clara v. Przyjemska, *23.3.1876 i Weissenfels, projsisk Sachsen, †11.12.1942 i Kbh., d. af apoteker Ernst Leonhardt v. P. (1841–88, ~2° med Caroline Johanne Pauline Marie Gröger, 1840–1923) og Lina Augusta Poulina Sascke (†1876). – Bror til Oscar *G.

G. blev student 1888 fra Borgerdydskolen på Østerbro, cand.theol. 1894, og efter hjemme at have fortsat sine studier (bl.a. i orientalia) rejste han 1897–99 til udlandet og satte sig ind både i

tyisk og engelsk filosofisk tænkning. Efter sin hjemkomst var han sognepræst i Veggerslev og Villersø 1899–1908, ved St. Mortens i Randers 1908–17, ved Trinitatis kirke i Kbh. 1917–21 og blev 1921 professor i systematisk teologi ved universitetet.

G.s tidligste udvikling var præget af hans bestræbelse på at formulere et svar på udfordringen fra kulturradikalismen. I den forbindelse øste han navnlig af tre inspirationskilder. For det første fandt han i Københavns kirkefond og den kristelige studenterbevægelse et kirkeligt ståsted som for ham var i stand til at modstå angrebene fra den naturvidenskabelige tænkemåde; tillige forekom denne kirkelige fornyelse ham at være det rette udgangspunkt for at komme i forbindelse med den kirkefremmede arbejderklasse. For det andet stiftede han under sin to-årige udenlandsrejse bekendtskab med den tyske filosof Rudolf Eucken der videreførte væsentlige sider af den idealistiske filosofi. Euckens historietænkning blev modtræk mod den af biologien prægede udviklingsfilosofi der i G.s øjne havde været ved at slå grunden væk under den kristne religionsfilosofi.

For det tredje blev G. præget af Søren Kierkegaards opbyggelige skrifter. Disse inspirationskilder bestemte synsvinklen i hans systematiske afhandlinger, først og fremmest *Kristendom og Udvikling*. Men desuden overførte han tilsvarende tankegange til den praktiske politik, da han begrundede sin støtte til georgeismens målsætning og var med til at grundlægge retsforbundet. Som prædikant og som leder i studenterbevægelsen havde G. erhvervet stor popularitet der fulgte ham over i professoratet i systematisk teologi 1921. Han var i de følgende år usædvanligt produktiv, skrev lærebøger til de systematiske discipliner og fremlagde sin Kierkegaardmonografi foruden talrige mindre afhandlinger og artikler. Begyndelsen til Kierkegaard-studierne var afhandlingen *Det etiske stadium hos Søren Kierkegaard* (Teol. t., 1923). Hovedproblemet var for G., hvordan man skulle forholde sig til den anklage mod livet i de naturlige ordninger som var blevet fremført af Kierkegaard med stadig større lidenskab. G. afviste anklagerne fra kirkestormeren Kierkegaard og fastholdt i stedet at den etiske idealitet måtte til for at indskærpe fordringen. På samme tid erindrede synden imidlertid om at man måtte gå fra det etiske til det kristelige stadium. Det opbyggelige i kristendommen bestod just i at kredslobet kunne slutes således at mennesket fik styrke til livet i de naturlige ordninger. På baggrund heraf kunne G. sammenfatte sin udlægning af den kierkegaardske eksistensdialektik i vendinger der tydeligt lå i

fortsættelse af idealistiske forestillinger. I disse år var Karl Barths antiidealistiske teologi den væsentligste teologiske udfordring. G. var den første i Danmark der tog Barth op, og han kunne et langt stykke følge Barth i dennes anklage mod den liberale og idealistiske tradition. Han tilskyndede energisk studenterne til at studere Barth. Alligevel var der på afgørende punkter afstand mellem Barth og G., fx vedrørende åbenbaringens paradoksalitet og gerningernes plads og karakter. Det var derfor også karakteristisk, at G. i stedet kom til en vidtgående teologisk enighed med den tyske professor Emanuel Hirsch som var elev af Karl Holl, Lutherrenæssancens ophavsmand, og G. og Hirsch tilsluttede sig Holls Luther-forståelse som de endvidere mente at kunne forene med deres forståelse af Kierkegaard. Både G. og Hirsch indtog en gennemgående dobbeltholdning til den idealistiske tradition: på den ene side var idealismen den filosofi der lå nærmest kristendommen, på den anden side kom de ikke uden om et teologisk brud med den idealistiske forståelse af det hinsidige og af menneskets etiske formåen. Dette var også hovedsynspunktet i den *Religionsfilosofi* G. offentliggjorde i 1924.

I etikken lagde G. vægt på at der fra kristendommen udgik en „polemisk brod“ mod menneskets umiddelbare forhold til de naturlige ordninger. Det vigtigste var at troen gav stødet til en indre fornyelse, et sindelagsskifte. Herefter kunne man genetablere et positivt forhold til familie og samfund hvor det polemiske og det positive begge beholdt deres plads, men kun var gyldige i sammenhæng. Troens virkeliggørelse var en stadig vekselvirkning mellem gave og opgave. G.s etik indeholdt en afvisning af en umiddelbar kristelig materialetik, idet han fastholdt pligtkollisionernes uundgåelighed og en dialektisk betragtning bag de principielle etiske spørgsmål. Samtidig var det dog umiskendeligt pietistisk farvet helliggørelsesetik der både sprogligt og indholdsmæssigt prægede udredningerne. Da G. fortsatte konkretiseringen af sin etik, kom han i modsætning til Hirsch der fra begyndelsen havde tilhørt den højrenationale opposition mod Weimarpublikkens idégrundlag. Både vedrørende vurderingen af Tysklands politiske situation og af principielle emner som krig, nationalitetsfølelse og sociale problemer havde de i en uenighed, hvis rækkevidde dog først trådte helt klart frem, da Hirsch – til Geismars forfærdelse – med begejstring sluttede sig til nazismen.

G. havde i begyndelsen sympati for de tanker der fra 1924–26 banede sig vej hos en række unge teologer der i 1926 brød ud af Studenterforbundet og selv udgav bladet Tidehverv, ja han

havde selv andel i de impulser som de unge tog op, videreførte og radikaliserede. Snart blev deres kritik dog rettet mod G. med lige så stor kraft som fx mod KFUM-lederne. I en epilog til sit Kierkegaard-værk (afsluttet 1928) henvendte G. sig til de unge i forhåbning om at kunne sætte tingene på plads. På den ene side mente han at være enig med dem i at menneskets virkeliggørelse af Guds krav altid kun er såre utilstrækkelig; på den anden side foreholdt han dem at de ikke gjorde alvor af „den intense spænding mellem religiøsiteten A og religiøsiteten B“ hos Kierkegaard. Dette førte til at de etiske krav svævede i et tomrum eller helt forsvandt. Tidehvervsteologerne så i G.s faderlige tilrettevisning kun en undvigelsesmanøvre i forhold til det opgør de insisterede på at føre igennem. Hedvig Reinhard der havde kendt G. på nærmeste hold indledte en serie artikler mod ham med en sarkastisk, emotional og forgrovet polemik. N. I. Heje forsynede indirekte hendes kritik med sit blå stempel da han talte om at G.s Kierkegaard-bog er „et forræderi uden mæge mod den mand, hvis fortolker han vil være“ og desuden påstod at en „ren paroksysme af forfængelighed“ dominerede hos G. (Tidehverv, 1929 135f.). Størst systematisk vægt lå der imidlertid gemt i K.

„Olesen Larsens angreb „Noget om afgørelsen i øjeblikket“ (1932–33). Ud fra sin Kierkegaard-fortolkning rettede Olesen Larsen her et dybtgående, men også polemiserende angreb mod G. Det er givet at G. var krænket og følte sig uretfærdigt behandlet. Den omarbejdede udgave af religionsfilosofien 1930 og endnu tydeligere *Luthersk Etik i Grundrids*, 1933 var tænkt som svar. Alligevel kunne han ikke ryste bitterheden af sig, først og fremmest fordi han så sin Kierkegaard-forskning ringeagtet idet Tidehverv stædigt fastholdt, at han „havde klippet klørerne af Kierkegaard“. Samtidig fjernede G. sig mere og mere fra Hirsch da denne fremlagde en teologisk begrundelse for sin helhjertede tilslutning til nazismen. Sommeren 1934 udviklede det sig til en lidenskabelig meningsudveksling hvor G. omsatte sine kulturkritiske anskuelser i en træfsikker påvisning af nazismens politiske blændværk og farlige demagogi. Han henholdt sig navnlig til førerideologien, A. Rosenbergs nyhedenskab og antisemitismen, og gjorde samtidig udførligt rede for de teologiske perspektiver der stod på spil i den tyske kirkekamp.

Fra 1934 deltog han endvidere i en række drøftelser som den økumeniske bevægelse – med anledning i de totalitære politiske ideologier – havde sat i gang som led i forberedelserne til verdenskonferencen om kirke, folk og stat i Oxford 1937. I den forbindelse nåede G. til vidtgående

Geismar, Eduard

enighed med Emil Brunner. I den politiske etik var de såvel politisk som teologisk fælles om at formulere en opfattelse der imødegik farerne ved en „livsanskuelsetat“. I stedet plæderede de for en socialliberal retsstat. Også de deltagende svenske og norske teologer lå overvejende på samme linje som G. – Som Kierkegaard-forsker, systematisk teolog og som kulturkritiker vandt G. international anseelse, mest i Tyskland og i de øvrige nordiske lande, og på en forelæsningsrejse til USA 1936 blev han kraftigt hyldet som Kierkegaard-kender. G. må ses som en overgangsskikkelse imellem de liberale, idealistiske strømninger fra århundredets begyndelse og mellemkrigsårenes teologiske fornyelse. Denne viste sig først og fremmest i den dialektiske teologi, men også i den svenske lundenserteologi som G. ellers vurderede meget positivt. I forhold hertil aftog betydningen af G.s hævde af overensstemmelse mellem sider af den idealistiske filosofi og kristendommen forholdsvis hurtigt. □Buste af V. Gustafson. Tegn. af Aage Roose (Kgl. bibl.). Foto.

Brevveksl. m. Karl Barth i Dansk teol. t. XXXIX, 1976 73–105 og m. Emil Brunner sst. 166–95. Breve fra F. C. Krarup til Lyder Brun, 1960. – Niels Munk Plum i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1939 122–29. N. H. Søe: Dansk teologi siden 1900, 1965 60 105–15. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VIII, 1966. Jens Holger Schjørring: Theologische Gewissensethik und politische Wirklichkeit. Das Beispiel Em. Hirschs und E. G.s, Göttingen 1979 = Arbeiten zur kirchl. Zeitgesch., Reihe B VII (m. bibliografi). – Papirer i Rigsark.

Jens Holger Schjørring

Geismar, Oscar William Harald, 1877–1950, præst, forfatter. *12.11.1877 i Kbh. (Matth.), †10.7.1950 på Frbg., begr. Frbg. kgd. F: fabrikant C. F. *G. (1839–1902) og Anna Margrethe Bøggild (1835–1906). ~14.4.1904 i Veggerslev, Randers amt med Olga Petrea Hansen, *21.9.1883 i Kbh. (Johs.), †15.7.1955 i Vejby-Risskov, d. af grosserer Peter H. (1822–84) og Louise Birgitte Nielsen (1845–1912). – Bror til Eduard *G. G. blev student 1894 fra Borgerdydskolen på Østerbro, cand. teol. 1899, var 1900–01 redaktionssekretær og forretningsfører ved dagbladet Samfundet, huslærer 1902–03, højskolelærer på Testrup 1903–04, forstander for Risgård højskole 1904–06, redaktør af Langelands Folkeblad 1906–07, af Kolding Venstreblad 1908–09, blev 1909 kapellan i Tirsted, 1913 sognepræst i Rønninge og Rolfsted, 1921 valgmenighedspræst i Kerteminde og 1931–47 sognepræst ved Christiansborg slotskirke; her samlede han en meget stor menighed, også af hovedstadens intellektuelle. Fra sin tidlige ungdom var G. litterært engageret og indtog et politisk og kulturelt radikalt

og modkristeligt standpunkt. Hans æstetiske følelse og indlevelsesevne førte ham ind i kredse der stod teologien fjernt, og han lagde sig efter at tolke de indre, menneskelige sider hos kunstnerne (jfr. talerne over Herman Bang og Carl Nielsen); tillige udfoldede han store journalistiske evner. En negativ livsholdning tilfredsstillede ham ikke i længden; heller ikke kunne han godtage den traditionelle teologiske ortodoksi. I denne krise blev broderen, Eduard G., ham i foråret 1902 til afgørende hjælp, og G.s følgende udvikling gik ikke i retning af at forsone kristendom og humanisme, men snarere henimod en dualisme mellem det menneskeligt forgængelige der tjener sin tid i det skrøbelige ler, og den sejrende Gud der kæmper med på verdens valplads.

Hans læremestre blev Jacob *Knudsen, Ludvig *Feilberg og (bl. a. gennem Jens Nørregaard, Testrup) især *Grundtvig. Klarest kommer hans kristendomsforkyndelse frem i den ypperlige postille *Kristus, Guds levende Ord I–II*, 1933–34, men også i *Jesus, Guds Son*, 1928, *Den flammende Tornebusk*, 1932 og *Troens Kendsgerninger*, 1934 eller *Jeg og Faderen, vi er eet*, 1938. G. besad udstrakt kendskab til dansk poesi og var især en fornem fortolker af Grundtvigs salmer og digtning (*Den evige Sang I–II*, 1925 og 1929). Som anmelder i Fyns Venstreblad og Højskolebladet behandlede han skarpt og med glimrende formuleringssans kristelige, etiske og æstetiske emner, altid på vagt overfor en selvtilstrækkelig humanisme. I sine bøger (bl. a. *Nogle Digterprofiler*, 1906, *Digterprofiler*, 1916, *De evige Glæder*, 1918, *I Aand og Sandhed*, 1919, *Men Roserne voxer i Dale*, 1920, *Gammel Tro og ny Tænkning*, 1924, *Skilderier*, 1927 og *Kirkemænd og Digtere*, 1930) er han ikke så meget litteraturforsker og teolog som en frodig essayist, med evne til at lytte, tolke og i letfattelig form skrive ud fra en grundtvigsk dualisme der bevidst er dogmatisk uafklaret. I memoireværkerne (*Erindrings Billeder*, 1943 og *Mennesker, jeg mødte*, 1944) findes storartede portrætter af samtidige og markante situationsbilleder fra journalist- og præstetiden. Ikke mindst er skildringerne fra det kirkepolitiske udvalg han 1928–40 var et grundtvigsk og politisk radikalt medlem af gjort med kostelig humor. En særlig betydning fik han for Kaj *Munk, hvem han kendte fra sit lollandske sogn og altid var en trofast støtte og vejleder for (jfr. biografien *Om Mennesket Kaj Munk*, 1945). – R. 1933. DM. 1947. □Foto.

O. G.: Erindrings billeder, 1943 og Mennesker, jeg mødte, 1944. – Jørgen Bukdahl i Kirke og kultur, Oslo 1934 552–55. Ernst Fr. Hansen i Journalisten XXXIII, 1937 nr. 21 5f. Kaj Munk: Foråret så sagte kommer, 1942 (3. udg. 1978) 121f 141f 228f 253f. Niels Nøjgaard:

Ordets dyst og dåd, 1946. Bent A. Koch i Kirke og kultur, Oslo 1950 411–17. Egede Schack i Dansk kirkeliv, 1950 101–09. Holger Sørensen i Højskolebl. s.å. 327–30. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Geist, Christian, ca. 1640–1711, organist, komponist. * ca. 1640 i Güstrow, † 1711 i Kbh. F: kantor i Güstrow Joachim G. (1593(?)–1679). ~ 1° (el. 2°) 1.5.1685 med Magdalene Sybilla Schindler, † 19.4.1689, d. af Poul S. ~ 2° (el. 3°) med Kristine Grønbech, † efter 1716.

G. figurerer for året 1670 i det danske hofkapsels regnskaber som „mecklenburgsk Bassanger“. Men allerede inden dette tidspunkt har han gjort sig musikalsk bemærket. 1665 meldte han sig som deltager i konkurrencen om det ved Th. Selles død ledigblevne kantorembede ved Johanneskirken i Hamburg og omtales med hæder af Joh. Mattheson. Ca. 1667–69 var han ansat i det hertugelige slotskapel i Güstrow, og derefter fulgte hans ansættelse ved det danske hof. Allerede n.å. drog han videre til Sverige hvor han gennem årene 1670–79 skabte sig en fremtrædende position som komponist og musiker. Universitetsbiblioteket i Uppsala bevarer omkring 60 overvejende kirkelige vokalværker som viser at G. er skolet i italiensk smag, men med et stærkt drag af selvstændighed. Han er en betydelig musiker, og selv om hans nye ophold i Danmark (måske allerede fra 1680) indtil hans død ikke har sat mange spor må han antages at have haft en ikke ringe indflydelse i vort musikliv, og i nogen grad kan man i ham se en forgænger, måske endogså et forbillede for Diderich *Buxtehude. 1685 blev G. organist ved Helligåndskirken og Trinitatiskirken og 1689 efter Joh. *Lorentz der ligesom G.s hustru og datter omkom ved operahusets brand, tillige organist ved Holmens kirke. G. skal være død af pesten 1711.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VII, 1886 292. Pers. hist. t. 7. r. II, 1917 136. – Johann Mattheson: Grundlage einer Ehrenpforte, Hamburg 1740 (ny udg. ved Max Schneider, Hamburg 1910) 19. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908 26. Sammelbåndet der internat. Musikgesellschaft. XII. Lpz. 1910–11 95 99. A. Pirro: D. Buxtehude, Paris 1913. Vilh. Marstrand i Pers. hist. t. 7. r. II, 1917 98f. L. Bobé: Bremerholms kirke, 1920 175 248 329. Bo Lundgren i Dansk kirkesangs årsskr. 1958–59, 1959 10–21. – S. A. E. Hagens saml. til da. musikhist. i Kgl. bibl.

Nils Schiørring

Gelef(f) [ge'læf], **Paul** (Poul, Povl) Johannsen, 1842–1928, socialistfører, agitator. * 6.1.1842 i Bredebro, † 16.5.1928 på Capri, begr. sst. (engelske kgd.). F: husmand, kniplingkræmmer Johannes Jensen G. (1775–1852) og 2. hustru Silla Maria Styrk (1802–50). ~ 1875 med Johanne Mari-

on Ertberg, * 8.4.1854 i Flensborg, † 17.4.1911 på Frbg. (~ 2° i USA med N. N., ~ 3° sst. med hollænderen Prinz, ~ 4° med skolebestyrer Henrik Madsen), d. af skrædder Christen Braagaard E. og Ane Kirstine Thomasdatter Due. Ægteskabet opløst 1878.

Opdraget hos en ældre bror der var lærer i Angel tog G. 1864 lærereksamen i Kbh. Efter et par års lærervirksomhed på Fyn blev han medarbejder ved Fyens Avis, men etablerede sig 1867 som bogtrykker og udgiver af bladet *Heimdal* i Ribe. Han deltog livligt i det nationale røre ved den nye grænse hvad også prægede bladet. For i en af sine første bladartikler at have fornærmet den preussiske stat idømtes han 1867 en bøde som han afsonede i Kbh. Bladet, der blev forbudt i Slesvig, udkom kun et år. I stedet for at virkeliggøre en fremsat plan om et grænseblad udsendte G. fra febr. 1869 et nyt *Heimdal* i Kbh. Hans medarbejdere her, Lucianus *Kofod og C. *Rosenberg (1829–85) fortrængte ham n.å. fra bladet, og han udgav da febr.-juli 1870 det ligeledes nationalt og nordisk betonedes *Roskilde Dagblad*. Endnu 1871 (maj-sept.) optrådte han som bladmand med *Nordiske Skoleblade*, men kom på samme tid gennem boghandleren Harald *Brix i forbindelse med Louis *Pio der netop havde begyndt sin socialistiske agitation. G.s praktisk-realistiske indstilling kom den unge arbejderbevægelse til megen nytte. Det var ham der som dirigent ledede det betydningsfulde møde i Phonix-kælderen 4.10.1871 i anledning af Burmeister & Wains lockout. Da Den internationale arbejderforening stiftedes 15.10. overtog han kassererposten, men sendtes samme måned på en agitationsrejse til Jylland, i begyndelsen af 1872 også til Lolland-Falster for at knytte forbindelse med provinsfilialerne af Internationale og at oprette nye. Dette vinterfelttog 1871–72 er simpelt hen grundlæggende i dansk provinsocialismes historie. Når G. med sin sonderjysk-nationalt fortid så hurtigt og let allierede sig med Pio og Brix og herefter udfoldede sig som en slagfærdig og slagkraftig agitator for socialismen hang det sammen med at noget oppositionelt i hans natur, hans demokratiske, „republikanske“ sindelag herigennem fik udløsning. Hans form var præget af et frodigt lune; han var ofte skarp i munden især mod præsteskab og samfundsspidser, men hans socialisme var ret moderat. Sammen med Pio og Brix blev han arresteret 4.5.1872 som medansvarlig for indkaldelsen af det forbudte fællesmøde 5.5., og skønt han oprindeligt havde frarådet at trods forbudet blev han ligesom Brix ved højesteretsdom af 6. 8.1873 idømt tre års forberedingshusarbejde. Efter løsladelsen på kongens fødselsdag 8.4.1875 genoptog

Gelef(f), Paul

han sin virksomhed i arbejderpartiets hovedledelse og ved Social-Demokraten. I denne gav han en humorfyldt skildring af sit ophold i de københavnske arrester og på Vridsløselille (i bogform 1876 *Under Laas og Lukke*). Mens han var fængslet blev han sept. 1872 opstillet til folketinget i Kbh.s 1. kreds. Febr. og april 1876 opstilledes han som kandidat i Næstved og Kbh.s 9. kreds, men fik de tre steder kun henholdsvis 26, 75 og 119 stemmer. Sommeren 1876 rejste han til Amerika og undersøgte her udvandringsforholdene. I begyndelsen af 1877 var han på ny på agitationsrejse i Jylland og anbefalede ligesom Pio emigration og kolonisation, især i Kansas, som udvej over for den herskende arbejdsløshed, en plan til hvis virkeliggørelse partiet krævede statsstøtte. – 23.3.1877 forlod G. pludselig sammen med Pio landet. Over England rejste de til Amerika. Kort efter udgav G. i Chicago pjecen *Den rene, skære Sandhed om Louis Pio og mig selv*, 1877, hvoraf det med sørgelig klarhed fremgår at de var blevet bestukket af politiet i Kbh. for at forråde arbejderbevægelsen og nu var blevet uvenner. Det var Pio der træt af modgangen havde overtalt G. til at gøre fælles sag med sig. I 43 år opholdt G. sig herefter i USA, afbrudt af et besøg i Danmark 1882–83 hvor han under pseudonymet Harald Brede udgav en *Haandbog for Udvandrere til Amerika*, 1883. I Amerika ernærede han sig ved bladvirksomhed og i en årrække som landagent i Pueblo, Colorado, for The Southern Pacific Railroad; men da socialdemokratiet 1920 erfarede at den nu gamle mand led nød foranledigede partiet at han blev hentet hjem, og han levede sine sidste år i Nyborg som dets pensionist. Han udgav her *Genvej til det engelske Sprog*, 1924. 1927 rejste han til Italien for sit helbreds skyld og døde der. □Flere træsnit 1875 samt af H. C. Olsen, 1877. Karikatur af Chr. Hoff, 1920. Foto.

C. E. Jensen og Fr. Borgbjerg: Socialdemokratiets århundrede II, 1904. E. Wiinblad og Alsing Andersen: Det danske socialdemokratis hist. I–II, 1921. Socialdemokraten 17.5.1928. Sst. 23.8.1931. G. Norregård i Povl Engelstoft og Hans Jensen: Bidrag til arbejderklassens og arbejderspørgsmålets hist. i Danm., 1931. Oluf Bertolt: Pionerer, 1938. Samme i En bygning vi rejser I, 1954. – Se endvidere under Harald Brix.

*Oluf Bertolt**

Geleert [g'e'lø:rt], Johannes (John) Sophus, 1852–1923, billedhugger. * 10.12.1852 i Nybøl, Sundevad, † 3.11.1923 i New York, begr. sst. F: juvelér i Rio de Janeiro, senere møller og teglværksejer i Nybøl Ludvig Christian Frederik G. (1816–79) og Constance Andrea Frederikke Petersen (1823–1905). ~28.10.1896 i Chicago med Betzy

Georgine Diabeth Sundberg, * 7.6.1870 i Kbh. (Frels.), † 8.2.1959 i Lakewood, Ohio, d. af pladsforvalter Gustav Ludvig S. (1828–1907) og Emilie Augusta Maglund (1844–1931).

Efter halvtredie års læretid hos billedskærer C. A. Berg dimitteredes G. fra Teknisk institut til kunstakademiet i hvis skoler han begyndte okt. 1870, og hvorfra han fik afgang som modellerer dec. 1875. Derefter opholdt han sig et par år i Sverige, femten måneder i Paris 1877–78 og boede tre år i Berlin 1879–82. Han udstillede på Charlottenborg forårsudstilling 1875–77, 1879, 1882, 1885–87 og 1914, bl. a. buster (fx af J. B. S. Estrup) og arbejder med mytologiske emner, fx. *Guden Thor bemægtiger sig en tyrs hoved, der skal tjene som madding for midgårdsormen* (udstillet på Paris-salonen 1878) og vakte i sine tidlige år så megen opmærksomhed at man i 1882 tildelte ham Anckers legat til en rejse til Rom. 1887 drog han til Amerika hvor han bosatte sig i Chicago og fik borgerret 1892; 1898 flyttede han til New York.

Herovre fik G. en stor karriere, kendetegnet ved en række udmærkelser (bl. a. guldmedalje på Nashville Centennial Exposition 1897 for *Wounded Soldier*, guldmedalje i Philadelphia 1899 og Mention honorable i Paris 1900 for barnegruppen *Little Architect*, guldmedalje fra Philadelphia Art Club 1902 for *Theseus*) og ved mange officielle bestillinger. I Kbh. har han udført *Augustinus* til Marmorkirken og arbejder til Dagmarteatret; i Chicago politimonumentet på Haymarket Square, H. C. Andersens statue og Beethovens monument i Lincoln Park, friser på Mac Vicker-Teatret og Chicago Herald's hus; i New York Danmarks-staturen på Toldbod-bygningen, fire tolv fod høje statuer (*The Roma Civilization*) til Brooklyn Institute of Arts and Sciences. I Galena (Ill.) står hans statue af *General Grant*, i Minneapolis af denne bys grundlægger *Oberst Stevens* og i Missouri af *Napoleon*. Særlig har man i Amerika fremhævet gruppen *The Struggle for Work* som G.s bedste arbejde. Til trods for det ry han vandt døde han i fattigdom. I Århus og Ålborg museer samt Olaf Poulsens mindestuer i Fredensborg findes arbejder af ham. – Broderen Otto Carl Leonor G., * 9.11.1862, † 20.3.1899, blev cand. pharm. 1883 og virkede som apoteker og kemiker til 1898 da tuberkulose tvang ham til at opgive arbejdet. Han var en ivrig botaniker, studerede navnlig brombær, men hans navn er især knyttet til den ufuldendte *Florea arctica* (I, 1902) han påbegyndte kort før sin død. – □Foto.

Kr. Østergaard i Højskolebl., 1893 65–69. Charles Henry Door i Architectural record, N. Y. 1913 332–39. De foren. staters da. almanak, udg. M. Salomon, Seattle,

Wash. 1917 185. Kineton Parkes: Sculpture of to-day I, London, N. Y. 1921 178. Berl. tid. 10.1.1924. Politiken s.d. Socialdemokraten 11.1.s.å.

Sigurd Schultz*

Gelert, O., se Gelert, J.

Gelsted, Einar Otto, 1888–1968, forfatter, kritiker. * 4.11.1888 i Middelfart, † 22.12.1968 i Kbh., urne på Ordrup kgd. F: købmand, senere bryggeriinspektør Peder Jeppesen (1859–1950) og Marie Larsen (1863–1916). Navneforandring dec. 1911. Ugift.

G. blev 1901 sendt til det jesuitiske Sct. Andreas kollegium hvorfra han indstilledes til studentereksamen som privatist 1907, tog filosofikum 1909 og studerede matematik. 1911 opgav han studierne og blev ansat som hovmester og huslærer hos en litteraturinteresseret tysk grosserer der skaffede ham litterære kontakter i Skandinavien og som formidlede et medarbejderskab ved det tysk-skandinaviske tidsskrift Nordland hvor G. debuterede som kritiker 1912. På rejser til Tyskland og Schweiz stiftede han dels bekendtskab med den tyske nykantianisme (Marburgerskolen) der blev bestemmende for hans verdensanskuelse, dels med psykoanalysen som han introducerede i Danmark med et udvalg af Freuds skrifter *Det Ubeviste*, 1920. G. fortsatte 1917 som huslærer hos maleren Johannes "Larsen", blev medarbejder ved Fyns Venstreblad og året efter ved Sophus "Claussens Lolland-Falsters Folketidende. 1919 kom han til Kbh. som forlagskonsulent. I mellemkrigstiden ernærede G. sig tillige som journalist. Han var litteraturredaktør ved Ekstrabladet 1924–27 og derefter medredaktør af Politikens litteraturside.

Forfatterskabet indledtes med en begejstret bog om *Johannes V. Jensen*, 1913 (omarbejdet 1938) med hvem G. samarbejdede om en udgave af Walt Whitmans *Digte*, 1919. I et essay om *Ekspressionisme* s.å. bidrog G. til debatten om de moderne kunstformer („dysmorphismen“) som det franskorienterede kunsttidsskrift *Klingen* stod som en moderat eksponent for i Danmark. G. blev medarbejder ved *Klingen* og fik en position som ledende teoretiker i opgøret med den naturalistiske tradition som han søgte bag om. I kraft af sin brede orientering og sit filosofiske engagement var G. i stand til at give den antinaturalistiske opposition et vidtrækkende erkendelsesteoretisk og æstetisk perspektiv. *Klingen* blev et vigtigt udgangspunkt for fornyelsen af den borgerlige radikalisme i mellemkrigstiden. Sammen med sin nære ven og medarbejder Poul "Henningsen markerer G. højdepunktet i kulturradikalismen efter Georg "Brandes. – Som 32-

årig debuterede G. med digtsamlingen *De evige Ting*, 1920 der hurtigt efterfulgtes af *Dansens Almagt*, 1921, *Enetaler*, 1922 og *Jomfru Gloriant*, 1923. En lille roman *Lazarus' Opvækkelse* udsendte G. s.å. som sine udvalgte *Digte*, 1924. G. var fra begyndelsen en yderst traditions- og formbevidst kunstner. Også personligt knyttede han sig til repræsentanter for den store generation af folkelige kunstnere fra omkring århundredskiftet. Som lyriker fremtrådte G. som en forfinet discipel af Thøger "Larsen. Han søgte at tilegne sig den folkelige traditions kosmisk-harmoniske livssyn fra før første verdenskrig, men hans lyrik er alt andet end harmonisk; den er præget af efterkrigssituationen og udtrykker en uro, angst og ensomhed der tenderer mod desperation. Det er en klagende og selvudleverende krisedigtning hvis gennemgående tema er modsætningen mellem drift og tanke. Religiøse motiver er tilbagevendende, men den søgte harmoni har som oftest naturen som forbillede.

Den unge G. var en kontrastrig personlighed, men i modsætning til flere yngre, lige så splittede forfatterkolleger blev han ikke offer for efterkrigstidens amerikaniserede åndsliv som han forholdt sig kritisk til. Ud fra kulturelle synspunkter havde G. 1921 søgt kontakt med den revolutionære strømning i dansk arbejderbevægelse – bl. a. under indflydelse af Hans "Kirk som han tilegnede sit store anti-kapitalistiske digt *Reklameskibet*, 1923.

Livsanskuelseproblematikken står i centrum af G.s meget personlige digtning hvis snævre grænser dog overskrides af en udtalt vilje til afklaring i forhold til omverdenen. G. opgav den subjektive lyrik og engagerede sig direkte i livsanskuelsedebatten. I sit tidsskrift *Sirius* (1924–25) formulerede han sit – i kantiansk forstand – *kritiske* standpunkt der var polemisk vendt mod biologiske og religiøse betragtningsmåder. I formuleringen af dette humanistisk-rationalistiske standpunkt leverede G. det ideologiske værdigrundlag for kulturradikalismens gennembrud i tidsskriftet *Kritisk Revy* (1926–28). Grundlaget var den liberale nykantianismes kombination af Kants erkendelseskritik og Marx' materialistiske historieopfattelse som reducerede socialismen til en etik. Denne etiske socialismeopfattelse fik i Danmark en uhyre betydning for de liberale borgerlige, men til dels også for de socialistiske intellektuelle sociale og ideologiske forståelse. G. var en drivende kraft i den samling af mellemkrigstidens progressive intelligens der tog sin begyndelse med dannelsen af *Clarté* (1925), og som bidrog til den borgerlige humanismes transformation.

G.s socialistiske engagement kan også aflæses i

Gelsted, Otto

hans genoptagelse af det lyriske forfatterskab. Efter udgivelsen af en bog om *Gunnar Gunnarsson*, 1926, udsendte han digtsamlingerne *Rejsen til Astrid*, 1927, *Enehøje-Digte*, 1929, *Henimod Klarhed*, 1931 og *Under Uvejret*, 1934 som afspejler hans personlige afklaring og stigende uadvendthed. G. blev ikke bare en af samtidens fineste naturlyrikere; udvidelsen af hele hans lyriske register er ret enestående i dansk digtning. Mest iøjnefaldende er kamplirykken. Med Poul Henningsen indgik han i et frugtbart og nyskabende revysamarbejde. I 30'erne fik den politiske digtning en fremtrædende plads i G.s forfatterskab. Han blev medarbejder ved de socialistiske og anti-fascistiske tidsskrifter *Aandehullet*, *Plan*, *Kulturkampen* og *Kultur og Politik*. På den anti-fascistiske kulturfront gjorde G. sig 1935 til talsmand for „revolutionær humanisme“, dvs. den aktive humanisme som støttede sig til arbejderklassen. 1936 indledte G. sit medarbejder-skab ved det kommunistiske Arbejderbladet der varede til avisen blev forbudt 1941.

G.s nære tilknytning til billedkunsten ytrede sig i forskellige udgivelser og kunstnerbiografier, fx *Oluf Høst*, 1934, *Jørgen Thomsen*, 1935, *Svend Johansen*, 1937. Efter krigens udbrud udgav G. et *Kunstner-Leksikon*, 1942, og nogle små illustrerede egnsskildringer *Tibirke Bakker*, 1941, *Fyns Land*, 1942 og *Rundt om en Fjord*, 1943. I to små digtsamlinger *De danske Strande*, 1940 og *Solemærker*, 1941, fremstod G. også som national digter.

Oktober 1943 måtte G. rejse illegalt til Sverige hvor han blev medarbejder ved danske emigrantblade og forskellige svenske tidsskrifter. I eksilet udsendte han romanen *Judarna i Husaby*, 1944 (*Flygtninge i Husaby*, 1945) som skildrer flugten fra Danmark og flygtningelivet i Sverige. Ved hjemkomsten samlede G. sine *Emigrantdigte*, 1945, som består af ret forskelligartede lyriske arbejder, deriblandt en del oversættelser.

Efter sin tilbagevenden til Danmark var G. fast medarbejder ved kommunisternes dagblad *Land og Folk*. 1946 publicerede han en bog om *Arnulf Øverland* der af type mindede stærkt om G. selv. Til forskel fra den norske digter fastholdt G. gennem den kolde krig sit kommunistiske engagement som kommer til udtryk i hans digtsamlinger fra efterkrigstiden *Frihedens Aar*, 1947 og *Sange under den kolde krig*, 1952. I hans sidste samlinger *Døden i badekarret*, 1955, *Aldrig var dagen så lys*, 1959 og *Digte fra en solkyst*, 1961, indtager naturlyrikken en større plads; G. foretog i disse år nogle inspirerende rejser til Italien og Grækenland. En række digte og prosastykker udsendtes posthumt i *Hellas i mit hjerter*, 1969. – Kulturarven fra det gamle Grækenland var livet

igennem en inspirationskilde for G. Som oversætter formidlede han flere teaterstykker og udgav et bind *Græske Digte*, 1941. Hans prosabearbejdelse af *Odyseen*, 1954 og *Iliaden*, 1955, vandt stor anerkendelse og blev fulgt op af populære fremstillinger af græsk mytologi i *Guder og helte*, 1956, *Græsk drama*, 1957 og *Den græske tanke*, 1958. Flere af disse bøger blev illustreret af Axel Salto, om hvem G. udgav en bog 1962. Også i G.s digtning og tankeverden fik den klassiske arv en fremskudt plads. Den blev selve idealet for fornuftens lys og klarhed der bestemte G.s rationalistiske søgen efter den harmoni og enhed som han fandt udtrykt i kommunismen. – G.s andre litterære aktiviteter omfatter adskillige udgivelser, antologier og børnebøger. Hans oversættelser fra engelsk, tysk, fransk, latin og græsk skaffede ham Dansk oversætterforbunds ærespris 1958. G. blev selv oversat til norsk, svensk og russisk. Flere af hans digte er sat i musik af danske komponister. G. blev medlem af Det danske akademi 1961 og var fra 1946 æresmedlem af den norske forfatterforening. 1958 modtog han Emil Aarestrup-medaljen og Drachmann-legendet, Dansk forfatterfonds lyrikerpris 1961, Henri Nathansens mindelegat 1962 og Holberg-medaljen 1963. □ Mal. af Jón Stéfansson, 1919, af S. Swane 1922 og af Sophus Clausen 1925. Tegn. af H. Jensenius udst. 1928. Flere mal. af S. Swane, 1929 (bl. a. Horsens mus.). Tegn. af Otto Christensen, 1932 (Kgl. bibl.). To mal. af Karl Larsen, 1934. Buste af Sigurdjón Olafsson, 1940 (Fr.borg). Tegn. af Hans Lollesgaard 1962 og 1963 (begge Kgl. bibl.). Mal. af Mette Kornbeck, 1963. Tegn. af H. Bendix, 1963. Radering af Torben Galle Jensen, 1964. Tegn. af Gunnar Hossy, 1966 (Kgl. bibl.). Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Mogens Dam (Teatermus.). Foto.

Børge Houmann: O. G. bibliografi m. biogr. noter, 1977. – Udvalgte digte, 1957. Tilbageblik på fremtiden I–II, udg. Børge Houmann, 1977. O. G. fortæller. Interviews ved Claus Ingemann Jørgensen, 1969. – Tom Kristensen i Tilskueren 1925 31–43. Harry Andersen i *Eda XLI*, Oslo 1941 42–76. Sven Møller Kristensen i *Athenæum*, 1949 190–202. Volmer Dissing i *Danske digtere* i det 20. årh., ny udg. II, 1966 101–23. Hilsen til O. G., red. Børge Houmann og Hans Kirk, 1958. Carl Erik Bay i *Wissenschaftliche Zeitschr. der Ernst-Moritz-Arndt-Univ., Greifswald* 1976 263–68. AV: Portrætfilm på Kgl.bibl. (Filmgrp. 16), u.å. O. G. i samtale med Sven Møller Kristensen, 1967, instr. Sune Lund-Sørensen. TV-film: Jeg, et fredeligt menneske 1967, prod. Vagn Grosen. – Papirer i Kgl. bibl.

Carl Erik Bay

Gelstrup, Peder Nielsen, 1581–1630, professor.
* 1.11.1581 i Gelstrup, Egebjerg sg., † 9.12.1630 i

Kbh., begr. i Frue k. sst. F: Niels Sørensen († 1596) og Anna Christensdatter († 1593). ~ 3.8. 1617 med Elisabeth Pedersdatter, * i Flensborg, † 1.11.1658 i Kbh.

G. gik først i skole i Nykøbing Sj. hvorfra han 1595 døde til Roskilde skole. Da faderen imidlertid døde n.å. måtte sønnen sørge for sig selv. Som god sanger blev han leder af disciplenes diskantkor, siden gik han den gamle dr. Niels "Hemmingsen til hånde indtil hans død, og endelig blev han „deputator“ blandt de disciple der nød kosten i Duebrødrekloster. Først 1605 i en alder af næsten 24 år blev han student. Han var nu så heldig at den ansete teolog professor H. P. "Resen tog ham i huset, da han bemærkede G.s flid og gode evner, beholdt han hos sig i hele hans studietid, hjalp ham til at blive kommunitetsprovst, og da han 1610 havde taget magistergraden, anbefalede han ham til kansler Chr. "Friis til Borreby som gav ham midler til at rejse udenlands indtil han 1613 kunne få det kgl. rejsestipendium. I fire år færdedes han vidt om, og der var ikke ret mange bekendte lærdomssæder i Tyskland, Frankrig og Italien han ikke havde besøgt da han 1614 kaldtes hjem for at overtage en lærerplads ved universitetet. I de seksten år han beklædte denne stilling var han først professor i latin, siden i græsk og endelig (fra 1621) i logik. Ved universitetet viste han sig altid som en trofast tilhænger af Resen og var medarbejder ved flere af dennes skrifter. Selv har han udgivet nogle logiske disputatser der viser ham som aristoteliker, og en oversættelse af en del af Johann Arndts *Naturspejl*, 1618. – Hans ægteskab med en jævn pige skaffede ham en del ubehageligheder fra hans kollegers side, især fordi han under særlig forfælgelige omstændigheder havde stået i forhold til hende før brylluppet. Efter hans død skænkede hun 1656 hans efterladte bogsamling til universitetet.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875 733. Kirkehist. saml. 3.r.V, 1884–86 291; sst. 5.r.II, 1903–05 367. Danske mag. 5.r.I. 1887–89 61. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam IV, 1902 især 287f. Pers. hist. t. 8.r.IV, 1925 307; V, 1926 276. Breve fra og til Ole Worm I, 1965 30. – R. Vinding: Regia acad. Hauniensis, 1665 265–70. – H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621 III, 1873–77 313f 613 652. Bj. Kornerup: Biskop H. P. Resen I, 1928.

*Bjørn Kornerup**

Gelting, Jørgen Henrik, * 1912, nationaløkonom. * 19.12.1912 i Kbh. (Rosenvængets sg.). F: højestretssagfører Jacob Ejnar Hansen G. (1881–1956) og Eleonora Johanne Martinussen (1884–1957). ~ 21.5.1941 i Århus (b.v.) med cand.act. Anna Sophie Strange Petersen, * 24.3.1915 i Gentofte, d. af maskinmester Jens Christian Ei-

nar P. (1874–1951) og Eleonora Cathrine Hansen (1879–1964).

G. blev student 1931 fra Sortedams gymnasium i Kbh. og cand.polit. 1938. Efter kort tids ansættelse i statens ligningsdirektorat kom han 1939 som undervisningsassistent i nationaløkonomi til Århus univ. hvor Jørgen "Pedersen var den ledende professor i faget. 1943 blev G. lektor ved Kbh.s univ. 1946–47 var han på studierejse i USA for et Rockefellerstipendium. 1948 blev han dr.polit. på en afhandling om *Finansprocessen i det økonomiske Kredsløb*. Afhandlingen viser bl.a. at en forøgelse af de løbende offentlige udgifter, også når budgettet er i balance, har en ekspansiv virkning på den totale samfundsøkonomi. G. havde allerede tidligere skrevet om denne sammenhæng i Nationaløkonomisk tidskr. 1941, og i faglitteraturen kaldes den bl.a. G.-effekten. 1951 søgte han det ledige professorat efter Axel "Nielsen, men Kjeld "Philip blev den foretrukne. G. var herefter knyttet til den internationale valutafond i Washington indtil han 1954 blev professor ved Århus univ. Med orlov har han 1955 været rådgiver for FNs Economic commission for Europe (ECE) med henblik på Sydeuropa og 1957–60 været ansat i ECE i Genève. Som lærer har G. med sin venlighed og sans for humor været almindelig afholdt. Hans forskervirksomhed har gennem årene navnlig givet sig udslag i en teoretisk belysning af aktuelle samfundsøkonomiske problemer, og resultaterne er offentliggjort som talrige artikler i Nationaløkonomisk tidsskr. og forskellige bidrag til udenlandske fagskrifter og samleværker. I det danske samleværk: Udviklingslinier i makroøkonomisk teori (1969) har han sammen med Knud Lütichau skrevet om *Beskæftigelse, pengeløn og real-løn*. G.s afhandlinger er sjældent lette at læse. For ham er banalitet en større synd end ubegribelighed. At han også kan udtrykke sig klart har han vist ved artikler i dagspressen og udtalelser til Danmarks radio. Hans stillingtagen til aktuelle problemer er altid sket på baggrund af en grundig saglig analyse af helhedsvirkningerne for landet. Det har ofte ført til at han har rejst tvivl om de politiske beslutninger. Han har været skeptisk over for tilslutningen til EF og over for de forskellige forsøg på indkomstpoltik. Han har tidligt understreget at investeringer i en Storebæltsbro burde vente, og han har givet udtryk for de gunstige virkninger af en devaluering på tidspunkter hvor den officielle politik var at fastholde kronekursen. Hans saglige kvalifikationer har gjort ham selvsikret til at være medlem af formandskabet i Det økonomiske råd hvor han fra oprettelsen i 1962 har været almindeligt medl. Den politiske beslutning herom er

Gelting, Jørgen

foreløbig ikke kommet. 1964–66 var han medlem af et atomkraftudvalg. Fra 1965 har han været medl. af akademiet for de tekniske videnskaber og fra 1975 medl. af Det kgl. videnskabernes selskab. □Foto.

Danske økonomer, 1976 506f (bibliografi). – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 165. Politiken 14.4.1948 og 18.12.1962. Berl. tid. 18.12.1972.

Niels Banke

v. **Geltingen, Seneca** Ingwersen (i Holland: Ingwersen), baron, 1715–86, godsejer. * 15. el. 23.3.1715 i Langhorn ved Bredsted, † 29.12.1786 i Haag, begr. i den protestantiske k. i Voorburg. F: hestehandler Poul Ingwersen († 1729) og Cecilie Lucie Brodersen. ~1° 1742 med Adriane van Loo, * 10.1.1721, † 21.3.1755 på Java. ~2° 25.5.1763 i Scheveningen med baronesse Charlotte Louise v. Spörcken, døbt 22.3.1733 i Haag, † 12.2.1816, d. af rigsbaron, hannoveransk gesandt i Haag Rudolph Ulrich v. S. (1696–1766) og Susanne van Slingelandt (1703–37).

v. G. hed oprindeligt Sønke Ingwersen, var af gammel frisisk slægt og havde arvet friserens driftighed og længsel efter havet. Som ganske ungt menneske kom han til Ostindien, trådte i det hollandsk-ostindiske kompagnis tjeneste og blev resident i provinsen Cheribon på Java. Ret hurtigt havde han erhvervet sig en næsten fyrstelig formue, og da han 1758 vendte tilbage til Europa for at nyde frugten af sit arbejde lykkedes det J. H. E. *Bernstorff gennem den danske gesandt i Haag Fr. de *Cheusses at fange den rige guldfugl hjem til Danmark. Man tilbød ham Gelting gods ved Kappel for 85.000 rdl. og samtidig et adelspatent. G. fandt tilbuddet antageligt, udnævntes 1759 til baron v. G. og tog ophold i hertugdømmerne. Gesandten i Haag fandt ikke v. G. personlig videre sympatisk, men have-syg og ærgerrig; han tilrådede 1761 indstændigt Bernstorff af få ham gift med en dansk dame for at få et vist hold på ham hvilket dog ikke lykkedes. G. omdannede sit nyerhvervede gods til et pragtfuldt herresæde. Store samlinger af malerier fandt vej til godset, og der blev bygget et teater hvorpå der opførtes skuespil og pragtfulde optog. På sine ældre dage syslede v. G. med tanker om at ophæve livegenskabet, men en pludselig død i Holland, hvor han og hans familie ofte opholdt sig, standsede foreløbige planerne. Godset Gelting var allerede inden hans død blevet gjort til et fideikommis. 1777 optoges v. G. i den rigsfriherrelige stand.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. – Danm.s adels årbog LV, 1938 II 97. H. N. A. Jensen i Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer Schlesw. und Holstein III, Altona 1837 38f.

Harald Jørgensen

Gelton, Toussaint, † 1680, maler. Formentlig * i Flandern, begr. 13.10.1680 i Kbh. (Holmens). Formentlig ugift.

G.s kopier efter Poelenburgs portrætter omtales ca. 1650 i Holland, og 1655–61 nævnes han selv som medlem af Lukasgildet i Amsterdam, 1656–59 af malerlavet i Haag. Det var dog, som hans senere produktion viser, især hos Elsheimer-efterlignerne, navnlig C. Poelenburg, i Utrecht og Leiden at han modtog påvirkning. Fra 1650ernes slutning har han haft forbindelse med det danske og svenske hof. Okt. 1657–maj 1659 havde han atelier på Kbh.s slot hvor han regelmæssigt forsynedes med lys. 1658 opholdt G. sig ti uger i Göteborg, hidkaldt af Karl X Gustav der havde arbejde til „Den Königl. Dehnischen Contrafeyer“ (portrætter af Karl X Gustav og Maria Eufrosyne, begge sign. 1658, Stockholms Nationalmuseum). Fire små portrætter af Frederik IIIs børn (Rosenborg) der tilskrives ham kan også stamme fra dette første ophold i Norden. 1661 omtales han som Frederik IIIs kunstagent og hofmaler, bosat i Amsterdam. 1663 var han atter i Norden, 1667–68 i Amsterdam, skal snart derefter igen være draget til Danmark, efter den Weinwischke tradition indkaldt af Ulrik Frederik *Gyldenløve; hans virksomhed her i denne periode kendes dog ikke. 1673 var han i Amsterdam, og fra 1674 til sin død optræder han i de danske kammerregnskaber, dels som leverandør af skilderier og af marekatte og adskillige fugle, dels som lønnet hofkontrafejer. Også Sophie Amalie anvendte ham. Fra 1674 fik han årsløn (600 rdl.). S.å. fik han pas til Tyskland hvor han skulle male kongens slægtninge; rejsen synes at være trukket ud; men 1675 var han i Dresden, 1676 i Cassel, 1677 i Heidelberg og Amsterdam; fra 1677 boede han i Kbh. I hans bo købte kongen portrætter for 900 rdl. På Fr.borg brændte 1859 billeder af *Vilhelmine Ernestine*, 1677 (et andet samtidigt portræt på Rosenborg), af *prins Jørgen*, 1679 (et fra 1680 på Gripsholm), af *Ulrikke Eleonore*, 1680, *Karl XI*, *Frederikke Amalie*, 1680 og *Christian Albrecht*. På kunstkammeret nævnes desuden portrætter af *Frederik III* (et sådant nu på Fr.borg), af *Sophie Amalie* og af det sachsiske og heidelbergiske kurfyrstepar. Endvidere skal af endnu eksisterende portrætter nævnes prins Jørgen (Fr.borg, Stockholms Nationalmuseum) og dronning Charlotte Amalie (Stockholms Nationalmuseum). – G. virkede ikke blot som portrætmaler. Skuffende efterligner han Poelenburgs arkadiske landskaber med nymfer (Statens museum, Rosenfeld), guder og gudinder (Juno, Minerva og Venus på Statens museum, Antiope sst.) eller bibelske figurer (Tobias og englen sst., Bodfærdige Magdalene). Ganske i

G. Dous manér er *Grubleren og Døden* (sst.); efter F. Mieris er *Pigen med Blomsterpotten* (Schwerin), efter Schalcken *Læsende Dreng med Kærte*, 1663 (Stockholms Nationalmuseum), efter A. Ostade eller Jan Steen bondebilleder i Fitzwilliam Museet i Cambridge og i flere svenske samlinger, og i Roelant Saverys manér er akvarellerne i kobberstiksamlingen af Noahs Ark. På Vanås hænger *Kristus paa Korset*. På Rosenborg befandt sig desuden en serie nu tabte billeder med motiver fra den skånske krig. G.s arbejder, der overvejende er kabinetstykker i lille format, viser ham som en både alsidig og teknisk dygtig kunstner, men røber også en klar afhængighed af samtidens hollandske finmaleri. – G. var reformert; en særlig religiøs erfaring høstede han da han kom inden for den ejendommelige sværmer Antoinette Bourignons sfære. – Når *Grubleren* angives som G.s selvportræt beror det på en mistydning af en udtalelse af Karl Madsen („sjæleligt selvportræt“).

Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – Karl Madsen i Kunstens hist. i Danm., 1901–07 97f. Oud-Holland XXIII, Amsterdam 1905 63–68. Aug. Hahr: Kunst och konstnärer vid M. G. de la Gardies hof, Uppsala 1906 = Skr. udg. af Kgl. hum. vetenskapssamf. i Uppsala IX, 4. Ernst Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien, Berlin 1912. G. Rasmussen i Kunstmuseets årsskr. 1916, 1917 133–42. H. Gerson: Ausbreitung und Nachwirkung der holl. Malerei, Haarlem 1942. G. Boesen: Chr. Vs Rosenborgtapeter, 1949. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Gemperle (Gemperlin), **Tobias**, –1565–1587, maler. † 1587 i Kbh. F: buntmager G. i Augsburg. Tyge "Brahe havde efter eget udsagn bragt G. til Danmark fra Augsburg hvor Tyge opholdt sig 1575, og hvor G. fra 1565 havde haft nederlænderen Abraham del Hele (1534–98) som lærer. Ved åbent brev af 23.4.1577 tillod Frederik II G., „som har forpligtet sig til at male for kongen, når han tilsiges“, at bosætte sig i en købstad eller andetsteds, bruge sit håndværk og være fri for skat og al anden borgerlig tyngelse så længe han bliver i riget. Såvidt vides har G. dog aldrig malet for kongen. If. oplysning fra Tyge Brahe i *De mundi aetherei*, 1588 (men forelå allerede trykt på Uraniborg 1587) skulle maleren „for ikke længe siden“ være død under en epidemi i København. G. må være afgået ved døden 1587, samme år som han over Tyge Brahes messingkvadrant på Uraniborg malede astronomens portræt. G.s virksomhed i Danmark er i første række knyttet til Tyge Brahe og hans kreds. 1578 signerede han portrættet af historikeren *Anders Sørensen Vedel*, Tyge Brahes tidligere hovmester

(Fr.borg). Dette er det eneste sikre bevarede maleri fra hans hånd. Samtidig er det formentlig det ældste profanportræt af en borgerlig og det tidligste kendte portræt herhjemme af en mand ved sit daglige arbejde. Vedel sidder ved sit bord med en salmebog og et kniplingsstørklæde, men er desuden karakteriseret som lærd med blækhus, fjerpenne og beskrevne papirer med runer. Formentlig kan G. også tilskrives *altertavlen i Skt. Ibb*, Hven, der på rammen bærer signaturen T. G. og årstallet 1578. 1587 malede G. *Tyge Brahe* i hel figur og pelsværklædt over murkvadrantens messingbue på Uraniborg. Udsmykningens arkitekturbaggrund og landskab var udført af henholdsvis Hans van "Steenwinckel d.æ. (1545–1601) og Hans "Knieper. Sandsynligvis var G. også mester for det portræt af Tyge Brahe der 1859 brændte på Fr.borg og nu kun kendes gennem C. A. Jensens kopi (Odense adelige jomfrukloster). Med udgangspunktet i portrættet af Vedel har Francis "Beckett tilskrevet G. en række adelsportrætter, udført i tidsrummet fra 1570ernes slutning til 1600, heriblandt billederne af „*Anne Rønnow*“ (ukendt dame af Rønnow-familien, privateje), *Edel Hardenberg* (1580, Fr.borg), *Jørgen Rosenkrantz og Dorte Lange* (begge 1589), (Rosenholm, tilh. Fr.borg), samt af sidstnævnte i enkedragt (1600, Fr.borg). Hertil kommer en række skånske portrætter, tilskrevet af Wm. Karlsson. De førnævnte portrætter hører if. Beckett til de ypperste karakterportrætter der er malet i Danmark. Efter kendskabet til G.s tidlige død er hans ophavsret til de seneste billeder i denne række imidlertid umulig. Vedel-portrættet og den tilskrevne altertavles mangelfulde bevaringstilstand gør det samtidig problemfyldt overhovedet at drage vidtgående konklusioner om G.s stil. Foruden malerier har G. også udført grafik. Med sit monogram har han betegnet træsnittet af et skelet i Hans Frandsens latinske oversættelse af Galenos' *De ossibus*, 1579. Dette arbejde er imidlertid en kopi efter et træsnit i Andreas Vesalius' *De humani corporis fabrica*, 1543 efter Pieter van der Borchts tegning. Fra samme år er et signeret træsnit i Hans Frandsens *De amicitia*.

Tyge Brahe: *Opera omnia*, udg. J. L. E. Dreyer IV, 1922 (fot. opr. Amsterdam 1972) 235. A. Hämmerle i Das schwäbische Museum, Augsburg 1926 78 86. William Karlsson i Studier i konstavetenskap, tillägnade Ewert Wrangel, Lund 1928 65–90. Fr. Beckett: *Renaissancens portrætmaleri*, 1932 = *Kunst i Danmark VI*. J. Sthyr: *Dansk grafik 1500–1800*, 1943 (fot. opr. 1970) 38f. H. Mortensen i *Medd. fra da.-skånsk foren. V*, 1956 19. W. Norlind i *Konsthist. t. XXVII*, Stk. 1958 122. C. H. Jern: *Uraniborg*, Lund 1976 63 66 96f 107.

Birgitte Bøggild Johannsen

Gemzøe, P. H.

Gemzøe, Peter Henrik, 1811–79, litograf. * 6.2.1811 i Kbh. (Trin.), † 3.10.1879 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: kopist i rentekammeret, senere bygningsforvalter Carl Henrik Peter G. (1778–1840) og Andriette Frederikke Opitius (ca. 1778–1830). Ugift.

G. blev bestyrket i sin lyst til at tegne af maleren Wilhelm **Bendz** og kom 1829 ind på kunstakademiet som elev samtidig med at han uddannede sig til maler under C. W. **Eckersberg**; 1832 blev han elev af modelskolen. C. **Købke** var dog den, der i disse år havde størst betydning for G., og de litografier han 1834 udførte efter Købkes portrætter af pastor N. L. **Feilberg** og F. C. **Sibbern** hører til blandt de bedste tidlige danske arbejder af denne art. G. opgav også hurtigt malerkunsten og specialiserede sig som litograf. Under et fire års ophold i München fra 1840 uddannede han sig yderligere under litograferne Hohe og Kohler. Han arbejdede indtil 1837 for Det kgl. stentrykkeri og derefter hos E. Bærentzen & Co. og Tegner & Kittendorff. Han har med stor rutine litograferet et betydeligt antal portrætter samt en række populære blade efter Wilh. **Marstrand**, Julius **Exner** etc. Han udstillede litografier på Charlottenborg og 1833 og 1835 også et par malerier. Trods al flid var hans økonomiske forhold så vanskelige at han 1879 tog sig selv af dage. □Tegn. af W. Bendz, 1830, af C. Købke samt mal. af sidstnævnte, 1833 (alle St.mus.).

J. Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 (fot. opr. 1970) 66–69, 72, 150, 161.

Jørgen Sthyr*

Genée-Isitt [ˈdʒini ˈisit], Annine Margrethe Kristine Petra **Adelina**, 1878–1970, solodanser. * 6.1.1878 i Hinnerup Broby, Haldun sg., Århus, † 23.4.1970 i London (All Saints). F: vognmand Peder Jensen (1848–95) og Kirsten Thorgensen (1840–1916, ~1° med karetmagersvend Søren Marius Meier). Navneforandring 16.6.1905. ~ 11.6.1910 i London med finansmand, direktør Frank Seymour Nilsson Isitt, * 16.1.1867 i London, † 8.12.1939 sst., s. af Frederick Thomas I. of the Court of Lieutenancy of London, City Merchant.

G.-I. var gårdmandsdatter fra Hinnerup i Jylland, men skulle opnå international berømmelse som fejret balletstjerne. Sin uddannelse fik hun hos sin onkel og adoptivfar, danseren Alexander Genée, og dennes kone Antonia, en østrigsk danser. Med dette par turnerede G.-I. i Europas byer. Som ti-årig debuterede hun i Kristiania, 15 år gammel var hun ballerina i Stettin og kom via München til London hvor hun 1897 for første gang dansede på Empire Theatre. G.-I. blev den

tilbedte ballerina på de store udstyrsteatre i London omkring århundredskiftet og derefter den edwardianske æras favorit. Hun imponerede ved en fremragende teknik, var en virtuos på tåspidser og gjorde indtryk med sin kolige, blonde charme. Hun turnerede i Amerika, New Zealand og Australien, men havde fast station i London hvor hun fejrede triumfer i et let og underholdende repertoire hvis glansrolle fremfor alle var Swanilda i *Coppelia*. Dette parti dansede hun ligeledes på Det kongelige teater 1902 med Hans **Beck** som partner. Sammen brillerede de også i pas de deux'en fra Bournonvilles *Blomsterfesten i Genzano*. Efter første verdenskrig trak G.-I. sig tilbage fra scenen, men fik som organisator og inspirator umådelig betydning for engelsk balletliv. Med sit kloge væsen og sin stærke personlighed gjorde hun en pionerindsats og nævnes i første række blandt de ansvarlige for engelsk ballets høje stadi i dag. Hun stod i spidsen for The Association of Operatic Dancing der senere konstitueredes som The Royal Academy of Dancing hvis præsident hun var til 1954 hvor hun afløstes af Margot Fonteyn. Ud af denne skole voksede The Royal Ballet som i dag anses for et af Europas førende kompagnier, og med hvem hun optrådte en sidste gang på Det kongelige teater i 1932 da kompagniet endnu var i sin vorden.

G.-I. hædredes med doktorgrad ved London University, blev 1950 Dame Commander of the Order of the British Empire og oplevede 1967 at et teater i London blev opkaldt efter hende. Hun holdt til stadighed forbindelsen med Danmark hvor hun i lange perioder boede i sit hjem i Skåde Bakker ved Århus. G.-I. var i en årrække formand for Anglo-Danish Society og indstiftede et legat for unge dansere ved Den kongelige danske ballet. – Kgl. belønningsmedalje i guld m. krone. Ingenio et Arti 1923. Dame Commander of the British Empire. – K. 1953. □Mal. af U. Sichelkow, 1896 (Teatermus.) og af Ingegerd Ahlefeldt, 1932. Foto (Teatermus., Kgl. bibl.).

III. tid. 26.10.1902. Nationaltid. 21.4.1914. Ivor Guest: A. G., London 1958. Ulla Bjerre i Berl. aftern 30.1.1967. Sv. Kragh-Jacobsen i Festskr. til Jens Kruse, 1968 223–44. Samme i Berl. tid. 24.4.1970.

Erik Aschengreen

Gensch, Christoph, se v. **Breitenau, Christoph Gensch**.

Georg I (Christian Vilhelm Ferdinand Adolph G.), 1845–1913, konge af Grækenland. * 24.12. 1845 i Kbh. (Slotsk.), † 18.3.1913 i Saloniki, begr. på Tatoi ved Athen. F: senere kong **Christian IX** (1818–1906) og **Louise** (1817–98). ~ 27.10.

1867 i St. Petersburg med storfyrstinde Olga Konstantinovna af Rusland, * 4.9.1851 på Paulovsk ved St. Petersburg, † 19.7.1926 i Rom, d. af storfyrst Konstantin Nikolajevitj (1827–92) og prinsesse Alexandra Josifovna af Sachsen-Altenburg (1830–1911). – Bror til *Alexandra, *Dagmar (1847–1928), *Frederik VIII, *Thyra og *Valdemar (1858–1939).

Prins Vilhelm, som han i almindelighed kaldtes, var næstældste søn af prins Christian og prinsesse Louise og voksede op ved det beskedne lille københavnske hof, om vinteren i det gule palæ og om sommeren på Bernstorff. Da han viste lyst til søen kom han 1861 ind på søkadetakademiet og deltog i den følgende tid i nogle øvelsetogter. Han var vel lidt af kammerater og overordnede på grund af sit gode humør, og alt tegnede i begyndelsen af året 1863 til at der foran ham lå en række sorgløse og muntre ungdomsår som dansk søkadet. Da forandredes i løbet af få måneder ganske dette fremtidsperspektiv. 1862 var kong Otto af Grækenland blevet styrtet, og det bayerske hus erklæret for afsat for stedse. Et fint og langvarigt diplomatisk spil tog sin begyndelse, men efter at et forsøg fra engelsk side på at få Victorias søn Alfred valgt til konge var strandet på de andre magters misfornøjelse gik forhandlingerne i hårdknude. Da ankom i foråret 1863 prins Christian med familie til London for at deltage i festlighederne i anledning af søsteren Alexandras formæling med prinsen af Wales, og i følget befandt sig prins Vilhelm. På ham havde ingen tidligere tænkt, men for det engelske diplomati blev han nu pludselig den eneste der kunne være tale om, de andre stormagter sluttede op omkring hans kandidat, og i den græske nationalforsamling valgtes han enstemmigt 30.3., inden den danske konge eller prins Christian havde givet sit samtykke. Prinsens far nærede mange betænkeligheder ved at sende sønnen bort fra det stille og kærlige hjem til det urolige og stadig gærende Balkan, og fra familiens side krævedes der meget vidtgående finansielle garantier. En lang række vanskelige forhandlinger tog deres begyndelse. I Danmark var valget blevet modtaget med begejstring. Frederik VII var stærkt stemt for tanken, og ministeriet håbede ved at gøre England denne vennetjeneste at forbedre landets almindelige politiske stilling. Fra Grækenland mødte en deputation under ledelse af admiral Konstantin Kanaris, helten fra frihedskrigen, og til sidst gav prins Christian sit samtykke. Ved en højtidelighed på Christiansborg slot modtog Frederik VII på prinsens vegne tilbudet. 17.9. forlod prinsen Kbh., og over London og Paris nåede han 30.10. sit nye rige. I hans følge befandt sig grev Wilhelm *Spønneck

(1815–88) som havde lovet faderen at stå ved sønnens side de første vanskelige år, men allerede 1865 tvang den græske folkestemning ham bort.

Som morgengave medbragte G. de ioniske øer, og herved opfyldtes et længe næret nationalt ønske; men dette alene var ikke i stand til at grundfæste det nye dynasti. Et langvarigt og besværligt opbygningsarbejde måtte finde sted der stilled store krav til den unge monarks arbejdsevne og personlige optræden. Men arbejdet lykkedes, og under G.s næsten 50-årige regering undergik landet en fuldstændig forvandling. Også de nationale udvidelseslyster lykkedes det ham at tilfredsstille. På grund af kongens personlige forbindelser navnlig i England fik Grækenland 1881 store udvidelser i Thessalien. Derimod kunne han ikke afværge krigen 1897 om Kreta, men tronen modstod de rystelser denne katastrofe gav anledning til. 1912–13 foregik under G.s ledelse erobringen af de sidste græske provinser mod nord, og det var under tropperens sejrige indtog i Saloniki, nogle få uger før kongens 50 års regeringsjubilæum at han faldt for en sindssyg morders hånd.

Som alle Christian IX's børn følte G. sig altid nær knyttet til barndomshjemmet, og så ofte han kunne tog han ophold i Danmark. Særlig stærke bånd bandt ham til Kbh., og han elskede at slentre omkring i byen, ganske alene, iagttagende livet og menneskene omkring sig. En del af sin formue anbragte han i københavnske ejendomme. Han ejede ved sin død palæet Bredgade 42 (Kong G.s palæ), ejendommen Ved Stranden nr. 14 (D. B. Adlers gård) og landejendommen Smidstrupgård. – Admiral i den danske flåde 1863. – R. E. 1863. DM. 1863. S.Kmd. 1871. □Mal. af A. Schiøtt, 1853 (Rosenborg). Litografi efter foto som dreng. To tegn. af A. Schiøtt ca. 1862 (Fr.borg). Mal. af P. Hagelstein, 1863 (sst.), litograferet af Léon Noël, 1863, af Tuerlinckx og gengivet i græsk træsnit samt malet kopi af H. Frederiksen, 1963. Engelsk træsnit 1863. Buste af F. Stramboe, 1863. Litografi af E. Fortling efter foto, gengivet i flere litografier og træsnit, bl.a. efter tegn. af A. Dorph. Flere stik af Weger, af Carl Mayer, samt litografi og træsnit, G. i græsk dragt, bl.a. af A. Pingot, Paris, og Hartwich, Berlin. Afbildet på et par tyske satiriske træsnit 1863–64. Buste af G. Philippotes, 1866 (Fr.borg). Træsnit af P. Hansen, 1867. Afbildet på mal. af Th. Patini 1873 efter foto fra 1870. Karikerende farvelitografi 1876 sign. Spy. Træsnit 1880. Afbildet på litografi af den da. kongefamilie af J. Thorsøe. Mal. af E. Jerichau Baumann. Afbildet på L. Tuxens mal. af kongefamilien i havesalen på Fredensborg 1883–86

Georg I

(Chr.borg) og på mal. af G. Brock, 1885, litograferet af J. Hassel. Litografi af I. W. Tegner 1887–88 efter foto. Træsnit af C. Pauli, 1880, efter foto. Græsk litografi 1888. Afbildet på Tuxens mal. 1896 af zar Nicolai IIs modtagelse 1894. Mal. af O. Bache, 1898 (glyptoteket). Afbildet på en del scener fra Chr. IXs hof, bl.a. flere tegn. af K. Gamborg (bl.a. Fr.borg), træsnit af B. Olsen, af G. Durand, gruppelitografier af bl.a. E. Fortling. Afbildet på A. Jerndorffs mal. af Chr. IXs modtagelse af G., 1904 (Chr.borg) og på skulpturudkast af indtoget i Saloniki 1913 af H. Wederkinck, 1914; samme emne malet af L. Tuxen 1914–16. Mal. af sidstnævnte 1914 (Fr.borg). Buste af Nielsine Petersen (Fredensborg slotspark). Buste (Maroussi ved Athen). Foto. – Mindesøjle på dødsstedet i Saloniki.

Statsrådets forhandl. IX, 1970. – Berl. tid. 19.3.1913. Politiken s.d. W. Christmas: Kong G. I, 1913. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 664–73. Klaus Berntsen: Erindr. fra rigsdags- og ministerår, 1925 199–203. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. Orla Lehmann: Den græske tronfølgesag 1863, udg. Johs. Lehmann, 1970. Bo Bramsen: Huset Glücksborg I–II, 1975. – Papirer i Rigsark. (kongehusets ark.). Breve i Kgl. bibl.

Harald Jørgensen

Georg Ludvig, prins af Holsten-Gottorp, 1719–63, officer. * 16.3.1719 i Hamburg, † 7.9.1763 sst., begr. i Michaelis k. sst. F: hertug *Christian August af Holsten-Gottorp, fyrstbiskop af Lübeck (1673–1726) og Albertina Friederike (1682–1755). ~ 1.1.1750 på Prökelwitz med prinsesse Sophie Charlotte af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, * 31.12.1722 på Schlodien, † 7.8.1763 i Hamburg, (~ 1° 1738 med borggreve Alexander Emil af Dohna, 1704–45), d. af hertug Frederik Vilhelm (1687–1749, ~ 1° med Eleonora v. Loss, enke efter fyrst Czartoryjski) og grevinde Ursula Anna af Dohna-Schlodien (1700–61).

G. L. var først i sachsisk, derefter i preussisk tjeneste hvor han under Frederik IIs krige udmærkede sig og blev generallojtnant (1757), men pådrog sig kongens unåde hvorfor han ansøgte om og fik afsked marts 1761. Gennem Caspar v. Saldern søgte han straks derpå forbindelse med hoffet i St. Petersburg for at opnå statholderskabet i den storfyrstelige andel af Holsten og udnævntes af sin nevø, zar Peter III, til generalfeltmarskal og chef for den kejserlige garde til hest samt til den ønskede stilling som statholder. Under Peter IIIs korte regeringstid opholdt han sig i St. Petersburg og deltog i zarens udsvævelser men søgte, påvirket af v. Saldern, at dæmpe hans krigerske hensigter over for Danmark – dog uden held. Katharina (II) nærede ikke venlige følelser over for ham, og efter zarens afsæt-

telse mistede G. L. sine poster ved hoffet og måtte forlade St. Petersburg. Statholderskabet lod kejserinden ham dog beholde og gav ham en meget rigelig apanage, men sørgede samtidig for at begrænse hans myndighed. Han efterlod to sønner. – v. Saldern, der var særlig nær knyttet til ham, fælder meget skarpe domme over ham: At hans nedarvede militærlidenskab udviklede sig til en naragtig legen soldat, at han var en rasende, brutal, pengebegærlig fyrste og havde en slet sjæl. At han som gøtterpær nærede antidansk sindelag kan ikke forbyse. □Min. og mal., bl.a. af D. v. d. Smissen (alle Eutin).

Otto Brandt: Caspar v. Saldern, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittleren und neueren Gesch. XV 82–84 94–96 o. fl. st.

*Rockstroh**

Georg Ludvig Frederik, se **Frederik Carl Ferdinand**.

George, prins, se **Jørgen**.

Georgeson, Charles Christian, 1851–1931, gartner, planteforædler og landbrugskonsulent. * 26. 6.1851 i Tranekær, † 1.4.1931 i Seattle, begr. sst. Døbt Carl Christian Jørgensen. F: cigarmager i Kbh. Jørgen Carl Jørgensen og Jørgine Hansen (1821–66, ~ 1858 med hjulmand Hans Nielsen i Snøde, 1827–1903). ~ 2.1.1882 med Margaret Thompson Lovett, * 19.12.1857 på Penns Manor, Tullytown, Pennsylvania, d. af Robert Pitfield L. og Mary Calbraith Thompson.

Efter sin konfirmation kom G. i tjeneste på en bondegård. 1867–70 var han gartnerlærling på Steensgård, 1870–72 medhjælper i Glorup Have der dengang var en af de smukkeste i landet; herfra kom han som gartner til Kvesarum i Skåne, og udvandrede 1873 til USA hvor han straks fik arbejde inden for sit fag. Han følte imidlertid savnet af teoretisk uddannelse, og 1857–78 studerede han ved Michigan Agricultural College. Under studietiden underviste han i ferierne i det danske settlement i Gowen, Montcalm County, Michigan og efter aflagt eksamen i en typisk amerikansk koloni. Han blev derefter medredaktør af Rural New Yorker. 1880 udnævntes han til professor ved Texas Agricultural College og virkede der i tre år indtil han på grund af uoverensstemmelse med en af de ledende tog sin afsked og købte en farm. 1886–90 var han professor i landøkonomi ved universitetet i Tokio og var desuden optaget af at grundlægge landøkonomiske forsøgsstationer samt studere de japanske nytteplanter. 1890–97 var han professor ved Kansas Agricultural College hvor han tillige udfoldede en betydelig forsøgs- og publikations-

virksomhed; han indførte den japanske soya-bønne som landbrugsplante i staterne. 1897 blev han ansat i landbrugsministeriet i Washington for hvilket han allerede 1892 havde foretaget en studierejse til Europa og bl.a. studeret det røde malkekvæg i Danmark. 1898 sendte regeringen ham til Alaska for at indsamle oplysninger om landbrugsforholdene samt anlægge forsøgsstationer hvor der kunne indvindes erfaringer til gavn for kolonisterne. Han oprettede hovedforsøgsstationer i Sitka hvor han havde sin bolig og desuden mindre forsøgsstationer i Fairbanks, Rampart, Matanuska og Kodiak. Forsøgsvirksomheden omfattede alle områder inden for land- og havebrug, såvel planteavl som husdyrbrug. Han virkede her gennem en menneskealder og fik stor betydning ved at udforske dyrkningsforholdene for adskillige land- og havebrugsplanter samt udvælge og tiltrække sorter og stammer der egner sig for dyrkning i det barske klima. G. skrev på engelsk et betydeligt antal officielle beretninger og rapporter og en række afhandlinger og artikler i tidsskrifter, bl.a. i *American gardening* 1900, 1901 og 1902 en indgående skildring af Japans nytteplanter. – G. besøgte kun Danmark på sin ovennævnte studierejse 1892, og han havde i den senere del af sit liv næppe megen tilknytning til Danmark og til danske. Han skriver et sted at en udvandrer så hurtigt som muligt bør overlære sin interesse og kærlighed til det nye fædreland og tjene det med al sin kraft, og dette praktiserede han selv. Hans gerning blev meget påskønnet i USA, således interesserede præsident Warren Harding sig meget for hans virksomhed i Alaska og aflagde ham et langt besøg kort for han døde.

Selvbiografi i *Danske i Amerika I-II*, Minneapolis, Chicago 1908–09 318–23. *Gartnertid.*, 1924 89–91. *Fyns tid.* 5.8.1928. *Danmarksposten* maj 1931 98. *SSt.* 1944, nr. 4 1–3.

*Anton Christensen**

Georgsen, Georg Edmund, 1893–1976, havearkitekt. * 19.5.1893 i Kbh., † 16.4.1976 i Sorø, urne i Kbh. (Vestre). F: skræddermester Gerhard Engelbert Georgsen Petersen (1853–1916) og Nielsine Marie Rasmussen (1864–1951). Navneforandring 14.11.1913. ~ 11.9.1937 i Tikøb, Frederiksborg amt med Agnete Marie Messerschmidt, * 13.6.1903 i Nørresundby, d. af landinspektør Frederik Paulus Ferdinand M. (1864–1934) og Ingeborg Marie Møller (1870–1959).

Efter realeksamen tog G. praktisk gartnereksamen på Vilvorde 1912 og var gartner på Akergård, Tønsberg i Norge, 1912. Efter hortonomeksamen på landbohøjskolen 1914 var han i to år assistent ved statens forsøgsvæsen (Tystofte

og Blangstedgård) og i sommeren 1916 i Botanisk have i Kbh. 1916–20 medarbejder hos havearkitekt Birger Errboe. G. var forelsket i sit fag og delte fremragende sine evner i sit tredobbelte virke som lærer, embedsgartner og havearkitekt. Gennem 42 år var han en skattet, ja elsker lærer ved landbohøjskolen, 1920 som timelønnet assistent, 1921–61 som lektor og 1961–63 som professor i fagene anlægsgartneri og havekunst. Som lærer gav han inspiration, lærdom og indsigt for en hel generation af havearkitekter og embedsgartnere. Hans medfødte humor og venlige ironi, hans eventyrlige ordforråd og fremragende talegaver erstattede let de manglende kompendier og lærebøger. Hans fag, havekunst, blev på den videnskabelige højskole i en lang årække betragtet som et uvidenskabeligt appendiks og formentlig årsag til hans meget sene udnævnelse til professor. Som embedsgartner fungerede G. 1936–64 som akademigartner ved Sorø akademi hvor hans administrative opgaver fordeltes mellem ledelsen af akademihaven, de historiske alleer og kirkegårdene. Både som lærer, som akademigartner og som projekterende havearkitekt har G. „skyndt sig langtsomt“, aldrig fattet en forhastet beslutning, men grundigt analyseret og gennemarbejdet alle opgaver uden at beskæftige sig ret meget med den kommercielle side af sagen. Som kunstner lignede han ingen anden, uden dog som sine samtidige G. N. "Brandt og C. Th. "Sørensen at skabe skole. Han vovede aldrig at skrive en lærebog i havernes historie, men har kun nedfældet sin viden i et knapt kompendium til støtte for de studerende, formentlig en inspiration til hans efterfølger, Georg "Boyes Havekunstens historie i kulturhistorisk perspektiv. G.s bedste projekter var knyttet til Sorø akademi, således det nye sportsanlæg, gårdhaverne ved alumnatet samt omlægninger af Sorø gamle og nye kirkegårde. Uden at udviske de oprindelige ideer i disse kirkegårde har G. tilført dem en rigdom i såvel de store linjer som i detaljerne. Universitetets observatorium i Brorfelde kan takke G. for den nænsomme placering i det storslåede morænelandskab, mens de små stjernegårde er blevet tilført elegante og fornejelige detaljer. Sammen med kunstakademiet ledede G. Det kgl. danske have-selskabs opmålinger og optegninger af ældre danske herregårdshaver. Han var redaktør af *Havekunst* 1924–28 og har skrevet talrige faglige artikler, især om kirkegårdskultur. Han var medlem af akademiets udvalg for havekunst 1944–63 og blev 80 år gammel udnævnt til æresmedlem af Dansk landskabsarkitektforening. – R. 1954. R'. 1962. □Mal. af Grethe Thomsen, f. Jespersen, 1934. Foto.

Georgsen, Georg

Johs. Tholle i Gartnerid. 12.5.1943. Viola Sth. 26.5.s.å. Dansk gartnerforbund XVI, 1944 3f. I. Ingwersen i Havkunst XLVI, 1963 141-49. Eywin Langkilde i Landskap LVII, 1976 nr. 3 50. J. H. Wanscher i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1977 179-82.

Åge Nicolaisen

Gerbrand, –1022– biskop af Roskilde. Ifølge "Adam af Bremen, der i sin ærkebispekrønike udtrykkelig anfører Svend Estridsen som kilde, var G. en af de biskopper som Knud den Store førte fra England til Danmark, til megen fortrydelse for ærkebiskop Unwan af Hamburg-Bremen der for sin kirke ønskede at have ledelsen af missionen i Danmark. G. var indviet til biskop af ærkebiskop Ælnoth af Canterbury, men blev taget til fange på rejsen af ærkebiskop Unwan og først løsladt da han havde underkastet sig Bremerkirken og påtaget sig at være Unwans befuldmægtigede sendebud til kong Knud. G. forekommer i vidnerækken til et mageskiftebrev 1022 overleveret i Ely-klosterets register, lige efter ærkebisperne af York og Canterbury, *Gerbrandus Roscylde parochie Danorum gente* (G. biskop af Roskilde stift hos Danernes folk).

Anglo-Saxon charters, udg. P. H. Sawyer, London 1968 288 nr. 958. – Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, 3. udg. ved B. Schmeidler, Hannover 1917 (da. overs.: De hamb. ærkebispers hist., ved Carsten L. Henrichsen, 1930 (fot. optr. 1968)) 2. bog 55. Laur. Weibull: Skånes kyrka från älsta tid till 1274, 1946.

Kai Hørby

Gercken, Diderik (Dierich), 1692–1748, billedhugger. Døbt 27.12.1692 i Bremen, begr. 10.6.1748 i Kbh. (Tysk ref.). F: stenhugger Wöltje G. og Gesche Jünglings (* 1669). ~26.8.1721 i Kbh. (Nic.) med Margrethe Eleonora Wilchen, begr. 26.8.1740 i Kbh. (Nic.).

G. tilhørte en bremensk sten- og billedhuggerfamilie; hvornår han er kommet til Danmark vides ikke bestemt, men allerede hans farbror, sten- og billedhugger Andreas G. († 1717), arbejdede her i de sidste år af 1600-tallet. G. fik 29.11.1717 bestilling som støbilledhugger, men vedblev lige til sin død at stå i forbindelse med lavet i Bremen. Fra ca. 1720 arbejdede han til stadighed på de kgl. slotte og for hofkredse, navnlig på Fredensborg, Kbh.s slot, Kronborg, Valø, Hirschholm og Eremitagen. En del af hans arbejder her var dog af rent dekorativ art og udførtes af hans efter danske forhold anselige værksted. Af egentlige større billedhuggerarbejder stammer de fleste fra hans senere år, således sandflugtsmonumentet i Tisvilde og det Lichtenbergske gravmæle i Horsens klosterkirke (begge fra 1738), i Roskilde domkirke marmorsarkofagerne

for Frederik IV og dronning Louise (1735-42) og for dronning Anna Sophie og hendens børn (1743-46). Disse arbejder viser G. som en habil tekniker hvis kunstneriske udtryksform ligger på grænsen mellem senbarok og rokokko. Frederik IVs og dronning Louises sarkofager med deres stærke opløsning af linjer og profiler står rokokoen nærmest. Rundt om i landet findes desuden sarkofager og epitafier over adelige udført i G.s værksted.

F. J. Meier: Efterretn. om om Fredensborg slot, 1880 180f. Samme i Bremisches Jahrbuch XII, Bremen 1883 77-85 (jfr. XVI, 1892 51). F. R. Friis: Bidrag til da. kunsthist., 1890-1901 327-35. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Chr. Elling i Tilskueren LV, 1938 II 259-66. Danm.s kirker. København I-III, 1945-72; Kbh.s amt III-IV, 1951. Fr.borg amt I-III, 1964ff. J. Steenberg: Fredensborg slot, 1969. Christiansborg slot, red. Kr. Hvidt m.fl. I, 1975.

*V. Thorlacius-Ussing**

Gerdes, Finn, * 1914, forfatter. * 24.12.1914 i Horsens (Vor Frelsers). F: læge Jens Ulrik G. (1886-1975) og Ebba Guldborg (* 1893). ~1° 5.2.1944 i Egeskov, Fredericia med Jytte Lyttov, * 1.10.1920 på Frbg., d. af ingeniør Laurits Jenynlius Valdemar L. (1884-1966) og Olga Julie Alma Nielsen (1886-1936). Ægteskabet opløst. ~2° 20.12.1976 i Tønder (b.v.) med overassistent i udenrigsministeriet Bodil Gram Larsen, * 1.1.1940 i Isterød, d. af gartner Carl Erik Mathias L. (1900-77) og Dyveke Andersen (1908-79).

G. blev student 1933 fra Fredericia højere almenkole; han studerede nogle år medicin, litteratur og jura, men brød af og rejste i udlandet, især i Østrig, Jugoslavien og Spanien. Han var lærer ved Nødebo kostskole 1950-55, i et tiår derefter ved forsvarets civilundervisning. Fra 1966 har han mest opholdt sig i udlandet, især i Bonn og Bruxelles. Som forfatter slog G. først sit navn fast som novellist. Titelnovellen i samlingen *De blaa Gardiner*, 1943 og novellen *Søn af Huset* i samlingen *Sorte Engle*, 1945 blev klassiske udtryk for en ubarmhertigt iagttagende psykologi som også virkede i de varierede samlinger eller separatudgaver af gamle og nye noveller: *Øksen*, 1956; *Den grønne pilgrim*, 1960; *Ringene*, 1961. Som novelleforfatter er G. naturalist; 1950 og 1953 søger han i to små eksperimenterende romaner, *Skoven* og *Det gule hus*, at udtrykke efterkrigstidens angst og håb. – Der er stemning, også af humor i G.s erindringsessays, i samlingerne *Rendez-vous med mig selv*, 1953 og *Hønsesrødder og Burlefødder*, 1958, (heri den overgivne skildring af Th. A. "Müller på inspektion i en skoletime). Bid og vid mødes i parodierne *Litterært cirkus*, 1958. G.s fint beherskede fortælle-

kunst, hans ciselerede stil og ømhed for Gerdes-familien forenes i *En fjer af ørnens vinge*, 1961 hvor han omkring bedstefaderens person beretter slægten myter. □Foto.

Erindringer i Glimt af barndommen, 1955 (ny udg. 1967) 73–86.

F. J. Billeskov Jansen

Gerechini [gerə'ki:ni], **Johannes** (Gerekesen, Jens), ca. 1378–1433, ærkebiskop. † maj (andre kilder: 20.7.) 1433 ved Skálholt, begr. foran højalteret i Skálholt domk. F: Gereke Jonsen (Jensen) (nævnt 1378).

G. var brorson af dronning Margretes nære rådgiver, Roskildebispen Peder Jensen *Lodehat, og fætter til Jens Andersen *L. der blev Peder Jensens efterfølger. G. studerede i Paris 1401 og drev 1404 juridiske studier i Prag hvor Johan Hus kort forinden var blevet rektor. 10.3.1404 opnåede han et kanonikat ved Roskilde domkirke og nævnes senere som kong Erik af Pommerns kansler. 1408 var G. kong Eriks kandidat til ærkebispes stolen i Uppsala imod kapitlets valg og opnåede pavelig udnævnelse. Pave Gregor blev imidlertid kort efter afsat af Pisakonciliet, og G.s stilling var dermed usikker selv om dronning Margrete holdt fast ved Gregor, men 1410 opnåede G. også konciliets anerkendelse. Udover de sædvanlige embedshandlinger som arkivalisk er velbelyst for G.s embedsperiode førte han forsædet ved to provinssynoder i Arboga 1412 og 1417 hvor man vedtog en række beslutninger om gudstjenestesik og kirketugt samtidig med at kirkens frihed hævdedes med stor kraft. 1412 blev der således protesteret kraftigt mod de kgl. fogeders overgreb mod kirkelig ejendom. Under et ophold i Danmark 1416 blev G. indblandet i kong Eriks strid med Roskildebispen om retten til København. G. synes at have taget sin fætter Jens Andersens parti og faldt vel derved i unåde hos kongen. I alt fald kom han kort efter gennem sin handle måde i nogle gejstlige sager i opposition til kong Erik der i modstrid med kanonisk ret lod sagen behandle på et unionsrigsrådsmøde i Kbh. 1419. Uppsala-kapitlet beskyldte nu G. for at have forødt kirkens ejendom, så G. følte sig trængt fra to sider og appellerede til paven, i begyndelsen med godt resultat. Ærkebispen af Riga skulle pådømme sagen og fandt ikke grundlag for kong Eriks krav om at G. skulle afsættes. G. følte sig dog usikker og gik 1421 ind på at abdicere mod en årlig pension, men kom for sent med sit skaktræk. Pga. nye voldsomme klager, hvis begrundelse dog var tvivlsom, omstøede paven Rigabispens dom og afsatte G. 2.3.1422. Helt i unåde

hos Erik af Pommern kan G. dog ikke have været, han ledsagede kongen på udenlandsrejsen 1423-25 og forhandlede på kongens vegne 1424 med fyrsten af Litauen. Det var sikkert med kong Eriks billigelse at paven 1426 udnævnte G. til biskop af Skálholt. Det begrundedes med at G. havde forbedret sit levned, at stiftet var fattigt og fjernt, og at befolkningen var ret uciviliseret. Mens G.s hævvelse af Uppsalakirkens selvstændighed havde været uforenelig med kong Eriks politik havde kongen på den anden side brug for en stærk mand på Island hvor englændernes handelsfremstød i disse år skabte problemer. Englænderne havde bortført statholderen 1425, og den engelske indflydelse havde bl.a. resulteret i at bispestolen i Hólar var blevet besat med en englænder. G. nåede til Island 1430 via England hvor han som kong Eriks repræsentant anklagede englænderne for at have fjernet islandske børn og solgt dem som fanger i England – og nogen basis synes der at have været for anklagen, man fandt 11 drenge på skibe der lige var ankommet til Lynn fra Island.

Den nye Skálholtbiskop har ved sin ankomst til Island næppe kunnet opfattes som ven af England, og der synes omgående at være sket et åbent brud, selv om kilderne er tavse. I den traktat som kom i stand sidst på året 1432 som afslutning på Erik af Pommerns forhandlinger med England nævnes specielt at den engelske konge og hans råd skal give G. kompensation for den skade han og hans svende måtte have lidt. Stridighederne bekræftes af en engelsk skibsreder fra Lynn som i slutningen af 1433 søgte om tilladelse til at sejle til Island for at kræve skadestatsning. Han havde udrustet sit skib Margrethe til en Islandsfart, og da det nåede Island maj 1433 blev det angrebet af danskere og islændinge i Skálholtbispens tjeneste. Mange af skibets besætning, såvel bispen selv som en del af hans folk blev dræbt, de øvrige var sejlet bort med englænderens skib. – G.s bispetid i Skálholt blev kort, og vi har ingen underretninger om hans gejstlige embedsførelse på Island. Ved hans ankomst havde bispestolen været ubesat i 11 år. Da indtægterne var bedre end i Hólar opnåede den engelske biskop forflyttelse, mens en anden englænder blev udnævnt i hans sted, ingen af dem nåede dog at komme i besiddelse af deres stifter. – Langt yngre islandske kilder har farverige skildringer af biskop G.s endeligt, hvorledes han midt under gudstjenesten blev slæbt ud af kirken i sit messeskrud og druknet i en nærliggende å. – Ældre historikeres dom over G. har samstemmende været meget hård, mens den nyeste forskning har vist at hans personlige fejltrin næppe var større end at de kunne tolere-

res inden for kirken. Hans skæbne er snarere udtryk for at Erik af Pommern ikke kunne tolerere en så selvstændig kirkefyrste på ærkesædet i Uppsala, men havde god brug for samme selvstændige person i kampen mod englændernes omsiggribende monopolstilling i Island.

Kilder. Monumenta hist. univ. Carolo-Ferdinandæ Pragensis II, Praha 1834 154. Svenskt diplomatarium II-III, Sth. 1879-1902. Auctarium chartularii univ. Parisiensis I, Paris 1894 823. Acta pontificum Danica II, 1907.

Lit. Gustav Storm i Islandske annaler indtil 1578, Kria. 1888 295 370. Samme: Afgifter fra den norske kirkeprovins, Kria. 1897 94f. G. Djurklou i Hist. t., Sth. 1894 189-226. Yngve Brilioth: Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt, Upps. 1925 = Upps. univ. årsskr. Teologi I. Samme: Den senare medeltiden, Sth. 1941 = Svenska kyrkans hist. II. Beata Losman: Norden och reformkonsilierna, Göteborg 1970 = Studia hist. Gothoburgensia 11. Björn Porsteinsson i Från medeltid till välfärdssamhälle, Sth. 1976 497-506.

Thelma Jexlev

Gerhard (Gert) (som greve III, som hertug I), ca. 1292-1340, holstenske greve, hertug af Sønderjylland. * ca. 1292, † 1.4.1340 i Randers, begr. i klosterkirken i Itzehoe. F: grev Henrik (I) af Rendsborg († 1304) og Helvig af Brunkhorst. ~ 1314 med Sophie af Werle, d. af fyrst Nicolaus (II) af Werle († 1316) og *Richiza af Danmark (ca. 1300). - Farfar til *Gerhard († 1404).

Ved faderens død arvede G. Rendsborglinjens beskedne besiddelser i Vestholsten og overtog således et af de fem delgrevskaber Holsten da bestod af, men han stræbte tidligt mod en udvidelse af sit territorium. I de første år var Gerhard II af Plön hans formynder, men efter dennes død 1312 udmanøvrerede G. Kiellinjen i forbund med *Johan III, en søn af Gerhard II. Sejrherrene havde 1314 delt arven efter den barnløse Adolf V, og 1315 tilfaldt nu halvdelen af Kiellinjens besiddelser G. Herefter rådede han over Vestholsten, Segebergområdet, dele af Sydvestvagnien og Nordstormarn. Forgæves havde Pinneberglinjen søgt at få del i byttet, og i begyndelsen af 1320erne fratog G. og Johan III Adolf VII en række besiddelser der begrænsede pinnebergernes del af Holsten til en lille sirkant nordvest for Hamborg. Dermed var der kun to betydningsfulde delgrevskaber tilbage i Holsten: det rendsborgske og det plönske. - 1319 led G. dog nederlag da han ville undertvinge Ditmarsken, og et forsøg på at vinde herredømme over gods tilhørende bispem i Lübeck mislykkedes også. 1322 kom han i besiddelse af den lauenburgske by Mölln, men det blev mod nord de store udsigter åbnede sig. Ved den sønderjyske hertug *Erik IIs død 1325 krævede Christoffer II som lensherre og G. på slægtens vegne formynder-

skabet over G.s tiårige søstersøn Valdemar (1315-64). Kongen måtte give efter, og G. udnyttede straks sin stilling til at lade Valdemar pantsætte landet mellem Slien og Ejderen til Johan III. Dermed var denne vundet for det forbund G. marts 1326 indgik med de danske stormænd og panthavere, marsken Ludvig Albrektsen og drosten Laurids Jonsen imod kong Christoffer. G. trængte ind i Danmark, tog titel af rigsforstander (administrator regni) og satte sig hurtigt i besiddelse af Jylland og Fyn. I maj måned søgte Christoffer II som flygtning hjælp i Mecklenburg, men han formåede ikke i juni at genvinde Vordingborg. 7.6. valgtes da den lille Valdemar til konge på Viborg landsting, og 15.8. s.å. modtog G. hertugdømmet Sønderjylland som et frit, arveligt fanelen, dvs. reelt uden forpligtelser over for lensherren.

Snart viste det sig midlertid svært for G. at hævde sin nyvundne stilling i Danmark. 1328 måtte han med adelens hjælp slå et bondeoprør ned på Sjælland, og 1329 foretog en gruppe jyske stormænd to tog ned i Sønderjylland. Det sidste kunne G. tilbagevise ved sejren på Hesterbjærg ved Slesvig. G. havde søgt at sikre sig syd fra ved 1328 at indgå en landfred med en række nordtyske fyrster, men 1329 viste det sig at den hidtidige forbundsfælle grev Johan ikke længere ville lade G. spille hovedrollen i Danmark. Han gennemførte Christoffer IIs genindsættelse som dansk konge (1329), og G. måtte 1330 lade sig nøje med Fyn som arvelen og et løfte om at få Sønderjylland hvis Valdemar der nu igen fik hertugdømmet, skulle dø uden arvinger. G. havde dog fortsat indtil 1336 magten i Sønderjylland som hertugens formynder, mens han for egen regning 1328 havde overtaget landet mellem Slien og Ejderen fra grev Johan. Kong Christoffer forsøgte 1331 i forbund med Johan at fordrive G. fra Danmark, men led nederlag på Lohede ved Dannevirke. Derefter opdelte G. og Johan ved en fredsslutning i Kiel Danmark mellem sig således at G. fik Nørrejylland og Fyn i pant for 100.000 mark sølv (jan. 1332). Dette herredømme over Vestdanmark opretholdt G. i den kongeløse periode 1332-40. Efter Christoffers død forsøgte han søn *Otto ganske vist at vinde magten i Jylland, men han led nederlag på Taphede ved Viborg 1334. G. søgte 1333 og 1338 at betrygge sin magt ved at indgå omfattende landfredsforbund med nordtyske fyrster og byer, men erkendte vistnok til sidst at han ikke kunne hindre Christoffers søn Valdemar i at blive konge. Med en traktat af 11.2.1340 overlod han da Nørrejylland til hertug Valdemar for 43.000 mark sølv mod selv at få pant i hele dennes hertugdømme bortset fra Als og Sundeved.

Kort efter brød en opstand ud i Nørrejylland, og det nødte G. til at drage nordpå med en stor hær. I Randers blev han syg, og endnu ikke fuldt helbredt dræbtes han natten til den 1.4.1340 af den indtrængende Niels "Ebbesen og hans hjælpere.

Baggrunden for G.s store indflydelse i Danmark 1326–40 var en hærsmag bestående af det holstenske lensopbud og udstrakt anvendelse af lejetropper. Finansieringen ordnedes ved at G. overlod en række panter i Danmark til kapitalstærke holstenske stormænd, og desuden tiltog han sig betydelige indtægter af Odense og Slesvig bispedømmer. G. var from, men samtidig hensynsløs og handlekraftig. Han var en god feltherre og en glimrende politisk bevagelse der forstod at udnytte modpartens svagheder i stadig skiftende politiske konstellationer. Den nationale historieskrivning i Tyskland har beundret G. som den der åbnede for tyskhedens fremtrængen i Sønderjylland og givet ham tilnavnet „den Store“. På dansk side har opfattelsen ofte været bestemt af folkevisen om Niels Ebbesen – „han slog den kullede greve“ og reddede dermed sit fædreland. □Fremstillet på historiemal., næsten altid i scener med Niels Ebbesen: Mal. af D. C. Blunck, 1827. Litografi efter E. Lehmann ca. 1849. Tegn. af L. Frølich ca. 1853. Mal. af Niels Simonsen, 1855 (til Randers rådhus). Mal. af Carl Bloch, 1868 (Glorup). Mal. af H. J. Hammer 1882, af K. Hansen-Riestrup 1906 og 1908 (Fr.borg), og af A. Slott-Møller. G.s hoved tegnet af Ernst Hansen udst. 1945.

G. Waitz: Schlesw.-Holst.s Gesch. I, Göttingen 1851. W. Berblinger: G. der Grosse, Rendsburg 1881. Kr. Erslev i Hist. t. 6.r.VI, 1895–97 205–48 389–437. A. D. Jørgensen sst. 671–80. Kr. Erslev i Danm.s riges hist. II, 1898–1905. M. H. Rosenørn: Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesen II, 1901. Erik Arup i Årbøger for nord. oldkyndighed 3.r.XVI, 1926 21–42. Samme: Danm.s hist. II, 1932 (fot. opr. 1961). A. Mohlin: Kampen om Holstein 1314–18 i Gottfrid Carlsson 18.12.1952, Lund 1952 45–78. Wolf-Dieter Mohrmann: Der Landfriede im Ostseeraum, Kallmünz 1972 = Regensburgs hist. Forschungen II 97–148. J. Kanstrup i Hist. t. 12.r.VI, 1973 1–20. Erich Hoffmann i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. CII-CIII, Neumünster 1977–78 9–47 (m. stamtv.).

Esben Albrechtsen

Gerhard (som greve VI, som hertug II), † 1404, holstenske greve, hertug af Sønderjylland. † 4.8.1404 ved Süderhamme i Ditmarsken. F: Henrik II („Jern-Henrik“), holstenske greve († 1384 el. 85, ~1° med Mechtilde af Lippe) og Ingeborg af Mecklenburg. ~1395 med *Elisabeth af Braunschweig–Lüneburg (–1404–), d. af hertug Magnus af B.–L. (ca. 1328–73) og Katharine af Brandenburg († 1393). – Far til *Adolf

(1401–59), *Gerhard (1404–33) og *Henrik (1397–1427). Sønnesøn af *Gerhard (ca. 1292–1340).

Ved faderens død tiltrådte G. regeringen af den rendsborgske del af Holsten sammen med sin farbror Klaus og sine yngre brødre Albrecht og Henrik. På samme måde blev han herre i det ved pant og erobring erhvervede Sønderjylland. 1386 modtog han i Nyborg sammen med disse slægtninge arvelig forlening med hertugdømmet Sønderjylland, men således at G. formelt alene kom til at udøve hertugmagten. Hermed sluttede den holstenske greveslægt fred med dronning Margrete på kong Olufs vegne, og Sønderjyllands karakter af dansk len understregedes påny. Noget praktisk udslag heraf, fx krigstjeneste for lensherren, ses dog aldrig. Fredstilstanden bekræftedes 1392 ved en traktat mellem dronning Margrete og de schauenburgske fyrster hvori lenspligten slet ikke omtales. 1396 mødtes G. i Assens med den nvalgte kong Erik med henblik på en formel bekræftelse af Nyborgforleningen. Det skete dog ikke, i stedet blev indgået en aftale om at G. og hans slægtninge skulle tjene kongen med sold. 1401 støttede G. således dronning Margretes forsøg på at genvinde Gotland. Efter grev Klaus' død (1397) kom det til åben strid mellem G. og hans yngre brødre. De delte s.å. deres holstenske besiddelser hvortil siden 1390 også den plönske del hørte. Derved fik G. Plön med Østholsten og Femern samt Hanerau ind mod Ditmarsken. Derimod formåede G. med adelens støtte at udelukke de andre fra magten i Sønderjylland. Overenskomsten gav ham alene retten til hertugdømmet i ni år, og det lykkedes ham på brødrenes bekostning at komme i besiddelse af alt det arve- og pantegods i hertugdømmet som grev Klaus' datter Elisabeth havde ret til efter sin fader. Efter at hans broder Albrecht i 1403 var faldet på et tog mod ditmarskerne overgik der G. samme skæbne året efter da han uforsigtigt vovede sig for langt frem mod fjenden ved Süderhamme. Han efterlod sig to umyndige sønner, Henrik og Adolf, mens Gerhard først fødtes efter faderens død.

I hans regeringsperiode var den danske kongemagt uden indflydelse i Sønderjylland, og som hertug arbejdede G. energisk på at befæste sin magt. Han havde succes over for brødrene og over for kirken, men trods udpresning af Slesvig bispestol synes han at have været i en svag finansiel position. I 1397 opgjordes hans pengegæld til 25.400 mark, og en række af Sønderjyllands len var pantsat i hans tid som de havde været det ved hans tiltrædelse. □Fremstillet på Anthonius Clements anetavle 1624 for enke-dronning Sofie (Nykøbing k.).

Gerhard

G. Waitz: Schlesw.-Holst.s Gesch. I, Göttingen 1851. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprodukt. 1971).

Esben Albrechtsen

Gerhard VII, 1404–33, holstensk greve og (ikke anerkendt) hertug af Sønderjylland. * 1404, † 24.7.1433 på en rejse til Köln, begr. i domk. i Emmerich. F: grev *Gerhard VI († 1404) og *Elisabeth af Braunschweig-Lüneburg (–1404). ~ 1431 med Agnes af Baden, * 25.3.1408, d. af markgrev Bernhard I af Baden (ca. 1364–1431, ~ 1° med Margaretha af Hohenberg; ægteskabet opløst 1391) og Anna af Öttingen († 1442). – Bror til *Adolf (1401–59) og *Henrik (1397–1427).

G. var født efter faderens død. Efter moderens brud med dronning Margrete og Erik af Pommern nævnes han sammen med sine ældre brødre Henrik og Adolf som „hertug af Slesvig“ og greve af Holsten. Han deltog også i kampen mod Danmark, bl.a. i hanseaternes tog mod Kbh. 1428. Han synes at have boet hos moderen på Sønderborg som han vistnok arvede efter hende. G. søgte 1431 at gennemvinge en deling af Sønderjylland, men den nåede ikke at komme til udførelse. G.s hustru fødte tvillinger som ifølge krønikerne (jf. Zeitschr. der Gesellsch. f. schlesw.–holst.–lauemb. Gesch. III, 1873 126–30; X, 1881 100-16) efter hans bror Adolfs påstand var kommet til verden for tidligt efter brylluppet og derfor af ham erklæredes for uægte. Hertuginde sendtes tilbage til sit hjem, og af de to børn sattes datteren i kloster i Preetz medens sønnen omkom på søen ved Sønderborg. Til straf for den således udviste hårdhed, hed det sig, blev Adolfs kort efter indgåede ægteskab ufrugtbart så at greveslægten uddøde med ham.

*Jørgen Olrik**

Gerhard, Johan Frederik (Friedrich), 1695 (1715)–48, miniature- og kabinetsmaler. * 1695 (1715) formentlig i Franken, begr. 27.5.1748 i Kbh. (Skt. Petri urtegård) („33 år gl.“; fejlskrift for 53?). ~ Eva Lovise, † tidligst 1764.

Ca. 1741 synes G. at være kommet i kontakt med det danske hof. En regning for et billede hertil er således dateret Bayreuth, aug. 1741. Allerede s.å. er han formentlig rejst til Kbh., til markgrevens kusine dronning Sophie Magdalena, og han fandt snart beskæftigelse her. Ukontrollerede angivelser giver ham en plads som kgl. kabinets-skildrer 1742 og borgerskab 1743; i hvert fald modtager han i disse år en række udbetalinger fra de kgl. kasser, og fra 1745 fik han årlig 300 rdl. som kgl. kabinetsmaler. 1748 blev han professor ved kunstakademiet. Han restaurerede

loftsbilleder for hoffet og malede også store billeder (*En tiger i legemsstørrelse* og *Tre små gule heste*). G. var utvivlsomt en dygtig maler, og han har forstået at udføre små kopier efter forskellige kunstneres arbejder på en sådan måde at hans billeder virker som originaler. Særlig synes hans landsmand Marcus Tuscher at have stået ham nær. Der findes utvivlsomt flere billeder af ham rundt i vore samlinger end almindelig antaget. Han malede i reglen på kobber. På Rosenborg hænger portrætter af *Frederik Ernst af Bayreuth* og et allegorisk rytterportræt af *Frederik VI*, 1747 (tilsvarende gengivelser på Fr.borg og i privateje). 1743 betales G. for et gruppeportræt på kobber af den kgl. familie. Et sådant portræt, dog malet på lærred, findes på Rosenborg, men har også været tilskrevet Tuscher, ligesom en række detailstudier hertil (kobberstiksaml.). G. malede også folkelivsbilleder i Gabriel Metsu's manér; et signeret billede af en frugtsælgerske, samt en pendant hertil findes på Rosenborg. *En dreng med fuglebur* er omtalt 1793. *En læge og en kapuciner ved en sygeseng* og endnu et billede findes på museet i Speier, et Venusbillede i Siebenbürgen. En række fortrinlige tegnede portrætkopier (Fr.borg, kobberstiksaml.) der tidligere har været antaget for originaler fra 1600-årene har endelig været tilskrevet G. □ Selvportr. med familie, 1745 (Fr.borg).

Casp. v. Schad: Versuch einer Brandenb. Pinakothek, Nürnberg 1793 40 42 172. F. J. Meier: Efterretn. om Fredensborg slot, 1880 180. R. Fester i Hohenzollern-Jahrbuch VI, Lpz. 1902 156. Fr. H. Hofmann: Bayreuth und seine Kunstdenkmale, München 1902. F. Meldahl og P. Johansen: Det kgl. akademi for de skønne kunster 1700-1904, 1904 29f. Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danm., 1935.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Gerlach, Carl Ludvig, se **Gerlach, Leoadie**.

Gerlach, Georg Daniel, 1797–1865, officer. * 31.8.1797 i Eckernførde, † 7.3.1865 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: sekondløjtnant, senere kaptajn Mattern Christoph G. (1763–1806) og Anna Sabina Magdalena Böhm (1774–1846). ~ 20.8.1827 i Kbh. (Garn.) med Caroline Marie Kromayer, * 19.4.1800 i Kbh. (Helligg.), † 8.10.1846 sst. (Garn.), d. af konditor Johan Carl K. (ca. 1765–1836, ~ 2° 1821) med Marie Kirstine Hansen, ca. 1796–1860) og Marie Dorte Lunge († 1819).

G. blev landkadet 1808, sekondløjtnant i infanteriet 1813, premierløjtnant 1822, stabskaptajn 1830, kaptajn I 1842, major 1847, karakteriseret oberstløjtnant 1848, virkelig oberstløjtnant 1849, oberst 1850, generalmajor 1858, generalløjtnant 1863 og overgeneral 1864. – Han deltog i feltto-

get 1849–50 og udmærkede sig i slagene ved Fredericia og Isted. 1850 blev han kommandør for 6. infanteribrigade og fungerede 1851 som kommandant i Angel, senere med garnison i Ratzeburg. 1854 blev han kommandør for 1. infanteribrigade i Kbh., 1858 medlem af den rådgivende komité under krigsministeriet og 1859 generalinspektør for infanteriet. Ved krigens udbrud 1864 fik han kommandoen over 1. division der udmærkede sig ved den heldige fægtning ved Mysunde 2.2. s.å. G. støttede C. de Meza's beslutning om afmarch fra Dannevirke-stillingen. Efter de Mezas fjernelse fra overkommandoen blev G. mod sin vilje beordret til at overtage denne. G. var uenig med krigsministeriet i planerne for krigsførelsen og hævdede over for ministeriet at det mest formålstjenlige var et sejt forsvar ved Dybbøl og Fredericia. Han forlangte frie hænder medens ministeriet stadig greb ind i kommandoens dispositioner. Påvirket af befolkningens mistrøstige stemning forlange ministeriet en mere aktiv krigsførelse. G. meddelte ministeriet at Dybbøl-stillingen ikke kunne holdes i tilfælde af angreb. Han fik ordre til at holde stillingen og bøjede sig for regeringens krav. Stillingen blev angrebet 18.4. og måtte opgives. G. forberedte sig på at føre forsvaret videre fra Fredericia med Fyn som bagland, men krigsministeren C. C. Lundbye beordrede 23.4. denne by rømmet, en bestemmelse G. forgæves søgte at få ændret. Overkommandoen blev derefter frataget G. og overgivet til P. F. Steinmann som den nye krigsminister C. E. Reich havde mere tillid til. Efter eget ønske fik G. kommandoen over 1. division som han førte resten af krigen. 19.12.1864 pensioneredes G. og stilledes à la suite. G. var en solid officer uden dog at have de store evner som hærfører. Omstændighederne bragte G. frem til posten som hærens leder i 1864. Situationen krævede imidlertid en mand med større militære evner end G.s. – de Meza, der nærede den største velvilje over for G., fordømte 1864 G.s svagheit over for regeringen. de Meza gav følgende karakteristik af G.: „Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier“. □Tegnet til hest af C. A. Hagen ca. 1849, tegn. af N. Simonsen, 1850 (begge Fr.borg). Litografi 1864, efter dette litografi samt træsnit af R. Lenert. Flere træsnit 1864 af ens type, efter et af dem et hollandsk litografi. Litografi af G. til hest. Foto.

Dansk militært t., 1865 46–48. Rasmus Hansen: Minder og dagbogsblade fra 1848–50, 1875. Carl T. Sørensen: Den anden slesv. krig I-III, 1883. Der deutsch-dänische Krieg 1864, udg. den preuss. generalstab II, Berlin 1887. Den dansk-tydske krig 1864, udg. Generalstaben I-III, 1890–92. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916. General de Mezas krigs-dagbøger 1849–51,

udg. K. C. Rockstroh, 1928. K. C. Rockstroh: General de Meza og Dannevirkes rømning, 1930.

Hans Chr. Bjerg (Rockstroh)

Gerlach, Vilhelmine Leocadie Theresia, f. Bergnehr, 1826–1919, operasanger. * 26.1.1826 i Stockholm, † 13.9.1919 på Frbg., begr. i Christianskirkens krypt. F: underløjtnant, toldinspektør i Sabbatsberg Carl Vilhelm B. (1803–47, ~2° 1845 med Ane Marie Colding, 1800-tidligst 53) og Charlotta Vilhelmina Christina Philp (1799–1871). ~ 1° 20.11.1852 i Kbh. (Slotsk.) med lysestøber i Kbh., senere toldassistent i Nyborg Carl Edvard Fossum, * 16.5.1829 på Frbg., † 23.6.1890 i Kbh. (Johs.) (~2° 1870 med Lydia Dagmar Alfonsine Hansen, 1844–98), s. af lysestøber, kaptajn Jens Peter F. (1795–1856) og Martha Cathrine Mathiesen (1804–73). Ægteskabet opløst 1857. ~2° 4.6.1861 i Kbh. (Slotsk.) med syngemester Carl Ludvig G., * 26.4.1833 i Kbh. (Fødsst.), † 13.9.1893 sst., s. af musikdirektør ved garden, organist Heinrich Christian G. fra Gotha (1777-1838) og Johanne Lovise Michelsen (ca. 1811-76).

G. havde 24.2.1844 debuteret på Stockholms Mindre teatern i *Donaufun* hvor hendes smukke mezzosopran med den ejendommelige gyldne timbre vakte så stor opmærksomhed at svenske musikautoriteter rådede hende til at søge videre uddannelse i Paris; på vejen hertil afslagede hun prøve for teaterdirektionen i Kbh. hvis medlem Jonas Collin med sædvanligt fremsyn straks knyttede hende til Det kgl. teater og gav hende Henrik Rung til lærer. 25.1.1845 optrådte hun første gang ved en aftenunderholdning, og senere på året brød hun igennem som Filippo i *Aagerkarl* og *Sanger* hvorefter vigtige og forskelligartede opgaver som Therese i *Røverborgen*, Etle i *Liden Kirsten*, dronningen i *Hans Heiling* og madame Voltisubito i *Recensenten* og *Dyret* blev hende betroet: hun viste indtagende skønlighed og Rosina i *Barberen* og imponerede ved lidenskabelig væld og røstens majestæt i titelrollen i Bellinis *Norma* hvori hun tidligere havde sunget Adalgisa. 1848 blev hun kgl. ansat, og efter yderligere uddannelse hos Manuel Garcia i London blev hun, som J. L. Heiberg (1791-1860) skrev, „det glansfulde Midtpunkt, hvorom Operaens øvrige Kræfter grupperede sig“. Den pragtfulde stemme og hendes tydelige tekstudtale forenedes med rige dramatiske evner. Nogle af hovedrollerne blev i de følgende år Vilhelmine i *Ungdom og Galskab*, donna Anna i *Don Juan*, pagen og Susanne i *Figaros Bryllup*, Marie i *Regimentets Datter*, titelrollen i *Fidelio* og prinsessen i *Vilhelm Tell*. G. var ubetinget landets største dramatiske kvindelige sanger, men blev

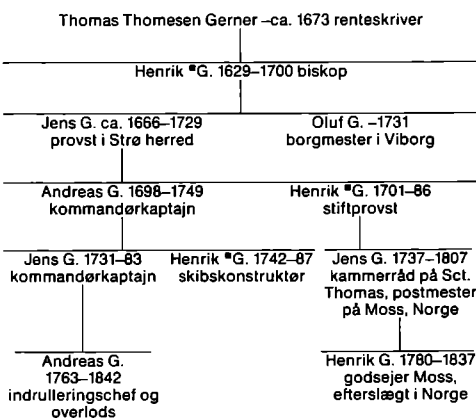
Gerlach, Leocadie

et af de sjældne eksempler på evnen uden lysten hvorved hun kom i strid med sine overordnede. Skønt endnu ung og i besiddelse af sine sjældne evner fik hun sin afsked, og det blev under et sagsanlæg fastslået ved højesteret at hun ikke havde opfyldt sine kontraktlige forpligtelser. 3.11.1866 optrådte hun sidste gang som gæst i sit glansparti, titelrollen i *Lucrezia Borgia*. N.å. var hun gæst på Casino, og siden øvede hun en betydningfuld virken som sanglærer for teatrets unge. Hun blev den sidstlevende af kunstnerne fra enevældens dage og bevarede, trods de næsten 94 år, sine åndsevner usvækkede. – Kgl. kammersangerinde 1858. – G.s mand, **Carl Ludvig G.**, avancerede fra korist til sanger – han debuterede 1855 som *Vescolo* i *Stella* – og var fra 1860 operaen en nyttig mand, dels som repetitor, dels som syngemester hvilken stilling han beklædte 1863–88. Han virkede også som komponist og fik det Anckerske legat 1873 til en studierejse under hvilken han besøgte Rich. Wagner der med begejstring hørte G. synge; G. deltog i sin hustrus pædagogiske virksomhed og udgav til brug ved den nogle syngøvelser. – □Tegn. af E. Lehmann, 1850 (Fr.borg), litograferet af C. Steckmest, 1852. Litografi 1853 efter daguerreotypi. Litografi af A. J. Salmson og træsnit af C. Hammer, 1883. Foto.

Slægt i Den introd. svenska adelns ättartavlor, udg. G. Elgenstierna V, Sth. 1926 704 og Dagens nyheder 6.10.1919. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. V, 1930. Samme: Mennesker bag masker, 1931 93–100.

*Robert Neiiendam**

Gerner

Slægten skal oprindeligt stamme fra Skotland. Dens først kendte mand i Danmark var Frederik III's øverste renteskriver Thomas Thomesen G. (– ca. 1673).

Skuespilleren William *G. ses ikke at tilhøre denne slægt.

Mikael Sundt: Stamtbl. over Familjen G., Kristiania 1886. Slægttavlesamlingen 1932.

Hans H. Worsøe

Gerner, Henrik Thomsen (Thomæsøn), 1629–1700, biskop. *9.12.1629 i Kbh., †14.5.1700 i Viborg, begr. i domkirken sst. F: handelsmand, senere renteskriver og kasserer ved forråds-kassen Thomas G. († ca. 1673) og Karen Henriksdatter. ~1656 med Dorothea Jensdatter Bircherød, *11.10.1636, †19.2.1705 i Viborg, d. af søgnepræst i Birkerød Jens Hermansen B. (1588–1657, ~1° med Kirstine Andersdatter, †1616) og Maren Jacobsdatter (1593–1665).

G. var først bestemt til handelsvejen, men hans privatlærer blev opmærksom på hans særlige begavelse for studier og fik faderen til at lade ham studere. Han blev student 1650 fra Frue skole, tog 1652 attestats, virkede til 1654 på Herlufsholm som medhjælper hos den som filolog navnkundige, men som pædagog hjælpeløse rektor Zacharias Lund, blev 1654 baccalaur for Sorø akademii og rejste udenlands, først til England (Oxford), i hvis sprog og åndsliv han levede sig ind, og 1655 til Holland (Leiden og Utrecht). 1656 blev han kapellan hos sognepræsten i Birkerød, Jens Hermansen Bircherød, og da denne døde 1657, hans efterfølger. Under svenskekrigen 1658–60 døjede han hårde trængsler; i begyndelsen af 1658 blev hans præstegård plyndret seks gange. 6.9.1658 overgav Kronborg sig til svenskerne, og 1659 stiftedes sammensværgelsen af ridefogeden på Kronborg len Hans *Rostgaard, ingeniør Oluf van *Steenwinckel og dronningens foged på Hørsholm Lorens *Tuxen som bar arbejdets hovedpart. Formålet var at generobre fæstningen. Engelske lejetropper, hvervet for Karl Gustaf, men utilfredse med deres behandling, skulle danne den militære støtte for foretagendet, og G. kom ind i sammensværgelsen på grund af sine engelske sprogkundskaber og ved sin gæstfrihed mod den engelske oberst Richard Hutchinson hvem G. påvirkede til at gå imod Karl Gustaf. Da sammensværgelsen blev opdaget i slutningen af juni 1659, blev G. arresteret i sin præstegård, forhørt under tortur, men gav ingen meddelelser og blev derefter dømt til at henrettes 19.8. De tanker der fyldte ham inden henrettelsen, og som han gav udtryk for bl.a. i et brev til sin hustru, vidner om hans mandige gudsdygt og patriotiske sindelag. Han slap imidlertid med livet fordi man fra svensk side kunne benytte sig af hans person til at presse regeringen i Kbh. til at løslade gesandten Sten Bielke;

det danske kongepar gjorde sig megen umage – også gennem den franske gesandt hos Karl Gustaf Terlon – for at få G. fri, og Bielke blev løsladt 18.8., men i over et år blev G. holdt i streng fængsel, en tid i Helsingborg, og først efter at der to gange var erlagt kummerligt sammenskrabede løsepenge for ham fik han sin frihed ved freden 1660. De tredobbelte lænker og det 18 kg tunge jernlod som han havde båret i atten uger lod han ophænge i Birkerød kirke. Efter disse hårde trængsler fulgte lykkelige arbejdsår. G. nød stor anseelse, han udfoldede en beundringsværdig flid, og han oplevede, takket være sit dygtigt drevene landbrug, at få økonomisk betryggende kår og havde indtil 1679 ret til krohold i Birkerød. G. havde et frodigt sind og et åbent blik for naturen og bondens liv; hans *Hesiodus fordansket oc udi Rijm oversat*, 1670 (ny udg. v. Hans Ellekilde, 1942) er præget af hans kristelige livssyn og ledsaget af en skildring på vers af bondens lykkelige arbejde året igennem (1670), og hans interesse for Nordsjællands flora satte sig spor i P. Kyllings *Viridarium Danicum* (1688). Hans interesse for menneskelivet med dets forpligtelser over for samfundets indretninger satte frugt i hans velskrevne, djærve social-etiske skrifter *De Wiisis politica practico-sacra* og *De Wiisis oeconomica practico-sacra*, begge fra 1662. Hans ærevers til Christian Vs salving 1671 viser ham som en god skandinav, idet han også lader Sverige hyldes kongen. G.s øvrige poesi er ikke meget værd, uanset at den er omfattende i kvantitet og tjener hans oprigtige royalisme. *Dend store Nordens-Konnings Christian dend Femtis Berømmelige Land-Togs oc aff Gud forleente lykkelige Seyervindingers Ilias*, 1681 (o: den skånske krig) er som kulturdokument mere interessant end som et digterværk i stive alexandrinere; det fortsattes i den „continuerende Ilias“, 1685 (omhandlende årene 1680–85), og begge skrifter er indholdsmæssigt på samme linje som Anders Bordings blad *Den danske Mercurius*. En tredje del af Ilias forelå færdig ved G.s død og findes i manuskript i Kgl.bibl. Om G.s forkyndelse som præst kan vi danne os en forestilling gennem hans homiletiske publikationer *Sædvanlige Hellige Dagis Hellige Tanker*, 1684, og *Gudelige Tanker*, 1693, to prædikensamlinger over henholdsvis evangelier og epistler. G.s prædikener er homilier der forklarer og anvender teksten led for led; han er ikke en spekulativ, men en praktisk religiøs prædikant, antipapistisk i sin lutherdom, men med et indslag af den mystiske fromhed der over Joh. Arnd kom fra katolsk fromhedsliv, ofte med djærve fyndord og kaldende til personlig gudsfrygt ved omvendelse i dag. Barokstilens dekorativt opbyggede

og gavmildt fremvældende ord og billeder er literært i tidens karakterfulde præg. G.s prosa minder om den samtidige Kingos poesi. 1678 udgav G. et skrift hvori han både fejdede med Peder Syv om retskrivnings regler og selv fremstillede sine synspunkter for retsskrivnings metode (*Ortographia Danica eller det danske Sproks Skrifverictighed*, 2. udg. 1679; begge udg. i Dsk. grammatikere III, 1919). Den ydre anledning var den århusianske konrektor J. Rhodes udgave af Comenius' *Orbis sensualium pictus* (1672), hvor retskrivningen i den danske tekst var vilkårlig og upraktisk. Medens Peder Syv ville lade retskrivnings regler bestemmes af videnskabelige undersøgelser af sprogets ældre former, ville G. nøjes med at henvise til det sidste hundredårs bøger (i særdeleshed bibeloversættelser, lovbøger, kongekrøniker og andre lærde mænds skrifter). Han frygtede vilkårlighed i retskrivningen og ville for at undgå den lægge den almindelige praksis til grund, dog således at det ikke blev en eller anden dialekt der fik afgørende indflydelse, men hvad vi nærmest ville kalde praksis i rigsdansk. Hvor uenig end G. var med Peder Syv, forenedes de dog begge i kærlighed til modersmålet og i et oprigtigt ønske om at holde sproget rent for fremmede ord, hvad der dog ikke lykkedes G. Hans forslag om at lade en lærd voldgift dømme sig og Peder Syv imellem, hvortil denne var villig, blev ikke til noget, men sine synspunkter fastholdt han uforandret over for Peder Syvs gensvar (1685) i sit *Epitome philologiæ Danicæ*, 1690. 1680 var G. blevet magister og 1690 provst i Lyngø-Kronborg herred. 1693 blev han biskop i Viborg og tillige dr.teol. Han var en myndig biskop, ivrig efter at opflamme sine præster til nidkærhed og personlig ulastelighed.

□Stik 1684, efter dette træsnit 1886. Mal. fra 1696, gentagelse efter dette (Fr.borg), efter denne kopi af C. A. Jensen, 1836 (Birkerød k.) og kopi (Viborg domk.); Fr.borg-maleriet er litograferet 1867, gengivet i træsnit af H. P. Hansen 1892 og raderet af Hans Rasmussen 1899. Afbildet på mal. af P. Raadsig 1873 og på Heinrich Hansens mal. 1880 af arvehyldningen (Fr.borg). Buste af Johs. Kragh, 1912 (ved Birkerød k.). – Monument af J. Wiedewelt ved Jægerspris.

Erik Pontoppidan: *Marmora Danica* II, 1741 196f. Samme: *Annales ecclesiæ Danicæ* IV,1, 1752 182–85. Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 117–39 (uddrag af synodalmonita); sst; 5.r.II, 1903–05 144–60 (afskedstale). – Laur. Thura: *Hans Rostgaards liv og levnet*, 1726. H. B. Melchior: *Hist. efterretn. om den frie, adelige skole på Herlufsholm*, 1822 (2. udg. 1865) 169. H. F. Rordam: *De danske og norske studenters deltagelse i Kbh.s forsvær*, 1855 126. Fr. Winkel Horn: *Peder Syv*, 1878 81–100. C. Christensen: *Hørsholms hist.*, 1879 (fot.optr.

Gerner, Henrik

1976) 350 366. K. C. Rockstrøh i Fra Fr.borg amt, 1907 65–91. Hans Kau: Birkerødpræsten H. T. G., 1909. Vald. Seeger: Birkerød kirke, 1925. Th. Kingo: Åndelige siungekkoor, m. indledn. af J. Oskar Andersen, 1931 LXII LXXXII. P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 424–27. Ejnar Thomsen i Danmark III, 1943 754–59. Ellen Olsen i Danske studier XLII, 1945 32–40.

*Michael Neiiendam**

Gerner, Henrik, 1701–86, stiftsprovst. * 11.3.1701 i Tjæreby, Strø hrd., † 12.2.1786 i Tønsberg, begr. sst. F: sognepræst, provst Jens G. (ca. 1666–1729, ~2° med Anna Margrethe Lidøe) og Magdalene Sophie Thomsen (ca. 1675–1710). ~29.1.1732 i Tønsberg med Elisabeth Grønhoff, døbt 26.6.1709 i Tønsberg, † 18.2.1786 sst., d. af Anders Gregersen (G.) (1672–1709) og Kirsten Jensdatter (1671–1758).

G. blev dimitteret 1719 fra Fr.borg, tog teologisk attestats 1725 og blev 1729 personel kapellan i Tønsberg og 1731 sognepræst i Vaale og Undrumsdal. Blandt sine nye nabopræster traf han en ven fra sin skoletid, Christian Langemach Leth, nu præst i Sandehered, en stærkt pietistisk påvirket mand. Han øvede stor indflydelse på G. der nu selv oplevede et åndeligt gennembrud og fik nu forståelse for præstegerningens alvor. Ved G.s og Leths forenede virksomhed opstod der i den følgende tid en udbredt vækkelsesbevægelse i deres egne og de tilgrænsende sogne. Imidlertid blev Leth 1736 præst i Kbh., og her henlede han generalkirkeinspektionskollegiets opmærksomhed på G. der 1738 – trods vægring fra egenens side – blev stiftsprovst og sognepræst ved Vor Frue kirke i Kbh.

Endnu stod G. antagelig i det væsentligste på den hallensiske pietismes standpunkt, men snart foregik der en gennemgribende forandring med ham idet han kom under herrnhutisk påvirkning, især vistnok fra det københavnske brødersocietets stifter Lorenz *Prætorius, og blev kritisk over for den hallensiske statspietisme. Omslaget hos G. mærkedes i hans prædikener der betone de evangeliets altbestemmende betydning i omvendelsen, og i hans nøje tilknytning til herrnhutiske kredse. Således samlede han de københavnske herrnhuter til møder hos sig, de såkaldte „provstehandlinger“, og sendte (i direkte modstrid med kgl. reskripter) sine sønner til Herrnhut for at opdrages dér. G.s voksende sympati for herrnhutismen skaffede ham mange fjender, deriblandt Sjællands myndige biskop Peder *Hersleb der skulde have frarådet hans kaldelse til Kbh. Da G. 1746 i Herslebs nærværelse holdt en prædiken med mange herrnhutiske tanker og udtryk, klagede biskoppen over ham til kirkekollegiet og krævede at der skulle skrives ind mod en stiftsprovst der førte „farlig, Sikker-

hed styrkende og sjælestyrtende Lærdom“. Denne gang lykkedes det dog G.s velyndere at afvende uvejret, men da Hersleb s.å. kom under vejr med at G. støttede en herrnhutisk privatskole blev dette udgangspunkt for en række fornyede klager over G.s hele forhold til herrnhutismen. Kancelliet var rede til at tildele G. en meget skarp irettesættelse, men ved sagens behandling i kongens råd blev det besluttet at gå frem med større skånsomhed end Hersleb havde ønsket; G. fik dog tilhold om at kalde sine sønner hjem fra Herrnhut og om ikke at blande sig med det herrnhutiske parti. Specielt måtte de forhandlinger han deltog i ikke være „mistænkelige“, ikke være led af herrnhutisk fromhedsliv. G. følte denne ret lemfældige afgørelse som et knusende slag hvorved han blev afskåret fra at arbejde efter de kirkelige idealer der nu en gang var blevet hans. Da han på samme tid fik tilbud om at blive „Administrator for den lutherske Trope og Inspektør over de evangelisk-lutherske Brødre-menigheder i Schlesien“ nedlagde han 1747 sit embede som stiftsprovst og drog til Neusatz i Schlesien. I længden følte han sig vistnok heller ikke tilfreds med sin nye stilling. Han opgav den og tog 1754 ophold i Tønsberg hvor han ved hjælp af en arvelod og en beskeden understøttelse levede et stille liv til sin død. Som gammel mand udgav han et ejendommeligt skrift *Nogle Merkværdigheder, som angaaer Henric Gerner, 1772*, halvt en selvbiografi, halvt et forsvar for den lutherske karakter i brødre-menighedens liv og lære. G. er en egenartet skikkelse i dansk kirkehistorie. Han var af et blødere metal end flertallet af tidens ledende kirkemænd, mild og fredselskende kom han alle i møde, og var han end med sin bøjelige natur let at påvirke for kraftigere ånder viste han til gengæld et frisind og en nænsom forståelse over for andre personligheder og retninger som ikke var almindelig hos hans kaldsfæller.

H. G.: *Nogle merkværdigheder, som angaaer H. G., hans vita og fata, 1772* (2. opl. 1777). Kirkehist. saml. 4.r.v, 1897–99 590–97; sst. 5.r.III, 1905–07 214. – Ludv. Daae i Theol. t. for den evang.-lutherske kirke i Norge VII, Kria. 1864 344–54. L. Koch i Kirkehist. saml. 4.r.I, 1889–91 299–302. H. F. Rørdam sst. 5.r.VI, 1911–13 325–74 483–565 601–41. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 297–302.

*Bjørn Kornerup**

Gerner, Henrik, 1742–87, skibskonstruktør, sooficer. * 5.7.1742 i Kbh. (Holmens) (døbt 11. 7.1742. Såvel på graven som på epitafiet i Holmens k.s kapel er fødselsdato og -år forkert), † 27.12.1787 i Kbh., begr. sst. (Holmens k.s kapel). F: kaptajnløjtnant, senere kommandørkaptajn Andreas G. (1699–1749) og Sophia Thoma-

sen Gravesen (ca. 1708–78). ~ 24.12.1773 i Kbh. (Holmens) med Charlotte Sophie Rasch, * 31.12.1736 i Esbønderup, † 11.12.1808 i Kbh. (Holmens), d. af regimentskriver, kammerråd Otto Christian R. († 1748, ~ 2° 1738 med Cathrine Margrethe Scheffer, † 1741, ~ 3° 1742 med Frederikke Christiane Torm, 1719–73) og Sophie Hedevig Eller († 1737).

G. blev volontær kadet 1755, kadet 1756, sekondløjtnant 1763, premierløjtnant 1764, kaptajn 1770, kaptajn 1776, kommandørkaptajn 1781. Allerede 1755–56 var han med på et togt til Vestindien på fregatten Christiansborg. Han viste tidligt evner for videnskabelige studier og gjorde sig bemærket som en teknisk begavelse. Efter sin officersudnævnelse blev han auscultant i konstruktionskommissionen, og det blev besluttet at han skulle informeres i skibsbygning af fabrikmesteren Frederik *Krabbe. G. var 1764 med fregatten Falster på et togt i Østersøen og indsendte efter toget en stor rapport om sine iagttagelser i Rusland og Sverige angående flådeforholdene i disse to lande. Som belønning herfor modtog han kgl. anerkendelse og en dusør på 300 rdl. Han deltog 1766 i tekniske besejlingstogter. 1768 blev han sammen med den jævnaldrende E. W. *Stibolt sendt på studieophold i udlandet for nærmere at tilegne sig den nyeste udvikling inden for skibsbygningsvidenskaben. 1768–71 opholdt G. sig i England og fortsatte 1771 studierne i Frankrig hvorfra han 1772 blev hjemkaldt for at overtage fabrikmesterembedet der indebar ledelsen af den danske flådes skibsbyggeri på Holmen. G., der havde studeret sin tids fremtrædende teoretikere inden for skibsbygning og som også var påvirket af de resultater som den svenske skibsbygmester F. H. af Chapman havde nået i sit hjemland, kastede sig med en voldsom energi over den opgave at skabe en slagkraftig dansk-norsk orlogsflåde. Efter 1772 var det ikke blot søetaten der nød godt af G.s tekniske geni. G. var knyttet til de kredse der praktisk og åndeligt støttede bestræbelserne for landboreformerne, og allerede 1769 blev han medlem af landhusholdningselskabet, og 1774 blev han en af selskabets præsidenter. G. udarbejdede anonymt et meget stort antal besvarelser af de prisspørgsmål der udsattes af dette selskab. Således fik G. 1773 dette selskabs guldmedalje for en afhandling om korntrørring som senere fik meget stor betydning for landbruget. 1775 blev han medlem af Videnskabernes selskab og fik dets præmie 1776 for en afhandling om rensning af indsøer. En lang række private og offentlige foretagender konsulterede G. i tekniske spørgsmål. G. stod bag forordningen af 18.3.1776 der skulle ophjælpe det indenlandske

skibsbyggeri. G.s tanke var at der overalt i Danmark-Norge skulle bygges teknisk bedre skibe på grundlag af skibskonstruktionstegninger godkendt inden bygningen. Såfremt skibskonstruktionen opfyldte visse betingelser kunne der opnås præmier og skattelettelser. I forbindelse med denne forordning planlagde G. oprettelsen af en alm. skibsbyggerskole placeret i København. Forordningen fik kun begrænset betydning, og skolen blev aldrig til noget.

G. konstruerede og fulgte bygningen af over 100 koffardiskibe for forskellige handelskompagnier og private redere samtidig med sit arbejde som fabrikmester. For flåden byggede han 14 linjeskibe, 10 fregatter og et stort antal mindre skibe og special-fartøjer. G. var optaget af mange tekniske spørgsmål. Således konstruerede han lynafledere til skibe og krudttårne, pumpeværk til lænsning af dokken på Holmen der blev trukket af heste, og forskellige praktiske indretninger i skibe. Han blev 1776 medlem af defensionskommissionen der skulle indrette Københavns forsvaret til søsiden. 1781 blev G. tillige medlem af regleringskommissionen. S.å. indtrådte han også i dokkommissionen. Gennem sin enorme indsats havde G. stadig øje for det pædagogiske aspekt i pagt med sin tids åndsstrømninger. Han knyttede således mange unge officerer og teknikere til sig. Meget tyder på at G. har været ånden bag en række unge soofficerers stiftelse i 1784 af Søe-Lieutenant-Selskabet. Efter F. C. *Rosenkrantz' overtagelse af søetatens ledelse i 1784 fik G. vanskelligere arbejdsvilkår idet denne var en notorisk modstander af landboreformerne som G. gik varmt ind for. G. blev tydeligvis udsat for forskellige chikanerier, ligesom Rosenkrantz opmuntrede G.s studiekammerat E. W. Stibolt i en uenighed der 1786 opstod i konstruktionskommissionen omkring bygningen af et defensionsfartøj. Disse trakasserier tog hårdt på G. samtidig med at hans unormalt store arbejdsindsats gennem 15 år havde ødelagt hans helbred. I december 1787 forsøgte søetatens ledelse at påvise at skibsbyggeriet på Holmen var gået langsommere under G.s ledelse end under de foregående fabrikmestre, og han blev bedt om at forklare sig. Dette var for meget for G. der rantes af et apoplektisk tilfælde som få dage efter gjorde ende på hans liv. G. angav på sit dødsleje årsagen til sin sygdom at være de chikanerier som Stibolt havde udsat ham for.

G.s begravelse i januar 1788 overværedes af et stort antal mennesker hvad der var udtryk for G.s store popularitet. Begravelsen blev samtidig en storstilet demonstration fra reformvennernes side over for de konservative kræfter i samfundet. G. var et sjældent venligt og hjælpsomt

Gerner, Henrik

menneske med store tekniske og pædagogiske evner. Han var en lige så stor teoretiker som praktiker og må betegnes som én af hovedskikkelserne i dansk skibsbygnings historie. G. nåede aldrig at få udsendt skrifter om skibsbygningsvidenskab; hans store viden findes bevaret i tjenstlige redegørelser samt i optegnelser i det arkiv som han har efterladt sig (Rigsarkivet). Efter G.s død lod en kreds af søofficerer støttet af geheimeråd E. C. E. Schack præge en medalje til ære for G. udført af J. J. Holm. Siden 1792 er den blevet uddelt til søkadetter som i forbindelse med afslutningen af søofficersuddannelse har opnået udmærkelse i de matematiske fag. □ Miniaturrelief sign. P. C. T. 1782 (Fr.borg). Mal. af Jens Juel (Søe-lieutenant-selsk.) og af samme 1785 (St.mus.), efter dette stik ca. 1790 af J. G. Preisler. Pastel af Juel (St.mus.). Medalje af J. Holm, 1787. Buste af F. C. Willerup, 1788 (Fr.borg, Handels- og søfartsmus. på Kronborg, Søkvæsthuset, orlogsværftet). Silhouetter stukket af bl.a. R. R., F. Bradt og B. J. Greve. – Mindestøtte af J. Wiedewelt ved Jægerspris.

Tyge Rothe: Tale til minde om G., 1788. O. Malling: Tale til erindr. om H. G., s.å. Minerva, marts 1790 305–15; sst. nov. 1792 210–17. P. F. Giødesen: Mindeskr. om H. G., 1888. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprodg. 1974). H. C. Sneedorff i Pers. hist. t. 4.r.II, 1899 141–49. H. Ewald i Tidsskr. for søvæsen LXXXI, 1910 83–95. H. Bistrup sst. 1942 375–77. G. Honnens de Lichtenberg sst. 1954 15–35. Søe-lieutenant-selsk. 1784–1934, 1934. Kn. Klem i Handels- og søfartsmuseet. Årbog 1954 88–131. Benny Christensen sst. Årbog 1974 48–74. Kn. Klem sst. 119–34. – Papirer i Rigsark.

Hans Chr. Bjerg

Gerner, William Marius, 1862–99, skuespiller. *9.9.1862 i Kbh. (Frue), †31.10.1899 sst., begr. sst. (Ass.). F: snedkersvend, senere forvalter Nicolai Eberhart G. (1838–84) og Nielsine Marie Østrup (1842–1911). ~25.10.1889 i Kbh. (b.v.) med Wilhelmine (Willy) Jensine Sørensen, *10.8.1865 i Kbh. (Frue), †26.11.1918 sst., d. af arbejdsmand Jens Sørensen og Sophie Vilhelmine Olsen (~1° med Poulsen).

Efter som ung manufakturhandlermedhjælper at have spillet dilettantkomedie, bl.a. på det tidlige hofteater, debuterede G. 16.12.1885 på Casino som Fritz i Molt Wengels vaudeville *Kusine Lotte*. Støttet af sit friske ydre og sin kønne sangstemme aspirerede han til at blive elsker i borgerlige skuespil, men hans fremstilling to år senere af Fritz Triddelfitz i *Landmandsliv* på Dagmar-teatret røbede hans ejendommelige komiske evne. Hans talent fik fuld udvikling efter at han 1892 kom til Frbg. morskabsteater og Nørrebroscenen hvor han ved siden af Frederik

*Jensen snart blev hovedkraften i den årlige sommerrevy. Her repræsenterede G. i mange forklædninger en udpræget side af det københavnske humør. Hans komik var naiv-barok, såre godmodig og overmåde lattervækkende; den berøede bl.a. på sindssvage betoning af ordene, men det ulogiske og bagvendte var netop uimodståeligt i hans mund. Geniale glimt lyste i hans forsorne lune, ikke mindst når han næsten mere talte end sang sine viser hvoraf flere blev landskendte, fx *Til min gamle Væltepeter*, 1895, *Den er for tyk*, 1896, *Lattervisen*, 1898 og hans svanesang *Jeg kan tydelig se Sverige*, 1899. G.s evne bundede i et barnligt, lyrisk bevæget sind der var letsindigt og uden enhver beregning. Han optrådte sidste gang i revyen *Paa Livets Keglebane* få aftener før han døde i sin bedste alder. Hans begravelse udfoldede sig til et kæmpemæssigt folkelivsbillede der vidnede om at han var populær som kun få skuespillere og talte beundrere i alle samfundslag. □ Relief af Rasmus Andersen (Teatermus., gravstenen). Foto.

København 21.9.1896 og 2.11.1899. Vilh. Petersen: Foran og bag kulisserne, 1931. Axel Henriques: Ja, tiden går –, 1931 32–35.

*Robert Neiiendam**

Gersdorff

Tysk uradel, hvis ældst kendte medlemmer levede i 1300-tallet.

Joachim *G. var ~Øllegaard Huitfeldt, d. af lensmand Henrik *H. Frederik *G. (1650–91) var ~Elisabeth Sophie Skeel, d. af stiftamtmand Christen *S. (1623–88). Deres dotre Birgitte, Charlotte Amalie og Øllegaard var hhv. ~statsmanden Iver *Rosenkrantz (1674–1745), statsmanden Chr. *Sehested (1666–1740) og officeren Chr. greve *Friis (1691–1763). Joachim *G.s dotre Magdalene Sibylle og Dorte var hhv. ~officeren Jørgen *Bielke og embedsmanden Otte *Krabbe. Frederik *G. (1651–1724) var 1° ~Ide Sophie baronesse Juel, d. af statsmanden Jens baron *J. (1631–1700), og 2° ~Edele Margrethe Krag, d. af oversekretær Erik *K. Hans søster Anna Maria G. var 2° ~officeren Hannibal von *Degenfeld.

Danm.s adels årbog LX, 1943 II 37–66.

Nils G. Bartholdy

Gersdorff, Frederik, 1650–91, overceremonimester, gesandt. Døbt 9.5.1650, †29.8.1691, vistnok i Bergues i Flandre-Maritime (nuv. Dept. du Nord), Frankrig, begr. i Tølløse. F: rigshofmester Joachim *G. (1611–61) og Øllegaard Huitfeldt (1622–55). ~1677 (vielsesbrev 20.2.) med

linien Krischa

Caspar von Gersdorff –1434–48–

4 led

Christopher G. til Toberuppgård, Lønborg bispegård,
Søbygård m.m. ca. 1575–1634–Joachim *G. til Tunbyholm, Smedstorp, Søbygård m.m.
1611–61 rigshofmesterFrederik *G. til Åkær, Dybvad, Tølløse m.m.
1650–91 gesandt

linien Malschwitz

Nyckil von Gerhardisdorf –1360–

9 led

Christopher Fr. Gersdorff –1629–76– norsk officer
naturaliseret 1652Frederik *G. til Kærgård, Bramstrup, Lindved og Urup
1651–1724 officer

den friherrelige linie

Heinrich von Gersdorff –1480–

5 led

Rudolph v. G. 1629–96 bøhmisk baron 1696

Rudolph baron *G. 1660–1729 stiftamtmand
naturaliseret som baron 1699

Niels baron *G. 1688–1748 stiftamtmand

Nicolaus Maximilian baron G. til Marselisborg 1725–1802 officer

Elisabeth Sophie Skeel til Ravnholt og Tølløse, * 1660, † 6.7.1690, begr. i Tølløse, d. af gehejmeråd, stiftsbefalingsmand Christen *S. (1623–88) og Birgitte Rosenkrantz (1633–77).

G. blev 1668 hofjunker og senere kammerjunker hos den unge kong Christian V. 1670 sendtes han til Celle som dansk envoyé hos hertugerne af Braunschweig, men kom hjem igen 1678 og blev ceremonimester (siden overceremonimester) ved hoffet. 1680 fik han titel af etatsråd og ledsagede 1683 sammen med Mogens Christensen *Skeel prins Jørgen til hans vielse i England. På hjemrejsen aflagde G. i egenskab af overordentlig gesandt kondolencebesøg i Paris i anledning af dronning Maria Theresias død. 1685 ledsagede han kongen på rejsen til Norge. Allerede 1686 udpegedes han til gesandt i England af

udenforstående der hos magthaverne troede at spore ængsteligthed i anledning af G.s yndest hos kongen og hos Ulr. Fr. *Gyldenløve. Først 1688 blev det dog til alvor med denne sendelse da netop G.s rige svigerfar havde efterladt ham en stor arv hvoraf han som sin hustrus mødrearv allerede havde modtaget Ravnholt og nu fik bl.a. Tølløse medens han selv 1669 havde solgt sin fædrearv, Ålestrup og Tostrup (Christianssæde) på Lolland. Som ivrig legitimist holdt G. i England til det yderste fast ved Jakob II, men kom herved i et skævt forhold til prins Jørgen og end mere til den ham så usympatiske William III. 30.4.1689 hjemkaldtes han derfor; han døde fem fjerdingår efter under en udenlandsrejse. – G. synes at have taget sin far rigshofmesterens vid og lune i arv hvad der navnlig træder frem i hans dels danske, dels franske gesandtindberetninger fra England som giver ypperlige bidrag til den engelske revolutions historie. Han siger med rette selv at de er mere underholdende end nogen opdigtet roman. – Hv. R. 1684.

Danske saml. 2.r.III–V, 1873–77. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen VII–VIII, 1926–30. – Danm.s adels årbog LX, 1943 II 37–66 167f; jfr. LXI, 1944 II 114; LXIV, 1947 II 107. Chr. H. Brasch: Prins Georg af Danm., 1890.

C. O. Bøggild-Andersen*

Gersdorff, Frederik (Friedrich), 1651–1724, officer. * 11.1.1651 i Norge, † 6.5.1724 på Kærgård ved Ribe, begr. i Hunderup k. F: oberst, chef for Trondhjemske infanteriregiment Christopher Friedrich G. (1616–før 20.2.1682, ~2° med Elisabeth Bielke, * ca. 1613) og Dorte Giedde (* 1625). ~1° 1683 (vielsebrev 21.4.) med baronesse Ide Sophie Juel, * 14.1.1663 på Valbygård, † før 3.1.1685 i Kbh., d. af gehejmeråd, baron Jens *J. (1631–1700) og Vibeke Skeel (1633–85). ~2° 30.12.1685 med Edele Margrethe Krag, * 14.9.1665, † 17.3.1739 på Kærgård, d. af gehejmeråd, oversekretær Erik *K. (1620–72) og Vibeke Rosenkrantz († efter 1688).

G. stod 1662–74 i nummer som fænrík ved to af faderens regimenter i Norge, men var som ung i hollandsk og spansk tjeneste. Indtil foråret 1677 var han derefter ritmester i Norge, og herefter fulgte han som volontær felttoget i Skåne, fra 1678 som major og kar. oberstløjtnant. Ved fredsslutningen 1679 blev han reduceret, men n.å. udnævnt til oberstløjtnant, 1683 til kar., 1684 til virkelig oberst og regimentschef. 1693 blev han brigadér og 1699 generalmajor i Norge, men allerede n.å. inspektør over infanteriet i Jylland og Fyn. April 1703 beordredes han som næstkommanderende ved hjælpekorpsen i kejserlig tjeneste i Italien. Sommeren 1704 indtraf

Gersdorff, Frederik

han ved korpset der da stod i Ungarn. 1704–05 var korpset i vinterkvarter i Tyskland. Senere på året 1705 var det atter i Ungarn og høstede hovedæren i kampen ved Szibo 11.11. hvor G. førte de danske dragoner og ryttere. N.å. blev G. midlertidig øverstkommanderende. Han ansøgte kongen om forfremmelse til generaløjtnant og chef for korpset eller anvendelse andetsteds. Han var dog for lidt hofmand, for meget ligefrem soldat til at være velset ved hove – i øvrigt ej heller ældst generalmajor – og kongen gav kommandoen til generaløjtnant greve Fr. Ahlefeldt-Laurvig(en) der først 1707 ankom til korpset, så G. vedblivende beholdt kommandoen. Ved Ahlefeldts død 1708 blev G. endelig generaløjtnant og chef, førte korpset i et kortvarigt felttog og vendte derefter hjem til Danmark 1709. – Ved hærens landgang i Skåne s.å. kommanderede G. avantgarden, men blev allerede i dec. s.å. udkommanderet til hjælpekorpset i Flandern hvor han som næstkommanderende deltog i felttogene indtil 1714, da han førte den hollandske del af korpset hjem til Danmark og hermed afsluttede en 50-årig løbebane som soldat. – G. var ejer af Bramstrup (Åsum hrd.) på Fyn, Lindved og Urup (Vor hrd.) og Kærgård (Gørding hrd.) i Jylland, på hvilken sidste han mest opholdt sig. – Gehejmeråd 1714. – Hv. R. 1707. □Mal., formentlig af Jacob Coning ca. 1710 (forhen Gjellerupholm).

Dan.m.s adels årbog LX, 1943 51. J. H. F. Jahn: De danske auxiliærtropper II, 1841. K. C. Rockstroh: Et dansk korps' hist., 1895. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstabens 1–II, 1899–1903. Knud Lang i Saml. til jydsk hist. og top. 3.r.IV, 1904–05 54–58 62 74–77 80.

*Rockstroh **

Gersdorff, Joachim, 1611–61, rigshofmester, rigsdrost. * 11.11.1611 på Søbygård ved Hammel, † 19.4.1661 i Kbh., begr. sst. (Nic. k., senere flyttet til Trin. k.). F: Caspar Christoffer G. († ca. 1634) og Else Munk († tidligst 1627). ~ 3.10.1641 i Kbh. med Øllegaard Huitfeldt, * 16.5.1622 på Lillø, † 11.3.1655 sst., d. af Henrik *H. til Berritsgård, Hagedstedgård og Lillø (1583–1652) og Margrethe Rosenkrantz (1593–1644). – Far til Frederik *G. (1650–91).

Efter at være opdraget i hjemmet studerede G. 1623–29 i Sorø hvor han opholdt sig samtidig med bl.a. hertug Frederik, den senere kong Frederik III, sin halvbror og søster side Hannibal *Sehested og Christian *Rantzau. Derpå drog han ud på den for unge adelsmænd sædvanlige dannelsesrejse i udlandet. 1630 immatrikuleredes han i Leipzig, 1632 i Leiden, 1633 i Harderwijk og Oxford. Herfra drog han til Paris hvor

han opholdt sig halvandet år, dog afbrudt af en rejse hjem i anledning af faderens død. Fra Paris kom han til Lyon og Genève, herfra til Padua hvor han immatrikuleredes 1636. I Italien besøgte han desuden Rom, Napoli og Firenze. Herfra rejste han over Østrig og Ungarn hjem. Efter hjemkomsten 1638 blev han hofjunker hos den udvalgte prins Christian og snart efter kammerjunker hos dennes hustru prinsesse Magdalena Sibylla på Nykøbing slot. Ved sit bryllup forlod han denne tjeneste (1641) og tog ophold på sin hovedgård Tunbyholm i Skåne, men han vedblev at være nøje knyttet til tronfølgerparret som rådgiver og ven. Under krigen 1644 bistod han sin svigerfar, der var lensmand på Landskrona slot, med at forsvare dette. Juni 1645 beskikkedes han til generallandkommissær for Sjælland, men afskedigedes i aug. efter fredsslutningen. Ved stændermødet i Kbh. juni s.å. underskrev han det adelige indlæg som henskød spørgsmålet om krig eller fred til rådet, og valgte til den ene af de to skånske adelsfuldmægtige på Kbh.-stændermødet i aug. hvor han underskrev adelens fordringer om valg af landkommissærer i hver provins og om rådsemdedernes fremtidige besættelse efter adelens og rådets indstilling. Febr. 1646 valgtes han sammen med Gunde *Rosenkrantz til landkommissær i Skåne; de søgte begge uden held at slippe for hvervet. Juni 1646 medunderskrev han med sine skånske standsfæller det adelige fælleskrav om årlige adelsmøder i hver provins. Skønt han således i kraft af sin rigdom og anseelse, men næppe helt med sin gode vilje var blevet en forgrundsfigur inden for den adelige stænderbevægelse, bevarede han dog sin tilknytning til kongehuset hvad der fandt udtryk da prins Christian april 1647 befuldmægtigede ham til at forhandle med rådet om hjælp til sanering af de prinselige finanser. Det er også bemærkelsesværdigt at han på råds- og adelsmødet i Odense juli 1647 medunderskrev adelens fællesindlæg, men ikke landkommissærernes særindlæg. Da Christian IV efter sin ældste søns død måtte bøje sig for rådet og adelen, medunderskrev G. imidlertid nov. 1647 både adelens og landkommissærernes indlæg mod ændring i lensvilkårene og for den ulfdelt-ske alliance med generalstaterne. Ligeledes underskrev han under forhandlingerne om hertug Frederiks valg til dansk konge foråret 1648 adelens yderliggående krav om håndfæstningen 17.4., dens memorial til rigsrådet 25.4. om adskillelse af en lang række sammenlagte len samt indlægget til rigsrådet 27.4. med bl.a. kravet om at give stænderne forfatningsmæssig kompetence. Ved adelens og rigsrådets valg af kandidater til de ledige rådspladser blev han nummer ti på

adelens liste og nummer seks på rigsrådets. Når det alligevel blev ham kongen først udpegede hænger det meget sandsynligt sammen med at han var den politisk mindst kompromitterede blandt landkommissærerne; bl.a. havde han ikke deltaget i landkommissærernes stormløb mod generalkrigskommissær Knud Ulfeldt i Odense juli 1647.

På dette tidspunkt plejede han jævnlige omgang med Corfitz Ulfeldt og tilsyneladende formåede han i udstrakt grad at vinde rigshofmesterens tillid. Da Ulfeldt dec. 1648 drog ud på sin nederlandske ambassade udnævntes G. – ifølge Otto Sperling (1602–81) på Ulfeldts egen anbefaling – til statholder på Københavns slot hvorved han i realiteten blev rigshofmesterens vikar. Jan. 1649 fik han bestalling; der tillagdes ham en løn på 5000 dlr. årligt indtil et egnet len var ledigt. 1651 forlenedes han med Bornholm. – Når Ulfeldt havde håbet at finde en trofast tilhænger i G. viste han her som ellers sin mangel på psykologisk og politisk blik. G. delte den øvrige adels skinsyge mod og mistillid til svigersønnegruppen og følte sig samtidig knyttet til kongen til hvem han trådte i et lignende personligt venskabsforhold som til hans afdøde bror. De to mænd lignede hinanden ved deres lærde interesser og en ironisk underbund i livssynet, og G. vandt ved sin litterære kultur og sin vittige konversation kongen, som han vandt fremmede diplomater som fx spanieren B. Rebolledo, der ydede ham en fin kompliment ved at skildre hans væsen som mere spansk end fransk, og flamsk-østrigeren Goës. Han var desuden uden at være tilhænger af en uindskrænket enevælde, der jo også ville betyde et skarpt brud med hans politiske fortid, mere monarkistisk indstillet end flertallet af sine jævnaldrende standsfæller. Det blev da på kongehusets og hoffets side han helst søgte tilfredsstillelse for den ambition som hans æstetisk-orienterede og sindige naturel ikke savnede. Da Ulfeldt dec. 1649 kom hjem fra sin sendefærd fandt han at G. havde „revet fast al Autoritet til sig“, og det kan anses for sikkert at G. i det spændingsforhold som indtrådte mellem rigshofmesteren på den ene, hoffet og dele af rådet på den anden side var blandt den førstes modstandere. Han skal også have været medforfatter til den efter Ulfeldts flugt som svar på dennes „Æresforsvar“ trykte officielle redegørelse for Dinasagen. Mere passiv synes han at være optrådt i de fra adelen udgæede angreb på den norske statholder Hannibal Sehested; hovedmanden herfor var rigsmarsken Anders Bille. Da kongen 1652 ønskede en ny rigshofmester i den flygtede Ulfeldts sted, blev det G. som samlede rådsflertallets stemmer for sig og derpå okt.

s.å. udnævntes til statens første embedsmand næst kongen. Under det gensidige mistillidsforhold mellem kongen og rådet som prægede den i indrepolitisk henseende ret golde tid efter svigersønnernes fald indtog G. en ejendommelig mellemstilling, sikkert med stærkest hældning mod hoffet, men uden at tabe kreditten hos sine kolleger og standsfæller. Overvejende passiv lod han tingene gå deres gang, fandt sig i at kongens kammerskriver Christoffer Gabel fik en voksende del i rigets finansforvaltning, og modsatte sig okt. 1658 sammen med Jørgen Seefeldt og Peder Reedtz rådsflertallets proposition til kongen om at besætte de ledige kansler- og marskembeder og ikke i så høj grad at benytte fremmede rådgivere. Stærkt træder dog hans eftergivenhed over for hoffets ønsker og anskuelser frem i ydrepolitikken.

G. var hovedforhandler over for de fremmede gesandter, og hans medansvar for den politik der førte til krigen mod Sverige 1657 er uomtvisteligt. Han viste her at han manglede den virkelige statsmands evne til at bedømme forhold og situationer. Når det er sagt at Frederik III gennem Sehesteds fald unddrog sig benyttelsen af en rådgiver som kunne medvirke til en roligere omdannelse af tilstandene i Danmark så var G. hverken i den indre eller den ydre politik i stand til at erstatte halvfæteren, og han fik vistnok til sidst selv blikket op for dette. Da han som de danske forhandlers leder måtte sætte sit navn under den bl.a. af Ulfeldt dikterede Roskildefred (26.2.1658) skal han if. den engelske fredsmægler Philip Meadowe have hvisket Neros berømte ord: „Utinam nescirem literas“ (Gid jeg ikke kunne skrive). Personligt var freden et hårdt slag for ham da hans fleste godser lå i det afståede Skåne. Til erstatning for det ligeledes afståede Bornholm fik han marts 1658 Kalundborg len. Den svenske konge søgte at vinde ham for sig og for en dansk-svensk udsoningspolitik ved at tildele ham Bornholms indtægter for livstid, men han afslog, og hans tanke kredsede stadig om en på alliancerne med Østrig og generalstaterne støttet revanche. Det svenske fredsbrud aug. 1658 var ham derfor næppe helt uvelkomment, og han havde vistnok en væsentlig andel i beslutningen om ikke at slutte en ny fred uden sværds slag og i bestræbelserne for at animerer Kbh. til modstand. Han tog også virksomt del i byens forsvar og red ved kongens side i stormnatten 11.2.1659, håbede også længst muligt på at opnå en bedre fred end den i Haagkoncerterne dikterede. I foråret 1660 overbevistes han dog, under indtryk af københavnerens fredsønsker, den ringe udsigt til virksom hjælp fra de allierede og svækket af en hård blærestenslidelse

som ofte bandt ham til lejet; sikkert også knuget af ansvarets og ulykkernes byrde, mere og mere om at en snarlig fred var en nødvendighed. Han støttede derfor Hannibal Sehesteds mæglervirksomhed og udtalte i brev til Sehested af 5.5. sit varme ønske om „une vraie amitié“ mellem Nordens riger. Under Sehesteds forhandlinger i Stockholm efter Kbh.-freden om Bornholms vederlag brevvexlede de to mænd, og det er blevet hævdet at Sehested har påvirket den på svensk forfattede politisk-apokalyptiske novelle Somnium Gersdorphanum hvori G. er hovedpersonen, og som søger at påvise umuligheden af et fremtidigt dansk forsøg på at tilbageerobre de skånske provinser.

G. hørte uden tvivl til dem som nu indså nødvendigheden af en reorganisation af rigets forvaltning og forfatning. Han delte øjensynlig – modsat sin gamle landkommissær – og nuværende rådskollega Gunde Rosenkrantz – rådsflertallets modstand mod at bevare en stor hvervet hær, men han antydede i den tale hvormed han 10.9.1660 åbnede stændermødet i Kbh. nødvendigheden af en indskrænkning af de adelige og andre skatteprivilegier og priste i stærke ord kongens fortjenester under belejringen, samtidig med at han skød en del af skylden for nederlaget i krigen over på adelen. Under skatteforhandlingerne og den påfølgende statsomvæltning som indledes med understændernes 8.10. til ham på sengen overbragte forslag om arverigetens indførelse er hans holdning ikke fuldt belyst, men han udtalte i begyndelsen af okt. til den hollandske gesandt P. Vogelsangh: „I Sandhed, de Herrer, som vi har at gøre med, er Mænd af Forstand og Klogskab, og jeg finder, at der endnu er Kærlighed til Riget, og en stor Tilbøjelighed til at sætte de forfaldne Sager paa Fode igen“, og hans ven Goës gav ved hans død hans „Moderation“ en stor del af æren for begivenhedernes rolige udvikling. Efter Goës søgte han, dog uden held, at få kongen til at besætte de ledige rådspladser for der toges en endelig beslutning om arveriget, og lod sig 15.10. køre op til slottet for at stemme kongen gunstig for adelen, men han underskrev med sine kolleger tilbudet om arveriget (12. og 13.10.) og erklæringen om håndfæstningens kassation (16.10.), aflagde 18.10., båret i sin stol op til tribunen, arvehyldningseden og lod sig 26.10. udnævne til rigsdrost og præses i „Collegium Status“ og derved til nominal chef for den nye regering hvis sjæl var den nye rigsskatmester Hannibal Sehested, og som talte ærkebiskop Hans *Svane og borgmester Hans *Nansen blandt sine medlemmer. Mere end regeringens hoved af navn blev han ikke i de få måneder han endnu havde igen at leve i, men kongeparret vi-

ste ham stor venlighed og besøgte ham på hans sygeleje, Frederik III endog flere gange, og han testamenterede kongen sit store og værdifulde bibliotek på ca. 8000 bd. (håndskreven katalog i Kgl.bibl.), og dronningen sine fiskedamme lige uden for byen.

G.s lærde og litterære interesser er ovenfor omtalt. Han optrådte ikke selv som forfatter (med den ovenn. mulige undtagelse), men brevvexlede med flere europæiske lærde og støttede Ole *Worm og andre danske forskere. Som personlighed var han lidet skarpskåren og ikke alt for energisk, lidt af en epikuræer, med sans for livets skønheder og snurrigheder, ingen skarp og overlegen ånd, men venlig i omgang og almindelig afholdt, også af sine tjenere og undergivne. Når det i hans lightale siges at „han holdt sig alt for nobel til enten sin egen eller nogen af sines privat Interesse ved denne sin høje Kommando og store Myndighed i ringeste Maade at søge“ er det vistnok sandt, men han havde det ganske vist heller ikke behov. I arv fra forældrene og medgift med hustruen fik han en betydelig godsmængde. I Skåne ejede han ved afståelsen ni godser (Tunbyholm, Smedstorp, Ingelstad, Lillö, Uderup, Legeved, Onslunde, Billesholm og Hörby) hvis hartkorn ved vederlagsforretningen opgjordes til 3250 ½ tdr., og for hvilke han og hans arvinger fik erstatning i det resterende Danmark (1661 bl.a. Samsø og Åkær (Hads hrd.)). Her ejede han bl.a. Tostrup og Ålstrup (Fuglse hrd.), Isgård (Mols hrd.) og Søbygård (Gern hrd.) samt Berritsgård (Musse hrd.) og Palstrup (Lysgård hrd.) som han afhændede for sin død. I Kbh. besad han den tidligere bryggergård, hvor hotel d'Angleterre nu ligger, i Kalundborg Lindegården. Da han efterlod fire sønner og fem døtre, blev arven efter ham stærkt splittet. □Stik af Haelwegh fra 1650ernes sidste halvdel efter mal. af A. Wuchters. Efter dette er alle senere fremstillinger, Haelweghs mindeblad ca. 1661, stik af J. C. Sysang, 1746, mal. af Hans Hansen (Fr.borg), træsnit 1855 efter tegn. af Carl Bloch, portrættet på Heinrich Hansens arvehyldningsbillede fra 1880 (Fr.borg), mal. af H. Nik. Hansen (Berritsgård), m.fl.

Kilder. Saml. til Danm.s hist., udg. P. W. Becker I, 1847. Danske mag. 3.r.IV, 1854 fl.st. Breve fra Ove Juul i Danske saml. 1.r.III, 1867–68 199–220; sst. 2.r.I, 1871–72 163; sst. 2.r.II, 1872–73 89–134. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Ersvlev III, 1888–90. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Prins Christian (Vs) breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I–II, 1952–56. Kancelliets brevøger 1644–45, 1968.

Lit. N. D. Riegels: Forsøg til Femte Christians hist., 1792 27f. Den danske adel i det 16. og 17. årh., udg. C. F. Bricka og S. M. Gjelstrup, 1. saml. 1874–75 203–28.

S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulffeldts hist. I, 1879. E. Gigas: Grev Bernardino de Rebollo, 1883. J. A. Fridericia i Hist. t. 6.r.I, 1887–88 681f 703 713 720f. Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot. opr. 1969). J. Levin Carlbohm: Magnus Dureels negotiation i Köpenhamn, Göteborg 1901. C. G. Weibull i Hist. t. för Skåneland III, Lund 1908 1–170. Kn. Fabricius i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Laur. Nielsen: Danske privatbibl. gennem tiderne I, 1946 133–37. Carl S. Petersen i Bok- og bibliotekshist. studier tillägnade Gustaf Bernström, Sth. 1947. Udvidet optryk i samme: Afhandlinger til da. bog- og bibl.hist., 1949 116–76. Johan Jørgensen: Rentemester Henrik Müller, 1966. Jens Engberg i Fortid og nutid XXIV, 1970 388–411.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

Gersdorff, Nicolaus Maximilian, se Gersdorff, Niels.

Gersdorff, Nicolai (Niels), baron, 1688–1748, stiftamtmand. * 7.1.1688 på Hünern, † 17.12.1748 i Kbh., begr. i Holstebro k. F: stiftamtmand Rudolph G. (1660–1729) og Judithe Eleonore v. Glaubitz (1653–1703). ~ 19.12.1721 med Louise v. Boineburg, * 14.1.1697, † 25.3.1765, d. af kejserlig generalmajor Herman Frederik v. B. genant v. Hohenstein til Hambach († 1703) og Judith Augusta v. Marschalck († 1729).

G. var først og fremmest hofmand og deltog som overkammerer i kronprins Christians bryllupsrejse til Sachsen. Efter sin hjemkomst udnævntes han 1721 til amtmand over Husum amt og 1735 til stiftamtmand over Sjællands stift og amtmand over Københavns amt. Om hans embedsgering foreligger der ikke mange vidnesbyrd; mest kendt blev han i anledning af en højesteretsdom som den enevældige konge 1740 lod kassere i sit statsråd, et ganske enestående tilfælde i den danske enevældes historie, og en begivenhed der vakte meget stærk opsigt i datiden. Sagen blev fremkaldt ved en klage fra en prokurator i Helsingør der mente sig forurettet af G. og følgelig anlagde erstatningssag. Højesteret anerkendte klagens rigtighed, men G. henvendte sig direkte til kongen idet han hævdede, at spørgsmålet lå uden for højesterets kompetence da det var et administrativt anliggende. Trods en meget indstændig advarsel fra justitiarius Didrik "Sechmann fulgte kongen sin yndlings opfattelse af sagen og kendte dommen ugyldig. 1742 blev G. ordenssekretær. 1733 gav kongen ham løfte om baroniet Marselisborg når det hjemfaldt til kronen, hvilket først skete efter hans død. – En søn **Nicolaus Maximilian G.**, * 5.1.1725, † 26.9.1802, var 1741 indskrevet ved universitetet i Leiden. 1743 blev han sekondløjtnant i infanteriet og deltog 1745 som volontær i den kejserlige hær

i Bøhmen. 1752 blev han generaladjutant hos kongen, 1760 oberst, 1772 generalmajor, 1781 generalløjtnant. 1788 havde han kommandoen over fodfolket på Sjælland, 1789 blev han kommandant i Rendsborg og inspektør over fodfolket i hertugdømmerne, 1793 general og kommandant, 1795–1801 guvernør i Kbh. Han overtog baroniet Marselisborg 1800. Hv. R. 1774. Bl. R. 1801. – (N.G.) Kammerherre 1721. Gehejmeråd 1731. Gehejmekonferensråd 1738. – Hv. R. 1721. Bl. R. 1748. L'union parfaite 1734. □ To miniaturer (Fr.borg).

L. Koch: Chr. VIs hist., 1886 103–06. Soph. Vedel: Den dansk-norske højesterets hist., 1888 232–41. Højesteret 1661–1961, 1–11, 1961.

Harald Jørgensen

Gersdorff, Rudolph, baron, 1660–1729, stiftamtmand. * 12.6.1660 i Weichau i Schlesien, † 11.9.1729 i Kbh., begr. i Holstebro k. F: baron Georg Rudolph G. til Weichau m.m. (1629–96) og Sophie Eleonore v. Nostitz (1632–99). ~ 1° 1684 med Judithe Eleonore v. Glaubitz, * 1653, † 10.5.1703 i Dresden (~ 1° med baron Georg Rudolph G., 1649–83). ~ 2° 18.9.1709 i Holstebro med Karen Solgaard, * 26.1.1663 i Holstebro, † 9.10.1742 i Kbh. (~ 1° med enkemanden farver Hans Wulff, † 1690, ~ 2° med farver Peiter Kegebehn, † 1701, ~ 3° med ritmester Henrik Burchardt v. Münchhausen, † 1709), d. af rektor i Holstebro Jep S. – Far til Niels *G.

G. kom til Danmark i Christian Vs tid og blev 1699 naturaliseret som baron. En kort tid var han amtmand over Mors og Thy, blev derefter 1712 stiftsbefalingsmand i Ålborg og 1721 stiftamtmand over Sjælland og amtmand i Roskilde og Tryggevælde amter. Mere end administrativ embedsmand var han dog hofmand, og 1717 blev han udnævnt til overhofmester hos dronning Louise. Fra hans hånd foreligger en meget udførlig dagbog fra 1719–24 (Det kgl. bibliotek, Ny kgl. saml. 1099 4°), hvori han dag efter dag har noteret de vigtigste af begivenhederne ved hoffet. Om hans gerning som embedsmand foreligger der ingen vidnesbyrd, men han fik sæde i flere vigtige kommissionsdomstole, bl.a. i sagerne mellem etatsråd Nobel og kammerassessor Ryssel (1722) og denne og præsten Hans Trojel på Christianshavn (1725), og var assessor i højesteret. – Kammerjunker. Etatsråd 1699. Konferensråd 1717. – Hv. R. 1719. □ Miniature (Fr. borg). Relief på epitafium (Holstebro k.).

Hans de Hofman: Fundationer IV, 1759 651f. – Danm.s adels årbog LX, 1943 II 56 167. Højesteret 1661–1961 II, 1961 339 351.

Harald Jørgensen

Gerson, Georg

Gerson, Georg, 1790–1825, bankier, musiker. * 10.10.1790 i Kbh. (Mos.), † 16.2.1825 sst. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: stadsmægler Heyman (Königsberg) G. (1765–1839, ~2° 1801 med Emilie Nathan David, 1777–1855) og Esperance (Sprintze) Melchior (1771–97). ~ 3.10.1824 i Kbh. (Mos.) med Adelaide Nathan David, * 24.6.1796 i Kbh. (Mos.), † 27.12.1891 i Italien (~2° 1826 med siciliansk chargé d'affaires i Kbh., senere gesandt i Lissabon fyrst Antonio Pignatelli-Ruffo), d. af grosserer Joseph N. D. (1758–1830) og Debora (senere Georgine) Levy (ca. 1764–1835).

I sit 15. år blev G. sendt til Fürst og Haller i Hamburg for at uddannes til handelen. Allerede i barneårene i Kbh. havde han imidlertid dyrket musik som elev af kapelmusikus Fr. W. C. Pedersen, og senere af koncertmester Christian Tiemroth, og livet igennem blev musikken hans glødede interesse. I Hamburg kom han i forbindelse med de to instrumentalvirtuoser, brødrene Romberg hvis musikalske kultur fik stor betydning for ham. Da han 1812 vendte tilbage til Kbh. ansattes han i bankierfirmaet J. Hambro og Søn hos hvem han 1816 optoges som associé. – G. var et betydeligt forretningstalent og en stor sprogbeğavelse. Sideløbende med handelsgerningen dyrkede han stadig musikken, han udviklede sig til at blive en af Kbh.s dygtigste kvartetspillere, især på det wienerklassiske område som han dyrkede med lidenskab. Han var desuden et virksomt medlem af Selskabet for musikens udbredelse der en tid spillede en stor rolle i det københavnske musikliv. Hans kompositioner er forholdsvis mange, en mængde sange, en symfoni, to ouverturer (den ene i es-dur 1818, den mest kendte), desuden seks kammermusikværker, enkelte orkesterværker, og *Pater noster* for mandskor (i sin tid hyppigt opført bl.a. ved Musikforeningens første koncert 1837). Kun en mindre del af disse værker er trykt (en strygekvartet og seks sange, udg. af Musikforeningen 1842). – På en forretningsrejse ramtes G. af et apoplektisk tilfælde der delvis afbrød hans musikalske virksomhed. – Hofråd 1821. □ Pastel tilskrevet C. Horneman.

Tidsskr. for musik, 1858 nr. 3 4–6. N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876 75f. Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886 144–47. Benny David i Vor fortid I, 1917 473f. N. M. Jensen: Den da. romance, 1964. – Nodemanus. i Kgl. bibl.

Erik Abrahamsen *

Gerson, Julius Christian, 1811–94, forfatter. * 15.11.1811 i Kbh. (Mos.), † 28.2.1894 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). Hed oprindeligt Joseph Hartvig G., døbt 1832 Julius Christian G. F:

skræddermester Hertz G. (ca. 1786–1870) og Frederikke Dehn (1780–1843). Ugift.

G., hvis forældre oprindeligt var velhavende, gik nogle år i v. Westens institut og forsøgte senere med J. C. Lindberg som manuduktør at tage artium, men bestod ikke. Han prøvede så sin lykke som provinsskuespiller, men forlod fattig og skuffet selskabet i Skive. På byens hotel gjorde han bekendtskab med proprietær J. H. Bjørn til Grinderslev kloster i Salling; den varmhjertede mand åbnede sit hjem for ham, og G. var i tre år huslærer på gården, kom her under kristelig påvirkning og forberedtes til dåben af præsten Jens Møller (1786–1863). Efter tilbagekomsten til Kbh. kæmpede han hårdt for tilværelsen ved litteraturvirksomhed og tilfældig undervisning; en tid måtte han atter tage huslærerpladser i provinsen (på Livø og på Læsø) og opholdt sig en kort periode i Norge. Omkring 1850 var han æstetisk medarbejder ved Berlingske Tidende, fik plads som korrekturlæser ved Rigsdagstidende som han vendte tilbage til efter at han i årene 1854–61 havde haft ansættelse i Odense som redaktør af *Fyens Stiftstidende*. Fra 1878 oppebar han en beskedent statsunderstøttelse. G. var et brøvt og fromt gemyt, men hans mangel på litterær og økonomisk medgang gjorde ham bitter med årene. Både ved sit forfatterskab og ved sin personlige fremtræden virkede han på sine gamle dage som en overlevende fra en længst forsvunden tid. Han døde på Kbh.s sygehjem. – Under mærket Julius debuterede G. 1838 med *Julegave for den fromme Ungdom*, hans sidste bog, digtsamlingen *Under klar Himmel* kom 1890. Mellem disse årstal ligger en meget omfattende produktion med digte og eventyr for børn som særligt felt, men som også tæller nutidsskildringer i prosa og på vers, herimellem den i sin tid populære digtningsrække *Tre Livsmomenter*, 1860 der i G.s levetid nåede 6. oplag, og flere skuespil, hvoraf Det kgl. teater opførte *Intriguen i Præstegaarden*, 1847, medens *Det var godt gjort*, 1860 gjorde fiasko på Casino. Alt er nu glemt undtagen hans nydelige børnesange (til J. C. Gebauers og E. Hornemans melodier); af disse vil *En lille Nisse rejste* (af *Digte for Børn*, 1844) bevare hans navn. Som udgiver af børneblade (*Maanedskrift for Børn*, 1845–47, sammen med Kaalund; *Den nye Børneven*, 1848–50, *Skolen og Hjemmet*, 1851–52) har han en vis litteraturhistorisk betydning. Det fortjener også at nævnes, at han i jan. 1851 under mærket *En ung Hustru* åbnede rækken af flyveskrifter i Clara Raphaelfejden med *Fem Breve til Clara Raphael*. – Som eventyrdigter er G. stærkt påvirket af H. C. Andersen, men uden talent. Han havde en lille lyrisk åre, og hans rene og barnlige småvers, små

fromme naturstemninger der snart minder om Ingemann, snart om Heine, har inspireret datidens komponister fra Hartmann og Gade nedefter til smukke melodier. – Tit. professor 1891. □ Træsnit 1872. Silhouet af F. v. Gerstenberg. Foto.

Fr. Bajer: Klara Rafael-fejden, 1879 57–61. Berl. tid. 1.3.1894. III. tid. 11.3.1894. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 277–83. Sv. Leopold: Erindr. Fra min ungdom, 1928 16. Jeppe Aakjær: Muld og mænd, 1932 110–15. Inger Simonsen: Den danske børnebog, 1942 (2. opl. 1966). Hakon Müller i Fyens stiftstid. 28.10.1944. Jens Kistrup i Berl. tid. 19.4.1969.

H. Topsøe-Jensen*

Gersov, Gunner, * 1915, forfatter. * 3.10.1915 i Ålborg (Budolfi). F: vogn- og beslagsmed Valdemar Sørensen (1874–1957) og mejerske Maren Kirstine Mikkelsen (1885–1965). ~ 1° 1943 i Kbh. (b.v.) med keramikeren Birthe Munk Plum, * 1918, † 1951 i Bagsværd, d. af ingeniør Niels M. P. (1882–1942) og Hanne Thiele (1882–1963). Ægteskabet opløst 1948. ~ 2° 14.5.1949 i Glad-saxe (b.v.) med forfatter Anja Inkeri Samooja, * 13.12.1919 i Åbo (Turku), Finland, † 9.3.1966 sst., d. af fil.mag., stadsbibliotekar Teppo S. (1890–1978) og Taimi Maria Suominen (* 1891). Et par år efter i 1935 at have aflagt svendeprøve som typograf sejlede G. som hovmestermedhjælper 1937 til østen med ØKs motorskib Danmark. 1938–42 arbejdede han derefter som typograf i København og begyndte nu at skrive noveller, digte og atikler til bl.a. Arbejderbladet, det illegale organ Kampen, Vild Hvede og Dialog. 1953 var han medstifter af forfatterforlaget Arena. Efter et ophold i Sovjetunionen 1959 blev han 1959–61 medarbejder ved det østtyske forlag VEB Hinstorff Verlag i Rostock. 1962–64 boganmelder ved Land og Folk. G. debuterede med naturbeskrivende og samfundskritiske digte i samlingen *Mordet i Sufflorkassen*, 1940. Gennembruddet kom med romanen *Drømmen om Regnbuen*, 1942 der har selvbiografisk karakter og som handler om en drengs opvækst i et indremissionsk jysk landbomiljø. Romanen, der ikke er upåvirket af Martin Andersen Nexø, er stærk kritisk over for de herskende sociale og især religiøse forhold, men har samtidig en vis poetisk undertone. Fortsættelsen *Det kan koste dit Liv*, 1943 skildrer stridighederne mellem revisionister og revolutionære i en gruppe unge socialister. I denne og i G.s tredje værk, den kollektive roman *Nederlagenes by*, 1950 dominerer en noget svulstig og følelsesladet ironi. Bogen handler om en gruppe unge menneskers hektiske liv i Ålborg under besættelsen. I 1968 genoptog G. forfatter-skabet med rejseskildringerne fra Sovjetunionen

Udflugt til Don. Han har tillige virket som oversætter og har sammen med sin finsk-fødte hustru Anja Samooja forfattet en finsk-dansk og dansk-finsk ordbog *Suomi-tanska-suomi*, 1964 (3. udg. 1976). □ Foto.

Emil Frederiksen: Ung da. lit., 2. udg. 1951 270. Cai M. Woel: Dansk litteraturhist. 1900–50 II, 1956 690f.

Uffe Andreassen

Gerstenberg, Heinrich (døbt Hinrich) Wilhelm, 1737–1823, forfatter, kritiker. * 3.1.1737 i Tønder, † 1.11.1823 i Altona, begr. sst. F: vagtmester, senere kar.ritmester Heinrich Johann Wilhelm v. G. (1693–1769, ~ 1° med Wilhelmine v. Harstall) og Elsbæ Schröling (1707–73). ~ 1° 12.7.1765 i Slesvig med Margrethe Sophie Trochmann, * 30.4.1744 i Slesvig, begr. 14.5.1785 i Eutin, d. af rådmand i Slesvig Johann Nicolai T. (ca. 1695–1781) og Christine Marie Noth (1714–69). ~ 2° 17.4.1796 i Altona med Sophie Ophelia (Ottilie) Stemann, * 16.6.1761 i Altona, † 10.3.1852 sst., d. af købmand i London, senere kastelletchef i Altona Anton Heinrich S. (1728–81) og Sarah Hodg(e)son (ca. 1733–1813).

G. gik først i skole i Husum, kom 1751 til det akademiske gymnasium i Altona og blev student herfra 1757 hvorefter han studerede jura ved universitetet i Jena til begyndelsen af 1759. S.å. debuterede han, dels som digter med samlingen *Tändeleyn og Prosaische Gedichte*, dels som kritiker i Bibliothek der schönen Wissenschaften; at G. allerede 1757–58 skulle have skrevet recensioner i Altonaische gelehrte Zeitungen anses for tvivlsomt. Da der ikke var tale om at G. kunne leve af sin pen slog han ind på den militære løbebane, blev overtallig kornet 1760, n.å. virkelig kornet, 1762 løjtnant, 1765 sekondritmester i det oldenborgske kyradsérregiment, og da dette regiment nedlagdes 1767 overgik han som sekondkaptajn til de sjællandske dragoner. Medarbejderskabet ved Bibliothek der schönen Wissenschaften fortsatte han til 1765, 1762 var han tillige flittig medarbejder ved det slesvigske ugeskrift *Der Hypochondrist* hvoraf han 1771 besørgede en omarbejdet udgave. Da G., knyttet som adjutant til generalkvartermesterens stab, 1762 deltog i de danske krigsoperationer mod russerne skrev han sine tre *Kriegslieder eines Königl. Dänischen Grenadiers bey Eröffnung des Feldzugs*, 1762 (udk. anonymt 1762). Af rent militærfaglig art er *Versuch über den grossen Krieg* som G. ifølge ordre havde oversat efter Espagnacs Essay sur les grands opérations de la guerre, og som fremkom 1763, s.å. som hans lærebog for kavaleriet *Ohle Madsen, Handbuch für einen Reuter*, der på kgl. foranstaltning uddeltes til re-

gimenterne. 1765 flyttede G. som nygift til Kbh.; her blev han, bl.a. på grund af sin og hustruens musikalske evner, et skattet medlem af den tyske kreds der havde J. H. E. *Bernstorff til socialt overhoved og den af G. højt beundrede Fr. *Klopstock som åndeligt midtpunkt. I de ti år han tilbragte i Kbh. (om sommeren i Lyngby) falder hans kritiske og digteriske hovedværker. Den kritiske linie markeres af *Samling af adskillige Skrifter til de skønne Videnskabers og det danske Sprogs Opkomst og Fremtary* (de såkaldte Sorøske Samlinger, 1765), indledningen til *Die Braut*, s.å. (en oversættelse af Beaumont og Fletchers *The Maid's Tragedy*), de berømte *Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur* (de såkaldte Schleswiger Litteraturbriefe, 1766–67 med fortsættelse *Über Merkwürdigkeiten der Litteratur*, 1770) hvoraf han selv har skrevet de fleste, og recensioner i *Hamburgische Neue Zeitung* (1767–71); den digteriske linie af *Gedicht eines Skalden* (senere kaldet *Der Skalde*, 1766), kantaen *Ariadne auf Naxos*, 1767, oversat til dansk 1779 og tragedien *Ugolino*, 1768, oversat til dansk 1779. Hermed er G.s produktivitet praktisk talt udtømt; hvad der senere fremkommer fra hans hånd, den ossianske tragedie *Minona oder die Angelsachsen*, 1785 og forskellige studier over Kants filosofi er uden væsentlig betydning.

At G.s kraft lammes på et så tidligt tidspunkt da han endnu kun er i begyndelsen af trediverne står i forbindelse med en skæbnsvanger ændring af hans ydre forhold. Ved feltmarskal *Saint-Germains fald i slutningen af 1767 har G., som var dennes yndling, åbenbart fået sin militære karriere ødelagt, og et løfte om at blive referent for de holstenske sager inden for den militære centraladministration er ikke blevet indfriet. 1768 har han forgæves søgt over i diplomati; n.å. blev han derimod ekstraordinær medarbejder i tyske kancelli, 1770 sekretær ved gehejmekonferencen, n.å. kommitteret i tyske kammer under finanskollegiet, 1772–73 tillige medlem af kommercedeputationen, 1773 kommitteret og tysk sekretær i rentekammeret. I mellemtiden havde han fået afsked fra militærtjenesten 1771. I disse urolige embedsår er hans økonomi gået helt i forfald; 1775 er han så langt nede at han tilbyder en mæcen at dedicere ham sine skrifter mod en kontant godtgørelse på 3000 daler, og forholdene bedredes ikke efter at han s.å. var blevet dansk resident i Lübeck; tværtimod, de forværredes i den grad at han 1783 af Ove Høegh-Guldberg og Ernst *Schimmelmänn fik tilladelse til ligefrem at sælge sit embede til højestbydende. Efter at have afhændet det for 20000 rdl. og fået sin afsked n.å., flyttede G. til

Eutin og så sig nu om efter en ny post. Hertil var regeringen dog ikke synderlig villig, og hustruens død foranledigede ham da straks til at spejde efter en rig kone, men uden held. Efter at G. forgæves havde søgt forskellige stillinger betroede man ham endelig 1789 en sinecurepost som medlem af direktionen for lotteriet i Altona, men hans tilværelse var dog ret kummerlig. Efter indgåelsen af det andet ægteskab synes forholdene i alt fald en overgang at have bedret sig lidt, men økonomiske bekymringer slap han dog ikke for. 1812 opnåede han afsked med bibeholdelse af gage. Til lyspunkterne hørte det at han 1808 valgtes til medlem af akademiet i München og 1815 udnævntes til filosofisk æresdoktor i Kiel. 1815–16 udgav han sine *Vermischte Schriften I–III* og 1817 sine *Gedichte*; ingen af disse bøger var dog i stand til at vække nogen større opmærksomhed. G. tilhørte nu en forbigangen tid; betegnende er det at han adskillige år før sin død, selv af folk der havde kendt ham, omtales som afdød.

Senere (navnlig fra 1880erne) har litteraturvidenskaben interesseret sig stærkt for G., og inden for den tyske litteraturhistorie indtager han nu en fremskudt plads som én af dem der har været medvirkende til at vende strømmen fra oplysning til Sturm und Drang, fra rokoko til preromantik. Hans kritiske hovedværk *Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur* stiller ham på linje med mænd som J. G. Hamann og J. G. Herder i kampen mod det franske smagsdiktatur, for naturens og lidenskabens ret og hævdenende geniets overhøjhed over de æstetiske dogmer. I konsekvens af sin genilære er G. en beundrer af Shakespeare hvem han helliger 14.–18. litteraturbrev der er samlingens højdepunkt og et betydningsfuldt bidrag til vækkelse af Shakespeares-begejstringen. I sin egen digtning begynder G. som rokoko-anakreontiker, efterligner L. S. Gessner og J. W. Gleim, men med *Ugolino* bliver han nyskaber. Denne første tyske prosa-tragedie af betydning med emne fra Dantes *Inferno* og atmosfære fra Shakespeares *Macbeth* er en forløber for Sturm und Drang-tidens genidrama. Også med *Gedicht eines Skalden* (hvori rokoko'en dog endnu kan spores) er G. banebryder idet han indfører den nordiske mytologi i den tyske digtning, og er den første udlænding der overhovedet udnytter den poetisk. Grundlaget for hans kendskab dertil stammede fra skoleårene i Altona hvor den kendte oldtidsentusiast Gottfried Schütze havde bibragt ham en gammelantikkvarisk opfattelse som han i det væsentlige bevarede, også efter at hans interesse var genvakt i Kbh. Nogen begrebsforvirring hersker der hos ham, og hans indsigt i det norrøne sprog

er ikke stor; men han sammenblander ikke, som så mange andre samtidige, Ossian (hvis inautenticitet han straks var klar over) med det oldnordiske. At Ossian har inspireret Gedicht eines Skalden er imidlertid utvivlsomt; af andre forbilleder har man peget på O. F. "Müllers Et Hyrde-Stykke, 1760 og J. S. "Sneedorffs Den nye Edda eller Gylfes anden Reise, 1764. Gedicht eines Skalden er til dels en lejlighedsdigtning, og dens skueplads er Nordsjælland. Til forklaring dels af lokaliseringens symbolik, dels af de oldnordiske navne har G. tilføjet en samling ordforklaringer der var nok til at afskrække Goethe fra digtet. Anderledes med Klopstock; at digtet gav han den afgørende tilskyndelse til fordybelsen i nordens oldtid har vi både hans og G.s ord for. De deler den tvivlsomme ære at have åbnet sluserne for bardelyrikken, det hule „Bardengebrüll“ som i en årrække hjemsogte den tyske litteratur.

Også på anden måde har G. gjort propaganda for Norden i Tyskland. Allerede i Bibliothek der schönen Wissenschaften havde han lejlighedsvis skrevet om danske bøger. Flere af litteraturbrevene har dansk-norsk litteratur til genstand, og heri behandler han „die runische Poesie“, edda, skjaldedigtning, oldkvad hos Saxo, kæmpeviser og nyere forfattere som J. S. Sneedorff, C. B. "Tullin, Johs. "Ewald o.fl.; i det 8. brev offentliggør han de første (prosaiske) oversættelser til tysk af danske folkeviser hvis kvaliteter fremhæves stærkt. På denne måde er G. blevet formidler mellem dansk og tysk litteratur, men også indadtil har han virket hos os. Hans hovedfortjeneste er at have taget initiativet til Sorøske Samlinger hvori han selv bl.a. har skrevet den programatiske forteale som indeholder tanker der på det tidspunkt var nye selv for Tyskland. Samlingens hovedforfatter er i øvrigt Chr. "Fleischer; også her har G. altså nærmest virket som igangsætter. Til fortalen er G.s danske koncept bevaret, andre af hans bidrag er skrevet på tysk og oversat af Fleischer; thi helt har han aldrig behersket det danske sprog. Af danske forfattere har han i sin københavns tid efter eget sigende kun omgædedes Sneedorff, Tyge "Rothe, Ewald og W. "Abrahamson. Sandsynligvis var det G., der vakte sidstnævntes interesse for folkeviserne, og han var medvirkende til at kantatedigtningen ved Frederik Vs død betroedes Ewald. En tid boede G. i hus med Ewald og drøftede dramaturgi med ham, men G. tvivler selv på at det har haft nogen indflydelse på digteren. Sikkert er det derimod at dennes opmærksomhed er blevet vakt af Ugo-lino der må regnes for en af forudsætningerne for Rolf Krage. Man har også fremsat den formodning at G.s prosadigt *Der Abend* momentvis kan have foresvævet Ewald da han skrev Levnet

og Meeninger og at Gedicht eines Skalden har påvirket valkyriesangen i Balders Død. Til 1800-tallets danske litteratur har G. ikke stået i rapport. For ham var det litterære gennembrud i Danmark ikke sket med Adam "Oehlenschläger, men med Jens "Baggesen. Denne der besøgte ham 1789 i Altona har i Labyrinten givet en skildring af hans forunderligt sammensatte væsen og erklærer sig selv forvirret over hans „uforståelighed“, blandingen af varme og kulde, fornuft og lidenskab, klarhed og tåge. Baggesen har utvivlsomt set rigtigt, men siger ikke at splittelsen hænger sammen med alvorlige brist i G.s karakter. En stærkt udviklet selviagttagelse har affødt indre usikkerhed og ubeslutsomhed; af slaphed og ladhed har han været ude af stand til at tage en afgørende kamp i livet. I pengeaffærer viser han sig fra den mest utiltalende side, og hans forhold over for den enestående opofrende ven F. C. "Trant giver ham ligefrem uværdighedens stempel. Denne mangel på virkelig personlighed bagefter den sikre kritiker gør at man til trods for hans vanskæbne og hans digterskibs tidlige forlis ikke kan opfatte ham som nogen tragisk skikkelse. □Stik af J. F. M. Schreyer, efter dette flere stik, bl.a. af C. Schindelmayer, og træsnit. Silhouet af F. B. Wickede, 1781. – Mindeplade på Søndergade 10, Tønder.

Udg. Udg. af G.s værker i Deutsche Nationallit. XLVIII, Stuttg. 1884. Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur i Deutsche Litteraturdenkmale des 18. und 19. Jahrhunderts XXIX–XXX, Stuttg. 1888–90. Rezensionen in der Hamb. Neuen Zeitung sst. CXXVIII, 1904. Digte og breve i Archiv für das Studium der neueren Sprachen CXXXIV–CXXXVI CXL–CXLI, Braunsch. 1916–21.

Kilder. Breve til Gleim i Nordelbingen IV, Flensb. 1925 127–38. Breve til A. Hennings og C. de Villers i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LV, Neumünster 1926. M. Claudius' breve til G. i Archiv für das Studium der neueren Sprachen. Deutsches Sonderheft, Braunsch. 1920. Brevveksl. m. F. Nicolai i Zeitschr. für deutsche Philologie XXIII, Halle 1891 og i Euphion XXVIII, Lpz. 1927. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III–IX, 1896–1922.

Lit. L. Bobé i Pers. hist. t. 7.r.IV, 1920 274–78 (om slægtten F.). Den introd. svenska adels ättartavlor, udg. G. Elgenstierna III, Sth. 1927 51–53. Werner Pfau i Vierteljahrsschr. für Litteraturgesch. II, Weimar 1889 161–95. A. M. Wagner: H. W. v. G. und der Sturm und Drang I–II, Heidelberg 1920–24. Ferd. J. Schneider: Die deutsche Dichtung vom Ausgang des Barocks, Stuttg. 1924 (2. opl. 1948) = Epochen der deutschen Lit. III især 282–85. L. Magon: Ein Jahrhundert geistiger und lit. Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien I, Dortmund 1926. B. Engelke i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LVI, Kiel 1926 417–48. Karl v. Bothmer i Zeitschr. der Zentralstelle für niedersächs. Familiengesch. X, Heidelberg 1928 39–42 53–56. J. W. Eaton: The German influence in Danish lit., Cambridge 1929. Herm. Dollinger: Die dram. Handlung in Klopstocks Der Tod Adams und G.s Ugo-lino, Halle in Niemeyer 1930 = Bausteine zur Gesch.

Gerstenberg, H. W.

der deutschen Lit. XXIX. Ludw. Andresen: Beiträge zur neueren Geschichte der Stadt Tondern, Flensb. 1943 89–100. Kl. Gerth: Studien zu G.s Poetik, Göttingen 1960 = Palaestra CCXXXI. Otto Oberholzer i Skandinavistik, Glückstadt nov. 1970 3–17.

Papirer. Breve i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel (R. Paulli)

Gerstenberg, Heinrich Wilhelm Thuerecht, 1844–1912, officer. * 14.8.1844 i Hohn, Hütten amt i Slesvig, † 21.3.1912 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: herredsfoged i Hohn hrd. Carl Franz Ernst Christian Vilhelm v. G. (1802–56) og Elise Marie Bartholin (1818–70). ~ 23.2.1880 i Nyborg med Johanne Sophie Winsløw, * 18.10.1859 i Nyborg, † 1.9.1944 i Kbh., d. af premierløjtnant, landinspektør Frantz Ludvig W. (1831–64) og Sophie Henriette Schalburg (1834–1905).

G. gennemgik reserveofficersaspirantskolen ved infanteriet 1863 og udnævntes ved sin genindkaldelse s.å. til sekondløjtnant i krigsreserven, deltog i forsvaret af Dybbøllstillingen og dernæst af Als, hvor han 29.6. faldt i fangenskab. Efter krigen var han hjemsendt indtil 1866 da han optoges i hærens linie, blev premierløjtnant 1867, gennemgik officerskolen 1868–70 og blev kaptajn 1880, oberstløjtnant 1893. Som premierløjtnant og kaptajn havde han været til tjeneste ved fynske brigade og 1. sjællandske brigade, henholdsvis som adjutant og stabschef. Allerede som løjtnant i Nyborg studerede G., der var et betydeligt sprogtalet, russisk sprog og litteratur og ledede senere, navnlig efter en tjenesterejse til Rusland 1888, en række kursus i russisk for officerer af generalstaben, artilleriet og ingeniørerne. 1900–03 var han ansat ved generalstaben og stabschef ved 2. generalkommando – fra 1901 som oberst –, 1903–05 chef for 1. regiment, blev 1905 generalmajor og chef for 2. sjællandske brigade, afgik 1909. Han havde været medlem af forskellige militære kommissioner og ledede gentagne gange samlede øvelser. – G. gav mønsterværdige oversættelser af Leo Tolstoj, V. Korolenko, M. Lermontov, A. Tjékhev, N. Gógol o.a. og skrev instruktive arbejder om russiske forhold, bl.a. om kosakvæsenets historiske udvikling. Han var også en ivrig botaniker og skrev en del om botaniske emner, i det hele en begavet, kundskabsrig og mangesidig interesseret personlighed, som officer og foresat særpræget og temperamentsfuld. – R. 1887. DM. 1896. K.² 1903. K.¹ 1908. □ Mal. af Hans Henningsen udst. 1912 (Fr.borg). Foto.

III. tid. 25.6.1905. Folkelæsning 12.9.1909. Berl. tid. 21.3.1912.

*Rockstroh**

Gert, greve, se Gerhard III

Gertner, Johan Vilhelm, 1818–71, maler. * 10.3.1818 i Kbh. (Holmens), † 29.3.1871 sst., begr. på Frbg. F: blokkedrejer ved Holmen Johan Vilhelm G. (1777–1852) og Johanne Marie Lassen (ca. 1784–1855). ~ 5.8.1850 i Kbh. (Slotsk.) med Anna Elisabeth Petersen, * 5.8.1830 i Kbh. (Slotsk.), † 19.1.1902 sst. (~ 2° 1876 med overkirurg, senere professor C. Studsgaard, 1830–99), d. af slotsgartner P. * P. (1804–48) og Lovise Lindegaard (1799–1855).

G. begyndte i sit 13. år at gå på kunstakademiet, men gik det kun langsomt igennem, og selv efter at han var blevet elev på modellskolen varede det tre år inden han 1837 vandt de to sølvmedaljer. Derpå konkurrerede han to gange om guldmedaljen uden at opnå den. Han havde begyndt at udstille 1836 med to malerier hvoraf det ene *Thorvaldsens Atelier paa Charlottenborg* som et lovende ungdomsarbejde blev købt til Den kgl. malerisamling (nu i Randers museum). Han deltog i Charlottenborg-udstillingen lige til sit dødsår, hver gang med portrætter, men i begyndelsen fremkom også enkelte landskaber deriblandt det stemningsfulde *Børn paa Stranden i Nærheden af Vedbæk; ved Solens Nedgang*, malet 1837, udstillet n.å. 1842 fuldendte han *Altertavlen til Viskinge kirke* (Holbæk amt) forestillende Kristus med Maria og Martha. 1843 fik han udstillingsmedaljen for *Stiftsprovst Trydes portræt* (i en af skriftestolene, Frue kirke i Kbh.), og samtidig akademiets mindre rejsestipendium. N.å. var han i Berlin og Dresden. Efter hjemkomsten malede han *C. W. Eckersbergs portræt* og på dette billede af den aldrende mester blev han 1850 medlem af akademiet. Da han 1858 langt om længe fik fuldført to billeder af *Christian VIII's Kroning og Kroningstog i Fr.borg Slotskirke*, udnævntes han til professor. – Som yndlingselev af C. W. Eckersberg havde han fra de unge år lagt vægt på en præcis og samvittighedsfuld naturgengivelse. Kabineret med en overbevisende karakteriseringssevne og en detaljeret, omhyggelig udførelse gjorde dette ham til en af periodens søgte portrætmalere, begunstiget ikke mindst af Frederik VII. Sympatisk er han også i sine portrættergninger. Han har bl.a. ofte portrætteret Thorvaldsen; en af de betydeligste af disse tegninger tilhører Ny Carlsberg Glyptotek og forestiller *Thorvaldsen modellerende Oehlenschläger*. G. er desuden rigt repræsenteret i Hirschsprungske samling og især i Fr.borgmuseet (både malerier og tegninger). – Tit. professor 1858. – En datter, Johanne Marie, * 6.3.1853, † 29.8.1924, var gift med skuespilleren Carl Gustav Leuenbach Meyer, * 12.9.1839, † 4.10.1918, der debuterede på Det kgl. teater 1867 hvor han ansattes 1872. Skønt ikke jøde blev han en god

fremstiller af jødiske figurer, men hans livsrolle blev Skriverhans i Eventyr paa Fodrejsen. Efter sin afgang 1895 optrådte han som sanger til eget lutakkompagnement især af Bellmann, St.St. "Blicher og Jeppe "Aakjær. – □Selvportr., skitse (Fr.borg) til udført tegn. 1841. Mal. af L. A. Smith udst. 1841. Selvportr. på tegn. 1846 af salvingen 1840 (Rosenborg). To tegn. af A. Fritz, 1852 (Fr.borg). Malet selvportr. udst. 1852. Træsnit af E. Skill, 1869, efter dette træsnit af R. Neergaard, 1871. Træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1871, og et par litografier, alle efter samme fotografi. Foto.

Th. Gautier: Les beaux-arts en Europe II, Paris 1856 209. Ph. Weilbach i III. tid. 9.4.1871. K. G. Brøndsted: Erindr. I, 1931 80–84. Leo Swane i Kunstmuseets årsskr. XXX, 1943 48–51 56–58.

Birgitte Bøggild Johannsen (Erik Zahle)

Gertrud, ca. 1154–97, dronning. * ca. 1154, † 1.7.1197, begr. i Væk. i Skåne. F: hertug Henrik Løve af Sachsen og Bayern (1129–95, ~2° 1167 med Mathilde af England, † 1189) og Clementia af Zähringen (~2° med grev Humbert III af Maurienne). ~1° 1166 med hertug Frederik af Schwaben (ca. 1144–67). ~2° febr. 1177 i Lund med senere kong "Knut VI, * i begyndelsen af 1163, † 12.11.1202, s. af "Valdemar den Store (1131–82) og "Sophie (ca. 1141–98). 1171 trolovedes G. med Knud og synes at have opholdt sig i Danmark i de følgende år. Efter brylluppet gjordes Knud til statholder i de skånske landskaber. Da Valdemar den Store døde 12.5.1182 besteg han tronen. G. var en halv snes år ældre end sin husbond, men denne var alvorlig og sat af væsen og karakter, ældre end efter sine års tal siger Arnold af Lübeck, og han anvender på ham det vers at han „kyskest selv, med sin kyske Viv sine Dage henleved“.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot. opr. 1973). – Karl Jordan i Geschichtl. Kräfte und Entscheidungen. Festschr. Otto Becker, Wiesbaden 1954. Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

*Johannes Steenstrup**

Gertsen, Henrik, † 1368, biskop i Roskilde. † 18.10.1368, begr. i Roskilde domkirke. G. var allerede 1334 kannik i Roskilde. 1350 blev han biskop sst. At valget faldt på ham står sandsynligvis i forbindelse med den villighed hvormed han 21.11. s.å. for sin livstid overlod Valdemar Atterdag Kbh.s slot og by m.m. som løn for, at kongen „ikke blot lykkeligt har udrevet vor Kirke, Præsteskabet og Folket af Trællekaar hos Uvenner og Fjender“, men også derpå „paa mange Maader har ofret Arbejde og Eje“. Også senere optræder G. bestandig som en tro-

fast og føjelig kongetjener, stadig gæst ved danehofferne og meget benyttet i statssager. 1352 var han medlem af det statholderskab som under Valdemars fraværelse i Tyskland på hans vegne udskrev skat; n.å. døbte han den senere dronning Margrete, og 1356 indtog han førstepladsen i den af kongen nedsatte kommission som særlig skulle tage sig af vandmøllernes udvikling. 1357 synes han at have overdraget kongen sine besiddelser i Arts herred; 1360 var han til stede ved det betydningsfulde danehof i Kalundborg. 1366 fik han på grund af alder og svagelighed pавens tilladelse til at antage en medhjælper, men endnu n.å. forhandlede han dog på kongens vegne i Stralsund. I Roskilde domkirke lod han rejse et alter til ære for Skt. Anna og skænkede hertil betydeligt jordegods.

Scriptores rerum Danicarum VII, 1792 154 161. Acta pontificum Danica I, 1904. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920. – J. O. Arnhung: Roskilde domkaps hist. I, 1937 (jfr. II, 1970). Troels Dahlerup: Det danske sysselprovsti i middelalderen, 1968. Tage E. Christiansen i Hist. t. 13.r.IV, 1977 1f.

*Henry Bruun**

Gertsen, Jakob, se **Ulfstand, Jakob Gertsen**.

Gertz, Martin Clarentius, 1844–1929, filolog. * 14.12.1844 i Svendborg, † 20.4.1929 på Frbg., urne sst. F: bagermester Martin Christopher G. (1810–86) og Ane Hansine Maren Grøn (1815–85). ~23.5.1874 på Frbg. med Anna Catharina Møller, * 7.5.1853 i Middelfart, † 18.10.1918 på Frbg., d. af købmand Peder Hansen M. (1827–84) og Caroline Vilhelmine Christensen (1828–85).

G. voksede op i et hjem med små kår, men borgerne i Svendborg skød sammen til betaling for hans skolegang i Odense katedralskole hvis rektor, R. J. F. "Henrichsen, vakte hans interesse for den klassiske oldtid. Efter at være blevet student 1864 studerede han i Kbh. og tog 1870 filologisk-historisk embedseksamen. I de følgende år gav han undervisning ved privatskoler i Kbh. samtidig med at han dyrkede videnskabelige studier. Han tog den filosofiske doktorgrad 1874 og blev 1876 ansat som docent ved Kbh.s univ. Efter J. N. "Madvigs afgang blev han udnævnt til professor 1880 og virkede som sådan til 1918. Universitetets rektor var han 1908–08. Han indtrådte 1887 i undervisningsinspektionen for de lærde skoler hvis formand han var 1888–1906. Han var efor for Hassagers kollegium (med bolig på kollegiet) 1898–1918.

G.s første videnskabelige studier bærer i høj grad præg af at han var discipel af Madvig hvem han hjalp ved udgivelsen af andet bind af hans

Adversaria critica, 1873. Ligesom denne behandlede han i forskellige afhandlinger enkelte steder af romerske forfatters skrifter, men i modsætning til Madvig vendte han fortrinsvis sin opmærksomhed mod solvalderens prosaforfattere. Først og fremmest studerede han Seneca af hvem han 1873 udgav *Tre Dialoger til Skolebrug*, og som gav ham emnet til hans doktordisputats *Studia critica in L. Annaei Senecae dialogos*, 1874. I tilslutning til Madvig hævdede G. her det princip for tekstbehandlingen at et enkelt håndskrift der ubestridt ansås for det bedste burde lægges til grund, medens alle mindre værdifulde håndskrifter selv om de på visse steder frembød tilsyneladende bedre læsemåder burde lades ude af betragtning. Det samme princip fulgte G. også ved udgivelsen af Senecas *De beneficiis* og *De clementia*, 1876. Medens G.s studier hidtil ikke havde været baseret på selvsyn af håndskrifterne foretog han under to rejser til Italien (1878 og 1882) omfattende håndskriftstudier vedr. Seneca. Navnlige underkastede han på den sidste rejse hovedhåndskriftet til Senecas dialoger som findes i Milano en minutios granskning som satte frugt i hans store kritiske udgave af dialogerne (1886). Ganske vist vovede han ikke mere som i disputatsen at hævde alle andre håndskrifers afhængighed af dette hovedhåndskrift, men mente dog at man i praksis havde lov til så godt som helt at se bort fra dem. G.s plan om at levere en samlet udgave af Senecas skrifter kom aldrig til udførelse; derimod udgav han udvalgte skrifter til skolebrug (1889–95) og i oversættelse (1927). – At G. ikke førte sine Senecastudier videre var til dels en følge af at andre arbejder lagde beslag på ham, først og fremmest naturligvis universitetsarbejdet. Som universitetslærer såvel som i sit videnskabelige arbejde udmærkede G. sig ved en overordentlig grundighed og nøjagtighed. Ved fortolkningen af oldtidslitteraturens værker forbigik han ikke nogen vanskelighed, og gennemgangen kunne derfor tage lang tid, men han bragte sine elever solide kundskaber og nødte dem til at arbejde med flid og eftertanke. De forfattere han fortrinsvis læste over var Euripides, Thukydid og Platon; af romerske forfattere læste han foruden over Seneca jævnlige over Ovid. En særlig interesse nærrede han for Lukian af hvem han allerede 1881 udgav udvalgte skrifter i oversættelse; 1883 fulgte en udgave af udvalgte skrifter på græsk med fortolkning, væsentlig til skolebrug, og senere udgav han oversættelser af en stor del af samme forfatters skrifter (1891, 1892, 1916, 1918, 1920). Beregnet såvel for skolen som for universitetet var G.s udgaver af Salusts *Catilina* og af Ciceros *Cato Maior* med indgående fortolkning (1895 og 1919), medens hans

tekstudgave af *Cæsars Gallerkrig* (1896) væsentlig havde skolen for øje. En frugt af universitetsgerningen, men alligevel beregnet for et større publikum var hans talrige oversættelser af skrifter fra oldtiden. Allerede til samlingen Euterpe, 1874 havde G. leveret enkelte oversættelser (af Lukian og Vergil); som universitetslærer havde han for skik at nedskrive fuldstændige oversættelser af de skrifter som han læste over, og af dem udgav han senere en del i trykken, i reglen ledsaget af udførlige oplysende forklaringer. Han deltog også i ledelsen af større foretagender som Græske og latinske Forfattere i Oversættelse (1903–06) hvortil han selv ydede bidrag, og var i en årrække medlem af bestyrelsen for Selskabet til historiske kildeskrifers oversættelse. Foruden de tidligere nævnte oversættelser må fremhæves oversættelser af forskellige dialoger af Platon (1893, 1900, 1907, 1918 og 1919), Thukydid's historieværk (1897–1902), Plautus' *Miles gloriosus*, 1913, flere tragedier af Euripides (1913–14), Arrians *Alexandros' Bedrifter*, 1913–15 og Aristofanes' *Acharneer*, 1918. Af Christian Wilsters Homer-oversættelse besørgede G. en omarbejdet udgave (1909–12), og senere udarbejdede han en selvstændig oversættelse af *Iliaden*, 1923–24.

G.s oversættelser udmærker sig ved pinlig nøjagtighed idet han bestræbte sig for at ethvert af originalens udtryk fik en adækvat gengivelse i oversættelsen, men for stilejendommeligheder og poetisk farve havde han ingen sans hvilket særlig tydeligt kommer frem ved hans omarbejdelse af Wilsters Homer. G.s virksomhed som oversætter hænger sammen med hans syn på skoleforholdene. Efter at han i sin tale ved universitetets reformationsfest 1898 (trykt i Tilskueren s.å.) havde taget til orde for en indskrænkning af undervisningen i de gamle sprog ved de højere skoler, og hævdet at læsning af oversættelser kunne udgøre en tilstrækkelig erstatning for læsning af originalerne kom han i de følgende år til på afgørende måde at deltage i forhandlingerne om den skole-reform som blev gennemført 1903. – Inden for G.s universitetsvirksomhed er der endnu grund til at fremhæve hans grundige forelæsninger over de græske statsantikviteter hvoraf en del blev offentliggjort i hans universitetsprogram *Stat og Statsforfatninger i Oldtidens Hellas*, 1898. Hans behandling af indskriften fra Gortyn (i Nordisk tidsskrift for filologi, 1889) hænger sammen med disse studier. I forbindelse hermed står også hans skildring af Grækenlands oldtidshistorie i *Folkenes Historie* I, 1911. Hans grundighed og omhu lagde sig her for dagen på den måde at han bestræbte sig for at medtage alt hvad der med sikkerhed kunne vides om emnet,

men han formåede ikke at indpasse sin fremstilling inden for rammerne af det værk hvori den skulle indgå som en del, og blev derfor nødt til at afslutte den ved 413 f. Kr.

Overordentlig fortjeneste har G. endvidere indlagt sig ved sit arbejde med udgivelsen af latinske skrifter fra Danmarks middelalder. Allerede 1887 udgav han i Theologisk tidsskrift et latinsk digt, *Vetus querela* hvorefter 1892 fulgte udgaven af Andreas Sunesens aldrig før udgivne *Hexæmeron* med kommentar og glossar. Han fattede derefter den plan at levere en ny udgave af den af Jacob Langebek og andre udgivne samling *Scriptores rerum Danicarum* og foretog i den anledning 1895 studier i franske og andre biblioteker. Allerede oversættelsen af det lille skrift *Kong Knuts Liv og Gerninger*, 1896 er en frugt af de herhen hørende studier. Et forarbejde til den planlagte udgave var universitetsprogrammet *Knud den Helliges Martyrhistorie*, 1907 hvori han påviser den successive udvikling af traditionen om kongens drab. Derefter udgav han 1908–12 et stort bind *Vitae sanctorum Danorum* og 1917–22 to lignende bind *Scriptores minores historiae Danicae medii aevi* (genoptr. 1970). For første gang blev her de middelalderlige danske historieskrivers arbejder udgivet efter moderne filologisk metode, og til udgaven føjedes tillige righoldige ordfortegnelser til oplysning om forfatternes sprog. En særlig interesse knytter sig til G.s behandling af Svend Aggesens kronike hvis tekst det ved fremdragelse af et tidligere upåagtet håndskrift og ved skarpsindig bearbejdelse af dette lykkedes ham at restituere i en form der afveg stærkt fra den hidtil kendte (1915); af den således genvundne tekst leverede han 1916–17 en dansk oversættelse. Til universitets- og skolebrug udgav G. *Historisk Læsebog i Middelalderens-Latin*, 1905, med kommentar 1924 og *Udvalgte Stykker af latinske Forfattere fra Middelalderen og den nyere Tid I*, 1909, den sidste samling foranlediget ved at skoleloven af 1903 forudsatte at eleverne i de højere skoler også blev bekendte med middelalderens latinske sprog. G. var i besiddelse af en overordentlig arbejdskraft og gav ikke let noget arbejde fra sig uden i alle enkeltheder at have udformet det i en så fuldkommen skikkelse som han evnede. På de områder hvor han satte ind, såvel inden for den klassiske filologi som inden for studiet af Danmarks middelalderlige latinske litteratur, har han ikke blot virket banebrydende, men også udført et afsluttende arbejde. – Til Dansk biografisk Leksikon, 1887–1905 leverede han en lang række biografier af danske filologer.

Medlem af Videnskabernes selskab 1883, af Danske selskab 1920. – R. 1888. DM. 1894. K.²

1903. K.¹ 1918. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab, 1898 (Vidensk. selskab). Mal. af S. Wandel, 1911 (Fr.borg), tegn. af samme 1918. Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården, Kbh.), skitse af samme. Foto.

Bibliografi. Danm. og antiken, 2. udg. 1968. Peter Allan Hansen: A bibliography of Danish contributions to classical scholarship, 1977.

Kilder. Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1874 53–55.

Lit. Hans Kjær i III. tid. 8.1.1905. Poul Levin sst. 31.3.1918. Vilh. Andersen: Tider og typer. Erasmus II, 1909. W. Norvin i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1929 85–94 (m. bibliografi). A. B. Drachmann i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1929–30 49–65. Per Krarup: Fra mit livs rejse, 1976 66 92 95.

Papirer og breve i Kgl. bibl. og Rigsark.

Hans Ræder*

Getreuer [ge'trøi'ør], **Christian Peter**, 1710–80, hofmaler, legatstifter, *10.3.1710 i Odense, †22.10.1780 i Kbh., begr. sst. (Helligg.). F: hofmaler Zacharias Philip G. (ca.1683–1730) og Anne Marie Wildwasser (†1755). ~12.8.1733 i Kbh. (Helligg.) med Marie Thomasdatter Riis, *20.11.1698, †28.3.1778 i Kbh. (Helligg.).

G. tilhørte en odenseansk malerslægt der oprindeligt skal stamme fra Holsten. Hans far der bosatte sig i Kbh. fik 1716 bestalling som maler ved de kgl. stalde og synes at have haft en stor virksomhed. Han begyndte selv som kunstmaler, bl.a. udsmykkede han 1738 en sal på Børsen med allegoriske tapeter, men slog sig snart på almindelig malervirksomhed og havde takket være sine forbindelser meget arbejde på slottene og offentlige bygninger, 1745 på Prinsens palæ. Alligevel beklagede han sig 1748 over at N.*Eigtved favoriserede hofforgylder Milan på hans bekostning, skønt han havde kongens løfte om at arbejdet skulle deles mellem dem. Dette førte til at G. 1749 fik bestalling som hofmaler på trods af at bygningskommissionen advarede mod at enkelte håndværkere fik monopol på de kongelige arbejder. – G. blev en velhavende mand. 1754 fik han udlagt en stor grund ved Strandvejen hvor han opførte to ejendomme og selv boede den ene som han kaldte Marienlyst efter sin hustru. Den anden, Getreuensand, af en senere ejer benævnt Bonne Esperance, blev først nedrevet i 1890'erne, men navnet er bevaret i Esperance allé i Charlottenlund. G. efterlod sig en formue på 93 000 rdl. hvoraf størstedelen – da hans børn døde som små – ved testamente af 1776 gik til legater for Kbh.s fattige og til Skt. Hans hospital. Bestyrelsen af de G.ske stiftelser blev ved kgl. reskript 1786, trods magistratens modstand, underlagt Kbh.s bystyre. □Epitafium (Helligåndshuset, Kbh.).

Getreuer, Christian Peter

Steffen Linvald: Fra sommerland til villaby, 1972 119f.

*Albert Fabritius**

Geuss, Joachim Michael, 1745–86, matematiker. * 23.8.1745 i Krummendiek i Wilstermarsk, † 29.11.1786 i Kbh. (Frue), begr. i Frue k. F: sognepræst Nicolai Frederik G. (1710–85) og Anna Wiebke Peters (1713–87). ~ 2.10.1782 i Kbh. (Holmens) med Mette Sophie Horn, døbt 17.3.1755 i Kbh. (Nic.), † 19.10.1810 (~ 1° 1778 med kaptajnløjtnant Erik Torm Rasch, 1745–81), d. af politimester, senere justitiarius, konferensråd Frederik "H. (1708–81) og Mette Sophie Torm (1722–91).

G. studerede 1762–66 i Altona, kom derefter til Kiel og til sidst til Kbh. hvor han blev huslærer hos grev Trampe. 1769 blev han lærer i matematik og fortifikation for landkadetterne, og under Struensees regering var han udsat til rektor for den realskole som skulle oprettes i stedet for vajsenshuset, men som aldrig kom længere end på papiret. 1774 blev han ekstraordinær professor i matematik ved universitetet i Kbh., og 1782 fik han det ordinære professorat. Livlig og foretagssom som han altid havde været beskæftigede han sig med meget andet end sin videnskab. Allerede i Altona havde han 1766 skrevet en bog om det italienske sprogs oprindelse. Nu fortsatte han sit sproglige forfatterskab med at oversætte forskellige værker, ligesom han skrev anmeldelser til Jacob Badens Kbh.s Universitets-Journal. Også for landhusholdningsselskabets virksomhed interesserede han sig. 1773 blev han medlem, og fra 1779 til sin død var han præsident. Et særligt arbejde udfoldede han i selskabets kunstkommission og præmieskriftskommission. Størst betydning har han dog sikkert haft som matematisk militærforfatter, navnlig på minérkunstens område. Han udgav et par bøger herom 1774 og 1776 som vakte megen opsigt. Samtidig var han en skattet medarbejder ved det af den matematiske professor Andr. Böhm i Giessen redigerede Magazin für Ingenieur und Artilleristen. Han var medlem af både det danske (fra 1779) og det norske videnskaberne selskab ligesom af det fysiografiske selskab i Lund. Han efterlod sig en meget betydelig teknisk bogsamling der solgtes ved auktion. Hans manuskripter skænkedes til universitetsbiblioteket, men er overgået til Kgl. bibl. □Silhouet stukket af F. Bradt, 1794.

O. Malling: Tale til erindr. om J. M. G., 1787. Schlesw.-holst. Provinzialberichte I, Altona 1787 370–78. S. A. Christensen: Matematikens udvikl. i Danm. og Norge, 1895 215–18. H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. I, 1920 59–61. A. Lomholt: Det kgl. da. vidensk.s selsk.s hist. I–II, 1942–50. – Manus. i Kgl.bibl.

Harald Jørgensen

Gevecke (Geuke), Jacob, 1617–99, officer. * 9.9.1617 i Burg på Femern, † 9.12.1699 i Nakskov, begr. sst. F: borgmester Jacob G. og Vibeke Ellers (Ehlers). ~ 1° med Jeanne (Johanne) Marie Stenier (Stenies) (Sattlerin), † tidligst 1663 (~ 1° med lic. Wallraven). ~ 2° 1665 (tilladelse 13.6.) med Elisabeth Catharine Daldorf, begr. 30.6.1698 i Nakskov (~ 1° med N.N.), d. af Henning D. til Flügge og Bugendorf på Femern og Øllingesøgård m.m. på Lolland og Anna Steensen el. måske af gottorpsk tøjmester Johan D. († tidligst 1654) og Vibe Struve († 1659).

G. var 1645 kvartermester i hæren i Skåne, senere kaptajn i Flandern m.m. Fra foråret 1657 var han major i Ulrik Christian "Gyldenløves dragonregiment i Skåne, og i jan. n.å. deltog han i kampen på Fyn. Aug. s.å. deltog han som oberstløjtnant i forsvaret af Kbh. og ledede i okt. et forsøg på fra sidsten at overrumple Kronborg, men kommandoet adspalttedes af storm; G. selv blev ud for Tøborg fanget af svenskerne og ført til Helsingør hvor han færdedes omkring på æresord indtil han i nov. brød dette og undkom til Kbh. Forgæves søgte han derefter ved fangeudveksling at komme ud af den „labyrinth“ hvori han var kommet ved sin flugt da svenskerne vedblev at efterlyse ham. 1659 hvervede han i Holsten et rytterregiment til Hans Schack og deltog med dette med hæder i slaget ved Nyborg s.å. 1661 blev han kommandant i Nakskov og var derefter en tid oberstløjtnant i infanteriet. 1671 blev han atter oberstløjtnant i rytteriet og n.å. oberst reformé (overtallig). 1675 hvervede han et rytterregiment og deltog i krigen omkring Wismar, forblev med regimentet i egnen der indtil foråret 1677 hvorpå han en kort tid deltog i krigen i Skåne. S.å. blev han atter kommandant i Nakskov, men ved reduktionen kom han på vartpenge, blev 1683 igen kommandant i Nakskov, 1685 på Kronborg, 1692 generalmajor, fik afsked 1694 og som pension Lundegård (nu Christiansdal) ved Nakskov for livstid. 1665 købte han Sølstedgård, ejede en tid også Øllingesøgård og havde ligeledes ejendomme i Nakskov.

Danm.s adels årbog XLVIII, 1931 II 121. Pers.hist.t. 3.r.V, 1896 287f. Sørensen: Kbh.s belejring 1658–60, udg. P. F. Rist og H. W. Harbou, 1896. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900.

*Rockstroh**

Geyse (Geysø), Johan Erhard Ludvig, ca.1625–1707 el. 8, officer.

G. var af adelig slægt fra Hessen hvor han havde godser. Han havde deltaget i tredivårskrigen, stod i 40erne i den hessiske hær, var oberst allerede 1653. 1674 var han i svensk tjeneste, men

kommanderede 1677 et brandenburgsk rytterkorps på Rügen i samarbejde med de danske. Allerede 1671 var han anbefalet til at træde i dansk tjeneste, 1677 hvervede han et regiment til den danske hær, og n.å. blev han dansk general-løjtnant og fik kommandoen over det korps der s.å. overførtes til hjælp for den norske hær i Bahus len. Han kunne dårligt enes med Ulrik Frederik "Gyldenløve" hvorfor han snart førte korpset ned i Skåne til deltagelse i det andet tog til Rügen. Han ville dog ikke stå under den nye overgeneral Wilhelm Friedrich v. Wedel, men modtog stillingen som guvernør i Jylland og her-tugdømmerne. Foråret 1679 sendte kongen krigssekretær Herman "Meier" til G. for at sonde-re denne med hensyn til kommando under Wedel. Kongens højeste ønske var „Concert oder gutes Verständniss“ mellem generalerne. G. af-slog dog bestemt at stå under Wedel der var for ung og uerfaren i krigsvæsen til overkommando. Derimod ville han tjene under Fr. v. "Arenstorff" der kendte forholdene, talte dansk og i Skåne havde „observeret Fejlene“. Meier frarådede derfor kongen videre forsøg, da også Wedel var hidsig så at man måtte frygte at de to herrer gensidig massakrerede hinanden. Meier fremhæver G.s store krigserfaring og indsigt på alle militære områder, roser ham for ærlighed, uegennytte og personlig hengivenhed for kongen og slutter sin beretning med en beklagelse af uenigheden. Ved forberedelserne til felttoget mod Hamburg 1683 var G. udset til kommando umiddelbart efter kongen, men da et lignende tog gennemførtes 1686 ville han hverken stå under Wedel eller Arenstorff. N.å. fik han efter ansøgning afsked af dansk tjeneste. – Hv. R. 1681.

Danske saml. 2.r.V, 1876–77. – N. P. Jensen: Den skån-ske krig, 1900.

*Rockstroh**

Ghemem, Gotfred af, † ca. 1510, bogtrykker. * i Holland.

G. menes at have startet sit første bogtrykkeri i Gouda 1486–87 hvorfra der kendes enkelte tryk med G.s typemateriel. Et dateret tryk fra 13.11.1486 hvori bogtrykkeren benævner sig „Gotfridus de Os“ kan efter nogle formodninger være trykt af G. der her kan have betegnet sig med navnet på den by i Nord-Brabant hvorfra han menes at stamme, mens „Ghemem“ nok er hans slægtsnavn. Andre formodninger går på at G. er den samme som en vis „Gemert die prenter“ der havde forbindelse med både Gouda og Leiden. Et sparsomt kildemateriale skaber fortsat uklarhed om G.s faktiske identitet. Delvis på baggrund af kildemanglen formodes G. at ha-

ve haft en ret upåagtet tilværelse i Holland hvor også konkurrencen blandt bogtrykkere har kun-net mærkes. Det vides ikke hvorfor G. valgte at flytte til Danmark; han var fx ikke – som Johan "Snell" – indkaldt for at fuldføre et bestemt tryk-kearbejde. Man må gætte på at G. havde forhåb-ninger om en mere indbringende virksomhed i et land der endnu o. 1490 ikke havde en eneste fast-boende bogtrykker. Den formodning har været fremsat (H. O. Lange) at G. allerede kendte for-holdene i Danmark fra et ophold som medhjæl-per hos Snell i Odense 1482. Formodningen er plausibel – men endnu udokumenteret.

G. slog sig ned i Kbh. i begyndelsen af 1490erne. Det har tidligere været antaget (C. Bruun og L. Nielsen) at G. har virket i Kbh. ihvertfald fra 1489, det årstal man har knyttet til en lille, la-tinsk grammatik – „Donat“ – fra G.s trykkeri. På typografiske indicier er det senere påvist (L. & W. Hellinga) at dette tryk må være fra 1493 og at tidligere formodninger om et 1489-oplag af dette Ghemen-tryk alene er baseret på et forlydende om at et nu forsvundet eksemplar af bogen skul-le bære en dateret tilskrift af humanisten Conrad Celtes. Hvis forlydendet er sandt må det om-handle en nu ukendt, tidligere udgave af bogen. Fra 1493 til 1495 vides G. at have været aktiv i Kbh. hvor han som den første her i landet fik borgerskab som bogtrykker og grundlagde byens første trykkeri.

En vis uformel forbindelse synes i disse første år at have bestået mellem G. og det 1479 stiftede – og af kong Hans stærkt privilegerede – Kbh.s univ. Vicekansleren, Peder "Albertsen", gav støtte til G.s trykkeri der vides at have trykt en af hans tidligste bøger i Albertsens hus; en anden af G.s bøger blev trykt i et af universitetets huse på Al-bertsens bekostning. Om hans øvrige virke i Kbh. i disse år vides meget lidt. Kun fire G.-tryk er bevaret fra hans virksomhed i Danmark før 1500. Udover den ovenfor omtalte *Donatus mi-nor* foreligger fra samme år to større grammatik-ker, og fra 1495 det værk der mest har bidraget til hans berømmelse, *Den danske Rimkronike*, den første bog der er trykt i det danske sprog – og den eneste dansktrykte inkunabel.

I perioden 1496 til 1505 vides G. at have virket i Leiden i Holland, men fra 1505 er han atter i Kbh. Nogle få bevarede G.-tryk fra hans Lei-den-periode er tidligere anset for Københavns-tryk. Fra 1505 til 1510 synes G.s virksomhed i Kbh. veldokumenteret gennem den sammen-hængende række af tryk der er bevaret. Fra 1506 benyttede han et nyt typemateriel, skåret af en vis „Henrick de lettersnider“ i Antwerpen før 1493. Blandt G.s kendteste tryk fra hans sidste Kbh.-periode er – bortset fra to nye oplag af den

Ghemem, Gotfred af

populære Rimkrønike – de ældste udgaver af de danske landskabslove og af Peder Laales ord-sprog. Blandt hans udenlandske „skønlitteratur“ i dansk oversættelse må man fremhæve *Flores og Blanseflor* og *Karl Magnus' Krønike*. Herudover trykte G. en række opbyggelige småskrifter for menigmand. Af en formentlig omfattende produktion fra G.s trykkeri i Kbh. er i alt kun beva-ret ca. 25 bøger. I 1510 ophører G.s virksomhed som bogtrykker – det formodes at han døde i dette år. Hans trykkeri og typemateriel menes overtaget af bogtrykkeren Matthæus Brandis fra Lübeck som havde virket i Kbh. fra 1510. G. var den første kommercielle bogtrykker i Danmark, den første fastboende og den første københavnske bogtrykker; hans Rimkrønike var den første trykte bog på dansk og står – sammen med flere andre af hans tryk – som både litterære og typo-grafiske hovedværker i dansk bogproduktion.

Chr. Bruun i Årsberetn. og medd. fra det store kgl.bibl. I, 1870 44–72. Samme i Foren. for boghåndværk. Årsskr. 1890 5–34. H. O. Lange: *Analecta bibliographica*, 1906 25–46. Laur. Nielsen: *Dansk bibliografi* 1482–1550, 1919 XXI–XXVI 148 150 (værkfortegn.) 172f. Johan Olsen i *De grafiske fag*. Særnr. for Gutenberg-jubi-læet, 1940 29–42. Helge Toldberg i *Fund og forskn.* IX, 1962 53–70. L. og W. Hellinga sst. XV, 1968 7–38.

Poul Steen Larsen

Gianelli, Giovanni Domenico, 1775–efter 1838, muligvis 1841, billedhugger. Døbt 27.4.1775 i Kbh. (Kat.), † efter 1838, muligvis 14.12.1841. F: gipser ved kunstakademiet Domenico Maria G. (ca. 1723–1801, ~1° med Maria Barbra, ca. 1735–59) og Johanna Eisen (1743–1812). – Bror til Peter Leonhard *G.

G. blev uddannet ved kunstakademiet hvor han 1797 vandt begge sølvmedaljer og den mindre guldmedalje mens han 1799 for relieffet *Jacob velsigner Joseph's Sønner* fik den store guldmedalje. 1801 blev han faderens efterfølger som akademiets gipser og ansøgte s.å. om at måtte rejse til England. Hvornår han forlod landet vides ikke bestemt, men 1809–20 udstillede han i Royal Academy i London. 1819 hjemsendte han en buste af akademiets æresmedlem *Hertug Vilhelm Frederik af Gloucester* (Fr.borg; udst. Charlottenborg 1820) for på dette arbejde at blive akademisk medlem, men opnåede kun at agree-res. – Fra de få år inden G.s bortrejse kendes en række portrætbuster af tidens kendte personer, dog ofte først udført efter deres død. Fra 1797 er således den usminkede fremstilling af *Louise Augusta* (eksemplarer på Rosenborg, Fr.borg og Ahrensburg) og fra tiden omkring 1800 flere andre kvindebuster i udpræget empirestil, bl.a. marmorbusten af *Mme. de la Calmette*, 1801. G. var ikke nogen stor kunstner, men i det sørgelige

interregnum i dansk billedhuggerkunst efter Ber-tel *Thorvaldsens afrejse til Rom næsten den eneste der kunne gøre en nogenlunde udført og karakteriseret portrætbuste.

R. Gunnis: *Dictionary of British sculptors* 1660–1851, London, 1953 (ny udg. 1968) 166. D. Fitz-Gerald i *Victoria and Albert museum bulletin* IV, 1, London 1968 9–16.

*V. Thorlacius-Ussing**

Gianelli, Peter Leonhard (Leonardo), 1767–1807, medaljør. * 27.12.1767 i Kbh., + 23.12.1807 sst., begr. sst. (Kat. Ass.). F: gipser Domenico Maria G. (ca. 1723–1801, ~1° med Maria Barbra, ca. 1735–59) og Johanna Eisen (1743–1812). ~ 8.3.1802 i Kbh. (Holmens) med Anna Margrethe Louise Boyesen, * 14.4.1778 i Nyborg, † 6.6.1851 i Kbh. (Fred. hosp.) (~ 2° 1810 med G.s bror, gipseren Giovanni Battista G., 1787–1825), d. af byfoged, kancelliråd Søren B. (1730–98) og Dorothea Sophie Bruun (1746–1831). – Bror til Giovanni Domenico *G.

G. gennemgik kunstakademiets skoler 1778–91 og vandt begge sølvmedaljer 1784 og 1787 og den lille guldmedalje 1789 som billedhugger. Han besluttede sig til at uddanne sig til medaljør, og Nicolai *Abildgaard skaffede ham akademiets rejsestipendium 1791. Han var borte fem år; ved sin hjemkomst 1796 blev han agreeeret og 1798 medlem af akademiet på et nyt stempel til dettes store sølvmedalje. 1800 blev han ansat som medaljør ved Den kgl.mønt. Som billedhugger udførte han 1787 en statue, *Apollo*, 1789 relieffet *Kain og Abel* (konkursaarbejde) og en del portrætmaljoner, fx *H. W. v.Huth*, 1783 (Fr.borg), *Ove Hoegh-Guldberg*, 1784 (Fr.borg), og buster, fx *Balth. Münter*, 1789 (Univ.bibl.) og *J. C. J. v.Berger*, 1791 (Fr.borg). Han fik kun skåret stempler til ni medaljer; til de fire bedste har Abildgaard givet tegning: over *slavehandelens ophævelse*, 1792, *slaget på Rheden*, 1801, oven-nævnte akademimedalje og *Det kgl. selskab for de skønne videnskabers prismedaille* samt portrætsiden til medaljen over *Martin Vahl* (død 1804). Han har endvidere udført stemplerne til halv speciedaler 1798 og spdr. 1799 og 1800 samt kurantpengesedler og skatkammerbeviser.

J. M. Thiele: *Thorvaldsens biogr.* I, 1851 156 171. Fr. J. Meier: *Efterretn. om billedhuggeren Johs. Wiedewelt*, 1877 169f 174. Vilh. Bergsøe: *Danske medaljer og jetons*, 1893. [Leo Swane:] *Abildgaard. Arkitektur og de-koration*, 1926. J. Wilcke: *Specie-, kurant- og rigsbank-daler*, 1929. G. Galster: *Danske og norske medailler og jetons*, 1936.

Georg Galster

Giedde

Skånsk uradel, uddød i mandslinien 1848.

Laurids Thorstensen Gjedde til Røgle –1503–14–

2 led

Brostrup G. til Tommerup og Hellerup –1614 lensmand

Ove *G. til Tommerup, Hellerup m.m. 1594–1660 rigsadmiral

Frederik *G. til Nordskov, Hindemæe og Vrågård
1641–1717 søofficer

Ove *G.s datter Margrethe var ~ vicekansler Holger *Vind. Frederik *G. var 1° ~ Suzanne Elisabeth Adeler, d. af generaladmiral Cort *A., og 2° ~ Sophie Amalie von Löwenhielm, d. af officeren Hans von *L. Frederik *G.s datter Christiane Frederikke Louise var ~ officeren Johan Fr. *Brockenhuus.

Danm.s adels årbog XI, 1894 122–31.

Nils G. Bartholdy

Gjedde (Gjedde), **Frederik Eiler**, 1641–1717, søofficer, stiftamtmand. * 1641, † 13.4.1717 i Odense, begr. i Skt. Hans k. F: oberstløjtnant, senere rigsadmiral Ove *G. (1594–1660) og Dorthe Urne (1600–67). ~ 1° 1682 (vielsesbrev 4.2.) med Suzanne Elisabeth Adeler, * 13.11.1663, † 3.3.1685, d. af generaladmiral Cort *A. (1622–75) og Anna Pelt (1640–92). ~ 2° 13.1.1687 i Kbh. (Holmens) med Sophie Amalie v. Löwenhielm, * 6.9.1671 i Kbh. (Frue), † 21.10.1698, d. af generalløjtnant Johan (Hans) Schrøder v.L. (1627–99, ~ 2° 1677 med Sophie Bielke, † tidligst 1691, ~ 1° med oberst Otte Skade, † 1673, ~ 1° 1646 med Mette Qvitov, 1601–48) og Bertha Ahlefeldt († 1672). ~ 3° 24.3.1707 på Kbh.s slot med Abel Cathrine Buchwald, overhofmesterinde hos dronning Louise, † 7.9.1716 i Odense (formentlig ~ 1° med mecklenburg-güstrowsk gehejmeråd, kammerpræsident, hofmarskal, landråd og amtmand på Breitenburg Adam Henning Bülow, † 1692, ~ 1° med Anne Margrethe Dessin, † 1683), d. af Claus B. til Skovbølgård (* 1635) og Dorothea Rumohr († 1663).

G. blev lærling 1671 og kaptajn 1676, var chef for orlogsskibet Neptunus 1677 og deltog med hæder i slaget i Køge Bugt 1.7. N.å. var han chef for orlogsskibet Gyldenløve og forfremmedes 1679 til schoutbynacht, 1684 til viceadmiral. 1687 var han chef for en eskadre der var udsendt for i farvandet mellem Island, Færøerne og Norge at jage tyrkiske sørovere, og 1689 førte han en eskadre i flåden under Niels *Juel. 1691 var han i engelsk tjeneste, og 1695 førte han den eskadre der overførte kronprinsens brud, prinsesse Louise af Mecklenburg. 1697 havde han nogle

„desmeleer“ med sin svigerfar, generalløjtnant Löwenhielm der dog bilagdes ved kongens mægling, og s.å. forfremmedes han til admiral. Ved krigsudbruddet 1700 blev han chef for en af eskadrerne i flåden under U. C. *Gyldenløve (1678–1719) og deltog i dennes mislykkede forsøg på at forhindre den svenske flådes passage gennem Sundet og forening med den engelsk-hollandske flåde. 1704–06 var han overdirektør for indrulleringsvæsenet i Norge hvor han indførte en ny lægdsinddeling i det nordensjældske. 1710 blev han medlem af general-kommissariatet for søetaten og sendtes 1712 ombord i flåden for at undersøge dennes tilstand som han derefter i en rapport til kongen skildrede i de mørkeste farver. 1711 blev han generalpostdirektør. 1713 fik han sin afsked af søetaten og udnævntes til stiftamtmand i Odense. I en anonym supplik udgivet i Odense 1716 rettedes der hårde anklager imod ham for hans livsførelse hvorfor det blev overdraget professor Hans *Bartholin i forbindelse med to provster at undersøge sagen. Da G. imidlertid døde faldt sagen bort. Man kan dog sige at anklagerne mod ham var stærkt overdrevne. I sagen mod lægen Jens *Bing der af admiralitetskollegiet bedømtes hårdt i anledning af at pesten nåede Kbh. viste G. sig i modsætning til de andre medlemmer af kollegiet som en sindig og rolig mand. Han ejede gårdene Hindemæe og Nordskov på Fyn. – Gehejmeråd 1707. – Hv.R. 1702. □ Maleri (Wedellsborg). – Stukepitaarium af C. H. Brenno, 1727 (Skt. Hans k., Odense).

Danm.s adels årbog XI, 1894 122–31 (jfr. XIV, 1897 505; XVIII, 1901 555; XXIII, 1906 492. Rettelser hertil af Max Grube i Pers.hist.t. 7.r.II, 1917 320). M. N. C. Kall Rasmussen i Hist.t. 3.r.I, 1858–59 117–20. H. D. Lind i Pers.hist.t. 6.r.IV, 1913 59–62. O. Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt I–IV, Trondheim 1953–56.

*Th. Topsøe-Jensen**

Gjedde (Gjedde), **Ove**, 1594–1660, rigsadmiral. * 17.12.1594 på Tommerup i Skåne, † 19.12.1660 i Kbh., begr. i Roskilde domk. F: Brostrup G. til Tommerup († 1614, ~ 2° 1602 med Anne Grubbe, † 1613, ~ 1° 1587 med Erik Griis til Hellerup, ~ 1° med Agnete Thott) og Dorthe Ulfeldt († 1600). ~ 1.9.1622 på Kronborg med Dorthe Urne, * 19.7.1600 på Halsted kloster, † 6.7.1667 i Kbh., d. af Knud U. til Årsmarke (1564–1622) og Margrethe Grubbe (1586–1656). – Far til Frederik *G.

G. gik 1609–12 i Sorø adelige skole og studerede derefter 1612–14 ved forskellige tyske universiteter. 1613 var han immatrikuleret i Leipzig. Efter et kort ophold i Danmark i anledning af sin

Giedde, Ove

fars død rejste han 1615 atter udenlands for at uddanne sig til militær. N.å. vendte han tilbage og blev ansat som sekretær i danske kancelli. Okt.1618 blev han af kongen beordret til at lede en ekspedition til Ostindien med det formål at få overladt en station til støtte for det 1616 oprettede Ostindiske kompagni. Eskadren havde store vanskeligheder at kæmpe med på rejsen og ankom maj 1620 til Ceylon. Efter forskellige vanskelige forhandlinger med kejseren af Ceylon lykkedes det G. aug.s.å. at få overdraget til den danske konge Trinkonomalé på Ceylons østkyst samt at opnå forskellige handelsbegunstigelser. Herfra gik G. efter indbydelse af den nederlandske købmand Roland *Crappé, der var i Ostindisk kompagnis tjeneste, til Tranquebar hvortil eskadren kom sept.s.å. Her lykkedes det G. og Crappé at få afsluttet en overenskomst med fyrsten af Tanjore om overdragelsen af Tranquebar på Koromandelkysten til den danske konge og om vigtige handelsprivilegier. Majs.å. satte han kursen hjemad og nåede Norge febr.1622 hvorfra han tog til Kbh. G. havde løst sin opgave tilfredsstillende, men følte sig skuffet og forurettet af kompagniet af hvilket han havde ventet en påskønnelse for sin virksomhed. S.å. blev G. lensmand i Brunla og Numedalen, som han 1637 ombyttede med Tønsberg og 1640 igen dette med Bratsberg. Han fik tillige kommandoen over den norske galejflåde, 1639 blev han landkommisær i Norge og 1640 oberstløjtnant ved det akershusiske regiment. Mest optaget var han dog i denne periode af de norske bjergværker. Han ejede forskellige jerngruber og var en af hovedparthaverne i det kompagni der overtog Kongsberg sølvværk. Fra 1630 havde han direktionen over dette og tog ivrigt del i virksomheden.

Med udbruddet af krigen med Sverige 1643 begyndte den tredje periode i G.s liv. I.1.1644 blev han admiral over en flåde af norske defensionskibe der i marts s.å. fik ordre til at krydse i Nordsøen for at gøre den af de Geer i Holland udrustede flåde al mulig skade. I.5.s.å. forenede han sig i Flækkerø med en eskadre under Pros *Mund, i forening afgik den samlede flåde til Nordsøen hvor den 25.5. havde en fægtning med den svensk-hollandske flåde under Martin Thijsen ved Listerdyb. G. fik derefter ordre til med sine skibe at forsvare farvandet mellem Norge og Jylland og blokere Göteborg.

G. var under sit ophold i Norge kommet i et venskabeligt forhold til Norges statholder Hannibal *Sehested, og det er rimeligvis på dennes anbefaling at han marts 1645 blev udnævnt til medlem af rigsrådet og rigsadmiral skønt han ikke havde indlagt sig synderlig fortjeneste det fo-

regående år. I rigsrådet viste han sig som en af Sehesteds få tilhængere. I maj sejlede en flåde under G.s kommando nordpå for at begynde blokaden af Göteborg. Admiralskibet Sancte Sophia strandede på et skær i nærheden af Vinga og sank. Tre dage senere kom flåden tilbage til Kbh. Kongen blev forbitret og forlangte en undersøgelse af „hvem der havde raadet til at løbe derind“, men undersøgelsen synes ikke at være blevet iværksat. G. kom dog ikke mere til søs det år, men medvirkede ved overflødige søofficerers aftakning og ved afregning med bådsfolkene. 1646 var han chef for en eskadre der førte kongen til Norge, og n.å. fik han privilegium på at drive et sølvværk på en af sine norske ejendomme. Han havde 1646 fået Jungshoved len i Sjælland som han beholdt til 1649 da han fik Herrevadskloster i Skåne (til 1650) og derefter Helsingborg. 1650 mistede han Bratsberg og var således ikke længere norsk lensmand. Under mellemregeringen efter Christian IVs død var han medlem af regeringsrådet og i aug.1648 chef for den eskadre hvorpå Frederik III sejlede til Norge for at hyldes. G. var imidlertid blevet svagelig og ønskede at træde tilbage fra sin stilling som rigsadmiral hvilket dog ikke blev imødekommet til trods for at han ikke nød nogen særlig anseelse. Han havde på dette tidspunkt sluttet sig nøje til Corfitz *Ulfeldt. Da denne og Hannibal Sehested styrtes 1651 blev også G.s stilling truet. De norske regnskaber fra krigen 1644-45 blev underkastet en kritisk revision, G. beskyldt for misligheder, og der taltes også om at han skulle stå til regnskab for den nu seks år gamle affære med Sancte Sophias forlis, og at han skulle betale 70000 rdl. i erstatning i den anledning. Men stormen drev over. 1655 oprettedes et admiralitetskollegium hvilket muligvis kan sættes i forbindelse med en vis mistillid til ham og hans dygtighed. Der blev ikke betroet ham nogen kommando under krigen 1657, men det pålagdes ham som „Kommissarius til Lands og Vands“ at skaffe pengemidler til krigens førelse. Efter freds slutningen i Roskilde fik han Hald len i erstatning for det afståede Helsingborg. I foråret 1658 rejste han til Skåne for at ordne sine sager og var der endnu da Karl Gustav brød freden i aug. Følgen var at han blev fanget af svenskerne og først en tid sad fængslet i Helsingborg og siden førtes til Malmö hvor han synes at have genoptaget sit gamle venskabelige forhold til Corfitz Ulfeldt; i hvert fald lånte han penge af ham. Han blev udvekslet i sept.1660, kom til Kbh., deltog i det store stændermøde og aflagede 7.11.s.å. ed på den nye forfatning på Kbh.s slot. Han havde skænket en stor sum til Søkvæsthuset. – Bl.R. 1658. □Stik af A. Haelwegh fra

1650erne efter mal. af A. Wuchters, kopieret af Haelwegh selv i ligprædikenstik og af J. C. Sy-sang, 1746; efter Haelweghs stik er flere mal. formentlig udført (Ledreborg, Wedellsborg) og min. (Fr.borg). Maleri (Gavnø). Et mal. (St.mus.) der har været tilskr. både K. v.Mander og A. Wuchters, gengivet i litografi 1867 og i træsnit 1855 efter tegn. af C. Aagaard, forestiller næppe, som tidligere antaget, G.

Samml. zur dänischen Gesch., udg. J. H. Schlegel I,2, 1772 37–184; I,3, s.å. 29–125 (m. O. G.s dagbøger fra den indiske rejse 1618–22). – Danm.s adels årbog XI, 1894 122–31. M. Henrichson: Ligprædikener over O. G., 1663. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprudg. 1974). Samme: Kong Fr. IIIs sømagt, 1896. Kay Larsen: De dansk-ostindiske kolonieres hist. I, 1907. O. Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt I–II, Trondheim 1953–54. – Papirer i Kgl.bibl.

*Th. Topsøe-Jensen**

Gielstrup, Adam Gottlob, 1753–1830, skuespiller, landskabsmaler. * 11.10.1753 i Kbh. (Holmens), † 10.2.1830 sst. (Fred. hosp.), begr. sst. (Ass.). F: student, senere residerende kapellan i Stege Niels G. (1714–87, ~2° med Drude Margrethe Lund, ca. 1715–92) og Charlotte Amalie Winther. ~5.5.1778 formentlig i Kbh. (Nic.) med kgl. skuespiller Catherine Marie Morell, * 3.3.1755 i Kbh. (Petri), † 29.10.1792 sst., d. af hofviolin Lorentz M. (1721–91) og Maria Juliane Antoinette Berthram (* ca. 1731).

G. var uddannet i malerhåndværket og havde gjort svendestykke da han i en avis i Augustenborg læste en bekendtgørelse om at Det kgl. teater søgte en skuespiller. Han meldte sig og debuterede, vistnok vejledt af Fr. *Schwarz, 10.10.1777 som Henrik i *Henrik og Pernille*, men G. var ikke og blev aldrig Henrik-fremstiller; derimod vandt han få dage senere en sejr som Arv i *Den honnette Ambition*. Til landlige figurer passede G.s ydre og talent; hans lunerige ansigt hvis træk var barnligt-bløde kunne antage de forskelligste udtryk som han forstærkede med farver; han var den første ved teatret der med kunstfærdighed maskerede sig, og dette talent støttede hans evne til at træde ud af sin egen individualitet. Derfor kunne C. *Pram skrive at hvad enten han spillede „en udlevet Hektikus, en opvoksen Dreng eller en plump Gaardskarl“ var det aldeles umuligt at genkende ham. Han ejede et skarpt blik for det karakteristiske ved mennesker, ikke alene for deres klædedragt og manerer, men for deres tale, og han blev i årenes løb en banebryder i anvendelsen af dialekter; bedre jysk, fynsk, sjællandsk eller holstensk var aldrig talt på den danske scene. Først og fremmest var G. Holberg-skuespiller, og blandt hans

figurer stod Jeppe (1787) som et mønster. Tidligere var rollen spillet som et defekt, næsten dyrisk individ, men G. gjorde Jeppe til et sundt menneske, levendegjort ved en mængde iagttagede træk og hjemmehørende i tiden omkring stavnsbåndets løsning. Arv'erne i *Den honnette ambition*, *Maskerade*, *Henrik og Pernille*, *Kilde-rejsen* og *Julestuen* var hans speciale som han forstod at variere; Studenstrup i *Den ellefte Juni*, Jens i *Jacob v. Tyboe*, jøden i *Diderich Menschenschræk* og ridefogden i *Erasmus Montanus* hørte også til hans bedste figurer, og træk fra hans spil blev gentaget af senere fremstillere langt ned i tiden. Uden for Holbergs komedier udførte han en mængde karakterroller i nu glemte skue- og syngespil, bønder og buldrebasser, jøder og gnier, altid mennesker uden de selskabelige former – som G. også selv savnede i det daglige liv. Hos Molière var han Harpagon i *Den gerrige*, i *Guldåsen* kreerede han forvalter Ebeltoft, i *Kinajarerne* spillede han jøden Ascher, og i *Kærlighed uden strømper* udførte han Jesper. Men hans spil var i høj grad betinget af hans øjeblikkelige sindstilstand, og det hændte ofte at han virkede tør og træet i en rolle som han ellers spillede med satirisk humor. Denne lunefuldhed eller brutale stædighed bragte ham i konflikt med overordnede og kolleger, og efter et gadeoverfald på en kammerjunker fik han 1780 „sin Bestalling forbrudt“ og dømtes til seks måneders arrest i Blåtårn. Men da han var en af dem der, som teaterchef H. W. v. *Warnstedt skrev, „forskaffede Folk til Huset“ blev han ansat på ny uden at tildragelsen dog havde lært ham at beherske den sindstilstand han selv kaldte „sit onde Lune“. 1790 blev han efter kronprinsens ordre på ny henvist til Blåtårn fordi han en aften havde spillet Petron i syngestykket *Den sværmende filosof* med demonstrativ stivhed. Men trods al sin irritabilitet og sine kapricer vedblev G. at være en af publikums yndlinge; under teaterchef A. W. *Hauch som han hadede søgte han at slippe for at optræde ved at foregive sygdom, hvorved teatrets yngre begavelse, H. C. *Knudsen og F. *Lindgreen, dublerede hans roller, men da chefen var afgået viste G. sig på ny (22.10.1798) som Bærhid i syngestykket *De to gerrige*, hilst med jubel af publikum og bekranset af Knudsen. Imidlertid overtog Hauch atter chefposten 1801, og G. stræbte nu kun efter at få sin afsked med pension. Omsider fik han sin vilje og optrådte sidste gang 1.12.1803 som Constant i Ifflands komedie *Adolf og Louise*. En kold ironiker som G. ville ingen arvtager uddanne, og han ønskede heller ikke at nogen i eftertiden skulle få gavn af de mangfoldige bemærkninger og iagttagelser hvoraf hans rollehæfter

vrimlede. Teatret var blevet ham en plage, men med desto større iver dyrkede han landskabsmaleriet, en fri kunst under hvis udøvelse han ikke kunne irriteres af sine medmennesker. Han foretog studierejser til Tyskland og Sverige, men mest blev Nordsjælland genstand for hans emnevalg. 1822–27 udstillede han på Charlottenborg, og hans landskaber gjorde lykke hos samtiden. Men hans malertalent var ikke originalt som hans skuespillerbegavelse.

G.s hustru, **Catherine Marie Morell**, var en brunette med mørke, livfyldte øjne; hun havde uddannelse ved balletten inden hun 3.11.1773 debuterede på Hofteatret som Pernille i *Det afvungne Samtykke*, et sikkert rollevalg der viste at kammerpigen, såvel den danske Pernille som den franske Soubrette, ville blive hendes område. Hertil var hendes fislige ansigtsudtryk, sangstemme og joviale, slagfærdige tale velegnet. G.s Pernille blev urtypen for fremstillingen af den holbergske pige og som sådan berømmet af P. *Rosenstand-Goiske og K. L. *Rahbek; bedst lykkedes for hende de skrappe naturer i *Jacob v. Tyboe* og *Jean de France*. Uden for Holberg brillede hun som Toinette i *Den indbildt Syge*, og som Mette i *Kærlighed uden Strømper* karikerede hun vittigt den tragediestil der var hendes egen natur så fremmed. G. spillede ud fra et heftigt sind og kom ligesom sin ægtefælle let i strid med sine kolleger; et sårbart punkt var hendes forhold til oberst Ludvig *Køller-Banner, med hvem hun før sit ægteskab havde et barn. Til tab for teatret blev hendes periode kun forholdsvis kort, og en af grundene hertil var hendes tiltagende sværhed; kun 37 år gammel optrådte hun sidste gang 12.3.1792 som Lisette i *Det gavmilde Testament*. – □Mal. af C. A. Lorentzen (Det kgl. teater), efter dette pastel af Vantore (Fr.borg). Mal. af Lorentzen (Teatermus.), efter dette kopi af N. Moe (Det kgl. teater), kopi (Den gl. by, Århus) og stik af J. F. Clemens, 1786, efter dette træsnit 1875. Afbildet på mal. af teaterselskab i Dyrehaven af Lorentzen 1820. Tegn. af J. T. Serpel (Nationalmus., Sth.) samt af Niels Bredal efter Lorentzen.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder I, 1911 93–97 (sst. 98f. brev fra Catherine Marie G.) – Minerva jan. 1791 146. K. L. Rahbek: Holberg som lystspildiger I–III, 1815–17. P. Rosenstand-Goiske: Krit. efterretn., udg. C. Molbech, 1839. Th. Overskou: Den danske skueplads III–IV, 1860–62. Jacob Gude i Pers. hist. t. 2. r. II. 1887 131; sst. 5. r. VI, 1909 47f. H. W. v. Warnstedt sst. 6. r. III, 1912 174f. Jul. Bidstrup i Museum, 1890 516–20. Oehlenschlägers ungdomserindr., udg. L. Bobé, 1915. Det kgl. teaters ældste regiejournal, udg. Torben Krogh, 1927.

Robert Neiiendam*

Gierlew, Andreas Christian, 1774–1845, generalkonsul, forfatter. *25.8.1774 i Roskilde, †2.9.1845 i Kristiania, begr. sst. F: rådmand, byfoged Andreas Nicolai G. (1745–1811, ~2°1798 med Mette Cathrine Lindam, 1758–1807, ~1°1795 med provst Andreas Mølleschou i Ousted, 1721–97, ~1° med Anna Lindam, 1734–94) og Marie Cathrine Mariager (1741–94). ~1°22.9.1810 med Wilhelmine Josepha Holsten, døbt 14.4.1791 i Kbh. (Holmens), †5.6.1812 i Tunis, d. af kaptajn, senere kommandør Christian H. (1747–1811) og Anna Elisabeth Faye (1764–1818). ~2°8.6.1815 i Tunis med Elisabeth Robinson, *ca. 1792, †25.11.1822 i Kbh. (Trin.), d. af engelsk konsul i Tunis Bryan Valentin R.

G. blev student 1791 fra Roskilde og tog teologisk attestats 1797. To år efter blev han alumne på Borchs collegium, tog ivrigt del i studenterlivet og var bl.a. med til at danne studenterkorpset af 1801. S.å. fik han en række rejsestipendier der gjorde det muligt for ham i henvend fire år at opholde sig i udlandet, først i Tyskland og derefter sammen med ungdomsvennen H. C. *Ørsted i Paris hvor han traf Jens *Baggesen. I dennes selskab drog han videre sydpå til Schweiz og derpå til Italien. Opholdt i dette land var for G. rejsens højdepunkt hvilket til fulde fremgår af hans breve til faderen som danner det grundstof hvoraf han senere udarbejdede sine *Breve over Italien og Sicilien paa en Rejse i Aarene 1803 og 1804 I–II*, 1807. I begyndelsen af 1805 gik rejsen atter nordpå, og over Wien og Tyskland nåede han tilbage til Kbh. Da der i øjeblikket ikke åbnede sig udsigt til en livsstilling var han i de nærmeste år derefter optaget af forskelligt litterært arbejde, men 1807 blev han sekretær i den almindelige skolekommission og derefter i kommercekollegiet og opholdt sig i denne anledning i Rendsborg. Han kunne dog vanskeligt finde sig til rette hjemme, men længtes stærkt mod syden, og 1810 gik hans ønsker i opfyldelse. Vistnok ved Niels *Rosenkrantz' (1757–1824) indflydelse fik han udnævnelse til konsultssekretær i Tunis og 1815 til konsul, en stilling han udfyldte til sine foresattes fuldkomne tilfredshed. Posten var imidlertid dårligt aflagt og opholdsudgifterne meget store. Selv om G. atter og atter fik ret store ekstraordinære tilskud sank han dybere og dybere i gæld, og 1820 bad han om afsked der blev ham bevilget 1821. Fra 1819 havde han derefter på ny ophold i Kbh., ivrig sysselsat med forskellige studier, men uvirksomheden pinte ham, og med glæde modtog han embedet som generalkonsul i Kristiania 1831 hvilken stilling han beklædte til sin død. – Kancelliråd 1815. Legationsrådet med etatsråds rang 1820. – R. 1826. DM. 1840. K. 1845. □Stik af Chrétien. Afbildet

på tegn. fra det Ørstedske hjem af Carl Thomsen.

Dagbog fra rejsen med Baggesen i Pers. hist. t. 4. r. III, 1900 131–51. Breve fra og til H. C. Ørsted I, 1870 258–60 264–68. Breve fra danske og norske, udg. L. Daae, 1876 94–161 (breve til M. F. Irgens-Bergh). – Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952 456 458. – Breve og rejsedagbøger fra Schweiz og Italien i Kgl. bibl.

Harald Jørgensen

Gierløf, Christian, 1706–86, fajencefabrikant, brygger. Døbt 1706, formentlig *s.å. i Kbh., † 1786. F: brygger i Kbh. Christian Pedersen G. († 1743). ~ 1753 med Maren Jensdatter Monstoft, * 1715 i Sennels sg., Thy.

G. blev student 1723, n.å. cand. phil., men synes ikke at have fortsat en akademisk uddannelse. Formentlig har han i stedet ladet sig uddanne hos faderen, brygger og formand for de københavnske rodemestre Chr. P. Gierløf, for 1733 løste han borgerskab som brygger og fik s.å. sammen med broderen, Johan Gierløf, af faderen skøde på en stor brandtomt mellem Skindergade og Gråbrødre Torv, samt bryggerfrihed. Den bryggergård der byggedes på tomtens solgtes dog allerede 1739, og brødrene G. byggede et nyt bryggeri i Vestergade. 1749, da G. blev medindehaver af fajencefabriken i St. Kongensgade, solgtes også dette bryggeri, og broderen Johan G. købte en gård i Magstræde hvor han senere åbnede et porcelænsudsalg. 1754 blev G. enejer af St. Kongensgade-fabriken, og året efter købte han atter en bryggergård, denne gang i fabriken umiddelbare nærhed. Desuden drev han ejendomshandel og -udlejning samt pengeudlånervirksomhed, og han døde som en holden mand som ejer af flere københavnske gårde; boets aktiver opgjordes til henvend 20000 rdl.

„Delfs Porcelains – eller Hollandsch Steentøys Fabrique“ som St. Kongensgade-fabriken hed i samtiden, indtil Den kgl. Porcelainsfabrik oprettedes 1775 af Frantz Heinrich *Müller, blev grundlagt 1722 og var Skandinavien første fajencefabrik. Frederik IV skænkede byggegrunden, der strakte sig fra St. Kongensgade til Bredgade langs sydsiden af Fredericiagade, og støttede fabriken med privilegier, først og fremmest privilegiet på blåmalning (dvs. fajence efter Delftsk forbillede). Hovedbygningen blev opført mod St. Kongensgade og fik matr. nr. 120 af Skt. Annæ østre kvarter (nuværende gade nr. 92 og 94). Fabriken blev administreret af et interessentskab bestående af tre kongelige embedsmænd og to borgerrepræsentanter, blandt disse brygger og islandsk købmand Nicolaj Buurmeister, hovedbogholder i rentekammeret Hans Jør-

gen Kicksteen og notarius publicus Rasmus *Æreboe. Den daglige ledelse sorterede i de første to år under Johan Wolff, en af kongen indkaldt fajencemager fra Holsten. Han efterfulgtes af Johan Ernst *Pfau der som fajencemester tidligere havde været i hertugen af Pløns tjeneste, og som blev St. Kongensgade-fabrikens håndværksmæssige leder 1725–49, fra 1742 tillige dens fuldmægtig.

G. blev medlem af interessentskabet 1749. Fabriken produktion (bordservicer, bakkebordsblade, prydvaser, fliser, ovnopsatser m. m. m.) var på daværende tidspunkt ved at være umoderne, de tunge barokformer og -dekorationer var ikke blevet afløst af rokokkens lethed og asymmetri, og konkurrencen fra det kinesiske og sachsiske porcelæn med dets yndefulde blomstdekorationer var sølelig. G. har formentlig kunnet se dette og har taget det som en udfordring at puste nyt liv i den forhen så velrenommerede fabrik. Det lykkedes også, til en vis grad. Produktionen moderniseredes, såvel former som dekorationer blev lettere og mere tidssvarende, og et vidnesbyrd om G.s indsats er det karakteristiske „Gierløf-mønster“ (af Kai Uldall kaldet japansk blomstkurv). Men til modernisering behøvedes penge. Også dem havde G. Han frigjorde sin kapital fra bryggergården som han solgte 1749, og skød den i fabriken som driftskapital. Men det tilfredsstillende ikke G.s ambitioner. Han ville være enejer. Og 1754 havde han købt samtlige interessenter ud (med ikke altid lige fine midler), fordrevet fabriken mangeårige leder Johan Pfau, yppet kiv med personalet og lagt en solid grund til den upopularitet, for hvilken han senere skulle blive husket. – Men moderniseringen og G.s ambitioner og idealer til trods var vilkårene svære. Fra 1755 begyndte indenlandske konkurrenter at dukke op: Jacob *Fortling på Kastrup Værk som den dygtigste, senere Peter Hoffnagel på Østerbro der var en dreven og impertinent forretningsmand og en stadig torn i øjet på G. 1761 fik fabrikerne i hertugdømmerne og Norge tilladelse til at eksportere til Danmark, blot ikke blådekorerede varer, og 1771 blev importforbudet mod udenlandsk fajence ophævet på J. F. *Struensees foranledning. Hertil kom konkurrencen fra det engelske stengods, en helt ny fajence, der både pris- og kvalitetsmæssigt kunne hævde sig, og som inden århundredets udgang havde ført til lukning af samtlige fabriker der havde fremstillet den på håndværk baserede fajence såvel i Danmark som i det øvrige Europa.

Og endelig havde G. svært ved at klare efterspørgslen, for ifølge sit privilegium skulle han samtidig forpligte sig til at forsyne det inden-

Gierløf, Christian

landske marked med blåmalet fajence; gjorde han ikke det, kunne privilegiet inddrages. Det blev det ved en højesteretsdom 1769, efter års klager, retssager og stridigheder. Fabriken fortsatte dog fremstillingen af såvel blåmalede som polychrome varer, men konkurrencen var nu endnu hårdere, og i løbet af 1770'erne er produktionen formentlig ophørt.

Retssagerne vedr. privilegiet og detailhandlerne, kundernes og konkurrenternes klager var ikke noget nyt for G. Siden hans første visit på fabriken hvor han brutalt satte Pfau ud af hans bolig og ved sin trættekære og stridbare optræden kom på kant med fabriken personale – et forhold der ikke senere skulle bedres – syntes processer, trætter og tvistigheder at have været en integreret del af hans hverdag. End ikke hans egen bror og tidligere kompagnon, Johan, gik ram forbi; han måtte lide den tort at se G. foretage udpartning i sin gård i Stormgade. Med årene antog G.s mistænksomhed og pirrelighed helt urimelige proportioner og overskyggede efterhånden det faktum, at han vitterligt havde bragt fabriken på fode igen ved en tiltrængt fornyelse af produktionen. G. var dynamisk og på sin vis en idealist, men tillige en rethaverisk, hensynsløs natur med en overdreven tillid til egne evner. Han endte sine dage sindssyg, lidende af forfølgelsesvanvid, og udlovede belønninger til dem der kunne angive de personer der – i hans syge fantasi – lurede på hans liv.

C. G. i Bibl. for nyttige skrifter, 1772 nr. 67 559–61. – C. Nyrop: Den danske porcelænsfabrikations tilbliven, 1878. J. W. Frohne: Danske fajancer, 1911 (fork. udg. af ms. i Kgl. bibl., Ny kgl. saml. 4° nr. 2789). E. Hannover: Keramisk håndbog I, 1919 405–21. A. Øigaard: Fajancefabriken i St. Kongensgade, 1936. Fajencer fra fabriken i St. Kongensgade, af J. Ahlefeldt-Laurvig og K. Uldall, 1970.

Anne-Mari Steimle

Gjersing, Harald, 1881–1927, maler. * 24.4.1881 i Kbh. (Frue), † 15.1.1927 på Valdal i Kbh., begr. på Frbg. kgd. F: grosserer Niels Peder Gjersing (1852–1921) og Ida Sophie Margrethe Wilde (1857–1904). ~ 16.11.1917 i Kbh. (b. v.) med Johanne Marie Birgitte (Besse) Syberg, * 11.9.1896 i Svanninge, † 28.6.1944 i Århus (~ 2° 21.12.1928 med kapelmester Thomas *Jensen, 1898–1963), d. af maler Fritz *S. (1862–1939) og Anna Hansen (Anna *Syberg, 1870–1914).

G. tilhørte det gode københavnske borgerskab. I hans forældres dagligstue på Lindevej stod H. V. *Bissens buste af hans tipoldefar N. A. *Holten. Hans oldefar var J. M. *Thiele og hans morbror maleren, amtsforvalter i Randers Alexander Wilde hvis venskab med L. A. *Ring og Karl *Madsen fik betydning for den unge G. Han be-

gyndte tidligt at tegne, og sine første spæde malerier udførte han da han 1896 opholdt sig på Hillerødsholm i Nordsjælland. Han var helt igennem præget af gammel slægtskultur og desuden meget musikalsk. I hans skitsebøger finder man noder og temakombinationer side om side med tegnede udkast. 1898 blev han student, 1899 cand. phil., og året efter kom han på akademiet hvor han sluttede venskab med Ernst *Goldschmidt, Sigurd *Swane og Siegfred *Neuhaus. 1904 søgte han ind på Kristian *Zahrtmanns skole hvor han gik til 1906. Her fandt han omsider den begejstring og inspiration han hidtil havde måttet savne, og her lærte han at koncentrere sig om det væsentlige, farven og rytmen i billedet. En rejse til Paris, 6. 10.1906–31.5.1907, blev den skelsættende begivenhed i hans liv og dermed af afgørende betydning for hele udviklingen i dansk kunst 1910–1920. Han havde forberedt sig grundigt ved studium og selvsyn. Han havde læst Meier-Graefe og Vilh. *Wanscher. Hos Mette Gauguin og Edv. *Brandes havde han for første gang set billeder af Paul Gauguin og de franske impressionister. I breve til hjemmet og til vennerne i København fortæller G. levende om sine oplevelser. I Louvre var det især Tizian der betog ham ved sin koloristiske pragt. I Luxembourgsmuseet, hos parisiske kunsthåndlere og i private samlinger stiftede han bekendtskab med de nyere franske malere fra Manet til Cézanne. Også moderne kunstretninger som neo-impressionismen og nabismen gjorde han bekendtskab med. I begyndelsen satte han Gauguin over alle andre, men senere ændrede han sit syn, og det blev Edouard Manet der stod for ham som en „kongelig kunstner“, Frankrigs største. Matisse og den nyudsprungne fauvisme nåede han at få med. Det var netop i marts 1907 Henri Matisse og André Derain gjorde skandale på Salon des Indépendants. Når han et par år senere opstillede fordringen om „en vis netop igennem valget af flade og farve som kunstnerisk udtryksmiddel motiveret gengivelse af virkeligheden“ svarede det ganske til Maurice Denis' berømte definition af billedet som først og fremmest „en flade dækket af farver anbragt i en vis orden“. Formens arabeske, fladernes sammenspil, intervallernes balance var det hvorpå alt kom an. I Paris fandt G. bekræftelse på de tanker han havde gjort sig med hensyn til kunstens mål. Det var akademiet vanesyn og den Kroyerske virtuose realisme og „glimrende udvendighed“ han først og fremmest opponerede imod. Rejsens resultater viste sig hurtigt: det monumentale portræt af faderen og det farveskønne *Model i interior*, 1907 og 1908 (begge i kunstmuseet). Under sommerop-

hold, først ved Esrom sø og Gribskov (1912), senere i Mogenstrup ved Næstved og i Sorø sammen med Neuhaus, derefter i Bistrup ved Birkerød og til sidst i Svanninge ved Fåborg, skaber han den lange række intense landskaber, snart lukkede motiver fra skovdybet, snart åbne udsigter der hører til den mest værdifulde del af hans produktion. Den neo-impressionistiske teknik forlod han snart og samlede farven i brede, ryt-misk bevægede flader. Efterhånden sker der en tilnærmelse til kubismens geometrisering af formen. Samtidig med at han viderefører sin blide mollstemte landskabskunst kaster G. sig ud i en række modige farveforsøg hvor stærke lokal-farver sættes flademæssigt op mod hinanden. Hans interesse for fart og bevægelse fører ham til nye motiver som fodboldspillere og danserinder. Han ville måle sig ikke alene med de franske fauvister, men også med de italienske futurister og de tyske expressionister der var hans jævnaldrende. Hovedværket er det store *Varietéensemble* fra 1924 (Nordjyllands kunstmus.). En særstilling indtager den mærkelige farvefantasi over et billede af Tizian som han ikke kendte af selv-syn: *Spanien, der iler Religionen til hjælp* (Prados-mus., Madrid). Som portrætmaler søger G. syn-tesen. Det er betegnende, at portrætter af Leo Swane blev kaldt *Studenten*, 1912 eller *En soldat*, 1914 (Ny Carlsbergfondet). De hører begge til hans mest fremragende arbejder ligesom de yndefulde kvindeportrætter *Vibeke*, 1915 (bl. a. Århus kunstmuseum) eller *Dame med sytøj*, 1919 (Århus kunstmuseum). Ligesom Rembrandt har G. i alle perioder af sit liv studeret sit eget ansigt i en række selvportrætter, såvel malede som tegnede, kulminerende med det imponante *Selvportræt i gul kittel*, 1926 (Nasjonalgalleriet, Oslo). De danner en gruppe for sig, ligesom de sene „dameportrætter“ fra 20'erne hvor højdepunktet nås med de tre sort-klædte damer som skæbnegudinder hvis ansigter ligner etruskiske urner (1923, Århus kunstmuseum). Fra de sidste år er også de stemningsfulde kirkegårdsbilleder og de mageløse nature mortarer med flasker og krukker, malt sort i sort med ac-center i rødt, gult eller blåt. 1926 flyttede G. til „Valdal“ i Valby Langgade hvor tidligere Karl "Schou og Fritz Syberg med familie havde boet. Her malede han fra sin have og de omliggende gartnerier de blide og yndefulde landskaber i hvilke han genfandt inspirationen fra sin un-gdoms Horneby og faderens have på Lindevej. Som kunstsribent har G. i koncentreret form ydet en betydelig indsats, *Om kunst* (udg. Poul Uttenreitter, 1934). Fra 1915 til sin død havde han en malerskole hvor flere af vore bedste kunstnere modtog indtryk for livet. □Selvportr.

ca. 1889. Selvportr. malet 1906–07 (St. mus.) og 1926 (Nasjonalgalleriet, Oslo) og iøvrigt talrige selvportr. 1908–26 (bl.a. Fyns stiftsmus., Odense; Randers kunstmus.). Mal. af S. Swane, 1908 (St. mus.) og 1910. Mal. af L. Find, af E. Weie ca. 1909. Tegn. af Carl Jensen (bl.a. Fr.borg), bl.a. udst. 1920 og 1940. Karikatur af Karl Isak-son. Tegn. af P. Rostrup Bøyesen (Kgl. bibl.). Li-noleumssnit af K. J. Almquist ca. 1930 og 1952. Foto.

H. G. Et udvalg af billeder m. tekst af Leo Swane, 1931 = Vor tids kunst I. H. G. Et udvalg af billeder m. indl. tekst af Sv. Rindholt, 1937 = Danske kunstnere XI. H. G.s tegninger, ved Haavard Rostrup, 1957. – H. G.s erindr. fra Zahrtmanns skole i Tilskueren, 1913 350–52. – Biografi i kat. til Exhibition of contemporary Scand. art, N. Y. 1912. Sig. Swane i Klinge, 1917 nr. 3. Leo Swane i Kat. over mindeudstill. okt. 1927. Samme m.fl. i Kunstbl. 1927 (m. bibliografi 53–55). Samme i Dan-mark VI, 1946 163–70. Samme i Politiken 18.6.1960. Samme sst. 23.4.1961. Carl V. Petersen i Tilskueren, 1927 II 331–35. Haavard Rostrup i Grønningens kat. 1957 7–9. Samme i Politiken 21.6.1979. Tove Lund Lar-sen i Fynske minder 1975, 1976 126–44. Lennart Gott-lieb i Cras XVIII, 1978 67–82.

Haavard Rostrup

Gielsing, Niels, 1783–1835, landøkonom. * 20.6. 1783 på Sandbygård ved Ringsted, † 8.1.1835 på Mørupgård, begr. i Fjenneslev. F: forpagter på Sandbygård, senere ejer af Nordruplund og Tårnholm, kammerråd Peder Jensen G. (1747–1811) og Magdalene Cathrine Fogh (1755–1821). ~ 20.5.1811 i Kbh. (Trin.) med Frederikke Ama-lia Malling, * 1.5.1788 i Kbh. (Petri), † 13.11. 1869 i Odense, d. af senere gehejme-statsminister Ove *M. (1747–1829) og Christiane Beck (1761–1834).

G. blev student 1801, privat dimitteret, tog filo-sofikum 1802 og blev juridisk kandidat 1806; han købte derefter n.å. hovedgården Nørager i Holbæk amt som han solgte med tab 1823. Sene-re ejede G. Hesselbjerggård i Holbæk og Appels-bjerg i Sorø amt. Han var medlem af tiendekom-missionen for Holbæk amt. G. var en ret pro-duktiv landøkonomisk forfatter og skrev bl.a. *Praktisk Anviisning i Landøconomien I–II*, 1825–29, *Om Hestes, Qvægs og Faars Fodring*, 1826 (2. opl. 1827, ny udg. 1848), *Practiske Iagt-tagelser, grundede paa mange Aars Erfaringer om den for Fædrenelandet vigtige Smørproduction*, 1828 (2. opl. 1838 oversat til svensk). Fra tysk oversatte G. et skrift om sædskifte. 1828 blev han udsat til leder af det ved kgl. resolution af 30.5.s.å. oprettede institut for agerdyrkning og forstkultur på hovedgården Mørup under Sorø akademi. Institutet der var et forsøg og derfor benævntes „Interims-“ var den første statsanstalt for landbrugsundervisning i Danmark. Ved åb-

Giersing, Niels

ningen 1830 meldte der sig ni elever, men senere var der ikke tilstrækkelig tilgang. G. var samtidig forstander for instituttet og forpagter af avlingen, men da han ikke kunne svare den fastsatte afgift blev instituttet ophævet og gården bortforpagtet 1835. Det kan dog næppe alene lægges G. til last at skolen gik dårligt. Han besad ærlig vilje, men tiden var ikke moden til en sådan skole, og dens ordning var også mindre praktisk. G. udarbejdede en redegørelse *Om Agerdyrknings- og Forstinstitutet paa Møerupgaard*, 1831. – Kammerråd 1830. – En søn *Ove Malling G.*, *20.6.1813, †13.9.1901, blev student fra Sorø 1831, cand. med. 1838, praktiserende læge til han 1856(–78) blev stiftlæge på Vallø. Han blev 1863 prisbelønnet for en afhandling om *Lægernes Vidnepligt*. I sine sidste år hvor han boede på Fr. berg var han aktiv i kampen mod den legaliserede prostitution og var 1879–82 formand for foreningen med dette mål. R. 1879.

O. M. Giersing: Stamtbl. over efterkommerne af Peder Pedersen Malling og Charlotte Hylleborg Storm, 1884. N. C. Øst: Materialier til et da. biogr. -lit. lex., 1835 nr. 9 69.

*Anton Christensen**

Giersing, O. M., se **Giersing, Niels**.

Giese, Frederik, 1625–93, kammersekretær, amtmand. *15.6.1625 i Husum, †12.2.1693 i Kbh., begr. i Nordrup k. F: byskriver og rådmand i Husum Joachim G. (†1645) og Salome Moldenit (†1669). ~18.12.1665 i Kbh. med Margaretha Elisabeth Schönbach, †tidligst 1719, begr. i Nordrup k., d. af slesvig-holstens landkansler, dr. jur. Johann Christoph S. (1616–83) og Susanne Elisabeth Lange (1621–73).

G. blev opdraget af mag. Johs. Rhenius og viste sig så opvakt at hans far fandt ham egnet til embedsvejen og 1639 sendte ham til kancelliet på Gottorp hvor han arbejdede fire år under den dygtige kancelliforvandt Eilhard Schacht der var anset som en ypperlig lærer i kurialstil og retsvæsen. 1644 fik han, anbefalet til rigsmarsk Anders *Bille (1600–57) af Rendsborgamtmanden, den senere statholder Christian *Rantzau (1614–63) ansættelse i kongens tjeneste som krigssekretær; 1647 blev han auditor i Jylland. 1652 sendte rigsmarsken ham som hovmester for Henrik Bille til Damsbo (†1658) på en fireårig udenlandsfærd til Frankrig, Italien, Tyskland, England og Nederlandene, i hvilke lande han skal have sat sig grundigt ind i stats-, samfunds- og kulturforhold (1652 var han immatrikuleret i Tübingen, 1656 registreredes han i Padua undervejs til Rom). Efter hjemkomsten udnævnte Frederik III ham 1657 til generalauditor, i hvilken stilling

han virkede under krigene mod Sverige og Kbh.s belejring; 1659 var han på en sendelse til Norge. Marts 1659 fik han ordre til at skrive en udførlig redegørelse for den afdøde rigsmarsks „Forretning med Armeen udi Holsten og Fyrstedømmet Bremen“, åbenbart i det øjemed at finde anklagemateriale mod hans tidligere chef. At han var velanset ved hoffet fremgår af at han nov. 1660 (bestalling febr. 1661) blev kammersekretær i det nyoprettede skatkammerkollegium hvor han skulle gøre udkast til alle kollegiets forhandlingsforslag, forestillinger og ekspeditioner og føre dets forskellige bøger, hjulpet af tre kopister. Hertugdømmernes sager synes dog allerede fra 1664 at have været underlagt Henrik v. *Stöckens sekretariat. Ved den nye skatkammerinstruks af juli 1670 blev både G. og v. Stöcken assessorer, og den tidligere sagfordeling stadfæstedes. Dec. 1679 gik G. i samme stilling over i det nyoprettede rentekammerkollegium. Maj 1682 udnævntes han til admiralitetsråd, maj 1684 til kancelli- og virkelig kammerråd. Han var vistnok en flittig, men ikke særlig overlegen og systematisk embedsmand, og da C. S. v. *Plessen overtog rentekammerets direktion 1692 overflyttedes han til stillingen som amtmand over Ringsted amt, idet han dog på sin begæring fik lov til at beholde sin gamle løn og rang. For lønrestancer og andre fordringer på kronen havde han i 1660erne erhvervet gods bl. a. i Koldinghus amt som han 1668 afhændede til kronen for gods i Nordrup sogn (Ringsted hrd.); dette gods udvidede han senere ved handeler dels med kronen, dels med private, og fik 1683 adelige sædegårdsrettigheder for sin her oprettede hovedgård Giesegård. Denne overtoges efter hans død af enken og sønnen Christoph Joachim G., men gik allerede 1719 ud af slægtens eje. □Kisteplade i Nordrup k.

Kronens skoder, udg. F. J. West II, 1908. Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. J. Lindbæk II, 1910. – Bille-ættens hist. II, 2, ved Fr. Meidell, 1889 42f. Jens Bircherod: Univ. progr. over F. G., 1693. Carl Christensen: Bidrag til da. statshusholdnings hist. 1–II, 1908–22. Danske herregårde ved 1920, red. L. Bobé I, 1922 55–57.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Giesecke, Karl Ludwig (Sir Charles Lewis G.), 1761–1833, mineralog. *6.4.1761 i Augsburg, †5.3.1833 i Dublin, begr. sst. F: skræddermester Johann Georg Metzler (†1805) og Sibylla Magdalena Götz (1735–94). Døbt Johann Georg Metzler, antog i 1780erne navnet G. Ugift. Om G.s barndom og ungdom haves ingen eller ret modstridende beretninger, men det vides med sikkerhed at han blev student i sin fødeby

1781 og derefter rejste til universitetet i Göttingen hvor han studerede i to år. Hensigten var at hellige sig juraen; men med stor interesse kastede han sig over mineralogien under J. F. Blumenbachs vejledning og kom herved ind på den bane der blev bestemmende for hans senere virksomhed. Ganske vist havde han store interesser og evner som kunstner, og fra ca. 1790 var han i Wien hvor han optrådte som en talentfuld skuespiller på Wiedner-teatret, komponerede et par operaer som ikke kendes, og skrev en del operatekster, bl. a. librettoen til Mozarts *Trylleflojten* der i noget ændret og udvidet form blev udgivet som forfattet af hans direktør E. Schikaneder, men som G. senere vedkendte sig som sit værk. Hans mangesidede interesser og kunstneriske evner bragte ham i forbindelse med mange af datidens store mænd, bl. a. Goethe og Schiller, og muligvis er han modellen til førstnævntes Wilhelm Meister. Kunstnervejen har dog næppe bragt ham den ønskede tilfredsstillelse; allerede 1794 drog mineralogien ham atter ud på indsamlingsrejser i Mellemeuropa, og omkring 1800 opgav han for stedse skuespillervejen. Han havde da erhvervet sig et godt navn som mineralkenner, og på sine mange rejser gjorde han betydelige indsamlinger, hovedsagelig til museet i Wien. 1801 hørte han i Berlin Karstens' forelæsninger og udarbejdede på grundlag heraf en *Katalog einer vollständigen systematischen Mineralien-Sammlung* på 350 foliosider som han førte med sig på sine rejser, og s.å. opholdt han sig nogle måneder hos A. G. Werner i Freiberg. 1803 berejste han Nordtyskland og fortsatte over Als, Kbh. og Göteborg til Stockholm, og 1804 ordnede han Uppsala universitetets mineralogiske samling hvortil han leverede adskillige bidrag. Sept. 1804 kom han tilbage til Kbh. Som kgl. preussisk „Bergrath“ fik han derpå 1805 den danske regerings tilladelse til at berejse Færøerne på Det kgl. grønlandske og færøske handelskompagnis bekostning, og i løbet af fem uger i aug.-sept. undersøgte han næsten alle øerne. Den følgende vinter tilbragte han i Kbh. efter først at have foretaget en lille rejse til Arendal, Kongsberg og Oslo, og april 1806 afrejste han til Grønland på Den kgl. grønlandske handels bekostning. Denne rejse blev den betydeligste og længste af alle hans mange indsamlingsrejser. Den var planlagt til at vare halvtredje år, men på grund af krigen mellem England og Danmark kunne hjemrejsen først foretages efter syv og et halvt års forløb. I løbet af denne tid gennemrejste han den da kendte 2000 km lange kyststrækning af Grønland fire gange og gjorde betydelige og omhyggelige indsamlinger af mineraler. Hans *Mineralogischer Reise-Journal über Grönland 1806–13* er

et vigtigt kildekrift for studiet af Grønlands etnografi og mineralrigdomme; udgivet af F. Johnstrup 1878, og i sit fulde omfang (dog uden de mange meteorologiske iagttagelser) af O. B. Bøggild 1910 hvis *Mineralogia Groenlandica 1905* afløste G.s dagbog som hovedværket vedr. Grønlands mineralogi. De to første års samlinger, der blev hjemsendt i slutningen af 1807, bestod særlig af en del sjældne mineraler fra Sydgrønland, deriblandt kryolite. Skibet blev opbragt af englænderne, og samlingerne solgt ved auktion i Edinburgh, kort før G. 19.9.1813 ankom dertil og gensandt dem efter langt om længe at have fået skibslejlighed fra Grønland. Knap en måned efter ankomsten til Skotland søgte G. et ledigt professorat i mineralogi i Dublin, og inden årets udgang forelå udnævnelsen, og i tyve år var han professor og museumsbestyrer her. Det lange ophold i det afsides Grønland havde betaget ham lysten til yderligere rejser, og det daglige arbejde og ordningen af det store indsamlede materiale tog så meget af hans tid at han ikke fik trykt den rejseberetning som han havde planlagt at udgive. En afhandling *On the Mineralogy of Disco island* der blev forelagt i Edinburgh i foråret 1814 og trykt 1823 er næsten det eneste som findes publiceret derom, men til gengæld spredtes hans store samlinger af grønlandske stenarter, planter, dyr og etnografiske sager til mange museer da krigen sønder til lod en videresendelse fra England. Hovedparten gik til Wien, en betydelig samling af etnografica og zoologiske objekter foruden mineraler samt et grønlandsk herbarium, over 1600 numre gik til Kbh. hvor han selv ordnede dem under besøg 1814 og senere i vinteren 1817–18; de findes nu samlet på Geologisk museum. En anden samling gik til Herlufsholm. Goethe modtog 1819 en samling grønlandske og engelske mineraler. Han kvitterede ved at tilsende G. Jenas mineralogiske selskabs diplom.

G.s betydning for geologien i Danmark kom således til at ligge i hans omfattende og kyndige, omhyggelige indsamlinger af mineraler fra Færøerne og især fra Grønland. Før hans tid kendte man fra dette sidste land kun lidt over en snes mineraler, men han forøgede antallet til op imod et halvt hundrede. Mange af de nye mineraler blev undersøgt af datidens og senere tiders kendte videnskabsmænd, et formodet nyt mineral der i virkeligheden er en pseudomorfose er blevet opkaldt efter ham (Giesekit), og kryolitten der før havde været en kostbar sjældenhed blev nu almindelig, og findestedet ved Ivigtut blev kendt. Selv om G. ikke skrev nogen afhandling på dansk, skønt han mestrede sproget, blev hans betydning for kendskabet til Grønlands minera-

Giesecke, Karl Ludwig

ler meget stor og grundlæggende. Af sin samtid blev han regnet for en stor autoritet, og han udnævntes til æresmedlem og korresponderende medlem af en række uden- og indenlandske videnskabelige selskaber. – To af G.s „Stammbücher“ (poesibøger) findes i nationalmuseet i Dublin hvor også det ovenfor nævnte katalog findes. – R. 1814. K. 1818. □Mal. af Henry Raeburn (Royal Dublin Society). Medalje 1817. Buste på epitafium (St. George's k., Dublin).

Giesekes mineralogiske rejse i Grønland, red. F. Johnstrup, 1878. G.s Mineralogischer reisejournal über Grönland, 1910 = Medd. om Grønland XXXV (m. biografi ved K. J. V. Steenstrup samt værktørførgen.). – H. F. Berry i Dublin univ. mag. III, Dublin 1834 161f 296f. Edw. J. Dent: Mozart's opera, The magic flute, Camb. 1911. Karen Callisen i Naturens verden XVII, 1933 125–33. A. Garboe: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 197f. Samme i Grønland, 1963 441–51. – G.s rejsejournal i manus. i Kgl. bibl. og i Den kgl. grøn. handels ark.

Erik Kristiansen (S. A. Andersen)

Giessing, Christopher, 1723–91, genealog. * 1723 på Langholt i Vendsyssel, døbt 18.3. i Bedsted, † 22.9.1791 i Roskilde, begr. i domk. sst. F: ridefoged, senere skoleholder og bedemand i Grenå Christen Hansen Bedsted († 1731) og Mette Giessing (1698–1760, ~ 2° 1731 med by- og herredsfoged i Grenå, fh. aktør Johannes *Ulsøe, 1694–1732). ~ 20.11.1754 med Anna Birgitte Saabye, døbt 25.10.1729 i Århus, d. af rektor i Århus, magister Peder Jensen S. (1683–1732, ~ 1° med Birgitte, enke efter organist Morbech i Korsør) og Ane Marie Thrane.

G. var af bondeslægt fra Thy, men opkaldt efter sin morfars, præsten Christopher G. i Ingstrup, og førte derfor, som skik og brug var, hans navn videre. Hans mor flyttede efter sin anden mands død 1732 til Viborg. G. havde lyst til at tegne og var en kort tid i lære hos kunstmaler G. de Lode, men kom 1737 i Viborg latinskole. I skoletiden dyrkede han ivrigt musikken. Efter at være blevet student 1745 måtte han straks tage huslærerplads hos pastor Faber i Voer og n.å. hos Hans Tørsleff på Estruplund. 1747 tog han filosofikum og blev n.å. hører og kantor i Randers, men drog 1752 til Kbh. for at studere videre. Her opretholdt han livet ved at undervise fornemme folks børn, men afbrød 1755 studierne og blev hører og kantor ved Helsingør latinskole, 1758 kantor ved Roskilde domkirke og skole. – Når man har betegnet G. som den danske borgerlige genealogis fader, er det ikke helt rigtigt, thi forud for ham gik D. G. *Zwergius og T. *de Hofman, men G.s *Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere, med hosføjede Slægt-*

Registere og Stam-Tavler I–III, 1779–86 (fot. opr. 1978–) var det hidtil største genealogisk-personalhistoriske værk over borgerlige slægter, og det var Gerhard *Treschows Danske Jubellærere hvori han savnede nogle af sine forfædre, og altså studiet af hans egen slægt der gav ham tilskyndelse til værket. Han skaffede sig sine oplysninger ved en udstrakt korrespondance med de pågældende familier og med andre lærde fx professor Jens *Worm og provst L. P. Næraae, ligesom han flittigt benyttede den trykte litteratur som han var vel bevandret i. Det havde været hans hensigt at udsende I. del i den grønlandske missions første jubelår 1772, men det tog ham syv år inden den så lyset, og med 3. dels I. bind der kom 1786 opførte værket. G. havde store samlinger til en fortsættelse, bl. a. havde de islandske bisper Finnur Jónsson og Gisli Magnússon sendt ham materiale vedrørende ca. 180 jubellærere. Disse samlinger er desværre forsvundet. Eksemplarer af værket med tilføjelser af Th. H. *Erslew og M. N. C. *Kall Rasmussen i Det kgl. bibliotek hvor også enkelte breve fra G. er bevaret. G.s store værk benyttes stadig flittigt; hans øvrige virksomhed har ikke sat sig spor i nutiden.

Autobiogr. optegn. m. bibliografi i Kirkehist. saml. 3. r. VI, 1887–89 780–85. – C. Nyrop: Strandmøllen, 1878 207–10. V. Hostrup Schultz: Helsingørs embeds- og bestillingsmænd, 1906 244.

*Th. Hauch-Fausbøll**

Giessing, H. J., se **Giessing, H. P.**

Giessing, Hans Peter, 1801–77, historisk forfatter. * 30.9.1801 i Bogense, † 24.9.1877 i Kbh. (Pauls), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Rasmus Jørgen G. (1747–1812, ~ 1° 1780 med Jacobine Kristine Sommer, 1752–96) og Karen Borch Winding (1769–1827). ~ 1835 med Mette Cathrine Winding, * 2.5.1807 i Kristianssand, † 21.1.1883 på Skt. Hans hospital, d. af sejmager Herman W. (1783–1829) og Sophie Gurine Jensen (ca. 1783–1849).

G. tog dansk juridisk eksamen 1821 og blev student 1824, privat dimitteret, cand. juris 1828. Han blev 1831 kopist i Kbh.s politiret, 1838 kontrollør ved kontoret for rejsende på politikammeret, 1851 titulær politisekretær, afgik 1863. Han syslede med historiske studier og skrev en række bøger, bl. a. om Griffenfeld (1846), Poul Løvenørn (1847), Struensee og Guldberg (1849). Noget større værdi end disse havde hans *Kong Frederik VI.s Regjeringshistorie*, 1850, *Kong Christian VIII.s Regjeringshistorie*, 1852, *Danmarks Historie fra Christian VIII.s Død til Statshealhedens Gjenoprettelse, 1848–52*, 1854 og

Kong Frederik VII.s Ungdoms- og Regjeringshistorie, 1865 idet han for disse arbejders vedkommende havde adgang til visse dokumenter og personlige meddelelser. Politisk var han udpræget konservativ. – En halvbror Hans Jørgen G., * 3.5.1784, † 22.3.1854, blev student 1801, cand. teol. 1804 og efter lærergerning i Viborg 1806–15 sogneprest 1816 i Herslev og Viuf, 1831 i Tor-kildstrup og Lillebrænde, 1842 i Ballerup og Måløv. Fra 1850 var han formand for kommissionen til afløsning af husmændenes hoveri i Kbh.s amt. R. 1840.

Povl Engelstoft*

Gigas, Emil Leopold, 1849–1931, litteraturhistoriker, bibliotekar. * 23.8.1849 på Frbg., † 8.9.1931 sst., begr. sst. F: bogholder, senere vinhandler og grosserer Vilhelm Thomas G. (1820–96) og Marie Christine Dehli (1823–91). Ugift.

G. blev student fra Borgerdydskolen i Kbh. og studerede ved siden af klassiske sprog tillige musik og kunsthistorie. Imidlertid vendte rejser til de romanske lande i selskab med faderen mere og mere hans interesser mod disse landes sprog og kultur, så at han 1877 tog magistergraden i fransk og italiensk. Studierne fortsattes under Gaston Paris og Paul Meyer i Paris og udvidedes ved ophold i Spanien, til dels i selskab med Thor "Sundby, 1880 med offentlig understøttelse til arkivstudier i Simancas. Af disse fremgik især det store arbejde om *Grev Bernardino de Rebolledo* der 1883 bragte ham den filosofiske doktorgrad. S.å. ansattes G. som assistent ved Det kgl. bibliotek hvor han var bibliotekar fra 1907 til 1915 da en stærkt tiltagende øjensvaghed tvang ham til at søge afsked. I denne virksomhed redigerede han (1901–02) de første årgange af Katalog over erhvervelser af udenlandsk litteratur ved statens offentlige biblioteker (accessionskataloget) samt (1903–15) Katalog over Det kgl. biblioteks håndskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark (I–IV); dette sidste stadig meget benyttede arbejde præges af en vis tilfældighed i de nærmere redegørelser og af G.s manglende egentlig historiske skoling. – Hans forfatterskab er i øvrigt meget udstrakt. Tre bind *Litteratur og Historie*, 1898–1902 samler en del mindre afhandlinger af lettere tilgængelig art og viser G.s evne til indgående detailbelysning i en ofte livfuld om ikke altid behændig form. Heri findes bl. a. hans ansete undersøgelser over nordiske anekdoter og l'hombrespilletts terminologi, over Holbergs og J. L. Heibergs forhold til den spanske litteratur, samt de historiske „Antegnelser“ til *Oehlsenschlägers* „*St. Hansaften-Spil*“. I øvrigt er G.s arbejder

spredt i utallige blade, tidsskrifter og samlingsværker lige fra hans musikalske anmeldelser i 70erne i *Fædrelandet* og *Dagbladet* til hans bidrag til *Brickas Dansk biografisk Lexikon*, *Salmonsens konversationsleksikon* i begge udgaver, *J. Clausens Verdenslitteraturhistorie* og *Verdenskulturen*. Nævnes kan blandt afhandlinger: *Det første Udkast til et berømt Værk* (Bayles Dictionnaire) i *Festskrift til Vilhelm Thomsen*, 1894, *Venetiansk Bogillustration indtil Aar 1500* I–II, i *Bogvennen* 1894 og 1903, *Spansk Dans i Danmark* i 16. og 17. Aarh., i *Vor Fortid* I, 1917, *Om dekorerede Fornavne paa Dansk* i *Dania*, II 1895, *Jacob v. Thybo-Sprog* sst. VII, 1900, *H. C. Andersen illustreret i Udlandet* i *Tilskueren*, 1905, *Über eine Sammlung spanischer Romanzen in fliegenden Blättern in der Königlichen Bibliothek zu Kopenhagen* i *Zentralblatt f. Bibliothekswesen* II, 1885. Af udgaver kan nævnes: *Lettres inédites de divers savant* I–II (Bayle og Bénédictons de St. Maur), 1890–93, *Lettres inédites de quelques savants espagnols du XVIe siècle* i *Revue hispanique* XX, 1909, Otto Sperling: *Notes du voyage en Espagne* sst. XXIII, 1910 og *Briefve Sam. Pufendorffs an Chr. Thomasius*, 1897, af større værker inden for det spanske kulturområde *Spanien omkring 1789*, 1904, *Spaniens Storhedstid*, 1924, *Erasmus af Rotterdam og Spanien*, 1922, *Études sur Lope de Vega* I–IV, i *Revue hispanique* XXXIX, 1917–LXXXI, 1933; af oversættelser Cervantes: *Den skønne Costanza* (i *Nord. tidsskrift f. almeendannende og underholdende Læsning* II, 1876), *J. de Valdés: Merkur og Charon*, 1904, *Bernal Diaz: Mexikos Erobring*, 1906–09, *Udvalg af spansk Lyrik fra 16. og 17. Aarh.*, 1912 (en senere samling er udgivet) og *Udvalgte Skuespil af Lope de Vega*, I–II, 1917–18.

1888–1900 var G. sekretær i Forening for boghåndværk og redigerede 1891–1906 *Aarskrift for Forening for Boghaandværk*, senere *Bogvennen*. – G. var som få samtidige fortrolig med alle humanistiske videnskabsområder, især litteraturrens, kunstens og musikkens historie, og på sit særlige område, hispanologien, en både i ind- og udland anset specialist: specialist, men på en almen basis som hans princip var. Påskønnet var hans vejledende hjælpsomhed både på biblioteket i en tidlig tid hvor denne egenskab måske ikke var så almindelig, og senere i hans lange otium hvor mange vedblev at søge ham. Et klart hoved og en udmærket hukommelse hjalp ham også under hans mangeårige synssvækkelse, så han kunne vedblive at producere hvad der holdt ham oppe; uden et klagende ord bar han sin skæbne. I de sidste år fængslet til sin stue fulgte han med lydhør opmærksomhed livet udenfor

især på litteraturens og kunstens, teatrets og videnskabens områder, og radiomusikken blev ham en redning da musiklivet truede med at dø ud for ham. Et vist tørt lune prægede til det sidste den forudms livlige selskabsmand og visedigter; sansen for en god vittighed, for anekdoten og kuriositeten kunne endda give sig vel stærke udtryk. Med sit ejendommelige ydre var F. en fin og pletfri karakter, sagtmødigt og åben, besindigt, usnobbet og nøgtern, med en forkærlighed for de harmoniske, klassiske linier, for Goethes menneskelighed, for Velázquez fremfor El Greco i kunsten. Hans lærer Julius Lange havde indgivet ham trangen til at søge mennesket bag kunstværket, en personlighed i stadig udvikling, med egne meninger og uden tom æstetiseren. Som lærd virkede han i stilhed. Han var et påskønnet medlem af det historiske akademi i Madrid siden 1909, ligesom det historiske akademi i Santiago de Cuba kaldte ham til medlem. – R. 1910. □Tegn. af Hans Tegner, 1895. Silhouet af I. Buhl (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 92–94. – C. Bratli i Boletín de la Real academia de la historia LVII, Madrid 1910 385–87 394–97 (m. bibliografi over G.s spanske værker). Dagens nyheder 23.8.1929 og 14.9.1931. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 10.9.1931. F. Henriksen: Mennesker og oplevelser, 2. udg. 1932 272f. Revue hispanique LXXXI, Paris 1933 II 188f (m. bibliografi over G.s spanske værker). – Papirer og breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. A. Paludan*

Gijsbrechts [ˈgiːsbræχts], **Cornelis** Norbertus, –1629(?)–75–, maler. * formentlig i Antwerpen. Man ved kun lidt om G.s liv. Navnet nævnes 1629 i Delft og 1630 i Haag hvor en G. indskrives i Lucasgildet. 1659–60 er det indført i medlemslisten for malergildet i Antwerpen. Der kendes imidlertid ingen daterede værker af G. før 1660. Fra dette år stammer *Frugtstykke på bræddevæg* (Mus. de Carcassonne) og *Vanitas* (Bayer. Staatsgem. Samml., München). 1668 er han i København if. påskrift på „Vanitas“ (Statens museum) og fra 1670–72 optræder han jævnligt i Christian Vs kammerregnskaber, såvel under navn, under betegnelsen den brabantiske maler, som under en blanding af begge benævnelser. Han fik op imod et par tusinde rdl. udbetalt. Blandt hans arbejder nævnes to billeder på Rosenborg hvor der endnu findes to jagtstykker af ham (1672). I kunstammerets perspektival hang 12 „kunstige stykker“. G.s foretrukne emnekreds er stilleben, herunder malerier med vanitasmotiver, brev vægge, samt frugt- og jagtstykker. Ofte er billedelementerne gengivet så detaljeret og overbevisende naturtro at malerierne

fremtræder som „trompe l'oeil“-billeder, kunststykker der skal narre beskueren til at forveksle malede og virkelige ting. G. er i Danmark repræsenteret med værker på Statens museum, Rosenborg, Fr. borg og Gaunø. I Stockholm ses desuden (Riddarhuset) en „brevvæg“ fra 1673 der muligvis er udført i Sverige efter at G. havde forladt Danmark. I hvert fald kendes ingen arbejder af G. her efter 1672 og ingen daterede værker overhovedet efter 1675.

Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – F. J. Meier: Efterretn. om Fredensborg slot, 1880 159. H. C. Bering Liisberg: Kunstammeret, 1897 142. Oud Holland XLII, Amsterdam 1925 66f. P. Gammelbo i Kunstmuseets årsskr. XXXIX–XLII 1952–55, 1956 125–56 (m. værk(ortegn.). G. Marlier i *Connaissance des arts* CVL, Paris 1964 96–105. M.–L. d'Ortrange Maistai: *Illusion in art*, N. Y. 1975.

Birgitte Bøggild Johannsen

Gilbert-Jespersen, Holger (ved dåben Jespersen, Holger Gilbert), 1890–1977, fløjtenist. * 22.9.1890 i Ordrup, † 30.7.1977 i Vig lyng, Holbæk amt, begr. Vig kgd. F: læge Gilbert Lauri Jespersen (1851–1929, ~ 2° 1902 med Franciska Augusta Albina Nielsen, 1870–1940) og maler Anne Marie Schack Bruun (1849–1925). ~ 1° 15.5.1922 med modist, tekstildesigner Birte Elise Borgen Petersen, * 9.5.1902 i Kbh., d. af arkitekt, senere professor Carl P. (1874–1923) og Ingeborg Sofie Borgen (1868–1940). Ægteskabet opløst 1927. ~ 2° 8.11.1930 i Kbh. (b.v.) med Ellinor Agnete Engman, * 30.4.1909 på Frbg., d. af maler, lærer Ludvig Franz Ferdinand E. (1868–1935) og Martha Eleonore Bloch (1878–1938, genantaget pigenavn). Ægteskabet opløst 1941. ~ 3° 7.5./1948 i Kbh. (b.v.) med sygeplejerske Katrine Marie (Misse) Richter, * 18.9.1908 i Segeberg, Tyskland, † 9.8.1958 i Kbh.

G.-J. fik 1908–11 sin musikalske uddannelse på Det kgl. musikkonservatorium hvor han på sit hovedinstrument havde Det kgl. kapels fremragende solofløjtenist Fr. Storm til lærer. Efter et par års ansættelse i Casinos orkester studerede G.-J. hos Albert Fronella i London og 1913–14 hos solofløjtenisten i den store opera i Paris, Ad. Hennebains og opnåede at komme til at vikarere i opera-orkestret. Ved verdenskrigens udbrud 1914 vendte han tilbage til Danmark og lå et par år ved sikringsstyrken. 1917 gav han sin debutkoncert og var derefter ansat i Tivolis koncertsals orkester og Palæorkestret, men foretog nye rejser til Paris med studier hos fløjtenisten, kapelmester ved den store opera Ph. Gaubert. 1927–56 var G.-J. medlem af Det kgl. kapel og fra 1927–62 lærer ved Det kgl. musikkonservatorium. Både som solist og kammermusikfortolker

(i Blåserkvintetten siden 1929 og Den danske kvartet fra 1935) havde han en fremskudt stilling i dansk musikliv og har høstet meget bifald ved optræden i udlandet. Hans tone var let og alligevel af karakterfuld klang, og hans musikalitet foldede sig lige overbevisende ud i 1700-tallets solosonater som i Carl Nielsens fløjtekoncert der er tilegnet ham. – R. 1960. □Foto.

H.G.-J. i Det kgl. da. musikkonservatorium 1867–1967, 1967 48–51. Walter Zacharias i Land og folk 7.8.1975.

Nils Schiørring

Gill, Jonas (Joen), 1739–1807, Grønlandsmissionær. * 1.4.1739 på gården Gill ved Kristiansand, † 23.1.1807 på gården Naddenn Nordre i Høland, begr. i Høland. F: gårdbruger Gunder Christensen (ca. 1667–1752, ~1° med enken Todne Aanonsdatter, † 1730) og Therbora (Torber) Jensdatter Eye (ca. 1687–1748). ~ 3.3.1774 i Tveit med Rebekka Dorthea Pettersen, * juni 1749 i Tveit, † 28.3.1801 i Høland, d. af provst Caspar Frederik Hey P. (1720–78) og Magnete († tidligst 1779).

G. blev student 1758 fra Kristiansand og cand. teol. 1762. Året efter blev han optaget på Det grønlandske seminarium. 1761 var kolonien Nûgssuaq (oprettet 1758) flyttet til Úmánaq hvortil G. blev udsendt som missionær 1765. Han udførte her indtil sin hjemrejse 1771, uden grønlandsk medhjælp, et grundlæggende missionsarbejde. De materielle vilkår for ham var yderst ringe, væsentligst fordi direktionen for Det almindelige Handelskompagni var såre uvilig til at understøtte udvidelser af missionen. Befolkningen i Úmánaq-fjorden var heller ikke let at vinde indgang hos. Først to år for sin afsked kunne G. foretage dåbshandlinger. På hjemrejsen måtte han overvintre i Godthåb hvor han naturligt hjalp missionæren derstedes Egill *Thorhallesen. Året efter sin hjemkomst blev G. kaldet til sognepræst i Nes i Hallingdal, Norge, og forflyttedes 1783 til Høland i Nedre Romerike. Herfra tog han sin endelige afsked 1805. □Tegning.

Jon Lie i Pers. hist. t. 6.r.III, 1912 93–100 (om slægten G.). Adler Vogt: Slegten Lie, Drammen 1914 20–24. O. Høltedahl: Høland og Setskogen herreder, Kria. 1914. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Samme: Nordmænd på Grønland I, Oslo 1940 352–63.

Finn Gad

Gimbel, Carl Vilhelm, 1881–1946, ingeniør. * 20.1.1881 i Middelfart, † 15.6.1946 på Odense amtssygehus, begr. Nr. Lyndelse kgd., Odense amt. F: købmand, tømmerhandler Ludvig Theo-

dor G. (1845–1917) og Dagmar Elise Martha Dreyer (1857–1918). ~ 1° 19.4.1905 i Kbh. med Aja Sigrid Ellen Christmas-Dirckinck-Holmfeld, * 12.4.1887 i Kbh. (Holmens), † 21.8.1952 på Thuro (~ 2° 1915 med overretssagsfører i Nørre Sundby Sven Melson, 1884–1940), d. af premierløjtnant, senere kaptajn i marinen Walter *C.-D.-H. (1861–1924) og Ragnhild Weber (1868–1938). Ægteskabet opløst 1917. ~ 2° 1919 med Signe Bergner, * 12.1.1881 i Sveg, Herjedalen (~ 1° 1905 med overdirektor, professor Johan Gunnar Andersson, * 1874, ~ 2° 1923 med Elsa Rosenius; ~ 3° med rektor Harald Alm i Siljansborg), adoptivdatter af sognepræst sidst i Arnäs Olof B. (1841–94) og Ebba Vilhelmina Bratt († 1920). Ægteskabet opløst 1926. ~ 3° 15.10.1940 med Anna Gullev Hansen, * 23.1.1913 i Bødstrup, Langeland (~ 2° med gårdmand Tage Kristoffersen), d. af sognepræst Andreas H. (1861–1939) og Marie Johanne Pedersen (1877–1944).

G. tog polyteknisk adgangseksamen 1897 og blev 1904 polyteknisk kandidat som bygningsingeniør. Efter at have aftjent sin værnepligt ved ingeniørregimentet fik han efteråret 1904 ansættelse hos entreprenørfirmaet Saabye & Lerche ved jernbaneanlæg i Skåne. 1905 rejste han til Argentina hvor han til 1906 var ansat ved Ferro Carril del Sud, Buenos Aires og derefter ved Ferro Carril del Oest sst. Efteråret 1906 kom han i regerings tjeneste som ingeniør ved afvandsingsanlæg (Desagues de la Provincia Buenos Aires). 1908–10 projekterede han og 1910–13 ledede han som overingeniør bygningen af The Imperial Water Works i Peking. 1910–12 fungerede han tillige som professor i matematik og bygningsstatik ved The Imperial University i Peking med rang af mandarin af 3.kl. 1913 blev han distriktschef i Kinas saltadministration for distriktet Lianghuai. 1914–15 var han distriktschef i Kiangsu, 1916–17 i Szechuan, 1918 i Shanghai, 1919–20 i Yunnan og 1921–22 i Shansi. 1923–24 var han kommitteret i centraladministrationen i Peking. Fra 1925 var han atter distriktschef, først for Huainan og Nanking, og sidst for Chekiang. 1927 ændredes og delvis ophævedes saltadministrationen af den nationalistiske regering, og 1928 fik G. afsked med pension og rejste til Danmark hvor han 1934 købte Skullerødholm, Nørre Lyndelse sg. Under sit kinesiske navn King Pu Lu udgav han 1931 *Røvere og Soldater*. G. var formand for KFUMs verdensforbunds spejderudvalg 1932–38. □Foto.

Interview i Berl.aften 20.1.1931. – Jes Jessen i Ingeniøren, 1946 498. Fyens Venstreblad 16.6.1946.

*Povl Vinding**

Ginge, Andreas

Ginge, Andreas Christensen, 1754–1812, præst, naturvidenskabsmand. *2.3.1754 i Kbh., †6.9.1812 i Ebeltoft. F: trompeter ved hestgarden Christen Andreasen G. (ca.1725–61) og Maren Eriksdatter (* i Randers, ~2° med skomagermester Erhart Reventlou). ~15.3.1782 i Kbh. (Skt. Petri k.) med Christine Elisabeth Lehmann, *19.12.1758 i Kbh., †5.2.1803 i Hellevad, Vendsyssel, d. af skomager Albinus L. og Anna Christiansdatter Jensen.

På grund af faderens død og moderens påfølgende nye ægteskab fik G. fra sit syvende år en ret tilfældig skolegang og opdragelse, dels i Randers, dels i København. Fra sit trettende år blev han sat i lære som skomager, som stenhugger og endelig hos en boghandler i Randers. Hans helbred var dårligt, og derfor søgte han plads på Randers latinskole hvorfra han blev dimitteret 1776. 1781 tog han teologisk embedseksamen. Da han var blevet optaget på Seminarium Groenlandicum havde han delvis forpligtet sig til at rejse til Grønland som missionær hvortil han blev udnævnt 20.3.1782. I maj s.å. udrejste det nygifte missionærpar til Godthåb. Fra 1783 til -92 var G. enmissionær her. 1793 blev han kaldet til sognepræst for Tæbring, Outrup og Rakkeby menigheder på Mors, 1796 til Hellevad, Hellum og Ørum menigheder i Vendsyssel. 1804 tog han, kun 50 år gammel, sin afsked og flyttede til Æbeltoft. G. var en typisk rationalistisk præsteskikkelse, muligvis med mere sans for de profane videnskaber end for teologien. Før sin udrejse havde han skaffet sig omfattende kundskaber i astronomi og meteorologi. Fra sin ansættelse i Grønland til sin hjemrejse foretog han observationer fra det lille observatorium som han 1786 „efter Kongens Villie“ fik opsendt, og han indleverede årligt sine regelmæssige meteorologiske iagttagelser ved Godthåb. Da han vinteren 1787–88 i anden anledning var i København brugte han blandt andet tiden til at perfektionere sig som kirurg, dog uden at tage eksamen. Han virkede herefter tillige som både læge og fødselshjælper ved Godthåb indtil sin hjemrejse. Også om sundhedstilstanden indsendte han årlige indberetninger. Det ser ud til at den arbejdsomme mand ikke havde nok i missionærgerningen som det dog ses at han har taget yderst alvorligt. Godthåbs menighed var på det tidspunkt temmelig lille, knap 200 sjæle over for den nærliggende brødremenigheds knap 300. G. oplevede endda at en hel boplads med 32 beboere på grund af dårlige fangstforhold flyttede ud af hans distrikt hvis indbyggerantal blev reduceret med 17 pct. Der var i realiteten ikke meget at bestille for en missionær. Det var derfor uretfærdigt når to inspektører efter hinanden ved Godt-

håb i disse år klandrede ham som missionær og anså hans videnskabelige arbejde for mere skadeligt end gavnligt. G. blev da heller ikke afskediget af den grund men i forbindelse med den almindelige reduktion af den grønlandske mission 1792 hvorefter Godthåb som den mindste menighed måtte betjenes andre steder fra. G.s videnskabelige observationer blev i høj grad værdsat af Videnskabernes selskab som udgav hans resultater (1788) efter forelæggelse i selskabet. Således hans observationer over nordlysens indvirken på magnetnåleens deklination.

H. Ostermann: Danske i Grønland, 1945 122-26. Einar Andersen: Thomas Bugge, 1968 14 83f. F. Gad: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Giseler, Tile (Tilemann), † ca. 1532, admiral.

G. er en af de sømænd kong Hans tog i sin tjeneste da han under sine kampe med Sverige og lybækkerne blev genskaberet af en dansk flåde. Navnet staves på forskellige måder (Giesel, Gisler, Gitziil osv.); måske har han været af frisisk oprindelse. Fra 1506 forekommer han jævnlig sammen med Jens Holgersen *Ulfstand, Søren *Norby, Otte *Rud o.a. som fører for flåden. 1518 anførte han tillige med Søren Norby flåden på toget til Sverige, og han var øverstbefalende for de skibe der april 1523 førte den landflygtige Christian II til Nederlandene. Herfra løb han atter ud i sept. med nogle skibe for at undsætte det belejrede Kbh., og det lykkedes ham også at nå ind i byen. Ved Kbh.s overgivelse i jan. 1524 trådte han i Frederik Is tjeneste mod en årsløn af 480 mark, frihed for al borgerlig tyng i Kbh. og særlig sold og løn i krigstider, men måtte opgive Dronningholm som Christian II 1523 havde forlenet ham med. I Frederik Is tid var han den vigtigste danske skibsfører. 1532 førte han som admiral den lille eskadre som i marts måned med Peder *Skram som hovedsmand skulle forsøge at bringe Akershus undsætning, og tog ved denne lejlighed fem af Christian IIs største skibe. Sene- re s.å. deltog han i det store tog til Norge under Knud Henriksen *Gyldenstjerne († 1560) og har også medbesejlet Christian IIs lejdebrev af 1.7. Kort efter synes han at være død.

Kong Fr. Is da. registranter, udg. Kr. Erslev og W. Mollerup, 1879. Hanserecesse, 3.Abt. VIII–IX, Lpz., München 1910–13. – C. F. Allen: De rebus Christiani II exulis, 1844 9.

Povl Bagge

Gisico, biskop i Odense, † 1300, begr. i Skt. Knuds k.

G. var efter navnet at regne af tysk herkomst, måske en af de fremmede der gennem den in-

ternationale, letbevægelige Dominikanerorden kom til landet. Dominikaner må G. have været, endda af nogen anseelse. Han var ifølge et vidnesbyrd som han afgav 1296, til stede da Erik Plovpenning's datter *Agnes i Fasten 1263 lod sig iklæde Dominikanernonnedragt, og n.å. da hun aflagde ordensløfte, og ligeledes da søsteren *Jutta blev optaget, og da hun efter prøveåret aflagde løftet, og han var ved kurien dengang pave Urban IV bekræftede oprettelsen af Skt. Agnete kloster i Roskilde og udstedte sit biskærmelsesbrev. Cornelius *Hamsfort (1546–1627) mener at kunne identificere G. med underprien i Odense Sortebrødre kloster, nævnt i et diplom som nu er tabt. – 1286 blev G. valgt til biskop. Hans styre falder i årene efter kongedrabet i Finderup og under kronens strid med ærkebisp Jens *Grand. Politisk gjorde han sig næppe stærkt gældende, men satte al kraft ind på byggearbejde, og trods tidens uro lykkedes det at rejse det væstlige parti af Skt. Knuds kirke, højgotikkens ældste monument i Danmark, følgestrengt gennemtænkt og meget karakterfuldt. Under gesimsen på nord- og sydmuren løber en indskrift – samtidig med opførelsen – der nævner G. som bygherre. – Corn. Hamsfort har kendt nogle Breve, udstedt af G. der oplyser hans stiftsadministration.

Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev I, 1894–95 nr. 659 nr. 167 udat. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 167. Bullarium Danicum, udg. Alfr. Krarup, 1932 nr. 968. – Fr. Beckett: Danm.s kunst II, 1926 16. Chr. Axel Jensen i Odense bys hist., udg. H. St. Holbeck, 1926 492. – Corn. Hamsfort: Cat. episc. Oth., bl. 17–18 (Kgl. bibl. Ms. Kall – 668–8°).

Ellen Jørgensen*

Gislason, Konráð, 1808–91, nordisk filolog. * 3.7.1808 på Langamýri, Skagafjarðarsýsla, Island, † 4.1.1891 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Ass.). F: bonden Gísli Konráðsson (1787–1877) og Evfemia Benediktsdóttir (1780–1847). ~ 21.11.1855 på Frbg. med Karen Sophie Pedersen, * 17.9.1812 i Sorø, † 19.5.1877 i Kbh. (Johs.) (~ 1° med handelskontorist George Bøhm i England), d. af bødkermester Johan P. (* ca. 1771, ~ 2° med Sidse Marie Larsdatter, ca. 1797–1833) og Anne Kirstine Sundt (ca. 1782–1824).

G.s far, en fattig bonde uden skolelærdom, var en utrættelig samler, bearbejder og afskriver af sagn og al slags historisk stof. Han var ikke selv i stand til at bekoste sønnens uddannelse, men overlærer ved latinskolen på Bessastaðir, Hallgrímur Scheving, tog sig af ham, og G. blev student herfra 1831. S.å. rejste han til Kbh. for aldrig mere at gåense Island. Juraen, som var hans studiefag, brød han sig ikke meget om, og han fik aldrig nogen embedseksamen, men så

meget mere interesserede han sig for litteratur (bl.a. Heine) og sprog. 1835 stiftede han sammen med tre jævnaldrende landsmænd tidsskriftet Fjölnir hvoraf der udkom ni årgange. G.s indsats var særlig af sproglig og stilistisk art: han havde et fintmærkende øre for hvad der var ægte islandsk sprogtoner, og kritiserede spydigt og ubarmhertigt ordvalget i forskellige af samtidens bøger. Herigennem udøvede han en betydelig indflydelse på det islandske skriftsprogs udvikling. Et radikalt forslag til modernisering af den islandske retskrivning fik derimod så godt som ingen tilslutning. – G. blev 1839 arnamagnæansk stipendiar og besørgede s.å. sammen med P. G. *Thorsen en udgave af Hrafnkels saga. Teksten fremkom på den måde at udgivenerne kollationerede håndskrifterne og derpå valgte blandt læsemåderne hvad de „efter nøjeste Overlæg ... kunde domme at være det rigtigste, bedste og mest ægte“, en temmelig betænkelig og subjektiv fremgangs måde. I de følgende år koncentrerede G. sit studium om islandsk sprog. En frugt heraf var bogen *Um frumparta islenskrar tungu i fornöld* (Om det islandske sprogs elementer i oldtiden), 1846, et omrids af den ældste islandske retskrivnings- og lyd lære med talrige bevissteder og prøver fra håndskrifterne der aftrykkes med stor nøjagtighed. For kendskabet til det ældste islandske sprogtrin var dette værk af grundlæggende betydning. I øvrigt var G. særlig optaget af leksikalske arbejder. 1840 kom han i forbindelse med en rig englænder, R. Cleasby († 1847) som i en årrække ydede ham understøttelse til at forberede en oldnordisk ordbog. Materialet blev sendt til England 1854 hvor G. Vigfússon senere redigerede det til trykning (*Cleasby: An Icelandic-English Dictionary*, 1874); i fortalen bedømmes G.s arbejde meget strengt og, som det synes, ganske uretfærdigt. Samtidig udarbejdede G. en omfattende dansk–islandsk ordbog *Dönsk orðabók* der udkom 1851, og som endnu har værdi ved sine gode oversættelser. G. blev 1846 udnævnt til adjunkt ved latinskolen i Reykjavík, men tiltrådte ikke dette embede. N.M. *Petersen ønskede at få ham knyttet til universitetet, og 1848 blev han ansat som ekstraordinær docent samt lektor i de oldnordiske sprog. Undervisningen bestod særlig i gennemgang af sagatekster, men G.s pædagogiske evne kunne ikke måle sig med hans grundighed, og tilhørerantallet var altid meget beskedet. Efter 1853 at have fået professortitel blev G. 1862 N. M. Petersens efterfølger som professor i de nordiske sprog, et embede han beklædte til 1886 da han tog sin afsked. Han blev 1848 medlem af den arnamagnæanske kommission og 1865 sekretær for udgivelse af oldskrifterne i Det kgl. nordiske

oldskriftselskab. 1848–49 deltog han i den grundlovgivende rigsforsamling som kongevalgt medlem for Island, men nogen lyst til at beskæftige sig med politik havde han sikkert ikke. – Efter G.s ansættelse ved universitetet trak han sig mere og mere tilbage. Hans indsats i samtidens islandske kulturliv var forbi, og han skrev nu næsten kun på dansk om strengt faglige emner. Produktionen var foreløbig ikke stor. For det nordiske litteratursamfund hvis medstifter han var udgav han 1847–52 nogle sagaer, og senere (1858) første hæfte af en oldnordisk grammatik som aldrig blev fuldført. En udgave af *Elucidarius* på islandsk kom 1858, en oldislandsk læsebog (*Fire og Fyrretyve Prøver*) 1860. En kritisk udgave af Njáls saga blev forberedt gennem mange år, med Eiríkur Jónsson som medarbejder. Første bind, der indeholder tekst med varianter, udkom 1875; det vidner om stor flid og nøjagtighed, men tekstbehandlingen er utilfredsstillende af samme grund som G.s første sagaudgave: udgiverne udreder ikke spørgsmålet om håndskrifternes genetiske forhold og lægger heller ikke et enkelt af dem til grund, men følger snart det ene, snart det andet, alt efter hvad der særlig tiltaler deres smag. Andet bind, som først blev afsluttet fjorten år senere, bringer overmåde vidtløftige tolkninger af sagaens lidet betydelige vers med dertil knyttede undersøgelser, men ingen redegørelse fra udgivernes hånd for slægtskabet mellem håndskrifterne eller principperne for deres benyttelse.

1866 offentliggjorde G. en afhandling *Strøbemærkninger til oldnordiske Digte*, og fra nu af var det skjaldedigtningen som først og fremmest havde hans interesse. Tolkningen af disse ejendommelige og vanskelige kvad der ofte er forvanskede i håndskrifterne var blevet stærkt fremmet ved S. Egilssons *Lexicon poeticum* (1860), men der var endnu en mængde problemer som ikke var sat under debat, endelige løst. Utvivlsomt ville det have tjent forskningen bedst hvis man på dette tidspunkt havde fået en nøjagtig samlet udgave af hele skjaldedigtningen, men denne opgave tog G. ikke op, og ville med sin upraktiske og langsomme arbejdsmåde sikkert heller ikke have magtet den. Derimod gav han sig til at behandle særskilte tvivlsspørgsmål af metrisk eller formel art og tolke såvel sammenhængende digte som enkelte vers. Hovedværkerne er (foruden nogle afhandlinger, særlig i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed): *Nogle Bemærkninger om Skjaldedigtenes Beskaffenhed i formel Henseende*, 1872, *Om Helrim*, 1877, andet bind af Njála-udgaven, *Efterladte Skrifter I–II*, 1895–97, samt det ligeledes posthumt udgivne *Udvalg af oldnordiske Skjaldekvad*, 1892. Disse

grundige, vel gennemtænkte og ofte skarpsindige arbejder vidner om G.s fortrolighed med skjaldenes tankegang og udtryksmåde og bringer talrige varige resultater. Men både gendrivelser af de tidlige opfattelser og begrundelsen af de nye kan være uforholdsmæssig bred, og den ene undersøgelse flettes gerne ind i den anden på en meget uoverskuelig måde. – G. var en meget tilbageholdende, men lejlighedsvis munter mand der bag sit stille væsen gemte stærke følelser. Hans bedste ungdomsvener døde i en ung alder, og han havde med sit sårbare, mistroiske sind vanskeligt ved at slutte sig til andre mennesker. Hans økonomiske stilling var en tid ret fortvivlet, men ved sin død efterlod han en lille formue som han testamenterede til Den arnamagnæanske stiftelse og hvis renter bl.a. skal anvendes til at udgive skjaldedigtningen. Medlem af Videnskabernes selskab 1853. – Dr.phil.h.c. i Lund 1868. – R. 1860. DM. 1876. □Foto.

Bibliografi over G.s afhandl. i Finnur Jónsson: Register til Njála andet bind og K.G.s andre afhandl., 1896 6–8. *Kilder*. Autobiogr. optegn. i Arkiv för nord. filologi VII, Lund 1891 378–83. K.G.: Undir vorhimni. Bref, Reykjavík, 1961.

Lit. Finnur Jónsson sst. 293–303. Björn M. Olsen i *Timarit hins íslenska bókmenntafélags XII*, Reykjavík 1891 1–96. N. W. T. Bondesen: Små mindeblade om N. M. Petersen, 1891 61–69. Þórhall Bjarnarson i *Skirnir*, Reykjavík 1908 97–109.

Papirer og breve i Kgl. bibl. og Det arnamagnæanske institut, Kbh.

Jón Helgason

Gissel, Svend, * 1921, førstebibliotekar. * 4.1. 1921 i Assens. F: kommunelærer, senere overlærer Theodor Marius Rasmussen G. (1886–1975) og lærer Marie Sophie Rasmussen (* 1891). ~24.9.1952 i Høje-Tåstrup med biblioteksassistent Elisabeth de Roepstorff Paludan, * 11. 2.1926 i Kbh., d. af bibliotekar Hans Aage Puggaard P. (1894–1942) og assistent Agnes Amelia de Roepstorff (1890–1961).

G. blev student 1939 fra Vestre Borgerdydskole, og efter 1948 at have bestået skoleembedseksamen (historie, latin) blev han efter nogle måneders ansættelse ved Kunstindustrimuseets bibliotek som forskningsbibliotekar knyttet til Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket med tjeneste ved sidstnævnte. 1952 overtog han en stilling som en af Det kgl. biblioteks fagreferenter inden for historie og udnævntes 1966 til førstebibliotekar. Han løste som sådan opgaven at udvikle en nyoprettet særlig afdeling for bibliotekets PR-virksomhed eller kontakt- og oplysningsarbejde, en funktion der på mange måder var en nyskabelse inden for forskningsbiblioteksvæsenet. G.s videnskabelige arbejde inden for 1500-tallets danske agrarhistorie satte sine første frugter i to

udgivelser, *Sjællands Stifts Landebog 1567* og *Jacob Ulfelds Jordebog 1588*, der udkom henholdsvis 1956 og 1964, og i to afhandlinger *Sjællands gamle kornmål* og *Bol og By på Selse* i *Bol og By V*, 1964. G., der er en fremtrædende agrarhistoriker, viderefører den forskningstradition, der præges af navne som bl.a. Sv. *Aakjær, Hans H. *Fussing, C. A. *Christensen og F. *Skrubbeltrang, og hans disputats *Landgilde og udsæd på Sjælland i de store mageskifters tidsalder. Retrospektive studier i landbo- og bebyggelsehistorie*, 1968 (anm. Hist. tidsskr. 12.r.VI, 1972-73 233-53) er et værk der har „skabt klarhed og givet os en hidtil savnet indsigt på væsentlige områder“ (Skrubbeltrang); med stor grundighed og sans for nuancer har G. analyseret og fortolket et såre vanskeligt kildemateriale. Med orlov fra biblioteket overtog G. 1969 den danske ledelse af det stort anlagte nordiske forskningsprojekt vedr. de senmiddelalderlige ødegårdsproblemer, og 1971 overtog han formandskabet for projektets nordiske lederkollegium. Han har i bd. I og II af projektets publikation leveret større bidrag, og i *Fortid og Nutid XXV*, 1972, skrevet om den senmiddelalderlige krise i nordisk belysning, samt offentliggjort afhandlinger i inden- og udenlandske fagtidsskrifter. G. har desuden bl.a. været redaktør af og bidrager til festskrift til Fridlev Skrubbeltrang, 1970 og til Astrid Friis, 1963. G. er medarbejder ved Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder og Reallexikon der germanischen Altertumskunde, samt medlem af hovedredaktionen for det under udarbejdelse værende værk *Dansk lokalbibliografi*.

G. har siden 1954 været medlem af Landbohistorisk selskab og formand 1971-76, ligesom han er medlem af Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, medlem af Det kongelige danske selskab for fædrelandets historie, kasserer 1975-79, medlem af den danske Komité for historikernes internationale samarbejde og af styrelsen for Dansk selskab for oldtids- og middelalderforskning, samt medlem af Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1969* 258f.

Palle Birkelund

Giversen, Niels Peter Pedersen, * 1901, kvægopdrætter. * 8.10.1901 i Skals (Skals sg.). F: gård ejer Peder Andersen G. (1859-1903) og Ane Marie Jakobsen (1863-1931). ~ 25.10.1927 i Løvel k. med Anna Marie Møller, * 21.8.1905 i Løvel, d. af gårdejer og kreditforeningsrepræsentant

Jens Peter Thomsen M. (1859-1938, ~ 1° med Anne Marie Vesterby, 1859-1902) og Anne Sofie Christensen (1864-1929, ~ 1° med mejeribestyrelser Anders Thomsen, † 1901).

G. overtog Sødal hovedgård, Rødding ved Viborg, 1927 efter en solid praktisk uddannelse suppleret med ophold på højskole og på Asmildkloster landbrugsskole. I løbet af få år drev han den stærkt forsømte ejendom frem til at blive en mønsterbedrift der blev lærested for mange unge landmænd, og oparbejdede en avlsbesætning hvorfra der udgik et stort antal avlsdyr. Besætningen blev hurtigt kendt værdig til at komme under Foreningen af jyske landboforeningers tilsyn og blev efterhånden kendt over hele landet. G. var med til at præge udviklingen inden for avlen med den sortbrogede danske malrace, bl.a. som formand for raceforeningen, og var blandt initiativtagerne til sammensmeltningen af jysk og frisisk sortbroget kvæg til sortbroget dansk malrace. Samtidig udførte han et stort arbejde i flere husdyrbrugsudvalg og var i en årække medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger, ligesom han var med til oprettelsen af det første avlsdyreksportudvalg og senere medlem af bestyrelsen for Bredania. Som anerkendelse for sin indsats fik G. 1964 tildelt Foreningen af jyske landboforeningers sølvmedalje for landboflid, og ved Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs 200 års jubilæum 1969 fik han overrakt selskabets store sølvbæger for fortjenstfuld gerning inden for dansk kvægbrug. - R. 1971.

Landsbl. 1969 36f. Erl. Mortensen: De viste vejen. Modtagere af Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s sølvbægere, 1969 180.

Carl Thomsen

Giødesen (Ægidius), Bertel Christian, 1673-1733, præst, salmedigter. Døbt 23.11.1673 i Bylderup, † 3.4.1733 i Varnæs, begr. sst. F: sognepræst Giøde Laurentzen (1637-98, ~ 2° 1681 med Catharina Holst, † 1736) og Mette Ewald (* 1641). ~ Anna Hinrichsen, * 27.2.1664 i Bov, begr. 1.5.1731 i Varnæs (~ 1° 1686 med sognepræst i Varnæs Peter Fabricius, 1662-1700), d. af herredsfoged i Vis hrd. Lorenz Hinrichsen Bau.

G. blev immatrikuleret i Kiel 1693. Som student udgav han 1700 en tidstypisk, citatbelæst og bombastisk lovtale (*Ehren-Pyramide*) over en 1697 afdød provst i Tønder, og n.å. blev han sognepræst i Varnæs syd for Åbenrå fjord hvor han virkede til sin død. 1717 udgav han *En nye Psalme-Bog* (414 salmer, her for første gang med numre) hvortil var føjet *En liden andægtig Bønne-Bog*. Bogen er anonym men udgiveren anty-

des ved forbogstaverne i fortalens tre sidste ord: Befordre Christi Ære. Denne „Flensborg-“ eller „Varnæs-Salmebog“ illustrerer den begyndende pietismes indtrængen og omsætning til dansk i grænseegnen mellem de to sprog. Dens åndelige indstilling fremgår af at der efter salmer til kirkeåret foruden afsnit om sakramenterne og om død og evigt liv, findes udførlige partier om bod og poenitens, om retfærdiggørelsen, om et gude- ligt levned, om den falske og hykleriske kristen- dom, om sjælens trost og husvælse, om kors og drøvelse. G. var af dansk slægt – dels slesvigske (moderen var faster til Enevold *Ewald), dels kongerigsk (i hans farmors stamtræ findes A. S. *Vedel og Hans *Tausen, og en farbror var bog- trykkeren Joh. *Laverentzen i Kbh., som 1709 udgav en salmebog til husandagt med 1010 num- re) – han havde imidlertid fået tysk åndelig på- virkning.

Men netop pietismen bragte, skønt tysk, ved at gøre kristendommen så personlig det danske modersmål i Slesvig til ny betydning. Som dansk kirkesprog i denne periode bredte sig i nogle sogne syd for Tønder, således følte i præste- kredsene trang til en ny dansk salmebog. Kingos var autoriseret i kongeriget og de dele af Slesvig som havde dansk kirkeret, men i Slesvig stift brugtes der forskellige salmebøger: 1712 så to ty- ske salmebøger dagens lys i de gottorpske lande, og nogle steder, som Tønder, Løgumkloster og Højer sang man endog tyske salmer også ved den danske prædiken. Måske stimuleret ved far- broderens sysler med salmebøger og støttet af nogle præster på egnen, deriblandt hans to brø- dre og provst Sam. Reimarus i Tønder, udarbej- dede G. da, vistnok 1713–14, sin salmebog som den gottorpske regering tænkte at autorisere i Åbenrå og Tønder amter. Den udkom dog først efter at være gennemset både af stiftet og af den mod vækkelsen mest venlige af de københavnske teologer, prof. Hans *Steenbuch. Fra got- torpsk side ville man vistnok helst undgå den kgl. danske kingoske og ligeså fra den nye væk- kelses side. G. synes bevidst at være gået uden om de i den optagne salmer af Kingo, men han optog dennes i salmebogen forbigående nadver- salme: O Jesu, paa din Alterfod (i noget tysk- præget form som har mange sidestykker: Herr Jesu, paa din Alterfod). Til evangelierne digtede han selv salmer der dog langtfra kan måle sig med Kingos. Benyttelsen af den ældre danske salmedigtning, især Hans Chr. *Sthens, er også sparsom. De fleste salmer er oversættelser fra tysk af G. selv eller – for ældre oversættelsers vedkommende – af ham bragt nærmere de tyske originaler hvis begyndelseslinier aftrykkes. 1731 forsøgte E. Ewald at skaffe fætterens salmebog

indgang i Kbh. ved at forsyne en del af oplaget med nyt titelblad der på bagsiden bar Steen- buchs imprimatur. 1734 indgav biskop Christian *Worm imidlertid en klage over bogen til Chri- stian VI: adskillige salmer var forvanskede og skriftstridige og omtalen af øvrigheden i litaniet var uklar, men Ewald forklarede at dette skyld- tes at salmebogen var blevet til under krigens usikre forhold. I virkeligheden var tanken om gottorpsk autorisation bortfaldet ved den hertu- gelige dels inkorporering 1721. G.s salmebog blev genoptrykt 1744, 1755 og 1765, i nogle få slesvigske sogne brugtes den i over hundrede år. Den kunne kun blive et overgangs-fænomen. Dansk salmedigtning fremtrådte her nærmest som blot efterklang af tysk. Året før G.s død indvarslede Brorson en ny dansk pietistisk sal- medigtning som skulle overgå den tyske. Pon- toppidans salmebog 1740 indeholdt hele den ældre danske salmeskat og et rigere udvalg af den pietistiske; den blev den egentlige slesvig- ske. Men Pontoppidan havde optaget ca. 50 af G.s oversættelser og salmer; herfra kom nogle ind i den nordlesvigske salmebog 1890, og i Landstads norske Salmebog for kirke og hjem angives G. som oversætter ved nr. 407 og 464.

Zeitschr. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XXV, Kiel 1895 241–45 247f 250f. Kirkehist. saml. 5.r.v, 1909–11 675–79 752 754; 7 III, 1957–59 447 451 465. – J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christiern Nielsen XIII, 1894 2. C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske psalme- digtn. II, 1847 XLIX–LI 25–38 357. J. N. Skaar: Norsk salmehist. I, Bergen 1879 701f. C. E. Carstens i Zeit- schr. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XVI, Kiel 1886 339f (jfr. XVII, 1887 284). A. D. Jørgensen: Johs. Ewald, 1888 5 245. P. Moos i Sønderjydske årbøger, 1909 163f. H. Hejselbjerg Paulsen sst. 1935 176–85. N. B. Hansen sst. 1955 47–54. Vald. Ammundsen i Festskr. til prof. J. Oskar Andersen, 1936 9–25. H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydsk psalmesang, 1962. A. Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 366–73; VIII, 1978 382–86.

H. A. Hens (Valdemar Ammundsen)

Giødesen, Jens, ca. 1550–1626, biskop. * ca. 1550 i Ribe, † 11.12.1626 i Århus, begr. i domk. sst. ~ ca. 1581 el. 1585 med Magdalene Valentin, * ca. 1567, † 11.7.1630, d. af slotts skriver i Witten- berg V.

G. gav sig først i fem år af med undervisning indtil han ca. 1583 blev kaldet til den ret anselige post som slotsprædikant i Kbh. 1591 blev han sognepræst ved Skt. Nicolai kirke sst. og 1593 biskop i Århus. I teologisk henseende repræsen- terede G. den filippistiske retning, dog som det synes uden i særlig grad at dele dens kryptokal- vinske sympatier. Gennem sin lange embedstid kom han jævnlig til at deltage i vigtige forhand- linger af almenkirkelig art. Således sad han 1614 til doms over kryptokalvinisten Oluf *Kock og

s.å. tog han del i prøvelsen af H. P. "Resens for-svarsskrift De sancta fide. Som bispekollegiets ældste medlem optrådte han oftere ved denne lejlighed som dets ordfører og stod ligesom de øvrige bisper med stor betænkelighed over for Resens spekulative standpunkt. 1616 havde han sæde i kommissionsdomstolen over biskop H. K. "Vejde.

G. gør indtryk af at have været en nidkær og alvorlig bispekikkelse, men som så mange af tidens bedste kirkemænd var han præget af en dybtgående pessimisme over for den kirkelige udvikling. Med iver søgte han at hæve præster-nes dannelsesstandpunkt i sit stift. En endnu be-waret protokol over de opgaver han forelagde or-dinanderne ved bispeeksamen er et talende vid-nesbyrd herom. Selv var han en grundigt belæst mand der jævnlig holdt teologiske forelæsninger i Århus domkirke og støttede C. C. "Lyschander i hans litterære arbejde. Som forfatter har G. efter-ladt sig en lang række lignrædikener over medlemmer af den jyske adel. Ligesom biskop N. L. "Arctanders homiletiske skrifter hører også disse til det bedste der herhjemme er ydet inden for denne litteraturgren. De giver udtryk for en praktisk, trohjertet fromhed og udmærker sig ved et kraftigt og livfuldt sprog, rigt spækket med ordsproglige vendinger og folkelige fynd-ord.

Kirkehist. saml. 2.r.1. 1857-59 421; 3.r.11, 1877-80 738-54. - Poul Poulson: Bibliotheca Aarhusiensis, 1725 63-66. C. Giessing: Jubellærere 1, 1779 (faks.udg. 1978) 247-59. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskan-ders levned, 1868 270. J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen 1, 1928. Oskar Garstein: Cort Aslaksson, Oslo 1953 155.

*Bjørn Kornerup**

Gjødesen, Peter Ferdinand, 1829-1905, søofficer. * 30.5.1829 i Kbh. (Holmens), † 18.1.1905 sst., begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn i søetaten Gjøde G. (1794-1844) og Marie Christiane Henriette Schierbeck (1804-62). ~ 20.2.1861 i Bavelse med Laura Suzanne Georgeine Storch, * 27.10.1830 i Rudkøbing, † 18.4.1922, d. af postmester, sidst i Nyborg, kaptajn Edvard Thomas S. (1787-1852, ~ 2^e 1835 med Septima Hansine Christiane Hansen, 1814-38) og Laurentze Suzanne Bagesen (1805-30).

G. blev kadet 1841, sekondløjtnant 1849, løjtnant 1858 og kaptajn 1868. Under treårskrigen var han 1848 med korvetten Galathea, 1849 med skonnerten Delphinen og 1850 først med linie-skibet Skiold, derefter med fregatten Dronning Maria, alle på blokade i Østersøen. Af hans senere udkommandoer skal nævnes at han 1854-55 var med korvetten Najaden til Vestindien og

Sydamerika, 1857-58 kommandant på fæstning-ten Christiansø, 1859-60 med briggen St. Tho-mas til Vestindien og 1861-63 næstkommande-rende ved krydstoldvæsenet på Østkysten. I krigsåret 1864 var han batterichef i fregatten Jyl-land og udmærkede sig ved sin aktivitet i kam-pen ved Helgoland. 1867-68 var han med kor-vetten Dagmar i Brasilien og Vestindien, 1870-73 ekvipage- og takkelmester, 1873 chef for skonnerten Fylla til Færøerne og Island og 1880 chef for kadetskibet, korvetten Heimdal. Chef for søtransportvæsenet 1880-81. 1883 fik han sin afsked på grund af alder, og s.å. tillagdes der ham kommandørs karakter. 1888-89 var han kommandant i Nyboder og fra 1889 mønstrings-bestyrelser i Kbh.

Ved siden af sin embedsvirksomhed virkede G. på forskellig måde til gavn for samfundet og særlig for sømandsstanden. Fra 1867 var han formand for Sømandsforeningen af 1856, og det skyldes ham at dens første bygning på Christi-anshavn blev rejst. Han sad 1889-1905 i sø-mandsstiftelsen Bombebøssens direktion, en del af denne tid som formand i direktionen. 1876-94 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, 1885-1901 medlem af sø- og handelsretten i Kbh. og en lang årrække redaktør af Nationalti-dendes søfartstidende. Som medlem af en rege-ringskommission medvirkede han ved udarbej-delsen af udkast til lov om undersøgelse af ulyk-kestilfælde på søen og om tilsyn med skibes sø-dygtighed. G. tog ofte på en temperamentsfuld måde del i politik, og forsvarssagen lå ham me-get på hjerte. Han stillede sig som højres kandi-dat til folketinget i Kbh.s 9. kreds 1879 og i 7. kreds 1884 uden at opnå valg. - Han var en vel-begavet og dygtig officer, en nyttig borger, en god ven og støtte for sømandsstanden. - Han udgav mindeskrifter over Iver Huitfeldt (1885) og Henrik Gerner (1888). - R. 1864. F.M.I. 1881. DM. 1882. K.² 1894. □ Pastel af F. L. Storch udst. 1878. Relief af Rasmus Andersen (gravstenen). Mal. af Aage Gjødesen, 1913 (Sømands-foren. af 1856). Foto.

Tidsskr. for søvæsen, 1906 62-64.

*Th. Topsøe-Jensen**

Gjødwad, Jens Finsteen, 1811-91, journalist. * 19.7.1811 i Ålborg, † 11.5.1891 i Kbh. (Hol-mens), begr. sst. (Ass.). F: købmand Anders G. (1778-1845) og Dorothea Sophie Finsteen (1790-1854). Ugift.

G. blev student fra Ålborg katedralskole 1828 og cand. jur. 1832. Han var en kort tid sagførerfuld-mægtig, men var således stillet økonomisk at han kunne dyrke sine interesser for statsviden-

skab og økonomi. De fik en praktisk retning under indtryk af julirevolutionen og samvær med jævnaldrende som var grebet af de liberale ideer. I studieårene var han med i Orla "Lehmanns studenterselskab Astræa, og der opstod et frugtbart samarbejde mellem de to vidt forskellige naturer der på mange måder supplerede hinanden: Lehmanns ildfulde udadvendte personlighed over for den stilfærdige eftertænksomme G. 1834 fik de A. P. "Liunge til at modtage deres regelmæssige politiske bidrag til Kjøbenhavnsposten som herved blev liberalismens første dagblad. G. var dets ansvarlige redaktør 1837–39 og indtrådte efter en vinter i Paris i kredsen af udgivere af Fædrelandet som efter Frederik VI's død var blevet dagblad hvor nu også Lehmann skrev sine artikler. 1844–45 var G. bladets ansvarshavende redaktør. Hans navn var opført blandt udgiverne indtil 1877. I 1840'erne var han i mange situationer Fædrelandets egentlige redaktør i kraft af sin omhu for så vidt muligt at holde bladet inden for de juridisk tilladte grænser, men hans had til enevældens vilkårlighed, hans strenge retsfølelse og udprægede frisind førte ham også i givne situationer til at trodse myndigheder og deres påbud og han var i så fald aldeles uforfærdet. Medregnes hans tid ved Kjøbenhavnsposten blev der 1837–48 anlagt ialt 21 retssager imod ham for overtrædelse af forordninger om bladudgivelse. Tre sager bortfaldt fordi de ikke var nået frem til endelig afgørelse 1848. I seks sager blev han frifundet, bl.a. i et tilfælde hvor han nægtede at opgive kilden til en for myndighederne generende meddelelse. I 12 retssager idømtes han ialt 2950 rbd. i bøde og blev idømt censur sammenlagt 18 år; sidstnævnte straf var dog i enevældens sidste år af en ret symbolsk karakter og blev omgået med „stråmands“-redaktører.

G.s eget forfatterskab kan ikke følges og var næppe omfattende. Han var ikke særlig produktiv som skribent, men frugtbart på ideer som medredaktørerne udformede i artikler. Hans arbejdsomhed og grundige kendskab til samfund og retsregler og hans seje vedhængen ved sine grundsætninger gav ham en betydelig indflydelse blandt de mange unge liberale medarbejdere der mere var optaget af at udforme den rammende artikel end at tænke på det blad der skulle ud næste dag. Det var en betegnende og anerkennende karakteristik D. G. "Monrad gav af G. da han efter sejren over enevælden kaldte ham „husmoderen i det liberale parti“. Indirekte havde G.s mange forbindelser, bl.a. med Søren "Kierkegaard og Chr. "Winther, også betydning for bladet. – For sig selv krævede G. intet. Han afslog en statsrevisorpost og skyede inderst inde

at blive hyldet. Blindhed nødte ham 1868 til at opgive sit egentlige journalistiske arbejde, men han vedblev at færdes på redaktionen. □ Afbildet på satirisk tegn. af W. Marstrand, 1843 (Fr.borg). Tegn. af Constantin Hansen 1851 og 1855. Menes afbildet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling (Fr.borg). Foto.

Legatstifteren gross. Niels Brocks og hustru Lene Brock, f. Bredals slægt, 5. udg. ved P. J. Schmidt, 1891 18. Orla Lehmann: Efterl. skr. I, 1872 76–78. Joseph Michaelsen: Fra min samtid I, 1890 44–47. H. C. A. Lund i Ill. tid. 31.5.1891. Carl Ploug i Danmark for 1892. udg. Journalistforen. 49–56. Harald Jørgensen: Trykkesfrihedsspørgsmålet i Danm., 1944. Chr. Kirchoff-Larsen: Den danske presses hist. III, 1962 80–126 197–258. Ole Stender-Petersen: Kjøbenhavnsposten, 1978.

Helge Larsen

Gjedde, se Giedde.

Gjellerup, Julius Frederik, 1858–1917, boghandler. * 11.9.1858 i Ringsted, † 7.6.1917 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: konditor Niels Christian G. (1822–97) og Christiane Marie Jensine Hersom (1827–1906). ~ 15.9.1885 i Ringsted med Annine Marie Johansen, * 20.12.1861 i Skrøbelev, Langeland, † 30.6.1943 i Tisvildeleje, d. af gårdmand, senere fabrikant Rasmus J. (1836–1908) og Anna Hansen (1840–1912).

I den nye bydel der opstod i Kbh. efter voldens sløjfning åbnede den unge G. efter at have gennemgået en grundig uddannelse som boghandler 15.3.1884 en boglade hvor Sølgades forlængelse skar den gamle Farimagvej. Straks fra første færd knyttede G. en forlagsvirksomhed, stærkt præget af hans sociale indstilling, til bogladen; den først udgivne bog var *Folkets Bog* af Laurids Jørgensen (1885); få år senere begyndte G. sammen med P. Hauberg & Co. udsendelsen af det udmærkede *Dansk Folkebibliotek*, bestående af småbøger til 25 øre pr. nr., indeholdende især oversættelser af verdenslitteraturens bedste værker, det første bevidste forsøg herhjemme på udgivelsen af en samling lodige bøger som „billigbøger“. En række unge forfattere fik deres første bøger udgivet af den fremsynede boghandler, således Martin "Andersen Nexø, Valdemar "Rørdam og Johan "Skjoldborg, ligesom Dansk fredsforenings skrifter udsendtes gennem G.s boghandel. En afgørende betydnings, såvel for bogladens vækst som for forlagets karakter, fik imidlertid Polyteknisk læreanstalts flytning 1890 til Sølvtorvet og den tilknytning til læreanstalten som det hurtigt lykkedes G. at etablere. Bogladen førtes frem til en førende stilling som teknisk-videnskabelig boghandel, og et betyde-

ligt forlag af skole- og lærebøger voksede samtidig op. Den skønlitterære del af forlaget udskiltes 1903 og overgik til E. Jespersen, og al kraft blev sat ind på udviklingen af skolebogsforlaget der efterhånden udvikledes til et af de betydeligste inden for dansk forlagsvirksomhed. Midt i denne udvikling døde G. pludselig, og dansk boghandel mistede en af sine særprægede skikkelser, en mand af stor dygtighed og fremsyn, besjælet af brændende iver for sine idealer og sin gerning. Testamentarisk bestemte G. at hans forlag, der fremdeles (1979) er i familieeje, aldrig måtte udgive religiøs litteratur, og i et efterladt brev til Boghandlertidende frabad han sig en nekrolog ved sin død. 1883 var G. medstifter af Boghandlermedhjælperforeningen i Kbh., 1893 af Kbh.s boghandlerforening hvis formand han var 1897–98. Han tog del i oprettelsen af Boghandler-fagskolen 1897 og var i flere år lærer ved skolen. Til fagets presse ydede han talrige vægtige bidrag, nu og da med sit andet fornavn Frederik som mærke. □Foto.

A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1893 53; sst. 1906 110f; sst. 1919 116f. P. Haase i Nord. boghandlertid. 11.3.1909. Dansk boghandlertid. 7.6.1917. A. G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Johs. Hansen: Kbh.s boghandlerforen. 1893–1943, 1943. Hj. Lyngbæk i Boghandleren 4.6.1947 119f. Knud H. Ditlevsen i Det danske bogmarked 14.3.1959 187–91. A. Frøland: Den danske boghandels hist., 1974. Bøger ude fra Sølvgade, ved P. A. Hass, 1974.

Aleks. Frøland (Ove Tryde)

Gjellerup, Karl Adolph, 1857–1919, forfatter. * 2.6.1857 i Roholte, † 11.10.1919 i Klotzsche ved Dresden, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Landet og Ryde Carl Adolph G. (1808–60, ~ 1° 1834 med Sara Elisabeth Behrendt, 1810–52) og Anna Johanne Elisabeth Fibiger (1826–1905). ~ 24. 10.1887 i Ønslev med Eugenia Anna Caroline Heusinger, * 24.9.1852 i Dresden, † 23.5.1940 sst. (~ 1° 23.7.1874 i Dresden med musiker Fritz *Bendix, 1847–1914), d. af gymnasiallærer Friedrich Wilhelm H. (1813–89) og Bertha Therese Hempel (1825–1904). – Halvbror til S. M. *G. G. tilhørte både på fædrene og mødrene side gejstlige familier. Hans mor var søster til Mathilde *Fibiger, kendt under pseudonymet Clara Raphael, hendes fætter var den lærde præst og digter Johannes *Fibiger af hvis forfatterskab G.s er som en anden udgave. I hans hus kom G. efter faderens tidlige død; han voksede op i Kbh. hvor han blev student 1874 fra Haderslev lærereskole. Hans kendskab til præstegårde på landet stammer fra studietiden da han tilbragte sine ferier på Næstvedegnen. Ved siden af teologien dyrkede han ivrigt æstetiske studier; Schiller, med hvis profil hans egen havde en skæbnensvan-

ger lighed, blev tidligt hans ideal, og i de unge dage forlæste han sig på Heine. 1878 blev han cand. teol.; bekendtskab med den nyere bibelkritik havde allerede da ført ham bort fra kristendommen. Kort efter embedseksamen skrev han romanen *En Idealist* der blev udgivet under mærket „Epigonos“ 1878, meget stærkt påvirket af Holger *Drachmanns Tannhäuser. Så umodent dette arbejde om overspændt følelse ungdom end var, blev dog en filosofiprofessor (Sophus *Heegaard) udlagt som dets ophavsmand. En ny roman, *Det unge Danmark*, 1879, om brydning mellem ortodoksi og fritænkteri, er mere i Sophus *Schandorphs manér. Disse bøger er skodesløst skrevne, fulde af brandere og Heinecitater; man mærker at G. (som han selv meddelte) i disse år skelnede stærkt imellem „fiction“ og „poetry“: i den første genre behøvede man ikke at tage det så nøje med formen. 1880 kom fortællingen *Antigonos* der atter behandler modsætningen mellem hedninge og kristne, men skuepladsen er denne gang henlagt til det 2. århundredes Grækenland og Lilleasien; det er en tribut til den i hine dage moderne arkæologiske romandigtning, men stilen er upoetisk og intellektuel, det hele er nærmest et supplement til teologien i smag med Viktor Rydberg, man strides om ægtheden af Johannesevangeliet og Filipenserbrevet. De teologiske elementer viser sig endnu som fremherskende i digtsamlingen *Rød-tjørn*, 1881, tilegnet Georg *Brandes; den er meget polemisk. I et rimbrev til Drachmann (svar på dennes „Til Karl G.“ i „Dags-Avisen“ 13.2.1881) protesterer han imod at man lader de døde hvile: de skal slås til gavn ihjel; han raser også mod „Reaktionen“ og „de Lunkne“. Samlingens moral er: vi har afhændet gudderne, selv til sidst Pan, og dyrker nu kun naturen. Den indeholder dog enkelte elskovs- og naturdigte. Formelt er den påvirket af Drachmann, Heine, Shelley, Byron og af Swinburne som nu for en tid var G.s ideal af en digter. 1881 udgav han *Arvelighed og Moral*, en afhandling, for hvilken han netop havde vundet universitetets guldmedalje, men med forskellige dristige tilføjelser, fx en om selvmord (efterligning af Brandes i Emigrantlitteraturen, thi G. var ikke opfindsom). Bogen var i øvrigt meget darwinistisk og deterministisk, og tilføjelserne blev desavouerede i en kulturministeriel skrivelse af 3.11.1881. Endelig tog G. afsked med teologien i romanen *Germanernes Lærling*, 1882, der vel er nærgående afhængig af Schandorphs Thomas Fris's historie, men dog indeholder mere af oplevet og virkeligt end noget af hans øvrige skrifter. Skildringen af de teologiske studerendes liv i Kbh. er vederhæftig og morsom, og redegørelsen for hans egen religiøse

udvikling er givet uden for megen romanagtig oppyntning. En karikaturagtig og ganske vittig skildring af den teologiske professor skaffede bogen den sensation uden hvilken G. hidtil ikke havde kunnet leve og skrive.

Efter denne antiteologiske og radikale periode tiltrådte G. en større udenlandsrejse gennem Tyskland, Schweiz, Grækenland og Rusland. Forinden, efteråret 1882, havde han begyndt en roman *Romulus* der blev fuldendt i Venezia og udkom 1883 (den nydelige føl-idyl, nuværende kap. 11, var allerede offentliggjort i „Ude og Hjemme“). Det er en af hans bedre fortællinger, påvirket af den russiske naturalisme med dens sympati for de lidende væsener uden mæle. I et svar G. sendte fra Rom, på en kritik af Brandes i Morgenbladet, vedgår han særlig at have tænkt på Turgenjevs Røg, i senere udgaver er denne indflydelse stærkt udvisket. Beslægtet med denne bog er novellen *G-Dur* (s.å.) som foregår i Chr. Winthers Sydsjælland og bærer præg af G.s hjemve. Begge handler om en senere elskov bestemt ved en tidligere forelskelse. Stilen i dem er nu langt mindre end før plettet af Heineciter. – Efter hjemkomsten foretog G. på støjende måde et omstændeligt frafald fra det litterære venstre der just var ved at løbe fra hinanden efter at Drachmann havde erklæret brødrene Brandes krig. Opsigelsen stod at læse i hans to tykke rejsebøger *En klassisk Maaned*, 1884 og *Vandreaaret*, 1885; navnlig vendte han sig i den sidste bog med vrede og utaknemlighed mod Brandes hvem han fordem havde plaget med sin beundring; den indeholder talrige æstetisk-litterære betragtninger, om G.s kald som videnskabsmand og malerkunst og farver, om romanens enevælde, om den røde kritik, om dens forfatters sympati med det russiske gemyt osv. Digterisk gik G. ubestrideligt frem i denne tid. Fra 1884 er hans betydeligste sceneværk, *Brynhild*, en lærd tragedie i Swinburnes facon. Planen gik tilbage til hans studietid. Den moderne tragedie råder, efter G., over det område „hvor den indre personlige Lov krydses af den almene Gennemsnitslov, hvor Individualismen kommer i Kollision med Almenvæsenet og dets mere eller mindre helliggjorte Vedtægtsgærde, rejser sig derimod, gennembryder det og redder sin Idealitet, men paa Bekostning af Individet der gaar under“. Efter dette system er også hans følgende danske tragedie, *Hagbard og Signe*, 1888 og hans moderne dramer *Herman Vandel*, 1891, *Wuthorn*, 1893 og *Hs. Excellence*, 1895 udarbejdet. De mangler kunst, men ikke lidenskab; de er ligesom hans digtsamling *Min Kjærligheds Bog*, 1889 inspirerede af hans forhold til sin tyskfødt hustru. Om hans stilling til datidens åndelige be-

vægelser handler i historisk forklædning tragedien *St. Just*, 1886 og den omfangsrige versificerede litteraturallegori *Thamyris*, der udkom i to dele: *Kampen med Muserne*, 1887 og *Helikon*, 1887. Et ophold i Dresden på halvtredie år satte frugt i versekomedien *Bryllupsgaven*, 1888 og den smukke roman *Minna*, som tillige betegner G.s overgang til en dansk-tysk poesi. 1889 fik han digtergage, i nogle år boede han i Hellerup og tog fra 1892 atter bopæl i Dresden hvor han levede til sin død. Her skrev han sin betydeligste roman *Møllen*, 1896, i genre med Zolas *Germinal* og *La Bête humaine*. Den indeholder sider som er en stor digter værdige og er båret af en mandig etos. Fra da af taber hans meget talrige skrifter gennemgående i interesse; hans digtning savnede naturlig jordbund, han blev mere og mere omvendt til preussiske synsmåder på alle verdslige ting, levede i øvrigt mest for sine studier. Siden Midten af 90'erne foretog han en svingning fra den højspændte individualisme og overmenneske-dyrkelse hvorved han en tid var blevet stående, hen imod de indiske religioners verdensforægtelse. Det var først Schopenhauer som bragte ham ind på „de indiske Veje“; senere blev han en ganske lærd indolog. Smukket er fra denne tid det lille legendeepos *Offerildene*, 1903, opført i Dresden og Kbh., inspireret af Upanishaderne, og det store Buddha-drama *Den Fuldendtes Hustru*, 1907, hvori nogle smukke episke partier. Uden kunstnerisk samvittighed, men mærkværdige som udtryk for hans rent buddhistiske tænkemåde er legende-romanen *Pilgrimen Kamanita*, 1906 og *Verdensvandrerne*, 1910, en forunderlig blanding af underholdningsroman og didaktisk novelle. Men i sine sidste år vendte G. skridtvis tilbage mod kristendommen. I romanen *Rudolph Stens Landpraxis*, 1913 søger han atter at anslå danske toner og at give udtryk for en forsagelsens religiøsitet uden oldindisk dogmatik; den gemmer ungdomserindringer fra Sydsjælland. Hans sidste romaner, *Guds Venner*, 1916 og *Den gyldne Gren*, 1917, er svage billeder fra middelalderlig mystik og fra oldkirken. Ligesom Johs. Fibigers store formløse livsværk slutter G.s med forkyndelsen af Jesu-ordene.

G. var ingen stor kunstner. Den raske tilegnelse af alle slags livsanskuelser og lidt overfladiske anvendelse af alverdens kunstformer røber et meget bogligt forhold til livet. Men han var en ærlig sandhedssøger og rådede i sine bedste øjeblikke over en patos og en poesi som vil redde et og andet af hvad han har skrevet fra den forglemmelse, der er uselvstændige digterværkers lod. – 1917 deltes den litterære nobelpris mellem G. og Henrik Pontoppidan. □Træsnit af C.

Hammer, 1883. Pastel af P. S. Krøyer ca. 1884 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1889. Træsnit af H. Sørensen efter tegn. af Krøyer, 1897. Tegn. af sidstnævnte (Hirschsprung). Karikatur af Alfred Schmidt ca. 1917. Afbildet på E. Henningsens tegn. af „Bogstaveligheden“ (Fr.borg). Mal. af Walter Witting. Buste af Arnold Kramer.

K. G.: Æstetiske fragmenter i Literatur og kritik I, 1889 214–22 og Efterskrift til mine dramer i Hans excellence, 1895. Breve til William Behrend i Tilskueren, 1919 II 407–20. K. G. Der Dichter und Denker. Sein Leben in Selbstzeugnissen und Briefen I–II, Lpz. 1922. – Herman Bang: Realisme og realister, 1879 97–113. C. E. Jensen: Vore dages digtere, 1898 3–16. Sv. Lange og Will. Behrend i Politiken 15.10.1919. Arthur Drews i Preuss. Jahrbücher CLXXV, Berlin 1919 409–13. Fr. Vetterlund: Ur portføljen, Sth. 1927 237–64. Georg Buchreitz i Edda XXX, Oslo 1930 400–33. Constantin Grossmann i Jahrbuch der Schopenhauer-Gesellsch. XXIII, Heidelberg 1936 249–68. Hans Neumann i Danske studier XXXIX, 1942 150–53. Fritz Paul stt. 1971 81–90. K. Sorainen i Orbis litterarum, 1949 115–32. Paul V. Rubow: Herman Bang og flere krit. studier, 1958 79–86. Nic. Zberae i The Indo-Asian culture XIX, New Delhi 30–33. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Paul V. Rubow*

Gjellerup, Sophus Michael, 1838–1910, historiker, bibliotekar. * 22.8.1838 i Røholte, † 24. 11.1910 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Landet og Ryde, Carl Adolph G. (1808–60, ~ 2° 1854 med Anna Johanne Elisabeth Fibiger, 1826–1905) og Sara Elisabeth Behrendt (1810–52). Ugift. – Halvbror til Karl *G.

G. blev student 1857 fra Herlufsholm og cand. theol. 1864. Han søgte ikke præstekald, men gav sig af med undervisning og studier. Senere fik han ansættelse ved Det kgl. bibliotek hvor han 1872–79 deltog i arbejdet med redaktionen af Bibliotheca Danica. 1879 blev han knyttet til universitetsbiblioteket, først som assistent, siden fra 1893 som underbibliotekar og fra 1907 som bibliotekar. Han var en kyndig biblioteksmand der med sjælden velvilje tog sig af de besøgendes tarv. Størst betydning har G. dog haft som forsker. Hans særfelt blev kirke- og skolehistorie på overgangen mellem 1500- og 1600-tallet, og stærkt støttet og opmuntret af H. F. *Rørdam samlede han efterhånden sine studier om en af de mest typiske skikkelser herhjemme i denne tidsalder, biskop Jens Dinesen *Jersin over hvem han udgav en biografi 1868–70. Det er et smukt og nænsomt arbejde hvori påvirkningen fra Rørdam er umiskendelig, men hvis særlige styrke er den fine psykologiske forståelse samt påvisningen af samspillet mellem europæisk og dansk åndsliv. Navnlige har G. fortjenesten af først af alle at have gjort rede for indflydelsen i Danmark fra ramismen og de efterlutherske, mystiskfarvede retninger. Trods fortsatte grundige

studier lykkedes det ikke G. senere at fuldføre større arbejder idet han bl.a. hæmmedes af en alt for stærk selvkritik og tidligt følte sig gammel. Som vidnesbyrd om hans solide kundskaber og åndfulde opfattelse må dog nævnes flere afhandlingerne i Historisk tidsskrift, således *Om Samfundsforholdene, især Opdragelsen, hos den gamle danske Adel*, om de soranske stiftelser og om kejserlig feltmarskal Henrik Holck samt en stor mængde fortræffelige biografier i Bricks Dansk biografisk Lexikon. 1874–75 udgav G. sammen med C. F. Bricks første bind af den fortjenstfulde samling uddrag af ældre ligprædikener *Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede*, 1877 var han medstifter af Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, og 1887–1910 virkede han som notar ved det teologiske fakultet. Som menneske var G. en beskeden og vindende personlighed der ved sin uegennyttige hjælpsomhed og humane dannelse fik ikke ringe betydning for dem der lærte ham nærmere at kende. Særlig gjaldt dette de mange unge han kom i forbindelse med i Studenterforeningen til hvis trofaste støtter han hørte i over 50 år. – R. 1898. □Foto.

J. A. Fridericia i Hist. t. 8.r.III, 1910–12 197f. Knud Bokenheuser: Studenter vi kaldes –, 1920 6–10. C. Dumreicher: Mellem bøger og biblioteker, 1959 65–68. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Bjørn Kornerup*

Gjerløv-Knudsen, Carl Oluf, 1892–1980, arkitekt. * 28.1.1892 i Horsens, † 16.4.1980 i Hørsholm, urne på Søholm kgd. F: sagfører Carl Johan Knudsen (1863–1936) og Jenny Gjerløv (1865–1936). Navneforandring 6.10.1914. ~ 1° 29.6.1926 på Frbg. med arkitekt Ellen Vogel-Jørgensen, * 20.10.1896 på Frbg., d. af skoleinspektør Hans Georg Ludvig V.-J. (1851–1907) og Anna Nathalia Hoffmann (1862–1941). Ægteskabet opløst 1943. ~ 2° 16.7.1943 i Skælskør med Vibeke Camilla Margrethe Lassen, f. Brandt, * 12.2.1910 i Hellerup, † 1.4.1975 i Birkerød (~ 1° med arkitekt Mogens Lassen, * 1901; ægteskabet opløst, ~ 3° med teknikumingeniør Paul Winding, * 1927; ægteskabet opløst), d. af arkitekt Alfred Jens Ferdinand Brandt (1873–1937) og Olga Rye-Lassen (1865–1943). Ægteskabet opløst 1956.

G.-K. blev student 1912 fra Horsens, tog filosofikum 1913 og gennemgik Teknisk selskabs skole i Kbh. med afsluttende eksamen 1917, kom derefter ind på kunstakademiet og tog afgang fra arkitekturskolen 1923. Med enkelte afbrydelser tegnede han 1916–23 hos Anton *Rosen. Efter Rosens død 1928 overtog han nybygningen af *institut for teknisk kemi* på Østervoldgade som

Gjerløv-Knudsen, Oluf

Rosen havde begyndt at projektere for Polyteknisk læreanstalt. Bygningen opførtes 1929–32 og hermed indledte G.-K. en langvarig tilknytning til læreanstalten. Han kom til at udforme det store nybyggeri ved Østervoldgade på det gamle garnisonssygehus' grund i perioden frem til 1963, og han fik tillige en lang lærergering ved samme institution, som lektor fra 1936 og som docent 1946–62 i husbygning og byplanlægning. Det store sammensatte kompleks er opført i gule mursten i en nøgternt opdelt form med et stort monumentalt indgangsparti mod Østervoldgade. Af hans andre arbejder kan nævnes bygninger i Horsens for C. J. Aggerbeck 1920–23 og G.-K.s eget hus, *Vermehrensvej 6*, Klampenborg, fra 1934, *Danmarks akvarium* ved Strandvejen, i Charlottenlund, indviet 1939 samt *direktorater for patent- og varemærkenævnet*. G.-K. har endvidere en lang arkitekturteoretisk produktion bag sig. Hans navn er bl.a. knyttet til terrassehuset, et etagehus, bygget over en simpel planform, aftrappet opfejer og med åbne, beplantede terrasser på afsatserne. Terrassehuset skulle egne sig til såvel beboelse som fx sanatorier, hoteller og skoler, og ideen bag typen var affødt af ønsket om at skabe mere lys og sundhed i etagebebyggelsen. Typen var almindeligt udbredt igennem 1920'erne, men G.-K. var imidlertid selvstændigt kommet ind på ideen i første halvdel af 1920'erne og har sikkert givet et betydningsfuldt bidrag til den nyere bykulturs opløsning af gadebilledet i store fritliggende husblokke. Han har udarbejdet en række byplanskemaer for bebyggelse med terrassehuse der også har vakt opmærksomhed i udlandet. Han har siden været optaget af problemer omkring formgivningens væsen, et arbejde der har affødt en stor teoretisk produktion. Af hans litterære værker kan nævnes: *Er en rationel Kunstundervisning mulig?*, 1925, *Terrassehuse til Beboelse og Sanatorier*, 1925–26, *Formlære i Forbindelse med Bygningskunst*, 1945, *Husbygningsteknik*, 1948 (s.m. H. Bonnesen), *Formens filosofi*, 1956. Fra 1950'erne har G.-K. beskæftiget sig med emner af filosofisk og samfundskritisk art ud fra sit engagement i moderne miljøproblemer. Denne del af hans forfatterskab omfatter talrige titler, hvoraf flere er oversat til engelsk. – R. 1942. R.¹ 1954. □Foto.

Architekten U, 1930 77–80 (Polytekn. læreanstalt). Sst. 1940 65 (Patent- og varemærkevæsenets bygn.).

Villads Villadsen (Knud Millech)

Gjessing, Aage, 1861–1932, kredit- og hypotekforeningsdirektør. * 21.3.1861 i Tønder, † 6. 2.1932 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: notar og ad-

vokat Jens Georg G. (1824–82) og Frieda Charlotte Sophie Lassen (1834–1907). ~ 2.5.1890 i Vejle med Anna Betty Christiane Friis. * 7.4.1867 i Vejle, † 14.6.1935 i Gentofte, d. af apoteker, justitsråd Hans Emil F. (1827–1910, ~ 1° 1857 med Anne Ditlevine Monrad, 1836–65) og Marie Magdalene Marenza Termansen (1840–1912).

G.s barndomsår i Tønder hvor faderen havde valgt at blive efter krigen 1864 for at støtte den svage danskhed i byen var stærkt præget af de nationale modsætninger og indtrykket af de tyske omgivelseres fjendtlige holdning. Faderen havde bestemt at alle hans fem sønner skulle optere for Danmark, og G. blev derfor 1871 sat i Horsens latinskole. Men han følte sig stærkt knyttet til Sønderjylland, og under ferierne i hjemmet traf han den senere redaktør af Flensborg Avis J. Jessen som var huslærer for hans yngre søskende. G. dimiteredes 1879 og valgte jura som fag, men helligede sig tillige med iver naturhistoriske og litterære studier. Efter at have taget juridisk embedseksamen 1885 fik han ansættelse som byfogedfuldmægtig i Vejle og 1887 som fuldmægtig hos overretssagfører H. F. Tetens i Randers. 1889 blev han sagfører sst. og to år senere overretssagfører. Efter at Tetens 1887 var blevet udnævnt til administrerende direktør for Østifternes Kreditforening måtte G. foruden sagførervirksomheden tillige varetage hans pligter som direktør for den likviderende Kreditforening af købstadgrundejere i Nørrejylland. 1888 blev han Tetens' efterfølger som direktør for sidstnævnte forening. 1898 overtog han stillingen som administrerende direktør for den under oprettelse værende Kreditforening for industrielle ejendomme i Kbh., og 1900 valgtes han tillige til administrerende direktør for Kbh.s Hypotekforening som var oprettet 1895, men endnu ikke havde nået synderlig udvikling. G. var formand for hypotekforeningernes stående udvalg fra dets oprettelse 1904 til sin død.

Som kreditforeningsformand indtog G. en særstilling. I en tid da interessen for principielle og tekniske kreditforeningsspørgsmål var såre ringe tog han problemerne op til behandling og gennemtrængte dem med sin klare ånd. Han forfægtede sine ideer med stor nidkærhed og overlegen dygtighed, og det lykkedes ham at føre adskillige af dem ud i livet i de to foreninger som han ledede. G. har gjort udførlig rede for sin opfattelse af kreditforeningsspørgsmålene i Kbh.s Hypotekforenings jubilæumsskrift af 1920. – Efter Sønderjyllands genforening med Danmark fik G. lejlighed til at medvirke ved dansk kreditforeningsvæsenets indførelse i sin hjemstavn. Inden for kreditforeningernes stående fællesudvalg var

han den eneste der anbefalede oprettelsen af en særlig kreditforening for Sønderjylland. Men hans autoritet var tilstrækkelig garanti for foretagendets forsvarlighed. Sønderjyllands Kreditforening blev oprettet, og G. affattede dens statutter og var også på anden måde en god støtte for den unge forening. – G. var lykkelig over at have anvendt sine manddomsår til en virksomhed som havde hans fulde interesse. Men han fandt tillige tid til at beskæftige sig med andre forhold og discipliner af den forskelligste art. Karakteristisk for ham var hans store alsidighed og hans lyst til at trænge til bunds i de ting som havde fanget hans interesse hvad enten det var botanik, astronomi, ægyptologi eller lettere i-drætter som skak og amatørfotografering. 1913–15 var han medlem af Gentofte sogneråd. Han var gennem mange år formand for understøttelsesselskabet for trængende kontorbetjente og disses enker og fra starten medlem af bestyrelsen for aktieselskabet Investor. – R. 1923. □Mal. af Einar Hein, 1925 (Forenede Kreditforeninger). Foto.

*P. A. Callø**

Gjordsen, Claus, †1532, kansler. †1532 inden 27.9. F: Eggert G. til Solvig (†1500) og Anne Eriksdatter Fasti († mellem 1505 og 1511). Ugift. Det skyldes næppe personlig ærgerrighed eller fremragende dygtighed at G. da Frederik I 1523 blev Danmarks konge udnævntes til hans danske kansler. Han har næppe kvalificeret sig dertil ved forudgående kancellitjeneste; han havde indtil da blot beklædt gejstlige stillinger. Han tilhørte en nordslesvigsk adelslæg, men skønt ældste søn tog han magistergraden og blev kanik i Ribe, præst i Højer og provst i Jelling syssel, 1514 domprovst i Ribe og provst i Har syssel, 1519 også kantor i Viborg. Da man 1523 så sig om efter et kansleremne og sikkert kun har ønsket en administrator faldt valget på G. Man opnåede netop hvad man tilsigtede thi G. udviklede sig med årene til at blive en særdeles habil embedsmand. Dette var i og for sig beundringsværdigt da han til at begynde med må have haft overordentlig store vanskeligheder at overvinde. En endnu bevaret koncept til et brev fra ham til den tidligere kansler Århusbispens Ove *Bille viser hvor usikker og afhængig han i de første måneder af sin funktionstid har følt sig. Der er så vist heller ikke tale om at han til trods for sit nye anselige embede føler sig Ove Bille så lidt som de øvrige mægtige gejstlige og verdslige råder ligestillet. Nogen egentlig position synes hen heler ikke senere at have skabt sig selv om han enkelte gange nævnes som medlem af rigsrådet. Af

samtidige breve fremgår det dog at en gave til kansleren ikke måtte glemmes når man ønskede en eller anden sag ekspederet i kancelliet, selv om det naturligvis i første række kom an på hvad Frederik I selv, såvel som Mogens *Gøye mente om sagen. Ja, i de sidste år synes man næsten at have regnet mere med førstesekretæren Johan *Friis' end med kanslerens indflydelse. – G. udarbejdede i de første år af Frederik Is regeringstid på grundlag af lensmændenes indberetninger oversigter og registre over kgl. gods og indtægter, og i det hele synes han at have været en flittig og påpasselig embedsmand. Ved flere lejligheder var han kongens repræsentant på herredage i Danmark. Naturligvis fik han som kansler større gejstlige forleninger end hidtil. Allerede 1524 blev han ærkedegn i Århus og 1526 også ærkedegn i Ribe til hvilket embede var knyttet Brøns og Emmerlev kald. Samtidig afstod han dog provstiet til Iver Juel, ganske vist mod en årlig godtgørelse af 60 gld. 1527 blev han forstander for Helligåndsgården i Ribe og dekan ved Vor Frues kollegium i Kbh. „Ved fri Resignation“, ɔ: mod en årlig godtgørelse, overlod han dog 1531 dette til rentemester Chr. *Hvid. Også sin stilling som sognepræst ved St. Ibs kirke i Varde resignerede han 1531. 1529 blev han forstander for Ring kloster. Han var en tid lang syg 1531, og i sommeren 1532 døde han.

Nye da. mag. VI, 1836 329. Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og J. Lindbæk VI, 1915. Repertorium diplomaticum 2.r.VII, 1935 255f. – Danm.s adels årbog XI, 1894 132. H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostere, 1859–63. J. Kinch: Ribe bys hist. indtil reformationen I, 1869 447 468–71 488 599f. Astrid Friis i Scandia VI, Sth. 1933 233f. J. Hvidfeldt i Festskr. til Kn. Fabricius, 1945.

*Astrid Friis**

Gjødesen, se **Giødesen**.

Gjøe, se **Gøye**.

Gjønge, Mikkell Pedersen, se **Gønge, Mikkell Pedersen**.

Gjønge, Svend Poulsen, se **Poulsen, Svend**.

Gjørling, Agnes Nathalie, 1851–1920, skuespiller. * 28.9.1851 i Kbh. (Garn.), † 24.3.1920 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: hoboist, senere musikdirigent ved garden, krigsråd August Otto Dehn (1815–86) og Anna Louise Fjeldsted (1816–77). ~ 3.6.1880 i Vedbæk med assistent i Kbh.s forligskommission Thorvald Alexis Skeel G., * 30.1.1846 i Kbh. (Frue), † 1.10.1902 sst., s. af løjtnant, prokurator Hans Ferdinand G. (1803–52) og Charlotte Amalie Skeel (1822–94).

Gjorling, Agnes

Introduceret af sin moster, solodanser Caroline Kellermann, kom G. som barn ind på balletskolen, og allerede 1860 medvirkede hun første gang i *Alferne*. men da hendes fysik ikke slog til og hun røbede evner for skuespillet forberedte fru *Heiberg hende til en debut 25.10.1867 som Hanne i *Indkvarteringen*. G. var en smuk pige med en nydelig skikkelse, en mørkfarvet stemme og en tydelig diktion, og disse egenskaber skaffede hende snart mange vigtige opgaver; bedst lykkedes for hende stille, alvorlige unge kvinder som Regisse i *Svend Dyrings Hus*. Rosa i *Rosa og Rosita*, Laura i *Eventyr paa Fodrejsen*, og sit gennembrud fik hun ved den rene jomfruelighed der prægede hendes Imogen i *Cymbeline*, 1871. Også Oehlenschlägers Valborg i *Axel og Valborg* og Gudrun i *Kjartan og Gudrun* smeltede sammen med hendes ydre og indre evner hvis styrke var udtryk for uskyld og sværmerisk hengivelse, mens hun derimod savnede lune og lidenskab. G. var efterromantikens fremstillende af den inderlige kvindelighed, og hun vandt da også mange beundrere, deriblandt biskop H. *Martensen, ved sin udførelse af grevinden i *Bertran de Born* og kongens engel i *Den forvandlede Konge*; svagere var hendes usammensatte spil i Bjørnstjerne Bjørnsons og Henrik Ibsens tidlige skuespil, fx Valborg i *En Fallit* og fru Linde i *Et Dukkehjem*. Hendes talent tilhørte ungdomsårene og rummede, hvad fru Heiberg tidligt havde blik for, ikke store udviklingsmuligheder. Efter hendes ægteskab bevirkede hyppige, halvårige sygemeldinger at hun gled ud af repertoiret, og at hendes ydre i mindre grad passede til hendes egentlige rollelag. Ved udgangen af sæsonen 1887–88 fik hun sin afsked med pension; hun optrådte sidste gang 6.6. som Imogen og Leanders usynlige i *De Usynlige*. Fra 1889 udførte hun tyve store, hovedsagelig klassiske roller på Dagmarteatret hvis direktør, C. *Riis-Knudsen, satte stor pris på hendes tragiske stil, bl.a. titelrollen i Holger *Drachmanns skuespil *Esther*, i Reckes drama *Hertuginde af Burgund*, lady Milford i *Kabale og Kærlighed*, titelrollen i P. A. Rosenbergs drama *Klytæmnestra*, Thusnelda i *Stærkodder* og *Sappho* i Grillparzers drama af samme navn. Hendes kunstbegejstrede energi og ukuelige tro på sig selv var en støtte for den unge scene, men der bestod alligevel et misforhold, navnlig i temperamentets styrke, mellem hendes evner og de krav, opgaverne stillede. En konflikt medførte i jan. 1893 hendes pludselige afgang, og senere optrådte hun som gæst på Casino i den halvt parodiske titelrolle i farcen *Niobe* og på Dagmarteatret som fru Inger i *Fru Inger til Østraat*, sidste gang 18.12.1895. □Træsnit af H. P. Hansen, 1870, efter samme forlæg litografi

1875. Radering af C. C. Andersen, 1871. Træsnit af H. Paetz 1871 efter foto, efter dette et træsnit. Tegn af C. Bayer, 1874 (Fr.borg). Træsnit 1878. Tegn. af Cilius Andersen (Teatermus.).

A. G. i Fra da. skuespillerinder, 1896 19–31. Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger. En saml. breve II, 1915. – C. Riis-Knudsen i Teatret XIX, 1920 151f. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. V, 1930.

*Robert Neiiendam**

Gjørup (Giørup), Michael Rodevald, 1830–1915, forfatter. * 3.4.1830 på Vindum Overgård, † 23. 3.1915 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: exam.juris, proprietær Niels Christian G. (1796–1845) og Christiane Vilhelmine Holst (1805–60). ~ 4.5.1867 i Kbh. (Garn.) med Emma Emilie Augusta Petersen, * 9.5.1845 i Kbh. (Holmens), † 30.4.1903 på Frbg., d. af bådebygger ved orlogsværftet Carl August P. († tidligst 1860) og Karen Cathrine Christensen (ca. 1806–55). Som fjortenårig blev G. landkadet, deltog i tre-årskrigen, blev løjtnant efter slaget ved Isted, var også med 1864, afskedigedes ved den påfølgende hærreduktion, blev 1875 kaptajn i forstærkningen. Hans forfatterskab indlededes med sangen *Dansken har Sejr vunden* efter Fredericiaslaget og *Nu skal vi nok atter med Preusserne slaas* under krigsspændingen 1861; men disse populære, frejdige toner blev ingen optakt for hans livsførelse. Nationaltsindet som få, energisk, redelig og selvstændig fik han tidligt blik for skyggesiderne ved det nationalliberale system, navnlig for misforholdet mellem udenrigspolitisk fremfart og militær forberedthed; han stillede sig efter krigen til rådighed for „reaktionen“, redigede for augustforeningens folk ugeskriftet *Enhver sit 1865–67* og gik lignende veje som redaktør af *Illustreret Folkeblad* og *Nyt Aftenblad*. Hans forfattervirksomhed, der desuden blev hæmmet af hans ufuldkomne litterære uddannelse mødte da ingen modbør i den toneangivende presse; at han uforudtrod kunne drive den – et bind om året gennemsnitlig i en menneskealder – viser dog at den ikke var uden publikum. Der er ren lyrik, versificeret satire, nutidsromaner, flest romaner fra dansk middelalder. Han er i udtryksmåde troskyldig og uoriginal, men ikke blottet for opfindsomhed og sund sans. Et stort arbejde satte han ind som formand 1879–88 for det københavnske selskab *De danske forsvarsbrødre* som han fik stiftet efter at tilsvarende selskaber var opstået i provinserne. Han kaldtes dets „Æresoverste“ til sin død. □Karikaturtegn. formentlig af N. A. Lytzen ca. 1866 (Kgl. bibl.). Relief (gravstenen). Foto.

Joseph Michaelsen: Fra min samtid II, 1893 108f. Nationaltid. 25.3.1915.

*Paul Læssøe Müller**

Glad, Rasmus, se Lætus, Erasmus.

Glaeser, se Glæser.

Glahn

Den danske slægt G. føres tilbage til kgl. hofkok Henrich Christopher G. (1672–1757) der var født i Harste sydvest for Göttingen som søn af husmand Adam G. (–1706). Henrich Christopher G. var far til provst Adam Wilhad G. (1707–80). Missionæren H. C. *G. var ~Gjertrud Kirstine Egede (1748–1816), d. af biskop Poul *E.

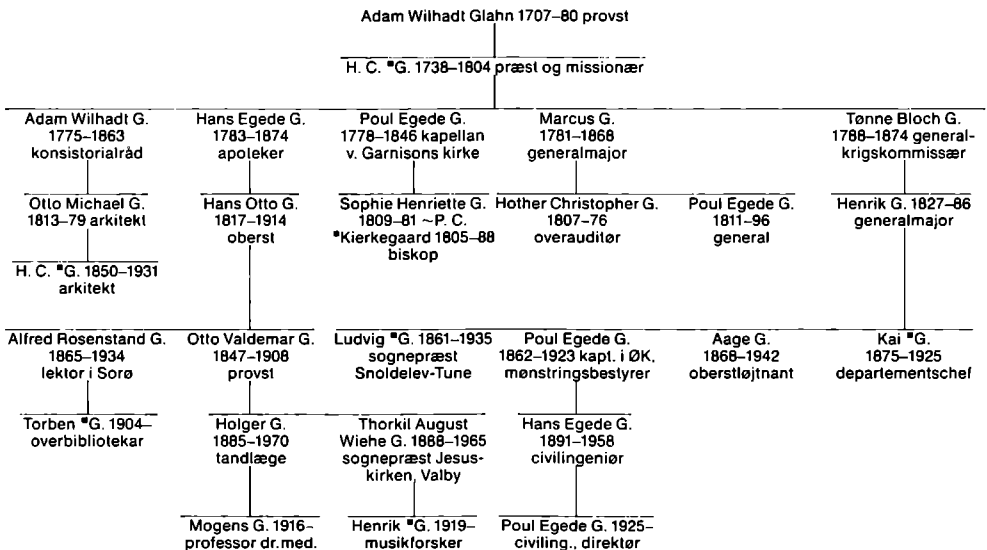
Meddelelser fra Glahn-Samfundet I–VI, 1917–67. Torben G.: Slægtbog over familien G. I, 1978. Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske slægter IV, 1919 28–70. Familiearkiv i Rigsark.

Hans H. Worsøe

Glahn, Henrik Christopher, 1738–1804, missionær, præst. Døbt 16.12.1738 i Alling, Gern hrd., † 21.7.1804 i Riserup, begr. i Nørre Vedby. F: sognepræst, senere provst Adam Wilhad G. (1707–80, ~2° 1750 med Mette Magdalene Esmann, 1720–76) og Inger Christina Weffling (1710–50). ~14.8.1771 i Kbh. (Vartov) med Gjertrud Kirstine Egede, * 17.11.1748 i Kbh. (Vartov), † 11.2.1816 i Nørre Alslev, d. af præst, senere biskop Poul *E. (1708–89) og Elisabeth Maria Frauen (1718–52).

Allerede da G. 1755 blev student, privat dimitteret, var hans interesse for Grønland vakt ved læsning af Egedernes skrifter, og han søgte gen-

tagne gange optagelse på Det grønlandske seminarium, men var stadig for ung. Skuffet herover lod han sig hverve som rytter i Holsten i håb om at „svinge sig op“ til officer, men da der ingen udsigt var hertil vendte han snart tilbage til universitetet. 1761 blev han omsider grønlandsk alumnus, 1762 teologisk kandidat og 1763 udsendt til Holsteinborg. Her virkede han de første år på pladsen Amerdloq hvor han som oftest var eneste europæer, hvorfor han kom til at stå befolkningen meget nær. Han lærte sig at gå i kajak, fulgte grønlænderne på deres fangstrejser om sommeren og færdedes om vinteren over land og is rundt til de spredte bopladser i sit distrikt. Ved den „daglige Omgang med Grønlænderne“ kom han så godt ind i sproget at han snart kunne klare endog så vanskelige ting som trommesange og gamle „Fabler“; han hævder selv, at han „haver bestandig tænkt i det Sprog“, han talte og skrev i, ligesom hans efterladte arbejder vidner om både sproglig forståelse og færdighed i talesproget. G. var tillige en energisk, initiativrig og virkelysten foregangsmand, på flere måder forud for sin tid i Grønland. Således hævdede han i modsætning til de fleste samtidige at blandede ægteskaber i det lange løb ville blive til gavn for folket og landet, ligesom han var den første der påpegede nødvendigheden af „en Lov for Grønlænderne, hvortil udfordredes den nøyeste Kundskab til deres Gemyts Beskaffenhed, deres Skikke, Sædvaner og Vedtægter“. Han slog til lyd for at dyg-

Glahn, H. C.

tige unge af begge køn skulle sendes til Danmark til uddannelse og var samtidig i den grad fordomsfri at han ønskede bevaret det mest mulige af de gamle eskimoiske kulturelementer. – Skønt G. uden tvivl var en af datidens betydeligste ikke blot missionærer, men kendere af landet og folket, afslog han dog missionskollegiets tilbud 1769 om at blive provst for Grønland, idet han ikke mente sig stillingen voksen, og rejste i stedet hjem. 1771 blev han sognepræst i Ullensvang i Hardanger hvor han ligeledes var meget afholdt og blev foregangsmand bl.a. på kartoffeldyrkningens og frugtavlens område, ligesom han efter offentlig opfordring udarbejdede et vejprojekt for præstegældet som i det væsentlige falder sammen med det, en senere tid har realiseret. 1779 blev han sognepræst i Tingsted hvorfra han 1781 forflyttedes til Nørre Vedby. – G.s skribentvirksomhed knyttede sig så godt som udelukkende til grønlandske forhold og er af meget alsidig, naturhistorisk, historisk, geografisk, sproglig og folkloristisk art. En del er publiceret i Det kgl. norske videnskabernes selskabs skrifter. 1772 var han blevet medlem af selskabet. 1771 udgav han anonymt *Anmærkninger til de 3de første Bøger af Hr. David Cranz's Historie om Grønland* der trods samtidens ikke særlig gunstige kritik er et af de vigtigste kildekrifter til handelens og missionens historie. G. hjalp Poul Egede i dennes sidste år med revisionen af den grønlandske bibeloversættelse; men efter dennes død 1789 kom han i modsætningsforhold til missionskollegiets nye tilfornordnede Otto "Fabricius. Tildels af veneration over for sin afdøde svigerfar og hans arbejde kunne G. ikke gå med til Fabricius' fornyede og gennemgribende revision af oversættelsen og anvendelsen af en anden retskrivning end den af Poul Egede brugte. G. var i den henseende stejl konservativ og trak sig fra 1790 ganske ud af grønlandsarbejdet. De endnu bevarede af hans dagbøger fra Grønland (Kgl.bibl.) er 1921 udgivet af Det grønlandske selskab. – Tit. professor 1779. Tit. provst 1781. □ Maleri.

H. C. G.: *Dagbøger for årene 1763–64, 1766–67 og 1767–68, 1921* = Det grønlandske selsk.s skr. IV. – P. B. Grandjean: *Familien G.s slægtbog, 1907* 13 17–41. H. Ostermann: *Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921*. Samme: *Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940* 913–24. Samme: *Danske i Grønland, 1945* 132–39. F. Gad: *Grønlands hist. II–III, 1969–76*. – Papirer i Kgl.bibl.

Finn Gad (H. Ostermann)

Glahn, Henrik Christoffer, 1850–1931, arkitekt. * 12.4.1850 i Nykøbing F., † 14.10.1931 sst., begr. sst. F: tømrermester og arkitekt Otto Michael G.

(1813–79) og Eccartine Marie Gram (1811–90). ~ 20.5.1881 på Frbg. med Louise Dorothe Leuning, * 3.10.1851 i Nykøbing F., † 3.2.1931 sst., d. af amtsforvalter, senere justitsråd Edvard William L. (1801–77) og Mettea Louise Blicher (1816–83).

G. kom seksten år gammel i tømrerlære hos sin far, aflagde 1870 svendeproeve i Kbh. og dimitteredes samme år fra Vilhelm "Kyhns atelier til akademiet hvor han fik afgang som arkitekt 1877. 1874–77 var han konduktør for J. D. "Herholdt på Herlufsholm, og 1879 overtog han faderens virksomhed i Nykøbing F. Han fik her en betydelig praksis og udførte respektable arbejder indenfor sin tids retning, historicismen, som fx *Bispegården* i Nykøbing F. og *katolsk kirke og præstegård* i Maribo. Han foretog desuden en del restaureringer, bl.a. *zar Peters hus* i Nykøbing, 1899. Hans særlige indsats lå dog på landbrugsbygningernes område, navnlig ved udviklingen af tømmerkonstruktioner til lette lader og stakhjælme med store spændvidder og økonomisk anvendelse af konstruktion og materiale. Allerede G.s far havde haft interesse for landbrugsbygninger og studeret disse også i udlandet. G. selv påvirkedes af skibsbygmester Benzon (1825–1912) i Nykøbing. Denne højtbevandede mand var en fortræffelig tømmerkonstruktør der bl.a. udførte en fritbærende ladekonstruktion. I slutningen af 1870erne foretog G. med understøttelse af landhusholdningselskabet en rejse i Danmark, Tyskland og Østgr for at studere landbrugsbygninger. I Nordtyskland, særlig Mecklenburg og Hannover, blev han opmærksom på fordelene ved det flade tag dækket med tagpap, men han så ingen fritbærende konstruktion der kunne måle sig med Benzons. I løbet af 1890erne udviklede G. sine egne konstruktioner. Som højdepunkter af disse kan nævnes *den treskibede lade på Saksfjedgård* fra 1910 og *stakhjælmen ved Svanholm* fra 1908. Også spirkonstruktioner udførte G. „med fin følelse og overordentlig omhu“, således til kirkerne i Radsted, Kippinge, Fuglse og Nakskov. En årrække var han medlem af Akademisk arkitektforenings bestyrelse. 1900–07 sad han som konservativt medlem af byrådet i Nykøbing, han var endvidere formand for den tekniske skole og blev 1929 æresmedlem af Industri- og haandværkerforeningen. □ Foto.

Gudm. Holme i Architekten, 1928 62–68. Alb. Petersen sst. U, 1930 69–71. Samme sst. 1931 220.

Villads Villadsen

Glahn, Henrik, * 1919, musikkforsker. * 29.5.1919 i Hornstrup sg. ved Vejle. F: præst, senere sog-

nepræst ved Jesusk., Valby, Thorkil August Wiehe G. (1888–1965) og Else Høst (1894–1980). ~ 1° 27.3.1945 i Gentofte med læge Bodil Iversen, * 18.12.1919 i Kbh., † 27.12.1979, d. af professor, overlæge dr.med. Poul I. (1889–1966) og Grace Anne Marie Akeleje Andersen (* 1890). Ægteskabet opløst 1969. ~ 2° 2.4.1969 på Frbg. (b.v.) med organist Inge Bønnerup, * 3.12.1940 i Nykøbing Mors, d. af gymnasielærer Rasmus Albert Jensen B. (* 1905) og Johanne Marie Poulsen (1909–59).

G. voksede op i et kendt og kultiveret københavnerhjem. Allerede tidligt interesserede han sig for musik og musikvidenskab, og efter studentereksamen 1938 (Frbg.) begyndte han at studere sit fag både praktisk og teoretisk. Han fik en grundig musikermæssig uddannelse i klaver hos Alexander *Stoffregen ved hvis klaverkonservatorium han en tid var lærer, og i orgelspil hos Hakon Godske-Nielsen; samtidig studerede G. musikvidenskab ved Kbh.s univ. Her fik han en væsentlig videnskabelig ballast og vigtige impulser gennem studier hos Erik *Abrahamsen og især Jens Peter *Larsen. 1941 aflagde han store eksamen i orgelspil ved Det kgl. danske musik-konservatorium i Kbh., og 1945 blev han mag. art. med speciale i Brahms symfoniske produktion. Under Anden verdenskrigs sidste år var han med Morten *Lange som næstformand en progressiv formand for det samlede studenterråd ved Kbh.s univ. – en vanskelig post som G. bestred 1943–45, og som også medførte et kortere ophold i Vestre fængsel under anklage for illegal virksomhed og våbentransaktioner. Familien hjalp aktivt mange jøder under jødeforfølgelserne. G.s politiske interesse på denne tid koncentrerede sig om Arne *Sørensen og dansk samling. G.s virke efter krigen har været omfattende og alsidigt. Han har på samme tid dels været universitetslærer og forsker, dels museumsmand, dels kirkemusiker. Som undervisningsassistent (fra 1945) ved univ. fik han 1947 guldmedalje for *En Fremstilling af de rytmiske Forhold i Reformationstidens Salmemelodier paa Basis af det samlede Melodistof i Hans Thomissøns Salmebog* som var et vigtigt forarbejde for disputatsen. 1950 blev G. universitetsadjunkt, og 1955 blev han – efter omfattende biblioteksstudier på rejser 1949–51 til hovedsagelig Tyskland – dr.phil. på afhandlingen *Melodistudier til den lutherske salmesangs historie fra 1524 til ca.1600 I–II*, et vægtigt værk der undersøger kildeforholdene til den tidligste lutherske salmesang og bringer klarhed over melodiernes proveniens i Hans Thomissøns salmebog fra 1569. G. blev lektor 1957, docent 1964, professor 1967 og var 1971–74 medlem af konsistorium ved Kbh.s univ. samt

af dettes forretningsudvalg. Samtidig med sin universitetsvirksomhed var G. fra 1954 tilknyttet Musikhistorisk museum, først som assistent hos Godtfred *Skjerne og efter dennes død 1955 som museumsdirektør; samtidig beskikkedes han som forretningsfører for Carl *Claudius' musikhistoriske samling. Også inden for museumsverdenen har G. ydet en betydningsfuld indsats. Han var således medstifter af CIMCIM, den internationale faglige komité for musikinstrumentmuseer under ICOM (International Council of Museums) som oprettedes i 1960; endvidere har G. forestået flytningen af Musikhistorisk museum fra Kunstindustrimuseet til dets nuværende placering i Reformert kirkes gamle præstegård (1966). Sammenlægningen af Musikhistorisk museum og Claudius' samling fandt sted i 1977 på G.s initiativ i samarbejde med Nils *Schjørring, og med åbningen 1979 af denne nye samling er det lykkedes G. at skabe et stort og smukt moderne museum. Samtidig med andre gøremål opretholdt G. længe sin tjeneste som kirkemusiker. Efter en kortere periode som konstitueret organist i Messiaskirken blev G. 1947 organist og kantor i Jægersborg kirke. I denne stilling blev han, til han 1959 overtog det traditionsrige embede i Holmens kirke efter Søren *Sørensen. Igennem årene har G. haft talrige tillidshverv. Han var 1946–51 og 1952–53 formand for Studentermusikforeningen. Siden 1947 har han været medlem af bestyrelsen for Samfundet dansk kirkesang, inden for hvilket han har lagt et stort arbejde, 1955–71 som formand. En vigtig side af G.s virksomhed er hans levende interesse for det folkeoplysende arbejde. 1947 blev han medlem af folkeuniversitetets programudvalg, 1957 blev han sekretær i sattes styrelse, 1961–67 var han medlem af folkeuniversitetsudvalget, 1963 af undervisningsministeriets aftenskoleudvalg, og 1966–67 medlem af bestyrelsen for Dansk folkeoplysnings samråd. Siden 1954 har G. været medlem af bestyrelsen for Dansk selskab for musikforskning, fra 1969 formand, og det skyldes væsentligst hans initiativ at der atter er pustet liv i selskabets udgivelser, antologien *Dania sonas* og *Dansk Årbog for Musikforskning*. 1959–61 var han medlem af programudvalget for Den danske ballet- og musikfestival. 1969 blev han medlem af redaktionskomiteen for *Monumenta musicae Byzantinae*, og 1971 blev han administrativ leder af dette udgivelsesarbejde efter Oliver Strunk. 1970–73 var han medlem af kirkeministeriets liturgikommission. 1972 blev G. medlem af Videnskabernes selskab og 1977 formand for selskabets humanistiske klasse; s.å. blev han valgt ind i Carlsbergfondets direktion og i De forenede Bryggeriers bestyrelse, året ef-

Glahn, Henrik

ter blev han medlem af bestyrelsen for Ny Carlsberg Glyptotek og af styrelsen for værket Danmarks kirker. G. har herudover været initiativtager til forskellige projekter, bl.a. Den danske orgelregistrant som han var formand for 1972–77, og statens humanistiske forskningsråds musikprojekt omkring musik og musikalsk virksomhed i Danmark ca. 1770–ca. 1850 (iværksat 1976). I 1972 var han formand for organisationskomiteen for 11. internationale musikforskerkongres i Kbh. og blev s.å. medlem af direktoratet for International Musicological Society hvor han 1972–77 var vicepræsident.

G.s forskningsindsats og substantielle videnskabelige produktion ligger først og fremmest inden for den lutherske salmesangs historie og musikken i europæisk middelalder og renaissance. Hovedværker er foruden doktorafhandlingen de for dansk musikhistorie vigtige udgaver *The Clausholm Music Fragments*, 1974 (s.m. Søren Sørensen) og *Musik fra Christian III's tid. Udvalgte satter fra det danske hofkaps stemmebøger (1541)* (Dania sonans IV), 1978 som præsenterer et meget stort antal unika af samtidige komponister. Endvidere har G. skrevet mange artikler i fagtidsskrifter og leksika og udgivet musikpædagogiske arbejder. Han har været medarbejder ved *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* og *Sohlmans musiklexikon*; tillige har han en omfattende redaktor- og udgivervirksomhed bag sig, således bl.a. som medredaktør af *Dansk kirkesangs årsskrift* 1950–70 og atter siden 1973, medudgiver af *Nordisk koralbog*, 1961 og af *Musik til prøveritualbogen*, 1963, redaktør af *Orbis chori* fra 1967, medudg. af *Festskrift Jens Peter Larsen*, 1972, medred. af *The IMS Congress Report Copenhagen*, 1972, medudg. af *46 Salmer. Tillæg til Den danske salmebog*, 1976 og det tilsvarende koralbogstillæg *23 gamle og nye salmelodier*, 1976.

Universitetspolitisk er G. af nogle blevet opfattet som den reaktionære professor efter i 70'erne at have kæmpet imod en udvikling inden for de højere uddannelser, der måtte forekomme ham urimelig udfra hans liberalistiske grundholdning og positivistiske videnskabssyn.

G.s skriftlige stil såvel som hans mundtlige foredrag er præget af elegance og af en klarhed der udspringer af hans videnskabelige skoling. Han er en prægnant skikkelse hvis virke er karakteriseret ved en kolossal flid, et varmt engagement og en medmenneskelig forståelse, og han har vist et udpræget organisatorisk og administrativt talent. – R. 1967. R. 1977. □Foto.

Bibliografi i Festskr. H. G. 29.5.1979, 1979. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1955 149f. – Poul Bredo Grandjean: Familien G.s slægtbog, m. til-

læg, 1907–08. Torben Glahn: Slægtbog over familien G. I, 1978 65. Glahn-samf. IV–VI, 1941–67.

Ole Dan Kongsted

Glahn, Kai (døbt Cai), 1875–1925, departementschef. * 26.2.1875 i Kbh. (Cit.), † 11.6.1925 i Klampenborg, begr. i Kbh. (Garn.). F: kaptajn i generalstaben, senere generalmajor Henrik G. (1827–86) og Christiane Louise With (1830–1919). ~ 23.1.1904 i Kbh. (Andr.) med Johanne Marie Salicath, * 30.7.1875 i Store Heddinge, † 15.2.1932 i Kbh., d. af borgmester og byfoged, sidst i Næstved, etatsråd Carl S. (1825–99) og Judith Ulrikke Elise Marckmann (1837–1910).

G. blev student 1892 fra Borgerdydskolen i Kbh., 1898 cand.jur. og volontør ved Kbh.s amts nordre birk, 1900 volontør i ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet hvor han 1902 blev assistent, 1909 konst. fuldmægtig, 1910 kgl. udnævnt fuldmægtig, 1912 ekspeditionssekretær og 1914 konst. kantorchef. 1916 blev han fung. kantorchef i det da oprettede undervisningsministerium, fik 1917 kgl. udnævnelse, blev 1921 fung. departementschef og fik 1923 kgl. udnævnelse. 1898–1912 var han tillige en søgt manuduktør, 1910–18 ministersekretær. – I de talrige kulturelle og kunstneriske sager der hørte ind under G.s ressort nedlagde han et betydeligt arbejde, således ved en række private gymnasieskolers overgang til det offentlige 1918–19 og ved folkebiblioteksvæsenets reorganisation og omordningen af Nationalmuseets forhold. 1922 var han formand for udvalget om Det kgl. teaters dobbeltscene. Han nærede en varm interesse for at skaffe kunstnere og forfattere en betryggende retlig rådighed over deres åndsarbejder og besad en omfattende viden vedrørende forfatterretten og dens udvikling. Allerede 1908 var han statens delegerede ved konferencen i Berlin angående revisionen af Bern-konventionen, 1910 delegeret ved forfatterrets-kongressen i Luxembourg, 1912 i Paris. Han udgav loven om forfatterret og kunstnerret m.v. samt Bern-konventionen med kommentarer 1912 og en ændret og revideret udgave af L. A. Grundtvigs bog om forfatterretten 1918. Endvidere udgav han håndbogen *Lov om højere Almenskoler m.v.*, 1907, de dertil hørende anordninger, bekendtgørelser m.v. (1908 og 1912) samt retsregler vedrørende det højere skolevæsen (1917 og 1923). Dels alene, dels sammen med A. P. Weis udgav han *Meddelelser angaaende de højere Almenskoler i Danmark*, 1917–18–1923–24. 1903–14 var han sekretær ved Herlufsholms stiftelse, derefter stiftelsens revisor og konsulent; 1921 blev han medlem af Rask-Ørsted fondets bestyrelse. – G. var en i sin fremtræden ret reserveret, myndig og energisk embeds-

mand der inden sin pludselige død nåede at udrette meget til fordel for åndsarbejderne i Danmark. – Broderen **Ludvig G.**, * 16.7.1861, † 9.11.1935, blev student 1878, cand.teol. 1885, studerede semitiske sprog, dels på en udenlandsrejse til Berlin, Halle og Strasbourg, var 1892–1905 sognepræst i Vejstrup ved Kolding, og derefter til 1931 i Snoldelev og Tune. Hans disputats *Hjemkomstprofeten* som han 1929 forsvarede for den teol. doktorgrad indgik 1934 i bearbejdet form som første del af *Der Prophet der Heimkehr* som han udgav sammen med professor Køhler i Zürich. Desuden udgav han *Sydslesvig 1918–20, en Undersøgelse*. 1933. R. 1913. – (K.G.) R. 1917. DM. 1922. □Foto.

P. B. Grandjean: Studenterne fra 1892, 1917 36. Sv. Dahl i Bogens verden VIII, 1926 77. Alfr. Glahn i Glahn-samf. II, 1927 3–6. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (A. Falk-Jensen)

Glahn, Ludvig, se **Glahn, K.**

Glahn, Torben, * 1904, overbibliotekar. * 15.3.1904 i Sorø. F: adjunkt, senere lektor og bibliotekar ved Sorø akademi Alfred Rosenstand G. (1865–1934) og Anna Vilhelmine Jæger (1868–1916). ~ 15.9.1929 i Frbg. k. med Valborg Marie Borges Andersen, * 27.7.1905 på Frbg., d. af overpostbud Christian A. (1865–1924, ~ 1° med Anna Katrine Hansine Jensen Gammelgaard, 1866–1900) og Anna Petrea Borges (1877–1957). Efter studentereksamen 1923 fra Sorø akademi og eksamen fra Statens biblioteksskole 1926 og 1930 var G. ansat i Sønderborg fra 1927, fra 1934 i Århus, men 1938 kom den for ham afgørende placering i Sønderjylland som overbibliotekar i Haderslev. Han fik en ud fra en national grundindstilling dyb indsigt i grænselandsproblemer der kom ham til nytte, da han 1946 blev leder af Det danske centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg. Betingelsen for som dansk statsborger at kunne arbejde i Flensborg var dengang „flygningestatus“. De store mængder bøger der fra depot i Haderslev skulle over grænsen vakte både tyskernes og den engelske besættelsesmagts irritation. Men det er karakteristisk at G. samme år arrangerede den første dansk-tyske bogudstilling. Trods snævre pladsforhold i Flensborghus markerede biblioteket sig i årene efter 2. verdenskrig som et led i Flensborgs biblioteksvæsen, først og fremmest som en støtte for det danske mindretal, men også for tyske borgere i byen i bedste forståelse med det tyske Stadtbücherei. Med voldsom stigning i benyttelsen der kom op på omkring 100 000 udlån årligt lykkedes det G. i forbilledligt samarbejde med sine medarbejde-

re ikke alene at styrke det allerede før krigen fungerende bogbilsarbejde i hele Sydslesvig, men også at skabe nye aktiviteter som den såkaldte studieafdeling, ledet af en bibliotekslektor der skal planlægge en udgivelsesvirksomhed og muliggøre en forskning i sydslesvigske emner. Det er det eneste danske folkebibliotek der har en sådan forskningsafdeling. Den anden store begivenhed i G.s lederperiode var gennemførelsen af den nye bygning 1959 der vakte fagfolks og medborgeres beundring. Ved indvielsen udtrykte lyrikeren Poul Sørensen i en kantate den samarbejdsånd („åndsspil i vekselspil“) der var ledetråden i G.s arbejde. Han fratrådte 1970. G. har skrevet *Dansk bibliotekararbejde i Sydslesvig*, 1961 (genoptrykt med rettelser i Dansk centralbibliotek for Sydslesvig 1921–1971, 1971). Han har desuden udgivet *Bibliografi over Sorø-Tryk*, 1939 og for Soransk samfund *Soraner-biografier 1747–1800*, 1975 og *1584–1737*, 1978. Som biblioteksmand har G. ved sit virke i Sydslesvig sikret det danske biblioteksvæsens position ved værdig hævvelse af dansk kultur og litteratur. – R. 1959. R. 1970. □Foto.

P. B. Grandjean: Familien G.s slægtbog, 1907 m. tillæg. Samme: Stamtv. over to kbh.ske familier Jæger og Knudsen, 1913. Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske slægter IV, 1919. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Mogens Iversen

Glamann, Kristof, * 1923, historiker. * 26.8.1923 i Kerteminde. F: bankdirektor Kai Kristoff G. (1890–1973) og bankbogholder Ebba Kristine Johanne Henriette Madsen (1892–1973). ~ 10.3.1954 i Kerte med cand.mag. Kirsten Lise Erling Jantzen, * 18.7.1931 i Gentofte, d. af redaktør Erling Johannes J. (1900–78) og Elizabeth Ida Lauritzen (* 1903).

G. er student fra Odense katedralskole 1941 og mag.art. i historie fra Kbh.s univ. 1948. 1948 modtog han univ.s guldmedalje for en afhandling om Asiatsk Kompagni i 1700-tallet (jfr. Hist.tidsskr. 11.rk.II 351–404). Han var medarbejder ved instituttet for historie og samfundsøkonomi 1946–54, undervisningsassistent 1950–54, universitetsadjunkt fra 1954 og i 1960 udnævntes han til professor i historie med særlig henblik på økonomisk historie. G. har været medopretter og bestyrer af institut for økonomisk historie og centralinstitut for nordisk Asienforskning 1967. Han har virket som gæsteforsker ved engelske og amerikanske universiteter og taget livlig del i det internationale samarbejde inden for økonomisk historie. 1965 blev G. medlem af forretningsudvalget i Association Internationale d'Histoire Économique, 1968 udnævntes han til vicepræsident, 1970 til præsident og i

Glamann, Kristof

1974, efter afholdelsen af den økonomisk historiske verdenskongres i København, til ærespræsident. Han har hyppigt forelæst i udlandet og er medlem af en række udenlandske historiske sammenslutninger. 1961–70 var G. hovedredaktør af *Scandinavian economic history review*. – G.s forskning har fortrinsvis rettet sig mod 16- og 1700-tallets økonomiske historie. Efter sin konferens foretog han gentagne studierejser til engelske, franske, belgiske og særlig hollandske arkiver for at studere de europæiske ostindiske kompagnier og publicerede som foreløbigt resultat heraf *The Dutch East India Company's Trade in Japanese Copper 1645–1736* (Scand. econ. hist.rev.). Med disputatsen *Dutch-Asiatic Trade 1620–1740*, 1958 placeredes G. som en fremtrædende skikkelse i international økonomisk historie. Her var i modsætning til ældre forskning selve det hollandsk-ostindiske kompagnis økonomi gjort til hovedsagen, og det blev påvist hvorledes den inter-asiatiske handel havde fuldt så stor betydning som den europæisk-asiatiske udveksling. G. har desuden udsendt *History of Prices and Wages in Denmark 1660–1800 I*, 1958 (s.m. Astrid Friis) der i lighed med *Kapitelstakst og kornmål* (Hist. tidsskr. 11.rk.IV) bygger på dybtgående studier i dansk økonomisk historie. Andre sider af tidlig dansk økonomisk historie har G. behandlet i et festskrift for tobaksindustrien, *75-foreningen*, 1950 og i *Bryggeriets historie i Danmark indtil slutningen af det 19. århundrede*, 1962. Et bidrag til 1700-tallets økonomiske teori har han fremlagt i udgivelsen af *Otto Thotts uforgribelige tanker om kommersiens tilstand*, 1966, mens han i afsnittet *European Trade 1500–1750* i *The Fontana economic history*, 1971 har givet en indgående skildring af udviklingen, bemærkelsesværdig for en økonomisk historiker ved så godt som ikke at bringe talmateriale. – I *Carlsbergfondet*, 1976, har G. givet en oversigt over fondets historie i anledning af 100-års jubilæet. Endelig har G. i en række tidsskriftartikler behandlet emner af dansk og asiatisk økonomisk historie. – G. indvalgtes 1970 i Videnskabernes selskab og har fra 1976 været formand for Carlsbergfondets direktion. G.s udprægede administrative evner har været taget i brug på forskellig vis, og han har beklædt en række centrale poster i de forskningsplanlæggende og -administrative organer, 1968–70 var han således formand for Statens humanistiske forskningsråd. Ikke mindst på denne baggrund har G. i 60erne og 70erne placeret sig som en indflydelsesrig skikkelse i det humanistiske forskningsmiljø. Han har i højere grad end nogen anden nulevende dansk historiker taget del i det internationale faglige arbejde, ligesom tyngdepunktet i hans egen forskning

nok må lægges på hans studier i 1700-tallets kompagnihistorie. Ved indgangen til 1980 tog G. sin afsked som professor i historie for at koncentrere sig om ledelsen af Carlsbergfondet bl.a. i forbindelse med en omlægning af fondets bevilningspraksis. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 172.

Claus Bjørn

Glambek, Claus, 1537–91, lensmand. * 1537 på Svendsholm, † 25.1.1591 på Rask, begr. i Hvirring k. F: Niels G. († senest 1564) og Maren Sørensdatter Gjødese (+ 1600). ~ 2.10.1575 på Fr.borg slot med Birgitte Rosenkrantz, * 5.4.1554 på Stensballegård, † tidligst 1625, d. af Folmer Axelsen *R. (1523–86) og Margrete Gyldenstjerne († 1581).

G. var den eneste fremtrædende medlem af en lille jysk adelsæt; først bedstefaderen førte navnet G. som han synes at have giftet sig til sammen med Starupgård. Faderen var lensmand på den vestjyske herregård Svendsholm. G. kom som lille dreng i tjeneste hos Christen Munk til Tåbdrup som han fulgte på det bekendte brude-tog til Meissen 1548. 1550 kom han i huset hos Holger Holgersen *Rosenkrantz til Boller som han derefter tjente gennem 23 år. I hans følge deltog G. med megen tapperhed i toget mod Ditmarsken 1559; 1568 nævnes han som hans slotsfoged på Skanderborg, en stilling han sandsynligvis i længere tid har beklædt; Rosenkrantz havde under syvårskrigen og som statholder i Jylland (fra 1567) adskilligt andet end sine len at passe. Da denne næsten fyrsteligt stillede stormand 1573 afstod Skanderborg var valget af G. til hans efterfølger således ingenlunde tilfældigt. 1576, året efter sin beskytters død, overtog han tillige en anden af dennes forleninger, Bygholm, som han 1580 ombyttede med Åkær. 1588 opgav han dette len og n.å. Skanderborg; fra sin offentlige virksomhed trak han sig nu tilbage til sin gård Rask som han havde fået i mødrearv, og hvortil han havde samlet en del gods, navnlig ved at mageskifte fædrenegården Starup til kronen 1578; ved samme lejlighed samlede han gods til hovedgården Bjerge som han oprettede. Med sin hustru havde han fået Værholm. På en rejse til denne gård kørte han løbsk og pådrog sig de kvæstelser der seks uger senere medførte hans død. □Relief på ligsten (Hvirring k.).

Kancelliets brevbøger 1571–92. 1898–1908. – Danm.s adels årbog XI, 1894 138f. A. S. Vedel: Ligprædiken over C. G., 1591 (personalia optr. i C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: Den danske adel I, 1874–75 277–93). A. Heise i Pers. hist. t. 2.r. VI, 1891 135–40.

Henry Bruun*

Glarbo, Christian Erik Nielsen, 1875–1920, teolog. * 23.8.1875 i Torrild, † 1.8.1920 i Kbh., begr. i Ordrup. F: kapellan i Torrild, senere sognepræst, sidst i Slagelse Ole Nielsen G. (1848–1916) og Louise Bruun (1842–1923). Ugift. G. blev student 1893 (Fr.borg statskole) og cand.teol. 1898. Han vandt 1899 universitetets guldmedalje for en afhandling om agnosticisme og gudserkendelse. 1901–02 studerede han i Tyskland, Frankrig og Schweiz. Efter hjemkomsten ernærede han sig ved undervisning, bl.a. på Blågård seminarium, siden også på Statens lærerhøjskole. Efter en ny udenlandsrejse til England og Italien 1904–05 disputerede han for den teologiske licentiatgrad (*Den kristelige Erkendelse. I. Historisk Indledning*). 1910 udnævntes han til midlertidig lærer i nytestamentlig eksegesis ved det teologiske fakultet. Han havde 1906 udgivet *Ledetraad i Romerbrevet*, og i løbet af hans tid som lærer i Det ny testamente udsendtes nogle mindre kommentarer i duplikeret form på studenterrådets foranledning. G.s egentlige interesse var dog den systematiske teologi. Siden disputatsen var han en flittig medarbejder ved Teologisk Tidsskrift hvor han foruden selvstændige afhandlinger skrev en række fortrinlige oversigter over samtidig litteratur og ledende strømninger inden for den systematiske teologi i udlandet. Disse artikler er præget af klarhed, sundt omdømme og udstrakt læsning. En fortsættelse af disputatsen kom aldrig, men hans mange artikler viser ham som en mand der var stærkt optaget såvel af den samtidige filosofiske og videnskabssteoretiske litteratur som af de teologiske forsøg på en nyorientering. Selv var han roligt tilbageholdende i sine domme, bestemt af teologiens problematiske stilling i årene omkring århundredskiftet. Da Henrik *Scharling 1916 gik af som professor i systematisk teologi overtog G. hans embede hvortil han var vel rustet. Allerede i sin docenttid havde han udgivet en række småskrifter med systematiske emner (*Moral og Religion*, 1912; *Hvorfor er Kristendommen den sande Religion?*, 1913; *Christian Science*, s.å.; *Religionshistorie og Teologi*, 1916), og nu begyndte han udarbejdelsen af sin *Kristelig Etik*. Forelæsningen blev duplikeret, og 1921 blev manuskriptet udgivet af J. P. Bang. En alvorlig sygdom hæmmede arbejdet i de få år G. endnu fik at virke i, efter at han som professor havde opnået de gode arbejdsbetingelser han hidtil havde måttet savne. I de senere år var G. optaget af engelsk teologi og udsendte 1918 skriftet *Anglikansk Teologi*. Han vedblev dog i alt væsentligt at være præget af den nykantianske tendens der gjorde sig gældende hos A. Ritschl og Wilh. Herrmann (og herhjemme hos F. C. *Krarup), men uden at bin-

de sig til en bestemt skole. Hans teologi var kirkelig, men uden partipræg. Han var i kraft af sin belæsthed og klarhed en dygtig og værdsat lærer hvis muligheder langt fra syntes udtømte, da døden standsede hans gerning.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1906 68f. – Vald. Ammundsen sst. nov.1920 113–17. J. C. Jacobsen i Berl.tid. 2.8.s.å. N. H. Søe: Dansk teologi siden 1900, 1965 98f.

Leif Grane

Glass, C. H., se Glass, Louis.

Glass, Louis Christian August, 1864–1936, komponist, dirigent, musikpædagog. * 23.3.1864 på Frbg., † 22.1.1936 i Gentofte, begr. Frbg. kgd. F: komponist Christian Henrik G. (1821–93) og Amalie Louise Cathrine Thorning (1832–1913). ~ 20.4.1897 i Kbh. (Jesusk.) med Agnes Camilla Jørgensen, * 28.6.1874 i Kbh. (Frbg.), † 18.12.1944 på Frbg., d. af hestehandler Christian J. (1849–83) og Henriette Petrine Søndersøe (1854–80).

Faderen var uddannet ved Sibons konservatorium med J. P. E. *Hartmann som lærer. Efter i en årrække at have gjort tjeneste i Det kgl. teaters kor virkede han som lærer i klaver til han 1859 blev organist ved Reformert kirke. 1877 oprettede han et konservatorium i klaverspil. Han var desuden en ikke ringe komponist og efterlod sig en omfattende produktion.

G. voksede således op i et musikalsk hjem og blev tidligt elev af faderen. Hos Albert *Rüdinger lærte han violoncelspil, senere foretog han yderligere klaverstudier hos Franz *Neruda og optrådte allerede atten år gammel som solist i Tivoli på klaver og violoncel. Som ganske ung vikarierede han for faderen ved orglet i Reformert kirke. En kort tid tog Niels W. *Gade sig af hans uddannelse, men tyngdepunktet i hans musikalske studier ligger i hans ophold ved Bruxelles-konservatoriet 1884–85 hvor H. Wieniawski og Zarembski var hans lærere i klaver og Joseph Servais i violoncel. Han slog sig derefter ned i Kbh. som orkestremusiker (cellist), klaverlærer og komponist, ligesom han optrådte som pianist og som dirigent (Dansk koncertforening 1915–18 hvor en del af hans egne værker opførtes). 1889–90 rejste han på det Anckerske legat, og 1894 overtog han det af faderen 1877 oprettede konservatorium der bestod under hans ledelse indtil 1932, og fra hvilket betydelige musikere er udgået.

Som klaverspiller var G. en periode den ypperste herhjemme, både som solist og som deltager i kammermusik, på hvilket område han ofte samarbejdede med Georg *Høeberg og Henry

*Bramsen. En frugt af hans fordybelse i klaver-spillet er hans *Pedalers Anvendelse ved Klaver-spillet*, 1916. Imidlertid blev hans løbebane som klaverspiller afbrudt, just som han stod på højden af sin pianistiske kunst, idet en lammelse i den ene arm forhindrede hans videre optræden for lange tider. Så meget ivrigere kastede han sig over kompositionerne, af hvilke også foreligger en stor del netop for det instrument G. måtte opgive – stemningsfulde og pittoreske mindre ting, foruden de større arbejder: to klaversonater og fantasien for klaver og orkester. Sammen med en betydelig produktion på andre områder skaffede disse værker G. stort ry som skabende kunstner, ikke mindst i udlandet hvor hans musik hyppigt har været spillet. Af kammermusikværker skrev han et ret stort antal, alle velklingende og veltilrettelagt for instrumenterne: 4 strygekvartetter, strygesekstet, klavertrio, klaverkvintet, violinsonater og violoncelsonate. Desuden foreligger en del sange og satsere for mandskor. Omfattende er G.s kompositioner for orkester. I disse værker mærkes hans trang til at give musikken et anstrøg af det illustrative, således i de to ouverturer *En Folkefjende* og *Danmark*, og navnlig i suiteerne der alle bærer programatiske titler, den yndefulde landskabsskildring *Sommerliv*, den fantastiske *Livets Dans*, *Blade af Aarets Billedbog*, *Koldinghus* og den fint følte illustration til H. C. Andersens *Elverhøj*, desuden tonebillederne *Havets Sang* og *Naar Storstaden vaagner*, 1932. På koncertområdet findes en violinkoncert og en obokoncert. Markante punkter i dansk musik danner hans 6 symfonier – flere ligeledes af programmatisk tilsnit – således især de sidste, den romantiske nr. 3 *Skovsymfoni* opus 30, 1901 der med sit stille danske natursværmeri er den populæreste; den helt moderne klingende, i visse episoder rent ud stor-slåede nr. 4, opus 43, 1910, den filosofiske og mystiske nr. 5 *Svastika* opus 57, 1919 og nr. 6 *Skjoldungeæ* opus 60, 1926. På det kgl. teater fik G. 1917 opført det mimiske drama *Artemis* med tekst af ham selv.

I G.s musik mærkes en stærk selvstændigheds-trang. Efter kortvarige påvirkninger fra Gade og P. E. *Lange-Müller arbejdede han sig hurtigt ind i en personligt præget stil der ofte føles eksperimenterende (jævnfør hans mange opførelser af nye værker i Dansk koncertforening) og stærkt reflekteret. I forbindelse hermed kan underreges hans hang til at forbinde musikæstetiske tanker med ideer af religiøs og filosofisk art (således også i en række bladartikler i „København“). I sin klareste form er hans monumentale skrivemåde kommet til udtryk i hans symfonier, navnlig den 4. En rig melodios åre,

fin sans for harmoniske virkninger i forbindelse med rytmisk karakterfuldhed og kontrapunktisk sikkerhed gør de fleste af hans værker til nogle af de betydeligste i tidens danske musik, samtidig med at de bærer spiren i sig til nye tider. Et åndeligt slægtskab føles med franske og tyske strømninger (César Franck, Anton Bruckner), men dansk-nationale toner fornemmes hyppigt. Af de faglige sammenslutninger har især Musikpædagogisk forening nydt godt af G.s arbejdskraft. Sammen med Hortense *Panum stiftede han denne forening 1898 med det formål at forbedre musikundervisningens standard og musikpædagogernes kår. G. var foreningens formand 1903–21. Foreningens nuværende betydelige position hviler for en stor del på stifternes grundlæggende arbejde. – G.s hustru, Agnes G., uddannedes på det G.ske konservatorium og virkede i mange år som klaverlærerinde her; hun har også med held optrådt ved koncerter, bl.a. med værker af sin mand. – R. 1918. DM. 1928. □Mal. af N. V. Dorph, 1895, af A. Tørsleff, 1924 (Fr.borg) og af Johs. Nielsen, 1932. Buste af V. Gustafson. Foto.

Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917 145–79. Peder Gram i Musik I, 1917 133–36. Berl. tid. 13.10.1919. Nationaltid. 14.10.s.å. Dagens nyheder 22.3.1934. R. Hove i Dansk musikt. XI, 1936 87–99. Sigurd Berg: Træk af da. musikpæd.s hist., 1948 (se reg. i fortsættelsen, Realiteter og problemer omkr. Dansk musikpæd. foren.s virke 1948–1973, 1973). Kai Aage Bruun: Dansk musiks hist. II, 1969 285–93. Nils Schiørring: Musikkens hist. i Danm. III, 1978 163–65. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Abrahamsen*

Gleerup, Asmund Christian, 1809–65, politiker. * 6.10.1809 i Ålborg, † 22.6.1865 i Kbh. (Frbg.), begr. på Frbg. F: stiftsrevisor, overmåler og vrager, krigsråd Niels Georg G. (1760–1819, ~1° 1790 med Gjertrud Catherine Hansen, 1764–1805) og Anna Bolette Hjorth (1790–1846, ~2° 1820 med kaptajn, senere major Christopher Herman Leonhardt, 1788–1848). ~15.10.1838 på Frbg. med Anna Johanne Obeline Sønderbye, * 18.8.1817 i Kbh. (Trin.), † 6.5.1877 sst. (Frbg.), d. af ligbærer Lars Pedersen S. (ca. 1775–1837) og Mariane Eilersen (ca.1779–1835). – Halvbror til C. W. K. *G.

Efter en tarvelig skoleundervisning var G. først kahytsdreng, derefter 1825–28 boghandlerlærling i Lund, 1828–31 på handelskontor i Kbh., derefter et halvt år i England, 1832–33 underforvalter ved en plantage i Vestindien, 1834–35 boghandlerkommis i Kristiania og 1835–39 skriver ved straffeanstalten på Christianshavn. Først efter at have taget lærereksamen på Jonstrup fik han fastere grund under fødderne som lærer på

Ouro 1839–42 og fra 1842 i Udby, Holbæk amt. Her blev han en af den begyndende bondebevægelses ivrigste agitatorer og formand for den ny-stiftede Holbæk amts landkommunalforening. 1845 forlangte danske kancelli at han opgav sin politiske virksomhed eller tog sin afsked som lærer. Han oprettede da en privatskole i Kbh., men fortsatte sin agitation i Holbæk amt og stiftede 1846 sammen med Rasmus *Sørensen Holbæk amts brandforsikringsforening hvis formand han blev. Nov. 1845 deltog han i den deputation der skulle overbringe Christian VIII den store adresse om ophævelse af bondecirkulæret der forbød bønderne at deltage i udenogsns møder og at holde indenogsns møder uden politiets til-ladelse. Deputationen blev nægtet modtagelse, og ved den fest som Kbh.s liberale borgere gjorde for deputationen holdt G. sin store tale: Nu kommer bonden! Det var den tale der vakte størst opmærksomhed ved sin glimrende form og sin energiske formulering af den nye bondebevægelses krav, og den gjorde G.s navn landskendt. Hans veltalenhed var solidt underbygget og udmærkede sig ved sin kraftfulde agitatoriske tilspidsning og sit lyriske sving.

Nov. 1845 fik G. landkommunalforeningens tilslutning til at opfordre Balthazar *Christensen og J. C. *Drewsen til at danne en landsomfattende landboforening der skulle fremskaffe „nøjagtige oplysninger om landboforholdene“ og „arbejde og virke for bondestandens emancipation og lige borgerlige ret med de andre samfundsklasser“. Heri lå hvad G. tidligere kort og fyndigt havde formuleret: Ingen stand over den anden og ingen stand under den anden, men alle ved siden af hinanden, og loven over alle! G.s initiativ førte til dannelsen af Bondevennernes selskab 5.5.1846 med A. F. *Tscherning som formand og G. som sekretær fra 1847. I Kbh. deltog G. marts 1848 ivrigt i den demokratisk prægede Hippodrombevægelse og i okt. valgtes han i Ruds Vedby i Holbæk amt til medlem af den grundlovgivende rigsforsamling hvor han stod sammen med Balthazar Christensen, Tscherning, og J. A. *Hansen. Han var en ivrig forkæmper for den almindelige valgret og endte sin hovedtale for den med ord af næsten truende klang: „Den frie stemmeret er ikke et spædt foster der ligger i svøbet og udstrækker sine hjælpeløse arme; var den det ville den uden barmhertighed blive kvalt. Efter at være født med smerte og opvokset under kummer, kamp og strid springer den frem for de undrende og længe ventende slægter som en fuldvoksen og fuldt udrustet mand der kan hjælpe sig selv“. G. talte også varmt for hemmelig afstemning. 1849 valgtes han uden modstand til folketinget for Ruds

Vedbykredsen, men efterhånden skiltes hans og bondevenneførerernes veje. I landbospørgsmål og demokratisk indstilling var han som regel enig med dem, men han fulgte dem ikke i deres svingning over mod helstatspolitikken og kunne ikke finde sig i den stramme partidisciplin. Over for J. A. Hansens: Partiet er hvor dets førere er! satte han sit: Partiet er hvor dets flertal er! Det nærmede ham til de nationalliberale og fremkaldte et brud med bondevenneførererne. De bekæmpede ham i hans valgkreds som han tabte 1852 og i hans stilling som formand for brandkassen hvor J. A. Hansen 1855 blev hans efterfølger. Efter 1852 spillede G. ikke mere nogen politisk rolle. Han blev lønnet folketingssekretær og 1855–65 rigsdagens bureauchef. Hans sidste offentlige optræden var ved Casinomødet marts 1863 hvor han talte for Holstens udskillelse af monarkiet. □ Satirisk træsnit 1847. Mal. af Constantin Hansen ca. 1860 (folketinget). Afbildet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1865 efter tegn. af O. Bache. Foto. – Mindesten af Ivar Bentsen, 1909, i Hong.

Brevveksl. m. Lars Hækkerup i Hist.samf. for Sorø amt. Årbog 1912 78–114. – J. C. L. Lengnick: Den G.ske legatstamtvl., 1839. C. Klitgaard om slægten G. i Pers. hist.t. 6.r.1, 1910 147–64. Fædrelandet 18.5.1852. Dagbladet 8.10.1852. Ill.tid. 9.7.1865. A. Thorsoe: Den danske stats hist. 1814–48, 1879. N. Neergaard: Under juni-grundloven 1, 1892. Fr. Norgaard i Højskolebl., 1909 1377–82. J. P. Jensen: A. G., 1910. Samme i Fra Holbæk amt, 1913 30–82 spredt. – Breve i Kgl.bibl.

Helge Larsen (Niels Neergaard)

Gleerup, Christian Wilhelm Kyhl, 1800–71, boghandler. * 24.9.1800 i Ålborg, † 8.11.1871 i Lund, begr. sst. F: stiftsrevisor, overmåler og vrager, krigsråd Niels Georg G. (1760–1819, ~2° 1806 med Anna Bolette Hjorth, 1790–1846, ~2° 1820 med kaptajn, senere major Christopher Herman Leonhardt, 1788–1848) og Gjertrud Catherine Hansen (1764–1805). ~30.9.1827 i Lund med Anna Katarina (Trina) Stäck, * 10.7.1808 i Lund, † 10.11.1875 sst., d. af købmand Joseph S. (1771–1849) og Greta Maja Kilgren (1775–1849). – Halvbror til Asmund *G.

Blandt de mange dygtige boghandlere som uddannedes hos Gyldendal under Jacob *Deichmann og af denne blev hjulpet til etablering i de andre nordiske lande var G. den hvis virksomhed blev af største omfang og betydning. Sven Rinman betegner ham i sit nedennævnte værk som den første fagmand i moderne forstand blandt svenske boghandlere, og Karl Otto Bonnier omtaler hans succes i Sverige som en af årsagerne til at hans egen slægt emigrerede dertil. 1826 åbnede G. en boghandel i Lund hvis uni-

versitet netop da havde en blomstring. Hans klogskab og redelighed, hans dygtighed til hurtigt at fremskaffe udenlandske bøger og hans iver for at sprede svensk litteratur i udlandet skabte tillid til ham og bragte ham i forbindelse med indflydelsesrige kredse, så han allerede 1827 blev universitetsboghandler; svensk indfødsret fik han 1828. 1830 overtog han tillige i Göteborg en boghandel som dog fire år senere blev afstået til den ligeledes danskfødte N. J. Gumpert (1805–54). Snart begyndte G. også et forlag, væsentligt af teologisk og videnskabelig art; det fik et betydeligt omfang, og mindre end en måned efter oprettelsen 1843 af Svenska bokförläggareföreningen blev G. med en særdeles anerkendende udtalelse optaget som medlem af foreningen. 1.1.1861 overdrog G. sin boglade til sønnen Jacob Deichmann G. (1834–1914), mens han selv vedblev at lede forlaget til sin død, hvorpå også det overgik til Jacob G. der 1875 frasolgte bogladen, den endnu eksisterende Gleerupska universitetsbokhandeln. Forlaget er opgået i det svenske statsforlag Liber. Forståelsen af G.s sjældne dygtighed og pionergerning er fremdeles levende i svensk boghandel. □ Stålstik af Weger. Mal. af Sven Walberg.

C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870. Nord. boghandlertid. 17.11.1871. Henrik Schück: Den svenska förlagsbokhandelns hist. II, Sth. 1923. Ewert Wrangel: C. W. K. G. og det G.ska förlaget, Lund 1926. Karl Otto Bonnier: Bonniers I–IV, Sth. 1930–31. Sv. Rinman: Svenska bokförläggarefören. 1843–1887, Sth. 1951. Gleerups 150 år, red. Anders W. Mårtensson, Lund 1975. – Breve i Kgl.bibl.

Aleks. Frøland

Gleichen, Carl Heinrich, baron, 1733–1807, diplomat. * 27.11.1733 i Nemmersdorf, † 5.4.1807 i Regensburg, begr. sst. (Lazarus kgd.). F: amtmand, overkammerjunker, overforstmester hos markgreven af Bayreuth Ernst G. (1688–1765) og Cordula Barbara Demlin v.Cronschild. Ugift. G., der tilhørte en gammel thüringsk adelslægt, kom 1750 til universitetet i Leipzig hvor han knyttede et nært venskab med digteren C. F. Gellert. 1756 kom han til Italien, og her traf han den daværende franske ambassadør greven af Stainville, den senere hertug af Choiseul, et bekendtskab der fik afgørende betydning for hele hans senere løbebane. Mellem de to mænd udvikledes der et meget nært venskab; Choiseul tog ham med til Paris da han 1758 blev udenrigsminister, og da han vanskeligt kunne få ham anbragt i Paris på grund af hans protestantiske tro, benyttede han sit personlige kendskab til J. H. E. Bernstorff og Danmarks politiske afhængighed af Frankrig til at skaffe ham en stilling inden for det danske diplomati. Mod Bernstorff er der i

denne anledning blevet rettet visse angreb, men ansættelsen af G. kan dog forsvares med at den danske adel på det tidspunkt kun vanskeligt kunne levere et tilstrækkeligt antal personer til disse stillinger. 1760–62 var G. dansk gesandt i Madrid, og da gesandtskabsposten i Frankrig blev ledig, lykkedes det Choiseul at få venen tilbage til Paris. 1763–70 beklædte G. den vigtige post som dansk udsending ved Versailleshoffet. Så længe Danmark sejlede i Frankrigs kølvand var det naturligvis en stor fordel på denne plads at have en personlig ven af den franske udenrigsminister, men da Danmark ændrede kurs og kom mere under indflydelse af Rusland blev stillingen uholdbar, og Bernstorff der forstod at lade de politiske hensyn lede de personlige kaldte 1770 G. tilbage. Choiseul blev herover yderst forbitret og afbrød fuldkommen den venskabelige forbindelse med Bernstorff. G. udnævntes derefter til gesandt i Napoli, men da denne post blev inddraget af A. S. v.der *Osten som derefter foreslog G. stillingen i Stuttgart var dette for meget for ham, og han tog sin afsked. Choiseul var imidlertid også blevet fjernet fra sine stillinger, og hos ham tog G. ophold og forblev til hertugens død 1785 en intim ven af huset. Revolutionen tvang ham bort fra Frankrig, og sine sidste år tilbragte han i Tyskland. G. tilhørte ganske filosofernes og encyklopædisternes kreds, blandt hvilke han nød stor anseelse på grund af sin begavelse og sine kundskaber. Selv var han ikke meget produktiv, men hans livserindringer viser ham som en udmærket iagttager af sine omgivelser og en human og fordomsfri mand. – Kammerherre 1759. – Hv. R. 1768. □ Miniature (Greiffenstein).

Souvenirs de Charles-Henri baron de Gleichen, udg. P. Grimblot, Paris 1868. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. – Ed. de Barthélemy: Hist. des relations de la France et du Danemarck 1751–70, 1887. Victor du Bled i Revue des deux mondes LX, Paris 1890 IV 898f. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III, 1897–98. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. Alex. v. Gleichen-Russwurm: Aus den Wanderjahren eines fränk. Edelmannes, Würzburg 1907 = Neujahrsblätter der Gesellschaft für fränk. Gesch. II. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard 1952.

Harald Jørgensen

Gliemann, Johan Georg Theodor, 1793–1828, topografisk forfatter. * 12.6.1793 i Oldenburg, † 28.7.1828 på Basnæs, begr. i Tjæreby. F: kopist i generaldirektoriet for fattigvæsenet Johan Andreas G. (1761–1810) og Anna Dorothea Elisabeth Carlsen. ~26.12.1824 på Basnæs med Frederikke Cathrine Fiedler, * 27.4.1804 i Kbh. (Petri), † 16.1.1877 på Frbg. (~2° 1834 med sogne-

præst, sidst i Lejrskov Conrad Hauser Grove, 1803–79), d. af købmand, senere ejer af Basnæs og justitsråd Frederik Christian F. (1775–1829) og Juliane Marie Sponon (1781–1837).

Efter faderens død kom G. til Kbh. hvor han opdroges hos en slægtning. 1812 blev han student, 1816 juridisk kandidat, 1820 volontær i rentekammeret, 1824 fuldmægtig i det holsten-lauenburgske renteskrivervkontor. Allerede som ganske ung menneske interesserede han sig levende for korttegning, og med årene udviklede han sin evne i denne retning til stor fuldkommenhed. På mangfoldige rejser omkring i landet samlede han sig meget fyldige topografiske kundskaber, og han fattede planen til en geografisk skildring af det danske monarki i to bind. 1817 udkom et bind der omhandlede kongeriget og hertugdømmerne, mens et følgende skulle skildre de danske kolonier. Denne plan blev dog aldrig realiseret. G. var i mellemtiden kommet i forbindelse med professor Christian *Olufsen der ivrigt opfordrede ham til at påbegynde et stort topografisk værk til afløsning af Pontoppidans Atlas, og han skaffede ham pekuniær støtte fra en række rigmænd. G. begyndte at samle stoffet sammen, men værket var for stort anlagt, Olufsen blev syg, og der opstod rivninger mellem ham og forfatteren. Der udkom derfor (med kongelig støtte) kun ét bind, omhandlende Kbh.s amt (1821). Mere glæde havde G. af sit skoleatlas fra 1819, sit store Danmarks kort fra 1821 og navnlig de mange amtskort, som vandt vid udbredelse på grund af deres store nøjagtighed og pålidelighed. □Mal. af L. Aumont, 1825.

Dansk lit.tid., 1828 821–25.

Harald Jørgensen

Glimdemann Nielsen, Ib Niels Carl, * 1934, kapelmester, komponist, arrangør. * 27.9.1934 på Frbg. (Skt. Markus). F: fuldmægtig, senere revisor Erik Glimdemann Nielsen (1902–74, ~2° med Agnete Thomsen, * 1910) og Aase Vibeke Lindemann (* 1914, ~2° med ingeniør, afdelingsleder Poul Albrechtsen, * 1924). ~ 23.4.1966 i Hundslund (b.v.) med Kirsten Jeanette Pedersen, * 19.11.1947 i Kbh., d. af præst Emanuel P. (* 1904) og Esther Christensen (* 1912).

G. voksede op i København, tog 1950 realeksamen fra Stevnsgades skole og blev uddannet på Det kgl. danske musikkonservatorium 1952–56. Han tog her afgangseksamen (1. kar.) med trompet som hovedinstrument. Allerede 1950 havde han sit eget jazzorkester som blev professionelt 1956 med engagementer bl.a. i National Scala, hos Stig *Lommer og i udlandet. 1958 blev G. musikchef ved piratsenderen Radio Mercur,

men allerede 1960 flyttede han til Jylland (Sondrup) og ansattes som leder og genskaber af Horsens byorkester. 1965–68 virkede G. i Danmarks Radio og grundlagde her Det ny radiodanseorkester (senere kaldet DRs Big Band). Denne indsat er måske nok indtil nu G.s væsentligste. Med sin ildhu og dygtighed bragte han snart dette orkester op på international standard. Siden 1968 har G. været bosat i udlandet i den forstand at han har indrettet sin faste bopæl i skibet Global III af Gibraltar (tidligere Fyrskib nr. XVI). – G. har skrevet musicals, operetter, balletter og scenemusik. Et eksempel på det sidstnævnte er hans musik til Shakespeares *The Tempest*, skrevet til Dallas Theatre Centre (USA). Balletten *Liv i kludene* blev opført på pantomimeteatret i Kbh. 1965. Endvidere har G. komponeret en *symfoni* (in memoriam Kim Malthe-Bruun) og en *trompetkoncert* (tilegnet Knud Hovaldt), begge uropført 1962. Af danske spille- og dokumentarfilm som G. har forsynet med musik kan nævnes: *Natlogi betalt*, 1957, *Mine tossede drenge*, 1961, *Prinsesse for en dag*, 1962, *Duellen*, 1962, *Pigen og pressefotografen*, 1963, *Gudrun*, 1963, *Slottet*, 1964, *Pigen og greven*, 1966. – G. modtog 1965 Svend Wilhelm Hansens mindelegat. □Foto.

Svend Saaby

Glistrup, Mogens, * 1926, politiker, jurist. * 28.5.1926 i Rønne. F: adjunkt, senere lektor ved Rønne statsskole Lars Peter Dam G. (1893–1974) og Ester Olga Jensen (1895–1956). ~ 20.10.1950 i Frbg. k. med cand.jur. Lene Borup, f. Svendsen, * 1.3.1925 på Frbg., d. af landsretssagfører Niels Borup Svendsen (1891–1970) og Gunhild Marie Andersen (* 1894).

G. blev student fra Rønne statsskole 1944, cand.jur. fra Kbh.s universitet 1950, studerede ved Berkeley universitet, Californien 1951–52 og blev efter at have været sagførerfuldmægtig i Kbh. 1950–51 og 1952–55 landsretssagfører 1955. Han var lektor i skatteret ved Kbh.s universitet 1956–63 og skrev en mængde artikler om skatteretlige emner samt *Skatteret*, 1957. – G. blev kendt af offentligheden i en TV-udsendelse 30.1.1971. Den handlede om legal skatteuddragelse og havde adskillige eksperter som deltagere, deriblandt G. der skulle belyse fordelene ved aktieselskabsbeskatning. Udsendelsen blev optaget før udsendelsestidspunktet, og da G. efter optagelsen fremsatte nogle opsigtsvækkende udtalelser over for TV-medarbejderne, arrangeredes der en ekstra optagelse af et par minutter varighed som senere klippedes ind på båndet. Her var det at G. sagde at „skattesnyderen i dag

Glistrup, Mogens

er at sammenligne med jernbanesabotøren under besættelsen. De gør et farligt job, men de gør et fædrelandsnyttigt". Et par uger senere oplyste G. i radions serie Presseklubben at han havde trækprocent nul. 10.2.1971 meddelte handelsminister Knud Thomsen at ministeriet var i gang med at undersøge de aktieselskaber G. oprettede på stribe for at finde ud af, om der var tale om selskaber som anvendtes til skattemisbrug. 13.8.1971 besluttede advokatrådet på grundlag af en modtaget klage at lade undersøge om G. havde overholdt klientkontoreglerne. 6.3.1972 meddelte rådet justitsministeriet at det ville rejse disciplinærsag mod G. ved advokatnævnet. Her og senere ved Østre landsret blev G. kendt skyldig i overtrædelse af reglerne om klientilsvar og depotregnskab og idømt en bøde på 2000 kr. 16.3.1972 besluttede justitsminister K. Axel Nielsen at der skulle foretages politimæssig undersøgelse, og 17.5.1974 traf rigsadvokaten beslutning om tiltale mod G. Anklagen omfattede skatte-svig, overtrædelse af kildeskatteloven, bedrageri og afgivelse af urigtige oplysninger til aktieselskabsregistret. – På dette tidspunkt var G. medlem af folketinget. Han havde 23.8.1972 oprettet fremskridtspartiet for hvilket han var kampagneleder til valget 4.12.1973 der gav fremskridtspartiet 27 mandater i folketinget. G. valgtes i Lyngby-Søllerød-kredsen som han siden har repræsenteret. Fra 1974 er han livsvarigt honorært medlem af fremskridtspartiets hovedbestyrelse. Han har ikke været medlem af partiets folketingsgruppes bestyrelse, men ubetinget været den der har tegnet partiet som debattør og agitator i generelle angreb på administrationen („papiirusseriet“) og på skattesystemet, især indkomstskat og parcelhusbeskatning. I mere generelle og uforpligtende vendinger har han redegjort for hvordan samfundets problemer iøvrigt skal løses. Desuden har han formået at tillægge sig en vis martyrglorie, påbegyndt da han og hans gruppe stemte imod ophævelsen af hans folketingsimmunitet da retssagen mod ham indledtes. Ved Kbh.s byret blev han 17.2.1978 fundet skyldig i overtrædelse af skattekontrolloven og kildeskatteloven og i meddelelse af urigtige oplysninger til aktieselskabsregistret, men frifundet for bedrageri, og idømtes en bøde på 1,5 mill. kr., efterbetaling af skat på 1,9 mill. kr. samt andel i salær og revisionsomkostninger så den samlede regning til ham blev 5,5 mill. kr. Både han og anklagemyndigheden appellerede dommen til landsretten. – Da fremskridtspartiet efter valget 1973 kunne blive repræsenteret i ligningsrådet blev G. dets repræsentant i rådet. 1976 blev han medlem af Nationalbankens repræsentantskab. □Foto.

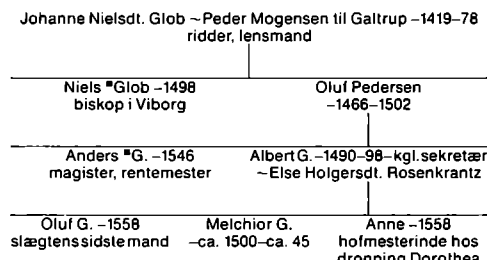
Glistrup for retten, red. Jens Stubkjær, 1974. Kbh. byret: Glistrupdommen I–II, 1978.

Helge Larsen

Glob

Uradel. Tilnavnet Glob anvendes af flere personer i Nordjylland i 1200-tallet, uden at deres indbyrdes slægtskab kan udredes. Senere benyttede flere medlemmer af slægten Skobe (skaktavlet våben) navnet Glob, således tre formentlige brødre Jens G., Mogens G. og Niels G. i tidsrummet 1348–1401. Gennem en kvindelinie blev Glob-navnet videreført af en gren af slægten Due.

Thelma Jexlev

Glob, Anders, † 1546, rentemester. † 21.2.1546, begr. i Gamborg k. F: Oluf Pedersen til Borlev, Skodborggård og Vellumgård († mellem 1500 og 1503) og Anne Andersdatter Skeel.

Første gang man hører om mester G. (der antagelig har erhvervet magistergraden ved et udenlandsk universitet) er da han 1499 ledsagede biskop Jens *Andersen Bældenak på en officiel rejse til Rusland i et difficult ærinde. For sin stilling som kancelliskriver blev han honoreret med dekanatet i Roskilde kapitel (senest 1501); dette afstod han 1516 til bisp Ove *Bille som i bytte afgav provstiet i Viborg til ham. 1512 blev han provst i Odense, vel samtidig med at han avancerede til sekretær i kancelliet. Han var også indtil 1514 sogneherre til Skt. Olafs kirke i Kalundborg. I Christian IIs kancelli kom G. til at indtage en ret fremskudt plads og fik snart hovedsagelig med de finansielle sager at gøre. Ganske naturligt begyndte man derfor snart at betegne ham med den tyske titel rentemester (første gang 1517). Af kancelliet benyttedes denne betegnelse første gang 1519. Han hørte dog vedblivende til kancellistaben.

I Christian IIs senere år lå tyngdepunktet i G.s arbejde utvivlsomt i hertugdømmerne hvor han

havde en drøj opgave med at bestride kongens forretninger på Kieleromslaget og skaffe de gunstigst mulige lån hos den holstenske adel og hertug Frederik. 1523 blev han endog af kreditorerne manet til Kiel og måtte gå i gældsfængsel på kongens vegne. En af de sidste opgaver Christian II pålagde ham var i fællesarkivet på Segeberg at udtage alle de breve som var af betydning og føre dem til Sønderborg. G. kan næppe fri sig for beskyldningen for at have begået hærværk under udførelsen af dette hverv. Det fremgår alene af hans eget brev til hertug Frederik herom. Heri skriver han at han, efter at lensmanden på Segeberg havde indladt ham i det blå tårn hvor brevskaberne opbevaredes i kister, udtog dem „der lå magt på“, mens han lod resten der var stærkt medtaget af tidens tand ligge. Dog indrømmer han at han kastede nogle 4–500 år gamle sager på ilden. Dette kunne nemt have blevet et farligt skridt for G. da Christian II så kort efter måtte drage fra land og rige. Det lykkedes ham dog snart at vinde Frederik Is tillid, så at han allerede 1524 blev hans danske rentemester. Embedet udskiltes nu fra kancelliet, og G. fik fast ophold i Kbh., snart med rentemester Christian Hvid ved sin side. Han må i disse år i betydelig grad have øget sine indtægter, idet han 1525 fik livsbrev på Skt. Jørgens hospital i Odense (1528 lod han Vor Frue skole i Odense restaurere) og 1530 på Asminderup kirke i Skåne. Også Hvidøre gav Frederik I ham i forlening. Ligeledes kom han i disse år i besiddelse af dekanatet i Bergen og et kannikedømme i Kbh. Efter Frederik Is død overdrog rigsrådsregeringen rentemesteren den finansielle administration, og da G. opholdt sig i Kbh. da Christoffer af Oldenburg besatte byen, nødsagedes han til at fungere også som dennes rentemester. Først efter Kbh.s overgivelse 1536 kunne han træde i Christian III's tjeneste. Allerede 1538 trådte han dog tilbage. Provstiet i Odense beholdt han til sin død og har antagelig fra nu haft sin faste bopæl på Fyn. Dog ejede han også en gård i Kbh. hvor han bl.a. husede de fordrevne Roskilde Gråbrødres bogsamling. □ Mindesten 1528 (Vor Frue skole, nu lighus, Odense). – Ligsten, nu nedslidt, har været antaget for G.s (Gamborg k.).

Danm.s adels årbog VIII, 1891 134f. H. F. Rordam: Kbh.s kirker og klostere i middelalderen, 1859–63 155f. A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsarhivers hist., 1884 14 205f. Johan Hvidtfeldt i Festskr. til Kn. Fabricius, 1945 36 42.

Astrid Friis*

Glob, Johannes Ejner Andersen, 1882–1955, maler. * 24.1.1882 i Nakskov, † 14.6.1955 i Hellerup, begr. i Gentofte (Mariebjerg kgd.). F:

forstelev, senere skovfoged Anders Peter Andersen (1847–91) og Hedevig Hendrine Berthine Brandt (1862–1902). Navneforandring 3.3.1909. ~ 1° 10.4.1908 i Kbh. (b.v.) med Ingerid Marie Meyer, * 9.8.1890 i Kalundborg, † 11.2.1962 i Kgs. Lyngby, d. af materialist Julius Peter Vilhelm M. (1860–1920) og Henriette Frederikke Engel (1865–1941). Ægteskabet opløst 1928. ~ 2° 3.1.1928 på Frbg. (b.v.) med maler Agnete (Kip) Mols, * 9.4.1899 i Kbh. (Hellig-Kors), † 28.2.1954 i Gentofte, d. af maler N. P. *M. (1859–1921) og Gerda Krarup (1871–1961). – Far til P. V. *G.

G. var tre år i snedkerlære og derefter et år i malerlære i Nakskov. 1899 rejste han til Kbh. for at gå på Teknisk skole og dimitteredes derfra 1901 til akademiet, hvis aftenskole han besøgte i tre vintre. 1905 debuterede han på Charlottenborg efter et par års sygdom og sanatorieophold. Han vandt meget hurtigt anerkendelse og modtog de følgende år en række akademistipendier. 1909 fik han tildelt den mindre guldmedalje for *Ariadne* og 1914 den store guldmedalje for *Loke og Sigyn*. Hans studierejser gik 1909 til Berlin, 1911 til Paris, 1914 til Stockholm og 1928 atter til Paris. – G. er i al sin kunst mere tegner end maler. Han tegner sine billeder på lærredet idet han omhyggeligt gennemarbejder komposition og form mens farven først til sidst lægges på i ensartede flader. Denne tegnede og komponerede stil hørte i århundredets begyndelse hjemme på akademiet hvor G. også vandt megen anerkendelse. Når han nu derimod synes at stå ret isoleret inden for dansk malerkunst er det fordi han har holdt fast ved denne stil der i så høj grad gav ham mulighed for at udfolde sine evner som tegner, mens den samtidige malergeneration for størstedelen blev grebet af den franske kolorisme. G.s billeder har undertiden en smuk linievirkning og viser i deres faste komposition hans udprægede sans for det plastiske, men hans malemåde lider af mangel på umiddelbarhed og personlig oplevelse. En personlig stemning lægger han derimod i opfattelsen af emnet som ofte får en symbolistisk eller romantisk farve der dels kan være inspireret af hans beundring for Ejnar Nielsen, dels kan vise et slægtskab med de tyske nyromantikere. G.s store historiske interesse som har ført ham langt ind i studiet af vort lands forhistoriske arkæologi har også været ham en ledetråd i hans kunst. Han har fx med forkærlighed studeret de gamle tyske malere (Holbein, Dürer, Grünewald m.fl.) både på sine rejser og navnlig hjemme gennem illustrationsværker. Imidlertid er G. vel i dag bedst kendt for sin portrætkunst, en genre han mestrede fra sin tidligste ungdom. Skildringerne af familien bærer

Glob, Johannes

privatlivets præg, mens de officielle portrætter han udførte af en række af Danmarks mest fremtrædende mænd har det repræsentatives formelle karakter, *professor C. O. Jensen*, 1923 (Frederiksborg), *biologen C. Wesenberg-Lund*, 1938, *kronprins Frederik*, 1940–41 til DFDS, *Christian X* som jæger, 1949 (Jagt- og skovbrugsmuseet, Hørsholm), *skibsreder A. P. Møller*, 1950 og fra samme år *højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen*. – G. har udstillet på Charlottenborg indtil 1916, fra 1919 på Den frie udstilling (medlem 1917). 1924 afholdt Kunstforeningen en retrospektiv udstilling. G. er repræsenteret i flere provinsmuseer som fx Maribo, Ålborg og Vejlen, og med grafiske arbejder i Stockholm og Oslo. □ En række selvportr. fra 1900–1950, bl.a. 1920 (Odense bys mus.), gruppe ca. 1929 (Maribo mus.) og 1950 (Fr.borg). Mal af E. Weie, 1909. Teg. af Otto Christensen, 1942 (Fr.borg). Foto.

Leo Swane i Kunstbl., 1924 36. Kai Flor i Den frie udstill.s kat. 1955 (mindeophængning). Samme: Maleren J. G., 1956. Chr. Elling i Berl. aften 19.3.1956.

Merete Bodelsen

Glob, Niels, † 1498, biskop. † før 3.12.1498 i Ålborg, begr. i Viborg domk. F: Peder Mogensen til Galtrup († senest 1478) og Johanne Nielsdatter (G.) til Væsløsgård.

G. var 1465 dronning Dorotheas kapellan for han 1478 af paven blev udnævnt til biskop i Viborg. Han omtales hyppigt i statsakter fra kong Hans' tid. 1483 deltog han således i kongens hyltingsrejse til Norge; 1487 medbeseglede han den i Visby udstedte revers hvorved Iver Axelsen "Thott forligtes med kongen. 1492 blev han atter sendt til Gotland med rigshofmesteren Poul "Laxmand for at mægle mellem lensmanden Jens Holgersen "Ulfstand († 1523) og indbyggerne og udstedte flere for øen vigtige forordninger. 1488 var han en af de voldgiftsmænd der i Flensborg afgjorde en strid mellem kong Hans og hans bror Frederik. 1495 deltog han i Kalmarmødet. Også som biskop viste han sig virksom, bl.a. ved en betydelig forøgelse af bispesædets gods. I Skibbykrøniken beklages hans tidlige død; ellers ville han ved sin fremragende begavelse være blevet en meget berømt mand, hedder det, men hans livs renhed var plettet ved hans ungdoms overilelser. □ Relief på ligsten (Viborg domk.).

Danske mag. 4.r.11, 1873 187–95 264–71. Diplomatarium Vibergense, udg. A. Heise, 1879. Acta pontificum Danica IV, 1910.

Povl Bagge

Glob, Peter Vilhelm, * 1911, rigsantikvar. * 20.2. 1911 i Kalundborg. F: kunstmaler Johannes *G.

(1882–1955) og Ingerid M. Meyer (1890–1962). ~ 17.5.1939 i Søllerød med Harriet Roepstorff. * 18.8.1915 i Søllerød, d. af grosserer Heinrich R. (1882–1954) og Dagny Eleonore Hummel Jensen (1884–1953).

G. blev student fra Lyngby statsskole 1930, mag. art. i forhistorisk arkæologi fra Kbh.s univ. 1936, dr.phil. sst. 1945, assistent ved Nationalmuseet 1934, inspektør sst. 1937. Han var professor ved Århus univ. 1949–60, samtidig leder af Forhistorisk museum 1949–62, rigsantikvar 1960. – I sit virke har G. ydet værdifulde bidrag både til den arkæologiske forskning og til udviklingen af det danske museumsvesen. I sin tid i Århus udviklede G. museet og instituttet fra en énmandsvirksomhed af rent lokal karakter til en specialiseret institution der arbejdede aktivt både indenfor nordisk og orientalsk arkæologi og etnografi. For at give mulighed for at formidle arkæologiens resultater for offentligheden tog G. 1951 initiativ til stiftelsen af Jysk arkæologisk selskab hvor han var generalsekretær 1951–62 og præsident fra 1962. Få år senere fremsatte G. en plan for udbygningen af et nyt museum på herregården Moesgård ved Århus. I en kombination af udstillinger, frilandsmuseum og dyrepark så han her en mulighed for at illustrere oldtidens kulturforhold i sammenhæng med de skiftende naturforhold på grundlag af forskningens resultater. Planen blev iværksat kort efter G.s tiltrædelse ved Nationalmuseet. I disse år deltog G. også som medlem af lovkommissionen i udformningen af museumsloven af 1958 der ændrede dansk museumsvesen radikalt ved en vis decentralisering af det antikvariske arbejde, en udvikling G. kom til at præge som rigsantikvar og direktør for Nationalmuseet. Kort efter sin tiltrædelse som rigsantikvar fremsatte G. sin visionære plan om et nyt, tidssvarende nationalmuseum udflyttet fra den indre by. Endnu er denne ikke realiseret, men en begyndelse er taget med udbygningen af Brede klædefabrik som en afdeling af museet med bl.a. en omfattende udstillingsvirksomhed og gennem sikring af flere af de tidlige industribygninger i Mølleådal som led i et fremtidigt museum for „vor egen tidsalders grundlæggelse“.

G.s forskningsmæssige indsats har været mangesidig. Foruden en omfattende udgravningsvirksomhed i Danmark, der bl.a. omfatter stenalderlandsbyen ved Barkær, jernalderfæstningen Borremose, Slotsbjergby høje og moseligene fra Tolund og Grauballe, har G. deltaget i ekspeditioner til Øst- og Vestgrønland (1933–34, 1953 m.fl.). Med igangættelsen af den danske arkæologiske ekspedition til Den arabiske golf 1953 åbnede G. en ny arbejdsmark for dansk og inter-

national arkæologi, der skulle uddybe forståelsen af kulturforbindelserne mellem Indien og Mesopotamien. Ekspeditionerne der omfattede arkæologer og ofte også etnografer og kunstnere, arbejdede under G.s ledelse på Bahrain fra 1953, på Qatar fra 1957, i Kuwait, Abu-Dhabi og Oman fra 1958 og i Saudi Arabien fra 1964, og flere steder er arbejdet endnu i gang. Resultaterne er foreløbig fremlagt i en lang række artikler og populært sammenfattet i bogen *Al-Bahrain*, 1968. Andre feltundersøgelser og forskningsarbejder er fremlagt i et stort antal publikationer der dækker et bredt spektrum af forhistorien. Her skal fremhæves: *Eskimo settlements in Kempe Fjord and King Oscar Fjord*, 1935, *Studier over den jyske Enkeltgravskultur* (disputats), 1945, *Ard og Plov i Nordens oldtid*, 1951, *Danske oldsager II: Yngre stenalder*, 1952 og *Helleristninger i Danmark*, 1969. Hans specielle interesse og nære forhold til kunst har foruden i helleristningsværket givet sig udtryk i en række mindre afhandlinger specielt om guldhornene fra Gallehus og Jellingestenen.

For en bredere kreds har G. gjort arkæologiens resultater tilgængelige i flere forbilledlige populære bøger: *Mosefolket*, 1965, der indbragte G. Gyldendalprisen s.å., *Danske Oldtidsminder*, 1942, udvidet 1967, *Højfolket*, 1970 og *Fortidens Spor*, 1973. Han blev vicepræsident for Det kongelige nordiske oldskriftselskab 1960. Medlem af Videnskabernes selskab 1961. Som maler har G. udstillet på Kunsternes efterårsudstilling 1934 og han var medarbejder ved kunsttidsskriftet *Helhesten*. – *Ingenio et arti* 1978. Ebbe Munckprisen s.å. □Tegn. af Johs. Glob, 1913, litografi af samme s.å. Mal. af samme 1916 og 1923. Mal. som ung af M. Kaalund-Jørgensen. Mal. af Hans Chr. Hoier, 1946. Mal. af Johs. Glob, 1955. Tegn. af H. Bendix udst. 1960, af Karl Bovin, 1966. Buste af Harald Isenstein, ca. 1969. Afbildet på mal. af Karl Bovin, 1969. To mal. af Anne Marie Telmanyi udst. 1971. Mal. af Anders Glob, 1974 (Fr.borg). Buste af Knud Nellemose, 1979 (Nat.mus., Ny Carlsbergfondet). Foto.

Bibliografi i Kuml 1970, 1971 399–405.

Poul Kjærum

Gloerfelt-Tarp [glø:rfæl't], **Kirsten**, 1889–1977, kontorchef, formand for Danske kvinders nationalråd. * 1.12.1889 i Kbh. (Trin.), † 30.4.1977 på Kbh.s amtsygehus, Gentofte, urne sst. (Mariebjerg). F: grosserer Hans Jørgen Gjessing (1855–1929) og Karen Margrethe (Kamma) Stadfeldt (1863–1933). ~ 13.8.1927 i Kbh. (An-

dreas) med kontorchef, senere direktør i Store nord. telegrafskab, cand.polit. Bror Vigo Valfred G.-T., * 6.1.1889 i Lyngby, † 16.3.1958 i Hillerød (~ 1° 1915 med Sigrid Margrethe Hansen, * 1890, ~ 2° med arkitekt, senere oberstløjtnant ved ingeniørtropperne Ove Mandrup-Poulsen, * 1899), s. af cand.phil., senere sognepræst, sidst i Boeslunde, Jens Sørensen Tarp (1850–1922) og Charlotte Amalie Gloerfelt (1860–1952).

G.-T. blev student fra N. Zahles skole 1909 og cand.polit. 1915. Efter en kort tid i Statistisk departement (nu Danmarks statistik) blev hun 1916 assistent i arbejds- og fabriktilsynet (nu arbejdstilsynet) og arbejdede her til 1958, fra 1921–38 som fabrikinspektør og herefter som kontorchef. Denne lobebane har baggrund i hendes stærke sociale engagement. Hun ønskede at gøre en indsats for kvinderne i industrien, og det er typisk for hendes indstilling og grundighed at hun personlig ville erfare hvordan det føltes at være ufaglært fabriksarbejder. Derfor tog hun en tid arbejde på en blikvarefabrik. Det var samme sociale indstilling som bragte hende ind i kvindebevægelsen, og fra 1925 var hun medlem af Danske kvinders nationalråds styrelse, 1931–46 formand. Som teknisk rådgiver for den danske regeringsdelegation deltog hun gentagne gange 1927–38 i ILOs konferencer i Genève og beskæftigede sig her som i sit erhvervsarbejde især med de kvindelige arbejderes forhold. I disse år var særbeskyttelse af kvinder et brændende og stærkt diskuteret spørgsmål, og G.-T. hørte til modstanderne af fx natarbejdsforbud for kvinder, tvungen barselhvile, forbud mod kvinders arbejde ved minedrift. Det var hendes opfattelse at sådanne bestemmelser betød indgreb i kvindernes erhvervsfrihed og henviste dem til det uregulerede og ringest betalte arbejde eller til prostitutionen. Arbejderbeskyttelse burde dreje sig om arbejdets karakter og ikke om arbejderens køn. Hvad angår barsel, så måtte kvinder før en fødsel selv afgøre når de ville holde op med at arbejde og efter fødslen have ret til barselsorlov med erstatning for tabt fortjeneste som blev betalt gennem en forsikringsordning eller af det offentlige, men ikke af den enkelte arbejdsgiver. Det var bl.a. sådanne synspunkter G.-T. forfægtede ved arbejdskonferencerne i Genève. – I hendes formandsperiode viste DKN en række initiativer på vigtige områder. I 1930'ernes krisetid rettedes mange angreb mod kvinders erhvervsarbejde ikke mindst mod offentligt ansatte gifte kvinder, og derfor dannedes under DKN Danske kvinders erhvervsråd som især hjalp kvinder der var blevet afskediget måske i forbindelse med ægteskab. Desuden oprettede DKN Danske kvinders politiske samråd for at skabe

større interesse blandt kvinder for politik og derigennem få flere kvinder ind i de politiske organer. Under den spanske borgerkrig ydede DKN stor støtte til arbejdet for spanske børn, 1939 var det aktivt i arbejdet for at få ca. 300 jødiske børn fra Centraleuropa anbragt i danske landbohjem. En lignende indsats påtog DKN sig under den finske vinterkrig, hvor mange finske børn kom til Danmark. Under besættelsen viste nazisterne interesse for at „sætte sig“ på dansk kvindebevægelse, men DKN tog initiativet til dannelse af Danske kvinders samfundstjeneste af 1940 under G.-T.s formandskab, og denne sammenslutning formåede at samle endnu bredere kredse end DKN, bl.a. kvindelige fagforeninger. Her udførtes en række praktisk-socialt opgaver som bl.a. indsamling af „hvide klude“ til sanitetstjenesten, brugt tøj til uddeling, marmeladekogning af indsamlet spild- og vildfrugt (ca. 250 kogesteder), organisering af beskæftigelsesforanstaltninger som reparationscentraler og husmoderløsning der senere blev en permanent offentlig sag. Desuden blev der organiseret eftermiddagsmøder af oplysende karakter om det danske samfund. Dette meget vidtspændende arbejde stillede umådelige krav til lederens samarbejdsevne og organisationstalant, og G.-T. var fremragende på begge områder. Ved første folketingsvalg efter krigen kom hun i tinget valgt med et stort antal personlige stemmer, og hun nedlagde sin post som formand i DKN som derpå udnævnte hende til æresformand. Hun forblev formand for samfundstjenesten indtil den endelig afvikledes 1966. Med folketingsmandatet begyndte en ny epoke i hendes tilværelse, og som eneste kvinde i den radikale gruppe fik hun straks tildelt et utal af ordførerskaber, især på de „kvindelige“ og socialpolitiske områder. Hendes flid og arbejdssevne var legendarisk, og hurtigt fik hun skabt sig et navn som politiker. Altid mødte hun vel forberedt og fremsatte sine synspunkter yderst velformuleret, men måske nok lidt tørt. Spørgsmålet om gifte kvinders skat optog hende levende, men kun få af hendes krav blev gennemført, dog opnåede hun at hustruer fik ret til at medunderskrive på selvangivelsen, så de i alt fald kunne få indblik i deres mænds indtægtsforhold. Desuden blev på hendes initiativ selve ordet „familieoverhovedet“ fjernet fra skattelovene som stridende mod ægteskabslovgivningens ligestillingsprincipper. Blandt de mange kommissioner, udvalg, mv. som nød godt af hendes omfattende viden og praktiske indsigt var mælkekommissionen af 1949, svangerskabskommissionen af 1950 og lønningsskabskommissionen af 1954. Af lønningrådet var hun medlem 1956–60, desuden af boligudvalget af 1950. I

1948 nedsatte DKN og Dansk kvindesamfund en kommission om de enlige mødres kår med G.-T. som formand, og dens arbejde blev delvis finansieret af offentlige midler. Betænkningen offentliggjordes 1953 og førte til betydelige forbedringer. Af tilsynsrådet for Mødrehjælpen var hun medlem 1956–60. Også det internationale samarbejde optog hende, og hun deltog som regeringsdelegeret i ILOs tekstilkomités møder i Bruxelles 1946, i Genève 1948 og i Lyon 1950. Desuden var hun medlem af ILOs ekspertkomité for kvinders arbejde indtil 1960. Af sit parti var hun højt værdsat, og hun var næstformand i folketingsgruppen 1957–60.

Gennem årene har G.-T. skrevet en række artikler i fagtidsskrifter og samleværker og desuden 1956–61 siddet i redaktionsudvalget for Arbejdstilsynets tidsskrift *Pas* på. Hun var medforfatter og redaktør af *Kvinden i samfundet*, 1937, (2. udg. 1953) (engelsk udgave: *Women in the Community*, 1939), samt medforfatter til *Arbejderbeskyttelse*, 1943 og *Kvinderne og valget*, 1965.

Dansk kvinde i dag, red. Vita Aller, 1942 313–16. Anna Westergaard i *Kvinden og samf.*, dec. 1949. Sst. dec. 1959. – *Papirer i Rigsark.*

Inga Dahlsgård (Aagot Lading)

Glud

Slægten G. føres tilbage til Niels Smed (ca. 1510–75), sognepræst i Jelling, der var farfar til Søren Andersen Jelling (1590–1681), sognepræst til Glud og Hjarnø.

Anm.: Biskop Søren *G. var ~2° med Ida Christine Moth (1644–89), d. af kgl. livlæge Poul *M.

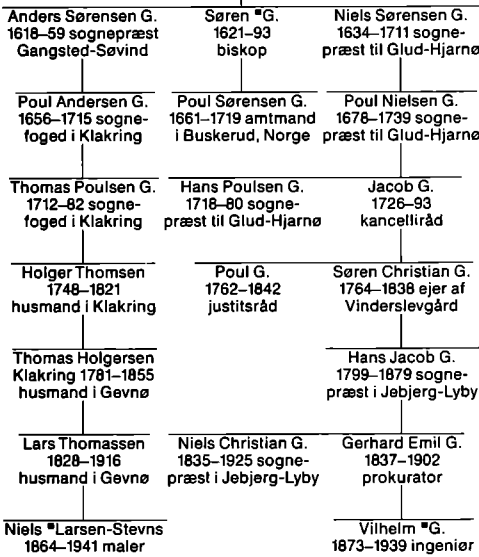
Kr. Glud Konradsen: Stamtbl. over familien G. gennem 400 år, 1933 (m. håndskr. tillæg på Landsark. Viborg).

Hans H. Worsoe

Glud, Søren, 1621–93, biskop. * 30.5.1621 i Glud, † 25.2.1693 i Viborg, begr. i domkirken sst. F: provst, sognepræst Søren Andersen Jelling (1590–1681) og Maren Sorensdatter (1593–1666). ~1° 8.7.1649 med Kirsten Clausdatter Ford, † 22.5.1660 (~1° med sognepræst i Høje Tåstrup Laurits Villumsen, † 1648), d. af sognepræst i Torslunde og Ishøj Claus Clausen F. († 1636). ~2° 30.7.1661 i Kbh. med Ida Christine Moth, * 26.8.1644 i Kiel, † 15.7.1689 i Viborg, d. af kgl. livlæge, dr.med. Poul *M. (1600–70) og Ida Dorothea Burenius (1624–84).

G. gik først i Horsens skole hvorfra han 1636 sendtes til Vor Frue skole i Kbh. 1642 blev han student og 1648 præst i Høje Tåstrup. Efter at han ved sit andet ægteskab var kommet til at tilhøre det mægtige Mothske parti udvirkede dette, at den hidtil ukendte præst blev udnævnt til bi-

Søren Andersen Jelling 1590–1681 sognepræst til Glud og Hjørne

skop i Viborg 1673, og 1675 blev han dr.teol. Hans mærkelige ophøjelse bragte ham dog mange bryderier, og han var særlig udsat for angreb af Viborgpræsten Jacob *Worm, indtil det lykkedes at få denne dømt og forvist til Ostindien. 1679 blev han ophøjet i adelstanden, og 1681–82 fik han bispestolens indtægter betydelig forøget. Han deltog i revisionen af Danske lovs 2. bog og i forhandlingerne om de reformertes retsstilling i riget. Ligesom landets andre biskopper frarådede han regeringen at give dette religionsparti fri religionsudøvelse. 1690 udvalgte han til i forbindelse med Mogens Skeel til Fusingø og provst Søren Sevel at dømme i skilsmissegangen mellem Marie *Grubbe og hendes anden mand, Palle Dyre. G. har skrevet en ligprædiken over Christen Skeel (1693). □Ligsten (Viborg domk.).

Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicæ* IV, 1752 181f. Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 146f.; breve til Henrik Bornemann sst. 4.r.II, 1891–93 146f 151–53 157f 163 165f 170–75. Pers. hist. t. 8.r.IV, 1925 214; VI, 1927 235; 9.r.I, 1928 257f. – Progr. fun. af 26.8.1689 over Ida Moth. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.I, 1889–91 419–23. S. Kjør: Erik Grubbe til Tjele og hans tre dotre, 1904 276. Otto v. Spreckelsen i Fra Viborg amt, 1951 65–69. Bj. Kornerup: Ribe katedralskoles hist. II, 1952. Jacob Worm: *Skrifter*, udg. Erik Sønderholm I, 1968 især 259–75; II, 1971 223f; III, 1971.

*Björn Kornerup**

Glud, Vilhelm, 1873–1939, ingeniør. * 10.1.1873 i Viborg, † 18.6.1939 i Avallon, departement Yonne, begr. Bois de Colombes, Frankrig. F: proku-

rator, senere møllejer Gerhard Emil G. (1837–1902) og Dorette Nicoline van Deurs (1844–75). ~ 21.9.1903 i Grosney, Kaukasus med Claudine (Cladie) Perraud, * 17.2.1879 i Chevigny sur Guy, dpt. Saône-et-Loire, Frankrig, † 29.10.1975 i Roskilde, d. af grosserer Louis P. (1849–1932) og Lorence Vautrier Monnier (1855–1915).

G. blev student 1891 fra Roskilde, n.å. cand.phil. og 1897 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen arbejdede han ved jernbaneanlæg i Danmark. April 1899 kom han til firmaet Arthur Koppel i St. Petersburg, hvorfra han juli s.å. tog til Baku; i et halvt år uddannede han sig som borearbejder hos firmaet A. F. Biering i Sabuntchi og arbejdede i kortere tid for forskellige firmaer. I juni 1902 bestod han den russiske regerings eksamen for ansvarshavende tekniske ledere af naftaforetagender, s.å. blev han teknisk direktør for firmaerne Anglo Russian Maksimoff Co., St. Petersburg Co., og B. R. Maksimoffs Eftf. i Grosney, en stilling han med en afrydelse 1905–07, da han arbejdede for Europæisk Naftakompagni i Sabuntchi og North Caucasian Oil Co. i Grosney beklædte til 1913, da han blev teknisk direktør for The Spies Petroleum Co. i Grosney. 1903–05 og fra 1907 var G. medlem af den tekniske regeringskommission for naftaforetagender i guvernementet Terek. 1917 blev han direktør for kulgrubeselskabet Obolenski ved Tula med bopæl i Moskva hvor han blev præses for den danske koloni. Efter revolutionen blev han 1919 fængslet af bolsjevikkerne, men det lykkedes ham 1920 at flygte til Danmark. 1921–28 var han direktør for det franske petroleumsselskab Konzern Dabrowas petroleumskilder i Borislaw i Polen. 1928 rejste han til Paris og startede sammen med civilingeniør Oscar Jacobsen firmaet *Budit* der bl.a. repræsenterede A/S Titan i Frankrig og dets kolonier.

Studenterne fra 1891, 1916. H. K. Holm i Ingeniøren, 1939 B 100.

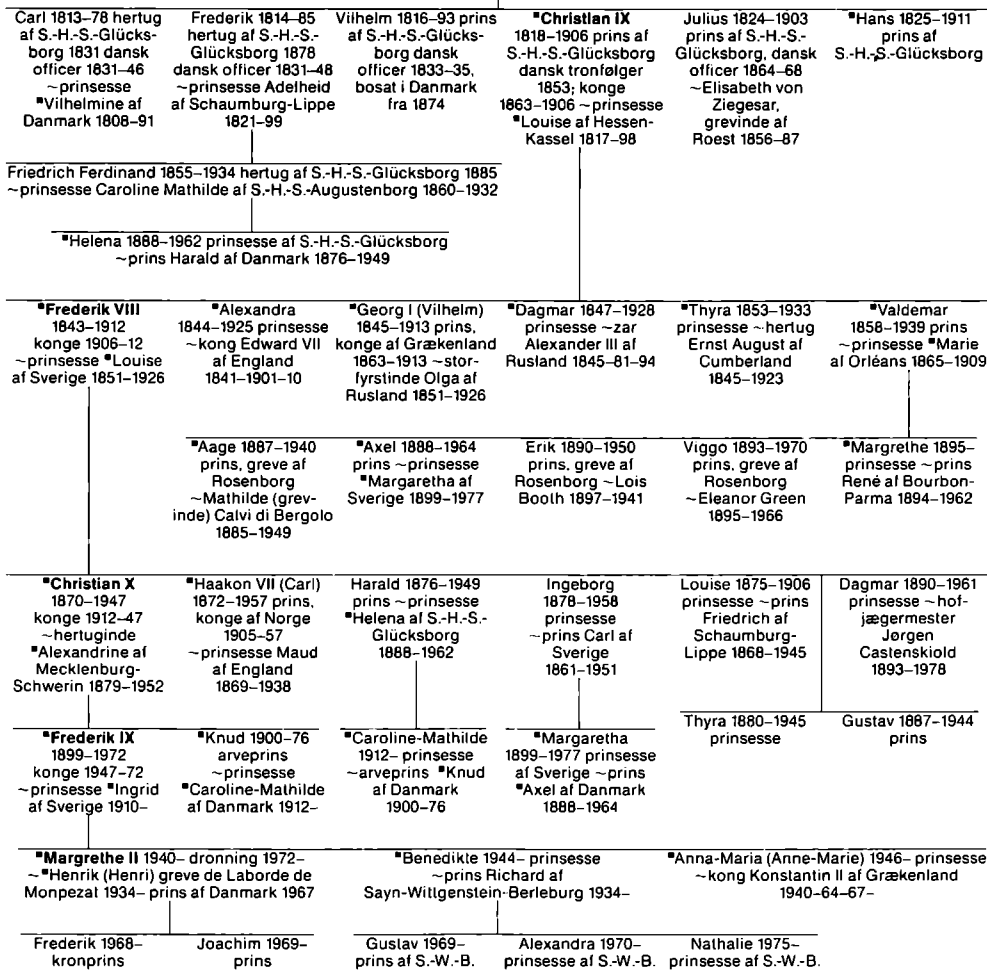
Niels Alsted (Povl Vinding)

Glücksborgske kongehus

Gren af det Oldenborgske kongehus. Stifteren af det Glücksborgske kongehus er kong *Christian IX. Hans far hertug *Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck blev i 1825 hertug af Glücksborg og stiftede dermed den yngre Glücksborgske hertuginie (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg), hvis nulevende medlemmer har besiddelser i Sydslesvig. Hertug *Vilhelm nedstammede i lige linie fra hertug *Hans den Yngre (1545–1622), søn af kong *Christian III. Jfr. tavlerne over det Oldenborgske kongehus og de sønderjyske hertuginier.

Glücksborgske kongehus

*Vilhelm (se sønderjyske hertuginier) 1785–1831 prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, hertug 1816, hertug af S.-H.-S.-Glücksborg 1825 –prinsesse *Louise Caroline af Hessen-Kassel 1789–1867

Hertug *Vilhelm af Glücksborgs gemalinde *Louise Caroline var datter af landgreve *Carl af Hessen-Kassel og landgrevinde *Louise, født prinsesse af Danmark. Hertug Carl af Glücksborgs gemalinde *Vilhelmine var datter af kong *Frederik VI og dronning *Marie. Kong *Christian IXs dronning *Louise var datter af landgreve *Vilhelm af Hessen-Kassel og landgrevinde *Charlotte, født prinsesse af Danmark.

J. P. F. Königsfeldt (udg. af T. B. Cold): Genealogiske tabeller over europæiske fyrstehuse i middelalderen og den nyere tid, 1910, tavle 3–4. Wilhelm Karl Prinz von Isenburg (udg. af Frank Baron Freytag von Loringhoven): Europäische Stammtafeln I, Marburg 1975, tavle 92; II, Marburg 1976, tavle 74. Frank Baron Freytag von Loringhoven: Europäische Stammtafeln III, Mar-

burg 1976, tavle 13a og 15b. Albert Fabritius: Hans majestæt kong Christian X og hans slægtninge, 1937. Bo Bramsen: Huset Glücksborg i 150 år I–II, 2. oplag 1975.

Nils G. Bartholdy

Glücksborgerne (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, ældre linie), se **Sønderjyske hertuginier**.

Glücksborgerne (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck senere Glücksborg, yngre linie), se **Sønderjyske hertuginier**.

Glückstadt, Emil Raffael, 1875–1923, bankdirektør. * 24.8.1875 i Kbh. (Mos.), † 23.6.1923 på

kommunehospitalet, Kbh., begr. sst. (Kat. Vestre). F: bankdirektør, senere gehejmeetatsråd Isak *G. (1839–1910) og Juliette Sophie Raffel (1845–95). ~ 18.4.1901 i Kbh. (Mos.) med Laura Rosa Rée, * 12.8.1876 i Kbh. (Mos.), † 25. 12.1953 i Kbh. (~ 2° 1942 med diplom H. A. *Bernhoft, 1869–1958), d. af direktør for Creditkassen for landejendomme i Østifterne, vekslemægler Eduard Philip R. (1850–1918) og Galathea Albertine Berendt (1852–1920).

Efter at have taget studentereksamen fra Østerbros latin- og realskole 1894 (cand.phil. n.å.) indtrådte G. i Landmandsbanken som faderen ledede. Her modtog han sin første uddannelse hvorpå han studerede bankforhold i New York, London og Paris i tre år. Efter hjemkomsten 1901 blev han atter ansat i Landmandsbanken, samme år som sekretær, 1904 som underdirektør, 1907 som direktør, og 1910 efter faderens død blev han førstedirektør. Landmandsbanken var allerede da landets største bank, men det var G.s mål at bringe den op i internationalt format. Til dette formål besad han ud over sin arvemæssigt heldige placering et godt hoved, udmærkede forhandlingsevner og personlig charme som i forening hjalp ham til hurtigt at nå sit mål i de følgende år. Udvidelsen af Landmandsbankens aktiekapital tog fart fra 1907 da vicedirektør G. i faderens fravær på grund af sygdom fik bankrådets tilslutning til at udvide aktiekapitalen fra 40 til 80 millioner kr. over en årrække. Fra 1907 blev aktieemissionen støttet gennem større og større opkøbskonsortier der havde det formål at hæve kursen på bankens aktier forud for udvidelsen og at fastholde en høj, stabil kurs under og efter udvidelsen. Disse konsortier bestod tilsyneladende af forskellige bankhuse og veksellere, men blev i virkeligheden finansieret af Landmandsbanken og ledet af dens direktion, G. og senere også Ove Ringberg. Efter yderligere udvidelser efter samme principper nåede banken de 100 mill. kr. i aktiekapital 1918. Mens Landmandsbanken fra sin start i forhold til udlandet i særlig grad havde haft tilknytning til tyske kapitalinteresser (fx Frankfurter-Rothschilderne), gjorde G. i årene før første verdenskrig en betydelig indsats for også at orientere banken i vestlig retning, dvs. England og Frankrig. Omtrent samtidig begyndte banken at overtage forskellige danske provinsbanker og sparekasser. Herved udbyggede den energisk sit filialnet, såvel i København som i provinsen. Fra 1883 til 1912 havde banken haft otte udenbys filialer, men fra 1912 til 1920 opkøbtes 12 banker og sparekasser rundt omkring i landet. Ud over udbygningen af filialnettet var motivet til opkøbene også ønsket om at skaffe indlånsmidler.

Ved Landmandsbankens 50 års jubilæum 1921 stod den med en totalbalance der var større end nogen anden skandinavisk banks. Denne overordentlige vækst skyldtes foruden konjunkturerne bankens utvivlsomme evne til at drage kunder til sig som følge af en god service, i særdeleshed tilpasningsevne og elskværdighed. Der er ikke tvivl om at G. på dette område var banken en god direktør. Anderledes stiller sagen sig når talen er om forvaltningen af de store kapitaler som banken efterhånden kom til at råde over. På dette område kom G. til at fremvise store brist. Han manglede „sindets redelighed og forstandens kulde“ til at bestride den høje post som landets førende bankmand. G. var i for høj grad optimist. Når „gamle Damm“ (P.N.*D.) i Handelsbanken, hvis det var nødvendigt, ofrede nogle debitorer, så valgte G. ofte udsættelsen af problemerne frem for sådanne ubehageligheder. Det skyldtes en overfladisk vurdering af forholdene, som ofte bundede i utilstrækkeligt kendskab til bankens engagementer. Hans forfængelighed bevirkede desuden at han vænnede sig til en meget stor levestof, somme tider i vulgær pragt. Fra sin far havde han arvet en betydelig interesse for værdipapirers omsætning, en interesse der blev skæbnsvanger da han kom til at operere i en tid med overdreven børsspekulation.

Også på et andet felt viste G.s overdrevne optimisme sig, nemlig i spørgsmålet om finansiering af den internationale handel. I særlig grad fik gruppen af foretagender omkring Harald *Plum en alt for stor støtte fra Landmandsbanken. Forholdet fik den konservative folketingsmand Victor Lemvig-Müller til at anlage banken for at tage del i købmændshandel.

Der var altid rygter omkring Landmandsbanken. I 1921 under de faldende konjunkturer tog de yderligere fart og vandt i styrke og intensitet. Under krigen var der vendt mange aktier hjem fra Tyskland; men under pengeregigheden var de blevet opløst gennem Børsen; det danske aktiemarked havde dermed efter krigen absorberet tre gange så mange Landmandsbankaktier som før. Da pengeregigheden svandt efter krigen begyndte der at optræde stadig større poster løst materiale som direktionen ikke kunne lade flyde. Et nyt støttekonsortium „Syndikatet af 10. november 1921“ blev dannet. Endvidere opkøbtes yderligere nogle pengeinstitutter, nu for at få anbragt Landmandsbankaktier idet man ved to overdragelser 1921 udløste de gamle aktionærer med sådanne. I 1922 lykkedes denne teknik atter ved overtagelsen af Kjøbenhavns private Laanebank, hvorved banken fik placeret ca. 3 mill. kr. af det løse materiale. Men nu kneb det. Den før-

Glückstadt, Emil

ste offentlige meddelelse om bankens vanskeligheder fremkom 10.7.1922 efter at bankinspektøren havde foretaget en undersøgelse. Det har været antydet at H. N. Andersen fra ØK skulle have „bestilt“ bankinspektøren til at lade undersøgelsen foretage, men der er næppe hold i denne påstand da rygterne om banken i hvert fald havde et sådant omfang at det var inspektørens embedspligt at foranstalte en undersøgelse. En kendsgerning er det dog at forholdet mellem H. N. Andersen og G. var dårligt. Andersen søgte ved flere lejligheder at modarbejde G. ved påvirkning af ministre, og han undlod ikke at komme med udtalelser der kunne underbygge rygter om Landmandsbanken.

Efter bankinspektørens redegørelse erklærede Nationalbanken sig rede til at indskyde en ny reservekapital på 30 mill. kr. Fortsat uro om banken gav imidlertid anledning til statens medvirken til en rekonstruktion. Justitsministeren blev i september bemyndiget til at nedsætte en kommission. Den arbejdede hurtigt, og i januar 1923 begærede rigsadvokaten forundersøgelse indledt omkring to forhold, nemlig bankens regnskab for 1921 og opkøbssyndikatet af 10.11.1921. I marts blev G. efter begæring af anklagemyndigheden arresteret ud fra den antagelse at han havde begået bedrageri. Samtidig begæredes forundersøgelsen udvidet til at omfatte forskellige konsortietransaktioner som G. havde deltaget i. I juni begyndte landsrettens behandling af sagen, men den 23. i samme måned afgik G. ved døden efter en operation. Landsretsdommen i juli 1923 fastslog at G. havde gjort sig skyldig i bedrageri og i overtrædelse af aktieselskabs-, bank- og bogføringslovgivningen. Om nogen strafudmåling kunne der af gode grunde ikke være tale; men ved fastsættelsen af sagens omkostninger statuerede landsretten at 4/5 skulle bæres af G.s bo mens resten af omkostningerne blev pålagt de øvrige anklagede direktører og bestyrelsesmedlemmer. Fordelingen blev fastholdt af højesteret.

Ved siden af sin stilling som bankdirektør beklædte G. formandsposten i talrige selskabers bestyrelse, ligesom staten overdrog ham en række opgaver af international karakter. Han var således finanskyndigt medlem i den sønderjyske delegation til Paris 1919 hvor han bidrog til at bringe forhandlingerne om Danmarks part i den tyske gæld ved overdragelsen af Nordslesvig til afslutning på en gunstig måde. Endvidere var han statens repræsentant på finanskonferencen i Bruxelles 1920, på den internationale hjælpekonference i Paris 1920, samt på London- og Genua-konferencerne 1922 selv om H. N. Andersen søgte at forhindre det. Endelig var han

medlem af Folkeforbundets kommission til undersøgelse af Østrigs finansielle forhold, nedsat 1921.

G. var ivrig kunstsamler. Han ejede Balthasar Denners berømte portræt af Tordenskjold (genivet på tændstiksæsker, nu på Frederiksborg); endvidere betydelige værker af Jens Juel og Pilo samt en samling af Cornelius Høyers miniaturer. Hertil kom en del københavnsk porcellæn fra 1700-tallet. Det meste blev solgt på auktion 1923. 1919 skænkede G. Frederiks hospitals bygninger til Kunstindustrimuseet. – Etatsråd 1911. – R. 1912. DM. 1913. K³. 1917. K¹. 1919. S.K. 1920. □ Barneportr. af Bertha Dorph, 1885. Afbildet på flere tegn. af Alfred Schmidt 1920–22 (Fr.borg). Foto.

Højesteretid. LXVII, 1923 331–73 (sagen mod Landmandsbanken). – Jul. Schovelin: Landmandsbanken 1871–1921, 1921. L. V. Birck i København 18.6.1922. Jens Vestberg i Verdensmarkedet og Danm. i året 1922, især 152 159 162; sst. 1923 især 94 140 145. Politiken 29.6.1923. Beretn. om forholdene i Den danske Landmandsbank, 1924. Laura Glückstadt: E. G. I–II, 1929–50. F. Bülow og J. F. Fenger: Bemærkninger til foregående, 1930. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Glückstadt, Isak (Isac) Moses Hartvig, 1839–1910, bankdirektør. * 22.4.1839 i Fredericia, † 11.6.1910 i Søllerød, begr. i Kbh. (Mos.). F: købmand Hartvig Joseph G. (1804–87) og Esther Goldschmidt (1805–74). ~ 5.5.1867 i Ålborg med Juliette Sophie Raffel, * 5.2.1845 i Ålborg, † 7.12.1895 i Kbh., d. af købmand, rådmann Albert R. (1804–83, ~ 1° med Selly Goldschmidt, 1809–36) og Esther Delbanco (1812–71). – Far til Emil *G.

Som ganske ung kom G. til Kbh. og fik sin uddannelse i G. A. *Gedalias bankierforretning, nogle læreår som utvivlsomt blev af stor betydning for ham, ikke mindst derigennem at hans chefs og hans egne evner og naturel var vidt forskellige. 1865 rejste han til Kristiania og grundlagde dér en bankierforretning som han dog 1871 opgav for at modtage stillingen som direktør i Den norske Creditbank. Denne stilling beklædte han imidlertid kun kort tid idet han i slutningen af 1871 fik tilbud om at overtage stillingen som direktør i Den danske Landmandsbank hvilket tilbud han accepterede. Landmandsbanken var oprettet i okt. 1871; en af hovedmændene havde just været Gedalia, og tilbuddet til G. kom da også fra ham. G. modte første gang i banken 5.2.1872. Fra det øjeblik han tog styret slap han det ikke før sin død. I løbet af de godt 38 år han var direktør skabte han en storbank der ikke blot blev Danmarks største men tillige den bank som i højere grad end nogen an-

den fik et navn på de internationale finanspladser.

Da G. tiltrådte direktørstillingen 1872 i en alder af knap 33 år, var han utvivlsomt en fagmand i ordets bedste forstand; der var næppe nogen teknisk enkelthed i den tids bankiervirksomhed han stod fremmed overfor. Som ung leder af en nyskabt institution kunne han vokse med den og den med ham. Han kendte hver sags tilblivelshistorie og forenede hermed evnen til at bevare overblikket. Noget helt afgørende i 1870ernes livlige periode i dansk erhvervsliv var det at kunne vinde tillid, og denne kunst kunne G. Han arbejdede utrætteligt og dygtigt – men under mindst mulig opsigt – med at udvide Landmandsbankens virkefelt.

Da C. F. Tietgen i alle G.s yngre år ved sit finansielle geni og kraftige initiativ skabte og ledede en række store trafikale og industrielle foretagender måtte G. som leder af et nyskabt og forholdsvis mindre bankinstitut tage andre opgaver op, først og fremmest den ganske nærliggende at skabe et pengeinstitut der kunne tilfredsstille den ganske almindelige næringsdrivende. Denne skulle have løst sine likviditetsproblemer og tekniske betalingsproblemer, fx at få åbnet rembourser i udlandet. Han skulle bruge kredit for at udnytte de gode chancer. I ganske særlig grad tog G. sig af kassekreditens udvikling, ligesom han med stor iver oparbejdede bankens sparekasservirksomhed, ikke mindst ved oprettelsen af filialer spredt over hele landet, en udvikling som dog ikke kunne undlade at fremkalde kritik fra forskellig side. Også bokssystemet indførte han her i landet. Ved siden heraf søgte han navnlig at udvikle forretningen i obligationer og senere i aktier og i årenes løb fik han da også efterhånden knyttet en meget betydelig fondsforretning til sin bank, noget der sikkert skyldtes en stor interesse for den egentlige vekselergerning. Til obligationsforretningen sluttede sig naturligt emissionsforretningen og specielt på dette felt fik G.s evner og hele internationale indstilling en virkeplads som i omfang langt kom til at overstige enhver skandinavisk bankdirektørs i tiden indtil G.s død. Allerede fra sine ungdomsår i Norge medbragte han stor interesse for emissioner af stats- og kommunelån, og i hele det lange tidsrum han virkede som bankdirektør i Danmark blev han i de fleste tilfælde hovedarrangør af norske stats-, kommune- og hypotekbanklån. At han også blev det for Danmarks vedkommende i en række tilfælde kan ikke forbavse, og til eksempel kan nævnes at Landmandsbanken havde en betydelig andel i negotieringen af vore statslån 1897, 1900 og 1901. Også med hensyn til tilvejebringelsen af

finnske, ja selv svenske lån var G. meget virksom, på det sidstnævnte område oftest i forbindelse med Knut Wallenberg i Stockholm.

Da Kbh.s frihavnsselskab 1892 skulle dannes udpegede nationalbankdirektør Moritz Levy over for indenrigsminister Ingerslev G. som den der bedst evnede at føre sagen igennem. Ingerslev fulgte Levys råd, men G. pådrog sig derved Tietgens vrede som bl.a. gav sig udslag deri at Det forenede Dampskibsselskabs skibe i frihavnsens første tid ikke søgte derhen. Senere indtrådte der en forsoning mellem de to modstandere, men til venskabelige følelser kom det aldrig. Ved Det østasiatiske Kompagnis stiftelse 1897 forlod G. den mere stilfærdige forretningsvej og slog ind på en mere dristig. Udviklingen viste at han handlede rigtigt, og for G. og hans bank blev utvivlsomt forbindelsen med ØK det store og gode eventyr i hans liv. Mange og store rejser til de internationale finanscentre førte denne nye forbindelse med sig til stor personlig glæde for G. Også ved dannelsen af Kongeriget Danmarks Hypotekbank 1906 øvede G. en væsentlig indflydelse ligesom ved etableringen af Den dansk-vestindiske Nationalbank 1904 og senere af den lille Föroya Banki. Under bankkrisen febr. 1908 ydede han en værdifuld indsats til bekæmpelsen af krisen.

I sin personlige fremtræden var G. ofte hjælpsom og elskværdig; men han havde et stærkt temperament og en så lav irritationstærskel at han hyppigt overreagerede når småting gik ham imod. Ved siden af sin bank og dens udvikling lagde G. også stor interesse for dagen for den jødiske menigheds opretholdelse og udvikling. I 36 år sad han i Det mosaikse trossamfunds repræsentantskab og deraf den længste tid (fra 1887) som formand. Det var ham en særlig tilfredsstillelse at føle sig som menighedens førstemand, og selv om han til tider kunne være noget af en selvhersker førte han til gengæld også flere store sager igennem af blivende værdi, således bl.a. de store og smukke bygninger for samfundets stiftelser og kontorer i Ny Kongensgade. – 1886–92 var G. medlem af borgerrepræsentationen. – Gennem mange år var han en ivrig og kyndig møntsamlere. – Etatsråd 1880. Gehejmeråd 1904. – R. 1885. DM. 1892. K.² 1894. K.¹ 1900. SK. 1909. □Litografi af I. W. Tegner, 1887. Mal. af P. S. Krøyer, 1894, og afbildet på sammes „Fra Københavns Børs“, 1895 (Borsen, Kbh.), skitse hertil 1894 (Hirschsprung). Tegne- og malede skitser af A. Jerndorff 1904. Afbildet på mal. 1904–06 af samme, fuldført af F. Henningsen, af ØKs bestyrelse (Fr.borg). Tegn. af Jerndorff, 1905. Medalje af S. Lindahl, 1907. Afbildet på et par mal. af Landmandsbankens

Glückstadt, Isak

direktion af B. Frieling, 1907, og af F. Henningsen. Mal. af Julius Paulsen, 1909 (Fr.borg). Træsnit af L. B. Hansen, 1909, efter fotografi. Foto.

Ill. tid. 18.11.1894; sst. 25.4.1909; P. O. A. Andersen sst. 19.6.1910. Emil Meyer i Tilskueren, 1910 II 35–39. Politiken 12.6.1910. Børsen s.d. Nationaltid. 13.6.s.å. Berl. tid. s.d. Jul. Schovelin: Landmandsbanken 1871–1921, 1921. Samme: Tidens hjul og Tiageten, 1929 615f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (Jens Vestberg)

Glüsing, Johan Otto, ca. 1676–1727, separatist.

* ca. 1676 i Altenesch ved Delmenhorst, † 2.8.1727 i Altona. F: sognepræst, magister Johannes G. (1627–79) og 2. hustru Margrethe Elisabeth Schuhman. ~ 1.2.1707 i Friedrichstadt med Catharina Sophia Grüsopski, † 1710, d. af løjtnant Casimir G.

G. studerede i Jena 1696–1700 og blev derefter huslærer i Kbh. På dette tidspunkt var en ny vækkelse i gang, dels formidlet ved H. W. Ludolffs besøg 1703 fra England, dels fra pietismen i Halle. Ph. J. Spener havde i „Pia desideria“ (1670) varmt anbefalet afholdelse af bibelmøder i hjemmene som et middel til kristentroens genoplivelse, men han forudsatte at disse forsamlinger afholdtes i forståelse med præsterne. I Kbh. holdtes de første husforsamlinger hos to borgere, Peder Svane og Mourits Samsøe. G. og hans landsmand, student Eberhard, tog ledende del i disse konventikler, men deres kritik af den bestående kirke og dens præster blev så nærgående at en plakat af 2.10.1706 forbød husmøder af „særsindede“ personer som førte en lærdom der ikke stemte med skriften og den augsburgske bekendelse. G. havde allerede da forladt Kbh. og var blevet huslærer i Kristiania, men også her agiterede han med mund og pen så aggressivt for forsamlingerne at stiftsprovst Jac. Lodberg fik udvirket et kgl. reskript af 28.9.1706 med påbud om, at G. skulle eksamineres i den lære han førte, og oplyse hvem der hørte til hans kreds. G. var villig til at gøre regnskab for sin lære, men ville ikke opgave sine fæller. Han blev derefter 11.12.s.å. forvist fra kongens riger og lande. Han rejste til Altona (med periodiske ophold i Hamburg) hvor han skaffede sig brødet ved at lave ure og instrumenter. Sit åndelige hjemsted fandt G. i Gichtels samfund, „Englebrødrene“, således kaldet efter deres asketik. Foruden flere opbyggelige bøger udgav han bl.a. en samling af fem forskellige tyske bibeloversættelser samt den af gichtelianeerne så højt værdsatte Jacob Böhme, idet han til udgivelsen af hans skrifter føjede en biografi. Sit bibliotek på 2000 bind testamenterede han til gymnasiet i Altona. Hans virksomhed

i Kbh. var det første tegn på pietismens komme og ikke uden betydning.

Kirkehist. saml. 5.r.IV, 1907–09 95 97. – D. G. Zwergius: Det siellandske cleresie, 1754 350f. J. A. Bolten: Hist. Kirchen-Nachrichten von der Stadt Altona II, Altona 1791 102–11. Nye saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm III, 1794 293f. Oluf Olssen i Theol. t. for den evang.-lutherske kirke i Norge, ny r. I, Kria. 1871 190–93. O. Nielsen: Kbh.s hist. VI, 1892 131f 136f. Erich Seeberg: Gottfr. Arnold, Meerane i. Sa. 1923 364f. M. Neiiendam i Teol. t. 4.r.X, 1929 97–134. Samme: Erik Pontoppidan I, 1930 80.

*Michael Neiiendam**

Glæsel, Fritz Edvard, 1858–1915, landskabsgartner. * 4.1.1858 på gården Clasonsborg, Skarrild sg., Ringkøbing amt, † 12.6.1915 på Frbg., begr. sst. F: fabrikbestyrer, senere sekretær ved de jyske jernbaner Julius August G. (1813–74) og Henriette Danchell (1831–1915). ~ 10.3.1904 i Valby (Jesusk.) med Ellen Gerda Mygind, * 14.9.1876 i Kbh. (Citadels), † 7.12.1962 i Hareskovby, Værløse, d. af overintendant, senere stabsintendant Edvard Otto M. (1836–92, ~ 1° 1869 med Johanne Cathrine Smith, 1840–72) og senere klasselotterikollektor Elisa Vilhelmine Cathrine Guldberg (1856–1938).

G. var gartnererelev i Carl Hansens handelsgartneri i Kbh. og derefter undergartner på Bregentved. Han arbejdede fire år i England, bl.a. som formand i Veitch's anlægsgartneri, og studerede havekunst i Frankrig, Italien og Tyskland. På landbohøjskolen deltog han i et opmålingskursus og blev medarbejder hos landskabsgartner H. A. Flindt, indtil han 1888 nedsatte sig som praktiserende landskabsgartner. Af natur var G. stædig og indesluttet, men viste i sine arbejdsresultater stor fordomsfrihed. Som ingen samtidige havde han en særlig evne til at indbygge særhaver (rosenhaver, staudeanlæg) af en fast, arkitektonisk form i landskabshaver efter engelsk stil. Hans mange kirkegårdsanlæg blev på samme måde en række begravelsespladser, indpasset i et større system af alleer og andre parkdetaljer, i modsætning til samtidens kirkegårde der præget af de tyske landskabsarkitekters ideer blev udført som parker med et udvisket kirkegårdspræg. Hans projekter til såvel parker som kirkegårde skabte epoke, og han stod som forbillede for udenlandske, især tyske kolleger. Den arkitektoniske opbygning af Glæsel's særhaver blev efterlignet ved udformningen af talrige villahaver omkring århundredskiftet.

Et af G.s første arbejder var sammen med prof. H. J. *Holm at projektere den nye Vestre kirkegård i Kbh. som den første centralkirkegård i landet. Selvstændigt eller i samarbejde med

fremragende arkitekter, bl.a. Martin *Nyrop, udførte han omlægninger og nyanlæg af *Bispebjerg kirkegård*, *Bispebjerg hospitalshave*, *Bækkeskov*, *Dronninggård*, *Frijsenborg*, *Fælledparken*, *Gavnø*, *Giesegård*, *Lerchenborg*, *Munkemose*, *Nivågård*, *Panbejerg*, *Sorø ny kirkegård*, *Vemmetofte*, *Valø*, *Vedbygård* og *slotsparken i Malmö*. *Haven ved Kbh.s rådhus* må særligt fremhæves som en havearkitektonisk perle. G. var medarrangør af talrige udstillinger. Modtog guldmedalje på en international kunstudstilling i Düsseldorf 1902. Hans litterære virksomhed indskrænkede sig til artikler i *Gartnertidende* og *Nordisk ill. Havebrugsleksikon*. Han var medlem af hovedbestyrelsen for Alm. dansk gartnerforening. Hans haveplaner er opbevaret i Landbohøjskolens bibl.

J. P. Andersen i *Gartnertid.* XXXI, 1915 145–47.

Åge Nicolaisen

Glæsel, Holger Steenstrup se **Holst, Peter**.

Glæser (Glaeser), **Franz** Joseph, 1798–1861, kapelmester, komponist. * 19.4.1798 i Ober Georgental i Bøhmen, † 29.8.1861 i Kbh. (Kat.), begr. sst. (Ass. kat.). F: linnedvæver, senere nodeafskriver Peter Paul Glaeser og Elisabeth Trinks. ~ 1° 17.6.1829 i Wien med Josepha Maria Aloysia Catharina Müller, * ca. 1811 i Wien, † 18.1.1836 i Berlin, d. af postembedsmand Johann Baptist M. ~ 2° 10.1.1858 i Kbh. (Kat.) med Thora Joachimine Carstensen, * 30.5.1820 i Kbh. (Trin.), † 10.8.1906 sst., d. af vognmand, senere ejer af Kildevældgård på Strandvejen Isak Christian C. (1787–1850) og Ane Cathrine Mollerup (1785–1833). – Far til Joseph *G.

G. begyndte sin musikerbane som kordreng ved hofkapellet i Dresden og blev 1815 elev af konservatoriet i Prag hvor han som lærere bl.a. havde teoretikeren Dionys Weber og violinisten F. W. Pixis. Efter at have afsluttet sine studier ved konservatoriet drog G. sammen med sin far til Wien hvor bl.a. Beethoven og Schubert virkede. Til at begynde med måtte G. tjene til livets ophold ved tilfældigt arbejde som nodeafskrivning o.l.; men ret hurtigt fik han lejlighed til at gøre sine fortræffelige evner gældende inden for Wiens blomstrende musikliv. Hans interesse gik først og fremmest mod teatret, og efter at han 1818 var blevet 2. kapelmester ved Leopoldstädterteatret viste det sig snart, at han ejede den letflydende skrivefærdighed som man dengang først og fremmest krævede af en kapelmesterkomponist. 1822 blev han kapelmester ved Josephstädter teatret, og det faldt i hans lod at stå selve Beethoven bi da denne i anledning af teatrets ombygning havde skrevet ouverturen *Die*

Weihe des Hauses. G. synes i det hele under sit Wienerophold at have nydt mesterens bevågenhed. Fra 1828 virkede G. ved en af Wiens navnkundigste musikalske scener, Theater an der Wien, og viste her at han var i besiddelse af en betydelig produktionsevne. Han skrev således over 120 højst forskelligartede arbejder som skaffede ham stor popularitet. G.s ry nåede til Berlin hvor han 1830 fik ansættelse ved Königstädter teatret. Også her skrev han en række sceniske værker, bl.a. sit livs største succes *Des Adlers Horst*, 1832 der snart gik sin sejrsgang over de tyske scener. I dette syngespil hvis tekst skyldes Karl von Holtei søger G. at nærme sig tonen i Carl Maria von Webers og H. A. Marschners romantiske operer. Andre sceniske arbejder vidner om G.s ubestridelige kompositoriske dygtighed, der dog navnlig kommer til udtryk i *Des Adlers Horst* i hvis klangfuldt instrumenterede partier der findes mange fine og bemærkelsesværdige enkeltheder. Da det populære syngespil 1835 blev opført i Kbh. under titlen *Ørnens Rede* fandt man at musikken var „meget behagelig iørefaldende ved mange nydelige, livligt flydende melodier“.

Mens G. opholdt sig i Berlin søgte man en kapelmester ved Det kgl. teater i Kbh. Teatret henvendte sig i den anledning til Musikforeningen, og det blev J. P. E. *Hartmann der kom til at tage sig af denne for dansk musikliv så vigtige sag. Efter forskellige overvejelser, under hvilke bl.a. Ludwig Spohr, Mendelssohn og Marschner havde været på tale, bestemte man sig for G. der tiltrådte embedet 1842 (hofkapelmester 1845). Det viste sig snart at man havde valgt den rette. Alleerede ved sin debut, Rossinis *Wilhelm Tell*, fik han lejlighed til at fastslå at han forstod at bringe liv og præcision ind i en forestilling. For denne kapelmester der havde noget „Militært-Bestemt ved sig“ fik man respekt. De „Nationalmusikalske“ havde i begyndelsen set med ikke ringe uvilje på at man havde hentet en kapelmester fra Tyskland; men man bøjede sig hurtigt for G.s ubestridelige evner som leder. Begejstringen over hans monsterværdige indstuderinger gik endog så vidt at han ved fremførelsen af G. Meyerbeers *Huguenotterne* lønnedes med et „G. leve“. 1845 udnævntes han til hofkapelmester. 1843–50 var han tillige dirigent i Musikforeningen hvor han navnlig gjorde sig fortjent ved sine fremførelser af Beethovenske værker. Som komponist fik G. ikke lejlighed til her i landet at yde nogen større indsats. Af de dramatiske værker han skrev for Det kgl. teater kan nævnes *Brylluppet ved Comosøen*, 1849 og *Nøkken* 1853, begge til tekster af H. C. Andersen. – Tit. professor 1851. – R. 1847. □ Litografi af N. Henriques. Litografi af E. Bærentzen fra 1840'erne, efter dette

Gläser, Franz

litografi og træsnit. Træsnit 1861 efter tegn. af H. Olrik. Karikaturer (Fr.borg). Foto.

W. Neumann: F. G., Kassel 1856 = Die Componisten der neueren Zeit XXXVI. III.tid. 8.9.1861. Th. Overskou: Den danske skueplads V-VII, 1864-76. Meister der Tonkunst in Biographien geschildert XIX, Lpz. 1880. Festskr. i anledn. af musikforen.s halvuhundredårsdag, ved A. Hammerich, 1886. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Rich. Wallaschek: Das k.k. Hofopertheater, Wien 1909 = Die Theater Wiens IV. - Manus. og breve i Kgl. bibl.

*Torben Krogh**

Gläser, Joseph August Eduard Friedrich, 1835-91, komponist. * 25.11.1835 i Berlin, † 29.9.1891 i Hillerød, begr. sst. F: komponisten, kapelmester Franz *G. (1798-1861) og Josepha M. A. C. Müller (ca. 1811-36). ~ 20.6.1862 i Kbh. (Slotsk.) med Thomine Augusta Frederikke Hansen, * 1.2.1840 i Kbh. (Slotsk.), † 7.2.1926 i Hillerød, d. af kgl. kapelmusikus Jens Peter H. (1804-81) og Laura Kirstine Bønsoe (1805-69).

G. kom med sin far til Danmark 1842, gik først i katolsk skole (og sang som kordreng i katolsk kirke), senere i det v. Westenske institut hvorfra han blev student 1854. Han var efter faderens ønske begyndt på juridisk studium, da han gav efter for musikken der (G.s eget udtryk) var blevet hans *alter ego*. Allerede i fireårsalderen var han begyndt på klaverspillet; senere fik han undervisning heri hos den katolske organist Jettel og teoriundervisning hos faderen der også vejledte ham i komposition, på hvilket område han allerede havde forsøgt sig i skoletiden. Med faderen foretog han 1857 en rejse til Berlin, Dresden, Prag og Wien for at høre musik, hvorefter han en årrække levede i Kbh. som musiklærer. Efter 1865 atter at have været på studierejse (Anckerske legat), denne gang til Paris og Wien - i Paris opførtes en ouverture af ham i Concert Musard - slog han sig ned i Hillerød hvor han virkede som musiklærer og organist ved Fr.borg slotskirke (1866-91). C. *Hostrup fortæller (Højskolebladet) om det højt interessante musikliv G. skabte i Hillerød.

G. var som komponist meget produktiv, der foreligger op mod 300 kompositioner fra hans hånd. De fleste af disse er sange (især fra årene 1866-77) af hvilke mange blev folkeeeje, men vel nu i vor tid i nogen grad har mistet deres oprindelige betydning (*Underlige dybe Strømme, Nu kommer Somren i glødende Pragt, Mens Lampen spreder sit hvide Skin* og, skrevet specielt til højskolen, *Høje Nord, Friheds Hjem*, uopført ved studentermøde i Kristiania 1869). Dertil kommer duetter og førstestemme mandssange samt en del salmemelodier (*Midt igennem Nød og Fare*, G.s sidste komposition) og et oratorium, opført

1858 af Det kgl. teaters kor i Frue kirke; desuden skrev han klaverstykker, to- og firhændige, samt nogen orkestermusik. Kun en mindre del af disse og andre kompositioner er trykt. For scenen skrev han musik til Erik Bøghs *Alle mulige Roller* (Casino 6.11.1857), Henrik Ibsens *Gildet paa Solhaug* (Casino 6.12.1861), Carit Etlars *En gammel Soldat* (ikke opført) og A. W. Ifflands *Jægerne* (Det kgl. teater 31.1.1860), desuden efterlod han sig et treakts-syngestykke. De to mest kendte kompositioner af G. er musikken til Aug. Bournonvilles ballet *Fjernt fra Danmark* (20.4.1860) hvori dog findes enkelte indlæg af H. C. Lumbye og A. F. Lincke, samt romancen *Droslen slog i Skov sin klare Trille* (udg. 1857), den sidstnævnte i en lidt sødladen melodios tone, som de fleste af G.s sange, men uden tvivl et rammende udtryk for hin tids nationalt betone- de musikalske naturlyrik. Fjernt fra Danmark har i visse af partierne lignende timbre over sig; balletmusikken udmærker sig i øvrigt ved sine friske og fejende rytmer i de mange karakteristiske danse (bolero, polonaise, kontradans, dansen om viften, fandango m.fl.) og virker stadig som en yndefuld og fintformet ramme om den gamle folkekære ballet. □Malet som barn. Tegn. af O. Bache, 1857 (Fr.borg). Tegn. 1858 (Kgl.bibl.). Mal. af J. Roed (Teatermus.). Træsnit 1877 efter foto. Mal. af H. Chr. Jensen, formentlig 1895 (Fr.borg). Foto.

Søndagsposten 4.2.1877. N. K. Madsen-Stensgaard i Tidsskr. for kirke-, skole- og folkesang II, april 1881. Samme i Nutiden 24.1.1886. Samme i Danskeren VII, 1892 177-80. Politiken 30.9.1891. Mindekr. om komponisten J. G., 1891 (også i Højskolebl. XVI, 1891 1529-43). Peter Abrahams: Mit ungdomsliv, 1923 (fot. optr. 1973) = Memoirer og breve XLI 86f. P. A. Rosenberg: Erindr. I, 1934 85f. - Manus. i Kgl.bibl.

*Erik Abrahamsen**

Gnudtzmann, Albert Theodor, 1865-1912, forfatter. * 3.6.1865 i Humble, † 23.10.1912 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: kapellan pro loco i Humble, senere sognepræst i Vollerlev og Gørslev, provst Lauritz Peter G. (1832-94, ~ 2° 1868 med Anna Henriette Dorothea Bendtsen, 1839-1906) og Christiane Ermanze Dorothea de Silva (1840-66). ~ 12.10.1892 i Vollerlev med sanger Anna Albertine Christiane Hein, * 15.7.1869 i Kbh. (Frbg.), d. af mekanikus Franz Carl Albert H. (1816-86, ~ 1° med Anna Andersen Koch, 1817-56) og Christiane Frederikke Hoffmeyer (1832-1908).

G. blev student 1883 fra Viborg, cand.jur. 1888 og straks efter assistent i finansministeriet. 1896 opgav han embedsmandskarrieren for at blive litteratur- og teaterredaktør ved Nationaltidende, derefter ved Vort Land og Rigt. 1894 havde

han debuteret med lystspillet *Peter Stens Arvinger* på Folketeatret og fik efter nogle folkelige stykker succes på Det kgl. teater med enakteren *I Blinde*, 1903. Sin største indsats ydede G. som romanforfatter. Med sympati og humor og med forærlighed for de stille eksistenser og miljøer har han skildret borgerskabet og embedsstanden i provins og i hovedstad. Han begyndte med *Idealister*, 1896 og slog igennem med den provinssatiriske *Gadespejlet*, 1898. Betydeligere er de to københavnerromaner *En Særlings Roman*, 1902 og *Departementchefens Brodersøn*, 1905. Sammen med Helmer Lind udgav han tobindsværket *Stor-København*, 1907–08. 1906 var han medstifter af og til sin død formand for Danske dramatikeres forbund. □ Posthum tegn. af Gerda Ploug Sarp (Da. dramatikeres forbund). Foto.

Chr. Rimestad: Digtere i forhør 1906, 94–97. – Palle Rosenkrantz i *Riget* 24.10.1912. Peter Nansen i *Bogvennen* nov.1912. Knud Bökkenheuser: *Studenter vi kaldes*, 1920 54–60. Danske dramatikere, 1947 63. – Breve i *Kgl. bibl.*

Uffe Andreasen (Peder Hesselaar)

Gnupa, – 934 –, konge. F: Olaf. ~*Asfrid Odinkarsdatter.

Den ældste omtale af denne konge er to næsten enslydende runeindskrifter; den ene er fundet ved Vedelsspang syd for halvkedsvolden om Hedeby, den anden i bastionerne omkring Gottorp slot, muligvis ført dertil fra en nedrevet bispegård ved hærvejen; i så fald har begge sten oprindelig stået ved alfarvej. Den udførligste af de to indskrifter lyder: „Asfrid, Odinkars datter, gjorde disse kunler efter kong Sigtrygg, hendes og Gnupas søn. Gorm ristede runerne“. Både far og søn forekommer i Adam af Bremens ærkebispeskronike fra ca. 1075 under navnene Chnob og Sigerich; her tales om et svensk dynasti der kom til Danmark i slutningen af 800-tallet og efter et par generationers regering blev styrtet af en ny kongefamilie, hvoraf den mest fremtrædende var Gorm (den Gamle), af Adam kaldet „den grusomme Wurm“. Den tyske konge Henrik I og kort efter den hamburgske ærkebiskop Unni forsøgte 934–35 at indføre kristendommen i Danmark, men de skriftlige kilder er uenige om resultatet. Henriks togt og påstanden om den danske konges døb omtales i de næsten samtidige *Korvei-annaler* og er derfra optaget i *Widukind af Korveis Sakserkronike* fra ca. 967, i sidstnævnte tekst kaldes den danske konge Chnuba, mens Adam af Bremen, der var velorienteret om Hamborg-Bremens ærkebisper, hævder at ingen dansk konge for Harald Blåtand modtog dåben. På grund af disse modsigelser er det umuligt at afgøre hvad der er historisk korrekt – senere

fremstillinger som Saxos (Enni-Gnup) og sagaen om Olav Trygvesson er der ingen grund til at tillægge kildeværdi. Kun har man peget på, at den ene runesten (Haddeby 2) har særsvenske runeformer, således at de svenske konger i Hedeby omkring år 900 ikke helt kan lades ude af betragtning. Omfanget af deres herredømme og deres forbindelse med Sverige er ganske ukendt, bortset fra at den internationale fjernhandel i 800- og 900-tallet gik gennem Østersøen med Birka og Hedeby som de vigtigste handelspladser.

Danm.s runeindskrifter, ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, 1942 nr. 2 og 4. – Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danm.*, 1969 197–201 (ny udg. 1977). Erik Moltke: *Runerne i Danm. og deres oprindelse*, 1976 154–60. Inge Skovgaard-Petersen i *Danm.s hist.* 1, 1977 161–64.

Inge Skovgaard-Petersen

van Goch, Albrecht, * 1533, købmand, borgmester i Kbh. ~ Johanne, † tidligst 1550.

v.G. der var af tysk slægt, men måske født i Danmark, drev i kong Hans' sidste år og under Christian II en betydelig købmandsforretning i Kbh., handlede bl.a. på Island. Han synes at have hørt til Hans *Mikkelsens († 1532) og *Sigbrits kred, blev 1517 borgmester i Kbh., var 1520 i Stockholm med til at drøfte planen om det store nordiske handelsselskab, fulgte 1521 Christian II til Nederlandene og fik marts 1523 Dalum kloster i pant. Allerede s.å. nævnes han imidlertid som tilhænger af Frederik I der 1525 fritog ham for told og accise og 1527 gjorde ham til tolder på Falsterbo; denne stilling havde han til sin død.

Hanserecesse, 3. Abt. VII–IX, Lpz., München 1905–13. – O. Nielsen: *Kbh.s hist.* II, 1879.

Povl Bagge

Godebold, ca. 1000, missionsbiskop i Skåne.

G. nævnes af *Adam af Bremen som en biskop der kom fra England og af Svend Tveskæg blev sendt til Skåne som forkynder. Han skal også have prædikeret i Sverige og i Norge. Navnet G. synes først at forekomme i England i 1100-tallet. Han har måske været fra fastlandet ligesom *Bernhard, *Gerbrand og Reginbert som Knud den Store førte med sig fra England og satte til bisper af kongelig magtfulde uden hensyn til ærkebisper af Bremen. I Lund domkirkes necrologium er bisperne G. og Bernhard indskrevet under 21.8. sammen med *Henrik „som var vor Kirkes første Biskop“. Disse necrologiets ord må vel forstås således at G. og Bernhard mindedes som missionsbisper i en tid da der ikke var fast bispesæde i Skåne.

Godebold

Necrologium Lundense, udg. L. Weibull, Lund 1923 88. Adam af Bremen: De hamb. ærkebispens hist. udg. Carsten L. Henrichsen, 1930 (fot. opr. 1968) 105. – Laur. Weibull: Skånes kyrka från älsta tid till 1274, 1946.

Ellen Jørgensen*

Godfred, se Gudfred.

Godiche, Andreas Hartvig, 1714–69, bogtrykker. * 11.12.1714 i Kbh., † 4.8.1769 på Blågård, begr. i Kbh. (Frue). F: bogtrykker Jørgen Mathiesen G. († 1717) og Marie Cathrine Meyer († 1741, ~2° 1720 med bogtrykker J. J. *Høpfner, 1689–1759). ~ 12.12.1736 i Kbh. (Helligg.) med Anna Magdalena Høpfner, * 11.1.1721 i Haderslev, † 22.2.1780 i Kbh., begr. sst. (Frue), antagelig d. af rådmand Frederik H. (1675–1725).

G. stod i lære hos sin stedfar der var direktør for det kgl. bogtrykkeri og etablerede sig 1735 da han købte Joachim Schmetgens trykkeri, et af de bedste i Kbh.; 1755 blev han 2. bogtrykker ved universitetet. Han nåede efterhånden ved sin dygtighed stor anseelse og regnes blandt vort lands betydeligste bogtrykkere. Da han begyndte sin virksomhed stod dansk bogfremstilling på et meget lavt stade, men omkring midten af århundredet skete et betydningsfuldt omslag. Mens bogtrykket indtil da overvejende havde været påvirket af tysk smag kom indflydelsen fra den franske bogkunst, som netop nu befandt sig i en glansperiode, til at spille en dominerende rolle. I bestræbelserne for at lede den danske bogfremstilling ind på disse nye veje var G. en af foregangsmændene, og de bøger han har trykt er præget af sikker stilsans og udført med et udmærket materiel. Efter hans tidlige død blev virksomheden med stor dygtighed fortsat af hans enke, den fra Ewalds skæmtefulde epigram velkendte „Madame G.“, og kort efter hendes død blev trykkeriet nedlagt (1781). Af G.s mange smukke arbejder bør først og fremmest nævnes den berømte kvart-udgave af Holbergs *Peder Paars*, 1772 som betegner højdepunktet inden for 1700-tallets danske bogkunst. Andre kendte bøger fra trykkeriet er Regenfuss' konkylielværk, 1758, Pontoppidans *Danske Atlas*, 1763–81, Kofod Anchers *Dansk Lov-Historie*, 1769–76, Thøgers Reenbergs *Poetiske Skrifter*, 1769, bind I–IV af Langebeks *Scriptores rerum Danicarum medii ævi*, 1772–76 og Tycho de Hofmans *Historiske Efterretninger om danske Adelsmænd*, 1777–79. Foruden som bogtrykker virkede G. også som forlægger, og flere af de bøger, han trykte, blev udgivet på egen bekostning. □Mal. af U. F. Beenfeldt, 1776, efter ældre forlæg (Fr.borg).

R. Nyerup i Læsendes årbog, 1800 74–76. E. Selmar i Årbog for bogvenner VIII, 1924 9–30. J. Bang: Fra G. til Schultz, 1961.

Lauritz Nielsen*

Godskesen, Marius, 1861–1937, politiker. * 7.7. 1861 i Sønderho, Fanø, † 3.4.1937 på Frbg., begr. Frbg. kgd. F: sidst toldkasserer i Ålborg, senere etatsråd Jens Grethenius G. (1830–1917) og Nissine Johannette Ingeborg Møller (1831–1918). ~ 1° 17.4.1889 i Hjørring med Elisabeth Ingeborg Birgitte Rump, * 9.1.1865 i Kbh. (Frue), † 25.10.1913 på Frbg., d. af cand.jur., senere justitsminister N. R. *R. (1834–1900) og Helene Sophie Olrik (1830–99). ~ 2° 17.7.1920 på Frbg. med Augusta (Goge) Emilie Lassen, * 12.8.1875 på Louiseholm, Dråby sg., Fr.borg amt (~ 1° med overretssagfører, journalist Paul Damkier, 1879–1965, ~ 2° 1920 med Anna Cathrine Meyer, 1879–1965, ~ 3° 1933 med Dina Weile), † 24.11.1967 på Frbg., d. af forpagter, senere kaptajn, sagfører Knud Søren Christian L. (1843–1919) og Emilie Alvilde Selchau Hansen (1849–1921).

G. blev student 1879 fra Sorø, tog 1884 juridisk embedseksamen og nedsatte sig efter nogle år som fuldmægtig 1888 som overretssagfører i Kbh. Som ledende senior i Studenterforeningen (1885–87) gik han sammen med H. O. G. *Ellinger og H. C. A. *Lund i spidsen for studenternes hyldestog til J. B. S. *Estrup efter attentatet 1885, og livet igennem tog han livlig del i politisk arbejde i hovedstaden ud fra et udpræget konservativt standpunkt. 1908 blev han valgt ind i Frbg. kommunalbestyrelse hvis formand han blev allerede året efter. Ved ændringen i kommunens styre 1919 blev han dens første borgmester og beklædte denne post indtil 30.9.1936. Derefter blev han siddende i kommunalbestyrelsen som menigt medlem til 31.3.37, få dage før sin død. Han var således i mange år Frbg. kommunes førstemand, en politiker og administrator af den gamle skole, noget stiv og stejl, men højt respekteret. Der skete i denne periode dybt gennemgribende ændringer i kommunens administration. 1910 blev den tekniske forvaltning lagt om, 1911 overtog kommunen elektricitetsværkerne, 1919 Frederiksberg gymnasium, 1921 gasværket osv. Hospitalsvæsenet udvidedes, der blev indrettet sports- og parkanlæg m.v. Det kommunale samarbejde med København udvikledes, især under første verdenskrig, men G. sørgede for at Frbg. ikke blev for nært knyttet til den store socialdemokratisk dominerede nabo-kommune. 1913–36 var G. medlem af landstinget hvis næstformand han var 1932–36. Her beskæftigede han sig især med juridiske og kom-

munale spørgsmål. 1915 stemte han mod grundlovsændringen. Ved siden af sit politiske arbejde røgtede han adskillige bestyrelseshverv. – Som formand for Soransk samfund (1901–08) tog han sammen med Martin ²Nyrop initiativet til den indsamling hvorigennem det lykkedes at erhverve Tersløsegård der blev gjort til en selvejende stiftelse til Holbergs minde. Efter Nyrops død 1921 blev G. formand for stiftelsen. – R. 1921. DM. 1924. K.² 1931. □Mal. ca.1926 af Herman Vedel (Frbg. rådhus). Tegn. af Gerda Ploug Sarp 30.9.1936, samt af Hans Bendix (Kgl.bibl.). Foto.

Soransk t., 1909 194f (studentermatrikul). Sv. Røgend i Berl.aften 3.4.1937. Soranerbl., 1937 29f. Alb. Fabritius: Frbg. kommune 1857–1957, 1957 198–206. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*P. Stavstrup**

Godt, Bertel Petersen, 1814–85, generalsuperintendent. * 17.9.1814 i Rinkenæs, † 12.6.1885 i Slesvig, begr. sst. F: gårdejer Hans Christian G. (1774–1842, ~ 1° 1796 med Maren Petersen, 1778–1810) og Øllegaard Petersen (1774–1845). ~ 16.10.1842 i Augustenborg med Christiane Caroline Louise Petersen, * 14.8.1819 i Augustenborg, † 17.9.1873 i Slesvig, d. af fyrstelig hofråd Joachim P. (1792–1830) og Charlotte Christiane Louise Hinrichsen (* 1794).

G. gik i latinskolen i Flensborg, blev 1834 immatrikuleret i Kiel, derefter i Berlin og tog 1839 teologisk embedseksamen på Gottorp. Efter at have været huslærer i Augustenborg blev han 1842 præst i sit fødesogn Rinkenæs; her havde der været en uværdig præst, men G. som i Kiel var blevet grebet af den fra Claus Harms udgåede vækkelse fik hurtigt fuld kirke med stor altergang. Allerede 1845 kaldte hertugen af Augustenborg ham til Notmark på Als; 1846 blev han præst i Felsted sydøst for Åbenrå. De politiske begivenheder kom nu til at bestemme hans liv. Som de fleste akademikere havde han i Kiel til-egnet sig det slesvigholstenske syn, og 1849 underskrev han en præsteerklæring om at man kun anerkendte det slesvigholstenske statholderskab som lovlig øvrighed. Dog gav den danske regering 1850 denne dygtige præst en enestående behandling; man ville ikke beholde ham i Felsted, men tilbød ham forfremmelse til provst i Husum; da han sagde nej blev han afskediget og drog til Tyskland hvor han 1851 blev hjælpepræst i Hagen (Westphalen), 1852 konst. i Haspe og Westerbauer og 1853 præst i Ennepersstrasse; under de vanskelige forhold i denne nye menighed vandt han megen anerkendelse for sin dygtighed, også som administrator. 1864 stillede han sig straks til rådighed for de preussisk-østrigske civilkommissærer. Atter avancerede han hurtigt;

han blev konst. som sognepræst for Grumtoft i Angel, straks efter som sognepræst i Broager og provst for Åbenrå og Sønderborg provstier. Mens han havde følt sig som fordrevet var hans slesvigholstenske og tyske følelse vistnok vokset; da han som provst visiterede i Felsted hos M. ²Mørk Hansen voldte han meget anstød i sin gamle menighed ved sine politiske udtalelser. Da biskop U. S. ²Boesen i Flensborg var afskediget genindførtes titlen generalsuperintendent og nu atter med bolig i Slesvig, idet stiftet også kom til at omfatte Tørninglen, Enklaverne og Als. Til dette embede måtte man have en mand som også kunne dansk og kendte Nordslesvig, og man valgte G. Han udsendte en anordning om en fredsfest på 2. søndag i advent: krigen på vort lands ret er lykkelig endt; vi må yde vor varmeste tak til den tapre preussiske og østrigske armé og de ophøjede monarker, men især må enhver for sjæl føle trang til at takke Gud. G. gik her videre end de civile myndigheder, og han fik på grund af hele sin holdning skarpe sammenstød med danske præster, fx J. Johansen i Haderslev; en samtale med A. C. L. ²Grove-Rasmussen i Gram endte dog fredeligere. Da Slesvig 1866 var blevet indlemmet i Preussen voldte den mulighed, at Slesvig-Holsten kunne blive inddraget i den preussiske union og underlagt overkirkerådet i Berlin, G. megen bekymring. 23.3.1867 offentliggjorde han sammen med Holstens biskop Koopmann en i meget underdannede vendinger holdt betretning om en audiens hos kong Vilhelm der havde udtalt beroligende ord. I den følgende sommer advarede G. på et kirkeligt møde i Neustadt mod den slags nye indretninger som let bibragte nordslesvigerne den mening, at man ville indføre en ny tro; en visitatsrejse i Tørninglen havde fyldt ham med dyb bekymring. Unionen blev afværget; der oprettedes et særligt slesvigholstensk konsistorium hvoraf G. blev medlem, ligesom også af Fællessynoden. Trods den politiske forskel var G. ret vel-lydt også af den danske befolkning; selv bonde-søn talte han gerne folkemålet, var en varmhjertet prædikant, en ypperlig katekisar og praktisk i administrationen, med evne til at få sagerne til at glide. Han var udset til formand for den kommission der skulle udarbejde en ny dansk salmebog, men døde og efterfulget af Th. Kaffan som han selv havde designeret til dette embede. – Dr.teol. i Kiel 1866. □Tegn. af J. M. Graack, 1844. Tegn. med familie. Foto.

Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.1,3, Kiel 1898 34 92. Breve sst. VI, 1917 550–52 563f og i Kirkehist. saml. 7.r.VI, 1967 452–64. – Fr. Godt: Die Nachfahren des Th. Hansen Godt und der Anna Thomsen, Münster 1934. Medd. om begivenhederne i

Godt, Bertel

Slesv. siden den preuss.-østrigske invasion, 2.udg. 1865 93f. M. Mørk-Hansen: Slesv. tilstande og stemninger 1864, 1865 81–93. Schlesw.-holst.-lauemb. Kirchen- und Schulblatt, Flensb., Altona 1867 nr. 30; 1885, nr. 25–97. C. E. Carstens i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauemb. Gesch. XIX, Kiel 1889 83–87. Jensenius Johansen: Oplevelser i Sønderjylland 1860–71, 1899 81–89 113f. P. Lauridsen i Sønderjydske årbøger, 1900 156. Asger Nyholm sst. 1967 195–226 (G. belyst ud fra nogle visitatsberetn.). H. R. Hansen: Om og af A. C. L. Grove-Rasmussen, 1905 18f. H. P. Hanssen: Et tilbageblik II, 1930 40f. Aage Dahl: Sønderjyllands bispehist., 1931.

*Valdemar Ammundsen**

Goldschmidt

Den i Danmark mest udbredte jødiske slægt G. nedstammer fra Aron Bendix G. (–1742) der 1718 indvandrede fra Hamborg, og som var gift med en datterdatter af Meyer G. (–1736), der var indvandret fra Hamborg før 1680, og hvis agnatiske efterslægt i Danmark senere antog navnet Guildal.

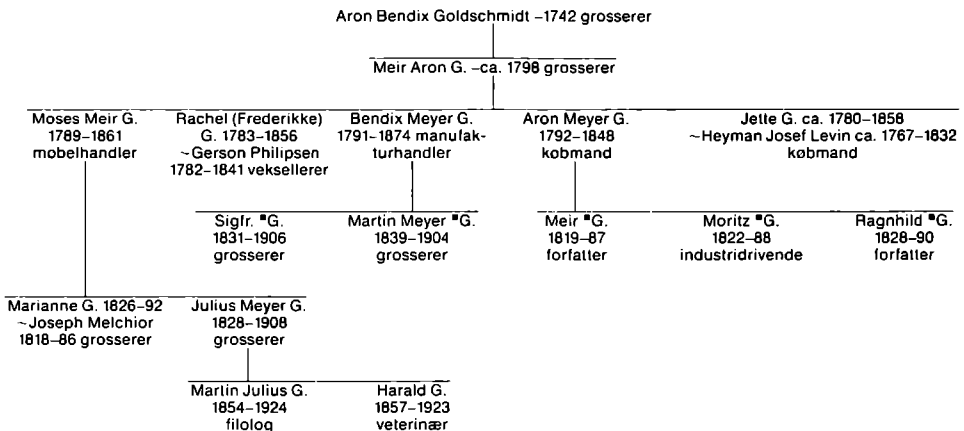
Louis og Henry Fränkel: Forgotten fragments of the history of an old jewish family. Tavle V: Samuel Stuckhart's descendants, 1975. Th. Hauch-Fausbøll: Slægt-haandbogen, 1900.

Hans H. Worsøe

Goldschmidt, Ernst Ludvig, 1879–1959, maler, kunsthistoriker. * 12.1.1879 i Kbh. (Mos.), † 31.3.1959 på rigshosp., Kbh., urne i Gentoft (fællesgrav, Mariebjerg kgd.). F: grosserer, senere direktør Selmar G. (1851–1922) og Henriette Nathan (1852–1919). ~ 1° 1910 med kunstmaler Augusta Thejll, * 11.11.1884 i Charlottenlund (~ 2° 1913 med arkitekt Mogens *Clemmensen, 1885–1943), d. af arkitekt, bygningsinspektør, senere tit. professor Andreas Jacob Carl Adolph *T. (1852–1908) og Betsy Steenberg (1860–1959). Ægteskabet opløst inden 1912. ~ 2° med Karen

Cosman Levysohn, * 17.11.1888 i Kbh. (Mos.), † 25.7.1951 i Gentoft (~ 2° 1928 med kontorchef i Kbh.s magistrat Charles Alfred Abrahams, 1876–1966, ~ 1° 1902 med Ingeborg Frederikke Goldschmidt), d. af overretssagfører Konrad Cosman L. (1862–1925, ~ 2° 1909 med Erica Valborg Jacobsen, 1877–1956) og Ellen Heyman (1866–1942). Ægteskabet opløst.

G. blev sat i handelslære, dimitteredes fra S. Vermehrens tegneskole til kunstakademiet og søgte dette som elev febr.1900–april 1903 samtidig med at han arbejdede i forretning. Derefter gik han på Zahrtmanns skole vinteren 1903–04 og nov.–dec.1904. Han udstillede på Afviste kunstneres udstilling 1905, Charlottenborg forårsudstilling 1906, tilhørte Den frie udstilling 1907–13, men deltog i udvandringen herfra og stiftelsen af Grønningen 1915, hvor han siden var aktivt medlem. Han har endvidere udstillet i München 1913, Göteborg 1923, på Unionalerne i Stockholm 1927 og Kbh. 1931, Ung dansk kunst 1910, Moderne dansk kunst 1925, kunststævnet i Forum 1929, de danske udstillinger i Stockholm 1919 og USA 1927; separatudstilling i Kunstforeningen 1920. G. hørte til den vennekreds af unge malere der henimod 1910 fik betydning som en slags førere og gennembrudsmænd for nye, fra Frankrig stammende strømninger inden for malerkunsten. Han havde sit første studieophold i Paris 1906 (sammen med H. *Giersing, Sig. *Swane og Karl *Isakson). Senere har han rejst i de fleste europæiske lande af betydning for det kunsthistoriske studium, og i Frankrig, hvor han har haft bopæl i en årrække, besøgt de fleste byer hvor der findes museer. Tidligt begyndte han at levere kunstkritiske artikler til skandinaviske blade og tidsskrifter. Han udgav Det nye Kunstblad (1910–11) og blev som

Politikens (i perioder faste) anmelder kendt for sin stadige, hvasse opposition og som talsmand for ung dansk og moderne fransk kunst (medstifter af Foreningen fransk kunst 1918). Som maler var han impressionist, malede især landskaber med høj himmel og vid udsigt, desuden interiører med figurer og portrætter (forfatteren Sven Lange), og han vedblev at male ved siden af sin skribentvirksomhed. Som kunsthistorisk forfatter forfulgte han især sine malerinteresser i fremstillingen af stoffet, samtidig med, at dette var studeret med fuld videnskabelig grundighed. Han var en sleben stilist der efter fransk forbillede lagde vægt på sprogets elegance og evne til billedligt at omskrive de æstetiske momenter der var hans hovedinteresse. På grundlag af selvsyn og indgående kildestudier skrev han *Frankrigs Malerkunst, dens Farve, dens Historie I–VIII + 1 supplementsbind*, 1914–53. Tillige har han udgivet *Dix eauxfortes de Oluf Hartmann* med tekst, 1912 og *Le peintre Pierre Subleyras*, 1925, endvidere en biografi om *Jean-Baptiste-Siméon Chardin*, skrevet i Stockholm under 2. verdenskrig. Dansk udgave 1947. – I Fåborg museum hans bedste maleri *Ved Viadukten*. □Tegn. af Harald Giersing, 1902; mal. af samme. Tegn. af Karl Isakson (St.mus.). Selvportr. bl.a. malet 1929 og 1944. Tegn. af H. Bendix udst. 1951. Mal. af Axel P. Jensen, 1951. Afbildet på tegn. af Carl Jensen (Fr.borg). Portr. af Isac Grünewald, A. Naur og Troels Trier. Livsmaske. Foto.

Fr. Beckett i Berl. tid. 17.4.1914. Aug. Brunius i Politiken 16.7.1914. Sig. Swane sst. 6.10.1921 (kronik). Karl Madsen sst. 27.4.1924. Jan Zibrandtsen i Nationaltid. 28.2.1943. Yngve Berg i Dagens nyheter, Sth. 21.9.1944. – Papirer i Kgl.bibl.

Sigurd Schultz*

Goldschmidt, Johan se **Guldal, Johan**.

Goldschmidt, Martin, se **Goldschmidt, Sigfr.**

Goldschmidt, Meïr (oprindelig Meyer) Aron, 1819–87, forfatter. *26.10.1819 i Vordingborg, †15.8.1887 på Frbg., begr. i Kbh. (Mos. Vestre). F: købmand Aron G. (1792–1848) og Lea Levin Rothschild (1797–1870). ~19.9.1848 i Tårnby med Johanne Marie Sonne, *14.3.1825 i Kbh. (Garn.), †9.10.1900 sst., d. af skibsfører Johan Peter S. (ca.1797–1826) og Johanne Margrethe Schou. Ægteskabet opløst 1852. – Bror til Moritz *G. og Ragnhild *G.

G.s familie på mødrene og fædrene side var indvandret i 1700-årene fra Tyskland og var velstillede jødiske handelsfolk. Også G.s far var købmand. Hjemmet var ikke særlig ortodoks og opvæksten i Vordingborg ikke synderlig jødisk

præget. Senere lærte han dog de jødiske ritualer nærmere at kende da han seks år gammel kom i huset hos en onkel i Kbh.

1827 købte faderen en gård i Valby, og G. blev atter indlemmet i det daglige familieliv. Efter tre års forløb måtte faderen sælge gården og blev i stedet handelsmand i Kbh. Ved et skibsforlis blev han ruineret, sandsynligvis fordi han blev snydt for forsikringssummen. G. tog sig faderens kranke skæbne meget nær og har flere gange behandlet den i sit forfatterskab. Til faderens ulykker kom en personlig bitterhed ind i G.s liv da han ved studentereksamen fik en urimelig lav karakter i religion og derfor ikke udmærkelse. Et behov for personlig og familiær oprejsning har G. i sine memoirer selv tolket ind i sit liv. Hjemmet var ellers muntert og åbent.

Faderen var af sind sikkert letsindig, moderen en kærlig men principfast opdrager af i alt fire børn hvoraf G. var den ældste (en bror Moritz blev senere medgrundlægger af firmaet Crome og Goldschmidt). I erindringerne har G. ofte hentydet til sin jødiske isolation, men hvor meget den har betydet for hans udvikling, og hvor meget han har brugt den til litterær staffage er svært at afgøre. Den jødiske ortodoksi han havde lært at kende i onklens hjem gled i baggrunden da han kom i skole i det v. Westen'ske institut og dér lærte en lys kristen humanisme at kende. Af lærerne spillede især grundtvigianeren Peter *Rørdam, K. C. Nielsen og bestyreren V. A. *Borgen vigtige roller. Sidstnævnte, forfatteren til guldalderens stilistik, Vejledning til Affattelse af Udarbejdelser i Modersmaalet, rettede med kærlig omhu G.s skoledigtning og har givet-vis haft betydning for G.s på én gang kunstfærdige og klare stil. Faderen, der efter fallitten slog sig ned i Næstved som brændevinsbrænder og brygger, nærrede meget store forhåbninger til sønnen, men G. var efter at have taget filologikum 1837 ikke særlig ivrig efter at komme i gang med studierne. Med instinktiv sikkerhed valgte han at blive journalist og påbegyndte i oktober 1837 kun 17 år gammel udgivelsen af *Nestved Ugeblad eller Præsto Amds Tidende*. G. blev under hele redaktionsperioden boende i Kbh. og sluttede pr. 1.1.1839 avisen sammen med Edvard Meyers Callundborg Ugeblad til landsdelsavisen *Sjællandsposten eller Nestved og Callundborg Ugeblad* (udk. to gange ugentlig). Hans egentlige hensigt var at lægge hovedvægten på det litterære stof, men snart opdagede han behovet for en lokalt orienteret og engageret provinsavis. Han præsterede med sin pen hvad man kalder aktiv journalistik: at skrive engageret og gribe direkte ind i offentlige anliggender. Til trods for de mere neutrale programartikler var G. i praksis en

temmelig radikal redaktør hvilket bragte bladet stor udbredelse og mange fjender. Januar 1840 anlagde Næstved borgerrepræsentation sag an mod ham for udokumenterede beskyldninger. G. tabte sagen men havde forinden, pr. 1.1.1840, afhændet bladet for 200 rigsdaler. Foreløbig lod han sig ansætte ved det ærkekonservative organ *Dagen*, hvad han senere fik at høre for. I et par artikler i august 1840 stillede han sig på regeringens side og angreb oppositionen for ubesindighed og despoti, og – mere i overensstemmelse med hans senere holdning – for ikke at interessere sig for samfundets ringest stillede, husmændene.

En ny retning fik G.s liv først da han sammen med Poul *Chievitz og andre jævnaldrende i den venstreorienterede studentersammenslutning *Academicum* fostrede ideen om et nyt politisk-satirisk ugeblad efter fransk forbillede. Man fandt frem til navnet *Corsaren*, men af den oprindelige gruppe blev snart kun G. tilbage fordi han var den eneste der var uafhængigt stillet. Det var da også hans penge bladet blev startet på 1840. I et par programartikler søgte han at gøre rede for bladets linie og påberåbte sig herved „juste milieu“-begrebet, lige langt fra begge parter, dvs. regering og kongemagt på den ene side, oppositionen på den anden. I praksis blev holdningen atter langt mere radikal end programartiklerne gav udtryk for. Nogen entydig holdning fik det aldrig. Det slingrede en del fra side til side, ofte kun optaget af at finde en aktuell skydeskive hvad den senere strid med Søren *Kierkegaard blev et fatalt eksempel på. Visse mærkesager afstak dog kursen: anti-royalisme gående mod republikanisme, for trykkefrihed, parlamentarisme og almindelig valgret, forsvar for samfundets underste klasser og skepsis overfor de skandinaviske modeoverdrivelser. Litterært set stillede *Corsaren* sig på den unge anti-Heibergske retning. Manglen på positivt formulerede standpunkter giver bladet et vist anarkistisk skær. G. holdt med held kursen fri fra de liberale politikeres omklamring, og omend kongemagt, regering og statsadministrationen absolut var de mest foretrukne skydeskiver faldt der også drøje hug af til oppositionen. Fra starten blev bladet fulgt med interesse af politimyndighederne, og det varede ikke længe før den første beslaglæggelse af i alt ca. 40 faldt. G. undgik længe selv at blive stillet til regnskab for bladet idet han benyttede en række skiftende stråmænd som redaktører. Det var en politik han ikke var stolt af og som blev en væsentlig anklage mod ham. 1843 skar højesteret igennem og idømte ham seks gange fire dages fængsel, livsvarig censur samt en bøde på 200 rigsdaler (det samme beløb

som han havde solgt *Sjællandsposten* for) pga. fire artikler i numrene 3, 11, 21 og 22. G. følte sig uretfærdigt behandlet og temmelig deprimeret efter domsafsigelsen, men det trøstede ham at han efter at første del af fængselsstraffen var udsønet blev hilst med demonstrativ hjertelighed i Det kgl. teater af oppositionspolitikere Carl *Ploug og Jens *Gjødwad. Efter fængselsopholdet rejste G. 1843 en månedstid til Paris, den første af en lang række udenlandsrejser der gjorde ham til kosmopolit. I øvrigt deltog han nu mere og mere i den almindelige politiske aktivitet i samtiden. Juni 1843 var han, på opfordring af Carl Ploug, med i studentertoget til Uppsala, en af de første og største skandinaviske manifestationer, og i juli 1844 var han i anledning af den sønderjyske sprogkamp s.m. N. F. S. *Grundtvig, Orla *Lehmann, Carl Ploug og Laurits *Skau taler ved mødet på Skamlingsbanken. Som jøde der ofte havde fået sin „fremmedhed“ udpeget indledte han besk-ironisk med at sige: „Hvad vil jeg imellem jer?“, men han blev gemytligt hilst velkommen, og talen vakte genklang. Senere hen fortrød han sin lille demonstration.

Også på anden vis søgte G. ud over Corsarmiljøet, og på tilskyndelse af P. L. *Møller debuterede han 1845 med romanen *En Jøde*. Hovedpersonen forlover sig ind i en kristen familie, men hans egen pirrelighed kombineret med familiens modvilje forårsager snart et brud. Som en utilpasset Byron-helt deltager han i frihedskampe rundt omkring i Europa, men ender, han der troede på det evige liv og den evige poesi, som ågerkarl i Kbh. Bogen vandt udbredelse, måske hjulpet frem af de indblik i jødiske miljøer G. på Heinesk vis gav offentligheden, og han udsendte året efter et bind *Fortællinger*. Det er en blandet samling: jødiske genrebilleder, filosofiske fortællinger, fantastiske historier og virkelighedsnære skildringer (*Tømmerpladsen*, der havde været trykt i årbogen *Gæa* for 1846). G. prøvede her forskellige genrer af, som senere skulle forene sig i hans digtning.

Interessen for stadig at skulle være vittig i *Corsaren* aftog naturligvis med årene, og i de sidste to af ham redigerede årgange, 1845–46, medvirkede i stigende omfang skrivende medarbejdere. Bladet havde nu nået det imponerende oplag på 3000 eksemplarer, og i oktober 1846 afhændede han det for den betragtelige sum af 1500 daler. Forud var gået en episode der kom til at kaste lange skygger for de implicerede parter. I efteråret 1842 havde G. truffet digteren og kritikeren P. L. Møller, og de indgik snart et nært venskab, dog præget af indbyrdes konkurrence og drillerier. Møller skrev undertiden bidrag i *Corsaren* og

redigerede bladet under G.s Pariserrejse i 1843. Op imod julen udsendte han den førnævnte æstetiske årbog *Gæa* hvori han i en anmeldelse gjorde sig lystig over Kierkegaards Skyldig – Ikke-Skyldig. Angrebet traf Kierkegaard hårdt fordi den anmeldte tekst afspejlede hans egen forlovelse, og han reagerede skarpt i et avisindlæg hvori P. L. Møller identificeredes med Corsaren. Indtil da havde forholdet mellem G. og Søren Kierkegaard været godt, og sidstnævnte var ofte blevet rost i Corsaren. Nu udbad han sig imidlertid at blive udskældt i bladets spalter „ligesom andre respektable forfattere“, og denne udfordring lod G. ikke sidde på sig. I et halvt år haglede satiren ned over Kierkegaard, der reagerede overordentlig ømfindtligt og følte sig som martyr for pøbelens forfølgelse. Episoden betød for ham en ny vending i forfatterskabet, for P. L. Møller at han til en vis grad mistede borgerskabets agtelse, og endelig for G. at han – i det mindste da han læste i Kierkegaards senere udgivne Papirer om den rolle han havde spillet i Kierkegaards liv – tog sit ungdommelige fribytterliv op til revision.

Efter at have afhændet Corsaren drog G. på en udenlandsrejse 1846–47 der gik gennem Tyskland, Østrig, Italien og Schweiz. Det var hans primære hensigt at opsøge europæiske politikere og revolutionære for at samle stof ind til en journalistisk løbebane. Det lykkedes over al måde, og hjemkomsten til Danmark udmøntede han sin således personligt tilegnede viden i tidsskriftet *Nord og Syd* der udkom i 12 år fra 1847 til 1859. *Nord og Syd* var af en helt anden karakter end Corsaren. Det var ikke et satirisk men et orienterende organ der holdt læserne godt underrettede om begivenheder i ind- og udland. Ved reportager fra G.s stadige udlandsrejser, personkarakteristikker, politiske oversigter og debatindlæg lå det langt forud for tilsvarende periodiske skrifter i samtiden. G. var en mester i at dyrke eksemplifikationen og give stoffet en dramatisk form, og som sådan var han Danmarks første moderne journalist i en tid hvor avisernes væsentligste indhold bestod af officielle meddelelser og aftryk af taler. Et åbent spørgsmål er det dog, hvor reportagen hos G. hører op og digtningen begynder. Et par forsøg på at fortsætte bladet under titlerne *Hjemme og Ude* og *Norden* (1861–62) mislykkedes. *Nord og Syd* havde ikke noget egentlig politisk program, men forholdt sig kritisk over for nationalliberalismen. Det foranledigede en kreds af konservative godsejere til at henvende sig til G. for at gøre ham til deres talsmand. Overraskende nok gik Corsarens tidligere redaktør ind i kompagniskabet, men indså dog snart fejltagelsen. Episoden

betød at G. måtte døje megen spot, ikke mindst fra socialisten Frederik *Dreier der udgav et helt skrift mod G.: M. A. Goldschmidt. Et Litteraturbillede, 1852 der ikke alene håner G.s politiske omskiftelighed men også rammende ironiserer over hans journalistiske og litterære stil.

På det personlige plan havde G. også gennemgået rystelser i disse år. 1846 fødte hans veninde Johanne Sonne ham en søn og to år efter en datter. For at legitimere børnene (han var ikke sikker på at være far til datteren) indgik han ægteskab med moderen, men at det var af proforma-karakter fremgår bl.a. af at G. blev boende s.m. sin mor og søster. 1852 blev han atter skilt. G. måtte således opretholde to husholdninger og derfor arbejde hårdt for at holde *Nord* og *Syd* igang. I 1853–57 var det for det meste optaget af mammut-romanen *Hjemløs* der så at sige er vokset ud af journalistikken. Mange af personerne er portrætter af tidens ledende personligheder fra litteraturens og politikens verdener: Carl Ploug, P. L. Møller, Orla Lehmann, Kristian *Arentzen, G. selv etc., og mange af de episoder romanens helt oplever rundt om i Europa er direkte kalkeret af efter G.s egne rejseindtryk. Grundtanken i romanen er den at man mister sit livs bestemmelse ved at svigte den kvinde man oprindeligt var bestemt for. For sit forræderi må hovedpersonen betale med år af sit liv, og først da hans bod er udsonet dør han i fred med verden og sig selv. Bag denne udgang ligger en ny verdensanskuelse der kom til G. i halvtredserne: nemesis-filosofien, troen på at man straffes for sine forseelser i dette liv, at livet 'går op'. Denne filosofi blev fra nu af grundlæggende for G.s selvforståelse og ledetråd i adskillige af hans værker. Årene efter afslutningen af *Hjemløs* var for G. en krisetid. 1861, 42 år gammel, rejste han til London i den hensigt at bosætte sig der og blive engelsk forfatter. Han flyttede ind hos en sætter, diamanthandleren Benjamin Rothschild, og fik et par af sine værker oversat til engelsk. 1863 forlod han pludselig byen, måske p.g.a. uoverensstemmelser med den jødiske menighed dér, måske pga. et forhold til Rothschilds hustru Hester. G. rejste til Rom, og her kom der endelig atter gang i hans forfatterskab. Den nye inspiration skyldtes formentlig at han i Rom traf sin ungdomselskede Christiane Stilling (gift med filosofen P. Stilling). De sværmede sammen i Rom, og hun optræder i adskillige af hans nye fortællinger.

Tresserne blev en meget produktiv periode hvor G. udelukkende helligede sig sit skonlitterære forfatterskab. En ny digtart, sagndigtningen, bragte fornyelse i hans forfatterskab der fik et mere mytisk præg. Det eksotiske, romerske miljø

danner en virkningsfuld baggrund for den første samling efter det nye gennembrud: *Fortællinger og Skildringer* I–III, 1863–65. De i en vennekreds fortalte, løst sammenknyttede fortællinger danner i øvrigt forbillede for vennen Vilh. Bergsøes roman *Fra Piazza del Popolo*. Bind tre i samlingen, fra 1865, rummer G.s tredje roman *Arvingen* der i sin struktur er en gentagelse af *Hjemløs*. Nemesis virker overalt og er også grundlaget for den næste bog *Breve fra Cholera-tiden*, 1865 (senere titel: *En Roman i Breve*). Med *Kjærlighedshistorier fra mange Lande*, 1867 der er digtet over vidt forskellige sagn og eventyr vil le G. vise kærlighedens sejr over døden. Nemesisfilosofien knyttet til jyske lokaliteter finder vi i de to psykologiske studier *Den Vælgelsindede paa Graahede*, 1867, og *Ekko'et*, bragt i *Smaa Fortællinger*, 1869 der bygger på G.s to Jyllandsrejser i 1865 og -66. Rejserne er beskrevet i *Dagbog fra en Reise paa Vestkysten af Vendsyssel af Thy*, 1865 og *En Hedereise i Viborg-Egnen*, 1867. Mens nemesisstanken i G.s forfatterskab ellers fremstilles gennem realistiske begivenheder og med psykologiske begrundelser, udtrykkes den i G.s sidste roman *Ravnen*, 1867, gennem overnaturlige, eventyrlige tildragelser der griber ind i en ellers realistisk handlingsgang. Denne blanding gør romanen til et af G.s mest problematiske værker, men i bipersonen, den jødiske kommissær Simon Levi, skabte han en af sine mest originale og populære figurer. Han går igen i fortællingen *Maser* (fra *Smaa Fortællinger*) hvor G. skildrer hans såre menneskelige kvaler da han har arvet en kæmpeformue. En anden jødisk type har G. mesterligt tegnet i billetsoverer *Avrohmche Nattergal*, 1871. G.s litterære produktion gik nu næsten i stå. En samling *Fortællinger og Virkelighedsbilleder* I–III, 1877–83 er for halvdelens vedkommende genoptryk.

G.s forsøg på at skrive for teatret blev aldrig nogen succes: *En Skavank*, 1867, *I den anden Verden*, 1869, og *Rabbien og Ridderen*, 1869. Posthumt udkom endelig *Smaa Skildringer fra Fantasi og Virkelighed*, 1887. I 1870'erne var G. optaget af videnskabelige studier af nemesis-begrebet. Resultatet fremkom i bind to af *Livs Erindringer og Resultater*, 1877 der er et videnskabeligt set ganske uholdbart forsøg på at vise at nemesisideen har virket gennem alle primitive religioner. Første bind af værket er de egentlige erindringer der dog kun dækker tiden indtil 1846. Det er meget smukt skrevne, næsten poetiske skildringer af barndommen og Corsartiden, men de er meget usikre som kilder til G.s liv. Han har med værket ikke mindst villet forsvare sig overfor de heftige anklager der var kommet frem i Kierkegaards Papirer (1869ff), og dertil

kommer at han med flid har indlagt nemesis-ideen i sit eget liv med tilbagevirkende kraft. G.s person kan næppe siges at have været helstøbt: dertil er omsvingene i hans liv for påfaldende ligesom hans skæbnepilosofi tyder på en vis manglende personlig viljestyrke. Hans politiske og åndshistoriske indsats i 1840'erne med Corsaren var imidlertid af stor betydning. Med sin elegante satire bortblæste han den nimbus der dengang omgav den højeste magt. Som digter var han både influeret af romantikken og den fremvoksende interesse for virkeligheden. Realistiske virker ikke mindst hans psykologiske skildringer af bl.a. barndomsindtrykkenes betydning for et menneskes dannelse. – G. er den første danske forfatter der sætter det psykologiske i centrum. Romantisk er på den anden side hans opfattelse af at overnaturlige kræfter styrer verden. Selv i hans mest realistiske fortællinger åbner der sig pludselig et vindue ud mod evigheden. Hvor det sker hører han til blandt de største. □ Flere karikaturer i træsnit fra 1840'erne, bl.a. i Corsaren. Menes afbildet på tegn. s.m. Kierkegaard og P. L. Møller af J. Th. Lundbye, 1846. Tegn. af J. V. Gertner, 1849 (Fr.borg). Mal. af E. Jerichau Baumann, 1852 (sst.). Træsnit 1886 efter foto fra 1850'erne. Tegn. sign. J. Kayser, 1852 (Fr.borg). Buste af J. A. Jerichau (sst.). Antages afbildet på mal. af A. H. Hunæus, 1862, Store Bededagsaften (St.mus.). Tegn. af H. Olrik, 1863 (Fr.borg), gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1888. Afbildet på stik af Magnus Petersen, 1868, af nord. digtere. Træsnit 1868 samt af H. P. Hansen, 1870. Buste af O. Evens, 1872 (Nordjyllands kunstmus.). Træsnit af H. P. Hansen, 1877, gentaget 1886 og samme type skåret af C. Pauli, 1887, efter tegn. af F. Henningsen. Tegn. af B. Middelboe, formentlig 1882. Træsnit af C. L. Sandberg, 1863, og efter dette af H. P. Hansen s.å. Buste af Aksel Hansen, 1887 (Fr.borg) og 1919 (Odense bys mus.; Allégade i Kbh.). Lino-leumssnit af K. J. Almqvist, 1942. Foto. – Mindetavle på fødehuset i Vordingborg.

Udg. Poetiske skrifter I–VIII, 1896–98. M. G. i folkeudg. I–VIII, 1908–10. Corsaren, udg. Uffe Andreasen, 1977ff.

Kilder. M.G.: Livs erindringer og resultater I–II, 1877 (ny udg. ved Morten Borup I–II, 1965). Breve fra og til M. G., udg. Morten Borup I–III, 1963. Breve til hans familie, udg. Morten Borup I–II, 1974. En breveksl. om kvindens stilling i samfundet. Ludovica de Bretteville og M.G., ved Gotfr. Appel, 1979.

Lit. Josef Fischer om slægten G. i Tidsskr. for jødisk hist. og lit. II, 1921 35–52. P. L. Møller i Arena, 1843 49–83. Fr. Dreier: M. A. G., 1852. Otto Borchsenius: *Fra fyrerne*, 2.saml., 1880 231–325. Samme: *Hjemlige interioer*, 1894 1–86. L. Dietrichson: *Svundne tider* III, Kria. 1901 83–114. Vilh. Bergsøe: *Eventyr i udlandet*, 1905 169–71 224–46. Hans Brix: *Gudernes tungemål*, 1911 (ny udg. 1963) 126–38. Vilh. Andersen i Edda I,

Kria. 1914 75–87. Hans Kyrre: M. G. I–II, 1919. D. Simonsen i Tidsskr. for jødisk hist. og lit. I, 1919 67f 122–25 185–87. Jul. Salomon sst. 137–60. Samme sst. II, 1921 11–34. Hans Kyrre sst. III, 1925 1–40. C. Klitgaard sst. 176–83. G. Brandes: Saml. skr. 2.udg. II, 1919 405–22. Paul V. Rubow: G. og Kierkegaard, 1952. Samme: G. og nemesis, 1968. Helge Toldberg i Festskr. til Paul V. Rubow, 1956 211–35. Elias Bredsdorff: G.s Corsaren, 1962 (rev. udg. m. titlen: Corsaren, G. og Kierkegaard, 1977). Mogens Brøndsted: M. G., 1965. Samme: G.s fortællekunst, 1967. Morten Borup i Danske studier, 1966 106–18. Ejgil Søholm sst. 1968 27–59. Samme sst. 1972 122–25. H. V. Gregersen i Sønderjydske årbøger, 1967 110–52 (heri brevveksl. med Laur. Skau). Kn. Wentzel i Kritik nr. 10, 1969 52–89. Samme: Fortolkning og skæbne, 1970 13–38. Ib Bondebjerg i Kritik nr. 23, 1972 5–24. Kenneth H. Ober i Orbis litterarum XXIX, 1974 231–44. Samme: M. G., Boston 1976.

Papirer og breve i Kgl.bibl.

Uffe Andreassen

Goldschmidt, Moritz Aron, 1822–88, industridrivende. * 2.9.1822 i Vordingborg, † 11.5.1888 i Kbh., begr. sst. (Mos. Vestre). F: købmand Aron G. (1792–1848) og Lea Levin Rothschild (1797–1870). ~ 3.5.1866 i Ålborg med Jenny Jacoby, * 30.3.1839 i Ålborg (Mos.), † 11.6.1908 i Espergærde, d. af købmand i Ålborg Ludvig Martin J. (1804–87) og Thrine Levin (1800–89). – Bror til Meir *G. og Ragnhild *G.

G. blev sat i skole i Næstved hvortil faderen flyttede 1833 efter et mislykket forsøg på at ernære sig som landmand. Skoleundervisningen var tarvelig, og G. kom tidligt i nålemageri hvor han røbede et vist talent for mekaniske arbejder. Efter at være blevet svend rejste han en tid i udlandet og oprettede i Pinneberg en lille fabrik for nåle- og possementmagerarbejder hvortil maskinerne for en del var bygget efter hans egen konstruktion. Ved krigsudbruddet 1848 forlod han Holsten og slog sig ned i Horsens hvor han fortsatte sin beskedne virksomhed. Da Viborg tugthus var blevet nedlagt, og straffefangerne 1853 derfra flyttede til Horsens lejede G. en del af disses arbejdskraft til fremstilling af forskellige manufaktur- og possementmagerarbejder. En væsentlig udvidelse af virksomheden fandt sted 1860 da G. overtog hele tugthusets arbejdskraft i forpagtning fra staten der samtidig ydede ham et lån på ca. 100.000 kr. I forbindelse hermed indgik han samme år kompagniskab med den merkantilt uddannede A. Crome (1826–1904), den hidtidige bestyrer af den Bønnelykkeske tobaksfabrik i Horsens. Virksomheden udvidedes 1865 med en nyopført fabrik for frie arbejdere, omfattende uldspinderi og klædefabrik og bomulds-væveri, og voksede kraftigt i de følgende år. 1874 omdannedes firmaet til et aktieselskab med G. som administrerende direktør, og 1881 overtoges desuden „Ribe tekstile Fabriker“ som ind-

til da havde været ejet af et Hamborgfirma. Fabrikationen, der hidtil havde været lagt an på grovere varer, udvikledes nu således at også produktion af finere kvaliteter kunne tages op, og samtidig oparbejdedes en udmærket salgsorganisation med detailforretninger i København (1884) og de fleste provinsbyer. Ved G.s død beskæftigede Akts. Crome & G. omkring 1200 ansatte. Fabrikvirksomheden fortsatte til 1929 hvorefter selskabet koncentreredes omkring det københavnske stormagasin som opførte 1971. – Justitsråd 1885. □ Træsnit 1885 efter foto. Buste af R. M. Andersen udst. 1889. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægtåndbogen, 1900 258–63. N. Malmgren: Danm.s industrielle etableringer II, 1889 166f. Adolf Bauer: Jydske håndværkere og fabrikanter, 1893 57–68. Børsen 27.9.1898. H. Petersen i De danske byherverv. Jylland I, 1904–06 (Horsens).

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Goldschmidt, Ragnhild (ved konfirmationen: Rose), 1828–90, forfatter, en af kvindebevægelsens pionerer. * 8.2.1828 i Valby, † 17.10.1890 på Frbg., begr. i Kbh. (Mos. Vestre). F: købmand Aron G. (1792–1848) og Lea Levin Rothschild (1797–1870). Ugift. – Søster til Meir *G. og Moritz *G.

G. delte hjem med sin bror, forfatteren Meir Goldschmidt, og ved sin fine, klare, spirituelle natur, sin sandhedskærlige, modige dom og sit varme gemyt fik hun, for hvem han altid forelæste sine arbejder, en ikke ringe betydning for ham. 1871 var hun medindbyder til stiftelsen af Kvindelig læseforening, og fra 1881 til sin død var hun dens formand. Det var hendes plan at kvinderne her æstetisk-litterært og socialt skulle udvikles og dygtiggøres til livets gerning. Med sin livfulde og idérige person udfyldte hun sin plads, modarbejdede alle yderligheder og kaldte skjulte evner til live. I sine senere år holdt hun flere gange oplæsninger med foredrag om sin brors virksomhed. I et efterladt eksemplar af *En Kvindehistorie, fortalt af en Anonym*, 1875, har hun navngivet sig som denne bogs forfatter. Den udkom med en fortale af hendes bror, og i denne siger han: „Litterært taget er her Talent, baade til lagttagelse og til Fremstilling; men her er maaske noget mere: et alvorligt Sind“. Den er i idé og hændelse en beskeden, velskreven parafase af en goldschmidtsk „kærlighedshistorie“, behandlet fra det kvindelige synspunkt. □ Buste af Rasmus Andersen udst. 1892 (forhen Kvindelig læseforening). Foto.

Nic. Bøgh i Danmark. III. kalender for 1888, 1887 90. Kvinden og samf. VI, 1890 225f. Elisabeth Grundtvig sst. 241–45. H. Scharling: Livsminder, 1919 140. Hans Kyrre: M. Goldschmidt II, 1919 192 201–03. Mogens Brøndsted: M. Goldschmidt, 1965 117 174f 195f.

*Paul Læssøe Müller**

Goldschmidt, Sigfr.

Goldschmidt, Sigfred, 1831–1906, grosserer. * 8.7.1831 i Kbh. (Mos.), † 13.10.1906 sst., begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: silke- og klædehandler Bendix Meyer G. (1791–1874) og Rose Trier (1802–90). ~ 6.12.1857 i Kbh. (Mos.) med Galathea Meyer, * 12.6.1835 i Kbh. (Mos.), † 13.4.1874 sst. (Mos.), d. af grosserer Saul M. (1790–1862) og Frederikke Textière (1809–61). Efter at have modtaget sin første uddannelse i L. S. Triers bankierforretning fik G. 1850 ansættelse i det af hans morbror Adolph Trier 1841 grundlagte kolonialfirma i kælderens Amager-torv 8 der endnu på det tidspunkt nærmest var en detailforretning, selv om Adolph Trier sidst i 40'erne også var begyndt med lidt engroshandel. For Adolph Trier (1817–89) betød ansættelsen af den unge G. en ganske overordentlig gevinst som meget hurtigt satte sig synlige resultater i engrosforretningens vækst. Da G. 1.1.1857 optoges i firmaet – som for øvrigt først fra 1867 antog firmanavnet Adolph Trier & G. – begyndte en ny æra. Butikken blev udskilt, og firmaet samlede sig helt om engrossalget som takket være G.s overlegne og sikre købmandsbegavelse tog et vældigt opsving i de følgende år. Det var i dette tidsrum at dansk engroshandel frigjorde sig fra det tidligere afhængighedsforhold til hamburgske mellemhandlere og selv søgte direkte forbindelser på såvel europæiske som oversøiske pladser, og blandt de førende firmaer i denne udvikling stod Trier & G. Til sin rige købmandsbegavelse føjede G. en utrættelig arbejdskraft og en udholdende vilje, og i forening med morbroderens solide dygtighed og energi gjorde disse egenskaber hurtigt firmaet til et af de største inden for kolonialbranchen, især med hensyn til artikler som sukker, ris og krydderier. Gennem alle de år, G. stod ved roret – lige til sommeren 1904 eller i 47 år – formåede han at opretholde firmaets tidligt vundne fremskudte position, idet han ejede den sjældne evne at være i kontakt med tiden og holde trit med udviklingen; men der skete heller ikke noget i forretningen som han ikke vidste besked med, og ingen afgørelse blev truffet som han ikke selv havde været med til, hvad der på den anden side havde til følge at han overlod for lidt til sine medarbejdere. Fra sine unge år var G. en daglig og velset gæst på Kbh.s børs, og det var derfor kun naturligt at han 1880 af sine standsfæller indvalgte i Gros-serer-Societetets komité, et hverv han satte stor pris på og beholdt helt op til 1905. I sø- og handelsretten havde han sæde 1874–1902. Til bestri-delsen af begge disse hverv medbragte han, foruden stor indsigt i købmandsforhold, megen retfærdighedsans. Også det mosaiske trossam-funds anliggender omfattede han med levende

interesse. 1868–82 var han medlem af dets re-præsentantskab, ligesom han i adskillige år del-tog i styrelsen af de to jødiske friskoler. G. var ved sin død en efter københavnske forhold me-get rig mand, ikke mindst et resultat af mange års store sparsommelighed, navnlig i begyndel-sen og slutningen af hans karriere. – En yngre bror **Martin Meyer G.**, * 15.11.1839, † 5.5.1904, blev uddannet hos D. B. Adler og 1869 medin-dehaver af firmaet. Han var 1882–1904 medlem af sø- og handelsretten, 1900 af aktielovskom-missionen. Etatsråd 1900. R. 1895. – En søn, Ge-org G. (1866–1904) var medindehaver af firmaet 1893–1902. – (S.G.) R. 1899. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal., Fra Kbh.s Børs, 1895 (Børsen). Foto.

H. Trier: Gården nr. 8, Amager-torv, 1900 254 287. III. tid. 10.7.1904. Børsen 14.10.1906. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Goldschmidt, Verner, * 1916, sociolog. * 14.9.1916 i Kbh. (Solbjerg). F: kunsthistoriker, maler Ernst G. (1879–1959) og Karen Cosman Levy-sohn (1888–1951). ~ 1° 8.5.1940 i Gentofte med professor, dr.jur. Agnethe Weis Bentzon, * 12.4.1918 i Hellerup (~ 2° 1963 med professor Niels Torben Agersnap, * 1922), d. af højeste-retspræsident A. Drachmann B. (1887–1960) og Eva J. Weis (* 1890). Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.12.1960 i Bergen med lektor, cand.philol. Gerd Amalie Johanne Svarstad, * 5.12.1928 i Bergen, d. af oberstløjtnant Isak S. (1896–1972) og Lisa Klokke (1891–1964).

Efter studentereksamen 1936 (privat dimitteret fra Akad. kursus) studerede G. jura i Køben-havn og i Sverige hvor han 1944 tog dansk juri-disk embedseksamen. 1945–47 var han som poli-tifuldmægtig beskæftiget med landssvigtersager. 1947 ansattes han i Grønlands styrelse (senere Grønlandsdepartementet) hvor han de følgende år væsentligt arbejdede med forskningsopgaver. 1951–54 var han, med orlov fra departementet, universitetsadjunkt ved Århus univ. Han forelæ-ste der over retssociologi og arbejdede på en af-handling om *Relig adfærd*, der 1957 skaffede ham universitetets juridiske doktorgrad. Somme-ren 1954 var han konstitueret landsdommer i Grønland, 1956 udnævntes G. til ekspeditions-sekr. i ministeriet for Grønland og 1959 til forsk-ningsleder i Socialforskningsinstituttet, men fun-gerede som udlånt til udvalget for samfunds-forskning i Grønland som han var medlem af fra 1955 og hvis forskningsarbejde han ledede. 1962–64 var G. docent i sociologi ved Handels-

højskolen. 1964 blev han kaldet til det nyoprettede første professorat i kultursociologi ved Kbh.s univ. Med orlov fra professoratet har han virket som leder af forskellige forskningsprojekter i Grønland og uden for Danmarks grænser lige som han har været gæstprofessor i Montreal (1974, 1975) og ved Centret for tværfaglige studier, Handelshøjskolen i Kbh. 1976–77. 1.10.1977 blev han professor i samfundsfag ved Danmarks tekniske højskole hvor han arbejder med udbygning af ingeniøruddannelsen i samfundsvidenskabelig retning og med forskning over teknologiens samfundsmæssige relationer.

Sammen med sin daværende hustru Agneth Weis Bentzon og den senere rigsadvokat Per Lindegaard udgjorde G. 1948–49 den såkaldte juridiske ekspedition der studerede retsbevidstheden hos den grønlandske befolkning med henblik på udformningen af den kriminallov for Grønland der vedtoges 1954 (se „Betænkning for den juridiske ekspedition til Grønland 1948–50“ I–VI, 1950 samt artikler om ekspeditionen og loven fx i Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 1950 & 1954 og Acta sociologica 1, 1956) og som repræsenterer et forsøg på at forene moderne retsgrundsatninger med grønlandsk retskultur. G. har senere foretaget efterundersøgelser over lovens virkning (*Kriminalloven og de vestgrønlandske samfund* I–II, 1962 og (sm.m. G. Chemnitz): *Samfund og kriminalitet i grønlandske byområder*, 1976) og har i øvrigt beskæftiget sig med og skrevet om mange andre sider af samfundsudviklingen i Grønland (se radiogrundbogen Grønland i udvikling, red. af G. sm.m. G. Chemnitz, 1964). I sin doktorafhandling giver han ud fra grønlandsk materiale en beskrivelse af retshåndhævende myndigheders adfærd som reguleret af forskellige normsæt. Hertil slutter sig den senere afhandling *Primary sanction behaviour* (Acta sociologica 10, 1966) hvori betydningen af hvordan de retsmyndigheder der har direkte kontakt med befolkningen reagerer på forskellige former for adfærd fremhæves, og talrige andre retssociologiske artikler. Som andre retssociologer har G. interesseret sig for sociale konflikter, deres forebyggelse og løsning. Hovedværket her er hans undersøgelse af FN's fredsbevarende styrke på Cypern udført 1966, 1969 og 1971 (*Konflikt uden vold*, 1974). Begrebet konflikt står også i centrum for hans kultursociologiske arbejder: mødet mellem forskellige kulturer (europæisk – eskimoisk i Grønland) indebærer konfliktmuligheder. Hertil kan også regnes hans undersøgelse af dansk u-landsbistand ved frivillige i Østafrika. (G. m.fl.: *Dansk frivillig bistand. En analyse af målsætninger og praksis*, 1–2, 1971). Til G.s forfatterskab

hører desuden populære fremstillinger af sociologien (*Gruppe og samfund*, 1962, 2. udg. 1969; *Sociologi* (i Samfundsfag for gymnasiet og HF I, 1973) og af emner fra socialpsykologien som han var beskikket lærer i ved psykologistudiet ved Kbh.s univ. 1957–64. I *Samfundsmennesket*, 1964 (Søndagsuniversitetet, 44) gør han rede for samfundsvidenskabernes arbejde og menneskesyn. Endelig har han deltaget i den offentlige debat med avisartikler o.l. bl.a. om universitetsforhold og om aktuelle samfundsproblemer (se fx hans bidrag til radiogrundbogen *Samfund og samvær*, 1968 som han redigerede sm.m. B. Haugaard Jeppesen). □Foto.

Bibliografi i Hanne Abrahams: Et institut og dets forskn., 1978 63–66. – Selvbibliografi i Acta jutlandica XXIX, 1957 144f. – Årbog for Kbh.s univ. 1963–64 117–21.

Mogens Blegvad

Goll, Bernt August, 1866–1936, jurist. * 31.8.1866 i Bergen, † 31.12.1936 i Kbh., urne sst. (Vestre). F: skibsfører, senere grosserer Bernt Jacobsen G. (1829–95) og Augusta Marie Laurentze Koch (1833–1915). ~ 23.11.1892 i Kbh. (Johs.) med Petra (Vera) Marie Kristina Kaper, * 24.1.1871 i Kbh. (Frue), † 9.10.1951 på Skt. Hans hosp., Roskilde, d. af adjunkt, senere overlærer Johannes *K. (1838–1905) og Mariane Petrine Branner (1844–1925).

G. blev student fra Haderslev læreres skole 1882 og cand.jur. 1887. Han fik derefter ansættelse som assistent, fra 1896 fuldmægtig i Københavns politi hvor han blev udnævnt til politiinspektør 1902. I 1908 blev han byfoged i Århus og i 1919 civildommer i Københavns amts nordre birk. 1925 udnævntes han til rigsadvokat. Fra sin tidligste ungdom nærede G. en levende interesse for de sociale, forsorgsmæssige og lovgivningsmæssige problemer som prægede debatten om kriminalitet og straf fra slutningen af 1800-tallet. I sit arbejde som politimand erhvervede han et indgående kendskab til praktiske kriminalitetsproblemer og strafferetspleje. Med sin stærke indlevelse i de menneskelige sider af kriminaliteten og strafanvendelsen og sin trang til at virke for mere humane og rationelle ordninger end de overleverede blev han tillige tiltrukket af den principdebat som var sat i gang af den internationale kriminalistforening. Den nye skole kritiserede den „klassiske strafferet“ med dens taktpægede straffe og tog til orde for en øget forskning i kriminalitetens årsagsforhold og en omlægning af straffesystemet. Målet var at nå frem til en retlig reaktion der lagde større vægt på opdragende, behandlende og resocialiserende virkninger på de enkelte lovovertrædere. G. var i

1899 medstifter af Dansk kriminalistforening der så det som sin hovedopgave at virke for gennemførelsen af en ny straffelov. Han var sammen med professor Carl **T**orpeden drivende kraft i foreningens arbejde, var udgiver eller medudgiver af dens forhandlinger og blev foreningens formand 1929–36. G. havde også været med til at stifte foreningen Fængselshjælpen og blev dens formand 1929. Sammen med St. Grundtvig redigerede han Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen, 1898–1908. Fra 1917 var G. medlem af den straffelovskommission der udarbejdede det sidste udkast til en ny straffelov. Som rigsadvokat fra 1925 fik G. væsentlig indflydelse på gennemførelsen af de nye lovregler. G. var også formand for den svangerskabslov der afgav betænkning 1936.

Som skribent blev G. kendt og fik indflydelse langt uden for de snævre faglige kredse. Under titlen *Forbrydelse og Straf* udgav han 1905 nogle populære foredrag om forbrydelsens årsager og om principperne for en strafferetlig reaktion der var baseret på indsigt i sociale og psykologiske forhold. En serie foredrag om retsplejereformen blev udgivet i bogen *Lov om Rettens Pleje*, 1916. G.s omfattende juridiske forfatterkab består iøvrigt mest af tidsskriftafhandlinger, kronikker mv. om aktuelle kriminalpolitiske spørgsmål, kriminalpsykologi, strafferetspleje, fængselsvæsen etc. Om nogen videnskabelig indsats eller banebrydende indlæg i en principdebat er der ikke tale i disse skrifter, men de bidrog i deres velskrevne populariserende form til en tiltrængt orientering om nye synsmåder. Hvad G.s trykte arbejder kun delvis kan formidle til eftertiden er indtrykket af hans dynamiske personlighed og af den autoritet og begejstring hvormed han virkede for reformer. Helt uden for det faglige virkefelt har han efterladt vidnesbyrd om sin person og sine vidtspændende interesser i form af en række Shakespearestudier. De fleste er samlet i bøgerne *Forbrydertyper hos Shakespeare*, 1907 (oversat til tysk og engelsk) og *Romeo og Julie og andre Shakespearestudier*, 1922. Et foredrag om *Coriolan* er trykt i Gads danske Magasin, 1934. G. var den første præsident for Det danske Shakespeare selskab. – R. 1913. DM. 1924. K.² 1928. K.¹ 1933, S.K. 1936. □Mal. af H. Vedel ca. 1919 og 1926. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1926, og af H. Bendix, 1929. Buste af Axel Locher, 1932. Tegn. af Otto Christensen, bl.a. 1935 (St.mus., Fr.borg). Foto.

A. G. i Mit hjem IV, 1926 21–25. – Den blå bog. Festskr. for studenterne 1882 fra Haderslev læreres skole, 1907 103. Fr. Dahl i Berl. tid. 30.8.1926. Oluf H. Krabbe i Nordiska kriminalistforeningarnas årsbok, Sth. 1937 121–24. Otto Schlegel i Nord. t. for strafferet

XXV, 1937 1–3. Olaf Haack sst. 89f. M. Neiiendam m.fl.: Mindeord om A.G., 1937. Højesteret 1661–1961 I, 1961 538. Vera Goll: Gift med rigets anklager, 1943. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Waaben

v. der Goltz, Joachim Rüdiger, friherre, ca. 1620–88, officer. * ca. 1620 på Clausdorf i Vestpreussen, † 26.6.1688 i Dresden, begr. i Treblin. F: polsk ritmester, siden landsdommer Georg v. d. G. (1591–1670, ~2° 1642 med Margaretha v. Wedel, † senest 1652) og Elsa Louise v. Flemming († senest 1642). ~1° ca. 1654 med Margrethe Katharina v. Burgsdorff, † 1691 (~1° med kurbrandenburgsk kammerherre Ludvig v. Kanitz, ~2° med Peter Brunboe de Larrey). Ægteskabet opløst. ~2° med Eva Elisabeth v. Masow, † tidligst 1701, d. af Joachim Ernst v. M. og 2. hustru Dorothea v. Natzmer.

G. tjente under trediveårskrigen med udmærkelse i kejserlige, franske og preussiske hære og senere under den store kurfyrste mod svenskerne i Jylland 1658–59 samt ved Fehrbellin 1675. 1656 blev han generalmajor, 1660 guvernør i Berlin og var 1677 general af infanteriet. Da **Johan Adolf** (1634–1704) af Plön havde forladt den danske hær, og de to følgende overgeneraler, Carl v. **Arenstorff** og Adam v. **Weyher** var døde, trådte G. på opfordring i dansk tjeneste som feltmarskalløjtnant, men forblev i nummer i den preussiske hær, og 19.5.1677 indtraf han i Kbh. Han foreslog straks kongen en ny slagorden men inden han havde nået at sætte sig ind i forholdene blev hæren slået ved Rönneberga 27.5. I juni foretoges stormen på Malmø der afsloges med store tab, og knap tre uger efter blev hæren slået ved Landskrona under G.s ledelse, uden at det dog med rette kan siges at det skyldtes hans dispositioner. – De gentagne ulykker fremkaldte en højst irriteret stemning blandt generalerne, navnlig mellem G., G. A. v. **Baudissin** og Henrik **Rüsensteen**, der alle var dygtige krigsmænd, men også hårde halse. Efter skarpe sammenstød, gensidige beskyldninger og udsigten til dueller mellem dem måtte kongen fjerne de to sidste fra krigsskuepladsen. Men også med krigssekretær Herman **Meier**, kongens højre hånd, kom G. i strid. G. tilrådede at man med den stærkt svækkede hær foreløbig skulle „temporisere“ i Skåne, erstatte de lidt tab og sammen med de allierede rette et angreb mod Rügen. v.d.G. ledede dette foretagende og skulle være generalguvernør dér, men da kongen udlod sig med at den kejserlige feltmarskal Leslie skulle have kommandoen over militæret på øen indgav v.d.G. ansøgning om afgang der bevilgedes i slutningen af sept. s.å., uden at nogen efterfølger for han udnævnt-

tes straks. – Nogle år efter trådte han i kursachsisk tjeneste som feltmarskal og kommanderede under kurfyrst Johan Georg de sachsiske tropper ved Wiens undsætning 1683 hvorefter han opgav krigerhåndværket. □ Stik af Merian.

Fr. Goltz: Nachrichten über die Familie der Grafen und Freiherren v. d. G., Strasbourg 1885 214–20. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900.

Rockstroh*

Gomard [go'ma:r], **Bernhard**, *1926, jurist. *9.1.1926 i Karise. F: stationsforstander Carl Johan Nicolaj G. (1890–1972) og postassistent Karen Magle (*1895). ~1° 18.5.1951 i Skovshoved med Grethe Lithin Smitt, *15.10.1924 i Kbh., d. af civilingeniør Asger Peter Abraham Josephsen S. (1884–1925) og Anna Augusta Mathiesson (*1884). ~2° 1.7.1962 med Inger Marie Krogh, *30.5.1940 i Silkeborg, d. af dr.med. Erik Viggo K. (1908–58) og Karen Middelboe Hjort (*1914). ~3° 12.10.1974 i Ugerløse k. med dommerfuldmægtig Lis Grøn Nørgaard, *19.6.1949 i Kbh., d. af forretningsfører Adser Andersen N. (*1914) og møbelhandler Inger Marie Grøn (*1919).

G. blev student 1944 (Holte gymnasium) og juridisk kandidat 1950. S.å. blev han sagførerfuldmægtig og fg. sekretær i justitsministeriet, sekretær 1954. I 1951 blev han fg. lektor ved Kbh.s univ. og 1952 lektor. I 1958 erhvervede G. den juridiske doktorgrad på afhandlingen *Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktforhold*. S.å. udnævntes G. til professor i retsvidenskab ved Kbh.s univ. hvor han som sine fagområder har varetaget først retsplejen og siden obligationsretten. G.s juridiske forfatterskab er usædvanlig omfattende og alsidigt. Det er karakteristisk for G. at han forener overlegen beherskelse af lovstoffet og den juridiske teori med evnen til at trænge ind i og vurdere de praktiske forhold på de retsområder som han beskæftiger sig med, ligesom han på frugtbar måde har kunnet knytte forbindelse mellem flere juridiske discipliner, således bl.a. mellem procesretten og den materielle formueret. Efter et studieophold ved Harvard University fremkom 1958 disputatsen om et centralt obligationsretligt emne. I de følgende år udkom en række fremstillinger inden for retsplejen. Det gælder *Fogedret*, 1960 (2. udg. 1966), *Skifteloven*, 1964, *Tvistemål* (4. udg.), 1965, *Skifteret*, 1963–66 (2. udg. 1969) og *Adhæsiionsproces*, 1969. I 1976 udsendte G. en omfattende fremstilling af straffeprocessuelle emner i bogen *Studier i den danske straffeprocess* og 1977 en stor ny fremstilling af *Civilprocessen*. Inden for selskabsretten har G. udsendt den grundlæggende *Aktieselskabsret*, 1966 (2. udg. 1970) og ef-

ter fremkomsten af en ny selskabslovgivning de to mindre fremstillinger *Aktieselskaber og anpartsselskaber*, 1974 og *Aktieselskabers likvidation og konkurs*, 1975. Hertil slutter sig en lang række større og mindre juridiske afhandlinger i danske og udenlandske tidsskrifter, festskrifter m.v. med emner fortrinsvis fra obligationsretten og selskabsretten, men G.s forfatterskab berører tillige emner fra flere andre juridiske discipliner. I de senere år har G. skabt grundlaget for en ny fremstilling af obligationsrettens almindelige del gennem udsendelsen af en foreløbig lærebogs-fremstilling af væsentlige dele af denne vigtige disciplin.

G. har i vidt omfang deltaget i det lovforberedende arbejde vedr. ny processuel og formueretlig lovgivning, således bl.a. som medlem af udvalget om atomlovgivning (1958), udvalget om vidnepligt (1958), af konkurslovudvalget (1959), af advokatudvalget (1974) og erstatningsudvalget (1975), som udredningsmand ved udarbejdelsen af en lov om anpartsselskaber (foreløbig betænkning 1972), samt som formand for retsplejerådet siden 1962. Siden 1968 har G. tillige været medlem af monopolankenævnet. G. er juridisk konsulent for Assurandø-Societetet og har sæde i bestyrelsen for en række større danske selskaber, således bl.a. Gyldendal, Nordisk Gjenforsikringsselskab, Nordania Leasing og Politikens Fond. I 1978 udpegedes G. til formand for bestyrelsen for Kbh.s Handelsbank. G.s interesse for internationale retsvidenskabelige kontakter har bl.a. givet sig udslag i udnævnelsen til honorarprofessor ved universitetet i Freiburg 1970. – R. 1967. R¹. 1975. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 182.

Ditlev Tamm

Gommesen Rosting, Rasmus Peter, 1863–1925, landøkonomisk forsøgsleder. *4.9.1863 i Nordby på Samsø, †25.4.1925 i Randers, begr. sst. F: gårdejer Anders Gommesen (1831–1910) og Barbara Kornmaaler (1839–1900). Antog 1919 navnet Rosting. ~8.10.1891 i Levring, Viborg amt med Jacobine Rosgaard, *17.2.1864 i Midstrup, Levring sg., Viborg amt, †12.7.1937 i Randers, d. af tømrermester Jacob R. (1842–1909) og Jensine Jørgensen (1842–1906).

G. R. lærte landbrug hos forpagter Lassen, Bisgård, og på Hofmangsgave, gennemgik 1882–83 et ni måneders kursus på Lyngby landboskole og var halvandet år forvalter på Rosvang hos N. P. J. *Buus for han kom til landbohøjskolen hvorfra han 1887 tog landbrugseksamen. S.å. blev han assistent og 1916 forsøgsleder ved forsøgslabora-

Gommesen Rosting, P.

toriets ambulante afdeling. 1897–1925 var han desuden assistent hos statskonsulenten i svineavl for det nordlige Jylland. Han kom derved med i pionerarbejdet da avlscentrene blev grundlagt og var en værdifuld rådgiver for centerejerne i den betydningsfulde udvikling som navnlig landsvineavlen gennemgik i begyndelsen af 1900-tallet. Han foretog en række studierejser navnlig i Sverige, Skotland og England. Han har en væsentlig del af æren for at forsøgslaboratoriets arbejde fik et så godt omdømme blandt praktiske landmænd. I 38 år rejste han fra gård til gård for at kontrollere de mange fordringsforsøg han var med til at anstille. Han udøvede samtidig med sin forsøgsledergerning en udstrakt rådgivervirksomhed på husdyrbrugets område og blev en søgt foredragsholder ved landboforeningernes vintermøder. Svineavlen var hans speciale; han var dommer ved de jyske ungskuers afdeling for svin og fik indført afstammingsbedømmelse ved dyrskuerne, ligesom han var sekretær for de jyske svineavlscenres sammenslutning. Hans virksomhed blev påskønnet bl.a. ved at repræsentanter for andelsslakterierne ved hans 25-års jubilæum udtrykte landbrugets taknemmelighed. – G. R. udgav sammen med S. P. Petersen *Svinets Avl og Pleje*, 1908 (5. udg. 1925). Om tilsvarende emner leverede han bidrag til Almanakken 1904, til Landbrugets Ordbog, Praktisk Raadgiver og Den danske Landmandsbog ligesom han udarbejdede større eller mindre afsnit i flere af forsøgslaboratoriets beretninger. 1899–1911 var han ejer af Grøndalslund ved Randers. – R. 1924.

Aftenposten 19.6.1909. Jydsk landbrug, 1922 241f; Lars Frederiksen sst. 1925 259f. P. A. Mørkeberg i Ugeskr. for landmænd, 1925 281. K. R[aukjær] i Vort landbrug, s.å. 253. M. Ærsoe: Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danm. 1882–1942, 1943 = Forsøgslab.s beretning CC 84 92 202. – Levnedsskildring i ordenskapitlet.

Anton Christensen*

Goos, August Hermann Ferdinand Carl, 1835–1917, jurist, politiker. * 3.1.1835 i Rønne, † 20.12.1917 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: regimentskirurg, senere overlæge i hæren, dr.med. Adolph G. (1799–1857) og Hermandine Elisa Frederikke Petersen (1804–72). ~ 23.7.1864 i Kbh. (Holmens) med Amalie Henriette Irming, * 4.3.1840 i Fredericia, † 22.9.1904 i Kbh., d. af viceadmiral Carl L. C. * I. (1802–88) og Henriette G. Viborg (1814–65).

G. blev student 1851 (Borgerdydskolen på Christianshavn) og juridisk kandidat 1857. S.å. blev han volderet i det slesvigske ministerium og bestod året efter slesvigske juridisk eksamen. 1859

modtog G. universitetets guldmedalje for en afhandling *Om Ægtefællers Stilling i formueretlig Henseende efter vore ældre og nugældende Love*. I årene 1859–61 foretog G. med støtte fra det Hurtigkarlske rejsestipendium en længere studierejse til udlandet med ophold i Rom, München, Paris og London hvor han fik lejlighed til at høre en række af datidens fremtrædende udenlandske jurister og i øvrigt stifte bekendtskab med nogle af tidens hovedstrømninger. I 1860 udnævntes han i sit fravær til kancellist i det slesvigske ministerium, og ved sin hjemkomst året efter blev han lektor, 1862 professor ved Kbh.s univ. idet han overtog den lærestol der var blevet ledig ved F. C. *Bornemanns død kort forinden. Hans fagområder blev herefter almindelig retslære og strafferet, senere – efter J. Nellesmanns udnævnelse til justitsminister 1875 – tillige straffeprocés. I universitetets styrelse virkede G. som medlem af konsistorium fra 1871, fra 1871–79 som referendarius. 1879–80 var han universitetets rektor. En frugt af G.s administrative virke ved universitetet var udgivelsen af *Samlingen af de for Universitetets Legater gjældende Bestemmelser*, 1890. I årene 1864–93 var han tillige udgiver af universitetets årbog. Et politisk virke indledte G. da han 1880 valgtes til medlem af folketinget. Han faldt ved valget 1884, men udpegedes 1885 til kongevalgt medlem af landstinget hvor han havde sæde til sin død 1917. I 1891 indtrådte han som kirke- og undervisningsminister (kultusminister) i J. B. S. Estrups regering, men han mistede atter denne post ved regeringsomdannelsen i forbindelse med Estrups afgang 1894. 1884 var G. blevet overinspektør for fængselsvæsenet og fortsatte i denne stilling efter sin afgang som minister mens han 1893 havde måttet give afkald på retten til at træde tilbage i professoratet. I 1894 blev han til gengæld direktør for De kgl. døvstummeinstitutter og formand for bestyrelsen for Det kgl. blindinstitut. Endelig var G. justitsminister i det sidste højreministerium 1900–01.

Det varede mange år før det første af G.s hovedværker *Forelæsninger over den almindelige Retslære* udkom i trykt form 1889–92, men værket var udarbejdet på grundlag af forelæsninger han havde holdt over retslæren siden 1861, og hans teorier fik derfor også tidligere betydning for en række samtidige retsvidenskabsmænd. Det gjaldt særlig Andreas *Aagesen, A. C. *Evaldsen og Julius *Lassen der i deres fremstillinger af tingsretten og obligationsretten anvendte de formueretlige grundprincipper i den udformning de havde fået af G. Stor udbredelse i samtiden vandt G.s lære om det såkaldte objektive retsbrud der sammen med lignende synspunkter ud-

viklet af nordmanden B. Getz kom til at gå under navnet „den nordiske retsstridighedslære“ som dog nu er forladt. Hovedsynspunktet i G.s retslære var udfindelsen af „den positive Rets Forhold til den sædelige Ide“. Med dette udgangspunkt søgte G. at udvikle et idealt retssystem idet han systematisk gennemgik de enkelte retsforhold, fandt det etiske princip for deres indretning og forklarede den retlige ordening der måtte være konsekvensen af det etiske princip gennemførelse. Under sit studieophold i England havde G. stiftet bekendtskab med John Stuart Mill's skrifter og den utilitaristiske filosofi, og det skyldes nok ikke mindst påvirkning herfra at G. i betydelig højere grad end forgænger Bornemann betonedede at hensynet til samfundets interesser måtte gå forud for individuelle interesser. Når bortses fra enkelte afsnit hvor G. foregreb senere reformer virker afstanden til G.s retslære imidlertid i dag meget stor. Værket betegner i langt højere grad afslutningen på en epoke der endnu accepterede enkeltpersoners opfattelse af hvordan den samlede retsorden burde indrettes, som en frugtbar måde at dyrke retsfilosofi på, end det dannede indledning til en ny tid.

En noget anden karakter har G.s strafferetlige forfatterskab. Det indledtes 1875 med udsendelsen af en *Indledning til den danske Strafferet* der 1878 efterfulgtes af de første afsnit af en ufuldendt fremstilling af strafferettens almindelige del og afsluttedes 1895–1896 med det værk der ved siden af retslæren betragtes som G.s hovedværk *Den danske Strafferets specielle Del* hvori G. under anvendelse af samme systematiske grundinddeling som i retslæren gennemgik de enkelte forbrydelser efter straffeloven 1866 og særlovgivningen. Særlig gennem inddragelsen af et omfattende materiale af domme i straffesager kom værket til at virke epokegørende. Hertil sluttede sig G.s fremstilling af den nordiske strafferet til *Nordisk Retsencyklopædi* (Almindelig del, 1882 og Special del, 1899).

Ved sit almindelige strafferetlige grundsyn hørte G. til den såkaldte klassiske skole inden for strafferetten for hvem diskussionen af de strafferetlige grundbegreber, af straffeloven og dennes fortolkning stod i centrum. Et grundsynspunkt for G. var herved respekten for det enkelte menneskes personlige sædelige værd. G. kom herved til at stå udenfor den nye opfattelse af strafferettens opgaver der i slutningen af 1800-årene bandede sig vej, og som med udgangspunkt i opfattelsen af straffen som et middel til at modarbejde kriminalitet inddrog spørgsmålet om forbrydelsens årsager og straffens virkning og på dette grundlag krævede en individualisering af straf-

fen. I Danmark kom Carl *Torp til at stå som eksponent for denne opfattelse der bl.a. hylledes af Den internationale kriminalistforening hvis første møde i København år 1900 G. havde indledt, men som han ellers ingen føling havde med. Det var derfor en fejl der alene var dikteret af politiske hensyn at justitsminister P. A. Alberti med forbigåelse af Torp gjorde G. til medlem af straffelovskommissionen af 1905. Den nye straffelov der gennemførtes 1930 kom da også til at bygge på Torps senere betænkning.

G.s vigtigste indsats i det lovforberedende arbejde blev udarbejdelsen af de straffeprocessuelle afsnit som medlem af den 1868 nedsatte proceskommission der skulle forberede en reform af den danske retspleje. G.s *Udkast til lov om Strafferetsplejen med Motiver*, 1873 fik stor betydning for den endelige reform der gennemførtes 1916. Som højres ordfører i landstinget var G. med til at sikre reformens vedtagelse. G. havde siden sin udlandsrejse været en varm fortalere for den hårdt tiltrængte retsplejereform, og i flere afhandlingerne gjorde han sig til i tidens løb til talsmand for de nye grundsætninger, hvorved han ikke mindst var tilhænger af en udstrakt anvendelse af lægmænd i strafferetsplejen. G.s to endnu læseværdige festskriftafhandlingerne *Strafferetsplejens alm. Grundsætninger*, 1878 og *Den danske Straffeprocess i Forhold til Strafferetsplejens Grundsætninger fra Chr. V.s Lov til Nutiden*, 1880 fortjener at blive nævnt i denne forbindelse.

Som politiker stod G. tilbage for sine kolleger J. N. *Nellemann og Henning *Matzen der ofte sammen med G. nævnes til illustration af de daværende juridiske professorers tilknytning til højre. G.s standpunkt var i så henseende længe usikkert. I 1870'erne var der for ham, der var bidrager til brdr. Brandes' tidsskrift *Det nittende Aarhundrede*, tale om at slutte sig til det forenede venstre, men da han 1880 lod sig opstille til et folketingsvalg – og indvalgte – var det for højre i en kreds i Kbh. der talte mange socialdemokratiske vælgere. Ved det følgende valg 1884 tabte G. da også til socialdemokraten P. *Holm. Forinden var i „Social-Demokraten“ udfoldet en voldsom agitation mod G., og det var heller ikke egnet til at styrke hans position at det kom frem at han havde ladet samle ind til støtte for et andet socialistisk blad der gav sig af med at kritisere de socialdemokratiske ledere, herunder G.s modkandidat Holm. Som kirke- og undervisningsminister 1891–94 blev G. kritiseret af oppositionen da han 1892 lod J. *Paludan ansætte i det ledige professorat i æstetik ved Kbh.s univ. i stedet for Georg *Brandes, skønt G. selv 1877 i en adresse havde været med til at prote-

stere imod at Brandes ikke dengang var blevet udnævnt i professoratet.

G. var en af sin samtids mest anerkendte jurister, og også blandt en senere generation af elever nød han stor anseelse. Ikke mindst har Frantz "Dahl og Viggo "Bentzon givet et klart udtryk for den virkning G.s personlighed udøvede på sin samtid. Som videnskabsmand var han ikke så universel som A. S. "Ørsted, men hans hovedværker inden for den almindelige retslære og strafferetten indeholdt en sådan mangfoldighed af synspunkter at hans indflydelse kom til at strække sig udover disse to discipliner. G.s betydning som juridisk lærer og forfatter var i samtiden overordentlig stor. Det gælder også den indsats han ydede som fængselsmand, mens hans politiske gerning synes mindre. For eftertiden står hans forfatterskab imidlertid som i høj grad tidsbundet, og nutiden ville næppe uden videre som det kom til udtryk ved G.s 80-årsdag 1915 betragte ham som den største danske jurist siden Ørsted, selvom den åndspræstation der er nedfældet i hans hovedværker og hans øvrige store arbejdsindsats stadig er egnet til at fremkalde respekt. – Gehejmeetatsråd 1894. Gehejmekonferensråd 1912. – R. 1872. DM. 1877. K. 2 1887. K. 1 1892. S.K. 1908. F.M.1.m.krone 1915. □Afbildet på familiebillede 1836. To træsnit 1880, det ene af H. P. Hansen, begge kopieret i andre træsnit. Buste af E. H. Bentzen, 1881 (Kbh.s univ.). Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab, 1897 (Vidensk.selskab). Mal. af F. Vermehren, 1905. Afbildet på L. Tuxens mal. 1906 af middag hos Moresco og på mal. af samme s.m. H. N. Hansen, s.å. (folketinget). Mal. af O. Bache, 1909 (Fr.borg) og af V. Irminger, 1915 (folketinget). Afbildet på H. Vedels mal. 1917 af grundlovsforhandlingerne 1915 (folketinget), skitse hertil (Fr.borg), og på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af A. Hærning (Odd fellow-orde- nen, Kbh.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1915 63–73. – C. G. som retslærd. Festrn. af Ugeskr. for retsvæsen, 1915 B 1–32 (m. bibliografi). Francis Hagerup i Nord. t. for strafferet 111, 1915 1–21. Johan Thyren sst. 22–24. Frantz Dahl sst. 25–55 (optr. i forf.s Juridiske profiler, 1920 11–45; også som særtryk). Samme i Berl. tid. 2.1.s.å. (også som særtryk). Samme i Tilskueren XXXV, 1918 I 125–35 (optr. i forf.s Juridiske profiler, 1920 45–59). Samme i Nord. t., Sth. 1918 111–21. Johs. Steenstrup i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1917–18, 1918 55–63. Viggo Bentzon i Tidsskr. for retsvidenskab XXXI, Kria. 1918 1–27. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1918 123–35. Fr. Dahl i Berl. tid. 31.12.1934 (også som særtryk, 1935). Festskr. i anledn. af to hundrede årsdagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., 1936 196–212. Troels G. Jørgensen: Tre professorer, Goos, Nellemann, Matzen,

1958 (anmeldt af Stig luul i Ugeskr. for retsvæsen, 1959 B 148–52). – Papirer i Rigsark. Breve i Kgl. bibl.

Ditlev Tamm

Gorms efterslægt

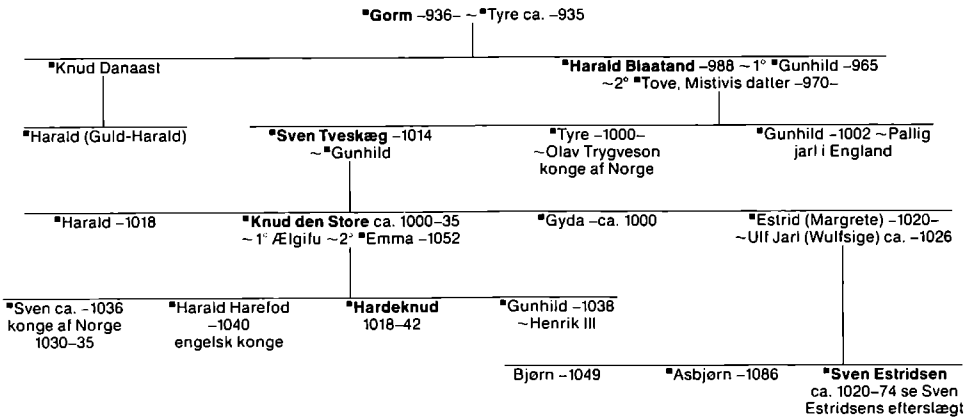
Den danske kongeslægt forud for den oldenborgske har ikke noget slægtsnavn. Slægtsoversigten bringes derfor som efterslægt til henholdsvis Gorm, Sven Estridsen og Valdemar I. Det er ikke muligt at fastslå nogen sikker slægtsforbindelse mellem de konger der kan påvises forud for Gorm, hvorfor disse kun vil være at finde som personartikel.

Gorm, –936–, konge. ~Tyre, † ca. 935. Begr. i Jelling. – Far til "Harald Blåtand.

I Adam af Bremens ærkebispekrønike fortælles der, at en svensk dynasti i Slesvig i begyndelsen af 900-tallet blev angrebet af Hardegon, Svens søn, som kom fra Nortmannia. Teksten tillader ikke med sikkerhed at sige, om Hardegon er en forvanskning af Hardeknud eller Harde-Gorm, eller om den pågældende person var far til eller identisk med Gorm den Gamle.

De to runestene der nu står ved Jelling kirke er de ældste vidnesbyrd om denne konge. Den mindste af dem bærer indskriften: „Kong Gorm gjorde disse kumler efter Thyre sin kone, Danmarks bod.“ Når hertil kommer at den store sten er rejst af sønnen Harald til minde om „...Gorm sin fader og efter Thyre sin moder“ er identiteten af de første medlemmer af den danske kongeslægt sikret. Disse kongers levetid fremgår dels af runologiske bestemmelser, dels af omtale i Adam af Bremens ærkebispekrønike fra ca. 1075 hvor Gorm, her kaldet Wurm, nævnes som konge over danerne og på grund af sit hedsenskab en højt uvillig vært for ærkebiskop Unni da han forsøgte at genoptage missionen i Danmark 935. Samme hjemmelsmand hævder at Gorm og Harald en tid lang regerede sammen, men det oplyses ikke hvornår Gorm døde.

De ældste af mindesmærkerne i Jelling må anses for grundlagt af Gorm. „Kumler“ kan både betegne runestenen og i hvert fald den ene gravhøj idet den nordre indeholder en vikingetids kammergrav indrettet for to personer. Indtil for nyligt anså man de to høje og arealet mellem dem med runesten og kirke for et samlet anlæg, først hedensk, siden efter Haralds døb kristent, kun har der været uenighed om hvorvidt de mange bautasten der er fundet dels under sydhøjen, dels på kirkegården, oprindeligt var opstillet i en trekant som et „vi“ (Einar "Dyggve) eller som en skibssætning svarende til andre mindesmærker fra vikingetiden (P. V. "Glob). Ved Knud J. Kroghs udgravning 1978 er flere af elementer-

ne i teorien draget i tvivl. Vigtigst er fundet af tre stavkirker under den nuværende stenkirke og i midten af den ældste en kammergrav med kvindelige og mandlige skeletrester der oprindeligt synes at være sekundært begravet her, idet de ikke ligger i deres oprindelige form, men mere tilfældigt og vist nok indpakket i guldindvirket klæde. Blandt gravgodset er det særlig betydningsfuldt at et sølvbeslag har en ornamentik som kendes fra et bæger i nordhøjen og derfor kaldes Jelling-stilen. Det er en nærliggende slutning at Gorm og Tyre er overført fra deres første hedenske grav til en ny begravelse i kirken.

Hvordan Gorm opnåede kongemagten i Danmark, og hvor stor en del af riget hans herredømme omfattede er der kun spinkle oplysninger om. Erkebiskop Unnis ovenfor nævnte besøg i Danmark har sandsynligvis fundet sted i tilknytning til en af tidens få kirker, Ribe eller Slesvig/Hedeby, og det tyder på at Gorm i hvert fald beherskede den sydlige del af Jylland. Om det var Gorm eller Tyre der tænkes på med tilnavnet „Danmarks bod“, og hvad det indebærer er yderst omstridt. – Ifølge Saxo og norrøne sager havde G. en søn Knud der blev dræbt på viking i England. Alene Olav Trygvesson's saga har navnet **Knud Danaast** (den dannerne elsker). Dennes søn igen, **Harald**, er kun afhjemlet i sagaerne der kalder ham Guld-Harald på grund af det bytte han havde med fra England.

□ Fantasiportrætter tegnet i manus. fra ca. 1600 (Kgl.bibl.) og i stik fra 1600-tallet. Engelsk stik af R. Havel, 1815, efter tegn. af C. H. Smith. Skildret på mal. af J. Exner, 1849 (St.mus.) og af A. Thomsen, 1860. Statue af F. E. Ring, 1882 (til Fr.borg, nu folketinget). – Monument af Wiedewelt ved Jægerspris.

Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danm., 1969 (ny udg. 1977) 223–40. Erik Moltke: Runerne i Danm. og

deres oprindelse, 1976. Inge Skovgaard-Petersen i Danmarks hist. I, 1977 164–70. Tage E. Christiansen i Kuml 1975, 1976 163–72.

Inge Skovgaard-Petersen

Gorrissen, Nis Jørgen, 1896–1978, højesterets-sagfører. * 10.6.1896 i Vejle, † 4.6.1978 i Gentofte, begr. Ordrup kgd. F: købmand Nis G. (1858–1917) og Anna Maria Dorothea Nissen (1871–1909). ~20.6.1922 i Kbh. (Kastelsk.) med Else Christiane Ditzel, *25.2.1901 i Kbh., † 22.8.1973 i Gentofte, d. af revisor Johannes D. (1867–1927) og translator Augusta Christiane Margrethe Glud (1862–1953, ~1° med skibsfører, senere fyrmester Aage Trap Friis, 1861–1935; ægteskabet opløst).

Efter studentereksamen fra Østre Borgerdydskolen i København 1914 påbegyndte G. det juridiske studium der afsluttedes 1920. Samme år blev han sagførerfuldmægtig hos hrs. Vilhelm og Ivan Kondrup, 1923 blev han lrs. og allerede seks år senere hrs. Efter Ivan Kondrups død 1935 overtog G. dennes advokatforretning. – G.s virksomhed var tæt knyttet til erhvervslivet såvel i retssalen som uden for, hvilket bl.a. kom til udtryk i talrige formands- og bestyrelsesposter i erhvervsvirksomheder fra skibsfart over forsikring, handel, industrivirksomhed til direktionsopgaver i fonds. Overalt var hans evner som administrerende og rådgivende jurist højt værdsat. Han ydede også en indsats på en række faglige poster, bl.a. som medlem af højesteretsskrankens bestyrelse 1935–37, og fra 1956 som formand. 1941–47 var han formand for sagførernævnet og for sagførerrådet 1947–55, og endelig var han næstformand for Danmarks juristforbund 1952–55. Hans stærke tro på det frie erhvervsliv kom

klart til udtryk gennem hans engagement i Erhvervenes oplysningsråd hvor han var formand 1949–73. Rådet var etableret allerede 1945 og skulle vel opfattes som erhvervslivets informative modtræk til det socialdemokratiske program „Fremtidens Danmark“. Oplysningsrådet skulle informere om det frie næringsliv i videste forstand, og samtlige erhvervslivets hovedorganisationer tilsluttede sig Erhvervenes oplysningsråd. 1949 udmeldte Industrirådet sig, hvilket medførte en alvorlig krise for rådet. I denne situation overtog G. formandsposten efter hrs. Kristian "Steglich-Petersen. G. styrkede bestyrelsens indflydelse hvorved formanden kom til at følge rådets arbejde på nærmeste hold. Erhvervenes oplysningsråd virkede gennem store foredragsmøder med internationale personligheder som foredragsholdere, gennem konferencer samt ved udsendelse af pressemeddelelser. – I offentligheden var G. i mange år kendt som præsident for Forenede danske motorejere (1948–71). I hans formandstid voksede medlemstallet fra næsten 33000 til omkring en kvart million, og i disse år blev bilen dansk folkeeje. FDM tog nye initiativer op: campingpladser, tekniske prøvestationer og rejsebureauvirksomhed m.m. G. søgte bevist at give organisationen en bred folkelig karakter. På det sociale område udførte G. et stort arbejde i Ensomme gamles værn (EGV) hvor han i mange år var medlem af bestyrelsen. Han har skrevet en række artikler i juridiske tidsskrifter. – R. 1946. R.' 1953. K. 1961. K.' 1969. □Mal. af Andreas Friis, 1966. Foto.

Chr. Gandil: Erhvervenes oplysningsråd 1945–70, 1970. Berl. tid. 10.6.1971. – Papirer i Erhvervsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Gosch, Christian Carl August, 1832–1913, zoolog, politisk forfatter. *16.11.1832 i Kbh. (Garn.), †2.6.1913 i London, begr. sst. (Brompton Cemetery). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant Ferdinand August G. (1799–1865, ~2° 1836 med Anna Cathrine Vilhelmine Staggemeier, 1787–1868, ~1° 1829 med apoteker i Lyngby Hans Leopold Reichwein Seehausen, 1781–1833, ~1° 1805 med Annine Margrethe Ytting, † 1827) og Christiane Meldahl (1800–35). ~1° 13.6.1863 i London med Harriette Smith, * 5.6.1821 i Aldermaston, Berkshire, † 1905 (~1° med Torgood), d. af godsejer og fredsdommer A. S. ~2° 1905 med Nathalie Wickham.

G. blev student 1851 fra Metropolitanskolen og tog magisterkonferens i zoologi 1855. Efter forskellige udenlandsrejser bosatte han sig 1859 i England hvor han forblev til sin død. Han påbegyndte her en livlig skribentvirksomhed idet han

gennem engelske blade søgte at påvirke den offentlige mening til gunst for Danmarks standpunkt i det slesvigske spørgsmål. Han var livet igennem en udtalt patriot. G. udgav på den danske stats bekostning *The nationality of Slesvig*. 1861, *Denmark and Germany since 1815*, 1862 og *Explanation of the Danish question*, 1864. 1862–1906 titulær attaché ved det danske gesandtskab i London.

Som entomolog og elev af J. C. "Schjødt" skabte han en samling af årevingede insekter der 1872 kom til Zoologisk museum; men efter 1864 slog han sig på zoologiens historie og publicerede de to store værker *Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur I–III*, 1870–78 med bibliografi, og *Jørgen Christian Schjødt I–III* 1898–1905. Disse arbejder er præget af en uhyre belæsthed og et indgående og forstået studium af arkivalier, oftest gengivet in extenso, fra offentlige institutioner og private. Bind I af førstnævnte arbejde er hellet „de videnskabelige grundsatninger for naturvidenskabens, især zoologiens, studium“. Denne af klassisk dannelse prægede bog der er blevet kaldt „Danmarks betydeligste videnskabelige indsats i naturvidenskabens filosofi“ (Bay) er et indlæg i den ideologiske strid mellem Schjødt og Japetus "Steenstrup, uden at den sidste navn er nævnt (det blev det i Berl. Tid. 29.4.1870) og er blevet beskyldt for stærk ensidighed; men de videnskabelige principper den noget ordrigt håndhæver er dem naturvidenskabens stadig arbejder efter siden den romantiske naturfilosofis indflydelse ebbede ud. Bogen er et udtryk for den før-darwinske klassiske men ikke bibelske metafysik som gjorde både Schjødt og Steenstrup til modstandere af darwinismen (Bræstrup). G.s syn på universitetets svaghed i den periode før og efter 1800 hvor så mange naturvidenskabelige anstalter skabtes i et modsætningsforhold til dette – Charlottenborg instituttet, Naturhistorieselskabet, Det kgl. naturhistoriske museum – præger hans fremstilling i begge de nævnte værker såvel som i kritikken (1881) af P. L. "Panums Bidrag til vort medicinske Fakultets Historie, men hans synspunkter er altid underbygget med arkivcitater. Endelig foreligger fra hans hånd et skrift om den højere skoles undervisning (1865) og nogle mindre, litterære, entomologiske arbejder. 1897 udgav G. for The Hakluyt Society *Danish Arctic Expeditions 1605–20 I–II*. – R. 1871. DM. 1897. K². 1906. □Foto (Zool. mus.; Kgl. bibl.).

Politiken 3.6.1913. Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 391f. Helga Stemmann: F. Meldahl og hans venner III, 1929 især 135f 145f. J. Chr. Bay: Om danskhedens væsen, 1933 17 31f. R. Spærck: Japetus Steenstrup, 1948 63–68. F. W. Bræstrup i Natu-

rens verden, 1980 77–80. – Papirer og breve i Kgl. bibl., bl.a. ca. 500 breve mellem G. og Schiødt 1855–84. Papirer i Rigsark.

S. L. Tuxen

Gosch, Heinrich Eduard, 1840–98, tændstikfabrikant. * 5.11.1840 formentlig i Itzehoe, † 16.3.1898 på Frbg. (Skt. Lukas). F: skolelærer, organist Claus Jørgen G. og Henriette Jarstorff. ~ 29.4.1870 på Frbg. med Frederikke Amalie Sletting, * 31.5.1849 sst., d. af rugbrødsbager, senere husejer og traktør Ole S. (1809–80) og Johanne Marie Poulsen (1814–60).

G. var i sine unge år ansat hos Ludvig Hintze der drev en fosfortændstikfabrik i Slesvig by. Da Slesvig efter krigen 1864 blev løstrevet fra Danmark, og fabrikkens afsætning til landet derved standsede blev G. sendt til København for at søge at afhænde Hintzes maskiner og inventar. Han kom i forbindelse med en producent af ovale cementkranse til kirkegårdsgrave, og denne cementstøber, A. Sørensen, fattede interesse for tændstikfabrikation. Han købte maskinerne og inventaret og lejede lokaler i grosserer Philip W. *Heymans gård på Christianshavn hvor han etablerede sig under navnet Ludvig Hintzes Eftf. A. Sørensen. G. blev knyttet til forretningen og brugte sin ekspertise i forbindelse med virksomhedens etablering. Efter nogle års forløb var virksomheden vokset så man var i stand til at foretage en udvidelse i egne nye fabriksbygninger på Falkoner allé. Sørensen passede fabrikationen, G. rejste – med sit vindende væsen – ud og solgte. Af stor betydning for branchen blev på den tid loven af 14.2.1874 der forbød anvendelse af hvidt fosfor i tændstikproduktionen. Det skyldtes stoffets umådelige brandfarlighed og giftighed. Giftigheden gjorde det meget anvendt som selvmords- og drabsmiddel ligesom det kunne afstedkomme svære skader hos tændstikarbejderne i form af sygdommen fosfornekrose. Denne miljøskeade ytrede sig fx ved knoglenedbrydning, især i kæbepartiet. Ejendommeligt nok var de fleste tilfælde af sygdommen netop konstateret på Sørensens fabrik selv om den i hygiejnisk henseende klart hørte til de bedste.

I stedet for hvidt fosfor kunne man herefter anvende det røde, amorfe fosfor der fordrede en strygeflade for at kunne antændes. Det var langt dyrere og medførte en flerdobling af tændstikprisen. Loven havde virkning fra 1.1.1875 og udryddede en del småfabrikker der ikke kunne finansiere omstillingen. Udviklingen pegede frem mod storproduktion med høj teknik, en fase man nåede frem til i 1890erne inden for tændstikproduktionen. 1876 blev Sørensen og G. uenige om et gageringssspørgsmål og gik hver til sit.

I forbindelse med omlægningen af produktionen i henhold til den nye lov kunne G. nu indrette en helt ny fabrik i Jacobsgade på Amager hvor han producerede tændstikker under mærket Phønix. Mærket Tordenskjold med portræt af søhelten efter Balthasar *Denners maleri fra 1719 var Sørensens, og dette mærke havde allerede den gang en stor kundekreds. G. gik i kompagni med cand.pharm. O. Davidsen der fra sin tændstikfabrik i Rådmandsgade medbragte maskiner, inventar og gode forretningsforbindelser. Alligevel var virksomheden slemt trykket af konkurrencen fra Sørensen. Denne ønskede imidlertid af personlige grunde at ophøre med fabrikationen, og det lykkedes for G. og Davidsen at købe fabrikken for 190.000 kr. plus 150.000 kr. for udestående fordringer samt varelager. G. og Davidsen kunne kun foretage denne handel fordi tre sleeping partners (heriblandt Ph. W. Heyman) gik ind med 100.000 kr. hver i et konsortium sammen med de to initiativtagere. Konsortiet arbejdede med store resultater til 1882 da det blev lavet om til et privat aktieselskab *H. E. Gosch & Co.s Tændstikfabriker* der eksisterede til 1895. Dette år gik de udvidede fabrikker hvis værdi ved grundkøb, nybygning, maskinanlæg etc. var steget meget betydeligt over til et offentligt aktieselskab med G. og Davidsen både på direktørposterne og i bestyrelsen.

I årene umiddelbart efter G.s død blev udbygningen og fusioneringen fortsat i stor stil, således at De forenede danske Tændstikfabriker kunne etableres 1902 med en aktiekapital på 1.600.000 kr. De svenske opkøb af hele branchen i Danmark tog sin begyndelse i 1918.

Jubilæumsskr. 1855–1905. De foren. da. tændstikfabriker, 1906.

Ib Gejl

Gotfred af Ghemen, se **Ghemen**, **Gotfred af**.

Gotfredsen, Edvard Julius Hansen, 1899–1963, læge, medicinalhistoriker. * 14.2.1899 i Kbh., † 8.1.1963 sst., begr. Sølbjerg kgd. F: restauratør Hans Jacob G. (1870–1933) og Sanne Michelle Kathrine Ipsen (1874–1940). ~ 14.7.1922 i Kbh. med Anna Marie Kirstine Kjær-Nielsen. * 21.10.1887 i Viborg, † 17.7.1978 i Kbh., d. af oversergent Lars N. (1857–1956) og Andrea Andreassen Kjær (1856–1914).

Privat dimetteret som student blev G. medicinsk kandidat fra Kbh.s univ. 1927. Efter nogle års hospitalstjeneste i provinsen nedsatte G. sig 1930 i Ejstrupholm, 1931 i Egtved og 1937–39 i Hvalsø. Men arbejdet med patienter fik G. til at fordybe sig i tidligere århundreders forståelse af

diagnostik og terapi. Han følte sig inspireret af en lang række tidligere medicinalhistorikere som Johann Clemens Tode, Julius Petersen, Theodor Puschmann (1844–99) og Karl Sudhoff (1853–1938) der alle var begyndt som praktici. Det vakte da også opsigt da G. 1939 solgte sin glimrende praksis i Hvalsø for at hellige sig medicinalhistoriske studier samtidig med at han varetog stillinger ved Herstedvester psykopatanstalt og statsfængslet i Vridsløselille. Efter studierejser til Berlin og Leipzig i årene 1936–37 og i 1940 udnævntes han 1943 til universitetsadjunkt i medicinhistorie ved Kbh.s univ. hvor han skulle føre traditionerne fra 1600-tallet videre, genskabt som de var ved Julius Petersen og Vilhelm Maars inspirerende virke. Maar havde på grund af svagelighed trukket sig tilbage, men havde da skabt mulighederne for fagets fremgang ved at få indrettet lokaler i Kirurgisk akademi i Bredgade. Smålig kollegatankegang udelukkede på det tidspunkt Axel Hansen fra at føre det ekstraordinære professorat videre efter Maars afgang, men G. tog arbejdet op med største energi og alt tegnede sig lyst indtil en medbejler inden for emnet ved en hetz-kampagne søgte at ødelægge G.s fremtidige virke (Ugeskr. f. læger 1946: 108 350–51). Den urimelige forfølgelse kom gennem de følgende år til at forårsage en række af hjerteblodprotilfælde som svækkede den før så livsglade og energiske forsker, og medvirkede til at G. ikke opnåede pensionsalder som ekstraordinær professor fra 1949.

1942 forsvarede G. et stort anlagt kompilatorisk arbejde om *Oldtidens Lære om Hjerte, Kar og Puls* for den medicinske doktorgrad hvor professorerne Hartvig Frisch og Erik Warburg udtalte sig anerkendende om arbejdets lærthed, mens medbejleren V. Møller-Christensen kritiserede det. Lykkeligvis fortsatte G. et udstrakt forfatter-skab de følgende årtier. 1945 kom den charmerende *Iocosa et seria ex historia remediumum de-prompta* (sammen med K. Roholm) og 1950 den af skandinaviske læger meget ansete og uundværlige *Medicinens Historie*. Det var en velskrevet og bredt fortællende håndbog der kom i ny revideret udgave 1964 og 1973.

Foruden talrige artikler i det af både læger og lægehustruer værdsatte *Medicinsk Forum* som G. startede sammen med Erik Jacobsen 1947 og var redaktør af til 1958 publicerede G. en række bøger: *N. Steensens hjerneanatomy, A dissertation on the anatomy of the brain. Read in the assembly held in M. Thevenot's house in the year 1665*, 1950, *Det kongelige Frederiks hospital*, 1957, *Harvey's lære og dens modtagelse i Danmark*, s.å., *John Snow, 1958 og Rigshospitalets tilblivelse*, 1960. Det blev tid også til en lærebog

om *Medicinens historie* for sygeplejersker (sammen med E. Snorrason) 1958 (genudg. revideret 1962 og 1969). Yderligere nåede G. at være medarbejder ved Kaj Birket-Smiths Lægekunsten gennem Tiderne (I–IV, 1945–46), Den nye Salmonsens, Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Håndbog for danske lokalhistorikere samt medredaktion af „Centaurus“. Samtidig med sin forsken ydede G. en betydelig indsats for universitetets medicinsk-historiske museum. Det blev nu en søgt institution, billed- og bogsamling voksede, og gaver strømmede til og udstilledes efter omhyggelig katalogisering ligesom der publiceredes en række værdifulde årsberetninger. Kontaktsøgende og udadvendt modtog G. gennem årene en lang række tillidsposter, 1956 som præsident i Københavns medicinske selskab, 1950–63 som formand for Dansk medicinsk-historisk selskab (hvor han var sekretær fra 1940–48) og 1955–62 for Selskabet for dansk kulturhistorie. 1938–41 var han medlem af Den alm. danske lægeforenings overvoldgiftsret. – R. 1954. □Mal. af Aug. Tørsløff, 1959. Foto.

E. Snorrason i Centaurus IX, 1963 45f og i Ugeskr. for læger CXXV, s.å. 147f. V. Møller-Christensen i Dsk.med.-hist. årbog, 1972 28–35.

Egill Snorrason

Gotlænder, Søren Poulsen, se Judichær, Søren Poulsen.

Gotskalk (Falkendale), † 1374, biskop. † 3.2.1374 i Linderås. F: Gynzeke Gynzelinsen (Gynzeke Senior) af Falkendale.

G. må ud fra sit tilnavn og våben anses for at tilhøre slægten der kaldes Mule af Falkendale. Slægten nedstammer fra Gynzelin der levede i Roskilde i begyndelsen af 1300-tallet. Den ene af hans sønner, Gynzeke, ejede gården Falkendale i Skt. Peders sogn i Roskilde. Den arvedes af hans sønner Gynzelin og, for en kort periode, Jakob, der afstod den 1396. Det er denne gren af slægten, og blandt Roskildeborgerne kun indehaveren af gården, der skriver sig til Falkendale. Man må derfor finde G.s ophav i Falkendale-linjen. Af kronologiske årsager må han være son af Gynzeke Gynzelinsen, en ualmindelig velhavende Roskildeborger der er den første der nævnes som borgmester i Roskilde. – Navnet G. F. ses første gang i en dedikation fra 1357 i en bevaret bog. Som dominikaner blev han 1362 paveelig penitentiar for provinsen Dacia. 1363 var han også den svensk-norske kong Magnus Eriks-sons skriftefader. På dennes begæring og med kong Valdemars mellemkomst blev G. provide-ret til biskop af Linköping i marts 1364 og straks efter indviet ved kurien i Avignon. Han kom

dog, åbenbart på grund af de anspændte politiske forhold, aldrig i besiddelse af hele sit stift. Først i januar 1374 blev han forsonet med kong Albrekt af Sverige. Samme år 3.2. dræbtes han ved Linderås kirke af en svensk adelsmand. I bandlysningsbrevet over drabsmændene fritoges landets herrer og rigets fyrster for ansvar for drabet. I de mellemliggende år var han i nær forbindelse med den danske og norske konge. 1364 ses han i diplomatiske ærinder for kong Håkon, og 1365 var han med kong Valdemar i Nykøbing Falster, da der skulle udfærdiges privilegier for hansestæderne. Som sone for mordet på G. måtte drabsmændene indstifte et præbende for hans sjæl ved Linköping domkirke.

Bibliografi i Svensk biogr. lex. XV, Sth. 1956 188–92. Kilder. Bidrag till Skandinaviens hist., udg. C. G. Styffe I, Sth. 1859. Svenska riksark.s pergamentsbref I–III, Sth. 1866–72. Diplomatarium Norvegicum VII–VIII, Kria. 1867–71. Scriptores rerum Svevicarum III, Uppsala 1876. Acta pontificum Danica I, 1904; VII, 1943. Finlands medeltidsurkunder I, Helsingfors 1910. Diplomatarium Suecanum VIII, Sth. 1953–66 153; sst. Acta cameralfia I–II, Sth. 1936–57. Diplomatarium Danicum 3.r.VI–VII, 1969–72. Lit. Ellen Jørgensen i Hist. t. 8.r.IV, 1912 51. J. Gallén i Hist. t. för Finland XXII, Helsingfors 1937 64–79. Hugo Norman i Kyrkohist. årsskr. XL 1940, Uppsala 1941 = Skr. udg. af Kyrkohist. föreningen 128–74. Ernst Nygren: Registra ecclesie Lincopensis, Linköping 1941 (særtryk af Linköping biblioteks handl. ny ser. III). S. Pira i Medd. från Norra Smålands fornminnesfören. och Jönköping läns hembygdsförbund XVIII, Jönköping 1945 80–114. Ingrid Lysdahl i Heraldisk t. III, 1970–74 441–52.

Ingrid Nielsen

Gottlob, Niels August Theodor Kaj, 1887–1976, arkitekt. * 9.11.1887 i Kbh. (Matth.), † 12.5.1976 på Skt. Josephs hosp., Kbh., begr. i askefællesgrav, Mariebjerg kgd., Gentofte. F: civilingeniør, overlærer Valdemar Andreas Thorkild Immanuel G. (1843–1927) og Doris Nikoline Juliana Nørholm (1853–1937). ~ 3.11.1918 i Gentofte med Esther Clara Marie Drachmann, * 14.10.1893 i Kbh. (Garn.), † 11.3.1959 i Kbh., d. af dr.phil., senere professor A. B. *D. (1860–1935) og Ellen Sophie Bentzon (1866–1948). G. blev student 1905 fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade og tog filosofikum 1906. 1905–08 gennemgik han Teknisk selskabs bygningsskole hvor han havde H. *Grønvold som lærer i tegning. 1907 kom han på akademiet og tog 1914 afgang fra arkitekturskolen. Han var 1912 tilknyttet École française d'Athènes hvor han som medhjælper opmålte den store Tholos i Delphi. 1915 vandt han den store guldmedalje for *Et monumentalt Fyrtaarn paa Skagen* og 1917 C. F. *Hansens opmuntringspræmie for *Rejsestudier fra Sverige*. 1909–20 tegnede han hos professor

Hack *Kampmann. Efter dennes død 1920 fuldførte han *Frbg. domhus* og fortsatte siden med selvstændig virksomhed. 1917 var han blevet assistent ved akademiets arkitekturskole hvor han 1924 udnævntes til professor. 1936 efterfulgte han Kr. Varming som kgl. bygningsinspektør og fratrådte 1938 professoratet ved akademiet. Gennem sine studier af ældre bygningskunst og sine talrige rejser i de fleste vesteuropæiske lande samt Nordafrika erhvervede han en stor historisk viden som kom til at præge hans virke som lærer, men som også senere fik betydning for hans aktive interesse for bevaring og restaurering af ældre bygningskunst. Som udøvende arkitekt lod han sig præge af tidens skiftende strømninger, dog overvejende med klassiske idealer. G. begyndte som arkitekt i årene omkring 1910 i den tids moderne retning, der i alt væsentligt byggede på H. J. *Holm og Martin *Nyrops arkitekturopfattelse med fri plastisk gruppering af bygningerne, med sans for det stofflige og den hjemlige karakter, men tillige med en begyndende forståelse for gentagelsens og rytmens betydning samt et mere kritisk syn på det stofflige, bl.a. i et konkurrenceprojekt til alderdomshjem ved Øster allé for arbejderne, 1913, og eget sommerhus ved Dyrehaven 1920.

I årene omkring 1920 sluttede G. sig til nyklassicismen, undertiden med en mere direkte tilknytning til oldtidens bygningskunst end sædvanligt blandt tidens arkitekter, bl.a. Hack Kampmanns gravmæle på Vestre kirkegård. Han lod sig også påvirke af maurisk kunst og folkekunst og enkelte kunstnere som G. *Bindesbøll og Lutyens fik nogen indflydelse på hans arbejde. Blandt hans arbejder fra 1920erne kan nævnes villaen *Dalgas Boulevard 45* fra 1924 der med sin mønstermuring og sin tagform genoptager en villatype fra 1860erne, *Skt. Lucas kirke* i Århus, 1926 (s.m. Anton Frederiksen). 1929 vandt han en arkitektkonkurrence om *Det danske studentehus* i Paris, der opførtes i et enklere, friere formsprog der fortsattes i arbejderne som *Roskilde landbobank* og bebyggelsen *Morsvej 15–25*. I begyndelsen af 1930erne blev han påvirket af functionalismens nye ideer. Med *Ørstedhus* på hjørnet af Vester Farimagsgade og Gyldenløvesgade overførte han de nye ideer i en disciplineret monumental form. Bygningen opførtes 1934 i jernbeton med god forståelse for materialets muligheder og en elegant udformning af hovedindgangen. Hans hovedindsats i disse år var dog udformningen af en række københavnske skoler. *Højdevangens skole* ved Irlandsvej fra 1930 som en sidekorridorstype, *Katrinedalsskolen* i Vanløse fra 1935 som midthalttype, der i en årrække kom til at dominere dansk skolebyggeri. Som mest skelsæt-

tende opfattes *Skolen ved Sundet og Svagbørns-skolen på Samosvej* fra 1937, udformet med store skråstillede glaspartier der kunne åbnes ud til det fri. Som kgl. bygningsinspektør blev det i 1930ernes slutning G.s opgave at udforme det nye universitetsbyggeri på Nørre fælled, *Universitetsparken*, der påbegyndtes med *anatomisk institut*, indviet 1941, *farmaceutisk læreanstalt* og *landlægehøjskolen*, indviet 1942.

Det var G.s hovedidé at placere de lette travertinbeklædte bygninger i en løs gruppering langs trafikårerne med et stort grønt friareal i midten. Efter krigen fortsatte han udbygningen af området med opførelsen af *institut for eksperimentel kirurgi* og det store *Egmont H. Petersens kollegium* fra 1954–57. Af G.s andre markante bygninger kan nævnes *Knippelsbro* fra 1935 og *Langebro* samt *Mindelunden*. G. forestod en lang række restaureringsarbejder, bl.a. C. F. Hansens Metropolitanskole, arrestbygningen ved domhuset i Kbh. og Børsen. G. var desuden leder af en registrering af bevaringsværdige huse som led i værn af by og landskabs udseende. Som resultat heraf udkom 1966 første hæfte i serien *Værn af smukke danske huse af bygningskulturel værdi* som indtil 1978 er kommet i ti hæfter og endnu ikke er afsluttet. G. var kgl. bygningsinspektør 1936–57 og medlem af det særlige bygningssyn 1941–67. Akademisk arkitektforenings æresmedlem. □Selvportræt i træsnit. Foto.

Arkitekten, 1915 213–16 (fyrtårn i Skagen). Sst. 1926 341–44 (St. Lukas kirke i Århus). Sst. 1929 90–92 (Studententerhus i Paris). Sst. 1933 1–5 (Højdevangens skole). Sst. 1935 63–75 (Katrinedals skole). Arkitekten U, 1937 9–12 (Svagbørnsskole). Sst. 1941 149–51 (univ. på Nørre Fælled). Berl. tid. 13.5.1976. Arkitekten, 1976 238.

V. Villadsen (Knud Millech)

Gottorperne (Slesvig-Holsten-Gottorp), se **Sønderjyske hertuglinier**.

Gottschalch, Christian Viggo, 1887–1979, sanger. * 20.5.1887 i Thisted, † 22.5.1979 på Frbg., urne på Fåborg kgd. F: apoteker, sidst i Fåborg Christian Frederik August G. (1854–1942, ~ 2° 1906 med Laura Holbech, 1870–1921) og Amanda Christina Henriette Ramm (1862–1903). ~ 1° 6.7.1915 i Vejlbj, Århus amt med skuespiller Ellen *G., * 2.5.1894 i Aså, Ålborg amt, d. af sognefoged Søren Nielsen Holm (1864–1949) og Ane Jørgine Thorsen (1864–1947). Ægteskabet opløst 1930. ~ 2° 3.11.1950 i Kbh. (b.v.) med Henni Dehn, * 12.5.1913 i Kbh. (Frihavnsk.), d. af toldklarerer Frits Julius D. (1881–1965) og Ingeborg Marie Johnsen (* 1883).

G. nedstammede på fædrene side fra en akademisk præget slægt. Tipoldefaderen var rektor i

Ålborg, oldefaderen præst og bedstefaderen læge. G.s morfar var den etatsråd Chr. Ramm der stiftede forsikringsselskabet Hafnia. Da G.s far flyttede til Fåborg blev den unge Christian elev i Odense katedralskole hvor han tog studentereksamen 1905. Det var så meningen at han ifølge familietraditionen skulle fortsætte med et universitetsstudium som han begyndte i Kbh. ved det medicinske fakultet. Han blev dog hurtigt indfanget af det mere muntre studentertilv. Alleerede i skoletiden havde han dyrket kvartetsang, og hans gode tenorstemme kom til nytte ved mange lejligheder i Studenterforeningen, især i Studentersangforeningen, i hvis udenlandsturneer han flere gange deltog, også som rejsekorrespondent til flere kbh.ske blade. En tid virkede han desuden som journalist ved dagbladet Riget. G.s aktiviteter i studenterverdenen gav sig mange udslag. Han skrev viser og tekster til flere studenterevyer hvori han selv optrådte med stor succes, og var medstifter af studenterscenen „Kgl. Mayestæts Acteurs“ som senere gjorde ham til æresmedlem. G.s sanglige og sceniske evner førte til at komponisten og musikforfatteren Charles *Kjerulf engagerede ham til en operetterturné til Helsinki i foråret 1913, hvor han kom til at optræde sammen med populære stjerner som Oda Alstrup og Amélie Kierkegaard bl.a. i Henry Berénys syngespil *Pigen fra Montmartre*. G. havde her gjort sig så bemærket at Gerda *Christophersen allerede samme efterår engagerede ham til sin opførelse af Leo Falls *Dollarprinsessen* på Casino i Kbh. med Gerda Krum i titelpartiet. Når G. senere lejlighedsvis optrådte på teatret var det især hos Gerda Christophersen, bl.a. som Schubert i *Jomfruburet* 1929 og som Leopold i *Sommer i Tyrol* 1932. G. havde fået sin sangteknik konsolideret under et studieophold i Italien, men følte ofte at teatervirksomheden ikke var det område hvor hans individuelle egenskaber kunne komme til fuld udfoldelse. Og det blev da også romance- og vise-sangen i forbindelse med hans talemæssige snarådighed der skabte hans landsomfattende popularitet.

På Charles Kjerulfs anbefaling engagerede Anna Norrie ham til sin i 1914 åbnede kabaret Ederkoppen hvor han, ikke mindst som konferencier, fik udnyttet alle sine evner indtil kabaretten ophørte 1920, de sidste to år under Frede *Skaarups ledelse. Det havde været et inspirerende samarbejde med kunstnere som Anna Norrie selv, Ayoë Willumsen og Robert *Storm Petersen. I denne periode holdt G. en selvstændig debutkoncert i Odd-Fellow palæet i oktober 1917 hvor han lancerede en række nye danske sange, deriblandt Aksel Agerbys *Havren*, Georg Ry-

gaards *Flaget* og Niels Clemmensens *Tre røvere fra Rold*, sange der ved denne lejlighed fik grundlagt deres senere store folkeyndest. Da Ludvig Brandstrup 1925 startede ensemblet Co-optimisterne efter engelsk mønster blev G. også her en påskønnet medarbejder lige indtil ensemblet ophørte i begyndelsen af 1930'erne. G. kom her atter til at samarbejde med Storm Petersen og med nye kolleger som Mogens Dam, Peter Malberg og Osvald Helmuth m.fl. samt pianisten og komponisten Kai Normann Andersen. G.s stadig voksende popularitet og hans tilnavn „Christian Folkekær“ som blev lanceret af Ekstra Bladets redaktør Freilif Olsen, og som fulgte ham hele livet blev grundmuret gennem hans regelmæssigt tilbagevendende sangaftener i Kbh. og talrige koncerter landet over, i radio og TV. Han satte sin ære i næsten udelukkende at fremføre danske sange og viser, lige fra Carl Nielsen til den bredeste folkelighed, dog stadig med forkærlighed for den såkaldte litterære vise til tekster af digtere som Axel Juel, Aage Berntsen, Hans Hartvig Seedorff Pedersen, Jeppe Aakjær, Helge Rode og Sigfred Pedersen m.m.fl. G.s udtryksregister spændte fra grænsen af det sentimentale til det komiske, tragiske eller dramatisk fandenivoldske i et repertoire der omfattede ca. 800 numre. Også filmen havde bud efter ham ved flere lejligheder, bl.a. i *14 mand og Hera*, 1929, *Cocktail*, 1937 og *Der var engang en krig* så sent som 1966. Som optrædende sanger lagde G. op omkring 1950, men startede 1952 sin populære radioserie *Vers og viser fra aviser* som han redigerede indtil få år før sin død. Fra 1962 havde han bevilling på at lede Vanløse biograf som han udvidede og omfattede med stor interesse. – R. 1942. □Foto.

B.T. 25.9.1944. H. H. Lund i Berl. tid. 9.5.1957. T. Meyer i Berl. aften 17.5.1962.

Sigurd Berg

Gottschalch, Ellen Sofie Kathrine, * 1894, skuespiller. * 2.5.1894 i Aså, Ålborg amt. F: sognefoged Søren Nielsen Holm (1864–1949) og Ane Jørgine Thorsen (1864–1947). ~ 1° 6.7.1915 i Vejlbj ved Århus med koncertsanger Christian G., * 20.5.1887 i Thisted, † 22.5.1979 i Kbh., s. af apoteker, sidst i Fåborg Christian Frederik August G. (1854–1942, ~ 2° 1906 med Laura Holbech, 1870–1921) og Amanda Christina Henriette Ramm (1862–1903). Ægteskabet opløst 1930. ~ 2° (u.v.) fra 1932 med komponist Kai Normann Andersen, * 11.4.1900 i Kbh., † 24.6.1967 sst. (~ 1° med skuespiller Bergliot Skands, født Duun, 1893–1942, ~ 1° med filmforfatter Lau-

ritz (Laurids) Skands, 1885–1935; ægteskabet opløst), s. af akademibetjent ved Charlottenborg Niels Peter Andersen (1859–1923) og Oline Alette Petersen (1867–1952).

Purung optrådte G. første gang 5.2.1911 som Hanne i *Karen, Maren og Mette* på Århus teater hvorfra hun, introduceret af Cajus Bruun, 1912 blev ansat ved Det ny teater i Kbh. Nogen dramatisk undervisning fik hun ikke, men Peter Jerndorff rensede hendes sprog for jyske tonefald. Gennem småroller vakte hun opmærksomhed ved sin friske naturlighed, sit lune og sit elskværdige smil; 1913 blev hun udlånt til Casino hvor hun i *Som i Ungdommens Vaar* („Det var paa Frederiksberg“) fik tag i det store publikum som hun 1915 erobrede ved sin musikalske fremstilling af den berømte *Frk. Nitouche*, en rolle hun over hele landet har spillet hyppigere end nogen anden dansk skuespiller, næsten 700 gange. Alt hvad hun her foretog sig i bevidst ubevisthed eller fiffig dristighed var præget af hendes humorfyldte charme, og hun anvendte sin kønne sangstemme med megen kløgt. Andre lønnende opgaver løste hun bl.a. som Selma Lagerlöfs *Dunungen*, 1921, og det betød et alvorligt tab for Det ny teater, da hun 1928 forlod denne scene. 1931 blev hun den første danske Josepha i *Sommer i Tyrol* på Fønix teatret. Siden tilhørte hun bl.a. Casino og Nørrebros teater hvor hun især dyrkede operetten (Serpolette i *Corneville Klokker*) og viste sin frodige folkelighed i *Københavnerviv*. Under anden verdenskrig blev hun den folkekære fortolker af Danmarks melodier i radioen med sin klangfulde stemme og sit varme foredrag. 1941 hentede Holger Gabrielsen hende til Det kgl. teater hvor hendes speciale blev koner, madammer og mødre. Støttet af sin friske fysik og sikre musikalitet løste hun så forskellige klassiske opgaver som Mette i *Kærlighed uden Strømper*, Mor Gunild i *Fiskerne* og Madam Smidt i *Genboerne*. Også Holbergs svære krav honorerede hun som Arianke i *Barselstuen*, Pernille i *Henrik og Pernille* og Gedske i *Den politiske Kandestøber*. Blandt hendes moderne roller var Ullas mor i *Ullabella*, mens hun tolkede smerten i *Mutter Courage* og især som moderen i L. Pirandellos *Seks personer søger en forfatter*, 1958. 5.2.1951 fejrede hun sit 40-års jubilæum som konen i *En sælgers død*, og 1961 tog hun sin afsked fra Det kgl. teater som mor Karen i *Elverhøj*. Djærv karakteristisk og en egen varme er hendes særkende, og disse egenskaber forøgede også hendes popularitet i filmen (fx Lene i *Champagnegaloppen* og fru Brasen i *Sommerglæder*). I sin høje alder har hun bevaret sødmen i en række moderlige ældre kvinderoller (fx Meddeas amme på Det ny teater og Felicity i *Vente-*

Gottschalch, Ellen

tid på Alléscenen, 1979) som hun karakteriserede med temperament, sindsstyrke og rolig alvor. – Ingenio et arti 1950. □Tegn. af H. Jensenius udst. 1928, af B. O. Grandjean, 1954, af Ivan Opffer, 1957 (Fr.borg) samt af K. Lollesgaard (Kgl.bibl.). Foto.

E. G. i Berl.tid. 9.1.1944. Sv. Kragh-Jacobsen sst. 28.4.1979.

Klaus Neiiendam (Robert Neiiendam)

Gottschalck-Hansen, Niels, 1909–68, politiker, sognepræst. * 21.11.1909 i Charlottenlund, † 6. 10.1968 i Kbh. F: tømremester Edvard Holger G.-H. (1873–1949) og Anna Betty Schiøth (1883–1964). ~ 14.8.1937 i Skovshoved med Elin Margit Viola Backe, * 28.11.1909 i Ås, Sverige, d. af skibsreder, kaptajn Nils B. (1875–1933) og Hilma Andersson (1886–1922).

G.-H., der blev student fra Ordrup 1929 og cand.teol. (Kbh.) 1937, virkede i 31 år som præst i folkekirken, i 18 år som politiker og var livet igennem stærkt optaget af opgaver i institutioner og organisationer med socialt sigte. Han begyndte som hjælpepræst i Skovshoved 1937, var sognepræst i Ledøje-Smørum 1938–59 og ved Garnisons kirke fra 1959 til sin død. Selv om han nærmest tilsluttede sig de grundtvigske synspunkter, var han fordomsfri over for andre retninger, og han blandede aldrig politik ind i præstegerningen. Han blev indvalgt i folketinget 1950 af det konservative folkeparti i Kbh.s amt som han repræsenterede til sin død. Han var tidligt med i Foreningen Norden, Sønderjysk forening og Kirkeligt samfund og var ved sin død medlem af bestyrelserne for Statens åndssvageforsorg, Foreningen til hjælp for grønlandske børn og en lang række børneinstitutioner, medlem af præsidiet for landsforeningen „Lænken“ og af overbevillingsnævnet. I folketinget var G.-H. ordfører i mangeartede sager, medlem af sin gruppes bestyrelse fra 1957, af Det kgl. teaters tilsynsråd fra 1964, af lønningsudvalget 1954–60, af finansudvalget fra 1958 og i den forbindelse i byggeudvalgene for såvel det nye TV-hus som det nye rigshospital. Efter VKR-regeringens tiltræden 2.2.1968 blev han formand for finansudvalget. 1959 var han delegeret til FN. Selv om G.-H. erklærede at præstegerningen altid for ham havde 1. prioritet var det som politiker han blev særligt kendt. Han forenede ved flid og begavelse et dybtgående sagligt arbejde med interessen for de menneskelige og økonomiske beslutninger i folketinget, var som taler og debattør uortodoks og hurtigt i replikken. Han var en af sit partis mest efterspurgte talere til møder ude i landet, gav kontakten mellem politikere og

befolkning farve og indhold. – R. 1962. □Foto (folketinget, Kgl. bibl.).

Folketingstid. 1968–69 I 331f. Torben Meyer i Berl.tid. 7.10.1968. Vor tid nr. 27 10.10.1968.

Carl Kauffeldt

Gottschalk, Albert, 1866–1906, landskabsmaler. * 3.7.1866 i Stege, † 13.2.1906 på Frbg., begr. i Kbh. (Mos. Vestre). F: købmand Gottlieb G. (1822–78) og Lea Philipson (1840–1916). Ugift.

G. gik på akademiet tre kvartaler 1882–83 og besøgte derefter i fem vintre kunsternes studiefskoler under P. S. *Krøyer. Den undervisning der fik størst betydning for ham fandt han imidlertid uden for skolerne, først hos Karl *Jensen som forberedte ham til akademiet, og senere hos sin noget ældre ven Karl *Madsen. Med sidstnævnte gik han lange ture i Kbh.s udkanter, og de to venner drøftede malerkunsten og fandt sammen en hel verden af nye motiver. Karl Madsen fortalte sin elev om „de franske maleres sans for helhedsvirkning og farvetonernes samklang“ og har sikkert haft den allerstørste betydning for hele G.s syn på malerkunsten. – Det var først og fremmest kærligheden til naturen der drev G. til at male. Han arbejdede altid ude i det fri og var på stadig jagt efter nye motiver. Hans kunst viser en ualmindelig følsomhed over for naturindtryk og en evne til at gribe stemningerne og gengive dem med fine maleriske toner. Han havde desuden blik for motivernes kompositionelle værdi og forstod ved fint afvejede beskæringer at give billederne ro og balance. Hans form var det inspirerede naturstudium, og hans styrke lå i det maleriske anslag. Når han havde fæstnet sit indtryk og sin oplevelse på lærredet var det ham nok – de store fuldt udarbejdede billeder var ikke hans sag. – G. malede aldrig den ensomme natur. Han fandt sine motiver i Kbh.s udkanter hvor bebyggelsen bærer præg af sammenstødet mellem by og begyndende land, eller ved de gamle volde hvor træer og grønne skrænter omkranser den gammelkøbenhavnske arkitektur. De danske provinsbyer har han også elsket og har fået helt nye virkninger frem når han malede den stejle bakkegade med de lave huse. Et af hans tidligste billeder *Fra det gamle Kalkbrænderi*, 1883 viser allerede at hans mål er at skildre stedets fortættede og særprægede stemning. „Han saa som Maler, men han folte og drømte som en Poet“ (Karl Madsen). Det fik en opdragende betydning at fandt nye skønhedsværdier hvor folk ikke tidligere havde haft øje for dem, og i forhold til sin samtid virkede han fornyende. – Inderst er G.s kunst i slægt med Købkes, især i dennes sidste periode. De

har samme sans for de tilsyneladende beskedne motiver, samme lyst til at male huse og træer og samstemme farvetonerne til en lyrisk helhed. En anden kendelig, men vel nok indirekte indflydelse har G. modtaget fra fransk malerkunst og her ganske særlig fra Camille Corot (*Aaløb med en Bro*, 1887, viser både i sit motiv og i sin fine sølvgrå tone i tydelig grad slægtskabet). G. maler med forkærlighed det danske grævej, og da bliver hans farve ganske stofagtig ligesom hos Julius *Paulsen. Enkelte tidlige billeder kan være malet under indtryk af L. A. *Ring (*Foraarsdag ved Glostrup*, 1887) eller Joakim *Skovgaard (*Landskab fra Halland*, 1890) hvis kunst han satte meget højt. Blandt fortsætterne af 80ernes naturalisme hører han sammen med de københavnske malere (bl.a. Fridolin *Johansen, Karl *Schou, Ludvig *Find) hvis kunst er mere artistisk betonet og derved mindre folkelig end fx fynboernes. – G. var 1887 i Lübeck og Berlin, 1889 og 1892 i Paris. 1896 foretog han en rejse med fragtdamper over England til Italien (rejsebreve i Tilskueren, 1931) og var igen i Italien 1904. Han debuterede på Charlottenborgs decemberudstilling 1884, udstillede på Charlottenborgs forårsudstilling mellem 1887 og –96 og fra 1897 på Den frie udstilling hvor han blev medlem 1902. Ved hans død afholdt Kunstforeningen en mindeudstilling som vakte videre interesse for hans kunst, og 1930 samledes et stort udvalg af hans billeder og tegninger i Den frie udstilling. Blandt G.s arbejder kan nævnes de tidlige, fuldt gennemførte *Fra Kastellet i december*, 1884, *Vejen forbi Store Godthåb*, 1884 og *Foraarsdag i Glostrup*, 1887, alle kunstmuseet, og fra de sidste år hvor G. nærmeste sig ekspressionismens maleform, de stærkt forenklede Lyngby- og Kronborgbilleder. På kunstmuseet er G. repræsenteret med godt 25 malerier og med tegninger i kobberstiksamlingen. Desuden på Hirschsprung og på en række provinsmuseer, særlig Odense, Fåborg, Ålborg, Skagen og Silkeborg samt Stockholm. – Af sine venner skildres G. som et overvet og ulykkeligt menneske hvis sind var underkastet skiftende luner, og hvis humor i få øjeblikke kunne svinge fra glæde til sorg. Manglende selvtilid gjorde at han selv tiltog mange billeder. Han elskede musik og poesi, og blandt hans nære venner var Sophus *Claussen, Viggo *Stuckenberg og Johannes *Jørgensen. □Selvportr. Avistegn. 1906. Foto.

A. G., udg. Poul Uttenreitter, 1943 = Vor tids kunst XXXVI. – Breve i Tilskueren XLVIII, 1931 II 277–91. – Kunstforen.s udstillingskat. 1906. Johs. Jørgensen i Nationaltid.s tillæg 18.2.1906. Karl Madsen i Tilskueren, s.å. 983–88. Sophus Claussen i Ill. tid. s.å. 351. Th. Thorup i Kunst VII, s.å. (8 s.). Ernst Goldschmidt i Politiken 25.11. s.å. Johs. Jørgensen: Tårnet, 1916 = Mit livs

legende II 55f. Karl Madsen i Den frie udstill.s kat. 1930. Jan Zibrandtsen: Moderne da. maleri, 2. udg. 1967 26–31. Lars Rostrup Bøyesen i Kunstforen.s kat. 1958. Leo Estvad i Berl. aft. 5.11.1958. Troels Andersen: A. G., 1977 1977 (m. bibliogr. og billedfortegn.).

Merete Bodelsen

Grabow, Køn Jochum, 1594–1667, admiral. * 16. 8.1594 i Mecklenburg, † 22.11.1667 på Sørup, begr. i Vettterslev k. F: Vincents G. til Wuticke og Dorte Kruckow. ~ 15.5.1625 med Anne Steensen, * 16.8.1593 på Steensgård, † efter 24.10.1680, d. af Hans S. (1559–94) og Margrethe Basse (1552–1611).

Hvornår G. der tilhører en mecklenburgsk adels-slægt er kommet til Danmark vides ikke, men 1624 fik han bestalling som skibsløjtnant, og n.å. var han chef for fregatten Hummeren der i eskadre under Jens *Munk sendtes til Weseren for at forhindre tilførsler til Bremen. Da eskadren om efteråret gik hjem blev G. på stationen vinteren over. Vinteren 1626–27 blokerede han ligeledes Weseren. 1628 blev han skibskaptajn og var 1628–29 chef for orlogsskibet Svanen på Elben. Efter fredsslutningen vedblev han at være til tjeneste og var jævnlig udkommanderet som skibschef. 1637 sendtes han til Rusland for at hjemføre prins *Hans' (1583–1602) lig og var 1638–39 chef for en eskadre på Elben og Weseren. 1640 fik han Borreby i Skåne med Jörrestad herred i forlening, 1642 var han chef for en eskadre der konvojerede saltskibe til og fra Spanien, og 1643 fungerede han en tid som Holmens Chef. Under krigen med Sverige deltog han 1644 i slagene ved Listerdyb og på Kolberger Heide hvor han var admiral for 2. eskadre med sit flag hejst i „Lindormen“. Han deltog også med sin eskadre 13.10. s.å. i slaget ved Lolland hvor den danske flåde blev slået af svenskerne. G. var da om bord i orlogsskibet Oldenburg der blev entret af fjenden, han sprang over bord, men blev reddet og ført som fange til Wismar. Efter krigen fik han og hans hustru livsbrev på hans forlening imod at give afkald på tilgodehavende pension og andre fordringer på kronen. Atter 1652 var han chef for en eskadre der sendtes til Helsingør i anledning af faren for fjendtligheder fra en engelsk flåde der havde vist sig ved den nordlige indgang til Sundet. I efteråret 1657 var han atter indkaldt til tjeneste og var en kort tid eskadrechef på flåden under Henrik *Bielke i Sundet. Han var ejer af Sørup og Ottestrup ved Ringsted. □Fremstillet s.m. Chr. IV på tegn. af Rasmus Christiansen. – Kisteplade (Vettterslev k.).

Danm.s adels årbog XI, 1894 153; XVIII, 1901 556; XXXVII, 1920 502. Chr. Bruun: Slaget på Kolberger

Grabow, Køn Jochum

Heide, 1879 42f. H. D. Lind: Kr. IV og hans mænd, 1889 (reproudg. 1974). Samme: Fr. IIIs sømagt, 1896.

*Th. Topsøe-Jensen**

Grahn-Young, Lucile (Lucina) Alexia, 1819–1907, solodanser. *30.6.1819 i Kbh. (Garn.), †4.4.1907 i München, begr. sst. F: løjtnant, told-assistent John Jensen G. (ca. 1787–1859) og Mette Christine Knudstrup (ca. 1799–1883). ~ca. 1856 med hofoperasanger Friederich Young, *13.12.1824 i Pest, †11.2.1884 i Esslingen, s. af operasanger Benno Y. og Appolonia Y.

Den 29.5.1829 indledte G. sin korte, men glansfulde karriere på Det kgl. teater idet hun udførte sit første barneparti, Sabi, i balletten *Danina eller Jocko, den brasilianske Abe*. Hun var da elev på danseskolen under Peter *Larcher der også havde arrangeret abe-balletten, et af de mindre lødige produkter hvormed man i 1820erne forsøgte at stimulere interessen for balletten som var i absolut nedgang. Da August *Bournonville 1830 overtog ledelsen af den kongelige ballet så han straks de usædvanlige evner hos den unge pige hvis uddannelse han personligt tog sig af. Hun blev Bournonvilles bedste elev, og den eneste danske kvindelige danser i forrige århundrede der opnåede international berømmelse. Bournonville kom hurtigt i et voldsomt modsætningsforhold til teatrets betydeligste kvindelige danser, Andrea *Kraztmer, og satsede derfor tidligt på den purunge G. hvis egentlige debut fandt sted den 23.9.1834 i en pas de deux indlagt i *Den Stumme i Portici*. Resultatet svarede til Bournonvilles forventninger, og året efter skabte han Astrid i *Valdemar* til sin yndlingslev. Allerede 1834 havde Bournonville været i Paris med G. hvor de begge var blevet stærkt betaget af romantikkens gennembrudsværk *Sylfiden*, og i 1836 arrangerede Bournonville på Det kgl. teater Taglionis ballet for G. og sig selv. Hun henrev alle ved sin luftige og smukke dans og blev 1837 udnævnt til kongelig solodanserinde. Regelmæssig smuk var hun ikke. Men hendes mørke ydre var interessant. Hun var aristokratisk med en egen ladylike ynde; hendes kunst besad kraft, lethed og elegance. Hendes teknik var bløden og helt usædvanlig for en danser fra et lille teater i en lille by, og dertil kom at hun også ejede mimisk talent. Hun havde „alle de Egenskaber, der udmærker Danserinden af første Rang“ skrev Bournonville.

G. gjorde stormende lykke, og balletmesteren forelskede sig hovedkulds i sin elev som dog ikke gengældte hans følelser hvilket var medvirkende til den korte karriere hun gjorde i Danmark. G. havde ambitioner. Kbh. var hende for trang, og balletmesteren blev for besværlig. 1838

drog hun alene til Paris og fik chancen for debut på operaen i *Le Carnaval de Venise*. Da hun vendte hjem opstod der en stærk rivalisering mellem balletmesteren og hans ballerina der efter hans mening tilsatte hans stil pikante tricks og virtuosnumre som ikke harmonerede med hans skønhedsbegreber. Det førte til både teater-skandaler og brud. Den 23.2.1839 stod G. for sidste gang på Det kgl. teaters scene hvor hun dansede et af sine glansnumre, den spanske karakterdans *El Jaleo de Jeres*. Efter nogle aftener i Hamburg tog hun et treårigt engagement ved operaen i Paris hvor hun blev spillet ud mod Fanny Elssler og klarede sig stolt. Hun dansede blandt andet Sylfiden og stod sig i sammenligningen med den berømte Marie Taglioni som havde kreeret partiet, og hvem hun i øvrigt lignede. Hendes parisiske sejr betød at de andre europæiske storbyer lå hende åbne. I 1845 dansede hun på Her Majesty's Theatre i London i den berømte *Pas de Quatre* sammen med Europas førende dansere Marie Taglioni, Carlotta Grisi og Fanny Cerrito. Jules Perrot skabte samme år titelrollen i balletten *Eoline* til hende og 1846 *Catarina ou la Fille du Bandit*. Overalt havde G. succes. Ikke mindst i St. Petersborg. Kbh. besøgte hun kun på gennemrejse, senest 1854, men muligheden for gæsteeoptræden i sin fødeby havde hun forspildt ved i Hamburg under den første slesvigske krig at danse til fordel for de sårede slesvigholstenere. Det var uviljen mod Bournonville og mod det teater hvor hun trods sine europæiske sejre helst ville fejres der gav sig dette pinlige udslag. En vis kynisme, som forskrækkede hendes beundrer H. C. *Andersen under en samtale i London 1847 prægede da hendes væsen.

1856 trak G. sig tilbage fra scenen. Fra 1858–61 var hun balletmester i Leipzig og havde samme stilling ved hofteatret i München fra 1869–75 hvor hun blandt andet koreograferede bakkanallet i Wagners *Tannhäuser* og hjalp ved opsætningen af *Rhinguldet* og *Mestersangerne i Nürnberg*. Her mødte hun Bournonville da han var i München for at se *Lohengrin* som han skulle sætte op på Det kgl. teater. De omgikkes hoffligt, men kom ikke på venskabelig fod igen. Forbindelsen til Danmark var i G.s senere år spredt og tilfældig. Breve og brudstykker af memoirer fra hendes hånd vidner dog om at hendes tanker med vemod og kærlighed kredsede om barnsbyen hvor hun på danseskolen havde sprunget op ad berømmelsens trappe der også for hende som for H. C. Andersen og Johanne Luise *Heiberg betød „et trin opad til det bedre“ selv om G. i modsætning til flertallet af datidens balletelever ikke kom fra samfundets allerfattig-

ste lag. Da hun ingen arvinger havde testamenterede G. München kommune sin formue på 400.000 rmk., og byen opkaldte en gade efter hende. □ To litografier i roller af E. Bærentzen ca. 1836, det ene kopieret af Im. Lemerrier. Et par andre litografier og stik i roller. Karikerende litografi 1837, karikaturtegn. sign. T. Schopfer, 1838 (Fr.borg) og af V. Kyhn, 1839 (Teatermus.). Mal. af D. Monies udst. 1838, af E. Bærentzen, 1839. Mal. af E. Lehmann (Teatermus.). Tegn. og karikatur af E. Bærentzen (begge sst.). Litografi af C. Vogt, 1840, efter dette litografi af Cäcillie Brandt, 1840, og stik 1842. Litografi af H. Grevedon, Paris og af M. Magnier jeune. Stik af G. H. Every, 1847, efter mal. af F. Simoneau; efter dette stik af M. Lämmel, 1850. Litografier i roller af J. Brandard og af E. Desmains efter tegn. af Guérard. Træsnit 1875 efter foto, af H. P. Hansen 1884 og af V. Rosenstand. Relief af H. Isenstein og Kate Magelund (Brøstes gård, Chr.havn).

L. G.-Y.: Hvordan jeg kom til balletten i Juleroser, 1898 (4 s.). L. G.: Barndomsindringer i Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 285–325. – Aug. Bournonville: Mit teaterliv II, 1865 64f; III, 3, 1878 95. Hans Brix: H. C. Andersen og hans eventyr, 1907 129f. Rob. Neiiendam: Omkring teatret I, 1919 29–61. Samme i Teatret XVIII, s.å. 142–44. Samme: L. G., 1963. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. Ivor Guest: The romantic ballet in Paris, London 1966. P. Migel: The ballerinas, N. Y. 1972. A. Fridericia: Aug. Bournonville, balletmesteren, 1979. – Breve i Kgl. bibl.

Erik Aschengreen (Robert Neiiendam)

Gram

Der findes flere slægter G. Af disse føres den mest udbredte tilbage til borgmester i Sæby Hans Nielsen G. (ca. 1585–1654), hvis søn var sogneprest i Bjergby-Mygdal Niels Hansen G. (1642–1712).

C. Klitgaard: Slægten G. fra Sæby i Pers.hist. t. 10.rk.1., 1934 43–57. Fr. Friis-Petersen: Provst for Møen, professor theologisk Laurits Nielsen G. og hans efterkommer, 1932.

Hans H. Worsøe

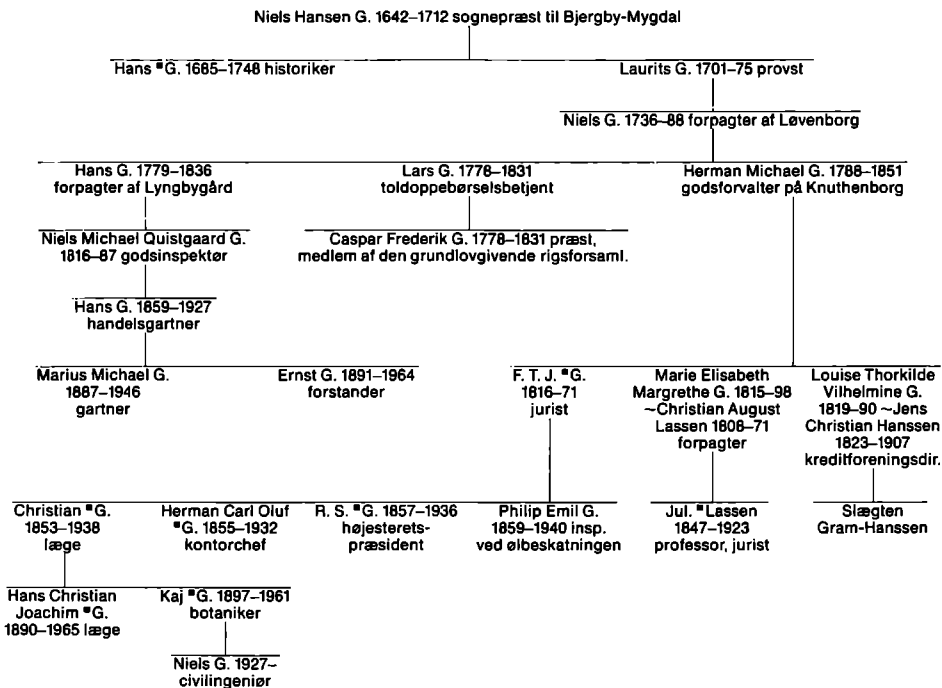
v. **Gram(m), Carl (Charles) Christian**, 1703–80, overjægermester. * 28.7.1703 i Kbh. (Fr. ref.), † 25.1.1780 sst. (Holmens), begr. i Hammel k. F: overjægermester Friedrich v. *G. (1664–1741) og Henriette Henry de Cheusses († 1703). ~ 4.3. 1733 på Frijsenborg med komtesse Birgitte Christine Friis, * 22.7.1715, † 4.7.1775 i Jægersborg, d. af greve Christian *F. til Frijsenborg (1691–1763) og Øllegaard Gersdorff (1687–1734).

G. blev 1725 jægermester ved parjorcejagten, 1731 hofjægermester og jægermester for den sjællandske øgruppe og Bornholm, og 1747 blev han udnævnt til overjægermester, dvs. chef for

skov- og jagtvæsenet i Danmark og hertugdømmerne.

For at imødegå den af datiden så frygtede træmangel tog G. initiativ til at få sat system i skovdriften. 1761 sendtes otte unge mænd på forstlige studierejser i Frankrig og Tyskland, og på G.s opfordring indkaldtes Johan Georg v. *Langen 1763 til at regulere skovbruget i de kgl. skove i Nordsjælland. G. og v. Langen udarbejdede en skovplan der medførte en total ændring af vort skovbrug idet man ved inddeling af skovene i afdelinger og fastsættelse af hugstens størrelse i forhold til vedforråd og træernes vækst, samt ved plantning og såning fik gennemført et stedsevarende skovbrug hvor hugsten ikke måtte overstige tilvæksten. G. gav v. Langen ret frie hænder mht. udarbejdelsen af skovplanerne for de enkelte distrikter, men det var G. der kendte de lokale forhold og havde ansvaret over for regeringen. Bøndernes rettigheder til græsning og hugst i underskoven måtte respekteres, og det var især på disse områder en stor fordel at G. kendte forholdene i de nordsjællandske skove indgående og som forhandlingspartner havde sin bror Fr. C. G. der som amtmand for Frederiksberg og Kronborg amter skulle varetage bøndernes interesser. Planerne for driften af de enkelte distrikter kaldes tilsammen den Langenske forstordning, siden 1964 den Gram-Langenske forstordning, og heri var indbefattet oprettelse af en skovbrugsskole på Jægersborg. v. Langen blev syg i 1770, og G. blev ene om at lede forstordningen som medførte betydelige udgifter til skovkultur, og som bl.a. af den grund blev udsat for skarp kritik. 1776 blev det bestemt at forstordningen skulle udsættes i tyve år, og G. var meget skuffet. 1778 trak han sig tilbage fra forstsvæsenet, men fortsatte som jægermester til sin død 1780. 1778 blev D. N. v. Warnstedt som var indkaldt fra Holsten ansat som overforstmerster. Der blev nu udarbejdet ny retningslinier for skovdriften i de kgl. skove, men det skal understreges at forudsætningen for at skovene kom på fode var at der var uddannet en stab af dygtige forstmænd under den Gram-Langenske forstordning. G.s betydning ved gennemførelsen af forstordningen er ofte blevet undervurderet fordi det var den dynamiske v. Langens principper for skovdriften der kom til udtryk i skovplanerne. Det er imidlertid sikkert at G.s indsats på det administrative plan og hans kendskab til de lokale forhold har været altafgørende for gennemførelsen af forstordningen. Gennem sin datter Sophie Magdalene Gram (1734–1810) gift med baron Jens Krag-Juel-Vind (1724–76) blev G. stamfar til greverne Frijs til Frijsenborg. – Kammerjunkeren ca. 1720. Kammerherre 1734. Ge-

v. Gram(m), Carl Christian

heimeråd 1749. Geheimekonferensråd 1763. Hv. R. 1741. L'union parfaite 1752. Bl. R. 1768. □Afbildet som barn s.m. moderen på mal. af Justus v. Bentum, 1706. Afbildet som buste på mal. af P. Als, 1762, forestillende C. S. Plessen (Sierhagen i Holsten). Mal. 1769 (Frijsenborg), litograferet 1899 af I. W. Tegner. Tegnet silhouet (Fr.borg). Relief (Hammel k.).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III, 1896 358f. Ch. Lütken: Den Langenske forstordning, 1899 især 3–8. E. Laumann Jørgensen og P. Chr. Nielsen: Nordsjællands skove gennem 200 år, 1964 især 27–43. P. Chr. Nielsen i Dansk skovforen.s t., 1965 61–65.

P. Chr. Nielsen

Gram, Hans Christian Joachim, 1853–1938, læge. * 13.9.1853 i Kbh. (Frue), † 14.11.1938 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: professor F. T. J. *G. (1816–71) og Louise Christiane Roulund (1829–1913). ~ 18.5.1889 i Kbh. (Garn.) med Louise Ida Christiane Lohse, * 28.7.1865 i Ålborg, † 19.5.1900 i Kbh., d. af kaptajn, kammerjunker, senere oberst, kammerherre Ludvig Frederik Gustav L. (1823–99) og Ida Sophie Arctander (1833–73). – Far til Kaj *G. Bror til R. S. *G. G. blev student 1871 fra Metropolitanskolen. Han følte sig oprindeligt mest tiltalt af naturvidenskaberne, særlig botanik, og var 1873–74 as-

sistent hos professor Japetus *Steenstrup på studiesamlingen for medicinere. Efter 1873 at have taget medicinsk forberedelseksamen blev han 1874 volontør på kommunehospitalet, og nu blev efterhånden studiet af naturvidenskaberne trængt mere og mere i baggrunden for lægevidenskaben. 1878 tog han medicinsk embedseksamen. I de følgende år var han kandidat på forskellige københavnske hospitaler. 1882 erhvervede han universitetets guldmedalje for besvarelsen af den lægevidenskabelige prisopgave om blodlegemers tal og størrelse hos klorotikere og 1883 fik han doktorgraden på *Undersøgelser over de røde Blodlegemers Størrelse hos Mennesket*. Efter en studierejse i udlandet offentliggjorde han 1884 i Fortschritte der Medizin II 185 en af ham opfundet bakteriefarvemethode der har gjort hans navn verdensberømt. Overalt tales der om gramnegative og grampositive bakterier. Det blev dog ikke som bakteriolog G. skulle gøre sin største indsats i medicinen. Efter 1885–89 at have været reservelæge ved kommunehospitalet blev han kredslæge i Kbh., dog kun i to år idet han 1891 blev udnævnt til midlertidig docent og s.å. til professor i farmakologi. Dette fag fik under ham en fornyelse i universitetsundervisningen, og G. viste sig som en udmærket forelæser med en livlig og munter fremstillingsform. Alle-rede 1892 blev han, samtidig med at han bevare-

de den farmakologiske lærepost, overmedikus ved Frederiks hospital, det senere Rigshospital. 1900 ombyttede han farmakologien med professoratet i medicin efter Carl Reisz hvilket han varetog til han 1924 faldt for aldersgrænsen. Interessen for farmakologien havde han stadig bevaret hvilket også gav sig til kende i hans medicinske forelæsnings. 1902–09 udgav han fire bind *Klinisk-therapeutiske Forelæsnings* og i *Nordisk Lærebog i intern Medicin* har han skrevet kapitlet om indvoldssorme. – Foruden sin embedsvirksomhed fik G. tid til at passe en omfattende praksis, var tillige medlem af sundhedskollegiet fra 1893 til dets ophævelse 1907, af den permanente farmacopékommision og af bestyrelsen for Det Classenske litteraturselskab. Han var formand i farmacopékommisionen 1901–21, medlem af rådet ved det internationale bureau til tuberkulosens bekæmpelse 1902, æresmedlem af flere udenlandske lægeselskaber, medlem af bestyrelsen for Rosenborg brøndanstalt og for Silkeborg bad, samt medlem af direktionen for Vejleljords sanatorium til 1925. Også for sygeplejerskernes alderdomsunderstøttelse og trængendes landophold interesserede han sig og sad i disse foreningers bestyrelser. G. var formand for Rigshospitalets lægeråd til 1924. Han var efor for Borchs kollegium. 1911 udnævntes han til æresdoktor i Kristiania. Trods sin lange universitetsvirksomhed var han aldrig rector magnificus ved universitetet, en ærespost han nægtede at modtage. – Broderen **Herman Carl Oluf G.**, * 16.8.1855, † 12.9.1932, blev student 1874, cand.jur. 1879, 1883 sekretær, 1894 fuldmægtig i indenrigsministeriet, 1896 i landbrugsministeriet ved dets oprettelse, og 1899–1925 kontorchef sst. Han udgav en række landborettslige skrifter, om vandafledning og udstykning, og var 1891–1929 docent og lektor i landboret ved landbohøjskolen. 1907 udgav G. et bind af historikeren Hans Grams breve, et tillæg kom 1910. R. 1899. DM. 1908. K.² 1925. – En søn, **Hans Christian Joachim G.**, * 3.3.1890, † 9.3.1965, blev student 1908 og cand.med. 1915. Han var under første verdenskrig ansat ved lazaretter i Serbien og Rusland og blev 1918 klinisk assistent, 1920 2. reservelæge på Rigshospitalet. 1921 blev han dr.med. på *Studier over Fibrinmængden i Menneskets Blod og Plasma*. Han blev 1928 assisterende læge ved Invalideforsikringsrådet, overlæge sst. 1929–34, var 1933–47 medlem af farmacopékommisionen, 1933–60 overlæge ved Sundby hospital og 1936–60 professor ved den kliniske praktikantundervisning. Sammen med E. Meulengracht udgav han 1922 *Hæmatologisk Teknik*, 1929 *Blodets Sygdomme*, af populære fremstillinger *Lægebog for Hjem-*

met, 1929 (2.udg. 1931) samt *Tropehygiejne for lægfolk*, 1952. R. 1930. – (C. G.) R. 1894. DM. 1907. K.² 1912. K.¹ 1912. F.M.l. 1924. □ Tegn. af Alfred Schmidt (Fr.borg) og af samme, 1910. Mal. af Knud Larsen, 1916 (til Rigshosp.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1917. To mal. af Thomas Skovgaard, 1932. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1883 97. – K. A. Heiberg i Ugeskr. for læger, 1938 1357f. Ejnar Jarlov i Hospitalstid. LXXXI, s.å. 1113–15. Carl Sonne i Acta medica Scandinavica, Sth. 1939 441–43. Harald Okkels: Färvningstekniken i den mikroskopiske anatomi = Festskr. udg. af Kbh.s univ. sept.1947 48f. S. A. Gammeltoft: Den farmakologiske undervisn.s hist. ved Kbh.s univ., 1952 88–94. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Axel Borghjærg**

Gram, Frederik Terkel Julius, 1816–71, jurist. * 26.8.1816 på Knuthenborg, † 3.6.1871 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: godsforvalter Herman Michael G. (1789–1851) og Mette Christine Thanning (1786–1840). ~ 30.10.1852 i Kbh. (Trin.) med Louise Christiane Roulund, * 2.3.1829 på Store Restrup, † 5.2.1913 i Kbh., d. af auditor, godsejer Rasmus R. (1783–1845) og Karen Christine Rasmussen (1793–1856). – Far til Christian *G. og Richard *G.

G. blev student 1835 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand.jur. 1841, var s.å. og 1842 på udenlandsrejse, blev 1842 volontør i kancelliet, var 1844–46 på studieophold i Tyskland, Frankrig og Belgien, blev 1847 lektor, 1849 professor ved universitetet, medlem af konsistorium 1856–71, rector magnificus 1865–66, inspector quæsturæ 1856–71, ekstraordinær dommer (assessor) i højesteret fra 1856, 1859–71 provst ved Kommunitetet og Regensen. – I sine yngre dage tilhørte G. den begavede kreds der samledes i disputerselskabet Lyceum, og han dyrkede hele livet igennem sine mangesidige, navnlig historiske og kunsthistoriske interesser. Under sine lærere i udlandet hørte og omgikkes han særlig repræsentanter for statsretten, straffe- og fængselsretten og retshistorien, i Tyskland således Robert v.Mohl, C. Reinhold Köstlin og C. G. Bruns, i Frankrig Phil. Jalabert, i Belgien H. Ahrens og Ed. Ducpétiaux, men det blev ingen af de nævnte discipliner, der vistnok oprindeligt havde stået hans hjerte nærmest, men derimod civilretten, i første linie formueretten, han i hjemlandet viede sine kræfter. Som forsker trådte G. som næsten hele hans samtid i A. S. Ørsteds fodspor. Ved universitetet var J. E. *Larsen hans beundrede lærer. Ligesom denne og P. G. *Bang var G. fuldstændig klar over den opgave der påhvilede ham – efter F. T. *Hurtigkarl over Ørsted og Larsen, hvis herhenhørende arbejder dog først offentliggjordes efter hans død, at give en dogma-

tisk-positiv fremstilling af gældende dansk formueret uden erkendelsesteoretisk eller komparativ islæt. Når G. i berettiget taknemmelighed over sin skyld til Larsen mener at man „med Føje kan stille Larsen ved Siden af Ørsted“ må denne ytring vistnok ses fra et systematisk lære-bogsstandpunkt; G. har sikkert selv været klar over den essentielle forskel mellem Ørsted og hans nærmeste efterfølgere. Som banebrydende geni vil ingen af disse kunne betegnes.

G.s arbejde var først og fremmest rettet mod det praktiske retslivs tarv. Dogmatiske fremstillinger som G.s vil i det lange løb nærmest have historisk betydning, men ikke mindst hans hovedværk *Den danske Formueret I*, 1855 (2.udg. 1858); II, 1–2 1860 og 1864, (sagsregister 1865) beherskede i lange tider dansk videnskab og retsliv indtil det afløstes af Matzens og Torps værker inden for tingsretten og A. C. "Evaldsens og Jul. "Lassens obligationsretlige skrifter; endnu længere levetid fik hans andet hovedværk *Den private Søret efter Dansk Lovgivning*, 1851. I modsætning til disse to betydningsfulde arbejder er G.s *Forelæsninger over den danske Familieret*, 1868 ingen håndbog, men en for de studerende beregnet kortfattet lærebog. I sit universitetsprogram for 1863 *Om Ægtepagter efter dansk Ret* optog han et familieretligt emne til bredere behandling; hans forelæsninger over så vigtige spørgsmål som *Om de private Retsforhold i Almindelighed*, 1865 og *Om Loves Anvendelse og Fortolkning*, 1865 er kun trykt som manuskript. Varmtfølte karakteristikker af J. E. Larsen og F. C. "Bornemann gav han i *Nordisk Universitets-Tidsskrift* henholdsvis III, 1857 og IX, 1863. G.s autoritative stilling som universitetets søretslærer skaffede ham sæde i kommissionen af 9.7.1870 om udarbejdelse af forslag til en ny sø- og handelslovgivning, og det lykkedes ham at forfatte udkast til de første kapitler i søloven om skibe og rederi inden sygdom og påfølgende død slog ham pennen af hånden. – G.s gennemhumane, vennelselø og smukke personlighed kom fuldt ud til udfoldelse i hans mangeårige virke som regensprovst. Med sjælden enstemmighed prisede han af datidens alumner. De kaldte ham med rette „Faderen“, han var dem alle en forstående og hjælpsom ældre ven. □Tegn. af F. C. Lund, 1856 (Fr.borg). Litografi af I. W. Tegner, 1871. Tegn. af H. Olrik. Foto.

M. Galschiøt i *Studenterbogen*, red. C. N. Starcke, 1896 33–35. Rasmus Nielsen: *Regensen*. Erindr. 1858–62, 1906 31–34. Niels Lassen: *Erindr.* I, 1918 209 233. Kn. Fabricius: *Regensen gennem hundrede år, 1923–25 især 204–18*. Festskrift i anl. af tohundredåret for indførelsen af juridisk eksamen, 1936 178–80. – Papirer i Rigsark.

Frantz Dahl*

v. Gram(m), Friedrich, 1664–1741, overjægermester. * 6.4.1664, † 25.3.1741 i Kbh., begr. i Ref. k. F: kurfyrestelig dragonerkaptajn Eckard v.G. til Grahløw i Neumark og N. N. v.Wrech fra Brandenburg († 1664). ~1° 9.11.1700 i Kbh. (Fransk ref.) med Henriette Henry de Cheusses, † 1703 (begr.brev 1.10.), d. af marquis Jacques Henry de la Jarrie de C. († ca.1675) og Rénée de Lauzère († 1688). ~2° 1708 med Charlotte Sophie v.Hattenbach, * 26.6.1670 i Rodenberg, begr. 13.11.1734 i Kbh. (Tysk ref.), d. af drost i Rodenberg Ernst v.H. (1617–94) og Anna Katharina v.Haken († tidligst 1707). – Far til Carl Christian v.*G.

v.G., der var af brandenburgsk adelsslægt, indkaldtes 1684 til Danmark som jagtpage af sin onkel, den brandenburgske gesandt F. v.Brandt, og blev som sådan sammen med en del forstmænd sendt til Jylland for at bekæmpe de voksende ulveflokke. Om den yderst farefulde og vanskelige overfart over det isfyldte Store Bælt er der bevaret en meget levende beretning fra hans egen hånd. 1702 blev han hofjægermester og jægermester over Sjællands stift og 1718 amtmand over Kronborg og Fr.borg amter. I denne stilling kom han til at udføre et meget nyttigt og yderst fortjenstfuldt arbejde. Mest kendt er hans indsats for sandflugtens dæmpning i egnen omkring Tibirke og Tisvilde. Efter at en dansk mand Lars Thott forgæves havde prøvet forskellige metoder (sandgærder), blev oldenburgeren Johann Ulrich "Røhl sat i gang med marehalmplantninger, og v.G. var ham en overordentlig god støtte. Atter og atter understregede han over for regeringen hvilke værdier der stod på spil, og takket være hans ihærdighed lykkedes det at skaffe de fornødne midler. 1738, da arbejdet kunne betragtes som foreløbig endt, rejstes syd for Tisvilde en seks m høj mindstøtte (af Diderik Gercken). Som overjægermester 1730–41 var v.G. ansvarlig for forordningerne af 18.4.1732 om jagten og af 26.1.1733 om skovbruget hvilken sidste meget detaljerede lov har haft betydning lige op til nutiden. Også på andre måder var v.G. virksom. Sammen med slotspræst Peder "Hersleb skaffede han Hillerød by en tidssvarende fattiggård, og senere lagdes med hans hjælp grundvolden til et stort hospital. Også skole-spørgsmål interesserede ham meget, og han udførte et værdifuldt arbejde som patron for Fr.borg lærde skole. v.G. var en myndig og uforfærdet embedsmand der ikke var bange for at tage skarpt til orde når han mente at regeringen begik misgber. Dette kom tydeligt frem da magister Søren "Lintrup 1730 fik kongen til at udnævne en slægtning af sig til rektor i Hillerød trods skolepatronens protest. I Kbh. ejede v.G. den så-

kaldte G.ske gård (nu hotel d'Angleterre) der ofte var midtpunktet for den københavnske selskabelighed. – Etatsråd 1708. Gehejmeråd 1729. Overjægermester 1730. – Hv.R. 1714. Bl.R. 1730. L'union parfaite 1732. □Afbildet på mal. af Justus v.Bentum, 1706. Malet som hvid ridder (Gavnø), og to mal. af G. som blå ridder (det ene Fr.borg).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III, 1896 358; IX, 1922 403. – H. C. Bering Lisberg: Fra gamle dage, 1899 36–46. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. Edv. Holm i Fra Fr.borg amt, 1907 1–19. Gerh. Hornemann sst. 1909 104–09. K. C. Rockstroh sst. 1911 89–104. Bj. Kornerup sst. 1921 16–24 26f 37f. Samme: Fr.borg statsskoles hist., 1933.

Harald Jørgensen

Gram, H. C., se **Gram, Christian.**

Gram, Hans, 1685–1748, filolog, historiker. * 28.10.1685 i Bjergby ved Hjørring, † 19.2.1748 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin. k.). F: sognepræst Niels Hansen G. (1642–1712) og Anna Christensdatter Mule (1661–1731). ~ 22.12.1718 med Anne Cathrine Sylvers, * ca.1675, begr. 15. 5.1719 i Kbh. (Holmens) (~ 1° 1698 med grynmåler på den kgl. proviantgård Hans Pedersen Holst, 1668–1715).

Meget tidligt lagde G. sjældne evner for dagen; læselyst og flid var fremherskende træk hos ham allerede som barn. Faderen dimitterede ham selv 1703 til universitetet hvor han straks vakte opmærksomhed på grund af sine ganske usædvanlige kundskaber, navnlig i græsk; han vandt sig hurtigt velyndere og kom lige efter artium ind på Regensen. 1705 tog han baccalaureus-graden og fik s.å. ved indvielsen af Elers' collegium en plads her som var bestemt for en matematisk student, hvorfor han i sin alumnetid der varede til 1710 bl.a. udgav disputater med emner fra antikkens matematik og astronomi. I øvrigt studerede han teologi og filologi, var et ivrigt medlem af Søren *Lintrops societatis indagantium og indledte allerede på dette tidspunkt en brevsling der vedvarede i 30 år med den berømte hamburgske filolog J. A. Fabricius. Det teologiske studium afsluttede han ikke, som det var hans fars ønske, med attestats, men tog 1708 magistergraden. Efter at have forladt collegiet levede han en tid af at give undervisning, var bl.a. præceptor for bogtrykker Johannes *Laverentzens børn; hos denne virkede han tillige som korrektør (fortsatte efter sigende dermed lige til sin død), havde tilsyn med værkernes trykning,

ja, da Laverentzen under pesten 1711 forlod Kbh. betroede han både hus og trykkeri til G.s omsorg. Nogen tid efter fandt G. optagelse i huset hos den store bogsamler Chr. *Reitzer; også til andre store privatbiblioteker fik han adgang, fx Frederik *Rostgaards og Árni *Magnússons, to mænd til hvem han blev knyttet i venskab. Da korrektøren ved Frue skole var død under pesten blev G. hans eftermand (1711), og denne stilling, hvori han gjorde god fyldest, beholdt han også efter at han 1714 havde fået ansættelse ved universitetet som professor i græsk. Konrektoratet opgav han først 1719 da han gennem sit giftermål var blevet velsitueret. Trods aldersforskellen synes det kortvarige ægteskab at have været lykkeligt; i alt fald skal G. have taget sig hustruens død meget nær. Sin universitetsgerning røgtede han med flid; han hørte til de få af professorerne der var i stand til at samle en tilhørerskare. Han læste ikke blot over sit sag, men er den første som nogen sinde ved Kbh.s universitet har holdt en mere omfattende forelæsningsrække over kirkehistorie (1724).

Da Kbh.s ildebrand 1728 havde gjort G. husvild overtalte C. L. v.*Plessen ham til at flytte ind i sit palæ, og han kom derved ind i en indflydelsesrig kreds og fik nær tilknytning til broderen C. A. v.*Plessen og svigersønnen Chr. *Rantzau (1684–1771). Ved Christian VI's tronbestigelse blev brødrene Plessen og deres søsterdatters mand Iver *Rosenkrantz (1674–1745), som også satte G. meget højt, de dominerende i konseilet, og disse tre mænd udvirkede at han 1730 på én gang udnævntes til kgl. historiograf, kgl. bibliotekar og arkivsekretær. Han kom derved i direkte personlig berøring med kongen som undertiden indfandt sig i biblioteket og arkivet og underholdt sig med G. på hvem han satte pris skønt de ikke harmonerede i deres syn på pietismen. I hans virksomhed som kgl. bibliotekar kom hans altomspændende lærdom, de fortrinlige internationale forbindelser han havde stiftet gennem sin korrespondance, og den høje stjerne han havde hos regeringens mænd ham til udmærket nytte. Bogbestanden der i 1720erne var godt 40 000 ansløges ved hans død til 60–70 000; særlig betydningsfulde erhvervelser i G.s embedstid var partier af det danneskioldske bibliotek (1732) og manuskripterne fra det gottorpske bibliotek (1734). Desuden lod G. udarbejde en ny, endnu eksisterende katalog i elleve foliobind over hele biblioteket. Som et vidnesbyrd om hans embedsførelses samvittighedsfulde grundighed kan anføres at han 1741 (med en dubletudskydning som formål) har gennemgået hele biblioteket „og det Bog for Bog selv med egne Øine examineret“. Som arkivsekretær blev

G. gehejmearkivets leder, 1731 fik han udnævnelse til gehejmearkivar. Med hans overtagelse af arkivet indledes en ny epoke i dets historie idet han er den første arkivar som kan siges i alle henseender at have været stillingen fuldstændig voksen. Han har grundlagt arkivet som historisk samling. Om hans utrættelige arbejde vidner de mange spor af hans bekendte rødkridt, hans registraturer og optegnelser og særlig den samling diplomafskrifter der ganske vist bærer hans efterfølger Jacob *Langebeks navn, men som G. har lagt grunden til med udgivelsen af et diplomatarium danicum for øje. Stor fortjeneste har han også indlagt sig ved at få det gottorpske fællesarkiv overført fra Slesvig (1734). Som gehejmearkivar benyttedes G. af regeringen som konsulent i udenrigspolitiske spørgsmål. Samtidig med at passe disse embeder bedblev G., indtil han 1740 blev universitetets senior, som professor at holde forelæsninger over græsk og var 1732–33 og 1744–45 universitetets rektor. 1731 blev han medlem af den kommission der nedsattes for at reformere universitetet, og den nye fundats der n.å. blev resultatet deraf kan til dels betegnes som hans værk. 1733 fik han sæde i kommissionen til latinskolenes forbedring hvoraf forordningen af 17.4.1739 fremgik og virkede også her med hæder, bl.a. ved at gøre demokratiske synspunkter gældende. Mindre tilfredsstillende var det for ham at sidde i kommissionen af 1739 til revision af bibeloversættelsen. Sagen havde ganske vist hans interesse, og han kom også til at trække læsset, men til hans ærgrelse spildtes tiden i møderne med debat om ligegyldige petitesser, og arbejdet blev aldrig afsluttet. S.å. nedsattes en kommission med J. L. *Holstein som præses for at ordne og beskrive den kgl. mønt- og medalje-samling; G. der også blev hovedmanden i dette arbejde fremsatte 1742 et forslag til en udvidelse af kommissionens rammer ved at omdanne den til et societatis antiquitatum et historiarum. Med denne plan blev G. far til *Det kgl. danske videnskabernes selskab* der i endnu mere udvidet skikkelse trådte i funktion n.å., og hvoraf G. blev et flittigt arbejdende medlem; de første fem bind af selskabets skrifter indeholder seksten bidrag fra hans hånd; til alle afhandlingerne i bd. IV er han forfatter. Også det af Langebek 1745 stiftede Danske selskab havde i G. en virksom støtte. Foruden de tidligere nævnte arbejder betroedes der G. forskellige andre opgaver. 1738 var han en kort tid lærer for kronprins Frederik, fra 1733 efor for Borchs kollegium, desuden kirkeværge for Trinitatis kirke, eksekutor i Árni Magnússons bo, ligesom han gjorde udkast til det arnamagnæanske legats fundats. Ved siden heraf varetog han i en årræk-

ke en stilling der slet ikke stod i rapport til hans universitetsgerning eller til hans videnskabelige virksomhed idet han ca.1736–42 beklædte posten som juridisk direktør i Asiatisk kompagni hvis forretninger, også i de merkantile detaljer, han gik op i med stor interesse. Denne stilling skyldte han brødrene Plessen der også havde fået ham til at blive participant i Vestindisk kompagni.

Synes denne ophobning af hverv på en enkelt mands skuldre overvældende så giver G.s omfangsrige korrespondance (der er bevaret over 1100 breve til ham) et endnu mere forbløffende indtryk af hvad han har kunnet overkomme, og i hvilken grad hans medmennesker har lagt beslag på hans tid og udnyttet hans tjenstvillighed. For det første har man fra alle sider, både lærde i hele Europa og hans egne landsmænd, tyet til hans enorme kundskabsfylde der støttedes af en enestående hukommelse. „Han syntes at vide alle Ting“, „han var et levende Leksikon“, „et levende Bibliotek“, „høje og lave gik til ham som til et Orakel“ er de karakteristikker hvormed hans samtidige prøver at give udtryk for hans alvidenhed. Tillige var han „bekvem til verdslige Sager“ og blev derfor brugt til formueforvaltning, inkassationer, kontraheringer og kurateler; hans fornemme venner brugte ham endda til at se på lejlighed for sig når de ikke var i byen, og at skrive breve for sig når de havde ham ved hånden; desuden måtte han afgive detaljerede rapporter til dem om kompagniernes affærer, være en slags generalhovmester for en skare unge mennesker og besøge utallige andre kommissioner af økonomisk og praktisk art for en mængde mennesker som alle henvendte sig til ham, også fra Norge, Færøerne og Island, med deres bekymringer og begæring. Hans pålidelighed var lige så stor som hans hjælpsomhed, „hans Ord var helligere end andres Eder“. Den til tider lidt ubehageligt virkende devote tone i hans breve gør intet skår i hans ærlighed; han benytter her blot tidens vedtægtsmæssige jargon. Han var lige afholdt i alle kredse hvad enten det var kongehuset eller de fattige studenter. I ét personligt forhold, nemlig til Holberg, har der været nogen mislyd der har givet anledning til mange kommentarer. Deres højst forskellige naturel gør det let forståeligt at der kunne opstå gnidninger; noget egentligt brud kom det ikke til, men heller aldrig noget helt hjerteligt forhold. Stemningen svingede fra gensidig miskendelse til gensidig agtelse. I langt højere grad end Holberg var G. den yndede selskabsmand der med lethed bevægede sig i de aristokratiske og diplomatiske kredse hvor han gjorde lykke hos damerne og lige- frem blev forevist som et fænomen for udlæn-

dinge. Han, der aldrig havde sat sine ben uden for landets grænser, talte fx om Versailles med en tilrejsende lærd franskmand og viste sig at kende hver krog på slottet bedre end den indfødte.

Man forundres over at G. overhovedet har kunnet få tid til litterær virksomhed, tilmed af omfattende karakter. Da hans forfatterskab også strejfer naturvidenskaben kan han med rette betegnes som polyhistor, men hans egentlige fag er dog filologien; hvor tidligt hans historiske interesse end har været vakt er det først i sine senere manddomsår at han bliver produktiv historiker, mens hele hans tidligere forfatterskab er filologisk. Som klassisk filolog havde han sin særlige styrke i græsk, han var uden sammenligning sin tids ypperste græcist herhjemme; han kunne i tillægget til sin *Historia deorum ex Xenophonte*, 1716 give en anselig række supplementer til den da meget mangelfulde græske leksikografi og i sine *Castigationes ad scholia in Thucydidem*, 1721–22 yde værdifulde bidrag til Thukydidens' eksegese og kritik; 1722–33 udgav han otte disputatser om Septuagintas anvendelse i Ny testamente. En række fremmede græske filologer som hørte til G.s korrespondenter nød godt af hans hjælp til udgiverarbejder, fx J. A. Fabricius til Bibliotheca Græca, J. C. Wolf til Anecdota Græca og til Libanios, S. Haverkamp til Josefos, J. J. Breitinger til Septuaginta, C. A. Duker til Thukydidens. Også til A. Drakenborch's Livius-udgave ydede G. sin medvirkning; hans hovedværk inden for den latinske filologi er dog ikke noget videnskabeligt arbejde, men en meget benyttet skolebog *Nucleus latinitalis*, et latinsk-dansk leksikon med dansk-latinsk register som han allerede udarbejdede 1709–10, men hvis ældste bevarede udgave er fra 1722. Som latinist nød han overordentlig beundring hos sin samtid, og eftertiden har også berømmet hans rene og fyldige, men aldrig svulstige latin. Inden for nordisk sprogvidenskab indtager G. en hædersplads som dansk etymolog. I modsætning til samtidens vidtsvævende „filosofiske“ etymologi er hans undersøgelser, offentliggjort i Videnskabernes selskabs skrifter, begrænset til snævrere områder (enkelte ord som skrifte, dimmeluge, herremand, Arildstid) hvor han har fast grund under fødderne, og han kan betegnes som den eneste stringente etymolog vi har på det tidspunkt. Selv om man senere har måttet underkende nogle af hans resultater er hans kritiske skarpsindighed og enorme viden også på dette område beundringsværdig; særlig må som noget nyt fremhæves hans påvisning af den angel-sachsiske indflydelse på det danske sprog i *Prove af Danske Ord og Talemaader af det Engel-Saxiske Sprog forklare-*

de, 1743–44 (trykt i Det københavnske selskabs skrifter V, 1751), som da han fører undersøgelsen videre til gotisk, tysk og islandsk, ligefrem er et tilløb til et komparativt germansk leksikon.

I forbindelse med G.s filologiske skrifter må nævnes forskellige udgiverarbejder. På foranledning af Rostgaard besørgede han en udgave af Ole Worms breve som imidlertid, da det meste af oplaget brændte 1728, først fremkom 1751 efter G.s død. Af G.s Knytlinga-udgave, besørget for det arnamagnæanske legat, tryktes tekst og latinsk oversættelse 1740–42; noterne blev han aldrig færdig med, og ved sløseri ødelagdes oplaget senere på få eksemplarer nær. På Peder Terpagers og Rostgaards vegne måtte G. 1735 udgive Anders Bording's poetiske skrifter som han forsynede med en instruktiv foretale der karakteristisk nok er henvendt til det danske sprogs elskere; thi G.s interesse for poesien var stedsvis filologisk bestemt; hans behandling af Peder Paars med filologens tekstkritik viser dette værk fra den uheldige side. Af arbejder inden for litteraturhistorien må i øvrigt nævnes hans lodige *Oratio de origine et statu rei litterariæ in Dania et Norvegia usque ad fundatam Universitatem Hafniensem* (Dänische Bibliothec VII, 1745) og den vigtige foretale til Johs. Mollers Cimbria literata, 1744 hvori G. bl.a. opstiller de fordringer som man må forlange den kritiske historiker skal fyldestgøre.

Det mærkes tydeligt på historikeren G. at han egentlig er filolog. Med filologisk ensidighed arbejder han kun med de skriftlige kilder, medens andre monumenter egentlig ikke kommer i betragtning, og han siger selv at det er de kritiske og filologiske studeringer der skal hjælpe en ud af historiens og diplomatikkens labyrinter. Han overfører den klassiske filologis tekstkritiske metode på studiet af de historiske kilder. I kildestudiet sonderer han skarpt mellem primært og sekundært, mellem akter og beretninger, fremhæver de førstes overlegne beviskraft og lader de sidste gennemgå en kritikens skærsild som ikke havde været kendt tidligere da man i langt højere grad følte sig bundet af traditionen og de ældre historiografer's autoritet. Det er naturligt at G. bliver mere historieforsker end historieskriver, så meget mere som de opgaver der stilles ham i hans egenskab af kgl. historiograf ikke går ud på at levere selvstændige fremstillinger, men på at korrigere og udgive andres værker. 1732 havde Niels Pedersen Slange fuldført manuskriptet til sin omfangsrige Christian IV's historie, og kongen der skulle bekoste trykningen satte G. til at revidere det. Gennemsynet af de enkelte afsnit inden trykningen der strakte sig over en lang årrække og først afsluttedes 1749 efter

G.s død afslørede stadig flere og større fejl og mangler, og G. måtte udholde en møjsommeligt kamp med den gamle, påståelige forfatter der var meget utilbøjelig til at foretage de tusinder af rettelser som G. krævede. Først efter Slanges død 1737 fik G. frie hænder, og de sidste tre fjerdedele af bogen er da også i langt højere grad hans end Slanges værk. Et træls arbejde der også bestod i revision af en anden mands værk var G.s noter til Meursius. Trods G.s modforestillinger ønskede den florentinske filolog Giovanni Lami at optage Johannes "Meursius" lidet værdifulde *Historia Danica* i den samlede udgave af denne historikers skrifter, og G. indvilgede da i at forsyne teksten med noter. Disse noter der blev trykt i Meursius' Opera IX, 1746, kaldes med rette *Scholia perpetua* eftersom de ledsager teksten stykke for stykke; nogle af dem er hele små afhandlinger, og tilsammen udgør de i virkeligheden en gennemført kritisk behandling af Danmarks oldtid og middelalder; det er en epokegørende indsats i dansk historieforskning, en kritisk prøvelse af hver enkelthed hvorved ganske vist Meursius' arbejde er blevet reduceret in absurdum; ingen læser teksten, kun G.s noter giver udgaven værdi.

Dette arbejde blev anledningen til at G. udgav Niels Krags *Annales Christierni Tertii*, 1737 for at hævde forfatterens ære, og vise at Meursius havde plagieret ham. Det værdifuldeste ved udgaven er dog G.s indledning, af omfang et helt værk, vel det ypperste han har præsteret. Det er en kildekritisk undersøgelse der giver alle oplysninger om værket og dets fortsættelse (af Stephanus), om disse arbejders værd, deres forhold til andre historieskrivere, foruden flere, til dels udførlige specialundersøgelser. Det er en monstergyldig monografi som ikke blot indbragte G. samtidens overstrømmende ros, men også den dag i dag kan læses med udbytte. Som en ekskurs af Meursius-noterne må opfattes G.s fortrinlige afhandling om Henrik Fuglefængers tog til Danmark (*Miscellanea Lipsiensia nova* II, 2, 1744); den gav 1747 anledning til en henvendelse til G. fra den af ham højt beundrede tyske historiker Heinrich Bünau angående en række enkeltheder deri; G.s svar der er et omfangsrigt opus hvor han går dybere ind på spørgsmålene blev afsendt, men aldrig offentliggjort; det hører til G.s vigtigste utrykte arbejder.

Af den halve snes historiske afhandlinger G. i sine sidste år oplæste i Videnskabernes selskab er den største *Forbedringer til Kong Woldemar Christoffersøns Historie*, 1747–48 (trykt i Det københavnske selskabs skrifter IV, 1750) af noget lignende karakter som Meursius-noterne idet den indeholder en kritisk, supplerende gennem-

gang af Huitfeldt. Ved siden af denne er afhandlingen *Om Kong Christiern den Andens forehæfte Religions Reformation*, 1746 (trykt i III, 1747) den betydeligste. Undertiden kan nogle af de andre afhandlingers emne synes af temmelig perifer interesse; men i kraft af G.s belæsthed sættes det i relation til så mange andre forhold og illustreres med så mange paralleller at snæverheden i emnevalget ikke generer. Ofte fanges interessen dog ikke så meget af undersøgelsens genstand som af dens metode. Specielle forhold giver ham gerne anledning til at tage principielle spørgsmål op til drøftelse, men G. har aldrig givet nogen samlet teoretisk fremstilling af sine historiske anskuelser, lige så lidt som han i det hele åbner de videre syner for sine læsere eller giver sammenfattende helhedsbilleder. Medens Holberg stærkt fremhæver historiens nytte og den historiske erfarings praktiske værdi, er målet for G.s historiegranskning blot sandhedens erkendelse hvori han føler fuld tilfredsstillelse, om end det er ham klart at historien er „en Kilde uden Bund, der aldrig kan udpompe“. Trods sin eksakthed er G. ikke bange for hypoteser, ja, han siger endda spøgefult at han kan træffe lige så rigtigt med sine irregulære gætninger som subtile dialektikere med deres regelmæssige syllogiseringen. Det er dog hans natur at holde sig til fakta og „med de skarpeste Efterforsknings Regler prøve, hvorvit hver en Ting bør staa til troende eller ikke“. Hans kritiske gennemgang af forægnernes arbejde har jævnligt en skelletrende karakter, men han slår sig aldrig til ridder på dem, tværtimod yder han dem fuld anerkendelse hvor han kan; det gælder ikke mindst „vor ærlige Hvitfeld“. Selv var han naturligvis heller ikke ufejlbarlig. Hans hurtige arbejds måde kunne spille ham et puds når den førte ham til at stole for meget på sin hukommelse.

G. kan godt være vittig; han er i besiddelse af et sindigt, tørt, jysk lune, højest forskelligt fra Holbergs frodige humør. En glansfuld stil som dennes råder han ikke over. Hans naturlige udtryksmiddel til videnskabelige formål har været latin, og det var mod hans ønske at videnskabernes selskabs skrifter ikke blev udgivet på dette sprog. Når G. skriver dansk i sine breve flyder uvilkårligt latinske og franske gloser og passager med ud af pennen i morsom kontrast til de vendinger fra dagligsproget („ikke en Bønne værd“ o.l.) der også forekommer. I afhandlingerne til Videnskabernes selskab har han øjensynlig gjort sig umage for at udrense fremmedordene. I øvrigt bærer disse afhandlinger tydeligt foredragets præg. Man mærker de er henvendt til tilhørere, holdt for en kreds af ligemænd hvem han titulerer med det ene ord „Kiære“, og den stadig

spørgeform holder ligesom en imaginær diskussion vedlige med selskabets medlemmer; også stilen i disse foredrag oplives med udtryk fra talesproget („krak, der laae Glasset“ o.l.).

De europæiske forudsætninger for G.s historikergerning ligger i det arbejde der var udrettet af bollandister og mauriner, af mænd som G. W. Leibniz og L. A. Muratori. Som hans nærmeste hjemlige forgængere må betragtes Thomas Bartholin den yngre og Árni Magnússon. Ligesom denne er han en overgangsfigur mellem 16- og 1700-tallet. Han forener den svundne tids viden med den nye tids oplysende kritik. Samtidig og nærmeste eftertid har især haft blik for hans lærdom; „han var saa lærd, som det er muligt et Menneske kan være“, siger P. F. Suhm, og Rasmus Nyerup kalder ham „den lærdeste Mand, som Danmark nogensinde har eiet“. Endnu har måske ingen kunnet gøre ham denne rang stridig, men i endnu højere grad er det dog hans banebrydende kritiske indsats der har befæstet hans ry i senere tiders vurdering. Nogen egentlig skole kan han ganske vist ikke siges at have skabt, kun Langebek kan betegnes som virkelig elev af ham, og nogen jævnbyrdig eftermand som kritisk historiker har han ikke haft før Kr. Erslev, med hvem sammenligning i øvrigt falder så naturlig ved arten af deres dobbeltsidige begavelse, både vendt mod videnskaben og mod det praktiske liv. I forhold til det uhyre meget G. har overkommet må hans eget initiativ betegnes som ringe. Hans enorme perfektibilitet dækker i virkeligheden over et studerekammer-temperament der har befundet sig bedst i bogernes selskab. Otte dage før hans død besøgte den unge Suhm ham. G. var klar over hvor det bar hen. Iført slåbrok sad han i sin stol, og fra det tilstødende biblioteksværelse bragte tjeneren ham alle bøgerne ind én for én for at han kunne se dem for sidste gang. I dette lille situationsbillede hvor G. tager afsked med sine kæreste venner i verden har vi hans inderste væsen udtrykt. G.s bogsamling (på mere end 20 000 bind) blev solgt på auktion 1748–50, mens hans håndskriftsamling 1752 blev købt til Det kgl.bibl. – G.s bror Laurids G. (1701–75), død som provst i Stege, efterlod sig en utrykt latinsk biografi af broderen; den er udgivet, oversat og fyldigt kommenteret i Vita Johannis Grammii. Hans Grams Levned, beskrevet af hans broder og fosterson Laurids Gram, 1942; addenda i Danske mag. 7.r.V, 1949–53 74–78. □Mal. af J. S. Wahl, 1743 (Fr.borg), gentagelse (Kgl.bibl.), stukket af J. M. Preisler 1758, gengivet i litografi samt i træsnit efter tegn. af Carl Bloch. Kopi med ændringer tilskrevet Johan Hörner (Kbh.s univ.). Stik af I. Haas efter tegn. af G. V. Baurenfeind

på grundlag af Wahls mal. og en livsmaske. På grundlag af Wahls mal. har A. V. Saabye udført en buste, 1898 (Vidensk.selskab). Medalje af M. G. Arbién, 1748, gengivet i flere stik, bl.a. af Meno Haas og J. C. Sysang. Relief af J. Wiedewelt udst. 1778. Afbildet på mal. af Carl Thomsen, 1895 (Kbh.s univ.). – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1782, ved Jægerspris.

Kilder. Latinske breve til J. A. Fabricius i Sylloge nova epistolarum varii argumenti, 1760 I 552–626. Brevveksl. m. engelske lærde i Danske mag. 8.r.I, 1957–61 273–314. Danske breve: Breve fra H. G., udg. Herman Gram, 1907 m. tillæg 1910 (om udg.s mangler se Nord. t. 1908 570–82). Breve til Anna Sophie Schack i Danske mag. 6.r.I, 1913 368–82. – Breve til H. G. i Falsteriana, udg. Chr. Bruun 1869 54–64 (brevveksl. m. Chr. Falster). Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 310–12 316f 431–60. Brevveksl. m. Benjamin Dass i Vor ungdom, 1897 220–41. Arne Magnussons private brevveksl., 1920 166–68. Breve fra Chr. Rantzau i Danske mag. 6.r.V, 1930 199–328. Breve fra Andreas Hojer i Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rordam I, 1891 484f. 491f 506–09. Troels G. Jørgensen: Andr. Hojer, 1961 24–27. Breve fra Eiler Hagerup i Kirkehist. saml. 7.r.II, 1954–56 52–68.

Lit. Jens Møller i Det skand. lit.selsk.s skr., 1810 1–130 (også som sæertryk). Ellen Jørgensen i Hist.t. 9.r.III, 1924 165–91. Samme: Historieforsk. og historieskrivn. i Danm., 1931 187–96 222f. J. Lollesgaard: Sprogfilosofien og sprogforsk. i Danm., 1925 53–56. Georg Galster i Numismatisk foren.s medlemsbl. XIII, 1933 175–80 187–96 201–12 217–27 (heri to breve til Jacob Birchod). Vita Johannis Grammii. H. G.s levned, beskrevet af hans broder Laurids G., m. indlæd. af og kommentarer af Th. A. Müller og Bj. Kornerup, 1942. E. Ladewig Petersen: Veritas et honor regis. Studier over Niels Slanges kilder, 1974 7–22.

Papirer. Manus. og breve i Kgl.bibl. Fortegn. over G.s håndskriftsaml. 1751 i Kgl.bibl.s arkiv E 41.

R. Paulli*

Gram, Herman, se Gram, Christian.

Gram, Jens Bille, 1857–1934, farmaceut.
* 4.8.1857 i Kbh. (Trin.), † 27.11.1934 sst., begr. sst. (Vestre). F: lærer ved Det kgl. døvstummeinstitut Ulrik Frederik G. (1810–92) og Sophie Frederikke Hermansen (1828–1911). ~ 25.4.1888 i Gladsaxe med Dorthea Christiane Pedersen, * 9.4.1862 i Mørkøj, Gladsaxe sg., † 19.7.1946 i Kbh., d. af gårdejer Søren P. (1832–1911) og Henriette Christiane Petersen (1832–1911). G. lærte farmacien på Gammel Torvs apotek i Kbh., tog fysikateksamen 1876 og farmaceutisk eksamen n.å., studerede derefter, samtidig med at han røgtede praktisk apoteksgerning, analytisk kemi under vejledning af Julius Thomsen og S. M. Jørgensen og planteanatomi hos E. Warming. Sidstnævnte var utvivlsomt den lærer, G. skyldte mest med hensyn til videnskabelig metode; den mikroskopiske undersøgelse med dens betydelige krav til omhu og nøjagtighed lå særlig godt for G.s natur, og hertil kom

Gram, J. Bille

hans afgjorte tegnetalent der gjorde ham det let at meddele sine iagttagelser ved veludførte afbildninger. 1884 indtrådte G. som assistent i det af V. *Stein ledede tekniks-analytiske laboratorium; han virkede her (1884–1901) vel væsentlig som mikroskopiker, men havde dog også lejlighed til at arbejde med andre analytiske opgaver, bl.a. den kemiske og bakteriologiske undersøgelse af drikkevand; desuden offentliggjorde han i sin assistenttid adskillige planteanatomiske arbejder og påbegyndte allerede i disse år, tilskyndet af Nationalmuseets direktør, Sophus *Müller, de mikroskopiske undersøgelser af arkæologisk materiale der udgør en så betydningsfuld del af hans videnskabelige virksomhed. – 1901 ansattes han som docent i farmakognosi ved Den farmaceutiske læreanstalt og virkede her (fra 1902 som professor) til sin afgang 1927. Som lærer førte G. sit fag videre i moderne eksakt retning bl.a. gennem udarbejdelsen af lærebøger til brug ved den farmaceutiske undervisning; især havde øvelserne i farmakognostisk mikroskopi hans interesse. Han deltog som medlem af farmakopékommisionen (1902–33) i udarbejdelsen af 7. og 8. udg. af Pharmacopoea Danica (1907 og 1933); i disse er anatomien i betydelig større udstrækning end i andre farmakopéværker udnyttet til karakteristik af de officinelle lægemidler af planteriget; takket være G.s medvirken fremtræder navnlig udgaven 1933 i henseende til sit farmakognostiske indhold som et mønsterarbejde. Forbindelsen med den teknisk-analytiske virksomhed varede ved indtil G.s død, og endnu til det sidste formåede han at gennemføre de mest krævende arbejder af denne art. – Fra 1910 var G. videnskabeligt bestandsigt medlem af Det kgl. danske oldskriftselskab, fra 1919 bestyrelsesmedlem i Fonden til det farmaceutiske studiums fremme. – R. 1922. DM. 1927. □Mal. af Mary Elisa Havning, f. Bonfils, udst. 1928 (Farmaceutisk læreanstalt).

E. Høst Madsen i Archiv for pharmaci og chemi XLI, 1934 739–42 (m. bibliografi). Fr. J. Mathiesen i Farmaceutisk tid. XLIV, s.å. 920–29. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Fr. J. Mathiesen*

Gram, Jørgen Pedersen, 1850–1916, matematiker, aktuar. * 27.6.1850 i Nustrup ved Haderslev, † 29.4.1916 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Peder Jørgensen G. (1826–71) og Maria Magdalene Aakjær (1821–1902). ~ 1° 30.9.1879 med Dorte Marie Sørensen, * 27.3.1858 i Hjortshøj, † 9.4.1895 på Frbg., d. af smedemester, senere i Tåstrup, Ødum sg., Søren Pedersen (1821–tidligst 90) og Else Jensdatter (1821–72). ~ 2°

15.5.1896 på Frbg. med Emma Birgitte Hansen, * 5.11.1847 i Hillerød, † 20.6.1937 på Frbg., d. af gæstgiver Hans H. (1821–91) og Juliane Frandsen (1822–89). – Far til Peder *G.

Efter undervisning i Nustrup almueskole og nogen privatforberedelse kom G. 1862 ind i Haderslev lærde skole og senere i Ribe katedralskole. Derfra dimitteredes han 1868 og bestod 1873 en magisterkonferens i matematik. Allerede før denne havde han i den gren af matematikken han havde valgt til speciale, nemlig den nyere algebra, offentliggjort et værdifuldt arbejde i Tidsskrift for Mathematik. 1874 optoges det i videre bearbejdelse i Mathematische Annalen under titlen *Sur quelques théorèmes fondamentaux de l'algèbre moderne*. Det vakte opmærksomhed ved det simple og naturlige grundlag som deri lægges for invariantteorien. Forholdene og G.s egen tilbøjelighed førte ham imidlertid snart ind på andre grene af matematikken. 1875 blev han assistent og dernæst beregner ved livsforsikrings-selskabet Hafnia, og 1884–85 ledede han grundlæggelsen af ulykkesforsikrings-selskabet Skjold for hvilket han indtil 1910 var direktør.

1895–1910 var han medlem af direktionen i Hafnia, 1910–16 formand i forsikringsrådet. Den praktiske anvendelse af matematik og regnekunst som således blev G.s kald, og hvortil en række forstvidenskabelige undersøgelser gav ham yderligere anledning bragte ham til nu fortrinsvis at studere sandsynlighedsberegning og hjælpemidlerne til numerisk beregning. Han drev disse studier med lige åbent blik for hvorledes de matematiske teorier kunne fremme og lette det praktiske overblik og beregningerne, og hvorledes omvendt anvendelserne kunne give anledning til videre udvikling af teorierne. En vigtig frugt af disse studier er hans afhandling *Om Rækkeudviklinger, bestemte ved Hjælp af de mindste Kvadraters Methode* hvormed han 1879 erhvervede den filosofiske doktorgrad. Han gjorde den senere videre bekendt ved en tysk bearbejdelse i Journal für Mathematik. Ved denne afhandling var han pioner for en række undersøgelser som blev aktuelle i hans sidste leveår, hørende til integralligningernes teori.

G. blev efterhånden naturligt ført ind på talteoriens mere abstrakte problemer og gav også betydningsfulde bidrag her. 1884 vandt han således Videnskabernes selskabs guldmedalje for *Undersøgelser angaaende Mængden af Primtal under en given Grænse*. Den er trykt i selskabets skrifter. Videre har han beskæftiget sig med talteoretiske funktioner, særlig den Riemannske ζ -funktion. Hans tankeskarphed og videnskabelige træning i forbindelse med hans praktiske sans gjorde hans indsats meget værdifuld, ikke

alene i den anvendte matematik, men også på mange andre områder han kom i forbindelse med. Dansk forsikringsvæsen, hvor han stod professor T. N. Thiele nær, kom han i berøring med ikke alene ved sin stilling i forsikringsrådet, men også gennem De danske livsforsikringselskabers forening, Dansk ulykkesforsikringsforening, Den danske livsforsikringskomité 1900 og Aktuarforeningen. Uden nævneværdig undervisningsvirksomhed fik han en ikke ringe indflydelse på den følgende generation af danske matematikere, bl.a. ved samværet i Matematisk forening. 1883–89 var han en virksom redaktør af Tidsskrift for Mathematik. I en årrække leverede han referaterne af dansk matematisk litteratur til Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik. Efter opfordring fra forstdocent P. E. Müller udarbejdede G. i årene 1876–89 fire afhandlinger der behandlede det matematiske grundlag for opstilling af tilvækstoversigter for skovtræer, og som fik betydning herfor i dansk skovbrug. (Afhandlingerne er trykt i Tidsskr. f. Skovbrug I III VI og XI). Også i Videnskabernes selskabs virksomhed tog han levende del (medlem fra 1888), i møderne, i skrifterne, en lang tid som medlem af kassekommissionen. Han drøbtes en aften ved påkørsel af en cykel da han var på vej til et møde i selskabet. – R. 1909. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1898 (sst.). Mal. af Axel Hou udst. 1910 (Forsikr.selsk. Nye danske Lloyd), mal. af samme. Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400-årsfest promov. doktorer, 1879 44–47. – Berl. tid. 29.4.1916. Niels Nielsen i Nyt t. for matematik XXVII, s.å. A 48–53. Carl Burrau i Dansk assurance II, s.å. 153f. V. E. Gamborg i Assurandøren XXI, s.å. 77. Harald Westergaard i Dansk forsikringsårb. XIII, s.å. 5–11. H. G. Zeuthen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. s.å. 41–47. Chr. Thorsen og H. Fritz: Hafnia 1872–1922, 1922. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Poul Heegaard*

Gram, Johan Wibe Mortensen, ca. 1695–1747, skuespiller. * ca. 1695, begr. 13.3.1747 i Kbh. (Frue kgd.). ~6.11.1733 i Kbh. (Frue) med Anne Henrica Prom, døbt 5.1.1704 i Kbh. (Frue), begr. 5.1.1748 sst. (Frue kgd.), d. af degn i Høje Tåstrup, senere universitetspedel Niels Johan (Servatus) P. (1656–1735) og Ellen Nielsdatter. G. var ikke norsk født, som Th. Overskou fortæller, men rimeligvis en sjællandsk bondesøn der 1717 blev student fra Ringsted skole. Han hørte til de unge akademikere som 1722 meldte sig til at agere ved det første danske teater i Lille Grønnegade for hvilket Ludvig Holberg skrev sine komedier. Da han blev den første fremstiller af en national figur som Jeppe, og da han var en

af de meget få skuespillere som Holberg berømmede blev hans navn bevaret fra glemsel. Digteren kaldte hans spil „mesterligt“ i gengivelsen af en sjællandsk bondes sprog, holdning, opførsel og væsen. I førsteudgaven af komedierne fortæller Holberg at stykkets anden opførelse blev spillet „alle Folk til Fornøjelse, især formedelst Personen Monsieur Gram der agerer saa naturligt en Siellands Bonde“. G. spillede også Christoffer i *Den Vægelsindede* og Frans i *Jean de France* men da universitetet skred ind imod de agerende studenter, trak han sig allerede 1723 tilbage fra den dengang farlige leg. Nogen embedseksamen tog han ikke, men 1730 blev han pedel ved universitetet. Det vides ikke om Holberg hjalp ham til denne bestilling, men blandt de første danske skuespillere var G. den hvis senere skæbne Holberg i embeds medfør havde mest lejlighed til at følge. Ved sin tidlige død var G. førstpedel.

Ludv. Holberg: Comoedier I, 1723 a8 (Just Justesens betænk. over komedier). Samme: Tre levnedsbreve 1728–1743, udg. A. Kragelund III, 1965 49. Th. Overskou: Den danske skueplads I, 1854. E. Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918.

Robert Neiiendam*

Gram, Kaj Jørgen Arthur, 1897–1961, botaniker. * 27.4.1897 i Kbh., † 25.6.1961 sst., urne i fællesgrav, Søndermark kgd. F: professor, dr.med. Christian *G. (1853–1938) og Louise I. C. Lohse (1865–1900). ~29.4.1926 i Kbh. (Holmens) med Elly Ida Christophersen, * 20.12.1896 i Kbh., d. af læge Viggo Ernst C. (1862–1957) og Marie Cathrine (Kitty) Andersen (1868–1943). G. blev student 1915 fra Østre Borgerdydskole, tog magisterkonferens i naturhistorie med botanik som hovedfag 1921 og erhvervede 1935 doktorgraden ved afhandlingen *Karplantevegetationen i Mouydir (Emmidir) i Centralsahara* som var baseret på egne indsamlinger under professor Ole *Olufsens ekspedition til Sahara 1922–23. 1921–29 var han assistent på Botanisk museum, 1929–37 ved universitetets planteanatomiske laboratorium og fra 1938 til sin død professor i systematisk botanik ved landbohøjskolen. Han har tillige undervist på Farmaceutisk læreanstalt, Statens lærerhøjskole og Femmers kvindeseminarium. Blandt G.s videnskabelige arbejder kan nævnes to undersøgelser over plantevækstens udvikling i Maglemose i Grib skov 1913–35, udgivet 1928 og 1936; hertil kommer *Nytteplanter*, 1937 (sammen med Hjalmar Jensen og A. Mentz), *Træer og buske i vintertilstand* (2. udg. 1960) og *Vilde planter i Norden I–IV* (3. udg. 1957–59), de to sidste sammen med Knud Jensen. 1949 var G. blandt stifterne af Dansk den-

Gram, Kaj

drologisk forening hvis formand han var til sin død; foreningen mindedes ham ved udgivelsen af bind 2, hæfte 1 af Dansk Dendrologisk Årsskrift der er tilegnet hans minde og indeholder optryk af en række af hans mindre skrifter og taler under titlen *Træer, hvorfor træer*. 1959 blev G. æresmedlem af Föreningen för dendrologi och parkvård i Stockholm men han afslog en anmodning om at lade sig udnævne til æresmedlem af Dansk Botanisk Forening. – R. 1948. □Foto.

Bibliografi i Carl Christensen: Den danske bot.lit. 1912–39, 1940 216f og i Alf. Hansen: Den danske bot.lit. 1940–59, 1963 128f. – Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1935 142.

Anne Fox Maule

Gram, Mads Kryhlmann, 1876–1952, landmand, politiker. * 10.4.1876 på ejendommen Ellelund i Gastrupgårde, Hjerting sg., † 1.7.1952 i Københoved, begr. i Skrave. F: dyrlæge Jes Julius G. (1841–1917, ~2° med Dorte Dall, 1844–1940) og Maren Kryhlmann (1846–90). ~1° 8.11.1905 i frimenighedskirken i Stenderup, Sundeved, med Maren Kathrine Ludvigsen, * 18.8.1882 i Stenderup, † 6.12.1927 i Københoved, d. af gårdejer Nikolai L. (1847–1934) og Kristine Iversen (1859–1930). ~2° 15.11.1929 i Rødding frimenighedsk. med Anna Kathrine (Kate) Christiansen, f. Hansen, * 25.5.1895 i Ullerup, d. af gård-ejer Mathias C., Philipsborg (1856–1926) og Anna Hansen (1864–1942). – Bror til Aage *G.

G. voksede op i et af Røddingegnens førende danske hjem, gik først i privatskole, fra tiårsalderen i den tyske folkeskole og kom senere på Skibelund efterskole, Ryslinge højskole og Tune landboskole. I de nationalt vågne unges kredse kom han hurtigt i første række – han var medstifter af Sønderjysk idrætsforening hvis næstformand og formand han var til 1914 – og efter at han 1905 havde overtaget faderens gård i Københoved, Dallsgård, droges han ind i landboforeningsarbejdet. På det politiske område forsøgte G. sig 1910 forgæves som mægler inden for stridende H. P. Hanssen-Fløje da H. P. Hanssen truede med at nedlægge sit rigsdagsmandat; ifølge Marten Refslund Poulsens Erindringer I, 215, strandede mæglingen bl.a. på at maden først kom på bordet efter diskussionen, sml. G. i „Københoved bysamfund“, 1950 367. G. deltog i verdenskrigen i fire år på vestfronten. 1918 valgtes han til formand for vælgerforeningens kirkelige udvalg der skabte rådlerlaget for den kirkelige lovgivning i Nordslesvig efter genforeningen. 1919 tog han initiativet til Rødding frimenigheds tilbagegivelse af Rødding højskoles ejendom så den kunne anvendes efter sin oprindelige be-

stemmelse, og han blev en af de drivende kræfter i arbejdet for den genrejste højskole, fra 1946 som formand, et hverv han dog nedlagde efter to år på grund af betænkeligheder ved de planlagte udvidelser. Inden for det landbrugsfaglige område har især kvægavlens haft G.s interesse. Han var i en årrække formand for Sønderjysk fællesledelse af korthornsavl og for De samvirkende danske landboforeningers husdyrvalg. G. medvirkede ved oprettelsen af Rødding andels-svineslagteri, og han fik samlet de forskellige bestræbelser på at få en sønderjysk landbrugsskole så Gråsten landbrugsskole kunne oprettes i enighed. I grænsestriden sluttede G. sig til H. P. Hanssen, men var dog med til at prøve muligheden for en internationalisering af II zone.

1920–24 var G. medlem af folketinget, valgt i Røddingkredsen af venstre. 1923 brød han og folketingskollegaen P. J. Refshauge med venstrebladet Modersmaalet-Dannevirke som hørte til Flensborgretningen, og i forlængelse af grænsestriden fik de skabt et konkurrerende venstreblad, Haderslev Amtstidende, der fra 1930 blev lokaludgave for Hejmdal (Mads Gram og P. J. Refshauge: Striden om Dannevirke, 1923, sml. Niels Hansen i Kulturelle Forhold i Sønderjylland 1920–42, 1943). Selv om G. i 1924 ikke blev genvalgt til folketinget hørte han fortsat til de ledende inden for det sønderjyske venstre hvis formand han var 1938–51. 1926 øvede han afgørende indflydelse ved Madsen-Mygdals genindtræden i aktiv politik. Efter 1945 virkede G. for en traktatmæssig sikring af sydslesvigernes selvbestemmelsesret. G. holdt meget af at skrive om hjemstavnsmemner, navnlig efter at han 1946 havde afstået gården. G. har bl.a. ydet bidrag til bogen Tiende Februar, 1939 om sit indtog i folketinget 1920, og til en række jubilæumsskrifter, således om Rødding frimenigheds historie til 1924, Den nordslesvigske landboforening 1846–1946, Gråsten landbrugsskole 1949 og Rødding andelssvineslagteri 1950. 1944 udsendte G. en bog om sin fædrene slægt. Først og fremmest er det dog hans skildring af tiden 1840–1914 i Københoved bysamfund der har blivende værdi, både for dens kulturhistoriske billeder fra „det ideelle hjørne“ og som udtryk for en stærk sønderjysk personlighed. – R. 1923. □Mal. af Agnes Smidt (Folkehjem, Åbenrå; Gråsten landbrugsskole). Foto.

[Th.] Adler Lund: Sønderjysk idrætsforen. 1903–28, 1932. L. Lauridsen i Graasten elevs årsskr. 1953 11–17. Aage Bonde i Sprogforen.s almanak, 1953 79–81. Hans Lund: Historiker i højskolens tjeneste, 1960 249–53. – Papirer i Landsark., Åbenrå. Utrykte erindr. i familiens eje. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Bjørn Svensson (Hans Lund)

Gram, Niels Madsen, 1664–tidligst 1712, præst. * 28.4.1664 i Land i Norge, † tidligst 1712. F: kapellan Mads G. (1636–76) og Kirsten Knudsdatter Mossin. ~ 1689 i Tønsberg med Anna Mikkelssdatter, * ca. 1671, begr. 17.8.1706 i Tønsberg, d. af sogneprest og rektor Mikkell Mikkelsen Holst (1631–97) og Aaren Nielsdatter Buntzow († 1720). Måske ~2° i Tyskland.

G. blev student 1679, privat dimitteret, og 1688 kapellan i Tønsberg. Han var et lyst hoved og kunne tidligt tale for sig, men han viste sig snart som en upålidelig person. 1691 forlod han familie og embede og drog til London hvor han søgte at trænge sig frem til præsteembedet ved den dansk-norske menighed. Kaldt tilbage til Danmark hvor han tog magistergraden 1692 blev han s.å. sogneprest i Søborg og Gilleleje. Da han snart efter opførte sig forargeligt, bl.a. ved at leve sammen med en fremmed kvinde, blev han 1694 af højesteret dømt fra kjole og krave. Efter en tid i Norra Vram i Skåne, hvor han forførte provstens datter, drog han til Amsterdam. Her udgav han 1698 et lille skrift for at få det teologiske fakultet i Kbh. til at tage til genmæle over for den vranglære han påstod udbredtes af prokansleren ved universitetet i Kiel, professor C. Franck. Som svar udstedte Kbh.s universitet et program for at advare den akademiske verden mod G. Imidlertid gennemstrefjede han store dele af Holland og Tyskland hvor han fortsatte sit udsvævende liv og ved urigtige oplysninger søgte at skaffe sig en stilling. Han var lige ved at få et større præsteembede i Celle, men blev afsløret og måtte i hast flygte. Derpå indlod han sig med jesuitterne i Hildesheim, afsvor sin lutherske tro og gik med drak og bram over til romerkirken. Denne fik dog ingen ære af ham, og senere flygtede han til England hvor han en tid lang levede under falske navne. 1712 kom han tilbage til Norge hvor han blev arresteret som mistænkt for at stå i ledtog med svenskerne. Han blev sat i fængsel på Bremerholm hvor han vistnok også døde.

Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiaz Danicæ* IV, 1752 719–30. – E. A. Thomle i *Pers. hist. t. III*, 1882 144f; samme sst. 2.r.II, 1887 67f (om slægten). O. Wolff: *Journal for politik, natur- og menneskekundskab*, 1811 nr. 2 157–74. S. Cavallin: *Lunds stifts herdaminne* IV, Lund 1857 151. S. H. Finne-Grønn i *Norsk biogr. leks. IV*, Oslo 1929 546–50 (jfr. sst. 529, om slægten G.).

*Bjørn Kornerup**

Gram, Peder Jørgensen, 1881–1956, komponist, dirigent, pædagog. * 25.11.1881 i Kbh. (Johs.), † 4.2.1956 i Frbg. tennishal, begr. Mariebjerg kgd., Lyngby. F: dr.phil., senere rådsformand J.

P. *G. (1850–1916) og Dorte M. Sørensen (1858–95). ~ 3.5.1919 på Frbg. med Margrethe Ingeborg Christiansen, * 28.4.1884 i Kbh. (Matth.), † 29.8.1962 i Gentofte, d. af grosserer Hans Frederik C. (1851–1909) og Agnes Margrethe Jacoba C. (1854–1913).

G. blev student 1900 fra Schneekloth's skole og læste en tid til polyteknisk eksamen, men gik efterhånden over til musikken, undervistes en kort tid af slotsorganist Kallenbach, blev elev på Leipzig-konservatoriet 1904–07 hvor han bl.a. havde Stephan Krehl til lærer i komposition og i direktion Arthur Nikisch hvis pris for komposition (Nikisch-prisen) han modtog ved afgang fra konservatoriet for strykekvartetten opus 3. Efter en studietid i Dresden slog G. sig ned i Kbh. som teori- og klaverlærer og dirigerede 1908–13 her også egne symfonikoncerter (to koncerter hver vinter, hovedsagelig med moderne musik der fik megen betydning for kendskabet til nyere strømninger i tidens musikliv), senere 1914 lige før krigen tillige i Berlin. Ved alle disse koncerter opførtes også egne værker. 1912 fik G. det Anckerske legat; 1918–32 var han dirigent i Dansk koncertforening (Louis "Glass" efterfølger); i de senere år havde han især viet sine kræfter, foruden til undervisning i komposition, også til musikfagligt organisatorisk arbejde. – Af hans kompositioner, af hvilke mange hyppigt spillede i udlandet, fremhæves to symfonier (nr. 2 på tysk forlag), tre Ouverturner (af hvilke især den sidste, prolog til et drama af Shakespeare, har gjort lykke), *Avalon* (for orkester med sopran-solo), violinkoncert, violinromance, kammermusik, sange, klaverarbejder, korværker. Desuden har G. forfattet enkelte teoretisk-historiske værker, *Musikkens Formlære i Grundtræk*, 1916 og *Moderne Musik*, 1934; et mere specielt arbejde er *Analytisk Harmonilære*, 1947. – Som førerskikkelse inden for det organisatoriske arbejde har G. især haft betydning i Dansk tonekunstnerforening (formand 1919–24) og i Musikpædagogisk forening fra 1912; men også de helt moderne faglige sammenslutninger nød godt af hans store arbejdskraft, således Dansk komponistforening (formand 1931–37) og Koda (formand 1930–37). Desuden var han medlem af radioens programudvalg, musikchef 1937–51. Han har i udpræget grad interesseret sig for beskyttelsen af komponistrettighederne (Droit moral, Nordisk union for komponistrettigheder, revisionen af kunstner- og forfatterloven). Også Samfundet til udgivelse af dansk musik (formand 1931–38) oplevede nye og bedre tider under hans ledelse. – R. 1928. DM. 1933. K. 1951. □ Karikerende silhouet af P. F. Johansen. Mal. af A. Tørsleff, 1914. Foto.

Gram, Peder

Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917 389–92. Signale für die musikalische Welt, Lpz. 16.7.1919. Fr. Crome i Musik V, 1921 143–47. Vagn Kappel i Dansk musik t. XXXI, 1956 30f. Axel Kjerulf i Politiken 5.2.1956. Nils Schjørring i Berl. tid. s.d. Samme: Musikkens hist. i Danm. III, 1978 180f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Erik Abrahamsen**

Gram, Richard Severin, 1857–1936, dommer. *9.8.1857 i Ordrup (Frue), †25.2.1936 i Hellerup, urne på Ass. kgd. F: professor F. T. J. *G. (1816–71) og Louise Christiane Roulund (1829–1913). ~20.12.1893 i Kbh. (Pauls) med Inger Juliane Tybjerg, *15.5.1867 i Kbh. (Trin.), †22.3.1938 i Humlebæk, d. af arkitekt Hans Christian T. (1815–79, ~2* 1868 med Caroline Elise Oltmann, 1837–1900) og Juliane Marie Poulsen (1835–67). – Bror til Christian *G.

G. blev student 1875 fra Metropolitanskolen og cand. jur. 1879. Han var derefter manuduktør og medvirkede desuden ved C. *Goos' og A. C. *Evaldsens udgave af A. *Aagesens Forelæsninger over den romerske Privatret I–II, 1882. Efter at være blevet ansat i justitsministeriet 1886 var han 1887–89 på studieophold i udlandet, og 1889 blev han dr. jur. med afhandlingen *Om Motivets Betydning i strafferetlig Henseende*. Han blev dommer i Københavns kriminal- og politiret 1890, i lands-over- samt hof- og stadsretten 1902 og i højesteret 1909. Samtidig med dommergerningen varetog G. en række andre hverv. Han var formand for akkordretten 1915–18 og for retsplejeudvalget 1919–27, censor ved de juridiske eksaminer 1900–17, administrerende direktør for den Suhrske stiftelse 1917–33, medlem af bestyrelsen for det Anders Sandø Ørstedeske prismedalje-legat fra 1906 og dens formand 1912–33. Doktordisputatsen fra 1889 blev ikke efterfulgt af nogen litterær produktion af større omfang, men G. skrev dog nogle tidsskriftsartikler, og sammen med E. Hvidt udgav han Realregister til Domssamlingerne i civile Sager 1887–96 I–II, 1899 og en tilsvarende samling for tiåret 1897–1906 I–II, 1908. G. var medredaktør af domssamlingen i Ugeskrift for Retsvæsen, 1906–17. □Afbildet på pastel af E. Saltoft (Fr.borg), forarbejde til mal. af højesteret, 1911 (højesteret); efter dette litografi. Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1890 47f. – Frantz Dahl i Berl. tid. 8.8.1927. Højesteret 1661–1961 II, 1961 279f.

Knud Waaben

Gram, Victor Bernhard, 1910–69, forsvarsminister. *30.1.1910 i Højby sg., Odsherred, †12.2.1969 i Kbh., begr. i Fredericia. F: graver, her-

regårdsgartner Carl Christian G. (1881–1953) og Bodil Marie Christensen (1879–1938). ~29.11.1930 i Fredericia (b.v.) med Ella Karina Nielsen, *30.5.1908 i Fredericia, d. af metalsliber Anton N. (1884–1954) og cigarmager Kirsten Marie Skov (1883–1955).

G. gik ud af skolen efter konfirmationen og var derefter arbejdsdreng på fabrikker i Fredericia. Efter soldatertiden var han 1930–37 sølvsliber på C. M. Cohrs fabrik. Allerede som 16-årig var han kommet ind i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse og viste tidligt et betydeligt organisatorisk talent. 1930–36 var G. formand for DSU-afdelingen i Fredericia, fra 1934 af DSUs hovedbestyrelse og af socialdemokratiets hovedbestyrelse 1935–46 (forretningsudvalget fra 1937). Han var 1937–42 sekretær i DSU og formand 1942–46; fra 1943 til sin død sad han i folketinget. – Fra G. 1937 flyttede til Kbh. som forbundssekretær markerede han stærkt sine forsvarspolitiske interesser. Han var med i den kreds af yngre socialdemokrater der stærkt ivrede for en videre udvikling af den positive holdning til forsvaret som partiet havde indledt i midten af 30'erne og inden for DSU agiterede for at medlemmerne skulle gå ind som befalingsmænd. G. der var medlem af den parlamentariske kommission efter krigen var med i forsvarskommissionen af 1948. Han var 1951–62 chef for forsvarrets oplysnings- og velfærdstjeneste og redigerede 1952–54 bladet Folk og Værn. G. var også ordfører under de store debatter forud for det omfattende forsvarsforlig 1960. 1962 blev han forsvarsminister i ministeriet Krag og fortsatte til regeringens tilbagetræden 1968. Med den rolle da var om forsvaret, blev stillingen ret upolitisk. Ministerarbejdet var i høj grad samlet om at udfylde forligets rammer. G. havde sin styrke i det saglige arbejde; han dækkede ikke noget stort politisk felt. Inden for sit område var han til gengæld på sikker grund, men selv blandt nære politiske venner kunne der i hans sidste år være nogen træthed over for hans forsvarspolitiske entusiasme. □Foto.

Demokraten 27.1.1960. S.st. 12.2.1969. Terkel Matthiesen i Berl. tid. 13.2.1969. – Papirer i Rigsark.

Vagn Dybdahl

Gram, Aage Gudmund, 1879–1957, fabrikant. *2.2.1879 i Københoved, †7.10.1957 i Haderslev, begr. i Vojens. F: dyrlæge Jes Julius G. (1841–1917) og Maren Kryhlmann (1846–90). ~18.10.1907 i Thorsager med Anna Knudsen, *7.8.1886 på Hvidtvedgård, Thorsager, †23.4.1960 i Vojens, d. af rentier Søren Knudsen

(1841–1935) og Nilsine Boline Svendstrup (1844–1926). – Bror til Mads *G.

Efter sin skoletid lærte G. maskinbyggeri på Esbjerg Jernstøberi og Maskinfabrik og arbejdede efter læretidens afslutning 1900 nogle år som svend hos Ths. Sabroe & Co. i Århus. Han udbyggede sin uddannelse med en konstruktoreksamen fra Det tekniske selskabs skole i København 1903 og kom derfra til A/S Konstantin Hansen og Schrøder (sen. De danske Mejeriers Maskinfabrik) i Kolding hvor han beskæftigede sig med konstruktion af mejerimaskiner. 1907 indgik han kompagniskab med sin bror Hans Gram (1874–1929) der 1901 i Vojens havde startet en maskinfabrik og var begyndt en produktion af landbrugs- og mejerimaskiner. G. forestod fabrikkens produktion og daglige ledelse, mens Hans G. tog sig af salgsarbejdet. I de følgende år fremstillede brdr. Gram efter G.s konstruktioner en række mejerimaskiner, ligesom de også begyndte at levere køleanlæg til mejerierne. Da de efter genforeningen 1920 for alvor kom ind på det danske marked blev kølemaskinerne i løbet af 1920'erne den dominerende produktionsgren, og fra 1932 ophørte produktionen af mejerimaskiner helt. På dette tidspunkt stod G. som ene-direktør for virksomheden der efter Hans G.s pludselige død, 1930 blev omdannet til et familieaktieselskab. Omtrent samtidig begyndte G. et samarbejde med det københavnske firma, maskinkompagniet National, om fremstilling af iscrememaskiner, og virksomheden blev i løbet af få år førende på dette område, ligesom det var med i forreste række i udviklingen af køle- og fryseanlæg til levnedsmiddelindustrien, transportområdet og de private husholdninger. Fra midten af 1930'erne var virksomheden under G.s ledelse i kraftig vækst. 1936 overtoges National og såvel i årene før som efter krigen blev der foretaget store fabriksudvidelser, så fabrikken ved G.s død beskæftigede omkring 1000 medarbejdere. I samarbejde med De danske Mejeriers Maskinfabrik stod brdr. Gram endvidere 1955 bag opførelsen af Jernstøberiet Kongeå.

G. stillede som virksomhedsleder store krav til såvel sin egen som medarbejdernes indsats. Udover arbejdet her tog han del i branchens organisatoriske arbejde bl.a. som formand for kølemaskinfabrikantforeningen 1946–49 og var desuden med sin grundtvigske indstilling stærkt optaget af landsdelens folkelige, kirkelige og nationale spørgsmål. Han tog del i det kommunalpolitiske arbejde i Vojens, i hvis kommunalbestyrelse han sad 1908–19, ligesom han i en lang årrække med sin store interesse for skole- og uddannelsesspørgsmål var medlem af skolekommissionen, i bestyrelsen for Teknisk skole og Vojens un-

domsskole. Han ydede – anonymt – megen økonomisk støtte til det nationale arbejde i Sønderjylland. – R. 1939.

Brødrene Gram A/S 1901–51, 1951. N. P. Nielsen i Dannevirke 12.10.1957. S. A. Andersen i Kulde. Dansk køletekn. t., 1961 hft. 6 80f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Gran, Carl Frederik Ferdinand, 1872–1913, fagforeningsformand. *5.3.1872 i Kbh. (Pauls), †23.4.1913 sst., begr. sst. (Vestre). F: murersvend Carl Emil Edvard G. (1844–1922) og Johanne Marie Mørch (1839–90). ~1.11.1896 i Kbh. (Helligk.) med senere klasselotterikollektor Olga Henriette Richter, *7.5.1875 i Kbh. (Johs.), †26.1.1946 sst., d. af væver Frantz Maksimilian R. (*1838) og Jensigne Emerentze Østrup (1842–1928). – Far til Henry *G.

G. stod i lære i Kbh. hos snedkerlavets oldermand Jul. Carstensen, blev udlært 1891 og kom straks ind i bygningsnedkernes fagforeningsbestyrelse. Han var fra ungdommen opladet med energi. Med sit lyse sind og gode humør vandt han let venner. I det politiske agitationsarbejde og i diskussionsklubben Karl Marx skoledes han som organisationsmand. Allerede som lærling var han blevet bestyrelsesmedlem i Socialdemokratisk vælgerforening for 5. kreds. 1898 fik han sæde i Snedkerforbundets hovedbestyrelse, og 1901–09 var han efter Christian *Christiansen (1865–1919) forbundets forretningsfører. Hans formandstid betegnede en fortsat ekspansion for Snedkerforbundet, som nu efter den store arbejdskamp 1899 fik betydelig tilgang i provinserne. Han arbejdede også utrætteligt og med godt resultat for forbedring af fagets lønforhold, for den fulde udnyttelse af overenskomsternes muligheder, for akkordprincippet anerkendelse. Trods store anstrengelser lykkedes det ham ikke at få tilvejebragt nogen genforening mellem hans egne fagfæller, de københavnske bygnings-snedkere, og forbundet som de var udtrådt af i maj 1899; den fandt først sted 1910. – 1909 valgtes G. til sekretær i De samvirkende fagforbund. Han var medlem af det af disse 1907 nedsatte udvalg, der udarbejdede de første monstervedtægter for arbejdsløshedskasserne, og medlem af arbejdsløhedsnævnet. Med betydeligt journalistisk talent behandlede han fagligt stof i sag- og dagspressen. Efter opfordring af snedkerforbundet skrev han dettes historie til 25-års-jubilæet 1910 (*Snedkersvendenes Organisationshistorie*, 1910). Gennem årene skrev han også adskillige, både alvorlige og muntre sange, bl.a. til majfester og partistævner; et udvalg af dem er udgivet af Snedkerforbundet (snedkersange, prologer og

Gran, Carl

kantater af C. Gran og Martin Olsen, 1928).
□Foto.

Sv. Trier i Social forsorg IX, 1913 28f. Socialdemokraten 24.4.1913. Arbejderen 26.4.s.å.

*Oluf Bertolt**

Gran, Henry Carl, * 1899, forbundsformand. * 29.12.1899 i Kbh. (Helligkors). F: snedker, senere sekretær i De samvirkende fagforbund (LO) Carl *G. (1872–1913) og Olga Henriette Richter (1875–1946).

G. blev født ind i arbejderbevægelsen med en fremtrædende fagforeningsmand som far. Efter skoletiden kom han 1914 i boghandlerlære i socialdemokratiets boghandel Fremad, blev 1922 formand for HKs bog- og papirafdeling i København og 1933 den første ungdomssekretær i HK. Dermed var hans bane afstukket: 1949 forretningsfører, 1954 næstformand, 1965 forbundsformand (efter at have været konstitueret siden 1963, da Erling Dinesen blev minister). Efter afgang som forbundsformand var G. 1970–78 leder af Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek. Ved siden af det faglige arbejde var G. 1948–62 medlem af Københavns borgerrepræsentation og 1962–70 rådmand i magistratens 5. afd. valgt af socialdemokratiet.

G. hører til den generation af fagforeningsledere, der skulle tilpasse fagforeningerne til det fuldtudviklede industrisamfund. På det område var han pioner. Han forstod at betingelserne for at vinde styrke var et bevidst arbejde blandt de unge og kvinderne. I samarbejde med Erling Dinesen gennemførte en række effektive og i formen yderst moderne og for fagbevægelsen usædvanlig pågående kampagner der førte nye grupper fra handels- og kontorområdet ind i forbundet. I sin formandstid havde han i overenskomstsituationer store vanskeligheder med at finde en rimelig kadence mellem forbundets krav og LOs linie; men det lykkedes ham trods alt at foretage en afbalancering. G.s formidlene evner blev også udnyttet i fuldt omfang i de ni år han efter sin afgang som forbundsformand var leder af Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv. Han var ikke snævert knyttet til institutionens problemer da han blev leder, og dette blev i den givne situation hans styrke. Der var da en latent konflikt mellem socialdemokratiet og en kreds af yngre socialistiske historikere der ønskede at bruge institutionen som dække for en agitation der fulgte andre spor end moderpartiets ønsker. Uden at være kommet i åbenlys konfliktssituationer førte G. Arbejderbevægelsens arkiv gennem en kritisk periode.

Information 12.1.1966 og 11.3.1967. Aktuelt 27.12.1967 og 26.10.1977. Demokraten 7.11.1969. HK-bladet dec. 1969. Berl. tid. 28.12.1974.

Vagn Dybdahl

Grand, Jens, † 1327, ærkebiskop af Lund, senere af Hamburg-Bremen. † 29.5.1327 i Avignon. F: Torbern, en i øvrigt ukendt ridder, og Cæcilia, d. af Skjalm Bang og søster til Roskildebispens Peder *Bang.

Ved sin mor der tilhørte en gren af *Hvide-slægten var G. beslægtet med både Jakob *Erlandsen og den kreds af stormænd der senere dømtes for drabet på Erik Klipping 1286, men dette siger næppe noget om hans oprindelige forhold til kongemagten og dens kirkepolitik. Da G. o. 1274/75 optoges i Roskilde domkapitel hvor han blev provst, var Jakob Erlandsenstriden under afvikling, og G.s morbror Peder Bang var i færd med at tiltræde sit embede igen efter femten års landflygtighed og efter fuldstændigt at have kapitulert over for den kongemagt der nu med pavens bistand havde sejret i kirkekampen. Valget af provsten lå hos domkapitlet, og G. må på dette tidspunkt have været en mand som kongemagten i det mindste kunne acceptere. I øvrigt var der i hans slægtskreds både tilhængere og modstandere af kongemagten. Som provst viste G. sig at være en nidkær og rethaverisk administrator; han bestred 1280 kongens ret til at præsentere sin kansler Niels *Jyde til Skt. Mikkel's kirke i Slagelse idet han i stedet gjorde krav på den på provstiets vegne. Kongen gav G. kirken efter kanslerens død 1282, men retsspørgsmålet afklarede ikke.

Af sin store private formue skænkede G. ikke mindre end seks præbender til Roskilde domkirke. Gaven tillod en vældig forøgelse af gudstjenesten her, og den er en af de største ikke-kongelige gaver til kirkelige formål der kendes fra den danske middelalder. Fundatsen af 19.7.1288 med et tillæg af 7.5.1289 om de seks kannikers residentspligt vidner om at donator var en betydelig og internationalt velorienteret kirkelig administrator. Hans uddannelse er ikke kendt i enkeltheder, men den har – efter læreår i Roskilde – omfattet udenlandske studier i både teologi og jura (i Paris og Bologna). I kraft af sin slægt tilhørte han de mest indflydelsesrige kredse i riget, og det har været alt dette tilsammen der lå til grund da Lunde domkapitel efter Johannes *Dros' død 1289 valgte G. til ærkebiskop. Han støttede i årene efter Erik Klippings drab de danske og norske kræfter der søgte at kvæle Erik Menveds unge kongemagt, bl.a. tillod han grev *Jakob af Halland at bygge borgen Hunehals på Lundekirkens ejendom. Men ligesom det er ube-

vist at de fredløse virkelig var skyldige i kongemordet 1286 kan der ikke føres noget bevis for G.s medskyld selv om de kongelige sagsindlæg under processen for pavestolen 1296–97 mere end antyder hans meddelagtighed.

At G. under krigen med Norge (som intensivere- des efter Erik Klippings drab) ikke støttede den regering der førtes i den umyndige Erik Menveds navn, men hældede til den norske konges parti og ønskede (i øvrigt sammen med mange andre danske) at denne skulle have udredet sin mødrene arv i Danmark – har givetvis gjort G. til Erik Menveds farligste indenrigske modstander. Desuden har kongemagten næppe kunnet undvære de ejendomme og indtægter af Lunde- kirken som den siden Jakob Erlandsens tid havde tiltvunget sig rådighed over. Det var ved G.s tiltræden at vente at han ville modarbejde kongemagten på dette punkt, i hvert fald ikke tillade at der skete yderligere indskrænkninger i Lunde- kirken's rådighed over sine ejendomme hvilke mere eller mindre lovformelige skridt der end to- ges. At G. selv var sig lighederne med Jakob Er- landsens situation bevidst ses bl.a. af at han lod Vejlekonstitutionen af 1256 stadfæste (den der lagde gudstjenesteforbud, interdikt, over stiftet hvis en biskop fængsledes eller dræbtes og det kunne formodes at kongen stod bag, interdikt over riget hvis det var ærkebispens det gik ud over).

Men medens den almindelige danske gejstlighed i Jakob Erlandsens dage havde sluttet op om- kring ærkebispens sag (og først i løbet af de ti- femten års kamp trættedes, vel af mange års- ager), så var der fra begyndelsen ikke nogen bred dækning bag G. i den almindelige danske kirke. Da han 9.4.1294 fængsledes under brutale og vanærende former overholdtes interdiktet ikke generelt, og hverken over for pavestolen eller (formentlig) over for andre lagde kongemagten skjul på at fængslingen var besluttet af flertallet af de råder der regerede i Erik Menveds navn, og at den var udført af kongens broder Christo- fer. Ved processen for pavens domstol (der på grund af vakance og derpå et hastigt skifte på pavestolen først kom i gang 1296) repræsente- res kongemagten af kansleren magister Morten Mogensen og lagde her til grund for sin proce- dure at fængslingen havde været nødvendig for bevarelsen af den danske kongemagt for den snigmyrdede Erik Klippings mindreårige søn (og hans bror Christoffer II). Ærkebispens pro- cedure er bygget op omkring den helligbrøde som fængslingen og mishandlingen af G. udgjor- de; over for det kongelige standpunkt går ærke- bispens prokurator sjældent ud over blot at be- nægte dets sandhed (undtagelserne er især når

kongemagten henviste til ærkebispens troskabs- forpligtelse over for kongen eller til kongemag- tens retmæssige rådighed over kirkelige indtæg- ter, her argumenterer den ærkebiskoppelige part konkret). Ærkebispens lidelser i det halvandet år lange fængsel i tårnet på Søborg, og hvorledes han kom fri ved sin tjener Morten Madsvends hjælp er skildret i den middelalderlige „Jens Grands fængselskronike“ der er tabt men overle- veret i Arild "Huitfeldts oversættelse. Paven havde også taget skridt til at skaffe G. fri, men da nuntien "Isarn kom til Danmark var ærkebispens allerede undveget og efter et ophold på Ham- mershus på vej til Rom.

I processen for pavestolen kunne parterne for så vidt begge vente at få deres hovedstandpunkter godkendt. G. kunne vente at få medhold i at han måtte have tilfredshed for det *sacrilegium* der var overgået ham; det interessante er at han ikke fik andet end medhold heri, og at kongen (i sta- dig stigende grad) havde pavens øre i sit stand- punkt om nødvendigheden af indgriben over for G. Hvilken vej det bar ses muligvis af at paven ikke udelukkende ønskede at dømme i kraft af sin apostolske magtfuldkommenhed, men også i sin egenskab af voldgiftsdommer mellem parter- ne, altså på grundlag af en forhånds erklæring om at de ville respektere afgørelsen, en erklæ- ring som uforbeholdent er fremsat fra konge- magtens side (men netop ikke fra ærkebispens). Bonifacius VIIIs første kendelse 23.12.1297 fore- skriver foruden restitution af det konfiskerede kirkelige gods at der fremtidig i det danske rige skal gælde ikke blot det interdikt som Vejlekon- stitutionen (i pavelig stadfæstelse) indebar i til- fælde af drab på bisper eller ærkebiskop, men også tilsvarende dersom kongen bliver uretfær- digt dræbt af sit riges indbyggere. Til at gennem- føre restitutionen af det konfiskerede gods ud- sendtes atter Isarn til Danmark, men medens dette ingenlunde problemøse foretagende fore- gik lykkedes det Erik Menved ved et berømt un- derkastelsbrev til paven (Dipl. Dan. 2.r.V nr. 175) at skaffe sig en yderligere fordel i sagen. I vendinger der fint spiller på vigtige temaer i ak- tuel pavepolitik og statsret beder kongen om pa- vens barmhjertighed, og slutter med anmodnin- gen om at Skt. Peters sværd må blive stukket i skeden og at Kristi stedfortræder eller rettere Kristus selv vil læge sin tjeners øre så han igen kan få kirkens sakramenter og høre Guds ord, „hvad kan jeg sige mere? Tal, Herre, og lad din tjener høre“. Denne udaterede skrivelse (hvis forfatter vi ikke kender) var utvivlsomt anled- ning til at der kom en ny kendelse af pave Boni- facius VIII 23.2.1302 hvor værdien af det tabte gods der skal erstattes sættes til 10.000 mark

Grand, Jens

sølv, væsentlig mindre end G. havde krævet, og hvor det accepteres at der ikke behøver at ske restitution af selve det konfiskerede, men blot af dets værdi. Et led i denne endelige ordning der besejler G.s nederlag er at paven forflytter ham til ærkesædet i Riga og i stedet udnævner Isarn til ærkebiskop af Lund. G. kom aldrig mere til Danmark og tilbragte sine næste år på rejse omkring til indflydelsesrige kirkelige kredse i Europa. 1310 udnævntes han af pave Clemens V til ærkebiskop af Hamburg-Bremen. I dette embede kom han snart i strid med sine to domkapitler i Hamburg og Bremen, og efter at også lydbyerne havde rejst sig mod ham afsattes han 1316.

Sine sidste år tilbragte G. i Avignon hvor han fortsat var i pavestolens gunst. Han efterlod sig en omfattende bogsamling og et kostbart løsøre som han testamenterede paven. □Skildret på tegn. og mal. af P. Raadsig.

Kilder. Erik Klipping og hans sønner. Udvalg af kilder 1275–1340, udg. Ellen Jørgensen, 1927. Bullarium Danicum 1198–1316, udg. Alfr. Krarup, 1931–32. Acta processus litium, udg. Alfr. Krarup og W. Norvin, 1932. *Lit. L. N. Helveg:* Den danske kirkes hist. til reformationen I, 1862–70 651 670–709. P. A. Munch i *Annaler for nord. oldkyndighed*, 1860 62–189 (også i forf.s Saml. afhandl. IV, Kria, 1876 529–628). *Allgemeine deutsche Biogr.* XIV, Lpz. 1881 181–83. M. Mackeprang i *Hist. t. 6.r.III*, 1891–92 643–65. Kr. Erslev i *Danm.s riges hist. II*, 1898–1905. Jørgen Olrik i *Det danske folks hist. II*, 1927 275–82 291. Erik Arup: *Danm.s hist. II*, 1932 (fot. optr. 1961). Gottfr. Lintzer: *Studien zur Gesch. Johann Grands, Hamb.* 1933. Niels Knud Andersen: *Ærkebiskop J. G. I–II*, 1943–44. Niels Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danm.*, 1963. Kai Hørby: *Status regni Dacie*, 1977.

Kai Hørby

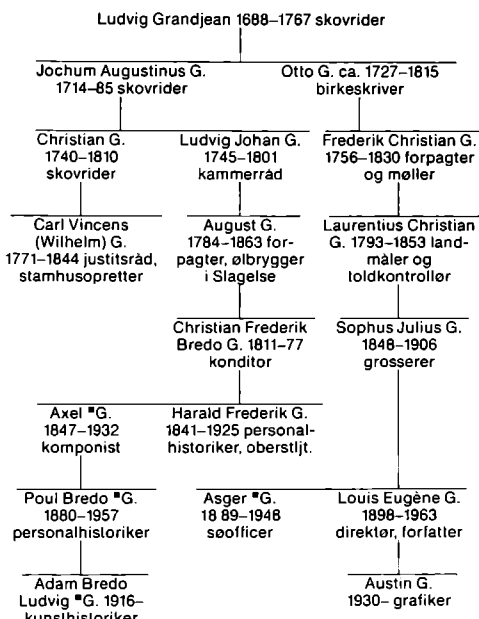
Grandjean

Slægtens første medlem i Danmark Austin G. (ca. 1640–1714) nævntes første gang 1686 som tilknyttet husholdningen på Hellestrup, hvis ejer var indvandet fra Lothringen. Han blev senere kvartermester og var far til skovrider Ludvig G. (1688–1767).

H. F. Grandjean: *Stamtavle over familien G.*, 3. udg. v. Albert Fabritius, 1934. Th. Hauch-Fausbøll: *Slægt-haandbogen*, 1900 268–72.

Hans H. Worsøe

Grandjean [gransjan], Asger Emil Valdemar, 1889–1948, søofficer. * 26.1.1889 i Kbh. (Jakobs), † 3.12.1948 sst., begr. sst. (Holmens). F: grosserer Sophus Julius G. (1848–1906) og Anna Marie Carlson (1857–1905). ~ 16.7.1921 i Kbh. (Holmens) med Hedwig Alvine Auguste (Ulla) Haak, * 9.8.1898 i Bredow ved Stettin (~ 1° 1917 med forfatteren Hermann Rudolph Hell, * 1894; ægteskabet opløst 1921), d. af kobbersmed Wil-

helm H. (1849–1901) og Antonie Benigna Rosalie v.Düringshofen (1853–1924).

G. blev kadet 1905, sekondløjtnant 1909, premierløjtnant 1910, kaptajn 1919, orlogskaptajn 1925, kommandørkaptajn 1931 og kommandør 1937. Efter togter med søværnets skibe blev han 1915 uddannet som marineflyver og fik 1916 certifikat som flyvebådsfører. 1916–17 var han på studieophold i USA. 1919 blev G. chef for flyvebådsstationen, 1923 fungerende chef og 1925 chef for marinens flyvevæsen, en stilling han havde frem til 1945. G. var udkommanderet som chef 1925 for mineskibet Lossen og 1933 for inspektionsskibet Fylla på fiskeriinspektion ved Island. Bortset herfra kom hans hovedvirke til at ligge inden for det maritime luftvåben som han må betragtes som grundlæggeren af i Danmark. Han var 1919–20 medlem af kommissionen vedrørende postbesørgelse med luftfartøjer og af luftfartskommissionen 1919–26, ligesom han var med til at forberede statens lufthavn i Kastrup 1920–24. I perioden 1919–30 var han med i de danske delegationer der afsluttede luftfartsoverenskomster med andre lande. Tillige virkede han som konsulent i luftfartsspørgsmål for ministeriet for offentlige arbejder 1920–26 og var derefter medlem af luftfartsrådets forretningsudvalg 1926–40. 1941 blev han chef for flådestationen på Holmen og var i forbindelse med denne stilling tillige fra 1945 militær havnekommandant

for København. Han fik afsked pr. 1.1.1949, men døde forinden. G. er en af dansk flyvnings pionerer og organisatorer, og hans interesse og arbejde for denne sag kom ikke alene søværnet til gode men også den civile luftfart. Han var 1919–20 formand for Sølieutenant-selskabet og fra 1939 til sin død formand for Idrætsforeningen for søværnets officerer. – R. 1926. DM. 1933. K.² 1938. □ Buste af V. Gustafson, 1931. Foto.

P. Ipsen i Tidsskr. for søvæsen, 1949 31f. G. de Lichtenberg sst. 1974 226–36. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Grandjean [grɑ̃ʃʂɑ̃j], Axel Carl William, 1847–1932, komponist. *9.3.1847 i Kbh. (Garn.), †11.2.1932 sst., urne på Søllerød kgd. F: konditor Christian Frederik Bredo G. (1811–77) og Karen Caroline Toxværd (1810–99, ~1° 1832 med bødkermester Hans Peter Hansen, 1802–36). ~5.11.1879 i Kbh. (Holmens) med Christine Maria Prael, *11.10.1853 i Kbh. (Garn.), †12.10.1931 sst., d. af kaptajn i DFDS Claudius P. (1821–1904) og Clara Wilhelmine Elodie Schmidt (1826–1911). – Far til Poul Bredo *G.

G. er en karakteristisk repræsentant for den kultiverede musikertype der opstod omkring den danske højromantik. Han bar gennem hele sit kunstnerliv præg af det åndelige niveau der havde påvirket ham i de ganske unge år, da han som elev i det nyoprettede musikkonservatorium udnævnedes under kunstnere som Niels W. *Gade, J. P. E. *Hartmann, August *Winding og J. C. *Gebauer. Han ikke alene lærte sin musikalske teknik her, men samværet med disse lærere prægede hans personlighed for livet. Umiddelbart efter konservatorietiden, 7.11.1869, debuterede han på Det kgl. teater som komisk Holbergfremstiller, nemlig som Arv i *Jean de France*. Skønt hans lærer, Ludvig *Phister, havde stærk tiltro til hans skuespillertalent der navnlig baseredes på det lune som lige op til de sidste år prægede hans fremtræden, opgav han dog scenen og kastede sig ind i en omfattende musikervirksomhed, først og fremmest som lærer i sang og klaverspil, men også som dirigent, i hvilken egenkab han 1883–84 som Hartmanns højt skattede elev og ven virkede i Studentersangforeningen og 1891–99 ledede Handels- og kontoristforeningens sangforening. – G.s kærlighed til teatret fornægtede sig imidlertid ikke. Allerede 1876 havde han, der som komponist på en særdeles kultiveret måde, om end ikke med noget udpræget fysiognomi bekendt sig til den dansk-romantiske tone i Hartmannsk-Heisesk ånd, fået

opført operaen *De to Arminge* hvis tekst den litterært dannede komponist selv havde tilrettelagt efter Adam *Oehlenschlägers *Landet fundet og forsvundet*. Dette værk efterfulgtes af operaerne *Colomba*, 1882, *I Møllen*, 1885, *Oluf*, 1894 hvis opførelse satte i relief af den unge Vilhelm *Herolds kunst, og *Helgensværdet*, 1901. Efter at have virket som dirigent ved Dagmar-teatret (1886–87) ansattes han senere ved Det kgl. teater som ejede hele hans kærlighed, først som koryngemester (1899–1914), siden som syngemester (1914–18); samtidig virkede han fra 1908 som dirigent for en del skuespilmusik, vaudeviller og balletter. Hans evner udfoldede sig på den smukkeste måde i hans lange embedsgering, i hvilken han forenede den kultiverede musiker med den praktiske og samvittighedsfulde teatermand. Ved studier i udlandet, bl.a. ved operaerne i Paris, Berlin og Dresden, øgede han yderligere de kundskaber og erfaringer som i høj grad kom Det kgl. teaters kor til gode, hvad der også gav sig udtryk i de årligt tilbagevendende påskekoncerter i Frue kirke, en meget smuk og for ko-ret ærefuld indsats i Kbh.s musikliv. G.s dirigentskab prægedes først og fremmest af hans kultur, ikke mindst når han, fuldt fortrolig med den romantiske musiks væsen, fremførte August *Bournonvilles balletdigtning til Hartmanns, Gades, J. *Fröhlichs, H. S. *Paullis og H. C. *Lumbys toner. Hans tilknytning til teatret gav sig desuden udslag i en række sceniske musikarbejder, bl.a. balletterne *Bacchusfesten*, 1878 og *I Carnevalstiden*, s.å. og musikken til Einar Christiansens skuespil *Broder Rus*, 1889. G. der var en fin Holbergkender, gjorde et fortjenstfuldt arbejde ved at samle den traditionelle musik til Ludvig *Holbergs komedier (jubeludgaven af komedierne III, 1888). G. komponerede også sange og klavermusik. R. 1917. □ Afbildet på karikatur i „Oldfux“, 1887, og på familiemal. af F. Henningsen, 1893. Tegn. af Aage Borresøe, 1923. Silhouetklip (Kgl.bibl.). Foto.

A. G.: Spredte minder gennem 70 år, 1919. – Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917. – Erindr. i manus i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Krogh*

Grandjean [grɑ̃ʃʂɑ̃j], Adam Bredo Ludvig, *1916, kunsthistoriker. *28.1.1916 i Kbh. (Holmens). F: registrator, senere arkivar ved Rigsarkivet Poul Bredo *G. (1880–1957) og Adelheid Elisabeth Junge (1891–1966). ~24.6.1944 i Kbh. med oversætter Christy Aagaard, *12.1.1917 i Kbh., d. af ingeniør Paul Aa. (1888–1960) og Julie Schou (1888–1942).

Grandjean, Bredo L.

G. blev student 1935 og studerede derefter kunsthistorie hos Christian *Elling ved Kbh.s univ. Efter at have arbejdet som studenterassistente på Kunstindustrimuseet 1940–45 ansattes G. 1945 som leder af Den kgl. Porcelainsfabriks arkiv, bibliotek og museum.

Gennem arkivstudier, først og fremmest i fabrikkens papirer i landsarkivet i København, har G. fremdraget et rigt stof og har samtidig opsøgt sit materiale i danske og udenlandske samlinger og hos private ejere. Sin indsigt i dansk og dansk-ostindisk porcelæns historie har G. fremlagt i en omfattende litterær produktion der placerer ham som sin tids fineste kender af ældre dansk porcelæn. 1950 udgav G. det dansk-engelske værk om *Flora Danica Stellet*, 1950 den lille bog om *Det musselmaalede Stel*, 1955 *Den Kgl. Porcelainsfabriks Udsalg 1780–1955*, 1965 *Dansk ostindisk porcelæn*, 1968 *Blåblomstrede stel* og 1978 *Biscuit efjer Thorvaldsen*. Sin viden om Den kgl. Porcelainsfabriks produktion og historie indtil Arnold *Krogs ansættelse som direktør har G. samlet 1962 i bogen *Kongelig dansk porcelæn. 1775–1884*. – G. har i andre skrifter behandlet arkitekturhistoriske emner, især fra 1700-tallet. 1948 udkom *Københavnske Palæer*, i 1952 *En Bygnings Historie. Det Bernstorffske Palæ 1752–1952* og 1977 *Marienburg*. Et særligt speciale har G. skabt sig ved sine undersøgelser af stukkaturarbejder og har behandlet emnet bl.a. i *L'activité des Stucateurs italiens et tessinois en Danemark* (Arte e artisti dei laghi lombardi II, 1961). – Den kgl. Porcelainsfabriks lille museum har med G. som leder gjort betydelige erhvervelser. G. har desuden arrangeret udstillinger af porcelæn i og uden for Danmark og fungeret som jurymedlem ved internationale udstillinger og keramiske konkurrencer. 1957–71 var G. medlem af bestyrelsen for Foreningen af danske museumsmænd, 1958–70 formand for Den kgl. Porcelainsfabriks kunstforening, og fra 1969 har han fungeret som sekretær for Selskabet for dansk kulturhistorie. G. modtog 1946 Ole Haslunds legat, 1963 Carl Jacobsens museumsmandslegat, 1965 Robert Hirschsprungs mindelegat for kunsthistorikere og 1968 C. L. Davids legat. □Foto.

Dyveke Helsted

Grandjean [gransjån], **Poul Bredo**, 1880–1957, heraldiker. *5.9.1880 i Kbh. (Holmens), †29.7.1957 i Lyngby, begr. Mariebjerg kgd. F: komponisten Axel *G. (1847–1932) og Christine Maria Prahl (1853–1931). ~1° 5.9.1911 i Kristiania (Hellig Trefoldigheds k.) med Adelheid (Ada) Elisabeth Junge, *3.2.1891 i Kristiania (Gl. Akers), †10.6.1966 i Gentofte, d. af grosserer

Jens Bertinus J. (1855–1933) og Anna Abigael Therese Nielsen (1863–1915). Ægteskabet opløst 15.2.1929. ~2° 6.7.1932 i Kbh. (b.v.) med samme. Ægteskabet opløst 25.1.1940. ~3° 16.2.1940 i Gentofte (b.v.) med Ida Emilie Attrup, *20.10.1910 i Kbh. (Chr.), d. af handelsrejsende Søren Kjær A. (1882–1967) og Valborg Agnes Schledermand (1887–1952). – Far til Bredo L. *G.

G. studerede 1898–1900 ved konservatoriet, især musikhistorie, og bevarede livet igennem et nært forhold til musikkens kunst. Gennem farbroderen, oberstløjtnant H. F. G., fik han interesse for personalhistorie og publicerede bl.a. en række stamtavler med kulturhistoriske skildringer. Han skrev boganmeldelser og historiske artikler til Berlingske Tidende og blev medarbejder ved Salmonsens Leksikon (2. udg.), Danske Herregaarde ved 1920 og Dansk biografisk Leksikon (2. udg.). G. blev 1910 konstitueret registrator i Rigsarkivet, fast ansat 1912, og skønt uden akademisk uddannelse underarkivar (senere benævnt arkivar II) 1923. Fra 1939 var han arkivar I til sin afsked 1950. Siden 1905 havde G. drevet heraldiske studier, og under indtryk af det vældige kildemateriale i Rigsarkivet kom hans hovedindsats til at ligge på heraldikkens og sigillografiens område. Han var tidligt blevet påvirket af den våben- og seglinteresserede arkitekt H. *Storck og kom i Rigsarkivet i forbindelse med A. *Thiset. Fagligt udbytte havde han også af kontakten med udenlandske heraldikere, bl.a. franskmændene Max Prinnet og Jacques Meurgey, schweizeren Paul Ganz, de svenske rigsheraldikere Adam Lewenhaupt og Harald Fleetwood og den norske arkivar Hallvard Trættemberg. I 1920'erne og -30'erne foretog G. studierejser til arkiver i Paris, Stockholm, Dresden og flere nordtyske byer. Fra 1917 havde han særligt tilsyn med seglsamlingen i Rigsarkivet. I årene derefter holdt han forelæsninger om heraldik på kunstakademiet. På rigssarkivar Kr. *Erslevs opfordring skrev han *Dansk Heraldik*, 1919, det første danske forsøg på en selvstændig systematisk fremstilling af heraldikken og banebrydende ved at der dermed skabtes en egentlig dansk heraldisk terminologi. 1926 udgav G. bogen *Det danske Rigsvaaben*, en på talrige registrerede iagttagelser byggende strengt systematisk gennemgang af rigsvåbnet i strukturel og kronologisk henseende, men uden udpræget sans for politiske aspekter. G. var større som systematiker end som ræsonnør. Bogen var i høj grad medvirkende til at G. fra nu af ansås for sit lands heraldiske autoritet. Hans dokumenterede specialviden skærpede bevidstheden om den kvalitative gengivelse af rigsvåbnet og dets enkelte dele, og

bevirkede at Rigsarkivet fik kompetence til at udtale sig om rigsvåbnet og kongekronen. G. blev naturligt Rigsarkivets sagsbehandler på dette område.

G.s tjenstlige beskæftigelse med offentlig heraldik som var begyndt allerede 1921 førte til at handelsministeriet i 1933 bemyndigede G. til at deltage i skandinaviske forhandlinger om international beskyttelse af statskendetegn, og på møder herom i Stockholm 1936 søgte G. sammen med Fleetwood og Trætteberg at lægge heraldikkens egne begreber til grund ved definitionen af våbenmærker i den givne varemærkemæssige sammenhæng. Et bevis på international anerkendelse var det at Litauen 1933–34 konsulterede G. om sit statsvåben. Som den første beskikkedes han 1935 som statsministeriets konsulent i heraldiske spørgsmål. 1938 undergik embedet en formel udvidelse idet G. fik beskikkelse til at bistå statslige og kommunale myndigheder som statens heraldiske konsulent, og som sådan virkede han til 1954. Som officiel heraldiker fremsatte G. forslag til våbner for samtlige amter og skåbte adskillige kommunevåbner ligesom han bidrog til en nærmere fastsættelse af en række købstadsvåbner. Nyskabte våbner baserede han i reglen på historiske, topografiske eller erhvervsmæssige forhold. Skønt heraldisk korrekte er flere af G.s våbenkompositioner unødigt motivmættede. Ved sin hurtige og kyndige sagsbehandling vandt G. stor respekt. Han kunne ikke undgå til tider at løbe ind i vanskeligheder på grund af manglende heraldisk viden i kommunerne, men var normalt i stand til at udvise smidighed og megen takt ved motivvalg. Til gengæld var han ubøjelig når det gjaldt om at hævde heraldikkens strenge formelle regler. G. formulerede 1936 en opfattelse af kongekronens udformning og viste fra 1939 aktiv interesse for den officielle brug af rigsvåbnets forskellige typer, og hans synspunkter herom kom til at præge arbejdet i udvalget af 31.7.1950 om anvendelsen af det store og det lille rigsvåben (jf. betænkning nr. 216, 1959) hvoraf G. var medlem. En holdbar historisk tolkning af heraldiske fænomener måtte her delvis vige for G.s trang til at regulere heraldikken ud fra et aktuelt behov. Med årene erhvervede G. indgående kendskab til segl hvilket resulterede i en række videnskabeligt og reproduktionsmæssigt fremragende udgaver: *Danske Købstæders Segl indtil 1660*, 1937, *Danske Herreders Segl indtil 1660*, 1946, *Danske Gilders Segl fra Middelalderen*, 1948, *Danske Haandværkerlavns Segl*, 1950, *Danske kongelige Segl . . . 1559–1670*, 1951 og *Slesvigske Købstæders og Herreders Segl indtil 1660*, 1953. G. afstod her bevidst fra at fremsætte hypoteser, men fulgte det neu-

trale princip kun at anføre sikre oplysninger. Af uomtvistelig værdi er også hans store bog *Dansk Sigillografi*, 1944, hvori han med sin udpræget systematiske sans på strengt fagligt grundlag meddelte sin omfattende viden om seglvæsnet. Med sit frankofile præg var G. en markant skikkelse i det typisk københavnske kunstner- og bourgeoismiljø. Hans fremtræden virkede ofte excentrisk, men både som fagmand og menneske var han en personlighed. G. var korresponderende medlem af en række udenlandske videnskabelige og fagheraldiske selskaber. – R. 1938. DM. 1951. □ Tegn. af F. Henningsen, 1885, og afbildet på familieguppe af samme 1893. Tegn. af M. R. Arpåd, 1926. Foto.

Berl.tid. 31.7.1957. Politiken 2.8.s.å. Arvid Berghman i Svenska dagbladet 10.8.s.å. Bj. Kornerup i Pers.hist.t. 13.r.V, 1957 179–82. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Nils G. Bartholdy

Grane, Leif Henning, * 1928, teolog. * 11.1.1928 i Lyngby. F: ingeniør Jens Ludvig G. (1880–1961) og Emma Karoline Regine Christensen (* 1894). ~ 18.10.1968 i Zürich med Verena Elsa Welti, * 31.7.1941 i Zürich, d. af Alfredo Oscar W. (* 1903) og Elsa Lydia Welti-Berchtold (1904–73).

G. blev student fra Øster Søgades gymnasium i Kbh. 1946 og teologisk kandidat fra Kbh.s univ. 1952. Han foretog efter eksamen studierejser til Sverige og Tyskland. G. hører til blandt de unge for hvem Hal "Koch blev igangsettende, og G. lagde allerede tidligt i studiet grunden til det studium af den unge Luther der senere skulle få så betydeligt et omfang og skaffe ham et navn i den internationale reformationsforskning. Han blev ordineret i Kbh.s domkirke 1954 og s.å. ansat som hjælpepræst ved Brønshøj kirke, og han var 1956–60 lærer ved Hellerup seminarium. 1959 udgav G. *Confessio Augustana*, en af teologistuderende stærkt benyttet og højt værdsat oversættelse med noter til „Indførelse i den Lutherske reformations hovedtanker“, og han lagde hermed grunden til en række senere udgivelser hvori han i et klart og alment tilgængeligt sprog uden slækkelse af de videnskabelige krav med held har formået at gøre centrale teologiske problemstillinger tilgængelige for en langt videre kreds end den snævert universitetsteologiske. G. blev 1960 ansat som adjunkt ved Kbh.s univ. og erhvervede 1962 sammesteds den teologiske doktorgrad på en afhandling om Luthers 97 tesser mod den af Aristoteles stærkt dominerede middelalderteologi repræsenteret af den skola-stiske teolog Gabriel Biels skrifter. Disputatsens titel var: *Contra Gabrielem* med undertitlen *Lu-*

thers Auseinandersetzung mit Gabriel Biel in der Disputatio Contra Scholasticam Theologiam 1517. Fra 1964 har G. været professor i kirke- og dogmehistorie ved Kbh.s univ., og han har som sådan virket som inspirator og igangsætter for unge kirkehistorikere især angående Luther og reformationshistorien, men også vedrørende N. F. S. Grundtvig og hele den grundtvigske bevægelse. G. var 1968–69 gæsteforsker i Marburg og har holdt gæsteforelæsnings- og talrige udenlandske universiteter, især i Tyskland og Amerika, og har siden 1973 været ulønnet hjælpepræst ved Solbjerg kirke på Frederiksberg. G. har været og er formand eller i bestyrelsen for en række hjemlige foreninger og sammenslutninger. Han var bl.a. formand for Studenterkredsen 1962–63, Teologisk forening 1965–70 og for folkeuniversitetet i Kbh. siden 1977, desuden medredaktør af Kirkehistoriske samlinger siden 1972 og medstifter og -udgiver af det bredt orienterede og nyskabende danske teologiske tidsskrift *Fønix* siden 1976. Men G. sidder også i en række internationale organisationer, således i redaktionskomiteen for *Studia Theologica* og *Studies in Medieval and Reformation Thought* fra 1966 og for *Archiv für Reformationgeschichte* fra 1967 samt i *Die Kommission zur Herausgabe der Werke Martin Luthers* fra 1972. Han blev 1975 valgt til formand for *The Continuation Committee of the Fifth International Congress for Luther Research*, Lund 1977, og blev s.å. valgt til formand for den næste kongres der skal finde sted 1983. Foruden en række afhandlinger i danske og udenlandske samleværker og tidsskrifter har G. udover de allerede nævnte bøger udgivet *Pierre Abélard. Filosofi og kristendom i middelalderen*, 1964, der som andre af G.s bøger er oversat til flere sprog. Desuden *Tidehverv, en antologi*, 1967, og *Protest og konsekvens. Faser i Martin Luthers tænkning indtil 1525* samt *Augustin*, 1968. Endelig *Kirken i historien. De første otte århundreder*, 1973, og *Modus Loquendi Teologicus 1515–1518. Luthers Kampf um die Erneuerung der Theologie*, 1975, samt *Den Danske Kirkes Bekendelsesskrifter og Martin Luthers Den store Katekismus* oversat og med indledning og noter, 1976. G. er medlem af hovedredaktionen for Kbh.s univ.s historie 1479–1979, redaktør for det teologiske bind og har selv skrevet fakultetets historie 1830–1979 (under udgivelse). □Foto.

Doris Ottesen Hansen

Grau, Andreas Christian, 1883–1935, redaktør. *28.6.1883 i Bro, Ketting sg., Augustenborg, †5.6.1935 i Sønderborg, begr. sst. F: gårdejer Christen Andresen G. (1860–1931) og Charlotte

Margrethe Schmidt (Smidt) (1861–1939). ~25.9.1908 i Ketting (b.v.) senere kirkelig viet i Sundeved frimenighedsk. med Ellen Møller, *14.11.1884 i Vester Skerninge, Svendborg amt, †13.4.1965 under ophold i Ribe, d. af forfatter Peder Rasmussen M. (1848–1926) og Marie Vilhelmine Brandt (1845–1922).

Efter skolegang i den tyske folkeskole hos den fanatisk tyske degn Bager besøgte G. højskolerne ved Skamling (1903–04) og i Askov (1904–05, 1907–08). Tidligt nationalt vakt uddannede han sig til en gerning i den danske presses tjeneste; 1908 blev han lokalredaktør for *Dybbøl-Posten* i Nordborg. Her kom han til at øve en betydningsfuld indsats som en af lederne af den danske ungdomsbevægelse der i disse år så stærkt prægede ungdommen på hans fødeø. Stærkt optaget af forholdene i de truede egne flyttede G. kort før krigsudbruddet til Flensborg for at begynde et ungdomsarbejde der. I aug.1914 var han blandt de fængslede, men på grund af svigtende helbred blev han ikke indkaldt til militærtjenesten; i krigsårene gjorde han tjeneste ved *Flensborg Avis*. – 1918 var han den egentlige oplysningsmand til og organisator af den danske bevægelse i Mellemslesvig. Han blev næstformand i det mellemslesvigske udvalg og delegeret for Mellemslesvig ved den danske delegation på fredskonferencen i Paris. Han var tillige hjælpesekretær i vælgerforeningen, og han deltog på førende plads i Flensborgbevægelsens arbejde. – Efter genforeningen virkede G. som redaktør af *Dybbøl-Posten* som han 1919 havde overtaget sammen med T. Filskov. Interessen for det danske mindretals skæbne syd for grænsen bragte ham i forbindelse med andre nationale mindretal, og med statsunderstøttelse foretog han 1930–33 studierejser for at undersøge deres kår. Resultatet af dette arbejde nedlagdes i et værk om *Nationale Mindretalsspørgsmaal i Mellemeuropa* hvis første del udkom 1933. – R. 1924. □Mal. af H. Slott-Møller 1923 (Flensborghus). Foto.

Tycho Filskov i Sønderjydske månedsskr. XII, 1935 1–4. Kai Edv. Larsen i *Folkung* I, 1936 306–16. Samme: A. G., 1979. – Papirer i Rigsark.

Hans Lund*

Grau, Peter, 1866–1953, politiker. *25.2.1866 i Pøl ved Nordborg, †21.1.1953 i Nordborg, begr. sst. F: gårdejer Hans Christian G. (1829–1917) og Anna Marie Frederiksen (1830–1905). ~29.4.1892 i Nordborg med Anna Cathrine Henriette (Ada) Lorenzen, *7.4.1864 i Nordborg, †9.5.1933 i Pøl, d. af urmager Bendix Christoffer L. (1837–67) og Louise Eleonore

Christine Witzke (1844–1911, ~2° 1872 med vicekonsul Thomas With, 1823–92).

G. tog præliminæreksamen i Svendborg 1881, var på Askov højskole 1884–85 og på Tune landboskole 1888. Efter at have overtaget sin slægtsgård (1892) i Pøl kom han hurtigt frem i forreste række blandt sin egns landmænd; allerede 1895 blev han formand for Als Nørreherreds landboforening og var det til 1906; 1902–08 var han medlem af landbrugskamret for Slesvig-Holsten, fra 1898 af Sønderborg kredsday. Tidligt droges den begavede og temperamentsfulde unge mand ind i national virksomhed. Han stod oprindeligt H. P. Hanssen politisk nær og arbejdede ivrigt for dennes opstilling til landdagen 1896, men efterhånden kom han under stærk indflydelse af redaktør J. Jessen og blev i årene efter dennes død protestfolkernes fører overfor H. P. Hanssens forhandlingspolitik. 1907 var han kandidat ved valget af formand i vælgerforeningen, men blev ikke valgt. G. ønskede ikke at overtage hverv der krævede ophold i Berlin. Han var som landmand så nært knyttet til sin bedrift i Pøl at han ønskede at være den første på pletten om morgenen – også selvom han undertiden måtte køre lange strækninger på cykel fra møder aftenen forud. Da man 1908 forsøgte at overtale ham til at lade sig opstille til landdagsvalget i 2. kreds afviste han det kategorisk. H. P. Hanssen havde gerne set G. valgt da oppositionen mod hans politik derved kom ind under parlamentarisk ansvar. Ved rigsdagsvalget 1907 og 1912 lod G. sig derimod opstille som danskernes kandidat i Flensborg-kredsen hvor han ikke havde mulighed for at opnå valg, men hvor han i kraft af sine betydelige evner som taler og agitator skabte en stor dansk stemmefremgang. G. gjaldt i sin tid for at være en af Danmarks største oratoriske begavelser. Hans taler var kraftfulde, præget af træk fra historien og fra det gamle testaments klangfulde stil. Flere af hans markante taler er blevet stående og citeres lejlighedsvis som karakteristiske for det, der lå i tiden i national og politisk henseende lige fra 1914s kendte ord om „håbet peger mod Danmark“ til Dybbøl-talen 11.7.1920 og hans sidste store tale – Dybbøl-talen 11.7.1945, begge med adresse til de danske i Sydslesvig. Under grænsekampen efter den første verdenskrig var G. fører for „Flensborggruppen“ og efter afstemningen i 2. zone tog han virksomt del i de begivenheder der førte til ministeriet Zahles fald. 1920 til 1933 var han næstformand for Grænseforeningen og deltog endnu i sin høje alderdom med usvækket energi og levende interesse i det nationale arbejde til støtte for Sydslesvig og med orientering til det konservative parti. – K.² 1920. K.¹ 1950. □Mal. af H.

Slott-Møller, 1923 (Flensborghus) og af V. Kragh Hansen (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

Sønderjydske centralforen.s festskr., red. Edv. Eller, 1920 74–80. Flensborg avis 8.3.1921. Johs. Jørgensen: Danimarca, 1921. [Vilh. la Cour] i Grænsevagten, 1926 33–40. Morten Kamphovener sst. 1953 84–86. H. P. Hanssen: Et tilbageblik III, 1932 27–31. Kai Edv. Larsen: P. G., 1962.

Kai Edv. Larsen

Grave, Erik (Mogensen), 1624–91, biskop. * 26.9.1624 i Lund, † 22.2.1691 i Århus, begr. i domkirken sst. F: rektor, siden lector theol., mag. Mogens G. (1591–1646) og Anna Eriksdatter († 1674). ~ 25.5.1651 med Anna Henriksdatter, † 3.4.1687 (~ 1° med sognepræst i Hornslet, mag. Christen Borchgrevink, † 1650), d. af rådmænd og købmand i Holbæk Henrik Sandersen († 1652) og Elisabeth Hansdatter.

G. blev student fra Lund 1643, valgte til privatpræceptor Hans Svane der altid viste sig som hans trofaste velynder, tog 1645 teologisk eksamen og blev derefter hører i Lund. Han nød stor anseelse som skolemand, og da han 1649 blev rektor i Helsingborg fulgte flere af hans disciple med fra Lund for at fortsætte skolegangen under hans vejledning. 1650 blev han præst i Hornslet og derved nøje knyttet til Rosenkrantzterne. Da han forlod Helsingborg nød han den ære at skolebørnene fulgte ham til skibet, og at deres forældre bragte ham mindegaver til tak for hans skolegerning. 1655 fik han befaling til at prædike ved hoffet, og 1660 lod kongen ham atter kalde til hovedstaden hvor han ofte måtte prædike for ham og så. udnævntes til hofprædikant. Kongen forærede ham „Heste og Karrosse“, købte Lorenz Tuxens gård til embedsbolig for ham og forøgede senere hans løn. 1662 måtte han på slottet disputere med socinianeren Lubienitzky om trinitetslæren, og 1664 kaldtes han igen til hoffet for at gendrive jesuiterpateren Mollmann. S.å. udnævntes han til biskop i Århus og 1668 blev han dr.theol. ved kgl. udnævnelse. 1671 deltog han i Christian Vs salving. Han havde sæde i den kommission der gennemgik Danske lovs 2. bog, og måtte af og til afgive erklæring om vigtige kirkelige spørgsmål, fx om det lod sig forsvare under visse givne forhold at antage den romersk-katolske religion (prins Jørgen), og om fri religionsudøvelse for de reformerte. Hans svar var i begge tilfælde benægtende. – G.s forfatterskab består af en række ligprædikener hvoraf de to første blev udgivet en del år efter hans død. De giver et godt indtryk af hans betydelige begavelse som taler, for hvilken han med rette var berømt. Uden at bære et stærkt

Grave, Erik

personligt, fra den øvrige samtidige ligprædikenlitteratur forskelligt præg, udmærker de sig både ved godt sprog og ved en oprigtighed og enkelhed der må have grebet tilhørerne om hjertet. □ Epitafium (Århus domk.).

Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 146; sst. 311–27 (selvbiografi). Breve sst. 4.r.II, 1891–93 150f 159f 162–69. Pers.hist.t. 3.r.III, 1894 132–38 199 201f; sst. 8.r.IV, 1925 109 316f; sst. VI, 1927 49 69. – Programma funebre af 16.3.1691 over E. G. Poul Poulson: Bibliotheca Aarhusiensis, 1725 84–99. D. G. Zwergius: Det siellandske cleressie, 1754 632–45. P. S. Vig i Kirkehist. saml. 5.r.II, 1903–05 746. – Papirer og breve i Kgl.bibl.

*Bjørn Kornerup**

Graves, Laura Karoline, 1858–1932, folkelivsskildrer. * 12.7.1858 i Hallebyøre, † 16.4.1932 i Ubby, begr. sst. F: tømmer Jakob Jensen (Sønderød) (1815–88) og Maren Sofie Jakobsen (1820–1907). ~ 4.4.1884 i Holmstrup med træskomager, møller og høker Søren Peter Jensen (kaldet G.), * 14.8.1852 i Svebølle, † 14.3.1926 i Ubby, s. af husmand Jens Johansen (1819–92) og Ane Marie Sørensdatter (1822–89).

G., der fik en almuekvindes mangelfulde uddannelse, henlevede hele sit liv i fattige kår og var som ganske ung ofte ude at tjene. Efter sit giftermål var hun bosat forskellige steder i Kalundborgegnen, i Svebølle, Tjørnelunde Mølle, Vislinge (1905–17), Jerslev Nordkrog, Kalundborg (hvor hun havde ansættelse som kustode ved museet 1917–29) og De gamles hjem i Ubby. – Litterært arbejde kunne for G. aldrig blive andet end en bibeskæftigelse i de få ledige timer. Hun begyndte med at skrive poesi; endnu i sine ældre år indsendte hun årligt et digt til dronningen. Først 1901 skrev hun (efter opfordring af højskoleforstander Niels Kierkegaard i Køng) nogle prosastykker som fandt optagelse i For Hjemmet og Ungdommen. Sit egentlige litterære arbejdsfelt fandt hun 1909, altså i en fremrykket alder da hun (foranlediget af en avisartikel af Thorkild "Gravlund") tog fat på (til brug for den af Axel "Olrik" ledede institution Dansk folkemindesamling) at optegne beretninger om gammelt folkeliv i omegnen af Tissø, dels efter egne oplevelser, dels efter erindring om sine forældres fortællinger. Hun skrev *Om „Kongens Møller“* og *Omegn i gamle Dage* (i Fra Holbæk Amt 1919) og nedskrev sine minder i tilfældig orden som hun fik optaget i lokale blade og tidsskrifter; ud fra denne i løbet af en snes år jævnt voksende stofmasse tilrettelagde dr.phil. Henrik Ussing i Sorø en folkløristisk skildring *Ved Halleby Aa*, 1921 (3. udg. 1978). Mindre forkortet og omskrevet fremtræder G.s egen stil i den selvbiografiske *En Almuekvindes Liv*. Skønt G.s skildringer oprindelig er skrevet uden al litterær prætention

besidder de et virkeligt kunstnerisk præg, hvilket skyldes at hun ikke alene besad god iagttagelsessevne og hukommelse, men også en for en almuekvinde enestående evne til at udtrykke sig skriftligt i almuens gængse talesprog, således at hendes bøger rent umiddelbart giver os et intimt og kønt billede af almuens sparsomme glæder og slidsomme liv, altsammen set ud fra et lyst og fromt almuesind. Som ydre påskønnelse af G.s fortjenester sikredes der hende 1924 en årlig understøttelse på finansloven. □Foto.

K. G.: En almuekvindes liv, udg. med indledn. af A. Fang, 1927. – J. S. Møller i Fra Holbæk amt VII, 1932 181–85. – Papirer og breve i Kgl.bibl.

*H. Grøner-Nielsen**

Gravesen, Johannes, 1889–1972, læge. * 30.1.1889 i Ringkøbing, † 28.3.1972 på Frbg., begr. sst. (askefællesgrav i Birkelunden, Søndermark kgd.). F: tandlæge Carl Christian G. (1850–1910) og Johanne Frederikke Friis (1850–1932). ~ 6.7.1915 på Frbg. med Ellen Seidelin Larsen, * 22.1.1893 i Madras, † 26.6.1975 på Frbg., d. af missionær, senere professor L. P. "L. (1862–1940) og Anna Elisabeth Seidelin (1867–1903).

G. blev student 1907 fra Metropolitan skolen og medicinsk kandidat 1913. Efter selv at være angrebet af tuberkulose og være blevet helbredt for sygdommen på Vejle fjord sanatorium under overlæge Chr. "Saugmanns" behandling blev han kandidat på Boserup sanatorium hvor han med iver og dygtighed kastede sig over studiet af lungesygdomme. 1918–20 var han reservelæge på Vejle fjord sanatorium. Under hans tjenestetid der var arbejdet med de forskellige operative metoder til frembringelse af lungekollaps i dertil egnede men for simpel pneumothorax utilgængelige tilfælde kommet stærkt i forgrunden. Saugmann der selv var en mester i disse operationer tilskyndede G. til at gøre de på sanatoriet indhøstede erfaringer til genstand for en doktordisputats. Denne, hvis titel var *Bidrag til Kundskaben om Lungekollapsterapi ved Tuberkulose med Pleura-Adhærencer*, antoges af fakultetet 1920. Efter ansøgning fritoges G. ved kgl. resolution for det mundtlige forsvar da han var kaldet til en stilling ved Union Mission Tuberculosis Sanatorium i Madanapalle i Sydindien hvor han 1921–23 kom til at fungere som overlæge. Efter Saugmanns død blev G. 1923 udnævnt til overlæge ved Vejle fjord sanatorium som han ledede til 1944 da han blev overlæge (–1959) for Frederiksberg hospitals tuberkuloseafdeling. Under sin virksomhed anvendte han i stadig stigende grad de forskellige kirurgiske behandlingsmetoder, og hans resultater hører til de bedste i verden hvorfor også mange udenlandske fagfolk

søgte belæring hos ham. 1925 publicerede G. sin *Surgical Treatment of Pulmonary and Pleural Tuberculosis* der fik skelsættende betydning for kirurgisk behandling af lungetuberkulose inden for den engelsktalende del af verden.

Foruden kirurgisk behandling har G. også benyttet medicinsk behandling med guldsalte, kemoterapi, og kulbuelysbehandling. Foruden disputatsen har G. publiceret en række betydelige arbejder om kirurgisk og medicinsk behandling af lungetuberkulose. Organisatorisk har G. været overordentlig virksom; 1925–29 som medlem af bestyrelsen for Jysk medicinsk selskab, af Danske tuberkuloselægers selskab 1933–46 (de sidste fire år som formand), af Dansk medicinsk selskab 1941–47, af Kbh.s medicinske selskab (vicepræsident 1945–46, præsident 1946–47), af centralbestyrelsen af Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse 1937–59, samt af adskillige legatbestyrelser. For sin udadvendte indsats er G. blevet hædret med medlemskaber af Royal Soc. of Medicine, London 1927, Tub. Soc. Scotland, 1936, Tub. Soc. of India, 1946, og blevet æresmedlem af The British Tub. Ass. 1949 og af Dansk tub. lægeselskab, 1961. 1962 tildeltes han Vejle fjord sanatoriums æreslegat. – R. 1940. R.¹ 1959. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 148. – Familien G. gennem 200 år, 1942. Kj. Tøning i Ugeskr. for læger CXXXIV, 1972 1311f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason (Axel Borghjærg)

Gravlund, Thorkild Thastum, 1879–1939, forfatter. * 16.8.1879 på Reersø, Kirke Helsingøe sg., † 4.12.1939 sst., begr. sst. F: skolelærer Hans Marcus G. Nielsen (navneforandring til G. 1905) (1852–1925) og Jensa Nikoline Thastum (1854–1936). Navneforandring fra Nielsen 23.8.1905. ~ 28.9.1903 i Kristrup med Helga Severine Johanne Thastum, * 19.5.1878 i Kristrup, † 9.3.1956 i Sæby, d. af lærer Jacob Peter T. (1844–1926, ~ 2° 1890 med Karen Christensen Riis, 1852–1916, ~ 3° 1926 med Mariane Sørensen, 1868–1957) og Jensine Marie Holm (1844–84).

G. hører til de hjemstavnsforfattere som i begyndelsen af dette århundrede satte et nyt præg på litteraturen. Barndomslandet blev den grund hvorpå han udviklede et livssyn. Hjemstavnens var *Øen*, som debutromanen hedder, og hermed menes den vestsjællandske halvø Reersø hvor G. blev født i landsbyskolen. Faderen lærte sin søn at skønne på egnens historie – selv syslede han med optegnelse af gamle marknavne – og drengens kæreste læsning var „Danske Folkeminder“ af Jens Kamp. Af størst betydning for det senere

forfatterskab blev vel det daglige liv på øen blandt bæltfiskere og bønder hvor G. lydhørt har opfanget nuancer i sprog og sind og gjort sig fortrolig med landskab og vejrlig. – Som det var skik i familien tilbage til tiptipoldefaderen ville G. være lærer, men matematikken på Jonstrup seminarium tog lysten fra ham, og han gik snart over til de frie studier i marken når han vandrede landet igennem sommer efter sommer. „Jeg lærte dansk i de Aar, som jeg ikke kunde lære paa anden Vis“. Vintrene tilbragte han på biblioteker og museer. Samtidig skrev han artikler til sjællandske aviser. Den første om *Havelse Køkkenmødding* stod i Isefjord Posten 7.10.1900. Med en fortælling *Ulv Uborn* henvendte han sig til en anden vestsjællænder, Vilhelm *Andersen, for at få råd, og de blev enige om at G. skulle skrive noget mere „konkret“. G. greb da det fra barndommen fortrolige stof og skrev om Reersøes almuoliv som han så at sige kendte indefra. Det blev til *Øen* som kom 1903, en fin og nænsom skildring hvor G. i en småsnakkende lavmælt tone som stemmer godt sammen med de mange sjællandske replikker sammenkæder en række livsskæbner. En gennemgående tendens er den erfaring at kun i hjemstavns fællesskab findes den sande trivsel, en lære G. livet igen nemterpede. I den lille bog findes allerede mange tanker som kom til at karakterisere det store forfatterskab. Folkelivsskildringen fulgtes op 1905 af *I gamle Essinge By* og 1908 af novellsamlingen *Vejrbilleder*.

Bekendtskabet med Axel *Olrik gav G. nyt mod til at gå videre ad det spor han var slået ind på. Han var ikke alene om sin interesse for folkepsyken – et begreb som i forbindelse med tidens positivistiske og nationale tankegang blev dyrket over hele Europa i en tro på at man objektivt kunne skildre national karakter som en given størrelse. De folkloristiske iagttagelser blev sat i system da han nu kom til at foretage indsamlinger for Dansk folkemindesamling som lige var blevet oprettet, og Olrik opfordrede ham til at skrive i Danske Studier hvor G. bragte nogle afhandlingerne om sin hjemegn og dens mennesketyper, *Reersø* og *Reersø og Opland*, om sin kones fødeegn *Kristrup ved Randers*, og *Nogle Grundlinier i Folkekarakteren*. De folketypologiske skildringer blev uddybet i bogen om *Sjællændere og Jyder*, 1911 og *Fynboer*, 1914 som forøget med beskrivelser af flere danske egnytper blev hovedværket *Dansk Folkekarakter*, 1919. Her udtager G. fra et væld af sagn, skikke og mundheld sammenlignende karakteristikker af folkekarakteren rundt om i landet. Han søgte de typiske forskelle som han anså for spændkraften i folkepsyken ligesom han værnedede om grænserne

Gravlund, Thorkild

i landskabet, markskel og sognegrænser der markerer de enkelte egne særpræg. 1915–19 kom den digteriske version af disse studier i romantrilogien *Sagnet* hvor samspillet af sjællændere, jyder og fynboer får liv af deres egne særegne. Især er de sjællandske typer vellykkede. Som så ofte i G.s digtning er de gamle mænd bedst tegnet. De egner sig til at udtrykke G.s konservative holdning. „Lad os nu bare hilse og sige, om det maa være som det er – og blive som det var!“ siger sådan en gamling. „Fremskridtet“ eller „Tiden“ fandt G. kulturfjendsk. I flere bøger fra *Sagnet* til *Ellens Piger*, 1936 ses industrialiseringen af landbruget som en fare. „Ka vi blive saanen ved og gøre Fræmskrædt, saa nuer vi vel te og hielt ku undvære vos sæl. Men ded sønnes je er imod Reljonen“, siger G. Han går hellere ind for fællesskabet som almuen, flokkens naturlige livsform.

G. ville med beskrivelsen af de nationale enheder i *Øen* og *Sagnet* som en begyndelse og fortsat i *Herredet*, 1919 arbejde sig igennem hele riget og efterhånden tegne den „Nationale Helhed“. På en væg i huset på Reersø havde G. sit eget hjemmelavede Danmarkskort hvor grænsen gik norden om Halland og mod syd til Eideren. Så vidt sporede han dansk særpræg. De dybeste nationale spor fandt han i nationens grundstamme, almuen, hvis historie han mente at kunne følge længere tilbage end bondekulturens gennem sprog og skik, tro og overtro. Han ledte sig gennem tågede myter bagud til tider hvor almue og vætter glider sammen i ét, til ellefolket, folket af ælde, overtroiske forestillinger som udtrykker almuen intuitive eksistensforståelse. Herom handler bl.a. *Ellefolket af Stranden rundt* I–IV, 1919–21, *Vættene*, 1926 og *Vejrets Folk*, 1937. „Almuen har saa dybe Rødder i Fortid, at den kender endikke sig selv“ siger G. i *Dansk Folkekarakter*. At fremdrage disse rødder var hans mål som digter og visionær historiker, et national-kulturelt sigte han førte frem i avisartikler og foredrag imod 20ernes europæiskorienterede modernisme. Konservatismen hos G. bunder i hans dybe følelse for sammenhæng, i hans samfølelse med tidligere slægtled der har levet på samme jord, og hvis præg på kultur og landskab han vil værne. G. var betaget af de middelalderlige landskabslove som udtryk for folkesindet. I *Danerloven*, 1925 har han skildret og sammenlignet disse „naturlove“. Særlig Eriks sjællandske lov beundrede han, og på flere punkter ønskede han at føre jordlove tilbage til dette ideal. Lovenes vægtige sprog kom til at betyde meget for G.s senere digtning, og i de historiske romaner slog han ind på et kunstigt gammeldansk som forståeligt nok skræmte man-

ge af hans læsere bort. Hovedværkerne i det folkloristiske forfatterskab er foruden *Dansk Folkekarakter Herredsbogen*, 1926–30 og *Sysselbogen*, 1931 hvor han viderefører betragtningerne over landskabslovenes betydning for den folkelige tankegang. I *Landsmands Lov*, 1916 beskrev G. følelsen af at være „i Væsen“ med hjemstavnsens kendte landskab. Han går videre med denne tanke i *Dansk Bygd* I–III, 1917–30 og viser landskabet som udtryk for almuekulturen tilbage til oldtiden.

G.s teoretiske forfatterskab er en enestående samling af iagttagelser og meddelelser opfattet af et medvidende, indforstået sind, et kildemateriale af stor værdi. Digteren Martin A. Hansen fandt heri betydelig inspiration. Særlig *Herredsbogen* anfører han som igangsættende. Også for digteren G. var historikeren G.s arbejde frugtbar. Livet igennem dyrkede han sine to arbejdsområder i vekseldrift således at romanerne ofte er groet ud af det indsamlede stof. *Voksebro*, 1923 er en national-filosofisk idéroman som tager motiver af gamle børnerim. Den opfordrer ligesom oldtidsromanen *Bod*, 1930 til at ofre til fællesskabet. Til sin 50-års fødselsdag havde G. fået arbejdet sit tidlige forsøg Ulv Uborn om til en tåget, symboltung vikingeroman *Ransmænd om Samsø*. S.å. kom den langt raskere fortalte lille roman om *Rakkeren*, en social taber som trods alt holdes oppe i forsoren forståelse af landsbyens fællesskab. I bondeskildringen *Espen*, 1933 fortælles om slægten på en gård baglæns gennem generationernes kæde som holder os fast til fortiden. 30ernes kriseår med arbejdsløshed og landbrugets manglende rentabilitet præger G.s digtning i disse år hvor han uddyber sin konservatisme i *Livets Undersaatter*, 1931, *Den nye Lov*, 1934, hvor han tilråder at tage Eriks sjællandske lov i brug igen, og i dobbeltromanen *Ellen, Ellens Piger* prædiker han stadig imod udviklingen. Da LS-røret, landbrugets protestbevægelse, satte ind var han til en begyndelse lydhør, ligesom meget i nazismens bondelovgivning tiltalte ham. – Vi møder *Vejrets Folk*, 1937 i oldtid og nutid for at konstatere at det væsentlige er altid i almuesindet, er konstant. 1939 kom *Kongen*, Sven Estridsen, der drager riget rundt for at holde ting. Her finder vi *Danerloven* omsat til roman. Efter G.s død kom dronningen, *Nordens Margrete* som fører tilbage til „Øen“.

G. har med sine romaner skabt en museumsagtig almueverden forsynet med mange fine iagttagelser og særprægede naturbeskrivelser og befolket af flere typer end individer. Hans sans for republikken er enestående skarp så længe han holder sig til dialekten. Trods hans ubestridelige fortæl-

lertalent lider hans senere romaner ved en tung overvægt af ideer der ofte tager pusten af kunsten. Det mangesidige forfatterskab på mere end 50 bind af højst forskellig lødighed er skrevet ud fra samme synspunkt: at skildre folkepsyken. G.s hjemstavnsdigtning er baseret på hans teori om at „ud fra Stedhu dannes Folkekarakteren.“ □Tegn. af Johannes Glob, 1919, af Alfred Schmidt, 1921 (Fr.borg), af Mogens Zieler, 1928 og af Otto Christensen. Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1940. Relief af Svend Jespersen på mindesten, 1942, hvor G.s fødehus lå på Reersø. – Mindesten ved Løve, 1948.

Cai M. Woel: Arbejder af T. G., 1928. – T. G. i Bogvennen, 1915 444f og i Berl. aften 8.9.1934. – John Landquist i Litteraturen I, 1918 203–09. Samme: Det levande forflutna, Sth. 1919 144–55. Hans Ellekilde i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1919 81–100. Vilh. Andersens: Nordboer, 1919 66–80. Rich. Gandrup: Døgnet og tiden, 1926 83–98. Peder Hesselaar: Vor tids digtere, 1926 161–65. Cai M. Woel: T. G., 1927. Hilsen til T. G., samlet af Cai M. Woel, 1929. Jørgen Bukdahl: Dansk national kunst, 1929 415–30. Alfr. Bindslev: T. G. Et radioforedrag, 1939. Chr. Torpe i Berl. tid. 5.12.1939 og i Berl. aften 9.12.s.å. Fr. Skrubbeltang i Højskolebl., 1940 8f. Sv. Aakjær i Danske digtere i det 20. årh., ny saml., 1955 109–19. Fr. Nielsen sst. ny udg. I, 1965 176–80. Jan Nissen: Den unge Martin A. Hansen, 1974. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Marie Hvidt

Gredal, Eva Wilhelmsson, * 1927, socialminister. * 19.2.1927 i Nørresundby (Lindholm sg.). F: konditorsvend Albert Wilhelmsson Tuure (1903–76) og oldfrue Mary Larsen (* 1903). ~ 6.3.1949 i Kbh. (Hans Egede k.) med farvandsdirektør, civilingeniør Kaj Otto G., * 16. 6.1925 i Holbæk, s. af lektor, cand.mag. Niels Julius G. (1892–1974) og Martha Mortensen (* 1902).

G. voksede op under yderst beskedne kår, og dette har præget hele hendes sociale engagement således at hun som politiker gennem flere år næsten udelukkende fikserede sig på de sociale problemer. Hun fik realeksamen 1943, studentereksamen 1947 og studerede derefter et par år ved Kbh.s univ., men afbrød på grund af ægteskab. 1954 blev G. socialrådgiver og var 1959–71 formand for Dansk socialrådgiverforening. Overraskende blev hun 1971 socialminister i ministeriet Krag III, en post hun fortsatte på både i ministerierne Anker Jørgensen I 1972–73 og II 1975–78 indtil dannelsen af SV-regeringen i efteråret 1978. – G. var ikke nogen skolet politiker da hun blev minister. Hurtigt viste hun et betydeligt forhandlingstalent både i forhold til andre partier og ikke mindst inden for sit eget. G. virker først og fremmest ved engagementet og den saglige styrke; i debatten viser hun betydelige dialekti-

ske evner. I ministertiden gennemførtes adskillige nye love, først og fremmest dagpengereformen 1972 og bistandsloven 1974. G. var medlem af Folketinget 1971–75 og 1977–79 da hun udtrådte efter indvalg i EF-parlamentet. □To tegn. af Knud Lolliesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Vagn Dybdahl

Gredsted, Svend Poul Christian, 1908–79, politiinspektør. * 7.10.1908 på Frbg., † 21.8.1979 i Hornbæk, urne i Birkelund, Søndermark kgd. F: kontorchef, cand.polit. Martin Julius Christian G. (1873–1946, ~ 2° 1927 med Sara Dorothea Søbørg, 1885–1970) og Helga Marie Christine Jørgensen (1875–1962). ~ 4.12.1936 på Frbg. (b.v.) med Else Katrine Halberg, * 4.10.1913 i Odense, adoptivd. af Claudine Marie H. (1874–1934).

G. blev student 1926 fra Frbg. og cand.jur. 1933, virkede som advokatfuldmægtig i Kbh. 1933–36 med bestalling som advokat fra 1936 (depon. 1939) til han 1937 ansattes som kommunal polititjænt i Kbh., hvorfra han 1938 overgik til rigspolitiet. S.å. blev han konst. politifuldmægtig i Tønder men vendte 1939 tilbage som polititjænt i Kbh. hvor han senere s.å. blev fung. politifuldmægtig i 4. politiinspektorat som leder af benzinrationeringskontoret. G. var 1940 i en kort periode sekretær i Kbh.s opdagelsespoliti, men 1941 blev han konst. politikommissær b (kgl. udnævnelse s.å.) med tjeneste i Kbh.s politis udryknings- og luftværnsafdeling. I den politiløse tid fra 1944 ydede han en betydelig indsats som militær- og politiafsnitschef i modstandsbevægelsens region VI, afsnit 7, i det indre og ydre Nørrebro samt dele af Gentofte. Fra 1945 var han chef for Kbh.s politis station 5 på Vesterbro hvor han 1946 udnævntes til politikommissær a. 1970–78 var han chef for Kbh.s politis station 9, Valby, fra 1974 som vicepolitiinspektør og fra 1977 som politiinspektør. Han tog sin afsked herfra 1978.

G. har under sit mangeårige virke øvet en for-tjenstfuld indsats på det humanitære og kriminalpræventive felt. Allerede 1949 var han medstifter af og formand for Vesterbros ungdomsklub, og 1950 blev han grundlægger og leder af Kbh.s politis sociale hjælpetjeneste. 1952 oprettede han på Vesterbro den første af politiets ungdomsklubber (PUK) som under hans dynamiske ledelse senere blev efterfulgt af lign. klubber på Nørrebro og Amager. Det lykkedes ham her i et snævert samarbejde mellem politi, skolevæsen, børneværn og forældre på enestående vis at samle et overvældende antal ofte stærkt miljøskadede eller tilpasningsvanskelige drenge som

Gredsted, Svend

blev beskæftiget under lærerige og kreative former. PUK kom herved til at danne mønster for en lang række lignende klubber i ind- og udland. G. modtog 1953 Margrethe Brinchs legat og Hannibal Sanders fonds legat for humanitært arbejde. 1954 tildelte han United Nations Fellowship til studieophold i Nord- og Sydamerika og 1956 Otto Bruun prisen. Han har været medlem af hovedbestyrelsen for Dansk røde kors og æresmedlem af SOS-Kinderdorf International samt medlem af bestyrelsen for The Adventurers Club of Denmark. – R. 1968. □Foto.

Berl. tid. 3.2.1952. Sst. 7.10.1968. Sst. 7.10.1978. – Lev-
nedsberetning i ordenskapitlet.

Poul Ruggaard Porse

Green, Martin Claus Holmer, 1875–1931, redaktør, bankdirektør. * 9.9.1875 i Kbh. (Johs.), † 5.3.1931 sst., begr. på Frbg. F: telegrafist, exam.jur. Theodor Valdemar Thorvald G. (1835–95) og Julie Warinka Møller (1852–1923). ~ 3.4.1901 i Ølstykke med Johanne Frederikke Hall Nielsen, * 30.10.1876 i Kbh. (Stef.), † 14.2.1960 i Klampenborg, d. af bogholder Frederik Carl Julius N. (1842–1915) og Agnes Nancy Carita Carstensen (1847–1925).

Efter at G. 1893 havde taget studentereksamen fra det v. Westenske institut knyttedes han til den af onkelen T. *Green udgivne aktie- og obligationshåndbog Green's danske Fonds og Aktier og 1896 endvidere til det nyoprettede blad Børsen der i sine første tre år kom to gange om ugen. 1903 blev han cand.jur. og havde derefter i tre år sagførerbestalling. 1901 blev G. der var en talentfuld journalist, sammen med H. *Stein redaktør af dagbladet Børsen. Samtidig stod han også sammen med Stein som udgiver af ovennævnte aktie- og obligationshåndbog. 1911–18 drev de desuden i kompagni en vekselererforretning. – Allerede tidligt havde G. fattet interesse for Aller- og børsproblemer og gennem sit dagblad slået til lyd for børsreformer. Hans studier og kritik over københavnske børsforhold er i vidt omfang at finde i den 1919 udsendte bog *Krigen og Kurserne*, og da fondsboersloven af s.å. var vedtaget blev han udnævnt til kgl. børskommissær. Allerede n.å. – da den første danske banklov trådte i kraft – ombyttede han stillingen som børskommissær med stillingen som chef for det nyoprettede bankinspektorat. Tilfældet ville at dette trådte i virksomhed omtrent samtidig med at tilbageslaget efter krigsårenes højkonjunktur satte ind. Den nye bankinspektør kom derved på en stærkt udsat post, og da der ifølge sagens natur kun i ringe udstrækning kunne udøves nogen forebyggende virksomhed, blev hans

væsentligste opgave at konstatere og måske i enkelte tilfælde at mildne og begrænse krisens virkninger. Efter Landmandsbankens sammenbrud 1922 indtrådte han sammen med professor L. V. *Birck og landsdommer C. D. *Rump i landmandsbankkommissionen. Da nationalbankdirektør Marcus *Rubin 1923 afgik ved døden blev G. valgt til hans efterfølger, og han kom således i sine sidste otte år til at virke som direktør i landets seddelbank. I denne stilling kom han efter bankvanskelighederne til at opleve valutavanskelighederne, men han var også siden 1925–26 med i arbejdet på at føre kronen tilbage til dens gamle guldparitet. Da han i højere grad end sine meddirektører var indstillet på at træde i rapport til offentligheden blev han især efter C. Th. *Ussings afgang 1924 i stigende grad den der kom til at repræsentere banken udadtil; ved sin død stod han som bankens mest fremtrædende leder. – G.s politiske interesse førte ham 1920–23 ind i landstinget som repræsentant for det konservative folkeparti. Han var medlem af statsregnskabskommissionen af 1921 og forsikringstilsynskommissionen af 1922. – Ud over *Krigen og Kurserne* har G. bl.a. skrevet *Grundrids af dansk Bankvæsen med summarisk Oversigt over Bankkrisen 1907–08* 1–11, 1908–10 og *Sigurd Berg og Ansvar*, 1908. – R. 1921. DM. 1924. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Børsen og Berl. tid. 6.3.1931. – Papirer i Rigsark.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Green, Johannes Carsten, 1904–79, bankdirektør. * 29.5.1904 på Frbg., † 13.9.1979 i Skovshoved. F: redaktør, senere nationalbankdirektør H. *G. (1875–1931) og Johanne Frederikke Hall Nielsen (1876–1960). ~ 2.6.1931 i Tibirke med Vibeke Marie Neergaard, * 4.3.1907 på Frbg., † 8.10.1973 på Davrup Hovedgård, d. af læge Christian Frederik N. (1868–1965) og Margrethe Sofie Bertelsen (1879–1955).

G. blev student fra Frbg. gymnasium 1922. 1924 blev han ansat i Barclay's Bank i London, og 1928 cand.jur. Samme år blev han ansat som assistent i Handelsbanken, men opretholdt ved siden af en fuldmægtigstilling hos kammeradvokaten. Det var daværende direktør i Privatbanken, Poul Andersen (1889–1966) der fik G. til definitivt at beslutte sig for bankvæsen ved at trække ham ind til en karriere i sin bank. Han blev fuldmægtig i Privatbanken 1929, kontorchef 1936, underdirektør 1940, vicedirektør 1950, og endelig efterfulgte han Poul Andersen på posten som den ene af tre ligestillede direktører 1953. Privatbanken var, da G. blev ansat efter rekonstruktionen 1928, betragtet som de

store københavnske selskabers bank. Bankens basiskunder der bidrog til at genrejse den efter uvejret var især Tietgenske selskaber. I G.s tid er udviklingen i banken forløbet mod en langt bredere folkelig basis, ligesom banken ved en række fusioneringer er blevet landsvirkende. G.s speciale i Privatbanken har mere end noget andet været fonds. Han har repræsenteret banken på Børsen og har haft en sikker føling med fondsmarkedet. Hans ekspertise på dette felt blev yderligere underbygget ved hans stilling som redaktør af børshåndbogen Green's danske Fonds og Aktier 1945–56; allerede 1938 var han indtrådt i redaktionen her. Gennem redaktionsarbejdet fik G. et nøje kendskab til et bredt udsnit af erhvervslivet, både firmaer og personer, og han fik lejlighed til at udvikle sin utvivlsomme journalistiske evne. Han har altid haft et særligt forhold til pressen, idet han har lagt vægt på at den skulle have så mange og så eksakte oplysninger som muligt. Han har beklaget, at „det er dårlig journalistik at skrive godt om banker“, idet han vil hævde at journalisterne overser den bredde der er i dansk bankvæsen. Blandt mange tillidshverv, internationale og nationale, har et af de vigtigste været formandskabet i Danske bankers fællesrepræsentation i to perioder, 1955–58 og 1964–67.

G. var en drivende kraft bag stiftelsen af Finansieringsinstituttet for industri og håndværk hvor han sad i repræsentantskabet til 1970, og han var formand for Erhvervenes EDB-råd 1968–70.

G. fratrådte sin stilling i Privatbanken allerede 1970, men var op gennem 1970erne aktiv inden for erhvervslivet. Han har således været formand for Irma 1969–76 samt for Bella centret og Investor. – R. 1956. R.¹ 1961. K. 1966. K.¹ 1975. □Foto.

Interview i Børsen 25.11.1969. – Børsen 4.3.1953. Sst. 6.5. og 22.5.1964. Politiken 28.5.1974. Berl. tid. s.d.

Ib Gejl

Green, Theodor Hans Carsten, 1838–1909, grosserer, redaktør. * 18.3.1838 i Ålborg, † 26.9.1909 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: grosserer, cand.pharm. Ole Christian G. (1811–83) og Caroline Dorothea Jensen (1810–72). ~ 21.10.1868 i Hellevad, Vendsyssel, med Anna Kirstine Hansen, * 30.1.1850 i Hellevad, † 24.11.1929 i Kbh., d. af lærer Anders H. (1820–1901) og Jensine Aagaard (1819–95).

G. var købmandsuddannet og løste 1866 grossererborgerskab i Kbh. hvortil faderen 1852 var flyttet med den tændstikfabrik han nogle år i forvejen havde grundlagt i Ålborg. Sammen med den senere generalkonsul M. S. Thielemann drev

G. 1867–72 forretning med kemikalier, huder og skind. 1875 påbegyndte han en vekselererforretning. I skrift og tale kæmpede han for de reformkrav – oprettelse af handelsministerium, ændring af fondsbørsvæsenet, indretning af handelskammer m.m. – der efterhånden gjorde sig gældende inden for den voksende københavnske handels- og finansverden. Særlig betydning fik det, at han 25.1.1896 påbegyndte udgivelsen af Børsen der fra 1.10.1899 blev dagblad og officielt organ for grosserersocietetets komité. Andel i Børsens udvikling til dagblad af mere alsidigt indhold fik han dog ikke, idet han allerede ved udgangen af 1900 overdrog redaktionen til H. *Green og H. *Stein. – G.s navn er endvidere knyttet til børshåndbogen Green's danske Fonds og Aktier, hvis første bind udkom 1883 under hans redaktion som en fortsættelse af de tidligere aktie- og obligationskalendere, og hvis udgivelse efter århundredskiftet ligeledes overgik til de forannævnte H. Green og H. Stein. G.s interesse for Kbh.s børs og for det handelsliv som i hans tid havde sin naturlige tilknytning der, satte sig i øvrigt spor i adskillige publikationer, bl.a. en lille bog *Børsen i København*, 1898 der i populær form giver et interessant indblik i børslivet omkring århundredskiftet. – R. 1873. □Foto.

Børsen 28.9.1909 og 25.1.1921. Forord til Greens da. fonds og aktier, serie-udgave 1932–33 I.

*P. Koch Jensen**

Green, Ulrik, 1719–73, folkelærer. * 1719 i Skien, døbt 1.1.1720 sst., † 27.3.1773 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: Søren Rasmussen Liim og Else Green. Ugift.

G. var den yngste af syv søskende og blev forældreløs i sit første leveår. Da også morbroderen, sognepræst Jørgen Bagge, hos hvem han blev opdraget, døde blev han som 15-årig sendt til Sorø akademi hvorfra han dimiteredes 1737. Efter at have taget filosofisk eksamen virkede han 1738–43 som huslærer i sit hjemland, tog derpå teologisk eksamen i Kbh. og fik så ansættelse som klokker og lærer ved Nes jernværk. 1750–53 var han hovmester på Sorø for en adelig student, og studerede selv ivrigt, især statsvidenskab, mekanik og matematik hos Jens *Kraft. Han har dog også studeret jura, idet han 1752 tog juridisk eksamen. G. var en usædvanlig kundskabstørstende natur med en trang til at nyttiggøre sin opsamlede viden ved at undervise menigmand, men i en tid hvor folkeoplysning endnu ikke var noget begreb var han henvist til at ernære sig kummerligt som huslærer, en tid således hos skribenten og arkivsekretæren J. R. *Paulli ved hvis død 1759 han udgav *Døds-Tanker over*

Cammerraad Joch. Paulli. 1763 rejste han til England hvor han i London „om Natten laborede . . . for at leve, om Dagen og om Aftenen hørte han Collegier“, som en af hans senere elever H. J. „Birch skriver om ham. Bl. a. fremstillede han medikamenter. Som Holberg og senere også Grundtvig blev han stærkt optaget af den friere engelske borgeroplysning, og da han kom hjem begyndte han jan. 1765, med en kgl. understøttelse på 400 rdl., aftenundervisning i den bolig han havde lejet i Vimmelskafte. Han indbød hertil folk fra det jævne borgerskab, forelæste om almene og almennyttige emner og søgte bagefter at få en fri diskussion i gang. Før Grundtvig fremhævede G. „det levende Ords“ betydning: „De Døde taler vel godt men de Levende bedre. En halv Levende Stemme har mere Eftertryk end 10 Døendes Raab, udført med Bogtrykkere“. Når han alligevel ikke formåede at udrette noget med sin skole, der mødtes med nogen chikane fra akademiske kredse, skyldtes det dog ikke alene at samfundet ikke var modent til et sådant forsøg, men også at hans oplysning ikke var del af et magtfuldt personligt budskab. Allerede n.å. måtte han indstille sin virksomhed da han ikke fik yderligere offentlig støtte, og et forsøg på at klare sig uden mislykkedes pga. manglende tilslutning. Han var fra 1765 samtidig lærer i engelsk ved Søkadetakademiet.

1772 blev han et af ofrene for tumulterne efter statskuppet 17.1., sandsynligvis fordi han med sine borgerfrihedsideer til dels har kunnet sympatisere med Struensee. Han døde som sindssyg. – G. skildres af Birch som „høj, bredskuldret, maadeligt fyldig, med en aaben Pande, villige, ærlige Øjne og et rønt Legeme“. En prøve på G.s forelæsninger findes i de to skrifter han udgav: *Indledning til de foreslagne physiske Discusser*, 1764 og *Afskeeds-Tale da han endte hans physiske Discusser*, 1766.

H. J. Birch i *Minerva*, 1788 32–54. Ida Falbe-Hansen i *Danskeren* VI, 1891 1–22.

Sv. Cedergreen Bech

Gregersen, Gunnar, 1875–1950, ingeniør, håndværkspædagog.* 14.8.1875 på Frbg. (Vartov), † 9.4.1950 på kommunehosp., Kbh., begr. Frbg. kgd. F: skolebestyrer Hans *G. (1842–1922) og Elisabeth Margrethe Jensen (1856–1938). ~ 1° 5.12.1901 i Kbh. (b.v.) med mag.art. Johanne Salomon, * 13.6.1877 i Kbh. (Mos.), † 30.9.1960 på Frbg., d. af overrets-, senere højesteretssagfører Frederik Benedict S. (1849–1903) og Serine Johanne David (1850–1928). Ægteskabet opløst 1924. ~ 2° 31.5.1924 i Helsingør med Anna Ma-

rie Caroline Jensen, * 7.3.1891 i Helsingør, † 16.12.1958 på Frbg., d. af nitter Jens Martin J. (1855–1925) og Amanda Pauline Svendsen (1870–1951).

G.s gerning samlede sig om fremme af håndværkernes udvikling og af produktionen inden for håndværk og industri. Interessen for undervisning tog han i arv efter faderen, men for ham blev det håndværkerundervisning. Man har træffende sagt: Teknologisk institut (fagskolen for håndværkere og mindre industridrivende) er stiftet af Fællesrepræsentationen for dansk håndværk og industri og industriforeningen i Kbh., men G. er skaberen af det. På hans energi og fremsyn blev virksomheden bygget op. G. blev student 1894, privat dimitteret, og cand.polyt. 1900. I England og Tyskland studerede han håndværkerundervisning, og 1906 stod han som direktør for Teknologisk institut da det åbnedes med to prøvekursus. Allerede forinden var han blevet knyttet til fællesrepræsentationen. Han fik her tilsyn med de virksomheder der gennem fællesrepræsentationen opnår statslån til anskaffelse af maskiner. – Teknologisk institut, der havde fået overladt nogle lokaler i Industribyningen i Kbh., kunne fra 1908 betragtes som en fast institution. Da G. lagde ud var det under devisen: det tekniske husmandsbrug. Det gjaldt en specialisering af håndværket i mange små selvstændige brug, ved anvendelse af moderne midler – en delvis industrialisering ved hjælp af maskinelle anlæg og ved praktisk uddannelse på fagkursus. 1918 fik instituttet sit eget store hus (i Hagemannsgade i Kbh.), rejst ved bidrag fra stat, kommune og private. I begyndelsen af 1970'erne flyttede instituttets hovedadministration til Tåstrup. Som institutionsleder var G. overordentlig nidkær. Han kunne altid samle penge til de efterhånden store udvidelser, og han havde en vågen sans for at skaffe sit institut omtale og popularitet. En række lande tog efterhånden hans idé op som mønster for lignende læreanstalter. – G. var medlem af industrirådet hvor han under 1. verdenskrig med megen iver deltog i arbejdet for landets forsyning med råmaterialer og af bestyrelserne for foreningerne Norden og Dansk samvirke. Han var indehaver af fællesrepræsentationens sølvmedalje, den af håndværkerforeningen i Kbh. indstiftede Lassenius Kramps medalje og det svenske håndværks guldmedalje. Han var æresmedlem af Sveriges håndværkerorganisation og desuden medlem af Det kgl. norske videnskabernes selskab samt Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1915. DM. 1920. K. 1931. F.M.I. 1946. □Mal. af Julius Paulsen, 1931 (Fr.borg). Buste af Charles Arvesen (Teknologisk inst., Kbh.). Foto.

Interview i Dansk arbejde XXXVI, 1945 141f. – For industri og håndværk 13.8.1925. Fagskolen for håndværkere og mindre industridrivende. Teknologisk institut 1906–31, red. Aage Sølvér, 1931. Dagens nyheder 14.8.1935. Børsen 11.4.1950. Nationaltid. s.d. Århus stiftstid. s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (C. A. Clemmensen)

Gregersen, Hans Peter, 1842–1922, pædagog. * 28.4.1842 i Kerteminde, † 21.9.1922 på Frbg., begr. på Frbg. kgd. F: skomagermester Peter G. (1805–79) og Katrine Nielsen (1810–79). ~ 1° 17.7.1870 i Kbh. (Vartov) med Anne Katrine Larsen, * 11.4.1852 i Kbh. (Helligg.), † 21.10.1871 på Frbg. (Helligg.), d. af handskefabrikant N. F. *L. (1814–81) og Marie Henriette Bormann (1817–58). ~ 2° 22.5.1874 i Kbh. (Vartov) med Elisabeth Margrethe Jensen, * 10.9.1856 i Kbh. (Vartov), † 28.4.1938 på Frbg., d. af detailhandler Anders J. (1825–92) og Ane Petersen (1821–1907). – Far til Gunnar *G.

G. tog 1861 eksamen fra Jelling seminarium hvis forstander H. J. M. *Svendsen gav ham en påvirkning i grundtvigsk retning for hele livet. Han blev derefter lærer i Odense ved cand.teol. Heibergs skole der forberedte sine elever til optagelse i katedralskolen, og var desuden optaget af privatundervisning. 1865 fik han anmodning fra en kreds af mennesker der hørte til Vartov menighed om at komme til Kbh. og lede en skole der var båret af Grundtvigs syn på barneundervisning. G. tog mod opfordringen og begyndte undervisningen med seks elever; den foregik de første to år i et privat hjem, men 1867 fik skolen sine egne lokaler på Jernbanevej, nuv. H. C. Ørstedesvej nr. 65–67. I begyndelsen af 1870erne voksede elevtallet, ofte med børn fra jævne kår der stilede mod social fremgang, undertiden kom også vanskelige drenge som forældrene mente den nye skole kunne få skik på. G. modstod et tilbud om en god stilling i forretningsverdenen. Mere fristet var han af tanken om at studere og blive teolog så han kunne søge præstekald. G. læste til studentereksamen og tog filosofikum i 40-års alderen. I valget mellem de fortsatte studier og skolen foretrak han dog sidstnævnte. Efter pres fra mange forældre blev skolen 1886 en eksamensskole med ret til at afholde alm. forberedelseseksamen. Da realskolerne i Kbh. 1904 gik ind i De forenede skoler holdt G. sin skole udenfor som en uafhængig privatskole; men da staten og kommunerne i Storkøbenhavn 1918 overtog byens højere skoler flyttede eksamensklasserne i G.s skole under ledelse af hans inspektør – og svigersøn – cand.mag. O. Bjørneboe 1922 til Niels Ebbesensvejs skole i Frbg. skolevæsen. B. beholdt kun forberedelsesskolen som han bestyrede til sin død. Den videreførtes

indtil skolens lukning 1936 af hans hustru og af datteren Rigmor Gemzøe.

Som skolemand var G. præget af de skoletanker der bærer Grundtvigs og Christen *Kolds navne. Men de fik hos ham en selvstændig udformning der imødekom et behov i hovedstaden. Trods indførelsen af eksamen fastholdt han skolens sigte mod „åndelig udvikling og praktisk dygtighed“ (årsberetn. 1886/87). Undervisningen havde et personligt præg; i fortælling og samtale var han i stand til at formidle sin egen oplevelse af nordisk og europæisk, især engelsk, historie, litteratur og kunst og sin glæde ved de bibelske og historiske beretninger. Lidt af en pionerindsats gjorde han ved at omsætte til praksis de tanker om en rationel legemlig opdragelse der kom til orde i 1880ernes pædagogiske litteratur. Håndarbejde for drenge udviklede han således til en gennemtænkt undervisning i træsløjd (særlig sløjdsal), og gymnastikundervisningen tilrettelages i overensstemmelse med de principper der var udformet af den svenske gymnastikpædagog P.H. Ling. G.s understregning af værdierne i kropslig aktivitet og praktisk dygtighed gav en balance i skolelivet der bidrog til at skabe tryghed og arbejdsglæde også hos de børn der ikke havde deres styrke i boglige sysler. G. tog aktivt del i det organisationsarbejde, der fra 1891 foregik inden for Danmarks realskoleforening. Under forhandlingerne forud for almenskoleloven 1903 var han med til at sikre de gamle realskoleers fortsatte eksistens, og som foreningens formand 1903–09 medvirkede han i udformningen af den nye mellem- og realskole. Han var 1890 med til at stifte Kbh.s valgmenighed, og han var i mange år formand for dens bestyrelse; han forestod opførelsen af valgmenighedens kirke, Immanuelskirken; her – som på skolen – overlod han den kunstneriske udsmykning til Niels og Joakim *Skovgaard der havde hørt til skolens første elever. – R. 1908. DM. 1922. □Mal. af Axel Hou, 1916; skitse af samme udst. 1931. Foto.

Politiken 31.10.1915. Gregersens skole 1865–1915, 1915. Karl Mantzius: Min far og jeg, 1919. L. Jacobsen og M. Hatting i Den danske realskole, 1922 143–49. H. P. Neisig sst. 311f Berl.tid. 21.9.1922. H. G. 1842–1942, red. Rasmus Berg, 1942. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Vagn Skovgaard-Petersen

Gregersen, Jens, 1794–1874, landmand, politiker. * 1.4.1794 i Hørby ved Holbæk, † 17.7.1874 i Kundby, begr. sst. F: gårdfæster Gregers Larsen (ca.1757–1824, ~ 2° med Else Nielsdatter, * ca. 1765) og Else Pedersdatter (* ca.1747, ~ 1° med N.N.). ~ 9.12.1817 med Ane Sofie Toftegaard,

Gregersen, Jens

* 1800 i Hørby, † 3.12.1884 i Kundby, d. af møller Jens Jacobsen T. og Kirsten Olsdatter (1776–1824, ~2° med møller Poul Nicolai Møller).

Som barn så G. sin far blive pryglet brutalt på hovmarken af en ladefoged; mindet herom bevarede han gennem livet. Han blev 1822 arvefæster i Kundby, altså praktisk talt selvejer, men betragtede dog altid fæsternes sag som sin og hele bondestandens sag. Som dygtig landmand drev han et udmærket, gentagne gange præmieret jordbrug; som kraftig, velbegavet personlighed, om end uden større talegaver, blev han den førende mand i sit sogn og på egnen. Kundby bønder fik en særlig fremtrædende plads i 1840ernes begyndende bondebevægelse, men den fremmeste af dem var G. Det var ham der – måske 1842 – udtalte de berømte ord som J. C. Drewsen 1844 citerede i Roskilde stænderforsamling: „Ja, Hr. Kammerraad, gøres ikke noget for Bondestanden, saa frygter jeg for, at Postelinet vil blive slaaet itu“. G. var et af de mest betydende medlemmer af den 1843 stiftede Landkommunalforening for Holbæk amt; sammen med andre gårdmænd i Kundby indbød han 1844 Peder Hansen (1801–54), Lundby, til at holde møde i Holbæk, og han blev en god støtte og ledsager for denne agitator under hans virksomhed i amtet. Overhovedet deltog han meget livligt i det nye røre. Som bestyrelsesmedlem i landkommunalforeningen var han en af dem der under formanden A. Gleerups førerskab underskrev den henvendelse til Drewsen og Balthazar Christensen som førte til oprettelsen af Bondevennernes selskab 1846. 1848–49 var han som bondevennernes mand repræsentant for sin hjemstavn (Svinningekredsen) i den grundlovgivende rigsforsamling hvor han aldrig tog ordet, men naturligvis støttede venstre. Senere nøjedes han med at være den loyale stiller for kredsens fremragende folketingsmand A. F. Tscherning. G. var en foregangsmand i bondestanden og en forstående, velvillig hjælper for de mænd fra andre samfundsklasser som blev bøndernes første politiske førere. □Foto.

Rich. Petersen: Erindr. fra barndom og ungdom, 1904 19–21. J. P. Jensen i Fra Holbæk amt VII, 1913 30–82 (opr. i forf.s Sjøllandske bønder, 1919 11–57). Hans Jensen i Hist.t. 9.r.II, 1921–23 176 181. Samme: De danske stænderforsaml.s hist. II, 1934.

Hans Jensen*

Greggaard, Peer Haakon, * 1913, teaterchef. * 3.5.1913 i Kbh. F: sceneinstruktør, senere teaterdirektør Poul Haakon G. (1885–1950) og Helga-Maria Nielsen (1892–1952). ~ 24.6.1947 i Visingsø, Sverige, med Ulla Greta Bjørnsdotter Hodell, * 22.10.1925 i Stockholm, d. af teater-

chef Björn H. (1887–1957) og Greta Jäderström (1897–1947).

Kort efter studentereksamen fra Vestre Borgerdyskole 1932 blev G. sceneassistent ved Folketeatret, og fraset nogle måneder som inspektør ved Betty Nansen teatret var han knyttet til denne scene som regissør, inspektør, presseattaché og dramatisk konsulent. Under fællesdriften af Folketeatret og Det ny teater (alliancescenerne) var han 1940–44 økonomiinspektør ved begge teatre. Det var derfor naturligt at han 1944 ved Nancy Nansigs død fik bevillingen til Det ny teater. Han ledede denne scene i 22 år til 1966 og gjorde den efterhånden til Københavns førende og mest moderne teater i målbevidst konkurrence med Det kgl. teater hvis skuespillere i kortere eller længere perioder valgte at spille dér. Da G. overtog ledelsen af Det ny teater – som han efter nogle sæsoner frigjorde fra samarbejdet med Folketeatret – var det en lystspil- og operettescene. Han ændrede ikke denne linie radikalt, skønt allerede opførelsen af Kjeld Abells Silkeborg (1946) indvarslede noget nyt. Bortset fra enkelte danske nyheder – de to enakter-aftener af Leck Fischer, C. E. Soya og Knud Sønderby – var det imidlertid det angelsaksiske, senere også det franske lystspil, G. fortrinsvis dyrkede: Noël Coward, senere også Bernard Shaw samt populære succeskomedier som *Født i går* og *Kære Ruth*. Det afgørende omslag i repertoireet indtraf med sæsonen 1952–53. Opførelserne af Bernard Shaws *Mænd er kun Mænd* (Man and Superman), Marcel Aymés *Retten på vrangen* og ikke mindst Corneilles *Sejrhæren* (Le Cid) satte Det ny teaters ambitionsniveau voldsomt i vejret. Og dette niveau blev holdt i de følgende sæsoner – fx med Kaj Munks *Cant*, Arthur Millers *Heksejagt*, Jean Giraudoux' *Lukretia* og Christopher Frys *Mørket er lyst nok* hvori Bodil Ipsen spillede den kvindelige hovedrolle. En ekstra triumf satte G. på da han 1955 engagerede Mogens Wieth og Bodil Kjer til teatret. De spillede sammen bl.a. i *Misantropen*, i Robert E. Sherwoods *Vejen til Rom* samt i Kjeld Abells bearbejdelse af Dumas' *Kameliadamen*, men ydede måske deres ypperste hver for sig: Mogens Wieth i Jean Anouilh's *Toreadorvalsen*, (1957), Bodil Kjer i William Faulkners *Messe for en skøge*, (1958). Med Edvin Tiemroth, Sam Besekow og Erling Schroeder som de førende instruktører og med et personale der talte bl.a. Berthe Qvistgaard, Gunnar Lauring, Henrik Bentzon og Helge Kjørulff-Schmidt, siden bl.a. Erik Mørk, Ingeborg Brams, Bendt Rothe og Bodil Udsen – og blandt de helt unge Susse Wold og Bent Mejding – skabte G. en række forestillinger af internationalt format. Han spillede klassikere som Shake-

speare (*Trold kan tæmmes*), Molière (bl.a. *Tartuffe* med Buster Larsen), Tjékhev (*Mågen*) og Shaw (*Major Barbara*), men han spillede også moderne eller helt nye dramatikere som fx Bert Brecht, Roger Vitrac, Jean Genet, Arnold Wesker, John Osborne og Edward Albee. Det er et spørgsmål om noget dansk teater nogensinde har præsteret så mange fremragende forestillinger inden for et tilsvarende tidsrum. Og med sin store viden om teatret ude i verden – som han også i nogle år havde kontakt med som produktionsinteressent i teatre i Paris og London – stod G. i årene omkring 1960 som dansk teaters mest beundrede og mest roste lederskikkelse.

Det følte derfor fuldkommen selvfølgelig, at han ved Henning Brøndsteds afgang 1966 kaldtes til chef for Det kgl. teater. Han ledede det i ni år indtil 1975 – med Flemming Flindt som en succesrig og populær chef for balletten (*Dødens triumf*, *Nøddeknækkeren*, *Flagermusen*), John Winther som chef for operaen (til 1971) og Torben Anton Svendsen som chef for skuespillet hvis egentlige leder dog var G. Af stor betydning blev det at G. 1970 fik oprettet en tredje intim scene – Comediehuset – hvis repertoire måske blev hans cheftids mest tidssvarende. Men også på teatrets to øvrige scener sporede man vilje til fornyelse – i klassiker-nyindstuderinger som Holbergs *Hekseri eller Blind Alarm* og *Den Stundesløse* iscenesat af henholdsvis Edvin Tiemroth og John Price, af Erling Schroeders spændende og fantasifulde opsætning af Shakespeares *Troilus og Cressida*, i Ingmar Bergmans første og eneste danske iscenesætter-gæstespil, med *Misantropen* med Ghita Nørby som Céliamène og i udenlandske komedie-succeser som Brechts *Svejk i anden verdenskrig* og Peter Barnes' *Den herskende klasse*, begge med Henning Moritzen – der tillige fik lejlighed til at prøve kræfter som iscenesætter i Pirandellos *Henrik IV* og i Peter Shaffers *Hesteguden* med henholdsvis Jørgen Reenberg og Erik Mørk. G. søgte også at gøre en indsats for den ny danske dramatik – fire skuespil af Klaus Ribbjerg, Leif Petersens *Rene ord for pengene*, Ulla Ryums *Myterne*. Alligevel kan det ikke nægtes at nationalscenens praktiske, administrative og økonomiske problemer var større, end G. havde muligheder for at løse. Det satte sit præg på repertoire – dets kræfter til fornyelse og regeneration afmattedes mærkbart hen imod slutningen af perioden. Og det var næppe uden forbindelse med denne tingenes tilstand at G. valgte at gå før tiden, kun 62 år gammel. Med sit kloge diplomati, sit reserverede væsen og sin køligt entusiastiske teaterfornemmelse står G. som 50ernes og 60ernes dominerende danske teaterleder. Han førte dansk teater a jour og brag-

te det i kontakt med, hvad der skete ude i verden. På Det kgl. teater fulgte han snarere en epoke til dørs fremfor at berede vejen for en ny. – R. 1958. R.¹ 1966. K. 1974. □Foto.

P. G.: I aften udsolgt, 1980. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Kistrup

Gress, Elsa Judith Elisa, * 1919, forfatter. * 17.1.1919 i Kbh. (Frbg.). F: sekretær Edvard Tobiaa G. (1882–1965) og Elisa Hedeveg Pallelsen (1876–1938). ~ 27.12.1956 i Kbh. (b.v.) med kunstmaler Charles Clifford Wright, * 19.11.1919 i Seattle, USA, s. af tømrer Charles P. W. († 1943) og Bertha May Hill († 1954).

G. har med tre bind „erindringsbillede“ markeret faserne i sit levnedsløb til o.1970. I livfuldt tempo fortæller hun om *Mine mange hjem*, 1965, hvis urolige sjæl var den vindende og spille-gale far. G. blev 1937 student fra Ordrup gymnasium; *Fuglefri og fremmed*, 1971, der indledes med en virtuos beskrivelse af Matthias Grünewalds Isenheim-alter i Colmar, skildrer først vandringer 1937–39 i Tyskland, Frankrig og England, og derefter, da krigen spærrede grænserne, studier ved Kbh.s univ., afsluttet 1944 med magisterkonferens i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie, samt illegal virksomhed mod den tyske besættelsesmagt; allerede under førkrigsopholdet i Tyskland havde G. fået afsky for nazismen. 1942 vandt hun Kbh.s univ.s guldmedalje for en afhandling om klassicismens gennembrud i engelsk litteratur. Blandt universitetslærerne fik Ejnar Thomsen og Paul V. Rubow betydning for hende. Hun begyndte tidligt at skrive og udgav en essaysamling *Srejftog*, 1945, forud for et længere ophold i England 1945–46; hun kom her på nært hold af bl.a. Arturo Barea som dukker op i hendes første roman *Mellemspil*, 1947, for hvilken hun vandt en pris udsat af J. H. Schultz' forlag. Det personlige forhold til folk af faget præger de to bind erindringsbilleder *Compania*, 1976 med fremstilling af G.s liv i USA, i København og i den tidligere skole i Åso hvor hun og Clifford Wright 1959–72 gæstfrit husede kunstnerisk begejstrede mennesker fra mange lande, særligt teaterfolk. G. nærer en lidenskabelig interesse for teater og film. I beundring for og venskab til dansk films stormester skrev hun *Films af Carl Th. Dreyer*, 1965. Sammen med Clifford Wright og Tom O'Horgan skabte hun, på engelsk og dansk, skuespil hvori indgik billedkunst og musik. Et fremragende eksempel på denne totalkunst er spillet om Nicolai Abildgaard, kunstneren over for samfundet, *Den sårede Filoktet* som udkom på engelsk 1969,

på dansk i TV 1974 og i *Dæmoniske damer og andre figurer*, 1979, her sammen med *Ditto datter* (fra 1976), Byron-spillet *Donny Johnny*, 1973, *Liv?*, 1974 og den kunstnerisk dristige libretto *M.I.M.I.R.*, 1974. – Der er ringe afstand mellem G.s erindringer og hendes romaner. Skelsættende ophold i Salzburg og USA 1950–52 fremkaldte *Concertino*, 1955 og *Jorden er ingen stjerne*, 1956, ligesom samarbejdet med Tom O'Horgan blev til *Salamander*, 1977. Overalt slås G. for det fællesskab i arbejde og kunst som hun, takket være greve Peter Moltkes gæstfrihed, har kunnet fortsætte i Marienborg ved Stege. I strømme af artikler og foredrag bekæmper hun doktrinær marxisme, antiamerikanisme, ekstrem feminisme og al anden partikularisme. G.s meninger er samlet i en halv snes essaysamlinger; et godt udvalg, ved Hans Hertel, er *Det professionelle menneske*, 1966, dvs. den centrumsøgende kunstner. – G. har modtaget adskillige prisbelønninger; hun er medlem af Det danske Akademi fra 1975. Ved 60-årsdagen arrangerede Det kgl. bibliotek en stor udstilling: Polymediet Elsa Gress. Hun er en levende kraft i nudansk kulturliv. Hudløs for kritik er hun en behård polemiker; i sine erindringer og romaner maler hun, varm og generøs, portrætter af mennesker omkring sig. I G.s agressivitet og begejstring mærker vi hendes lidenskab for en humanitet, en almenmenneskelighed som fører tanken hen til 1700-tallets idealer. □Tegnede selvportr. 1935 og 1936. Mal. af Clifford Wright, af Gravesen, 1963, og tegn. af Kirsten Hoffmann, 1965. Talrige karikaturer, bl.a. af Eskestad, Bo Bojesen, Klaus Albrecht- sen, H. Bendix 1976, S. Werner 1977 m.fl. Foto.

Erindringer: Mine mange hjem, 1965. Fuglefri og fremmed, 1971. Compañía I-II, 1976. – Lis Thorbjørnsen: 1971 e.Kr. Fem digterportrætter, 1970 62–89. Ragnar Kvam i Samtiden, Oslo 1976 417–24. – Manus i Kgl. bibl.

F. J. Billeskov Jansen

Greve, Boy Jensen, 1756–1831, silhouetkunstner, miniaturemaler. * 10.9.1756 i Okholm i Sydslesvig, † 1.2.1831 i Kbh. (Fred.hosp.), begr. sst. (Ass.). Skal have været ~1° i Hamburg ca.1785. ~2° senest 1787 med Marie Magdalene Wichmann. ~3° 1.10.1799 i Berlin med Maria Elisabeth Zinnert, døbt 21.1.1773 i Lieberose, Sachsen, d. af slagter Hans Heinrich Z. (1740–senest 99) og Catharina Elisabeth Hammel (ca.1742–1811).

G. fik sin første uddannelse i Bredsted og var 1785 i Hamburg. 1787 kom han til Kbh. hvor han bl.a. tegnede skygebilleder efter medlemmer af kongefamilien. 1788 var han i Norge, vendte tilbage til Kbh., drog 1790 til Berlin, fik

1799 en udbetaling i Kbh. af arveprinsens kasse, var atter i Kbh. 1802–05, derefter i Norge, rundt i Jylland og hertugdømmerne, slog sig 1811 ned i Berlin og udstillede på akademiet der 1812 og 1820, vendte 1829 tilbage til Kbh., hvor han døde som en fattig mand, mens hans hustru og børn boede i Berlin. Hans specialitet var oprindelig at tegne silhouetter og han skal have været en af de første der bragte denne kunst til Norden (Lahde udgav flere af dem, fx af kongefamilien i stik); senere udførte han glasmaleri og med voks hele familiestykker som skygebilleder i Rohermundts manér, lavede ringe og pretiosa i glas med silhouetter på bagsiden og malede miniaturer. I alt skal han have udført over 1500 silhouetter og miniaturer. Han kaldte sig, uden at berettigelsen dertil er klar, kgl. silhouetter. Af hans arbejder findes på Fr.borg tegnede silhouetter af *Christian VIII* som barn og af *Carl F. Dichman* og en miniature af *Louise Augusta* fra 1789. Et familiebillede af *Carsten Anker med Hustru og to Børn*, 1789, findes i Norge, en miniature af *Thorvaldsen* var hos dronning Louise, et Napoleonsbillede på Ericssberg i Sverige.

I Kbh. fandtes en gouache forestillende *Christian VII* på lit de parade; derefter har Wolf stukket et blad. Der findes her og i Tyskland adskillige stik efter hans arbejder (bl.a. Sayn-Wittgenstein, Maurenbrecher). – Blandt G.s børn var datteren Johanna, gift med præsten Rückert, en ret anset portræt- og blomstermaler i Berlin. Sønnen Johann Sophus Friedrich Alexius Adam Werner G. (1789–1868) uddannedes i faderens kunst og levede det meste af sit liv i Lübeck som miniaturemaler og malerirestaurator. Af hans danske arbejder kan nævnes en miniature af *Frederik VI*. Hans søn var **Frederik Martin Rudolf G.** (1810–69) der besøgte akademiet i Kbh. 1833–36, var tegnelærer ved Petri tyske skole, udstillede 1835 på Charlottenborg, blev leverandør af snusdåsebilleder til Christian VIII og Frederik VII og opnåede 1847 kongens støtte til en uddannelsesrejse; 1850 udgav han et stylograferet portræt af ham. Da understøttelsen ved kongens død faldt bort, ernærede han sig i Hamburg som malerikonservator og var 1851–59 konservator ved baron Dirckinck-Holmfelds malersamling i Roskilde, hvor han bl.a. udgav en lille bog om restaurering (1855). Han har malet såvel miniaturer som portrætter og figurbilleder i olie. Hos Johan Hansen hang „Fra 1848“. I tegningssamlingen på Nationalgalleriet i Berlin (1844) og på Fr.borg findes tegninger af Thorvaldsen. – □Tegn. af Johann Greve.

Nyeste skilderie af Kbh. 13.2.1831. Tidsskr. for kunstdindustri 2.r.11, 1896 208; E. Gigas sst. 111, 1897 111–13. E. Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II,

Berlin 1912. H. Grevenor: Silhouetter, Kria. 1922 34–39. L. Martius: Die schlesw.-holst. Malerei im 19. Jahrh., Neumünster 1956 72–74 77.

O. Andrup*

Greve, Frederik Martin Rudolf, se Greve, Boy Jensen.

Grib, Peter Hansen, 1681–1757, søofficer. * 18.5.1681 i Kbh., † 17.3.1757 i Snoghøj, begr. i Erritsø k. ~ 1° 5.10.1704 i Kbh. (Holmens) med Bodil Pedersdatter, * 18.8.1684, begr. 9.5.1710 i Kbh. (Holmens), d. af arkelimester i flåden Peder Hansen og Gundel Olufsdatter. ~ 2° 8.12.1712 i Kbh. (Holmens) med Anne Sophie Jørgensdatter, * 1.7.1691 i Kbh. (Trin.), † 19.1.1775 i Snoghøj, d. af Jørgen Hansen og Maren Nielsdatter; opdraget af schoutbynacht, senere guvernør i Tranquebar Jørgen Hermansen Bjørn († 1704), siden af admiral Niels Lauritsen *Barfod (1650–1730).

G. indtrådte i tjenesten 1692, gennemgik 1700–01 navigationsskolen på Bremerholm og gik derefter i Ostindiefarten. 1709 blev han månedsløjtnant, n.å. sekondløjtnant og 1711 premierløjtnant. 1712 og -13 var han chef for fregatten Hvide Falk på konvojering og søgte 1713 sin afsked da han ikke kunne leve på en løjtnantsgage. Da denne ansøgning blev afslået søgte han forfremmelse i betragtning af at han var af viceadmiral N. L. Barfods slægt, men med samme resultat. 1714 og -15 førte han defensionsskibet Concordia i Østersøflåden og 1716 galioten Vindhunden, med hvilken han med bravour deltog i *Tordenskiolds affære i Dynekil 8.7. S.å. forfremmedes han til kaptajnløjtnant. 1716 og -17 førte han skytskibet Arche Noë i Tordenskiolds eskadre og deltog i det mislykkede angreb på Göteborg 14.5. og på Strömstad 19.7.1717. I den sidste affære blev G. hårdt såret og mistede den ene arm. S.å. blev han kaptajn. 1718 var han chef for orlogsskibet Oldenborg i Nordsøeskadren. Under blokaden af Göteborg tog han et armeret fregatskib Mignon. Om bord i dette befandt sig to passagerer som G. landsatte i Fladstrand. Det viste sig imidlertid at den ene var svensk embedsmand og den anden tysk købmand der var leverandør til Sverige. G. sigtedes i den anledning for at have modtaget bestikelse, hvorfor han hjemkaldtes for at stilles for en krigsret. Samtidig tiltaltes han for fra et vrug at have borttaget og solgt en del stangjern. 1720 dømtes han til at degraderes til kaptajnløjtnant, men nægtede at modtage denne dom som han erklærede for uretfærdig, hvorfor han i dec. s.å. blev afskediget med kaptajns karakter. Han gik derefter i russisk tjeneste, avancerede til kom-

mandør, men tog 1725 sin afsked og rejste tilbage til Danmark, hvor han søgte om genansættelse. Som grund til sin hjemkomst angav han at han ikke ville udsætte sig for at komme til at kæmpe mod sit fædreland. Hans ansøgning om genansættelse blev imidlertid afslået. Han huttede sig nu igennem i nogle år, indtil han 1727 fik skib at føre for Asiatisk Kompagni, hvilket varede i fire år. 1741 gav kongen ham færgeprivilegiet i Snoghøj som blev i hans familie i ca. 100 år. G. var en dygtig sømand og en forvoven søkrieger, men han var en vanskelig mand der næsten altid var i pengeforlegenhed. □ Portr., formentlig af G. (Nordenfjeldske kunstindustrimus. i Trondheim). – Epitafium i Erritsø k.

Pers. hist. t. I, 1880 155; 2.r.II, 1887 295f. – T. A. Topsøe-Jensen i Tidsskr. for søvæsen, 1923 121–27. O. Bergersen i Miscellanea Nidrosiensia. Festskr. til Fr. Barbe Wallem, Trondheim 1927 94–104.

Th. Topsøe-Jensen*

Griegst, Arje, * 1938, guldsmed. * 13.4.1938 i Kbh. F: ciselør Baruch G. (1887–1959) og Sara Chalupovitz (* 1906). ~ 28.6.1967 i Israel med kunstmaljør Irene Attar, * 15.6.1947 i Casablanca, d. af Haim A. (* 1904) og Freha Abisror (* 1912).

Allerede inden G. 1960 blev guldsmedesvend fra Just Andersen A/S havde han gjort sig bemærket som en original smykkekunstner med en solid håndværksmæssig kunnen, alsidigt udviklet i faderens værksted. S.å. vistest hans smykker på udstillinger i Kbh., Stockholm og New York. G. har arbejdet med flere smykkeyper, men hans guldringe vakte særlig opmærksomhed da de kom frem på en separat udstilling i Kunstindustrimuseet 1963. G. brød fingerringens tradition med en centralt placeret indfattet sten og lod farvesten og perler anbringe spredt som faste punkter i en svær, plastisk guldfatning af uregelmæssig størknet form. Typen dyrkede G. med flere variationer, og andre ringe kunne forbindes med kæder til mindre ringe med vedhæng og danne et håndsmykke. I slutningen af 1960erne slog G. sig ned i Jerusalem, dels som lærer ved Bezalel Academy of Art, dels som udøvende smykkekunstner. Han udførte dér et par fantastiske grenlignende armstager til rituelt brug. Efter hjemkomsten genoptog G. sit værksted og knyttedes tillige til Den kgl. Porcelainsfabrik, hvor han bl.a. tegnede smykker af porcelæn og metal og et helt nyt og originalt service *Konkylie*. For Kastrup Holmegaards glasværker har G. tegnet forskellige prøver på drikkeglas med optiske virkninger. G. har til dronning Margrethe udført et hængesmykke 1973 og et diadem 1977 samt til dronning Elizabeth en broche 1979, tre

arbejder hvor G. demonstrerer sine fremragende evner som stenskærer. I 1979 modtog G. statsens kunsts fonds treårige stipendium.

Erik Lassen

Griffel, Peder (Peder Italien, Petro Crivelli eller Graville), – 1615–22 –, billedhugger.

Da møntmester Nicolaus Schwabe i maj 1615 blev sendt til Prag for at forhandle om Adrian de Vries' brønd fik han også ordre til at skaffe en erfaren stukkatør med hjem. Formentlig er det ved denne lejlighed G. er kommet til Danmark. 24.12.1615 fik G., „Stucator och Bildhugger aff Italien“, bestalling som posserer fra 3.10.s.å. at regne med den anselige årsløn af 300 rdl. foruden kostpenge. Han fik sin afsked 20.4.1622, sin restløn 7.5. og pas til Italien sommeren s.å.; i september ses han at være rejst. Der betales betydelige beløb til gips til hans værksted i Møntergade, og Christian IV købte engang spejle af ham. Af hans virksomhed nævnes desuden en række statuer der blev stafferet af hhv. Frantz *Cleyen (18 ansigter og to hoveder), og Reinholdt Thim (ni billeder, omtalt i forbindelse med arbejder i Rosenborg have). Herudover udførte G. fem forme til liggende billeder, en gipsafstøbning af dronning Dorotheas portræt, samt to billeder „det ene siddende, som holder begge hænder på en fod“ (måske en kopi af den antikke torneudtrækker), „det andet et billede af Matherie“. Ingen af disse arbejder synes bevaret, og enhver tilskrivning til G. må derfor bygge på formodninger. I den periode han opholdt sig i Danmark tilbød der sig ved de kongelige byggerier, først og fremmest på Fr.borg og Rosenborg, talrige udsmykningsopgaver i form af stukkaturarbejder og udførelse af modeller til enkeltfigurer i metal, sten og gips. Francis *Beckett tilskriver ham figurerne af *Diana* og *Apollon* på portårnet, Fr.borg der vidner om kendskab til Michelangelo's Medicigravmæler i Firenze; desuden relieffet over køkkenbrønden sst. og gruppen af hesten og løven i Rosenborg have (nu dog arkivalisk sikret som et værk af Peter Husum). Endvidere har alabasthovedet af *Christian IV* (Nationalmus.), formentlig et fragment af kongens 1647 ødelagte gravmæle, været tillagt ham. Senest er G.s navn blevet knyttet til bronzegruppen af *Venus* og *Cupido* på køkkenbrønden, Fr.borg (originalerne på Drottningholm).

Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I, 1887–89 (fot. opr. 1969). – F. R. Friis: Saml. til da. bygnings- og kunsthist., 1872–78 37 367. Samme: Bidrag til da. kunsthist., 1890–1901 18. H. Petersen i Tidsskr. for kunstindustri, 1890 102. Frederiksborg, udg. Fr. Beckett II, 1914 100f 120 127 261. H. C. Bering Lissberg: Rosenborg, 1914. Samme i Hist. medd. om Kbh. VI, 1917–18 561–75. Fr. Beckett: Kr. IV og

malerkunsten, 1937 43 133. L. O. Larsson i Münchner Jahrbuch der bild. Kunst III. F. XXVI, München 1975 190–92.

Birgitte Bøggild Johannsen

Griffenfeld, Peder Schumacher, greve af, 1635–99, rigskansler. * 24.8.1635 i Kbh., † 12.3.1699 i Trondheim, begr. sst. (Frue k.), senere flyttet til Vær k. F: rhinskvinhandler og vinstueejer Joachim Schumacher (1604–50) og Maria Motzfeld (1613–93). ~ 2.11.1670 i Kbh. med Cathrine (Karen) Nansen, * 1.3.1656 i Kbh., † 17.5.1672 sst. (Helligg.), d. af islandsk købmand Mikkell N. (ca. 1630–59) og Karen Rasmusdatter Helkand († 1673, ~ 2° med sekretær i tyske kancelli Matthæus Rudolf Rheinfranck til Fævejlegård, † 1680).

G.s baggrund var det københavnske borgerskab. Morfaderen hørte til dettes spidser. Faderen drev en betydelig vinhandel på Købmagergade som efter dennes død førtes videre af moderen som også drev kramhandel. G. var i åndelig henseende meget tidligt udviklet. Fire år gammel kom han i skole, og som kun 12-årig blev han student med de mest fremragende vidnesbyrd. I kraft af sin formidable begavelse der suppleredes af en eksemplarisk flid vakte han opsigt og kom i huset hos Sjællands biskop, Jesper *Brochmand. Hans fagstudium ved Københavns universitet var teologi, men han beskæftigede sig tillige med historiske, statsretlige, naturvidenskabelige og sproglige studier. Navnlign inden for det sidste område synes han at have haft enestående anlæg. Han vakte også opmærksomhed som digter og udtrykte sig fremragende både på latin og dansk. Formentlig 1653 tog han attestats og rejste kort efter til udlandet. Han studerede i kortere tid ved universiteterne i Rostock, Leipzig og Dresden og siden to år i Leiden. Formelt studerede han medicin, men det var navnlign studiet af klassiske sprog han kastede sig over. Sept. 1657 blev han immatrikuleret ved Queen's College i Oxford. Han uddybede her sine sproglige studier, nu arabisk og persisk, men efterhånden fortrængte statsretten i nogen grad hans andre interesser. Statsretlige problemer var unægtelig også aktuelle i England hvor G. oplevede både republikken og Stuarternes tilbagevenden. Efteråret 1660 kom han til Paris. Siden drog han til Spanien og Italien. 20.7.1662 var han tilbage i København. I kraft af sin intelligens og flid havde G. fået mere ud af sin tur end de fleste og tilpasset sig det væsentligste af datidens kultur og dannelse. Hans store sprogkundskaber og statsretlige indsigt gjorde det naturligt at han søgte at gøre karriere inden for statstjenesten hvor vejen nu i modsætning til tidligere stod åben for bor-

gerlige. Vistnok på Peter "Reedtz" anbefaling blev han maj 1663 kongens archivarius og bibliothecarius hvorved han fik jævnlig omgang med Frederik III selv, ikke det dårligste udgangspunkt for en mand med stærke ambitioner. Kongen fik også hurtigt øjnene op for G.s evner og lod ham 1665 avancere til kammersekretær. Som sådan løste han sin første store opgave, nemlig udformningen af kongelovens tekst. Den fortrinlige indsats han her gjorde åbnede vejen for nye advancementer. Juni 1666 fik han fodfæste i danske kancelli hvor en ny instruks fastslog at alle supplikationer og betænkninger skulle forelægges G. der skulle referere dem for kongen. Det er indlysende at G. hermed fik virkelig magt. Fremgangen fortsatte da også; 1668 blev han kancelliråd. Men med fremgangen fulgte også misundelse og modstand fra folk der var nervøse for at blive uddanceret af G. 1668 kom den første krise da han kom i et farligt modsætningsforhold til Christoffer "Gabel da denne vist fandt at G. truede hans egen svigersøn Diderik "Schults karriere. Da også Erik "Krag og efterhånden også Peter Reedtz hørte til de G. mindre venligtsindede, var hans position truet endog hos kongen. Og trods al intelligens og flid havde G. svage sider. Hans høje ambitionsniveau, hans svaghed overfor kvinder og især hans bestikkelighed gjorde ham sårbar. G. red imidlertid krisen af, sandsynligvis fordi han fik en ny beskytter i den norske statholder Ulrik Frederik "Gyldenløve, en mand der i evner og anlæg var G. jævnbyrdig. Gyldenløve så uden tvivl en værdifuld allieret i G. i kampen mod Gabel og stod sikkert bag da G. 1669 blev assessor i såvel højesteret som statskollegiet. Gyldenløve skaffede også G. adgang til aristokratiets inderkreds og flere kendte adelsdamer, bl.a. Mette "Trolle og hendes søster Birgitte samt Joachim "Gersdorffs datter, Magdalena Sibylla blev siden hans elskerinder.

Tronskiftet februar 1670 fik øjeblikkelig konsekvenser for de politiske magtforhold i Danmark. En alliance mellem Gyldenløve og statholderen i hertugdømmerne Frederik "Ahlefeldt (1623–86) væltede allerede i april Christoffer Gabel. De ledende personligheder i dansk politik var nu statholderne i de ikke-danske rigsdelen, men hverken Gyldenløve eller Ahlefeldt havde større interesse for den daglige administration. Med hertuginde Sophia af Hannovers ord enedes de derfor om at bruge G. som deres „lille skriver“. Herved blev mange afgørelser overladt til G. Den i foråret og sommeren gennemførte reform af centraladministrationen styrkede hans position yderligere. Reformens retningslinier angaves af kongen, men den praktiske udformning overlodes til G. I

alle kollegier blev der påbudt faste møder, og det fastsattes at der skulle være et lige antal adelige og borgerlige medlemmer. En ny instruks for danske kancelli fastslog at kansleren stadig var kancelliets leder, men en række bestemmelser placerede den faktiske magt hos de to oversekretærer af hvilke G. var sin kollega Diderik Schult („sekretæren for bryllupper og begravelser“) totalt overlegen. Af betydning var det især at instruksen fastslog at det alene tilkom oversekretærerne at referere sagerne for kongen og besørge udfærdigelsen af kongebrevene. Herigennem fik G. mulighed for at øve afgørende indflydelse på den uerfarne og letpåvirkelige konge. G.s indflydelse øgedes yderligere ved at han maj 1670 blev sekretær i det nyoprettede geheimeråd hvis medlemmer blev kollegiernes ledere samt Gyldenløve og Ahlefeldt. Reformen gjorde danske kancelli til forvaltningens centrum og satte de øvrige kollegier i et vist underordnet forhold til dette. Bl.a. skulle alle petitioner indsendes til danske kancelli og påtegnes her inden de fordeltes på kollegierne.

G. havde herigennem erhvervet en position der gjorde ham til Gyldenløves og Ahlefeldts jævnbyrdige. Den politiske situation var imidlertid ikke afklaret med omvæltningen maj 1670. Kredse inden for adelen havde endnu ikke opgivet håbet om et systemskifte, og gennem kongens yndling Morten "Skinkel intrigeredes der imod triumviratet. Bag stod formentlig kansleren Peter Reedtz hvis indflydelse G.s forvaltningsreform havde reduceret betydeligt og vice-skatmesteren Holger "Vind. Det afgørende fremskud som især var rettet mod G. der regnedes for det svageste led mislykkedes imidlertid. Morten Skinkel måtte for altid forlade hoffet og ved årsskiftet 1670/71 var magtkampen foreløbig afgjort med at triumviratet kunne befæste sin magt.

I de følgende års finansielle og militære reformer havde G. væsentlig del, men især var det handel og manufakturer som havde hans interesse. Hans indsats lå især på det organisatoriske plan; det var således ham der forfattede kommercekollegiets instruks og stod bag oprettelsen af en række nye kompagnier. Når den nye manufakturpolitik lykkedes bedre end de tidligere forsøg skyldtes det i nogen grad den bedre organisation, herunder at participanterne sikredes en bedre retsstilling. G. var i sin økonomiske politik tydeligt præget af J.-B. Colbert, men langt mindre dogmatisk. Således var det på hans foranledning at salthandelen, der aldrig havde kunnet trives uden kompagnitvang, gaves fri. Et gennemgående træk i G.s foranstaltninger – det gælder både de administrative organer såvel

Griffenfeld, Peder Schumacher

som kompagnierne – var at han overalt gennemførte paritet mellem det adelige og borgerlige element. Utvivlsomt var det også ham der udformede den første rangforordning 1671 der i forbindelse med det nye ordensvæsen søgte at knytte social anelse til statstjeneste fremfor økonomisk formåen og fornem afstamning. Trods disse skridt for at fremme både ligheden og den sociale mobilitet i samfundet havde regeringen blik for at de store jordegodsejere stadig var samfundets rygrad, og disses økonomiske og sociale positioner sikredes gennem adgangen til at båndlægge jordegods i form af grevskaber og baronier.

G.s uomtvistelige dygtighed i statsager kombinerede han med en lige så ubestridelig evne til at varetage egne interesser. Nov. 1670 giftede han sig med en sønnedatter af Hans *Nansen, en forbindelse der gav ham betydningsfulde relationer med det københavnske patriciats spidser og dertil store økonomiske fordele. Parret flyttede ind i den store gård på hjørnet af Købmagergade og Helliggejststræde (nu Købmagergades postkontor). Sin hustrus arvegods i Antvorskov amt mageskiftede han med kronen for Tønsberg provsti og Sem kongsgård. Det norske gods fik adelige rettigheder under navnet Griffenfeld som han også selv antog. G.s fremgang kom i høj grad slægt og venner til gode. Hans svoger Hans Nansen d.y. og dennes svoger Peder Pedersen *Lerche fik han placeret i kommercekollegiet. Broderen Albert senere adlet *Gyldensparre og gift med en datter af Paul *Klingenberg blev udnævnt til mønsterkommissarius. Fætterten Gert Schröder og hans svoger Henning Meyer senere adlet *Meyercrone blev sekretærer i danske kancelli. En anden svoger Jørgen *Fogh blev borgmester i København. I alt dette var der nepotisme, men G.s hensigt var utvivlsomt også at placere personer der var loyale og afhængige af ham i administrationens nøgleposter og derigennem befæste sin egen position.

G.s fremgang begyndte nu at få konsekvenser for hans tidligere så gode forhold til Gyldenløve. Som sekretær i geheimerådet havde han fået indflydelse på udenrigspolitikken hvor han støttede Ahlefeldts antigottorpske politik over for Gyldenløve. Også G.s stadig stigende omgang med adelen svækkede venskabet med Gyldenløve. Efter hustruens tidlige død blev Magdalena Sibylla Gersdorff hans åbenlyse elskerinde. Sept. 1672 blev hans spæde datter forlovet med en søn af Mogens *Friis, og hans svigerinde ægtede rentemester Christoffer Gersdorff. Modsetningen til Gyldenløve fandt nu også udtryk gennem stadig kævlerier mellem de to mænd i statskollegii-

et indtil Gyldenløve 1673 trak sig tilbage til Norge.

G. var nu klar til nye fremstød. April 1673 blev han amtmænd i Tønsberg og nov. s.å. udnævntes han til greve af Griffenfeld og ridder af elefanten. Marts 1674 købte han Samsø af sin elskerindes mand Jørgen *Bielke, og i stadfæstelsesbrevet kaldtes han „greve til G., herre til Samsø, Brattingsborg og Visborg.“ Da senere Tønsberg by lagdes under hans norske grevskab fik han titel af „greve til G. og Tønsberg“. Febr. 1674 var G. desuden blevet patron for Petri tyske menighed. Da Peter Reedtz døde juni s.å. blev G. hans efterfølger med titel af rigskansler, og desuden blev han præsident for højesteret. Hans instruks som rigskansler gav ham fuldstændig „direktion“ over både danske og tyske kancelli, og som præsident beherskede han højesteret. Som rigskansler førte han desuden forsædet i statskollegiet med afgørende indflydelse på hvilke sager der skulle forhandles. Allerede tidligere var den militære finansadministration blevet udskilt i særlige kommissariater han også beherskede. Kollegiestyret var dermed reelt ophørt. Danmark styredes af „en fornemme minister“. Nye hædersbevisninger og æreshverv blev ham nu til del. Han blev patron for universitetet som fejrede ham med en fest på hans 40-års fødselsdag hvor smigeren nåede sit absolutte højdepunkt i Thomas *Bartholins tale. For at lade glansen af sin storhed smitte af på sin fødeby København gennemførte han 1674 Christianshavns indlemmelse i denne og skænkede byens rådhus 102 portrætter af danske konger samt et sølvbeslæt drikkehorn. Samtidig havde han planer om et nyt strålende ægteskab. Enkedronning Sophie Amalie tiltænkte ham sin protegé hertuginde Louise Charlotte af Augustenburg, men selv arbejdede han på en forbindelse med Charlotte Amalie de Tremoille, prinsesse af Tarent der opholdt sig hos sin slægtning, dronningen. Også anskaffelsen af en engelsk hertugtitel indgik på et tidspunkt i G.s planer. Mens forhandlingerne med de forskellige parter pågik muntrede G. sig med forskellige adelige såvel som borgerlige veninder. Det fulgte af enevældens princip at G.s position trods den store magt han havde samlet i sine hænder alene var afhængig af kongens nåde. Sin karriere havde han bygget på at være den der fremfor nogen varetog kongens interesser. Men efterhånden som han virkelig fik magt blev det ham vanskeligere at opretholde identifikationen mellem kongens og statens interesser. Især gjaldt det udenrigspolitikken hvor G.s statsræson tilsagde ham en linie der kun dårligt harmonerede med de følelser og stemninger der beherskede kongen.

Ved omvæltningen april 1670 var udenrigspolitikken nærmest blevet Ahlefeldts domæne hvilket var naturligt i betragtning af hans mangeårige diplomatiske erfaring. Over for Gottorp brød Ahlefeldt med Gabels forsonlige linie hvilket resulterede i det forlig som 1670 sluttede med her-tugen af Plön i det oldenborgske arvespørgsmål der skaffede Danmark Oldenburg og Delmenhorst. I øvrigt arbejdede Ahlefeldt på et nært forhold til kejseren og de tyske stater samt en tilnærmelse til Sverige for at skille dette rige fra Gottorp. Da krigen mellem Frankrig og Nederlandene udbrød 1672 ønskede Ahlefeldt at Danmark skulle holde sig udenfor det europæiske opgør selvom Sverige skulle blive inddraget på Frankrigs side. Vanskeligheder for Ahlefeldts forsigtige politik skabtes imidlertid af Christian Vs stærke ønske om en revanchekrig mod Sverige med henblik på en generhvervelse af de ved freds slutningerne i Brømsebro og Roskilde tabte landskaber. Bag kongen stod generalerne og flere af spidserne inden for administrationen. Ahlefeldt indså dog en sådan politiks begrænsede muligheder under de herskende storpolitiske konstellationer og ønskede derfor at Danmark skulle forholde sig afventende og se hvilke muligheder der bød sig. Hans stærke anti-gottorp-ske holdning og krigspartiets indflydelse betød imidlertid at Danmark efterhånden hældede stærkere mod Nederlandene og kejseren. Et udtryk herfor var en defensivalliance indgået for tre år (1672) med kejseren, Brandenburg og flere mindre nordtyske stater og forbundet med Holland (1673). Endelig sluttedes juni 1674 en traktat med de allierede der forpligtede Danmark til at træde ind i krigen hvis en ny forbunds-fælle sluttede sig til Frankrig.

I sit syn på, hvad der burde være målene for Danmarks udenrigspolitik stod G. næppe det aktivistiske parti omkring kongen fjernt. Også han ønskede at Danmark skulle genvinde sin tidligere position i nordeuropæisk politik og en generhvervelse af de tabte provinser. Han var dog utvivlsomt enig med Ahlefeldt i at en revanchekrig med Sverige under de forhåndenværende omstændigheder næppe havde udsigt til at krones med held. Men i modsætning til Ahlefeldts passive østrigsk orienterede linie ønskede G. en aktiv politik for at styrke Danmarks udenrigspolitiske chancer. Mens den svensk-gottorp-ske forbindelse for Ahlefeldt var Danmarks sikkerhedspolitiske hovedproblem anså G. Danmarks sekundære position i Norden for i betydelig grad at være betinget af Sveriges venskab med Frankrig. G. arbejdede derfor for en genop-tagelse af Hannibal Sehesteds franske alliance-politik fra 1660ernes begyndelse. Hans udenrigs-

politiske aksiom var at Danmark så vidt muligt skulle søge tilknytning til Frankrig og søge at skille Sverige fra denne stat. Bag lå den uden tvivl rigtige opfattelse af Hollands interesse i en dansk generhvervelse af Skåne af merkantile grunde meget vel kunne vise sig at være temmelig begrænset, mens Frankrig primært ønskede en stærk og pålidelig nordeuropæisk allieret, men derudover kun havde begrænset interesse for de internordiske forhold. Vanskelighederne for en sådan politik var dog store. Sverige havde i forbundstraktaten med Frankrig 1672 til gengæld for sit løfte om at støtte Frankrig militært hvis en af de tyske stater sluttede sig til Holland fået optaget en bestemmelse hvor Frankrig forpligtede sig til ikke at støtte Danmark med subsidier eller optage det i forbundet uden svensk samtykke. Under disse omstændigheder ønskede G. en tilnærmelse til Sverige, og Jens Juel sendtes til Stockholm for at sondere terrænet. Da Sverige dec. 1674 angreb Brandenburg var den i juni-traktaten forudsætte casus foederis for så vidt udløst for Danmarks vedkommende, men af hensyn til Frankrig søgte G. stadig at forhale krigen. Han greb derfor chancen da et svensk gesandtskab under Nils Brahe i begyndelsen af 1675 kom til København for at afvende et dansk fredsbrud. Et egentligt forbund var under de herskende omstændigheder udelukket, men egnet til at gøre et godt indtryk på Frankrig var det ægteskab, der aftales mellem Christian Vs søster Ulrika Eleonora og Karl II. I tilslutning hertil foregik forhandlingerne med Gottorp hvor G. trods modstand fra Ahlefeldt ville mageskifte Oldenburg og Delmenhorst mod Tønder og Åbenrå amter. Selv om Frankrig ikke ganske afviste G.s invitation lykkedes det ham dog ikke at få nogen traktat i stand hvorved forudsætningerne for den hidtidige afventende politik var bristet. Under disse omstændigheder var det ham ikke muligt at holde krigspartiet stangen. Maj 1675 sluttedes der overenskomst med de allierede om et fælles fredsbrud over for Sverige i juni. Først slog man imidlertid til mod Gottorp. Hertug Christian Albrecht toges til fange og blev ved „forliget“ i Rendsborg juli 1675 tvunget til at udlevere sine tropper og fæstninger til Danmark. Sept. s.å. fulgte så det endelige krigsudbrud. G. opgav dog ikke sin Frankrigs-politik. Han førte hemmelige forhandlinger med denne stat og sikrede at den franske diplomatiske korrespondance med Sverige hemmeligt uden at blive åbnet kunne passere gennem Danmark. Han opnåede herved at den franske regering for alvor syntes at have overvejet en alliance med Danmark efter krigens afslutning. Forudsætningen måtte dog være at Danmark set fra et fransk

synspunkt militært udgjorde et virkeligt alternativ til Sverige. Ved en begrænset men koncentreret militær indsats i Nordtyskland ville G. demonstrere dette.

G. ønskede de militære operationer rettet mod det svenske Bremen, mens både generalerne og Danmarks allierede ønskede et angreb i Pommern. G.s argument var at Danmark kunne beholde Bremen for sig selv, mens man ved et angreb på Pommern blot ville gå Brandenburgs ærinde. Den militære ledelse fik støttet af det brandenburgske diplomati sin vilje. Et angreb på svensk Bremen ville også have lagt det sydøstlige Holsten delvist åbent, og hvad dette kunne indebære var med al tydelighed blevet demonstreret i 1657. Til gengæld var det G. der, da Danmark efter den hurtige erobring af Forpommern var ved at køre fast foran Wismar, stærkest af alle drev på for at få operationerne ført igennem til en heldig afslutning for at Frankrig ikke skulle få mistillid til Danmarks militære evner. Desuden indgik det efter al sandsynlighed i hans planer på dette tidspunkt at man med fransk støtte skulle gennemføre et mageskifte mellem Skåne og de erobrede svenske områder i Nordtyskland.

Ud fra det motto han havde valgt da han 1671 blev hvid ridder, „Pennens styrer sværdet“, var G. nået langt i sine bestræbelser for at genskabe Danmarks internationale position. En begrænset militær indsats havde gjort Sveriges stilling i Nordtyskland uholdbar; samtidig var det lykkedes at bevare kontakten til Frankrig med udsigt til på lidt længere sigt at sætte sig i Sveriges sted som den dominerende kontinentalmagts nordiske allierede. Som bekendt hindrede omstændighederne G. i at føre sin politik til ende, men det hidtidige forløb havde vist at han besad den virkelige statsmands evne til at variere og revidere sin politik efter forholdene og samtidig fastholde bestemte klart formulerede mål.

I løbet af 1675 viste der sig tydelige tegn på at G.s position var i færd med at svækkes. Krigen havde han ikke kunnet hindre, og i spørgsmålet om hvor angrebet skulle sættes ind havde kongen føjet generalerne. Samtidig (aug. 1675) var det at kongen sendte G. sit bekendte brev hvori han advarede mod at tiltage sig en myndighed navnlig over for generalerne der ikke tilkom ham. Videre advarede kongen G. mod at han med vidtløftige ræsonnementer „at føre mig tværtimod mine tanker“. Desuden kritiserede kongen G.s velbekendte bestikkelighed. Selv om andre måske stod bag advarslen er brevet et næsten gribende vidnesbyrd om den håbløse underlegenhed kongen har følt over for storkansleren. Til G.s modstandere hørte især generalerne der

jan. 1676 fik en energisk leder i hertug Hans Adolf af Plön. Også kongens specielle yndlinge Vincens *Hahn og C. V. Knuth påvirkede denne mod G. Allerede tidligere var G. kommet i modsætning til Gyldenløve, og efterhånden var også Ahlefeldt ham ugunstigt stemt. Denne anså G.s udenrigspolitiske kurs for et farligt dobbeltspil der forringede Danmarks troværdighed i udlandet. Modsætningen mellem de to mænd kom konkret til udtryk da G. ved nytår 1676 inddrog Ahlefeldts statholderløn. Mistanke til G.s loyalitet over for kongen vakte de store personlige fordele han høstede af sine diplomatiske forhandlinger. Som erkendtlighed for hans indsats i de forhandlinger der førte til forbundet med kejseren jan. 1674 gjorde denne han til tysk rigsgreve, mens kurfyrsten af Brandenburg overlod ham øen Wollin som fyrstendømme. Under mageskifteforhandlingerne med Gottorp havde det været på tale at hertugen på rimelige vilkår skulle overlade ham Steinhörst amt. Af det truede Hamburg havde han modtaget 10.000 rdr. Der var dog intet fordægtigt i disse forhold da han i hvert enkelt tilfælde havde informeret kongen og indhentet dennes samtykke.

Blandt G.s ivrigste fjender var de allierede gesandter i København, og februar 1676 lykkedes det den spanske gesandt Fuenmayor at få fingre i et brev fra Meyercrone til Terlon der tydeligt afslørede G.s dobbeltspil. Fuenmayor overlod det famøse brev til hertugen af Plön der forelagde det for kongen. For at Danmark ikke skulle blive alvorligt kompromitteret i de allieredes øjne var G.s fald en nødvendighed, og 11.3.1676 arresteredes han. Selve rettergangen var imidlertid ikke regulær. Sagen kom ikke for højesteret men henvistes til en særlig kommissionsdomstol under ledelse af en af Plöns håndlangere, den tyske jurist Otto *Mauritius. Desuden hindredes G. i at skaffe sig materiale til sit forsvar, og man førte ikke alle nødvendige vidner. Kommissionsdomstolen fremdrog G.s bestikkelighed og resultaterne af en husundersøgelse der viste at han havde tilladt den franske regering at korrespondere med sin gesandt i Stockholm under hans kuvert, og at der ad denne vej var tilflydt Sverige franske råd om operationerne mod Danmark. G. hævdede at kongen havde været informeret herom hvad denne naturligvis måtte benægte. Pinligt for G. var fremdragelsen af hans egenhændige skrivekalender med uærbødige kommentarer om kongen („kongen svarede gesandten som et barn“), og det viste sig at G. trods kongens udtrykkelige ordre havde undladt at brænde et af denne opsat udkast til et testamente. 26.5. faldt dommen. Den lød på tab af liv, ære og gods. Den var motiveret med bestikkelighed, salg af

embeder og forrædderi; skrivetalerne og testamentet nævntes derimod ikke da disse punkter regnedes for statshemmeligheder. For dommen stemte ti af de elleve dommere; kun en, den danske adelsmand Christen "Skeel (1623–88) afgav dissens da han fandt forræderianklagen ubevist og at G. derfor ikke kunne dømmes til døden. Henrettelsen fastsattes til 6.6., men på selve retterstedet benådedes G. med livsvarigt fængsel. Af hans slægtninge og venner rantes egentlig kun svogeren Jørgen Fogh, der for underslæb dømmes til landsforvisning, senere ændret til forvisning til Århus, og hans elskerinde Magdalena Sibylla Gersdorff der forvistes fra København. Indtil 1680 sad Schumacher, som han nu igen hed, fængslet i Kastellet. 1680 overflyttedes han til fæstningen Munkholm i Trondhjem fjord hvor han levede endnu 18 år. Han tilbragte tiden med læsning, med undervisning af børn og med små litterære frembringelser til dels af religiøs karakter. Hans helbred var i mange år godt, men i sine sidste år plagedes han af en pinefuld stenlidelse. Sept. 1698 tillod kongen ham at tage ophold i selve Trondhjem by, dog under bevogtning. Her døde han året efter.

Vurderingerne af G.s indsats har svinget mellem en næsten uforbeholden anerkendelse af hans statsmandsgeni til frakendelse af enhver original indsats. På væsentlige områder rakte hans indsats dog langt udover hans egen samtid. Som kongelovens forfatter magtede han den vanskelige opgave det var at give enevælden et forfatningsretligt grundlag. Ligeledes var det ham der gav enevældens centralforvaltning sin endelige form som i hovedtrækkene skulle eksistere helt frem til 1848. Fremhæves bør også hans store arbejde på lighedens gennemførelse i det danske samfund. Når hans virksomhed trods det korte åremål han kom til at virke i blev af så gennemgribende betydning, skyldtes det ikke mindst at han altid formåede at skabe de mest hensigtsmæssige administrative og organisatoriske rammer. Dette var betinget af hans evne til, som Knud Fabricius har fremhævet, omgående at se det centrale i enhver sag og at kunne fremstille dette klart. Denne evne kom også til udtryk i hans udenrigspolitik. Både samtid og eftertid har set denne som et farligt dobbeltspil, men de følgende års udvikling, ikke mindst tildragelserne på kongressen i Nijmegen viste at det var G.s linie der havde været den realistiske, mens hans modstandere havde kastet landet ud i en eventyrpolitik da de styrtede G. netop som Danmark skulle til at høste frugterne af hans kloge tilnærmelsespolitik over for Frankrig. Hans styrke som udenrigspolitikker bestod ikke mindst i hans evne til mådehold, således som det kom til

udtryk i hans politik over for Gottorp og under felttoget 1675.

Det kloge mådehold der karakteriserede hans politik fattedes ham besynderligt nok på andre områder. Han var som han selv skrev i fængslet „skrøbelig“. Det var ikke G. der indførte korruption i dansk statsliv, men når han med sit sædvanlige administrative talent satte den i system for at opnå den maksimale gevinst var det at gå til yderligheder. Og det skabte bitterhed når kandidater til mindre og større embeder måtte betænke G. med beløb som for dem var betydelige. Et udtryk for de følelser og stemninger G. ved en sådan adfærd vakte har vi i Jacob "Worms satiriske digte.

Det forekommer mærkværdigt at den ellers så klart skuende statsmand ikke indså at han ved sin manglende evne til at beherske sig i denne og andre henseender skaffede sine modstandere argumenter og underminerede sig egen position. Hans skødesløse almanakoptegnelser og letsindige omgang med fortrolige dokumenter var en dumhed ved et hof der var så gennemsyret af angiveri og spionage som det danske. Inddragelsen af Ahlefeldts statholderløn var en ganske unødvendig provokation. Trods sin formidable begavelse var G. ikke i alle livets forhold nogen klog mand. Heri lå hans begrænsning som statsmand.

Aktstykker og oplysning til statskollegiets hist. 1660–76, udg. Johs. Lindbæk II, 1910. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen VI, 1923. – Danm.s adels årbog XXXIX, 1922 467–69 510. C. P. Rothe: G.s liv og levned, 1745 = Forsøg til navnkundige da. mænds levnets-beskr. I. Odin Wolff: Greve Peder G.s levnet, 1820. H. P. Giessing: G., 1846. C. Paludan-Müller i Hist. årbog, 1878 121–85. Otto Vauppel: Rigskansler grev G. I–II, 1880–82 (m. oversigt over G.s descendens 197–212) (anm. af J. A. Fridericia i Hist. t. 5.r.IV, 1883–84 439–79). C. H. Brasch: G.s kærlighed til Charlotte Amélie la Trémouille, 1885. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher G. I–II, 1893–94 (anm. af J. A. Fridericia i Nord. t. for vetenskap, konst och industri, Sth. 1894 439–60). Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdnings hist. I, 1908. Kn. Fabricius i Hist. t. 8.r.II, 1909–10 1–59 111–69. Samme: G., 1910. Samme: Kongeloven, 1920 (reprudg. 1971). Samme i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs 1921. Samme i Danmark III, 1943 215–18. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. II, 1916. Otto Andrup i Kunstmuseets årbog 1916, 1917 142–51. Fr. Beckett sst. 1918 95–98. H. Bohrn: Sverige, Danm. och Frankrike 1672–74, Sth. 1933. F. Ahlefeldt-Laurvig: Storkansleren I–VII, 1934–48. Georg Landberg: Johan Gyllenstiernas nord. förbundspolitik, Uppsala 1935 = Uppsala univ.s årsskr. 1935:10 75–107. Herm. Kellenbenz: Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940. O. v. Munthe af Morgenstjerne: Ulrik Frederik Gyldenløve, 1944. Sv. Ellehøj i Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Jacob Worm: Skrifter, udg. Erik Sønderholm I–III, 1968–71. J. Romelingsh: De diplomatieke betrekkingen van de republiek met Denemarken en Zweden 1660–75, Amsterdam 1969. Jørgen H. Barfod: Niels Juel, 1977. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Steffen Heiberg

Griffenfeld, Peder Schumacher

□ Mal., formentlig af Karel v. Mander (forhen Orebygård), lille kopi af J. Böbling, 1721 (Fr.borg), kopi af V. Kornerup, 1894 (Rigsark.). Mal. med kongens portr., af A. Wuchters (Rosenborg), gengivet i min. (Gisselfeld) og litograferet 1880. Malet som hvid ridder af Wuchters, 1672 (Fr.borg), herefter min. af P. Prieur, 1673 (Rosenborg), kopi (Gl. Køgegård), påbegyndt kobberstik ca. 1673, flere litografier, bl.a. af P. Gemzøe 1848 og af I. W. Tegner, samt flere træsnit, bl.a. af R. Neergaard 1876. Malet som blå ridder af Wuchters formentlig 1673 (Kbh.s univ.), herefter flere gentagelser eller kopier (Gavnø, Jægerspris, Fr.borg, Bodleian Library, Oxford), min. af Prieur, 1675 (Rosenborg, Frijnsborg, Fr.borg), af A. Thornborg (Fr.borg), af M. Rørbye (sst.) m.fl. Stik af G., med elefantordenen og vers, af I. Meiercrone. Stik, ligeledes med elefanten, udsendt af J. Husman, efter dette flere stik af bl.a. C. Waumanns 1676, J. C. Sy-sang 1744, O. H. de Lode 1745, C. Fritsch 1753, nogle litografier samt træsnit, bl.a. af H. C. Henneberg. Stik med både elefant og kongeminiature. Tre medaljer af J. Hercules 1674, udateret og 1676. Mal. kaldet G. (Gripsholm). Nogle stik af G. på skafottet og med allegori. Afbildet s.m. moderen på lille mal. (Fr.borg). Buste (sst.). Kopier efter Wuchters af bl.a. frk. Ipsen 1825, A. A. Müller 1828 (Kbh.s univ.) og F. C. Camradt 1838. Fremstillet på historiemal. s.m. Fr. III af C. Svendsen 1823, C. W. Eckersberg 1828 (Chr.borg), hertil flere forarbejder. Radering af Gebauer. Mal. af Constantin Hansen, 1858. G.s fængsling malet af F. C. Lund s.å. (Nordjyllands kunstmus.). G. og Gyldenløve malet af C. Vogel-sang 1863. 1865 var der udstillet statuer af M. Mule, L. Hasselriis (Nordjyllands kunstmus.) og H. Hoffmann (Odense bys mus.). Malet s.m. Kingo af J. Roed, 1866 (Fr.borg). Mal. af Chr. Rosenberg, W. Marstrand og H. P. Lindeburg. G. på Munkholm malet af O. Matthiesen, 1885. Buste af E. H. Bentzen, 1887 (Kbh.s rådhus og Helligåndsk., 1898). Malet s.m. Fr. III af C. Bloch, 1888 (Kbh.s univ.). Statuette af O. Evens, 1890 (Fr.borg), relief af samme (Ribe mus.). Tegn. af G. Heilmann ca. 1910. G. på Munkholm malet af V. Neiiendam, 1919. Statue af Carl Martin-Hansen, 1922 (ved Rigsark.), forarbejde dertil (Koldinghus), statuette 1930. – Monument af J. Wiedewelt, 1778, ved Jægerspris. Mindeplade på Munkholm 1935. – P. Eller: Kongelige portrætmalere i Danmark 1630–82, 1971.

Povl Eller

Griis, Niels, 1672–1746, diplomat. * 4.6.1672 i Sigdal præstegård i Norge, † 26.11.1746 i Haag,

begr. på den lutherske kgd. sst. F: sognepræst Niels Nielsen G. († 1704, ~ 2° med Rebekka Johannesdatter Steinkul) og Boel Hansdatter († senest 1686). Ugift.

Om G.s ungdom vides ikke meget. 1688 indskreves han som student ved Kbh.s universitet hvor han studerede teologi. Senere rejste han, der efter moderen havde fået en ikke ringe arv, i udlandet, og 1704 sendtes han som legationssekretær til Bruxelles. Han stod formelt under gesandten i Haag og skulle hos den spanske regering i de spanske Nederlande skaffe erstatning for de af spanske kapere opbragte danske og norske handelsskibe. Det var ikke noget let arbejde, og G. har måske heller ikke vist tilstrækkelig energi. I maj 1710 fik han i alt fald en meget skarp reprimande fra regeringen i Kbh. fordi den i flere år ikke havde modtaget en eneste relation fra ham og nov. s.å. fik han ordre til straks at møde i Kbh. med hele sit arkiv. Han levede derefter nogle år som privatmand. 1716 var han i Paris hvor han traf Holberg. 1717 indtrådte han igen i diplomatiet idet han udnævntes til dansk resident i Haag. Han virkede i denne stilling lige til sin død, fra 1731 med titel af envoyé extraordinaire. Vigtigere politiske forhandlinger er ikke knyttet til hans navn, hans tid optoges væsentligt af endeløse forhandlinger med den nederlandske regering om handels- og skibsfartssager. G. havde stærke boglige interesser. Terkel "Klevenfeldt der 1742 besøgte ham skildrer ham som „en meget lærd Mand, stedsé élévé og fuld af esprit“. Hans "Gram var hans gode ven og stod i stadig brevvæksling med ham. Sit bibliotek, ca. 6000 bind, testamenterede han dels til udenrigsministeriet, dels til Sorø akademi. Han stiftede også et stipendium, bærende hans navn, ved Kbh.s universitet. – Justitsråd 1717. Etatsråd 1730. – Hv. R. 1742. □ Mal. i Sigdal k., Norge.

L. Daae i Hist.t.2.r.VI, Kria. 1888 1–84. Alfr. Glahn sst. 5.r.IX, Oslo 1934 169–79. Samme i Årbog for hist. samf. for Sorø amt, 1926 52–56. – Breve til Hans Gram i Kgl. bibl.

*L. Laursen**

Grim, Anders Jacobsen, † ca. 1382, ridder, rigsråd. Levede endnu sept. 1381. F: Jep Torkildsen G. ~ Mette (~ 2° med Niels Ovesen Jernskjæg). – Far til Jens *G.

G. ejede Tosterup i Skåne og nævnes som væbner 1357, som ridder 1363. I forening med Tue *Galen hvem han i det hele synes at have stået nær, var han en af de fleste skånske godsejere som efter Valdemar Atterdags død sluttede sig til

Margrete og ivrigt virkede for Olufs valg. Således deltog han både i jan. og maj 1376 med Henning *Podebusk i møder med hansestædernes udsendinge i Stralsund; 3.5. medbeseglede han Olufs håndfæstning. Ved forliget i Kbh. mellem Mecklenburg og Danmark 21.9.s.å. udstedte han og Tue Galen et særskilt forsikringsbrev om den påtænkte voldgiftskendelse; måske står det i forbindelse hermed at de begge i Wismar 4.8.n.å. påtog sig ret vidtgående forpligtelser over for hertug Albrecht. Om Margrete har kendt dette brev er uvist.

Danm.s adels årbog XIII, 1896 183. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprodukt. 1971). Samme i Pers. hist. t. III, s.å. 34f. Lennart Sjödést: Kri-sen inom det svensk-skånska våldet 1356-59, Lund 1954. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

*Henry Bruun**

Grim, Jens, † ca.1450, rigsråd. Nævnes – som ridder – 18.2.1400, levede endnu 25.1.1449, men var da svagelig. F: Anders Jacobsen *G. († ca. 1382) og Mette. ~1° før 1.6.1425 med Cathrine Rud, der levede endnu 19.4.1432, men var død 11.2.1440 (~1° med Eskil Falk, † senest 1398, ~2° med Herlug Brymle, ~3° senest 1403 med Jens Lykke, † senest 1419), d. af Jens *R. († ca. 1404) og Alhed Clausdatter Grubendal. ~2° med Christine Thott, † tidligst 1459 (~1° med Peder Nielsen Galen, † 1439), d. af Stig Aagesen T. († tidligst 1412) og Ingeborg Andersdatter Panter.

G. indtog i dronning Margretes senere år en ret fremtrædende stilling og synes en tid at have hørt til hendes nærmeste omgivelser; 1410 var han i hendes „gård“ og endnu 1439 forandrede Erik af Pommern at han og tre andre fornemme herrer der nøje kendte hendes klenodier, skulle sendes til Gotland for at bevidne at kongen ikke havde medtaget nogle af dem. Fra 1400 deltagte han af og til i det kgl. retterting; rigsråd blev han derimod næppe før under Erik af Pommern der i det hele synes at have sat ham højt og brugte ham meget i statens tjeneste; således deltog han 1430 i forhandlinger med hansestæderne, 1436 i det betydningsfulde møde i Kalmar. Opsigelsesbrevet af 23.6.1439 har han ikke medbeseglet; men nov. s.å. var han et af rigsrådets sendebud til underhandlingerne med svenskerne i Jönköping, og n.å. bekræftede han lensbrevet til hertug Adolf. Bortset herfra spillede han – fomedontlig på grund af alderdom – ingen større rolle under Christoffer af Bayern. – G. nævnes 1419 og 1423 som hovedsmand på Lindholm i Skåne hvor også størstedelen af hans private godsbesiddelser lå, således fædrenegården Tosterup hvortil han plejede at skrive sig; i samme landsdel fik han

med sin første hustru Gladsax og det såkaldte „store pant“ i Skåne foruden andet gods, bl.a. Tolstrup i Djursland. G.s omfattende godser arvedes af hans halvsøster Cecilie Nielsdatter (Jernskæg), enke efter Abraham Brodersen *Baad. – Slægteløserne gør ham til hovedpersonen i flere ret fabelagtige fortællinger.

Danm.s adels årbog XIII, 1896 183f. Kr. Erslev i Pers. hist. t. III, 1882 34f. Danm.s gamle personnavne, red. Gunnar Knudsen m.fl. II, 1949-53 359f. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968 282f.

*Henry Bruun**

Grodtshilling (Grotschilling), **Bendix** (I), ca. 1620-90, kunstdrejer, kunstkammerforvalter. † ca. 1620 i hertugdømmerne, formentlig i Itzehoe, † marts 1690 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin. k.). ~1° med N. N., begr. 31.12.1677. ~2° 1678 formentlig med Kathrine Eilers, begr. 21.2.1716 i Kbh. (Trin.). ~3° muligvis med Anne Marie, * ca. 1666, begr. 14.5.1748.

G. træffes først da han 1655 på grund af færdighed, „som endog den danske konge havde beundret“, fik våbenbrev af præsten i Wedel, Johs. Rist, der som digterkronet, kejserlig „Pfalz- og borggreve“ kunne forlene våben. Da Itzehoe 1657 brændte fik G. bevilling til at ned-sætte sig i Glückstadt, men synes at være draget til Hamburg for derfra at gå i kejserlig tjeneste i Wien. Frederik III kaldte ham imidlertid til Kbh., og han fik 4.7.1662 bestalling som hofkunstdrejer. Han arbejdede ofte med kongen i drejekammeret og vandt hans yndest. 1664 rejste han i Tyskland i hans ærinde, og det blev ham overdraget at udføre den nye trone der forfærdigedes af enhjørningshorn (o: narhvalstand); den findes nu på Rosenborg. Han interesserede sig for naturalier, opelskede sjældne planter og forstod at pleje småfugle, så det er forståeligt at tilsynet med kunstkammeret efter Karel van *Manders død overdroges ham; han indrettede det nye kunstkammer (i hovedsagen færdigt 1680) i biblioteksbygningen over for slottet. Også andre opgaver blev overdraget til ham; 1685 arrangerede han således enkedronningens castrum doloris. – Hans søn Bendix G. (II) (1655-1707) uddannedes som malerikyndig ved rejser i udlandet for at kunne overtage faderens stilling og lærte også selv at male. Han blev kunstkammerforvalter efter faderen og 1704 assessor i hofretten. Hans portræt af faderen blev ophængt på kunstkammeret (Statens museum) og et stort maleri af kongen til hest omtales senere som hængende i appartementssalen på Københavns slot. Til kunstkammeret udførte han et optisk stykke af Christian V og de tidligere oldenborgske konger samt tegnede forlæg til publikationen Muse-

Grodtschilling, Bendix

um Regium. Endvidere medvirkede han ved udførelsen af kartoner til Rosenborg-tapeterne, vævet af Bernt van der Eichen 1684–93. På hans dødsdag betales tre malerier, bl.a. af Noa's ark, men det drejer sig formentlig om arbejder af sønnen Bendix G. (III) (1686–1737). Denne havde åbenbart været med faderen til salvingen i Fr.borg slotskirke 1700 og fuldførte 1706 efter fire års arbejde en gouache af begivenheden (Rosenborg) som han 1707 leverede til kongen sammen med gouachen *Frederik IV og de frie kunster* (Rosenborg). S.å. søgte han kongen om bestilling på et lignende billede af dronningens indtog, men det blev næppe udført. Derimod fik han formentlig betaling, ikke mindre end 700 rdlr., for de tre ovenfor nævnte malerier, samt 1709 for *En jagt i Gyldenlund*. G. var en anset naturaliekender og en af dem der registrerede den Danneskiold'ske samling 1728. En bror af G. (III), Bernhard G. (1697–1776) var kommandørkaptajn og maler og leverede 1728 kongen en række malerier af søslag, bl.a. af *Tordenskjolds togt til Ny Elfsborg*, et billede af *Frederik IV* på en abildgrå hest, 1724 (Rosenborg), af de to grønlandere som 1724 besøgte Danmark, samt et stort billede af kongen til hest ved Stades erobring. – En søn af sidstnævnte, Frederik G. (1731–92), kontreadmiral, har efterladt en radering af en genius med overflødhighedshorn og er således den sidste kunster af slægten G. □Mal. af B. Grodtschilling d.y. (St.mus.).

Pers. hist. t. 4.r.V, 1902 165; 7.r.II, 1917 141. Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 485–87 569. Nye da. mag. I, 1794 161–67. H. C. Bering Lissberg: Kunstkammeret, 1897 93–99 124. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. G. Boesen: Chr. Vs Rosenborgtapeter, 1949 71 78 100.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Groes, Ebbe, * 1910, direktør for FDB. * 9.6.1910 i Kbh. (Helligånds sg.). F: grosserer Niels Christian Groes-Petersen (1874–1944) og Eva Tidemand (1882–1949). Navneforandring 22.12.1914. ~ 15.10.1936 på Frbg. (b.v.) med handelsminister Anne Lisbeth (Lis) Tørsleff (Lis *G.), * 2.11.1910 i Kbh. (Skt. Johannes), † 12.3.1974 sst. (Sions), d. af skoleinspektør Signe Andrea T. (1879–1975).

Efter studentereksamen 1929 begyndte G. straks på polit.-studiet og tog eksamen 1935. Året efter vandt han guldmedalje på en afhandling om Wicksells lære om den naturlige rente, men fortsatte trods et uomtvisteligt talent ikke som videnskabsmand. Efter en kort tid i banktilsynet kom han i prisdirektoratet hvor han var underdirektør 1937–46. Herefter blev han direktør i FDB og førstedirektør 1951–75.

Ro og en noget langsom, overvejende tale dækker over en smittende energi og en forudseende iderigdom der førte FDB og brugsforeningerne gennem en vanskelig periode. Der måtte gennemføres en konsolidering og en tilpasning til en mere merkantilistisk linie. Dette gjorde – under ikke ringe modstand – brugsforeningerne og FDB til et organisationsapparat der i det korte løb kunne virke som et farvel til de gamle ideer om medlemsdemokrati og dividende til fordel for en rent kommerciel kæde. I dag erkendes det almindeligt at G.s linie var den eneste der kunne redde brugsforeningsbevægelsen ind i nutiden. Hele dette arbejde blev styrket af G.s eget organisationstalant, hans evne til at vælge medarbejdere og uddelegere ansvaret. Næppe noget andet storføretagende har gennemgået en tilsvarende rationalisering med så få personalemæssige vanskeligheder som FDB. G. var samtidig med i ledelsen af en række andelselskaber i og uden for Danmark, først og fremmest den store indkøbsorganisation Nordisk andelsforbund hvor han var næstformand 1951–66 og formand 1966–77. Uden for andelsbevægelsen har G. haft flere hverv. Han var formand for styrelsesrådet for Den kgl. grønlandske handel 1950–63, hvor han virksomt tog del i den moderniseringsproces der blev gennemført i Hans C. Christiansens direktørtid. G. var medlem af priskontrolrådet 1951–53 og af monopolrådet fra 1955. 1978 blev han formand for Nationalbankens repræsentantskab og bestyrelse. □Malet portr. af Julius Paulsen, 1930 og af Chr. Daugård, 1971. Tegn. af Otto Christensen, Hans Lollesgaard m.fl. Foto.

Vagn Dybdahl

Groes, Anne Lisbeth (Lis), 1910–74, handelsminister. * 2.11.1910 i Kbh. (Skt. Johannes), † 12.3.1974 sst. (Sions), urne på Mariebjerg kgd. F: skoleinspektør Signe Andrea Tørsleff (1879–1975). ~ 15.10.1936 på Frbg. (b.v.) med direktør, cand.polit. Ebbe *G., * 9.6.1910 i Kbh. (Helligånds), s. af grosserer Niels Christian Groes-Petersen (1874–1944) og Eva Tidemand (1882–1949).

G. gjorde sig som student bemærket ved som 18-årig at vinde en stor konkurrence i veltalenhed og ved at blive studenterrådsformand. Derefter var hun, som hun selv anfører, husmor. Hun var blev cand.polit. 1935 og havde et par år været sekretær i invalideforsikringsretten. Mens G. var husmor knyttede hun forbindelse til kvindebevægelsen og var en af de første der formulerede en forbrugerpolitik. 1943 kom hun ind i Dansk kvindesamfunds hovedbestyrelse, var 1958–64 landsformand, og 1949–53 formand for

danske husmødres forbrugerråd, forløberen for det senere forbrugerråd. – G. var på dette tidspunkt nok kendt i offentligheden. Snævrere kredse vidste også, at hun var socialdemokrat – hun var en af bidragyderne til Julius Bomholts programskrift Mennesket i centrum, 1953. Det var imidlertid en stor overraskelse da hun i efteråret 1953 blev udnævnt til handelsminister i ministeriet Hedtoft II, en post hun fortsatte på i ministeriet H. C. Hansen I til dets afgang maj 1957. Ved udnævnelsen fæstede offentligheden sig ved at hun var mor til ni børn, at hun røg cigarer, at hendes mand var førstedirektør i FDB, og ved at hun var formand for forbrugerrådet. I hvert fald de to sidste omstændigheder fremhævede erhvervslivet som betænkelige for en handelsminister. Det viste sig dog hurtigt at det ingenlunde var nogen belastning. G. var en administrator der kunne få tingene til at glide, og på ministerposten høstede hun gavn af den egenkab der havde kendetegnet hende fra de unge år: evnen til med et varmt smil at appellere til forhandlingspartnernes vilje til at nå frem til et resultat. Den største sag der lå for i handelsministeriet i G.s tid var gennemførelsen af trust- og monopollovgivningen. Hun fremsatte loven om tilsyn med konkurrencebegrænsning i samlingen 1953–54; men den blev først gennemført 1955 og da – under G.s sygdom – med J. O. Krag som fungerende handelsminister. Det var imidlertid G. der havde gjort det politiske og saglige forarbejde som muliggjorde et bredt forlig om den ellers ret kontroversielle lovgivning. Efter at være trådt tilbage som minister blev G. som nævnt formand for Dansk kvindesamfund og fortsatte i folketinget til 1971 – hun var kommet ind som stedfortræder 1960. I disse år var det fortsat virksomheden som forbrugertalsmand der placerede hende i offentligheden. Hun var med i redaktionskomiteen for forbrugerbladet Tænk og var fra 1968 til sin død på ny formand for forbrugerrådet efter en reorganisering af dette. 1973 blev hun formand for EF-forbrugerkomiteen, men var allerede da stærkt medtaget af sygdom og nåede kun at deltage i få møder. □ Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen, 1974 (Amalienborg). Foto.

Verdens gang VIII, 1954 128. Kirsten Gloerfelt-Tarp i Kvinderne og valgetten, 1965 204–07. Poul Møller i Berl. tid. 13.3.1974. Jyllandsposten s.d. Demokraten s.d.

Vagn Dybdahl

van Groningen, Gert, † 1577, sten- og billedhugger. † formentlig mellem 1.7. og 12.8.1577. ~ Margrethe, nævnt 1573 samt 1577–79 i Helsingør.

Efternavnet tyder på nederlandsk herkomst men var ikke ualmindeligt i datidens Danmark, og v.G. har muligvis været i familie med en snedkerslægt i Husum. De få skrevne kilder, hvor hans navn nævnes, betegner ham regelmæssigt som mester, o: værksteds- og arbejdsleder. 1573, da han var borger i Århus, kom han i kongens tjeneste idet Frederik II sluttede kontrakt med ham om en port og en brønd til Skanderborg slot. Netop på dette tidspunkt koncentrerede kongen imidlertid sin interesse om opførelsen af det nye Kronborg, og mester Gert flyttede da til Helsingør hvor han 1574–75 ledede alle stenhuggerarbejder til slottet. 1575 sluttedes en ny kontrakt om en portal med karnap, og det bestemtes desuden at den førnævnte Skanderborgportal skulle færdiggøres og opsættes på Kronborg. Foråret 1576 synes v. G.s arbejde i kongens tjeneste at være ophørt. På dette tidspunkt var hovedportalen fuldført og han havde hugget to endnu bevarede sandstenstavler med kongens og dronningens våbenskjolde til Helsingør rådhus (1574), samt til Fr.borg slotskirke en tavle med våbenskjold, et krucifiks og en gravsten (alle forsvundne). Hans virksomhed frem til sommeren 1577 kendes ikke, men han synes at være blevet i Helsingør. Arbejderne på Kronborg og Helsingør forbliver derfor hans vigtigste indsats. Herudover er v. G. blevet tilskrevet ledelsen af et østjysk gravstensværksted der i årene ca. 1565–1600 var det førende i Danmark og frembragte en række dygtigt udførte gravstensrelieffer med portrætfigurer af harniskklædte adelsmænd og deres fruer. Tilskrivningen bygger dels på vor viden om v. G.s tilknytning til Århus og hans virksomhed som forarbejder af gravsten, dels på stilistiske sammenligninger med hans arkivalisk sikre værker. Efter kendskabet til hans tidlige død må det dog nu anses for udelukket at han kan have været direkte ansvarlig for hovedparten af værkstedets produktion, og kun de tidligste gravsten i gruppen vil derfor i princippet kunne sættes i forbindelse med ham.

F. R. Friis: Saml. til da. bygnings- og kunsthist., 1872–78 281–87 370. Danm.s kirker. Tisted amt I, 1940 282. Sst. Fr.borg amt II, 3, 1970 1682. Sst. Århus amt II, 1972 766–73 955. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten II, 1951. Allan Tønnesen i Århus stifts årbøger 1970, 1971 69–77.

Birgitte Bøggild Johannsen (Chr. Axel Jensen)

van Groningen (Grønningen), Mikkel, –1598–, billedskærer.

Navnet kendes kun af en indskrift på den lille altertavle i Kristrup kirke ved Randers som blev udført 22.5.–18.8.1598 af „Mikkel van Grønningen, nu boende i Hornslet ved Rosenholm“. Det

van Groningen, Mikkel

er sandsynligt at han har været nær beslægtet med Gert v.*G., men noget bevis herfor kan ikke gives, og hans værker kan kun efterspores ved deres ligheder med Kristruptavlens nederlandske renæssanceformer, ypperlige kartoucheornamentik og sirligt elegante relieffer med fint indridsede underskrifter. Bosat i Hornslet må v.G. sikkert have været herregårdssnedker, og både på Rosenholm og på Jørgen 'Rosenkrantz' anden hovedgård er der da også bevaret værker i denne stil; ypperst er det berømte skab på Skaføgård, i sin art det største og pragtfuldeste møbel i hele Nordeuropa. Et enkelt relief findes i Randers museum. Prædikestolen i Århus domkirke (1588) synes at være hans første, epitafier i Hornslet (1607) og Hammel (1610) hans sidste større arbejder.

Chr. Axel Jensen: Danm.s snedkere og billedsnidere 1536-1660, 1911 68-73. Danm.s kirker. Tisted amt I, 1940 44f; Århus amt II, 1972 556-62.

Chr. Axel Jensen*

Grønlund, Laurence, se **Grønlund, Laurits Andre-as**.

Grosch, Heinrich August, 1763-1843, maler, kobberstikker. * 26.2.1763 i Lübeck, † 6.7.1843 i Kristiania, begr. sst. (Frels.). F: klokker ved Petri k. i Lübeck, cand.teol. Heinrich Friedrich G. (1730-1824) og Catharine Tiedemann (1740-97). ~ 1799 med Gerhardine Margrethe Johanne Clar, * 22.10.1776 i Rendsborg, † 12.9.1849 i Kristiania, d. af keramikeren, apoteker Christian *C. (1725-98) og Salome Charlotte Roleff († tidligst 1798).

Om G.s tidligste uddannelse og virksomhed ved man kun lidt. Sin første undervisning fik han i Lübeck, men som andre nordtyskere blev han tiltrukket af akademiet i Kbh. der dengang var et nordeuropæisk kunstcentrum. Efter alt at domme kom G. allerede 1782-83 til København på et kortere ophold selvom hans egentlige akademiuddannelse her først fandt sted 1790-94. I årene før han slog sig fast ned i Danmark havde han allerede forsøgt sig med en grafisk og litterær virksomhed, dog uden større held. Af en samling landskabsraderinger *Holsteins schöne Gegenden* udkom kun otte blade 1789, og heller ikke værket *Beschreibung der holsteinischen Gegenden in Briefen*, udsendt 1790 i Lübeck og København, vakte nogen interesse. I akademitiden hvor han også knyttede forbindelse med den unge Bertel *Thorvaldsen arbejdede han både med gouachemaleri og kobberstik, men nåede kun at erhverve sig den lille sølvmedalje. Inspireret af Erik *Pauelsens idé om udsendelsen af en serie norske landskaber i farvetryk publicerede han 1797 et

hefte med norske prospekter efter C. A. *Lorentzen (i alt otte blade) og siden kom yderligere syv blade. Gennem størstedelen af sit liv havde han hård modgang, undertiden måske fordi han forsøgte sig med opgaver der oversteg hans kræfter. Han søgte gentagne gange om at blive agreeret ved akademiet, men blev bestandig afvist, i 1802 fx med begrundelsen at en indsendt gouache „ikke var malet efter naturen og følgelig ikke var overensstemmende med de af akademiet vedtagne principper“. 1805 måtte han overgive sit bo til skifterettens behandling. 1808 fik han fra Fonden ad usus publicos (der i det hele havde støttet ham godt) bevilling til en rejse til Norge. Rejsen, der gennemførtes 1810 med yderligere kongelig støtte, gav anledning til at han 1811 flyttede til Kristiania. Efter i en periode at være nødsaget til at undervise i tegning i Frederikshald udnævntes han 1819 til lærer ved den nyoprettede tegneskole i Kristiania. I sine tegnede, malede og stukne prospekter der er omhyggeligt gennemarbejdede, men uden større selvstændighed, videreførte G. det førromantiske landskabsmaleri der var indledt med Pauelsen og Lorentzen. □Tegn. af G. A. Lammers.

Anders Bugge: Arkitekten, stadskonduktør Chr. H. Grosch. Hans slekt. Hans liv. Hans verk, Oslo 1928 3-30 223-28 (m. værkfortegn.). J. Sthyr: Dansk grafik 1500-1800, 1943 (fot.optr. 1970). L. Martius i Schleswig-Holstein und der Norden. Festschr. til O. Klose, Neumünster 1968 171-92. Leif Østby: Med kunstnarau-ga, Oslo 1969. O. Klose og L. Martius: Skandinaviske Landskabsbilleder. Deutsche Künstlerreisen 1780-1864, Neumünster 1975.

Birgitte Bøggild Johannsen

Grosen, Uffe, 1894-1971, højskoleforstander. * 29.11.1894 i Egå ved Århus, † 10.10.1971 i Vallekilde, begr. sst. F: gårdejer Jens Sørensen G. (1853-1931) og Anne Christensen (1855-1931). ~ 21.10.1923 i Års med Anna Thomsen, * 5.10.1897 i Haubro, d. af gårdejer, senere bankdirektør Thomas T. (1871-1956, ~ 2° med Anna Kirstine Madsen, 1883-1962) og Karen Kirstine Nielsen (1869-1907).

G. er opvokset i et grundtvigsk præget hjem der sluttede sig til Egå friskole og Århus valgmenighed. Jakob E. *Langes efter århundredskiftet i højskolekredse meget anvendte oversættelser af Henry Georges bøger hørte til hjemmets læsning og påvirkede ham tidligt. Som 16-årig arbejdede han på en gård i Ferritslev på Fyn og kom her i nær forbindelse med kredsene omkring Ryslinge højskole og valgmenighed der styrkede hans ønske om at blive højskolemand. 1912-15 var han elev på Askov højskole hvor især Jacob *Appel og J. Th. *Arnfred fik betydning for hans udvikling. 1917 tog G. lærereksamen fra Silkeborg se-

minarium der under forstander P. J. M. Vinther var anset som et udpræget grundtvigsk seminarium. Efter lærergerning på Fr.borg højskole og Fyns stifts husmandsskole hos Jakob E. Lange blev han 1919 lærer ved Vallekilde højskole. 1920–21 var G. på studieophold på Ruskin College i Oxford og Woodbrooke Settlement, en kvækerinstitution ved Birmingham. 1923–54 blev han ejer og leder af Vallekilde højskole, en af landets ældste højskoler med stærke gammelgrundtvigske traditioner. Med fast forankring i liberal nygrundtvigsk tankegang, men tillige præget af stærke sociale interesser og politisk radikale ideer lykkedes det G. at føre skolen videre med usvækket tilgang af elever. Præget af engelsk åndsliv og grebet af den første efterkrigstids stærke håb om internationalt samarbejde i Folkeforbundet og pacifistiske ønsker om afrustning tog G. fra et udpræget frisindet stade livlig del i samtidens debat om pædagogiske, kirkelige og politiske spørgsmål, undertiden i klar modsætning til mere ortodokse højskolemænds holdning. Efter befrielsen 1945 tog han til orde for besindighed i det heftige retsopgør og for en fastholden af afstemningsgrænsen af 1920. Samtidig blev han som adskillige andre højskolemænd udsat for angreb fra yngre, mere aktivistiske kredse der var utilfredse med højskolens holdning under besættelsen og til det sydslesvigske røre. Han fastholdt sin skoles linie og stod ved sin afgang 1954 som en af den nyere højskolebevægelses mest ansete mænd. 1954–59 var han lærer ved Vallekilde højskole. – G. var medlem af Ungdomsudvalget af 1939, af Nordisk kulturkommission 1946, af radiorådets programudvalg 1959–67, formand for Vallekilde valgmenighed 1958–62. Fra 1924 til sin afgang som forstander var han medredaktør af årbogen *Fra Vallekilde Folkehøjskole*, medredaktør af *Folkehøjskolens sangbog* 12., 13. og 14. udgave og fra 1943 næstformand i bestyrelsen for Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler. G. har skrevet *Danmark og England*, 1945, *Lammefjordens Historie*, 1957 og 1973 samt *For skole, for kirke, for frihed. Foredrag og artikler* (red. Roar Skovmand), 1974. □Foto.

[Povl Hansen] i *Fra Vallekilde folkehøjskole*, 1919 17f. H. og G. Veit sst. 1971 3–5. Danm.s folkehøjskoler, red. Fred. Nørgaard, 1940 52–55. – Papirer i Rigsark.

Morten Bredsdorff

Gross, Friedrich, † 1579, kancellisekretær. † 29.9.1579 under Bornholm. ~ Katharina Burmeister.

G. var vistnok oprindeligt sekretær i bispedømmet Dorpat. Maj 1561 gik han i dansk tjeneste for to år og fik sit virke hos hertug Magnus i

kancelliet på Øsel. Han fik gentagne gange sin bestalling fornyet for endelig 18.8.1572 at blive ansat på livstid med en løn af 200 daler årligt og med udsigt til at blive indsat i kanonikat enten i Roskilde eller Århus. I kraft af sin arbejdskapacitet og sit intime kendskab til de livlandske forhold kom G. til at spille en fremtrædende rolle i forvaltningen af de danske besiddelser i Livland. I juni 1561 var G. på en hemmelig mission til Reval (Tallinn) men måtte forlade byen med uforrettet sag da Reval samtidig gav sig ind under Sverige. I august s.å. var han med Dietrich Behr i Rusland og fik udvirket en våbenhvile for et år. I årene 1562–64 førte G. langvarige forhandlinger med fogeden på Sonnenburg om slottets overgang til Danmark. Under de kaotiske forhold på Øsel i 1560ernes anden halvdel er det vanskeligt at følge hans virke, en tid gjorde han tjeneste i kancelliet i København. På tilbagereisen fra en retssag i Königsberg i foråret 1570 blev G. fanget og tilbageholdt året ud af den polske konge. Under trussel om tortur aflagde han to „tilståelser“ om hertug Magnus' russiske politik som i afskrifter blev spredt over hele Europa. Da Frederik II i begyndelsen af 1573 igen måtte overtage administrationen af Øsel blev G. statholderen Claus von Ungerns højre hånd. Det vidner om G.s position at den næste statholder over Øsel Johan von Uexkull, udnævnt juli 1576, havde udtrykkelig befaling til at tage G. med på råd i alle forefaldende sager og sammen med ham tage de nødvendige beslutninger. G. forestod den finansielle administration af Øsel og var gennem 1570erne næsten årligt til regnskabsaflæggelse i Danmark. Under sit besøg i Danmark i efteråret 1574 rådede han Frederik II til at erhverve hovedslottene i Wieck ved at købe panthaverne ud. De på dette køb følgende politiske forviklinger med Rusland og det øgede militære beredskab på Øsel lagde beslag på G.s kræfter i de følgende år. G. omkom ved et forlis under Bornholms kyst sammen med den nye statholder over Øsel Vincens Juel.

Danske saml. 2.r.11, 1872–73 202. Danm.-No.s trakta-ter, udg. L. Laursen II, 1912. – W. Møllerup: Danm.s forhold til Lifland, 1880. Heinrich v. Staden: Aufzeichnungen über den Moskauer Staat, udg. Fr. Th. Epstein, Hamb. 1964 = Abhandl. aus dem Gebiet der Auslandskunde. Univ. Hamb. XXXIV 55 note 4. – Breve og indberetninger i Rigsark.

Frede P. Jensen

Groth, Simon Christian Schiøtz, 1828–1904, mønt- og stadsguardein, kemiker. * 25.9.1828 i Kbh. (Trin.), † 4.7.1904 sst., begr. på Frbg. F: tobaksfabrikant, major Hans Henrik G. (1781

Groth, S.

–1848) og Karen Marie Schiøtz (1783–1846). ~3.11.1857 i Kbh. (Frue) med Emma (Emmy) Camilla Birkerod, *26.3.1837 i Kbh. (Garn.), †20.8.1907 sst., d. af kaptajn Johan Matthias B. (1799–1846) og Emilie Vilhelmine Eskildsen (1809–80).

G. kom 14 år gammel i apoteklære hos sin fætter Johan D. H. Groth på Vaisenhusapoteket. Han kom som frivillig med i krigen 1848 som feltapoteker, men fungerede i væsentlig grad som underlæge og deltog som sådan i slagene ved Bov og ved Slesvig. I oktober 1848 og vinteren derpå blev han dispensator ved garnisonshospitalet i København. 1849 blev han cand. pharm. og 1850 var han underskibslæge på fregatten Dronning Maria. Efter krigens afslutning var han 1850–59 amanuensis hos universitetets professor i kemi E. A. *Scharling, og i disse år var han en søgt manuduktør. 1857 oprettede han sammen med cand.polyt. Albert Nicolai Ørsted (en søn af H. C. *Ørsted (1777–1851)) det første danske kemisk-analytiske handelslaboratorium *Groth & Ørsteds kemiske Laboratorium*. Da G. imidlertid 1858 var blevet fuldmægtig ved Mønten og Ørsted 1860 blev inspektør ved Polyteknisk læreanstalt, trak disse to kemikere sig først delvis og 1865 helt ud af handelslaboratoriet der blev overtaget af cand.pharm. V. *Stein der ændrede dets navn til V. Steins analytisk-kemiske Laboratorium. 1861 blev G. udnævnt til møntgardein og 1863 blev han Peter Reimer Hinne-rups efterfølger som stadsgardein i København; i den første egenskab med forpligtelse til at kontrollere møntguld og i den anden egenskab som kontrollant af guldsmedenes guld og sølv. Denne forening af de to bestillinger fortsatte til G.s død og et godt stykke ind i hans efterfølger C. F. *Heises embedsperiode. – G. oversatte og bearbejdede Friedrich Wöhlers lærebøger i uorganisk og organisk kemi (1854 og 1855), og han skrev desuden nogle mindre kemiske artikler. – G. var et fremtrædende medlem af frimurerordenen, og hans eftermæle her lød at han var elsket af broderne for sit milde og vennesele væsen og sit broderlige sindelag. – R. 1877. DM. 1898. □Foto.

Bibliografi i Stig Veibel: *Kemien i Danm.* II, 1943 167.
E. Rancke-Madsen (Stig Veibel)

Grove

Navnet Grove føres tilbage til Grove sogn i Lysgård hrd., hvor fyrinsp. på Skagen Jens Pedersen (1584–1639) var født. Han var far til bl.a. fyrforvalter Peder Jensen G. (1615–73) og Anne Jensdatter G. (1630–1705), ~ med koloniembeds-

manden Christian *Cornelisen (–1634), og til oberstlt. Anders Jensen G. (1623–77) som gennem en illegitim datter formenes at være bedstefar til kopist Anders Christian G. (Güldengro-ve).

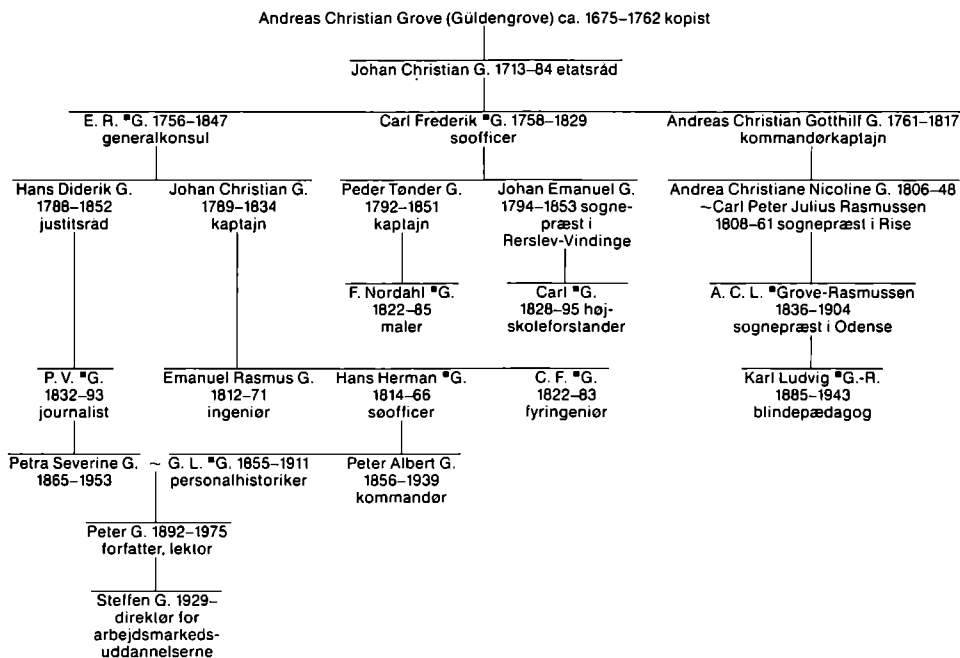
Højskoleforstander Carl *G. var ~Sofie Fenger, d. af sognepræst Joh. Ferd. *F.

Frantz Møller: *Stamtavle over familien G.*, 1875. Th. Hauch-Fausbøll: *Slægthaandbogen*, 1900 273–81: samme: *De ældste led af slægten G.*, *Pers.hist.t.* 9.r.4, 1931 119–27.

Hans H. Worsøe

Grove, Carl Frederik, 1822–83, fyringeniør. *26.12.1822 i Kbh. (Holmens), †26.1.1883 sst., begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn i flåden Johan Christian G. (1789–1834) og Wenniche Garmann (1792–1849). ~3.4.1855 i Kbh. (Holmens) med Cecilie Hermantine Johnsen, *24.3.1837 i Rønne, †11.3.1909 i Kbh., d. af købmand, skibsreder, senere engelsk vicekonsul Peter J. (1786–1850) og Maren Kirstine Sonne (1801–82). – Bror til Hans Herman *G.

G. tog polyteknisk adgangseksamen 1840 og blev 1844 polyteknisk kandidat i anvendt naturvidenskab. Efter en studierejse i udlandet på det Reiersenske fond ansattes han som assistent på det kgl. sejldugsvæveri på orlogsværftet. I den første slesvigske krig deltog han som frivillig og gjorde juli 1848–marts 1849 tjeneste som sekondløjtnant i infanteriets krigsreserve. 1850 blev han teknisk konsulent for fyrvæsenet, en stilling der ved kgl. bestilling 1852 ændredes til fyrvæsenets inspektør og ingeniør. 1852–53 foretog han en længere studierejse til England, Holland og Frankrig. 1853–54 samt 1857 og 1861 var G. medlem af en af marineministeriet nedsat kommission til udarbejdelse af „Forslag til en fuldstændig og hensigtsmæssig Belysning af det danske Monarkis Farvande, saavel til Vejledning for Skibsfarten i Almindelighed som til Sikkerhed for Postruterne“. Kommissionsarbejdet resulterede i forslag om indførelse af linsefyr de fleste steder, dog med bibeholdelse af sideral- eller paraboliske spejle i enkelte mindre fyr, samt forslag om oprettelse af en række nye fyr med fyrbygninger og funktionærboliger. 1858 beordredes G. til at fremsætte forslag til signalstationer for is i Kattegat, og s.å. blev Skagens fyr indrettet som den første danske issignalstation. 1859 fik G. ny bestilling som fyringeniør og ledede herefter også projektering og udførelse af nybygninger. 1874–83 var han medlem af den af indenrigsministeriet nedsatte kystsikringskommission vedrørende Jyllands vestkyst; 1874 blev han medlem af kommissionen angående flådens lanternevæsen. 1877–83 var G. borgerrepræsentant

i Kbh. i hvilken egenskab han særlig interesserede sig for havnespørgsmål. I G.s tid oprettedes i alt 32 nye fyr, deriblandt Hirtshals, Bovbjerg, Dueodde og Nordre Røse, og elleve tågsignalstationer. Foruden som fyrtekniker har G. virket som vandbygningsingeniør; han har bygget havnene ved Hesnæs, Bandholm, Hirtsholm og Christiansø samt hoder på Jyllands vestkyst og Falsters dydkyst. I tidsskriftet *Idé og Virkelighed* 1869 skrev han den første sammenfattende fremstilling af dansk fyrvæsens udvikling. 1850 fik han den Classenske præmie for en af Videnskabernes selskab udsat prisopgave om et indenlandsk råprodukt der egner sig til at grunde en produktion, som han havde besvaret med en afhandling om hørren. – Også broderen Emanuel Rasmus G., * 8.11.1812, † 18.5.1871, blev ingeniør (cand. 1833) og var 1832–48 ansat ved orlogsværftets sejludgsvæveri. 1850 konstitueredes han som vandbygningsingeniør for hertugdømmerne og digeinspektør. 1854 blev han vandbygningsdirektør og byggede bl.a. slusen ved Husum. Efter 1864 virkede han som privat ingeniør i Kbh. Kammerråd 1856. R. 1851. – (C.F.G.) R. 1862. DM. 1877. □Foto. – Mindsten på Bovbjerg, 1922.

V. A. Secher i *Saml. til jydsk hist. og top.* 3.r. II, 1899–1900 330. E. Blytmann og R. Fjeldborg: *Det kgl. da. fyrvæsen 1560–1927*, 1927.

*Povl Vinding**

Grove, Carl Frederik, 1828–95, højskoleforstander. * 5.6.1828 i Øster Hornum, † 1.4.1895 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Reerslev og Vindinge Johan Emanuel G. (1794–1853) og Marie Johanne Georgia Lassen (1798–1880). ~ 24.7.1863 i Kbh. (Vartov) med Sofie Fenger, * 9.3.1835 i Lyngø, † 26.10.1910 i Kbh., d. af sognepræst Johs. Ferd. *F. (1805–61) og Marie M. Boesen (1809–72).

G. blev student 1846 fra Metropolitanskolen, cand.teol. 1854. I sin studentertid sluttede han sig til den kreds af unge der samlede sig om P. K. *Algreen, stærkt grebet af Grundtvigs ideer. 1854–59 var G. huslærer i Joh. Ferd. Fengers hjem, først i Lyngø – hvor han livet igennem bevarede forbindelsen med de gudeligt vakte kredse – derefter i Høje Tåstrup hvor han hentede sin senere hustru. I 1859 antog Grundtvig ham på Gunni *Buscks anbefaling som forstander for sin højskole på Marielyst, en stilling, som G. – trods beskedent format – beholdt til 1890, støttet af sin hustru med hendes kunstnerisk prægede omgangskreds. Selv var G. en loyal discipel af Grundtvig som han jævnligt rådførte sig med om skolens anliggender. I en række år var G. formand for Danske samfund i København. Hans efter Grundtvigs død voksende sympati for højre kom til at begrænse elevtilgangen. De i alt 1200 elever der besøgte skolen i G.s tid, tiltrak han mere ved sin evne til samtale end ved

Grove, Carl

sine historiske foredrag. Hans elev i 1875, J. C. "Christensen, karakteriserede senere hans fremstilling som „ikke livlig, men pålidelig og god“. □Mal. af Constantin Hansen, 1861. Afbildet på mal. af Carl Thomsen, 1890. Litografi af Harald Jensen, 1896. Foto.

Kilder. C.G.: Grundtvigs højskole på Marielyst 1856–81, 1881 27–63. Breve fra G. i Årbog for hist. samf. for Sorø amt VI, 1917 110–48. Højskolens ungdomstid i breve, red. Roar Skovmand II, 1960 349–97. *Lit.* H. Rosendal i Højskolebl. XX, 1895 673–84. Samme: Grundtvigs højskole 1856–1906, 1906. Ferd. Fenger i Minder fra gamle grundtvigske hjem IV, 1924 147–63. J. C. Christensen: Fra min barndom og ungdom, 1925 139–51. *Papirer* i Rigsark.

Roar Skovmand

Grove, Carl Frederik, 1758–1829, søofficer, admiralitetsdeputeret. * 29.1.1758 i Kbh. (Holmens), † 11.11.1829 sst., begr. sst. (Holmens). F: sekretær i admiralitetskollegiet, senere etatsråd Johan Christian G. (1713–84) og Mette Marie Æreboe (1733–89). ~ 16.12.1790 i Trondhjem med Gedskén Cathrine Nordahl, * 18.4.1765 i Trondhjem, † 25.1.1827 i Kbh. (Holmens), d. af præsidet, senere justitsråd Peter Tønder N. (1727–88) og Birgitte Johanne Fyrstenberg (1721–94). – Bror til E.R.*G.

G. blev kadet 1768 og sekondløjtnant 1776. Han blev uddannet i pasning af søure og astronomi på observatoriet i Kbh. og sejlede 1782–83 med fregatskibet *Prøven* der førte af kaptajn P. "Løvenørn" gik til Vestindien for at anstille forsøg med de Armandske søure. 1784 var han med til at stifte Søe-lieutenant-selskabet og blev s.å. premierløjtnant. 1786 deltog han i Løvenørns ekspedition til Østgrønland som fører af jagten *Den ny Prøve*, og da ekspeditionen måtte anses for mislykket, afgav han i Havnefjord kommandoen over jagten til løjtnant C. T. "Egede" og rejste hjem sammen med Løvenørn. 1787–88 og 1790–99 foretog han i forbindelse med landofficererne N. A. Wibe og B. Aubert en opmåling og kortlægning af Norges kyst fra Trondhjem til den svenske grænse, en strækning af over 200 mil, og udarbejdede en hertil hørende farvandsbeskrivelse. For det fortrinlige arbejde han her udførte, modtog han kongens anerkendelse og en gratifikation. 1789 forfremmedes han til kaptajnløjtnant og 1797 til kaptajn. 1801 beordredes han til i anledning af krigen med England at udtage skibe i norske havne til defensionskrydsere og til selv at tage kommandoen over disse, og s.å. blev han medlem af kommissionen om Norges sødefension. 1803 blev han afskediget af søetaten og udnævnt til civil-deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet og generalkrigs-

kommissær. Han indtrådte efterhånden i forskellige bestyrelser, 1804 i administrationen for Frederiksværk, 1806 i direktionen for søetatens hospital, 1810 i direktionen for det kgl. vestindiske handelselskab, 1811 i kanal-, havne- og fyrdirektionen og 1812 i direktionen for feltmedicinvalvæsenet. G. gjorde under krigen, statsbanekrotten og i genrejsningstiden et stort arbejde ved styrelsen af søetatens finanser i en særdeles vanskelig tid. – R. 1810. DM. 1826. K. 1828. □Pastel af Jens Juel, 1790.

Th. Topsøe-Jensen i Tidsskr. for søvæsen, 1934 471f.

*Th. Topsøe-Jensen**

Grove, Emanuel Rasmus, 1756–1847, general-konsul. * 13.9.1756 i Kbh. (Holmens), † 12.1.1847 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: sekretær i admiralitetskollegiet, senere etatsråd Johan Christian G. (1713–84) og Mette Marie Æreboe (1733–89). ~ 1° 6.7.1787 på Eriksholm med Petronelle Brinck-Seidelin, * 24.11.1755 i Hagested, † 15.1.1801 i Kbh. (Trin.), d. af sekretær i danske kancelli, senere assessor i højesteret, konferensråd Hans Diderik B.-S. til Hagestedgård og Eriksholm (1720–78) og Ingeborg Bering (1727–96). ~ 2° 24.6.1805 i Birkerød (Nic.) med Johanne Elise Hiort, * 10.3.1786 i Østerdalen, Norge, † 10.4.1873 i Fredensborg, d. af foged i Østerdalen, senere amtmand, kommitteret i rentekammeret, etatsråd Andreas H. (1749–1835) og Rachel Gjerløv (1758–1850). – Bror til Carl Frederik *G.

G. dimitteredes 1772 fra Herlufsholm og fik ved faderens hjælp kort tid efter en mindre stilling i admiralitetskollegiet. 1777 blev han konsultsekretær i Tunis, fungerede en tid lang som konsul, men fik 1785 tilladelse til at vende hjem, da hans mor var blevet enke. Efter sin hjemkomst blev han 1788 kommitteret i kommercekollegiet og leder af konsultskontoret. Da forholdene 1794 krævede en særlig mand til at føre forhandlingerne om beslaglagte danske skibe i Frankrig udvalgte G. der både var meget sprogkyndig og havde udmærkede evner til at forhandle, og han udnævntes til generalkonsul. Forholdene var dog yderst vanskelige netop på det tidspunkt, så resultaterne af G.s rejse var kun ringe. 1797 hjemkaldtes han og indtrådte atter i kommercekollegiet, samtidig med at han blev administrerende direktør for manufakturhandelen. Hans indsigt i de afrikanske konsultsforretninger bevirkede at han 1800 blev medlem af den særlige afrikanske konsultsdirektion, en stilling han bevarede indtil direktionens ophævelse 1837. 1804 søgte han sin afsked fra kommercekollegiet. Da G. ved flere lejligheder havde vist sig som en

meget kyndig mand i handels- og finanssager og vist sig i stand til at forhandle, blev han under statens yderst prekære stilling i årene efter århundredskiftet atter og atter udsendt på vigtige rejser med det formål af skaffe staten lån. 1809 lykkedes det ham i Holland af skaffe udsættelse med betalingen af et lån på 1 mill. gylden, og 1813 udfoldede han energiske bestræbelser for at skaffe sin regering 8 mill. francs, men forgæves. Så vanskelige var pengeforholdene det år, at G. var blevet udrustet med en meget vidtgående instruks der endog i yderste tilfælde bemyndigede ham til at deponere de danske kronjuveler som sikkerhed for beløbet. 1801 udfoldede han i St. Petersborg en ivrig virksomhed for at skaffe udførselstilladelse for kornvarer til det nystedte Norge. G. var en alsidigt dannet mand der talte flere sprog og ansås for en god kunstkender. Han var medlem af flere inden- og udenlandske videnskabelige selskaber og virkede i flere år som præses for landhusholdningsselskabet. – Etatsråd 1810. Konferensråd 1826. – R. 1810. DM. 1828. □Stik af G.-L. Chrétien efter tegn. af J. Fouquet. Akvarel. Buste (landhusholdningsselsk.).

Marcus Rubin: 1807–14, 1892 (reproudg. 1970). H. Hertel: Det kgl. landhusholdningsselsk.s hist. I, 1920 72f. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering, 1923. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952 284 (noten) 442 450f.

Harald Jørgensen

Grove, E. R. (1812–71), se **Grove, C. F.**

Grove, Peder Frederik (Frits) Nordahl, 1822–85, landskabsmaler, litograf. * 12.11.1822 i Kbh. (Holmens), † 31.7.1885 sst. (Johs.), begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn i marinen Peder Tønder G. (1792–1851) og Anna Cathrine Willerup (1791–1844). ~ 14.11.1861 i Kbh. (Trin.) med Marie Sophie (Thora) Svendsen, * 13.12.1828 i Helsingør (Marie), † 4.2.1891 i Kbh. (Frels.), d. af barber Johan Frederik S. og Inger Marie Johansen.

G. forlod Metropolitanskolen kort før han skulle være student (1839). Han lærte at tegne hos Louis *Gurlitt og synes at have gået på kunstakademiet okt. 1840 til og med forårssemestret 1844 (med en enkelt afbrydelse). Fra 1842 til sin død udstillede han årligt på Charlottenborg, udelukkende landskaber, for det meste med motiv fra Sjælland. En del solgte han til kunstforeningerne i Kbh. og provinserne, og i sine senere år vakte han opmærksomhed med sine vinterbilleder. Tillige gav han sig til at litografere og arbejdede fra 1851 til stadighed hos I. W. Tegner & Kittendorff, bl.a. til billedværkerne Danske Herregaar-

de og Skånske Herregaarde efter F. Richardts tegninger. Den kgl. malerisamling købte 1846 *Parti ved Hammermøllen*, og Thorvaldsens museum ejer *Udsigt fra Baunebjergtet ved Horsens Fjord*. □Selvportr. 1848. Tegn. af A. Kittendorff, 1855. Tegn. af J. V. Gertner. Foto.

Berl. tid. 1.8.1885. P. Luring i F. Richardt og T. A. Becker: Prospekter af da. herregårde I, 1976 5.

*Sigurd Schultz**

Grove, Gerhard Leslie, 1855–1911, personalhistoriker. * 7.5.1855 i Kbh. (Holmens), † 15.2.1911 sst., begr. sst. (Holmens). F: kaptajn løjtnant, senere marineminister Hans Herman *G. (1814–66) og Maren (Manna) Kirstine Johnsen (1834–64). ~ 23.2.1888 i Kbh. (Jac.) med Petra Severine Grove, * 28.1.1865 sst. (Helligg.), † 3.10.1953 i Kbh., d. af redaktør P. V. *G. (1832–93) og Severine Albertine Schierbeck (1835–84).

G. blev student 1873 fra Metropolitanskolen, cand. jur. 1882, assistent i kongerigets arkiv 1884 og arkivsekretær i rigsarkivet 1892 idet han 1882–88 tillige var udenrigsminister O. Rosenørn-Lehns privatsekretær. Han virkede som Personalhistorisk Tidsskrifts årvågne redaktør der med samme iver og omhu varetog danske og norske interesser, først 1895–97 og derefter atter fra 1900 til sin død, ligesom han en kortere tid (1897–98) redigerede statshåndbogen. Da han i høj grad var præget af en gammel slægts kultur og som søofficerers ætling stærkt optaget af maritim historie måtte hans forfatterskabs art næsten forekomme ham forudbestemt. På det personalhistoriske område offentliggjorde han kun forholdsvis få arbejder, bl.a. *Slægten Plum*, 1903, skønt han dog netop her indlagde sig virkelig fortjeneste i egenskab af udgiver af det vigtige kildeskrift *Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728*, 1906. Også beskæftiget med topografi forfattede han den smagfuldt udstyrede bog om Kbh.s havn (1908) samt lokalhistoriske mindre afhandlinger. Hertil kom udgiverarbejderne *Rasmus Ærboes Autobiografi*, 1889, *En Rejse til Rusland under Tsar Peter, Dagbogsoptegnelser af Viceadmiral Just Juel*, 1893 (russisk udg. 1899), *Journalen van de admiralen van Wasenaer-Obdam en de Ruyter 1659–60*, 1907 og *Til Orlogs under de Ruyter*, 1909. De indgående Ruyter-forskninger gav som yderligere resultat en ganske fortrinlig afhandling om denne søkrigers hidtil i Danmark upåagtede optagelse i den danske adel (Personalhistorisk Tidsskrift, 5.r., II, 1905). G. var meget berejst og forstod fuldt ud betydningen af samarbejdet med udenlandske fagfæller. En vis adspredthed var utvivlsomt grunden til at hans forfatterskab ikke blev langt

Grove, G. L.

større; adskilligt blev kun planlagt. – R. 1911.
□Buste af R. Bøgebjerg, 1881. Foto (Fr.borg).

C. Nyrop i Fra arkiv og museum IV, 1909–11 423–30. –
Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Poul Bredo Grandjean**

Grove, Hans Herman Steffen, 1814–66, søofficer, marineminister. *27.12.1814 i Kbh. (Holmens), †17.8.1866 i Montreux i Schweiz, begr. sst. F: premierløjtnant, senere kaptajn i flåden Johan Christian G. (1789–1834) og Wenniche Garmann (1792–1849). ~31.12.1851 i Kbh. (Holmens) med Maren (Manna) Kirstine Johnsen, *11.12.1834 i Rønne, †1.5.1864 i Kbh. (Holmens), d. af købmand, skibsreder, senere engelsk vicekonsul Peter J. (1786–1850) og Maren Kirstine Sonne (1801–82). – Far til G. L. *G. Bror til C. F. *G.

G. blev kadet 1826 og sekondløjtnant 1833. Efter nogle togter til orlogs var han 1837 styrmand i en vestindiefarer og gik i nov. 1839 atter ud som styrmand med en skonnerbrig Lovise Adelaide. April n.å. overtog han i New Orleans kommandoen over denne, gik til Middelhavet og derfra til Hamburg hvor han afleverede skonnerbriggen i dec. s.å. Han forfremmedes til premierløjtnant 1841 og var s.å. på opmåling i Kattegat hvor han fandt og opmålte den grund der opkaldtes efter ham, Groves flak. 1842–44 førte han briggen Johan Frederik til Ostindien og Batavia. Af kommercekollegiet var han instrueret om på Java at søge forbindelse med John Burd og Mads *Lange for at undersøge muligheden af at erhverve Bali som dansk besiddelse. Under træarskrigen var G. 1848–49 chef for dampskibet Caroline Amalie, 1849 med lineskibet Skiold og 1850 næstkommanderende i korvetten Valkyrien. 1851 var han chef for kongens dampskib Ægir, forfremmedes s.å. til kaptajnløjtnant, var 1852–55 krydstoldinspektør på ostkysten, 1858–61 takkelmester og 1861–62 chef for korvetten Heimdal til Vestindien og Venezuela. Her fik han under en revolution lejlighed til under meget kritiske forhold at optræde værdigt og bestemt, og senere på togtet ydede han virksom assistance til et i Vestindien strandet engelsk lineskib Conqueror hvorfor han modtog den engelske regerings tak. 1858–61 var han medlem af konstruktions- og regleringskommissionen, forfremmedes 1861 til orlogskaptajn og blev 1863 ekvipagemester på Nyholm. I krigsåret 1864 var han chef for fregatten Sjælland i Østersøeskadren og flagkaptajn hos eskadrechefen, admiral C. van *Dockum, under hvis kommando han deltog i affæren ved Rügen 17.3. S.å. blev han medlem af Kbh.s havneråd, og 6.11.1865 ind-

trådte han som marineminister i ministeriet Frijs og var som sådan med til at underskrive den reviderede grundlov. Hans helbred var imidlertid undergravet; for at søge helbredelse rejste han til Schweiz hvor døden indhentede ham. – G. var en særdeles velbegavet og dygtig sømand og officer der var almindelig afholdt og anset. Fra 1859 var han medlem af direktionen for sømandsstiftelsen Bombebøssen. – R. 1848. DM. 1862. K.² 1864. K.¹ 1866. □Tegnet som ung af Vilh. Pedersen. Afbildet på træsnit af ministeriet Friis, 1865, af H. P. Hansen. Træsnit 1866 efter tegn. af H. Olrik. Foto.

J. U. A. Holm: Korvetten Heimdals togt 1861–62, 1863. III. tid. 26.8.1866.

*Th. Topsøe-Jensen**

Grove, Peter Vilhelm, 1832–93, journalist. *7.10.1832 i Præsto, †7.11.1893 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: toldkasserer, sidst i Odense, hofjunker, senere justitsråd Hans Diderik G. (1788–1852) og Jeanette Bolette Rademacher (1804–80). ~5.11.1858 i Odense med Severine Albertine Schierbeck, *29.11.1835 i Odense, †15.10.1884 på Frbg. (Matth.), d. af købmand Frederik Vilhelm S. (1788–1841) og Jensine Ørhuus (ca. 1800–63).

Efter at være blevet student 1850 fra Roskilde studerede G. i nogle år teologi, men var fra 1857 knyttet til Dagbladet og blev under C. St. A. *Billes vejledning en hurtig, mangesidet og omhyggelig journalist. Hans udførlige referater fra rigsdag og borgerrepræsentation var noget nyt i dansk bladverden, og udsendt til hæren jan.–april 1864 leverede han en række korrespondancer som han med føje kunne udgive i bogform s.å. (*Fra Dannevirke til Dybbøl*). Det er livlige, efter omstændighederne velunderrettede og nøgterne skildringer, dog præget af misforholdet mellem publikums forventning til krigen og udfaldet, og et brudstykke af artiklen om Dannevirkestillingen er nu kendt af alle, fordi Herman Bang har indført det i *Tine* som afskrækkende eksempel. Efter V. *Topsøes overtagelse af bladet 1872 fyldte G. udmærket pladsen som redaktionssekretær; men da han selv uden at ønske det gjordes til redaktør 1881, og stillingen udadtil blev meget vanskeligere, viste det sig at han med al sin overbevisningstroskab og samvittighedsfuldhed kun var skabt til subaltern. Han måtte stå stærkt for skud i oppositionspresen, og 1889 mente ejerne at måtte prøve med en afløser. G. var korrespondent til sønderjyske blade og til *New York Herald*; han redigerede for foreningen Fremtiden dens illustrerede rejsehåndbog Danmark i en række udgaver og var

1893 hovedmanden for udstillingen „Fra 48“. □ Mal. af Otto Bache 1855. Træsnit af H. P. Hansen, 1881. Karikaturer af Alfred Schmidt (Fr.borg) og af K. Gamborg 1886–90 (sst.). Træsnit s.m. F. Bauditz, 1889. Foto.

Avisen 26. og 30.9.1889. Dagbladet 8.11.1893. M. Galschiøt i Danmark for 1894, udg. Journalistforen. 1893 173–80. – Breve i Kgl.bibl.

*Paul Læssøe Müller**

Grove-Rasmussen, Andreas Christian Ludvig, 1836–1904, præst. * 8.9.1836 i Horsens, † 31.3.1904 i Odense, begr. sst. F: kateket i Horsens, senere sognepræst i Rise Peter Carl Junius Rasmussen (1808–61, ~2° 1850 med Charlotte Frederikke Marie Christine Grove, 1813–64) og Andrea Christiane Nicoline Grove (1806–48). ~1° 7.3.1865 i Borris med Sophie Christine Elise Selchier, * 18.10.1838 i Balslev, † 28.1.1868 i Gram, d. af sognepræst Hans Herman S. (1799–1863, ~1° 1822 med Gustave (Justa) Juliane Marie Hansen; ægteskabet opløst 1827) og Christine Wilstrup (1809–69). ~2° 1.5.1869 i Gram med Bertha Julie Henriette Jane Reimers, * 9.7.1843 i Gram, † 15.12.1909 i Odense, d. af fysicus i Haderslev Vester amt, dr. med. Martin R. (1812–76) og Marie Vilhelmine Joachime Brandis (1814–1900). – Far til Karl Ludvig *G.-R.

G.-R. blev student 1855 fra Haderslev, cand. teol. 1860, personel kapellan i Balslev og Ejby 1862, i Gram 1864, sognepræst i Fol på Gram gods 1868. S.å. oprettedes en Indre missions forening i Nordslesvig (Kirkelig forening til Guds Riges fremme i Slesvig) hvis formand han blev, og hvis organ *Elias* han udgav. 1870 blev han afskediget af den preussiske regering fordi han ikke ville bede for de tyske våbens sejr i kampen med Frankrig. Derpå købte han et hus i Gram med en sal hvor han holdt gudstjeneste søndag eftermiddag; men da det ikke viste sig muligt at oprette en dansk frimenighed, og da han ikke modtog nogen pension eller understøttelse måtte han snart forlade Slesvig. 1874 blev han præst i Harte og Bramdrup i Ribe stift, 1878 i Allerup og Davinde på Fyn, 1892 ved Skt. Hans kirke i Odense hvor han virkede til sin død. – G.-R. var en nidkær præst af Indre missions retning og tilige stærkt interesseret i alt arbejde for Ydre mission. 1882–1903 redigerede han Dansk Missionsblad. Hans livlige fremstillingsform skaffede bladet større udbredelse end det hidtil havde haft. Han udgav en huspostil med prædikener over de gamle evangelietekster *Guds Fred*, 1885, en daglig andagtsbog, knyttet til de nye tekster, *Kristelig Husvend*, 1892, og en mængde udpræget populære kirke- og missionshistoriske skrifter og foredrag. De vigtigste af disse er *Kristelige Lev-*

netsløb i det 19. Aarhundrede I–IV, 1886–91 og *Gordon*, 1889 (2. udg. 1897) – desuden *Madagaskar*, 1884, *Ildlandet og Ildlænderne*, 1886, *Missions-Foredrag*, 1888, *Viti før og nu*, 1891, *Om og fra Missionen*, 1895, *Hawaii og Kristendommen dér*, 1899. – R. 1897. □ Tegn. af Jul. Paulsen, 1884 (Kgl. bibl.). Relief 1907 (gravstenen). Foto.

Om og af sognepræst A.C.L. G.-R., samlet af H. R. Hansen, 1905 (heri G.-R.s erindr. fra 1848 og 1864). Niels Bundgaard: Det danske missionselsk.s hist. I, 1935. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Lorenz Bergmann**

Grove-Rasmussen, Karl Ludvig Tobias, 1885–1943, blindepædagog. * 20.9.1885 i Allerup, Sdr. Broby sg., Svendborg amt, † 7.7.1943 på Refsnæs, Holbæk amt, begr. i Kbh. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Odense, A.C.L.*G.-R. (1836–1904) og Bertha J. H. J. Reimers (1843–1909). ~9.7.1914 i Kbh. (Jac.) med lærer Dagmar Emilie Lehmann, * 3.9.1887 i Horsens, † 5.9.1972 i Kbh., d. af købmand i Horsens Christian L. (1843–89) og Rasmine Bech (1845–1927).

G.-R. blev student 1903 fra Odense og cand. teol. 1909. Gennem hele sin studietid tjente han for en stor del til sit ophold ved journalistisk arbejde, og knyttet til Studenterrhjemmets presseudvalg udøvede han i disse år en omfattende anmeldervirksomhed og skrev dertil talrige artikler om historiske emner. Han erhvervede sig gennem dette arbejde omfattende litterær og historisk viden og en menneskekundskab der blev ham til stor nytte i hans senere gerning. Da han under studiet var blevet klar over at han ikke turde gå ind under en præstestillings ansvar tiltrådte han umiddelbart efter sin embedseksamen en stilling som lærer ved Det kgl. blindeinstitut i Kbh. og var siden uden afbrydelse knyttet til blindevæsenet – indtil nov. 1935 ved instituttet i Kbh. hvor han 1931 blev overlærer, og derefter som forstander for Det kgl. blindeinstitut på Refsnæs. 1924–35 var G.-R. sekretær i Foreningen til at fremme blindes selvvirksomhed og derefter til sin død medlem af foreningens bestyrelse. 1929–35 var han sekretær i Blindes arbejde A/S. Han udførte på disse poster et stort arbejde der gav ham en dyb forståelse af de kår de voksne blinde levede under, de menneskelige og erhvervsmæssige vanskeligheder de havde at kæmpe med. Gennem komedier, som han (hjulpet af sin hustru) indstuderede med eleverne, opøvedes de i fri og naturlig optræden, og gennem et spæræmiesystem søgte han at anspore dem til sparsommelighed og at udvikle deres sans for ordnet økonomi. Selv en fremragende skakspiller lærte han mange blinde dette spil og tilrettelagde en skakbog for blinde. I G.-R.s forstander-

Grove-Rasmussen, Karl Ludvig

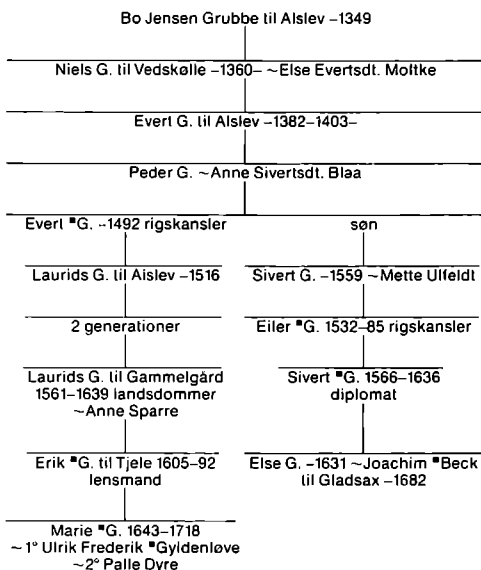
tid udvidedes instituttet på Refsnæs fra at være forskole til at omfatte hele blindebarneskolen mens samtidig det til instituttet knyttede børnehjem og værneheimmet for blinde kvinder bevaredes. Den nævnte udvidelse medførte store ombygninger og nybygninger, og G.-R. udførte et betydeligt arbejde ved at skabe de rammer hvorunder institutionen førtes videre. Med sit praktiske greb, sin rige erfaring og sin levende samfølelse med sine medmennesker nåede han af de mange enkelte dele at få skabt en fin harmonisk helhed. Efter hans død stiftede kolleger og tidligere elever et G.-R.s mindelegat. – R. 1939. □Foto.

Medlemsbl. for Dansk blindesamf. 12.5.1934, 13.7. og 27.7.1943. Kalundborg folkebl. 31.10.1935, 8.7. og 9.7.1943. Dagmar [G.-R.:] Til minde om Karl Ludvig, 1943. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jørgen Plenge

Grubbe

Uradel. Både navn og våben kendes fra 1200-tallet, men en sikker mandslinie lader sig vanskeligt opstille, fordi navnet blev benyttet i flere kvindeliner. Der kendes en Jens G. fra 1280'erne, men den slægtsgren som fik størst politisk betydning begynder med Bo Jensen til Alslev, som forekommer ved midten af 1300-tallet.

Diplomaten Sivert *G.s brordatter Regitze G. (1618–89) var ~ Hans Ulrik *Gyldenløve (1615–45).

Danm.s adels årbog XII, 1895. Max W. Grube i Pers. hist. t. 10.r. II, 1935 78f. Danm.s gamle personnavne II, 1949–53. Erik Ulsig: Danske adelsogder i middelalderen, 1968.

Thelma Jexlev

Grubbe, Diderik Larsen, 1656–1702, præst, gods-ejer. * 23.3.1656 i Store Heddinge, † 27.9.1702 i Kbh., begr. i Boeslunde k. F: skrædder Lauritz Andersen (ca.1622–84) og Anne Pedersdatter († 1675). ~6.10.1690 i Kvislemark med Anne Elisabeth Vind, * 9.10.1666, † 12.11.1727 i Egeslevmagle, d. af vicekansler Holger *V. (1623–83) og Margrethe Giedde († 1706).

Hvornår eller efter hvem G. har antaget navnet G. er ukendt. Han blev student 1678 fra Køge og efter sine studier ca. 1680 huslærer på Harrestedgård ved Næstved hos vicekansler Holger Vind. Da Vind døde 1683 og megen anden familiesorg trådte til, udgav G. sin salmedigtning *Siælens aandelige Harpeklangs 1. Part* (1684) og dedicerede den til sine tre faderløse elever. 2. part, dediceret kong Christian V og forsynet med latinsk fortale udkom først 1696, da G. havde været præst i adskillige år. Salmerne vidner om godt herredømme over sproget og er til dels ordnede efter søndagsevangelierne. Han fik magistergraden 1686 og s.å. blev han „ved lodtrækning“ af baron Didrik Fuirens enke fru Margrethe Elers kaldet til sognepræst for Kvislemark og Fuirendal. Et par år efter valgtes han til herredsprovst. Som sin hustrus arvepart fik han 1693 skøde på Gerdrup gård og gods ved Skelshør til trods for at svigermoderen ad rettens vej havde søgt at omstøde ægteskabet som hun fandt upassende for sin datter. 1701 købte G. af staten den afbrændte landsby Lyngbys to øde marker af hvilke han oprettede hovedgården Lyngbygård nær ved Gerdrup. Hans helbred var tidligt svækket og han døde under lægekur, udmattet af „Skørbug, Svindsot og Vattersot“. I en lang årrække styrede hans enke med ualmindelig dygtighed de betydelige landejendomme. De havde en stor børneflokk. – Konsistorialassessor i 1680'erne.

Hans de Hofman: *Fundationer VIII*, 1762 113. Årbog for hist. samf. for Sorø amt I, 1912 129f. – Fr. Grønvald i Pers.hist. t. 10.r. III, 1936 111–13 og Erl. Petersen sst. 14.r. VI, 1965 154–62 (om slægten). C. J. Brandt og L. Helveg: *Den danske psalmedigt. I*, 1846 397f. Seehusen: *Optegn. om Lyngbygård og Gjerdrup*, 1863–68 29–33 90f. Erl. Petersen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt, 1963 14–47. Samme sst. 1964 100.

H. A. Hens (S. Nygård)

Grubbe, Eiler, 1532–85, rigskansler. * 28.3.1532 på Lystrup, † natten mellem 19. og 20.11.1585 i Kbh., begr. i Kongsted k. F: Sivert G. († 1559)

og Mette Ulfeldt († 1562). ~ 1° 13.8.1559 i Kbh. med Else Laxmand, * 5.1.1543 på Tommerup, † 30.5.1575 på Lystrup, d. af Bjørn L. til Hofdal († tidligst 1541) og Margrete Giedde. ~ 2° 22.12.1577 i Kbh. med Kirstine Lykke, * 31.3.1558 på Mariager kloster, † 11.3.1630 på Lystrup, (~ 2° 1594 med Niels Gyldenstjerne til Bjørns-holm, 1558–1619), d. af rigsråd Jørgen *L. († 1583) og Beate Brahe († 1602). – Far til Sivert *G.

G. blev uddannet i Næstved, Roskilde og Kbh., blev sekretær i kancelliet og derefter hos prins Frederik på Malmøhus. 1560 blev han renteme-ster og 1570 rigskansler og rigsråd. Foruden en række kanonikater fik han 1562 provstiet i Lund, 1566 provstiet i Viborg og var som rigs-kansler forlenet med Odense provsti. Fra 1572 til sin død var han lensmand på Tryggevælde og havde her tillige 1575–85 Vordingborg og 1575–83 Jungshoved len under sig. Sin fædrengård ombyggede han 1579. Han støttede bl.a. Jon Jacobsen *Venusinus og Anders Sørensen *Vedel der tilegnede ham sin bog om Grækenlands syv vise. □Relief på ligsten, 1624 (Kongsted k.).

Danm.s adels årbog XII, 1895 165. Peder Vinstrup: Om det evige lifv oc død, 1587. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939.

Povl Bagge

Grubbe, Erik, 1605–92, til Tjele, lensmand. * 1605, † 27.4.1692 på Tjele, begr. i Tjele k. F: Laurids G. til Gammelgård (1561–1639) og Anne Sparre (1579–1653). ~ 8.3.1635 med Maren Juul, * ca. 1608, † 25.8.1647, d. af Iver J. til Villestrup (1563–1627, ~ 1° 1591 med Maren Sehested, 1561–1600) og Ingeborg Parsberg (1584–1665). Levede senere med den ikke-adelige kvinde Anne Jensdatter, * 1624, † 1701 på Nørgård, begr. 18.3.s.å. i Viborg (Gråbrødre kgd.). – Far til Marie *G.

G. rejste 1622 sammen med sin hofmester, den senere Viborgbiskop Wichmann Hasebard, ledsaget af den jævnaldrende Eiler Krafse til Eg-holm, til Tyskland hvor han 1622 immatrikuleredes ved universitetet i Leipzig, 1624–26 var han i Sorø, 1627 findes han indskrevet som juridisk studerende ved Leidens universitet, 1628 ved universitetet i Angers. 1632–34 tjente han som hofjunker. 1635 holdt han bryllup og købte s.å. af fru Karen Lange Tjele hovedgård (Sønderlyng hrd.), men tog n.å. bolig på Århusgård (Havreballegård) hvormed han var forlenet 1636–49. Han ombyttede 1649 dette len med Lund på Mors som han dog fortrådte allerede 1651. 1643 var han kornet ved den jyske posttje-neste, aug. 1645 en knap måned landkommissær

i Sjælland. Ved moderens død kom han i besid-delse af fædrengården Gammelgård (Sønder hrd., Lolland); 1656 købte han Trinderup (On-sild hrd.) og 1657 Nørbækgård (Sønderlyng hrd.); også Bigumgård (Nørlyng hrd.) var i hans eje. Hans samlede jordtilliggende angives til 800 tdr. hrtk. – G. synes at have været en mand med sans for og forstand på denne verdens goder, men uden synderlig dannelse. Der er dog intet fremdraget til støtte for den langt senere nedskrevne tradition, at han som hævn for at han ikke fik sin lidenskab for Århusbispen Morten *Madsens datter tilfredsstillet, var anstifter af den anklage som 1643 rejstes mod bispens hu-stru for at have født et barn med sin svigersøn mag. Christen Nielsen *Bundtz og ombragt dette, selv om det er sandsynligt at hans afskedigelse fra Århusgårds len ikke er uden sammenhæng med regeringens kritik af den måde hvorpå den langvarige retssag førtes. Af de seks i hans ægte-skab fødte børn levede kun døtrene Anne Marie og Marie G. 1673 legitimerede han sin datter med Anne Jensdatter Anne († 1679) som ægtede ritmester Frederik Ulrik Ulfeldt. Fra 1690 besty-redes G.s godser af svigersønnen Jørgen *Arenfeldt til Rugård som jan. 1692 helt umynd-diggjorde G.

Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia V, 1883–85 (fot. opr. 1969) 405–08. – Danm.s adels årbog XII, 1895 161. Severin Kjær: Erik Grubbe til Tjele og hans tre døtre, 1904.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Grubbe, Evert, † 1492, rigskansler, lensmand. † 1492, efter 10.8., begr. i Roskilde (Vor Frue k.). F: Peder G. af Alslev (~ 1° med Karen Jepsdat-ter Lunge, ~ 2° med Elsebe Grubendal) og Anne Sivertsdatter Blaa (~ 2° med Erik Madsen Bølle, † tidligst 1492). ~ Gertrud Pedersdatter der levede endnu 27.6.1496.

G. nævnes tidligst 1463 og skrev sig da til sin fædrene gård Alslev, men siden oftest til Trygge-vælde som han senest 1470 fik i forlening og be-holdt i hvert fald til 1490. I øvrigt ejede han en gård i Køge. Embedet som rigskansler beklædte han 1473–86; rigsråd var han senest 1477; rid-derslaget opnåede han derimod aldrig. Ved sin død var han forstander for Vor Frue kloster i Roskilde, i hvilket embede enken fortsatte. Als-lev var længe forinden overtaget af broderen Niels Grubbe der blev stamfar til den nyere slægt. □Ligsten med våben (Vor Frue kirke i Roskilde).

Will. Christensen: Dansk statsforvalt., 1903 (reproudg. 1974). Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knud-sen m.fl. II, 1949–53 369.

*Henry Bruun**

Grubbe, Marie

Grubbe, Marie (Maren), ca. 1643–1718, adelsfrue. * ca. 1643 formentlig på Århusgård, † juni eller juli 1718. F: Erik *G. til Tjele (1605–92) og Maren Juul (ca. 1608–47). ~1° 16.12.1660 i Kbh. med rigens jægermester, oberst, senere statholder i Norge Ulrik Frederik *Gyldenløve, *4.6. el. 20.7.1638 i Flensborg el. Bremen, †17.4.1704 i Hamburg, s. af hertug, senere *Frederik III (1609–70) og Margrethe Pape. Ægteskabet ophævet 1670. ~2° 1673 med Palle Dyrer til Sindinggård, †17.2.1707 i Holstebro (~2° 1693 med Margrethe Jensdatter Rodsten, †1747, ~2° med Frands Rantzau til Bratskov, 1684–1738), s. af oberst Claus D. til Sindinggård (1610–93) og Edel Rodsten (1617–77). Ægteskabet ophævet 1691. ~3° en udlandet med tidligere ladefoged på Tjele Søren Sørensen Møller.

G., der som ganske lille mistede sin mor, synes at have levet det meste af sit barndomsliv på Tjele. Hendes ægteskab med den unge kongesøn kom formodentlig i stand under medvirken af hendes fars halvsøskendebarn Regitze G. som stod hoffet nær. Allerede straks efter brylluppet viste hun efter Gyldenløves senere vidnesbyrd denne en „umanerlig og moros Charakterement“, og forholdet blev ikke bedre da hun efter mandens udenlandsrejse 1661–63 fulgte ham til Norge. Ifølge skilsmisseakterne af 1670 indlod hun sig i forhold til andre (der nævnes statholderens sekretær Joachim Lambert og franskmanden Blanquefort, derimod ikke svogeren Stygge *Høg som en senere tradition satte hende i forbindelse med), og vistnok i foråret 1667 sendte Gyldenløve hende fra Akershus i et Erik G. tilhørende skib. Han ville skilsmisse, hun vistnok også, men først efter Frederik III's død kom den i stand. Den skulle ikke være nogen af parterne til præjudits og G. fik sin medgift tilbage. Den kontante del af denne borttødslede hun derpå under et toårigt udenlandsophold. Efter hjemkomsten fik faderen hende gift med den jævne jyske adelsmand som fik gårdene Trinderup og Nørbækgård i medgift, men heller ikke nu faldt der ro over G. der forblev barnløs. Hun synes at have stået i forhold til flere, men samlede fra 1685 al sin attrå om den langt yngre kusk, senere ladefoged på Tjele Søren Sørensen Møller. Faderen forlangte hende 1690 i en klage til kongen inde-spærret på Hammershus for hendes forargelige levnedsskyld, men den længe tålmodige ægtemand krævede nu skilsmisse og fik den gennemført, skønt G. påstod sig frikendt „som en ærlig ægtehustru“. Han beholdt medgiften, og G. fulgte sin Søren i hans skiftende levekår som lirendrejser (ifølge senere tradition), tærsker og senere kvartermester ved bådsmandene på Møn, endelig fra 1706 enkedronning Charlotte Amalies

„vedfoged“ med bolig i „Borrehuset“ ved Grøn-sunds færgested på Falster og ret til færgefart og (synes det) krohold. Skønt Søren skal have mishandlet hende, fik et barn med en pige fra egnen og måtte stå offentlig skrifte derfor (1709) og dømedes til tre års jern på Bremerholm for vådedrab på en skipper (1711), var hun – som hun 1711 udtalte til den undrende Ludvig *Holberg – langt lykkeligere i ægteskabet med ham, end da hun var statholderens fornemme gemalinde. Bevarede udtalelser af Søren antyder, at hun – trods alt – øvede en vis etisk indflydelse på hans liv. – G.s sælsomme livsløb gjorde hende i hendes sidste år til en seværdighed og er flere gange taget op i dansk digtning, fyldigst i J. P. *Jacobsens psykologiske kvindeskildring Fru Marie Grubbe, 1875. □Skildret på mal. af C. Clausen, 1891, af H. Nik. Hansen 1892 og 1916, af Kr. Zahrtmann 1903, af V. Neiendam 1920 samt i illustrationer af Gudmund Hentze 1909.

Danm.s adels årbog XII, 1895 161f. Severin Kjær: Erik Grubbe til Tjele og hans tre døtre, 1904. Aug. Fjølstrup: M.G., 1904. Matthias Skaanlund: Gyldenløves lakaj, 1912 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XVII. H. Hjelholt: Falsters hist. II, 1935 368–71. Vilh. Møssing i Danmark V, 1945 315–20.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Grubbe, Sivert (Sigvard; skrev sig selv Siguordt) til Hofdal (Hovdala), 1566–1636, kancelliembedsmand, diplomat, dagbogforfatter. *6.3. 1566 på Lystrup, †27.3.1636 på Torup, begr. i Bara k. F: rentemester, rigskansler Eiler *G. til Lystrup (1532–85) og Else Laxmand (1543–75). ~25.7.1602 på Kbh.s slot med Hilleborg Grubbe, *1577 på Halsted kloster, †18.1.1613 på Malmøhus, d. af lensmand på Sølvsborg Knud G. til Alslev (1542–1600) og Mette Ulfstand til Torup (1554–1602).

G. undervistes først i hjemmet og var siden i huset hos lektor (senere biskop) Mogens *Madsen i Lund hvis teologiske forelæsnings han fulgte. Efter to års studier i Kbh., hvor han boede hos prof. teol. Anders Lauritsen, sendtes han 1580 sammen med Sivert *Beck til Wittenberg hvor han var i to år og fik indtryk af den splid som „Konkordieformlen“ vakte; han knyttede her et fortroligt og livsvarigt venskab med sin ældre medstuderende Jon Jakobsen *Venusinus. Fra Wittenberg rejste G. til Heidelberg, Strasbourg og Basel hvor han besøgte den gamle Johann Sturm, og 1583 til Genève hvor han i selskab med andre danske som Chr. *Barnekow, Jakob *Ulfeldt og dr. Niels *Krag bl.a. hørte den reformerte teolog Theodor Beza. Da hans hovmester Lauritz Tancke blev myrdet (1584), forlod han Genève, hvis „sande og rette Religion“ (c: kalvi-

nismen) og republikanske statsform han priser i sin dagbog og vendte, forsynet med breve fra Beza til hans far og Niels Hemmingsen, hjem til Danmark. Få måneder efter drog han imidlertid atter ud i følge med Nürnbergborgmesteren Joachim Böhmer som havde medvirket ved opstillingen af springvandet på Kronborg. Han studerede 1585 i Basel og Altdorf, var hjemme 1586–87 på grund af faderens død og rejste siden i Italien (1588 var han i Padova, Siena og Rom), Østrig, Ungarn og Böhmen. Sept. 1589 var han atter i Danmark hvor han nov. s.å. ansattes i kancelliet og 1595 efterfulgte Chr. Holck som dettes øverste sekretær. Maj 1598 aflagdes han med et dekanat i Roskilde domkirke, hvormed fulgte embedet som „conservator“ for universitetet. I sin egenskab af øverstesekretær fulgte G. Christian IV på en række af hans rejser, især den store sørejse til Nordkap (april–juli 1599). Maj 1601 forlenedes han med Jungshoved slot, maj 1602, samtidigt med at han efter eget ønske forlod hof- og kancellitjenesten, med Malmöhus, Dalby kloster, Lundegård og Højby len, hvortil maj 1605 føjedes Helne kirkes gods, Börninge kloster, Frosta hrd., Lindholms birk m.m. 1606 fratrådte han Helne kirkes gods og Frosta hrd. (undtagen Munckerup len); s.å. ombyttede han Roskildedekanatet med et kantordømme i Lund. G. som i arv og medgift fik godserne Hofdal (Hovdala), (V. Göinge hrd. Skåne), Torup (Bara hrd. sst.), Høgholt, (Horns hrd., Jylland) og Alslev (Fakse hrd.), overtog en meget stor gæld efter sin svigerfar og måtte for at klare den afhænde en del af sit og sin hustrus gods. Kongen hjalp ham med en række kron- og kirketiender i Skåne, men først 1620 fik han kvittans for Knud Grubbes regnskaber af Sölvesborg. Febr. 1627 ville kongen optage ham i rådet, men G. frabad sig æren på grund af alder og svagelighed. Okt. 1628 fik han ordre til at overgive sine len til prins Christian (V); det blev dog ikke denne, men Sivert *Urne som nov. s.å. forlenedes med dem. G. resterede da for en sum penge af lene- nes indkomster og skatter, og 1631 fik Urne befaling til at tage indførsel i hans gård hvis han ikke straks klarede sine regnskaber; sagens videre gang er ikke oplyst. G. var tre gange i Sverige. I foråret 1595 ledsagede han Chr. *Friis til Borreby, den senere kansler, til Gustav Adolfs døb. Jan. 1600 fulgte han rigsråd Chr. *Holck til her- tug Carl (IX), og sept. 1618 sendtes han som gesandt til Gustav Adolf for at forhandle om riger- nes tvistepunkter. Både kongen og hans mor modtog ham med stor velvilje, og Gustav Adolf indbød gennem ham Chr. IV til det nordiske kongemøde som fandt sted febr.-marts 1619 i Halmstad. – 1624 var han med prins Christian til

fyrstbiskop Ulriks begravelse i Bützow.

Hovedkilden til G.s historie er hans latinske dagbog som er bevaret i form af en 1631–35 nedskrevet afskrift af hans originaloptegnelser, forsynet med enkelte rettelser og tilføjelser i den aldrende forfatters da meget rystende hånd. Den er inden for den fra denne tid bevarede danske litteratur enestående ved sine livfulde skildringer og ved sin belysning af forfatterens personlighed. Det sind som fremlyser af bogen indtager ved sin trofasthed, sin elskværdighed over for folk af alle stænder og nationer, sin inderlige, men helt uortodokse religiøsitet og sit stille lune. G. var en ven af freden i Norden og fejrede i denne ånd ex impromptu kongemødet i Halmstad med et af de latinske vers, i hvis udarbejdelse han besad et ikke ringe mesterskab. Det dybeste forhold i hans liv var dog det til hustruen, og hendes tidlige død ramte ham hårdt. Af deres to døtre døde den ene kort efter. Den anden, Else G., ægtede 1629 Joachim *Beck (1602–82) til Gladsakse, men døde attenårig i barselseng 1631. Med beretningen om hendes død og begravelse slutter dagbogen i et hjerteskrærende smertensudbrud og med G.s bøn til Gud om snart at forenes med sine kære. Der gik endnu fem år, før bønnen opfyldtes, men om disse havde G., fraset en notits om den hårde vinter 1635, intet at fortælle. □Mal. 1613 (Fr.borg), raderet af Magnus Petersen 1874. Skildret på tegn. af drikkegilde af Chr. Rosenberg (Fr.borg). Epitafium (Bara k., Skåne).

Danske mag. 4.r. II, 1873 361–406; IV, 1878 4–83 99–102 (G.s dagbog i da. overs. ved H. F. Rørdam). Kancelliets brevbøger 1588–1632, 1908–32. Danm.-No.s traktater udg. L. Laursen III, 1916. – Danm.s adels årbog XII, 1895 165. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77 490–94. Paul G. Ørberg i Fortids veje VI, 1947 25–45. Johan Jørgensen i Afhandl. om arkiver, 1964. L. Tandruo: Mod triumf eller tragedie, 1979. – Dagbog i Rigsark.

C. O. Bøggild-Andersen*

Grube, Herman, 1637–98, læge. * 10.10.1637 i Lübeck, † febr. 1698 i Haderslev. F: skomager Joachim G. († senest 1660) og Anna Hermansdatter Hudemann († tidligst 1666). ~ 19.6.1677 med Beata Catharina Baldow, d. af professor i hebraisk i Leipzig, Helmstedt og Wolfenbüttel, senere superintendent i Nienburg an der Weser Johannes B. (1604–62).

Efter skolegang i sin fødeby studerede G. i Helmstedt og var derpå i nogle år huslærer i Kiel og Lübeck. 1663–66 fortsatte han de medicinske studier i Jena, drog 1666 til Leiden og tog her s.å. doktorgraden. En kort tid praktiserede han i Kiel hvor han også ved en dissertation er-

Grube, Herman

hvervede sig tilladelse af lægekollegiet til privat at docere. 1667 kaldtes han til Haderslev af amtmanden Cai "Ahlefeldt, men utilfreds med virksomheden her nedsatte han sig 1675 som læge i Flensborg. 1677 modtog han dog atter en kaldelse til Haderslev af den nye amtmand, grev Conrad "Reventlow, ansattes som fysicus og blev her til sin død. Han var en lærd mand med fremtrædende videnskabelige anlæg og har forfattet flere skrifter der gjorde hans navn berømt i datidens lærde republik og bl.a. medførte hans optagelse som medlem af Academia naturæ curiosorum under navn af Palamedes, ligesom der også ved hans død publiceredes forskellige elogia over ham – af hvilke dog den ene forfattet af den højt ansete professor Günther Chr. Schelhammer i Kiel fremkom for tidligt, foranlediget af et falsk rygte om hans død. Han stod ligeledes i stadig og livlig forbindelse med Thomas "Bartholin (1616–80), og i det lægevidenskabelige emne han med vedholdende og særlig iver dyrkede, den dunkle idé om Sympathiske kure, „Medicina magnetica“, arbejdede han netop sammen med Bartholin hvis brev til G., „De transplantatione morborum“ er aftrykt i begyndelsen af dennes hovedarbejde *De arcanis medicorum non arcanis commentatio*, 1673.

J. Møller: Cimbria lit. 1, 1745 220f. Axel Garboe: Th. Bartholin II, 1950 100 156. E. Snorrason i Den humane transplantationskunst, 1972 18–22.

Gordon Norrie*

Grue-Sørensen, Knud, * 1904, professor i pædagogik. * 21.1.1904 i Sønderby, Hee sg. F: gård ejer, landbrugskonsulent Niels Madsen Sørensen (1873–1963) og Mette Kirstine Ebbesdatter Grue (1877–1970). ~ 1° 10.10.1928 i Kbh. med Frieda Leick, * 28.1.1903 i Christiansfeld, † 18.8.1979 i Helsingør, d. af stationsforstander Wilhelm Christian L. og Maria Schütze; ægteskabet opløst 1952. ~ 2° 31.1.1977 på Frbg. (b.v., ~ 1956 u.v.) med lektor i klinisk psykologi Tove Møller-Holst, * 8.1.1907 i Kbh., † 6.7.1977 i Tisvilde, (~ 1° 26.12.1933 med læge Arvid Oswald Brinch, * 1907; ægteskabet opløst 1943), d. af civilingeniør Kristen M.-H. (1870–1936) og Meta Elisabeth Møller (1882–1940). – Bror til Svend "G.-S.

G. blev student fra Ribe katedralskole 1922, studerede derefter 1922–23 litteratur og filosofi ved Kbh.s univ., men brød af 1925 hvorefter han ansattes som lærer ved Kbh.s skolevæsen. 1932 tog han magisterkonferens i filosofi med pædagogisk filosofi som specialeområde. 1941–45 var han ansat ved skolepsykologisk kontor i Kbh. 1949 opholdt G. sig i USA som Unesco-stipendi-

at og 1950 forsvarede han ved Kbh.s univ. sin afhandling *Studier over refleksivitet* for den filosofiske doktorgrad. G. var fra 1955–74 professor i pædagogik sst., et embede han blev kaldt til da lærerstolen oprettedes 1955. 1956–75 var G. medlem af det faglige råd ved Danmarks pædagogiske institut. Ved siden af sine hovedansættelser har han i længere perioder undervist i pædagogik ved N. Zahles lærerseminarium, ved cand.psych.studiet ved Kbh.s univ., ved den pædagogiske prøve for vordende gymnasielærere samt 1-års kurser på Danmarks lærerhøjskole. 1972 promoveredes han til æresdoktor ved Tronheims universitet. Som universitetets professor i pædagogik grundlagde G. 1956 studiet til magisterkonferens i pædagogik, og 1976 oprettede han *Institut for teoretisk pædagogik*, i 1979 sammenlagt med Institut for anvendt universitetspædagogik, en institution han forholdt sig stærkt kritisk over for i den form den fik ved dens oprettelse i 1970. G.s forfatterskab er omfattende og varieret, spændende fra kronikker og anmeldelser i dagblade til vægtige indlæg i pædagogiske fagtidsskrifter. Hans skrifter udmærker sig ved stringent filosofisk analyse af pædagogiske og alment kulturelle forhold, og de er karakteristiske ved deres klare, elegante – undertiden også polemiske og provokerende – argumentation og stil. Blandt pædagoger er G. bedst kendt for det fornemme trebindsværk *Opdragelsens historie* der er kommet i oplag efter oplag; men også mange andre skrifter fra G.s hånd har sat sit præg på dansk pædagogisk tænkning, undervisning og debat: *Jan Amos Comenius*, 1961, *Pædagogik mellem videnskab og filosofi* (artikelsamling), 1965, *Kritiske betragtninger over universitetspædagogik*, 1970, *Almen pædagogik. En håndbog i de pædagogiske grundbegreber*, 1974, *Pædagogisk perspektiv* (artikelsamling udg. i Norge), 1974. G. er medredaktør af Leksikon for opdragere, 1953, og Pædagogikkens hvem hvad hvor, 1978. Desuden er han forfatter til adskillige af artiklerne i disse opslagsværker. – Samlet kan det om G.s forfattervirksomhed siges at den er „det markanteste danske forsøg på at gribe pædagogiske problemer an ud fra en filosofisk synsvinkel“ (Sv. E. Nordenbo). G.s to rent filosofiske arbejder *Vor Tids Moralskepticisme*, 1937 og disputatsen er mindre kendte i pædagogiske kredse; men de danner, som påvist af Sv. E. Nordenbo, grundlag for forståelsen af den indre sammenhæng i G.s forfattervirksomhed som pædagog: Hans ofte fremførte skepsis overfor altomfattende pædagogiske teorier der gør opdrageren almægtigt, hans insistens på at den enkelte persons dannelse til syvende og sidst er et personligt anliggende der ikke kan berettige til ure-

alistisk pædagogisk optimisme. □Tegn. af Otto Christensen, 1954. Foto.

Sven Erik Nordenbo i Dansk filosofi og psykologi 1926–76 II, 1977 77–106 (m. bibliografi).

Mogens Nielsen

Grue-Sørensen, Svend, 1902–75, gårdejer. * 11.9. 1902 i Århus, † 25.3.1975 i Sønder Hjern, begr. i Hjern. F: gårdejer, landbrugskonsulent Niels Madsen Sørensen (1873–1963) og Mette Kirstine Ebbesdatter Grue (1877–1970). ~ 28.2.1926 med Magdalene Didriksen, * 30.3.1896 i Nyborre, Møn, d. af gårdejer Johan D. (1860–1921) og Anna Lucie Hansen (1862–1935). – Bror til K."G.-S.

Med baggrund i ophold på Askov 1919–20 og 1920–21 og Ladelund landbrugsskole 1921 kom G.-S. på landbohøjskolen hvorfra han 1924 blev landbrugskandidat. Straks derpå blev han konsulent i fællesledelsen for kvægavls- og kontrolforeninger i Ringkøbing amt og i De samvirkende landøkonomiske foreninger sst. Her virkede han til 1946 samtidig med at han allerede 1934 overtog en større gård i Hjern (og straks blev formand i det lokale andelsmejeri). Sin organisationspolitiske løbebane indledte han for alvor 1934 med en bestyrelsespost i Struer Andelsslagteri hvis formand han blev 1954. Herfra gik en lige linje til formandsposten i Danske Andels-slagteriers Tarmsalg 1961. En tilsvarende udviklingslinje indledtes 1946, da han (til 1966) blev formand for landboforeningerne i amtet for så herfra at fortsætte til bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger hvis 1. næstformand han var 1957–65, og til De samvirkende danske landboforeningers bestyrelse (også til 1965) og landbrugsrådet (1957–65). Da man 1959 skulle vælge Hans "Pinstrups afløser som jysk formand, havde mange nok ventet at se G.-S. som kandidat. Som repræsentant for partiet venstre kom han 1946 ind i Hjern sogneråd og 1947(–50) i folketinget, valgt i Holstebro-kredsen. 1951–53 var han medlem af landstinget. En opgave han viede mange af sine kræfter, var hvervet som formand for Dansk landbrugs andels-maskin-indkøb (1959–65). Det var en stor skuffelse for ham at han ikke nåede at få det skrantende foretagende bragt på fode, inden han blev spændt ud af bestyrelsen. Det følgende år afviklede han sine offentlige hverv med to meget sigende udtagelser: ledelsen af Struer Andelsslagteri og medlemskabet af statens jordlovsudvalg (1951ff.). Den nære forbindelse mellem andelshavere og andelsselskab var for ham den helt afgørende forudsætning for selskabernes fortsatte trivsel. Han var ingen ven af sammenlægninger, hver-

ken på andelssiden eller på bedriftsplanet. Når man på centralt som på lokalt hold havde gjort sig så store anstrengelser for at skaffe det mindre brug bedre eksistensbetingelser, ikke mindst i hans eget amt, opfattede han vor tids godssamling som en trussel mod familiebruget. Når G.-S. trods sine fremragende egenskaber, fagligt som personligt, ikke nåede helt til tops, skyldes det nok at han med sine markante og idealistisk holdte synspunkter ikke besad den smidighed og den udtalte higen efter indflydelse som en organisationspolitiker nødvendigvis må besidde. – R. 1962. □Foto.

Interview i Landsbladet 21.3.1975.

Erik Helmer Pedersen

Gruhn, Axel, 1899–1958, direktør, civilingeniør. * 1.11.1899 i Nykøbing F., † 28.7.1958 i Esbjerg, begr. i Århus. F: snedkermester Johan Josef Michael G. (1860–1933) og Anna Birtha Olsen (1861–1941). ~ 14.6.1929 på Frbg. med Margrete Weeke, * 22.6.1904 på Frbg., d. af kasserer i A/S Titan Peter Theodor W. (1873–1935) og Thora Jørgensen (1877–1971).

G. tog matematisk studentereksamen på Nykøbing statsskole 1918 og uddannede sig derefter som bygningsingeniør på Polyteknisk læreanstalt (cand.polyt. 1924). En kort periode var han ansat som assisterende ingeniør hos stads- og havneingeniøren i sin hjemby, men tilknyttedes 1925 det kendte ingeniør- og entreprenørfirma Christiani & Nielsen hvor han i en halv snes år arbejdede i Tyskland, Sydamerika og senest som kommerciel og teknisk leder af firmaets afdeling i Tyrkiet. 1934 indtrådte han i ledelsen for det århusianske kølefirma Thomas Ths. Sabroe & Co., først som merkantil ingeniør, fra 1935 som prokurist og 1937 som administrerende direktør, på hvilken post han afløste direktør Carl Gottlieb (1864–1937), der siden Thomas Ths. "Sabroes udtræden 1904 havde stået i spidsen for virksomheden og bragt den frem til en førende position inden for branchen. I sidste halvdel af 1930'erne gennemgik virksomheden under hans ledelse en kraftig teknisk og kommerciel udvikling som følge af en voksende såvel inden- som udenlandsk efterspørgsel efter maskinelt køleudstyr, og udviklede sig til en af verdens største fabriker for skibskøleanlæg. Kort før anden verdenskrig påbegyndte G. en omfattende udbygning af fabriksanlæggene i Århus, og 1939 etableredes endvidere i England datterselskabet *Sabroe Refrigeration Limited* der dog som følge af besættelsen hurtigt måtte opgives igen. Udviklingen af virksomheden fortsattes i de første efterkrigsår, bl.a. med oprettelse af et datterselskab i

Sverige (Göteborg) 1945 og etablering af en til fabrikken knyttet støberivirksomhed (*Jernstøberiet Dania A/S*) året efter. G. var i efterkrigsårene stærkt optaget af genopbygningen af virksomhedens eksportmarkeder. Han døde uden forudgående sygdom 1958 midt i arbejdet med en ny og omfattende udvidelse af kølefabrikens virksomhed.

Ud over sit virke i Sabroe engagerede G. sig stærkt inden for det industrielle organisationsliv for hvilket han til sin død var en af efterkrigsårenes mest fremtrædende repræsentanter. I 1941 indvalgte han i bestyrelsen for Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i provinsen (næstformand 1955) og i forretningsudvalget for Sammenslutningen af arbejdsgivere inden for jern- og metalindustrien i Danmark. Han indtrådte i industrirådets bestyrelse 1945 (viceformand fra 1951, fg. formand 1951–52) og 1953 desuden i Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse. Med særlig interesse engagerede han sig i arbejdet for opbygningen af dansk industrieksport. Han var således fra 1938 medlem af industrirådets eksportudvalg (formand 1956) og repræsenterede industrien i en række internationale handelsforhandlinger (Rusland, England, Kina). På lokalt plan var han 1942 blandt initiativtagerne til oprettelse af Århus industriforening og dens formand til 1954, og 1957 afløste han hrs. C. L. "David som bestyrelsesformand for Århus Oliefabrik. – R. 1950. R.¹ 1956. □Foto.

Sabroe gennem 50 år, 1897–1947, 1947. Århus stiftstid. 30.7.1958. Børsen s.d. Ingeniøren A, 16.8.1958 13f. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Grund, Johann Gottfried, 1733–96, billedhugger. * 27.4.1733 i Meissen, † 20.9.1796 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri kgd.). F: porcelænsfabrikant Johan Georg G. og Anna Magdalena. ~ 28.1.1762 i Kbh. (Petri) med Elisabeth Mandorff, døbt 12.11.1728 i Kbh. (Petri), begr. 7.1.1780 sst. (Petri) (~ 1° 1745 med hofbilledhugger Johann Friederich Hännel, ca. 1710–61), d. af kurvemager Jacob M. (ca. 1665–1744) og Cathrine (ca. 1687–1755).

Fra 1748 uddannedes G. i Dresden til billedhugger, rejste 1754 til Berlin hvor han blev svend hos Fr. G. B. Adam, og kom 1757 til Kbh. hos hofbilledhugger J. F. Hännel. 1766 fik han bestalling som hofbilledhugger, 1771 tillige borger-skab som kurvemager. Fra 1762 arbejdede han til stadighed på de kgl. slotte, dels med reparationsarbejder, dels med selvstændige arbejder af mere underordnet karakter. Hovedinteressen for ham som kunstner knytter sig dog til Nordmandsdalens figurer i Fredensborg slotspark,

udført 1764 og følgende år. De forestiller norske folketyper udarbejdede på grundlag af nordmanden Jørgen Garnaa's elfenbensfigurer, således som påvist af Einar Lexow. Hertil kommer en række figurer i færøse og islandske dragter; de sidstnævnte blev dog aldrig opstillet. G.s figurer er af ret forskellig kunstnerisk værdi; nogle virker ved deres forenkledte og robuste former, andre ved en for tiden usædvanlig og frisk realisme. Som helhed har Nordmandsdalens udsmykning betydning som den første større folkelig-nationale billedcyklus i dansk kunst. Ud over disse figurer kendes nu kun få arbejder af G., bl.a. nogle epitafier (i Boeslunde og Horsens kirker) af ret ringe kvalitet. □Maleri (Kbh.s bymus.).

J.G.G.: Afbildn. af Nordmandsdalen i den kgl. lysthaue ved Fredensborg, 1773. – Einar Lexow: J.G. og Nordmandsdalen, Bergen 1916 = Bergens museums årbok 1915–16. Hist.-antikv. r.l. O. Andrup i Fra arkiv og museum 2.ser. I, 1917–25 78–86. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Danm.s kirker. Sorø amt II, 1938 764; København I, 1945–58 355 387 405. L. Bobé i Kunstmuseets årsskr. XXIX, 1942 131–38. Jan Steenberg: Fredensborg slot, 1969. Tove Clemmensen: Møbler af N. H. Jardin, C. F. Harsdorff og J. C. Lillie, 1973. Hakon Lund: De kgl. lysthaue, 1977 170 198–205. Aagot Noss: Statuane i Nordmandsdalen, Oslo 1977.

*V. Thorlacius-Ussing**

Grundet, Jens Pedersen, ca. 1510–65, rektor, præst. * ca. 1510 i Grundet ved Vejle, † 14. (15.)8.1565 i Ribe, begr. i domkirken sst. F: bonden Peder Torkilsen og Kirsten Finds(Vincent's)-datter (ca. 1479–1559). ~ Anne Jensdatter, † ca. 1581, d. af præsten Jens Ovesen i Ribe.

G. gik først i skole i Ribe hvor han blev støttet af kanniken Niels Torkilsen, senere besøgte han Århus skole der under rektor Terkel *Abildgaard stod i stort ry. Efter skoletiden fortsatte han sine studier ved den lutherske præsteskoie i Malmø, men måtte under grevefejden døje meget ondt her. Da der var blevet fred, blev han af sin lærer Oluf *Chrysostomus sat til at være rektor i Ystad. Et års tid senere fik han besøg af sin gamle skolekammerat fra Århus Jens *Sinning der opfordrede ham til at genoptage sine studier i Kbh. G. fulgte Sinnings råd og blev i sin studietid varmt støttet af denne der just var blevet professor sst. 1542 blev G. rektor i Ribe. Skolen her befandt sig i en tilstand af fuldstændig opløsning, men i løbet af ganske få år lykkedes det den nye rektor ikke blot at bringe den på fode igen, men at gøre den berømt i hele riget, så der strømmede disciple i mængdevis til den. Allerede 1550 havde skolen fået ikke mindre end seks lektier og fem hørere. G. havde imidlertid opnået et kanonikat ved domkirken, og 1550 opgav han sit rektorem-

bede væsentlig for at hellige sig sine studier. Han gav sig dog stadig af med pædagogisk virksomhed og havde i sit hus en hel opdragelsesanstalt som bl.a. blev besøgt af flere adelsbørn. 1554 blev han sognepræst ved domkirken i Ribe, og også som præst har han vundet et godt eftermæle. Særlig fremhæves hans betydning som sjælesørger og hans sjældent uselviske omsorg for fattige og syge. I teologisk henseende var han en erklæret tilhænger af Filippismen og afskyede teologiske stridigheder. I litteraturen foreligger der fra hans hånd kun en samling *Similitudines*, 1567, religiøse lignelser, først udgivet efter hans død af hans kære discipel Anders Sørensen "Vedel der livfuldt og nænsomt har skildret sin gamle lærer som han stod i stor taknemmelighedsgæld til. Da pesten 1565 kom til Ribe blev hele G.s hus angrebet, og han selv der fra sin ungdom havde haft et skrøbeligt helbred, bukgede under for den. □Ligsten (Ribe domk.) som er en genbragt gotisk sten. – Mindetavle, Skolegade 6, Ribe.

P. Terpager: *Inscriptiones Ripenses*, 1702 41f 76. – A. S. Vedel: Biografi føjet til nogle eks. af hans udg. af J.P.G.s *Liber posthumus continens similitudines*, 1567 (dansk overs. ved Fr. Moth i Vejle amts årbøger, 1926 133–87). C. F. Wegener: *Om Anders Sørensen Vedel*, 1846 15–24 33f 36f 43f. J. Kinch: *Ribe bys hist.* II, 1884 66–69.

*Bjørn Kornerup**

Grundtvig

Slægten føres tilbage til Morten Tuesen (–1619), handelsmand i Nykøbing S., der var oldefar til præsterne Niels Hansen G. (1670–1737) i Svallerup og Jørgen Hansen G. (ca. 1671–1712) i Kregome-Vinderød.

Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske slægter II*, 1911 150–95. Paul Nedergaard: 100 præsteslægter, 1954.

Hans H. Worsøe

Grundtvig, Johanne Elisabeth (Elise), 1856–1945, litterat, oversætter, forkæmper for kvindesagen. * 1.12.1856 i Kbh. (Vartov), † 10.2.1945 på Sarepta, Frbg., begr. Frbg. kgd. F: cand.theol., premierløjtnant, senere kontorchef Joh. *G. (1822–1907) og Oline V. C. Stenersen (1828–93). Ugift. – Søster til Stener *G. og Vilhelm *G.

Som datter af historikeren Johan Grundtvig var G. barnebarn af digteren N. F. S. *Grundtvig. Hun uddannede sig til lærer på N. Zahles kursus men gjorde aldrig brug af den institutbestyrerindeeksamen hun tog 1884. Tidligt gik hun ind i kvindesagsarbejdet i Dansk kvindesamfund hvor hun 1885–86 (og atter 1890–95) blev redaktør af Kvinden og Samfundet. 1887–89 redigerede hun selskabets småskrift-serie, ligesom hun i

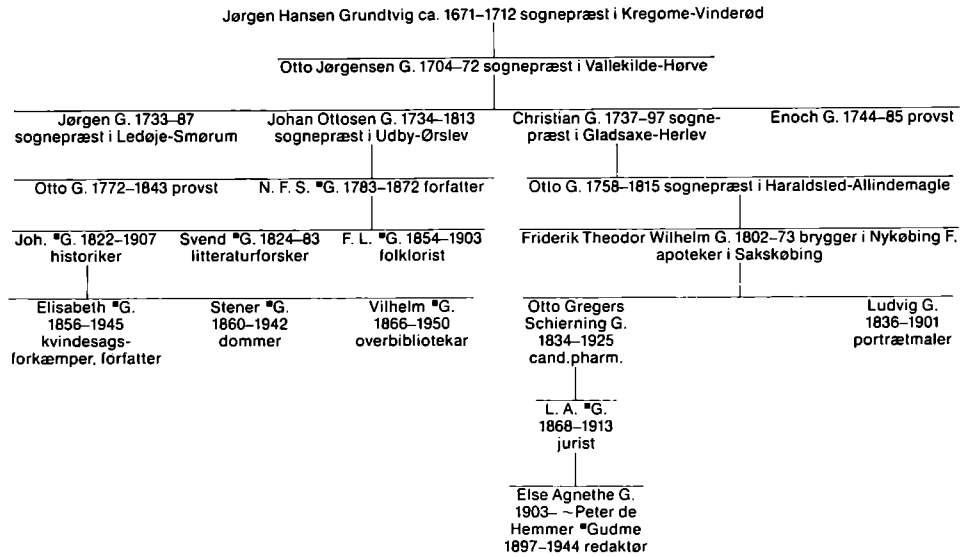
perioden 1887–90 var medlem af samfundets styrelse. Sin mest kendte offentlige rolle spillede hun i den såkaldte sædelighedsfejde der i slutningen af 1880erne rasede i hele Norden. 16.3.1887 holdt hun et foredrag i Dansk kvinde-samfund, kort efter trykt i Kvinden og Samfundet under titlen *Nutidens sædelige Lighedskrav*. Hun forsvarede her kvindens værdighed og selvstændighed ved at gå til angreb på tidens frisindede seksual-moralske strømninger i ind- og udland, „det sædelige Lighedskrav“. „Til Bod for et sjæleligt Savn at byde os Tilfredsstillelsen af Kjønndriften i løse Forbindelser, det er at give os Stene for Brod“, skrev hun. Hendes stadige spørgsmål: „Skal Kvinderne blive som Mænd eller Mændene som Kvinder?“ besvarede hun entydigt med at kvinden havde et værd i sig selv og ikke skulle underordne sig mændenes forestillinger og krav. Til forståelse for hendes holdning må man endvidere fremhæve dobbeltmoralen i datidens samfund der opfattede en enlig mor som en fordærvet person og ydermere gjorde hende til en social taber. Det var denne artikel der fik Georg *Brandes til i tre artikler i Politiken 6.–8.7.1887 at indlede et rasende angreb på hende. G.s svar var et sagsanlæg mod Brandes og Politiken. Hun vandt sagen, og Brandes' udtalelser om citatfusk, perfidi, brutalitet i tankegangen, blev mortificerede. Da Brandes havde underskrevet sine artikler med mærke blev det redaktøren Viggø *Hørup der blev idømt bøden. Selv gik G. nogenlunde uberørt ud af striden, men fra nu af rasede sædelighedsdebatten over hele Norden. Sin vigtigste støtte i den årelange debat hvor hun også deltog med andre indlæg fandt hun i den norske digter Bjørnstjerne Bjørnson. G. havde i mellemtiden besluttet at uddanne sig i stenografi og tog 1890 som den første kvinde eksamen som rigsdagsstenograf. Under megen modstand blev hun ansat som stenograf i rigsdagen og bandede herved vejen for andre. Senere beskæftigede hun sig med oversættelsesvirksomhed i samarbejde med Ida *Falbe-Hansen og efter hendes død alene, bl.a. oversatte hun alle Selma Lagerlöfs bøger til dansk. □Afbildet på Marie Luplaus mal. Fra kvindevalgretskampens første dage (folketinget). Foto.

Gyrithe Lemche: *Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år*, 1912 (2. udg. 1939). Samme i *Kvinden og samf.* XLII, 1926 229f. Elias Bredsdorff: *Den store nord. krig om seksualmoralen*, 1973. – Breve i Kgl.bibl.

Uffe Andreasen

Grundtvig, Frederik Lange, 1854–1903, præst i USA, folklorist. * 15.5.1854 i Kbh. (Vartov), † 21.3.1903 sst., begr. sst. (Vestre). F: biskop N.

Grundtvig, F. L.

F. S. *G. (1783–1872) og Ane Marie Elise Carlsen (1813–54). ~ 10.8.1881 i Lyngby med Kristina Birgitta Nilsson, * 7.3.1848 på Ingbo i Västmanland, † 16.9.1905 i Kbh., d. af gårdejer Erik N. og Birgitta Struds. – Halvbror til Joh. *G. og Svend *G.

G.s mor døde et par måneder efter hans fødsel. Han gik i skole hjemme, blev student 1876 og statsvidenskabelig kandidat 1881 trods faderens ønske om at han skulle være præst. Allerede 1873 udgav han anonymt *Politik, Politak eller Birkerupsnak. Ti Samtaler* (under pseudonymet Filius Frederici), og 1875 udgav han et rimbrev *Til Grundtvigs Venner* (7. opl. s.å.) hvori han gik stærkt i rette med dem der støttede det forenede venstres politik, og s.å. udsendte han digtet *Et Ord til Bjørnstjerne Bjørnson* hvori han også angreb ham. Som ganske ung havde han givet sig af med naturhistorie og folkeminder. Efter sit giftermål rejste han i efteråret 1881 til USA „nærmest for i Ro at blive klar over mig selv og min Vej“. I Shiocton, Wisc., købte han et lille hus ude i skoven; her gik han på jagt og studerede natur og fugleliv, skrev 1883 i Bulletin of the Nuttall Ornithological Club VIII, om *The vernal migration of warblers*, samt 1888 *Meddelelser om Fuglene ved Shiocton* (eng. udg. 1894). Han valgte nu at blive dansk præst i USA, til dels tilskyndet af en drøm og delvis påvirket af to af de betydeligste danske præster derovre. I sept. 1883 blev han ordineret i Chicago samme måned som der i Danmark blev holdt store 100 års fester for hans fars minde. Umiddelbart efter blev han præst for den danske menighed i Clinton, Iowa,

en lille by ved Mississippi hvor han blev al sin tid i USA. Han gik stærkt op i sin gerning, men optog også et omfattende nationalt arbejde for at samle de danske der var spredt ud over det store land. I foredrag og med sine smukke, alvorlige sange virkede han stærkt iblandt dem. Han udgav selv *Sangbog for det danske Folk i Amerika*, 1889 (6. udg. 1931). For at organisere de spredte danske kredse stiftede han 1887 Dansk folkesamfund, men da det vakte modstand i mange kirkelige kredse fik det aldrig den omfattende betydning som var G.s mening, og det ophørte før anden verdenskrig. 1885 var han medstifter af Danebodkolonien ved Tyler, Minnesota, og senere gennem Dansk folkesamfund af andre kolonier med danske navne. På grund af kirkelige stridigheder kom han ind på studiet af kirkefædrene hvorom han skrev flere bøger, *Troens Ord*, 1898 om et udsagn af Augustin, *Indsigelser mod alle Kætteri* af Tertullian som han oversatte 1900, og *Irenæus' Vidnesbyrd* der foreligger i manuskript. Han var en mand med udpræget stærke følelser, i tale og sang kunne han begejstre og rive med, men han kunne også slå hårdt hvor han mente at møde uberettiget modstand. Hans digte kan være besjælede af gløden- de tro på danskhedens fremtid i USA, men også af dyb ængstelse; han troede ikke på at danske indvandrere kunne eller skulle indgå i et amerikansk folkeliv. Desuden har han skrevet talrige artikler i Dansk Kirketidende og i de dansk-amerikanske blade Dannevirke og Kirkelig Samler. Med sin dygtige hustru havde han skabt et gæstfrit hjem der blev et værdifuldt tilflugs-

sted for danske.

Som folklorist gjorde G. et fortjenstfuldt arbejde. 1882 udgav han *Svenske Minder fra Tjust*, og hans skildring af *Livet i Klokkergaard* (Falster, udg. 1908–09 af Jørgen Olrik) må regnes for den første danske folkloristiske hjemstavnsildring af videnskabelig karakter. Mønsterværdige – også i henseende til indsamlingsmetode (ved udsendelse af en række hæfter med nummererede spørgsmål, ved atgipågivenhed over for meddelelsens hjemsted) – er hans meget omfattende samlinger og registraturer vedrørende fuglene i folkets tro, skik og digtning, hvilke samlinger nu opbevares i Dansk folkemindesamling. Som bearbejdelse af stoffet foreligger kun monografien *Løsningsstenen* (svalen), 1878 og *Fuglene i Folkets Digtning og Tro. Fire Foredrag*, 1883. I sommeren 1900 rejste G. med sin familie til Danmark. Hans mening var igen at tage et arbejde op i USA, helst ved skolen i Des Moines, men da det trak i langdrag modtog han et tilbud om at blive rejsepræst for Kirkeligt samfund af 1898. Denne virksomhed blev dog kun ganske kort da sygdom nedbrød hans helbred. Trods en tidlig død var hans livs motto blevet opfyldt: „O, maatte mit Liv kun vorde til Gavn for Kirke og Folk – i Jesu Navn“, men han blev ikke i USA almindeligt anerkendt som den førerskikkelse, han følte sig kaldet til at være. – De fleste af G.s digte er samlet i *Kirke og Folk* af A. Faber 1909. □ Litografi af Harald Jensen, 1897. Mal. af Niels Skovgaard, 1905 (Grand View College, Des Moines). Foto. – G.s og hans brøders portr. på C. Dalsgaards mal., 1868, fra Vartov er overmalet.

Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II, 1926. – Til minde om F. L. G., 1903. Århus amtstid. 30.3.s.å. F. O. Jungersen i Ill. tid. 29.3.s.å. Jakob Holm i Højskolebl. XXX, 1905 65–74 97–106 143–54 (også i Fædrelandet V, 1910 226–28 236–38 256. J. Olrik i G.s Livet i klokkergården, 1908–09. R. R. Vestergaard i Minder fra gamle grundtvigske hjem VI, 1926 170–206. M. C. Jensen: En da.-am. præsts erindr., 1927 25–30. H. C. Strandkov i Dannevirke, Iowa 5.10.1932. J. Chr. Bay: F. L. G., 1954. Henning Høirup: F. L. G., 1955. Enok Mortensen i The Danish Lutheran church in America, 1967 = Kirkehist. studier 2.r.XXV. – Papirer i Udvandrerark., Aalborg. Breve i Dansk folkemindesaml. Papirer og breve i Kgl. bibl.

Niels Alsted (M. F. Blichfeld)

Grundtvig, Johan Diderik Nicolaj Blicher, 1822–1907, arkivar, historiker. * 14.4.1822 i Præstø, † 25.3.1907 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: biskop N. F. S. *G. (1783–1870) og Elisabeth C. M. Blicher (1787–1851). ~ 3.10.1855 i Kristiania med Oline Vilhelmine Christiane Stenersen, * 16.4.1828 i Kristiania, † 8.4.1893 i

Kbh., d. af professor, dr.teol. Stener Johannes S. (1789–1835) og Johanne Abigael Breede (1798–1884). – Far til Elisabeth *G., Stener *G. og Vilhelm *G. Halvbror til F. L. *G. Bror til Svend *G. G. blev student 1842, privat dimitteret, og teologisk kandidat 1848. S.å. meldte han sig som frivillig, blev sekondløjtnant og 1849 premierløjtnant. Han stod i reserven til 1863 da han udtrådte med titel af kaptajn. Allerede da havde han for længst begyndt sine historiske studier som navnlig blev drevet med iver, efter at han 1860 var blevet assistent i rentekammer-arkiv-kontoret. 1861 blev han fuldmægtig og havde fra da af faktisk ledelsen af kammerarkivets kongerigske afdeling. Med stor energi og dygtighed gik han i gang med et hårdt tiltrængt ordningsarbejde, og han har æren for at det i løbet af få år blev muligt at få et overblik over arkivets indhold. Sagerne blev anbragt efter proveniensprincippet, således at det blev nemt at finde hvad man søgte, og herved åbnedes et nyt skatkammer for historikerne. G. selv var en af de første til at udnytte stoffet. 1871–78 udgav han fire bind *Meddelelser fra Renterkammerarkivet*, og 1871 udkom *Bidrag til Oplysning af Grevefejdens Tid* (Danske magasin 4.r.III), hovedsagelig bygget på akter fra rentekammeret. Det samme var tilfældet med hans hovedværk *Frederik den Andens Statsholdning*, 1876 der gav anledning til bitter konflikt med Troels *Troels-Lund; denne hævdede med rette at man ikke kunne betragte rentemesterregnskaberne som egentlige statsregnskaber, idet de kun gav oplysning om de faktiske ind- og udbetalinger der gik igennem rentemestrene, men intet indeholdt om de forskellige assignationer eller om naturalhusholdningen. 1876–77 veksledes i denne anledning flere fejdeskrifter mellem de to forskere. – 1874 blev G. udnævnt til kontorchef, men fortsatte stadig som leder af kammerarkivet. 1867 havde han foreslået at alle ministerienes arkiver skulle samles til ét under ledelse af en rigsarkivar, men dette forslag kom for tidligt til verden og nåede aldrig længere end til papiret. Da arkivernes nyordning efter 1880 trængte på, og A. D. *Jørgensen, G.s underordnede i kammerarkivet, blev udsat til at gennemføre nyordningen, indgav G. sin afskedsbegæring der bevilgedes fra udgangen af 1884. Han var derefter bibliotekar ved Kbh.s folkebiblioteker. – G. var to gange medlem af folketinget. 1858–61 repræsenterede han Skælskør, 1864–66 Fredensborg, men deltog ikke meget i forhandlingerne. Hans jomfrutale 1858 formede sig som en skarp protest mod den påstand at danske statsebedsmænd horte til de højest lønnede i Europa, og i det hele taget var det navnlig tjenestemandsspørgsmål og skattesager der kaldte

Grundtvig, Joh.

ham frem. Flere gange holdt han små belærende historiske forelæsninger i tinget. G. hørte nærmest hjemme hos de nationalliberale. Han var ret konservativt indstillet, stemte for de højstbeskattedes særlige indflydelse på de kommunale valg og var tilhænger af et stærkt landsting der kunne dæmme op for en alt for voldsom reformflod fra folketingets side. – R. 1850. □Tegn. af P. C. Skovgaard, 1848 (Fr.borg). Malet som gammel af Joakim Skovgaard. – G.s og brødrenes portr. på C. Dalsgaards mal., 1868, fra Vartov er overmalet.

Sofus Høgsbro: Brevveksl. og dagbøger I, 1924. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig I–II, 1924–26. Brevveksl. m. P. Chr. Skovgaard i Gads da. mag. XXIII, 1929 658–68. N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste slægt under treårskrigen. En brevveksl., 1933. – A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske rigsark.s hist., 1884. Kr. Erslev i Hist. t. 8.r.I, 1907 175f. – Breve i Kgl. bibl. Papirer i Rigsark.

Harald Jørgensen

Grundtvig, Ludvig August, 1868–1913, jurist. * 18.12.1868 i Nakskov, † 28.4.1913 i Kbh., urne nedsat 1915 på Frbg. kirkegård. F: materialist, cand.pharm. Otto Gregers Schiørning G. (1834–1925) og Laura Henriette van der Burgh Schjøtt (1833–1919). ~ 10.8.1897 i Kbh. (b.v.) med Thora Levy, * 31.10.1873 i Kbh. (Mos.), † 16.1.1943 i Kbh., d. af grosserer Philip Aron L. (1829–81) og Henriette Plonsker (1851–1922).

G. blev student 1887 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand.jur. 1893, vandt i kraft af sine ualmindelige pædagogiske evner ry som en førsterangsmanuduktør, foretog 1896–98 en videnskabelig udenlandsrejse på det Hurtigkarlske stipendium, blev 1899 assistent (sekretær) i justitsministeriet, midlertidig docent ved universitetet 1902, s.å. dr.juris. med *Konnossementet. En søretlig Studie. I. Retten ifølge Konnossementet*, med en indgående analyse af konnossementets karakter og en alsidig redegørelse for de bestemmende hensyn vedrørende ansvarsfrihedsklausuler i konnossementet, 1903 efter konkurrence professor ved universitetet. Han var som skabt til at docere formueretten, det fag det tilfaldt ham at overtage. Han var ingen stuelærd teoretiker; en god praktisk forskole havde han gennemgået, og hans stadige forbindelse med den levende handels- og forretningsverden tilførte ham det stof med hvilket han helst arbejdede. Både som sekretær ved de danske korn- og foderstof-importørers fællesorganisation og (fra 1901) ved provinshandelsforeningernes fællesudvalg vandt han rig påskønnelse i den danske handelsstand; han var også medlem af forskellige aktieselskabers bestyrelser og udfoldede tillige megen responderende virksomhed. Han var

et ualmindelig skarpt og klart hoved, en analytiker af rang, men hans evner og interesser omfattede hverken retshistorie eller den retslige erkendelsesteori eller metodologi med synderlig tilbøjelighed.

Foruden en del afhandlinger – deriblandt hans konkurrenceforelæsninger – anmeldelser o.l. i Ugeskrift for Retsvæsen, Tidsskrift for Retsvidenskab, Norsk Retstidende o.a. skrev G. *Kortfattet Lærebog i Handels- og Vekselret*, 1901 (20. udg. ved E. Mørck og S. Kolind, 1962), konkurrenceafhandlingen *Om Reklamation i Formueretsforhold med særligt Hensyn til Køb og Salg*, 1903, *Kort Fremstilling af Forfatterretten efter Lov 20. Marts 1904 og Bernerkonventionen*, 1905 (2. udg. 1918 ved K. Glahn) og *Kort Fremstilling af den danske Soret til Brug ved Forelæsninger*, 1907 (2. udg. ved Axel Møller 1922). 1905 besørgede G. 2. udg. af C. Torps Dansk Tingsret (nyt optryk 1916); fortrinlige kommentarer henholdsvis til købeloven og søloven ydede han i *Lov om Køb af 6. April 1906 med Forklaringer og alfabetisk Register*, 1906 (2. udg. ved Alf Ross 1922) og i *Søloven med oplysende Henvisninger og alfabetisk Sagregister*, 1909; 1914 udkom efter Frederik Stangs idé *De nordiske Sølove med Domsreferat og Sagregister*. Også i lovgivningsarbejde tog G. virksom del, han var således sekretær for kommissionen til udarbejdelse af forslag til lov om aktieselskaber og fra 1901 sekretær, senere medlem af den skandinaviske civillovkommission. G. var den fødte jurist, men også kun jurist uden nogen synderligt omfattende interessesfære, et vittigt og satirisk hoved, med en kritik der kunne virke noget skånsest, men hans sidste år var hæmmede af sygdom med deraf følgende tunghørighed, en sygdom der pinte ham både fysisk og psykisk. Selv ubetydeligheder kunne virke sårende på ham, og han tog selv sit liv. – R. 1904. DM. 1910. □Mal. af L. Grundtvig ca. 1894. Gravsten af Jens Lund. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1902 93f. – H. Munch-Petersen i Ugeskr. for retsvæsen. 1913 B 145–47. Frantz Dahl i Tidsskr. for retsvidenskab XXVI, s.å. 270–73. Samme i Zeitschr. für das ges. Handels- und Konkursrecht LXXIV, Stuttgart s.å. 540f. Jul. Lassen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 84–87. F. S[tang] i Norsk retstid., Kria. s.å. 369–71. Berl. tid. 28.4.s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Frantz Dahl*

Grundtvig, Nicolai Frederik (døbt Frideric) Severin, 1783–1872, præst, forfatter, historiker. * 8.9.1783 i Udby ved Vordingborg, † 2.9.1872 i Kbh., begr. på Claras kgd. i åsen ved Gammel Køgegård. F: sognepræst Johan Ottosen G. (1734–1813) og Cathrine Marie Bang (1748–1822). ~ 1° 12.8.1818 i Ulse med Elisabeth (Lise)

Christina Margaretha Blicher, * 28.9.1787 i Gundslev, † 14.1.1851 i Kbh. (Vartov), d. af sognepræst, senere provst Diderik Nicolai B. (1746–1805) og Mette Poulsen (1751–1826). ~2° 24.10.1851 i Brøndbyvester med Ane Marie Elise Carlsen, * 4.8.1813 på Gammel Køgegård, † 9.7.1854 i Kbh. (Vartov) (søster til H. *Carlsen; ~1° 1840 med cand.jur. Harald Peter Nicolai Toft til Rønnebæksholm, 1812–41). ~3° 16.4.1858 i Kbh. (Frbg.) med komtesse Asta Tugendreich Adelheid Krag-Juel-Vind-Frijs, * 12.3.1826 på Vedelslund, † 5.10.1890 på Frbg. (Vartov) (~1° 1848 med godsejer, senere udenrigsminister H. C. *Reedtz til Palsgård, 1800–57), d. af kammerjunker, kaptajn, greve Erhard K.-J.-V.-F. (1788–1826) og Caroline Tugendreich Adelheid Reiche (1788–1827). – Far til Joh. *G., Svend *G. og F.L.*G.

Barndomshjemmet i Udby prægede G. i flere henseender. Faderen var en lærd, stillfærdig mand; den teologisk konservative danske pietisme han repræsenterede blev en del af sønnens samvittighed. Gennem hele sit lange liv var G. i vekslende tilslutning og opgør bundet til denne arv. Moderen var en viljestærk kvinde hvis djærve adfærdsmønstre genkendes hos G. – Endelig må nævnes familiens faste tyende, den gamle halte Malene fra Grumløse. Gennem hende modtog G. et uudsletteligt indtryk af almuens talemåde, tro og overtro.

I efteråret 1792 blev G.s videre oplæring overdraget pastor Laurits Feld i Tyregod ved Vejle. G. blev her forberedt til latinskolen i fagene græsk, latin og religion. På dette tidspunkt stiftede G. bekendtskab med tidens teologiske debat fx i Otto Horrebows tidsskrift *Jesus og Fornuft*, 1796ff og N. E. Balles modpublikation *Bibelen forsvarer sig selv*, 1797ff. – De indtryk, som G. i disse år modtog af jysk natur afspejles siden i digtet *Der er et Land saa kosteligt, alt under Nørrelide*.

I september 1798 blev G. optaget i Århus katedralskole. De to år G. tilbragte her har han i sin senere kamp imod „den sorte skole“ skildret med mørke farver. Samtidige kilder afslører at denne dom i nogen grad er misvisende. Undervisningen var efter alt at dømme god. G. forlod skolen med solide kundskaber i historie og sprog; og skolens konrektor, Jens Stougaard, har øvet varig, positiv indflydelse på G. – I september 1800 dimitteredes G. med et rosende vidnesbyrd hvor det bl.a. hedder at G. har „ved heldigen at uddanne det lykkelige Aandsanlæg, som er blevet ham til Del, i Sandhed givet mere end Drengets Forspil til en senere med Alderen voxende Berømmelse“.

I efteråret 1800 ankom G. til København for at underkaste sig studentereksamen som blev bestået i oktober hvorefter G. påbegyndte det teologiske studium. I sine egne skildringer af studietiden praler G. gerne med hvor doven han var. Imidlertid ved man at G. i visse perioder har været særdeles flittig. G. bestod da også i oktober 1803 teologisk embedseksamen med en førstekarakter (laudabilis). – Hvad G.s åndelige udvikling angår noteres at han under indflydelse af T. C. Bruuns satiriske digt *Skriftemaalet*, 1798 i foråret 1801 brød med barndomshjemmets ortodoks-pietistiske kristendomsforståelse og sluttede sig til den moderne rationalismes tro på Gud, dyd og udødelighed. Denne position kan forklares at G. forholdt sig overvejende kritisk over for fættteren Henrik *Steffens' berømte forelæsninger 1802–03 som han for størstedelens vedkommende overværede. – I sine første kandidatår drev G. litterære sysler dog end i få noget trykt ud over et par mindre artikler. Det første han udgav på tryk var en lille artikel i *Politivennen*, januar 1804, omhandlende et sogn på Falster der i flere år havde undværet en skoleholder. Marts 1805 tiltrådte G. en stilling som huslærer på herregården Egeløkke på Langeland. G. forelskede sig hurtigt i godsejerens frue, Constance Steensen-Leth. Da det imidlertid var en gift – tilmed adelig – kvinde han elskede måtte G.s kærlighed blive ulykkelig. I skrifter der hidrørte fra den tyske idealisme – først og fremmest den romantiske filosof F. W. J. Schelling – samt i den nordiske mytologi fandt G. en livstolkning der hjalp ham til at forstå og beherske sin situation. Såvel i filosofien som i mytologien mødte G. en tale om modsætningen mellem kampens og disharmoniens verden på den ene side, og en evig, harmonisk verden på den anden side. Romantikerne henviste G. til via den poetiske, intuitive erkendelse at hæve sig over „Eksistensen“. Skønt G. en overgang var dybt betaget af disse tanker medførte hans virkelighedssans at han hurtigt foretrak at samarbejde den romantiske poetik med mere jordnære ideer. Og når de nordiske myter talte om kamp og strid som vejen til den evige harmoni måtte dette umiddelbart appellere til den moralske sans G. havde arvet fra oplysningstiden. Også i myterne viste sig derfor en poetisk-etisk vej frem til overvindelse af G.s personlige problem.

Betagelsen af den norrøne litteratur, som i sin tid ungdomsvennen P. N. Skougaard havde henvist ham til, satte bl.a. frugt i bogen *Nordens Mytologi* der udkom 1808 efter at G. havde forladt Langeland og atter havde bosat sig i København. Værket, der tolker mytologien som udtryk

for eksistensforståelse og ikke – hvad den gang var almindeligt – som primitiv gudelære eller som udtryk for naturfænomener, vandt udbredt anerkendelse.

Inden for det tidsrum hvori dette sjælelige drama uds spillede sig gennemførte G. samtidigt sin huslærergerning, dvs. undervisningen af sin 6–9 årige elev. Denne undervisning får man et levende indtryk af gennem G.s *Leksjons- og Karakterbog for Karl Stensen Leth*, et manuskript som først i vore dage er blevet trykt i sin helhed. G. gør her nøje rede for sine pædagogiske principper; han lægger omhyggeligt planer for de enkelte måneder og uger, og ved periodens slutning foretager han en oprigtig vurdering af hvad der er nået – og ikke nået. Denne pædagogiske dagbog er i sin art et enestående dokument.

Fra Langelandstiden må endvidere nævnes G.s møde med den unge søhelt Peter Willemoes. Det personlige bekendtskab med Willemoes har sat spor i flere digte, fx i den velkendte sang *Kommer hid, I Piger smaa!* og i indskriften på mindestøtten på Odden kirkegård, *De Snekker mødes i Kveld paa Hav*.

G. havde i disse år foruden Nordens Mytologi tillige udgivet en række afhandlinger som blev vel modtaget, fx *Lidet om Sangene i Edda* i „Ny Minerva“, 1806, *Om Videnskabelighed og dens Fremme*, sst. 1807 og *Om Asalæren*, sst. 1807. Han havde derfor god grund til at tiltro sig evner til at slå ind på en akademisk litterær løbebane. Desuden havde han nu ikke alene fået fribolig på Valkendorfs kollegium, men havde tillige fundet et levebrød som lærer ved en af Københavns moderne gymnasieskoler, Det Schouboeske institut. G. blev derfor lidet begejstret da han i foråret 1810 modtog et brev fra sin aldrende far med anmodning om at lade sig ordinere til præst for derefter at komme til Udby og blive personel kapellan. G. indstillede sig imidlertid til prøveprædiken, den såkaldte dimisprædikenen, der fandt sted i Regenskirken 17.3.1810. For sin prædiken erholdt G. karakteren „egregie“, dvs. udmærkelse. I maj udkom G.s dimisprædiken under titlen *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Huus?* Vendt imod tidens intellektualisme karakteriserer han tidens prædikener som „brammende Ord og kløgtige Taler . . . idel Lærdomme, som kun ere Menneskenes Bud“. Københavnske gejstlige følte sig ilde omtalt og klagede til cancelliet. Da G. endvidere havde udgivet sin prædiken uden universitetets tilladelse måtte han i begyndelsen af 1811 møde for konsistorium og modtage en irettesættelse.

Trods den overståede dimisprædiken kom G. ikke til Udby som præst i 1810. Ansøgningen blev standset af biskoppen der erklærede at en af stif-

tets allerede ordinerede præster der var uden embede burde have stillingen. I denne uventede hindring så G. et vink fra forsynet om at hans opgave var at bidrage til Guds forherligelse gennem videnskabeligt arbejde. Hvilket i øvrigt stemte med hans egen tilbøjelighed.

Efter nogle begivenhedsløse sommermåneder tog G. efteråret 1810 med fornyet styrke fat på sine studier. Den overbevisning som G. havde givet udtryk for i sin dimisprædiken: at kristenlivet i Danmark trængte til en reformation, fæstnede sig hos ham. G. begyndte at drømme om at han var kaldet til at reformere den danske kirke. Med „Herrens Ord“ og „Saga om Fædreland“ i ryggen ville han drage til felts imod tidens udvandede kristendom. Reformatordrømmene fik imidlertid en brat ende i begyndelsen af december 1810. Spørgsmålet om hvorvidt han selv var kristen meldte sig med overvældende styrke. Især spørgsmålet om han selv havde den kærlighed der ifølge apostelen er større end kundskab og tro gav anledning til dybtgående anfægtelser. G. kastedes hermed ud i en voldsom åndelig krise der grænsede til sindssyge. Årsagen har rimeligvis været den forudgående overanstrengelse i forbindelse med en manio-depressiv psyke. Krisen havde imidlertid overbevist G. om menneskets afmagt og trang til frelse ved Jesus Kristus, en overbevisning der blev bestemmende for ham resten af hans levetid. I et vindstille midt i den åndelige storm skrev G. sin første salme *Dejlig er den Himmel blaa*. En barnlig og enfoldig udtryksmåde har her afløst den profetiske dunder-tale fra dimisprædikenen. – Kort før jul rejste G. til Udby hvor han efterhånden kom til kræfter. Faderen indsendte atter ansøgning om at få sønnen til kapellan. Denne gang bevilgede myndighederne det ansøgte. I marts 1811 bestod G. den kateketiske prøve – ligeledes med udmærkelse. Og maj 1811 blev han indikeret til præst hvorefter han tiltrådte embedet.

I de godt to år G. virkede i Udby udviste han stor nidkærhed såvel i kirken som mht. omsorgen for skolen og sognets fattige. Desuden fandt han stunder til litterære sysler. Her omskriver han tidligere forarbejder til det bekendte digt *Strandbakken ved Egeløkke*. Og her afsluttedes i 1811 udgivelsen af *Optrin af Nordens Kæmpeliv I–II* hvis andet bind allerede var udkommet 1809. Størst opsigt vakte dog *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*, 1812. Samtidens overvejende negative bedømmelse af værket berøede primært på dets ofte skarpe kritik af fortidens og nutidens store mænd. Eftertiden har i højere grad fæstnet sig ved værket originale og konsekvent gennemførte grundsyn. Bogen var blevet til på den måde at G. foretog en gennem-

gribende omarbejdelse af den lærebog i verdenshistorie han havde udarbejdet for sine elever på Det Schouboeske institut. Den nye verdenshistorie afspejler „den sælsomme Forvandling“ der som følge af begivenhederne i 1810–11 var sket i G.s livssyn. Efter krisen havde G. tilsluttet sig barndomshjemmets ortodoks-pietistiske kristendomsforståelse. På dette bibelkristne grundlag samt under inspiration fra historikere fra 1600-tallet som Jonas Ramus og Claus "Lyschander havde G. skrevet ud fra den overbevisning at skabelses- og Kristusbegivenhederne er historiens hjørnesten og Guds forsyns styrelse forklaringen på dens forløb. Steffens' af romantikken bestemte tanker om tidernes sammenhæng og Kristus i midtpunktet blev nu omvurderet af G. og anvendt af ham til støtte for dette historiesyn. – Omtrent samtidigt udarbejdede G. sit kvad *Roskilde-Riim* der skulle være et nationalt og poetisk sidestykke til verdenskrøniken. I begge værker er det G.s hensigt at beskrive „Guds Styrelse og Fædrenes Bedrifter“ for således at vække den kristentro der kan opleve alt det døde. Denne grundtanke er konsekvent gennemført i det ca. 3.500 verslinjer lange digt. Af poetiske perler i digtet fremhæves ofte romanterne om *Bisp Villum og Kong Svend og Mester Ole Vind*.

Udgivelsen af Verdenskrøniken 1812 blev indledningen til nogle litterære fejder, bl.a. med professor Jens "Møller (1779–1833), med ungdomsvennen Christian "Molbech og med fysikeren H. C. "Ørsted. Sidstnævnte polemik drejede sig hovedsagelig om bedømmelsen af filosofen Schelling hvem G. anklager for i sin identitetsfilosofi at have harmoniseret tilværelsens faktiske modsætninger, fx modsætningen mellem godt og ondt. I opgøret med Schelling og Ørsted betjener G. sig bl.a. af „Modsigelsens Grundsætning“, dvs. det logiske princip at det er umuligt samtidigt at bekræfte og benægte det samme. Efter G.s opfattelse egnede princippet sig fortrinligt til at udtrykke og forsvare et kristent livssyn opbygget over fundamentale modsætninger i tilværelsen. – Ud fra „Modsigelsens Grundsætning“ mente man i øvrigt at kunne drage den følgeslutning at en påstand måtte være sand dersom man kunne benægte dens modsætning. Denne logik der har rødder tilbage til 1700-tallets oplysningsfilosofi (Chr. Wolff m.fl.), og som kendetegnes af en før-kantiansk, kritikløs slutning fra tænken til væren, havde G. tilegnet sig i sin ungdom gennem professor Børge "Riisbrighs filosofikumundervisning. Argumentationsmåden findes ofte i G.s senere forfatterskab, fx i hans forsvar for det kirkesyn han vandt frem til i midten af 1820erne.

Januar 1813 døde G.s far. Da G. var personlig kapellan kunne han ikke overtage embedet, og han flyttede derfor atter til København. Selv om det lykkedes G. at få udgivet to betydelige digtsamlinger, *Kvædinger* og *Heimdall*, begge 1815, blev hans position dog stedse mere isoleret i samtiden. Hertil bidrog ikke blot de omtalte fejder, men tillige G.s provokerende optræden på de udvidede landemoder hvor han læste sine embedsbrødre teksten. Manuskriptet til et foredrag *Om Polemik og Tolerance* blev endog beslået af biskop Fr. "Münter. En tid håbede G. at blive ansat som professor i historie ved det nyoprettede universitet i Kristiania, men også dette håb glippede. Alle ansøgninger han i denne tid indsendte blev afslået. Til sorgen over ensomheden sluttede sig derfor voksende økonomiske bekymringer.

Anden juledag 1815 foretager G. et dramatisk skridt. Efter af have prædikeret i Frederiksberg kirke oplæste han en højtidelig erklæring ifølge hvilken han fra nu af ville afstå fra at virke som præst. Som begrundelse anførtes dels den mangelfulde tilslutning hans forkyndelse fik, dels at han ikke ønskede at anses for en fanatiker. Hertil kom at man havde bebrejdet ham for hårdhed og bitterhed. Derfor vil G. nu tøjle sin „Drift til at paanøde Stats-Historien Kirke-Historiens Præg“. Han vil lægge pegepinden fra verdenskrøniken 1812 til side og gå indirekte til værks. Historien skal nu selv bidrage til afsløringen af sandheden om livets mening og mål. Afslutningen på G.s bibelkristne periode markeredes ved udgivelsen af *Bibelske Prædikener*, 1816.

Det nye standpunkt er fundamentet for G.s omfattende historieskrivning i de følgende år. Her må nævnes G.s nye verdenshistorie *Udsigt over Verdens-Krøniken*, 1817. Dette værk hvor fremstillingen er koncentreret om det „Lutherske Tidsrum“ skal sammen med hans *Psalmer ved Jubel-Festen 1817* ses som G.s bidrag til fejring af reformationsjubilæet samme år. I de følgende år udsendte G. sine store oversættelsesarbejder, dels Saxo-oversættelsen I–III, 1818–22, og dels Snorre-oversættelsen I–III, 1818–22. Hertil sluttede sig 1820 en oversættelse af det angelsaksiske kvad *Bjowulfs Drape*, et værk der havde fanget hans interesse allerede i 1815. Under dette omfattende og brydsomme oversættelsesarbejde havde G. gavn ikke blot af de solide sprogkundskaber han havde erhvervet sig i latinskolen, men også af det kendskab til almuens udtryksmåde og mundheld som den gamle Malene, hans „Sprogmesterinde“, havde bibragt ham i hans barndom. En dyb interesse for „at mærke (dvs. bemærke) Ord“ forblev livet igennem karakteristisk for G. – I tidsskriftet *Danne-Virke*

1816–19 som G. udgav i disse år udsendte han foruden nogle få digte – herunder det poetiske drama *Paaske-Lilien* (i I, 1816–17) – en række tanketunge afhandlinger om filosofiske og historiske emner. Bemærkelsesværdig er her bl.a. det betydelige islæt af John Lockes erfaringsfilosofi som G. for alvor havde fået øjnene op for i 1813–14. Ved siden af „Modsigelsens Grund-sætning“ (se ovf.) og respekten for historiske kendsgerninger bliver erfaringsfilosofien et våben i G.s kamp imod datidens spekulative romantiske modefilosofi. – Endvidere bemærkes at grundbegreber fra G.s senere forfatterskab, fx danskhed, folk, folkeånd, det levende ord m.m., netop i disse år bliver faste bestanddele af hans terminologi. – Hele dette vidtforgrene arbejdet af historisk, filosofisk og poetisk art havde, som nævnt, ikke en direkte, men en indirekte kirkelig teologisk hensigt. I et brev fra 1818 karakteriserer han sin intention ved hjælp af det velkendte luther'ske begreb: „Herrens fremmede Arbejde“. G.s deltagelse i den såk. Tylvtstrid, 1818, hvor han træder i brechen for Baggesen imod Oeh-lenschläger skal dog næppe – hvad man har ment – forstås som et forsøg på at vinde først-nævnte for sit standpunkt. G.s position i striden må forstås som en konsekvens af den beundring han lige siden sin ungdom havde næret for Baggesen.

Trods uhyre flid kunne G. ikke leve af sit forfatterskab. Tværtimod måtte personlige venner, deriblandt især grev Conrad "Danneskiold-Samsøe på Gisselfeld, understøtte ham. I 1817 bevilgede Frederik VI imidlertid G. en årlig understøttelse på 600 rigsdaler. I august 1818 kunne G. derfor gifte sig med Lise Blicher med hvem han havde været forlovet i ca. syv år. I februar 1821 blev G. derpå uden ansøgning kaldet til embedet som sognepræst for Præstø og Skibbinge. I Præstø blev de store oversættelsesarbejder fuldført, og her fødtes G.s første søn, Johan Diderik Nikolaj Blicher Grundtvig (1822–1907). I efteråret 1822 gik det længe nærede håb om præsteembede i hovedstaden i opfyldelse idet G. ansattes som kapellan ved Vor Frelsers kirke på Christianshavn.

Alligevel blev flytningen til København i første omgang en skuffelse. G.s litterære arbejder vandt ikke den påskønnelse han havde håbet. I hovedstadens åndsliv mødte han kun „Syvsøvere og Nattevandrerne, Beenrade og Giengangere ...“. Et stort anlagt forsvarsskrift for kristendommen ville ikke lykkes for ham, og de talrige udkast blev liggende i skuffen. – På overgangen mellem 1823 og 1824 fattede G. imidlertid nyt mod. Oplivelsen forløber i to stadier. Ved adventstid blev han overbevist om at en ny tid var

ved at oprinde med henblik på en fornyelse af kristenlivet i Danmark. Derpå fulgte – i januar/februar 1824 – et digterisk gennembrud hvor G. følte sig „liffilig gjennemglødet“. De mest bekendte digteriske nedslag af denne vækkelse er foruden *De levendes Land* og det 312 strofer lange, dybt symbolske digt *Nyaars-Morgen*, også salmen *Velkommen igien Guds Engle smaa*, skrevet i julen 1824. Om dette poetiske gennembrud er det vigtigt at bemærke at G. – fx netop i *Nyaars-Morgen* – demonstrerer en selvstændig opfattelse af forholdet mellem form og indhold. I „Ordet“, billedordet, er indhold og form ikke som almindeligt antaget adskilt, men sammen-smeltet. I denne henseende er G., som det er blevet sagt, „digter i langt mere eksklusiv forstand end nogen af sine samtidige“ (J. Elbek). – Hvad angår G.s teologiske nyorientering i 1823–24 er det blevet sandsynliggjort at denne opvækkelse er sket under inspiration fra den oldkirkelige teolog Irenæus, som G. studerede netop i 1823. Irenæus' skabelsteologi samt hans fremhævelse af „trosregelen“ (regula fidei) fik da også afgørende betydning for udformningen af den såkaldte kirkelige anskuelse der blev G.s vigtigste bidrag til protestantisk teologi. Skridt for skridt var G. vundet frem til den overbevisning at Guds tale til mennesker ikke først og fremmest er at finde i det skrevne bibelord, men i det hør-lige, mundtlige ord, der lyder ved dåb og nadver. Skriftordet har alle dage været underkastet teologernes divergerende fortolkninger, argumenterer han. Det levende ord fra Herren selv – dvs. trosbekendelsen ved dåben og indstiftelsesordenen ved nadveren – har derimod lydt uforandret siden urkirkens dage. I dette ord er den opstandne Herre selv usynlig til stede. Derfor er de kristnes faste ståsted ikke at finde i bibelbogen, men dér hvor menigheden samles om Guds lydelige ord ved dåb og nadver. Det er denne menighed der har frembragt bibelen, ikke omvendt: bogen der har skabt menigheden.

En konkret, aktuel anledning foranledigede G. til at træde offentligt frem med sin nye anskuelse. I 1825 udgav den unge teologiske professor H. N. Clausen et digert værk om „Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus“. Ca. 14 dage efter at bogen var udkommet forelå G.s berømte modskrift *Kirkens Gienmæle*. At G.s modskrift kunne foreligge så hurtigt hænger sammen med at han ligesom andre abonnenter havde fået tilsendt bogen et par uger før udgivelsen. – G. retter først og fremmest sit skyts imod Clausens kirkesyn. Mens Clausen i ret abstrakte vendinger havde defineret kirken som „et Samfund til Fremme af almindelig Religieusitet“ der søger „at hævde og

hæve den religiøse Idees altgigenemtrængende Princip“ fastholder G. at kirken er noget konkret, historisk tilblevet. Den er et samfund der har eksisteret siden apostlenes dage, og det er dér man må søge oplysning om hvad kirke er. På denne baggrund anklages Clausen for falsk lære, og G. kræver at han fratræder sit embede som teologisk professor. Clausen anlagde injuriersag mod G. og vandt processen idet G. i 1826 blev dømt til livsvarig censur.

Mens G. tidligere havde stået alene, fik han nu en række energiske, yngre medkæmpere. Angrebet på Clausen blev i samtiden opfattet som led af en strid der i flere år havde stået på, og hvor man havde krævet at præsterne i deres forkyndelse holdt sig nøje til kirkens bekendelsesskrifter. At G. i udredningen af sit kirkesyn havde lagt vægt på den apostolske trosbekendelse gjorde denne opfattelse nærliggende. Det væsentlige for G. var imidlertid ikke selve bekendelsens tekst, men den levende, historiske realitet menigheden er samlet om. – Blandt dem der sluttede sig til G. må især nævnes den højt begavede magister Jacob Christian Lindberg der fortsatte G.s kamp i en række småskrifter. I denne sammenhæng blev det Lindbergs historiske bedrift at knytte forbindelse mellem G. og de lægmandskredse der var grebet af samtidens „gudelige vækkelse“. G. havde selv tidligere, fx i artiklen *Om gudelige Forsamlinger*, 1825, forsvaret vækkelsesfolkene mod overgreb fra myndighedernes side. De stærke pietistiske islæt i deres kristendomsforståelse forholdt han sig derimod skeptisk overfor. Nu bidrog Lindbergs aktivitet til at der blev slået bro over denne kløft – om ikke i alle henseender, så dog i et sådant omfang at der hermed blev lagt et fundament for den senere kirkelige retning, grundtvigianismen. – Fra denne retnings tidlige historie noteres at G.s kirkesyn efterhånden blev udbygget med en særlig teori om at trosbekendelsen af Jesus var blevet meddelt til disciplene i de 40 dage mellem opstandelsen og himmelfarten. Teorien, der har rødder i udsagn af G. selv, blev kraftigt forsvaret af P. C. Kierkegaard. I visse faser af grundtvigianismens historie kom teorien til at overskygge det fundamentale i G.s syn: den af Helligånden skabte enhed mellem den opstandne Kristus og det af menigheden bekendte troens ord.

Umiddelbart efter injuriedommen nedlagde G. påny sit embede. Årsagerne var flere. Dels har han villet protestere mod dommen; dels var han skuffet over forbudet mod at nogle af ham digtede salmer (fx *Den signede Dag med Fryd vi ser*) blev sunget ved den fest der 1826 skulle markere tusindåret for Ansgars komme til Danmark. Endelig havde G. årsag til at tro at en ny injuriersag,

rejst af en lærer på Christianshavn, var under optræk. Uden udsigt til et sikkert udkomme trak G. sig nu tilbage til studerekammeret.

I samme måned som embedsnedlæggelsen fandt sted (maj 1826) udsendte G. den lille bog *Kong Harald og Ansgar* udgivet i anledning af kirkejubilæet. Et års tid forinden havde han endvidere sammen med den lærde teolog A. G. Rudelbach påbegyndt udgivelsen af *Theologisk Maanedsskrift I–XIII*, 1825–28. Fra dette tidsskrift bemærkes især den teologisk betydningsfulde dobbelt-afhandling fra 1826–27 *Om den sande Christendom* og *Om Christendommens Sandhed*. – Til brug bl.a. ved sønnerne Johan og Svend Hersleb Grundtvigs undervisning udarbejdedes *Kronike-Riim til Børne-Lærdom*, 1829 og *Historisk Børne-Lærdom*, 1829. Noget kunne dog tyde på at inspirationen fra 1823–24 var udtømt, og at G. følte sig stående ved afslutningen af en periode af sit liv. I 1827 udkom *Skribenten Nik. Fred. Sev. Grundtvigs litteraire Testamente* og kort derefter *Christelige Prædikener eller Søndags-Bog I–III*, 1827–30, i hvilken udgivelse G. opsummerer de forudgående års forkyndelse. Men en ny inspiration og dermed en helt ny fase i G.s udvikling stod umiddelbart for døren.

I årene 1829–31 foretog G. med offentlig støtte tre rejser til England med det formål at studere håndskrifter fra engelsk middelalder. G.s planer om at udgive disse blev anledning til at engelske forskere tog opgaven op. Det varigste udbytte af rejserne blev for G.s eget vedkommende at han i England blev konfronteret med en anden livsform end den han kendte fra Danmark. Englændernes realistisk-praktiske livssyn gjorde indtryk på ham sammen med deres sans for åndelig og verdslig frihed. Livet som det leves her og nu, og frihed såvel i åndens som i håndens verden bliver fra nu af hans lösen.

Lige så betydningsfuld blev en anden konkret opgave. G.s forlægger havde anmodet ham om at udarbejde en ny udgave af hans mytologi fra 1808 der forlængst var udsolgt. Under omarbejdelsen blev værket til en helt ny og langt større bog. Arbejdet gav stødet til en dybtgående selvrevision. Mens G.s tidligere teologiske arbejde havde drejet sig om at bestemme hvad kirke og kristendom er måtte han nu under arbejdet med Nordens myter klare sig forholdet mellem kristeligt og menneskeligt. I tilslutning til den teologiske tradition havde G. hidtil betragtet det menneskelige som noget underordnet i forhold til det kristelige. Nu gik menneskelivets egenverdi op for ham. Det menneskelige er i kraft af Guds skabelse en forening af stov og ånd som han udtrykker sig i indledningen til *Nordens Mythologi*, 1832. Og G. kan nu formulere sin dristige tese:

„Menneske først – og kristen saa“. I denne yvundne position indgår inspiration fra mange sider: Fra Irenæus' skabelsteologi, fra Johannes-evangeliets tale om at Kristus „kom til sit eget“, fra det realistiske menneskesyn G. havde mødt i England, fra hans gamle kærlighed til Nordens myter – og endelig en negativ inspiration fra utilfredsheden med sit eget tidligere standpunkt.

I et forsøg på at gøre rede for sin nye erkendelse formulerer G. i indledningen til sit værk udtrykket „Den Mosaik-Christelige Grund-Anskuelse“. Denne anskuelse er efter hans opfattelse noget andet end kristen tro som er bundet til Kristi person og gerning. Anskuelsen derimod kan den kristne have tilfælles med enhver „Naturalist“, hvormed G. mener enhver der ikke er bundet af et snævert biologisk-mekanistisk menneskesyn, men som respekterer at ånd hører med til det at være menneske. Den kristne og naturalisten må kunne være enige om at mennesket er skabt i Guds billede samt om, at der på et tidligt tidspunkt er tilstødt mennesket „et stort Uheld“ i kraft af hvilket mennesket er kommet i misforhold til sin egentlige bestemmelse. Såvidt enigheden. Divergensen mellem kristne og naturalister vedrører synet på hvorledes skaden genoprettes. Den kristne tror at dette kun kan ske i kraft af Kristi gerning i dåben; naturalisten, derimod vil hævde at redningen beror på at mennesket optager Kristus i sig som et guddommeligt forbillede. På dette punkt, mener G., er modsætningen mellem de to livssyn uovervindelig.

Den refererede tankegang udgør det principielle grundlag for at han fra nu af med god samvittighed kan samarbejde med anderledes tænkende i politiske, videnskabelige og pædagogiske anliggender. Han kan nu fralægge sig enhver bekymring for hvilken betydning arbejdet på disse områder får for kirken, teologien og troen. Ikke kristendommen, men det menneskelige, „det Fælles og det Almindelige“ skal være grundlaget for kulturarbejdet.

Af de skrifter der udkom i 1830erne regnes adskillige til G.s hovedværker. Det gælder foruden Nordens Mythologi, 1832 (se ovf.), også G.s *Haandbog i Verdens-Historien* I–III, 1833ff. I dette værk søger G. endnu en gang, og nu på et bredere grundlag, at frigøre sig fra sin ungdoms bibelkristne historiesyn. – Skelsættende udgivelser fra samme periode er endvidere G.s skole-skrifter hvoraf det første, *Det Danske Fiir-Kløver*, udkom 1836. I denne og en række derpå følgende bøger og artikler fremlægger G. sine tanker om en fri, levende og naturlig folkeoplysning. Undervisningen skal bygges – ikke primært på bøgerne, men på det levende, talte ord

på modersmålet. „Skolen for Livet“ bliver netop til i samtalens vekselvirkning mellem lærer og elever, og mellem eleverne indbyrdes. Først og sidst skal undervisningen være folkelig. Dvs. at den skal *ligne* folket derved at den henter sit indhold både fra folkets nutidige kår og fra den historie og digtning (herunder myterne) der er udtryk for dets egenart. Heraf følger at undervisningen ikke alene skal være realistisk derved at den beskæftiger sig med folkets situation i nutiden. Den skal tillige være „historisk-poetisk“. Både i den ene og den anden henseende skal undervisningen respektere menneskelivets vilkår. G.s skoleskrifter vakte ikke synderlig opsigt da de udkom. Imidlertid grundlagdes allerede i løbet af 1840erne og 1850erne et antal folkehøjskoler hvis sigte og metode var væsentligt inspireret af G.s ideer.

Lige så betydningsfuldt blev G.s arbejde med en fornyelse af salmesangen. Denne opgave havde G. stillet sig allerede 1811, men først nu blev den realiseret. Første bind af G.s *Sang-Værk til den Danske Kirke* der udkom 1837 rummer ca. 400 af hans i alt ca. 1.500 salmer. Foruden originale frembringelser indeholder samlingen en lang række gendigtninge af salmer fra kirkens tradition, ikke blot den danske og lutherske, men tillige fra den angelsachsiske, den romersk-katolske og den græsk-byzantinske kirkesang. G.s salmesamling er således universel i sit anlæg. Det er den hellige, *almindelige* kirke, der her manifesterer sig. – Der er udbredt enighed om at G.s gendigtning af ældre danske salmer (Brorson, Kingo m.fl.) er den mindst vellykkede del af arbejdet. Bedre er det gået i de tilfælde hvor G. ikke gendigter, men direkte *moddigter* Kingo, fx i salmen *Tag det sorte Kors fra Graven* (fra 1832). G.s gendigtninge af udenlandske salmer demonstrerer en sjælden evne – ikke til sprogligt nøjagtig gengivelse – men til at leve sig ind i disse salmers åndelige verden. – Et højdepunkt i salmesamlingen er G.s Helligåndssalmer, fx *Var I ikke Galilæer, Nu bede vi den Hellig-Aand, Hellig-Aand, vor Sorg Du slukke!, Du, som gaaer ud fra den levende Gud, Kærligheds og Sandheds Aand, Talsmand! som paa Jorderige*. Dette er ikke tilfældigt, men i god overensstemmelse med G.s hele teologi som er Helligånds-teologi i eminent forstand.

Som følge af en lempelse af de gældende bestemmelser løstes G. i 1837 fra censuren i hvilken anledning han skrev sin velkendte sang til modersmålets pris, *Moders Navn er en himmelsk Lyd*. Frigjort fra censuren kunne han nu efterkomme en opfordring fra en kreds af unge akademikere til at holde offentlige, historiske forelæsninger. Det blev til de berømte „*Mands*

Minde"-foredrag, holdt på Borchs kollegium i sommeren og efteråret 1838. Forelæsningerne blev en ubetinget succes der efterhånden samlede 5–600 tilhørere. I vinteren 1843–44 gentoges succes'en da G. – atter på Borchs kollegium – holdt offentlige forelæsninger om græske og nordiske myter. For der denne gang også var kvinder blandt tilhørerne (se J. Th. Lundbyes samtidige tegning) virkede i datiden som noget helt nyt og revolutionerende.

I adskillige år (1832–39) fungerede G. som ulønnet aftenangspredikant ved „Frederikskirken“ (nu: Christianskirken) på Christianshavn. Først i 1839 fik han atter fast stilling idet han ansattes ved Vartov hospitalskirke, et beskedent embede han kunne overkomme ved siden af sine studier og digteriske sysler. G.s støt voksende tilhænger-skare fik her et vigtigt samlingspunkt. Til brug for gudstjenesten i Vartov kirke skrev G. en række salmer der fra og med 1845 tryktes i små hæfter og på løse blade. 1850 udgaves den første samling af disse *Fest-Psalmer*. Titlen hentyder til at salmebladene uddeltes ved de kirkelige højtid-er.

Årene omkring 1840 betegner i flere henseender en konsolidering af G.s position. Ansættelsen ved Vartov kirke betød at G. i de sidste godt 30 år var befriet fra økonomiske bekymringer. Og hans succes med de offentlige forelæsninger på Borchs kollegium i 1839 og 1843–44 indleder en ny periode i G.s liv der kendetegnes af støt voksende anerkendelse. I sit ugeblad *Danskeren* der udkom 1848–51 havde G. mulighed for frit at meddele sig til offentligheden. – I Christian VIIIs og dronning Caroline Amalies regeringstid nød han endvidere i ganske særlig grad kongehusets gunst. Et udslag af denne kongelige bevågenhed var at G. fra 1841 til sin død fungerede som „Direktør“ – dog mere af navn end af gavn – for „Dronningens Asylskole“. Og i det hele taget udviste majestæterne en varig og konstruktiv interesse for G.s skoletanker. – På det litterære parnas befæstede G. sin position som en af nationens førende digtere. At han ved sit 50-års præstejubilæum i 1861 fik rang med Sjællands biskop må først og fremmest ses som en anerkendelse af G.s indsats mht. fornyelsen af dansk salmedigtning. – Den æresbevisning som efter alt at dømme har glædet G. mest, indtraf da han i sommeren 1851 besøgte Norge efter indbydelse fra det norske studentsamfund. – For sine skoletanker vandt han efterhånden mere gehør; og at han så længe som tilfældet var, havde sæde i rigsdagen (se nærmere ndf.) kan ses som udtryk for at G. havde formået at vinde den jævne vælgerbefolknings tillid. – På det kirkelige område fremtræder grundtvigianismen i løbet af

1860erne som en slags kirkeligt parti. På de såkaldte „*Vennemøder*“ der indledtes i forbindelse med G.s 80-års fødselsdag 1863 samledes stedse større tilhænger-skarer der ikke undlod at hyld ham i taler og sange. – Under al denne medgang forblev G. dog den selvstændige – for ikke at sige selvrådige – person der var overbevist om altid at vide bedre besked end de fleste.

At G. i tiden fra ca. 1840 til sin død konsoliderede og udbyggede sin position betød imidlertid ikke at han var sparet for sorger og skuffelser. Forholdet til de nu voksne sønner var ikke altid det bedste. I perioder var han hårdt ramt af sygdom og depressioner. Og samtidens betydeligste filosofiske tænker, Søren *Kierkegaard, med hvem han tidligere havde været på talefod underkastede G.s teologi en skånselsløs kritik i sin „Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift“, 1846. Kierkegaard opfatter G.s kirkesyn som udtryk for naiv objektivisme. Heroverfor stiller Kierkegaard – ikke en kristelig subjektivisme – men kravet om at mennesket i en inderlig og stedse levende dialektik *forholder sig* til sandheden. – Af nationale begivenheder gjorde Danmarks nederlag i krigen 1864 et dybt og smerteligt indtryk på G. hvilket ikke mindst fremgår af hans *Trostebrev til Danmark*, 1864. – På den politiske arena bekæmpede han forgæves den grundlovsrevision der blev vedtaget i 1866. Endvidere skuffede det ham at den liberale åndselite, med hvem han et langt stykke vej havde kunnet slå følge i kampen for åndelig og verdslig frihed, efterhånden efter hans opfattelse afslørede svigtende sans for almuens tarv. – Til de folkehøjskoler der skød op havde G. et ejendommeligt ambivalent forhold. Den omstændighed at disse skoler etablerede sig som små, private foretagender rundt omkring i landet stred afgørende imod G.s kongstanke om én stor, central statsinstitution placeret i Sorø. Det er betegnende at G. aldrig besøgte disse nye skoler med undtagelse af Marielyst højskole uden for København (åbnet 1856). – G.s forhold til Christen *Kold er lige så ambivalent. På den ene side anerkendte han Kolds pædagogiske geni; på den anden side kunne han ikke forlige sig med den opfattelse hos Kold at folkehøjskolerne også skulle sigte imod en kristelig vækkelse. Allerede 1836 havde G. over for den pietistiske skolemand Rasmus *Sørensen skarpt afvist at troen skulle være „en Skolesag“.

G.s tankeverden havde nu antaget de konturer som stort set uforandret fastholdtes resten af hans liv. Perioden mellem ca. 1840 og 1872 kendetegnes af et ihærdigt arbejde for at udbrede disse tanker i tale og skrift. I overensstemmelse med sin overbevisning om det levende, talte ords

gennemslagskraft kaster G. sig nu ud i en omfattende foredragsvirksomhed. Det under hans medvirken i 1839 stiftede „Danske Samfund“ havde netop til formål at være forum for folkelige foredrag. Foreningen fik siden adskillige aflæggere rundt om i landet.

Til G.s verdslige lyrik fra disse sene år hører en række sange som regnes blandt hans ypperste. Det gælder fx digtet til datteren Meta (1827–87), *Du Lille! du kiære! da dyrt var Guds Ord*; og det gælder digtet til Danmark: *Fædreneland! Ved den bølgende Strand* samt skolesangene *Der skinner en Sol i Lys og Løn* og *Hvad Soelskin er for det sorte Muld*. I anledning af Istedslaget 25.7.1850 skrev G. de velkendte sange *Jeg gik mig ud en Sommerdag at høre og Det var en Sommer-Morgen*. Til de mere personlige digte hører det betagende afskedsdigt fra 1872, *Gammel nok er jeg nu blevet*. – Også en række salmer som G. skrev i denne periode hører til dem der stadig værdsættes højest, fx *I al sin Glans nu straalers Solen, At sige Verden ret Farvel, Kirkeklokke! mellem ædle Malme, Vær velkommen Herrens Aar* (i to versioner: en kirkelig adventssalme og en verdslig nytårssang), *Det er saa yndigt at følges ad* (også i to versioner: både som bryllupssalme og som „almindelig“ salme), *Som Dugg paa slagne Enge og Nu falmer Skoven trindt om Land*. – Til G.s kristne læredigte hører det over 800 strofer store digt, *Christenhedens Syvstjerne* der først udkom i Dansk Kirketidende 1854–55, og som 1860 for første gang udsendtes i bogform. Under inspiration af synerne i Johannes' åbenbaring tolker kvadet den kristne menigheds historie som en udvikling gennem seks folkemeningheder: den hebraiske, græske, romerske, engelske, tyske og nordiske. Hertil slutter sig et udblik til det endnu fremtidige slutstadium, „Den sidste Menighed“.

Inden for G.s prosa-forfatterskab fra de senere år noteres de ikke så få politiske småskrifter fremkaldt af tidens begivenheder såsom grundloven 1849, treårskrigen 1848–50, Danmarks nederlag i 1864 m.m. Disse udgivelser måtte ifølge emnernes natur påkalde størst interesse i den aktuelle situation hvor de blev til. Andre af G.s prosaskrifter fra den sidste fase af hans forfatterskab har udvist større levedygtighed. Det gælder først og fremmest *Den christelige Børnelærdom*, oprindelig offentliggjort i tidsskriftet *Kirkelig Samler* 1855–61 og udsendt som bog for første gang i 1868. Værket der er en trosrørelse for voksne – ikke for børn – anses stadig af mange for en hovedkilde til studiet af G.s teologi. – Endelig noteres *Smaaskrifter om den historiske Høiskole*, 1872, en udgivelse hvori G. kort før sin død genoptrykte de pædagogiske skrifter der efter hans

eget skøn havde størst betydning. Samlingen blev en uundværlig håndbog for dem der søgte at virkeliggøre G.s skoletanker.

Af begivenheder i G.s personlige liv kan nævnes hans fjerde og sidste Englandsrejse 1843. Rejsens formål var at stifte nærmere bekendtskab med den højkirkelige „Oxfordbevægelse“ repræsenteret af navne som J. H. Newman og E. B. Pusey (NB. ikke at forveksle med Oxfordbevægelsen fra 1930'erne). Bevægelsen vandt i øvrigt ikke G.s sympati. – Endvidere noteres at G. fra 1848 til 1858 var medlem af folketinget og i en kort periode 1866 medlem af landstinget. De vigtigste frugter af G.s virksomhed på rigsdagen er formentlig indførelsen af løfteparagraffen om offentlighed og mundtlighed i retsplejen, loven om sognebåndsløsning (1855) og valgmenighedsloven (1868). I kraft af disse sidstnævnte love skabtes en (vist nok) for dansk lovgivning særpræget mulighed for at frie menigheder kunne trives inden for folkekirkens rammer.

G.s første hustru, Lise Blicher, døde 1851, og kort tid derefter ægtede G. fru Marie Toft til Rønnbæksholm. Efter et kort, men usædvanlig lykkeligt ægteskab døde fru Marie i 1854 efter at have født sønnen Frederik Lange Grundtvig. 1858 indgik G. derpå ægteskab med Asta Reedtz, f. Kragh-Juel-Vind-Frijs der blev ham en selvopofrende støtte i hans sidste år.

Ved påsketid 1867 oplevede G. sit tredje anfald af sindssyge. Det første anfald havde han i december 1810 (se ovf.), det andet i 1844. Salmen *Sov sødt Barnlille* afspejler den vished om dåbens nåde der havde båret G. igennem krisen. Efter G.s sidste og alvorligste anfald udtalte han: „Nu har jeg stridt min Dødsstrid, og Døden maa komme, naar Gud vil det“. Den 1.9.1872 stod G. for sidste gang på prædikestolen i Vartov kirke. Den følgende eftermiddag døde han. Den 11.9. blev G. begravet – efter eget ønske – i gravhøjen på Køge Ås ved siden af sin anden hustru, fru Marie.

G.s betydning for dansk kultur lader sig vanskeligt sammenfatte i få ord. Hans indflydelse spores inden for digter- og malerkunst, inden for kirke og skole og i politik. Det vil sige at hans indflydelse rækker langt ud over grænserne for den folkelige og kirkelige bevægelse der efter ham kalder sig grundtvigianismen. Under den tyske besættelse 1940–45 blev G.s digtning en magtfuld inspiration til at fastholde dansk folkelig identitet. Efter anden verdenskrig har det i 1947 stiftede Grundtvig-selskab ydet en imponerende indsats i retning af at frugtbar gøre den voksende G.-interesse i en række vægtige videnskabelige publikationer. I u-landene viser man i vore dage en bemærkelsesværdig interesse for

G.s folkelige grundtanker. Og fra de seneste års kulturdebat herhjemme kan nævnes at også forfattere der er inspireret af ungdomsoprøret og ny-marxismen i G.s skrifter finder bekræftelse på deres egne ideer. G.s mest dybtgående eftervirkning viser sig imidlertid på den måde at ord som han har talt, og tanker som han har formuleret, på en helt selvfølgelig måde er blevet en integrerende del af dansk sind og selvforståelse. – R.1840.

Bibliografi. Steen Johansen: Bibliografi over G.s skrifter I–IV, 1948–54. Aage Jørgensen: G. lit. 1963–73, 1975. **Udg.** Poetiske skr., udg. Sv. Grundtvig, C. J. Brandt og Georg Christensen I–IX, 1880–1930. Udvalgte skr., ved Holger Begtrup I–X, 1904–09. Værker i udvalg, ved Georg Christensen og Hal Koch I–X, 1940–49. Den kristelige børnelærdom, 4. udg. 1941. Sang-værk til den da. kirke I–VI, 1944–64. Christenhedens systjerner, m. tillæg, udg. Th. Balslev, 1955–56. Taler på Marielyst højskole 1856–71, udg. Steen Johansen, 1956. Udvalgte digte, udg. Steen Johansen, 1963. G.s skoleverden i tekster og udkast, udg. K. E. Bugge I–II, 1968. Konfrontation. G.s prædikener i kirkeåret 1854–55 på baggrund af Kierkegaards angreb, udg. P. G. Lindhardt, 1974. Regeneration. G.s prædikener i kirkeåret 1855–56, udg. P. G. Lindhardt, 1977. **Kilder.** Breve fra og til G., udg. Georg Christensen og Stener Grundtvig I–II, 1924–26. G.s erindr. og erindr. om G., ved Steen Johansen og H. Høirup, 1948. N. F. S. G.: Dag- og udtagsbøger, udg. G. Albeck I–II, 1979. **Lit.** F. Rønning: Den grundtvigske slægt, 1904. Samme: G. I–IV, 1907–14. H. Brun: Biskop G.s levnetsløb I–II, 1882. H. Helweg: G.s sindssygdøm, 1918 (2. opl. 1932). Edv. Lehmann: G., 1929. Hal Koch: G., 1943 (2. udg. 1959). Grundtvig-studier, 1948ff. P. G. Lindhardt: G. An introd., London 1951. Samme: G., 1964 = Gads biografiserie. Carl Weltzer: G. og Kierkegaard, 1952. Niels Kofoed: G. som selvbiograf, 1954. H. Høirup: Frederik Lange Grundtvig, 1955. Johs. Knudsen: Danish rebel, Philad. 1955. Kaj Thaning: Menneske først –, 1963. Samme: For menneskelivets skyld, 1971. Ebbe Reich: Frederik, 1972. **Digting og filologi.** Uffe Hansen: G.s salmedigt. I–III, 1937–66. Gustav Albeck: G. og Norden, 1942. Samme: Omkring G.s digtsamlinger, 1955 = Acta jurlandica XXVII, suppl. A, hum. ser. XL. Helge Toldberg: G. som filolog, 1946. Samme: G.s symbolverden, 1950. Magnus Stevns: Fra G.s salmeværksted, 1950. Søren Holm: Mythe og kult i G.s salmedigt., 1955. Jørgen Elbek: G. og de græske salmer, 1960 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk., CCXLI. Fl. Lundgreen-Nielsen: G. – skæbne og forsyn, 1965. Chr. Thodberg: En glemt dimension i G.s salmer, 1969. Andr. Haarder: Beowulf. The appeal of a poem, 1975. **Historieskrivning.** Erik Møller: G. som samtidshistoriker, 1950. Will. Michelsen: Tilblivelsen af G.s historiesyn, 1954. Samme: Den sælsomme forvandling i G.s liv, 1956. S. Aa. Aarnes: Historieskrivn. og livssyn hos G., Bergen 1961. **Skole tanker, politik.** Fr. Wartenweiler-Haffter: Ein nord. Volkserzieher, Bern 1913. Noëlle Davies: Education for life, London 1931. Den danske folkehøjskole, red. Ernst J. Borup og Fr. Nørgaard, 1939. Poul Andersen: G. som rigsdagsmand, 1940. R. Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944. K. E. Bugge: Skolen for livet, 1965. Ejvind Larsen: G. – og noget om Marx, 1974. **Teologi, filosofi, etik og psykologi.** Anders Nørgaard: Grundtvigianismen I–III, 1935–38. C. I. Scharling: G. og romantiken, 1947. H. Høirup: G.s syn på tro og er-

kendelse, 1949. Samme: Fra døden til livet, 1954. V. Grøn bæk: Psykologiske tanker og teorier hos G., 1951. H. Aronson: Mänskligt og kristet, Sth. 1960. T. Ehnevid: Församlingsetik. Studier över G., M. Pontoppidan och E. Billing, Lund 1969 = Studia theologica lundensia XXIX. Hellm. Toftdahl: Kierkegaard først – og G. så, 1969.

Papirer. Papirer og breve i Kgl. bibl. Embedsskrivelser og -protokoller i Rigsark. og Landsark. for Sjælland. – Registrant over G.s papirer, udg. Grundtvig-selsk. og Det danske sprog- og lit.selsk. I–XXX, 1957–64. Registrant over G.s breve, udg. Grundtvig-selsk. og Det danske sprog- og lit.selsk., 1961. Steen Johansen: Det Grundtvig-Boienske familiearkiv i Kgl.bibl. i Fund og forskning XXIII, 1977–78 129–40.

K. E. Bugge

□ Mal. af C. F. Christensen, 1820 (Fr.borg), stukket af I. C. E. Walter 1822, i træsnit 1883. Tegn. af C. W. Eckersberg, 1829, stukket af Erling Eckersberg 1830. Mal. af C. A. Jensen, 1831 (glyptoteket), litograferet 1844 og flere gange senere, flere træsnit efter dette, bl.a. af H. P. Hansen, 1870, efter tegn. af H. Orlrik, stik efter det af J. Britze, 1924 og P. Ilsted, 1930. Afbildet på satirisk stik af M. Brünnich, 1831. Tegn. af J. J. Becker, 1839, litograferet af C. L. Plötz 1840. Tegn. af P. C. Skovgaard 1841 (–45) (Kgl. bibl.). Karikatur i træsnit af A. Flinch, 1842. Tegn. af P. C. Skovgaard, 1842 (Fr.borg). Mal. af C. A. Jensen, 1843 (Hirschsprung), to kopier af Stefan Viggo Pedersen 1921 og 1925 (Skovby k. ved Bogense og Vor Frelzers k., Chr.havn). Tegn. af J. Th. Lundbye i kunstnerens dagbog 1843 (Kgl. bibl.), og tegnet på talerstolen på Borchs kollegium af samme, s.å. Tegn. af J. V. Gertner, 1844 (Vartov), litograferet af L. A. Kornerup 1853 og afbildet på Gertners tegn. 1846 af Chr. VIIIs salving 1840 (Rosenborg). Afbildet på S. Schacks mal. af samme begivenhed, 1843 (St.mus.). Karikatur i træsnit 1844. Afbildet på tegn. af P. C. Skovgaard fra sejladsen hjem fra Skamlingsbanken, 1844. Karikaturtegn. af Constantin Hansen, 1846 (Fr.borg). Måske afbildet på tegn. af W. Marstrand, 1846, af den Stapeske kreds (Thorvaldsens mus.). Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Tegn. af P. C. Skovgaard ca. 1847 (Fr.borg), mal. af samme 1847 (sst.), gentagelse 1873, flere træsnit efter maleriet, bl.a. af H. P. Hansen, af A. Bork, samt træsnit efter tegn. af E. Henningsen, alle 1883, typen benyttet på E. Henningsens mal. 1895 af naturforsker mødet 1847 (Kbh.s univ., Fr.borg). Tegn. af P. C. Skovgaard, 1847?. Mal. af Constantin Hansen, 1847 (Fr.borg), gentagelse som voksmaleri (sst.), gentagelse 1863, formentlig gentagelse (folketinget), typen benyttet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg), kopi af 1847-mal. af Ad. Larsen (folketinget), kopi af Th. Wegener

Grundtvig, N. F. S.

(Vartov ?), i træsnit af J. F. Rosenstand, 1868, og gengivet i farvelitografi af P. W. Johannsen, 1941. Buste af H. V. Bissen, 1847 (Studenterforen., Kbh.), kopi af V. Bissen, 1909 (Fr.borg), kopieret af samme på statue af G. 1894 (ved Marmorkirken, Kbh.), formentlig kopieret i busten af O. Glosimodt, 1856, og af E. Bentzen, 1879, samt i buste i ornat, måske af C. Borch 1858. Tegn. af Fredrika Bremer, 1849 (Fredrika Bremer forbundet, Sth.). Tegnet silhouet fra 1840erne. Karikaturtegn. af P. C. Skovgaard fra 1840erne (kobberstiksaml.). Silhouet 1853, formentlig af Claudius Rosenhoff. Træsnit af J. F. Rosenstand, 1858, efter foto, litografi af L. A. Kornerup, 1861, efter samme, træsnit efter samme efter tegn. af H. Olrik, 1861, og af C. L. Sandberg, 1871. Medalje af H. Conradsen, 1861. Mal. af Constantin Hansen, 1862 (Fr.borg), kopi af S. Konstantin-Hansen. Mal. af W. Marstrand, 1862 (rådhuset, Kbh.), litograferet af E. Fortling 1863, samt 1886 og 1918, gengivet i flere træsnit, de to af H. P. Hansen, kopi af C. C. Andersen med dragt ændret til ornat, varieret kopi i olietryk. Tegn. af H. C. Ley, 1862, litograferet 1876. Tegnet i Vartov k. af A. C. Bennike fra 1860erne (Immanuelskirken, Kbh.). Litografi 1866 efter foto, samme gengivet i træsnit af bl.a. H. P. Hansen. Mal. af C. Dalsgaard, 1868, i Vartov. Mal. af Luplau Janssen efter foto fra 1869. Litografi og radering af Leo Enna efter foto fra 1869. Statuette af O. Evens, 1870 (Ribe stiftsmus., Nordjyllands kunstmus.). Flere silhouetter (Fr.borg, Kgl. bibl.). Tegn. af Hans Jensen, 1877, efter foto fra 1872, efter dette foto også træsnit af C. L. Sandberg, 1872, H. P. Hansen, 1883, m.fl. Mal. af J. Bless efter foto 1872, efter samme foto litografier, bl.a. to af I. W. Tegner, og træsnit, bl.a. efter tegn. af Tom Petersen, tegn. af F. Henningsen, 1887 (Fr.borg), samt linoleumssnit af K. J. Almquist, 1935. Litografi af Harald Jensen, 1906, efter foto fra 1872 som også har været forlæg for en buste af Svend Lindhart, 1933. Silhouet af Ida Schiøttz Jensen. Afbildet på mal. af Carl Thomsen, 1900, forestillende G. i Udby k. 1810. Statue af Rasmus Bøgebjerg, 1903. Buste af Niels Skovgaard, 1908 (efter foto fra 1869), i polykrom keramik af Karl Schrøder (Kgl. bibl.), replik (G.s hus, Kbh.). Maske, efter samme foto, af A. Bundgaard (på Chr.borg). Relief på udkast til monument af N. Hansen-Jacobsen, 1912 (Vejen mus.). Udkast til monument af J. Gelert, 1914. Statuette af Niels Skovgaard 1912–14 (St. mus.), udkast til statue 1932 (Vartov, gården). Mal., „der er tænkt på G.“, af Hans W. Larsen, 1939. Afbildet på mal. af Anna Maria Mehrn udst. 1943 og 1944. Mal. af G. ved sin mors grav, af V. Neiiendam 1946. Mal. af Hjalte Skovgaard,

1947 (Suldrup k.). Foto. – Mindestøtte på Skamlingsbanken 1884. Grundtvigskirken i Kbh. er opført 1921–40 som monument for G. i stedet for en statue. Bautasten på Udby kgd. 1887 med udsmykning af Magnus Pedersen. Mindetavle for G.s konfirmation (Thyregod k.). Mindesten i Hansignelund, Ølgod. – Povl Eller og Steen Johansen: N. F. S. Grundtvig portrætter, 1962.

Povl Eller

Grundtvig, Stener Frederik, 1860–1942, fængselskyndig. * 4.3.1860 i Kbh. (Vartov), † 13.5.1942 på Frbg., urne i Kbh. (Vestre). F: kontorchef Joh. *G. (1822–1907) og Oline V. C. Stenersen (1828–93). ~ 1° 26.9.1888 i Kbh. (Jak.) med Astrid Elisabeth Myhre, * 19.5.1860 i Ålborg, † 5.4.1898 i Kbh., d. af major af infanteriet, senere oberst, landinspektør Albrecht Christian Johansen M. (1817–94) og Ingeborg Quist (1828–65). ~ 2° 7.12.1904 i Gentofte med Anna Louise Helene Hildegard Henriette Emilie Quittenbaum, * 6.6.1863 i Haidau, Schlesien, † 6.12.1951 i Kbh. (Helligkors), d. af godsejer Julius Q. og Meta Johanne Louise Georgine Charlotte Wachenroder. – Bror til Elisabeth *G. og Vilhelm *G.

G. blev student 1878 fra Haderslev læreres skole, cand.jur. 1883, inspektionsassistent ved Christianshavns og Horsens straffeanstalter 1891–95, inspektør ved Københavns fængsler 1895, herredsfoged i Ning herred 1910 og dommer ved Frederiksberg birk 1919. Han blev afskediget 1933 i medfør af lov af 20.5.s.å. der indførte en aldersgrænse for dommere ved det fyldte 70. år. Sammen med fem kolleger anlagde G. sag mod finansministeriet for at få prøvet om aldersgrænsen og bestemmelsen om afgang med pension var forenelige med den dagældende grundlovs § 71, men de tabte sagen ved højesterets dom af 5.11.1934. Som leder af Københavns fængsler arbejdede G. energisk for at forbedre afsoningsforholdene. Han var 1899 medstifter af Dansk kriminalistforening. I sin brochure *Den kriminelle Retspleje i Opløsningstilstand*, 1910 rettede G. skarpe angreb på justitsminister P. A. Albertis benådningspraksis og underkastede desuden ledelsen af Fængselshjælpen en skarp kritik. Af G.s forfatterskab skal især fremhæves bogen *Dødsdommene i Danmark 1866–92*, 1893. G. redigerede Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen sammen med Aug. Goll 1898–1908 og var derefter i tre år eneredaktør. Han skrev indledning til den af ham sammen med broderen Vilhelm G. 1920 udgivne bog *N. F. S. Grundtvigs breve til hans Hustru under Englandsrejserne 1829–1831*, og sammen med Georg Christensen publicerede

han *Breve fra og til N. F. S. Grundtvig 1807–72 I–II*, 1924–26. – R. 1923. DM. 1935. □ Karikatur af Anton Hansen, 1915. Tegn. af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg). Foto.

G. Brøchner-Mortensen i Nord. t. for strafferet VIII, 1920 259 265f. – Papirer i Kgl. bibl. (slægtshist. optegn.) og Rigsark.

Knud Waaben (Frantz Dahl)

Grundtvig, Svend (døbt Svenn) Hersleb, 1824–83, folkemindeforsker, filolog. *9.9.1824 i Kbh. (Frels.), † 14.7.1883 på Frbg., begr. sst. F: biskop N. F. S. *G. (1783–1872) og Elisabeth C. M. Blicher (1787–1851). ~ 10.12.1858 i Kbh. (Vartov) med Laura Jensine Christine Bloch, * 23.6.1837 i Kbh. (Holmens), † 20.4.1891 på Frbg., d. af manufakturhandler Christen Laurits Georg B. (1799–1884) og Oline Sofie Frederikke Hadsund (1814–46). – Bror til Joh. *G. Halvbror til F. L. *G.

Faderen, N. F. S. G., tilrettelagde helt sønnens undervisning. Han ansatte en række huslærere til at undervise ham i nylandsk, latin, dansk og angelsaksisk, og selv underviste han ham i den nordiske mytologi, Saxo og saga- og folkeviselitteraturen. 1838 købte faderen et dansk visehåndskrift fra 1656 (Grundtvigs kvart), og det gav den 14-årige G. sig straks til at sammenligne med eksisterende viseudgaver som han fandt højest mangelfulde. Hermed var kimen lagt til det studium der skulle blive hans livsværk, den videnskabelige udgivelse af *Danmarks gamle Folkeviser*. Det er i de undertiden meget omfattende kommentarer til de enkelte viser i dette værk han lagde grunden ikke blot til den danske folkeviseforskning, men til folkemindeforskningen i det hele taget. Hans interesser og gøremål var imidlertid mange så dette grundlæggende arbejde måtte hvile i lange perioder.

En af hans meget tidlige interesser var også slægtshistorie, og 1841 udarbejdede han et manuskript med titlen *Borgerlige Familier i Danmark, Norge og Herugdømmerne. Med deres Vaabener* (først publiceret i Heraldisk Tidsskrift 1973). 1842 udgav han de to første hæfter af sine fremragende oversættelser af *Engelske og Skotske Folkeviser*. Efter at han sommeren 1843 havde været med sin stærkt angelsaksisk orienterede far på en studierejse til de store biblioteker i London, Oxford og Edinburgh afsluttede han (1843–46) sit oversættelsesværk med en efterskrift hvori han publicerede sine iagttagelser over begreberne variation og stabilitet i al folkevisetradition. 1843 udsendte han sammen med C. S. Ley, en af hans viseinteresserede huslærere, 8.12. i Dansk Folkeblad et manifest med titlen *Om Kæmpeviserne, til danske Mænd og Qvinder*.

Heri opfordrede de til at man „bringer for Dagens Lys, hvad der længe har ligget ubemærket, ja vel endogsaa foragtet hos de Ringeste blandt Folket, men som man nu nødes til at erkjende som En af Grundpillerne for et Folks Selvstændighed og Udvikling“. Ligeledes i Dansk Folkeblad skriver de 29.12.1843 og 5.1.1844 om nødvendigheden af at man får en fuldstændig udgave af alle de versioner man kender fra de gamle visehåndskrifter og fra folkemunde, for „Enhver af disse Opskrifter, som ethvert Led af et Folks Naturdigting, har nu vistnok sit Værd, om ikke absolut æsthetisk, saa dog historisk“. – Under det let gennemskuelige pseudonym „S. Frederiksen, Medlem af det Skandinaviske Selskab“ udsendte G. 1845 *Danmarks paa Færoerne. Sidestykke til Tysken i Slesvig*. Frederik *Barfod, der var medlem af samme selskab, havde tilskyndet ham til at publicere dette stridsskrift der afslørede den danske regerings diskrimination af det færøske sprog. Det blev optakten til den færøske målrejsning.

Først 1846 blev G. student, men han begyndte ikke straks et akademisk studium. Han var nemlig i de år langt mere optaget af de mangfoldige viseoptegnelser han til stadighed fik tilsendt efter opfordringen ved nytårsskiftet 1843–44. I slutningen af 1846 blev G. anmodet af Samfundet til den danske literaturs fremme om at udarbejde en plan for hvordan han ville udgive de danske kæmpeviser, og februar 1847 forelå hans *Plan til en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser*. Denne lille publikation rejste en heftig og meget personligt præget debat om det rimelige i at udgive alle de indbyrdes, undertiden kun lidt afvigende, optegnelser af samme vise. Hans modstandere med Christian *Molbech i spidsen sagde at en sådan udgave ville blive „et vildt Aggregat af raae Texter“. August 1847 udsendte G. så en prøve på udgaven sammen med planen og december *Prøve paa . . . Andet Oplag, med Afryk af „Planen“ samt nogle Tillægsbemærkninger* (1. opl. i Dan.m.s gl. folkeviser I, 1966). Først 3.5.1850 besluttede udgiverselskabet sig for at følge G., ikke mindst fordi hans far meget kraftigt bakkede sønnens synspunkter op. – Krigen 1848 afbrød G.s visestudier idet han meldte sig frivilligt og blev forfremmet til løjtnant. Han deltog bl.a. i slaget ved Isted. Løvrigt var det under krigen han fik publiceret sin populære genindtning af den gamle vise *Det var en lørdag aften* (i svogeren P. O. Boisens sangbog *Nye og gamle Viser af og for Danske Folk*, 1849). 1851 vendte han endeligt tilbage til København, men blev stående i tjenesten til 1853. 1861 gjorde G. igen tjeneste, i 1864 som kaptajn og 1869–79 som kaptajn i forstærkningen.

1853 udkom Danmarks gamle Folkeviser I med kæmpeviserne og 1856 II med trylle- og legendeviserne. 1854–59 udgav han sammen med sin tidligere huslærer Jón Sigurðsson *Íslenzk fornkvæði* hæfte 1–3 (det afsluttende hæfte 4 udkom 1885 efter begge udgiveres død). 1.2.1854 havde G. imidlertid udsendt et nyt manifest hvor han opfordrede til indsamling af alle arter af folkedigtning, overtro og gamle skikke. Et udvalg af hvad han modtog lod han trykke i samleværket *Gamle danske Minder i Folkemunde I–III*, 1854–61 (fot. optr. 1970), og i dette værks tredje bind, som han på et ekstra titelblad kaldte *Danske Folkeminder*, udkastede han sin tanke om hvordan han ville indrette „et levende Museum for uhaandgribelige Oldsager“, „et Museum for alle Danmarks Folkeminder“. Det er første gang han anvender ordet folkeminder. Som 38-årig bestod G. i 1860 magisterkonferens i nordisk filologi. En af censorerne, N. M. Petersen, udtalte: „Hans kundskabskreds er snævrere end jeg tænkte, men frisk mod trækker et godt læss“. – Efter at han 1862 havde udgivet Danmarks gamle Folkeviser III med de historiske viser begyndte hans universitetskarriere. 1863 blev han ansat som ekstraordinær docent, fra 1869 som titulær professor i nordisk filologi, et fag som han i en forelæsning (1863) definerer som „videnskaben om det nordiske folks hele åndsliv gennem alle tider og i alle ytringsformer, således som dette folks ånd har åbenbaret sig og endnu åbenbarer sig både i selve sproget – ordet, logos, åndens umiddelbare udtryk – og i folkets tro og digtning, i dets sædvane og dets hele liv“. Folkemindeforskningen var altså for G. en naturlig del af filologien. At han ikke i sin definition anvender ordet folkeminder er helt i overensstemmelse med hans tidligere praksis. Betegnelsen folkeminder var for G. et slagord med en folkelig appel, ikke en videnskabelig term.

G.s første publikation som universitetslærer var *Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning*, 1867 hvor han fremlagde sit syn på Eddadigtningen som længe havde optaget ham i forbindelse med folkevisestudierne. G. deltog i den meget polemiske debat om denne digtning oprindeligt var norsk eller islandsk. G. mente at den var fællesnordisk. 1868 udgav han en håndudgave af *Den ældre Edda* (2. udg. 1874). Senere udgav han et par ældre ny-danske skrifter, *Peder Palladius, Visitatsbog*, 1872, og *Peder Smed, et dansk Rim fra Reformationstiden*, 1880, og efter faderens død (1878) begyndte han at udgive hans samlede *Poetiske Skrifter*. Som professor var han også aktiv i den aktuelle sprogdebat. 1869 deltog han i det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm og året efter udgav han (hjulpet

af K. J. Lyngby) *Dansk Retkrivnings-Ordbog*, 1870. Ved således at se de på mødet vedtagne regler konkret udmøntet fandt man dem nu for radikale. Der blev så udarbejdet en mere lempe- lig reform som G. fulgte i *Dansk Haandordbog*, 1872 (2. forøgede udgave 1880 og med et tillæg 1882), der af ministeriet for kirke- og undervisningsvæsen blev anbefalet som vejledende hjælpemiddel. Også som filolog var G. en praktisk mand og en inspirerende igangsætter. 1879 var han medstifter af (og i en periode formand for) Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. 1872 tog han initiativet til at de allerede nedskrevne færøske folkeviser der fandtes i forskellige ældre håndskrifter (bl.a. Sandoyarbók som G. erhvervede i 1872) blev samlet og afskrevet af svogeren Jørgen Bloch (udgivet af Chr. Matras og N. Djurhuus: *Føroya kvæði, Corpus Carminum Færoensium, a S. G. et J. Bloch comparatum I–VI*, 1944–72). 1877 gik de på samme måde i gang med at etablere en ordbog over det færøske sprog, *Lexicon Færoense* (3 foliobind, Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling). Trods sine mere filologiske aktiviteter fik han dog udgivet ridderviserne i Danmarks gamle Folkeviser IV (hæfte 1–4, 1868–74, det afsluttende hæfte udkom posthumt 1883) og i bind V (første halvbind 1877–78, andet halvbind udgivet 1890 af Axel Olrik „efter Forarbejder af S. G.“). Til folkeligt brug restituerede (gendigtede og genfortalte) han et udvalg af den gamle folkedigtning: *Danske Kæmpeviser og Folkessange fra Middelalderen fornyede i gammel Stil*, 1867 (2. udg. 1883), *Danmarks Folkeviser i Udvalg*, 1882, og *Danske Folkeæventyr I–III*, 1876–84 (III udgivet posthumt af Laura G.) og det var i 1881 han publicerede sin mest fuldkomne folkevisestudie *Elveskud, dansk, svensk, norsk, færøsk, islandsk, skotsk, vendisk, bømsk, tysk, fransk, italiensk, katalansk, spansk, bretonsk Folkeviser*. Her folder hans folkløriske arbejdsmetode sig ud i fuldeste flor (ombrudt særtryk af Danmarks gamle Folkeviser IV).

G. var en af de førende skikkelser i tidens kulturliv. Med sin enorme faglige viden om hvad han selv kaldte den danske „Folke- og Kulturhistorie“ blev han et kraftcenter som det var naturligt for digterne, komponisterne, malerne og højskolefolkene at konsultere i forbindelse med deres aktive bestræbelser for nationalt at bevistgøre det danske folk. Ligesom G. var de i høj grad præget af faderens visioner, og G. var også selv både folkeoplyser og kunstner. Derfor var dialogen med dem så let. G. var en af „nationsopbyggerne“, og det er betegnende at han også hele sit liv var aktiv i den færøske målrejsning. – G. førte en livlig brevveksling med

nordiske og europæiske forskere samt med F. J. Child i Harvard, der udgav de engelske og skotske folkeviser efter G.s principper. Den nærmeste skriftlige kontakt havde han dog med lærere, præster, embedsmænd og ikke mindst højskolefolk over hele Danmark. Ca. 10000 blade med originaloptegnelser af folkeminder modtog han fra sine ca. 330 optegnere. Den mest fremtrædende af dem var den jyske lærer Evald Tang Kristensen. De var diametrale modsætninger hvad G. ofte fik at vide. G. var forskeren og arkivmanden der siddende i København organiserede indsamlingen af folkeminder. I modsætning til Tang Kristensen mødte han aldrig selv det folk hvis minder han studerede. G. havde en abstrakt-romantisk opfattelse af folket, og han blev i virkeligheden forskrækket da de bevidstgjorte bønder begyndte at gøre sig gældende folkeligt-politisk. I en forelæsning på universitetet sagde G. i 1864: „Nu er „folkelig“ i denne nye forstand da kun det, der falder inden for massens snævre forstands- og smagsregion“. „Transtøvlerne er nationalbanneret“ tilføjede han. Transtøvler, der var den almindelige støvlebeklædning for folk på landet, blev brugt som nedsættende betegnelse for partiet bondevennerne.

Da G. døde indgik hele hans arkiv i Det kgl. bibliotek som dettes Folkemindesamling, og denne samling blev senere grundstammen i den selvstændige, statslige institution Dansk folkemindesamling. – Laura G. stiftede Professor Svend Grundtvigs Mindelegat til fremme af studiet af nordisk filologi (senere indgået i Det Svend Grundtvig–Axel Orlrikske Legat). – Medlem af Videnskabernes Selskab 1868, æresdoktor i Uppsala 1877. – R. 1850. □Tegn. af P. C. Skovgaard, 1843 (Da. folkemindesaml.), litografi af samme 1848. Tegn. af O. P. Hansen Balling, 1849 (sst.). Mal. af L. Frølich fra 1840erne. Tegn. af Constantin Hansen, 1859 (Da. folkemindesaml.), mal. af samme 1861 og 1863 (Fr.borg), forarbejder til sammes mal. 1864 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Mal. af Constantin Hansen udst. 1869. Mal. af samme 1872 (Fr.borg), efter dette træsnit 1884. Træsnit 1872, herefter træsnit af I. Falander, 1883. Fire træsnit 1883 efter foto fra 1882, bl.a. af C. Poulsen. Tegn. af Joakim Skovgaard (Da. folkemindesaml.). Tegn. på dødslejet af L. Frølich. Relief af V. Bissen, 1884 (gravstenen). Foto. – G.s og brødrenes portr. på C. Dalsgaards mal. 1868 fra Vartov er overmalet.

N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste slægt under treårskrigen. En brevsksl., 1933. – Fr. Barfod: S.H.G., 1883 (heri opr. af L. Wimmers nekrolog i Ill. tid. 29.7.1883). Axel Orlrik i Arkiv for nord. filologi VI,

Lund 1890 246–61. Samme: Dan.m.s helledigt. I, 1903 336–43. Ingeborg Simesen i Minder fra gamle grundtvigske hjem VI, 1926 47–87. S. B. Hustvedt: Ballad books and ballad men, Cambridge, Mass. 1930 175–301 (heri bl.a. brevsksl. med F. J. Child). Kai Friis Møller i S.G.: Engelske og skotske folkeviser, 1942. Hans Ellekilde i S.G.: Danske folkesagn I, 1944 7–65. Inger M. Boberg: Folkemindeforsk.n.s hist., 1953. H. Grüner-Nielsen i Danske studier, 1953 5–32. Erik Dal: Nord. folkeviseforsk.n., 1956. Eske M. Mathiesen i Folkeminder XI–XIII, 1965–67 48–56. P. Skautrup: Det danske sprogs hist. IV, 1968. Iørn Pio i Danske studier, 1971 91–120 (på engelsk i Arv XXV–XXVI, Sth. 1969–70 189–224). Samme: Folkeminder og traditionsforsk.n., 2. udg. 1971. Hans Bekker-Nielsen i S.G.: Dansken på Færøerne, 1978. – Dagbøger, levnedsmeskr. og breve, samt Laura G.s ufuldendte biografi om G. i Dansk folkemindesaml. Papirer og breve i Kgl. bibl.

Iørn Pio

Grundtvig, Gustav Vilhelm, 1866–1950, overbibliotekar. * 26.7.1866 i Kbh. (Vartov), † 22.4.1950 i Århus, begr. på Frbg. kgd. F: arkivar, historiker Joh. *G. (1822–1907) og Oline V. C. Stenersen (1828–93). Ugift. – Bror til Elisabeth *G. og Steiner *G.

G. blev student 1884 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand.mag. i dansk 1891. N.å. blev han bibliotekar ved landbohøjskolens bibliotek, over hvilket han udgav et trykt katalog 1898, og herfra kom han 1903 som underbibliotekar til statsbiblioteket i Århus hvis chef han blev 1905 og virkede som sådan i en menneskealder. G. stilledes hermed over for den vanskeligste opgave med et meget lille personale at skulle administrere et få år gammelt meget heterogent og endnu for store deles vedkommende ukatalogiseret bibliotek. Det lykkedes ham imidlertid i løbet af få år at organisere en storstilet udlånsvirksomhed, og han tilstræbte i nært samarbejde med folkebiblioteker over hele landet ved udsendelse af vandrebogsamlinger, trykte kataloger og ved lempelige forsendelsesvilkår m.v. at gøre biblioteket til et virksomt led i folkeoplysningsarbejdet. Sammen med H. O. *Lange, Andr. Sch. *Steenberg og andre pionerer virkede han til fremme af folkebibliotekstanken, og på landsudstillingen i Århus 1909 indrettede han et mønsterbibliotek og arrangerede det første danske almindelige biblioteksmøde.

Efter at folkebibliotekerne landet over havde vokset sig store og selvstændige og efter at spørgsmålet om et universitet i Århus o. 1920 konkretiseredes indså G. meget forudseende at det måtte blive Statsbibliotekets opgave inden for et overskueligt åremål at varetage opgaven som universitetsbibliotek. Den ændring i bibliotekets målsætning som derved kom til orde vakte modstand i mange kredse, og i den store bibliotekskommission som arbejdede fra 1924–26 stod

Grundtvig, Vilhelm

G. sammen med Statsbibliotekets anden repræsentant, Emanuel Sejr, alene over for kommissionens øvrige medlemmer i sit syn på Statsbibliotekets fremtid. G. havde ikke nogen udpræget forhandlingsevne, og hans stejle fastholden ved sine synspunkter kunne ofte give anledning til visse modsætningsforhold, men selv hans modstandere måtte til enhver tid anerkende hans retlignede karakter, loyalitet og kollegiale sindelag – egenskaber som også gjorde ham til en meget afholdt og respekteret chef. Den linje som G. og hans medarbejdere forfægtede i kommissionen viste sig at være den rigtige, og da universitetsundervisningen i Århus i slutningen af 1920'erne tog sin begyndelse var Statsbiblioteket rede til at påtage sig opgaven som universitetsbibliotek. At biblioteket nu i vidt omfang koncentrerede sig om denne opgave gav anledning til nogen debat og kritik i folkebibliotekskredse, og 1938, to år efter G.s afgang som overbibliotekar 1936 blev det officielt fastslået at Statsbiblioteket skulle fungere såvel som universitetsbibliotek for Århus univ. samt som overcentral for landets folkebiblioteker. – G. viste i hele sit arbejde en udpræget sans for detaljen, men han havde også blik for de store linjer i biblioteksvæsenet. Allerede 1898 skrev han i Berlingske Tidende om samarbejdet mellem de videnskabelige biblioteker og fremkom her med forslag og synspunkter som først langt senere blev realiseret. Af væsentlig betydning for hele bibliotekssagen var også hans skrift fra 1910 *Bibliotekssagen i Danmark, dens Maal og Midler*, og af hans andre biblioteksfaglige publikationer kan nævnes *Statsbiblioteket i Aarhus og Universitetet i Jylland*, 1921, ligesom han i Statsbibliotekets jubilæumsskrift fra 1927 bl.a. skrev en udførlig redegørelse for bibliotekets historie.

En anden gren af biblioteksvidenskaben som G. viede en særlig interesse var bibliografien. Allerede 1903 offentliggjorde han i Zentralblatt für Bibliothekswissenschaft en større artikel *Gedanken über Bibliographie*, og 1919 kom et mindre skrift *Om Bibliografi og Bibliografier*, ligesom han, der på et tidligt tidspunkt begyndte at undervise studerende i biblioteksbenyttelse, 1935 udgav *Indledning til Bibliografien*. Gennem mange år samlede han materiale til en bibliografi over fagbibliografier, og på en bibliotekskongres i Rom 1929 forelagde han planen om et internationalt samarbejde på dette område. Sammen med den ansete tyske bibliograf J. Vorstius gik han nogle år senere i gang med den kæmpemæssige opgave, men krigen satte en stopper for værkets realisering. G. deltog endvidere i en anden international bibliografisk opgave, nemlig i udarbejdelsen af en *Bibliographia universalis*

silviculturae, og sammen med professor A. Oppermann udgav han i denne serie *Den danske Skovbrugs-Litteratur indtil 1925 I–II*, 1931–35. Ved siden af sin embedsvirksomhed dyrkede G. videnskabelig terminologi og ordforskning, og allerede 1890 skrev han i Udsigt over det filologisk-historiske Samfunds Virksomhed en artikel om orientalske ord i dansk. 1925 udgav han *Begreberne i Sproget. Orientering i systematisk Ordforskning*, og skrev indledningen til Harry Andersens: *Dansk Begrebsordbog*, 1945. G. var medudgiver af *N. F. S. Grundtvig: Brev til hans Hustru under Englandsrejserne 1829–1831*, 1920, og har i forskellige tidsskrifter skrevet om bedstefaderen. – G. spillede gennem årene en betydelig rolle i det århusianske kulturliv. Han var således medlem af bl.a. Humanistisk samfund, af bestyrelsen for Købstadmuseet Den gamle by og for Jydsk selskab for historie, sprog og litteratur. – R. 1922. DM. 1930. □Mal. af Stefan Viggo Pedersen, 1936 (Statsbibl., Århus). Foto.

Laur. Nielsen i Bogens verden XVIII, 1926 153–55. E. Sejr i Statsbiblioteket i Århus. Medd. om virksomheden 1927–39, 1940 9–15 (m. bibliogr.). Samme i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XXXVII, Uppsala 1950 71–74. Samme: Århus-mosaik, 1967 213–20. Samme: Biblioteks- og kulturliv i Århus, 1977 132–42. Karl V. Thomsen i Århus univ. 1928–78, red. G. Albeck, 1978 521–34. – Papirer i Statsbiblioteket, Århus.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Grunnet, Niels Pedersen, 1827–97, fripræst. * 19.2.1827 i Nørre Bjert, Eltang sg., † 13.1.1897 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: gårdmand, sidst i Gesager, Hedensted sg., Peder Laursen (G.) (1793–1854) og Johanne Nielsdatter (1801–73). ~ 8.1.1856 i Kbh. (Tysk ref.) med Maria Magdalena Mathilde Vatter, * 5.5.1829 i Basel, † 11. 11.1897 i Kbh., d. af tandlæge Georg Peter V. og Anna Barbara Charlotte Jossée.

Efter konfirmationen blev G. lærer i Hedensted, derefter i Egtved. Han fik sin religiøse påvirkning både fra „de stærke jyder“ og fra brødre-menigheden i Christiansfeld; når han valgte missionærens kald skete det under indflydelse fra sidstnævnte bevægelse der netop havde taget initiativ til et omfattende arbejde for Ydre mission. Han kom 1851 på missionsskolen i Basel hvor han 1854 blev indskrevet som student på universitetet; han følte sig imidlertid ikke tilpas her, og han synes allerede da at have vaklet i sin beslutning om at gå ud som missionær. Gennem C. Rørdam, sognepræst i Hammer, var han kommet i forbindelse med Det danske missions-selskab hvis smertensbarn han blev. I nov. 1854 kom han hjem og holdt møder for at vække interesse for Ydre mission, gennemgik pastoralseminariet og fik undervisning hos L. Helveg og

C. M. Kragballe. Det var Rørdams hensigt at give G. et prøveår og derefter lade ham udsende som missionær med en selvstændig missionsmark. Men G.s forhold til missionselskabet løsnedes; hans selvbevidsthed, egenrådige optræden, kritiske holdning over for folkekirken (indflydelse fra Søren Kierkegaard formidlet gennem præsten J. N. Lange) og endelig selskabets formodning om at G. overhovedet ikke agtede at rejse ud, men ville stifte sin egen menigheds-kreds, førte til at G. gik sin egen vej. 1855 oprettede han en frimenighed i Kbh. hvis medlemmer hovedsagelig bestod af tilhørere fra hans møder, og lod sig ordinere i en engelsk frimenighed i Hamburg. En ansøgning om statsanerkendelse blev stemt ned i folketinget. 1877 opførtes Martinskirken på Frbg. G. var her en vækkende forkynder, agitator og polemiker. Han begyndte sit nye arbejde under løsenet: *Vi har sandheden*, og han ville mene at han fremholdt den ægte evangelisk-lutherske lære. G.s menighed fulgte folkekirken symboler og i hovedsagen også dens ritus; man betonede uafhængigheden af staten og vigtigheden af kirketugt i menigheden. En tid havde den evangelisk-lutherske frimenighed op til ti filialer, men tilslutningen var ikke stor. Medlemstal (1976): 182. □ Litografi af C. Simonsen, 1860, efter foto. Tegn. af C. Paustian, 1882, og Axel L. Lund, 1883 (Martins k., Kbh.). Foto.

Dansk missionsbl., 1855, nr. 7–8 11; sst. 1856 nr. 1. Wilh. Wöhling: *Gesch. der evang.-lutherischen Freikirche in Sachsen u.a. St.*, Zwickau 1925 162–71, Michael Neiiendam: *Frikirker og sekter*, 4.udg. 1958.

*Michael Neiiendam**

Grunnet, Niels Peter Grønbech, 1901–74, redaktør. * 20.11.1901 på Frbg., † 22.9.1974 i Charlottenlund, begr. i Ordrup. F: frimenighedspræst, senere gårdejer Peter Timotheus Waldemar G. (1863–1932) og Sanne Elise Grønbech (1861–1947). ~ 3.6.1930 på Frbg. med Karen Steemann-Petersen, * 31.8.1904 i Kerteminde, d. af fiskeskipper Hans S.-P. (1876–1968) og Christine Jørgensen (1881–1968).

Allerede som 17-årig begyndte G. at skrive i den dengang mangfoldige konservative provinspresse som han kom til at arbejde for i forskellige byer i 11 år under hvilke han blev chef for nu afdøde blade i Svendborg og Kerteminde, og han var i kortere perioder medarbejder ved Jydske Tidende og B.T. 1933 knyttedes han til den daværende Pressens Radioavis, nu Radioavisen, som han blev ansvarshavende chefredaktør for 1939. Med en kort afbrydelse under besættelsen sad han i chefstolen i 32 år indtil han faldt for aldersgrænsen 1971. I en central stilling levede han således med i den voldsomme udvikling af

radioens nyhedsformidling fra den næsten eksperimenterende tid i Vesterport til den omfattende organisation i Rosenørns Allé. – September 1944 flygtede G. til Sverige hvor han i samarbejde med den svenske Radiotjänst fik organiseret regelmæssige, til slut daglige danske nyhedsudsendelser over svenske radiostationer. Disse udsendelser, der havde ledende politikeres bevågenhed, havde i nogen grad til hensigt over for lytterne i Danmark at afbalancere den nyhedsformidling der gennem Dansk Pressetjeneste i Stockholm forsynede Sveriges radio og de danske udsendelser fra BBC og den amerikanske ABSIE-station med danske informationer. Der var på det atmosfæriske medieplan tale om en afspejling af den tids modsætninger mellem modstandsbevægelsen og „de gamle politikere“. Også i kraft af G.s velkendte stemme blev de i besættelsestidens seneste fase stærkt aflyttede.

Det var vel som røsten i radioen med hans til formålet overordentlig velegnede organ – han stod selv som oftest for nyhedernes oplæsning – at befolkningen gennem en menneskealder blev fortrolig med G. selvom måske de færreste kendte hans navn. Han lagde også selv vægt på anonymiteten. Men han var andet end en stemme. Han havde myndighed og administrativt talent. Måske mere embedsmand end journalist fastholdt han loyaliteten over for den til enhver tid siddende regering og mente at radio-monopolet forpligtede til neutralitet over for alle meningsretninger. Under hans seneste år som radioavisens chef mødtes han af kritik, af krav om at nyhedsformidlingen skulle være mindre kedelig, mere levende, mere militant eller mere engageret. G. fraveg imidlertid ikke sin overbevisning om monolets forpligtelse til en nøgternt refererende holdning. Radioavisen skulle ikke være morsom, sensationel eller engageret, sagde han. Den har ikke noget der skal „sælges“. – R. 1947. R. 1954. K. 1964. □ Foto.

Per Møller og Kn. Secher: *De danske flygtninge i Sverige*, 1945. Kristeligt dagbl. 20.11.1971. Berl. tid. s.d. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Erik Seidenfaden

Grunth, Poul Jacob Cornelius, 1878–1962, veterinær. * 11.12.1878 i Ringsbølle sg., Maribo amt, † 13.5.1962 på Frbg., urne på Solbjerg kgd. F: dyrlæge Leopold Cornelius Julius G. (1843–1929) og Karen Laurenze Clausen (1841–1912). ~ 11.11.1904 på Frbg. med Cornelia Grunth, * 13.1.1881 i Kbh. (Johs.). † 7.10.1961 i Vordingborg, d. af grosserer, senere forsikringsdirektør Georg Marcus G. (1851–1923) og Elise Aurelia Cathinka Frankel (1856–1940).

Grunth, P.

G. blev 1900 dyrlæge og efter en kort vikar- og assistenttid i landpraksis assistent ved veterinær- og landbohøjskolens ambulatoriske klinik 1901 og 1904 assistent ved kirurgisk klinik. Fra 1905 var han reservedyrlæge i hæren og gjorde bl.a. tjeneste ved ride- og beslagskolen hvor han hos overdyrlæge Blædel fik en fortrinlig beslaguddannelse. 1906 blev han docent i beslaglære ved landbohøjskolen. Stillingen udvidedes 1922 med sygdoms- og beslagundervisning for landbrugere, og G. udnævntes til professor i veterinærvidenskab. Som forstander for højskolens beslagsmedie havde han dyrlægernes beslaguddannelse under sig og ledede tillige fra 1913 foruden højskolens almindelige beslagsmediekursus den teoretiske beslaglære med dertil hørende eksamen (led i svendeproe) for beslagsmedelærlinge under Kbh.s smedelav. Det var hans fortjeneste at han førte beslagundervisningen ind på et videnskabeligt spor. På beslaglærens specielle område ydede han den betydeligste indsats, dels i form af en række afhandlinger, hvoraf kan anføres *Taa-Aksen og dens Betydning ved Beslagets Udførelse* og *Hovens Belastning* (Maanedsskrift for Dyrlæger XX, 1908–09, og 28, 1925–26), dels gennem et par nyttige lærebøger, den populære fremstilling *Hovens og Klovens Pleje*. 1911 og 1917, og det større skrift: *Beslaglære*, udarbejdet til brug for beslagsmede, men også stærkt benyttet af dyrlæger (1913, 1918, 1932). Fagets historie omfattede han med stor interesse, og højskolens beslagsamling der omfatter hestesko fra middelalder til nutid og mange landes skoformer foruden en særlig afdeling for sygebeslag m.m. nu indgået i Veterinærmedicinsk museum er meget omfattende og værdifuld. Beslagkunstens ældre historie i Danmark behandlede han i et par større afhandlinger i landbohøjskolens årsskrift (1923) og i festskriftet til Bernhard Bang (1928). I en årrække var han medlem af eller formand for den danske dyrlægeforenings voldgiftsret, Kbh.s dyrlægeselskab, Hestens værn, Kreaturforsikringsforeningen af 1859 for kongeriget Danmark. Et stort og dygtigt arbejde ydede han som Den danske dyrlægeforenings sekretær 1911–20; de to sidste år var han tillige redaktør af foreningens nystartede medlemsblad. – Æresmedlem af Kbh.s dyrlæge-selskab, af Skånska veterinärföreningen, Dyrlægeforeningen for Lolland-Falster og Den danske dyrlægeforening. 1962 oprettedes P. G. og hustru Cornelias legat for veterinærstuderende. – R. 1923, DM. 1938. □Mal. af Carla Colsmann-Mohr, 1949. Foto.

Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, red. Niels K. Hermansen og M. Lobedanz, 1908 286f. Vald. Adersen i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen., 1962 373–76. E. Fritzbøger i Den kgl. veterinær- og landbo-

højskoles årsskr. 1963 147–50. Dansk vet.-hist. årbog XXIII, 1967 211–13. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hj. Friis*

Grunwald, Morten, * 1934, skuespiller, teaterleder, instruktør. * 9.12.1934 i Odense (Ths. Kingo). F: billedskærer Karl Frederik G. (1892–1952) og Hildeborg Christiane Andersen (* 1903). ~ 22.5.1980 i New York (fra 1966 u.v.) med skuespiller Lily *Weiding, * 22.10.1924 i Kbh., d. af kontrabassist Poul Knud W. (* 1895) og Ane Marie Gaarsdal (* 1895).

Efter realeksamen påbegyndte G. en uddannelse inden for tandtekniker-faget, men afbrød denne for at blive elev på Odense teater. Han fuldede sin elevuddannelse på Det kgl. teaters elevskole 1957–60 og blev efter et års engagement på teatret ansat ved Odense teater fra 1961–62. Men allerede på dette tidspunkt havde G. TV- og radiatoroller hvorfor han søgte ansættelse ved skiftende teatre i København. Her spillede han i det moderne repertoire, bl.a. arbejdersønnen i *Bal i den borgerlige* på Det ny teater, 1966, og på samme teater havnearbejderen Børge i *Hvor gik Nora hen, da hun gik ud?*, 1968. Ellers var det især i filmen G. udviklede sit komiske skuespillertalent, kulminerende med *Olsen-banden*. 1971 tog han initiativ til oprettelse af Bristol Music Centers teater, et kælderteater med plads til ca. 200 tilskuere. – I begyndelsen af sin skuespillerkarriere var G. hæmmet af manglende teknik hvor det kropsmæssige og det ubændige temperament blev dårligt administreret. Med tiden har han overvundet disse gener og bevidst udnyttet sin moderne scenecharme, en blanding af drømmer og rebel, af det bramfri og generte og det frække og blufærdige. Dette manifesterede sig især i det farceprægede repertoire han siden 1965 er gået over til.

Som direktør for Bristol teatret har G. vist rige evner som organisator og kulturpolitisk debator. Teatrets repertoire er en blanding af solide klassikere (Ibsen, Strindberg, Beckett, Molière) og udenlandske – især amerikanske – moderne stykker, hvoraf bl.a. *Søhesten* og *Hvornår kommer du tilbage, Red Ryder?*, begge 1975, tegner sig for Europa-premierer. Ud over selv at deltage som skuespiller hvor der kan spores en udvikling hen mod karakterfaget har G. iscenesat flere opsætninger på sit teater, fx *Den gale og Nonnen*, 1973. Han har ligeledes genoptaget den tradition at producere kunst-plakater til sine forestillinger og har benyttet førende, såvel danske som udenlandske, instruktører til sine stykker. Siden 1977 har G. haft planer om at omdanne Martin *Nyrops gasbeholder på Østre gasværk til et kø-

benhavnsk stadsteater. – G.s udvikling som teaterskuespiller er sikkert forårsaget af den succes inden for film og TV som pågyndtes i 1960'erne under vejledning af unge instruktører der kunne forløse det varme, levende og modsætningsfyldte i talentet. I Frede-filmene, Erik "Ballings vellykkede parodier på James Bond-film, viste G. et ironisk, distanceret spil, og i Olsen-banden, i sammenspil med Poul Bundgaard og Ove "Sprogøe, har han nået højdepunktet i perfekt administration af rollens muligheder. Som charmeren og løjseren Benny hvis stil han overførte på Vladimir i *Mens vi venter på Godot*, Bristol 1978, karakteriserer han rammende en moderne folkekomedie-figur med rigt lune. Ud over de mange seriefilm har G. bl.a. medvirket i *Landmandsliv*, 1965, og *I den grønne skov*, 1968. I radio- og TV-repertoiret er det især inden for det absurd-realistiske repertoire G. har været anvendt. – Bodil for filmen *Fem mand og Rosa*, 1965, Teaterpokalen 1973–74. □ Afbildet på mal. „Mens vi venter på Godot“ af Mette Valentin udst. 1977. Foto.

Jytte Wiingaard

Grut, slægt, se Hansen, slægt II.

Grut, Edmund Gottfred Hansen, 1831–1907, øjnlæge. * 15.1.1831 i Kbh. (Garn.), † 13.6.1907 på Hummeltofte ved Lyngby, begr. i Gentofte. F: grosserer, senere etatsråd A. N. *Hansen (1798–1873) og Emma Eliza Grut (1803–65). Navneforandring 12.7.1882. ~ 18.9.1857 i Kbh. (Holmens) med Bertha Cathinca Hoskiær, * 6.11.1832 i Kbh. (Holmens), † 29.3.1911 sst., d. af varemægler Frederik H. (1790–1867) og Marie Christiane Hennine Lund (1880–86). – Far til T. *Grut. Bror til Octavius *Hansen. Farbror til Charles *Grut Hansen og Estrid *Hein.

G. blev student 1847, privat dimitteret, gjorde under krigen tjeneste ved et lazaret 1850 og tog medicinsk embedseksamen 1854. På en udenlandsrejse til Paris, London og Edinburgh 1855–56 studerede hans kirurgi og oftalmologi; det sidste fag fangede snart hans interesse fuldstændigt, og 1862 studerede han det næsten et år i Berlin hos datidens store lærer og førende øjnlæge Albrecht v. Graefe. Allerede 1857 tog G. den medicinske doktorgrad på en afhandling om det dengang nylig opfundne øjenspejl. Han var reservekirurg ved Frederiks hospital 1859–61 og oprettede maj 1863 en klinik for øjensygdomme som efter et par flytninger fik sit endelige domicil i Havnegade Nr. 5. – G. havde den lykke at hans ungdoms- og læretid faldt i oftalmologiens store gennembrudsperiode hvor øjnlægerne v.

Graefe og F. C. Donders og fysiologen H. v. Helmholtz i løbet af forbavsende kort tid skilte faget ud fra kirurgien som et selvstændigt specialfag. Hele den strøm af ny klinisk og fysiologisk viden som brød frem fra Tyskland og Holland blev det G.s livsopgave at føre ind over Danmark. Studenter og læger strømmede til hans klinik, og igennem en lang række afhandlinger førte han de nye problemer frem.

Hans lærerevner og hans både stærke og besnærende personlighed til trods var hans vej frem dog ikke uden kampe. Specialfagenes emancipation havde indflydelsesrige, ja fanatiske modstandere inden for universitetet, og skønt der allerede 1872 rejstes forslag om gennem et docentur at knytte G.s frivillige lærergerning til universitetet, lykkedes det først ti år senere at få et docentur i oftalmologi oprettet. 1888 ophøjedes docenturet til et ordinært professorat som G. indehavde til 1896. G. var først og fremmest den store kliniker og lærer, og på klinikken i Havnegade skabte han en national klinisk skole hvis særpræg ikke alene bestemte udviklingen af dansk oftalmologi gennem mange år, men også blev afgørende for udviklingen af skandinavisk oftalmologi. Stod G.s betydning som videnskabsmand ikke på højde med hans betydning som foregangsmand, har han dog præsteret afhandlinger af blivende betydning; her skal kun nævnes hans arbejde over de dybe hornhindebetændelser, over den såkaldte „neglekeratitis“, en form for hornhindebetændelse af hvilken han har givet den første fuldstændige beskrivelse, endvidere hans afhandling om den grenede hornhindebetændelse og en række afhandlinger om skelen af hvilke den sidste 1889 blev holdt som Bowman Lecture i London. Af hans mange internationale videnskabelige æresbevisninger skal nævnes: vicepræsident ved oftalmolog-kongressen i New York 1876, medlem af Norske videnskabernes selskab og æresmedlem af det kgl. engelske oftalmologiske selskab. Fra det københavnske oftalmologiske selskabs stiftelse 1900 var han også dettes æresmedlem. For hele den følgende generation af øjnlæger i Danmark blev G. læreren med den store kliniske autoritet; han hævdede den med fast hånd. Hans sprogkundskaber og hans repræsentative egenskaber gjorde ham til en forgrundsfigur ved videnskabelige kongresser, i indlandet som den dygtige leder, i udlandet som Danmarks fremragende repræsentant. – R. 1866. DM. 1888. K.² 1895. □ Mal. af Aug. Schiøtt, 1867. Litografi efter foto. Træsnit af H. P. Hansen, 1885. Træsnit 1890. Mal. af P. S. Krøyer ca. 1892. Mal. af A. Jerndorff, 1902 (Rigshosp.). Træsnit af H. C. Olsen, 1904, efter fotografi. Foto.

Grut, Edmund Hansen

Slægt, se slægtsartiklen Hansen. – P. Videbech i Ill. tid. 20.1.1901. Johs. Torrild sst. 23.6.1907. Hospitalstid. L, 1907 658–60. K. K. K. Lundsgaard sst. LXXIV, 1931 239–49. G. Norrie: Den danske oftalmologis hist., 1925 158–96. Lægeportrætter fra det 19. årh., saml. af Ludv. Kraft, 1931 32–54. M. le Maire i Dansk kirurgisk selsk. 1908–1958, 1958 78f. E. Snorrason i Med. forum XXIX, 1976 57–64.

*Henning Rønne**

Grut, Flemming Harald, * 1911, arkitekt. * 28.9. 1911 i Kbh. (Holmens). F: premierløjtnant i flåden, senere kommandør, kammerherre Harald de Jonquières G. (1877–1950) og kunstmaler Harriet Bøttern (1880–1955). ~ 1.11.1941 i Kbh. (Garn.) med Erni Skovgaard-Petersen, * 15.7. 1913 i Rungsted, † 12.5.1976 i Kbh., d. af gosse- rer Olaf S.-P. (1872–1926) og Kamma Carl (1878–1924).

Efter at have taget studentereksamen 1929 (Metropolitanskolen) og afgang fra kunstakademiets arkitektskole 1938 arbejdede G. på københavnske tegnestuer indtil han 1941 nedsatte sig som selvstændigt praktiserende arkitekt i kompagniskab med arkitekt Tyge Holm. Sammen har de projekteret og forestået opførelsen af en række betydelige bygningsværker, bl.a. *det danske centralbibliotek i Flensborg*, 1959, *BP oliekompaniets hovedsæde* i Amaliegade, 1960, boligbebyggelsen *Vibenshave* på Østerbro, 1961, *stadsbiblioteket i Lyngby*, 1968, ombygning og udvidelse af *Den danske Banks hovedsæde*, 1971, *Vesturkirken* i Tårshavn, 1975, og *centralpostbygningen i København*, 1966–79. Som arkitekter for civilforsvaret har de opført *CF-kaserner* i Haderslev, 1955, Herning, 1966 og Næstved, 1968. I forbindelse med restaureringen af tre boligkarreer langs Bremerholm har de for Den danske Bank opført to kontorbygninger, 1977. Af andre betydelige arbejder kan nævnes ombygningen af *Domus Medica* i Kristianiagade, 1948, og restaureringen af *Tranekjær slot* på Langeland, 1949. G. er en utraditionelt arbejdende arkitekt der gerne lader opgaven diktere det anvendte formsprog og som dygtigt udnytter den moderne byggeteknik. Et pionerarbejde udførte han under besættelsen sammen med Tyge Holm ved på en bevilning fra Otto Monstedts fond at foretage teoretiske og praktiske undersøgelser vedrørende standardiserede og industrielt fremstillede hustyper til eksport, et arbejde som belønnedes med Eckersbergmedaljen 1946. 1941 tildeltes G. akademiets mindre guldmedalje for et projekt til en forsamlingsbygning ved Grønttorvet i København.

Inden for arkitekternes organisation har G. spillet en fremtrædende rolle. Han var næstformand i Danske arkitekters landsforbund 1952–54, for-

mand 1954–60 og ordfører for landsforbundets repræsentantskab 1961–68. På disse poster har han i kraft af sine store evner som forhandler og igangsætter ydet en betydelig indsats til gavn for sine fagfæller. I hans formandstid oprettedes bl.a. Arkitekternes pensionskasse hvor han har beklædt formandsposten siden oprettelsen 1957. Han hædredes med tildelingen af Akademisk arkitektforenings æresmedalje 1960. Som kommunalpolitiker har G. været medlem af Københavns borgerrepræsentation (kons. folkeparti) 1950–70, 1962–70 som 1. næstformand. Også på det humanitære område har G. været aktiv, bl.a. i bestyrelsen for Samfundet og hjemmet for vanføre hvor han var konstitueret formand 1960–62. G. var præsident for IX. internationale revalideringskongres i København 1963. – R. 1950. R. 1968. □Foto.

Hans Konow: Stamtbl. over etatsråd A. N. Hansens efterkommere, 1947. Arkitekten M, 1944 85–88 (Guldmedaljeprosjekt). Sst. 1957 156–58 (BP-kompagniets hovedkontor). Arkitektur, 1961 55–59 (Dansk centralbibliotek, Flensborg). Sst. 1968 283–91 (Stadsbibl., Lyngby). Sst. 1978 133–39 (kontorhuse i Bremerholm).

Esbjorn Hiort

Grut, Torben, 1865–1952, officer, tekniker. * 23.8.1865 i Kbh. (Garn.), † 29.8.1952 i Rungsted, begr. fra Lyngby k. F: dr.med., senere professor Edmund Hansen *G. (1831–1907) og Bertha C. Hoskier (1832–1911). Døbt Torben G. Hansen; navneforandring 12.7.1882. ~ 1° 14.12.1892 i Kbh. (Trin.) med Caroline (Lili) Alvilde Nini Worsaae, * 7.11.1871 i Kbh. (Frue), † 8.12.1893 sst., d. af museumsdirektør, senere kulturminister J.J.A.*W. (1821–85) og Jacobine S. Grevenkop-Castenschield (1838–1910). ~ 2° 27.9.1899 i Tun, Väster Götland, med Mary Adolphine Grut, * 12.6.1876 på Gammalstorp i Väster Götland, † 9.3.1958, d. af godsejer, løjtnant William Walter Hansen G. (1840–1902) og Valborg Heilmann (1850–1924).

G. blev student 1882 fra Metropolitanskolen, n.å. cand.phil. og gik derefter på officerskolen. 1886 tog han afgangseksamen fra næstældste klasse og blev samme efterår, efter den sædvanlige tjenestetid som sekondløjtnant, premierløjtnant i ingeniørkorpset. 1890 tog han afgangseksamen fra officerskolens ældste klasses ingeniørfdeling. 1892–96 var han adjutant hos ingeniørgeneralen. 1893 blev han lærer i teknisk mekanik ved officerskolens ældste klasse, en stilling han beklædte til 1902. 1896–97 havde han orlov for at studere ved Eidgenössisches Polytechnikum i Zürich. 1898 blev han kaptajn og s.å. chef for søforternes bygningsvæsen, 1902 adjutant hos kongen; 1906 kom han tilbage til ingeniørre-

gimentet som stabschef og blev 1914 oberstløjtnant. 1914–18 var han chef for 3. ingeniørbataljon (telegrafbataljonen), 1918–24 for 2. ingeniørdirektion, fra 1920 som oberst. 1924–26 var han chef for kongens adjutantskab, 1926 blev han generalmajor og chef for ingeniørkorpsen, fra hvilken stilling han afskedigedes 1930. – G. var en af de første ingeniører i Danmark der beskæftigede sig med jernbeton, og 1899–1906 projekterede han næsten alle i Danmark og Sverige udførte jernbetonarbejder. Han har været formand i bestyrelsen for Dansk ilt- og brintfabrik, for Kbh.s sygehjem fra 1921 og for bestyrelsen i De danske sukkerfabrikker fra 1923. Som formand for Kbh.s sygehjem forestod han denne stiftelses nyorganisation efter flytningen fra ejendommen på Rolighedsvej efter dennes salg til landbohøjskolen. 1923–26 var han formand for Det krigsvidenskabelige selskab og 1927–29 for Dansk rekyrriffelsyndikat. Han var endvidere medlem af telefonkommissionen af 1917, af centralkomiteen for de frivillige korps og var medlem af den danske olympiadekomité i Sverige og England samt af den internationale komité for Lillebæltsbroen. 1928–31 var han medlem af Dansk ingeniørforenings bestyrelse og 1929 medlem af det nordiske ingeniørmødes ærespræsidium, 1929–30 formand for officersforeningen. – Kammerherre 1924. – R. 1902. DM. 1911. K.² 1923. K.¹ 1928. □ Buste af S. Wagner, 1934. Foto.

Slægt, se slægtsartiklen Hansen. Berl. tid. 30.8.1952. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Grut Hansen, Charles (Charlie) Nicolai, 1867–1922, landmand. * 29.10.1867 i Kbh. (Johs.), † 30.5.1922 i Hornbæk, begr. i Kbh. (Holmens). F: grosserer, senere etatsråd Alfred Peter Hansen (1829–93) og Emmy Gotschalck (1827–86). Ugift. – Brorsøn af Edmund Hansen*Grut. G.H. blev student 1886 fra Haderslev lærereskole og lærte derefter praktisk landbrug på større landbrug, var 1890–91 elev på Lyngby landboskole og tog 1891 filosofikum. 1892 overtog han Kollekolle i Værløse sogn med et tilliggende af ca. 150 ha; 1906 købte han tillige den nærliggende Værløsegård. G.H. var en interesseret og dygtig landmand der i løbet af få år blev kendt ud over landets grænser som en fremragende kvægopdrætter. Ved gårdens overtagelse fandtes en almindelig handelsbesætning der forbedredes ved indkøb af tyre og kvier på Fyn. Navnlige blev der lagt vægt på at højne mælkens fedtindhold, og på dette område opnåede den intelligente opdrætter ved målbevidst avlsarbejde særdeles gode resultater der ikke alene kom

Kollekolle-besætningen til gode, men som fik betydning i videre kredse idet der solgtes avlsdyr til andre egne af landet. Kollekolle blev et søgt lærested ikke alene for unge landvæsenselever, men også for en mængde husdyrbrugsinteresserede fra ind- og udland, over for hvem G.H. viste en elskværdig og stilfuld gæstfrihed. G.H. beklædte en række offentlige tillidshverv. 1897 blev han medlem af bestyrelsen for Kbh.s amts landboforening for hvilken han 1898–1906 var næstformand og 1906–20 formand; ved sin fratræden udnævntes han til æresmedlem. 1902 blev han medlem af bestyrelsen og 1907 formand for Foreningen til fremme af landbrugets udførsel, 1907 medlem af statstyreskuekommissionen. Desuden var han medlem af en række bestyrelser, bl.a. De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift, Det kgl. danske landhusholdningsselskab fra 1907, Korps Westenholz o.ñ.; endvidere var han formand for Værløse sogneråd 1907–22. Han havde levende interesse for nationale bevægelser og for den sønderjyske sag. Sin ejendom Kollekolle med den værdifulde besætning testamenterede han til Sjællands stifts kvægopdrætterforening. – R. 1908. □ Mindesmærke i Kollekolle have, rejst af Sjællands stifts kvægopdrætterforening 1925, med relief af Carl Martin-Hansen. Foto.

Slægt, se slægtsartiklen Hansen. Studenterne fra 1886, 1911 149. Vort land 5.1.1912. J. Fisker i Ugeskr. for landmænd LXVII, 1922 239–41; sst. 262f; sst. 1925 714f. K. R[au]nkjær i Vort landbrug XLI, 1922 291. P. A. Mørkeberg i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 357–60. København 1.6.s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Grünbaum, Henry, * 1911, minister, politiker. * 27.11.1911 i Kbh. F: skomagermester Moses Nochim G. (1882–1958) og Bertha Pelt (1884–1967). ~ 23.12.1933 i Kbh. med Lea Gorosch, * 15.1.1915 i Kbh., d. af blikkenslager Juda G. (1881–1943) og Rachel Gersheva Landsmann (1886–1954).

G.s forældre var polske jøder der indvandrede til Danmark kort før første verdenskrig. De havde i hjemlandet været stærkt engageret i fagbevægelse og socialdemokrati, og G. selv var fra sin første ungdom med i arbejderbevægelsen. Han kom i lære som gravør, og var i 1931 medstifter af og til 1933 den første formand for Faglig ungdom, 1934–38 var han medlem af bestyrelsen for Guld- og sølvvarearbejdernes fagforening. Han var da begyndt på en teoretisk uddannelse, tog præliminæreksamen og derefter fra kursus på et år studentereksamen 1936 hvorefter han begyndte at studere økonomi samtidig med

Grünbaum, Henry

at han ansattes i Arbejderbevægelsens erhvervsråd og der traf J. O. *Krag. Krigen med et ophold i Stockholm hvor G. var medlem af frihedsbevægelsens kontaktudvalg, afbrød studierne som først blev afsluttet med eksamen som cand. polit. 1949.

I tiden 1949–56 var G. økonomisk-politisk medarbejder ved Social-Demokraten (nu Aktuelt) og derefter leder af Arbejdsmands- og specialarbejder forbundets økonomiske kontor og tillige 1962–64 redaktør af forbundets blad. 1964 trådte G. ind som økonomiminister og minister for nordiske anliggender i ministeriet Krag, 1965–68 var han finansminister, en post han igen overtog i ministeriet Krag III 1971 og fortsatte på i ministeriet Anker Jørgensen I 1972–73. G.s minister-tid er først og fremmest knyttet til gennemførelsen af moms og kildeskat i 1967. Personligt lagde han et stort arbejde både i den tekniske og den politiske side af skattereformen. Det store læs i de politiske forhandlinger der som følgevirkning havde dannelsen af „det røde kabinet“ (et kontaktudvalg mellem socialdemokratiet og SF) blev dog trukket af J. O. Krag og Per *Hækkerup. Tilbageslaget for socialdemokratiet ved det efterfølgende valg i januar 1968 betød regeringens afgang og dermed at G. ikke kom til at gennemføre kildeskattens praktiske realisation, uden tvivl en stor skuffelse for ham.

G. havde i 1966 efterfulgt Holger *Eriksen som folketingsmand i Århus nordre kreds, der anses for at være en af partiets mest „røde“ kredse, og var dermed inde i det politiske arbejde også i oppositionstiden 1968–71. Han blev medlem af finansudvalget, men først og fremmest udarbejdede han for LO den første fyldigere programskitse for økonomisk demokrati og en dybtgående analyse af virkningerne ved tilslutning til EF som han vurderede yderst positive. G.s anden ministerperiode blev kun kort, og da Anker Jørgensen dannede regering 1975 blev han til egen og andres overraskelse ikke medlem af regeringen. En kort overgang i 1978 var han formand for finansudvalget, men jævnlig fremført kritik af regeringens økonomiske politik har belastet G.s forhold til partiledelsen, måske mest på baggrund af det temperament den er fremført med. Trods hans udspring i LO og stadige snævre forbindelse til fagbevægelsen kan G. i meget virke mere som teoretikeren og administratoren end som dagspolitikeren – også dette kan have medvirket til at give ham kaldenavnet Ærlige Henry. Hans taler i 60erne og begyndelsen af 70erne vidner om en betydelig økonomisk indsigt og hører til de mest gennemtænkte redegørelser for den moderne rammeøkonomis problemer. Statsrevisor 1976. □Tegn. af Hans Lollsgaard, 1971

(Kgl. bibl.). Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen, 1974 (Amalienborg). Foto.

Demokraten 14.11.1966 og 25.7.1971. Berl. tid. 27.7.1971. Jyllands-Posten 11.1.1978.

Vagn Dybdahl

Grüne, Johan Peter Martin, 1805–78, journalist. *21.3.1805 i Kbh. (Garn.), †19.2.1878 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: skrædder, fhv. underofficer Ludvig Christopher G. (1768–1845) og Birgitte Christine Laurine Krog (1777–1819). ~16.5.1844 i Kbh. (Garn.) med Charlotte Emilie Grove, *8.6.1807 i Præstø, †22.4.1891 i Kbh. (Johs.), d. af postmester, senere postkontrollør Hans Jørgen G. (1767–1845) og Charlotte Frederikke Brandt (1781–1816).

G. var 1825–33 på drejerprofessionen i Tyskland, Schweiz og Italien, levede navnlig længere tid i Milano. Med stor ihærdighed skaffede han sig megen og sikker viden i sprog, historie, geografi og på endnu flere områder, og dertil kom snart en mundtlig og skriftlig fremstillingsform der ikke røbede den selvgjorte mand, noget han ellers vedblev at være i sind og skind. Endog velskabt tysk lyrik magtede han (en samling i Gæa 1847). Fra 1834 skrev han i Kjøbenhavnsposten, og da dets anselige medarbejdere dec. 1839 gik til Fædrelandet, blev han dets redaktør (om end hans navn på grund af censurdomme ikke står derpå 1840–46) indtil det gik ind 1856, og under en ti måneders genoplivelse 1858–59. Det blev aldrig nogen økonomisk succes, og uanset G.s offervillighed og tilfredse fordringsløshed holdtes det i længden kun oppe ved støtte fra meningsfæller; men uden virkning i samtiden og uden historisk interesse blev det ingeniunde. G. var kristeligt farvet socialdemokrat med afgjort betoning af det sociale. Derfor kunne han i marts 1848 som skribent, som medlem af Håndværkerdannelsesforeningen og på Hippodrommøderne holde kravet om almindelig valgret frem mod tvivl og tøven fra de liberales side og efter sejren vedligeholde en mistænksom frondørstilling over for de toneangivende kredse. Men da valgetten i sig selv ikke syntes ham at hindre det akademiske borgerskabs formynderskab over menigmand, og da han fandt dette borgerskabs hovedidé, nationaliteten, tom og farlig, blev han, der elskede sit stamland Tysklands kultur og folkeart, denne idés erklærede modstander og gik over til helstatspolitikken, idet han oprindeligt opfattede den Ørstedeske fællesforfatning som et nødvendigt onde („enten maa Staten eller Friheden indskrænkes“), men efterhånden tog alle konsekvenser. Hans idealer – et aristokrati eller endog et teokrati der sørge-

de for almenheden, upåvirket af kapitalismen – var for abstrakte som program, og praktisk set blev han ikke stort andet end en torn i kødet på de sejrende nationalliberale der da heller ikke sparede ham. 1862–67 blev han endnu mere sort får som redaktør af ugebladet Kronen. Men hans kritik af den økonomiske individualisme under dens sejrige gennembrud peger mod en fjernere fremtids sociale stat, og i enkeltheder bragte han mangt et korrektiv til hvad der var ovenpå i den offentlige mening. En af hans gamle bitre modstandere, C. St. A. *Bille, har givet ham det eftermæle at han var en helt igennem nobel og hæderlig karakter der ret beset altid blev sig selv lig. □ Karikaturer, bl.a. på tegn. af W. Marstrand, 1843 (Fr.borg). Foto.

Dagbladet 4.12.1851, 27.5.1852 og 15.5.1854. Nord og syd, 1856 III 50–58. M. Goldschmidt: Livs erindr. og resultater I, 1877 (ny udg. 1965) 396–99. O. Borchsenius: Fra fyrerne I, 1878 46–57 61–69. Samme: To digtere, 1886 40. Kr. Arentzen: Fra yngre og ældre dage, 1886 64f. Joseph Michaelsen: Fra min samtid, 1891 78–85. Villads Christensen: Kbh. 1840–57, 1912. – Papirer i Rigsark.

*Paul Læssøe Müller**

Grüner, Johan Georg Røebye, 1817–90, godsejer. * 26.10.1817 på Førslevgård, † 16.11.1890 på Ravnstrup, begr. i Herlufmagle. F: forpagter, krigsassessor, senere godsejer og generalkrigskommissær Gustav G. til Kærup (1791–1869) og Mariane Birgitte Røebye (1795–1859). ~ 15.8.1867 i Kbh. (Garn.). med Clara Gudrun Simonsen, * 6.2.1850 i Kbh. (Garn.), † 6.6.1881 på Ravnstrup, d. af cand.jur., suldmægtig i indenrigsministeriet Carl Gisle Gunnar S. (1813–84) og Ida Sofie Adamine Clara Rosalie Krogh-Kierulff (1824–1909).

G. blev student 1836 fra Sorø, cand.jur. 1842. N.å. købte faderen Ravnstrup til ham, 1851 erhvervede han yderligere Lille Svendstrup, og efter faderens død 1869 overtog han også Kærup. Sammen med greverne C. E. *Frijs til Frijsenborg, J. Frijs til Juellinge og baron Otto *Rosenørn-Lehn købte han 1861 Tersløsegård hovedbygning og have hvor de tre soranere oprettede det Holbergske enkesæde. G. var en begavet, noget urolig mand med mange offentlige interesser. Fra 1844 var han medlem af Herlufmagle sogneråd og i næsten en menneskealder dets formand, 1854–56 sad han i Præstø amtsråd. Politisk var han udpræget konservativ og kom som ven af grev C. Frijs i begyndelsen og midten af 60erne til at spille en vis rolle i det begyndende konservative politiske organisationsliv. Han stillede sig 1861 til folketinget i Køge og tog 1864 del i stiftelsen af Augustforeningen. 1865 var han medlemmand mellem Frijs og J. A. *Hansen (1806–

77) ved indledningen af de på Joseph *MichaelSENS initiativ optagne forligsforhandlinger, stillede sig s.å. til folketinget i Slagelse og var i okt. en af stifterne af Oktoberforeningen af hvis bestyrelse han blev medlem. Særlig interesse nærede han for sociale og økonomiske institutioner; 1849 oprettede han en lokal sparekasse, var 1871 en af stifterne af Landmandsbanken (formand for bankrådet 1871, -72 og -84) og tog 1872 initiativet til oprettelsen af De forenede kommuners alderdomsforsørgelseskasse hvis præsident han var til sin død, men som i øvrigt ikke fik den betydning han havde ventet. – Jægermester 1846. Hofjægermester 1861. Kammerherre 1882. – R. 1865. DM. 1874. □ Mal. af C. S. (Schleisner?) 1848, af A. Schiøtt 1858 og af E. Lehmann 1875. Træsnit af W. Obermann, 1873. Foto.

Joseph Michaelsen: Fra min samtid II, 1893 132–40. Jul. Schovelin: Landmandsbanken 1871–1921, 1921 142–47. A. F. Krieger: Dagbøger III, 1921 329 342. G. Nørregård i Povel Engelstoft og Hans Jensen: Bidrag til arbejderklassens og arbejderspørgsmålets hist., 1931 66–69 78 95.

*Povel Engelstoft**

Grüner, Gustav, 1688–1763, officer, diplomat. * 1.1.1688 på Säbygård i Östergötland, † 18.2.1763 i Kristiania, begr. i Sønderø k. F: sekretær ved den danske legation i Stockholm, senere amtmand, etatsråd Johan Diderik G. (1661–1712, ~ 2° 1691 med Helena Gustafva Svinhufvud, † 1702, ~ 3° 1705 med friherreinde Eva af Ranck, 1674–1725) og friherreinde Ebba Catharina Kurck († 1688). ~ 1° 2.5.1719 i Frederikshald med Sophia Amalia Vind, * 15.5.1698 i Tøten, Norge, † 4.12.1722 i Kbh., begr. i Frue k., d. af oberstløjtnant, senere generalmajor Ove V. (1665–1722) og Alette Margretha Dorn (1671–1749). ~ 2° 26.3.1725 på Margård med Margaretha Due, * 25.7.1682 på Sønderkov, Folding sg., † 1.4.1736 på Margård (~ 1° 1711 med major Jørgen Tye Seefeld til Margård, 1675–1723, ~ 1° 1708 med Susanne Bauditz, 1690–1709), d. af amtmand, senere etatsråd Jørgen Skeel D. (1637–1701, ~ 1° 1662 med Elsebe Krabbe, 1645–senest 67) og Birgitte Reedtz († 1695).

G. blev 1702 indskrevet som søkadet i Kbh., men var 1705 underofficer ved et svensk infanteriregiment. 1706 blev han sekondløjtnant i hjælpekorpsen i Brabant hvor han indtil 1714 deltog i en række slag og belejringer, blev såret et par gange og omtales som en dygtig og „très-joli garçon“. 1708 blev han premierløjtnant, 1710 overtallig, n.å. virkelig kaptajn. 1716–18 deltog han i krigen i Norge i forskellige stabe, og 1719 fik han kompagni i grenaderkorpsen og majors rang. Da Poul Vendelbo *Løvenørn 1720 sendtes

til Stockholm til deltagelse i lord J. Carterets fredsforhandlinger benyttedes G., hans personlige ven, ved fortrolige sendelser mellem Kbh. og Stockholm. 1728 blev G. virkelig major og s.å. kar. oberstløjtnant ved et norsk regiment, men forblev i Kbh. indtil han n.å. som virkelig oberstløjtnant blev forsat til et landregiment i Danmark. Da landmilitisen ophævedes 1730 kom G. på vartpenge, blev 1732 underfører i drabantgarden, n.å. overfører og kar. oberst, 1737 virkelig oberst og chef for fynske landregiment. Han var en meget dygtig regimentschef, uddannede sit regiment fortrinligt og førte skarp kommando, men ligesom i sine senere stillinger var han stridbar over for de høje civile eller halvmilitære myndigheder. 1745 afstod han regimentet med kongens tilladelse og for en betydelig pengesum. – Da der 1740 ved tronfølgervalget i Sverige åbnede sig udsigter for Christian VI eller hans søn blev G. i juni sendt til Stockholm for at afløse den danske minister der. Hans udstrakte forbindelser i høje svenske kredse og almindelige kendskab til svenske forhold gjorde ham særlig egnet til at arbejde for en „skandinavisk plan“, og der var på dette tidspunkt virkelig udsigt til en forening af de tre riger. G. havde selv en stærk tro til at hans arbejde skulle lykkes og udviklede en overordentlig virksomhed gennem udsendinge over hele landet og anvendelse af betydelige pengemidler for at vinde tilhængere for planen om en dansk-norsk tronfølger. I bondestanden og blandt præsterne, til dels også i borgerstanden, vandt hans arbejde betydelig fremgang, men blandt den talrige adel og i hæren nåede han kun ringe tilslutning, og fra russisk side arbejdedes der med alle midler for at få en gottorper valgt. De første måneder af 1742 opholdt G. sig i Kbh. til konferencer og vendte i maj tilbage til Stockholm for at fortsætte sine anstrægelser. Alligevel blev den unge gottorper Karl Ulrik valgt s.å.; men da han omtrent samtidig blev russisk tronfølger genoptoges arbejdet. G. opfordrede indtrængende regeringen i Kbh. til forberedelser til med våbenmagt at støtte hans bestræbelser og de af ham vundne tilhængere. Der blev også truffet betydelige militære anstalter, og C. A. v. *Berckentyn sendtes til Stockholm for at virke sammen med G. De to mænd samarbejdede fortrinligt og sparede ikke på pengene, men trods alt blev en anden gottorper, Adolf Frederik, valgt 1743. Kort efter nedsatte kongen en militær kommission, hvori blandt G., til fremsættelse af en virkelig operationsplan mod Sverige. G. foreslog at man med to korps à 10000 mand fra Sjælland og Norge skulle bryde ind i Sverige, men det lykkedes ham ikke at vinde de ældre generaler for sin plan som

fandtes for vovelig og utilstrækkelig. Kongen, der allerede fra tidligere tid satte megen pris på G., havde været ret tilbøjelig til at låne øre til hans råd; men mod slutningen af 1743 blev planerne opgivet og hæren afmobiliseret. Kort i forvejen var G. blevet fritaget for ministerchargen. 1742 var han blevet generalmajor, n.å. overgeneraladjutant hos kongen. – I de nærmest følgende år tog G. sig meget af at forbedre og forskønne Margård, indtil Frederik V, der havde arvet faderens interesse for G., 1748 udnævnte ham til kommandant på Kronborg, 1755 til generalløjtnant. 14.3.1759 udnævntes han, med forbigåelse af flere ældre generaler, til kommanderende general i Norge. Han var da 71 år og bad sig fritaget for denne stilling der i hans høje alder medførte stort besvær ved flytning og boligindretning i Kristiania, men kongen fastholdt udnævnelsen og betalte rundelig G.s omkostninger ved overflytningen og hans huslige indretning samt tilstod ham gage som feltmarskal. At G. straks fik anvist et betydeligt årligt pengebeløb „til et vist formål“ for hvilket han kun skulle „kvittere“ til kongen direkte kan tyde på en slags fortsat politisk virksomhed for G. – Da omtrent halvdel af den norske hær i disse år stod i Holsten blev der ikke lejlighed for G. til at foretage betydelige forandringer og forbedringer, og han døde umiddelbart før *Saint-Germains reformplaner greb ind over den norske hær. Hans virke har dog sat spor på flere områder, bl.a. forstærkning af grænsebefæstningerne og arbejde på at skaffe den af hans forgængere oprettede, kummerligt aflagte Matematiske skole i Kristiania sikre indtægter og en fast fond. Han erfarede at visse regimentschefer havde begæet underslæb med undermunderingspengene til mandskabet og fik dem idømt betydelige straffe bøder som han med kongens tilladelse overdrog til den nævnte skole. 1761 blev han general af infanteriet. – Kammerherre 1743. – Hv.R. 1749. L'union parfaite 1751. □Mal. af C. G. Pilo fra 1740erne (Fr.borg), kopi af F.? Hjordt (forhen Orebygård); en kopi er dateret ætatis 56, dvs. ca. 1744.

Saml. til det norske folks sprog og hist. IV, Kria., 1836 287–342 (om slægten G., heri også G.s selvbiografi). Danm.s adels årbog XXXIX, 1922 471. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II, 1894. F. Sinding-Larsen: Den norske krigsskoles hist., Kria., 1900. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Lovenørn, 1924.

*Rockstroh**

Grüner-Nielsen, Hakon Harald, 1881–1953, folke- og folkemusikforsker. *24.7.1881 på Frbg., †24.2.1953 på kommunehosp., Kbh., begr. sst. (Vestre). F: rådstuehospikvar Oluf *Nielsen (1838–96) og Mathilde M. A. Grüner

(1861–1934). Navneforandring 4.1.1936. ~ 12.9.1917 i Ordrup med Ellen Mathilde Keiser-Nielsen, * 9.11.1884 i Birket, Maribo amt, † 9.7.1972 i Ordrup, d. af kapellan i Vesterborg og Birket, senere sognepræst og undervisningsminister S. *K.-N. (1856–1926) og Vilhelmine Kolbye (1855–1906). – Halvbror til K. *Brünnich Nielsen.

G.-N. blev student 1900 fra Schneckloth's skole, cand.mag. (dansk, historie, tysk) 1906, og 1913 tog han organisteksamen. 1906–51 var han ansat ved Dansk folkemindesamling, først som assistent og fra 1915 som arkivar. 1915–51 var han tillige organist ved Kingoskirken i København. G.-N. udviklede sig snart til sin generations kyndigste kender af dansk og færøsk visetradition, folkemusik og dans. Sin første vejledning og inspiration fik han af Axel *Olrik der oplærte ham i tekstudgivelse, af Hjalmar *Thuren der var en fremragende folkemusik- og danseforsker, og af Evald *Tang Kristensen med hvem han allerede 1907 var på den første indsamlingsrejse hvor de sammen optog viser med fonograf. Det at G.-N. hele sit liv var en aktiv vise- og folkemindesamler herhjemme og i 1920'erne også på Færøerne var med til at præge hans grundholdning til studiet af viserne: „Det maa aldrig glemmes at enhver Melodivariant i sig selv nødvendigvis har en vis Mening, og at en Melodis Omdannelser i høj Grad kan give Anledning til Skabelse af ny Kunstværdier“. Det samme mente han om tekstvarianterne. Efter at han 1923 havde publiceret sit og den da afdøde Thurens værk *Færøske Melodier til danske Kæmpeviser* (fot. optr. i Danm.s gamle folkeviser XI, 1976), udgav han med bistand af Erik *Abrahamsen melodistoffet til *Danmarks gamle Folkeviser* XI, hft. 1–2, 1935–38. Delvis på grundlag af forarbejder af Svend *Grundtvig og Axel Olrik udgav han tekstbinderne VIII, hft. 4, 1919, IX, 1920–23, alene derimod tekstlægg i X, hft. 1–4, 1933–48 med nogle særdeles grundige kommentarer til en række af de historiske viser. Han har endvidere udgivet og gennemkommenteret det store værk *Danske Viser 1530–1630 I–VII*, 1912–31 (fot. optr. 1978–79) og *Danske Skæmteviser I* (det udkomne), 1927–28. Til folkeligt brug udgav han *Danske Folkeviser I–II*, 1925–27 der udmærker sig ved at bringe ikke-restituerede tekster. Til studiet af folkedansens melodistof og kulturhistorie har han bidraget med *Vore ældste Folkedanse*, 1917, og *Folkelig Vals*, 1920 (fot. optr. 1976).

G.-N. var forsker, indsamler og arkivmand par excellence. Selvom hans kyndighed og lærdom også omfatter andre folkloristiske og kulturhistoriske emner ikke mindst ordsprog, var det i høj grad ham der i de 45 år han virkede i Dansk

folkemindesamling udadtil markerede institutionen som et respekteret center for vise- og folkemusikforskning. R. 1942. DM. 1951. □Foto.

Bibliografi i Kungl. Gustav Adolfs akad.s minnesbok 1942–57, Uppsala 1958 309–14. – Erik Dal i Danske studier 1952, 1953 9–19 (heri selektiv bibliogr.). Samme: Nord. folkeviseforsk. siden 1800, 1956. Nils Schiørring i Danm.s gamle folkeviser XI, 1976 30–33.

Lørn Pio

Grünfeld, Frederik Christian Henrik, 1845–1911, læge. * 29.11.1845 i Slesvig, † 17.3.1911 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lærer, senere overlærer ved Slesvig domskole Hans Peter Hansen G. (1813–93) og Anna Cathrine Peschcke, f. Laehne (1818–70). ~ 16.3.1911 i Kbh. (Garn.) med Marie Vilhelmine Olesen, * 7.2.1861 i Kbh. (Garn.), † 18.4.1945 i Kbh., d. af bogholder, senere kontorchef i finansministeriet, etatsråd Peter Alto O. (1825–1900) og Hansine Frederikke Gjørup (1835–1906).

G. blev student 1863 fra Slesvig. Han begyndte at studere jura ved Kbh.s universitet, men efter halvandet års forløb ombyttede han juraen med medicinen, hvortil professor Japetus Steenstrups forelæsninger havde vakt hans lyst. Han tog medicinsk eksamen 1870. Han var reservelæge ved Almindelig hospital 1873–84 og foretog her omfattende undersøgelser over ardannelse efter ulcus ventriculi et duodeni. 1883 tog han den medicinske doktorgrad (*Om Hernia foraminis ovalis*). 1884 blev han overlæge ved Skt. Johannesstiftelsens sygehus og ledede i 26 år den store afdeling på en mønsterværdig måde. Han skildres som en helstøbt, retlinet og elskværdig personlighed. Han var en udmærket lærer for studenterne, lagde særlig vægt på en omhyggelig patientundersøgelse, navnlig på stetoskopi og på palpation af underlivet. Studenterne kunne også af ham lære, hvorledes de uhelbredeligt syge skulle omgås og behandles, så lægen, selv hvor terapien var magtesløs, blev sine patienters ven og hjælper. Han kendte alle sine patienter, ikke alene deres sygdomme, men også deres besværligheder i hjemmet, deres fattigdom og deres alkoholisme. Foruden i lægekunsten var han stærkt interesseret i den græske og latinske litteratur, havde altid en lille græsk eller latinsk klassiker i sin lomme, og kort før sin død fuldendte han en oversættelse af dele af Hippokrates' skrifter og syslede med en oversættelse af Aretæos. Han samlede sig i årenes løb et stort og meget værdifuldt medicinsk bibliotek med mange sjældne gamle værker, som han testamenterede til Skt. Johannesstiftelsen (nuv. Nørre hospital); det findes nu i Kbh.s universitets medicin-histo-

Grünfeld, Frederik

riske museum. Han var også stærkt kunstinteresseret, særlig i kobberstik, og i de senere år dyrkede han på sine årlige rejser kunsten med lidenskab. I den sidste tid før sin død, da han på grund af blodmangel var meget kortåndet, overvandt han på hver trappeafsats i sin praksis sin kortåndethed ved at læse i en italiensk parlør. Skønt han ellers ikke ville læse bøger fra det sidste halvhundredår, bevirkede hans medfølelse med de fattige at han kastede sig over læsningen af Henry Georges skrifter. – G. var medlem af direktionen for Kellers anstalter og af bestyrelsen for kysthospitalet ved Refsnæs samt medlem af sundhedskollegiet 1901–07. □ Posthumt mal. af C. Wentorf (Nørre hosp.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 85. – Vilh. Asmund i Ugeskr. for læger, 1911 428f. Hospitalstid. s.å. 328. K. F. Plesner: Danske bogsamlere, 1957 147f.

*Axel Borghjærg**

Græbe, Carl Emanuel, 1851–1930, bogtrykker. * 29.9.1851 i Kbh. (Helligg.), † 10.10.1930 sst., begr. sst. (Ass.). F: bogtrykker Johan Christian Frederik G. (1804–83) og Frederikke Amalie Johanne Andersen (1814–95). ~ 10.8.1924 i Hjørning med Dagmar Vibeke Olsen, * 7.10.1893 i Viborg, † 4.6.1935 i Kbh. (Holmens), (~ 2° 1934 med fabrikant, kaptajn i reserven Henry Viggo Gottlieb Severin Klien, 1874–1944, ~ 1° 1899 med Agnes Margrethe Emilie Jacobsen, * 1875, ~ 2° med Ella Margrethe Høygård Kjølbjerg, 1891–1928), d. af adjunkt, senere rektor i Viborg Johannes Emil O. (1855–1930) og Else Marie Frederiksen (1867–1934).

G. stod i lære i Bianco Lunos bogtrykkeri i Kbh. og fortsatte derefter sin uddannelse i Paris. Efter sin tilbagekomst til Danmark var han fra 1878 ansat som faktor i O. C. Olsen & Co.s bogtrykkeri i Kbh. indtil han 1884 overtog ledelsen af familiens gamle firma. Dette var grundlagt allerede 1809 i hvilket år dets første indehaver Christopher G. (1773–1845) fik bevilling til at drive bogtrykkeri i Kbh. hvor han overtog en ældre forretning. 1840 overlod han sin søn, G.s far, ledelsen af trykkeriet der 1882 overgik til dennes ældste søn Jacob G. (1844–86). G. overtog driften allerede 1884 med Jacob G.s enke som medejer til 1911. Jacob G. havde bragt forretningen i forbindelse med flere af Kbh.s store forlag, og denne forbindelse der bidrog stærkt til at fæstne trykkeriets position styrkedes yderligere efter at broderen havde overtaget ledelsen. Gennem en lang årrække blev således hovedparten af Gyldendalske Forlags bøger trykt hos G., deriblandt de fleste af George Brandes' og Henrik Ibsens værker og C. F. Brickas Dansk biografisk Lexi-

kon (1887–1905). Det var den håndsatte bog der havde G.s interesse, mens han aldrig forsonede sig med den moderne maskinteknik. Da han var død blev trykkeriet købt af firmaet Egmont H. Petersen der nogle år drev det under dets gamle navn. – I sit fags organisationsliv spillede G. en betydelig rolle. 1909–16 var han formand for Kbh.s bogtrykkerforening, og 1919–27 for fagskolen for boghåndværk, desuden var han gentagne gange medlem af tariffkommissioner og voldgiftsretter. Til minde om hans virksomhed i fagets tjeneste har Kbh.s bogtrykkerforening stiftet et legat der bærer hans navn og hvis indtægter kommer fagskolens elever til gode. □ Foto.

Danm.s bogtrykkerforen.s medd. V, 1910–11 35f. Bogtrykkerbladet XIII, 1917–18 175f. De grafiske fag XXVI, 1930 222f.

*Lauritz Nielsen**

Græsholt, Thorkild Ege, * 1926, biskop. * 7.4. 1926 i Græsted. F: parcellist, senere graver Christian Rasmus Nielsen (* 1902) og Mary Kristine Madsen (* 1898). ~ 20.1.1951 i Kbh. (Eliask.) med Johanne Sofie Bartholdy, * 29.9.1926 i V. Karleby, Herredskirke sg., d. af sognepræst Georg Johannes B. (1897–1962) og Oline Margrethe Nielsen (* 1901).

Under indflydelse af den kristne studenterbevægelse og Det danske missionselskabs arbejde blandt studenter modnedes hos G. tanken om at blive missionær mens han studerede teologi ved Kbh.s univ. Efter embedseksamen 1951 blev G. med sin hustru udsendt af DMS til Sydindien, Arcot-kirken hvor han virkede uden afbrydelse fra januar 1953 til oktober 1959. I disse år vandt han en dybtgående fortrolighed med sydindisk sprog og kultur. Ved besøg mange år senere har G. således kunnet anvende det tamulske sprog, og hans kendskab til indologiske emner, ganske særligt hindu-templer, er kommet til udtryk gennem talrige skriftlige arbejder. Samtidig virkede han som evangeliserende missionær, dog i en periode hvor arbejdet vanskeliggjordes af at alt initiativ blev flyttet fra missionærerne og missionselskabet over til den unge kirke uden at man endnu rigtig kunne se en linje i dens arbejde. G. førtes i denne sammenhæng ind i et nærmere studium af missionsmetodik, især Ronald Allens og D. McGavrans arbejder, hvilket har været grundlæggende for hans senere arbejde med mission.

Tiden som missionær fik afgørende indflydelse på alt det som G. siden har beskæftiget sig med. Efter hjemkomsten var han fra 1960–64 lektor i missionshistorie ved Kbh.s univ. 1967 indvalgte han i DMS' bestyrelse for hvilken han blev for-

mand 1973. Også i Folkekirkens nødhjælp deltog han i ledelsen, fra 1972 som næstformand. I disse sammenhænge kom hans evner som forhandler til fuld udfoldelse, og inden for dansk ydre mission har han især bestræbt sig på at være formidler mellem den konservative fløj og fortalere for en aktiv og socialt bestemt økumenik, inspireret af Kirkernes Verdensråd. G. deltog i en række internationale konferencer hvor denne polarisering blev åbenbar, således Kirkernes verdensråds generalforsamlinger i Uppsala 1968 og Nairobi 1975, samt missionskonferencerne i Bangkok 1972 og Lausanne 1974. Han har været med til at placere DMS som et led i det internationale samarbejde om mission og er talsmand for et aktivt samarbejde mellem mission og nødhjælp uden at missionen taber sit egentlige sigte: at bringe evangeliet. Han var virksom for Østerlandsmissionens og Dansk Pathan missions fusion med DMS 1975 og fik i slutningen af halvfjerdserne en øget forståelse for muslimmissionens karakter og nødvendighed.

Fra 1962 var han en flittig og afholdt sognepræst for det nyoprettede Stengård sogn i Gladsaxe, indtil han 1969 blev valgt som biskop for Lolland-Falster stift. Fra 1966–71 var han medlem af kirkeministeriets strukturkommission. G. har ivrigt og med talent deltaget i den offentlige debat, såvel om kirkelige anliggender som om samfundsforhold i almindelighed. Han har behandlet emner som nyreligiositet, u-landshjælp, fri-staden Christiania og atomkraftværker. G. er desuden kendt overalt i landet som prædikant og foredragsholder med en sjælden evne til på én gang at formulere sig sagligt og fængende. Hans egentlige forfatterskab er ikke stort af omfang, dog har hans missionshistoriske rids, *Til verdens ende* fra 1971 og *Hinduisme* fra 1977 vundet anerkendelse og udbredelse. – R. 1971. R.1 1979.

C. C. Jessen

Gröger [grø:gør], Frederik (Friedrich) Carl, 1766–1838, maler, litograf. * 14.10.1766 i Plön, † 8.11.1838 i Hamburg, begr. sst. F: skræddermester Friedrich Carl G. (1733–1808) og Anna Margaretha Charlotte Meyer (1737–93). Ugift. Efter en kortvarig læretid som skrædder hos sin far, senere som drejer, blev G. malerlærling, men besluttede sig så endelig helt til at blive kunstner. Han modtog tegneundervisning i Plön hos Reinhold Ipsen, men etablerede sig allerede 1783 som selvstændig miniaturemaler. Ca. 1785 rejste han til Lübeck hvor han muligvis allerede kan have truffet den ni år yngre H. J. *Aldenrath der

fra 1792 blev hans elev og sidenhen hans uadskillelige medarbejder og ven for resten af livet. For at videreudanne sig som portrætmaler rejste G. 1787 til Hamburg, og 1788 til Berlin hvor han studerede ved akademiet. Efter 1792 slog han sig endelig ned i Lübeck og arbejdede her en årrække som portrætmaler og tegnelærer, kun afbrudt af kortere studierejser med Aldenrath til Dresden (1798) og Paris (1802). 1806 forlod begge Lübeck for at male i Kiel og i hertugdømmerne. Gennem sine forbindelser til hertughoffet har G. sandsynligvis fået kontakt med det danske kongehus. Ca. 1808–09 er han i Kbh. hvor han udfører portrætter af kongefamilien *dronning Charlotte Frederikke* (Rosenborg), *dronning Marie*, 1808 (sst.), *Frederik VI* (brystbillede, 1809, Rosenborg, Fr.borg; rytterportræt, ca. 1809, tidl. Joh. Hansens saml.) og *prinsesse Caroline*, 1809 (Rosenborg, Fr.borg). Efter et kort ophold i Hamburg slog de to malere sig påny ned i Danmark og udførte i perioden 1812–16 en lang række billeder af medlemmer af såvel det danske hof og adelen som af det københavnske borgerskab (*Andreas Buntzen*, ca. 1812, C. W. Jessen, 1813 (Fr.borg), *Christian VIII*, ca. 1813–14 (Fr.borg, Gisselfeld), *Frederik VII som barn*, 1814 (Rosenborg), *Adam Oehlenschläger*, 1815 (Fr.borg), *Christian VIII*, 1815 (Chr.borg, Jægerspris, Rosenborg), *grevinde Schulin med sine børn*, 1815 (Frederiksdal)). I de følgende år frem til sin død 1838 etablerede G. sig i Hamburg sammen med Aldenrath. G. var oprindelig tegner og miniaturemaler, men valgte fra ca. 1803 at arbejde med større kompositioner i olie. Hans billeder, oftest bryst- og halvfigursportrætter, afspejler i udformningen af detaljerne gennem årene skiftende stilidealer og påvirkninger. Et stærkt indtryk fra nyklassicismens franske portrætkunst (J. L. David, F. P. Gerard, Pierre Prud'hon, A. J. Gros) modtog han under sit Pariserophold 1802, men også engelske og danske portrætter har haft betydning for ham (billedet af lægen *J. J. Walbaum*, 1802 er udført som en nøje kopi efter Jens Juel's portræt af naturforskeren Charles Bonnet, 1777). Som et gennemgående træk er dog den samvittighedsfulde, præcise og sympatiske karakteristisk af modellen, undertiden for kvindeportrætternes vedkommende præget af en mere stemningsbetonet, romantisk opfattelse (*Sophie Caroline v. Berger*, 1809). I de senere år hvor G.s interesse i højere grad koncentreredes om litografien mærkes en vis rutine i portrætmalerierne. Som en af de første i Nord-europa udgav G. 1818–35 en række litografier (41 i alt), alle af meget høj kvalitet fx *Jacob Mumsen* (1819), *Aldenrath* (1820), *C. F. Hansen* (1821). □Selvportr.: Tegn. 1791 (Fr.borg). Min.

Grøger, F. C.

1799. Pastel 1802. Malet s.m. H. J. Aldenrath ca. 1802 (Mus. f. Kunst u. Kulturgeschichte, Lübeck), varieret gentagelse ca. 1802 (Kunsthalle, Hamburg); portrættypen raderet, angivelig af Aldenrath. Mal. 1803; efter dette litografi af C. W. Wohlien og af Aldenrath, 1828. Min. ca. 1809 (Mus., Lübeck). Mal. 1812 (Staatliche Kunstsammlungen, Dresden), gentagelse i min. (Kunsthalle, Hamburg). Mal. ca. 1812 (Altonaer Mus.), gentagelse s.å. (Kunsthalle, Hamburg), litograferet af Aldenrath. Mal. 1835. Det eneste portr. som ikke er af G. selv, er et litografi af C. G. Eybe.

P. Krohn i Tidsskr. for kunstindustri 2.r. II, 1896 108. Alfr. Lichtwark: Das Bildnis in Hamburg II, Hamburg 1898 85–93. E. Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Deutschland, München 1909. Otto Andrup: Udvalg af Fr.borg museets erhvervelser 1913–25, 1925. P. Vignau-Wilberg: Der Maler F.C.G., Neumünster 1971 (m. værkfortegn.).

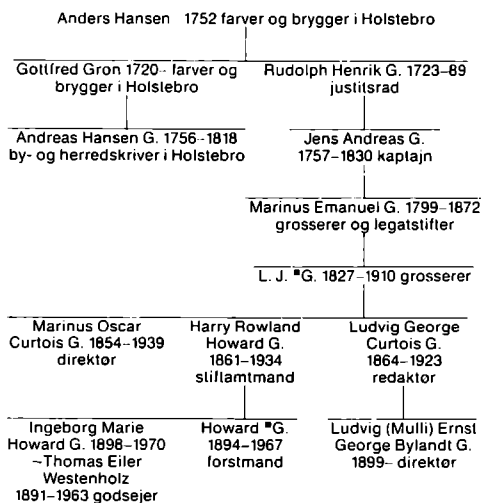
Birgitte Bøggild Johannsen

Grøn

Den borgerlige slægt G. føres tilbage til farver og brygger i Holstebro Anders Hansen (–1752) der var gift med præstedatteren fra Nr. Felding Dorteia Linde G. (1688–1764), hvis børn antog moderens slægtsnavn.

Wilh. v. Antoniewitz: Danske patricierslægter I, 1956 79–90. Gerty Ege: Familien Grøn på Rolighed, 1973.

Hans H. Worsøe

Grøn, Alfred Rowland Howard, 1894–1967, professor i skovbrug. *23.12.1894 i Kbh., †13.2.1967 i Kbh., begr. Vedbæk kgd. F: ekspeditionssekretær, senere stiftamtmand, kammer-

herre Harry Rowland Howard G. (1861–1934) og Ida Lucinde Henriette Hansen (1864–1937). ~12.3.1919 i Kbh. (Cit.) med Emmy Louise Thielsen, *10.7.1895 i Ordrup, Kbh.s amt, †1.10.1970 i Randbøl, Vejle amt, d. af frihavnsdirektør Evald T. (1851–1916) og Olga Helene Plenge (1859–1918).

G. blev student 1913 fra Viborg og fik derefter en særdeles grundig uddannelse inden for handel, økonomi og skovbrug, bl.a. ved nationaløkonomiske studier ved Harvard universitetet i USA 1915–16, ansættelse i Privatbanken i Kbh. til 1918, da han påbegyndte skovbrugsstudiet på landbohøjskolen hvor han blev forstkandidat 1923. Herefter fulgte ansættelse som assistent ved højskolen, studierejser til Italien og Frankrig og længere studieophold i Schweiz og Tyskland som Rockefellerstipendiat. Med til uddannelsen må også regnes et år som konstitueret skovrider på Sorø 2. skovdistrikt hvor en af datidens førende forstmænd, H. Mundt var skovrider. G. blev her inspireret af Mundts ideer om ordnet plukhugst med naturforyngelse og stærk tyndingshugst, den såkaldte dauerwaldbevægelse. Man kan betragte årene 1928–30 da han var assistent ved landbohøjskolens skovbrugsundervisning som afslutning på hans uddannelse til lærergerningen. Frugten af G.s studier blev det store værk *Bidrag til den almindelige Skovøkonomis Teori*, 1931 der gjorde ham til dr. polit. G. beskæftiger sig i vid udstrækning med skovpolitiske spørgsmål i dette arbejde som han derefter gjorde tilgængeligt for lægmand i *Hvad Nytte er Skoven til*, 1933. Sidstnævnte fremstilling har ligesom *Skov og Folk*, 1925, haft overordentlig betydning for forståelsen af skovenes samfundsmæssige betydning i vide kredse.

1930 blev G. professor i skovbrug med fagområderne skovøkonomi, -statistik, -politik, -historie og planlægningslære. Han havde et godt samarbejde med C. M. *Møller der var lærer i skovdyrkning, vare- og markeds lære m.m. G. var en fortræffelig lærer for de forststuderende som i hans fag fik meddelt lærestoffet på en vel tilrettelagt, lidt autoritativ måde. Han udvidede sine fag betydeligt i forhold til sin forgænger, C. V. *Prytz, og han udarbejdede fyldige lærebøger der var at betragte som håndbøger i de skovøkonomiske fag: *Skovbrugets teoretiske Driftsøkonomi*, 1943, *Skovvurdering*, 1944, *Skovbrugets Driftsregistrering og -budgettering*, 1945, og *Skovbrugets regnskabsvæsen*, 1962. G. betragtede doktorafhandlingen og ovennævnte lærebøger som sit bidrag til skovøkonomiens teori der er hovedtitel på alle fem bøger. Hans grundige uddannelse medførte en tilknytning til handel og økonomi som gav sig udslag i hans opfattelse af skovøko-

nomien således som hans efterfølger, N. K. Hermansen, har udtrykt det i nekrologen: „Han frigjorde den skovøkonomiske teori fra den stadig stærkere isolation i forhold til anden økonomisk videnskab. Han gjorde den skovøkonomiske teori til en gren af den almindelige økonomiske teori – medens den hidtil i mangt og meget havde været et isoleret kunstprodukt“ (Dansk skovforenings tidskr. 1967 111). G. understregede betydningen af at klargøre sig de økonomiske konsekvenser af skovdriften, det være sig valg af kulturtræart, tidspunkt for afdrift, jagt, grad af tyndingshugst m.m., ligesom vigtigheden af at fastslå retningslinjer for skovdriften gennem opstilling af driftsformål. Men ikke alene som lærebogsforfatter har G. haft indflydelse. Hans mange artikler i forstlige og økonomiske skrifter og hans livfulde foredrag og indlæg i diskussioner placerede ham som førende inden for skovbruget ikke alene i Danmark, men også i de øvrige nordiske lande hvor man med stor interesse fulgte og optog G.s teorier. En af hans elever og medarbejdere, Fritz Jørgensen, blev professor i skovøkonomi i Norge. G. var initiativtager til oprettelsen af Nordisk skovunion og unionens første præsident 1946–50. Han fik tildelt store hædersbevisninger fra de øvrige nordiske lande: æresmedlem af svenske, norske og finske skovbrugsforeninger, og 1957 blev han æresdoktor i forstvidenskab ved Stockholms högskola. De forstlige biografier opregner over 125 skriftlige arbejder af G. Også i bestyrelser og kommissioner deltog han med iver, og hans udtalelser blev tillagt megen vægt. Han var bl.a. medlem af bestyrelserne for Danske forstkandidaters forening 1924–35, Dansk skovforening 1941–46, Den forstlige forsøgskommission 1944–54, Jagt- og skovbrugsmuseet 1942–54, Gammel Estrup herregårdsmuseum, Akademiet for de tekniske videnskaber, Løvenholm-fonden samt i det Grønne familiefideikommis og flere handelsforetagender. G. var ikke alene teoretiker, men virkede også i skovbrugets praksis idet han var skovridder 1934–55 på Linå Vesterskov som han var medejer, senere enejer af, og 1940–52 ved skovene under det Grønne fideikommis' ejendom Randbøldal. 1951 blev han af landbohøjskolen indvalgt i direktionen for Løvenholm-fonden. Han søgte orlov fra sit professorat idet han gik uden for nummer og beholdt sin professoritet. På Løvenholm gods lod han foretage betydelige hugster i de gamle bevoksninger for at skaffe midler til restaurering af godset og til opfyldelse af fondens formål, især ved oprettelse og drift af kostafdeling i tilknytning til det kommunale gymnasium i Grenå. For at skaffe fonden fremti-

dige indtægter fra inflationssikrede værdier lod han samtidig tilplante udstrakte arealer af uproductiv jord og dårlig agerjord. – R. 1941. DM. 1950. K. 1964. □Foto.

Bibliografi i Den danske skovbrugslit. indtil 1925, ved A. Oppermann og V. Grundtvig, 1931 70f; sst. 1926–45, ved Poul A. Hauberg, 1952 57–64; Den danske bot. lit. 1912–39, ved Carl Christensen, 1940 240f; sst. 1940–59, ved Alfr. Hansen, 1963 129f, m. forts. i Bot. t. – Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1958, red. Niels K. Hermansen og Max Lobedanz, 1958 310–25. C. M. Møller og N. K. Hermansen i Dansk skovforen.s t., 1967 103–15. N. K. Hermansen i Akademiet for de tekn. vidensk. Virksomheden inden for ATV 1966–67 181f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen

Grøn, Ludvig Jens Tønnes, 1827–1910, grosserer. * 14.8.1827 i Kbh. (Helligg.), † 27.9.1910 sst., begr. i Vedbæk. F: uld- og lærredshandler, senere grosserer Marinus Emanuel G. (1799–1872) og Caroline Lovise Mikkelsen (1800–82). ~ 14.8.1852 i Boston, Lincolnshire, England, med Ada Curtois, * 14.8.1830 på Whitham House, Lincolnshire, † 4.5.1917 i Kbh., d. af Peregrine Samuel C. (1791–1874) og Rachel Thaeher. G.s far kom 1809 til Kbh. for at uddanne sig til landkadet, men i hans 13. år måtte denne uddannelse opgives på grund af familiens fattige kår, og han blev sat i kræmmerlære. 1825 etablerede han en manufakturdetailhandel på hjørnet af Østergade og Købmagergade, og det lykkedes ham her ved flid og sparsommelighed at indtjene det overskud som muliggjorde etableringen af en engrosforretning 1839. Denne tog efterhånden et betydeligt opsving særlig i krigsperioden 1848–50 og efter sønnens overtagelse 1852. Faderen blev på sine ældre dage en meget velhavende mand der udfoldede betydelig godgørelse; således er bl.a. G.s og hustrus friboliger for værdige trængende inden for middelstanden (1860) knyttet til hans navn. I langt højere grad end faderen formåede dog G. at bringe firmaet frem i forreste række. Efter at være uddannet ved handelen i Hamburg og Manchester indtrådte han, som nævnt, 1852 i firmaet der samtidig skiftede navn til *M. E. Grøn & Søn*. 1856 fik firmaet et filial i Manchester og 1882 tillige i Dundee hvorfra der i hele G.s levetid blev drevet en betydelig forretning på Sverige og Norge. Manchesterfilialen havde desuden en overgang forbindelser i Sydamerika (Pernambuco). Til den egentlige handelsvirksomhed knyttedes fra 1871 industriel forarbejdning ved erhvervelsen af Randbøldals klædefabrik i Vejle hvortil 1881 sluttede sig et bomuldsværeri i Kbh. Denne delvise omlægning i forbindelse med forandrede økonomiske forhold ude i verden bevirkede at G., der 1862 hav-

de været medstifter af Frihandelsforeningen og medlem af dens bestyrelse, på sine ældre dage virkede i stærkt protektionistisk retning. I en 1890 udgivet redegørelse forsvarede han sin stilling og hævdede navnlig at hvor man ikke kunne nå absolut frihandel måtte man holde på en effektiv beskyttelse idet en moderat beskyttelse kun var en halv og svag forholdsregel der skadede handelen uden at gavne industrien. – G. var fra sine unge dage stærkt interesseret i udstillinger og meget ivrig for at besøge enhver international udstilling af betydning. Herhjemme deltog han i forberedelserne til og ledelsen af udstillingerne i Kbh. 1872 og 1888. Han var medlem af Grosserer-Societetets komité 1867–92 og af sø- og handelsretten 1868–74. Desuden var han med i den kreds der 1873 stiftede Kbh.s Handelsbank, og han sad i en lang årrække i denne banks bestyrelse. – 1852 erhvervede G. landstedet Rolighed ved Vedbæk der i en årrække blev et af tidens selskabelige mødesteder for vidt forskellige kredse. – M. E. Grøn & Søn blev aktieselskab 1924. Dette selskab blev 1945 delt i to, et for indkøb og fabrikation og et salgskontor. De trådte begge i likvidation 1958, men blev s.å. rekonstrueret under ny bestyrelse og direktion. Allerede 1961 gav man dog op påny og 1962 var det gamle firma helt ophørt. – R. 1872. DM. 1879. K.² 1902. □Mal. af F. C. Lund, 1851. Buste af T. Thielemann, 1861. Mal. af A. Schjøtt, 1870. Træsnit 1872. Foto.

III. tid. 25.8.1907. Palle Rosenkrantz sst. 2.10.1910. – Papirer i Erhvervsark.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Grøn, Niels Laurids Jensen, 1867–1924, politisk agent og agitator. * 29.12.1867 i Brøndum, Salling sg., † 25.4.1924 på kuranstalten Dianalund i Holbæk amt, begr. på Havrebjerg frimenigheds kgd. F: gårdejer Jens Christian Nielsen (G.) (1835–82, ~2° 1874 med Nielsine Marie Johansen, 1845–1926) og Anna Sørensdatter (1841–72). ~1° 7.5.1912 i London med Madeline Mastress (~1° med Stone). Ægteskabet opløst. ~2° febr. 1923 med Sadie Dyssenbergh, North Carolina (~2° med Tucker).

G. var ikke fyldt atten år da han udvandrede til USA. Der savnes nærmere oplysninger om hans ophold i staterne – selv omgav han sig gerne med mystik – men det formodes at være rigtigt at han har studeret 1888–94 og taget eksamen ved Harvard-universitetet. Han beskæftigede sig derefter med politisk journalistik, erhvervede 1895 amerikansk borgerret og deltog i agitationen for det republikanske partis kandidat, Wm. Mc. Kinley, ved præsidentvalgene 1896 og 1900.

Jan. 1897 kom G. under ophold i Danmark i forbindelse med den komité der med G. A. *Hagemann i spidsen og omfattende politikere fra både højre og venstre arbejdede for at få forhandlingerne med USA om køb af De dansk-vestindiske øer, der var strandet 1867 og 1892, genoptaget. Komiteens arbejde skete i forståelse med finansminister H. E. Hørring, og G. fik i opdrag at skabe stemning for købet i USA og løfte om vederlag hvis det lykkedes. G. talte også med udenrigsministeriets direktør P. Vedel der ikke fattede tillid til G. og i brev advarede den danske ambassadør i USA C. Brun mod at have noget med G. at gøre. Nov. 1897 var G. igen i Kbh. og hans arbejde fik nu et fastere grundlag idet Hørring der i mellemtiden var blevet konsulspræsident stillede G. i udsigt at han skulle få 10 pct. af salgssummen til dækning af udgifter og som betaling for sin indsats. USAs erhvervelse af Cuba og Puerto Rico i krigen med Spanien 1898 medførte standsnig i G.s arbejde, og da han efteråret 1899 ville genoptage det havde salgskomiteen i Kbh. engageret Walter *Christmas som agent. Han og G. blev snart uenige om fordelingen af de 10 pct. af den evt. salgssum og brød med hinanden. 1.5.1900 omtales sagen i New York Times. En undersøgelseskomité, nedsat af USAs kongres, konkluderede at ingen USA-politikere havde modtaget bestikkelse. Da salgsplanerne 1901–02 tog ny fart, kom G. i forbindelse med den kreds af indflydelsesrige danske personligheder som var modstandere af øernes salg. Han tilbød at modvirke salgsplanerne, og det lykkedes ham virkelig i USAs kongres og senat at skabe uvilje mod foretagendet. Denne svingning i G.s holdning skyldtes sandsynligvis hans bitterhed over, at Christmas var blevet blandet ind i sagen, og hans tro på at han ville kunne opnå salgsmotstandernes støtte til gennemførelsen af det projekt som dengang optog hans tanker: oprettelsen af et internationalt agentur med navnet Potentia der skulle fremskaffe og udbrede artikler og afhandlinger af åndslivets ypperste repræsentanter i alle civiliserede lande til fremme af det intellektuelle, politiske og økonomiske samarbejde mellem nationerne. G. opnåede da også herhjemme pekuniær støtte til sit projekt, ikke fordi nogen mente at det var realistisk med ham som organisator og leder, men fordi dette var den af ham selv ønskede løn for hans arbejde i USA mod det vestindiske salg. Potentia-planerne skiftede flere gange grundlag og retning; ved sin vidtløftighed og uklarehed trættede G. sine forbindelser, og det endte med åbent brud mellem ham og dem som havde holdt længst ud, således Villars *Lunn (1845–1921). Et forsøg han 1911 gjorde på at for-

må Frederik VIII til at overtage protektoratet over Potentia – der aldrig havde eksisteret andre steder end på papiret – var kun fantasi. Efter nye ophold i USA kom han atter til Danmark, fik sit danske undersåtsforhold tilbage og stillede sig ved folketingsvalget 1913 i Bjerrekredsen som uafhængig venstrekandidat på et svævende program, men opnåede kun få stemmer. Hans ulykkelige ægteskabelige forhold – den første hustru forlod ham med deres lille søn, og alle hans bestræbelser for at finde barnet igen viste sig frugtesløse – bidrog til at øge hans ekscentricitet. Endnu 1918 lod han høre fra sig med planer om dannelsen af en international liga til kamp mod bolsjevismen, men hans sind formørkedes mere og mere, og han døde, uden at nogen synes at have haft virkelig rede på det økonomiske grundlag for hans tilværelse eller hans levnedsløbs andre gåder. □Relief af Madeline Grøn (gravstenen).

Nationaltid. 9.2.1902, 20.2. og 21.2.s.å. og 5.3.s.å. Mathilde Lütken: Potentia. Diplomatiske principper, m. en beretn. om N.G.s forhold til forhandl. om de vestind. øers salg, 1912. Betænkning afgiven af den nedsatte rigsdagskommission ang. de da.-vestind. øer, 1916. Berl. tid. 26.4.1924. Politiken s.d. Soro amtstid. s.d. og 2.5.1924. C. C. Tansill: The purchase of the Danish West Indies, Baltimore 1932. V. Sjøqvist: Peter Vedel II, 1962.

Helge Larsen (Franz v. Jessen)

Grønbech, Kaare, 1901–57, orientalist. * 28.9.1901 på Frbg., † 21.1.1957 i Kbh., begr. Gentofte kgd. F: cand.mag., senere professor Vilh. *G. (1873–1948) og Pauline Ramm (1876–1946). ~ 17.10.1931 i Hellerup (Messias) med Elsebet Mackeprang, * 20.9.1910 i Nyborg, † 15.9.1973 på Frbg., d. af premierløjtnant, senere kaptajn Gustav Blom M. (1885–1944) og Anna Schack (1886–1956).

G. tog studentereksamen 1919 fra Plockross'skole og skoleembedseksamen med engelsk som hovedfag 1927. Efter en studierejse til Istanbul ansattes han 1928 som lærer (fra 1932 adjunkt) ved Øregård gymnasium hvor han forblev til 1946. Men jævnsides med sit arbejde som gymnasielærer koncentrerede G. sig om studiet af tyrkiske sprog, og 1936 tog han doktorgraden på det skelsættende arbejde *Der türkische Sprachbau I*, første, men desværre ikke viderefulgte del af en bred karakteristik af de tyrkiske sprogs grammatiske bygning og dennes udvikling. Straks efter disputatsen lykkedes det for G. at realisere et længe næret ønske, udgivelsen af en serie af faksimileudgaver af håndskrifter af fundamental betydning for Centralasien. Den fik titlen *Monumenta Linguarum Asiæ Maioris*, og G. påtog sig arbejdet med det første bind, en gengi-

velse af det ellers kun i mere eller mindre ubehjælpelige udgaver tilgængelige, uhyre vigtige tyrkisk-persiske sprogmonument *Codex Cumanicus*, 1936 som han forsynede med en særdeles kyndig indledning og en udtømmende forskningshistorisk oversigt. I samme serie stod G. (1948) for en udgave af et manuskript i British Museum af *Rabghuzi's Narrationes de prophetis (Qisasu l-anbiyā')*, en af hovedkilderne for studiet af middeltyrkisk, mens han formåede de store sprogforskere, nu afdøde E. Benveniste, Paris, og Sir Harold Bailey, Cambridge, at forestå udgivelsen af nogle vigtige iranske håndskrifter. Det var også G.s værk at der til faksimileserien knyttedes en række *Subsidia*, rummende videnskabelige bearbejdelser af manuskriptudgaverne. I denne række udsendte han selv 1942 sin uovertrufne *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* i hvilken han bragte orden i de mange fejllæsninger og misforståelser der havde skæmmet de tidligere udgaver af *Codex Cumanicus* (Géza Kuun og Radloff) og dermed muliggjorde den på alle måder eneste forsvarlige og sikre udnyttelse af dette for såvel sproghistorien som orienthandelens og den kristne missions historie enestående dokument. Disputatsen skaffede G. international anerkendelse, og den grundfæstede ved hans studie- og kongresrejse til Istanbul og Anatolien i det hele taget i 1937. Men på dette tidspunkt var han allerede stærkt optaget af studiet af mongolsk. Han var derfor selvskreven som deltager i Haslund-Christensens 2. centralasiatiske ekspedition 1938–39 der fik allerstørste betydning ikke blot ved de videnskabelige arbejder der på længere sigt blev resultatet (den foreløbige beretning i *Geografisk Tidsskrift* 43, 1940 59–93 (*Sprog og Skrift i Mongoliet*, med engelsk resumé), *Specimens of Mongolian Poetry* in Reports from the Scientific Expedition to the Northwestern Provinces of China under the Leadership of Dr. Sven Hedin, the Sino-Swedish Expedition, Publication 21, Stockholm 1943, *Studia Orientalia* XIX:6 (Helsinki 1954) om lamaernes gengivelse af mongolsk i tibetansk skrift, *Introduction to classical (literary) Mongolian*, 1955, redigeret af G.s amerikanske elev John R. Krueger, samt hans lykkelige initiativ til udgivelsen af de vigtigste mongolske krøniker i faksimile som hans medarbejder Dr. Walther Heissig påtog sig realiseringen af i den nye serie af *Monumenta linguarum Asiae Maioris*), men også ved erhvervelsen af en enestående samling af sjældne mongolske håndskrifter og bloktryk der nu befinder sig i Det kgl. bibliotek. Et vidnesbyrd om G.s anseelse som autoritet hvad udforskningen af centralasiatisk sprog og

kultur angår er Wienerakademiets Phonogrammarchiv-Kommissions opfordring til ham om at transskribere og oversætte den store samling af tshuvashiske folkesange som Robert Lach under første verdenskrig havde optaget i krigsfangelejre i Østrig. Hans vigtigste bidrag blev med musikbilag udgivet i Wien 1940 (*Tschuwaschische Gesänge. Transskription und Übersetzung der tschuwaschischen Originallieder-texte* von Dr. Kaare Grønbech, i R. Lach, *Gesänge russischer Kriegsgefangener* I, 4. Abt., SWAW, Philos.-hist. Kl. CCXVIII 4).

G.s af alle erkendte dominerende position i turkologien var blevet slået fast med disputatsen der næsten helt og holdent hviler på hans egne førstehåndsstudier i samtlige tyrkiske sprog og dialekter, og den stadfæstedes ved den fornemme række afhandlinger i festskrifter og tidsskrifter hvor han vendte tilbage til og uddybede de i disputatsen fremlagte problemer. – Fra 1936 havde G. virket som privatdocent ved Kbh.s univ., men 1942 lykkedes det at få oprettet et lektorat for ham i centralasiatiske sprog med særligt hensyn til tyrkisk, og 1946 blev dette lektorat erstattet med et ekstraordinært docentur som det følgende år blev gjort til et professorat. Forud herfor var G. 1943 blevet valgt til medlem af Det kgl. danske videnskabernes selskab (1952 indvalgt i Carlsbergfondets direktion, og snart fulgte, som et udtryk for forskeren G., en lang række tillidshverv (1948 hovedredaktør af *Acta orientalia* (og i de senere år medlemskab af redaktionskomiteerne for *Ural-altaische Jahrbücher* og *Central Asiatic Journal*), medlem af Finsk-ugrisk selskab i Helsinki (1948), Akademie der Wissenschaften und der Literatur i Mainz (1951), præsident for Union internationale des orientalistes (1954), hans aktive medvirken ved den teoretiske og praktiske tilrettelægning af det store oversigtsværk over turkologiens hovedresultater, *Philologiae turcicae fundamenta* hvis udgivelse blev besluttet på orientalistkongressen i Istanbul 1951). G.s arbejdsområde var særdeles omfattende idet han i stadig stigende grad også inddrog andre centralasiatiske sprog end tyrkisk og mongolsk under sit eget studiefelt, først og fremmest tibetansk og mandju. I den centralasiatiske filologis historie vil han altid stå som en af de store. – R. 1954. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 169. – In memoriam K.G. = *Central Asiatic Journal* III, Haag 1957 nr. 1 (m. bibliografi). Omeljan Pritsak i *Ural-altaische Jahrbücher* XXIX, Wiesbaden 1957 81–87 (m. bibliografi). Kaj Barr i *Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1957–58, 1958 81–98.*

Jes P. Asmussen

Grønbech, Vilhelm Peter, 1873–1948, kultur- og religionshistoriker. * 14.6.1873 i Allinge, † 21. 4.1948 i Helsingør, urne sst. F: blikkenslager og glarmester, senere husejer Georg Peter G. (1844–93) og Vilhelmine Marie Sonne (1846–1937). ~ 5.5.1900 i Kbh. (Garn.) med Pauline Ramm, * 16.2.1876 i Kbh. (Helligg.), † 4.5.1946 i Helsingør, d. af buntmager Johan Daniel R. (1831–96) og Hertha Ottoline Albertine Schmidt (1841–1918). – Far til K.*G.

Da et stort videnskabeligt tysk forlag i årene 1971–75 udgav den dansk-redigerede trebinds II-lustreret Religionshistorie i oversættelse til brug for et tysk-sproget publikum, skete det med den begrundelse at de skandinaviske lande har en gammel tradition for religionshistorisk forskning og med en særlig fremhævelse af Danmarks høje rang på området. Denne fornemme placering i internationalt omdømme skylder faget fremfor alle G., især på grund af visse metodiske synspunkter der fra ham er gået videre til hans elever og fra dem til den følgende generation af religionshistorikere. Hans direkte indflydelse uden for Danmark er dog næsten ikke til at spore, undtagen når det gælder kendskabet i Tyskland til hans arbejde om germansk kultur i oldtiden. Hans virkelig skelsættende indsats, et lille skrift fra 1915, er først gjort internationalt bekendt i ovennævnte værk 1971, efter at det i mere end et halvt århundrede havde øvet indflydelse på dansk religionshistorisk forskning. I Danmark nåede hans indflydelse også diffust ud i kredse uden for fagets eget område, men det drejede sig da mest om påvirkninger af en karakter der ikke har at gøre med videnskab i gængs forstand. Mens han levede og endnu efter hans død har G. været en omstridt skikkelse, dels med hensyn til rent videnskabelige spørgsmål i hans arbejder, dels og måske især med hensyn til de sider af hans forfatterskab der har en subjektivt missionerende karakter. De følelsesmæssigt suggererende indslag i hans arbejder har haft betydning i modtagelige kredse, og for nogle er det kun dem der har haft værdi, men på mere nøgterne læsere og kolleger i nabofag har de desværre ofte virket så dominerende at de har overskygget det videnskabeligt værdifulde og holdbare i G.s produktion.

G.s rige intellektuelle evner og øvrige åndelige udrustning i samspil med hans fødsel og opvækst i et snævert, særpræget sektersk miljø synes at være baggrunden for den åndelige splittethed der ofte fornemmes i hans værker, en splittethed han tilsyneladende livet igennem kæmpede for at overvinde. Efter at familien fra Bornholm var flyttet til København blev G. 1890 student fra et kursus, og 1897 blev han cand.mag.

med hovedfaget dansk, bifagene latin og engelsk. Mere betydningsfuldt var det at han jævnsides hermed drev omfattende filologiske studier hos datidens mest fremragende danske sprogvidenskabsmænd der alle har vundet international berømmelse (Vilhelm Thomsen, Karl Verner, Holger Pedersen, Otto Jespersen, Finnur Jónsson), hos hvem han fik indblik i tyrkisk, slavisk, keltisk, angelsaksisk, oldnordisk og sammenlignende sprogvidenskab. Yderligere tog han undervisning i musikteori og orgelspil hos J. H. Nebelong, hvilket senere i nogle år skulle skaffe ham hans levebrød. Umiddelbart efter embedseksamen underviste han de nærmeste år på forskellige skoler og kursus, samtidig med at han arbejdede på sin disputats *Forstudier til tyrkisk Lydhistorie* som han 1902 forsvarede for den filosofiske doktorgrad. Arbejdet blev modtaget med anerkendelse, og det efterfulgtes 1905 af *A Vocabulary of the dialect of Bokhara*, udarbejdet på grundlag af materiale der var indsamlet af O. Olufsens 2. danske Pamir-ekspedition. Men på det tidspunkt var G.s interesse allerede skiftet over fra det rent sprogvidenskabelige til det åndshistoriske felt. Sammenhængen med en personlig krise er uklar, tidsmæssigt faldt den i årene omkring disputatsen, og den skildres skiftevis som overanstrengelse og nervesammenbrud, altid i diskrete vendinger, men stødse som forklaring på at G. 1902–06 tog ansættelse som organist ved Skt. Jakobs kirke til afløsning af den almindelige skoleundervisning. Skiftet af pligtarbejde gjorde det muligt for G. at virke som privatdocent ved universitetet og at udvide sine studier såvel til religionshistoriens forskningshistorie som til udvalgte områder inden for den etnologiske litteratur. Hans private boganskaffelser fra århundredets begyndelse viser hans særdeles dybtgående forstudier til de første hovedværker; det var grammatikker, ord-bøger og tekster på fjerntliggende sprog hos australiere og nordamerikanske indianere der førte ham til forståelse af de såkaldt primitive religioners væsen. Noget af det blev fremlagt i forelæsningerne, men her flyttede han fra 1905 sine emner over til den ældre tyske og engelske litteratur, hvad der var medvirkende til at han ved Adolf Hansens død 1908 kunne overtage docenturet i engelsk sprog og litteratur. Ved Edvard Lehmanns kaldelse til et professorat i Berlin efterfulgte G. ham dog naturligt 1911 i Kbh.s univ.s docentur i religionshistorie, og da G. selv afslog en kaldelse til Leipzig ved Nathan Söderbloms afgang, blev G.s docentur 1915 omdannet til et ekstraordinært professorat i religionshistorie. Han underviste desuden på Statens lærerhøjskole 1912–19, og 1918–20 var han formand for

Selskabet for psykisk forskning. G. holdt gæsteforelæsninger ved universiteterne i Uppsala (1919, *Engelsk mystik*), Kristiania (1924, *Religionskiftet i Norden*), London (1925, *Germansk religion og kultur*) og Berlin (1930, *Germansk religion og kultur*). I årenes løb modtog G. adskillige hædersbevisninger, han blev medlem af Videnskaberne selskab 1918, dr. teol. h.c. i Lund samme år, medlem af Vetenskaps-societeten i Lund 1920, af Vetenskaps- og vittherhetssamhället i Göteborg 1934, og af Deutsche Akademie 1939. I året for afgang fra professoratet, 1943, blev han æresborger i Allinge, mens han af Videnskaberne selskab fik tildelt friboligen Lunde have ved Helsingør hvor han boede til sin død 1948.

Med en uhyre flid kom der fra G.s hånd gennem en menneskealder en lang række værker, hvori-mellem nogle af stor værdi. Skønt emnerne spænder vidt i tid og rum har de større værker mange indbyrdes ligheder i komposition og i sprogform. Begge dele kom til fuldeste udfoldelse i det værk der over for det læsende publikum betød hans gennembrud som religionshistoriker, *Vort Folkeæt i Oldtiden*, med 1. bind udgivet 1909, 2.–4. bind 1912. Fremstillingens teknik ligner slående den der netop i de nærmeste år forud var blevet benyttet af litteraturhistorikeren Valdemar Vedel i bøgerne *By og Borger i Middelalderen*. Et Forsøg i Kulturpsykologi (1901), Helteliv. En Studie over Heltedigtningens Grundtræk (1903), Ridderromantikken i fransk og tysk Middelalder (1906), efterfulgt af *Bag Klostermure* der igen bærer undertitlen *Et Forsøg i Kulturpsykologi* (1911). De er opbygget som mosaikker af eksempler indsamlet under en vidtspændende læsning af litteratur fra mange lande og tider, selvom hovedtemaet for Vedel er middelalderens kultur. Hvert afsnit i et kapitel er indledt med forfatterens egne sammenfatninger i en prægnant, oftest åndrig formulering, så de påfølgende eksempler tjener til illustration af forfatterens udsagn og under den fortsatte medrivende ophobning tilsidst virker som en overbevisende dokumentation af udsagnets rigtighed. Mens G.s hele holdning til stoffet er vidt forskellig fra Axel Orlriks i dennes Danmarks Heltedigtning (I–II, 1903–10), er der overordentlig megen lighed særlig med Vedels „Helteliv“, både i form og i ånd. Løsrevet kunne adskillige passager hos Vedel endda forlede mindre kyndige til at tro det drejede sig om citater fra G. Vedel inddrager også helt gennemført de centrale glosers grundbetydning og deres betydningsvariationer, atter med slående eksempler, atter til udvidelse af læserens forståelse af for ham fremmede verdener i åndslevet, men hyppigt således at det fører et andet sted hen end senere hos G.

Helt bortset fra forskelle i forfatterens personlighed adskiller G.s første store værk sig – trods al lighed – fra Vedels i to henseender. G. var af uddannelse filolog, og han benyttede overalt i sine arbejder den gode filologs metode til at trænge ind i en tekst for at nå den dybeste mulige forståelse, hvortil kom en sjælden evne til at indfange det fremmede sprogs fineste nuancer. Og G. var religionshistoriker med et indgående kendskab til forestillingsverden og tankegang i kulturer af den form vi plejer at kalde primitive, den første som under intens indlevelse har fremdraget og sammenfattet en række karakteristiske elementer på en måde så at de i hovedtræk giver et ubestridelig rigtig helhedsbillede.

Dette helhedsbillede blev skænket læserne i den lysende klare, stofmættede, skønt kun 50 sider store *Primitiv Religion*, udgivet i Stockholm 1915, genoptrykt i *Illustreret Religionshistorie* (red. Johs. Pedersen, 1948) og i *Illustreret religionshistorie* (red. Jes Peter Asmussen og Jørgen Læssøe, I, 1968), endelig som nævnt også i tysk oversættelse (Göttingen 1971). Hvis det lille skrift havde været kendt forud for publiceringen af *Vor Folkeæt* ville modtagelsen af værket om oldtidens nordiske åndsliv formentlig have været mere udeladt begejstret. På mange samtidige og senere læsere har *Vor Folkeæt* virket som en næsten berusende indførelse i en verden der var blevet dem fremmed, men som G. atter gav dem fællesskab med. Andre læsere der ikke har kendt G.s vidtfavnende forudsætninger kan have haft svært ved at føle sig overbevist af hans fremstilling, fordi det ofte virker som om den bygger på ren intuition, og fordi de har ment at selv G.s intuition måske kunne slå fejl. Heller ikke alle følte sig tiltalt af hans stil og hans ordrigdom. I omarbejdet form udkom værket på engelsk 1931, med en religionshistorisk set meget betydningsfuld udvidelse (*Essay on ritual drama*) der ligeledes medtoges i den tyske oversættelse 1937–39 (og adskillige senere udgaver), samt i en ny dansk udgave på grundlag af den engelske version, 1955. Som en slags kronologisk afslutning på *Vor Folkeæt* udkom 1913 *Religionsskiftet i Norden* (genoptrykt i omarbejdet form sammen med andre mindre skrifter, *Kampen om Mennesket*, 1930). Dette skrift blev mødt med en skarp og væsentlig kritik fra historikerside, og man kan vist sige at fra nu af var vandene definitivt delt i de videnskabelige kredse. G.s fremstillingsteknik forblev stort set uændret i alle senere større værker, og de begrænsninger man fra nabofags side kunne påvise i hans tidlige arbejder vedblev at være de samme også senere. Det man særlig har bebrejdet ham er mangel på forståelse af elementær historisk teknik og metode, hans mangel

på tydelige og præcise kildeangivelser, hans uvilje mod at nævne fagfællers og udenlandske forskeres synspunkter selvom de faldt sammen med hans egne, hans undladelse af at bruge andre kilder end de litterære, ofte endda skønlitterære kilder i flæng med andet stof, og endelig hans stil som mange har fundet tung, overflødig omstændelig, kunstlet indtil det manierede.

Læsere med anden smag har i mindre grad følt ubehag ved hans stil, og hvis uviljen ikke sidder for fast vil man vist kunne enes om at stilen i nogle af G.s arbejder er sublim. Kritikere fra nabofag kan have ret i deres kritik, men nogle af dem har modsat ikke haft forståelse for de filologiske undersøgelsers bærekraft, endmindre har de ved selvstændigt studium af de fremmede religioners tekster forsøgt at begrunde en afvisning af G.s tolkninger. Og under alle omstændigheder har de ofte afskåret sig selv fra at se det gedigne guld der altid er at finde. Efter *Religiøse Strømninger i det nittende Aarhundrede*, 1922, fulgte i løbet af en halv snes år et nyt stort værk *Mystikere i Europa og Indien*, I–IV, 1925–34, hvis første bind indeholder et ganske kort forord der måske kan ses som et svar til hans uforstående kritikere og en forklaring på hans intentioner som forfatter: „Det er forskerens pligt at leve sig ind i den kultur eller det menneske han vil skildre, til de fremmede tanker springer frem af hans egen helhedsforståelse. Og det er læserens opgave at gøre arbejdet om for at finde frem til en personlig og helst dybere opfattelse“. Der står mere om dette i forordet som helt er holdt i rolige vendinger, uden de hånlige og arrogante bemærkninger om nabofagernes metoder der ellers ikke er sjældne i G.s skrifter. Værket om mystikere viser igen G.s usædvanlige evner for at kunne læse og leve sig ind i det fremmede åndsliv han vil skildre. Første bind giver en indførelse i den indiske baggrund og samler sig derpå om Buddha, men fremfor alt om uovertruffen skildring af Krishna-religionens ekstatiske-mystiske islæt. Andet bind inddrager overbevisende Heraklit der næppe tidligere har været set som mystiker, mens bindets hovedpersoner, Eckehart og Jan van Ruysbroek, er velkendte skikkelser i denne sammenhæng. Tredje bind er et blændende mesterværk om Teresa de Jesus, indfølelse og medlevende, og med passager der må være skrevet med et stille smil. Ironien er så fin at mange læsere har opfattet G. som en stor beundrer af Teresa, hvortil han engang åbenhjertigt skal have bemærket at han ikke kunne fordrage hende. Tredje bind blev fulgt af en bog uden for den nummererede række, skønt den helt hører hjemme her, *William Blake. Kunstner. Digter. Mystiker*, 1933. Også her har G. været pioner,

bogen er skrevet ret længe før Blake i sit eget hjemland er blevet „genopdaget“. Fjerde bind om John Donne, William Wordsworth og J. G. v. Herder førte til allersidst læseren uden for den kreds af personer man sædvanligvis ville kalde mystikere, men det synes som om G. i særlig grad har følt sig kongenial med Herder. Andre træk i livsforløbet tyder på at G. i perioder har ønsket selv at blive mystiker, men at han ikke kunne. Efter det store værk om nogle af de andre synes han at have vendt sig bort fra denne vej.

I tæt følge kom nogle arbejder i tilknytning til den tidligere bog om 1800-tallets religiøse strømninger, *Goethe I–II*, 1935–39, og *Friedrich Schlegel i Aarene 1791–1808*, 1935. Samme år *Jesus, Menneskesønnen* (flere oplag og oversat til forskellige fremmede sprog), efterfulgt af *Paulus, Jesu Kristi Apostel*, 1940, og *Kristus. Den opstandne Frelser*, 1941. Som det kunne ventes måtte de tre sidstnævnte bøger blive endnu mere personlige tolkninger af de skildrede skikkelser end noget andet i G.s samlede produktion, og om ikke før så kom han nu også i konflikt med den teologiske gren af videnskaben. Af anden art, men dog inden for samme sfære som disse års øvrige publikationer er *Hellenismen I–II*, 1939, igen et storværk, men mere åndshistorisk end egentlig religionshistorisk, og mere handlende om G.s syn på vor egen tid end om den periode der angives i titlen. G. begyndte i disse år desuden at udsende en del arbejder i skønlitterær form, *Sejersens fra Variager*, 1940, *Solen har mange Veje*, 1941, *Sangen om Livet og Døden*, 1944, *Vorherre paa Bjerget*, 1944, *Madonna og Gøgleren*, 1946, og 1946–48 skrev han i Frie Ord, et tidsskrift der havde Hal Koch til medredaktør, men hovedsagelig stod til rådighed for G. Adskillige af hans artikler herfra er efter hans død blevet udsendt særskilt, og det samme gælder enkelte andre efterladte småskrifter, vigtigst *Philon. Et Fragment*, 1949.

Ind imellem alt dette nåede G. atter en gang at yde et storværk på sit rette felt: *Hellas. Kultur og Religion*. I. *Adelstiden*, 1942, II. *Revolutionen*, 1942, III. *Guder og Mennesker*, 1945, IV. *Tænkerne og Tragikere*, 1944 (nyt oplag med supplement som bind V, 1961, og i tysk oversættelse, Hamburg 1965–67). Det er et monumentalværk af højeste fornemhed, og således som Vor Folkeæt står ved indgangen til hans lange virke som religionshistoriker, således står *Hellas* som en portal ved udgangen. Et første indtryk af den enestående kvalitet G. kunne nå til i tolkning og fremstilling er at hente i den posthumt udgivne *Lyset fra Akropolis*, 1950, og et første indtryk af hvor dybt og vidt han spændte kan fås i *Kampen om Men-*

nesket. 1930 (og senere). I den sidstnævnte samling kan findes et og andet som nok vil overraske dem der tror at G. socialt og politisk var konservativ, eller endog reaktionær. Et enkelt citat: „Hvad mændene trods deres naturlige skarpsindighed sjældent så, var at kvindernes kæmpede for noget mere end arbejde og valgret; de kæmpede for mennesket, det menneske som var gået tabt, de stred for at frelse manden lige så godt som for at frelse sig selv“. Det er skrevet 1930. □Mal. af Johs. Nielsen, 1933. Linoleumsnit af Carl Knudsen, 1936. Tegn. af Otto Christensen 1938 og 1941 (begge Fr.borg). Linoleumsnit af K. J. Almquist, 1942. Mal. af H. Vedel, 1943 (Fr.borg) og af A. Tørsleff, 1943 (Studentereforen.). Tegn. af Carl Jensen, 1948. Buste af Per Linnemann-Schmidt, 1951 (Kbh.s univ.). Foto.

Bibliografi. Poul Holst: V.G. En bibliografi, 1948. *Kilder*. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1903 106 og i *Studerne fra 1890*, 1915 246. *Lit.* H. E. Grønbech: Den bornholmske slægt G., 1938. Johs. Muncck i *Dansk teol. t.*, 1943 29–49. Kaare Grønbech, Honorine Hermelin, Tage Hind, Povl Johs. Jensen, Torkil Kemp, Hal Koch, J. Prytz Johansen, Fr. Pullich og Anne Sophie Seidelin i *Frie Ord*, 1948 162–252. Ole Wivel, Martin A. Hansen og Th. Bjørnvig i *Heretica I*, 1948 229–42. Paul V. Rubow: V.G., 1948. Svend Pallis i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1948 137–44. Johs. Pedersen i *Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl.* 1948–49, 1949 83–100. P. M. Mitchell i V.G.: *Religious currents in the 19. century*, Lawrence, Kansas 1964 1–15. Samme: V.G. En indføring, 1970. Ejvind Riisgård: V.G.s kulturopgør I–II, 1974 (m. bibliografi og lit.henv.).

Papirer i Kgl. bibl.

Arild Hvidtfeldt

Grønberg, Johannes Nielsen, * 1896, direktør for trælasthandel. *10.10.1896 i Serridslev ved Brønderslev. F: gårdejer Niels Christian Nielsen (1864–98) og Ane Kirstine Pedersen (Grønberg) (1870–1926). ~1.4.1922 i Århus (Skt. Pouls k.) med Sigrid Jensen, *21.2.1898 i Vejlbj ved Århus, d. af bygmester Jørgen J. (1854–1931) og Kirstine Hansen (1860–1947).

G. blev uddannet i kolonial- og grovvarebranchen 1910–17 og var derefter et år på Købmandsskolen i Kbh. 1918 blev han ansat i Århus Tømmerhandel hvor han 1930 blev prokurist. Allerede tre år efter blev han direktør for A/S P. Schou & Co.s Trælasthandel i Kolding. G. viste sig i de følgende år som en fremsynet erhvervsmand med udpræget fornemmelse og talent for storhandel. Han gennemrationaliserede den ca. 100 år gamle virksomhed med hvad man dengang anså for forbløffende resultater – det nævnes således at han ved at udskifte hestespand med traktorer opnåede en forbedring af økonomien i denne sektor på det tre- til firedobbelte,

Grønborg, Johannes

og lignende resultater kunne han efterhånden fremlægge for andre processer i den 18.000 kvadratmeter store tømmergård. G. gjorde ikke nogen hemmelighed ud af hvad han foretog sig. Han fortalte om det i skrift og tale til kolleger og konkurrenter, og hans arbejdsplads stod åben til studier for alle interesserede. 1963 tog virksomheden navneforandring til *Grønborgs Tømmerhandel A/S* som han derefter ledede til 1972. – G. har haft en meget lang række tillidshverv i sin branche og handelens almindelige organisationer; især har problemerne omkring de unges uddannelse interesseret ham. Han var bl.a. formand for Kolding handelsstandsforening 1951–64, for Kolding købmandsskole og Sydjyllands handelshøjskole 1947–64, for Provinshandelskammerets skoleudvalg 1949–54, for Foreningen af jyske trælasthandlere 1953–63 og Trælasthandlerunionen 1954–63. Han sad i bestyrelsen for Den jyske handelsstands centralforening 1951–64, i Træbranchens oplysningsråd 1957–63 samt endvidere i Handelsskolerådet 1947–56 og eksamenskommissionen for handelsskolerne 1946–54. I 24 år var han medlem af Skt. Nicolai sogns menighedsråd, valgt på den grundtvigske liste. G. var svensk vicekonsul 1941–62. – R. 1957.

Børsen 9.10.1956. Jyllandsposten 9.10.1976. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Grønborg, Ove Larsen, 1815–80, lærer, dialektolog. * 7.1.1815 på Grønborg, Tise sg., Vendsyssel, † 13.11.1880 i Vester Brønderslev, begr. sst. F: fæstegårdmand Lars Ovesen (1784–1871) og Johanne Pedersdatter G. (1787–1849). ~ 29.4.1842 i Vester Brønderslev med Johanne Jensdatter, * 2.5.1816 i Tise, † 6.4.1896 i Frederikshavn, d. af fæstegårdmand Jens Christensen og Mette Sørensdatter.

G. blev på grund af svagt helbred uddannet til lærer og 1837 dimitteret fra Snedsted hvor han særlig blev påvirket af P. K. *Algreen. Han var derefter huslærer på Klitgård i Nørholm sogn og blev 1839 lærer i Vester Brønderslev, 1855 på Øland, 1860 i Serridslev, tog 1871 sin afsked på grund af en strid med biskop P. C. *Kierkegaard og havde de følgende år en privat skole i Skovgård ved Øster Svenstrup i Han herred. Efter at have opgivet denne flyttede han 1880 til Vester Brønderslev. Han var folketingsmand for Hjørring amts 5. valgkreds 1849–52. G. var en nidkær og frisindet lærer og en søgt foredragsholder. Han gik altid klædt som bonde og talte helst sit oprindelige vendelbomål. Hans *Optegnelser paa Vendelbomaal* (udg. Oluf Nielsen, 1882–84) er en

af de ejendommeligste prøver på folkemål, dels eventyr, sagn og ordsprog, dels små originale rammende tegninger af gammeldags folkeliv, alt gengivet med den største sikkerhed i sprogopfattelsen og forståelse af almuens tankegang. Desværre har udgiveren ikke altid gengivet hans ejendommelige tegnsystem rigtigt eller fuldstændigt. G.s Vendelbogrammatik (nu i Institut for dsk. dialektforsknings samlinger) er ikke udgivet. Sin fintmærkende hjemmelavede lydskrift holdt han bestemt på, og dette er årsagen til at intet af optegnelserne fremkom i hans levetid.

P. Svegaard i O.G.s Optegn. på vendelbomål, 1884 IV–VI. J. M. Jensen i Dania III, 1895–96 126–28. Samme: Et vendelbomåls lyd- og formlære, 1897–1902 VII. Ludv. Bøgeskov: Tre gennembrudsmænd, 1905 7–125. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 144f. Johs. Grønborg i Højskolebl. XL, 1915 23–26. Th. Larsen: En gennembrudstid I–II, 1917–22.

*Marius Kristensen**

Grønborg, Peder Nielsen, 1895–1976, civilingeniør. * 2.2.1895 i Serridslev, Brønderslev sg., † 8.3.1976 i Århus, begr. Viby. F: gårdejer Niels Christian Nielsen (1864–98) og Ane Kirstine Pedersen (Grønborg) (1870–1926). ~ 18.3.1933 i Hjørring med Margrete Klitgaard, * 30.10.1899 i Ålborg, † 5.1.1960 i Århus, d. af postmester Carl K. (1868–1957) og Anne Marie Therkildsen (1874–1962).

G. voksede op i Vrå i Vendsyssel hvor han efter endt skolegang kom i lære som maskinlærling. Efter udstået læretid, 1913, rejste han til Kbh. for på kursus at tage præliminær- og studentereksamen. Siden fortsattes studierne der 1921 blev afsluttet med en cand.polyt. eksamen, hvorefter G. blev ansat i det københavnske ingeniørfirma Nyeboe & Nissen. For dette var han 1926–27 udsendt til Canada hvor han skulle skabe et marked for tørvefabrikationsmaskiner.

Det blev dog ikke på dette område hans indsats kom til at ligge, men i Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger hvor han 1930 blev ansat som leder af ingeniørkontoret i Kbh., mens han tillige skulle være midlertidig teknisk rådgiver for FDBs Viby-fabrikker ved Århus. Her blev han året efter teknisk leder. 1938 overtog han stillingen som administrerende direktør i Viby J. efter Charles Larsen der havde været direktør siden 1912. Han havde fastslået Viby-fabrikernes position inden for FDB og overfor de talrige brugsforeninger overalt i landet.

G. havde allerede som teknisk leder af fabrikkerne været med til at modernisere og udvide anlæggene der fremstillede margariner, høstbindgarn, sennep, skosvæarte, vaskepulver m.m. Her udfoldede han sine evner, ikke blot som tek-

niker og industrileder, men også som forretningsmand. Han indså således tidligt, at rationalisering af produktion og salg var nødvendig hvis virksomhederne skulle konkurrere med det private erhvervsliv og de multinationale teknisk-kemiske virksomheder. Det var under hans ledelse af fabrikkerne at mærkevarerne, vaske-midlerne Blenda og Blida og rengøringsmidlet Nurén samt margarinemærket Trekroner for alvor trængte ind i de danske husholdninger. G. varetog tillige en del tillidshverv. Han var således bl.a. medlem af forretningsudvalget for margarineindustriens fællesudvalg og af Sæbe- og parfumefabrikantforeningens sæbeudvalg. Efter sin afgang som administrerende direktør 1962 fortsatte G. som konsulent i særlige spørgsmål for FDB til 1968. – R. 1955. □Mal. af Axel P. Jensen.

Fællesforen. for Dan.m.s brugsforeninger 1896–1946, red. A. Axelsen Drejer, 1946. Århus stiftstid. 1.2.1955. Demokraten 9.12.s.å. Samvirke, 1962 nr. 4 13. Berl. tid. 11.3.1976. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Grønbæk, Isak, † 1617, biskop. * vistnok i Køge, † 27.6.1617 i Trondhjem, begr. i domkirken sst. F: sognepræst i Køge, siden slotspræst på Fr.borg Søren G. († 1580). ~ 25.5.1595 i Kbh. med Dorthe Jacobsdatter, † 4.4.1642, måske d. af kgl. livlæge Jacob Hasebard († 1556).

Efter at have studeret i Kbh. blev G. hører ved Frederik IIs latinske skole på Fr.borg. Han må have vundet kongens velvilje, da denne 1581 anbefalede ham til universitetet som værdig til at få et af de kgl. rejsestipendier. Han kom dog ikke straks i betragtning, men drog så s.å. på egen hånd til Rostock, og måske var det her han tog magistergraden. 1586 fik han efter fornyet kgl. anbefaling rejsestipendiet, og s.å. immatrikuleredes han i Wittenberg hvor han opholdt sig i flere år, og hvor han synes at have indtaget en ret anseelig stilling. Således var det ham der ved Frederik IIs død 1588 i „Det store Auditorium“ kom til at holde den latinske mindetale over kongen (udg. s.å.). Han udsendte desuden et par filosofiske småskrifter der viser hans aristoteliske standpunkt, og 1592 en synoptisk fremstilling af Kristi liv. Fra Wittenberg drog G. til Franeker 1592 og 1593 til Leiden hvor han vistnok er blevet påvirket af kalvinsk retning. I Holland udgav han 1593 et skrift om de hebraiske accenter og et udvalg af træffende udsagn af etisk og politisk art hos Tacitus. 1593 var han igen tilbage i Kbh. hvor han s.å. fik embedet som sognepræst ved Skt. Nicolai kirke. Ikke længe efter kom han i en pinlig situation da han i sin pinseprædiken 1594 havde udtalt sig på kalvinsk måde især om præ-

destinationen. Måske på grund af hans tilknytning til kansler Niels Kaas hvem han s.å. betjente på hans dødsleje, skete der ikke straks G. noget, men efter Kaas' død blev der rejst sag mod ham, vistnok på den ivrig luthersksindede Jørgen "Rosenkrantz" (1523–96) tilskyndelse. Uden tvivl ville G. være blevet afsat hvis han ikke beredvilligt havde tilbagekaldt sin vranglære og afgivet en „forpligt“ hvori han lovede for fremtiden at undgå „ny, irrig Lærdom“ og holde sig til den augsburgske bekendelse. Hans anseelse havde dog ikke lidt noget alvorligt knæk herved, og allerede 1596 blev han biskop i Trondhjem, en stilling han beklædte i over tyve år. Han var som biskop nidkær og flittig til at visitere, selv i Nordlandene, og viste særlig interesse for indførelse af kirkekatekisation samt i det latinske skolevæsens forbedring. 1604 deltog han i udarbejdelsen af udkastet til den norske kirkeordinans, 1613 i forhandlingerne om foranstaltninger mod katolicismens indtrængen i Norge. I sin bispedigt udgav G. ikke noget i trykken, men har i håndskrift efterladt en rimet oversættelse fra hebraisk af Davids salmer og en samling prædikener over salme 90. Sit værdifulde bibliotek skænkede han til kapitlet i Trondhjem.

Danske mag. 1, 1745 79–88; VI, 1752 336–41. Kirkehist. saml. 2.r. I, 1857–59 348f; 2.r. V, 1869–71 64; 3.r. II, 1877–80 514. Pers.hist. t. 9.r. V, 1932 55. – H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r. I, 1857–59 542–44. Ludv. Daae: Thronhjems stifts geistl. hist., Trondhjem 1863 54–71. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersens Lyskanders levned, 1868 253. Samme: Historieskriveren Arild Hvitfeldt, 1896 128 134. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I–II, 1928–1968.

*Bjørn Kornerup**

Grønbæk, Martin Villiam, 1897–1970, teolog, religionspsykolog. * 21.12.1897 i Bindslev, † 4.4.1970 i Viborg, begr. i Ribe. F: landpost. senere arrestforvarer Albert Vilhelm Grønbech (1872–1948) og Emma Lassen (1875–1952). ~ 21.8.1923 i Furreby k. med Esther Hincheli Andersen, * 7.5.1901 i Marvede sg., d. af møller Carl Julius A. (1846–1927) og Jakobine Hinchely (1858–1921).

Efter studentereksamen 1917 studerede G. teologi i Kbh. og blev 1923 cand.teol. Han var derefter sognepræst i Lokken 1923–25, i Urlev-Stenderup 1925–34, residerende kapellan ved domkirken i Viborg til 1944, og stiftsprovst, fra 1958 domprovst, i Ribe til 1966. Han boede derefter i Viborg til sin død. – Ved siden af sin omfattende præstegerning er G. mest kendt for sit videnskabelige arbejde på det religionspsykologiske område. Selv om emnet aldrig er blevet fuldt anerkendt i Danmark som akademisk disciplin opgav G. aldrig sine anstrengelser for at sprede in-

teressen for det; således lod han fx alle sine større arbejder udgive på dansk. – Som religionspsykolog vandt han stor international berømmelse. I en årrække tilhørte han inderkredsen omkring Die internationale Gesellschaft für Religionspsychologie og var selskabets præsident 1963–69. Dets organ Archiv für Religionspsychologie X, 1970, tilegnedes hans minde.

Efter at have påbegyndt studierne i sidste halvdel af 1920'erne fik G. kontakt med den internationalt kendte religionspsykolog, professor ved Berlins universitet dr. Werner Gruehn. Hos denne studerede han i to omgange 1930 og 1931. Som en direkte frugt af disse studier må disputatsen *Om Beskrivelsen af religiøse Oplevelser*, som han forsvarede for den teologiske doktorgrad 13.2.1936, betragtes, den første i sin art i Danmark. – G. benytter sig her af den såkaldte eksperimentelle metode og behandler problematikken omkring de personlige dokumenters grad af pålidelighed ved analyse af de specielle religiøse oplevelser som dokumenterne fremviser. Ved at sammenligne førstebeskrivelser i tilknytning til oplevelserne, såkaldt „protokol“, med senere, gentagne efterbeskrivelser af den fremkaldte førsteoplevelse kan G. bl.a. påvise visse markante forandringstendenser i redegørelserne. Herhen hører a) ordningstendensen, tilbøjeligheden til at gruppere oplevelsesindholdet efter bestemte mønstre, b) intellektualiseringstendensen, behovet for bagefter at bringe saglig orden i beskrivelsen, c) tendensen til at fjerne det funktionelle, det egne engagements afsvækkelse, samt d) tendensen til at konstatere resultat, behovet for at se en mening i sammenhængen. Dette er et betydningsfuldt forskningsresultat der fortsat har værdi for nyere caseforskning. G. som 1951 udgav *Psykologiske tanker og teorier hos Grundtvig* var medstifter af Grundtvig-selskabet af 8. sept. 1947 og var i mere end en menneskealder meget virksom inden for Kirkelig centrums bestyrelse. 1939–47 redigerede han sammenslutningens blad og var 1947–58 dens formand, derefter æresmedlem. – G.s senere religionspsykologiske forskning har først og fremmest været rettet mod udviklingspsykologiske spørgsmål. Her må særligt nævnes hans arbejder: *Barnets religiøse verden*, 1962, *Børn oplever billeder*, 1966, samt den omfattende afhandling *Det religiøse i alderdommen*, 1954. Sidstnævnte undersøgelse hvor G. benytter sig af samtalemotoden, udgjorde ved sin fremkomst noget af et primærværk inden for religionspsykologisk gerontologi. Jævnside med sine religionspsykologiske forskninger som kronedes med det 1958 udgivne oversigtsværk *Religionspsykologi*, arbejdede G. på at øge mulighederne for et samspil mellem i første række den

systematiske teologi og religionspsykologien, men naturligvis også mellem pastoralteologi og tillempt religionspsykologi. Vigtige arbejder her er artiklen *Religionspsykologi og teologi, principielt* (Dansk teol. tidsskrift, XXVI 1963), samt bogen *Själavård bland de äldre*, 1967.

I sin store produktion – G. udgav mere end 150 artikler og skrifter – repræsenterer han en strengt empirisk retning og kan siges at tilhøre den skole der i sidste instans er udgået fra Karl Girgensohn. G. er dog påfaldende åben i metodespørgsmål, og han har selv anvendt skiftende metoder i sine arbejder. Også i sine sidste år var han ivrigt beskæftiget med forskningsopgaver. Hans sidste arbejde blev *Nogle linier i religionspsykologiens udvikling*. – R. 1948. R.¹ 1963.

Bibliografi i M. V. G.: *Nogle linier i religionspsykologiens udvikl.*, 1974. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 161f. K. Jacobsen og W. Michelsen i Ribe stiftsbog, 1971 52–55. H. Åkerberg i Temenos IX, 1973 108–46. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Hans Åkerberg

Grøndahl, Frederik Vilhelm, 1819–56, porcelænsfabrikant. * 8.4.1819 i Kbh. (Garn.), † 15. 8.1856 sst. (Frbg.), begr. på Frbg. F: musiker, senere gartner Just Vilhelm G. (1791–1871) og Else Christine Møller (1791–1856). ~ 1.1.1846 på Frbg. med Maria Lisbeth Thomsen, * 1.5.1816 i Kbh. (Trin.), † 7.2.1857 sst. (Fred. hosp.), d. af arbejdsmand Jens T.

G. kom i lære som modellør på Den kgl. Porcelænsfabrik hvor han udviklede sig til en dygtig figurmalar. Den gammeldags indretning og driftsform passede ham imidlertid ikke, og han stillede flere forslag om ændringer; men alt hvad han opnåede hos ledelsen var at få navnet „Fabrikkens spekulative Geni“ hæftet på sig. Han besluttede da at søge oprettet en ny fabrik; en tid forsøgte han sig med en terrakottavirksomhed, men 1852 kom han i forbindelse med brødrene M. H. *Bing og J. H. Bing der var indehavere af en opblomstrende kunstindustriforretning. Den plan G. forelagde de to brødre gik ud på oprettelse af en fabrik for tilvirkning af figurer og relieffer i uglaseret porcelænsmasse, den såkaldte biskuit som dengang var højeste mode. Han tænkte bl.a. på at reproducere Thorvaldsens figurer. 1853 blev grundstenen lagt til Bing & G.s porcelænsfabrik på Vesterbrogade der kom i gang på en bredere basis end den af G. oprindelig tænkte, idet man besluttede at optage porcelænsfabrikation i alle former. Ved juletid 1854 åbnedes fabrikkens udsalg. Det grundlæggende arbejde havde imidlertid taget så stærkt på G.s kræfter at han allerede et par år senere af-

gik ved døden. □ Litografi af I. W. Tegner, 1857, efter daguerreotypi.

[Harald Bing:] Porcellænsfabriken Bing & Grøndahl 1853–1903, 1903. [Povl Engelstoft og J. H. Bing:] Porcellænsfabriken B. & G. 1853–1928, 1928. Povl Drachmann i Tidsskr. for industri, s.å. 125–30.

Georg Nygaard*

ved mangfoldige koncerter i danske provinsbyer. □ Foto.

Sigurd Berg i Dagens nyheder 22.1.1960. Robert Naur i Politiken s.d. – Papirer i Kgl. bibl.

Nils Schiørring

Grøndahl (Grøndal), **Launy Valdemar**, 1886–1960, dirigent, komponist. * 30.6.1886 i Ordrup, † 21.1.1960 på Frbg., urne på Gentofte kgd. F: mælkeforpagter, fragtmand Carl Frederik Ferdinand G. (1835–1903) og Ane Kirstine Jensen (1846–1920). ~ 2.2.1913 med Dagmar Liddi Louise Clothilde Adelaide Heggemann, * 8.9.1887 i Fredensborg, † 31.1.1962 i Skodsborg, d. af garver Gotfred Ferdinand Valdemar H. (1860–1940) og Adelaide Josephine Johanne Becker (1852–1914).

G. begyndte otte år gammel at spille violin hos sin skolebestyrer, komponisten O. Jacobsen, og kunne snart optræde med sin lærer i foreninger og ved aftenunderholdninger. Efter sin konfirmation begyndte han at få mere regelmæssig undervisning af kgl. kapelmusikus Anton Bloch og regimentsmusikdirigent J. Norup (trompet), og efter at han 1906 havde fået ansættelse i Casinos orkester studerede han violin hos Axel *Gade og komposition hos Ludolf *Nielsen. I de følgende år delte G. sig mellem violinen og kompositionen. Han opnåede almindelig anerkendelse for en kvartet og sin violinkoncert som begge blev kreeret af Peder *Møller, og fik senere jævnlig sin *Strygekvartet nr. 2* og sin symfoniske fantasi *Pan og Syrinx* opført; blandt de efterfølgende værker kan endvidere nævnes *Symfoniske Variationer over en gammel jysk Vise*, en fagotkoncert, en basunkoncert, meget og ofte ret stort anlagt radiomusik (til hørespil o.l.) og udmærkede arrangementer af folkemusik. På legat fra Kbh.s orkesterforening studerede G. 1924 i Frankrig og Italien og blev ved sin hjemkomst for en kortere periode formand for Unge tonekunstneres selskab. Okt. 1925 knyttedes han som kapelmester til det nystiftede radio-orkester, en stilling som han, der i nogle år havde dirigeret Dansk koncertforenings koncerter beklædte til sin afgang 1956. I det mangeartede arbejde denne stilling bød hævdede G. sig på alle områder både i det daglige arbejdes krav til overblik og snarrådighed og ved de store symfonikoncerters forlangende om kunstnerisk og musikermæssig kvalificeret indsats. Megen fortjeneste indlagde G. sig gennem sine opførelser af dansk musik. Som gæstedirigent har G. optrådt i Berlin, Helsinki, Stockholm, Prag, gentagne gange i Warszawa og

Grønholt Pedersen, Einar Theodor, * 1907, boghandler. * 4.3.1907 i Randers (Skt. Peders). F: tømremester Niels Peder P. (1873–1943) og Johanne Margrethe Wrist (1879–1964). ~ 17.11.1935 i Charlottenlund (Messias.) med Anna Lise Schøtt Rasmussen, * 15.10.1911 i Horsens, d. af direktør Lorentz Peder R. (1880–1968) og Frederikke Schøtt (1872–1954). Ægteskabet opløst. Efter sin konfirmation 1922 kom den tidligt boginteresserede G.P. i lære i en af fødebyens boglader. 1927–28 opholdt han sig i fagligt og almen-kulturelt studieøjemed i Paris. 1928–31 var han medhjælper hos J. *Frimodt i Kbh. og beskæftigede sig dér både med boglade og forlag. Med denne alsidige uddannelse bag sig indtrådte G.P., der efterhånden havde fattet forkærlighed for antikvarboghandel, 1932 som medejer af Magnus Hansens antikvariat som han det følgende år overtog som enejer. 1934, da han måtte se sig om efter nye lokaler, erhvervede han Jeppe Poulsen *Skadhauges antikvariat i Fiolstræde med ret til at beholde firmanavnet. Lokalerne nyindrettedes, og til det moderne boghus der herved opstod knyttedes 1940 et forlag der bl.a. udgav et meget nyttigt skønlitterært forfatterleksikon, flere værdifulde optryk og et stort antal børnebøger. Handel med nye bøger kunne først tilføjes 1945 efter en årelang strid med Forlæggerforeningen der af hensyn til bevarelsen af den faste bogladepris nægtede antikvarer antagelse som boghandlere selv når de var i besiddelse af de krævede faglige forudsætninger. 1943 anlagde G. P. sag mod foreningen ved Østre landsret hvor han tabte, men året efter vandt han ved højesteret. I det faglige organisationsarbejde har G. P. været sine standsfæller en god mand. 1937–42 var han medlem af styrelsen for Den danske antikvarboghandlerforening, 1946–62 var han dens energiske formand; som delegeret har han repræsenteret den ved en mængde internationale kongresser. Ved foreningens 40-års jubilæum 1960 var han medredaktør af værket *Lænsningens Glæde I–II*. G.P. var 1948 medstifter af „Ligue internationale de la librairie ancienne“; medlem af Comité executif 1948–59, ærespræsident 1975. 1948–73 medlem af Kristeligt dagblads bestyrelse. 1973 afstod han sin forretning til Einar Hærcks antikvariat, ejet af G. E. C. Gads fond. – R. 1960. □ Foto.

Grønholt Pedersen, Einar

Knud Bokkenheuser: Det gamle antikvariat II, 1934.
Kai Hoffmann: Bøgenes verden, 1945. Kristeligt dagbl. 28.10.1953. Politiken 2.3.1967.

Aleks. Frøland

Grønland, Peter, 1761–1825, embedsmand, musiker. * 15.10.1761 i Wilster, † 30.12.1825 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: tømmermester og tømmerhandler Johann G. (ca. 1730–93) og Catharina Margaretha Spanjer (ca. 1734–72). ~ 31.10.1793 i Kbh. (Trin.) med Anne Johanne Styffgen, døbt 1.7.1763 i Kbh. (Helligg.), † 2.11.1845 sst. (Petri), d. af Johan Diderik S. og Inger Cathrine Johansdatter.

G. studerede i Kiel, ansattes som kopist i tyske kancelli i Kbh. 1787, avancerede til kancellisekretær 1792, arkivar 1795 og virkede tillige som økonomisk administrator ved Den kgl. Porcelainsfabrik til 1810. 1803 blev han medlem af skatkammeradministrationen og 1807 af administrationen af den synkede fond; begge disse stillinger bestred han til 1816. – G. var af en musikalsk familie (han forveksles ofte med broderen Johann Friedrich G., 1777–1834, organist i Altona) og dyrkede ivrigt musikken ved siden af sin embedsgerning. Han skrev afhandlinger og recensioner til K. F. Cramers Magazin der Musik, Kunzen og Reichardts Studien für Tonkünstler, Kjøbenhavns lærde Efterretninger og Allgem. musikalische Zeitung. Desuden komponerede han, mest sangmusik; enkelte kantater udførtes i Selskabet Harmonien. Ved sin kritiske sans og alsidige dannelse fik han betydelig indflydelse på flere kendte skikkelser i datidens musikalske Kbh. C. E. F. *Weyse, hvis lærer han var, omtaler ham med beundring i sin selvbiografi; samtidig stod han i nøje forbindelse med F. L. Ae. *Kunzen og navnlig J. A. P. *Schulz, til hvem han var knyttet ved personligt venskab. – En særlig interesse knytter der sig til G.s beskæftigelse med de gamle folkeviser. I Weyses samling i Det kgl. bibliotek findes to hæfter (ms.) danske folkeviser, udsat af G.; de viser at denne også har haft forbindelse med den i dansk folkeviseindsamling så bekendte Himmelevpræst A. F. Winding. 1818 udgav G. *Alle schwedische Melodien* efter A. A. Afzelius' svenske folkeviseudgave. G.s historisk-teoretiske syn på de nordiske folkeviser ses i breve til Rasmus *Rask og Afzelius (nu i Kgl. bibliotek, Stockholm). Hans folkeviseudsættelse er i øvrigt af en finere og mere beåndet art end man kunne vente af tiden, ligesom hans historiske indsigt der fremgår af brevene er af større dybde, end denne periode almindeligvis kendte til. G. efterlod sig bl.a. værdifulde samlinger af musikalter, hvoraf en del af hans enke i 1835 blev skænket til Kgl. bibl., mens det

øvrige indgik i Weyses samlinger og kom til biblioteket sammen med disse. – Justitsråd 1801.

C. E. F. Weyse i Hesperus III, 1821 166–68 (også i A. P. Berggreen: C. E. F. Weyses biographie, 1876 26 30–32). Fr. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, 1835–44 366f. C. Thrane: Danske komponister, 1875 19f. Festskr. i anledn. af Musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886. Danm.s gamle folkeviser, udg. Erik Abrahamsen og H. Grüner-Nielsen XI, Melodier I, 1935 IXf. Erik Dal: Nordisk folkeviseforskning siden 1800, 1956. Erik Dal i Fund og forskn. VII, 1960 100–24. N. M. Jensen, Den da. romance, 1964. – Breve og manus. i Kgl. bibl. Breve i Kgl. bibl., Sth.

*Erik Abrahamsen**

Grønlund, Carl Christian Howitz, 1825–1901, botaniker, pædagog. * 14.7.1825 i Vordingborg, † 10.8.1901 på Frbg., begr. sst. F: overlærer i Vordingborg, senere rektor i Kolding Johannes G. (1783–1859) og Johanne Cathrine Howitz (1788–1852). ~ 1871 med Dorothea (Dora) Christine Randrup, * 24.6.1849 i Reykjavik, † 20.10.1911 på Frbg., d. af apoteker, senere konsul Niels Anker Secher R. (1819–88) og Frederikke Christine Cecilie Mathiesen (1814–1900).

G. blev student 1843 fra Kolding og teologisk kandidat 1850. Det teologiske studium havde ikke tilfredsstillende ham, og han gik lærervejen, var en kort tid huslærer i Sønderjylland hvor han fik øget interesse for naturfagene, særlig botanik, blev 1851 lærer med naturhistorie som hovedfag ved Haderslev lærde skole og var 1864–79 medejer af og lærer ved Haderslev læreres skole i Kbh. 1880 ansattes han som bestyrer af det da oprettede laboratorium for gærundersøgelser ved Ny Carlsberg, hvilken udnævnelse vist nærmest var foranlediget ved hans kort i forvejen af Vidensk. selskab prisbelønnede afhandling om melbyg og glasbyg. Hans virksomhed i denne stilling fik dog ikke større betydning. Som botaniker er hans navn knyttet til studiet af Islands flora som han dyrkede på to rejser 1868 og 1876. 1881 kom hans hovedværk *Islands Flora* der fik betydning ved at give anledning til andre og grundigere undersøgelser og i øvrigt som den eneste islandske flora i mange år blev stærkt benyttet af florister; den blev imidlertid straks og også senere genstand for en del kritik. Større betydning fik G.s populariserende virksomhed. Han skrev 1873–98 en række populære afhandlinger om botaniske og zoologiske emner i den ved Udvalget for folkeoplysningens fremme udgivne „Folkelæsning“. For naturhistorieundervisning, særlig botanikundervisning, havde han megen interesse, og han deltog flittigt i den pædagogiske debat. Hans skolegerning affødte forskellige lærebøger og han besorgede flere nyudgaver af den meget anvendte Chr. Vaupells Plan-

terigets Naturhistorie til Skolebrug. Han kom dog efterhånden til at stå i modstrid med nye strømninger. G. var en selskabeligt anlagt mand, venlig og hjælpsom. Han var medlem af bestyrelsen for Botanisk forening 1865–71 og for Naturhistorisk forening 1869–90. Han oprettede et legat for en botanisk studerende eller yngre kandidat ved Kbh.s universitet (fundats 1912). – Tit. professor 1891. □Mosaik 1892 (Dipylonporten, Carlsberg). Træsnit 1896. Foto.

[L. Kolderup-Rosenvinge] i Bot. t. XXIV, 1902 XXXf. Haven I, s.å. 371f. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 520 599–603; II, 309–14 (bibliografi). – Breve i Kgl. bibl.

*Hakon Jørgensen**

Grønlund, David, 1716–84, præst, historisk samler. * 15.10.1716 i Skt. Ibs sg. ved Roskilde, † 19.12.1784 i Darum, begr. sst. F: skomager Mogens Davidsen (ca. 1672–1751) og Karen Nielsdatter Worm (ca. 1677–1741). ~ 1° 31.7.1747 i Ribe med Rebekka Kirstine Seiffert, * ca. 1718, † 5.3.1761 i Ribe. ~ 2° 18.5.1763 med Margrethe Astrup Hygom, døbt 6.1.1741 i Ribe, begr. 26.6.1765 sst., d. af hospitalspræst Niels Astrup H. (1703–44) og Sophie Stoud (ca. 1715–92). ~ 3° 26.11.1765 i Lintrup med Lene Cathrine Boysen, * 7.2.1737 i Lintrup, † 1.6.1784 i Darum, d. af sognepræst i Lintrup, provst Mikkel B. (1704–83) og 1. hustru Lene Stoud (1717–44). G. blev student 1736 fra Roskilde og fik to år efter attestats. Han levede i største fattigdom og tog på lykke og fromme til Norge for at søge kondition. I Mandal sogn opnåede han en huslærerplads i et pietistisk hus som til en tid øvede en ret stærk indflydelse på ham. Her forblev han med en kortere afbrydelse til 1746 da han vendte tilbage til Kbh. 1747 blev han residerende kapellan ved Skt. Cathrine kirke i Ribe, og efter 30 års virksomhed her forflyttedes han 1777 til det nærliggende Darum og Bramminge sognekald. 1779 blev han tillige herredsprovst. G. er bekendt som en flittig historisk samler. Meget i Ribe arkiver er ved hans omsorg reddet fra undergang. Han registrerede stiftsarkivet og indsendte efter kgl. ordre pergamentbrevene derfra til gehejmearkivet, foruden at han med sjælden palæografisk kyndighed udarbejdede to fuldstændige afskrifter til opbevaring i Ribe og i arkivet i Kbh. Med biskop J. C. Bloch i Ribe delte han interesse for presbyterologiske arbejder og samlede materialer til et værk om Ribe stifts gejstlighed idet biskoppen efter G.s forslag lod udgå udførlige skemaer til alle stiftets præster til brug herved; men værket blev aldrig udarbejdet. Med Terkel *Klevenfeldt stod G. i brevveksling angående historiske antikviteter. Det eneste trykte skrift G.

han udgivet er *Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexerie forfulgte og brændte Mennesker*, 1780 der væsentlig består af udskrifter af tingbøger. Han efterlod i familiens eje en dagbog med historiske og juridiske optegnelser foruden en del kuriosas. Som præst var G. næppe en synderlig fremragende prædikant, skønt han ejede et kraftigt organ, men praktisk dygtig og i besiddelse af gode juridiske kundskaber. Af ydre beskrives han som lille og før, og det siges at han satte pris på et godt glas vin. Da han i alt fik 21 børn måtte han ofte kæmpe med næringsssorger.

Breve i Kirkehist. saml. 2.r.1, 1857–59 154–58. Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev IV, 1906–12 47. Fra Ribe amt VII, 1928–31 98f. – Chr. Molbech: Hist.-biogr. saml., 1851 185–220. Laur. Engelstoft i Danske saml. III, 1867–68 118. J. Kinch i Saml. til jydsk hist. og top. 2.r.II, 1889–90 36–40 (af D. G.s kopibog). Aug. F. Schmidt i Fra Ribe amt VII, 1928–31 792–95 806 808f. Samme sst. IX, 1939 1–14. – Papirer i Ribe katedralskoles bibl.

*Bjørn Kornerup**

Grønlund (Christensen), Laurits Andreas (Grønlund, Laurence), 1844–99, socialistisk skribent og organisator. * 13.7.1844 i Thisted, † 15.10.1899 i New York. F: ugift Anna Lucine G. (* 1813) og udlagt barnefar Lauritz Christensen, Kbh. ~ 24.12.1895 med N.N.

G. tog studentereksamen (privat dimitteret) 1862 og blev s.å. immatrikuleret ved Kbh.s univ. Han påbegyndte det medicinske studium og aflegde et par deleksaminer, men fuldførte ikke studiet. 1866 emigrerede han til USA hvor han i nogle år ernærede sig som tysklærer i Milwaukee samtidig med at han studerede jura. Fra 1869 nedsatte han sig som praktiserende advokat i Chicago. Et stærkt socialt engagement og studium af en række socialistiske forfattere førte ham i løbet af 1870erne til at opgive advokatvirksomheden og indledte et virke som politisk journalist og socialistisk forfatter. Hans første værk *The coming revolution: Its principles*, 1878 var holdt i dialogform. I de følgende to årtier var G. en flittig bidragsyder til socialistiske og radikale aviser og tidsskrifter, og han korresponderede jævnligt med flere af periodens førende socialister og organisationsledere i den amerikanske arbejderbevægelse. 1884 udkom hans vigtigste værk *The cooperative commonwealth in its outlines. An exposition of modern socialism*. Det var med G.s ord en introduktion til „den moderne socialisme, den tyske socialisme, som er ved at blive identisk med socialismen overhovedet“. Bogen rummede en letligægelig indføring i den marxistiske økonomis vigtigste teorier om det kapitalistiske samfunds opbygning og udviklingstendenser. Særlig lønarbejdet og monopoliserings-

tendenserne i amerikansk økonomi blev genstand for en ætsende kritik. I udviklingsopfattelsen fulgte G. det gængse marxistiske faseforløb, med et stærkt islæt af den determinisme som også i stigende grad prægede europæisk socialisme i denne periode. Kapitalismen ville bryde sammen som følge af indre modsætninger. Størstedelen af værket var helliget en beskrivelse af det fremtidige socialistiske samfunds fortrin for det samtidige USA. G.s fremstillingsform var uhyre pædagogisk, helt blotlet for teoretisk begrebsapparat og udpræget skrevet ind i en amerikansk samfundsanalytisk tradition. En række af periodens vigtigste ikke-marxistiske idékomplekser (Darwin, Spencer, Stuart Mill) diskuteredes indgående. Selv om bogen var den første indføring i marxismen på amerikansk grund afveg G. dog på afgørende punkter fra marxismen. Klassekampen var for ham ikke nødvendig, og revolutionen ville ikke være identisk med arbejderklassens overtagelse af den politiske magt. Revolutionsperspektivet var meget vagt formuleret, givetvis under hensyn til den generelle ikke-revolutionære holdning i den amerikanske arbejderklasse. Selv om kapitalismen ville bryde sammen med logisk nødvendighed var revolutionen dog snarere en organisk videreudvikling af progressive tendenser i USA end en fuldstændig og voldelig omvæltning.

The cooperative commonwealth opnåede hurtigt en meget betydelig udbredelse. Værket kom i mange udgaver og blev oversat til flere sprog. I England blev det udgivet af Fabian Society med indledning af G. B. Shaw. En række ledere inden for den amerikanske arbejderbevægelse blev tydeligt påvirket af G., således den senere førende skikkelse i den socialistiske bevægelse Eugene Debs, ligesom der er tydelige paralleller mellem G.s skrift og årtiets mest indflydelsesrige værk, Edward Bellamy's socialistiske utopiske roman *Looking backward*, 1888. Efter værkets fremkomst blev G. en flittigt benyttet foredragsholder og debattør. Han blev 1888 for en kort periode indvalgt i Socialist Labor Party's eksekutivkomité, og han søgte i 1880'erne og 90'erne jævnligt at påvirke de socialistiske partiers og fagbevægelsens stillingtagen til aktuelle spørgsmål.

1886 støttede G. Henry George's kampagne for borgmesterposten i New York trods stærke forbehold over for George's teorier og „single-tax“ bevægelsen. I det følgende år distancerede han sig utvetydigt fra George (*Insufficiency of Henry George's theory* og *Socialism vs. tax-reform. An answer to Henry George*, begge 1887). En debat mellem G. og Henry George blev oversat til dansk og udgivet af socialdemokratiet som Soci-

alistiske Skrifter nr. 10, 1890). G. skrev yderligere i 1887 *Ca ira! or Danton in the French revolution*.

1891 blev G. ansat som statistiker i Department of Labor. Kort forinden var han gennem personligt venskab med præsten W. D. P. Bliss blevet påvirket i kristen socialistisk retning. Han blev vicepræsident i den af Bliss oprettede „National Reform Union“. Den kristne påvirkning satte sig tydelige spor i bogen *Our destiny. The influence of socialism on morals and religion: An essay in ethics*, 1890 og flere senere udgaver. I en blanding af religiøst traktatsprog og socialistisk ræsonnement lagde G. her yderligere afstand til den marxistiske klassekampsteori og -praksis, samtidig med at han fastholdt kritikken af kapitalismen. Det socialistiske mål blev identificeret med „the Kingdom of Heaven on Earth“ hvor individualisme og konkurrence skulle afløses af kollektivism og samarbejde. Socialismen ville udvikles som en direkte forlængelse af den demokratiske tradition i USA. Kapitalistisk (u)moral ville blive erstattet af sand kristen socialistisk moral hvor familien blev kernen i samfundet baseret på kvindens ligestilling økonomisk og socialt. Først i det socialistiske samfund ville Guds eksistens blive indlysende for enhver. Religionen ville ikke længere være præsternes, men massernes anliggende. Moral og religion er de sande drivkræfter i samfundet, ikke den materielle udvikling. Denne idealisme blev forenet med en appel til alle oplyste og progressive borgere om at virke for det socialistiske samfund. Vel skulle fagforeningerne indtage en central plads i fremtidens samfund, men dets etablering skulle i højere grad være resultatet af de progressive liberales indsats end af arbejderklassens selvstændige kamp.

Som en konsekvens af denne strategi søgte G. i begyndelsen af 1890'erne at danne et hemmeligt „American Socialist Fraternity“ med radikale intellektuelle som medlemmer. Forsøget løb ud i sandet. Hvor G. tidligere havde været afvisende over for muligheden af reformer under kapitalismen søgte han nu under indtryk af den begyndende statslige reformpolitik at skabe en forening af arbejdere og farmere, mellem socialisme og agrar populisme i en nationalt dækkende „Labor-Populist“ alliance. 1894 støttede han H. D. Lloyds agitation herfor. Hans sidste værker *The new economy. A peaceable solution of the social problem* og *Socializing a state*, begge 1898 kredsede om muligheden for at vinde kontrol med det bestående politiske system for at bruge det i en socialistisk omformningsproces, en tydelig parallel til samtidens revisionisme i Europa. 1898 blev han medarbejder ved New York Jour-

nal som redaktør for arbejdsmarkedsspørgsmål. Han døde kort efter sin tiltrædelse.

G. øvede i 1880'erne og 90'erne en betydelig indflydelse i amerikansk arbejderbevægelse som teoretiker. Han fastholdt, trods det stadigt tydeligere religiøse islæt en klar socialistisk linje i forfatterskabet. Han forholdt sig smidigt til de reformmuligheder der lå i alliancer med de agrare og borgerligt radikale reformbevægelser i den begyndende progressive periode, samtidig med at han erkendte deres begrænsninger. G. indtager en ganske vigtig position i amerikansk samfundskritisk og socialistisk tradition.

Sv. Cedergreen Bech i Pers. hist. t. 1980. – H. Cavling: Fra Amerika II, 1897 127. Chester McArthur Destler: American radicalism 1865–1901, New London 1946 (ny. udg. 1966). Howard H. Quint: The forging of American socialism, Columbia 1953. Stow Persons i L. A. G.: The cooperative commonwealth, Camb. Mass. 1965.

Niels Finn Christiansen

Grønvald Nielsen, se Nielsen, Grønvald.

Grønvald, Henrik, 1858–1940, fuglemaler. * 6. 9.1858 i Præsto, † 23.3.1940 i Bedford, ligbrændt sst. F: købmand, konsul Hans Peter Levin G. (1822–84) og Wilhelmine Marie Cathrine Lassen (1821–65). ~ 3.8.1895 i London med Josephine Wilhelmine Maria Hillström, * 13.12.1869 i Malmø, † 9.1.1935 i London, d. af kelner Gustav Reinhold Aron H. (1847–77) og Marie Vilhelmine Sjöberg (1847–1907, ~ 2° 1880 med skibskaptajn Sejr Mallings Vallentin, 1835–1914). – Fætter til Holger *G.

Efter at have gået i skole i sin fødeby tog G. 1874 præliminæreksamen i Vordingborg. Han blev derefter sat i lære som modelsnedker hos jernstøber Hermansen i Næstved. Her lærte han ornitologen, apoteker J. Baagøe at kende og havde god lejlighed til som jæger at dyrke sin interesse for det frie liv i naturen. Han studerede særlig fuglelivet og gjorde iagttagelser som offentliggjordes 1893 i den af Baagøe udgivne bog Næstvedegnens fugle. 1880 kom G. til Kbh. for at lære maskintegning på Teknisk skole som han frekventerede i tre vintre, mens han om sommeren arbejdede som modelsnedker hos Burmeister & Wain. Efter endt uddannelse blev han tegner hos møllebygger Nielsen på Nørrebro og senere ved artilleriet på Tøjhuset. Sin interesse for og lyst til at afbilde dyr fik han lejlighed til at udnytte da han 1891 kom til at tegne og male fisk for Dansk biologisk station under C. G. Joh. *Petersen. Imidlertid udviklede forholdene sig således, at han allerede n.å. forlod sit fædreland som han aldrig siden genså, for at rejse til London hvor

han, støttet af den danske zoolog Herluf *Winge, kort efter fik en beskeden stilling som præparator ved British Museum (Natural History). Efter to års forløb opgav han denne plads og begyndte sin virksomhed som tegner og maler til zoologiske publikationer som *Proceedings and Transactions of the Zoological Society of London* og G. E. Shelley *The birds of Africa* I–V, 1896–1912. 1895 deltog G. i en kort indsamlingsrejse til de ubeboede Salvagesøer nord for De kanariske øer. Han leverede siden illustrationer til en sådan mængde publikationer at det vil være ganske ugørligt her at anføre selv et mindre udvalg af dem; blot skal nævnes hans tavler til det bekendte engelske ornitologiske tidsskrift *The Ibis* samt at nogle af hans bedste og smukkeste billeder findes i H. E. Howard *The British warblers* I–II, 1907–14, i J. Delacour og P. Jabouille *Les oiseaux de l'Indochine Française* I–IV, 1931 og i hovedværket om fasanfugle, William Beebe *A monograph of the pheasants* I–IV, 1918–22. Et af de største værker hvis illustrationer hovedsagelig skyldes G., er Gregory M. Mathews *The birds of Australia* I–XII, 1910–28. En selvstændig samling på 38 smukke tavler findes i *Illustrations of the game birds and water fowl of South America*, 1915–17, med korte noter af den engelske ornitolog H. Kirke Swann. Hans sidste store arbejde var ca. 800 illustrationer til D. A. Bannerman: *The Birds of Tropical West Africa*, 1930–51. Ikke blot i omfang indtog G.s produktion en fremragende plads i sammenligning med andre dyremaleres; men hans fuglebilleder er så smukke og levende at man vanskeligt blandt hans samtidige fagfæller fandt hans lige som gengiver af fugle og andre ornitologiske objekter, fx æg. Den påskønnelse i rent ydre og materiel henseende G. fandt for sit arbejde, stod næppe altid på højde med hvad han med rette kunne forvente efter det ry hans illustrationer nød, navnlig gjorde verdenskrigen et sådant afbræk i hans arbejde at han 1919 endog påtænkte at forlægge sin virksomhed til Amerika, en plan han imidlertid måtte skrinlægge som følge af et ulykkeligt fald der siden nedsatte hans forlighed. □Mal. af Elsa Grønvald.

O. Helms i Dansk ornithol. foren.s t. XXVI, 1932 97. Samme sst. XXXIV, 1940 56–60. Jean Anker: Bird books and bird art, 1938. Samme i Philobiblon, 1946 113–21. Cl. Nissen: Die illustr. Vogelbücher, 1953.

Jean Anker*

Grønvald, Holger Carl, 1850–1923, maler, tegnelærer. * 26.4.1850 i Store Heddinge, † 16.5.1923 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: købmand Rasmus G. (1817–71) og Mariane Dorothea Johnsen (1819–1909). ~ 15.11.1884 i Kbh. (Stef.) med Sig-

Grønvold, Holger

ne Løjt Kiær, * 22.9.1857 i Tønder, † 22.3.1928 på Frbg., d. af herredsfoged i Tønder og Højer herreder, kancelliråd, senere borgmester i Ribe og landstingsmand Christian Albert K. (1825–77) og Mathilde Ingeborg Bagger (1836–72). – Fætter til H. *G.

G. blev student fra Borgerdydskolen på Christianshavn, forberedtes til kunstakademiet af Vilhelm *Kyhn og Chr. V. *Nielsen og gennemgik dets skoler jan.1870–april 1877 uden at søge afgang. Et ophold vinteren 1875–76 i Paris hvor han tog undervisning i Henri Lehmanns atelier på École des Beaux-Arts fik indgribende betydning for ham. Ingres blev hans beundrede forbillede, han studerede efter ham og hans elever (fx H. Flandrin) og tilegnede sig den formkultur fransk kunst har haft fra Ingres til Courbet. Yderst selvkritisk og lidet produktiv som han var, fik han kun udstillet en del portrætter og figurstudier, mest i tegning eller pastel (Charlottenborg 1877, 1879–80, 1885, 1887–88, 1891), og til sidst bevirkede dels sygdom, dels en tiltagende undervisningsgerning som han havde begyndt af økonomiske grunde at han resignerede fra sine kunstnerdrømme. Udstillingen af hans kunstneriske efterladenskaber i Kunstforeningen jan.1925 viste at G. havde besiddet alle forudsætninger for at blive den betydeligste plastiker i vor malerkunst. Få danske malere har haft hans intellektuelle glæde ved abstrakte formværdier og en sådan indsigt i den maleriske plastiks teori. Hans hovedværk, den store pastel *Pige med en Kurv med Æbler*, udst. 1880, og enkelte modelstudier (fx af en dreng mod rød baggrund) hæver ham i så henseende på højde med de udmærkede Ingres-elever, han beundrede i Paris. G.s livs gerning og indsats kom da til at ligge på kunstundervisningens område. Han var lærer i tegning efter gipsmodeller ved Det tekniske selskabs skole 1877–1919, overlærer sst. 1902–10, lærer ved Statens lærerhøjskoles tegnekursus 1889–90 og Fr. *Vermehrens assistent på kunstakademiet 1893–1902. Mange af vore betydeligste dalevende kunstnere modtog deres første tegneundervisning hos ham, og han findes ofte nævnt som en mand der i kraft af sin pædagogiske begavelse og sin noble personlighed øvede betydelig indflydelse på deres udvikling, både kunstnerisk og menneskeligt. Som tegnelærer nød han høj anseelse i hele Skandinavien. – R. 1918. □Malet selvportr. 1895, tegnet 1913. Foto. – Mindesten af Axel Ekberg udst. 1926.

W. Schorn: Fra gamle skuffer, 1906 41–45. Axel Salto i Klingens II, 1919 nr. 8. Chr. Slettebo i Hovedstaden 30.6.s.å. Georg Nygaard i Ekstrabl. 30.6.s.å. og 12.1.1925. Berl. tid. 18.5.1923. Nationaltid. s.d. S. Clod Svensson i Kristeligt dagbl. 10.1.1925. Kai Flor i Berl.

tid. 11.1.s.å. Kn. Pontoppidan i Politiken 12.1.s.å. Socialdemokraten 20.1.s.å. Th. Faaborg i Nationaltid. 24.1.s.å. P. Uttenreitter: Fr. Syberg, 1935 33 36 40. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sigurd Schultz*

Graae

Mens den lollandske uradelsslægt G. uddøde i 1500-tallet eksisterer der flere borgerlige slægter G.

En slægt G. føres tilbage til borger i Svendborg Peder Nielsen G. (ca.1620–93), hvis tipoldebarn, købmand i Svendborg Gumme G. (1744–1804) var far til præsten Christen G. (1773–1852).

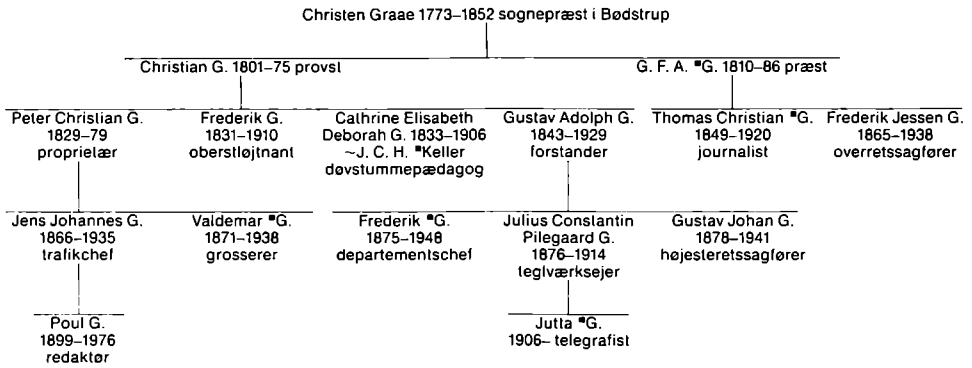
Departementschef Frederik *G. var ~ Christiane Kirstine Henriette Winkel, d. af cand.polyt. Søren *W.

Poul Bredo Grandjean: Den Graae'ske slægtbog, 1914.

Hans H. Worsøe

Graae, Christian Frederik Anton Hastrup, 1875–1948, departementschef. * 5.7.1875 på Vokstruggård, Esbønderup sg., † 11.6.1948 ved Hals barre, begr. i Skæve. F: proprietær, cand. jur., senere forstander for åndssvageanstalten Lille Mosegård Gustav Adolph G. (1843–1929) og Johanne Hastrup (1851–1939). ~ 4.10.1904 i Hillerød med Christiane Kirstine Henriette Winkel, * 13.9.1879 i Silkeborg, † 11.6.1948 ved Hals barre, d. af cand.polyt., ingeniør og entreprenør, senere godsejer Søren *W. (1841–1921) og Marie E. Kabell (1843–1921).

G. blev student fra Fr.borg statsskole 1893, cand.jur. og sagsførerfuldmægtig i Kbh. 1900 og fuldmægtig hos straffedommeren i Frbg. birk 1901. Som kst. forhørsdommer ledede han den ene af politirettens afdelinger 1909–19, da han udelukkende helligede sig arbejde under undervisningsministeriet. Han havde ansættelse i ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet fra 1902 som assistent, blev fuldmægtig 1910, ekspeditionssekretær 1913 og tjenstgørende i kirkeministeriet 1916 da det udskiltes fra undervisningsområdet. 1918 blev han kontorchef i kirkeministeriet, overgik 1919 til undervisningsministeriet som kontorchef og var departementschef 1925–45. – Som kontorchef var han 1920 ministeriets delegerede i sonderjyske spørgsmål og 1924 ministeriets repræsentant i dansk-tyske skoleforhandlinger. Som departementschef var hans sagsområde den højere og videregående undervisning, teatre, kunstsamlinger, forfatterspørgsmål og andre kulturelle aktiviteter. Han sad i kommissioner og udvalg om mange nyskabelser. Således blev i hans tid det nye nationalmuseum taget i brug, Rigshospitalet udvidet, universitets-

byen på Nørre fæled planlagt, Det kgl. teater reorganiseret, Kbh.s universitets ledelse omorganiseret og universitetsbiblioteket på Tagensvej i Kbh. opført. G. var formand for universitets-samvirket i Århus, sad i kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland og redigerede *Meddelelser angaaende de højere Almenskoler i Danmark* 1925–40. Han var delegeret ved Rom-konferencen 1928 om revision af Bernerkonventionen og 1929–31 formand for den kommission der efter den nye Bernerkonvention forberedte den nye lov om forfatter- og kunstnerret 1933; endvidere formand for udvalget der udførte regler for undervisningsministeriets tilsyn med overholdelse af droit morale bestemmelserne og for udvalget der forberedte loven om kontrakter om dramatiske værkers og musikværkers opførelse. Endelig var han med til at iværksætte det arbejde der skulle forberede en fælles nordisk ophavsretslovgivning som dog først realiseredes efter hans embedstid. For denne betydelige indsats for forfatter- og kunstnerret hædrede kunstnere ham ved hans afgang fra ministeriet ved at lade en medalje præge til hans ære. G.s store arbejdssevne og den lethed han havde ved arbejdet gjorde det muligt for ham at tage initiativer og yde en indsats uden for det departementale område. Han var direktør for Det søsterlige velgørenhedsselskab 1921–45, formand for Jyllands herregårdsmuseum på Gl. Estrup 1930–45, for Dansk radiohjælpfond 1929–45 og for Det danske selskab 1940–45, og sad i bestyrelsen for Rask-Ørsted fondet 1929–45 og for Ny Carlsberg glyptoteket 1933–45. Desuden ydede han en indsats for sin stands organisation som bestyrelsesmedlem i ministerialforeningen 1923–30 og var næstformand dér og i Statsebedsmændenes samråd 1928–30. – G. kunne virke kølig og korrekt embedsmandsmæssig, men havde men-

neskekundskab, forhandlingsevne og lyst og vilje til at overvinde vanskeligheder. Navnlig det sidste fik han brug for fra 29.8.1943 til 5.5.1945 da han sammen med andre departementschefer havde ekstraordinære beføjelser og måtte administrere på eget ansvar uden ministre som parlamentarisk ansvarlige ledere. G. havde som ganske ung drømme om at blive landmand og drømmen virkeliggjorde han efter sin afgang fra ministeriet gennem erhvervelse af en ejendom i Vendsyssel nær Dybvad. På rejse hertil fra et besøg i Kbh. omkom han og hans hustru ved Ålborgbåden S/S Københavns minesprængning ved Hals barre 11.6.1948. – R. 1920. DM. 1926. K.² 1929. K.¹ 1936. S.K. 1946. □Mal. af Olga Seeberg, 1917. Bronzestue af Siegfried Wagner, 1932. Medalje af Johs. Bjerg, 1945. Mal. af H. Vedel, 1946 (undervisningsmin.). Dødsmaske. Foto.

Politiken og Berl. tid. 12.6.1948. Jørgen Hæstrup: . . . til landets bedste – I-II, 1966–71. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Graae, Gomme Frederik (Fritz) August, 1810–86, præst. *23.8.1810 i Bøstrup på Langeland, †22.6.1886 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Holmens). F: sognepræst Christen G. (1773–1852) og Berthe Lorentze Brandt (1771–1858, ~1° 1795 med sognepræst i Bøstrup Christian Hansen, 1768–1800). ~1° 11.6.1839 i Vindinge med Dorothea Suhr, *30.7.1814 i Kbh. (Frue), †4.7.1844 i Marie Magdalene, d. af kaptajn, grosserer Didrik S. (1787–1836, ~2° 1827 med Laurine Dorothea Scheel) og Frederikke Cathrine Schaltz (1789–1818). ~2° 9.9.1846 i Marie Magdalene med Eline Hansine Carstensen, *3.8.1826 på Østerbygård, Hjarup sg., †27.9.1895 i Kbh., d. af pro-

prietær, senere til Gammel Ryomgård Thomas C. (1793–1869, ~1° med Johanne Cathrine Kirstine Wiimh, 1790–1824) og Marie Christine Petersen (ca.1805–72).

G. blev student 1827 fra Nyborg, cand.teol. 1833, n.å. huslærer på Engelsholm, 1835 kapellan i Lindelse og 1838 sognepræst for Marie Magdalene og Koed. Her oplevede han dønningerne fra 1848 så stærkt at friheds- og krigsåret blev det store vendepunkt i hans liv. Betegnende nok begynder han sin dagbog selve 24.3. Ikke blot koger hans blod af den samme krigerske patriotisme der også begejstrer hans sognefolk, men „med ubeskrivelig Glæde“ hører han om regeringsskiftet i Kbh. som giver ham håb om en ny tid for Danmark og ikke mindst for dets politiske og åndelige liv. Efterretningen om slaget ved Bov får ham til at skrive: „Hvilken Glæde at være Dansk i disse Dage!“, og 20.5. skriver han til Aarhus Stiftstidende: „Som Danske ville vi leve, og som Danske ville vi dø!“ 3.12.1848 indsattes han som sognepræst ved Skt. Catharine kirke og hospitalspræst i Ribe og tilbragte her et par lykkelige år. Da man efter krigen ved ordningen af kirkeforholdene i Flensborg fra dansk side ikke turde ligestille det danske sprog med det tyske, men åbnede vejen for en dansk frimønstret omkring Helligåndskirken, søgte G. straks det nye embede og blev udnævnt fremfor 37 andre ansøgere. „De har nu det vigtigste Embede her i Byen“, sagde overpræsident G. Lassen ved hans indsættelse, og det var sandt. Længe varede det ikke, før G. forstod at det tillige var et af de vanskeligste, og han selv en af de mest omstridte mænd i byen. Eftersom det danske kirkeliv lå helt øde måtte det nyskabes fra grunden, og han satte da alle kræfter ind på at få en dansk skole oprettet. Det lykkedes hurtigt hans kraftfulde personlighed med hensyn til kirke og skole at skabe en dansk kulturtradition som aldrig før i Flensborgs historie. Hans smukke ydre, vindende væsen og djærve optræden skabte respekt og overvandt mange betænkeligheder; til tider var han dog for polemisk. Han var medlem af det 1853 oprettede eksamenskolelegium for Slesvig og valgt 1860 til slesvigsk stænderdeputeret. 1864 øvede han en stor sjælesørgergerning blandt soldaterne. 20.8.s.å. afskedigedes han af de tyske civilkommissærer, og 28.10. entledigedes han af den danske konge. 1867 blev han sognepræst i Idestrup på Falster hvorfra han 1884 tog sin afsked. Hans efterladte dagbogoptegnelser (48 og 64 og *Mellem Krigen*) udgaves 1886, henholdsvis 1887 uden at være færdige til tryk. Det eneste han selv har udgivet er to prædikensamlinger (*Krybben og Korset*). En vinterpostil, 1859 og En sommerpostil, 1871).

– Sønnen **Thomas Christian G.**, * 7.8.1849, † 28.4.1920, blev student 1868, cand.jur. 1874 og sagførerfuldmægtig i Bogense 1874–76. Efter en ansættelse i Kbh.s magistrat og politi (1876) og som politiassistent på St. Thomas 1876–78 ernærede han sig som journalist og skribent. Hans evner for skarp, politisk portrættering kommer frem i bøgerne: *Grundtvig paa Langeland*, 1880; *V. C. S. Topsøe og Godsejerne*, 1881; *D. G. Monrad*, 1887; *Uwe Jens Lornsen*, 1891; *Moderne Profiler*, 1892; *Alberti*, 1918. Desuden udgav han om Flensborg bogen *Gamle Minder*, 1917. – R. 1853. □Træsnit 1886. Foto.

G.F.A.G.: Gamle minder i Pers.hist. t. 4.r.1, 1898 1–35 95–123; IV, 1901 1–38. Breve i Sønderjyske årbøger, 1942 268–78. Kirkehist. saml. 6.r.v, 1945–47 196. – P. Lauridsen i Tilskueren, 1889 33f. Thomas Graae: Gamle minder, 1917. Fængselspræsten pastor Vilh. Muncks optegn., 1922 (fot.optr. 1972) = Memoirer og breve XXXVI 57f. H. Hjelhot: Den danske sprogordning, 1923. Elisabeth Kardel: Die Stadt Flensburg, Flensb. 1929 = Schriften der Gesellsch. für flensb. Stadtgesch. II 130f. Fr. Graef i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXI, Neumünster 1933 309–30. H. F. Petersen: Danske i Sydslesvig, 1933 26–40. – Stambog og breve i Kgl.bibl.

H. F. Petersen*

Graae, Jutta Regitze Pilegaard, * 1906, fuldmægtig i forsvarsstaben. * 28.4.1906 i Hillerød (Fr.borg slotssg.). F: direktør Julius Constantin Pilegaard G. (1876–1914) og Sigrid Christiane Sibbern Køhler (1878–1966). ~ 13.12.1960 i Kbh. (b.v.) med godsejer Flemming Juncker, * 12. 9.1904 på Sorø Store Ladegård, Slaglille sg., s. af godsejer Poul Gunnar J. (1872–1910) og Anna Margrete Kielsen (1871–1945).

Efter realeksamen blev G. assistent i invalideforsikringsretten og derpå efter et års ophold i London ansat i Sparekassen for Kbh. og Omegn med advancement fra assistent til kasserer samt tillidsmand for kvindeligt personale. Efter besættelsen 1940 påtog G. sig hvert et som kontaktpunkt mellem den danske efterretningstjeneste i Kbh. og Ebbe Munck i Stockholm, så en tæt strøm af mikrofilm, aftaler og pengeoverførsler m.m. passerede i G.s skranke. Derved blev hun dybt involveret i illegalt arbejde med kontakt til talrige ledende modstandsfolk af mange kategorier. Hendes hjem blev illegalt mødested, fx ved et vigtigt møde forud for dannelsen af Danmarks frihedsråd. I september 1943 var G. så dybt engageret i illegalt arbejde og med så intim viden til mange sider at hun sammen med officerer fra efterretningstjenesten måtte undvige til Sverige. I Stockholm blev hun tæt knyttet til det danske modstandsarbejde dér, indtil hun oktober 1944 blev fløjet til London, attacheder general Dewing's militærmission for i januar 1945 at

blive knyttet til Special Operations Executive's hovedkvarter som hjælper for Svend *Truelsen. – Efter besættelsen blev G. kaldt til Washington som hjælper for ambassadør Henrik *Kauffmann (1945–46), og fra 1947 knyttedes hun til forsvarsrets efterretningsafdeling og blev 1956 kgl. udnævnt til fuldmægtig ved forsvarsstaben, en stilling hun bestred til 1960. – Uden defineret stilling blev G. et vigtigt led i mange grene af modstandsarbejdet. Modig, rådsnar, hjælpsom og diskret blev hun en højt betroet formidler af vitale kontakter. □Foto.

Jørgen Hæstrup

Graae, Thomas, se Graae, G. F. A.

Graae, Valdemar Gomme, 1871–1938, grosserer. * 4.8.1871 i Tranekær, † 8.2.1938 i Paris, urne på Gilleleje kgd. F: forpagter, senere proprietær, cand.phil. Peter Christian G. (1829–79) og Christiane Petrea Petersen (1839–1909). ~ 6.11.1915 i London med Anna Christine Marie Seidel, * 9.7.1882 i Vejle, † 11.10.1946 i Kjellerup, Viborg amt, d. af købmand Johan Erhardt S. (1846–1918) og Christine Marie Augusta Christensen (1860–97).

Efter at have taget præliminæreksamen fra Hauchs skole kom G. i handelslære hos H. Dessau & Co. i Kbh. Trangen til at lære og udvikle sig var levende hos ham, og allerede 1893 rejste han til London. Efter i et par år at have været knyttet til det danske generalkonsulat her begyndte han at arbejde selvstændigt med agentur for smør og flæsk. Han gjorde sig hurtigt gældende ved sin virkelyst og forretningsmæssige dygtighed, og 1903 knyttedes han til Otto Mønstedts fabrik i Southall ved London, først som salgschef, senere som direktør. Da fabrikken 1911 solgtes til Maypole Dairy Co. rejste G. til Liverpool og startede sin egen margarinefabrik der fik en række kæmpeleverancer til den engelske hær, og som 1919 overgik til et aktieselskab English Margarine Works med en kapital på 1 mill. £. Han var dette selskabs direktør til 1924 og lagde i disse år grunden til den store anseelse han nød i engelsk forretningsliv, og som 1924 foranledigede Maypole Dairy Co. der var ejet af den hollandske margarinetrust under Anthon Jürgens, til at vælge ham til formand og administrerende direktør. Her kom hans merkantile anlæg og sans for administration til fuld udfoldelse. Under fast og handlekraftig ledelse førte han den store virksomhed frem fra et stagnerende foretagende til en blomstrende forretning som kunne give et stort udbytte allerede et år efter hans tiltræden. I de fem år han stod i spidsen for

selskabet, reorganiserede han hele dets virksomhed; kontorerne som før lå spredt i verdensbyens forskellige dele samledes i det imponerende Maypole House på Finsbury Square. Et mægtigt femetages te-pakhus blev opført, bygget af et dansk ingeniørfirma i London. Salget af danske produkter – smør, æg, kondenseret mælk og fløde, svinefedt m.m. – blev gennemført med stor konsekvens fra selskabets 1.000 butikker landet over. – 1929 trak G. sig tilbage fra stillingen i Maypole efter en strid med trustens ledelse. Han var da en meget rig mand der ofte med sin dampyacht med et par og tyve mands besætning besøgte skandinaviske farvande. Under krisen 1931 mistede han store dele af sin formue og vendte atter tilbage til erhvervslivet. 1932 oprettede han i samarbejde med det store importfirma Peter Keevil & Sons Ltd. en stor, moderne margarinefabrik, Western Margarine Ltd. i Acton ved London for hvilken han var direktør til sin død. – Inden for den danske koloni i London nød G. stor anseelse. 1935 valgtes han til formand for The Danish Club, foreningen Danmark, London-danskerne's samlingsmærke. Klubbens store bygning på Knightsbridge ved Hyde Park blev under hans formandskab totalt bygget om og moderniseret. Han var sejlspormand og deltog ofte i internationale regattaer. – R. 1918. DM. 1926. K.² 1939. □Mal. af E. Saltoft. Foto.

Aage Heinberg: Danske i England, Skotland og Irland, 1934 117–20. Berl. aften 8.2.1938. Politiken 9.2.s.å. Berl. tid. s.d. A. Kamp, G. Hansen og Aage Heinberg: De danskes vej II, 1950 42–44. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (A. Kamp)

Graah

Slægten føres tilbage til islandsk købmand i Kbh. Jacob Sørensen G., der var far til justitsråd Andreas Jacobsen G.

C. Giessing: Danske, norske og islandske jubellærere III, 1, 1786 (fot. optr. 1979) 368. O. M. Giersing: Stamtbl. over efterkommerne af B. Hagen og A. M. Cöllner, 1884 12.

Hans H. Worsøe

Graah, Peder Hersleb, 1750–1830, jurist. * 1.2.1750 i Kbh. (Helligg.), † 14.12.1830 i Hjør-

Graah, Peder Hersleb

ring, begr. sst. F: medlem af kancellikollegiet, justitsråd, senere konferensråd Andreas Jacobsen G. (1701–80) og Petronelle Helene Hersleb (1724–78). ~9.6.1786 i Gentofte med Eleonora Sophie Beck, *27.1.1759 i Kbh. (Petri), †22.4.1829 sst. (Frue), d. af fhv. planter på St. Croix, kancelliråd Jens Michelsen B. (1721–91) og Louise Sophia Hagen (1737–77). – Far til W. A. *G.

G. blev student, privat dimitteret, 1766, cand.teol. 1768, underkancellist i det danske kancelli 1771, cand.jur. 1772, 1774 kancellisekretær, 1777 landsdommer på Bornholm hvor amtmandsforretningerne 1781–87 var fordelt mellem amtsforvalteren og landsdommeren, 1784–1827 assessor i højesteret, vicejustitiarius sst. 1822. Af den bornholmske befolkning var G. højt skattet; med iver og interesse fortsatte han det reformarbejde angående landstinget og retsplejen som delvis var indledt af hans forgænger landsdommer H. J. Schougaard. Han affattede således en lempelig sporteltakst, udarbejdede en udførlig bjærgningsordning, gav gode råd med hensyn til vejforbedring m.m.; 1779 var han medlem af en blandet domstol for at pådømme et militært oprør. Videnskabelig evne besad G. ikke; hverken hans populære småskrifter eller hans mere juridiske hæver sig over det almindelige. Hans *For søg til en kort Oversigt af det borgerlige Selskabs Oprindelse og Øjemeed, samt de Danske Staters politiske Indretninger. Til Brug for Skole-Ungdommen* (udkom anonymt 1798, optrykt med navn 1802, ny udg. 1804) er en slags samfundslære; et respektabelt flidsarbejde er *Christian den Syvendes nye Landboelovgivning eller Samling af de fra Aar 1787 udgangne og herefter udkommende Kongelige Anordninger, Landvæsenet og Landboen i Danmark angaaende, uddragne og Ord for Ord aftrykte efter den almindelige aarlige Lovsamling til Brug for Bonden I*, 1.–3. hæfte, 1797; 1. del, 2. udg. 1802; II, 1798; III, 1809. G.s *Den velinstruerede Skipper eller Anviisning for Søefarende, indeholdende Forholdsregler som de have at iagttage, baade førend de tiltræde Reisen, samt medens den varer, og efterat den er fuldendt. Andet Oplag* (forøget med adskillige tillæg), 1800, blev temmelig stærkt medtaget af A. S. *Ørsted i *Lærde Efterretninger*, 1801; sst. oplyser Ørsted, hvad der hverken fremgår af titelblad eller fortale, at bogen i virkeligheden er en oversættelse af et tysk skrift. – Justitsråd 1778. Etatsråd 1802. Konferensråd 1812. – R. 1817. DM. 1821. K. 1826. S.K. 1827.

M. K. Zahrtmann: Borringholmerens historiebog III–IV, 1935 184 191 193.

Frantz Dahl*

Graah, Wilhelm August, 1793–1863, søofficer, ekspeditionsrejsende. *24.10.1793 i Kbh. (Fødselsst.), †16.9.1863 på Frbg., begr. sst. F: højesteretsassessor Peder Hersleb *G. (1750–1830) og Eleonora Sophie Beck (1759–1829). ~9.2.1832 i Kbh. (Holmens) med Maren Cathrine West, *28.5.1810 i Kbh. (Trin.), †14.6.1879 i Skanderborg, d. af kopist, senere inspektør i Nordgrønland Johannes W. (1771–1835) og Ane Elisabeth Fuchs (1779–1844).

G. kom på kadetskolen, blev sekondløjtnant i flåden 1813, premierløjtnant 1820, kaptajn løjtnant 1830, kaptajn 1840, sat à la suite 1841. Allerede 1818 havde han gjort sig bemærket ved at udgive *Udkast til Danmarks Søekrigshistorie*. 1821 foretog han på offentlig foranstaltning en rejse til Island for at afslutte opmålingen af kysten, særlig Berufjord og omgivelser, et hverv der indbragte ham fortjent anerkendelse og som foranledigede at han 1823 udsendtes til Grønland i lignende øjemed. Han overvintrede i Godhavn og udgav 1825 som resultat af sine opmålinger *Beskrivelse til det voxende Situations-Kaart over den vestlige Kyst af Grønland*, et arbejde der bestod sin prøve, idet det i mere end 60 år var vejledende ved besejlingen af landet. Det gav også anledning til at han – efter i årene 1826–27 at have været ansat ved karantænevæsenet på Ejderen – stilledes i spidsen for en ekspedition til Grønlands østkyst. Hovedformålet var at søge konstatere, hvorvidt den af H. v.*Egger (1751–1836) hævdede anskuelse om Østerbygdens beliggenhed var rigtig, men desuden skulle landets naturforhold undersøges, i hvilken henseende botanikeren Jens Vahl medfulgte. Ekspeditionen skulle efter P. O. Walloes eksempel foretages med grønlandske konebåde og startede fra Julianehåb i sommeren 1828. G. gennemførte med stor dygtighed, mod og udholdenhed den vanskelige opgave. Efter at have overvintret ved Nanortalik sydligst på vestkysten arbejdede han sig i løbet af næste sommer under store isvanskeligheder op langs østkysten til Dannebrog Ø (65° 18' n.br.) hvor han plantede flaget og tog landet i besiddelse under navn af Frederik den Sjettes kyst, og vendte derefter tilbage til Nukarfik (63° 22' n.br.) hvor han tilbragte den anden vinter under store savn og jævnlig plaget af sygdom, men ikke desto mindre udarbejdede et kort over den del af østkysten han havde berejst. Sine europæiske rejsefæller havde han måttet sende tilbage af frygt for proviantmangel, idet jagt og fangst som man havde regnet med, glippede, og da den medbragte beholdning kun var ringe led G. og hans indfødte ledsagere stærkt under mangelfuld ernæring. I løbet af sommeren 1830 kæmpede G. sig tilbage langs kysten, stadig hin-

dret dels af is og urolige vejrforhold og dels af sygdom blandt besætningen. Først midt i okt. nåede han om på vestkysten hvor han overvintrede i Julianehåb. Her benyttede han lejligheden til at fuldføre en 1829 påbegyndt opmåling af vestkystens sydlige distrikter. Efter hjemkomsten offentliggjorde han ekspeditionens resultater i sin berømte bog *Undersøgelser-Reise til Østkysten af Grønland*. 1832, genudg. 1932 med indledning og noter af Kaj Birket-Smith, ligesom der efter hans optegnelser udarbejdedes et kort der ligeledes stod sin prøve, idet det først afløstes af et nyt 1888 efter Holms og Gardes ekspedition. 1837–38 var G. i Vestindien som chef for briggen St. Thomas. Her benyttede han tiden til at samle materiale til et nyt kort over de vestindiske farvande hvorved han ligeledes indlagde sig fortjeneste. – 1831 var han blevet medlem af direktionen for den grønlandske og færøske handel, en stilling han beklædte til 1850. – R. 1831.

H. Ostermann*

Graatkjær, Axel Sørensen, 1885–1969, filmfotograf. * 19.1.1885 i Velling, Bryrup sg., Århus amt, † 11.11.1969 på Kommunehosp. i Århus, begr. Grundfør kgd., Århus amt. Navneforandring fra Sørensen til G. 1911. F: smed i Katrinedal, Bryrup sg. Søren Sørensen (1839–1914) og Henriette Jensen (1845–1919). Plejesøn af ølbrygger Peder Pedersen Herskind (1836–96) og Ane Jensen (1837–99). ~ 1913 med Amanda Andersdotter, * 25.11.1883 i Ertemarks församling, Sverige, † 27.2.1953 i Århus.

Axel Sørensen der 1911 tog navneforandring til G. begyndte sin karriere 1905 som programsælger ved Ole *Olsens (1863–1943) biograf: Biograf-theatret i Vimmelskafet i København. I den årets udgang var han forfremmet til filmoperatør, og da Ole Olsen 1906 grundlagde produktionsselskabet Nordisk Films Kompagni stod G. bag kameraet og optog flere af selskabets tidlige reportagefilm. Maj 1906 blev han forfremmet til fotograf, og indtil 1911 optog han så godt som alle selskabets spillefilm. I foråret 1911 blev det på grund af den stadig voksende filmproduktion nødvendigt at ansætte endnu en fotograf ved selskabet, Johan *Ankerstjerne (1886–1959). Juli 1913 forlod G. Nordisk Films Kompagni, idet han havde taget imod et tilbud fra et tysk filmselskab om at fotografere otte Asta Nielsen-film årligt under Urban *Gads instruktion. I Tyskland kom G. snart til også at arbejde for andre instruktører som Ernst Lubitsch, Robert Wiene og Friedrich Wilhelm Murnau. G. blev i Tyskland til tonefilmens gennembrud om-

kring 1930, vendte derefter tilbage til Danmark hvor han fra 1932–48 levede som proprietær på gården Haraldslund i Hinnerup, derefter som rentier. – Som filmfotograf var G. autodidakt, men han udviklede sig hurtigt til at blive en efter tidens målestok fremragende filmfotograf, og når danske spillefilm allerede fra 1908 ude omkring i verden blev fremhævet for det gode kameraarbejde, må æren herfor tilskrives G. Da han omkring 1910 kom til at arbejde for den talentfulde instruktør August *Blom opstod et makkerskab der resulterede i en række ypperlige film, hvor både instruktør og fotograf med vellykket resultat eksperimenterede med filmmediet's udtryksmuligheder. I denne forbindelse kan fremhæves *Ved Fængslets Port* og *Balletdanserinden*, begge fra 1911. □Foto (Det da. filmmuseum).

Kosmorama XVI, 1969–70, 1969 40–42.

Marguerite Engberg

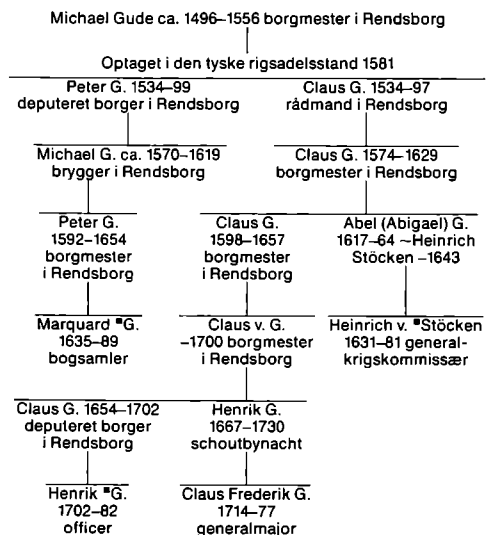
Gude

Der findes flere slægter G., som imidlertid ikke synes at have forbindelse med hinanden. De biografere tilhører følgende to slægter:

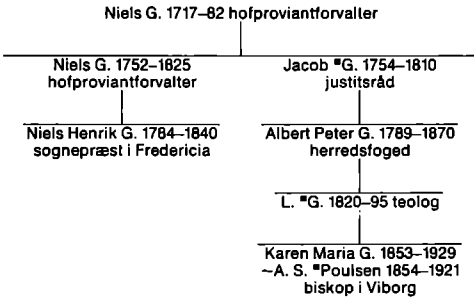
I. Den rendsborgske slægt, der føres tilbage til borgmester i Rendsborg Peter G. (ca.1403-90) hvis sønnesøn Michael G. (ca.1496-ca.1556) ligeledes var borgmester i Rendsborg.

II. Den danske slægt, hvis først kendte mænd er brødrene skibskapt. Jacob Nielsen G. (–ca.1748) og hofproviantforvalter Niels G. (1717–82).

Table I

Tavle II

Magda Gude: Oplysninger om slekten G., Oslo 1935.
Jacob G.: En københavnsk embedsmand, 1918. (= Memoirer og breve XXVII, fot. opr. 1970).

Hans H. Worsøe

Gude, Henrik, 1702–82, officer. * 4.6.1702 i Rendsborg, † 21.5.1782 sst., begr. sst. F: tømmerhandler, brygger, deputeret borger Claus Clausen G. (1654–1702, ~ 1° med Margrethe N.N.) og Margrethe Petersen († 1751). ~ 1750 antagelig i Kbh. (Nic.) (ægteskabstilladelse 23.9.) med Anna Maria Rehling, * 27.1.1711 i Kbh. (Nic.), † 4.10.1763 sst. (Petri) (~ 1° 1727 med tysk hofpræst i Kbh. Nicolaus Hinrich Wittmack, 1695–1731, ~ 1° 1721 med Marie Lisbeth Bjørnsen), d. af silke-, ulden- og klædekræmmer Johan R. (1667–1744) og Dorothea Sterck (1670–1735, ~ 1° med urtekræmmer Claus Thide).

G. blev fænik 1725, n.å. sekondløjtnant, 1733 premierløjtnant, 1740 kar.kaptajn, 1742 kar.maj. 1747 sekond- og premiermajor, 1752 kar. oberstløjtnant, 1754 sekond- og 1758 premieroberstløjtnant og kar.oberst. 1733–47 var han ansat ved landkadetkompagniet, og 1760 blev han chef for dette, overfører for drabantgarden og 1762 tillige kommandør for et norsk regiment i Kbh. 1764 blev han virkelig oberst og regimentschef i Glückstadt, 1766 generalmajor og atter chef for landkadetkompagniet, dec. 1771–jan. 1772 var han tillige kommandant i Kbh. og blev 1774 generalløjtnant. 1779 blev han „frigivet fra“ landkadetkompagniet med fuld gage, og forblev af særlig nåde hos arveprins Frederik i nummer i hæren indtil sin død. – Som chef for landkadetterne bestræbte han sig for at ændre de uhyrlige forhold for eleverne på kadetakademiet. Han fik ophævet husfællesskabet (i operabygningen) med søkadetkorpset der havde medført idelige slagsmål mellem kadetterne i de to etager, og fik kompagniet overflyttet til det nyhervervede Brockdorffske palæ på Amalienborg. Han søgte forgæves at få indført en virke-

lig afgangseksamen. Nogle af datidens kendte officerer har udtalt sig yderst anerkendende om deres gamle chef, og det er senere blevet hævdet at G.s cheftid var korpsets glansperiode; men det kan dog ikke antages, at Dorothea *Biehls meget skarpe dom over ham som skolens leder er helt uden berettigelse.

Under de urolige forhold i Kbh. i efteråret 1771 blev han, formentlig på anbefaling af O. S. v.*Falkenskiold gjort til byens commandant, men under fodgardens mytterier (juleaftensfejden) viste han sig ude af stand til at bevare kontrollen med begivenhederne. Ved kuppet mod regeringen 17.1.1772 blev G. arresteret som medsamensvoren, og under forhøret blev det lagt ham til last at han havde ladet opstille kanoner til brug mod byens borgere. Det fremgår at inkvisitionskommissionen søgte bevis for at G. havde deltaget i et af Struensee planlagt kup mod kongen, han benægtede dog at en sådan plan havde eksisteret og blev hurtigt frikendt. – Hv.R. 1776. □Mal. af J. B. Reimers, formentlig 1759 (Fr.borg). Tegning.

Hist.t. 3.r.IV, 1865–66 147–494 (Dorothea Biehls breve). Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I, 1927. – Pers.hist. t. 6.r.VI, 1915 189 (slægt). W. H. F. [Abrahamson] i Minerva III, 1786 277–306 (jfr. C. C. Pflueg sst. IV, s.å. 541–50). Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV, 2, 1902. [Anning-Petersen:] Officerskoler i tidsrummet 1691–1918, 1918 23–29.

Sv. Cedergreen Bech (Rockstroh)

Gude, Jacob, 1754–1810, inspektør for Vaisenhuset. * 3.6.1754 i Kbh. (Helligg.), † 10.10.1810 sst. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. nordre kgd.). F: kgl. proviantskriver, senere hofproviantforvalter Niels G. (1717–82) og Kristine Due (1720–97). ~ 13.7.1785 i Kbh. (Helligg.) med Helene Marie York, døbt 12.8.1753 i Kbh. (Frels.), † 25.9.1828 sst. (Helligg.), d. af skipper Niels Valeriusen Y. og Karen Maria Munck (1728–98, ~ 2° 1763 med skibskaptajn, brygger Andreas Laalle, 1736–1804). – Farfar til L. *G.

G. blev student 1769, privat dimitteret, tog 1773 juridisk embedseksamen og indtrådte derefter med B. W. *Luxdorfs varme anbefaling i cancelliet hvor han 1776 i en forbløffende tidlig alder fik udnævnelse til kancellisekretær. Men herefter var det ligesom han gik i stå. 1783 blev han sekretær i generalkirkeinspektionskollegiet, og da dette ophævedes udnævntes han til sekretær i kollegiet de cursu evangelii promovendo og til inspektør for Vaisenhuset. I denne sidste stilling kom han til at yde en virkelig indsats. Under de uhyre vanskelige forhold der indtrådte efter den store brand 1795, som lagde hele stiftelsen i aske, var han den der reddede, hvad reddes

kunne. Han har hovedæren for at der igen rejstes et nyt vaisenhus. Mod planerne om at sammenlægge Blaagaards seminarium og Vaisenhuset opponerede han kraftigt, „efterdi dettes Pigebørn var i den kritiske Alder og Seminaristerne i den fyrige Alder“, og kun rent midlertidig gik han med til at sætte børnene i pleje omkring ude på landet. Bombardementet 1807 sinkede genoprettelsen af Vaisenhuset yderligere, og da man endelig kunne rykke ind i den nye gård på Købmagergade, var G. død. – G. var en stille og tilbageholdende natur der mere holdt af at leve sit liv i skyggen af de store begivenheder end kaste sig ud i deres brandstorm. Han havde sans for stille historiske og litterære studier, omgikkes en mængde mennesker, og da han både havde lyst til at iagttage disse og evne til at gengive sine indtryk er hans udførlige erindringer en guldgrube for studiet af de toneangivende københavnske kredse omkring århundredskiftet. Også til oplysning om stemninger og følelser omkring Struensees fængsling og henrettelse indeholder det store memoireværk værdifulde oplysninger såvel som levende førstehånds indtryk af de store brande 1794 og 1795 og de skrækkelige nætter 1807 da de engelske granater regnede ned over byen. – G.s retskaffenhed var grundfæstet, og utallige mennesker anmodede ham om at være deres eksekutor eller kurator. – Kancellisekretær 1776. Kancelliråd 1798. Justitsråd 1809.

J.G.: En kbh.sk embedsmand. J.G.s optegn. 1754–1810, 1918 (fot. opr. 1970) = Memoirer og breve XXVII (udtog heraf i Pers.hist. t. 2.r.II, 1887 105–45 180–201). – F. Schiern i Hist. t. 4.r.II, 1870–72 713–19 749f. A. Exner: Efterretn. om det kgl. vaisenhuus, 1881. Chr. Ottesen: Det kgl. vaisenhus, 1927. – Selvbiogr. optegn. i Kgl.bibl.

Harald Jørgensen

Gude, Ludvig Jacob Mendel, 1820–95, teolog. * 23.4.1820 i Sterrede, † 26.5.1895 i Roskilde, begr. sst. F: birkedommer i Holsteinborg birk, senere herredsfoged i Arts og Skippinge herred, etatsråd Albert Peter G. (1789–1870, ~2° 1828 med Birgitte Petrine Hansen, 1804–51) og Louise Henriette Thomsen (1792–1825). ~3. 6.1846 i Nødebo med Henriette Amalie Meinig, * 25.7.1820 i Nødebo, † 6.7.1894 i Roskilde, d. af birkedommer i Kronborg birk, senere justitsråd Herman Carl M. (1776–1847) og Elsabe Georgine Didrichsen (1783–1862). – Sønneson af Jacob *G.

G. blev student 1837 fra Slagelse og cand.teol. 1844. Hans studentår faldt i en rig åndelig periode, og han mindedes siden med taknemmelighed den tid da „Ideernes Verden endnu ikke var

fordunklet af en politisk Perodes Skyer, og Til-liden til Idealerne endnu ikke var svækket af alskens nedbrydende Kritik“. For G. blev studieårenes store oplevelse at høre H. *Martensen, hvis trofaste discipel han blev livet igennem, og som han siden i nært venskab var knyttet til. Efter et par år som lærer og manuduktør blev G. 1848 sognepræst i det store Hunseby kald ved Knuthenborg. Savnede han end ofte i sin landlige ensomhed tankeudveksling med jævnbyrdige, havde han til gengæld god tid til studier der bl.a. har sat frugt i flere afhandlinger og mindre skrifter, således *Irvingianismens Betydning i vor Tid*, 1859. 1866 satte Martensen igennem at G. blev domprovst i Roskilde. Her fortsatte han sine studier, tog 1874 den teol. doktorgrad på 1. del af *Den hellige Nadvere* (2. del 1887, men værket blev aldrig fuldenendt) og blev 1875 censor ved teologisk embedseksamen. G.s disputats viser ham som en typisk discipel af Martensen. Den var af-fattet i en klar og elegant stil, men i terminologi og tankegang så stærkt præget af den spekulati-ve teologi at den allerede ved sin fremkomst var forældet i problemstilling og behandling. Kræ-ver tilegnelsen af G.s teologi særlige forudsæt-ninger var han derimod som prædikant tilgæn-gelig for enhver, og han indtager i denne hense-ende en betydelig plads inden for den Mynster-Martensenske skole. Hans prædikener, altid om-hygge ligt forberedte, udmærker sig ved tanke-klarhed, et smukt, rent dansk og – trods et meget akademisk og tidløst præg – ved religiøs inder-lighed. Hertil kom det fortrinlige ydre foredrag, og ikke mindst i Roskilde bestod der et ejen-dommeligt harmonisk samspil mellem talerens plastiske apparition og det skønne kirkerum. Af homiletiske arbejder foreligger der, foruden en del lejlighedstaler, udgivet *Juleaften I–II*, 1873–79 og *Prædikener holdte i Roskilde Domkirke*, 1895. I den kirkelige administration var G. af-gjort konservativ og kunne ofte optræde med megen myndighed; han skaffede sig respekt ved karakterfuld fastholden af sine standpunkter og ved sin humanitet. Af ydre og indre var G. helt igennem den „højkirkelige“ prælat, af hvis kon-servatisme og højværdige fremtræden navnlig grundtvigianerne ofte tog anstød. Når Marten-sen ikke fik sit ønske opfyldt om at se G. som sin efterfølger på Sjællands bispestol hang det må-ske sammen med den kritik han kom ud for i præstekabet. G. kunne virke meget fjern og for-nem, men de der kom bag den kølige overflade priste i lige grad hans varme hjerte og hans gen-nemdannede personlighed. – R. 1869. DM. 1875. K.² 1888. □Træsnit 1875. Mal. af Carl Thomsen, 1892 (Roskilde domk.); kopi efter dette. Kul-tegn. af H. Vedel. Buste af Elna Borch. Foto.

Gude, L.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1874 43-47. Brev i Biskop Otto Laubs levnet, udg. F. L. Mynster og G. Schepelern II,1, 1886 201. Otto Møller og Skat Rørdam. En brevveksl., udg. H. Skat Rørdam I-II, 1915-16. Biskop H. Martensens breve til L. G., udg. Bj. Kornerup I-III, 1955-57. - H. L. Martensen: Af mit levnet III, 1883 137f. Over domprovst L. G. ved hans jordefærd, 1895. Ludv. Koch: En gammel præsts erindr., 1912 119. Josepha Martensen: H. L. Martensen i sit hjem og blandt sine venner, 1918 214-17 228-31. [Vilh. Muncck:] Fængselspræsten. Pastor V. M.s optegn., 1922 (fot.optr. 1972 = Memoirer og breve XXXVI 18f). F. C. Krarup: Fra romantisme til realisme, 1930 115. Bj. Kornerup i Kirkehist. saml. 6.r.1, 1933-35 686-704. - Breve i Kgl.bibl. Papirer i Rigsark.

*Bjørn Kornerup**

Gude, Marqvard, 1635-89, bogsamler. * 1.2.1635 i Rendsborg, † 26.11.1689 i Glückstadt, begr. i Marie k. i Rendsborg. F: borgmester Peter G. (1592-1654) og Catharina Petersen. ~ 27.8.1672 i Husum med Maria Elisabeth Poulsen, † 1683, d. af amtsskriver i Husum, kammerråd Peter P. G. uddannedes fra 1652 ved gymnasiet i Hamburg og universitetet i Jena hvor han 1654-57 især studerede jura og filologi; såvel her som under hans senere studieophold i Leipzig og Erfurt gik der frasnag om hans overordentlige flid og vidtstrakte lærdom. Under et ophold i Holland blev han hovmester for en rig ung hollænder Samuel Schass og fulgte ham på lange rejser i Frankrig og Italien (1661 var han immatrikuleret i Bourges, 1662 i Siena og 1663 i Padua) hvor han lagde grunden til sin store bogsamling og tillige studerede numismatik og epigrafik. 1664 vendte han tilbage til Holland og fortsatte sine studier indtil han 1671 blev kaldt til Gottorp som hertugelig bibliotekar og råd. Som sådan sendtes han vinteren 1674-75 til Kbh. for at hindre en for Gottorp ufordelagtig overenskomst mellem de nordiske magter. 1675 døde Schass som havde fulgt ham til Slesvig og G. arvede hele hans formue. I tiden mellem 1678 og 1680 faldt han i unåde hos hertugen og flyttede til Hamburg hvorfra han 1682 blev kaldt til Glückstadt som råd i det kgl. regeringskancelli. N.å. opholdt han sig som dansk afsending hos biskoppen af Münster der testamenterede ham sin store bogsamling. Da Slesvig 1684 inddroges under kronen blev G. beskikket til første medlem af regeringskancelliet på Gottorp og beholdt dette hverv til kort før sin død. Hans bog- og håndskriftsamling var europæisk berømt som en af de største i datiden, rig især på værdifulde klassiker-manuskripter (flere fra 800-tallet), og påtænkt købt af kongen. Desværre strandede forhandlingerne om købet, og bogsamlingen (ca. 9.800 bind) splittedes ved auktioner 1706-09 (dog havde G. testamentarisk skænket sin fødeby ca. 1.000 bind) medens en væsentlig del af

håndskrifterne (467 numre) 1710 erhvervedes af Leibniz til biblioteket i Wolfenbüttel.

J. Møller: Cimbria lit. III, 1744 282-303. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl.bibl., 2.udg. 1844 87-90. Otto v.Heinemann: Die herzogl. Bibl. zu Wolfenbüttel, 2.opl. Wolfenbüttel 1894 125f. W. Norvin i Nord.t. för bok- och biblioteksväsen III, Upps. 1916 28f. Herm. Gidionsen: Kat. der sog. Gudeschen Bibliothek, Rendsburg 1902. L. Nielsen: Dsk. privatbibl. I, 1946 212-16. - P. S. Frandsen: M. G., 1873 (manus. i Univ.bibl., Kiel). Breve i Kgl.bibl.

*Svend Dahl**

Gudenrath, Jacob Just, 1758-1825, jurist. * 26.6.1758 i Kbh. (Børnehuset), † 4.10.1825 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: præst ved Børnehuset, senere i Næstved, mag. Just Jacobsen Schack G. (1715-58) og Frederikke Høvinghoff (1724-1802). ~ 20.10.1798 i Kbh. (Fred.ty.) med Frederikke Wilhelmine Meyner (Meinert), * 11.1.1765 i Kbh. (Fred.ty.), † 15.2.1836 sst. (Helligg.), d. af fabrikør Johann Traugott M. (ca. 1708-83) og Johanne Christiane Elisabeth Moritz (ca.1730-98).

G. blev student 1776 fra Roskilde, bestod med udmærket resultat de første akademiske prøver, studerede derefter teologi og siden jura, blev cand.jur. 1784 og var 1785-90 sekretær ved Kirurgisk akademi og lærer i humaniora sst. 1788 konkurrerede han uden resultat med C. M. T. "Cold og J. F. W. "Schlegel om et juridisk professorat, ernædede sig kummerligt som litterat og juridisk manduktor, blev 1811 antaget til mod honorar at holde private juridiske eksaminatorier og disputerationer i latin for jurister. G. var uden tvivl en evnerig og kundskabsrig mand - P. F. "Suhm fx kalder ham „en Skribent af megen Læsning, der hel frimodig skriver om vigtige Ting“ - vistnok en større begavelse end N. D. "Riegels som hvis sekundant han oftere optræder og sikkert en idealistisk personlighed, men den ublide skæbne, han fristede, gjorde ham bitter og ensidig; selv hans ven og beundrer J. K. "Høst taler om en vis ubøjelighed hos ham og om hans skarpe ytringer. Sammen med Riegels, P. A. "Heiberg og M. C. "Bruun hørte han til datidens oppositionsmænd, og i en række småskrifter, tidsskriftbidrag o.l. tog han til orde både for kritik, men også for reformer af forskellig art, fx om statens pligt til at skaffe arbejde o.m.a. Sammen med J. H. "Bärens, J. C. "Tode o.a. udgav han *Statistisk, Juridisk og Litterarisk Bibliothek* I-V (1792-97) og alene *Juridisk Bibliothek* I, 1798; II, I. hæfte, 1824 med afhandlinger fx om det juridiske studium, om Christian Vs kriminelle lovgivning, Crimen læsæ Majestatis, misgerninger imod religionen o.a. Hans retslige undersøgelser bærer et stærkt præg af hans politiske

synsmåde. A. C. Alstrups oversættelse af Beccarias Dei delitti e delle pene (1796) „forogede“ han med anmærkninger.

Edv. Holm: Den offentlige mening og statsmagten i den da.-no. stat, 1888 (repro-udg. 1975) 100f 107. Samme: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI, 2, 1909.

*Frantz Dahl**

Gudewerth, Hans, den ældre, ca. 1570–ca. 1640, snedker, billedskærer. * ca. 1570 formentlig i Eckernførde, † ca. 1640 formentlig sst. ~ Wiebke, begr. 6.10.1641 i Eckernførde. – Far til Hans *G., den yngre.

Ætling af en Eckernførde-slægt blev G. 1605 første gang, 1627 sidste gang oldermand i byens snedkerlav, Hans ældste kendte arbejde, *Prædikestolen i Gettorf* fra 1598 er tillige det eneste arkivalsk sikrede. Der kan dog ikke være tvivl om at han har gjort andre prædikestole og stolestader til Eckernførde-egnens kirker, og at der fra hans værksted er udgået en række pragtkister, især prydede med reliefsier af gammeltestamentligt indhold (menneskets skabelse og syndefald, Esters historie). Overbroderede med figurer der ofte bærer datidens dragter, og ornamentier der er skårne uden videre hensyn til renæssance-stilens arkitektoniske regler virker den ældre G.s møbler ret provinsielle, men festlige og fornojelige, og hans bedste arbejder er både sirlige og fine. Førend hans navn var genfundet, betegnedes han efter et af sine pudsige detailmotiver som „mesteren med den fløjtespillende hare“, og allerede flere årtier før det kunsthistoriske studium begyndte var hans snitværker meget yndede i samlerkredse. De er repræsenterede både i mange nordtyske og i danske museer (Fr.borg, Nationalmuseet og særlig Kunstindustrimuseet).

J. Brinckmann i Jahresbericht des Museums für Kunst und Gewerbe in Hamburg = Jahrbuch der hamb. wissensch. Anstalten XIV, Hamburg 1896 LIII. G. Brandt i Thaulow-Museum, Kiel. Jahresbericht 1902–03 21–29. E. Hannover: Det danske kunstindustrimuseums virksomhed 1910 35–37. Wolfg. Scheffler i Festschr. des Kunstgewerbemuseums der Stadt Flensburg, Flensb. 1928 101–35. Willers Jessen: H. G. und die Eckernförder Bildschnitzerschule, Eckernförde 1931.

*Chr. Axel Jensen**

Gudewerth, Hans, den yngre, ca. 1600–71, snedker, billedskærer. * ca. 1600 formentlig i Eckernførde, begr. 12.2.1671 sst. F: Hans *G., den ældre (ca. 1570–ca. 1640) og Wiebke (†1641). ~ formentlig 1639 med Christine, † 1678.

G. har sikkert lært sit fag i det fædrene værksted; 1634 blev han lavsmester og 1646 første gang oldermand. Faderens stil mærkes i hans arbejder, men han udviklede og forfinede den. Utvivlsomt har han som svend vandret i Nord-

tyskland og lært at beherske bruskbarokken så godt at han blev denne stilretnings ypperste billedskærer i Slesvig-Holsten. Bruskornamenterne kunne han forme med en undertiden næsten rokokoaftig elegance, og hans figurskulpturer er finere og mere udtryksfulde end nogen anden hjemlig mester kunne skære dem. Hans tekniske overlegenhed viser sig både i yndefulde småstykker som mangletræer og skrin og i større kirkelige arbejder af hvilke de ældste kendte, fra 1630erne, er en række snitværker til adelige gravkapeller i Eckernførde kirke og det betydeligste den signerede altertavle fra 1640 sst. Fra 1660erne stammer den stærkt barokke *ramme til Bornsen-epitafiet* i Eckernførde samt *prædikestolene i Sørup*. I kongerigt tilskrives han *prædikestolene i Bøstrup* (1634), *Stoense* og *Snøde* på Langeland; desuden på Lolland *altertavle* (1635) og *prædikestol* i *Sandby* og det rigt udskårne *gitter foran Rud'ernes kapel*, Halsted kloster (1643). Gennem en efterfølger, Lorentz *Jørgensen i Holbæk, hvis præcise andel i G.s danske arbejder endnu diskuteres, nåede den yngre G.s stil vid udbredelse i lollandske og sjællandske kirker. Egenhændige snitværker af mindre format findes i nationalmuseet og på Fr.borg. Eckernførde-værkstedet fortsattes i tredje generation af en søn, der ligeledes hed Hans (* ca. 1640), men hvis arbejder er ukendte.

G. Brandt: H. G., Lpz. 1898. Chr. Axel Jensen: Danm.s snedkere og billedsnidere 1536–1660, 1911 100. Samme i Fra arkiv og museum 2. ser. I, 1917 72–77. Willers Jessen: H. G. und die Eckernförder Bildschnitzerschule, Eckernförde 1931. Karl Stock i Zeitschr. der Gesellschaft für schlesw.-holst. Gesch. LXI, Neumünster 1933 206 215. Danm.s kirker. Maribo amt I, 1948 121 488 491 611. W. Teuchert i Nordelbingen XXIV, Heide, 1956 41–45. E. Redlefsen sst. XXVIII–XXIX, 1960 89–107. J. Rasmussen m.fl. i Hamburg. Museum für Kunst und Gewerbe. Barockplastik in Norddeutschland, Hamb. 1977 31f 209 277 305 308 312–20.

Birgitte Bøggild Johannsen (Chr. Axel Jensen)

Gudfred, † 810 el. 811, konge. – Far til *Haarik († 854). Farbror til *Hemming.

Vort kendskab til G. hviler på meddelelser i de frankiske annaler som intet fortæller om hans æt. Hans forgænger må have været den kong Sigfred som omtales i tiden 782–797; men først 804 hører vi kong G. nævnt, idet han da „med sin Flaade og sit Riges hele Rytteri kom til det Sted som kaldes Sliethorp, paa Grænsen mellem hans Rige og Sachsland“. Det var Karl den Stores sachserkampe som førte ham herved. Karl lå 804 med sin hær i Hollingsted og man drøftede muligheden af en personlig forhandling mellem ham og G., til hvem Karl sendte sendemænd, men til noget resultat synes man ikke at være nået. 808 angreb G. Karls forbundsfæller,

Gudfred

de slaviske abodritter i Mecklenburg, af hvis handelsplads Reric (nær det nuv. Wismar) den danske konge havde tiltvunget sig betydelige årlige indtægter. Reric blev ødelagt og dens købmænd førte G. nu med sig til havnen Sliesthorp, hvor han bød „at hans Riges Grænse imod Sachsland skulde befæstes med en Vold, saaledes at dette Virke helt fra den østlige Havbugt, som de (o: danerne) kaldte Østersalt, til Vesterhavet kunde værne Ejderens nordlige Bred, og det skulde kun have een Port, gennem hvilken vogne og Ryttere kunde færdes frem og tilbage“. Denne optegnelse viser at årbogsforfatteren ved Karl den Stores hof anså Danevirke for Gudfreds værk. Udgravninger i 1970'erne har imidlertid afsløret at hovedvolden og nordvolden er opført allerede 737. Naturligvis er det ikke utænkeligt at G. også har bygget på virket, men hidtil er der ikke spor af byggeri mellem den ældste fase i 700-tallet og den næste i slutningen af 900-tallet. Vilh. *la Cour* har fremhævet at Danevirke ikke blot kunne fungere som forsvar mod sydfra kommende angribere, men også til opsyn med handelsvejen over Jyllands rod. Den stadige vedligeholdelse og udbygning af anlægget gennem 500 år, sluttende med Valdemar den Stores teglstensmur, vidner om at de samme interesser fortsat har gjort sig gældende. Spændingen mellem G. og Karl den Store fortsatte; et planlagt fredsmøde 809 blev ikke til noget, to slaviske stammer bakkede hinanden, og efter at kejseren havde flyttet sacherne i Holsten, måtte han ved regulær krigsførelse og anlæg af borgen Esesfeld (Itzehoe) sikre de frankiske interesser ved Elben. G. og andre „normanner“ udnyttede uroen til hærkningstogter langs Frieslands kyst og pålagde den frisiske befolkning afgifter. Karl satte flåden i forsvarsberedskab og frygtede det værste fra den stortalende danske konge, da det endelig forlød at G. var dræbt for en af sine soldaters hånd. Hans efterfølger og nevø Hemming sluttede fred med den frankiske kejser. G.s sønner, deriblandt Haarik, kæmpede i de følgende årtier med andre medlemmer af kongeslægten om herredømmet over danerne.

Vilh. *la Cour* i *Sonderjyllands hist.* 1, 1930–31. Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danm.*, 1969 (2. udg. 1977). H. Hellmuth Andersen, H. J. Madsen og Olfert Voss: *Danevirke 1–11*, 1976 = *Jysk arkæol. selsk.s skr.* XIII. Inge Skovgaard-Petersen i *Danm.s hist.* 1, 1977 117–19 153f.

Inge Skovgaard-Petersen (Vilh. la Cour)

Guðjónsson (Guðjonsson), **Skúli Vilhjálmur**, 1895–1955, hygiejniker. * 26.11.1895 på gården Vatnaskot i Hegránæs, Skagafjörð, Nord-Island, † 25.1.1955 i Risskov ved Århus, urne på Saudár-

kroks kgd., Island. F: gårdbruger og snedkermeister Guðjón Gunnlaugsson (1862–1945) og Guðrún Arngrímsdóttir (1858–1949). ~1° 1.1.1924 med cand.phil. Dýrleif Þorbjörg Árnadóttir, * 3.1.1897. Ægteskabet opløst 1929. ~2° 15.10.1932 med Heba Geirsdóttir, * 20.4.1901 i Akureyri, d. af biskop Geir Sæmundsson († 1926) og Sigríð Þéttursson († 1921). Ægteskabet opløst. ~3° 22.6.1933 i Asminderød med Inge Melite Krieger Lassen, * 9.6.1908 i Fåborg, d. af brygmester, cand.pharm., senere driftsinspektør på Tuborg, Frederik Carl Christian Ludvig L. (1872–1954) og Astrid Valborg Preben-Hansen (1872–1960).

G. blev student 1917 fra Reykjavík og tog medicinsk embedseksamen ved Islands universitet 1923. 1923–24 foretog han en studierejse til Tyskland og studerede derefter i Danmark, i første række på universitetets hygiejniske institut hvor han 1926–29 var assistent, og hvor han udarbejdede sin doktordisputats (1930) der udkom på engelsk og handler om undersøgelser over A-vitaminmangel hos rotter og kvantitativ bestemmelse af dette vitamin. G. var inspektør for Statens vitamin-laboratorium 1931–39, overlæge ved direktoratet for arbejds- og fabriktilsynet 1933–39 og var professor i hygiejne ved Århus universitet fra 1939. Han var meget interesseret i ernæringsproblemer hvad der bl.a. gav sig udslag i to store værker, *P. Carl Petersens Fonds Ernæringssekspedition til Færøerne 1936–37*, 1940 af hvilken ekspedition G. var leder, og *Folkeket og Sundhedsforhold i gamle Dage. Belyst igennem den oldnordiske Litteratur*, 1941. Han var velbelæst, og poetisk indstillet mestrede han også kunsten at skrive korte noveller om kuriøse skøjere han havde truffet under sit rige rejselev. Han var medlem af flere videnskabelige selskaber og foretog talrige studierejser. – R. 1937. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ.* nov. 1930 184f. – N. Fr. Gregersen i *Ugeskr. for læger* CXVII, 1955 183.

Egill Snorrason (Rich. Ege)

Guðlaugsson, Jónas, 1886–1916, forfatter. * 30.4.1886 i Staðarhraun på Island, † 15.4.1916 i Skagen, begr. sst. F: sognepræst Guðlaugur Guðmundsson (1853–1931) og Margrét Jónasdóttir (1867–1954). ~1° 1908 med Thorborg Schøyen, * 14.9.1886 i Lillehammer, Norge, † 20.5.1948 i Sverige (~ 2° 1912 med første stationskriver Ture Amos af Ekenstam, 1873–1851), d. af kaptajn Aslak Ludvig S. (1839–93) og Andra Christine Blom (1851–1930). Ægteskabet opløst 1912. ~2° 19.4.1913 i Kbh. med Marie Elisabeth Henriette (Marietje) Ingenohl, * 24.7.1883 i Cleve i Nedre-Rhin provins, Tyskland,

† 1973 i den Haag, Holland, d. af grosserer Gustav I. (1840–99) og Elizabeth Pollack (1852–1931).

G. som tog 4. klasses hovedeksamen i Reykjavik røbede allerede i konfirmationsalderen så stor politisk evne, at landeværnspartiet blev opmærksomt og udsendte ham som agitator i en alder af kun seksten år; kort efter antog partiet ham endog som redaktør af dets organ Valurinn. Men G. længtes ud og afbrød sin politiske karriere for at rejse til Danmark hvor han ernærede sig som journalist sine sidste ti år, bortset fra nogle korte ophold i Norge og Tyskland. Han debuterede som lyriker i 90'ernes stil 1905 med *Vorblóm, Tvístirnið*, 1906 og *Dagsbrún*, 1909. Fra 1911 skrev han på dansk, *Sange fra Nordhavet*, 1911, *Viddernes Poesi*, 1912 og *Sange fra de blå Bjerge*, 1914. Det mærkes i disse digte at dansk ikke er G.s modersmål. Trods manglende nuancerigdom i form og sprog finder han dog udtryk for en ejendommeligt natursans. Det var imidlertid først i sine prosafortællinger G. opnåede herredømme over dansk. *Solrún og hendes Bejlere*, 1913 fortæller om en ung islandsk piges kærlighedsoplevelser og giver billeder af årstidernes gang, Islands korte strålende sommer og lange barske vinter. I *Monika*, 1914 er den naturramme der er lagt om begivenhederne endnu mere levende, men formår dog ikke at bortlede opmærksomheden fra beretningen om Monikas tragiske skæbne. Natur- og menneskeskildring går her i højere grad end noget andet sted i G.s forfatterskab op i en højere enhed. Såvel i disse bøger som i novellesamlingen *Bredfjordsfolk*, 1915 nærmer G. sig en social realisme der med en rigdom af detaljer viser, hvor svært livet kunne forme sig for de fattige på Island under den danske monopolhandel. G.s fortællinger er dog ikke agitation, men fremstillingens realisme forbindes kraftfuldt med menneskeskildring og idé, så man får en helhed der kan føre tanken tilbage mod sagaerne og frem mod Laxness. Livet på Island var endnu ved århundredskiftet præget af enkle livsformer. Det følte som noget afgørende, da G. bragte dette afsides Island ind i vor litteratur, og selv om han ikke har opnået en popularitet der kan måle sig med G. Gunnarssons og J. Sigurjónssons, to digtere der udsendte deres første bøger på dansk omtrent samtidig, indtager G. en fremskudt plads i den nyslandske renæssance som i årene før første verdenskrig tilførte dansk litteratur en tiltrængt fornyelse gennem en række beretninger om et folk og en natur, rig på stærke modsætninger. □ Mal. af R. Leepin, 1913. Relief af Einar Jónsson s.å. Mal. af Chr. Aigens, 1914 og af Otto Neumann s.å. Foto.

Erland Munch-Petersen (Peder Hesselaar)

Gudme

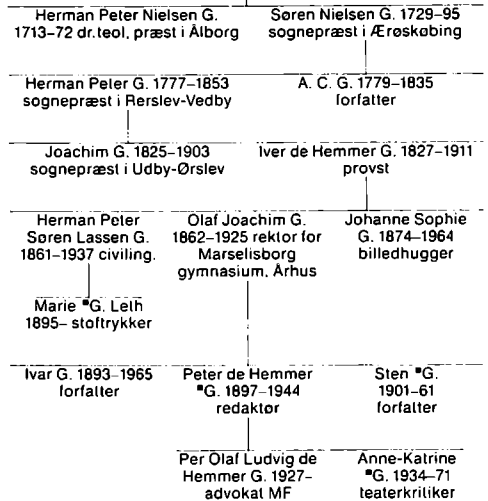
Slægten G. føres tilbage til degn i Gudme, Fyn, Peder Hansen (–1709), hvis søn Niels Pedersen G. (ca.1681–1734) blev sognepræst i Herslev-Viuf.

Redaktør Peter de Hemmer *G. var ~ Else Agnete Grundtvig (* 1903), d. af dr.jur. L. A. *G.

Jens A. Lassen: Sognepræst, konsistorialråd Søren Peter Lassen. Slægtsregister, 1978.

Hans H. Worsøe

Niels Pedersen Gudme ca. 1681–1734 sognepræst i Herslev-Viuf

Gudme, Anne-Katrine de Hemmer, 1934–71, teaterkritiker. * 24.11.1934 på Frbg. (Skt. Markus), † 6.7.1971 i Kbh., begr. Frbg. kgd. F: forfatter, journalist Peter de Hemmer *G. (1897–1944) og Else A. Grundtvig (* 1903). Ugift.

Efter at være blevet student 1954 studerede G. fransk ved Kbh.s univ. uden at tage nogen afsluttende eksamen. Fra en række studieophold i udlandet, især Frankrig, sendte hun teater-korrespondancer hjem til de danske aviser. Derved kom hun i berøring med pressen. Midt i 60'erne begyndte hun at skrive radiospil-kritik i Information, og 1967 afløste hun Henrik Liisberg som bladets teaterkritiker. Hun anmeldte ikke alene teatrene i København og provinsen, men også TV- og Radioteatret. Som teaterkritiker fik G. hurtigt sit eget strenge, kompromisløse fysiognomi – reserveret i sin ros, lidet overbærende i sin forkastelse. Den moderne dramatik fra absurdisterne og fremefter interesserede hen-

Gudme, Anne-Katrine

de mest – jævnsides med journalistikken foretog hun adskillige udmærkede oversættelser bl.a. af Ionesco og Harold Pinter. Derimod havde hun kun foragt for den kunst der bare ville det banale, det lette, det underholdende. Det var i hendes øjne ensbetydende med slet ingenting at ville. Med så meget desto større lidenskab observerede og kommenterede hun det eksperimenterende teater i alle dets former. Hun fulgte denne kritiske linie med en naiv entusiasme der ellers var sjælden hos hende. Ved deres fremkomst kunne hendes anmeldelser virke afsvælende, ja nedslående, selvom hendes blanding af intelligensbetonet puritanisme og en næsten desperat klyngen sig til troen på fællesskabet stemte godt overens med visse politiske og samfundskritiske tendenser i tiden. Intelligensen, kvalitetssansen, den præcise analyse, den fint fornemmende formuleringsevne var i hendes tilfælde det primære kritiske talent.

G. kunne på disse præmisser aldrig blive en populær, ensidig elsket kritiker. Men hendes analytiske evne og hendes eksistentielle krav til teatret – som et middel til „at overskride de barrierer af vanetænkning, størknet og manipuleret følelsesliv, som i øjeblikket indespærmer hele den vestlige civilisation i et indre pansertårn“ – kunne give hendes anmeldelser med deres hårde, ja, ubarmhjertige domme en værdi ud over øjeblikket. Det viser det udvalg af hendes journalistik *Det rene teater* der kom 1972 redigeret og med forord af Johannes Møllehave. Særlig fine er analyserne af de nye danske teater-, TV- og radiodramatikere: Ernst Bruun Olsen, Leif Petersen, Klaus Riffbjerg, Leif Panduro. I sin kortvarige, men væsentlige kritiske virksomhed kom G. til at tegne en periode hvor det etablerede teater befandt sig i defensiven, og hvor et nyt teater i et samfund under forvandling søgte at få fodfæste – på scenen, på fjernsynsskærmen og i radioen.

Børge Outze i Information 9.7.1971.

Jens Kistrup

Gudme, Peter de Hemmer, 1897–1944, forfatter, journalist. * 28.9.1897 i Kbh., † 30.11.1944 sst., begr. Ormslev kgd., Århus. F: gymnasieleærer, cand.teol., senere rektor Olaf Joachim G. (1862–1925) og Anne Kathrine Barbara Lindbæk (1868–1911). ~ 10.4.1926 i Kbh. (Holmens k.) med Else Agnete Grundtvig, * 26.10.1903 i Kbh. (Skt. Andreas) (~ 2° 1937 med redaktør, senere borgmester, cand.polit. Laurits Albert Zwergius Estrup, 1890–1974), d. af professor, dr.jur. L. A. *G. (1868–1913) og Thora Levy (1873–1943). – Far til Anne-Katrine *G. Bror til Sten *G.

Tro mod en tradition i slægten studerede G. efter 1915 at være blevet student fra Marselisborg skole teologi og tog 1922 embedseksamen med præ i de fleste fag. Allerede forinden var hans liv markeret af de engagementer der blev bestemmende for hele hans tilværelse, for han var foruden af forskertrangen tilskyndet af en idealistisk kampvilje i hvilken der indgik megen eventyrlyst. Som 20-årig havde han 1918 sammen med sin ældre bror Iver meldt sig som frivillig under Finlands frihedskrig hvor han som løjtnant i Wasa regiment under Mannerheim var med i stormen på Tammerfors. Krigen i Finland sluttede dog hurtigt, men forinden var G. blevet såret. Året efter sluttede han sig i 1919, igen sammen med broderen, til Dansk-Baltisk auxiliær Corps, det såkaldte Westenholzske korps i hvilket omkring 200 danske frivillige deltog i Estlands frihedskrig. G. var her delingsfører indtil krigen sluttede sent på sommeren samme år.

De militære engagementer havde ikke hæmmet G.s studier mere end at han umiddelbart efter hjemkomsten fra Estland kunne begynde en manuduktionsvirksomhed samtidig med at han var midtpunkt i et muntert liv på Regensen hvor han optrådte i finsk militærkappe som erstatning for den traditionelle slåbrok. Han gik med krigsmedaljer op til sin teologiske eksamen. I den følgende halve snes år ernærede G. sig af manuduktionsarbejde og dyrkede studier i orientalsk sprog og kultur. Under ophold ved universiteterne i Paris, Leipzig og Uppsala 1922–24 og 1926 opnåede han efterhånden et betydeligt kendskab til arabisk. Der havde utvivlsomt forestået G. en fremtid som orientalist hvis hans udadvendte aktivitetstrang og optagethed af den politiske virkelighed ikke havde fået overtaget. Han deltog i det sønderjyske arbejde, interesserede sig for den nordiske sag, især for Finland og for zionismen, altid engagementer hvor det drejede sig om små nationers eller nationaliteters selvstændighedsbestrebelse.

Nærmest ved en tilfældighed kom G., da han nærmeste sig 30-årsalderen, ind i journalistik, først med kronikker til Ekstra Bladet, men fra 1929–34 var han fast medarbejder ved Berlingske Tidende hvor han behandlede det akademiske stof, fulgte Grønlandssagen ved den internationale domstol i Haag og foretog nogle rejser til den nære Orient. I 1935 afløste han Nic. *Blædel som udenrigspolitisk redaktør ved Nationaltidende. Hans ledende artikler var behersket af de perspektiver nazismens magtovertagelse i Tyskland nu åbnede for verden og for Danmark, og som han klart forudså. Han var bladets korrespondent under den finske vinterkrig 1939–40. Få uger efter at G. ved den finsk-russiske freds-

slutning var vendt hjem kom Danmarks besættelse, og G. blev omgående afskediget fra Nationaltidende, dels for at foregribe et forventet krav herom fra besættelsesmagtens side, men måske også fordi der i bladets ledelse var utilfredshed med hans noget uregelmæssige arbejdsform.

G. kastede sig nu ud i en omfattende foredragsvirksomhed over hele landet. Han talte om udenrigspolitik, krigens gang og Danmarks situation med oplysninger tilhørerne ikke kunne finde i den censurerede presse. Stærkt nationalt prægede og i formen underfundigt ironiske i omtalen af besættelsesmagten samlede disse foredrag mange tilhørere, men påkaldte sig også tyskernes opmærksomhed. Efter et foredrag i den sønderjyske studenterforening Heimdal september 1942 blev han efter tysk forlangende arresteret af det danske politi på sin 45 års fødselsdag. Han blev frikendt ved byretten, men derefter ved højesteret idømt seks måneders hæfte. Denne højesteretsafgørelse var iøvrigt et ret enestående eksempel på dansk retsvæsens maskepi under besættelsen, idet dommen var nøjagtig hvad G. havde ladet dommerne forstå at han ønskede. Han ønskede at komme i Vestre fængsel fordi han kunne regne med at tyskerne ellers selv ville pågribe ham, og han ønskede hæfte, ikke fængselsstraf, fordi det derved ville blive ham muligt under indespærringen at kunne drive orientalske studier, hvad han da også gjorde.

Efter fængselsopholdet genoptog G. omgående sit arbejde i modstandsbevægelsen. Helst ville han være med alle vegne, og han blev næstkommanderende i en af frihedskæmper-kompagnernes delinger, var med i våbentransporter og bistod under den store jødeflugt til Sverige. Men hans væsentligste indsats lå inden for den illegale presse. Her var G. ikke blot en flittig bidragyder og udgiver af Nordens Frihed, men han tog sig også af samarbejdet mellem de mange illegale blade. Han var medlem af Frihedsrådets bladudvalg der søgte at koordinere de mange underjordiske organer. Da nyhedsbureauet Information ved Børge *Outzes arrestation var nær ved at blive standstøt havde G. afgørende andel i at de daglige, frie nyhedsudsendelser omgående kom i gang igen, og da tyskerne kom på sporet af den illegale presses vigtigste dokument, den eneste liste over alle de illegale bladredaktioner der fandtes på Informations hovedkvarter, vandt G. i et kapløb med Gestapo og fik bragt dokumentet i sikkerhed. Med ved den store tyske aktion, hvorunder foruden Outze bl.a. også Mogens *Fog blev fanget, kom Gestapo på sporet af G., og i slutningen af nov. 1944 blev han arresteret og bragt til Shellhuset. Kun to dage efter, da han fra sin celle skulle bringes til forhør og måtte gå

ud fra at blive underkastet tortur, sprang han ud i trappeskakten fra femte sal i Shellhuset og dræbtes på stedet. Det er ikke blevet opklaret om tyskerne på dette tidspunkt kendte deres fanges sande identitet eller blot dæknavnet Lassen. Ved sin frivillige død udslettede han sig selv som et vigtigt og farligt dokument der måtte tilintetgøres.

I sit mangfoldige virke spredte G. sig måske for meget. Forsigtigheden kendte han ikke som en dyd. Det lå i hans natur og karakter. Den dramatiske epoke der omfattede hans liv og som han måtte engagere sig i fremmede spredtheden og kaldte på hans mod. Men på de forskellige felter blev hans indsats bemærkelsesværdig. I sin journalistik havde han videnskabsmandens sans for den væsentlige detalje og dog en let tilgængelig stil. Hans personlige vurdering og mening var åbenbar i alt hvad han skrev. Han ville overbevise om retfærdigheden i de sager han gik ind for: Sønderjydernes, Israels, Finlands, kampen mod det totalitære, mod kommunismen og nazismen.

Om Finland, hvor han som ung havde været soldat og en snes år senere krigskorrespondent, skrev han sine mest læste bøger: *Finland, Nordens Østfold og Finlands Folk i Kamp*, 1940. Da Finland efter Hitlers angreb på Rusland gik ind i krigen på Tysklands side fastholdt G. inden for Frihedsrådets bladudvalg at Finlands kamp ikke måtte identificeres med tyskernes. Det bragte ham i konflikt med modstandsbevægelsens kommunistiske fløj, men G. fraveg ikke sin linje over for den del af den illegale presse han havde indflydelse på.

Som orientalist nåede G. ikke at fremlægge noget væsentligt videnskabeligt arbejde. Ganske vist kom han under opholdet i Vestre fængsel langt med et arbejde om arabiske kilder til korstogstiden, men hans forarbejder forsvandt ved hans arrestation. Formentlig troede Gestapo at de arabiske notater var kodesprog vedrørende modstandsbevægelsen. Han udnyttede derimod sine kundskaber i en lang række oversættelser, bl.a. T. E. Lawrences *Visdommens syv Søjler og Oprøret i Ørkenen*, og i udenrigspolitiske og kulturhistoriske bøger, deriblandt en zionismens historie, *Fra Nebukadnesar til Hitler*, 1934, *Nær-Orienten og Stormagtskampen*, 1941, og i Gylvendals *Verdenshistorie* skrev han i tredive afsnittene om Syrien og Arabien, om Sasanideriget og Islams verden og om storhedstiden og den fjernere Orient. □Foto.

P. de H. G., en mindebog, red. P. M. Wichmann Ryefelt og Erl. Nielsen, 1947. Erl. Nielsen i Information 27.9.s.å. Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance II, 1959.

Erik Seidenfaden

Gudme, Sten

Gudme, Sten, 1901–61, journalist. * 3.11.1901 i Århus, † 8.2.1961 på Rigshosp., Kbh., urne på de ukendtes gravplads, Bispebjerg kgd. F: rektor, cand.teol. Olaf Joachim G. (1862–1925) og Anne Kathrine Barbara Lindbæk (1868–1911). Ugift. – Bror til Peter de Hemmer *G.

G. blev student fra Ordrup gymnasium 1919 og blev cand.polit. 1925, men allerede i studieårene dyrkede han journalistikken der var hans lidenskab fra drengeårene, og en kort tid var han ansat ved Flensborg Avis. Efter afslutningen af sin statsvidenskabelige eksamen kom G. til London som korrespondent for Dagens Nyheder, og 1929 blev han dette blads redaktionssekretær. Det var først og fremmest i denne for offentligheden anonyme, men centrale funktion på en avis at G. i mange år lagde fremragende evner for dagen. Han forbandt sansen for nyheder og idérigdom med en sikker fornemmelse af ombyrningens betydning for stoffets hensigtsmæssige præsentation. I det svært regerlige orkester af selvhævende solister, som en journalistisk medarbejderstab ofte er, formåede G. i kraft af menneskelige egenskaber, tillidvækkende ro, kammeratlighed og lune at bringe musikanterne i harmoni. „Han var formentlig den tids bedste redaktionssekretær“ skriver Terkel M. *Terkelsen i sine erindringer. – Under den store talent-udvandring fra Dagens Nyheder der fandt sted under Gyldendal-direktøren Frederik *Hegels kortvarige, men lunefulde ejerskab i midten af trediverne fulgte G. med. Han blev i 1934 redaktionssekretær ved Berlingske Tiden, men kom allerede efter et års tids forløb til Politiken hvor han var ved Danmarks besættelse 1940. I 1941 sendte englænderne imidlertid bud efter ham. Under foregivende af et presse-mæssigt ærinde i Stockholm fik han tysk udrejsetilladelse og bragtes hurtigt fra Sverige til London hvortil han ankom som den første civile modstandsmand fra Danmark. De tyske besættelsesmyndigheders reaktion på flugten blev et krav om at Politikens chefredaktør Niels *Hasager skulle træde tilbage, en repressalie der dog afværgedes ved udnævnelsen af en medredaktør. Denne havde dog hverken lyst eller lejlighed til at fungere i den foregivne hensigt.

I England gjorde G. en stor indsats både inden for den frie danske bevægelse og i den britiske propagandavirksomhed. I London var han medstifter og medlem af Det danske råd, sekretær for J. *Christmas Møller hvis ankomst han havde været med til at forberede, og hyppig taler i BBCs udsendelser til Danmark. Han udsendte 1942 bogen *Denmark: Hitler's „model protectorate“* der i lang tid forblev den allierede offentligheds vigtigste kilde til forståelse af forholdene

i Danmark i besættelsens første tid. En tid lang var G. stationeret i en „hjemmelig“ landsby i Midtengland hvor en stor del af det engelske oplysnings- og propaganda-arbejde med sigte på det tyskbesatte Europa var koncentreret. G. organiserede herfra radioudsendelser der foregav at komme fra en frihedssender i Danmark og virkede som lay-out mand ved de millioner af flyveblade som Royal Air Force kastede ned over det besatte Europa. I krigens sidste år kom G. til Sverige hvor han i Stockholm kom ind i ledelsen af Dansk pressetjeneste som forbindelsesofficer mellem denne informationscentral og BBCs danske afdeling. Efter befrielsen var G. et par år medredaktør af Information og bidrog væsentligt til dette tumultuarisk startede blads udvikling mod en mere professionel journalistik. Bladets dengang beskedne materielle muligheder kunne dog ikke tilfredsstille en ikke-skrivende pressemand hvis evner havde behov for „de store maskiner“. Fra 1947 var han knyttet til Ekstrabladet som redaktionssekretær, de sidste år som udenrigspolitisk medarbejder. G. var stærkt optaget af nødvendigheden af større udenrigspolitisk oplysning, og han ofrede mange af sine evner og kræfter på det udenrigspolitiske tidsskrift Fremtiden hvis medstifter han var, og for hvilket han var ansvarshavende redaktør fra 1945 til sin død. Gennem 30 år var han korrespondent til The Times og blev efterhånden den medarbejder der længst havde været knyttet til det store Londonblad. – R. 1951. □Foto.

Nationaltid. 3.11.1951. Børge Outze i Information 8.2.1961. Journalisten 15.3.s.å. Fremtiden XVI, s.å. nr. 2 9f. Terkel M. Terkelsen: Fra pålidelig kilde, 1977. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Seidenfaden

Gudme Leth, Marie Christine Mathea, * 1895, stoftrykker. * 5.10.1895 i Århus. F: amtssvejnsp., cand.polyt. Peter Gudme (1861–1937) og Elisabeth Fabricius (1861–1937). ~ 20.7.1934 i Søllerød med arkitekt, stadsbygmester i Kbh. August Sigfred Jens Høyer Leth, * 23.12.1897 i Kbh., s. af Frederik Christian L. (1867–1931) og Sigrid Tecla Friis (1877–1949).

G. er uddannet på Kunstindustriskolen for kvinder og senere på kunstakademiet, og det var tidligt hendes mål at gøre stoftrykning til et selvstændigt erhverv på linje med andre kunsthåndværk. De første forsøg med bloktryk blev gjort i 1920'erne, og efter et ophold på kunsthåndværkerskolen i Frankfurt a.M., hvor hun studerede stoftrykfarver, udviklede hun sin meget personlige farveholdning. Ved et besøg på en tysk fabrik 1931 tilegnede G. sig filmtrykteknikken hvorved hun blev i stand til at arbejde industrielt, og 1935

oprettede hun *Dansk Kattuntrykkeri*. Først 1940, da virksomheden var i god gænge, etablerede G. sig med eget værksted. Fra 1931–48 ledede hun tillige stoftrykklassen på Kunsthåndværkerskolen. – Fra de tidligste år stammer bloktryk som *Jagten*, *Landsby*, *Mexico* m.fl. hvis motiver var inspireret af omgivelserne her og på de rejser hun foretog, tegnet i en karakteriserende, naivistisk stil som klassiske billedbøgers. I filmtrykket der tillader meget større rapporter videreførte hun bloktrykkets grundform i de silhouet-lignende tryk, hvortil den hjemlige og urskovens planteverden afgav motiver som i stoffet *Orkidé*. Denne fase førte over i friere tegnede, naturalistiske blomstermønstre, bygget over markens og havens flora, samtidig med at G. udvidede sin farveskala fra nogle få kontrastrige farver til et væld af nuancer. I 1950erne forlod G. den frie stil til fordel for rent geometriske former, en naturlig følge af hendes stadig større interesse for farvernes harmoni. Tagea Brandts rejelegeat 1955 bragte hende på en rejse til Tyrkiet, hvorfra inspirationen spores i de senere arbejder som *Mariati* og *Beirut*.

G. var i 30erne med til at præge den nye stil der introduceredes af Magasin Bo, har deltaget i alle større udstillinger af dansk brugskunst her og i udlandet og tilkendtes guldmedalje på verdensudstillingen i Paris 1937 og på Triennalen i Milano 1951. Hun har desuden modtaget Salomonsens legat, Theophilus Hansens legat og Carlsbergfondets legat. Ved jubilæet i 1960, 25-året for Dansk Kattuntrykkeris oprettelse, blev det om udstillingen i Den Permanente sagt at den viste historien, ikke blot i kunstnerindens eget livsværk, men også fagets historie i Danmark i nyere tid. En retrospektiv udstilling afholdtes 1977 for G. (sammen med Nathalie *Krebs) i Kunstinstituttet hvor flere af hendes arbejder er repræsenteret. □ Foto.

Aage Rafn i Håndarbejds fremme, 1948 17–21. Karen Lund: Tejtryk af M. G. L., 1948 = Dansk brugskunst I. Samme i Dansk kunsthåndværk XXVIII, 1955 36f. Arne Karlsen sst. XXXIII, 1960 156–61.

Charlotte Paludan

Gudmundsen, Lave, † ca.1252, ridder. ~ Ingeborg, d. af Anders Grosøn og Cæcilia (d. af *Esberrn Snare).

G. har ved flere lejligheder medbeseglet breve udstedt af hertug, senere kong Abel, også forud for Valdemar Sejrs død. Hustruen tilhørte Hvide-slægten og svigerfaderen var ligeledes i Abels tjeneste, men G.s egen herkomst kendes ikke. At han var særlig indflydelsesrig, specielt i slutningen af 1240erne da Abel stredes om kongemagten med sin bror Erik Plovpenning, fremgår kun

indirekte, nemlig af den rolle som den ældste historieskrivning om kong Eriks drab tillægger G. i udførelsen af denne gerning. Det drejer sig om velunderrettede, men stærkt tendentiøse fremstillinger, sandsynligvis udarbejdet i kong Christoffer Is regeringstid med det dobbelte formål at tjene bestræbelserne på kanonisation af kong Erik og at befæste Christoffers position over for Abels slægt. Det skal være G.s råd og dåd (*consilium et auxilium*) der bragte drabet til udførelse da Abel under en kort fredsperiode mellem brødrene havde ladet kong Erik fængsle i Slesvig og føre bort om natten i en båd på Slien. G. skal være fulgt efter i en anden båd, og da kong Erik kendte ham på stemmen skal han være blevet klar over at det gjaldt hans liv. Disse beretninger har tillige påvirket årbogslitteraturens fremstillinger af Erik Plovpenning's drab. En af beretningerne noterer med tilfredshed at kong Abel ikke længe overlevede sin bror og anser det ligeledes for Guds retfærdige straf at G. kort efter Abels død dræbtes i Kiel. G. efterlod sig en søn Lave Lavesen Lille.

Saml. af adkomster . . . for Ribe domkapitel (Ribe oldemor), udg. O. Nielsen, 1869 (jfr. Diplomatarium Danicum 2.r.1, 1938 nr. 60). Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz 1–11, 1917–22 (repro. 1970) (jfr. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920). – C. A. Christensen i Kirkehist. saml. 7.r.VI, 1966 21–43. Jørgen Skafte Jensen sst. 1969 1–25. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Gudmundsen-Holmgreen, Jørgen, 1895–1966, billedhugger. * 15.6.1895 i Kbh., † 14.2.1966 på Kbh.s amtssygehus, Gentofte, urne på Frbg. (Solbjerg kgd.). F: maler, billedhugger Johann G.-H. (1858–1912) og Lauretta Vilhelmine Christensen (1862–1952). ~ 18.7.1930 på Frbg. med Grete Søegaard, * 10.4.1908 på Frbg., (Imman.), d. af kontorchef i Landmandsbanken August S. (1878–1958) og Frederikke Mathilde Elisabeth Cathrine Schmidt (1880–1963). – Far til Pelle *G.-H.

G.-H. er vokset op i et kunstnerhjem. Både faderen og moderen var kunstnerisk begavet. Senere blev broderen Anders og søsteren Else malere, mens den anden bror Per blev forfatter. 1913 tog han studentereksamen fra H. Adlers skole og gik samme år nogle måneder og tegnede hos Holger *Grønvold på Teknisk skole. Straks efter studentereksamen havde han meldt sig som elev hos billedhuggeren Anders *Bundgaard, og her blev han til 1915. Dette år debuterede han på forårsudstillingen ved Charlottenborg med sin første figur, en drengestatue som han havde kaldt *Niobide*. Dette arbejde skaffede ham Kristian Zahrtmanns og Laubs legater, det sidste fik han også i

Gudmundsen-Holmgreen, Jørgen

de fire følgende år. G.-H. har foretaget mange studierejser i Europa, således 1913 og 1938 i Tyskland; 1920, 1929 og 1932 ophold i Paris, var 1920 og 1922 i Italien, 1936 i Grækenland og Ægypten og 1947 i Tunis.

Efter debutudstillingen 1915 har G.-H. udstillet på Charlottenborg 1918–19, 1921–22, 1930–31 og 1933 både på forårsudstillingen og efterårsudstillingen sammesteds; desuden på Kunstnernes efterårsudstilling 1917, 1919 og 1922; han var gæst på Grønningen 1924, 1929, 1932–33 og på Den frie udstilling 1936–39, blev medlem 1940 og udstillede derefter jævnlig der til sin død. G.-H. har yderligere deltaget i flere inden- og udenlandske udstillinger, fx i Biennalen 1942. 1948 havde han en separatudstilling i Kunstforeningen, og efter hans død var der arrangeret en større mindeudstilling for ham samme sted 1966. 1946 var han blevet medlem af akademirådet på kunstakademiet, s.å. modtog han Eckersberg-medaljen og 1965 Thorvaldsen-medaljen.

G.-H. har med forkærlighed dyrket den nøgne ynglingefigur. En række af hans hovedværker er skabt over dette motiv, således tempeltjeneren *Ion* (fra Euripides' tragedie), udstillet i gips 1922, marmorekspl. 1924; samme motiv som statuette 1932 (bronzeekspl. i Statens museum for kunst); *Josef*, 1937–39 (bronzeekspl. i Statens museum for kunst, Oslo kommune, 1946, og Carl Nielsens skole i Nørre Lyndelse); *Dreng*, statuette 1945 (bronzeekspl. i Sorø kunstmuseum); *Pelle. Kunstnerens søn. Stående nøgen dreng*, 1945 (bronzeekspl. i Statens museum for kunst og Nasjonalgalleriet, Oslo). I sådanne værker afslører G.-H. sin stræben efter at bygge en figur op med samme overlegenhed som de græske billedhuggere, tanker han også har givet udtryk for i en artikel: *Thorvaldsen og en Billedhugger i Dag* (i Historiske Meddelelser om København, 1938). De samme statuariske problemer har han arbejdet med i bronzegruppen *Frihedskæmpere*, 1952 (Frihedsskolegiet, Esbjerg) som her i overensstemmelse med motivet har en pointe af aktivitet og spænding. Til retsmedicinsk institut udførte G.-H. 1933–34 to relieffer, *En Sjæl* (ølandsk kalksten) og *Æsculap – Justitia* (sandsten). Særlig fremragende var han som portrætskulptør. Blandt hans betydeligste buster kan nævnes følgende: *Kai Sass*, 1917 (bronzeekspl.); *Ung Frater*, 1936–37 (Euvillekalksten, Statens museum for kunst); professor, dr.phil. *Paul V. Rubow*, 1940 (bronzeekspl., Kolding museum); komponisten *Otto Mortensen*, 1941 (bronzeekspl., Horsens museum); professor, dr.tech. *P. O. Pedersen*, 1944 (Euvillekalksten, i Danmarks radio og Danmarks tekniske højskole); professor, dr.med. *Eggert Møller*, 1946 (bronzeekspl.); professor *Carl Krebs*, 1952 (bronzeekspl., Århus kommune); museumsdirektør, dr.phil. *Haavard Rostrup*, 1954 (bronzeekspl.); direktør, dr.phil. *Viggo Thorlacius-Ussing*, 1957 (bronzeekspl., Sorø kunstmuseum); rigsantikvar, dr.phil. *Johannes Brøndsted*, 1960 (bronzeekspl., Nationalmuseum); *Niels Bohr*, 1956 (marmorherme 1959 på Kbh.s rådhus, bronzeekspl. på Kbh.s univ. og på Risø). G.-H. havde et fint blik for fysiognomiske ejendommeligheder og en med årene tiltagende interesse for det psykologiske udtryk. Mindre heldig var han med påklædte portrætstatuer. *Christmas Møller* som han har portrætteret i en storartet buste, 1951 (Kerteminde) er blevet til en lidt klumpet buksemand i bronzestatuen i Odense (1949–51), og heller ikke statuen af *biskop Balle*, 1946 (bronzeekspl., foran Frederikskirken i Kbh.) er helt vellykket. Han har desuden udført en statue af *Folke Bernadotte*, Kruså, afsløret 1960, og en statuegruppe med to figurer *Mand og Dreng*, også kaldet *Visdommen og Ungdommen*, 1943–45 (bronzeekspl., opstillet 1947 ved Horsens statskole). Til den siddende ældre mand eksisterer der er et smukt forarbejde i statuetten af en siddende neger, 1943 (bronzeekspl. i Statens museum for kunst og Esbjerg kunstforening). Blandt G.-H.s sidste arbejder var et krucifiks, 1963 (bronzeekspl. i Skalborg kirke, Ålborg stift, og i Frue kirke, Kbh., opsat 1979). G.-H. modtog en række legater, hvoraf de vigtigste er Det Anckerske legat 1935, Kai Nielsens mindelegat 1941, Henri Nathansens mindelegat 1957, Ole Haslunds legat 1958 og Viggo Jarls legat 1960. – R. 1953. R¹. 1960. □ Mal. og relief af Johan Gudmundsen-Holmgreen, 1904. Afbildet på tegn. af Hans Bendix udst. 1958. Foto.

J. G.-H. Med tekst af Haavard Rostrup, 1952 = Vor tids kunst XLIV. – Interview i Nationaltid. 6.11.1922 og Politiken 28.11.1941. Chr. Houmark i BT 1.2.1924. Leo Swane i Kunstmuseets årsskr. 1933–34, 1934 83; sst. 1940 145. Nationaltid. 2.3.1939. Johs. Bjerg i Den frie udstillings kat. 1940 12–15. H. Rostrup i Berl. tid. 17.12.1942. J. Zibrandtsen i Berl. tid. 15.6.1965 og 16.2.1966 samt 27.9.1966. Pierre Lübeck i Politiken 16.2.1966.

Else Kai Sass

Gudmundsen-Holmgreen, Pelle, * 1932, komponist. * 21.11.1932 i Kbh. (Kildevæld sg.). F: billedhugger Jørgen "G.-H." (1895–1966) og Grete Søegaard (* 1908). ~ 21.11.1959 i Kbh. (b.v.) med keramikeren Gunvor Kaarsberg, * 21.2.1938 i Kbh., d. af tandlæge Jens Ulf K. (* 1895) og sygeplejerske Edith Havsbøl (* 1907). Ægteskabet opløst 1974.

Allerede under sine studier ved Det kgl. danske musikkonservatorium (med Finn "Høffding som hovedlærer) debuterede G.-H. som komponist med en variationsrække over eget tema for solo-

cello (1955). Den offentlige opmærksomhed gjaldt dog mere den unge komponists familjemæssige baggrund i de skønne kunster end selve debutværket. Den tidlige del af G.-H.s produktion (som stadig figurerer i hans officielle værkliste) støtter sig til inspirationer fra bl.a. Carl Nielsen og Béla Bartók, men omkring uropførelsen af hans første strygekvartet (1959, opus 5) begyndte anmelderne at hæfte sig ved den dualitet („rummer to verdener“) som skulle komme til at præge hans kompositioner gennem det følgende tiår. Hans foreløbige etablering i dansk tonekunst konfirmeredes 1960 gennem tildelingen af en portion af tipsmidlerne. Anmelderne satte han dog fortsat grå hår i hovedet. Specielt *In terra pax* for klarinet, to slagtojsspillere og klaver, 1961, gav genlyd i pressen: „Det tager tid for et normalt følsomt øre at genvinde sin forlighed efter at have været udsat for disse hæsligheder, der vidner om den for så mange avantgardister typiske tro på, at materiale-organisation er synonym med udtrykskraft“ (J. Balzer, Berl. Tid.). G.-H.s symfoni fra 1965 rummer dualiteten indenfor værkets egne rammer. Det forener lange stræk af tidens vanlige modernisme („Darmstadt-efterbyrd“ kaldtes det i pressen) med ny-enkle tendenser hvor gentagelsen af simple melodisk-rytmiske strukturer var afgørende. Værket uropførtes 1968 i Kbh. og spilleles samme år ved de nordiske musikdage i Stockholm. Allerede i dets tilblivelsesår havde G.-H. modtaget det treårige stipendium fra Statens kunsthøjsskole samt Lange-Müller-legendet, hvilket tillod ham at opgave en stilling som signalør på Det kongelige teater. Senere indbragte symfonien iøvrigt en produktionspræmie fra kunsthøjsskolen, og siden har G.-H. suppleret de til tider sparsomme kompositionsindtægter ved at være lærer i komposition ved Det jydsk musikonservatorium 1967–73.

Blandt sine væsentligste værker i udviklingsfasen via serialisme til 70ernes musikalske konkretisme nævner G.-H. selv *Mester Jakob for kammerorkester*, 1964, *Udstillingsbilleder for klaver*, 1968 og orkesterværket *Tricolore IV*, 1969. I det sidstnævnte som tillige er blevet opført ved ISCM-festivalen i Basel 1970 arbejder G.-H. med tre forskellige akkorder i træblæsere, messingblæsere og strygere som afløser hinanden i forskellige tidsmønstre. Et vellykket forsøg på at skabe den størst mulige variation med det enklest tænkelige materiale. Fremfor musikalske inspirationer har G.-H. i høj grad søgt udgangspunkt hos forfatteren Samuel Beckett i en bekendelse til hans absurdisme. Det pluralistiske verdenssyn genfindes i hans musik hvor han med sin egen formulering „samlér en lille bunke ting og sager og lukker dem ind i samme rum.

Der opstår nogle smukke møder og nogle grimme. Men læg mærke til, at det ikke er et helt tilfældigt sammenklask af rod. Det er ting jeg har valgt, og jeg har også selv tegnet rummet“.

I orkesterværket *Spejl*, 1974, finder vi blandt elementerne også citater af bl.a. Igor Stravinskij og Gustav Mahler, formidlet med en tør, lidt bizar humor som er G.-H.s egen. Fra 70erne skal iøvrigt fremhæves *Solo for el-guitar*, 1972, som rostes stærkt ved uropførelsen og har nået en lang række opførelser siden, samt *Passacaglia for kammerensemble*, 1977, der er blevet udnævnt til et af tiårets betydeligste danske værker. – For sin produktion, der omfatter værker i alle generer med undtagelse af operaer, har G.-H. foruden de allerede nævnte hædersbevisninger modtaget Herman Sandbys legat 1971, Carl Nielsen-legendet 1973. 1979 indstilledes han til en livsvarig ydelse fra Statens kunsthøjsskole. Nordisk råds musikpris 1980. □Foto.

G.-H. i Dansk musik t. XLI, 1966 54f (Omkr. „Repriser“). – Hans Abrahamsen sst. LII, 1977–78 125–36 (m. værkfortegn.).

Knud Ketting

Guðmundsson, Thorgeir, 1794–1871, præst, * 27.12.1794 på Ólafsvellir, Island, † 28.1.1871 i Nysted, begr. sst. F: sognepræst, sidst på Stådastrædur, provst Guðmundur Jónsson (1763–1836, ~ 2° 1804 med Margrét Pálsdóttir, 1780–1821, ~ 3° 1824 med Ingibjörg Arngrímsdóttir, 1772–1833) og Þorbjörg Jónsdóttir (ca. 1757–1803). ~ 24.5.1828 i Kbh. (Holmens) med Marie Langeland, * 28.2.1806 i Kbh. (Holmens), † 2.4.1879 i Nysted, d. af forvalter ved søetatens proviantgård, senere justitsråd Rasmus L. (1767–1837) og Marie Giede (1770–1829).

G. blev student 1814 fra Bessastæði, kom 1819 til universitetet og tog teologisk embedseksamen 1824. I de følgende femten år boede han i Kbh. som lærer ved søetatens drengeskoler og kateket ved Holmens kirke. Han var medstifter af Det kongelige nordiske oldskriftselskab (1825) og besørgede dels som hovedudgiver, dels i samarbejde med andre, udgivelsen af flere bind af Fornmanna sögur. Ligeledes var han medudgiver af Islendinga sögur I–II, 1829–30 m.m., og 1827 rejste han med selskabets understøttelse til Stockholm for at afskrive og kollationere sagahåndskrifter. Nogen dybere filologisk indsigt erhvervede han sig ikke, og hans udgaver lider af talrige fejllæsninger og skodesløsheder. Efter en uoverensstemmelse med oldskriftselskabets sekretær, C. C. Rafn, nødtes G. til at opgave sin stilling i dette; nogle år senere (1839) blev han sog-

Guðmundsson, Thorgeir

nepræst i Gloslunde og Græshave på Lolland og forflyttedes 1849 til Nysted og Herridslev.

Hannes Þorsteinsson: Guðfræðingatal, Reykjavík 1907–10 290–93.

Jón Helgason

Guðmundsson, Valtýr, 1860–1928, nordisk filolog. * 11.3.1860 på Árbakki, Húnavatnssýsla, Island, † 22.7.1928 i Espergærde, begr. i Reykjavík. F: sysselskriver Guðmundur Einarsson (1823–65) og Valdís Guðmundsdóttir (1834–1923, ~ 1865 med Simon Simonsson). ~ 18.8.1889 i Reykjavík med Anna Jóhannesdóttir, * 18.8.1850 i Enni, Skagafjæðarsýsla, Island, † 28.7.1903 i Reykjavík, d. af sysselmand Jóhannes Guðmundsson (1824–69) og Maren Ragnheiður Friðrika Lárusdóttir (1827–1907).

G. blev student 1883 fra Reykjavík, mag. art. i nordisk filologi 1887, dr.phil. 1889. I disputatsen *Privatboligen paa Island i Sagatiden* samlede han sagaernes spredte oplysninger om bygninger og boligforhold til et helhedsbillede som i flere henseender afveg fra det tidligere herskende. Kort efter (1890) knyttedes G. til Kbh.s univ. som docent i islandsk historie og litteratur. Hans livlige virkelyst og interesse for aktuelle spørgsmål førte ham imidlertid snart bort fra videnskaben, ind i islandsk politik. 1894 blev han indvalgt i altinget (medlem til 1909 og 1911–14) hvor han i de følgende år trådte i forgrunden ved et nyt forsøg på at løse den islandske forfatningssag. Han fik regeringens tilslutning til et forslag om en i Kbh. bosat minister for Island, men da han var ved at føre det frem til sejr, kom systemskiftet i Danmark 1901; den nye regering havde intet imod at give Island en i Reykjavík siddende minister, og G.s politiske modstandere gik således af med sejren. G. stiftede 1895 tidsskriftet *Eimreiðin* som under hans ledelse (til 1917) fik en ikke ringe betydning for islandsk litteratur. Tillige skrev han et par populære bøger på basis af sine fortsatte kulturhistoriske studier, *Islands Kultur ved Aarhundredskiftet 1900*, 1902, og *Island i Fristatstiden*, 1924, mens den rent videnskabelige produktion indskrænkede sig til nogle spredte afhandlinger. G. blev 1920 professor i islandsk sprog og litteratur og udgav *Islandsk Grammatik*, 1922; den indeholder et stort og værdifuldt materiale, men bærer tydelige vidnesbyrd om at lingvistik og sproghistorie ikke var forfatterens egentlige felt. – R. 1904. DM. 1927. □Foto.

Johs. Brøndum-Nielsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1928 141–45. Jón Helgason i Arkiv för nord. filologi XLV, Lund 1929 291–94. Saga Íslendiga IX 1, 1957, Reykjavík 1957. K. Albertsson: Hannes Hafstein Ævisaga I, Reykjavík 1961. Efterladte manuskripter i

Landsbókasafn, Reykjavík. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jón Helgason

Guðnason [gutnason], Christian Haldor, * 1921, civilingeniør. * 29.11.1921 i Give. F: sten- og billedhugger Ólafur Guðnason (1889–1952) og Serena Christina Christiansen (* 1894). ~ 21.12.1952 i Lyngby med Asa Sigríður Kristinsdóttir, * 14.2.1930 i Norðfjörður, Island, d. af dommer Kristinn Ólafsson (1897–1958) og Jóna Jóhanna Jónsdóttir (* 1907).

G. blev student 1940 fra Herning, og tog 1947 polyteknisk eksamen som maskiningeniør. Han blev straks videnskabelig assistent ved Danmarks tekniske højskole, men allerede 1948 kom han til Odense kommunale elværk. 1949 rejste han til USA og havde stilling i forskellige firmaer. 1951 var han tilbage i Danmark og blev ansat i handelsministeriets produktivitetsudvalg til 1953 og derefter på Teknologisk institut til 1954 og ved industrirådet til 1959. Han arbejdede derefter som rådgivende ingeniør. 1961 fratrådte professor K. E. Bredahl Sørensen som professor i driftsteknik ved Danmarks tekniske højskole, og G. overtog professoratet. G. har været gæsteprofessor ved Stanford universitetet i USA 1971–72 og ved Islands universitet 1976, i hvilket år han også var gæst hos Japanese Industrial Management Association. – G. blev kendt i en større offentlighed da han 1967 for B & Ws bestyrelse sammen med departementschef Otto *Müller og direktør Viggo Nørby udarbejdede en rapport om skibsværftets muligheder for at kunne gøres konkurrencedygtigt. 1971, da Danmarks tekniske højskole var i fuld gang med at udarbejde forslag til ny anordning, manglede man en dybtgående oversigt over højskolens daværende organisation og arbejdsform. Efter anmodning fra højskolens rektor udarbejdede G. sammen med professor Torben Agersnap fra Handelshøjskolen en sådan rapport der var meget omfattende. G. har også skrevet artikler om driftsteknik i danske og udenlandske tidsskrifter og desuden lærebøger i driftsteknik (1967) og driftsøkonomi (1968) samt *Development of production systems* sammen med E. N. Corlett, 1973. – G. var medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforenings industrisektion 1960–67, formand for Dansk forening for kvalitetsstyring 1960–72, council member i International University Contact for Management Education 1961–66 samt af Dansk standardiseringsråds forretningsudvalg, fra 1978 rådets formand. G. er også medlem af bestyrelsen for flere erhvervsforetagender og var redaktør af Dansk teknisk tidsskrift 1960–73, samt medlem af redaktions-

komiteerne for Journal of production engineering (Birmingham) og tidsskriftet Omega (London). G. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1966 og har modtaget ITEM rationaliseringsprisen 1965. Han er æresmedlem i Dansk forening for kvalitetsstyring. – R. 1968. R¹. 1976.

P. H. Bendtsen

Gudnason [ˈgutnason], **Svavar**, * 1909, maler. * 18.11.1909 i Höfn, Hornafjörður, Nesja sg., Island. F: skomager, fisker, senere handelsagent Guðni Jonsson (1878–1959) og Ólöf Þórðardóttir (1879–1963). ~ 4.2.1939 i Kbh. (b.v.) med Ásta Eiríksdóttir, * 28.1.1912 i Borgarsfjörður, Island, d. af købmand Eiríkur Sigfússon (1863–1951) og Marín Sigurðardóttir (1870–1926).

G.s betydning for dansk kunst knytter sig til perioden fra 1935 og til kort tid efter krigsafslutningen i 1945. G. var da fast bosat her i landet, og han kom hertil for at gå på kunstakademiet hvor han i årene 1935–37 gik hos Kræsten *Iversen. I et interview har G. dog senere afsløret at akademitiden for hans vedkommende højst strakte sig over tre måneder. Et senere studieophold hos Fernand Leger i Paris kom kun til at omfatte en uges tid. På dette spinkle akademiske grundlag foretog G. på egen hånd sine studier, og fra første færd dyrkede han det abstrakte billedsprog som bragte ham i forbindelse med pionererne inden for den danske abstrakte kunst, og han kom hurtigt til at spille en givende rolle i kredsen omkring Høstudstillingen og tidsskriftet *Helhesten* og senere *Cobra*. Indtryk fra denne periode har G. nedfældet i en lille artikel *De gamle paroler* i Louisiana-revy nr. 1, årg. 1966.

G.s værker havde mange fællestræk med de danske abstrakte kunstneres billeder, men hans rod i den islandske natur gjorde at han kunne føje en ny udtryksfacit til de samlede bestræbelser. Trods billedernes nonfigurative karakter vidner G.s malerier altid om naturindtryk og heftig naturfølelse, og koloritten har stærke lyrisk-dramatiske kvaliteter, men selv hvor G. bruger farven mest voldsomt har den altid et skær af atmosfærisk gennemlysthed og luftig bevægelse. Disse egenskaber er også til stede i hans akvareller som udgør en betydningsfuld del af hans produktion. G. har udstillet mange steder i udlandet og i Danmark, bl.a. retrospektivt i Kunstforeningen i Kbh. 1960, og han er repræsenteret på mange danske kunstmuseer. Et af hans hovedværker, maleriet *Vejret* fra 1963 er af Statens kunsthåndværk blevet placeret i Studenternes hus i

Århus. 1963 blev G. medlem af kunstnersammenslutningen Grønningen. □Foto.

G., ved Edouard Jaguer, 1950 = *Cobra*-bibl. 11. S. G., med tekst af Halldór Laxness, 1968 = *Vor tids kunst LXVII*. – Ejler Bille i *Helhesten* I, 1941–42 131. Gunnar Jespersen: *De abstrakte*, 1967 81–84.

Bent Irvø

Gudrum, † ca. 890, vikingekonge.

G. nævnes første gang 875 da han og to andre vikingekonger under kampene med Alfred den Store slog sig ned ved Cambridge med en del af den stående vikingehær. N.å. kæmpede de uheldigt i Dorsetshire, måtte slutte fred med Alfred, men stred atter 877 i Wiltshire og Devonshire, og trods alvorlige nederlag vandt vikingerne dog større magt så Alfred i vinteren 877–78 næppe rådede over andet end den lille ø Æthelney i Parretfloden. Herfra tog han imidlertid kampen op på ny, og ved sommertid det sidstnævnte år oprev han fuldstændig sine modstanders hær ved Edington i Wiltshire. De måtte stille gidsler, og kong G. tog med 30 af sine fornemste mænd dåben i hvilken Alfred gav ham navnet Æthelstan. 879 gik G. til Østangel som han satte sig i besiddelse af. Den såkaldte „Alfreds og G.s fred“ der må være sluttet kort efter fastsatte nøje grænsen mellem de to kongers områder og det indbyrdes forhold imellem deres folk. Selv synes G. at være faldet helt til ro. Han nævnes aldrig senere i forbindelse med vikingetog, kun skal han have ydet *Rollo hjælp da denne engang i 880erne overvintrede i England inden angrebet på Frankrig. For øvrigt har G. levet som en kristen angelsaksisk fyrste, og det er betegnende at han på sine mønter aldrig kalder sig ved andet navn end Æthelstan, ja at han lader slå mønt med den hellige Eadmunds navn til minde om den østangelske konge som hans landsmænd havde dræbt 870.

Johs. Steenstrup: *Normannerne* II, 1878 (reproudg. 1972). Samme: *Normandiets hist.*, 1925 38f. Alex. Bugge: *Vesterlandenes indflydelse på nordboerne*, Kria. 1905 274f 400. Robert H. Hodgkin: *A hist. of the Anglo-Saxons* II, Oxford 1935 (3.udg. 1952). Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*, 1969 (ny udg. 1977). Erik Kroman: *Det danske rige i den ældre vikingetid*, 1976.

Vilh. la Cour*

Guido, † 1320, kansler. † 8.5.1320 i Roskilde.

G. stammede uden tvivl fra Halland og var kanzler i Lund (han har været forvekslet med en Ribekannik af samme navn der nævnes under stridighederne mellem Erik Menved og Jens *Grand) samt en tid lang kapellan hos kong Erik Menved. Han valgtes til dekan efter den i april 1308 afdøde Jens Kalf; ærkebisp *Isarn rejste

Guido

dog tvivl om kapitlets valgret, og først efter nøjere prøvelse heraf kunne G. 1309 tiltræde sit embede. Nogle år senere (ca. 1314) fik G., der antagelig fra sin kapellantid har haft noget kendskab til kancelliforretninger, tillige embedet som kongens kansler; dette havde siden magister Mortens død 1304 stået ledigt idet forretningerne var blevet udført af en vicekansler. G. forestod kanslerembedet i kong Eriks fem sidste regeringsår; han nævnes som en af eksekutorerne i kongens testamente. Han døde et halvt års tid efter kongen. Nogen større politisk indflydelse skønnes han ikke at have haft.

*Jørgen Olrik**

Guidal [gilda'], **Johan Peter Samuel Goldschmidt**, 1855–1920, industridrivende. * 1.12.1855 i Kbh. (Helligg.), † 21.12.1920 på Frbg., begr. sst. F: skibsmægler Julius Goldschmidt (1815–89) og Caroline Marie Hansen (1835–96). Navneforandring 8.12.1906. ~ 29.5.1881 i Hellested med Anna Christine Nancy Thaning, * 1.6.1857 i Valløby, † 10.9.1918 i Raklev, d. af sognepræst, sidst i Hellested provst Terkel T. (1818–90) og Severine Johanne Louise Caroline Howitz (1823–1907). – Far til Poul *G. Efter udstået læretid i grossererfirmaet Heggum & Hansen søgte G. til udlandet hvor han i Tyskland og England satte sig ind i farverteknikken. 1878 blev han medindehaver af onklen Benny Goldschmidts farveri, og efter dennes død 1880 drev han det videre sammen med A. Nordholm. 1906 overgik firmaet *Goldschmidt & Nordholm* til et aktieselskab for hvilket G. blev direktør. Han beklædte denne stilling til 1919 og tog i disse år ivrigt del i håndværkets organisationsliv, ligesom han havde sæde i flere store virksomheders bestyrelse, således Handelsbanken (fra 1908), Kulkompagniet, Danske Lloyd, Dansk-russisk Dampskibsselskab, Atlas og Portland Cementfabrik Danmark. Fra 1894 var han Dansk farverforenings kasserer, 1899–1911 var han formand for den københavnske afdeling inden for fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk og 1906–08 formand for Industriforeningens repræsentantskab. Endvidere var han bestyrelsesmedlem i Dansk exportforening og deltog i denne egenskab som industriens repræsentant 1899–1900 i „Valkyrien“s togt til Østasien. – Nævnes må også G.s interesse for historie, kunst og numismatik. 1914–16 var han formand for Numismatisk forening, og Vendsyssels historiske museum udnævnte ham til æresmedlem. G. var et nervøst temperament der ved en vis stejlhed i optræden ofte skaffede sig modstandere. – R. 1899. □Foto.

Ill. tid. 2.10.1898. Blade af farveriets hist. i Danm. 1888–1913, ved Vilh. Meyer, 1913. Berl. tid. 22.12.1920. Børsen 23.12.s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*P. Koch Jensen**

Guidal [gilda'], **Poul Robert Thaning Goldschmidt**, 1882–1950, læge. * 2.3.1882 i Kbh. (Johs.), † 26.12.1950 sst., urne på Frbg. ældre kgd. Navneforandring fra Goldschmidt 1.12.1898. F: fabrikant Johan *G. (1855–1920) og Anna Christine Nancy Thaning (1857–1918). ~ 12.12.1935 i Kbh. (b.v.) med Anna Cathrine Lassen, * 3.10.1895 i Kbh. (Jak.), † 13.6.1967 i Kbh., d. af malermester Ole L. (1854–1931) og Anna Christine Larsen (1857–1929).

G. blev student 1899 fra Borgerdydskolen i Kbh., tog medicinsk eksamen 1906 og erhvervede sig i løbet af de følgende tretten år på forskellige københavnske hospitaler en flersidig, fortrinsvis kirurgisk uddannelse; var bl.a. 1909–11 assistent hos ortopæden H. Slomann og 1915–16 chef for den danske ambulance i le Tréport og Paris. De erfaringer G. høstede i de sidstnævnte stillinger blev af fundamental betydning da han 1919 udnævntes til P. *Panums efterfølger som overlæge ved Samfundet og hjemmet for vanføre. G. udrettede her ved kirurgisk dygtighed og administrative evner, parret med human livssyn og social forståelse, et frugtbringende arbejde for at holde dansk ortopædi på højde med udviklingen i udlandet i årene efter verdenskrigen, idet han samtidig fulgte de af pastor Hans *Knudsen (1813–86) givne retningslinjer for rationel vanføreforsorg, nemlig at de vanføre foruden den bedst mulige ortopædiske behandling fik tilstrækkelig opdragende og fagligt udnævnte behandling, så de fra tidligere at være afhængige af velgørenheden nu blev et led i samfundet efter hver enkelts evne. G.s mangeårige bestræbelser for at tilvejebringe tidssvarende rammer for den lægelige behandling af de vanføre bar frugt, idet han 1935 kunne åbne det store nyopførte ortopædiske hospital i Kbh., hvortil han med fremsyn fik knyttet en afdeling til behandling i første stadium af det voksende antal ofre for trafikulykker. Fra 1947 var G. lægelig social overlæge ved Samfundet og hjemmet for vanføre. – G. prægede desuden som virksomt medlem af Invalidforsikringsretten siden 1922 i afgørende grad denne institutions syn på invaliditetsvurdering og invaliditetsbekæmpelse. Hans brede forståelse og store forhandlingsevne bragte ham adskillige faglige, sociale og kollegiale tillidshverv, således var han fra 1925 medlem af Dansk røde kors' hovedbestyrelse, fra 1929 konsulent i kirurgi og ortopædi for sundhedsstyrelsen og fra 1935 præsident i Kbh.s medicinske

selskab. 1938 medlem af bestyrelsen for den internationale forening for vanføreforsorg, 1945 formand for Frankrigshjælpen. – R. 1928. DM. 1935. K.² 1947. □Buste af G. som barn af R. Tegner ca. 1889. Tegn. af L. Kaganas. Mal. af A. Tørsleff, 1942 (Ortopædisk hosp., Kbh.). Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Thaning, 1938. De danske hjælpeambulancer 1914–21, red. Therese E. Holstebro, 1923 46–56. P. Morville i Ugeskr. for læger CXIII, 1951 32f. Kn. Meister: Ni store læger, 1960 153–65. Harald Jørgensen: Vanføreforsorgen i Danm., 1972 111f.

Egill Snorrason (Otto C. Aagaard)

Guillaume, Edith, se Hvass, Niels.

Guldager, Chr., se Gullager, Christian.

Guldberg, Carl Edvard Lemming, 1823–1905, blindelærer. * 26.10.1823 i Nyborg, † 6.8.1905 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: adjunkt ved Nyborg lærde skole Eggert Christian G. (1787–1850) og Ane Marie Birgitte Lemming (1793–1855). ~ 17.11.1863 i Kbh. (Garn.) med Augusta Marie Emilie Nicoline Jacobsen, * 14.5.1836 på Frbg., † 7.9.1873 i Kbh. (Garn.), d. af kaptajn i ingeniørkorpsset Ludvig J. (1795–1845) og Cathrine Marie Fischer (1801–44).

G. blev student 1844 fra Odense, cand.teol. 1851, var lærer ved forskellige skoler i Kbh. indtil han sommeren 1858 med ministeriel understøttelse foretog en rejse til blindeinstitutter i Tyskland hvorefter han ansattes som andenlærer på Kastelsvej fra dets åbning 5.11 s.å. Ved instituttet underviste han i religion, naturlære og skrivning, og da han var i besiddelse af teknisk snilde forfærdigede han forskellige undervisningsmodeller for blinde. 1861 opfandt han det G.ske skriveskærm, hvorved den blinde var i stand til at skrive en let læselig blyantskrift. Det vandt megen anerkendelse og blev indført ved flere institutter i udlandet, men fortrængtes af skrivemaskinerne. På grund af svagelighed tog G. sin afsked fra instituttet ved udgangen af 1885. – Hans yngste bror, **Ludvig August Friborg G.** (* 12.5.1834, † 3.6.1912) der 1860 tog polyteknisk eksamen i anvendt naturvidenskab, virkede fra 1863 ved Det kgl. blindeinstitut som lærer i naturhistorie og som bogtrykker. Han konstruerede en punkttskrifttavle og fremstillede de første virkelig hensigtsmæssige papir-reliefkort for blinde. Han opfandt desuden et fortrinligt geometrisk tegneapparat, der satte den blinde i stand til at tegne ophøjede punkterede linjer. 1891 forlod han instituttet på grund af svagelighed. – F.M.I. 1887. □Foto.

Industriforeningens månedsskr., 1872 269 272 277. Johs. Moldenhawer: Det kgl. blindeinstituts hist., 1905 86–92.

*A. F. Wiberg**

Guldberg, Høegh-, se Høegh-Guldberg.

Guldberg, Ludvig August Friborg, se Guldberg, C. E.

Guldberg, Ove, * 1918, udenrigsminister. * 2.12. 1918 i Nysted. F: dommerfuldmægtig Frede G. (1890–1932, ~ 2° 1921 med Marie Louise Grandjean, 1891–1972) og cand.jur. Else Richter (1891–1920). ~ 16.5.1942 i Roskilde med Else Margrethe Christiansen, * 31.1.1921 i Slagelse, d. af lærer Vilhelm C. (1885–1960) og Kirsten Pedersen (* 1890).

G. blev student fra Roskilde katedralskole 1937, cand.polyt. 1942 og cand.jur. fra Kbh.s universitet 1949. Han var ansat som ingeniør ved Vejle kommune 1942, i firmaet K. Hindhede 1943, ved Kbh.s kommune, stadsingeniørens direktorat, 1944–46 og ved fiskeriministeriets forsøgslaboratorium 1946–47. Som medlem af hovedbestyrelsen for Dansk ingeniørforening 1946–48 indledte han et mangeårigt arbejde for ingeniørstanden. Han var dens sekretær 1948–52, derefter dens direktør 1952–65 i hvilken periode han bidrog væsentligt til den kontraktansættelse af ingeniører i statens tjeneste som efterhånden overførtes til andre områder af statstjenesten. 1956 blev han også sekretær for foreningen af rådgivende ingeniører og dens direktør 1965–68. Desuden var han 1957–68 direktør for A/S Dansk ingeniørforenings hus hvis planlægning og gennemførelse han deltog aktivt i. Også det internationale samarbejde mellem ingeniører var han deltager i som sekretær for Conference of Representatives from the Engineering Societies of Western Europe and the United States of America. Ud over disse mange hverv i tilknytning til ingeniørernes arbejdsområde var han præsident for civilforsvarsforbundet og medlem af civilforsvarsrådet 1962–65 og sad i bestyrelsen for A/S Kryolit mine- og handelsselskab 1962–68. – G. begyndte sin politiske virksomhed som kandidat for det konservative folkeparti i Ribe amt 1947, men gik senere over til venstre. 1963 opstilledes han af dette parti i Odsherredkredsen der valgte ham til folketinget 1964–77. Han var minister for offentlige arbejder i R.K.V.-regeringen 2.2.1968–11.10.1971 og gennemførte i forbindelse med kommunalreformen nyordning af vejstyrelsen med stats-, amts- og kommunale veje, reduktion af statsrefusionen til kommunale vejudgifter og bloktilskud. Endvidere vedtoges anlæg af ny motorvejsbro over Storstrømmen (Faro-linjen),

Guldberg, Ove

videreførelse af motorvejsanlæg på Sjælland og i Jylland, udvidelse af Kastrup lufthavn, lufthavnen ved Tune og planlægning af storlufthavn på Saltholm. Sin liberale og teknologiske indstilling viste G. som ivrig fortaler for faste priser og tidsfrister i offentlige licitationer og gennem rationalisering med mandskabsbesparelse, navnlig inden for statsbanerne, og fremme af containertransport. I regeringen Poul Hartling 19.12.1973–13.2.1975 var G. udenrigsminister og gik som ubetinget tilhænger af EF ind i de mange opgaver der skulle løses efter Danmarks tiltræden af organisationen. Efter sin afgang som udenrigsminister var han 1973–77 medlem af Europaparlamentet og deltog i meget udvalgsarbejde i Strasbourg, Luxembourg og Bruxelles. I *Det uregerlige Danmark*, 1979 har G. skildret 1970ernes politik. – R. 1962. K. 1969. K.¹ 1975. □Foto.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Guldberg, Stig, 1916–80, forstander. * 26.11.1916 i Kbh. (Nathanael), † 18.4.1980 på Kramnitze-gård, begr. Fuglse kgd. F: politibetjent, senere overpolitibetjent Johan Herman Emil G. (1882–1967) og Mary Franciska Nissen (1885–1972). ~ 23.5.1942 i Hellerup (Messiaske.) med Kirsten Jytte de Nully, * 27.8.1922 i Kbh., d. af civilingeniør Carl Christian Skeel-Gerhardt (1886–1948) og Hilda Augusta de Nully (1902–63).

G. indkaldtes 1937 til hæren og udnævntes 1941 til officiant ved gardehusarregimentet i Næstved. Efter besættelsen mistede han ved en sprængstofulykke 1947 begge hænder og pådrog sig forbigående en række andre invaliditeter. Efter en kort rekonvalescens påtog han sig forskellige hverv for at lære at leve med sit handicap – som rejseinstruktør i hjemmeværnsanliggender for krigsministeriet, som civilforsvarsleder i Næstved, m.v. 1950 inviterede han for egne og indsamlede midler en gruppe krigsinvaliderede vesttyske børn i sommerlejr i Danmark, fordi disse børn ikke fik del i de internationale hjælpeorganisationers bistand til ofrene for anden verdenskrig i Tyskland. I de følgende år fortsatte og udvidede G. lejrene til andre nationaliteter og andre kategorier af handicappede børn, og 1955 stiftede han den selvejende institution *Guldberg-plan* med formålet „at medvirke til psykisk og fysisk rehabilitering af danske og udenlandske børn og unge der er handicappede på grund af invaliditet, miljø eller race“. Guldberg-lejre har været gennemført i en lang række europæiske lande indtil institutionen fik sin egen skole i Kramnitze ved Rødby 1964.

Karakteristisk for G.s arbejde har dels været ønsket om at lære handicappede at leve med deres handicap – „90 procent af et menneskes handicap sidder over øjenbrynene“ – dels bestræbelser på at sætte ind på områder der endnu ikke var udfyldt af det offentlige socialsystem, enten fordi behovet endnu var uafdækket eller fordi man af andre årsager veg tilbage for opgaven. 1954 indledte han feriearrangementer for vesttyske mulatbørn og 1964 for grønlandske børn. I årene fra 1974 gennemførte han for første gang i Europa sommerlejre for børn med blødersygdommen (hæmofili). Han inspirerede til dannelsen af landsforeningen Glemte børn der har til formål at formidle adoptioner af udenlandske børn i Danmark, og var 1974–77 formand for den internationale hjælpeorganisation Terre des Hommes' danske afdeling. G. har skrevet bøgerne *Et liv uden hænder*, 1959 og *Glemte børn*, 1961, var medproducent af radio- og tv-serien Hvis handicap er det (DR 1977), har skrevet en lang række faglige artikler og ved en omfattende foredragsvirksomhed bidraget til at fremme forståelsen mellem handicappede og ikke-handicappede. Han har modtaget det vesttyske Bundesverdienstkreuz af første klasse og 1955 Antonius-prisen for fremragende mentalhygiejnisk indsats. – R. 1974. □Foto.

S.G.: Et liv uden hænder, 1959. – Undervejs ... udg. i anledn. af Guldberg-plans 25-års jubilæum, red. Ejv. Bjørnkjær, 1974.

Ejv. Bjørnkjær

Guldbrand, Christian Ancher Vilhelm, se **Guldbrand, J. W.**

Guldbrand (Gulbrand), Johan (Hans) Wilhelm, 1744–1809, læge. * 25.7.1744 i Nykøbing F., † 25.9.1809 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: organist, slotsforvalter Christian G. († 1745) og Marie Reffdal (~ 2° 1749 med byskriver i Nykøbing Vilhelm Hackenburg, † 1756). ~ 19.7.1776 i Lyngby (Trin.) med Johanne Christine Storm, * 7.5.1745 i Egtved, † 6.1.1805 i Kbh. (Nic.), d. af sognepræst, provst Knud S. (1703–74) og Karen Pedersdatter (1708–75).

Efter i nogle år at have besøgt sin fødebyss skole dimitteredes G. 1763 fra Fr.borg, gjorde medicinen til sit studium og var 1768–69 medicinsk kandidat på Frederiks hospital. 1772 lod han sig eksaminere af fakultetet og var den første der underkastede sig den da anordnede offentlige prøve. 1772 udmærkede han sig som heldig epidemilæge under den da i fiskerlejerne uden for Kbh. herskende tyfus og knyttedes s.å. på ny til Frederiks hosp. hos den gamle overlæge J. C. Fabricius der havde udset ham til sin efterfølger

i posten, hvilken imidlertid F. L. *Bang fik. 21.10.1774 forsvarede han disputatsen *De sanguifluxu uterino*, og var igen uheldig da han søgte at få det ved P. R. Wandeliers død ledige københavnske fysikatembede som P. C. *Abildgaard fik. Ved J. C. J. v. *Bergers anbefaling blev G. 28.3.1776 hofmedicus efter H. Pipers død samt medlem af Collegium medicum og 1781 virkelig livmedicus. 1776 blev han medlem af den bekendte kommission til kirurgiens op-hjælpning, 1779 medlem af landhusholdnings-selskabet. 1782 blev han teaterlæge og s.å. medlem af direktionen for Frederiks hosp. 1801 indtrådte han i den nye kgl. vaccinationskommission, 1803 i det nyoprettede sundhedskollegium. 1809 blev han præsides i direktionen for det ligeledes nyoprettede Classenske litteraturselskab for læger. Han var en mand med videnskabelig og litterær interesse (hans betydelige bibliotek brændte ved den store ildebrand 1795), og som det medicinske selskabs æresmedlem tog han virksom del i selskabets forhandlinger og har meddelt forskellige bidrag i dets Acta. Den særlige interesse for fødselshjælpen som hans universitetslærer Christian *Berger havde bibragt ham, gav sig udslag både i hans disputats og i hans senere livlægestilling; sammen med sin kollega U. B. Aaskow formåede han enkedronning Juliane Marie til at skænke bygningen til en ny udvidet fødselsstiftelse. – G.s søn Christian Ancher Vilhelm G. (1780–1847) blev 1814 fysikus for Lolland-Falster, 1816 for Nordsjælland og 1822 for Fyn, 1841 etatsråd. – Rang med etatsråder 1782. Virkelig etatsråd 1802. □Mal. af E. Paulsen. To min., den ene af C. Horneman (begge Fr.borg).

Pers.hist. t. 8.r. II, 1923 102–05 (G.s indberetn. til kronprins Frederik om Chr. VII's sygdom 1807). – Bibl. for læger II, 1810 284–88. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 531f. Jacob Gude i Pers.hist. t. 2.r. II, 1887 191–93. Samme: En kbh.sk embedsmand. J.G.s optegn., 1918 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXVII 204–08. G. Norrie: Chirurgisk akad.s hist., 1896 122f. E. Snorrason i Bibl. for læger CLI, 1959 1–5. Samme i Nord. med.hist. årsbok, Sth. 1973 138–49.

*Gordon Norrie**

Guldbrandsen, Betty, se **Borchsenius, Betty**.

Guldbrandsen, Valborg, se **Borchsenius, Valborg**.

Guldencrone, se **Gyldencrone**.

Guldsmid (Goldschmidt, Aurifaber), **Hans Thomesen**, ca. 1517–1602, kgl. bibliotekar. * ca. 1517 i Husum, † 29.1.1602 i Kbh. (?). ~ 1° med Citzele. ~ 2° 9.2.1577 med Elline Scavenius (der over-

levede ham), d. af professor Claus Lauridsen *Skavbo († 1590).

G. gik i skole i Lübeck, Hamburg og Lüneburg og studerede på Christian III's bekostning ved universitetet i Leuven, i hvis matrikel hans navn dog ikke forekommer. Efter hjemkomsten indtrådte han i kongens tjeneste som en slags kammer skriver og var ca. 1547–69 kgl. bibliotekar, den tidligste indehaver af denne post der kendes. 1544 var han blevet indskrevet ved universitetet, 1554 tog han magistergraden, og ca. 1557 blev han, vistnok efter kongens ønske, pædagogisk professor, 1562 overtog han professoratet i dialektik og 1567 i retorik. Et kanonikat i Slesvig kapitel som Frederik II havde skaffet ham, fratrek hertug Adolf ham 1569 da han ikke ville opgive sin plads i Kbh. Ca. 1562 blev G. universitetets kvæstor, 1575–77 og 1588–89 var han dets rektor og 1584–93 Frue kirkes akademiske værg, men i hans embedsregnskaber såvel som i hans privatøkonomi herskede der slem uorden; på Niels *Hemmingsens foranledning måtte han 1571 fratræde kvæstorposten. G.s forfatterskab indskrænker sig til nogle akademiske teser, hvoraf de fleste er forsvundne.

H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I–IV, 1868–77. O. Walde i Nord. t. for bok- og biblioteksvæsen IV, Uppsala 1917 263f.

*R. Paulli**

Gullager, Christian (opr. Amandus Kristianus Guldager), 1759–1826, portrætmaler. * 1.3.1759 i Kbh., † 12.11.1826 i Philadelphia. F: kammerlækaj hos Joachim *Wasserschlebe, Christian G. Prang (ca. 1719–99, ~ 2° med N.N.) og Marie Elisabeth Dalberg (el. Snekenberg) (ca. 1719–78). ~ 9.5.1786 i Newburyport, Mass., med enke Mary Sellman, døbt 14.12.1760 i Marblehead, Mass., † 1835 i Philadelphia (~ 1° 1780 med Samuel Sellman), d. af William Maley og Mary N.N. Ægteskabet opløst 1809.

G. gennemgik 1775–80 akademiets frihånds-, gips- og modelskoler og fik 3.1.1780 den mindre sølvmedalje. Hans eneste kendte arbejde i Danmark er et portræt (1782) af Bodil Ache, f. Saugaard, svigermor til handelsmanden, brygger Andreas *Buntzen. Måske med slægten B.s hjælp kom G. kort efter til USA og slog sig ned i Boston. Her var gode muligheder for en portrætmaler, og G. betegnedes 1789 som en af byens bedste. Da den nye republik forste præsident George Washington s.å. var i Boston, skitserede G. under en kirkekoncert hans portræt, og i Portsmouth, Virginia, sad præsidenten 3.11. model til et oliebillede (nu i Massachusetts Historical Society) der placerede G. i Amerikas kunsthistorie. Også en portrætbuste og -medalje af

Gullager, Christian

Washington tilskrives ham. – Efter ophold i New York 1797–98 bosatte G. sig i Philadelphia. Her malede han det nationale symbol, ørnen, bl.a. på en standart til First City Troop of Philadelphia, sandsynligvis også på loftet i den daværende senatssal i Congress Hall. Disse fremstillinger gav ham anerkendelse og prædikateret „Father of the Eagle“ der dog kan overfortolkes, idet symbolet var approberet af kongressen allerede 1782. Ifølge avisartikler virkede G. som både portræt- og figurmalers, bygningsdekoratør, bog- og miniaturekunstner, teatermalers og modellør. Kernen i hans produktion var portrætterne. De fleste viser modellen i halv figur, siddende som afbrudt i en beskæftigelse. De er flot og livfuldt, i tildels lidt skitsemæssigt udført, formentlig veltrufne. 1976 viste National Portrait Gallery, Washington, den første samlede G.-udstilling med 30 portrætter, arrangeret på foranledning af den danske USA-76 Nationalkomité. Et *Portrait of a Gentleman* (o. 1795) blev erhvervet af udenrigsministeriet til ambassaden. Fra begyndelsen af 1800-årene synes G. at have mistet arbejdsevnen. Han forlod hjemmet o. 1806 og hans færden er stort set ukendt indtil han i sit sidste årstid fik ophold hos sin tidligere hustru.

P. S. Vig i Danske i Amerika I, Minneapolis 1908 95–99. Louisa Dresser Campbell i Art in America XXXVII, N.Y. 1949 nr.3. Marvin Sadik: C.G., portrait painter to federal America, Washington 1976 (udstillingskat. m. biogr.). – Biografisk notat ved J. Fr. A. Holck Colding i Udenrigsministeriets ark. Papirer incl. biogr. optegn. af oldebarnet Herbert W. G. i The historical society of Pennsylvania.

Niels Alsted

Gullev, Christian Marselius, 1806–92, murermester, blytækker, byarkæolog. * 10.10.1806 i Viborg (Sdr. sg.), † 22.5.1892 sst., begr. sst. F: tømrermester, blytækker Peder Andersen (Gullev) (1763–1838, ~1° med Thøgerine Sofie Amalie Hansdatter, ca. 1773–1801) og Ingeborg Vinther (ca. 1771–1823). ~ 23.8.1828 med Johanne Sørensdatte, * 20.3.1808, † 28.2.1887, d. af Anna Marie Pedersdatter og udlagt barnefar Søren Christensen.

G. blev udlært som murer og arbejdede derefter nogle år i 1820'erne som svend i Viborg. 1830 kom han i forbindelse med kunsthistorikeren N. L. Høyen som han bistod ved en række undersøgelser over den forfaldne domkirke. På Høyens anbefaling fik han 1832 fra Fonden ad usus publicos et beløb til tegnestudier ved kunstakademiet, samtidig med at han arbejdede ved sin profession. 1833 aflagde han en ny svendeprov i København, og året efter etablerede han sig som mester i hjembyen hvor han kom til at udføre en lang række arbejder, ikke mindst på kirker

og andre offentlige bygninger. G. var meget historisk interesseret, og ved grundudgravninger mødte han altid op for at gøre iagttagelser om og opmålinger til byens middelalderlige topografi, særlig vedr. placeringen af de talrige kirker og klostre. Om sine undersøgelser offentliggjorde G. to afhandlinger: *Antikvariske Meddelelser fra Viborg* og *Bidrag til Viborg Domkirkes Reparationshistorie nærmest i det 18. Aarhundrede* (Samlinger til jydsk Historie og Topografi II 1868–69 97–107 og III 1870–71 284–98). G. blev Viborgs første byarkæolog og vel tillige en af de første i landet der arbejdede metodisk. Han har efterladt sig adskillige notater og tegninger, de sidste ofte naive, men charmerende. De er spredt på forskellige institutioner: Stiftsmuseet og landsarkivet i Viborg, og Nationalmuseet. Et enkelt, mindre manuskript er endnu i privat eje. Trods mange unøjagtigheder har de været til nytte for 1970'ernes arkæologiske undersøgelser – ikke mindst fordi mange oplysninger og detaljer kun findes hos ham. – F.M.2. 1860. DM. 1876.

J. P. Sørensen: Min slægt, 1938 175–84. Jens Vellew i Museerne i Viborg amt (MIV) II, 1972 28–35.

Finn H. Lauridsen

Gulmann, Christian Michael, 1869–1934, journalist, redaktør. * 2.3.1869 i Maribo, † 17.3.1934 i Kbh., begr. i Hellerup. F: sagfører, sparekasse-direktør Christian Erhard G. (1832–1926) og Jacobine Petrine Nielsine Sidenius (1841–1923). ~1° 8.11.1892 i Kbh. (Frue) med senere oversætter Clara Andrea Treschow, * 22.3.1874 i Kbh. (Frue), † 13.8.1959 på Oringe hosp., Vordingborg, d. af bogholder i Livsforsikringsanstalten af 1871, senere forvalter ved assistenshuset Franz Christopher Bülow T. (1836–89) og Severine Kathrine Mortensen (1844–99). Ægteskabet opløst 1901. ~2° 1.10.1901 i Kbh. med Gustava Nyholm, * 28.4.1868 i Kbh. (Johs.). (~1° 1895 med grosserer, fransk konsularagent ved Tuborg havn Albert Berendsen, 1860–97), † 11.1.1946 på Frbg., d. af assessor, senere justitiarius i højesteret C.V.*N. (1829–1912) og Jenny A. Risting (1844–1920).

Straks efter 1887 at være blevet student fra Nykøbing F. og have taget filosofikum blev G. medarbejder ved Ove Rodes og Johan Knudsens København og fandt ligeledes anvendelse for sine journalistiske evner ved Ernst Brandes' Kjøbenhavns Børstidende. Efter sin ansættelse 1892 ved Nationaltidende, hvis redaktør da var Emil Bierring, fik G. lejlighed til at beskæftige sig med mange forskellige emner: litteratur og sport, referater og causerier, københavnske mondæniteter og føljetoner af den art der senere

i dansk presse er blevet kaldt kronikker. Selv om litteraturen og teatret havde hans hovedinteresse satte han dog pris på sin virksomheds alsidighed, og erfaringerne fra denne ungdomsperiode da han var arbejdende journalist i marken, fik væsentlig betydning for hans senere gerning som bladleder. – G. redigerede 1898–1900 det ultrakonservative dagblad *Vort Land*, var 1900–03 redaktør af ugebladet *Illustreret Tidende*, 1906–13 af månedsskriftet *Gads danske magasin*, og 1904–12 af årsskriftet *Julealbum*. I disse forskellige stillinger udfoldede han et frodigt initiativ, kontrolleret af hans vågne instinkt for publikums smag. Under sit medarbejderskab 1903–08 ved *Berlingske Tidende* og 1908–12 på ny ved *Nationaltidende* specialiserede han sig imidlertid mere og mere i litteratur- og teaterkritikken. På dette område har han i en lang række artikler og essays (også i tidsskrift-litteraturen) fordomsfrit tilkendegivet sin levende samfølelse med kunsten og i en flydende, personlig, undertiden også af tilstræbt originalitet præget stil hævdet sin opfattelse af de enkelte præstationer og den samlede æstetiske og dramatiske udvikling.

Sin største indsats i dansk journalistik kom G. til at yde da han fra udgangen af 1912 overtog den stilling som chefredaktør ved *Berlingske Tidende* han beklædte til sin død. Dette bladforetagende var saktet agterud i konkurrencen med den af etatsråd C. Ferslew stiftede concern i *Hotel Royal*; det lykkedes G., i nært samarbejde med administrator Louis Henius, at gyde nyt liv i det gamle foretagende. Med fremragende dygtighed udnyttede disse to mænd de chancer, verdenskrigen 1914–18 bød bladdrift i neutrale lande. Jævnslidende med de tekniske anlægs udvidelser og forbedring og annoncevæsenets udbygning gjorde redaktionen sig gældende ved utrætteligt initiativ og den rigdom på journalistiske ideer der sammen med G.s sans for økonomi og hans stilfærdigt kloge forhandlingsevne i forholdet til både udgivere og den stærkt voksende medarbejderstab hørte til hans ypperste fortrin som leder af et stort moderne dagblad. Bortset fra litteratur og teater havde han ikke udprægede ansøkelser; hans redaktion blev derfor rummelig og imødekom uden personlige ofre fra hans side ønsket om at bladet skulle finde sit publikum i de videst mulige kredse. Hvad der herved kunne mistes af politisk og social indflydelse, opvejedes af den rivende vækst i oplaget. Ligesom talrige af udlandets bladforetagender med betydelige traditioner og flere af Kbh.s aviser fulgte også *Berlingske Tidende* udviklingen fra opinionsorgan til en efter hjemlig målestok storstilet informations-concern med mange forgreninger i forskelligartede retninger. Den jour-

nalistiske del af denne tidsprægede omformning er G.s værk. – G. der har beklædt flere af pressens tillidshverv var 1918 en af stifterne af *Sønderjydske fond* og havde til sin død sæde i dets bestyrelse. I samarbejde med Vagn Jacobsen gennemførte G. 1922 den af ham udkastede plan til erhvervelsen af *Dybbøl skanser* som fredet statsejendom, og han udrettede et påskønnelsesværdigt arbejde ved den 1926 foranstaltede offentlige indsamling af midler til „Landeværnet“ i *Nordslesvig*. – En række af sine journalistiske rejseskildringer samlede G. i bogform: *Skiftende Horisonter*, 1909 og *Det brogede Europa*, 1927. G. samlede sig et af tidens mest eksklusive privatbiblioteker på ca. 4000 bd., hvoriblandt en fornem samling af nyere dansk og norsk skønlitteratur i førsteudgaver, for manges vedkommende med dedikationer. I samlingen var desuden en lang række sjældne ældre danske tryk, hvoriblandt enkelte som end ikke fandtes i *Det kongelige Bibliotek*. Også tysk litteratur var rigt repræsenteret med bl.a. førstetryk af Luther, Goethe, Heine m.v. Samlingen, hvis ydre var præget af fornemme indbindinger udført af tidens bedste bogbindere, blev solgt ved auktion i 1954 (trykt katalog). – R. 1920. DM. 1924. □Buste af Gyde Petersen, 1900. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1919. Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1919 (Fr.borg). Foto.

Berl. tid. 2.3.1919, 17.3.1934 og 30.12.1962. Helge Knudsen i *Journalisten* XXX, 1934 nr. 7 3f. – Brev i Kgl. bibl.

*Franz v. Jessen**

Gundelach, Finn Olav, * 1925, ambassadør. * 23.4.1925 i Vejle (Frelser). F: overlærer Albert Frederik Vilhelm G. (1888–1962) og tandlæge Jenny Hobolt (1893–1972). ~ 6.6.1953 i Lyngby med lærer Vibeke Margrethe Rosenvinge, * 19.3.1931 i Grenå, d. af direktør Henrik R. (* 1901) og Astrid Jensen (1907–78).

G. blev student fra Vejle 1944, cand. oecon. fra Århus univ. 1951, sekretær i udenrigsministeriet 1953. 1955 blev G. Danmarks faste repræsentant ved FNs Europakontor i Genève. 1959 trådte han uden for nr. i udenrigstjenesten for at blive direktør for den handelspolitiske afd. i GATT. Han avancerede 1961 til assisterende generalsekretær sst., 1962 til vicegeneralsekretær og 1965 til vicegeneraldirektør, den næsthøjeste post i denne internationale told- og handelsorganisation. G. spillede en central rolle i den såkaldte Kennedy-runde, de forhandlinger 1963–67 inden for GATTs rammer der medførte betydelige toldtempelser mellem industrilandene. 1967 vendte han tilbage til udenrigstjenesten som ambassadør ved de europæiske fællesskaber. G.

Gundelach, Finn

kom således til at beklæde en nøglepost under forhandlingerne 1970–71 om dansk medlemskab i EF. Ved Danmarks optagelse i EF blev han 1973 kommissær for det indre marked. Han kom dog snart til at beskæftige sig med andet end fjernelsen af handelskranker mellem medlemslandene og afskaffelse af konkurrenceforvridning i deres samhandel, især med EFs handel med omverdenen. Hans indsats som kommissær i den første fireårsperiode førte til, at han fra 1977 fik overdraget den byrdefulde post som kommissær for landbrug og fiskeri, mere efter kraftig opfordring end efter eget ønske.

G. kan i sin kommissærtid i EF med rimelighed betegnes som sin generations mest indflydelsesrige dansker. Den internationale anerkendelse han vandt for sin dygtighed, afspejler sig især i det førende engelsksprogede økonomiske tidsskrift *The Economist*s spalter. Han kaldes her „Denmarks formidable Finn“ og „Finn Olav Superstar“. „Han er“, skrev *Economist*, „en af de bedste hjerner i Berlaymont“. G.s styrke lå ikke i hans politiske vægt, men i hans evne til „altid at have foden på bolden“. Hermed hentydedes formentlig både til G.s indgående detailkendskab til udviklede økonomiske sammenhænge, til hans blik for realistiske løsninger på genstridige interessekonflikter og til hans sjældne overtalelsesevner. I så henseende fremhævede det engelske tidsskrift især hans charme og ry for „artikuleret sund fornuft“. Dertil kunne føjes hans sjældne flid trods et skrøbeligt helbred. Han skånede aldrig sig selv, hverken når det gjaldt om at holde ud under en vanskelig forhandling, eller når det drejede sig om at rejse fra land til land for at lette løsninger af knudrede problemer. Skønt G. undertiden blev opfattet som en typisk „teknokrat“, lagde han stor vægt på at bevare forbindelsen til det han kaldte „græsrodderne“. „Jeg har en voldsom tro på det levende ord, på den levende kontakt“, sagde han engang. Under folkeafstemningskampagnen i Danmark 1971–72 deltog han i utallige møder, både offentlige og med repræsentanter for danske interesseorganisationer og politiske partier som han forsøgte at vinde for EF-medlemskabet med en for en diplomat mere end sædvanlig ildhu. Også som kommissær stræbte han efter at forklare EFs politik for de kredse, den mest direkte berørte, enten det var britiske fiskere eller danske landmænd. Hvis hans overtalelsesevner her som i diplomatiske forhandlinger ofte i kraft af hans argumenter gav resultater, gjorde hans energi ham ikke altid lige afholdt blandt hans egne medarbejdere, idet han stillede lige så store krav til dem som til sig selv. Hans sarkastiske slagfærdighed på flydende engelsk og fransk

med let østjysk tonefald var også mere værdsat af pressens folk end af de politikere og embedsmænd, den ramte. Skønt hans eget virke bar præg af en stærk, ja lidenskabelig, overbevisning om det europæiske samarbejdes nødvendighed og muligheder, var han skeptisk over for den højtravende retorik og de vidtløftige, men urealistiske unionsplaner der også trivedes i EFs rammer, og lagde ikke skjul på det. Selv om han i sin politiske orientering stod socialdemokratiet nærmest, lagde han vægt på at bevare jordforbindelsen til alle politiske realiteter i medlemslandene under sine utrættelige bestræbelser på at modarbejde anvendelse af 30ernes metoder under 70ernes økonomiske krise. – R. 1963. R.¹ 1969. K. 1976. □Foto.

Interview i *Jyllands-Posten* 6.5.1979. – *The Economist*, London 18.5.1974, 13.7.s.å., 18.12.1976 og 17.9.1977. Kai Mieritz i *Weekendavisen* 28.12.1974. Carl-Otto Riecks i *Politiken* 27.4.1978. C. Lehmann Sørensen: *Danm. og EF i 1970erne*, 1978.

Erling Bjøl

Gundelach Møller, se Møller, Gundelach.

Gundlach-Pedersen, Vilhelm Oscar, 1886–1960, arkitekt. *17.5.1886 i Odense, †4.10.1960 i Lyngby, begr. Søllerød kgd. F: købmand Lauritz Anton Gustav P. (1855–1923) og Margrethe Dorothea Louise Olga Gundlach (1858–1915). Navneforandring 5.3.1924. ~1° 9.3.1911 i Kbh. (Hellig.) med Eva Villy Erna Tofte Groesmeyer, *20.5.1890 i Rudkøbing, †8.8.1978 i Lyngby, d. af bøger i Rudkøbing, senere savværksejer i Korsør Peter Carl Vilhelm G. (1867–1925) og Helma Elvira Nielsen (1868–1919). Ægteskabet opløst. ~2° 18.6.1927 i Kbh. (b.v.) med væver Aase Marie Jacobsen, *10.8.1902 i Hellerup, d. af grosserer Harald J. (1858–1950) og Mary Behrend Nielsen (1861–1913).

G.-P. var i murerlære i fem år i Odense og gjorde svendestykke 1905. I de samme år besøgte han byens tekniske skole med afsluttende eksamen 1906 som husbygningskonstruktør. 1909 kom han ind på kunstakademiet og tog 1917 afgang fra arkitekturskolen. 1906–07 var han ansat hos professor H. Storck. G.-P. fulgte i sin udvikling tidens strømninger. Hans ungdomsarbejder faldt inden for det sidste afsnit af den Holm-Nyrop-ske retning, dog med en særlig indflydelse fra Ulrik Plesner som fx i *Brande kommuneskole* fra 1911 og *købestævnets bygning* i Fredericia fra 1916. I en kortere periode var han noget påvirket af barokken omend i borgerlig behersket form som fx *kabelfabrikken*, 1917, *Odd fellow bygningen* i Fredericia, 1919 og *flydedokken*, 1920. I årene herefter var han påvirket af nyklas-

sicismen som i *Nørrevoldporten* i Fredericia, 1922 og *Frbg. alderdomshjem* (s.m. Ch. Christensen), 1923. Allerede 1922 gav han i en artikel i *Architekten* udtryk for en moderne indstilling, idet han fremhævede at den forenklingsproces arkitekturen i disse år gennemgik havde brug for nye materialer der ikke var behæftede med tradition, og han efterlyste „den kakkellov, der ikke bare er smuk, fordi den er fuldkommen i teknisk henseende og ikke trænger til pynt eller til omformning, der kun tilstræber en kunstnerisk virkning“. På overgangen mellem nyklassicistisk og moderne står udstillingshallen *Forum* ved Jul. Thomsens Plads, 1926, sprængt 1943, genopført 1947, endvidere *Vægtergården* på hjørnet af Axeltorv og Studiestræde, 1933 samt *avlsbygningerne ved Mullerupgård*, 1934. I sine senere arbejder var han mere direkte påvirket af funktionalismen som fx i *Ingeniørforeningens hus*, Vester Farimagsgade 27–31, 1935, delvist sprængt 1944, genopført 1947, *Fonnesbechs bygning*, Østergade 47, 1935–38 og *Biblioteksgården* på Kulturvet, 1956–57. G.-P.s tekniske dygtighed og praktiske sans har ydermere sat sig spor i mere specielle arbejder som etagegaragen i *Dr. Tværgade 4*, 1933, og i købeståvnets typetegninger for landbruget. G.-P. har endvidere tegnet en del møbler, fx inventaret til Ingeniørforeningens hus samt sølvarbejder for Georg Jensen. Også disse sider af hans virksomhed er karakteriseret af hensynet til det brugbare og naturlige. Han har desuden tegnet *springvandsbrønden på Axeltorv* i Fredericia, 1932, og monumentet og gravstenene for de faldne sønderjyder i verdenskrigen på kirkegården i Braine i Nordfrankrig, 1934. – R. 1926. DM. 1935. □Foto.

Arkitekten, 1909–10 351 477–79 (Skolebygn. i Brande). Sst. 1914–15 269–73 278f (Købeståvnet i Fredericia). G.-P. sst. 1917–18 69–72 81–85 (Den danske kabelfabrik). Sst. 1920 13–20 (Kbh.s flydedok). G.-P. sst. 1926 197–200 (Forum). Sst. U, 1933 4–6 (Etagegarage i Kbh.). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Villads Villadsen (Knud Millech)

Gunhild, ca. 965, dronning. ~ Harald Blaatand, † før 988 i Jumne, s. af *Gorm (–936–) og *Tyr († ca. 935). – Mor til *Gunhild († 1002) og *Sven Tveskæg.

*Adam af Bremen fortæller at kong Harald modtog dåben „sammen med sin hustru G.“, og at mindet om kongen „og hans hustru G.“ skal leve evigt i Bremen. Ud over dette kender vi ikke det mindste til G.; men det er vel sandsynligt at kong Haralds datter G. er opkaldt efter sin mor, så man derigennem har en bekræftelse på dronning G.s eksistens. Når vi af runestenene fra Sønder Vissing ser, at „Harald den Gode Gormsens“

hustru var en vendisk fyrstedatter ved navn Tove, kan denne Tove næppe, som det almindeligt sker, identificeres med G.

*Vilh. la Cour**

Gunhild, † 1002, kongedatter. F: *Harald Blaatand († før 988) og *Gunhild (ca. 965). ~ Pallig (Palnig). – Søster til *Sven Tveskæg.

G. ægtede en dansk høvding, Pallig eller Palnig, der var ealdorman under kong Æthelred den Rådvilde og af ham fik store godser i Vestengland. Han sveg imidlertid Æthelred og sluttede sig ved kampene i Devonshire 1001 til de danske vikinger. Da Æthelred n.å. 13.11. satte det store blodbad på de danske i værk, blev Pallig og G. begge myrdede.

Johs. Steenstrup: Normannerne III, 1882 (fot. opr. 1972).

*Vilh. la Cour**

Gunhild, † tidligst 1014, dronning. F: hertug Mieszco af Polen. ~ 1° med kong Erik Sejrsæl af Sverige, † ca. 995. ~ 2° med *Sven Tveskæg, † 1014, s. af *Harald Blaatand († før 988) og *Gunhild (ca. 965). – Mor til *Harald († antagelig 1018) og *Knud den Store.

Navnet G. for Sven Tveskægs dronning kendes først fra senere norrøne kongekroniker hvor det hurtigt fortrænges af den sagnomspundne Sigrid Storråde. Dronningens slaviske navn kendes ikke. Når så mange dronninger og prinsesser fra den sene vikingetid kaldes G. kan det som her og i den foregående artikel skyldes ønsket om at erstatte et fremmedklingende navn med et nordisk, men det kan også være en tilfældig betegnelse, eventuelt en form for titel, baseret på mangelfuld viden. *Adam af Bremen sætter ægteskabet med den svenske konge i forbindelse med svensk-slaviske angreb på Danmark; dog røbes der usikkerhed om, hvorvidt G. var datter eller søster til hertug Boleslaw Chrobry. Her må Thietmar af Merseburg († 1018) foretrækkes, ifølge hvilken hun var datter af hertug Mieszco og dermed søster til Boleslaw. Ifølge Adam var hun i første ægteskab mor til den svenske konge Olaf med tilnavnet Skötkonung. I andet ægteskab skal hun efter Thietmars angivelse have født Harald Svenssøn og Knud den Store. Efter Sven Tveskægs død skal hun ifølge samme kilde være blevet hjem fra et ufrivilligt ophold i sit hjemland.

Laur. Weibull: Kritiska undersökningar i Nordens hist. omkr. år 1000, Lund 1911 64f 106–10 (genopr. i forf.s Nord. hist. 1, Sth. 1948 245–360). Sv. Ellehøj i Hist. t. 11.r. IV, 1953–56 1–51.

Inge Skovgaard-Petersen

Gunhild

Gunhild (Kunigunde, Ætheltrude), † 1038, dronning. † 18.7.1038 i Italien, begr. i Limburg klosterk. ved Dürkheim. F: *Knut den Store (ca. 1000–35) og *Emma († 1052). ~ juni 1036 i Nimwegen med konge, senere kejser Henrik III af Tyskland, * 28.10.1017 i Ostenbech, † 5.10.1056 på Bodfeld (~2° 1043 med Agnes af Poitou, † 1077), s. af kejser Konrad II (ca. 990–1039) og Gisela af Schwaben († 1043, ~1° med grev Bruno af Braunschweig, † 1006, ~2° med hertug Ernst I af Schwaben, † 1015). – Søster til *Hardeknud.

Som pant på det venskab der i årene 1025–27 blev sluttet mellem Knud den Store og kejser Konrad II blev Knuds datter G. på en fyrstedag i Bamberg maj-juni 1035 trolovet med Konrads unge søn Henrik. Endnu så. døde Knud, og skønt den politiske betydning af G.s påtænkte ægteskab derved blev stærkt svækket, fejredes dog hendes bryllup i Nimwegen med stor pragt juni 1036. Hun kronedes 29.s.m. og antog navnet Kunigunde til minde om Henrik IIs dronning af dette navn. Til Tyskland ledsagedes hun af sin skriftefader Tymme som hun først fik knyttet til Konrad IIs hofkapel og siden fik udpeget til biskop i Hildesheim. G. der i samtidige kilder skildres som en fin og spændende kvinde, barnlig af legeme og sind, drog 1037–38 med den kejserlige familie til Italien. Maj 1038 besøgte hun det berømte kloster på Monte Casino, og måneden efter begyndte hun hjemrejsen langs Adriaterhavets kyst. I den frygtelige sommerhede blev hun syg, og endnu før man havde nået Po, døde hun „ligesom paa Livets Tærskel“. Hun blev begravet i Limburg klosterkirke.

H. Bresslau i *Forschungen zur deutschen Gesch.* X, Göttingen 1870 612. Ernst Steindorff: *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich III 1*, Lpz. 1874 33–42. Johs. Steenstrup: *Normannerne III*, 1882 (reprint 1972) 415–18 428. Sønderjyllands hist. 1, 1930–31 284. Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danm.*, 1969 (2. udg. 1977). F. M. Stenton: *Anglo-Saxon England*, 3. ed. Oxford 1971 = *The Oxford hist. of England II*.

*Vilh. la Cour**

Gunhild, † tidligst 1060, dronning. F: Sven Jarl Haakonsen († 1016) og Holmfrid Olofsdatter. ~ *Sven Estridsen, * ca. 1020, † 28(?) .4.1074, s. af *Ulf Jarl († ca. 1026) og *Estrid (–1020–).

G.s far, den norske Sven Jarl Haakonsen, flygtede for Olav den Digre til Sverige og søgte tilflugt hos sin hustrus far, Olof Skötkonung. Det er vel i Götaland Sven Estridsen har mødt hende, da han i sin ungdom opholdt sig hos hendes halvbror, kong Anund Jakob. Hvornår G. har ægtet Sven ved vi ikke. På grund af hans slægtskab med hende (hendes morf far en halvbror til Svens mor) satte ærkebiskop Adalbert af Bre-

men sig meget stærkt imod ægteskabet som han krævede opløst. Sven søgte først at trodse hans forlangende, men bøjede sig omsider, dels af politiske grunde, dels på foranledning af pave Leo IXs indgreb i sagen, og skilsmisning må være kommet i stand kort efter 1050. G. levede derefter på sine svenske godser „idet hun ofrede sig for Gæstfrihed og Almisser og beflittede sig paa fromme Gerninger“ (*Adam af Bremen). Her modtog hun ca. 1060 en sendefærd fra Bremen under ledelse af dekanen Adalward den ældre; men for øvrigt kender vi intet yderligere til hendes liv. Ved en misforståelse af Adams tekst er hun ofte blevet forvekslet med Anund Jakobs dronning Gunhild.

B. Schmeidler: *Hamburg-Bremen und Nordost-Europa*, Lpz. 1918. E. Arup i *Scandia IV*, Sth. 1931 76–80. Sture Bolin sst. V, 1932 230–38. Vilh. la Cour i *Hist. t. 10. r. II*, 1932–34 507–17.

*Vilh. la Cour**

Gunnarsson, Gunnar, 1889–1975, forfatter. * 18.5.1889 på Valþjófsstaðir i Fljótsdal, Islands østkyst, † 21.11.1975 i Reykjavík, begr. på øen Viðey i nærheden af Reykjavík. F: forpagter, senere bonde Gunnar Helgi G. (1863–1949, ~2° 1898 med Margrét Áugústa Eggertsdóttir, 1857–1937) og Katrín Þórarinsdóttir (1864–97). ~ 20.4.1912 i Kbh. (Rosenkranskirken, katolsk, Frbg.) med Franzisca Antonia Josephine Jørgensen, * 4.4.1891 i Fredericia, d. af maskinsmed, senere på orlogsværftet Carl J. (1860–1940) og Mathilde Wenk (1866–1924).

G.s far var forpagter hos sin bror, præsten på Valþjófsstaðir. Syv år gammel flyttede drengen med forældrene til gården Ljóstaðir ved Vapna-fjorð. Han har i poetisk forklædning skildret sin barndom og opvækst i de første bind af romanværket *Kirken paa Bjerget*. Han deltog i alle arbejder på gården og delte, efterhånden som han voksede til, sin tid mellem at vogte får og digte. Fra sine tidligste år sluttede han sagaer og eventyrsamlinger, og resultatet af disse første pubertetsårs drømmerier og sorgen over sin mors tidlige død nedfældede han i en række højt umodne, poetiske forsøg. De blev trykt i de to små hæfter *Vörljóð* (Vårsange) og *Modur-minning* (moders minde), begge 1906. G. var dengang ikke fyldt sytten år, men skønt succesen udeblev, holdt han fast ved forsættet at blive digter. Han rejste da til Danmark, og som så mange unge islændinge søgte han til Askov højskole hvor han opholdt sig i to år. Om sommeren var han gartner på skolen eller karl på gårdene i nærheden, om vinteren fulgte han foredragene, især de litterære, og gjorde flittigt brug af højskolens bibliotek. Efter højskoleopholdet prøvede den ludfattige

unge islænding at slå sig igennem ved lidt af hvert. 1909 rejste han til Århus hvor han afsatte smådigte til de lokale aviser og ordnede Statsbibliotekets islandske samlinger. Men heller ikke her kunne han bjerge sig et varigt levebrød; allerede næste forår drog han til København og optog en træls tiggergang redaktionerne rundt med sine noveller og digte. 1911 udkom hans første danske bog, en samling meget ringe poesier, *Digte*. Den kunne absolut ikke hjælpe på hans position, men n.å. udkom første del af *Borgslægtens Historie* hvormed han vandt sig både publikum og anseelse. Et hurtigt voksende forfatter-skab udbyggede begge dele, og fra og med denne bog var G.s trængselstid forbi. Med sit første honorar i lommen giftede han sig, købte huset Grantofte i Nordsjælland og ombyttede det siden med en ejendom i Stavsholt. 1919 var han i Italien på det Anckerske Legat, og han har foretaget talrige Islandsrejser. 1930–33 var han medlem af redaktionsudvalget for det store oversættelsesværk *De islandske Sagaer* og fordanskede hertil selv *Gretters Saga*. Til den store udbredelse, hans romaner vandt i Norden, sluttede sig en lang række oversættelser, især til engelsk og tysk. Blandt danske forfattere i 1920erne og 1930erne var G. en af de få der kunne skabe sig virkelig betydelige indtægter ved sin pen. 1939, da han havde vundet international berømmelse, vendte han hjem til Island og skrev siden på islandsk.

Romanen er G.s egentlige kunstneriske udtryksform. Han har skrevet dramaer og essays, men i ingen af disse genrer kommer hans evner til fuld udfoldelse. 1917 udkom *Smaa Skuespil* hvis indhold væsentligst er refleksioner over livsværdierne omsat i spinkle enaktere, 1922 udsendtes det lyriske læsedrama *Dyret med Glorien* som ligeledes er ganske udramatisk i sit psykologiske problem: en menneskesjæl stedt mellem tro og ikke-tro, men uden at denne konflikt får udløsning i noget ydre der kan drive skuespillet dramatisk. G. har skrevet en række essays, nogle ganske enkelte litterære, hvoraf et om Thomas Hardy er interessant ved det lys det kaster tilbage på G.s eget forfatterskab, og en række sammenhørende om nordiske problemer der viser G. som en ivrig tilhænger af den skandinaviske enhedstanke, til hvis realisation han har stillet forskellige forslag. Disse essays er samlet i bogen *Det nordiske Rige*, 1927. Novellen har G. dyrket i stort omfang; han har været en flittig bidragyder til periodiske blade og søndagstillæg, og en række af hans *Smaa Historier* er samlet i bogform (1916 og 1918). Novellen viser allerede en af de stærke sider ved hans forfatterskab: hans afgjorte sans for rolig episk beretten i et klart sprog. G.

har ført en udholdende kamp med sit sprog. Hver sætning er tænkt og skrevet på islandsk, før den omplantes til dansk, men gennem denne langsomme fødselsproces fremkom et smukt og omhyggeligt sprog, i hvilket den barskere islandske form der ligger bag ved, mærkes som styrke i det danske. Med dette sprog harmonerer livsbelysningen i G.s forfatterskab – den er også rolig og næsten gennemsigtig klar; problemet er det ene: Livet er en farlig og vanskelig sag, hvorledes skal vi mennesker, skrøbelige som vi er, bringe den til en harmonisk løsning? Hvorledes bør vi lægge livet an? Svaret er en opfordring til menneskelighed, til godhed og til en søgen mod Gud opfattet som det princip der bringer godhedens mening i tilværelsen – men ikke knyttet til nogen bestemt kirke eller konfession. G.s romaner, i hvilke hans fine sprogbehandling og hans menneskelige livsprogram forbinder sig med en betydelig skikkelsesdannende evne og en sikker episk teknik der med små midler vedligeholder spændingen og stimulerer interessen, falder tydeligt i tre adskilte grupper: en moderne der hovedsagelig beskæftiger sig med – gennem en hovedperson fra vore dage der er søger og spørger – at klarlægge linjerne i den ovenfor skitserede livsanskuelse; en historisk der samler sig om det rent skildrende: handling og dagligliv i Islands blomstringstid ca. år 1000, og en poetisk-erindrende som giver en halvt biografisk, halvt fantaseret fremstilling af digterens opvækst på Island og første år i Danmark. Til den første gruppe hører de tre betydelige romaner *Livets Strand*, 1915, *Varg i Veum*, 1916 og *Salige er de enfoldige*, 1920. I den anden række indgår først ungdoms- og gennembrudsværket *Borgslægtens Historie* som oprindelig udkom i fire dele: *Ormarr Ørlygsson*, 1912, *Den danske Frue paa Hof*, 1913, *Gæst den enøjede*, s.å. og *Den unge Ørn*, 1914. Det er en moderne islandsk slægtsroman der bredt romantisk skildrer tre generationers liv. Først *Edbrodre*. *Roman fra Islands Landnamstid*, 1918 er en egentlig historisk roman om fætrene Ingolf og Leifs flugt fra Norge og de første bosættelser på Island; denne bogs uhyre popularitet gjorde den i et tiår til den typiske konfirmationsgave.

Afbrudt af erindringsromanerne genoptog G. først 1929 for alvor den historiske roman med *Svartfugl* der blev indledningen til en række kronologisk sammenhængende, men handlingsmæssigt fritstående skildringer fra Islands historie: *Jón Arason*, 1930, *Vikivaki*, 1932, *Jord*, 1933 og *Hvide-Krist*, 1934. Betydeligst er nok Jón Arason om den sidste katolske biskop på Island, halshugget 1550. G. går her tæt på kilderne uden at svække sin stærkt personskabende fan-

tasi og sin levende samfundsskildring. (En af G. rev. udg. udkom på dansk 1965). Alle G.s bøger tager motiv fra Island, hvad enten det er i oldtid eller i nutid, og hans tredje store gruppe romaner viser til overflod hvor islandsk denne populære, danskskrivende digter var: det er den stemningsrige og forunderligt poetiske romanrække *Kirken paa Bjerget*, hvis fem bind – *Leg med Straa*, *Skibe paa Himlen*, *Natten og Drømmen*, *Den ufarne Rejsende* og *Hugleik den Haardt-sejlende* – udkom 1923–28. Det er digterens erindrende kærlighedserklæring til det Island der fødte ham, som blev hans eneste emne, og som han mere end nogen anden har gjort til en elsket provins i den danske litteratur. Internationalt står G. ved siden af danskeren Johannes V. Jensen og nordmanden Olav Duun som udtryk for et nybrud i nordisk litteratur der skildrer sære og egensindige karakterer som repræsentanter for det jævne folk.

På dansk kom *Romaner* I–VI, 1932–33. Efter hjemkomsten til Island arbejdede G. selv på en samlet udgave af sine værker med efterord: *Rit* I–XXI, 1941–63, XXI med bibliografi. – Tit. professor (Island) 1934. – R. 1938. □Stik af Johs. Britze, 1925, efter tegn. af Ernst Hansen, 1921. Litografi af Johannes Glob, 1925, efter eget mal. 1921. Mal. af T. Laureng og Jón Stefánsson. Tegn. af Imm. Ibsen, Gerda Ploug Sarp og Otto Neumann. Tegn. af Ivan Opffer, 1938 (Fr.borg) og 1942. Mal. af Axel Bredsdorff udst. 1939. Tegn. af Hans Lollegaard, 1959 (Kgl. bibl.). Foto.

Bibliografi i G.G.: *Rit* XXI, Reykjavik 1963 417–42. – Peder Hesselaa: *Essays*, 1924 9–48. Otto Gelsted: G.G., 1926. Kj. Elfelt: G.G., 1927. Stellan Arvidson: G.G., islänningen, Sth. 1960. Sigurjón Björnsson: *Leiðin til skáldskapar*, Reykjavik 1964. – Breve i Kgl. bibl.

Erland Munch-Petersen (Hakon Stangerup)

Gunner, † 1249, biskop i Ribe. † 21.10.1249, begr. i Gråbrødrenes k. i Ribe.

G. havde studeret i udlandet; han havde – som ikke ganske få af de mænd der var knyttede til danske domkirker i 1200-tallet – magistergraden. Efter biskop Tue blev han 1230 bisp i Ribe. Domkirken tyngedes i hans tid af en svær gæld der hidrørte fra den løsesum som måtte udredes for forgængeren der toges til fange i slaget ved Bornhoved. G. søgte på forskellig vis at komme kirken til hjælp, dels ved overdragelse af noget fædrene gods i Folding, dels ved at indrømme kannikerne helgbrudsbøder af deres bønder, endelig ved en bestemmelse (1245) at domkirken skulle have første års indtægt af hver sognekirke i stiftet efter vakance. 1234 overdrog Valdemar bispestolen plovskatten fra størstedelen af stiftet

mod at kronen fik møntretten i Ribe fuldt og helt, og 1240 fritog hertug Abel (1218–52) bispens bønder i Tønder, Ballum og Daler for al tyngde undtagen leding, kværnsæde og stud, dog ikke uden nogen vægtig godtgørelse. Det er ikke muligt at se hvad disse handeler betød, om bispestolen stod sig ved dem, om G. har kunnet hævde sig. – G. var ligesom de andre Ribebisper en ven og beskytter af cistercienserne i Løgum; selv grundede han Augustinerklosteret i Tvillum, og da gråbrødrene kom til landet 1232 og fik et hus i Ribe nedlagde han i slutningen af 1245 eller begyndelsen af 1246 sit bispeembede og blev franciskaner, betaget af brødrenes fattige liv og selvopofrelse.

Scriptores rerum Danicarum IV, 1777 578 583; V, 1783 564; VIII, 1834 fl.st. Saml. af adkomster ... for Ribe domkapitel (Ribe oldemoder), udg. O. Nielsen 1869. *Repertorium diplomaticum*, udg. Kr. Erslev I, 1894–95 n.165. *Acta pontificum Danica* II, 1907 n.1547. *Annales Danici*, udg. Ellen Jørgensen, 1920 108 207. *Scriptores minores*, udg. M. Cl. Gertz II, 1922 (fot. opr. 1970) 296 305. – M. Mackeprang i *Sønderjydske årbøger*, 1945 20–114 (om Løgum klostets gods).

*Ellen Jørgensen**

Gunner, ca. 1152–1251, biskop i Viborg. † 25.8.1251 i Asmild, begr. i Viborg domk.

Om G.s slægt og hjemstavn ved vi intet. Ligesom adskillige andre unge danske i Valdemartiden studerede han i Paris, men der er ikke efterladt noget vidnesbyrd om en karriere i kirkens tjeneste eller nogen erindring om hans liv før han 1208, 56 år gammel, trådte ind i cistercienserordenen. 1216 blev han abbed i Øm, 1222 kaldtes han til Viborg bispestol. Domkapitlet havde ikke kunnet komme til enighed om valget, og kardinal Gregor af den romerske adelsslægt Crescenzi der på det tidspunkt var i Danmark som pavens udsending greb da ind i kraft af sin legat-myndighed og foranledigede at hans gamle studie-fælle blev biskop. G. var i øvrigt ikke ukendt i Viborg domkapitel idet han 1219 på kong Valdemar II's bud havde været opmand i en strid mellem domkirken og Vitskøl kloster. – G. styrede stiftet i henvend 30 år. Aktmæssigt er hans styrelse kun i ringe grad belyst eftersom arkiverne i Viborg har haft en krank skæbne; men en klosterbroder fra Øm har givet en skildring af hans liv og virke med mange levende småtræk og tegnet ham som den ordensbundne asketiske munk, den nidkære biskop, men tillige som en mand med sund forståelse og ægte dansk lune. – G.s virke var dog ikke begrænset til Viborg stift, og det så meget mindre som kong Valdemar satte ham meget højt. Han blev sendt til Portugal for at hente den unge kong Valdemars brud; han nævnes sammen med ærkebispem og Jakob

"Sunesen som nærværende i Vordingborg 1228 da kongen formulerede en ordning mellem bispen af Odense og fynboerne vedrørende helligbrøde, og ved en bulle af 23.11.1240 blev det ham overdraget tillige med Århusbispens i kraft af apostolisk myndighed at meddele kongen tilladelse til en påtænkt nødvendig reduktion af gods der var kommet bort fra kronen. Marts 1241 var G. med ærkebiskoppen og bisperne og verdslige stormænd til stede på rigsmødet i Vordingborg; hans navn står med de andres i fortalen til Jyske lov; men ifølge munken fra Øm havde kong Valdemar i fremtrædende grad brugt G.s råd og hjælp ved lovens affattelse. Det gælder vel i første række bearbejdelsen af det overleverede lovstof, de foreliggende retsoptegnelser fra Jylland; man tør dog måske tillige formode at den ret stærke indflydelse fra kanonisk ret der gør sig gældende hist og her i Jyske lov og navnlig i den myndige fortale, hidrører fra ham.

Efter kong Valdemars død kom urolige tider, og kirken måtte lide derunder. Ærkebiskop Uffe og hans lydvisper samledes i Odense febr. 1245 og lyste band over dem der krænkede kirkens frihed. G. var nærværende ved dette provinsialmøde, men han følte nu alderens byrde og søgte om tilladelse til at nedlægge sit embede. En bulle af 27.8.1245 bød ærkebispens at ordne det fornødne, men sagen blev af en eller anden grund skudt ud thi G. førte endnu bispestaven da han døde seks år efter, eller næsten hundrede år gammel.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1922 (re-proudg. 1970) 265–78. Viborgbispens G.s levned, overs. H. Olrik, 1892 (optr. 1966). H. Høirup: Biskop G. og jyske lov i Humanister i Jylland, 1959. Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm., 1963. Samme: Kvinde og slave, 1971. Brian Patrick McGuire: Conflict and continuity at Øm abbey, 1976.

*Ellen Jørgensen**

Gunnensen, Birger (Børge), ca. 1445–1519, ærkebiskop. * ca. 1445 i Lindeberga, Himle hrd., N. Halland, † 10.12.1519 i Lund, begr. Lund domkirkes kryptkirke. F: degn og klokker i Lindeberga Gunner.

Selv om kilderne til Danmarks sidste indviede katolske ærkebiskops biografi er talrigere og langt mere omfattende end vi er vant til når det gælder vore middelalderprælater, kendes G.s fødselsår ikke, men det vides med sikkerhed at han var over 50 år da han 1497 blev valgt til ærkebiskop, og ifølge Greifswaldmatriklen må han snarest være født o. 1445. Det var efter datidens normer en gammel mand der gennem godt 20 år på ærkesædet ydede en i alle henseender aktiv og markant embedsindsats – en indsats som gav

gny både i samtid og eftertid. – At klokkersønnen fra Nordhalland både var særdeles velbevaget, ærgerrig og temperamentsfuld fremgår af en række samtidige vidnesbyrd, bl.a. af det indirekte selvportræt han giver i indledningen af statutterne for „Sanctuarium Birgerianum“, den store gudstjenestetiftelse der var kronen på hans livsværk. Forskningen har hæftet sig ved G.s uadelige herkomst og deri set en afgørende årsag til hans mange og store stridigheder med den skånske adel. Nok er det påfaldende at en borgerlig født når frem til landets højeste gejstlige post i en tid da højadelen for alvor var begyndt at interessere sig for bispestole og prælaturer, men en anden strømning i tiden var en stærk borgerlig rekruttering til opbygningen af de kongelige kancellier kombineret med kongens voksende indflydelse på besættelsen af de gejstlige embeder. Som påvist af Henry Bruun var ca. halvdelen af vælgerkorpset i Lunde kapitel ved den højadelige Jens Brostrups pludselige død borgerlig født, så at valget der utvivlsomt var lagt til rette af kong Hans næppe er stødt på modstand i kapitlet som antydtes af Johs. Lindbæk. Bruun vurderer endvidere baggrunden for den påfølgende strid med de skånske stormænd noget anderledes end tidligere ved påvisning af at beskyldningerne mod Jens Brostrup for nepotisme har været stærkt overdrevne. – Mest overraskende og gådefuld forekommer den store forskel der synes at være mellem den første snes år af G.s embedsgering som moden mand og hans indsats som ærkebiskop.

G. blev først sat i skole i den nærliggende by Varberg og kom derfra til domskolen i Roskilde hvor han blev indviet til de lavere gejstlige grader af biskop Oluf Daa († 1461), og fortsatte derpå fem år ved domskolen i Skara, et vidnesbyrd om Hallands nære tilknytning til Västergötland. Han afsluttede sin uddannelse ved universitetet i Greifswald med magistergraden 1468. Hans fattigdom tillod ikke større dannelsesrejser. Efter en kort tid som hjælpelærer ved universitetet kom G. til Lund som leder af domskolen men havde endnu ikke opnået noget kanonikat da han 1474 blev hentet til kancelliet af ærkedegnen i Roskilde Jens Pedersen der da var kansler hos Christian I. G.s administrative dygtighed viste sig hurtigt og 1477 avancerede han til kansler hos dronning Dorothea, en betroet stilling, men uden politisk betydning. Kort forinden var han blevet kannik i Lund, og i de følgende år lønnedes hans kanslerhverv med en række gejstlige embeder, sognekaldene Kalvehave, Vestenskov og Kalundborg by. I det sidste embede residerede han rimeligvis da dronning Dorothea i sin enkestand ofte opholdt sig på Ka-

lundborg slot. G. købte gårde i Kalundborg og indstiftede sjællemesser i kirken men måtte tage ophold i Roskilde da han efterfulgte Jens Pedersen som ærke-degn. G.s virke i disse år kom bl.a. til at bestå i aktiv deltagelse i den franciskanske reformbevægelse, og han medvirkede til observansens indførelse i Roskilde franciskanerkloster. Han gik her ikke blot dronningens ærinde, men var selv en varm beundrer af Laurids "Brandsen og bevarede senere sin tilknytning til observansen hvilket bragte ham i modsætning til en ikke ubetydelig fløj i rigsrådet. Da dronning Dorothea døde 1495 fortsatte G. efter kong Hans' ønske som kansler hos hans dronning Christine, men valgtes knap to år senere til ærkebisp takket være kongelig gunst. Forholdet til kong Hans forblev stort set godt skønt G. hurtigt viste sig at være en både aktiv og stærk kirkefyrste. Ærkesædets økonomi var i Jens Brostrups tid blevet yderligere anstrengt så G.s indsats for at rette den op var hårdt tiltrængt, men hans fremgangsmåde blev årsag til årelange stridigheder først og fremmest med Jens Brostrups arvinger anført af rigsråd Niels "Hak til Hækkeberga. En række næsten samtidige berettende kilder tager alle ærkebispens parti, men da de stammer fra Lund er det kun naturligt. I princippet var retten utvivlsomt på G.s side, men i praksis måtte hans udfordrende fremfærd vække harme, og her spiller hans herkomst nok ind i forholdet til hans adelige modstandere.

Et mæglingsmøde i Helsingborg i begyndelsen af 1501 endte i skandale. Rigshofmester Poul "Laxmand som havde støttet det Brostrupske parti deltog i dette møde og drak i hidsigthed og fuldskab G. til i Satans navn, toppunktet af ærekrænkelse. Kong Hans opsatte stridens afgørelse nogle måneder, som G. brugte til at udarbejde et stærkt personligt præget anklageskrift mod Niels Hak og Poul Laxmand omfattende bl.a. en ubestemt anklage for højforræderi. Kongens reaktion kendes ikke, men et optræk til kølighed i forholdet til ærkebissen synes udglattet ved en stor pengegave til indstiftelse af en Jomfru Mariamesse i Lunds domkirke. Inden striden mellem G. og stormændene var endeligt afgjort skete det navnkundige drab på Poul Laxmand i Kbh., hvor „laxen skulle vise, om den kunne svømme“. Mens kongen måske ikke helt kan frikendes i denne sag, var ærkebissen næppe på nogen måde indblandet, men han slap af med sin argeste modstander og kunne lettere gennemføre sin godspolitik som gik ud på at inddrage bispelene under direkte forvaltning fra Lundegård. Når en bispelensmand døde blev der sjældent udnævnt nogen ny – trods ventebrev og gammel praksis. Til støtte for officialerne blev der udar-

bejdet en jordebog, den såkaldte „palte“. G. fik rettet stiftets økonomi op, men hans privatøkonomi blev også tilgodeset så han kunne foretage betydelige godsopkøb. Han var medlem af den kommission der posthumt afsagde dom over Poul Laxmand med godskonfiskation til følge, og året efter købte G. rigshofmesterens skånske hovedgård Ågerup af kronen for senere at lade den indgå i den store donation til domkirken.

G.s virke i kirkens tjeneste begrænsedes ikke til godsadministration. Han udformede og lod trykke nye synodalstatutter der bl.a. regulerede præsternes forhold til landsbykirkerne. På Bornholm oprettede han en skole i Rønne. Om dette var et led i hans aпарering af kong Hans' forsøg på at inddrage Bornholm under kronen er uvist, men G.s forhold til denne konge forblev stort set gnidningsløst, og han støttede universitetet i Kbh. ved at skaffe det en række skånske indtægter. Derimod var G.s forhold til Christian II mindre godt – allerede fra dennes tid som statholder i Norge. Deres første sammenstød gjaldt fængslingen af biskop Karl af Hamar, dernæst havde prins Christian øjensynlig spillet en aktiv rolle for at forpurre G.s planer om at resignere sit embede 1512 til fordel for sin kansler Asser Pedersen, en anden borgerlig født hallænding. I Christians kongetid blev forholdet endnu mere spændt da kongen 1514 krævede det skånske landsting flyttet fra Lund til Landskrona, senere øgedes modsætningsforholdet, dels på grund af biskop Jens "Andersen (Beldenak)s strid med kongen, dels på grund af forfølgelsen af den pavelige legat Archiboldus. På den anden side støttede G. Christian II ved at hævde sin stilling som Sveriges primas og i kraft heraf at slynge bandstrålen mod Sten Sture d.y. Han kronede kongen i Kbh. 1514 og foretog året efter vielsen til prinsesse Elisabet, men begav sig i øvrigt nødig til rigsrådsmøder vest for Øresund i sine sidste år.

G.s politiske betydning må på ingen måde undervurderes, men var kun en del af hans indsats. Han var en personlighed med mange facetter. På én gang repræsenterer han den senmiddelalderlige fromhed centeret om Mariadyrkelsen og den gryende renæssances Macchiavellifilosofi. Ægte fromhed iblandet en betydelig selvfølelse lå bag hans storstilede gave til domkirken omfattende op imod 100 landbrugsenheder. For indtægten heraf skulle der afholdes en daglig messe „Vor Frue til hæder“. Baggrunden for, formålet med og ordningen af denne gudstjenestes liturgi har han udførligt beskrevet i *Sanctuarium Birgerianum*, der er bevaret i to samtidige nedskrifter fra foråret 1512, da han gjorde sit livsværk op. De er senere bekræftet af ham selv 1518 og stad-

fæstet af Archiboldus 1519 kort før G.s død. Denne Nordens mest omfattende gudstjenesteordning var tænkt for evigheden som imidlertid blev kort. Længere varighed fik G.s byggearbejder på domkirken, hvor han først havde planlagt at bygge et kapel, men tilskyndet af kong Hans i stedet bragte kryptkirkens elendige forhold i orden. Her gør hans bygmester Adam v. Dürens værker, især brønden og pragtsarkofagen over G., den dag i dag stærkt indtryk på hver ny besøgende. Et andet varigt minde har G. sat sig i de værker, han lod trykke: *Missale Lundense*, 1514 og *Breviarium Lundense*, 1517, og det var ham der omsider fik fremskaffet et Saxo-manuskript til Christiern *Pedersen og delvis bekostede Parisser-udgaven 1514. □Liggende figur på gravmæle fra før 1512 af Adam van Düren (Lund domk.).

Kilder. Saml. til den da. hist., udg. P. F. Suhm I, 3, 1779 1–89 (Sanctuarium Birgerianum). Aktstykker til Bornholms hist., udg. J. R. Hübertz, 1852. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 257–80 (Peder Iversens optegn. til 1537). Sst. 2.r. II, 1887 249–84 (Mogens Madsens ærkebispekrønike). Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk IV–VII, 1910–1943. Missiver fra kongerne Chr. Is og Hans' tid, udg. Will. Christensen I–II, 1912–14. Monumenta Scaniae hist. Diplomatarium diocesis Lundensis, udg. L. Weibull V–VI, Lund 1921–39. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods, udg. G. Johannesson, Lund 1953 = Skånsk sennemæltid och renässans VII. Sanctuarium Birgerianum, udg. H. Bruun og T. Jexlev, under udg. 1980 (= sst. X).

Lit. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge i Hist. t. III, 1842 575–99. C. Molbech sst. 600–13. Laur. Weibull i Hist. t. för Skåneland II, 1904–08 273–93 (også i forf.s Nordisk hist. III, Sth. 1949). Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm. under Kr. I og Hans, 1907. Otto Rydbeck, Gottfrid Carlsson og Bengt Strömberg i Lunds domkyrkas hist., red. Ernst Newman I, Sth. 1946. Gösta Johannesson i Vetenskapssocietetens i Lund årsbok 1950, Lund 1951 117–70. K.-G. Lundholm: Sten Sture d.ä. och stormännen, Lund 1956 = Bibl. hist. Lundensis III. Henry Bruun: Poul Laxmand og B.G., 1959 (repro. 1975). Troels Dahlerup: Studier i senmiddelalderens kirkeorganisation, 1963 = Kirkehist. studier 2.r. XV. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

Papirer i Rigsark., Den Arnamagnæanske saml., Landsark., Lund og Rigsark., Sth. De ældste da. arkivregistraturer IV, 1885 291–364 (registratur over brevene på Lundegård 1577).

Thelma Jexlev

Gunnerus, Johan Ernst, 1718–73, biskop. * 26. 2.1718 i Kristiania, † 25.9.1773 i Kristiansund. F: stadsfysikus Erasmus G. († 1732) og Anna Gerhard. Ugift.

Allerede i sin hjemby's katedralskole hvor han blev elev 1729 gjorde G. sig bemærket ved usædvanlig begavelse, men efter studentereksamen i Kbh. 1737 måtte han på grund af hjemmets fattige kår ernære sig som informator i Kristiania. 1740 kunne han imidlertid efter aflagt anden eksamen studere to år i Kbh. hvor han samtidig var

i huset hos A. G. *Moltke (1710–92) hvorefter han med kgl. understøttelse rejste til Halle som hovmester for en livlandsk adelsmand. Her fortsatte han sine teologiske og filosofiske studier, det sidste under oplysningsfilosoffen Christian Wolf, og læste tillige jura og matematik. 1745 rejste han til Jena hvor han s.å. tog magistergraden i filosofi og 1748 begyndte at undervise i natur- og folkeret. Sine forelæsninger herover udgav han i otte bind 1748–52 under titlen *Volständige Erklæring des Natur- und Vlkerrechts nach denen beliebten Grundstzen des Herrn Hofrath Darjes*, tilegnet Frederik V, som imidlertid indbragte ham professor J. Darjes' uvilje da han på enkelte punkter imødegik dennes lære. 1753 blev han adjunctus ved det filosofiske fakultet og forelæste over matematik og filosofi.

G.s arbejder tilførte næppe området noget nyt og originalt, men som en begavet formidler af tidens nyere, ledende ideer gjorde han en god pædagogisk indsats, hans polyhistoriske viden var betydelig og hans flid enestående. 1754 fik man endelig øje for hans anvendelighed i Kbh., og han kaldtes hjem for at blive præst og professor ved Herlufsholm skole, men hjemkommen til Kbh. n.å. bortbyttede han efter ordinationen kald og embede for stillingen som provst ved kommunitetet, udnævnt 10.9.1755, og samtidig blev han akademisk vikar for Kbh.s biskop (P. *Hersleb) ved universitetet. Her forelæste han over teologi, logik og metafysik samt natur- og folkeret. S.å. udkom hans *Institutiones theologiae*, et værk efter Wolfs metode, og som en af de første, og mest velformulerede, wolffianere her vakte han en ikke ringe opmærksomhed. 1757 udsendte han *Institutiones metaphysicae*. – G.s ambition rakte dog længere, og 31.7.1758 udnævntes han til biskop i Trondhjem, og hermed kom hans initiativ og arbejdssevne til at præge det norske samfund, samtidig med at han i overensstemmelse med oplysningstidens ånd, og inspiret af den svenske naturforsker Carl v. Linné gav sig i lag med naturvidenskaberne. I sit første hyrdebrev, der bl.a. indeholdt en fortegnelse over alle i stiftet fødte eller bosatte forfattere siden reformationen, fremsatte han tanken om oprettelsen af et norsk videnskabeligt selskab (1767 anerkendelse som kgl.) som han derefter sammen med Gerhard *Schoning og P. F. *Suhm fik sat i værk. Sine udstrakte visitatsrejser – stiftet omfattede foruden Nordland fylke også Troms og Finnmark – benyttede han til omfattende iagttagelser af landets naturforekomster, og til indsamling af eksempler. Som mineralog og zoolog var G. næppe mere end en interesseret dilettant, han udgav en afhandling om *Nogle smaa rare og meestendeelen*

nye Norske Sædyr i Vidensk. selsk.s skrifter 1770, men hans eksempel og ildhu fik afsmittende virkning på præsterne også uden for hans eget stift. Som botaniker sørgede han for at flere norske studenter kom til at studere hos Linné i Uppsala. Han samarbejdede med J. G. Oeder om storværket *Flora Danica*, og i sin egen *Flora Norvegica* I, 1766, II, 1776 (med 1772 på titelbladet) fulgte han samme princip som Oeder, at udgive planterne efterhånden som han havde eksemplarerne idet en udgivelse efter Linnés system ville sinke publikationen. Hans bestemmelser er som oftest rigtige, beskrivelserne korte, men omfattende, litteraturhenvisningerne vidner om et sundt omdømme. Blandt planterne er mange sporeplanter, usædvanligt for hans tid hvor botanikerne mest interesserede sig for blomsterplanter. Værket, der omfatter 1118 arter med 12 tavler, er imponerende i betragtning af den korte tid han har haft til udarbejdelsen. 1765 udgav han en afhandling om illanddrevne frugter ved norske kyster som stadig har interesse.

Den iver hvormed G. søgte at give Norge en videnskabelig status – allerede 1768 nævner han ønskeligheden af et selvstændigt norsk universitet – har i eftertiden skabt ham et navn som en af norsk rigsselvstændigheds fædre. Bemærkelsesværdig er imidlertid den smidighed hvormed han over for de politisk ledende har kunnet repræsentere de nye ideer uden at virke skeptisk. I hans teologiske værker står han den kommende rationalisme nærmere end den gamle ortodoksi. Muligvis har det dog spillet ind ved hans sendelse til Norge at det ikke var ubekvemt at have ham lidt på afstand. Men 1771 fik man pludselig brug for ham i Kbh. – Efter at Struensee i jan. havde beordret konsistorium til at udarbejde forslag til en reform af universitetet og svar herpå var indkommet i marts indkaldtes G. ved kabinetsordre (6.7.1771) for at gennemgå forslagene og fremsætte en samlet plan. 1.10. påbegyndte han arbejdet, og allerede 16.12. kunne han aflevere sin indstilling, en plan i 37 punkter der opstillede rammerne for universitetets virksomhed, motiverede ændringerne og angav hvilke personer der skulle have de vigtigste poster, og til hvilken løn. Der skulle være fire fakulteter, et teologisk, et historisk, et juridisk og et filosofisk. Det historiske, der var det nye, skulle have en lærestol i alm. europæisk historie og statistik, og en i nordisk historie og antikviteter (forhistorie). Fakulteterne skulle være lige i rang og professorernes rang bestemmes af ancienniteten. Universitetets jordegods der udgjorde den materielle baggrund for dets virksomhed skulle administreres centralt og ikke som hidtil af professorerne ved de enkelte fakulteter. Der skulle overalt fo-

relæses på dansk, kun fremmede professorer måtte anvende latin indtil de fik lært landets sprog. Eksamen skulle rationaliseres og fratages professorerne der var tilbøjelige til at favorisere egne elever, især dem der havde betalt dem for kurser. I stedet skulle eksamen afholdes af de autoriteter under hvilke kandidaterne skulle virke. Den hidtil anvendte, langsommelige, diktat fra egne lærebøger skulle afskaffes, og kurserne der hidtil havde strakt sig over et år „uagtet de fleste . . . kunne bringes til Ende i et halvt“ skulle begrænses til dette. I øvrigt, foreslår han, måtte ingen student beforders, ingen greve eller baron rejse udenlands for han havde studeret to, tre år ved Kbh.s universitet. Detaljeret gjorde han desuden rede for at universitetets botaniske have der havde dårlige vilkår med hensyn til lys og jordbund skulle flyttes til haven ved Charlottenborg. Hertil var han muligvis nok påvirket af Oeder, ligesom han under sit arbejde modtog en strøm af reformforslag fra forskellig side.

Den væsentligste nyskabelse var dog oprettelsen af embedet som vicekansler hvorved den administrerende myndighed ville blive flyttet fra rektor til en af statsmagten udpeget person der skulle være professor i teologi og førstepræst ved domkirken. Han skulle med G.s formulering være primus inter pares & consistorii præses. Som den første mand til denne ansvarsfulde post pegede G. på sig selv. Formentlig uopfordret slog han endnu et slag for det norske universitet hvis oprettelse efter hans mening ville forøge det norske studentertal. Det burde anbringes i Kristianssand der ville være mere bekvem for folkene nordfra end Kristiania, og selv folk fra Jylland ville have nærmere hertil end til Kbh. Tanken er interessant fordi den viser at han ikke blot tænker i særnorske baner, men i rigsfællesskabets. Og desuden i økonomiske. Med universitetet og en flytning af det videnskabelige selskab til Kristianssand ville denne hensyngende by blive bragt på fode. Dersom denne plan blev bragt til udførelse ville G. føle det som en forpligtelse at overtage posten som vicekansler her.

G. fik desuden i opdrag at forberede en reform af hele det lærde skolevæsen, men kuppet mod Struensee 17.1.1772 kuldcastede alle planerne på ubestemt tid. Uden nogen påtale – til trods for hans helhjertede støtte til kabinetsministerens politik – kunne G. vende tilbage til sit norske embede. Hans lettelse herover skinner igennem i følgende linjer til Suhm kort efter: „jeg er hjertelig fornøjet over at være kommet hjem igen, og ønsker aldrig mere at se Kbh.“ Mere bittert var det at se en stor drøm tilintetgjort: „Det norske Universitet tillige med Reformationen af det Kbh.ske kommer vel alt i Glemmebogen“. – Få

måneder senere kunne han ved Kristianiabispens sygdom begynde at forberede sig til overtage af dette embede, „nu drømmer jeg alt om Gamlebyen“ skrev han til Suhm, men inden drømmen gik i opfyldelse døde han på en visitationsrejse. Som forsker var G. ikke original eller nyskabende, men med sit skarpe intellekt og sin rationelle indstilling var han en ypperlig administrator, med sin ildhu, der også drevs af ambition, blev han en igangsatte. (Artiklen suppleret af A. Fox Maule). □ Stik af J. C. Sysang, 1755, og I. Haas, 1756. Mal. af J. F. Schweiger, formentlig 1765 (katedralskolen og Vidensk. selskab, Trondheim), efter dette kopi af A. Bergius (Nidaros domk.) samt yderligere en kopi (Vidensk. selskab, Trondheim).

Kilder. R. Nyerup: Udsigt over P. F. Suhms levnet og skrifter, 1798 349–52 (breve fra J.E.G.). Samme: Hist.-statist. skildring af tilstanden i Danm. og Norge III, 2, 1805 375–404 (universitetsplanerne). Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II–III, 1907–13. Luxdorffs dagbøger, udg. E. Nystrøm I, 1915–30. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen III, 1923. *Lit.* Ove Dahl i Det kgl. norske vidensk. selsk. skr., Kria. 1888–1910 (se 1910, nr. 12 60–62). Bredo Morgenstjerne m.fl. i Norsk theol. t. ny r. IX, Kria. 1918 137–67; Chr. Ihlen sst. 1924 65–102.

Sv. Cedergreen Bech

Gunnløgsson, Jakob Halldor, * 1918, arkitekt. * 23.1.1918 på Frbg. F: købmand Halldor Johannes G. (1887–1918) og skuespiller Else Sten (1897–1952). ~ 1.6.1956 i Helsingør (b.v.) med Ida Eline Rinde, * 12.5.1919 i Horten, Norge, d. af orlogskaptajn Olaf R. (1880–1973) og Ida Eline Klauman (1890–1962).

Efter sin studentereksamen 1937 blev G. optaget på kunstakademiets arkitektskole og fik afgang herfra 1942. I en årrække var han medarbejder hos professor Palle Suenson og virkede samtidig som assistent ved undervisningen på akademiet. I 1956 tildeltes han Ny Carlsbergfondets store rejselegat. Han udnævntes til professor i bygningskunst ved akademiet 1959, og ti år senere valgtes han til dekan for arkitektskolen. Siden 1952 har G. haft samarbejde med Jørn Nielsen, og de har flittigt deltaget i næsten alle de følgende ti-års større arkitektkonkurrencer, i de fleste tilfælde med præmierede eller indkøbte projekter som resultat. Det er da også gennem konkurrencerne de har fået hovedparten af deres større opgaver.

G. byggede 1952 sit eget hus i Vedbæk, og det skaffede ham 1953 Eckersberg-medaljen. 1958 byggede han påny eget hus, denne gang i en strandgrund i Rungsted. De to huse illustrerer hans udvikling som arkitekt, og det sidstnævnte bærer i sit beskedne format de karakteristiske

træk i hans arkitektur: den strenge forenkling, den stringente formgivning og de asketiske, men forfinede rumvirkninger. Netop disse egenskaber går da også igen i *rådhuset i Tårnby*, 1957–59 som G. opførte i kompagniskab med Jørn Nielsen efter en konkurrence 1953, i rådhuskomplekset i Fredericia 1963–65 efter en konkurrence 1955 og i *Fiskeri- og søfartsmuseet* i Esbjerg 1966–68 efter konkurrence 1965. Som resultat af andre konkurrencer har de bl.a. opført *Tårnby gymnasium* 1967, *Møllegårdsskolen* i Slagelse, *Uglegårdsskolen* i Solrød 1974 og det nye *udenrigsministerium* ved havnefronten på Christianshavn. Af andre arbejder bør fremhæves byggeriet for vinfirmaet Georg Bestle A/S, 1966 og højhuset *Præstevænget*, 1963, begge i Ballerup-Måløv kommune, samt kollektivhuset *Hellebo* i Helsingør, 1969.

G. har i sin arkitekturopfattelse internationalt format og internationalt præg – stundom også den hertil hørende kontante barskhed – og sammen med sin kompagnon har han da også gjort sig gældende i konkurrencer uden for landets grænser. Deres fornemste resultat har været en førsteplads i den nordiske konkurrence om en ny rigsdagsbygning i Stockholm 1970 som dog ikke førte til at de fik opgaven overdraget. For deres arbejder har de fået tildelt Træprisen 1967. □ Foto.

Arkitektur, 1953 5–12 (hus i Vedbæk). P. E. Skriver sst. 1959 92–99 (hus i Rungsted). Samme sst. 1960 121–31 (Tårnby rådhus). Samme sst. 1964 246–51 (Præstevænget). Samme sst. 1965 137–44 (Fredericia rådhus). Samme sst. 1966 232–40 (Georg Bestle A/S). Sst. 1971 169–75 (Hellebo). Samme sst. 1974 52–59 (Uglegårdsskolen). H. E. Langkilde: Kollektivhuset, 1970 101–07 (Hellebo).

Hans Erling Langkilde

Gurlitt, Heinrich Louis Theodor, 1812–97, maler. * 8.3.1812 i Altona, † 19.9.1897 i Naundorf ved Schmiedeberg, begr. i Schmiedeberg. F: fabrikant Johann August Wilhelm G. (1774–1855, ~1° 1795 med Anna Margaretha Maria Ehrhorn, 1774–1809) og Christine Helene Eberstein (1783–1857). ~1° 3.5.1837 i Kbh. (Hellig.) med Ane Elisabeth (Elise) Saxild, * 9.9.1817 i Kbh. (Hellig.), † 15.8.1839 i München, d. af fuldmægtig ved hof- og stadsrettens skiftekontor Jacob S. (1754–1826) og Anna Schønning (1775–1855). ~2° 31.5.1843 i Düsseldorf med Johanna Julie Bürger, * 6.1.1823 i Mannheim, † marts 1844 i Rom, d. af Edmund B. og Luise Friederike Hornig. ~3° 5.7.1847 i Berlin med Elisabeth Marie Luise Lewald, * 8.8.1823 i Königsberg, † 28.12.1909 i Berlin-Steglitz, d. af købmand og vinhandler David L. (1787–1846) og hustru, f. Asser (1790–1841).

Gurlitt, Louis

Allerede fra drengene fik G. lov til at gå kunstnervejen og fik sin første uddannelse i Hamburg hos Günther Gensler og Siegfried Bendixen. 1832 rejste han til Kbh. og videre til Norge, draget af længslen efter at se I. C. Dahls landskaber; i efteråret kom han tilbage til Kbh., blev elev på kunstakademiet og sluttede samtidig et venskab med Wilhelm *Marstrand der fik varig betydning for ham; sammen med ham foretog han igen 1835 en længere rejse i Norge. Kun 21 år gammel havde G. udstillet sine første landskaber på Charlottenborg 1833; for at uddanne sig videre som landskabsmaler rejste han i foråret 1836 til München hvor han opholdt sig de følgende år, bortset fra en kort rejse til Kbh. 1837 og til Norditalien 1838. Efter at være kommet tilbage til Kbh. blev han 1840 medlem af akademiet (på *En Egn ved Silkeborg*; 1860 placeredes han mellem akademiets udenlandske medlemmer) og arbejdede nu i Danmark indtil slutningen af 1842 da han rejste til Düsseldorf og derfra videre til Italien hvor han forblev til 1846; betydningsfuldt for ham blev her hans venskab med Fr. Hebbel. Fra 1847 var han bosat i forskellige byer i Tyskland, en tid også i Wien, og foretog derfra mange længere rejser til andre lande. – Det fremgår af G.s egne udtalelser at han allerede som ung elev i Kbh. i nogen grad reagerede mod Eckersbergskolens naturstudium; derfor fandt han sig hurtigt tilpas med forholdene i München og i Düsseldorf hvor hans kunst gjorde betydeligt indtryk. 1839 siger han rent ud at han arbejder i en helt anden retning end den i Kbh. herskende. I ungdomsårene, da hans kunst tilhørte Danmark, regnedes han dog for en af de betydeligste landskabsmalere af sin generation, og Christian VIII gav ham sin støtte ved adskillige køb og bestillinger. Eftertiden kan dog ikke give ham en plads mellem de kunstnere der grundlagde dansk landskabsmaleri, og på den tid da han vandt sig et anset navn i Tyskland, især ved sine billeder fra syden, tilhørte han ikke længere dansk kunsthistorie. G. er repræsenteret med værker på kunstmuseet, kobberstiksamlingen, Charlottenborg og i Ribe museum; desuden i flere tyske museer, bl.a. i Kiel, Hamburg, Hannover, Düsseldorf og Dresden. – R. 1847. □Tegn. af W. Marstrand, 1837, flere mal. af samme. Tegn. af J. L. Lund, 1841, af A. A. Müller (begge Fr.borg) og af Nordahl Grove, 1842. Afbildet på litografi af F. C. Kiærshou og på et stik efter forlæg af D. Monies. Tegn. af Cornelius Gurlitt, 1846. Stålstik. Mal. af J. L. Lund.

Ludw. Gurlitt i Gads da. mag. 1910–11 303–11. Samme: L.G., Berlin 1912. H. Bramsen: Landskabsmaleriet i Danm., 1935 72f 110. L. Martius: Die schlesw.-holst.

Malerei im 19. Jahrhundert, Neumünster 1956. E. Redelfsen i Nordelbingen, Heide i. Holstein 1967 17f. Minna Heimbürger: Den jydsk ørken, 1969 33f 51 92. O. Klose og L. Martius: Skand. Landschaftsbilder, Neumünster 1975.

Leo Swane*

Gustmeyer, Carl Hieronimus, 1701–56, købmand. Døbt 9.6.1701 i Stralsund, begr. 28.12.1756 i Kbh. (Helligk.k.). F: stadsvejer Georg G. ~ Catharina Sprich, * ca. 1710, begr. 16.12.1773 i Kbh. (Helligg.).

Hvornår G. ankom til Danmark vides ikke, men 1740 tog han borgerskab i Kbh., og i løbet af de følgende år arbejdede han sin veksler- og tømmerforretning således op at hans handelshus blev et af de mest ansete i datidens Kbh. Af sine standsfæller var han meget agtet, og de valgte ham til revisor ved banken og til 1. direktør i Det kgl. oktrojerede islandske Kompagni. Efter hans død førte hans enke huset videre, og hun drog navnlig fordel af store tømmerleverancer til marinen. Hun gik i kompagni med sin svigersøn, den foretagsomme F. *Bargum og deltog med ham i oprettelsen af *Det guineiske Kompagni*. Da Bargum måtte forlade landet på grund af sine tvivlsomme forretninger, og enken imidlertid var død, overtog sønnen Frederik Ludolf F. (1752–1804) handelshuset og førte det atter frem til stor velstand. Også han var meget anset blandt sine standsfæller, blev medlem af Grossererersocietetet og svensk konsul. Han ejede Ved Stranden 14, opført 1796 af J. M. Quist, hvor han førte stort hus. Med hans søn, der døde i små kår, forsvandt navnet fra storhandelens inderkreds.

Johs. Werner: Chr. Wilh. Duntzfelt, 1927.

Harald Jørgensen

Gutfeld, Frederik Carl, 1761–1823, præst. *9.10.1761 i Bevtoft, †9.1.1823 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: sognepræst, sidst i Skærbæk, provst Peder G. (1727–97, ~2° med Anna (Andrea) Poulina Chrystalsinsdatter, 1734–1813) og Anna Chrystalsinsdatter (1729–61). ~19.11.1790 i Kbh. (Garn.) med Caroline Frederikke Bigum, *24.10.1766 i Svendborg, †14.1.1848 i Kbh. (Frue), d. af kaptajn og tolder Claus Parelus B. (*1729) og Abel Cathrine Dragbeøl.

G. blev først undervist af faderen, gik derefter i Haderslev lærde skole og blev 1781 privat indskrevet ved universitetet hvor han fik attestats 1784. Hans far var 1788 blevet præst i Søllerød og Hørsholm, og da han 1789 forflyttedes til Skærbæk, blev Hørsholm et selvstændigt embede hvortil G. blev kaldet. G. var et kvikt hoved der livet igennem bevarede sit muntre vid og si-

ne selskabelige talenter; han havde evne til at poetisere og moralisere på vers og i prosa, og allerede i sine første præsteår blev han ven med K. L. "Rahbek som jævnlig besøgte ham for at få „en aandelig Næsevarme“ hos „skjøntalende, underholdende, indgode G.“. 1796 kom G. til Korsør hvor han plejede omgang med M. G. "Birckner, men da G. mistede sin ældste datter, og Birckner døde 1798, blev Korsør ham „et øde og sørgeligt Opholdssted“. 1799 udgav han *Taler over de sædvanlige Søndags-Texter* (I), og denne publikation har utvivlsomt støttet hans kaldelse 1800 til Asminderød-Grønholt og Fredensborg slotspræsteembede. Her blev hans talegaver værdsat af den æstetiserende kreds der om sommeren lå på landet derude. Selv om han 1807 blev amtsprovst for Fr.borg amt stod hans hu dog til hovedstaden, og 1811 kom han til Holmens kirke som provst og sognepræst. G. var „oplysningsmand“ af den supranaturale retning med anerkendelse af åbenbaringen som værende over fornuften, uangribelig af og forenelig med denne; som en apologetisk, formentlig uangribelig kerne stod for ham den berømte trias: Gud, dyd og udødelighed. Religionen får sin udfoldelse i næstekærlighed og pligtfølelse hos den der er den gode borger her og hisset. Hans teologi var kulturglad og optimistisk, og hans ungdom faldt i en tid som gennem oplysningen og den franske revolution ventede en virkelig religiøs og etisk modning af en frigjort slægt, for hvem kirken fik den opgave at være undervisningscentral for sandhed og pligt. I denne modernisme indkapslede han sig uden at kunne følge tidens drejning efter århundredskiftet. G. kom til hovedstaden på en tid hvor oplysningens forkyndelse som Chr. "Bastholm havde gjort populær, var ved at afblomstre, og G. havde hverken hjerne til at tolke kantianismen (som H. G. "Clausen) eller hjerte til at befrugtes af romantikken (som J. P. "Mynster); han kom til at tjene en døende epoke, ikke til at indvarsle en ny. G. havde evner som en menneskealder tidligere var beundret, en levende imagination og et blomstrende billedrigt sprog der også i Holmens kirke skaffede ham en anselig tilhørerkreds (*Taler*, 1799; *Leiligheds-Taler*, 1805; *Prædikener, holdne i Holmens Kirke I-II*, 1818), men efterhånden føltes som fraser. Den biblicisme og den dermed sammenhængende fornyelse af den evangelisk-lutherske bevidsthed som er et kendeligt træk i den første fjerdedel af 1800-tallet, vendte sig dels med medynk (Jens "Møller), dels med angreb (W. F. "Engelbreth og senere "Grundtvig) mod den fornuftsmæssige religionsitet og moraliseren hvis flimrende retorik føltes som et surrogat for nådens etos. Sammen med A. S. "Ørsted og H. G.

Clausen blev G. 1813 medlem af den kommission der skulle revidere kirkelovene; 1813 blev han medlem af skoledirektionen, og 1817 var han med til at rejse ønsket om nye ritualer. Han afslog 1818 Ribe bispestol, men fik til gengæld rang med biskopper. – R. 1811. DM. 1817. □Mal. af Eleonore C. Harboe (Holmens k.), kopi (Fr.borg). Tegn. af N. J. Bredal, 1819 (sst.), litograferet, formentlig af samme.

J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 35. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 47. Ludv. Koch: Den danske kirkes hist. 1801–17, 1879–80 112f 155. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920 163 223.

*Michael Neiiendam**

Guttorm, Svend, 1900–58, maler. * 19.6.1900 i Hvalso, † 24.9.1958 i Rørvig. F: urmager Jens Andersen og Thyra Fernanda Guttorm (* ca. 1869). Navneforandring til G. 1913. ~ 1913 i Vejby, Holbo hrd. med Karen Laurine Cecilie Svendsen, * 3.2.1904 i Vejby, d. af arbejdsmand Johan S.

Kendskabet til G.s ejendommelige væsen og tragiske skæbne skyldes især en beretning af Ulf Hoffmann, trykt som kronik i Politiken i anledning af mindeudstillingen for kunstneren i Kunstforeningen i Kbh. 1959. Han var død året før efter at have levet de tyve sidste år af sit liv i Rørvig sg.s kommunehus „ivrigt optaget af imaginære ting“, ramt af sindssygdом hvis spirer allerede havde været synlige i hans barndom. G. blev elev af akademiet hvor især Aksel "Jørgensen bistod ham på forskellig måde, skaffede ham legater m.m., men hvor han kun forblev i kort tid. Også andre kolleger interesserede sig for hans person og hans usædvanlige maleriske talent som kulminerede i begyndelsen af 1930'erne og markeredes med bl.a. det eneste maleri af ham i offentlig eje, *Aftenspising* fra 1931 (i Fyens stiftsmuseum, Odense). Den økonomiske baggrund for hans liv som maler i disse år var en understøttelse fra en bror, men da denne holdt op så G. sig nødsaget til at gå i malerlære, men vistnok uden at fuldføre. Han giftede sig og tog arbejde på fabrik. Han malede på kort tid og tydeligvis manisk en række ejendommelige billeder med meget svær farve og en utraditionel, meget fri malerisk teknik. De vakte opsigt på Decembristernes udstilling 1936–37, men han solgte intet og erklærede at ville opgve malerkunsten. Som senere arbejdsløs kom han i strid med sin kommune der nægtede ham socialhjælp og anviste ham arbejde med stenslagning. Han protesterede, og sagen blev taget op af B.T. der arrangerede en udstilling i Vagn Winkels kunsthandel 1937. Også andre ydede hjælp, men G.s

Guttorm, Svend

sygelighed gav sig nu udslag i angreb også på venner i en pjece fra 1941 med titlen *Kunstneres Forhold til Socialloven*. Derefter levede han alene, tegnede og malede med vandfarve, men viste ikke sine arbejder frem, hvoraf en stor del er tilintetgjorte. □Selvportr. malet 1929. Mal. af Th. Hagedorn Olsen udst. 1956. Radering af T. Galle Jensen, 1965.

Kay Christensen i Kunstforen.s udstillingskat. 1959. Ulf Hoffmann i Politiken 25.9.1959. Jan Zibrandtsen i Berl. tid. 1.10.s.å. Herm. Madsen i Kunst VII, 1960 nr. 6.

Henrik Bramsen

Gyda (ca. 1000), se **Sven Tveskæg**.

Gyda, ca. 1160, dronning. ~(?) *Sven Estridsen, * ca. 1020, † 28(?) 4.1074, s. af *Ulf Jarl († ca. 1026) og *Estrid (-1020-).

Vi kender G. udelukkende fra *Adam af Bremens beretning hvori hun kaldes Sven Estridsens „retmæssige Dronning“. Om dette er rigtigt, eller om hun kun har været kongens frille, får stå hen. Adam fortæller ligeledes at hun dræbtes ved gift af en blandt Svens friller ved navn Thorev.

*Vilh. la Cour**

Gyde-Pedersen, Mette Kirstine, 1898–1962, bibliotekar. * 18.6.1898 i Boldesager ved Esbjerg, † 26.1.1962 i Holbæk, begr. i Hjerting. Navneforandring 1913 fra Pedersen til Gyde-Pedersen. F: gårdejer Peder Gyde P. (1862–1960) og Edel Gregersen (1857–1922).

Efter studentereksamen 1917 (Esbjerg) og afgangseksamen fra Statens biblioteksskole 1921 arbejdede G.-P. på bibliotekerne i Esbjerg, Silkeborg og Frederiksberg. 1930 kom hun til centralbiblioteket i Holbæk hvor hun fik sin livsgerning, fra 1938 som overbibliotekar. Hendes store evner for at forhandle og samarbejde bevirkede at der blev en for den tid forbillig opbygning af bibliotekerne i centralbiblioteksområdet, endnu med deltidsbibliotekarere, men dog også netop i dette område det første forsøg på at placere en faguddannet bibliotekar i en landkommune. Hun gjorde også en bemærkelsesværdig indsats ved at organisere et fælles-ungdomsbibliotek, senere børne- og ungdomsbibliotek for området. Men en virkelig pionér blev G.-P. i det såkaldte opsøgende biblioteksarbejde. Hun var med i oprettelsen af Centralbiblioteket for tuberkulosepatienter 1942, og hun virkede for en bedre betjening af hospitalernes patienter, også sindssygehospitalernes. I Holbæk havde hun fået organiseret et samarbejde med den lokale garnison, så soldaterne kunne have deres eget bibliotek på

kasernens område. 1947–49 havde G.-P. orlov for at organisere og lede et bibliotek for den danske brigade i Tyskland efter kapitulationen. Det dannede forbillede for den senere under forsvarrets selvfærdstjeneste overalt i landet opbyggede service. Også indenfor bibliotekernes fagforening var G.-P. med fra funktionærudvalgets stiftelse 1934. Opvokset i et grundtvigsk bondemiljø var det hende om at gøre at skabe de for den tid bedst mulige vilkår for biblioteksbenytterne på landet, men hendes levende menneskelighed og klare opfattelse af folkebibliotekernes betydning motiverede hende også til at bringe mange flere mennesker i kontakt med biblioteket, ikke mindst hvor der var hindringer for at få del i den normale biblioteksservice.

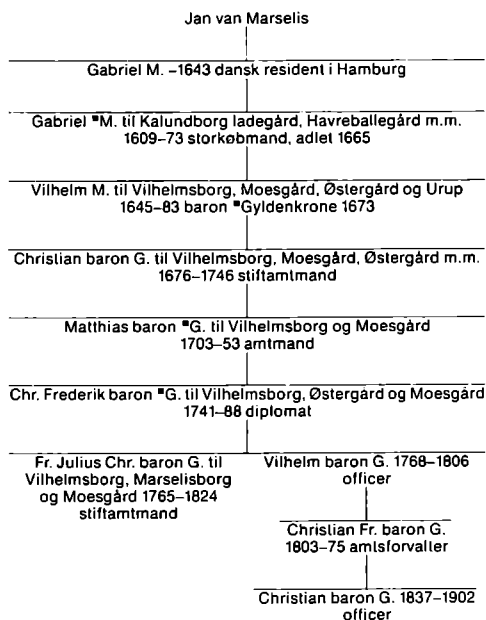
Ingrid Vig Jensen i Bogens verden, 1962 100–102.

Mogens Iversen

Güldenkrone (Gyldenkrone).

Adel. Se også slægten Marselis.

Vilhelm baron *G. var ~Regitze Sophie Vind, d. af vicekansler Holger *V. Hun var 2° ~statsmanden Jens baron *Juel (1631–1700). Matthias baron *G.s søster baronesse Regitze Sophie var ~stiftamtmand Holger *Skeel.

Danm.s adels årbog LII, 1935 II 45–73.

Nils G. Bartholdy

Güldenchrone (Guldencrone), Christian Frederik, lensbaron, 1741–88, diplomat. * 3.7.1741 på Rethwisch, † 10.11.1788 i Wien, antagelig begr. sst. F: lensbaron Matthias *G. (1703–53) og Frederikke H. A. v. Görtz (1704–79). ~ 12.6.1763 i Strasbourg med Marie Salome v. Gamsb, * 28.3.1743 i Strasbourg, † 7.3.1822 i Århus, d. af politiassessor, lic.juris Johann Sebastian v. G. (1686–1759) og Marie Salome Sachs (1712–87, ~ 1° 1737 med dr.med. August Kencker).

Efter faderens død arvede G. dennes ejendomme, baroniet Vilhelmsborg, Østergård og Moesgård i Jylland samt hans holstenske godser Rethwisch og Breidenbeck. G. blev 1757 indskrevet i gymnasiet i Hamburg og 1761 immatrikuleret på universitetet i Strasbourg. 1765 knyttedes han til tyske kancelli som assessor og medlem af „den ugentlige Session“. Herfra blev han foråret 1771 sendt til Stockholm som gesandt. Han påtog sig dermed at følge den Struenseeske politik der, i modsætning til J. H. E. *Bernstorffs og A. S. v. d. *Ostens, gik ud på at Danmark ikke skulle blande sig i partikampene mellem Hattene og Huerne. Denne ændrede holdning over for Sverige vakte stort mishag hos statsmændene af den ældre skole der i det hele taget var meget forbitrede over at G. havde taget imod udnævnelsen til Stockholm. Således udtalte Bernstorff: „la tache est rude pour un débutant“. For G. selv der gerne ville spille en rolle blev det snart utåleligt at skulle være passiv tilskuer til de politiske brydninger i Sverige, og han fik at føle at både den engelske gesandt i Stockholm, John Goodrick, og endnu mere den russiske, Ostermann, så skævt til ham fordi han ikke måtte samarbejde med dem som sædvanligt. Heri skete der dog ret hurtigt en forandring da Struensee presset af forholdenes magt og under påvirkning af v. d. Osten efterhånden nødtes til at nærme sig Rusland og give G. nye instrukser (nov.1771), så at v. d. Osten kunne sige: „Saaledes er lidt efter lidt det gamle System indført igen“. Det blev derefter G.s opgave sammen med de russiske diplomater at modarbejde Gustav III så meget som muligt og søge at virke for at partikampene vedblev at holde Sverige i dets svaghedstilstand og afhængighed af udenlandske indflydelser. Efter Gustav III's statskup 19.8.1772 måtte det snart blive G. klart at stemningen hos flertallet af svenskerne var alt for gunstig imod deres konge og den af ham indførte nye statskik til at det skulle være muligt at skabe et kraftigt parti imod ham. Han må siges her at have set rigtigt på forholdene og i det hele at have givet sin regering et pålideligt billede af disse. Juli 1779 forlod G. Stockholm på orlov, rappelleredes maj 1780 og fik aug.s.å. udnævnelse som gesandt i Skt. Pe-

tersborg, men afslog af økonomiske grunde og blev i stedet 1.4.1781 stiftamtmand i Århus og amtmand over Havreballegård og Stjernholm amter. Efter regeringsforandringen 1784 sendte A. P. *Bernstorff ham som gesandt til Wien hvor han forblev til sin død. – Det var ikke lykkedes ham under opholdet i Århus at bringe sin godsøkonomi i orden, og ved hans død blev hans bo erklæret fallit. G. ansås almindeligt for en frisindet mand og var blandt de store jorddrotter der 1768 over for generallandvæsenkollegiet stærkt tilrådede gennemførelsen af vidtrækkende landboreformer. – Sønnen **Frederik Julius Christian G.**, * 12.3.1765, † 1.7.1824, der bortset fra 2½ års skolegang på Sorø akademi havde fulgt faderen i udlandet blev 1786 legationssekretær i Wien, men forlod statstjenesten 1789 da han efter faderens død havde overtaget baroniet Vilhelmsborg. S.å. købte han Moesgård ved Århus og 1805 Marselsborg. 1799–1801 var han amtmand over Randers amt, 1804–20 stiftamtmand i Århus. Kammerjunker 1778. Kammerherre 1792. Gehejmekonferensråd 1813. S.K. 1808. DM. 1812. – (F.G.) Kammerjunker 1759. Kammerherre 1766. Gehejmeråd 1779. – Hv.R. 1774. □ Afbildet på familiemål. af L. Lønberg ca. 1787. Pastel af G. Lundberg.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. – Danm.s adels årbog LII, 1935 II 63. C. V. Hertel: Forsøg til en antiq.-hist. beskr. over Århus dom- og cathedralkirke I.afd.3, 1809 130f. Edv. Holm i Hist. t. 4.r.II, 1870–72 396f 419 423. Samme: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV–V, 1902–06. C. T. Odhner: Sveriges politiska hist. under Gustaf III I, Sth. 1885 17 121 140 147 172f 179 215 297 493 533. Morgenbladet, Kria. 15.12.1895. Carl Gustaf Malmström: Sveriges politiska hist. 1718–72 VI, 2. opl. Sth. 1901 212 371 388. Klaus Kjølens i Den danske udenrigstjeneste 1770–1970, 1970. – Papirer i Rigsark.

*F. de Fontenay**

Güldenchrone, Frederik Julius Christian, se **Güldenchrone, Frederik**.

Güldenchrone, Matthias, lensbaron, 1703–53, amtmand, direktør for collegium medicum. * 2.(3).3.1703 på Vilhelmsborg, † 12.10.1753 i Haderslev, begr. sst. F: baron, stiftamtmand Christian G. (1676–1746) og Margrethe Amalie Moth (1683–1755). ~ 31.8.1731 i Pløen med baronesse Frederikke Hedevig Albertine v. Görtz, * 11.9.1704, † 23.12.1779 i Hamburg (~ 1° 1723 med rigsgreve, gehejmeråd Bertram Rantzau til Salzau og Rethwisch, 1678–1730, ~ 1° 1704 med Lucie Blome, 1688–1749; ægteskabet opløst 1712; hun ~ 2° 1718 med Ditlev Ahlefeldt til Haseldorf, 1675–1726, ~ 1° 1699 med Magdale-

Güldenchrone, Matthias

ne Sibylle Ahlefeldt, 1675–1718), d. af overhofmarskal, baron Otto Frederik v. G. og Anna v. Negendanck. – Far til Frederik *G.

G. blev 1720 sekretær i danske kancelli, 1728 landråd i Holsten, 1750 deputeret i rentekammeret og som Jacob Benzons efterfølger patron og direktør for collegium medicum. 1752 afskedigedes han fra rentekammeret og udnævntes s.å. til amtmand i Haderslev. – G. besad, måske som en arv efter sin morfar, gehejmeråd Matthias Moth, en opvakt videnskabelig sans og interesse, så han uden nogen akademisk uddannelse under sit ophold, først i hjemmet og senere hos sin hustrus første mand, kunne tilegne sig en vis lærdom der siden gav sig udslag i at han forberedte en dansk metrisk oversættelse af Ovids metamorfoser, til hvilken dog nok hans morfar var den egentlige forfatter, og hvis publikation i øvrigt blev hindret ved hans død, ligesom også i den store interesse han i sit præsidium for collegium medicum viede lægevidenskaben, ligeledes i morfaderens ånd. Ikke blot udfoldede han stor og prisværdig energi for at bringe kollegiet ud af den tilvante slendrian og bringe det til at fremme de store organisatoriske opgaver, der var foreskrevet det, men med støtte i kgl. reskripter lykkedes det ham til trods for sej passiv modstand fra kollegiets medicinske medlemmer og særlig fra dets dekan B. de *Buchwalds side at fremtvinge en af kollegiet besørget indsamling og udgivelse af et i hvert fald i det ydre meget anseligt bind lægevidenskabelige afhandlinger, Acta medica, der efter G.s plan skulle udgøre en værdig fortsættelse af de gamle betydningsfulde Bartholinske Acta. Endvidere benyttede han den del af de penge midler som det lykkedes ham at få stillet til kollegiets disposition, til et lægevidenskabeligt rejsestipendium samt til præmier for de bedste arbejder i det projekterede andet bind Acta, hvis udgivelse dog efter hans uventede død definitivt stilledes i bero. – G. overtog 1747 baroniet Vilhelmsborg. – Konferensråd 1736. – Hv.R. 1750. □Mal. af person i ordensdragt, formentlig af P. Als, 1751, antages af forestille G. G.s buste afbildet på mal. af familien af L. Lønberg 1774 og 1787.

Danm.s adels årbog LII, 1935 II 60f. A. F. Büschings Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften I, 1754 263–66.

*Gordon Norrie**

Güldenchrone (Guldenchrone), **Vilhelm**, lensbaron, 1645–83, godsejer. Døbt 14.8.1645 i Amsterdam, † 1683 (begr.brev 26.5.). F: købmand Gabriel *Marselis (1609–73) og Isabeau van der Straten (1616–52). ~ 1673 med Regitze Sophie Vind, * 1660, † 10.4.1692 i Kbh., begr. i Frue k. (~ 2°

1686 med gehejmeråd, baron Jens *Juel, 1631–1700), d. af vicekansler Holger *V. (1623–83) og Margrethe Giedde († 1706).

Vilhelm Marselis blev 1661 immatrikuleret i Leiden, men synes snart efter at have forladt sit fædreland og taget ophold i Danmark hvortil mange bånd bandt hans slægt, og hvor hans far 1665 blev adlet. Faderen havde 1662 erhvervet de jyske godser Skumstrup og Moesgård ved Århus ved køb af Mogens Friis. De tilfaldt sønnen Vilhelm der senere (1678) også erhvervede Østergård i Ning hrd. og (1680) Urup i Vor hrd. Kort efter faderens død fik han (1673) af Skumstrup med tilliggende erigeret baroniet Vilhelmsborg, og samtidig optoges han i friherrestanden med navnet G. Efter hans tidlige død bestyredes de vidtløftige godser under hans børns mindreårighed af enken og senere af hendes 2. mand. I Mårslet oprettede hun 1684 et hospital. – Hofjunker 1669. □Maleri.

H. de Hofman: Fundationer II, 1756 150–53. – Danm.s adels årbog LII, 1935 II 59. F. Richardt og T. A. Becker: Prospector af da. herregårde IV, 1850 (ny udg. II, 1976) Moesgård. L. Bobé, G. Graae og Fr. J. West: Danske len, 1916 80–83.

*S. Nygård**

Gyldendal, **Søren Jensen**, 1742–1802, boghandler. * 12.4.1742 i Giver ved Løgstør, † 8.2.1802 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: lærer Jens Mortensen (1710–71) der 1757 antog navnet G., og Maren Sørensdatter (1708–73). ~ 1° 12.6.1772 i Kbh. (Helligg.) med Maren Thomasdatter, † 3.5.1776 sst. (32 år gammel) (Helligg.). ~ 2° 1779 (vielsesbrev 8.1.) med Bolette (Bodil) Cathrine Kraft, døbt 11.3.1758 i Sorø, † 18.4.1790 i Kbh. (Helligg.), d. af professor Jens *K. (1720–65) og Bodil C. Evertsen (1727–58). ~ 3° 30.12.1790 i Kbh. (Trin.) med Frederikke Kraft, døbt 2.1.1754 i Sorø, † 8.2.1830 i Kbh. (Frue) (~ 1° med sognepræst i Asmindrup og Grandløse Jens Gjødert Halling, 1747–89), søster til 2. hustru.

Navnet G. er sandsynligvis en velklingende omdannelse af den lokale udtale af Giverdal, Gyverdal hvor forældrehjemmet lå, og det er rimeligt at antage at foranledningen var at den nykonfirmerede lærer søn 1757 skulle indskrives som discipel ved katedralskolen i Ålborg. Hertil kom han uden andre midler end et godt nemme og et særligt talent for handel. 1766 dimitteredes han til universitetet i Kbh., tog artium og n.å. filosofikum. Som en begavet og flittig student fik han Regensen og kommunitetet, og samtidig med at han her begyndte det teologiske studium skaffede han sig en biindtægt ved at købe og sælge bøger til studiefællerne, en metode han al-

lerede havde bragt i anvendelse i Ålborg. Blandt studenterne var han velanskreven. Vennen og husfællen fra Regensen, den senere rektor J. H. Tauber omtaler ham flere gange i sin dagbog, og altid med respekt. Det var ikke usædvanligt at studenter foretog auktionskøb for hinanden, men for G. blev boghandelen en levevej.

G.s sans for bognyheder viser sig da han straks efter at trykkefrihedslitteraturen var begyndt at komme var i færd med at udarbejde et *Kritisk Katalog* . . . for boghandler A. J. Kannevorff hos hvem han har gået til hånde i hvert fald fra 1770. Da Kannevorff døde sikrede G. sig retten til at udgive 3. bind af denne publikation der udkom 1772 som den første bog med hans navn som forlægger. Han havde da, hævdes det, giftet sig penge til – men at det skulle være med en lærredshandlers enke modsiges af kirkebogen der benævner hende som ugift – og etablerede sig øverst i Trompetergangen (nu Niels Hemmingsensgade 23), men allerede n.å. købte han en ejendom på hjørnet af de to Helligøjststræder (Niels H. gade–Valkendorfgade). 1776 overtog han derefter Kannevorffs forretning i Silkegade (nu nr. 5) for endelig 1787 at flytte ind i den fornemme gård i Klareboderne som siden har båret hans navn.

G.s virksomhed er præget af en jævn og stadig fremgangslinje. Han vidste hvad der kunne betale sig at udgive og fik derved også råd til at udgive det mindre lønsomme. Om den tillid man nærede til hans økonomi vidner det at det i lovene for Drejers klub nævnes at der ikke skulle kræves kaution af kassereren så længe posten beklædtes af G. Hans medlemskab af nævnte klub fra begyndelsen af 1775 viser at han tillige regnedes til de frisindede. At han samtidig her omgikkes tidens førende skribenter var ikke til skade for hans virksomhed.

Sidste del af 1700-tallet med dets oplysnings- og reformideer, samt ikke mindst den økonomiske højkonjunktur var en gunstig tid for boghandel og forlag. Når Salomon "Soldin i Nyeste Skilderie af Kjøbh., 1824 hævder at „Boghandelens egentlige gyldne Periode begynder med Agent G.“ er det således næppe G.s fortjeneste alene, men han forstod at knytte nogle af de bedste forfattere til sig og at udnytte den nyvågnede borgerlige nationalisme – og det undgik ikke opmærksomheden at han fra begyndelsen med sine udgivelser lagde sig på en dansk-norsk linje. Hovedvægten lå på den videnskabelige litteratur med teologiske forfattere som N. E. "Balle og Chr. "Bastholm, jurister som P. "Kofod Ancher og Tyge "Rothe og historikere som Ove "Malling og P. F. "Suhm. Af fremtrædende nordmænd kunne nævnes mange som fx Hans Hammond,

hvis Den nordiske Missionshistorie i Nordlandene kom 1787, og sorenskriver L. H. Bings topografiske beskrivelse af Norge, Island, Færøerne og Grønland. En anden side af udgivervirksomheden var skole- og lærebøger, ordbøger og populærvidenskabelige værker som abbed Millets Verdenshistorie i 17 bind og Esaias "Fleischers Naturhistorie i 26. 1789 købte han rettighederne til Jacob "Badens latinske ordbog. – Alligevel kom der også betydelig skønlitteratur hos G. 1776 overtog han Dorothea "Biehls Don Quixote-oversættelse og senere kom hendes skuespil i serien af Nye originale Skuespil. Også de betydeligste medlemmer af Norske selskab, som J. H. "Wessel, Jens Zetlitz, Claus Frimann, Edv. "Storm, J. Nordal "Brun og Enevold "Falsen, fik deres bøger ud hos G.

Fra 1780 var G. universitetsboghandler hvilket medførte skattefrihed, og s.å. overdrog Det typografiske selskab ham dets skrifter til udgivelse, det samme gjorde 1781 Selskabet for de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse samt Jacob "Langebeks Selskabet for fædrelandets historie og sprog. 1778–82 var han redaktør af Lærde Efterretninger. Allerede i sin levetid blev G. lidt af en institution, men det må fremhæves at hans betydning for boghandelens udvikling ikke mindst ligger i hans indsats for bogspreddning gennem udenbys kommissionærer. G.s første annonce 1772 tilbød syv småskrifter, hans første, bevarede, katalog fra 1779 indeholdt over 3.000 antikvariske titler og ca. 400 forlags- og kommissionskrifter, samt tilkøbte restoplæg. I alt udgav han 1495 titler. Efter hans død videreførtes forlaget af enken, med N. A. Wahl som daglig leder indtil svigersønnen Jacob "Deichmann trådte til 1809. – Agent 1783. □Mal. af E. Pauelsen, 1780 (Gyldendal), litograferet 1858, stukket af A. Neumann 1870, flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, samt litografi af Chr. Cato efter tegn. af Kr. Kongstad, 1920. Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.). Relief på gravstenen af N. Dajon, udst. 1815, gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1870, efter tegn. af Magnus Petersen. Medalje af Gunner Jensen, 1920.

P. B. Grandjean: Stamtv. over Jens Mortensen Gyldendals efterkommere, 1905. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870 11–89. K[nyd] L[assen] i Bogvennen 8.4.1917. Francis Bull i Tilskueren XXXVII, 1920 II 441–49. Blade af rektor J. H. Taubers dagbøger, 1922 (fot. optr. 1972) = Memoirer og breve XXXVIII. [Sofus Smith:] Mindeblad om S. G., 1942 (dokumenter). Laur. Nielsen: Gyldendal gennem 175 år, 1945. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist. 1482–1945, 1974 især 140–42. Godfred Hartmann: Matr. nr. 8 – Rosenborg kv. Den G.ske gård, 1978.

Sv. Cedergreen Bech

Gyldenløve, Christian

Gyldenløve, Christian, greve af Samsøe, 1674–1703, officer. * 28.2.1674 i Kbh., † 16.7.1703 i Odense, begr. i Frue k. i Kbh., 1734 flyttet til Petri k. F: "Christian V (1646–99) og Sophie Amalie Moth (1654–1719). ~1° 27.11.1696 på Kbh.s slot med grevinde Charlotte Amalie Danneskiold-Laurvig, * 15.11.1682, † 7.12.1699, d. af statholder i Norge, feltmarskal Ulrik Frederik Gyldenløve (1638–1704) og Antoinette Augusta af Aldenburg (1660–1701). ~2° 25.5.1701 på Kbh.s slot med Dorothea (Dorte) Krag, * 27.9.1675, † 10.10.1754 på Gisselfeld (~1° 1694 med general-admiral, gehejmeråd baron Jens Juel, 1631–1700, ~3° 1715 med gehejmeråd Hans Adolf Ahlefeldt til Bukhagen, 1679–1761), d. af oberst Mogens *K. (1625–76) og Helvig v. d. Kuhla († 1676). – Far til Christian "Danneskiold-Samsøe (1702–28) og Frederik "Danneskiold-Samsøe. Bror til Ulrik Christian *G. (1678–1719).

Sammen med broderen Ulrik Christian G. blev G. opdraget i huset hos faderens halvbror Ulrik Frederik G. og otte år gammel trolovet med dennes nyfødte datter. Kong Christian var en særdeles omhyggelig far for sine naturlige børn og drog på alle måder omsorg for dem. G. fik 1678 indtægten af stiftamtet Bergen, og senere fik han og broderen hele overskuddet af postvæsenet i rigerne, fra 1696 ændret til at brødrene fik en fast, årlig sum – alt foruden de store indtægter som deres mor nød. G. blev tidligt bestemt til at indtræde i hæren, og 1683 sendtes han til udlandet: Nederlandene, Frankrig og Italien under dygtige og omhyggelige vejledere og ledsaget af et følge som en fyrstelig person og var i hovedsagen ude til 1690 hvorefter han ledsagede svigerfaderen på rejse i Norge. Foråret 1691 rejste han ledsaget af flere særdeles dygtige officerer til Frankrig hvor han blev modtaget af Ludvig XIV med æresbevisninger som en prins af blodet og overværede et felttog. Efter et besøg i Kbh. drog han n.å. atter til Frankrig hvor han fik overdraget det af oberst Frands Juel kommanderede, til dels af fangne danske soldater bestående regiment, nu kaldet „Royal Danois“. Indtil han 1694 blev hjemkaldt deltog han i krigen ved Frankrigs nordøstgrænse mod Wilhelm III, bl.a. i slagene ved Stenkerke og Neerwinden, og blev rost af de franske feltherrer for mod og udholdenhed. 1694(95) blev han generaløjntant til fods og til hest i den norske hær, fik n.å. et geworbent regiment og blev s.å. stiftamtmand i Bergen (indtil 1697); 1696 blev han general, n.å. feltmarskal-øjntant, og 1699–1702 var han højstkommanderende general i Norge under feltmarskal Wedel der mest opholdt sig i Oldenburg. Man havde ventet at G. ved svigerfaderens fratræden 1699

som statholder skulle have afløst denne, men netop fordi Frederik IV – i modstrid med ret udbrede rygte i tidligere år – holdt meget af halvbrødrene ville han ikke give G. en så vigtig post da tidspunktet var særlig vanskeligt. Dog fik G. efteråret 1699 i al hemmelighed paritionspatent og fornøden ordre for det tilfælde at feltmarskal Wedel ved svagelighed eller død faldt fra, til da at overtage dennes post. Aug. 1701 fik han kommandoen over det korps, der en tid havde stået i Sachsen og nu var blevet udlejet til den tyske kejser, og fra vinteren 1701–02 deltog korpsen i belejringen af Mantova. Der herskede stor sygelighed i korpsen og sommeren 1702 blev også G. hårdt angrebet og nødtes meget mod sit ønske til midlertidigt at afgive kommandoen for, ledsaget af sin anden hustru, at tage ophold i Verona hvor hun fødte sønnen Christian Danneskiold, og hvor de traf de afsluttende bestemmelser om oprettelsen af et adeligt jomfrukloster af Gisselfeld gods som G. havde erhvervet 1699. Efteråret s.å. rejste han tilbage til Danmark for at genvinde kræfterne, men beholdt nominelt kommandoen over korpsen og blev samtidig udnævnt til kejserlig general-felttøjmaster. Sommeren 1703 lod Frederik IV ham afløse som chef for korpsen. På en inspektionsrejse sammen med kongen blev han angrebet af småkopper hvoraf han døde. 22 år gammel havde G. fået tildelt den højeste militære charge uden at have haft lejlighed til at vise hvorvidt han besad virkelige førerøvelser, og han fik ikke senere lejlighed til at vise sådanne. Derimod havde han ved alle lejligheder vist stor pligtfølelse og interesse for sin militære gerning, naturlig venlighed, uegennytte og virksomt omhu for sine undergivnes vel. – Overkammerherre 1696. – Bl.R. 1693. □ Afbildet som barn på mal. af moderen af Horatius Paulijn, 1682 (Gisselfeld). Malet som dreng til hest af Jacob d'Agar (sst.). Stik af P. Drevet efter mal. af H. Rigaud, lille mal. i samme type (Fr.borg). Mal. af Rigaud (Fr.borg), kopi (Gisselfeld) og i min. (Rosenborg, Fr.borg). To ovale portr. (Gisselfeld), det ene af N. Wichmann; efter dette min. (Fr.borg). Maleri (forhen Orebygård). Min. af A. Thornborg (Fr.borg). Afbildet på to lignrædikenstik af A. Reinhardt efter tegn. af G. Fuchs og J. S. Ebbert. Buste fra sarkofagen (nu Gisselfeld). Stik af J. Haas, 1753, efter tegn. af P. Cramer.

Danske saml. 2.r. V, 1876–77 128 330 348; VI, 1877–79 fl. st. (svenske relationer). – Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 216f. H. G. Masius: Traur-Rede, 1709. O. F. C. Rasmussen: Optegn. om Gisselfeld, 1868. C. J. Anker: Biogr. data om 330 norske generalspersoner, Kria. 1885. A. Tuxen i Militært t. XVII, 1888 305–404. K. C. Rockstroh: Et dansk korps' hist., 1895. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I, 1899. Mathias Skaanlund: Gyldenløves lakaj, 1912 (fot. optr.

1968) = Memoirer og breve XVII. O. v. Munthe af Morgenstjerne: Ulrik Fr. Gyldenløve, 1944 239f.

*Rockstroh**

Gyldenløve, Christian Ulrik, 1611–40, kongesøn. * 3.2.1611, † 6.10.1640 ved Meinertshagen, begr. i Wesel. F: *Christian IV (1577–1648) og Kirsten Madsdatter. Ugift.

Christian IV tog sig omhyggeligt af G.s opdragelse og gav ham 1617 til lærer den bekendte dygtige pædagog Jens Dinesen *Jersin der s.å. rejste med ham til Leiden hvor han gik i skole et års tid, og 1624 fulgte ham til Sorø skole. 1627 var han med kongen i Tyskland og foretog senere en udenlandsrejse. 1634 blev han hofjunker og drabanthovedsmand og 1636 hofmarskal. Også for hans økonomiske forhold sørgede kongen rigelig; allerede 1620 fik han en gård i Kbh. og 1635 godset Rohlstorf i Holsten; 1638 forleledes han med Marie kirkes provsti i Oslo kvit og frit og fik det følgende år livsbrev derpå. Kongen benyttede ham flere gange i diplomatiske ærinde, således 1634 til Spanien og Frankrig, 1638 først til Brandenburg og senere til Sverige, 1639 til Bruxelles. På den sidste sendelse der væsentlig drejede sig om de dunkerque'ske kaperes overgreb, vandt han så megen sympati hos den spanske statholder, kardinalinfant Ferdinand, at denne i begyndelsen af 1640 anmodede Christian IV om at tillade „friherre G.“ at træde i spansk tjeneste og hverve 3000 mand i Danmark. Anmodningen kom netop samtidig med, at kongen havde bestemt at sende ham for anden gang til Bruxelles, og svarede uden tvivl godt til G.s egne ønsker. Følgen var også at han kom hjem som kongen af Spaniens oberst til hest og fods og i denne egenskab udstedte hvervebreve hvorefter knægtene og rytterne skulle samles i det pinnebergske. Både Christian IV og kejseren begunstigede hans nye virksomhed, men på den anden side mødte han modstand såvel fra Hamburgs som fra Sveriges side. I sept. var han færdig til at bryde op på vejen til de spanske Nederlande, men stadig stødte han på nye vanskeligheder, og hans tog fik snart karakteren af plyndring og brandskatning. Med 600 ryttere lykkedes det ham at komme frem til Meinertshagen, ikke langt fra Köln; men generalstaternes guvernør i Wesel ved Rhinen van Dieden der var blevet underrettet om hans fremrykning overrumpede ham 6.10. og under den påfølgende kamp blev han dræbt. G. opretholdt et forhold til en datter af den helsingørske tolder David Luft ved navn Bente imod kongens ønske og skal endog have lovet hende ægteskab; hun fulgte ham på hans sidste rejse. Efter hans død levede hun adskillige

år i udlandet, men kom senere tilbage til Danmark og fik 1651 nogen hjælp af Frederik III.

Kong Chr. IV.s egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia IV, 1882 (fot. optr. 1969). Prins Chr. (V)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I, 1952. – L. van Aitzema: Hist. of verhael van saken van staet en oorlogh V, Haag 1660 91f. T. de Hofman: Hist. efterretn. om velfortjente da. adelsmænd III, 1779 221f. J. P. Arend: Allgemeine geschiedenis des vaderlands III 5. stuk, Amsterdam 1874 289. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. II, 1881 (fot. optr. 1972) 242f.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Gyldenløve, Hans Ulrik, 1615–45, underadmiral, lensmand. * 10.3.1615 på Kronborg, † 31.1.1645 sst., begr. i Kbh. (Frue k.). F: *Christian IV (1577–1648) og Karen *Andersdatter († 1673). ~ 10.10.1641 på Kbh.s slot med Regitze Grubbe, * 1618 på Halsted kloster, † 1689 på Bornholm, d. af Jørgen G. til Tostrup og Hageløs (1584–1640, ~ 1° 1606 med Mette Lykke, † senest 1614) og Lene Rud (1594–1671).

G. opdroges til dels sammen med halvbroderen Chr. Ulr. *G. (1611–40), havde en tid Jens Dinesen *Jersin til lærer og var derpå i Sorø; 1629 ledsagede han hertug Frederik til Frankrig. Efter hjemkomsten købte kongen Vindingegård (nu Fyrendal) til ham og satte ham 1634 i kost hos den københavnske købmand Laurids Hammer for at oplæres på Tøjhuset og Holmen; 1635 blev han hofjunker og sendtes med et skib til Irland, 1636 med et andet skib til Weser, s.å. blev han kammerjunker. Maj 1640 udnævntes han til underadmiral på Norske Løve og fik juli s.å. instruks om på dette og skibet Delmenhorst at føre Hannibal *Sehesteds (1609–66) ambassade til Spanien. Matematikeren Paul Würtz fra Husum skulle undervejs undervise ham i navigation, men G. havde „intet Hoved eller Ingenium dertil“ (O. *Sperling). Langt større sans viste han for hofflivet i Madrid hvortil han ledsagede ambassaden trods instruksens udtrykkelige påbud om efter landingen i Coruña straks at vende hjem. Efter hjemkomsten blev han april 1641 lensmand på Kronborg, Fr.borg og Abrahamstrup len; 1642 forleledes han tillige med Hven, som han en tid havde bestyret på moderens vegne. □Mal. (Rosenborg). Dobbeltportr. malet af Karel v. Mander (Fr.borg) kan måske forestille G. og hustru.

Kong Chr. IV.s egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia III–V, 1878–85 (fot. optr. 1969). – Otto Sperlings selvbiografi, overs. S. Birket Smith, 1885. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprudg. 1974) 299–302. Danske herregårde ved 1920, red. L. Bobé m.fl. I, 1922 447.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Gyldenløve, Ulrik Christian, 1630–58, officer. * 7.4.1630 på Jægersborg, † 11.12.1658 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: *Christian IV (1577–1648) og Vibeke *Kruse († 1648). Ugift.

Christian IV stræbte fra sønnens første ungdom at betrygge hans fremtid ved at skænke ham betydeligt jordegods, bl.a. det efter ham opkaldte Ulriksholm, og store pengebeløb samt ved at drage omsorg for den bedst mulige opdragelse af ham. Fra sit sjette til sit tolvte år opdroges drengen i huset hos dr. Jesper *Brochmand, senere Sjællands biskop, og undervistes der af kendte pædagoger, hvorefter han sendtes til Sorø akademi hvor han forblev 1647 ud og ved sin uregerlighed gjorde sine lærere og faderen livet surt. Det hedder sig at han under Torstensonfejden, altså som fjorten-femtenårig, som ritmester skal have ført kompagni i halvbroderens, biskop Frederik (III)s korps i hertugdømmerne; men herom vides intet sikkert, og det er næppe rigtigt. I begyndelsen af 1648 sendtes han til udlandet hvor han i nogle år i spansk tjeneste deltog i krigen mellem Spanien og det i to lejre delte Frankrig. 1651–52 søgte han i hertugdømmerne at hverve et regiment for spansk regning men måtte opgive det, da Frankrig nedlagde protest derimod. Under opholdet i Glückstadt og andre steder skal han have begået mangehånde udskjelser og have været indblandet i flere slagsmål. Aug. 1652 forlod han hertugdømmerne og rejste til Flandern hvor han i okt. s.å. i duel dræbte en fransk adelsmand og måtte søge tilflugt i et kloster for at unddrage sig hævn af den dræbtes slægtninge. Han skal i spansk tjeneste være stegtet til generalmajor, have kommanderet et rytterregiment og gjort tjeneste i en stab. – Da det 1653–54 truede med krig mellem England og Danmark blev også G. hjemkaldt. Han fik Hald len, 1657 ombyttet med Riberhus. 1656 fik han af kongen overdraget det delikate hverv at modtage og standse *Leonora Christina der kom til Danmark i forretningsanliggender, og komplimentere hende ud af landet igen. Hun bemærkede herom at han var stortalende som sædvanlig. Hvor megen andel G. kan have haft i de overvejelser og beslutninger der førte til krigen 1657, kan ikke udredes, da han ikke indtog nogen officiel stilling. Det er dog sandsynligt at han har været ivrig for overalt at vække stemning for det der var hans element: strid og krig, og hos kong Frederik har han fundet villigt øre for tilskyndelser. Faktum er det at han, adskillig tid før nogen anden i Nederlandene, hvervede et meget betydeligt antal officerer og underofficerer, bl.a. Adolf *Fuchs. 2.3.1657 blev han udnævnt til generalmajor i rytteriet og oberst for sognerytterne af Sjælland-Lolland. Han påtog sig derefter at

opstille et rytterregiment, hovedsagelig af mandskab fra sognerytterne, og afstod til gengæld sit første regiment. Endvidere opstillede han et dragonregiment af udskrevet jysk mandskab, og yderligere hjalp han til ved opstillingen af et fodregiment af skånsk mandskab der overdroges til oberst Fuchs. Til sine hvervninger fik han vel forskud, men han har alligevel måttet rejse penge yderligere. Ved krigens udbrud blev han næstkommanderende under Axel *Urup (1601–71) ved korpset i Skåne, nærmest som kommandør for rytteriet ligesom Fuchs for fodfolket. Midt i juli, sidst i aug. og først i okt. forefaldt der nogle kampe ved Skånes nordgrænse – de to første af mindre betydning og med skiftende held, den sidste afgjort gunstig for det danske korps, navnlig rytteriet. Mod slutningen af okt. gik det danske korps ned i det sydlige Skåne hvor generalerne holdt krigsråd og indstillede, at korpset måtte gå i hvilekvarter, hvad kongen bevilgede. Samarbejdet mellem Urup og G., der i sept. blev udnævnt til generalløjtnant, havde ikke været godt. – Efter at hele Jylland var blevet erobret af fjenden var Fyn truet. Til øens forsvar rådede man foreløbig kun over rytteri, og nogen generalsperson fandtes der ikke. Kongen sendte derfor G. over i begyndelsen af nov. med en befaling til den gamle rigsråd Henrik *Rantzau (1599–1674) om at overtage kommandoen; men Rantzau undskyldte sig på grund af svaghed for at overtage en så vanskelig post: hvis ikke G. fik kommandoen ville Fyn løbe den største fare. G. blev da også straks udnævnt til højstkommanderende og kom i et godt forhold til de ledende rigsråder der støttede ham efter bedste evne og til kongen roste ham for hans iver og gode anstalter. Han ønskede navnlig at få noget af det talrige rytteri ombyttet med infanteri og dragoner og fik det nogenlunde sat igennem. – Så længe vandene var åbne, var G. ved godt mod og levede lystigt som sædvanlig. Da frosten i jan. 1658 truede med at lægge bro over bæltet, trak han tropperne sammen i nærheden af Iversnæs og Strib. Da fjenden 30.1. gik over isen, var han syg, lod sig løfte op på hesten og føre til Odense, bort fra kamppladsen. Begivenhederne ved stranden er bekendte nok: den svage og ikke særlig godt førte forsvarsstyrke bukkede hurtigt under for den stærke fjende og blev for størstedelen taget til fange. – Før udbruddet af den anden krig var G. i Kbh. og var blevet medlem af det nyoprettede krigskollegium. Under belejringen var Hans *Schack (1609–76) der var blevet generalløjtnant i dansk tjeneste lidt senere end G., guvernør og kommandant i staden, mens G. kun havde kommandoen på en del af fronten og særlig kommanderede det lidt talrige rytteri ved

udfaldene. Han deltog i det lille udfald 11.8. og ledede med held og godt resultat det større 23. s.m. – Ligesom han under felttoget i Skåne kun vanskeligt havde kunnet underordne sig Axel Urup, således synes han under belejringen at have enedes mindre godt med Schack der ganske vist var yngre generalløjtnant, men næsten dobbelt så gammel af år og i besiddelse af en erfaring og dygtighed på alle krigsvæsenets områder, mod hvilken G.s næsten var for intet at regne. En samtidig og særdeles vel underrettet iagttagelse, den kejserlige gesandt i Kbh. baron Johan v. Goës, skriver i anledning af G.s død at dennes uordentlige og temmelig „wüstes Leben“ havde forkortet hans år; at G. havde været tapper ville han gerne tro; men i sin charge og kendskab til krigsvæsenet havde Goës fundet ham sådan, at han havde anset det for nødvendigt i al stilhed at lægge sig imellem, for at G. ikke ved intriger skulle lægge Schack hindringer i vejen hvad der undertiden var sket.

□ Mal. af Abraham Wuchters ca. 1645 (St. mus.), kopi af C. C. Andersen (Fr.borg). Mal. af K. v. Mander (Rosenborg), efter dette litografi 1867 og to træsnit af H. P. Hansen. Stik af A. Haelwegh, 1659, efter mal. af W. Heimbach. Maleri (Vidensk. selskab, Trondheim). Stik af J. Haas, 1753, efter tegn. af P. Cramer. Buste udført af F. Hammeleff 1885 på grundlag af v. Manders mal. – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1782, ved Jægerspris.

Danske mag. 3.r. II, 1845 105 109 111. Hist. t. 5.r. III, 1881–82 161–266 (Baron Goës' beretn.). Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia IV–VI, 1882–86 (fot. optr. 1969–70). – Exequiis U.C.G. elogium, 1660. Epitaphium U.C.G., 1660. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot. optr. 1969) 188 256 297. Af gehejmeråd Ditlev Ahlefeldts memoirer, udg. L. Bobé, 1895. Søren A. Sørensen: Kbh.s belejring og Fyens generobring, 1896. Mindeskr. i anledn. af 250årsdagen for stormen på Kbh. 1659, udg. L. F. la Cour, 1909. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. O. Andrup i Fra arkiv og museum 2. ser. I, 1916 26–33. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973.

*Rockstroh**

Gyldenløve, Ulrik Christian, greve af Samsø, 1678–1719, søofficer. *24.6.1678 i Kbh., †8.12.1719 sst., begr. sst. (Frue k.). F: *Christian V (1646–99) og Sophie Amalie *Moth (1654–1719). ~24.10.1708 i Kbh. (Slotsk.) med Charlotte Amalie Krabbe, *30.11.1689 i Kbh., †25.8.1709 sst., begr. i Frue k., d. af gehejmeråd Otte *K. (1641–1719) og Birgitte Skeel (1669–1737). – Bror til Christian *G.

Efter en omhyggelig opdragelse sendtes G. 1693 til Frankrig for at uddannes til søofficer, dels i land og dels ombord i den franske flåde hvor

han særlig lagde sig efter studiet af søtaktik. Efter sin hjemkomst 1696 sendtes han på togt med fregatten Svenske Falk til Frankrig. Chefen, kaptajn, senere admiral C. T. *Sehested (1664–1736) havde af kongen fået ordre til at undervise G. i alt søvæsenet vedrørende og i øvrigt at bære omsorg for ham. Ved sin hjemkomst i nov. s.å. blev G. udnævnt til admiral og vicepræsident i admiralitetet, april n.å. til præsident i admiralitetet og sept. s.å. til generaladmiralløjtnant, 1711 generaladmiral. 1698 var han chef for en eskadre af mindre skibe der var udrustet for at give ham lejlighed til at øve søofficererne i evolering efter de principper som han havde lært under sit ophold i Frankrig. Ved krigsudbruddet 1700 blev G. chef for 2. eskadre i Østersøflåden under generaladmiral Jens *Juel, og da denne i maj s.å. døde, blev han chef for flåden i en alder af knap 22 år, idet man dog samtidig sendte ham admiral Mathias Paulsen om bord til assistance. G. for søgte imidlertid at opøse den svenske flåde der var den danske underlegen i Østersøen, og tog station ved Middelgrunden for at forhindre den svenske Østersøflåde under Hans Wachtmeister i at forene sig med en engelsk-hollandsk flåde der var kommet til Sundets nordlige del. Imod forventning gik den svenske flåde 7.7. gennem Flinterenden og forenede sig ud for Landskrona med den engelsk-hollandske. Over for en sådan overmagt kunne G. ikke forhindre landsætning af svenske tropper ved Humlebæk, ej heller bombardement på Kbh. der dog på grund af den danske flådes placering blev udført på stor afstand og derfor var uden virkning. Kort efter standsedes fjendtlighederne ved freden i Travental. I de følgende år ledede G. som præsident i admiralitetet søetaten. Det skyldtes hans personlige initiativ og forslag, at Søkadetakademiet blev oprettet 26.4.1701. Han ledsagede kongen på hyldningsrejsen til Norge 1704, ledede 1705 en kommission vedr. flådens skibsbygning og blev, da krigen atter brød ud 1709, chef for Østersøflåden som han kommanderede de følgende fire år. Han dækkede med denne landsætningen af 16000 mand i Skåne nov. 1709, men efter slaget ved Helsingborg marts n.å. standsedes denne hærs operationer. 4.10.1710 mødtes den danske og svenske flåde, den sidste kommanderet af Wachtmeister, i Køge bugt. I de følgende år blev det flådens hovedformål at sikre forbindelse mellem Sjælland og svensk Pommeren. Dette lykkedes ikke altid. Medvirkende hertil var de slette forhold i flåden hvor sygdom rasede, og hvor besætningerne var misfornøjede med provianten og med at lønningerne ikke blev udbetalt rettidigt. G. kan som præsident i admiralitetet ikke fritages for medansvar for nogle af

årsagerne til misèren, men hovedgrunden må dog søges i de fortvivlede pengeforhold. 1712 lykkedes det G. at erobre ca. 60 svenske transportskibe ved Rügen, men ellers skete intet af betydning. Da admiral Peter *Raben, der var blevet chef for flåden, blev syg i okt. 1715, overtog G. atter kommandoen og forenede sig med en engelsk-hollandsk flåde der holdt den svenske flåde indesluttet. Også n.å. var han chef for flåden. Tyngdepunktet for søkrigsoperationerne var imidlertid efter Karl XIIs hjemkomst og indfald i Norge flyttet til Kattegat. G. kom nu ikke mere til søs; han overtog sit arbejde i admiralitetet, men var i øvrigt ikke længere rask. Ved siden af sin tjeneste i søetaten var han allerede fra 1684 stiftamtmand på Island og fra 1685 generalpostmester for Norge. Hans virksomhed her indskrænkede sig dog i det væsentlige til at nyde indtægterne af embederne. – G. var en begavet og dygtig officer og administrator der dog alt for tidligt fik pålagt ansvarfulde hverv; det er derfor naturligt at han ikke altid var i stand til at opfylde de forventninger der stilledes til ham. Han var en taltalende og sympatisk personlighed der i søetaten har sat sig et varigt minde ved oprettelsen af Søkadetakademiet. Bedømmelsen af G. som flådefører har været meget forskellig, bl.a. direkte fordømmende (Bergersen).

□ Afbildet på mal. af Horatius Paulijn, 1682 (Gissselfeld). Mal. måske forestillende G. som ung (Holckenhavn). Mal. (Schackenberg). Mal. af H. Rigaud, 1696 (Gissselfeld), gentagelse s.å. (Fr.borg), flere kopier, bl.a. i min. af Aderman (Fr.borg). Mal. tilskr. H. Krock (Fr.borg), efter dette min. muligvis af Hiller (sst.), kopi måske af N. Wichmann og, med flere ændringer, af Hans Hansen (begge Fr.borg). Afbildet på gruppebillede ca. 1708 (sst.) og på kobberstik 1709. Mal. af B. Denner (Fr.borg, Holckenhavn), kopier (bl.a. katedralskolen i Trondheim). Miniature (Rosengborg, Fr.borg). Afbildet på stik af P. Gunst efter tegn. af H. Krock.

Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 217f. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. Matth. Skaanlund: Gyldenløves lakaj, 1912 (fot. opr. 1968) = Memoirer og breve XVII. O. Andrup i Fra arkiv og museum 2.ser. I, 1916 26–33. O. Bergersen: Viceadmiral Tordenskiold I–II, Trondheim 1925. Samme: Fra Henrik Bielke til Iver Hvitfeldt III–IV, Trondheim 1955–56. Halvsdan Barfod: Vor flåde i fortid og nutid I, 1941.

*Th. Topsøe-Jensen**

Gyldenløve, Ulrik Frederik, 1638–1704, statholder i Norge. * 4.6. el. 20.7.1638 i Flensborg el. Bremen, † 17.4.1704 i Hamburg, begr. i Kbh. (Frue k.). F: hertug, senere kong *Frederik III

(1609–70) og Margrethe Pape, fra 1683 baronesse af Løvendal (~ senest 1652 med amtsforvalter i Segeberg, etatsråd Daniel Hausmann). ~ 1° (hemmeligt) 11.7.1659 i Kbh. med Sophie Urne, * 1629 el. 1630, † 1714 i Itzehoe kloster, d. af rigsmarsk Jørgen *U. (1598–1642) og Margrete Marsvin (1606–50); ægteskabet ikke anerkendt. ~ 2° 16.12.1660 i Kbh. med Marie (Maren) *Grubbe, * ca. 1643 formentlig på Århusgård, † juni el. juli 1718, d. af Erik *G. (1605–92) og Maren Juul (ca. 1608–47). Ægteskabet opløst 1670. ~ 3° 16.8.1677 i Larvik med konesse Antoinette Augusta af Aldenburg, * 4.8.1660, † 15.7.1701 i Amsterdam, begr. i Kbh. (Frue k.), d. af grev Anton af *Aldenburg (1633–80) og Augusta af Sayn-Wittgenstein (1638–66). – Far til Ferdinand Anton *Danneskiold-Laurvig(en).

G. blev i sine første år opdraget på Svavsted i Slesvig hvor han havde Heinrich Wildekind til lærer; efter faderens tronbestigelse (1648) sendtes han til Frankrig; 1654 immatrikuleredes han ved universitetet i Siena. 1655 var han i Rom, s.å. naturaliseredes han som dansk adelsmand og udnævntes 1657 til oberst over Prinsens livregiment til hest og oberst til fods; s.å. forlænede han med Udsten kloster og Alle Helgens gods i Norge. Han deltog i Holstens forsvar mod Karl X Gustav, men trådte efter Roskildefreden på faderens initiativ i den svenske konges tjeneste som oberst over det til Sverige overleverede Brockenhuusske rytterregiment med indtægten af Lindholm og Børringe kloster og 4000 rdl. af Malmøtolden i løn. Efter det svenske fredsbrud aug. 1658 flygtede han til Danmark hvor han deltog i krigen og udmærkede sig i slaget ved Nyborg. Under stændermødet og statsomvæltningen 1660 havde han kommandoen over det på Sjælland liggende rytteri og holdt ved arvehyldningen 18.10. vagt på slotspladsen. Jan. s.å. var han blevet forlenet med Vordingborg „kvit og frit“ som han senere forpagtede bort; efter sit bryllup med Marie Grubbe udnævntes han febr. 1661 til rigens jægermester (2000 rdl. årlig) og fik aug. s.å. kongens skøde på Kalø slot og ladegård. Dec. 1661 fik han orlov og penge til en udenlandsrejse, på hvilken han besøgte hofferne i Bruxelles, Paris og Madrid. Philip IV udnævnte ham til spansk general og Grande af Spanien; en påbegyndt hvervevirksomhed for spansk regning standsedes efter den franske regerings ønske. Dec. 1663 var han atter i Danmark. Da Norges statholder Iver *Krabbe (1602–66) ved denne tid var kommet i miskredit ved hoffet, bl.a. på grund af sin kompetencestrid med den kommanderende general Claus *Ahlefeldt, som var Christoffer *Gabels ven, fandt man her en passende anbringelse for den unge kongesøn og grand-

seigneur. Jan. 1664 udnævntes han til Krabbes efterfølger; marts s.å. fik han sin instruks som norsk statholder og befalingsmand over Akershus amt, og i juni var han i virksomhed i sit nye embede der i 35 år knyttede hans navn og gerning til Norge.

G. blev som norsk statholder Hannibal **Sehesteds** virksomme, om end mindre geniale arvtager. Han satte sig med iver og flid ind i Nordrigets forhold og kunne allerede nov. 1664 hjemsende en række reformforslag som i stort omfang byggede på Sehesteds tanker og virksomhed. De omfattede bl.a. en forenkling af skatterne, oprettelse af en rigsmatrikel, forbedring af fæstningerne og udviklingen af en flåde af privilegerede defensionsskibe, en revision af den norske lovbog og oprettelse af en norsk overhofret. Statskollegiet stillede sig på flere punkter køligt, men da G. i begyndelsen af 1666 kom til Kbh., vandt han kongen for planen; en nedsat kommission godkendte de fleste forslag, og kgl. breve udstedtes om deres iværksættelse (marts 1666). G. udnævntes til præsident for den nyoprettede overhofret. Samtidig fjernedes C. Ahlefeldt, med hvem også G. var kommet i strid, og G. blev hans efterfølger som kommanderende general. Gennemførelsen af de G.ske reformer blev i øvrigt i flere henseender ufuldkommen hvad der til dels hænger sammen med, at G. i tiden aug. 1667–juni 1673 med en enkelt afbrydelse i sommeren 1668 var borte fra Norge. Kbh.s selskabsliv og hoffliv og den danske politik lokkede ham for stærkt. 1668 blev han medlem af kommissionen til fastsættelse af hoffets budget; foråret 1669 sendtes han – samtidig med at Ove **Juul** udnævntes til Norges vicestatholder – som ambassadør til Karl II af England hvor han med held virkede for at undskylde Danmarks afstandtagen fra Storbritannien 1665–66 og nov. sluttede en alliance- og handelstraktat som dog på visse punkter ikke vandt Christoffer Gabels bifald. De videre forhandlinger standsede, da Frederik IIIs død 9.2.1670 kaldte G. hjem. Under de kampe ved hoffet som nu udspillede sluttede han, som stod i intimt venskabsforhold til kammersekretæren Peder Schumacher (**Griffenfeld**), og i hvem de med den gabelske enevælde utilfredse danske adelskredse så en fører, sig til statholderens fjender og medvirkede ved hans fald (april 1670). Han brød dog allerede s.å. med adelspartiet og dannede sammen med Fred. **Ahlefeldt** og Schumacher et triumvirat som rev hovedindflydelsen til sig. Af den nye konge, Christian V, hans syv år yngre halvbror, var han, nu som altid senere, meget afholdt. I den reformvirksomhed som nu fandt sted har G. hovedæren for de norske reformer, men han

spillede tillige som medlem af gehejmerådet, tilforordnet i admiralitetet og præsident for det sept. 1670 oprettede kommercekollegium en vigtig rolle ved bestræbelserne til fremme af dansk næringsliv og forbedring af det danske forsvar. Juni 1670 fremlagde han (efter kgl. ordre af marts s.å.) sammen med Jørgen **Bielke** en betænkning om norske forhold, hvori han tilrædede en nedsættelse af de civile og militære embedsmænds tal og lønninger, skattelettelser for bønder og købmænd, hjælp for de sidste til at opnå billigere lån m.m., og denne betænkning blev lagt til grund for den nye regerings norske reformpolitik, selv om G.s forslag ikke overalt kom til udførelse. Hans tanke om en forenkling af toldforvaltningen synes således at være strandet bl.a. på Schumachers familieinteresser, og heller ikke hans forslag om toldens bortforpagtning både i Norge og Danmark blev til noget. Om kongens gunst modtog G. flere vidnesbyrd. 1671 blev han overkammerherre, og ved rangforordningen af maj s.å. fik han rang lige efter kongefamilien; sept. s.å. tillagdes der ham prædiketet „Høje Excellence“. 1670 havde han erhvervet Fritsø hovedgård og jernværk og Halsen og Brunla hovedgårde i Brunla amt og fået kgl. tilladelse til at indløse alt tidligere krongods i amtet og tilkøbe sig krongods der; sept. 1671 erigredes af hans godser her grevskabet Laurvig som også omfattede Larvik ladedest der nu fik købstadret. Det betegnedes i kongebrevet som „vore Rigers første Grevskab“; dets våben: en leopard med gylden „Hellebard eller Stridsøkse“ formedes over det norske rigsvåben.

I udenrigspolitikken synes G. at have svinget mellem sin vicepræsident i kommercekollegiet Jens **Juels** ønske om et dansk-svensk neutralitetsforbund til forsvar for handelens frihed i de nordiske farvande under Frankrig-Englands krig mod Holland og sin bror kongens ønsker om revanche over for Sverige. Over for det med Sverige forbundne Gottorp var han stemt for et forlig i den Oldenburg-Delmenhorstske arvesag og forhandlede okt. 1672–febr. 1673 i Hamburg med J. A. **Kielman** (v. Kielmansegg) herom; han anbefalede sin regering Kielmans ultimatumforslag, men led i gehejmerådet nederlag over for den antigottorpske Ahlefeldt (marts 1673). Samtidig var hans forhold til Griffenfeld, hvem han mistænkte for at ville frigøre sig for ham og overfløje ham, stærkt kølnet. Juni 1673 sendte man ham til Norge. Den officielle grund var de truende krigsudsigter, men G. anså det for en slags forvisning. Hans gamle reformenergi blussede dog nu atter op; efter inspektionsrejser i landet hjemsendte han forslag ikke blot om forsvarets forbedring, men om indre spørgsmål som

skattelettelse, indskrænkning af godsejernes rettigheder over fæstebønderne o.a. Han modarbejdedes imidlertid nu på en række punkter af den nye magthaver Griffenfeld. Forud for krigen sendtes Jens Juel til Norge for at bistå G.; sammen med generalerne Henrik "Rüsensteen" og Hans Löwenhielm dannede de et norsk krigsråd, men der oprettedes tillige til styrelse af forsvarsfinanserne et generalkommissariat med Jens Juel som hovedleder. Under den aug. 1675 begyndte krig med Sverige førte G. kommandoen i det søndenfjeldske og indlagde sig her så stor fortjeneste ved sit grænseforsvar og sine erobringer på svensk grund (Uddevalla og Vänersborg 1676, Marstrand med Karlsten og hele Bohuslen 1677), at krigens norske afsnit med rette kaldes „G.-fejden“. At forsøgene på at erobre Göteborg (1676) og Bohus slot (1677–78) mislykkedes skyldtes for en stor del krigens uheldige gang i Skåne og Halland og de forvirrede ordrer G. modtog derfra og fra Kbh.

Efter freden 1679 tog G. som 1677 til sine andre embeder havde føjet bestyrelsen af det norske postvæsen således at han nød dets indtægter mod en afgift af 2000 rdl. årlig (til 1681), fast ophold i Kbh. Kun fire gange var han i resten af sin statholdertid i Norge: sommeren 1685 da han ledede Christian Vs Norgesrejse, maj–juli 1689 da det tegnede til krig med Sverige i anledning af den gottorpske konflikt, juli–dec. 1690 og maj–sept. 1696. I hans fraværelse overtog fra 1681 baron G. W. "Wedell" som generalfeltmarskalløjtnant kommandoen over den norske hær, mens Just "Høg" 1682–94 var vicestatholder og stiftsbefalingsmand over Akershus amt (efter Høgs død 1694 blev Chr. "Stockfleth" stiftsbefalingsmand og synes også i visse tilfælde at have fungeret som vicestatholder). Men G. beholdt stadig overledelsen af den norske regering og stod i forbindelse med embedsmændene uden om vicestatholderen. Og hans interesse for landets vel var usvækket. Ham skyldtes udnævnelsen af en norsk kommerceinspektør (1682), de nye instrukser for overhofretten og for amtmændene og stiftsbefalingsmændene (1684, 1685, 1691), og han var en af drivkræfterne i det revisionsarbejde som 1687 afsluttedes med fuldførelsen af norske lov, ved indførelsen af fælles mål og vægt for de to riger (1683), ved tildeling af privilegier til nye industrier og oprettelsen af savbrugsmonopolet (1688) m.m. I særlig grad gjaldt dog hans interesse de norske bønder, og han har hovedæren for den lovgivning som 1684–85 søgte at beskytte fæstebønderne (Leilendingene) mod proprietærernes overgreb. Under misvækstårene i begyndelsen af 1690erne betonede han nødvendigheden af at sikre sig nordmændenes affekti-

on, om landet skulle bevares mod Sverige, og foreslog skattenedsættelse, indførelse af en bedre matrikel, afskaffelse eller nedsættelse af tolden på udenlandsk rug- og havremel, privilegier til norskbyggede skibe m.m. Forslagene henvistes til en kommission med G. som formand (1693), men det lykkedes de andre medlemmer at få dem ret stærkt beskåret i udførelsen. – Også bjergværksdriften havde G.s interesse (bjergværkskollegium 1689), og hans egne værker endte med at give godt udbytte; her, som på sine landgodser, behandlede han i øvrigt, støttet på store privilegier, sine bønder og arbejdsfolk efter den danske landboret. – Skønt Norge var G.s særlige felt, gjorde han sig som rigernes første embedsmand og den fornemste i gehejmerådet også gældende i danske anliggender selv om hans indflydelse her var mindre. 1685 var han medlem af kommissionen til undersøgelse af forholdene i Oldenburg-Delmenhorst, 1686 øverstkommanderende for den danske belejningshær mod Hamburg, 1691 medlem af „den store Kommission i Raadstuen“ ang. toldens bortforpagtning, 1693 medlem af kommissionerne til handelens fremme som overtog kommercekollegiets opgaver. 1691 havde han fået ret til at deltage i højesterets møder; 1692 blev han patron for det kgl. akademi. – I sine sidste år plagedes G. meget af podagra og anden sygdom, og kræfterne tog af. Maj 1698 fik han generalkvittering for hele sin embedsførelse under de to konger, men først en måned efter Christian Vs død fratrådte han sine stillinger (sept. 1699). 1700–04 levede han i Hamburg, meget ene, syg og plaget af familievrov.

G. var vistnok den af Christian IVs ætlinge som i det ydre og det indre slægtede denne konge mest på. Han ejede farfaderens virkelyst og energi og hans praktiske sans, men han tog også hans kvindekærlighed og kærlighed til bordets glæder i arv. Hans største svaghed var dog manglen af evne til koncentration om det daglige arbejdes enkeltheder; derfor kunne Griffenfeld og Fr. Ahlefeldt skubbe ham i nogen grad i baggrunden trods kongens kærlighed til ham. I norsk udvikling har han sat dybe spor, og i dansk står hans betydning i hvert fald mål med Griffenfelds og Ahlefeldts. Sin gode kunstforstand viste han bl.a. ved at opdage og støtte den store norskfødte billedskærer Magnus Berg, og hans livlige ånd kunne også gribes af interesse for norsk oldtidshistorie og arkæologi.

I Norge besad G. foruden grevskabet Laurvig, som 1692 udvidedes til at omfatte hele Brunla amt, bl.a. kobberværker i Gudbrandsdalen og Espedalen, gården Eidsten i Tønsberg amt, Jomfrulund ved Kragerø, „Calmeyergården“ i Kri-

stiania og et landsted ved Horten. 1678 erhvervede han for store lån, ydet kongen under krigen, og i mageskifte mod ejendomme i Danmark grevskabet Griffenfeld, hvis hovedgård Sem han 1681 gav navnet Jarlsberg; efter at have inddraget den del som lå i Brunla amt, under Laurvig, overdrog han 1683 resten til baron G. W. Wedell. I Danmark var han bl.a. ejer af Kalø (1661–70), ladegården Østrup i Asminderød sogn (1670–78), Mørup gård og gods i Fjenneslev sogn (1672–78), Tybjerggård i Præstø amt (1672–78), Christiansholm (Sokkelund hrd.), Turø (1674–1702), „den lille Dyrehave“ som han gav navnet Gyldenlund (nu Charlottenlund, 1671–83), Skjoldenæsholm (Ringsted hrd.) og Sorgenless (Sorgenfri) ved Lyngby (1692?–1702). 3.4.1672 lagde Christian V grundstenen til G.s Palæ på Kongens Nytorv (nu Charlottenborg) hvortil han tidligere havde fået overdraget byggegrund af kronen; stenene toges delvis fra Kalø slots ruiner; 1700 solgte G. palæet til enke-dronning Charlotte Amalie for 50000 rdl. Han ejede desuden det senere Moltkeske Palæ og lystgården Blågård uden for byen. I Holsten fik G. 1670 af kronen for Kalø og en fordring på 33000 rdl. det såkaldte Hartzthorner Wildniss i Pinneberg; efter sin embedsfratrædelse købte han godset Öwelgönne sst. og en landejendom i Neustadt. – Et minde om G. er den i Vänersborg erobrede kirkeklokke som han 1682 skænkede Frelsers k. Derimod blev hans pragtfulde epitafium i „det G.ske kapel“ i Frue k. ødelagt ved branden 1728. – Bl.R. 1663. Hv.R. 1671. □Malet som ung (Fr.borg). Mal. af W. Heimbach, 1661 (sst.). Mal. af Karel v. Mander ca. 1661 (St. mus.), efter dette stik af A. Haelwegh ca. 1665(?), litografi 1868, to træsnit af H. P. Hansen samt et af R. Neergaard. Mal. af F. van Mieris, 1662 (St. mus.), efter dette litografi af N. B. Krossing, 1835, og af andre. Mal., formentlig efter A. Wuchters (Gavnø), efter dette træsnit fra 1800-tallet. Elfenbensbuste 1671 (Fr.borg). Medalje af J. Hercules, 1672, og af C. Schneider, 1677. Mal. af Jacob d'Agar (Fr.borg), efter dette kopier (Holsteinborg, Tranekær), i min. af J. Barbette, 1692 (Sinebrychoffs saml., Helsinki). Afbildet på B. v. Eickens tapet af Marstrands erobring, 1677, til Rosenborg-serien (Chr.borg) efter forlæg af A. Steenwinckel, og på mal. af samme begivenhed af Chr. Morholt 1686–88 (Fr.borg, audienssalen) samt på stik af samme scene af R. de Hooghe og af B. Stopenael. Tegn. af F. C. Lund (Kgl. bibl.) efter portr. på tapetet. Relief af J. Cavaller, 1693 (Victoria & Albert Mus., London; Rosenborg). Afbildet på prospekt af J. Coning, 1694, af G.s palæ (Fr.borg) og på mal. s.m. Chr. V og Anton af Aldenburg (Rosenborg). Me-

dalje af A. Meybusch ca. 1695. Mal. (Eidsvoldgalleriet; Jarlsberg). Afbildet på J. d'Agars mal. af højesteret, 1697 (Rosenborg). – Et epitafium med en statue af Th. Quellinus, ca. 1695, blev tilintetgjort 1807. – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1778, ved Jægerspris.

Kilder. Saml. til det norske folks sprog og hist. I–VI, Kria. 1833–39. Årsberetn. fra det kgl. geheimearchiv II, 1856–60; VI, 1876–83. Medd. fra det norske rigsarchiv I, Kria., 1870. Danske saml. 2.r. II–IV VI, 1872–79. Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist. 1660–76, udg. Johs. Lindbæk I–II, 1903–10. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen VI–VIII, 1923–30. *Lit.* Ludv. Daae: Det gamle Kristiania, Kria. 1871 (2. udg. 1891). A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I–II, 1893–94. J. Gulowsen: Gyldenløvefeiden, Kria. 1906. O. J. Rahbek i III. tid. 30.6.1907. Chr. Christiansen: Bidrag til da. statshusholdnings hist. I–II, 1908–22. Roar Tank i Sprogl. og hist. afhandl. viede Sophus Bugges minde, Kria. 1908. Samme: Under krigsfare og skattestryk, Kria. 1912. O. v. Munthe af Morgenstjerne i Pers. hist. t. 8.r. II, 1923 især I–II. Samme: U.F.G., 1944. Larviks hist., red. O. A. Johnsen I, Kria. 1923. Kristianas hist., red. Edv. Bull II, Kria. 1927. Tønsbergs hist., red. O. A. Johnsen II, Oslo 1934. Sverre Steen: Kristiansands hist. I, Oslo 1941. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Trondheim bys hist., red. Bjørn Sogner II, Trondheim 1962. Samme i Hist. t. LIII, Oslo 1975 224f. Kr. Moen: Kongsberg sølvverk 1623–1957, Oslo 1967. Dagny Jørgensen: Danm.-No. mellom stormaktene, Oslo 1976. Jørgen H. Barfod: Niels Juel, 1977.

C. O. Bøggild-Andersen*

Gyldenmund, se Chrysostomus, Oluf

Gyldensparre, Albert (Schumacher), 1642–96, administrativ embedsmand. * 29.1.1642 i Kbh., † 28.6.1696 sst., begr. sst. (Nic. k.). F: rhinskvinhandler og vinstueejer Joachim Schumacher (1604–50) og Maria Motzfeld (1613–93). ~ 2.3.1671 i Kbh. med Anna Margrethe Iserberg, * 15.6.1650 i Kbh., † 24.5.1696 sst., d. af købmand Herman I. († 1659) og Elisabeth Klingenberg († 1669, ~ 2° 1661 med købmand, senere viceguvernør på Dansborg i Tranquebar Henrik Eggert, † 1674). – Bror til Peder Schumacher *Griffenfeld.

G. oplærtes først ved vinhandelen i sin fars forretning men blev senere, efter sin forlovelse 1670 med Anna Margrethe Iserberg der var i huset hos sin morbror admiralitetsråd Povl *Klingenberg, mønsterskriver ved Bremerholm, Tøjhuset, Proviantgården og bryggeriet. 1672 blev G. generalpostmester i Norge, men varetog kun i kort tid denne stilling. 1673 blev han kommissarius ved søetaten og medlem af den store marinekommission, 1674 admiralitetsråd og præsident i underadmiralitetsretten. S.å. optoges han i den danske adelsstand med navnet G., ligesom hans hustru kort efter fik tildelt våbenbrev. 1675 blev han generalkrigskommissarius. Forholdet til

Gyldensparre, Albert

broderen synes ikke at have været særlig varmt, dog tog G. efter broderens fald en tid dennes moderløse datter i sit hus og tog også en bevæget afsked med ham selv da han i sin egen vogn kørte ham fra citadellet til det skib der skulle føre ham til Munkholm. Griffenfelds fald kom ikke til at berøre G.s stilling. I de følgende krigsår var G. sammen med Niels *Juel (1629–97) og Markor *Rodsteen de egentlige ledere af admiralitetet. 1679 blev han tillige medlem af direktionen for det københavnske vandværken, 1680 medlem af kommercekollegiet og meddirektør i Vestindisk Kompagni. 1683 fik han ordre til sammen med flere andre at overtage administrationen af Børnehuset på Christianshavn. Ligeledes var han i 1690erne medlem af en række kommissioner. Han var således en meget brugt og også meget dygtig embedsmand. Når dommen over ham senere alligevel er blevet noget nedsættende skyldes det utvivlsomt de ondsindede fortællinger som smædeskriveren Jacob *Worm i sin „Gyldene Vintappersvend“ og andetsteds satte i omløb om sin tidligere ven. Slægten G. uddøde i mandslinjen med G.s eneste søn 1702. – Etatsråd 1680. Virkelig etatsråd 1684.

Danske saml. 2.r.I, 1871–72 33f 100. Sst. 2.r.V, 1876–77 146 156 179 320 (Svenske relationer 1679–99). Pers. hist. t.2.r.IV, 1889 37. Danske mag. 8.r.III, 1967–70 1–43. – Danm.s adels årbog XXXIX, 1922 474. Mich. Henriksen [Tistorph] : Liig-prædikener IV, 1705 460–65. Fr. Olsen: Det danske postvæsen indtil 1711, 1889 121 126f. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld II, 1894 430 452. Erik Sønderholm: Jacob Worm, 1971 = J. Worms skrifter III 111 113f 116 254f 273.

L. Laursen*

Gyldensteen, Jean Henri Huguetan, greve af, 1665–1749, godsejer. * 1665 i Lyon, † 14.6.1749 i Kbh., begr. i Nørre Sandager k. F: bogtrykker og boghandler Jean Antoine Huguetan (1615–81) og Marguerite Perrachon († 1714). ~1° 3.2.1701 i Amsterdam (Oude Walen Kerk) med Susanne Testas, * 21.1.1680 i Bordeaux, † 12.9.1703 i Amsterdam, d. af købmand Daniel T. (1643–1722) og Marie Cayrouze († 1696). ~2° 1.5.1708 i Amsterdam (Franske k.) med grevinde Mauritia Marguerite Odyck, * mellem 1671 og 76 i Haag (?), † 28.12.1745 i Kbh., d. af greve Wilhelm Adrian af Nassau til Odyck, Cortgeene, Zeist og Driebergen (1632–1705) og Elisabeth van der Nise (1639–98). – Far til Jean Henri *Desmercières.

Efter det nautiske edikts ophævelse 1685 forlod H.s mor med sine tre sønner Frankrig og bosatte sig i Nederlandene. Den ældste af sønnerne oprettede 1686 en stor boghandel i Amsterdam, hvori de to andre brødre siden blev deltagere. Samtidig drev de en omfattende bankiervirksomhed.

1705 ophævedes firmaet i Amsterdam ved den ældste brors død. G. havde da allerede i nogen tid drevet en meget indbringende virksomhed som leverandør først til de engelske tropper i Flandern, siden til de franske tropper under den spanske arvefølgekrig. Han kom dog 1705 i strid med den franske finansminister om betalingen derfor og måtte flygte fra Paris til England hvor det siden fortælles at han gjorde en svigagtig fallit. Hvordan end dette forholder sig synes han at have reddet en betydelig formue ud af sine spekulationer. Efter sit andet fornemme giftermål blev han 1708 af kejseren optaget i rigsfriherrestanden og blev s.å. sachsen-weimarsk gehejmekrigsråd med rang som statsminister, 1710 drost over det greven af Lippe-Deimold tilhørende herskab Vianen ved Utrecht. 1711 kom han i forbindelse med Danmark hvor han 1712 fik naturalisationspatent som baron Odyck. 1714 blev han dansk kammerherre og envoyé extraordinaire i den øvrerrhinske og den nederrhinske westfalske kreds. 1715 købte han godset Cronsburg ved Rendsborg, og 2.4.1717 optoges han med hustru og datter i den danske grevstand med navnet G. I årene 1719 og 1720 købte han hovedgården Enggård på Fyn og to andre gårde, Oregård og Uggerslevgård der 1720 oprettedes til et grevskab under navn af G. I kraft af sin rigdom, sin indsigt i penge- og handelsager og sin smidighed og evne til at omgås mennesker kom G. trods sin lave byrd og sin noget tvivlsomme fortid til at spille en ret fremtrædende rolle. Han hørte til storkansler U. A. *Holsteins og hans frues nærmeste venner, og da Det ostindiske Kompagni 1722 var i en vanskelig stilling og ansøgte om at G., skønt han var reformert, måtte blive en af direktørerne i kompagniet gik Frederik IV straks ind derpå. G. beholdt også sin indflydelse under Christian VI. Han var med til at give råd ved Kurantbankens oprettelse 1736 og tegnede sig til Christian VI's glæde for et stort antal aktier. Han opførte 1740 en gård på hjørnet af Dronningens Tværgade og Bredgade (nu „Land og Folk“). Med en modehandlerinde havde G. før sit ægteskab sønnen J. H. Desmercières. Slægten G. uddøde ca. 1767 med G.s eneste datter hvis datter bragte grevskabet til slægten Knuth, fra hvem det overgik til Bernstorfferne. G. købte 1743 landstedet Rustenborg i Lyngby som han 1748 overlod sønnen. – Gehejmeråd 1731. Gehejmekonferensråd 1738. – Hv.R. 1717. □ Maleri (Gyldensteen).

E. van Biema: Les Huguetan de Mercier et de Vrijhoeven, Haag 1918. Danm.s adels årbog XXXIX, 1922 476f. F. L. Mourier i Minerva IV, nov. 1804 210–13. Samme i Iris og Hebe, 1807 1 32–77. F. Richardt og T. A. Becker: Prospecter af da. herregårde I, 1844

(ny.udg.II,1976) Gyldensteen. Wm.Norvin i Danske slotte og herregårde, 2.udg.1965 287–304. E. Nystrom: Lyngby sogn, 1934 80f. Erik Rasmussen i Hist.t.II.r.III, 1950-52 137–75.

*L. Laursen**

Gyldenstjerne

Jysk uradel. Mandslinien i Danmark uddød 1729.

Knud Henriksen *G.s (–1467) søster Sophie var ~ hofmester Erik Ottesen *Rosenkrantz (1427-1503). Hans søster Ellen G. var 1° ~ ridderen Eske *Brock (–1441). Hans søster Kirsten G. var ~ marsk Claus *Rønnow. Preben *G. var 1° ~ Birgitte Rosensparre, d. af rigsråd Steen *R., og 2° ~ Mette Hardenberg, d. af rigsråd Erik *H. Hans søstre Karine og Anna G. var hhv. ~ rigsråd Axel *Gyldenstjerne og rigsråd Corfitz *Viffert. Henrik *G.s (1594–1669) datter Margrethe var ~officeren Niels *Lykke. Hans søster Anne G. var ~ rigsråd Jørgen *Brahe (1585–1661). Mogens *G.s datter Dorothea var ~lensmand Christen *Munk. Ebbe *G. var ~ Ellen Parsberg, d. af rigsråd Oluf * P. Hans søster Jytte G. var ~ rigsråd Tage *Thott (1580–1658). Karen *G. var ~ rigsråd Holger *Rosenkrantz (1517–75). Hendes søster Ingeborg G. var ~ rigsråd Albert *Friis. Peder Nielsen *G.s (–1389–1409–) datter Kirsten var ~ rigsråd Morten Jensen *Gyrstinge. Mouritz Nielsen *G.s datter Anna var 1° ~ rigsråd Oluf Stigsen *Krogno og 2° ~ rigsråd Predbjørn *Podebusk. Erik Nielsen *G.s (–1400–48–) datter Kirstine var ~ rigsråd Anders Nielsen *Banner. Knud Pedersen *G. (–1552) var ~ Sidsel Ulfstand, d. af lensmand Jens Holgersen *U. (–1523). Hans søster Karen G. var ~Eiler *Bryske. Hans døtre Margrethe, Karen og Lisbeth G. var hhv. ~ Folmer *Rosenkrantz, søfficeren Hans Lauridsen *Baden og lensmand Jens Holgersen *Ulfstand (–1566). Erik Olufsen *G. var ~ Oliva Krabbe, d. af rigsmarsk Tyge *K.

Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 3–37.

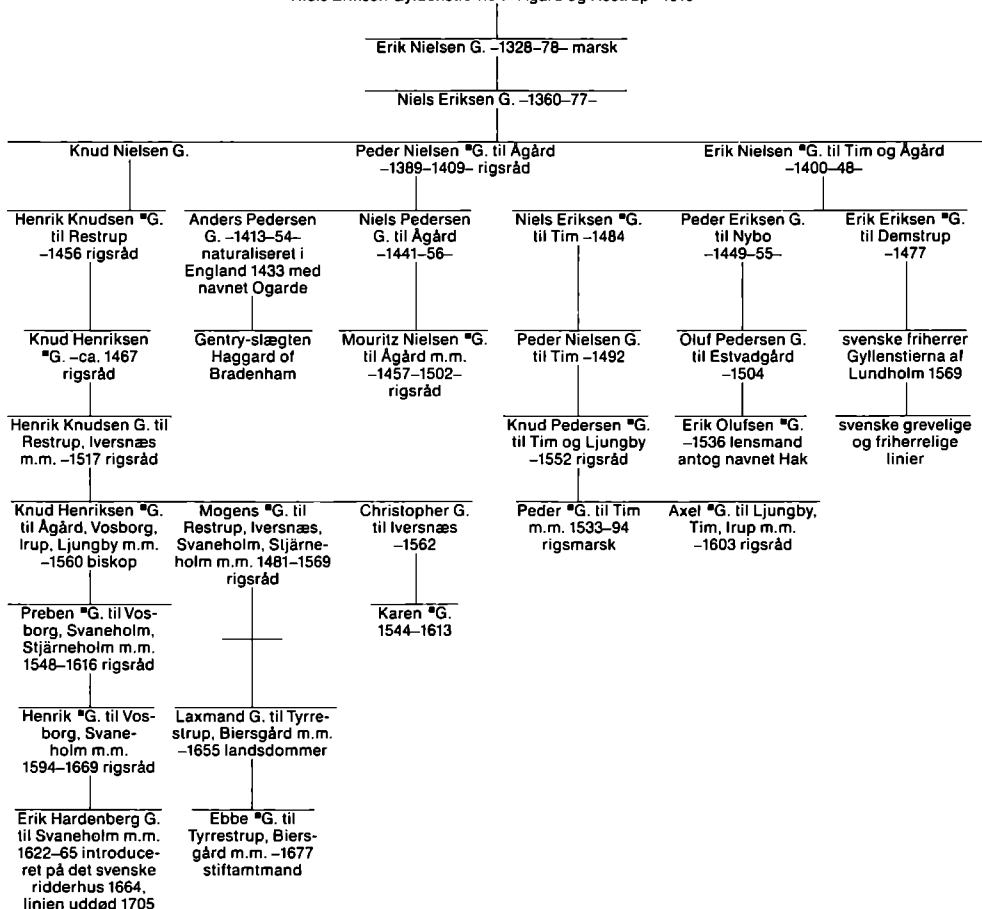
Nils G. Bartholdy

Gyldenstjerne, Axel, ca. 1542–1603, rigsråd, statholder i Norge. * ca. 1542, † 13.7.1603 i Sandviken på Gotland, begr. i Visby. F: rigsråd Knud Pedersen *G. (ca. 1480–1552) og Sidsel Ulfstand († ca. 1575). ~ 5.8.1571 på Restrup med Karine G., * 21.4.1542 på Estrup, † 8.3.1596 på Akershus, d. af biskop Knud Henriksen *G. († 1560) og Jytte Podebusk († 1573). – Bror til Peder *G.

Om G.s opdragelse og første ungdom savnes efterretninger. 1562–63 færdedes han i Tyskland og Frankrig. Under den senere del af den nordiske syvårskrig nævnes han dels som hofsinde i

Frederik IIs omgivelser, dels som deltager i militære operationer. I begyndelsen af 1568 var han med på det af Jørgen *Marsvin og Mikkel Pedersen *Gønge ledede tog ind i Sverige der havde til formål at bringe Daniel *Rantzau undsætning, men ikke nåede hensigten. Derefter lå G. til landeværn ved grænsen. I okt. s.å. var han i kongens følge til stede ved fredsmødet i Roskilde. 1570 var han gentagne gange regeringens sendebud til fredsmæglerne i Stettin. En del optegnelser han efter andres og egne iagttagelser samlede om krigens gang, bearbejdedes siden af mag. Jon *Turson, kannik i Lund, og er en af hovedkilderne til syvårskrigens historie. Efter freden tog G. afsked fra høftjenesten og forleenedes 1571 med Ø kloster på Øland i Limfjorden som han 1573 ombyttede med Vorgård i Vendsyssel. Da hans svigermor døde s.å. arvede han en del af hendes gods, navnlig hovedgården Irup i Thy, ved sin egen mors død 1575 fik han Lyngbygård i Skåne som han siden skrev sig til, og ved sin ugifte bror Peder G.s død 1594 Tim. 1576 afgav han Vorgård og blev forlenet med Landskrona slot (til 1588); 1579 blev han tillige landsdommer i Skåne og fik som løn sin forlening kvit og frit. 1580 var han med til at mægle forlig mellem Tyge *Brahe (1546–1601) og bønderne på Hven, hvilket gav anledning til at Hven kom under Skånes landsting og på grund deraf senere måtte følge Skåne ved afståelsen til Sverige. 8.11.1581 blev han optaget i rigsrådet. Mange offentlige hverv blev siden betroet ham; således kaldte kongen ham 1.3.1585 til Kbh., for at han i forening med Christoffer *Valkendorf skulle styre rigets sager i kongens fraværelse. Hans svoger Corfitz Viffert, lensmand på Malmøhus, blev da landsdommer i Skåne. Få dage efter at G. 28.6.1588 havde deltaget i kong Frederiks jordefærd i Roskilde, beskikkedes han af regeringsrådet til statholder i Norge og lensmand på Akershus. Som sådan tog han bl.a. initiativet til vigtige, for Norge gavnlige reformer i lensstyrelsen, ligesom han synes at have givet stødet til den revision af landets love der senere førte til udstedelsen af Christian IVs norske lov. Næsten hvert år rejste han til Kbh. for at konferere med regeringsrådet eller deltage i herredagene. På disse rejser aflagde han gerne besøg på Uranienborg hos Tyge Brahe. Sikkert har det været med god vilje at G. deltog i udstedelsen af det brev, hvorved rigsrådet 1589 på en mærkelig måde tog Tyge Brahe og hans værk på Hven under sin beskyrmelse. Sommeren og høsten 1596 tilbragte G. i Danmark i anledning af Christian IVs overtagelse af regeringen. Skiftet i rigsstyrelsen var ikke gunstigt for ham. Vel fik han 1597 nyt lensbrev på Akershus, men han måtte afstå Villands herred som han havde haft

Niels Eriksen Gyldenstjerne til Agård og Restrup –1310–

fra 1581, og Hind og Ulvborg herreder som han havde overtaget efter sin ovennævnte bror Peder. Dertil kom at statholderposten i Norge næsten havde tabt sin betydning, efter at Christian IV selv havde overtaget regeringen. Det var derfor efter eget ønske at G. 1601 fratrådte denne post, samtidig med at han ombyttede Akershus med Kristianopel og Sølvitsborg len i nærheden af hans hovedgård Lyngbygård. – I april 1602 var G. en af den danske konges befuldmægtigede på et grænsemøde i anledning af de verserende stridigheder med Sverige. Ikke længe efter blev det overdraget ham at lede det tog til Rusland hvor Christian IVs yngste bror, prins Hans, skulle ægte zar Boris Godunovs datter og have store besiddelser i medgift, mens der tillige skulle føres diplomatiske forhandlinger angående grænsestridighederne mellem Norge og Rus-

land. Aug. 1602 gik han om bord på den eskadre der skulle føre hertug Hans med hans talrige følge til Rusland. G. har beskrevet rejsen i en dagbog der giver mærkelige oplysninger om zarrigets daværende tilstand og om de store besværligheder, den danske sendefærd havde at overvinde. Da prinsen døde ikke længe efter ankomsten til Moskva blev der intet af giftermålet, og de diplomatiske forhandlinger endte resultatløst. På hjemrejsen fra Rusland døde G.

□ Fremstillingen af G. på sticket af Frederik IIs ligfærd er ikke portræt.

Uddrag af G.s dagbog Moskva 1602–03 i Hist.calender I, 1814 73–212. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875 199-232 444 446–500 (bl.a. G.s breve). Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen III, 1916. – H. F. Rørdam i Monumenta hist. Danicæ II, 1875 550f. Norsk biogr. leks. V, Oslo 1931 133f.

Povl Bagge

Gyldenstierne, Ebbe, ca. 1625–77, stiftamtmand. * ca. 1625, † maj (?) 1677. F: landsdommer Laxmand Mogensen G. til Tyrrestrup, Bjersgård m. m. (ca. 1582–1655) og Margrete Friis (1589–1656). ~10.7.1649 i Kbh. med Ellen Parsberg, † tidligst 1679 (tidligere forlovet med Mogens Ulfeldt), d. af rigsråd Oluf *P. (1590–1661) og Karen Kruse (1600–61).

G. studerede i udlandet, bl.a. i Leiden (immatrikuleret 1642) og blev 1646 hofjunker. S.å. drog han atter ud for at udvide sine sprogkundskaber og sin almindelse og var 1647 i Paris sammen med Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina. Som engelskkyndig fulgte han derpå grevinden på hendes inkognitorejse til London hvor han dog det meste af tiden skal have holdt sig i sengen af frygt for at møde gamle kreditorer. 1648 var han til stede ved Christian IVs dødsleje. Efter tronskiftet blev han, der åbenbart på dette tidspunkt hørte til den Ulfeldtske inderkreds, lensmand på Koldinghus, til gengæld var det sikkert en følge af Ulfeldts fald når han 1651 måtte ombytte Koldinghus med det lidet givtige Hørje (Hörröd) len i Skåne som han havde til Roskildefreden. 1657 var han ritmester for et jysk sognerytterkompagni, men virkede fra juli s.å. som landkommissær i Nørrejylland; 1658 var han kommissær ved den svenske hærs evakuering. Efter statsforandringen udnævntes han, næppe uden sammenhæng med sit svogerskab med de ved hoffet vel anskrevne unge Parsbergere, til overkrigskommissær i Jylland og var derpå 1661–71 stiftsbefalingsmand over Viborg stift hvormed han forenede amtmandskabet over Hald, Skivehus og (fra 1664) Silkeborg amter. Maj 1671 overflyttedes han til stillingen som amtmand over Silkeborg, Dronningborg og Mariager amter som han beklædte til sin død. – G. var ejer af Tyrrestrup (Vor h., afhændet i 1660erne), Vosnæsgård (Ø.Lisbjerg h.), Palstrup (Lysgård h.) og Sødal (Nørlyng h., afhændet 1675).

Danske saml. 2.r.I, 1871–72 161. S. Birket Smith: Leonora Christina, grevinde Ulfeldts hist. I, 1879 148f. Otto Sperling: Selvbiogr., overs. S. Birket Smith, 1885.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Gyldenstierne, Erik, † 1536, lensmand. F: Oluf Pedersen G. til Estvadgård (ca. 1450–1504) og Anne Rosenkrantz (ca. 1470–for 1525). Ligesom broderen Anders kaldes han ofte med navnet Hak både før og efter antagelsen af navnet G. ~Olive Krabbe, * 1517, † tidligst 1563 (~1° med Carl Alfsen, ~3° 1539 med Iver Lykke til Buderupholm, † ca. 1555), d. af rigsmarsk Tyge *K. (1474–1541) og Anne Rosenkrantz († senest 1550).

G. var 1525–27 forlenet med Åstrup i Vendsyssel, fra 1527 med Nyslot på Lolland som han 1532 fik livsbrev på; 1532 var han med på toget til Norge mod Christian II og da Mogens *Gyldenstierne 9.7.s.å. drog til Danmark mod Christian II, overdroges Akershus slot til G. Som lensmand her udviste han, som det synes, nogen vilkårlighed over for gejstligheden der tidligere havde sluttet sig til Christian II. Under den kort efter udbrudte grevefejde havde G. stor del i, at det søndenfjeldske råd tidligst sluttede sig til Christian III og til sidst hyldede ham; selv sendtes han 1535 med en flåde til Danmark og deltog med Peder *Skram i krigen mod Lybækkerne. I begyndelsen af 1536 afslog han angreb af ærkebispens tropper der var sendt mod Oslo, og rejste derefter til Danmark hvor han synes at være død i sommeren s.å.

Povl Bagge

Gyldenstierne, Erik Eriksen, ca. 1410–77, svensk rigshofmester og lagmand. * ca. 1410, † ml. 1.6.1477 og 18.1.1478. F: rigshofmester Erik Nielsen *G. til Tim og Demstrup († 1454/55) og Gørvel Andersdatter (Lunge) († 1467). ~29. 9.1446 på Svartsjö med Kristina Karlsdotter (Bonde), * ca. 1432, † ml. 6.11.1492 og 25.1.1500, d. af kong Karl Knutsson († 1470) og Birgitta Turesdotter (Bielke). – Bror til Niels Eriksen *G. G.s første offentlige fremtræden blev at varetage et arvekrav på gods i Balticum. Da han 1437 ledsagede faderen som skulle føre forhandlinger med kong Erik (VII) af Pommern på Gotland, blev G. derfra sendt til Reval (Tallinn) for at overtage den arv som Erik Nielsen anså sine datterbørn berettigede til. G.s hverv lykkedes, idet den tyske ordens højmaster overlod ham retten til godset som lå i Wierland og var en forlening fra den tyske orden. G.s „sejrr“ blev dog kun kortvarig, eftersom den afdødes søster også mente sig arveberettiget, men i erkendelse af at hun næppe havde magt eller myndighed til at komme i besiddelse af arven skænkede hun sine arvekrav til Ribe kapitel. Domkapitlet søgte assistance både hos konciliet i Basel og ærkebiskoppen i Lund, hvorunder Reval stift fortsat hørte, men sagen trak i langdrag. G. var til stede i Ribe jan. 1443 ved kong Christoffer af Bayerns danske kroning. Han modtog ved denne lejlighed ridderslaget og synes samtidig at have fået overdraget Riberhus len. Domkapitlet var næppe begejstret for at ligge i åben strid med slots-høvedsmanden, yderligere erklærede den nye ordensmester de virlandske len for hjemfaldne og afviste dermed begge parter krav, så Ribe kapitel fandt det klogest at sælge sine diskutabile krav

Gyldenstjerne, Erik Eriksen

– muligvis ved modpartens formidling. Køberen var nemlig lensmanden på Viborg (i Finland), den senere svenske konge Karl Knutsson som året før var blevet G.s svigerfar. – Ægteskabet mellem G. og Kristina Karlsdotter bragte en afslutning på hans danske embedskarriere, og 1447 overtog han Karl Knutssons pantelen Borgholm på Öland. G. fik rådighed over omfattende svenske godser, idet Kristina arvede tre fjerdedele af morbroderen Erik Turessons gods, bl. a. Bielkernes gl. hovedgård Kråkerum og den store godsmasse i Finveden som havde tilhørt Abraham Brodersen *Baad. Da den anden arving Ture Turesson senere flygtede til Danmark og derpå 1453 blev fradømt sit svenske gods, blev G. forlenet med et betydeligt godskompleks i Småland. Da Karl Knutsson efter Christoffer af Bayerns død blev valgt til konge i Sverige udnævnte han svigersønnen til sin hofmester, og G. var i denne egenskab leder af den svenske rigsrådsdelegation ved unionsmødet i Halmstad 1450, mens hans fætter stod i spidsen for den danske. Ved Ronnebymødet 1453 forhandlede G. sammen med Birger Trolle på svensk side, og begge synes at have fulgt med danskerne til Kbh. for dog kort efter at vende tilbage til Sverige hvor G. 1454 deltog i de retteringsrejser, hvorved Karl Knutsson gennemførte betydelige godsreduktioner til fordel for kronen til stor harme for kirken.

Under kong Christian Is krigstogt mod Sverige 1456 erobredes store dele af Öland, og til sidst måtte Borgholm slot kapitulere. G. førtes som fange til Kbh., han mistede sin plads i rigsrådet og sit nyligt erhvervede embede som lagmand i Tiohärad, mens Erik Axelsen *Thott efterfulgte ham som rigshofmester. Ture Turesson (Bielke) bemægtigede sig Kråkerum og det meste af fru Kristinas arvegods, han fik desuden af Christian I udleveret adkomstbrevene som kongen havde konfiskeret på Borgholm, men måtte dog som følge af en rettertsdom tilbagelevere det meste af godset 1462. Året efter skiftede G. med sine søskende og fik hovedgården Demstrup, Gjerlev hrd., hvor han muligvis tilbragte de følgende år, indtil han genvandt sin politiske indflydelse. 1466 var G. til stede i Nyköping ved Iver Axelsen *Thotts bryllup med kong Karls datter Magdalena, og umiddelbart derefter fik de to svogere det svenske rigsråd til at stadfæste kong Karls godsbesiddelser. Efter Karl Knutssons tredje tronbestigning nævnes G. atter som rigsråd og deltog bl.a. i de resultatløse forhandlinger med Christian I i Halmstad og Lübeck 1468–69. Han fik formentlig også sit lagmands embede tilbage, og i henhold til Karl Knutssons testamente fik G. og hans hustru 1470 hovedgår-

den Fågelvik. Efter Sten Stures valg til rigsforstander fortsatte G. som medlem af de svenske forhandlingsdelegationer ved de mange Kalmarmøder i 1470'erne. Blandt forhandlingsemnerne var arvestriden med Ture Turesson, og G. opnåede at få udleveret sine adkomstbreve, men en del af godserne blev først tilbageleveret efter hans død. – Ved siden af brødrene Erik og Iver Axelsen Thott er G. den mest markante repræsentant for den interskandinaviske rigsrådsadel omkr. midten af 1400-årene.

G.s to ældste sønner arvede Fågelvik, mens den yngste fik Demstrup og blev dansk embedsmand. Den ældste søns datter Kristina Nilsdotter blev gift med rigsforstanderen Sten Sture d. y., fra søn nummer to nedstammer de svenske friherrelige og grevelige familier.

Kilder. Diplomatarium Christierni I, udg. C. F. Wegener I, 1856. Liv-, est- og kurländ. Urkundenbuch IX–X, Riga 1889–96. Arfstvisten emellan E. E. G. och Ture Turesson Bjelke, udg. K. H. Karlsson, Sth. 1908 = Svenska fornskriftsällskapets saml. CXXXIV.

Lit. Kjell Kumlien: Karl Knutssons politiska verksamhet, Sth. 1933. E. Lönnroth: Sverige och Kalmarunionen, Göteborg 1934. G. A. Lögdberg: De nord. konungarna och Tyska orden, Uppsala 1935. K. G. Grandinson i Hist. t., Sth. 1942 8of. G. Carlsson sst. 1943 1–47. Curt Härenstam: Finnveden under medeltiden, Lund 1946. Henry Bruun i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, ny ser. XXVII, Sth. 1951 210–27. Det medeltida Öland, red. A. Schück, Sth. 1953. K.–G. Lundholm: Sten Sture d. ä. och stormännen, Lund 1956 = Bibl. hist. Lundensis III. Lars O. Larsson: Det medeltida Vårend, Lund 1964 = Bibl. hist. Lundensis XII. Hans Gillingstam i Svenskt biogr. lex. XVII, Sth. 1967–69 597–99 (m. lit. henv.). Den nord. adel i senmiddelalderen. Rapport til det nord. historikeremøde, 1971.

Papirer i Riksark., Sth. Breve på Krapperup gods.

Thelma Jexlev

Gyldenstjerne, Erik Nielsen, † 1454 el. 55, til Tim og Demstrup, hofmester, rigsråd. Vides † 13.6.1455, evt. allerede 15.4.1454. F: rigsråd Niels Eriksen G. († før 1388) og Kirstine († efter 1388). ~ før 1415 med Gørvøl Lunge, † 1467, d. af rigsråd Anders Olufsen L. til Toksværd († 1408) og Else Pedersdatter Grubbe. – Far til Erik Eriksen *G. og Niels Eriksen *G. Bror til Peder Nielsen *G.

G. må være blevet ridder ved Erik af Pommerns kroning 1397, da han kaldes ridder i breve 1400. Da dronning Margrete i årene efter 1400 sikrede sig skøde på gammelt krongods, måtte G. og hans ældre bror Peder afstå deres formodede rettigheder i Vendsysselgods, således i hovedgårdene Lugneholm 1401 og Åstrup 1406. I øvrigt beseglede G. de fleste jyske rettertingsvidner i disse år og må antages allerede nu at høre til kredsen af jyske råder. 1409 købte han hovedgården Demstrup i Gerlev hrd. af brorsønnen Henrik Knudsen *Gyldenstjerne, men tidligt sik-

rede han sig tillige gods i Hammerum, Ginding og Hind hrd. i Vestjylland hvor han 1419 skriver sig til hovedgården Tim. Han har dog tillige haft andel i Agård i V. Han hrd. som senere overgik til brorsønnen Niels Pedersen Gyldenstjerne; men G. synes dog at have fastholdt sit krav på andel i gården.

G. medbeseglede kong Eriks forbundstraktat med Ditmarsken i Ribe 1409 og den femårige våbenstilstand indgået med hertuginde Elisabeth af Slesvig og grev Henrik af Holsten marts 1411. Da han tillige nævnes blandt kong Eriks mænd i den overenskomst hertug Ulrik af Mecklenburg 1412 mæglede mellem parterne i Flensborg, tør man roligt gå ud fra at G. tilhørte den kreds af jyske råder der straks fra starten støttede Erik af Pommerns sønderjyske politik. 1417 var han en af dommerne i kongens sag mod Roskilde bispestol om retten til byen København. 1419 og 1423 nævnes han som høvedsmand på Riberhus hvorfra han har drevet handel på Holland. Han beholdt lenet til 1443 da han fratrådte det til fordel for sønnen Erik Eriksen Gyldenstjerne og sandsynligvis selv fik Ålborghus len. I 1420erne fik G. en beständig mere fremskudt position i Eriks kamp for Sønderjylland. 1421 var han blandt de første udstedere af Viborg landstings vidnesbyrd om hertugdømmets tilhørsforhold, og da Erik 1423 henskød konflikten under kong Sigismunds dom, blandt kongens garanter. G. støttede i spidsen for sin slægt Erik i den efterfølgende krig med greverne og hansestæderne, og han ledede de forhandlinger der 1432 gennemførte den femårige våbenstilstand i Horsens, samt fortsatte som forhandlingsleder over for hansestæderne i Vordingborg sommeren 1434.

G.s position rakte i 1430erne ud over den jyske rådkreds og det sønderjyske spørgsmål, stedse i forreste række i de udenrigspolitiske forhandlinger, med englænderne 1432 og med svenskerne både i Halmstad og Stockholm 1435, hvorpå Erik betroede ham Stockholm slotsen, og atter i freden med greverne og hansestæderne i Vordingborg 1435. Da kong Erik i de følgende år ville sikre Bugislav arvefølgen i Danmark og overlod slottene på øerne til sine slægtninge, må G. dog have fjernet sig fra ham. Han ledede sammen med ærkebiskop Hans *Laxmand den koalition der okt. 1438 indkaldte Christoffer af Bayern, og som juni 1439 sendte Erik opsigelsesbrevet og indgik alliance med de vendiske hansebyer og hertug *Adolf (1401–59) af Slesvig imod hollænderne og kong Erik. G. ledede de vigtige forhandlinger der sommeren 1441 førte til freden i København, som sikrede Christoffers styre. Systemskiftet indbragte G. hofmesterembedet, hans ældste søn Niels fik sæde i rigsrådet,

og alle hans fire sønner modtog ridderslaget ved Christoffers påfølgende kroninger i de tre riger. G. har næppe fastholdt den nye konges gunst. Han nævnes kun som hofmester 1441–42. Rimeligvis har Christoffers ønske om at inddrage sine tyske omgivelser i regeringen skabt gnidninger der skal være kommet frem under kongens bryllupsfest i sept.1445. Otte Nielsen *Rosenkrantz var hofmester, Oluf Akselsen *Thott marsk og Christoffer *Parsberg kammermester i de følgende år. Gennem sønnen Eriks ægteskab med Karl Knutssons datter og datteren Kirstens krav på livlandsk gods efter sin afdøde mand forsøgte G. dog at hævde sin position og specielt at vinde indflydelse på den baltiske politik. Ved Christoffers uventede død jan.1448 overtog Eggert *Frille kammermesterembedet, men også hofmester og marsk må være trådt tilbage, og så sent som juni 1448 synes den gamle G. at have ført forsædet i rigsrådet. Med Christian Is tiltrædelse nov.1448 var G.s politiske rolle over et halvt århundrede dog udspillet.

J. Kinch: Ribe bys hist., 1869. Will. Christensen: Unionskongerne og hansestæderne, 1895 (reproudg. 1974). Samme: Dansk statsforvaltning, 1903 (reproudg. 1974). Henry Bruun i Hist. t. 10.r.11, 1932–34 84–92. G. A. Lögdberg: De nord. kongungarna och tyska orden, Uppsala 1935. Erik Ulsig: Danske adelsogser i middelalderen, 1968. Poul Enemark: Krisear 1448–51. En epoke i nordisk unionshist., 1980.

Poul Enemark

Gyldenstjerne, Henrik, 1594–1669, lensmand, landkommissær. * 5.4.1594 på Vosborg, † 7.9.1669 på Skovsbo, begr. i Rynkeby k. F: rigsråd Preben *G. (1548–1616) og Mette Hardenberg (1569–1629). ~ 2.8.1618 i Kbh., med Lisbeth Poddebusk, * 1597 i Kbh., † 24.12.1680 på Skovsbo, d. af Claus P. til Kørup (1562–1616) og Sophie Ulfstand († 1625).

G. var 1607 immatrikuleret i Tübingen og studerede derefter i Strasbourg og Padova (1613). 1616–18 var han hofjunker. 1620 blev han løjtnant ved rostjenesten, 1624 fændrik og kornet. 1625 blev han landsdommer i Skåne og forlænedes med det traditionelle landsdommerlen Froste hrd. og Helne kirke. 1632 blev han lensmand på Christianopol som han 1633 ombyttede med Varberg len. En konflikt med rådet i Varberg om en jordlod synes at have været medvirkende til at han allerede 1636 måtte afstå lenet til Iver *Krabbe (1602–66). Siden fik han ikke len. Han slog sig derefter ned på Skovsbo og fik en vis position hos den fynske adel. 1649 valgtes han således til fynsk landkommissær. Dette skete imidlertid på et tidspunkt da landkommissærernes politiske magtstilling var undermineret. Få måneder inden havde de mistet dispositionsretten

Gyldenstjerne, Henrik

til midlerne i landekisterne og dermed grundlaget for deres politiske indflydelse, og reelt var de nu reduceret til rigsmarskens underordnede embedsmænd. Men den adelspartikularisme der havde været en væsentlig forudsætning for deres politiske indflydelse, var fortsat en væsentlig politisk faktor, hvilket viste sig da G. sammen med de fynske rigsråder 1652–53 søgte at sabotere den planlagte hærreform og fik sikret Fyn en særstilling. På stændermødet i Kbh. 1660 var han blandt adelens deputerede og hævdede i stærke vendinger adelens skattefrihed. – G. ejede et betydeligt jordegods. 1647 takseredes han til 1560 tdr. hartkorn. Hans gods lå fortrinsvis på Fyn og i Skåne. På Fyn ejede han til forskellige tider Skovsbo, Elvedgård, Broløkke (pantSAT 1650 til Frederiksborg skole) og Hvidkilde. I Skåne ejede han Svaneholm, Karsholm og Krogsholm. Desuden ejede han Valden i Halland som han 1631 tilmageskiftede sig mod Hvidkilde og Boelsgård.

Kancelliets brevbøger 1624–45, 1925–68. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. III's tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. L. S. Vedel Simonsen: Saml. til den fynske herregård Elvedgårds hist. I, 1845 120–40. P. v. Möller: Bidrag till Hallands hist., Sth. 1874. Carl-Johan Bryld: Hans Svane og gejstligheden 1660, 1974.

Steffen Heiberg

Gyldenstjerne, Henrik Knudsen, † 1456, til Restrup og Boller, rigsråd. F: Knud Nielsen G. († før 1401) og Anne Christensdatter Vendelbo. ~ Anne Munk, † tidligst 1461, d. af rigsråd Mogens *M. († 1410) og Kirsten Pedersdatter Thott. – Far til Knud Henriksen *G († ca. 1467).

G. må have modtaget ridderslaget ved Erik af Pommerns kroning 1397. 1401 kalder han sig ridder i et brev, hvori han afstår sine rettigheder til hovedgården Lugneholm i Vendsyssel til dronning Margrete. Han medbeseglede 1411 i Kolding adelens vidnesbyrd om kong Eriks forlig med hertuginde Elisabeth af Slesvig og grev Henrik af Holsten og var 1417 blandt kongens garantier i fredsslutningen med hertug Henrik og grev Henrik. 1420 nævnes han blandt kong Eriks råder. Året efter var han blandt de jyske stormænd, der på landstinget i Viborg afgav vidnesbyrd om hertugdømmets tilhørsforhold til den danske krone. Han støttede påny kong Erik som garant, da denne jan. 1423 henskød striden for den tyske konge Sigismunds dom, og senere på året fulgte han med på kongens udenlandsrejse og repræsenterede 1425 dronning Philippa i opgøret om arven efter biskop Bo (Mogens *Lang). 1419 nævnes G. som lensmand på Ørum, 1423 i Hillerslev, begge borge i Thy. Han besad

selv gods i det nordligste Jylland, skrev sig 1426 til hovedgården Restrup syd for Ålborg. Ved hustruens arv har han tillige erhvervet Boller syd for Horsens, og han har sikkert tidligt haft opmærksomheden henvendt på Mogens Munks gamle len i disse egne.

I 1420erne må G. have støttet kong Eriks kamp imod greverne og hansestæderne. Han var i aug. 1432 blandt hovedforhandlerne ved Horsensstilstanden, der imidlertid på G.s plads er beseglet med fætterten Niels Eriksen *Gyldenstjernes segl. Op igennem 1430erne træffer man bestandig G. ved farbroderen Erik Nielsen *Gyldenstjernes side; han følger ham i bruddet med kong Erik og indkaldelsen af Christoffer okt. 1438. G. fik ved dette systemskifte en frem-skudt plads i Christoffers rigsråd, bl.a. under de vigtige forhandlinger om freden i Kbh. juli-aug. 1441 med hollænderne og hansestæderne. 1443 fik han anerkendt sin panteret til Horsens købstad. Blandt Christoffers nyudnævnte råder var G.s unge svigersøn Claus *Rønnow. Da hans anden svigersøn Eske *Brock faldt i bondekampene 1441, måtte G. tage sig af sin umyndige dattersøns store godser omkring Essendrup (Gl. Estrup). Tronfølgeovervejelserne umiddelbart efter Christoffers død er uopklaret (se Knud Henriksen Gyldenstjerne); men familien G. har i alt fald næppe støttet Christian I fra begyndelsen. Først efter kongens kroning okt. 1449 indtog G. after sin plads i rigsrådet. Svigersønnen Claus Rønnow blev marsk, og krigspolitikken mod Sverige blev indstillet. Otte Nielsen *Rosenkrantz må være fratrådt som hofmester, og ved unionsmødet i Halmstad maj 1450 præsiderede G. i den danske delegation og hans unge fætter Karl Knutssons svigersøn Erik Eriksen *Gyldenstjerne i den svenske. Den fredelige sameksistens mellem rigerne der var mødets resultat, og sikkert var Gyldenstjerne-slægtens politik, brast dog året efter på mødet i Avaskär. Ved denne lejlighed modtog G. pantebrev af Christian I på lenet Bygholm, som i de følgende 100 år forblev i slægtens besiddelse.

Will. Christensen: Dansk statsforvaltning, 1903 (fot. optr. 1974). Henry Bruun i Hist. t. 10.r.II, 1932–34 84–92. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Poul Enemark: Kriseår 1448–51. En epoke i nordisk unionshist., 1980.

Poul Enemark

Gyldenstjerne, Karen, 1544–1613, adelsdame. * 18.7.1544 på Iversnæs, begr. 20.4.1613 i Horsens klosterk., senere vistnok overført til Uth k. F: Christoffer G. († 1562) og Anne Parsberg († 1587). ~ 25.4.1568 med Holger *Rosenkrantz,

* 1517, vistnok på Tørring, † 4.3.1575 på Bygholm, s. af rigsråd Otte Holgersen *R. til Boller m.m. († 1525) og Margrethe Gans († 1525). Endnu ikke 24 år gammel ægtede G. den da 51-årige rigsråd Holger Rosenkrantz til Boller, statholder i Nørrejylland, lensmand på Skanderborg, Bygholm og Skt. Hans kloster ved Horsens, senere også rigsmarsk. Efter hans død 1575 viste hun sig i sin lange enkestand som en af disse energiske, dådkraftige og myndige kvinder, hvorpå den tids adelshistorie kan opvise adskillige eksempler. I nær forståelse med mænd som Anders Sørensen *Vedel skaffede hun sine sønner, Otte Christoffer (* 1569) og Frederik (* 1571) en omhyggelig opdragelse, fuldendte oprettelsen af Rosenvold gods og hovedbygningens opførelse (1585) for Frederik, styrede og udvidede Boller gods og opførte også her hovedbygningen (1588) for Otte Christoffer, mens hun til sig selv omdannede Skt. Hans kloster som hendes ægtefælle kort før sin død havde købt af kronen, til et nybygget herresæde under navnet Stjernholm. Her boede hun fra ca. 1591, omgivet af unge adelsdamer, myndig og stridbar i forholdet til sine naboer. Hendes glanstid falder under Frederik II og regeringsrådet, da „Fru Karen Holgers“ var til stede ved enhver større festlighed; efter Christian IVs kroning 1596 synes hun at have trukket sig tilbage i ro på Stjernholm. Kort efter kroningen blev hun med urette indviklet i en ubehagelig trolddomssag der bragte adskillige „hekse“ på bålet. Få år efter hendes død var alle hendes nyopførte herregårde ude af familiens eje. □Relief på ligsten. Afbildet på epitafiemalet. 1578 (begge Uth k.).

A. Heise i Hist. t. 5.r.VI, 1886–87 42–72. Erik Kroman i Acta philologica Scandinavica VI, 1931–32 237–84.

*Henry Bruun**

Gyldenstjerne, Knud Henriksen, † ca. 1467, rigsråd. Levede endnu 5.1.1466, men var død 2.10.1467, begr. i Skt. Hans k. i Odense. F: Henrik Knudsen *G. (gamle hr. H.K.) († 1456) og Anne Munk († ca. 1462). Trolovet senest 1446 og senere ~ Hilleborg Skinkel, † 5.2.1494, begr. i Odense, d. af Otte S. († ca. 1448) og Cecilie Ludvigsdatter Barsebek († tidligst 1450). G. var ridder 1446; sandsynligvis modtog han ridderslaget ved Christoffer af Bayerns kroning 1443 ved hvis hof han 1447 tjente som hofsinde. 1453 var han lensmand på Ålborghus, senest 1455 medlem af rigsrådet. Efter sine forældre arvede han 1463 panterettighederne i Bygholm slot ved Horsens by. Han var ejer af slægtgården Restrup og søjede dertil ved sit giftemål herregårdene Iversnæs og Enggård samt pantelenet

Rugård. Nogen stor politisk rolle ses han ikke at have spillet. G. har dog opnået en vis navnkundighed idet man har tillagt ham den tanke at blive Danmarks konge efter Christoffer af Bayerns uventede død 1448. Arild *Huitfeldt fortæller derom at da svenskerne havde valgt sig en særkonge i Karl Knutsson „bleve de danske forarsagede at se dennem og om efter en Herre og Konge; paa de Tider var en af vore danske Riddere, som havde gjort sig stor Forhaabning derpaa, hvis Navn skal blive her uformeldt“. Huitfeldts kilde er her som så ofte Hans *Svaning der heller ikke nævner ridderens navn; dette erfarer man derimod af Cornelius *Hamsfort som meddeler det i sin biografi af G.s sønnesøn og navne, biskoppen af Odense. Det synes altså at have været en slægtstradition i familien G., dog næppe med andet indhold end at enkedronning Dorothea skulle have haft lyst til at ægte G. At der i hvert fald ikke var tale om at gøre den unge adelsmand til landets konge tør man vistnok med fuld sikkerhed gå ud fra. – Hans datter Anne bragte sin ægtefælle, ridderen Peder (Torben- sen) Bille af Svanholm andele både i Iversnæs og Restrup. □Ligsten (Skt. Hans k., Odense).

L. S. Vedel Simonsen: Bidrag til Rugårds hist. I, 1843 hft. 2. A. Heise i Hist. t. 5.r.I, 1879 535f. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

*Henry Bruun**

Gyldenstjerne, Knud Henriksen, † 1560, biskop. † 8.12.1560 på Vestervig, begr. i Århus domk. F: rigsråd Henrik Knudsen G. († 1517) og Karen Bille († 1540). Antog ca. 1525 navnet v. Stern og kort efter G. ~ før 1541 med Jytte Pødebusk, † 26.5.1573 i Randers (~ 1° med rigsråd Niels Brock, † 1534), d. af rigsråd Predbjørn *P. (ca. 1460–1541) og Anne Gyldenstjerne († 1545). – Far til Preben *G. Bror til Mogens *G.

Efter at have fået gejstlig uddannelse og taget magistergraden blev G. sekretær i Christian II's kancelli, 1520 forlenet med Ring nonnekloster ved Skanderborg og s.å. ved sin slægtning biskop Ove *Billes anbefaling domprovst i Viborg. Da den jyske opstand udbrød brugtes han tillige med Ove Bille som mægler mellem kongen og de oprørske stormænd og opsagde først kongen troskab omtrent samtidig med Ove Bille og Mogens *Gøye. 26.3.1523 medbesejlede han Frederik Is håndfæstning, blev straks optaget i rigsrådet og var blandt de råder der ledsagede hertug Christian da denne gennem Jylland og Fyn drog mod Sjælland og Kbh. Kong Frederik synes allerede på denne tid at have udset ham til Jens *Andersen Beldenaks efterfølger som biskop på Fyn, og da biskop Jens tænkte på at trække sig tilbage bestemte han 1527 G. til sin successor;

ifølge den på herredagen i Odense 1526 trufne overenskomst måtte han forpligte sig til når han blev biskop at betale til kongen den sum der ellers svarede til paven for bekræftelsen på bispestillingen. Sagen kom dog først endelig i orden 14.3.1529 da Jens Andersen afstod ham bispedømmet mod en årlig pengesum.

Som biskop indtog G. en ejendommelig stilling. Selv hørte han ligesom sine brødre i mange retninger mere den nyere end den gamle tid til. Betegnende i denne henseende er det at han 1526 havde ledsaget kongens datter Dorothea til hendes bryllup med den protestantiske hertug Albrecht af Preussen, og s.å. var han og kongens kansler de eneste gejstlige medlemmer af rigsrådet der medundertegnede kongens og det verdslige råds hævvelse af Aage Sparre som ærkebiskop i Lund mod pavens vilje. Pavelig konfirmation søgte G. heller aldrig. Straks efter sin udnævnelse havde han en samtale med Hans Tausen, og i den følgende tid optrådte han på flere måder i evangelisk retning. Ca. 1531 kaldte han Jørgen Sadolin fra Viborg til Odense og lod ham som sin „coadjutor in verbo“ virke i evangelisk ånd medens han selv 1532 var i Norge. I G.s navn udgav Sadolin 1532 Luthers lille Katekismus som rettesnor for præsterne, og da Sadolin senere af denne grund forfulgtes af katolikkerne tog G. ham i forsvar. 1531 lod han forkynde at alle stiftets præster skulle eksamineres i den augsburgske konfessions artikler; denne almindelige visitats er dog måske blevet afbrudt 1533; s.å. kom Sadolins oversættelse af den augsburgske konfession, men ikke i biskoppens navn. Medens Poul Helgesen ikke kan finde skældsord nok mod den trølose „skinbiskop“ roses han i høje toner af protestanterne. Under herredagen 1533 har G. lige så lidt som Mogens Gøye og Erik Eriksen Banner sat sit segl under recessen af 3.7. og synes af have forladt Kbh. omtrent samtidig med Mogens Gøye. – I øvrigt følte G. sig vistnok stærkt af sin biskoppelige stilling og viste i verdslig henseende en ikke ringe iver da han 1531 var blevet sat i spidsen for sit stifts verdslige styrelse, og i denne stilling måtte træffe forsvarsforanstaltninger i anledning af Christian IIs forventede angreb på Danmark. „Han har hverken villet være Papist eller evangelisk“ siges det om ham 1536 i klageskriftet mod biskopperne, „men har ført et eget Regimente for sig selv og vilde kaldes Herre af Fyn“. April 1532 blev G. sat i spidsen for den kommission der med en dansk-lybsk flåde blev sendt til Norge for at undsætte Akershus hvor hans bror Mogens G. belejredes af Christian II. Ifølge den frie fuldmagt der medgaves kommissærerne skulle de ved underhandlinger eller våbenmagt

søge atter at bringe Norge og dets indbyggere under kongens hånd, og alt hvad de i den henseende gjorde skulle have gyldighed som om kongen selv havde været til stede. Kommissærerne anså sig herefter for berettigede til at træde i underhandlinger med kong Christian selv og afsluttede en overenskomst med denne ifølge hvilken han med frit lejde skulle bringes til Kbh. for personlig at underhandle med sin farbror; hvis forlig ikke opnåedes skulle han føres tilbage til Norge eller til Tyskland. Om kommissærerne dermed overskred deres fuldmagt – hvad Frederik I siden påstod – lader sig ikke sige med sikkerhed, lige så lidt som det kan afgøres hvorvidt G. fra begyndelsen har tænkt sig at overenskomsten skulle holdes. Givet er det at han ved sin optræden efter Christian IIs ankomst til Kbh. pådrog sig en hoveddel af det moralske ansvar for at den blev brudt. Under de senere forhandlinger med tyske fyrster om Christian IIs fængsling fremstillede den danske regering G. som den eneste skyldige i det skete lejdebrud, og 1542 fik man ham til at afgive en tvetydig erklæring ved hvilken han tilsyneladende påtog sig ansvaret.

Da grevefejden udbrød viste G. sig ivrig for Christian IIs valg og fik en forsamling af den fynske adel på et møde i Hjallesø ved Odense til i juli 1534 at slutte sig til jyderne om at anerkende denne; men da de grevelige tropper kort efter besatte Fyn måtte han skyndsomt flygte. Hans bispestol gaves til Gustav Trolle; selv begav han sig til hertug Christian i Jylland og brugtes af denne til ansvarsfulde hverv. Efter slaget ved Øksnebjerg (1535) fik han atter sin bispestol, men da biskopperne efter Kbh.s overgivelse 1536 fængsledes blev også han fanget af lensmanden Claus Daa og et par andre adelsmænd, netop som han efter endt gudstjeneste forlod Albani kirke. Han løsgaves først et år senere efter at han (4.9.1537) havde udstedt en revers om at være kongen og hans søn tro og finde sig i religionsforandringen. I rigsrådet blev han aldrig genoptaget og levede nu som verdslig stormand nogle år i tilbagetrukken ro. Ved sit giftermål fik han del i Estrup, Ågård, Nørre Vosborg og Irup, arvede efter sin bror Gabriel G. Restrup hovedgård og blev en meget rig mand. 1542 fik han Ø kloster i pant for 4.000 dl., 1556 forlenedes han desuden med Ørum slot som pantelen og 1557 med Vestervig kloster som regnskabslen. 1559 måtte han opgive Ø kloster, men fik senere Lund på Mors i pant i stedet. Da han 1559 måtte overlade sin stedsøn Lauge Brock Estrup, flyttede han til Vestervig. □Relief på ligsten (Århus domk.).

Danm.-No.s traktater 1523–1750 I, 1907. – A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73. Samme: Kr. II i Norge og hans fængsling, 1877. J. Oskar Andersen: Der Reformkatholizismus und die dänische Reformation, Gütersloh 1934 (også i Zeitschr. für system. Theologie XI, Gütersloh 1934 496–546). Troels Dahlerup i Den nord. adel i senmiddelalderen. Rapporter til det nord. historikermøde, 1971. – Papirer i Rigsark.

Povl Bagge

Gyldenstjerne, Knud Pedersen, ca. 1480–1552, rigsråd. * ca. 1480, † 20.6.1552 på Kalundborg, begr. i Kalundborg k. F: Peder Nielsen (G.) til Tim († 1492) og Regitze Bille. ~ Sidsel Ulfstand, † ca. 1575, begr. i Kalundborg k., d. af rigsråd Jens Holgersen *U. til Glimminge († 1523) og Margrethe Trolle (1475–1522). – Far til Axel *G. og Peder *G.

1498 blev G. indskrevet ved Kbh.s univ. 1502 deltog han som hofsinde i Christian (II)s tog mod Elfsborg; 1517 blev han lensmand på Ålholm, men mistede s.å. denne forlening og sad en kort tid fængslet, vistnok på en beskyldning for at have forgivet *Dyveke. Efter sin frigivelse tog han ophold på sin gård Tim ved Ringkøbing; kort efter klagedes der til Christian II over hans rå adfærd mod en bonde. – Af Frederik I blev G. 1523 udnævnt til lensmand på Vordingborg og deltog fra nu af lige til sin død på en meget fremtrædende måde i tidens begivenheder. Juli 1524 har han medbesejlet den af en del adelsmænd indgåede forpligtelse til at modstå Luthers kætteri, blev af Frederik I udnævnt til fodermarsk og deltog som sådan n.å. i kampen i Skåne mod Søren *Nordby, men sendtes i juni måned af Johan Rantzau (1492–1565) og de skånske råder til Sverige for at fremskynde den af kong Gustaf lovede hjælp. – Aug. 1525 ombyttede G. Vordingborg len, som Henrik *Gøye nu fik, med Kalundborg og blev 1529 optaget i rigsrådet. Som rigsråd ledsagede han s.å. hertug Christian, den senere Christian III, på dennes rejse til Norge. Maj 1531 måtte han afstå Kalundborg len til Mogens *Gøye, men forlenedes til gengæld med Nykøbing slot på Falster der hørte til det enkegods der var bestemt for Frederik Is dronning Sophie. Som lensmand her fik han en del at gøre med gråbrødrenes opgivelse af deres kloster uden dog selv endnu at have sluttet sig til lutheranerne. Da Christian II i juli 1532 var bragt til Kbh. overdroges det G. tillige med Otte *Kruppen og et par holstenske råder at føre ham til Sønderborg (9.8.1532). Det var første gang de atter sås siden Dyvekes dage. Sit had til kongen skal han ved denne lejlighed have vist på en rå måde idet han rev den gyldne Vlieses ordensskæde af kongens hals og endog skal have trukket ham i skægget, en optræden der

fremkaldte stor forbitrelse mod ham hos Christian IIs tilhængere.

På herredagen i Kbh. 1533 efter kong Frederiks død sluttede G. sig til det katolske parti; han var således blandt Hans *Tausens dommere. I juni 1534 sendtes han i anledning af grev *Christoffers (1504–66) angreb på Holsten af det sjællandsk-skånske råd til hertug Christian for at undskylde at rådet på grund af de i Malmø udbrudte uroligheder ikke for øjeblikket kunne yde hertugdømmerne den traktatmæssige hjælp. Herfra vendte han tilbage til Kbh. til det til sankthansdag berammede kongevalg; men da grev Christoffer pludselig landede på Sjælland, ilede han tilbage til sin forlening Nykøbing. Han søgte forgæves at få våbenstilstand indtil mikelsdag for imidlertid at kunne sætte sin lensherre, dronning Sophie ind i forholdene, men måtte 22.8. overgive slottet til Anders *Bille (1477–1555) og Mikkel *Blick der var sendt imod ham med en stor krigsmagt og blev som fange ført til Kbh. hvor han nu udsonede sig med grev Christoffer og blev dennes lensmand på Krogen. I slutningen af året deltog han i den skånske adels felttog mod de tropper som kong Gustaf havde sendt Christian III til hjælp. Jan. 1535 blev han derpå stævnet til møde i Kbh., men tillige med en del andre rigsråder under den store forbitrelse som den skånske adels frafald fra greven havde fremkaldt uden videre taget til fange og 20.5. ført til Malmø hvor han sad fængslet indtil han i jan. 1536 tillige med de øvrige fangne adelsmænd førtes til Mecklenburg. Efter Kbh.s overgivelse i juli 1536 overgaves han til Christian III, sad i nogen tid som fange i Rendsborg og senere i Kbh. indtil han 28.10. fik sin fulde frihed mod at forpligte sig til troskab mod Christian III og dennes slægt. Han fik straks sin plads i rigsrådet tilbage og blev udnævnt til marsk. Meningen hermed synes at have været, at han skulle have afløst Tyge *Krabbe som rigsmarsk, og han kalder sig i et brev af 3.12. også „Danmarks Riges Marsk“; men Tyge Krabbe beholdt dog stillingen som rigsmarsk; G. blev derimod „Hofmarskal“, og således adskiltes fra nu af disse to tidligere forenede embeder.

Under Christian III indtog G. således atter en betydelig stilling; 1537 fulgte han kongen til fyrstemødet i Braunschweig, deltog 1539–41 i forhandlingerne med Gustav Vasa om forbund mellem Danmark-Norge og Sverige og ledsagede 1548 den unge hertug Frederik, den senere Frederik II, på dennes hyldningsrejse til Oslo. Også Kalundborg havde han 1536 fået tilbage, og 1549 blev det ham der her skulle få opsyn med den fangne Christian II med hvem han i sin ungdom havde haft så mange både gode og onde

Gyldenstjerne, Knud Pedersen

dage. Årene havde dog nu mildnet dem begge; de nærmede sig begge stærkt det 70. år. Mod kong Christian synes G. også nu at have vist så stor lemfældighed som det gik an efter de pålæg han stadig modtog om at passe godt på fangen. Den tidligere så strenge og voldsomme mand var også blevet gudfrygtig. Han har således efterladt sig en lang salme „om vor kristelige Tros Artikler og besynderlig om vor Herre Jesu Christi Pines Historie“. Hverken indhold eller form bærer mindste spor af poetisk begavelse; men Peder "Palladius „oversaa“ den, og i hans bearbejdelse fandt den optagelse i flere senere salmebøger. □Relief på ligsten, delvis itu (Kalundborg k.).

Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen I, 1907. Klagebrev til Chr. II over K. G. i Hardsyssels årbog I, 1907 147–49. – C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. II, 1865 320–24. H. F. Rørdam i Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 428–35. Henry Petersen i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1879 58 84. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Troels Dahlerup i Den nord. adel i senmiddelalderen. Rapporter til det nord. historikermøde, 1971. – Papirer i Rigsark.

Povl Bagge

Gyldenstjerne, Mogens, 1481–1569, rigsråd, statholder. * 1481, † 8.10.1569 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: rigsråd Henrik Knudsen G. († 1517) og Karen Bille († 1540). ~ 1533 med Anne Sparre, † 1.8.1564, begr. i Skurup k., d. af Mourids Jepsen S. til Skurup († 1534, ~ 2° med Ide Lange, † tidligst 1538, ~ 2° med Henning Qvitzow) og Karine Høg (Banner). – Bror til Knud Henriksen "G. († 1560).

Som halvvoxsen var G. først page ved kong Hans' hof, senere hos markgreven af Brandenburg og hertugen af Württemberg. Han gjorde sig første gang bemærket da han på Sverigetoget 1520 førte rigsbanneret. I Uppsalaslaget blev han hårdt såret, men reddet af Peder "Skram. Under kroningen i Stockholm var han blandt dem der modtog ridderslaget. Kort efter begav han sig på en lang udenlandsrejse, bl.a. til det hellige land. Da han vendte tilbage var Christian II jaget fra land og rige, og G. sluttede sig som sin øvrige slægt til det nye regime.

Først da G. var over fyrre fik han et mere betydende politisk hverv. Frederik I betroede ham 1527 et delikat og vigtigt ærinde i Norge. Heroppe havde Frederik I næsten ingen magt. Vel havde den norskgifte danske adelsmand Vincents "Lunge bevæget det norske rigsråd til at tage Frederik I til konge, men samtidig havde han sikret Norges næsten fuldstændige uafhængighed af Danmark. Han sad nu som selvrådig lensmand på Bergenhus og statholder i det nordenfjeldske Norge. Til statholder i det søndenfjeldske Norge og lensmand på Akershus havde det norske rigs-

råd indsat Olav Galle. I foråret 1527 sendtes G. til Norge med det dobbelte hverv: at sætte en stopper for skipper "Clements og andre fribyttes kaperier langs den norske kyst, men dog fremfor alt for at fordrive Olav Galle fra Akershus. Yderst belejligt nedbrændte slottet netop da. 5.5. fik G. instruks om at få Olav Galle til godvilligt at overgive sig Akershus under påskud af at han skulle lede dets genrejsning. I en tidligere instruks hed det endda at han skulle sende Galle til Kbh. hvad „enten levende eller død, paa det at han ikke undkom“. G. viste sig i besiddelse af netop de rette egenskaber til at gennemføre et sådant hverv. Med lempe opnåede han virkelig at få Akershus i sin hånd. Allerede 13.5. overgav Olav Galle det i det søndenfjeldske rigsråds nærværelse, ganske vist mod løfte om mindre len i erstatning etc. skønt G. derved overtrådte sin instruks. Frederik I og hans rådgivere var dog veltilfredse med det opnåede resultat, og G. lønnedes med at blive gjort til lensmand på Akershus hvorunder nu adskillige andre len lagdes, så det herefter blev et af de vigtigste norske len. Ligeledes udnævntes han til statholder i det søndenfjeldske Norge. G.s indsættelse til lensmand på Akershus indledte de danskes endelige overherredømme over Norge. Samtidig afløste Claus "Bille en nordmand som lensmand på Bohus, og 1529 erstattedes Vincents Lunge med Eske "Bille som lensmand på Bergenhus.

Det blev ikke fredfyldte år G. kom til at tilbringe som lensmand på Akershus. Han kom snart på det rene med at der ikke var alt for mange i Norge Frederik I kunne lide på. Navnlig gejstligheden følte han en ikke ubegrundet mistillid til. Selv følte han efterhånden mere og mere reformatorisk stemt. 1530 var han i Danmark i anledning af skiftet efter sin far; men n.å. turde han ikke forlade Akershus da forholdene blev stadig uroligere. I de sidste dage af aug. skrev han højt opskræmt til Frederik I og bad om at få forstærkning sendt op da han havde fået sikker besked om at Gustav "Trolle drog rundt i Norge, agiterede for Christian IIs sag og bebudede hans nærforestående ankomst i spidsen for 4.000 mand. Den sparsommelige Frederik I afslog dette forlangende under henvisning til at man endnu ikke vidste om Christian II først ville sætte sit angreb ind i hertugdømmerne, Danmark eller Norge. Imidlertid kom Christian II 5.11. til Norge og stod få dage efter med fire skibe op igennem Oslo fjord. Bønder, borgere og gejstlige gik straks over til ham. G. kom derved i en meget vanskelig stilling da han kun havde en besætning på 30 mand. Resten af sine folk havde han netop sendt ud i lenet for at opkræve skatter. En

opfordring fra Oslo borgere til at gå over til Christian II afviste han dog på det bestemteste; men da Christian II efter et par forgæves stormangreb indledte underhandlinger indgik G. 23.11. på en våbenstilstand. Betingelserne var at han skulle overgive sig om han ikke inden 10.3.1532 havde fået undsætning. Han fik tilladelse til at sende brev til Frederik I om en sådan; men han skulle i ventetiden i øvrigt forholde sig fuldstændig passiv. G. forlangte indtil videre blot 40 mand tilsendt, netop det antal han havde sendt ud i lenet. Og denne gang svigtede man ham ikke i Danmark. En januarnat lykkedes det at få 42 landsknægte ind på slottet – Christian II var på denne tid med det meste af hæren draget til Viken. G. anså sig nu løst fra stilstandens forpligtelser og benyttede den gunstige lejlighed til at styrke sin stilling. Han plyndrede og brændte således en nat det rige Hovedø kloster, og også Oslos borgere gik det ud over. Men 10.3. kom Christian II tilbage med sin hær og begyndte forbitret en ny belejring af Akershus. Fæstningen holdt dog på ny stand indtil den store dansk-hanseatiske flåde under ledelse af G.s bror Knud G., Niels "Lykke (1492–1535) og Rein. v. "Heidersdorf nåede frem 7.5.1532. Førerne medbragte en vid fuldmagt til sammen med G., der ligestilledes dem, at gøre hvad der stod i deres magt for at bringe Norge ind under Frederik I igen om det så kunne ske „med Minde, Dagtingen eller med Magt“. Da Christian IIs stilling var for stærk til at man følte sig sikker på et heldigt udfald af et angreb, og han tillige ønskede forhandlinger optog man sådanne med det kendte resultat at Christian II fik tilstået lejde til at sejle til Kbh. for at føre videre forhandlinger med sin farbror. Senere bebrejdedes det forhandlerne at de havde overskredet deres fuldmagt der dog nok kunne have været klarere formuleret.

Da G. ikke deltog i de påfølgende forhandlinger i Kbh. slap han for – modsat sin bror – at begå løftebrud. Men han følte sig så ilde berørt ved de angreb han blev genstand for i anledning af hans andel i forhandlingerne med Christian II at han 1534 fandt sig beføjet til at udarbejde en reddegørelse for sit forhold hertil således som han opfattede det.

I de sidste år af sit ophold på Akershus havde G. været højest utilfreds – navnlig med de økonomiske vilkår der bødtes ham. Gang på gang henvendte han sig til Mogens "Gøye og Johan "Friis om de ikke kunne være ham behjælpelige med at få et dansk len i stedet. Nu lønnedes hans modige og behændige forsvar af Akershus med at han allerede 15.5.1532 fik ret til at indløse Malmöhus. I aug. tiltrådte han det og indgik n.å. ægte-

skab med Anne Sparre. – Under interregnet efter Frederik Is død sluttede G. sig nært til Mogens Gøye og det var igennem ham Jørgen "Kock i aug. el. sept. 1533 søgte forbindelse med Gøye for at de i forening skulle søge at formå hertug Christian til at lade sig udråbe til konge. Hele hans holdning taget i betragtning måtte G. derfor føle sig højest ilde behandlet da han ved grevefejdens udbrud under falsk påskud lokkedes ned på rådhuset hvor han blev anholdt mens Malmöhus jævnedes med jorden. Først to måneder senere da hans øvrige standsfæller i Skåne var ved at gå over til grev "Christoffer fik G. sin frihed igen, dog naturligvis betinget af at han sluttede sig til de nye magthavere der endda gav ham det efter hans svigfarers død ledige Lindholm og Falsterbo i forlening (pant) med de herreder der tidligere havde ligget til Malmöhus, og senere yderligere Hindsgavl og Hagenskov. Han forskaffede sig dertil beskærmelsesbreve for sine ejendomme og også brev på slægtsgården Iversnæs (Fyn) indtil hans øvrige slægt gik over til greven.

Snart forlod han dog grev Christoffers sag og gik i de sidste dage af 1534 ligesom den øvrige skånske adel over til hertug Christian. G. optoges nu i de skånske rigsråders kreds og indsattes 20.5. tillige med Axel "Brahe og Holger "Ulfstand til statholder i Skåne i stedet for Tyge "Krabbe. Han kom derfor til at spille en fremtrædende rolle ved pacificeringen af Lund, Landskrona og Malmö. Han deltog som rigsråd i den vigtige oktoberrigsdag 1536. Han beholdt Lindholm i forlening hvor han vel havde indrettet sit hjem idet han ikke da synes at have besiddet nogen større ejendom. Han blev derfor også højligt fortørnet da regeringen 1540 affordrede ham Lindholm fordi det nu skulle lægges under det genrejste Malmöhus – hvem andre end han var vel nærmere til at blive lensmand her? Ganske vist tilbød regeringen ham et andet len i stedet, men dette tilbud afviste han harmdirrende. Hans modforslag om for pantessummen og rede penge at få et større krongods til ejendom afviste regeringen først, men antagelig under pres af en almindelig opinion blev den alligevel nødt til at imødekomme ham på dette punkt. Og under herredagen okt. 1540 blev Tommerup kloster tilskødet ham. 1542 fik han på ny en forlening, Dragsholm, som afgiftslen på temmelig stramme vilkår. Dette kunne han 1549 ombytte med Malmöhus som han dog atter måtte afgive da det 1554 udsås til residens for hertug Frederik. Derefter havde han 1554–58 Laholm og 1554–67 Halmstad og Helne kirke i forlening, foruden en del mindre skånske len.

Under krigen med kejseren var G. 1543 anfører

Gyldenstjerne, Mogens

for flåden på det mislykkede togt til Walchern hvor stormen splittede skibene. Hans dagbog herover er endnu bevaret. 1548 var han med i brudetoget til Sachsen som dronning Dorotheas hofmester. Efter Eske Billes død 1552 aspirerede både han og Peder Oxen til statholderposten på Kbh.s slot. Det kunne se ud som Peder Oxen ville gå af med sejren selv om G. virkelig en kort overgang 1555 indsattes som statholder. Snart efter sendtes han dog som admiral for en flåde op til Norges kyst for at træde op imod de dér huserende franske sørøvere. Blandt Peder Oxes talrige fjender taltes naturligvis også G. som en af de argeste. Allerede i 40erne havde han været Mogens Gøye behjælpelig i hans strid med denne. Af Peder Oxes fald 1558 høstede G. da også stor fordel. Da kongen i de første dage af maj 1558 forlod Kbh. udnævntes han til statholder her. Denne post beholdt han i ni år, altså under en stor del af syvårskrigen. Som statholder påhvilede det ham tillige med en af rentemestrene for en væsentlig del at sørge for flådens udrustning og både dennes og hærens proviantering. Den gamle mand har næppe været denne opgave voksen. Da Johan Friis 1566 havde fået kaldt Peder Oxen tilbage var G.s tid da også snart omme. 30.1.1567 bevilgede kongen ham hans ansøgning om at måtte træde tilbage på grund af svagelighed. At der var almindelig forståelse af at det var et afgørende skifte der fandt sted viser en samtidig optegnelse hvori det hedder at 15.2. „kom Johan Friis og Peder Oxen paa Kbh.s Slot igen, og Hr. Mogens Gyldenstjerne maatte derfra og neder i Byen“. G. mistede kort efter sine len Halmstad og Helne kirke som han havde haft i fri forlening.

G. fik i årenes løb samlet sig betydeligt jordergods. I fædrene arv fik han andel i Iversnæs (Fyn) som han dog 1548 afstod til sin bror Christoffer. Derimod arvede han andel i den anden fædrene gård Restrup efter broderen Gabriel G. († 1555). Det var dog i Skåne hvor han også havde sine len at hans hovedbesiddelser lå. Gennem sin hustru arvede han den ene halvpart af Svaneholm i Vemmenhög herred. Her i dette herred ejede han også Svenstrup og Stjerneholm hvortil han fra ca. 1553 altid skrev sig, og hvor han sandsynligvis har opført en ny hovedbygning. Indtil da havde han i en årrække skrevet sig til det ovenfor omtalte Tommerup. 1546 tilmageskiftede han sig Fultofte – også i Skåne – af kronen mod fynsk og langelandsk gods. G. var uden tvivl en meget godskær mand, og det var ikke de bedste egenskaber hos ham der kom frem i hans bestræbelser for – bl.a. ved økonomisk pression – at komme i besiddelse af noget gods der tilhørte en fjernere slægtning af hans hustru. Endda

blev alle hans anstrengelser omsonst thi da godset endelig 1565 syntes at komme inden for hans rækkevidde meldte kronen sig også som interessent og blev naturligvis den stærkere part. Hans sidste år var uden tvivl triste. 1564 havde han mistet sin hustru, og et par af hans sønner Frants og Henrik tog ikke i betænkning endnu i hans sidste leveår at strides med den gamle mand så at Frederik II på G.s opfordring måtte sende dem et alvorligt advarselsbrev om at lade deres gamle syge far og hans gods i fred. G.s store påholdenhed undskylder dog i nogen grad deres adfærd. Et halvt års tid efter døde G. Niels Hemmingsens ligtale over ham har et højest upersonligt præg. □ Et mal. af J. Binck (Fr.borg) kaldes G., identifikationen dog højest tvivlsom. En nu forsvunden ligsten er gengivet i kobberstik 1677.

Kilder. Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82. Kancelliets brevøger 1551–1570, 1885–96. Danske mag. 6.r.II, 1916 289–329. Breve til og fra M. G. og Anne Sparre, udg. E. Marquard I–III, 1929–41. Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69. *Lit.* Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 19f. Niels Hemmingsen: En predicken udi M. G.s begravelse, 1570. C. Paludan-Müller: Grevens feide I, 1853 (fot. opr. 1971) 135 205f 221; II, 1854 (fot. opr. 1971) 178. A. Heise: Kr. II i Norge, 1877. Samme i Hist. t. 5.r.V, 1885 304–400. Samme i Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891 47–74. Astrid Friis i Scandia VII, Sth. 1934 193f. Samme i Hist. t. 10.r.VI, 1942–44 1–140 (spredt). Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist. i slutn. af Chr. IIIs og begyndelsen af Fr. IIIs tid, 1939. E. Ladewig Petersen i Hist. t. 12.r.III, 1968–69 59–61 65 77. Frede P. Jensen: Bidrag til Fr. IIIs og Erik XIVs hist., 1978. *Papirer* i Kgl. bibl. og Rigsark.

*Astrid Friis**

Gyldenstjerne, Mouritz Nielsen, † ca. 1503, lensmand, rigsråd. Levede endnu 28.8.1503, men var død 16.2.1504, begr. i Sortebrødreklostret i Viborg. F: Niels Pedersen G. († 1456) og Pernille Mogensdatter Munk († senest 1467, ~ 1° med Lauge Jensen Brock, † 1435). ~ 1468 med Margareta Bielke, † 1507 (før 13.7.), d. af svensk rigsråd Ture Turesson B. (1425–ca. 90) og Inger Kyrning († tidligst 1503).

G. arvede efter faderen Bregentved på Sjælland og Ågård ved Fjerritslev som var hans hovedbesiddelse, efter moderen arvede han Store Markie i Skåne. Nord for Limfjorden ejede han desuden en række mindre hovedgårde – Ellinggård, Lerbæk, Nibstrup m.fl. – Fra 1470 til sin død havde han Han hrd. som pantelen. 1484–89 var han desuden lensmand på Lundenæs, 1490–94 på Ålborghus; 1498–1500 havde han forskellige nørrejske herreder på forskellige lensvilkår. Senest 1477 optoges han i rigsrådet. Nogen fremtræ-

dende stilling inden for rådet indtog han næppe, ligesom han mærkeligt nok aldrig opnåede ridderslaget. Allerede hans farfar havde ejet hovedgården Ågård i Han hrd., men den blev totalt afbrændt under bondeoprøret 1441, så hans far måtte forlade gården "med ikkun en Stav i sin Haand", som et samtidigt dokument beretter. G.s omfattende godser fremgår af hans eneste arving, datteren Annes jordebog fra ca. 1520 som er afskrevet i Elline "Gøyes jordebog. Foruden Ågård med 344 fæstegårde efterlod G. datteren endnu to hovedgårde med tilsammen 110 bøndergårde. G.s velbevarede arkiv giver gode oplysninger om tidens politik og kultur.

Danske mag. 3.r.III, 1851 251–96. Fru Eline Gøyes jordebog, udg. A. Thiset, 1892. Missiver fra Chr. Is og Hans' tid, udg. Will. Christensen I–II, 1912–14. Repertorium diplomaticum 2.r.I–IX, 1928–39. – Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 14. Chr. H. Brasch: Gamle eiere af Bregentved, 1873 25–41. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. – Papirer i Rigsark.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Gyldenstjerne, Niels Eriksen, † 1484, til Landting og Tim, hofmester. F: hofmester Erik Nielsen "G. til Tim og Demstrup († 1454/55) og Gørvel Andersdatter (Lunge) († 1467). ~ før 26.3.1435 med Mette Banner, d. af rigsråd Jens Eriksen B. til Landting († 1460). – Bror til Erik Eriksen "G. G. erhvervede med sin hustru Landting og søgte tidligt med hendes slægtninge at udvide sine besiddelser i Hardsyssel, hvorover han kom i godsstrid med Ribe bispestol. Lensmand på Lundesnæs blev han kort efter Christoffer af Bayerns tiltrædelse. Tim hovedgård, som han skrev sig til fra 1454, tilfaldt ham ved skiftet efter forældrene 1463. Som hele sin slægt har han bifaldet systemskiftet 1439 med opsigelsen af kong Erik, forhandlinger med Christoffer, forbund med Lybæk og anerkendelse af grev "Adolfs (1401–59) rettigheder i hertugdømmet Slesvig. G. medbeseglede hertugens forleningsbrev 30.4.1440 og var muligvis allerede da rigsråd. 27.7.1441 beseglede han i alt fald som rigsråd hansesædernes privilegier. Ridderslaget har han utvivlsomt modtaget allerede ved Christoffers svenske kroning i sept. 1441. G. har næppe støttet Christian Is kandidatur til den danske trone og træffes ikke i dennes tidligste omgivelser. Først i juli 1449 deltog G. i forhandlinger med en engelsk delegation i Kbh. Han medbeseglede tillige med sin yngre bror Peder Eriksen Gyldenstjerne fredstraktaten 31.7.1449 på Gotland, hvorved krigspolitikken mod Sverige veg for forhandlinger på rigsrådsplan på Halmstadmødet maj 1450. Forhandlingspolitikken, som bl.a. G. nåvare støttet, brød dog sammen året efter på Avaskärmo-

det. Under våbenstilstanden 1453–55 træder G. dog atter frem i forreste linje som Christian Is hofmester marts 1454, mens broderen Erik samtidig var Karl Knutssons svenske hofmester. Krigen brød dog ud påny, og aug. 1456 trådte G. tilbage som hofmester, formodentlig fordi han har vægret sig ved at bistå kongen i krigstoget til Øland imod broderen Erik som måtte afstå Borgholm til den nye hofmester Erik Ottesen "Rosenkrantz (ca. 1427–1503).

Efter Nyköpingsbryllupperne sept. 1466 der gjorde Iver Akselsen til svoger til Erik, blev G. påny en central figur for Christian I i relationerne til Sverige, og okt. 1466 optræder han som kammerrmester. I de følgende års forsøg på at hele bruddet med Akselønerne fra maj 1467 og drage dem bort fra Karl Knutsson var G. stadig en brugbar forbindelse. Med forhandlingerne i Lybæk sept.–okt. 1469 brast mulighederne for en fredelig løsning og voldgift. Kort efter må G. være trådt tilbage som kammerrmester (nævnt sidste gang 13.12.1469). I 1470ernes unionsforhandlinger spillede G. atter en fremtrædende rolle. 1473, 1474 og 1476 var han blandt de dansk-norske dommere, der skulle dømme i de planlagte retskendelser mellem kongen og dennes forurettede undersåtter. G. har øjensynlig været en selvbevidst og egenrådig lensmand, som kongen ofte måtte indprente mådehold. 1454 skal hans faged i Holstebro således respektere købstadborgernes toldfrihed, 1461 pålægges G. rimelig behandling af en tidligere adelstjener, 1462 anmoder kongen ham om at respektere sine brorbørns godsrettigheder, 1456 måtte han have gentagne opfordringer til at sende krigshjælp, 1474 fik han gentagne pålæg om ikke at genere en pantelensmand i besiddelsen af Hind herred, før han havde udbetalt ham pantesummen. Til trods for disse småoverensstemmelser og selv om G. i perioder trådte noget i skygge i unionspolitikken, var hans indrepolitiske position dog usvækket. Han samlede sig efterhånden et omfattende vestjysk lenskompleks omkring Lundesnæs med adskillige herreder og købstæderne Holstebro og Ringkøbing. I rettertinget anvendtes han ustandselig. Ved Christian Is død i 1481 var G. og Claus "Rønnow rigsrådets ældste medlemmer med 40 års anciennitet og urokket anseelse. □Ligsten i Tim kirke.

Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 12. J. Kinch: Ribe bys hist. I, 1869. Will. Christensen: Dansk statsforvaltning, 1903 (reprint, 1974). Poul Enemark: Kriseår 1448–51. En epoke i nordisk unionshist., 1980. – Papirer i Rigsark.

Poul Enemark

Gyldenstjerne, Peder

Gyldenstjerne, Peder, 1533–94, rigsmarsk. * 2.10.1533 på slottet i Nykøbing F., † 25.2.1594, begr. i Tim k. F: rigsråd Knud Pedersen *G. (ca. 1480–1552) og Sidsel Ulfstand († ca. 1575). Ugift. – Bror til Axel *G.

Fra ca. 1542 til ca. 1552 opdroges G. af Hans *Svaning på Koldinghus sammen med prins Frederik (II). Efter faderens død var han i nogen tid i huset hos en tysk adelsmand, men 1554 indkaldtes han til tjeneste ved hoffet hvor han forblev i adskillige år, dog med visse afbrydelser; således ledsagede han 1557–58 prins Frederik på dennes rejse til svogeren August af Sachsen og til kejserkroningen i Frankfurt; 1559 deltog han i toget mod Ditmarsken. Som ritmester gjorde han hele syvårskrigen med; bl.a. deltog han i slaget ved Axtorna 1565 og i Daniel *Rantzaus berømte vinterfelttog 1567–68; 1566 blev han såret. Allerede 1560 var han blevet forlenet med Hind og Ulfborg herreder, sin vestjyske hjemegn, som han vedblev at administrere til sin død; efter krigen blev han 1572 tillige lensmand på Bohus som han 1576 ombyttede med Vestervig kloster for så ikke mere at skifte forlening. 1572 blev han rigsråd; og da rigsmarskembedet 1575 blev ledigt, faldt valget på ham som det efter hans militære fortid var naturligt. Jævnlige mønstringer af adelens ryttere hørte fra nu af til hans embedspligter; men desuden pålagdes der ham mange særlige hverv. Således deltog han som kgl. kommissær 1576 i forhandlingerne i Kolding om forskellige tvisteemner mellem kongen og hertug Hans d. Æ., 1579 i Odensemødet hvor det slesvigske lensspørgsmål fandt sin afgørelse, 1582 i forhandlinger om arven efter hertug Hans. 1586 var han med at repræsentere Frederik II ved dennes svigermor, hertuginde Elisabeth af Mecklenburgs begravelse. Halvandet år senere bar han rigssværdet ved kongens egen ligfærd i Roskilde domkirke. Som erfaren rytteroficer må G. have haft visse forudsætninger for at lede den adelige tvisteemner. Bortset herfra er det næppe længere muligt at danne sig nogen klar forestilling om hans kvalifikationer; som lensmand var han skødesløs og efterladende og modtog en række irettesættelser fra kancelliet. Samtidig synes han at have været modstander af regeringens centraliseringspolitik, og sammen med Peder *Munk repræsenterede han den konservative reaktion i rigsrådet. Trods dette synes kongen, som jo var opfostret sammen med G., fortsat at have sat pris på ham og hans bramfri optræden. Derimod var hans sløseri og hele holdning sikkert årsag til at han trods sin position som marsk ikke fik sæde i den formynderregering som overtog styrelsen under Christian IVs mindreårighed. Rent midlertidigt gjorde han

1590 en kort tid tjeneste som regeringsråd. 1593 tog han afsked som marsk, sikkert af helbreds-hensyn, men den lenspolitik regeringen dette år slog ind på, har sikkert været ham imod.

Hans godsbesiddelser var koncentreret i Vestjylland omkring Timgård hvis tilliggende han udvidede betydeligt ved køb og mageskifter. Bl.a. bortsøgte han 1585 Bønnet på Falster til kronen mod vestjysk bøndergods. Han opførte den ikke mere eksisterende Timgård der med sine fire fløje og tre tårne hørte til den danske renæssances hovedværker. G. var ikke uden interesse for åndslivet. Han støttede Anders Sørensen *Vedel, og man ved at han lovede at understøtte udgivelsen af Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines' memoires.

□ Fremstillingen på stikket af Frederik IIs ligfærd er ikke portr.

Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist., udg. Kr. Erslev I, 1883. Kancelliets brevbøger 1561–1596, 1893–1910. – Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 21. P. M. Nødskov: Beskr. over Thimgaard, 1787 79f 116f 136 142f. Gustav Bang i Pers. hist. t. 3.r.III, 1894 192–94. Sv. Crissel i Festskr. t. Astrid Friis, 1963.

Steffen Heiberg (Henry Bruun)

Gyldenstjerne, Peder Nielsen, –1389–1409–, rigsråd, lensmand. Levede endnu 1409, men † før 1412. F: rigsråd Niels Eriksen G. († før 1388) og Kirstine († efter 1388). ~ 1° med en søster til ærkebiskop Jakob Gertsen *Ulfstand, d. af Gert (Ulfstand) og Helle Olufsdatter (Bjørn). ~ 2° med Anne Jepsdatter Lange (?). – Bror til Erik Nielsen *G.

G. var sønnesøn af kong Valdemar Atterdags marsk hr. Niels Eriksen Gyldenstjerne til Ågård; fra G. og hans to brødre Knud Nielsen Gyldenstjerne til Restrup og hr. Erik Nielsen Gyldenstjerne til Tim nedstammer slægtens tre hovedlinjer. G.s søn af første ægteskab, Gert Pedersen († 1453), blev biskop af Børglum. Af sønnerne i andet ægteskab kom Anders Pedersen formentlig til England med gesandtskaberne i forbindelse med Erik af Pommerns og hans søster Catharinas ægteskabsplaner, han gik i engelsk tjeneste og blev stamfar til slægten Haggard of Bradenham. G.s danske slægtslinje uddøde allerede 1503 med sønnesønnen, rigsråd Mouritz Nielsen *Gyldenstjerne. – G. startede utvivlsomt sin løbebane som driftigt godsejer i 1370'erne, men da hans arkiv er tabt er vort kendskab til hans godstransaktioner begrænset til nogle få oplysninger, især knyttede til handeler som senere blev omfattet af dronning Margretes godsreduktioner. I det offentlige liv må G. senest være trådt frem 1387, men da vi ikke kender Margre-

tes jyske hyldingsbrev, træffes G. først 1389 som medbesegler af Børglum klostres revers i anledning af dronningens første store gave til religiøse formål. Endnu i maj 1396 var G. væbner, men opnåede sammen med mange andre ridderværdigheden ved Erik af Pommerns kroning i Kalmar trinitatis søndag 1397 og blev samtidig medlem af rigsrådet. Kroningsbrevet er udstedt af 67 personer fra de tre nordiske riger – 17 gejstlige og 50 verdslige – alle anført i rangfølge. G. er nr. 25 af de verdslige herrer. Mere interessant er, at han er blandt de 17 udstedere af det omstridte unionsbrev og skal have beseglet det sammen med ærkebiskoppen af Lund og bispem af Roskilde, men behøver ikke nødvendigvis at have hørt til inderkredsen omkring dronningen, da unionsbrevet med føje kan ses som udtryk for det især fra svensk side fremlagte, men faldne konstitutionelle program (Lönnroth). I årene efter Kalmarunionen ses G. som deltager i en række politiske beslutninger, bl.a. forliget med den tyske ordens højmester 1398 og som garant for fredsslutningen mellem de nordiske riger og Albrecht af Mecklenburg 1405. Senest 1404 blev G. hovedsmand på Riberhus forbundet med andre offentlige hverv som skatteopkrævningen af en række jyske byer. Dette er muligvis baggrunden for at han i en sekundær kilde betegnes som hovedsmand i Nørrejylland 1401, oftest betegnes han „til Ågård“. Som lensmand på Riberhus måtte G. opholde sig i betydelig geografisk afstand fra sine private godsinteresser, hvilket dog ikke forhindrede ham i fortsatte handel. Flere mislykkedes takket være dronning Margretes ihærdighed for at generhverve mistet krongods. G. og hans bror måtte først afgive deres – formentlig arvede – rettigheder i Lundholm i Vendsyssel ved et brev udstedt på Ågård 14.6.1401. En uge senere nødsages G. til på retterting i Viborg at afhænde de andele i det stærkt kriseramte Brøndum gods, Slet hrd., som han nogle år forinden havde købt af ridderen Jens Lykke. Bedre gik det ikke da G. 1404 bortmageskiftede Stokkebrogård i N.Djurs hrd. til gengæld for halvdelen af det gl. Hvide-gods Tordrup (nu Frisenfold), Galten hrd. Det var nemlig allerede 1374–75 solgt til Valdemar Atterdag, men beholdt af sælgeren hvis arvinger frit og frejdigt forsøgte en ny handel, men kort efter slog dronning Margrete til, og handelen måtte gå tilbage. Endelig måtte G. og andre medlemmer af slægten 1406 opgive deres rettigheder i Åstrup i Vendsyssel som var tilfaldet kronen i 1350erne som forbrudt gods. Den bitterhed som G. vel må have følt over for dronningen kom til orde 50 år senere, da hans brorsøn Erik Eriksen "Gyldenstjerne" i en proces udtalte: „Det er vit-

terligt, at dronning Margrete havde for sædvane, at naar gode mænd i riget, de som havde store lande og len af hende, blev døde, da tog hun bort efter dem penge og sølv, alt det hun kunde fange. ... Desligeste gjorde hun efter min farbroder hr. Peder Nielsen af Aagaard, tog fra hans børn 1200 svære eng. nobler i en sum, foruden guld, sølv og penge.“ – Alligevel var der så betydelige mængder tilbage til arvingerne, at Ågård i den følgende periode opnåede at blive det største koncentrerede danske godskompleks.

Repertorium diplomaticum II-IV, 1896-1912. – Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 4-7. J. C. Jacobsen i Hist. årbog for Thisted amt, 1930 73-77. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. optr. 1961). Erik Lönnroth: Sverige och Kalmarunionen, Göteborg 1934. Samme i Scandia XXIV, Sth. 1958 32-67. E. Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. M. Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971.

Thelma Jexlev

Gyldenstjerne, Preben (Predbjørn), 1548–1616, rigsråd. * 25.(26.)10.1548 på Gammel Estrup, † 13.(23.)7.1616 på Vosborg, begr. i Ulvborg k. F: biskop Knud Henriksen *G. († 1560) og Jytte Podebusk († 1573). ~1° 28.8.1580 i Kbh. med Birgitte Rosensparre, † 2.4.1583 på Åstrup, d. af rigsråd Steen *R. til Skarhult (1523–65) og Mette Rosenkrantz (ca. 1533–88). ~2° 22.6.1589 i Odense med Mette Hardenberg, * 22.12.1569 i Ringsted, † 4.5.1629 på Eskebjerg, d. af rigsråd Erik *H. (ca. 1534–1604) og Anne Rønnow (1541–1609). – Far til Henrik *G.

1563 fik G. sammen med sine to søstre Han hrd. i pant, men 1567 overlod de tre søskende dette pantelen til broderen Henrik mod at få Skt. Hans kloster i Viborg i stedet. 1573 forlenedes han med Vestervig kloster, og s.å. fratrådte han sin stilling ved hoffet hvor han i nogle år havde været hofjunker. 1576 ombyttede han Vestervig med Åstrup, i stedet for hvilket han 1595 fik Bøvling som han vistnok ønskede på grund af dets beliggenhed i nærheden af hans gård (Nørre) Vosborg, og som han da også beholdt resten af sit liv. Desuden var han forlenet med Skarpenbergs gods på Mors 1594–95 og med Malmöhus 1595–97. 1595 sendtes han sammen med Ove *Lunge og Laurids Kruse til et møde med russiske afsendinge i Malmis i Lapland for at drøfte spørgsmålet om Norges grænser i nord og højhedsretten over de der boende lapper; men russerne udeblev, og efter nogle ugers venten måtte de danske udsendinge vende hjem med uforrettet sag. 1596 kom G. ind i rigsrådet. 1602 var han en af den danske konges repræsentanter ved dennes søster Hedvigs bryllup med kurfyrsten af Sachsen i Dresden, og n.å. ledsagede han Christian IV til hyldingen i Hamburg. Under kon-

Gyldenstjerne, Preben

gens besøg i England 1606 var han en af de rigsråder der førte regeringen herhjemme. 1610 fulgte han kongen og prins Christian til dennes hylдинг i Oslo, ligesom han 1613 påny var i Norge som kongens ledsager til herredagen i Skien. – Foruden Vosborg ejede han Vrå i Vendsyssel, Totterupholm i Fakse hrd., hvilken sidste gård 1588 tilfaldt ham eller rettere hans eneste barn af første ægteskab, datteren Jytte G., og Svaneholm i Skåne. □Maleri (Fr.borg).

Danm.-Norges traktater 1523–1750, udg. L. Laursen III, 1916. Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Uppsala 1942.

Povl Bagge

Gylding, Jørgen, ca. 1725–65, emalje- og miniaturemaler. * ca. 1725, † 19.12.1765 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri kgd.). F: kgl. skibskaptajn Knud G. ~ 4.10.1753 i Meissen med Amalie Christina Frederikke Mehlhorn, * 23.7.1731 i Meissen, † 2.4.1804 i Åbenrå, d. af portrætmaler Johann Gottlieb M. og Emilie.

G. er sikkert født inden for den danske konges område, men blev uddannet i Dresden af den danskfødte maler Ismael Mengs; fra 1751 arbejdede han som porcelænsmaler på Meissenfabrikken. Overalt i Europa var der ivrige intriger i gang for at sikre hofferne porcelænsarbejdere, og hvem der formodedes at sidde inde med specialviden om fabrikationen var sikker på penge og støtte overalt ved de konkurrerende hoffer. En Johann Gottlieb Mehlhorn, antagelig en bror til G.s hustru, var 1748 flygtet fra Meissen og søgte rundt i Europa at sælge sin viden; han og G. traf sammen i Kbh., og Mehlhorn fik staten interesseret i forsøg på at lave porcelæn; fabrikken på Rysensteens bastion, den såkaldte Blå-tårnfabrik, overlodes ham 1754. G., der i Meissens kirkebog angives 1753 at være draget til Kbh. som dansk hofmaler, fik 1755 ansættelse som porcelænsmaler. Han har leveret hoffet en del emaljedåser og miniaturemalerier på porcelæn, delikate billeder som en *Venus badende*, religiøse billeder som *Christi Fødsel* og *Ecce homo* og portrætter af kongen og dronningen. Porcelænet er i reglen mærket med Meissens mærke, men dækket; om det er en svig for at skjule at Mehlhorn ikke kunne lave porcelæn, får stå hen. På Rosenborg findes en emalje af August III af Sachsen, efter Mengs, og på porcelæn *Ecce Homo* og de tolv apostle (1764) samt portrætter af Frederik V og A. G. *Moltke (1763). Fr.borg besidder en stor porcelænsplade med en *Allegorisk Fremstilling af Kunsternes Blomstring under Frederik V*, 1763, og et billede af kongen. 1760 måtte Mehlhorn flytte fra Blåtårn, hvor L. *Fournier nu fortsatte forsøgene med porcelænsfremstil-

ling, og 1762 mistede han understøttelsen, men G. synes at have beholdt sin yndest. Hans enke, som måske også har være maler, leverede 1766 og 1768 arbejder til hoffet. Fra 1767 oppebar hun pension. Som kunstner er G. ikke bemærkelsesværdig, men han er muligvis opdager af en sjælden purpurfarve som han gerne anvender.

F. J. Meier: Efterretn. om Fredensborg slot, 1880 181f. E. Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II, Berlin 1912 139f 234f. Die Kunst XXIX, München 1914 39. Otto Andrup: Udvalg af Fr.borg museets erhvervelser 1913–25, 1925 84.

*O. Andrup**

Gyldmark, Sven Rudolf Sidenius, * 1904, komponist. * 21.4.1904 i Kbh. (Søllerød). F: skuespiller Oskar Peter Nielsen (1858–1926) og Christine Petrine Lovise Nielsen (1861–1912). ~ 22.8.1925 i Kbh. (Kapernaums k.) med Aase Tove Jacobsen, * 1.8.1906 i Kbh., d. af lærer Knud Kristian J. (1859–1941) og Anna Christine Elsinie Frederikke Vorm (1865–1929).

Af hjemmets børneflokk på i alt otte (fem drenge og tre piger) blev fire drenge musikere: Leonard G. blev violinist (koncermester i Jacob Gades orkester), Oskar G. organist, kantor og komponist, Hugo G. (Sid Merriman) cellist og kapelmester, og den yngste, Sven G., pianist og komponist. Han fik sin uddannelse som klaverspiller hos Alexander *Stoffregen, lærte orgelspil og teori hos Charles B. Hansen og instrumentation både hos denne og hos Emil *Reesen. G. spillede til stumfilm, på restauranter og i teaterorkestre og var fra 1921 medlem af Gyldmark-trioen (med Leonard og Hugo G.), indtil denne opløstes 1936. Den første trykte komposition af G. er fra 1927 (*To brune øjne*, komp. til en stumfilm), men snart fulgte en aldrig standsende strøm af revymelodier, klaverstykker, sange og – fra 1936 – filmmusik. I 25 år var G. fast leverandør af musik til Cirkusrevyen, men skrev naturligvis også til andre revyer. 1942–49 virkede han som kapelmester ved Folketeatret. – G. kan uden overdrivelse udnævnes til Danmarks mest produktive komponist på filmmusikkens område. Mere end 200 film har han sat musik til, de fleste danske, men også nogle udenlandske, bl.a. af Walt Disney. Af de danske film bør fremhæves: *Afsporet*, 1942, *Drama på slottet*, 1943, *Elly Petersen*, 1944, *Teaterosset*, 1944, *De røde enge*, 1945, *Støt står den danske sømand*, 1948, *Det gælder os alle*, 1949, *Café Paradis*, 1950, *De røde heste*, 1950 og alle senere Morten Korch-film, Far til fire-filmene (den første 1953), *Det var på Rundetårn*, 1955, *Bundfald*, 1957, for hvilken G. fik Bodilprisen, *Min kone fra Paris*, 1961, *Jeg – en kvinde*, 1965, *Min søsters børn*-serien (første film

1966), *Præriens skrappe drenge*, 1970, *Nøddebo præstegård*, 1974.

G. har altid forstået at respektere de praktiske krav som musikforlæggere og filmselskaber stiller til en komponist, uden at det gik ud over den kunstneriske kvalitet. Den største flid, gennemført akkuratesse og en medfødt evne til at skabe en god folkelig melodi har været denne komponists fornemste aktiver. Fra hans altid varme nodedep en der i årenes løb dryppet et hav af iørefaldende melodier med megen publikumstække og stor gennemslagskraft. Hvem kan ikke nynne med på *Ti små snavsede fingre, Mor er den bedste i verden, Jeg har min hest, jeg har min lasso, Hej for dig, Det er sommer, det er sol og det er søndag, Solituedevej, En grimasse, der kan passe, Det er ikke til at se, hvad der er opad eller nedad, Kom når lykken kalder m.m.* – G. har udgivet *Dans og rytme*, 1934, *Rytmeskolen*, 1936, *Moderne rytmer*, 1938, *Snehvide, et juleeventyr*, 1939. For orkester har han bl.a. skrevet *Tema med variationer* (strygere), *Spansk suite, March Indigo* o.a. Hans underholdnings- og dansemusik og sange er ofte udgivet under pseudonymer: G. Bonadoni, Spike O'Brien og J. Lacomme. Endelig skal nævnes hans revyoperette *Nordens Athen* (tekst af Alfr. Kjærulf og Carl Arctander), opført på Fønixteatret 1934. □Foto.

Svend Saaby

Gulich, Jacob Guido Theodor, 1801–77, politiker. * 29.5.1801 i Flensborg, † 2.4.1877 i Bergen på Rügen, begr. sst. F: underrets-, senere overretsadvokat Ludvig August G. (ca. 1773–1838) og Hedevig Frederikke Stuhr (ca. 1777–1826). ~ 2.5.1826 i Barmstedt med Julie Gulich, * 12.6.1802 i Altona, † 10.11.1873 i Bergen, d. af senator, senere amtsforvalter i Reinfeld Johan Jacob G. (1767–1851) og Susanne Louise Henriette Hesdorf († tidligst 1851).

G. studerede i Kiel og Heidelberg, tog 1823 juridisk doktorgrad i Göttingen og 1824 juridisk eksamen på Gottorp, blev 1825 underretsadvokat i Flensborg og flyttede 1827 til Slesvig hvor han 1830 blev over- og landsretsadvokat. Han repræsenterede Åbenrå i Slesvigs stænder 1840–48 og tilhørte oprindeligt det „unge Holsten“ der under påvirkning fra frihedsrøret i Tyskland o. 1830 arbejdede for en fri forfatning, men nærmede sig senere den slesvig-holstenske bevægelse og krævede 1840 en slesvig-holstensk fri forfatning i tidssvarende overensstemmelse med de gamle landsprivilegier. Hans liberale ideer veg mere og mere for det nationalt slesvig-holstenske. 1842 fremførte han et andragende fra skibsnedere og skippere i Åbenrå om fjernelse af betegnelsen

„Dansk ejendom“ fra den slesviske handelsflåde og betegnede disse ord som et trældomsmærke. Derved blev han den direkte anledning til P. Hiort Lorenzens danske tale. 1846 foreslog han protesten mod Christian VIIIs åbne brev om arvefølgen i Slesvig og støttede forslaget om Slesvigs indlemmelse i det tyske forbund. 1848–51 var han en forgrundsfigur i det slesvig-holstenske oprør. Han var medlem af deputationen der marts 1848 sendtes til Kbh. af Slesvig-holstenerne og medlem af 50 mands-udvalget i Frankfurt, 1848 og 1849 medlem af den tyske rigsforsamling, og 1849–51 af den slesvig-holstenske landsforsamling. På grund af hans danskfjendtlige indstilling udelukkede den danske regering ham fra amnesti. 1859–76 var han preussisk kredretsråd i Bergen på Rügen. □Litografi ca. 1842 efter tegn. af G. Saloman, efter dette træsnit. Afbildet som „spionen G.“ på satirisk litografi 1848.

N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892. Joh. Ottosen: P. Hiort Lorenzens hist. gærning, 1896 95–104. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede IV, 1916. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. II, 1934. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 190f 262 272.

Helge Larsen (Svend Larsen)

Gyllembourg (-Ehrens-vård), Carl Frederik, baron, 1767–1815, politiker, landøkonomisk forfatter. * 7.1.1767 i Stockholm, † 10.5.1815 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: generalmajor, friherre Carl Ehrens-vård (1713–70, ~ 1° 1743 med friherreinde Margareta Gyllengranat, 1719–62) og Anna Antoinetta Gyllenborg (1730–89). ~ 17.12.1801 i Kbh. (Nic.) med Thomasine Heiberg, f. Buntzen, (Thomasine "G."), * 9.11.1773 i Kbh. (Nic.), † 1.7.1856 sst. (Holmens), d. af stadsmægler Johan Buntzen (1728–1807) og Anna Bolette Sandgaard (1751–82).

G. blev 1780 underløjtnant, 1789 løjtnant. For deltagelse i den sammensværgelse der førte til mordet på Gustav III 1792, dømede han af Svea hovrätt til at miste ære, gods og liv ved halshugning, men kongen forandrede dommen til landsforvisning med tab af adelskab og borgerlige rettigheder. Efter forgæves forsøg på at komme i fransk krigstjeneste bosatte han sig i Danmark og antog sin mors navn i let ændret form. Han synes efterhånden at have vundet en vis tillid hos Frederik VI der oprindeligt så på ham med naturlig mistillid (fordi han, som han ved en lejlighed skal have sagt til G. selv, mente at „den, der havde været utro mod én herre, også kunne være det mod en anden“); G. virkede stærkt for at Frederik VI skulle blive svensk tronfølger, i den tid dette var på tale. En af hans venner og omgangsfæller i den første tid under hans op-

Gyllembourg, C. F.

hold i Danmark var P. A. Heiberg hvis hustru sluttede sig til ham med endnu varmere følelser. Det er højst sandsynligt, at G.s svensk-aristokratiske sans for nobel optræden og væremåde har påvirket den livsopfattelse vi møder i fru G.s senere litterære produktion og også hos stedsønnen, J. L. Heiberg. Fra 1801 boede G. sammen med sin hustru nogle år som landmand på Ruhedal i Gyrstinge ved Ringsted. Den interesse han derved fik for danske agrariske forhold, har sat frugt i et par afhandlinger, særlig en efter hans død offentliggjort besvarelse af et prisspørgsmål fra landhusholdningsselskabet hvori han gør sig til talsmand for en radikal omdannelse af jordbesiddelsens vilkår i retning af forpagtnings- og sammenlægningsfrihed efter engelsk mønster. G. var næppe nogen fremragende begavelse, men interesseret og velmenende. Til den norske rigsforsamling indsendte han 1814 et anonymt forslag til en konstitution for Norge. □Gouache af A. U. Berndes ca. 1790. Maleri.

Johanne Luise Heiberg: P. A. Heiberg og Thomasine G., 1882, 4. udg. m. tillæg og oplys. ved Aage Friis og J. Rahbek, 1947. Eidsvold 1814, Kria. 1914. L. Bobé i Vor fortid I, 1916 25–36 397–408. Hans Jensen i Dansk udsyn III, 1923 21–37.

*Hans Jensen**

Gyllembourg (-Ehrens-värd), **Thomasine** (Sine) Christine, 1773–1856, forfatter. *9.11.1773 i Kbh. (Nic.), †1.7.1856 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: stads-mægler, dispachør Johan Buntzen (1728–1807, ~1° 1765 med Dorothea Elisabeth Koch, 1734–66) og Anna Bolette Sandgaard (1751–82). ~1° 7.5.1790 i Kbh. (Nic.) med forfatteren P. A. Heiberg, *16.11.1758 i Vordingborg, †30.4.1841 i Paris, s. af rektor Ludvig H. (1723–60) og Inger Margrethe Heiberg (1737–1826). Ægteskabet opløst 1801. ~2° 17.12.1801 i Kbh. (Nic.) med baron C. F. G., *7.1.1767 i Stockholm, †10.5.1815 i Kbh. (Garn.), s. af generalmajor, friherre Carl Ehrens-värd (1713–70) og Anna Antoinetta Gyllenborg (1730–89). – Mor til J. L. Heiberg (1791–1860).

G. voksede op på Christianshavn i det gamle patricierhjem som den ældste af fem døtre og sin fars afdug. Erindringer fra hendes barneår kan genfindes i romanen *Slægtskab og Djævelskab*. Skønt hun fik en omhyggelig opdragelse var hun en del overladt til sig selv, og hendes fantasi fik lov at udfolde sig frit. Sin mor mistede hun i sit ottende år. Som femtenårig fik hun til lærer i levende sprog translator P. A. Heiberg hvem hun ægtede 1790, endnu ikke fyldt sytten år. Hun var et intelligent og følelsesfuldt barn der så op til sin berømte husbond, men om nogen inderligere gemytternes fortrolighed mellem dem kunne der

ikke være tale. Under hans heftige kamp mod autoriteterne blev der ikke megen lejlighed for ham til et lykkeligt husliv, og da hendes søn Johan Ludvig kom ud over den første barnealder, begyndte den smukke unge kone at blive modtagelig for den beundrende hyldede der vistes hende af de mange, især fremmede verdensmænd, der færdedes i det Heiberske hus. Han var for stolt eller for ligegyldig til at tage forholdsregler imod smigrerne, ja stødte hende ligefrem fra sig med kolde eller ironiske ord når hun med et ængstet hjerte tyede til ham og søgte hans råd eller beroligelse. I tiden kort før hans bortrejse forelskede hun sig i den landflygtige svenske baron Carl Frederik G. (-E.) og navnlig i månederne umiddelbart efter mandens forvisning tog hendes følelser fart så hun snart blev fast besluttet på at skille sin skæbne fra Heibergs. Hendes ulovlige elskovsforbindelse var ikke længere nogen hemmelighed iblandt Heibergs nærmeste bekendte, da hun den 11.9.1801 skrev sit „lettre remarquable“ til ham. Hun appellerede deri til kærlighedens ret og til den bortdragnes ædelmod. Men for ham der i al sit ægteskabs tid havde været umistænksom og uerotisk, blev det et grusomt stød. Deres følgende korrespondance viser en stigende desperation fra mandens side, men også en voksende vilje og kløgt fra hustruens. I okt. rejste han til Hamburg for at være nærmere ved skuepladsen for sit ægteskabs tragedie. Men hun var den stærkere. Hun nødte ham til at give samtykke til skilsmissem og kan just ikke siges at have befordret hans mere og mere ydmyge ansøgninger om benådning. Det eneste lyspunkt i denne nådeløse kamp som Heibergs rasende hævnlyst truede med at give en græsselig ende, var hans bestemte ønske om at deres lille søn skulle forblive dansk. Hans sidste forrykte ansøgning blev afslået 15.1.1802, men allerede en måned forinden var Gyllembourg og Thomasine Heiberg blevet viet til hinanden. Den besvegne ægtemand samlede hele sin harme mod „Forrædersken“ og „Forføreren“ og truede med at hans søn skulle blive en Hamlet. G., der elskede sin dreng lidenskabeligt, har måske af den grund undladt at gøre hvad muligt var for under hans opdragelse at indskærpe ham kærlighed til faderen. Drengen blev sat i kost hos fremmede. Faderen talte ikke mere om sit huslivs sammenbrud, men hans breve til familien var en årrække fulde af trusler og anklager.

G. fik lov til at besøge sin søn, men han måtte ikke komme i hendes hus. Hun boede med sin anden husbond på gården Ruhedal ved Ringsted, men da den i begyndelsen af 1806 var brændt flyttede de til Kbh., og her blev den allerede næsten voksne Johan Ludvig trods alle

klausuler en hyppig gæst, noget som i en årrække satte et skisma mellem far og søn. G.s nye hjem var et samlingssted for danske skønånder og svenske adelsmænd, men hendes lykkelige år varede ikke længe. Allerede 1815 døde manden, og hun og sønnen levede en tid under ret beskedne kår; hun havde dog en pension på 600 rdl. I årene 1819–22, da Johan Ludvig Heiberg var i Paris hos sin far, boede hun hos sin fætter grosserer Andreas Buntzen (1781–1830) som lærerinde for hans børn. Under sønnens Kielophold førte hun hus for ham; det var deres kedeligste tid. Fra 1825 boede hun med ham i Kbh., og i over 30 år satte hun sit præg på det nye Heiberske hus; hun bistod sønnen på hans litterære løbebane og blev på en måde hans elev som forfatterinde; svigerdatteren gav hun en grundig opdragelse, lærte hende den samtalens og samværets kunst som hun udbredte fra scenen i de roller, J. L. Heiberg valgte til hende af inden- og udenlandsk repertoire. Med P. A. Heiberg blev hun forsonet under sønnens Parisophold, og de genoptog en fortrolig, men rigtignok meget værdig brevveksling som med lange mellemrum fortsattes til hans død.

G.s forfatterskab skal have haft en tilfældig begyndelse. Hendes søn skal have påkaldt sin mors hjælp i forlegenhed for stof til de første numre af det navnkundige tidsskrift *Den flyvende Post*. Her debuterede hun i alt fald 12.1.1827 med det bekendte brev fra en løjtnant til redaktionen; det vakte stor opsigt, da det syntes fremkaldt af et avertissement i *Adresseavisen* 2.1. s.å. om, at „Svar til en Løjtnant, der havde tilsendt en Jomfru et Brev, forseglet og uden Betaling kunde afhentes paa Postens Kontor“. Hun fortsatte med skrivelser fra hr. Polonius til redaktionen, fra løjtnantens fætter til hr. Polonius, med *Claras Skriftemaal* osv. De blev først udgivne i bogform 1834 under titlen *Familien Polonius*. Den lille brevroman handler som hele hendes værk om borgerligt københavnsk liv og om kvindelykke, dens højdepunkt er en scene, hvori løjtnanten ser den elskede med et barn på armen som var hun en ung moder. – Det følgende år bragte Flyveposten hendes berømteste værk *En Hverdagshistorie* der skildrer en ung mands forhastede forlovelse og hans vanskelige stilling mellem to søstre. I denne roman tager hendes polemik mod skyggesiderne i det københavnske privatliv ret opsving: hun reverser det alt for familiære i omgangsformerne, mangelen på personlig kultur hos mændene, på opdragelse hos de unge piger. I samme blad kom endelig eventyret *Den magiske Nøgle* hvis skueplads er det ødelagte Nørregade-kvarter som det henlå lang tid efter bombardementet 1807. Som eventyrdigter i Hoff-

manns manér forsøgte hun sig endnu en gang med *Kong Hjort*, 1830 hvor fantasien tager sit udgangspunkt i Eremitageslottet i Dyrehaven. Men hermed forlod hun også den luftige poesi og skrev s.å. den skarpsindige psykologiske københavnerroman *Slægtskab og Djævelskab*. I etatsråd Haldorf har hun givet et billede af sin egen far, den gamle dispachør. Bogen der er udarbejdet med en overordentlig logisk strengthed, skildrer en familie der hjemses af de største ulykker og trues med moralsk undergang som en følge af husfaderens godmodighed og svaghed. Den var ved sin fremkomst den betydeligste moderne roman i nordisk litteratur, og det er overhovedet den af G.s noveller som har det stærkeste digteriske slut. Med kraft udtaler hovedpersonen i dens slutning hendes moralske evangelium: „Min Skæbne er et Bevis mere paa den store Sandhed, at intet Menneske kan udrette noget virkeligen Godt og Velgørende for sig og Andre, naar han maa leve i Strid med sit Hjertes Følelser. Kærlighed er det eneste Kompas uden Misvisning, der kan vejlede os gennem Livets Klipper og Skær“.

Årene 1830–33 bragte tilsyneladende en pause i hendes produktion; hun ville nu være skuespildigter og skrev i det store mellemrum mellem novellerne fire dramatiske arbejder som udkom 1834 med en morsom mystificerende fortale af hendes søn der karakteriserer dem som „dramatiserede Noveller“. Navnlig *Fregatskibet Svanen* er interessant (den behandler på en fordomsfri måde et tilfælde af bigami); *Magt og List* blev opført på Det kgl. teater under Heibergs navn. Det var også ham som 1833–34 udgav hendes hidtidige fiktionsværker under titlen *Noveller, gamle og nye, af Forfatteren til En Hverdagshistorie*; Samlingen var forøget med tre større arbejder: *Drøm og Virkelighed* hvori hendes smag for forviklinger og fremstilling af tvefyldige forhold går lovligt vidt; *Mesalliance*, om en ung borgerlig piges forlovelse med en adelsmand, en noget skematisk og upersonlig fortælling; og *De lyse Nætter* der indeholder en oplevet skildring af Kbh.s bombardement. Til disse noveller udkom 1838 tolv tegninger, et vidnesbyrd om deres popularitet. Folk optoges af dem som af den litteratur der mest af al den samtidige talte direkte til læseren, de dannede sig efter G.s idealer og søgte at forbedre deres huslige indretning ved studium af hvad hun roste eller dadlede i hverdagslivet. – En tredje periode i den anonyme novelledigtning indlededes med samlingen *Nye Fortællinger*, 1835–36 der indeholdt to hovedværker: *Ægtestand* og *Extremterne*. Den første er det mest intime G. har skrevet, med rigelig benyttelse af hendet eget hjertes hi-

storie, således i beretningen om den brave major Lindal der ved mangel på opmærksomhed mod sin unge kone driver hende i en anden mands arme. Den anden gjorde megen lykke, blev bl.a. vidtløftigt og rosende anmeldt af Poul Martin Møller (der havde gennemskuet G.s navneskjul på ubedragelige stilistiske kriterier, men bevarede hemmeligheden). Det er en problemroman der behandler tidens rørelser, men den er mere falmet i moderne menneskers øjne end hendes passionsbøger. Noget lignende gælder *Montanus den Yngre* der udgjorde hovedstykket i *To Noveller*, 1837. I sin gengivelse af konflikten mellem en ældre og en yngre slægts syn på tingene forfalder hun til en skematisme der hører til hendes store skavanker. 1839 udgav Heiberg hendes i udførelsen lidt mislykkede, men i flere henseender højst fremragende roman *Maria* der behandler et psykisk traume hos en unge pige. N.å. udkom hendes mesterværk *Een i Alle*, en humoristisk-sympatisk Don-Juan-biografi, det mest overlegne hun har frembragt af menneskeskilddring, også i kunstnerisk henseende hendes bedste bog, med mange heldige billedvirkninger. 1841 kom *Nær og fjern*, en fintskrevet studie over misstemningen mellem to brødre, et mærkværdigt stykke dybdepsykologi. *Korsveien*, 1844, er hendes sidste betydelige digterværk hvor heltinden må vælge mellem den fornemme verden og sin fattige elsker og mellem en verdslig livsanskuelse og den alvorligste, paulinske kristendom.

Af G.s arbejder fra 40erne gjorde *To Tidsaldre*, 1845, som slutter forfatterskabet, mest lykke. Det stiller med megen kækhed, men også med didaktisk tydelighed, ånden fra 1790erne, 1700-tallets fordomsfri livsindstilling, op mod juste-miljøtidens påtagne dyd, de store lidenskabers mod Tartuffes tidsalder. Men over denne antitese er i al hemmelighed også hendes øvrige ca. 30 arbejder gjort. Hendes digtning er den ældre konens genoplevelse af sin ungdoms kampe, den meddeler hendes selvforsvar og hendes kloge refleksioner over den nye verden, hun omfatter med så megen kærlighed, men dog ikke helt kan finde sig til rette i. Den foregår på det huslige livs indskrænkede scene, men rummer stærke lidenskaber; den søger ofte handlingens motiver i de ganske små ting, men viser deres skæbnesvangre konsekvenser for menneskets skæbne. – G. skrev et smukt, rent dansk, uden ordgyderi, men ikke uden romanfraser; hendes replikker og beskrivelser savner kunstnerisk sikkerhed. Men hendes karakterer er ofte ypperlige, hendes miljøer næsten altid, og hvad der navnlig har skaffet hende ørenlyd hos tidsalderens publikum er den skjulte patos, det dyrekøbte livssyns fasthol-

delse igennem de mange sindrigt slyngede intriger. Nærmest må hendes noveller ses på baggrund af K. L. Rahbeks; da først forstås en nutidslæser hvor meget liv og virkelighed hun har bragt ind i dansk litteratur. Ellers er hendes skrifter mere bøn af oplevelse end af læsning; dog har Goethes „Wahlverwandschaften“ betydet meget for hende. G.s noveller er nu en støvet bog, men der er rig menneskelighed og varme i den. Hun er en forløber for den realistiske tidsalder romanforfattere. □Malet som barn af J. C. Viertel (Fr.borg) og af C. A. Lorentzen (Sønderborg slot). Tegn. af A. Flint, 1792 (Fr.borg). Mal. af Jens Juel fra 1790erne (Fr.borg), stukket af J. F. Clemens ca. 1798, Magnus Petersen 1866, A. Repholtz 1920, litograferet 1867 og 1873, i træsnit efter tegn. af P. K. Krohn 1863, af H. P. Hansen 1870, m.fl. samt i stålstik på 1000 kr.seddel, 1975. Tegn. af J. V. Gertner, 1849 (Bakkehusmus.). Afbildet på mal. s.m. Heibergs af W. Marstrand, 1870. Mal. af V. Neiiendam og tegn. af Carl Thomsen.

Saml. skr. I–XII, 1849–51, 2. udg. 1866–67 (heri hendes litterære testamente, der officielt afslørede hendes anonymitet, 3. udg. 1884. Saml. skr. Romaner og noveller I–IV, 1912. – Heibergske familiebreve, 1943 103–210. Johanne Louise Heiberg. P. A. Heiberg og T. G. En beretn. støttet på efterl. breve, 4. udg. m. tillæg og oplys. ved Aage Friis og J. Rahbek, 1947. – Paul Hennings: Stamtbl. over familien Buntzen, 1897. Frode Jürgensen og P. Hennings: Biogr. slægtreg. over familierne Sangaard, Buntzen ..., 1910. Søren Kierkegaard: En literair anmeldelse, 1846 (også i K.s Saml. værker XIV,3. udg. 1978 7–102 om *To tidsaldre*). Benedicte Arnesen Kall: Fru G. og hendes værker i forhold til vor tid, 1875. Johs. Grønberg: P. A. Heiberg og hans hustru, 1915. Paul V. Rubow: Betragtninger, 1947 80–88. Elisabeth Hude: T. G. og Hverdagshistorierne, 1951. Johanne Louise Heiberg: Et liv. 5. udg. 1974. – Papirer i Rigsark. Manus. og breve i Kgl.bibl. P. A., Joh. Luise og Joh. Ludv. Heiberg: T. G., 1978 (= Rigsark. foreløb. arkiv-lev. XX).

Paul V. Rubow*

Gyllich (Güllich), Svend Ludvig Valdemar, 1836–95, teatermaler. * 15.12.1836 i Kbh. (Frels.), + 31.10.1895 i Hellerup, begr. i Kbh. (Vestre). F: fabrikant Frantz Friedrich (Fritz) G. (1799–1872, ~ 2° 1851 med Hansine Frederikke Georgia Preisler, 1826–1905) og Ane Sophie Vilhelmine Ørsgaard (1810–48). ~ 1° 16.3.1863 på Frbg. med Karen Margrethe Jensen, * 12.3.1844 i Kbh. (Frels.), + 31.12.1894 på Skt. Hans hospital, d. af arbejdsmand Christen J. og Caroline Vilhelmine Norberg. Ægteskabet opløst. ~ 2° 13.7.1875 i Gentofte med balletdanser Flora Theodora Vilhelmine Ulrikka Wiberg, * 23.5.1849 i Kbh. (Trin.), + 11.6.1930 på Frbg., d. af proviantforvalter, senere handelsagent Ludvig Nicolai W. (1820–79, ~ 2° 1863 med Ka-

ren Christine Jensine Rindom, 1844–1910) og Frederikke Christine Saturine Jansen (Jeansson) (1824–62).

G. der 1855–62 var elev på kunstakademiet havde fået en solid og grundig uddannelse af bl.a. N. Simonsen og W. *Marstrand. Den unge talentfulde maler fik både den mindre (1860) og den store (1862) sølvmedalje, og efter at han havde deltaget i den slesvigske krig hvorunder han blev løjtnant, udstillede han 1866 på Charlottenborg et portræt af sin far. Nogle dekorationer han malede til Alhambra, tydede på at han ejede betydelige evner for teatermaleriet, og med støtte af den Reiersenske fond og Det Classenske fideikommis drog han til Tyskland, Wien og senere Paris for at uddanne sig på dette felt. 1870 ansattes han ved Det kgl. teater hvor han allerede i sin første sæson fik lejlighed til at udføre dekorationerne til Ibsens *Kongsemnerne* og Bournonvilles ballet *Livjægerne paa Amager*, og man fandt at den nye teatermaler viste megen dygtighed og smag. Efter svenskeren Fritz Ahlgrensens afgang 1875 blev han ene om embedet som han varetog til sin død. – G. var en alsidig kunstner der blev en værdifuld medhjælper for instruktører som Pietro *Krohn og William *Bloch. Ofte måtte disse dele ære og ros med teatrets fortræffelige maler som ikke alene forstod at skabe fantasifulde ballet- og operadekorationer (*Drot og Marsk, Aïda og Mestersangerne*), men også dagligdags interiører (*Vildanden*). Han virkede i den periode da realismen fik sit store gennembrud på teatret, og hans kunst var da også først og fremmest realistisk betonet. Han var en mester i naturillusion, og datiden beundrede i højeste grad hans evne til at skabe naturtro scenebilleder. Holger *Drachmann skrev således at hans dekorationer til *Der var en Gang* – „vilde have gjort en hvilken som helst Scene i Europa Ære“. – Sceneudkast i Teatermuseet. – R. 1892. □ Mal. af L. A. Schou, 1865 (Teatermus.), og af Chr. Aigens ca. 1893. Relief af Axel Locher, 1894. Foto.

Mathilde B. Grøn: Slægten Grøn-Müller-Klein, 1905. Th. Overskou: Den danske skueplads VII, 1876. G. Hetsch i Ill. tid. 3.11.1895. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. 1874–1922 I–V, 1921–30. Samme sst. 1890–92, 1970. Sv. Gade: Mit livs drejescene, 1941 9–18.

Torben Krogh*

Gylling Holm, Jens, 1894–1962, gårdejer. * 26. 7.1894 på Mådebjerggård, Samsø, † 30.5.1962 på Samsø. F: proprietær M. S. *Holm (1854–1915) og Gjertrud Gylling (1854–97). ~ med Kristine Egede.

G. H. tilhørte en gammel bondeslægt og blev efter realeksamen uddannet ved praktisk landbrug

suppleret med højskole- og landbrugsskoleophold. Derefter tog han på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole, hvorfra han blev dimitteret som landbrugskandidat 1918. Efter kort tids virke som assistent ved Tystofte forsøgsstation vendte han tilbage til fødeøen hvor han blev forpagter af Agerupgård 1919–21 og derefter af Østerholm ved Tranebjerg som han overtog 1925. Kvægbruget havde G.H.s særlige interesse, og 1931–41 var han konsulent i husdyrbrug for Samsø landboforening, Samsø husmandsforening og fællesledelsen for kvægavls- og kontrolforeningerne på Samsø. Han havde sin store andel i at Samsø tidligt blev rensat for tuberkulose og smitsom kastning, ligesom han tog aktivt del i bekæmpelsen af smitsom yverbetændelse (mastitis). Mest kendt ud over landet blev G.H. dog for sin indsats i forbindelse med organiseringen af kunstig sædoverføring inden for kvægavlen. Sammen med lensgreve Aage Danneskiold-Samsø fik han 1936 dannet Samsø elite-kvægavlsforening som blev verdens første kvægavlsforening med kunstig sædoverføring. Siden fulgte mange kvægavlsforeninger efter, og allerede 1938 dannedes den landsomfattende sammenslutning af kvægavlsforeninger med kunstig sædoverføring for hvilken G.H. blev den selvskrevne første formand. Senere blev tilsvarende foreninger oprettet i andre lande, hvoraf flere har haft foreningen på Samsø som forbillede. – G.H.s stilling inden for kvægavlsforeningerne gav ham baggrund for at tage initiativ til en lang række foranstaltninger, og han var deres repræsentant i Statens husdyrbrugsudvalg 1953–62. Også på andre områder fik han betydningsfulde tillidshverv, han var således formand for Dansk pelsdyravlerforening 1940–49, og overalt nød man godt af hans særlige evner som det gode samarbejdes mand. 1960 blev hans fortjenstfulde indsats for dansk landbrug hædret med tildelingen af Creditkassen for landejendomme i Østifternes jubilæumslegat. – R. 1950. R¹. 1958.

Ugeskr. for landmænd CVII, 1962 355. Landsbl. 6.6.s.å. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

Gynge, Mikkel Pedersen, se Gønge, Mikkel Pedersen.

Günther (XLI), greve af Schwarzburg-Rudolstadt, 1529–83, hærfører. * 25.9.1529 i Sondershausen, † 15.5.1583 i Antwerpen, begr. i Arnstadt. F: grev Günther (XL) af Schwarzburg (1499–1552) og grevinde Elisabeth af Ysenburg († 1572). ~ 17.11.1560 med Katharina af Nassau,

Günther

* 29.12.1543, † 25.12.1624, d. af grev Wilhelm af Nassau-Katzenelnbogen (1487–1559) og Juliana grevinde til Stolberg-Wernigerode (1506–80).

G. fik sin uddannelse hos sin senere svigerfar og fra slutningen af året 1550 ved kejser Karl Vs hof. Fra 1553 førte han i kejserlig tjeneste i Nederlandene en trop ridende pistolskytter, „de sorte ryttere“. 1557–59 kæmpede han som oberst i Philipp II af Spaniens hær og vendte 1560 efter fredsslutningen mellem Frankrig og Spanien tilbage til sine besiddelser. G. hørte sammen med Jürgen von Holle og Hilmar von Münchhausen til de lejetropsførere som Christian III og rigsrådet endnu før afslutningen af den spansk-franske krig fandt det nødvendigt at ansætte på ventepenge for det tilfælde at Danmark skulle blive angrebet sydfra. G. trådte i et nært forhold til den nye konge Frederik II og anvendtes i årene op mod syvårskrigen udbrud som mellemmand i ægteskabs- og forsoningsforhandlingerne med Lothringen. At han imidlertid, som hævdede af Troels-Lund og senere historikere, skulle have tilskyndet kongen til en aggressiv politik over for Sverige og i højere grad end rigsråderne have haft kongens tillid er der ikke noget der tyder på. I foråret 1563 søgte G. ligesom Jürgen von Holle at overtale Frederik II til at lade krigen mod Sverige falde, men uden held.

G. fik maj 1563 tildelt overkommandoen over den danske hær der skulle angribe Sverige, og han hvervede selv til felttoget tre rytterfaner. Krigens første operation gik mod Elfsborg der overgav sig 4.9.1563, og hvor en stor del af krigsbyttet tilfaldt G. som øverstkommanderende. Det ustadige vejr i efteråret 1563 tvang hæren tilbage til Skåne, og her kom det, efter at hæren var gået i vinterlejr, den 9.11. til slaget ved Marred hvor G. med en stærkt undertallig styrke slog den fra Halmstad retirerende svenske hær og erobrede hele det svenske artilleri. G. imødeså krigsåret 1564 med visse forventninger, men skulle snart blive skuffet. De ham underlagte rytterfaner viste sig i stigende grad uvillige på grund af svigtende betaling, og et stort anlagt fremstød mod Stockholm i juli 1564 gik i stå i Smålands skove på grund af proviantmangel. I årets sidste operation rensede G. Blekinge for svenskere, men måtte opgive en belejring af Kalmar. G., der havde stærke modstandere i det danske rigsråd, blev i nogen grad gjort til syndebuk for dette års fejlslagne krigsførelse og fik ved herredagen i Nyborg dec. 1564 sin afsked, dog i nåde; Frederik II blev G. og dennes ryttere 168.000 daler skyldig, en gæld som først blev bragt ud af verden mange år efter krigens ophør. G. var som fører en forsigtigere type end sin efterfølger Daniel Rantzau, men der kan ikke her-

ske tvivl om hans militære kompetence. Uden tvivl var det hans ulykke at han skulle kæmpe under uvante terrænforhold og med en modvillig hær. – Også efter 1564 opretholdt G. kontakt med Frederik II og virkede i flere år for et ægteskab mellem kongen og sin svigerinde, Juliana af Nassau. Dette ægteskab var endnu på tale ved G.s sidste besøg i Danmark i sept. og okt. 1568, men kort efter trak Frederik II sig til G.s forbitrelse ud af ægteskabsforhandlingerne, formentlig fordi ægteskabet ville have været en udfordring af Spanien. G. blev 1566 udnævnt til generaloberstleutnant i forbindelse med kejser Maximilian IIs tyrkerfelttog og virkede senere som militær sagkyndig hos statholderen i Nederlandene.

Ed. Jacobs: Juliana von Stolberg, Wernigerode 1889 195–211. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Fr. Lammert i *Mitteldeutsches Jahrbuch*, Meisenheim/Glan 1955 31–73. – Papirer i Staatsarchiv Rudolstadt.

Frede P. Jensen

Günther, Frederik, 1581–1655, oversekretær i tyske kancelli. * 17.3.1581 i Helmstädt, † 30.6.1655 i Kbh. F: professor i fysik Owen G. († 1615) fra Holsten og Sibylla Dietrichs (Theodora). ~ 18.4.1619 med Cathrine Møller, † 1639, d. af Diderik M.

Efter dybtgående humanistiske og juridiske studier ved fødebyens og andre tyske universiteter, i Padua, Bourges og Paris blev G. i 25-årsalderen professor i græsk ved det protestantiske akademi i La Rochelle hvor han virkede i fem år, til han på faderens opfordring vendte hjem. 1612 blev han råd hos prinsesse Anna Sophie af Braunschweig-Wolfenbüttel der var gift med Christian IVs søstersøn hertug Frederik Julius. Her traf han 1615 den danske konge som fandt behag i ham og s.å. ansatte ham i sit tyske kancelli. 1621 udnævntes han til oversekretær i dette og ledede i den følgende menneskealder udfærdigelsen af de skrivelser som efter kgl. ordre udgik fra kancelliet, både dem som angik hertugdømmernes indre forhold, og brevvekslingen med fremmede hoffer (undtagen det svenske og russiske som sorterede under danske kancelli) og de dertil sendte gesandter og residenter. Hans hånd er den hyppigst forekommende i kancelliets akter fra denne tid.

Også som sendemand anvendtes han, især i fortlørlige og hemmelige hverv som kongen ikke ønskede at betro mænd af det danske råd. 1616 virkede han i Halberstadt for prins Ulriks bispekandidatur, 1621 ledsagede han rigsråd A. Sinclair til England som ambassadesekretær. 1623 og 1624 virkede han i Halberstadt for her-

tug Frederiks valg til koadjutor, 1628 søgte han i Haag om generalstaternes hjælp mod kejseren. 1629 var han de danske rådsforhandleres sekretær ved fredsforhandlingerne i Lübeck.

I de følgende års udenrigspolitik, hvor kongen oftest handlede i modstrid med stemningerne inden for rådets flertal, var han Christian IVs hovedredskab og højre hånd. Han sendtes sept. 1629 til Wallenstein for at vinde ham for Elbtolden og førte 1630 i Wismar med den spanske kommissær Gabriel de Roy de underhandlinger til fremme af Glückstadts handel og med brod mod Nederlandene som førte til den spansk-danske handelsoverenskomst af okt. 1630. Da han febr. 1631 gik til Sachsen var hans officielle mission af få en forlovelse i stand mellem prins Christian og kurfyrst Johan Georgs datter Magdalena Sibylla, men han havde tillige det hemmelige hverv at få dannet en ny protestantisk union, adskilt fra og i modsætning til Sverige, i hvis hær kongens sønner Frederik og Ulrik skulle være regimentschefer. Kurfyrsten stillede sig imidlertid køligt til planen, og G. drog nu til Nederlandene hvor han 1632 virkede som kongens politiske agent. 1633–35 søgte han i flere sendelser til kejseren og kurfyrsterne at få deres samtykke til kongens toldtægt i Elben og hertug Frederiks valg til biskop i Bremen og Verden. Mest betydningsfuld var dog hans sendefærd til Wien 1637, da han arbejdede for at vinde kejseren for et forbund mod Sverige. Hovedforhandleren ved denne lejlighed var imidlertid Christian IVs svigersøn Christian "Pentz", som havde instrukser der ikke meddeltes G., og vel dels af ærgrelse herover, men måske tillige af overbevisning betonedes han i sine breve det betænkelige ved at udæske Sverige. Hans indflydelse var fra nu af mindre end før; han trådte i baggrunden for kongens svigersønner. Da han 1638 fulgte kongesønnen Chr. Ulrik "Gyldenløve" som gesandt til Brandenburg var han vel endnu den egentlige forhandlingsleder, men da han 1640 gik med statholder Corfitz "Ulfeldt" til London, var han kun ambassadens sekretær. Hans sidste sendelse: til Nederlandene 1644 for at modarbejde Louis de Geer og de svenske diplomater, fandt sted på et tidspunkt da Torstenssonkrigen bandt svigersønnerne i hjemlig virksomhed. Under Brømsebroforhandlingerne 1645 varetog han hertug Frederiks bremiske interesser. Han beholdt sin stilling efter tronskiftet 1648, men betød i sine sidste år ikke meget.

G. kom til Danmark som en fremmed og som redskab for Christian IVs personlige politik. Han ejede en del kendskab til nordtyske forhold og var vistnok som Braunschweiger en fjende af en svensk magtudvidelse i Nordtyskland. Det

faldt ham derfor naturligt at virke for en dansk tilnærmelse til kejseren og Spanien og han har, navnlig 1629–37, sikkert bidraget til at bestyrke Christian IV i den herhen sigtende politik, selv om han senere blev ængstelig for svenske represalier. Nogen klart skuende og kraftigt statsmand var den lille krumbøjede lærde pedant med den krogede næse og den skaldede isse ikke, men han var myreflittig, og hans politiske indlæg og de af ham udarbejdede instrukser og ordrer viser evne til pointerende argumentation, ofte krydret af vid og malende billedsprog. Men de vidner samtidig om hang til vidtløftighed, og et konsekvent politisk system kan ikke læses ud af dem. – G. havde allerede ved sin indtrædelse i dansk statstjeneste samlet sig en formue som han siden øgede, man sagde bl.a. ved at modtage bestikkeser. Han skildres som meget påholdende, men skænkede dog 1643 100 rdl. til bygningen af den nye tyske skole i Kbh. og 1.000 rdl. til underhold af dens rektor, ligesom han på anden måde skal have taget sig af tyske landsmænd som trediveårskrigen skyldte i land i Danmark. Det fortælles at kejseren efter Wienambassaden mod hans vilje udnævnte ham til „comes palatinus“, hvad han dog holdt skjult for den danske konge. □Min. 1632 (Fr.borg). Mal., formentlig af K. v. Mander (sst.).

Kilder. Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–VII, 1887–91; VIII, udg. Johanne Skovgaard, 1947 (fot. optr. 1969–70). Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen III–IV, 1916–17.

Lit. Peter Spormand: Progr. fun. univ. Hafn. over F. G., 1655. Niels Slange: Chr. IVs hist., 1749 1484. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. 1629–60 I–II, 1876–81 (fot. optr. 1972) især I 97f. Herm. Freudenberger: Hamburgs Streit mit Chr. IV von Dänemark über den Glückstädter Zoll 1630–45, Hamb. 1902. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Hans-Dieter Loose: Hamburg und Chr. IV von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges, Hamburg 1963 = Veröffentlichungen des Vereins für hamb. Gesch. XVIII. Gottfr. Lorenz: Das Erstzift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses, Münster 1968. L. Tandrup: Mod triumf eller tragedie, 1979.

C. O. Bøggild-Andersen*

Gyrstinge, Morten Jensen, 1379–ca. 1447, rigsråd, lensmand. * 1379, levede endnu 15.6.1446, men var død 15.11.1447, begr. i Roskilde domk. F: landsdommer i Sjælland Jens G. († 1419) og Karen Henriksdatter (Neb?). ~ 1° med Ellen Lunge, d. af Oluf L. († ca. 1386) og Anne Pedersdatter Jernskæg. ~ 2° med Kirsten Gyldenstjerne, d. af Peder Nielsen "G." († tidligst 1409). Skal efter en enkelt kilde også have været gift med en Johanne.

G. tilhørte en af de utallige navnløse, sjælland-

Gyrstinge, Morten Jensen

ske lavadelsslægter, men gennem faderens mangeårige bestriden af det vigtige landsdommerembede på Sjælland og hans tilgiftede gods var slægten kravlet et godt stykke op ad den sociale rangstige. I øvrigt er faderen den eneste person der anvender tilnavnet. Måske kan det opfattes som et tidligt eksempel på at folk i offentlige hverv benytter et stednavn de har tilknytning til som slægtsnavn. Af G.s brødre blev navne Jensen biskop, først i Västerås, senere i Odense, mens Anders Jensen en kort årrække var landsdommer. Af G.s sønner blev Oluf Mortensen landsdommer i Jylland og rigsråd, og Folmer Mortensen lensmand. – G. synes 1398 at have studeret i Prag. Endnu 1408 var han kun væbner, 1411 derimod ridder, 1417 rigsråd. Efter at Flensborg 1411 var kommet i dronning Margretes besiddelse knyttedes G. nøje til denne by som hovedsmand først i selve købstaden, senere også på den stærke borg (Duborg) som Erik af Pommern lod opføre på Mariebjerget tæt uden for Flensborg. Det var en udsat og vigtig post, og det tyder på stor dygtighed hos G. at han blev siddende som lensmand her så længe byen var i dansk besiddelse; de holstenske grever førte ofte klage over ham, borgerne derimod satte pris på ham og optog ham i deres gilder. 1417 blev G. lensmand på Møgeltoender der i alt fald for en tid blev et vigtigt kgl. len, men senere kom tilbage til Ribe bispestol. Størst fortjeneste har han dog indlagt sig ved den tapperhed hvormed han både 1427 og 1431 i forening med sin fætter biskop Gert Gyldenstjerne forsvarede Flensborg mod holstenernes angreb. Første gang havde han heldet med sig; anden gang derimod måtte han af mangel på levnedsmidler efter et halvt års forsvar overgive borgen til hertug Adolf (1401–59).

Efter 1431 gjorde G. tjeneste som lensmand på forskellige rigsdanske slotte. 1437 nævnes han som hovedsmand på Koldinghus, 1439 på Kalundborg, 1445 på Ørekrog, n.å. på Ravnsborg. Blandt rigsråderne vedblev han at være en af kong Eriks mest betroede mænd, og i hele tidsrummet ca. 1420–ca. 38 deltog han i næsten alle vigtige forhandlinger med holstenerne, hansestæderne og svenskerne. Da stormændene i Danmark begyndte at vende sig mod kongen synes G. at have holdt sig til denne, og Erik brugte ham som mægler over for de misfornøjede; men da rigsrådet tog de afgørende skridt stod G. sammen med sine standsfæller, og 1440 måtte Flensborgs gamle forsvarer medbesegle den arveforleining på Slesvig der betegnede den fulde opgivelse af Erik af Pommerns kamp. Under Christoffer af Bayerns regering synes G. helt optaget af sine lensmandshverv.

Diplomatarium Flensborgense, udg. H. C. P. Sejdelin I, 1865. – Danm.s adels årbog XIII, 1896 136. Jørgen Olrik i Sønderjyllands hist. II, 1937–39. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968 263f.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Gyth, Volmer Leopold Undset, 1902–65, officer. * 17.6.1902 i Hellerup, † 15.5.1965 på Rigshosp., Kbh., begr. Søllerød kgd. F: grosserer Vilhelm Adolf Leopold G. (1860–1929) og Kirstine (Kirsaa) Halvora Undset (1864–1946). ~ 1° 25.4.1928 med Bodil Angelika Nordan Hansen, * 21. 8.1903 i Lyngby, † 11.2.1934 i Kbh., d. af landsskabsmaler Sigvard Marius H. (1859–1938) og Anna Mariette Falbe-Hansen (1870–1954). ~ 2° 17.3.1936 i Nødebo, Fr.borg amt, med Agnes Cornelia Tvermoes, * 19.12.1908 i Kbh., d. af kaptajn i flåden, russisk translator Louis Vilhelm Otto T. (1869–1953) og Ella Johanne Antonie de Fine Skibsted (1874–1956).

G. blev student fra Birkerød 1922, aftjente sin værnepligt og gik derpå ind i en karriere i hæren, dels knyttet til livgarden hvor han 1939 var avanceret til kaptajn, dels fra 1934–36 som chef for motorordonnanskorpset. Af afgørende betydning blev det at han 1936–38 gennemgik officersskolens generalstabsklasse hvorefter han 1938–48 blev medlem af generalstabens efterretningssktion. – Da besættelsen kom, hørte G. til de officerer der ikke kunne affinde sig med kapitulationen, men var indstillet på at virke for de allieredes sag. I sommeren 1940 traf han redaktør Ebbe Munck og indgik med ham en aftale der skulle få vidtrækkende betydning. Munck ville etablere sig i Stockholm, og efterretningssktionen ville via ham formidle efterretningstof til det britiske gesandtskab, udsmyglet i mikrofilm. Oversendelserne begyndte 1940 og blev opretholdt i stadig øget mængde til 29.8.1943. Herved kom G. og hans kolleger fra 1941 i kontakt med det britiske „Special Operations Executive“, og trods friktioner mht. tempo og metode blev G. og hans kolleger tidlige medarbejdere for de faldskærmsfolk SOE begyndte at sende til Danmark. Men mens SOE tidligt satse på udviklingen af sabotage, anså officererne udsmygling af efterretningstof for så væsentligt, at de argumenterede imod en for tidlig sabotage. Som alternativ til SOE-planerne udviklede de en såkaldt P-plan, hemmelig forberedelse af hastemobilisering af uddannet mandskab i en krisituation, tysk opløsning eller invasionskampe. I september forfægtede G. på rejse til Stockholm det danske synspunkt over for en officer fra det britiske efterretningsvæsen, og en overgang

holdt man fra London igen på de oprindelige sabotageplaner, indtil SOE fra foråret 1943 opgav sin tiltro til P-planen. Med 29.8.1943 opløstes hæren og dermed også efterretningssektionen. G. måtte flygte til Sverige efter en tysk opsporing af en vigtig efterretningsmeddelelse; men han fik i Sverige lejlighed til at virke for en genetablering af sektionen på svensk grund samt til at deltage i de første drøftelser om erhvervelse af svenske våben og opstilling af en dansk brigade i Sverige. I oktober 1943 rejste han til London til forhandlinger med SOE om den danske hærs forhold til modstandsbevægelsen, og kom fra januar 1944 sammen med oberst V. L. Hvalkof til at repræsentere den danske hær over for britiske myndigheder. Fra 1944 blev han knyttet til den danske militærmission ved SHAEF. – Efter krigen blev G. adjutant hos Christian X og Frederik IX og derpå efter udnævnelse til oberst knyttet til planlægningsarbejdet under opbygningen af NATO. 1952 blev han chef for livgarden og fra 1955 chef for Frederik IXs adjutantstab. – Kammerjunker 1924. Kammerherre 1953. – R. 1946. DM. 1947. K. 1958. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance I-II, 1959. Samme i Jyske saml. ny r. V, 1961 357–420. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetaling i ordenskapitlet.

Jørgen Hæstrup

v.Gähler, Peter Elias, 1718–83, officer. * 1718 i Kbh., † 2.5.1783 i Itzehoe, begr. sst. F: senere overkrigskommissær i Slesvig og Holsten, konferensråd Caspar v. G. (ca. 1683–1759) og Maria Gertrud Weber (1684–1770). ~ 23.4.1762 i Kbh. (Fred. ty.) med Christine Sophie Ahlefeldt, døbt 7.2.1745 i Eckernförde, † 19.7.1792 i Itzehoe (~ 2° 18.7.1792 med generalløjtnant, greve Carl Alexander v. der Goltz, 1739–1818), d. af kar. major, senere oberstløjtnant Henrik A. (1711–65) og Frederikke Marsilia Krag (1724–56). – Bror til Sigismund Wilhelm v. *G.

Som sekstenårig kadet fulgte v.G. det danske hjælpekorpset i felttoget ved Mosel 1734–35 (spanske arvefølgekrig). 1736 blev han kar., n.å. virkelig kornet, 1743 løjtnant. Som sådan gjorde han tjeneste ved den franske armé 1744–46, bl.a. som adjutant for prinsen af Conti. 1746 blev han kar. ritmester, n.å. kaptajn i infanteriet, 1753 oberst og generaladjutant hos Frederik V, en charge han derefter beholdt da han 1758 som generalmajor i kavaleriet blev generaladjutant hos den øverstkommanderende for den danske hær i Holsten *Frederik Ernst af Brandenburg-Kulmbach. 1760 blev han generalkvartermester. Under felttoget 1762 i Mecklenburg mod russerne deltog han som generalstabschef under den ny-

udnævnte øverstbefalende, den franske general-feltmarskal C.-L. de *Saint-Germain. Forinden havde han 1761 tilrettelagt de inspektioner Saint-Germain foretog ved armeen, og som resulterede i en skænseløs kritik af hærens tilstand og dens ledelse.

v.G. tilhørte tidligt den fløj af danske officerer der med erfaring fra europæiske stabe var tilhænger af radikale reformer af landmilitærets forhold, angående såvel rekrutteringen som ledelsesstrukturen. Sådanne reformer var forlængst i gang inden for det franske militær hvorfra G. havde sine praktiske erfaringer; men Frederik den Stores unge militærstat Preussen havde længe – ikke mindst efter resultaterne under syvårskrigen – udgjort et forbillede for officerer der anså de militære reformer som del af en mere gennemgribende ændring af samfundet, med konsekvenser såvel for de sociale forhold som for administration og styreform. Også i den danske hær havde sådanne reformer været under forberedelse, især under Christian VI, iværksat af overkrigssekretær Michael *Numsen. Men den af civile godsejersynspunkter prægede regering under Frederik V var stærkt utilbøjelig til at lade reformerne nyde fremme. Hovedprincipperne i disse var for det første at erstatte en del af de udenlands hvervede tropper med udskrevne eller hvervede nationale, en foranstaltning som ville gøre stærkt indgreb i godsejernes dispositionsret over for bønderkarlene, ligesom der heri anedes spirer til yderligere bondereformer. For det andet at flytte hærens økonomiske forvaltning fra kompagnichefen til regimentsniveau, og i forbindelse hermed fjerne det eksisterende sportelsystem, altså en centralisering der ville genere et stort antal officerer i deres næring. Tilmed var det tanken at en del overtallige officerer skulle afskediges. Men i direkte forlængelse af disse hærreformer lå nogle politiske overvejelser om „oplyst enevælde“, et ønske om en kraftig styrkelse af kongemagten ved indførelse af et kabinetsstyre der skulle fratage det adelige geheimeråd dets magt, og en tanke om en effektivisering af forvaltningen gennem forenkling af det enevældige bureaukрати der, ikke helt med urette, anklagedes for omsvøb og langsommelighed. Blandt reformtilhængerne omtaltes det gamle styre altid som „anarki“ der helt havde usurperet den enevældige konges magt. For G. og hans meningsfæller stod feltmarskallen som eksponent for disse ideer, men selv hældede G. stærkest til den preussiske side. Kendetegnende for kredsen af danske reformtilhængere var deres stærkt antirussiske orientering, en kendsgerning der efter krisen 1762, da en tilnærmelse til den østlige stormagt blev en

nødvendighed, gjorde dem yderligere suskete ud fra den bernstorffske regerings synspunkt. – Imidlertid havde den overhængende militære katastrofesituation 1762 i første omgang hensat den danske regering i en sådan choktilstand at det i en årrække blev muligt at arbejde alvorligt med reformforslagene. Sammen med overkrigssekretæren Conrad Ahlefeldt og generalen Andreas Hauch fik G. til opgave at udarbejde forslag til en ny hærordning, og efter at der som resultat heraf 28.10.1763 var blevet oprettet et generalkrigs-direktorium med Saint-Germain som præsæs blev v.G. selv den ene af de tre militære deputerede. Trods enighed om målet i hovedsagen synes v.G. og Saint-Germain i de første år at have betragtet hinanden med mistro og jalousi. Med sit kendskab til danske forhold var v.G. i stand til at bringe marskallen i politiske vanskeligheder, samtidig med at han gav dennes udkast en radikaliserende drejning. Det synes rimeligt at antage at den voldsomme kritik mod Saint-Germain for hans forslag til en norsk hærordning der brød radikalt med norsk tradition, og som kostede ham venskabet med den øverstkommanderende i Norge H. W. v. Schmettow, i virkeligheden burde være rettet mod v.G. der havde udarbejdet planerne. Man var i samtiden ikke i tvivl om at det var v.G. der styrede Saint-Germain og ikke omvendt. At han ikke blev overkrigssekretær efter at Ahlefeldt ved direktoriets oprettelse var manøvreret ud kan kun skyldes at regeringen ikke stoledes på ham, men satte sin lid til den mere moderate Hauch. Samtidig søgte J. H. E. Bernstorff at styrke regeringens greb om de militære sager ved at få anbragt U. A. Holstein (1731–89) i kollegiet. Men da denne i virkeligheden var en tilhænger af en modernisering af det danske regeringssystem blev han ingen succes.

v.G.s arbejde i direktoriet blev effektivt modarbejdet, også af flere af dets civile embedsmænd, og da han 1765 blev udnævnt til generallojtnant var der praktisk talt intet tilbage af hans oprindelige ideer. Straks ved Frederik Vs død jan. 1766 benyttede man sig af lejligheden til at få generalkrigs-direktoriet ophævet. Saint-Germain blev afskediget og med ham v.G. der fik titel af vicekommandant i Glückstadt, men uden egentlig funktion i embedet, og ordre til straks at begive sig dertil. Efter det korte mellemspil hvor prins Carl af Hessen var præsæs for Vort høje krigsråd genoprettedes 10.3.1767 generalkrigs-direktoriet og v.G. vendte tilbage til sin plads heri, og da feltmarskallen i november s.å. fik sin endelige afsked forblev v.G. i sin stilling. Et udtryk for at man havde svært ved at undvære hans sagkundskab, men nok også for at man regnede

med at kunne håndtere ham når Saint-Germain var borte. I de næste tre år førte v.G. en stille, men stadig kamp for sine reformer, men selv om Hauch mistede sin indflydelse og til sidst bad om sin afsked kom der ikke resultater ud af det. Først 1770 syntes det at lysne.

Under felttoget 1762 var der i Altona blevet etableret nogle forbindelser som skulle vise sig at få afgørende betydning, idet v.G. gennem general Schack Carl Rantzau blev gjort bekendt med den unge embedslæge J. F. Struensee. Her må også S. O. Falkenskiold en tid have sluttet sig til, ligesom der gennem v.G. var forbindelse til U. A. Holstein. Ved Struensees magtovertagelse sommeren 1770 kom tilsyneladende reformtilhængerens chance. Selv om denne magtovertagelse skyldtes en „upolitisk“ tilfældighed var det program der skulle følges en naturlig konsekvens af den reformdiskussion der i årevis var ført i militære kredse. Og i det foregående havde det med al tydelighed vist sig at der intet kunne udrettes uden aktiv medvirken fra toppen. Den korte tid eksperimentet kom til at være forhindrer en rimelig vurdering af hvad der kunne være udrettet. Imidlertid viste det sig hurtigt at enigheden næppe rakte ud over en uspecificeret kritik af „anarkiet“. – Efter Bernstorffs fald i september s.å. udnævntes v.G. sammen med Rantzau og viceadmiral H. H. Rømeling som militære medlemmer af geheimekonseilet, men dette organ fik ingen betydning og ophævedes 8.12. Han blev derpå præsæs i en nyoprettet geheimekonferens, men heller ikke den fik nogen plads i systemet. Det af Struensee realiserede kabinetsstyre var klart efter de gamle meningsfællers opskrift, men ingen af dem kom til at spille nogen afgørende politisk rolle. Dertil var Struensee øjensynlig for usikker på sin egen magt. Men i modsætning til Rantzau forblev v.G. loyal mod regimet og fortsatte sin virksomhed i det militære kollegium hvor han nu blev præsæs. Efterhånden foretrak Struensee i militære anliggender at støtte sig til den yngre Falkenskiold. På en række områder synes v.G. at have søgt at forhindre Struensee i at udfordre officererne, fx ved opløsningen af fodgangen dec. 1771, og i øvrigt at have manet til forsigtighed. Dette fritog dog ikke senere i kommissionsdomstolens øjne v.G. for medansvar, men der er måske grund til at tro at forbitrelsen mod ham lige så meget var rettet mod hustruen der havde været nært tilknyttet det forargelige hof.

Den 27 år yngre „Fiesge“, som hun kalder sig i brevene til ham, blev opvartende dame hos dronning Caroline Mathilde og hurtigt den foretrukne, en til tider besværlig gunst hun bevarede til det sidste. Sommeren 1770 hørte hun til den

lille intime kreds der omgav kongeparret og Struensee på Traventhal og Ascheberg, mens v.G. blev i Kbh. og passede sit arbejde. Der er næppe grund til at fæste lid til de samtidige rygter der gjorde hende til elskerinde for flere herrer i og uden for hofkredsens, idet påstanden om hoffets usædelighed mere var et resultat af dets usædvanlighed end af viden om hvad der faktisk foregik. I hvert fald havde hun næppe bevaret dronningens velvilje om hun, som det også blev påstået, var kommet Struensee for nær. Men det er dog samtidig uomtvisteligt at brevene til hendes podagra-plagede ægtemand i sommeren 1770 ofte afslører dårlig samvittighed.

Ved kuppet mod Struensee 17.1.1772 blev såvel v.G. som hustruen arresteret og ført til kastellet hvor de udsattes for en ublid behandling. Foruden en efter kommissionens mening begrundet mistanke om at fru Gähler „måtte være lieret med Struensees Parti“ undersøgtes hendes forhold ud fra et rygte om at hun skjulte visse graverende dokumenter. Da dette viste sig grundløst blev hun ved kabinetsordre af 18.5. sat på fri fod, og det udtaltes at man ikke kunne finde noget for hende belastende. v.G. forblev i sit fængsel til han 12.6. blev afskediget fra alle sine stillinger, med ordre til omgående at forlade hovedstaden og bosætte sig et sted i kongens provinser, dog Sjælland, Fyn og Slesvig undtagen. Ved arrestationen beslaglagdes v.G.s arkiv, især brevveksling med mange af de personer der kom til at stå Struensee-styret nær, og heri fandt kommissionen tilstrækkeligt bevis for at v.G. havde befattet sig med „at forandre og omdanne den hele Stats Indretning, uden for hans Kald og Indsigt“. Af den pension på 3.000 rdl. der 1767 blev tilstået ham fik han kun lov at beholde 500, mens hustruen fik et tilsvarende beløb. I denne situation trådte husvennen generalmajor C. F. *Classen til med en forskrivning der sikrede dem et årligt rentebeløb på 1 200 rdl. – og som efter begges død fortsat udbetaltes af det classenske fideicommis til arvingerne indtil den sidstlevende slægtninges død omkring 1920.

v.G. var utvivlsomt den sagligt bedst kvalificerede af Struensees oprindelige medarbejdere, og den mest helstøbte, men som kabinetsministerens havde også v.G.s reformarbejde et skær af doktrinarisme. v.G.s arkiv udgør hovedmængden af indholdet i de fem bind: Inkvisitionskommissionen af 20. Jan. 1772, en af de væsentligste kilder til ideer og personer bag Struensees regering. – Hv. R. 1763. □Mal. af C. G. Pilo, 1751 (Fr.borg). Miniature.

Kilder. Danske saml. V, 1869–70 111–14. Pers. hist. t. 3.r.1, 1892 198. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Danske mag. 5.r.VI, 1909 193–211;

6.r.IV, 1928 1–75. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. H. Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, sm. udg., I–V, 1927–41. *Lit.* Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814, III–IV, 1897–1902. A. Fjelstrup: Damerne ved Karoline Mathildes hof, 1909 33–39. C. A. Trier: Ulrik Adolf Holstein, 1916. A. Paludan-Müller: Generalmajor Classen, 1923. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær i Danm. III, 1926. John Danstrup i Hist. t. 11.r.II, 1947–49 1–60. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Sv. Cedergreen Bech

v. Gähler, Sigismund Wilhelm, 1704–88, gesandt, overpræsident. *20.10.1704 i Haag, †28.12.1788 i Altona, begr. sst. F: senere overkrigskommissær i Slesvig og Holsten, konferensråd Caspar v.G. (ca. 1683–1759) og Maria Gertrud Weber (1684–1770). ~1728 med Jeanne Antoinette de la Mare, †20.7.1780, d. af oberstløjtnant Hieronymus de la M. (†1727) og Lucie Emmerentia Brockdorf (†1736). – Bror til Peter Elias v. *G.

v.G. ses indskrevet som jurastuderende i Leiden 1717. 1734–35 var han stabssekretær ved det af general B. J. Mørner anførte hjælpekorps i kejserlig tjeneste ved Rhinen, 1744 deputeret i feltkommissariatet, 1745 fik han tilladelse til at assistere broderen Caspar v.G. i embedet som krigskommissær indtil han selv overtog dette embede i Holsten. Da J. H. E. *Bernstorff efter sin overtagelse af ledelsen af udenrigstjenesten 1751 udvidede de herhen hørende aktiviteter blev v.G. udset til den vanskelige opgave af forberede diplomatisk og handelsmæssig forbindelse med Tyrkiet. 1752 rejste han over Wien til Balkan og kom, på det nærmeste illegalt, over grænsen til det ottomanske imperium under foregivende af at skulle opkøbe heste i Ungarn for den danske stat, og hans rejsepas lød på kgl. staldmester. Efter at han 7.6. var ankommet til Konstantinopel kom denne entré til at volde ham besvær længe, og hans arbejde vanskeliggjordes yderligere af de korrupte forhold i den tyrkiske administration.

Dec. 1752 udnævntes han til ministerresident, men først 14.10.1756 kunne der undertegnes en Venskabs-, Skibsfarts- og Handels-Tractat mellem Danmark og Den ottomanske port hvorefter v.G. i febr. n.å. udnævntes til envoyé extraordinaire. I denne egenskab modtog han 1761 den af F. C. v.*Haven formelt ledede videnskabelige ekspedition til Arabien. 1766 hjemkaldtes han efter eget ønske og 29.9. forlod han Konstantinopel. Ved hjemkomsten udnævntes han til overpræsident i Altona og forblev på denne post til sin død. Struensees magtovertagelse 1770, efter hvilken broderen Peter Elias v.G. kom til at spille en betydelig rolle i administrationen, ændrede ikke v.G.s forhold, udover at han 1771 til-

lige blev kommissarius ved tallotteriet, og den nylig afsatte Bernstorffs formodning om at v.G. skulle til Kbh. og ansættes ved finanserne viste sig baseret på et løst rygte. Hans breve til broderen i denne periode er loyale og uden kritik af det nye styre. I nogen grad synes han, som i øvrigt flere af hertugdømmernes personligheder, at have været positiv overfor reformerne. – v.G.s indberetninger fra Tyrkiet giver malende skildringer af hans besværligheder, og han synes at have været til tider ængstelig for ikke at kunne klare opgaven. Som præsidet i Altona var han en påpasselig og vellidt embedsmand, hans korrespondance tegner et elskværdigt portræt. – Kancelliråd 1735. Konferensråd 1760. Gehejmeråd 1768. – Hv. R. 1767. l'Union parfaite 1770. □Tegn af G. Fuchs (St.mus.). Maleri. Min., tilskrevet C. Foltmar, forestiller muligvis v.G. (Fr.borg).

Pers. hist. t. V, 1884 55. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III 1904–13. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. H. Hansen I–II, 1916–19. Inkvisitions-kommissionen af 17. jan. 1772, udg. H. Hansen III, 1932 (heri breve fra S. W. v.G. 454–553).

Sv. Cedergreen Bech

Gætje, Jørgen Johan Valdemar, 1850–1905, bagermester. * 10.7.1850 i Kbh. (Trin.), † 13.5.1905 sst., begr. sst. (Ass.). F: bagermester Jørgen Ferdinand G. (1817–82) og Johanne Henriette Schröder (1825–75). ~ 18.8.1875 i Stettin med Louise Ernestine Wilhelmine Jantzen, * 2.1.1856 i Stettin, † 21.10.1923 i Kbh., d. af slagtermester Johann Christian Ludwig J. (1826–95, ~ 2° 1862 med Otilie Amalie Köhn, 1837–89) og Florentine Louise Auguste Flügge (1834–60).

G. blev født i den lave, hyggelige bagergård på Fælledvej hvor faderen 1845 havde grundlagt det G.ske bageri. Han stod i bagerlære hos faderen, og efter et ophold i udlandet hvor han arbejdede et par år i Wien vendte han tilbage til bageriet på Fælledvej. 1875 løste han borgerskab og førte derefter forretningen videre. Allerede 1886 blev han oldermand for Kbh.s bagerlav, og til gavn for sin stand ledede han det gamle lav i sytten år. 1895–1901 var han medlem af borgerrepræsentationen. – Som formand for Håndværkerforeningens og Håndværkerstandens repræsentantskab interesserede G. sig særlig for den store stiftelse Alderstrøst. Han var også en tid lang Håndværkerbankens formand. I de sidste seks år af sit liv var han direktør i Dansk arbejdsgeber- og mesterforening hvor han ved sin friskhed og djærvhed ofte under en vanskelig situation hjalp forhandlingerne på gled; han var tillige redaktør af medlemsbladet Arbejdsgiveren og skrev jævnligt heri. I håndværkerkrede

blev han overordentlig populær gennem sit arbejde for håndværkernes vel og i kraft af sit venesæle væsen. G. var altid veloplagt. Under selvkabelige sammenkomster i Håndværkerforeningen vandt han alle for sig ved sit muntre lune og ved sin smukke sangstemme, og hans popularitet rakte langt ud over håndværkernes kreds. Han var en af de mest velsete personligheder i datidens Kbh. Alle kendte bagernes oldermand med den statelige skikkelse, det soignerede ydre, den høje grå hat og den sølvknappede stok, og selv elskede han sin by og dens liv. – R. 1892. □Træsnit 1893 efter foto. Tegn. af L. Find, 1897 (Fr.borg). Mal. af Kr. Zahrtmann udst. 1904 (bagerlavet i Kbh.), efter dette radering af P. Tom-Petersen, 1904. Foto.

Arbejdsgiveren 17.5.1905. Medlemsblad for håndværkerforen. i Kbh. 1.6. s.å. Sophus Agerholm og A. Vigen: Arbejdsgiverforen. gennem 25 år, 1921. Arthur G. Hassø: Et bidrag til kbh.sk håndværks hist., 1940. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*C. A. Clemmensen**

Gøde, Dorothea, se **Cassube(n), Christian**.

Gøde, Henrik Clausen, † 1676, bogtrykker, avisudgiver. † 10.8.1676 i Kbh., begr. sst. (Trin. k.). ~ nov. 1660 med Sophie der overlevede ham (~ 1° med bogtrykker Peder Jensen *Morsing, † 1658). – Bror til Jørgen *G.

G., hvis herkomst er ukendt, virkede fra ca. 1654 som bogtrykker i Kbh. Ved sit ægteskab med universitetsbogtrykker Morsings enke der havde arvet sin mands privilegier, opnåede han stillingen som universitetets 1. bogtrykker og blev snart efter tillige kgl. bogtrykker eller, som det efter enevældens indførelse hed, „Direktør for Hans kgl. Majestæts Bogtrykkeri“. Han erhvervede efterhånden adskillige særrettigheder, 1663 fik han således konfirmation på flere af sine forgængeres privilegier, der bl.a. hjemlede ham ret til at trykke aviser, 1666 eneret til udgivelse af danske almanakker og 1667 fortrinsret til at trykke skolebøger. Han har især gjort sig bekendt som avisudgiver, 1663–69 udgav han først *Europäische wochentliche Zeitung* og derefter *Ordinarie Post-Zeitung*. Disse aviser, som undertiden udkom flere dage i ugen, indeholdt dog kun udenlandske nyheder. Foruden aviserne udgik fra hans presse også mange bøger, bl.a. Anders Arrebos store værk *Hexæmeron*, 1661. På grund af svagelighed overdrog han 1670 sin bestilling som kgl. bogtrykker og sine privilegier til sin bror Jørgen G., men vedblev dog at fungere som universitetsbogtrykker lige til sin død. G. var en formuende mand der foruden flere huse i Kbh. ejede Frøslevgård i Stevns hrd. Hans enke satte

ham og sin første mand et fælles epitafium i Trinitatis kirke.

P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. I, 1878 (fot. opr. 1977) 202–23. I. Bentzen i Fund og forskn. XX, 1973 109–36. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974.

*Lauritz Nielsen**

Gøde, Jørgen Clausen, † 1676, bogtrykker, bladudgiver. Begr. 6.12.1676 i Kbh. ~ i sommeren 1671 med Dorothea Cassube, begr. 1.7.1718 i Kbh. (Petri) (~ 2° 1677 med bogtrykker Corfitz Luft, † 1680, ~ 3° 1682 med bogtrykker Johan Philip *Bockenhofter, ca. 1651–97), d. af boghandler Christian *C. († 1693) og Anna Ziemer (1620–76). – Bror til Henrik *G.

Efter rimeligvis at have været i sin brors tjeneste overtog G. 1670 dennes privilegier og bestillingen som kgl. bogtrykker; efter broderens død blev han tillige universitetsbogtrykker, men døde kun få måneder efter ham. En tid synes de to brødre at have drevet forretningen i fællesskab. Ligesom broderen virkede G. mest som avisudgiver. Han har trykt størstedelen af Anders Bornings rimede månedsblad *Den danske Mercurius* der udkom 1666–77 og er den ældste danske avis; indtil da havde alle de aviser som var udgivet i Danmark været affattet på tysk. Han har rimeligvis fortsat sin brors tyske avis, men intet heraf eksisterer mere, derimod er i brudstykker bevaret en dansk avis *Ordinarie Post-Tidende*, som han fra nov. 1672 udgav to gange, senere en gang om ugen, og som trods sit ringe omfang var ret vel forsynet med indenlandske nyheder. I tilslutning hertil udgav han i et kortere tidsrum også en månedsavis, hvoraf dog kun et enkelt nummer, fra 1674, er bevaret. Efter G.s død førtes trykkeriet og avisudgivelsen videre af hans dygtige enke der fik tilladelse til at beholde både stillingen som universitetsbogtrykker og alle sin mands privilegier.

P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II, 1879 (fot. opr. 1977) 206–21. I. Bentzen i Fund og forskn. XX, 1973 109–36. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974.

*Lauritz Nielsen**

Gønge, (Gyng), Mikkel Pedersen, † 1587 el. 88, hovedsmand. ~ 1° med en svensk adelig enke. ~ 2° med Barbara Baden, d. af Aksel B. og Anne Saxtrup. ~ 3° med Birgitte (el. Beate) Myre (~ 2° senest 1591 med Jens Falk el. Mormand, † tidligst 1622), d. af Jens M. til Hunestad († 1565) og Johanne Hvittenstiern († tidligst 1584).

G. der stammede fra Gønge herred i Skåne, tjente i sin ungdom Gustaf Vasa, men forlod på grund af rivninger med sin første hustrus slægtninge Sverige ca. 1557. 1559 fik han tilladelse til

at bo i Danmark og „nære sig som andre Undersaatter“ og trådte n.å. i Frederik IIs tjeneste som enspænder. Under syvårskrigen blev han hovedsmand for en fænnik væsentlig skånske skytter, var jævnlig tilforordnet Daniel *Rantzau som stedkendt rådgiver og vejviser, men løste også med snarrådighed og hensynsløshed en række andre, mindre militære opgaver. Vinteren 1564–65 lå han således ved Varberg for at hindre anslag mod det norske fiskeri og overtog efteråret 1565 bevogtningen af Skånes nordgrænse. Han fulgte Daniel Rantzau til Sverige 1567, men blev 26.11. med 30 mand sendt til Danmark for at hente forstærkning og nåede efter et glimrende gennemført togt gennem hulvejen på elleve dage til Kbh. For sine fortjenester under krigen blev han adlet 1571 og var til sin død hovedsmand for de danske skytter. Han blev 1563 forlenet med Vigsø kongsgård, 1565 med Himlinge og Glimager i Gønge herred. 1568 fik han Bjørnstrup i Torne herred for livstid, og 1579 blev samme gård tilskødet ham. Han ejede desuden en af de største gårde i Malmø.

Monumenta hist. danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875. Kancelliets brevbøger 1556–88, 1887–1906. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne I–III, 1929–41. – Vilh. la Cour i Vort forsvar 16.8., 30.8. og 13.9.1903.

Povl Bagge

Gønge, Svend Poulsen, se Poulsen, Svend.

Gøricke, Adolph Wilhelm Theodor, 1798–1885, læge. * 1.2.1798 i Paris, † 2.10.1885 i Kbh. (Fred. ty.), begr. sst. (Ass.). F: præst ved den danske legation i Paris, senere ved Frederiks tyske k. i Kbh. Christian Georg Wilhelm G. (1762–1829) og Sophie Elisabeth Cappaun (1775–1846). ~ 16.11.1831 i Kbh. (Fred. ty.) med Julie Marie Massmann, * 6.4.1800 i Kbh. (Fred. ty.), † 14.10.1883 sst. (Fred. ty.), d. af præst ved Frederiks tyske k. N. H. *M. (1766–1816) og Dorothea Elsabe v. Essen (1775–1851).

G. kom 1810 til Kbh. med forældrene og dimitteredes 1817 fra Metropolitanskolen; 1822 fuldendte han den medicinske eksamen. Efter at han 1824 havde taget doktorgraden i Kiel (Semiotica morborum pectoris a thorace hausta) foretog han en længere studierejse og nedsatte sig efter tilbagekomsten som praktiserende læge i Odense hvor han 1830 tillige blev læge ved Gråbrødrehospitalets afdeling for sindslidende. Ved sin virksomhed i Odense erhvervede G. sig anseelse bl.a. ved at indføre en bedre behandling af de sindssyge, og da klagerne over forholdene på Skt. Hans hospital på Bistrupgård 1831 gjorde sig så stærkt gældende at stedets hidtidige overlæge, kirurgen J. H. Seidelin, måtte fratræde, var

Göricke, Adolph

G. den eneste danske læge der var kvalificeret til at overtage den ledige stilling. I slutningen af 1831 modtog han udnævnelsen og søgte i den følgende tid at hævde og styrke sin autoritet ved at publicere redegørelser for hospitalets virksomhed samt enkelte andre psykiatriske afhandlinger af mere videnskabelig art. Hans milde, humane ånd gav sig hurtigt efter hans ansættelse på Skt. Hans hospital udslag i forbedringer af de sindssyges kår, navnlig afskaffelse af det tidligere anvendte tvangs- og disciplinærsystem. Men det var mere som følge af hans elskelige og venlige personlighed end på grund af en dyberegående moderne indstilling over for behandlingen af sindssyge, at han som den første herhjemme indførte en human behandling af disse sygdomme. Allerede tidligt blev dog hans virksomhed og særlig hans mangel på energi og autoritet over for sine foresatte, den københavnske fattigdirektion, genstand for nærgående angreb. Af den komité der nedsattes 1857 til en reorganisation af hospitalet, var han vel et selvskrivet medlem, men hans tidligere lægekandidat og skarpe ubarmhjertige kritiker H. Selmer tog ganske foringen fra den blide G. som derfor 1862 trak sig tilbage fra overlægestillingen, hvorefter han praktiserede i Kbh.

Under sit ophold her var han fra Diakonissestiftelsens oprettelse 1863 et virksomt medlem af dennes bestyrelse og leder af diakonissernes uddannelse, ligesom han også var medlem af repræsentantskabet for det københavnske asylselskab og af centralkomiteen. G. var af Selmer ikke blevet behandlet efter fortjeneste. Hans efterfølger Steenberg omfattede ham med højagtelse og satte ham et smukt minde (1885). – Tit. professor 1847. Etatsråd 1863. – R. 1859. □Malet som barn af J. L. G. Lund, 1804. Malet som ung. Tegnet kopi af A. Repholtz, 1892, efter ældre forlæg. Foto.

Harald Selmer: Om psykiatriens tilstand i Danm., 1841. Beretn. om St. Hans hospital 1885. Hj. Helweg: Sindssygeværnsnets udvikl. i Danm., 1915.

Ib Ostenfeld (Max Schmidt)

v. **Görtz, Carl** Friedrich Adam, greve v. **Schlitz**, kaldet, 1733–97, officer. * 21.12.1733 i Schlitz i Franken, † 24.8.1797 i Ohlau i Schlesien, begr. sst. F: grev Johann v. G., besidder af rigsgrevskabet Schlitz (1683–1747) og Marie Friederike Dorothea Sophie v. G. af linjen Rittmarshausen (1696–1773). ~ 15.6.1764 i Kbh. (Slotsk.) med komtesse Louise Charlotte Knuth, * 4.3.1745 i Kbh., † 1795, d. af stiftamtmand, greve Eggert Christopher *K. til Knuthenborg (1722–76) og Marguerite M. F. I. Casado de Monteleone (1723–52).

Efter undervisning i Carolinium i Braunschweig kom v.G. 1750 i hessisk militærtjeneste hvor han 1760 blev oberst. Marts 1762 under den truende konflikt med Rusland trådte v.G. i dansk tjeneste under P. E. v. *Gähler i generalfeltmarskal de *Saint-Germains stab. Efter felttogets afblæsning fik han regiment i Odense hvor han blev til han i begyndelsen af 1767 kom til Kbh. og blev inddraget i intrigerne mod *Carl af Hessen og Wilhelm v. *Huth i kampen om magten i de militære kollegier. I kraft af den indflydelse han en tid fik på Christian VII sammen med bl.a. den preussiske minister A. H. v. Borcke, „durch allerhand listige Insinationes, Vorspiegelungen und Ueberredungen“ (v. Saldern) kom han til at spille en stor rolle der ikke svarede til hans faglige kvalifikationer. Da prins Carl måtte træde tilbage som leder af vort høje krigsråd, og general-krigsdirektoriet genoprettedes (10.3.1767) med Saint-Germain som præses blev G. deputeret og udnævnt til kommandør af garden til hest og fods. G. tilhørte gruppen af reformvenlige officerer hvis forbillede var den preussiske stat, men dybest set var intrigen et forsøg på at styrte konseilministrene der med J. H. E. Bernstorff i spidsen var i færd med de vigtige mageskifteforhandlinger med Rusland, og en kraftig modintrige blev iværksat af den russiske minister i Kbh. M. Filosofof og forhandleren Caspar v. *Saldern. I deres indberetning herom til den russiske regering fremstiller de forholdet som planer til et kup hvis formål bl.a. skulle være at få indført det preussiske finanssystem. Det lykkedes dem ikke at hindre magtskiftet i den militære ledelse, men ved i de alvorligste vendinger at foreholde kongen at forhandlingerne ville komme i fare hvis ikke v.G. blev fjernet, tog kongen udnævnelsen tilbage 14.3., og efter kun fire dage i kollegiet måtte han forlade Kbh. og overtog sit gamle regiment i Odense. Ved Saint-Germains fald s.å. blev v.G. i dec. afskediget. 1771 trådte han i preussisk tjeneste hvor han 1795 blev general af kavaleriet. – Kammerherre 1762. □Mal. tilskrevet J. Darbes (Schierensee). Andre mal., bl.a. af P. Als.

Danske mag. 5.r. III, 1893 (indberetn. til den russ. reg.). Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904. Inkvistionskomm. af 20. jan. 1772, udg. H. Hansen II–V, 1930–41 (bl.a. brevveksl. med P. E. v. Gähler III 553–66). – E. Holm i Hist. t. 4.r. III, 1872–73; samme: Danm.–No.s hist. 1720–1814 IV, 1, 1902. Otto Brandt: Caspar v. Saldern, Erlangen 1932. John Danstrup i Hist. t. II.r. II, 1947–49.

Sv. Cedergreen Bech

Görtz, Ebbe, 1886–1976, officer. * 3.7.1886 i Helsingør, † 30.4.1976 i Kbh., begr. sst. (Søndermark). F: generalløjtnant Vilhelm *G. (1852–

(1852–1939) og Amalie V. Benthin (1864–1937). ~24.3.1916 i Kbh. (Holmens) med Karen Maria Margrethe Yding, *24.3.1891 i Assens, †12.7.1975 i Kbh., d. af stationsforstander Jens Christian Y. (1865–1927) og Cæcilie Margrethe Andersen (1865–1954).

G. viste tidligt sjældne evner for taktik og troppeføring på hvilke områder han skulle blive en fremragende inspirator og igangsætter. Han kom på generalstabskursus allerede fire år efter udnævnelsen til premierløjtnant i fodfolket 1907. Hans tjeneste blev en vekslen mellem geled og stab, også som kaptajn (1918) og oberstløjtnant (1930). Efter gennemgang i Paris af École Supérieure de Guerre blev han lærer i taktik på generalstabskursus og var samtidig chef for Akademisk skyttekorps. G. var chef for generalstabens operative afdeling 1932–36, blev udnævnt til oberst 1933 og ansat som chef for 4. regiment 1936–37, hvorefter han blev udnævnt til generalmajor og chef for generalstaben. 1941 blev han chef for Jydske division. Samme år trådte hærchefen generalløjtnant W. "Prior tilbage i protest mod krav fra den tyske besættelsesmagt. Regeringens samarbejdspolitik stillede værnene i en vanskelig situation, og det var kun under stærkt pres fra især ældre officerskolleger at G. lod sig udnævne til generalløjtnant og kommanderende general. Med G.s udprægede pligtfølelse og loyalitet overfor den til enhver tid førte regeringspolitik følte risikoen for, at uomgængelige embedshandlinger nationalt ville kunne kompromittere ham i nogles øjne – hvilket da også blev tilfældet. Mange ville derfor have foretrukket at man havde sparet G. til senere opgaver. I sin holdning var G. på linje med det danske officerskorps' traditionelle indstilling: „Det har alle dage været et loyalt redskab for regeringen og de politiske partier og var det også under besættelsen både før og efter den 29. august 1943. Og hvem er egentlig den, der tør sætte en finger på officererne for den holdning?“ (Aage Trommer). G. lod dog på eget ansvar hærens efterretningstjeneste rapportere til englænderne allerede fra april 1940. Men for tiden omkring og efter den 29. august blev den politiker-loyale holdning kritiseret, især af den allerede forinden etablerede modstandsbevægelse, men også af en del officerer som bl.a. fandt det for passivt at praktisk talt alt hærens materiel faldt uskadt i tyskernes hænder, og drog ydmygende sammenligninger med flådens sænkning.

Langt de fleste officerer fulgte dog loyalt, ofte efter svære overvejelser, G.s ledelse også i illegaliteten, udøvet gennem „den lille generalstab“. Grunden til opgavefordelingen blev lagt under interneringen i efteråret 1943. G. havde herun-

der kontakt med fhv. statsminister V. Buhl som han anså for kommende og de facto regeringschef. Foruden fortsat efterretningstjeneste gik planerne hovedsagelig ud på formering og bevæbning af militære styrker, dels her i landet hvor langt de fleste officerer skulle forblive, dels i Sverige hvortil et mindre antal officerer skulle sendes. Styrkerne skulle dog først indsættes aktivt i forbindelse med en allieret invasion i Danmark eller et almindeligt tysk sammenbrud og den derefter følgende „overgang til ro og orden“. I december 1943 blev kontakt mellem frihedsrådet og G. etableret hvorunder tilsagn blev givet om „at meningen med samarbejdet ikke var at opretholde ro og orden, når styrkerne var ude af landet, men at være med til at kaste tyskerne ud af landet“ (Frode Jakobsen). Desuagtet vedblev der at bestå et skisma mellem den civile og den militære ledelse idet den førstnævnte fandt at de militære – til skade for den mere aktive indsats – lagde for stor vægt på det afventende beredskab og da særlig „ro og orden“. Dette udlagdes af de civile som en for dem at se unødigt bekymring for et kommunistisk kupforsøg omkring et tysk sammenbrud. At noget sådant kunne ske måtte G. dengang regne med, og en vis frygt herfor eksisterede helt klart hos politikerne omkring Buhl. Som Jørgen Hæstrup skriver: „I samme grad som landets politiske stilling var uklar, kom derfor hærledelsen ud for samvittighedskonflikter“, og han påpeger at var de ledende politikere gået under jorden og ind i frihedsrådet havde G.s stilling været ulige nemmere. Særlig bitre bebrejdelser rejstes fra civil side mod G.s „lille stab“ i forbindelse med fordelingen af i Sverige fremskaffede våben som staben stod for og beskyldtes for at lade tilflyde militærgrupperne i så overvejende grad at aktive sabotagegrupper blev udsat for urimelige tab som følge af mangelfuld bevæbning. Dette er senere blevet imødegået af chefen for G.s stab, daværende kaptajn V. "Hjalp, som dog bemærker at der blev „udvist forsigtighed“ med at tildele kommunistiske grupper våben. I oktober 1944 blev G. af frihedsrådet designeret som øverstkommanderende for modstandsstyrkerne fra et af London meddelt tidspunkt, nemlig når en større samlet kamp måtte forudses. G.s accept var betinget af at han ikke blev tvunget til at handle imod de samarbejdende politikere. Efter befrielsesregeringens tiltræden blev modstandsstyrkerne underlagt G. i hans egenskab af chef for hæren. Han var tillige direktør i krigsministeriet indtil 1946.

Under arbejdet i de første efterkrigsår med at genopbygge hæren holdt G. principielt på at alle egnede værnepligtige skulle indkaldes for at

undgå 30ernes vilkårlige fordeling af værnepligtsbyrden. Ekstraordinære bevogningsopgaver stillede ganske vist også krav, men mandskabsstyrken blev derved for stor i forhold til fast personel og rådigt udrustning med det resultat at mange værnepligtige hjemsendtes med en negativ oplevelse og indstilling til forsvaret. G. havde iøvrigt en levende forståelse for nødvendigheden af folkelig opbakning af hæren og virkede i al sin tid stærkt for „Folk og værn“-bevægelsen – om end han selv med sin tørre tilknapthed langt fra var just folkelig. Da forsvarschefinstitutionen indførtes 1950 blev G. af regeringen presset til at modtage stillingen, samtidig med at tidligere angreb på ham blev genoptaget fra anden side. Utvivlsomt berørt af angrebene – og i følelsen af forsvarets behov for en uomstridt person på posten – afslog G. og tog sin afsked 1951. G. var meget sky overfor følelsesudtryk i tjenstlige forhold og kunne vel vise nogen usikkerhed i bedømmelsen af mennesker. Men han var i sjældnen grad sagligt respekteret og vil stå som en af de mest betydelige hærchefer i århundredet. Han var sat på en uriaspost som krævede store personlige ofre og resignation, men gik igennem det hele med rank ryg, kun ledet af hvad han måtte opfatte som ret og pligt og til landets bedste. – R. 1925. DM. 1931. K. 1936. K.¹ 1942. S.K. 1949. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I-II, 1959. Aage Trommer: Myte og sandhed i besættelsehistorien, 1974. Frode Jakobsen: I Danm.s frihedsråd I-II, 1975.

E. H. Wolff

v. Görtz (Goerz), Georg Otto Heinrich, friherre **v. Schlitz**, kaldet, 1668–1719, gottorpsk og svensk minister. * 1668, henrettet 2.3.1719 i Stockholm, antagelig begr. i Hamburg. F: Hauptmann i den frankiske kreds, arvemarskal i stift Fulda, friherre Philipp Friedrich v. G. (1641–95) og I. hustru Anna Juliane Elisabeth v. Minnegerode (1653–87). ~ 1704 med Christine Magdalene Reventlow, * ca. 1676, † 27.6.1713 i Hamburg (~ 1° 1699 med gehejmeråd Cai Rantzau til Neuhaus, 1650–1704, ~ 1° 1670 med Catharine Margrethe Blome, 1649–87, ~ 2° med Dorothea Reventlow, 1657–97 (~ 1° 1675 med gehejmeråd, baron Hans Heinrich Kielman v. Kielmansegg, 1636–86, ~ 1° 1663 med Mette v. der Wisch, 1645–74)), d. af gehejmeråd Ditlev R. til Reetz (1654–1701) og Dorothea Ahlefeldt (ca. 1648–1720).

Om v.G.s ungdom er meget lidt kendt. Han studerede i Jena hvor han satte sit ene øje til i en duel. Gennem sin farbror, tidligere hofmester hos hertug Frederik IV, nu kammerpræsident i

Hannover, ansattes han 1698 som kammerjunker hos hertugen, var til stede ved dennes bryllup i Stockholm, blev efter et gesandtskab til Wien overskænk og fulgte senere hertugen på felttoget til Polen. Efter dennes fald ved Klissow (1702) drog han til Stockholm hvor enkehertuginde Hedvig Sofia udnævnte ham til gehejmeråd. Som sådan og som kammerpræsident og overhofmarskal blev han medlem af den af administratoren og *Christian August (1673–1726) ledede gottorpske formynderregering. Hans andel i de reformer som 1704–08 ved en række forordninger søgtes gennemført i forvaltning og retspleje er ikke oplyst – sandsynligvis havde kancellipræsident F. *Rantzau (1659–1723) hovedansvar for dem – men i den såkaldte „frakturstrid“ med Danmark talte v.G. mod eftergiveness og søgte ved en rejse til Karl XII i Altranstädt 1706 den svenske konges støtte; hans virken for fællesregeringens ophævelse bragte ham samtidig i skarp modsætning til hertugdømmernes ridderskab med Rantzau i spidsen. v.G.s vigtigste medbejler var længe den gamle gehejmeråd Magnus *Wedderkop. v.G. underbyggede sin stilling ved hof og administration gennem udbredt korruption. Wedderkops hovedstøtte var hertuginde; efter hendes død 1708 fik v.G. frit spil. Han sluttede forlig med Danmark i Altona 1709 og lod derpå dec. s.å. Wedderkop fængsle og indespærre i Tønning; den danske konge fik et større lån af Wedderkops sekvestrerede formue og sluttede et nyt forlig i Hamburg 1710 om fællesregeringen og skatteoprævningen. v.G.s egentlige administrationsperiode 1709–13 kendetegnes ved et hårdt og vilkårligt absolutistisk finansstyre.

Udadtil var hovedfaren den danske konges aldrig opgivne ønske om at erhverve det gottorpske Slesvig og muligvis mere. Gottorps naturlige beskytter var nu, som før, Sverige, men Karl XII sad i Bender, og da Frederik IV 1710 i alliance med Sachsen og Rusland begyndte krig med Sverige, blev Gottorps stilling mere end vanskelig, og v.G. blev for at undgå brud med Danmark og samtidig efter evne støtte Sverige drevet ind i et diplomatisk dobbeltspil, i hvilket han viste sjældne evner, men også en sjælden mangel på skrupler. Da Magnus Stenbock efter Gadebuschslaget rykkede ind i hertugdømmerne (jan. 1713), lovede både v.G. og Christian August Frederik IV streng neutralitet, men åbnede kort efter, idet de søgte at dække sig bag en forfalsket ordre fra hertug Carl Frederik, fæstningen Tønning for den svenske hær. Frederik IV lod hertugens lande besætte, og da efter Tønnings fald (febr. 1714) beviser for v.G.s dobbeltspil kom ham i hænde, var v.G. færdig i hertugdømmerne,

samtidig med at en af ham forsøgt tilnærmelse først til Preussen, derpå til Rusland, slog fejl. Christian August og hertug Carl Frederik, som 1716 lod en svensk rådskomité give ham descharge for hans administration, slap ham imidlertid ikke.

Vigtigere var det dog at han 1715 i Stralsund vandt Karl XII for sig og 1716 blev dennes ledende minister. v.G.s måske fra visse synspunkter set geniale, men hensynsløst hårdhændede svenske finanspolitik der dikteredes af den krise, hvori landet befandt sig, og hans udenrigspolitik der efterhånden søgte tilknytning til næsten alle hoffer i Europa og bar vidne om en frodig kombinations- og intrigekunst danner et vigtigt kapitel i svensk, og hovedkapitlet i v.G.s historie. Karl XII's død (11.12.1718) standsede hans bane. Han havde alle svenske regerings- og stænderkredse mod sig og var som hovedforkæmperen for sin hertugs arvekrav på den svenske trone det hessiske prædendepars farligste modstander. Man blev derfor let enig om at henrette ham som „frihetstidens första politiska offer“. □ Afbildet på mal. af hertugen af Gottorps hofstat af B. Denner, 1712 (Eutin). Stik. Miniature (Nationalmus., Sth.). Træsnit af H. P. Hansen, 1873.

P. F. Arpe: Gesch. des herzogl. schlesw.-holst.-gottorf. Hofes, Frankf. 1774. Samml. zur nähern Kunde des Vaterlandes, udg. N. N. Falck I, Altona 1819 1–180. A. Hojer: König Fr. IV glorwürdigsten Leben I–II, 1829. P. v. Kobbe: Schlesw.-holst. Gesch. 1694–1808, Altona 1834. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. James F. Chance: Georg I and the northern war, London 1909. Helge Almquist: Holst.-Gottorp, Sverige och den nord. ligan 1713–14, Uppsala 1918 = Skr. utg. av Kungl. hum. vetenskaps-samf. i Upps. XXI, 1. Karl J. Hartman: Åländska kongressen och dess förhist. I–V, Åbo 1921–31 = Acta acad. Aboensis. Humaniora II, I III, 5 IV, 3 V, 3 VII, 1. P. v. Hedemann-Heespen: Die Herzogtümer Schlesw.-Holst. und die Neuzeit, Kiel 1926. S. A. Fejgina: Ålandskij kongress, Moskva 1959. S. Grauers i Svenskt biogr. lex. XVII, Sth. 1967–69 168–77. V. E. Vozgrin i Social'no-političeskaja istorija SSSR I, Moskva, Lenin-grad 1974 191–206.

Hans Bagger (C. O. Bøggild-Andersen)

Gørtz, Jens Vilhelm Charles, 1852–1939, officer. * 21.6.1852 i Hütten skovridergård ved Slesvig, † 6.6.1939 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: kaptajn, kgl. skovrider i Hütten amt, senere branddirektør i Fredensborg Julius Christian G. (1815–1901, ~ 1° 1844 med Marie Sophie Elise Müller, 1820–49) og Henriette Vilhelmine Emilie Møller (1827–1915). ~ 4.1.1884 i Fredensborg med Amalie Vilhelmine Benthin, * 16.5.1864 på Agnøgård, Præste amt, † 8.12.1937 på Frbg., d. af proprietær, senere branddirektør i Fredensborg Vilhelm Nicolaj Julius B. (1835–98, ~ 2°

1878 med Elisa Gørtz, 1851–1902) og Vilhelmine Andrea Dorothea Holm (1844–75). – Far til Ebbe *G.

G. blev student 1870 fra Schneekloths skole, n.å. cand.phil. og, efter at have gennemgået officerskolens yngste og næstældste klasse, 1873 sekondløjtnant, 1875 premierløjtnant i fodfolket. 1876–78 gennemgik han ældste klasse (stabsafdelingen), var 1879–80 adjutant ved 1. generalkommando, 1880–83 til tjeneste i krigsministeriet, 1882–83 som adjutant hos krigsministeren. 1883 blev han kaptajn, 1890 forsat til generalstaben, 1891–96 som stabschef hos generalinspektøren for fodfolket; han blev oberstløjtnant og bataljonschef 1896. 1897–1903 var han chef for krigsministeriets 1. departement, og 1903–05, som oberst i generalstaben, stabschef ved 2. generalkommando. Efter en kort tid at have haft regiment udnævntes han 1905 til generalmajor, var chef for generalstaben 1905–09 og fra sidstnævnte år til 1917 generalløjtnant og chef for 1. generalkommando. Han afgik 1918 på grund af alder. Under sikringsstyrkens formering under 1. verdenskrig var han fungerende overgeneral aug. 1914–aug. 1917, men fratrådte efter en strid med regeringen der ville indskrænke sikringsstyrken. – I sine mangeartede tjenestestillinger har G. været medlem af flere kommissioner og komiteer og gentagne gange været i sendelser til udlandet. Allerede tidligt var han anset som en fremragende, teoretisk og praktisk dygtig officer, og årene igennem erhvervede han sig almindelig agtelse ved sin store indsigt i alle militære forhold, sin samvittighedsfuldhed og pligtopfyldenhed. 1908–11 var han formand for krigsvidenskabeligt selskabs bestyrelse og 1891–95 chef for Akademisk skyttekorps. – R. 1893. DM. 1896. K.² 1901. K.¹ 1907. S.K. 1910. F.M.1. 1908. □ Portrætteret på Erik Henningsens mal. af kongerevuen 1.6.1912 (Amalienborg). Foto.

Berl.tid. 3.11.1905. Generalstaben 1808–1908, 1908. Politiken 21.8.1909. E. Koefoed i Militært t. 1939 289–92. Berl.tid. 7.6.s.å. – Papirer i Rigsark. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Rockstroh**

Gøtzsche, Inger Dorothea, * 1912, sygeplejerske, forstander. * 8.2.1912 i Eltang. F: læge Christian G. (1874–1952) og Rigmor Gad (1876–1939). Ugift.

G. blev student fra Haslev gymnasium 1930. Derefter tog hun undervisning i musik og var beskæftiget med husligt arbejde, indtil hun 1934 blev optaget som elev ved Bispebjerg hospitals sygeplejerskole hvorfra hun tog eksamen 1939. Så fulgte seks måneders supplerende uddannelse i

Gøtzsche, Inger

psykiatrisk sygepleje. 1941–42 deltog hun i kursus ved Århus univ. for sundhedsplejersker og for ledende og undervisende sygeplejersker (linien for undervisende sygeplejersker). Bortset fra enkelte korte perioder som sygeplejeassistent ved sygehuse i Slagelse og Hillerød arbejdede G. hovedsagelig inden for sit speciale: uddannelse af sygeplejeelever. 1940–41 og 1942–49 var hun således ansat på Rødkilde højskole (forskole for sygeplejeelever) på Møn, først som instruktionsygeplejerske og fra 1946 som forstanderinde. 1950–51 var G. på studieophold i USA og Canada hvor hun ved Toronto universitets sygeplejeskole gennemgik et kursus i videregående sygeplejeuddannelse. Efter i ca. et år at have været instruktionsygeplejerske ved den til centralsygehuset i Hillerød knyttede sygeplejeskole mødte G. sit livs største faglige udfordring, da hun 1952 blev ansat som sygeplejerådgiver ved verdenssundhedsorganisationen (WHO's) regionalkontor for Mellemøsten i Alexandria, Egypten. I fortsættelse af det arbejde Eli *Magnussen havde påbegyndt lykkedes det G. i samarbejde med sundhedsmyndighederne og sygeplejerskerne i WHO's medlemslande i Mellemøsten at ændre sygeplejeuddannelsen, så den foruden pleje af syge kom til at omfatte sygdomsforebyggende og sundhedsfremmende arbejde. Desuden medvirkede G. ved oprettelse af en sygeplejeskole ved universitetet i Alexandria. Skolen der åbnede oktober 1955 havde til opgave at uddanne unge kvinder med studentereksamen til sygeplejersker. Uddannelsen skulle ligge på et kvalitetsniveau der skulle gøre de pågældende egnede til at påtage sig lederposter i deres eget land.

1957 vendte G. tilbage til Danmark, og 1958–78 virkede hun som forstander for Børkop højskole (forskole for sygeplejeelever), kun afbrudt af en periode på to måneder i 1960 hvor hun var konsulent ved et WHO-seminar i Vestpakistan for ledende sygeplejersker fra Mellemøsten. – G. var både fagligt og kirkeligt interesseret. Hun var således formand for Dansk sygeplejeråds kreds for Præstø amt 1946–49 og for Vejle amt 1969–73. Fra 1965–73 var hun medlem af Gauerslund menighedsråd, de sidste fire år som dets formand. Desuden var hun medlem af radiatorådet 1971–74 og af landsstyrelsen for Kristelig lytter- og fjernseerforening 1974–78. G. afsluttede sin professionelle karriere med at skrive *Sygeplejens udvikling og kulturhistoriske baggrund*, 1978. Bogen er udgivet af Dansk sygeplejeråd og er en lærebog for sygeplejeelever, men den er samtidig et betydningsfuldt historisk værk af almenlydlig værdi. G. har desuden skrevet en række faglige artikler samt ydet bidrag til Peter Beck og Inger

Gøtzsche: Maria Madsen 1900–1974. Minde-skrift, 1975. – F.M.2. 1978.

Interview i Tidsskr. for sygeplejersker, 1952 nr. 6 178f og sst. 1956, nr. 1 10–15. Interview i Sygeplejersken, 1979 nr. 2 12–14.

Margrethe Kruse

Gøye

Uradel. Slægten Gøyes våben, tre skråtstillede „ibskaller“, anvendes 1264 af drosten Mads af Flårup uden at der kan påvises forbindelse til nogle af de senere slægtlinier, og navnet G. forekommer tidligst i slutningen af 1300-tallet. Fra anden halvdel af 1300-tallet kendes med sikkerhed tre linier, men deres indbyrdes forbindelse kan ikke dokumenteres. En af linierne førte aldrig slægtsnavn, en anden kaldte sig hyppigt Krag, mens den tredje ofte anvendte G.-navnet. Alle tre linier havde deres udspring på Lolland, og Staverskov-Gøyerne blev ikke blot øens største godsejere, men adskillige af dens medlemmer var blandt de ledende i dsk.politik og kulturliv i 1400-1500-tallet. Slægten udmærker sig bl.a. ved mange lærde damer; den uddøde 1698 med geheimeråd Marcus *G.

Ridderen Staverskov af Lolland anvendte 1363 G.-våbnet og må anses for slægtens sikre stamfar. Hans søn Jens S. forekommer allerede 1356 med riddertitel, hvilket dog kan skyldes en fejl i Elline G.s jordebog. Han og hans efterkommere er især knyttet til hovedgårdene Kelstrup og Kærstrup. Linien uddøde 1608 med Mogens G. til Bremersvold, der var ~rigshofmester Mogens *G.s yngste datter.

Jens Staverskov har muligvis været bror til en i øvrigt ukendt Mogens, hvis navn kun kendes fra sønnens patronymikon; han er stamfar til „de stolte Gøyer“ til Krenkerup m.v.

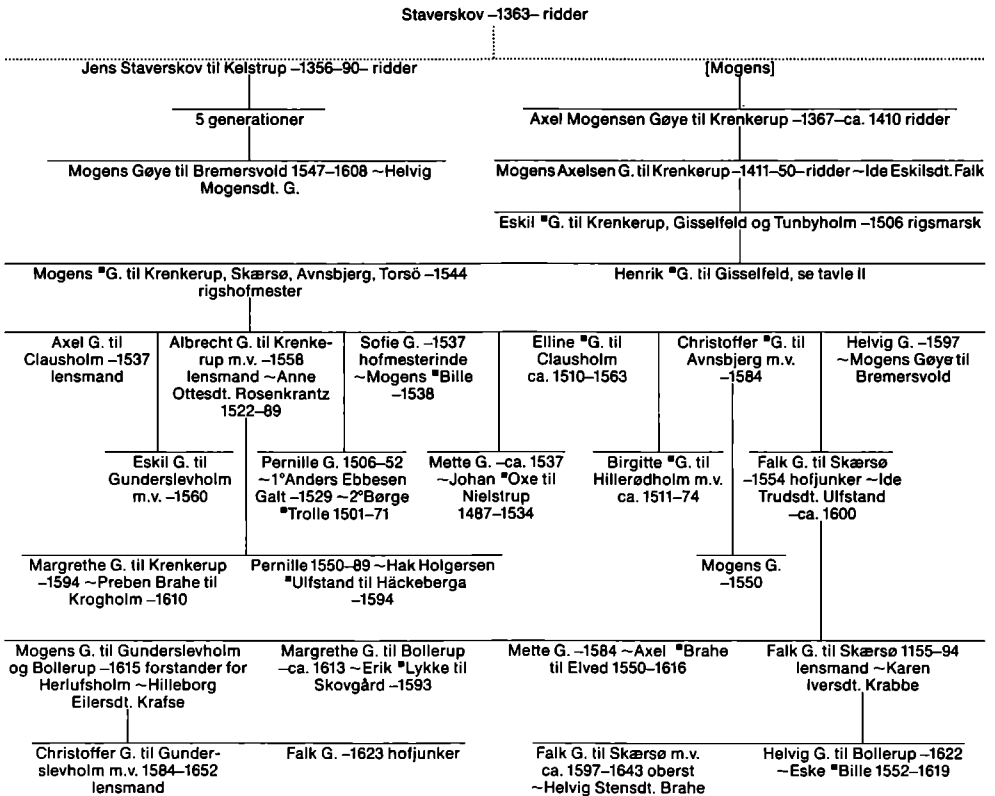
Danm.s adels årbog, 1896. Danm.s gamle personnavne II, 1949–53. N. Oxenvad i Lolland-Falsters hist. samf. årbog, 1961 131–70. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

Thelma Jexlev

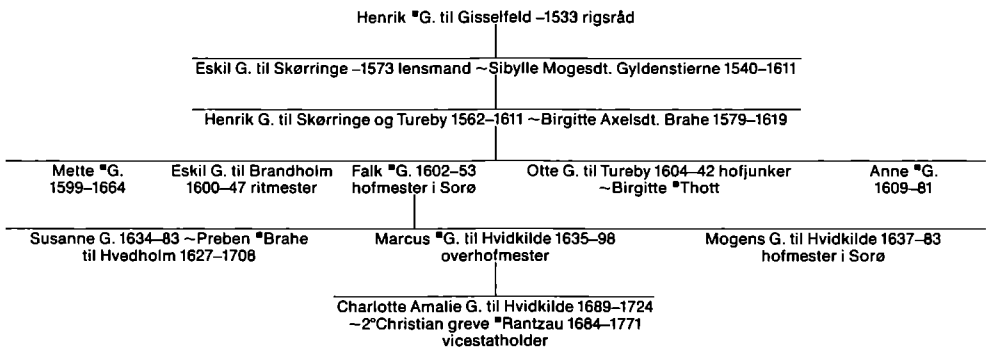
Gøye, Anne, 1609–81, bogsamler. * 18.12.1609 på Turebygård, † 9.1.1681 på Hvedholm, begr. i Sorø k. F: Henrik G. til Tureby (1562–1611) og Birgitte Brahe (1579–1619). Ugift. – Søster til Falk *G. og Mette *G.

Efter sine forældres tidlige død fik G. et nyt hjem på Rosenholm hos sin moster Sophia Brahe og Holger *Rosenkrantz (1574–1642). Med den største taknemmelighed mindedes hun siden den opdragelse, hun her nød i otte år til hun 1627, da Holger Rosenkrantz var draget af landet, tog ophold hos sin bror Eskil G. til Brandholm, men allerede n.å. flyttede hun til sin kære-

Tavle I

Tavle II

ste bror Falk G., der 1628 ved sit ægteskab med Karen Bille var kommet i besiddelse af Hvidkilde. Her boede hun hos dem, til Falk 1649 blev udnævnt til hofmester i Sorø hvortil hun fulgte med. Efter hans død 1653 boede G. og Karen Bille sammen igen på Hvidkilde hvorfra sven-skernes indfald siden fordrev dem. Under krigen opholdt de sig i Sorø hos G.s brordatter, Susan-

ne G. og hendes mand Preben Brahe, men efter fredsslutningen slog G. sig ned i Næstved hvor hun førte en rolig og fornøjelig tilværelse bortset fra de besværligheder, hendes svigerinde Karen Billes fortvivlede økonomiske forhold voldte hende, idet de medførte at hun blev parthaver i Hvidkilde til godsets salg fra slægten 1679. Efter tretten et halvt års ophold i Næstved drog hun

efter opfordring af brordatteren og hendes mand tilbage til Fyn hvor hun til sin død boede i deres gård i Odense, det nuværende adelige jomfrukloster; hun døde under et besøg på Hvedholm. For G. var opholdet på Rosenholm blevet bestemmende. Hendes livsførelse var stedse præget af guds frygt, praktisk hjælpsomhed og dertil stræben efter at samle bøger, svarende til hendes litterære interesse. Det endnu bestående vidnesbyrd derom er den bogsamling på ca. 900 bind, hun efterlod sig og testamenterede sin brordatter, Susanne G.s datter Karen *Brahe, „thi jeg haver taget Omsorg for dem efter min Død, at de, som jeg med saa stor Flid og Glæde haver samlet, maatte ikke blive spredt“. Det var hovedsagelig et slægtsbibliotek, arvet eller samlet fra familie og venner; de danske bøger dannede grundstammen i Karen Brahes bibliotek, og selv om opbyggelsesskrifterne var i flertal, fandtes dog også det berømte folkevisehåndskrift „Karen Brahes Folio“ i hendes bogsamling der allerede under hendes ophold i Næstved var blevet benyttet af Peder *Syv. □Mal. 1641 (Fr.borg). Mal. 1647 (Odense kloster), min. i samme type 1647 (Gavnø), alle tre billeder tilskr. Johan Thim.

Pers. hist. t. 9.r.I, 1928 130; sst. 13.r.VI, 1958 58. A. G.s selvbiogr. optegn. sst. 75–80. – Laur. Lind: Karen Brahes bibl., 1725 fortalen. J. K. Høst i Chronos II, 1822 73. Uddrag af biskop Jens Bircherods dagbøger, ved Chr. Molbech, 1846. H. C. Vogelsang: Fortegn. over håndskr. i Karen Brahes bibl., = Skoleprogr. for Odense katedralskole 1857. S. Jørgensen i Museum, 1895 I 333–65. Vict. Madsen i Nord. t. for bok- och biblioteks-väsen, Upps. 1919 171–85. Laur. Nielsen: Danske privatbibl. gennem tiderne I, 1946 97–103. Kat. over Karen Brahes bibl., ved Anne Riising, 1956 21. – Manus. i Karen Brahes bibl. i Landsark. for Fyn og i Kgl. bibl.

*Hans Knudsen **

Gøye, Birgitte, ca. 1511–74, adelsdame. * ca. 1511, † 26.7.1574 i Næstved, begr. i Herlufsholm k. F: rigshofmester Mogens *G. († 1544) og Mette Bydelsbak († 1513). ~ 16.11.1544 med Herluf *Trolle, * 14.1.1516, † 25.6.1565 i Kbh., s. af Jakob *T. (1475–1546) og Kirsten Skave († 1534). – Halvsøster til Christoffer *G. Søster til Elline *G. G.s mor døde allerede 1512 eller n.å., og den lille piges opdragelse blev da betroet til nonnerne i Ring kloster. Efter faderens andet giftermål kom hun tilbage til hjemmet på Skanderborg slot. I fjortenårsalderen blev hun efter forældrenes vilje trods sine bønner og tårer tvunget og truet til at trolove sig med Jesper Daa til Enggård. Også efter sit aftvungne samtykke fastholdt hun imidlertid sin modstand, og efter den strenge stedmoders død (1528) søgte hverken faderen eller fæstemanden at fremtvinge en afgørelse. At hæve en trolovelse var imidlertid dengang næsten lige

så vanskeligt som at løse en ægtepagt, og først efter femten års forløb lykkedes det G. at blive fri idet Christian III personligt greb ind; efter hans befaling henvistes forholdet til samtlige professorer og bispers nøje prøvelse, og på grundlag heraf kendte universitetet 1540 trolovelsen ugyldig. – Med noget af faderens sejge styrke havde G. ført kampen for sin uafhængighed til ende. Mens den stod på havde hun udvidet sin erfaringskreds. I nogle år var hun i huset hos sine søstre, først hos Sophie der var gift med Mogens *Bille og efter hendes død (1537) hos Elline. Derefter kom hun i dronning Dorotheas jomfrukammer som hun ikke forlod før hun omsider fik sit eget hjem. Sin mand, Herluf Trolle, havde hun sandsynligvis lært at kende ved hoffet.

G.s og hendes noget yngre ægtefælles 21-årige samliv formede sig, efter alt hvad vi kan vide derom, overmåde harmonisk, fast forankret som det var i begges ærlige og varmhjertede tilslutning til det nye lutherske trosliv hvis gennembrud de i modtagelige ungdomsår havde oplevet; med fromheden forbandt sig hos dem en stærk ansvarsfølelse over for de pligter som fulgte med høj byrd og gode kår. Den fælles formue kunne de så meget des friere anvende til samfundsnyttige og godgørende formål som lykken på ét punkt svigtede dem: ægteskabet forblev barnløst. Allerede 1549 søgte de derfor at sikre den længstlevende i økonomisk henseende for det tilfælde at de ingen børn fik idet han i så fald skulle beholde en del af hendes jordegods og hun alt hans. Senere (1562) udstedte Herluf Trolle et brev om at hans hustru, hvis hun overlevede ham, forlods for sig og sine arvinger skulle beholde alle sine klæder og smykker, sit sølvtoj, sit kvæg og bygningerne på sine gårde. – Økonomisk set havde Herluf Trolle gjort et særdeles godt parti. Det pantebrev på Ring kloster som G.s far havde haft overførtes allerede nogle måneder før brylluppet til hendes fæstemand. Desuden bragte hun ham Græsegård i Nordsjælland med den tilliggende avlsgård Hillerødsholm som han omdannede til hovedgård, men ved det bekendte mageskifte 1560 afstod til Frederik II; i stedet fik han Skovkloster som nu omdøbtes til Herlufsholm.

Omdannelsen af det gamle benediktinerkloster til en fri adelig skole efter tysk forbillede har mere end noget andet bevaret G.s navn til efterverden; den dag i dag bærer Herlufsholms elever Gøyerne ibskal i deres uniformsknapper. Ved fundats af 23.5.1565 oprettede Herluf Trolle og G. „den almægtigste Gud, vor kære himmelske Fader til Ære, desligeste ogsaa menige Ædinger og andre Ærlige Mænds Børn i Danmarks Rige

til Lærdom og gode Sæder“ en skole hvortil de skænkede herregården og dens tilliggende gods. Selv forbeholdt de sig foreløbig at bestyre stiftelsen; først efter begges død skulle rigsrådet udpege en adelig forstander. – Få dage efter fundatsens udstedelse gik Herluf Trolle til søs; i slaget ved Femern 4.6. blev han alvorligt såret, og tre uger senere døde han i Sigbrits gård i Kbh. som hørte med til hans hustrus arvegods.

De ni år G. levede som enke blev en ret urolig tid for hende. Skønt hun stadig var velstående kom afståelsen af Herlufsholm dog til at skabe hende vanskeligheder idet hun nu ikke længere ejede nogen hovedgård hvor hun kunne bo standsmæssigt. Gården i Kbh. egnede sig næppe til stadig beboelse, og hendes forleninger vekslede stærkt. Peder *Oxes (1520–75) ejendom Tølløse som 1559 var inddraget af kronen og forlenet til Herluf Trolle blev 1565 givet i pant til G., men allerede n.å. indløst som følge af Peder Oxes forlig med Frederik II. Søstersønnens hjemkomst og ophøjelse måtte i og for sig synes truede nok for G. hvis slægt og ægtefælle tidligere havde stået ham hårdt imod. Kort efter sin tilbagekomst indledte Peder Oxen da også en proces imod hende; denne sag bilagdes imidlertid 1567 ved kongens mellemkomst, og fra da af blev rigshofmesterens forhold til sin moster år for år bedre, til sidst helt hjerteligt. – I den nærmeste tid efter 1565 havde G. sit egentlige hjem på Ring kloster; men i foråret 1571 blev også dette pantelen hende opsagt, endda med meget kort frist, og s.å. mistede hun Kappelgården, en mindre gård mellem Kbh. og Køge som hun havde fået i forlening 1564, og hvortil pantesummen fra Tølløse senere var overført. Muligvis tør man i disse opsigelser delvis se et udslag af Frederik II's ærgrelse over G.s ivrige deltagelse i bestræbelserne for at få Anne *Hardenberg gift. Hun virkede her i forståelse med enkedronning Dorothea som fra gammel tid yndede hende og også nu kom hende til undsætning ved at forlene hende med Åkær (øst for Horsens). Men allerede okt. 1571 døde enkedronningen, og Åkær som havde hørt til hendes livgeding faldt da tilbage til kronen og overdroges fra maj 1572 en anden. Atter denne gang kom dog G.s mange venner hende til hjælp. Peder Oxen tilbød hende bolig på Løgismose eller Holmegård; hun foretrak imidlertid sin slægtning Sibylle Gyldenstiernes tilbud om Sortebrødre-klostret i Næstved. Hertil føjede regeringen kort efter et livsbrev på herregården Ydernæs syd for byen.

Når G. valgte det forfaldne kloster som krævede en grundig istandsættelse, fremfor rigshofmesterens herregårde var det sikkert Herlufsholms nærhed der gjorde udslaget. På langt nærmere

hold end hidtil kunne hun nu i sine sidste to leveår følge sin kære skoles udvikling. At se dens fremtid fuldt ud retsligt betrygget nåede hun ikke; de processer som misfornøjede slægtninge af hende, deriblandt hendes egen halvbroder Christoffer, til sidst rejste for at vinde godset tilbage kom ikke til afslutning i hendes levetid. Til værn for stiftelsen stadfæstede hun 1567 afståelsen; samtidig frasagde hun sig forstanderskabet og overlod rigsrådet valget af efterfølgeren idet hun dog til gengæld fastsatte den indskrænkning i fundatsen at forstanderen altid skulle tages af hendes mands eller hendes egen slægt. Rigsrådet gik ind på at overtage stiftelsen, men erklærede at hun i sin levetid skulle bevare det øverste tilsyn med skolen, dog uden at have noget med økonomien at gøre. Ligeledes rettede rådet sig efter hendes ønske ved valget af forstandere; efter hendes svoger Børge *Trolle (d. 1571) fulgte i dette embede hendes søstersønner Oluf Mouritسن *Krognoס og Albert *Oxen.

Sandsynligvis medvirkede helbredshensyn til G.s beslutning om at træde tilbage som forstander. I hvert fald savnede hun ingenlunde forstand på pengesager og kunne lejlighedsvis slå hårdt ned på en skriver på Ring kloster som havde misbrugt sin stilling til både hendes og bøndernes fortræd. Derimod var hun allerede tidligt ret svagelig og blev det end mere med årene. Hun havde også fremdeles nok at tage vare på idet hendes kristelig pædagogiske interesser i forbindelse med den store anseelse hun nød bevirkede at mange unge adelsdamer blev sat i huset hos hende; „hun optugtede og opdrog mange høviske Jomfruer og giftede dem ærlig og vel fra sig“ hedder det i ligprædikener. Stadig viste hun sig også meget godgørende, navnlig mod skoler og hospitaler i Helsingør, Roskilde og Næstved; ligeledes bortgav hun dele af sit gods til sine slægtninge. Endda blev der ikke så lidt til overs for arvingerne at strides om. □Mal. af Jacob Binck, 1550 (Fr.borg), efter dette flere kopier (Herlufsholm, Ledreborg), også på altertavle 1560 (Nat.mus.); litograferet 1843 og gengivet i litografi og flere træsnit, stukket efter et af Herlufsholm-eksemplarerne af Magnus Petersen, 1863, efter dette flere litografier og træsnit. Mal., formentlig af A. Samfleth, 1587, efter ældre forlæg (Odense kloster). Knælende og liggende figurer på gravmæle af Cornelis Floris, 1568 (Herlufsholm k.). Fremstillet på mal. af Adam Müller, 1833. Buste af O. Evens (Fr.borg). Fremstillet på mal. af S. Danneskiold-Samsøe, 1933 (Hillerød rådhus). – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1780, Jægerspris.

Gøye, Birgitte

Bibliografi. Kj. Hasselbalch-Larsen: Bibliographia Herloviana, tilligemed en fortegn. over portrætter af Herluf Trolle og B. G., 1934.

Kilder. Danske mag. 3.r.I, 1842 172–76. Breve til og fra Herluf Trolle og B. G., udg. G. L. Wad I–II, 1893 (heri også ligprædikenens personalia).

Lit. Danm.s adels årbog XIII, 1896 153. Niels Hemmingsen: Ligprædiken over B. G., 1574. T. A. Becker: Herluf Trolle og B. G., 1865. C. F. Bricka: Kong Fr. IIs ungdomskærlighed, 1873 83 88 90 101 117f 120 123–26 130 132 135–38 141 143f 147f. A. Heise i Hist. t. 5.r.V, 1885 279–442 fl.st. Henry Petersen: Minder om Herluf Trolle og B. G. væsentlig i Herlufsholm kirke, 1897. Troels-Lund: Hist. fortællinger II, 4. bog, 1911 81f 90 98 165f 227 291f 301 303–06 309f 331–36 342. Samme: Dagligt liv i Norden, 6. udg. I–VII, 1968–69. Axel Liljefalk: Herluf Trolle og B. G., 1910. Rob. Fraser i Herlovianeren X, 1932 3f. H. J. Helms: Skovkloster-Herlufsholm 1135–1935. Skoleprogr. 1935.

*Henry Bruun**

Gøye, Christoffer, † 1584, godsejer. † 23.4.1584 i Viborg, begr. i Gunderslev k. F: rigshofmester Mogens *G. († 1544) og Margrete Sture († 1528). ~ senest 1549 med Birgitte *Bølle, * antagelig 1530, † 3.5.1595 på Avnsbjerg, d. af rigsråd Erik *B. (ca. 1495–1562) og Sophie Rud († 1555). – Halvbror til Birgitte *G. og Elline *G.

G. nævnes som voksen 1540. 1544–60 havde han Sejlstrup i Vendsyssel som pantelen, og 1558 afstod han et kannikedømme i Roskilde; større len opnåede han aldrig. 1546–50 nævnes han blandt hofsinderne; 1548 var han med i brudetoget til Sachsen. I syvårskrigen deltog han 1564–66, men uden lyst og uden bravour; i hans feltbreve til hustruen træder de militære begivenheder næsten i baggrunden for salget af hans korn, pasningen af hans heste og hunde o.l. Øjensynlig overlod han kun højest ugerne andre forvaltningen af sine vidstrakte godser. Af hovedgårde havde han efter faderen arvet Avnsbjerg, efter broderen Eskil († 1560) Gunderslevholm; ved sit ægteskab blev han ejer af Orebygård, og søster sønnen Oluf Mouritsen *Krogno's død bragte ham yderligere Clausholm, Bregentved og Bolle-rup. Adskilligt tyder på at han var både en ivrig og dygtig landmand; mejeribrugget på Avnsbjerg stod således i hans tid højt. Talrige endnu bevarede breve, indbydelser o.l. til G. og hans hustru vidner om den opmærksomhed, nærmere og fjernere slægtninge viste det rige og barnløse ægtepar; samtidig røber brevene imidlertid lejlighedsvis både mistro til hans pålidelighed og frygt for hans hensynsløshed, og heller ikke ellers får man noget tiltalende indtryk af hans personlighed. Han var indviklet i en ualmindelig lang række retsstridigheder, til dels med sin nærmeste slægt; mest bekendt er den proces, han 1573 førte med Oluf Mouritsen Krogno's i dennes egenskab af forstander for skolen på Herlufsholm hvis stiftelse G. forgæves søgte at om-

støde. Ingen kunne derimod tvinge ham til at opfylde Oluf Mouritsens testamentariske bestemmelse om oprettelsen af hospitaler ved hans efterladte hovedgårde. □Relief på ligsten (Gunderslev k.). Knælende statue fra epitafium (sst.). Mal. fra 1700-tallet (Gavnø).

Breve til og fra Kristoffer G. og Birgitte Bølle, udg. Gustav Bang, 1898–99. – Chr. H. Brasch: Gamle eiere af Bregentved, 1873 184–92 202–05. Stig Juul: Fællig og hovedlod, 1940. Samme i Hist. t. 10.r.VI, 1942–44 660–76. Arild Hvitfeldt sst. 248–58. – Papirer i Rigsark.

*Henry Bruun**

Gøye, Elline, ca. 1510–63, adelsdame. * ca. 1510, † 20.11.1563 i Ring kloster, begr. i Ringsted k. F: rigshofmester Mogens *G. († 1544) og Mette Bydelsbak († 1513). ~ 1° senest 1534 med Mourits Olufsen *Krogno's, † 24.11.1550, s. af rigsråd Oluf Stigens *K. († ca. 1505) og Anne Mouritsdatter Gyldenstjerne († 1545). ~ 2° 5.2.1559 med Vincents Juul til Hesselmed, † 28.9.1579 (~ 2° 1571 med Elsebe Svave, † 1612), s. af Jens J. († senest 1553) og Vibeke Lunge († tidligst 1581). – Mor til Oluf Mouritsen *Krogno's. Søster til Birgitte *G. Halvsøster til Christoffer *G.

Historisk navnkundighed har G. navnlig vundet ved den store jordebog, hun efter Mourits Olufsen Krogno's død lod forfatte ikke blot over sit eget og sin afdøde ægtefælles gods; da det her drejer sig om nogle af landets største formuer, er jordebogen en af de vigtigste kilder til dansk adelshistorie og topografi i middelalderens slutning og i 1500-tallet. – Selv var G. meget velstående; 1558 fik hun livsbrev på Bregentved, og efter sin far havde hun arvet halvparten af Clausholm hvor hun i sine senere år oftest boede. Hun lignede sin bekendte søster Birgitte i åndelige interesser og luthersk fromhed; ikke for intet tegnede Peder *Palladius hende en bønnebog. Af hendes tre børn af første ægteskab døde i en ung alder både sønnen Mogens og datteren Mette som havde ægtet den ansete Holger *Rosenkrantz (1517–75) til Boller; kun den bekendte rigsråd Oluf Mouritsen Krogno's overlevede hende. Hendes andet ægteskab var barnløst. □Relief på ligsten af Morten Bussert ca. 1555 (Ringsted k.).

Fru E. G.s jordebog, m. tilhørende brevuddrag, udg. A. Thiset, 1892. Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte G. I–II, 1893. – Chr. H. Brasch: Gamle eiere af Bregentved, 1873 142–56. C. F. Bricka: Kong Fr. IIs ungdomskærlighed, 1873 111–17 153–73. A. Heise i Hist. t. 5.r.VI, 1886–87 fl.st. – Orig. manus. til jordebogen i Rigsark.

*Henry Bruun**

Gøye, Eskil, † 1506, rigsmarsk. † 20.4.1506 på Torsjö, begr. i Maribo domk. F: Mogens Axel-sen G. († tidligst 1450) og Ide Eskilsdatter Falk.

~ 1° ca. 1470 med Mette Rosenkrantz, † 1503, d. af Erik Ottesen *R. (ca. 1427–1503) og Sophie Gyldenstjerne († 1477). ~ 2° med Sidsel Brahe, † tidligst 1532, d. af Axel B. († 1487) og Maren Tygesdatter Lunge († tidligst 1520). – Far til Henrik *G. og Mogens *G.

Allerede G.s far var en anset og dygtig mand, og selv opnåede han tidligt ridderlaget; han nævnes som ridder 1459. Det blev hans gerning i slægtens historie at skabe den solide økonomiske grundvold for dens magtstilling i kommende århundreder; helt i tidens ånd nåede han dette gennem energisk og hensynsløs godssamling. Denne virksomhed, som vi gennem sønnedatteren Elline *G.s jordebog kan følge, koncentreredes i første række om hans fædrenegård Krenkerup på Lolland og blev ødelæggende for den endnu ret talstærke lavadel. Da han desuden i en længere årrække (ca. 1473–senest 1494) sad som lensherre på Ålholm, var han utvivlsomt uden sammenligning øens mægtigste mand. I Skåne hvor han ligeledes havde stærke godsinteresser fandt han derimod en jævnbyrdig modstander i den gamle hr. Johan *Oxe; striden mellem disse to fortsattes i slægterne efter begges død og endte først ca. 1567 (se Birgitte *G.); foreløbig lykkedes det G. ca. 1493 at komme i besiddelse af Torsjö, dog kun som pant; desuden ejede han hovedgården Gisselfeld på Sjælland og Tunbyholm i Skåne. Også i sidstnævnte landsdel styrkede han sin position ved til sine private besiddelser at føje en større forlening, Lindholm slot, som han havde fra 1495 til sin død. I det offentlige liv indtog han en fremtrædende plads. 1473 deltog han i en større sendefærd til England og Skotland; senest 1475 blev han rigsråd og deltog som sådan i møderne i Kalmar 1483 og 1495 og i Lødøse 1494. 1489 blev han rigsmarsk og anførte i denne egenskab den indfødte danske stridsmagt under Sveriges erobring 1497. Derimod synes han ikke at have deltaget i de følgende krigstog mod Ditmarsken 1500 og Sverige 1502. – Til kong Hans synes G. at have stået i et udmærket forhold. I sit kulturhistorisk interessante testamente indsætter han sin „allerkæreste naadige Herre“ til eksekutor og skænker ham sin guld-kæde; i øvrigt betænker han gavmildt kirker og klostre. Hans første hustru, Mogens og Henrik G.s mor, skal efter en slægtsbogstradition have klostergivet sig. Hans andet ægteskab var barnløst.

Eline Gøyes jordebog, udg. A. Thiset, 1892. – K. Barner og A. Heise: Familien Rosenkrantz's hist. I–II, 1874–82 (især II, 32–46 og diplomatariet 12–20). N. Oxenvad i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog, 1961 131–70. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

Henry Bruun*

Gøye, Falk, 1602–53, til Hvidkilde, hofmester på Sorø akademi. * 8.1.1602 på Skørtinge, † 17.9.1653 i Odense, begr. i Sorø k. F: Henrik G. til Tureby (1562–1611) og Birgitte Brahe (1576–1619). ~ 5.10.1628 i Odense med Karen Bille, * 30.4.1598 på Hvidkilde, † 20.5.1670 på Engelsholm, d. af Markvard Jensen B. til Hvidkilde (1568–1631) og Susanne Brockenhuus (1575–1606). – Far til Marcus *G. Bror til Anne *G. og Mette *G.

G. blev efter faderens død opdraget af sin moders mand, den lærde Holger *Rosenkrantz (1574–1643) på Rosenholm. 1611 sendtes han til Tyskland hvor han studerede i Giessen 1617. 1618 var han i Lich. Han lå derefter fra 1620 længere tid i Leiden hvor han boede hos historikeren J. *Meursius, rejste siden i Frankrig og tjente nogle år som hofjunker hos hertugen af Nevers. Han deltog i Christian IVs tyske krig og var med i slaget ved Lutter am Barenberg. Som medgift med hustruen fik han Hvidkilde (Sunds hrd.) og Nakkebølle (Salling hrd.); 1635 arvede han part i Gl. Køgegård (Ramsø hrd.) som han senere erhvervede helt, men 1641 solgte til Chr. Skeel Albretsen; en tid ejede han også Lejholm (nu Pilegård, Salling hrd.) som han solgte 1651. Han vandt ved sin rigdom og dannelse en betydelig position inden for den fynske adel, var fra 1639 dens fuldmægtig ved alle møder og blev 1642 og atter 1646 valgt til landkommissær. 1640 vakte han opsigt ved sammen med broderen Otte ved deres morbror Tyge *Brahe (1593–1640) til Tosterups bisættelse i Skt. Knuds kirke at protestere mod en tredje bror Eskilds erklæring om, at arvingerne skulle holde sig fra boet til kreditorerne var tilfredsstillede; ved kongens retterting godkendtes dog protesten. 1649 udnævntes han til hofmester på Sorø akademi og lensmand på Børglum kloster. Som hofmester byggede han meget og skaffede bl.a. en ny bygning til akademiets bibliotek som han udvidede; samtidig viste han megen interesse for akademiets religiøse liv som han søgte at styrke ved indførelse af daglige bibellæsninger og nye bønner. Han stræbte også at få akademiets og skolens indtægter øgede, men skydede ved siden af ikke at høste stor privat profit af sine leverancer til anstalterne og var 1652 genstand for skarpe offentlige angreb af prof.teol. og tysk præst ved skolen dr. Georg Witzleb. Hans regnskaber som landkommissær fandtes også i uorden ved en revision 1666, hvilket førte til krav fra statens side over for hans enke, men da sagen i det hele taget var uoverskuelig, opgaves den igen. – R. 1648. □ Mal. 1647 tilskr. Johan Thim (Fr.borg).

Gøye, Falk

Danske mag. 3.r.IV, 1854 lof 47 60 71. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. – Latinsk progr. fra Sorø akad. over F. G. 14.11.1653 (Univ.bibl.). M. Mackeprang i Sorø I, 1923–24. Jens Engberg i Fortid og nutid XXIV, 1969–71 388–411. Samme: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

Gøye, Henrik, † 1533, rigsråd. † 3.5.1533 i Vordingborg, begr. sst. F: rigsmarsk Eskil *G. († 1506) og Mette Rosenkrantz († 1503). ~ tidligst 1527 med Eline Godov, † tidligst 1551, d. af Henning Olufsen G. til Skørringe († tidligst 1503, muligt ~ 1° med Elene Henriksdatter Meinstorf) og Anne Gøye. – Bror til Mogens *G. G., yngre bror til Mogens G., indtog allerede i Christian IIs første år en fremtrædende stilling, var 1515 med til at hjemføre dronning Elisabeth fra Nederlandene og fik n.å. Korsør len som han 1523 ombyttede med Kbh.s og Skjoldnæs len. Ved Christian IIs kroning i Stockholm bar han rigsæblet. Han deltog 1518 i slaget ved Brännkyrka, 1520 i kampene ved Uppsala, var 1522 en kort tid statholder i Sverige og blev senere s.å. befalingsmand over rytteriet på Sjælland. Da Christian II april 1523 forlod Danmark indsatte han G. til sin statholder med løfte om undsætning i løbet af tre-fire måneder. Fra juni s.å. blev G. belejret i Kbh. af Frederik I som dog ikke formåede at hindre byens forsyning ad søvejen, og som heller ikke rådede over ordentligt belejringskys. Skønt G.s militære stilling således ikke var ugunstig indledte han dog, da håbet om snarlig, effektiv undsætning var bristet med opløsningen af Christian IIs hær i Nordtyskland efteråret 1523, nov. s.å. underhandlinger med Frederik I der bl.a. blev repræsenteret af hans bror Mogens, og 6.1.1524 blev Kbh. overgivet. Betingelserne der vidner om de belejrede stærke position, bragte G. store personlige fordele: han og hans folk skulle have fri afmarch til Tyskland, han fik sit beslaglagte jordegods tilbage, skulle i to år have frit lejde i og uden for riget og fik løfte om Vordingborg len hvis han ville slutte sig til Frederik I; desuden synes Frederik I hemmeligt at have afkøbt ham fire af Christian IIs skibe som Tile *Giseler under belejringen havde ført til Kbh. for 6000 gylden, der dog foreløbig ikke blev udbetalt. G. hvem udgifterne til krigsfolkene havde påført en betydelig gæld fik således en rimelig frist til at afvikle sit forhold til Christian II også i økonomisk henseende uden derved at forsætte muligheden for at træde i Frederik Is tjeneste. – I det følgende år opholdt G. sig i Tyskland hvor han i Bremen synes at ha-

ve arbejdet for at samle en ny hær for Christian II. Da den landflygtige konge imidlertid hverken kunne skaffe penge hertil eller gjorde mine til at betale den gæld, G. havde pådraget sig på hans vegne, og da G. fandt indflydelsesrige modstandere blandt Christian IIs omgivelser, og kongen selv begyndte at vise ham mistro, sluttede han 5.5.1525 overenskomst med Frederik Is udsendinge, vendte tilbage til Danmark, fik de 6000 gylden for skibene udbetalt og blev s.å. forlenet med Vordingborg som han beholdt til sin død. 1532 blev han optaget i rigsrådet og 1533 sammen med Anders *Bille (1477–1555) indsat til høvedsmand over Sjælland. – G. led i hvert fald den sidste halve snes år af sit liv under yderst slette økonomiske forhold. Sit arvegods Gisselfeld havde han ca. 1523 måttet pantsætte til sin fætter Otte Holgersen *Rosenkrantz og Mogens G. 1527 solgte han Gisselfeld og alt sit fædrengods på Sjælland til Johan *Oxe († 1534) således at køberen forpligtede sig til at overtage den gæld der hvilede på godset, men da panthaverne gjorde indsigelse under påberåbelse af forkøbsret til Gisselfeld blev købekontrakten omstødt ved herredagsdom 1532. S.å. udstedte G. imidlertid en bekræftelse af salget til Johan Oxe, og sagen blev først endelig ordnet ved en herredagsdom 1540, der tilkendte Johan Oxes søn Peder Gisselfeld. Forinden var G.s enke og hans bror Mogens gået fra arv og gæld efter ham. □Ligsten (Vordingborg k.).

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854 især 260f 321–25. Hanserecesse, 3.Abt. VIII–IX, Lpz. 1910–13. – Danm.s adels årbog XI, 1894 148f; XIII, 1896 155f. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. IV, 2, 1870 13–26 170–85. Dietr. Schäfer: Gesch. von Dänemark IV, Gotha 1893 37–44. – Papirer i Rigsark.

Povl Bagge

Gøye, Marcus, 1635–98, til Hvidkilde, diplomat, stiftamtmand. * 21.11.1635 på Hvidkilde, † 28.4.1698 i Kbh., begr. i Herlufsholm k. F: hofmester Falk *G. (1602–53) og Karen Bille (1598–1670). Trolovet 1662 med Ingeborg Christine Juul, * 17.3.1650 på Lundbæk, † 5.5.1669, d. af amtmand, senere vicestatholder i Norge Ove *J. til Villestrup (1615–86) og Kirstine Urne (1628–72). ~ 1° ca. 1676 med Elisabeth Mary Thompson, * 25.3.1655, † 15.5.1686, begr. i Sorø k. ~ 2° 6.2.1687 med Jytte Dorothea Thott, * 27.1.1668 på Næs, † 14.11.1717, d. af gehejmeråd Knud *T. (1639–1702) og Sophie Brahe (1648–71). G. opdroges på Hvidkilde, til han 1649 fulgte faderen, akademiets nysudnævnte hofmester, til Sorø. 1649–51 gik han i skolen, 1651–55 fulgte han akademiets undervisning. Han prises for sin

strålende fremgang i studierne og sin veltalenhed i latin og skrev et par latinske disputatser, bl.a. *De optima regendæ reipublicæ forma*, 1653 som var tilegnet kong Frederik III og som, tydeligt påvirket i indhold og form af Henrik "Ernst, priste monarkiet som den bedste statsform, men samtidig betonedede den naturlige ulighed mellem mennesker. 1655–60 foregik hans „grande tour“, på hvilken han ledsagedes af sin ældre bror Henrik (dræbt 1657 i Paris). Den gik til Amsterdam, Utrecht, Heidelberg, Wien, Alsace, Schweiz og Savoien. 1655 var han immatrikuleret i Orléans. Efter et års ophold i Paris drog han til Italien, immatrikuleredes 1657 i Padua, var 1658–59 i Rom og var i sommeren 1659 atter to måneder i Paris, foretog en rejse til det republikanske England (okt.–dec. 1659) og slog sig derpå et halvt års tid ned i Nederlandene. Efter Kbh.freden (maj 1660) kom han hjem og fremstillede sig aug. 1660 for det danske hof hvor han vistnok s.å. ansattes som dronning Sophie Amalies kammerherre. Han nød øjensynligt kongeparrets gunst hvad der yderligere viste sig, da han i maj 1662 som ambassadens marskalk fulgte rigsskatmester Hannibal "Sehested på hans sendefærd til Frankrig. Kort før sin afrejse fra Paris (aug. 1663) anbefalede Sehested ham som dansk resident ved Ludvig XIVs hof som velkendt og vellidt af dette og i besiddelse af „baade Forstand og Vivacitet“, og i okt. 1664 tiltrådte han posten.

G. samvirkede i sin første tid i Paris med den unge begavede normanniske abbé Jean Paulmyer som Sehested havde fået ansat som dansk korrespondent, men følte sig snart generet af samarbejdet. Da han tvang en fransk kancellisekretær, som var fundet skyldig i indiskretioner med hensyn til Sehesteds dansk-franske traktat, til at åbenbare ham franske diplomatiske hemmeligheder, satte Paulmyer en stopper for denne trafik og han blev abbéens bitre fjende. I øvrigt lod G. sig i sin politiske opfattelse stærkt påvirket af den franske udenrigsminister Lionne og bidrog til, at den danske regering ikke fastholdt den nordisk-engelske forbundspolitik som Sehested arbejdede for, idet han betonedede at Frankrig ganske beherskede svensk udenrigspolitik, og gav utilstrækkeligt funderede meddelelser om de subsidier og den garanti mod angreb som Danmark ved at slutte alliance med generalstaterne under den engelsk-hollandske konflikt 1665–67 kunne påregne fra disse og Frankrig. Da Sehested i foråret 1666 kom til Paris i ekstraordinær sendelse kritiserede han stærkt G.s virksomhed, mens denne på sin side lidet hensynsfuldt chikanerede den aldrende statsmand som havde forladt Kbh. i halv unåde efter sin politiks sammen-

brud. Men også Lionne var utilfreds med G. som han beskyldte for konfusion og for at gengive hans udtalelser galt, og udvirkede i efteråret 1666 at han afløstes af Simon de "Petkum. G. opnåede dog en fransk anbefaling til Frederik III ved før sin afrejse at give Lionne indblik i det diplomatiske spil som knyttede sig til „Bergenaaffæren“ og den dansk-engelske traktat af okt. 1665, og for hvilket han gav Sehested eneansvaret; men de franske ministre så åbenbart med liden glæde at han i foråret 1667 vendte tilbage til dem i et overordentligt ærinde (ang. det engelske krigsmanifest mod Danmark), og jan. 1668 afløstes han af Frederik "Gabel.

Skønt G. næppe kan siges at have høstet laurbær i sit første gesandtembede havde han vist megen evne til at knytte sig til de skiftende magthavere inden for regeringen i Kbh. og havde desuden fra tidligere tid tilknytning til Peter Schumacher ("Griffenfeld) og han anvendtes i den følgende tid meget i diplomatiske hverv. 1669 gik han som envoyé extraordinaire til Haag for at bringe en „likvidation“ af det dansk-hollandske finansielle mellemværende i stand i mindelighed, men havde ringe held med sig og fremkaldte på hollandsk side ønsket om at han måtte blive afløst af en mand der var „wat soeter van humeur“. Han blev dog i Haag til 1672 da han sendtes til London for at sondere Englands forhold til Frankrig og Sverige og søge dets støtte over for Gottorp og Hamburg. Hans virksomhed her er ikke udredet, men han synes i sept. 1674 at have begået en uforsigtighed ved at bebude et dansk angreb på Sverige. Under forhandlingerne i Nijmegen fik han, efter under et besøg i Danmark at være udnævnt til etats- og justitsråd, juni 1678 ordre til at gå til Paris, officielt for at konsultere en læge, men i virkeligheden for at undersøge i hvilket omfang Sverige ved freden kunne regne med fransk støtte og, om muligt, vinde Frankrig for Danmark. Hans sendelse gav intet positivt udbytte, og sept. s.å. tiltrådte han gesandtposten i Madrid som han beklædte til 1682, hovedsageligt beskæftiget med at inddrive danske pengefordringer på den spanske statskasse. Efter sin hjemkaldelse udnævntes han 1683 til gehejmeråd, s.å. til assessor i højesteret, 1685 til skoleherre på Herlufsholm. Der er vidnesbyrd om at han ved denne tid følte sig skuffet i sine aspirationer, skønt han skildres som en ven af storkansler Frederik "Ahlefeldt (1623–86). Det var 1684 på tale at betro ham en mission til Haag, men man valgte i stedet den langt dygtigere og i merkantile spørgsmål kyndigere Jens Juel (1631–1700). Da Ahlefeldt lå på dødslejet påtænkte kanslerens fjender at fjerne G. fra hoffet ved at sende ham til Wien, men han havnede i et mindre

fjernt eksil. 15.5.1686 udnævntes han til stiftsbe-
falingmand over Lolland og Falster og amt-
mand over Nykøbing amt.

Som stiftamtmand var det især sin biskop, Tho-
mas "Kingo, G. stødte sammen med, dels om
præste- og degnelønningerne som G. ville be-
skære, dels om en tysk regnemester ved Nykø-
bing skole som Kingo afskedigede. I øvrigt viste
G. i sit indlæg i denne sag en fremsynet indstil-
ling ved at tilråde nedlæggelse af de fem af am-
tets syd latinskoler og i alle byer beskikkelse af
regne- og skrivemestre og „bogholdere“ med
kendskab til land- og søkort som kunne give
ungdommen indblik i handelslivets mysterier.
Det var måske skolevæsenet mere end storpoli-
tiken som var det rette felt for Sorøhofmeste-
rens søn. Han tog sig energisk af Nykøbingsko-
lens økonomiske forhold og viste en lignende
omsorg for Herlufsholm skole og gods. – Dec.
1690 pådrog G. sig kongens unåde ved sin egen-
mægtige optræden i en højesteretssag; det var
1691 på tale atter at sende ham ned til Madrid-
posten; dec. s.å. fik han sin afsked som stiftamt-
mand og befaling til i Kbh. at afvente kongens
vilje. Først 1695 fandt man en stilling til ham,
idet han 8.4. udnævntes til overhofmester for det
ridderlige akademi i Kbh. I dette embede synes
han at have gjort fyldest. Juni 1697 holdt han en
udførlig ligtale (tr.1753) over rigsadmiral Niels
"Juel. Han var da allerede mærket af den sym-
ptom som n.å. voldte hans død, men havde dog
endnu kraft til i begyndelsen af 1698 at optræde
som heftig modstander af biskop Jens "Birche-
rod i den thistedske besættelsessag hvor han for
sidste gang i sit liv hævdede en angribelig men-
ing ved i højesteret at stemme for præsten Ole
"Bjørns frifindelse. – Efter moderens død over-
tog G. sammen med sin bror Mogens og sin lær-
de faster Anne "G. Hvidkilde, men måtte 1679
afhænde den til Vald. Gabel. Hans 2. hustru eje-
de part i Brahesborg (Båg H.) og det lykkedes ef-
terhånden G. at udkøbe de andre parthavere og
samle hele denne ejendom på sin hånd. I Kbh.
ejede han en gård på Købmagergade. G. var sin
slægts sidste mand. I Herlufsholm kirke rejstes
der ham et af de kostbareste gravmonument
(af Thomas Quellinus) som findes i Danmark.
Han fik således i sit synlige eftermæle den stor-
hed som han med skiftende held havde efter-
stræbt hele livet. □Mal. (Gavnø), efter dette fle-
re kopier (Odense kloster, Herlufsholm) og stik,
i ligprædikenen af G. Valk, 1704, af P. Yver,
1744. Afbildet på mal. af højesteret 1697 (Rosen-
borg). Statue på epitafium af Th. Quellinus, 1700
(Herlufsholm k.).

Kilder. Danske mag. 3.r.I, 1842 315–18. Saml. til
Danm.s hist. under Fr. III's regering, udg. P. W. Becker

II, 1857. Danske saml. 2.r.III, 1873–74 60–62 67 98 101
(holl. relationer 1670–77). Årsberetn. fra det kgl. gehei-
mearchiv VI, 1876–82 70–79 84 87 100 106 (geheimerå-
dets protokol over udenrigske sager 1670–76). Fra Fy-
ens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 12-37; sst. III, 1921
386 (Af M. G.s tegnebog). Danm.-No.s traktater 1523–
1750, udg. L. Laursen VI–VIII, 1923–30.
Lit. Danm.s adels årbog XIII, 1896 158. P. Jespersen:
Ligprædikenen over M. G., 1704. Kn. Fabricius: Konge-
loven, 1920 (reprodg. 1971) 111–14 283. Danske herre-
gårde ved 1920, red. L. Bobé m. fl. 1923 341–43. H.
Bohrn: Sverige, Danm. och Frankrike 1672–74, Sth.
1933. H. Hjelholt: Falsters hist. II, 1935.
Papirer i Rigsark.

C. O. Bøggild-Andersen*

Gøye, Mette, 1599-1664, lærd adelsdame.
* 27.6.1599 på Skørninge, † 17.10.1664 i Kbh.,
begr. i Sorø k. F: Henrik G. til Tureby (1562–
1611) og Birgitte Brahe (1576–1619). Ugift. – Sø-
ster til Anne "G. og Falk "G.

Efter sin mors død blev G. sammen med sine
fem søstre optaget i Holger "Rosenkrantz' hjem,
hvertil hendes fire brødre var kommet allerede
efter faderens død og hvor hun selv opholdt sig
størstedelen af tiden til slotsherrens død 1642.
Resten af sit liv tilbragte hun overvejende i
Kbh., bl.a. boede hun atten år i kansler Christen
Thomesen "Sehesteds hus på Nytorv. Hun besad
ligesom søsteren Anne betydelig lærdom og litte-
rære interesser. 1646 udgav hun en oversættelse
af den engelske biskop Lewis Bayly's Praxis pie-
tatis, og 1657 (anonymt) *Den I. Part Tragica eller
gamle danske historiske Elskoffs Vjser*, en bear-
bejdelse af en samling A. S. "Vedel havde efter-
ladt sig. G. er muligvis endvidere forfatter til
Den danske Kiempebog fra omkring 1660. I ma-
nuskrift har hun efterladt sig *Sententser aff den
hellige Skrivff* og en kortfattet biografi samt en
slægtbog hvori hun fører sin æt tilbage til Val-
demar Atterdag og Tove. Den skrivende jomfru
var også interesseret i havebrug og dyrkning af
sjældne planter og frugter, og hun prises af Sø-
ren "Terkelsen som et mønster for havedyrkende
kvinder.

Kirkehist. saml. 3.r.VI, 1887–89 28. – Abr. Kall om
slægten G. i Nye da. mag. II, 1806 341–44. Danm.s
adels årbog XIII, 1896 156. A. Thura: Gynæceum Dan-
iæ litteratur, 1732 65–68. F. C. Schönau: Saml. af da.
lærde fruenterimer I–II, 1753 668–78 1547–51. J. B. Løff-
ler: Gravmonumenterne i Sorø kirke, 1888 48. J. Oskar
Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896. Fra
Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 2f. H. Grüner-
Nielsen i Danske studier, 1923 163–65. Hans Brix: Ana-
lyser og problemer I–II, 1933 166–93. Agnes Agerschou i
Acta philologica scand. XV, 1941–42 322–24. E. Reit-
zel-Nielsen i Pers. hist. t. 13.r.VI, 1958 57–80. – Manu-
s. til Sententser ... i Karen Brahes bibl., Landsark. for
Fyn. Kat. over Karen Brahes bibl., ved Anne Riising,
1956 50.

H. A. Hens (Hugo Andersen)

Gøye, Mogens, † 1544, rigshofmester. † 6.4.1544 på Skanderborg, begr. i Voldum k. F: rigsmarsk Eskil *G. († 1506) og Mette Rosenkrantz († 1503). ~1° med Mette Bydelsbak, † 9.11.1513, begr. i Voldum k., d. af Albrecht Engelbrechtsen B. († senest 1492) og Pernille Brok († senest 1492). ~2° 1515 med Margrete Sture, † dec. 1528, d. af Claus S. († senest 1508) og Sophie Holk († tidligst 1541). – Far til Birgitte *G., Christoffer *G. og Elline *G. Bror til Henrik *G.

Som ældste søn af en af landets ledende mænd, rigsmarsken Eskil Gøye, var G. fra begyndelsen af sin løbebane gunstigere placeret end de fleste. 1492 var han hofsinde. 1501 nævnes han som ridder, og allerede 1503 var han medlem af rigsrådet skønt hans far da levede endnu. 1502 fik han sin første forlening, det jyske Tordrup med tre herreder som pantelen. Allerede 1505 fik han et langt større len, Ålborghus, som afgiftslen. Af den store godsmængde, faderen efterlod sig ved sin død 1506, arvede G. den gamle slægtsgård Krenkerup (Hardenberg) på Lolland hvis tilliggende faderen skal have tredoblet. Efter moderen havde han arvet Skærso (Jylland). Langt mere udstrakte ejendomme var G. dog kommet i besiddelse af gennem sin første hustru Mette Bydelsbak – efter broderens død på Ditmarskertøget 1500 den sidste af sin slægt og derfor eneste arving til Gunderslevholm, Torbenfeld (Fryden-dal) og Græse på Sjælland, Løgismose på Fyn, Clausholm, Skærvad og Keldkær i Jylland. Da G. dertil selv i stor målestok købte gods til var han sikkert da den største private ejendomsbesidder i Danmark. Ja, det er vel næppe meget forkert når Arild *Huitfeldt skriver at „hans Lige på Jordegods har ikke været her eller i Tyskland i nogle hundrede Aar“. Kong Hans' død gjorde ingen forandring i G.s stilling. Han stod i udmærket forhold til Christian II som 1514 sendte ham til Nederlandene for at fri til den unge prinsesse Elisabeth, til hvem han i Bruxelles blev viet på kongens vegne. Videre udnævnte Christian II ham til rigsmarsk, samme embede som hans far havde beklædt, vel nok kun et æreshverv, men dog af betydning da rigshofmesterembedet da det blev ledigt lodes ubesat. 1516 måtte G. afgive Ålborghus, men da han fik Skanderborg der lå mere bekvemt for hans pantelen Tordrup, i stedet har han sikkert ikke været utilfreds om end det var noget mindre end Ålborghus. Hos G. der var mere retsindig og frisindet end de fleste af sine standsfæller synes Christian IIs reformarbejde ikke at vække videre modvilje; men da nu oppositionen og misfornøjelsen hos den jyske adel voksede sig stadig stærkere, og han naturligvis har været enig med den i at Christian II gik adelens rettigheder for nær, udslog han sig

næppe for at være med i drøftelserne om at finde udvej til en ændring af dette forhold. I hvert fald udeblev han med de andre jyske rigsråder fra et rigsrådsmøde Christian II havde indkaldt i Kbh. i begyndelsen af nov. 1522, og har sikkert også været til stede ved de misfornøjedes Viborgmøde i dec. 1522, men naturligvis har han ikke billiget det sammensværgelsesbrev der dér udstedtes, og som ligefrem indeholdt en opfordring til hertug Frederik (den senere kong Frederik I) til at sætte sig i besiddelse af den danske krone; thi vel nævnes hans navn heri, men han har hverken beseglet eller underskrevet det. Selv om han nok har ønsket borgerregeringens fald viser hans holdning i den følgende tid at han på ingen måde ønskede at Christian II skulle miste sin krone.

Det var efter hans indstændige forestillinger under et samvær i Odense i jan. 1523 at Christian II lod indkalde en jysk rigsdag til 25.1.1523 i Århus. Men for ingen sag vilde de mest ophidsede jyske adelsmænd komme til forlig med Christian II. På et nyt Viborgmøde 20.1.1523 udstedte de misfornøjede et ligefremt opsigelsesbrev til Christian II og udsendte en proklamation der opfordrede til oprør. G. tøvede endnu en tid med at slutte sig til de oprørske. Hans valg måtte også blive svært da broderen Henrik Gøye helt havde sluttet sig til Christian II. Først da han havde modtaget hertug Frederiks trusselsbrev af 17.3. besluttede også han sig til at opsig Christian II huldskab og troskab. Hans opsigelsesbrev af 19.3. er i indhold ensrettet med de fleste af de andre opsigelsesbreve, idet *Sigbrits efterstræbelser trækkes stærkt i forgrunden, men individuelt farvet, som når han skriver at hun skulle have sagt om ham at han spillede „Hr. Konge i Nørre Jylland og regerede det“ hvilket G. naturligvis og med rette afviser med en bemærkning om at han har aldrig andet end rettet sig efter kongens befaling. Men alene det at en sådan påstand kunne fremsættes, fra hvem den nu end er kommet, viser at med G. kunne allerede nu ingen anden dansk adelsmand sidestilles. Oprigtig beklagelse toner i B.s brev når han skriver at det er ham „leydt“ af alt hans hjerte at han nogen tid skulle tilskrive kongen et sådant brev. Ridderlig loyalitet viste han det detroniserede kongehus da han 1525 nægtede at tiltræde rigsrådets beslutning om at det dronning Elisabeth tillagte livgeding nu skulle tillægges Frederik IIs dronning. Men efter at have tilsendt Christian II sit opsigelsesbrev sluttede han sig i øvrigt helt til Frederik I og satte sine kræfter ind på at det nye regime ikke skulle blive helt så reaktionært som nogle af hans standsfæller ønskede.

Frederik I lønnede G. for hans tilslutning med at

gøre ham til rigshofmester samtidig med at den foreløbige håndfæstning udstedtes i Viborg 26.3., og under hele Frederik Is regeringstid havde G. en indflydelse som ingen anden. Ofte kaldtes han til Gottorp, ofte gik der bud til Skanderborg for at æske hans råd i vigtige sager. 1523 har han vistnok gjort et stort arbejde for at reorganisere administrationen. Han sad jo inde med bedre forudsætninger herfor end Frederik I og hans nye danske kansler. Man må sikkert også tilskrive G. æren for de forordninger der i dette år udstedtes for at sikre bøndernes stilling, navnlig forordningen af 14.5.1523 der sikrede fæstebonden mod vilkårlig udvisning. Endnu s.å. gjorde han et forsøg på at få vornedskabet ophævet, men måtte give op over for sine standsfællers modstand. Hele efteråret opholdt G. sig i lejren for Kbh. og ledede forhandlingerne om Kbh.s og Malmøs overgivelse hvilket næppe var uden betydning for det lykkelige udfald da hovedforhandleren på den anden side var hans bror Henrik Gøye. Så vidt hans magt rakte søgte han at udjævne modsætninger. Derfor var det naturligvis også ham Frederik I udså til at berolige bønderne i Jylland da de 1525, vel påvirkede af den samtidige bønderejsning i Tyskland, var opsætsige og nægtede at yde en ny pålagt skat. Da skal bønderne dog have optrådt truende endog over for G. Anderledes 1527 da bønderne nægtede at betale bispetiende, og kongebreve udgik for at indskærpe dens fortsatte ydelse. Da G. lod læse breve rundt på herredstingene fik han ganske vist et blankt nej af bønderne, men om personlig modvilje mod ham var der ikke tale. Det var der så vist heller ingen grund til da G. i virkeligheden var ganske enig med bønderne og allerede åbenlyst var gået over til lutheranismen. Poul Helgesen skriver i Ski-bykroniken højligt forarget at da Frederik I i juni 1526 var kommet til Kbh. gav han sig tillige med G. og mange andre til at æde kød om fredagen. Det har vel næppe været udelukkende religiøse motiver der har bevæget Frederik I og G. til således at demonstrere deres sindelag; netop samtidig afrejste den unge prinsesse Dorothea til Königsberg for at holde bryllup med hertug Albrecht af Preussen, den første af de tyske sekulariserede gejstlige Fyrster. Formodentlig har de tænkt at reformationen også i Danmark var en farbar vej til at knække gejstlighedens magt. Navnlig var Poul Helgesen ophidset mod G. Han kalder ham alle lutheraneres fænnikedrager i Danmark, og han tvivler ikke om at det var på hans råd, at fasten brødes, thi, skriver han, han søgte af al magt at indføre lutheriet i Danmark. Og videre at han endnu s.å. begyndte at nyde nadveren under begge skikkelser uden forudgå-

ende forberedelse. Sikker har det også krænket Poul Helgesen dybt at G.s nar var mellem dem der forulempede ham med skældsord og forhånelser da han forlod slottet efter at have været deroppe for efter opfordring at fremsætte sit standpunkt i en prædiken. – I tiendesagen søgte G. at mægle. Ganske vist lovede han den vel heller ikke alt for ivrige Frederik I at søge at formå bønderne til at yde bisperne deres, men til gengæld bad han Frederik I om ikke at udsende flere breve herom, og han viderebragte også bøndernes klage over at der i mange af kirkerne kun prædikedes hver 3. eller 4. søndag. G.s selvstændige opræden såvel i religionssager som i forholdet til landets øvrige stænder skaffede ham mange fjender blandt hans egne standsfæller. I et brev til Frederik I af 5.4.1527 skriver han således, at vel viser hans modstandere ham ikke åbenbart fjendskab, men han erfarer dog dagligt om deres „onde vilje og opsats“ imod ham. Derfor beder han også kongen have ham undskyldt at han ikke giver personligt fremmøde ved det forestående hærskue i Viborg, thi han ønsker ikke at høre deres „puckende og spytzige ordt“. I tiendesagen nåedes kun på herredagen 1527 at særydelserne til de jyske bisper afskaffedes. Selve bispetienden opretholdtes. Kun adelen fritoges herfor.

Endnu mere forhadet blev G. i katolske kredse da han n.å. indledte stormen på tiggermunkeklostrene. Jan. 1528 gav Frederik I ham brev på Gråbrødreklosteret i Flensborg, allerede i april sendte han sin præst Svend Mogensen til Flensborg hvor han med borgernes hjælp uddrev munkene af klosteret. To år senere, 1530, mageskiftede han klosteret i Flensborg med Randersklosteret, og også her var gråbrødrenes dage dermed ude. Også ved udjagelsen af gråbrødrene i Næstved (1532) og i Kalundborg (1532) var G. den drivende kraft. Selv havde han vel allerede ca. 1526 en luthersk huspræst, den senere superintendent i Vendelbo stift Peder Thomesen der da var vendt hjem fra Wittenberg som ivrig lutheraner. Formodentlig ved hans mellemkomst kom G. i personlig forbindelse med Luther der sendte ham sine skrifter.

Under Frederik I forøgede han sine tidligere forleninger med Gaunø kloster (1523), Ring kloster (1532) og Kalundborg (1532). Dette sidste afgav han dog igen. Meget gods tilkøbte han sig også i disse år. Vigtigst er at han 1524 afkøbte sin søster, gift med Henneke Sehested, hendes arvegods i Danmark (Tunbyholm), og at han 1529 afkøbte Rasmus Clementsens arvinger Avnsbjerg, Blæsbjerg, Blåbjerg m.m. Af G.s offentlige hverv i disse år bør nævnes, at han 1530 fik overdraget sammen med Erik Eriksen Banner og

Predbjørn *Podebusk at oppebære og forvalte adelens store lån på 80000 mk. På heldig måde greb han ind 1531, da bønderne på ny var urolige og særlig vendte deres vrede mod den forhadte landsdommer Mogens *Munk, så at denne kun ved Jens *Hvas' modige indgriben slap fra et landstingsmøde i Viborg med livet. Uden at afvente kongens sanktion suspendede G. Mogens Munk og konstituerede indtil videre Jens Hvas som landsdommer i hans sted. Både af Jens Hvas' og G.s breve til kongen angående denne sag fremgår det at alene i G.s og Erik Banners len var almuen rolig. Derfor råder Jens Hvas også kongen til at anmode disse om at „handle oc tale meth almwen, thi hør icke andre i thenne leylicheth end thennom“.

Men G. havde ikke samme magt over sine standsfæller, navnlig sine kolleger i rigsrådet, som over almuen. Det viste sig efter Frederiks Is død. På herredagen juni-juli 1533 kunne G. ikke sætte den stærkt protestantiske hertug Christians valg igennem og måtte gå med til kongevalgets udskydelse til det følgende år under påskud af, at det norske rigsråd skulle opfordres til at deltage heri. Sikkert for ikke at blive sat helt ud af spillet har G. medbeseglet opfordringen herom til dette. Men da rigsrådets flertal endes om en reces (af 3.7.) der lagde afgørelsen af alle religions-sager i biskoppernes hænder, red han umiddelbart før vedtagelsen sammen med Erik Banner hemmeligt bort om natten for på denne måde at understrege at med denne reces havde han intet at skaffe. Han forblev dog vistnok på Sjælland i den følgende tid. I hvert fald medvirkede han i sept. til, at det kom til forlig mellem Hans *Tausen og Joachim *Rønnow, så at denne kunne vende tilbage til Kbh. Vistnok samtidig førte han gennem Mogens Gyldenstjerne forhandlinger med Jørgen *Kock om en fælles henvendelse til hertug Christian om uden om rigsrådet at lade sig udråde til konge. Men da hertug Christian ulykkeligvis ikke ville gå med hertil, glippede desværre samtidig samarbejdet mellem disse to fremtrædende mænd. Grevefejdens udbrud 1534, først og fremmest grev Christoffers landgang på Sjælland (22.6.) betød, at G. endelig kunne samle sine jyske standsfæller om hertug Christian. På det andet Rymøde 4.7. opnåedes der endelig enighed om en henvendelse til denne. Selv bisperne turde ikke længere modsætte sig en sådan da den menige jyske adel, som var talrigt repræsenteret, begyndte at true dem. Naturligvis stod G. i spidsen for den deputation der derefter afsendtes til hertug Christian som den traf i Preetz. Under de forandrede forhold modtog hertug Christian det jyske råds tilbud, og G. ledsagede derefter hertugen på hans rejse op

igennem Jylland til hyldningen i Horsens 18.8. Dog, dermed var G.s indsats ikke forbi. Efter Clementsfejdens udbrud og adelens nederlag ved Svenstrup skyldtes det vel først og fremmest G.s energiske indgriben at bøndernes videre fremtrængen hindredes. I den følgende tid var han statholder i Jylland og da Vendsyssels bønder på ny blev urolige, da halsløsningen gennemdrevs med for stor hårdhed, sendtes han derop sammen med Erik Banner for at neddæmpe uroen. I vinteren 1535-36 var han en af de statholdere der fra Roskilde ledede Kbh.s belejring og deltog i forhandlingerne om Malmøs overgivelse. Efter Kbh.s overgivelse i de første dage af aug. 1536 kom statskuppet af 11.-12.8. G.s stilling – bl.a. netop i religions-sager – var her en sådan, at det netop først og fremmest må være ham Christian III sigter til, når han i et senere brev skriver at den plan der havde været fremme om foruden bisperne at arrestere samtlige verdslige råder, var blevet opgivet efter henstillinger fra flere af hans tyske og danske råder, hos hvem han altid havde fundet troskab. Naturligvis var det kun med glæde at G. har medbeseglet den reces hvorved det verdslige råd godkendte statsforandringen.

I de følgende år træder G. mere i baggrunden. Noget skyldes det vel Johan *Friis' stadig mere fremtrædende stilling, men sikkert også G.s efterhånden svækkede helbred. Endnu går der ofte bud efter G. Men hvor ugerne han i de sidste år følger opfordringen fremgår af, at han i dec. 1539 lige hjemkommet fra et fjorten dages ophold hos kongen skal have ytret at han gerne gav kongen 1000 mk., om han kunne blive fri for endnu en rejse til Gottorp. 1541 føler han sig alvorlig syg og klager i et brev over hævelse i sine fødder og ben og „swor yldsk“ i sine øjne (Eske Billes Arkiv III, 2.8.1541). Mens han desårsag må udeblive fra en herredag i dette år, var han i april 1542 dog rask nok til at mødes med kongen og Johan Friis i Ribe til vigtige forhandlinger og var til stede i Viborg ved Hertug Frederiks hyldning 4.6. Hen på efteråret opholdt han sig også en tid i Kbh., og også det følgende efterår var han endnu en gang i byen. Sikkert har de retstrætter som hans unge datteren Peder *Oxe i disse år påførte ham virket nedbrydende på hans helbred, navnlig da de fik et for G. ugunstigt udfald. Det drejede sig om besiddelsen af Gisselfeld og Tordso, den første en af Gøernes slægtsgårde, den sidste Oxernes. Af dem begge fik Peder Oxe sin morfar sat ud, dog mod fyldestgørelse af pantessummen. G. skriver da også bittert en måneds tid før sin død til Mogens Gyldenstjerne som havde ført sagen om Tordso for ham: „The handler nu met meg paa mynne al-

Gøye, Mogens

derdom, som the wille, men“, tilføjer han, „ieg forhober daag thet will anderledis kome seg“. Det skulle G. i hvert fald ikke opleve. Dette vemodige brev blev hans afskedsbrev til Mogens Gyldenstjerne. Han klager over sygdom i sin ene fod, og i det hele var hans helbred vist da stærkt vaklende. Af hans talrige børn synes navnlig døtrene Birgitte og Elline at have arvet hans begavelse. □Relief på ligsten, 1560 (Voldum k.). – Mindestøtte af Johs. Wiedewelt, 1777, ved Jægerspris.

Kilder. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873. Eline Gøyes jordebog, udg. A. Thiset, 1892. Scriptorum minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (fot. opr. 1970). Brev til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I, 1929.

Lit. Danm.s adels årbog XIII, 1896 151. A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 fl. st. Samme sst. 4.r.V, 1875–77 277 281 292–303. Samme sst. 5.r.V, 1885 334–45. Samme: Familien Rosenkrantz's hist. II, 1882 43. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. opr. 1961). Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972.

*Astrid Friis**

Gaardboe, Andreas Peter Madsen, 1825–95, gårdejer, historisk-topografisk forfatter. * 8.5.1825 i Sønder Gårdbo, Råbjerg sg., † 23.6.1895 i Kbh., begr. i Råbjerg. F: gårdejer Mads Jensen (1798–1875) og Karen Margrete Jakobsdatter (1793–1873). ~ 9.6.1880 i Råbjerg med Karen Marie Nielsdatter, * 20.9.1819 i Klitlund i Råbjerg, † 14.5.1882 i Hedensted sst. (~ 1° 1841 med Christen Baltzersen i Råbjerg, 1800–79), d. af husmand Niels Nielsen (1786–1870) og Maren Jørgensdatter (1784–1873).

Uden nogen egentlig skolegang tilegnede G. sig tidligt gode kundskaber ved selvstudium og skabte sig en større bogsamling. Hans hovedinteresse var lokal topografi og kulturhistorie, og på disse områder viste han stor energi såvel ved folkemindeoptegnelser som ved arkivstudier. 1866 kom han i forbindelse med direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring og foretog mange undersøgelser og fredninger for den. Da det jydsk historisk-topografiske selskab 1866 stiftedes blev han straks medarbejder ved dets tidsskrift og offentliggjorde her en række historisk-topografiske arbejder der delvis i noget omarbejdet form og tillige med andre af hans artikler 1893 er udgivet i bogen *Fortidsminder fra Vendsyssel*. 1855 overtog G. sin fødegård som han solgte 1880, hvorefter han boede i Hedensted i Råbjerg. 1856 kom han ind i sognerådet og var formand i tyve år; 1863–93 var han opsynsmand ved Ålbæk redningsstation og i mange år sognefoged. 1868 oprettede han en læseforening i Råbjerg og medvirkede 1889 ved

oprettelsen af Vendsyssels museum i Hjørring. – DM. 1890. □Foto.

C. K[litgaard] i Vendsysselske årbøger, 1925 199–201.

*C. Klitgaard**

Gaardmand, Niels Peter Nielsen, 1891–1949, landbrugsskoleforstander. * 4.5.1891 i Østbirk, † 2.5.1949 på Næsgård, begr. i Stubbekøbing. F: gårdejer Anders Peter Nielsen (1863–1957) og Ane Sørensen (1866–1917). Navneforandring 25.10.1911. ~ 19.5.1923 i Stubbekøbing med Emilie (Milli) Nielsen, * 22.9.1901 i Bandholm, † 11.10.1976 i Nyk. F., d. af toldassistent, senere toldforvalter Peter Emanuel N. (1876–1943) og Agnes Frederikke Petersen (1877–1955).

En uddannelse som delingsfører i gymnastik i sammenhæng med et ophold på Vestbirk højskole var for G. som for så mange andre blandt den tids landbougdom det første – og afgørende – skridt på vejen frem mod en højere uddannelse. To vintres deltagelse i Askov udvidede højskolekursus 1915–17 gav ham ikke alene de nødvendige forudsætninger for en boglig uddannelse, men styrkede ham også i hans opfattelse af at de religiøse og nationale værdier måtte være fundamentet i en pædagogisk virksomhed. 1918–20 gik han på landbohøjskolen, og allerede før eksamen som landbrugskandidat blev han ansat som lærer på den Classenske agerbrugsskole på Næsgård. Her fik han straks overdraget skolens forsøgsarbejde. Med støtte fra erfaringer og iagttagelser fra adskillige udenlandsrejser tog han som en af de første landøkonomer i Danmark arbejdet op med at forbedre foderværdien af græs og roeffald. Titlen på en bog, han udgav 1931 *Bjærgning og Opbevaring af grønne Foderafgrøder ved Hjælp af Høberedning, Ensilering og kunstig Tørring* (2. udg. 1936) giver i et kort begreb hans synspunkter, sådan som de var udviklet gennem et omfattende forsøgsarbejde. Da han om nogen mestrede den kunst at gøre sine elever aktivt interesserede i undervisningen, spredtes kendskabet til hans metoder viden om. Det direkte vidnesbyrd fra tidligere elever side blev efterhånden forstærket gennem det oplysningsarbejde den færøske G. efterhånden fik etableret, ikke mindst efter at han 1929 blev formand for de lolland-falsterske landboforeningers planteavlsvudvalg. Da man under krisen i 1930'erne for alvor begyndte at overveje hvorledes man gennem en intensiveret dyrkning af danske foderafgrøder kunne mindske behovet for import af korn og foderstoffer, var det i høj grad G.s synspunkter, nu også formidlet gennem stærkt aflyttede radioforedrag, som prægede debatten. Når det i krigsårene 1940–45 lykkedes at

fastholde en efter omstændighederne stor mælkeproduktion, må G. tilskrives en stor del af æren herfor. 1938 blev han H. J. *Rasmussens afløser som forstander på Næsgård. Samtidig indvalgte han i landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd som straks udpegede ham som dets repræsentant i statens planteavlsudvalg. Ved siden af skolearbejdet drev han en omfattende forfattervirksomhed på det landbrugsfaglige gebet, bl.a. redigerede han 4. udgave af Landbrugets ordbog. Hans stærke engagement i det nationale spørgsmål, som bl.a. ledte frem til tillidsposter i Sprogforeningen og Sønderjysk forening, førte ham naturligt ind i aktivt modstandsarbejde under den tyske besættelse. Hovedbygningen på Næsgård blev i disse år et tilflugtssted for politiske flygtninge. – R. 1942. □Foto.

Lolland-Falsters landbrugstid. XIX, 1938 303f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Gaas, Hans, ca. 1500–78, biskop. * formentlig ca. 1500 i Svendborg, † 17.9.1578 i Trondhjem, begr. i domkirken sst. F: Hans (el. Oluf) G. og Christine Baad († tidligst 1539, ~2° med rådmænd i Svendborg Niels Mogensen, formentlig † senest 1507). ~1° med Marine Berildsdatter, d. af borgmester i Assens Berild Pedersen (formentlig † senest 1515) og N. N. Hansdatter. ~2° 1558 med Benedicte Mortensdatter, † tidligst 1589. G. tilhørte både på fædrene og mødrene side mindre, adelige slægter. 1520 blev han immatrikuleret ved Kbh.s universitet, og 1521 drog han til Wittenberg. 1535 forekommer han i Svendborg hvor han under grevefejden synes at have optrådt som en afgjort tilhænger af hertug Chri-

stian (III), om end enkeltheder vedrørende hans indgriben i de politiske begivenheder er overleveret i en temmelig sagnagtig form. Måske som belønning for sin optræden fik G. 1535 et kgl. stadfæstelsesbrev på det adelige jordegods, han ejede på Fyn. Foruden at være jordegodssejer var han (vistnok allerede fra den katolske tid) tillige sognepræst til Frue kirke i Svendborg og provst i Sunds herred. Jævnligt benyttede kongen ham i officielle hverv, og oftere var han indviklet i besværlige retssager for at hævde sin adkomst til forskelligt gods. Ca. 1548 opgav han sit præstekald og drog til Kbh., tog her magistergraden og blev 1549 af kongen udnævnt til superintendent i Trondhjem. Fra nu af tilhører G.s lange, men brydsomme liv og hans omfattende arbejde Norge. G., der synes at have været af betydelig dygtighed og en fast karakter, har væsentlige fortjenester af gennemførelsen af luthersk kirkeskik i sit udstrakte stift, men indtil 1564 hæmmedes hans virksomhed ved stadige stridigheder med lensmanden Evert *Bild. Jævnlig måtte han i dette og andre øjemed foretage rejser til Danmark. □Mindestøtte ved Jægerspris af Johs. Wiedewelt, 1783.

Danske mag. VI, 1752 300–16 321–33. Kirkehist. saml. 2.r.I, 1857–59 342f 462; 2.r.V, 1869–71 508–11; 2.r.VI, 1872–73 259–61 273–75 283–85 378–85; 6.r.II, 1936–38 466. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875 706f. Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. G. L. Wad II, 1893 12–18. – Danm.s adels årbog X, 1893 139f; XIV, 1897 500. J. L. Rohmann i For lit. og kritik III, 1845 97–143 269–85. Samme i Kirkehist. saml. 2.r.I, 1857–59 649–54. H. F. Rørdam i Saml. til Fyens hist. og top. VIII, 1881 167–92 397–400. Ludv. Daae: Throndhjems stifts geistl. hist., Trondheim 1863 26–45.

*Bjørn Kornerup**

Habakuk (hedensk navn Qêqêq), ca. 1755–98, grønlandsk religiøs leder. * ca. 1755 i Sukkertoppen distrikt, Grønland, † på bopladsen Igdlut 23.11.1798. ~ ca. 1776 med Maria Magdalene, * ca. 1755, † 14.9.1802 i Sukkertoppen distrikt.

H. og hans kone boede i Evighedsfjorden nord for Sukkertoppen og havde 8.4.1776 ladet sig døbe af den herrnhutisk påvirkede missionær Berthel *Laersen. H. var fanger som sine landsmænd. Vinteren 1787–88 påstod Maria Magdalene at have haft åbenbaringer der afslørede H.s utroskab og andres onde handlinger. Dette skabte uro i den lille menighed der lå afsides og var forsømt af missionen. Julen 1788 blussede bevægelsen voldsomt op i forbindelse med nye syner, og begge ægtefæller udnævnte sig selv til profeter og dannede en menighed der nægtede at efterkomme flere henstillinger fra den lokale missionær om at standse „sværmeriet“. Religiøst var bevægelsen præget af en dyrkelse af de afdøde der mentes at befinde sig i en mellemtilstand efter døden. Der blev faret hårdt frem mod dem der ikke adlød profeterne, og to kvinder angives at være dræbt som hekse, ligesom H. i lokal overlevering angives at have tiltaget sig stor autoritet i forhold til menigheden, fx med tvangsaflevering af al fangst. De danske myndigheder var rådvilde og magtesløse, og distriktets handel gik til dels i stå. De fleste af de grønlandske missionsmedhjælpere, kateketerne, sluttede sig helt eller delvis til bevægelsen, og kolonistyret mistede kontrol over situationen. Men i 1790 døde bevægelsen væk, til dels efter Frederik *Bertelsens indgriben, men formentlig også fordi ægteparret ikke i længden kunne fastholde befolkningen der mistede troen på deres særlige evner. 1794 meldte H. og hans kone sig som „konfirmander“ ved missionen i Holsteinborg for at blive genoptaget i menigheden. En i Sukkertoppen af kolonimyndighederne opsat gabestok kom ikke i anvendelse.

Begivenhederne gjorde et dybt indtryk på befolkningen og har været husket i en omfattende folkelig tradition, især vel fordi det i kolonitidens Grønland var meget usædvanligt at grønlænderne åbent satte sig op mod kolonimyndighederne. Bevægelsen blussede op igen i samme område et par gange senere, især i 1803, men ikke med samme styrke. – Habakuk-bevægelsen

har været et yndet motiv for grønlandske malere og tegnere. Der kendes også andre eksempler på religiøse bevægelser i Grønland senere af sværmerisk karakter. I vinteren 1853–54 udgav en ung fanger Matteus ved Frederiksdal i det sydligste Grønland sig for profet og kaldte sig Gabriel og rejste en stærk bevægelse der skulle danne en ny menighed og løsrive sig helt fra europæerne. Missionærerne var magtesløse, men da profetierne ikke gik i opfyldelse opløstes bevægelsen af sig selv. I 1875 udgav en ung pige Jonnassine Annine Amalia i Upernaviks norddistrikt sig for Jomfru Maria og hævdede at have haft forskellige åbenbaringer. Sagen vakte en del bevægelse, men døde også væk af sig selv.

H. Ostermann i Det grønlandske selsk.s årsskr., 1939 64–73. Staffan Söderberg: Profetens roll i religionsmötet, Lund 1974. Finn Gad: Grønlands hist. III, 1976 378–91.

Mads Lidegaard

Hack, se **Hak**.

Hacquart, Christian Vilhelm, se **Hacquart, Philip** (ca. 1616–98).

Hacquart [ha'ka:r], **Philip**, ca. 1616–98, kirurg. * i udlandet, muligvis Lothringen, begr. 23.5.1698 i Kbh. (Holmens). ~ 1° i udlandet. ~ 2° omkring nytår 1657–58 med Christine Vogt, * ca. 1629, begr. 18.12.1689 i Kbh. (Holmens k.).

H., der var katolik, kom til landet i slutningen af Christian IVs tid, rimeligvis som militærkirurg. 1651 fik han understøttelse til en studierejse til Italien og andre lande. Han blev bartsvær ved Holmen, tugthuset og provianthuset 1.10.1655 og livkirurg 15.1.1658. Denne stilling bevarede han til sin død – han havde da tjent tre konger. H. var en meget anset kirurg. Ikke blot kongen benyttede ham, fx til sammen med livlægen at besigtige bådsmandenes faldefærdige sygehus (1658) og til udarbejdelse af et forslag til sundhedsplejens ordning ved hæren i Mecklenburg (1675), men han var tillige den af medici mest benyttede kirurg. I Thomas *Bartholins Acta Medica (II 349–51) omtales hans store operationer, men særlig er det værd at bemærke at han gjorde vivisektioner for at undersøge et lægemiddels virkning. – Foruden at være kirurg var han en

driftig handelsmand idet han sammen med andre hoffunktionærer, der vanskeligt kunne få deres gage, havde flere skibe hvormed de drev handel på Frankrig, det nordlige Norge, ja, hvalfangst ved Grønland. – Han var en velhavende mand som havde flere ejendomme i Kbh. – Blandt H.s børn blev to sønner læger. Den ældste, **Philip H.** (1645–1718) var født i udlandet og dr.med. da han begyndte at praktisere i Kbh. ca. 1677. Han blev stadsfysicus i Kbh. 25.3.1699 med rang af livmedicus. Han var næppe meget energisk og afskedigedes 1710. – Den yngste søn, **Christian Vilhelm H.**, i almindelighed kaldt Philip H. den unge (1668–1715) studerede og blev dr.med. i udlandet, praktiserede i Kbh. fra ca. 1695, blev meget omtalt i anledning af en retssag angående værdien af et pulver til guldmageri, senere fordi han, da han flygtede fra pesten 1711, kaldtes tilbage af kongen. Han var en meget anset fødselshjælper og blev derfor medlem af den 1713 nedsatte kommission til ordning af jordemodervæsenet der førte til den første jordemoderlov 30.11.1714.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877: VII, 1886. H. U. Ramsing: Kbh.s ejendomme I, 1943 165: III, 1945 72. – F. V. Mansa: Pesten i Helsingør og Kbh. 1710–11, 1854 23f. G. Norrie i Bibl. for læger 7.r. VI, 1895 1–38. Samme: Kirurger og doctores, 1929. Samme i Danm.s jordemødre, red. W. Nellesen, 1935 33–37. K. C. Rockstroh i Militærlægen XVIII, 1910 161–295. K. Caroe i Pers. hist. t. 7.r. V, 1921 150–67.

*Gordon Norrie**

Hacquart, Philip (1645–1718), se **Hacquart, Philip** (ca. 1616–98).

Hadersleben, Jens v., se **v. Löwenklau, Jens**.

Haderup, Ernst, 1876–1954, tandlæge. * 22. 9.1876 i Nakskov, † 26.12.1954 i Ordrup, urne i Kbh. (Holmens kgd.). F: læge, senere dr.med., professor Victor *H. (1845–1913) og Valborg Salvesen (1842–80). ~1° 9.4.1902 i Nyborg med tandlæge Augusta (Dodde) Rudolphine Schalburg, * 30.10.1876 i Nyborg, † 28.5.1961 i Lyngby, d. af dampskibskspeditør, løjtnant af infanteriet, senere kaptajn, vinhandler Christian Frederik S. (1841–1908) og Augusta Jørgensen (1848–1932). Ægteskabet opløst 1913. ~2° 19.2.1917 i Kbh. (Johs.) med tandlæge Karen Margrethe Kjær, * 12.2.1887 i Måløv, d. af bestyrer på Måløvgård, senere inspektør ved Holbæk amts arbejds- og sindssygeanstalt Rasmus Marius K. (1855–1913) og Laura Margrethe Boje (1855–1944). Ægteskabet opløst. ~3° 4.3.1952 i Herlev (b.v.) med gymnastik- og danselærer Else Margrethe Lund, * 24.12.1909 i Brønshøj, Kbh.,

d. af repræsentant Aage L. (1872–1947) og Trine Nicoline Lund (1874–1955).

H. blev student 1895 fra Østerbros latin- og real-skole, tog medicinsk forberedelseksamen 1898 og tandlægeeksamen 1899. Han gjorde derefter vikar- og assistenttjeneste i Danmark og Tyskland, nedsatte sig som tandlæge i Fåborg og praktiserede fra 1908 i Kbh. 1908–10 var han lærer ved Dansk tandlægeforenings institut og 1918–25 censor ved tandlægeskolen. Han ydede en stor indsats inden for tandlægestanden både ved fagligt og foreningsmæssigt arbejde, og var indehaver af mange tillidsposter, var 1921–26 formand for Skandinavisk tandlægeforening. Han var endvidere redaktør af *Tandlægebladet* 1912 og 1916–21. H. var i en lang årrække dansk repræsentant i Fédération dentaire internationale, 1928–46 konsulent i sundhedsstyrelsen hvor han øvede sin mest betydningsfulde indsats for sine kolleger, bl.a. fik tandlægerne i denne periode udvidede injektionsrettigheder. Var medstifter af og fra 1933 formand for den videnskabelige forening for paradentosens bekæmpelse, Arpa. H. var æresmedlem af Dansk tandlægeforening og af flere udenlandske tandlægeselskaber. Han skrev et stort antal artikler i fagpressen og 1923 udgav han *Dansk tandlægeforenings 50 års jubilæumsskrift*. – R. 1923. DM. 1936. K. 1946. □Tegn. af H. Bendix, 1927, og Hrody, 1932. Mal. af Axel Schmidt, 1934. Foto.

Aa. Riis-Petersen i *Tandlægebladet* 59, 1955. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

J. J. Pindborg (Hedvig Strömghren)

Haderup, Victor Frants Nachtegall, 1845–1913, læge, tandlæge. * 25.7.1845 i Vesterborg, † 29.4.1913 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Holmens). F: dr.med. Ernst Julius H. (1806–70) og Therese Rasmine Nachtegall (1812–70). ~1° 1.6.1871 i Kbh. (Johs.) med Valborg Mathilde Benedicte Salvesen, adopt. Nachtegall, * 8.7.1842 i Drammen, † 10.2.1880 i Kbh. (Holmens), d. af skibskaptajn Ole S. og Anna Hedvig Carlleman, adopt. 1847 af professor Franz *Nachtegall (1777–1847) og Petrea Susanne Resch (1810–81). ~2° 12.9.1882 i Tårnbæk med Michaela Johanne Bartholin, * 2.4.1847 på Nielstrup, † 2.4.1931 i Kbh. (~1° 1870 med forpagter, cand.jur. Carl Jørgen Meincke, 1842–77), d. af forpagter, fideikommissbesidder Caspar Georg Bartholin Eichel (1813–1902) og Holga Aagaard (1822–75). – Far til Ernst *H.

H. blev student 1863 fra Nykøbing F. og tog lægeeksamen 1871 hvorefter han gjorde kandidat-tjeneste ved kommunehospitalet i Kbh. Han praktiserede 1872–77 som læge i Havdrup og i

Haderup, Victor

Nakskov, uddannede sig derefter som tandlæge i Berlin og Kbh. og oprettede 1878 i Kbh. en klinik for mund- og tandsygdomme. Han deltog i oprettelsen af poliklinikken for ubemidlede 1884 og var leder af dens afdeling for tandsygdomme 1884–1909. Han blev medlem af kommissionen for tandlægeeksamen 1880 og af kommissionen for ordningen af tandlægevæsenet 1885. 1888–1906 var han leder af den teoretiske undervisning ved den nyoprettede tandlægeskole og fra 1906 lærer sst. i klinik med ekstraktion og narkose. 1888 dr.med. (*Kliniske Bidrag til Studiet af Kæbecysterne*). Fra 1889 privatdocent ved universitetet, ledede 1895–99 fonetisk kursus ved universitetet og 1898 ved Statens lærerhøjskole. – For sin gerning og sin stand havde H. en varm interesse. Det var ham der ved stiftelsen af tandlægeforeningen 15.6.1881 skabte en samlet tandlægestand, og hans stræben gik hele hans liv ud på at højne standens niveau, dels gennem forbedret undervisning og uddannelse, dels også ved at vise tandlægens samfundsmæssige betydning. Det var således ham der gav stødet til oprettelse af en tandlægeskole i Danmark og han var en ivrig talsmand for kravet om artium som basis for studiet. Endvidere rejste han spørgsmålet om skolebørns tandpleje og iværksatte i 80'erne den første undersøgelse her i landet af skolebørns tænder. – 1894 bragte H. et stort internationalt tandlægemøde i stand i Kbh. hvor han ved at stille forslag om oprettelsen af en international forening til tandlægeundervisningens fremme gav impulsen til dannelsen af Fédération dentaire internationale som fandt sted i Paris 1900. – Det var naturligt at H. fik mange tillidsposter inden for standen. Han var formand for Dansk tandlægeforening 1881–86, 1890–91, 1894–1901 og dens første æresmedlem 1910, formand for Skandinavisk tandlægeforening 1891–92, medlem af en mængde udenlandske tandlægeforeninger og æresmedlem af Société odontologique de France og af den ungarske tandlægeforening. Hans litterære produktion inden for faget var stor. Han var redaktør eller medredaktør af forskellige fagtidsskrifter og publicerede et stort antal afhandlinger af hvilke skal nævnes: *Ältere og neuere Behandlung der Gaumenspalte*, *Den historiske Udvikling af Læren om Kæbecysterne*, *Bedøvelse ved Bromæthyl, særlig i Tandlægepraxis*, *Om offentlig Forsorg for tælende Børn*, *Skoletandhygiejnens Udvikling og nuværende Situation*, *Nødvendigheden af Tandlægehjælp ved Hospitalerne*. Af stor og blivende betydning var hans forslag om en international betegnelse af tænderne som har vundet indpas i mange lande, men hovedsagelig anvendes i Norden. – Tit. professor 1902. – R. 1894. □Malet som ung. Re-

lie af Hilda Brag ca. 1930 (Kbh.s tandlægehøjskole). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1888 220–22. – Tandlægebladet XVII, 1913 130–33 193 (fortegn. over H.s skrifter). Max Melchior i Ugeskr. for læger LXXV, 1913 771f.

*Hedvig Strömgren**

Haelwegh ['halve'q], **Albert**, † 1673, kobberstikker. † 28.8.1673 i Kbh. (Holmens). ~ 10.7.1653 i Kbh. (Frue) med Anne Hansdatter, † marts 1676 i Kbh. (Holmens).

Om H.s liv vides meget lidt og om hans herkomst intet. En dansk slægt H. kendes ganske vist i Roskilde, men mere sandsynlig er dog en afstamning fra Holland. I Amsterdam og Deventer har i 1500- og 1600-tallet levet en familie Haelwech, en staveform som H. også selv benyttede i en række tidlige signaturer. Arkivalisk nævnes hans navn første gang da han 15.5.1647 fik bestilling som „Kgl. Majestæts Kobberstikker“ efter Simon de Pas, og der følger nu jævnlige udbetalinger til ham i denne egenskab indtil hans død. 26.5.1647 udnævntes han også til universitetets kobberstikker. Af grundtaksterne for 1661 og 1668 fremgår det at han ejede et hus i Kongensgade i Kbh., og 1670 finder man hans navn i konsistoriums dom-kopibog, idet maleren Abraham *Wuchters, der var gift med en søster til H.s kone, indstævnedes ham til et møde for universitetets rektor og professorer i anledning af nogle økonomiske stridigheder.

Heldigvis kan man til gengæld danne sig et klart indtryk af H. som kunstner. Af hans kendte signerede værk på ca. 290 stik og raderinger er ca. 135 egenhændige, de øvrige formentlig værkstedsarbejder; størstedelen er portrætter som på en enkelt undtagelse nær er udført efter arbejder af andre kunstnere, især Karel van *Mander (1609–70) der leverede forlæg til H.s tidligste arbejder 1643–48 og i øvrigt ejede pladerne til dennes første otte signerede stik, samt Abraham Wuchters. Som nævnt vides der intet med sikkerhed om hans opvækst og læreår, men hans kunst peger mod Holland, specielt mod den store hollandske grafiker, Rubensstikkeren Pieter Soutman der er en generation ældre end H., og sammenlignes H.s arbejder med samtidige hollænderes som Jonas Suyderhoef, Corn. Visscher, Crispyn van den Queboorn eller Theodor Matham er det indlysende, hvorfra han har sin teknik med dens blanding af linjer og punkter, af gravstikarbejde og ætsning. Særlig hos Suyderhoef findes den samme udprægede sans for malerisk virkning, den stærke plastiske fornemmelse og samtidig med det meget fine og omhyggeli-

ge arbejde i kobberpladen en vældig kraft i sværtens sort.

H.s første kendte portrætter er fra 1640erne, og her skal særlig fremhæves de store pragtfulde blade der i alt væsentligt er udført som raderinger, forestillende den gamle konge *Christian IV, den udvalgte Prins og hans Gemalinde, Prins Valdemar Christian, Frederik III* som ung og *Hannibal Sehested* (1650). Fra denne hans tidligere tid stammer også de æsede figurkompositioner der måske er hans allerførste arbejder forud for portrætterne, som fx *Lot og hans Døtre, Prins Svends Død* (efter K. v. Mander), *Amor og Psyche* (efter Rubens), *Ganymeds Bortførelse* (efter K. v. Mander) etc. Disse sidste blades udførelse er i nær slægt med arbejder af Soutman og hans skole. – Fra 1650erne bør især nævnes de sytten karakterfulde portrættik af forskellige medlemmer af rigsrådet samt portrætterne af *Birgitte Thott, Johannes Rhode og Christian V* som barn. H.s teknik er nu en blanding af ætsning og gravstikarbejde ganske som hos Suyderhoef, og man kan virkelig i kvalitet sætte disse stik op ved siden af denne fortrinlige hollænders kunst. I 1660erne mærkes en fransk indflydelse i den renere anvendelse af gravstikkens linjevirkning og i den hyppige brug af den enkle, ovale ramme der i stikkene omgiver den portrætterede. Ifølge gammel tradition tilskrives der H. et stik forestillende *Ludvig XIV* der er en kopi efter Robert Nanteuils blad fra 1663, og om interesse for fransk kobberstikkunst vidner også portrætterne af *Prins Jørgen, Karl XI af Sverige og Eiler Holck*. Den maleriske hollandske stil mærkes dog stadig i de fortrinlige portrættik af *Erik Krag, Korbitz, Henr. Müller, Chr. Rantzau, Rüse og Holg. Vind*, alle udført i H.s ti-tolv sidste leveår. Selvstændigt og fremragende er portrættet af *Dronning Christina* fra 1661. Noget vanskeligere er det at bedømme og placere de mange stik til ligningskunst, idet H. ofte her, som i adskillige andre tilfælde, har gjort stærkt brug af medhjælper.

Foruden portrætter og de nævnte få tidlige figurkompositioner har H. udført titelblade og følgeblade til forskellige bøger, fx en udgave af Jyske Lov, botaniske værker fra 1648 og 1656 af Simon Paulli, anatomiske og medicinske værker fra 1654ff af Thomas Bartholin, og desuden har han ladet sine værkstedsmedhjælpere udføre en samling ret ringe portrætter af danske konger fra Dan til Christian IV (Frederik III), anvendt i *Regum Daniæ Icones* (1646ff). To store fremstillinger af Kbh.s belejring 1658–59 skyldes også H.

Først og fremmest er det dog som portrættikker H. skal nævnes, idet han her har nået højest. Det

er ikke blot et fremragende og levende skildret portrætgalleri af 1600-tallets danske personligheder han har efterladt, men som grafiker er hans indsats af europæisk format. Han er ikke kun reproduktionsstikker, men en kunstner der både har sans for sit forbilledes særpræg og samtidig på en overlegen og selvstændig måde behersker de specielt grafiske virkemidler. Der er en baroktidens friskhed og bredde i disse stik der ofte langt overgår de malerier, de er udført efter. Desværre har hans teknik som trykker været ujævn, og kun i de tidlige eksemplarer af hvert stik, hvor sværten har sin fulde farvekraft, kan han helt bedømmes. H. står da ikke blot som en hovedskikkelse i 1600-tallets danske kunst, men som en af de største grafiske kunstnere der har virket herhjemme. I kobberstiksamlingen findes en næsten komplet samling i gode tryk af hans arbejder, og på Fr.borg og i Det kgl. bibliotek er han fyldigt repræsenteret.

Danske saml. I, 1865–66 289–306 (sagen mod Wuchters). – C. F. v. Rumohr og J. M. Thiele: *Gesch. der kgl. Kupferstichsamml. zu Cophenhagen, Lpz. 1835* 49–78. Jørgen Sthyr i *Kunstmuseets årsskr. XXV, 1938* 5–69 (m. værkfortegn.; genopr. m. enkelte tilføjelser som monografi 1965). Laur. Nielsen: *Den danske bog, 1941*. Povl Eller: *Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971*. E. Snorrason i *Fund og forskning XX, 1973* 72–108.

Birgitte Bøggild Johannsen (Jørgen Sthyr)

Haffner

Slækten H. kom til Danmark med feltpræst Reinhold H. (–1707) der var far til løjtnant Reinhold Wilhelm H. (1689–ca. 1755).

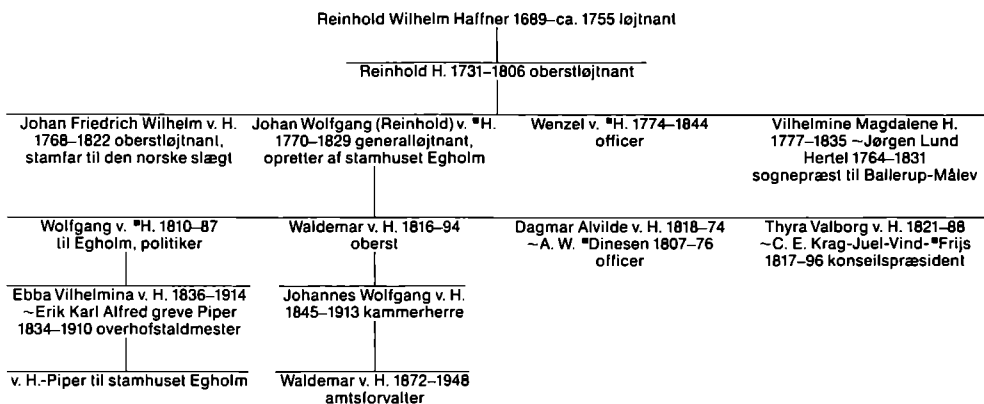
Politikeren Wolfgang *H. var ~Sophie Vilhelmine Caroline Krieger, d. af kontreadmiral J. C. *K.

Th. Hauch-Fausbøll: *Slægthåndbogen, 1900* 296–301. *Pers.hist.t. VII 2, 1917*. Th.H.-F.: *Håndbog over den ikke naturaliserede adel, 1933* 52–56. Albert Fabritius: *Tre søskende von H.s konsanguinitetstavle, 1958*.

Hans H. Worsøe

Haffner, Adam Mogens Wenzel, 1774–1844, officer. * 5.3.1774 i Kbh. (Garn.), † 19.3.1844 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere oberstløjtnant i artilleriet (kar. oberst) Reinhold Jacob H. (1731–1806) og Vibeke Margrethe Wildenradt (1744–1817). ~ 1° 31.10.1797 i Kbh. (Garn.) med Cathrine Wendelia Møller, døbt 28.7.1773 i Kbh. (Slotsk.), † 2.9.1820 i Frankfurt a.M., d. af hofkonditor i Kbh. Johan Mathias M. (1735–88, ~ 2° 1786 med Christiane Frederikke Frisch, 1763–1820, ~ 2° 1791 med kaptajn, senere oberst Nicolai Michaelsen, ca. 1759–1844) og Christiane Henriette Marie Berling (1742–86). ~ 2° 13.5.1832 i Kbh. (Garn.) med Anna Lucretia Lytton, * 12.10.1790 på St. Croix, † 17.2.1842

Haffner, Wenzel

i Kbh. (Garn.) (~ 1° med stempelpapirforvalter, justitsråd Jens Schifter, ca. 1777–1838, ~ 2° 1819 med kgl. advokat og auditor i Dansk Vestindien, senere skifteforvalter i Frederiksstad, justitsråd Christian Thøger Carl Wormskiold, 1790–1829). – Bror til Wolfgang *H. (1770–1829).

H. blev 1782 indskrevet som underkonstabel, blev 1788 stykjuncker, 1791 sekondløjtnant (anc. 1788), blev 1794 kar., n.å. virkelig premierløjtnant, 1801 aide-generalkvartermester, 1802 kar., 1804 virkelig kaptajn i ingeniørkorpset (anc. 1802), 1805 kar. generalkvartermesterløjtnant, 1808 major og overkvartermester i generalkvartermesterstaben. 1801 havde han deltaget i slaget på Rheden, var 1806–07 ansat i staben i korpset på sydgrænsen, men fra slutningen af juli 1807 stabschef hos generalløjtnant J. M. H. *Castenschiold. Under påskud af „nødvendigvis“ at skulle til Sorø var han fraværende under slaget ved Køge 29.8. der fuldstændig udslættede landeværnet („træskohæren“). 1808 var han ansat i marskal Bernadottes stab under indrykningen i Danmark. Samtidig med alt dette byggede han og broderen Wolfgang batterier omkring på kysterne og arbejdede på nye artillerikonstruktioner. 1812 fik han oberstløjtnants anciennitet og blev 1814 virkelig generalkvartermesterløjtnant. Som pladskommandant i Altona 1809–13 førte han hyppige militære og politiske forhandlinger med den franske hærledelse på nordfronten (Hamburg) og vedligeholdt en stadig og udførlig korrespondance med Frederik VI. Af trang til at spille en politisk rolle lod H. sig imidlertid forlede til forhandlinger og aftaler han hverken havde kompetence eller indsigt til at gennemføre. Den diplomatiske balancegang regeringen forsøgte i forhold til franskmændene og de allierede forstod H. intet af, og da han gentagne gange havde krydset regeringens hensigter og ordrer

blev han 1813 sammen med den kommanderende divisionsgeneral kaldt til Kbh. og af kongen idømt flere måneders streng fæstningsarrest. Kongen udtalte dog personlig til ham sin overbevisning om at han ved sine handlinger havde haft de bedste hensigter. – 1816 blev H. oberst og var 1819–24 medlem af militærkommissionen i Frankfurt, fra april 1823 tillige chef for artillerikorpsset. 1828 blev han generalmajor (uden anciennitet). Ved sin arrogante og lunefulde optræden over for de yngre artilleriofficerer vakte han en stærk stemning imod sig hvilket 1828 førte til at et stort antal løjtnanter og kaptajner rettede anklage mod ham for skodesløs og forsømmelig embedsførelse samt myndighedsmisbrug i flere retninger. Under talrige forhør trak sagen ud til 1832 da H. uden domsafgørelse fik afsked fra korpset og sattes å la suite i armeen på vartpenge. 1834 fik han generalmajors anciennitet. – Kammerherre 1815. – R. 1809. DM. 1812. K. 1822. S.K. 1840. □ Afbildet med søskende på gouache af J. H. W. Haffner, 1786. To pasteller. Stik af Chrétien. Mal. af C. W. Eckersberg, 1829 (artillerikorpsset), tegn. dertil af samme (Fr.borg).

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–VII, 1883–96. – Carl Th. Sørensen: Kampen om Norge 1813 og 1814 I, 1871.

*Rockstroh**

Haffner, Johan Wolfgang (Reinhold), 1770–1829, officer. * 24.1.1770 i Kbh. (Garn.), † 12.8. 1829 sst. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: kaptajn, senere oberstløjtnant i artilleriet (kar.oberst) Reinhold Jacob H. (1731–1806) og Vibeke Margrethe Wildenradt (1744–1817). ~ 24.1.1819 i Kbh. (Garn.) med Anna Margrethe Kaasbøll, * 22.6.1789, døbt s.å. i Hvedstrup, † 22.7.1849 i Nykøbing Sj., d. af student, senere volontær i fi-

nanskollegiet, endelig vinhandler Jacob Rhode K. (1762–1846, ~2° 1806 med Bolette Charlotte Jochel, 1777–1816, ~1° 1797 med fh. kgl. fuldmægtig, kancellisekretær Christian Due, 1764–1843, ægteskabet opløst 1805) og Margrethe Kirstine Lindemann (1769–95). – Far til Wolfgang *H. (1810–87). Bror til Wenzel *H.

H. blev 1772 indskrevet som bombarder ved faderens kompagni og „med særlig kgl. Bevilling“ stykjunger 1782, 1786 virkelig sekondløjtnant i artillerikorpsset. I felttoget mod Sverige 1788 var han midlertidig kommandant i Kongsvinger. N.å. blev han kar. og virkelig premierløjtnant, 1794 kar. kaptajn, 1798 stabskaptajn, 1800 (anc. 1799) aide-generalkvartermester, 1805 tjenstgørende adjutant i kronprinsens generalstab („De røde fjer“), fik 1807 majors karakter, blev n.å. generalkvartermesterløjtnant med oberstløjtnants kar. og 1809 generalkvartermester, chef for generalkvartermesterstaben og guidekorpsset med oberst kar. 1812 blev han kar., 1819 virkelig generalmajor. Ligesom broderen Wenzel var han en yderst flittig og meget anvendt mand – således 1803 og 1805 ved troppesamlingerne i Holsten, 1806 ved forhandlinger med franskmændene i Hamburg, 1808 ved de spanske troppers rejsning på Sjælland, var 1809 medlem af kommissionen om nye fæstningsanlæg ved Kbh. og udarbejdede s.å. et udførligt, vel gennemtænkt og overskueligt forslag om landets, særlig Sjællands forsvar. Da hæren 1814 med kongen som overgenerall opstilledes på Fyn, var han sammen med chefen for generaladjutantstaben, Frantz *Bülow, kongens nære medhjælper. 1829, få dage før sin død, blev han generalløjtnant, foreløbig dog uden anciennitet. – 1812 købte han for 500000 rdl. godset Egholm i Voldborg herred der senere oprettedes til stamhus. – Kammerherre 1810. – R. 1809. DM. 1812. K. 1815. S.K. 1817. □Afbildet på gouache fra ca. 1786 med mor og søskende. Maleri (bl.a. Frijsenborg).

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–IX, 1883–1902.

*Rockstroh**

Haffner, Wolfgang, 1810–87, krigsminister, politiker. *10.9.1810 på Holmegård ved Valby, †28.4.1887 i Kbh. (Garn.), begr. i Ferslev, Horns herred. F: oberst, senere generalløjtnant Johan Wolfgang *H. (1770–1829) og Anna Margrethe Kaasbøll (1789–1849). ~8.11.1832 i Kbh. (Garn.) med Sophie Vilhelmine Caroline Krieger, *21.12.1807 i Kbh. (Holmens), †26.8.1889 sst. (Garn.), d. af kommandørkaptajn, senere kontreadmiral Johan Cornelius *K. (1756–1824) og Dorothea S. M. Meincke (1777–1809).

H. uddannedes som officer, blev 1821 kadet, 1823 sekondløjtnant à la suite, gjorde tjeneste ved livregimentet kyradséer, senere ved hestgarden, udrådte 1839 af hæren som kar. ritmester, blev 1869 kar. oberst og 1871 general à la suite. Han deltog som frivillig i den første slesvigske krig som fører for en afdeling herregårdsskytter, men i øvrigt havde overtagelsen af det fædrene gods Egholm (stamhus fra 1831) kaldt ham bort fra den militære bane. Han viste sig som en dygtig og interesseret godsejer, lod 1844–49 af egen drift hoveriet afløse og var i mange år medlem af Sæby-Gershøj sogneråd, 1842–87 af Gl. Roskilde amtsråd og 1847–48 af Roskilde stænder. Han stod svogeren grev C. E. *Frijs politisk nær, deltog 1850 i stiftelsen af grundejerforeningen og trådte 1865 ind i oktoberforeningen. 1866 valgtes han til landstinget i 2. kreds og bevarede mandatet til sin død. Sept. 1869 efterfulgte han Estrup som indenrigsminister i ministeriet Frijs og gjorde, støttet af svogeren, alvorligt forsøg på at løse fæstespørgsmålet, men landstingets flertal gik ham imod. Maj 1870 faldt ministeriet, og H. indtrådte i kabinettet Holstein som krigs- og marineminister. Til trods for sin militære uddannelse opfattedes han i hær og flåde nærmest som civil; han var imidlertid besjælet af kraftig forsvarsvilje, og den revision af hærloven der skulle finde sted 1872 forberedte han sammen med de højere officerer, bl.a. C. A. F. *Thomsen, med en ikke ubetydelig udvidelse og befæstning af Kbh. Udgifterne ville han dække bl.a. ved en værnescat, men tørnede voldsomt sammen med finansministeren A. F. Krieger og tog sin afsked dec. 1872, hvorefter Thomsen som hans efterfølger forgæves søgte at gennemføre hans forslag. Under ministerkrisen 1874 søgte han forgæves at danne ministerium. Han indtrådte i ministeriet Estrup juni 1875 som krigs- og marineminister, men hans nye store forsvarsforslag strandede på folketingets modstand, og da han forelagde en for datiden meget human nyordning af den militære strafferetspleje gik landstingets højre imod. Da H.s kolleger ikke ville indvillige i at forslaget forelagdes uforandret på ny, udrådte han juli 1877 af ministeriet. I sine sidste år indtog han en ledende stilling inden for højre som formand for landstingsgruppen og for partiets repræsentantskab. Han var en udpræget saglig natur, tung i vendingen, men ikke uden temperament når det gjaldt hans livssager, forsvaret og skandinavismen; i de bevægede dage sommeren 1870, da Danmarks stilling til den fransk-tyske krig skulle afgøres var han oprindelig sammen med C. C. Hall, C. E. Fenger og C. A. Fonnesbech stemt for at gå med Frankrig. På kulturelle områder som kirke og skole stod han et stykke til venstre

Haffner, Wolfgang

for de fleste af sine partifæller. – Kammerjunker 1827. Kammerherre 1847. Rang med gehejmeråder 1880. – R. 1854. DM. 1867. K² og K¹ 1870. S. K. 1875. □Litografi 1867 efter foto, træsnit efter dette 1877. Træsnit af H. P. Hansen, 1869, flere træsnit efter dette. Afbildet på satirisk træsnit 1869 i „Folkets Nisse“. Tegn. af H. Olrik ca. 1876 (Fr.borg), forarbejde til mal. af statsråd 1878 (Chr.borg). Mal. af C. M. Tegner. Buste af V. Bissen, 1883 (Fr.borg; Sæby k.). Mal. af H. Chr. Jensen, træsnit efter dette 1887. Træsnit af H. P. Hansen, 1887. Foto.

Det nordslesv. spørgsmål 1864–79, udg. Aage Friis III, 1932 274f 278f. – [P. V. Grove] i Ill. tid. 16.2.1873. Sst. 8.5.1887. Zodiacus i Nær og Ijern 5.5.1876. Dagbladet 4.1. og 1.8.1877. J. A. Hansen: Efterl. papirer, 1878–79 219–24. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 397–400. M. P. Friis i Danmark. Ill. kalender, udg. Journalistforen. II, 1888 41–48. A. F. Krieger: Dagbøger IV–VII, 1921–25. Aage Friis: Danm. ved krigsudbrudet 1870, 1923. – Papirer i Rigsark.

*Povl Engelstoft**

Hafn, Niels Christian, 1881–1947, ingeniør, brandværnstekniker. * 12.8.1881 i Kbh. (Frels.), † 17.5.1947 på Skt. Lukasstift., Hellerup, urne sst. (Hellerup kgd.). F: vikualiehandler Ole Christian Christensen (1857–1909) og Larsigne Rasmine Rasmussen (1860–1937). Navneforandring 27.9.1907. ~ 30.9.1909 på Frbg. med Ellen Johanna Feilberg, * 24.3.1885 på St. Croix, † 25.11.1958 i Charlottenlund, d. af læge John Nicolas F. (1855–1905) og Tobitha Christine Paulsen, adopt. Frederiksen (1858–1903).

H. blev student 1900 fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade, cand. phil. n.å. og cand. polyt. som bygningsingeniør 1906. Efter at have aftjent sin værnepligt ved ingeniørregimentet arbejdede han 1907–15 som ingeniør hos murermester og entreprenør E. Rothe i Kbh. og blev derefter ansat i Nordisk Brandforsikring hvor han 1916 blev kontorchef. 1918 blev han direktør for Brandforsikringsselskabet Danske Phønix. – 1919 fik H. den tanke herhjemme at få etableret en regelmæssig brandværnsinspektion i fabriksvirksomheder, store lagre osv. Tanken vakte interesse inden for industrien og 1920 dannedes Dansk komité til bekæmpelse af brandfare, senere Dansk brandværnskomité med repræsentanter for myndigheder, offentlige institutioner, erhvervsorganisationer m.m., for hvilken H. blev sekretær, 1928 direktør. Dens opgave var rådgivning til by- og landbrandvæsener i spørgsmål om organisation og anskaffelse af materiel, almindelig propaganda, offentliggørelse af domme for uforsigtighed m.m. og iværksættelse af brandtekniske undersøgelser, afholdelse af kursus. Et meget betydeligt arbejde påhvilede komi-

teen og H. personlig ved at bistå justitsministeriet ved forarbejderne til brandpolitiloven for landet af 31.3.1926 og særlig ved gennemførelsen af loven i praksis. H. var tillige formand for justitsministeriets prøvekommision for filmoperatører. – R. 1930. DM. 1942. □Mal. af A. Tørsleff, 1942. Foto.

Viggo Lunn i Brandfare og brandværn, 15.2.1930 163–70. Aage Svendsen m.fl. sst., 1947 45–48. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Hafstein, Hannes, 1861–1922, jurist, forfatter, minister for Island. * 4.12.1861 på amtmandsgården Möðruvellir i Hörgárdal, Nord-Island, † 13.12.1922 i Reykjavik, begr. sst. F: amtmand Jörgen Pétur Havstein (1812–75) og Kristjana Gunnarsdóttir (1836–1927). ~ 15.10.1889 i Reykjavik med Ragnheiður Stefánsdóttir, * 3.4.1871 på præstegården Kálhólt, † 18.7.1913 i Reykjavik, d. af sognepræst Stefán Thordersen (1829–99) og Sigríður Ólafsdóttir (1831–1919).

H. blev student 1880 fra Reykjavik lærde skole hvorefter han begyndte jurastudiet i Kbh. Også hovedstadens litterære liv optog ham, han havde selv fra sine unge år skrevet digte og han påvirkedes i særlig grad af Georg Brandes og realismen. 1886 blev han cand. jur. og sekretær ved landshøvdingembedet, 1895 sysselmand og byfoged på Isafjord, og 1901 medlem af altinget. Hidtil havde han tilhørt de mere moderate kredse i islandsk politik, men efter „systemsiftet“ i Danmark 1901 øgedes mulighederne for en udvidelse af Islands nationale rettigheder. Muligvis efter tilskyndelse fra Brandes blev H., som hjemmestyrepartiets leder, 1903 udnævnt som den første islandske minister for Island, en stilling han beklædte til 1909 og på ny 1912–14. Hans første ministertid var præget af fremgang i erhvervslivet, og hans samarbejde med kongen og den danske regering var ret godt. 1906 ledede han altingets Danmarksbesøg, og n.å. modtog han Frederik VIII, statsministeren og deres følge af rigsdagsmænd i Island. Herunder drøftedes spørgsmålet om en ny unionslov, og 1908 nedattes et fællesparlamentarisk udvalg til at arbejde med sagen. Lovudkastet man enedes om blev dog forkastet af det islandske folk, ved valget i efteråret s.å. led hjemmestyrepartiet nederlag og H. gik af som minister. Efter at partiet på ny 1911 var kommet til magten og H. genindtrådte i regeringen søgte han at skabe islandsk enighed om unionsagen; 1913 vedtog altinget en ny forfatning til afløsning af 1874-grundloven, hvorefter islandske love ikke længere skulle forelægges i statsrådet, hvilket voldte politiske vanskeligheder på dansk side, og da samtidig striden om et

særligt islandsk flag blussede op skærpedes også modsætningerne i Island. Hjemmestyrepartiet mistede atter flertallet og H. afgik som minister. Han forblev medlem af altinget til 1922, men svigtende helbred tvang ham i baggrunden. Han var direktør for den privatejede Islandsbank. – R. 1904. DM. 1906. K.² 1906. K.¹ 1907. □Foto.

Kristján Albertsson: H. H. I–III, Reykjavik 1961–64.
Per Sundbøl: Dansk Islandspolitik 1913–18, 1978.

Heimir Thorleifsson

Hage

Slægten H. føres tilbage til byfoged i Stege Jens Hansen H. (–1677) der var oldefar til købmand sst. Johannes Jensen H. (1714–91).

Politikeren Hother *H. (1816–73) var ~ Emmy Tutein (1832–94) der var ~2° med biskop D. G. *Monrad og som var datter af hofjægermester P. A. *Tutein.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 301–06.
Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 98–127.

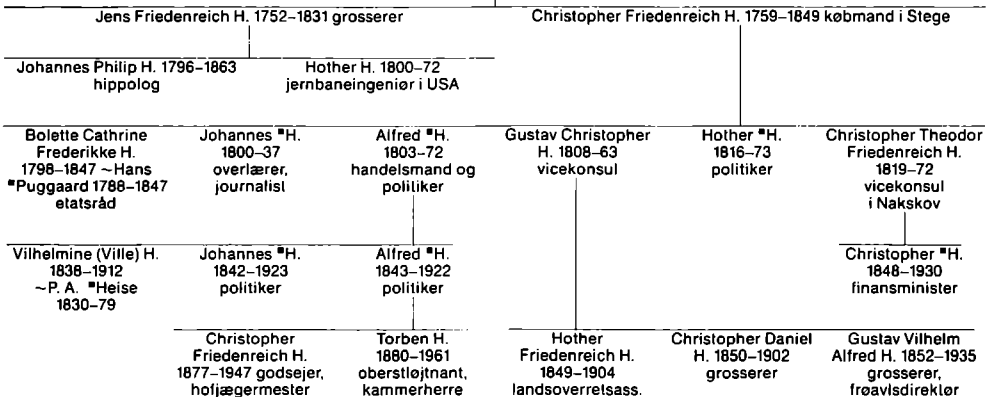
Hans H. Worsøe

Hage, Peter Anton Alfred, 1803–72, købmand, politiker. *31.12.1803 i Stege, †6.3.1872 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: købmand Christopher Friedenreich H. (1759–1849) og Christiane Arnette Just (1778–1866). ~28.8.1840 i Stege med Frederikke Vilhelmine Faber, *18.2.1810 i Marstal, †23.12.1891 i Kbh. (Holmens) (~1° 1831 med kateket i Nakskov, fra 1837 sognepræst i Thisted, provst Marcus Christian Vilhelm Michelsen, 1804–55; ægteskabet opløst, han ~2° 1841 med Marie Amalie Hansen, 1815–89), d. af degn, løjtnant, senere fyrinspektør på Nakkehoved, krigsråd Christian F.

(1775–1845) og Frederikke Jørgensdatter Lauritzen (ca. 1772–1814). – Far til Alfred *H. (1843–1922) og Johannes *H. (1842–1923). Bror til Hother *H. og Johannes *H. (1800–37).

H. var først bestemt til at gå den akademiske vej og kom i huset hos pastor D. P. Smith i Horslunde der skulle forberede ham til studentereksamen, men handelen var hans interesse og 16 år gammel indtrådte han i faderens forretning hvor han viste så stor dygtighed at han allerede 1828 blev kompagnon. Da den kbh.ske storkøbmand Hans *Puggaard som var gift med H.s ældre søster oprettede filial i Nakskov 1832 udså han H. til bestyrer af den. Kornhandelen var firmaets specialitet, og det lykkedes H. med stor dygtighed og energi at samle langt den overvejende del af Lollands korneksport på sin hånd og tillige ved personlig påvirkning og præmiering af de bedste sorter på lokaludstillinger han satte i gang, væsentligt at forbedre kvaliteten. Puggaard fik så stor respekt for sin yngre svoger der i Nakskov hurtigt havde fået en anset stilling og var blevet svensk-norsk vicekonsul at han tilbød ham at indtræde som kompagnon i hovedforretningen i Kbh. 1841 flyttede H. dertil med sin hustru, der 1837 var blevet separeret fra sin første mand og 1838 med bopæl i Kiel havde født H. datteren Wilhelmine, men først efter flere ansøgninger fik bevilget skilsmisse og tilladelse til at indgå nyt ægteskab aug. 1840. Med klog udnyttelse af de nye muligheder som Englands overgang til frihandel skabte for Danmarks korneksport lykkedes det H. at udvide udførslen til England, navnlig af maltbyg, og at oparbejde importforretningen i kolonialvarer til et betydeligt omfang. En anselig og voksende handelsflåde stod til firmaets rådighed, og H. fortsatte med

Johannes Jensen Hage 1714–91 købmand i Stege

iver bestræbelserne for at forbedre de danske kornvarers kvalitet ved bedre såsæd og bedre dyrknings- og rensningsmetoder. Han gjorde også et stort arbejde for at drage Skånes korneksport til sig og erhvervede betydelige landejendomme i Sydsverige. 1861 købte han Oremandsgård i Sydsjælland. Alt i alt fik H. en dominerende stilling inden for den danske storhandel, men af den ledende københavnske børsverden betragtedes han altid som en outsider og opnåede aldrig nogen repræsentativ stilling i dens organisationer. Hertil bidrog vel noget hans udprægede enspændernatur, hans selvbevidste, lidt nonchalante væsen og hans skrappe forretningsmetoder der dog ikke udelukkede en rundhåndet gavmildhed, når det gjaldt offentlige formål som havde hans sympati.

I sit hjem i Kbh. og i villaen Stokkerup ved Øresund førte han stort hus med fyrstelig gæstfrihed over for forfattere, kunstnere, skuespillere og politikere, unge som ældre. Komponisten Peter *Heise ægtede hans datter Ville, billedhuggeren Vilh. *Bissen og redaktør Carl *Ploug hans to adoptivdøtre af hustruens første ægteskab. Orla *Lehmann var gift med hans søsterdatter og broderen Hother Hage bragte ham i kontakt med andre nationalliberale ledere. Ved at gøre sit hjem til politisk salon i større stil og til centrum for fortrolige rådslagninger mellem ledende politikere fik han stor betydning for de nationalliberale. 1851 stillede hans sig første gang til folketinget ved et suppleringsvalg, men blev slået. 1852–58 var han valgt i Kbh.s 2. kreds, 1859–66 i Mariagerkredsen og 1868 til sin død i Roskildekredsen. Desuden valgtes han 1855 af folketinget til fællesforfatningens rigsråd og 1864 af Mariagerkredsen til novemberforfatningens rigsråds-folketing. Som politiker kom H. ikke til at indtage en ledende plads. Han måtte nærmest regnes at tilhøre de nationalliberales venstre fløj, stemte ikke sjældent sammen med venstre og var i det hele særstandpunkternes mand. Hans i reglen korte taler var i engelsk stil: stofrige, ofte indtrængende og byggede på erfaringer fra det praktiske liv. Han hørtes med opmærksomhed, navnlig når han talte om økonomiske og finansielle sager, men drog ikke mange stemmer med sig ved afstemningerne. Han gik sammen med venstre imod grundlovsindskrænkningen 1855, idet han var misfornøjet med fællesforfatningens høje census, og hørte til de mæglende kræfter under grundlovskampen 1864–66. Han misbilligede den reviderede grundlovs bestemmelser om umiddelbare vælgere og livsvarige kongevalg, men stemte dog sluttelig for den. Han var blandt dem der i 60ernes begyndelse ville drive Hall frem til en kraftigere politik over for Tysk-

land, og var med sine talrige svenske forbindelser en af hovedmændene i den samtidige skandinaviske bevægelse. Han gik i spidsen for den københavnske frihandelsbevægelse 1862–63 og stillede i rigsrådet et yderst radikalt toldlovsforslag, der ville have nedbragt industriens toldbeskyttelse til 0,5, subsidiært 5 pct. af værdien, men kun fik ganske få stemmer. H. der havde erhvervet sig en meget betydelig privatformue trak sig i sine senere år tilbage fra den daglige ledelse af sin hovedvirksomhed. □Tegn. af Constantin Hansen, 1851. Malet s.m. hustruen af W. Marstrand, 1852; karikerende tegn. af samme. Mal. af Constantin Hansen, 1853 (Nivågård). Buste af H. V. Bissen, 1859 (folketinget, St.mus., Nivågård). Mal. af Constantin Hansen ca. 1862, forarbejde til H. på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Mal. af J. Vermehren, 1871 (Oremandsgård), gengivet i flere træsnit 1872. Relief af V. Bissen (gravstenen). Foto.

Af A. F. Tschernings efterl. papirer III, 1878. Joseph Michaelsen: Fra min samtid, 1890 40f. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Johs. Hage i Mit hjem I, 1911 26–28. Jul. Schovelin: Fra den da. handels renaissance I, 1924 især 48–60; II, s.å. 195–202. Samme: Tidens hjul og Tietgen, 1929. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Hage, Alfred, 1843–1922, minister, godsejer. *30.5.1843 i Kbh. (Trin.), †30.4.1922 på Oremandsgård, begr. i Allerslev, Bårse hrd. F: købmand Alfred *H. (1803–72) og Frederikke V. Faber (1810–91). ~30.11.1872 i Antwerpen med Emily Schack Brockdorff, *26.1.1849 i Antwerpen, †24.6.1930 i Charlottenlund, d. af general-konsul Ferdinand Schack B. (1814–81) og Mathilde Offresie Saportas (1822–1904). – Bror til Johannes *H. (1842–1923).

H. blev student 1861 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og cand. polit. 1866. Ved faderens død 1872 overtog han Oremandsgård og Kallehave lærgegård, som han drev således at han regnedes blandt egnens foregangsmand. Han var næstformand i Præstø ams landforening 1882–1902, formand for Allerslev sogneråd 1874–86 og direktør i Sparekassen for Præstø og emegn fra 1876. Fra sit hjem havde han stærk politisk interesse og stillede sig 1881 som højres kandidat i Præstøkredsen. Han øgede højres stemmetal, men først 1892 da venstre var splittet mellem forligstilhængere og forligsmodstandere opnåede han valg til folketinget. Han faldt 1895 og var derefter kongevalgt, senere landstingsvalg medlem af landstinget dec. 1895-april 1919 da han p.gr.a. sygdom nedlagde sit mandat. Med

sin udprægede højreindstilling sluttede han sig nær til Estrups politik. Som landbrugsminister i ministeriet H. E. Hørring 1897–1900 viste han imidlertid adskillig forhandlingsvillighed over for folketinget. Som menigt medlem af landstinget havde han bekæmpet forslaget om jordlodder til landarbejdere, men da han som minister fremsatte forslaget og folketinget gav det én affattelse, landstinget en anden, greb han ind og fik landstingshøjre til at give efter så loven kunne gennemføres, i det væsentlige i folketingets affattelse. Dermed blev denne første udstykningslov hans og iøvrigt de sidste højreministeriers væsentligste lovgivningsresultat. Efter sin afgang som minister genoptog han sin tidligere udprægede højrepolitik i nær tilknytning til Estrup. Sammen med seks andre medlemmer af højres landstingsgruppe fulgte han dog ikke partiet i dets modstand mod loven om nedlæggelse af Kbh.s befæstning og undlod at stemme hvorved det samlede kompleks af forsvarslove 1909 kunne gennemføres. Han stemte mod grundloven af 1915, men erkendte de nye forhold og gik ind i det konservative folkeparti dec. 1915. – H. var et udpræget friluftsmenneske der ofrede både arbejde og penge på sin interesse for naturen. Han var formand for Østifternes haveelskab 1889–1917, for foreningen Skolehaven 1905–13, for foreningen for naturfredning 1911–17 og præsident for det samvirkende danske haveelskab 1910–13. – Personlig nød han almindelig sympati for sin humane, fordomsfri tankegang og den udstrakte velgørenhedsvirksomhed der var hans som hele hans slægts særkende. – Hofjægermester 1884. Kammerherre 1900. – R. 1892. K². 1898. DM. 1900. □Tegn. af H. som barn udført af søsteren Johanne Bissen, f. Michelsen. Afbildet på familiemal. af W. Marstrand, 1850 (Oremandsgård). Mal. af samme, 1864 (sst.). Mal. af F. Schwartz, 1889 (sst.). Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 596–99. Berl. tid. 1.5.1922. Nationaltid. s.d. Hans Jensen i Festskr. til Kr. Erslev, 1927 631–54. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (P. Stavnstrup)

Hage, Christopher Friedenreich, 1848–1930, minister, grosserer. * 28.11.1848 på Lienlund ved Nakskov, † 16.8.1930 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: købmand, vicekonsul Christopher Theodor Friedenreich H. (1819–72) og Nannie (Nancy) Amalie Margrethe Hammerich (1827–1902). Ugift.

H. blev student 1867 fra Nykøbing F., sekondløjtnant i artilleriet 1870, cand.polit. 1871. Efter en usædvanligt fin eksamen anvendte han sin tid til nationaløkonomiske studier og til at se sig om i udlandet, navnlig i England, og erhvervede 1874 universitetets guldmedalje for en afhandling om Stuart Mill. Derefter vendte han sig til praktisk virksomhed som købmand i Nakskov 1875–79 og flyttede så til Kbh. hvor han tog borgerskab som grosserer. Med sin slægts traditioner havde han både købmandskab og politik i blodet, mest dog det sidste. Udgået fra et nationalliberalt miljø vendte han i Lolland-Falsters Stiftstidende sit skyts mod venstre som ikke forekom ham modent til den folketingsparlamentarisme det krævede, men også ministeriet Estrup og højre underkastede han en til tider hvas kritik. 1879 stillede han sig som uafhængig højremand mod Rasmus *Claussen i Nykøbing F.-kredsen og rykkede ham nær ind på livet i stemmetal. Efter sin bosættelse i Kbh. henlede han i førende handelskredse hurtigt opmærksomheden på sig ved sin kundskabsrigdom, sine selvstændige synsmåder og sin formfuldendte veltalenhed. Efter Nordenskiöld-ekspeditionens hjemkomst 1880 blev han, vistnok på C. F. *Tietgens initiativ, af Grosserer-societetet sendt til Sibirien for at undersøge mulighederne for et dansk handelsfremstød her. Efter sin hjemkomst kastede H. sig med stor iver og i fuld forståelse med Tietgen ind i kampen for en liberal toldreform, oprettelse af et handelsdepartement og andre krav som samlede navnlig den yngre københavnske handelsstand om sig, men mødte megen modstand i ministeriet, navnlig hos indenrigsminister E. Skeel. Det var denne børsopposition som førte til H.s valg til medlem af Grosserer-societetets komité, og til at han med Tietgens billige opstilledes i Kbh.s 7. kreds ved folketingsvalget i maj 1881 mod den renlivede højremand kaptajn E. J. *Sommerfeldt. Opstillingen skete under den neutrale etikette „en næringsdrivende borger af vor midte“. Under valgkampagnen gik H. uden om parlamentarismen og de øvrige konstitutionelle spørgsmål og undgik at tage politisk stilling mod ministeriet, men underkastede det samtidig en ubarmhertig kritik for dets modstand mod handelsstandens ønsker og for stilstanden i vort offentlige liv. Ved en kraftig og velorganiseret kampagne blev H. sat ind i folketinget som „liberal højremand“, men alt hvad der var af venstre og socialdemokrater i kredsen havde stemt på ham. Det var i virkeligheden oppositionens første sejr over højre i Kbh. I folketinget tilhørte H. i den første tid den fronderende fløj af højre sammen med mænd som V. *Falbe-Hansen og C. S. *Klein. Han talte i be-

gyndelsen kun sagligt, men brodden i hans kritik var rettet mod Estrups regering og fra 1882–83 nærmede han sig mere og mere venstre. Han tog dog afstand fra visnepolitikken og fra den rent negative militærpolitik, men hævdede at regeringen havde hovedskylden for lovgivningsarbejdets forsumpning. „Det er en Regering“, sagde han, „under hvilken den Anskuelse breder sig som et Lag Skimmel over hele vort offentlige Liv, at det er Danmark bedre at raadne uden Parlamentarisme end at leve med Parlamentarisme“. – Straks fra begyndelsen vandt H. i usædvanlig grad tingets øre. Det var en ny tone, denne lille soignerede mand med den spinkle, lidt spidse stemmeklang bragte ind i tingets forhandlinger. Med sin fint pointerede veltalenhed forstod han at samle interesse selv om de tørreste emner, og når han, hvad der skete hyppigere i begyndelsen af hans politiske løbebane end senere, hævdede sig til en højere oratorisk flugt virkede talen ved den logiske opbygning og det nøje overvejede ordvalg på ejendommelig indtrængende måde. Sikker på tingets opmærksomhed sænkede han ofte med et vist koketteri stemmen så meget at medlemmerne måtte stimle sammen om hans plads for at høre ham. – Efteråret 1883 gik H. definitivt over til oppositionen som sammen med Oct. Hansen holdt en række møder rundt i købstæderne. Hans genvalg i 7. kreds 1884 blev da et led i oppositionens almindelige opmarch. Han delte ganske oppositionens forfatningsretlige synspunkter, men følte sig utryg ved den tilspidsede politiske kamp. Det stod klart for ham som han dec. 1884 udtalte i et foredrag om politiske magtmidler, at den hidtil førte „sejgpiningspolitik“ over for Estrup kun kunne føre til målet under den forudsætning at regeringen ikke brød forfatningen. Gør den det er denne politik „ikke en Hægte værd“, så gælder heller ikke de største møder og de kraftigste protester, så gælder alene det som med rette er blevet betegnet som hovedhjørnestenen i den engelske forfatning: retten til opstand i den ene eller den anden form. Men H. havde ingen tro på den danske befolknings evne og vilje til at tage denne konsekvens, og derfor gjorde han i det afgørende fællesmøde 1885 hvad han med diskrete midler kunne for at afværge bruddet. H. var ikke anlagt for protestpolitik og deltog kun i ringe grad i den store mødekampagne som fulgte efter udstedelsen af den provisoriske finanslov 1885. Den skærpede politiske kamp og regeringens større imødekommenhed over for handelsstandens krav bevirkede Tietgens svingning bort fra den oppositionelle politik og børsoppositionens opløsning hvorved H. mistede sit rygstød i disse kredse og 1888 sit medlem-

skab af Grosserer-societetets komité. Ved folketingsvalget 1887 blev han slået af en højremand og anvendte de følgende år til forberedelsen af sin store *Haandbog i Handelsvidenskab*, 1894. Han genvandt sin gamle kreds 1890 og indvalgte i kraft af sin personlige autoritet i finansudvalget hvor han yderligere grundfæstede sin position som førstekraft i det saglige arbejde. 1891 lykkedes det ham at samle alle partigrupper om loven om Kbh.s frihavn. Med politisk rod i hovedstaden kunne han ikke følge Frede Bojsens forhandlingspolitik og stemte mod forliget 1894 omend han begrundede sin modstand mere moderat end de øvrige oppositionsførere. H. havde o. 1890 været løsgænger, men nærmede sig derefter den Hørupske gruppe og var efter Viggo Hørups fald 1892 og Edv. Brandes' udtræden af tinget efter forliget gruppens førstemand. Han var 1895 en af hovedmændene ved dannelsen af venstrereformpartiet og blev sammen med J. C. Christensen ordfører for finansudvalget. Det var i denne egenskab han 1896 med ikke ringe behændighed pressede konseilspræsident Tage Reedtz-Thott til at afgive sin erklæring om ikke under nogen omstændigheder at ville udstede en provisorisk finanslov. I disse år anså H. sammenhold i partiet for ubetinget nødvendigt hvis parlamentarismen skulle gennemføres, og trods al uoverensstemmelse i temperament og politiske synsmåder faldt det ham ikke svært at indordne sig under J. C. Christensens førerskab. Folkelig agitation og egen partidannelse lå heller ikke for H. Alt dette i forbindelse med de fremragende evner han havde vist både som taler og som deltager i det saglige lovgivningsarbejde, særlig på de finansielle områder, gjorde ham selvsikeren som finansminister i det første venstreministerium 1901. Efter Hørups død 1902 overtog han tillige trafikministeriet. Som minister viste H. stor administrativ dygtighed og gennemførte indkomstbeskatning og hartkornsskatternes afløsning af ejendomsskyld 1903 og lovene om statsbanernes ordning og de københavnske jernbaneforhold, om Christiansborgs genopførelse og om oprettelse af en statslånefond. Skattelovene fik på flere punkter en affattelse som han personlig ikke billigede idet der efter hans mening var taget for lidt hensyn til bybefolkningens interesser. Længst muligt søgte han at holde sammen på ministeriets uensartede elementer, men 1905 kom bruddet, og da de ham nærmeststående ministre J. H. Deuntzer og F. Jöhnke udskiltes, og ministeriet rekonstrueredes med udprægede tilhængere af J. C. Christensen ville han ikke fortsætte som finansminister med mindre han også beholdt trafikministeriet så den hørupske fløj ikke svækkedes i forhold til Alber-

tis og J. C. Christensens grupper. Da dette afsløges forlod han ministeriet og dermed foreløbig den aktive politik, idet han ved valget 1903 var blevet slået i Kbh.s 7. kreds af en socialdemokrat. Ved folketingsvalgene 1906 og 1909 stillede han sig henholdsvis i Stubbekøbing og i Roskilde som „uafhængig venstremænd“ med nærmest tilknytning til det nydannede radikale venstre, men faldt ved begge valg. Ved udbruddet af første verdenskrig upegede ministeriet Zahle H. til formand for den overordentlige kommission, og 1916 indtrådte han i ministeriet som vikar for finansminister Edv. Brandes under dennes sygdom, siden som handelsminister. 1918 var han formand i den danske delegation ved forhandlingerne i Reykjavik om den dansk-islandske forbundslov. Marts 1920 afgik han med det øvrige ministerium. H. beklædte en række tillidsposter inden for forretningsverdenen, bl.a. som medlem af Kbh.s havneråd, af Frihavnsaktieselskabet og Store nordiske Telegrafelskabs bestyrelser og af Landmandsbankens bankråd. – R. 1894. DM. 1903. K.² 1902. K.¹ 1905. S.K. 1928. □ Afbildet på valgplakat 1887. Litografi fra 1880'erne. Træsnit 1890 efter foto. Afbildet på litografi af det første venstreministerium 1901. Mal. af Jul. Paulsen, 1908 (Købmandsskolen, Kbh.). Buste af Aug. Finne, 1909. Pastel af E. Saltoft (folketinget). Afbildet på to tegn. af Alfred Schmidt, 1920 (Fr.borg). Foto.

Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger II, 1925. Interview i København 22.7.1926. – H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 48–54. E. Henriksen: Mændene fra forfatningskampen II, 1914 197–230. Hans Tegner i Berl. tid. 27.11.1918. Marcus Rubin i Politiken 28.11.s.å. Jul. Schovelin: Tidens hjul og Tietgen, 1929 326f 352f. Politiken 17.8.1930. Nationaltid. 18.8.s.å. Edv. Brandes i Scandia III, Sth. 1930 326–33. N. Neergaard: Erindringer, 1935 151f. Erik Rasmussen og R. Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. Per Sundbøl: Dansk Islandspolitik 1913–18, 1978.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Hage, Edvard Philip Hother, 1816–73, politiker, jurist. * 9.1.1816 i Stege, † 9.2.1873 på Nøbbeleegård (Marielyst) ved Stege, begr. i Stege. F: købmand Christopher Friedenreich H. (1759–1849) og Christiane Arnette Just (1778–1866). ~ 20. 6.1856 i Damsholte med Emmy Tutein, * 4.10.1832 på Marienborg, † 24.1.1894 på Frbg. (~ 2° 1875 med biskop D. G. *Monrad, 1811–87), d. af hofjægermester P. A. *T. (1797–1885) og Anna Eckardt (1810–87). – Bror til Alfred *H. (1803–72) og Johannes *H. (1800–37). H. blev student 1833 fra Roskilde og cand.jur. 1838. Hans politiske interesse blev tidlig vakt gennem samlivet med hans ældre bror, Johannes

H., der var overlærer ved Roskilde latinskole, og siden ved samliv i studenterårene med Fr. *Krieger, G. *Aagaard o.a. der var grebet af den begyndende liberale bevægelse. Han deltog 1839 i studenterdeputationen til Christian VIII om en fri forfatning. Efter en kort tid som fuldmægtig hos overretsprokurator Carl *Nyholm foretog han 1840–42 en udenlandsrejse gennem Europas hovedlande, navnlig Frankrig og England. Han studerede her særlig nævningsystemet som han livet igennem blev en kyndig og begejstret forkæmper for, men søgte også at blive fortrolig med tidens politiske bevægelser. Den franske liberale oppositions ideer tilegnede han sig især, og dens form for parlamentarisk veltalenhed blev hans forbillede. Efter sin hjemkomst blev han fuldmægtig hos Orla *Lehman der var gift med hans søsterdatter, medarbejder ved Fædrelandet hvor han især skrev om udenrigspolitiske forhold, og redaktør af ugebladet Dansk Folkeblad 1847–48 efter D. G. *Monrad. Jan. 1848 valgtes han til Roskilde stænder og stemte for almindelig valgret til den grundlovgivende rigsforsamling, skønt oprindelig tilhænger af lav census. Til rigsforsamlingen stillede han sig som nationalliberal centrumsmænd i Mønkredsen, men blev slået af den af bondevennerne støttede Fr. *Barfod. Han kom dog ind i forsamlingen som kongevalgt og blev medlem af grundlovsudvalget hvor han sammen med P. D. *Bruun stillede forslag om jordbesiddelse, købstadsborgerskab eller 5 rdl. direkte skat som valgrets betingelse ved landstingsvalg, men forlod det og stemte for almindelig valgret i begge ting.

H.s helbred var ved denne tid svækket og blev først nogenlunde genoprettet efter et ophold på Madeira 1849–50. Hans hu stod stadig til det politiske liv, og 1850 søgte han ved suppleringsvalg i Lyngby forgæves valg til folketinget. Aug. 1852 valgtes han i Århuskredsen, men søgte, sammen med flere andre nationalliberale, ikke genvalg ved opløsningsvalget maj 1853. Nov. s.å. valgtes han dog ved et suppleringsvalg i Hjørtinkredsen som han holdt indtil juni 1861 da han valgtes på sin fødeø Møn. 1853 havde han købt gården Marielyst ved Stege som han omdøbte til Nøbbeleegård, og 1859 blev han byfoged i Stege og herredsfoged i Møns hrd. Heller ikke i denne valgkreds fik han dog blivende sted. Hefligt bekæmpet af bondevennerne og det grundtvigske venstre faldt han ved valget juni 1864, valgtes okt. 1866 i Nakskov men måtte sept. 1869 vige for en bondeven. Endelig valgtes han få måneder før sin død i Helsingørskredsen. Han var 1855 af folketinget blevet indvalgt i fællesforfatningens rigsråd og marts 1864 af Mønkredsen i novemberforfatningens rigsrådsfolketing.

Hage, Hother

H. indtog som parlamentariker en smuk plads i de nationalliberale føreres anden række. Hans kundskabsrigdom og tankeklarhed gav hans taler vægt, og hans rene og elskværdige karakter vandt ham en trofast vennekreds. Som taler hæmmedes han af en vis doktrinarisme og uønsket vidtløftighed. Sin betydeligste parlamentariske indsats gjorde han ved sin utrættelige kamp for nævningeinstitutionen og offentlighed og mundtlighed i retsplejen. Han bidrog væsentlig til gennemførelsen af loven om sø- og handelsretten af 1861 der imødekom nogle af hans krav og indbragte forslag om indførelse af nævningedomstole i straffesager som gav stødet til justitsminister A. L. Casses forslag i samling 1862–63 om en retsreform bygget på nævningssystemet. I samlingen 1867–68 gentog han sine forslag i udvidet form hvad der dog kun førte til nedsættelse af den Kriegerske proceskommission i hvilken han fik sæde. I den almindelige politik tilhørte han det nationalliberale centrum, og Krieger betegnede ham under det andet ministerium Hall endog som „mere ministeriel end ministrene“. Dec. 1863 tilbød Monrad ham justitsministerposten i sin regering, men han afslog. Ved afstemningen i rigsrådets folketing om godkendelsen af fredstraktaten 1864 skilte han sig fra sit partis hovedstyrke og motiverede i en dybt bevæget tale sit nej. Som embedsmand var han i høj grad nidkær og pligtopfyldende. Hans forfatterskab omfattede juridiske emner *De faste Statsdommere og Edsvorneretten*, 1847, *Ministeransvarlighed, Tokammersystemet og Valgloven*, 1848, *Om Nævningers Indførelse*, 1851 og biografien *Johannes Hage, hans Liv og Karakter*, 1854. Hans tidlige død fremkaldtes ved den sygdom han pådrog sig ved at komme de stormflodsramte til hjælp under stormfloden 1872. □Tegn. af W. Marstrand, 1844. Mal. af Constantin Hansen, 1860 (folketinget), forarbejde til H. på sammes mal. af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Tegn. af H. Olrik (Kgl. bibl.), forlæg for træsnit 1865 og 1873. Træsnit af W. Obermann, 1873. Relief af V. Bissen (folketinget, Fr.borg, på gravmonument 1875).

Brev i Af Orla Lehmanns papirer, 1903 244–46. – Fr. Barfod i Ill. tid. 5.11.1865. Fædrelandet 10.2.1873 og 23.7.1875. Dagbladet 10.2.1873. Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875. Joseph Michaelsen: Fra min samtid I, 1890 40f. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser III, 1891 95f. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Hage, Johannes Dam, 1800–37, journalist. * 3.4.1800 i Stege, † 15.9.1837 i Ordrup, begr. i Roskilde (Gråbrødre kgd.). F: købmand Chri-

stopher Friedenreich H. (1759–1849) og Christiane Arnette Just (1778–1866). ~ 16.9.1831 i Gadstrup med Charlotte Bolette Bartholin, * 20.7.1806 i Kbh. (Frels.), † 18.7.1834 i Roskilde, d. af løjtnant, senere godsforvalter Thomas Christian B. (1783–1832) og Sophie Frederikke Fahnoe (1787–1816). – Bror til Alfred *H. (1803–72) og Hother *H.

H. besøgte først Nykøbing latinskole og flyttede senere med rektor S. N. J. *Bloch til Roskilde skole hvorfra han blev student 1817. 1824 blev han cand.teol. efter i de mellemliggende år at have anvendt tid også på at hjælpe sin far i hans handelsforretning og på virksomhed som huslærer, var efter embedseksamen atter huslærer, blev 1825 alumnus på Borchs kollegium, 1827 adjunkt i Roskilde med historie og geografi som hovedfag. H. var fra barndommen en uhyre lærelysten og lærenem natur og tilegnede sig så alsidige kundskaber at han ifølge rektorens udtalelse efter hans død for den sags skyld godt alene kunne have besørget hele latinskolens undervisning. Hertil kom en omfattende praktisk samfundsinteresse der førte ham til i Roskilde at oprette en sparekasse, en søbadeanstalt, en forening til forskønnelse af byens omgivelser, et understøttelsesselskab for fattige enker og andre trængende. I ferier foretog han flere udenlandsrejser. Julirevolutionen 1830 påvirkede ham dybt, han grebes af megen interesse for den allerede i jan. 1831 bebudede danske stænderinstitution, men som mange samtidige danske liberale så han de praktiske samfundsspørgsmål som de mest presserende og nærmest foreliggende. I sept. 1833 henvendte hans sig til professor C. N. *David med forslag om at udgive et politisk ugeblad, i okt. var de enige om at udgive et blad „der fortrinsvis skulde omhandle Spørgsmaal vedrørende Agerdyrkning, Skibsfart, Finansvæsen m.m.“; planen skulde dog først blive realiseret ved oprettelsen af „Fædrelandet“ fra 1.9.1834, altså efter stænderforfatningens endelige udfærdigelse. H. skrev i dette blad skarpt formede angreb på bestående administrative og sociale tilstande i Danmark; fra sept. 1835 var han dets medredaktør. Særlig opsigt som journalist vakte H. ved en artikel om nepotisme i Kjøbenhavnsposten 1835, en artikel der er blevet betragtet som epokegørende i forholdet mellem den oppositionelle journalistik og det absolutistiske embedsvæsen.

H. var en udpræget oppositionsmand og havde et bittert sind hvortil sygdom og personlige sorger havde bidraget. Efter sin hustrus død følte han opholdt i Roskilde trykkende; fra foråret 1835 holdt han vikar, og okt. 1836 fik han efter ansøgning sin afsked med en pension som han

frasagde sig, men med forbehold for senere tider hvis han eventuelt skulle komme i trang, et forbehold man lod gælde – så hensynsfuldt behandlede den enevældige regering en ivrig modstander. Krisen i H.s løbebane indtraf da kancelliet 1836 stillede ham under anklage for et skrift *Oversigt over Europas Historie i 1835* til dels offentliggjort i form af artikler i „Fædrelandet“ og temmelig frimodigt i sin kritik og karakteristik af fremmede magter og regenter. Hof- og stadsretten frifandt ham, men højesteret idømte ham 26.6.1837 mulkt og livsvarig censur, hvad der betød at han måtte opgive „Fædrelandet“'s redaktion. H. kunne ikke bære ydmygelsen, men berøvede sig selv livet. Med kundskaber og dygtighed havde han forbundet ikke blot megen ensidighed i opfattelse og anskuelser, men også stor uligevægt i sindet. □Mal. af C. A. Jensen, 1837 (Nivågård). Tegn., udkast til relief, af H. V. Bissen. Stik af P. C. Schøler, 1839.

S. N. J. Bloch: Træk af overlærer J. H.s levnet og karakter, 1837. C. N. David i Fædrelandet 21.9., 14.10. og 11.11.1837. Hother Hage: J. H., 1854. J. A. Hansen: Politiske skildringer 1, 1854 55–78. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 252. G. P. Brammer: Ungdomsliv, 1884 172–77. H. Ploug: Carl Ploug, 1905. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1, 1931. – Papirer i Kgl. bibl.

Hans Jensen*

Hage, Johannes, 1842–1923, godsejer, politiker. * 26.5.1842 i Emdrup, † 14.1.1923 på Nivågård, begr. i Nivå. F: købmand og politiker Alfred *H. (1803–72) og Frederikke V. Faber (1810–91). Ugift. – Bror til Alfred *H. (1843–1922). H. blev student 1860 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og studerede nationaløkonomi til 1864 da han meldte sig som frivillig til hæren, avancerede til løjtnant og deltog i kampen 29.6. på Als hvor han såredes. Han blev derefter landmand og købte 1865 Kallehave færgedgård som ved faderens død 1872 overgik til broderen Alfred H. mens han selv overtog Nivågård, Dyrehavegård og nogle godser i Sverige. 1876 valgtes han til folketinget af højre i Fredensborgkredsen som han holdt mod venstres angreb indtil han 1901 trak sig tilbage. Han var medlem af finansudvalget 1895–98 og af Frederiksborg amtsråd 1879–1907. Det var den åndelige arv fra det nationalliberale patricierhjem i Kbh. der bestemte hans politiske holdning. Han var en glødende forsvareren, medstifter af Akademisk skyttekorps 1867 og dets formand de to første år, og en lige så begejstret tilhænger af den økonomiske liberalismes teorier. Han markerede som udpræget frihandelsmand et særstandpunkt inden for sit parti og var i det hele en skarp modstander af statens indgreb i erhvervsøkonomiske og sociale

forhold. At det ikke skyldtes manglende social indstilling beviste han ved sin storstilede velgørrerksomhed. Han skænkede bl.a. Fr.borg amt Nivågård hospital, oprindeligt med 35 senge for kronisk syge i amtet, og en kapital på 100.000 kr. til driften. – Det var ikke nogen politisk evne der skaffede ham position i tinget og den offentlige debat. Den skyldtes i særlig grad hans letfængelige, uegennyttige idealisme der var præget af megen fordomsfrihed, og som ikke havde langt fra tanke til handling. Således meldte han sig 55 år gammel som frivillig på græsk side i den græsk-tyrkiske krig 1897. Siden sin udtræden af tinget deltog han jævnligt i døgnets debat med artikler der læstes med interesse i vide kredse. Særlig opmærksomhed vakte han 1920. Over for dem der på trods af folkeafstemningens tyske flertal i Flensborg ville indlemme byen i Danmark rejste han i Berlingske Tidende 22.3.1920 spørgsmålet om man atter ville „føre dansk politik med det ene ben i traktater og historiske minder og det andet i nationalitetsprincippet og dets konsekvenser“ og gav svaret „Danmark må, om det vil bestå, leve og dø med nationalitetsprincippet sejr eller undergang. Et tredje gives ikke“. – Sin malerisamling på Nivågård, omfatende værker fra italiensk og nederlandsk renaissance og dansk guldalder gjorde H. 1908 til selv-ejende institution, tilgængelig for offentligheden. – R. 1887. DM. 1898. K.² 1916. □Mal. af Jørgen Roed, 1847 (Oremandsgård). Træsnit 1890 efter foto. Afbildet på satiriske litografier, bl.a. „Danmarkskortet“ og satire af K. Gamborg, 1890. Buste af L. Brandstrup, 1918 (St.mus., Nivågård, på graven). Foto.

J. H. i Mit hjem I, 1911 26–28. – Karl Madsen: Fortegn. over malerisamlingen på Nivågård, 1908. Nationaltid. 25.5.1912. Politiken 26.5.1912 og 15.2.1913. Berl. tid. 15.1.1923. Nationaltid. s.d. Politiken s.d. N. Neergaard: Erindringer, 1935 191. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (P. Stavstrup)

Hagedorn, Hans Christian, 1888–1971, læge. * 6.3.1888 i Kbh. (Jak.), † 6.10.1971 på Niels Steensens hosp., Gentofte, begr. Boeslunde kgd., Sorø amt. F: skibsfører, senere skibsinspektør Jeppe Thomsen H. (1851–1929) og Karen Marie Barfred (1857–1947). ~ 19.6.1915 i Brande med Maria Alfrida Stavstrup, * 17.8.1888 i Nes (Nes), Ringkøbing amt, † 4.9.1976 i Gentofte, d. af lærer i Nes, senere kordegn og lærer i Herning Andreas S. (navneforandring fra Pedersen 1906) (1860–1927) og Karen Nielsen (1859–1947). H. blev student 1906, privat dimitteret, tog medicinsk embedseksamen 1912 og var reservelæge ved Ringkøbing amtssygehus i Herning 1913–14,

Hagedorn, H. C.

praktiserende læge og sygehuslæge i Brande 1915–19, reservelæge ved Kbh.s kommunehosp.s afd. III 1920–24, blev dr.med. 1921 (*Undersøgelser vedrørende Blodsukkerregulationen hos Mennesket*). Han gjorde første gang sit navn verdenskendt ved sammen med cand.pharm. B. Norman Jensen, ansat på Brande apotek, at offentliggøre en bekvem metode til blodsukkerbestemmelse (den Jensen-H.ske metode). Han arbejdede særlig med stofskiftepatologien, navnlig sukkersyge, og da professor A. *Krogh under sit ophold i USA efteråret 1922 havde været i forbindelse med insulinets opdagere i Toronto og med dem aftalt at han skulle søge en fremstilling af insulin startet i Norden, sikrede han sig straks H.s medarbejderskab. Arbejdet påbegyndtes dec. 1922 i samarbejde med apoteker August *Kongsted. På basis af de trufne aftaler oprettedes Nordisk insulinfond og den selvejende institution Nordisk insulinlaboratorium som H. ledede fra oprettelsen. På instituttet foregik et videnskabeligt samarbejde mellem kemikere, biologer og læger med det formål at løse specielle sygdomsproblemer. For at skaffe de bedst mulige betingelser for dette samarbejde åbnedes 5.11. 1932 under H.s stedse idealistisk inspirerede ledelse Niels Steensens hospital i Gentofte der blev et internationalt berømt forskningshospital. Patienter fra hele Skandinavien har lige adgang til behandling. Institutionen besøges årligt af et betydeligt antal inden- og udenlandske læger og videnskabsmænd, og såvel fra hospitalet som fra laboratoriet er udgået og udgår stadig en mængde betydelige videnskabelige arbejder om stofskiftepatologiens forskellige områder. H.s lynhurtige og knivskarpe intelligens, hans utrættelige energi, hans heftige stridbare sind kombineret med hjertevarme og humoristisk sans sikrede at insulinfremstillingens store indtægter fortsat hellegedes ideelle formål og ikke profitmisbrug. H. blev et etisk forbillede for den danske lægestand, en markant skikkelse internationalt kendt inden for sukkersygeforskningen – og interesseret som han var ikke blot inden for videnskaben, blev han også en kulturhistorisk mæcen. Han erhvervede således Niels Steensens manuskript *Elementorum myologiae specimen*, der uventet var dukket op hos en kalifornisk antikvar, til Det kgl. bibliotek. Tycho Brahe og Niels Steensen var H.s store videnskabelige forbilleder. Dr.med.h.c. ved Århus univ. 1953, Oslo univ. 1938, Göteborg univ. 1954, Toronto univ. 1971. Æresmedlem af Royal Soc. of Med., 1937, hon. member of the American diabetics Ass., 1949, Det norske med. selskab, Oslo 1935. Banting med. prize 1946. Ørelæge V. Klein og hustrus pris 1955. – R. 1932. □ Barnebillede af Peter

Hansen. Medalje af Harald Salomon udst. 1959. Karikatur af G. Østerberg. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1921 121f. – E. Snorrason i Dansk selsk. for intern medicin 1916–66, 1965 39–43. N. B. Krarup og Jacob E. Poulsen i Ugeskr. for læger CXXXIII, 1971 2252f. Samme i dsk. med.-hist. årbog, 1978 9–47.

Egill Snorrason (Axel Borghjærg)

Hagedorn, Seneca Christophersen, 1681–1750, søofficer. * 1681 på Hindsgavl, † 27.4.1750 på Hindema, begr. i Skellerup k. F: præsident i Fredericia Christopher Nielsen († 1684) og Anna Elisabeth v. Hagedorn († 1693, ~ 2° 1685 med kaptajn Donner, † 1690). ~ 1725 med Elisabeth Birgitte Rantzau, * 27.1.1690 på Bratskov, † 8.4.1760 i Slagelse (~ 1° med Otto Schack, 1671–1719), d. af Palle R. til Bratskov (1654–91) og Ingeborg Seefeld (1654–95, ~ 2° 1691 med justitsråd Diderik Christian Bræes, 1668–1748, ~ 2° 1700 med Ingeborg Cathrine Luge, 1675–1701). Separeret.

H., som 1690 havde antaget sin mors efternavn, blev sekondløjtnant 1700, var 1701–04 i hollandsk tjeneste og blev 1705 premierløjtnant. 1708–10 var han i engelsk tjeneste og deltog i operationerne i Middelhavet i den spanske arvefølgekrig og hjembragte herfra gode anbefalinger fra den engelske admiral og fra dronningen af England. Efter sin tilbagekomst udnævntes han efter ansøgning 1710 til kaptajn og forfremmedes 1712 til kommandørkaptajn. I den store nordiske krig var han stadig chef for orlogsskibe og deltog 28.9.1712 under Ulrik Christian *Gyldenløve (1678–1719) i affæren mellem Rügen og Møn, 24.4.1715 under C. *Gabel i slaget ved Femern hvor han udmærkede sig hvorfor han forfremmedes til kommandør, og 8.8. s.å. under Peter *Raben i slaget ved Rügen. Efter krigens afslutning blev han 1720 divisionschef, 1727 schoutbynacht og medlem af admiralitetskollegiet og 1734 viceadmiral. 1731 ledede han som chef for en eskadre bestående af fire orlogsskibe, konstrueret henholdsvis af Knud *Benstrup, Bragenes, Rasmus Krag (1680–1755) og Ole *Judichær en besejlingsprøve mellem disse skibe. Benstrups skib viste sig de andre så overlegent at H. sluttede sin rapport til kongen med ønsket om at flåden hvert år måtte forøges med sådanne skibe. Til overrigssekretæren, grev Fr. *Danneskiold-Samsøe (1703–70), kom H. i et mindre godt forhold. Da han således havde tilladt sig at ytre tvivl om at dokken ville lykkes fik han efter kongens ordre en alvorlig irettesættelse. I Benstrup-sagen var H. den eneste i admiralitetet der helt og klart stillede sig på Benstrups side og fastholdt hans uskyld. Dette har sikkert

været grunden til at han 7.1.1736 fik sin afsked. Efter Danneskiold-Samsøes fald tillagdes der ham 1746 pension og året efter admiralskarakter. Efter sin afsked trak han sig tilbage til sine godser, Hindema, Jerstrup og Krumstrup på Fyn. □Mal. (Fr.borg; Opdøl i Aalvundeid, Norge).

*Th. Topsøe-Jensen**

Hagemann, Gustav Adolph, 1842–1916, ingeniør, industrileder. * 16.5.1842 på Rodsteenseje, † 26.4.1916 på Borupgård ved Snekkersten, urne i Kbh. (Vestre). F: godssejer Otto Waldemar H. (1809–90) og Sophie Marie Poulsen (1815–1901). ~ 1.2.1873 i Assens med Mathilde Bruun, * 27.9.1846 i Assens, † 16.1.1931 på Borupgård, d. af vicekonsul, sparekassedirektør, købmand Bertel B. (1820–94) og Margrethe Sophie Frederikke Brasch (1825–93).

H. var som dreng en rask og livlig friluftsnatur med et venligt og indtagende væsen, men han fik tidligt en alvorlig rygsgdom der medførte et langvarigt sygeleje og resulterede i en rygskaide der fulgte ham livet igennem, men som aldrig kuede ham, og som andre knap bemærkede fordi H. altid virkede så fængende og fængslende på dem han talte med. Faderen, der var holstener og 1857 flyttede tilbage til Holsten hvor han døde som rentier i Kiel, fandt sig aldrig til rette i Danmark hvor han blev betragtet som tysker, og følte sig til dels også hjemløs i hertugdømmet hvor han blev betragtet som dansker. H., som var den eneste af søskendeflokken der blev dansk, kom i skole i Århus og tog 1860 polyteknisk adgangseksamen. 1865 blev han polyteknisk kandidat i anvendt naturvidenskab. Allerede for eksamen havde han virket som kemiker ved kryolit-sodafabrikken Øresund der arbejdede efter de af professor Julius Thomsen angivne metoder. Umiddelbart efter eksamen fik H. ansættelse i Kryolit Mine og Handelsselskabet og skulle repræsentere dette i USA over for The Pennsylvania Salt Manufacturing Comp. som kort i forvejen havde købt eneretten til forhandling af udnyttelse af kryolitten i USA. I foråret 1865 rejste han til USA for at være til stede ved modtagelsen af de første ladninger kryolit fra Grønland. Skibene kom ad St. Lawrence-floden og Welland kanalen til Cleveland i Ohio, og herfra gik ladningerne pr. bane videre til Natrona ved Pittsburgh hvor forarbejdningen skete. Ved siden af sit praktiske arbejde med kontrolanalyser arbejdede H. videnskabeligt. Han bestemte kryolitens krystalform og undersøgte den kemiske sammensætning af flere nye fluormineraler som han påviste var opstået ved søvands dekom-

ponering af kryolit. Offentliggørelsen af disse arbejder i Sillimans Journal førte til en livlig korrespondance med førende mineraloger. H.s arbejder blev nævnt i den nye udgave af professor J. D. Danas mineralogi, og et af mineralerne blev opkaldt efter ham (Hagemannit).

Foruden jævnlig at arbejde for det amerikanske firma for at hjælpe det ud over begyndervanskelighederne ved starten af kryolitindustrien – en hjælp, som skaffede H. en betydelig prestige – var han også begyndt at arbejde på at reformere den amerikanske bromfabrikation. Brom anvendtes af datidens fotografer der fremstillede daguerreotypier, og igennem en snes år havde en i nærheden af Natrona boende ældre læge David Alder fremstillet brom i større mængder af moderluden fra saltværkerne, det såkaldte bittervand. Forbruget af brom der havde været noget i tilbagegang på grund af anvendelsen af nyere metoder inden for fotografien var nu igen i tiltagen fordi man i medicinen i stigende grad anvendte bromsalte. H. fik hurtigt udarbejdet en betydelig forbedret fremgangsmåde og, så vidt gørligt, sikret sig ved patenter. I foråret 1868 byggede han sin første bromfabrik i byen Pomeroy i Ohio hvor produktionen kunne baseres på bittervandet fra det store Ohio- og West-Virginia salt-distrikt. H. fandt hurtigt markedet i USA alt for lille, og skønt forsendelse af brom på flasker til Europa ifølge stoffets natur ikke var uden risiko arbejdede han på at få det amerikanske brom ind på det europæiske marked som hidtil kun var blevet forsynet fra saltlejerne ved Stassfurt, og det lykkedes ham hurtigt. Sommeren 1869 var H. i Europa, og under opholdet i Kbh. var han i forbindelse med C. F. Tietgen som foreslog ham at overtage fabrikken Øresund. Denne fabrik der var startet 1859 for at udnytte kryolitten efter de af Julius Thomsen angivne metoder, særlig til sodafabrikation, havde i 60erne været i økonomiske vanskeligheder; så var Tietgen trådt til og havde stiftet Kryolit mine- og handelsselskabet, men fabrikken gik stadig ikke godt. Nu da Tietgen havde set hvad H. kunne udrette i USA ville han have ham til at redde den danske kryolitindustri. H. anså imidlertid fremtidsudsigterne for at være for dårlige og ville ikke gå ind på Tietgens forslag.

På tilbagereisen til USA traf han imidlertid i Hamburg den europæiske importør af den amerikanske brom, Rob. Müller der også var interesseret i kryolitindustrien, og han så betydeligt lysere på fremtiden. Dette ombestemte H. som nu telegraferede hjem at han ville være med, og dette førte til at han sammen med cand.polyt. Vilh. Jørgensen købte fabrikken som de overtog jan. 1870 og drev under navnet Øresunds kemiske

fabriker hvis hovedvirksomhed var sodafabrikation. 1876 var sodaprisen faldet til en femtedel af prisen 1872, og så opgav man fabrikationen og søgte andre veje til udnyttelsen af kryolitten hvilket også lykkedes. Ved sodafabrikationen havde man gennem en årrække fået en stor mængde affald der bestod af flussspat, og man havde brugt dette affald til opfyldning i strandkanten, men nu begyndte dette stof at finde anvendelse i flaskeglasindustrien, og hele opfyldningen blev derfor en god salgsvare som leveredes til god pris både i Danmark, Sverige og Tyskland, og som derfor bødede på de dårlige år for sodafabrikationen. Senere fik man afsætning på kryolitten først til glasindustrien til fremstilling af mælkglas og senere, efter albatringlassets fremkomst, til emaljeindustrien og til aluminiumfremstilling. I 90'erne steg anvendelsen af kryolitten på grund heraf stærkt. H., der efter overtagelsen af fabrikken slog sig til ro i Danmark og solgte sine bromfabrikker i USA hvorved han lagde grunden til sin store formue, kom hurtigt til at besidde Tietgens tillid, og blev en ledende kraft i flere af de foretagender Tietgen startede. Man har senere betegnet Edouard "Suenson (1842–1921) og H. som de to rådgivere der hele livet igennem stod Tietgen nærmest. Af andre arbejder H. udførte på denne tid kan nævnes at han sammen med Vilh. Jørgensen byggede Hinnerup Natroncellulosefabrik for lensgreve Mogens "Frijs og drev den i ti år. Endvidere byggede H. og Vilh. Jørgensen Drakulla Cellulosefabrik i Småland. Omkring 1870 var man i ledende landbrugskredse stærkt interesseret i at få indført sukkerroedyrkning i Danmark og at få oprettet sukkerfabrikker til at aftage avlen. I april 1872 stiftede Tietgen A/S De danske Sukkerfabrikker, og H. ansattes samtidig som selskabets „overkemiker“. Hans første arbejde var at lede de forberedende dyrkningsforsøg og opførelsen af den første fabrik Sukkerkogeriet Odense som kom i gang 1873–74. Knap på dette arbejde afsluttet før H. måtte til Vestindien for at ophjælpe rørsukkerindustrien.

På St. Croix havde man i flere år lidt under tørke, og man var klar over at såvel dyrkningen som sukkerindvindingen måtte lægges helt om hvis man ville undgå ruin. Resultatet af H.s overvejelser blev anlægget af St. Croix fælles-sukkerkokeri som havde sin første kampagne 1878, men projekteringen og igangsætningen af denne fabrik krævede hele H.s vældige energi og fremragende dygtighed for at få alle de optårnede vanskeligheder klaret. Da H. 1879 var på St. Croix for tredje gang var alle tekniske vanskeligheder overvundet. Imidlertid stillede roesukkerindustrien stadig nye opgaver. Højbygårds suk-

kerfabrik, som den da meget bekendte landmand Erhard "Frederiksen og hans bror havde anlagt samtidig med Odense og kaldt Sukkerfabrikken Lolland var nu overtaget af De danske Sukkerfabrikker, efter at brødrene Frederiksen havde tabt hele deres formue. 1881 begyndte man opførelsen af fabrikken ved Nakskov, og 1883 byggedes fabrikkerne i Assens og Stege, alle efter projekt af H. der 1882 var blevet udnævnt til teknisk direktør i selskabet. 1884 faldt sukkerpriserne stærkt, og det var derfor nødvendigt at nedbringe produktionsomkostningerne, idet der ikke ydedes sukkerindustrien nogen støtte fra lovgivningsmagts side. H. løste også denne opgave med stor dygtighed, bl.a. ved at nedsætte kuludgiften til fordampning som 1874 androg 75 øre pr. centner roer, til seks øre. – 1882 valgtes H. til medlem af borgerrepræsentationen i Kbh. på den liberale liste, et hverv han bestred til 1902, og i hvilket han nedlagde et betydeligt arbejde, særlig når det gjaldt behandlingen af tekniske spørgsmål, fx vedrørende gasværkerne, vandforsyningen, kloakanlæg, sporveje, hospitaler osv.

I politik tog H. ikke aktiv del, men han havde stor indflydelse og gjorde den ikke sjældent gældende, fx greb han ind i valgkampagnen i Nakskovkredsen 1887 til fordel for den senere statsminister N. Neergaard der ved denne lejlighed trådte ind i det politiske liv, og som havde ingeniør Holger "Hammerich der tidligere havde været ansat ved sukkerfabrikkerne, til modkandidat. 1892 var H. et virksomt medlem af den kreds af ingeniører der stiftede Dansk ingeniørforening; han var foreningens første næstformand og var dens formand 1895–98. For mange af de opgaver foreningen tog op, fx oprettelsen af ingeniørforeningens voldgiftskommissioner og af statsprøveanstalten samt affattelsen af de almindelige betingelser for arbejder og leverancer har H.s indflydelse været af stor betydning. Ligeledes var H. en ledende kraft i arbejdet inden for det udvalg der foranledigede den omlægning af undervisningen på Polyteknisk læreanstalt som fik sit udtryk i det nye reglement af 23.7.1894. S.å. købte H. sukkerplantagen La Grange på St. Croix og begyndte at modernisere produktionen, senere købte han flere andre plantager, Prosperity, Williams, Wheel of Fortune og Punch, og han interesserede sig lige til sin død varmt for De vestindiske øer og ønskede dem bevaret for Danmark. I midten af 90'erne var H. tillige virksom ved oprettelsen af landets første tuberkulosesanatorium idet han var forretningsfører for den kreds af læger der med professor Carl "Reisz i spidsen arbejdede for sagen, og forestod som sådan opførelsen af Vejle fjord

sanatorium som han også efter dets åbning 1900 vedblev at vise sin interesse, bl.a. ved oprettelsen af et legat. Efter Reisz' død 1902 blev H. selskabets formand. En anden betydningsfuld indsats var H.s støtte til den den gang ukendte unge læge Niels R. *Finsen så han kunne få lejlighed til at prøve sine teorier om lysets virkning på lupus. Det viste sig hurtigt at Finsen havde ret, og H. blev en af kræfterne bag oprettelsen af Finsens medicinske lysisinstitut 1896. Institutets senere historie viser at det stadig havde H.s interesse. 1903 blev han formand for dets overbestyrelse.

H.s varme hjerte og hans eget til tider lidt ømfindtlige helbred der gav ham særlige muligheder for at føle med syge og svage, førte også til at andre virksomheder som Samfundet og hjemmet for vanføre, Fængselshjælpen og børnehjemmet på Jægerspris nød godt af hans virksomme både økonomiske og personlige støtte. 1897 fratrådte H. som teknisk direktør for sukkerfabrikkerne, og efter at have fungeret som kommitteret ca. et år blev han fra juli 1898 bestyrelsens formand og beklædte denne stilling til sin død. Samtidig påtog han sig efter Tietgens ønske en ny opgave inden for industrien som bestyrelsesformand i Burmeister & Wain i hvis bestyrelse han havde været fra 1893. Den oprindelig af C. C. *Burmeister og H. H. *Baumgarten 1846 stiftede virksomhed var 1872 blevet omdannet til et aktieselskab med Tietgen som bestyrelsesformand. Virksomheden var forældet da H. trådte til som bestyrelsesformand, men hans faste og kyndige hånd mærkedes snart; konsekvent satte han den videnskabelige teknik på sin rette plads i arbejdet, alle forældede maskiner blev hensynsløst kasseret og værkstederne gennemgik en grundig reorganisation. Med de nye værktøjsmaskiner der anskaffedes kunne der præsteres et præcisionsarbejde som dengang var ukendt i størstedelen af Europa. H.s tid er ligeledes karakteriseret ved anlægget af det første danske stålværk og påbegyndelsen af dieselmotorindustrien der senere har spillet så stor en rolle for firmaet. Det er derfor ikke med urette at den første i Danmark støbte stålblok, afdrejet og blåt anløbet, er opstillet i Polyteknisk læreanstalts festsal og danner sokkelen for H.s buste. Omkring århundredskiftet havde H. endvidere påtaget sig en anden opgave, nemlig den at være direktør for Polyteknisk læreanstalt. Denne, der 1890 var flyttet fra Studiestræde til de nye bygninger på Sølvtorvet, var ikke fulgt med i udviklingen i de senere år; der manglede elektrotekniske laboratorier, maskinlaboratorium, teknisk-kemiske laboratorier, bibliotek osv., men nu var direktøren, professor Julius *Thomsen, efterhånden blevet en gammel mand og dertil kom at de sidste svage højremini-

sterier næppe havde mulighed for at gennemføre de krævede bevillinger.

H. tiltrådte 1.2.1902 og gik til opgaven med stor interesse. Både i det undervisningsmæssige og med hensyn til nyanlæg satte H.s indsats sine spor. Især elektroteknikken og den landbotekniske kemi styrkede han. H.s varme interesse for studenterne fik udtryk ikke alene gennem den økonomiske hjælp han privat ydede mange, men navnlig ved oprettelsen af H.s kollegium der åbnedes 1.9.1908 og var det første kollegium kvinder havde adgang til, samt ved de betydelige legatmidler han båndlagde til studielån. Alumnerne på kollegiet var i særlig grad genstand for H.s omsorg, både åndeligt og materielt. Den dybe kærlighed som han lige fra de unge år havde næret til naturvidenskaberne – i modsætning til de historiske videnskaber over for hvilke han demonstrativt kunne vise sin mangel på respekt – førte til at han altid interesserede sig levende for at skabe en effektiv vekselvirkning mellem forskningen og den praktiske teknik, og han lagde megen vægt på at dansk videnskab og teknik stedsde kunne være i forbindelse med førende videnskabelige kredse i udlandet. 1911 var han medstifter af Danmarks naturvidenskabelige samfund der skulle indbyde udenlandske videnskabsmænd som foredragsholdere. H., der blev selskabets første præsident, sikrede dets økonomi ved at skænke det et legat på 50000 kr. Ved årsfesten 31.1.1912 trådte H. tilbage som læreanstaltens direktør fordi han begyndte at føle sine kræfter svigte. Sine sidste år levede han ret stille, mest optaget af familieliv og fritidssysler, særlig interesserede han sig for landvæsenet på den smukke gård Borupgård ved Snekkersten som han havde købt 1899, og hvis herlige natur han elskede og gerne viste fremmede. 1911 købte han godset Bergsjöholm ved Ystad som han ville have gjort til et familiefideikommis, men planen stødte på vanskeligheder og blev ikke gennemført.

I sine yngre år udfoldede H. en ikke ringe litterær virksomhed, 1875 skrev han om forholdene på St. Croix, 1878 skrev han i Dinglers polytechnisches Journal CCXXII om anvendelse af generatorgas til eksplosionsmotorer og pegede heri ikke blot på muligheden af og fordelene ved anvendelsen af mager gas i forbrændingsmotorer hvad der senere har vist sig at være af overordentlig stor betydning for jernværkerne hvor højovngassen benyttes til motorer på flere tusind HK, men gav også anvisning på forbedring af generatorgassen ved tilledning af vanddamp under forbrændingen i generatoren, og han har faktisk allerede 1878 angivet konstruktionen af den kraftgasgenerator som 1887 udførtes og pa-

tenteredes af Emmerson Dowson. 1888 udkom *Die chemische Schwingungshypothese und einige thermochemische Daten*, og i det følgende par år kom *Studier over nogle Stoffers Molekulvolumen. Einige kritische Bemærkungen zur Aciditätsformel* (i *Berichte der Deutschen chem. Gesellschaft*, 1887), *Über Wärme- und Volumenänderung bei chemischen Vorgängen, Die chemischen Kräfte, Die Aggregatzustände des Wassers*. H.s synspunkter er ikke altid blevet tiltrådt af samtidens videnskaber, men hans levende interesse for og evne til at drage nytte af naturvidenskaberne i praktisk teknik anerkendtes fra alle sider. H. udtog en del patenter eller eneretter, som det kaldtes før patentloven af 1894, og konstruerede bl.a. en vindmåler (H.s anemometer) der har været en del anvendt ved meteorologiske målinger. Dens princip er at anvende den sugevirkning der opstår når vinden passerer toppen af et lodretstående rør.

For kunst nærede H. en varm interesse; han var selv uøvende musiker, og både unge musikere og bildende kunstnere skulle kunne komme ind på kollegiet som H. smykkede med smukke kunstværker, bl.a. af J. F. Willumsen og P. S. Krøyer. H.s indsigt blev benyttet af en række kommissioner og bestyrelser foruden de ovenfor nævnte. 1890 blev han medlem af jernbanerådet der ophævedes 1893. 1896–99 var han medlem af sundhedskommissionen i Kbh., 1897 af erstatningskommissionen vedrørende Gentoftulykken, 1902–12 var han formand for statsproveanstaltens bestyrelsesråd og 1910–11 medlem af toldrådet, 1913 blev han formand for en kommission til undersøgelse af statsbanernes sikkerhedsforanstaltninger foranlediget ved Brammingelykken. Af bestyrelsen for Polyteknisk understøttelsesforening var H. medlem fra stiftelsen 1874, 1885–1915 var han formand; af Teknisk forenings bestyrelse var han ligeledes medlem fra stiftelsen 1877 til 1885. 1873–80 var H. medlem af bestyrelsen for Tuborg Fabrikker og igen 1886–94 da dette selskab var overgået til De forenede Bryggerier. Fra 1881 var han medlem af bestyrelsen for De danske Spritfabrikker. Foruden de nævnte bestyrelser var H. medlem af følgende: bestyrelsen for Det gensidige Forsikringsselskab Danmark fra 1897, for Fakse Kalkbrud fra 1898, for Dansk Afvulkaniserings A/S, for hvilket han var formand 1903–04, for Frbg. Metalvarefabrik 1904–09, Privatbankens bankråd fra 1906 og formand her fra 1908–09 samt af direktion og bestyrelsesråd for Sparekassen for Kbh. og Omegn fra 1900. Fra 1908 var han endvidere præsident for den danske lokalkomité af International Electrotechnical Commission for the Standardisation of Nomenclature and Ra-

tings of Electrical Apparatus and Machinery. – Gehejmekonferensråd 1912. – R. 1888. DM. 1895. K.² 1904. □Buste af A. Bundgaard, 1895 (Ingeniørforen.) og af samme 1898–1923 (Fr.borg, Kbh.s rådhus, Polytekn. læreanstalt, Finsensinst.). Mal. af Jul. Paulsen, 1904, skitse (Fr.borg). Afbildet på Krøyers mal., Industriens mænd, 1904 (Fr.borg). Træsnit af H. C. Olsen, 1908. Mal. af N. V. Dorph, 1913 (Privatbanken). Relief af Gunnar Jensen, 1916. Buste af A. V. Saabye (Polytekn. læreanstalt). Mal. af Bertha Wegmann (Hagemanns kollegium). Foto.

Fr. Johannsen, Vilh. Jørgensen, J. J. Juhler, Will. Millinge, C. K. Øllgaard, Karl Gjellerup og Ax. G. V. Petersen i Ingeniøren VII, 1898 58–68. Sst. XXV, 1916 297. Povel Bentzon sst. XLIV, afd.VI, 1935 214. Ill. tid. 18.8.1901. Alfr. Lütken sst. 11.2.1912. Ax. G. V. Petersen sst. 12.5. s.å. Alex. Foss sst. 7.5.1916. Burmeister & Wain. Af Andr. Bruun, 1906. C. F. Jarl: Fabrikken Øresund 1859–1909, 1909. Kr. Dahl i Månedsmag., 1910 75–82. Politiken 1.2.1912. 27.5. s.å., 16.5.1913 og 27.–28.4. 1916. H. C. Nielsen i Ugens tilskuer II, 1912 265f. M. C. Harding sst. VI, 1916 254f. Samme: G.A.H., 1916 = Mennesker XIII. Samme: G.A.H., 1942 = Mænd der byggede Danm. II. Vort landbrug XXXV, 1916 205. H. Glysing i Finanstid. I, s.å. 377f. Architekt XCVIII, s.å. 278. Alex. Foss i Tidsskr. for industri s.å. 105f. G. Gregersen i For industri og håndværk s.å. 181f. Aa. Hassel i Teknisk t. XL s.å. 69. A. Konow i Ugeskr. for landmænd LXI, s.å. 255f. Gust. Lunn i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1916, 1917 150–61. Akademisk ugebl., 1916. Til minde om G.A.H., 1916 = Årsskr. for Hagemanns kollegium 1915–1916. Jul. Schovelin og H. I. Hannover i Nationaltid. 27.4.1916. M. C. Harding i Berl. tid. s.d. Johs. Lehmann: C. F. Tietgen, 1929. Jul. Schovelin: Tidens hjul og Tietgen, s.å. Jacob Marstrand: C. F. Tietgen, 3.udg. 1929. Povel Vinding i Polytekn. t. X, 1929 224–27. Samme: G.A.H., 1942. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929. Aage Heinberg: Danske erhvervsmand I, 1930 75–82. H. I. Hannover og Sig. Smith: Papirfabrikation, 1934 122. N. Neergaard: Erindringer, 1935 178. N. Lichtenberg: Kryolitindustrien, 1935. Tage Heft: 16 stormænd i da. erhverv, 1939 51–63. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (Povel Vinding)

Hagen, se Hakon.

Hagen, Hanna Amalie Nicoline, 1831–92, balletdanser, skuespiller. * 24.10. (efter den gregorianske kalender 5.11.) 1831 om bord på det russiske skib Nicolai på rejse fra Kbh. til St. Petersborg, døbt i Tysk-ref. k. i St. Petersborg, † 2.6.1892 i Kbh., begr. på Frbg. F: artist James Price (1801–65) og artist Rosetta (Rosa) Sophie Carolina Lewin (1809–87). ~ 30.6.1862 i Kbh. (Holmens) med underlæge, senere korpslæge i søetaten Christian August H., * 8.6.1828 i Kbh. (Trin.), † 20.10.1902 sst., s. af grosserer, kaptajn ved det borgerlige artilleri Peter Christian H. (ca. 1789–1833) og Henrikke Thomine Svendsen (ca. 1794–1880).

H. optrådte fra lille barn ved forældrenes pantomimiske forestillinger med Morskabsteatret på Vesterbro og Casino som nogenlunde faste midtpunkter i en ambulans tilværelse der strakte sig gennem de nordiske lande langt ind i Rusland. Aug. *Bournonville løftede ved sin undervisning slægtens yngre medlemmer, deriblandt H. og hendes kusiner Juliette og Sophie Price, op i et højere plan og skaffede dem elevansættelse ved Det kgl. teaters ballet (1848). H., der var forlovet med Poul *Chievitz i hans sidste levetid havde arvet sin del af slægtens koreografiske færdighed og mimiske evne, men hun ville være skuespiller, og 5.9.1852 debuterede hun som Marie i *Alferne*. Indtrykket af hendes smukke ydre og decente fremtræden svækkedes af hendes tyske dialekt som hun aldrig helt overvandt. Hun fik ingen betydning for Det kgl. teater som hun forlod 1857, men på Casino samlede hun i en halv snes år interessen om sin nydelige person, særlig i de roller som Erik *Bøgh lagde til rette for hendes gratie og charme, fx skuespillerinden i *Alle mulige Roller*, titelfiguren i *Esmeralda* og syersken i *Grevinden og hendes Sødskendebarn*. 1867 forlod H. Casino, og efter at have gentaget sine succeser i provinserne ved Carl *Hagens Selskab virkede hun i sit otium som danselærer.

□Tegn. af E. Lehmann (Teatermus.), litograferet i 1850erne s.m. Juliette og Sophie Price. Litografi af L. Tauscher, 1860, og af C. Simonsen, 1861, efter samme forlæg. Foto.

Karl Schmidt: Medd. om skuespil- og teaterforhold i Odense I, 1896 178. Erik Bøgh: Min første forfatterid, 1897 236f. Rob. Neiiendam i Teatret XIV, 1914 23f.

Robert Neiiendam*

Hagen, Carl Harald, 1816–71, skuespiller. * 25.2.1816 i Kbh. (Fødsst.), † 5.6.1871 sst. (Hellegg.), begr. sst. (Ass.). F: antagelig løjtnant ved søartilleriet Jørgen Olsen Hage (ca. 1780–1817) og Johanne Vilhelmine Lind. ~ 25.2.1843 i Kristiania med skuespiller Christiane Sophie Abrahamsen, * 14.3.1818 i Kbh. (Garn.), † 5.2.1884 sst. (Johs.), d. af malersvend, senere valdhornist og teaterkontrollør Daniel Frederik A. (ca. 1780–1834) og Anne Marie Hoffmann (ca. 1778–1833).

H. blev fra konfirmationsalderen uddannet af Giuseppe *Siboni på Det kgl. teaters syngeskole men fik ingen debut før han 1836 kom til Bergens teater hvorfra han over de norske provinsscener 1838 modtog ansættelse ved teatret i Kristiania mens dette endnu var dansk. Ved siden af A. *Rosenkilde blev H. her en meget yndet karakterkuespiller i et repertoire som hovedsagelig blev hentet fra Det kgl. teater. Før Johs. Brun var han Norges ypperste fremstillere af Holberg-

ske figurer, især Jeppe, samtidig med at han havde stemme og charme nok til at fremstille titelrollen i *Farinelli*. Undertiden spillede han på norsk (fx Mons Østmo i *Fjeldventyret*), og 1847 fik han af den norske regering et rejsestipendium for at han kunne uddanne sig yderligere i Wien. Men da kravet om indfødte skuespillere voksede gennem Ibsens og Bjørnsons agitation, og direktør Erik *Bøgh samtidig på Casinos vegne bød H. et engagement på ti år vendte han 1856 tilbage til Kbh. Her var den gamle skrædder i *Skrædderen og Naboen* hans debut, og snart blev han ved sin naturlige forvandlingsevne og sin brede, elskværdige replik en af hovedstadens populære skuespillere i vidt forskellige roller som den kalkunske bonde i *Fastelavnsgildet*, den skinsyge ægtemand i *Et Uhyre*, den stupid-for nemme adelsmand i *Et Parti Piket* og den norsk-norske balletmester i *En Kaprice*. Kultusministeriet gav ham (1857) lov til ti gange at spille Jeppe, og han viste her en naturtro skikkelse der fremkaldte både latter og medfølelse, og som endog L. *Phister anerkendte. Denne fremstilling skaffede ham et tilbud fra nationalscenen som han imidlertid ikke kunne modtage på grund af sine kontraktlige forpligtelser. Han udførte derimod en mængde roller i Casinos brogede repertoire, fx storvesiren i *Kalifen paa Eventyr* og suf-fløren i *Kean*. 1867–69 forsøgte han sig uden økonomisk held som direktør i provinserne og knyttedes derefter til Folketeatret hvor han optrådte sidste gang 12.5.1871 som Basse i *Hverdagsfolk*. □Træsnit 1852. Litografi 1857 af E. Westerberg efter tegn. af D. Arnesen, og af I. W. Tegner, 1858, efter foto. Træsnit 1866 og to 1871. Tegn. af Ad. Rosenkilde (Teatermus.).

Karl Schmidt: Meddelelser om skuespil- og theaterforhold i Odense I, 1896. Erik Bøgh: Min første forfatterid, 1897 216f 224. T. Blanc: Chria. theaters hist., Kria. 1899. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Samme: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945.

Robert Neiiendam*

vom Hagen, Franz, 1672–1749, oversekretær i tyske kancelli. * 1672 i Kbh., † 10.6.1749 sst. (Petri), begr. i Petri k. F: gehejmekopist, senere assessor i tyske kancelli Franz v. H. († 1701) og Catharina Fischer (1648–96). ~ 3.7.1712 med Anna Maria Wigand Michelbecker, * 22.2.1671, † 14.3.1732 i Kbh. (Petri) (~ 1° 1690 med amtsforvalter i Haderslev Absalon Hansen Koefoed, 1648–99), d. af købmand, kgl. kældermester Gysbert Wigand M. (1636–92) og Anna Ludvigs (1647–1724).

H. blev student ved Kbh.s universitet allerede 1687 og studerede derefter ved forskellige frem-

vom Hagen, Franz

mede universiteter, således 1688 i Frankfurt a.d.Oder hvor han forfattede en panegyrik over Christian V. 1692 besøgte han det ridderlige akademi i Kbh. S.å. trådte han ind i diplomatiets tjeneste som legationssekretær i London. 1693 blev han sekretær i tyske kancelli, men synes at være forblevet i London indtil han 1694 forflyttedes som legationssekretær til Berlin. Han forblev her, til tider fungerende som gesandt, til 1705 da han ved arkivar Johan *Moths død kaldtes hjem for at overtage dennes stilling som arkivar i tyske kancelli. Han gjorde her god tjeneste ved omordningen af kancelliets arkiv, og da oversekretær Christian *Sehested 1721 efter Anna Sophies ophøjelse til dronning fik sin afsked fra kancelliet og konseilet, fik H. ledelsen af kancelliets daglige forretninger under storkansler U. A. *Holsteins overledelse. Først 1725 fik han dog udnævnelse som oversekretær, en stilling han også beholdt under Christian VI indtil J. S. *Schulin afløste ham 1735; han trak sig derefter tilbage til privatlivet. H. var ikke nogen fremragende statsmand, men en dygtig og samvittighedsfuld embedsmand der ved sin omfattende detailkundskab var af stor betydning for det daglige arbejde i kancelliet. Når fremmede diplomater, som den franske gesandt Camilly, har villet tillægge ham en særlig stor indflydelse hos Frederik IV, større end selve konseilsmedlemmernes, og begrundet dette med hans underordnede konneksioner (med kongens kammer-tjenere), synes dette at være uden grund ligesom beskyldningerne mod ham for bestikkelighed. – Kancelliråd 1703. Justitsråd 1709. Etatsråd 1721. Gehejmeråd 1733. Gehejmekonferensråd 1747. – Hv.R. 1727.

Jens Møller: Mnemosyne III, 1832 XXVf. A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884 61f 69. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I–II, 1891–94. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 429f 461.

L. Laursen*

Hagen, G. B., se **Hagen, S. A. E.**

Hagen, N. P. Høeg, se **Høeg Hagen, N. P.**

Hagen, Ole Jørgen Bartolin, * 1913, arkitekt. * 22.6.1913 i Køge (Lellinge sg.). F: arkitekt Gustav Bartholin H. (1873–1941) og Karen Sophie Pedersen (1884–1957). ~ 1° 23.6.1936 med Moran Skov, * 27.7.1913, † 1963, d. af redaktør Einar *S. (1886–1977) og Edith Annette Meinhardt (1889–1963). ~ 2° 24.12.1958 i Holte (b.v.) med Edel Christensen, * 23.12.1923 i Kbh., d. af fabrikant Svend Aage C. (1897–1945) og Esther Henriette Nielsen (1900–30).

Bygningskunsten har præget H.s opvækst og hele tilværelse. Han var søn af en fremtrædende og begavet arkitekt, broderen var arkitekt, og selv blev han, 17 år gammel, optaget på akademiet. Han gik der nogle år men fuldførte ikke uddannelsen og behøvede det vel heller ikke. Han arbejdede på faderens tegnestue – var senere i kompagniskab med ham – men tilbragte den længste del af disse uddannelsesår som medarbejder hos professor Palle *Suenson. Han fungerede også som assistent ved undervisningen på akademiet 1942–50.

I øvrigt fik han tidligt sin egen virksomhed. Hans første bygning, *Akademisk kursus* i Nyropsgade i Kbh. (1973 ombygget til administrationsbygning for Dansk Landbrugs Realkreditfond) opførtes således 1934–35. Det første større arbejde, *Sønderjyllandsskolen* og *Damsøbadet* på Frederiksberg, projekterede han sammen med faderen, og i årene efter dennes død 1941 voksede hans virksomhed, så han gennem den følgende menneskealder har spillet en meget dominerende rolle i dansk bolig- og erhvervsbyggeri. Blandt hans mange arbejder kan nævnes boligbebyggelserne *Uppsalahus*, *Bærumhus* og *Tavastehus* langs Roskildevej på Frederiksberg, *Centrumgården*, højhuset ved Nørreport station, *Falkonércentret* på Frederiksberg, *Codanhus* og *Kinopalæet*, højhusene *Domus Portus* i Østbanegade og *Domus Vista* på Frederiksberg, boligbebyggelsen *Vejlesøparken* i Holte, Tryg Forsikrings store kontorkompleks ved Lyngby station og rederiet A. P. Møllers nye hovedsæde ved havnefronten i Kbh.

H. har med ubesværet talent og organisatorisk evne formet og styret et usædvanlig omfattende byggeri der vel efterhånden er karakteristisk for den moderne projekteringsvirksomhed af stort format. Det er et byggeri der opfylder sine funktioner og som altid er smukt gennemarbejdet i en elegant, men også noget upersonlig modernisme – en internationalt gangbar arkitektur der kan siges at være et kongenialt udtryk for tidens effektive firmastruktur og velsmurt bureaukrati. På denne baggrund skal H.s umiskendelige evner og kultur navnlig søges i mere specielle arbejder, fra det meget tidlige, næsten typedannede lille sommerhus på Knudsvej i Rungsted – der 1953 var med til at skaffe ham Eckersberg-medaljen – over de fine sølvarbejder han har tegnet for hofjuvelerer A. Michelsen, til de senere års ombygninger og indretninger af Handelsbankens hovedsæde i Kbh. og kursusjendommen Rungstedgård. Ved siden af sin florissante praksis har H. magtet at varetage mange faglige tillidshverv. Han har været medlem af Charlottenborgudstillingens censurkomité 1944–52, le-

der af Akademisk arkitektforenings ustillingsudvalg 1948–51 og af Danske arkitekters landsforbunds konkurrenceudvalg 1954–66. Endvidere har han været medlem af bestyrelsen og forretningsudvalget for landsforeningen Dansk kunsthåndværk 1960–73 og af repræsentantskabet for Statens kunsthåndværk 1972–74. Under Union International des Architectes har han fungeret som medlem af The Competitions Commission 1973–75. – R. 1966. □Foto.

Arkitekten M, 1941 66–68 (sommerhus i Rungsted). Arkitekten U, 1952 217–19 (aldersrenteboliger i Gladsaxe). Sst. 1953 381f (Uppsalahus). Arkitekten, 1959 173–99 (Falkonercentret). P. E. Skriver i Arkitektur, 1963 31–36 (Domus portus). Sst. 1975 144–51 (Tre bankfilialer).

H. E. Langkilde

Hagen, Sophus Albert Emil, 1842–1929, musikhistoriker, komponist. * 3.5.1842 i Kbh. (Frue), † 3.4.1929 i Helsingør, begr. i Kbh. (Holmens). F: krigssekretær, fuldmægtig Albert Peter Bartholin H. (1798–1861) og Anna Sophie Frederikke Nielsen (1805–90). ~ 10.11.1869 i Kbh. (Garn.) med Serine Johanne Frederikke Klingsey, * 21.10.1842 i Glückstadt, † 31.10.1916 i Helsingborg, d. af premierløjtnant, senere oberst Peter Edvard K. (1817–87) og Clara Sophie Claudine Henning (1817–1901).

H. opgav kort tid efter studentereksamen (1860) fra Metropolitanskolen et påbegyndt juridisk studium til fordel for musikken og musikhistorien. Han fik tidligt undervisning hos organist C. J. Rauch, senere hos J. C. *Gebauer. En overgang virkede han som musiklærer og søgte 1864 forgæves embedet som organist og musiklærer i Sorø efter Peter *Heise. 1869 overtog han Horne- man og Erslevs musikhandel som han imidlertid atter afhændede 1879. I denne periode redigerede han tillige Musikalsk Museum og Album for Sang i hvilke også findes musikalske bidrag fra ham selv. I en ung alder var han begyndt at komponere (bl.a. en i 1864 omarbejdet lille kantate *Vårsang*, oprindeligt skrevet til faderens fødselsdag 1860). Et andet ungdomsarbejde (sammen med vennen Maximilian Bruhn) er den parodiske operette *Røverbruden* der hyppigt opføres i akademiske kredse; desuden skrev han adskillige sangkompositioner (enstemmige, flerstemmige, solostemmer og kor), heriblandt også en del åndelige kompositioner samt små franske kantater (H. ledede sangundervisningen i den franske skole på Bülowvej), desuden en del kammermusik og klaverstykker. Hvad der særlig interesserede ham var folkemelodierne, både danske og fremmede, som han var en flittig sam-

ler og bearbejder af, samt børnesange; sammen med sin hustru samlede han en stor del af disse sange – flere noteret på første hånd efter en dengang kun mundtlig tradition – i den bekendte „Storkebog“ (*Børnenes Musik*, 1870), der kom i mange oplag; også i dette af Pietro Krohn illustrerede værk findes flere af H.s egne melodier, fine og stilfærdige i tonen som al hans musik. Om end H. var en flittig komponist (kun få af hans ting er trykt) blev hans betydning som musikhistoriker dog større. Hans private samling af musikhistoriske værker og noder var sikkert den betydeligste i landet. Ligeledes er hans håndskrevne samlinger til belysning af dansk musikhistorie af uovertruffen værdi. Han havde gennem mange år gjort omfattende kildestudier på dette felt og efterlod et meget stort seddelmateriale (begge samlinger nu i Det kgl. bibliotek). En stadig trang til fuldkommenhed på kildematerialets område drev ham ud i så vidtløftige undersøgelser, at hverken tid eller helbred (han opholdt sig i lange perioder i Syden) slog til med hensyn til bearbejdelse af stoffet. Et i omfang såre beskedent udtryk for det uhyre arbejde der ligger bagved er hans vægtige indlæg til belysning af 1600-tallets musikhistorie i hans bemærkninger til Angul Hammerichs disputats *Musiken ved Chr. IVs Hof* (Hist.Tidsskr., 6.rk., IV, 1893) samt hans pjece *Diderik Buxtehude, hans Familie og lidet kjendte Ungdom*, 1920, et stof der allerede tidligere ved H.s imødekommenhed delvis var udnyttet af den franske musikhistoriker A. Pirro ved dennes udarbejdelse af biografien om den danske komponist (1913). I *Bricks Dansk biografisk Lexikon* (1887–1905) skrev H. en række værdifulde artikler, alle præget af den minutøse omhyggelighed og omfattende viden der er karakteristisk for hans forfatterskab. Kendt er også hans skrift *Fra Cæciliaforeningen* (sammen med Georg *Bricka) 1892 med historiske noter. Hans sidste arbejder handlede om melodien til „Jeg ved et evigt Himmerig“ (Dansk Kirkemusiker-Tid., 1928–29). Enkelte større påbegyndte værker blev ikke fuldført. H. sad i Cæciliaforeningens og i Samfundet til Udgivelse af dansk Musiks bestyrelse; han var desuden medstifter af Musikhistorisk museum. – Sønnen Gustav Bartholin H., * 12.2.1873, † 10.5.1941, blev arkitekt, afgang 1906, og opførte navnlig en række skolebygninger: Øregård gymnasium i Hellerup, 1924, Dyssegårdsskolen i Gentofte, 1933 og Søndermarksskolen på Frbg., 1933. Desuden Gentofte kommunebibliotek på Øregårds allé, 1930 og Kbh.s belysningsvæsens ejendom i Gothersgade, 1913, samt 1920 mindesmærket for Olfert Fischer bag Reformert kirke i Kbh. – □Foto.

Hagen, S. A. E.

København 3.5.1912. Vort land s.d. A. Dølleris: Danm.s boghandlere 1, 1912 102-04. A. Pirro: Dietrich Buxtehude, Paris 1913 2 486. Emil Reimer: S. A. E. H. 1842-1927, 1927 (m. bibliografi). Sig. Berg i Dansk musikt., 1943 161-66. - Papirer i Kgl.bibl. Breve i Musikhist. museum. N. Schiødt, D. Fog og H. Danelund: Hagens saml. i Det kgl. bibl.s håndskr.afdl., 1980.

*Erik Abrahamsen**

Hagen, Svend Kühnel, * 1894, kemiker, ingeniørdocent. * 19.5.1894 i Brovst. F: læge Johannes H. (1862-1932) og Charlotte Kühnel (1853-1929). ~ 1.1.1922 i Tostrup k. ved St. Merløse med Agnes Hestbech, * 29.8.1897 i Bramminge, † 23.10.1947 i Kbh., d. af direktør Christian H. (1860-1925) og Maja Ørum Pedersen (1870-1960).

H. blev matematisk student i Ribe 1912. 1918 fik han afgangseksamen fra Hærens officersskoles officersklasse og blev 1923 våbeningeniør fra Forsvarsakademiet. 1923 kom han i militærtjenesten ud for en automobilulykke i Frankrig hvorved hans ene ben blev noget beskadiget, således at en fortsat militærkarriere blev vanskeliggjort. Han var 1923-24 ansat ved hærens tekniske korps, prøveanstalten. På grund af hans markante kemiske interesser var han derefter videnskabelig assistent 1924-37 ved kemisk laboratorium A, den polytekniske læreanstalt. Her publicerede han en række navnlig analytiske undersøgelser, samtidig med at han varetog undervisningen i uorganisk kvalitativ analyse for kemiingeniørstuderende og for universitetets magisterstuderende i kemi. Denne undervisning blev stærkt moderniseret til at omfatte en systematisk analysemetode for et stort antal grundstoffer. Analysemetoden havde til formål at lære de studerende et intimt kendskab til grundstoffernes uorganiske reaktioner. Efter en række dupliserede udgaver kom 1940 H.s bog *Systematisk kvalitativ Analyse* som i 20-30 år (i diverse udgaver) satte sit præg på undervisningen, idet den kombineredes med Analytisk Kemi af E. *Rancke-Madsen. Under og efter sin ansættelse på den polytekniske læreanstalt varetog H. en række andre opgaver. Han var 1924-25 vikar ved Hindhede-laboratoriet, 1928 deltog han som kemiker i Godthåb-ekspeditionen til nordvestgrønlandske farvande, og 1931 deltog han som kemiker i Dana-ekspeditionen til Azorerne. 1937 havde H. en kortvarig ansættelse ved Steins laboratorium hvorefter han 1937-38 var chef for Kampsax' materialprøvningsanstalt i Teheran. Herefter fulgte en 20-årig ansættelse 1939-59 som laboratoriefchef ved Nordiske Kabel- og Traadfabriker. Også denne ansættelse resulterede i en række videnskabelige analytisk-kemiske publikationer, og også under denne ansættelse

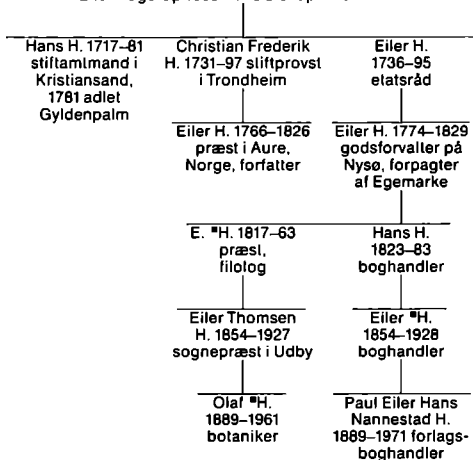
varetog H. forskellige hverv, således som lærer i analytisk kemi ved officersskolen, lærer i metallære og teknologi ved Forsvarsakademiet og 1957-61 lektor ved Danmarks ingeniørakademis maskinafdeling i kemi og materiallære. 1961-64 var H. ingeniørdocent i uorganisk kemi ved Danmarks ingeniørakademis kemiafdeling. Også i dette tilfælde prægede han undervisningen mange år frem i tiden. Efter sin afsked som 70-årig fortsatte han sine kemiske aktiviteter, idet han i årene 1967-74 var rådgivende analytisk kemiker ved Risø's metallogiafdeling (gasanalyse). - Desuden kan nævnes at H. var censor ved Teknologisk instituts laborantskole, ligesom han var en af initiativtagerne til oprettelsen af denne. 1962-72 censor i kemi og materiallære ved ingeniørakademiets maskinafdeling. Han var medstifter af Selskabet for analytisk kemi, æresmedlem 1968, medstifter af og medlem af redaktionen for Acta Chemica Scandinavica (1947-73), endvidere medarbejder ved Handbuch der analytischen Chemie (Teil II, Band Va). H. har igennem sit lange virke i kemiens tjeneste vist sig som en begavet og initiativrig kemiker. Hans virke har været præget af hans militære uddannelse der fordrer præcision og logik. Hans indflydelse på mindst én generations kemikere har været meget stor.

N. Hofman-Bang

Hagerup

Slægten H. føres tilbage til borgmester i Trondheim Adrian Rockertsen Falkener (- senest 1597), tip²oldefar til biskop Eiler H. (1685-1743), og har gennem et kvindelid navn fra landsbyen H. i Hjørlande sg. på Sjælland.

Eiler Hagerup 1685-1743 biskop i Trondheim

Dan.m.s adels årbog, 1895 197 (Gyldenpalm). Sofus Elvius: Familien H. i Danmark og Norge, 1902. Norsk t.f.pers.hist. III, 1926 426–38. E. Wahl Asmussen: Slægtstvl. over familierne Asmussen, H. og Wahl, 1977 (dupl.). Familiepapirer i Rigsark.

Hans H. Worsøe

Hagerup, Eiler Henning, 1817–63, præst, filolog. * 5.9.1817 på Nysø, † 13.6.1863 i Soltbro præstegård, begr. i Store Solt. F: forvalter på Nysø, senere forpagter af Egemark Eiler H. (1774–1829) og Anne Marie Magdalene Hensemman (1796–1825). ~ 1° 15.8.1845 i Sal, Hovlbjerg hrd. med Dorothea Conradine Adolphine Barner, * 1.7.1820 i Kbh. (Garn.), † 3.4.1879 i Sønder Onsild ~ 2° 1855 med stationsforstander, senere postekspeditor i Sønder Onsild Hans Peter Otto Rudolph Søderberg, 1827–1908, ~ 2° 1884 med Clara Cathrine Oest Jacobsen, 1849–95), d. af kammerjunker, løjtnant Joachim Gottfried B. (1798–1824) og Frederikke Vilhelmine van Deurs (1799–1853). Ægteskabet opløst. ~ 2° 16.9.1853 i Oversø med Betzy Lauritze Thomsen, * 10.11.1834 på Førslevgård, † 8.3.1921 på Frbg., d. af forvalter på Førslevgård, senere forpagter på Fuglebjerggård Andreas T. (1797–1843) og Frederikke Anna Gertrud Birkedal (1800–76). H. blev student 1834 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og studerede, foruden teologi, ivrigt de gamle sprog, ligesom han var medlem af det latinske disputereselskab Lyceum og medstifter af Selskabet til udbredelse af en forbedret retskrivning 1836. Også i det almindelige studentliv tog han ivrigt del, var i bestyrelsen for Academicum og med på studentertoget til Uppsala 1843. 1840 blev han teologisk kandidat og 1844 licentiat (*De Catechumenis ecclesie Africanæ ineunte sæculo quinto*). Efter at have været manuduktør i latin og lærer ved det v. Westenske institut blev han 1845 kateket og forstelærer i Præstø hvor han bidrog meget til at Grundtvig i stedet for væver Hans Hansen blev valgt til rigsdagsmand 6.11.1848. I sept. 1850 blev han sognepræst til Store og Lille Solt i det vestlige Angel, endnu for delvis dansk gudstjeneste ved reskript af 7.2.1851 var indført. Her undersøgte han i sine fristunder sprogforholdene så grundigt at han sidst i 1853 kunne udgive sin bog *Om det danske Sprog i Angel*, 1854 (2. udg. ved K. J. Lyngby, 1867). Betydningen af denne bog er, som Lyngby skrev: „H. har den dobbelte fortjeneste at have beskrevet en dansk sprogart og at have afgivet et vidnesbyrd om sproget i Angel, der betyder mere end alle ukyndiges råb“. Og hertil kommer, som P. K. Thorsen har fremhævet, at ikke blot er H.s bog indtil da den bedste og fuldstændigste danske dialektmonografi, men den

har varig betydning fordi arbejdet ikke senere har kunnet gøres om, og dialekten nu næsten er uddød. H. tog også ivrigt del i kampen om sprogreskriptet som han forsvarede bl.a. over for Grundtvig. Han blev 1854 valgt til stænderdeputeret, men mødte på grund af en ulægelig sygdom ikke. 1856 måtte han tage en kapellan (H. F. Feilberg). Endnu 1857 tog han del i det skandinaviske kirke møde i Kbh., men sygdommen tog mere og mere magten, og 1863 endte døden hans lidelser. H. var et skarpt hoved og veg ikke let fra sin mening, men han var strengt saglig i hele sin færds. – R. 1856. □ Tegn. af A. Dorph efter daguerreotypi (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1844 46f. – K. J. Lyngby i *Annaler for nord. oldkyndighed*, 1854 212–28. Kirkekalender for Slesvig stift, udg. I. Barfod og H. F. Rørdam II, 1864 30–52. H. F. Feilberg i E. H.: Om det da. sprog i Angel, 2. udg. 1867 XI–XVI. H. Hjelholt i *Danske studier*, 1919 131–35. Samme: *Den danske sprogordning ... i Slesvig*, 1923. – Breve i Kgl.bibl.

*Marius Kristensen**

Hagerup, Hans Eiler Hensemman, 1854–1928, boghandler. * 13.7.1854 i Kbh. (Helligg.), † 27.2.1928 på Frbg., begr. Frbg. kgd. F: boghandler Hans H. (1823–83) og Andrine Vilhelmine Louise Hansine Werner (1829–86). ~ 5.10.1883 i Kbh. (Frue) med Elisabeth Palæmona Poulsen, * 8.5.1863 på Disagergård ved Slagelse, † 26.3.1936 i Skodsborg, d. af godsforvalter Poul Jacob P. (1807–78) og Marie Sophie Frederikke Nannestad (1829–65).

H.s far, den tidligt forældrelose Hans Hagerup kom ved slægtnings hjælp til at gå i Borgerdydskolen på Christianshavn. 1839–46 var han lærling og medhjælper hos C. A. Reitzel, dengang en af dansk boghandels bedste lærepladser. Et par års studietid i Tyskland blev afbrudt af treårskrigen som gjorde opholdet ubehageligt for en dansker. Efter nogle medhjælperår herhjemme nedsatte han sig 1852 som selvstændig boghandler i Kbh. Til bogladen knyttedes et forlag som dog interesserede ham mindre. 1855 blev han medlem af Boghandlerforeningen, men søgte aldrig foreningshverv. Som boghandler var han meget kyndig og påpasselig, som menneske af den gamle skole, streng i sine krav til sig selv og sine medarbejdere. Af venner og fagfæller var han højt værdsat.

Eiler H. gik i sin fars gamle skole og skulle have været student, men opgav det af ulyst til at læse. 1873–77 stod han i lære i Den Hempelske Boghandel i Odense og var derefter en tid i tysk boghandel. På grund af faderens begyndende sygdom måtte han tidligt vende hjem. 1884 overtog han det fædrene firma. I modsætning til sin far

interesserede han sig mest for forlaget som han drev op til at være landets næststørste. Bogbestanden blev alsidig, men med en hovedlinje bestemt af H.s eget livssyn der kunne føres tilbage til de indtryk han som dreng havde modtaget af hændelserne i 1864. Det mærkedes især i forlagets efterhånden mange bøger af folkelig national karakter. Under pseudonymer (Paul Anker, Arne Faber) ydede H. selv bidrag til genren der var påskønnet af et stort publikum som en kontrast til periodens øvrige, i manges øjne sædeligt nedbrydende litteratur. Et par tidstypiske bøger, Karl *Larsens 1908 anonymt udgivne indlæg i forsvarsdebatten *Dommens Dag* og Erich *Erichsens sønderjyske roman fra første verdenskrig *Den tavse Dansker* blev bestsellers der synde endnu mere fordi optrykkene deltes i mange, enkeltvis små oplag. Stor popularitet opnåede også forlagets børnebøger. Bestanden af vel indarbejdede skolebøger var betydelig, hvortil kom forskellige håndbøger, nogle „pragtværker“ der hævdede sig smukt på gavebogsmarkedet. Forlagets største udgivelse, et nibinds konversationsleksikon (sidste udg. i ti bind), oplevede under skiftende redaktioner fire udgaver mellem 1892–1953. For det norske forlag H. Aschehoug & Co. var H. hovedkommissionær for Danmark 1888–1908. 1920 omdannedes Hagerups Forlag til aktieselskab med H. som formand. 1883 blev H. medlem af Boghandlerforeningen hvor han, hvis personlige ærgerrighed var stor, kom til at beskæftige sig med mange opgaver, bl.a. som mangeårig formand for fagets 1894 oprettede kommissionsanstalt. I to perioder var han Boghandlerforeningens næstformand, 1924 blev han udnævnt til dens æresmedlem. For Dansk musikhandlerforening var han formand fra 1904 til sin død. Hans oprindelig stejle og stædige natur der gjorde at han havde vanskeligt ved at opgive en mening eller et mål, mildnedes med årene. Ved hans bortgang blev hans gæstfrihed og hans store vennekreds fremhævet. – Sønnen **Paul Eiler Hans Nannestad H.**, * 21.10.1889, † 4.3.1971, slægtens tredje generation, stod i lære i Fredericia og opholdt sig senere i studieøjemed i Oslo, Leipzig, München og London. 1919–20 var han dansk boghandler i Flensborg, 1920 indtrådte han som direktør i firmaet med J. L. *Lybecker og Anton Christensen (1866–1935) ved sin side. Forlagets udgivelsespolitik ændredes efterhånden mere og mere i modernistisk retning, med vægten lagt på kulturlitteratur og oversættelser af udenlandske, ikke mindst franske forfattere. Udsendelsen 1934 af en dansk udgave af Hitlers *Mein Kampf* blev taget forlaget ilde op, skønt det absolut ikke skete af sympati for nazismen. Som helhed gjaldt at forlaget ikke klarede den

voldsomme omlægning med økonomisk held, og 1954 ophørte det som selvstændig virksomhed og indgik som bifirma i forlagsgruppen Aschehoug Dansk Forlag. Den smukt og kostbart indrettede boglade der blev bombet af Schalburgkorpset 1944, var frasolgt i 1951. Skønt stærkt handicappet af døvhed deltog han interesseret i boghandelens faglige arbejde og i det danske arbejde i Sydslesvig. – R. 1905. DM. 1926. □Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915. Mal. af Axel Hou udst. 1928. Foto.

Sofus Elvius: Familien H. i Danm. og Norge, 1902. O. H. Delbanco: Festskr. i anledn. af boghandlerforen.s halvhundredårsdag, 1887. A. Dolleris: Danm.s boghandlere I–IV, 1893–1919. Nord. boghandlertid. 20.6.1902. Dansk boghandlertid. 10.7.1924. P. E. Bluhme sst. 10.3.1927 (om Eiler H.); sst. 17.6.1927. Henrik Koppel sst. 2.3.1928; sst. 20.8.1937; sst. 29.6.1945. Ill.tid. 22.6.1902. Carl Dumreicher: H. H.s forlag, 1852–1927, 1927 (særtryk af H. H. Forlags- og kommissionsskr., 1927 VII–XXII). Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist. 1837–1937, 1937. Aage Laudrup: Lærear i firserne, 1948. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

Hagerup, Olaf Asmussen, 1889–1961, botaniker. * 29.9.1889 i Balling, Viborg amt, † 22.3.1961 på Kbh.s amtssygehus, Gentofte, begr. Lyngby (Sorgenfri kgd.). F: sognepræst, sidst i Gamborg-Udby, Odense amt, Eiler Thomsen H. (1854–1927) og Kirstine Frederikke Karoline Asmussen (1863–1950). ~ 27.2.1935 i Kbh. (Valby) med stud.mag. Else Larsen, * 1.12.1911 på Frbg., † 20.7.1962 i Gentofte, d. af cand.pharm. Oluf Mathias L. (1869–1920) og Thora Frederikke Levy (* 1880).

H. blev student 1911 fra Døckers kursus, tog magisterkonferens i naturhistorie med botanik som hovedfag 1923 og erhvervede doktorgraden ved afhandlingen *Vergleichende morphologische und systematische Studien über die Ranken und andere vegetative Organe der Cucurbitaceen und Passifloraceen*, 1930. Han foretog botaniske rejser til hollandsk Indien (Sumatra) 1916–17, til Færøerne 1922–23 og til Østgrønland (Scoresbysund) 1924, til Vestgrønland 1925 samt til tropisk Vestafrika (med professor O. *Olufsens ekspedition) 1927–28. 1929–35 var han botanisk assistent ved Farmaceutisk læreanstalt, og 1935–59 inspektør ved Botanisk museum. H. har publiceret en række botaniske afhandlinger, særlig omhandlende morfologi, cytologi, økologi, systematik og fylogeni. Mest betydende er hans arbejder vedrørende cytologiske og fylogenetiske spørgsmål. Her skal anføres *Morphological and cythological studies of Bicornis*, 1928. Andre arbejder behandler polyploidi i forhold til arternes

økologiske og plantegeografiske forskelligheder, således *Studies on polyploid ecotypes in Vaccinium uliginosum L.*, 1933. Flere vigtige arbejder omfatter sammenlignende undersøgelser over blomstens, særlig frugtknudens, morfologi og udviklingshistorie hos forskellige systematiske grupper med den hensigt at udrede den stammehistoriske forbindelse mellem nøgenfrøede og visse grupper af dækfrøede, fx *Zur Abstammung einiger Angiospermen durch Gnetales und Coniferae I–III*, 1934–38 og *On the origin of some Angiosperms through the Gnetales and the Coniferae*, 1939. Hans sidste værk *Botanisk atlas I–II*, 1956–60, med instruktive tegninger af ham selv og Vagn Petersson er et godt hjælpemiddel for alle der interesserer sig for planter. □Mal. af A. Bredsdorff ca. 1925. Foto.

Carl Christensen: Den danske bot. lit. 1912–39, 1940 180f. Alfr. Hansen: Den danske bot. lit. 1940–59, 1963 133–35 (bibliografi). – Studenterne 1911, 1936 318. Johs. Boye Petersen i Bot. t. LVII, 1961 67f.

J. Grøntved*

Hagerup, Paul H., se **Hagerup, Eiler**.

Haggæus, se **Raaby, Jens Aagesen** og **Aagesen, Peder**.

Hahn, John Henri, 1867–1920, amtsdommer. * 4.11.1867 i Altona, † 7.1.1920 i Kiel, begr. i Itzehoe. F: toldkasserandant, regeringsråd Heinrich H. (1832–1917) og Wilhelmine Caroline Katharina Burchardt (1831–1921). ~ 18.2.1901 i Sønderborg med Liane Gehl, * 1.12.1882 i Wulfshagen ved Gettorf, d. af senere hotelejer i Nordborg Hans Christian G. (1847–1903) og Bertha Giese.

H. blev 1894 dr.jur. ved Kiels universitet, var en tid referendar ved landsretten i Flensborg og kom 1896 til Sønderborg som assessor ved amtsretten. S.å. blev han amtsdommer i Nordborg hvor han oprettede og blev formand for en afdeling af den tyske forening for Nordslesvig og i øvrigt snart gjorde sig kendt som en af Köllerpolitikens ivrigste håndlangere. Særlig opsigt vakte det at han i en række tilfælde fradømte dansk-sindede folk som efter konfirmationen sendte deres børn på danske skoler forældremyndigheden. Hans afgørelser blev skarpt kritiseret i den tyske rigsdag og underkendtes senere ved de højere instanser. 1899 blev H. amtsdommer i Sønderborg hvor han fortsatte sine fortyskningsbestræbelser under noget afdæmpede former. 1902 valgtes han til formand for den tyske forenings hovedorganisation og beholdt denne stilling til 1918. Han var efter M.v. *Köllers bortrejse den mest udprægede repræsentant for den hårde

hånds politik i grænselandet. 1903 var han J. *Jessens, 1906, -07 og -12 H. P. *Hanssens modkandidat ved rigsdagsvalgene i l. slesvigske kreds, 1908 og -13 Nis *Nissens modkandidat ved landdagsvalgene i Sønderborg-Åbenråkredsen. 1906 blev han landsretsdommer i Flensborg og 1910 landsretsdirektør i Kiel.

M. Mackeprang: Nordslesvig 1864–1909, 1910. A. Svensson i Sønderjylland 1864–1919, red. Erl. Rørdam, 1919 78–81. Flensborg avis 10.1.1920. H. P. Hanssen: Fra kampårene I, 1927 140f 145–51.

Hans Lund*

Hahn, Vincents Joachim, 1632–80, overjægermester, gehejmeråd. * 22.12.1632 på Hinrichshagen, Mecklenburg, * 25.1.1680 i Kbh., begr. i Roskilde domk., flyttet 1912 til Frue k. i samme by. F: arvelandmarskal i Stargard Christoph H. til Hinrichshagen og Remplin (1596–1635) og Catharina Blücher. ~ 1° 19.1.1662 på Sparresholm med Sidsel Kaas, * 26.5.1645 på Egede, † 5.9.1667 i Kbh., begr. sst. i Frue k., d. af Erik K. til Restrup og Bremersvold (1611–69, ~ 2° 1653 med Beate Reedtz, † 1703) og Susanne Sparre til Sparresholm og Jomfruens Egede (1624–50). ~ 2° 14.4.1674 med Ida Hedevig Rumohr af huset Roest, * 1648, † 13.9.1681, d. af Henrik R. og Ida Brockdorff.

Efter faderens død i kamp mod et kejserligt strejfkorps under trediveårskrigen flygtede moderen med H. og en anden søn til Rostock og derfra (ca. 1638) til Danmark hvor Peder Brockenhuus til Nordskov, en ungdomsven af afdøde, tog sig af dem. Da H. voksede til forestillede Brockenhuus ham for Frederik III som en jagtbegavet ung mand. Kongen fandt behag i ham og lod ham 1649–53 studere jagtvæsen ved det sachsiske hof. Da der ikke var nogen arv efter faderen vendte H. tilbage til det danske hof, opholdt sig her et par år, men sendtes atter 1656 med kgl. pension til Dresden hvor kurfyrsten udnævnte H. til kammerjunker. Ved udbruddet af den dansk-svenske krig afbrød H. sine rejseplaner og vendte hjem, blev kornet i kongens livregiment, deltog i krigen i Skåne og på Lolland og steg til major i E. A. *Ebersteins regiment. Efter statsomvæltningen udnævntes H. jan. 1661 til over- og hofjægermester for Danmark, fra jan. 1663 i samme funktion også for hertugdømmerne. Posten indbragte ham en årsløn på 1600 rdl., og jagtetaten omfattede 1670 77 personer med ialt 10446 rdl. (1671 forhøjet til 14580 rdl.). Til det gode embede føjede H. snart godserne Sparresholm og Jomfruens Egede som medgift i ægteskabet med Sidsel Kaas, et ægteskab som blev gennemtvunget mod hendes fars vilje.

H.s storhedstid oprandt med Christian V. Den jagtglade monark tildelte ham adskillige beviser på sin yndest, stadfæstede ham i embederne og udnævnte ham sept. 1670 til generalinspektør for de kgl. skove i Danmark og hertugdømmerne. I denne funktion stod H. som ophavsmand til den første skovforordning af 20.10.1670 der omhandlede skovens bestyrelse, fredning og pleje og som er præget af H.s uddannelse i Sachsen. Et af de vigtigste punkter i forordningen, indførelsen af en regelmæssig, systematisk skovdrift i kronens skove, lykkedes det ham dog ikke at få gennemført i praksis. H. udnævntes til hvid ridder og nød forskellige begunstigelser (donationer af kronens tømmer, portofrihed). Allerede under Frederik III havde han stræbt efter at udvide og afrunde sine godsbesiddelser og han fortsatte hermed, idet han også her nød godt af den kongelige gunst. Efter at H. havde skiftet med sine børn af første ægteskab skænkede Christian V ham landsbyen Tøpperup (Smørum hrd.) der så godt som nedlagdes og 1673 gav plads for den adelige sædegård, Hjortespring, ligesom han fik overdraget en del ryttergods i Tryggvælde amt. 1673 fik H. Abrahamstrup gods for 6000 rdl. af kongen (rentekammeret havde sat godsets værdi til 6845 rdl.) og de udstrakte, men stærkt forhuggede skove uden betaling, og 1674 fik han tilladelse til at lægge 72 tdr. htk. i Egede by ind under Jomfruens Egede som han kort efter solgte til Sophie Amalie "Moth. Sparresholm solgtes allerede 1662. H.s andet ægteskab øgede hans midler med 14000 rdl. i medgift. Han samlede nu sine bestræbelser omkring Abrahamstrup, tilkøbte sig ryttergårde under godset, yderligere gårde til supplering af besiddelsen og en del rettigheder som kongen ved det oprindelige skøde havde forbeholdt sig. 1677 fik H. nyt skøde på ejendommen som nu blev navngivet Jægerspris. Han viste sig som en driftig godsejer der iværksatte rydnings- og kultiveringsarbejder, opbyggede ladegården og etablerede en mindre avlsgård nordligst på det store gods. H. påbegyndte planmæssig drift og hugst i skovene der gav anledning til beretninger om hans forhugning af dem.

Også som godsherre fik han et dårligt rygte i overleveringen („Jægermester Hane“), og utvivlsomt har H.s driftighed som landbruger og forstmand resulteret i øget hoveri for de undergivne bønder. Allerede 1679 vendte Jægerspris imidlertid tilbage til kronen. H. havde sept. d.å. af Christian V fået godset Seekamp ved Kiel som gave, og i okt. overdroges Jægerspris til kongen for 60000 rdl. Denne sum er i senere fremstillinger blevet betragtet som urimelig høj, men i betragtning af H.s omfattende tilkøb af gårde, på-

viselige forbedringer samt det forhold at skoven nu blev værdisat, må det betegnes som en fordelagtig men ikke overraskende pris at opnå for en højstillet embedsmand i kongens gunst.

H. stod på dette tidspunkt Christian V meget nær. Han havde med glæde hilst "Griffenfelds fald, og han optrådte i de følgende år som leder af en hofklige der støttet på Sophie Amalie Moth, kongens elskerinde, intrigerede mod storkansler Frederik "Ahlefeldt og dronningen. Til det „H.ske parti“ hørte den unge kammerjunker Adam Levin "Knuth, generalerne Carl og Frederik v. Ahlefeldt, mecklenborgere som H. selv, grev Anton af "Aldenburg, grev Conrad "Reventlow, rentemester Henrik v. "Stöcken og H.s tidlige sekretær Peter "Brandt som han fik gjort til zahlmester for hof-, land- og søetaten og 1678 til overzahlmester. H. var under den skånske krig kongens stadige ledsager, deltog i alle militære rådslagninger, selvom hans indflydelse her ikke kan vurderes selvstændigt. Han bidrog til at fjerne "Johan Adolf af Pløn fra overfeltmarskalstillingen, var medlem af den kommission der efter slaget ved Lund nedsattes til hærens nyordning, blev 1677 meddirektør i det til bestyrelse af de samlede militære finanser oprettede general-kommissariat, i hvis forhandling her dog 1678 fritoges for at deltage, og han fik sammen med v. Stöcken aug. 1677 overdraget tilsynet med hofetatens økonomi. H. udnævntes 1678 til gehejmeråd og medvirkede, i skarp modsætning til dronningen, til at fjerne Danmark fra Brandenburg. 1679 blev han elefantridder, og kort efter døde han pludselig. – H. har som menneske og politiker fået et meget dårligt eftermæle. Han er blevet fremstillet som bondeplager og en kynisk stræber efter rigdom og magt, og man har tillagt det „H.ske parti“ et betydeligt medansvar for den manglende kraft og enhed i dansk politik og krigsførelse under den skånske krig. H. var utvivlsomt en kyndig forstmand og jagtekspert, en energisk og driftig godsejer og -handler. Som udlænding var hans position i landet nøje knyttet til kongemagten, og under Christian V har han øvet en vis politisk indflydelse, selvom det næppe er muligt med sikkerhed at udskille H.s ansvar for dansk militær ledelse og udenrigspolitik i disse år. I 1800-tallets historieskrivning kom H. til at stå som typen på de tyske junkere, som den unge enevælde protegerede på bekostning af den danske adel til skade for landet. – Hv.R. 1670. Bl.R. 1679. □Stik 1680 i ligprædiken af L. Salm efter mal. af A. Wuchters; efter dette træsnit 1863. Mal. (Fr.borg) forestiller måske H. Afbildet på A. Steenwinckels karton (Fr.borg) til tapet af B. v. Eicken i 1680erne af Landskronas erobring (Chr.borg).

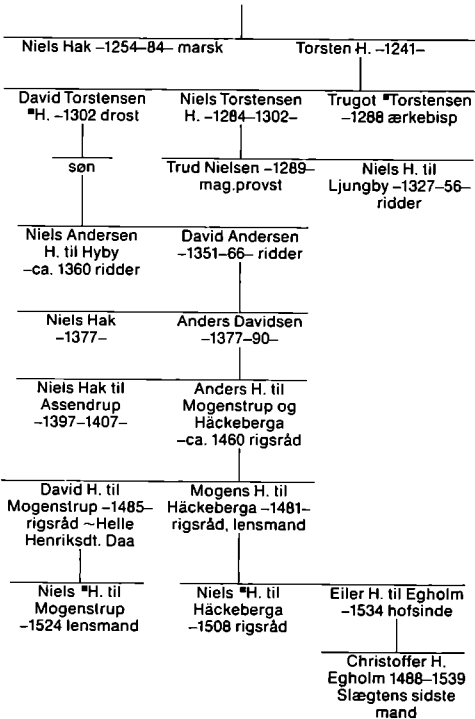
G. C. F. Lisch: *Gesch. und Urkunden des Geschlechtes H. III, Schwerin 1855.* Hans Sørensen Leth: *Ligprædiken over V.J.H., 1680.* [Matth. Jacobæus:] *Progr. fun. univ. Hafn. over V.J.H., 1680.* Uddrag af biskop Jens Bircherods hist.-biogr. dagbøger 1658–1708, udg. C. Molbech, 1846. C. F. Wegener: *Hist. efterretn. om Abrahamstrup I–II, 1855–56.* Edv. Holm: *Danm.-No.s indre hist. 1660–1720 I–II, 1885–86.* N. P. Jensen: *Den skånske krig, 1900.* A. Oppermann: *Den danske skovlovgivning, 1929 4–9.* Ada Bruhn i *Årb. for nord. oldkyndighed, 1945 46–73.* Jacob Worm: *Skrifter III, udg. Erik Sønderholm, 1971.* Jægerspris slot og kong Fr. VII's stiftelse, red. Roar Skovmand, 1974 209–14 270–74. – Papirer i Kgl. bibl.

Claus Bjørn (C. O. Bøggild-Andersen)

Haimbach, Wolfgang, se Heimbach, Wolfgang.

Hak

Uradel. Slægten, der tilhørte den skånske højadel fra 1200-tallet til 1500-tallet, anvendte regelmæssigt slægtsnavnet især sammen med det hyppigt forekommende fornavn Niels. Våbnet kendes fra David Torstensens Haks segl 1276 og viser mulig forbindelse med en svensk slægt. I 1400-tallet nåede slægten en vis udbredelse i det øvrige Danmark. Den uddøde 1539 med Christoffer Hak til Egholm.

Danm.s adels årbog XIII, 1896. Danm.s gl. personnavne II, 1949–53. E. Ulsig: *Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.*

Thelma Jexlev

Hak, David Thorstensen, † 1302, drost.

H. var vistnok en søn af den Thorsten Hak, der nævnes 1241; en bror til ham var rimeligvis ærkebiskpen Thrugot *Thorstensen, og det ses også at han stod i frændskab til grev Jacob af Halland. Han fremtræder allerede i Erik Klippings tid; efter dennes drab sluttede han sig nøje til det kongetro parti og blev en af dronning Agnes' vigtigste rådgivere under Erik Menveds mindreårighed. Da drost Peder *Nielsen (Hoseøl) blev taget til fange af hertug Valdemar under et sammenstød i foråret 1289, udnævntes H. til drost; som sådan lod han n.å. den norske fribytter Alv Erlingsson henrette ved Helsingborg; ca. 1292 nedlagde han imidlertid atter embedet. Ved forliget med Norge 1295 (Hindsgavlfreden) blev han udset til at være voldgiftsmand mellem kongen og hertug *Erik af Halland. Årbogsnotitsen om hans død fremhæver hans kongetroskab. – En svensk kilde angiver at H. 1288 var trolovet med frøken Ingrid i Sverige, en datter af Svante polk Knutsson, Valdemar Sejrs sønnesøn; s.å. blev Ingrid imidlertid bortført til Norge af Vestgötalagmanden Algots søn Folke. Dette brudrov er blevet besunget i folkeviser der kendes både fra Danmark, Sverige og Norge. Det er endvidere sandsynligt at når visen om Mindrealvs endeligt fortæller at Alv blev kendt og fængslet af sin tidligere skolekammerat „Bendit Rimaardsen“ så har her oprindeligt stået H.s navn; det ville derved blive forståeligt at årbøgerne så stærkt fremhæver drostens rolle ved Alvs henrettelse.

Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920. – Danm.s adels årbog XIII, 1896 165. Sv. Grundtvig: *Danm.s gamle folkeviser III, 1862 435–38 714–49.* Henrik Schück i *Hist. t. XI, Sth. 1891 294–300.* Sverker Ek: *Studier till den svenska folkvisans hist., Göteborg 1931* = Göteborgs högskolas årsskr. XXXVII, I 145–77. Hugo Yrwing i *Archivistica et mediævistica Ernesto Nygren oblata, Sth. 1956 451–69.* Kai Horby: *Status regni Dacie, 1977.*

Henry Bruun*

Hak, Erik, se Gyldenstjerne, Erik.

Hak, Mads, † 1555, matematiker, musiker.

H., der antagelig var dansk af fødsel, blev 1539 ansat som lektor i matematik ved Kbh.s univ., i hvilken egenskab han samtidig skulle holde forelæsninger over musikken, og han var således den første lærer i sidstnævnte fag ved universitetet (1539–45). Efter hans afgang gik hvervet over til

Hak, Mads

rektoren ved Vor Frue latinske skole. Ved universitetet holdtes også praktiske musikalske øvelser med studenterne og latinskoledrengene, og det ses at H., der rimeligvis også har forestået det kgl. kantori, har opført egne kompositioner ved højtidelige lejligheder, således 1540 ved dronning Dorotheas kirkegang efter hertug "Magnus" fødsel. Et enkelt værk af H. er bevaret til vore dage, en *Fuga quinque vocum* (fuga, o: kanon for fem stemmer) der findes i det kgl. kantoris stemmebøger fra 1541 i Det kgl. bibliotek i Kbh. H. havde studeret i Wittenberg ved hvis universitet han var blevet indskrevet i vinterhalvåret 1532–33, og formodentlig var det også her han erhvervede sig magistergraden. I Nürnberg udgav han 1537 et lille versificeret latinsk skrift af astronomisk indhold. For at tilegne sig grundigere kundskaber drog han 1545 atter til udlandet hvor han straks efter sin ankomst til Wittenberg blev angrebet af en farlig og langvarig sygdom. N.å. havde han dog overstået denne og fortsatte sin rejse, men døde udenlands 1555. Kongen havde forlenet ham med et kannikedomme i Lund.

H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 563–77; IV, 1868–74 31f 112. Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, ved V. C. Ravn, 1886 5f. Angul Hammerich: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 110f. Nils Schiørring: Musikkens hist. i Danm. I, 1977 131–33. H. Glahn i Dania sonans IV, 1978 58.

*Erik Abrahamsen**

Hak, Niels, † 1508, til Hækkeberga, rigsråd, lensmand. † 8.1.1508 på Helsingborg slot. F: Mogens H. († senest 1486) og Lene Eilersdatter Rønnow. ~ ca. 1495 med Tale Brostrup, † tidligst 1503, d. af Hans B. († 1498/99) og Mette Godow.

H. optoges i rigsrådet senest 1487. Hans hustru var en brordatter af ærkebiskop Jens "Brostrup" efter hvis død 1497 han straks kom i heftig fejde med efterfølgeren, Birger "Gunnensen"; striden gjaldt forskellige ejendomme som Jens Brostrup havde erhvervet – ifølge slægten for private midler, ifølge Birger Gunnensen for kirkens. Dec. 1497 bemægtigede H. og hans svende sig på tilbagevejen fra det svenske felttog en således omstridt gård i Malmö; Birger Gunnensen var forsvarsløs da hans svende ikke var kommet tilbage. Striden herom samt forskelligt landgods kom til at vare i årevis. Jan. 1501 kom det på Helsingborg slot til et kraftigt sammenstød mellem ærkebispem på den ene, Poul "Laxmand" og H. på den anden side; og okt. s.å. indgav Birger Gunnensen et længere klageskrift mod begge de to adelsmænd. Det synes dog meget tvivlsomt om beskyldningen mod Poul Laxmand for landsforræderi også har omfattet H. der bevisligt var til-

hænger af den mæglingspolitik som hele det danske rigsråd stod samlet om. 1502 deltog H. sammen med ærkebispem i rigsrådsdommen over den myrdede Poul Laxmand. S.å. var han forlenet med Holbæk, i forvejen havde han forsvaret af Børringe kloster. 1505 deltog han i Kalmardommen over Sten Sture og det svenske rigsråd. Få år senere fik den voldsomme mand en brat død; under et møde i Helsingborg i begyndelsen af 1508 blev han medens kongen, ærkebispem og flere af rigets bedste mænd opholdt sig på slottet dræbt af den senere så bekendte Anders "Bille" (1477–1555) som dengang var lensmand på Stegehus og fodermarsk. Om årsagerne til denne gerning vides intet; Anders Bille måtte en tid rømme af landet og fik først efter fem års forløb fred med den dræbtes slægt mod at erlægge en usædvanlig stor erstatning.

Missiver fra kongerne Chr. Is og Hans's tid, udg. Will. Christensen I–II, 1912–14. Monumenta Scaniae historica. Diplomatarium diocesis Lundensis, udg. L. Weibull VI, Lund 1932–39 39–45. – Bille-ættens hist. I, ved W. Møllerup, 1888–93. Henry Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnensen, 1959 (fot. opr. 1975). Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Hak, Niels, † 1524, til Mogenstrup, adelsmand. † 6.8.1524 i Kbh. F: David H. († tidligst 1486) og Helle Henriksdatter Daa († tidligst 1506). Var 21.11.1503 ~ en datter af Hans Brostrup († 1498/99) og Mette Godow.

„Unge“ H. til Mogenstrup, som var på en gang fætter og svoger til ovennævnte „gamle“ H., var en noget letsindig natur og en dårlig økonom som – bl.a. ved høje væddemål – efterhånden satte sit jordegode over styr. Fortvivlet pengenød drev ham til sidst ind i skæbnesvangre ejendomstransaktioner, idet han 1512 på visse vilkår solgte Mogenstrup til Torben "Oxe" og n.å. uden klart at have frigjort sig fra sine forpligtelser til denne, atter solgte gården til sin rige fætter Henrik "Krummedige" der tidligere havde forstrakt ham med penge. Som rimeligt var førte dette dobbeltsalg til langvarige retstrætter og åben fejde mellem alle tre fordringshavere; truet på livet af Torben Oxe måtte H. 1517, kort før dennes fald, afstå sit store pant i Lindholm slot, hvormed allerede kong Hans havde forlenet ham. I striden om Mogenstrup gik imidlertid Henrik Krummedige af med sejren. Utvivlsomt blev forholdet til denne forretningsdygtige slægtning i mere end én henseende H.s ulykke. Hans livfulde breve der vidner om ikke ringe opvækthed med stærke stemningsudslag fortæller ikke blot om hans afhængighed af den stormægtige fætter, men røber også megen bitterhed; hans krænkede

selvfølelse havde svært ved at affinde sig med at den højadel, han ved sin fødsel selv tilhørte, på grund af hans formueomstændigheder så ham over hovedet. Trang til personlig oprejsning var da sandsynligvis et medvirkende motiv, når han under striden om de skånske almindinger 1514 virksomt tog bøndernes parti mod sine egne standsfæller, hvad disse aldrig glemte ham. Han indtog dermed sin plads jævnsides mænd som Niels Brahe og Søren Norby inden for den kreds af misfornøjede adelige, blandt hvilke Christian II fandt nogle af sine mest hengivne tilhængere. Under det store opgør 1523 gjorde han fælles sag med borgerne i Malmø og var en af deres førere ved ødelæggelsen af Skabersjø; under den påfølgende belejring blev han i byen og stod fremdeles i forbindelse med den landflygtige konge. Imidlertid havde rigsrådet allerede 10.8.1523 erklæret hans breve og vidnesbyrd i almindingsagen for løgnagtige og magtesløse. Ved Malmøs overgivelse jan. 1524 søgte han tilflugt i et af byens klostre uden at hylde Frederik I inden den fastsatte frist. På dette grundlag dømte rigsrådet ham derfor 26.2. fra livet; et brev af 27.1., hvori han havde tryglet Henrik Krummedige om beskyttelse for sig og sine børn, forblev virkningsløst; fætterten deltog selv ligesom de fleste andre skånske råder i dommen. Først 1.8. skal dog H. være pågrebet i Malmø og fem dage efter eksekveredes dødsdommen der både af samtid og eftertid med rette er blevet betragtet som en hård politisk klassesed.

Christiern II's arkiv, udg. N. J. Ekdahl I-IV, Sth. 1835-42. Danske mag. 3.r. II, 1845 (hvor N.H. d.æ. og d.y. er forvekslede). Missiver fra kongerne Chr. Is og Hans's tid, udg. Will. Christensen II, 1914. - C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. IV, 2, 1870 28 185-90 558. Lars J. Larsson i Scandia XXX, Sth. 1964 217-71. - Emilie Andersen: München-saml., 1969 = Rigsark. Vejledende arkivreg. XV.

Henry Bruun*

Hak, Thrugot Thorstensen, se Thorstensen, Thrugot.

Hake, Peder, † 1659, bogtrykker, avisudgiver. Vistnok * i Tyskland, † 1659 i Kbh. ~ Cathrine der overlevede ham.

H. nævnes første gang som bogtrykker i Kbh. 1641, da han af konsistorium fik tildelt en påmindelse fordi han havde trykt uzensurerede vers. 1655 blev han 2. bogtrykker ved universitetet. Nogen større forretning synes han ikke at have haft, men han har dog trykt flere anselige bøger, til dels på bestilling af den københavnske boghandler Jørgen Holst, deriblandt to bekendte og endnu stærkt benyttede topografiske værker, J. L. Wolf: *Encomion regni Daniae*. 1654 og

Arent Berntsen: *Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed*, 1656 (fot. optr. 1971). Han var udgiver af den første egentlige avis der blev trykt i Danmark, *Wochentliche Zeitung aus Hamburg* hvis ældste kendte numre stammer fra begyndelsen af 1657, og som synes at være ophørt allerede jan. n.å. Denne avis hvoraf kun spredte numre er bevaret indeholder blot uddrag på tysk, væsentlig af politisk art, af udenlandske aviser, men intet originalt stof, og er i det hele yderst uanselig. Foruden avisen er en ikke ringe del af den omfattende danske nyhedslitteratur der i form af flyveblade foreligger fra de mindeværdige år 1657-60 trykt i H.s trykkeri. Dette blev efter hans død ført videre af hans enke, der forgæves søgte at bevare stillingen som universitetsbogtrykker, indtil 1693 da det ophørte.

P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. I, 1878 (fot. optr. 1977) 184-201. Mogens Haugsted i Fund og forskning III, 1956 49f.

Lauritz Nielsen*

Hakon (Haakon, Hagen) **Jyde**, -1131-, høvding. F: ukendt far og Sunniva, d. af jarlen Hakon Iversen og Magnus den Godes d. Ragnhild. ~ en d. af Erik Ejegod († 1103), hvis navn ifølge Knytlingasaga var Ragnhild. - Far til Erik Lam. Efter sin højættede mor kaldes H. også H. Nordmand eller H. Sunnivas søn. Saxo vil vide at H. vandt sin brud ved at hævne drabet på Erik Ejegods bror Bjørn, og muligvis har han da en tid lang efter denne haft stillingen som jarl ved sydgrænsen. Senere deltog han i sammensværgelsen mod Knud Lavard; han mødtes her med Magnus Nielsen, Henrik Skadelår, Ubbe Jarl og dennes søn Hakon Skåning; det er åbenbart til forskel fra denne sidste at kilderne kalder H. Jyde eller Nordmand. Hvad der har bevæget H. til at slutte sig til sin svogers fjender vides ikke; i hvert fald forlod han de sammensvornes lag da han mærkede at de ligefrem lagde råd op om at rydde Knud af vejen; men bunden af sin ed til ikke at røbe deres rådslagning var han afskåret fra at advare sin svoger. Efter Knuds drab i Haraldsted skov 1131 opgav H. sin passive holdning; i fællig med Skjalm Hvides sønner og Peder Bodilsen opøgede han sjællandsfarerne mod Magnus og indledede derved hævnen for drabet. Siden den tid hører man ikke mere om ham.

H. Olrik: Knud Lavards liv og gærning, 1888.

Jørgen Olrik*

Halberg, Einar Viggo, 1881-1969, borgmester, fabrikant. * 24.2.1881 i Kbh., † 24.4.1969 i Svendborg, begr. sst. F: tobaksfabrikant Harald

Halberg, Einar

Andreas H. (1850–1919) og Ida Anna Marie Wildschjødtz (1856–1911). ~30.5.1908 i Svendborg med Emmy Wilhelmine Andersine Sjøberg, * 17.11.1881 i Kbh., † 28.1.1970 i Svendborg, d. af tilskærer Peter Anderson S. (1853–1920) og Anna Margretha Stiler (1855–1936).

H. blev 1903 ansat i faderens firma Harald Halberg, cigar- og tobaksfabrikker, Svendborg. Firmaet var grundlagt 1826 af Svend Bønnelycke og senere videreført af C. H. Bønnelycke. Det blev 1887 overtaget af Harald Halberg. 1910 blev det omdannet til interessentselskab med Harald Halberg samt sønnerne Einar og Otto som indehavere, de to sidste til henholdsvis 1962 og 1945 (Harald og Otto Halberg blev skudt 21.4.1945 af den tyske terrorgruppe „Petergruppen“). 1935 optoges H.s søn Harald Halberg i firmaet og virkede derefter her til sin død 1945. Fire år senere indtrådte H.s anden søn Jørgen Halberg i firmaet og blev 1962 medindehaver. Efter anden verdenskrig opnåede en serie shagtobakker der blev markedsført under navnet MacBarens tobakker en dominerende position der endog rakte ud over Danmarks grænser. Adskillige af seriens mærker kan købes i mange lande. Efter ca. 25 år som menigt byrådsmedlem var H. 1950–54 Svendborgs borgmester. Han var desuden formand i bestyrelsen for Svendborg Bank (til 1963), medlem af hovedbestyrelsen for Dansk arbejdsgiverforening, af bestyrelsen for Sammenslutningen af arbejdsgivere inden for cigarindustrien i Danmark (næstformand 1951–61), for Foreningen af cigarfabrikanter i provinsen samt formand for Foreningen af skrå- og røgtobaksfabrikanter i Danmark. Det er skrevet om H. – „fabrikanten“ som han kaldtes i Svendborg – at han var en forsigtig mand, men at hans forsigtighed mere var i pagt med grundighed end med tøven over for betydningsfulde beslutninger. – R. 1933. DM 1949.

Borsen 24.2.1951. Sst. 24.2.1966. Arne Jacobsen: Tobaksindustriens medlemmer 1875–1970, 1970 19. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Halberstadt, David Moses, 1819–74, grosserer. * 22.7.1819 i Kbh. (Mos.), † 5.6.1874 sst. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: købmand Moses Gottschalk H. (1792–1872) og Bolette Bella Davidsen (1790–1863). ~14.12.1851 i Kbh. (Mos.) med Sophie Meyer, * 5.5.1831 i Kbh. (Mos.), † 23.12.1916 i Toulouse (~2° med dr. med. Jean Marie Adolphe Marcet), d. af grosserer Abraham M. (1795–1865) og Betty v. Halle (1801–63).

Efter afsluttet skolegang i Borgerdydskolen kom H. i lære i Randers hos M. Berg og blev senere

kommis i samme by hos Ph. H. Rée. Derefter søgte han til Kbh. og fik ansættelse hos J. Levysohn, men allerede i begyndelsen af 1834 løste han, endnu som 23-årig, grossererborgerskab og etablerede sig her. Nogle måneder senere associerede han sig med en ungdomsbekendt Ferdinand Philip fra Randers, og firmaet antog derefter navnet *D. H. & Co.* Fra en beskeden begyndelse med kommissionshandel navnlig i korn arbejdede firmaet sig i løbet af et kortere åremål stærkt i vejret, og allerede 1857 så det sig i stand til at købe H. Puggaard & Co.s ejendom på Christianshavn og anlagde der en stor dampmølle som dog nogle år før H.s død overgik til akts. De forenede dampmøller. Ved siden af kornforretningen drev firmaet desuden en efterhånden stadig mere omfattende forretning med huder, skind, læder og uld, og omsætningen i disse artikler tog navnlig i H.s senere år et så betydeligt opsving at hans firma en overgang ikke blot var Danmarks, men Nordens største forretning i denne branche. H. var utvivlsomt en usædvanlig arbejdsdygtighed og knyttede hertil hurtig opfattelsesevne og betydeligt sprogemne; samtidig var han en fordringsløs og vennemæl mand. Alleerede 1857 invalgtes han til medlem af Grosse-erer-Societetets komité og 1872 til medlem af sø- og handelsretten, hvilke hverv han beklædte til sin død. □Træsnit 1874 af G. Pauli efter tegn. af C. Bayer. Foto.

Josef Fischer: Slægten Salomonsen (Nyborg), 1927 129f. III. tid. 16.8.1874. Jul. Schovelin: Fra den da. handels renæssance II, 1924 176f.

*Jens Vestberg**

Hald, Anders Hjorth, * 1913, statistiker. * 3.6. 1913 i Gesten. F: lærer, senere amtsskolekonsulent i Skanderborg amt Anders Hjorth Nielsen H. (1889–1973) og Marie Jensen (1890–1967). ~11.7.1939 på Frbg. med sygeplejerske Anne Margrethe (Grethe) Kibæk, * 15.8.1915 i Ringkøbing, d. af seminarlærer Alfred Johannes K. (1888–1930) og lærer Johanne Olesen (1888–1961).

H. er student fra Horsens 1932 og blev, efter at have erhvervet Kbh.s universitets guldmedalje 1938 på en afhandling om R. A. Fishers statistiske teori, cand.act. 1939. Efter nogle år som konsulent for bl.a. Magasin du Nord og F. L. Smidth blev H. i 1948 dr.phil. og overtog straks efter professoratet i statistik ved Kbh.s universitet. Her omlagde og udbyggede H. undervisningen i statistik for økonomer til en tidssvarende form samtidig med at han grundlagde statistisk institut 1953. 1960 blev H. kaldet til et nyoprettet professorat i matematisk statistik med henblik på opbygningen af den nyindførte statistiske ud-

dannelse (cand.stat.). I årene efter 1960 opbyggede og ledede han det nyoprettede institut for matematisk statistik og har herigennem haft afgørende indflydelse på den nye generation af statistikere i Danmark. Ved siden af sin universitetsgerning har H. været aktiv i en lang række råd og nævn, ikke mindst inden for statistisk kvalitetskontrol. Også forsikringsrådet har H. været medlem af i mange år. Forskningsmæssigt har H.s hovedindsats ligget inden for den statistiske kvalitetskontrol. Hans videnskabelige resultater har i væsentlig grad været medvirkende til at højne det videnskabelige niveau inden for dette område. Lærebogen *Statistical theory with engineering applications* fra 1952 har været et vigtigt grundlag for undervisningen i statistik i Danmark og overalt i verden. Disputatsen fra 1948 *The decomposition of a series of observations* behandler et vigtigt problem inden for studiet af tidsrækker. 1954–56 skrev H. en række elementære lærebøger i statistisk kvalitetskontrol der har været grundlag for danske ingeniørers efteruddannelse. H. er medlem af en lang række videnskabelige selskaber og akademier, bl.a. Akademiet for de tekniske videnskaber, Det kgl. danske videnskabernes selskab og International Statistical Institute, æresmedlem af Dansk forening for industriel kvalitetskontrol og Honorary fellow of the Royal Statistical Society, London. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 159.

Erling B. Andersen

Hald, Jacob Christian, 1798–1868, sekretær i landhusholdningsselskabet. * 10.2.1798 i Kbh. (Slotsk.), † 27.5.1868 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: vinkyper og skriver i den kgl. vinkælder Peder H. (1763–1828) og Birgitte Gørlt (1778–1826). ~ 4.11.1831 i Kbh. (Helligg.) med Emilie Beate Jacobsen, * 2.8.1804 i Kbh. (Nic.), † 9.2.1847 sst. (Helligg.), d. af grosserer, eligeret borger Nicolai J. (1768–1841) og Cathrine Elisabeth Hvidt (1776–1851).

H. blev exam.jur. 1814 og efter nogle års beskæftigelse på et embedskontor i Slagelse fik han 1817 ansættelse under finansdeputationen hvor han blev kopist 1819 og fuldmægtig 1830. 1860 tog han sin afsked. H.s hovedvirksomhed blev dog ved landhusholdningsselskabet hvor han 1818 blev ansat som assistent, fra 1822 som fuldmægtig og fra 1826 til sin død som sekretær. I denne stilling virkede han med flid og akkurate, men uden større initiativ eller faglig dygtighed. Landhusholdningsselskabet var i anden trediedel af forrige århundrede nede i en bølge-

dal, og selvom H. blev de skiftende præsidenter, især Jonas Collin og J. C. Drewsen, en loyal medarbejder kunne han ikke bidrage til at fremme selskabets aktiviteter. H. udfoldede en ikke ringe litterær virksomhed, således i rækken af landhusholdningsselskabets amtsbeskrivelser *Randers* og *Ringkøbing* amter, hhv. 1827 og 1833. Til disse amtsbeskrivelser blev han bistået af kyndige landmænd. Sin største betydning for landbrugslitteraturen fik H. imidlertid som redaktør. 1828 overtog han efter Drewsen og Collin udgivelsen af Nye landoekonomiske Tiden der som 1831 skiftede navn til det endnu benyttede Tidsskrift for Landoeconomie. H. skrev ikke meget selv, men skaffede gode medarbejdere og sørgede for at tidsskriftet gennem oversættelser gav fyldig oplysning om den begyndende landbrugsvidenskabelige forskning og de landbrugsmæssige fremskridt i udlandet. I 24 år redigerede H. tidsskriftet alene, men fra 1853 fik yngre medredaktører hovedindflydelsen, først B. S. Jørgensen og i de sidste år J. C. la Cour. – Kammerassessor 1845, justitsråd 1868. □Foto.

Slægtetog over familien Hvidt, 1881 3. C. Krarup: Stamtbl. over familien Hald, 1929 8. B. S. Jørgensen i Tidsskr. for landoeconomie 4.r. II, 1868 357–60. H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. I, 1920.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Hald, Kristian, * 1904, filolog. * 9.9.1904 i Todbjerg, Randers amt. F: gårdejer Mads Madsen H. (1872–1957) og Ane Marie Laursen (1871–1958). ~ 7.10.1942 i Kbh. med sygeplejerske Anais Dorthea Sass, * 29.12.1913 i Skanderup (~ 1° 1938 med cand.jur. Valdemar Smith, * 1914), d. af grosserer Thomas Peter S. (1880–1941) og Anais Sophie Carstensen (1881–1958).

H. blev student (Århus katedralskole) 1923 og mag.art. i nordisk filologi fra Kbh.s univ. 1930. Allerede fra 1928 blev han knyttet til Stednavneudvalgets kontor (nu Institut for navneforskning) i Kbh., og arbejdet med danske sted- og personnavne har stået i centrum af hans virksomhed. Som lærer i disciplinen, universitetsadjunkt 1943–49, lektor 1949–52, senere, 1953–74, som professor i nordiske sprog, har han givet instruktiv undervisning, som navneforsker hører han til Nordens betydeligste. Som forfatter af bind XVIII (1976ff) og store dele af bind II–X (1929–51) af Danmarks Stednavne samt af bind VII (1948ff) af Sydslesvigs Stednavne har han demonstreret sin sikre sproghistorisk og dialektologisk baserede tolkningsteknik. Og i håndbøger som *Vore Stednavne* (1. udg. 1950, 2. udg. 1965) og *Stednavne og kulturhistorie*, 1966 har han i en let tilgængelig form fremlagt fagets re-

sultater og anvendelsesmuligheder. Hans videnskabelige hovedværk er disputatsen *De danske Stednavne paa -um*, 1942, der påviser endelsens dobbelte oprindelse (dels en udvikling af gammeldansk hem „hjem“ med betydningerne „bygd“ og „landsby“, dels en bøjningsendelse). Af principiel rækkevidde er undersøgelser over *Vore Marknavnes Alder* (i Namn och bygd 36, 1948) der sandsynliggør en kontinuitet i marknavnestoffet fra vikingetiden til 1800-tallet og over *De danske Ønavne* (i Namn och bygd 59, 1971) hvoraf et ikke ubetydeligt antal navne dateres til en meget tidlig sprogperiode (før år 0). Inden for personnavneforskningen er hovedværket *Personnavne i Danmark I-III*, 1971ff (bind III er endnu ikke udkommet 1980) som giver en oversigt (delvis på grundlag af primær forskning) over dansk personnavneskik fra ældste tid til i dag. Vigtig er hans påvisning af at personnavnene i de ældste danske møntindskrifter er engelske eller anglodanske hvilket viser at de kulturelle forbindelser mellem Danmark og (de tidligere danske dele af) England ikke ophørte med det danske herredømmes undergang i England (*Om Personnavnene i de danske Møntindskrifter i Studier tilegnede Verner Dahlerup*, 1934). Som sproghistoriker har H. koncentreret sin interesse om 1100-tallets og 1200-tallets danske sprog. De vigtigste kilder til disse århundreders dansk er de danske sted- og personnavne som nævnes i latinsprogede tekster, især diplomer.

Til de vigtigste resultater af hans sproghistoriske studier hører påvisningen af den indflydelse fra engelsk og tysk som gør sig gældende i den ældste danske ortografi med det latinske alfabet (*Knud den Helliges gavebrev i Acta philologica scandinavica* 21, 1952), og af de store forandringer som har fundet sted i sjællandsk i 1200-tallet (*Dansk sprogtrof i sjællandske diplomer fra det 13. århundrede i Ti afhandlinger*, 1960). Også til de jyske dialekters udvikling og beskrivelse har han givet vægtige bidrag. Den såkaldte apokope, dvs. svind af tryksvag vokal i (specielt) tostavelsesord, anses for at være karakteristisk for jysk. H. har vist at denne svækkelse i jysk er sen- og langtfra gennemført i alle ord – når den tryksvage vokal var i, hvorved jysk står på et ældre standpunkt end østdanske dialekter. (*Om i som infortisvokal i jysk*, i *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie*, tilegnede Poul Andersen, 1971). Tilsvarende har han i en vigtig afhandling påvist de nordjyske dialekters i det hele konservative præg i middelalderen. Bevismaterialet består fortrinsvis af områdets gamle navnestof (*De nordjyske dialekters stilling i den ældre middelalder*, i *Dialektstudier* 1, 1964). – Medlem af Vi-

denskabernes selskab 1961. Æresdoktor ved Uppsala univ. 1977. □Foto.

Bibliografi i *Festskr. til K.H.*, 1974. – *Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1942* 96f. – John Kousgård Sørensen i *Onoma* XIX, Louvain 1975 419–21.

John Kousgård Sørensen

Hald, Margrethe, *1897, museumsinspektør, tekstilhistoriker. *10.2.1897 i Vrigsted ved Horsens. F: gårdejer Rasmus Ole Pedersen (1861–1900) og Johanne Marie Lauesen (1872–1947). Ugift. – Søster til Anna *Hald Terkelsen.

H. uddannedes som væver. Som elev på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder kom hun gennem sin lærer Elna *Mygdal ind på museumsstudier, og hendes forsøg med at anvende historiske teknikker i moderne materialer førte til de analytiske studier af forhistoriske tekstilteknikker hvis første resultat blev afhandlingen *Brikvævning i Danske Oldtidsfund*, 1930. Sammen med H. C. *Broholm publicerede hun 1935 *Danske Bronzealderdragter*, og til udstilling i Nationalmuseet fremstillede hun rekonstruktioner af kvindedragterne fra Egtved og Skrydstrup. I årene 1936–57 foretog H. flere studierejser i Europa. 1939 ansattes hun som assistent ved Nationalmuseets 1. afd. hvor hun 1947 blev inspektør 2.gr. og 1962–67 inspektør 1.gr. I 1950 forsvarede hun for den filosofiske doktorgrad sin afhandling *Olddanske Tekstiler* der med sine teknikanalyser er fundamental inden for tekstilforskningen. En genudgivelse på engelsk er (1979) under forberedelse. Arbejdet med analyser førte naturligt til studiet af primitive vævedredskaber som hun undersøgte i Mellemøsten (1960–61) og Syd- og Mellemerika (1965–66). Af samlinger fra disse rejser arrangerede hun 1967 udstillingen *Oldtidsvæve* på Nationalmuseet og Forhistorisk museum, Århus. Hun har endvidere studeret oldtidsdragters snit der også indgår i *Olddanske Tekstiler*, hudsko m.m. og behandlet enkelte tekstilmaterialer og andre emner i kulturhistorisk belysning. – H. har udover de ovenfor nævnte bøger udgivet *De Bolstre blaa*, 1940, *Jernalderens Dragt*, 1962, *An unfinished tubular fabric from the Chiriguano Indians, Bolivia*, Sth. 1963, *Oldtidsvæve*, 1967, *Primitive shoes*, 1972, og *Flettede Bånd og Snore*, 1975. Sammen med H. C. Broholm har hun foruden *Danske Bronzealderdragter* udgivet *To sprængede Tekstilarbejder i danske Oldfund*, 1935, *Skrydstrupfundet*, 1939, og *Costumes of the bronze age in Denmark*, 1940. H. har desuden skrevet en række artikler bl.a. i *Fra Nationalmuseets arbejdsmark* og *Årbøger for nordisk oldkyndighed*. – Som væver har hun deltaget i en række udstillinger,

bl.a. Kunstnernes efterårsudstilling, Den Frie og Den danske kunstindustriudstilling i Stockholm 1942. Hun tildeltes Tagea Brandts rejselegat 1951, Rask Ørsted fondet 1950, 1960, 1961, 1963, 1969 og Velux legatet 1973. – Broderen **Peder H.**, * 4.12.1892, blev cand.polyt. 1917 og s.å. elev på "Giersings malerskole; som kunstner i øvrigt autodidakt. Docent og leder af Kbh.s kunstakademis farvetekniske laboratorium 1925–63. Han har udgivet *Maleriets Teknik*, 1943, *Keramikkens Teknik*, 1947, og *Akvarelmaleriets Teknik*, 1953. – (M.H.). R. 1964. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1950 292–94. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Charlotte Paludan

Hald, Peter Tetens, 1802–64, præst. * 9.3.1802 i Oddense i Salling, † 31.10.1864 i Keldby på Møn, begr. sst. F: sognepræst i Oddense Søren H. (1765–1809) og Jacobine Hjorth (1773–1836). ~ 19.4.1833 med Marie Regine Christine Hald, * 8.7.1803 i Kbh. (Slotsk.), † 28.6.1868 i Stege, d. af vinkyper og skriver i den kgl. vinkælder Peder H. (1763–1828) og Birgitte Gørlt (1778–1826); søster til J.C.*H.

H. blev student 1821 fra Ålborg og valgte det teologiske studium. Da kirkekampen udbrød 1825 søgte han under pseudonymet Peder Søfrensen at vise modsigelsen mellem Grundtvigs tidligere kamp for det lutherske og standpunktet i „Kirkenes Gjenmæle“ og betegnede Grundtvigs nye stadi som „kryptokatholicisme“. 1826 blev han cand.teol., fik bolig på Borchs kollegium og fortsatte med iver studierne. 1828 vandt han den teologiske licentiatgrad for en eksegetisk afhandling, og derpå holdt han i fem halvår forelæsninger over kirkehistorie, apologetik og naturlig teologi. I denne tid udarbejdede han også, væsentlig på grundlag af J. A. Neanders og J. K. Gieslers kirkehistoriske håndbøger, en synoptisk udsigt over kirkens historie til 858 i tabelform (1830–32) som ikke uden grund blev skarpt kritiseret af S. C. W. *Bindesbøll. 1833 blev han residerende kapellan ved Budolfi kirke i Ålborg, men deltog s.å. i konkurrence om en ledig plads i fakultetet hvilken hans studiefælle og bedste akademiske ven, C. T. *Engelstoft vandt. Både H. og den tredje deltager J. F. *Fenger blev imidlertid anbefalet til kongen med „en særdeles ros“; det havde til følge at H. allerede i juni 1833 uden ansøgning blev sognepræst ved Frue kirke i Ålborg. Ved reformationsfesten 1836 erhvervede han den teologiske doktorgrad for afhandlingen *Donatio Caroli Magni ex codice Carolino illustrata*, og 1837 blev han sognepræst ved Budolfi kirke og stiftsprovst for Ålborg stift. 1838

og 1840 deltog han som kongevalgt medlem i de nørrejske provinsialstænder, men da han her, skønt kongevalgt, optrådte som liberal, og da hans meddelagtighed i forfatterskabet til den såkaldte „Stændervise“ (optrykt i Saml. t. jydsk hist. og top., 1906–08) vakte en del forargelse gik han glip af den bispestol til hvilken han mente sig selvskreven. Heller ikke da den nye tid var brudt frem så den lærde og begavede mand med de fortrinlige talegaver sit ønske opfyldt. I 1840'erne optrådte H. kraftigt mod baptsismen i Ålborg. 1842 blev han amtsrådsmedlem, 1856 forflyttet til Keldby på Møn. – R. 1852. □Silhouet. Litografi 1866 efter fotografi. Foto.

Selvbiografi i Solennia acad. i anledn. af formælingsfesten, 1828 17f og i Acta solennia ved reformationsjubelfesten, 1836 47f. Brev fra H. i Fra Himmerland og Kjær herred II, 1916 327–38. – H. A. Møller: Stamtbl. over slægterne Müller ..., 1916 67. C. Krarup: Stamtbl. over familien Hald, 1929 12. Fr. Nielsen: Minder, 1881 63f. C. Klitgaard i Saml. til jydsk hist. og top. 3.r. V, 1906–08 137–54 (stændervisen m. indledn. og noter). Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. II, 1934. Henry Petersen: Den baptistiske vækkelse i Nordjylland, 1962 = Vækkelsesernes frembrud i Danm. VI.

*A. J. Rud**

Hald, Peder, se **Hald, Margrethe**.

Hald Terkelsen, Anna Kristine, * 1894, højskoleforstander. * 22.12.1894 i Vrigsted ved Horsens. F: gårdejer Rasmus Ole Pedersen (1861–1900) og Johanne Marie Lauesen (1872–1947). ~ 17.9.1920 i Vrigsted med højskoleforstander, cand.teol. Frede T., * 23.2.1894 i Ørre ved Herning, † 22.12.1958 på Finseninstituttet, Kbh., s. af valgmenighedspræst Enevold T. (1863–1935) og Katrine Kjerkegaard (1870–1963). – Søster til Margrethe *Hald.

H.T. opvoksede i et hjem hvor familiemedlemmerne i høj grad inspirerede hinanden til kulturelle aktiviteter. Det var især broderen – kunstmaleren Peder Hald – og søsteren – oldtidsforskeren Margrethe Hald – der kom til at spille en stor rolle for hende. H.T. fik sin uddannelse gennem forskellige koleophold bl.a. på Askov højskole, hvorefter hun virkede som lærer i dansk og håndarbejde bl.a. på Sorø og Roskilde højskoler. 1923–57 var H.T. og hendes mand forstanderpar på Danebod højskole på Als hvor hun fik rig lejlighed til at arbejde for en højnelse af faget håndarbejde. Hun ønskede at det blev anset for et kulturfag og gik derfor ind for en bedre uddannelse af lærerinderne. 1932 blev hun på et årsmøde i Foreningen for høj- og landbrugsskoler medstifter og første formand for højskolernes håndarbejdsudvalg der skulle fremskaffe nye og bedre materialer til undervisning.

Hald Terkelsen, Anna

gen i håndarbejde på høj- og efterskoler. Margrethe "Christiansen blev sekretær og Margrete "Drejer den kunstnerisk ansvarlige samt leder af de lærerindekurser som H.T. argumenterede så kraftigt for. 1938 var H.T. medstifter af foreningen Sønderjydsk hjemmevæv der endnu arbejder for at udbrede kendskab til og højne standarden inden for hjemmevævningen. Hun skrev sammen med Charlotte "Rud og Anna Næsgaard bogen *Sy og sømme*. 1948. H.T. har givet meddelelser til Nationalmuseets etnologiske undersøgelser samt skrevet forskellige artikler i *Danebod højskoles årsskrift*, bl.a. 1931, 1934 og 1977.

Minna Holm Kragelund i Nationalmuseets arbejds-
mark, 1971 33–46.

Minna Kragelund

Halfdan, se **Halvdan**.

Halk, Frode, se **Rasmussen, H. V.**

Halkjær Kristensen, Laura Kirstine, * 1905, højskolelærer. * 30.6.1905 på Stenbjerglund i Farre, Give sg. F: gårdejer Jens Laursen Brunbjerg (1877–1934, ~ 2° 1912 med Anna Johanne Christensen, 1891–1966) og Karen Johanne Johnsen (1885–1906). ~ 23.9.1939 i Oksenvad med museumskonsulent Poul H. K., * 15.12.1902 i Nørre Omme, s. af landmand Vilhelm Kristensen (1870–1917) og Mariane Nielsen (1881–1967).

H. fik sin uddannelse til højskolelærer på forskellige højskoler, bl.a. Askov. Dertil blev hun faglærer i tilskæring, kjole- og skræddersyning samt i broderi m.m. Som sådan virkede hun i tyve år på højskoler, bl.a. Frederiksborg ved Hille-rød. I 1930'erne blev hun tilknyttet De samvirkende danske husmandsforeninger og De samvirkende danske husholdningsforeninger som underviser, men gik senere mere over til demonstrations- og foredragsvirksomhed over emner som fx *Håndarbejdets historiske udvikling*, *Forskellige syteknikker og deres anvendelse* eller *Foreningen Danmarks folkelige broderiers virksomhed*. Foredragene suppleredes ofte med en udstilling af modeller fra Højskolernes Haandar-bejde, Kerteminde. Sin kulturhistoriske viden har H. også formidlet gennem skribentvirksomhed i landboblade Landet (1940–60), Husmandshjemmet og Landsbladet (siden 1960) og i Husholdnings-Bladet siden dets start i 1939. Herigenem – som gennem Højskolernes Haandarbejde – er H.s egne broderimodeller blevet kendt, og de præger i dag mange landbo-hjem. Sammen med Inger Marie Jørgensen har hun skrevet bogen *Korssting fra mosaikgulve i museer og slotte*, 1968, og alene udgivet *Kors-*

stingsmotiver fra danske slotte og museer, 1976 og *Holbeinsyning*. Dobbelte Forsting, 1979. Hun har desuden givet meddelelser til Nationalmuseets etnologiske undersøgelser.

Minna Kragelund

Hall, Carl Christian, 1812–88, politiker, premierminister. * 25.2.1812 i Kbh. (Frels.), † 14.8.1888 på Frbg., begr. i Herlufsholm. F: bødkermester, oberstløjtnant i det borgerlige infanteri Mads Christensen H. (1766–1839, ~ 1° med N. N., ~ 2° 1791 med Karen Cecilia Haagensen Falck, 1775–1801) og Anna Helene Lykke (1770–1850). ~ 1.12.1837 med Augusta Marie Frederikke Brøndsted, * 24.6.1816 i Kbh. (Frue), † 26.4.1891 på Frbg., d. af professor P. O. "B. (1780–1842) og Frederikke Koes (1790–1818).

H. var søn af en jævnt velstående håndværksme-ster af østjysk bondeslægt. Han blev student fra Borgerdydskolen på Christianshavn 1829 og cand.jur. 1833. C. E. "Fenger og Vilh. "Birkedal var hans klassekammerater og andre af de følgende tiårs fremtrædende mænd var hans nære kammerater i studieårene: Georg Aagaard, Frederik "Barfod, Martin og Frederik "Hammerich, F. M. "Knuth og D. G. "Monrad. Sammen med F. M. Knuth foretog han 1834–35 en studierejse til Tyskland, Schweiz, Italien og Frankrig og blev 1836 volontør i danske kancelli, 1837 auditor i hærten, 1844 overauditor og 1851 kst. generalauditor, men afskedigedes 1854 af politiske grunde. 1840 tog han den juridiske licentiatgrad og blev 1847 ekstraordinær docent i romerret, 1851 titulær professor. 1837 giftede han sig og købte 1840 Ny Bakkegård i Rahbeks allé på Frbg. hvor han boede til sin død. Gennem sin varmhjertede og idealistiske, men lidt excentriske hustru knyttedes han nært til det gæstfri Aagaardske hjem på Iselingen som var hendes egentlige barndomshjem, og hvor han var kommet som ung.

Christian VIIIs nære forbindelse med H.s svigerforældre førte til at denne lærte H. at kende og følte sig så tiltrukket af ham at han tilbød ham en kammerjunktortitel som H. dog afslog. – Indtil 1848 afholdt H. sig fra deltagelse i det offentlige liv bortset fra at han 1841–54 sad i Frbg.-Hvidovre sogneforstanderskab. Han tilhørte den samme liberale retning som ungdomsvennerne, omend noget mere moderat end de, følte sig mere som embedsmand end som politiker og deltog ikke i den oppositionelle agitation, hvad hans personlige forbindelse med kongen også kan have bidraget til. Det er karakteristisk at han kun deltog i martsbevægelsen 1848 i nogle private forhandlinger med professor J. E. "Larsen, C. N.

"David og nogle liberalt sindede godsejere for at få ungdomsvennen F. M. Knuth med i martsministeriet. Ønsket om at sammenknytte det ny og det gamle, at mægle og formidle lå dybt i hans natur. Men han blev dog til en vis grad revet med af martsbevægelsen. Det ny ministerium tilbød ham, trods Monrads betænkeligheder ved ham som alt for moderat, at blive kongevalgt medlem af Roskilde stænder. H. modtog valget og accepterede den udpræget demokratiske sammensætning af den grundlovgivende rigsforsamling under henvisning til at Danmark havde gennemlevet en tid da „dage havde årtiers betydning og indhold“. Ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling sejrede H. let i Frbg.-kredsen trods bondevenners og Hippodrommænds modstand og genvalgtes ved alle følgende folketingsvalg til han trak sig tilbage 1881. I rigsforsamlingen var H. tilbøjelig til kompromis om en lav census til landstinget, men gik sluttelig med flertallet der i det væsentlige tiltrådte martsministeriets udkast. Han fandt at man ikke burde ud-sætte sig for senere bebrejdelser for at „repræsentationen havde forkastet den forfatning der var tilbudt folket, fordi den ikke havde haft samme tillid til folket som kongen“.

I den første ordinære rigsdag stod H. sammen med Monrad som leder af det store centrumsparti med flertal i begge ting. Han var desuden medstifter af og formand for Femtejuniforeningen der var de nationalliberalers første organisation. Monrad var ham overlegen i begavelse og veltalenhed som i arbejdskraft og sagkundskab på konkrete områder, men ikke desto mindre gled den største indflydelse efterhånden næsten umærkeligt over til H. Hans ydre virkede umiddelbart indtagende med det blonde krøllede hår og det lyse ansigt med det åbne blik og det muntre smil. Hans elskværdighed kunne virke næsten dårende, ingen skarpe kanter, intet overlegent væsen eller snertende ironi, ens over for alle. Hans veltalenhed havde ikke det lyriske sving, men ville vinde og overbevise. Hans styrke var ikke originale ideer eller dybsindig tænkning, men hans klare og ligevægtige forstand, sunde fornuft og humor. Han kunne lægge en sag frem så alle syntes at han egentlig kun havde givet udtryk for hvad de inderst inde selv mente. Når Orla Lehmann kaldte ham „den ideale hr. Sørensen“ var det denne evne og hans borgerlig-københavnske livsførelse han sigtede til. H.s charme virkede ikke blot på meningsfæller, men langt videre ud. Han stod for mange konservative som den eneste ministereggede blandt de liberale ledere. En af de gammelkonservative statsmænd sagde på et tidligt tidspunkt af hans løbebane: „Jeg forstår ikke hvad denne H. vil

give sig af med dette absurde konstitutionelle væsen for; han var jo blevet gehejmestatsminister alligevel“.

Ordningen af det danske monarkis forhold blev det dominerende spørgsmål i H.s politiske virke indtil krigen 1864. Som de andre nationalliberale anså han nok Ejderstaten for idealet, men han var mere end de fleste opmærksom på de store vanskeligheder som den europæiske situation frembød for dens virkeliggørelse. Han forstod derfor både baggrunden for januarkundgørelsen 28.1.1852 der bebudede helstaten og farene ved de svævende aftaler fra Londonkonferencen 1851–52 som den hvilede på. Han indså tidligt at man måtte acceptere januarkundgørelsen og i hvert fald foreløbig bygge sin politik på den. Monrad indså det samme, men havde med sin lidenskabelige natur sværere ved at indrette sine handlinger derefter. Det medførte en steds stærkere uoverensstemmelse mellem dem. Begge anså det, modsat mange af deres partifæller, for klogest at bøje sig for regeringen i toldenheds- og tronfølgesagen der var led i den bebudede helstat, men da selve fællesforfatningen for helstaten kom til debat og den absolutistiske fløj i ministeriet A. S. Ørsted fik overtal i ministeriet ønskede Monrad skarpere midler anvendt end H. ville gå med til. På baggrund af de udenrigspolitiske vanskeligheder og risikoen for et absolutistisk statskup ville han længst muligt søge frem ad forhandlingens vej og beholde ministeriet, navnlig dets chef, men have dets mest anti-konstitutionelle elementer udskilt. Han søgte at undgå alle udæskende skridt og neddæmpede rigsdagens fordringer til det der efter hans opfattelse var det eneste gennemførlige: at fællesforfatningen skulle være konstitutionel så det påtænkte rigsråd fik besluttende myndighed i alle fælles lovgivningssager i helstaten, og at rigsdagen af hensyn til de tyske hertugdømmer skulle afstå fra direkte medvirken og nøjes med at kræve kendskab til en oktrojeret fællesforfatning inden den tog stilling til junigrundlovens indskrænkning til kongerigets særlige anliggender. I forståelse med A. F. Tscherning, flertallet af de nationalliberale og de med dem nu allierede J. A. Hansenske bondevener, men en tid under modstand fra Monrad, fik H. en af Monrad foråret 1854 foreslået adresse til kongen indskrænket til disse minimalkrav. Trods adressens moderate indhold gennemtvang ministeriets højrefløj at C. G. Andræ, Monrad og H. afskedigedes fra deres embeder. Derefter fulgte juliforordningen 26.7.1854 med oktrojering af en stærkt absolutistisk fællesforfatning.

H. forbitredes ikke over sin afskedigelse, men tog med Andræ på sommerrejse til Schweiz og

mødte uforstyrret sindsligevægtig til rigsdagens oktober-åbning. Der var nu overvejende stemning for rigsretsanklage mod ministeriet for juliforordningen og ubevilgede militæruddgifter i forbindelse med Krimkrigen, men H. troede ikke at anklagen ville holde for rigsetten i dens daværende sammensætning og ville ikke ødelægge mulighederne for en politisk fredelig overgang til helstaten. Han gik med til et forberedende udvalg om rigsretsanklage og fremskyndede en adresse til kongen med skarp præcisering af flertallets krav, dog uden at juliforordningen stempedes som grundlovsbrud, skønt han var en så afgjort modstander af den som nogen. Han fik stormende tilslutning da han udtalte: „Dersom det skulle være en umulighed at komme til en fælles forfatning uden at tilintetgøre det konstitutionelle grundlag hvorpå det danske folk står så er fællesforfatningen selv en umulighed“. H. stod nu som rigsdagens leder i forfatningssagen og hans synspunkter blev bestemmende for dens videre forløb, men hans forhold til Monrad blev aldrig mere det gamle. Ministeriet Ørsted besvarede rigsdagens adresse med opløsning af folketinget, men led et knusende nederlag ved valget 1.12.1854. Dermed begyndte en niårig periode for H. som minister, først som kultusminister i ministerierne P. G. Bang og C. G. Andræ, derefter som regeringschef. Ministeriet Bang gennemførte den konstitutionelle helstatsforfatning af 2.10.1855 (oktoberforfatningen). H. lodsede den gennem en skærsild af nationalliberal og bondevenlig kritik uden at juli-anordningen blev inddraget i rigsretsanklagen mod ministeriet Ørsted, og han der af konservative helstatsmænd ansås for mindre ejderdansk end flertallet af de nationalliberale bidrog til at de konservative i fællesforfatningens rigsråd støttede ministeriet da slesvig-holstenerne 1856 angreb lovligheden af fællesforfatningen. – Sit fagministerium satte H. pris på, og selv om han i høj grad måtte tage sig af den almindelige politik gennemførtes under ham en væsentlig friere kirke- og skolepolitik: 1855 loven om sognebåndsløsning, 1856 loven om borger- og almueskolevæsenet i købstæder og på landet og 1857 loven om dåbstvangens afskaffelse og ophævelse af dåb som betingelse for børns arveret.

H. blev mere og mere den centrale person i ministerierne Bang og Andræ og overtog 12.5.1857 ledelsen af regeringen der ved A. F. Kriegers optagelse 1856 og Fengers og Monrads 1859 blev stærkere nationalliberalt præget. Det vanskeliggjorde forholdet til Frederik VII da navnlig Krieger forlangte grevinde *Danners stræben efter en mere fremtrædende plads ved hoffet tilbage-

vist og kammerherre C. *Berling fjernet fra hans hofstillinger. Der var ikke så lidt smålighed og bigotteri i hele affæren, men H. søgte også her at mægle. Krieger skrev maj 1859 i sin dagbog: „Jeg kan ikke længere holde ud paa Grund af H.s vaklende Holdning lige over for Hoffet og hans hele Ulyst til at gøre sig selv og andre rede for Tingenes virkelige Stilling og deraf følgende Nødvendigheder“.

Situationen tilspidsedes da kongen helt stillede sig på grevinde Danners og Berlings side. H. indgav da ministeriets afskedsbegæring og demonstrede sin bitterhed ved noget for ham så uvant som at blive siddende under folketingets leveråb for kongen ved meddelelsen om det nye noget bondevenlige ministerium Rottwitzs dannelse. Ved Rottwitzs død et par måneder senere måtte Frederik VII atter henvende sig til de nationalliberale, men han var da endnu så fortørnet over H.s optræden at han overdrog Monrad regeringsdannelsen. Det mislykkedes pga. H.s vægring ved at gå ind under Monrads ledelse, og 24.2.1860 dannede H. sit andet ministerium med samme ministre som i hans første undtagen Krieger som kongen ikke ville acceptere. Intriger og affærer ved hoffet var dog for intet at regne med de problemer helstaten gav. Det var en folkeblandet stat, 60 pct. af befolkningen var dansk, 40 pct. tysk. Holsten og Lauenborg var medlemmer af det tyske forbund og den danske konge derfor repræsenteret ved forbundsdagen i Frankfurt af en udsending. Der er næppe tvivl om at det var H.s hensigt længst muligt at oprettholde den konstitutionelle helstat af 1855. Han delte ikke Lehmanns opfattelse af 1855-ordningen som en omvej „over Altona til Ejderen“. Først efter den tyske forbunds dags beslutning 11.2.1858 om at erklære fællesforfatningen ugyldig for de tyske hertugdømmer og senere trussel om at lade forbundstropper rykke ind i Holsten og Lauenborg (forbundssekuktion) veg H. og tilbød midlertidigt at sætte fællesforfatningen ud af kraft for Holstens og Lauenborgs vedkommende. Andræ anså det for begyndelsen til opløsning af helstaten, men H. fik ministeriet med sig, og efter at Andræ var udrådt af ministeriet udstedtes november-kundgørelsen 6.11.1858 hvorefter fællesministrene alene var ansvarlige over for kongen for styrelsen af de tyske hertugdømmer og rigsrådets virksomhed indskrænkedes til kongeriget og Slesvig. Dog gaves der tilsagn om at en forfatningsmæssig ordning for hele monarkiet ville blive søgt tilvejebragt. H. opgav ikke håbet om at der kunne findes en forfatningsmæssig løsning på helstatsproblemerne. Derfor sørgede han for at så meget af fælleslovgivningen som muligt vedtoges såvel i rigsrådet

som i den holstenske stænderforsamling, og han var også villig til at indrømme de tyske hertugdømmer størst mulig administrativ selvstændighed. Svagheden ved denne politik var, rent bortset fra om den overhovedet kunne lykkes, at offentligheden, også i voksende kredse af det nationalliberale parti, opfattede den som en ubeslutsom og planløs gliden ned ad „indrømmelsernes skråplan“. Hvorvidt H. gennem sin vigen for tyske krav bevidst stræbte frem mod en egentlig udskillelse af Holsten-Lauenborg og dermed frem til Ejderstaten er stadig et uafklaret spørgsmål, men endnu 1860–61 førtes forhandlinger om helstatens forfatningsforhold, og 1862 sagde H. advarende i rigsrådet: „At tage en Beslutning som fremkalder umiddelbare Forviklinger og Krig kræver meget ofte mindre Mod og Mands-hjerte hos en Regering end at udsætte sig for hvad der følger af at tage en Beslutning i en anden Retning som den anser for rigtig for Landet“. Forhandlingerne med Preussen og det tyske forbund 1860 begyndte i en dyster stemning. I den slesvigske stænderforsamling rettede det tyske flertal kraftige angreb mod Danmark på linje med hvad der længe var sket i de holstenske stænder. Preussen støttede kravene og blandede sig dermed for første gang i forholdene i Slesvig. Både Danmark og Preussen appellerede til de neutrale magter og derved blev det slesvigske spørgsmål et aktuelt europæisk anliggende. H. fik med megen møje tilslutning i regeringen til at lempe de regenburgske sprogeskrippers strenge krav om brugen af dansk sprog i de sprogblandede distrikter i Slesvig, men indrømmelsen tilfredsstillede hverken Tyskland, slesvig-holstenerne eller de neutrale. Værrer var dog at Preussen i forfatningsspørgsmålet optog et tidligere rejst holstensk krav om firdeling af monarkiet. Det indebar at Lauenborg, Holsten, Slesvig og kongeriget skulle være fire ens stillede områder. Det måtte H. afvise, både fordi han fandt at det ikke ville kunne fungere, og fordi det ville give adgang til idelige tyske indblandinger i danske forhold. Danmark ventede nu krig og havde i de forudgående uger truffet rustningsforberedelser, men vestmagternes optaget af den nylig udbrudte krig mellem Nord- og Sydstaten i USA, Ruslands frygt for at Preussen fik herredømme over Holsten og dets havne, og den preussiske kong Wilhelms strid med landdagen om militærbevillinger fik krigsfaresen til at drive over.

April 1861 undsagde Orla Lehmann helstaten i en stor tale. Ejderdanske bondevenner, grundtvigianere og nationalliberale dannede Dannevirkeforeningen, og en adresse med 71000 underskrifter krævede selvstændig handling uden hen-

syn til de fremmede. For denne pression bøjede H. af og optog sept. 1861 Lehmann i regeringen. Det øgede ikke ministeriets indre styrke. Fædrelandet skrev 1862 at den skandinaviske Lehmann var regeringens nordpol, Monrad som nødvendig opgav Holsten, dets sydpol og H. magnetnålen som svæver mellem begge poler. H. var ikke sjældent generet af sine to kollegers udtalelser og kunne så slå igen, men sin natur tro, ofte med en udglattende tilføjelse som i rigsrådet 1862 at ønskede man „en udtalelse om den almindelige politiske stilling og navnlig med hensyn til hovedspørgsmålet for landet“ så måtte en sådan udtalelse komme fra konsejlspræsidenten, og han ville bede om at man „ville nærmest holde sig til den“. Alligevel indlod Lehmann og Monrad sig på vidtløftige skandinaviske planer om en egentlig union af de tre nordiske lande med fælles kongehus og H. måtte støtte dem under fortrolige forhandlinger med den svenske gesandt i Kbh. Henning Hamilton med hvem også en militæralliance drøftedes. Fra efteråret 1861 bevægede H. sig mod Ejderstaten, stærkere i 1862 da der såvel fra tysk som fra neutral side stilledes forslag om en deling af Slesvig som han kategorisk afviste, og helt gik han over til den 1863 da han fandt at et fait accompli var den eneste mulighed der stod tilbage. Martskundgørelsen 30.3.1863 lovede Holsten og Lauenborg en særlig forfatning med egen lovgivende forsamling, egen hær og administration og størst mulige selvstændighed af kongens andre besiddelser. Danmark og Slesvig skulle have en fælles forfatning. De tyske magter protesterede. Den tyske forbundsdag truede med eksekution i Holsten-Lauenborg. Den slesvigske stænderforsamling sprængtes ved de tyske medlemmers udvandring, men den dansk-slesvigske fællesforfatning (novemberforfatningen) førtes gennem rigsrådet og vedtoges 13.11.1863. To dage senere døde Frederik VII, og efterfølgeren Christian IX var modstander af Ejderstaten og vægrede sig ved at underskrive forfatningen, men gav efter 18.11. I de følgende uger udsattes H. for stærk pression fra de europæiske stormagter for at få forfatningen ophævet eller suspenderet fra ikrafttræden 1.1.1864, men H. ville ikke give efter. Kongen søgte forgæves at få konservative helstatsmænd til at danne regering eller gå ind i H.s regering, men alle fastholdt at alene H. kunne tage forfatningen tilbage. 31.12. indså H. da, stående over for at tyske tropper næste dag ville rykke ind i Holsten, at hans politik var brudt sammen, og demissionerede. Monrad påtog sig regeringsdannelsen. Det er let at se de fejl og undladelser H. begik, og de er hyppigt fremdraget. Han forstod ikke Bismarcks taktiske spil og

mente efter indberetninger fra den danske gesandt i Berlin endog at kunne regne med muligheden af en forståelse med Bismarck. Han indså ikke at Preussens støtte til Rusland under den polske opstand 1863 havde unddraget Danmark den traditionelle støtte fra Rusland. Han håbede på bistand fra vestmagterne hvis preusserne overskred Ejderen, men erfarede dec. 1863 at det var en illusion. Han undlod at sikre sig reel besked om Sveriges stilling og lod sig nøje med halve oplysninger fra Hamilton. Der kom i det hele noget fatalistisk over hans politik de sidste måneder af 1863. De syv års endeløse og resultatløse forhandlinger var vel den psykologiske baggrund. Men trods alt dette er der mere afgørende forhold som ikke bør overses. H. havde i alle forhandlinger bestandig måttet erindre at Danmark ved aftalerne fra 1851–52 var bundet til helstaten. Selv om de i aftalerne deltagende stormagter brød aftalerne kunne de når som helst forlange dem overholdt af den danske regering. Det gjorde Preussen dec. 1863. Tungest vejende var dog nok den stærke vækst i nationalfølelsen som liberalismen havde skabt i Tyskland, og som Wilhelm I og endnu mere Bismarck forstod at udnytte til skabningen af et stærkt Tyskland under Preussens ledelse med alle tyske samlet i ét rige. Tilsvarende var den danske nationalfølelse, delvis ud fra en overvurdering af hvad der var hændt og opnået under treårskrigen, og støttet af skandinavismen, blevet så dominerende at en deling af Slesvig efter nationalitet hvad der måske kunne være blevet løsningen, var politisk umulig. Helstatens problem var i de stærke nationalbevægelsers tid uløseligt som cirkelns kvadratur. H. kunne så lidt som nogen anden løse det.

Ved novemberforfatningens vedtagelse stod H. på toppen af sin popularitet. Han følte nok nogen bitterhed mod Monrad under krisen i december 1863, men modarbejdede ikke hans regering. Han ønskede et resultat af London-konferencen maj–juni 1864 og advarede Monrad og Krieger mod at stå fast på Sien som delingslinje. Vel netop fra mange års erfaringer anså han det for vigtigst at det tilbageblevne Danmark-Slesvig var sikret mod fremtidig tysk indblanding, så var det underordnet om delingslinjen gik lidt sydligere eller nordligere. Han blev nu og da angrebet i folketinget af dem der havde været ivrige for at drive ham frem, men forsvarede sig uden skarpe udfald og var stadig den nationalliberales fører, respekteret og afholdt i deres kredse. Under grundlovsforhandlingerne efter krigen var han aktiv for at bevare junigrundlovens konstitutionelle bestemmelser, men ville have foretrukket regeringens af indkomstcensus

prægede landsting fremfor det godsejerprægede der gennemførtes, men stemte for 1866-grundloven. Under ministeriet Frijs afholdt han sig fra opposition og deltog aktivt i lovgivningsarbejdet. Han var kultusminister i regeringen Holstein 1870–74 og var ved udbruddet af den fransk-tyske krig stemt for at indgå alliance med Frankrig, men de tyske sejre i krigens begyndelse gjorde en beslutning overflødig. Som kultusminister indførte han den nysproglige retning i de lærde skoler og gennemførte loven 1874 om en ny bygning til Det kgl. teater. Overskridelser ved dets opførelse medførte rigsretssag mod ham 1877, men han frikendtes. Han var afgjort modstander af det forenede venstres krav om folketingsparlamentarisme, men ud fra hele sin mæglende indstilling var han betænkelig ved den kurs ministeriet Estrup førte og han forhandlede 1878 med Holstein-Ledreborg om dannelse af en ny regering af frygt for at Estrups politik skulle sprænge forfatningen. Da der intet kom ud af forhandlingerne samlede han 1879 de smågrupper der ikke var venstre, i folketingets højre med ham som formand. Kort efter rantes han under et ophold ved Sandefjord bad af et apoplektisk tilfælde der umuliggjorde hans fortsættelse i det politiske arbejde og gjorde hans sidste år svære. – Sønnen **Carl Christian H.**, * 13.8.1848, + 6.5.1908, blev student 1867, cand.polit. 1872 og n.å. assistent i finansministeriet. Stærkt optaget af forsvarssagen stiftede han 1880 sammen med A. *Fraenkel Foreningen til forsvarssagens fremme for Fr.berg og omegn, og n.å. grundlagde han bladet Vort Forsvar som han redigerede til sin død. H. var en ivrig bjergbestiger og besteg som den første 1881 Romsdalshornet i Dovre. R. 1891. DM. 1903. (C.C.H.) Tit. professor 1851. Gehejmeetatsråd 1859. Gehejmekonferensråd 1860. – R. 1846. K. 1855. S.K. 1858. DM. 1858. R.E. 1874.

□ Træsnit af H. P. Hansen, efter dette træsnit 1897. Litografi 1856, samme portr. på træsnit af ministeriet Bang 1854. Litografi af C. Simonsen, 1860, efter foto, efter dette mange træsnit, bl.a. efter tegn. af H. Olrik, 1861, og litografier. Afbildet på tegn. af Constantin Hansen, 1860 (folketinget), mal. af samme (sst.), forarbejder til samme mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1863 (St.mus., glyptoteket, folketinget). Mal. af J. V. Gertner, 1864 (Fr.borg). Tegn. af H. Olrik, 1865 (Fr.borg), mal. af samme 1866; gentagelse 1889 (Herlufsholm). Træsnit af H. P. Hansen, 1867. Træsnit 1870, kopieret 1888. Træsnit 1872 og 1882 efter foto. To træsnit efter samme forlæg 1888, det ene af Alb. Møller. Mal. af W. Marstrand, 1888. Statuette af V. Bissen, 1889, statue

statue af samme 1890 (Søndermarken, Kbh.).
Maske af A. Bundgaard (Chr.borg). Foto.

Kilder. Af Orla Lehmanns papirer, 1903 166f 186–88 198–200 203–05 211f (breve). Ur Henning Hamiltons brevsamling I–II, Sth. 1914. Statsrådets forhandl. om Danm.s udenrigspolitik 1863–79, udg. Aage Friis, 1936. Statsrådets forhandl., udg. Harald Jørgensen V–IX, 1962–70.

Lit. Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 309–13. C. St. A. Bille: Tyve års journalistik I–III, 1873–77. Zodiacus i Nær og Fjern 27.2.1876. V. Topsøe: Politiske portræstudier, 1878 108–39. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 134–44. Vilh. Birkedal i Danmark, udg. Journalistforen. III, 1889 18–29. C. St. A. Bille sst. V, 1891 49–62. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890 51–82. Johanne Luise Heiberg: Et liv genoplevet i erindringen III–IV, 1891–92 (5. udg. ved Niels Birger Wamberg, 1973–74). N. Neergaard: Under junggrundloven I–II, 1892–1916. [Viggo Hørup:] Hørup i skrift og tale II, 1903 187–91. Erik Henriksen: Mændene fra 48, 1911 54–65. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Jul. Schovelin: Fra den da. handels renæssance II, 1924 82–105. Aage Friis i Hist. t. 9.r.VI, 1928–29 133–248; samme sst. 10.r.III, 1934–36 583–642. Erik Arup i Scandia I, Sth. 1928 119–79; samme sst. 1930 1–51. Henning Hamilton: Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danm., 1936. Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958. P. Andræs forskellige publikationer, se litt. til C. C. G. Andræs.

Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Hall, Carl, se **Hall, C. C.**

Hall, Hans Christian, 1884–1922, læge. * 23. 12.1884 på Frbg., † 19.3.1922 på Vejlefjord sanatorium, begr. på Bispebjerg kgd. F: grosserer Rasmus Julius Thorvald H. (1843–1914) og Louise Petrea Larsen (1851–1929). ~ 7.11.1914 i Stege (b.v.) med Karen Margrethe (Kamma) Henriques, * 31.5.1891 på Landsledgård, Keldby sg., Møn, d. af proprietær Albert Ludvig H. (1861–1953) og Agnes Sara Bendix (1871–1956).

H. tog studentereksamen 1902 fra Frbg. gymnasium og begyndte derpå det medicinske studium under påvirkning af sin ældre bror, senere læge i Valby Einar Johannes H. (der 1901 erhvervede universitetets guldmedalje på en afhandling om „Læren om de af maligne Nydannelser fremkaldte Neuriter“). 1909 bestod han lægevidenskabelig embedseksamen. 1914–16 var han ansat som assistent ved Statens seruminstitut, men uddannede sig derpå i de kliniske fag i reservelægestillinger ved Almindelig hospital (1916–17), Orange sindssygehospital (1917–18) og Bispebjerg hospital (1918–21). Derpå vendte han tilbage til seruminstitutet som afdelingsforstander (fra 1921), men bortreves allerede n.å., ved begyndelsen af sin egentlige livsbane, af lungetuberkulose.

H.s navn vil stedse være knyttet til det arbejde for hvilket han, på grund af sygdommen uden

mundtligt forsvar, erhvervede den medicinske doktorgrad 1921, et par måneder før sin død. Som det fremgår af titlen, *La dégénérescence hépato-lenticulaire* (Maladie de Wilson-Pseudo-sclérose), tryktes den med universitetets tilladelse allerede ved sin fremkomst på et verdenssprog, sikkert bl.a. ud fra erkendelsen af afhandlingens store værdi. Den beskæftiger sig med en sjældnen sygdom, bestående i leverlidelse (skrumpling) og en samtidig degenerativ lidelse i hjernens basale ganglier; den beskrevs først i 1912 af den engelske neurolog K. Wilson, men H.s observationer udvidede kendskabet til lidelsen, ikke mindst dens arvelige forhold, ligesom de på nøjagtigere måde klarlagde dens neurologiske symptomatologi således at den oprindelig som Wilsons sygdom døbte lidelse i udlandet med rette ofte går under navnet H.-Wilson's sygdom. – Ud over dette arbejde fik H. offentliggjort en del (i alt 13) kortere studier, navnlig på infektionspatologiens område. De arbejder H. nåede at få offentliggjort berettigede til at nære mere end almindelige forventninger til ham, og patologien mistede med ham en lovende dyrker. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 132–34 (m. bibliografi). K. H. Krabbe: Forelæsninger over nervesygdomme, 1927 260. Walter R. Brain: Brain's diseases of the nervous system, 7. udg. London, N.Y. 1969.

lb Ostenfeld

Hall, James, † 1612, opdagelsesrejsende. * i Yorkshire, † 23.7.1612 i Grønland, begr. sst. F: muligvis den Christopher H. fra Hull der som overlods deltog i Frobischers Grønlandsrejser 1575–87.

H., der ifølge C. C. Lyskanders grønlandske krøniker var styrmand og havde sejlet på Frisland og andre lande „hen under America Side“ blev rimeligvis af den grund af kong Jakob anbefalet til Christian IV da denne 1605 realiserede sin plan om udsendelse af en ekspedition til genopdagelse af Grønland. Ekspeditionen lededes af John Cunningham medens Gudske „Lindenov“ førte et af dens tre skibe. H. medsendtes som lods eller „kendt Mand“ hvortil grunden rimeligst må antages at have været at han havde deltaget i Davis' anden Grønlandsekspedition 1587. Da ekspeditionen nærmede sig Grønland fik H. landkending af Kap Farvel-landet hvis vestligste forbjerg han og Cunningham døbte Kap Christian. H. ville derfra søge nordover for at få kending af Kap Desolation (Nunarssuit), men da man nu stødte på svære ishindringer opstod der uenighed mellem englænderne og Lindenov hvoraf følgen blev at de skiltes og søgte hver sin

Hall, James

kurs. H. fortsatte nordover op i Davisstrædet, optog landtoninger og skitser af kysten og løb ind i Itivdleq (66° 33' n.br.) som døbttes Kong Christians fjord, og hvor man traf mange eskimoer. Her bestemtes det at H. med den pinken Marekatten skulle gå videre på ekspedition langs kysten medens Cunningham foretog undersøgelser i Itivdleq. Uagtet H. blev angrebet af de indfødte med pileskud og stenkast sejlede han ufortrødent videre, undersøgte Søndre Kangerdluarssuk (67°) som han kaldte Cunninghams fjord, og Ataneq-fjorden (68° 8') som døbttes Breide Rantzaus fjord, og nåede 27.7. ekspeditionens nordligste punkt, vestpynten af den store ø Sargardleq (68° 35') som kaldtes Christian Friis' kap, og vendte derefter tilbage til Itivdleq hvorfra hjemrejsen tiltrådtes. – 1606 udsendtes under Lindenovs anførsel en ny ekspedition i hvilken H. atter deltog som lods, men tillige med det formål at hjemføre en skibslast af en erts han havde fundet i Søndre Kangerdluarssuk, og som han antog for sølvholdig. Skønt det viste sig kun at være værdiløst glimmer, udsendtes dog 1607 en tredje ekspedition, ligeledes med H. som lods, for at opsøge de gamle norrøne bygder i landets sydlige del, men denne gang var isforholdene så uheldige at de efter flere frugtesløse forsøg på at tage land måtte vende hjem med uforrettet sag. – Endnu en sidste gang kom H. til Grønland idet han 1612 udstredes af et engelsk interessenskab for at søge etableret en handelsforbindelse med landet. I denne ekspedition deltog bl.a. den senere berømte polarforsker William Baffin. Fra Godthåbs fjordkompleks hvis nordlige arm døbttes Balls River, medens Ameralikfjorden kaldtes Lancaster River, begge dele efter engelske købmænd, interessenter i foretagendet, tiltrådte H. en bådrejse til Søndre Kangerdluarssuk for endnu en gang at undersøge den formentlige sølverts, men atter med negativt resultat. På tilbage-rejsen herfra blev H. da han undersøgte fjorden Amerdloq som han kaldte Ramels fjord dræbt af de indfødte ved pileskud. Han begravedes på en yder, men stedet der dog findes angivet på et Grønlandskort fra 1832 lader sig ikke identificere.

Aktstykker til oplysning af Grønlands besejling, udg. L. Bobé, i Danske mag. 5.r.VI, 1909 307f 315 318. – Medd. om Grønland IX, 1888–89 7–10 12 14 38 44–49. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprud. 1974). C. C. A. Gosch: Danish arctic expeditions I, London 1897. L. Bobé i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1916, 1917 71–92. Finn Gad: Grønlands hist. I, 1967 (nyt opl. 1978).

H. Ostermann*

Hallager, Frederik Kristoffer, 1849–1921, læge. * 28.9.1849 i Nakskov, † 17.1.1921 på Jydske asyl

ved Århus, begr. på Jydske asyls kgd., Vejby sg. F: kateket i Nakskov, senere sognepræst i Tårs Laurits Nicolai H. (1814–68) og Ida Charlotte Erica Erichsen (1817–1905). ~1° 15.11.1878 i Kbh. (Frels.) med Antonie Jensine Margrethe Bülow, * 13.8.1852 i Kbh. (Frels.), † 15.10.1879 i Viborg, d. af inspektør ved Frelserens arbejds-hus Anthon Nicolai B. (1819–1908, ~2° 1858 med Margrethe Henriette Marie Schaltz, 1834–1920) og Nielsine Margrethe Beck (1832–56). ~2° 14.5.1881 i Kbh. (Frels.) med Johanne Louise Bülow, * 29.6.1859 i Kbh. (Frels.), † 14.9.1891 i Viborg, d. af ovenn. inspektør A. N. B. og 2. hustru. ~3° 7.11.1915 i Kbh. (Frue) med koncertsanger Gerda Kamma Nyrop, * 17.11.1891 på Frbg., † 14.3.1957 i Roskilde (~2° 1927 med adjunkt i Haderslev, sidst lektor i Roskilde Gunnar Jacobsen Skov, 1899–1958), d. af docent, senere professor Kristoffer *N. (1858–1931) og Andrea M. Schjelderup (1861–1935).

H. blev student 1868 fra Nykøbing F. og tog medicinsk embedseksamen 1875, var derefter kandidat ved sindssygeanstalten ved Vordingborg, konstitueret reservelæge ved Garnisons sygehus og jan.-juli 1876 kandidat ved sindssygeanstalten ved Århus. Senere blev han kandidat ved Frederiks hospital (1877–78) og derefter reservelæge ved sindssygeanstalten i Viborg hvor han 1895 afløste C. A. Gad som overlæge. 1884 erhvervede han den medicinske doktorgrad (*Kritiske Bidrag til Læren om uregelmæssig Epilepsi med særligt Hensyn til de saakaldte psykiske Ækvivalenter*). 1888 studerede han i Paris og London og foretog senere en række udenlandske studierejser. 1901 efterfulgte han Knud *Pontoppidan som overlæge ved sindssygeanstalten ved Århus (Jydske asyl). Som overlæge satte H. sit særlige præg på dette hospital, navnlig ved at gennemføre familieplejen som han allerede i sin kandidattdid på Oringe havde haft lejlighed til at se tilloft til under H. P. Jensens ledelse, og som Agner Helweg senere havde taget op i udvidet form, men som H. nu førte ud i livet i større udstrækning end ellers herhjemme. Han oprettede ligeledes plejecentralerne Råmosegår og Dalstrup. H.s litterære produktion dør var betydelig og vægtig omfatter især arbejder over epilepsi og hysteri. Foruden disputatsen og *Epilepsiens og Epileptikernes Behandling*, 1897 behandler den udmærkede populære studie *Sindssygdom, Forbrydelse, Genialitet*, 1906, hans yndlingsemne epilepsien hvori han bl.a. tager afstand fra tanken om at Paulus skulle have lidt af epilepsi. Selv om H. utvivlsomt udtrak dette begreb alt for vidt efter nutidige forhold er navnlig sidstnævnte arbejde stadig læseværdigt. 1897 udgav H. i Paris den monumentale monografi *De la na-*

ture de l'épilepsie hvis tese går ud fra at det epileptiske anfald er resultat af en akut hjerneanæmi. Værket er dybtgående og behandler fx fænomener som reflexepilepsi og post-epileptiske symptomer, samt traumatisk epilepsi. Bogen om *Magister Ole Bjørn og de besøgte i Thisted*, 1901 gav en beskrivelse og udredning af besættelserne som massehysteri. Ved sine originale forsøg på i samarbejde med dr. Henry Lind at behandle den generelle paresse (*dementia paralytica*) med kunstigt fremkaldt feber, ved hypertermi, viste H. sig som en original foregangsmand. Skønt H. og Lind havde undfanget en fuldstændig rigtig idé blev den desværre ikke tilstrækkelig gennemprøvet, men metoden har ved den senere (1922) iværksatte malariebehandling af paralytikere vist sin rigtighed. – H. må betegnes som en af dansk psykiatri mest fantasifulde dyrkere, præget af sand videnskabelig nysgerrighed og af utrættelige forsøg på at godtgøre sine teorier i kliniske eksperimenter. Få har som H. haft talent for at gribe nye ideer. – R. 1898. DM. 1906. □ Karikatur af Alfred Schmidt, 1910. Mal. af Leis Schjelderup, 1916; gentagelse af dette (Risikov statshospital). Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1884 37f.* – *Politiken* 27.9.1919. *Berl. tid.* 28.9.s.å. Viggo Christiansen i *Ugeskr. for læger* LXXXIII, 1921 125f. H. Helweg i *Hospitalstid.* LXIV, s.å. 62–64. F. H. Blædel: *Den da.-no. slægt H.*, 1963. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Ib Ostenfeld (Max Schmidt)

Hallager, Morten, 1740–1803, forfatter. * 30.7.1740 i Kbh. (Nic.), † 23.12.1803 sst. (Frue), begr. sst. (Frue). F: brændevinsbrænder, senere værts-husholder Lars Nielsen (H.) (ca. 1706–68) og Anna Mortensdatter Grim (ca. 1709–88). ~ 1766 (kopulationsafgift 14.4., Nic.) med Cæcilia Maria Berg, * ca. 1733, † 27.7.1792 i Kbh. (Frue). H. var først bestemt til studering og undervistes hjemme i latin, fransk og tysk, men 1756 sattes han i lære hos bogtrykker J. J. "Høpfner medens han dog fortsat studerede tysk og fransk. 1771 oprettede han sit eget bogtrykkeri som han oparbejdede så han blev „anden Universitetsbogtrykker“. Han trykte fx Jacob Badens latinske grammatik 1782. 1784 solgte han sit trykkeri og oprettede en privatskole som han drev til sin død, til dels under tarvelige forhold. Den fortsattes af hans søn. – H. var både som bogtrykker og som skolebestyrer en overordentlig frugtbar forfatter; hans produktion omfatter morskabslæsning, moralske fortællinger, populære historiske, naturbeskrivende, geografiske og pædagogiske værker der for en stor del består af oversættelser eller bearbejdelser af tyske og franske bøger. 1785 ud-

gav han flere pjecer i anledning af Christian "Bastholms forslag til en ny liturgi. – Hans skrifter vidner ikke meget om kritik eller dannelse; men mange af dem fandt stor udbredelse. Det gælder i høj grad tre skolebøger, en fransk læsebog, hvis 7. oplag kom 1824 – Trines franske bog i „Aprilsnarrene“ – og som omarbejdet af L. S. Borring udkom lige til 1869, en tysk læsebog der, omarbejdet af C. G. Reisler, udkom til 1879, og en dansk læsebog hvis 47. oplag udkom 1891.

Læsendes årbog, 1800 89. Joakim Larsen: *Bidrag til den da. folkeskoles hist.* 1784–1818, 1893 167. Jul. Paludan i *Pers. hist.* t. 4.r.II, 1899 202. F. H. Blædel: *Den da.-no. slægt H.*, 1963.

*Chr. Buur**

Hallander, Andreas, 1753–1828, arkitekt, tømrermester. * 13.11.1753, † 3.4.1828 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: møller Jens Nielsen H. og Dorothea. ~ Ehm Tønnesen, * 1765 (døbt 5.8.) i Kbh. (Vor Frels.), † 1.10.1848 sst., d. af skipper Jan Jansen T. (ca. 1730–92) og Bodil Hansdatter (ca. 1735–1808).

H.s far havde Store Mølle på Chr.havn, og han kom således fra et velbjetget hjem. Han blev sat i lære som møllebygger og tømrer og fik efter det gældende reglement undervisning på akademiet. Her dokumenterede han sine evner som arkitekt og opnåede som elev af C. F. "Harsdorff den store sølvmedalje 1780. I 1783 fik han borgerskab som møllebygger og tømrermester. – I starten havde han kun tre svende, men virksomheden kom hurtigt til at blomstre. Han var en initiativrig men også nok en lidt usmidig repræsentant for lov og orden, måske med baggrund i en militær karriere inden for det borgerlige artilleri. Det blev i hvert fald ham der gav anledning til den historiske strejke blandt tømrersvendene 1794. I lighed med mange af sine fagfæller virkede H. ikke blot som håndværker og arkitekt, men også som bygherre. Han købte grunde, opførte herskabelige huse og solgte dem siden til fornemme folk eller velstående borgere. Han har formentlig selv haft betydelige midler, og flere kom til gennem ægteskabet med datteren af en velstående skibskaptajn fra Dragør. H. skabte sig snart en position som en driftig byggespekulant og en dygtig arkitekt. Han havde så mange penge i ryggen at det blev ham der fik bebyggelsen i den nordlige ende af *Amaliegade* reddet i land efter at læremesteren Harsdorffs ambitiøse projekt op mod Tolddodvejen havde lidt skibbrud. H. købte 1788 de resterende grunde og begyndte med den fornemme hjørneejendom, *nr. 49*. Da den var solgt fortsatte han sydpå med *nr. 47, 45 og 43*, og i 1793 havde han udsolgt.

Hallander, Andreas

Efter branden i 1795 fik H. sammen med mange af sine laugsfæller rig lejlighed til at fortsætte sin virksomhed, ikke bare som entreprenør, men også som ambitiøs bygherre, og han er formentlig den ypperste af de Harsdorff-elever der kom til at præge det fornyede bybillede. Han deler hæderen med Kbh.s stadskonduktør, professor J. H. Rawert, hans samtidige på akademiet og hans samarbejdspartner ved en række byggefotretagender. I stor udstrækning har der nok været tale om et regulært kompagniskab hvor paterniteten til et projekt ikke uden videre tør placeres hos den ene eller den anden af parthaverne. Når Fr. Weilbach på grundlag af stilistiske kriterier formoder at Rawert stod for ombygningen af *Amaliegade 45* som H. få år forinden havde tegnet og opført, og når Chr. Elling i en note antyder at H.s eget hus, *Kronprinsessegade 20*, „snarest“ er tegnet af Rawert er det nok mere en reverens for professoren og en nedarvet tro på den enkelte, suveræne kunstner. I virkeligheden kan H. meget vel tænkes at have ydet ligeværdige bidrag til huse som tilskrives Rawert. I hvert fald står det fast at de i fællesskab købte flere af de grunde som senere menes bebygget af den ene eller den anden – således i Amaliegade og Kronprinsessegade. Det har ikke gjort det lettere at udrede forholdene at Rawert som embedsmand var underkastet begrænsninger i sin private praksis. Da han byggede et par huse til sig selv i Kronprinsessegade krævede det en dispensation. Ofte har den utrættelige og bjærgsomme Rawert måske gemt sig bag H.s ryg, altid villig til at medvirke, altid villig til at dele gevinsten. H. har skabt en lang række af bygninger i det gamle Kbh., og ingen anden arkitekt eller bygmester tegner sig for så stort et antal af bevarede (men stundom noget ombyggede), historisk værdifulde huse i den indre by. Blandt de bedste bør nævnes ejendommene i Amaliegade, husene *Højbro Plads 19 og 21* (hjørnet af Ved Stranden), *Kronprinsessegade 20–24* og *Esplanaden 32–34*. S.m. Rawert har han for staten bygget *Kronprinsessegade 46A* som kaserne og på samme måde og til samme formål *Wildersgade 60–62*. Men iøvrigt hører også rækken af hans enklere borgerhuse til de mest velskolede inden for denne kategori.

H. var et fremtrædende medlem af det gode kbh.ske borgerskab. Han var naturligvis skydeboder, og han avancerede til major i det borgerlige artilleri, og da dette 1808 blev slået sammen med det borgerlige infanteri til Kbh.s borgervæbning blev han dets chef som stadshauptmand med obersts rang. 1806 blev H. – med noget besvær – indvalgt i byens råd, de 32 månedes forsamling, men trak sig ud igen efter godt et års

forløb. Han var medstifter af „Trøstens bolig“, også kaldet den Winterfeldtske stiftelse efter den socialt engagerede admiral der var initiativtager og donator og iøvrigt en af H.s bygherrer fra Amaliegade. Stiftelsen tog sig af håndværkerfamilier i små kår og af enker efter håndværkere, og H. var medlem af direktionen til sin død. – R. 1809. DM. 1817. □Min. af Hans Hansen (St.mus.), efter denne stik af A. Flint og stik 1827. Mal. af C. A. Jensen, 1831 (Kbh.s bymus.).

Arne Sundbo i Hist. medd. om Kbh. VIII, 1921 517f. Fr. Weilbach sst. 2.r.II, 1925 268–74. Torben Ejlersen sst. Årbog 1976 48–98. Fr. Weilbach: Arkitekten C. F. Harsdorff, 1928 161f (Bredgade 38). Samme: Dansk bygningskunst i det 18. årh., 1930 188 (projekt til Nikolai kirke). H. Langberg og H. E. Langkilde: Dansk byggeset omkr. 1792 og 1942, 1942 128 (projekt til kgl. maltmølle). Allan Tønnesen: 233 da. borgerhuse, 1979 (Esplanaden 34 m.fl.).

H. E. Langkilde

Hallar, Søren Christian, 1887–1950, forfatter. * 12.7.1887 i Thisted, † 24.10.1950 på Frbg., begr. Ass. kgd. F: realskolelærer i Thisted, senere kordegn og kantor i Nyborg Knud Hanssen (navneforandring til H. 1917) (1855–1931) og Dorothea Marie Frost (1864–1938). Navneforandring 12.3.1917. ~ 28.10.1938 i Kbh. (b.v.) med Kirsten Andersen, * 2.12.1908 i Kbh., d. af ingeniør, cand.polyt. Valdemar A. (1872–1943) og Georgine Ludovica Tjäder (1869–1960).

H. blev student fra Odense 1906 og tog 1912 skoleembedseksamen i naturhistorie og geografi med botanik som speciale. 1914 ansattes han ved universitetsbiblioteket i Kbh. og blev 1938 bibliotekar af I. grad. Fra 1938 var han inspektør på avislæsesalen og fra 1939 tillige bibliotekar ved Dramatisk bibliotek, der havde til huse i universitetsbiblioteket. I begge disse funktioner kom han i direkte kontakt med publikum og viste på en særegen stilfærdig måde en meget påskønnet hjælpsomhed og imødekommenhed.

H. var allerede i sin studietid meget litterært interesseret, og efter embedseksamen studerede han dansk litteratur ved bl.a. at deltage i Vilh. Andersen universitetsundervisning. Hans disputats *Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen* fra 1921 anviste en ny metode som hjælpemiddel for litteraturforskning, idet H. – sikkert under påvirkning af botanikeren C. Raunkjær – forsøgte til litteraturforskningen at overføre naturvidenskabens eksakte metoder, bl.a. med hensyn til statistiske optællinger af forfatteres brug af farveord og deres omtale af dyr og planter. Efter H.s opfattelse må undersøgelser hvori indgår kvantitative bestemmelser have fortrin frem for sådanne der alene beror sig på de kvalitative, ligesom statistiske beregninger kan

lede på sporet efter nye kendsgerninger, men de må naturligvis kombineres med kvalitative vurderinger. H.s bestræbelser på at tilføre litteraturforskningen et islæt af naturvidenskabelige metoder var i visse henseender forud for deres tid, og de blev ikke mødt med større anerkendelse, men alle erkendte at hans forskning var præget af redelighed, grundighed og skarpsindighed, og hans mål og metode „har skænket litteraturhistorien nye og smukke resultater“ (Harry Andersen). Foruden en række mindre litteraturhistoriske arbejder: *Tom Kristensen. En farvepsykologisk Studie*, 1926, *Jacob Paludan*, 1927 og *Leck Fischer. En Vejledning i hans Forfatterskab*, 1937, udgav H. et større værk *Sophus Claussen Studier*, 1943. Hans livslange studium af J. P. Jacobsen afsluttedes med et på grundige kildestudier baseret værk *J. P. Jacobsens Hjem og Barndom* der udkom 1950, få uger efter forfatterens død, som det første bind i en planlagt biografi. Af H.s litteraturhistoriske produktion kan i øvrigt nævnes artikler om J. P. Jacobsen og Leck Fischer i samleværket *Danmarks store Digtere II*, 1944 og bidrag til mindeskriftet om Thøger Larsen, 1945. I *Danske Studier 1938* skrev han om naturen hos Harald Bergstedt, Otto Gelsted og Thøger Larsen, og i festskrift til Vilh. Andersen 1934 om naturen i „Tidebøgerne“. En frugt af H.s rejser til bl.a. Østen og USA var *Øst for Suez*, 1923, og af hans skønlitterære arbejder kan nævnes skuespillene *En Aftime*, 1923 (under pseudonymet Johan Farn) og *To Skuespil. Henrik Drostie-Margrethe Valentin*, 1932 samt romanen *Mange Mile Vand imellem* – 1934, og digtsamlingen *Vers*, 1943. I 1940 vandt han Politikens konkurrence om en ny Danmarks-sang der blev sat i musik af W. Bjerborg. □Tegn. af Juho Risannen, 1918, og Gerda Ploug Sarp, 1921. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1921 116f. – Georg Christensen i *Edda XX*, Kria. 1923 303–05. W. Schwartz og Tom Kristensen i *Politiken* 11.8.1940. Harry Andersen i *Orbis litterarum*, 1945 II 244–50. Samme i *Naturhist. t.*, 1950 92f. Sv. Dahl i *Nord. t. for bok- og biblioteksvæsen* XXXVII, Uppsala 1951 174f. – Papirer i Kgl. bibl.

Palle Birkelund (Povl Engelstoft)

Hallas-Møller, Knud, * 1914, apoteker, direktør. * 23.6.1914 i Ringkøbing. F: apoteker Holger H.-M. (1881–1962) og Julie Vilhelmine Emma Brincker (1883–1967). ~ 19.1.1940 i Søllerød k. med Gudrun Ingeborg Pedersen, * 8.11.1918 på Frbg. (Mariendal), d. af fabrikant Harald P. (1878–1966) og Ane Thomine Knudsen (1882–1976).

Efter studentereksamen fra Fredericia gymnasium 1932 blev H.-M. discipel hos faderen på Fre-

dericia Løve Apotek, exam.pharm. 1935, cand. pharm. 1937 og dr.phil. 1945. Skønt H.-M. havde adgang til med tiden at overtage faderens apotek valgte han at gå ind i medicinalindustrien; umiddelbart efter kandidateksamen tog han ansættelse på Novo Terapeutisk Laboratorium A/S, og hans hele karriere er faldet inden for denne koncern. 1943 blev han laboratoriefchef, 1950 underdirektor, direktør 1957, s.å. tillige direktør for Novo Industri A/S og fra 1961 administrerende direktør for begge selskaber. Fra 1950 er H.-M. medlem af bestyrelsen for Novos fond. I de første år hos Novo var H.-M. engageret i personlig forskning der førte frem til disputationen *Chemical and biological insulin studies* som forsvarede for den filosofiske doktorgrad ved Kbh.s universitet 1945. Som leder af en insulinforskergruppe har H.-M. deltaget bl.a. i den udvikling af insulinpræparater med retarderet virkning som har gjort dansk insulinproduktion førende i verden. H.-M. har haft betydelig andel i den ekspansion på antibiotika- og enzymområdet som har gjort Novo til den største danske virksomhed på dette felt. Inden for landets grænser er hans indsats belønnet med tildeling af generalkonsul Valdemar Joseph Glückstadts legat til fremme af lægevidenskabelig forskning såvel 1946 som 1954, med medlemskab af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1958 samt 1977 ved tildeling af den sjældne udmærkelse Danmarks farmaceutiske højskoles H. C. Ørsted-medalje i guld. Også uden for landets grænser er H.-M.s indsats påskønnet, fra 1963 er han æresmedlem af The British Diabetic Association og i 50-året for insulinets opdagelse (1971) hædredes han af University of Toronto med æresdoktorgraden (Doctor of Laws). – H.-M. har placeret sig videnskabeligt inden for insulinforskningen på en sådan måde at han nyder stor international anerkendelse; tillige har han på ledende poster i og uden for virksomheden markeret sig som en meget dygtig industrileder. – R. 1969. □Foto.

Medicinsk forum XV, 1962 189. E. Snorrason sst. XXVII, 1974 93f.

V. Gaunø Jensen

Halle, Caroline Frederikke, se **Walter, Caroline**.

Hallin, Niels Charles Bentzen, 1832–70, jernstøber. * 16.12.1832 i Kbh. (Frels.), † 29.1.1870 sst. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: møllersvend, senere fiskebløder og vært i Bødkerkroen Jacob Christian Bentzen H. (1799–1839) og Cæcilie Elisabeth Poulsen (1806–83, ~ 2° med bødker Jens Jørgen Poulsen, † 1844). ~ 26.5.1865 i Kbh.

Hallin, Niels

(Frue) med Johanne (Hanne) Petrine Dorothea Søbereg, * 5.2.1839 i Kbh. (Trin.), † 5.3.1913 sst., d. af hoker Christian Ferdinand S. (ca. 1806–42) og Dorothea Sophie Frederikke Knudsen (* 1807).

H. mistede tidligt sin far og kom derefter i Vajsenhusets skole. Han stod i lære hos maskinfabrikkerne Gamst & Lund og blev svend 1852. Det følgende år tog han til England. Her arbejdede han forskellige steder, senest og længst hos skibsbyggerfirmaet J. Scott Russel & Co. 1858 vendte han hjem og fik ansættelse som anden mester på jernstøberiet hos Baumgarten & Burmeister (senere Burmeister & Wain). Han støttede ihærdigt den af F. F. *Ulrik på grundlag af „Selvhjælpsbevægelsen“ fremsatte plan der førte til oprettelsen af Arbejdernes Byggeforening. Han havde under sit ophold i England erfaret hvor stor betydning sådanne foreninger kunne have for arbejdernes forsyning med sunde boliger, og han bidrog meget til gennemførelsen af Ulriks plan. Arbejdernes Byggeforening blev stiftet 20.11.1865 på et møde af Burmeister & Wains arbejdere, og H. var dens første formand medens Ulrik blev næstformand. Foreningen satte et minde på hans grav og knyttede – i midten af 1870'erne – hans navn til en af gaderne i sit byggeanlæg mellem Øster Farimagsgade og Østersøgade. □ Litografi af Harald Jensen, 1870, efter foto.

H. T[rier] i Hist. medd. om Kbh. IV, 1914 364–66.

C. A. Clemmensen*

Halling

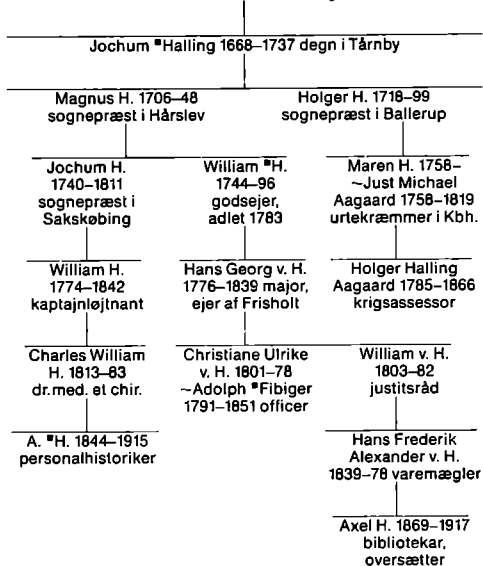
Slægtens første kendte mand er rådmand i Horsens Mikkel Lauridsen H. (ca. 1635–1717).

A. Halling: Beiträge zur Familiengeschichte des Geschlechtes H., Glückstadt, 1896. Samme: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften I–II, Glückstadt, 1905.

Hans H. Worsøe

Halling, Adolph Georg Wilhelm, 1844–1915, personalhistoriker. * 6.6.1844 i Altona, † 25.4.1915 i Glückstadt, begr. sst. F: dr.med. & chir. Charles William H. (1813–83) og Sophie Julie Adolphe Johanne Callisen (1815–94). ~ 1° 8.11.1871 i Jauer med Marie Ernestine Elisabeth (Elly) Valesca v. Nikisch-Rosenegk, * 14.8.1842 i Schwarzaeu ved Lüben, † 20.4.1896 i Glückstadt, d. af premierløjtnant Ernst Sylvius Ferdinand Gottlob v. N.-R. til Schwarzaeu (1802–43) og Marie Henriette Charlotte v. Frankenberg-Ludwigsdorf (1813–89, ~ 2° 1847 med riddergodsbesidder, grev Ernst Strachwitz til Greschine ved Winzig, senere til godset Schwarzt II i kredsen Kreuzburg, 1812–88). ~ 2° 6.4.1905 i Bosau ved

Mikkel Lauridsen ca. 1635–1717 købmand og rådmand i Horsens

Pløn med Martha Piening, * 17.2.1875 i Oldesloe, d. af lærer i Oldesloe, senere præst i Bosau Reimar Johannes Claudius P. (1846–1924) og Anne Mathilde Tiedemann (1850–1929).

H. blev student 1862 fra Glückstadt, studerede i Kiel, Würzburg og atter i Kiel hvor han ved et ulykkestilfælde mistede synet på det ene øje, blev dr.med. i Kiel 1867 (*Einiges über die pulsirenden Knochentumoren*). Fra 1868 til sin død praktiserede han i Glückstadt, kun afbrudt af en kortvarig tjeneste som militærlæge 1870–71. Efter 1883 at have taget fysikateksamen i Berlin udnævntes han til fysicus i det 18. slesvig-holstenske fysikatsdistrikt, og 1901 blev han kreds-læge i Steinburg kreds. H. tilhørte en gammel dansk slægt; hans bedstefar var 1800 som søofficer blevet forsat til Glückstadt hvor senere hans far og han selv virkede som læger, og i hvis bystyre han i mange år deltog. Han havde mange interesser ud over sin udstrekte lægepraksis der gjorde ham til en velstillet mand, og som tillod ham at anvende tusinder af kroner på dansk personalhistorie. Som den sidste af sin slægt der beherskede det danske sprog følte han det som en pligt, også set fra et lægevidenskabeligt standpunkt, at samle hvad han kunne om disse forfædre, og han fandt god hjælp til dette arbejde hos mange danske, bl.a. rigsarkivar V. A. *Secher. Han ofrede en formue på denne interesse, og resultatet blev dels de to store værker om hans fædre og modrene slægt *Halling* og *Callisen*, dels det to bind store arbejde *Meine Vorfah-*

ren und ihre Verwandtschaften, der er det hidtil største ane-værk om danske personer. Selv havde H. ikke lejlighed til at foretage arkivundersøgelser, men han forstod at dirigere dem og sammenstillede og bearbejdede det indvundne materiale på fængslende måde, ligesom han var velbevandret i den trykte litteratur. – Æresborger i Glückstadt 1904. – Sanitetsråd 1889. Medicinalråd 1901. Gehejmemedicinalråd 1903. □Maleri.

A. H.: *Beiträge zur Familiengesch. des Geschlechtes Halling, Glückstadt 1896. Samme: Beiträge zur Familiengesch. des Geschlechtes Callisen, sst. 1898. Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften I-II, sst., 1905.*

*Th. Hauch-Fausbøll**

Halling, Jochum, 1668–1737, lærd degn. * 8. 9.1668 i Horsens, † 28.12.1737 i Tårnby, begr. sst. F: rådmand Mikkel Lauridsen H. (ca. 1635–1717, ~2° med Ane Pedersdatter, 1648–1709) og Maren Jespersdatter Filderup († 1693). ~1° 1705 med Birgitta Christensdatter Aldevelt, * 1666 i Holbæk, begr. 4.9.1711 i Tårnby (~1° med skibskaptajn Magnus Cornelisøn). ~2° 11.7.1713 i Kbh. med Margrethe Elisabeth With, * 28.2.1688 i Kbh.(?), † 6.6.1754 i Tårnby, d. af købmand Oluf Pedersen W. († 1701, ~1° med Elisabeth Bøffke, † 1680) og Anna Katharina Ralffs († 1710).

H. blev student 1688 fra Horsens, tog attestats 1690 og var huslærer bl.a. hos Holger Jacobæus (1650–1701) hvem han bistod ved udarbejdelsen af „Museum regium“. Trods omfattende kundskaber (fx i latin, græsk og botanik) måtte han, efter forgæves at have søgt præstekald og rektorater, tage til takke med det, ganske vist store, degnekald i Tårnby på Amager hvortil han kaldtes af universitetet 1704, og hvor han virkede med dygtighed til 1733. Intet af sine skrifter fik H. trykt, men et manuskript af ham (Landsarkivet for Sjælland) danner grundlaget for Thurahs Amager-beskrivelse, og af værdi er endnu hans utrykte, fagligt ordnede bibliografi over dansk litteratur *De Danskes Bibliothek* (Det kgl. bibliotek) og det af ham samlede herbarium (Videnskabernes selskab, Trondheim) med identifikationsliste som er en hovedkilde til tydingen af Peder Kyllings viridarium. H. er i det hele taget en smuk repræsentant for tidligere tiders lærde degne. □Epitafium i Tårnby k. fra ca. 1800 for H. og familie.

Bibliografi i Carl Christensen: *Den danske botaniks hist. II, 1924–26 34f.* – Danske saml. I, 1865–66 60–72. – A. Halling: *Beiträge zur Familiengesch. des Geschlechtes H., Glückstadt 1896 10–30. Samme: Meine Vorfahren II, Glückstadt 1905 221–43.* Henrik Pedersen i Årbog udg. af Hist.samf. for Kbh.s amt, 1916 139–44. Sst. 1917 75f. Danske folkebooger, udg. J. P. Jacobsen m.fl. XIII, 1936, 275f.

*R. Paulli**

Halling, William (døbt Vitus), 1744–96, godsejer. * 19.3.1744 i Hårslev på Sjælland, † 2.4.1796 på Dronninglund, begr. i Ålborg. F: sognepræst Magnus Jochumsen H. (1706–48) og Elisabeth Marie Olivarius (1712–89, ~1° 1732 med sognepræst i Hårslev Vitus Guldberg, 1699–1738 (~1° med Christine Sophie Henningsen, 1702–32), ~3° 1749 med sognepræst sst., senere i Hyllested på Sjælland, Jens Nielsen Munck, 1723–58). ~23.1.1774 i Kbh. (Trin.?) med Christine Linde Hvas de Lindenpalm, * 9.9.1758 på Tirsbæk, † 10.3.1817 på Keldkær, d. af justitsråd Jørgen Hvas de L. til Tirsbæk (1729–82) og Maren Jørgensdatter Loss (1721–78, ~1° 1752 med Christen Linde til Tirsbæk, 1720–56).

H. blev 1759 assistent i Asiatick Kompagnis reserve, kom 1760 til Tranquebar og nogle år senere til College på Malabarkysten hvor han avancerede til overassistent, kom i strid med opperhoved P. Scheel og vendte 1766 tilbage til Tranquebar hvorfra han fik pas til Bengalen for at gå i engelsk militærtjeneste. H. kæmpede under lord Clive med de indiske fyrster, steg til kaptajn og deltog, formentlig i spansk tjeneste, i erobringen af Manila. H. skaffede sig i disse år en betydelig formue og vendte hjem omkr. 1772. N.å. købte han brigadertitlen for 1000 rdl. og indgik 24.8.1773 ægteskabskontrakt med Lindenpalm på datterens vegne, hvorefter H. fra 1.5.1774 skulle overtage Tirsbæk for en billig pris og desuden have 10 000 rdl. i medgift. Efter vielsen boede parret en tid i Kbh. hvor H. 1773–75 var blevet meddirektør i Asiatick Kompagni, 1773 havde fået generalmajors rang og s.å. købte Bryskeborg, af H. omdøbt til Williamsborg, af svigerfaderen. 1776 byttede han Tirsbæk med grev C. H. G. Moltkes gods Dronninglund i Vendsyssel og endvidere erhvervede han Petersholm ved Vejle, Kærgård i Hunderup sogn og en større gård i Ålborg, det senere Hotel Phoenix som han lod pragtfuldt indrette. 1776 blev han hvid ridder for 10 000 rdl. i betaling og 1783 fik han adelspatent. – H. er gået over i traditionen som en brutal bondeplager og bizar skikkelse. Utvivlsomt var han særpræget i optræden og livsform, bl.a. med sin indiske tjener som han 1778 lod døbe i Dronninglund. Han kunne formentlig optræde som en hårdhændet husbond, men skilte sig her næppe ud fra flere samtidige. H. byggede 32 soldaterhuse på Dronninglund gods, lod drenge oplære i håndværk, opmuntrede husflid og ansatte 1780 en læge på godset. 1787 blev Dronninglund bedømt som et veldrevet gods med gode vilkår for bonderne. H.s racehygiejniske bestræbelser var i tidens ånd, og hans faste regimenter på godset var en videreførelse af grev Moltkes holdning. 1796 stiftede han et legat for godsets fald-

Halling, William

ge. Det var sikkert H.s fremmede baggrund, hans orientalsk prægede pragtlyst tillige med en særpræget optræden der skabte legender om hans person. – Forholdet til hustruen var ikke lykkeligt, og hun boede en tid adskilt fra ham. Efter H.s død solgte hun 1806 Dronninglund og flyttede til Keldkær hvor hun døde i stor velstand. – Hv. R. 1776. □To mal., en gouache fra 1775, en min. fra 1790erne og en silhouet (alle Fr.borg). Et mal. af Peter Brünniche var udst. 1778.

A. Halling: Beiträge zur Familiengesch. des Geschlechtes H., Glückstadt 1896 [32–72. Samme: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften II, Glückstadt 1905 488–96. [Hans Hansen:] Portrætmalerens dagbog, 1907 (fot. optr. 1966) = Memoirer og breve VI. Chr. Christensen [Petresch] i Vendsysselske årbøger II, 1918 196–203. Marius Hansen: Tirsbæk. Gods og ejere, 1923 = Vejle amts årbøger I 193–208. Aa. Rasch og P. P. Sveistrup: Asiatick kompagni 1772–1792, 1948 29 74 78f. C. Bjørn i Vendsyssel årbog, 1980.

Claus Bjørn (C. Klitgaard)

Hallman, Adolf Reinhold, 1893–1968, tegner. * 1.3.1893 i Göteborg, † 3.1.1968 i Rom, begr. sst. (Cimitero Acattolico). F: arbejder Carl Fredrik H. (1857–1939) og Dorothea Bengtsson (1854–1931). ~ 11.5.1933 i Stockholm (b.v.) med Edith Ludwig, * 28.7.1905 i Ringsted, d. af direktør for A/S Triton, Dansk slagterimaskin-industri Johannes L. (* 1878) og Karen Marie Lauersen (* 1878).

H. debuterede allerede som 15-årig som revolutionær tegner i Göteborg, og få år efter besøgte han Valands malerskole sammesteds. Han havde kun ét ønske: at blive maler. Han blev det aldrig. Som ærkefodt skandinavn og senere i livet kosmopolit flyttede han til Kristiania, som det dengang hed, og blev elev hos Henrik Sørensen. Men trods et uroligt sind blev han hængende i Norden i sin første ungdom. 1916 blev han medarbejder ved Tidens Tegn og Dagbladet i Oslo, og fra 1918–19 ved Ragnvald Blix' satiriske blad Exlex der blev finansieret af unge norske skibsredere, indtil fragtraterne faldt og Exlex måtte gå ind. Men i København havde man fået øje på H. Politiken havde med sit nystartede søndagstillæg, Magasinet, brug for de bedste tegnere, og redaktør Viggo Cavling så rigtigt da han knyttede H., Aage "Sikker Hansen, Arne "Ungermand og den noget yngre Ib "Andersen til avisen, og Magasinet blev med sine firfarvetryk lidt af en bladteknisk sensation, idet det var en æressag for trykkerne at fremstille det fineste søndagstilleæg. H.s mange rejser havde gjort ham til en kosmopolitisk tegner i internationalt format, uden at han derfor forfaldt til en udvendig manér.

Han færdedes lige hjemmevant i New York som i Paris, London og København, og han formåede med enkle streger og store farvemættede flader at fastholde en stemning hvad enten det var fra en boulevard i Paris eller fra en badeanstalt ved Øresunds kyster. Der er noget udpræget maskulint ved hans kunst, ja, den kan næsten virke lidt brutal, men som Andreas "Vinding engang har sagt om H., så aner vi at „hånden har skælvet et nu i erindringen om noget fjært og kørt, et minde han ikke udleverer, men som lever i stemninger, der vel er parisiske men set gennem et svensk temperament“. I tegningerne fra begyndelsen af trediverne kunne de to kolleger, Sikker Hansen og H., minde om hinanden. Måske er det tilfældigt. Sikker Hansen demonstrerede næsten udfordrende med sin tyngde i massive kvinder og fugtmættede dyblilla pløjemark sin danskhed, hvor H. gav de samme subjekter en langt lettere og mere kosmopolitisk iklædning. Med egen tekst og tegninger har H. udgivet: *På Boulevard Europa*, 1929, *Paris under 4 årstider*, 1930, *Express till och från Paris*, 1932, *Litteratur i Maria Galante*, 1936 og *Köpenhamn*, 1945. Blandt hans øvrige bogillustrationer kan nævnes Øvre Richter-Frichs *Boken om tobak*, 1934, Bertil Malmbergs *Åke och hans värld*, 1935 (dansk udg. 1937), Johs. Edfelts *Poetisk bilderbok*, 1937, Hjalmar Söderbergs *Förvillelser*, 1938 og Maupassants *Boule de Suif*, 1941, 1944 *Canterville Spøgelset* af Oscar Wilde, 1945 Théophile Gautiers *Mademoiselle de Maupin* og 1946 Voltaires *Candide*. H. har udstillet både i Oslo, Stockholm, København (Kunsthallen i Hyskenstræde marts 1928) og Paris.

H. rejste til Amerika 1944 hvor han boede nogle år. Selv om hans kunst skulle have store chancer i den eksklusive ugepresse blev opholdet i USA en skuffelse for ham. Han var europæer og længtes efter Paris som han elskede. De senere år levede han dog i Rom hvor han fra sin store taghave i Via Margutta kunne se ud over hele den gamle by, og her døde han. □Tegn. af Ivan Opffer, 1928, og af Carl Jensen, 1932.

A. H.: Tala i egen sak, Sth. 1965 (erindringer). Interview i Ekstrabl. 16.1.1939. – Mogens Lorentzen i Politiken 2.3.1928. Andreas Vinding sst. 9.3.s.å. Chr. Houmark i B.T. 13.3.s.å. Tom Kristensen i Politikens mag. 14.2.1932. Ivo Holmqvist i Bokvännen, Stk. 1968 62f 112 (m. bibliografi). Ole Vinding i Information 4.1.1968. Hakon Stephensen i Politiken s.d. Samme i Bogvennen, 1974 33–46.

Godfred Hartmann

Halsted, Peter Martin Madsen, 1849–1911, officer, politiker. * 5.8.1849 i Øster Nordlunde, Halsted sg. ved Nakskov, † 6.7.1911 i Kbh., begr. sst.

(Garn.). F: indsidder Niels Madsen († 1901) og Maren Johanne Marcussen (1825–79). Navneforandring 26.9.1906. ~2.8.1878 i Kbh. (Garn.) med Anna Doris Krüger, * 16.1.1857 i Kbh. (Petri), † 26.12.1926 i Gentofte, d. af hotelejer Friedrich (Fritz) Hermann K. (1817–71) og Anna Lund (1825–70).

Faderen var med i det slesvigske felttog 1849, da H. fødtes, og kort efter hans hjemkomst opløstes hjemmet. Drengen blev sat i pleje blandt fremmede, og allerede fra konfirmationsalderen måtte han kæmpe sig frem på egen hånd. Han var i nogle år tjenestekarl på landet, en kort tid også skibsdreng, indtil han ved en venligsindet præsts mellemkomst fik et ophold på Rødkilde højskole 1867–69. Efter at have afgjort sin værnepligt besluttede han at blive officer, tog afgangsprøve fra officersskolen 1875 og blev premierløjtnant i Fredericia. Fra 1878 gjorde han tjeneste i Nyborg hvor han 1891–92 var medlem af byrådet, fra 1892 i Kbh. 1885 udnævntes han til kaptajn. 1897 blev han forbigået ved advancement til oberstløjtnant, hvilket forbitrede ham meget. 1901 faldt han for aldersgrænsen. Han skildres som en dygtig officer der var meget afholdt af mandskabet. Interessen for forsvarsvæsenet drev ham – trods de demokratiske instinkter oprindelse og levnedsløb havde bundfældet hos ham – ind i politik på højres side. Allerede i 80erne deltog han i forsvarsagitationen og berejste landet som foredragsholder. 1890 stillede han sig i Sakskøbing, valgtes her 1892, men faldt 1895 med tre stemmers minoritet for venstremanden Holger *Rørdam. Fra 1898 til sin død var han valgt i Odense.

Han tilhørte i 90erne den fløj af højre der arbejdede for forliget og anså et blandingsministerium af højre og det forhandlende venstre for den rette politik. 1901 blev han statsrevisor og 1906 medlem af finansudvalget. Han havde fra sin indtræden i tinget taget livlig del i højres agitations- og organisationsarbejde, fra 1896 som partiets sekretær og medlem af forretningsudvalget, og skrev korrespondancer til partiets provinspresse og Nationaltidende. Nogen førerbegavelse var han ikke. Men ved sit djærve, stridbare væsen forstod han at gøre sig gældende. Humør og friskhed strålede ud fra den kraftige firskårne skikkelse med den martialske snurbart. Hans temperament kunne undertiden forlede ham til politisk overilede handlinger som da han efter vedtagelsen af forsvarsloven 1909 af ren parti-forfængelighed fremkaldte ministeriet Holsteins fald og banede vejen for det første ministerium Zahle. – R. 1895. DM. 1911.

□Tegn. af Sophus Jürgensen, 1906 (Kgl.bibl.). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 299–304. Nationaltid. 6.–10.7.1911.

*P. Stavnstrup**

Halstrøm, Fanny Marie, * 1903, retskemiker. * 30.7.1903 på Dovergård, Dover sg. F: forvalter, senere godsinspektør og forpagter Jens Peder Larsen (1866–1933) og Kirstine Jensen (1882–1970). ~21.7.1932 i Skanderborg med afdelingsingeniør ved KTAS, cand.polyt. Helge Lind H., * 20.1.1901 i Hobro, s. af repræsentant Niels Peter H. (1872–1917) og Nanna Christiansen (1878–1960, ~2° med ingeniør Charles Vesterbye).

H. forlod Skanderborg private mellem- og realskole med realeksamen 1919 og gjorde 1922–27 tjeneste som volontør, discipel og medhjælper på århusianske apoteker. Hun blev cand.pharm. 1928 og var ansat 1928–31 ved Nordisk Insulinlaboratorium for derfra at overgå til Kbh.s universitets farmakologiske institut som fast videnskabelig assistent. 1940 blev H. dr.phil. på sin afhandling *Om Stofidentifikation i den forensiske Kemi*. 1943 blev stillingen ved det farmakologiske institut ændret til en stilling som retskemiker som H. beholdt til 1972. 1959–72 var hun tillige lektor ved Kbh.s universitet. H. fik 1946 tildelt Tagea Brandts rejelegat som hun benyttede til at besøge andre europæiske retskemiske laboratorier. Foruden disputatsen har H. til dels i samarbejde med andre skrevet artikler om blodsukkerbestemmelse og især om retskemiske emner. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1940 144.

E. Rancke-Madsen

Halvdan, † før 891, konge.

H. og hans bror **Sigfred** nævnes som samkonger i Danmark 873, og sandsynligheden taler for at de er kommet til magten ved Haarik den Unges død. De frankiske annaler fortæller om Sigfred at han ved påsketid nævnte år sendte forhandlere til Biesenstätt ved Worms for at kræve at de danske købmænd uhindret skulle kunne drage over grænsen til Sachsland, hvad kong Ludvig den Tyske gav sit minde til. I et tilsvarende ærinde lod H. sine sendebud opsøge kong Ludvig på rigsforsamlingen i Metz aug. s.å. De overrakte ham ved denne lejlighed et guldhjaltet sværd som gave fra H. og bad om at han ville betragte de danske konger som sine sønner, idet de svor fredseder mellem danerne og frankerne. Man aftalte et senere møde ved Ejderen hvor venskabet skulle bekræftes, men vi hører intet om at et sådant kom i stand, og H. nævnes ikke efter 873.

Halvdan

891 faldt de danske samkonger Sigfred og Gudfred i kampen mod frankerne ved Dyle. Sigfred kan godt have været den 873 nævnte, H. må derimod antages at være død før Dyle-kampen.

Ernst Dümmler: *Gesch. des Ostfränk. Reiches* I, 2, Berlin 1862 (2. opl. 1887) 802f. Johs. Steenstrup: *Normanerne II, 1878* (reprint 1972) 180f. Sønderjyllands hist. I, 1930–31 249. Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danm.*, 1969 (ny udg. 1977).

*Vilh. la Cour**

Halveg, Albert, se Haelwegh, Albert.

Halveg, Niels Olufsen, ca. 1534–90, hører, prosodiker. * ca. 1534 på Halsnæs, † 18.10.1590 i Roskilde. ~1567 med Gyde Esbendsdatter, † efter 1619, muligvis d. af vikar ved Roskilde domk. Esben Olufsen († 1561).

H. dimitteredes fra Roskilde skole og vendte 1561 tilbage til den som hører. 1566–74 var han, efter under en studierejse i Wittenberg at have taget magistergraden, skolens rektor og derpå i tre år forstander for duebrødrenehospital i Roskilde. Efter at være fratruddet denne stilling levede han til sin død som residerende kapellan ved domkirken. H. kendes som forfatter af forskellige latinske digte og synes, hvad der er af særlig interesse, tillige at have været den første herhjemme der i mere indtrængende grad beskæftigede sig med reglerne for den danske poesis udformning. Prosodikeren Peder Jensen Roskilde har kendt og benyttet et nu tabt arbejde af H. til sin „Rimekonst“ og meddeler nogle melodier som viser at H. også har været komponist.

R. Nyerup og K. L. Rahbek: *Bidrag til den da. digtekunsts hist.* II, 1801. S. N. J. Bloch: *Bidrag til Roskilde domskoles hist.* I, 1842 41f. H. F. Rørdam i *Hist. t.* 3.r.IV, 1865–66 562 576. Samme i *Kirkehist. saml.* 4.r.II, 1891–93 506–11. T. Krogh: *Ældre da. teater*, 1940 262f. *Danske metrikere*, udg. af Arthur Arnholtz m.fl. I, 1953 XI 48 54 58–61 63.

Nils Schiørring

Halvorsen, Erik, * 1915, højskoleforstander. * 28.7.1915 i Kbh. F: tapetserer, senere tapetserermester Svend Knud Karl H. (1893–1977) og bogbinder Valborg Thrane (* 1895). ~1° 28.2.1938 i Kbh. (Filips) med kontorassistent Edel Gerda Thorsen, * 4.5.1913 i Kbh., d. af købmand Einar Holger T. (1886–1959) og Ellen Marie Andersen (1886–1952); ægteskabet opløst. ~2° 28.7.1943 i Kolding (b.v.) med højskolelærer Thyra Kirstine Nordvang Pol, * 11.1.1916 i Bindslev, d. af snedkermester Karl P. (1881–1939) og Maren Hansdatter Nordvang (1886–1976); ægteskabet opløst. ~3° 19.7.1968 i Silke-

borg (b.v.) med lærer Inge Østergård Mikkelsen, * 18.12.1936 på Gl. Præstegård, Ådum pr. Tarm, d. af gårdejer Kresten Mikkelsen (* 1895) og Gunhild Hansen (* 1905).

H. blev uddannet i boghandelen og aflagde i moden alder studentereksamen og tog magisterkonferens i sammenlignende litteratur (Kbh.s univ. 1969). Som ung boghandlermedhjælper kom han i forbindelse med kredsen omkring Arne Sørensen, og han bistod denne ved redaktionen af den originale udklippsbog *Hvad siger Danmark?*, 1937, der gennem et mylder af citater fra dansk debat i 1936 fremlagde et billede af Danmarks situation som redaktørerne så denne. Fra 1941 virkede H. som lærer ved forskellige højskoler samtidig med at han arbejdede som forlagskonsulent og boganmelder. I årene 1946–49 redigerede H. tidsskriftet *Bogrevyen* der repræsenterede et alvorligt forsøg på at skabe et litterært tidsskrift der kunne være et dansk side-stykke til det svenske BLM, men i endnu højere grad end dette bestræbte sig for at henvende sig til et bredt læsende publikum. Objektivt set lykkedes dette, men afsætningen var ikke tilstrækkelig, og tidsskriftet måtte som så mange litterære tidsskrifter før og siden give op. Det satte imidlertid punktum med manér, nemlig med det statelige særhæfte *Den danske muse*, 1949. H. fortsatte sit litteraturpædagogiske virke gennem de af ham grundlagte årlige kursus *Introduktion til bogsæsonen* hvor boghandelens og bibliotekernes medarbejdere gennem foredrag af fremtrædende kritikere fik kyndige vejledninger med henblik på de forestående bogudgivelser. Kurserne gennemførtes fra 1951 til 1967.

I 1950 stiftedes Landsforeningen af højskoleelever og Højskolernes sekretariat der lige siden har været af stor betydning for udbredelsen af kendskabet til folkehøjskolernes arbejde, ikke mindst i kredse der hidtil havde været fremmede herfor. H. bærer hovedansvaret for at dette blev virkeliggjort, og han ledede initiativrigt og ny-skabende Højskolernes sekretariat fra starten og indtil 1958. Dette år blev han forstander for højskolen Købmandshvile, senere omdøbt til Hørsholm højskole, og denne skole ledede han i femten år som en moderne, frisindet og seriøst arbejdende højskole der nød megen respekt i de ikke retningsbestemte højskolers kreds. Også internationalt var der bud efter H. som voksenoplysningseksperter. Han var således i 1958 konsulent i undervisningsspørgsmål for regeringen i Burma.

Efter sin fratræden fra højskolen har H. dels arbejdet som skribent, dels undervist i litteratur ved Danmarks lærerhøjskole. □Foto.

Poul Dam

van Ham, Meinert (Meinrich), –1536–, landsknægtoberst, visedigter.

v.H. var i 1530erne og -40erne en meget søgt landsknægtfører, således 1531–32 i Christian II's tjeneste i Norge. I de nærmest følgende år deltog han i krige i Vesttyskland, bl.a. 1534 i belejringen af Münster, gendøbernes hovedsæde, men 1535 var han i Holsten og har vistnok med sine landsknægte kæmpet under Johan "Rantzau (1492–1565) ved Øksnebjerg s.å. Da Christian III 1536 trådte i forbindelse med hertug Carl af Geldern gjorde en dansk (holstensk) styrke under Breide "Rantzau (1502–62) i forbindelse med v.H. og hans lændsknægte indfald i Groningen. Angrebet fik vel et uheldigt udfald, men hindrede dog afsejlingen i rette tid af den nederlandske flåde der skulle bringe undsætning til Kbh. I de følgende år var v.H. dels i dansk, dels i kejserlig tjeneste, 1546 – sidste gang han nævnes – i kejserlig. C. Paludan-Müller giver i „Grevens Feide“ nogle prøver på v.H.s visedigting i hvilken han ofte omtaler sig selv og sine bedrifter.

Danske mag. 4.r. III, 1871 58–61. – Die historischen Volkslieder der Deutschen, udg. R. v. Liliencron IV, Lpz. 1869. A. Heise: Kr. II i Norge, 1877 32 42.

*Rockstroh**

Hambro, Carl (i England Charles) **Joachim**, baron, 1807–77, bankier. * 2.11.1807 i Kbh. (Mos.), døbt 3.10.1822 sst. (Trin.), † 17.11.1877 i London på Milton Abbey, begr. sst. F: bankier Joseph "H. (1780–1848) og Mariane v. Halle (ca. 1786–1838). ~ 1° 12.12.1833 i St. Georges, Bloomsbury, grevskabet Middlesex, med Caroline Marie Gostenhofer, * 28.9.1810 i London, † 8.3.1852 på Roehampton, d. af Theophilus Louis G. i Darmstadt. ~ 2° 4.4.1861 i Kings Worthy, grevsk. Southampton, med Elisa Frances Turner, * 1.9.1827, † 7.2.1919 i Tremyntha, Bournemouth (~ 1° med general Hervey Harris Greathead), d. af Thomas Jacob T. til Worthy Park.

H. blev opdraget som protestant og var som dreng i huset hos professor J. "Reinhardt da hans mor allerede i en ung alder blev sindssyg. Han besøgte Borgerdydskolen i Kbh. hvorfra han blev student 1825. Derefter uddannedes han som handelsmand først i faderens firma, senere i Bremen, Le Havre og USA. Efter sin hjemkomst indtrådte han i det fædrene firma og virkede en tid som amerikansk konsul i Kbh. For en mand med H.s internationale indstilling var udviklingsmulighederne for små i Kbh. og han besluttede at rejse til London hvor der var en ganske anderledes basis for udfoldelsen af et initiativ på det finansielle område. 1839 etablerede H. sig

som bankier i Old Broad-street nr. 70 lige ved siden af London Stock Exchange og lagde dermed grunden til en forretning som allerede i hans levetid skulle udvikle sig til et af Londons fremtrædende bankhuse både med hensyn til accept- og emissionsforretninger. Det første år i London påførte ham imidlertid alvorlige tab, han fik nervesammenbrud, og faderen tog over for at få skik på forholdene. Han besluttede derefter testamentarisk, da han mente at sønnen næppe egnede sig som bankier, at denne efter hans død skulle købe et gods. 1852 købte H. derfor Milton Abbey i Sydengland som med sine 8000 acres var i slægtens eje til 1932.

Alligevel blev H. en fremragende bankier i kraft af sin enestående evne til at knytte nye tråde forbindelserne med bl.a. Sardinien (senere Italien) og Grækenland, alle forbindelser som siden blev opretholdt og udvidet i årenes løb. Blandt de betydeligste lån H. arrangerede i sin næsten 40-årige virketid som bankier i London skal nævnes lånene til den danske stat 1850 på 800000 £, 1863 på 500000 £ og 1864 på 1.2 mill. £, for Sveriges vedkommende lånet 1876 på 2 mill. £, for Sardiniens vedkommende lånet 1857 på 3.6 mill. £ og efter kongeriget Italiens proklamation 1861 lånet til Maremmana jernbanen 1862 på ca. 1.8 mill. £. Det der mere end noget andet skabte huset H.s tilknytning til Italien var det personlige venskab H. havde sluttet med Camillo Cavour under dennes ophold i London før 1850. Også i spørgsmålet om kongevalget i Grækenland 1863 spillede H. en ikke uvigtig rolle, idet han 1862 bevægede de græske politikere, der havde til opgave at skaffe Grækenland en konge, til at overvære gudstjenesten i den danske kirke, for at de ad denne vej kunne danne sig et førsteindtryk af den danske prins (Vilhelm, senere "Georg I). Da prinsen derefter i marts 1863 valgtes til græsk konge, knyttede H. på sin side en finansiell forbindelse med ham og hans land for mange år.

Som belønning for sin bistand og interesse for gennemførelsen af forskellige finansielle transaktioner med Danmark blev han ved patent af 6.10.1851 optaget i den danske friherrestand, således at den friherrelige titel efter hans død skulle bæres af den af hans mandlige descendenter der var at betragte som familiens overhoved. Sin interesse for sin fødeby lagde han navnlig for dagen ved de betydelige gaver han skænkede til forskellige formål. Særlig bør her nævnes hans stiftelse af de H.ske bade- og vaske-anstalter som han fra 1850 doterede med anseelige penge-sommer.

Også for dansk erhvervsliv lagde H. ved flere lejligheder betydelig interesse for dagen. Således havde han en væsentlig andel i anlægget af Kor-

Hambro, Carl Joachim

sørbanen, og 1870 deltog han sammen med Privatbanken i Kbh. i udstedelsen af 600000 £ aktier i det af C. F. Tietgen stiftede foretagende Det store nordiske Kina og Japan Extension-Telegraf-Selskab. Endelig gennemførte huset alene 1873 en udstedelse af Store Nordiske Telegraf-selskabs aktier til et beløb af 250000 £. – Efter H.s død gik forretningen og friherretitlen i arv til hans yngste søn Everart Alexander H. (1842–1925), hvis efterslægt fremdeles driver den store bank i City of London. □Mal. af Elisabeth Jerichau Baumann. Maleri (Kbh.s børs' sekretariat; Hambros Bank, London). Foto.

Elias Bredsdorff: H. C. Andersen og England, 1954. Bo Bramsen og K. Wain: The Hambroses, London 1979. Mathilde Reinhardt: Familie-erindringer I–II, 1887–89 fl.st. Det store nord. telegraf-selsk. 1869–94, 1894 33. Harald Faber: Danske og norske i London, 1915. Hambros Bank Ltd. Work of five generations, London 1934 (særtryk af Timber and plywood, dec.nr). Hambros Bank Ltd. 1839–1939, London 1939. Kjeld Winding i Hist. t. 11.r. III, 1950–52 700–09 711–27-

*Jens Vestberg**

Hambro, Joseph, 1780–1848, bankier. * 4.11.1780 i Kbh. (Mos.), † 3.10.1848 i London, begr. sst. (jødisk kgd.). F: silke- og klædekræmmer Calmer (Kalman) Joachim H. (1747–1806) og Thobe (Dorothea) Levy (1756–1820). ~ 12.1.1807 i Kbh. (Mos.) med Mariane v. Halle, * 1786 i Kbh., † 9.1.1838 i privatpleje i Roskilde under opsig af Skt. Hans hospital, d. af grosserer Wulf Levin v. H. (1755–1828) og Priwche Goldschmidt (1761–1807). – Far til Carl Joachim *H. H. hvis far var indvandret fra Hamburg 1778 begyndte tidligt på handelen og tjente sine første penge ved trappesalg i Kbh. 17 år gammel kom han i lære hos Fürst, Haller & Co. i Hamburg, og da han tre år efter kom hjem etablerede han sig som manufakturhandler og overtog efter faderens død dennes forretning. 1812 fik han borger-skab som grosserer og oparbejdede efterhånden en betydelig handel, ikke mindst på De vestindiske øer. Sin særlige position erhvervede han sig dog gennem sin virksomhed som bankier hvor han i et indviklet spil i årene efter Napoleonskrigene ved fremskaffelse af udenlandske lån kom til at yde staten store finansielle tjenester, tjenester han også i begyndelsen af 1820'erne udstrakte til det betrængte Norge. På tilskyndelse af sønnen Carl Joachim Hambro anlagde han i 1830'erne på Bodenholffs plads flere industrielle anlæg: en dampmølle (den første i Danmark), en risafskalningsmølle, et bageri for skibsbrød og et salteri. Virksomhederne, der i høj grad var baseret på eksport, kom også til at omfatte hermetik på hvilket område H. blev pionér. De vanskelige forhold efter 1814 blev ikke uden virkning for

H.; men han klarede sig – måske bl.a. fordi han som handels- og finansmand ikke hørte til de sarteste. 1839 etablerede Carl Joachim Hambro sig som bankier i London. Selv om forholdet mellem far og søn ikke altid havde været det bedste fulgte H. ham dog året efter – angiveligt fordi det danske toldvæsen ved hans industriforetagender havde gjort ham tilværelsen for broget. Først 1848 slap han helt forbindelsen til Danmark. Bankierforretningen blev overtaget af Smidt & le Maire og virksomhederne på Bodenholffs plads af A. N. Hansen & Co. (Hansen havde nogle år været en af H.s dygtige medarbejdere). Både i levende live og i sit testamente skænkede H. store summer til sit fædreland – dels til den jødiske menighed i Kbh., dels til handelsmænds trængende efterladte. – R. 1838.

□Mal. af C. A. Jensen, 1831, efter dette kopier (Børsen). Miniature. Buste af H. V. Bissen, 1851 (St. mus.) og 1853 (St. mus.; Hambros Bank, London; Fr.borg).

Martin A. Hannover: Adolph H.s fædrene og mødrene slægt, 1914. Th. Bull: Kjøbmann i Bergen Edvard Isach H. og hans efterslækt, Oslo 1933. Bo Bramsen og K. Wain: The Hambros, London 1979. Carl Bernhard i Museum, 1890 169–74. Jul. Salomon: Bidrag til da.-jødisk hist. 1820–45, 1918. Luis Bramsen: En kbh.sk købmands ungdomshist., 1917 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXVI 71–80. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 31.8.1932 og 15.2.1933. – Papirer i Rigsark.

Finn H. Lauridsen

Hamburger, Povl, 1901–72, lektor, organist. * 22.6.1901 i Kbh., † 20.11.1972 på Kbh. amtssygehus, Gentofte; begr. Mariebjerg kgd., Lyngby. F: læge, docent Vilhelm Edward Ove Valdemar H. (1863–1948) og Agnete Barnekow (1871–1904). ~ 1° med bevægelsespædagog Helga Agnete Louise Margrethe Rosenstand-Goiske Gether, * 24.5.1906 i Birkerød, † 10.11.1968 i Lyngby, d. af assistent ved DSB Jacob Otto Rasmus G. (1879–1910) og assistent ved DSB Asta Louise Rosenstand-Goiske Hamburger (1884–1945). Ægteskabet opløst 1936. ~ 2° 27.12.1936 i Kbh. (Holmens) med lærer Margrethe Medea Maria Hincheli, * 27.5.1909 i Helsingør, d. af købmand Christian H. (1866–1947) og Maria Friis (1883–1974).

H. blev student fra Schneekloths skole 1919 og tog derefter undervisning i orgel og musikteori hos P. S. *Rung-Keller, i klaver hos Anders Rachlew og i musikhistorie hos Thomas *Laub. 1921 bestod han som privatist organisteksamen fra Det kgl. danske musikkonservatorium. Efter studierejser i Tyskland og Østrig 1922 og -23 påbegyndte han 1925 det musikvidenskabelige studium ved Kbh.s univ. og blev mag.art. 1928, dr.phil. 1955. Fra 1921 virkede H. som organist-

vikar og 1925–44 som konst. kantor ved Holmens kirke og var 1944–71 ansat som organist ved Dyssegårdskirken i Gentofte. 1929–42 var han musikanmelder ved Politiken og 1969–72 redaktør af Dansk Kirkemusiker Tidende. H. skrev talrige artikler til danske og udenlandske tidsskrifter, bl.a. Samleren, Dansk Musiktidsskrift, Zeitschrift für Musikwissenschaft og Acta musicologica, og han bidrog flittigt til musikdebatten, ikke mindst med kontroversielle synspunkter på samtidens musik, således fx i pjecen *Kulturkrisen – musikalsk set*, 1945. Han beklædte forskellige faglige tillidsposter, bl.a. var han 1938–64 medlem af bestyrelsen for Det fynske musikkonservatorium og 1953–54 formand for Dansk musikpædagogisk forening. Men hans mest markante indsats faldt på undervisningsområdet. 1928–44 var han musiklærer ved Det trierske faglærerkursus og 1940–60 lærer i musikteori og -historie ved Det kgl. blindeinstitut. 1945–71 var han tilknyttet Kbh.s univ., først som undervisningsassistent, fra 1951 beskikket som lektor, fra 1960 som amanuensis. Hans undervisning var præget af et sikkert musikermæssigt overblik og byggede i sjældnen grad på selvstændig forskning hvorved den fik væsentlig betydning for et meget stort antal studerende.

H.s forfatterskab omfatter en række lærebøger: *Musikens Historie I–II*, 1936–37 (revideret udgave 1961, norsk 1967), *Harmonilære*, 1939 og *Modulationslære*, 1941 (begge s.m. H. Godske-Nielsen), *Koralharmonisering i Kirketoneart*, 1948, (eng. 1965) og *Harmonisk analyse*, 1951. Flere af hans bøger er henvendt til et bredere musikpublikum. Det gælder *Koncertfører* (u. medv. af J. Østergaard), 1955 og *Tjajkovskij som symfoniker*, 1962 samt de to opslagsværker han redigerede: nyudg. af Panum og Behrend: *Illustreret Musikleksikon*, 1940 og *Aschehougs musikleksikon*, 1957–58. To arbejder er viet hans lærer Laub: *Bibliografisk Fortegnelse over Thomas Laubs literære og musikalske Arbejder*, 1932 og *Thomas Laub – hans Liv og Gerning*, 1942. H.s videnskabelige produktion omfatter især harmoniske undersøgelser og studier i renaissance og barokkens polyfoni. Disputatsen *Subdominante und Wechseldominante. Eine entwicklungsgeschichtliche Untersuchung*, 1955 er et udsnit af den tonale kadences historie, koncentreret omkring kvintsektakkorden på 4. trin. Arbejdet med 1500-tallets vokalpolyfoni der er en fortsættelse af Knud *Jeppensens forskning på dette område udmøntedes i afhandlingen *Studien zur Vokalpolyphonie*, 1956 og i en supplerende artikel i Dansk årbog for musikforskning, 1965. Med *Kontrapunkt. Instrumentalpolyfoni*, 1970 skrev han den første bredere fremstilling på dansk af

16- og 1700-tallets instrumentale kontrapunkt. Den er anlagt som en lærebog, men indeholder mange originale iagttagelser som resultat af et indgående studium af især J. S. Bachs værker.

Som komponist skrev H. mindre orgelstykker til gudstjenestebrug og folkelige sange i fortsættelse af Carl Nielsen, Thomas Laub-traditionen. Kendte er navnlig *Blæsten gaar frisk over Limfjordens Vande* og *Der er ingenting i Verden saa stille som Sne* (begge trykt i *Otte danske Viser og Sange*, 1937). – R. 1963. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1955 150f. – Poul Nielsen i Dansk musik t. XLVII, 1973 146f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Tage Nielsen

Hamerik (Hammerich), Asger, 1843–1923, komponist. * 8.4.1843 på Frbg., † 13.7.1923 sst., begr. i Kbh. (Vestre). F: magister, senere professor Frederik *Hammerich (1809–77) og Julie Augusta Scheuermann (1806–79). Skrev sig fra 1864 H. ~ 5.6.1894 i Jersey City, New Jersey, med Margaret Elizabeth Williams, * 13.12.1867 i Columbia, Tennessee, † 30.10.1942 i Kbh. (Pauls), d. af ejer af Hamilton House Thomas Hamilton W. (1843–1922) og Anna Caroline White (1846–1910). – Far til Ebbe *H. Bror til Angul *Hammerich.

H. opgav et påtænkt teologisk studium til fordel for musikken, for hvilken han ligesom broderen Angul H. havde udpræget evne og interesse. 1859–62 studerede han musikteori hos G. Mathison-Hansen, klaver hos Haberbier der dengang opholdt sig i Danmark, samt komposition hos Niels W. *Gade og J. P. E. *Hartmann. Allerede 1859 komponerede han balladen *Roland* og n.å. orkesterværket *Naar Bøgen springer ud*, s.å. fulgte en symfoni (c-moll, opus 3), derefter sange, en kantate, klaverkvintet (opus 6, 1862) og ouverturen *Gurre* (opus 7, 1862). S.å. tog han til Berlin hvor han studerede teori hos Wüerst, klaver og orkesterdirektion hos Hans v. Bülow og til Paris hvor han kom i nær forbindelse med Hector Berlioz der fik stor indflydelse på hans udvikling (1864–69). Både i Berlin og Paris komponerede han flittigt (Hugos *Le Voile*, operaen *Tovelille* (opus 12), hvorefter brudstykker opførtes ved en koncert i Salle Pleyel 6.5.1865). Under et kortere ophold i Stockholm 1865 skrev han musikken til L. O. Josephsons *Frihedshymne* (i anledning af forfatningsændringen), og fik af samme digter teksten til en ny opera *Hjalmar og Ingeborg* (opus 18) der færdigkomponeredes i Paris 1868. Samtidig skrev H. et af sine betydeligste værker, den store *Jødiske Trilogi* (opus 19), senere efterfulgt af en tilsvarende *Kristelig Trilogi* (opus 30, ca. 1881).

Hamerik, Asger

Ved Berlioz' død 1869 forlod H. Paris for at studere musik og sangkunst i Italien; her blev operaen *La Vendetta* (opus 20) til; den opførtes 23.12.1870 i Milano. I begyndelsen af 1871 da H. just havde fuldført den fantasifulde musikkomedie *Den Rejsende* (opus 21) modtog han det ærefulde tilbud om at blive direktør for konservatoriet og musikforeningen i Baltimore og rejste aug. 1871 til Amerika for at lede dette store Peabody-institut, hvor han virkede i 27 år. De omfattende musikalske midler, instituttet rådede over (orkester, kor), gav ham rig anledning til udvikling både som dirigent og som komponist. Fra denne tid stammer hans *Nordiske Suits* (opus 22–26, 1872–78) der alle fik deres førsteopførelse i Baltimore, desuden en række lodige symfoniske værker: en poetisk, en tragisk, en lyrisk, en majestætisk og en „serios“ symfoni (skrevet i tiden omkring 1880, opus 29, 32, 33, 35, 36) og det betydelige *Requiem* (opus 34, førsteopførelse i Amerika 1895). – 1890 opfordrede Gade H. til at komme hjem og overtage ledelsen af Musikforeningen, men planen strandede, og H. tog atter til Baltimore. Fra denne anden periode stammer hans korværk *Høstdans* og den „spirituelle“ symfoni (opus 38, 1896) samt en korymfoni (opus 40, Baltimore 1898). H. forlod Amerika foråret 1898 og bosatte sig på Frbg. maj 1900 efter først at have dirigeret flere store koncerter i Berlin, Wien, München, Dresden, Paris, Milano. Fra den seneste periode foreligger nogle orgelpreludier, sange og *Folkviser med Variationer* (opus 41), komponeret 1912 og opført i Koncertforeningen 1913. – H.s musik der næppe er blevet tilstrækkelig påskønnet i Danmark, vidner om en usædvanlig kompositorisk begavelse og særegen klangsans. Hans værker røber indgående kendskab til alle sider af kompositionens væsen, og hans instrumentation er meget effektiv, uden tvivl påvirket af den franske lærerester Hector Berlioz, indholdsmæssigt i ikke ringe grad afhængig af Richard Wagner, hvem H. traf allerede i de første studieår i Berlin. Over megen af hans musik hviler en dybt alvorlig, søgende tone der giver hans værker en særegen profil i dansk musikhistorie. – Tit. professor (Amerika). – R. 1890. DM. 1913. □Tegn. af V. Gyllich ca. 1860. Mal. af David G. Jacobsen, 1868. Relief af Louise Trolley, 1868 (Peabody Institute, Baltimore, koncertsalen). Litografi af C. Simonsen & E. Rose. Træsnit 1872. Relief af L. Volk, 1893. Foto.

H. C. Andersen: Brevveksl. med Edv. og Henriette Collin III–V, 1933–36. – Th. Hauch-Fausbøll: Slægtåndsbogen, 1900 313–22. H. v. Bülow: Skand. Concertreise-skizzen, Charlottenburg 1882. Walter Niemann: Die Musik Skandinaviens, Lpz. 1906. Kr. Pedersen i Med-

lemsbl. for da. organist- og kantorforen., 1909 nr. 9–11; 1910 nr. 3 7 10. Nationaltid. 8.4.1913. Sst. 7.4.1923 og 14.7. s.å. G. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917. Kr. Ribers i Musik VII, 1923 108–10 116–21 132–37 (m. bibliografi). Politiken 8.4.1943. Berl. tid. s.d. Nationaltid. s.d. Richard Hove i Nord. musik-kultur VI, 1957 105–11. Lubov Keefer: Baltimore's music, Baltimore 1962. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Erik Abrahamsen*

Hamerik, Ebbe, (ved dåb Hammerich), 1898–1951, komponist, dirigent. * 5.9. 1898 på Frbg., † 12.8.1951 under lystsejlad i Kattegat. F: professor, komponist Asger * H. (1843–1923) og Margaret Williams (1867–1942). ~ 1° 12.12.1927 i Kbh. (b.v.) med Regina Paulina Ilse Ellinger, f. von Bremitz, * 17.12.1896 i Trieste, Italien, † 1.5.1973 i Ålborg (~ 1° 1922 i USA med zoolog Tage Ulrich Holten Ellinger, 1892–1972, ægteskabet opløst 1927; ~ 3° med ingeniør Aage Gram Blom, 1894–1949. ~ 4° med civilingeniør Karl Møller Nielsen, * 1895), d. af freiherr Enrico v. B. og Ida Magrini, ægteskabet opløst 1941. ~ 2° 31.10.1944 i Kbh. (Pauls) med Brita Møller, * 1.7.1912 i Kbh. (Pauls), d. af pianofabrikant Knud *M. (1874–1967) og Gerda Lunn (1877–1943).

Allerede i gymnasieårene på skolen i Sorø, hvorfra han blev student 1916, begyndte H. på egen hånd at drive alvorligere musikstudier. Forudsætningerne herfor havde han i rigt mål fra sit hjem. Senere fik han en særpræget undervisning af den belgiske kapelmester Frank v. d. Stucken og debuterede allerede 1919 som dirigent for et amatørorkester han selv havde samlet. H.s evner som orkesterleder bragte ham med det samme ind ved Det kgl. teater hvor han virkede 1919–22. 1922–27 tilbragte han på studieophold i udlandet og fik i disse år sin første opera *Stepan* opført med meget bifald i Mainz 1924, senere i Antwerpen, Lübeck o.a.st. I Kbh. kom den til opførelse i foråret 1926, men blev her ret ugunstigt modtaget af kritikken. 1927 valgtes H. til dirigent for den næsten 100-årige Musikforeningen som da kæmpede en fortvivlet kamp i konkurrencen med statsradiofonien der i disse år tog foringen i dansk musikliv. H. gjorde et forgæves forsøg på at bringe den gamle forenings orkester op på den standard af kvalitet og disciplin som kræves af et moderne symfoniorkester; men opgaven var uløselig, og H. fratrådte 1931 hvorefter Musikforeningen opløstes. Siden da virkede H. som dirigent i ind- og udland (Wien, Leipzig og Dresden m.fl.st.) og 1939–43 som jævnlig gæst i statsradiofonien. Han blev anerkendt som en af sit slægtleds betydeligste danske orkesterledere. – Som komponist er H. mest kendt for de

store dramatiske værker: *Stepan* (opera), 1924, *Dionysia* (ballet) Antwerpen 1927, *Leonardo da Vinci* (opera) Antwerpen 1939, *Marie Grubbe* (opera) Kbh. 1940 og 1943 en opera over H. C. Andersens Rejsekammeraten. Men ved siden af denne musik for scenen har H. arbejdet med alle musikens former, solosange, kor, klavermusik, kammermusik og orkester. Han indtog som komponist en absolut særstilling blandt sit slægtleds danske komponister, ret påvirket af 1920-ernes eksperimenterende musikretninger. H. forenede en suveræn teknisk beherskelse af kompositions- og orkester teknikken – hvor man mærker den erfarne praktiker – med en udpræget sans for velklang og melodiositet som ikke fornægter sig, selv om han stillede sig meget bundne opgaver som i *Un cantus firmus (Sinfonia molto breve)*, 1937, eller i blæserkvintetten fra 1942. □ Mal. af Daniel Hvidt, 1917. Tegn. af Werner Knoth og af Frl. Irminghaus. Foto.

Interview i Berl. tid. 8.8.1944. – Kai Aage Bruun i Det kgl. teaters program nov. 1945. Nils Schiørring i Dansk musik t., 1948 205f. Johan Hye-Knudsen sst. 1951 191–94. Nationaltid. 13.8.1951. Politiken s.d. Berl. tid. 14.8. s.å. Fr. Nygaard i Ålborg stiftstid. 1.6.1952. Valdis Hamerik: Derovrefra, 1975.

*Richard Hove**

Hamilton, Henrik Albertsen, –1616–, latinist. * ca. 1590 i Kbh., † efter 1623 i Ægypten. F: borgmester Christen Albertsen (1567–1616) og Margrethe van Mörsen.

Faderens slægt stammede fra Skotland. I sin barndom fik H. privatundervisning af Peder Pedersen der siden blev rektor i Nykøbing F. Derefter sendtes han til skolen i Meissen hvor han var et par år. Efter at være blevet student færdedes han meget udenlands, var 1608 i Heidelberg, 1609–10 i Giessen hvor han udgav digtsamlingen *Musæa adolescentiæ Venus*. Latinsk digtning var hans hovedinteresse, og han havde opnået stor færdighed i de dengang yndede kunstlede anagrammer (en del af hans digte er optrykt i F. Rostgaards *Deliciæ* poet. Dan. I, 1693). Med latinisterne Gruterus i Heidelberg og Aquilonius i Malmö stod han i livlig forbindelse. 1616 blev han sekretær i tyske kancelli, men da han efter faderens død vistnok havde fået en ret anseelig arv rejste han 1619 med kgl. tilladelse atter udenlands for yderligere at uddanne sig til stats-tjenesten. På denne rejse trådte han navnlig i nær forbindelse med den tyske digter Martin Opitz. 1623 træffer vi ham i Paris efter at han også havde besøgt Norditalien. Senere skal han være død i Ægypten.

Pers. hist. t. 2.r. II, 1887 299.

*Øyvind Andreasen**

Hammann, Marius, 1879–1936, maler. * 25.5.1879 i Thisted, † 16.2.1936 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: karetmagermester Wilhelm Heinrich H. (1832–1916) og Karen Marie Mortensen, kaldet Kappel (1837–1904). ~6.7.1913 i Kbh. (Frels.) med Anna Margrethe Hansen, * 12.12.1889 i Kbh. (Johs.), † 29.7.1963 i Kbh., d. af smedemester Jens H. (1855–97) og Anne Marie Christiansen (1860–1904).

H. tog realeksamen i Thisted og kom i 17-årsalderen til København. Her stod han i malerlære og blev svend ca. 1900 samtidig med at han passede sin uddannelse i teknisk skole (lærere: Ole Pedersen og Søren Lund) og på akademiet (under Frants Henningsen og Otto Bache, fra okt. 1896 til han fik afgang april 1901). 1904 debuterede han på Kunstnerens efterårsudstilling, udstillede her 1907–12, 1914–15 og deltog regelmæssigt i forårsudstillingerne på Charlottenborg siden 1908; desuden sås billeder af ham på Kunststævnet i Forum 1929 og de danske udstillinger i Brooklyn, USA 1927, Helsingfors 1928, Amsterdam 1934. Retrospektiv udstilling i Kunstforeningen 1933. H. foretog sin første rejse 1899 på Larsens Håndværkerlegat til Tyskland, Holland og Italien. For egen regning opholdt han sig godt halvandet år i Paris 1906–07, og senere var han i Italien 1923 (Rom) og 1924 (Sicilien, Anticoli) og i Frankrig og Italien 1926–27 (Paris, Provence, Venezia). H. videreførte navnlig i sine tidlige portrætter traditionen fra Julius Paulsen, men omsatte den til sin tids kunstneriske sprog. Han var stærkt påvirket af venen Edvard Weie hvad der gradvis førte ham ind på lidt mere flot og summarisk malemåde selv om han stadig bibeholdt sin tilknytning til klassisk dansk kunst. I sine ungdomsbilleder fra rejserne i syden var han dog påvirket af impressionisterne, men udviklingen fra hans første lidt mørke billeder fra Paris til de lysmættede billeder fra Grenåkanten er mærkbar. Det er som om han først i 20'erne og som en moden kunstner smed al den tyngende skolelærdom over bord og først da følte sig fri af forbillederne. Løjlighedsvis har han dyrket det i gammeldags forstand fornemme bybillede med et fint blik for malerisk tone og arkitektoniske værdier (*Fra Baadsmannsstræde*, 1911; *Fra Piazzettaen i Venedig*, 1927). Trods det lyriske der kunne være over hans billeder opnåede hans kunst dog aldrig den store udbredelse, og hans gamle lærer Otto Bache undrede sig ofte over at han ikke for længst havde manifesteret sit talent. Det var en begrænset kreds der værdsatte hans kunst. Malerier i Randers og Maribo museer. □ Selvportr. malet 1903 og 1904. Mal. af Vilhelm Pacht, 1904, og afbildet på gruppe af samme s.å. Mal. af Edvard Weie bl.a. 1908. Mal.

Hammann, Marius

af E. V. Bøgh, 1912. Buste af Jens Lund, 1919 (St. mus.). Selvportr. 1920. Tegn. af Kristian Kongsbøll.

Th. Oppermann i Berl. tid. 16.2.1933. Sigurd Schultz i Konstrevy, Sth. 1933 nr. 3 105. Samme i Dagens nyheder 18.2.1936. Jan Zibrandtsen i Nationaltid. 26.5.1946.

*Sigurd Schultz**

Hammeleff, Nis, 1735–1801, kommitteret i rentekammeret, stempelpapirforvalter. * 3.4.1735 i Hammelev ved Haderslev, † 16.1.1801 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri). F: gårdmand Hans Christian Andersen (ca.1697–1781) og Margreta Willadsdatter. ~ 20.10.1775 i Kbh. (Frue) med Juliane Maria Pontoppidan, * 6.1.1756 i Kbh. (Frue), † 17.1.1789 sst. (Petri), d. af prokansler Erik *P. (1698–1764) og Johanne Marie de Hofman (1722–1809).

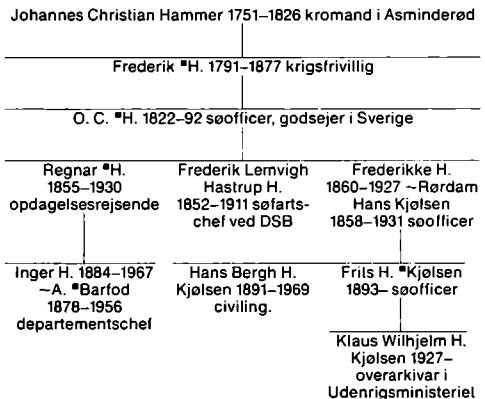
H. blev som ganske ung ansat i det tyske sekretariat i general-landets-økonomi- og kommercekollegium og udnævntes 1768 til fuldmægtig. 1769 fik han titel af kommercesekretær, 1771 blev han sekretær ved kommercedeputationen og 1773 chef for det oldenburg-delmenhorstske brandforsikringskontor, men forlod allerede s.å. centraladministrationen og modtog udnævnelse til amtsforvalter over Kbh.s amt og samtidig forvalter over kornmagasinet i Kbh. H. havde megen interesse for praktiske landbospørgsmål og 1783 udsendte han et lille skrift der vakte stor opsigt, *Kort Beskrivelse over Forfatningen paa Godset Bernstorff*. Her sluttede han op bag inspektør Torkel *Badens (1734–1805) skildringer af de gunstige virkninger af landboreformerne på godset Bernstorff, og gennem en række driftstabeller fra perioden før og efter reformens gennemførelse gav han et overvældende bevis for det gunstige økonomiske resultat som udskiftning og arvefæste havde bragt såvel fæsterne som godsejeren. 1784 fik han udnævnelse til kommitteret i rentekammeret, og her forsøgte han at arbejde videre for praktiske reformer. Han blev sekretær i den kommission der skulle stille forslag om, på hvad måde man skulle komme kronens fæstere i Fr.borg og Kronborg amter til hjælp, og der tilkommer ham stor ære for gennemførelsen af den plan som blev resultatet af kommissionens forhandlinger. 1795 fratradte han efter eget ønske stillingen i rentekammeret og blev udnævnt til stempelpapirforvalter. 1794–1800 var han medlem af ekstraskattereguleringskommissionen for Kbh. – Justitsråd 1775. Etatsråd 1798. □ Maleri.

E. Marquard i Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 9f (om slægten H.). Mathilde Reinhardt: Familie-erindringer, 1887 VII. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne i Danm., 1888 (reprodug. 1974).

Harald Jørgensen

Hammer

Der findes flere af hinanden uafhængige slægter H. En af de mest fremtrædende føres tilbage til Andrias H., der var sværdfejer og materialsvend på Fredensborg slot. 1758 overtog han Asminderød kro efter sin svigerfar. Han var far til Johs. Chr. H. (1751–1826) der overtog kroen efter ham.

Søofficeren Frits H. *Kjølser (* 1893) er ~ Eline Wilhjelm, d. af maleren Johannes *W. (1868–1938).

Hans Hammer Kjølser: Om slægten H., 1956. Samme: Den fynske slægt Hastrup og indgiftede slægter med alle efterkommere 1736–1955, 1955. Frits Hammer Kjølser: Slægten Kjølser, 1931 39–45.

Hans H. Worsøe

Hammer, Claus, ca. 1542–85, professor. * ca. 1542 i Landskrona, † 16.5.1585 i Ljungby i Skåne. ~ 1° med Dorothea, † 1.1.1577, d. af professor Niels *Hemmingsen (1513–1600) og 1. hustru. ~ 2° 1579 med N.N. (~ 2° med buntmager i Kbh. Henrik Roggentin). – Far til Niels *H.

H. blev professor ved Kbh.s universitet 1564, først i retorik, siden 1567 i græsk og 1573 i dialektik. Desuden var han 1564–80 universitetets bibliotekar. Rektorværdigheden beklædte han 1580–81 efter at han tidligere et par gange havde undslået sig. Da han ønskede at blive professor i medicin tog han 1584 uden sine kollegers samtykke doktorgraden i Marburg. Men herved beredte han sig selv store ubehageligheder da det betragtedes som en krænkelse for Kbh.s universitet at han havde søgt graden udenlands. Han måtte opgive lærestolen i dialektik og atter nøjes med at være lærer i græsk. Ikke længe efter rejste han til Skåne og tog ind hos en tidligere kol-

lega der nu var præst i Lyngby sogn dér. Kort efter fandt man ham druknet i præstegårdens brønd. Han har udgivet en del filosofiske teser hvoraf ingen synes bevaret.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 654f. – H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72 569–72.

*Bjørn Kornerup**

Hammer, Frederik Abel, 1791–1877, krigsfrivillig. * 13.9.1791 i Asminderød, † 10.12.1877 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: smed og kromand i Asminderød Johannes Christian H. (1754–1830, ~2° 1797 med Clarine Kirstine Holst, 1769–1838) og Martha Zarine (Sarine, Serene) Egersted (ca.1758–96). ~23.3.1820 i Esbønderup med Elisabeth Kirstine Lemvigh, * 7.10.1794 i Esbønderup, † 8.2.1849 i Asminderød, d. af prokurator, senere birkedommer Otto L. (1758–1834) og Else Johanne Ørsnes (1770–1844). – Far til O.C.*H.

Da faderen 1807 meldte sig som frivillig for at deltage i Kbh.s forsvar mod englænderne fik den sekstenårige H. tilladelse til at følge med. De deltog sammen med herregårdsskytterne i udfaldene og erhvervede sig stor popularitet ved deres mod, gode humør og udmærkede skydning. På opfordring af kronprinsen (Frederik VI) indtrådte H. i guidekorpset og fulgte flere gange denne på rejser under krigen. Efter Kjølfreden fik H. ansættelse i forstvæsenet, blev 1817 inspektør ved Esrom kanal og senere distriktskommissær. 1848 stillede han sig atter til hærledelsens disposition og blev ansat ved den frivillige husareskadron hvor han forrettede officerstjeneste. En øjenlidelse bevirkede at han allerede i slutningen af 1848 måtte udtrede af den militære tjeneste. St. St. Blichers digt „En ganske ny Vise om en Kroermand og hans Søn“ (1838) beretter om H. og hans far 1807. – Kammerråd 1859. – DM. 1809. R. 1859. □Træsnit af H. P. Hansen, 1873. Foto.

Dansk folkebl. 10.6.1842 (optr. i Danebrog II, 1881 97–105). K. C. Rockstroh: Kongens livjægerkorps 1807, 1907. St. St. Blicher: Saml. skr. XXI, 1928 179–83; XXVI, 1930 38f 280.

*Rockstroh**

Hammer, Jørgen, 1817–98, officer. * 5.10.1817 i Besser, † 15.12.1898 på Frbg. slot, begr. i Odense. F: sognepræst, senere tit. provst Hans H. (1773–1835) og Else Cathrine Fabricius (ca.1775–1832). ~23.8.1855 i Randers med Charlotte Hansine Dorteia Blichert, * 11.10.1831 i Randers, † 9.5.1882 i Odense, d. af købmand Hans B. (1778–1834) og Dorteia Cathrine Limschou (1791–1864).

H. var ikke oprindelig bestemt til soldat og var først 1833–40 landkadet – det sidste år forrettede pagetjeneste som repetent og sekondløjtnant i infanteriet (anc. 1839). Indtil krigen 1848 stod han den meste tid ved holstenske afdelinger, men der blev givet ham og nogle kammerater lejlighed til fra Glückstadt at komme til Kbh., hvorpå han en kort tid overtog kommandoen over Horsens' frivillige korps, fra maj som premierløjtnant. 1849 deltog han i kampen ved Kolding og udfaldet fra Fredericia, 1850 ved Isted og Frederiksstad. 1850 fik han kaptajns karakter, blev 1854 kaptajn II, 1860 kaptajn I. Som bataljonskommandør 1864 deltog han i kampene ved Danevirke, ved Dybbøl (Ragebøl 17.3.) og på Als 29.6. (mellem Kær vig og Sønderborg) og viste overalt betydelige førerevner: klart taktisk blik for terræn- og kampforhold, selvvirksomhed og ualmindelig handlekraft. Ved hærloven 1867 blev han oberst, 1880 regimentschef, 1882 generalmajor og brigadefører; 1885 blev han generalinspektør for fodfolket og forblev i denne stilling til han 1887 afskedigedes på grund af alder. Under de store fredsovelser havde han gentagne gange som partifører lejlighed til at vise de samme fortræffelige soldateregenskaber som i krigen. – R. 1850. DM. 1864. K.² 1879. K.¹ 1884. □Træsnit af H. P. Hansen, 1889, efter forlæg fra H.s kaptajnstitid. Foto.

Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstaben III, 1892. Militær-tid., 1899 68f. III. tid. 8.1.1899.

*Rockstroh**

Hammer, Marie Signe, * 1907, entomolog. * 20.3.1907 i Kbh. (Skt. Jakob). F: beregner, senere direktør for Pensionsforsikringsanstalten, dr.phil. Niels Rasmussen Jørgensen (1879–1967) og Alma Kirstine Thunbo (1878–1960). ~9.10.1936 i Kbh. (b.v.) med zoolog, dr.phil., leder af Statens biavlfsforsøg Ole Gregers H., * 20.6.1911 på Frbg., s. af ingeniør Peder Pedersen H. (1872–1936) og fotograf Elise Margrethe Henning Jensen (1878–1960).

H. blev student fra Rungsted 1926 og tog magisterkonferens i zoologi 1932. Allerede året før havde hun berejst Island, bl.a. med henblik på jordbundens mikrofauna; 1935 skrev hun s.m. søsteren Aase Jørgensen (senere Koie) den livfulde rejsekildring *Island rundt*. Efter konferensen arbejdede H. 1934–37 på Statens plantepatologiske forsøg i Lyngby og udgav nogle artikler om kløver-snudebillen (1934–36) og kløver-sækmøllet (1937), delvis s.m. P. Boven, samt artiklen om bladlus, *Aphidae* (i Zoology of the Faroes, 1932). 1936–48 arbejdede hun for Statens vildtbiologiske undersøgelser og publicerede

Hammer, Marie

med R. "Spärck o.a. nogle undersøgelser over vildtets maveindhold samt alene *Investigations on the feeding habits of the house-sparrow and the tree-sparrow*, 1948, 1933 deltog H. i Knud "Rasmussens 7. Thule-ekspedition til Østgrønland for at studere jordbundens mikrofauna af især springhaler (collembola) og mosmider (oribatei). Disse undersøgelser blev grundlaget for flere afhandlinger om begge dyregrupper i Meddelelser om Grønland, deriblandt *Collemboles*, 1938, og *Oribatids*, 1946 i *The zoology of East Greenland*, samt disputatsen 1944, *Studies on the oribatids and collemboles of Greenland* hvori de økologiske betingelser for mikrofaunaens levevis belyses og A. Wegeners kontinentalforskydningsteori antydes som zoogeografisk forklaring. Endnu et par afhandlinger om begge dyregrupper fra Canada fulgte, men det blev oribatiderne der blev H.s skæbne. I sit fortsatte arbejde med disse miders udbredelse blev hun en af vore mest berejste entomologer. Hun berejste Canada, Alaska og Rocky Mountains 1948–49, Mexico, Argentina, Chile og Bolivia 1954–55, Panamá, Ecuador, Peru, Chile og Argentina 1957–58, Hawaii, Fiji, New Zealand og New Guinea 1962–63, Vestpakistan, Indonesien, Tonga, Vestsamoa og Tahiti 1969–70 samt Java og Bali 1973–74. Overalt på disse og andre rejser samlede hun oribatider og har bl.a. i Videnskabernes selskabs biologiske skrifter beskrevet 150 for videnskaben nye slægter og op imod 1000 nye arter. Under bearbejdelsen af dette enorme materiale blev H. mere og mere overbevist om rigtigheden af teorien om dyrenes spredning ved kontinenternes bevægelser. Klart udtales det første gang i en afhandling om *Mucronothrus nasalis*, Lund 1965, der antages at have eksisteret i 200–300 millioner år, senere i afhandlingerne om New Zealand (1968), Samoa (1973) og Vestpakistan (1977), og sin endelige udformning får det i den vigtige afhandling s.m. John A. Wallwork *A review of the world distribution of oribatid mites in relation to continental drift*, 1979 der overbevisende sætter de 696 sikkert kendte slægters udbredelse i forbindelse med hvad man ved om fastlandenes bevægelser de sidste 200 millioner år. – Tægea Brandts legat 1956. – Hendes mand, **Ole H.** blev magister i zoologi 1936, var 1933–37 assistent hos Math. "Thomsen på landbohøjskolen ved undersøgelser over stuefluens biologi og disputerede 1941 på *Biological and ecological investigations on flies associated with pasturing cattle and their excrement* om fluelarvernes succession i en kokasse. 1944–76 var H. forstander for Statens biavlfsforsøg hvor han navnlig gjorde en stor indsats til bekæmpelse af bipesten såvel som af landbrugets for bierne skadelige, overdrevne brug af

giftmidler. □Mal. af Ernst Køie. – Begge ægtefæller er meget kunstkyndige og har 1976 af deres samlinger foræret Holstebro museum en omfattende samling peruviansk keramik. □Foto (Zool. mus. og Kgl. bibl.).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1945 148f; sst. 1942 68f (Ole H.). – Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 485. – S. L. Tuxen: Dansk entomologisk bibliografi 1936–77. Manus. på Zool. mus.

S. L. Tuxen

Hammer, Kjeld Mogens Aage, 1911–46, maskinmester, captain i SOE. *21.1.1911 i Kbh. (Davidsk.), †11.1.1946 i Hamborg, begr. i Kbh. (Garn.). F: advokatfuldmægtig, senere vekselærer Axel H. og Carla Henny Betty Andersen (1882–1978, ~1916 med civilingeniør Christian Herman Martin Olsen, 1887–1957). Ugift.

H. var uddannet maskinmester og afmønstrede fra dansk skib under 2. verdenskrig for i januar 1941 at melde sig til "Special Operations Executive" i England. Trænet her som telegrafist blev han 1941 udvalgt til at følge Carl Johan "Bruhn" på SOEs første operation i Danmark. 27.12.1941 nedkastedes de to mænd "blindt" ved Haslev. Operationen blev en katastrofe. Bruhn dræbtes, og H. stod alene – uden instruks og radiosender. Ad omveje fik han kontakt med spredte modstandskredse, fx med illegal presse. 17.4.1942 kom et nyt SOE-hold, ledet af Mich. Chr. "Rottbøll", til Danmark, og H. der over Sverige havde modtaget en radiosender, gled ind i holdets arbejde. Han var dog stærkt eftersøgt og måtte i september ro til Sverige i kajak for straks at blive fløjet til England. Her modtog han det chok at Rottbøll var blevet dræbt, og H. blev nu – skønt udkørt og eftersøgt – anmodet om at vende tilbage for midlertidigt at lede SOE-arbejdet i landet. Kun måtte han ikke give sig til kende for modstandsfolk hvilket yderligere ville umuliggøre hans stilling. H. indvilligede uden tøven og blev 19.10.1942 uden træning og i et uprøvet specialudstyr nedkastet i havet ud for Tisvilde. Han slap uopdaget til Kbh. men hans opgave var desperat utaknemmelig. Bortset fra den påtvungne anonymitet kunne han hverken forvente materiel eller forstærkning fra England, og opgaven var kun den at få organisationen til at "overleve" til ankomsten af en ny leder. Han opnåede dog en vis kontakt med ledende modstandsfolk, og i marts 1943 kunne han sætte den nye leder, Flemming "Muus", ind i arbejdet, hvorpå han undslap til Sverige. Efter en kort fængsling her kom han videre til England hvor han til 1945 gjorde tjeneste i den engelske hær. 1946 omkom han ved en skibsbrand i Hamborg. –

Mod, urokkelig koldblodighed og stærke nationale følelser prægede hans usammensatte karakter. Han så sig selv som soldat med ubetinget pligt over for øjeblikkets krav.

Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme i Jyske saml. 1961 357–420.

Jørgen Hæstrup

Hammer, Niels, –1603–, rektor. * i Kbh. F: professor Claus *H. (ca.1542–85) og Dorothea († 1577).

H. immatrikuleredes i Leipzig 1588, tog magistergraden i Kbh. 1593 og fik det kgl. rejsestipendium, rejste i Frankrig og Skotland, men forfaldt til drik og vendte tilbage før stipendietiden var udløbet, hvorfor resten af stipendiet blev ham frataget. Der indløb imidlertid så store fordringer på ham både fra udlandet og fra københavnske værtshusholdere, at han 1597 blev erklæret for ære- og fredløs. Ved kongebrev 1602 fik han dog sin ære og fred igen, og universitetets professorer var derefter samvittighedsløse nok til at pånøde den fynske biskop Jacob Madsen ham som rektor i Odense 1603. Men allerede i de første seks uger fortærede han med gode venner, især hørere og disciple af øverste klasse, 531 kander øl, til enkelte tider indtil 32 kander om dagen. Da han fortsatte sine udsejler blev han efter dagtagne advarsler endelig afsat 1606. Han skal derefter være rejst til Tyge Brahes børn i Böhmen. Han står som et mærkeligt eksempel på, hvad man kunne byde sin øvrighed endnu i Christian IVs bedste regeringstid.

Ny kirkehist. saml. V, 1869–71 76. Epistolæ et acta ad vitam Tychonis Brahe pertinentia, udg. E. Nyström, 1928 (fot. optr. Amsterdam 1972) = Tychonis Brahe opera omnia XIV 182 190. – [R.J.F.] Henriksen i Saml. til Fyens hist. og top. I, 1861 135–49. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77.

*Bjørn Kornerup**

Hammer, Otto Christian, 1822–92, søofficer. * 22.8.1822 i Hulerød, Soborg sg., † 9.3.1892 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: inspektør Frederik *H. (1791–1877) og Elisabeth K. Lemvigh (1794–1849). ~ 28.2.1851 i Fodsløtte med Henriette Jacobine Hastrup, * 3.9.1830 på Hjortholm, † 17.11.1912 i Kbh., d. af godsejer Julianus H. til Hjortholm (1780–1863) og Anna Cecilie Hoffding (1791–1861). – Far til Regnar *H.

H. blev kadet 1837, sekondløjtnant 1843, var med korvetten Diana 1844–45 og 1845–46 med briggen Ørnen i Guinea og Vestindien og 1847–48 i koffardifart som styrmand i en brig der sejlede på Brasilien. 1848 og 1849 var han med fregatten Thetis på blokade i Nordsoen, fra april 1849 chef for sluppen „Larsens Plads“ der an-

vendtes som tender for Nordsøeskadren, og 1850 næstkommenderende ved den maritime styrke på Slesvigs vestkyst. S.å. besatte han Nordstrand og Pelworm, blev derefter attacheret hærens højre flankekorps og deltog i forsvaret af Frederiksstad. Efter krigens slutning blev H. konst. krydstold-, fyr- og vagerinspektør på Vestkysten med hovedstation i Wyk på Føhr og forfremmedes 1851 til premierløjtnant. 1854 blev han fast ansat i ovennævnte stilling, afgik samtidig fra søetaten og fik 1858 kaptajnløjtnants karakter. Ved krigsudbruddet 1864 indtrådte H. atter i marinens tjeneste og blev ansat som chef for Vesterhavsoernes forsvar som han ledede med enestående sejhed, djærvhed og mod der aftvang såvel venner som fjender beundring og som var særlig påskønnelsesværdig fordi de forsvarsmidler der var stillet til hans rådighed var ganske utilstrækkelige. Gentagne gange anmodede han uden virkning marineministeriet om forstærkning. Han holdt øerne til 19.7., dagen før våbenstilstanden trådte i kraft, var derefter en måned i tysk fangenskab. H. blev afskediget s.å. da hans embede blev nedlagt. Han var derefter medlem af rigsrådets landsting som repræsentant for Haderslev, Tønder og Løgumkloster amter, indtil hans mandat bortfaldt. Fra den dansksindede del af Vesterhavsoernes beboere modtog han en æressabel som anerkendelse af sin virksomhed. 1865 oprettede han Det danske fiskeriselskab som drev hval- og robbefangst ved Island med hvalfangerskibet Thomas Roys. Trods H.s dygtighed og energi betalte fangsten sig ikke, og selskabet opløstes 1871. N.å. blev H. af den russiske regering kaldet til Moskva for at ordne hvalfangstafdelingen på udstillingen sst. For dette arbejde og for et foredrag om hvalfangst belønnedes han med det kejserlige russiske videnskaberens akademis guldmedalje. 1882 anlagde han et savværk ved Gällö i Jämtland som han drev til året før sin død. 1889 tillagdes ham kaptajns karakter. – R. 1850. DM. 1860. K.' 1864. □Afbildet på mal., 1852, af Niels Simonsen af stormen på Frederiksstad 1850. Flere træsnit 1864 efter ens forlæg. Træsnit på skillingsvis 1864. Mal. af F. C. Lund, 1865. Litografi 1866. Buste af H. V. Bissen, 1868 (St. mus., Fr.borg, Tønder mus.). Træsnit af H. P. Hansen, 1892, efter tidligere forlæg, stik af Weger efter foto, træsnit efter foto. Tysk litografi af H. som skydeski-vefigur. Foto.

O.C.H.: Vesterhavsoernes forsvar i 1864, 1865. Breve fra H.s togt til Marokko m.m. i Tidsskr. for søvæsen XCIII, 1922 281–331. – III. tid. 11.9.1864. Sst. 27.3.1892. R. Hammer sst. 1914 504–07. Tidsskr. for søvæsen, 1864, officielle medd., 47–60 (om Vesterhavsoernes overgivelse). Fædrelandet 27. og 28.6.1867. V. Hansen i Vort forsvar 10.4.1892. [Samme] i Tidsskr. for søvæsen,

Hammer, O. C.

1893 10–12. C. Holbøll sst. 1897 15–27. R. Hammer: Kaptajnløjtnant O.C.H., 1928. – Papirer i Rigsark.

*Th. Topsøe-Jensen**

Hammer, Ole, se Hammer, Marie.

Hammer, Rórd Regnar Johannes, 1855–1930, so-officer, ekspeditionsrejsende, kartograf. * 25.2. 1855 i Wyck på Før, † 16.5.1930 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn-løjtnant O.C.*H. (1822–92) og Henriette Jacobine Hastrup (1830–1912). ~ 3.5.1882 i Kbh. (Holmens) med Fanny Eleonore Hedemann, * 30.3.1860 i Kbh. (Garn.), † 14.9.1946 sst. (Cit.), d. af premierløjtnant, kammerjunker, senere intendant, kammerherre Christian Carl Frederik H. (1832–1916) og Mathilde Eleonore Kiellerup (1835–1920).

H. blev sekondløjtnant 1875, premierløjtnant 1876, kaptajn 1890 og kommandør 1902. Han var 1875–76 med korvetten Dagmar til Middelhavet. 1879 deltog han i en ekspedition under ledelse af søofficeren J. A. D. *Bildsøe og geologen A. *Kornerup udsendt af den 1878 oprettede kommission for geologiske og geografiske undersøgelser i Grønland. Opgaven var at kortlægge strækningen mellem Holsteinsborg og Kangåtsiaq i Egedesminde syd-distrikt (67°–68 ½° n.br.). Senere s.å. foretog han alene bl.a. ved slæderejser opmålinger af Jacobshavns isfjord og indhentede værdifulde oplysninger om isens temperatur og bevægelse. 1880 foretog H. opmålinger af Vaigat nordefter til Diskøens vestkyst. Den interesse for Grønland og dets videnskabelige udforskning som gennem disse ekspeditioner var blevet vakt hos H. holdt sig livet igennem og blev vævet tæt sammen med hans sømilitære karriere. 1883 var H. atter i Grønland og ledede her en ekspedition der havde til opgave at opmåle strækningen 68° 20'–70° n.br. Opmålingen der er beskrevet i Medd. om Grønland (IV og VIII) resulterede i glimrende kort over Egedesminde, Christianshåbs og Ritenbenks distrikter. 1884–87 var H. chef for flådens mærkevæsen og ledede de militære opmålinger i danske farvande, 1888 næstkommanderende i korvetten Dagmar og derefter 1889–93 leder af de almindelige opmålinger i danske farvande. 1894 var han udkommanderet med panserskibet Tordenskiold og 1895 var han fører af Den kgl. grønlandske handelsbark Hvidbjørnen der forliste ved Nunarsuit i Sydgrønland. 1896 var han med krydseren Valkyrien og 1897 på isbrydning i danske farvande med panserskonneren Absalon. H. var 1898–99 næstkommanderende på Sø-officersskolen. 1899–1902 var han chef for Sø-kortarkivets I. afd. og foretog som sådan opmå-

linger ved Island og Færøerne med skonneren Diana. 1903–10 var han søværnets officersskoles første chef og var samtidig 1903–11 formand for undervisningsrådet for søværnets skoler. I forbindelse med tjenesten havde H. i denne periode adskillige udkommandoer, bl.a. 1908 som chef for panserskibet Olfert Fischer. Fra 1910 og indtil sin afsked 1915 var H. ekvipagemester. S.å. sendtes han som marineministeriets repræsentant til England med ligene af omkomne fra den engelske undervandsbåd E.13 der blev beskudt ved Sønder Flint 19.8.1915 af tyske torpedobåde. H.s indsats inden for den danske kartografi i nyere tid er omfangsrig og betydningsfuld. Han udfoldede en udstrakt skribentvirksomhed specielt inden for den videnskabelige udforskning af Grønland. Han udarbejdede grundlæggende oversigter over grønlandsk geografi og historie dels i leksika, dels i jubilæumsværket Grønland i Tohundredaaret efter Hans Egedes Landing (1921). Hvalfangstens historie i de nordlige have har H. beskrevet i Danmarks Søfart og Søhandel II (1919 745–61). 1887–89 var han formand for Søe-lieutenantselskabet, 1910–21 formand for Det grønlandske selskab, 1903–17 i bestyrelsen for Selskabet de danske Atlanterhavsoer, og fra 1917 til sin død næstformand i Dansk røde kors. – R. 1894. DM. 1904. K.² 1910. K.¹ 1914. □Foto.

R.H. i Medd. om Grønland IV, 1883 1–68 (Undersøgelser ved Jakobshavn) og sst. VIII, 1889 1–32 (Undersøgelser af Grønlands vestkyst). R.H. i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1916 14–41 (Om Hvidbjørnens forlis 1895). – III. tid. 1.3.1896. H. V. Bang i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1929–30 102f. [Th.] T.[opsøe]-[Jensen] i Tidsskr. for søvæsen C1, 1930 420–22. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg (H. Ostermann)

Hammer Jensen, Ingeborg Ellen, 1880–1955, klassisk filolog. * 20.1.1880 i Kbh. (Johs.), † 6.4.1955 på Bispebjerg hosp. i Kbh., begr. sst. (Bispebjerg kgd.). F: urtekræmmer, senere klokker og kordegn ved Helligåndskirken i Kbh. Axel Evald Hammer (1854–1938) og Thora Christine Svendsen (1856–1909). ~ 11.10.1905 i Kbh. (Hellig.) med cand.phil., exam.polyt., kommunelærer, senere lektor ved Rysensteens gymnasium Jens Christian Jensen, * 22.8.1873 i Kbh. (Johs.), † 24.8.1950 i Kbh., s. af kusk Peder J. og Marie Vilhelmine Andersen (* 1852).

H.J. blev student fra Zahles skole 1898. Ved Kbh.s universitet studerede hun klassisk filologi, især under J. L. *Heiberg (1854–1928). Hun var den eneste af hans elever der fortsatte hans egentlige speciale, idet hendes studier væsentlig koncentrerede sig om den antikke fysik. Hun tog magisterkonferens i klassisk filologi 1905; 1908 blev hun dr.phil. på afhandlingen *Den ældste*

Atomlære (også i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, nr. 77). Heri skildrer hun Demokrits naturlære og påviser at den har påvirket Platon stærkt i dialogen Timaios. Bogen blev på mange punkter kritiseret, og det viste sig at også andre allerede havde fundet denne påvirkning i Timaios, men H.J. har hævdet denne tese med større energi og derved haft indflydelse på den senere forskning. Hun offentliggjorde senere forskellige afhandlinger om græsk naturvidenskab, især om Herons fysik; nævnes må også *Die älteste Alchymie* (Vidensk. Selsk.s hist.-fil. Medd. IV, 2, 1921). Hendes produktion er båret af grundig og omfattende lærdom. □Foto.

Bibliografi i Danmark og antiken, 2. udg. ved Kjeld Elkjær og G. Mondrup, 1968 og i Peter Allan Hansen: A bibliography of Danish contributions to classical scholarship, 1977. – Brevet til J. L. Heiberg i Kgl. bibl.

Jens Juhl Jensen (*Ada Adler*)

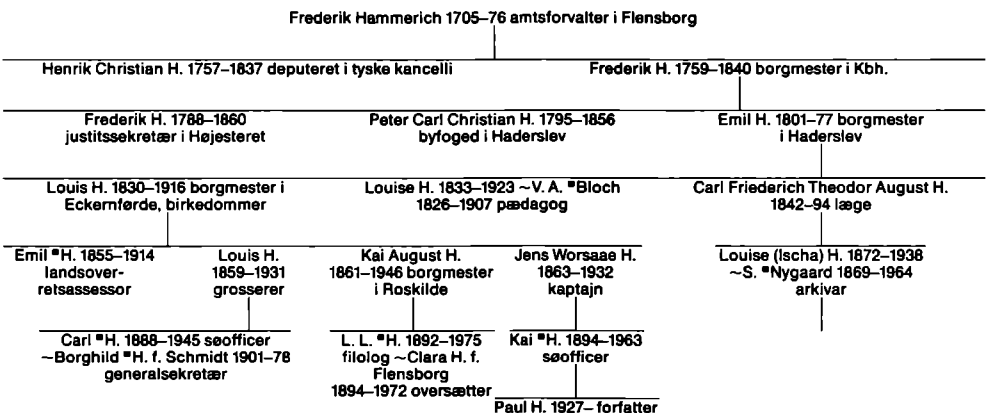
Hammerich

Der er ikke konstateret nogen fælles oprindelse for de to danske slægter H., men efter traditionen skal de nedstamme fra to fra Schlesien flygtede protestantiske brødre. For begge slægters vedkommende levede de ældst kendte medlemmer i Holsten.

I Den ældre slægt. Slægten føres tilbage til Johannes H. (ca.1550–1622), præst i Bramsted, hvis oldebarn Henrik H. (ca.1670–ca.1740), præst i Glücksborg, var far til amtsforvalter Frederik H. (1705–76).

II Den yngre slægt. Slægten kom til Kbh. med Cay Friederich H. (1749–1816), hvis slægt i flere generationer havde været teglværksejere i Holsten. En gren af denne slægt fører navnet Hamerik. Musikhistorikeren Angul *H. var ~ Golla Andrea Bodenhoff Jensen, d. af dr.med. Peter *J.

Tavle I

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 313–22. Slægtstavlesamlingen, 1931. Familiepapirer i Rigsark.

Hans H. Worsøe

Hammerich, Angul, 1848–1931, musikhistoriker.
* 25.11.1848 i Kbh. (Trin.), † 26.4.1931 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: professor Frederik *H. (1809–77) og Julie A. Scheuermann (1806–79). ~ 15.5.1874 i Vordingborg med pianist Golla Andrea Bodenhoff Jensen, * 1.11.1854 på Skt. Hans hospital, † 1.5.1903 i Hellerup, d. af reserve-læge på Skt. Hans hospital, senere overlæge, dr.med., professor Peter *J. (1818–95) og Golla H. R. Bodenhoff (1820–1906). – Far til Kai Fr. *H. Bror til Asger *Hamerik.

H. blev student 1867 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og tog 1872 statsvidenskabelig eksamen. Han var fra et musikalsk hjem hvor der især dyrkedes kammermusik. Han fik undervisning i violoncel hos Albert *Rüdingen og var på dette tidspunkt også begyndt at beskæftige sig med musikhistorie og musikæstetiske studier. Så stærkt interesseret disse musikalske studier ham at han en tid helt helligede sig dem, blev elev i klaver og teori hos C. F. E. *Horneman, senere i violoncel hos Franz *Neruda. Han vendte imidlertid tilbage til universitetsstudierne og fik efter endt eksamen ansættelse 1874 som assistent i Den kgl. livrenteanstalt. Men de musikalske interesser lokkede ham stadig, og han knyttes 1876 som musikanmelder til ugebladet Nær og Fjern, senere virkede han i samme egenskab ved Illustreret Tidende (1880–86), og da han desuden 1880 fik tilbud om at være anmelder ved Nationaltidende, opgav han stillingen i livrenteanstalten. Hans musikanmeldelser var til alle tider præget af retfærd og hensyntagen og blev

Hammerich, Angul

meget læst og påskønnet i datidens musikalske kredse.

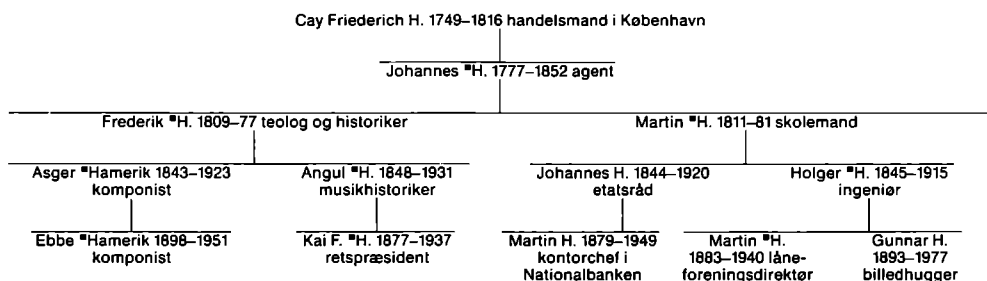
Samtidig fortsatte H. sine musikhistoriske studier og foretog studierejser til Tyskland, Frankrig og Italien. 1886 fremkom hans første musikhistoriske værk *Musikforeningens Historie 1836–86* (= Festskrift i Anledning af Musikforeningens Halvhundredaarsdag II) der 1892 efterfulgtes af disputatsen *Musiken ved Christian IVs Hof*. 1895 begyndte han at forelæse over musikhistorien og knyttedes fra 1896 som privatdocent i faget til universitetet. Senere skrev han flere jubilæumskrifter: *Kjøbenhavns Musikkonservatorium, 1867–1892*, 1892 og *Kammermusikforeningen 1868–93*, 1893 der fortsattes med en ny beretning 1918. 1921 udkom *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700*. Alle disse skrifter er vigtige kildeskrifter til belysning af datidens musikliv. Et felt der interesserede H. meget var instrumenterne og deres historie; herom vidner hans udmærkede afhandling om det historiske orgel på Fr.borg (i Tidsskr. for Kunstindustri 1897) og hans indgående studier over bronzelurerne i Nationalmuseet i Kbh. (i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Hist., 1893). I denne forbindelse må også nævnes hans arbejde med grundlæggelsen af Musikhistorisk museum i Kbh. (åbnet 1898) og udgivelsen af museets katalog (1909); han var museets leder indtil sin død. Desuden sad han i bestyrelsen for Kammermusikforeningen, Musikforeningen og Dansk musikselskab, hvis æresmedlem han blev. En tid ledede han sammen med professorinde Horneman det af Horneman oprettede konservatorium.

Et særlig betydeligt arbejde er H.s studier over den islandske musik (i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Hist., 1899) der især beskæftiger sig med den gammelislandske „Tvisang“ der endnu eksisterer på Island, og som vakte betydelig opsigt også i udlandet. Hans interesse for middelalderen og renæssancens musikforhold kom på ny til orde i udgaven af en række hidtil upågtede melodier fra dansk middelalder i serie-Tavle II

en *Musikmindesmærker fra Middelalderen i Danmark*, 1912; hans indførelse i de islandske sange og i de gamle sekvenser, viser og hymner hører sammen med biografien (*Biografiske Essays*) om *J. P. E. Hartmann*, 1916 (med studierne over den danske nationalsang) til de bedste ting i hans forfatterskab. – H. var levende interesseret i sit fag. Han arrangerede musikhistoriske koncerter og hans forelæsninger, der fulgtes af store kredse, var klare i form og indhold. De samme egenskaber har hans bøger og afhandlinger der i malende stil skildrer de svundne epoker i dansk musik som havde hans særlige bevågenhed. En vis usikkerhed over for dybere kompositorisk-tekniske problemer prægede ganske vist nu og da hans undersøgelser og fremstilling – det kunne mærkes at han havde gjort vejen over statsvidenskaben til musikken og var kommet forholdsvis sent til de egentlig musikvidenskabelige studier. Men hans brændende kærlighed til stoffet i forbindelse med hans usvigelige tro på fagets opgaver og berettigelse bar over mange vanskeligheder og var af uvurderlig betydning for dets trivsel. 1915 fik han magisterkonferensen i musikhistorie oprettet, og hans tilknytning til universitetet der i en lang årrække havde været af midlertidig karakter, fæstnedes efterhånden således at han fra 1916–22 fungerede som ordinær docent i musikhistorie. – Tit. professor 1908. – R. 1895. DM. 1920. □To tegn. af Oluf Hartmann. Buste af G. Hammerich (Musikhist. mus.). Mal. af Marie Henriques (sst.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1892 128–30. Edv. Grieg: Breve i udvalg, 1922. – Gustav Hetsch i Masken, 1916–17 182–84. Samme i Verden og vi, 1931, nr. 23 27 30. Berl. tid. og Nationaltid. 24.11.1918, 25.11.1928 og 27.4.1931. Politiken 26.11.1918. G. Skjerne i Ill. tid. 1.12. s.å. Will. Behrend i Musik II 1.11. s.å. Erik Abrahamsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1931 136–41. – Papirer og breve i Kgl. bibl. og Musikhist. museum. Levnedsbetning i ordenskapitlet.

Erik Abrahamsen*

Hammerich, Asger, se **Hamerik, Asger**.

Hammerich, Borghild, 1901–78. * 2.3.1901 i Bergen, Norge, † 8.9.1978 i Oslo. F: fabrikant Lauritz Peter Schmidt (1873–1946) og Petra Marie Mortensen (1873–1958). ~ 1° 15.1.1921 med kontreadmiral Carl *H., * 25.4.1888 i Århus, † 21.3.1945 ved det engelske angreb på Shellhuset i Kbh., s. af grosserer Louis H. (1859–1931) og Eleonora Liisberg (1866–1961). ~ 2° 1.2.1949 i Oslo med pianist Robert Dankwart Leo Riefeling, * 17.9.1911 i Norge (~ 1° 1944 med pianist Amalie Christie, * 1913; ægteskabet opløst 1947), s. af musiker Albert Heinrich Theodor R. (1868–1946) og Ingeborg Louise Rollag (1868–1959).

H. voksede op som enebarn i en familie med stærkt svingende økonomiske forhold. Faderen var uddannet smed og oprettede en karrosserifabrik, først for hestevogne, senere for biler. Efter skolegang i Bergen og Lillehammer lærte hun en tid husholdning i Kbh., var derefter på klosterskole i Paris som hun dog forlod i utide. Den tyske besættelse af Danmark og Norge ændrede på afgørende måde hendes tilværelse. Allerede sept. 1940 tog hun initiativ til i Kbh. at få dannet en komité af norske, især dansk-gifte kvinder med det formål at indsamle tøj til krigsramte norske byer, og i okt. kunne første sending afgå til Røde kors i Oslo. Snart var der dannet tilsvarende komiteer i andre danske byer og store tøj-mængder indsamlet og afsendt. Da der også var behov for økonomisk bistand blev et opråb, underskrevet af Vilh. *la Cour udsendt febr. 1941 til privatpersoner, og selv om presse og radio ikke kunne omtale sagen indkom store beløb. Da handelsministeriet s.å. af hensyn til den danske tøjsituation standsede fortsatte indkøb og forsendelser begyndte H. en storstilet aktion med forsendelse af fødevarer, fortsat til krigens afslutning med en månedlig kvota på 90000 pakker. Hendes ægtefælle blev leder af „Norges-fonden af 1942“ der indsamlede ca. 43 mio. kr. og indkøbte ca. 32000 fødevarer.

H. var i dette arbejde en ildsjæl, utrættelig og dristig over for de myndigheder i Norge der enten sympatiserede med besættelsesmagten eller af angst for konsekvenserne var følgagtige, inspirerende for det net af tillidsmænd der sørgede for fordelingen til fængsler og interneringslejre. En ikke ringe del gik til den norske modstandsbevægelse. Temperamentsfuld og impulsiv gik hun til modangreb da man fra værnemagtens side søgte at standse hende – og duperede dem til retræte. Aldrig aktiv og ukuelig blev hun en myte i besættelsesårene, en norsk nekrolog betegnede hende som „krigens største navn“. Endnu før

krigens afslutning havde det af H. inspirerede dansk-norske samarbejde ført til tanker om en fortsættelse i form af kulturel udveksling når freden kom. Dette realiseredes ved oprettelsen af Fondet for dansk-norsk samarbejde 1.3.1946 og erhvervelsen af de to kursusjendomme, Lysebu ved Oslo og Schæffergården i Gentofte. H. blev selv generalsekretær i fondet. Stejl, men inspirerende, idérig og ukuelig i sin virketrang førte hun fondet gennem flere økonomiske kriser og forestod ombygningen af de to kursusjendomme således at de fortsat kan virke som kulturelt hjemsted for norske stipendiater i Danmark og danske i Norge. – Kommandør med stjerne af St. Olav. – Dr.h.c. ved Oslo univ. □Tegn. af Arne Lofthus, 1945 (Fr.borg). Foto.

Boken om danskhjelpen, Oslo 1947. Fondet for dansk-norsk samarbejde. Årbok 1946–56, Oslo 1956 (begge med bidrag af H.). Gordon Johnsen i Vårt land 15.9.1978.

Inga Dahlgård

Hammerich, Carl, 1888–1945, søofficer. * 25.4.1888 i Århus (Domk.), † 21.3.1945 ved det engelske luftangreb på Shell-huset. Mindehøjtidelighed holdt i Holmens k. 11.4.1945. F: grosserer Louis H. (1859–1931) og Eleonora (Ellen) Liisberg (1866–1961). ~ 15.1.1921 i Kbh. (Holmens) med Borghild Schmidt (Borghild *H.), * 2.3.1901 i Bergen, † 8.9.1978 i Oslo, d. af fabrikant Lauritz Peter S. (1873–1946) og Petra Marie Mortensen (1873–1958).

H. blev sekondløjtnant med Gerners medalje 1908, premierløjtnant 1909, kaptajn 1919, orlogskaptajn 1923, kommandørkaptajn 1932, kommandør 1937, kontreadmiral 1940.

H. var 1908–09 med krydseren Heimdal til Midelhavet, gjorde tjeneste 1910 i undervandsbåden Dykkeren og var med inspektionsskibet Beskytteren til Færøerne 1910–11. Han gennemgik søværnets officersskole 1911–13 og var på udkommandoer med kystforsvarsskibene Peder Skram og Herluf Trolle henholdsvis i 1912 og 1913. 1913–14 gjorde han tjeneste i flådens stab, og 1914–15 var han med kystforsvarsskibet Peder Skram som adjutant hos eskadrechefen. Chef for undervandsbåde 1915–19. Han var uden for nr. 1919–20 for at modtage ansættelse i Almindeligt Handelskompagni og opholdt sig i denne periode bl.a. i Marseille. 1920–21 var han chef for undervandsbåd, 1921 chef for torpedobådsafdelingen, 1922–23 chef for undervandsbåde og deltog herunder i et togt til Stockholm 1922 som chef for undervandsbåden Bellona. 1923 var han næstkommanderende i krydseren Valkyrien der var øvelsesskib for kadetter og dæksofficerselever, 1923–28 næstkommanderen-

Hammerich, Carl

de på kadetskolen. 1927 blev han næstkommanderende i orlogsskibet Niels Luel på togt, 1928–29 chef for fiskeriinspektionsskibet Diana i danske farvande. Han var chef for fiskeriinspektionsskibet Islands Falk i Nordsøen og ved Færøerne, 1929–32 chef for flådens mærkevæsen, 1932–37 souschef i marinestaben. I 1935 var H. chef for artilleriskibet Peder Skram der eskorterede Christian X til Stockholm i forbindelse med kronprinsens (Frederik IX) bryllup. 1936 forhandlede H. i London om Danmarks eventuelle tiltrædelse af flådekonferencen. 1937 blev han chef for marinestaben og afdelingschef i marineministeriet. I vinteren 1940–41 begyndte han sammen med sin norskfødte hustru at samle midler og forsyninger ind til norske fanger i Tyskland og børn i Norge. H. fik støtte fra forskellige side til dette arbejde, bl.a. fra staten. Arbejdet blev organiseret i „Norges-fonden af 1942“ for hvilken han blev formand. 29.8.–22.10.1942 var H. interneret sammen med det øvrige militære personel. 1943–44 fik H. illegal kontakt med den norske eksilregering og det danske socialministerium omkring oprettelsen af „Jyllandskorpset“, et transportkorps der skulle træde til i en kaos-situation og søge at hjemføre danske og norske fanger i Tyskland. H. blev i dec. 1944 arresteret af Gestapo sigtet for illegal virksomhed. Han blev anbragt som gidsel i den øverste etage i Gestapos hovedkvarter Shell-huset. Her omkom han 21.3.1945 ved det engelske luftangreb på bygningen.

H. var en begavet og alsidigt uddannet søofficer. Som administrator var han rolig og velovervejet og havde forhandlingsevne. H. var formand for Søe-lieutenant-selskabet 1918–19. Han sad i bestyrelsen for Søofficersforeningen 1935–37 og for Aktieselskabet L. Hammerich & Co. siden 1923. – R. 1926. DM. 1935. K. 1940. □ Relief af H. Quistgaard, 1952 (Fr.borg). Foto.

P. I[psen] i Tidsskr. for søvæsen CXVI, 1945 155–57. Jørgen Hæstrup: ... til landets bedste I, 1966 især 414–20. – Papirer i Rigsark. (vedr. det danske hjælpekorps 1944–45). Levnedsbetretning i ordenskapitell.

Hans Chr. Bjerg

Hammerich, Frederik (Friedrich), 1628–83, læge. * 17.6.1628 i Altenburg, Sachsen, † 8.10.1683 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: kejserlig notarius publicus Johannes H. (1588–1630) og Elisabeth Winther († 1679, ~2° 1638 med borgmester i Altenburg Johan Philip Ekhart, † senest 1679). ~7.5.1672 i Helsingør (?) med Margrethe Velhauer, * 4.11.1653 i Helsingør, † 14.10.1729 sst., d. af sognepræst ved Marie k. Matthias V. (1611–55) og Anne Below († 1677, ~2° 1656 med sognepræst ved Marie k., dr.teol. Just Va-

lentin Stemann, 1629–89, ~2° 1680 med Bente Jensdatter Jahn, † 1718, ~1° med professor i Lund Ole Bagger, 1607–77).

H. blev immatrikuleret i Leipzig 1641 og studerede medicin ved forskellige universiteter. Han kom til Kbh. 1656 for at studere anatomi hos Thomas Bartholin (1616–80). Han immatrikuleredes her 29.12.1657, deltog som alle studenter i Kbh.s forsvar under svenskernes belejring og forsvarede 1660 under Bartholins præsidium en disputats, men det var ikke for doktorgraden, thi den fik han først 20.8.1666 i Leiden (*De carbunculo pestilentiali*). 1660 nedsatte han sig i Helsingør og blev 3.5.1667 medicus ved flåden og 2.7.1667 admiralitetsmedicus. På grund af sygdom måtte han lade sig sætte i land fra flåden 1683 og døde kort efter. Han var en anset læge, hvilket fremgår af breve i den Bartholinske brevsamling og af, at universitetet ofrede ham et programma funebre. Han har intet af betydning skrevet ud over doktordisputatsen.

Th. Bartholin: Epistolarum medicinalium, 1667 cent. III 79–81; IV 371–73 411–14. V. Hostrup Schultz: Helsingørs embeds- og bestillingsmænd, 1906 177. Programma funebre 10.10.1683. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 524–26.

*Gordon Norrie**

Hammerich, Peter Frederik Adolph, 1809–77, teolog, historiker. * 9.8.1809 i Kbh. (Helligg.), † 9.2.1877 sst. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: grosserer, agent Johannes H. (1777–1852) og Meta Magdalena Adolph (1777–1823). ~ 16.12.1836 i Kbh. (Petri) med Julie Augusta Scheuermann, * 30.11.1806 i Kbh. (Petri), † 28.12.1879 sst. (Vartov), d. af grosserer Georg Frederik Vilhelm S. (1770–1811, ~1° 1798 med Cathrine Magdalene Fiedler, 1775–1800) og Charlotte Louise Zinn (1781–1860). – Far til Asger *Hamerik og Angul *H. Bror til Martin *H. (1811–81).

H. blev student fra Borgerdydskolen på Chr.havn 1825 og cand.teol. 1830; hjemmet var præget af herrnhutisk fromhed og danskhed, til dels gennem slægtens sønderjyske del. I skoletiden hørte H. ofte Grundtvig prædike og fik indblik i de religiøse brydninger ved at få J. C. *Lindberg til religionslærer. N. F. S. *Grundtvig og B. S. *Ingemann stod som de „Tvillingstjerner“ der åbnede ham vejen til dansk og tysk romantik (J. G. v. Herder, H. Steffens). Julirevolutionen gjorde ham til „frihedsmand“, og nationalfølelsen udvikledes ved rejser (sammen med broderen Martin H.) til naturskønne egne for at lære landskaber og folkelig at kende. – 1834 blev H. magister på en latinsk afhandling om Rimbart – Ansgars discipel; derpå begyndte han en

stor udenlandsrejse (delvis skildret i „Brage og Idun“ og udgivet 1840 under titlen *Skandinaviske Rejeminder*. Brudstykker heraf, *En Rejse i Jylland for hundrede Aar siden* er genudg. 1940), først til Sverige og Norge; han blev ivrig skandinavn ved at opleve hvor nær de nordiske folk sprogligt og kulturelt stod hinanden; siden drog han til Tyskland og Italien for at studere katolicisme og til England–Skotland for at sætte sig ind i protestantismens forskellige former; bl.a. kom han i nær kontakt med den begyndende højkirkelige Oxford-bevægelse og søgte at påvirke den med Grundtvigs anskuelse. Efter hjemkomsten virkede han som lærer, men blev 1839 sognepræst i Starup-Nebel (Kolding); i sogne som stort set var ukirkelige, men med enkelte impulser fra Christiansfeld og de fynske vakte. H.s prædikener bidrog ved deres varme og livfuldhed til at vække religiøs liv på egnen, og der dannedes en menighed omkring ham, men helbredet tvang ham til at søge orlov og (1843) afsked. Atter bosat i Kbh. forsøgte han sig med et par digtsamlinger (om Gustav II Adolf og Bertel Thorvaldsen, 1844); modtagelsen var kølig, og i stedet kastede han sig over historiske studier, bl.a. i en smuk, men kildekritisk svag skildring af *Danmark i Valdemarernes Tid*, 1847–48. Ved krigsudbruddet 1848 tilbød han sig som feltpræst og virkede som sådan under hele krigen, sidst som feltprovst; han foretog på Flensborg kirkegård den store begravelse af de faldne fra Isted-slaget og udgav siden flere, meget læste skildringer af krigen. 1845 var H. blevet kapellan ved Trinitatis kirke; efter krigen genoptog han arbejdet og gjorde bl.a. en betydelig indsats under koleraen hvor han ofte tilbragte hele dagen på kirkegårdene. 1852 stiftede han en luthersk forening som skulle vække og nære kristenlivet ved søndagsmøder med oplysende og opbyggeligt stof, men sektstormen, som religionsfriheden havde åbnet for, og virkningerne af Søren Kierkegaards sidste optræden skabte en sådan konflikt mellem præster og lægfolk, at H. skuffet trak sig tilbage; den første indre mission havde rod i denne forening. H. deltog ivrigt i de skandinaviske kirkemøder som han selv var en af initiativtagerne til; 1857 og 1871 var han også dirigent. Allerede 1846 havde han i Roskilde konvent stillet forslag om en ny salmebog; han kom ind i den komité som påtog sig det arbejde der 1855 førte til autorisation af Psalmebog for Kirke og Huus-Andagt – et typisk kompromis. Også som politiker forsøgte han sig, bekæmpede ministeriet Ørsted og repræsenterede i syv år Vejle amts 3. kreds i folketinget; skiftevis fulgte han de national-liberale og den grundtvigske fraktion, men med rette betegnede han sig selv

som en naiv friskytte i politik; den havde i virkeligheden ikke hans interesse, og han følte sig aldrig hjemme her.

De historiske studier blev fortsat med *Danmark under de nordiske Rigers Forening*, 1849–54 og *Danmark under Adelsvælden*, 1854–59. Også kirkehistorie beskæftigede ham; han var medstifter af Selskabet for Danmarks kirkehistorie, 1848, og talte ofte ved dets møder ude i landet. 1856 udgav han *Kirkehistoriske Foredrag til Belysning af vore Kirkespørgsmaal*, holdt af hensyn til den aktuelle kirkeforfatningspolitik. 1859 fik han tilbudt det kirkehistoriske professorat – som han næppe var kvalificeret til, da han aldrig på disse områder havde arbejdet i dybden – men han holdt livlige og fængslende forelæsninger og viste i *Den kristne Kirkes Historie I–III*, 1868–71, samme evne til malende at skildre situationer og personer; bogen blev meget skattet og længe brugt som lærebog. Nordisk og engelsk kirkehistorie var især draget i forgrunden. Desuden udgav han *Den hellige Birgitta*, 1863, ty. udg. 1872 og *En Skolastiker og Bibeltheolog fra Norden*, 1865 (Anders Sunesen og Mester Mathias), undersøgelser af *De episk-kristelige Oldkvad hos de gotiske Folk* (Univ. progr. 1873, ty. udg. 1874) og *Vølvens Spaadom*, 1876. H. var udpræget nationalt indstillet; 1864 lod han sig i sin gamle valgkreds vælge til rigsrådet for at stemme mod Wiener-freden („Jeg kunde for alt i Verden ikke give mit Minde til, at Fjenden satte sin Hæl paa mine Fædres Grave“). I fakultetet repræsenterede han grundtvigianismen; han stod personlig Grundtvig nær, delte hans „kirkelige anskuelse“, men kom – fx på vennemødet 1863 – i strid med ham om kirkepolitik. H. ville ikke vide af „præstefrihed“ og anså den for kirkeopløsende. Under opgøret efter Grundtvigs død fastholdt H. bestemt – således i et stridsskrift fra 1875 – at venstrefolkene ikke havde ret til at påberåbe sig Grundtvig. Sorgen over tabet af Nordslævig og harmen over at mange grundtvigske havde venstresympatier i forsvarssagen spillede ind her; endnu 1876 søgte han valg til folketinget for at kæmpe for denne mærkesag – men forgæves. Det smertede ham; samtidig svigtede hans helbred, hans højt begavede hustru var psykisk nedbrudt og tunge skygger faldt over hans sidste år, også på grund af den kulturradikalisme som nu – under H.s energiske protest – var ved at sætte sig fast på universitetet.

□Mal. af Constantin Hansen, 1834. Afbildet på J. Sonnes mal. af feltgudstjeneste, 1850 (Fr.borg). Litografi 1860 efter foto. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). To træsnit 1877 efter foto. Træsnit af G. Pauli, 1877.

Hammerich, Frederik

1879 (Fr.borg). Tegning (Kgl. bibl.). Relief (gravstenen).

F. H.: Et levnetsløb, udg. Angul Hammerich, 1882. – C. v. Bergen i Framtiden VI, Sth. 1871 369–78. Til minde om prof. P. F. A. H., 1877. Johs. Steenstrup: Historie-skrivn. i Danm. i det 19.årh., 1889 358f. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890 88–93. E. Høyer-Møller: Livs- og krigserindr., 1894. J. Oskar Andersen i Kirke-hist. saml. 6.r.I, 1933–35 169–77 180–83. Helge Told-berg sst. 6.r.VI, 1948–50 272–83 (m.brev fra H.). Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm., 1943 (fot.optr. 1964). A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse, 1958. – Papirer i Kgl.bibl.

P. G. Lindhardt

Hammerich, Holger Aagaard, 1845–1915, ingeniør, politiker. * 20.11.1845 i Kbh. (Frels.), † 4. 10.1915 sst., begr. sst. (Vestre). F: skolebestyrer, senere tit. professor Martin *H. (1811–81) og Anna Mathea Aagaard (1820–1904). ~ 12.11.1876 i Vordingborg med Poulina Christine Elisabeth Mølmark, * 4.12.1854 i Svendborg, † 25.11.1927 i Kbh., d. af læge Frederik M. (1811–67, ~ 2° 1859 med Marie Møller, 1820–91) og Nielsine Caroline Hansen (1819–58). – Far til Martin *H. (1883–1940).

H. blev student 1863 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og ønskede under indtryk af den nationalliberale politiks sammenbrud 1864 at blive ingeniør, men lod sig dog af familien overtale til at studere medicin; 1865 tog han medicinsk forberedelseksamen, men i løbet af 1867 blev han klar over at han ville være ingeniør, og for hurtigere at nå målet deltog han fra 1868 i undervisningen i andendels fagene på Polyteknisk læreanstalt. Uden at aflægge nogen prøve tog han 1871 til Nordamerika hvor han snart fandt anvendelse for sine kundskaber, først ved kystopmålingsarbejder, senere ved vandværket og hos stadsingeniøren i Baltimore hvor hans solide teoretiske indsigt kom ham til god nytte. 1873 afsluttede han sit arbejde, foretog en lang rejse i USA og videre over England, Belgien, Tyskland, Østrig, Frankrig og Holland inden han i foråret 1874 kom hjem. Snart efter fik han ansættelse som ingeniørassistent ved Sydfynske jernbane med bopæl i Svendborg. Herfra gav han tilbud på forskellige arbejder hvilket førte til at han 1876 blev medindehaver af firmaet Tuxen & H.s maskinfabrik i Nakskov, hovedsagelig for at kunne udføre udtørningsanlæg. Han tog ophold i Nakskov og blev her interesseret i sukkerroindustrien, deltog ivrigt i agitationen for denne nye industri, gik 1881 i sukkerfabrikernes tjeneste og blev ledende ingeniør ved opførelsen af sukkerfabrikkerne i Nakskov, Stege og Assens. 1883 flyttede han til Kbh. Her udformede han et forslag til ordning af banegårdsforholde-

ne i hovedstaden der blev forelagt 15.10.1885 i Den tekniske forening og så vel modtaget at H. opfordredes til nærmere at gennemarbejde det. Forslaget gik bl.a. ud på at flytte centralbanegården hen på den ældste banegårds plads syd for Vesterbrogade og forbinde denne med en Østerbrostation ved en boulevardbane samt at undgå niveauskæringer inde i byen. 1887 stillede H. sig som højres kandidat til folketinget i Nakskovkredsen. Han faldt for N. *Neergaard, men blev allerede s.å. indvalgt i borgerrepræsentationen i Kbh. hvor han forblev til 1893 og gjorde et nyttigt arbejde ved sin overenskomst om fælledeerne som i disse år sluttedes mellem staten og kommunen. 1890 blev han valgt til folketinget i Nakskovkredsen. Fra 1895 til sin død repræsenterede han Kbh.s 6.kreds. Som formand for højres folketingsgruppe indledte H. jan.1915 den kontakt med konsilspræsident C. Th. Zahle der førte højre ind i realistiske forhandlinger med regeringen om grundlovsforslaget og sluttede med at alle rigsdagens partier stod bag 1915-grundloven. Som aktiv politiker interesserede H. sig dog særlig for de sager der havde berøring med hans fag, således fx anlægget af frihavnen i Kbh. 1891 blev han medlem af det nystiftede Frihavnselskabs bestyrelse, s.å. valgtes han af landstinget til medlem af havnerådet i Kbh., og 1894 blev han kongevalgt medlem af dette. Den forhøjede Langeliniepromenade ud ad frihavnsens østmole skyldes H. 1898 blev han medlem af den s.å. nedsatte regeringskommission angående banegårdsforholdenes ordning, og de tre projekter der i betænkningen af 6.9.1900 indstilledes til de højeste præmier byggede alle på H.s ideer. Efterhånden som banegårdsordningen førtes ud i praksis efter C. *Ambts med førstepræmie belønnede projekt så H. også inden sin død de fleste af de tanker han havde slået til lyd for blive ført ud i virkeligheden. I sine sidste leveår udarbejdede H. sammen med Vilh. *Marstrand (1884–1955) endvidere planer til ordning af banegårdsforholdene i Århus. Samtidig med sin offentlige virksomhed var H. med til at præge bebyggelsen på Østerbro hvor han havde sit hjem, bl.a. ved udformningen af Strandboulevarden, og virkede tillige som ledende ingeniør ved bygningen af Masnedsund–Kallehavebanen 1895–97 og af Præsto–Næstved-banen 1897–1900. For den førstnævnte banes vedkommende var H. tillige medlem af direktionen. Endvidere var han medlem af den 1901 nedsatte tuberkulosekommission samt af bestyrelsen for A/S Kolindsund, spritfabrikken Fortuna, Carl Lunds fabrikker, grundejerforeningen på Østerbro samt af repræsentantskabet i Bikuben og i Foreningen til hovedstadens forskønnelse og af

Kbh.s mælkeforsynings repræsentantskab samt af bestyrelsen for legatet Albertina. H. var en fint kultiveret personlighed som i sig forenede en moderne teknisk indstilling med det national-liberale åndspræg han i sin ungdom modtog i sit hjem. – Etatsråd 1899. – R. 1891. DM. 1904. K.² 1911. □ Mal. af E. Jerichau Baumann, 1849. Træsnit 1890. Afbildet på mal. af F. P. Grünewaldt, 1895, af Garderhøjfortets aflevering 1892. Mal. af H. Vedel, 1908, af Bertha Wegmann, 1915 (Fr.borg) og af Magdalene Hammerich, påbeg. 1915. Relief af sidstnævnte (gravstenen). Afbildet på H. Vedels mal., 1918, af grundlovsforhandlingerne 1915, og på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (begge folketinget). Relief af A. Bundgaard på obelisk af H. Wenck, 1918 (Langelinieparken). Foto.

H. H. i Mit hjem III, 1913 31–38 og Tiden 16.7.1915 (e-rindringer). – N. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 192–95. Bert.tid. 20.1. og 5.10.1915. Nationaltid. 21.1. og 5.10.s.å. Politiken 5.10.s.å. H. C. V. Møller i Ingeniøren, 13.10.s.å. 561. Ill.tid. 10.10.s.å. N. Neergaard: Erindringer, 1935 175–79 226. – Papirer i Rigsark.

*Povl Vinding**

Hammerich, Kai, 1894–1963, søofficer, humanitær organisator. * 16.8.1894 i Helsingør, † 5. 5.1963 i Haderslev (Holmens k., Kbh.), begr. Bispebjerg kgd. F: kaptajn, senere sporvejsdirektør Jens Worsaa H. (1863–1932) og Louise (Vivi) Ernestine von der Recke (1864–1932). ~ 5.5.1918 i Kbh. (Holmens k.) med Valborg Rump, * 10.10.1897 i Kbh., d. af civilingeniør Johannes R. (1861–1932) og Sophie Mariane Elisabeth Villemoes (1870–1931).

H. gik ud fra Helsingør latin- og realskole 1910, blev s.å. frivillig lærling i søværnet, kadet 1911, cand.phil. 1913, sekondløjtnant 1916, premierløjtnant 1917, kaptajnløjtnant 1923, orlogskaptajn 1932. H. tog afsked fra linjen og blev orlogskaptajn i reserven 1935, kommandørkaptajn 1940, kommandør 1948. H. gjorde tjeneste 1916–17 i torpedobåden Havørnen og var 1917–18 adjutant hos chefen for 1. eskadre. Han kom derefter til marineministeriet hvor han 1919–23 og 1924–30 gjorde tjeneste, frem til 1926 tillige som 2. adjutant hos forsvarsministeren. Samtidig med tjenesten i ministeriet gennemgik H. en alsidig uddannelse. Således var han elev 1919 i undervandsbåde, 1920 sekretær for regeringens komité for genforening med Sønderjylland, hvorunder han bl. a. havde til opgave at være forbindelsesofficer for de danske journalister der dækkede denne begivenhed, 1920–21 med skonnerten Ingolf til Middelhavet, gennemgik 1921–22 søværnets officersskole. 1922 var han

med kystforsvarsskibet Peder Skram, 1923 chef for en torpedobåd i øvelsesdelingen og blev 25.5.s.å. hårdt såret ombord i krydseren Gejser sammen med mange andre da der skete en eksplosion i forbindelse med en demonstration af et fosfor-tågeudviklingsapparat. Som følge af denne ulykke gennemgik H. de følgende år en række operationer i England og var 1924 atter i tjeneste. 1926 var han chef for opmålingsskibet Marstrand og 1927 og 1928 chef for inspektionsskibet Diana og samtidig chef for fiskeriinspektionen i de danske farvande og Nordsøen. H. havde i sin ungdom haft forbindelse med Olfert "Ricard, men fandt først 1922 sit religiøse holdpunkt og besluttede at leve et liv som en aktiv kristen. Gejser-ulykken forstærkede den personlige udvikling som H. var inde i. De lange hospitalsophold gav ham anledning til kontemplation og studier i latin, græsk og kirkehistorie.

I forbindelse med genoptagelsen af tjenesten i søværnet stod det ham klart at hans virke også måtte give sig udslag i aktiviteter uden for søværnet. H. kom 1928 ind i Kirkens korshær, først som stabsssekretær 1928–30, og 1930–40 som chef og formand for dennes landsstyrelse. H.s administrative evner bevirkede at han hurtigt blev involveret i forskelligt arbejde af humanitær og filantropisk art. Arbejdet greb så meget om sig at han søgte uden for nummer i søværnet 1930–32. 1933–34 var H. atter i tjeneste som fyrinspektør og chef for fyrinspektionsskibet Argus. 1935 overgik han til søværnets reserve for helt at kunne hellige sig det kristne og filantropiske arbejde. 1937 og -38 var han i korte perioder atter chef for Argus. 1939 lod han sig indkalde til tjeneste og virkede i perioden 1939–45 som chef for søtransportvæsenet og formand for det såkaldte skibsudpegningsnavn der skulle stå for rekvireringen af civile skibe i krigstilfælde. 1941 var han med til at starte „Folk og Værn“-bevægelsen hvis formål det var gennem føredrag og diskussioner at nedbryde barriererne mellem befolkningen i almindelighed og de militære værn. Denne virksomhed blev ledet af forsvarsministerens foredragsudvalg hvis sekretær H. var 1941–42 samtidig med at han var medleder af værnens oplysningskontor, ligesom han 1941–44 redigerede tidsskriftet Folk og Værn der var bevægelsens organ. Ved siden af den legale ledelse af søtransportvæsenet lykkedes det tillige H. at organisere illegale ruter til Sverige. Efter den tyske besættelses ophør forestod H. transporten af norske krigsfanger til Norge. 1945 blev han sat til en ny administrationsopgave inden for humanitært hjælpearbejde, idet han 1945–49 var direktør og 1946–50 tillige præsident for Dansk røde kors. Samtidig med dette arbejde var H. næst-

Hammerich, Kai

formand i Civillforsvarsforbundet. 1950–53 var han ekspeditionschef for hospitalsskibet Jutlandia som Dansk røde kors i samarbejde med den danske regering sendte til Sydkorea for at yde humanitær hjælp under Korea-krigen. H. var tillige tilsynsførende med Dansk røde kors' udsendinge i Sydkorea. Efter afslutningen af denne ekspedition tog han nye opgaver op, bl. a. ordblindesagen. Han kom 1958 ind i bestyrelsen for Landsforeningen for ordblindesagen og var fra 1961 til sin død formand for denne. Han var tillige formand for bestyrelsen for Helleruphus efterskole for ordblinde og medlem af bestyrelsen for ordblindeinstituttet.

H. var i besiddelse af store administrative evner og en kolossal energi. Ud fra en stærkt personlig kristentro så han det som et mål at udøve en aktiv og praktisk kristendom, noget der førte ham ind i et meget alsidigt og i emnevalg stærkt skiftende humanitært hjælpearbejde der næsten antog en rastløs karakter. H. var at finde i mange bestyrelser. Ud over de nævnte poster var han i bestyrelsen for Søe-lieutenant-selskabet og for Søofficersforeningen 1921–24, for Folkekirkelegit filantropisk forbund 1930–44, for sømandsskolen i Svendborg 1936–39, i forbundsrådet for Frivilligt drengeforbund fra 1947, for Dansk sømandsmission i fremmede havne fra 1942 og fra 1948 som formand for denne virksomhed, for Kristeligt Dagblad 1936–44, for Dansk bibelskole 1936–40. H. var formand for bestyrelsen for Rederiet Anholt 1942–54 og formand for, senere almindeligt medlem af Den skandinaviske samarbejdskomité for international tuberkulosebekæmpelse 1946–50, formand for Dansk sundhedstjeneste i Sydslesvig 1945–50 og for Dansk-schweizisk selskab 1946–48. Endvidere var han medstifter af og formand for Dansk-koreansk selskab 1954–56. H. var redaktør af Korshærsbladet 1928–39 og har udover talrige artikler skrevet bøger med opbyggeligt indhold eller religiøst betonedede emner, begyndende 1930 med *Strømme fra Helligdommen* og sluttende med *Det angår os alle*, 1962. 1960 udsendte H. selvbiografien *Af mit livs drama*. – R. 1937. DM. 1940. K.² 1949. □Foto.

K. H.: Af mit livs drama, 1960. – Lis Brunberg Christensen i Læsepædagogen XI, 1963 37f. Ordblindebladet XX, s.å. nr. 2 3–6. Gudrun Egebjerg i Kristeligt dagbl. 7.5.1963. Erik Olaf-Hansen i Politiken s.d. H. J. F. [Frederiksen] i Tidsskr. for søvæsen CXXXV, 1964 62–64. – Beretning om Jutlandia-ekspeditionen i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Hammerich, Kai Frederik, 1877–1937, jurist. * 27.12.1877 i Kbh. (Johs.), † 22.12.1937 i Char-

lottenlund, urne på Vestre kgd. F: assistent, senere professor Angul *H. (1848–1931) og Golla A. B. Jensen (1854–1903). ~ 26.8.1911 i Strøby med Cecilie Tegner, * 13.9.1888 på Frbg., † 2.12.1978 i Ordrup, d. af reserveløjtnant i marinen, senere fuldmægtig under Kbh.s magistrat Waldemar Alexander Victor T. (1862–1922; ægteskabet opløst, ~ 2° med N.N.) og Ludovica Hagemann (1870–1956, ~ 2° 1911 med distriktsforstander Herman Rohde, 1867–1948).

H. blev student 1895 fra Schneekloth's skole og cand.jur. 1902. Efter nogle år som by- og herredsfuldmægtig blev han 1905 assistent i udskrivningsvæsenets revisionskontor under justitsministeriet, fra 1914 under indenrigsministeriet hvor han blev fuldmægtig 1917 og kontorchef 1920. S.å. blev H. kst. dommer i søndre landsret i Sønderborg hvor han tillige blev medlem af byrådet. Han afskedigedes som dommer 1927 i forbindelse med søndre landsrets ophævelse. Allerede 1925 var H. imidlertid blevet præsident for den britisk-tyrskiske og den italiensk-tyrskiske voldgiftsret i Istanbul; fra 1928 var han tillige præsident for den fransk-græske voldgiftsret i Paris og fra 1931 medlem af den stændte voldgiftsdomstol i Haag. Efter sin hjemkomst til Danmark var han bl.a. formand for komiteen for Burmeister & Wains afviklingsafdeling. Som juridisk skribent debuterede H. 1910 med bogen *Forhandlingsmaximen som Grundsætning for Sagens Oplysning i Civilprocessen*. Hans interesse for historiske studier gav sig senere udslag i udmærkede afhandlinger om retsudviklingen under og efter enevælden. Som de vigtigste skal fremhæves *Systemskiftet i 1848. Overgangen fra Kollegium til Ministerium* (i jubilæumsværket Den danske Centraladministration, 1921), *Den danske Dommerstand under Enevælden*, 1931, og *Juristerne og Embedslivet. En historisk Oversigt* (i Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen, 1936). Som medforfatter til et lille skrift *En dansk Forfatningsændring?*, 1923, fremsatte H. nogle kritiske tanker om tidens parlamentariske tilstande, og han var deltager i professor L. V. Bircks for- søg på at stifte et nyt parti, Centrum, 1920. □Mal. af Albert Mille, 1927. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1929. Foto.

Knud Waaben (Frantz Dahl)

Hammerich, Louis Leonor, 1892–1975, germanist. * 31.7.1892 i Kbh. (Matth.), † 1.11.1975 i Hørsholm, begr. Gentofte kgd. F: assistent i justitsministeriet, senere direktør for Købstæder-

nes alm. brandforsikring Kai August H. (1861–1946) og Louise Camilla Bentzen (1866–1957). ~ 30.7.1917 i Kbh. (Luther) med oversætter Clara Augusta Mathilde Flensborg, * 12.6.1894 i Roskilde, † 14.5.1972 i Hillerød, d. af boghandler Erhardt Saabye F. (1850–1910) og Agnes Louise Charlotte Anger (1854–1936).

Efter 1910 at have taget studentereksamen i Roskilde studerede H. først jura, siden tysk, dansk og latin; han fik universitetets guldmedalje 1914, blev magister i germansk filologi 1915, dr.phil. 1918. Fra 1919–20 var han sekretær ved Dansk røde kors' kontor i Berlin, 1920–21 ved grænsekommissionens danske delegation. Som professor i germansk filologi ved Kbh.s universitet 1922–58 var H. i mange år stærkt optaget af universitetets administration og en forbedring af studenternes kår, bl.a. som efor for Studentergården og som medlem af stipendiebestyrelsen, ligesom han som yngre arbejdede for radikale studiereformer. Men de omkalfatringer der prægede universiteterne i 1960'erne og -70'erne betød efter hans opfattelse en uacceptabel forringelse af de humanistiske studiers niveau.

H.s videnskabelige produktion er spredt over et usædvanlig bredt felt. Han begyndte med litterære studier; disputatsen *National og Fremmed. Om den rytmiske Teknik hos Heine og Platen*, 1918, indledes med en skildring af de to digteres forhold til dansk og orientalsk litteratur. Hovedindholdet er en grundig analyse af metrikken; de metriske studier videreføres i en sproglig undersøgelse af accentforholdene i ældre tysk, *Zur deutschen Akzentuation*, 1921. Nær til disputatsens indledning slutter sig *Heine: Deutschland. Ein Wintermärchen*, 1921 og *Goethes West-östlicher Divan*, 1932, emner han vendte tilbage til i senere afhandlinger. Fra midten af 20'erne koncentrerede H.s arbejde sig om studiet af middelalderens litteratur. På grundlag af et stort håndskriftmateriale udgav han 1930 en omfangsrig latinsk tekst *Visiones Georgii* om en ungarsk ridderes visionære oplevelser i St. Patricks skærsild i Irland. En anden tekstudgave er *Der Ackermann aus Böhmen*, 1951 (s.m. G. Jungbluth), en gripende dialog på tysk fra ca. 1400. I begge udgavers kølvand fulgte en række specialafhandlinger om tekstkritiske og kulturhistoriske problemer. Mange og vidt forskellige emner er behandlet i lærebøger, tidsskriftartikler og monografier. H.s omfattende lærdom udfolder sig i sproghistoriske studier, bl.a. om det germanske svage præteritums oprindelse, om laryngalteorien, om den germanske og højtyske lydforrykning. Det er karakteristisk for H.s arbejdsform, når en etymologisk undersøgelse over en tysk juridisk terminus udvides til en retshistorisk monografi *Clau-*

mor, 1941 hvor han sammenlignende analyserer retskilder skrevet på sanskrit, græsk, latin, keltisk og de germanske oldsprog. En hollandsk grammatik (1930) samt nogle afhandlinger vidner om mange års arbejde med nederlandsk sprog og litteratur. Ved sine forelæsninger over tysk syntaks førtes han ind i teoretiske overvejelser beslægtet med den strukturelle lingvistik der i 1930'erne blev introduceret af V. *Brøndal og Louis *Hjelmlev og kom til rig udfoldelse i Danmark. H. fulgte fra først af levende med i diskussionerne i den københavnske lingvistikreds og skrev en kortfattet *Indledning til Tysk Grammatik*, 1935, tankevækkende, men også æggende til modsigelse. Kritikken toppede i en skarp polemik med Paul *Diderichsen uden at det afstedkom varig bitterhed. H.s optagethed af syntaktiske problemer, især forholdet mellem aktiv og passiv, førte ham ind på studiet af eskimoisk under vejledning af William *Thalbitzer, fordi han mente det var nødvendigt at blive fortrolig med et sprog af en helt anden struktur end indoeuropæisk. Allerede 1936 kom hans hovedværk inden for dette felt *Personalendungen und Verbal-system im Eskimoischen*. Gennem årene blev han ved med at uddybe sit kendskab til de forskellige eskimoiske sprog og dialekter i Grønland, Sibirien og Alaska. Under krigens tryk overvejede han at slippe germanistikken og blive Thalbitzers efterfølger. Skønt han opgav denne plan vedblev det eskimoiske at være hans hovedinteresse, og foruden en række afhandlinger (om russiske låneord i vest-eskimoisk, om eskimoernes oprindelse, om forbindelsen mellem eskimoisk og indoeuropæisk) har H. efterladt et meget omfangsrigt materiale (på Kbh.s univ.s eskimologiske institut).

Alsidigheden i H.s viden og forskning som langt fra er udtømt med den forudgående opregning er forbavsende i en tid som er kendetegnet ved en vidtgående specialisering. Det må fremhæves at H. på flere områder ydede en indsats der står på højde med specialistens. Emnespredningen var en arv fra hans lærere Herman *Møller og Christian *Sarauw der begge bevægede sig suverænt over et meget bredt felt. H. fulgte heri en ham iboende trang til at tilegne sig forskellige sprog, litteraturer og kulturer. Typisk for dette var også de utallige rejser han foretog op i sin høje alder til biblioteker og kongresser, og ikke mindst de månedlange ophold under primitive forhold for at studere eskimoiske dialekter i Grønland og Alaska. – H. beklædte i sin embedstid et meget stort antal danske, nordiske og internationale tillidshverv; nævnes skal kun at han var formand for Studentersamfundet 1922–23, for translatoreskamskommissionen 1931–

Hammerich, L. L.

65, for lektoratsudvalget 1937–49, redaktør i Videnskaberne selskab 1941–69, univ.s prorektor 1944–45, præsident for Internationale Vereinigung für germanische Sprach- und Literaturwissenschaft 1955–60. – Hans indsats blev påskønnet ved optagelse i tolv udenlandske videnskabelige selskaber, han blev æresdoktor ved otte universiteter, og hædret med festskrifter på 60- og 70års dagen. Goethe-medaljen i guld 1958. – R. 1934. DM. 1946. K. 1954. K. 1966. □ Barnebuste af W. Runeberg, 1895 (Runebergmus., Borgå), kopier. Portrættegn. af Brita Barnekow, 1921. Mal. af Karen Trier Frederiksen, 1962 (Studentergården, Tagensvej). Portrættegn. af Otto Christensen, 1965 (Kbh.s univ. pali-inst.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1918 166f og i Århus univ.s årsberetn. 1968–69 289f. Duo. Clara og L.H.s erindr., 1973. – H. Bach i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1976–77, 1977 64–96 (m. bibliografi). – Papirer i Kgl. bibl.

H. Bach

Hammerich, Martin Johannes, 1811–81, skolebestyrer, litteraturhistorisk forfatter. * 4.12.1811 i Kbh. (Petri), † 20.9.1881 på Iselingen, begr. i Ørslev ved Vordingborg. F: grosserer, agent Johannes H. (1777–1852) og Meta Magdalena Adolph (1777–1823). ~ 3.12.1841 på Iselingen med Anna Mathea Aagaard, * 16.6.1820 på Iselingen, † 28.2.1904 sst., d. af krigsassessor, gods-ejer Holger Halling A. (1785–1866) og Marie Koes (1790–1858). – Far til Holger *H. Bror til Frederik *H. (1809–77).

H. voksede op i et velhavende patricierhjem. Han blev 1828 student fra Borgerdydskolen på Christianshavn. 1830 fik han accessit for universitetets prisopgave om *De frigivnes Kaar i Roms Frihedstid*, blev 1833 cand.teol. og 1836 magister på en afhandling *Om Ragnaroksmithen og dens Betydning i den oldnordiske Religion*. Den har nu mest interesse ved at være den første disputats på dansk. H. havde i en ansøgning fremhævet det urimelige i at behandle et nordisk emne på latin og fik trods Frederik VI's betænkelighed lov til at bruge dansk – en tilladelse der først blev almindelig givet af universitetet 1854. H.s interesser var knyttet til filologi og mytologi og strakte sig fra Island til Indien. Efter magisterkonferensen rejste han til udlandet for at studere sanskrit i Bonn under A. W. Schlegel og i Oxford under Horace Wilson. Men også kunsten havde hans interesse, og den førte ham på hans næste rejse 1838 til Frankrig, Italien og Grækenland. Efter hjemkomsten stiftede han sammen med Carl *Ploug, Fr. *Krieger, D. G. *Monrad o.fl. det liberale studentersamfund hvis formand han en kort tid var. Det blev allerede 1840 lukket af konsi-

storium. 1841–44 var han konst. docent i sanskrit. Hans interesse for oldindisk kultur var vakt i hans ungdom ved læsningen af Hans Wests oversættelse „Sacotala eller den uheldige Ring“, 1793. På grundlag af den forbedrede tekstudgave som Boehlingk i Bonn havde udgivet udsendte H. 1845 sin oversættelse *Sakuntala*, set smukt og smagfuldt arbejde der har opnået flere senere oplag.

Ved rektor N. B. *Krarups død 1842 blev H. bestyrer for Borgerdydskolen på Christianshavn. I de 25 år han bestyrede skolen gjorde han den til en foregangsskole. Som kommissionsmedlem og i talrige artikler tog H. virksom del i den debat der resulterede i den madvigske nyordning af de højere skoler 1850. Ved denne fik realfagene større betydning og skolerne ret til selv at afholde studentereksamen. H. så den fare for overfladiskhed der lå i den voksende fagmængde. I en afhandling *Om den rette Grundighed, i Anledning af den store Trængsel af Lærefag*, 1847 anbefalede han brug af kortfattede lærebøger, grundrids („tilknytningpunkter“), suppleret både med en ræsonnerende undervisning, fortrinvis støttet til „en levende anskuelse“, og med elevernes „umiddelbare omgang med udvalgte dele af stoffet i dets oprindelighed“. Han ville en sokratisk undervisning der kunne vække til åndeligt liv – uden lektietyper, eksamensdressur og tysk formalisme (∴ Herbartske didaktik). – Særlig betydning havde H. for undervisningen i modersmålet der først på den tid og mest ved ham blev et kulturfag i den højere skole. Han kæmpede mod at misbruge modersmålet til begynderundervisning i grammatik og mod de abstrakte stileemner til studentereksamen. Han krævede litteraturhistorien grundlagt på litteraturlæsning, og han indførte svensk og oldnordisk. Teoretisk og praktisk arbejdede han på at lære eleverne at behandle modersmålet både skriftligt og mundtligt – uden unødigt anvendelse af fremmedord. Med stor selvstændighed fremlagde han 1841 sine pædagogiske tanker i afhandlingen *Om det mundtlige Foredrag, hvorfor og hvorledes det bør udvikles i vort Underviisningsvæsen*.

H. var ivrig skandinav, men kun interesseret i „Nordens aandelige Heelstat“, medstifter af Skandinavisk selskab 1843, Nordisk literatursamfund 1847 og Nordisk Universitetstidskrift 1854. For allerede i skolen at skabe gensidigt kendskab til folk og kultur udgav han 1859 *Svenske Læsestykker* med en lille sproglære og fortrinlige biografier, samt *Danske og norske Læsestykker*, 1866, også beregnede på svenske læsere. Fra 1876 var han styrelsesmedlem i Letterstedtska foreningen. H.s kærlighed til litteraturen kom ikke blot skolen til gode. Sammen

med G. Rode udgav han Kingos Aandelige Sjunge-Chor, skrev *Bidrag til en Skildring af Holberg*, en lille dansk-norsk litteraturhistorie og den fine og kyndige bog *Evalds Levnet*, 1860. Hans fremstilling var akademisk klar og åndfuld. I sine senere år tilegnede han sig en mere populær fremstillingsform, således i skriftet om *Thorvaldsen og hans Kunst. Efter et Foredrag for Landsbyfolk*, 1870, skrevet for Udvalget for folkeoplysningens fremme som han var medlem af fra dets stiftelse 1866. Det efterladte arbejde *Om Fremstillingens Kunst i Retning af det almeenlæselige* (trykt 1881) var en i mange henseender original studie i retorik og stilistik, den første egentlige „fremstillingslære“ på dansk.

H.s taler, foredrag og artikler er samlede i fem bind *Smaaskrifter om Cultur og Underviisning*, 1866–82. Skønt de fleste er indlæg i tidens debat er de pædagogiske dog så principielle og de litterære så kyndige at de stadig læses med interesse. H. var en tid stænderdeputeret og medlem af den grundlovgivende rigsforsamling (Kbh.s I. distrikt), men politisk kom han ikke til at spille nogen rolle. Derimod fik han en betydelig indflydelse i sin samtid som skolemand og som en fornem repræsentant for den nationalliberale kultur der ønskede at bygge bro mellem det akademiske og det folkelige – i denne sammenhæng indgår hans originale studier i retorik og stilistik. I hans smukke og smagfulde hjem på Christianshavn og senere på Iselingen ved Vordingborg, som han overtog 1867 efter svigerfaderens død, samledes mange af tidens betydeligste mænd fra alle kulturens områder, også mange svenske og norske. – Tit. professor 1852.

□ Mal. af Constantin Hansen, 1835. Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Buste af H. V. Bissen, 1860 (St. mus., glyptoteket, Fr.borg, Vestre Borgerdydskole, Kbh.). Mal. af Constantin Hansen, 1862, kopi af R. Nielsen (folketinget). Tegn. af Carl Bloch, 1862 (Skandinaviske foren. i Rom). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1867. Litografi efter foto 1867, efter dette flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1888. Mal. af Otto Haslund, 1882. Relief af V. Bissen (gravstenen) og af Carl Mortensen (folketinget).

Indbydelsesskr. fra Borgerdydskolen 1856. Sst. 1882 (= Alb. Andresen og Fr. Winkel Horn: M.H., 1882), III. tid. 13.10.1867. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890 82–88. Vilh. Bergsøe: De forbitrede drenge, 1898. Holger Hammerich i Mit hjem III, 1913 31–38. Vilh. Andersen: Tider og typer. Goethe II, 1916 24–28. Alfred Sejersens i Vestre Borgerdydskole 1787–1937, 1937 41–63. Vagn Skovgaard-Petersen i Årbog for da. skolehist. 1978 71–85. – Papirer i Rigsark. og Kgl. bibl.

Vagn Skovgaard-Petersen (Georg Christensen)

Hammerich, Martin Johannes, 1883–1940, hypoteklånefondsdirektør. * 30.7.1883 i Kbh. (Jac.), † 22.4.1940 i Sønderborg, begr. Kbh. (Vestre kgd.). F: ingeniør, senere etatsråd Holger *H. (1845–1915) og Poulina C. E. Mølmark (1854–1927). ~ 30.7.1913 i Randers med overretssagfører Esther Johanne Maria Jørgensen, * 26.5.1887 i Randers, † 15.2.1926 i Løgumkloster, d. af sagfører Anders J. (1857–1915) og Anna Kirstine Maria Nielsigne Nielsen (1859–1937).

H. blev student 1901 fra Østersøgades latinske, 1907 cand.jur. og derefter by- og herredsfuldægtig i Lemvig (1910), Skjern (1911) og Stege (1912–18). Allerede i skoletiden var hans interesse for Sønderjylland blevet vakt. Samme dag han blev student meldte han sig ind i To løver, for hvis arbejdsudvalg Hejmdal han i nogle af studenterårene var formand. Blandt hans ungdomsvenner var de to unge sønderjyder P. A. *Callø og Kresten *Refslund Thomsen. Seksten år gammel var han første gang i Sønderjylland, og på talrige rejser derefter knyttede han forbindelser med førende personligheder, bl.a. H. P. *Hanssen og J. H. *Schmidt der i disse år som Oktoberforeningens tillidsmand var ledende i jordkampen. I sine studenterår tog han for at knytte mere personlige bånd mellem Sønderjylland og kongeriget initiativet til ordningen af sønderjyske børns feriebesøg i Danmark. Umiddelbart før krigens afslutning stod han på nippet til at realisere en plan om en rejse til USA for blandt landsmænd dér at vække interesse for det sønderjyske spørgsmåls løsning ved de kommende fredsforhandlinger, men Tysklands sammenbrud hindrede rejsen, og umiddelbart derefter (dec. 1918) udnævntes han efter H. P. Hanssens forslag til sekretær for statsministeriets udvalg til forberedelse af genforeningen.

Da ministeriet for sønderjyske anliggender oprettedes (1919), blev han dets og 1920 statsministeriets sønderjyske afdelings kontorchef til dec. s.å. Derefter knyttedes han til udenrigsministeriet som leder af kontoret for sønderjyske sager. På disse poster kom H. til at øve en betydningsfuld indflydelse ved forberedelsen af dansk administrations og lovgivnings indførelse i Sønderjylland, og efter fredsslutningen var han som udenrigsministeriets konsulent ledende i de forhandlinger med Tyskland som grænseflytningen havde nødvendiggjort og som afsluttedes med traktaten af 1922. – Man havde i Sønderjylland håbet at se H. i en af de ledende administrative stillinger i grænselandet, men da disse blev besat var han bundet til genforeningsarbejdet i Kbh. Da dette ebbede ud søgte han den beskedne stilling som dommerfuldmægtig i Løgumkloster. Han kom på denne plads i nær berøring med

landbefolkningen og dens vanskeligheder, og jordspørgsmålets betydning for grænsebefolkningen klaredes for ham. Han gav stødet til nedsettelsen af jordfordelingskommissionen 1924, hvis sekretær han blev, og da jordkampen rejstes på ny tog han aktiv del i Landeværnets stiftelse og overtog på opfordring 1927 stillingen som direktør for Hypoteklånefondet, på hvilken plads han i de følgende vanskelige år øvede en indsats der blev værdsat i de sagkyndiges kreds og påskønnet af den nødstedte befolkning, præget som den var af varmhjertet forståelse af dens kår. Under det stærke røre omkring grænsen i foråret 1933 var han medvirkende ved oprettelsen af Det unge grænseværn, ligesom han da tog initiativet til dannelsen af Grænseegnens danske samfund for hvis sammenslutning han var formand 1933–40. – R. 1920. DM. 1922. □Mal. af Magdalene Hammerich, 1901. Afbildet på Erik Henningsens mal. af rusgilde, 1909 (Studenteforeningen). Buste af G. Hammerich 1921 og 1931. Foto.

Interview i Tilskueren LII, 1935 II 85–93. – P. A. Callo i Hejmdal 28.7.1933. Grænsevagten XXII, 1940 160–62. Hans Andersen i Nord-syd II, 1957–58 204–11. M. Refslund Poulsen i Sønderjydsk månedsskr., 1958 85–88. – Papirer i Rigspark.

*Hans Lund**

Hammershaimb, Erling, * 1904, teolog, filolog. * 3.3.1904 i Ålborg (Budolfi). F: overretssagfører, direktør i livsforsikringsselskabet Fremtiden Hjalmar H. (1856–1923) og Margrethe Kerstens (1873–1953). ~ 15.2.1946 i Randers (Skt. Mortens k.) med bibliotekar Ida Gudrun Breum, * 15.11.1917 i Kristrup, Randers amt, d. af grosserer Niels Marinus B. (1884–1943) og Kirsten Cecilie Mogensen (1887–1950).

Efter klassisk-sproglig studentereksamen fra Ålborg 1922 studerede H. teologi i Kbh. og blev teologisk kandidat 1928. Gennem arbejdet med Det gamle testamente under studiet var interessen for de semitiske sprog blevet vakt, og efter at være blevet alumne på Borchs kollegium 1931 kunne H. koncentrere sig om orientalistikken. Hos professorene Johs. *Pedersen, Johannes *Østrup og Otto *Ravn læste han de semitiske sprog og blev 1936 magister i semitisk filologi med hebraisk som hovedfag og aramæisk som bifag. Efter konferensen overtog H. undervisningen i hebraisk for begyndere under Johs. Pedersen og havde iøvrigt anden undervisning på universitetet og seminarium.

Men først og fremmest blev kræfterne i disse år anvendt på arbejdet med disputatsen. Gennem arkæologiske tekstfund i Ugarit i Syrien var i begyndelsen af 30'erne en hidtil ukendt nordvestse-

mitisk dialekt, ugaritisk, dukket op. Tre danske indlagde sig fortjeneste i Ugaritforskningen i pionerfasen: Johs. Pedersen, Flemming *Hvidberg og H. med disputatsen *Das Verbum im Dialekt von Ras Schamra* som forsvarede for den filosofiske doktorgrad 1941. Arbejdet var den første større behandling af ugaritisk, og det lykkedes H. at slå fast at det ugaritiske verbum både morfologisk og syntaktisk står nærmest ved verbet i hebraisk. Afhandlingen er blevet stående som et vigtigt bidrag til den tidligere Ugaritforskning og rykkede H. frem i første række af skandinaviske orientaler. – 1942 blev H. udnævnt til docent (1945 professor) i gammeltestamentlig eksegesis ved det netop da oprettede teologiske fakultet ved Århus univ., og i de følgende år gik forskning og videnskabelig produktion hånd i hånd med varetagelse af pædagogiske og administrative opgaver. H.s forskning og produktion har tre tyngdepunkter: de gammeltestamentlige profetskrifter, den semitiske epigrafik og den senjødiske, pseudepigrafe litteratur. I den første gruppe hører kommentaren til Amosbogen hjemme (*Amos fortolket*, 1946; 5. udg. 1979; eng. overs. 1970) som gennem en menneskealder for de teologiske studerende har været en fortrinlig indføring i eksegetisk metode og specielt i profetskrifternes problemer. Ved siden af dette pædagogiske arbejde står en række afhandlinger om profeterne (samlet i *Some Aspects of Old Testament Prophecy from Isaiah to Malachi*, 1966) af hvilke flere kan fremhæves som eksempler på hvorledes H. formåede at frugtbar gøre sine ugaritiske studier i arbejdet med gammeltestamentlige tekster idet han viser hvordan centrale ideer i den israelitiske religion har rødder i den kana'anæiske sådan som den fremstår i Ugaritteksterne. Både kommentaren og afhandlingerne aftegner H.s profil som gammeltestamentlig forsker: han er placeret i en skandinavisk forskningstradition præget af religionshistorisk orienterede forskere som V. *Grønbech, Johs. Pedersen og Sigmund Mowinckel. Men han står selvstændigt inden for den såkaldte „skandinaviske skole“ og forholder sig reserveret over for yderliggående tendenser i denne forskningsretning.

Arbejdet med semitisk epigrafik ligger i naturlig forlængelse af disputatsen. En række afhandlinger om Lakish-brevene, Elefantine- og Hermopolis-papyrierne, Deir Alla-indskriften og Qumranteksterne er præget af den solide forening af filologisk skoling med religionshistorisk og teologisk indsigt. H. var iøvrigt epigraf ved Carlsbergfondets udgravninger i Sukas i Fønicien (1958) ligesom han flere gange foretog studierejser i Ørøsten (1948 og 1953–54). H. blev en af hovedmændene i udgivelsen af den første dan-

ske oversættelse af De gammeltestamentlige pseudepigrapher, 1953–77 og stod for oversættelse og kommentering af næsten en tredjedel af tekstene. Ligeledes var han blandt initiativtagerne til et internationalt udgiverarbejde: den kritiske udgave af den syriske tekst til Det gamle testamente. Sammen med Hans Gottlieb har han haft ansvaret for bindet med Kongebøgerne (1976). Samtidig med at H. varetog sine pligter som underviser i gammeltestamentlig eksegese tilbød han regelmæssigt undervisning i de semitiske sprog, og det var helt naturligt at han i 1963, da der i Århus oprettedes en lærestol i semitisk filologi, blev kaldet til dette embede som han beklædte til sin afgang 1974.

Gennem årene blev der i stadig højere grad gjort brug af H.s administrative evner. Han sad i en række udvalg og bestyrelser, fx Århus univ.s stipendiebestyrelse (formand 1951–54); den humanistiske kommission i Videnskabsfonden (1952–61); planlægningsrådet (1965–68); Hans Tausens fond (1953–64) og H. P. Hjerl Hansen Mindefondet for dansk Palæstinaforskning (1968–72). – I årene 1961–63 var H. prorektor og 1963–67 rektor for Århus univ. Det var afgørende år i universitetets historie, præget af en voldsom vækst, og der krævedes et godt overblik og en sikker hånd af den der skulle lede et universitet i denne periode. H. vandt respekt for den måde hvorpå han løste opgaven, og han har en ikke ringe del af æren for at Århus univ. stod velrustet – ikke mindst bygningsmæssigt – til at møde de vanskeligere år i 70erne. – Korr. medl. Nathan Söderblom-sällskapet i Uppsala 1950; medl. af Videnskabernes selskab 1966; dr.theol.h.c. Uppsala 1973. – R. 1954. R. 1962. K. 1968. □Foto.

Bibliografi i Vetus testamentum XXIV, Leiden 1974 244–49. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Khh.s univ. nov. 1941 156f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Benedikt Orzen

Hammershaimb, Hjalmar, se **Hammershaimb, V. U.**

Hammershaimb, Venceslaus (Vensil) Ulricus, 1819–1909, præst, filolog. *25.3.1819 i lagmandsgården á Steig i Sandavágur, †8.4.1909 i Kbh., begr. i Lyderslev. F: konst. lagmand Jørgen Frants H. (1767–1820) og Armgard Maria Egholm (1791–1888). ~10.8.1855 i Kbh. (Hellig.) med Elisabeth Christiane (Jane) Augusta Gad, *16.10.1829 i Sandágerði ved Tórshavn, †13.3.1908 i Kbh., d. af sognepræst, senere provst Pram G. (1801–77) og Marie Elisabeth Olsen (1798–1877).

H. voksede op i Tórshavn, men da der kun var en almueskole på stedet fik han undervisning af sognepræsten som senere blev hans svigerfar. Efter dennes tilskyndelse rejste hans mor med ham til Kbh. hvor han 1832 blev sat i Borgerdydskolen på Christianshavn. 1839 dimitterede han til universitetet, blev cand.phil. 1840 hvorefter han begyndte på det teologiske studium, men læste samtidig nordiske sprog, især islandsk. Under et besøg på Færøerne 1841, sparsomt noteret i *Færøsk Dagbog*, 1941, gjorde han den første begyndelse til sin indsamling af færøske folkeminder. Et forslag til provisorisk reglement for almueskolevæsenet på Færøerne som var til behandling i Roskilde stænderforsamling, hvorunder færøsk blev betegnet som en dansk dialekt, fremkaldte H.s harmfulde protest i artiklerne *Om det færøiske Sprog* og *Endnu nogle Oplysninger om de færøiske Skoler og det færøiske Sprog* i Kjøbenhavnsposten 1844–45, hvorfra den første blev optrykt i Svend *Grundtvigs skrift *Dansken paa Færøerne*. Et sidestykke til Tysken i Slesvig (1845). I en artikel i *Fædrelandet* s.å. påviste professor N. M. *Petersen at færøsk endnu ikke var noget egentligt skriftsprog, men kun en skriftlig gengivelse af en eller anden færøsk dialekt. Artiklen havde til følge at H. i samarbejde med Jón *Sigurðsson i sine første meddelelser i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1846 forsøgte sig med en etymologiserende retskrivning som fik sin endelige form i *Færøisk Sproglære* i samme tidsskrift 1854. 1847 tog H. teologisk embedseksamen og rejste s.å. atter til Færøerne for at indsamle kvad, sagn og andre folkeminder som blev publiceret i *Antiquarisk Tidsskrift* 1848–51 og *Færøiske Kvæder I–II*, 1851–55. 1849 blev han lærer ved Frelsers sogns friskole i Kbh. og underviste samtidig i svensk i S. Langkjærs Handels- og sprogakademii. Med understøttelse fra det Smithske legat foretog han i sommeren 1853 endnu en rejse til Færøerne for at fuldende sine samlinger, optegne stednavne og gøre videre undersøgelser til ovennævnte sproglære. 1855 udnævntes H. til sognepræst for Nord-Streymoy, forflyttedes 1862 til Eysturoy og 1878 til Lyderslev og Frøslev på Sjælland, hvorfra han tog sin afsked 1898. Fra 1866 til sin afrejse fra Færøerne var han kongevalgt medlem af landstinget og fra 1867 provst for Færøerne. Som sådan var han født medlem af lagtinget og skoledirektionen, og for en stor del skyldes det ham at Færøernes seminarium blev oprettet 1870 og at kommunaloven af 1872 pålagde kommunerne at sørge for at alle børn over syv år fik tilstrækkelig skolegang. 1884 udkom hans udmærkede, men lovlig arkaiserede oversættelse af *Færingesaga, Förlingasöga útlögð úr íslenskum* som

Hammershaimb, V. U.

to år før havde stået som føljeton i Dimmalætting. *Færøisk Anthologi* som han på opfordring og med understøttelse af Carlsbergfondet udgav 1886–91, udkom i to dele: I, tekst samt historisk og grammatisk indledning, og II, ordsamling og register, udarbejdede af Jakob "Jakobsen. Bortset fra at Jakobsen redigerede sproglæren fra 1854 og lavede lydskriftprøverne, besøgede H. hele indholdet af I: kvad og folkeviser, sagn, ordsprog og gåder, hvoraf det meste var fra hans egne samlinger, og desuden skrev han en række „folkelivsbilleder“ i en mønstergyldig prosa. 1893 besøgte han for sidste gang Færøerne, og den hjertelige modtagelse han fik overalt viste til fulde, hvor afholdt og agtet han var både som præst og sprogmand. Til det første nummer af tidsskriftet *Búreisingur* 1902 skrev han artiklen *Samljóð og Misljóð* som en sidste hilsen til sine landsmænd. – H.s tekster i *Annaler for nord. oldkyndighed og historie* og *Antiquarisk tidsskrift* er med titlen *Savn* blevet fotografisk genoptrykt i mindeåret 1969, *Færøiske Kvæder* og *Færøisk Anthologi* ligeledes. – Sønnen **Hjalmar H.**, *4.5.1856, †27.1.1923, blev student 1874, cand.jur. 1880. Fra 1886 var han bosat i Ålborg hvor han drev selvstændig sagførervirksomhed. 1900 blev han direktør for forsikringselskabet *Fremtiden*. R. 1911. – (V.U.H.) R. 1874. DM. 1897. □Mal. af Brynhild Kjellerup, 1899. H. malet i konfirmationsalderen. Foto. Mindesmærker i Sandavágur, 1919, med portrætrelief af Charles Arvesen og i Tórshavn, 1948, med relieffer af Janus Kamban.

C. F. Nielsen: Stamtv. over familien H., 1876. Edw. Mortansson: V.U.H., Tværaa 1916. Chr. Matras: *Føroyok bókmentasøga*, 1935 50–57. Samme i *Scripta Islandica II*, Uppsala 1951 5–23. Samme: *Nøkur mentafólk*, Tórshavn 1973 67–82. Reidar Djupedal i *Útiseti*. *Árbók Føroyingafelags VII*, 1952 88–112. E. Fors Bergström: *Den færøiska boken*, Sth. 1974. Hans Bekker-Nielsen in efterord til Sv. Grundtvig: *Dansken på Færøerne*, 1978.

John Davidsen (A. Degn)

Hammershøi, Svend, 1873–1948, maler, keramik. * 10.8.1873 på Frbg., †27.2.1948 sst., urne på Solbjerg kgd. F: grosserer Christian Peter H. (1828–93) og Frederikke Amalie Rentzmann (1838–1914). Ugift. – Bror til Vilhelm *H.

To ting har været bestemmende for H.s kunstneriske udvikling, den ældre bror Vilhelms indflydelse og det stærke indtryk, han som fjortenårig modtog af den danske keramik på den nordiske udstilling i Kbh. 1888. Hans uddannelse blev malerens – han kom på Teknisk skole 1889 under H. *Grønvold, gik på akademiet febr. 1890–jan. 1892 (hos C. N. Overgaard og F. *Vermehren), sluttede sig så til Kristian "Zahrtmann" sko-

le hvor han malede model 1892–97 „med stort Held og megen Dygtighed“ (Zahrtmann). Desuden havde han sin debut på en udstilling hos Valdemar Kleis, Vesterbrogade, 1892, og deltog i Zahrtmann-elevernes udstilling okt. 1893, Kunstnernes studieskoles udstilling 1896. Men H. var fra begyndelsen mest interesseret i keramik. Allerede 1888 tegnede han fade og udførte dem på Kjøbenhavns Lervarefabrik (Tauber Jensen) i Valby. Det fik stor betydning for ham at han 1890 lærte Thorvald *Bindesbøll at kende og kom til at arbejde sammen med ham, dels som hjælper, dels selvstændigt, på fabrikken i Valby (der nu tilhørte Eifrig) fra 1891 til ca. 1904–05 (med en enkelt afbrydelse 1894–96). Desuden udførte han en del arbejder hos Herman A. *Kähler i Næstved 1893–94 og ca. 1904–06. Forsøg med porcellæn på Den kgl. Porcelainsfabrik 1891–94 slog ikke an, genoptoges med større held hos Bing & Grøndahl 1898–1900. Bindesbølls død 1908 bevirkede, at han for en tid tabte lysten til at beskæftige sig med keramik. – Efter århundredskiftet havde H. imidlertid i stigende grad vendt sig mod naturstudiet, væsentlig i landskabelige motiver med store nøgne træer eller med grønne løvmasser og hovedsagelig i tegning og akvarel. Denne periode af hans virksomhed var fyldigt repræsenteret på akvarel-udstillingen 1911 (Malende kunstneres sammenslutning). Det lykkedes ham efterhånden tilige at vinde herredømme over oliefarven, og efter et besøg i England på dronning Alexandras legat 1910, med længere ophold i Oxford, kastede han sig for alvor over arkitekturbilledet under den særlige form der er blevet karakteristisk for ham, og hvor de gamle bygninger ses i forbindelse med træer og i diset luft. Under årligt tilbagevendende Englands-ophold (kun afbrudt i krigsårene 1914–19) har han malet arkitekturbilleder fra Oxford og Wells. Hjemme hentede han motiver fra Kronborg, Vordingborg (Gåsetårnet), Rosenborg og huse i det gamle Kbh. Selv om broderen her nok havde givet ham retningslinjen, har H. sit eget ansigt. Særlig ved sin separatudstilling hos Kleis 1919 viste han at han fremfor nogen er de nøgne træers og tågens maler. Få har som han studeret den danske tåge i dens forskellige former, lige fra den lette dis til det våde, halvt uigennemsigtige slør. På samme måde har han vundet sin egen særprægede stil over sin keramik som han genoptog hos Kähler 1911. Uden hensyn til smags-idealernes forandringer fastholdt han sin personlige linje og udviklede sin evne til at lade rig profilering og kraftig ornamentik vokse organisk ud af en stor og rolig form i krukken. På begge områder havde han succes med en separatudstilling i Royal

Institute of British Architects i London okt. 1929. – I tidens løb har H. også leveret udkast og modeller til sølv (Holger Kyster, Kolding; hofjuvelerer Michelsen), bogbind (Anker Kyster), forgyldte rammer (Kleis) samt glas (Holmegaard); udgav 1918 *Thorvald Bindedglas keramiske Arbejder* og 1946 *Thorvald Bindedbøll in memoriam*. Han har udstillet på Den frie udstilling 1895–1909 (parthaver 1901), Charlottenborg forårsudstilling siden 1910, fik guldmedalje for dekorativ kunst på verdensudstillingen i Paris 1925; af hans mange særudstillinger skal nævnes: Kunstforeningen jan. 1910 og 1924, febr. 1926, Kunstindustrimuseet nov. 1916. Akademiet tildelte ham Sødrings opmuntringspræmie 1910 for *Lindetræer set fra Frbg. Slot*, årsmedaljen (Eckersbergs medalje) første gang 1912 for *Taarnet paa Koldinghus* og anden gang 1913 for *Gaardinteriør. St. John's College, Oxford*. Thorvaldsen-medaljen 1944. H. havde sæde i akademirådet fra 1917 og var medlem af udstillingskomiteen ved Charlottenborg 1926–31. Arbejder af ham i kunstmuseet, Kunstindustrimuseet, museet på Koldinghus, Næstved museum, Randers og Maribo museer, Nasjonalgalleriet i Oslo, Musée du Sèvres i Paris. – R. 1925. DM. 1931. □ Tegnet som barn af V. Hammershøi (Kgl. bibl.), mal. af Schønheyder Møller. Mange tegn. og mal. af V. Hammershøi, bl.a. 1881, 1882, 1884, 1898 (Hirschsprung), 1901 og 1904, afbildet på sammes skitse og mal. af fem kunstnere, 1901 (hhv. St. mus. og Thielska galleriet, Sth.) samt Aften i stuen og Møntsamlere, begge 1904. Mal. af L. Find, 1891, tegn. af samme, 1900 (Fr.borg), karikatur af samme (sst.) og af Alfred Schmidt, 1902 (sst.). Mal. af Johs. Ottesen, 1904. Buste af Hjalmar Kleis, 1916. Mal. af S. Wandel (Koldinghus), afbildet på gruppe af samme (Århus kunstmus.). To tegn. af J. Henriques, 1922. Tegn. af Otto Christensen, 1943 (Fr.borg). Foto.

Udg. Træer og bygninger. 12 reproduktioner efter malerier af S.H., [1918]. S.H.s billeder fra Oxford og Wells, m. tekst af Rikard Magnussen, 1936 = Danske kunstnere III. S.H., m. tekst af Kai Flor, 1939 = Danske kunstnere XXVIII.

Kilder. Interview i Berl. tid. 30.9.1929.

Lit. E. Hannover i Politiken 22.4.1895. V. Wanscher i Kunstbl. 1909–10 350f. N. Lützhøft i Skønvirke II, 1916 153–60. Th. Oppermann i Berl. tid. 22.11.1917, 21.3.1919 og 16.2.1926. Verden og vi 21.3.1919. Sigurd Schultz i Ill. tid. 30.3. s.å. Nyt t. for kunstindustri, 1929 31f. Merete Christensen [Bodelsen] sst. 65–72. Kaj Borchsenius sst. 1933 133–35. Jens Thirslund i Samleren II, 1929 43–47. P. C. Konody i Observer 6.10.1929. Samme på dansk i Berl. tid. 10.10.1929. C. A. Bodelsen i Tilskueren, 1930 I 98–107. Jens Thirslund: Kählerkeramik gennem 100 år, 1939. Keramik, red. Johs. Andersen og Viggo Sten Møller, 1946 282–86. Erik Lassen og Mogens Schlüter: Dansk glas 1925–1975, 1975 12–15.

Hammershøi, Vilhelm, 1864–1916, maler. * 15.5. 1864 i Kbh. (Holmens), † 13.2.1916 sst., begr. sst. (Vestre). F: grosserer Christian Peter H. (1828–93) og Frederikke Amalie Rentzmann (1838–1914). ~ 15.9.1891 i Hvidovre med Ida Camilla Vilhelmine Ilsted, * 15.3.1869 i Stubbe-købing, † 10.10.1949 på Frbg., d. af købmand Jens Peter I. (1832–1901) og Johanne Sophie Lund (1834–1912). – Bror til Svend *H.

Allerede fra seksårsalderen skal H. have fået tegneundervisning, først i en årrække hos N. C. Kierkegaard (1806–82), derefter hos H. *Grønvold. Tillige malede han hos Fr. Rohde, senere hos Vilhelm *Kyh. Fjorten år gammel dimitteredes han af Carl F. *Andersen og Grønvold til akademiet i hvis skoler han gik jan. kvartal 1879–april kvartal 1884 (bl.a. under Fr. *Vermehren). Herfra søgte han til Krøyers skole hvor han gjorde bekendtskab med Carl *Holsøe. 1885 udstillede han sit første billede *Portræt af en ung Pige* (søsteren, Hirschsprungs samling). Med sine enstonige sorte, grå og brune farver og sit tyste væsen måtte H. i 80'erne komme til at stå som en ganske egenartet, tilsyneladende rodløs fremtoning. Visse momenter i hans maleri – hans stildannende evne og det ligesom farve-absorberende lys der gennemtrænger hans billeder – hører for så vidt hjemme et helt decennium senere. Dybere set vedbliver hans udspring af 80'ernes opfattelse dog at være kendelig, også gennem hans senere udvikling. Tilknytningen til det nærmest liggende og fortroligt kendte, til de hjemlige stuer og de pårørende, sansen for den tavse hygge der vokser frem af tingene, og det følsomme blik for valører deler han med malere som Viggo *Johansen og Jul. *Paulsen. Endvidere er hans motiver meget mere fint afbalancerede virkelighedsudsnit end egentlige kompositioner. Hans format var så stort i opfattelsen, hans personligheds præg så stærkt og hans kunstneriske intensitet så gennemtrængende at al lighed med samtiden dengang sløredes. Man kan vistnok spore Grønvolds begejstring for J.-A.-D. Ingres i H.s fremtrædende sans for plastisk form og i hans komposition af visse tidlige enkeltfigurbilleder – Grønvolds undervisning gjorde et stærkt indtryk på mange af hans elever, og det vides at H. satte stor pris på ham. Men alle træk forsvinder i den syntese der er H.s særkende og det blivende i hans kunst, en åndelig fordybelse som kun få danske malere har nået.

H. kom frem i en tid med stærk kunstnerisk gæring og skarpe kunstpolitiske modsætninger, og han, „den fredeligste af fredsommelige“, fik den

skæbne at blive stridens æble mellem en uforstående offentlighed og vrangvillige autoriteter på den ene side og betydelige venner samt en kunstnerisk opposition på den anden side. Hans kunst virkede så ny og uvant at den forargede, men samtidig var H. straks fra første færd anerkendt af en lille kreds af kunstnere og kunstkyndige, blandt disse især oppositionens pennefører Karl "Madsen. Akademiet undlod at uddele præmie ved Neuhausens konkurs 1885 hvortil H.s debutarbejde var indsendt, og da Charlottenborg-udstillingen nogle år senere refuserede et par lige så fortrinlige arbejder af ham (således 1888 *En ung Pige, der syer*) blev dette en medvirkende årsag til dannelsen af Den frie udstilling og H. en af dennes seks stiftere 1891. I de samme år fik H. en usædvanlig virksom mæcen i tandlæge Alfred "Bramsen. Han købte sit første billede af H. 1888 og blev snart så interesseret at han satte sig et livsmål i at gøre H. berømt ud over landets grænser. Bramsen sørgede for at H. blev rundeligt repræsenteret ved de store udenlandske udstillinger, arrangerede særudstillinger hjemme og ude, skrev om ham i den udenlandske fagpresse. Ved århundredskiftet afhændede han sin øvrige, fortrinlige malerisamling for udelukkende at hellige sig H. af hvis hovedværker han efterhånden erhvervede størsteparten. Hans virksomhed for H. har dog mødt kritik fra folk der stod H. nær. H.s billeder blev i øvrigt modtaget med virkelig beundring og stor anerkendelse overalt i udlandet (bronzemedalje på verdensudstillingen i Paris 1889, sølvmedalje sst. 1900, guldmedalje 2. kl. i München 1891, guldmedalje 1. kl. sst. 1909); udstillingen i Rom 1911 fastslog hans europæiske ry (præmie: 10000 lire; opfordring til at levere selvportræt til Uffizierne).

I videre kredse vandt H. indpas som „de stille stuers maler“ med billederne fra sit hjem, de fleste malede i gamle huse på Christianshavn – stuer med hvide døre, nogle få udsøgte møbler og en enkelt figur, stundom et solstregf gennem et vindue. Disse skildringer af det fornemme borgerlige interiør har vist sig at have større betingelse for at vinde udlandets forståelse som fortolkning af det særegne i dansk kultur end dansk malerkunst i almindelighed besidder. Men H. sigtede i virkeligheden mod strengere idealer. Det er karakteristisk at nogle af hans interiører snarere er indendørs-arkitektur end stue-billeder (*Støvkornenes Dans i Solstrålerne*, 1900; *Aabne Døre*, 1905). De fører lige over i hans store arkitektur-stykker (*Christiansborg med Marmorbroen*, 1890–92; *Fr.borg*, 1893; *Kronborg*, 1897; *Asiatisk Compagni*; *Petri Kirke*, 1907; *Slotskirken*, 1910). Disse udgør ligesom hans få men fremragende landskaber (*Kongevejen ved Gentofte*,

1892; *Tirsdags-Skoven ved Fr.borg*, 1893; *Gentofte Sø*, 1903) afsnit for sig i vor malerkunst. Alligevel føles de som kun sideområder i hans produktion fordi de for en stor del beror på hans evne til abstraktion – den samme evne der hæver hans nøgne modeller så højt i plastisk henseende (fx Kunstmuseets, 1904), og som gør at hans farver (der for øvrigt i hans gode arbejder både har koloristisk fylde og indre glød) i et særligt tilfælde kunne blive til en festlig klang af hvidt, laksrødt og gyldent (interiør i Louis XVI's stil, Hirschsprungs samling). Den egentlige H. finder man i figurbillederne. Ikke blot bliver den kunstneriske anspændelse stærkest, den plastiske form mest fremtrædende her, men der er i dem en ejendommeligt selvforstykkelse med nedslagne øjne – manden der stirrer ind i lyset (illustration til Poul Møllers *Sonnet til Laura*, 1899), Henry Bramsen med sin Cello, 1893, de fem mænds tavse samvær i isoleret kontemplation, 1902, (Thielska Galleriet), kunstneren der tegner sin hustru med ryggen til beskueren og bøjet hoved, Århus kunstmuseum 1898, den ensomme møntsamler, 1904. H.s skikkelser vender blikket bort, eller også stirrer de demonstrativt på beskueren under den stærke Willumsen og den ransagne Zahrtmann (portrætter 1901 og 1890). Man finder i *Artemis*, 1893–94, (kunstmuseet) en symbolsk selvbekendelse, en skyhed for sit eget selv der siger ikke så lidt om H.s psyke. Han var som sindstype en søn af tusmørket og tågen, han var et menneske af den art der i den store verdens øjne kun findes i Norden, og havde format til at skildre det på monumental og almengyldig vis. H.s første udenlandsrejse gik til Holland og Belgien maj 1887. Derefter foretog han følgende rejser: til verdensudstillingen i Paris 1889 (hvor han traf Karl Madsen og L. A. "Ring"); over Holland til Paris sept. 1891–marts 1892; Norditalien okt.–dec. 1893 (på et mindre akademistipendium); til kunstnermødet i Stockholm juni 1897; over Holland til London okt. 1897–maj 1898 (for et akademistipendium); Italien okt. 1902–febr. 1903 (med understøttelse af kunstvenner; malede et *Interiør af San Stefano Rotondo* i Rom); England sept. 1904 (besøg hos sin ven og beundrer, pianisten Leonard Borwick); rejste okt. 1905 over Berlin, Kassel, Holland til London og blev der til ind i 1906 (*Gadebillede ved British Museum*); Firenze sept.–okt. 1907; London juni 1912 og nov. 1912–april 1913. Han udstillede på Charlottenborg 1885–86, 1888–89 og Den frie udstilling 1891–1904, 1906, 1908, 1914–16; særudstillinger i Berlin okt.–nov. 1907, der blev en stor succes, kunstforeningen marts 1900, april–maj 1916 (i to afdelinger), jan. 1930. Han blev medlem af akademiets plenarforsamling febr.

1909 og havde sæde i akademirådet fra dec. 1910 til sin død. Arbejder af ham ejer Kunstmuseet, Hirschsprungs samling, Århus museum, Nationalmuseum og Thielska galleriet i Stockholm, Göteborgs museum, Nationalgalerie i Berlin og Tate Gallery, London. – □Selvportr. malet 1890, 1891, s.m. hustruen 1891 (Davids saml.). Afbildet på gruppe af P. Ilsted, 1892. Mal. af G. Achen (Fr.borg), skitse til dennes altertavle, Den gode hyrde (Lem k.). Selvportr. 1895 og s.m. hustruen 1898 (Århus kunstmus.). Afbildet på V. Johansens mal., Aftenselskab, 1899 (St.mus.). Radering af P. Ilsted, 1900. Karikaturer af Alfred Schmidt 1900, 1902 og 1907. Tegn. af P. S. Krøyer, 1902 (Hirschsprung). Afbildet på V. Johansens mal. Mellem kunstnere, 1903 (Nationalmus., Sth.). Karikatur af R. Christiansen, 1908. Selvportr. malet 1911 (St.mus.), 1913 (Uffizierne, Firenze; Fr.borg) og 1914. Mal. af Jul. Paulsen, 1914, og afbildet på samme mal. Aftenselskab, 1915 (St.mus.). Tegn. af Paul Fischer. Radering af Henrik Lund. Stik af P. Ilsted, 1920, tegn. af samme. Mal. af Svend Hammershøi, 1922 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Foto.

Bibliografi. Alfr. Bramsen: V.H.s arbejder. En fortegn., 1900.

Udg. V.H., 1916 = Små kunstbøger XIII.
Lit. Karl Madsen i Politiken 20.4.1885, 2.2.1891, 15. og 17.5.1902, 20.2.1916. Samme i Kunstbl., 1888 70f. Samme i Tilskueren, 1889 421f.; sst. 1891 332f.; sst. 1896 84f. Samme i Kunst l., 1899. Erik Skram i Politiken 22.3.1888. Emil Hannover sst. 3.4.1891, 4.5.1894, 2.6. og 2.8.1897, 5.2.1906. N. V. Dorph i Ill. tid. 3.6.1894 og 1.4.1900. Samme i Politiken 2.3.1900 og 22.3.1902. Samme i Berl. tid. 15.2.1916. Alfr. Bramsen i Politiken 22.2.1904 og 15.2.1916. Samme i Nationaltid. 13.2.1915 og 26.5.1918. Samme i København 16.2.1912 og 14.2.1916. Samme i forordet til Kat. over kunstforen.s udstill. jan. 1930 3–6. Jens Thies i Saml. avhandl. om nord. kunst, Kria. 1920. William Ritter i L'art et les artistes X, Paris 1910 264–68. Vilh. Wanscher i Ord och bild XXIV, Sth. 1915 401–11. Carl V. Petersen i Afhandl. og artikler om kunst, 1939 137–47. Ernst Goldschmidt m.fl. i Politiken 14.2.1916. Sophus Michaëlis og Alfr. Bramsen: V.H., 1918 (m. værkfortegn.). Kristian Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. Th. Oppermann i Berl. tid. 18.1.1930. Eigel H. Brünniche: Alfr. Bramsen som kunstsamlr, 1933. Poul Vad: V.H., 1957 (m. bibliografi). Samme i Signum IV, 1964 nr. 2 24f.

*Sigurd Schultz**

Hammershøi, Povl Vilhelm, 1905–61, officer. * 16.9.1905 i Kbh. (Garn.), † 17.7.1961 i Washington, USA, begr. Kbh. (Kastelsk.). F: oberstløjtnant Peter Vilhelm H. (1860–1949) og Fanny Hilda Johanne Vilhelmine Klæbel (1863–1946). ~ 8.10.1935 med Hertha Dagmar Søtoft, * 30.10.1914 i Slagelse, † 1.3.1970 i Kbh., d. af oberst Knud Pedersen S. (1876–1944) og Asta Stilling (1884–1933).

H. blev premierløjtnant af fodfolket 1927, kaptajn 1934, kaptajn 1939, oberstløjtnant 1947, oberst 1952 og generalmajor 1956. Han gennemgik hærens officersskoles generalstabskursus 1933–35, og var derefter tilknyttet generalstaben (overtalligt nr.) 1936–39, fuldmægtig i krigsministeriet 1937–39, kontorchef i dettes 1. kontor 1942–47. 1941 blev han chef for 11. bataljons 4. kompagni, senere dets 3. kompagni. 1943 indtrådte han i krigsministeriets såkaldte afviklingsstab. Som tjenstgørende i ministeriet fortsatte han tjenesten efter 29.8.1943. I foråret 1944 blev H. af hærens illegale generalstab beordret til tjeneste i efterretningstjenesten hvor han overtog arbejdet på Sjælland. Efter F. B. *Larsens arrestation 2.9.1944 overtog H. sammen med O. *Blixenkron-Møller den daglige ledelse af den militære efterretningstjeneste i Danmark i nær kontakt med danske efterretningsofficerer i Stockholm. Han ledede dette arbejde på glimrende vis frem til befrielsen 5.5.1945. H. arresteredes af tyskerne 3.1.1945 sigtet for spionage; de måtte dog samme dag løslade ham på grund af manglende beviser. H. var fungerende afdelingschef for krigsministeriets 1. afdeling 1946–49 og deltog herunder i arbejdet i en lang række militære kommissioner. 1949–50 var han chef for 2. livgardebataljon, 1950 afdelingschef i forsvarsstaben, 1951 souschef for denne. S.å. blev han medlem af forsvarets materielnævn, og var 1956–59 chef for forsvarsstaben. Under tjeneste som militærattaché i Washington og Ottawa og dansk forbindelsesofficer til SACLANT døde han. – H. var sekretær for Det krigsvidenskabelige selskab 1938–41 og medlem af hovedbestyrelsen for Soldaterhjemforeningen Dannevirke. – R. 1946. DM. 1947. K. 1961. □Foto.

Helge Klint: Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste 1940–45, 1977 72–79. – Beretn. vedr. 1944–45 i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Hammond, Eiler, 1757–1822, præst. * 2.2.1757 på Ågård, Løve hrd., † 28.7.1822 i Roskilde, begr. sst. F: købmand i Trondhjem, godsejer, kommerceråd William H. (1707–87, ~ 1° 1730 med Birgitte Krenchel, 1702–48) og Lovise Charlotte Hagerup (1727–1801). ~ 29.10.1789 i Kbh. (Nic.) med Charlotte Maria van Deurs, * 7.3.1763 i Kbh. (Petri), † 9.5.1847 i Roskilde, d. af justitsråd, grosserer og revisor i Asiatick kompagni Jacob Christian v.D. (1729–1800, ~ 1° 1754 med Charlotte Amalie Brun, ca. 1738–55) og Henriette Johanne Dorothea de Ployart (1733–1807, ~ 1° 1754 med agent, brygger Herman de Place, 1711–57, ~ 1° 1746 med Cathrine Nysom, 1731–52).

Hammond, Eiler

H. blev student 1776 fra Slagelse, tog 1780 filologisk embedseksamen og 1786 teologisk attestats. 1784 fik han plads på Borchs kollegium og udgav her om dogmatiske emner fire latinske disputater der udmærker sig ved klar tankegang og godt sprog. 1788 blev han residerende kapellan ved Skt. Mikkels kirke i Slagelse samt sognepræst i Hejninge og viste sig i disse embeder så stærkt interesseret i skolevæsenets forbedring at han ved en særlig kgl. resolution 1796 modtog regeringens påskønnelse af sit arbejde og fik løfte om et bedre kald. S.å. blev han sognepræst for Brøndbyøster og -vester, 1805 desuden provst i Smørum hrd. og 1807 amtsprovst i Kbh.s amt. I sin nye virkekreds vedblev han med stor iver at reformere skole- og fattigvæsen og modtog atter flere gange kancelliets påskønnelse af sin indsats. 1801 udarbejdede han en plan for fattigvæsenets almindelige ordning der blev lagt til grund for reglementet af 28.5.1802 for fattigvæsenet i Sjællands stift, og 1802 blev han (efter eget ønske) befalet at oprette et privat seminarium i sin præstegård, ved hvilket han selv skulle være forstander og førstelærer. I dette seminarium der bestod en årrække blev en stor mængde dygtige lærere uddannede. Ejendommeligt for seminarieret var det at teoretisk fagundervisning i vid udstrækning gik hånd i hånd med praktiske sysler som have dyrkning, agerbrugsarbejde og kurvefletning. Desuden arbejdede H. med kraft og myndighed på en bedre organisation af skolevæsenet i Kbh.s amt, og det er hans fortjeneste at amtet i denne henseende kom til at indtage en førende stilling. Under begivenhederne 1807 deltog H. med nidkærhed i bestræbelserne for at lette amtets beboere krigens byrder, hvorom en efterladt dagbog af ham på en interessant måde vidner. 1820 blev H. amtsprovst i Roskilde amt og sognepræst ved domkirken i Roskilde, men kom kun til at virke som sådan i to år. H. roses af biskop N. E. "Balle som en dygtig præst. I sin virksomhed repræsenterede han 1700-tallets gavnelystne, moderat liberale præstetype, men stod uden forståelse for den teologiske reaktion ved det nye århundredes begyndelse. Bekendt er fortællingen om hans forførelse ved at høre Grundtvigs oplæsning af „Roskilde-Riim“ ved landemodet 1812. – R. 1809. □Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.).

Dagbog i Fra arkiv og museum I, 1899–1902 285–328. – Sofus Elvius: Familien Hagerup, 1902 43f. Fr. Thaarup: Fædrenelandsk nekrolog, 1835–44 123–25. Kirkehist. saml. 3.r. IV, 1882–84 19; Daniel P. Smith sst. 679f; Henrik Pedersen sst. 5.r. V, 1909–11 819. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1784–1818, 1893. J. P. Jørgensen i Vor ungdom, 1921 310–23 367–72. Chr. A. Jensen og Carl Pedersen: Gentofte og Hvidøre kgl. skoler, 1921 59–77.

*Bjørn Kornerup**

Hammond, Fredrik, 1718/19–58, industridrivende. * 1718 el. 19 i Danmark, † 7.12.1758 i Kbh. F: foged i Inderøy Jakob Nicolai Edvardsen H. († 1734) og Catharina Hedding. ~ 26.1.1747 i Kristiania med Bergitha Juditha Cimber, * ca. 1724, † 17.5.1793 i Kbh., d. af (?) foged i Fosen Niels C. og Idde Margrethe Finckenhagen.

H. var født året før moderen giftede sig med fogeden på Inderøy, men en samtidig påstand at denne ikke var faderen kan ikke verificeres. At H. voksede op i Trøndelagen bevidnes af et hyldestdigt, tildels i trønderisk dialekt, i anledning af arveprins Christians fødsel 1745. En overgang var han soldat – efter en datters oplysning først ved livgarden, derefter ved ingeniørkorpset – men 1739 blev han student, med Ludvig Holberg som privatpræceptor, i Kbh. Efter at have opgivet at studere teologi „ifølge hans muntre Temperament“ læste han på egen hånd kameralvidenskab. 1743–51 var han sekretær ved den norsk-svenske grænsekommision, 1748 fik han titel af kancellisekretær, 1750 af virkelig kancelliråd. H. synes at have været en elskværdig person og dertil initiativrig og opfindsom. Han var således velanskrevet i regeringskredse i Kbh., og at han ansås for en dannet mand ses af at han blev optaget som medlem af Jacob „Langebeks Kgl. danske selskab. Fra 1752 var han bosiddende i Norge hvor han dels drev landbrug, og dels forsøgte sig med forskellige former for industri. Hans virke her bar præg af ønske om at fremme almenvellet; således fik han 1754 oprettet et „Sæde-Korns Magasin“ der på grundlag af frivillig aflevering i høsttiden skulle hjælpe de trængende med udsæd om foråret. Ligeledes søgte han at fremme en produktion af varer, fx fortinnede jerngryder, der skulle gøre Norge mere uafhængig af import fra Sverige. Ved privat betalte observatører holdt han sig orienteret om de politiske forhold hos denne farlige nabo, og han ansatte svenske fagfolk ved sine virksomheder. Endvidere oprettede han et teglværk og, på opfordring af gehejmeråd Otto Thott, en kobbermølle *Friedrichsfors* ved Lillehammer. Han fik dog i længden svært ved at skaffe tilstrækkelig likvid kapital til sine foretagender, og da han ikke fik den produktionsstøtte han havde ansøgt regeringen om begyndte han 1757, vistnok på tilskyndelse af sin svenske fabrikmester Anders Andersson Sundblad, at fremstille falske banco-sedler. Sedlerne var ifølge B. W. Luxdorph „ganske lige de gode“, men samme efterår blev han angivet af en uven. Under falsk foregivende blev han lokket til Kbh., røbede sig og blev, efter at der var sendt folk arstet for også at arrestere Sundblad, 20.2.1758 arresteret og sammen med hustruen sat i kastellet. Skønt hun ikke var hans

medskyldige blev hun, der var højt frugtsomme-
lig, først løsladt 12.4., hvorefter hun i breve be-
stormede Kurantbankens direktion for at få ud-
leveret nogle af sine ejendele og få lov at bjerge
høet på deres af staten ligeledes beslaglagte nor-
ske ejendom Edsvold i Nes.

H. der ligesom Sundblad lå lænket på hånd og
fod søgte at redde livet ved fra fængslet dels at
appellere til direktionens medlidenhed, dels at
fremstille en række samfundsøkonomiske for-
slag, havde stillet i udsigt at ville afsløre en ny
teknik ved fremstilling af pengesedler. Men 7.12.
blev de begge henrettet med sværd på Nytorv i
Kbh. Det blev den sidste henrettelse på dette
sted. – H.s *Svane-Sang eller poetiske Afskeeds-
Tale* ... blev efter hans ønske udgivet af enken
1759. Da den 1814 blev genoptrykt i Wolffs
Journal meldte H.s yngste datter sig med yderli-
gere oplysninger om faderen. Wolff udtaler at
H.s portræt „udviser Fromhed og Jovialitet“,
hvorved han sikkert udtrykker en overleveret
undren over om H. virkelig var en forbryder der
burde bøde med livet.

Kurantbanken. Indkomne breve 1751–60, Rigsark. (H.s
og hustruens breve). Odin Wolff: Journal for politik,
1814 I 153–61 (uddrag af *Svane-sang*); s.å. II 27–30.
Universitetsmatriklen II, 1894 606. Luxdorffs dagbø-
ger, udg. E. Nystrom I, 1915. Syn og segn XXIII, Kria.
1917 184f (om digtet til arveprinsen).

Sv. Cedergreen Bech

Hamsfort, Cornelius, 1509–80, læge, apoteker.
* 26.4.1509 i Nederlandene eller i Slesvig,
† 8.3.1580 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F:
Henrik H. Orschotanus fra Amersfort i Neder-
landene og Cornelia de Vale. ~ 1° ca. 1541 i
Husum med Mericke (Maria) Splenters, * ca.
1515 i Husum, † 19.9.1560 i Odense (~ 1° med
lensmand på Helgoland Herman Høyer, 1477–
1541, ~ 1° ca. 1507 med Cathrine, ca. 1491-ca.
1534), formentlig d. af Knud S. († tidligst 1555).
~ 2° aug. 1561 på Kbh.s slot med Magdalene
Payens, † 11.2.1578 i Odense (~ 1° med kgl. råd,
universitetskonservator, dr. jur. Bernard Wig-

bold Fries, † 20.4.1556). – Far til Cornelius *H.
(1546–1627).

H. (kaldet den ældre) blev medicus hos Christi-
an III 1538, men han var da ikke dr.med. Han
immatrikuleredes først i Kbh. 1539, blev kgl.
apoteker 29.9.1540, dr.med. 1544 i Kbh. som den
første dr.med. ved Kbh.s universitet, og samtidig
blev han livmedicus hos Christian III. –
25.4.1549 fik han bevilling som apoteker i Oden-
se, det nuværende Løveapotek (det ældste af de
nu bestående danske apoteker), men han var i
reglen ved hoffet og efter kongens død to år hos
enkedronningen på Koldinghus, og han synes
først fra 1562 at have taget fast ophold i Odense.
Han var lønnet med forskellige kanonikater og
oprettede et par mindre legater. □ Kisteplade
(Odense bys mus.). Et epitafium for H. er gået til
grunde (Odense, Skt. Knuds k.).

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873
663–728 (C. H. d.y.s optegnelser og C. H. d.æ.s breve).
– Vilh. Marstrand: Slægtshist. bidrag IV i Personhist. t.
XXVII, Sth. 1926 (også som særtryk) 64 69. J. D. Her-
holdts Archiv for lægevidenskabens hist. i Danm., 1823
33. J. D. Herholdt og F. V. Mansa: Saml. til den da. me-
dicinalhist., 1835 6 239 341. V. Ingerslev: Danm.s læger
og lægevæsen I, 1873. E. Dam og Aage Schæffer: Dan-
ske apotekers hist. I, 1925 30–32. Aage Schæffer: Studier
til da. apotekervæsens hist., 1963 20–23. – Breve i
Rigsark.

*Gordon Norrie**

Hamsfort, Cornelius, 1546–1627, læge, histori-
ker. * 6.5.1546 i Kolding, † 13.5.1627 i Odense
(Skt. Knud). F: kgl. livlæge Cornelius *H.
(1509–80) og Mericke (Maria) Splenters (ca.
1515–60). ~ 1° 10.9.1587 i Flensborg med Mette
thor Smede, * ca. 1570 i Flensborg, † 2.(3).8.1588
sst., d. af rådmand Reinhold t. S. (ca. 1532–84)
og Gesa Lange (ca. 1543–1603). ~ 2° ca. 1596 i
Kiel med Katharina Jers, * ca. 1565 i Kiel, † ca.
1655 i Odense, d. af rådmant i Kiel Johann J.
(ca. 1530–70) og Anne (Agnete?) Mathiasdatter
Knutzen (* ca. 1535). Beslægtet med Katharina,
hvorfor kgl. dispensation 18.9.1596 til ægteskab.
H. (kaldet den yngre) uddannedes i medicin og
farmaci ved udenlandske universiteter. 1560–67
var han immatrikuleret i Meissen, 1568 i Witten-
berg, 1571 i Marburg, 21.5.1572 i Montpellier,
4.11.1572 i Padua hvor han endnu var 19.1.1573.
4.9.1573 blev han stambogsindført i Siena. Derefter
vendte han tilbage til Odense. 1579 rejste
han igen til Italien, men faderens død n.å. har
formodentlig kaldt ham hjem; dog opnåede han
forinden at tage den medicinske licentiatgrad,
vistnok i Basel hvor han udgav *Disquisitiono brevis
de menstruis*. Resten af livet tilbragte han i
Odense hvor han fortsatte faderens virksomhed

Hamsfort, Cornelius

som læge og apoteker. H. blev en velhavende mand og stiftede 13.1.1627 et legat på 1000 rdl. hvoraf renterne skulle udbetales til disciple ved Odense gymnasium, fra 1802 overgik legatet til Odense latinskole. – H. hører til 1500-tallets mange flittige historiske samlere. Lige fra sin tidlige ungdom havde han gjort optegnelser til dansk historie, selv under Padua-opholdet har han arbejdet på sin *Series episcoporum Otthoniensium*. Han har intet ladet trykke og har heller ikke, skønt han skriver et særpræget, sirligt latin, næret historiografiske aspirationer, hvorimod han med stor omhu har sammenstillet sine spredte data i annalistisk form. Det er som indsamler han har sin styrke, og han hævder i denne egenskab den ypperste plads i sin tid idet han ikke som sine fæller nøjes med hvad der forefindes i årbøger og bearbejdelser, men er den første danske historiker der i større omfang udnytter det middelalderlige brevstof og forstår hvad arkiver kan bruges til; ham skylder vi vort kendskab til en mængde nu tabte breve, især fra klostre og kirker, navnlig på Fyn. Allerede Arild Huitfeldt har nydt gavn af H.s arbejder som denne beredvilligt stillede til hans rådighed. I sine efterladte optegnelser (offentliggjort af Jacob Langebek og H. F. Rørdam) har H. dels fremstillet rigshistorie, fx i sin store *Chronologia rerum Danicarum* der ved en uagtsomhed af Johannes Stephanius bestandig har båret betegnelsen „secunda“, dels hvert enkelt af de danske bispeddømmers historie. Desuden er han den første der ses i større udstrækning at have interesseret sig for dansk heraldik og sfragistik (seglære).

Kilder. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 663–721 (H.s hist. optegn. 1545–63); 2. II, 1887 457–528. Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev IV, 1906–12 120–24. Scriptorum minores, udg. M. C. Gertz I, 1917–18 (reprudg. 1970) 10. Personalhist. oplys. om borgmestre . . . i Flensborg 1550–1848, ved Aage Bonde og J. Hvidtfeldt, 1961 36.

Lit. Vilh. Marstrand: Slægtshist. bidrag IV i Personhist. t. XXVII, Sth. 1926 (også som særtryk) 71. Kr. Erslev i Hist. t. 6. r. II, 1889–90 391f 409f. Kn. Fabricius sst. 10. r. II, 1932–34 540–55. H. F. Rørdam: Historieskriveren Arild Huitfeldt, 1896. E. Dam: Odense Loveapoteks hist. I, 1903 17–24. E. Dam og Aage Schæffer: Danske apotekers hist. I, 1925 32–34. Ellen Jørgensen: Historieforskn. og historieskrivn. i Danm., 1931. Manus i Kgl.bibl.

R. Paulli*

Hanck, Marie Kirstine **Henriette**, 1807–46, forfatter. * 19.7.1807 i Odense, † 19.6.1846 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: adjunkt ved Odense katedralskole, cand.teol. Johan Hendrik Trützschler H. (1776–1840) og Madseline Antoinette Iversen (1788–1851). Ugift.

H. var den ældste af seks søstre, forvokset og af skrøbeligt helbred. Den beskedne, stilfærdige pige havde brændende litterære interesser, og under påvirkning af tidens svenske og tyske kvinddeforfattere debuterede hun 1838 anonymt med den elegante brevroman *Tante Anna*. Pga. forviklinger har titelpersonen forspildt sin ungdomskærlighed og lever resten af sit liv i stille resignation. H.s beskrivelse er præget af dyb sympati. Hendes næste roman, *En Skribentindes Datter*, 1842 er en udviklet kærlighedsintrige der foregår i Dresden med udflugter ud i Europa. Bogens styrke er de psykologiske studier af personernes tilbøjelighed for hinanden, hvorimod stilen er temmelig melodramatisk. Trods en ganske opmuntrende anmeldelse af kritikeren P. L. Møller fortsatte H. ikke sit forfatterskab. 1841 var hun med sin mor flyttet til Kbh. – Det er som H. C. Andersens trofaste ungdomsveninde og fortrolige korrespondent i hans ungdomsår hun specielt huskes. Hendes morfar, bogtrykker Christian Iversen, hørte til digterens tidligste velyndere. Allerede 1823 havde Andersen besøgt familien i Odense, og som student var han flere somre dens gæst på landstedet i Tolderlund. Som årene gik betød H. hans eneste tilknytning til fødebyen med hvis begivenheder hun holdt ham à jour. Hans kunst omfattede hun med en varm søsterlig beundring og forståelse der betød en moralsk støtte for ham i årene omkring de første eventyrs udgivelse. For tiden 1834–40 er hans breve til hende den vigtigste kilde til hans livs og hans værkers historie.

Kilder. Breve fra H. C. Andersen, udg. C. St. A. Bille og Nic. Bøgh. I–II 1878. H. C. Andersens brevveksl. med H. H. 1830–46, udg. Sv. Larsen I–IV, 1941–46 = Anderseniana IX–XIII.

Lit. H. C. Andersen: Mit livs eventyr, 1855 (ny udg. 1975). Samme: Saml. skr. 2. udg. I, 1876 323f. VI, 1877 128–30. Nic. Bøgh: Signe Læssøe, 1877 102–06 247–49. Eiler Hoeg i Anderseniana 2.r.1, 1947 66–76. Elisabeth Hude sst. 2.r. VI.4, 1969 321–55. Samme: H. H. og H. C. Andersen, 1958.

Papirer. Breve til H. C. Andersen i Kgl. bibl. Breve fra H. C. Andersen i H. C. Andersens hus, Odense. Breve fra Signe Læssøe 1833–41 i Rigsark.

Uffe Andreasen (H. Topsøe-Jensen)

Hannemann, Daniel Vilhelm Rudolph, 1829–75, civilingeniør, landøkonom. * 16.6.1829 i Helsingør, † 26.4.1875 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: skomager Daniel Vilhelm H. (ca. 1770–1837) og Marie Hansen. ~ 23.5.1863 i Kbh. (Helligg.) med Johanne Jeanette Bernhardine Løw, * 19.1.1841 i Kbh. (Frue), † 26.5.1919 på Frbg., d. af metal- og klokkestøber Bernhard Sextus L. (1810–1900) og Susanne Sabine Petersen (1811–97).

H. tog adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt 1847 og forlod denne 1852 med eksamen i anvendt naturvidenskab. Efter at han 1852–54 havde arbejdet som assistent ved vandbygningsvæsenet i Jylland gik han over i privat ingeniørvirksomhed og interesserede sig især for landøkonomisk kulturteknik. Efter landhusholdningsselskabets opfordring og med dets støtte foretog han 1858 og 1859 rejser i Belgien, Tyskland og Frankrig for at studere vandings- og afvandingsarbejder. Efter sin hjemkomst og indtil 1862 var han lærer i landmåling ved Polyteknisk læreanstalt og arbejdede derefter 1862–67 ved anlægget af de jysk-fynske jernbaner; men hans hovedvirksomhed som ingeniør blev en række inddæmnings- og udtørningsarbejder, således udtørringen af Bøtø nor på Sydfalster, Sjørring sø i Thy samt digebygningen på Sydfalster efter stormfloden 1872. – Efter J. C. "Halds død valgtes H. til sekretær i landhusholdningsselskabet. Udnævnelsen skyldtes især E. "Tesdaorffs indflydelse. Han måtte her overtage forretninger der var fremmede for hans tidligere virksomhed, men han arbejdede sig hurtigt således ind i dem at han gjorde udmærket fyldest. Han var i besiddelse af forretningsdygtighed og energi, med sikkert blik for det væsentlige i enhver sag, og han bidrog til at stagnationen i landhusholdningsselskabet afløstes af liv og fremgang. Også i landmandsforsamlingerne tog han virksomt del, 1869 som komitémedlem og 1872 som sekretær. – H.s interesse gik vel overvejende i praktisk retning, men han har dog også som forfatter leveret arbejder af betydning for landbruget. 1855 udgav han *Lærebog i Landmaaling og Nivellement* og kort efter en praktisk anvisning i samme fag, nærmest til brug for landmænd. 1857 oversatte han et tysk værk om *Gjødningsmidlerne, deres Virkning og Anvendelse*, og 1876 udkom *Vejledning til Dræningens Udførelse paa større og mindre Gaarde* der blev udgivet efter hans død af landhusholdningsselskabet som prisskrift, og han bidrog til Tidsskrift for Landøkonomi og Ugeskrift for Landmænd.

Ugeskr. for landmænd, 1875 501f. H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. II, 1919 36–38. H. M. Holt i Erhvervshist. årbog XIX, 1968 65.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Hannemann, Johan Georg, * 1907, civilingeniør. * 15.4.1907 i Randers. F: driftsbestyrer for Randers–Hadsund jernbane, civilingeniør Harald Frederik H. (1865–1937) og lærer Theodora Marie Frederikke Heilskov (1872–1956). ~ 16.5.1936 på Frbg. med Grete Sandorff, * 28.6.1912 på Frbg., d. af musikpædagog Timand S. (1887–1965) og Martha Marie Mathiesen (1887–1972).

H. blev student 1925 fra Randers. Efter filosofikum 1926 tog han 1930 polyteknisk eksamen som bygningsingeniør og blev derefter ansat hos forskellige rådgivende ingeniørfirmaer indtil han 1934 kom til professor A. "Engelunds tegnestue hvor han senere blev tegnestuechef. 1934 blev han også assistent i bærende konstruktioner ved Danmarks tekniske højskole. 1944 blev han lektor og 1948–75 var han professor i faget. 1945 blev han dr. techn. og stiftede sammen med B. J. "Rambøll samme år det rådgivende ingeniørfirma *Rambøll og Hannemann*. – H. har udviklet en særlig evne til at løse vanskelige statiske problemer og til at forme stål og broer. Han har vundet flere præmier i brokonkurrencer, således *Elgeseterbroen* i Trondheim, 1946 og *Drümsöbroen* i Helsingfors, 1965 samt *Storebæltsbroen*, 1966 (sammen med firmaet Jespersen og Søn). H.s broer er ofte udført efter princippet med en plade på høje slanke søjler. Dette gælder også *Svendborgsundbroen* som H. har stået for projekteringen af (sammen med civilingeniør Poul Møller Nielsen). H. har i tilknytning til sit firma udformet nye konstruktionstyper inden for haller, antenne- og højspændingsmaster, foruden i Danmark også i Norge, Sverige, Finland og Li-byen. Specielt har han udviklet rundjernskonstruktioner der også er anvendt i en hal på 110×85 m. Dette areal er overdækket ved at sammensvejde 17.000 rundjernsstænger der hviler på 6 søjler. Så vidt vides er det den største rundjernskonstruktion der hidtil er udført. – I en årrække var H. formand for udvalg for udarbejdelse af norm for stålkonstruktioner. H. fik 1978 tildelt Den europæiske stålbyggnings unions pris og 1979 Den danske stålpris. Han har bl.a. skrevet *Den usymmetriske Mellem punktmetode*, 1945 (disputats); *Teknisk statik*, 1955; *Mennesket, den absurde robot?*, 1970 samt artikler bla. i Bygningsstatistiske Meddelelser og Ingeniøren. Til H.s 70-årsdag udsendte firmaet bogen Vil vi være det foruden. □Foto.

Berl.tid. 24.10.1979.

P. H. Bendtsen

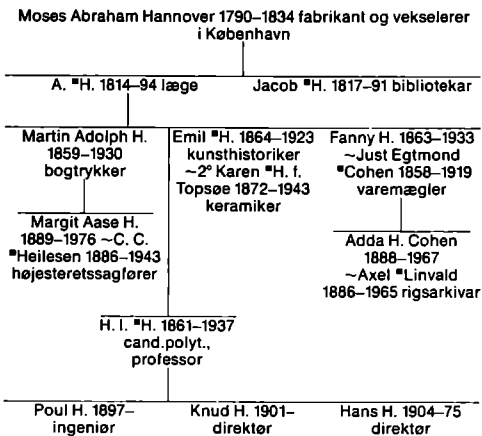
Hannover

Slægten H. kom til Danmark med Moses Abraham H. (1790–1834) der i 1807 flyttede fra Altona til Kbh. Han var søn af Abraham Salomon H. (–1814), købmand i Altona, hvor slægten i flere generationer havde haft sit virke.

Anm.: keramikeren Karen "H. f. Topsøe var d. af forfatteren Vilhelm "T.

M. A. Hannover: Adolph H.s fædrene og mødrene slægt, 1914. Slægtstavlesamlingen, 1931. – Papirer i Med.-hist. museum.

Hannover

Hans H. Worsøe

Hannover [ha'nøvær], Adolph, 1814–94, læge. * 24.11.1814 i Kbh. (Mos.), † 7.7.1894 i Tårnbæk, begr. i Kbh. (Mos. vestre). F: grosserer Moses Abraham H. (1790–1834) og Fanny Goldschmidt (1791–1852). ~ 29.11.1857 i Kbh. (Mos.) med Ida Sara Fridericia, * 29.11.1838 i Kbh. (Mos.), † 13.2.1920 på Frbg., d. af silke- og klædekræmmer Heyman Samuel F. (1798–1869) og Emma (Banise) Cohen-Brandes (1814–53). – Far til Emil *H. og H. I. *H.

H. blev student 1832 fra Borgerdydskolen i Kbh., studerede først naturhistorie, dernæst lægevidenskab. I studieårene sluttede han et nært venskab med den senere som naturforsker berømte Japetus *Steenstrup, hvilket fik stor betydning for hans senere liv og forskning. Han begyndte allerede som student videnskabeligt arbejde og vandt 1837 universitetets guldmedalje for mikroskopiske undersøgelser af nervesystemet; dette blev indledningen til en uafbrudt og frugtbar videnskabelig produktion i de følgende 50 år. Lægeeksamen tog H. 1838, og allerede 1839 disputerede han for licentiatgraden med en sammenlignende anatomisk afhandling om det ydre øre. S.å. udsendte han på tysk et par originale iagttagelser rigt arbejde om en smitsom sygdom hos vandsalamandren, hvori han eksperimentelt påviste at en hudsygdom hos disse dyr skyldtes en snyltende alge, noget der var epokegørende da man på dette tidspunkt vidste meget lidt om de smitsomme sygdommes årsager. Kort efter disputatsen drog H. på en toårig studierejse for at uddanne sig videre i mikroskopiske undersøgelser, først til Berlin og derfra gennem Tyskland, Schweiz, Italien og hjem over Paris og London. Berlinopholdet fik afgørende betyd-

ning for ham idet han her mødte de ypperste blandt Tysklands læger, først og fremmest Johs. Müller og hans elever, bl.a. Robert Remak og Jacob Henle. På denne rejse dels fuldførte, dels påbegyndte han en del af de arbejder han publicerede i de nærmest følgende år. Efter sin hjemkomst var han 1841–44 kandidat ved Frederiks hospital og 1845–48 reservelæge ved medicinsk afdeling der. 1850–63 fungerede han som visitator ved Frederiks hosp. og Almindelig hospital, tillige var han under slutningen af treårskrigen 1850–51 overlæge ved Sølvgades lazaret. I sommeren 1853 var han kolerælæge. 1843 konkurrerede H., der da havde forfattet en række betydelige afhandlinger på forskellige anatomiske og patologiske områder, med den ham jævnbyrdige C. E. *Fenger om det nyoprettede lektorat i patologisk anatomi. Titlen på H.s konkurrenceafhandling var *Den patologiske Anatomies Svar paa Spørgsmaalet: Hvad er Cancer?* Denne afhandling der danner udgangspunktet dels for hans internationalt kendte arbejde *Om Epithelioma* (1852), en særegen form for kræft og for hans teori om en heterolog specifik kræftcelleform (cellula cancrosa) bliver igangsætter for patologisk-histologisk forskning i Danmark. Fenger sejrede, men opgav efter få år sin interesse for patologisk anatomi, mens H. stadig fortsatte sine studier til højt op i sin alderdom. Da A. G. *Sommer 1850 fik Fengers stilling måtte H. igen se sig forbigået til en fast universitetsstilling – til skade for fagets fremtidige udvikling i Danmark og for H. selv. Karakteristisk for H.s arbejder fra ungdomsårene er hans fremhæven af mikroskopiens betydning ved anatomiske undersøgelser. 1844–46 forelæste han som privatdocent over mikroskopets brug, og han udgav 1847 en til flere sprog oversat lærebog *Om Mikroskopets Bygning og dets Brug*. 1846 konkurrerede han med den noget ældre Ib *Ibsen om lektoratet i deskriptiv og mikroskopisk anatomi. Ibsen der i en række år havde undervist i faget men indtil da kun havde skrevet et enkelt betydningsfuldt, men endnu upubliceret arbejde, udnævntes til posten på grund af hans store pædagogiske erfaring og hans fremstående anatomiske præparationssteknik.

H. så som jøde med dyb bitterhed atter vejen til universitetet spærret, men lykkeligvis lammedes hans forskertrang og arbejdskraft ikke; som den fødte videnskabsmand elskede han videnskaben for dens egen skyld og fortsatte ihærdigt sine undersøgelser resten af livet. Han fandt ved siden af sit forskerarbejde tid til fra 1864 at være viceformand i centralkomiteen (invaliderne) og fra 1884–90 konsulent ved invalideforsørgelsen. Indtil 1878 praktiserede han desuden som en

skattet læge, men tiltagende døvhed tvang ham siden til at leve udelukkende for sin videnskab; det sidste større arbejde udgav han 1887. H. havde en fremragende begavelse for videnskabeligt arbejde, specielt mikroskopisk-histologiske undersøgelser, kombineret med stor arbejdsevne, jernflid, grundighed og alsidighed. Hans undersøgelser var oftest komparativt anlagte, hans beskrivelser skrupuløst nøjagtige og hans materiale indsamlet med enestående udholdenhed. Tit var hans arbejder baserede på årelange studier, således beskæftigede bogen om epithelioma ham i omtrent ni år, og til flere arbejder fra hans sene- ste år var forstudierne anstillede i hans ungdom. Hans stil var klar, han var noget polemisk men giver læserne indtryk af en sympatisk forsker med en høj og stadig videnskabelig kultur. Men trods sin store videnskabelige indsats var han næsten glemt ved sin død. Hans ivrigt forfægtede særstandpunkter inden for øjennethindens funktion og inden for kræftcelleproblemet synes at have medvirket til at han trængtes i baggrunden i forhold til ungdomsårenes fremskudte position. Ved sin rige forskning, sin alsidighed og sin utrættelige flid inden for den patologiske mikroskopividenskab står han som en af Danmarks fremragende medicinske videnskabsmænd. Her at give blot en kort oversigt over H.s videnskabelige produktion, der igennem et halvt sekel spændte over vidt forskellige felter, er ugorligt. Selv indordner han i sin autobiografi arbejderne i følgende ti grupper: 1) mikroskopisk teknik (hvoraf skal fremhæves angivelsen af chromsyre til histologisk brug og lærebogen i mikroskopets brug der blev datidens håndbog). 2) anatomi og fysiologi (hvoraf fremhæves nervesystemets mikroskopi og undersøgelserne over forbeningsprocesserne). 3) øjet (hvoraf bl.a. net-hindeundersøgelserne). 4) patologisk anatomi og teratologi (hvoraf kræftundersøgelserne og forskellige misdannelser (cyclopi)). 5) epi- og entophyter, helminthiasis (hvoraf salamandrens smitsomme sygdom). 6) medicin og medicinsk statistik (bl.a. fødselstidspunkts- og menstruationsundersøgelserne). 7) invalider og resektioner (bl.a. påvisning af ledresektionernes dårlige resultat hos danske soldater opererede i Tyskland). 8) fattigvæsen og hygiejne. 9) årsberetninger og kritiske anmeldelser. 10) afhandlinger af forskelligt indhold.

De fleste af H.s arbejder fremkom på fremmede sprog og faldt desuden på et tidspunkt da der i øvrigt var stille om det normal-anatomiske og patologisk-anatomiske arbejde ved Kbh.s universitet, så H. kom derfor naturligt over for udlandet til at stå som den danske medicins egentlige repræsentant på disse områder i den lange

periode over hvilken hans arbejde spændte. Af udenlandske anerkendelser fik han mange: 1852 blev han æresdoktor i Groningen, senere medlem og æresmedlem af talrige udenlandske selskaber, 1856 fik han Prix Montyon for undersøgelser over øjet, 1878 samme for undersøgelserne over retina. 1853 blev han medlem af Videnskaberne selskab, 1885 af Institut de France. – Tit. professor 1856. Etatsråd 1890. – Broderen **Jacob H.**, * 8.2.1817, † 10.6.1891, blev student 1834 men blev som jøde nægtet adgang til at tage teologisk eksamen. 1848 blev han anden underbibliotekar ved universitetsbiblioteket og 1874 første underbibliotekar. Justitsråd 1891. R. 1882. – (A. H.) R. 1872. DM. 1888. □Mal. af ukendt. Mal. af D. Monies, 1853 (patologisk-anatomisk inst., Kbh.) litograferet af E. Fortling, 1855. Mal. af N. P. Mols, 1887. Foto.

Martin A. Hannover: A. H.s fædrene og modrene slægt. Tillige indeholdende A. H.s autobiografi samt en fortegn. over hans videnskabelige arbejder, 1914. Jul. Petersen i Ugeskr. for læger LVI, 1894 669–74. Samme i Ill. tid. 12.8. s.å. C. J. Salomonsen i Tilskueren XXXII, 1915 I 84–107 (optr. i forf.s Små-arbejder, 1917 319–44). Johs. Fibiger i Det kbh.ske medicinske selsk.s forhandl. 1914–15, 133–54 = Hospitalstid. LVIII, 1915 449–70. Fr. C. Hansen i Det kbh.ske medicinske selsk.s forhandl. 1914–15 117–32 = Hospitalstid. LVIII, 425–40. (De tre sidstnævnte udg. som samlet særtryk 1915). Johs. Thoms: A. H., 1978 (disp.). – Papirer i Kgl. bibl. og i Rigsark.

Egill Snorrason (Otto C. Aagaard)

Hannover [ha'novær], **Emil Viggo**, 1864–1923, kunsthistoriker. * 27.9.1864 i Kbh. (Mos.), † 8.3.1923 sst., urne på Vestre kgd. F: professor, senere etatsråd A. *H. (1814–94) og Ida S. Fridericia (1838–1920). ~ 1° 22.11.1887 i Kbh. (Mos.) med Alice Johanne Ruben, * 27.4.1866 i Kbh. (Mos.) (~ 2° med læge Poul William Kuhn Faber, 1865–1912, ~ 3° med læge C. E. *Bloch, 1872–1952), † 18.7.1939 i Egebjerg, Holbæk amt, d. af etatsråd, fabrikejer Bernhard Harald R. (1829–96) og Ida Coppel (1845–1913). Ægteskabet opløst 1894. ~ 2° 15.5.1897 i Kbh. (b.v.) med senere keramikeren Karen Anna Topsøe (Karen *H.), * 27.10.1872 i Kbh. (Helligg.), † 30.1.1943 sst., d. af forfatter Vilhelm *T. (1840–81) og Augusta P. K. Petersen (1846–1901). – Bror til H. I. *H.

H. ville oprindeligt være maler og arbejdede som ganske ung (1879–83) på akademiet, fulgte også nogle år Jul. *Langes undervisning, men hans veje som kunstbetragter skiltes snart fra lærerens. Mere anlagt for kunstnerisk indføling og æstetisk vurdering end for videnskabelig historisk granskning søgte han sin uddannelse gennem frie studier og på lange rejser, fortrinsvis i Frankrig, Tyskland og England. Hans interesse var i

de tidlige år delt mellem nyere billedkunst, dansk og fremmed, og 1700-tallets kunst. Under et studieophold i Tyskland 1885 fængsledes han – til Langes fortrydelse – af folk som Arnold Böcklin og Max Klinger, og om Anselm Feuerbach og Hans v. Marées skrev han essays i Tilskueren (1890, 1891). Den engelske prærafaelisme og dens udløbere mødte han med åben forståelse (artikler om Edward Burnes-Jones og Aubrey Beardsley i Kunstbladet 1898), ikke mindst retningens bestræbelser inden for kunstindustri og bogkunst der førte til en symbolistisk „denaturering“ (hans eget udtryk) af det dekorative formsprog. Om Gustave Moreau skrev han, betegnende nok, med sympati (Kunstbladet 1898), også om Kate Greenaway. Denne H.s vidde modtagelighed for de nymodernistiske stilstrømninger var ingenlunde blot en følge af en aktuel kunstindstilling, men helt og fuldt udtryk for det centrale i hans anlæg og hans opfattelse, for hans sære og forfinede smag, hans nervøse intelligens, hans instinktive finfølelse for nuancer og for ornamentale og illustrative værdier. Inden for dansk kunst hævdede han sine udpræget moderne synspunkter i udstillingsanmeldelser, bl.a. i Tilskueren og i Politiken; selv udgav han Kunstbladet 1898.

Sine studier i 1700-tallet havde H. indledet 1887 med en afhandling i Tilskueren om Zwinger i Dresden, 1888 kom hans smukke, noget sentimentale bog om Antoine Watteau, „de galante Festers Maler“ (tysk udg. 1889). Med dette sidste skrift havde han, ikke blot i Danmark, stillet sig i første geled blandt de kritikere der kæmpede for en revideret, mere retfærdig opfattelse af rokokoen i videre forstand. Hertil sluttede sig et supplement i Zeitschrift für bildende Kunst XXIV, 1889, endelig også to afhandlinger, *Louis XVI.s Stil og dens Møbelkunst* (Tidsskr. for Kunstindustri, 1887) og *Af Empirestilens Forhistorie* (sst. 1890) der varsler hans senere forskergerning som kunstindustrihistoriker. Jævnslidende med disse arbejder indledede H. i 1890'ernes begyndelse sit betydelige forfatterskab om Danmarks malerkunst i 1800-tallet. 1893 udgav han *Maleren Christen Købke* der i lige grad er udmærket ved følsomhed i opfattelsen, ikke mindst af de koloristiske problemer, og af smidighed i karakteristikken; med stor sikkerhed har han fornemmet og fastholdt både tidens og miljøets danske tone. Den store monografi af *Eckersberg* (1898), i biografisk henseende særdeles fast opbygget, også psykologisk fintmærkende, er præget af samme klarhed i demonstrationen, dog forekommer placeringen af kunstneren i den europæiske udvikling ret usikker og vil næppe vise sig holdbar. Noget bredere i anlægget er skildringen af *Con-*

stantin Hansen (1901) der er båret af varm sympati med hans kunst. Disse tre kloge og fornemme bøger fra H.s unge og yngre år vil længe kunne hævde sig blandt de betydeligste skrifter om dansk kunsthistorie. Nogle oversigtsarbejder om vor malerkunst i 1800-tallet fremkom i de følgende år: afsnittet *Europæerne* i den af Karl Madsen redigerede *Kunstens historie i Danmark, 1901–07*, indledningen i Ch. Beens *Danmarks Malerkunst I–II, 1902–03*, *Dänische Kunst im 19. Jahrhundert, 1907* og *Danish Art in the Nineteenth Century* (i *Scandinavian Art, 1922*). Af hele Europas kunsthistorie i samme århundrede som H. allerede havde skitseret 1909 i „Verdenskulturen“ gav han endelig 1918 en fylldig og aldeles fortrinlig sammenfattende fremstilling (i *Det nittende Aarhundrede XXVI*, red. Aage Friis). Det er måske H.s ypperste skrift. Af ringere betydning er *Svensk Kunst, 1916*.

H.s virksomhed som kunstsribent er lige fra første færd blevet øvet samtidig med – for en stor del også i intim vekselvirkning med – en udstrakt og energisk gerning som museumsmand. 1894 blev han knyttet til det nylig oprettede Kunstindustrimuseum hvis bibliotek og billedsamlinger han grundlagde; som kender af gamle bogbind var han blandt de første herhjemme (*Om at samle paa Bøger*, (i Forening for Boghaandværks Tidsskrift 1891), *Kunstsædige gamle Bogbind indtil 1850, 1907*). Efter Pietro Krohns død blev han 1906 museets direktør. Han var født til den stilling – kenderen par excellence i kraft af sin sikre kvalitetssans og sit skarpe blik for detaljens særpræg, den stille, lidenskabelige samler, også den aldrig trættede ordner. Det lykkedes ham da, skønt han i begyndelsen kun rådede over beskedne midler, at tilføre sit museum meget betydelige værdier, ja at skabe helt nye afdelinger, bl.a. den østasiatiske samling og den italienske renæssancesamling. På den Frohne'ske auktion 1910 havde han held til at gøre anselige erhvervelser, således H. Gudewerths Ahlefeldt-kiste; 1915 hjemførte han en smuk glassamling. Når det danske Kunstindustrimuseum blandt de mindre europæiske museer af denne art nu indtager så hæderlig, på visse områder endog så fremskudt en plads, skyldes det for størstedelen H.s dygtige og vidtskuende arbejde; men skønt han nærede en aktiv interesse for sin egen tids kunstindustri havde museet unægtelig i nogen grad skiftet karakter under hans ledelse og forskudt sit oprindelige hovedformål: at være „et moderne arsenal for udøvede kunstnere og håndværkere“ (Anker Kyster). 1919 opnåede H. at Emil *Glückstadt skænkede Frederiks hospitals bygninger til museet; han gjorde forarbejder til det nye museums indret-

ning, men døden hindrede ham i at føre værket ud i livet. Siden 1906 udgav han årlige beretninger om Kunstindustrimuseets virksomhed, småskrifter der fremlægger et stort og instruktivt videnskabeligt stof i en knap form, 1920 tillige en redegørelse for museets historie i de første 25 år. – Også Den Hirschsprungske samling, hvis direktør H. blev 1912, nød godt af hans fine kendskab og store museumstekniske indsigt; den blev mønstergyldigt ophængt og katalogiseret; og denne ordning og dens principper skrev han i Det nye Kunstblad (1910–11). For det kollegiale samarbejde mellem skandinaviske museums-mænd viste han sin interesse ved 1915 at stifte Skandinavisk museumsforbund.

I de første år efter ansættelsen ved Kunstindustrimuseet trådte H.s videnskabelige syssel med kunsthåndværkets ældre historie tilbage for hans studier over billedkunst, men han offentliggjorde dog flere mindre arbejder om kunstindustrielle frembringelser – foruden de nævnte boghistoriske skrifter og afhandlinger om dekorkunsten – fx *De spansk-mauriske og de første italienske Fayencer* (Tidsskr. for Kunstindustri 1894–96), *Rundskue over Europas Kunsthaandværk paa Verdensudstillingen i Paris 1900* (sst. 1900) og *Émile Gallé* (Tilskueren 1904). Da han blev museets direktør, medførte det en stedse mere vidtstrakt og intens opdyrkning af de anvendte kunsters historie; i særlig grad specialiserede H. sig i keramik og opnåede efterhånden på dette område en indsigt der sikrede ham en europæisk anset position som kender og historiker. Resultatet af disse forskninger nedlagde han i *Keramisk Haandbog I–II*, 1919–24, et monumentalt værk der forelå delvis udgivet og fuldt afsluttet i manuskript ved hans død. □Mal. af J. P. Wildenrath ca. 1883. Tegn. af A. V. Larsen, 1883 og af Eva Kalkau ca. 1892 (begge Fr.borg). Mal. af J. Rohde, 1893 (Hirschsprung). Mal. af Halfdan Strøm, 1899 (Nasjonalgalleriet, Oslo). Tegn. af bl.a. Fr. Andersen, 1910 og Johan Rohde (Kgl. bibl.). Mal. af V. Johansen, 1912 (Kunstindustrimus.), forstudier hertil. Plakette af E. Utzon Frank og Mogens Bøggild, 1923. Buste af Gunnar Nylund udst. 1931. Foto. – Mindsten af Utzon Frank i Kunstindustrimus. gård, 1926.

Bibliografi. Merete Bodelsen: E.H.-bibliografi, 1884–1923, 1942.

Kilder. E.H.: Erindringer I: Min barndom, 1914. E.H.: Erindringer fra barndom og ungdom, udg. H. P. Rohde, 1966. Brev fra Julius Lange, udg. P. Kobbek, 1902. *Lit.* Vilh. Slomann i Tidsskr. for konstvetenskap VII, Lund 1923 117–20. Johan Rohde i Ill. tid. 18.3. s.å. Svend Dahl i Årbog for bogverner VII, s.å. 99–103. Anker Kyster i Skønvirke IX, s.å. 17–19. Carl G. Laurin i Tilskueren XL, s.å. I 274–79. Politiken 9.3. s.å.

Papirer i Kgl. bibl., i Hirschsprungs saml. og i Kunstindustrimuseet.

*Christian Elling**

Hannover [ha'novær], Harald Immanuel, 1861–1937, ingeniør. * 17.5.1861 i Kbh. (Mos.), † 9.9.1937 sst., begr. sst. (Mos. vestre). F: professor, senere etatsråd A. *H. (1814–94) og Ida S. Fridericia (1838–1920). ~ 4.5.1893 i Kbh. (Mos.) med Laura Michaelsen, * 9.1.1871 i Kbh. (Mos.), † 16.12.1959 sst., d. af grosserer Jacob Carl Emil M. (1835–1911) og Helene (Helen) Heyman (1842–1924). – Far til Poul *H. og Knud *H. Bror til Emil *H.

H. tog polyteknisk adgangseksamen 1877, blev n.å. student ved en tillægseksamen og 1879 cand.phil. 1884 tog han polyteknisk eksamen som maskiningeniør. Vinteren 1885–86 arbejdede han som konstruktør hos firmaet Bonnesen & Danstrup. 1886–88 underviste han om vinteren i maskinlære på det tekniske selskabs skole og studerede om sommeren særlig landbrugsmaskiner. 1887 blev H. assistent ved maskinafdelingen på den store nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstilling i Kbh. 1888 og senere inspektør for maskinafdelingen og medlem af juryen. 1888 blev han docent i teknologi ved Polyteknisk læreanstalt. Til stillingen, som krævede et stort forberedende arbejde, var knyttet det ikke mindre krævende ekstraarbejde at afgive betænkning over ca. halvdelen af de indkomne ansøgninger om eneretsbevillinger, idet disse, indtil man fik nyordningen med patentloven af 1894, blev sendt til erklæring af læreanstalten. H., der blev professor 1894, reorganiserede den teknologiske samling så den efterhånden blev en af de største samlinger ved nogen teknisk højskole; han gjorde fabriksbesøgene til et særdeles effektivt led i undervisningen og interesserede sig meget for tilrettelæggelsen af den værkstedspraksis som på foranledning af et udvalg inden for ingeniørforeningen, hvori bl.a. G. A. *Hagemann havde været virksom, var blevet gjort obligatorisk for maskiningeniørerne ved læreanstaltens nye reglement af 23.7.1894. Det var ligeledes H. der i en skrivelse af 26.2.1893 til læreanstaltens direktør foreslog indførelse af materiallære som undervisningsfag, hvilket skete 1896, ligesom forarbejderne til indretning af et maskinlaboratorium overvejende skyldtes ham. Da man 1896 på initiativ af Dansk ingeniørforening oprettede en materialprøvningsanstalt, Statsprøveanstalten, forestod H. dens indretning og blev dens første direktør (til 1912). H. indførte metalmikroskopien i Danmark. I den internationale materialprøvningsforening var han Danmarks repræsentant, og han var et virksomt medlem af den kreds der forberedte den store internationale materialprøvningskongres i Kbh. 1909, hvis vicepræsident H. blev. Som direktør for Statsprøveanstalten der overtoges helt af staten 1909 organiserede

Hannover, H. I.

de H. udgivelsen af en række meddelelser fra denne og iværksatte en række undersøgelser. En af disse var undersøgelsen af molerets anvendelighed, som ingeniør H. Fischer-Møller udførte i anstaltens lerlaboratorium, og som førte til dannelsen af et molers-konsortium 1905 og senere til udviklingen af molerindustrien.

1912–22 var H. direktør for Polyteknisk læreanstalt, en periode kendetegnet ved krigstidens vanskeligheder, men også en periode med ret stærk udvikling på flere af læreanstaltens områder. Der oprettedes nye lærerstillinger, fx i matematik, fysik, fotokemi, teknisk kemi, elektroteknik, kulturteknisk vandbygning, og 1916 indførtes, oprindeligt på initiativ af professor J. Hjelmslev, den tekniske doktorgrad. Der blev skaffet plads til en del laboratorier og tegnestuer, og H. påtænkte at få udvidelsesmuligheder i det gamle garnisonssygehus i Rigsgade. De store nybygninger planlagdes og påbegyndtes dog først under efterfølgeren P. O. Pedersen. H.s omsorg for og hjælpsomhed mod de studerende var utrættelig, og det er næppe tilfældigt at læreanstaltens samlede legatmasse i hans direktørtid steg fra ca. 40000 til over 600000 kr. 1917 blev H. formand for det såkaldte nældeudvalg der havde til opgave at anvise vej til anvendelse af brændenælder i tekstilindustrien. 1918 blev han formand for et af forsvarsministeriets nedsat udvalg til opklaring af årsagerne til de dengang ret hyppige militære flyveulykker. Arbejdet var temmelig vanskeligt og gav anledning til ikke altid blide meningstilkendegivelser fra de militære medlemmers side. H., der oprindeligt ikke var sagkyndig, skaffede sig indsigt i flyvevæsenets teknik ved belæring fra de mange udenlandske flyvere der kom til Kbh. efter krigen. Inden for sit fag har H. udfoldet en betydelig litterær virksomhed. 1888 kom en bevægelseslære, 1894–1911 udkom *Metalbearbejdning*, autograferede forelæsningsstegninger, 1899 *Mekanisk Teknologisk I. Metallernes og Legeringernes Egenskaber og Anvendelse* (2. udg. 1912), 1915 *Mekanisk Teknologisk II Metallernes Bearbejdning*, 1913 *Haandbog i Metallernes mekaniske Teknologisk I. Afd.*, 1924 *Tekstilindustri I*, 1930 *Tekstilindustri II*, og 1934, under medvirkning af dr. Sigurd Smith, *Papirfabrikation*. 1931 tog H. sin afsked som professor og afsluttede dermed en mangeårig, fortjenstfuld gerning der gjorde ham til lærer for over 3000 polytekniske kandidater; som påskønnelse heraf udnævntes han s.å. til æresmedlem af Dansk ingeniørforening. Foruden af de ovennævnte bestyrelser har H. været medlem af en række andre. 1895–1924 var han medlem af bestyrelsen for den internationale materialprøvningsforening, 1907–32 for Teknologisk institut

hvor han var næstformand fra 1912, fra 1909 for den Letterstedtske forening, fra 1924 for A/S De forenede Papirfabriker, fra 1914 for Selskabet for naturlærens udbredelse, fra 1916 for Historisk teknisk samling, fra 1918 for A/S Akkumulatortabrikken og fra 1928 for Selskabet for silkeavl. 1912–22 var han formand for bestyrelsen for Hagemanns kollegium, fra 1917 var han formand for bestyrelsen for Dansk kugleleje A/S, den danske afdeling af SKF. 1925 blev H. æresborger ved den tekniske højskole i Wien, 1931 ærespræsident for polyteknikerrådet der var oprettet 1919 i hans direktørtid, og æresmedlem af Ingeniørforeningen i Liège. Endvidere fra 1909 korresponderende medlem af den portugisiske ingeniørforening og fra 1932 af La Société d'Encouragement pour l'Industrie Nationale i Paris. – R. 1901. DM. 1913. K.² 1920. K.¹ 1931. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1904 (Fr.borg). Mal. af Knud Larsen, 1918. Tegn. af Alfred Schmidt, 1920 (Fr.borg). Buste af O. Stæhr-Nielsen, 1924 (Polyteknisk læreanstalt). Foto.

E. Thaulow i III. tid. 3.12.1911. Akademisk ugebl. VIII 2.4.1919. M. C. Harding i Polyteknikeren III 3.2.1922. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1892–1929. 1929. P. O. Pedersen m.fl. i Ingeniøren XL, 1931 237–40. Sst. XLI, 1932 10–14. Berl. tid. 28.1.1935. C. Hurwitz i Jødisk familiebl. 1937 nr. 2 10. Povl Vinding: Dansk teknik gennem hundrede år, 1939 189–206. – Breve fra Alex. Foss i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Hannover, Jacob, se Hannover, A.

Hannover [ha'novør], Karen Anna, 1872–1943, keramikere. *27.10.1872 i Kbh. (Helligg.), †30.1.1943 sst., urne på Vestre kgd. F: forfatter Vilhelm *Topsøe (1840–81) og Augusta P. K. Petersen (1846–1901). ~15.5.1897 i Kbh. (b.v.) med kunsthistoriker, senere museumsdirektør Emil *H., *27.9.1864 i Kbh. (Mos.), †8.3.1923 sst., s. af professor, senere etatsråd A. *H. (1814–94) og Ida S. Fridericia (1838–1920).

H. blev student 1892 fra N. Zahles skole, cand. phil. n.å. 1910 begyndte hun at beskæftige sig med keramik og udformede i tilslutning til forbilleder i 1700-tallet et begrænset speciale som hun dyrkede med udsøgt kvalitetssans. Det var fajance med hvid finglasur, sparsomt koloreret med grønt og et par andre farver og tilsat et plastisk moment som giver arten sin karakter. Hendes krukke, skåle og dåser dekoreredes med frit modellerede og pålagte bladranker, blomster og frugter, eller de formedes som en frugt (artiskok,

pære, æble). Sædvanligvis fik hun sine arbejder brændt hos P. Ipsens enke. Med dem deltog hun i Den frie udstilling 1913, 1923, Charlottenborg forårsudstilling 1922 og Kvindelige kunstneres retrospektive udstilling 1920. Flere arbejder findes i Kunstindustrimuseet. □Foto.

Poul Bredo Grandjean: Studenter fra 1892, 1917. Sigurd Schultz i Nationaltid. 31.1.1943. Berl. tid. s.d. Kaj Borchsenius i Nyt t. for kunstindustri XVI, 1943 29f. Erik Lassen i Keramik, red. Johs. Andersen og Viggo Sten Møller, 1946.

*Sigurd Schultz**

Hannover [ha'novør], **Knud**, * 1901, direktør i A/S Glud & Marstrands fabriker. * 5.5.1901 i Kbh. F: professor ved Polyteknisk læreanstalt, senere direktør for samme, H. I. *H. (1861–1937) og Laura Michaelsen (1871–1959). ~ 20.5.1927 i Kbh. med Else Meyer, * 5.10.1906 i Kbh., d. af overlæge, dr.med. Adolph Herman M. (1871–1947) og Mathilde Goldschmidt (1872–1937). – Bror til Poul *H.

Efter at have taget studentereksamen 1919 (Metropolitanskolen) søgte H. over i det praktiske erhvervsliv og fik ansættelse i Det københavnske Handelskompagni hvor han først virkede i selskabets London-kontor og senere i Sydamerika. Han fortsatte fra 1923 sin handelsmæssige uddannelse i Andersen & Meyers Fabrik for elektriske artikler, og efter et par års ansættelse her blev han 1925 disponent i A/S Danske Oliemøller og Sæbefabrikker. 1932 knyttedes han til den store blikvarefabrik, Glud & Marstrands fabrikker A/S. Allerede året efter sin ansættelse blev han underdirektør i virksomheden, 1939 udnævntes han til merkantildirektør og overtog endelig 1945 posten som administrerende direktør. H. ledede virksomheden under den rivende udvikling som fandt sted inden for branchen i 1950'erne og 1960'erne og under hvilken G. & M. blev kraftigt udbygget og udviklede sig til et meget velkonsolideret firma. Samtidig kom han til at spille en førende rolle inden for branchens organisationsliv. Han var således formand for Foreningen af fabrikanter i isenkram-, glas- og porcelænsbranchen 1946–58 og bestyrelsesmedlem i Blikvarefabrikantforeningen 1947–65 (formand 1956–65). I Industrirådet hvor han havde sæde 1958–68, udøvede han en betydelig indsats vedr. mønsterbeskyttelse og varekvalitetsmærkning, og han var fra oprettelsen af dansk varedeklarationsnævn 1957 nævnets næstformand. 1968 trak han sig tilbage som administrerende direktør af G. & M., ligesom han året i forvejen havde forladt bestyrelsesposten (fra 1950) i virksomhedens datterselskab, Ernst Voss Fabrik. Han bevarede stadig tilknytning til erhvervslivet som

bestyrelsesmedlem i forskellige virksomheder og ikke mindst, fordi han lod sig udpege som formand (1968–74) for det af udenrigsministeriet nedsatte udvalg for økonomisk og industrielt samarbejde med Østlandene. Den kosmopolitisk indstillede H. kom derved til at udøve en væsentlig indsats for opbygningen i disse år af det handelsmæssige samarbejde mellem Danmark og statshandelslandene i Østeuropa. – H. er stærkt kunstinteresseret og har gennem en lang årrække haft nær tilknytning til det danske kunstliv, bl.a. som bestyrelsesmedlem i Ole Haslunds kunstnerfond siden 1946 (formand fra 1962) og Foreningen fransk kunst. – R. 1953. R. 1960. K. 1971. □Foto.

Interview i Dansk industri, 1974 nr. 7–8 9–11. – M. A. Hannover: Adolph H.s fædrene og mødrene slægt. 1914. Børsen 2.5.1961. Berl. tid. 5.5.1971. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Hannover [ha'novør], **Poul**, * 1897, civilingeniør, direktør for A/S Titan. * 29.9.1897 i Kbh. F: professor ved Polyteknisk læreanstalt, senere direktør for samme, H. I. *H. (1861–1937) og Laura Michaelsen (1871–1959). ~ 8.12.1929 i Kbh. med Inger Meyer, * 13.9.1909 i Kbh., d. af overlæge, dr.med. Adolph Herman M. (1871–1947) og Mathilde Goldschmidt (1872–1937). – Bror til Knud *H.

H. voksede op i et velstående hjem, præget af faderens videnskabelige miljø. Efter endt skolegang på Krebs' skole og senere på Metropolitan-skolen, hvorfra han blev student 1915, søgte H. optagelse på Polyteknisk læreanstalt for at gennemføre en uddannelse til maskiningeniør. Han blev cand.polyt. 1921, og i årene herefter erhvervede han sig en betydelig international erfaring. Efter et kort studieophold i Berlin arbejdede han som ingeniør i Letland og kom 1923 til Frankrig hvor han bl.a. havde ansættelse i bilfirmaet Usines Billancourt (Renault). Han fortsatte inden for autobranche i USA hvortil han rejste 1924 og i de følgende par år var beskæftiget i Detroit og New York. 1926 afbrød han dog sin karriere i USA, idet han i en alder af 28 blev tilbudt posten som juniordirektør i en af Danmarks førende jernindustrielle virksomheder, Maskinfabrikken Titan. H.s indsats her faldt i de første år først og fremmest på det merkantile område, indtil han 1932 udnævntes til administrerende direktør efter den hidtidige leder Regnar Helwegs (1861–1932) død. I 1930'ernes kriseår lykkedes det H. at opretholde Titans beskæftigelse og produktion bl.a. ved at knytte iderige medarbejdere til virksomheden (opfindelsen af den selv-tømmende slamcentrifuge) samt slå ind på nye

Hannover, Poul

produktionsgrene (tekstilmaskiner), og fabriksanlæggene udvidedes betydeligt i dette årti. Afbrudt af et ufrivilligt ophold i Sverige i besættelsestidens sidste år fortsatte H. som fabrikkens leder i efterkrigsårene, hvor Titan fortsat blev udbygget og moderniseret og bl.a. var en af de første danske erhvervsvirksomheder der tog EDB-teknikken i anvendelse. Som følge af de begyndende europæiske markedsdannelse og den skærpede udenlandske konkurrence tog han i slutningen af 1950'erne initiativ til et nærmere samarbejde med branchens anden store virksomhed, Thomas B. Thrige, Odense. Forhandlingerne førte til en sammenslutning af de to virksomheder 1965. Et års tid efter fusionen trak H. sig 1.10.1966 tilbage efter at have siddet som direktør i mere end 40 år, men endnu i nogle år bevarede han dog tilknytningen til erhvervslivet bl.a. som bestyrelsesmedlem i A/S Jernkontoret (1932–43 og 1955–68), Accumulator-Fabrikken (1937–74, formand fra 1960) og F. E. Bording (formand 1947–74). Med sin store internationale erfaring og baggrund og sine forhandlingsevner har han gennem en lang årrække øvet en betydelig indsats i det erhvervsorganisatoriske arbejde. Således var han i 25 år – fra 1938 til 1963 – bestyrelsesmedlem i Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i København (æresmedlem 1964), sad 1949–67 i Industrirådet, bl.a. som medlem af eksportudvalget, og var 1940–72 formand for Pensionskassen for værkstedsfunktionærer i jernindustrien. Hans kunstneriske og industrihistoriske interesser har bl.a. fundet udtryk i at han 1954 var medstifter af organisationen Kunst på arbejdspladsen, og både privat og som Industrirådets repræsentant har han stået som en af forgrundsfigurerne ved opbygningen af Danmarks tekniske museum (næstformand i museets bestyrelse 1951–70). Også i Kunstindustrimuseets bestyrelse har han i en årrække (1960–78) haft sæde. – R. 1946. R.¹ 1958. □Foto.

Interview i Børsen 30.8.1951 og 29.8.1966 samt i Thrige-Titan information, 1966 nr. 2 4–9. – Martin A. Hannover: Adolph H.s fædre og modrene slægt, 1914. M. Lebeck: Titan. Smedjen der blev verdensfirma, 1947. – Papirer i Kgl. bibl., Erhvervsark. og på Danm.s tekn. museum. Erindringer i manus. i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Hans, 1455–1513, konge. *2.2.1455 i Ålborg, †20.2.1513 sst., begr. i franciskanerkirken i Odense, 1804 overført til Skt. Knuds k. sst. F: *Christian I (1426–81) og *Dorothea (ca. 1430–95). ~6.9.1478 i Kbh. (Frue k.) med *Christine af Sachsen, *24.12.1461 i Torgau, †8.12.1521 i Odense, d. af kurfyrst Ernst af Sachsen (1441–

86) og Elisabeth af Bayern (1442–84). – Far til *Christian II og *Elisabeth (1485–1555). Bror til *Frederik I og *Margrete (1456–87).

Christian I efterlod sig ved sin død 1481 to sønner, den voksne H. og den knap tiårige Frederik (I). Der gik et år før H. hylledes i Danmark – selv om han tidligere var udset til tronfølger – og der gik næsten to år før han jan.–feb. 1483 ved et møde i Halmstad blev unionskonge over Danmark og Norge. Sverige under rigsforstanderen Sten Sture den ældre forholdt sig afventende, lovede inden et halvt år at opstille unionsregeringens vilkår for Sveriges vedkommende og gjorde det med den såkaldte Kalmar reces 7.9.1483, men indtog foreløbig ikke H. som konge. Dette kan have skyldtes, at H. anså vilkårene for så ubekvemte at det var håbløst – dog havde han allerede ved at modtage Halmstadrecessen givet køb – men det kan også have sin forklaring i svensk modstand, enten fra rigsforstanderen eller fra det svenske råd (som ofte så forskelligt på de politiske hovedspørgsmål). Muligvis har enkedronning Dorothea hvis position ved tronskiftet synes at have været stærk foretrukket den yngre søn, og hun har i det mindste draget omsorg for at denne fik løfte om at forsørges med betydelige indtægter af hertugdømmerne; her hylledes de to brødre nov. 1482 „til samlet hånd“ og 1490 gennemførtes der en deling mellem dem, hvorved H. fik den såkaldte segebergske del af hertugdømmerne. Men delingen satte i årtier splid mellem H. og Frederik (I) der krævede sig fyldestgjort af kongerigerne Danmark og Norge for hvad overløst der var sket ham med hertugdømmerne. H. overtog fra sin far en vanskelig forhandlingsposition over for Sverige hvor slaget på Brunkeberg 1471 og Sten Stures rigsforstanderskab ganske vist havde frataget Christian I hans svenske kongemagt, men hvor der i resten af kongens levetid havde været ført tungt hen-skridende forhandlinger om, hvilke principielle forfatningsmæssige hovedlinjer der eventuelt ville kunne accepteres af begge parter. Det var forhandlinger hvori råderne brugte deres kløgt på sindrige udlægninger af traditionen eller begavede analogiforestillinger for at give deres position en større teoretisk fasthed end den havde; mens kongemagtens forhandlere måtte søge at bevare mest muligt af den kongelige magtfuldkommenhed under den nye tingenes tilstand, uden alt for tydeligt hverken at give køb eller sige nej.

H. var dygtigere til dette spil end sin far; havde måske også den fordel at der i hans tid var en mere klart kongevenlig fløj af det svenske råd at støtte sig til. Det gjorde indtryk i Sverige at H. ved en sendelse til Rusland 1493 tilsyneladende

opnåede en ny forståelse om Finlands østgrænse på grundlag af den gamle, men nu omstridte Nöteborgstraktat af 1323, åbenbart hen over hovedet på den svenske rigsforstander der i de finske slotte havde et tyngdepunkt i sin magtstilling. Fra 1494 var Sten Sture stærkt optaget af at befæste sin position i Finland samtidig med at der i det svenske råd udviklede sig en front der dels var rettet mod rigsforstanderen (krævede hans øjeblikkelige tilbagevenden til Sverige), dels ønskede at Kalmar reces skulle virkeliggøres, dvs. H. indtages i Sverige som konge. Foråret 1497 opsagde det svenske råd Sten Sture huldskab, mandskab og tjeneste (selv om det siges at ske i kærlighed og venskab) og samme sommer drog H. med en hær ind i Sverige. 29.9. udkæmpedes det afgørende slag om Stockholm hvor Sten Sture led nederlag til danskerne der lå på Brunkeberg, i oktober ankom kong H. med hovedhæren og 26.11.1497 kronedes han i Stockholm. Hans svenske kongemagt var imidlertid ganske spinkel, Sten Stures parti var med nederlaget ingenlunde udslettet, og de kræfter der havde indtaget kong H. i Sverige ønskede Kalmar reces med dens kraftige indskrænkninger af den kongelige magtudøvelse virkeliggjort. Alle-rede 1501 tog Sten Stures parti atter magten i Sverige. Det svenske råd forelagde i henhold til Kalmar reces alle stridspunkter mellem kongen og de svenske stormænd for de andre rigers råd (i praksis det danske). Kongemagten stod svagt, måske spillede det ind at H. netop havde lidt sit nederlag i Ditmarsken (slaget ved Hemmingsstedt 17.2.1500) hvor kongen søgte at bringe ditmarskerne tilbage under den hertugelige magt, men hvor dette mislykkedes. I hvert fald kort tid efter nederlaget spores der de første tegn på en stormandsopposition, med danske og svenske deltagere, der ikke havde til hensigt at afvente rettergangen mellem det svenske råd og kongen som Kalmarrecessen foreskrev. Et gådefuldt møde på Sölvesborg i marts 1500 repræsenterer måske en sammensværgelse mellem H.s rigshofmester Poul "Laxmand og de svenske råder „på kongens værste“.

I foråret og sommeren 1501 forhandlede der i Stockholm om svenskernes klagemål over kongen, især over hans danske fogeders forvaltning af svenske slotte; marts-april 1501 udbrød der opstand i Uppland og forhandlingerne lignede mere og mere underhandlinger mellem krigsførende parter. Da H. forlod Stockholm i august efterlod han sin dronning Christine i det belejrede slot. Da han vendte tilbage med tyske og skotske lejetropper i foråret 1502 havde Stockholm slot få dage for hans ankomst overgivet sig, og dronningen blev svenskernes fange til

slutningen af 1503. På krigstogets vestflanke, grænseområderne mellem Norge og Sverige, stod kongemagtens styrker stærkt, anført af Henrik "Krummedige der nu fik undsætning af den unge Christian (II). De erobrede Elfsborg, belejrede Akershus, forstærkede Bohus og rakte langt ind i Västergötland. Talende for situationen er deres skånselsløse brutalitet mod modstanderne, fx drabet på den oprørske norske stormand Knut Alfssen der var mødt under lejde til forhandlinger på Henrik Krummediges skib i Oslofjorden, men huggedes ned her. Straks efter rejstes der forræderisag mod ham i Oslo, og drabsmændene blev frikendt ved en proces der bøjede retten efter magten. Den stærke militære position i Norge og Vestsverige gavnede dog ikke kongen, når hans hær ikke havde kunnet erobre Stockholm. Sten Sture blev atter svensk rigsforstander og krigen ebbede ud for at afløses af forhandlinger resten af H.s regeringstid om på hvilke vilkår han atter kunne opnå kongemagten i Sverige og hvilke kompensationer af dette rige han havde krav på i mellemtiden. Selv om H.s svenske kongemagt aldrig mere blev reelt gennemført var hans stilling over for Sverige ikke uden styrke, og alle stadier af hans unionspolitik vidner om „hans beherskelse af den kunst at vente“ (Henry Bruun).

Indenrigspolitisk gjaldt det for kong H. om at forøge kongemagtens indtægter, ikke kun for at finansiere udenrigspolitikken, men også fordi de indtægtsmuligheder han ellers kunne have haft af hertugdømmerne (efterhånden som de genskabtes ved afviklingen af faderens transaktioner) skulle deles med broderen Frederik (I). Den håndfæstning H. havde måttet acceptere 1483 udgør i sit interessante samspil med Kalmarrecessen i virkeligheden en unionsforfatning, mere klar og specifik end hvad der hidtil havde været gældende. I forhold til sin fars regering syntes kong H.s forvaltning af rigerne at skulle blive bundet på hænder og fødder, forpligtet som han overalt var til at respektere sine rigsråds ret til medbestemmelse eller endog til at nedlægge veto, mht. opkrævning af (ekstra)skatter, besættelse af lenene, erklæring af krig eller indførelse af udførselsforbud. Forfatningen forpligtede kongen til at have sin separate forvaltning af hvert af de tre riger, og gjorde – i tilfælde af strid mellem kongen og et af rigeres råd – de andre rigsråd til dommere i sagen (efter at de først skulle gennemføre en undersøgelse og forfatningsretlig belæring, „undervisning“, af den part hos hvem „brøsten“ fandtes, dvs. den part som disse to fremmede rigsråd ville lægge skylden på). Intet under at kong H. aldrig respekterede forfatningen, men satte sin lid til at rådets beføjelser,

Hans

skønt imponerende på papiret, var vanskelige at gøre politisk operative. Han tilsidesatte således ofte, når det var nødvendigt, både disse forskrifter for regeringens førelse og sine forpligtelser til at værne om adelens privilegiestilling i hvert rige. Han søgte i Danmark at udvide krongodsets afkastning og nyttiggøre især herlighedsrettighederne (jagt, fiskeri, skovbrug o.a.) til skade, efter adelens mening, for forrettigheder som den plejede at have. Og han inddrog i et vist omfang borgerlige personer i sin administration. Niels "Clementsen som H. gjorde til lensmand på et af de jyske hovedlen Kalø, og som det lykkedes adelen efter H.s død at tvinge ud (hvorefter Christian II snart gav ham Ålborg i stedet) er blevet et berømt eksempel på denne lensmandstype, mere loyalt over for kongen, mere effektiv i sin iværksættelse af de kongelige rettigheder i området end de gode mænd, fødte af riddere og svende måske har været som ellers krævede eneret til lenene. Kongelig indflydelse over forvaltningen af de kirkelige ejendomskomplekser og en begrænsning af adeliges råderet her har også haft H.s interesse. Birger "Gunnensen som ved kongelig indflydelse 1497 blev ærkebiskop af Lund, og som tidligere havde været enkedronning Dorotheas og efter hendes død enkedronning Christines kansler, var selv borgerlig, og da han i sin første embedstid gennemførte en reduktion af ærkebiskoppelig gods som hans forgængere i embedet havde disponeret over til fordel for den skånske højadel, havde dette fremstod tydeligvis kongens velvilje. Da Birger Gunnensen imidlertid senere på sit embedes vegne måtte modsætte sig en øget direkte kongelig indflydelse, kom det til et brud mellem kongen og ærkebiskop.

H. har påbegyndt den omlægning af den kongelige forvaltning der skulle sikre en mere effektiv inddrivelse af indtægterne og fremme likviditeten, den omlægning som Christian II forsøgte at føre til ende. Nødvendigheden bag dette har sikkert været at H.s indtægter af Sverige aldrig blev store, og at de af hertugdømmerne var mindre end før, mens udgifterne til krigsførelse og til forrentning af og afdrag på den kongelige gæld ikke var mindre. En udvidelse af de borgerlige næringer kunne i situationen være en fordel fordi den kunne tilvejebringe indenlandske lånemuligheder, og den ville forøge afkastningen af omsætningsafgifterne. Fuldt udviklet viser denne bestræbelse sig først i sønnen Christian IIs regeringstid. Men det præg af effektivitet og pragmatisme der kendetegner kong H.s regeringstid har – ud over sit grundlag i finanspolitikken (hvis detaljer vi i øvrigt ikke kender) – også meget at gøre med kongens personlighed. Den ro og beherskelse der kendetegner kongens afven-

tende holdning i unionskrige og unionspolitik har ikke langt til kynisme og brutalitet. Han har ikke været blind for, hvorledes hans grænseforhandlinger med Rusland 1493 kunne udnyttes til at sætte skræk i det svenske rigsråd og den svenske rigsforsstander, uanset hvilke realiteter der forelå. Og han har (med hvilke rådgivere ved vi ikke) tilladt at der sattes et særligt præg på den fremgangsmåde der fulgtes efter drabet på Knut Alfssen for at rense hans drabsmænd på den måde at den mand de huggede ned ikke var en forhandler der mødte beskyttet af det kongelige lejde, men en forræder der havde ført avindskjold mod sin herre. Mens det ikke kan bevises at drabet på rigshofmesteren Poul Laxmand foregik på en ordre fra kongen selv, står det klart at kongen var personligt engageret i den højforræderisag der posthumt rejstes mod den dræbte og som tillod kongemagten at inddrage dennes meget store besiddelser. Anklagemagten sikrede sig ikke mindre end to „formelt korrekte, sagligt uholdbare“ domme (Henry Bruun), dels af herredagen, dels af Sjællands landsting, på helt forskelligt grundlag, men med samme udgang, kongemagtens inddragelse af hr. Laxmands gods. Måske har Paulus "Helie været vel underrettet da han skrev i Skibbykroniken om dommen over Poul Laxmand at den var råderne afvundet „med magt og under frygt“, og rigsråderne har i det klagemål de førte over kong H. ved valg mødet efter hans død beskyldt ham for at have ladet nogle af deres medbrødre miste halsen uden rettergang, skønt de kom til ham på hans skrivelse. Klageskriftet indeholder ganske vist mange politisk farvede overdrivelser, men beskyldningen er ikke grebet ud af luften.

H.s personlige tilværelse har næppe været lykkelig; 1494 synes han at have haft et akut anfald af sindssyge, måske i forbindelse med henrettelsen af skriveren Anders "Nielsen; H.s forhold til moderen og til den yngre bror som enkedronning Dorothea favoriserede har ikke været godt; og ægteskabet med dronning Christine var næppe lykkeligt. I det mindste havde kongen fra ca. 1496 et forhold til en af dronningens adelsfrøkenner Edele "Jernskæg der varede til dennes død 1512 og udnyttedes en del i svenskernes agitation imod kong H. I dansk historieskrivning har Hans "Svanings latinske fremstilling af kong H.s tid en central placering. På grundlag heraf og på baggrund tillige af sønnen Christian IIs ulykkelige skæbne har dommen over kong H. overvejende måttet være positiv, og hans velvillige indstilling over for borgerstanden har været noteret. Henry "Bruuns banebrydende undersøgelse af striden med ærkebiskop Birger Gunnensen og forholdet til rigshofmesteren Poul Laxmand

(1959) har indledt en nyvurdering der ikke tegner til at ville vende billedet, men væsentligt nuancere det. Tillige befinder denne nyvurdering sig i et interessant samspil med især den svenske historiker Gottfrid Carlssons nyere undersøgelser af unionens forfatningspolitiske situation i slutningen af Christian Is og begyndelsen af kong H.s regeringstid.

□ Relief af Adam van Düren, 1503, på bislagsten fra Kbh.s slot (Nat.mus.). Relief på ligsten af Claus Berg, 1513 (Skt. Knuds k., Odense). Figur skåret af Claus Berg ca. 1520 på altertavle (sst.). En altertavle fra ca. 1520 fra Helligåndskapellet i Nykøbing F. menes at gengive et portr. af H. Relief 1546 forestiller muligvis H. (slottet i Heidelberg). Tapet af Hans Knieper fra 1580erne (Nat.mus.), formentlig på grundlag af ligstenen, men ved forbytning udgivet for Chr. I, en forbytning som først blev opdaget af Chr. Jürgensen Thomsen 1832 (Tidsskr. for nord. Oldkyndighed, I 197). I mellemtiden var talrige portr. fremstillet med forbyttede navne, fx Peiter Hartmans mal. 1607 (Malmø rådhus) og dronning Sofies anetavle af Anthonius Clement, 1624 (Nykøbing k., Falster) hvor begge kongerne er afbildede. A. van Nuis' medalje af Chr. I og N. Abildgaards mal. fra Chr. Is historie (Chr.borg) viser således tilsyneladende H.s træk. Beslægtet med Kniepers tapet af Chr. I synes træsnit 1587 og 1599, stik af A. Haelwegh, J. B. Brühl og fremdeles, men udført efter et mal. i kunstkammeret, stik af O. H. de Lode 1757, G. W. Baurenfeind 1760 og A. Flint, alle disse kaldet Chr. I. Kunstkammerbilledet blev litograferet af E. Fortling, nu rigtigt kaldet H. Jacob d'Agars fremstilling af Chr. I og H. i 1680erne (audienssalen, Fr.borg) var ligeledes forbyttede; et par stik, bl.a. af J. Haas efter tegn. af Baurenfeind, synes beslægtede med disse. 1840 blev navnebetegnelserne i audienssalen byttet om så de nu sidder rigtigt, men kongernes rækkefølge blev derved gal. Hist. fremstillinger: Mal. af Isaac Isaacsz (Vittskövle), af G. Honthorst, 1640erne (Kronborg, identifikationen dog usikker), tegn. af J. Ovens (St.mus.). Tegn. af J. Wiedewelt, 1765 (kunstakad. bibl.) til et relief. Mal. efter ligstenen 1881 (Vejle rådhus). Fremstillet på mal. af Gustav Wasas historie af bl.a. Jenny Nyström-Stoopendaal ca. 1881 og Sven Rickard Bergh.

Kilder. Bidrag til Skandinaviens hist., udg. C. G. Styffe IV, Sth. 1875 indledn. 85–95 o.fl.st. Missiver fra kongerne Chr. Is og Hans' tid, udg. Will. Christensen I, 1912.

Lit. Hans Svaniog: Chronicon Joannis regis, 1561 (i forf.s Refutatio calumniarum cujusdam Joannis Magni Gothi Upsaliensis). E. C. Werlauff: Monument over kong H. og dronning Christina i St. Knuds kirke, 1827. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864 især 219–23 og 621–23; II, 1865 33–44. C. Paludan-Müller: De for-

ste konger af den oldenborgske slægt, 1874 (reproudg. 1971) 129–282. Ernst G. Palmén: Sten Stures strid med kong H., Helsingfors 1883. Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm. under Kr. I og H., 1907 97–137. Henry Bruun i Omstridte spørgsmål i Nordens hist. I, 1940 31–75. Samme: Poul Laxmand og Birger Gunnensen, 1959 (reproudg. 1975) (anm. af Aksel E. Christensen i Hist. t. 11.r.VI, 1960–62 362–82; se også Stig Iuul sst. 382–92). Gottfr. Carlsson: Kalmar recess 1483, Sth. 1955 = Hist. ark. III. Ole J. Benedictow i Hist. t., Oslo 1969 181–219.

Kai Hørby

Hans, 1518–32, prins. * 21.2.1518 i Kbh., † 11.8.1532 i Regensburg, begr. i Skt. Petri klosterk. ved Gent, 1883 flyttet til Skt. Knuds k. i Odense. F: *Christian II (1481–1559) og *Elisabeth (1501–26). – Bror til *Dorothea (1520–80) og *Christine (1521–90).

H. fulgte 1523 sin far i landflygtighed. Han opdroges i Nederlandene dels hos forældrene, dels hos dronningens faster, regentinde Margrethe, i begyndelsen undervist af forskellige danske mænd (Claus *Pedersen, Christiern *Vinter, Poul *Kempe), senere, da børnene efter dronningens død i jan. 1526 var taget fra faderen, af pålidelige katolske lærere under regentindens opsyn. Han skildres som et opvakt og velbegavet barn. Da Christian II drog til Norge hvor han 5.1.1532 i Oslo fik det norske rigsråd til anerkende sønnen som arveherre og konge efter faderen, tog kejser Karl V sin unge søstersøn med sig til Regensburg hvor han døde, en eller to dage efter at faderen var blevet indesluttet på Sønderborg. Kejseren havde fattet forkærlighed for den unge prins, hvis tidlige død derfor blev til stor skade for Christian IIs sag. □ Udskåret figur af Claus Berg på altertavle, ca. 1520 (Odense Skt. Knuds k.). Afbildet s.m. søstrene på mal. af Jan Gossaert van Mabuse, ca. 1523 (Hampton Court; Fr.borg), efter dette flere kopier, stik af G. Vertue, 1748, og træsnit. Tegning (Recueil d'Arras).

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen I, 1854. – Samme: De tre nord. rigers hist. IV, 2, 1870 491f 496; V, 1872 296–301. C. Hamsfort d.y. i Saml. til Fyens hist. og top. VIII, 1881 240. G. Jørgensen: Dronning Elisabeth af Danm., 1901 158.

*Henry Bruun**

Hans (den Ældre), 1521–80, hertug af Slesvig-Holsten. * 29.6.1521 på Haderslevhus, † natten mellem 1. og 2.10.1580 sst. (Hansborg), begr. 14.2.1581 i Slesvig domk. F: *Frederik I (1471–1533) og *Sophie af Pommern (1498–1568). Ugift. – Bror til *Adolf (1526–86), *Elisabeth (1524–86) og *Frederik (1529–56).

H. var ældste søn i Frederik Is andet ægteskab, og som barn var han den katolske del af rigsrådets kandidat til at være faderens efterfølger i

Hans

modsatning til den ældre halvbror, den lutheriske Christian (III). H.s uddannelse var omhyggelig, i en årrække fra 1526 var pommeraneren Peder Svave, senere rektor for Kbh.s universitet, hans lærer. Begivenhederne under Grevens fejde greb også ind i H.s tilværelse. Han opholdt sig på Nyborg slot som var forlenet til hans hofmester Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø, men 1534 måtte denne, Svave og H. flygte fra Nyborg til Sønderborg, forklædt som bønder. Efter afslutningen af Grevens fejde og valget af Frederik (II) til tronfølger var H.s rigspolitiske rolle stort set forbi, og resten af hans tilværelse tilhører mest hertugdømmerne hvor Frederik Is fire sønner var blevet hyldet som hertuger i Kiel 8.6.1533. Foreløbig blev H. sendt til sin svoger, hertug Albrecht af Preussen, en af periodens betydeligste nordeuropæiske statsmænd, der var gift med H.s halvsøster Dorothea. H. opholdt sig ved hoffet i Königsberg 1536–42, og dette lange ophold har været af betydning for hans senere virksomhed. Herfra kom utvivlsomt inspirationen til H.s administrationsopbygning, og også interesserne for skolevæsen og arkitektur på et europæisk plan kan meget vel stamme fra Preussen. Det må dog straks understreges at noget afgørende endnu ikke kan siges herom. Kildematerialet til H.s virksomhed er ganske vist rigt, og en udgivelse er påbegyndt, men udgiveren fik aldrig afsluttet bearbejdelsen, og der foreligger heller ikke nogen moderne, udtømmende levnedsskildring.

H. blev hjemkaldt på grund af krigen med kejseren, og han fungerede som en slags statholder i hertugdømmerne 1543–44. Efter fredsslutningen delte kongen med sine brødre, og H. fik ved traktat af 9.8.1544 det meste af det nordlige Sønderjylland med slottene Haderslev, Tønder og Tørring samt Løgumkloster. Hans område indbefattede store dele af Vestslesvig med en del øer, bl.a. Nordstrand. I Holsten fik han Rendsborg by og Bordesholm kloster, hvortil kom Femern. H. residerede fra nu af på Haderslevhus. Ved sejren over Ditmarsken 1559 blev hans område udvidet med den midterste del af landet. Mens lensforholdet til kejseren hurtigt blev bragt i orden, varede det af forskellige grunde længe inden formalia blev ordnet mellem den danske konge og hertugerne og først 1579, året før H.s død, kom det til forlig, efterfulgt af en højtidelig forlening i Odense 1580. H. opbyggede sit kancelli efter preussisk forbillede (G. E. Hofmann). I den første halve snes år var Iven Reventlow hans mest betroede mand. En egentlig kansler, Paul Neidhart, blev først udnævnt 1564. Han blev 1569 afløst af Hieronimus Oelgard der fortsatte til H.s død. De ledende sekretærer var Hie-

ronimus Boldig der blev knyttet til H. 1543 († 1573) og thüringeren Georg Beyer der kom til 1547 († 1587). Efter H.s død blev hele denne administration opløst. Om visse sider af administrationen får man et begreb ved at gennemse de omkr. hundrede forordninger der er aftrykt i De Hansborgske Registranter, I. Ikke mindst digeproblemer optog kræfterne, en femtedel af forordningerne handler derom. Det hænger bl.a. sammen med at der indvandedes meget nyt marksland i H.s tid, bl.a. den store Gudskog syd for den nuværende statsgrænse. Berømt er kodificeringen 1556–57 af digeretten („Spadelandsretten“) der 1572 udstedtes som tillæg til en ny landslov for Nordstrand (udg. 1967). – H. havde omsorg for skolevæsen og sociale forhold. 1565–66 blev klosteret i Bordesholm ophævet, og et gymnasium oprettedes. 1567 grundlagdes den endnu eksisterende katedralskole i Haderslev, mens den ligeledes stadig eksisterende stiftelse i byen, Hertug Hans' hospital grundlagdes 1569. Også på landet blev der oprettet skoler. H.s udenrigspolitik har, så vidt man kan skønne, ikke mindst bestået i mægling mellem den stridbare bror, hertug Adolf af Gottorp, og den danske konge, hvad der vistnok lettedes ved hyppige besøg i kongeriget. Men H. var utvivlsomt også interesseret i udenrigske forhold i almindelighed, og specielt i livlandske og moskovitiske sager. Hans horisont var vid, og en rejse 1573 førte ham helt til Venezia.

Som bygherre ydede H. det usædvanlige. Det middelalderlige Haderslevhus blev fra 1557 erstattet af Hansborg, „renæssancens ældste fyrsteresidens, ikke blot i hertugdømmerne, men i hele riget“ (O. Norn). Dette slot hvor H. flyttede ind 1562–63, men som ved hans død endnu ikke var færdigt, blev opført under ledelse af bl.a. Hercules v. Oberberg. Både dette og det lille vestslesvigske pragtslot Grøngård blev nedrevet i midten af 1600-tallet. En tilnærmelsesvis placering af Hansborg kunne fastslås af Haderslev museum 1979. H. har efter alt at dømme været en fredselkende og kultiveret mand der var velldit i sin familie. Et planlagt ægteskab med svingerinden, enkedronning Dorothea, blev opgivet på grund af teologiske betænkeligheder. Han har tilnavnet den ældre i modsætning til nevøen af samme navn, Hans den yngre. Flere af de initiativer der blev taget under hans styre har haft en langtrækkende lokal virkning, men hans regering må dog betegnes som en episode i Sønderjyllands historie. Efter hans død blev lenet delt mellem Frederik II og Adolf, og administrationen som nævnt opløst. □Medalje 1577. Medalje 1582, i to str. Lille voksrelief (de statslige saml., Dresden). – Obelisk i Haderslev 1892.

Kilder. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen I-II, 1907-12. De Hansborgske registeranter, udg. Caroline Emilie Andersen I-II, 1943-49.

Lit. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.I, 1874-77 46-113 687-741 (m. kilder). A. Heise sst. 505-07. K. Hansen i Hist. t. 4.r.VI, 1877-78 341-428. Fr. Bertheau i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XVI, Kiel 1886 207-74. Hans Berlage sst. LIII, 1923 1-54. Th. O. Achelis sst. LVII, 1928 203-61. G. Jacoby i Zeitschr. der Savigny-Stiftung, Germ. Abt. Weimar 1935 263-87. Johanne Skovgaard i Sønderjyllands hist. II, 1937-39. Henry Karlsson i Haderslev-samf.s årsskr., 1942 42-50. Peter Hirschfeld: Herrenhäuser und Schlösser in Schlesw.-Holst., München 1953 (4. opl. 1974). H. Stiesdal i Nat.mus. arbejdsmark, 1956 115-27. Kurt Boysen: Das Nordstrander Landrecht von 1572, Neumünster 1967 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LIV. Kirsten Agerbæk i Haderslev amts museum XIII, 1968 17-34. Hans Neumann sst. 35-43. G. E. Hoffmann: Die Herzogtümer von der Landesteilung von 1544 bis 1660, Neumünster 1972 = Die Gesch. Schlesw.-Holst.s V, 1 3f 48f 56-59. J. Steen Jensen i Numismatisk foren. for Nord- og Syd-slesvig XIV, 1975 nr. 8 1-4. H. Fangel i Nordslesv. museer IV, 1977 51-64.

Papirer i Rigsark. E. Kroman: De sønderjyske fyrstearkiver, 1959 = Rigsarkivet. Vejledende arkivreg. X 62-103.

Jørgen Steen Jensen

Hans (den Yngre), 1545-1622, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg. * 25.3.1545 på Koldinghus, † 9.10.1622 på Glücksborg, begr. i Sønderborg slotskapel. F: *Christian III (1503-59) og *Dorothea af Sachsen-Lauenburg (1511-71). ~ 1° 19.9.1568 i Kolding med Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen, * 20.3.1550, † 12.2.1586 på Østerholm, d. af hertug Ernst den yngre (1518-67) og Margaretha af Pommern-Wolgast (1518-69). ~ 2° 14.2.1588 på Sønderborg slot med Agnes Hedevig af Anhalt, * 12.3.1573, † 3.11.1616 (~ 1° med kurfyrst August af Sachsen, 1526-86, ~ 1° med *Anna, 1532-85), d. af Joachim Ernst (1536-86) og Eleonora af Anhalt (1552-1618). - Med Elisabeth far til *Alexander, *Frederik (1581-1658), *Hans Adolf og *Philip (1584-1663). Med Agnes Hedevig far til *Joachim Ernst. Bror til *Anna (1532-85), *Frederik II og *Magnus (1540-83).

H. der som barn havde både dansk og tysk lærer fik efter faderens død sin mor, dronning Dorothea, som formynder. Så længe hun levede dominerede hun hans liv. Ved en arvedeling 1564 fik H. af broderen Frederik II Sønderborg og Nordborg på Als, dog først når moderen var død, samt klostrene Ahrensböök og Plön i Holsten - det sidste dog først når enkedronning Sophie var død. H. var et par gange i Sachsen, men et tilbud 1566 om ophold ved det kejserlige hof forpurrede moderen. Efter brylluppet 1568 tog ægteparret ophold på Sønderborg slot der forblev hovedresidensen. 1571 kunne H. helt overtage sine besiddelser, men rigtignok uden

nogensinde at opnå hylldning fra hertugdømmerens stænder, hvad der medførte visse praktiske ulemper. Ved en ny arvedeling 1582 mellem de to brødre efter *Hans den ældres død fik H. klostrene Reinfeld ved Lübeck samt Rüd syd for Flensborg fjord. Efter Elisabeths død ægtede H. den purunge enke efter sin svoger kurfyrst August af Sachsen. I de to ægteskaber var der tilsammen 23 børn af hvilke tre døde som spæde. Døtrene blev bortgiftet til tyske fyrster, Dorothea til Schlesien, Anna, Sophie og Elisabeth til Pommern, Margrethe til Nassau, Anna Sabina til Württemberg, mens Maria blev abbedisse i Itzehoe og Eleonora fik lov til at forblive ugift. Endelig blev Eleonora Sophie efter H.s død gift til Anhalt-Bernburg. Med undtagelse af Alexander fik sønnerne ikke lov at gifte sig - utvivlsomt af økonomiske grunde - men i sit testamente 1621 delte H. besiddelserne i fem dele, Ærø, Nordborg, Sønderborg, Glücksborg med Sundeved samt, som den vigtigste del, samtlige holstenske besiddelser. Sønerne - Christian, Alexander, Hans Adolf, Frederik og Philip (Joachim Ernst var fraværende) - måtte underskrive testamentet in blanco, først bagefter tilføjede han hvem der skulle have pågældende del og hvem der blot fik en årlig rente. Selv siger han ved denne anledning at han har formeret sin fædrene arv ved køb af mange gårde og godser samt ved indskrænket, forsigtig hofholdning, sparsommelighed og flittigt opsyn med husholdningen.

Efter at have konsolideret sig foretog H. 1584-1621 en mængde godskøb, først på Als og i Sundeved, senere i Holsten og sluttelig i Angel, i alt for mere end 700.000 rdl. Midlerne skaffedes vist især fra driften, hans alkymi lå, som han selv sagde, i et praktisk landbrug. Fra Ahrensböök amt kunne der hvert år leveres mellem 3.500 og 5.000 rdl. i kontanter til brug på Kieler omslaget. De vigtigste mænd i administrationen var H.s sekretærer af hvilke den kendteste var brandenburgeren Johannes Hildesheim (ca. 1553-1625) som gjorde tjeneste fra 1581. H. stod fra 1580 i lensforhold til den danske konge og fra 1590 til kejseren, men udover forsøgene på at blive hyllet af stænderne og opnå kirkelig jurisdiktion på Als og Ærø synes der ikke at have været nogen udenrigspolitik. En plan om at få anbragt en søn som koadjutor hos broderen Magnus i dennes kurlandske bispedømme skiftede hurtigt karakter til at blive en ren handelsforbindelse med en lokal adelsmand Johan Behr. I det indre styre krævede H. ubetinget autoritet hvad der må forbindes med „fyrstemagtens utrættelige og ofte smålige anstrengelser for at sikre sine finansielle ressourcer og absolutte uafhængighed, et træk

Hans

der røber H.s dybe forankring i tysk territorial-fyrstelig tradition" (E. Ladewig Petersen). For at udvide godsdriften lod H. landsbyer lægge øde, mens bønderne forflyttedes eller gjordes til husmænd. Det er derfor ikke mærkeligt at de undertiden søgte andetsteds hen. Af H.s store og for undersåtterne tyngende byggevirksomhed har blot Glücksborg slot (1582–87) og landsbykirkerne Kegnæs og Neukirchen overlevet. Ved sin utrættelige og hensynsløse aktivitet udrettede H. meget for at styrke og konsolidere sig selv og sin familie, og han havde afgjort succes som fyrstelig kapitalist. Indbyggerne i hans område havde ikke nogen særlig grund til at elske ham, og de sagt der siden berettedes fortalte om jordgriskhed, justitsmord og vilkårlige henrettelser – det sidste kan der faktisk findes belæg for. Hvad der udgik fra H. selv og hans administration var skrevet på tysk, men både han selv og hoffet vides også at have talt dansk. Den møntprägning der foregik i H.s senere år i Sønderborg og især i Reinfeld, skal ses på baggrund af periodens inflationstendenser. – Sønnen **Christian**, * 26.11.1570, † 14.6.1633, blev, skønt ældste søn, formentlig af familiemæssige grunde forbigået som hovedarving til Sønderborg, og fik i stedet overladt Æro. Han havde fra 1587 sæde i domkapitlet i Strasbourg og deltog således i den biskoppe-lige krig (1592–1604) mellem den katolske biskop og de protestantiske domherrer. En overgang (1602) var han ledende administrator af kapitlet, men i øvrigt er hans præcise rolle i dette forspil til Trediveårskrigen ikke klarlagt. Lige-som sin far styrede han Æro ved hjælp af hertu-gelige mandater. Han var ugift, men levede sam-men med sin husholderske Cathrine Gribels, med hvem han havde datteren Sophie Hedvig. □ Et stik af A. Støttrup, 1748, angiver sit forlæg til at være fra ca. 1569. Blandt de vigtigste por-trætter er helfigursbilledet fra 1596 (Fr.borg) og halvfigursbilledet af Søren Kiær, ca. 1620 (Glücksborg). Afbildet på mønt. Medalje 1605. Statue på epitafium (Sønderborg slotskapel).

Kr. Erslev: Augustenborgernes arvekrav, 1915. Peter Langendorf i Nordelbingen III, Flensb. 1924 341–410. H. Wullenweber: Herzog H. der Jüngere, Åbenrå 1945. Jørgen Steen Jensen: Hertug H. d. yngre, 1971 (anm. af E. Ladewig Petersen i Hist. t. 12.r.VI, 1973 555–59). Carl-Heinrich Seebach: Schloss Glücksburg, Neumün-ster 1979. J. C. Warmning i Antikvariske studier 3, 1979 145–52. (Om sønnen:) Erik Kromann i Festskrift til Jo-han Hvidtfeldt, 1978 291–302. – Papirer i Rigsark.

Jørgen Steen Jensen

Hans, 1583–1602, prins. * 26.7.1583 på Hader-slevhus, † 28.10.1602 i Moskva, bisat i den tyske kirke sst., 1637 ført til Roskilde domk. F: *Frederik II (1534–88) og *Sophie af Mecklen-

burg (1557–1631). – Bror til *Anna (1574–1619), *Augusta, *Christian IV, *Elisabeth (1573–1626), *Hedevig (1581–1641) og *Ulrik (1578–1624).

H. fik sin brors tidligere lærer Hans Mikkelsen til opdrager. 1597 drog han, ledsaget af kongens sekretær Jens Sparre, til universitetet i Stras-bourg, og i de følgende år ledsagede han Christi-an IV på flere af dennes rejser bl.a. til Ditmar-sken (1598) og til Norge (1601). S.å. blev han væragtig og drog ud på en større rejse til Tysk-land, Frankrig og de spanske Nederlande hvor han for at uddanne sig som feltherre trådte i spansk tjeneste og som fører for et regiment ryt-tere deltog i belejringen af Ostende, men vendte snart tilbage til Danmark. Hertil var i efteråret 1601 ankommet et gesandtskab fra den russiske zar Boris Fjodorovitsj Godunov med et forslag om et ægteskab mellem dennes eneste datter Xe-nia og H. Kongen ønskede ikke at afgøre sagen skønt han derved både kunne vente russisk støt-te mod Sverige og undgå en ny deling af den kgl. del af hertugdømmerne, men overlod afgørelsen til H. Denne rådførte sig med sin mor, og 10.12.1601 udstedte han på Nykøbing slot en er-klæring hvori han bad kongen virke for ægteska-bet. 20.12.s.å. undertegnedes ægteskabstrakten hvorefter H. bl.a. skulle have overdraget fyrsten-dømmet Tver og en medgift på 400.000 gylden. Denne traktat blev, dog med nogle ændringer, ratificeret af zaren 11.4.1602. 1.8. sluttede H. en overenskomst med kongen hvorved denne love-de at betale udgifterne til rejsen og yderligere 60.000 rdl., mod at H. gav afkald på al ret til no-gen del af hertugdømmerne. Næste dag afsjelede H. med en eskadre på otte skibe, ledsaget af rigs-råderne Axel *Gyldenstjerne, Axel *Brahe og Christen *Holck samt et stort følge. 10.8. ankom han til Narva og efter en besværlig rejse 19.9. til Moskva. Han modtoges med store æresbevisnin-ger af zaren, men tidspunktet for brylluppet var ikke blevet fastsat da han 15.10. blev syg og kort efter døde.

Samlung zur dänischen Gesch., udg. J. H. Schlegel I, 1, 1771 165–174. Hist. calender, udg. L. Engelstoft og J. Møller I, 1814 73–175 (A. Gyldenstiernes dagbog fra Moskva). Danske mag. 4.r.IV, 1878 14. Danm. – Norges traktater 1523–1750, udg. L. Laursen III, 1916. – Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Uppsala 1942.

*Hugo Andersen**

Hans (oprindelig **Johan**), 1825–1911, prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. * 5.12. 1825 på Gottorp slot, † 27.5.1911 i Det gule pa-læ, Kbh., begr. i Roskilde domk. F: hertug *Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücks-

borg (1785–1831) og *Louise Caroline (1789–1867). Ugift. – Bror til *Christian IX.

I sin opvækst levede H. næsten udelukkende på familieslottene i hertugdømmerne: Gottorp, Louisenlund, Glücksborg og Kiel; hans opdragelse var helt tysk. Efter Christian VIIIs ønske indtrådte han 1842 som infanteriløjtnant i den preussiske hær. 1844–46 studerede han i Bonn, blev 1847 ansat ved garderdragonerne og deltog 1848–49 som frivillig i den slesvigholstenske hærs kamp mod Danmark. Efter at hans bror, prins Christian, var blevet dansk tronfølger bosatte H. sig 1854 i Kbh.; sin stilling som preussisk officer beholdt han formelt indtil 1864 da han blev dansk oberstløjtnant, 1865 blev han oberst, 1867 generalmajor, men gjorde aldrig aktiv tjeneste. 1894 blev han ordenskansler, og han var kongens repræsentant i bestyrelsen for Rosenborgsamlingen; i øvrigt trådte han aldrig i noget forhold til offentligheden. 1864 optrådte han et par gange som broderens befuldmægtigede under den „Plessenske Episode“ (se Otto v. Plessen) maj–juni og kort efter på sendefærd til Leopold I af Belgien for at opnå hans mellemkomst til gunst for Danmark. Marts–nov. 1867 forestod han regentskabet i Grækenland under kong Georgs fraværelse. – Lidet kendt i videre kredse levede H. en privatmands stillfærdige liv. På grund af sin stilling under den slesvigholstenske konflikt havde han fået sin rigelige andel af den nye kongefamilies upopularitet i borger-skabet, og hans beskedne, taktfulde væsen blev snarest anledning til at fremkalde en overfladisk mening om ham som typen på en indskrænket „Serenissimus“. Han sluttede sig imidlertid med oprigtig loyalitet til sit nye fædreland, og efterhånden blev det indtryk han gjorde på dem der virkelig lærte ham at kende, også bestemmende for den almindelige dom over ham, ligesom det er blevet bestemmende for hans eftermæle. Det venskabs- og tillidsforhold hvori han stod ikke blot til sin danske slægt, først og fremmest til Christian IX, men til en række andre fyrstelige personer inden- og udenlands, således til kong Edward VII, dyrkede han med fin og sympatisk menneskeforståelse; han var rådgiver og medlem under mangfoldige forhold. Uden at eje større original begavelse var han selvstændigt og sundt dømmende, og selv om hans meninger om den historiske udvikling han havde oplevet, i mangt og meget måtte betinges af familiesynspunktet, var han for frisindet og overskuende til at blive ensidig; af provisoriepolitikken var han ingen ven, og endog om Kbh.s befæstning var hans skøn ikke det gængse i hans kreds. Sin historiske interesse plejede han med utrættelig omhu og flid, støttet på en nøjagtig hukommelse.

Han udarbejdede en slægtshistorie, til hvilken skildringen af stamfaderen, hertug *Hans den Yngre, danner en udførlig indledning, og han førte sine personlige erindringer ned til 1885. I disse der hviler på delvis tilintetgjorte dagbøger og breve er hovedsagen naturligvis hans værdifulde medviden i sin samtids store hændelser, navnlig alt hvad der drejer sig om Glücksborghusets stilling. Udgivet er kun uddrag i *Hans Majestæt Kong Chr. IXs Forældre*, 1918 (genudg. 1943). – R.E. 1864. □To mal. af Carl Goos, 1829 (begge Glücksborg). Afbildet på træsnit af Thyras formæling 1878 og fra universitetsjubelåret 1879, bl.a. efter tegn. af J. T. Hansen. Afbildet på mal. af H. L. Galster, 1883. Klippet silhouet af E. Ljung, 1886 (Fr.borg). Buste af M. Marchetti, 1887 (sst.). Litografi af I. W. Tegner 1891–92 efter foto. Litografi af Öst. Afbildet på H. Brasens mal. 1892 af vildtparade 1889 (Fr.borg.) og på P. Fischers mal. af stortingsdeputationens audiens 1905 (Fr.borg, slottet i Oslo). Mal. af O. Bache, 1905 (Frimurerlogen, Kbh.). Min. af J. W. Rehling Quistgaard, 1911 (Rosenborg).

L. Bobé i Julebogen X, 1911 145–58 (også som særtryk). Aage Friis i Tilskueren, 1912 II 347–66. N. P. Jensen: Livserindringer II, 1916 52–62. Peter Nansen: Portrætter, 1918 139–45. C. H. Rørdam: Hofliv hos Chr. IX, 1918 = Svundne dage IV. Walburga Paget: Embassies of other days II, London 1923 310. Alex. Thorsøe: Erindringer, 1929 131–33.

*Paul Læssøe Müller**

Hans Adolf, 1575–1616, hertug af Gottorp, se Johan Adolf.

Hans Adolf, 1576–1624, hertug af Slesvig-Holsten-Nordborg. * 17.9.1576, † 21.2.1624, begr. i Sønderborg slotskapel. F: hertug *Hans d. Yngre af Sønderborg (1545–1622) og Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen († 1586). Ugift. – Bror til *Alexander, *Frederik (1581–1658) og *Philip (1584–1663). Halvbror til *Joachim Ernst. H. A. opdroges indtil det 20. år hos sin morbror hertug Philip og gjorde derpå en udenlandsrejse til Tyskland, Italien og Malta med lic. jur. B. Tegge og til Holland, Frankrig og England med den danske adelsmand Henrik Lange (rejseberetning i Kgl. bibl., NKS 368 4°). 1600 tog han kristtjeneste under Maurits af Oranien og deltog med hæder i slaget ved Nieuwpoort (juli 1600), hvorpå han gik til Sverige for at tjene under hertug Karl (IX) der var gift med en gottorpsk prinsesse. Han blev oberst og 1601–02 guvernør i Livland. Derefter stod han en kort tid i østrigsk tjeneste i kampen mod tyrkerne. 1609 trådte han atter i svensk tjeneste, men forblev der kun et års

Hans Adolf

tid, vel nærmest fordi Kalmarkrigen med Danmark kom til udbrud. I de følgende år opholdt han sig skiftevis ved forskellige slægtninges hof, indtil han ved faderens død 1622 tiltrådte sin arv på Als, Nordborg med Nørre herred og Ballegård i Sundeved. Sit lille fyrstendømme delte han mellem brødrene *Alexander af Sønderborg og den af faderen indsatte arving Frederik, men denne bestemmelse blev ikke godkendt af slægten, og kun Rumohrsgård kom til Sønderborg.

A. H. Lackmann: Einleitung zur schlesw.-holst. Hist. II, Hamburg 1733 636–39. Jørgen Steen Jensen: Hertug Hans d. y., 1971.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Hans Adolf (1634–1704), hertug af Pløn, se **Johan Adolf**.

Hans Christian, 1607–53, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg, * 26.4.1607, † 30.6.1653, begr. i Sønderborg slotkapel. F: hertug *Alexander af Sønderborg (1573–1627) og Dorothea (1579–1639). ~ 4.11.1634 med Anna af Oldenburg, * 28.3.1605 i Delmenhorst, † 12.12.1668 i Weimar, d. af grev Anton II af Delmenhorst (1550–1619) og Sibylla Elisabeth af Braunschweig (1576–1630). – Bror til *August Philip og *Ernst Günther.

Ved sit testamente indsatte faderen H. C. som ældste søn til eneste arving af sit len. Enken overtog dog lenets styrelse indtil brødrene 17.12.1633 bragte faderens testamente til udførelse ved en arveoverenskomst der pålagde H. C. udrædelsen af store årlige deputater til moderen, søsteren og de seks brødre (8600 rdl.) foruden damernes standsmæssige underhold på Sønderborg slot med 24 adelige og uadelige folk. Dertil kom at lenet var i høj grad forgældet. Kort efter, 6.2.1634, fik brødrene ved forliget i Eckernförde en fjerdedel af Ærø, Gudsgave len, i arv efter deres farbror Christian; det blev lagt til Sønderborg, og der optoges straks efter et stort lån på det. H. C. efterlod ved sin død sit len i en uhjælpelig gæld og pengened. Enken styrede det som formynderiske for sin umyndige søn Christian Adolf der forlenedes i nov. 1663. Hun havde sit enkesæde på Gammelgård (Ketting sg., Als sdr. hrd.). – Sønnen **Christian Adolf**, * 3.6.1641, † 11.1.1702, arvede 1653 hertugdømmet Sønderborg, men 1667 blev det på grund af gæld taget under konkursbehandling. Gennem sit ægteskab med Eleonora Charlotte af Sachsen-Lauenburg fik han godset Franzhagen og blev grundlægger af F.-linjen af huset Sønderborg som uddøde 1709.

F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 35f 138.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Hans Hendrik (grønlandsk: Suersaq), 1834–89, grønlandsk polarforsker. * 1834 i Fiskerø, Sydgrønland, † 11.8.1889 i Godhavn, Nordgrønland. F: sælfanger Benjamin († ca. 1852) og Ernestine. ~ 1° 1854 med Vie, polareskimo. ~ 2° ca. 1859 med Merqut, polareskimo, senere døbt Birgithe Judithe, * ca. 1840, † 24.7.1881 i Godhavn. ~ 3° 16.2.1882 i Godhavn med enken Juliane Judithe Nikoline Ravn, * 14.11.1837 i Godhavn, † efter manden, d. af sælfanger Simon Jacob R. og Magdalene Cathrine.

H. voksede op som fanger og måtte ved faderens tidlige død forsørge sin mor og tre mindre søskende. Han var præget af den alvorlige herrnhutiske fromhed og havde også gennem missionen lært at læse og skrive. 1853 tog han ansættelse som jæger og hundekusk hos den amerikanske forsker E. K. Kane under dennes ekspedition til det nordligste Grønland for at lede efter J. Franklin. Heroppe traf han den også i Grønland ukendte stamme af polareskimoer. Han studerede ivrigt deres livsform, fortalte dem om den øvrige verden og om kristendommen – og fungerede som mægler og forbindelsesled mellem dem og ekspeditionen. Ved sin jagt reddede han ekspeditionen gennem vinteren trods sult og skørbug og gennemførte med en amerikaner en forskningsrejse til 80° 10' n.br., længere mod nord end nogen anden forsker da havde været. En ø, Hans Island, i dette område blev da også opkaldt efter ham. Da ekspeditionen rejste hjem, blev H. i fem år blandt polareskimoerne og giftede sig med en pige i stammen. 1860 kom en ny ekspedition under dr. J. J. Hayes til Thule, og H. deltog igen i arbejdet indtil han på sydrejsen stod af i Upernavik og blev der ti år i handelens tjeneste som matros. 1871 passerede Francis Hall's ekspedition med skibet „Polaris“ Upernavik, og H. tog sin familie med ombord til Thuleegnen hvor de sammen med ialt 19 mennesker forlod skibet under en voldsom isskrning og ikke siden kunne få forbindelse med det. De drev på en vældig isflage mod syd okt. 1872 til april 1873. Flagen skrumpede ind til næsten ingenting og alene H. og en anden eskimo holdt med deres fangst liv i de nødstedte der omsider blev samlet op af en hvalfanger nord for New Foundland efter at have drevet mere end 2.000 km; denne bedrift hører til polarforskningens største og mest eventyrlige præstationer. Skibet tog dem med til USA hvor de vakte stor opsigt og overvintrede, indtil H. og hans familie 1874 rejste tilbage til Grønland, først til Godhavn og senere til Uper-

navik. Endnu to gange var H. med ekspeditioner som lods og kendtmand: 1875 med G. S. Nares hvor H. og hans fæller igen nåede længere mod nord end nogen ekspedition før dem, til 83° 20' n.br., og 1883 med A. G. Nathorst.

Under opholdet i Godhavn nedskrev H. sine erindringer som H. *Rink oversatte til engelsk og hans kone til dansk. Dermed blev H. den første grønlænder der nedskrev et egentligt litterært værk, præget af hans enkle og ukunstlede væsen og hele eskimoiske livsopfattelse. Men H. var pionér på flere andre områder. Som den første knyttede han forbindelsen mellem polareskimoerne og de øvrige grønlændere og ydede en værdifuld etnografisk indsats gennem sine beskrivelser af disse nordlige landsmænd. Også som forsker har han ydet en helt afgørende indsats for gennemførelsen af den række af ekspeditioner der kortlagde Grønlands nordvestligste kyst, både som jæger, lods, tolk og polarkyndig. □ Træsnit 1853. Træsnit af Ida Falander efter foto, 1883.

Kilder. H.s erindringer i Atuagagdliutit, Godthåb 1878 1883 1884 1891. Memoirs of H., the arctic traveller, London 1878. H.s erindr. i da. overs. i Fra alle lande, 1878 II 269–88 343–91. Dagbog i uddrag ved H. Rink i Geografisk t. I, 1877 185–92.

Lit. Kaptajn Tysons beretn. om idriften i Fra alle lande, 1875 290–315 416–42. Daniel Bruun: Kampen om nordpolen, 1902 155–95. Edwin G. Rich: H., the eskimo, Boston 1934. Dan Laursen i Grønland, 1956 144–49. Johs. Olsen sst. 1958 397–400. Mads Lidegaard sst. 1968 249–56. Otto Rosing: Suersaq, Godthåb 1948.

Mads Lidegaard

Hansdatter, Dorthe, 1657–1711, hospitals- og legatstifter. * 3.5.1657 i Gudbjerg, Fyn, † 25.1.1711 i Horsens, begr. i Hansted k. F: sognepræst Hans Nielsen Lottrup (ca. 1610–77) og Ane Christensdatter Espe. ~ 14.11.1680 i Horsens med købmand Anders Jensen Tonbo, * 7.11.1648 i Horsens, † 29.7.1697 i Hansted, s. af skipper Jens Pedersen T. († 1668) og Elisabeth Andersdatter.

H. kom 1667 i borgmester Peder Hansens hus i Svendborg for at lære „Fruentimmernetheder“ og 1669 til sin søster Karen, gift med pastor Niels Lørup i Gudme; 1671 kom hun til sin faster Anne, gift med rådmand Christoffer Blimester i Horsens, og blev 1672 husholderesse for sin fætter borgmester Jørgen Blimester sst. hvor hun var til sit ægteskab. Anders Tonbo blev efterhånden en meget velstående mand, og 1684 købte han Hanstedgård med gods. Han lod hovedbygningen restaurere, flyttede 1694 hertil og afstod 1696 forretningen i Horsens. H.s fire børn døde alle før hende, og ved fundats af 12.5.1705 oprettede hun af Hanstedgård og gods et hospital for

24 fattige personer, ligesom hun skænkede 10.000 sletdaler til andre formål. Hospitalet består endnu. □ Maleri (Hansted hosp.).

Peder Toxverd: Ligtale over Anders Jensen Tonbo, 1699. Hans de Hofman: Fundationer II, 1756 302–15. Sv. Aage Bay i Årbøger for Århus stift XLVIII, 1955 5–48. Pers. hist. t., 1959 89–100 (En samtidig levnedsskr. af D. H. [Anders Winding]). – A. Winding: Ligtale over D. H. i Landsark. i Viborg.

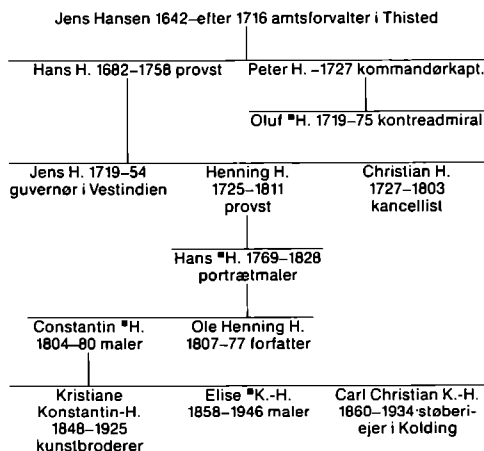
*C. Klitgaard**

Hansen

Da Hans er et af de hyppigst forekommende fornavne, især i Sønderjylland og på øerne, findes der utallige slægter der bærer patronymet Hansen, uden at disse har indbyrdes forbindelse. Der skal her omtales to af disse slægter, hvorfra et stort antal af de biograferede personer er udgået. Se også Hanssen.

I En slægt H. der føres tilbage til de to brødre Oluf H. (–1710), der var deputeret i Søetaten og omkom da orlogsskibet Dannebrog sprang i luften i Køge bugt, og amtsforvalter Jens H. (1642–efter 1716), der opgives at være født i Helsingør.

Tavle I

II En slægt H., der skal stamme fra Langeland, hvor dens først kendte mand Peder H. (ca. 1700–73) skal være født. Peder H. blev godsforvalter på Sparresholm og efterfulgtes her af sin søn Hans Christian H. (1735–1815), der dog senere blev værtshusholder i Næstved. Han var far til vinhandler i Kbh. Godfred H. (1765–1835). Flere af hans søn, A. N. *H.s efterkommere bærer i henhold til kgl. bevilling af 12.7.1822 og senere bevillinger navnet *Grut* efter dennes hustru Emma Eliza G. (1803–65), datter af sognepræst på Guernsey Thomas G. (1769–1836) og bror til

Hansen

Thomas Charles G. (1802–79), der 1835–42 drev Danmarks første bayerskølbyggeri i Odense.

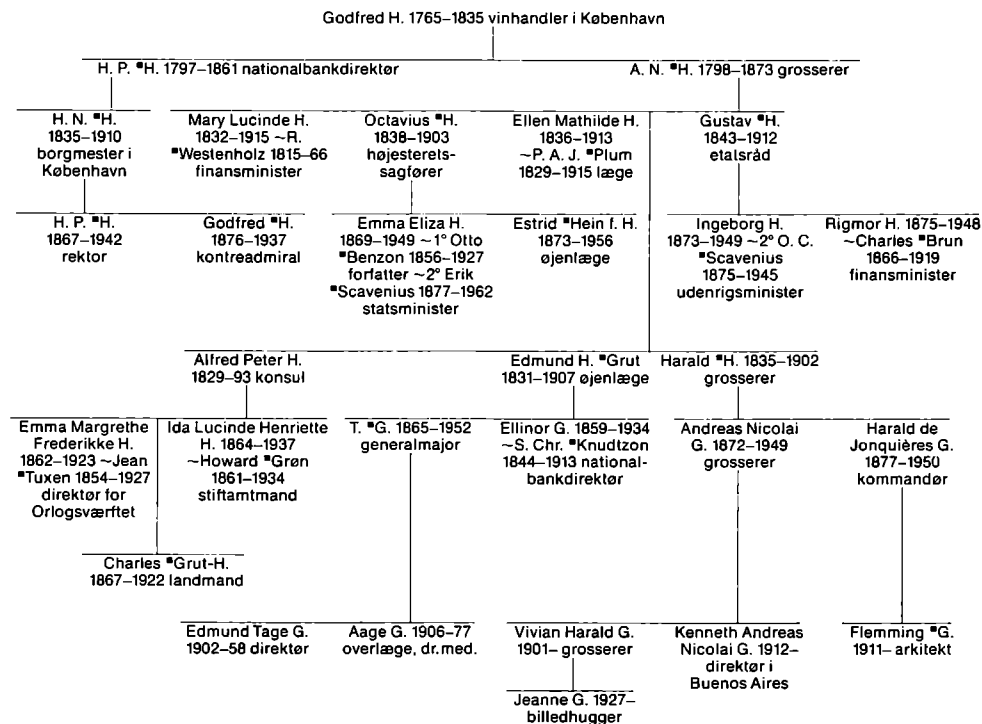
Kontreadmiral Godfred *H. var ~ Johanne Ane Sophie Fibiger Plum (1864–1918), adopteret af læge P. A. J. *P. og hustru Mathilde H. (se tavlen). Rektor H. P. *H. var ~ Gerda Louise Larsen, d. af oberst Axel *Liljefalk. Politikeren Octavius *H. var ~ Ida Antoniette Wulff, d. af admiral Peter *W. Generalmajor T. *G. var ~ Caroline (Lilli) Alvilde Nini Worsaae, d. af museumsdirektør J. J. A. *W.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen I, 1900 334–41.
Hans Konow: Stamtbl. over etatsråd A. N. Hansens efterkommere, 2. udg., 1970.

Hans H. Worsøe

Hansen, Anders Jørgen, 1857–1911, forsøgsleder. * 23.2.1857 i Båring, Asperup sg., † 17.7.1911 på Skt. Josephs hospital i Kbh., begr. i Ajstrup. F: husmand Hans Jørgen Larsen (1809–85) og Gertrud Jørgensdatter (1812–ca. 90). ~ 31.5.1887 i Ubberud med Maren Kirstine Pedersen, * 4.4.1848 i Sanderum, † 27.5.1930 i Ålborg, d. af husmand Peder Johansen (1818–85) og Mariane Larsdatter (1818–76).

Tavle II

sammenarbejde sine erfaringer til nytte for andre virkede han især for en udvidet og forbedret dyrkning og afsætning af kartofler. 1909 udgav han et lille skrift, *Kartoffeldyrkning*, og i Tidsskrift for Planteavl har han skrevet flere beretninger. Han tog virksomt del i arbejdet i Ålborg amts landboforening, 1900–04 som planteavlskonsulent, senere som ledende mand i flere af udvalgene og det sidste år før sin død som formand for repræsentantskabet.

Tidsskr. for landøkonomi, 1911 615. Ugeskr. for landmænd, s.å. 439 f. H. C. Larsen: Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur, 1923 13f 113.

*Aksel Milthers**

Hansen, Adolph Lauritz, 1856–1909, præst. * 12.9.1856 i Borup ved Ringsted, † 28.10.1909 i Øde Førslev, begr. i Nørre Nisum. F: skomager Jens H. (1830–1910) og Ane Marie Pedersdatter (1816–88). ~ 12.9.1884 på Frbg. med Thora Margrethe Cæcilie Ousager, * 28.2.1862 i Nyborg, † 6.4.1937 i Haslev, d. af kommandersergent Poul Hansen O. (1819–95) og Marie Hansen (1822–96).

H. kom efter sin konfirmation på Herlufsholm hvorfra han dimitteredes 1877; kort forinden havde han ved at høre santalmissionæren H. P. Børresen oplevet et kristeligt gennembrud. Som student var han med til at stifte Kbh.s KFUM (1878) og deltog i hospitalsmission, søndagsskole og andet menighedsarbejde som han også ivrede for at drage andre ind i; tillige var han filantropisk og socialt interesseret. Efter teologisk embedseksamen 1883 og en tids virksomhed som diakon i Trinitatis sogn blev han 1884 kapellan i Tørring-Heldum ved Lemvig. Påvirket af egnens stærke Indre mission oprettede han 1886 Indre missions første højskole, Nørre Nisum, efter at han s.å. var blevet sognepræst her. Forud havde han sikret sig tilslutning fra Vilhelm Beck og Indre missions bestyrelse og slået til lyd for sagen gennem artiklen *En kristelig Højskole i Indre Missions Retning* i Indre Missions Tidende og De unges Blad. Her udviklede han sit program som viser karakteristiske forskelle fra den grundtvigske højskoles: målet skulle først være at stille de unge over for Gud, så de kunne komme til at leve et sundt kristeligt liv, men dernæst også at meddele dem nyttige kundskaber; religion, ikke historie skulle være hovedfaget. Da højskolen slog an, og der tilmed snart fremstod andre i dens spor, grundlagde H. 1892 *Nørre Nisum seminarium* som ligeledes senere efterfulgtes af andre af samme præg. Yderligere syslede han med planer om en kristelig latinskole; dette fik han dog ikke realiseret.

Skønt H. ikke tog del i den daglige undervisning øvede han en betydelig indflydelse på ungdommen ved sine skoler. Han mødte dog også kritik for at ville spænde over for meget, og da han samtidig erkendte at den jævne, daglige ledelse af en sag ikke i særlig grad lå for ham, afhændede han 1901 sine skoler; 1904 blev han sognepræst for Øde Førslev og Sneslev hvor han døde 1909.

H. der allerede 1883 havde gjort et forgæves forsøg på at interessere bestyrelserne for Indre mission i Kbh. og på landet for oprettelsen af et kristeligt dagblad tog 1899 initiativet til stiftelsen af *Kristeligt dansk fællesforbund* der havde til formål at samle arbejdere og arbejdsgivere på kristelig grund og med tvungen voldgift til løsning af arbejds konflikter.

H.s styrke var iderigdommen og et stærkt, om end noget skiftende initiativ. Det er hans fortjeneste at have ført skolearbejdet ind i Indre mission og derved bidraget til at give denne et vigtigt tilskud af opdragelseskristendommen.

□ Mindesten med relief af Jens Lund ved Nørre Nisum seminarium 1912.

A. Krogsøe: 25 år. Mindeskr. i anledn. af Nr. Nisum højskoles jubilæum, 1912. Nissumstaten, ved J. Søndergaard Jacobsen og Math. Christensen, 1919 (2. udg. 1955). Ludv. Olsen: En kristelig højskole i Indre missions retning, 1927. Johan C. Sulkjær: Nørre Nisum sogn II, 1937. P. C. Gjelstrup: Nr. Nisum seminarium 1892–1942, 1942.

P. C. Gjelstrup

Hansen, Axel Marius, 1877–1960, undervisningsminister, statsrevisor. * 21.9.1877 i Thorshunde på Lolland, † 28.10.1960 i Roskilde, begr. sst. F: lærer Anders Peder H. (1831–99) og Marie Anette Augusta Hansen (1838–1923). ~ 15.9.1903 med Dagmar Nielsen, * 15.9.1879 i Skorup, d. af gårdejer I. N. († 1924) og Marie Christensen († 1916).

H. tog præliminæreksamen fra Maribo private realskole 1894, lærereksamen fra Jonstrup seminarium 1897, ansattes 1898 som andenlærer i Gunslev på Falster og var førstelærer der 1903–24. Han deltog energisk i egnens foreningsliv, var formand og regnskabsfører for Gunslev brugsforening 1905–18, medlem af menighedsrådet og formand for bestyrelsen for opdragelseshjemmet Gunslev pigehjem, senere ungdomshjem, 1908–52. Politisk sluttede han sig til det radikale venstre, var formand for Stubbekøbingkredsens radikale vælgerforening 1913–18 da han valgtes til folketinget i Saksøbingkredsen. Han faldt ved aprilvalget 1920, men valgtes sept. 1920 og repræsenterede Maribo amt, opstillet i Saksøbing- og Nakskovkredsene, til okt.

1947. Han var statsrevisor 1923–53, den længste periode for et enkelt medlem i rigsdagens historie. Efter sit valg til statsrevisor tog han sin afsked som lærer, flyttede til Roskilde og viede sig helt det politiske arbejde. Efter H. "Heilbuth" var retog han ledelsen af partiets kontor og var landsforbundets kasserer og formand for partiets bladfond 1922–43. Ved siden af statsrevisionen var undervisnings- og lønningsforhold hans sagsområder indtil han som folketingsgruppens formand 1935–45 fik at gøre med de væsentligste politiske problemer. Under besættelsen var han medlem af partiernes samarbejdsudvalg, niamandsudvalget, og blev undervisningsminister i befrielsesregeringen under V. Buhl 5.5.–7.11.1945. Han administrerede sit ministerium med ro og besindighed. Hans væsentligste problem opstod i forhold til de tyske skoler i Sønderjylland der blev lukket af modstandsbevægelsen hvad han beklagede ud fra sit skole- og nationalpolitiske frihedssyn. Han gav skolerne ferie og nedsatte en kommission til at overveje det tyske skolevæsens fremtidige stilling, men en nyordning gennemførtes først efter hans afgang. Efter sin korte ministertid genoptog han arbejdet som statsrevisor til 1953, men lod sig ikke genopstille til valget 1947. – Som lollik var H. fortrolig med tankegang og problemer hos den befolkning han repræsenterede. Han kendte sukkerroedyrkningens lokale betydning i alle enkeltheder og han kunne med et par underfundige vitser i lollandsk tonefald skaffe sig ro i en urolig forsamling, selv i Nakskovs værste krise-tid i begyndelsen af 1930erne. Han satte liv i selv den trægeste forsamling når han med sin kraftige røst sang for af højskolesangbogen, og han havde evnen til i sine taler at være pædagog uden løftet pegefinger, men med en understrøm af humor. Han hørte til den gruppe landsbylærere der med systemskiftet så vejen åben for et demokratisk kulturelt og folkeoplysende arbejde i og uden for skolen. For ham blev det et 30-årigt loyal og flittigt arbejde for organisation og sammenhold i det parti han havde tilsluttet sig som ung. □Foto.

Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 75–77. Erik Rasmussen og R. Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. Lolland-Falsters venstrebl. 29.10.1960. Lollands tid. s.d. Lolland-Falsters folketid. s.d. Gunnar Nielsen i Politiken 30.10.1960. Kr. Asbæk i Berl. tid. s.d. Tage Kaarsted: De dsk. ministerier, 1977. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Hansen, Andreas Nicolai, 1798–1873, grosserer. * 14.9.1798 i Kbh. (Nic.), † 12.12.1873 sst., begr. i

Genstofte. F: vinhandler Gotfred H. (1765–1835) og Anna Catharine Weinreich (1770–1856). ~ 7.7.1825 i St. Andrews church, Guernsey, med Emma Eliza Grut, * 16.11.1803 på Guernsey, † 25.6.1865 i Genstofte, d. af pastor Thomas G. (ca.1769–1836) og Lucie Elizabeth Martin. – Far til Harald *H. (1835–1902), Octavius *H. og Edmund Hansen *Grut. Bror til H. P. *H. (1797–1861).

Efter at have gået i Efterslægtsselskabets skole kom H. i en ung alder på kontoret hos Joseph *Hambro der hurtigt fik blik for hans betydelige evner. Allerede 1819 etablerede Hambro ham på øerne Guernsey og Jersey som agent for den ret anselige varehandel med de brasilianske og danske produkter som hovedfirmaet førte over disse øer, og under dette ophold traf han sin senere hustru. Da derpå den danske regering 1821 skulle afslutte det såkaldte Haldemann-Goldschmidtske 5 % lån i London på 3 mill. £ og hertil benyttede huset Hambros bistand, var det H. der i forening med Hambros kompagnon George Gerson ordnede sagen i London. 1825 formåede Hambro H. til at rejse til Kristiania for at føre tilsyn med toldintraderne der var stillet som sikkerhed for et med Hambro afsluttet statslån, men kort efter etablerede Hambro tillige H. som chef for en filial af sit hus som under firma Andreas H. snart vandt sig et anset navn blandt Kristianias dengang fåtallige købmandsfirmaer. Opholdet der blev imidlertid kun kort, da Gersons død 1825 fremkaldte et stærkt ønske hos Hambro om at få H. tilbage til hovedfirmaet. Kun modstræbende fulgte han denne opfordring 1826, og først efter at han havde sikret sig at blive associé i firmaet på gunstige betingelser. 2.5.1829 løste han selv borgerbrev som grosserer. 1831 indgik C. J. Hambro & Søn med et andragende til myndighederne om forskellige privilegier i forbindelse med anlægget af en dampdreven rismølle, og firmaet fik ved kgl. bevilling ti års eneret til i Danmark at drive et dampmølleværk til afskalning af ris. Da rishandelen var begrænset til visse tider af året skulle anlægget også benyttes til formaling af korn. Da ydermere afaldet fra risemøllen var et fortrinligt kreaturfoder, gav dette senere anledning til at knytte et slagteri og salteri af kød og flæsk til mølleanlægget. I dette nye foretagende – navnlig dets merkantile side – var H. ubestridt hovedmanden, selv om huset Hambro og H.s svoger Alfred Mansell en tid lang var medinteressenter. Allerede 1836 udtrådte H. af det Hambroske firma for helt at hellige sig sin industrielt-merkantile virksomhed under firmanavnet A. N. Hansen & Co., og da Hambro omkring 1840 i voksende grad flyttede sin interessensfære fra Kbh. til London

hvor hans søn 1839 havde etableret sig som bankier, overtog H. Hambros andel i forretningen og førte den videre først med sin ovennævnte svoger og senere med sine sønner Alfred og Harald H. Med stor dygtighed og held opbyggede han efterhånden et meget betydeligt foretagende, som i årenes løb gjorde ham til en meget velstående mand.

Ved siden af sin omfattende forretning fik han i kraft af sin levende ånd og store energi også tid til at interessere sig for sin stands interesser. 1829 valgtes han til medlem af Grosserer-Societetets komité og gjorde sig her hurtigt gældende. Allerede i 30erne og endnu mere i de følgende år blev han en af komiteens mest indflydelsesrige mænd, og da han endelig 1856 – efter L. N. *Hvidts død – valgtes til formand i komiteen, blev dette taget som noget selvfølgeligt. I almindelighed bøjede man sig for hans store blik på tingene og erkendte hans betydelige indsigt i handelslivets forskellige forhold, og selv om der over hans fremtræden til tider kunne være noget stejlt og barskt, var han alligevel en mand som grosserer-standen som helhed ikke blot så op til, men også holdt af, og han beklædte da også denne post lige til sin død. Ud over sin deltagelse i Grosserer-Societetets komité's virksomhed deltog H. ikke i det offentlige liv når bortses fra en kort periode 1842–44 hvor han var stænderdeputeret for Kbh. i Roskilde stænderforsamling. Derimod sad han i forskellige aktieselskabers bestyrelse, således var han formand for De private Assurandører fra 1839 til sin død og i adskillige år var han medlem af Nationalbankens repræsentantskab. Efter broderen nationalbankdirektør Hans Peter Hansens død 1861 valgtes han endog til direktør for banken, men han afslog at modtage valget da han ikke kunne forene det daglige arbejde i banken med sin private forretning. 1857 var han desuden medstifter af Privatbanken. – For landvæsenet nærede han gennem hele sit liv stor interesse. 1833 blev han medlem af landhusholdningsselskabets handelskomité; han ejede desuden til forskellige tider flere store gårde, således på Sjælland en tid Kokkedal (1829–43) og senere Øregård ved Strandvejen, i Jylland Tirsbæk ved Vejle fjord (1861–73) og Nørre Holmegård ved Lemvig (1867–73). – Medfødte betydelige faglige evner parret med solide borgerlige egenskaber gjorde H. til en af sin samtid mest fremstående købmandskikkelser. Han var en ener der ikke tålte modsigelse; hans barnebarn Mary Bess Westenholz lægger ikke skjul på at han i sit hjem var en tyrant. H. blev oldefar til Karen *Blixen.

Sønnen Alfred Peter H., * 25.5.1829, † 10.11.1893 i Berlin, blev uddannet som ingeniør i England

og blev 1.1.1859 optaget som kompagnon i firmaet A. N. Hansen & Co. 1866–74 var han medlem af Sø- og handelsretten, 1875–93 af Grosserer-Societetets komité. Konsul for Ecuador. Etatsråd 1888. – Den yngste af sønnerne James Gustav H., * 29.8.1843, † 16.3.1912, blev student 1862 og cand.jur. 1869. Han blev medindehaver 1871, fra 1907 eneindehaver, af tobaksfirmaet Jørgen Bech og Sønner. Medlem af Sø- og handelsretten 1878–91, af Landmandsbankens bankråd fra 1897 og direktør i Det kgl. oktrojerede Sø-assurance-kompagni 1882. Som medlem af landstinget 1896–1906 for højre blev han broderen Octavius H.s politiske modstander. 1902 gjorde han sig bemærket ved at stemme mod salget af De dansk-vestindiske øer som han oprindeligt var stemt for at sælge. Derved blev der stemmelighed og forslaget bortfaldt. Etatsråd 1898. R. 1894. – (A.N.H.) Etatsråd 1852. – R. 1841. DM. 1858. K.² 1873. □ Afbildet på familie-mal. ca.1830. Mal. af C. A. Jensen, 1838. Træsnit af C. L. Sandberg, 1873 og litografi i samme type 1874.

III. tid. 14.9.1873. Jul. Schovelin: Fra kongegenst til selvstyre, 1917 især 535–38. Samme: Fra den da. handelsrenæssance II, 1924 især 153–58. Blixiana 1979 (Mary Bess Westenholz' erindringer).

*Jens Vestberg**

Hansen, Anders Peder, 1870–1935, forstander for statens forsøgsmejeri. * 23.10.1870 i Flemløse, † 1.5.1935 i Hillerød, urne i Bispebjerg urnehave. F: husmand, træskomager Peder H. (1842–1925) og Karen Marie Andersen (1847–1920). ~ 3.5.1907 på Frbg. (Marcusen.) med Gudrun Oline Laursen, * 20.8.1886 i Kbh. (Matth.), † 15.5.1955 i Hillerød, d. af lærer, senere viceinspektør Rasmus L. (1856–1924) og Marie Nielsen (1858–1937).

H. lærte oprindeligt landvæsen, men efter 1887–88 at have været på Kong højskole gik han til mejeribrug og blev efter nogle års praktisk uddannelse bestyrer af Vindingegård fællesmejeri 1893–94. 1895 gennemgik han mejerikurset på Dalum landbrugsskole og bestyrede 1895–1901 Skærsvø fællesmejeri ved Ebeltoft. Derefter begyndte han studiet ved landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1903. Efter at have været lærer ved agerbrugsskolen på Næsgård 1903–05 søgte han tilbage til mejeribrug. En rejse han foretog for at studere mejeribrug i USA måtte han afbryde, da han efter S. C. Buhls død 1905 udnævntes til statskonsulent i mejeribrug for den østlige øgruppe, omfattende Sjælland, Lolland-Falster, Møn, Bornholm og Samsø. Han fik som statskonsulent stor indflydelse på de mange opgaver der på denne tid forelå for det praktiske

mejeribrug. Bygningerne fra andelsmejerierne første år trængte til ombygning, og et stort arbejde måtte gøres for gennemførelse af rationel afregning og mælkebedømmelse. Også med forsøgslaboratoriet trådte H. i samarbejde og bistod det ved gennemførelsen af mejeriforsøg der oprindelig havde været en hovedopgave for laboratoriet, men som nu spillede en mindre rolle. En nyordning var tiltrængt, og 1923 oprettedes Statens forsøgsmejeri ved Hillerød med H. som forstander (udnævnt 1922), og han beklædte denne stilling til sin død. Han organiserede den store mejerivirksomhed således at den med sit tekniske udstyr og sin gennemførte orden var lærerig for de mange besøgende som han så vidt muligt personlig viste omkring og gerne ydede vejledning. Selve forsøgsarbejdet som blev påbegyndt under H.s ledelse og om hvilket der udsendtes en række beretninger, har navnlig taget sigte på at løse spørgsmål af konkret betydning for det praktiske mejeribrug. Gennem studierejser fulgte han fagets udvikling i udlandet, og bl. a. herom skrev han adskillige artikler i fagpressen. 1924 udgav han *Vejledning i Mælkens Behandling*, et lille skrift beregnet for landmændene. – R. 1927.

Mælkeritid., 1905 318; sst. 1930 345f; Joh. Jensen sst. 1935 391f. Chr. H. Ibsen i Ugeskr. for landmænd LXXX, 1935 293f. H. J. Rasmussen i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 366–69. Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danm. 1882–1942, ved H. Ersøe, 1943 = Beretn. fra forsøgslab. CC 123 229 232 253. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Aksel Milthers**

Hansen, Adolf (døbt Adolph) Marius, 1850–1908, litteraturhistoriker. * 6.6.1850 i Kbh. (Hellegg.), † 2.2.1908 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: kobberstikker og gravør, senere fotograf Anders H. (1810–79) og Bolette Marie Krogh (1815–77). ~ 8.8.1883 i Kbh. (b.v.) med Franziska Iska) Josephine Sander, * 15.10.1861 i Kbh. (Mos.), † 19.9.1903 på Frbg., d. af grosserer Simon S. (1820–64) og Betty Bernburg (1829–94). – Bror til P. *H.

H. gik først i Det forenede velgørenhedsselskabs drengeskole hvor hans lærer i dansk og engelsk, Ludvig *Trier fik stor betydning for hans udvikling. 1868 blev han student fra Borgerdydskolen på Christianshavn, og 1875 tog han magisterkonferens i engelsk hvorefter han dels virkede som privatlærer, dels som lærer ved Lyceum og andre skoler. 1883 blev han dr.phil. på afhandlingen *Addison som litterær Kritiker*, blev 1886 lærer ved Statens lærerhøjskole og 1894, efter at have virket som privatdocent i nogle år, docent ved universitetet i engelsk sprog og litteratur. –

H. der var en meget afholdt lærer virkede litterært som litteraturhistoriker og -kritiker, som oversætter af engelsk poesi og, ofte i samarbejde med Johannes *Magnussen, som udgiver af meget brugte lærebøger i engelsk. Han var tidligt kommet under påvirkning af Georg *Brandes og udgav 1876 en anmeldelse af *Georg Brandes: Naturalismen i England*, hvori han udtrykte sin beundring for Brandes, men også viste de krav, han stillede sig selv om eksakthed i forskning, bl.a. ved at kritisere skødesløsheder og inkonsekvenser i nogle af Brandes' oversættelser. Her ses også hans store viden og evne til indlevelse i et litterært værk som måske på den fineste måde kommer frem i *Den engelske og den nordamerikanske Litteraturs Historie i Omrids*, 1902. Hans videnskabelige speciale var klassicismen i engelsk litteratur som han først behandlede i disputatsen, senere i *En engelsk Forfattergruppe*, 1892 (to større afhandlinger om Alexander Pope og Jonathan Swift og to mindre om John Gay og John Arbuthnot). – Allerede 1872 trådte H. frem som oversætter med Alfred Lord Tennysons *Anna og Locksley Slot*. Senere fulgte Lord Byrons *Junker Harolds Pilgrimsfart*, 1880, *Oversatte engelske Digte* (Percy B. Shelley, Tennyson, Arnold og A. C. Swinburne), 1884, *Shakespeares Sonetter*, 1885 med en fortræffelig indledning om baggrunden for digtene og om sonettens historie i England, Shelleys *Den løste Prometheus*, 1892 og *Bjowulf* (fuldendt og udg. 1910 af V. J. v. Holstein-Rathlou). Som oversætter udmærker H. sig ved en stor respekt for originalen, og han veg ikke tilbage for de største og vanskeligste opgaver, men undertiden kan hans vers virke tunge og gammeldags. En sammenfattende kritik af H. kan næppe gives bedre end med Georg Brandes' ord: „Han havde ualmindelige Kundskaber, Forstand, udviklet Skønhedssans, litterært Talent, var med disse Evner beskeden og tilbageholden, stilfærdig og dæmpet, karakterstærk og trofast“. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1883 97–99. – Chr. Rimestad i Politiken 6.2.1908. Samme i III. tid. 16.2.s.å. G. Brandes: Saml. skr. XVIII, 1910 288–90. – Papirer i Kgl.bibl.

*Niels Haislund**

Hansen, Hans Adolph, 1879–1966, generalsekretær for den danske afholdelsesbevægelse. * 3.7.1879 i Frederikshavn, † 21.12.1966 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: præst i metodistkirken Hans H. (1842–1911) og Karen Hansen (1840–1925). ~ 14.11.1905 i Odense med Cathrine Marie Nielsen, * 17.9.1883 i Odense, † 10.11.1977 i Kbh., d. af murermester Rasmus N. (1852–1928) og Dortha Margrethe Jessen (1854–1936).

H. gik i skole i Varde, Svendborg, Frederikshavn, Horsens og Århus, hvor hans far efterhånden var ansat, tog 1897 præliminæreksamen i Kbh., besøgte forskellige handels- og sprogkursus, var på studierejse i udlandet og havde kontorplads i flere byer, sidst som bogholder på kulfabrikken i Middelfart 1905–12. Han deltog ivrigt i grundlæggelsen af handels- og kontor-medhjælpernes organisation og var medstifter af flere afdelinger. Han sluttede sig til det radikale venstre 1905 og deltog mange år i partiets organisationsarbejde, men fredssagen og navnlig afholdsarbejdet blev hans livsopgave. 1909 var han i London medstifter af International Prohibition Federation og 1912–54 sekretær for Danmarks afholdsforening. Desuden var han 1916–18 og 1928–54 sekretær for Danske afholdsselskabers landsforbund og 1928–54 leder af afholdsbevægelsens studie- og oplysningscentral. Skønt H. kun havde titel af sekretær, senere generalsekretær, var han den bærende kraft i afholdsbevægelsen, skrev afhandlinger og afholdsagitoriske skrifter, talte ved hundreder af møder og var medlem af kommissioner og udvalg vedr. ædruelighedsspørgsmål. Han var 1919 en af den danske regerings repræsentanter ved den nordiske afholdskongres i Helsingfors og indvalgte i centralkomiteen for de nordiske afholdskongresser og var sidst præsident for kongressen i Århus 1956. Desuden deltog han i mange internationale antialkohol-kongresser og var 1931 medstifter af Det internationale antialkohol-råd, senere omdannet til Verdensforbundet mod alkoholisme. Blandt hans seneste initiativer var Afholdsbevægelsens børnehaven Det hvide bånd 1949 og Rådgivningen for alkoholskadede og deres pårørende 1950. H. besad en enestående energi og arbejdslyst og viede sit liv til en idealistisk kamp mod alkoholismens menneskelige og sociale ulykker. – Udgav en bog om sin far pastor H. Hansen, 1936 og s.m. Ferd. Nielsen *Danmarks Afholdsforening gennem 50 Aar*, 1929, ligesom han var medforfatter til *Kristendommen og vor Tids sociale Nød*, s.å. – R. 1948. □ Foto.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Hansen, Agnes Charlotte Dagmar, se Adler, Agnes.

Hansen, Aksel Christian Henrik, 1853–1933, billedhugger. *2.9.1853 i Odense, †3.5.1933 på Frbg., urne på Ass. kgd. F: snedkermester Vilhelm H. (1826–81) og Caroline Hansen (1827–76). ~13.7.1884 i Kbh. (Matth.) med Ellen Mar-

grethe Smith, *3.2.1866 i Kbh. (Johs.), †21.2.1930 på Frbg., d. af adjunkt, senere overlærer, tit. professor Henrik Sophus S. (1831–1900) og Marie Emilie Jensen (1834–1907).

Som håndværker blev H. allerede som barn fortrolig med det værktøj og de materialer han siden kom til at arbejde med i sin profession. Uddannelse som stenhugger fik han hos faderen, som træskærer hos H. C. Berg i Kbh. Gennem F. Hammeleff som han en tid arbejdede sammen med her fik han interesse for at lære de modeller, søgte på akademiet hvor han blev optaget 1876, og hvorfra han tog afgang 1879. Med Hielmstjerne-Rosencrones og det Anckerske legat samt akademiets stipendium opholdt han sig 1880–81 i Italien. 1904 besøgte han Grækenland. – Fra 1880 udstillede H. regelmæssigt på Charlottenborg, og de første arbejder viser tydeligt hvordan han var skolet i den klassiske danske tradition. Det gælder debutarbejdet *En fløjteblæsende dreng*, 1880, og især *Hagar* og *Ismael*, 1881 (gips, Emauskirken) hvor gruppering og formbehandling leder tanken mod H. V. *Bissen og J. A. *Jerichau. – De følgende år var H. optaget af at modellere portrætter som han livet igennem fik mange bestillinger på, såvel private som offentlige. 1885 udførte han busten af apoteker *Gustav Lotze og hustru* (Fyns stifts kunstmus.), og senere disses gravmæle, s.å. af J. C. Hostrup (Det kgl. teater), 1886 af Chr. Richardt og 1887 af *Meir Goldschmidt* (begge Fr.borg). – På den nordiske udstilling 1888 vakte H. opmærksomhed med en kvindefigur *Ekko* der betegnede et traditionsbrud, bragte ham megen anerkendelse og som må anses for et hovedværk. På samtiden virkede den som „en af de få friske nyfrembringelser i moderne dansk plastik“ – „uforanderligt moderne“ (S. Michaëlis). Ekko er sikkert påvirket af den franske naturalistiske skulptur som brygger Carl *Jacobsen i disse år samlede, men formentlig også af den europæisk skoledet Stephan *Sinding som i 80erne udstillede i København. Med den bølgende bevægelse i kvindekroppen foregriber H. tillige jugendstilens formidealer. Ekko blev købt i gips til Glyptoteket (dep. i Carlsbergmuseet) og desuden opstillet i bronze i Kgs. Have. – 1890 købte Statens museum for kunst hans bronzerelief *Kristus bespottes* fra samme år. Ligesom glyptotekets *Kristus velsigner de små børn*, 1892–1911, vidner det om H.s studier i den norditalienske renaissance. Andre opgaver med religiøse emner blev en Kristusfigur og en Ambrosiusfigur til henholdsvis Jesuskirkens og Marmorkirkens facader. Fra 90erne stammer også portrættstatuen af N. J. Fjord, 1892 (Forsøgslab., Rolighedsvej) og N. H. *Volkersen* som Pierrot (polykrom buste, Tivoli).

Omkring århundredskiftet løste H. en stor og i hans produktion enkeltstående dekorationsopgave, *spisesalen på Sølyst* ved Kbh. for generalkonsulinde Holmblad, f. Suhr. Rummet, der ligesom inventaret nu er forsvundet, fremstod monumentalt i en afdæmpet, personligt udformet jugendstil. Træværk og møbler var enkle, udført i mahogny af Mørck & Søn. Stukloftet, de dekorative felter over dørene, varmeriste og kamin-gitter var derimod rigt og livligt dekoreret med den for stilen karakteristiske blanding af stiliserede bladornamenter og figurer. En opgave af denne art var ret sjælden herhjemme, og løsningen vidner om H.s glimrende evner som interiør-kunstner, evner han desværre ikke fortsat udnýt-tede.

Nu fulgte en række offentlige bestillinger på portrætter, udsmykninger og monumenter, hvor-til H. så ofte blev benyttet, opgaver han løste hæderligt og omhyggeligt. Fire allegoriske statuer til kunstmeets facade (nu nedtaget), mejeri-manden *Th. Segelcke*, 1907 (landbohøjskolen), købmand *Hans Broge*, 1910 (Tietgens plads, Århus) og til fødebyen, hvor han allerede før akade-mitiden havde udsmykket Odense Folkebank, en rytterstatue af *Christian IX*, afsløret 1912. Til drabantsalen på det genopførte Christiansborg huggede H. 1910–17 seks kolossale atlanter i kalksten, muligvis inspireret af Obere Belvedere i Wien. Kunstnerisk friere var han i de roman-tisk-ekspressive statuer *Uffe*, 1904 (senere opstil-let på stadion, Kbh.) og *Urjægeren*, 1922 (Dalgas boulevard). – Medlem af akademiets plenarfor-samling 1909, af akademirådet 1914–23. – R. 1912. □ Afbildet på tegn. af en gruppe kunstnere af Erik Henningsen, 1905 (Fr.borg) og på en anden gruppe af samme; mal. af samme. Mal. af Jul. Paulsen, 1913 (udstillingskomiteen Charlottenborg). Foto.

Mindeudstill. i Foreningen for national kunst, 1953. Katalog m. delvis værkfortegn. – Sophus Michaëlis i III. tid. 22.7.1894. Samme i Tidsskr. for kunstindustri 2.r.IV, 1898 98–102. Samme i Kunst II, 1900 (11 sider). III. tid. 13.10.1922.

Elisabeth Fabritius

Hansen, Aleth Sophus, 1817–89, minister, præst. * 21.2.1817 i Rudkøbing, † 24.12.1889 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Holmens). F: købmand Christian Ravn H. (ca. 1781–1836, ~ 2° med Anne Henriksen, ca. 1795–1825) og Cathrine Basballe (ca. 1784–1821). ~ 10.6.1845 i Kbh. (Holmens) med Caroline Juliette Muderspach, * 2.2.1819 i Frederiksværk, † 9.10.1881 i Ledøje, d. af premi-erløjtnant og krudtmager Carl Christian M. (1785–1835) og Ane Marie Weischer (ca. 1785–1880).

H. blev student 1835 fra Sorø, cand.teol. 1840, var derpå alumnus på Borchs kollegium og 1845–48 skibspræst på korvetten Galatheas jord-omsejling og foretog desuden indkøb for Etno-grafisk museum og samlede kinesiske og indiske bøger til Det kgl. bibliotek. 1848 blev H. kateket i Hjørring, men drevet af sin nationale interesse lod han sig allerede 1850 udnævne til sogne-præst i Husby i Flensborg provsti, blev 1856 provst for Flensborg provsti og de blandede sog-ne i Gottorps provsti, 1858 sognepræst i Grum-tofte og 1860 provst for hele Gottorp provsti indtil krigen 1864 medførte hans afsættelse. 1854 valgte gejstligheden ham til suppleant til Slesvig stænder hvor han mødte 1855–57 og 1860. H. nærede en varm kærlighed til dansk sprog og kultur og gjorde under meget vanskelige forhold en betydelig indsats til fremme af danskheden. Han var ingen ven af rigoristiske forholdsregler og optrådte altid med stor besindighed. Efter en Italiensrejse blev H. 1866 præst i Ferslev og Vellerup og udnævntes 1868 som afløser af P. C. Kierkegaard til kultusminister i ministeriet C. E. Frijs for at gennemføre den stærkt omstridte valgmenighedslov. Da denne ganske særlig var blevet angrebet fra gejstlighedens side, var det af værdi for ministeriet at få netop en gejstlig mand til at påtage sig ansvaret for dens gennemførelse, men H.s virksomhed som politiker blev ikke glørværdig. Valgmenighedsloven blev ganske vist vedtaget, men ved den afgørende forhand-ling i landstinget kunne H. ikke klare sig i deba-ten, og loven gik kun igennem fordi konseils-præsident grev Frijs gjorde dens vedtagelse til et kabinetssspørgsmål. Det var den almindelige op-fattelse inden for kirken at den iøvrigt fortjene og samvittighedsfulde H. ikke burde have givet efter for opfordringen til at blive minister, og heller ikke hans svage, af biskop H. L. *Martensen afhængige administration skaffede ham syn-delig anseelse. Sept. 1869 udrådte H. af mini-steriet og var 1870–81 præst i Ledøje-Smørum. H. var en kultiveret, fordomsfri personlighed der vandt sig et godt navn som en varmhjertet og be-åndet prædikant. Størst betydning tilkommer der ham dog som forkæmper for danskhedens sag i Slesvig. – R. 1857. DM. 1869. □ Foto.

A. H.s erindringer om hans første præstevirksomhed i Huby i Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 211–75. Brev i Peter Rordam. Blade af hans levnedsbog og brevvelx. III. 1895 471f. Otto Møller og Skat Rordam: En brev-veksl., I, 1915 139. – H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 524f. Fr. Hammerich: Et levnetsløb II, 1882 151. III. tid. 5.1.1890. Holger Hjel-holt: Den danske sprogorden, og det da. sprogstyre i Slesv., 1923 især 106f 190–95 206. Rud. Volf: En gam-mel præsts livserindr., 1926 67f 85f. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

*Bjørn Kornerup**

Hansen, Alfred (1829–93), se **Hansen, A. N.**

Hansen, Hans Alfred, * 1925, botaniker. * 2.10. 1925 i Snekkemose, Rise sg., Ærø. F: parcellist Ole H. (* 1894) og Kirsten Hansen (* 1901). ~ 28.4.1961 i Kastrup med lærer Ragnhild Wachter Gregersen, * 27.12.1939 i Kastrup, d. af ingeniør Christen Hansen Gregersen (1903–74) og Karen Binderup Wachter (* 1904).

H. blev student fra Statens og hovedstadskommunernes kursus 1945 og cand.mag. med botanik som hovedfag 1953. Efter syv år ved landbohøjskolens afdeling for systematisk botanik kom han 1960 til Botanisk museum hvor han leder det danske herbarium og nøje følger floraens udvikling med speciell interesse for indvandringen af for Danmark nye arter. Ved egne afhandlinger og som koordinator af andres har han medvirket til at samle værket Danmarks topografisk-botaniske undersøgelse, som sættes i gang af C. H. *Ostenfeld i 1904, nu er næsten afsluttet. Siden 1973 står han som udgiver af E. *Rostrups klassiske ekskursionsflora, og han har ledet mange af Dansk botanisk forenings ekskursioner. H.s vidtstrakte plantekendskab gjorde ham naturligt til dansk medarbejder ved den store europæiske flora som er udkommet siden 1964 og hvis sidste bind er i trykken. På en lang række indsamlingsrejser til øer i Middelhavet og Atlanterhavet har han fundet helt nye arter og nye voksesteder for tidligere beskrevne arter. Han er medarbejder på projektet Flora Macaronesica som sigter imod en så vidt muligt fuldstændig kortlægning af plantevæksten på Madeira, Azorerne og De kanariske øer. H. har stor interesse for historie og personalhistorie og har blandt andet skrevet mange nekrologer over danske botanikere. Ved lister i Botanisk tidsskrift hvert tredje år registrerer han dansk botanisk litteratur, og 1963 udgav han *Den danske botaniske litteratur 1940–1959* med korte biografier. □Foto.

Dansk botanisk arkiv XXI, 1963 136–38 (m. bibliografi, fortsat i Botanisk t.). Taxon XXI, Utrecht 1972 730f.

Anne Fox Maule

Hansen, Anders Tybjerg, se **Tybjerg Hansen, Anders**.

Hansen (-Grumby), Andreas, 1818–84, gårdejer, slesvig-holstensk politiker. * 7.10.1818 i Grumby, Tolk sg. i Angel, † 17.1.1884 i Tolk, begr. sst. F: gårdejer Marx H. (1784–1842) og Margaretha Sophia Andresen (ca. 1800–84, ~ 2° 1844 med gårdejer Hans Peter Jessen, † 1864). ~ 3.11.1842

i Tolk med Christina Maria Fester, * 3.11.1817 i Goltoft, † 6.3.1895 i Tolk, d. af gårdejer Jørgen Henrik F. (1779–1842) og Catharina Elisabeth Marxsen (* 1794).

H. overtog gården efter sin far, blev 1853 medlem af den slesvigske stænderforsamling og stillede straks krav om sprogreskripterens tilbagekaldelse. Han var 1860 vicepræsident og en af det tyske flertals ledere, rettede gentagne gange de voldsomste angreb på sproganordningerne og på embedsmændene, især præsterne, og protesterede imod at Slesvig var et dansk hertugdømme, og at rigsrådets beslutninger vedrørte det. 1859 valgtes han til medlem af rigsrådet, optrådte ligeledes her med indsigelse mod dets lovlighed og nægtede til sidst at give møde, hvorfra han 1862 udstødtes af forsamlingen. På det slesvig-holstenske partis vegne foranledigede han juli 1863 sprængningen af den slesvigske stænderforsamling og var 1864 overmåde virksom for den augustenburgske hertug *Frederik VIIIs sag. Han var blandt de slesvigske notabler som i febr. drog til Berlin og Wien og i april til London for at udvirke hertugens indsættelse. Endnu 1865 var han medlem af udvalget for de slesvig-holstenske foreninger og havde i Åbenrå og Flensborg to møder med nordslesvigske stænderdeputerede for at overtale dem til fælles optræden imod Preussen, men blev afvist da han bestemt fastholdt et Slesvig-Holsten under hertug Frederik VIII. Dette forsøg spottedes af tyskerne som „H.-Grumbys Dänenfahrt“. 1866 trak han sig tilbage fra det politiske liv, skuffet i sine planer, og et senere tilbud om valg til det preussiske underhus afslog han. H. var ikke særlig begavet eller veltalende, men uforfærdet i sin optræden.

Kieler Zeitung 21.1.1884. Schlesw.-holst. Jahrbücher I, Kiel 1884 111. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 705f. Johan Plesner i Sønderjydske Årbøger, 1925 268–76 279f. H. Hjelholt i Hist. t. 9.r.III, 1925 209–344.

*Hans Lund**

Hansen, Andreas Tyssen, 1834–1914, gårdejer. * 21.6.1834 i Forballum, Mjolden, † 4.4.1914 i Randerup, begr. sst. F: gårdejer og folketingsmand for Enklaverne Niels Andersen H. (1803–79) og Kjerstine Pedersdatter (Nielskone) (1808–84). ~ 26.9.1862 i Randerup med Margrethe Hansen, * 7.7.1841 i Forballum, † 29.12.1899 i Randerup, d. af gårdejer Hans Peter H. (1807–90) og Bodil Hansdatter (1812–80).

H. voksede op i det landsbysamfund hvor den grundtvigske vækkelse først fæstede rod i Nord-slesvig. Sin første skolegang fik han hos Chr. *Kold der det sidste år af sin huslærertid i Forballum (1838–41) boede i hans hjem; i sognet

Hansen, Andreas Tyssen

virkede indtil 1860 de grundtvigske præster L. D. Hass, L. C. Hagen, hos hvem han blev konfirmeret, og O. H. Boisen. I sine unge år påvirkedes han stærkt af den mærkelige teologiske student Sigfred Ley der var huslærer på Trøjborg. H. var elev på Rødding højskole 1851–52 og 1855 og overtog derefter forpagtningen af sin mors fødegård i Randerup som han senere blev ejer af. Han blev tidligt sin egns tillidsmand; i tyve år var han medlem af herredsrådet for Lø-Møgeltonder herred, i 24 år af kredsdagen for Tønder kreds – hvor han til det sidste, trods forbudet mod det danske forhandlingsprog, fik lov at tale dansk – i over 30 år formand for Randerup sogneråd. Han deltog i „klosterbrødrene“s (*Appel, Cornelius) opposition med sprogeskripterne før 1864, og han var 1867 blandt „de 47“ der rejste til Berlin i anledning af art. 5. Det var dog først 1899 han kom i forgrunden blandt de danske førere idet han i dette år, da Köllerpolitikens hårde våben var vendt mod de danske foreninger, valgtes til den ansvarsfulde post som formand for skoleforeningen. Han beholdt denne stilling til 1910 da sygdom nødte ham til at trække sig tilbage. – Han var en af den grundtvigske bevægelses førere i Vestslesvig. I over 40 år var han formand for den foredragsforening i Forballum der fortsatte det i 1842 oprettede „Dansk samfund“, og som blev kernen i frimeghedsdannelsen på disse egne. „Skal man pege paa en Skikkelse, der var typisk Repræsentant for den vestslesvigske danske Befolkning i Tiden mellem 1864 og 1914, vilde der nok hos alle, der har kendt ham, blive Enighed om at vælge denne sindige, støtte og begavede Mand med den dybe Alvor og det bløde, barnlige Sind, følsomt og rigt paa Lune“ (Nic. Svendsen).

Morten Eskesen i Højskolebl. XXIX, 1904 1065–70. J. Jørgensen i Håbets mænd, ved H. Lausten-Thomsen og Nic. Svendsen, Flensb. 1923 239–49. M. C. Mathiesen i Sønderjysk månedsskr. febr. 1930. Nic. Svendsen i Festskr. til H. P. Hanssen, 1932 346–73.

Hans Lund*

Hansen, Anton Christian Vilhelm, 1891–1960, tegner. * 27.6.1891 i Vedskølle, Herfølge sg., † 14.9.1960 på Bispebjerg hospital, Kbh., begr. sst. (Vestre). F: skorstenfejer Johan Frederik H. og ugift svensk tjenestepige Jenny Johansson († før 1914). Pløjef.: snedker Alfred Larsen († 1912) og Agnete Larsen. ~ 1° 11.4.1914 i Kbh. (b. v.) med Anine Kirstine Andersen, * 19.11.1887 i Øls sg., Ålborg amt, † 25.7.1959 i Kbh., d. af Jensine Katrine A. († før 1914). Ægteskabet opløst 1932. ~ 2° 27.11.1935 i Kbh. med Emilie Marie Caspersen, * 16.8.1900 i Kbh.; ægteskabet opløst.

H. kom fjorten år gammel i lære hos malermester Øigaard og var efter endt læretid ansat hos teatermalerne Gerhard Blom ved Det ny teater (1909) og Thorolf Pedersen ved Det kgl. teater (1910). Han udstillede første gang på „De tretten“s udstilling 1910 og igen 1912. 1918 deltog han i Kunstnernes efterårsudstilling, 1929 i Charlottenborgs forårs- og efterårsudstilling og blev 1930 medlem af Den frie udstilling hvor han siden udstillede med jævne mellemrum. – H. begyndte allerede 1909 at tegne ved Ekstra Bladet og var medarbejder her, indtil han 1918 rejste til Norge for at blive tegner ved det norske Arbeiderbladet. Her startede han sammen med Ragnvald Blix det satiriske tidsskrift *Exlex*, var 1923–24 medredaktør af Mot Dag og desuden medarbejder ved *Simplicissimus* 1919–32. 1924 vendte han tilbage til Kbh. hvor han tegnede i Hjemmets Søndag og indtil 1936 i Social-Demokraten og hvor han 1934 nedsatte sig som malermester. Som bladtegnere fortsatte han fra 1945 en kort tid ved Information og fra 1948 atter ved Ekstra Bladet. – H. er opvokset i en af Vesterbros sidegader, og den fattigdom og nød han her har haft for øje var oprindelig drivfjederen i hans kunst. Han sluttede sig til kredsen om Aksel Jørgensen, og hans tegninger blev fra første færd bevidst tendenskunst. De tegninger hvormed han slog igennem var krigssatirer af et ret internationalt tilsnit, men hans mest karakteristiske arbejder er de sociale tendenskildringer, i hvilke han med bidende ironi satiriserer over samfundets misforhold. Hans uhyggelige tegninger af fattigdom og sult er ikke realistiske, men har en symbolsk mening, som fx *Glade Jul* hvor en af sult halvt vanvittig mand stirrer ind i slagterbutikkens bugnende vindue, eller i *Julesteg. Børn!* hvor faderen kommer hjem med en rotte til sin udhungrede familie. Det er sådanne skildringer der har givet H. navnet „proletartegner“. Men han har også dyrket andre genrer, fx det fantastiske og groteske (blodiglen, krigen på dødslejet) hvor forfølgelsesmotivet spiller en stor rolle, og desuden udført fine og lyriske landskabstegninger samt folkelivsskildringer og portrætter. H. har illustreret en række bøger, bl.a. *Kristianiabilleder*, Kria. 1922, *Akershus*, 1923 (m. tekst af Edv. Bull), J. O. Boving-Petersens *Svundne Fortidsverdener og deres Fabeldyr*, 1927, Johs. V. Jensens *Udvalgte Myter*, 1931–32, *62 Tegninger til Grimms Eventyr*, 1941 (m. indledn. af Johs. V. Jensen) og *Skitser til Uglspil*, 1945 (med forord af Aksel Jørgensen). Som tegner fortsætter H. linjen fra Hans Nik. Hansen idet han trods sin samfundssatire, der viser ud over den ældre danske kunst, er en „stemningsfuld Fortæller, en Romantiker og en

Naturelser" (V. Wanscher). Han arbejder med stærk kontrastvirkning mellem den sorte og hvide farve, og de tidlige tegninger er i deres halvt naturalistiske, halvt stiliserede kompositionsmåde japansk påvirkede. Senere bliver stregen mere levende og han arbejder med flere mellemtoner og en fastere og dybere komposition. Hans figurstil kan undertiden i sin voldsomhed minde om Daumier, men hans tegninger er meget forskellige og kan også til tider lede tanken hen på Grosz eller Masereel. Foruden at tegne har H. malet akvareller (norske landskaber), olie billeder (bl.a. portræt af socialminister K. K. Steincke, 1934, *Fyraften*, 1936, *Tigger paa en Café*, 1946 (Statens museum for kunst)), teaterdekorationer (til Arbejdernes teater), samt udført dekorationsarbejder (presseudstillingen i Köln 1928, biografen på udstillingen i Bruxelles 1935) og på bestilling af Ny Carlsbergfondet udsmykning af festsalen *Sønderport* i Århus 1940. H. har rejst i Europa og været i Ægypten og Palæstina (1928). 1920 blev han medlem af akademiets plenarforsamling og var 1930–36 formand for Grafisk kunstnersamfund. Større udstillinger af H.s arbejder blev vist i Kunstforeningen 1922, på Kunstmuseet 1940–41, 1946 på den officielle danske udstilling i Norge, 1951 i Den frie udstillings bygning og endelig mindeophængningen på Grønningen 1961. H. er repræsenteret i kobberstiksamlingen, Kunstindustrimuseet samt flere danske museer, endvidere i Stockholm, Oslo, Helsinki, Berlin og Budapest. □Tegn. af Carl Jensen 1910, af Jensenius 1919 (Fr.borg), af Otto Christensen, 1942 (Kgl. bibl.) og selvportr. Foto.

Udg. A. H. Tegninger m. tekst af Tom Kristensen, Sig. Wandel, Ernst Toller og Broby Johansen, 1927. A. H. I–II, 1931–32 = Social kunst II og VII. A. H.: Satire, m. forord af Peder Tabor, 1932. A. H.: Skitsebog fra besættelsesårene. – Husker De? 1946.

Kilder. Drengen drømte –, 1951. Samme: Ung kunstner, 1954 (erindringer).

Lit. Josef Petersen i Samleren II, 1925 25–28. V. Wanscher i Politiken 5.3.1927. Broby Johansen i Socialdemokraten 14.3.1927. Preben Wilmann: Dansk kunst, 1941 165–67. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i da. tegnekunst, 1946. Jens Kruuse: Danske streger, 1946. Oskar Hansen i Information 15.9.1960. Tom Kristensen i Politiken s.d. Peder Tabor i Aktuelt s.d. Ivar Holm i Samtiden LXXXI, Oslo 1972 nr. 9 581–92.

AV. TV-portræt ved Inge Kranold, 1967.

Papirer i Kgl. bibl.

Merete Bodelsen

Hansen, Axel Marius Klausen, 1884–1945, læge. * 1.6.1884 i Kolding, † 25.1.1945 sst., urne Kolding kgd. F: sagfører, landstingsmand Jens Laurits H. (1848–1930) og Anna Dorthea Sørensen (1845–1908). ~ 11.5.1912 på Frbg. med Birthe Johanne Christiansen, * 29.3.1889 i Slagelse (Mikkels), † 5.11.1949 i Kbh., d. af gårdskar, se-

nere husejer Jørgen C. (1847–1929) og Johanne Hansen (1858–95).

H. blev student 1902 fra Kolding og tog medicinsk embedseksamen 1910. Efter kandidatjensete var han assistent ved Finsens lysinstitut 1913–16, ved Rigshospitalets røntgenklinik 1914–16 og ved Kbh.s kommunale poliklinikker 1916–17. Han praktiserede i Kolding fra 1917, fik 1918 specialistanerkendelse i dermatovenerologi og radiologi og var fra 1928 kredslæge i Kolding. Gennem det medicinske studium ville H. nå til erkendelse af hvad livet og mennesket er, og søge sandheden. Han studerede derfor foruden medicin tillige filosofi og historie. Allerede tidligt vakte hans interesse for medicinens historie ved læsning af Vilhelm *Maars oversættelse og kommentar til Niels *Stensens foredrag om hjernens anatomi, og siden kunne han ikke lsrive sig fra den medicinsk-historiske forskning. Hans disputats for doktorgraden 1928 *Om Chlorosens Optræden i Europa gennem Tiderne*, et interessant og tankevækkende arbejde, var da også for en stor del medicinsk-historisk. Som privatdocent holdt H. forelæsninger ved universitetet om lægeetik, historisk belyst, og han har som den humanistiske polyhistor han var i talrige artikler og anmeldelser fastholdt, at videnskabelige kritiske metoder må anvendes også i medico-historiske arbejder. Han var fra 1936 formand for Dansk medicinsk-historisk selskab, medstifter af Medicinsk-historisk museums venner, desuden medlem af flere udenlandske selskaber for medicinsk historie, medarbejder ved Dansk biografisk Leksikon (2. udg.) og redaktor ved udgivelsen af to bind klassisk dansk medicin for Løvens kemiske Fabrik, og som bd.I udgav han s.m. K. Jensenius *Chr. Morsings danske Skrifter*, 1923. Han var en glimrende skribent, men havde svært ved mundtlige fremlæggelser, hvilket – måske – var medvirkende til at Kbh.s univ. forpassede sin chance for at få en fremstående forsker som professor i medicinens historie efter Maar. – H. har givet sig en del af med lægeorganisationsforhold, havde sæde i Den alm. danske lægeforenings bestyrelse og var formand for denne forenings udvalg angående fremtidige praksisformer og -forhold. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1928 164–66. – E. Snorrason i Nord. Medicin XXVI, Sth. 1945 891f. N. Jacobsen i Vejle amts årbog, 1945 172–75.

Egill Snorrason (Axel Borghjærg)

Hansen, Bent, * 1920, nationaløkonom. * 1.8.1920 i Ilved, Hvejsel sg. F: førstelærer, senere skoleinspektør Henrik Poulsen H. (1889–1972) og Anna Louise Petersen (* 1897). ~ 1°

Hansen, Bent

15.7.1942 i Kastруп med Reny Inger Bordal, * 16.9.1921 i Kbh., d. af købmand Emil B. og Anna Hansen. Ægteskabet opløst 1961. ~ 2° 25.6.1962 i Cairo, Ægypten med Soad Ibrahim Refaat, * 10.7.1924 i Assiout, Ægypten, d. af sagfører Ibrahim Beshay (1897–1952) og Aida Ghali Zaklama (1905–75).

H. blev student fra Odense katedralskole 1938 og studerede statsvidenskab. 1945 fik han Kbh.s univ.s guldmedalje for undersøgelse af mulighederne for at forene J. M. Keynes renteteorier med tidligere renteteorier. Afhandlingen blev offentliggjort s.å. i Nationaløkon. Tidsskr. 1946 blev han cand.polit. og ansat i generaldirektoratet for regeringens beskæftigelsesudvalg. S.å. fik han et legat til et studieophold i udlandet og tog til Uppsala. Allerede året efter begyndte han som lærer ved universitetet og 1948–50 var han lærer i økonomi ved handelshøjskolen i Göteborg. 1950 blev han fil.lic. ved Uppsala universitet og året efter fil.dr. på *A study in the theory of inflation* (London 1951, japansk udg. 1953). Afhandlingen er en udpræget abstrakt, men meget selvstændig fremstilling af problemerne omkring stærke prisstigninger og næsten profetisk ved, at arbejdsmarkedet med manglende ligevægt er en del af de anvendte modeller. H. blev docent i Uppsala 1951 og samtidig knyttet til den af det svenske finansministerium iværksatte pengeværdiundersøgelse. 1954 fik han svensk statsborgerskab. Arbejdet for finansministeriet blev afsluttet 1955 og udgivet som *Finanspolitikens ekonomiska teori* (Uppsala, udg. 1958). Heri giver H. en redegørelse både for finanspolitikens makroøkonomiske aspekter og de forskellige skatters overvæltningmuligheder. Bogens mest omfattende afsnit omhandler finanspolitikken under fuld beskæftigelse og stabil pengeværdi. Efter dette arbejde fik H. Kongl. vetenskapsakademien Ahrnbergska priset og blev 1955 professor i Uppsala og chef for konjunkturforskningsinstituttet i Stockholm. 1959–60 virkede han samtidig som uafhængig ekspert for OECD i Paris og ydede bidrag til *The problem of rising prices*, Paris 1961. 1962 trådte han uden for nr. som professor og blev økonomisk rådgiver i Cairo ved Institutes of national planning hvor han også virkede som lærer. 1965 blev den rådgivende virksomhed udvidet til også at omfatte Syrien og Tyrkiet. På baggrund af dette arbejde udsendte han sammen med G. A. Marzouk *Development and economic policy in the UAR* (Egypt), Amsterdam 1965. Hans forelæsninger i Cairo, *Lectures in economic theory I og II*, blev udgivet i Lund 1966–67. Det var kun ikke gennemarbejdede forelæsningsnoter hvis offentlighed er blevet kritiseret. 1966 vendte H. tilbage til Sverige og

blev professor ved Stockholms universitet. 1965–67 var han tillige rådgiver for OECD, Paris, og udarbejdede *Fiscal policy in seven countries 1955–65*, Paris 1969. 1967 blev han professor ved Californiens universitet i Berkeley. Han udarbejdede her en fortræffelig lærebog for videregående studier *A survey of general equilibrium systems*, New York 1970. Han fortsatte også herefter sin rådgivningsvirksomhed. 1971–73 var han i Bangkok for FN's ECAFE (Economic commission for Asia and the far East). 1973 var han konsulent for IMF og året efter for US Treasury. 1976–77 var han rådgiver for Marokko. 1977 blev han formand for det økonomiske departement ved universitetet i Berkeley. Udover det foran nævnte omfatter H.s litterære produktion navnlig bidrag til samleværker og festskrifter samt mange artikler især i *Økonomisk tidsskr.* (Uppsala). H. er en af de få danske økonomer der har fået internationalt ry. Hans berømmelse skyldes både hans dygtighed som teoretisk analytiker og evnen til at nyttiggøre sin viden i forbindelse med aktuelle økonomiske problemer. Han er fellow i den internationale forening for matematisk økonomi: Econometric society og medl. af American economic association. Selv om han har fået sin første uddannelse ved Kbh.s universitet er det navnlig hans studier, undervisning og forskning i samarbejde med betydelige svenske økonomer der har været afgørende for hans udvikling. □Foto.

Bibliografi i Danske økonomer, 1976 532f. – Interview i Berl. tid. 10.4.1955. – J. Tinbergen i forordet til B. H.: Long- and short-term planning in underdeveloped countries, Amsterdam 1967. Politiken 30.7.1970.

Niels Banke

Hansen, Hans Peter Bernhard, 1893–1976, rektor. * 23.1.1893 på Thurø, † 8.5.1976 på Fåborg sygehus, urne på Sønderborg kgd. (familiegravsted). F: skipper, postfører Marius H. (1865–1940) og Maren Jensen (1866–1904). ~ 8.4.1914 i Sorø med Kirsten Hansen, * 8.9.1893 i Svendborg (Skt. Jørgens), d. af former Jens Hansen, kld. Rantzau (1858–97) og Margrethe Nielsen (1863–1926).

H. fulgte først slægtens traditioner og sejlede med skonnerter fra Thurø. Sømandslivet afsluttede han med styrmandseksamen og søgte derefter en læreruddannelse som han supplerede med studentereksamen, årskursus og ophold ved universiteter i Berlin, London og Oslo. Sit livs opgave påbegyndte han da han 1922 blev lærer ved den nyligt oprettede Duborg-skole, den danske folkelige realskole i Flensborg. Det var en pionergerning, H. gik ind til; men det viste sig snart at han havde alle de evner en pioner har brug

for, faglig dygtighed, snarrådighed, udholdenhed og et godt humør. Gerningen i Flensborg varede i første omgang indtil 1934 da han blev skoleinspektør ved Mulernes legatskole i Odense. 1937 blev han stadsskoleinspektør for Sønderborg kommunale skolevæsen. Han høstede i disse stillinger administrative erfaringer som kom ham til stor nytte da han 1941 af daværende undervisningsminister Jørgen Jørgensen blev opfordret til at overtage ledelsen af Duborg-skolen hvis rektor var afgået ved døden. „Det er dig, der skal derned!“ sagde Jørgen Jørgensen. Under de vanskeligst tænkelige forhold overtog H. ledelsen af det dengang af nazisterne hårdt presede danske skolevæsen i Sydslesvig. Han løste opgaver der gik langt ud over den normale pædagogiske indsats; børnenes fysiske og psykiske vel lå ham på sinde, og han var undervejs med trøst og hjælp også til forældrene. 1945 ændredes situationen brat. Fra et skolevæsen med ca. 450 elever så H. sig i løbet af et par år sat i spidsen for et privat skolevæsen med ca. 14.000 børn. I håb om genforening med Danmark sendte forældre i tusindtal deres børn i de danske skoler. Den administrative og pædagogiske opgave som H. løste i disse efterkrigsår var overvældende stor; ingen dansk skolemand har nogensinde haft en tilsvarende. H. formåede at klare skolernes mangeartede problemer i et udtæret, nødlidende og delvis opløst samfund, men hans dispositioner måtte ofte improviseres og han handlede i høj grad på egen hånd. 1946 blev H. direktør for det danske privatskolevæsen der opretholdes af Dansk skoleforening for Sydslesvig. I 15 år til 1961 var han den kyndige og myndige leder. Det kunne ikke undgås at han også fik kritikere, men med årenes afstand træder hans gernings format klarere frem.

1945 redigerede H. ved det danske skolevæsen i Sydslesvigs 25 års jubilæum bogen I Fædres Spor og gav selv gode bidrag til bedre forståelse af de kår, hvorunder de danske skoler kæmpede sig frem. I sine erindringer har H. skildret de mere personlige oplevelser i de to perioder i Sydslesvig på en meget fængslende måde. Som motto for bogen står „I tjeneste“. H. har følt sig som tjener for danskheden, men som en myndig tjener der selv var klar over hvorledes tjenesten skulle forrettes. I H.s taler og skrifter er stilen manden og manden stilen. Han brugte mange billeder og citater hentet fra Bibelen eller fra nordisk og græsk mytologi, eller hvad digtere og tænkere havde sagt; ofte havde citaterne givet ham associationer eller de blev let omskrevet med aktual brod, men de kunne også virke som underfundige skjul for forfatteren hvis han ønskede at antyde noget mellem linjerne. En kom-

mende generation vil nok have svært ved at forstå hentydningerne. Til H.s forfatterskab hører også lokalhistoriske skrifter med emner fra Thurø og det Sydfynske øhav, deriblandt *En skibsfreders saga*, 1974, om konsul A. E. Sørensen. Sit otium tilbragte H. i Fåborg. – R. 1949. R¹. 1957. K. 1961. □ Portr. af Viggo Kragh-Hansen (Frimurerlogen i Sønderborg). Foto.

B. H.: At sejle er nødvendigt, 1971. Ejnar R. Lorenz og Chr. Thorup Nielsen i Flensb. avis 15.5.1976. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Troels Fink

Hansen, Birthe Koefoed, se Koefoed Hansen, Birthe.

Hansen, Christopher Bagnæs, 1806–68, møbelfabrikant. * 24.2.1806 i Kbh. (Fødsst.), † 16.1.1868 sst., begr. sst. (Holmens). F: tømrersvend Christopher Bagnæs og Anne Stephensen (ca. 1775–1854, ~2° med arbejdsmand Peter Antoni, † senest 1845). ~1° 16.2.1827 i Kbh. (Garn.) med Claudine Henriette Olsen, * 25.2.1803 i Kbh. (Frue), † 31.5.1857 sst. (Holmens), d. af smedevend Jens Olsen Herlow og Anne Margrethe Jørgensdatter. Ægteskabet opløst. ~2° 19.11.1843 i Damsholte med Jacobine Marie Charlotte Krause, * 14.4.1819 i Damsholte, † 11.1.1892 i Kbh., d. af gartner på Marienborg Johan Diderik Conrad K. (1770–1846) og Anne Charlotte Hedeveg Keilow (1783–1860).

H.s barndomshjem var fattigt. I nogle optegnelser fortæller han at han efter faderens død fra sit ottende år en tid måtte ernære sig selv. Han blev ansat på Modewegs Klædefabrik hvor han blev sat til at lægge uld på maskinerne, og senere hen arbejdede han ved brolægningen af Nyboder. Efter at moderen havde indgået nyt ægteskab gik han i Holmens korskole, indtil han i en alder af fjorten år kom i stolemagerlære. Tyve år gammel blev han svend, og først ved den tid antog han, uvist hvorfor, navnet H. Hans tidlige ægteskab var formentlig grunden til at han ikke som håndværkssvend – efter tidens skik – gik på valsen. 1830 gjorde han mesterstykke og grundlagde den forretning der gennem tiderne er kendt som C. B. H.s Etablissement, Kgl. Hof-Møbelfabrik. H.s virksomhed rakte hurtigt ud over stolemageriet der var hans fag. 1838 fik han ret til at forfærdige og fra sit magasin at sælge „finerede og indlagte Meubler af fine fremmede saavel som af indenlandske Træsorter“, og forretningen gik i den grad frem at han 1843 kunne købe så anseelig en ejendom som det af C. F. Harsdorff opførte Erichsens palæ (senere Handelsbankens bygning) på Kongens Nytorv. Her havde han indrettet et stort møbelmagasin hvor han udstil-

Hansen, C. B.

lede både egne og standsfællers arbejder. Under verdensudstillingen i London 1851 gjorde han sig fordelagtigt bemærket, og ved verdensudstillingen i Paris 1855 var han – stolemageren – ene om at repræsentere dansk møbelsnedkeri. Inden udløbet af dette år modtog han som en hyldest fra Kbh.s snedkerlav meddelelsen om at man havde besluttet at optage ham som medlem af lavet. Hans merkantile evner bidrog meget til virksomhedens fremgang, og forretningen udviklede sig under hans initiativrige ledelse til en af de betydeligste i landet. I det sidste par år af sit liv hjemsøgte han af sygdom, og året før sin død overlod han forretningen til sin søn Charles H. (1836–95) og til svigersønnen L. Larsen (1821–1902). H. tog ivrigt del i periodens foreningsliv blandt hovedstadens håndværkere og industri-drivende. Gennem en årrække var han med i ledelsen af De Massmannske søndagsskoler og Industriforeningen, og som medlem af Håndværkerforeningens bestyrelse (1857–67) interesserede han sig stærkt for opførelsen af Stiftelsen Alderstrøst. Han hjalp sin arbejdere og adskillige standsfæller med råd og personlig bistand, særlig i krisetåret 1857. Fra 1832 var H. ansat ved Kbh.s brandkorps hvor han avancerede til kaptajn. – F.M.I. 1854. R. 1858. □ To mal. af ukendte kunstnere. Litografi af C. Simonsen, 1859, efter foto, træsnit 1868 efter samme. Litografi af J. Hassel, 1880.

Søndagsposten 16.1.1868. Adolf Bauer: C.B.H.s etablissement 1830–80, 1880 39–48. C. Nyrop: Jens Gustav Lund, 1883 (særtryk af Månedsskr. udg. af Industriforeningen. XVIII, 1883 1–46). R. Berg: Snedkerlavet 1554–1904, 1904. – Papirer i Erhvervsark.

Erik Korr Johansen (C. A. Clemmensen)

Hansen, Carl Christian, 1809–91, fotograf. * 19.12.1809 i Kbh. (Helligånds), † 1891 sst. F: konditor Niels H. (ca. 1781–1836) og Birgitte Kirstine Olsen. ~ 3.5.1832 i Næstved med Henriette Christiane Koch, * 1812 (hjemmedøbt 23.8.) i Næstved (Skt. Peder), † efter 1889, d. af værtshusholder Niels K. – Far til Georg E. * H. Kort efter H.s fødsel flyttede forældrene til Næstved hvor faderen drev konditori og klublokaler. Her blev H. selv uddannet til konditor og fortsatte virksomheden efter faderens død. Tillige begyndte han i foråret 1849 at optage daguerreotypier i Næstved og omegn. Aug. 1850 flyttede han til Kbh. og åbnede konditori i Frederiksberggade. Samtidig fortsatte han som omrejsende daguerreotypist. I foråret 1851 daguerreotyperede han under firma Hansen & Nielsen i haven bag Thotts palæ med indgang fra Store Kongensgade, og 16.5.1854 åbnede han her det første danske atelier for fotografier på papir ef-

ter glasnegativer. Det var hans søn Georg E. Hansen som havde lært teknikken i Tyskland der forestod disse optagelser indtil han etablerede eget atelier 1856. H. selv fortsatte som fotograf til ca. 1877. Han var en dygtig, noget traditionel portrætfotograf der havde sin bedste tid omkring 1860 hvor visitkortformatet havde sit danske gennembrud. Flere af H.s familie helligede sig også fotografiet. Dels hans yngre bror, portræt- og prospektmaleren Just Michael H. (1812–91) der fra 1848, altså før H., daguerreotyperede i Slagelse og fortsatte som fotograf indtil 1866, dels forannævnte søn Georg E. H. og hans bror, portrætmaler og fotograf Niels Christian H. (1834–1922), som 1866 blev stifter af et atelier der 1867 i hans samarbejde med Ole Christian Rasmussen Schou († 1878) og fra 1869 tillige Frantz Clemens Stephan Weller (1838–1900) blev et af Kbh.s førende. □ Foto.

Svend Arnholtz i Hist. samf. for Præsto amt. Årbog 1954, 1955 121–25. Bjørn Ochsner: Fotografer i og fra Danm. indtil år 1900, 1969 170.

Bjørn Ochsner

Hansen, Carl Christian, 1878–1955, direktør i ØK. * 1.1.1878 i Nykøbing S., † 11.7.1955 på Kbh.s amtspsygehus, Gentofte, urne Nykøbing S. (Gl. kgd.). F: manufakturhandler, senere direktør for Nyk. S.s spare- og lånebank Daniel Frederik Jacob H. (1848–1932) og Margrethe Kirstine Nielsine Ulrikke Jacobsen (1857–1917). ~ 28.5.1914 i Vladivostok med Emilie Dall Borre, * 7.9.1894 i Nykøbing S., d. af sagfører, exam. jur., senere sparekassebestyrer for Bondestandens sparekasse Hans Jørgen B. (1862–1950; navneforandring fra Hansen 1890) og Ingeborg Wedege (1858–1929).

H. ansattes i Det Østasiatiske Kompagni 1901 og sendtes allerede 1903 til Singapore hvor han nogle år arbejdede i den daværende filial som befattede sig både med import, eksport og skibsfart. Derfra forflyttedes han til Vladivostok hvor kompagniet drev både import fra USA og Australien og eksport til sidstnævnte land. Ydermere beskæftigede kontoret sig med tetransporter fra Kina til Sibirien samt med eksport af soyabønnekager til Japan til anvendelse som gødning på rismarkerne. Derigennem fik kompagniet forståelsen af hvad soyabønnen kunne komme til at betyde for det europæiske erhvervsliv, og 1909 etableredes et agentur i Harbin for opkøb af soyabønner med H. som leder. I løbet af et kort åremål oparbejdede H., navnlig bistået af senere direktør i kompagniet Henrik Valdemar Jacobsen, en meget omfattende opkøbsorganisation af soyabønner i Manchuriet, hovedsagelig i samarbejde med kinesiske købmænd, og kom-

pagniet sikrede sig derigennem den førende stilling på verdensmarkedet med hensyn til opkøb og distribution af soyabønner til de forskellige europæiske markeder. 1919 kom H. tilbage til hovedkontoret i Kbh. som prokurist og oparbejdede herfra en omfattende handel i særdeleshed med ris fra Siam, Birma og Saigon, såvel til forskellige europæiske lande som direkte fra Østen til Vestindien og Mellemamerika. Samtidig virkede H. for udviklingen af kompagniets handel med kopra, hørfrø og jordnødder. 1927 blev han direktør i kompagniet, og i årene derefter viede han fortsat varehandelens udvikling sin største opmærksomhed. I ganske særlig grad har han virket for oparbejdelsen af en indbyrdes handel mellem filialerne og agenturerne ved at give bestyrerne større dispositionsfrihed. 1947 trak H. sig tilbage som direktør, men fortsatte lige til sin død i kompagniets bestyrelsesråd som han var blevet medlem af 1937 og fra 1938 var næstformand for. Også i en række datterselskabers bestyrelser havde H. sæde efter sin afgang som direktør. – R. 1928. DM. 1937. K.² 1941. □Foto.

Børsen 13.7.1955. Politiken 15.7.s.å. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Jens Vestberg)

Hansen, Christian Frederik (Friedrich), 1756–1845, arkitekt. * 29.2.1756 i Kbh. (Petri), † 10.7.1845 på Rolighed på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: skomager og læderhandler Mathias H. (ca.1708–89) og Anna Marie Malling (1716–66). ~ 11.5.1792 „på landet“ (Nic.) med Anna Margrethe Rahbek, * 15.5.1773 i Kbh. (Nic.), † 24.10.1811 sst. (Frue), d. af toldinspektør, justitsråd Jacob R. (1728–95, ~ 1° 1759 med Johanne Riis, 1731–61, ~ 2° 1766 med Christine Marie Geertsen, 1749–68) og Anna Olrog (1747–1828). – Bror til Peder *H. (1746–1810). Trods sin unge alder vandt H. kunstakademiets store sølvmedalje 1775, den store guldmedalje vandt han 1779. C. F. *Harsdorff, som var hans lærer på akademiet, ansatte ham på sin tegnestue hvor han bl.a. fik opsyn med opførelsen af Frederik Vs kapel ved Roskilde domkirke. Udnævnelse til bygningskonduktør fik han 3. 10.1781. H.s mor havde været amme og „vartfrue“ for Christian VI!, et forhold der øjensynlig gjorde at han nød en vis protektion ved hoffet. H. fik således støtte til en udenlandsrejse og samtidig lovning på et nyoprettet embede som landbygmester i Holsten. Med gode råd fra Harsdorff rejste H. i nov.1782 gennem Tyskland til Italien hvor han især opholdt sig i Rom. Her studerede og opmålte han antikke og oldkristelige bygninger foruden monumenter fra renæs-

sancen som Villa di Papa Giulio, Palazzo Massimo alle Colonne (som også Harsdorff havde målt) samt S. Andrea i Via Flaminia. I Rom knyttede han livsvarigt venskab med den tyske arkitekt Peter Joseph Krahe. Da H. skulle tiltræde sin stilling i Holsten blev rejsen kortvarig, og allerede i sept.1784 var han hjemme igen. Her blev han agreeret af akademiet og 26.3.1785 blev han optaget som medlem. Hans medlemsstykke *Et søarsenal* viser tydeligt at han var vel underrettet om strømningerne i samtidens europæiske arkitektur, ikke mindst den franske som han må formodes især at have orienteret sig om på det franske akademi i Rom. H. tiltrådte 24.11.1784 stillingen som landbygmester og fik bopæl i Altona. Embedet har langtfra kunnet udfyldes hans tid, af større bygninger opførtes kun *vajsenhuset* i Altona 1792–94. Desto mere arbejdede H. for private. Hamborgs rige købmænd blev hans bygherrer, for dem opførte en lang række privatboliger og landsteder langs Elben.

Da man efter slotsbranden 1794 og Københavns delvise ødelæggelse 1795 stod over for genopførelsen af Christiansborg slot og opførelsen af det ny råd- og domhus kaldte man efter Harsdorffs død 1799 på H. Han beviste straks sin overlegne effektivitet. Uagtet han sammen med hofbygmestrene Peter *Meyn og Boye *Magens skulle overveje hvordan resterne af det brændte slot bedst bevarede udarbejdede de straks en plan til genopførelsen. Der er ingen tvivl om at H. var primus motor i dette forslag hvor tanken om at nedbryde det meste af fløjen mod ridebanen til fordel for en kolonnade fremførtes. Planen som blev indleveret 6.9.1800 blev approberet allerede den 22.10.s.å. Det blev straks overdraget H. at foretage den endelige projektering af slottet. Dermed havde han de to største byggeopgaver i hovedstaden på sit tegnebord i Altona, idet han 4.3.1800 var blevet bedt om at udarbejde et projekt til råd- og domhuset. – H. må have gjort et stærkt indtryk på kronprins Frederik og regeringens ledende mænd når man uden videre tilside sætter de to formelt ledende personer i statens bygningsvæsen, hofbygmestrene Peter Meyn og Boye Magens. H.s talent har været åbenbart og hans effektivitet uomtvistelig. Det er karakteristisk at hans indleverede projekter næsten altid godtages omgående. Tegningerne til råd- og domhuset forelægges kommissionen 29.3.1803 og approberes i april, allerede i maj s.å. godkendes tegningerne til slottet.

1808 cementeredes H.s magtposition. Efter hofbygmester P. Meyns død oprettedes stillingen som overbygningsdirektør til H. Han skulle afgive betænkning „vedrørende nye bygningers opførelse, hovedforandringer ved gamle bygninger,

spørgsmål om god smag, rigtige forhold og hensigtsmæssig fordeling af plads, og skal ... tillige være pligtig at forfatte tegninger og overslag og i vigtige bygningsager at føre overtilsyn med arbejds udførelse". Da denne instruks gjaldt alle offentlige bygninger i Danmark var det ikke tomme ord. S.å. udnævntes H. til professor i arkitektur ved kunstakademiet hvor hans indflydelse ikke blev mindre, han var således direktør 1811–18, 1821–27 og 1830–33. Både stillingen som overbygningsdirektør og professorat bestred H. til 1844, da han var 88 år, og hans ord var således i næsten et halvt århundrede af afgørende betydning i dansk kunsthv. Englændernes bombardement af København 1807 bragte nye store opgaver med sig. Siden 1803–04 havde H. haft bolig og tegnestue i Prinsens palæ (nuv. Nationalmuseum), nu dyngedes flere sager på tegnebordene: *Vor Frue kirke* og *Metropolitanskolen*, senere tillige *Soldins stiftelse*.

Den første del af H.s værk udførtes i Holsten, især i Altona og omegn. Ved Altonas Palmaille, som var den fineste gade, fik H. anledning til at opføre et antal beboelseshuse så gaden næsten fuldstændig bar hans præg. I de små byer langs Elben: Ottense, Othmarschen, Nienstedten og Blankenese opførte H. et stort antal landhuse. Endelig må det ikke overses at han byggede henimod en halv snes herregårde i landsdelen. Det første hus, J. C. Godeffroys landsted i Nienstedten (1789–92), virker måske traditionelt, som en fortsættelse af den motivverden H. havde lært at kende hos læreren C. F. Harsdorff. Dog er det umiskendeligt at Palladios karske stil har betydet mere for ham end for læreren. Allerede i *Peter Godeffroys hus i Blankenese* (ca. 1790–96) spores, ikke mindst i planen, en tydelig påvirkning fra samtidens franske arkitektur, men også behandlingen af bygningsblokken trækker veksler på gallsk bygningskunst. H. synes i disse tidlige, meget produktive år at have benyttet sig af hele det store arkitektoniske register han besad, fra antikken over renæssancen og Palladio til samtidige arkitekter og teoretikere i Italien, Frankrig og England. Spændvidden er stor fra *Thorntons langstrakte, engelskprægede landhus* (1795–96), *Blackers veritable doriske tempel* (1894–95) og den komplekse herregård *Perdöl* (1798–1800) til *Böhls palladianske landhus* (1797–98) og *Gebauers cirkelrunde hytte* hvortil ideen sikkert hentes i engelsk teoretisk litteratur. I denne tilsyneladende kehraus står H. imidlertid stot, hans huse fornægter ikke deres ophav. Baus hus *Palmaille 49* i Altona (1801–05) står som et afklaret hovedværk i H.s tidlige produktion.

De monumentale opgaver H. fik i København var stærkt bundne til eksisterende fundamenter

og mure eller irregulære grundstykker. Det er ikke noget under at *råd-, dom- og arresthuset* (1803–16), hvor kun grunden var givet, står stærkest i billedet. H. løste opgaven under mange forberedelser, skitserne viser hvordan han undersøgte forskellige muligheder i moderne fransk arkitektur for dog at ende med en monumentaliseret udgave af Palladios villaeer. Det gjaldt dog kun hovedfacaden mod Nytorv, i den intrikate grundplan er H. et ægte barn af sin tid, man sporer her studietidens bekendtskab med revolutionstidens ideale planer. Arresthusets facade mod Slutterigade og de to vældige buer som forener det med domhuset taler dystert og skræmmende om domfældelse og straf. *Christiansborg slot* der påbegyndtes 1803 indviedes 1828 og blev aldrig fuldført. Det anvendelige af det gamle slots ruin skulle bruges, og det bandt H. på hænder og fødder. Med få midler, kunstnerisk som økonomisk, fik han et rimeligt resultat tilvejebragt. Kolonnaden og de tilgrænsende partier mod ridebanen blev hovedmotivet, en stram, klassicistisk regulering af barokslottets lidt løse disposition. I øvrigt var det især portalernes udformning H. kælede for. Så afhængig han var af ruinen har det ingen mening at tale om forbilleder. De gamle sandsten blev taget ned, og klassiske profiler og kapitæler udhuggedes af bagsiden, et forhold, der helt naturligt bestemte en stor del af dispositionen i H.s slot. Bygningens indre som pga. den lange opførelsestid først blev indrettet i 1820'erne prægedes stilistisk i høj grad af empirens franske interiørdekoration, men også K. F. Schinkels tyske arkitektur synes efter H.s rejse til Tyskland 1824 at have haft nogen indvirkning. Desuden var H.s tyske svigersøn G. F. Hetsch sikkert medvirkende ved interiørdekorationen. Ved projekteringen af den endnu eksisterende *slotskirke* (1810–29) (resten af slottet brændte 1884) forholdt H. sig meget frit til resterne af den nedbrændte. I denne bygning gør hans romerske erfaringer sig gældende i fuldt mål. At Frederik Vs kapel i Roskilde er en forudsætning ses tydeligt, men det hørte netop til C. F. Harsdorffs „romerske“ arbejder. H.s direkte erfaringer fra den evige stad som fx hans opmåling af Vignolas S. Andrea in Via Flaminia mærkes tydeligt. Slotskirkens stærke og enkle ydre virkede på baggrund af selve slottet som en programmatisk erklæring hvor H. slår til lyd for den rene nyklassicisme. H. opførte adskillige kirker foruden slotskapellet. Vigtigst er *Frue kirke* (1811–26), Københavns domkirke. Atter var H. afhængig af beliggenheden og i nogen grad ruinen, først og fremmest de svære tårnfundamenter der sammen med traditionen næsten råbte på et nyt tårn. Den tilsyneladende umulige

kombination af tårn og tempelfront H. valgte at arbejde med var dog at finde i adskillige af de franske arkitekturbøger H. kendte. Også bygnin- gens indre med arkader der bærer kolonnader og et kassetteret tøndehvælv var et kendt motiv. At H. var et barn af sin tid i kunstnerisk hense- ende skal ikke bebrejdes ham. Vor Frue kirke skal ikke bedømmes som en fritstående bygning der kan nydes eller afskys på afstand, men som en stor arkitekts bestræbelse på at indpasse de forskellige aspekter af dens ydre i det nære by- billede. H.s øvrige kirkebygninger er alle relativt små og bygget over samme læst: enskibede med gallerier i siderne samt udvendig forsynet med vesttårn (*Hørholm* 1817ff., *Husum* i Slesvig 1828–33, *Neumünster* 1828–34 m.fl.). Man mere end aner at H. har ønsket at rendyrke en model til den lille købstadskirke med disse bygninger. Det er lykkedes i en grad så det endnu diskuteres om kirken i Kreppe er af H. eller hans elev F. C. Heylmann. H. levede så længe at mange af hans elever døde før ham. Han efterlod sig ikke en skare beundrere, tværtom en samling frustrerede arkitekter som havde levet i hans skygge. Man fortrængte mindet om H. og talte ilde om hans kunst. To-tre generationer senere fik han oprejs- ning af arkitekter der ville forsvare hans Frue kirke mod overgreb da man ville rejse et barok- tårn over det nyklassicistiske tempel. En udstil- ling af hans tegninger 1911 åbnede påny øjnene for hans geni. – Tit. professor 1791. Rang med virkelige etatsråder 1808. Konferensråd 1828. – R. 1809. DM. 1813. K. 1828. S.K. 1840. □Mal. af C. C. A. Bøhndel, 1812 (kunstakad.). Mal. af F. C. Grøger, 1820 (Chr.borg slotskirke), litografe- ret af kunstneren selv 1821, litografi efter dette 1869. Afbildet på et par satiriske raderinger af O. P. Gram, 1813. Buste af F. Krohn, 1830, og af H. E. Freund s.å. (St.mus., kunstakad.). Mal. af C. A. Jensen, 1832 (Frue k., Kbh.). Medalje af Chr. Christensen, 1833. Mal. af D. Monies, 1843. Tegn. af J. L. Lund (Fr.borg). Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af kroningen 1840 (St.mus.).

C. F. H.: Saml. af forskellige off. og private bygninger 1825–ca.1840 (ny udg. ved G. F. Hetsch, 1847 og ved F. Asmussen, 1921). Fr. Schiøtt: Christiansborg slot, 1904 (tillægshft. til Architekten s.å.). Fr. Levy og Fr. Schiøtt i Architekten, 1905–06 1–16. Carl Petersen sst. 1910–11 193–203 205–15. C. M. Smidt i Tidsskr. for industri XII, 1911 17–44 125–55 (også udg. som særtryk). V. Thorla- cius-Ussing i Kunstbl., 1927 257–72. J. Rubow i Artes III, 1935 127–65. Samme i Rom og Danm., red. L. Bobé I, s.å. 213–22. Samme: C. F. H.s arkitektur, 1936 = Kunst i Danm. ny r.XII. Fr. Weibach i Tilskueren LII, 1935 II 414–27. Samme i Fra arkiv og museum s.å. 81–160. Werner Jakstein: Landesbaumeister C. F. H., Neu- münster 1937 = Studien zur schlesw.-holst. Kunst- gesch. II. Harald Langberg: Omkring C. F. H., 1950 = Medd. fra foren. til gamle bygningsbevaring 6.r.III. G. Wietek i Nordeblingen XXVI, Heide i. Holstein

1958 116–28. R. Klée Gobert: Altona, Hamb. 1959 = Die Bau- und Kunstdenkmale der Freien und Hanse- stadt Hamburg II. Helge Finsen i Danm.s bygnings- kunst, red. Hakon Lund og Kn. Millech, 1963 311–32. Hakon Lund i Guldåldern i da. konst, red. Bo Lind- wall, Sth. 1963 (da. udg. 1964) 150–63. Kn. Voss: Byg- ningsadministrationen i Danm. under enevælden, 1966. Hakon Lund og Chr. L. Küster: Architekt C. F. H. 1756–1845, Hamb. 1968. Hakon Lund i Christiansborg slot, red. Kr. Hvidt m.fl. II, 1975. Samme: Nogle teg- ninger af C. F. H., 1975. – Papirer i Rigsark. Levned- beretning i ordenskapitlet.

Hakon Lund

Hansen, Christian Frederik (Friedrich), 1788–1873, krigsminister, officer. *29.11.1788 i Hel- singør (Olai), †22.6.1873 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: magister, konkretor, senere kar.oberst Hans Christian H. (1753–1843) og Anna (Kingo) Bruun (1755–ca.1838). Ugift.

H. viste tidligt en ualmindelig og alsidig begavel- se forenet med stor flid så han tretten år gammel blev student fra Helsingør 1801, cand.jur. 1806. han valgte 1808 den militære løbebane, gennem- gik militærinstituttet og udnævntes s.å. til se- kondløjtnant, blev premierløjtnant 1811 og var adjoint i generalkvartermesterstaben 1813–14. Efter et par års praktisk tjeneste tilknyttedes han staben for okkupationskorpset i Frankrig og er- hvervede fortrinlige kundskaber i fransk. Som stabskaptajn var han atter i praktisk tjeneste 1817–22 da han blev divisionsadjutant i gene- raladjutantstaben. 1826–42 var han tilknyttet generalstabens bureau og steg efterhånden i de militære grader, major 1831, divisionskvartermes- ter 1835, overadjutant og oberstløjtnant 1839 og oberst i generalstaben 1842. Ved siden heraf var han 1831–42 undervisningsdirektør ved Landkadetakademiet og forestod dets reorgani- sering der havde Frederik VI's store interesse. Han afkortede de ni timers daglige undervisning og det tvungne selvstudium og fik indført en kort sommerferie, skønt kongen oprindelig var imod det. Der blev lagt lige megen vægt på intel- lektuel og legemlig udvikling, indført nye fag, nye lærebøger og nye og flere lærere og i alle fag lagt vægt på mundtlig og skriftlig dansk. Præci- sion, flid, disciplin og sømmelighed indskærpe- des såvel lærere som kadetter.

H. var den drivende kraft i kommissionen der forberedte hærordningen 1842 og fortaler for indførelse af almindelig værnepligt som Christi- an VIII modsatte sig. Fra 1842 var H. deputeret i generalkommissariatskollegiet, blev 20.3.1848 medlem af defensionskommissionen der be- gyndte krigsforberedelsen mod den slesvighol- stenske opstand og udnævntes 25.3. til departe- mentschef i det nyoprettede krigsministerium under A. F. Tscherning. Han og Tscherning hav-

de 1828 været udsendt til det franske ekspeditionskorps på Morea under den græske frihedskrig, begge var tilhængere af almindelig værnepligt og fik hurtigt et feltkorps opstillet der 9.4. slog slesvigholstenerne ved Bov. Da der kom meddelelser til Kbh. med overdrevne fremstillinger af panikken i Flensborg under hærens tilbagetog fra slaget ved Slesvig 23.4. sendtes H. til Als med fuldmagt til på ministerens vegne „at foretage og anordne hvad han under de stedfindende forhold måtte skønne rigtigst“. Det medførte uenighed med overkommandoen under general H. Hedemann der midlertidigt gik over til Fyn for at organisere en større styrke dér, mens H. 24.5. udnævntes til generalmajor med kommando over styrken på Als. Det var dog Hedemann der havde overkommandoen af de samlede styrker i kampene i Sundeved 28.5. og 5.6. hvor H. udmærkede sig som en dygtig officer. Han evnede dog ikke at vinde soldaterne som så mange andre af træårskrigens officerer. Han var saglig, ordknap, talte stødvis og var tilbageholdende af væsen. Hans statssyn var stadig præget af enevælden. Staten var for ham kongens samlede besiddelser, og de måtte udgøre en helhed. Derfor måtte også enhver borger være forpligtet til militærtjeneste. Dette statslige syn var langt mere baggrunden for hans iver for almindelig værnepligt end den lighedstanke der besjælede Tscherning.

Da Tscherning sammen med de liberale ledere udtrådte af martsministeriet nov.1848 blev H. krigsminister. Hans militære selvfølelse og konservative indstilling bragte ham snart i konflikt med rigsdagen. Hans afsnit på finansloven blev genstand for en sønderlemmende kritik, og da han var meget lidt tilbøjelig til at rette sig efter kritikken fik han en ualmindelig skarp irrettesættelse af finansudvalgets ordfører C. E. Fenger. Det gjorde ikke forholdet til rigsdagen bedre at han udtalte at ingen stod mellem soldaterne og deres overste chef. Han havde i det hele svært ved at indordne sig under det konstitutionelle system. Ved krigens genoptagelse april 1849 greb han ind i overkommandoen dispositioner og havde en væsentlig del af ansvaret for det mislykkede angreb fra søsiden mod Eckernførde. F. Bülow fjernedes fra overkommandoen og afløstes af Christopher Krogh der, skønt H. ikke i enkeltheder billigede planerne for udsaldet fra Fredericia 6.7., dog opnåede frie hænder til at følge sin plan. H. udnævntes til generaløjntant fra Fredericiadagen, to dage før Bülow. H. fandt at ministeriet ikke udnyttede sejren ved Fredericia under de påfølgende forhandlinger om våbenstilstand, som den burde være udnyttet, og overvejede at gå af. Hans militære vurdering do-

minerede oftest over hans vurdering af de politiske muligheder, således også efter sejren ved Isted 25.7.1850 da han mod overkommandoen planer ville rykke frem og indtage Rendsborg fæstning. Også senere i ministeriet hævdede han at Rendsborg og Frederiksort ved Kiel burde erobres for at give den danske hær de bedst mulige positioner. Det var et strategisk synspunkt der ganske gik uden om de politiske konsekvenser af at rykke ind i Holsten hvor der endnu efter freden med Preussen var tyske og østrigske tropper. 27.6.1851 indgav han sin afskedsbegæring idet han i statsrådet udtalte at han var „aldeles upopulær paa Rigsdagen“ og ikke så sig i stand til dér at udrette noget. Han var overbevist om at hans kolleger i statsrådet var lige så gode patrioter som han, men „Spørgsmålet er hvad der er gør ligt, og der er den store Vanskelighed, at Udlandet vil Eet, Indlandet et Andet. Det Ministerium, som er populært herhjemme, er upopulært i Udlandet, og omvendt er det Ministerium, der lemper sig efter Udlandet, uholdbart herhjemme, saaledes som Rigsdagen er“. Med denne indstilling måtte H. bifalde januarkundgørelsen 1852 om helstaten og indskrænkninger i juni-grundloven og var krigsminister i ministerierne C. A. Bluhme og A. S. Ørsted 1852–54.

H. gennemførte aug.1852 hærenheden i monarkiet idet han forlagde danske tropper til hertugdømmerne og tropper derfra til kongeriget. Han så deri ikke blot en understregning af helstaten, men også en foranstaltning der efterhånden skulle kunne nedbryde de nationale modsætninger. Det var endvidere hans opfattelse at det troppekontingent monarkiet skulle stille til rådighed for det tyske forbund fordi Holsten og Lauenborg var medlemmer af forbundet lige så godt kunne være danske som holstenske soldater. Det var en udfordring til rigsdagen der i udskrivningsloven søgte gennemført et forbud mod danske troppers anvendelse i forbundskontingentet, men måtte opgive det over for H.s stejle holdning. Et krav fra tysk side om at forbundskontingentet skulle have længere tjenestetid end andre tropper afviste H. kategorisk. Han fik nu Rendsborg fæstning nedlagt med logisk henvisning til at den ved sin beliggenhed i det nordlige Holsten var uanvendelig i forsvaret af helstaten. Efter udbruddet af Krimkrigen 1853 ønskede H. hæren styrket og forberedelser truffet til en styrket befæstning af Kbh. Han begrundede det med muligheden af at England og Frankrig i kampen mod Rusland kunne angribe Sjælland og henvisste til englændernes angreb på Kbh. 1807. Han stødte som tidligere stærkt sammen med udenrigsminister C. A. Bluhme om formen for neutralitetspolitikken, følte at han ikke havde sine

kollegers tillid og anmodede i statsrådsmøde 23.3.1853 om at måtte udtræde af ministeriet. H. hørte til ministeriets mest reaktionære fløj og stræbte uden tvivl mod at helstaten skulle medføre at i hvert fald forsvarsansligger blev unddraget rigsdagens medvirken og kontrol. Han sagde som yderligere begrundelse for sin udtræden at han ved sin indtræden i ministeriet jan.1852 „havde Grund til at staa i den For mening at det dengang ialtfald kun vilde være en meget kort Tid, at han skulde være nødt til at forhandle med Rigsdagen og i det Haab havde han hidtil søgt den eneste Beroligelse“. H. ville nu gå en ukonstitutionel vej idet han anmodede ministeriet om tilladelse til at anvende beløb til styrkelse af forsvaret som rigsdagen havde nægtet ham på finansloven. Det afviste flertallet af hans kolleger, men Frederik VII der ved flere lejligheder havde udtalt at han ikke kunne undvære H. selv om de ofte var uenige, resolverede at han „hvad Krigsministerens foreliggende Indstilling om Foranstaltninger til Landets Forsvar angik, aldeles maatte holde sig til denne og saaledes allerhøjest bifaldt den i sin Helhed“. Derefter trak H. sin anmodning om udtræden af ministeriet tilbage.

H. og ministeriet var dermed kommet ind på at bruge ubevilgede midler til forsvaret under Krimkrigen og gik i den følgende tid ud over de beløb rigsdagen havde nægtet. Det medførte rigsretssag mod H. og de øvrige ministre 1855, men alle frikendtes. Det var helt i H.s ånd at ministeriet 26.7.1854 udstedte den oktrojerede fællesforfatning, men nok ikke helt efter hans ønske at den foreløbig skulle hvile. Rigsdagens protest mod at være sat til side besvaredes med valg. Ministeriet gik af 12.12.1854 efter et sviende nederlag ved valget. H. tog derefter ophold på sin ejendom Snertingegård, men 1864 blev der kaldt på ham igen da Als var erobret af preusserne. Han tiltrådte som krigsminister i ministeriet C. A. Bluhme 11.7.1864. Krigen var tabt, men officerens forpligtelse bestod. „Jeg venter af enhver i Arméen en streng og samvittighedsfuld Opfyldelse af en Krigers Pligter“, hed det i hans budskab til hæren. Selv gennemførte han loyalt og retfærdigt den pligt der påhvilede ham, at reducere hæren efter krigen. Han indstillede også sig selv til afsked fra generalsposten. Med ministeriets afgang nov.1865 ophørte hans politiske virksomhed. Han havde været stridbar og stejl og bar i sig meget af ånden fra Frederik VI's tid. Om hans varmt følte patriotisme var der ikke tvivl. – R. 1821. DM. 1829. K. 1836. S.K. 1848. R.E. 1865. □ Afbildet på J. V. Gertners mal. af salvingen 1840 (Rosenborg). Afbildet på satirisk tegn. af P. C. Skovgaard (Fr.borg), forlæg for litografi

1852, og på et andet satirisk litografi s.å. Karikatur af Fritz Jürgensen (Fr.borg). Afbildet på litograferede mindeblade for grundlovens underskrivelse, bl.a. af J. Thorsoe. Mal. af V. Irminger. Træsnit af C. L. Sandberg, 1873; flere træsnit efter dette.

Statsrådets forhandl., udg. Rigsark. ved Harald Jørgensen II–V, 1956–62. – Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. Ill. tid. 13.7.1873. Niels Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. A. Tuxen i Hist.t. 9.r.IV, 1925–26 I–52 fl.st.

Helge Larsen

Hansen, Christian Julius, 1814–75, komponist. * 6.5.1814 i Kbh. (Frels.), † 15.3.1875 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: blokfører Nicolai H. (1775–1834) og 2. hustru Frederikke Christine Hess(e) (1775–1850). ~30.12.1836 i Gentofte med Marie Emilie Augusta Cruse (kaldes ved vielsen Bugge), * 1.1.1810 i Kbh. (Trin.), † 10.4.1882 sst. (Johs.), d. af smed Peder C. og Johanne Petrine Hassing (1788–1827, ~2° med kopist, senere fuldmægtig i generaloldkammer- og kommercekollegiet, vestindisk pakhusforvalter Johan Clasen Stockmann, 1787–1840; i skiftet efter J. C. Stockmann nævnes J. P. Hassing som hans hustru men en vielse synes ikke at have fundet sted). – Far til Victor H. (1837–1912).

H. skulle i håndværkerlære, men fik udvirket at han optoges i Sibonisk konservatorium hvor han ville uddannes til sanger. Da stemmen gik i overgang mistede han helt sangevnen, men en stærk lyst til alligevel at blive ved musikken førte ham ind på kompositionslæren. Han læste generalbas, og både C. E. F. "Weyse og især J. P. E. Hartmann interesserede sig meget for ham. Han tilegnede da også Hartmann sit første trykte værk, seks romancer (1835). En ouverture (c-mol) af H. opførtes ved en aftenunderholdning på Det kgl. teater 21.2.1836, og 1840 deltog han i den kendte konkurrence, arrangeret af Musikforeningen, om den bedste ouverture (hvor Niels W. Gade vandt prisen med Ossian); H.s *ouverture i E-dur*, 1839 der vandt meget bifald og opnåede „hæderlig omtale“ opførtes senere i Musikforeningen (6.4.1842); den er efter hans død udgivet af Samfundet til udgivelse af dansk musik, 1875. En overgang ernærede H. sig udelukkende som musiklærer indtil han 1845 ansattes som organist ved Garnisons kirke, en post han 1851 ombyttede med klokkestillingen ved samme kirke.

Allerede tidligt var han blevet knyttet til forskellige sangforeninger som dirigent (Livjægersangforeningen, Odeon, senere Handels- og kontoristsangforeningen o.a.), da Hartmann 1848 (efter at H. fra 1842 havde været leder af Begynder-

koret) fik ham valgt til meddirigent i Studenter-sangforeningen for hvilken han fik stor betydning, regulær dirigent 1853–75. Han faldt godt til i studenterverdenen (populært kaldet Kammermusikken) ved sit joviale og gemytlige væsen og bidrog meget til at prøverne fik en kammeratlig og studentikos tone, overraskede i øvrigt ved sine forbløffende indfald i improviserede taler og ved sit uopslidelige humør ved fester og på ture.

En væsentlig del af H.s kompositioner er skrevet i tilknytning til studenterlivet. Han komponerede og arrangerede musik til C. Hostrups studenterkomedier; til studenterkarnevallerne komponerede han nogle pudsige opereteparodier, *Leonora di Massa Carrara*, 1855, *Kong Rosmer*, 1857 (med den noksom bekendte menuet: *Ullen dullen dof*), *En Søndag paa Alperne eller Vandmøllen i Apenninerne*, 1874, i hvilke hans sans for musikalsk humor kommer til glimrende udfoldelse. Også flere af hans sange er skrevet med henblik på studenterne (Studentersangforeningen), således *Han gynged paa Havet*, 1835, *Dejlige Øresund*, *Nu grønnes Skoven atter*, begge 1847, *Husker du i Høst*, 1853. I flere af sine sangkompositioner røber H. en ualmindelig sans for mandskorsatsen og en betydelig melodisk åre, snart udnyttet på frisk og frejdig, snart på stille, let vemodig måde. Hans kompositioner der ikke er synderlig omfattende vidner overhovedet alle om deres autors betydelige talent som næppe helt er blevet vurderet efter fortjeneste af eftertiden. Større kompositioner er en våbensang af *Korsaren og hans Brud*, 1862, nogle kantater, bl.a. sørgekantate over Frederik VII (tekst Chr. Richardt *Længe var der stridt og stræbt*, Studenterforening 20.12.1863), *I Nød og Fare* (Frue kirke 1864), *Ved Frimurerlogens Indvielse, En Vaardag* for solo, kor og orkester der blev opført i Musikforeningen kort efter H.s død. Desuden har han skrevet romancer, klavermusik og musikken til Carit Etlars sangspil *Rørfuglen* (Folke-teatret 29.3.1860). I manuskript findes i Det kgl. bibliotek nogle af hans klaverstykker, tilegnet Frederik VII, samt *Bagatelle en forme d'une valse* og *Charakteristiske Smaaestykker komponerede for Hendes Naade Fru Baronesse Danner*. Frederik VII satte stor pris på H. der færdedes meget ved hoffet og 1852 udnævntes til kammermusicus. – R. 1854. □ Mal. af H. Matthison-Hansen ca. 1828. Litografi af E. Fortling, 1861, efter dette træsnit 1875. Træsnit 1869, efter dette litografi 1875. Træsnit 1875. Træsnit af G. Pauli, 1875, litografi i samme type 1875. Foto.

C. Thrane i Ill. tid. 31.10.1875. Fortalen til H.s Koncertouverture, 1875. A. Sørensen: Studenter-sangforen. 1839–1889, 1889. Otto Zinck: Fra mit studenter- og tea-

terliv, 1906 83f. Victor Hansen: En dansk søofficer. Kontreadmiral V. H.s minder, 1927 (fot.optr. 1975 = Memoirer og breve L). N. M. Jensen, Den da. romance, 1964. Kai Aage Bruun: Dansk musiks hist. II, 1969 145–48. Nodemanus. i Kgl.bibl.

Erik Abrahamsen*

Hansen, Christian Kjellerup, 1813–68, grosserer. * 13.7.1813 i Kbh. (Trin.), † 1.6.1868 sst. (Cit.), begr. sst. (Holmens, senere flyttet til Vestre). F: hører, brændevinsbrænder Peter H. (1780–1814) og Ellen Rasmusdatter (1789–1853). ~ 2.12.1836 i Kbh. (Petri) med Cathrine Marie Pöhls, * 18.1.1814 i Schönberg i Mecklenburg, † 31.8.1895 i Kbh., d. af bagermester og rådmand Christian Heinrich P. (1782–1829) og Catharina Sophie Hein (1790–1843, ~ 2° 1831 med bagermester Joachim Daniel Christoph Methling, 1796–1876, ~ 2° med Louise Sophie Elisabeth Kniep, 1810–71). – Far til Johan *H. (1838–1913).

Umiddelbart efter sin konfirmation blev H. ansat i det dengang store firma J. P. Suhr & Co. I dette firma fik han rig lejlighed til at sætte sig ind i alt hvad der vedrørte den tids kulhandel, og da han hurtigt lagde betydelige forretningsmæssige evner for dagen, arbejdede han sig efterhånden op til at blive forvalter på firmaets kulplads. I denne stilling kom han navnlig til at levere kul til de forbijsjende skibe der for en kort tid ankrede op på reden, og fik derved anledning til at skaffe sig en række venner mellem de kaptajner han betjente. I februar 1856 løste H. grossererborgerkab og i juli begyndte han sin egen virksomhed. I firmaets første tid var det især kulleverancer – til såvel danske som fremmede skibe – man beskæftigede sig med, men den driftige chef øjnene snart andre virksomhedsområder som egnede sig for firmaet. Således drev H. en betydelig forretning med salt, ligesom virksomheden også snart kom til at omfatte havariagentur og fragtforretning inden for hele Østersøområdet. Hertil søjedes repræsentationer for flere engelske assurance- og rederifirmaer. H. og det af ham skabte firma kom gennem mange år til at spille en betydningsfuld formidlerrolle i dansk landbrugseksport såvel til England som til Østersøområdet. Derimod drev H. ikke rederivirksomhed af nogen betydning; det var noget firmaet først senere kom ind på. H. var meget interesseret i kunst – formentlig påvirket af sin omgang med den Suhrske familie. Han erhvervede sig i løbet af få år en betydelig malerisamling, og i hans hjem kom mange kunstnere, ikke mindst skuespillere fra Det kgl. teater. H. var konsul for hansestæderne. – Kgl. agent 1864. – R. 1866. □ Litografi af I. W. Tegner, 1869, efter

foto. Mal. af D. Monies, 1870. Tegning. Buste (graven), kopi (firmaet C. K. Hansen). Foto.

C. K. Hansen. 75 års jubilæum 1856–1931, 1931. C. K. Hansen gennem hundrede år, 1956.

Chr. R. Jansen (Jens Vestberg)

Hansen, Carl, 1848–1903, haveøkonom. * 5.4. 1848 i Vejle, † 28.9.1903 i Humlebæk, begr. sst. F: skomagermester Michael August H. (1803–65) og Dorothea Frederikke Majen (1807–83). Ugift. H. blev uddannet som gartnerelev på Rosenborg gartnerlæreanstalt og tog havebrugskandideksamens på landbohøjskolen 1871, samme år suppleret med eksamen i plantedrivning og sirgarterneri. Han arbejdede i Kew Gardens i London 1873–74, i Paris 1874–75 og i Wien 1876. Derefter var han gartner på Lerchenborg indtil 1880 hvor han blev docent i havebrugsfagene på landbohøjskolen. Denne stilling blev 1892 ændret til et lektorat og 1903 til et professorat. Ledelsen af landbohøjskolens have og den forstbotaniske have i Charlottenlund var underlagt lærerne i havebrug og botanik, men blev på grund af uoverensstemmelser overdraget et haveudvalg hvis formand blev efor for haverne. Denne stilling blev 1902 overdraget til haverens gartner. I perioden 1888–92 sørgede H. for indplantning af mange arter af nåletræer, geografisk ordnet, i forsthaven, en samling der dannede grundlag for forsthavens fremtidige værdi som studiehave. Som lærer derimod var H. ikke i stand til at overse og viderebringe resultaterne inden for de hastigt fremadskridende havebrugsfag. Trods sine store kundskaber og livlige gemyt følte han sig så magtesløs over for undervisningsbyrden og de øvrige opgaver, at han kort efter sin udnævnelse til professor tog sit eget liv. Hans vigtigste litterære arbejde er *Pinetum Danicum* (optaget i Journal of the Royal Hort. Soc. XIV, 1892). □ Litografi af I. W. Tegner, 1883.

Bibliografi i Carl Christensen: Den danske bot. lit. 1880–1911, 1913 43f. – Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. C. Syrach Larsen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1928 114–16.

Åge Nicolaisen (Axel Lange)

Hansen, Peter Carl, 1866–1941, skibsbygningsingeniør. * 31.10.1866 på Frbg., † 19.4.1941 i Kbh., begr. Bispebjerg kgd. F: bud ved landbohøjskolen Hans H. (1823–71) og Karen Stefansdatter (1829–1908). ~ 11.12.1888 i Kbh. (b.v.) med Anna Margrethe Møller, * 31.10.1866 i Sundbyvester, † 3.12.1943 i Kbh., d. af vævermester Jørgen M. (1816–79) og Albertine Juliane Züberlein (1829–86).

H. kom i skibsbyggerlære i marinen 1880 og blev svend 1883. Efter at have arbejdet som sådan i to

år blev han 1885 elev på søværnets skibsbygnings- og maskinistkole hvorfra han fik afgangseksamen 1889. Han arbejdede derefter som skibsbygger i marinen og sejlede i seks måneder som tømmersmand på et sejskib. 1891 ansattes han som lærer i skibsbygning, skibskonstruktion og beskrivende geometri ved søværnets skibsbygnings- og maskinistkole, den senere ingeniørskole, og beklædte denne stilling til 1917. 1892–97 var han tillige assistent på orlogsværftets konstruktionskontor hvorfra han 1893 fik orlov for at bistå Burmeister & Wain ved konstruktion af skroget til det russiske kejserskib Standard. 1901 blev han lærer i skibsbygning ved søværnets kadetskole, en stilling han beklædte til 1910 og senere 1917–18. 1901 blev han docent ved Polyteknisk læreanstalt i skibsbygning og udnævntes som den første til professor i dette fag 1909. Han blev optaget som medlem i Dansk ingeniørforening 1902. 1906–12 var han tillige lærer i skibsbygning ved søværnets officerskole, og 1936 fik han afsked som professor på grund af alder. 1893–1904 var han medejer af Kbh.s maskinistkole, 1907–30 virkede han som meddommer og eksaminator ved maskinisteksaminerne, 1930 blev han formand for maskinisteksamenskommissionerne, 1909–15 var H. medlem af bestyrelsen for Det danske aeronautiske selskab og 1915–23 af bestyrelsen for Dansk ingeniørforenings maskintekniske sektion, formand 1920–23, 1916–25 var han formand for A/S Aarhus Skibsværft og 1917–22 for Balticaværftet og tillige ingeniør for dette. H., der har udtaget et par patenter, fx elastiske propeller og automatisk stabiliseringstanksystem, har skrevet en række lærebøger. 1898 kom *160 Opgaver i Naturlære og Styrkeberegning*, 1900 *Energi og Arbejde*, 1903 *Forelæsninger over moderne Skibsbygningskunst* (2. udg. 1910), 1905 *Lærebog i Naturlære* (3. udg. 1933), 1909 *Lærebog i Skibsbygning og Skibskonstruktion*, 1913 *Moderne Skibsbygningskunst*, 1917 *Systematisk Vejledning i Projektering af Fragtdampere*, 1922 *Lærebog i Sømandskab I* (s.m. H. A. Gulddammer), og 1927 *Skibet og dets Indre*. – R. 1919. DM. 1928. K.² 1936.

Tidsskr. for maskinvæsen 15.5.1909. Tidsskr. for ingeniør- og bygningsvæsen s.d. N. K. Nielsen i Ingeniøren L, 1941 M 48. – Levnedsbetretning i ordenskapitel.

*Povl Vinding**

Hansen (-Vinde), Carl Christian, 1870–1940, redaktør, politiker. * 15.5.1870 på Vinde Vestergård ved Skive, † 9.6.1940 i Skive, urne sst. F: gårdejer Christian H. (1816–96) og Ingeborg Jensdatter (1826–91). ~ 1° 3.5.1892 med Nicolai Christensen, * 5.1.1867 i Skive, † 1.11.1894

Hansen, Carl

sst. ~2° 3.11.1896 i Skive med Anne Dorothea Kirstine Jensen, *30.6.1879 i Bers, Estvad sg., †19.1.1937 i Skive, d. af arbejdsmand Niels J. (†1890) og Karen Jensen (1858–89). – Far til Elin *H.

Efter folkeskolen arbejdede H. ved landbruget, fik 1888 undervisning på sin brors realskole i Kbh., gennemgik sekondløjtnantskolen på Kronborg 1889 og udnævntes 1892 til løjtnant. 1891–99 ejede han fødegården hvis spredt liggende lodder han solgte og kun beholdt bygninger og 3 ha. Han sad i sognerådet 1895–1900 og var en af banebryderne for andelsbevægelsen som formand for Skive landsogns mejeri 1893–1903 og for De samv. jyske mejeriforeninger 1900–06 og medlem af andelsudvalget 1901–06. Han tog initiativet til Andelsforeningernes sanatorieforening og var dens formand 1904–10. H. var også en af husmandsbevægelsens pionerer. Da Skive-egnens landboforeninger afslug at indvælge husmænd i styrelsen fik han oprettet husmandsforeningen Fremad der hurtigt fik ca. 1000 medlemmer og hvis formand han var 1901–07 og igen 1936 og 1938. Politisk tilhørte H. det forhandlende venstre. Da dets folketingsmand i Skivekredsens J. P. *Dalsgaard 1902 indvalgte i landstinget valgte kredsen H. til folketinget hvor han, der værdsatte J. C. Christensen højt, tilsluttede sig venstrereformpartiet. Hans hovedsynspunkt var at venstregrupperne efter systemskiftet måtte holde sammen om gennemførelse af venstres program. Han var blandt de 21 der januar 1905 opfordrede J. C. Christensen til at medtage repræsentanter for alle fløje i sit ministerium, men fulgte ikke den radikale fløj i dens brud med venstrereformpartiet. 1906 fik han dannet et garantselskab af venstremænd i Salling og Fjends herred til køb af Skive Folkeblad der skulle virke for „forståelse af og tilslutning til den demokratiske idé på folkelig, frisindet grund“. Udbytte af bladet måtte ikke tilfalde garanterne, men skulle anvendes til folkelige og politiske formål. H. var bladbestyrelsens formand 1906–13 og bladets redaktør 1911–40. I folketinget nærmede H. sig efterhånden løsgængerens stilling i utilfredshed med bevarelsen af privilegeret valgret til amtsrådene 1908 og udviklingen i forsvarssagen. Han ville ikke genopstilles til valget 1909, fik Salling venstreforening omorganiseret på bredere basis til Venstreforeningen af 1908 og vedtaget Skiveprogrammet dec. 1908 der i forsvars- og udstykningspolitik lå nær det radikale program af 1905. Hans efterfølger i folketinget Hans Nielsen-Dølby var løsgænger i valggruppe med de radikale. Fra 1920 var H. Bertel *Dahlgaards nære rådgiver og journalistiske talsmand. Hans skarpe standpunkter

der ikke altid stemte overens med partilinjen, hans levende, impulsive begavelse, hans anlæg for og lyst til skarp polemik gav hans blad en stærk position i meningsdannelsen langt ud over bladets læserkreds. – H. var medlem af Skive byråd 1921–37, borgmester 1927–29. Han interesserede sig stærkt for afholdssagen og var en periode medindehaver af Skive afholdshotel, hvis driftsoverskud gik til en afholdsfond for Salling og Fjends herred. □Mal. af J. Birkholm, 1907. Tegn. af Eigil Petersen ca. 1907. Mal. af Mølgaard Andersen, 1935. Tegn. af Axel Andreasen.

C. H.: Min andelsvej, i Andelsbladet XXXIV–XXXVI, 1933–35. C. H. i Else og Jens Peder Møllers mindebog, 1936. – J. C. Hansen: Christen Hansen og Ingeborg Jensdatter, ejere af Vindegaard 1851–91, 1942 (begges aner og descendens). P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927. Skive folkebl. 24.10.1952. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I–II, 1952–54. Erik Rasmussen og R. Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. Peter Schou: Skivekredsens politiske hist. til 1920, 1971.

Helge Larsen

Hansen, Carl Vilhelm (Carl „Sko“), 1898–1978, fodboldspiller. *17.5.1898 i Kbh. (Skt. Jacobs), †19.5.1978 sst., begr. sst. (Bispebjerg). F: skomager, senere skomagermester Anders H. (1862–1949) og Anna Jønsson (1876–1958). ~22.12.1922 i Glasgow, Skotland med massøse Erna Geschwindtner Andreassen, *5.12.1903 i Usse-rød pr. Hørsholm, d. af murermester Lauritz Valdemar A. (1868–1960) og Martha Josefine Geschwindtner (1870–1945). Ægteskabet opløst 1936.

Som søn af en skomagermester fik H. allerede i drengærene tilnavnet „skoma'r“ under hvilket navn han senere vandt sig stor berømmelse. Han voksede op på Østerbro i København nær Fælledparken hvor han tidligt kom i kontakt med fodbold; spillede for Ydun og ØB før han skiftede til B1903 hvorfra han 1918 blev udtaget til stævnets udvalgte hold og senere samme år kom på landsholdet. Skelsættende for hans karriere blev mødet med de skotske mestre Glasgow Rangers 1921 i Københavns Idrætspark. Et til lejligheden forstærket B1903-mandskab spillede lige op med de skotske professionelle, hvis manager blev så betaget af H.s spil at han straks tilbød ham en professionel kontrakt. Kontrakten blev underskrevet nogle måneder senere, hvorefter H. spillede for Skotlands mesterhold de efterfølgende knap fire år. Allerede i sin debutkamp på Hampden Park blev H. udskreget til den store sensation i skotsk fodbold da han sikrede sejren med et fornemt hat-trick (tre mål i træk) for øjnene af 150.000 begejstrede tilskuere. Særlig

kendt blev han på sine first-timers (helflugtere) som skotterne ikke havde set magen til, og „the great little Dane“ opnåede i det hele taget overalt i Skotland en utrolig popularitet inden sin ufrivillige afsked 1924. Et års rekreationsophold efter et brækket skinneben blev betalt af skotterne, men kontrakten blev ikke fornyet og det efterfølgende come-back til dansk fodbold 1927 blev kortvarigt som følge af endnu en benskade. – H. var træner for DBU og flere danske, svenske og norske klubber. Desuden holdt han adskillige kurser og foredrag overalt i landet ligesom han selv deltog i et trænerkursus i England 1952 for samme år at virke som træner for det danske OL-landshold i Helsingfors. Til det sidste fortsatte H. sin trænergerning for drenge- og ungdomsspillere i mange kbh.ske boldklubber hvor han vil blive husket for sit vennesæle og glade humor. Skotterne glemte iøvrigt heller aldrig H., og da et forstærket AB-hold efter krigen modtog udfordringen om en kamp mod Glasgow Rangers blev H. inviteret med og på stadion tiljublet af de mange tusinde tilskuere. 1943 blev H. uden egen skyld indblandet i et skænderi med en tyskerhåndlanger, blev arresteret og tilbragte 3 mdr. i tysk fængsel. Herom skrev han bogen *Carl Skomager i tysk Fængsel*, 1945. Desuden har han skrevet selvbiografien *Et liv i fodbold*, 1954. – Tildelt DIFs mesterskabsplakette.

Leif Vangdrup

Hansen, Carl Herman, 1868–1958, veterinær. * 18.9.1868 i Odense (Skt. Knud), † 8.1.1958 på Frbg., urne sst. (Urnehal Frbg. kgd.). F: snedkermester Holger Olivarius H. (1829–1904) og Laurentine Amalie Nielsen (1831–1916). ~ 1° 2.10.1899 i Roskilde med Olga Ernestine Laura Schumacher, * 17.9.1876 i Roskilde, † 9.6.1948 på Frbg. (~ 2° 1908 på Frbg. med bankassistent, senere kontorchef Jens Peter Carlsund Fischer, 1876–1927), d. af murermester Herman Christian Louis S. (1839–1906) og Anna Marie Agathe Hansen (1842–1925). Ægteskabet opløst 1908. ~ 2° 11.3.1909 på Frbg. (Solbjerg) med Johanne Caroline Theodora Wesche, * 5.2.1873 i Kbh. (Petri), † 3.10.1948 på Frbg., d. af blytækker og skiferdækker, grosserer Hans Heinrich Wilhelm W. (1823–76) og Dorothea Marie Elisabeth Schumacher (1834–1904).

H. tog farmaceutisk kandidateksamen 1890 og blev dyrlæge 1897. En årelang assistenttid (1892–94, 1897–1901) ved forsøgslaboratoriets kemiske, dyrefysiologiske og bakteriologiske afdelinger samt hos veterinærfysicus gav ham en omfattende videnskabelig uddannelse. 1901 udnævntes han til docent i farmakologi ved land-

bohøjskolen og foretog derefter en længere studierejse til Tyskland, Østrig og Ungarn; navnlig opholdet i Berlin hos professor P. Ehrlich og professor Regenbogen var betydningsfuldt. Til den farmakologiske docentur var knyttet stillingen som forstander for klinikken for mindre husdyr og eforatet ved højskolens apotek. 1906 blev H. professor. Ved direktør, professor A. W. *Mørkebergs pludselige død 1933 blev han direktør for højskolen hvorefter han 1934 opgav sin lærergerning. Som direktør virkede han stærkt for indførelsen af doktorgraden, og ved kgl. anordning af 22.2.1934 fik skolen ret til at tildele de to grader: dr.med.vet. og dr.agro. H.s specialviden skaffede ham forskellige hverv; han var fra 1917 farmakologisk konsulent i det veterinære sundhedsråd og veterinærdirektoratet og formand for den af justitsministeriet 15.7.1916 nedsatte kommission til ordning af dyrlægenes medicinalforhold. Af H.s videnskabelige produktion kan bl.a. nævnes de udersøgelser han sammen med V. *Henriques foretog over organismens fedtdannelse og æggehvidesyntese (Forsøgslaboratoriets Beretning 1899–1906).

H. tog stærkt del i dyrlægenes foreningliv, var Den danske dyrlægeforenings formand 1917–24 og beklædte derefter formandspladsen i foreningens faste voldgiftsret til 1933. Han virkede stærkt for forståelse og samarbejde blandt Nordens veterinærer og var æresmedlem af den danske, sønderjyske, finske og svenske dyrlægeforening. Også udenfor kollegers kreds vandt han sig en position i meget forskelligartede foreninger hvor han har haft tillidshverv: formand for Biologisk selskab 1906–08, bestyrelsesmedlem i Centralforeningen for lærere ved universitetet og de andre højere læreanstalter 1919–33, i danske statsebedsmænds samråd, Kbh.s amts skoleråd, Danmarks naturvidenskabelige samfund og Foreningen til dyrenes beskyttelse. Som ivrig radikal politiker var H. i en årrække medlem af partiets hovedbestyrelse og formand for Kbh.s radikale venstreforening. Æresdoktor ved Veterinærhøgskolan i Stockholm 1945. □ Tegn. af L. Kaganas. Foto.

St. Friis i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. Politikens distriktsbl. for Frbg. 16.4.1920. Dansk veterinærhist. årbog 1959–60, 1961 5f.

Ivan Katić (Hj. Friis)

Hansen, Carl Martin, se **Martin-Hansen, Carl**.

Hansen, Charles Louis, * 1891, direktør i oliebranchen. * 27.9.1891 i Helsingør. F: lods Charles Christian H. (1852–1918) og Johanne Christine Pedersen (1856–1947). ~ 1° 7.7.1916 i Brook-

Hansen, Charles L.

lyn, New York med Oda Carla Fønnesbech Møller, * 30.9.1890 i Kbh., † 1957, d. af Carl H. M. († 1934) og Kristine Fønnesbech († 1916). ~2° 30.9.1960 i den danske kirke (St. Thomas), Virgin Island, USA med Edel Marie Wendelboe-Jensen, * 11.7.1904 i Odense (Skt. Hans), d. af tømmerhandler Carl Jensen (1865–1928) og Olga Wendelboe (1870–1949).

1905 blev H. maskinlærling på Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri og efter at have afsluttet sin uddannelse med maskinisteksamen fra orlogsværftet 1910 sejlede han et års tid som tredje maskinmester, hvorpå han aftjente sin værnepligt. 1912 blev H. ansat som maskinassistent i ØK og sendt til Glasgow for at sætte sig ind i dieselmotorer i forbindelse med bygningen af det af ØK bestilte dieselmotorskib Jutlandia. Jutlandia blev bygget af det engelske firma Barclay, Curle & Co. og var udstyret med B & W-motorer som det engelske værft fremstillede på licens. Samarbejdet mellem ØK, B & W og engelske værftsinteresser om dieselmotorer førte til dannelsen af Burmeister & Wain Oil Engine Company, Ltd., i Glasgow, hvortil H. blev knyttet som ingeniør 1913. 1915 fik H. imidlertid tilbudt en stilling i den amerikanske oliekoncern Vacuum Oil (i dag Mobil Oil) der skulle bruge en ingeniør med kendskab til dieselmotorer, og i de følgende år arbejdede H. i New York i selskabets hovedkontor. Efter krigens afslutning udnævntes han 1919 til direktør for det russiske Vacuum Oil, men kom på grund af udviklingen i Sovjetunionen aldrig hertil. I stedet var han 1920–21 cheffingeniør for de skandinaviske Vacuum Oil-kompagnier og fik 1922 udvidet sit arbejdsfelt til hele Europa idet han blev teknisk direktør for Europa-afdelingerne. Som sådan var han med til at reorganisere de selskaber man i USA havde været uden kontakt med i krigsårene. 1926 fulgte udnævnelsen til vicegeneraldirektør for Vacuum Oil i Skandinavien og Finland, og 1935–37 var H. direktør i Vacuum Oil Co. i København. Derpå blev han hentet til hovedkontoret i New York som underdirektør og fik til opgave at etablere bunkerolieafdelinger for selskabet over hele verden. H.s erfaringer med bunkring drog den amerikanske regering fordel af under anden verdenskrig idet han blev udlånt af Socony-Vacuum Oil, som koncernen nu hed, til Army and Navy Petroleum Board i Washington med den opgave af planlægge og lede bunkringen af skibe, der skulle deltage i invasionerne i Afrika og Europa. 1947 blev H. udnævnt til direktør i koncernens hovedkvarter, stadig med salg af bunkerolie som sit særlige område; han trak sig tilbage fra direktørposten 1955.

En stille pensionisttilværelse gik H. imidlertid ikke ind til. Allerede før sin afgang fra oliekoncernen havde han deltaget aktivt i dansk-amerikansk organisationsarbejde. 1940 var han således med til at starte Friends of Denmark der havde som mål at forklare det amerikanske folk Danmarks situation. Fra begyndelsen af 1950-erne var han med til at arrangere ophold i USA for danske skoledrenge, ligesom han deltog i arbejdet med det danske alderdomshjem i New York. 1950–55 var han formand for Danish Luncheon Club i New York, og på den tid begyndte også det arbejde som kom til at optage ham efter afgangens som direktør. 1953 blev H. medlem af den amerikanske Rebild Park komité og tre år senere, 1956, trådte han ind i den danske for 1957 at blive medlem af komiteens bestyrelse og 1959 dens vicepræsident. 1963–69 var han præsident for Rebild National Park Society, Inc. der efter en ændring i organisationen nu havde overtaget komiteernes arbejde. I H.s præsidenttid blev der skabt et helt nyt økonomisk grundlag for Rebildarbejdet. Han fik en lang række firmaer, organisationer og enkeltpersoner til at støtte arbejdet, ligesom der blev oprettet en række nye Rebild-afdelinger. Det var derfor naturligt at H. ved sin afgang som præsident 1969 blev udnævnt til æresmedlem af Rebild National Park Society. Foruden Rebildarbejdet har H. også været aktiv inden for Dansk samvirke i hvis bestyrelse han har siddet siden 1959. H. har siden sin afgang fra Socony-Vacuum Oil haft sin faste bopæl i Schweiz. – R.¹ 1953. □Foto.

Fr.borg amts avis 23.9.1951. Berl. tid. 17.9.1961. Povel Westphall sst. 24.6.1964. Sst. 26.9.1971. Den danske pioner, Omaha, Nebr. 22.8.1963.

Chr. R. Jansen

Hansen, Carl Lauritz (Charlie), 1868–1942, leder af Danish Bacon Company Ltd. * 2.10.1868 i Kbh. (Trin.), † 30.6.1942 i Cholsey, Berkshire, England, asken spredt efter eget ønske. F: høker, senere grosserer Carl Frederik H. (1838–1907) og Ane Lassen (1842–1912). ~9.10.1890 i Preston, Lancashire, med Mary Elizabeth (Polly) Rich, * 17.10.1868 i Manchester, † 6.2.1949 i Cholsey, d. af hotelejer Charles R.

Efter endt skolegang blev H. af sin far, en af Kbh.s største fødevarerhandlere, sat i købmændslære i Fredericia, men 1885 rejste han til Newcastle hvor han fik plads hos den senere general-konsul Valdemar Faber. Opholdet i Newcastle blev dog kun kort, idet H. måtte tilbage til Danmark for at aftjene sin værnepligt. H. vendte imidlertid tilbage til England og åbnede i Manchester sin egen forretning med import af dansk smør, flæsk og navnlig øl. Forretningen voksede

sig stor, men et engelsk forbud mod import af øl der var tilsat salicyl medførte, at H. måtte ophøre. Efter et kort ophold i Canada vendte H. tilbage til England hvor han blev indkøbschef hos Van den Bergh Ltd. i London. Firmaets hovedforretning var i margine, men en væsentlig del af omsætningen kom også fra bacon og ost, og det var inden for dette område H. virkede. Der er næppe tvivl om at H.s ansættelse fik indflydelse på Van den Berghs aktiviteter i Danmark. Således indgik firmaet i 1895 en overenskomst med Esbjerg Svineslagteri om, at dette skulle sælge hele sin produktion til Van den Bergh. I de følgende år blev slagteriet stadig mere afhængigt af sin engelske kunde, og resultatet var at Van den Bergh ved århundredets slutning havde fuld kontrol over slagteriet i Esbjerg og det hertil knyttede Århus Svineslagteri. Den tids baconhandel med England foregik almindeligvis på den måde at slagterierne i Danmark sendte deres bacon til engelske agenter som solgte det videre på konsignationsbasis, dvs. at agenten solgte varen til markedsprisen på slagteriernes risiko og afregnede til disse ved udbetaling af udbyttet minus omkostninger og kommission. Agenterne havde indgået aftale – den såkaldte flæskering – om at benytte denne fremgangsmåde og kun at videresælge til grossister. Flæskeringen betød at producent og detailhandel ikke fik mulighed for at handle direkte, og at producenterne følte de fik for lidt for deres bacon, mens detailhandlerne og forbrugerne følte de måtte give for meget. Det er blevet hævdet at det var H.s idé at forene producenternes og detailhandelens interesser gennem oprettelse af eget salgskontor i London for de danske slagterier. Dette kan dog ikke bevises; men han var med til sammen med lederne af den store engelske margarinekoncern, Maypool Dairies, George Watson, der også havde betydelige interesser i detailhandelen, i 1901 at stille et stort antal danske andelsslagterier forslag om oprettelse af salgskontor i London. Kun tre slagterier turde være med, men det var nok til at Danish Bacon Agency Ltd. blev oprettet 1902, finansieret af George Watson og med H. som administrerende direktør. Flere slagterier sluttede sig i de følgende år til agenturet som 1907 blev omdannet til Danish Bacon Company Ltd. (DBC). Watson trak sine penge ud af foretagendet der nu blev slagteriernes eget salgskontor. Man arbejdede under meget små forhold i begyndelsen; H. kørte selv rundt i London og solgte varerne. Virksomheden voksede imidlertid hurtigt, ikke mindst fordi H. forstod at vinde tillid hos såvel slagterierne i Danmark som kunderne i England. Han var en stor sælger. Samtidig lykkedes det ham at holde Flæskeringen

stangen, også da den forsøgte at forhindre at røgerierne i London modtog flæsk til røgning fra DBC. Resultatet blev, at DBC købte sig eget røgeri. H. udvidede også snart varesortimentet, først med dansk smør, siden også med andre landes flæsk, desuden med fedt, ost, æg, kødkonserver og andre slagteriprodukter. Væksten i DBCs virke viste sig også efter første verdenskrig gennem oprettelsen af filialer i en lang række engelske byer, ligesom det en overgang havde et kontor i Frankrig og omkring 1930 fik en afdeling i New York. Lige til sin død ledede H. det der efterhånden blev et verdensforetagende. Det er blevet sagt om ham at hans succes ikke mindst skyldtes hans talent for at vinde uindskrænket tillid, men også hans gode humør og optimisme spillede en væsentlig rolle. H. ejede en mønsterlandejendom i nærheden af London, og her lod han foretage dyrknings- og opdrætningsforsøg, bl.a. med svin. Han ejede en betydelig dansk malerisamling. □Mal. af P. A. Schou, 1910. Buste af Erik Rahr, 1935. Portræt af Eric Kennington, 1938.

Aa. Heinberg: Danske i England, 1934 132–36. 50 år i England, 1902–1952. Danish Bacon Company Ltd., 1952. Reginald Spink: D.B.C. The story of the Danish Bacon Company, Welwyn Garden City 1977.

Chr. R. Jansen

Hansen, Christian Ditlev Ammentorp, 1843–1916, apoteker, fabrikejer. * 25.2.1843 på Kragbjergh ved Odense, † 20.6.1916 i Kbh., begr. i Gudbjerg, Fyn. F: proprietær Christian Henrik H. (1797–1868) og Bertha Maria Ammentorp (1805–48). ~ 1° 24.3.1869 i Korsør med Cecilia Elisa Købke, * 9.9.1846 i Skærholt, Give sg., † 4.3.1879 i Kbh., d. af gårdejer, senere proprietær, sidst toldassistent Hother Vilhelm K. (1817–93) og Johanne Elisabeth Sundby (1819–66). ~ 2° 30.9.1880 i Kbh. (Frue) med Agnes Mathilde Hedemann, * 3.9.1858 i Kbh. (Garn.), † 14.5.1930 på Frbg., d. af sekondløjtnant, kammerjunker, senere intendant, kammerherre Christian Carl Frederik H. (1832–1916) og Mathilde Eleonore Kiellerup (1835–1920). – Bror til Jules * H.

H. gik i skole i Slagelse og Ålborg og var derefter discipel på Kgl. Frederiks Hospitals Apotek i Kbh. 1859–62; de følgende to år var han på Højer Apotek i Slesvig. 1865 blev han kandidat og konditionerede et halvt år i Thisted hvorpå han var manuduktor i Kbh. for farmaceuterne indtil 1874. 1869 udgav han en dansk oversættelse af den latinske Pharmacopoea Danica (1868) og var 1871–72 assistent ved universitetets kemiske laboratorium. 1872 vandt han universitetets guldmedalje for en kemisk afhandling, og s.å.

Hansen, Chr. D. A.

var han på en studierejse til Tyskland, Frankrig og Schweiz. 1869–76 holdt han forelæsninger på universitetet. På flere områder var H. virksom for sine kolleger; 1869 påbegyndte han *Ny pharmaceutisk Tidende* hvis redaktør han var til 1876, og for den daværende farmaceutiske forening var han efterhånden sekretær, kasserer og formand. 1872 var han med til oprettelsen af fonden til det farmaceutiske studiums fremme og sad mange år i dens bestyrelse, fra 1891 som formand. Tillige var han i bestyrelsen for Farmaceutisk medhjælperforening der stiftedes 1873, samt i dennes understøttelsesselskab hvis formand han var 1891–95. 1876 havde han fået bevilling på oprettelsen af Kroneapoteket i Kbh. som han drev til sin død, fra 1891 med bestyrer; sidstnævnte år blev han æresmedlem af Danmarks apotekerforening. – I mange år havde H. haft særlig interesse for sit fags undervisning, og efter forgæves forsøg på at få staten til at oprette en farmaceutisk læreanstalt skænkede han 1891 såvel grund som bygninger – Stockholmegade 27–29 – samt undervisningsmateriel til en sådan. Den indviedes n.å. og fungerede til 1941. Selv var han anstaltens direktør til 1895; et legat for de studerende oprettede han 1913. – Desuden anlagde H. Maglekilde og Frbg. brøndanstalter 1873, og samtidig begyndte han at tilvirke pepsinpræparater hvortil han indrettede et laboratorium der hurtigt udvidedes til C. H.s teknisk-kemiske laboratorium: det fremstillede osteløbe, smørfarve o.l. produkter som snart fik så stor udbredelse over hele verden at H. 1877 også lod anlægge en fabrik i New York, senere flyttet til Little Falls. 1880 købte han Bøstrupgård ved Slagelse og 1882 Mullerup ved Svendborg, og blev derigennem knyttet til landbruget, bl.a. som medlem af kommissionerne til udarbejdelsen af en margarine lov og til undersøgelse af dansk smørproduktion samt til den nye rute Esbjerg-Parkeston. Han var medstifter af amerikalinen Thingvalla, formand for Svendborg amts landøkonomiske selskab samt for repræsentantskabet i Svendborg-Nyborg Jernbaneselskab og næstformand for Hagelskadeforsikringselskabet for Fyns stift. 1900 forestod han den landbohistoriske udstilling i Odense. – Etatsråd 1883. – R. 1888. DM. 1892. K² 1892. K.¹ 1913. □ Buste af Aksel Hansen, 1892 (Farmaceutisk læreanstalt). Træsnit af H. P. Hansen, 1892. Træsnit 1898. Mal. af Knud Larsen, 1913 (Farmaceutisk læreanstalt). Relief på monument 1917 (Mullerup, parken). Foto.

Ny pharmaceutisk tid. XXIV, 1892 354–73. [V. K. Permin] i Archiv for pharmaci og chemi XX. 1913 81–95. Samme sst. 1916 239–41. Aage Heinberg: Danske er-

hvervsmænd I, 1930 89–94. E. Dam og Aa. Schæffer: De danske apotekers hist. III, 1933 310–15.

Poul Hauberg*

Hansen, Christian Gotfred, 1863–1941, købmand. * 16.12.1863 i Nordborg, Als, † 29.3.1941 på hotel Alexandra i Kbh., urne sst. (Garn.). F: landmand, sparekassebestyrer Frederik Christian H. (1834–1926) og Dortha (Doris) Frederikke Henriette Vilhelmine Drescher (1839–1907). ~ 2.10.1896 i Århus med Annetta Stephanie Rozzi, * 3.5.1878 i Århus, † 3.5.1945 i Horneby, Hornbæk sg., Fr.borg amt, d. af konditor Johan R. fra Graubünden (1848–1921) og Anna Caduff (1849–1942).

H. gik i skole i Svendborg og fik derefter købmansuddannelse i Vejle 1879–84. Sidstnævnte år ansattes han i kornfirmaet H. Meulengracht i Horsens som prokurist og blev 1895 leder af firmaets nyoprettede filial i Århus. Den nye filial påførte de eksisterende kornfirmaer i byen hård konkurrence, og da de samtidig stod over for stigende vanskeligheder ved køb i Amerika, bl.a. fordi de hver især var for små til at tage hele skibsladninger hjem, opstod tanken om at slutte kornfirmaerne sammen for derigennem at opnå stordriftens fordele. 1896 indgik da Århus-købmændene Hans *Broge, Otto *Mønsted, Joh. *Baune og S. M. Holst sammen med H. Meulengracht fra Horsens og J. *Ankerstjerne (1835–1913) fra Randers med deres korn- og foderstofforretninger i interessentselskabet Korn- og Foderstof Kompagniet (aktieselskab fra 1913). Hermed var toppen af jysk kornhandel samlet i et stort firma der fik hovedsæde i Århus med Meulengrachts og Ankerstjernes virksomheder som afdelinger i Horsens og Randers. Som administrerende direktør ansattes H., en post han havde frem til 1933. Desuden var han 1925–39 medlem af kompagniets bestyrelse, 1930–39 formand. Korn- og Foderstof Kompagniet var stort ved dannelsen, men H.s arbejdskraft og flair for handel gjorde det snart større. Frem til første verdenskrig oprettedes der en række filialer, således i Ålborg, Vejle, Odense og København. 1915 flyttede H. til København, og afdelingen her var derefter frem til 1937 hovedkontor. Også efter verdenskrigen oprettedes enkelte filialer, men udvidelsen skete nu i langt højere grad ved at kompagniet overtog andre korn- og foderstoffirksomheder. Ud over de danske filialer oprettedes der før første verdenskrig kontorer i Rusland og USA, 1900 således et i St. Petersborg og 1903 i Novorossijsk ved Sortehavet. I USA blev der 1901 etableret en filial i New Orleans efter at H. havde været ovre at undersøge forholdene. Få år senere udvidedes virksomheden med en

afdeling i Galveston i Texas. Formålet med afdelingerne i Rusland og USA var at sikre kompagniet mulighed for selv at opkøbe og eksportere varerne, således at det ikke var henvist til udenlandske mellemhandlere og eksportører. Efter krigen oprettedes selskaber i Marseille, Dakar og Hamborg. – Inden for korn- og foderstofhandlernes organisationer fik H. mange fremtrædende poster. 1902 blev han formand for den da stiftede Foreningen af korn- og foderstof-importører i Jylland og Fyn, en post han havde frem til 1915. Og da Danske korn og foderstof-importørers fællesorganisation blev dannet 1905 blev H. dens næstformand (indtil 1915) og var 1917–36 foreningens formand. Under de vanskelige tider for korn- og foderstofbranchen under og lige efter første verdenskrig blev H. inddraget i en række af de mange nævn og råd der i denne periode oprettedes af eller i forståelse med regeringen til at lede og fordele handelen. Vigtigst af disse var centralkontoret for import af korn og foderstoffer der i perioden 1919–20 havde eneret på import af de nævnte varer. H. var formand for centralkontorets bestyrelse. Han var også 1933–36 medlem af det 1933 oprettede kornnævn der skulle fastsætte afgifterne på importeret korn.

Chr. G., som H. kaldtes i daglig tale, må betegnes som en af sin tids mest fremtrædende kornkøbmænd. Gennem en menneskealder ledede han såvel kompagniet som branchen med en til tider endog meget fast hånd. Han havde en stærk konstitution, en fænomenal hukommelse og var særdeles dristig i sine dispositioner. Hans svaghed var at han var en ukuelig haussist, og han havde meget svært ved at acceptere når markedet gik ned. I stedet for at tage det mindre tab ved en hurtig realisation af beholdninger var han tilbøjelig til at vente på stigende priser; når disse ikke indtraf var følgen betydelige tab.

Ved siden af sit engagement i korn- og foderstofbranchen havde H. også en række poster inden for andre grene af erhvervslivet. Han var således med til 1918 at skaffe de midler der var nødvendige for at Aarhus Oliefabrik igen kunne komme på danske hænder, ligesom han og Korn- og Foderstof Kompagniet trådte til da der skulle tegnes ny aktiekapital i forbindelse med oliefabrikens rekonstruktion 1928. H. sad i AOs bestyrelse fra 1918 til sin død. I Handelsbankens bestyrelsesråd sad H. 1918–30 og derefter i bankens repræsentantskab til sin død, i bestyrelsen for A/S Jacob Holm & Sønner fra 1923 ligeledes til sin død og i bestyrelsen for rederiet Dannebrog 1926–37. I samme årrække var han også medlem af Københavns havnebestyrelse, ligesom han i sin Århus-tid en periode var formand for Fore-

ningen af arbejdsgivere ved Århus havn og Århus handelsforening. – Norsk vicekonsul i Århus 1906–15. – R. 1912.

Ib Gejl og Chr. R. Jansen: Korn, købmænd og kornkompagni, 1971. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Hansen, Christian Ulrik, 1921–44, højskolelærer, sabotør. * 26.5.1921 i Farsø, † 23.6.1944 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Ryvangen). F: gårdejer Arthur Jenning H. (1897–1960) og Kirstine Marie Nielsen (* 1898). Ugift.

Som gymnasiast i Viborg katedralskole kom H. i kontakt med partiet dansk samling og blev grebet af dets ideer om en kristen danskhed, forpligtende for den enkelte, og af partiets oppositionelle holdning til regeringens forhandlingspolitik over for den tyske besættelsesmagt. Med forpligtet alvor og ildhu gik han allerede som gymnasiast ind i tidens nationale arbejde, arrangerede møder og studiekredse i Viborg og omegn samt virkede for partiets planer om frivillige arbejdslejre for unge, ligesom han forestod den lokale distribuering af partiets mange forbudte pjecer og skrifter. Han markerede sig dermed som en af lederne i de første besættelsesårs hektiske nationale arbejde, og han kom til at præge kammerater og venner, af hvilke flere gennem ham blev ført ind i aktivt modstandsarbejde. Efter studentereksamen 1942 blev H. lærer på Støvring højskole og påbegyndte et teologisk studium med henblik på en gerning som højskolelærer, men hurtigt blev han indfanget af aktivt modstandsarbejde. Juli 1942 kom han gennem højskoleforstander Robert *Stærmose i kontakt med faldskærmschefen Mich. Chr. *Rottbøll og deltog i den første jyske våbenmodtagelse ved Farsø 1.8. hvor tre faldskærmsmænd kom ned.

Kort efter meldte han sig for at aftjene sin værnepligt, var i foråret 1943 garnisoneret i Odense hvor han påvirkede sine soldaterkammerater til aggressiv holdning over for provokerende tyske soldater, hvad der stærkt bidrog til at øge den spænding i byen der kort tid senere førte til folkestrejken. I forsommeren blev han forflyttet til Næstved kaserne hvor han interneredes 29.8. Under interneringen dannede han en sabotagegruppe, fik udsmuglet nogle våben fra kasernen og tog efter interneringen til København hvor han gik ind i sabotageorganisationen Holger Danske og dannede Gruppe nr. 4 der snart kom i gang med en effektiv sabotage. November 1943 blev han af Flemming *Juncker kaldt til Jylland som dennes nærmeste hjælper i det jyske modstandsarbejde, og det lykkedes ham at få organiseret en række modtagelser i Himmerland, lige-

Hansen, Chr. Ulrik

som han gik i gang med at danne de første jyske M-grupper idet han her kunne bygge på gamle dansk samling-kontakter fra Viborg-tiden. Arbejdet blev brat afbrudt efter en oprulning der først og fremmest ramte den såkaldte Års-gruppe, men hurtigt bredte sig til Ålborg-området. Under arbejdet på at redde og genopbygge organisationen blev H. arresteret 27.2.1944 i Ålborg. Under et flugtforsøg på vej til Gestapos hovedkvarter blev H. skudt i benet og tilbragte sine sidste måneder i tysk fængsel, først Ålborg, derpå Horserød og endelig Vestre fængsel. Gennem sin ro og sit mod, forankret i en stærk kristen tro og en dyb overbevisning om det nationalt rigtige i sin holdning og handling blev H. en stor støtte for sine fængselskammerater, og breve udsmykket fra fængslerne udbredtes i illegale skrifter. 20.6.1944 dømtes H. ved tysk krigsret til døden og henrettedes 23.6.1944 i Ryvangen. □Foto.

C. U. H. En ung da. frihedskæmpers sidste breve fra fængslet 1944, 1945. Samme: En sidste hilsen fra en da. patriot, 1945. – Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954 162–64. Samme: Hemmelig alliance I-II, 1959. Samme: Jubilæumsværket Det da. hjemmевærn, 1959 20–31.

Jørgen Hæstrup

Hansen (eller Jensen), **Christen** (Christiernus Joannis), formodentlig † efter 1545, oversætter.

Det eneste sikre der vides om H.s livsforhold er at han 1531 var skolemester ved Frue skole i Odense. Sandsynligvis har han været fynbo, og at han endnu var i live efter ca. 1545 synes indirekte at kunne sluttes af den eneste originale optegnelse der haves fra hans hånd og som findes bag i et håndskrift indeholdende tre skolekomedier. Denne optegnelse lader forstå at H. er oversætter af den ene af disse komedier, *Comœdia de sancta virgine Dorothea* og måske forfatter til dens epilog. En sproglig undersøgelse af de to andre (ældre) skuespil, *Den utro Hustru* og *Paris' Dom* som tidligere også er blevet tillagt H., har givet til resultat at det første sikkert ikke og det andet næppe skyldes ham, selv om der findes stilistiske reminiscenser fra dem begge i komedien om Dorothea. Denne er en oversættelse, med muligt tysk mellemlid, af et latinsk mirakelspil af Chilian Reuther fra Mellerstadt, *Comœdia gloriose parthenices & martiris Dorothee agoniam passionemque* (trykt 1507); men mens dette stykke overvejende er på prosa er H.s danske oversættelse på knittelvers, for det meste parrimede, og den vanskelighed en sådan gengivelse har voldt ham har medført en vis udtværetthed i stilen, ikke mindst som følge af at rim aldrig fordeles på to replikker. Epilogen, hvortil der intet forlæg findes i den latinske original,

docerer stykkets morale i tydelig reformkatolsk ånd. – H. er den ældste navngivne skribent, fra hvis hånd vi har bevaret et dramatisk arbejde på dansk.

S. Birket Smith i *De tre ældste da. skuespil* (Christiern Hansens komedier, 1874. Samme: Studier på det gamle da. skuespils område I, 1883 125–80; II, 1896 81f. Samme i *Kirkehist. saml.* 4.r.III, 1893–95 798f. C. F. Bricka i *Hist. t.* 5.r.I, 1879 361f. Johs. Brøndum-Nielsen: *Sproglig forfatterbestemmelse*, 1914 104–36. Johs. Pedersen i *Danske studier*, 1930 4–6. Hans Brix: *Analysér og problemer I*, 1933 90f. *Danm. i fest og glæde*, red. Jul. Clausen og T. Krogh I, 1935 204f. Ejgil Søholm i *Dorotheæ komedie*, 1972.

*R. Paulli**

Hansen, Christen, 1567–1642, se **Riber, Christen Hansen**.

Hansen, Christen, 1811–1901, gårdejer, landstingsmand. * 19.12.1811 i Vejstrup, Fyn, † 18.2.1901 sst., begr. sst. F: gårdejer Hans *Christensen (1781–1868) og Ane Nielsdatter (1782–1875). ~ 28.10.1837 i Vejstrup med Maren Nielsdatter, * 30.1.1812 i Vejstrup, † 24.7.1887 sst., d. af gårdejer Niels Henningsen (1770–1840) og Karen Hansdatter (1783–1842).

Elleve år gammel kom H. ud af skolen og undervistes derefter til sin konfirmation hos præsten. 1829–31 tjente han som landbrugsmedhjælper ved Rødby, hos B. F. *Rønne i Lyngby og ved Randers, derpå nogle år i hjemmet hvor faderen som stænderdeputeret 1835–36 var fraværende. Også dennes embede som sognefoged passede han. 1837 overtog han svigerforældrenes gård Rosagergård på Vejstrup mark som han 1886 afstod til sin søn folketingsmand Andreas Rosager (1850–1924). H. fik mange tillidshverv på egnen. 1840–42 var han skoleforstander i Vejstrup, 1842–44, 1851–55 og 1862–67 sogneforstander, 1858–82 sognefoged og 1863–86 forligsmægler for Vejstrup og Oure sogne. 1839 stiftede han Det østfynske Brandforsikringselskab hvis formand han derefter var i flere år. 1859 valgtes han til landstinget og sluttede sig nærmest til bondevennerne. Som politiker var han ikke fremtrædende i salen; han var en af forslagstillerne til loven om valgmenigheder og sad i det pågældende udvalg, og han deltog i agitationen mod den gennemsete grundlov 1866. Af denne grund faldt han ved valget i juni og ønskede ikke genopstilling til valget om efteråret. – Størst betydning fik han for det kirkelige og folkelige åndsliv på Sydøstfyn. Han havde som ung deltaget i de gudelige forsamlinger, blev stærkt grebet af de grundtvigske tanker, kom i forbindelse med Christen *Kold, i rigsdagstiden også med Grundtvig, og sluttede sig til Vilh. *Birkedals me-

nighed i Ryslinge. I H.s storste begyndte friskolen i Vejstrup 1856, han var hovedmanden for oprettelsen af Vejstrup højskole 1867 og 1874 for valgmenigheden der. De selvbiografiske optegnelser han efterlod sig danner grundlag for V. Bennikens levnedsskildring af ham.

C. H.s erindringer i Friskolefolk, udg. Anders Uhrskov I, 1931 17–184. – Vald. Bennike: Kristen Hansen i Vejstrup, 1905 (særtryk af Folkelæsning CCLXIX 74–140). Holger Begtrup: Det danske folks hist. i det 19. årh. IV, 1914 148–64 (jfr. Højskolebl. 1915 570–75 598–602). Samme: Dansk menighedsliv i grundtvigske kredse III, 1932 138–56. Kristen A. Lange: Den danske friskole I, 1933 180f 197f 208f 239f; II, 1933 55.

Sv. Cedergreen Bech (Fred. Nørgaard)

Hansen, Hans Christian, 1803–83, arkitekt. * 20.4.1803 i Kbh. (Frue), † 2.5.1883 i Wien, begr. i Kbh. (Ass.). F: bud ved brandassurancen Rasmusus (Braathen) fra Norge (1774–1824) og Sophie Elisabeth Jensen. ~ 1857 i Triest med Theresia Verbiz, * 5.4.1831 i Präwald i Krain, † 4.2.1889 i Kbh. (Ansgar), d. af Mathias V. og Maria Wajz. – Bror til Theophilus *H.

H. kom ind på kunstakademiet i 1816 og uddannedes som arkitekt under G. F. "Hetsch" vejledning. Vandt 1822 begge sølvmedaljer, 1826 pengepræmie, 1827 den lille guldmedalje og 1829 den store for *et tøjhus med generalitet*. Efter faderens tidlige død måtte han ved siden af sine studier tjene til familiens underhold og arbejdede bl.a. hos C. F. *Hansen, var tegnelærer i Efterslægt- og Borgerdydskolen hvor han søgte at indføre bedre læremetoder. 1825–31 var han samtidig assistent ved bygningskolen. I 1831 fik han akademiets store rejsestipendium. Han forlod Kbh. august samme år og rejste til Rom med et længere ophold i München der på det tidspunkt var et af Europas store kunstneriske kraftcentre. Han ankom juleaften 1831 til Rom hvor han forblev indtil april 1833. Her besluttede han at fortsætte sine studier i Grækenland hvor der nu var relativ politisk ro efter frihedskrigen. Den klassicistiske arkitektur havde i disse år overalt en klar græsk betoning. Det faldt sammen med en almindelig udbredt sympati for grækernes kamp og en øget begejstring for oldtidens græske kultur. Han var en af mange der på dette tidspunkt søgte til Grækenland for at fordybe sig i antikkens arkitektur. Fra Rom rejste han over Napoli, Sicilien og Ægina til Athen hvortil han nåede i august 1833. Det var et kolossalt genopbygningsarbejde der forestod for den unge nation, og der var i høj grad brug for gode arkitekter. H. kom hurtigt i forbindelse med bygnings-

direktøren, den tyske arkitekt E. Schaubert, og i 1834 blev han udnævnt til kongelig græsk arkitekt.

H. forblev i Grækenland i 18 år og udførte her et stort arbejde ved opførelsen af en række bygninger, ved arkæologiske undersøgelser og restaureringer og endelig som lærer ved den tekniske skole for håndværkere og vordende arkitekter. Han var kommet til Grækenland for at lære af antikkens bygningskunst og blev hurtigt inddraget i de nystartede udgravninger på Akropolis der havde fungeret som tyrkisk fæstning i frihedskrigen sidste år. Sammen med Schaubert og den holstenske arkæolog Ludwig Ross rekonstruerede han Nike Apteros templet som tyrkerne havde nedbrudt og anvendt som befæstningsmateriale (publiceret 1839). H. fortsatte med en undersøgelse af en række antikke fragmenter på Akropolis som han dog aldrig nåede at færdigbehandle og publicere. Hans opmålinger og skitsebøger fra tiden i Grækenland vidner om et umådeligt stort kendskab til antikkens bygningskunst og viser tillige at hans arkæologiske interesse også omfattede den græsk-byzantinske arkitektur. Athen var efter frihedskrigen nærmest jævnet med jorden, og H. fik mange private og offentlige byggeopgaver bl.a. *mønten* på Klastomonospladsen (1834–36, oprindelig planlagt som teater, men efter at fundamenterne var lagt opført som mønt. Nedrevet 1936). Hans hovedværk i Grækenland er *universitetet*, opført 1839–50 i jonisk stil, stærkt påvirket af Schinkels klassicisme, men originalt og klart udformet omkring et jonisk templum in antis. H. har endvidere deltaget i opførelsen af et par kirker, den katolske Paulskirke i Piræus fra 1838 og den anglikanske kirke i Athen 1841.

Sammen med broderen Theophilus gæstede han 1848 København hvor han blev agreeret akademiet på en del af sine arbejder fra Grækenland. I 1850 forlod han endelig Grækenland. Nogle arbejder i Lutraki ved Korint for det østrigske Lloyds dampskibsselskab var anledning til at han 1850 fik overdraget at opføre selskabets arsenal i Triest for fremstilling og reparation af skibe og maskiner. Arbejdet påbegyndtes 1853 og komplekset opførtes i tidens udbredte rundbuestil hvad han i en omtale af bygningen i Allgemeine Bauzeitung begrunder således: „her forekommer meget brede portåbninger der måtte overhvelves helt igennem hvad der med føje soliditet kunne bevirkes ved cirkelbuer“. Hans mange prominente bygninger i udlandet havde givet ham et vist ry herhjemme, og før han havde fuldført arsenalet i Triest blev han kaldt hjem til København for at blive Gottlieb *Bindesbølls efterfølger som professor ved akademiet og kgl.

Hansen, Christian

bygningsinspektør. 31.3.1857 ankom han til Kbh.

De forventninger man her havde sat til ham blev vel på længere sigt næppe opfyldt, men hans arbejder kort efter hjemkomsten hører til hans bedste. Først og fremmest *kommunehospitalet* opført 1859–63 i et stort sammenhængende kompleks efter sidekorridorsystemet og i øvrigt så rummeligt og fremskuenende, at det har kunnet imødekomme senere tiders krav. Han valgte en byzantinsk påvirket rundbuestil der med den karakteristiske afstribning af facaden i gule og røde mursten fik nogen stildannende virkning. Den lange facade mod Nørre Farimagsgade brydes af det store midterparti, formet som en græsk-byzantinsk korskirke. For universitetet opførte H. 1859–61 det nye observatorium hvor man finder samme velafvejede og klart definerede helhedsindtryk. For universitetet opførte han tillige *Zoologisk museum* i Krystalgade 1863–69. I sin konsekvente planløsning var det for sin tid en fremragende og berømmet museumsbygning, sikkert udarbejdet i nært samarbejde med professoren i zoologi Japetus Steenstrup. Oplagt vanskeligere har det været at tilpasse bygningen til det omkringliggende arkitektoniske miljø. Bygningens noget tunge form søgte han at opveje ved en fantasifuld dekoration sammensat af elementer fra byzantinsk, romansk og renæssance arkitektur, men uden samme storhed i idé og form der kendetegnede hans tidligere arbejder. Det samme var for så vidt tilfældet med hans senere arbejder som fx *Holbæk kirke* 1869–72, *Skj. Josefs hospital* i Griffenfeldtsgade, den oprindelige del 1873–75 i gotisk stil. Ligeledes i gotisk stil var kirken ved hospitalet i Slagelse 1864–65, østfløjen samme sted 1870 og det lille romansk-byzantinske kapel på Sorø kirkegård 1870, *Christiansdals kloster* 1870–71, opført i rundbuestil med små hjørnespir og lave spirprydede tårne foran hver gavl. Desuden har han tegnet mindestøtten for broderne Ørsted i Ørstedsparken i Rudkøbing 1879. Selvom H. med stor iver tog del i tidens historiske strømninger holdt han som lærer ved akademiets bygningsskole stadig fast ved oldtidens græske arkitektur som det ypperste forbillede og kom derved til at stå som klassicismens sidste forkæmper. Han var allerede 1851 blevet udnævnt til kgl. bygningsinspektør for 4. inspektorat (Fyn og Lolland-Falster) i 1856 fik han tillige Sjælland under sig, og han kom i dette embede til at forestå en mængde restaureringsopgaver, bl.a. de kgl. gravkapper ved Roskilde domkirke samt kirkerne i Sorø, Ringsted og Maribo. Han fratrådte som bygningsinspektør 1881 og tog efter opfordring sin afsked som professor 1883. Allerede juli 1882

var han dog rejst til Wien for sit helbredes skyld og tilbragte her sit sidste leveår hos broderen Theophilus H. Til trods for sin fremtrædende position kom han i nogen grad til at stå i skyggen af J. D. Herholdt der fik mange store opgaver, og som fik langt mere vidtrækkende betydning for dansk arkitektur. Det skortede dog ikke på ydre anerkendelse i hans liv. Han blev æresdoktor ved Kbh.s univ. 1879 og var medlem af flere udenlandske akademier, bl.a. The Royal Institute of British Architects 1850. – Justitsråd 1862. Etatsråd 1867. – R. 1857. DM. 1860. K.² 1876. K.¹ 1881. □Tegn. af H. V. Bissen (St.mus.). Akvarel af Theophilus Hansen, 1844 (Fr.borg), gentagelse (Kgl.bibl.). Tegn. af E. Lehmann 1845 (Fr.borg) og af F. Helsted, 1848 (sst.). Satirisk tegn., selvpportr. s.m. M. Rorbye. Buste af H. V. Bissen, 1860 (St.mus.). Tegn. af W. Marstrand, 1867 (Fr.borg), mal. af samme, 1869 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Træsnit af H. P. Hansen, 1878, gentaget 1883. Relief af Th. Stein, 1883 (gravstenen). Foto.

Levnedsbeskr. af de ved Kbh. univ.s 400-årsfest promoverede doktorer, 1879 17f. – Berl. tid. 4.5.1883. H. Topsoe-Jensen i Kunstmuseets årsskr. 1933–34 277–79 (H. C. Andersen-portræt). Hans H. Russack: Deutsche bauen in Athen, Berlin 1942. Rigmor Skade i Medicinsk forum IV, 1951 nr. 3 77–85. S. Lindholm i Arkitekten M, 1955 65. P. Stromstad i Kbh.s hospitalsvæsen 1863–1963, udg. Sig. Jensen, 1963 22–38. Kostas E. Mpiris: Ai Athenai apo tou 19ou eis ton 2oun aiona, Athen [1966]. Jürg Ganz i Österreichische Zeitschr. für Kunst und Denkmalpflege, Wien 1972 67–81. G. Åkerström-Hougen i Konsthist. t., Sth. 1972 16–42. Villads Villadsen i Hafnia 1978 43–77. – Brev i Kgl.bibl.

Villads Villadsen

Hansen, Christopher, 1598–1679, købmand, borgmester. * 29.6.1598 i Boderup, Skåne, † 25.11.1679 i Kbh., begr. sst. (Nic.). F: herredsfoged i Skyts hrd. Hans Pedersen og Kathrine (Karne) Jensdatter Kok († 1625, ~ 2° med brygger i Malmø Henrik Dabelstein). ~ 1° 7.2.1630 med Margrethe Tagesdatter, † 14.2.1651 i Kbh., begr. sst. (Nic.) (~ 1° med Grønlandsfareren admiral Jens Munk, 1579–1628), d. af slotsskriver på Akershus, senere lagmand i Hedemarken Tage Eriksen († tidligst 1648). ~ 2° 8.3.1657 med Margrethe Bartsvær, * 29.9.1613, † 3.9.1679 i Kbh., begr. sst. (Nic.) (~ 1° 1632 med købmand, overformynder Hans Haagensen, † 1655), d. af handelsmand og rådmand Diderik Johansen B. (1585–1642) og Lene Helmersdatter Rhode († 1662).

H. blev i femårsalderen sat i Malmø latinskole, men viste større lyst til handelen og blev efter fire års skolegang taget ud igen. Fjorten år gammel kom han 1612 i tjeneste hos en slægtning på mødrene side, den norske adelsmand Isak Pe-

dersen (Maaneskiold) til Akersvik som en tid var kgl. skibshovedsmand, men drog 1614 til Kbh. hvor han tjente først hos en anden slægtning, toldskriver, senere rådmand Peder Mortensen (Keitum) og siden hos tolder, senere borgmester Jacob *Mikkelsen. Han vandt efterhånden ry som et handelstalant, og 1620 overdrog det islandske kompagni ham ledelsen af handelen på Færøerne. 1633 tog han borgerskab som islandsk købmand, 1648 nævnes han blandt kompagniets „Forvaltere“, og ved fornyelsen af dets privilegier n.å. blev han dets „Formand“, en stilling han beklædte til det 1662 opløstes; i det s.å. oprettede nye kompagni var han hoveddeltager i den ene af de fjerdinge hvori handelen nu deltes. Foruden i den indbringende islandske monopohandel, hovedvelstandskilden for det københavnske købmandspatriciat, var H. også interesseret i andre foretagender. 1639 forpagtede han sammen med sin gamle principal Peder Mortensen accisen af fremmed øl i Kbh. for 8.000 rdl. årligt i tre år, 1653 deltog han i oprettelsen af et caraibisk handelskompagni hvis privilegier fornyedes 1662, og han hjalp med at udrede det skib som Erik Smidt 1665 førte til St. Thomas; muligvis var han også en tid interesseret i Klædekompagniet. 1640 og 1641 var han blandt de mænd som Christian IV befalede at foretage en revision af det ostindiske kompagnis regnskaber. I lighed med sin kollega i Islandskompagniet og i magistraten Hans *Nansen og andre af borgerskabets spidser forstrakte han, navnlig under Karl Gustaf-krigene, kronen med betydelige midler mod pant i jordegods og oprådte også som långiver i stor stil til adskillige adelige. En række stævninger og processer ledsagede lige til hans dødsår denne side af hans virksomhed. – H.s offentlige virksomhed begyndte med hans udnævnelse til rådmand 1642. Fra jan.1645 til okt.1664, da han fortrådte „formedelst tilvoksen Alderdom og Skrøbelighed“ med bevarelse af „Gang og Sæde“ efter sin gamle rang, var han en af Kbh.s fire borgmestre. Han deltog på byens vegne i valgrigsdagen og kongehyldningen 1648 og i prins Christians hyldning 1650 og var en af hoveddeltagerne i borgernes privilegiekamp 1658–60. På stændermødet 1660 var han deputeret for Kbh. sammen med Nansen, Fr. Turesen og Hans Pedersen *Klein og fremtrådte ved de forskellige drøftelser som Nansens højre hånd; til gejstlighedens førere havde han en speciel tilknytning gennem sit svogerskab med biskop Johan Dideriksen *Bartskeer. Kendt er hans ord til de konservative råder 17.9. da de to stænders fællesindlæg om lighed i konsumtionsskatten indleveredes i rådstuén: „Vi er ikke Eders Drenge, at I haver Behov at snurre os saa over“ der

vidner både om borgerens selvfølelse og om frisk djærvhed. 14.10. var han blandt de af kongen udmeldte tyve mænd som i „det grønne Gemak“ lagde udarbejdelsen af den nye forfatning i kongens hånd efter håndfæstningens kassation, og 26.10. deltog han med sine tre embedsbrødre og de tre bisper i ærestaffet for de nyudnævnte rigsebedsmænd Hannibal *Sehested (1609–66) og Peder *Reedtz. Til løn for hans virksomhed ved statsomvæltningen skal Frederik III have skænket ham en gylden kæde. Jan.1661 udnævntes han til medlem af den kommission som skulle gennemse loven og recesserne, men fritoges allerede i febr. for hvervet efter eget ønske på grund af sine rådstueforetninger. Nov. s.å. indvalgte han blandt de sytten „Handelens og Stabelens Inspektorer“ og fik sammen med sine tre meddeputerede på rigsdagen overdraget at varetage borgerskabets interesser ved hove. Gennem mange år var han medlem af overbestyrelsen for byens fattigvæsen og (til 1668) en af Børnehushets fire direktører.

Nogen demokratisk revolutionsmand var storborgeren H. lige så lidt som sine standsfæller. Han havde ikke blot forretnings-, men også venskabsforbindelser med flere adelsmænd, bl. a. Corfitz *Ulfeldt, for hvis benådning han 1658 virkede, og besad tilknytning til det aristokratiske universitet idet hans 2. kones søstre var gift med henholdsvis prof.teol. Thomas *Bang og botanikeren Simon *Paulli (1603–80), og hans datter Else 1649 ægtede den berømte læge professor Thomas *Bartholin (1616–80). Til denne og hans børn gik vistnok det meste af svigerfaderens rigdomme i penge og jordegods i arv – bl.a. flere værdifulde ejendomme i Kbh. Trods den smukke position han nåede, skildres H. som en personligt beskedent mand, hjælpsom, vennesæl og fuld af lune. Sit fædrelandssind og sin skånske hjemstavnsfølelse viste han bl.a. ved sin deltagelse i Malmøssammensværgelsen 1658. □Stik af Hinrich Dittmars, 1677. Efter dette afbildet på Heinrich Hansens mal. 1880 af arvehyldningen 1660 (Fr.borg).

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I–VI, 1872–84. Kronens skøder, udg. F. J. West II, 1908 111 255. – Math. Jacobæus: Programma funebre univ. Hafn., 1679. S. Birket Smith: Leonora Christina, grevinde Ulfeldts hist. I, 1879. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskrivelse III, 1881 217f. Fr. Barfod: De borgerlige rigsdagsmænd 1660, 1920 18–31. Jón J. Adils: Den danske monopohandel på Island, 1926–27 123 127 130 135.

C. O. Bøggild-Andersen*

Hansen, Claus, † 1706, guvernør. * måske i Sønderjylland, † 8.2.1706 på St. Thomas, begr. sst. ~ 1° 10.1.1697 på St. Thomas med Anna van Ockeren, † 26.8.1699 (~ 1° 1692 med Iver Jør-

Hansen, Claus

gensen (Dyppel), † 1694, ~ 2° 1695 med Jan le Breton, † s.å.), d. af plantageejer Simon v.O. og (?) Josine de Wint (~ 1706 med Tobias van Wondergem). ~ 2° 27.2.1701 på St. Thomas med Catharina de Wint, † 18.12.1704 på St. Thomas (~ 1° med Samuel Beauvisage), d. af planter de W.

I slutningen af 1600-tallet kom H. til St. Thomas hvor han avancerede til løjtnant og medlem af sekretrådet. Ligesom flere andre koloniembedsmænd, fx Johan Lorentz og Joachim v. Holten, giftede han sig ind i de hollandsk-vestindiske planterfamilier der var de dominerende på St. Thomas. I juni 1702 døde Johan Lorentz i embedet som det hyppigt var tilfældet med guvernører dengang. Formelt tilkom guvernørvalg Det vestindisk-guineiske Kompagnis direktion i København; praksis var, at den embedsmand der var den næste i rang efter guvernøren i sådanne tilfælde efterfulgte ham som midlertidig guvernør. Den nærmeste til at efterfølge Lorentz var kompagnikøbmanden Joachim v. Holten som sekretrådet da også i første omgang valgte. Men dette mødte voldsom modstand fra planterne der i stedet ønskede H. og mødte bevæbnede op i fortet for at kræve det. I denne situation bøjede sekretrådet af og valgte H. der modtog valget under forudsætning af, at det godkendtes af kompagniets direktion i København. Dette skete, omend ikke uden sværds slag, idet direktionen samtidig omdannede sekretrådet til et rent embedsmandskollegium. Som et plaster på såret udnævntes v. Holten til overkøbmand, og endelig ved H.s død til guvernør, men stadig ikke uden modstand fra planterside. Valget af H. til guvernør 1702 illustrerer, hvilke vanskeligheder kompagniets direktion i København havde med at styre den religiøst og nationalt set brogede planterkoloni på St. Thomas. Selv synes H. ikke at have været nogen dominerende person i kolonien, og der foreligger udsagn om at han dårligt kunne skrive, og om at hans indsigt i handelen var mangelfuld. Men bag ham skimtes en af øens førende skikkelser, planteren Peter Smith, der bl.a. havde tjent sig op på slavehandel. Også ved guvernørvalget efter H.s død spillede Smith en afgørende rolle, idet v. Holten for at sikre sit valg måtte indgå en aftale med ham.

Pers.hist.t. 7.r.I, 1916 250. – Fr. Krarup sst. 2.r.VI, 1891 45. Waldemar Westergaard: Danish West Indies under company rule, N.Y. 1917. J. O. Bro-Jørgensen i Vore gamle tropekolonier I, 2.udg., 1966.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Hansen, Carl Christian Constantin, 1804–80, maler. * 3.11.1804 i Rom, døbt 1805 i Wien,

† 29.3.1880 på Frbg., begr. sst. F: maler Hans *H. (1769–1828) og Henriette G. Lie (ca.1778–1828). ~ 22.5.1846 i Kbh. (Helligg.) med Magdalene Barbara Købke, * 10.9.1825 i Fredericia, † 18.3.1898 på Frbg., d. af stabskaptajn, senere oberstløjtnant Niels Christian K. (1793–1849) og Mette Marie Bruun (1798–1888). – Far til Elise *Konstantin-Hansen.

H. syntes lige fra først af bestemt til en kunstnerisk løbebane; han var født i Rom som søn af en maler, og ved hans dåb i Wien var Mozarts enke Constance, efter hvem han fik sit kaldenavn, hans gudmor. 12 år gammel kom han på kunstakademiet for at blive uddannet som arkitekt. Han arbejdede tre år hos bygmester C. *Hornbech og fik desuden perspektivundervisning hos G. F. *Hetsch. Interessen for at male blev dog efterhånden så dominerende at han forlod arkitektstudiet. Jan.1825 kom han ind på modelskolen hvor han som lærere havde J. F. *Clemens og C. A. *Lorentzen, senere J. L. *Lund og C. W. *Eckersberg. Fra denne periode stammer en række portrætter der allerede røber en forbausende modenhed. De tidligste, som portrætteret af *Thoralde Læssøe* som dreng, 1824, og det fine *Selvportræt*, 1825, viser endnu tydeligt en tilknytning i koloristisk stil til 1700-tallets tradition, naturlig hos sønnen af Hans Hansen; men allerede i portrætterne af søstrene, især det af de tre samlede i en gruppe (1827) er der i farveholdningen tegn på, at Eckersbergs påvirkning begyndte at gøre sig gældende; portrætteret af de to søstre (1826) fortjener i øvrigt at fremhæves for dets ypperlige komposition og formstudium. Til Eckersberg og kredsen af hans elever knyttede den unge H. sig i de følgende år nærmere, og han fandt også der en støtte under væsentlige økonomiske forhold; begge forældrene døde 1828, og det tilfaldt ham at sørge ikke alene for sig selv, men også for sine søskende. Til Eckersberg-skolen med dens lyse farveholdning og dens indtrængende naturstudium bekendt han sig åbent med billeder som *Parti af det Indre af Ringsted Kirke*, 1829, det fortrinlige forarbejde til portrætteret af *Jens Bindeshøll*, 1830 og fra s.å. det særprægede portræt af *Frk. Caroline Sophie Møller* med dets klare brogede farver og plastiske figurbehandling. Også i de følgende år var det især arbejde med portrætter der beskæftigede ham; forholdene tvang dertil, men i adskillige tilfælde er det lykkedes ham i disse små billeder at nå så høj en kunstnerisk form, at på denne tid kun Christen *Købkes og C. A. *Jensens portrætter kan stilles ved siden af dem; eksempler er portrætterne af *Jonas Collin*, 1831 (Hirschsprungske samling) og af *Fru Wanscher*, 1835 (St. mus.).

H. havde ikke haft held med sig når han konkurrerede om akademiets guldmedalje, men 1835 lykkedes det ham at opnå en toårig understøttelse fra Fonden ad usus publicos der satte ham i stand til at rejse sydpå. Opholdet i Italien kom til at betyde mere for ham end måske for nogen anden dansk kunstner efter Nicolai *Abildgaard og Bertel *Thorvaldsen, og han fandt da også udveje til at blive dernede i otte år, lige til okt. 1843. I valget af emner er hans Italien-billeder ikke meget forskellige fra de andre danske kunstneres; han maler prospekter fra Rom som Eckersberg, genrescener som Wilhelm *Marstrand, enkelte landskaber som Købke; nogle af prospekterne hører med deres klare, undertiden dristige komposition og lysmættede farve til det bedste som danske har malet i Italien, fx studierne af *Forum Romanum*, 1837 (Ny Carlsberg glyptotek) og af *Titusbuen*, 1839 (St. mus.), prospektet fra *Villa Albanis have*, 1841 (sst.); også studiet af den lille hyrdedreng, 1838 (sst.) er indtagende og harmonisk i sin opbygning. Fra 1837 er *Et selskab af danske kunstnere i Rom* (sst.). I nogle større arbejder søger han at give sine indtryk af syden en mere monumental form, fx i billedet af *Vestatemplet*, 1837 (sst.) og scenen på Moloen i Napoli, 1839 (sst.); så plastisk det sidste end er gennemført i enkeltheder, taber det dog netop ved mængden af disse den brede stil – en svaghed det deler med adskillige af Marstrands billeder, men en svaghed som H. senere overvandt i nogle af sine store figurkompositioner. Grundlaget for disse er hans kunstneriske erfaringer under det lange Italiensophold, ikke mindst de studier han gjorde i pompeiansk malerkunst, for hvilken hans interesse allerede var vakt i Danmark ved bekendtskabet med H. E. *Freund og gennem hans medvirken ved udsmykningen af dennes berømte embedsbolig ved Frederiksholms kanal; en hilsen fra denne kreds fik han ved dekorationsmaleren Georg *Hilkers ankomst til Rom der gav stødet til, at forarbejderne til den store dekoration af universitetets forhal kom i gang. 1843 fik H. i Rom meddelelse om at hans og Hilkers planer til arbejdet var approberede; kort derefter begav han sig på hjemrejsen og var i Kbh. i jan. 1844.

I mere end ni år var han nu væsentligst optaget af at fuldføre dette sit livs hovedværk der maledes af fresco – såvel H. som Hilker havde på hjemrejsen fra Italien gjort ophold i München for at sætte sig ind i denne teknik. Allerede valget af den peger på værkets epokegørende karakter; for første gang siden de kirkelige kalkmaleriers tid udførtes herhjemme et dekorativt storværk i en teknik der mere end nogen anden egner sig for monumental-maleri; desværre led

billederne snart på forskellig måde så megen skade, at de gentagne gange, tidligst 1878 har måttet restaureres. Motiverne til de store billeder såvel som til de mange mindre scener er hentet i den antikke mytologi og støtter sig i udformningen, ligesom Hilkers dekorative arbejde, til antikke fremstillinger. For så vidt kan arbejdet siges at være et – sent – udtryk for den nyklassiske retning, men det bør samtidig fremhæves at det i høj grad bærer præg af en personlig kunstnerisk indsats; der ligger bag det et stort og overordentlig værdifuldt materiale af tegninger og malede forarbejder der belyser kunstnerens sjældne evne til at gå i dybden i naturalistisk arbejde, men igen hæve sig op til den store stils enkelhed og klarhed i figuropfattelsen. Grundlaget er her som i det hele i hans kunst en udpræget tendens til plastisk fasthed og gennemformning, mens den koloristiske virkning nås ved et festligt samspil af stærke farver.

Samtidig med at H. gik i gang med dette værk der i alle henseender er et af de betydeligste skabt af en dansk kunstner, havde kunstakademiet 1844 nægтет at optage ham som medlem på billedet af *Orfeus opstegen fra Tartaros*, en begivenhed der på den tid var opsigtsvækkende og fremkaldte en naturlig bitterhed hos kunstneren. Han udførte i disse år adskillige portrætter, bl.a. de to der har så smuk en plastisk holdning, af *M. G. Bindesbøll* og *Jonas Collin* (1849 og 51, begge i Thorvaldsens museum). I disse og i den lange række af portrætter der stammer fra de senere år fjerner han sig efterhånden fra Eckersberg-skolens portræstil og udvikler en egen stil, af stor enkelhed i form- og farvebehandling; i de ringere arbejder udarter den til tørd og sløvhed, men de bedste får ved den en stor og monumental helhed. Inden H. endnu var færdig med universitetet modtog han af Orla *Lehmann bestilling på det store billede *Ægirs Gæstebud*, et udtryk for Lehmanns ønske om at vække hans interesse for fremstilling af emner af den nordiske mytologi. Resultatet blev ikke strålende. Det store billede der var færdigt 1857 (og efter Lehmanns død ved hans bestemmelse skænkedes til kunstmuseet) virker tørt og uinspireret, der er intet dramatisk liv, ingen kunstnerisk spænding i det. Det samme gælder gentagelsen fra 1870–71. Det dramatiske var og blev ikke denne kunstners sag; lige så harmonisk han kan gennemarbejde en enkel komposition med få figurer, som fx *Apollo og Pythia* til universitetets forhal, lige så besværet bliver han ved behandlingen af de store figurrige kompositioner; det viste sig allerede ved *Oplæsningen paa Moloen i Neapel*, det viser sig igen i *Ægirs Gæstebud*. Dog faldt det endnu i hans lod i billedet af *Den grundlovgivende Rigs-*

forsamling at lægge en sådan overlegenhed for dagen i behandlingen af den mægtige billedflade med dens mylder af figurer at billedet netop som komposition betragtet hører til det ypperste i dansk kunst. Billedet blev til på bestilling af Alfred Hage (1803–73) og afsluttedes efter et årelangt arbejde, der bl.a. indbefattede en lang række gennemførte enkeltportrætter, i efteråret 1864; det skænkedes senere til Frederiksborgmuseet. Heller ikke dette billede har sit værd ved det dramatiske sammenspil af figurerne – den første lette skitse (kunstmuseet) giver uopfyldte løfter i den retning – men ved den velgennemtænkte komposition af figurer i det enkle perspektivisk tegnede rum hvis øjepunkt netop er placeret ved portrættet af Grundtvig, og ved den plastiske vægt af hver af billedets dele; tillige gav H. her med gennemtrængende intelligens en skarp karakteristisk af mange af de bedste af samtidens mænd.

De store arbejder og hjemmet bandt H. til stedet; kun 1858 foretog han en kortere rejse til Frankrig og Holland, 1873 var han endnu en gang i Italien (med Anckers legat), og kun enkelte gange rejste han herhjemme ud på landet – et resultat af en sådan tur er det dejlige studie i Hirschsprungs samling af åen med de badende drenge (1853) fra Vejleegnen. Fra de mange portrætter af mere officiel art vendte han sig i de senere år nu og da til arbejder af mere intim karakter der ved yndefuld behandling og fin rytmik hører til det bedste i hans værk, fx de små skildringer af hans hustru og af fru Georgia Skovgaard med deres børn (1859–60) eller den henrivende skitse i Hirschsprungs samling af hans hustru med barnet og dukken (1860); i større arbejder af mere genreagtig art har behandlingen ikke den samme lethed, men kompositionen den samme harmoni og rene faste holdning, således *En Husmoder ved sin Baandvæv*, 1859 (kunstmuseet) og de to billeder af *Børn, der betragter Ilden i Ovn*, 1868 (Århus kunstmuseum). I øvrigt lader hans virksomhed sig næsten ikke omspænde med få ord, den strækker sig fra det monumentale maleri til illustrationsarbejder, udkast til broderier, møbler, gravmåler og mangfoldigt andet – en virksomhed af så omfattende art og så præget af høj kultur at den på en vis måde bringer Abildgaard i erindring. Også litterære arbejder, navnlig digte, foreligger fra hans hånd.

Perioden omkring 1860–70 bragte H. megen modgang. Hans syn svækkedes efterhånden. Hverken akademiet eller den større offentlighed havde fuldt ud forstået hans betydning, og han var ikke fri for alvorlige økonomiske sorger; men efter 1870 bedredes hans forhold betydeligt,

og de sidste år bragte adskillige tegn, også af yngre art, på anerkendelse. Han fik 1852 udstillingsmedaljen (for portrættet af Bindsbøll), blev 1864 medlem af akademiet. – Tit. professor 1854. Etatsråd 1875. – R. 1874. □Malet s.m. sin bror af Hans Hansen, 1808 (Kolding mus.), selvpportr., mal. 1825 (St.mus.), tegn. s.å., mal. 1827 (St.mus.) og s.m. Jørgen Roed i Ringsted k. 1829 (sst.) og på harejagt. Malet på kanetur af J. Roed, 1830 (Hirschsprung). Mal. af C. Købke, 1835 (Ribe mus.), kopi af Knud Sinding. Mal. af W. Marstrand, 1836, tegn. af samme. Mal. af A. Kuchler, 1837. Afbildet på D. C. Bluncks mal. af kunstnere i et osteri, 1837 (Thorvaldsens mus.). Selvpportr. på mal. af danske malere i Rom, 1837 (St. mus.). Afbildet på Marstrands mal. af romerske borgere, 1838. Tegn. af C. Købke, 1839, af L. Rudbæk (?) ca. 1840. Selvpportr. på tegn. af danske i Rom juleaften 1841. Tegn. af J. Friedländer, 1843 (Fr.borg), af Marstrand 1844 (St.mus.), et par tegn. af samme (Fr.borg). Malet s.m. Kuchler af Marstrand. Afbildet på J. Sonnes frise, 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Tegn. af H. Eddelien (St.mus.) og af P. C. Skovgaard, 1852. Mal. af Marstrand, 1852 (Fr.borg). Selvpportr., malet, 1858 (Fr.borg), 1859 (Kolding mus.) og på mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1860 (St.mus., Århus kunstmus. og Kolding mus.). Mal. af Marstrand, 1862, efter dette tegn. af F. Henningsen som forlæg for træsnit af F. Hendriksen, 1880. Statuette af O. Evens, 1865. Tegnet selvpportr. 1867, i træsnit 1884 som tegnet af Marstrand. Malet selvpportr. 1867 (udstillingsfonden, Charlottenborg) og 1868. Buste af C. Thielemann, 1867, menes tilintetgjort. Træsnit 1870 efter foto. Selvpportr. 1874 og 1877. Tegn. af P. S. Krøyer, 1877 (Hirschsprung) og af C. Bayer s.å. (Fr.borg). Selvpportr., H. knælende s.m. hustruen ved Himmeriges port, 1879. Mal. af Elise Konstantin-Hansen ca. 1880. Mal. af O. Haslund. Flere tegn. af C. Købke (St.mus.) og Marstrand (sst.). Relief af Aksel Hansen, 1883 (gravstenen). Foto.

Udg. C. H.: 60 autotypier, 1923 = Små kunstbøger XVIII.

Kilder. Breve fra og til Chr. Winther, udg. F. L. Liebenberg, 1880 (ny udg. I–IV, udg. Morten Borup, 1974). En brevveksl. mellem maleren C. H. og Orla Lehmann, udg. Henny Glarbo, 1942. C. H.: En guldaldermaler i Italien. Breve og optegn., ved H. P. Rohde, 1977.

Lit. N. L. Høyen: Skrifter I, 1871 98–101. Jul. Lange: Nutidskunst, 1873 179–90. Samme: Billedkunsten, 1884 409–16. Karl Madsen i Tiilskueren, 1897 937–52. Nic. Bøgh: Chr. Winther III, 1901. E. Hannover: Maleren C. H., 1901 (m. fortegn. over H.s trykte lit. værker) (anm. af Andr. Aubert i Samtiden XIII, 1902 251–59 og af Th. Oppermann i Dansk tidsskr. s.å. 514–24). Elise Konstantin-Hansen: Minder og oplevelser, 1929. Leo Swane i Kunstmuseets årsskr. XVI–XVII, 1929–31

223–28. Samme sst. XXII, 1935 131 135–38. Steen Fridlund Plewing sst. 1974, 1975 50–57. Vilh. Wanschler i Artes IV, 1936 1–72. Elise Konstantin-Hansen sst. 73–95. J. Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 (fot.optr. 1970). Knud Voss: Guldalderens malerkunst, 1968 105–42. Povl Eller i Kulturminister 3.r.I, 1973 114–31. Arne Brenna i Kunst og kultur LVII, Oslo 1974 86–95. C. Christensen i Medd. fra Thorvaldsens museum, 1978 116–26. M. Nykjær i En bog om kunst til Else Kai Sass, 1978 334–40. G. Zahle sst. 341–51. J. H. Madsen i Nat. mus. årsskrift, 1979.

Papirer og breve i Kgl.bibl. og Rigsark.

Birgitte Bøggild Johannsen (Leo Swane)

Hansen, Dagmar Julie Augusta, 1871–1959, sanger. * 12.11.1871 i Kbh. (Johs.), † 13.4.1959 på plejehjemmet Hannelund, Rungsted, begr. i Kbh. (Ass.). F: smedesvend Emil August H. og Vilhelmine Kirstine Eibye (* 1851). ~ 29.11.1906 i London med grosserer, senere salgschef Max Moritz Fritz Heinemann, * 18.4.1885 i Leipzig, † 20.12.1954 på amtssygehuset i Gentofte, s. af Heinrich Wilhelm H. og Mathilde Louise Marie Bienengraber.

H. fik sin første sceniske optræden på Casino 1886, endnu ikke fyldt 12 år. Det var på teatrets musikkonsulent Charles Kjerulfs anbefaling. Hun skulle optræde i et fra fransk bearbejdet eventyrspil *Tommeliden*. Hun udviklede sig med rivende fart. 14 år gammel medvirkede hun i en sommerrevy på Fr.berg morskabsteater hvor Frederik Jensen var hovedkraft, og blev fordelagtig bemærket for sin kønne lille sangstemme og sin usædvanlig flotte figur. En tid var hun knyttet til Maria Spiers teaterselskab hvor hun bl.a. kom til at optræde som Palle i *Gøngehøvdingen*. Der blev hurtigt rift om hende blandt de københavnske revydirektører. 1890 optrådte hun atter på Frederiksberg morskabsteater og samme år i Nationals vinterrevy. I dagbladet København hed det at hun så brillant ud og at man ikke længe „havde set en så fristende forbuden frugt“. I 1890'erne var hun den ubestridte stjerne i National-varieteen hvor hun lancerede sine mest berømte numre, først og fremmest Olfert Jespersens *Oh Dagmar, oh Dagmar, vil du være min så vil jeg være din* som blev en sådan træffer at udenlandske turister i København fik det indtryk, at det drejede sig om Danmarks nationalsang. Kendt blev også visen om den lille Anna der kom ind med otte-toget fra Kalundborg „og hun havde såd'n et dejligt krøllet hår“. Fra omkring 1900 var H. det afgørende trækplaster i etablissementet Over Stalden i Charlottenlund og havde tillige store succeser i provinsen. Hun forsøgte sig endog som skolerytterterse i cirkus Orlando 1905, dog vistnok uden større held. 1906 giftede hun sig med den tyske forretningsmand Fritz Heinemann og var i en årrække bo-

sat i Hamburg. I årene efter 1903 havde hun gæsteoptrædt og gjort stor lykke mange steder i Europa (Berlin, Paris, St. Petersburg, Helsingfors samt i Holland og Ungarn). Også i Sverige blev hun populær efter flere turneer, bl.a. til Stockholm. 1912 optrådte hun på Kasino-varieteen i Århus og fra 1914 atter på National afvekslende med Arena-teatret i Kbh. Fra omkring 1920 var hun på flere gæstespil i forskellige sommerteatre hvor hun også forsøgte sig i operettefaget, bl.a. som *Ninine* i Boullards operette af samme navn. Da hendes sceniske talent ikke svarede til hendes enorme popularitet må man forklare den sympati der altid ombøgede hende med andre personlige egenskaber: en vis klædelig beskedenhed, et kønt ansigt med troskyldige blå bårneøjne, et henrivende smil og en overordentlig velskabt skikkelse af klassisk frodighed som hun uden at virke hovet gerne stillede til skue. Flere af tidens bedste kunstnere brugte hende som nøgen model, bl.a. Vilhelm Bissen i sin smukke skulptur *Jægerinden* og Julius Paulsen i sit maleri *Adam og Eva* (begge tilhørende Statens museum for kunst). I sin optræden udfoldede hun en ganske speciel dansk og i og for sig borgerlig charme inden for den genre, hun repræsenterede med en så uimodsigelig folkeyndest. □ Tegn. af Carl Thomsen, 1887 (Teatermus.). Træsnit på skillingsvise. Foto.

Dagmar-album i 31 billeder, 1899. Dagmar-album i 49 billeder, 1910. Masken, 1910–11 158. V. Schjørring: Kbh. under buelamperne, 1945 115–19. Samme: Kbh. Mindernes by, 1947 49–53. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 14.4.1959. Axel Kjerulf i Politiken s.d.

Sigurd Berg

Hansen, Edmund Gottfred, se **Grut, Edmund Hansen**.

Hansen, Einar, 1885–1958, farver. * 16.2.1885 i Vejle, † 28.5.1958 i Vejle, urne på Vejle ndr. kgd. F: farver Lars Peter H. (1855–1940) og Caroline Olsen († 1955). ~ 27.10.1917 med Anna Taaning, * 3.7.1882 i Kongens Tisted, Himmerland, d. af seminarieførstander Peter T. (1857–1943) og Christine Thorvaldine (Dina) Berg (1859–1956). H. kom i farverlære i Vejle 1899 og senere hos firmaet Christiansen & Blünche i Flensborg fra 1900–03. Fra 1903–05 arbejdede han som farver-svend i Karlsruhe, Chemnitz og Berlin. 1908–14 gik han på kunstakademiet hos professor Viggo Johansen og blev naturalistisk maler. Herefter begyndte H., der overtog faderens farveri i Vejle 1918, at studere farvekunstens teknik og historie, og han blev tillige specialist i tekstilers restaurering og opbevaring. Han udførte personligt tegninger til adskillige kattuntryk, til gardinstof og

Hansen, Einar

vægbeklædning, og 1925 modtog hans firma guldmedalje for kattuntryk på verdensudstillingen i Paris. I Danmark har H. udført adskillige højt kvalificerede opgaver. Han har farvet garnmaterialet til Joakim "Skovgaards folkevisegobeliner i audienssalen på Christiansborg, garnerne til gobelinet i Københavns rådhus' bryllupssal samt til William "Scharffs gobelin til Egmont H. Petersen-kollegiet. H. har modtaget den Hirschsprungske medalje som anerkendelse for sin indsats i dansk kunsthåndværk. H.s privatsamlinger af tekstilkunst omfattede flamske gobeliner fra 1500-tallet, folkedragter, militærstoffer og fane-duge samt et herbarium med prøver på den danske floras muligheder. Han var sagkyndig for en kommission vedrørende hærens faner, og sammen med Tøjhusmuseets direktør, kaptajn J. "Stöckel, udarbejdede han 1933 forslag til naturfarve til Dannebrog så flaget altid kunne være farvebestandigt, uanset om materialet var silke, bomuld eller uld. 1921–27 stod H. i spidsen for arbejdet med finansieringen og den praktiske indretning af Farvergården i Den gamle by i Århus. Om farverhistorie har han skrevet i denne institutions årbog 1927. H. var redaktør af Dansk Farvertidende 1942–47 samt medlem af bestyrelsen for Dansk farverforening. De musiske sider af hans natur afspejlede sig i hans medlemskab af bestyrelsen for såvel Vejle kunstforening som for Vejle musikforening.

Axel Rude: Af et farveris hist., 1963. Dansk farveri- og renseri-tid., jubilæumsnr. aug. 1963.

Ib Gejl

Hansen, Einar Anton, *1902, forlægger. *14. 11.1902 i Horsens. F: grosserer Anton Ole H. (1878–1939) og Johanne Caroline Hansen (1879–1961). ~15.10.1924 i Kbh. (b.v.) med Vera Marie Udesen, *30.6.1900 i Kbh., d. af grosserer Jens Knudsen U. (1867–1926) og Johanne Margrethe Andersen (1869–1936).

Efter handelsuddannelse og handelseksamen i Danmark 1919 praktiserede H. 1920–21 i Norge og Tyskland hvorefter han 1923 flyttede til Malmø hvor hans otte år ældre morbror Michael Th. Hansen allerede var i gang som forlægger. Sammen med morbroderen startede han 1925 *Baltisk Forlag* som udgav billige værker i Sverige og Danmark. 1928 påbegyndtes udgivelsen af det store kolportageværk *Svensk uppslagsbok*, men 1932 skiltes onkel og nevø. Michael Hansen fuldførte *Svensk uppslagsbok* alene, og H. – som samme år blev svensk statsborger – startede Ugebladsforlaget *Allhem* i Malmø med eget trykkeri og lagde ud med *Hemmets* veckotidning og *Allas* veckotidning som nåede op på mere end en

halv million eksemplarer om ugen. Fra 1935 begyndte H. tillige at udgive populære værker, i første række *Svenska folket genom tiderna* I–XII, 1938–40, og *De nordiska folken genom tiderna* I–IV, 1946–49.

Det er dog H.s indsats som forlægger i efterkrigsårene der stærkest har markeret hans profil i nordisk udgivervirksomhed. Siden krigen har han udsendt en række pragtværker af blivende værdi som alle lyser af H.s skaberglæde, dristighed og foragt for omkostninger. I ikke mindre end 40 bind har han i *Allhems landskapsböcker* skabt en moderne, rigt illustreret beskrivelse af Sverige, og i 18 bind har han udsendt *Slott och herresäten i Sverige*. Sin udtalte interesse for det maritime har ytret sig i *Svenska flottans historia* I–III som betragtes som det stateligste monument, noget lands flåde har fået rejst i bogform. Pionérværket *Svenskt konstnärlexikon* i fem kæmpebind (1952–67) er med sine gedigne biografier og sin overdådighed af farvetrykte bilag ligeledes blevet et unikt værk i nordisk kunstitteratur. Endelig må nævnes udgivelsen af *Esaias Tegnér's brev* I–XI der 1969 indbragte H. æresdokortitlen ved Lunds universitet. H.s iøjnefaldende dygtighed som forretningsmand har også gjort sig gældende på adskillige andre felter. 1946 stiftede han sit eget rederi *Clipper* i Malmø og tæller i sin flåde bl.a. den berømte cruiser *Stella Polarica*. Fra 1941–53 drev han tillige papir- og emballagefabrikken *Fridafors* i Kronobergs län.

Overfor Danmark har han ydet en ret enestående hjælp til flygtningeorganisationerne i Skåne 1943 og i mange år virket som pioner i dansk-svensk kulturudveksling. I Sverige har han været stadig donator til talrige nationalt betonede organisationer. Skønt hele H.s største forlagsindsats er rent svensk, regnes han ligesom Sven "Nielsen i Paris blandt de store danske forlæggere hvis indsats er faldet uden for landets grænser. – K². 1947. □Foto.

Bo Bramsen

Hansen, Carl Elin Petrus, 1897–1972, chefredaktør. *4.12.1897 på Vinde Vestergård, Skive, †1.9.1972 på Skive sygehus, begr. Skive kgd. F: redaktør, borgmester Carl "H. (1870–1940) og Anne D. K. Jensen (1879–1937). ~19.8.1922 i Skive med Dorthe Strøm, *5.9.1894 i Lihme, †1.8.1975 i Skive, d. af fisker Peder S. (1856–1926) og Ane Kirstine Nielsen (1871–1950).

Som søn af den betydelige bladmand, politiker og organisator Carl Hansen (-Vinde) der gjorde Skive Folkeblad til en radikal og lokal instituti-

on, og som medarbejder ved Folkebladet gennem et halvt århundrede, blev H. i sjældnen grad ét med sin avis og videreførte frugtbar faderens bladpolitiske værk. Efter studentereksamen 1917 fra Viborg latinske lyste han jura og tog 1. del 1919; men giftfeber tvang ham fra studiet og efter et halvt års medarbejderskab ved Silkeborg Venstreblad hos den radikale redaktør Nic. Hurup ansattes han 1.8.1920 som journalist ved Skive Folkeblad og forlod ikke siden bladet. 1935 udnævntes han til faderens medredaktør, 1938 til ansvarshavende. Svækket af sygdom fratrådte han posten 30 år senere, 31.12.1967, men forblev journalistisk tilknyttet bladet indtil 1.8.1970, 50 års-dagen for ansættelsen. Politik, bredt forstået, var for H. journalistikkens kerne, men han havde den professionelle bladleders sans for at fange læserne hvor de står. Derfor gav han ikke blot sin mening til kende i de ledende artikler, men tog alverdens emner op overalt i avisen, selv i læserbrevsruddikken. Hans stil var levende, direkte, blottet for fremmedord, stærkt pointeret, og han udfoldede sig især i det polemiske. Med Skivekredsens radikale folketingsmand siden 1920 Bertel Dahlggaard fortsatte H. det nære samarbejde som var indledt i faderens redaktørtid. De var begge født i Salling og så samfundsudviklingen i „Skive-radikalismens“ særlige belysning, til hvis karakteristisk H. har bidraget med følgende betragtning: „Sallingboerne erkender naturligvis, at der er et Danmark uden for Salling og en verden uden for Danmark, – men Salling er dog en særdeles vigtig part af begge dele! Derfor finder man det også kun rimeligt og naturligt, at Salling fører sin egen politik“ (*Fra naturtion til radikalisme*. Særtryk af Skive Folkeblad, 1952). Folkelighed i grundtvigsk tradition, radikal politik og lokal bundethed (samt afholdssagen, også en „arv“ fra faderen), fandt modsætningsfrit sammen i H.s person og var gløden i hans journalistiske virke. I et jubilæumsskrift for Skive Folkeblad 1956 udtrykte han en bladpolitisk trosbekendelse med henvisning til „respekt for det enkelte menneskes ret til fri åndelig udvikling, til at have andre meninger end flertallet, og til at føre disse meninger frem gennem det blad, der er og skal vedblive at være *egnens frie talerstol*“. Han værnedes den journalistiske uafhængighed og var trods partiloyaliteten aldrig bange for at tage særstandpunkt. Pressens uddannelsesproblemer interesserede ham stærkt, han arbejdede for oprettelsen af journalistkursus ved Århus universitet (senere Journalisthøjskolen) og sad 1952–62 i dets bestyrelse. 1954–68 var han i bestyrelsen for Organisationen af bladudgivere i provinsen, ligesom han beklædte andre pressemæssige tillids-

hverv. – H. deltog aktivt i kommunalpolitik som medlem af Skive byråd 1937–48 og af repræsentantskabet for Den danske købstadforening 1937–45. Han var virksom i det radikale venstres og afholdsbevægelsens organisationsliv. □Mal. af N. Mølgaard Andersen, 1970 (Skive Folkeblad). Foto.

Interview i Skive folkebl. 30.11.1957. – Garantselsk. Skive folkebl., 1956 især 97–117. Bertel Dahlggaard i Skive folkebl. 5.12.1957. Sst. 29.11.1967. Hans Larsen sst. 1.9.1972.

Verner Jespersen

Hansen, Eline Johanne Frederikke, 1859–1919, skolekøkkeninspektør. * 22.10.1859 i Assens, † 6.1.1919 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sejmagermester Christian Jacob H. (1832–80) og Johanne Margrethe Rasmussen (1822–91). Ugift.

Efter uddannelse til privatlærer 1876–77 på N. Zahles kursus blev H. ansat et par år på Sæby realskole. 1883 tog hun eksamen som almueskolelærer, var 1884–88 lærer ved en højere pigeskole i Århus og blev 1889 ansat ved Kbh.s skolevæsen hvor hun fandt et rigt virkefelt. H. var allerede fra Århus-tiden meget aktiv i Dansk kvindesamfund som 1887 rejste skolekøkkensagen gennem en henvendelse til Kbh.s skoledirektion. Blandt de ivrigste tilhængere og fortalere for den var fra DK Birgitte Berg Nielsen, og da oprettelsen af de første skolekøkkener 1893 gjorde det nødvendigt at uddanne skolekøkkenlærere indtilskyndede hun H. til at rejse til Kristiania hvor der siden 1892 fandtes et kursus i husholdning. Med tilskud fra kommunen gennemgik hun denne særlige læreruddannelse og tog eksamen 1897.

De følgende år foretog hun studierejser til Tyskland, Belgien, England og Skotland for at se skolekøkkenundervisning i praksis, og 1901 blev hun ansat som lærer ved de skolekøkkenkurser som Statens lærerhøjskole var begyndt på et par år tidligere. H. agiterede dygtigt i skrift og tale for denne undervisning som da også blev indført i stadig flere kommuner rundt i landet og desuden ved Kbh.s kommunes fortsættelseskurser. 1910 blev hun den første skolekøkkeninspektør og skulle følge samt rådgive ved undervisningen. Samtidig udnævntes hun til leder af lærerhøjskolens skolekøkkenafdeling. – H. var desuden en af kvindebevægelsens ledende skikkelser, havde deltaget yderst aktivt i stemmeretskampen, var formand for danske kvindeforeningers valgretsudvalg, havde været i DKs hovedstyrelse og forretningsudvalgets sekretær, støttet og deltaget i Danske kvinders nationalråds dannelse m.m. Yderligere ledede hun gennem en årrække de københavnske lærerinders organisation og stod i

Hansen, Eline

spidsen for oprettelsen af lærerindernes ferie-hjem i Assens for københavnske skolebørn – det første af en række. Med iver deltog hun i det politiske liv som medlem af det radikale venstre, ligesom også fredssagen havde hendes store interesse, og under første verdenskrig udførte hun et højt skattet arbejde for at knytte og vedligeholde forbindelsen mellem engelske og tyske kvinder.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år, 1912 (2. udg. 1939). Lærerne og samfundet, red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin III, 1913 633. Kirsten Andersen, K. Blicher og C. Tybjerg i Kvinden og samf. XXXV, 1919 3f. Kbh.s kommuneskole XII, s.å. 17f.

Inga Dahlsgård (Karen Hessel)

Hansen, Elise Konstantin, se Konstantin-Hansen, Elise.

Hansen, Else-Marie Juul, * 1904, operettesanger, skuespiller. * 19.10.1904 i Kbh. (Helligkors). F: skomagermester Hans Frederik Hansen (1875–1946) og kammerpige Maren Jensigne Nielsen (1875–1951). ~ 23.12.1952 i Kbh. (Solbjerg k.) med skuespiller Holger Juul H., * 14.8.1924 i Nyborg, s. af bogholder Hans Holger H. (1896–1947) og Christine Juul Christensen (* 1894). Ægteskabet opløst 15.7.1965.

H. dansede ballet fra sit femte år (hos Agnes Nyrop Christensen) og kom som niårig til Tivolis pantomimeteater hvor hun efterhånden avancerede til at spille Colombine. Senere blev hun ansat på Casino hvor hun dansede og sang i koret. Sin første sangundervisning fik hun af Per Biørn og Kirstine Linnemann. 1927 debuterede hun i operetten *No. no, Nanette* på Fønixteatret. Hendes store sceniske talent, hendes sunde naturlige sopranstemme og et særdeles fordelagtigt ydre skaffede hende straks en succes og popularitet hos københavnernes som har holdt sig usvækket siden da. En kort tid var H. knyttet til Scala, men vendte 1929 tilbage til Fønixteatret for at spille titelrollen i operetten *Friederike*. De næste syv, otte år havde hun engagementer på forskellige københavnske teatre med hovedroller i sangspil og operetter hvoraf kan nævnes *Forår i Heideberg*, *Jomfruburet*, *Hjertet i valsetakt* og *Den glade enke* – i samspil med kunstnere som Frederik *Jensen, Edgar Hansen, Erling *Schroeder o.a. I disse år slog hun sit navn fast som en af vore bedste operettesangere, men det var nok først i 1938 hvor hun på Nørrebros teater (under C. Biering-Petersen) fik Hans *Kurt som partner at hendes egentlige storhedstid oprandt. Parret Else-Marie og Hans Kurt blev en institution i det københavnske musikliv, og en lang række operetter gik de følgende år med dem som hovedkræfter over den nørrebroske

scene: *Balaleika*, *Grevinde Maritza*, *Czardasfyrstinden*, *Valsedrømme*, *Dollarprinsessen*, *Zigeunerbaronen*, *Cirkusprinsessen*, *Grevinden af Nørrebro* og *Som i ungdommens vår*. H. og Hans Kurt havde i denne tid de samme sanglærere, Ludwig Jubelsky og Magnus Andersen, og dette har sikkert været væsentligt medvirkende til parrets brillante udførelse af de mange hovedroller. Efter Nørrebros teater fulgte nogle år på Det ny teater, stadig med Hans Kurt som partner, hvor højdepunktet var opførelsen af *Den glade enke* i 1944. Parrets popularitet blev yderligere befæstet ved koncertturneer i det ganske land – under og efter krigen – samt ved talrige radioudsendelser. I 1948 sang H. Mimis parti i operaen *La Bohème* (Odense teater), men ellers var det indtil 1953 de klassiske operetter og de moderne musicals som hun varetog hovedpartierne i, fx *Røverne* (Frluftsteatret 1948), *Gadeprinsessen* (Nørrebros teater 1948), *Adam* og *Venus* (Tivolis Glassal 1948), *Oklahoma* (Nørrebros teater 1949), *Annie, get your gun* (Århus teater 1950–51, Odense teater 1951), *South Pacific* (Stockholm 1952), *Flagermusen* (Odense 1952), *Czardasfyrstinden* (Odense, nu med Holger Juul Hansen som medspillende). Herefter tilbage til Kbh.: *Sommer i Tyrol*, *Den glade enke* og *Åh, min papa* (Frederiksberg teater 1953). Nu besluttede H. at opgive operettens store flotte damer og påtog sig kun de mindre partier, men samtidig gled hun naturligt over i skuespillerfaget, og hun har siden 1953 på glimrende vis udført karakterroller på såvel Kbh.s som provinsens teatre, bl.a. i disse lystspil og skuespil: *Luften er svanger*, *Sladder*, *Figenbladet*, *Afdøde Jonsen*, *Hver ting til sin tid*, *En tagsten i hovedet*, *På et hængende hår*. I Radio- og TV-teatret har H. været meget anvendt, sidst i TV-serien *Matador* (1977–78). Også i en lang række film har hun medvirket. Hun har indspillet talrige gramfonplader med operettesange. – H. har alle dage udført sit arbejde i teatrets tjeneste med den allerstørste flid, pligtopfyldthed og akkuratess, uden at det på noget tidspunkt er gået ud over hendes umiddelbarhed, hendes naturlige smittende humør og hjertevindende charme. □Mal. af M. Ulvig, 1944. Tegn. af Hans Bendix. Foto.

Svend Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 14.7.1977.

Svend Saaby

Hansen, Theklar Emanuel, 1894–1964, gymnastikteoretiker. * 4.1.1894 i Edslev, Kolt sg., † 16.11.1964 i Kbh, urne på Kolding sdr. kgd. F: mejerist, sidst i Kbh. Hans H. (1858–1931) og Karen Marie Rasmussen (1857–1941). ~ 30.6.

1926 i Kbh. (Jac.) med Sigrid Anna Kirsten Bodil Mayland, * 5.6.1904 i Vorup ved Randers, d. af toldassistent, senere toldforvalter i Haderslev Niels Peter M. (1876–1947) og Else Marie Thomsen (1880–1958).

H. havde sit barndomshjem i Haslev og blev 1911 student fra Roskilde, hvorefter han begyndte at studere til skoleembedseksamen. Han var fra drengsårene stærkt interesseret i gymnastik og idræt og følte lyst til at komme til at undervise i disse fag, og denne interesse var medvirkende til at han valgte et studium der stiledede mod lærervirksomhed. Netop det år han blev student fik gymnastik indpas som valgfrit bifag ved skoleembedseksamen, og det faldt ham naturligt at medtage det blandt sine studiefag: matematik (hovedfag), fysik, kemi, astronomi. Studiet af gymnastik kom til at foregå under professor J. Lindhard, og dennes vejledning og påvirkning fik en gennemgribende indflydelse på H.; hans videnskabelige arbejdsområde (muskul- og arbejdsfysiologi) og retningslinjerne for hans senere virksomhed blev afstukket i disse læreår. Efter at være blevet cand.mag. 1922 fortsatte han en allerede i studieårene påbegyndt lærervirksomhed ved Østersøgedes gymnasium hvor han 1923 blev adjunkt. Samtidig gik han i gang med udarbejdelsen af sin doktordisputats og blev 1927 cand.phil. på en afhandling om muskelarbejdets mekaniske nyttevirkning som var den første disputats inden for faget gymnastikteori. N.å. ansattes han som fast videnskabelig assistent ved gymnastikteoretisk laboratorium, og i de følgende år var han desuden optaget af lærervirksomhed ved Statens gymnastikinstitut, hærens gymnastikskole og Teilmanns kursus (nu skolen for fysioterapeuter). 1935 blev han Lindhards efterfølger som professor i gymnastikteori ved Kbh.s universitet, og 1940 afløste han ham tillige som forstander for Statens gymnastikinstitut der på dette tidspunkt fik navnet Danmarks højskole for legemsøvelser. 1937 blev han medlem af Folkeforbundets hygiejniske komité's udvalg for tilrettelæggelse af internationalt samarbejde på den legemlige opdragelses område, og i denne egenskab berejste han n.å. en række europæiske lande, ligesom han 1939 skaffede midlerne til en særlig idrætsorienteret videreuddannelse for lægen Ove Bøje. Han har skrevet muskelfysiologiske, arbejdsfysiologiske og gymnastikteoretiske afhandlinger af anerkendt lødighed, har været medudgiver af lærebøger i fysiologi og gymnastikteori og var 1936–43 i redaktionen af tidsskrift for legemsøvelser. 1946 blev han rektor for Danm.s højskole for legemsøvelser og 1951 var han prorektor ved Kbh.s universitet.

H. formåede afgørende at sætte sit præg på såvel

undervisningsstrukturen, hvis nuværende udformning netop blev skabt i H.s periode, som på højskolens fysiske struktur idet arealet under hans ledelse blev udbygget med svømmehal, idrætshal m.m. 1961 tog han sin afsked som professor og rektor, men vedblev til det sidste aktivt at tage del i spørgsmålet om undervisningens udformning og den verserende debat om vurderingen af konkurrencemomentet i skoleidræt og frivillig idræt. I både skrift og tale udtrykte han stor betænkelighed ved den hysteriske udvikling af konkurrencesporten, ligesom den tiltagende semi-professionalisme var ham en stadig torn i øjet. H. skrev 1956 bogen *Sports in Denmark. The development of Danish physical education and training* og 1961 *Danmarks Højskole for Legemsøvelser 1911–1961*. – R. 1943. DM. 1951. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1927 155. – Erling Asmussen i Tidsskr. for legemsøvelser XXIX, 1964 101–03.

Leif Vangdrup (H. P. Langkilde)

Hansen, Emil Christian, 1842–1909, gæringsfysiolog, laboratorieforsker. * 8.5.1842 i Ribe, † 27.8.1909 i Hornbæk, begr. i Kbh. (Vestre). F: malermester Joseph Christian H. (1812–97) og Ane Cathrina Dyhre (1811–98). ~ 30.3.1880 i Holsteinborg med oldfrue på Gl. Carlsberg Mathilde Vilhelmine Caroline Jensine Melchior, * 4.6.1840 i Engestofte, † 3.10.1909 i Kbh., d. af væver Johan Christian M. (* 1809) og Charlotte Emilie Saabye (* 1814).

H.s far havde ført en eventyrers omflakkende liv før han nedsatte sig som malermester i Ribe (født i Kbh., adopteret af lederen af Jønstrup seminarium, sejlede syv mdr., i malerlære i Odense, skibsmaler i Bremerhaven, malede teaterdekorationer i Karlsruhe, sang som statist i koret. Franske fremmedlegion i 1830erne mod Abd-el-Kader, 1835 mod Don Carlos i Spanien, såret 1837, deltog i opstande i Frankrig, deporteret, vendte 1838 tilbage til Danmark. Virkede først som maler i Haderslev, nedsatte sig derefter i Ribe). Som ældste søn følte H. sig i opvæksten nært knyttet til sin far og måtte meget tidligt deltage i dennes arbejde og døje urimelige strabadser under dennes udflugter, udskjelser og nattevsvir. Beretningerne om faderens tidligere liv prægede sig dybt i H.s sind. 1850 kom han i borgerskolen, dernæst i betalingsskolen hvor han var den dygtigste elev med umættelig lyst til at læse og lære. Hjemmet var med en voksende børneflokk yderst fattigt. Teatertruppens besøg gav ham tanken om at blive skuespiller, men faderen tvang ham lige før konfirmationen i køb-

mandslære trods lærerens ønske om at lade ham fortsætte læsningen. Han blev efter mange bataljer på lærepladsen frigjort fra aftalen efter mindre end et års forløb og blev af omgivelserne betragtet som uregerlig og uberegnelig. Tilbage stod muligheden at tage faderens erhverv op. 10.4.1860 udstedtes rejsepapirer for husmaler H. Han fandt først arbejde i Åbenrå, derfra sydpå til Rendsburg, og på vej til Neumünster sluttede han sig til en sigøjnerfamilie. Han afslog dog at følge dem til Köln. Tilbage i Ribe forsøgte H. sig som kunstmaler og kopierede bl.a. J. Roeds bilde Kristi gang til Golgatha i Kathrinekirken. Opmuntret af ros sendte H. kopien til Roed i Kbh. og rejste selv derover 1861. Roed kunne dog kun råde H. til at lære at tegne fra grunden, men det var der ikke råd til. H. søgte, efter at have tjent nogle penge som maler i sjællandske byer, at blive optaget på kunstakademiet, men forgæves. Dermed måtte drømmen om at blive kunstner opgives. H. besluttede så at blive skolelærer og tjente netop nok dertil ved ekstraundervisning, tegning og kontorhjælp. Drømme og planer om at slutte sig som frivillig til Garibaldi's hær spøjte stadig i H.s tanker da han 1862 blandt andre ansøgere blev valgt som huslærer for godsforvalterens børn på Holsteinborg. Dette blev et vendepunkt i H.s liv. Bekendtskab med læreren i Ørslev, den senere fremragende forsøgsleder og botaniker P. "Nielsen, genskabte hans interesse for naturhistorie, dog især botanik. H.s urolige sind blev dæmpet ved målbevidst arbejde. Grev Holsteins huslærer hjalp ham med latin, 1864 tog han til Blågårds seminarium for at følge afsluttende kurser, og han fik sin lærereksamen. Ved sessionen blev H. ikke taget til soldat da han var nærsynet. Han fortsatte som lærer på Holsteinborg og tog 1865 1. del af artium i København. I det efterfølgende år var han huslærer på Fyn og fik tid til at studere botanik – tanker om at blive veterinær eller læge stod ham dog også i hovedet. I stedet søgte og fik han det Monradske stipendium til et treårigt kursus for lærere på Polyteknisk læreanstalt. Dette kursus var en af spirerne til den senere lærerhøjskoles virksomhed. I disse år havde H. et svigtende helbred – bl.a. fik han tyfus – men han gennemførte sine eksaminer 1869.

H. havde under pseudonymet „E.C.“ skrevet fortællinger til almanakker og blade for at tjene lidt penge. De følgende to år gik som lærer og manuduktør i zoologi og botanik og 1871 tog han såvel 2. del af artium som filosofikum. Blandt lærerne på universitetet gjorde zoologen J. C. "Schiodte stort indtryk på ham, og i den skarpe strid mellem zoologer i disse år sluttede H. sig til Schiodtes parti. Dette kan i nogen grad

forklare H.s senere personlige forhold til andre grupper af danske naturforskere. I disse år følte han sig også tiltrukket af plantefysiologi, og afgørende for H. blev at han 1871 blev privatassistent ved professor Japetus "Steenstrups moseundersøgelser. 1873 gjorde han det interessante fund af bølgeblade i de dybere liggende tørvelag i Femsølyng mose, hvoraf han sluttede at bøgen er meget ældre i Danmark end antaget af Steenstrup. Under forelæggelsen af dette fund i Naturhistorisk forening fremhævede H. det som en meget vigtig videnskabelig opdagelse. Da Steenstrup stillede sig noget kølig dertil opfattede H. dette som Steenstrups forsøg på at stække ham som ivrig Schiødtianer, en opfattelse som han vedblev at nære, endog i forstærket form. Følgen af dette modsætningsforhold blev at H. opgav sin plads hos Steenstrup, omend han nogle år endnu fortsatte moseundersøgelserne. Intet er dog publiceret. 1873–76 forberedte H. sin magisterkonferens med plantefysiologi som speciale, og han deltog i professor Eug. "Warmings planteanatomiske øvelser. 1874 udsatte Kbh.s universitet en prisopgave som H. 1876 fik guldmedalje for. Afhandlingen omhandlede de svampe der i Danmark vokser på frisk pattedyrgødning. Arbejdet var baseret på talrige kulturer og præparater og var dygtigt gennemført. Det blev delvis trykt i Vidensk. Medd. fra Naturh. Forening, 1876 (*De danske Gjødnings-svampe*). Arbejdet af samme art med andre højere svampe fortsattes gennem årene, idet H. forblev en ivrig mykolog med særlig interesse for biologi og variation indenfor arterne. 1898 forelagde han ved naturforsker mødet i Stockholm en meddelelse om dette arbejde.

1877 modtog H. fra professor P. L. "Panum en opfordring til at studere gæringsfysiologi på dennes dyrefysiologiske laboratorium. Dette markerer H.s indgang til hans skelsættende arbejde med gær. Samtidig ansøgte H. om tilladelse til at disputere for doktorgraden uden først at tage magisterkonferens. Skønt Steenstrup og andre modsatte sig dette fik han tilladelsen. Han begyndte arbejdet på Panums laboratorium med at studere de organismer der fandtes i øl og i ølurt. På samme tid ønskede brygger Carl "Jacobsen de daglige mikroskopiske undersøgelser af øllet fra Ny Carlsberg udført af en videnskabeligt uddannet mand, og på Steenstrups anbefaling antog han H. i jan. 1877. Da pladsen som forstander for Carlsberg laboratoriets fysiologiske afdeling blev ledig ved årets udgang fik H. tilladelse fra brygger J. C. "Jacobsen (Gl. Carlsberg) til at arbejde med sin disputats på laboratoriet. H. fik endog bolig ved laboratoriet og arbejdede 1878 intensivt med sin disputats.

Graden tildeltes 25.4.1879 for afhandlingen *Om Organismer i Øl og Ølurt* (trykt i Medd. fra Carlsberglaboratoriet I, 1879, i noget udvidet form). J. C. Jacobsens interesse for H.s arbejde var uhyre stor, endog så stor at H. – ifølge nedskrevne beretninger – engang i 1878 bad Jacobsen lade være med at forstyrre arbejdet. Efter at have sundet sig på denne bemærkning kunne Jacobsen endog senere tale spøgefuldt om episoden.

I.1.1879 konstitueredes H. og I.10.1879 ansattes han som forstander ved Carlsberg laboratoriets fysiologiske afdeling, og H. forblev der til sin død. I denne stilling – under datidens bedst mulige arbejdsforhold – udførte H. de gæringsfysiologiske arbejder der har gjort ham til en af Danmarks mest kendte videnskabsmænd. Doktorafhandlingen er H.s første vigtige arbejde i denne sammenhæng. Han viste bl.a. at mikroorganismer kan udvise ganske forskellig kemisk reaktion, selv om de morfologisk ikke kan adskilles. Dette førte direkte til den antagelse at det samme gælder for de i bryggeriet anvendte gærformer (saccharomyces). Dette synspunkt er afgørende idet H. her skiller sig fra og går mere i dybden end sine berømte forgængere på feltet, M. Reess samt L. Pasteur. Sidstnævnte betegnede simpelthen alle gærformer der gav alkohol som saccharomyces. En nærmere botanisk analyse af spørgsmålet blev aldrig overvejet af Pasteur; hans uddannelse og evner lå på andre områder. Det blev H.s indsats at vise den store indflydelse som vækstbetingelserne har på gærens fysiologi og morfologi, det vil også sige mulighed for identifikation i mikroskop. Det er blevet sagt af en af H.s kolleger, tyskeren K. Windisch, at H.s væsentlige indsats bestod i at erstatte tågede teorier og løse spekulationer med klare eksempler og fakta der fik praktiske konsekvenser. H.s videnskabelige botaniske resultater er publiceret 1881–1908 i 13 afhandlinger under den fælles hovedtitel *Undersøgelser over Alkohol-gjærsvampenes Fysiologi og Morfologi* (i Medd. fra Carlsberg Lab.). Han begyndte med den let kendelige *S. apiculatus* hvis biologi (her defineret som overvintrings- og formeringsforhold) han klarlagde 1881. Kort fortalt, at den overvintrer i jorden og formerer sig om sommeren på saftige frugter. I de følgende 20 år lykkedes det at påvise at andre gærarter forholder sig stort set på samme måde, et væsentligt bidrag på det tidspunkt. 1882 påviste han at nogle af de i naturen forekommende gærformer (i gæringsindustrien betegnet som „vildgær“) havde forskellig gæringsevne, og at nogle gav ølet en „ilde smag“. Til forskel fra Pasteur der kun ledte efter de i mikroskop let påviselige bakterier som årsag til

„sygdomme i øl“ og foreslog at rense gærkulturer ved dyrkning af disse i sucrose tilsat vinsyre (bakteriehæmmende), viste H. at vinsyretilsætningen også hæmmede nogle „vildgær“-typer. Som udgangspunkt for en fastlæggelse af hvad der var „kulturgær“ eller „vildgær“ benyttede han såvel botaniske som fysiologiske kriterier, og han anvendte disse på absolut rene gærkulturer opformeret fra en enkelt gærcelle. Til sidst nævnte – på det tidspunkt helt ukendte målsætning – lykkedes det for H. efter lange og vanskelige forsøg at udarbejde en rendyrkningsmetode hvor dette kan gøres med usvigelig sikkerhed, samt at konstruere en glaskolbe hvor renkulturer kan opbevares gennem mange år. Dette er beskrevet i hans anden og femte afhandling 1883 og 1886. Det varede adskillige år, før hans arbejder vandt almen anerkendelse blandt fagfæller hjemme og ude i verden – det betød jo også at andre måtte opgve egne synspunkter. På Gl. Carlsberg var J. C. Jacobsen også i begyndelsen tvivlende overfor H.s resultater, men efter at H. 1883 havde isoleret og formeret en tilstrækkelig mængde af „Carlsberg bundgær no. 1“ til et bryg i stor skala, og da dette bryg der blev startet 12.11.1883 bekræftede at H. havde ret, gik J. C. Jacobsen helt ind for den nye metode. Denne dato er senere betragtet som Carlsbergs „fødselsdag“. H. havde egentlig forestillet sig at Gl. Carlsberg mod betaling skulle levere rent gær til bryggerierne verden over, men tro mod sine principper vedrørende Carlsberg laboratoriets statutter hvor det er fastslået at ingen af dets resultater må hemmeligholdes, nægtede Jacobsen at gå ind på H.s forslag om at lade metoden patentere eller at fremstille ren gær til salg. Prøver af ren gær blev gratis stillet til rådighed, og inden længe blev metoden anvendt verden over. Gæringsfysiologer fra mange lande kom til Carlsberg for at lære; det første kursus blev afholdt 1882, og trods modstand og kritik fra flere sider har kun få gennemgribende metodeændringer indenfor industrien så hurtigt vundet international anerkendelse. I syv afhandlinger under fællestitlen *Undersøgelser fra Gjæringsindustriens Praxis* (i Medd. fra Carlsberg Lab.) har H. 1888–92 publiceret de arbejder der havde praktisk sigte. De er udkommet på tysk i bogform i flere oplag. Det blev H.s ungdomsven og videnskabelige kollega Alfred Jørgensen, der så og som sin livsgave udnyttede muligheden for at formidle udbredelsen af H.s rendyrkningsprincip i hele verden. Deres indbyrdes forhold er belyst i Alfred Jørgensens biografi.

1889 begynder en ny periode i H.s arbejder. Hidtil havde han antaget at gæren saccharomyces bevarede sine karakteregenskaber konstant. Fra

dette tidspunkt studerede han også muligheden af variation i disse karakteregenskaber, fx deres evne til at danne sporer. Bl.a. fandt han at røggær, efter at have været dyrket talrige generationer i ølurt ved en vis temperatur, mister evnen til sporedannelse og ikke genvinder den selv om temperaturen ændres til en for sporedannelse gunstig temperatur. Selv om vi i dag kan forklare resultaterne ud fra mulighederne for mutationsdannelse var de dengang sensationelle, idet de virkede som belysende for Charles Darwins dengang nye love om arternes variation og udvikling. Iøvrigt havde de derved udviklede gærvarianter betydning ved fremstilling af gær eller alkohol. I mange år betragtede H. de fleste af ham adskilte gærformer som fysiologiske racer, senere antog han dem som arter, hvilket han anførte i sin bog *Grundlinier for Saccharomycetes Systematik* der først udkom på tysk (1904), senere på dansk (1911). H.s øvrige publikationer (af ialt 90) kan findes i Meddelelser fra Carlsberg Laboratoriet på dansk eller fransk, eller på tysk i *Centralblatt für Bakteriologie und Parasitenkunde* som H. iøvrigt var medudgiver af. 1911 er hans mere videnskabelige arbejder udgivet af Alb. Klöcker under titlen: *Gesammelte theoretische Abhandlungen über Gärungsorganismen von Emil Chr. Hansen*. For H.s arbejder er det bemærkelsesværdigt at de er værdifulde og er blevet højt vurderet både ud fra et videnskabeligt synspunkt og ud fra deres praktiske betydning. Dette bevirkede at H. blev æresmedlem af mange udenlandske selskaber og institutter. Han blev æresdoktor ved universiteterne i Uppsala, 1907, Genève, 1909 samt Teknisk højskole i Wien, 1908. I Danmark blev han medlem af Videnskabernes selskab, 1890, og han fik donationer fra Carlsbergfondet og Bryggerforeningen, og i 1902 (efter 25 års tilknytning til Carlsberg laboratoriet) fik han en af Carl Jacobsen en guldmedalje samt en sum penge indsamlet ved en international subskription.

H.s usædvanlige og hårde barndomsår og den måske mere eller mindre indbildte modstand imod hans første videnskabelige arbejder prægede ham hele livet igennem. Han var uadtaligt bitter og barsk samt uden sans for humor og gemytlighed som han anså for uværdige egenskaber hos en videnskabsmand. Dette var dog måske et påtaget væsen da det kan vises at han til anden side var godgørende og viste medfølelse med dårligt stillede. Han interesserede sig også for kunst og kunsthistorie, havde et stort bibliotek, især om naturvidenskabens historie, og testamenterede dele deraf til Carlsberg laboratorium. H. efterlod sig en betydelig formue, hvoraf 50.000 kr. blev testamenteret til et fond der bæ-

rer hans navn; fondets renter uddeles af en international komité som belønning for biologiske arbejder. H. forblev som leder af Carlsberg laboratoriets fysiologiske afdeling til sin død. 1909 blev først hans kone, kort tid efter han selv syg. Han led meget, og hans herefter blev stærkt nedsat. Han tog til et sanatorium for at komme til kræfter igen, men fik feber og døde kort tid efter. – Tit. professor 1892. – R. 1889. K.² 1908. □ Relief af Nicolai Schmidt, 1879 (Ribe mus.), buste af samme 1894 (Ribe mus., Carlsberg 1900). Mal. af O. Haslund, 1897 (Carlsberg lab., Fr.borg). Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Vidensk. selskab, 1897 (Vidensk. selskab) og på sammes mal., Industriens mænd, 1902–04 (Fr.borg). Træsnit af H. C. Olsen, 1902, efter foto. Relief af L. Brandstrup, 1902 (Fr.borg). Buste af samme, s.å. (Carlsberg). Malet skitse af Krøyer, 1904 (sst.). Relief af S. Sinding på monument af C. Brummer (Carlsberg lab.). Buste af P. Bentsen-Pedersen, 1910 (Fr.borg). Buste af A. Bundgaard på monument, 1925 (Ribe). Foto.

Alb. Klöcker: E. C. H., hans liv og virksomhed, 1911 = Medd. fra Carlsberg lab. IX, 1911 hft. 2 (fransk overs. i *Comptes rendus du lab. de Carlsberg IX*). Carl Christensen: Den danske bots hist. I, 1924–26 718–31; II 441–57 (bibliografi). N. Hjelte Clausen i *Bryggeritid.* XXXVI, 1933 115–23 127–33. The Carlsberg laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976 168–89. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Robert Djurtoft (Carl Christensen)

Hansen, Ernst Henry Theodor, 1892–1968, maler, grafiker. * 29.10.1892 i Ringkøbing, † 8.5.1968 i Kbh., begr. Frbg. (Solbjerg kgd.). F: kreditforeningsfuldmægtig, exam.jur. Niels Frederik Julius H. (1850–1913) og Doris Hansine Ernestine Hogrefe (1867–1940). ~ 6.8.1923 i Kbh. (b.v.) med Ingerid Sørensen, * 8.4.1894 på Frbg., † 15.3.1977 i Kbh., d. af zoolog Will. *S. (1848–1916) og Kirsten Andersson (1861–1932).

H. blev sat i materlære i Århus maj 1907 og gik på Århus tekniske skole, blev svend 1911 og var elev på kunstakademiet oktober 1910–foråret 1919, bl.a. under Joakim Skovgaard. For et akademistipendium tog han til Paris 1931, men ellers gik hans rejser nordpå, til Nordgrønland 1917, Island 1926, endvidere som følge af hans forbindelse med Knud Rasmussen til Kap York stationen Thule 1928 og til Østgrønland 1932 og 1933 som deltager i 7. Thule-ekspedition. Han udstillede med mellemrum på Charlottenborgs forårsudstilling fra 1915 og Kunstnernes efterårsudstilling 1915–25 og hørte fra 1930 til Grønningen. Desuden deltog han i den danske udstilling i Helsingfors 1928, kunststævnet i Forum 1929 og var selvskreven ved alle fremvisninger af dansk grafisk kunst hjemme og ude, bl.a. ud-

stillingerne af nordisk grafik i København 1925 og af interskandinavisk grafisk kunst i Stockholm og Helsingfors 1931. Af hans mange separatudstillinger var Kunstforeningens i 1926 anseelig. H. hører til den generation der havde sin kamp- og gennembrudstid i krigsårene, men han gik sine egne veje. Med støtte i den skoling, han havde modtaget på akademiet under J. Skovgaard og tillige i kontakt med tidens koloristiske interesser og dens opposition mod den naturalistiske kunst, byggede han på sine særlige ideer om dekorativ holdning og sin skarpe, førstehånds natur-iagttagelse, idet han stejlt fastholdt sin egen fantasisk krav på at fortolke og forme sine oplevelser fra natur og digtning – en ejendommeligt blanding af saglighed og digterisk selvtvæt. Oprindelig var han indstillet på at dyrke såvel maleri som grafik. Maleriet blev dog kun til brudstykker (altertavlen til kolonien i Thule hvor han med held tilrettelagde Kristusskikkelsen for eskimoisk opfattelse, 1930; udkast til dekoration af den danske pavillon på udstillingen i Paris 1925 og af Grønlands pavillon på koloniudstillingen sst. 1931; endvidere dyrebilleder i stil med palæolitiske huletegninger; malede studier over ornamentets grundelementer). Det var som tegner og grafiker H. allerede fra ungdommen gjorde sig bemærket. Sine motiver hentedede han jævnlig fra de arktiske egne hvor de vilde dyr og fuglene i samhörighed med de øde landskaber blev skildret med en næsten monumental forenkling hvad der gav hans grafik, som regel opbygget i sort-hvide flader, en egen og for ham karakteristisk styrke. Hans linjer og kurver er enkle, tit kun konturer der kan minde om Matisse. Han har navnlig dyrket det nøgne kvindelegeme som noget centralt, ofte i erotiske situationer der selv om de kan forekomme sanselige er langt fra det pornografiske. Jævnlig er han benyttet som illustratør, dog fortrinsvis til værker med gammelt nordisk indhold hvor hans personlige dramatiske stil klarest kom til udtryk. 1925 *Vølvens Spaadom* og året efter *Ingjalskvadet* – og langt senere *Nordiske Myter og Sagn* ved Vilhelm Grønbech (1941). Skitsebogen fra Thule fra 1928 blev også udgivet 1941, en understregning af at han aldrig helt kunne slippe den arktiske verden og det eskimoiske fantasiliv. Men *Kvindelinier*, 1936, *Vignetter*, 1940, og *Erotika* med indledning af Poul Sørensen fra 1941 er en side af hans kunst der ikke bør overses. Ofte kun nogle sorte streger – konturerne af det menneskelige legeme af stor grafisk virkning. Han var inden for de områder han gav sig af med ikke blot en kunstnerisk arbejdende og opfattende, men tillige en studerende og meget vidende kunstner, hvilket lejlighedsvis gav sig ud-

slag i æstetiske afhandlinger (Kunstbladet 1927). Hermed stemmer også hans betydelige indlevelsessevne over for et litterært stof (illustrationer til Hans Hartvig Seedorffs *Pigens møde med Pan*, 1928, og *I Drift*, 1933). Grafiske arbejder i kobberstiksamlngen. □Mal. af Harald Hansen. Tegn. af R. Blix, Mogens Zieler, Ellis Ullman, udst. 1933, og af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg). Foto.

E. H.: Sort og hvidt. Fire snese tegninger, m. indledn. af Oluf Bertolt. Samme: Dyr og fugle. 150 tegninger, m. forord af Kai Flor, 1935. E. H.: Et udvalg af tegninger, m. tekst af Jørn Rubow, 1937 = Dansk kunst VIII. E. H.: Et udvalg af billeder, m. tekst af Leo Tonti, 1937 = Danske kunstnere XIII. E. H.: Thule 1928, 1941. Samme: Spindelvæv og andre studier i blyant, 1945. Samme: Mine første træsnit, 1948. – Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941.

Godfred Hartmann (Sigurd Schultz)

Hansen, Ernst Siegfried, 1917–80, redaktør. * 7.12.1917 i Bredebro, Brede sg., † 1.4.1980. F: amtsforstander, senere forretningsfører Hans Christian H. (1861–1939) og Ottilie Anne Marie Petersen (1876–1950). ~ 4.4.1942 i Flensborg (b.v.) med journalist Ingeborg Maria Margaretha Grimm, * 30.12.1914 i Flensborg, d. af ingeniør, maskinfabrikant Friedrich Wilhelm G. (1885–1945) og lærer Elsa Dorothea Margaretha Timm (1882–1925).

H. stammer på fædrene side fra en vestslesvigsk bondeslægt, på mødrene fra en lærerfamilie der oprindelig var bosiddende i Angel. Hans barnsby var Tønder hvortil faderen, der 1908–20 havde været amtsforstander i Bredebro, flyttede 1920. 1937 blev H. student fra det tyske gymnasium i Åbenrå, var derefter volontør ved Flensburger Nachrichten og tog 1939 afsluttende redaktøreksamen fra Reichspresseschule i Berlin-Dahlem. Jævnlig med journalistisk arbejde studerede H. i nogle semestre historie og kunsthistorie i Berlin og var fra 1942–44 i Paris som korrespondent for en koncern af tyske provinsblade (Vera-Verlagsanstalt). Herfra flyttedes H. til Åbenrå hvor han 10.9.1944 blev medredaktør af det hjemmetyiske blad Nordschleswigsche Zeitung. Efter krigen interneredes H. 10.5.–25.8. i Fårhuslejren. Han blev aldrig sigtet, hans sag blev afsluttet med justitsministeriets res. af 27.2.1948. I efterkrigstiden ydede H. en betydningsfuld indsats for det tyske mindretal i Nord-slesvig hvis organisation, skolevæsen og avis var blevet slået i stykker, da besættelsestidens inde-stængte harme fik udløsning i befrielsessommeren. H. formåede at bøje forskellige hjemmety-ske kredses synspunkter mod hinanden, så de kunne danne grundlag for en ny organisation – Bund deutscher Nordschleswiger, stiftet 22.

Hansen, Ernst Siegfried

11.1945 – der i den vanskelige tid både kunne samle de tyske nordslesvigere og komme på talefod med danske kredse. Et hertil knyttet sekretariat indrettede og ledede H. 1945–47. Han fik også kontakt med slesvig-holstenske kredse der havde problemer med den danske bevægelse i Sydslesvig, og bidrog til en koordinering af den tyske grænsepolitik nord og syd for grænsen. En frugt af dette var den såkaldte „Kopenhagener Protokoll“ af 27.10.1949 som H. tolkede som et modstykke til Kiel-erklæringen. H. havde desuden fået det hverv at forberede udsendelsen af en ny avis, og 2.2.1946 udkom det første nummer af ugebladet *Der Nordschleswiger* som blev dagblad 1.12.1951. Under H.s redaktion 1946–53 blev det et respekteret talerør for det tyske mindretal, hertil bidrog både H.s realistiske og moderate mindretalspolitik og hans ofte skarpe og vittige pen. Også efter at H. på grund af interne forhold havde forladt bladet og 1953–56 var dets korrespondent i København, vakte hans velpointerede rigsdagsreportager opsigt langt ud over hjemmetyskernes kreds. 1957 blev H. udlandskorrespondent i København for det vesttyske telegrambureau *Deutsche Presse-Agentur – DPA* – for Danmark, Norge og Island. 1955–64 var han formand for *Deutscher Club* i København, 1966–72 næstformand, 1972–78 formand for *Udenlandsk presseforening* i Danmark. Han medvirkede ved oprettelsen af *Dansk-tysk selskab* (1969) og *International Press Center* (1978). Et særligt arbejde gjorde H. for *Skt. Petri* i København som formand for dens kirkekollegium siden 1964, dens restaureringsudvalg og desuden 1967–76 som formand for *Skt. Petri skoles bestyrelse*. I forbindelse med skolens og skolens 400 års jubilæum dekoreredes H. 20.2.1975 med *Forbundsrepublikken Tysklands fortjenstkors*. H. har skrevet *Das Kopenhagener Protokoll* (*Grenzfriedenshefte*, Sonderheft 1953), *Kurier der Heimat. Das Spiel um Schleswig zwischen Kapitulation und Programm Nord*, Bielefeld 1955 (anm. af H. P. Clausen i *Front* og bro, 1955 90–95), *Disteln am Wege. Von der Besetzung Dänemarks bis zu den Bonner Erklärungen*, Bielefeld 1957 (anm. af H. P. Clausen i *Front* og bro, 1957 110–113). Desuden *Om det dansk-tyske forhold siden krigen* i Tyskland, vor nabo mod syd, 3. udg. 1974 86–126, *Deutsch sein nördlich der Grenze* i W. Schmidt (udg.), *Schleswig-Holsteiner unter sich-über sich*, Frankfurt 1979 61–71, samt en række artikler især i *Grenzfriedenshefte* og i *Der Nordschleswiger*. – R. 1975. □Foto.

Rich. Schenck i *Grenzfriedenshefte*, Husum 1967 208f. *Jydske tid.* 6.12.1967. *Berl. tid. s.d.* *Der Nordschleswi-*

ger 5.12.1967. *Sst.* 3.12.1977. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Lorenz Rerup

Hansen, Eva Hemmer, se Hemmer Hansen, Eva.

Hansen, Frantz Johannes, 1810–52, forfatter. * 4.9.1810 i Kbh. (Frue), † 14.3.1852 sst. (Fred. hosp.), begr. sst. (Ass.). F: brygger, kaptajn ved det borgerlige artilleri Jørgen H. (1783–1867, ~ 2° 1841 med Olivia Lind, 1805–1901) og Severine Agger (1773–1838, ~ 1° med Møller). Ugift. H. voksede op i et litterært interesseret hjem. Faderen udgav borgerbladet *Patrouillen*, 1827–29, skrev om landbo- og erhvervsmæssige forhold og udsendte 1827 en samling skuespil. H., der tidligt var begyndt at skrive digte og prosa, kom i *Metropolitanskolen*, og påbegyndte efter studentereksamen 1828 udgivelsen af det litterære tidsskrift *Læsning for den fine Verden*, 1829–30, der skaffede ham øgenavnet „*Fine Hansen*“. Her lod bl.a. vennen H. C. Andersen nogle digte trykke, men bladet udkom kun med to numre. H. blev regnet for en af de såkaldt „fire store poeter“ fra rusåret 1828, men han levede lige så lidt som A. L. *Arnesen og J. G. M. *Hollard Nielsen (den fjerde var H. C. Andersen) op til betegnelsen. Han begyndte at studere jura, tog 1834 embedseksamen for 1838 at blive volontær – fra 1842 kancellist – i *Danske Kancelli*. Ved nyordningen 1848 overgik han til justitsministeriet. For arbejdet, det var i arkivkontoret, viste han ingen større interesse og gjorde intet avancement. Så meget desto mere engagerede han sig i kunstneriske miljøer, især kredsen omkring C. F. *Weyse. I bogform debuterede han 1832 med *Digte*, efterfulgt af *Digte. Ny Samling*, 1836, og *Romantiske Digtinger*, 1839. Som lyriker var han temmelig uselvstændig, kopierede romantikkens digtere fra Jens *Baggesen til F. *Paludan-Müller. Bedre lykkedes hans fortællinger, som han udgav under pseudonymet Torkel Trane: *Humoristiske Noveller I*, 1841, der rummer *Patriotisme* og *Søreisen*, og *Humoristiske Noveller II*, 1844, der består af novellen *Let Sind og Letsind*. I *Patriotisme*, der handler om et trekantforhold med en lykkelig udgang, lader H. sin kancellierfaring komme til udtryk i en kritik af de offentlige instansers bureaukrati. Ligesom hans andre fortællinger rummer romanen en række morsomme portrætter af typer fra datiden. Søreisen skildrer en gruppe unge og gamle på sejlskibsrejse fra København til Ålborg. Bedst lykkedes hans sidste fortælling *Let sind og Letsind*, en vagabondroman med mange intriger der udspiller sig på krostuer og i en omrejsende skuespiltrup. Også som dramatiser forsøgte H. sig, og fik fire

mindre stykker op på Det kgl. Teater hvoraf skal nævnes vaudevillen *En Aften i Tivoli*, 1844, og *En lille Hemmelighed*, opført 1856. Bedre er lystspillet *En Valgkandidat*, først trykt 1857 i Poetiske Skrifter, om en forhenværende købmand, der opstiller til rigsdagen men lider ynkeligt nederlag ved konfrontationen med vælgerne. H. var et elskværdigt og afholdt menneske, der led under splittelsen mellem kancelliarbejdet og digterdrømmene. Hans sidste år formørkedes af modløshed og skrøbelighed.

Udg. Lyriske digte, 1852. Poetiske skrifter, udg. F.L. Liebenberg I-II, 1857.

Lit. H. H. Nyegaard i Lyriske digte, 1852. Vilh. Møller i Flyvende blade I, 1874 175f. O. Borchsenius: Literære feuilletoner, 1880 118–21. Breve til og fra B. S. Ingemann, 1879 551–53. Breve fra P. V. Jacobsen, 1899 68f. C. Thrane: Weyses minde, 1916. Frantz Dahl i Danske studier, 1924 23–27; sst. 1926 95. C. E. F. Weyse: Breve I–II, 1964. Rolf H. Nielsen i Jyllandsposten 5.8.1979.

Uffe Andreassen

Hansen, Hans Frederik, 1854–1921, forsøgsleder, statskonsulent i plantekultur. * 23.5.1854 i Underød, Egebjerg sg., Holbæk amt, † 29.5.1921 i Askov, begr. sst. F: husmand Hans H. (1828–91) og Marie Kirstine Rasmussen (1829–1919). ~ 31.3.1885 i Åkirkeby med Anine Koefoed, * 28.12.1847 i Åkirkeby, † 16.1.1922 i Askov, d. af avlsbruger Anders Absalon R. (1812–91) og Karen Margrethe Holm (1811–98).

H. voksede op og oplærtes ved landbruget. 1872–73 var han elev hos Ernst Trier på Vallekilde højskole og tjente derefter på Triers gård til han 1874 kom til Testrup højskole. Hos landøkonomen Hans Iversen, Dragebjerggård i Ods herred, var han dervise forkarl i fem år, samtidig med at han underviste på den der oprettede landbrugsskole. Efter ophold på Tune landboskole kom han til landbohøjskolen og tog landbrugseksamen 1883. Et år var han lærer ved landboskolen ved Lyngby og derefter lærer ved Askov højskole 1884–93. 1885 købte han Øster Havgård i Askov, og her grundlagdes s.å. Statens første forsøgsstation i Jylland. P. *Nielsens statsunderstøttede forsøgsvirksomhed i plantekultur var endnu på det tidspunkt begrænset til skolelodden i Ørslev, men der behøvedes en filial i Jylland, og man lejede da jord hertil hos H. samtidig med at man overdrog ham den stedlige ledelse. Ved forsøgsvirksomhedens omordning 1893 udnævntes han til bestyrer for Askov forsøgsstation og til statskonsulent i plantekultur for Jylland. Få måneder før sin død trak han sig tilbage fra ledelsen af forsøgene. I begge disse stillinger fik hans arbejde fremragende betydning for udviklingen af især det jyske landbrug. Foruden med forsøgsstationernes fællesopgaver

arbejdede H. særlig med forsøg vedrørende grøngødning på sandjord, kultivering af højmosse, staldgødningens opbevaring og anvendelse og sædskifteforhold. Efter P. Nielsens død 1897 fik H. ved sine måske ikke talrige, men velovervejede forslag og ved sin kritiske sans en betydelig indflydelse på det samarbejde mellem de enkelte stationers forsøgsledere der da skulle træde i stedet for en faglig overledelse. Om sine forsøg har han skrevet en række beretninger og artikler, men hans forfatterskab blev ikke særlig omfattende. Langt hellere brugte han det mundtlige foredrag som meddelelsesmiddel. Hertil gav konsulentstillingen ham rig adgang, og han havde en betydelig evne til at påvirke sine tilhørere. Hans interesser og virkestrang gik langt uden for plantetavlen. Han udførte et værdifuldt, ledende arbejde for husdyrbrugets udvikling bl.a. som konsulent for Kolding omegns landboforening 1887–90 og fra 1903 til sin død som foreningens formand. Han og hans hustru havde en væsentlig andel i oprettelsen af den første kontrolforening (Vejen og omegn) 1895. Stor interesse nærede han for udviklingen af husmandsbruget. Han varetog mange betydningsfulde offentlige opgaver, dels i bestyrelsen og udvalgsarbejdet i De samvirkende jyske landboforeninger, dels ved en række hverv af landsomfattende karakter. I en lang årrække var han censor ved landbohøjskolen. Ved sin død var han bl. a. medlem af De samvirkende danske landboforeningers bestyrelse, landbrugsrådet, udvalget for Det landøkonomiske driftsbureau og Vildmosekommissionen. I miljøet omkring Askov højskole havde H. og hans hustru, også efter at hans undervisning på skolen var ophørt, en central plads. – R. 1907. DM 1921. □ Afbildet på E. Henningsens mal. Fra Askov højskole, 1902 (Fr.borg), gentagelse (Ribe mus.). Foto. – Mindesmærke af N. Hansen-Jacobsen ved Askov forsøgsstation, 1925.

Emil Konradi: Kolding omegns landboforen. 1862–1912, 1912. L. P. M. Larsen i Ugeskr. for landmænd, 1921 297f. K. Hansen i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 261–90. Samme i Tune elevs årsskr., 1927 32–60. N. Bredkjær sst. 60–65. Poul Bjerge i Kolding folkeblad 31.5.1921. Axel Appel i Jydske landbrug III, s.å. 389–91. H. C. Larsen: Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur, 1923 2f 12 21 113. Hans Lund: Askov højskole 1865–1915, 1965.

*Aksel Milthers**

Hansen, Frederik Carl Christian, 1870–1934, læge. * 22.9.1870 i Kolding, † 16.1.1934 på Frbg., begr. sst. F: skibsbygmester Hans Jørgen Christian H. (1842–1917) og Ida Amalie Davidsen (1845–1921). ~ 30.10.1900 på Frbg. med Clara Dorothea Josepha Asschenfeldt-Hansen, * 15.10.1859 i Bov, † 19.10.1944, d. af sognepræst, dr.

phil. Peter Hansen (1817–1903) og Clara Georgi-
ne Charlotte Theodora Asschenfeldt (1820–77).
H. blev student 1887 fra Kolding, tog lægeeksamen
1894 og gjorde 1894–97 kandidat tjeneste
ved Skt. Johannes stiftelse, Ladegårdens sygeaf-
deling og Diakonisstiftelsen, samtidig med at
han studerede histologi hos docenten i histologi
og embryologi Rudolph *Bergh der på det tids-
punkt var i rig videnskabelig produktion, og i
psykofysik hos psykologen Alfr. *Lehmann. 1897
ansattes H. som prosektor anatomie under den
fremragende anatom og histolog J. H. *Chievitz
hvor han kunne dyrke sin hovedinteresse, mi-
kroskopiske og histologisk-tekniske studier, og
her udarbejdede han sit første større histologiske
arbejde *Undersøgelser over Bindevævsgruppen, I. Del. Den hyaline Bruskgrundsubstans*, hvormed
han 1900 erhvervede doktorgraden. I dette ar-
bejde hvori H. fortsatte de da aktuelle undersø-
gelser af bruskvævs histologi der var påbe-
gyndt af flere svenske og tyske forskere, bl.a.
den berømte tyske histolog Walther Flemming
hos hvem han også under dets udarbejdelse stu-
derede, viste han sig som en grundig og skarp-
sindig vævsforsker der, da disputatsen fem år se-
nere udkom på tysk, vandt megen anerkendelse.
Trods arbejdets løfterige indhold og titel blev
det dog ikke fortsat, efter at H. 1901 blev profes-
sor anatomie efter Chievitz. H.s videnskabelige
interesser blev i de følgende år mest rettet mod
histologiske farvetekniske problemer hvor han i
flere mindre arbejder ydede værdifulde bidrag,
dels med en heldig forbedring af v. Giesons bin-
devævsfarvning, dels og navnlig til hæmatoksy-
linfarvningernes kemi og teknik. Hans meste tid
optoges imidlertid hurtigt af undervisning og ad-
ministration, navnlig da han til universitetsar-
bejdet fra 1907 fjøede stillingen som docent i
anatomie og fysiologi ved tandlægehøjskolen
hvor han tillige var forstander og direktør 1912–
29. For lærergerningen savnede H. naturlig an-
læg og navnlig sin forgængers evne til fængslen-
de, plastisk fremstilling af anatomien; uhyre be-
læst og detailinteressert som han var, men uden
psykologisk føling med studenter, overlæssede
han lærestoffet med unødige petisserer, ikke
mindst af histologisk art, og gled hurtigt over i
en teoretisk form for sine forelæsninger der, da
disse holdtes i mørke, og illustreredes af et over-
vældende antal lysbilleder og tavler fra forskelli-
ge lærebøger, virkede svækkende på de stude-
rendes interesse og gjorde både fag og lærer lidet
afholdte. H. havde af naturen vanskeligt ved at
komme i kontakt og samarbejde med andre;
denne brist blev med tiden mere åbenbar på
grund af hans udpræget sygeligt tiltagende, mis-
tænksomme indstilling over for alle der var af en

anden mening. Han isolerede sig derved med
årene mere og mere, hvilket ikke virkede dæm-
pende på den – ham selv uforståelige – voksende
uro om og utilfredshed med den for de vordende
læger så vigtige anatomiske undervisning. Om-
kring 1908 gled H.s videnskabelige interesse
over i antropologien, da han på opfordring af
den for skandinavisk samarbejde virksomme
anatom og antropolog C. M. Fürst i Lund sam-
men med denne begyndte at undersøge de i
Skandinavien foreliggende samlinger af skelet-
materiale fra Grønland; resultatet blev deres sta-
telige fællesværk *Crania Groenlandica*, 1915. På-
virket af Fürsts tidligere arbejder udgav H. selv
1914 et mindre antropologisk arbejde, *De ældste
Kongegrave og Bispegrave i Roskilde Domkirke*;
nogle senere arbejder hvori han søgte at gå sine
egne veje (*Identifikation og Rekonstruktion af hi-
storiske Personers Udseende paa Grundlag af
Skelettet*, Festskr. udg. af Kbh. univ. 1921) blev
af mådelig lødighed. – H. blev i årenes løb med-
lem af en del videnskabelige kommissioner og
udvalg hvori samarbejdet sjældent forløb helt
glad; han blev ligeledes medlem af forskellige
udenlandske faglige selskaber. – R. 1913. DM.
1922. K.² 1927. □Mal. af Gorm Hansen udst.
1914. Karikatur af G. Østerberg. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 23.1.1934 (om slægten).
H. Jerrild i Gads da. mag. XXVIII, 1934 28–38. Fr.
Djorup i Hospitalstid. LXXVII, 1934 157–59. Poul
Nørlund sst. 185–87. H. Hou-Jensen i Festskr. udg. af
Kbh.s univ. nov. s.å. 116–21. Harald Okkels: Farv-
ningstekniken i den mikroskopiske anatomi = Festskr.
udg. af Kbh.s univ. sept. 1947 35. Fr. Djorup: Bidrag til
anatomiens hist. i Danm., 1970 20 64. – Levnedsbere-
tning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Hansen, Frederik Christian, 1861–1915, redaktør.
* 22.7.1861 i Bellinge ved Odense, † 4.11.1915 på
Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: gartner Hans
Christensen og Maren Madstatter. ~ 4.11.1887 i
Kbh. (Garn.) med Agnes Cecilie Francisca An-
dersen, * 20.7.1867 i Kbh. (Trin.), † 7.10.1925 på
Frbg., d. af fotograf, løjtnant, senere kaptajn i
artilleriets forstærkning, fuldmægtig i Kbh.s be-
gravelsesvæsen Jens A. (1834–93) og Anna Pau-
line Hansen (1839–79).

H. blev student 1880 fra Odense, tog filosofikum
1881, arbejdede derefter ved højres generalkor-
respondance og blev politisk referent ved Fæd-
relandet i dets sidste periode og ved Dagens Ny-
heder. Han gjorde bekendtskab med Henning
*Matzen der udså ham til redaktør af højres nye
dagblad Avisen som skulle tage det op med den
lettere oppositionspresse. Med ægte tro på sin
sag, hensynsløs, hårdhudet kampmod og sikker
sans for den taktik, øjeblikket krævede, gik den

22-årige i gang med opgaven; under den hårdeste brydningstid i dansk politisk historie gjorde han partiets grovere arbejde, både på sin redaktørpost (1883–96, siden 1891 som bladets ejer) og som agitator og organisator i hovedstaden og ude i landet. Modstandernes uvilje og hån mod „Frederik“ kulminerede da han 1892 stillede op i Kbh.s 5. kreds mod socialdemokraten P. Holm og førte en valgkampagne af næsten amerikansk karakter. 1895, da en ny kredsordning havde gjort 5. kreds endnu mere socialdemokratisk, måtte han atter påtage sig uriasposten som kandidat; hverken da eller senere (han opstilledes 1898 i 4. kreds) opnåede han en stilling inden for partiet der svarede til hans indsats. Han anerkendtes vel for sin journalistiske evne – både som skribent og som omsorgsfuld tilrettelægger af bladstof – for sit retsind og for sin loyalitet, men hans form virkede stødende også blandt meningsfæller og underordnede; at lempe og akkordere formåede han ikke. Det måtte da synes naturligt at han, der i tiden efter forliget 1894 havde nærmet sig det moderate højre, atter som redaktør af Vort Land siden 1900 tog det mere intransigente stadi. Politikens vanskelige stilling efter systemskiftet som halvt modvilligt regeringsorgan måtte begunstige et nyt oppositionelt hovedstadsblad, og i et par år arbejdede H. også Vort Land godt frem i offentlighedens opmærksomhed; men han fik aldrig tilstrækkelig støtte i partiet hvis metoder ikke længere var hans, og han førte efterhånden kampen med svindende humør og fortrøstning. Da hans helbred desuden var undergravet, trådte han 1914 tilbage fra redaktionen. □ Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1886 (Fr.borg) og flere af K. Gamborg 1886–90 (sst.). Foto.

Erindringer i Journalisten XI 15.6.1915. – Nationaltid. 4.11.1915. Berl. tid. s.d. Vort land 5.–6.11.s.å. T. Vogel-Jørgensen i Ill. tid. 14.11.s.å. C. Arctander og T. Vogel-Jørgensen i Journalisten 15.11.s.å.

*Paul Læssøe Müller**

Hansen, Frederik, 1867–1927, husmandsleder. * 11.10.1867 i Odense, † 10.11.1927 sst., begr. i Pårup. F: snedkermester Jens H. (1840–1900) og Karen Jacobsen Mørk (1839–1911). ~ 25.4.1891 i Kbh. (Matth.) med Ane Marie Jensen Aabroe, * 25.4.1866 i Nørre Søby, † 12.12.1926 i Tarup, d. af hestehandler Anders Jensen Aa. (1839–82) og Dorte Holm (1835–1928).

H.s forældre flyttede på landet da han var seks år, og han kom tidligt ud at tjene, først som vogterdreng, senere som karl på større gårde. Trang til videre uddannelse førte til at han to vintre uddannede sig ved Fyns stifts patriotiske selskabs landbrugsskole i Odense hvor han 1888 tog af-

gangsprøve. Som ung var han ivrig afholdsmænd og virkede over hele landet som agitator for sagen. 1895 blev han husmand på Fyn, fra 1899 i Korup og en halv snes år senere i Tarup ved Odense. Han kom tidligt ind i den begyndende husmandsbewægelse og var i en årrække en af lederne af bewægelsen på Fyn. Hertil bidrog hans gode talemåder, udholdenhed og evne til at fange det centrale i en sag. En særlig indsats ydede han i Østifternes Husmandskreditforening hvor han rejste kravet om husmændenes selvstyre og bidrog stærkt til at det gennemførtes trods modstand, også fra husmændenes egne rækker. 1909 valgtes han til repræsentant i husmandskreditforeningen og beholdt denne post til sin død. H. var en af initiativtagerne til rejsningen af Fyns stifts husmandsskole og var under forberedelsen formand for bygge- og forretningsudvalget for skolen. Ved folketingsvalget 1909 var H. opstillet som socialdemokratiets kandidat i Assens uden dog at blive valgt. I sine senere år trådte han mere i baggrunden i arbejdet, men i det første årti af dette århundrede var han en af den fynske husmandsbewægelses mest indflydelsesrige ledere.

Johs. Madsen i Husmands almanak 1909 (3 sider). P. Jeppesen: Husmandsbewægelsens hist., 1927 288. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I, 1952.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Hansen, Frederik Adolph, se v. Ehrencron, F. A. H.

Hansen, Georg Casper, 1844–1924, musiker. * 3.9.1844 i Neksø, † 15.2.1924 i Tórshavn, begr. sst. F: skibsfører Hans Christian H. (1822–78) og Signe Dorthea Tøge (1819–89). ~ 9.9.1869 i Tórshavn med Mariane Elisabeth Christiane Jacobsen, * 20.11.1847 i Tórshavn, † 9.6.1875 sst., d. af kgl. handelsbetjent Daniel Pauli J. (1806–72) og Cathrine Marie Debes (1810–86). – Morfar til Regin *Dahl.

H. kom som skibskok til Færøerne i slutningen af 1860erne og slog sig ned i Tórshavn hvor han tjente til livets ophold dels som bager, dels også som havemand, mens han samtidig udfoldede en utrættelig og ganske uegennyttig virksomhed som musiklærer. Den undervisning i violinspil han i de unge år har nydt på Bornholm kan ikke have været ringe for han var en habil violinist, men desuden trakterede han med dygtighed både cello, bratsch og bas og havde også med den ham egne energi sat sig ind i mange blæseinstrumenters teknik, således fløjten og klarinetten og, navnlig, hornets. Skønt kun egl. fagmand på violinens område lykkedes det den musikalsk højtbegavede H. gennem de næsten 50 år han fik

Hansen, Georg

til rådighed at grundlægge en smuk instrumental tradition på Færøerne. H.s elever, af hvilke nogle senere nød videreuddannelse ved musikkonservatoriet i Kbh., oprettede 1932 Tórshavns musikskole og kammermusikforening. Også den korttradition der i vore dage har nået så beundringsværdig en udvikling på Færøerne har H. været med til at grundlægge.

William Heinesen

Hansen, Georg, * 1916, historiker. * 7.3.1916 i Bredetved, Ågerup sg. F: lærer Hans Jørgen H. (1887–1974) og Bertha Marie Hansen (1893–1973). Ugift.

H. er student fra 1935 (Stenhus) og læste derefter historie ved Kbh.s univ. til 1941. 1938–39 og atter 1941–42 var han lærer ved Ask højskole og derefter studerede han på egen hånd afbrudt af højskolelærervirksomhed på Vesterdal og Røding i vinterhalvårene. 1948 ansattes H. ved Høng realskole og var 1961–71 skolebestyrer sst. Fra 1961 er han lektor ved Høng studenterkursus. – H.s historiske forfatterskab har knyttet sig til traditionen fra Troels Lund og har 1700-tallet som område. Han har her fremlagt tre brede, på et stort kildemateriale grundede studier, *Degnen. Studie i det 18. Aarhundredes Kulturhistorie*, 1944, *Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede*, 1947 og *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede*, 1957 hvor sidstnævnte arbejde imidlertid kun fremlægger en del af H.s omfattende undersøgelser. Som en almen introduktion til historisk metode udsendte han *Grundtræk af en historisk metode*, 1963. H. har desuden bidraget til adskillige tidsskrifter og samleværker, bl.a. *Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. årh.*, 1969–71. □Foto.

Claus Bjørn

Hansen, Georg Emil, 1833–91, fotograf. * 12.3.1833 i Næstved (Skt. Peder), † 21.12.1891 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: fotograf C. C. *H. (1809–91) og Henriette Christiane Koch (1812–efter 89). ~ 5.6.1860 i Fredensborg slotsk. med Hansine Helene Holsted, * 6.6.1842 i Kbh. (Holmens), † efter 1893, d. af marskandiser Hans Christensen H. (ca. 1795–1867, ~ 1° 1829 med Frederikke Christiane Caroline Witt, ca. 1778–1849) og Ane Christine Hammelev (1812–91). H. lærte daguerreotypering hos sin far og ca. 1853 i Tyskland fotografering på glasplader med albuminpapiraftryk. Denne nye teknik anvendte han som assistent hos sin far i dennes 1854 åbnede kbh.ske atelier. 1856 etablerede han sig i Bredgade, ganske nær faderen. Foruden papirbilleder leverede han i nogle år stadig efter øn-

ske daguerreotypier og direkte positiver på voksduk, de såkaldte pannotypier. I begyndelsen signerede han ofte E. eller E. G. Hansen, fra ca. 1862 Georg E. Hansen og senere Georg Hansen. H. brugte allerede fra slutningen af 1850erne visitkortformatet og fik i de følgende år stort salg af sine optagelser af prins Christian (IX) og hans familie, især døtrene Alexandra og Dagmar, samt navnkundige borgerlige fra H. C. Andersen og Chr. Winther til gæstende italienske og spanske operasangere og danske scenekunstnere. Men også til repræsentationsportrætter i stort format havde han søgning; som den første i landet kunne han, med benyttelse af et solarkamera til forstørrelsen, levere portrætter i fuld legemsstørrelse. Også stereoskopoptagelser mestrede han; fyre fra Als efter bombardementet 1864 og nogle meget smukke fra Herlufsholm kan nævnes. Hans årsproduktion lå 1867 på 35.000 fotografier til en værdi af godt 40.000 kr. H. blev 1864 fotograf til det danske hof og i de følgende år tillige til prinsen af Wales (den senere Edward VII), til det russiske og til det græske hof. En søn, Carl Georg H., * 1862, fortsatte et par år efter faderens død firmaet under navnet Georg Hansen jun. 1897 havde Nordisk Reproduktions Atelier overtaget hovedparten af H.s negativer. April 1901 blev en del af dem erhvervet af Peter L. Petersen, den senere *Elfelt. □Foto.

Svend Arnholtz i Hist. samf. for Præsto amt. Årbog 1954, 1955 124. Bjørn Ochsner: Fotografer i og fra Danm. indtil år 1900, rev. udg. 1969 177f. Bibliografi og ikonografi 1864, udg. Det kgl. bibl. og Det slesv.-holst. landsbibl., Neumünster 1970 330.

Bjørn Ochsner

Hansen, Godfred, 1876–1937, soofficer, ekspeditionsrejsende. * 23.2.1876 i Kbh. (Frels.), † 27.5.1937 sst. (Holmens), urne på Vestre kgd. F: borgmester, senere konferensråd H. N. *H. (1835–1910) og Ovidia E. C. B. J. Rode (1841–1924). ~ 1° 9.5.1912 i Kbh. (Frederiks) med Johanne Ane Sophie Plum, * 3.7.1864 i Helsingør, † 16.10.1918 i Kbh. (~ 1° 1890 med kaptajn i søetaten Johan Ludvig Petersen, 1858–1909), adoptivd. af professor, dr.med. Peter *P. (1829–1915) og Ellen M. Hansen (1836–1913). ~ 2° 13.5.1922 i Kbh. (Andreas) med Anna Vieweg, * 4.7.1871 i Kbh. (Kat.), † 29.2.1964 sst. (~ 1° med translator, journalist Søren Fischer-Jacobsen, 1858–1917), d. af porcelænsmaler Hermann V. (1835–1922) og Andrea Emilie Erichson (1836–90).

H. kom til søs 1890, blev kadet 1893, sekondløjtnant i flåden 1897, premierløjtnant 1902, kaptajn 1914, orlogskaptajn 1923, kommandørkaptajn 1927, kommandør 1931 og kontreadmiral

1937. Han var 1898 chef for den lille torpedobåd Nr. 5 der 26.8. blev påsejlet i Øresund nord for Nordre Røse og sank. 1903–06 fik han orlov for at kunne deltage i nordmanden Roald Amundsens ekspedition til den magnetiske nordpol med skibet Gjøa. På denne ekspedition virkede han som næstkommanderende og navigatør og førte som sådan Gjøa på den sidste del af ekspeditionen der afsluttedes i San Francisco. Under Gjøa-ekspeditionen blev Nordvestpassagen for første gang gennemsejlet. 1909–12 var han med skrueskonnerten Ingolf til Dansk Vestindien hvor han i flere omgange gennemførte en meget omhyggelig og påskønnelsesværdig triangulation og opmåling af St. Jans og St. Thomas' kyststrækninger. Efter chefens død måtte H. 1911 overtage kommandoen indtil ny chef ankom. I årene 1912–14 førte han DFDSs postdampskib mellem Island og Danmark. Denne virksomhed blev afbrudt af første verdenskrig. Han blev nu chef for forskellige torpedobåde og var 1918 næstkommanderende på panserskibet Peder Skram. 1918 blev han adjudant hos kongen og forrettede tjeneste som sådan frem til 1929 dog afbrudt af udkommandoer og andre opgaver. 1910–20 var H. chef for den såkaldte 3. Thuleekspedition der var udsendt af den norske regering og havde til opgave at udlægge depoter for at sikre tilbagevejen for Roald Amundsens Nordpolsekspedition. 1923 blev H. chef for krydseren Geiser i øvelsesdelingen og blev 25.5. s.å. sammen med andre hårdt såret ved eksplosionen ombord på dette skib af et tågeudviklingsapparat der indeholdt gult fosfor. Efter et langt sygeleje var han atter i tjeneste 1924 hvor han var chef for krydseren Heimdal der var kadetskib. 1925 var han ligeledes chef for denne krydser. H. førte 1926 som chef for orlogsskibet Niels Juel kongen og dronningen til Færøerne. 1928 og 1929 var han stabschef i eskadren og atter 1930 førte han som chef for Niels Juel regentparret til Danmarks nordatlantiske besiddelser. S.å. blev han chef for kadetskibet, krydseren Heimdal, og udnævntes 1.10.s.å. til chef for Kadetskolen. 1931 var H. chef for Niels Juel der som kadetskib var på togt til Middelhavet. Hans sidste udkommando var som chef for øvelsesdelingen 1935. Ved sin død var H. designeret chef for marinestaben.

H. var en virksom og initiativrig søofficer der også var velanskrevet og kendt uden for søværnets rækker. H. var fra sine unge dage korresponderende medlem af Norsk geografisk selskab. Fra 1924 var han medlem af direktionen for sømandsstiftelsen „Bombebøssen“ og fra 1926 til sin død virkede H. som formand for komiteen til fregatten Jyllands bevarelse. Han gjor-

de som sådan et meget stort arbejde der må betragtes som grundlæggende for det fortsatte arbejde med at bevare dette endnu eksisterende skibshistoriske klenodie. 1931 blev H. næstformand i foreningen Det ny Grønland og formand i bestyrelsen for Det østgrønlandske Fangstelskab „Nanok“. Fra 1934 var han formand for bestyrelsen i Det danske luftfartselskab og fra 1935 formand for Søofficersforeningen. Om sine deltagelser i polarekspeditioner har H. skrevet *Mod Kong Haakon VIIs Land*, 1907 der er et til-læg til R. Amundsens „Nordvestpassagen“, samt *Den norske Gjøa-Ekspedition*, 1912. – F.M. 1. 1906. R. 1919. DM. 1926. K.² 1933. □Foto.

Ill. tid. 16.9.1906. Politiken 6.7.1919. E. [Gjyldenkrone] i Tidsskr. for søvæsen CVIII, 1937 388–91. G. C. Am-drup i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1938 181–83. Gunnar Isachsen i Norsk geogr. t. VII, Oslo 1938 1–4. – Papirer i Orlogsmuseet. Dagbøger fra H.s ekspeditioner i Norges geogr. institut, Oslo.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Hansen, Gunnar Valdemar, * 1905, journalist. * 20.10.1905 i Kbh. F: møllebygger Niels Peder H. (1878–1926) og pensionatsindehaver Kersti Pehrson (1880–1941). ~ 19.12.1934 i Kbh. med damefrisør Elly Gerda Rasmussen, * 27.10.1906 i Kbh., d. af musiker Einar Viggo R. (1887–1924) og Gudrun Carlsen (1887–1974).

H. voksede op på Nørrebro i Kbh. og fattede tidligt interesse for sport. Han spillede fodbold i forskellige kbh.ske klubber og var i ti år anfører på HBs førstehold hvorfra han flere gange blev udtaget til fælledklubbernes udvalgte hold; desuden var han aktiv inden for håndbold, cricket, tennis og svømning. 1925–28 var han journalist ved dagbladet København, 1928–31 Morgenbladet, 1931–36 Berlingske Tidende og 1931–40 ved BT. Han var samtidig 1926–33, og igen 1940–42, ved Idrætsbladet. 1933 udgav han bogen *Fodbold*. 1935 blev han tilknyttet pressens radioavis som oplæser af børskurser og varenoteringer og s.å. chef for radioens sportsafdeling. Her blev han med sin medrivende stemmeføring hurtigt et begreb for lytterne, og han formåede som ingen anden at få tilhørerne til at føle sig til stede ved begivenheden. Olympiaden i Berlin betegner dog hans egentlige gennembrud som radioreporter. Alene dækkede han samtlige begivenheder og hans dramatiske anvendelse af ordet „nu“ ved højdepunkterne fæstede for altid navnet Gunnar-Nu på ham.

H. var 1943–73 souschef ved radioavisen og chef for radioens, senere TVs, sportsafdeling til 1976. H. blev i sin embedstid populær som få, blandt sportsfolk som blandt lyttere. Bevidst lagde han sine reportager an på at også lægfolk med ringe

Hansen, Gunnar

forudsætninger kunne få udbytte af udsendelserne, og det var således karakteristisk at kommentarerne først og fremmest var atmosfærebekrivende med hovedvægten lagt på det umiddelbart spændende og dramatiske. For radioudsendelserne var dette utvivlsomt en fordel, men nok af mere tvivlsom værdi i TV som ikke på samme måde betinger en løbende orientering om det man ser, men i højere grad kræver ledsagende analyserende forklaringer. H. har skrevet og redigeret en lang række bøger om sport, af hvilke bør fremhæves *Med Mennesker og Mikrofon*, 1944, *Dansk Idræt gennem 50 Aar*, 1946 (sammen med H. Sander og E. Andersen), *Så bringer vi sporten – og lidt til*, 1954 og den leksikalske opslagsbog *Sporten I–II*, 1968–69. Hertil kommer *De olympiske lege* i bøgerne *Olympiadebogen 1948, –1952, –1956, –1960, –1964, –1968 og –1972*. – H. modtog DIFs ærestegn 1952 for en betydningsfuld indsats for dansk idræt og ungdom samt Kbh.s kommunes hæderspris Absalon-statuetten 1969. Desuden er han blevet hædret ved tildeling af Finlands olympiske orden og Den internationale olympiske komités bronzemedalje. – R. 1951. R.' 1961. □Foto.

Leif Vangdrup

Hansen, Gustav, se Hansen, A. N.

Hansen, Hans, 1879–1956, chefredaktør, bladudgiver. *25.12.1879 i Herslev ved Fredericia, †11.9.1956 i Århus, begr. Nrd. kgd. sst. F: gård ejer Anders H. (1851–1933) og Margrethe Kyed (1852–1925). ~10.6.1905 i Fredericia med Hansine Henriette Strungesen, *12.3.1883 i Fredericia, †19.4.1950 i Århus, d. af avisbruger Hans S. (1841–1924) og Mette Gade (1846–1935).

H. ville fra skoletiden ind i bladverdenen og opnåede at blive en af sin tids betydeligste danske pressemænd. Udlært som typograf på Fredericia Avis valgtes han til formand for typografernes lokale fagforening, et vidnesbyrd om hans tidligt modnede organisationstalant. Men allerede i læretiden hjalp han på redaktionen og 1902 sprang han over i journalistik som medarbejder ved Horsens Avis. 1904 kom han til Nationaltidende i København men knyttedes december s.å. som redaktionssekretær til Jyllands-Posten. Dette blad og H. blev med tiden identiske. 1.1.1925 blev han medredaktør, 1.7.s.å. ansvarshavende og 1.4.1931 chefredaktør og medejer. Den selvstændige, uslebne, energiske konservatisme som Jyllands-Postens ejer og redaktør Chr. *Nielsen 1877–95 havde indpræget i bladet og som sønnen S. W. *Nielsen videreførte fra 1895 passede til H.s egen psyke som handske til hånd. S. W.

Nielsen og H. arbejdede tæt sammen indtil 1931, da Nielsen trak sig tilbage som udgiver og medredaktør og H. sammen med direktør K. Kirk, Århus, købte bladet. Ved ejerskiftet blev redaktionen sikret „fuldstændig uafhængighed“. I linjen Chr. Nielsen–S. W. Nielsen–H. var der en bemærkelsesværdig kontinuitet. H. var nok den af de tre der med størst slagkraft forenede det sæt af evner der tilsammen skaber en bladleder. Hans egne interesser var presse og politik, men uanset emne havde han en enestående sans for hvordan journalistisk stof skulle udvælges og skæres til. Skønt konservativ også i sit syn på avisens udseende og opsætning holdt han Jyllands-Posten på højden af den tekniske udvikling. I hans 52 år på bladet steg dets oplag fra 4.000 til 70.000 (om søndagen 150.000). Men i oplagsdynamikken fastholdt han dets åndelige særpræg karakteriseret ved kamp for nationale (forsvars-, grænselands-) og jyske interesser, for privat erhvervsliv og personlig frihed. Negativt gav programmet sig udtryk i vedholdende kritik af socialisme, radikalisme, hovedstadsdominans og københavneri, parti- og klassepolitik, organisationsvælde og magtovergreb. Bladets og hans egen uafhængighed midt i striden var for H. alt om at gøre. Under 30ernes grundlovsdebat sagde han det sådan: „Jyllands-Postens redaktion lader sig ikke drive i fold, hverken økonomisk eller politisk, men vil ud fra sin frie og i enhver henseende fuldstændig uafhængige stilling nu som før være på vagt overfor humbugforlig, magtmisbrug og korrupsion på politiske som på økonomiske og andre områder, uden hensyn til hvor de pågældende personer har anbragt sig på samfundets rangstige“.

Fra 1906 skrev H. ledende artikler og før sin død skønnede han at have produceret omkring 10.000. De var signeret med en firkant der hurtigt blev landskendt. Han tog ikke mindst udenrigspolitiske emner op og vakte under første verdenskrig opsigt ved trods regeringens ønske om opinionsmæssig neutralitet at bebude Englands sejr. Efter begge verdenskrige lagde Jyllands-Posten sig i grænsespørgsmålet på en aktivistisk linje med henvisning til Danmarks „historiske ret“. H. førte en kontant, hårdtslående pen uden formildende afbøjninger, „firkanten“ var meget symbolsk. Uden for lederspalterne skrev han under mærket „Paspart“ og blev en foregangsmand i den dokumenterende journalistik. Han angreb i kampagner monopolers og trusters vildskud på erhvervslivet og havde især et skarpt øje til den københavnske højfinans, således i 20erne Landmandsbanken (Emil *Glückstadt) og ØK, hvis direktør H. N. *Andersen led et prestigetab da han tabte en injuriersag mod Jyllands-Posten. I

sammenhæng med H.s skepsis over for partistyre som han frygtede berøvede folkestyret dets handlekraft, satte han i mellemkrigstiden parlamentarismen til debat. Bladet kunne udtrykke sympati for de korporative statsformer og i det hele i sin samfundskritik argumentere så parallelt med diktaturregimerne sydpå at der ikke uforståeligt blev kastet mistanke på det for at svigte dansk demokrati. Selv i månederne efter 9.4.1940, med fjenden i landet, kritiserede Jyllands-Posten skarpt at den „upolitiske sagskunds-kab“ ikke kom stærkere ind ved regeringsrekonstruktionerne. – 1952 døde H.s eneste søn Bjarne Hansen der var udset til at overtage bladets ledelse efter faderen. Det blev derefter omdannet til et aktieselskab med H. som formand og direktør, men han fortsatte samtidig som redaktør ud fra sit grundsyn, at et blads redaktionelle og økonomiske ledelse bør være på samme hånd.

Trods H.s store arbejdsindsats på bladet gjorde han sig stærkt gældende også i organisationslivet. 1915–31 var han en meget effektiv formand for Provins-journalistforeningen og sluttede 1919 dens første lønoverenskomst med bladudgiverne. Det var altid hans principielle synspunkt at uden ordentlige økonomiske vilkår kunne journalister ikke hævde sig som stand. (Han efterlevede synspunktet også som Jyllands-Postens udgiver. Bladet var indadtil stærkt præget af hans patriarkalske ånd). Ved købet af Jyllands-Posten fratrådte han som Provins-journalistforeningens formand og udnævntes til æresmedlem. Han var medstifter af provinspressens pensionsfond, i forretningsudvalget for den danske presses fællesråd 1919–31 (formand 1930–31) og beklædte mange andre tillidposter inden for pressen. Journalistuddannelsen havde hans særlige interesse og han var i bestyrelsen for journalistkursus ved Århus universitet (senere journalisthøjskolen).

Navnlig i de yngre år var H. meget aktiv i det konservative organisationsliv. Han var medstifter og æresmedlem af Horsens KU, 1905–15 formand for det unge højre i Århus, derefter æresmedlem af Århus KU, 1904 medstifter af det jyske højre og til 1918 organisationens sekretær og kasserer, 1912–36 næstformand i Århus konservative vælgerforening, 1918–23 sekretær i det konservative folkepartis amtsudvalg for Århus amt. Men hans bladpolitik bragte ham ofte i opposition til partiet. Stærkest kom det til udtryk 1938–39 da de konservative under J. *Christmas Møller indgik forfatningsforlig med socialdemokrater og radikale. Jyllands-Posten gik stærkt imod grundlovsforslaget og blev udsat for, hvad H. kaldte „partiledelsens terror“. Han meldte sig

da ud af partiet. – Ved siden af de faglige og politiske havde H. talrige andre tillidshverv, han sad således i repræsentantskabet for foreningen Norden. – R. 1925. DM. 1950. □Mal. af Aug. Tørsleff, 1946 (Jyllands-Posten). Foto.

H. H. i Dansk provinspresse, udg. Provins-journalistforen., 1925 229–74 (om hans formandstid). Interviews i Berl. tid. 29.11.1944, 18.12.1949, 2.12.1954 samt i Nationaltid. 24.12.1949. – C. O. Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl i Af Jyllands-Postens saga (tillæg til Jyllands-posten 2.10.1946). Sv. Thorsen: Den danske dagspresse I, 1947 227f. Firkanten. Et festskr. tilegnet H. H., red. L. Egebjerg, 1949. Jyllandsposten 12.9.1956. Berl. tid. 12.9.s.å. Viggo Knudsen i Journalistbl. 13.9.s.å. Terkel M. Terkelsen: Fra pålidelig kilde, 1977 13–16. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Verner Jespersen

Hansen, Hans Christian Svane, 1906–60, statsminister. * 8.11.1906 i Århus (Frue sg.), † 19.2.1960 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: skomager, senere skomagermester Christian H. (1875–1944) og Helene Sperling (1876–1933). ~ 26.4.1930 i Århus med Gerda Nielsen, * 28.8.1907 i Århus, d. af møbelsnedker Frederik Rasmus N. (1880–1927) og Anna Marie Kirstine Clausen (1883–1960). – Bror til Robert *Svane Hansen.

Med de mærkelige, svigtende tidsproportioner, der er kendetegnende, når det gælder den nærmeste fortid, tales der om H. C.s epoke, H. C.s tid osv. Det glemmes at han kun var partileder og statsminister i fem år, 1955–60. Medvirkende til tidsforvridningen er dog at H. så længe var i frontlinien i dansk politik, og at hans statsministertid var kendetegnet af markante begivenheder.

H. blev født i et arbejderhjem i et af Århus mest udprægede arbejderkvarterer. Det var et hjem uden nød, men dog blandt de mindste. To af H.s søskende placerede sig i dansk politik, syndikalist John Sperling – senere opbyggeren af Dansk folkeferie – og amtsborgmester Robert Svane Hansen. Efter folkeskolen kom H. i typografilære og blev straks engageret i lærlingeforeningens arbejde. Gennem denne kom han ind i den kreds af unge socialister der samledes i ungdomsbevægelsens lokaler i Amaliegade, en kreds der både lokal- og landspolitisk satte sit præg på socialdemokratiet med navne som E. *Stecher Christensen, Bernhard *Jensen, Robert Svane Hansen, Albinus Jensen, Hans *Hedtoft, Chr. *Christiansen (* 1895) og med snæver forbindelse til intellektuelle som Svend *Unmack Larsen, Holger *Eriksen og Albert *Olsen. Livet i denne kreds gav H. politisk skoling, men åbnede tillige hans sind for et bredere kulturelt udsyn. De der kom her øjnede mulighederne i ændrede vilkår for arbejderne. Det var ikke nøden arbejderklas-

sen skulle rykkes ud af, men ganske enkelt drejede det sig om at komme ud af et liv hvis rammer blev sat af to-værelers lejligheder på 30–35 kvadratmeter og med 4–6 personer. Selv det mindste fremskridt ville fylde et stort behov. H.s politiske indsats blev kendetegnet af en aldrig svigtende glæde ved selv de mindste praktiske resultater.

Politisk fik H.s karriere sin start i Dansk socialdemokratisk ungdom (DSU). I 1924 kom han i den lokale ledelse, 1929–33 var han landssekretær og 1933–37 var han landsformand. På flere poster efterfulgte han vennen og arbejdskammeraten Hans Hedtoft. I disse år var ungdomsbevægelsen inde i sin såkaldte kulturperiode: sang, mandolinspil, talekor, skuespil, lejrture med lejr-bål og ringdans satte sammen med kamp mod smudslitteratur sit præg på bevægelsen. Noget var flugt fra en grå hverdag, andet et bevidst forsøg på at hæve arbejderungdommens kulturelle stade. H. var levende med i dette; selv var han musisk begavet, spillede og skrev både talekor og digte – i 1932 kom digtsamlingen *Tro og Trods*. Flere af sangene synges stadig, både kampsangen *Lyt til nye Tidens Tanker* og det alvorlige farvel i *Blødt på Baaren hviler*.

Da ungdomsbevægelsen skiftede signaler i 30'erne viste H. en anden side af sit talent. Nu gjaldt det en organisatorisk og udadvendt kamp mod kommunisme og nazisme. Ordenssans, forståelse for detaljens betydning, evnen til at vælge ledere, til at formulere sig skriftligt og mundtligt og arbejdsvilje gjorde ham egnet til at opbygge en kamporganisation der som hovedregel undgik den militante bevægelses tilbøjelighed til at blive et mål i sig selv. I 1937 forlod H. DSU for at efterfølge Hedtoft som leder af HIPA, Hovedorganisationernes informations- og propagandaafdeling. To år senere efterfulgte han atter Hedtoft, nu som partisekretær. Af folketinget var han blevet medlem 1936, valgt i København. – H.s indsats i ungdomsbevægelsen havde måske længerevarende betydning end hans manddoms gerning som minister. Sammen med Hedtoft har han fortjenesten af at have givet en ungdom indhold i livet og at have organiseret den på demokratisk grundlag i en periode hvor arbejdsløsheden gjorde den usikker. For H.s videre arbejde betød disse år også at han i sin ministertid kendte snart sagt alle partiets organisatoriske ledere på alle planer.

I den almene politik gjorde H. sig ikke meget gældende før anden verdenskrig. Han blev dog bemærket som en af de ledere der vendte sig mod de pacifistiske tendenser i partiet og ikke mindst i ungdomsbevægelsen. Hans udtalelse i 1936: „Skulle tilfældige bander kunne gå over grænsen, uden at vi satte ind over for dem?“,

skal på den anden side ikke tages som et udtryk for ønsker om at føre en eksistenskamp. Den var skabt af disse års frygt for at tyske, halvmilitære organisationer skulle overrumple i Sønderjylland.

Da H. var blevet partisekretær, og da han havde vænnet sig til folketinget kom besættelsen og satte bom for regulært politisk arbejde, så meget mere som han sammen med Hartvig Frisch og Hedtoft allerede i 1941 efter tysk krav måtte frasi-ge sig alle hverv undtagen folketingsmandatet. Han havde i øvrigt i sommeren 1940 sammen med bl.a. Hal Koch været en af initiativtagerne til Dansk ungdomssamvirke.

Trods den tvungne tilbageholdenhed bevarede og styrkede H. sin position inden for partiet og blandt Christiansborg-politikerne. Efter 29. august 1943 da samarbejdet mellem politikerne og frihedsbevægelsen begyndte at tage form kom H. med blandt politikernes talsmænd. Han var medorganisator af det arrangement der overførte statsmidler til frihedskampen, han var med i den kreds der bragte generalstrejken i 1944 til afslutning, og trådte sammen med Aksel Møller ind i kontaktudvalget mellem politikerne og frihedsbevægelsen. Allerede i sommeren 1944 nævnes han også blandt ministre i den kommende befrielsesregering.

Da Vilhelm Buhl dannede regering 1945 blev H. finansminister. Sammen med udenrigsministeriet regnes dette efter statsministeriet typisk for et „fint“ ministerium. Der var allerede dengang tale om det bemærkelsesværdige i at partiformanden Hedtoft måtte „nojes“ med socialministeriet. Bortset fra en række komplicerede konstella-tionsnødvendigheder der spillede ind hænger placeringen også sammen med at Buhl havde fattet forkærlighed for H., men dispositionen startede talen om rivalisering mellem Hedtoft og H. som belastede deres venskab i de følgende år. Realiteterne er svært afdækkelige, og i hvert fald udadtil trådte H. altid loyalt tilbage for partiformanden, mens Buhls spil undertiden kunne antage karakteren af bristende respekt for parti-loyaliteten og det demokratiske udvælgelsessys-tem. Finansministeriets politik som sådan var egentlig ikke H.s sag hverken i befrielsesregerin-gen eller i den tid, 1947–50, hvor han havde samme post i ministeriet Hedtoft I. Vurderinger af finanspolitikken mere langsigtede virkninger foretog han ikke, og han havde altid en naturlig uvilje mod skatter. Både i 1945 og senere, også uden for finansministeriets område, blev det mere og mere åbenbart at det var det enkelte konkrete problem der fangede H.s interesse. Det er også karakteristisk at selv om H. var med i drøftelserne om programmet „fremtidens Danmark“,

i forhandlingerne om en eventuel partimæssig sammenslutning med kommunisterne, om tilslutningen til Atlantpagten og om forfatningsreformen i 1953 så var han aldrig mere end med.

I befrielsesregeringen var de to markante sager under finansministeriet loven af 7.7. om retsforfølgning af tjenestemænd for unational holdning og loven af 23.7. om ekstraordinær formueopgørelse, herunder pengeombytning. Begge love var for så vidt forberedt før H. overtog ministeriet; den første især af Viggo Kampmann der var med i ledelsen af Frit Danmarks tjenestemandsgupper.

Da Hedtoft dannede regering 1947 blev H. igen finansminister og blev på posten til 16.9.1950, hvorefter han i regeringens sidste halvanden måned var handelsminister. I denne periode var det den store lovgivning i kølvandet af Marshall-lånene fra 1948 der stod i centrum, senere pengeopsugende love og – mest omtalt i offentligheden – loven af 1948 om tipping. H. søgte bestandig at opnå forlig med oppositionen – det var i den periode yngre partifæller formulerede det som hans valgspog: hellere et dårligt kompromis end et godt resultat. I disse år trådte også modsætningen til Hedtofts økonomiske rådgi-ver, J. O. Krag, jævnlgt frem. Mod slutningen af regeringsperioden kulminerede det med at Krag som handelsminister ville have en hurtigere afvikling af rationeringerne end H. – støttet af Buhl – ønskede. Ved regeringsomdannelsen i september 1950 trak Krag sig tilbage som handelsminister, H. overtog posten, og kort efter mødtes regeringen af denne forespørgsel: „Vil ministeren straks ophæve smørrationeringen?“ Da svaret var nej kom regeringen i mindretal, og Hedtoft demissionerede. Det viste sig i øvrigt hurtigt – sådan som Krag havde vurderet det i modsætning til H. og Buhl – at ophævelsen af rationeringen overhovedet ikke påvirkede betalingsbalancen.

I partiets oppositionstid, 1950–53, blev det mere og mere klart at H. stiledede mod udenrigsministerposten. Han foretog flere lange udenrigsrejser og han tog kursus i engelsk – tysk kunne han nogenlunde efter et ophold i 1920'erne på partiskolen Tinz i Thüringen. Da ministeriet Hedtoft II blev dannet i september 1953 blev H. da også udenrigsminister, den første socialdemokrat på denne post. Dansk udenrigs- og forsvarspolitik var da fast forankret i NATO, og det var ikke store afgørende beslutninger der skulle træffes. Mest iøjnefaldende var vel forhandlingerne om Tysklands optagelse i forsvarsalliancen, også fordi de førte til de dansk-tyske erklæringer i 1955 – efter at H. var blevet statsminister – om mindretallene nord og syd for grænsen. Her som

i andre funktioner lagde H. en betydelig professionalisme for dagen.

Da Hedtoft uventet døde i Stockholm i januar 1955 var der ingen tvivl om at H. var hans efterfølger. Han var derefter til sin død statsminister, indtil oktober 1958 tillige udenrigsminister. Den sidste post engagerede ham, og han gjorde sig godt som Danmarks repræsentant på den internationale scene, udmærket støttet af ministeriets ledende personale som han havde fået et godt og ligefremt forhold til. Højdepunkter var foruden de nævnte forhandlinger med Tyskland et besøg i Sovjetunionen i 1956, der førte til en gunstig handelstraktat, der imidlertid ikke havde afgørende betydning for dansk økonomi. Forhandlingerne og den dygtighed H. ledede dem med stod dog som et udtryk for H.s evner til at opnå resultater og var på samme tid for den vestlige verden et vidnesbyrd om Kruschchov-periodens åbning. Også under Suez-krisen samme år formåede H. at gøre sig og Danmarks interesser gældende under møderne i London. Hans fravær under disse forhandlinger og på mange andre internationale møder samt på jævnlige repræsentative rejser, til fx Østen i 1957 der førte til bogen *Blandt nye naboer*, bragte ham i vanskeligheder hjemme. Oppositionen kritiserede H. for den fortsatte sammenkæden af stats- og udenrigsministerposten, også selv om han i efteråret 1955 havde udnævnt Ernst Christiansen til „viceudenrigsminister“ og i stigende grad lod Krag tage sig af udenrigsøkonomien, fra 1957 ligefrem som minister for udenrigsøkonomi.

På statsministerposten var han ubestridt lederen; men i afgørende situationer lod han andre tage affære. Under Klaksvig-affæren med det tilspisede forhold til Færøerne lod H. Kampmann løse problemerne, ligesom Kampmann var initiativtageren til dannelsen af trekantregeringen i 1957 mellem socialdemokrater, radikale og retsstatsfolk. I de afgørende økonomiske forhandlinger med de kommende regeringspartnere var Kampmann og Krag de ledende. Året før havde regeringen haft store vanskeligheder på arbejdsmarkedet der havde ført til de største demonstrationer der har været i Danmark. Regeringen havde ophøjet et mæglingsforslag til lov, og det udløste demonstrationerne, ledet af „situationens generalstab“. De belastede H. stærkt; men efter lovindgrebet var det nødvendigt at lade bevidenhederne forløbe, og de døde da også uden at der var slået dybe revner i forholdet mellem parti og fagbevægelse.

I efteråret 1958 blev H. syg og gennemgik en operation for cancer i halsregionen. Han kom sig tilsyneladende efter operationen og fungerede 1959 igen som statsminister og foretog lange

Hansen, H. C.

rejser. Sidst på året 1959 brød sygdommen imidlertid frem igen, og fra nytår 1959–60 var han til sin død indlagt på hospital. H.s tidlige død gjorde et dybt indtryk landet over, og man anede de muligheder der ikke kunne opfyldes. Ville han være blevet en ny Stauning, var spørgsmålet hos mange. □Mal. af Axel P. Jensen (folketinget). Buste af Sv. Lindhardt (Bot.have i Århus; Chr.borg). Afbildet på tegn. af Bjarne Laursen, 1974 (Amalienborg). Foto.

Bogen om H. C. H., red. Viggo Kampmann og Jul. Bomholt, 1960. Carl Th. Jørgensen: Hverdage med H. C. H., 1960. Peder Tabor: Nærbilleder, 1961. Sigvald Kristensen i Fra folket de kom, red. H. P. Sørensen, 1962. Gerda H. C. Hansen: Mit lykkelige liv med H. C., [1965]. Sv. Thorsen: Folketinget i nærbillede, 1974. De danske ministerier 1929–1953, ved Tage Kaarsted, 1977. Poul Møller: Gennembrudsår, 1977. – Papirer i Arbejderbevægelsens ark. og bibl.

Vagn Dybdahl

Hansen, Hans Frederik, 1832–97, landmand, kvægopdrætter. *13.9.1832 i Rønninge, †15.8.1897 på Henneberg ladegård, begr. i Pjedsted. F: lærer Jens Erik H. (1804–88) og Johanne Anette Baggesen (1812–78). ~27.3.1863 i Pjedsted med Jørgine (Gine) Hansine Christiane Jacobsen, *6.12.1838 i Torning, †28.7.1915 på Henneberg ladegård, d. af sognepræst, sidst i Pjedsted, Jacob Christian J. (1803–77) og Anna Sophie Hansen (1802–64).

I fjortenårsalderen kom H. til Sanderumgård hvor han var i fire år, først som landvæsenlærling og det sidste år som underforvalter. Han var derefter i tolv år forvalter på forskellige gårde, indtil han 1863 forpagtede en gård i Store Velling samt avlingen af Pjedsted præstegård. 1869 overtog han forpagtningen af Henneberg ladegård og Damgård mellem Fredericia og Kolting, og han drev disse gårde til sin død. På Henneberg ladegård faldt H.s egentlige livsgering. Han satte sig her det mål at danne en ren avlsbesætning af det engelske korthornskvæg som allerede da havde vundet en del udbredelse, især i Sydvestjylland. Med betydelige omkostninger indkøbte han stamdyr hvoraf nogle hentedes direkte fra England. Han var den første og i en lang årrække den eneste som i Danmark arbejdede planmæssigt med korthornsavlen. Arbejdet lykkedes så godt, at kvægstammen på Henneberg ladegård i en lang periode, men særlig i 90'erne, var den førende, hvorfra gode avlsdyr spredtes ud over landet, og den har derved på afgørende måde præget dansk korthornsavl. Opgaven frembød mange vanskeligheder, både avlsmæssige og økonomiske, men H. var en fortrinlig opdrætter som også vandt megen anerkendelse. I en årrække fra 1889 blev hans arbej-

de støttet ved statstilskud på indtil 4000 kr. årlig. Han udgav 1891 *Stambog over Korthornsbesætningen paa Henneberg Ladegaard* med senere tillæg. Fra 1875 til sin død var H. formand for Elbo herreds landboforening, og fra 1887 var han medlem af statsdyrskuekommissionen og formand for tyreskuekommissionen i Ribe og Ringkøbing amter. – Kammerråd 1892.

Ugeskr. for landmænd, 1891 II 147–50; A. Appel sst. 1897 456–58. H. Clausager: Det jydsk kvægbrugs hist., 1905 161–64. Kvægavl og kvægopdræt, 1920 (9. udg. 1942) 115f. Aug. F. Schmidt i Vejle amts aarbog, 1951 202–12.

*Aksel Milthers**

Hansen, H. H. Holme, se Holme Hansen, H. H.

Hansen (-Marsvinslund), Hans Jacob, 1855–1900, landmand, politiker. *9.8.1855 på Marsvinslund, Vium sg., †6.3.1900 sst., begr. i Vium. F: gårdbestyrer, senere proprietær Peter Severin H. (1815–80) og Semine Grønbech (1816–96). ~7.6.1887 i Vium med Karen Christensen, *4.7.1859 i Istebjerg ved Kalundborg, d. af gårdejer Christen Johansen (1822–74) og Maren Pedersdatter (1817–69).

H. overtog fødegården efter faderen kun 24 år gammel og han satte straks meget ind på at forbedre driften af den store, noget forsømte ejendom. Han blev snart kendt på egnen som en dygtig landbruger og blev taget i brug i offentlige hverv. 1883–94 var H. sognerådsmedlem, 1888–94 sognerådsformand, 1887 var han medstifter og første formand for det lokale andelsmejeri og 1888 valgtes han til formand for Silkeborg-Lysgaard-Hids herreders landboforening. H. var en stilsfærdig og jævn mand der ikke stillede sig selv i forgrunden, men hans stærke interesse for samfundsspørgsmål bragte ham ind i arbejdet for en række af tidens påtrængende sociale problemer. Han var en virksom agitator for afholdssagen og var 1884–89 næstformand i hovedbestyrelsen for Danmarks afholdsförening, ligesom han hyppigt skrev om afholdssagen. H. virkede for husflidssagen, for at forbedre tjenestefolks kår, for oprettelsen af spare- og lånekasser og for hedeplantningen. Sin betydeligste indsats kom H. imidlertid til at yde i den tidligste husmandsbevægelse. Han var ophavsmand og utrættelig forkæmper for husmandsrejserne og arbejdede for denne sag i sin egenskab af formand, fra 1893, i det udvalg under Foreningen af jydsk landboforeninger der forestod rejserne. H. ydede her i årene indtil sin død en stor personlig indsats og vandt husmændenes tillid. 1892 var han blevet medlem af Foreningen af jydsk landboforeningers bestyrelse, og 1895–99

havde han sæde i Det kgl. danske landhusholdningsselskabs bestyrelsesråd. 1896 valgtes han til landstinget for det moderate venstre men nåede ikke at spille nogen større politisk rolle på rigsdagen. □ Litografi af Harald Jensen, 1899. Relief på mindesmærke (Kjellerup).

Vort landbrug, 1900 167–69. Landmandsblade, 1900 147. H. J. Hansen-Marsvinslund. Et mindeskrift, ved Claus Johannsen, 1903. Foren. af jydsk landboforeninger 1872–1922, 1922 403–07. P. Jeppesen: Husmandsbewægelsens hist. gennem 25 år, 1927 135–46. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I, 1952.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Hansen, Hans Jacob, 1855–1936, zoolog, politisk forfatter. * 10.8.1855 i Bellinge ved Odense, † 26.6.1936 i Gentofte, begr. sst. F: husmand Hans H. (1817–1903) og Kirsten Jacobsdatter (1823–88). ~ 1° apr. 1883 i Nebsager, Vejle amt med Sofie Jacobsen (Sofie *Rostrup), * 7.8.1857 i Sønderholm ved Nibe, † 25.1.1940 på Frbg., (~ 2° 1892 med botaniker Ove Georg Frederik Rostrup, 1864–1933), d. af kapellan i Sønderholm, senere sognepræst Frederik Jacobsen (1821–92) og Poulina Blicher (1827–1917). Ægteskabet opløst 1890. ~ 2° 29.4.1891 i Kbh. (Helvig.) med Anna Elisabeth Rasmussen, * 25.10.1848 i Linå sg., Århus amt, † 8.1.1931 i Gentofte, d. af husmand Rasmus Nielsen Hørrelund (1823–62) og Thora Kirstine Mariane Andersen (1826–98, ~ 2° 1863 i Silkeborg med rebslager, senere papirarbejder Christen Pedersen, 1824–74).

H. led som barn af engelsk syge, og landsbylæreren sørgede for at den begavede dreng fik legater til skolegang i Odense. 1875 blev han student fra katedralskolen og kun fire år senere magister i zoologi. Under studiet fik han hurtigt sin gang på Zoologisk museum hvor han påvirkedes stærkt af J. C. *Schjødtes morfologisk-deskriptive forskning og sans for detaljer. Allerede 1875 blev han ansat som assistent og regnede 1885 med at efterfølge Schjødte som bestyrer, men avancerede kun til „videnskabelig medhjælper“. 1910 tog han dybt krænket sin afsked da han ej heller fik bestyrerposten efter F. *Meinert, en forbigående der bundede i H.s stejle og udiplomatiske væsen. Utvivlsomt var en i „Nature“ publiceret, meget rosende hyldestadresse fra 29 britiske zoologer stærkt medvirkende til at H. F. E. *Jungersen fik regeringen til at bevilge noget så usædvanligt som en livslang aflønning over finansloven så H. uden forpligtelser kunne drive fri forskning i sit hjem. – I 1893 var H. på en længere rejse i Syditalien hvor han med dygtighed og held foretog store indsamlinger af til dels sjældne leddygrupper hvorpå meget af hans og

William *Sørensens senere arbejder er baseret. Han udkastede planerne til og deltog selv 1895 i den første danske dybhavsekspedition på krydseren Ingolf til Nordatlanten; her udviklede han en sorteringsteknik der sikrede usædvanligt mange små former, specielt af krebsdyr.

I begyndelsen arbejdede H. som forsker dels med insektmorfologi, fx disputatsen fra 1883 om fluers munddele *Fabrica oris Dipterorum* (der gjorde ham kendt som „Flue-Hansen“), dels med faunistik, bl.a. Færøernes insekter, Dijnphna-togtets krebsdyr, de grønlandske storkrebs og spindlere og visse fiskegrupper i *Zoologia Danica*, hvis redaktion han overtog efter Schjødte indtil pengene 1907 satte en stopper for værket. Med en sjælden sporsans forstod H. at udvælge leddygrupper hvor der var særligt behov for at bringe orden i et systematisk virvar eller som viste sig at besidde ejendommeligt udformede karaktertræk der kunne kaste nyt lys over større enheders eller samtlige leddys principielle opbygning. Blandt de monografier der som han selv udtrykte det tjente til at „flytte milepæle“ handler tre om krebsdyr: *Cirolanidae*, 1890, *Choniostomatidae*, 1897 og *Sphaeromatidae*, 1905, to om tusindben: *Pauropoda*, 1902 og *Symphyla*, 1904 og tre (sammen med William Sørensen) om spindlere: *Palpigrada*, 1897, *Cyphophthalmi & Ricinulei*, 1904 og *Tartarides*, 1905. Disse arbejder er rent systematisk-morfologiske, uden fylogenetiske betragtninger.

Også Sergestide-rejernes og lyskrebsenes grundlæggende systematik skyldes H. Hertil kommer bearbejdelsen af især krebsdyr fra de store havforskningssekspeditioner som han fik betroet: tre større afhandlinger fra Plankton-, tre fra Albatross-, en fra Challenger-, to fra Monaco-, seks fra Ingolf- og tre fra Siboga-ekspeditionerne. Men hovedværket i hans store produktion er en foreløbig meddelelse fra 1893 på kun seksten sider: *Zur Morphologie der Gliedmassen und Mundtheile bei Crustaceen und Insekten* (også på engelsk); først mange år senere (1925 og 1930) fremlagde han detaljerne i bøgerne *Studies on Arthropoda* II og III (I indeholder afhandlinger af blandet indhold). Hovedresultaterne er en påvisning af tre (ikke to) led i det oprindelige krebsdyrlems stamme, en revolutionerende homologisering af munddele hos visse leddygrupper og en udbygning af J. E. V. *Boas' arbejder om storkrebsenes systematik frem til den nu gældende opdeling. Selv om H. desværre undlod at udbyde de generelle synspunkter han fremsatte i meddelelsen fra 1893 er disse arbejder blandt de betydeligste i vor zoologiske litteratur. H. er vel sagtens den af alle forskere der mest overlegent har behersket samtlige leddygrupper. Han var

uhyre samvittighedsfuld og flittig, og hans tegninger – ofte kobberstukne – er klare og præcise. Fra ca. 1890 skrev han konsekvent på engelsk og har med held agiteret for dets anvendelse herhjemme som generelt videnskabeligt sprog. – Som sin medkombattant William Sørensen var H. den fødte polemiker. Ud fra saglige motiver kæmpede han for en højere standard i Danmarks indsats i den internationale zoologi, men tonen er skarp, til tider grovkornet og kan virke utiltalende ved sin utålsomhed over for divergerende meninger. I *Germanisering af dansk Videnskab*, 1895 rammer han ud efter Tyskland og Boas, og i *Danmarks Stilling og Tilstand II og III*, 1900–01 gælder det andre zoologer, universitetet og Videnskabernes selskab (som han aldrig blev medlem af). Han var overordentlig velorienteret i storpolitik, specielt militærpolitik, og i indsigtfulde artikler i Jyllandsposten og pjecer (fx *Tyskland, England og Danmark*, 1903 og *Storpolitik og Danmarks Existens*, 1908) agiterede han for forsvarssagen og forudså første verdenskrigs uundgåelighed og forløb. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 104–06. – C. C. A. Gosch: J. C. Schiødte I–III, 1898–1905. Kai L. Henriksen i Entomologiske medd. XV, 1927 262–67; XX, 1937 29–31. W. T. Calman i Nature CXXXVIII, London 1936 193. Samme i Limnological soc. of America. Proc. 1936–37 193–95. K. Stephensen i Naturens verden XXI, 1937 86f. Samme i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. C, s.å. V–XII og 409–17 (m. bibliografi). W. Haste i Berl. tid. Søndagsmag. 30.6.1940.

Torben Wolff (Kai L. Henriksen)

Hansen, Hans Jensen, 1875–1968, fysiker, meteorolog. * 22.10.1875 på Søbjerggård, Udby sg., Randers amt, † 25.1.1968 i Tårnbæk, urne sst. F: gårdejer Jens H. (1843–1923) og Maren Jensen (1846–93). ~ 29.9.1905 i Kbh. (Holmens) med Agnes Harriet Vilhelmine Rasmussen, * 26.3.1881 i Kbh. (Trin.), † 2.2.1965 i Tårnbæk, d. af maler Frants Cecilus R. (1842–1929) og Frederikke Vilhelmine Hansen (1846–1907).

H. blev student 1896 fra Randers og tog magisterkonferens i fysik 1902 hvorefter han i to år var assistent ved de internationale havundersøgelers hydrografiske afdeling i Kbh. 1904 ansattes han som medhjælper ved Meteorologisk institutts vejrtjenestefdeling, 1910 blev han statsmeteorolog og 1911 chef for instituttets klimatologiske afdeling. Her hvor hans hovedvirksomhed inden for instituttet fandt sted fik han straks den opgave at bringe afdelingens store instrumentbestand ude på stationerne op på nutidens standard og i overensstemmelse med de internationale vedtægter derfor som er udarbejdet i erkendelsen af den fundamentale betydning af at

observationsmaterialet fra de forskellige lande er direkte sammenligneligt. Dette fornyelsesarbejde skulle gennemføres på en sådan måde at de ældre observationsrækker kunne knyttes sammen med de nye uden risiko for at der derved indførtes tilsyneladende „klimaændringer“ som i virkeligheden blot var udtryk for instrumentfejl. Gennemførelsen tog af økonomiske grunde lang tid, men den blev udført med H.s karakteristiske sans for at tage fuldt hensyn ikke blot til hovedsagen, men også til sådanne mindre detaljer der kan være af betydning. Resultatet foreligger i den af Meteorologisk institut publicerede bog Danmarks Klima, 1933 hvis store tabelmateriale netop er frugten af H.s bestræbelser for at samarbejde de ældre og nyere observationer til homogene rækker. – Som chef for den klimatologiske afdeling havde H. i særlig grad øjnene åbne for betydningen af at den meteorologiske sagskundskab stillede sig til disposition for landbruget og forstvæsenet, og det danske landbrugs forsøgsvirksomhed fandt altid en kyndig og beredvillig rådgiver og hjælper i ham. – Efter af H. opnåede pensionsalderen blev hans ansættelse ved klimatologisk afdeling forlænget med godt tre år til udgangen af 1948, og han havde da virket ved Meteorologisk institut i næsten 45 år. – H. har offentliggjort en bearbejdelse af det meteorologiske materiale fra Einar Mikkelsens ekspedition til Nordøstgrønland 1909–12 (Alabama-Ekspeditionen, Meddelelser om Grønland LI, 1922) og skrevet afsnittene om klimaet i Danmark i Danmark, Land og Folk, udg. af Daniel Bruun 1919–23. – R. 1926. DM. 1939. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mogens Pihl (H. M. Hansen)

Hansen, Hans Marius, 1886–1956, fysiker. * 7.9.1886 i Fåborg, † 13.6.1956 på Kommunehospitalet i Kbh., urne sst. (Vestre). F: skibsfører Hans H. (1848–1933) og Hansine Christiane Birgitte Poulsen (1854–1919). ~ 1° 10.4.1909 i Kbh. (Frue) med Helga Ingeborg Vahl, * 23.10.1880 i Karrebæk, Sorø amt, † 3.2.1961 i Kbh., d. af sognepræst, sidst i Nørre Alslev, provst Jens * V. (1828–98) og Emilie Worm (1836–1912). Ægteskabet opløst 1935. ~ 2° 16.4.1935 i Kbh. (b.v.) med Thyra Gudrun Sand, * 28.7.1899 i Kbh., † 9.6.1978 sst., d. af geodæt, oberst af infanteriet M. J. * S. (1856–1929) og Caroline Jensen (1860–1932).

H. blev student 1903 fra Lang & Hjorts kursus og blev 1909 cand.mag. med fysik som hovedfag. Allerede fra studentertiden virkede han ved Polyteknisk læreanstalts fysiske laboratorium i hvis

udvidelse han tog ivrigt del ligesom i tilrettelægningsen af fysikstudiet. I sommersemesteret 1911 studerede han hos W. Voigt i Göttingen og virkede i de følgende to semestre som dennes assistent. Under dette studieophold udførte han den eksperimentelle del af det dygtige arbejde *Bidrag til Studiet af den inverse Zeeman-Effekt*, med hvilket han 1913 erhvervede doktorgraden ved Kbh.s universitet. 1914 overtog han medicinerundervisningen i fysik, 1923 udnævntes han til professor i fysik, og fra 1928 virkede han desuden som bestyrer for det under hans ledelse oprettede Kbh.s universitets biofysiske laboratorium (nu fysisk laboratorium II, H. C. Ørsted instituttet). H. gjorde på flere områder en betydelig og samfundsgavnlig indsats: indenfor spektroskopien hvor han blandt andet i samarbejde med S. *Werner undersøgte det nyopdagede Hafniums spektrum; som medarbejder ved det af Niels Bohr oprettede Kbh.s universitets institut for teoretisk fysik (nu Niels Bohr instituttet); som lærer ved medicinerundervisningen i fysik og i optik ved det videregående fysikstudium; i studiet og anvendelsen af fysikken, særligt strålingsfysikken, i medicinens tjeneste hvor hans vidtspændende virke blev af grundlæggende betydning herhjemme; og som en højt værdsat rektor for Kbh.s universitet 1948–1956. Han var sammen med E. S. *Johansen i mange år redaktør af Fysisk Tidsskrift hvortil han udfra sin alsidige viden bidrog med flere artikler om den moderne fysiks udvikling. I kraft af sin venlige og medmenneskelige holdning og store administrative dygtighed blev efterhånden mange hverv pålagt ham, blandt andet med hensyn til de døves velfærd og som præsident for Røde kors. Medlem af Videnskabernes selskab 1950. – R. 1928. DM. 1931. K². 1946. K¹. 1953. □Buste af V. Gustafson. Tegn. af Otto Christensen, 1952 (Fr.borg). Buste af Max Andersen udst. 1955. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1913 95f. – Niels Bohr, J. K. Bøggild og J. A. Christiansen i Fysisk t. LIV, 1956 97–105. (J. K. Bøggild og J. A. Christiansen også i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1956 187–94).

Mogens Pihl

Hansen, Hans Nicolai, 1835–1910, borgmester, politiker. * 12.3.1835 i Kbh. (Frels.), † 11.1.1910 sst., begr. sst. (Ass.). F: vinhandler, senere nationalbankdirektør H. P. *H. (1797–1861) og Clara M. M. Schmidt (1804–65). ~4.5.1866 i Kbh. (Frue) med Ovidia Elise Catharina Bolette Jacobine Rode, * 2.4.1841 på Vallø, † 29.10.1924 i Kbh., d. af stiftsforvalter Jørgen Reimer Gott-

fried R. (1794–1876) og Barbara Jacobine Bartholdy (1800–69). – Far til Godfred *H.

H. blev student 1854 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og juridisk kandidat 1857 og var derefter fuldmægtig hos højesteretsadvokat C. *Liebe og samtidig sekretær for Grosserer-Societetets Komité og efter Fr.borg slots brand for komiteen til dets genopbyggelse. Som ledende senior i Studenterforeningen var han virksom for opførelsen af dens nye bygning ved Holmens Kanal. 1863 blev han højesteretsadvokat og fik hurtigt en betydelig praksis, særlig med administration af boer og formuer. Den interesse for Kbh.s kommunestyre han allerede havde fra sit hjem drog ham imidlertid bort fra sagførervejen, og 1873 indtrådte han som borgmester for magistratens 1. afdeling hvis store område netop strakte sig over hans specielle interesser: næringsvæsen, formuesager, værgemål og legatvæsen og desuden omfattede administration af skolevæsen, kirkegårde, politiets økonomiske forhold m.m. Hans borgmestergerning faldt inden for den periode da Kbh. fordoblede sit indbyggertal og voksede op til en storstad, og H. havde en meget betydelig indflydelse på det store arbejde der som følge heraf kom til at hvile på administrationen. At man nu vil kunne rette adskillig bebrejdelse for kortsynethed og kniberi mod dem der dengang havde udviklingen i deres hånd, er utvivlsomt, men man må ikke glemme de forudsætninger man dengang arbejdede under, og de efter nutidens forhold overmåde små midler man havde til rådighed.

En af de sager H. arvede efter sin forgænger, og som det efter seks års forhandlinger lykkedes at føre til ende, var ordningen af kirkegårdsvæsenet. For skolevæsenets vedkommende kunne han allerede 1876 få gennemført en nyordning der forbedrede undervisningen betydeligt, en deling mellem betalings- og friskoler indførtes, benyttelse af straffemidler indskrænkedes, og tilsynet med de mange dårlige små privatskoler blev skærpet så en stor del af dem efterhånden forsvandt. H.s interesse for at fremme befolkningens trang til åndelig beskæftigelse fremkaldte hans forslag om oprettelse af offentlige biblioteker, og 1885 blev grunden lagt til de nuværende kommunebiblioteker. Hans store indsigt i næringssspørgsmål gjorde ham til næstformand i næringslovskommissionen af 1890, og han arbejdede ivrigt for at nedbringe antallet af byens talrige små beværtninger. 1882 fik han gennemført at man ikke mere frit kunne få borgerskab på værtshushold. H. der var dybt religiøs var stærkt interesseret i kirkelige forhold og medvirkede til at der blev opført nye kirker i Kbh., ligesom han sørgede for at Helligånds og Vor Frelsers kirker

der hørte under byens patronat blev hovedrepareret. Han havde stor indflydelse på at byen kom i besiddelse af Ny Carlsberg glyptotek, og han var medlem af dets første bestyrelse. Omsorgen for gamle og syge lå ham stærkt på sinde, og det var på hans initiativ at Abel Cathrines gamle stiftelse flyttede fra Dronningens Tværgade til den bygning på Vesterbro der rummede den til 1949. Opfostringshuset blev flyttet til en bedre bygning på Østerbro hvor det havde til huse til 1953. Han sørgede for at kommunens betydelige legatkapitaler kom under betryggende administration. 1883 fik han oprettet kommunens statistiske kontor under ledelse af Marcus ²Rubin der siden 1875 havde været kommunal statistiker. Fra nytår 1887 foretoges borgerlige vielser af borgmesteren for magistratens 1. afd. I borgerpræsentationen havde H. stor indflydelse, skønt han ingenlunde var veltalende, men havde en springende og impulsiv udtryksmåde. Bag ordene lå en levende overbevisning, og han lagde sjæl og evner ind i den sag han anså for den rette. Han havde dog dybe skuffelser, og ikke mindst var forholdet til hans kollega i magistratens 2. afdeling, borgmester L. C. ²Borup vanskeligt, og da efter valget 1893 oppositionen i borgerpræsentationen begyndte at fremtræde på en måde der var ham, som holdt tradition og præcedens højt i ære, utiltalende, foretrak han skønt han personlig kom godt ud af det med de nye medlemmer, at gå af, og 1897 nedlagde han sit embede.

H.s politiske standpunkt lå inden for højre, men han var ingenlunde enig med partiet i dets opfattelse af de provisoriske loves grundlovmæssige berettigelse, og så i det hele pessimistisk på partiets fremfærd. „Højre er et doende Parti“, kunne han således sige. Han blev indvalgt i folketinget 1876 i Kbh.s 6. kreds, men allerede 1879 trak han sig tilbage, misfornøjet med de golde partistridigheder. 1895 blev han kongevalgt landstingsmand, og 1899 var han med ved dannelsen af partiet de otte som ønskede nye veje for politikken. Da ministeriet Sehested tiltrådte 1900 var han stemt for ikke at støtte dets politik, men faldt dog til føje indtil ministeriet foranledigede en officiel artikel i Berlingske Tidende hvori fremhævedes at det havde hele højres støtte. H. besvarede dette ved at udmelde sig af partiet. De ottes gruppe fulgte efter, og ved denne opposition blev vejen banet for systemskiftet. Fra 1902 tilhørte H. det frikonservative parti, og 1902–07 var han formand for landstinget, en stilling han varetog med myndighed og repræsentativ dygtighed. – Da arbejderforsikringsrådet blev oprettet i henhold til loven om ulykkesforsikring af 7.1.1898, blev H. dets selvskrevne formand.

Han forstod med klarhed at lægge dette arbejde til rette og lagde ved afgørelserne vægten på det der i det foreliggende tilfælde syntes ham at stemme med ret og billighed. H. kunne tilsyneladende vise en barsk og stejl optræden, men i virkeligheden havde han et barnligt blødt sind med dybtfølt hjertelighed og med en sjælden medfølelse for andres sorger og bekymringer. Han havde en evne til at sprede glæde om sig og til at vinde hengivenhed og kærlighed som det kun er få beskæret. Til at blive en stor politiskfører manglede han den nødvendige ensidighed og taktiske evne. – Etatsråd 1876. Konferensråd 1892. – Sønnen Hans Peter H., * 26.5.1867, † 22.12.1942, blev student 1884 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand.theol. 1891, underviste derpå ved sin gamle skole hvor han 1895 blev inspektør. 1908–36 var han rektor ved Efterslægtsselskabets skole. Han var et virksomt medlem af studentforeningen, af Akademisk skyttekorps og stærkt optaget af det sønderjyske spørgsmål. 1887 var han medstifter af studentersammenslutningen To løver og var 1915–26 dens formand, hvorefter han blev formand for Grænseforeningen som han 1920 havde været med til at oprette. Han udgav bl.a. *Sønderjylland. En kort historisk Oversigt*, 1915. R. 1911. DM. 1920. – R. 1878. DM. 1880. K.² 1887. K.¹ 1897. S.K. 1906. □ Mal. af J. Exner, 1856 (Fr.borg). Afbildet på tegn. „Studentforeningen flytter“, 1863. Tegn. af Chr. Krohg. Karikatur af K. Gamborg, 1890 (Fr.borg). Mal. af A. Jerndorff, 1901 (Kbh.s rådhus). Afbildet på Paul Fischers mal. af stortingsdeputationens audiens 1905 (Varde mus., slottet i Oslo, Fr.borg), på Jul. Paulsens mal. af komiteen for glyptoteket ca. 1905 (Carlsbergmus.) og på L. Tuxens mal. af middag hos Moresco, 1906. Skitse, s.m. C. Goos, af Tuxen 1906 (folketinget). Mal. af J. C. Schlichtkrull udst. 1910 (sst.). Buste af H. Wederkinck udst. 1910. Foto.

Brev i Hist. medd. om Kbh. II, 1910 617. – Vilh. Topsoe: Politiske portrætsudier, 1878 173–79. III. tid. 20.10.1895. Sst. 12.10.1902. Sst. 19.3.1905. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag. 1901–03 521–26. Aage Sørensen i Tidsskr. for arbejderforsikring V, 1909–10 267–69. Harald Bing i Tilskueren, 1910 I 112–21. Marcus Rubin: Nogle erindringer, 1914 120–32. Festskr. i anledn. af Vestre kirkegårds 50-års beståen, 1920 81–97. Emil Hjort i Hist. medd. om Kbh. 2.r.111, 1927–28 408f. Aug. Nielsen sst. 3.r.111, 1939 138. Sig. Thorsen sst. 4.r.1, 1947–49 617. Sig. Jensen sst. 4.r.V, 1957–59 406. J. Aarsbo: Bibliotekerne og samf., 1935 59–67. Kbh.s bystyre II, ved Poul Møller, 1967. – Papirer i Rigsark.

August Nielsen*

Hansen, Hans Peter, 1797–1861, bankdirektor, politiker. * 6.4.1797 i Kbh. (Helligg.), † 15.9.1861

sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: vinhandler Gotfred H. (1765–1835) og Anna Catharine Weinreich (1770–1856). ~16.12.1825 i Kbh. (Frue) med Clara Maren Marie Schmidt, *1.1.1804 i Kbh. (Frels.), †8.1.1865 i Kbh. (Trin.), d. af klædefabrikant Joseph Adam S. (ca. 1777–1855) og Ane Marie Farrer (†1857) og plejedatter af tobaksfabrikant Jørgen Bech (1775–1846) og Frederikke Schov (1777–1845). – Bror til A. N. "Hansen.

H. blev handelsuddannet hos faderen, og efter nogle år som kontorist hos J. Hammerich etablerede han sig 1822 som vinhandler på Christianshavn. 1840 tog han borgerskab som grosserer; men han blev trods dygtighed og energi aldrig nogen heldig købmand. Hans kreditgivning var for liberal, og under krisen 1837 måtte han erklære sig konkurs. Han kom dog på fode igen; men da den næste og væsentlig større krise kom 1857 – uden at han i øvrigt havde ændret på sine principper – gik det i særlig grad ud over hans forretningsforbindelser, og krisen blev herved ødelæggende også for hans egen forretning. Efter nogle år at have siddet i Nationalbankens repræsentantskab blev han 1846 udnævnt til direktør. Ved L. N. "Hvidts død 1856 stod han med eneansvaret for bankens kommercielle ledelse, og selv om han nød almindelig anerkendelse for den ro og fasthed hvormed han førte banken gennem 57-krisen måtte han bagefter høre en del kritik for den kreditpolitik som han, sig selv lig, havde drevet i de foregående år. H. forblev i Nationalbanken til sin død og var desuden fra 1843 direktør for Københavns Brandforsikring og fra 1848 medlem af Grosserer-Societetets komité. 1851 blev han medlem af og 1858 formand for Det sjællandske Jernbaneselskabs kontrolkomité hvor han via C. J. "Hambro i London havde held til at skaffe penge til vestbanens fuldendelse. Også i det fremvoksende politiske liv kom H. til at spille en rolle. 1832 blev han medlem af de 32 mænds forsamling og senere borgerrepræsentant. Han var repræsentationens formand 1840–41 og igen 1853–58; fra sidstnævnte år var han viceformand, 1841–46 var han rådmand. Til stænderforsamlingen i Roskilde valgtes H. 1834–46 som deputeret for København. Han tog sig her særligt af økonomiske og handelsmæssige spørgsmål og sad i et utal af komiteer og udvalg. Også i den grundlovgivende rigsforsamling fik han sæde, og han var derefter 1850–53 medlem af landstinget og tingets viceformand. Han interesserede sig meget for det slesvigske spørgsmål og for bevarelsen af det danske sprog i landsdelen. Politisk hørte han til de frisindede, men med en betydelig frygt for at udviklingen skulle løbe af sporet. Han var således modstan-

der af den almindelige valgret og søgte sammen med andre at få gennemført en lav census. Selv om forslaget faldt stemte han imidlertid ja til grundloven. Også januarkundgørelsen af 1852 og opgivelsen af kongelovens arvefølge var han imod, og da forholdene tilspidsede sig i 1853 modtog han ikke mere genvalg. H. var en typisk repræsentant for det københavnske borgerskab i overgangen mellem enevælden og den nye tid. En vis kritik mødte han i sin dobbeltstilling som erhvervsmand og leder af landets største og længe eneste bank i hovedstaden. Men hans dygtighed og arbejdskraft var anerkendt, og trods en ydre barskhed var han et hjælpsomt menneske der viede ikke mindst handelsstandens unge megen velvilje, råd og hjælp. □Træsnit 1861. Male-ri (bl.a. Kbh.s rådhus). Foto.

[Fr. Barfod] i Ill. tid. 6.10.1861. N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892. M. Rubin: Fr. VIs tid, 1895. (repro-udg. 1970). Emil Unger i Vort folk i det 19. årh., udg. V. Østergaard II, 1901 132f. Villads Christensen: Kbh. 1840–57, 1912. Kbh.s brandforsk. 1731–1911, ved Axel Linvald m.fl., 1913–14. Axel Rubow: Nationalbankens hist. 1818–78, 1918. Jul. Schovelin: Den danske handels renæssance II, 1924 193f o.fl.st. Hans Jensen: De danske stænderforsaml. I–II, 1931–34.

Finn H. Lauridsen

Hansen, Hans Peter, 1829–99, xylograf. *20.12.1829 i Kbh. (Helligg.), †18.11.1899 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: høker Peter H. (1788–1851) og Ane Marie Sørensen (1801–85). ~16.7.1859 i Leipzig med Clara Aurelia Sophie Langer, *5.8.1830 i Leipzig, †1.6.1913 på Frbg., d. af kobberstikker Georg Gottfried L. (1791–1867) og Maria Julie Kretzschmar (1790–1865).

Efter at være udlært som urmager kom H. i xylograflære hos Kittendorff & Aagaard. Her tog navnlig Christian "Henneberg sig af hans uddannelse; samtidig gik han på akademiet. 1854 drog han til Dresden hvor han bl.a. har skåret en del træsnit efter tegning af Ludwig Richter, og derfra til Leipzig. Han arbejdede en tid hos xylografen Ed. Kretzschmar, men oprettede senere et eget værksted, en tid sammen med sin slægtning Kanne. I krigsåret 1864 flyttede han sin virksomhed til Kbh. – H. havde evner som portrættegner og har både skåret og raderet en del portrætter såvel efter tegninger – således et af *Søren Kierkegaard* – som efter andre, bl.a. til Illustreret Tidende og Ude og Hjemme. Han var en flitig og vel uddannet træskærer med evner ud over det sædvanlige, og hans værker findes i en mængde ikke alene danske, men også svenske bøger fra sidste halvdel af forrige århundrede. Kendt er hans store træsnit efter Otto Haslund: *Køer udenfor en Bondegaard*, der 1875 udsendes

Hansen, H. P.

som medlemsblad af Kunstforeningen. Til Foreningen Fremtidens Billeder af Danske Kunstnere til danske Digte leverede hans værksted i 80'erne en række større gengivelser i træsnit. – Sønnen Olaf Wiggo Peter H., * 11.12.1860, † 10.11.1942 (navneforandring 1885 til **Viggo Langer**) blev 1877 optaget på kunstakademiet, malede hos Carl Bloch og debuterede på Charlottenborg 1881 hvor han siden udstillede. 1913 sluttede han sig til Dyrehavens malere. Han tegnede desuden til illustrerede blade, og i 1890'erne optrådte han som tenorsanger, bl.a. på Det kgl. teater. Han malede oprindeligt under navnene O. V. P. Hansen og Wiggo P. Hansen. – □Tegn. af P. Hansen, 1855 (Fr.borg). Mal. af Viggo Johansen ca. 1880. Foto.

[F. Hendriksen] i Bogvennen 1897 32f. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. J. Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 (fot.optr. 1970). Dansk boghåndværk gnm. tiderne 1482–1948, 1979.

*H. S. Hendriksen**

Hansen, H. P., 1867–1942, se **Hansen, H. N.**

Hansen, Hans Peter, 1872–1953, finansminister, journalist. * 6.10.1872 i Nykøbing S., † 17.1.1953 i Charlottenlund (Messias), urne på Mariebjerg kgd. F: arbejdsmand Ole H. (1842–83) og Kirstine Larsen (1840–1923). ~ 4.11.1898 i Kbh. (b.v.) med Louise Petrea Margrethe Nielsen, * 20. 5.1877 i Nyhuse, Fr.borg slotssg., † 6.1.1966 i Chl. (Messias), d. af skræddersvend Jens Lauritz N. (1846–1920) og Karen Petersen (1841–1914). H. kom efter konfirmationen ud at tjene hos bønder, var et års tid til søs som skibsdreng og kok til han under sømandsstrejken 1890 gik i land i Kbh. Her fik han straks plads på et lager i manufakturbranchen og avancerede 1898 til bestyrer i samme virksomhed. I sin fritid gik han til studentersamfundets aftenundervisning og deltog ivrigt i arbejde i socialdemokratiske vælgerforeninger. 1894 var han delegeret til partiets kongres. Som kontrahent fik han forbindelse med arbejderpressen, og kendt som en mand med orden i sagerne blev han 1900 sendt til Odense som forretningsfører ved Fyns Social-Demokrat hvis redaktør dengang var Emil Marott. Lejlighedsvis skrev H. også i spalterne, og 1902 blev han forfremmet til lokalredaktør i Slagelse for Vestsjællands Social-Demokrat. 1907 blev denne et hovedblad med aflægger for Midtsjælland og 1911 også for Holbæk amt. H. udøvede som redaktør af disse blade (til 1919) en betydelig indflydelse og har personlig stor andel i socialdemokratiets fremgang på Sjælland. Han sad i partiets hovedbestyrelse 1906–15. 1906 indvalgte han i Slagelse byråd. 1917–27 var han

byens borgmester (1917–19 folkevalgt med kgl. udnævnelse). At han var en lige så dygtig administrator som han havde været ihærdig agitator fik han nu lejlighed til at vise, og mange af de reformer han havde krævet som oppositionsmand kom han til at gennemføre da socialdemokratiet fik flertal i kommunestyret. H. gik i spidsen for en modernisering af skolevæsenet, oprettelsen af et mønstergyldigt bibliotek, en gennemgribende forbedring af sygehusforhold og aldersomsorg m.m. og i krigsårene for den mest demokratiske udnyttelse af dyrtidsforanstaltningerne. Han blev medlem af købstadforeningens repræsentantskab 1913, af dens bestyrelse 1917 og var dens formand 1929–46. – Ved folketingsvalgene var han opstillet i Slagelse-kredsen 1906, 1909 og 1910; han valgtes 1913 og ved alle senere valg med voksende stemmetal indtil han udtrådte 1945. På rigsdagen beskæftigede han sig særlig med kommunale og sociale spørgsmål og skolesager. Han var formand for den socialdemokratiske rigsdagsgruppe 1924–27, 1929–32 og 1942–45 samt formand for folketinget 1924–32. Sikker og myndig i sin optræden fik han ord for at være en streng, men retfærdig forhandlingsleder. Da Laust Rasmussen 24.10.1932 gik af som minister blev H. et halvt års tid forsvarsminister indtil han ved C. V. Bramsnæs' udnævnelse til nationalbankdirektør 1.6.1933 efterfulgte denne som finansminister. H. var efter alt at dømme ikke særlig ivrig efter at blive minister. Finansministerposten var krævede under de hårde kriseår; hans administration var sikker, støttet af tilbojehed til at følge detaljen. Generelt var hans mål balance eller endog overskud; nyere finanspolitisk teori og politik var ham fremmed. Arbejdet sled stærkt på ham, og i 1937 bad han sig fritaget for ministerposten. Han bevarede sin fremskudte position inden for gruppen. I de sidste krigsår var han gruppeformand og den ene af partiets medlemmer af samarbejdsudvalget. Efter befrielsen var H. den første formand for den parlamentariske kommission. □Afbildet på O. Mathiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af H. Dohm, 1931 (sst.). Afbildet på E. Saltofts mal. af socialdemokratiske førere, 1934 (forhen Folkets hus, Kbh.). Mal. af H. Vedel udst. 1944 (Slagelse kommune). Tegn. af Aage Roose (Fr.borg). Foto.

Vestsjællands socialdemokrat 30.7.1927 og 9.2.1935. Social-Demokraten 6.10.1932 og 3. 11.1934. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938. W. Madsen og Erik I. Sorensen i Købstadforen.s t. LXIII, 1953 445–47. Holger Eriksen i Pressehist. årbog, 1966 69–76. De danske ministerier 1929–1953, ved Tage Kaarsted, 1977. K. H. Kofoed: Erindr., 1979.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Hansen, Hans Peter, 1879–1961, museumsforstander. * 2.10.1879 i Holing, Herning købstadsgg., † 26.2.1961 i Herning, begr. sst. (Vestre kgd.). F: gårdejer Mads Christian H. (1845–86) og Mariane Andersen Albæk (1849–1932). ~ 4.11.1911 i Herning med Anna Karoline Marie Larsen, * 22.9.1879 i Fjendstrup, † 28.4.1942 i Århus (Skt. Johs.), begr. Herning, d. af husmand og væver Niels Peter L. (1845–1916) og Ane Kristine Olsen (1851–1932).

H. tjente som ung forskellige steder i Midtjylland og blev ved et hestebid delvis uarbejdsdygtig, hvorfor han læste til præliminæreksamen (1899) og uddannede sig som konservator. Konservatoruddannelsen blev H.s levebrød, samtidig med at han passede Herning museum og uddannede konservatorelever. Tidligt blev han opmærksom på at de gamle kulturformer og erhverv som fx bindeindustrien med raske skridt afløstes af nye, og han begyndte da at samle på museumsgenstande og at optegne folkeminder. En uerstattelig dokumentation af hans arbejde er en række fotografier og film optaget gennem hele hans arbejdsomme liv. 1897 kom han i forbindelse med den ejendommelige skolelærer og museumsmand J. A. *Trøstrup og bistod ham, og senere med H. F. *Feilberg og Evald Tang *Kristensen, hvorved hans kulturhistoriske interesser anspreddes. 1915 blev H. forstander for Herning museum som han ved omfattende indsamling har gjort til et centrum for midtjysk folkelivsforskning og kulturhistorie. Bl.a. har han som den første behandlet den gamle løbbindings- og uldkæmningsteknik samt fremdraget en række primitive næringsmidlers brug i vore gamle kultursamfund. H. var medredaktør af tidsskriftet Sprog og Kultur og har skrevet talrige artikler i dagspresse og tidsskrifter om ældre tiders kulturforhold og har udgivet en lang række bøger om historiske og folkløriske emner, bl.a. *Natmændsfolk og Kjæltringer*. I-II, 1921–22 (2. udg. 1959–60), *Fra gamle Dage*. I-III, 1921–30, *Låjlæ Fålk*, 1923, *Kloge Folk i Vestjylland*, 1925, *Ko med Kalv*, 1927, *Om Renlighed i gamle Dage*, 1928, *Jens Pråwt*, 1928, *Kultur- og Sprog-minder Fra Midtjylland*, 1930, *Trøstrup fra Torsted*, 1930, *Degnens „Bud“*, 1930, *Trange Kaar*, 1932, *Wälle Gro' Gre't*, 1935, *Skovlovringer*, 1936, *Løb og Løbbinding*, 1937, *De gamle fortalte*. I-III, 1939–50, *Nis Clason og Clasonborg* (Hardsyssels Aarbog, 1940 1–63), *De sorte Kunster*, 1939, *Hyrdeliv paa Heden*, 1941 (ny udg. 1962), *Kloge Folk. Folkemedicin og Overtro i Vestjylland*, I-II, 1942–43 (2. udg. 1960–61), *Folk bandede*, 1943, *Jydepotter og Løb*, 1944, *Vogt Lys og Ild. Hammerum Herreds gensidige Brandforsikrings Forening*, 1944, *Primitiv Folkemedicin*, I-II,

1945–50, *Herning Museum 1892–1942*, 1942, *An Wåt's Saga*, 1946, *Spind og Bind. Bindehosens – Bindestuens og Hosekræmmerens Saga*, 1947, *Bonde og Handelsmand. Af Jens Sandholms Optegnelser*, 1948 (s.m. Markus Bjerre), *Jyske originaler i gamle dage*, 1948, *Jyske skøjere og rakker*, 1952, *Bondens brød*, 1954, *Syner og varsler*, 1957, *Hedebønder i tre slægtled*, 1958 (2. udg. 1959). – H. modtog 1930 den Hielmstjerne-Rosenroneske stiftelses sølvmedalje, Blicher-prisen 1956 og blev æresborger i Herning 1958. For sit grundlæggende forfatterskab om jysk almuekultur udnævntes han til dr. phil. h.c. ved Århus universitet 1959. – R. 1942. R¹. 1959.

□ Mal. af S. Hjorth Nielsen, 1928, af Marie Hatting, 1949 (Herning mus.), af Mary E. Havning, 1959 (Herning rådhus). Foto.

Festskr. til museumsforstander H. P. H., 1949 (m. bibliografi). H. P. H.: Fra hyrde til æresdoktor, 1960. Vagn Lindebo Hansen og Hanne Arent: Bibliografi over H. P. H.s trykte arbejder, 1970. – Levnedsbetragtning i ordenskapitlet.

P. V. Glob

Hansen, Hans, –1512–31–, prælat.

H. nævnes første gang 1512 som provst i Tofte (Assens provsti). Han var formodentlig allerede dengang sekretær hos kong Hans der skaffede ham det anselige embede og som støttede ham mod den fynske biskop Jens *Andersen (Beldenak) der ville lægge provstiets jurisdiktion ind under „bispebordet“. Ved kongens hjælp fik H. 1512 fornyet pavelig provision på provstiet med det tilhørende Helligåndshus i Assens foruden på sognekirken på Før. I endnu højere grad synes H. dog at have været knyttet til Christian II, 1513 forlenede kongen ham med Toro, og 1515 stiftede han et forlig hvorved omtalte Helligåndshus som karmeliterne i Assens gjorde fordring på blev H. tilkendt. 1514 var H. af Christian II blevet sendt til Rom, og 1515 drog han igen dertil i kongens ærinde. Bl.a. skulle han virke for at få Skt. Knuds kirke i Odense frataget Knudsbrødrene. Under sine ophold i Rom synes H. der 1514 betegnes som mag.art. og kongens sekretær tillige i høj grad at have arbejdet for sine egne interesser. Ikke blot søgte han pavens hjælp over for Jens Andersen Beldenak, men han fik også udvirket en række pavelige provisioner: på kanonikater i Ribe og Århus, et vikariat i Århus samt sognekirker i Assens, Kærum og Nørre Snede. 1516 drog han hjem fra Rom, og 1520 fik han den tilfredsstillende af kongen at blive sat til at indkræve de to trediedele af Fyns bispestols visse indtægter som Beldenak havde måttet love at afstå til Christian II. 1521 havde han en ubehagelig sag med præsten i Middelfart

Hansen, Hans

Jens Farver der klagede til paven over at være blevet fængslet og udplyndret af H. og andre. 1523 besluttede Christian II at sende H. og mag. Poul Andersen til Rom for at få pavens hjælp mod sine oprørske undersætter. Han udstedte anbefalingsbreve for dem, men det ser ikke ud til at de er kommet af sted. De følgende år tilbragte H. i landflygtighed i Tyskland og Flandern. Fra denne tid har han i et brev givet et smukt udtryk for sin loyalitet over for Christian II. Under gentagne ophold i Wittenberg antog han den lutherske lære og deltog i revisionen af Hans Mikkelssens oversættelse af Det nye testamente. Han forekommer sidste gang 1531.

Henry Petersen: Danske gejstlige sigiller, 1886 nr. 574. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.11, 1887 498 500 542-45. Acta pontificum Danica V, 1913: VI, 1915. – H. F. Rørdam i Saml. til Fyens hist. og top. I, 1861 204-11 224 232-35 (m. kilder). Samme i Kirkehist. saml. 4.r. V, 1897-99 137-43.

*Bjørn Kornerup**

Hansen, Hans, 1769-1828, maler. * 22.2.1769 i Skelby ved Næstved, † 11.2.1828 i Kbh. (Fred. hosp.), begr. sst. (Garn.). F: volontør i krigskancelliet, senere gårdfæster Christian H. (1727-1803) og Suzanna Christiane Flachebjerg (1738-1803). ~ 27.2.1803 i Wien med Henriette Georgine Lie, * ca. 1778 vistnok i Kbh., † 20.1.1828 i Kbh. (Garn.). – Far til Constantin *H.

Kammerherre Carl Adolf Plessen til Gunderslevholm tog sig af H., fik ham efter konfirmationen til Kbh. for at han kunne besøge kunstakademiet, hvor han 1789 vandt den mindre, 1791 den store sølvmedalje, og gav ham derpå en årlig rejseunderstøttelse for at han kunne „perfektionere sig“ i udlandet som portrætmaler. Dog malede han endnu portrætter på herregårdene på Fyn og i Jylland 1793-97 og forlod først 1797 Plessens gods for over Hamburg at rejse sydpå. Han blev derpå nogle år i Wien, rejste 1803 med understøttelse af Fonden ad usus publicos til Italien, vendte tilbage til Wien og kom 1805 til Kbh. N.å. agreerede akademiet ham, hvorefter han 1809 blev medlem på portrætter af de akademiske medlemmer C. A. *Lorentzen og N. *Dajon. Professoratet ved modelskolen søgte han gentagne gange forgæves, fik 1815 medlemsbolig på Charlottenborg og blev 1817 lektor i matematik og perspektiv ved akademiet, men fik 1822 anmodning om at indstille sine forelæsninger i det sidste fag. – I den dagbog som H. forte under sine rejser i Jylland og på Fyn har han givet udtryk for sin ubetingede beundring for Jens *Juels portrætkunst; i de mange portrætter han udførte før og efter sin udenlandsrejse søger han da efter evne at nærme sig Juel; han står dog altid tilbage

for sit forbillede, han har hverken dennes sikre formsans eller forståelse for en harmonisk, velafvejet farveholdning. Mellem hans arbejder kan nævnes portrættet af hans kone i hel figur og forskellige portrætter på Fr.borg; han har også arbejdet i miniatureformat (portræt af *A. Hallander*, kunstmuseet). – H. viser sig i sin dagbog og i sine breve som en godmodig, lidt snakkesalig mand, men også som en lun iagttagere; hans omfattende læsning og rejser gav ham også en viden som han søgte at bringe til orde i den kuriøse bog *Betragtninger over de skønne Konsters Værd*, 1827. Sin position som kunstner mistede han efterhånden og efter 1816 satte C. W. *Eckersberg ham ganske i skygge som portrætmaler. En talrig opvoksende familie og slette pengeforhold forrykkede hans stilling og han ernærede sig i de sidste år med vanskelighed ved at kopiere portrætter til samlingen på Fr.borg. □ Miniature. Tegnet selvportr. (Fr.borg) og malet selvportr. Tegn. af Jørgen Roed (Fr.borg) og af Constantin Hansen, 1868, efter selvportr. (Kgl. bibl.).

[H. H.:] Portrætmalerens dagbog. 1907 (fot. optr. 1966) = Memoirer og breve VI. – Conversationsbladet 15.7.1826. Emil Hannover: Constantin Hansen, 1901. Herman Trier: Et interiør fra de 32 mænds tid, 1903. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets årsskr. XXX, 1943 21f. Elise Constantin-Hansen i Dansk udsyn, 1944 156-65. – Dagbøger i Kgl. bibl.

*Leo Swane**

Hansen, Hans (Johannes), 1797-1867, præst. * 4.10.1797 i Husum, † 25.2.1867 i Rendsborg, begr. sst. F: tømmerhandler Christian H. († senest 1825) og Brigitta Bering (ca. 1771-1843). ~ 25.10.1825 i Husum med Ida Caroline Petrine Henningsen, * 23.9.1802 i Slesvig, † 28.8.1870 i Bredsted, d. af gæstgiver Peter H. (ca. 1764-1837) og Margaretha Elisabeth Johanna Asmussen.

H. opholdt sig 1804-21 i Christiansfeld, først i skolen, derefter i bagerlære; fra 1821 studerede han teologi i Leipzig, fra 1822 i Kiel og tog 1824 teologisk eksamen på Gottorp. 1825 blev han præst i Simonsberg, Husum amt, 1846 sognepræst i Fjolde. På mødrene side var han af dansk præsteslægt, kunne også dansk, men ellers synes han mest at opvise frisiske karaktertræk: han var respektabel, men også sær og stædig, ivrig for hvad han anså for ret, men mistede al ligevægt når han mente den krænket. Som student udgav han straks efter at have forladt Brødremønstigheden til dennes hundredårs jubilæum 1821 et skrift imod den. Især de politiske omstændigheder gjorde hans liv tragisk. Stokkonservativ både kirkeligt og politisk optrådte han mod Uwe

Jens *Lornsen og fik 1842 en takkeskrivelse fra Christian VIIIs kabinetssekretariat. Under krigen hørte han til de få kongetro præster i hine egne; i et åbent sendebrev til den slesvigholstenske generalsuperintendent Nic. *Nielsen 1850 stemplede han denne som en forfører og afviste påstanden om kongens ufrihed. Efter sprogeskriptet ville han medvirke til i Fjorde hvor der taltes meget dansk folkemål at oprette et åndeligt Danevirke ved at indføre dansk kirke- og skolesprog; fra Peder *Hjort fik han danske bøger til uddeling. Pludselig ændredes stillingen. Han afviste en ubetydelig ændring i kirkebønnen og ville have det af valket ikke forståede højdansk indført, ikke „kavaler-mæssigt“ (militært), men gradvis gennem skolen, og ikke straks stadig holde danske gudstjenester; han kom i strid med visitoriet, især amtmand F. *Johannsen, og blev i okt. 1851 suspenderet, 12.11. afskediget med pension. Nu skiftede han helt front. I tre småskrifter angreb han med stigende voldsomhed alt dansk: den sande forfatning, kongeloven er afskaffet; nu er kongen ufri, tør ikke tage bolig i Slesvig af frygt for oprør i Danmark; den slesvigske kirke er under københavnsk kontorstyre af Regensburg som ikke kender til Guds rige eller sjælens frelse, men gerne lader hele slægtled gå timeligt og evigt til grunde for at fremme dansk sprog; de danske præster i Mellem-slesvig er fremmede der prædiker enten et for folket uforståeligt højdansk eller et latterligt tysk, ja de er lejesvende og spioner; ulven er trængt ind i Kristi hjord, idet man vil røve det tyske sprog som er blevet ejendom og helligdom i disse egne; ikke noget, men alt er råddent i Danmark, selv den danske bibeloversættelse er forfalsket idet den i reglen bruger ordet forligelse, ikke forsoning. H. idømtes tre års fæstningsarrest i Rendsborg (1856–59), men beholdt sin pension og levede de sidste år i Rendsborg. □Litografi efter tegn. af Wille.

P. Hjort: Rüge einer Lüge in der Schrift des Professors Baumgarten, 1856. Ernst Friedlieb: Systematische Darstellung des . . . geltenden Normativs, Kiel 1857 49f. P. Lauridsen i Sønderjydske årbøger, 1900 112. H. Hjelholt: Den danske sprogordning og det da. sprogstyre i Slesv. mellem krigene, 1923. A. Nyholm: Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850, 1980.

*Valdemar Ammundsen**

Hansen, Hans (Mern), 1815–67, bomuldsvæver, politiker. * 10.3.1815 i Køng, † 5.11.1867 i Mern, begr. sst. F: fæstehusmand Hans H. og Karen Rasmusdatter. ~ 1° 10.10.1845 i Mern med Ane Kirstine Pedersdatter, * 27.11.1845, † 15.2.1860, d. af fæstehusmand Peder Rasmussen og Kirsten Rasmussen. ~ 2° 1861 med Maren Albrechtsdat-

ter.

H. viste som dreng gode evner, og efter konfirmationen kom han i lære som bomuldsvæver på fabrikken i Køng. Efter udstået læretid 1833 arbejdede han som svend i faget forskellige steder i landet, bl.a. et par år i København hvor han 1836 blev arresteret i forbindelse med en hælersag, men atter løsladt. Efter at have indgået ægteskab boede han i en indsidderlejlighed hos svigerforældrene hvis fæstested på 2½ ha han senere overtog. H. var politisk interesseret og hørte til den kreds af sognefolk der samledes omkring Peter *Rørdams oplysningsarbejde, og H. lånte bøger fra præstens bibliotek. Han sluttede sig 1846 til Bondevennernes selskab, nævnes senere som distriktsforstander, men gjorde sig ikke bemærket ud over sognets grænser før han 1848 blev opstillet til valget til den grundlovgivende rigsforsamling. Hans kandidat blev bragt på bane fra lokalt hold, men selskabets ledelse accepterede ham. Da H.s opstilling – mod prof. H. N. *Clausen – blev kendt på egnen, rejstes der en stærk, personligt rettet agitation imod H. fra kredsens nationalliberale. H.s arrestation 1836 og nogle senere småaffærer blev draget frem for at stemple ham som uværdig. H. skal selv have konsulteret Balthazar *Christensen, der imidlertid ikke mente at der var grund til at trække sig tilbage. Selve valgbehandlingen 5.10.1848 fik på denne baggrund et dramatisk forløb. H. blev direkte angrebet for sin fortid, men vælgerne flertal støttede ham og han valgtes med 550 stemmer mod 330 til modkandidaten. H.s stemmer kom udelukkende fra kredsens landvælgere. H.s valg vakte stor opsigt og i nationalliberale kredse forargelse (jfr. Emil Aarestrups sonet Professor Clausen og Væver Hansen). Der udspandt sig en pressepolemik i anledning af valget, og lokalt fortsatte Peter Rørdam og en kollega en kraftig agitation mod H., bl.a. fra prædikestolen. Formentlig blev det afgørende at bondevenneselskabets ledelse i denne situation ikke bakkede H. op men efter alt at dømme har rådet ham til at nedlægge sit mandat hvilket skete 16.10. Ved omvalget i Præstøkredsen valgtes N. F. S. *Grundtvig. H. var imidlertid fortsat politisk aktiv på egnsplan – n.å. nævner Peter Rørdam ham som politisk leder for en række sogne og som formand for kredsens valgforening havde han i de kommende år indflydelse på valgene, og hans indstilling var medvirkende til at Grundtvig 1854 opgav at stille sig i kredsens. Han havde fortsat tilidsposter i de af bønderne oprettede forsikringsforeninger og 1861 indvalgte H. i sogneforstanderskabet hvor han kom i strid med formanden, en proprietær. Også bag en retssag mod svigermoderen om aftægtsforhold fornem-

Hansen, Hans

mes der politiske undertoner. – H. nåede ikke at forme nogen politisk profil, ligesom hans personlighed ikke kan tegnes klart. Hans mandatnødæggelse kaster ikke noget sympatisk lys over bondevenneselskabets ledelse men afslører periodens skarpe klasse- og standsskel. Omstændighederne omkring H.s arrestation 1836 og brugen af denne i den senere agitation illustrerer tilsvarende negativt tidens uheldige rettergangspraksis, jfr. Peder *Hansen (1801–54). □Mal. af H. C. Jacobsen, 1862 (folketinget), tegn. af samme.

Peter Rørdam. Blade af hans levnedsbog og brevexl., II, 1892 100–13 125 283 289. – D. E. Rugaard: Fremragende da. bønder, 1871 327–50. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 340f. N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892 310f. H. P. Hansen: Mellem enevælde og folkestyre. Venstres første martyr, 1942. Rasmus Nielsen i Hist. samf. for Præsto amt. Årbog 1943 85–93.

Claus Bjørn

Hansen (-Menstrup), **Hans**, 1819–99, politiker. * 28.5.1819 i Menstrup, Marvede sg., † 29.8.1899 sst., begr. i Marvede. F: arvefæster Hans H. (ca. 1775–1827) og Margrethe Mortensdatter (ca. 1780–1851). ~ 11.1.1844 i Marvede med Ane Jensdatter, * 25.6.1823 i Marvede, † 25.1.1899 i Menstrup, d. af gårdejer Jens Rasmussen (1785–1828) og Ane Olsdatter (ca. 1783–1860, ~ 2° 1829 med gårdejer Ole Pedersen, 1792–1846).

H. bestyrede en tid fædrenegården for sin mor, overtog den som arvefæste 1847 og blev en af sin egns toneangivende mænd. Han var medlem af sognerådet 1845–59, af Præstø amtsråd 1859–86 og af bestyrelsen for Den sjællandske Bondestands Sparekasse 1846–90, næstformand 1884–90. Han hørte til den gamle stamme af sjællandske bondevenner der betragtede J. A. *Hansen (1806–77) som sin politiske fører, men den der stod ham nærmest og som han med mest tryghed fulgte var C. C. *Alberti. Han blev 1861 valgt til folketingsmand for Fuglebjergkredsen og genvalgte til han 1898 frivilligt trak sig tilbage. Han var en af de tre som på bondevennernes vegne var værter for godsejerne ved det berømte Phoenixgilde 10.10.1865, men han stemte sammen med Alberti mod den reviderede grundlov af 1866. Siden var han med til at danne det forenede venstre, og i dette partis senere delinger fulgte han Alberti. Under brydningerne mellem venstregrupperne omkring 1890 var han nærmest løsgænger, stemte 1894 mod forliget og gik 1895 ind i venstrereformpartiet. Han talte så godt som aldrig i tinget, men øvede i det stille en vis indflydelse, og inden for venstreafskygninger betragtedes han med ærbødighed som en af partiets veltjente veteraner. □Afbildet på litografi af

mænd af det forenede venstre, 1874. Træsnit 1891 efter fotografi. Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Sorø amtstid. 13.6.1891. Sst. 29.8. og 1.9.1899. H. P. Olsen i Tiden 15.8.1913. Fr. Skrubbeltang: Den sjællandske bondestands sparekasse, 1959.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Hansen, Henning Hans Christian, 1899–1958, arkitekt. * 19.8.1899 i Brøndbyøster, † 8.8.1958. F: mælkeforpagter, senere galanterihandler i Glostrup Niels Christian H. (1874–1948) og Ellen Christine Rasmussen (1875–1955). ~ 3.9.1927 på Frbg. (b.v.) med Kirsten Groth-Hansen, * 17.9.1899 i Lyngby, † 21.9.1967 på Frbg., d. af tømrerhandler Georg G.-H. (1865–1940) og Henny Klenow (1869–1959).

Efter tømreruddannelse blev H. optaget på skolen for arkitekter 1917, og 1920 påbegyndte han sin egentlige arkitektuddannelse på akademiet der afsluttedes med erhvervelse af den lille guldmedalje 1927 for et projekt til omdannelse af Trekroner til navigationsskole. I studietiden var han ansat hos bl.a. Gotfred *Tvede, Carl *Petersen, Aage *Raftn og Poul *Henningsen. Fra 1930 havde han egen virksomhed. H. var i akademiårene stærkt knyttet til Carl Petersen, men gennem sit arbejde hos Poul Henningsen blev han stærkt påvirket af funktionalismen der helt kom til at dominere hans senere virksomhed som udøvende arkitekt. H. nævnte selv Poul Henningsen som den der havde betydet mest for hans udvikling som arkitekt og på mange andre måder. H. var vel ikke en af funktionalismens frontfigurer, men har dog på forskellig vis gjort sin betydning gældende. Han var i særlig grad forkæmper for farvens anvendelse i arkitekturen, og han besad tillige en god fornemmelse for materialets stofflighed og anvendelsesmuligheder, undertiden behandlet i original og fantasifuld form. Blandt hans arbejder kan nævnes: ombygning af *N. Voldgade 16*, 1932 (præmieret); statsminister Staunings æresbolig, *Valeursvej 6*, 1934 (præmieret); villaen *Hagens Allé 45*, 1934; beboelseskomplekset *Godthåbsvænge*, Godthåbsvej 140–42, 1935–39 sammen med Alvar Lauritzen (præmieret); villaen *Kratvænger 8*, 1937; Københavns Boldklubs sportsanlæg, *Peter Bangsvej 147*, 1937–38, sammen med dr.techn. Chr. Ostenfeld (præmieret); administrationsbygning m.m. for Dyrups Farvefabrik, *Gladsaxevej 300*, 1940; General Motors anlæg, *Aldersrogade 20*, 1940–42, sammen med civilingeniør S. Friis-Jespersen; 4. *Maj-kollegium*, Bredegade 13, Frbg. 1949–51; *Tivolis Koncertsal*, Tietgensgade 20, 1954–56 sammen med Frits Schlegel; *Frihedsmuseet*, *Churchillparken 19*, 1956–57. Han

har tillige beskæftiget sig en del med møbler, kunsthåndværk, bogtryk samt udstillingsarrangementer og har endvidere dyrket tegning og maleri. Emil Bissens legat 1936, Eckersbergmedaljen 1951. □Foto.

Arkitekten U. 1930 184f (pavillon for P. H.-lampen i Tivoli); 1936 186 (Kastrup lufthavn); 1947 88f; 1948 53f; 1956 225. Arkitekten M. 1935 31 og 45 (villaer i Gentofte); 1936 23–28 (Godthåbsvænget) 34–37 (Staaingshus) 221–26 (Kbh.s boldklub). Bent Alstrup i Arkitekten, 1958 15. Aage Roussell i Nationalmuseets arbejdsarkiv 1960 65–71 (Frihedsmuseet). Jørgen Sestoft i Arkitektur, 1972 156–73 (arbejder af H. i Kbh.).

Villads Villadsen

Hansen, Hans, 1920–70, maler. * 14.11.1920 i bygden Mikladalur på Kalsoy, † 8.3.1970 i Kbh., begr. i Mikladalur. F: fisker Hans Michael Frederik H. (1885–1957) og Johanne Olsen (1880–1961). ~ 11.12.1957 i Kbh. (b.v.) med Herborg Jacobsen, * 6.11.1919 på Kunoy, d. af fisker Erik J. (1880–1959) og Salmina Sofie Petersen (1881–1961). Ægteskabet opløst.

Som så mange af sine landsmænd gik H. efter endt skolegang til søs og tjente til livets ophold på færøske fiskekuttere under Island og Grønland. Hans hu havde imidlertid lige siden barndomstiden stået til kunsten, og 1949 rejste han med uddannelse for øje til Kbh. hvor han efter et par års studier på tegneskole blev elev på kunstakademiet 1951–54. Herefter fulgte en række ihærdige arbejdsår, tilbragt dels på Færøerne, dels i Kbh. og på længere studierejser, bl.a. til Italien. H. har deltaget i mange udstillinger, dels i Tórshavn og Klaksvik, dels på færøske vandrestillinger i de nordiske lande og i Skotland. H. står med sine landskabsbilleder og portrætter i første række blandt de mange gode tegnere og malere som siden slutningen af tyverne har præget hans hjemlands kunsth. Især er hans indsats som kyndig og fantasifuld portrætmaler betydelig. Hans trang til variation og mangfoldighed i det kunstneriske sprog bragte ham i hans senere leveår ind på anden teknik end oliemaleriets, akvarellens og grafikkens, således udførte han – efter omfattende studier i Italien – en del fornemme mindre mosaik- og frescoarbejder der var ment som studier til større rumudmykninger, men en brat død i de bedste arbejdsår hindrede virkeliggørelsen af disse planer. H. er på kunstmuseet i Tórshavn repræsenteret med nogle af sine bedste billeder. □Selvportræt (Tórshavn).

William Heinesen

Hansen, Hans Christian Viggo, se **Viggo-Hansen, Hans Christian**.

Hansen, Hans Henning, * 1916, arkitekt. * 4. 7.1916 i Kbh. (Trin.). F: arkitekt Henning *H. (1880–1945) og arkitekt Agnete Frederikke Laub Hansen (1886–1970). ~ 7.9.1951 i Ålborg (Buddolfi k.) med tegner Vibeke Louise Mørk-Petersen, * 9.5.1928 i Ålborg, d. af viceskoleinspektør Martin M.-P. (* 1901) og Inger Lautreup (* 1906). H. er vokset op i et slægtsmiljø hvor arkitekturen stod i centrum. Begge forældre var arkitekter, morbroderen var arkitekten Thomas *Havning, mormoderens svoger Martin *Nyrop. Med største selvfølgelighed valgte både han og hans yngre bror arkitektgerningen. Han kom ind på akademiet efter studentereksamen 1934 og tog afgang 1940. 1946–56 var han assistent ved undervisningen på arkitektskolen. I en konkurrence 1939 vandt han s.m. Philip *Arctander og Steen Eiler *Rasmussen arbejdet med en ny idrætspark i Valby som dog blev stærkt beskåret på grund af forholdene under besættelsen. I øvrigt har hans virksomhed som projekterende arkitekt været beskedent, men han har haft overordentlig betydning for udviklingen i dansk skolebyggeri, idet han allerede 1945 blev rådgivende arkitekt for undervisningsministeriet, fra 1976 leder af Den centrale rådgivningstjeneste for skolebyggeri. Som særlig sagkyndig var han af UNESCO udsendt til Jugoslavien 1956. H. har – skarp i tanken og vittig i formen – med betydelig autoritet spillet en rolle indenfor arkitekternes organisationsarbejde. Han var medlem af bestyrelsen for Danske arkitekters landsforbund 1951–55 og dets formand 1960–66, senere repræsentantskabets ordfører. Han har været medlem af repræsentantskabet for Statens kunsthøj og for byggeforskningsinstituttet (1965–71) og blev medlem af akademirådet 1973, dets dirigent 1974. I særlig grad har han gjort en indsats for en registreringsordning for arkitekter indenfor EF og blev den første formand for de europæiske arkitekters fællesmarkedskomité. – H. fik 1966 tildelt Akademisk arkitektforenings æresmedalje. 1978 blev han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, valgt af det konservative folkeparti. – R. 1965. R.† 1975. □Foto.

Arkitekten 1944 M, 133–40 (Valby idrætspark).

Hans Erling Langkilde

Hansen, Hans Nikolaj (døbt Nicolay), 1853–1923, maler, raderer. * 15.5.1853 i Kbh. (Holmens), † 14.3.1923 på Frbg., begr. i Asminderød. F: vinhandler Carl Jürgen August H. (1814–82) og Sophie Henriette Andrup (1814–88). ~ 1° 19.9.1883 i Kbh. (Pauls) med Theodora Frederikke Ida Rasmussen, * 26.2.1859 i Kbh. (Petri), † 9.2.1935 i Charlottenlund (~ 2° 1901 med sko-

Hansen, Hans Nikolaj

lebestyrer Emil *Slomann, 1855–1904), d. af bandagist Anton Gustav Casimir R. (1824–1900) og Sophie Louise Christiane Wald (1827–1913). Ægteskabet opløst. ~2° 18.12.1900 i Kbh. (Hellig.) med Ella Susanne Ruben, * 15.5.1871 i Kbh. (Mos.), † 12.10.1945, d. af fabriker, senere etatsråd Bernhard Harald R. (1829–96) og Ida Coppel (1845–1913). – Far til Bernt *Hjejle.

Efter studentereksamen kom H. på akademiet hvor han uddannede sig til maler og hvorfra han 1876 tog afgang. Det blev imidlertid som illustratør og grafiker han siden skulle vinde mest anerkendelse. – H. var en åben natur som livet igennem lod sig påvirke og inspirere. Hans efterladte produktion kan derfor forekomme at være en række eksperimenter, en næsten kaotisk blanding af forsøg i varierende genrer, teknikker og stilformer. Hvert eneste stykke er imidlertid gennemført med et uomtvisteligt talent. En del af årsagen ligger vel i H.s psyke, en anden er sikkert at hans ungdom faldt i en brydningstid for dansk kunst. Efter adskillige årtiers fordybelse i nationale emner søgte man efter nederlaget 1864 nye kunstneriske mål. – H.s tidligste tegninger står i gæld til J. Th. *Lundbye og Lorenz *Frølich. Blandt de første mere selvstændige er to socialrealistiske skildringer *En strejke*, 1876 og *Kvinder lossere kul*, 1877. – Det blev dog som historiemaler H. på udstillingen 1878 fik sit gennembrud: *Uden for Sigbrits port*, en stor, ambitiøs og velgennemført komposition med anekdotisk pointe og en for denne genre glimrende personkarakteristik. Christian II hvis liv i disse år var genstand for flere kunstneres interesse er også emnet for *Bonedommen* fra 1883.

H. hører til den første generation af de „gennembruddets mænd“ som følte det nødvendigt at videreudanne sig i Frankrig. I selskab med P. A. *Schou rejste han 1878 til Paris og blev optaget på Léon Bonnats skole hvor P. S. *Krøyer og L. *Tuxen havde gået før ham og lærte ligesom de valørmaleriet at kende. At han tillige studerede samtidens moderne malerkunst afspejles i tre store malerier han udførte efter sin hjemkomst. På *kirkegården*, der på udstillingen 1880 blev købt til glyptoteket, var med sine grønne og sorte farver, delvis påført med pæletkniv, ikke blot teknisk, men også i sin sentimentale naturalisme noget nyt i dansk kunst. *Kvinder på heden*, 1881 (Statens museum for kunst) er mere påvirket af realismen. *Efter en frokost*, 1881, leder tanken hen på Gustave Courbet, men har ellers alle en traditionel genrescenes kendetegn. Fra 80'erne stammer også en del landskabsmalerier, men det er som illustratør H. slår igennem i disse år, dels som medarbejder ved Ude og Hjemme, dels i udgivelser af ældre dansk littera-

tur som Svend Grundtvigs udgave af *Danske Folkeæventyr*, 1884, Holbergs *Peder Paars* og Oehlenschlägers *Sanct Hansaftenspil*, begge 1885. Hans illustrationer er stilmæssigt meget forskellige, men vidner dog om evnen til indlevelse ikke blot i historiske stilarter, men tillige i digterværkets ånd. H. illustrerede også en samtidig udgivelse, *Boganis Jagtbreve*. Han færdedes meget i litterære kredse og var medlem af den ret eksklusive forening Bogstaveligheden som talte flere af tidens progressive skribenter, brødrene *Brandes, Harald *Høffding og I. P. *Jacobsen. – 1890–91 tog H. atter til Paris og arbejdede under Puvis de Chavannes. Fra dette ophold findes tegninger påvirket af Edgar Degas og Henri Toulouse-Lautrec. – Størst betydning for hans kunstneriske udtryksform omkring århundredskiftet fik imidlertid Italien, særlig Firenze, hvortil han rejste 1895 på det Anckerske legat og siden flere gange vendte tilbage. Studiet af ungrenæssansens kunst som på denne tid blev genopdaget stimulerede hans interesse for en fladebetonet, dekorativ udtryksform, hvad han forsøgte at realisere i illustrationer til *En Skjærsommernatsdrøm*, 1896. Mærkeligt nok blev det også i Firenze at han for alvor opdagede Rembrandts raderinger og derved fik fornyet interesse for dette medium. – Der er næppe tvivl om at H. i kraft af fordybelsen i Rembrandt og valørerne ydede sin væsentligste kunstneriske indsats som raderer. Hans eksperimenter med pladen førte ham til at bruge flere teknikker i samme blad, ætsning, roulet og akvatinta, altsammen for at opnå den størst mulige graduering og dermed størst mulig malerisk virkning. Emnevalget har den vanlige mangfoldighed: litterære emner, portrætter (fx faderen og selvportrætter), landskaber, snart uforpligtende, snart bevidst effektfulde. Mest kendt er *Firenze, Florentineren, Man har sagt om borgtæper, Bonden går på marken ud*, det symbolistiske *Cestiuspyramiden* og *Marcus Aurelius*, alle fra årene for århundredskiftet. Med sit eksempel viste H. at raderingen kunne gælde for en selvstændig kunstart og fik således betydning for efterfølgere som Oluf *Hartmann, Aksel *Jørgensen og dermed for akademis grafiske skole. – H.s kunst har til alle tider været yderst forskelligt vurderet, men i sin person forenede han en akademiker, en kunstner og en bourgeois og erindredes af sine venner for sin fine menneskelighed. Formand for Grafisk kunstnersamfund 1909. Medlem af akademiets plenarforsamling 1910, af akademirådet 1915. – R. 1916. □Selvportr. som barn raderet 1920 efter foto. Mal. af M. Therkildsen. Buste af F. Hammeleff udst. 1883. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Træsnit 1886 efter foto. Afbildet på mal. af P. S.

Krøyer, Musik i ateljeret, 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo), gentagelse 1887 (Hirschsprung), og på sammes En duet, 1887 (St.mus.). Studie af Willy Greter. Selvportr. malet 1891 (Kbh.s bymus.), mal. Visionen, 1896, raderinger 1897, 1898, 1898–1901, 1900, 1901, med familie 1903, mal. 1903. Tegn. af Ella H. N. Hansen, 1907. Litograferet selvportr. 1909, radering 1910 og med hustru og børn 1911. Malede selvportr. 1912 og 1914. Radering af Juel Madsen, 1917. Selvportr. på genforeningsmal., trefløjet, 1921 (Fr.borg), mal. 1922 (udstillingsfonden, Charlottenborg), og mal. med hustruen. Klippet silhouet (Fr.borg). Afbildet på E. Henningsens tegn. af Bogstaveligheden (Fr.borg). Foto.

Bibliografi. Katalog fra udstill. i Kunstforen. 1923 og 1953. Katalog fra mindeudstill. i Foren. for national kunst, 1942.

Udg. H. N. H.: 50 billeder efter malerier og tegn., udg. H. Chr. Christensen, 1915.

Kilder. H. N. H. i Dansk julealbum IV, 1921 3–7 (om Genforeningsbilledet).

Lit. S. Michaëlis i Kunst I, 1899 (16 sider). F. Hendriksen i Bogvennen, 1925 67–73. H.N.H. og hans raderinger, 1931 (m.fortegn.). Jørgen Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 (fot.optr. 1970) 202–12. Jan Zibrandt-sen: H. N. H., 1953 (m. bibliografi).

Papirer. Breve i Kgl.bibl. og Hirschsprung. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Elisabeth Fabritius

Hansen, Hans Rasmus Malling, se **Malling Hansen, R.**

Hansen, Harald Andreas, 1835–1902, grosserer. * 24.3.1835 i Kbh. (Garn.), † 10.12.1902 sst., begr. i Gentofte. F: grosserer A. N. *H. (1798–1873) og Emma Eliza Grut (1803–65). ~ 29.9.1871 i Kbh. (Fr.ref.) med Anna Georgiana Cécile de Dompierre de Jonquières, * 27.2.1847 i Kbh. (Fr.ref.), † 19.2.1941 sst. (Garn.), d. af bureauchef i det slesvigske ministerium, justitsråd Godefroi Chrétien de D. de J. (1818–83) og Harriot Lindam (1820–84). – Far til Esther *Carstensen. Bror til Octavius *H. og Edmund Hansen *Grut.

Efter at være blevet student 1851, privat dimitteret, og cand.phil. 1852, fik H. sin handelsmæssige uddannelse i England og Tyskland for derefter at foretage lange rejser i USA, Australien og det fjerne Østen. Endnu inden sin hjemkomst indtrådte han 1859 i sit fædrene firma A. N. Hansen & Co. hvori hans ældre bror Alfred Peter Hansen (se A. N. Hansen) var indtrådt 1856. Efter faderens død 1873 fortsatte de to brødre firmaet med Alfred Hansen som den mest aktive. Efter dennes død 1893 blev H. eneindehaver. Firmaet drev som i faderens tid foruden ris- og melmølle samt svineslagteri et ret betydeligt sejl-

skibsrederi. Efter at firmaets møller var nedbrændt henholdsvis 1885 og 1890 koncentrerede man sig i stigende grad om rederivirksomheden idet der nu også blev anskaffet dampskibe. Nogle få år før sin død solgte H. en væsentlig del af firmaets arealer og bygninger på Christianshavn. – H.s interesser strakte sig langt ud over forretningen. 1870–75 var han borgerrepræsentant og 1879–82 og 1886–91 landstingsmand og i begge disse forsamlinger beskæftigede han sig særlig med sager der angik handel og skibsfart. Han var højremand men indtog på flere måder en særstilling, ikke mindst vedrørende Kbh.s havn, som han gerne så udvidet, men ikke i den forelåede form af en frihavn. Da frihavnsloven endelig gik igennem trak han sig tilbage fra rigsdagsvirksomheden. 1893–1902 var han medlem af grossererersocietetets komité. – R. 1886. □ Træsnit 1891 efter foto. Afbildet på P. S. Krøyers mal. Fra Kbh.s Børs, 1895 (Børsen). Litografi af Harald Jensen, 1903. Mal. af J. Vermehren og Gabriel Jensen, 1903. Foto.

III. tid. 24.10.1886. Jul. Schovelin sst. 21.12.1902. H.A.H., 1835–1902, 1903. – Alfred Peter H.s erindringer fra rejse til Canada og Amerika 1849–50 i Kgl.bibl.

Chr. R. Jansen

Hansen, Harald Hans Vilhelm, 1890–1967, maler. * 18.2.1890 i Kbh. (Jac.), † 30.6.1967 på Skt. Josephs hosp., Kbh., begr. sst. (Fællesgrav, Bispebjerg kgd.). F: snedkermester Peder H. (1856–1929) og Fanny Elisabeth Olsen (1860–1940). ~ 1° 21.10.1917 i Kbh. (Slotsk.) med Gytha Prior, * 24.11.1893 i Ordrup, † 18.7.1953 på Frbg. (~ 2° med bogtrykker, litograf Frode Christian Haas, 1871–1961, ~ 1° 1899 med Ayoë Gilbert Jespersen, 1880–1933, hun ~ 2° 1908 med skuespiller, sidst pressesekretær ved Det kgl. teater Valdemar Willumsen, 1879–1965), d. af børstjener Andreas P. (navneforandring fra Larsen 1905) (1858–1932) og Jacobine Amalie Jensen (1861–1945). Ægteskabet opløst. ~ 2° 13.1.1923 i Kbh. med kunstmaler, senere mag.scient.dr.h.c. Henny Plenge (Henny Harald *Hansen), * 18.4.1900 i Kbh., d. af fuldmægtig, senere kontorchef i Kbh.s skattevæsen Vilhelm Antonius P. (1865–1934) og Ingeborg Riise (1867–1958). Ægteskabet opløst 1944. ~ 3° 8.8.1945 på Frbg. (b.v.) med sekretær Susanna Baumann, * 16.1.1914 i Kbh. (Engelsk k.), d. af kontorchef i Alm. kreditforening Ove Raimund B. (1882–1944) og Janet Galloway (1889–1973). H. kom i malerlære hos Axel Seehusen og blev svend 1909, gik på teknisk skole under H. *Gronvold og derefter på kunstakademiet fra jan.1908 til han fik afgang maj 1915 (bl.a. under

Hansen, Harald

Viggo *Johansen og P. *Rostrup Bøyesen). Som maler debuterede han på en udstilling af ganske unge kunstnere 1911, fortsatte på Kunstnernes efterårsudstilling 1914 og enkelte gange senere, Charlottenborgs forårsudstilling 1916, indtil han 1917 blev optaget på Den frie udstilling som han derefter tilhørte. I udlandet var han repræsenteret på de danske udstillinger hos Liljevalch i Stockholm 1919, i Amerika 1927, Helsingfors 1928, Oslo 1931, Berlin 1932, Amsterdam 1934, Budapest 1936. Endvidere deltog han i kunststævnet i Forum 1929, unionalerne i Stockholm 1927 og København 1931 og havde udstilling i Kunstforeningen 1931. – De jævnlige rejser, fortrinsvis til syden, som han foretog op gennem tyverne og til Lilleasien 1932–33, udsendt af ingeniørfirmaet Kampsax, Kierulf og Saxild, har sat tydelige spor i hans kunst. På hans rejse til Nærorienten var det hans opgave at skildre de danske brobygningsarbejder, og selv om hans farveskala kan være spartansk er der en stofmættet lysfyldte i hans ofte lidt flotte billeder hvor kubismen har øvet en mærkbar indflydelse på hans maleri, og 1934 modtog han Eckersberg-medaljen for *Gøksu Jernbanebro*. Men også det menneskelige legeme i bevægelse har ofte inspireret ham. Han er en af de få der i sine tyrefægterbilleder og billeder fra idrætslivet i store, svungne linjer og med en kraftigere koloristisk udfoldelse end i de tidligere billeder har grebet rytmen i dyrs og menneskers bevægelser. I mange af hans billeder mærker man en tydelig påvirkning fra J. F. *Willumsen, bl.a. i hans store bjergbilleder fra Tyrol 1927–28, men også i hans landskaber fra Nordsjælland der lyser af sommerens farvepragt. Det noget konstruktive der kunne være over hans store billeder prædestinerede ham til dekorative arbejder, mest i fresko, som han løste med dygtighed, bl.a. *vestibulen* til *De forenede Bryggeriers* hovedkontor, 1927, *kuplen* i *statsradiofonis* trapperum, 1930, *forhal* i *Det forenede Oliekompani*, St. Annæ Plads, 1931, *forhal* i *Tjørnegårdsskolen* i Gentofte, 1932, endvidere friser i *Den danske sømandsmissions* hus i Gent og i *Sønderborg byrådsal*. De viser hans sikre blik for den malede dekorations arkitektoniske værdi og funktioner og hans sans for behandling af stillingsmotiver i klassisk forstand. Med hans næsten virtuose håndslag kunne der godt komme noget uventet ved hans store flotte billeder. I et af hans senere arbejder, *Kong Frederik den IX og dronning Ingrid om bord på Dannebrog*, 1955, ligger der ikke en dybere karakteristisk af regentparret. Her er det det repræsentative det gælder (Det danske hus i Paris). Billeder af ham i kunstmuseet og museerne i Åbenrå, Århus, Ålborg, Maribo, Odense.

□ Malede selvportrætter 1911, 1920 og 1939–43. Mal. af Asger Bremer. Foto.

H. H. Et udvalg af billeder m. tekst af Sig. Schultz, 1937 = Danske kunstnere VIII. Sig. Schultz: H. H. tegninger, 1941.

Godfred Hartmann (Sigurd Schultz)

Hansen, Hardy, se Hardy-Hansen, E. V.

Hansen, Heinrich, 1821–90, arkitekturmaler. *23.11.1821 i Haderslev, †10.7.1890 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: farver Claus H. (1789–1853) og Anna Dorothea Truelsen. ~26.10.1852 i Haderslev med Margrethe Elisabeth Burmeister, *24.3.1824 i Åbenrå, †13.4.1899 på Frbg., d. af bagermester Hans Jacob B. (1794–1866, ~2° 1857 med Birthe Maria Julius, *1824) og Metta Christine Nissen (1796–1855). Efter at være blevet malersvend i Flensborg kom H. 1842 til Kbh. for at uddanne sig ved kunstakademiet, og han må allerede dengang have givet gode prøver på sit talent som dekorationsmaler, for han kom endnu s.å. til at deltage i udsmykningen af Thorvaldsens museum; her blev han ven med den siden så mægtige arkitekt F. *Meldahl der på dette tidspunkt var murersvend. Han vandt 1844 den mindre, 1846 den store sølvmedalje (afgangsbevis) i dekorationsklassen, men var samtidig rykket op gennem tegneskolerne, gips- og modelskolen, således at han også i dec.1846 kunne vinde den mindre sølvmedalje for maleri efter levende model. I de samme år, 1844–47 malede han de dekorationer i Christian IVs gravkapel i Roskilde som omgiver Heinr. Eddeliens malerier i hvælvingskapperne. Allerede dengang fik han således lejlighed til at begynde de studier i renaissancekunstens dekorationsformer som han senere fortsatte og dyrkede så at sige gennem hele sit kunstnerliv. Efter at have vundet en pengepræmie i sit fag 1847 fik han en rejseunderstøttelse af den Reiersenske fond og foretog for den en studierejse til Tyskland. Efter sin hjemkomst 1848 var han i nogle år hjælpelærer først i perspektivklassen og derpå i ornament-(dekorations-)klassen ved akademiet, indtil han senere, efter G. F. *Hetschs død 1864, blev fast lærer og docent i perspektiven, en stilling som han beholdt lige til sin død. Han havde dog ikke slået sig til ro ved disse fag, men var i stilhed begyndt at dyrke arkitekturmaleriet hvortil hans forstudier i dekoration og perspektiv var ham til nytte. 1848 havde han udstillet nogle akvarelstudier fra rejsen i Tyskland, og fra 1849 begyndte han at udstille arkitekturbilleder der vakte en sådan opmærksomhed, at han allerede n.å. fik akademiets rejseunderstøttelse som fornyedes i det følgende år. Han besøgte

størstedelen af Vesteuropa, lige fra Skotland til Spanien, og fik lejlighed til at se og gengive mange bygninger. Et af de første billeder han udstillede efter denne rejse, *Kirken St. Sablon i Brüssel*, blev købt til den kgl. malerisamling (1853; nu deponeret i Vejle museum). Heri og i studiet dertil, som solgtes efter hans død, ses allerede hans forkærlighed for at gengive interiører, helst hvor solskinnene kunne frembringe afveksling i lys og skygge. Den kgl. malerisamling købte yderligere *Et Krigsraad i Salle des Francs i Brügge omkring Aar 1600*, 1858. Hjemme var det især Børsen og Rosenborg, Fr.borg og Kronborg der tildrog sig H.s blik, og i de følgende år gengav han efterhånden en hel række indre rum fra disse bygninger. 1870 begyndte han sine minutløse skildringer fra de prægtfulde interiører i Dogepaladset i Venezia.

Fr.borg slots ødelæggelse ved branden 1859 førte ham ind på en virksomhed der gav ham en betydelig indflydelse i mange retninger, måske endog større end han under andre forhold kunne have gjort regning på. Hans mange studier fra slottet før branden gjorde ham til en værdifuld støtte for ungdomsvennen Meldahl der ledede genopførelsen. Ved stifelsen af kunsthåndlotteriet, hvis indtægter tilfaldt Fr.borg slot, såvel som ved andre industrilotterier der dannedes efter samme forbillede, kom H. til at tage en vis del i vort kunsthåndværks udvikling. Møbler efter hans tegninger er udført af J. G. Lund og Severin & Andreas Jensen, sølvværk bl.a. af Michelsen, men især havde han en tid betydelig andel i porcelænsfabrikken Bing & Grøndahls produktion, fra 1868 som kunstnerisk leder. H. blev medlem af kunstakademiet 1858 og deltog ivrigt i dets kunstpolitiske anliggender; han betragtedes almindeligt som hørende til Meldahls parti. – Tit.professor 1864. Etatsråd 1871. – R. 1859. DM. 1871. K.² 1888. □Malet selvportr. som ung (Fr.borg). Tegn. af Madsen, 1848, formentlig forestillende H. (sst.). Træsnit af W. Obermann, 1872, og af R. Neergaard s.å., sidstnævnte kopieret på gruppebillede. Buste af Th. Stein, 1872. Tegn. af Chr. Bayer, 1875 (Fr.borg). Tegn. af H. Siegmundfeldt (Kgl.bibl.), forarbejde til mal. 1878 (udstillingsfonden, Charlottenborg), gentagelse 1894 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1884, efter dette træsnit 1888. Mal. af Adolf Heinrich Hansen, 1885. Tegn. af W. Marstrand (Fr.borg). Maleri (Haderslev mus.).

Katalog fra mindeudstilling i Foren. for national kunst, Charlottenborg 1944. – H. Bing i Tidsskr. for kunsthåndværk VI, 1890 175–82. Josepha Martensen: H. L. Martensen, 1918 60–66. Helga Stemann: F. Meldahl og hans venner I–VI, 1926–32. J. Paulsen i Fra Fr.borg amt, 1944 20–22. Viggo Sten Møller: Dansk kunsthånd-

stri I, 1969. Erik Lassen: En kbh.sk porcelænsfabriks hist. Bing og Grøndahl 1853–1978, 1978 16 19.

Erik Zahle*

Hansen, Johannes Henning, 1880–1945, arkitekt. * 18.7.1880 i Odense, † 8.8.1945 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: snedkermester Hans Henning H. (1839–1923) og Johanne (Hanne) Jørgensen (1838–1913). ~ 16.9.1915 i Kbh. (Helligg.) med arkitekt Agnete Frederikke Laub Hansen, * 16.9.1886 i Kbh. (Holmens), † 12.10.1970 på Frbg., d. af søninemester, senere maskininspektør, cand. polyt. Holger Axel H. (1852–1931) og Johanne Arngoth Haae Laub (1859–1943).

H. blev uddannet som snedkersvend, fik konduktørekseamen fra Odense tekniske skole 1899 og dimitteredes derefter fra G. Vermehrens tegneskole til akademiet. Han gennemgik arkitekturskolen fra 1900 med afgang 1907. 1910 vandt han den lille guldmedalje for *En Herregård* og fik derefter tildelt akademiets store rejsestipendium der førte han til Grækenland og Spanien 1911–12. Under opholdet i Grækenland var han tilknyttet École Française d'Athènes og deltog i udgravningerne på Delos. Han rejste i øvrigt meget i ungdomsårene hvor han tillige besøgte Italien, Frankrig, Holland og England. H.s udgangspunkt var den Holm-Nyropske retning og han var en årrække, fra 1911–18, assistent hos Martin Nyrop på arkitekteskolen, men blev tillige påvirket af A. Clemmensen og Ulrik Plesner hos hvem han havde arbejdet som konduktør. 1911 havde han begyndt sin selvstændige virksomhed der karakteriseredes af respekt for det gode håndværk, en sikker beherskelse af helheden og meget ofte en af fantasifuld og festlig behandling af formen. I en del af sine tidligere bygninger tog han udgangspunkt i renæssanceherregården, således bl.a. i *Danmarks Hus* på den baltiske udstilling i Malmø 1914, til dels også i KFUMs tilbygning i Rosenborggade, 1915–17. Han blev herefter gradvis mere og mere optaget af den klassicistiske strømning og blandt hans følgende arbejder kan nævnes: Hegels landsted ved Springforbi, *Strandvejen* 225, 1915; landstedet *Kystvej 44* i Hornbæk, ca. 1917; arbejderboliger for Kbh.s Kommune ved *Vigerslev allé 81–133*, 1919; *E. Rubows villa* i Limhamn ved Malmø, 1917. Klassicismen kommer klarest til udtryk i arbejderne fra omkring 1920, bl.a. bebyggelsen ved *Gyldenrisvej 4–40 og 5–7*, 1921 hvor han under indtryk af tidens dyrkelse af oldtidens bygningskunst har arbejdet med enkle talforhold. I denne bebyggelse har han behandlet gade- og gårdfacade med lige stor vægt og for første gang herhjemme konsekvent lagt lejlighedernes opholdsstuer mod gården. Af hans andre

Hansen, Henning

arbejder kan nævnes: *Dronningmølle avlsgård*, 1923; Skipperforeningens nybygning, *Australiensvej 29–33*, 1928; bebyggelsen *Vibekevang* ved Parkallé, 1925; *Solgården* ved Vejrgade, 1930. I disse boligkomplekser har han især søgt at skabe bedre boligforhold i de mindre lejligheder. Han opførte tillige ejendommen på hjørnet af Strandboulevarden, Classensgade og Willemoesgade, 1930; *Gronningen 3*, 1934, og *Dansk Bicycle Clubs bane* i Ordrup, 1931 (Gentofte kommunes præmie); Efterslægtelskabets gymnasium, *Hydevangen 62*, åbnet 1940; Kbh.s maskinskole, *Jagtvej 163*, sammen med Carl H. Nimb. 1936 vandt H. 1. præmie i konkurrencen om *Frbg. rådhus*. Planen var formet som et H med stor midthal i tværaksen og H. ledede byggeriet i dets første fase indtil 1942. Det blev genoptaget efter H.s død og opført efter helt omarbejdede tegninger. H. har fem gange modtaget Kbh.s kommunes præmie for smukke nybygninger, han fik årsmedaljen 1915, var medlem af akademiets plenarforsamling fra 1917, af akademirådet 1920–29. Formand for Akademisk arkitektforening 1919–22, borgerrepræsentant fra 1921 (næstformand fra 1925). H. arbejdede med stor iver for arkitektstandens faglige interesser, bl.a. som deltager i et stort antal kommissioner. – R. 1914. DM. 1930. □Foto.

Arkitekten, 1912–13 213f (bygning på den baltiske udstill.); 1914–15 1–6 9–14 17 (Danm.s hus på den baltiske udstill.); 1915–16 429–33 (Hegels hus); 1917–18 121–24 (landhus i Hornbæk); 1919 196 (tilbygning til KFUM); 1920 301–08 (træhuse); 1922 138f (møbler) 161–65 (hus på Gyldenrisvej); 1925 29–32 70 (museumsprojekterne) 166 170f (Dronningmølle avlsgård). Arkitekten M, 1929 66 72f (Kbh.s skipperforen.); 1931 31–36 (Solgården); 1932 16–20 (ejendom i Classensgade); 1936 120 123 150 155f 158 (lejlighedstyper, Solgården); 1940 81–92 (Efterslægtelsk.s skole); 1945 153–60 (nekrologer ved Edv. Thomsen og L. Hygom). Thomas Havning i Akademiets årsberetn. 1940–46 22f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Villads Villadsen

Hansen, Henny Harald, * 1900, etnograf, forfatter, museumsinspektør. * 18.4.1900 i Kbh. F: cand.jur., fuldmægtig, senere kontorchef i Kbh.s skattevæsen Vilhelm Antonius Plenge (1865–1934) og Ingeborg Langhoff, f. Riise (1867–1958). ~ 13.1.1923 i Kbh. med maler Harald *H. (1890–1967, ~ 1° 1917 med Gytha Prior, 1893–1953, ~ 3° 1945 med Susanna Baumann, * 1914), s. af snedkermester Peder H. (1856–1929) og Fanny Olsen (1860–1940). Ægteskabet opløst 1944.

H. var elev på kunstakademiets malerskole 1918–20 og lærer ved Tegne- og kunstindustri-

skolen for kvinder 1928–30. Hun blev 1942 nysproglig student fra Akademisk kursus og 1951 Danmarks første kvindelige magister i etnografi. Allerede 1944 blev hun knyttet til Nationalmuseets etnografiske samling som videnskabelig medarbejder, fra 1967 som museumsinspektør – en stilling hun beklædte til 1970 da hun faldt for aldersgrænsen. H.s første store videnskabelige opgave blev et systematisk studium af det meget store dragtmateriale der var blevet hjembragt fra de to første central-asiatiske ekspeditioner under Henning *Haslund-Christensen. I værket *Mongol costumes*, 1950 giver hun en klar analyse af de mongolske dragters udviklingshistorie baseret på snit og indfører en ny terminologi til nøjagtig beskrivelse af de forskellige dragtformer. Flere dragtstudier fulgte efter, bl.a. det populære værk *Klædedragtens kavalkade*, 1954 der senere er blevet oversat til mere end en halv snes sprog, og *Some costumes of Highland Burma*, Göteborg 1960. Gennem disse og andre publikationer samt dragtstillinger på Nationalmuseet befæstede H.s ry som førende dragteksperter inden for etnografien og den almene kulturhistoriske dragtforskning. Men også som feltforsker inden for det nærorientalske islamiske kulturområde hvortil hun foretog adskillige forskningsrejser blev H. banebrydende. 1957 deltog hun i Den danske Dokan-ekspedition til Iraq, 1960 i Den danske Bahrain-ekspedition og 1963 i Den danske Luristan-ekspedition til Iran. Fondsmidler og legater (bl.a. 1961 Tagea Brandts rejselægat) satte hende i stand til også at foretage studieophold i Jugoslavien, 1952 og 1963, Tyrkiet, 1963 og Ægypten, 1966–67. Hendes forskning inden for det islamiske kulturområde omfattede ikke blot erhverv og materiel kultur, men koncentreredes stærkt om den islamiske kvindes hele livscyklus og hendes stilling i familie, samfund og religion. Dette meget vigtige område inden for den islamiske kultur havde indtil da været yderst mangelfuldt oplyst fordi kun en kvindelig forsker ville kunne få adgang til kvindernes verden. Det lykkedes for H., og resultatet af hendes undersøgelser blev publiceret i de to store monografier *The Kurdish woman's life*, 1961 og *Investigations in a Shi'a village in Bahrain*, 1968 foruden gennem en lang række artikler og bøger i Danmark og udlandet. Fra hendes meget omfattende forfatterskab også fra de senere år kan nævnes *Clitoridectomy: Female circumcision in Egypt* i Folk, 1972–73, *Alverdens klædedragter i farver: en dragtgeografi*, 1976, *Politikens dragtleksikon*, 1978 og *Tøj, der er anderledes*, 1979.

For sin forskningsmæssige indsats tildeltes hun 1979 Kbh.s univ.s æresdoktorgrad. □Mal. af Harald Hansen, 1926–27, 1931 m.fl. Foto.

Interview i Berl.tid. 13.4.1975. Lise Rishøj Pedersen i Folk 21–22, 1980.

Lise Rishøj Pedersen

Hansen, Hjerl, se Hjerl Hansen, H. P.

Hansen, Holger, 1864–1938, arkivar, historiker. * 20.6.1864 på Frbg., † 8.11.1938 i Kbh., begr. sst. (fællesgr., Bispebjerg). F: bogholder August William H. (1832–1905) og Louise Henriette Sophie Heidenheim (1844–1909). ~ 10.10.1899 på Frbg. (b.v.) med Ingeborg Westergaard, * 9.1.1870 i Fredericia, † 17.9.1953 i Gentofte, d. af intendant Anders Werner W. (1823–85) og Christine Demant (1828–1914).

H. blev student 1882 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, tog skoleembedseksamen 1888 (latin, græsk og dansk), var derefter nogle år lærer ved kbh.ske skoler og kursus indtil han 1893 blev assistent ved Landsarkivet i Odense. 1905 forflyttedes han til Rigsarkivet i Kbh., blev 1909 arkivsekretær og 1919 arkivar. 1923–34 var han landsarkivar for Sjælland. H. var en kyndig arkivar hvis interesser væsentlig lå inden for 1700-tallets historie. Foruden nogle mindre afhandlinger har han udgivet et par personalhistoriske bøger (*Slægten Kruuse af Højelse*, 1918 og *Meddelelser om Slægten Klauman*, 1922) samt desuden i Odense Bys Historie, 1926, skrevet om tiden fra Frederik II til 1770. Blivende betydning har hans store udgaver af akter og breve fra Struenseetiden: *Kabinetstyrelsen i Danmark 1768–1772 I–III*, 1916–23 og *Inkvisitionskommissionen af 20. Januar 1772 I–V*, 1927–41. Det første værk indeholder en fuldstændig og udførligt kommenteret udgave af Struensees store mængde kabinetsordrer, det sidste alle aktstykker vedrørende processerne mod J. F. *Struensee og Enevold *Brandt og de store brevsamlinger som efter Struensees fald blev beslaglagt hos denne og især P. E. *Gähler. Disse udgaver vil i lange tider være grundlaget for ethvert studium af disse års historie. Gennem den første har man for første gang fået udtømmende oplysning om administrationens historie i Struenseetiden og om Struensees indsats. – H. tog del i den danske georgeistbevægelse, var 1923–32 kasserer i Dansk historisk fællesforening og 1922–28 formand for arkivarforeningen. □ Foto.

K. [fabricius] i Fortid og nutid XIII, 1939 63f.

Axel Linvald*

Hansen, Erik Holger, * 1929, minister, gårdejer. * 16.5.1929 i Tågeby (Mern sg.). F: gårdejer Hans Th. H. (* 1893) og Marie Hansen (1894–1970). ~ 9.9.1961 i Mern med Anna Sofie Niel-

sen, * 22.3.1942 i Næstved, d. af gårdejer Viggo N. (* 1904) og Ingeborg Pedersen (* 1910).

H. uddannedes ved landbruget, var elev på Frederiksborg højskole 1947–48, på studieophold i England 1952, elev på Lyngby landbrugsskole 1952–53, på den liberale skole Bredjællik 1957 og er fra 1959 ejer af Kildevang i Tågeby ved Mern. Han begyndte sit politiske virke som formand for venstres ungdom i Sydsjælland 1954 og var formand for VU i Præstø amt og medlem af VUs landsorganisations forretningsudvalg 1957–59. Kommunalpolitisk virkede han i Mern sogneråd 1958–70 og i Langebæk kommunalbestyrelse 1970–73. Han var opstillet for venstre i Kalundborg–Samsø-kredsen ved valget 1957 og indvalgte i folketinget af venstre i Stege–Vordingborgkredsen 1960, 31 år gammel. H.s valg vakte en vis opmærksomhed. Ved valget 1957 fik venstre to mandater i Præstø amt. Det ene indehavdes af Poul Hartling, men H. og ikke Hartling fik det ene mandat der tilfaldt venstre i amtet 1960. H. kom med nye synspunkter i venstres gruppe, eksempelvis i social-, uddannelses- og lokaliseringspolitik. Han havde taget bestik af de følger industrialiseringen måtte medføre for landsby- og landbrugserhverv i form af større sociale forpligtelser, bedre undervisning og modvirkning af affolkning i landområder. Med dannelsen af RKV-regeringen 1968 rykkede H. frem i folketingsarbejdet som formand for tingets socialudvalg 1968–71 og medlem af Grønlandsrådet og bestyrelsen for venstres folketingsgruppe 1968–73. Han var formand for byrde- og opgavefordelingsudvalget for Grønland 1970–73 og videreførte dette arbejde som minister for Grønland i regeringen Hartling 19.12.1973–13.2.1975. Han var samtidig miljøminister og arbejdede især for det nære samfund i de nye stor-kommuner og varierede erhvervs muligheder og et tilfredsstillende serviceniveau i landdistrikterne. H. faldt ved valget dec.1973, men indtrådte i tinget da direktør Johs. Bøggild 13.2.1974 opgav sit ved valget vundne mandat. 1975–77 var H. valgt af venstre i Ringstedkredsen og var i den periode medlem af hjemmestyrekommissionen for Grønland. Han opstillede ikke ved valget 1977 og begyndte derefter det juridiske studium ved Kbh.s univ. Han udgav: *Nyt ord i dansk politik: Lokalisering. En bog om bedre samfundsplanlægning*, 1973. – K. 1975.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Hansen, Holger Peschardt, se Peschardt Hansen, Holger.

Hansen, Ib

Hansen, Ib, * 1928, operasanger. * 22.12.1928 i Kbh. (Vanløse). F: frugthandler, senere ejendomshandler Laurits H. (1901–67) og Magda Kristine Vilhelmine Christensen (* 1901). ~ 1° 1.9.1953 med Lillian Ingrid Perlt, * 29.10.1931 i Holbæk, d. af direktør Sigfred P. og Ingrid Sandberg Madsen. Ægteskabet opløst 1970. ~ 2° 28.2.1971 i Kbh. (Holmens k.) med kontorassistent Anne-Lise Ingvarsdén, * 16.10.1938 i Kbh. (~ 1° 1964 med John Søborg Nielsen, * 1936, ægteskabet opløst 1969), d. af disponent Sigismund I. (1903–65) og Kaja Aase Larsen (* 1914). Der var ikke meget i H.s barndom og ungdom som pegede mod en professionel sangerkarriere. Glæden ved at synge var ganske vist dybt forankret i familien, men H. havde aldrig set en hel opera da han 1955 blev optaget på Opera-akademiet efter private sangstudier hos Kristian Riis. Hans debut på Det kgl. teater 31.10.1958 blev et veritabelt gennembrud: hos kritikerne kunne han læse at han med ét slag placerede sig i den dramatiske sangkunsts første række med sin brillante udførelse af titelpartiet i *Gianni Schicchi*. Allerede i samme sæson kunne H. tillige høres i et andet hovedparti, Marcel i *La Bohème*, der sammen med Gianni Schicchi var teatrets bidrag til festligholdelsen af Puccinis 100-års dag. I den følgende sæson sang H. tillige Rodrigo i Verdis *Don Carlos* og Harlekin i Strauss-operaen *Ariadne på Naxos*, og han blev hurtigt teatrets stærkest benyttede baryton som sæson efter sæson har stået på scenen i hovedpartier mere end 100 aftener.

Som den stærkeste dramatiske tilskyndelse tidligt i karrieren nævner H. selv Anna "Borg" som stod for instruktionen i nyopsætningen af Verdis *Rigoletto* i sæsonen 1961–62. H. sang her titelrollen. Allerede forinden havde han gjort sig bemærket i Mozart-faget med Papageno i *Tryllesøjten* og Figaro i *Figaros bryllup*, og i sæsonen 1964–65 føjede han med Henrik i Carl Nielsens *Maskarade* en anden lige så spillevende tjenerskikkelse til sit hastigt voksende rollegalleri. Foruden *Rigoletto* og Rodrigo har H. sunget alle de andre store Verdi-partier som Det kgl. teaters repertoire har givet mulighed for: Germont i *La Traviata*, titelrollen i *Simon Boccanegra* som blev en af hans allersmukkeste præstationer, Jaگو i *Otello*, grev Luna i *Trubaduren*, grev Anckarström i *Maskeballet* og titelrollen i *Falstaff*. Sidstnævnte har han tillige sunget på Den norske Opera i Oslo. En anden glansrolle i det italienske rollefag har været Scarpia i *Tosca* hvor han med sin utrolig musikalske og sceniske autoritet på det smukkeste har hævdet teatrets kunstneriske standard over for gæstesangere som Birgit Nilsson. – I det tyske repertoire har H. bl.a.

sunget Jochanaan i Strauss' *Salome* og af Wagner-partier hidtil Wolfram i *Tannhäuser* og Amfortas i *Parsifal*. Dette sidste parti har han gæstesunget med i Berlin. – Gennem årene har H.s altid sikre kavalerbaryton tillige vundet så meget i dybden, at han har kunnet synge deciderede basroller som titelpartiet i *Boris Godunov* og har kunnet skifte fra Henrik til Jeronimus i *Maskarade*. Carl Nielsens opera grammofoonindspillede i 1978 med H. som en fuldgyldig arvtager for Holger "Byrding" i pragtrollen som bagstræbets gnavent-lystne repræsentant. I det danske repertoire har H. desuden givet sin stærke sceneudstråling til roller som kong Saul i Carl Nielsens *Saul* og David samt marsk Stig i Peter Heises *Drot og Marsk*. – Den nyere og nyeste musik har ikke i større grad nydt godt af H.s pragtrøst. En markant undtagelse finder vi dog i doktor Schön som han gjorde uforglemmeligt i TVs Götz Friedrich-opsætning af Alban Bergs *Lulu* 1970. Derimod har han flirtet vedholdende med den lettere muse, dels gennem talrige foreningsoptrædere landet over, dels i TV-underholdningsprogrammer og også gennem roller som dr. Falke i *Flagermusen* på Det kgl. teater.

H. er en udpræget dramatisk anlagt sanger og har også kunnet gøre sig i taleroller. Da han gjorde en sådan afstikker ind i skuespilfaget i Leif Panduros TV-spil *Et godt liv* rostes han endda som værende overrumplende god i replikken. Han har i et vist begrænset omfang viet sit talent til den danske romance, men aldrig til tysk eller fransk lied-kunst. Når han optræder i koncertsale er det som regel for at synge opera. Det kgl. teater har været det stadige centrum i hans meget betydelige indsats i dansk musikliv, og han har helt bevidst givet afkald på den internationale karriere som han uden tvivl kunne opnå. Blandt de hæderspriser han har modtaget er Gramex-prisen, og i 1974 udnævntes han til kgl. kammersanger som den første siden Otte Svendsen i 1959. Op mod hans 25-års jubilæum har Det kgl. teater da også valgt at knytte tråden om hans omkring et halvt hundrede roller tilbage til debuten ved at sætte Gianni Schicchi på repertoire med ham som centrum. – R. 1971. □Foto.

Knud Ketting

Hansen, Ingeborg Cathrine, 1886–1954, politiker, jurist. * 17.2.1886 i Kbh. (Vor Frue), † 5.8.1954 i Vedbæk, urne på Vestre kgd. F: husejer Anders H. (ca. 1838–1911) og Christiane Nielsen (1850–1927). ~ 18.2.1934 i Munketo med gårdejer Hans Jørgen Madsen, * 25.9.1880 i Højby, Fyn (~ 1° 1907 med Martha Marie Christiane Lar-

en, 1882–1931), s. af gårdejer Frederik M. † 1924) og Ane Marie Hansen († 1918).

H. var datter af en konservativ københavnsk ølapper og fik en noget uregelret uddannelse. Efter præliminæreksamen 1902 kom hun på et sagførerkontor, men tog samtidig først adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og 1912 studentereksamen. Hun blev derefter cand.jur. 1919 og sagfører 1922 (1924 landsretssagfører). Hun kom derefter ind i ledelsen af en række kvindesorganisationer på samme tid som hun udførte et stort arbejde i Studentersamfundets retshjælp. Hendes forretning antog efterhånden også et meget betydeligt omfang og søgtes meget af kvinder i nød. Under indtryk af sit arbejde trådte hun ind i socialdemokratiet og blev 1932 indvalgt i landstinget hvor hun sad til dets ophævelse i 1953. – I landstinget blev H. en meget benyttet kraft i udvalgsarbejde og som ordfører navnlig i juridiske sager. Hun havde været medlem af svangerskabskommissionen 1932–36, og det vakte megen opsigt da hun senere i tinget gik mod partiets forslag om at fosterdrab ikke skulle behandles ved nævningedomstol; hun ønskede den beskyttelse der kunne ligge i at dommen blev afsagt i overensstemmelse med befolkningens umiddelbare retsopfattelse. Under retsopgøret efter besættelsen kritiserede hun kraftigt den svigtende kontrol med interneringerne, ligesom hun gik imod dødsstraffen. Ved K. K. Steinckes udnævnelse til justitsminister 1950 blev H. formand for landstinget – den første kvindelige parlamentsformand i verden. Da Steincke vendte tilbage 1951 overtog han atter formandsposten, men trådte ud af tinget året efter; H. blev derefter på ny formand til landstingets ophævelse. □Mal. af Arnoff Thomsen, formentlig ca. 1952, og af Carla Colsmann Mohr (begge folketinget). Afb. på karikatur af Bjarne Laursen, 1973–74 (Amalienborg). Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 392f. K. K. Steincke: På'en igen, 1954. Kirsten Gloerfelt-Tarp i Kvinderne og valgretten, red. Ellen Strange Petersen, 1965 189–92.

Vagn Dybdahl

Hansen, Ivar Christian, * 1938, minister. * 1.11.1938 i Agerbæk, Fåborg sg. F: gårdejer Lars Peder H. (1897–1971) og lærer Maria Jepsen (* 1902). ~ 28.4.1962 i Fåborg k. ved Varde med Karen Marie Hansen, * 10.5.1938 i Fåborg ved Varde, d. af købmand Johannes Sillesen (1904–70) og Dagmar Nielsen (1908–69). H. uddannedes ved landbruget, var på Ryslinge højskole 1956–57, på Askov 1959–60, på Ladelund landbrugsskole 1960–61 og er ejer af slægtgården i Agerbæk mellem Varde og Es-

bjerg. Han har været medlem af bestyrelsen for Ribe amts venstre 1962–66 og fra 1972 og var formand for venstres ungdom i Ribe amt og medlem af VUs landsorganisations styrelse 1964–66. Uden dog at blive valgt var han opstillet til folketinget af venstre i Sønderborgkredsen 1965–72 og i samme periode bestyrelsesmedlem i det sønderjyske venstre. Fra 1972 er han opstillet i Grindstedkredsen og indvalgt i folketinget siden 4.12.1973. Han indvalgtes straks i folketingsgruppens bestyrelse som repræsentant for de yngre i gruppen, blev næstformand i febr. 1977 og formand ved Poul Hartlings valg til FN-højkommissær for flygtninge 8.12.1977. Han har i tinget især beskæftiget sig med økonomi og erhvervsforhold og anlagt en klart liberal linje der dog ikke udelukker samarbejde med socialdemokratiet, men har fastholdt venstre som alternativ dertil. Sommeren 1978 fastholdt han at de konservative skulle med, hvis venstre skulle indtræde i regeringen Anker Jørgensen. Denne ret stejle holdning blev underkendt af folketingsgruppen på møde i Skagen 1.8.1978 og Henning Christophersen overtog ledelsen af forhandlingerne med socialdemokraterne der endte med syv venstreministers optagelse i regeringen Anker Jørgensen 30.8.1978. H. var minister for offentlige arbejder til regeringens opløsning okt. 1979. □Foto.

Helge Larsen

Hansen, Iver, 1609–84, præst, ordsprogsamler. * 9.12.1609 i Boeslunde, † 24.1.1684 sst. F: sognepræst Hans Iversen († 1641) og Else. ~ 18.10.1640 med Else Frederiksdatter Ammerbach fra Fyn († tidligst 1687).

H. blev 1637 kapellan hos faderen hvis præstekald han fik efter dennes død. Fra svenskekrigens tid fortælles det at han snildt vidste at skaffe sig det solvtojt tilbage som hans svenske gæster efterhånden havde berøvet ham, og han skal have gjort sig fortjent af mange landsmænd ved at gemme de tyvekoster fjenden forærede eller for en billig penge solgte ham og efter freden indkaldte de rette ejermænd til at tage dem i besiddelse igen. Han synes både at have yndet et velbesat bord og at have været en ivrig kortspiller, og denne sidste lidenskab kom hans eftermænd i kaldet dyrt at stå, da de måtte vedblive at udbetale til sognets fattige renterne af en sum som han havde spillet bort til herren på Borreby, men som han slap for at udrede fordi hans præstegård samme nat (1652) var gået op i luer. – H. mindes især som en af de flittigste ordsprogsamlere fra sidste halvdel af 1600-tallet. Hans samling på ca. 2200 ordsprog bygger på skriftli-

Hansen, Iver

ge kilder (bl.a. en Peder "Laale-udgave fra 1600-årene) men formentlig også på mundtlig tradition. Den har bl.a. været benyttet af Peder "Syv, som karakteriserer samleren og samlingens indhold som „lystig“, hvilket af senere ordsprogsudgivere med urette er blevet forstået som uhøvisk. Nyere forfattere tillægger ham navnet Munk, som blev båret af hans formentlige farfar.

J. F. Fenger i Kirkehist. saml. I, 1849–52 535–39. Danmarks gamle ordsprog, udg. J. Kousgård Sørensen, 1980.

John Kousgård Sørensen (Marius Kristensen)

Hansen (-Ølstykke), Jørgen, 1837–1911, politiker, næstformand i FDB. * 6.4.1837 i Jørslev, Karise sg., † 22.4.1911 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdfæster Hans Olsen (1801–92) og Ane Kathrine Elsebeth Sivertsen (1807–71). ~ 1° 25.10.1858 i Kbh. (Garn.) med Sophie Rasmussen, * 17.6.1824 i Svendborg, † 25.2.1887 i Ølstykke, d. af pottemager Rasmus R. (1785–1829) og Margrethe Abrahamson (* 1788). ~ 2° 24.5.1888 i Vejstrup, Fyn, med Rasmine Sophie Vinter, * 10.6.1848 i Svendborg, † 2.4.1929 i Kbh., d. af skipper Knud Larsen V. (1810–58) og Julie Marie Rasmussen (1818–87).

Opvokset i et politisk og religiøst vågent hjem kom H. 1854 på Jonstrup seminarium hvorfra han 1857 tog lærereksamen. 1857–58 var han lærer i Karise, 1858–60 ved Klemensker søndre skole og 1860–94 i Ølstykke. Kirkeligt sluttede han sig, efter i sin seminarietid at have været påvirket af Indre mission, til grundtvigianismen, og i Ølstykke blev han initiativtager til og leder af det folkelige organisationsarbejde. Han var tidligt politisk interesseret og stillede sig som venstrekandidat 1873 i Frederiksværk og 1876 i Hillerød mod Lars "Dinesen uden dog at blive valgt. 1881 opstilledes ham som radikal venstrekandidat ved forårsvalget i Kværndrup og vandt med knebet flertal. Ved de følgende valg øgede han sit flertal, til han 1890 faldt for en modstander af forligspolitikken. H. var trådt ind i det politiske liv som bergianer, men svingede i løbet af 1880erne over mod forhandlingspolitikken. Uden at opnå nogen førerstilling på rigsdagen indtog han en vis position blandt de menige og var 1884–90 medlem af finansudvalget, en tid dets sekretær. 1892 søgte han forgæves at generobre sin gamle kreds. – H. var en af foregangsmændene for brugsforeningsbevægelsen, idet han 1869 deltog i oprettelsen af foreningen i Ølstykke hvis regnskabsfører han var i en årrække. 1884 var han medstifter af den sjællandske fællesforening og valgtes her som næstformand. H. var tilbageholdende med at lade bevægelsen tone rent venstrepolitisk flag i de politisk spændte

år midt i 1880erne, og han var tidligt talsmand for et nærmere samarbejde med den af Severin "Jørgensen ledede jyske samvirksomhed. 1885 valgtes han efter H. J. "Dønnergaard til formand for den sjællandske fællesforening, en post har beklædt til sammenslutningen med jyderne 1896 der i et vist omfang var H.s fortjeneste. I det nyoprettede FDB gik ledelsen til Jylland, og H. valgtes til næstformand. Han beklædte denne post til 1910 uden dog at yde stor indflydelse på virksomhedens fortsatte vækst. – H. repræsenterede bevægelsens ældre generation med stærk understregning af det ideelle sigte.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 508. Andelsbl. XII. 1911 341f. Andelsudvalgets almanak 1912, 1911 34f. Fr Voigt: Fællesforen. for Danm.s brugsforeninger gennem 25 år, 1921. V. Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år I, 1949 191. P. Dollerup: Brugsforeningerne 1866–1896, 1966.

Claus Bjørn (A. Axelsen Drejer)

Hansen, Jens Andersen (["a"], 1806–77, politiker. * 7.1.1806 i Odense, † 1.6.1877 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: skomagermester og garver, fra 1807 i Rudkøbing, Andreas H. (1781–1836) og Mariane Petersen (1778–1838). ~ 7.10.1836 i Rudkøbing med Laura Cecilie Buch, * 22.3.1816 i Rudkøbing, † 9.11.1902 i Kbh., d. af skibsfører Rasmus B. (1792–1832) og Maren Dorothea Nielsen (1791–1873).

Da H. var et år flyttede forældrene til Rudkøbing hvor han gik i borgerskolen. Dens undervisning bød ham ikke meget, bortset fra at en lærer fattede interesse for ham og gav ham nogen sprogundervisning i de sidste skoleår. Han kom i lære hos faderen og var derefter svend hos ham til 1835, dog med et års arbejde hos en af Kbh.s største mestre. H. var en dygtig skomager og supplerede sine knappe indtægter ved at spille i Rudkøbings borgerlige musikkorps, ved gilder og som organist i kirken. Men skomagerhåndværket tilfredsstillende ham ikke. Arbejdet i den snævre stue hvor både mester og svende arbejdede sammen, varede med korte afbrydelser fra kl. fem-seks om morgenen til mørkets frembrud eller om vinteren ved lys til kl. 23 aften. H. har i sin selvbiografi levende skildret de triste tanker der opfyldte ham når han sad med de andre „omkring det hjemmestøbte tællelys og stirrede på det mørke arbejde“. Han læste alt hvad han kunne overkomme af oplysende og poetisk litteratur, men sin egentlige vækkelse fik han ved N. F. S. "Grundtvigs kirkekamp mod professor H. N. "Clausen. Han læste begejstret Grundtvigs Kirkens Gjenmæle og købte for sine små midler „Clausens store og dyre bog“ og fulgte spændt den følgende diskussion. Især J. C. "Lindbergs

skrappe indlæg betog ham. „Man har ofte“, udtalte han siden, „skrevet om mig at jeg udtrykker mig skarpt og logisk; er dette så, da tror jeg at Lindberg har ydet det væsentligste bidrag dertil“. H.s polemiske evner forbavtede tidligt, og han udtrykte klart og logisk sine tanker i de artikler og småskrifter der fra 1833 strømmede fra ham til forsvar for det Grundtvigsk-Lindbergske standpunkt, bl.a. i Fyns Stifts Adresseavis og Nordisk Kirketidende. Disse indlæg var ikke så meget båret af religiøs følelse som af harme over de rationalistiske præsters vege holdning til kirkens bekendelsesskrifter og over sognevangens og myndighedernes indgreb mod enhver friere kirkelig rørelse. Snart kastede han sig også ind i kampen for købstad håndværkeres rettigheder over for landhåndværkerne. Hans første offentlige indlæg herom kom 1834 og medvirkede til at Rudkøbings skomagerlav 1835 med delvis sløjfning af de sædvanlige formaliteter gjorde ham til mester så han kunne repræsentere lavet ved et møde i Odense af samtlige fynske skomagerlav. Her udformedes et bønsskrift til kongen om sagen, og H. valgtes til ordfører for deputationen til kongen. 1836–37 udgav han *Landsbyhaandværkeren* der dog kun kom i 15 numre. Efter forældrenes død forlod han Rudkøbing hvor han forgæves havde søgt at blive kæmner og nedsatte sig for sin lille arv som mester i Slagelse hvor han knyttede forbindelser med grundtvigske præster og lægmænd, deltog i de gudelige forsamlinger, fortsatte sin kamp for sognebåndsløsning og sit virke for købstad håndværkerne i skrifter og henvendelser til stænderforsamlingerne. Tonen i hans polemik mod autoriteterne skærpedes i disse år. 1841 ansøgte han danske kancelli om at måtte indstille sig til lærereksamen uden at have gennemgået seminariekursus. Lærer Rasmus Sørensen i Venslev tilbød gratis at forberede ham til eksamen, og hans familie fik fra anden side løfte om ophold mens forberedelsen stod på, men ansøgningen blev afslået. H.s forbitrelse udløstes i et brev til A. S. Ørsted som han personlig havde bedt om protektion: „Den tid turde måske engang komme da hans Excellence muligvis ville fortryde hvad der var sket“.

I H.s liv betød 1842 et afgørende vendepunkt. Han var da skomager i Fredericia, men opgav håndværket for at blive ansvarshavende redaktør af ugebladet *Almuevennen* som Rasmus Sørensen havde udkastet planen til. Ved samme tid sagde han ja til et tilbud fra Orla Lehmann om beskæftigelse med budtjeneste o.lign. ved Fædrelandet. En lille lejlighed var til rådighed for familien mod at rengøre kontoret og Lehmanns, Carl Plougs og J. Giødwards ungarlejlighed i

samme bygning. Juli 1842–sept. 1843 måtte H. desuden fungere som nominal ansvarshavende redaktør af *Fædrelandet* da de egentlige redaktører var idømt censur. En forhørsdommer idømte ham en kort tid fængsel på vand og brød for at fremtvinge en forklaring af ham om hvordan han forstod en fem mdr. gammel indklaget artikel, men H. frifandtes. Senere idømtes han flere års censur for nogle andre artikler. *Almuevennen* måtte da også have nominal ansvarshavende, men det blev alligevel dette blad der åbnede hans egentlige politiske løbebane. Han havde tidligere kun virket for enkelte bestemte reformer og længe stillet sig forbeholdent til den konstitutionelle bevægelse som den gode royalist han var og vedblev at være. Nu havde hans forskellige sammenstød med autoriteterne gjort ham til lidenskabelig demokrat og overbevist ham om nødvendigheden af en fri forfatning. Samarbejdet med den idealistisk-upraktiske Rasmus Sørensen kunne ikke holde, og febr. 1843 opløstes det. Tilslutningen til *Almuevennen* kom så godt som udelukkende fra landdistrikterne og H. indså at dets fremtid lå på bondeagitationens område. Han kastede sig derfor med glødede energi over studiet af landboretten og satte sig indtil de mindste detaljer ind i alt vedrørende fæstevæsenet. Abonnenttallet på landet steg nu jævnt, bondecirkulæret af 1845 der begrænsede bøndernes ret til at holde møder hjalp godt med, og *Almuevennen* blev hovedorgan for det 1846 stiftede *Bondevennernes selskab*. H. kunne nu opgive sin stilling ved *Fædrelandet* og udvide den mødevirksomhed han havde indledt året før. På hans rejser, mest til fods, rundt om på Sjælland gjorde hans bitre og ætsende kritik mod godsejere og embedsmænd et dybt indtryk på landbefolkningen. Først og fremmest søgte han at ægge bøndernes selvfølelse. Hans „tro kun dig selv, tag dig i agt for dine venner“ og hans opfordring til bønderne om ikke længere at tåle det traditionelle Du fra overklassen, men besvare det på samme måde over for alle „undtagen kongen“ havde stor virkning. *Martsbevægelsen* 1848 fandt han fuldt rede. *Bondevennernes selskab* var ikke mindst ved hans ihærdige agitation blevet en magtfaktor, og skønt han først 1851 blev medlem af dets bestyrelse øvede han allerede nu en betydelig indflydelse på dets politik i radikal retning. Etkammersystem og almindelig og lige valget blev hans hovedprogrampunkter. Ingen bidrog mere end han til at sætte striden om kongevalgte medlemmer til den grundlovgivende rigsforsamling i den grad på spidsen at det kom til brud med J. C. Drewsen og de liberale medkæmpere i og uden for martsministeriet. I Kbh. var H. en af le-

derne af hippodrombevægelsen der kæmpede for samme forfatningsprogram som bondevennerne, men ikke nåede synderlige resultater ved valgene i Kbh. som domineredes af de nationalliberale. Østifterne derimod og navnlig de sjællandske landdistrikter valgte et stort antal af bondevennernes kandidater. Selv valgtes H. i Langelandskredsen som han repræsenterede til 1866. I rigsforsamlingen stod han i skygge af A. F. Tscherning og Balthazar Christensen og blev ikke medlem af grundlovsudvalget, men man vidste hvad han betød bag kulisserne og de lyd-høre kunne i hans få taler spore den betydelige debattør og polemiker. H. indså betydningen af sammenhold om partiledelsen for at sikre mest mulig af det frisnede grundlovsforslag gennemført. Kun et par gange markerede han et mere radikalt standpunkt da han stemte mod stillingsvæsnets som uforeneligt med lighedstanken i den almindelige værnepligt og da han over for biskop J. P. Mynster erklærede at der ikke her i landet havde været nogen luthersk-kristelig kirke, men „et tvangsbur hvori man med lovens sværd har indjaget alle dem der fødtes her i landet af luthersk-kristelige forældre“. – På den første ordinære rigsdag optrådte han med stor selvstændighed og altid på yderste venstre fløj. Han støttede N. M. Spandets forslag om kirkelig frihed og krævede bondestandens fuldkomne retlige ligestilling med andre samfundsklasser og skattemæssige ligestilling med godsejerne ved bortfald af det store hartkorns skatteprivilegier uden erstatning. I kravet om tvangsafløsning af fæsteforholdene indtog han de mest yderliggående standpunkter. Han var her ikke altid i overensstemmelse med partiets ledere, men hvor han var det krævede han blind underkastelse under partiets afgørelse. Her sås tidligt hans stræben mod førerskabet. H. tilsluttede sig oprindelig Ejderstatstanken, men svingede i slutningen af 1851 under indflydelse af Tscherning og den europæiske udvikling over mod helstaten. Han kom derved i konflikt med Asmund Gleeurup og en del af de venstreliberale der var valgt med støtte fra bondevennerne, men nu var misfornøjede med tilnærmelsen til helstaten og den skrappe partidisciplin. Ved valget 1852 lykkedes det, væsentligst ved Almuevennens skånselsløse angreb, at få Gleeurup og andre „kættere“ styrtet og en ensartet bondevennerpart genoprettet, og H.s indflydelse øgedes yderligere da Balthazar Christensen sommeren 1853 ombyttede sit folketingsmandat med et landstingsmandat.

H. anså altid den almindelige valgret og en bondevenlig politik for de afgørende spørgsmål. De storpolitiske forhold kom i anden række. Han mente som de øvrige bondevenner at en tilslut-

ning til helstatsministeriet C. A. Bluhme og en udpræget kongevenlig politik ville være det bedste værn mod de absolutistiske statskuptanker som lå i luften. Hvad landbopolitikken angik så han en garanti i indenrigsminister P. G. Bangs bondevenlighed, men da A. S. Ørsted blev førsteminister april 1853 og Bang ikke længere var minister ændredes H.s holdning. Han havde fra tidligere mere end én gammel regning at opgøre med Ørsted og sporede anslag mod junigrundloven, særlig mod den almindelige valgret. Tscherning ville fortsætte den henholdende politik over for ministeriet og det kom til et brud mellem ham og H. som aldrig lægedes hvor tit end forholde siden førte dem til samarbejde på forskellige områder. I kampen mod Ørsted indgik bondevennerne den „kolde alliance“ med de nationalliberale. Ved forhandlingerne om mistilidsadressen til ministeriet foråret 1854 udtalte H.: „Lad os nu begge værge os mod dem der true vort liv; vi kunne da altid når livet er sikkert kæmpe om de forskellige genstande vi er uenige om“. Hans uvilje mod de nationalliberale vedblev at være lige dyb. D. G. Monrad og Ploug delvis undtaget, og efter Ørstedes fald var kampen i fuld gang igen. Efter gennemførelsen af fællesforfatningen 1855 indvalgtes H. af folketinget i rigsrådet for monarkiets fælles anliggender. Slesvigholstenernes obstruktionspolitik gjorde i de følgende år H. til en afgjort tilhænger af et Danmark til Ejderen med junigrundloven som rigslov, dog i stigende opposition mod regeringen efterhånden som den ved successive ændringer antog en mere og mere nationalliberal farve. Han blev navnlig en svoren fjende af C. C. Halls nølerpolitik og deltog i dannelsen af Dannevirkeforeningen 1861 og de øvrige bestræbelser for at drive ministeriet frem til en mere resolut ejderdansk og skandinavisk politik. Det var hans opfattelse at helstaten medførte en delvis afhængighed af de tyske stormagter og en reaktionær indflydelse udefra der var en hindring for almindelig valgret i Danmark-Slesvig og bar hovedskylden for at tvangsafløsning af fæsteforholdene endnu ikke var gennemført.

I tiåret 1855–65 da bondevennepartiet som regel var folketingets største gruppe stod H. som den afgjorte leder og øvede større indflydelse på lovgivningen end nogen anden rigsdagsmand, navnlig efter at han var slået ind på en mere opportunistisk politik end i sine første rigsdagsår. Hans sikrede magtstilling gjorde ham også mere fri i personlig omgang, og han kunne selv over for modstandere vise en vis jovialitet som kontrasterede med det hvasse blik og den trodsigt sammenknebne mund der gav hans ydre så barsk et præg. Der kunne være noget småskåret

ved hans polemik og han rystede aldrig småmanden fra enevældens tid med hans mistænksomhed og nag mod overklassen helt af sig, men han var en arbejdskraft af første rang og en debattør som ved sin indsigt og knivskarpe logik kunne tage kampen op selv mod de nationalliberales juridiske koryfæer. Som gammel købstadshåndværker var han mod opgivelsen af duelighedsprøver i loven om næringsfrihed og mod en så vidtgående opgivelse af beskyttelsestolden som de nationalliberale ønskede, og det pinte ham at han ikke kunne få fodfæste i byernes håndværker- og arbejderkredse. Kbh.s Arbejderforening som han en tid var formand for fik kun ringe betydning. Han var for meget bondepolitiker for københavnernes. Derimod blev sammenlutningen af de sjællandske kommunalforeninger 1855 i Den sjællandske kommunal- og valgforening en betydelig organisation der 1863 ændredes til Østifternes folkeforening og 1865 til Femtejuni folkeforening så jyder også kunne være med. H. var formand for disse foreninger i mere end 20 år. Bondevennernes selskab havde nu mistet sin betydning. Almuevennen blev 1853 dagblad og sluttede 1856 sammen med Morgenposten, hvis redaktion han fratrådte 1863, men fortsat var udgiver af. 1873 overtog han igen redaktionen og genoptog bladets gamle navn Almuevennen. I hans økonomiske forhold skete 1855 den ændring at han efter en heftig kamp styrtede Gleerup som formand for bøndernes brandkasse i Holbæk m.fl. amter, den eneste lønnede stilling som bønderne kunne give en af deres forkæmpere.

C. C. Halls forsøg på at gennemføre Ejderpolitikken ved november-forfatningen 1863 havde statspolitisk H.s tilslutning fordi den forenede Slesvig med kongeriget og udskilte Holsten og Lauenborg, men han stemte mod den på grund af dens konservative valgretsregler til landstinget. Da Slesvig var tabt i krigen 1864 kæmpede H. for at juni-grundloven skulle genindsættes som forfatning for kongeriget på alle områder, men da det ikke kunne sættes igennem over for ministeriet Bluhme og de nationalliberale forsøgte H. endog en alliance med Augustforeningens konservative for ved hjælp af justitsminister E. Heltzen som man vidste havde Christian IX's tillid at få dannet et ministerium der var gunstigere stemt for den almindelige valgret. Da det glippede gik H. i det tidlige forår 1865 med flere ledende venstremænds billigelse ind i en forhandling med grev C. E. Frijs om en sammensætning af landstinget som kunne være mere antagelig for bondevennerne end den af Bluhme og de nationalliberale foreslåede. Forhandlingerne strandede væsentligst på Frijs' ønske om

kongevalgte medlemmer og H. var nu overbevist om umuligheden af at bevare den almindelige valgret til landstinget og sagde det åbent til sine vælgere ved valget 1865. Valgets udfald bestyrkede hans opfattelse og okt. 1865 enedes han med grev Frijs om den ordning som blev den endelige og som for ham i hvert fald havde den fordel at den almindelige valgret skulle gælde for en del af landstingets medlemmer mens godsejerne og ikke de nationalliberale fik størst fordel af den privilegerede valgret der indrømmedes jordbesidderne og de højest beskattede. Bagved lå tanken om et fremtidigt samvirke mellem „de store og de små bønder“ som udtryktes i Phønixgildet 10.10.1865 og i Oktoberforeningen hvis næstformand H. blev og gennem hvilken han håbede i kamp mod de fælles nationalliberale modstandere at få en del af bøndernes reformønsker gennemført. Men allerede dannelsen af ministeriet Frijs nov. 1865 blev en skuffelse idet det end ikke omfattede en eneste af de godsejere der stod bondevennerne nær. Balthazar Christensen, Tscherning, Gert Winther og det grundtvigske venstre vendte sig skarpt mod H. der også blev forladt af en del af sine gamle kernetropper. Ved opløsningsvalget juni 1866 blev han besejret i Rudkøbingkredsen af en politisk ukendt teolog med fire stemmers flertal, men ved folketingsvalget efter den reviderede grundlov okt. 1866 valgtes han i Svendborgkredsen som han holdt til sin død.

I det stærkt grupperede folketing var H. nu leder for resterne af bondevennerne, det folkelige venstre, der kun talte 18 medlemmer, og hans politiske stilling var i det hele stærkt rystet. Formodninger om at han skulle være bestykket af grev Frijs fandt ingen nævneværdig tilslutning i samtiden og der foreligger intet som kan bestyrke dem. Oktoberforeningen satte sig intet væsentligt spor i lovgivningen, og H. gav den dødsstødet da han 1869 påny fremsatte forslag om tvungen fæsteafløsning. Hans saglige dygtighed bevirkede at han blev en af hovedlederne for det 1870 stiftede forenede venstre. Han distanceredes dog trods af honnør af C. Berg, men gjorde alle taktiske bevægelser med, omend han nok misbilligede finanslovnægtelsen 1873 som han var den første til at afblæse med sin erklæring om at „eksperimentet ikke ville blive gentaget“. S.å. fejredes han af partiet og fik ved en landsindsamlings skænket villaen Folkegave på Frbg. som æresbolig. Hans sidste år formørkedes ved stedse mere pågående rygter om underslæb i brandkassen og den dertil knyttede kreaturforsikringsforening. 1877 blev der indgivet anmeldelse mod ham og det viste sig at han gennem en årrække havde begået underslæb for ca. 200.000

kr. Han døde mens undersøgelsen stod på. Trods denne forsmædelige afslutning erkendtes det også af hans modstandere at han gennem en menneskealder havde øvet en betydningsfuld indsats og været en af de evnerigeste parlamentarikere. □ Litografi 1858 efter foto. Afbildet på tegnet gruppe af Constantin Hansen, 1860 (folketinget), malet s.m. Balthazar Christensen af samme, 1862 (sst.), forarbejder til sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Satirisk træsnit 1866 og 1869 i „Folkets Nisse“. Træsnit 1868, kopieret af C. Sandberg, 1871. Træsnit af H. P. Hansen, 1869, efter dette et par træsnit. Litografi 1871. Afbildet på træsnit af vælgermøde efter tegn. af K. Gamborg, 1873, og på litografi af mænd af det forenede venstre, 1874. Træsnit af J. F. Rosenstand, 1875, efter tegn. af H. Nik. Hansen. Litograferet på „venstretørklæde“ ca. 1875. Litografi af J. Thorsøe, 1877. Afbildet på tegn. af Morgenbladets redaktion 1873, af Rasmus Christiansen (Frederiksborg Amts Avis). Min. af H. C. Vantore. Foto.

Kilder. J. A. H.: Mit tilsvær. Kortfattet hist. fremstilling af min virksomhed i forfatningssagen, 1866. Samme: Vor forfatnings hist. I–IV, 1868–76. Samme: Mit livs hist. og gerning I–II, 1875–76 (II ufuldendt). Af J. A. H.s efterl. papirer, udg. A. og O. L. Hansen I–V, 1878–79 (ufuldendt).

Lit. D. E. Rugaard: Bondevennen J. A. H.s liv og levnet, 1863. Paul Pry [Rich. Kaufmann]: A. H., 1871. Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875 91–108. Sorø amtstid. 2.6.1877. Fædrelandet s.d. Vilh. Birkeadal: Personlige oplevelser III, 1891 97. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Joseph Michaelson: Fra min samtid II, 1893. A. Cantor i Tilskueren, 1910 II 224–28. Lars Dinesen i Nationaltid. 8.10.s.å. Hans Jensen: Politiske personer og begivenheder, 1917. Samme: De danske stænderforsaml. hist. I–II, 1931–34. Harald Jørgensen: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danm., 1944. Anton Kjølby: Bondevennen J. A. H. fra Langeland, 1944.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Hansen, Jacob Anton, 1867–1926, fagforeningsformand. *8.10.1867 i Alminde, Landet sg., †8.7.1926 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: husmand Hans Jacobsen (1805–84) og Diderikke Mortensdatter (1835–73). ~29.4.1890 i Kbh. (b.v.) med Else Marie Hansen, *27.9.1854 i Gloslunde, †12.3.1932 i Kbh., d. af udlagt barnefar Christjan H. og ugift Ane Johanne Hansdatter (1831–1914, ~10.12.1859 med husmand Rasmus Hansen Kok, 1825–90).

Som grovsmedesvend, udlært i Hoby på Lolland, kom H. 1885 til Kbh. og arbejdede, afbrudt af soldatertjenesten ved marinen 1888, som nitter hos Burmeister og Wain til 1899. 1895 var han med til at stifte skibssmedenes fagforening og var dens formand fra samme efterår til 1918;

i fagbevægelsen blev han tidlig kendt under forbogstaverne I. A. Kort før den store arbejdskamp 1899 valgtes han til formand i Dansk smede- og maskinarbejderforbund som under hans ledelse blev et af de betydningsfuldeste led af dansk fagbevægelse. Efter konflikten afslutning fik H. gennem besværlige forhandlinger tilvejebragt en kollektiv og grundlæggende arbejdsoverenskomst for jernindustrien som helhed, hvori minimallønsprincippet med værkstedspriskuranten og personlige tillæg („løfteparagraffen“) anerkendes, og tillidsmandssystemet legaliseres (1900 og 1902), et dokument hvis grundsætninger om „værkstedsparlamentarisme“ m.m. har været mønster for arbejdsforholdenes ordning i metalarbejderfagene også i andre lande. H. var også talsmand for de femårige overenskomster som vandt udbredelse i tiden op mod første verdenskrig. I årene omkring århundredskiftet havde H. et snævert samarbejde med direktøren for Burmeister og Wain, Knud C. J. *Nielsen; begges smidighed og forståelse for moderne samarbejde var afgørende for det gunstige overenskomsts system der blev karakteristisk for jernindustrien. Efter flere kongresbehandlinger om spørgsmålet fik H. 1912 tilvejebragt et kartel mellem nogle nærtbeslægtede fag: Centralorganisationen af metalarbejdere i Danmark der var tænkt som et skridt på vejen mod et industriforbund. Han blev formand for organisationen og for dens senere oprettede fælles arbejdsløsheds-kasse og redaktør for det fælles fagblad Jern- og Metalarbejderen. – H. søgte ligeledes at fæstne og styrke de faglige forbindelser ud over landegrænserne, fik et skandinavisk samarbejde bragt i stand og var fra 1904 medlem af Det internationale metalarbejderforbunds eksekutivkomité. 1907 indvalgtes han i De samvirkende fagforbunds forretningsudvalg. Dette overdrog ham 1912 at udarbejde vedtægterne for et udvalg til afgørelse af grænsestrid mellem fagene, og H. blev udvalgets formand. – 1919 var han medlem af det af fagbevægelsen og socialdemokratiet nedsatte socialiseringsudvalg og fik 1925 sæde i den store arbejdskommission. 1900–10 var han dommer i den permanente, fra 1910 til sin død i den faste voldgiftsret. I den kooperative bevægelse kom han ind 1906 som formand for maskinfabrikken Aurora; 1908 blev han medlem af Social-demokraternes kontrolkomité, og efter at have medvirket ved oprettelsen af Arbejdernes Landsbank 1919 blev han medlem af dens repræsentantskab (formand 1925–26) og dens bankråd. H. viste også den faglige uddannelse stor interesse. Han var medlem af skolerådet for den tekniske undervisning og af bestyrelsen for Teknologisk institut. 1918 ind-

valgte han i Kbh.s borgerrepræsentation og blev 1925 dens formand. 1924 kom han ind i landstinget (for 1. kreds); blev efter Martin Olsens død april 1926 tingvalgt medlem til sin død. Han var medlem af toldrådet fra dets oprettelse 1910.

H. havde mange hverv, måske flere end hans overordentlige flid og arbejdsevne kunne bestribe. Men de var overdraget ham i kraft af den store tillid han nød, fremfor alt som fagforeningsmand, og han søgte dem gerne og i tiltagende grad; hans selvbevidsthed kunne nærme sig det utålelige. Han var initiativrig og handlekraftig, både smidig diplomat og bidsk i debatten, og han var skånselsløs over for dem der gik imod de interesser han følte sig sat til at varetage. Selv blev han vedholdende angrebet af syndikalister og fagopposition, som i hans person så den inkarnerede reformisme. Efter at J. Jensen var gået op i det kommunale arbejde stod H. ved siden af M. C. "Lyngsie som fagbevægelsens førerskikkelse, midtpunktet i årtiers faglige udvikling. Oprindeligt havde H. og Lyngsie været nære venner, men både saglige uoverensstemmelser og personlige gnidninger fjernede dem langt fra hinanden. Det har været hævdet at H. gennem de samvirkende fagforbund svigtede Lyngsie under storkonflikten 1925 ved at nedtrappe den økonomiske bistand til Arbejdsmandsforbundet; men dette synes ikke at have været tilfældet. – H. har skrevet *Ti Aar af en Fagforenings* [Skibssmedenes] *Historie*, 1905 og *Festskrift i Anledning af Dansk Smede og Maskinarbejder Forbunds 25 Aars Jubilæum, 1888–1913*, 1913. □ Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1925. Mal. af A. Cilio-Jensen, 1926 (Kbh.s rådhus). Afbildet på E. Saltofts mal., 1934, af socialdemokratiets førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Foto.

Socialdemokraten 9.7.1926. Jern- og metalarbejderen, juli 1926. Protokol over DSMFs 20. kongres, 1926 31–37. Festskr. i anledn. af Dansk smede og maskinarbejder forbunds 50 års jubilæum, 1938. Johs. Kjærboel: *Mødvind og medbør*, 1959. Samme i *Fra folket de kom*, red. H. P. Sørensen, 1962. 50 år i metal 1912–1962, 1962. Ernst Christiansen: *Smede for og nu*, 1963. Tom Sinding i *Historie ny r.XII*, 1977 71–135. Hans Rasmussen: *Ilden i min esse*, 1977 157–69. – Dagbog i Dansk smede og maskinarbejder forbund.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Hansen, Jens Andreas, 1878–1939, chefredaktør, politiker. * 12.5.1878 i Nørre Jernløse, † 2.4.1939 i Roskilde, urne i Søndermark krematorium. F: præstegårdsforpagter Anders H. (1841–1904) og Ane Kirstine Jensen (1851–98). ~ 1° 4.11.1901 i Holbæk med Augusta Lorentzen, * 1.8.1876 i Holbæk, † 10.4.1937 i Roskilde, d. af brygger

Ole L. (1832–1906) og Karen Marie Rasmussen (1836–1900). ~ 2° 20.8.1937 i Kbh. (Holmens) med Sophie Margrethe Olsen, * 30.11.1893 i Helsingør (Skt. Olai), † 19.10.1974 i Hellerup, d. af brygger Emil Christian O. og Caroline Jørgensen.

H. ville fra de tidlige drengeår være journalist og blev efter præliminæreksamen (Holbæk realskole) og et højskoleophold (Ondløse) 1895 elev ved Horsens Dagblad, kom 1897 til Holbæk Amts Dagblad og 1901 som redaktionssekretær til Aalborg Amtstidende hvis ejer og redaktør var Vilhelm Lassen. Da denne snart gik ind i aktiv politik blev H. 1903 medredaktør og ved Lassens ministerudnævnelse 1905 ansvarshavende. I stofvalg og sprog havde Lassen været reformator, ført den brede befolknings hverdagsinteresser ind i avisens spalter, skrevet kort, fyndigt, uakademisk. I en artikelserie 1935 (udkommet som særtryk) bevidnede H. Lassen sin taknemmelighed: „Den fortræffeligste læreremester i journalistik og bladteknik, en ung mand kunne få“. Med naturgivet talent videreførte han som redaktør Lassens bladpolitik. Lassen trak dog fortsat i trådene. H. var i daglig telefonkontakt med ham i København og efter hans død 1908 med hans enke og arvtager som Amtstidendes udgiver fru Marie Lassen. Men hun ønskede delvis andre retningslinier fulgt for bladet end Lassens, og dem kunne H. i det lange løb ikke indordne sig under. 1911 købte han sammen med Vilh. Lassens bror og forretningsfører Henrik Lassen Roskilde Dagblad som han omskabte efter idealerne fra Ålborg. Samtidig trak den praktiske politik i ham. Lejre-kredsens venstre opstillede ham 1918 som folketingskandidat, og april 1920 blev han valgt. I folketingsgruppen gjorde han sig hurtigt gældende, kom i bestyrelsen, vakte opmærksomhed som debattør og fulgte navnlig forsvarspolitikken. Han sad således i militærkommissionen af 1919 og var delegeret ved nedrustningskonferencen i Genève 1932. Da venstre 1922 købte dagbladet København for at få bladpolitisk fæste i hovedstaden var „I.A.“ selvskreven som redaktør. Roskilde Dagblad overtoges af et aktieselskab. H. gik til sit nye hverv ud fra den betragtning at der efter venstres valgsejre 1920 måtte være grobund for den liberale idé på storbyens brosten. Men bestræbelsen slog fejl, selv om H. 1924–26 var ude af tinget og kunne hellige avisen hele sin arbejdskraft. Måske gjorde han bladet mere politisk end godt var hvis en moderne storbymentalitet skulle fastholdes. I hvert fald blev København et nederlag for ham, og 1927 vendte han tilbage til Roskilde Dagblad som redaktør og påny medejer 1928. At han faldt ved folketingsvalget 1932 blev yderli-

Hansen, J. A.

gere en stor personlig skuffelse for ham. Hans linie var brudt. Roskilde Dagblad tabte terræn til den radikale konkurrent Roskilde Tidende, og sygdom og melankoli mærkede hans seneste år. Men han efterlod sig et næsten mytisk eftermæle og en inspiration hos den generation af journalister der oplevede ham i vigør.

Som stilist og polemiker var H. beundret. I sin københavnske periode fik han kælenavnet „Kuglelynet“ – en mindelse om hans daglige bidske, ofte underfundige kommentar under tegningen af en tordensky hvorfra et lyn slår ned, men også en association til manden selv, en energiudladning fra en tæt, firskåren krop. Han var intet venneselet gemyt, distancerede sig sarkastisk fra andre, men evnede alligevel at kalde på talentet hos sine medarbejdere. Svend Thorsen har sammenlignet ham med Jacob i Erasmus Montanus, der ud fra sin praktiske, uimponerede bondefornuft gerne anerkendte at Erasmus sikkert var en lærd mand, men også en stor tosse. I partiet venstre lå H. til venstre for midten og ønskede i Vilh. Lassens ånd fodslag mellem gårdmænd og husmænd. Han stod i meget de radikale nær, men det radikale parti var dog et af hans yndlingsofre. I venstres program 1925 skrev han indledningsordene „På frihedens grund skal folket bygge sin fremtid“ der er ført over i efterfølgende venstreprogrammer. – H. vedkendte sig stolt sin sjællandske oprindelse og udgav 1934–35 sammen med Thorkild Gravlund dialektbladet Sjællænderen. – Blandt andre tillidshverv var han medlem af radiorådet fra oprettelsen 1926 og af dets programudvalg. □ Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1922 (Fr.borg). Mal. af Søren Bjulff, 1953 (Dagbladet, Roskilde).

P. Christensen og J. A. H.: Aalborg amtstid. gennem de første 20 år, 1935 43–70 (særtryk af Aalborg amtstid.). V. Sorgenfrey Hansen i Journalisten XXXV, 15.4.1939. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse I, 1947 254–57. Lars Larsen-Ledet: Mit livs karrusel II, 1947 268f. Roskilde dagbl.s jubilæumstillæg sept.1953. Kr. Jespersen: Et liv uden sikkerhedsnet, 1976 119–22 143–45. Einar Jacobsen: Historien om en avis i provinsen. Tillæg til Dagbladet 27.9.1978. Samme i Berl.tid. 22.12.1978.

Verner Jespersen

Hansen, Jørgen Brinch, 1909–69, bygningsingeniør. * 29.7.1909 i Kbh., † 27.5.1969 på Rigshosp. sst., begr. Mariebjerg kgd., Gentofte. F: lærer, cand.mag. Ove Ludvig H. (1878–1932) og Thora Meta Anne Brinch (1881–1918). ~ 1° 1.9.1935 i Skårup, Svendborg amt med Elsebeth Ring, * 2.11.1912 i Ribe (Skt.Catharinæ), † 7.12.1962 på Frbg., d. af komponist Oluf *R. (1884–1946) og Marie Enevoldsen (1883–1969). ~ 2° 9.8.1963

i Gentofte (b.v.) med Ingrid Irma Elsa Paskell, * 13.10.1915 i Stockholm, (~ 1° 1940 med pelsgrosserer Arne Skoller, * 1902), d. af Johan Hilmer P. (1881–1962) og Elsa Albertina Björklund (1891–1972).

H. blev student 1927 fra Marselisborg skolen i Århus og tog 1930 første del af skoleembedseksamen i matematik og fysik. Herefter optog han studiet på Polyteknisk læreanstalt hvorfra han dimitteredes som bygningsingeniør 1935 og straks blev ansat på Christiani & Nielsens centraltegnestue i Kbh. Her blev man hurtigt opmærksom på H.s usædvanlige evner til at løse vanskelige tekniske problemer. Han blev overingeniør 1940 og chefingeniør 1953. H. var en fremragende statiker og en trænet projekterende ingeniør. Han bidrog væsentligt til projekteringen af de store kajer i Bangkok og Maastunnelen i Rotterdam. På den internationale geoteknikerkongres i Rotterdam 1948 deltog H. i en diskussion om jordtryksfordelingen bag en spunsvæg. Hans interesse for geoteknikken var vakt, og han ofrede en betydelig del af sin tid på denne faggen som gav ham inspirationen til det grundlæggende teoretiske arbejde fra 1953, *Earth pressure calculation*. Den blev en klassisk bog der anvendes af ingeniører over hele jorden, ikke mindst ved beregninger af spunsvægge og stabilitet af fangedæmninger. De nye principper blev også grundlag for udarbejdelsen af nye danske funderingsnormer. Da professoratet i havnebygning og fundering på Danm.s tekniske højskole 1955 deltes i to tilfaldt lærestolen i fundering og geoteknik naturligt H., og samtidig blev han direktør for Geoteknisk institut. I næsten 15 år virkede H. i disse hverv, og talrige er de ingeniørstuderende der har nydt godt af hans undervisning i det for den praktiske ingeniør så vigtige fag. Sammen med kolleger fra Geoteknisk institut assisterede H. i disse år ved løsningsen af en række af de største funderingsopgaver såsom den nye Lillebæltsbro, Limfjordstunnelen og de påtænkte broer over Storebælt og Øresund. Også ved projekteringen af den nye Scheldetunnel i Antwerpen medvirkede han.

H. vandt ry også i internationale kredse som en fremtrædende geotekniker og blev 1965 æresdoktor ved universitetet i Gent, ligesom han samme år blev vicepræsident for International Society for Soil Mechanics and Foundation Engineering. I en nekrolog omtales han som en af tidens største geoteknikere. H. var formand for bestyrelsen for Geoteknisk forening fra 1956 og medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1954. Han var endvidere fra 1955 formand i bestyrelsen for S. F. Luftteknik A/S (dataterselskab af Svenska Fläktfabriken A/B). Foru-

den doktordisputatsen har han skrevet artikler om geotekniske og bygningstekniske emner i danske og udenlandske ingeniørvidenskabelige tidsskrifter. Af lærebøger som H. var medforfatter af kan nævnes *Geoteknik*, 1958, *Geotekniske beregninger*, 1959 og *Hauptprobleme der Bodenmechanik*, 1969. – R. 1960. □Foto.

Chr. Ostenfeld: A. Ostenfeld og hans samtid, 1966 359. Samme: Christiani & Nielsen. Jernbetonens da. pionerer, 1976 105. Laur. Bjerrum i Bygningsstatistiske medd., 1970 1–6 (m. bibliografi). – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen

Hansen, Johan Frederik, 1799–1873, bøsse-mager, mekaniker. * 25.3.1799 i Kbh. (Petri), † 22.12.1873 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: bøsse-mager Jacob H. (1767–1824) og Ane Maria Hausmann († tidligst 1824). ~ 25.7.1830 i Kbh. (Garn.) med Nicoline Christine Svendsen, * 24.10.1804 i Kbh. (Nic.), † 16.8.1875 sst. (Garn.), d. af skibsfører, værtshusholder Rasmus S. (ca. 1759–1827) og Margrethe Brandt (ca. 1775–1852).

Efter en mangelfuld skolegang og uden anden værkstedsundervisning end den han fik hos faderen blev H. 1824 ved dennes død i hans sted bøsse-mager ved kongens regiment til hvilket han derefter var knyttet under dets vekslende navne (kronens regiment, 5. linjeinfanteribataljon) til 1845. Hans væsentlige betydning ligger imidlertid i hans private virksomhed. Det store mekaniske talent han sad inde med, og som han bl.a. viste ved i en meget ung alder at forfærdige to større ure med slagværk, udviklede han ved selvstudium i matematik, mekanik og sprog og blev efterhånden en søgt mekaniker og maskinbygger. Han byggede bl.a. en savmaskine, og da den 1831 kom i gang, blev den drevet af en dampmaskine som han også havde bygget. Da der senere føjedes en høvemaskine til savmaskinen, byggede han 1833 en ny dampmaskine til den. Også til et par brændevinsbrænderier byggede han små dampmaskiner, og han indtager i det hele en fremskudt plads i Danmarks maskinudvikling. 1840 gik han i kompagni med C. A. Rames der året før fra Amerika havde hjembragt nogle sømmaskiner. De etablerede med dem en sømfabrik her (fra 1853 i Rabeshave på Christianshavn), søgte at skaffe den filialer i Tyskland og havde et valseværk til dens brug i Sverige. Efter Rames' død 1869 blev H. eneindehaver af fabrikken. 1838 var han medstifter af industriforeningen.

Handels- og industri-tid., 1833 314–16.

*C. A. Clemmensen**

Hansen, Johan Frederik, 1810–73, forstdocent, kreditforeningsdirektør. * 3.6.1810 i Kbh. (Hellig.), † 19.2.1873 på Frbg. (Helligg.), begr. i Kbh. (Ass.). F: vildthandler, senere brændevinsbrænder Peder H. (ca. 1771–1822) og Ane Marie Diebel († tidligst 1824). ~ 15.4.1844 i Kbh. (Helligg.) med Nicoline Christiane Smith, * 15.4.1814 i Hald ved Randers, † 7.3.1899 i Kbh. (~ 1° 1837 med forstdocent Ludvig Sophus Fallesen, 1807–40), d. af sognepræst Eiler Hagerup S. (1773–1838) og Anna Margrethe Hammer (1784–1859). H. fik privatundervisning til eksamen artium, men tog ikke eksamen og påbegyndte i stedet en uddannelse i skovbrug. Efter to års praktik hos skovriden N. B. Ulrich, Bregentved skovdistrikt, blev han 1831 optaget på forstinstitutet i Kiel som var uddannelsessted for forstkandidater såvel for kongeriget som for hertugdømmerne. Instituttet blev nedlagt 1832, men H. bestod dog forstkandidatexamen og fortsatte sin uddannelse på en to og et halvt års studierejse. Ved forstakademiet i Tharand i Sachsen bestod han forsteksamen 1834 og rejste derefter i Tyskland, Østrig, Schweiz, Frankrig og Italien. Studierne afsluttedes med rejser og ophold i sjællandske skove. 1836–42 var han knyttet til statsskovbruget dels som assistent, dels beskæftiget med planlægning og skovtilsyn. De to sidste år var han assistent for overforstmeister F. F. v. Krogh. 1832 var skovbrugsundervisningen flyttet fra Kiel til København hvor L. S. Fallesen var lærer i skovbrugsfagene til sin død 1840. 1842 blev H. udnævnt til forstdocent, fra 1848 med titel af professor. Han var enelærer i skovbrugsfagene og sekretær for forsteksaminationskommissionen som forestod undervisningen der foregik dels på universitetet og dels på Polyteknisk læreanstalt hvor de forststuderende fik undervisning i grundfagene sammen med de øvrige studerende. Meget imod kommissionens og H.s vilje blev skovbrugsundervisningen 1863 henlagt til Den kgl. veterinær- og landbohøjskole (oprettet 1858) og 1869 blev skovbrugsstudiet helt underlagt højskolen. H. protesterede, og hans forhold til højskolen blev aldrig godt. 1872 trak han sig tilbage fra sit embede hvori han efterfulgtes af P. E. Müller som allerede tidligere var udset til posten som forstdocent.

H.s forudsætninger for at bestride undervisningen var gode, og han ydede en betydelig indsats for skovbrugsfagernes udvikling. Ligesom Fallesen benyttede han den tyske forstmand J. Chr. Hundeshagens opdeling af skovbrugslæren i produktionslære, dvs. skovdyrking og -benyttelse, industrilære, dvs. økonomi og planlægning, og politilære, dvs. lovgivning og statistik. Det var især inden for skovøkonomien H. gjorde

Det var især inden for skovøkonomien H. gjorde en selvstændig videnskabelig indsats. Hans grundidé var „at det ved skovbruget som ved enhver anden industri må være opgaven ej blot at frembringe produktet med så få omkostninger som muligt, men også at frembringe netop det produkt som der haves brug for“, således som han har udtrykt det i *Et Afsnit af Læren om Skovbrugets Økonomi* (udg. posthumt 1877). Det mål han her sætter forener datidens to herskende opfattelser vedr. skovøkonomiske spørgsmål: 1. at skaffe maksimal renteindtægt, og 2. at frembringe den største mængde af det mest værdifulde træ, i begge tilfælde på et givet areal. Som grundlag for sine skovøkonomiske beregninger opstillede han selv tilvækst- og udbytteoversigter og kom herved til en hugstaldet for bøg, hvis hovedprodukt dengang var brænde, på 70–80 år eller langt mindre end man brugte. Allerede på landmandsforsamlingen 1852 havde han behandlet dette problem i et foredrag: „Er der tilstrækkelig grund til i almindelighed at holde på den længere omdrift i bøgehøjskov?“ I sine biografiske notitser til H.s skovøkonomi karakteriserede P. E. Müller ham således: „Hansen var i almindelighed en afholdt lærer i sit fag; dog vandt han mindre sine tilhørere gennem sin fremstilling af læregenstandene end ved sin personlighed der navnlig kom klart frem på ekskursionerne. En ægte hjertelighed parret med et elskværdigt lune . . .“. I anledning af 100-året for fremkomsten af H.s skovøkonomi skrev lektor Finn Helles, lærer i skovpolitik ved landbohøjskolen: „Professor Hansens indsats betegner et meget tidligt højdepunkt inden for skovøkonomisk teori, også efter international målestok“ (Ugeskrift for agronomer m.fl., 1977 724). Gagen som forstdocent var ikke høj og H. søgte indtægter ved anden virksomhed. 1847–50 forestod han reguleringen af de store vandløb i Kbh.s amt, og 1845–51 var han formand for tiendekommissionen sst. Fra sine studier i Tyskland kendte han kreditforeninger og deres virksomhed, og efter at der herhjemme 1850 var tilvejebragt et lovgivningsmæssigt grundlag var H. en af hovedmændene bag stiftelsen af Kreditforeningen af Grundejere i de danske Østifter 1851, og han blev straks formand for foreningens direktion. Da han trak sig tilbage fra skovbrugsundervisningen havde han tænkt at hellige alle sine kræfter til dette arbejde, men han døde kort efter. Kreditforeningssystemets solide udvikling i Danmark skyldes for en stor del H.s kloge ledelse af Østifternes Kreditforening 1851–73. Foreningen har hædret ham ved at lade Th. Stein udføre en marmorbuste af ham. Den står i forhallen til kreditforeningen Danmarks hus på Jar-

mers plads i Kbh. – R. 1869. DM. 1872. □Afbildet på J. Sonnes frise (på Thorvaldsens mus.). Litografi 1858 efter foto. Relief af Th. Stein, 1871, buste af samme, 1876 (se ovenfor).

A. Oppermann og V. Grundtvig: Den danske skovbrugselit. indtil 1925, 1935 75 (bibliografi). – P. E. Müller i J. F. H.: Et afsnit af læren om skovbrugets økonomi, 1877 V–IX. A. Oppermann i Tidsskr. for skovbrug X, 1889 279–92 o.fl.st. Samme og G. Sarauw i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. Østifternes kreditforens hist. til 1931, ved Herm. Møller, 1931. Finn Helles i Ugeskr. for agronomer, 1977 721–25. – Dagbog fra udenlandsrejsen i Rigsark.

P. Chr. Nielsen

Hansen, Jens Jørgen, 1869–1957, landbrugsskoleforstander. * 15.11.1869 i Veddam ved Hadsund, † 12.12.1957 på Frbg., urne på Solbjerg kgd. F: snedker- og tømmermester, husmand Hans Peter Jepsen (1832–87) og Bodil Christensen (1833–88). ~ 8.10.1902 i Skelund med Sigrid Pinholt, * 3.10.1877 i Husby, Ringkøbing amt, † 14.1.1962 på Frbg., d. af lærer Jens P. (1840–84) og Thora Frederikke Starck (1840–1922).

Faderen havde ved siden af sin håndværksvirksomhed et mindre landbrug hvor H. fik sin første praktiske oplæring. Han tog præliminærekksamen 1891 i Kbh. og tog derefter landbrugs-eksamen 1893 fra landbohøjskolen og 1897 til-lægseksamen i plantekultur. 1893–94 var han lærer ved Bælum real- og højskole og 1895–96 ved Emdrupborg højskole. 1896–98 var H. assistent ved statens forsøg i Lyngby og fik her overdraget den opgave at udføre de netop påbegyndte lokale gødningsforsøg. 1898 knyttedes han af J. C. "la Cour til Lyngby landboskole, og allerede 1901 overtog H. forstanderposten efter R. Petersen Børup. Skolen trængte da til en fornyelse, og H. viede alle sine kræfter til at bringe skolen i fremgang. Som forstander prægedes hans arbejde af grundighed og samvittighedsfuldhed, han var lidet udadvendt men fulgte dog interesseret med i udviklingen indenfor landbruget. Oprindelig tilknyttet planteavl fik han med tiden større interesse i husdyrbrugsspørgsmål, og han har ydet en række bidrag til fagpressen. Desuden har H. skrevet *Landboskolen ved Lyngby 1867–1917* (i Elevforen. for Landboskolen ved Lyngby. Aarbog 1917). 1929 trak han sig tilbage fra forstanderposten og redigerede de følgende år det store historisk-topografiske værk *Større danske Landbrug I–VIII, 1930–36*. □Foto.

N. Siggaard i Ugeskr. for landmænd LXXIV, 1939 708. N. Dyrbye: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 43f.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Hansen, Jens Olaus, 1795–1854, jurist. * 22.2.1795 på Giesegård, † 14.8.1854 på Emdrup Lagedgård, begr. i Kbh. (Garn.). F: forpagter på Giesegård, senere på Fyrendal Hans H. og Anna Elisabeth Schow. ~ 22.6.1826 i Kbh. (Frue) med Christine Wilhelmine Fribert, * 26.6.1805 på Annebjeriggård ved Nykøbing Sj., † 13.10.1839 i Kbh. (Garn.), d. af kaptajn, proprietær Lorents F. (1781–1814) og Ulrikke Eleonora Svane Trojel (1784–1838, ~ 2° 1815 med krigsassessor Christian Bentzon Trojel, 1781–1827).

H. blev student 1813, privat dimitteret, cand. jur. 1816, manuducerede til juridisk embedseksamen – en af hans manuducender var J. P. E. "Hartmann der med beundring og taknemlighed mindedes hans klare tanke og logiske evne – fik 1819 universitetets guldmedalje for afhandlingen *Udvikling af den preussiske og den danske Proceslovgivnings forskellige Grundsætninger med Hensyn til Dommernes Deeltagelse i Processen* (Nyt juridisk Arkiv, XXVII, 1819 1–154, også som særtryk). 1820 blev H. underkancellist og s.å. kancellisekretær i danske kancelli og foretog 1820–23 med understøttelse af Fonden ad usus publicos en videnskabelig udenlandsrejse „fornemmelig for at studere jus publicum og Proceslovgivningen“ – i Bayern traf han bl.a. A. Feuerbach. 1826 tilforordnedes H. for et tidsrum af tre år at tiltræde det juridisk-praktiske selskabs forstanderskab, 1827 blev han surnummerær og s.å. virkelig assessor i den kgl. lands-over-samt hof- og stadsret, og efter C. Brorsons afgang beskikkedes han ved kgl. resol. af 5.4.1828 til i forening med sit dommerembede og så længe han forblev i samme „at holde Forelæsninger ved Universitetet over den danske Ret i Almindelighed og over de specielle Discipliner af samme, som maatte blive ham overdragne, samt deri at examinere, dog uden at deltage i andre Forretninger ved Universitetet“. 1831–40 var han kommitteret i rentekammeret, 1832–48 tillige medlem af direktionen for universitetet og de lærde skoler, 1848–53 departementschef i kultusministeriet, konst. domænedirektør 1851–53, 1839 medlem af justitsdirektionen for klasseloteriet. Både i kollegial- og departementsstyrelsen indtog H. en ledende stilling. I breve til P. *Hjort havde den senere biskop N. *Fogtmann udtalt at H. for tidligt var kommet ind i universitetsdirektionen, med beklagelse af at han ikke var videnskabsmand, men H. gjorde sig snart gældende ved sin energi og administrative begavelse, sikkert på A. B. *Rothes og vistnok også på L. *Engelstofts bekostning; en så skarp kritiker som P. Hjort, der var H.s modstander med hensyn til dennes planer angående Sorø akademis eksistens, har i det væsentlige kun anerkendende ord

om H. i modsætning til C. F. *Wegener der i breve til A. *Regenburg og M. H. *Rosenørn vistnok ganske uberegtiget i de hårdeste ord bryder staven over H.s virke og karakter. Som juridisk forfatter var H. elev af A. S. *Ørsted. Denne havde med den ham egne finhed introduceret ham i litteraturen ved at skrive forord og enkelte noter til hans ovenfor omtalte prisafhandling. Bygget på grundige studier i marken er H.s *Systematisk Fremstilling af det danske Skiftevesen. Et Forsøg. Med en Forerindring til første Udgave af A. S. Ørsted*, 1825 (3. omarbejdede udg. 1837), den første af Ørstedes ånd og metode prægede systematiske lærebog. Det var om dette klare og konkrete skrift, af P. Hjort kaldt „den bekendte Trøstebog for Skifteforvaltere“, at Poul *Møller efter Orla *Lehmanns udsagn påstod at han heri søgte trøst og forsoning når han var fortvivlet over tankens vanmagt over livets gåder! Ufuldendt blev H.s *Bidrag til den danske Civilproces I*, 1837–39 som i ingen henseende står tilbage for bogen om skiftevesenet. Af juridisk Tidsskrift, XVII–XIX (1831–32) var H. medudgiver. – Ekstraordinær assessor i højesteret 1844. – Justitsråd 1831. Etatsråd 1832. Konferensråd 1847. – R. 1836. DM. 1840. K. 1851. □Tegn. af Adam Müller.

Udvalg af breve til P. Hjort, 1867 84f; ny saml., 1869 99 113f 270. C. F. Wegeners breve til T. A. J. Regenburg og H. M. Rosenørn i Danske mag. 7.r.t., 1935 238 o.fl. st. – Orla Lehmann: Efterl. skr. I, 1872 33. Angul Hammerich: J. P. E. Hartmann, 1916 21f. W. Norvin i Soro II, 1928–31. Festskr. i anledn. af 200-års dagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., udg. Erik Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936 171f.

Frantz Dahl*

Hansen, Jens Peter, 1876–1971, fotograf, opfinder, fabrikant. * 30.1.1876 i Nakskov, † 10.3.1971 i Thisted, begr. i Ålborg (Almenk.). F: revisor, skocremefabrikant Johan Frederik H. (1849–1929) og Mary Johanne Josefine Lange (1850–1923). ~ 5.10.1906 i Ålborg (Budolfi) med fotograf Anna Ingrid Aasted, * 2.11.1881, † 15.2.1972 i Udbyneder pr. Havndal, d. af tobakspinder Carl Pouly Aa. (1858–1902) og Anna Martine Andersen (1860–1945).

Allerede som dreng var H. interesseret i portræt-tegning og fotografi. Ca. 1894 fabrikerede han en fremkaldervæske Gloria developer, og livet igennem arbejdede han såvel med kemiske som med mekaniske opfindelser. 1900–06 var han mørkekammerassistent i Tönnies' atelier i Ålborg, 1906–12 ansat i det københavnske firma Siegfried Cohen & Co. der handlede med objek-tiver, kameraer og andre fotografiske artikler. 1914 grundlagde han med en financier A/S *Nordisk Kamera Fabrik*. I virksomheden på Roskildevej fremstillede han et atelierkamera til opta-

gelder i de gængse kabinet- eller visitkortformater. Det havde magasin til 12 specialkassetter hvis plader efter eksponeringen samledes i en lystæt skuffe under kameraet. En særlig lukker- og vægtstangsmekanik muliggjorde optagelser med få sekunders mellemrum, til fordel for publikum og fotograf der bl.a. havde bedre mulighed for at fange de karakteristiske udtryk hos kunden. Kameraet, dets særlige lukker m.v. gav han det sammtrukne firmanavn *Norka*, en betegnelse der af mange knyttedes til hans eget efternavn Norka-Hansen. Efter første verdenskrigs slutning søgte H. at sælge sine produkter og patenter ved rejser til England, Tyskland og, juni-dec. 1920, til USA. Herhjemme havde R. "Kehlet en overgang 15 Norkakameraer i brug. Efter at Frede Skaarup 1932 havde finansieret og lanceret det af E. Rixen opfundne Polyfoto hvor man ved blot at dreje på et håndsving kunne opnå 48 ekspositioner på ét negativ og tilbyde publikum et ark med 48 forskellige fotos for to en halv krone, blev de i forvejen vanskelige tider endnu sværere for de etablerede fotografer. Mange af dem modtog derfor H.s tilbud om et lignende Norka multifoto kamera, bragt på markedet i oktober 1933. Det kunne ligeledes optage 48 billeder på en 13 × 18 cm plade til kopiering på ca. 24 × 30 cm papir, men desuden kunne det indstilles til andre opdelinger, fx 9 eller 12 billeder af ens format eller billeder af forskellige formater. H. solgte mange af disse apparater i Danmark og udlandet. Under besættelsen brændte fabrikken ved sabotage af et uniformskrædderi i samme bygning, og H. måtte lægge produktionen ud til underleverandører. Samtidig arbejdede han på et Norka-lyn-portrætkamera med to objektiver, et til indstilling og et til optagelsen. Det lanceredes 1951, men blev ingen varig succes. H. fortsatte dog ufortrødent under beskedne finansielle forhold med nye opfindelser til han var over 90 år.

Carl E. Aagaard i Dansk fotografisk t., 1915 nr. 8 92f. F. Hoffeldt sst., 1946 nr. 2 30. S. Lovstad sst., 1979 nr. 2 110-16.

Bjørn Ochsner

Hansen, Joen Símun, * 1912, lærer, lokalhistoriker. * 19.10.1912 i Klaksvik. F: fiskeskipper Hans Christoffer H. (1877-1943) og Henriette Sophie Joensen (1878-1957). ~ 12.8.1945 i Klaksvik med Johanne Margrethe Rasmussen, * 2.7.1916 i Kirkja på Fugloy, d. af fisker Martinus R. (1881-1961) og Inger Marie Olsen (1888-1968).

H. var i fire år på fiskeri ved Island og Grønland, men blev derefter elev ved Rønde kursus hvor han 1934 tog artium (nysproglig). Indskre-

vet ved Kbh.s universitet som stud. polit. blev han 1935 cand. phil., men måtte af økonomiske grunde opgive sine planer om akademisk uddannelse og efter endnu et år til søs gå på Færøernes seminarium hvor han 1938 tog eksamen. 1939-43 var H. lærer på Fugloy, derefter syv år i Kvivik og fra 1950 til 1978 ansat ved skolen i Klaksvik. 1951-66 redigerede han den lokale avis *Norðlýsið*. H.s lokalhistoriske forfatterskab er ikke begrænset til hans fødeby, men omfatter hele Nordøyar syssel. Under fællestitlen *Havið* og vit skildrer han den erhvervsmæssige udvikling som i løbet af en menneskealder har gjort Klaksvik til Færøernes næststørste by. I det første bind, *Norðoyggja skipa- og handilssøga*, 1960, berettes kort og koncist om rederier, skibe, skipper og deres fangster på fiskefelterne i Nordatlanten, mens det andet bind, *Minniligr dagar*, 1966, giver en bredere fremstilling af bådfiskeriets vanskelige vilkår ved de hjemlige kyster, navnlig de hyppige forlis som havde langvarige følger for befolkningen i de små bygder. Siden 1971 har H. udgivet fem bind af en serie på seks med titlen *Tey byggja land*, i hvilken han ved hjælp af jordebøger, skifteprotokoller, folketællinger og andre arkivalier fortæller hver enkelt bygds og de skiftende slægters historie i henved 400 år. Et lille afsnit *Norðdepil. Eitt 100-ára minni* udkom 1966 i særudgave. Sammen med Sámal Petersen har H. udgivet *Sangbók. Morgun- og samkomusangir*, 1959 (2. forøgede udg. 1968) og *Sangbók til skúlubruks*, 1965. 1967 modtog han M. A. Jacobsens hæderspris for faglitteratur.

Lærarafólk i Føroyum 1870-1976, 2. udg., Tórshavn 1978.

John Davidsen

Hansen, Joseph Theodor, 1848-1912, arkitekturmaler. * 4.1.1848 i Randers, † 20.10.1912 sst., begr. i Kbh. (Ass.). F: skrædder Thomas H. (1816-77, ~ 2° Ane Marie Frandsdatter) og Esther David Josephsen (ca. 1808-49). ~ 20.4.1873 i Kbh. (Holmens) med Anna Marie Kirstine Thygesen, * 22.5.1852 i Kbh. (Frue), † 26.12.1875 sst. (Frue), d. af arbejdsmand Jens Thygesen Tegllus (1819-62) og Ane Margrethe Borgersdatter (1830-64).

H. kom i malerlære i Randers hos onkelen, malermester Lindstrøm, og rejste som svend til Kbh. hvor han fik ansættelse på Ipsens terracotafabrik. Samtidig gik han på teknisk skole og besøgte akademiet 1869-76. 1881 rejste han som akademiets stipendiat først til Paris hvor han en tid besøgte Léon Bonnats skole, og siden til Italien og Grækenland. 1904 modtog han det An-

kerske legat. Han udstillede på Charlottenborgs forårsudstilling 1873–1903, i Paris 1889, Chicago 1893 og 1895, på Kunstnernes efterårsudstilling 1909, og dec. s.å. afholdt Foreningen for national kunst en retrospektiv udstilling af hans billeder som på den tid havde vundet stor yndest. H. ilbragte en stor del af sit liv i udlandet, navnlig i Italien, og herfra har han hentet mange motiver til sine arkitekturbilleder. Han malede særlig interiører fra slotte og gamle kirker og klostre, men også gadepartier og åbne pladser, og de arkitektoniske detaljer er så fint opfattede og så korrekt gengivne og perspektivet så omhyggeligt gennemført at hans malerier ved siden af deres kunstneriske egenskaber har værdi som pålidelige arkitektoniske afbildninger. De har, trods deres lille format og rigdom på detaljer, som oftest en monumental holdning, og farverne er trods den nøgterne opfattelse harmonisk afstemte. Af hans billeder købte kunstmuseet *Sal i Palazzo Borghese, Rom*, 1886 og *Det indre af baptisteriet i Marcuskirken, Venezia*, 1885. 1909 fik han årsmedaljen for *Sala delle Quattro Porte* fra Dogepaladset i Venedig. H. er desuden repræsenteret på museerne i Odense, Kolding og Maribo. – En tid eksperimenterede han med emaljemaleri i samarbejde med hofjuvelér A. *Dragsted. Fra 1896 var han beskæftiget som tegner ved 3. udgave af Traps Danmark, til hvilken han leverede ialt ca. 1000 illustrationer. □Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Mal. af M. Therkildsen. Statuette af Thod Edelman, 1906. To avistegn. 1908, den ene af Henrik Emil Melchior. Buste af H. Chr. Petersen udst. 1912. Foto.

Erik Schiødt i Ill. tid. 16.2.1902. Gustav Bauditz sst. 3.11.1912. Berl. tid. 21.10.1912.

Merete Bodelsen

Hansen, Peter Jakob Mathias, 1868–1909, forfatter. * 7.12.1868 i Hasle, † 1.4.1909 i Kbh., begr. sst. (Bispebjerg). F: møller Peter Jakob H. (1815–72) og Mathea Laurentze Holm (1828–95). ~ 6.2.1903 i Kbh. (b.v.) med Johanne Dorthea Martens, * 10.9.1880 i Kbh. (Fødsst.), † 6.5.1967 på Kommunehosp., Kbh., d. af Karen Marie Martens (* 1875).

H. voksede fra sit andet år op i Neksø og blev i drengalderen ven med M. *Andersen Nexø. Han var efter konfirmationen nogle år i snedkerlære, men gik derefter ind i realskolen i Neksø hvor han tog alm. forberedelseksamen 1888, læste siden en del på egen hånd og tog 1890 studentereksamen i Kbh. Han gav sig ikke til noget fagstudium men arbejdede med energi på at lære mest muligt, matematik, sprog, skønlitteratur, filosofi, religionshistorie. Han fablede i sine sene-

re år om et vældigt værk, en menneskehedens historie der skulle være syntesen af hans kundskaber og hans tanker om menneskelivet. Men den fattigdom han levede i nødte ham til foreløbig at opgive arbejdet, og 1892 tog han tjeneste som karl på en jysk herregård. Efter sin soldatertid begyndte han sin skønlitterære virksomhed. Det blev ham dog ikke muligt gennem den at skabe sig en eksistens, og han tog derfor tjeneste som grusgraver ved jernbanen. Sult og forceret åndeligt arbejde undergravede hans konstitution; han fik tb og døde ti år senere i svær armod og blev begravet på fattigvæsenets bekostning.

H.s første litterære arbejde, jeg-romanen *En kritisk Tid*, 1897, vakte betydelig opsigt, i visse kredse forargelse ved sin utilslorede analyse af et bevidsthedsliv hinsides ondt og godt og ved sine lige så utilslorede skildringer af makabre situationer. Den fik dog, såvel i konservative som radikale blade, også anerkendelse både for den sanddrøhed hvormed emnet var behandlet, og for den galgenhumor hvormed det stundom blev oplivet. Endnu mere end debutbogen viser hans næste bog, oldtidsromanen *Neroplis*, 1899, hvor splittet hans syn var; åndeligt set var han aristokrat, med foragt for overklassens materielle nydelsessyge – på den anden side følte han en instinktiv medlidenhed med de forurettede og undertrykte elendighed. Det han drømte om var en menneskeåndens revolutionering, og han blev socialt og politisk aldrig partimand, han havde blikket åbent såvel for overklassens som underklassens brøst og så med samme skarpe klarsynethed på begge klassers laster og egoisme. Det mest differentierede indtryk af hans væsen får man gennem hans novellesamlinger hvor selv de mest lyriske stykker har en idé, ofte fremstillet med en overlegen dialektisk evne der er vidnesbyrd om hans selvstændige betragtning af menneskets fundamentale eksistensvilkår. Selv udgav han tre novellesamlinger: *Menneskenes Døtre*, 1900, *Drømme der svandt*, 1902, *De levedes Land*, 1905; efter hans død kom 1912 samlingen *Golgatha* med en fortale af Andersen Nexø. H. oversatte 1907–08 Edgar Poe: Hemmelighedsfulde Fortællinger. H.s stil var ikke sikker og derfor ofte kunstnerisk set virkningsløs, men hans klare forstand og hans betydelige menneskekundskab opvejer de stilistiske mangler.

Udvalgte arbejder, udg. Jul. Bomholt, 1967. – Martin Andersen Nexø i forordet til J. H.: *Golgatha*, 1912. Samme: *Erindringer I*, 1945 218–21, II 1945 67–80 90–93. Grete Hansen i *Tilskueren*, 1929 II 13–19. Aug. F. Schmidt i *Bornholmske saml.* XXIII, 1935 204–11. Eva Hemmer Hansen: *Digter og samfund*, 1939 134–50. Otto Rung: *Fra min klunketid*, 1942 232.

*Chr. Rimestad**

Hansen, Jens

Hansen, Jens, 1816–90, landmand. * 8.6.1816 på Hollufgårds mølle, Fyn, † 8.11.1890 i Hølev ved Odense, begr. Marslev. F: mølleforpagter Hans Jensen (1792–1824) og Gertrud Olsdatter (1790–1875, ~2° 1825 med møller Niels Rasmussen, 1790–1872). ~1° 17.10.1845 i Rynkeby med Maren Jørgensen, * 10.12.1816 i Rynkeby sg., † 28.4.1860 i Hølev, d. af gårdmand Jørgen Hansen (1785–1832) og Karen Hansdatter (1789–1861). ~2° 20.10.1860 i Rynkeby med Ane Marie Jørgensen, * 29.8.1831 i Rynkeby sg., † 20.6.1905 i Hølev, søster til 1. hustru.

Til sit 21. år arbejdede H. ved mølleriet, men blev derefter bestyrer af Hølevgård på godt 60 ha i Hølev by. Gården tidligere havde været i hans mødre slægts eje tilhørte på dette tidspunkt hans stedfar. Han forpagtede den 1845 og købte den 1852. Inden for sin fynske hjemegn var han en udpræget fremskridtsmand, som tidligt merglede og drænede, og udførte en ret betydelig moseopdyrkning. Hvad der gjorde ham til en landskendt mand inden for landbruget var hans arbejde som kvægopdrætter. Støt og målbevidst og med en særegen evne til at bedømme de enkelte dyrs værdi for avlen arbejdede han sin besætning frem til inden for det røde danske malkekvæg at indtage en førende stilling i kraft af køernes fortrinlige og ensartede bygning og deres gode malkeevne. Mange tillægsdyr spredtes derfra rundt om på Fyn og til de andre landsdele. Fra dyrskuerne hjembragte H. i årene efter 1859 et stort antal hjemier, og særlig opmærksomhed vakte det, da han ved landmandsfor­samlingen i Svendborg 1878 sejrede over landets berømteste opdrætter E. Tesdorpf og bragte kongepremien til Hølev. Partiet stod meget lige, således at dommerformanden inspektør N. P. J. Buus måtte afgøre sagen under hensyn til at det var fortjenstfuldere at fremstille en fortræffelig samling fra den mindre gård end fra den store besætning på Ourupgård. H. var personlig en rolig, jævn og tilbageholdende mand, men ved den lejlighed blev han de fynske bønders stolthed. N.å. modtog han af Fyns stifts patriotiske selskab en ærespræmie for fremadskridende landbrug og 1881 landhusholdningsselskabets 1. sølvbæger. □ Træsnit af H. P. Hansen. Tegn. (Dalum landbrugsskole).

H. Sørensen i Ugeskr. for landmænd, 1890 290–92. Jørgen Petersen i Vort landbrug IX, s.å. 719–26. Fyns tid. 11.11.1890. N. A. Hansen i Danskeren V, 1891 251–57.

*Aksel Milthers**

Hansen, Jep, 1785–1860, præst, kst. superintendent. * 10.3.1785 i Sønder Ønlev, Hjordkær sg., Åbenrå amt, † 5.10.1860 i Hjordkær, begr. sst. F:

gårdejer Peter H. (1732–1812) og Botilla Jørgensen (1744–1810). ~ 17.1.1823 i Kiel med Elsbet Henriette Caroline Eckermann, * 27.6.1793 i Kiel, † 27.5.1835 i Hjordkær, d. af professor, dr. teol. Jacob Christoph Rudolf E. (1754–1837) og Anna Elisabeth Wolf († 1805).

I H.s liv og personlighed afspejlede sig Nord-slesvigs og tidens modsætninger: han var bonde og præst, kom gennem rationalisme frem til rigere tro, og den danske undergrund skød op gennem den tyske dannelse. Allerede som seksten-årig måtte han overtage fædrene­gårdens drift. Foruroliget af en rationalistisk præsts lære søgte han religiøs klarhed, først forgæves ved læsning af Bibelen, så ved studier. Han kom på Tønder seminarium, blev 1812 efter skolegang i Flensborg student i Kiel, tog 1818 teologisk eksamen på Gottorp og blev 1821 sognepræst i sit fødesogn Hjordkær. Han først forbavse­de, dernæst imponerede bønderne ved at indføre holstensk drift på præstegården, men han var også lærd. især i hebraisk og græsk. Fransk yndede han, men havde sin egen udtale; til tyske tidsskrifter skrev han enkelte artikler om arkæologiske emner og sagn. Han var ivrig for skolevæsenet, men også en dygtig præst; først rationalistisk præget kom han til en dybere Kristustro og omgang med provst J. A. Reh­hoff i Åbenrå. H. talte gerne folkemålet; men hans uddannelse var tysk, ligeså hustruen, datter af en gammeldags kongre­ professor i Kiel; tysk blev da hussproget; døtrene lærte tysk, fransk, engelsk, men ikke skrift­ dansk. Tidens krise bragte dog hans danske natur stærkere frem; uden at tage del i den folkeli­ ge bevægelse holdt han Dannevirke og Fædre­ landet ved siden af Altonaer Merkur. Som eneste præst i Åbenrå provsti nægtede han 1848 at anerkende den slesvigholstenske regering; nu brast venskab­et med den ivrigt tyske Reh­hoff der blev superintendent for de danske menighe­ der og afsatte H.

Han opholdt sig derpå i Odense, atter privat i Hjordkær, så i Ribe og Flensborg indtil han 1850 blev genindsat i sit embede. Da Reh­hoff afskedigedes blev H. kst. provst for Åbenrå provst; og superintendent for de danske menigheder; han havde altså bispelige funktioner som prøvel­ se af kandidaterne og ordination, øvede også indflydelse på besættelsen af de mange ledige embeder, fik fx A. Leth til Åbenrå. Sin frem­ skudte stilling fik han fordi der var så få loyale præster, men kunne ikke beholde den; superin­ tendenturet ophævedes 1854, da U. S. Boeser blev biskop; 1857 overtog K. Karstensen prov­ stiet. Dog var „gamle Jep“ med den store skik­ kelse en agtet mand, højt ejendommelig, ja sær­ stejl, men retsindig; om hans djærve, undertider

grove replikker går der mange anekdoter. Især var han en fast karakter, uanfægtet af den slesvigholstenske forbitrelse over hans kongetroskab. Efter 1850 blev hans embedssprog som provst og hans omgangskreds dansk. – Overkonstorialråd 1854. – R. 1851. DM. 1856. □Maleri.

Grænsevagten VI, 1924 299–315 (H.s beretn. om sin flugt 1848). – III. tid. 21.10.1860. I. H. Weiland i *Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.* 2.r.1,3, Kiel 1898 72 102 133f 136. P. Lauridsen i *Sønderjydske årbøger*, 1900 74f 106f. Amalie Nielsen (H.s datter) i *Sprogforen.s almanak*, 1900 41–47. Samme i *Nordslesvigsk kirkeliv* 1880–1920, ved H. Tonnesen I, 1925 28–49. Den ny tid VII, 1924 6–19. Aage Dahl: *Sønderjyllands bispehist.*, 1931 76–78. A. Pontoppidan Thyssen: *Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland*, 1977 = *Vækkelsesernes frembrud i Danm.* VII.A. Nyholm: *Slesvigskke gejstlige og slesvigholstenismen*, 1980.

*Valdemar Ammundsen**

Hansen, Johan Peter Christian, 1838–1913, grosserer, skibsreder. *6.2.1838 i Kbh. (Petri), †28.2.1913 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: grosserer C. K. *H. (1813–68) og Cathrine Marie Pöhls (1814–95). ~18.1.1861 i Kbh. (Cit.) med Emma Hikins, *9.11.1838 i England, †22.4.1919 i Kbh., d. af maskinmester i den engelske flåde Samuel H. (1801–77) og Harriet H. (1803–77). – Far til Johan *H. (1861–1943).

Efter afsluttet skoleuddannelse blev H. allerede i nittenårsalderen optaget som associé i sit fædrene firma og kom således i en meget ung alder til at være med i den betydelige udvikling, firmaet tog under hans fars driftige ledelse. Kort efter dennes død (1868) optog H. hans mangeårige betroede medarbejder Olof Hansen (1841–97) som sin kompagnon og fik i denne en overordentlig værdifuld støtte. Mens H. var den stilfærdige, repræsentative mand som ikke mindst firmaets engelske forretningsforbindelser i særlig grad følte sig tiltrukket af, betegnede Olof Hansen utvivlsomt i langt højere grad det stærke initiativ, og for så vidt kan det siges at de to kompagnoner supplerede hinanden fortrinligt. I deres virketid så firmaet da ikke blot sit hidtidige virkefelt stadig vokse, men samtidig knyttedes rederivirksomhed hertil ved dannelsen af Dampskibsselskabet Dannebrog, (1883), Dampskibsselskabet af 1896, (1896) og Dampskibsselskabet Neptun, (1901), for hvilke selskaber firmaet C. K. H. blev korresponderende reder. Ved Olof Hansens død 1897 optoges H.s to sønner Johan H. (1861–1943) og Robert H. (1863–1912) som medindehavere, og ret hurtigt kom disse to til at få en afgørende indflydelse i firmaet, hvilket formentlig hang sammen med at H. lige fra sin tidligste ungdom ud over sin forretningsinteresse havde stærke kunstneriske interesser som han

også ønskede at ofre sig for. Han var i besiddelse af megen musikalsk sans og havde en fortrinlig sangstemme der var blevet uddannet i Paris. Da Nordisk Musikforlag dannedes var han en af dets stiftere. Han følte sig desuden personlig nært knyttet til en række betydelige scenekunstnere der dengang samledes om selskabet Det gode Sindelag, ligesom han nærede stor interesse for den danske ballet. Også i velgørenhedsarbejde tog han virksom del. Han var generalkonsul for Østrig–Ungarn 1872–1910. – R. 1873. DM. 1908. □Mal. af Carl Bloch, 1854. Mal. af F. L. Storch. Buste af Th. Stein, 1894. Afbildet på P. S. Krøyers mal. fra Kbh.s børs, 1895 (Børsen). Mal. af samme. Foto.

Berl. tid. 1.3.1913. J. H. (d.yngre): *Memoirer*, 1936. – Papirer i Erhvervsark.

*Jens Vestberg**

Hansen, Johan Frederik Christian, 1861–1943, skibsreder, minister. *14.11.1861 i Kbh. (Cit.), †27.6.1943 sst., begr. sst. (Vestre). F: grosserer, skibsreder Johan *H. (1838–1913) og Emma Hikins (1838–1919). ~1° aug.1886 i London med Wilhelmina Hall, *22.5.1860 i Lewisham, London, †15.3.1940 i Hellerup, d. af kommandør i den engelske flåde William H. (1818–88) og Nellie Gray (1833–81). Ægteskabet opløst 1903. ~2° 11.5.1906 i London (Marlborough House Chapel) med Margrethe Døcker, *8.6.1874 i Kbh. (Frbg.), †30.6.1966 i Kbh., d. af bankassistent, senere -direktør i Kbh.s handelsbank Gerhard Julius D. (1842–1912) og Ragna Mathilde Mariboe (1848–1928).

Efter at have gået nogle år i latinskole fik H. 1877–79 uddannelse på handelsakademiet Institut Charlier i Lausanne og fik derefter ansættelse i sit slægtsfirma. Efter en omfattende praktisk uddannelse søgte H. på ny til udlandet og opholdt sig i længere tid på skibsrederkontorer i Leith og Newcastle on Tyne. Efter hjemkomsten indtrådte han atter i familiefirmaet og blev 1897 optaget som kompagnon; han kom i særlig grad til at beskæftige sig med rederiafdelingen, mens hans yngre bror Robert, der s.å. optoges som kompagnon, tog sig af firmaets øvrige afdelinger. Under H.s initiativrige ledelse sidst i 1890'erne og begyndelsen af 1900-årene tog den C. K. H.ske rederibedrift et stort opsving, og i adskillige år var dette firmas trampederer det største i Danmark. 1920 ophørte firmaet C. K. Hansen at være agent for Wilsonlinjen; til gengæld blev det agent for andre engelske rederier såvel som for en række norske og svenske ruterederier (de Wilhelmske og Brostrømske linjer). Ved siden af sin praktiske rederivirksomhed lag-

de H. betydelig interesse for dagen med hensyn til forskellige af skibsfartserhvervets opgaver i såvel organisationsmæssig som humanitær henseende. I særdeleshed bør nævnes hans deltagelse i arbejdet inden for Baltic & White Sea Conference eller, som den senere er kommet til at hedde, The Baltic and International Maritime Conference, en sammenslutning af næsten alle rederier med interesse for trælastfarten på Østersøen og Hvidehavet. Ikke blot var H. sammen med Thos. Cairns fra Newcastle on Tyne konferencens grundlægger, men han var tillige dens præsident 1911–12. – Et omfattende arbejde lagde han også i Nordisk skibssederforening, Assuranceforeningen Skuld, Danske rederes retsværn og mange andre tilsvarende organisationer. H. tog en kort periode del i det politiske liv. Således valgtes han 1903 som en af antisocialismens repræsentanter til borgerrepræsentationen i Kbh. og beholdt dette hverv til 1908; han var en af gruppens ledende mænd. Okt.1908 indtrådte han i ministeriet Neergaard som Danmarks første handels- og søfartsminister i det nyoprettede ministerium for handel og søfart og beholdt denne portefølje i det efterfølgende ministerium Holstein til okt.1909, men han har selv udtalt at han ikke tiltroede sig selv større evner som politiker og at han egentlig stadig følte sig fremmed over for politikken og dens væsen.

I arv fra sin far havde H. taget stærke interesser for kunsten i dens forskellige arter. I ganske særlig grad indtog musikken, teatret og malerkunsten en fremskudt plads i hans i øvrigt alsidige åndelige fysiognomi, og inden for disse kunstgrene ydede han gennem mange år både forstående og virksom støtte på forskellige måde. Således var han medstifter af og formand for Det kgl. teaters venner, og 1922 muliggjorde han oprettelsen af Teatermuseet på det tidligere hofteater som han rundhåndet skænkede en mængde billeder, og hvis formand han var. Som medlem af Skuespillerforeningens bestyrelse deltog han i arbejdet for rejsningen af Alderdomshjemmet for scenekunstnere på Bispebjerg. Desuden støttede han Musikforeningen og Dansk koncertforening i bestræbelsen for at opføre lødige værker. Som kunstsamler tog H. den opgave op at tilvejebringe en samling af malerier af de danske kunstnere fra 1700- og 1800-tallet som vel ikke var nået frem i allerførste række, men som dog havde haft betydning som baggrund for og medlem mellem de større kunstnere, og hvis arbejder ikke kan forbigås når man vil danne sig et udtømmende skøn over de talrige afskygninger inden for en bestemt periodes kunst. Denne kunsthistorisk interessante studiesamling af danske petits maitres – hvis ramme i øvrigt brødes af

enkelte kunstnere som J. Th. *Lundbye, Dan kvart *Dreyer og C. A. *Jensen, for hvem der fandtes en talrig repræsentation – ophængtes i en dertil særlig opført museumsbygning på Kastelsvej og var offentlig tilgængelig 1917–32 indtil den ved en række auktioner 1932–34 spredtes for alle vinde. Bygningen skænkedes af H. til Kunstmuseet. Derefter anlagde H. en samling af danske akvareller som ligeledes fik et anseligt omfang. H. var fra 1924 formand for Dansk kunstmuseums forening, fra 1925 for Kunstforeningen i Kbh. – Generalkonsul for Østrig-Ungarn 1910–15. – K.² 1912. DM. 1926. K.¹ 1931. F.M.I. 1924. □Træsnit af Th. Andresen, 1903. Buste af R. Tegner udst. 1921, af Axel Locher 1929. Tegn. af H. Jensenius, 1930, af Gerda Ploug Sarp og af Otto Christensen, 1934 (Fr.borg). Foto.

Kilder. J. H.: Memoirer, 1936. Samme: Generalkonsul J. H. fortæller, ved Will. Haste, 1940.

Lit. Fortegn. over generalkonsul J. H.s saml. af da. kunst, Kastelsvej 16, 1918, 1921 (m.tillæg), 1927 (m. H.s personlige oplysn. vedr. saml.s hist.) og 1931. Aage Heinberg: Danske erhvervs mænd II, 1930 125–28. J. H.s samling I–XI, Winkel & Magnussens auktioner, okt.1932–febr.1934. S. Schultz i Dagens nyheder 28.8.1932. C. K. Hansen. 75 års jubilæum, 1856–1931, 1931. C. K. Hansen gennem 100 år, 1956. Berl.tid. 28.6.1943. Børsen 29.6.s.å. De danske ministerier 1901–29, ved Svend Thorsen, 1972.

Papirer i Erhvervsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode (Jens Vestberg)

Hansen, Johan Holm, se Holm Hansen, Johan.

Hansen, Johannes Christian Nicolai, 1867–1916, journalist. *25.12.1867 i Kbh. (Holmens), †28.3.1916 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: detailhandler Peter H. (1822–84) og Louise Birgitte Nielsen (1845–1912). ~11.8.1901 i Kbh. i pastor Gottschalcks hjem (Johs.) med Caroline Nielsen, *17.10.1867 i Aistrup, Malling sg. (døbt i Århus), †17.12.1949 på Frbg., d. af stolemager-svend Adolf N. og Mette Marie Mikkelsen (* ca. 1846).

H. tog 4. classes hovedeksamen fra det v. Westenske institut, var et par år på handelskontor, blev student fra Nykøbing F. 1888, tog filosofikum 1889, studerede sprog, men gik hurtigt over til journalistik. Han blev medarbejder ved København, dets redaktør marts 1893, slog det op som radikalt skandaleblad, og da forargelsen hindrede ham i at få det trykt andetsteds, etablerede han den for bladets fremtid afgørende forbindelse med Politiken. Sept.1894 forlod han redaktionen, blev medarbejder ved Avisen og ved dens afløser Vort Land, en tid lang som udenlandsk korrespondent, mest fra Paris. 1898 be-

gyndte han Forposten, oprindelig som en slags eftermiddagsaflægger af Vort Land; den blev et konservativt skandaleblad hvor skandalen dog snart overskyggede konservatismen. Forbindelsen med Vort Land ophørte; redaktørens hånd var mod alle som alles mod ham. 1901 begyndte han på grund af uoverensstemmelse med udgiveren med Middagsposten, et nyt organ af samme karakter som Forposten der dog ikke fortsattes længe. H. var dygtig til at skaffe efterretninger på de områder der interesserede ham; lige så meget betød hans ledere (andre skrev dog stundom under hans navn), selvsikre under alle skiftende standpunkter, sprudlende oplagte og med et vel gennemført spil mellem kynisme og sentimentalitet. Sin hovedstyrke havde han i det personlige angreb, både når det førtes lige ud på trods af al injurielovgivning, og når det støttedes af sindrige insinuationer. Bladet blev læst, men en fast økonomisk basis nåede det næppe. En fire måneders fængselsstraf H. var blevet idømt blev udskudt af justitsminister P. A. Alberti, hvem han til gengæld skånede; men efter Albertis fald kom den til udførelse nov.1908, og H. fratrådte samtidig reaktionerne. Han havde siden et annoncebureau. □Statuette af Kaj Nielsen udst. 1907 (St.mus.).

Hver 8. dag. 2.10.1898. Journalisten 15.9.1907. Politiken 29.3.1916.

*Paul Læssøe Müller**

Hansen, Johannes Christian Hans, se Hansêraq.

Hansen, Johannes Theodor Christoffer, 1881–1953, politiker, kirkeminister. * 24.11.1881 i Kbh. (Jac.), † 1.8.1953 i Kbh., urne sst. (Urnehallen, Bispebjerg kgd.). F: sømand, senere havnearbejder Ole H. (1855–1930) og Anna Jensine Frederikke Petersen (1856–1933). ~ 13.12.1914 i Tingjællinge med Johanne Kirstine Damsgaard, * 26.4.1892 i Hellerød, Sønderbjerg sg., † 26.8.1960 i Kbh., d. af tømrermester Johan Christian D. (1833–1916) og Maren Søgaard (1847–1903).

Efter endt skolegang i De forenede kirkeskoler var H. nogle år kontorelev, men kom 1899 på Vesterbros seminarium hvorfra han tog lærer-eksamen 1902. Allerede i de unge år var han stærkt politisk interesseret og nærmest venstremand. I efteråret 1901 skrev han imidlertid en del politiske artikler i Aftenbladet med angreb på venstre for partiets svigten efter systemskiftet, og han sluttede sig snart efter til socialdemokratiet. Han var vikar ved forskellige landsbyskoler og blev 1906 andenlærer i Brande, til hvis (senere købstadsordnede) skolevæsen han var knyttet til 1935. 1911 var han medstifter af den socialde-

mokratiske forening i Brande, 1914–30 dens formand. Han fik også oprettet en stedlig fællesorganisation og var dens formand en årrække. Ved siden af sin skolegerning gik han interesseret op i det kommunale arbejde. 1917–21 var han medlem af sognets hjælpekassebestyrelse, 1921–25 af sognerådet, 1925–35 af Vejle skatteråd og 1928–36 af Vejle amtsråd. Erfaringerne herfra frugtbargjorde han igen pædagogisk, idet han var en stærkt benyttet foredragsholder og studiekredsleder ved Arbejdernes oplysningsforbunds virksomhed. På dettes opfordring skrev han sammen med borgmester P. Christensen grundbogen *Kommunalkundskab*, 1933, og tilrettelagde en korrespondanceundervisning i skattevæsen og skatteligning. Fra april 1920 var han socialdemokratiets folketingskandidat i Give-kredsen. 1928 indvalgte han i landstinget (for 5. kreds); 1939–47 var H. medlem af folketinget valgt i Odense og fra 1948 til sin død af landstinget. I det første rigsdagsår var H. medlem af udvalg vedrørende bl.a. skole- og kirkelove, endvidere sit partis ordfører i kommunale sager og skatte-spørgsmål (herunder venstres og konservatives forslag om ejendomsskatternes nedsættelse), ligeledes ved socialreformens gennemførelse i landstinget. Ved omdannelsen af Staunings 2. ministerium efter valget i okt.1935 blev han P. Dahls efterfølger som kirkeminister (4.11.). Ved sin embedstiltrædelse udtalte han, at han der ikke tilhørte nogen bestemt kirkelig retning, agtede at fortsætte det kirkepolitiske arbejde ad de samme linjer som hans forgænger havde fulgt. Ministerperioden varede til regeringsomdannelsen juli 1940 og var kendetegnet af ro på det kirkepolitiske område. Da H. C. Hansen 1941 efter tysk krav måtte træde tilbage som partisekretær overtog H. hvervet indtil 1945. □Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1941. Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 50–53. De danske ministerier 1929–1953, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Hansen, Josef, se Rasmussen, H. J.

Hansen, Jens Julius (Jules), 1828–1908, journalist, diplomatisk agent. * 17.7.1828 på Christiansdal ved Odense, † 29.1.1908 i Paris, begr. i Kbh. (Ass.). F: proprietær Christian Henrik H. (1797–1868) og Bertha Maria Ammentorp (1805–48). ~ 2.5.1857 i Kbh. (Trin.) med Regina Thora Sommer, * 19.8.1837 i Kbh. (Trin.), † 18.2.1912 i Paris, d. af guldsmed Nicolaj Theodor S. (ca. 1795–1861) og Pauline Berthels (ca.1808–86). – Bror til Chr. D. A. *H.

Efter studentereksamen 1845 fra Odense blev H. cand.jur. 1852 og s.å. volontør i kultusministeriet. 1860 udnævntes han til fuldmægtig i lands- over- samt hof- og stadsretten. Omtrent samtidig begyndte han en journalistisk karriere som medarbejder og senere ejer af dagbladet Danmark som han i 1863 solgte til baron C. F. "Blixen-Finecke. Derefter knyttedes han til Berlingske Tidende og var bladets udsendte korrespondent ved fyrstemødet i Frankfurt august 1863. H. var stærkt politisk interesseret og en ivrig tilhænger af regeringen Halls Ejderpolitik. Derved kom han i nær kontakt med nationalliberale som redaktør C. St. A. "Bille og justitiarius C. S. "Klein o.a. der i marts 1864 finansierede hans rejse til Paris hvor han skulle virke for Danmarks sag ved at påvirke den franske presse. Denne rejse blev indledningen til en usædvanlig karriere som dansk-fransk pressemand og uofficiel diplomatisk agent. I foråret 1865 modtog han en kort tid økonomisk støtte fra den danske regering. 1870 knyttedes han til det franske udenrigsministeriums pressetjeneste efter at han 1869 havde taget sin afsked som dansk embedsmand. 1887 blev han fransk statsborger og fik titel af ambassaderåd. H. opnåede en ikke ringe omtale som en betydningsfuld person under de uofficielle sonderinger og forhandlinger der fandt sted mellem Danmark, Preussen og Frankrig om Nordslesvigs skæbne samt under forhandlingerne mellem Frankrig og Tyskland og fra 1890 mellem Frankrig og Rusland. Det er kendt at det 1864 og senere lykkedes ham at få adgang til Bismarck for at tale med ham om Nordslesvig, men praktisk betydning havde disse besøg næppe. Hans indblanding i Heltzen-Molzen affæren (se E. Heltzen) kompromitterede ham ikke blot i den danske, men også i den preussiske regerings øjne. Påstanden om at han skulle have en del af æren for indsættelsen af § 5 om Nordslesvig i Pragfreden 1866 er aldrig blevet bevist. Det må i det hele siges at der ikke foreligger et overbevisende officielt materiale der underbygger H.s udtalelser om hans store betydning som uofficiel international formidler. Vor viden stammer hovedsagelig fra H.s egne bøger om hans liv og virke. De vigtigste er *A travers la diplomatie 1864-67*, Paris 1875 (dansk udg. s.å. *Fra Diplomatiens Verden. Optegnelser 1864-67*), *Les coulisses de la diplomatie 1864-79*, Paris 1880 (dansk udg. s.å. *Femten Aar i Udlandet*), *L'Alliance franco-russe*, Paris 1897, samt *Ambassade du baron de Mohrenheim*, Paris 1907. H., hvis øgenavn var „spidsmusen“, var en dygtig og energisk journalist der med iver søgte at tjene Danmarks og Nordslesvigs interesser. Det er rigtigt at han en overgang benyttedes som u-

ficiel mellemmand, især af den franske stat. Men i udenrigsministerielle kredse havde man altid svært ved at tage ham højtideligt. Det gælder ikke mindst det danske udenrigsministeriums direktør P. "Vedel der undertiden benyttede de informationer H. forsynede ham med, men sjældent tillagde dem større betydning. – R. 1875. □Optræder som „spidsmus“ på en serie satiriske litografier 1865. Træsnit 1880. Foto. – Mindesten i Dalum.

Kilder. J. H.: En correspondents dagbog, 1872. Samme: A travers la diplomatie 1864-67, Paris 1875 (da.udg.: Fra diplomatiens verden, s.å.). Samme: Les coulisses de la diplomatie, Paris 1880 (da.udg.: Femten år i udlandet 1864-79, s.å.). Det nordsl. spørgsmål, udg. Aage Friis I-VI, 1921-48. L'Europe, le Danemark et le Slesvig du Nord, udg. Aage Friis og Povl Bagge I-IV, 1939-59.

Lit. A. F. Tscherning: Efterl. papirer III, 1878 259f. Franz v. Jessen i Nationaltid. 30.1.1908. Th. Graae i Ekstrabl. 31.1. og 5.2.s.å. Journal des Débats 1.2.s.å. Le Figaro s.d. C. N. David i Hist.t. 8.r.V, 1914-15 93f. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforen. med Danm. I-IV, 1921-59. A. F. Krieger: Dagbøger III-VIII, 1921-43. Hakon Müller: J. J. H., Nordslesvigs talsmand, 1928.

Papirer i Udenrigsministeriet.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Hansen, Julie Johanne Christiane, 1835-95, skuespiller. * 11.6.1835 i Kbh. (Helligg.), † 7.10.1895 sst., begr. i Christiansk.s krypt. F: komponist H. C. "Lumbye (1810-74) og Georgine M. H. Hoff (1813-71). ~ 1° 19.10.1867 i Kbh. (Garn.) med teaterdirektør H. W. "Lange, * 18.1.1815 i Kbh. (Helligg.), † 29.1.1873 sst. (Frue), s. af skomagermester Peter C. L. (1784-1852) og Flimine M. Bryde (1790-1864). ~ 2° 15.8.1874 i Kbh. (Helligg.) med skuespiller, senere klasselotterikollektor Carl Christian Jørgen H., * 29.7.1838 i Kbh. (Slotsk.), † 8.4.1902 sst. (~ 2° 1901 med Hertha Mogensen, 1874-1941, ~ 2° 1927 med restauratør Niels Peter Hansen Kofoed, 1874-1934), s. af kammersanger Jørgen Christian H. (1812-80) og skuespiller Erhardine Adolphine Ravnsberg, kaldet Rantzau (1815-93).

H. havde arvet sin del af faderens musikalske begavelse og fik sin smukke altstemme uddannet af Rud. Bay og Carl Helsted. Fra 1851 tilhørte hun Casino hvor hun navnlig optrådte i sangspillene, 1855-56 virkede hun med Frederik "Høedt og M. Wiehe på Hofteatret og 1857 deltog hun i Folketeatrets åbningsforestilling *En lille Heks*. Her var hun ansat til 1889, fraregnet enkelte udflygter til Casino, og her skabte hun sin specialitet: den københavnske borgerkone. Disse skikkelser var ikke forskelligartede og hvilede hverken på iagttagelser eller psykologisk studium, men udsprang af hendes eget godmodige

æsen, hendes trivelige hygge og brede, drastiske epik. Hendes komik var hverken fin eller nuanceret, men djærv og lattervækkende, og hendes store, runde øjne var fulde af skælmeri og iver. Publikum morede sig blot det hørte „Julles“ dybe stemme ude i kulissen eller så hendes joviale smil når hun nærmede sig rampen. „Gamle Lumbyes datter“ var populær i videre kredse ved det københavnske tonefald hvormed hun levendegjorde den jævne humør, fx madam Krøjer i *Store Bededagsaften*, eller rappenskrallen der lod sin vrede skylle ned over ægtemannens syndige hoved. Hun var en prototype på den københavnske privatscene og fik adskillige efterfølgere, men ingen vandt større og varigere succes end hos middelstanden. Fra 1889 tilhørte hun Casino hvor hendes krasse realisme især passede til den skumle madam Blomkvist i G. Esmanns *Magdalene*; 8.4.1895 optrådte hun sidste gang som Rosi Lindemann i *Beridere*. □ Afbildet på træsnit af familien Lumbye, 1866. Træsnit 1873 og træsnit efter dette 1874. Træsnit i rolle i „Store Bededagsaften“. Maleri (Teatermus.). Foto.

Herman Bang i Da Capo 1888–89, 1888 76–83. Edg. Collin i III.tid. 20.10.1895. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Samme: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945.

*Robert Neiiendam**

Hansen, Julie Vinter, se **Vinter Hansen, Julie**.

Hansen, Julius Carlo, 1892–1971, borgmester. † 15.9.1892 i Kbh., † 17.4.1971 sst., begr. de kendtes grav Bispebjerg kgd. F: karetmager Anders Peter H. (1854–1916) og Anna Kirstine Gede (1865–1934). ~ 11.6.1920 i Kbh. (b.v.) med husassistent Maria Magdalene (Magda) Pedersen, * 22.12.1891 i Landerslev, Gerlev-Dråby sg., l. af væver Jakob P. (1844–1937) og Dorte Hansen (1852–1924).

H. blev født på Vesterbro i Kbh. og fik en nødrørtig kontoruddannelse. Tidligt gik han ind i organisationsarbejde og blev 1918 hovedkasserer Dansk handels- og kontormedhjælperforbund (nu HK) hvor han 1932–38 var forbundsformand. Han var 1929 blevet medlem af borgerrepræsentationen i Kbh. og var 1937–38 dens formand, hvorefter han 1938–62 var borgmester for magistratens 2. afdeling (hospitalsborgmester). Inden for hospitalsvæsenet virkede han især for at bringe det tekniske udstyr i moderne stand og for oprettelse af ambulatorier og forebyggende klinikker. Ved siden af hospitalsvæsenet sorterede også sundhedsvæsenet i almindelighed og byfornyelse under H.s embedsperiode; med stor energi gik han ind i de omfattende saneringsar-

bejder der udførtes i hovedstaden fra slutningen af 30'erne – også dette opfattede han i høj grad som et led i en samlet sundhedspolitik der først og fremmest satte ind på de felter hvor sociale tilstande klart var sygdomsfremkaldende. På linje hermed var medlemskabet af forretningsudvalget i Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse 1938–70 hvor han var formand fra 1954. For Rigsforeningen til gigtens bekæmpelse var han præsident 1950–69. H. var myreflittig og i høj grad en dyrker af den detaljerede viden om sine arbejdsområder. Selv om dette kunne skabe irritation blandt medarbejderne, var han, trods et tilknapet og formelt ydre, en estimeret magistratschef. □ Afbildet som den bageste i borgergruppen på Axel Saltos restaurering i 1950'erne af Jørgen Sonnes frise (på Thorvaldsens mus.). Foto.

Verdens gang XIII, 1957 96. Berl. tid. 20.4.1971.

Vagn Dybdahl

Hansen, Jørgen (Jørgen Skriver), † tidligst 1543, lensmand. F: borger i Ribe Hans Skibbygger og Beche. ~ 1526, rimeligvis i Kampen, med en nederlandsk kvinde, † 1529.

H. der muligvis var uddannet som gejstlig, blev 1514 ombudsmand (lensmand) på Bergenhus hvis underlagte område i løbet af otte år udvidedes til at omfatte det meste af landet fra Vardehus til Robyggelaget. 1519 fik han således en del af Henrik Krummediges len, 1522 efter ærkebiskop Erik Valkendorfs bortrejse Trøndelagen og Vardehus og s.å. ved biskoppen i Bergens død dennes len Sparbo og Guldalen. Dette meget omfattende distrikt administrerede H. med stor dygtighed i Christian II's ånd. Han hævdede kongens rettigheder over for adel og gejstlighed – hvorved han kom i skarp modsætning til ærkebispem – og over for hanseaterne i Bergen, og samtidig med at han strengt inddrev skatterne blandt almuen forstod han at vinde bøndernes flertal, således at Christian II også efter sin flugt havde nogle af sine mest trofaste tilhængere i hans len. Forordningen 29.9.1521 for Lister og det nordenfjældske Norge, der beskyttede lejrlændingene mod godsejerne og indskrænkede gejstlighedens doms- og strafferet, er vistnok helt eller delvis udarbejdet af H. som i vinteren 1520–21 opholdt sig i Kbh. I det hele må H. betegnes som en af de dygtigste og mest indflydelsesrige blandt Christian II's borgerlige medhjælpere. – Umiddelbart før kongens flugt 1523 var H. i Danmark med et stort skattebeløb og rejste derfra over Bergen til Nederlandene hvor han tog ophold og fik borgerskab i Kampen. I de følgende år benyttedes han jævnlig af Christian II

Hansen, Jørgen

til underhandlinger og fik 1525 sammen med Claus *Kniphof og Jørgen Stegentin fuldmagt til at foretage et søtogt til Norge hvor han skulle indsættes som statholder nordenfjælds. Han havde imidlertid stærkt frarådet dette foretagende og kom ikke med på toget som blev standst af Hamburgerne. 1531–32 var han med Christian II i Norge, men blev i marts 1532 sendt til Nederlandene for at hente hjælp og for at overbringe kejser Karl nordmændenes hyldingsbrev for Christian II's søn Hans. 1543 levede han i Nederlandene.

C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. III, 1, 1867 127; III, 2, 1867 80–86; IV, 2, 1870 216; V, 1872 116–18 124. A. Heise: Kr. II i Norge, 1877 90f. Yngvar Nielsen: Bergen, Kria. 1877 268–70. A. Thiset i Pers.hist. t. 2.r.V, 1890 212f. Michael Birkeland: Hist. skr. II, Kria. 1922 168–73. O. A. Johnsen i Norsk biogr. leks. VII, Oslo 1936 155f.

Povl Bagge

Hansen, Jørgen, 1613–73, renteskriver. * 14. 2.1613 i Ålborg, † 6.12.1673 i Kbh., begr. i Frue k. F: Hans Jørgensen og Maren Christensdatter. ~1646 med Kirstine Knudsdatter, begr. 22.5.1702 i Kbh. (Frue k.).

Efter først at have været på skriverstuen hos lensmanden på Ålborghus og senere i handelslære hos borgmester Hans Sørensen i Ålborg kom H. 1635 i tjeneste hos rentemester Jørgen *Vind og blev 1641 kgl. renteskriver. Han vedblev dog at være nøje knyttet til Jørgen Vind og ledsagede i de følgende år denne på flere diplomatiske sendelser. Efter krigen 1643–45 udvalgte han 1646 til at gøre renteskabet op med statens kreditorer og overtog desuden revisionen af møntregnskaberne. Da han i disse hverv udviste stor duelighed og redelighed, udnævntes han 1655 til øverste renteskriver, og i nov. 1660 overdroges det ham og en anden renteskriver at give en fremstilling af rentekammerets tidligere ordning samt gøre forslag til forbedringer heri og til forretningernes fordeling. 1661 fik han ny bestilling som overrenteskriver, en stilling han beklædte til sin død. En datter af ham blev gift med den kgl. historieskriver Vitus *Bering (1617–75).

[Willum Worm]: Progr. fun. univ. Hafn. over J. H. 1673. H. F. Rørdam i Hist. t. 5.r.1, 1879 60–66 111.

*L. Laursen**

Hansen, Jørgen, 1802–89, biskop. * 12. (efter kirkebogen 11.) 2.1802 i Tandslet, Als, † 16.8.1889 i Guderup, begr. i Egen. F: smed Christian H. (1776–1859, ~2° 1809 med Ane Cathrine Hele- ne Jørgensdatter) og Anna Cathrine Jørgensdatter Schmidt (1780–1809). ~13.4.1828 i Hørup

med Anna Margrethe Schwensen, * 25.11.1802 Hørup, † 20.6.1884 i Guderup, d. af sognepræs Christian S. (1764–1845, ~1° 1794 med Luci Jessen, 1774–1809) og Sophia Frederikke Louis Jessen (1779–1847).

H. var af bondeslægt fra Als og Sundeved, fætte til H. P. *Hanssen (-Nørremølle)s far. Da biskop F. *Plum i Odense – under hvilket bispedømm Als hørte indtil det 1819 blev et eget stift sammen med Ærø – ved en visitats 1813 havde opdaget drengens begavelse, blev han undervist a sognepræsten Sabroe og 1819 student i Kbh. privat dimitteret, 1823 cand.teol. 1828 blev han sognepræst i enklavesognet Ballum (ligesom Al under dansk kirkeret). Her kæmpede han ener gisk mod demoralisation, fik gennemført skole tvang og oprettelsen af et fattighus for at modvirke tiggeri; senere sondrede han skarpt mellem statens retsbeskyttelse og kærlighedens hjælp og skrev herom nogle tyske afhandlinger. 1830 blev han sognepræst i Notmark på Als. Han var indstillet af patronen, hertugen af Augustenborg men kom snart til det resultat at hertugerne undertykte befolkningen; han syntes at kongern alt for lidt havde hævdet deres myndighed på øen, hvad Fyns kraftige biskopper bedre havde forstået. Selv modarbejdede han nu Augustenborgeren. Da kampen for dansk sprog begyndte bevidnede han Christian *Paulsen sin sympati og blev medarbejder ved Dannevirke; bl.a. skrev han i bladets nr. 2 (1838) mod forslaget om obligatorisk tyskundervisning i danske egne; han mente at i folkeskolen ville undervisning i fremmed sprog give ringe resultater og odelægge de nødvendige fag. Også i Kieler Korrespondenzblatt skrev han om det danske sprog Nordslesvig; dog var artiklerne anonyme af hen syn til hertugen. Med glæde modtog han 1844 det kongelige kald Egen (med præstegård i Guderup). 1848 blev han tillige biskop over Als og Ærø, men skulle holde kapellan for Egen. På grund af krigen blev han først indviet 1849 af J. P. *Mynster, sammen med D. G. *Monrad, men embedet havde han straks overtaget.

H. var udpræget slesviger, med dansk moders mål og uddannelse, men delvis tysk familie sprog. Han var øens mest fremragende mand begavet, praktisk, en fast og ansvarsbevidst karakter, med nær tilknytning til bonde- og præstestanden; præsterne Schwensen i Hørup og Holger Fangel, senere i Notmark, var hans svogre. Han var helstatsmand; „ånden fra 48“ lod han kold. Han spottede de nationalliberales iver for at give staten „en ny kjøle“ og deres ejderdanskhed; var det patriotisme at opgive to af riget provinser (Holsten og Lauenborg)? Modsætningen mellem dansk og tysk blev i hans øjne me

lingsløst overdrevet. I marts 1848 deltog han i Roskilde i valget af stænderdeputerede og oplevede i Kbh. den store folkebevægelse. Om Casinomødet udtalte han til minister C. E. Bardenleth: „De Folk er gale. Det er en lige saa stor reparation som den anden“ (den slesvigholtenke). Mod opstanden som aldrig nåede Als tog han fast, men modvirkede den danske bevægelses overdrivelser. Forgæves søgte han at værne sin efterfølger i Notmark, den ivrigt tyske Fr. Petersen, mod suspension; snart blev dog forholdet mellem dem bittert. H. havde ikke blot den højeste gejstlige myndighed på øen, men fik også del i den politiske. Han blev medlem af den efter våbenstilstanden aug. 1848 indsatte slesvigske regeringskommission; den kom aldrig til at fungere, men Als styredes af H. og amtmand Johannsen, en tid endog af H. alene. Efter krigen misbilligede H. al pointering af sejren (således Flensborgløven) og forsøgene på at indføre danske institutioner; han fandt at de nye danske embedsmænd vel var hæderlige, men ikke fortjod den slesvigske konservative mentalitet. Mod sin vilje blev han 18.4.1864 valgt til rigsrådet og mødte i Kbh., men ilede tilbage efter Als' død 29.6. I et cirkulære tilrådede han præsterne at blive i deres embeder og underkaste sig erobrerens faktiske magt; vel havde de aflagt ed til Christian IX, men hans myndighed var jo sat ud af kraft. Under krigen blev han afsat som biskop over Als der lagdes til Slesvig stift, men fortsatte som præst i Egen. Senere aflagde han og efter hans eksempel flere præster på Als eden til kong Wilhelm: embedsmænd skulle tjene befolkningen ved at blive, selv under svære forhold; kun jenden ville få fordel af at de gik. På Als bevarede således i flere sogne gammeldags dansk præstegårdsliv i en menneskealder. Pinlige forandlinger førte han om sit krav på pension som biskop. Den preussisk-østrigske landsforvaltning ilstod ham 1865 en godtgørelse. Mod den danske regering der havde afskediget ham som biskop over Ærø 1864, førte han proces om pension for denne øs vedkommende, men tabte sagen ved højesteret 1871 fordi han var gået i fremmed tjeneste. 1875 tilstod man ham dog en del af pensionen og ville forelægge lovforslag om en ekstra bevilling. Men venner af H. A. Krüger som var forbitrede over H.s holdning i spørgsmålet modvirkede forslaget, og det blev agtet tilbage. De preussiske myndigheder ville gerne vinde den ansete præst som havde været i opposition til den danske regering; man foreslog ham at stille sig til valg til landdagen, men han ville ikke befatte sig med politik. 1877 fik han den preussiske kroneorden 2. kl., og ved hans begravelse mødtes den preussiske general og

landråd med Gustav Johannsen, J. Jessen og H.s unge slægtning H. P. Hanssen. Til denne havde han udtalt sig skarpt om det preussiske styre som begik værre fejl end det danske, og som han ikke troede kunne bestå. 1880 var han medlem af fællessynoden i Rendsborg. De gamle alsiske præster, også H., betragtedes ofte med en vis ret som rationalister. Men også religiøst var H. en kraftig, selvstændig personlighed, praktisk, med sans for virkelighed og for mennesker, men ikke for poesi. H. N. Clausen, til hvem han sluttede sig som student, skal have kaldt ham „en mærkelig Autodidakt“. Hans alderdomsværk *Om Menneskeslægtens Religionsformer*, 1877, tildrog sig kun liden opmærksomhed. Men han havde sin egen grundforståelse af menneskets stilling: som herre over dyrene, i hvis verden egoismen hersker; midt i slægten hvor egoisme og kærlighed må forbindes, da vi faktisk er knyttede sammen i lykke og ulykke, og under en højere verden hvor egoismen må træde tilbage; som dyret erkender mennesket som sin herre uden at forstå det, således vi over for Gud, om hvis verden vi kun kan tale i billeder; lære og institutioner går ud på at bringe os en hellig ånd, ud fra hvilken man da af sig selv handler ret. Alle mennesker har nogen religion, og man må knytte sig til det, de ejer; derfor ville han ikke afskaffe „Evangelisk-kristelig Salmebog“, skønt Roskilde konvents var bedre. Han fyldte Egen kirke og fik stor betydning for danskhed og kirkeliv på hele Nord-Als. Herman Bang har i „Tine“ givet et frit tegnet billede af H. – R. 1848. DM. 1852. K.² 1860. □ Posthumt maleri af H. C. Jensen (Egen k.). Foto.

Kilder. Selvbiografi i J. P. Mynster: Om hukommelsen. Bispveivelsesprogr. 1849 IV–VII. J. H.s optegnelser om sit liv i Sønderjydske årbøger, 1904 1–215. Brev og skrivelser til J. H. sst. 1927 137–56. Brev fra J. H. til Dannevirkes red. 1838–39 sst. 1930 261–75. *Lit.* Alb. Fabritius: Slægten Schwensen fra Åbenrå, 1934. Fr. Petersen: Erlebnisse eines schlesw. Predigers, Frankf. a.M. 1856 130 158f 161 178 191–97 202f 235f 269f 279 338–58. H. P. Hanssen i Sønderjydske årbøger, 1890 21–26. Samme: Et tilbageblik II, 1930 37–40. K. Rosendal i Håbets mænd, ved H. Lausten Thomsen og Nic. Svendsen, Flensborg 1923 82–85. Aage Dahl: Sønderjyllands bispehist., 1931 105–10. A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland, 1977 = Vækkelsesernes frembrud i Danm. VII. Dansk præste- og sognehist. X. Haderslev stift, udg. A. Pontoppidan Thyssen, 1977 21f. *Papirer* i Kgl. bibl. og Rigsark.

Valdemar Ammundsen*

Hansen, Jørgen G., se **Hansen, Ove** (* 1895).

Hansen, Jørgen Peder, * 1923, minister. * 2.12.1923 på Thurø. F: skibsfører Jens Jørgen H. (1884–1923) og Anna Caroline Pedersen

Hansen, Jørgen Peder

(* 1883). ~28.2.1948 med Lizie Løndahl, * 3.7.1928 i Fåborg, d. af konditor Gudmund Jacobsen (1896–1969) og Emmy Jensen (* 1900).

Efter realeksamen 1940 kom H. 1942 ind ved toldvæsenet hvor han sluttede som kontrollør i 1975. H. var 1958–61 formand for partiafdelingen i Svendborg og 1960–63 for socialdemokratiet i Svendborgkredsen. Her blev han også opstillet og valgt til folketinget 1960. I tinget arbejdede han i særlig grad med tjenestemandssager, men dokumenterede tidligt en bred politisk dækning; han var formand for udenrigspolitisk nævn 1971–73 og for markedsudvalget 1973–74 samt medlem af Europarådet 1965–72. I 1975 blev H. kirkeminister og minister for Grønland i ministeriet Anker Jørgensen II; han fortsatte 1978 som Grønlandsminister i ministeriet Anker Jørgensen III. Som kirkeminister mødte H. ikke de store politiske problemer, men derimod i rigelig mængde en række „præstesager“: præsters privatliv, præsters krav til menigheden om aktiv kirkegang, præsters politiske ytringer m.m. H., hvis eget kirkelige engagement ikke er særlig aktivt, fik gennemgående sagerne afviklet dels ved at lade dem dampe af, dels ved at løse dem i overensstemmelse med den skete samfundsudvikling. Langt større krav har der været stillet til H. som leder af Grønlandsministeriet hvor han gennemførte hjemmestyreordningen af 1979. Også her har ledetråden været en klar forståelse af både at bringe forholdene i overensstemmelse med den skete udvikling og at åbne for ukendte muligheder. H. har talent for at forbinde politiske hensigter med de saglige realiteter som han uforbeholdent lader sig informere om fra embedsmændene. Et åbent sind og kunstnerisk temperament (aktiv maler og tegner) har sammen med politisk tæft givet ham en stærk position blandt partifæller. □Foto.

Vagn Dybdahl

Hansen, Kristian, 1858–1941, statskonsulent, landbrugshistoriker. * 2.11.1858 i Tarm, † 19.4.1941 i Gentofte, begr. i Lyngby (Sorgenfri kgd.). F: husmand Hans Pedersen (1818–1906) og Kirstine Marie Christensdatter (1822–95). ~28.12.1890 i Føvling med Anne Katrine Laurine Arnesen, * 5.11.1869 i Vamdrup, † 15.1.1954 i Lyngby, d. af banevogter Carl Laurits Theodor A. (1839–1913) og Birthe Marie Andersen (1840–91).

H. voksede op i Vestjylland hvor hans liv fra de tidligste barndomsår blev præget af flittigt arbejde dels i hjemmet, dels allerede fra otteårsalderen hos fremmede. Trods de beskedne økonomiske kår lykkedes det ham i ungdomsårene at op-

nå en solid praktisk og boglig uddannelse. H. tog vinterlærereksamen 1875, var på højskole og blev lærer på sin hjemegn. Samtidig studerede han botanik med særlig interesse for plantedyrking og ukrudtsplanter, og efter at have lært ha vebrug og planteskole drift nogle år hos E. Dalgas i Århus arbejdede han for træplantning økonomisk havebrug, rodfrugtdyrkning m.m. Vestjylland. På hans hjemegn ville man knytte H. fast til lærergerningen, men støttede ham dog da han valgte at læse videre på landbohøjskolen. H. tog her landbrugseksamen 1888, underviste på Ladelundgård landbrugsskole 1888–90 og på Lyngby landboskole 1890–1928. H.s hovedindsats kom dog snart til at ligge ved forsøgsarbejdet. Allerede fra omkring 1880 havde han påbegyndt planteavlssørg, og da Foreningen til kulturplanters forbedring 1890 lejede et areal ved Lyngby til forsøg med korn og bælgssæd blev H. forsøgsleder. 1893 sammensluttede virksomheden med Statens forsøgsvirksomhed og H. bestyrede frem til 1914 Lyngby forsøgsstation. S.d. nyordnede konsulentvirksomheden og 1893–1935 var H. statskonsulent i planteavl for øerne. H.s mangeårige arbejde har en væsentlig andel i den store fremgang for plantedyrkingen i denne periode. Som konsulent var han en utrættelig formidler af ny viden gennem omfattende foredragsvirksomhed der suppleredes med et omfangsrigt fagligt forfatterskab. Foruden forsøgsberetninger for årene 1893–1912 har han skrevet et stort antal artikler, småskrifter og bøger der har karakter af oplysnings skrifter for det praktiske landbrug, bl.a. *Markens vigtigste Ukrudtsplanter*, 1903, *Lucernen*, 1907, *Staldfoderdyrkning i Husmandsbruget*, 1913, *Kartof feldyrkning*, 1916 og sammen med G. Fog-Petersen *Dyrkning af Korn og Bælgssæd*, 1912. H. var medforfatter til nogle af de mest benyttede lære bøger for landbrugsskolerne, således sammen med Chr. Christensen og senere Otto Christensen *Landbrugs Kulturplanter*, 1891, og sammen med J. Aagaard *Gødningslære*, 1917. Adskillige af H.s bøger udkom i flere oplag. H. var en af initiativtagerne til lokale gødningsforsøg som han påbegyndte i Københavns amt 1895, og som fortsattes og udbredtes de følgende år under hans ledelse. H. var leder af Statens ukrudtsforsøg 1918–27 og var i det hele taget livet igennem stærkt optaget af bekæmpelsen af ukrudt som en betydelig del af hans skriftlige virksomhed omhandlede. Ligeledes bidrog han også til planteavlens udvikling gennem forædlingsarbejde med sorter af byg og havre. Selvom H. stod som sin generations førende skikkelse i planteavlssarbejdet nåede han at yde en omfattende indsats også på andre felter a

dansk landbrug. Han var rådgiver for landbrugsministeriet og landhusholdningsselskabet, medlem af talrige kommissioner og udvalg vedr. landøkonomiske forhold. Under og umiddelbart efter første verdenskrig udførte han et betydeligt administrativt arbejde som medlem af ernæringsrådet og brødkornsadministrationen og som formand for det tekniske landbrugsudvalg 1917–23. H. var bestyrelsesmedlem i Kbh.s amts landboforening 1902–11 og i Foreningen af danske landbrugskandidater 1897–1911, 1908–11 formand. Han blev æresmedlem af denne forening samt af De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift med flere sammenslutninger. En meget betydelig indsats ydede H. som landbrugshistoriker. 1900 udkom den fortjenstfulde *Fortegnelse over danske Landbrugsskrifter*, der endnu savner en afløser, og H. opbyggede selv et meget stort dels fagligt, dels landbrugshistorisk bibliotek. På grænsen til hans faglige forfatter-skab lå den af ham redigerede *Husmandens Haandbog*, 1910–16, og i *Horns Herreds Landboforening 1863–1913*, 1913 og *Træk af dansk Landbrugs Udvikling i de sidste halvreds Aar*, 1914 ydede han kyndige og veldokumenterede skildringer af landbrugets omlægningsproces. Han bidrog hyppigt med personalhistoriske artikler til landbrugspressen og skrev *J. C. la Cour*, 1916. 1898 blev han tilsynsførende ved Dansk landbrugsmuseum i Lyngby, fra 1906 til sin død inspektør for samlingen. Det forekom derfor ikke overraskende at H. skulle redigere en længe ønsket og drøftet samlet fremstilling af landbrugets historie. Fra 1924 til sin død redigerede han *Det danske Landbrugs Historie* I–V, 1924–45, og bidrog selv med fremstillingen af planteavlens historie. H. valgte sine medarbejdere fortrinsvis blandt landbrugslærernes og konsulenterne kreds hvad der gav de enkelte afsnit saglig indsigt, særlig for de seneste års vedkommende, men som svækkede de mere historiske perspektiver og gjorde fx fremstillingen af de ældre landboforhold utilfredsstillende også for samtiden. H. står ubestridt som den forende skikkelse i den generation af landøkonomer der udgik fra jævne landbohjem og som trådte frem i 1880'erne. Som planteavlsmænd var han den ledende efter P. Nielsen, Tystofte, og selv om hans indsats som formidler og historiker havde lighedspunkter med andre samtidiges var H.s format også på disse områder ubetinget det største. – R. 1907. DM. 1920. K.² 1928. K.¹ 1935. □ Træsnit af Oscar Andersen, 1904. Foto.

stifts landbrugstid., s.å. 601f. H. C. Larsen i Tidsskr. for landøkonomi, 1941 321–32. Aksel Milthers m.fl. i Ugeskr. for landmænd s.å. 257–65. [Gerhard Nielsen.] K. H. og bøgerne, 1942. Svend Thorsen i Lyngbybogen VI, 1964 141–52.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Hansen, Hans Kristian, 1865–1922, redaktør. * 2.12.1865 i Lyngby ved Sorø, † 28.2.1922 i Århus, begr. sst. F: parcellist Niels H. (1839–1909) og Karen Pedersen (1839–1931). ~ 19.10.1893 i Kbh. (Matth.) med forfatter Valborg Hedvig Kristine Dahl, * 16.3.1870 i Slagelse, † 11.4.1954 i Århus, d. af lojtnant, senere kaptajn, organist Niels Oluf William D. (1836–1906, ~ 2° 1893 med Sophie Magdalene Hviid, * 1867) og Nicoline Caroline Bagger (1842–95).

H. kom efter sin konfirmation i huset hos redaktør F. Martin i Sorø hvor han fik sin første journalistiske uddannelse og begyndte at læse til præliminæreksamen som han tog 1886 i Kbh. 1887–89 var han ved Sorø Amtstidende hvor redaktør Hans Jensen var hans egentlige journalistiske læremester, 1889–91 ved Politiken og blev 1891 ansvarshavende redaktør ved Aarhus Amtstidende under Viggo Bjørnbak som året før havde sluttet sig til den Bojsenske forhandlingspolitik. Da N. Neergaard 1893 blev bladets politiske redaktør efter Bjørnbaks død beholdt H. sin stilling som ansvarshavende. Han interesserede sig mere for den kulturelle end for den politiske side af redaktionsvirksomheden og havde fuldt ud sluttet sig til forhandlingspolitikken, men billigede ikke forliget af 1894. Han forblev dog i sin stilling indtil han ved Neergaards fratreden 1897 blev bladets hovedredaktør. Politisk indtog han derefter en selvstændig stilling mellem det forhandlende venstre og venstreforpartiet. Især efter 1905 arbejdede han målbevidst for en sammenslutning af disse to venstregrupper og var en af de ivrigste forkæmpere for ministeriet Berntsens grundlovsforslag.

1911–12 var han sammen med bibliotekar E. Fog redaktør af Jydsk Maanedsskrift. H. var almindelig skattet som en af provinspressens fineste penne. Han var udpræget demokratisk anlagt og følte sig altid i samhu med den bondestand som han var udgået fra. Al ensidig standspolitikk lå ham dog fjernt; hans omfattende kulturelle og litterære interesser prægede hans journalistik og gjorde at hans blad, skønt politisk kun organ for et lille mindretal inden for Århus by, vandt agtelse og indflydelse også her. H.s indtagende personlighed skabte ham venner overalt og gjorde ham også velskikket til at udjævne de inden for Århussegnens venstre tidligere så stærke modsætninger mellem „Bjørnbakkere“ og „Grundt-

Ugeskr. for landmænd, 1918 167f. Otto Christensen sst. 1928 689–91. J. K. Jensen i Sjællands stifts landbrugstid. s.å. 279f. K. R. [aunkjær] i Vort landbrug, s.å. 613f. M. K. [Kristensen] i Jydsk landbrug, s.å. 683–85. Fyns

Hansen, K.

vigianere*. – H.s hustru skrev under forfatternavnet Valborg Dahl en række fortællinger for børn og unge piger som vandt megen yndest og fik stor udbredelse.

Sorø amtstid. 2.12.1915 og 28.9.1916. Århus amtstid. 1.–7.3.1922. N. Neergaard: Erindringer, 1935 289f. L. Larsen-Ledet: Mit livs karrusel IV, 1949 25–27 41f 63f 113 237f.

N. Neergaard*

Hansen, Christian Carl (Karl) Ludvig, 1803–86, præst, historisk forfatter. * 27.1.1803 på Augustenborg, † 7.9.1886 på Frbg., begr. sst. F: kammerlakaj hos hertuginde Louise Augusta Tyge H. (1764–1842) og Anne Sophie Ebeling (1772–1846). ~ 18.4.1831 i Århus med Severine Elisabeth Ebeling, * 4.9.1802 i Århus, † 20.3.1864 i Skamby, d. af organist ved Århus domk. Carl Ulrich Marius Emil E. (1767–1836) og Anne Sophie Ingerslev (1773–1853).

H. blev privat dimitteret til universitetet 1822, tog teologisk embedseksamen 1827, blev ordineret kateket og førstelærer ved Borgerskolen i Skanderborg 1830, sognepræst i Føvling og Holsted 1836, i Feldballe og Nødager 1847, i Skamby på Fyn 1860 og tog 1873 sin afsked. Tidligt vakt hans historiske interesse, og da han, før han tiltrådte sin første gejstlige virksomhed, i tre år var huslærer hos amtsprovst M. Plesner i Ørsted (Rougø herred) samlede han det stof der resulterede i hans første trykte arbejde *Danske Ridderborge*, 1832 hvori han beskrev otte slotte og herregårde i Djursland. Allerede n.å. udsendte han en velskrevet *Beskrivelse over Skanderborg Bye og Slot*, og i den følgende tid gav han flere bidrag til Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schlesw.-Holst.-Lauenb. (bl.a. 1840: *Die Schlösser und Burgen der Insel Alsen im Mittelalter*). Efter mange års tavshed udgav han som pastor emer. et nyt bind *Danske Ridderborge*, 1876 hvori der gaves ret udførlige beskrivelser af tre fynske og en jysk herregård (Dallund, Margård, Langesø og Møllerup). H.s forfatterskab er præget af en ærlig vilje til at trænge til bunds i stoffet. Han opøgte flittigt utrykte kilder, og navnlig hans sidste og bedste arbejde bringer mange hidtil ukendte bidrag af kultur- og personalhistorisk art.

S. Nygård*

Hansen (-Ankerstræde), Georg Karl (døbt Carl), 1865–1947, husmandsleder. * 19.12.1865 på Gl. Køgegård, † 8.3.1947 i Rørbæk, begr. Snostrup kgd. F: garversvend Adolph H. og Kirsten Hansen. ~ 10.5.1890 i Herfølge med Dorthe Marie

Mathiasen, * 29.6.1869 i Herfølge, † 2.1.1938 i Ll. Rørbæk, d. af husmand Mathias Olsen (* 1822) og Marie Christiansen (* 1839).

H. fødtes udenfor ægteskab og voksede op under trange kår. Han lærte karetmagerfaget i Køge, og efter at have arbejdet som svend nogle år overtog han efter sit giftermål hustruens hjem i Ankerstræde ved Køge. Med stor dygtighed drev de landbruget frem og han arbejdede ved siden af i sit gamle fag. H. læste meget, var politisk interesseret, fulgte med i tidens spørgsmål og vakte herigenom til en indsats for at forbedre sine standsfællers kår gennem organisering og samarbejde om de sociale og faglige krav, husmandsstanden stillede. H. blev en af pionererne for husmandsbevægelsen på Sjælland og kom stærkt til at bidrage til den særlige – mere social-politisk rettede – udvikling i henseende til program og arbejdsfelter der i de kommende årtier kom til at præge bevægelsen på øerne. H. var begyndt at skrive i Østsjællands Folkeblad og i en artikel 21.11.1900 indbød han til stiftelsen af en husmandsforening. 25.11.s.å. fik H. i Herfølge oprettet den første forening på Sjælland med ham som formand. Husmandsbevægelsen voksede stærkt i de følgende år, ikke mindst takket være H.s utrættelige indsats og agitation. 8.11.1902 stiftedes De samvirkende sjællandske husmandsforeninger hvor H. valgtes til formand, og som n.å. formulerede „Køgesolutionen“, den sjællandske og senere den danske husmandsbevægelses programerklæring. H. var ikke forfatter til denne, men den var i form som indhold dækkende for hans opfattelse. I de følgende års videre udbredelse af husmandsbevægelsen stod han centralt, og han var medinitiativtager og naturligt ledende kraft i flere af de økonomiske foretagender husmandsbevægelsen skabte, ligesom han med dygtighed og ofte journalistisk skarphed fra 1905 redigerede Den sjællandske samvirksomheds blad *Husmanden*. H. sluttede sig straks 1905 til det radikale venstre og opstillede for partiet ved valgene 1906 og 1909 uden dog at opnå mandat. H. var disse års nok førende agitator i husmandsbevægelsen, udrustet med klar og skarp fremstillingsevne, i tale som i skrift ildnende form og med den naturlige førers evne til at formidle sin egen sociale indignation, umiddelbare retsfølelse og optimisme på sagens vegne til sine tilhørere og læsere. I arbejdet for at vække landbefolkningens laveste lag til at tro på egne kræfter, indgyde dem forståelse for sammenlutningens betydning og tillid til fremtiden havde H. næppe konkurrenter blandt de øvrige husmandspionerer. Det skulle imidlertid blive skæbnesvangert for H. at han som administrator var mindre velegnet. Et indkøb af heste til hus-

mænd gav tab, og det kom frem at H. havde stiftet gæld uden at have haft sin bestyrelse bag sig, og samtidig viste der sig uorden i H.s regnskabsaflæggelse angående bevillinger til planteavlssarbejde. Disse forhold kom frem 1909, kort efter Alberti-affæren havde påført store tab og skabt usikkerhed i den sjællandske landbefolkning og H. blev sammen med en medarbejder dømt til at betale den stiftede gæld i heste-sagen, og hans regnskabsforhold i planteavls-sagen blev genstand for påtale, så hans brøde var i juridisk henseende af beskeden art, men der rejstes en stærk storm imod ham i husmandsbevægelsen. H.s dispositioner blev af Den sjællandske samvirksomhed indbragt for De samvirkende danske husmandsforeninger hvor man bøjede sig for landbrugsministeriets påtale af H.s uordentlige regnskabsaflæggelse. Der kom frem til 1911 til at stå stærk blæst om H.s stilling, ikke mindst i den sjællandske samvirksomhed hvor striden mellem H.s tilhængere og modstandere først bilagdes efter Niels *Frederiksens valg til formand. H. der 1910 havde nedlagt alle sine tillidshverv indenfor bevægelsen, trak sig bitter tilbage fra arbejdet. Paradoksalt nok kom hans tilbagetræden til at lette skabelsen af den egentlige landsorganisation, idet hans skarpe social-politiske holdning i arbejdet havde lagt hindringer i vejen for samordningen af Jyllands og øernes husmandsbevægelse. – H. var 1907 flyttet til Bakkehuset ved Køge, var 1910–16 forstander for landbrugs-hjemmet Frihedslyst ved Hørsholm og ejede fra 1918 en mindre gård ved Frederikssund.

K. H.: En redegørelse, 1909. – Husmands almanak for året 1908. Jens Damsgaard: Den moderne husmandsbevægelse. 1912. P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927 24f 29 41f 156–69 297f 320–22. P. Fr. Iversen i Husmandshjemmet, 1947 172f. F. Skrubbeltrang: Den danske husmand I–II, 1952–54.

Claus Bjørn

Hansen, Knud, 1866-1952, borgmester. * 8.1.1866 i Hårslev på Fyn, † 14.10.1952. F: landarbejder, senere øhandler Hans Knudsen (1838–1902) og Gjertrud Marie Larsen (1843–1908). ~ 27.4.1895 med Ane Kathrine Sørensen, * 2.9.1867 i Kongsted, Brædstrup sg., † 1941, d. af indsidder, senere husmand Rasmus S. (1831–74) og Else Marie Nielsdatter (Nielsen) (1833–75). – Far til Rasmus *H. (1896–1971).

H.s far var oprindelig landarbejder, og han startede selv på landet som vogterdreng og tjenestekarl til sit 20. år. Han blev derefter ølforhandler i 18 år i Kolding; 1898 var han med til at stifte Dansk Bryggeriarbejder forbund hvor han var viceforretningsfører, til han 1905 blev redaktør ved Kolding Socialdemokrat hvis ansvarshavende

de redaktør han var 1908–37. – H. blev politisk vakt af Chresten *Berg og af hans efterfølger som den politisk dominerende på Koldingegnen, Enevold *Sørensen. Fra 1903 var han formand for socialdemokratiet i byen og en energisk modstander af venstres politik efter systemskiftet. Han stillede op til folketinget i Kolding fra 1906, men blev først valgt i september 1920. H. sad i folketinget til han blev borgmester i 1937 og arbejdede især med kommunale sager. Han nåede aldrig frem i første række, men i gruppen hørte han til de medlemmer der med vægt vejledte om opfattelsen og stemningerne ude i landet, ligesom partiledelsen gerne søgte hans råd i sønderjyske spørgsmål. 1920–30 var han formand for de socialdemokratiske blade i Sønderjylland hvor han med held førte en konsolideringspolitik og hvor han, ofte under kritik, stod for en udjævning af forholdet til det tyske mindretal. H. var 1906 kommet i byrådet og var borgmester fra 1937, til han udtrådte af byrådet 1943. □Foto.

Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 108–10.

Vagn Dybdahl

Hansen, Knud Theodor, * 1898, højskoleforstander. * 9.5.1898 i Etterup, Rørup sg. F: gårdejer Hans Jørgen H. (1865–1956) og Anne Dorteia Jørgensen (1871–1938). ~ 1° 22.1.1925 med Sofie Nielsen, * 22.2.1896 i Ulstrup. ~ 2° 2.4.1947 i Ågård frimenighedsk., Øster Starup sg. med adjunkt, cand.mag. Ellen Oda Amalie Grønlund, * 28.3.1912 i Kbh., d. af ingeniør Nidolph G. (1882–1934) og Oda Jensen (1882–1971).

H. voksede op i et grundtvigsk præget gårdmandshjem. Han blev student fra Odense katedralskole 1918, tog teologisk embedseksamen 1924, var sognepræst i Durup-Tøndering 1925–36, i Assens 1936–44, seminarielærer i Jelling 1944–53, forstander for Askov højskole 1953–68, konstitueret forstander 1970–71. I sin studietid fulgte H. øvelser hos Vilh. *Grønbech som øvede større indflydelse på ham end de teologiske professorer. Han var rejst fra Kbh. da voldsomme teologiske opgør førte til Tidehvervsbevægelsen, fulgte på nært hold denne bevægelse og skrev i dens blad, men holdt en vis distance. Han havde ingen indre-missionsk fortid at gøre op med. Derimod gik han tidligt ind i opgør med grundtvigianismen, både den idylliske tredje-generations grundtvigianisme og en ny ortodoks grundtvigianisme som præsten Anders *Norgaard skabte røre om. H.s opgør til de to sider kom klart frem i hans taler ved et kirkehistorisk kendt møde i Vallekilde 1937. 1935 skrev H. et kampskrift

mod den grasserende Oxfordbevægelse *Oxfordismen eller Evangeliet*. Det er båret af den humor som har været karakteristisk for H. i tale og skrift. 1942 skrev han *Forkyndelsen i Kaj Munks Forfatterskab* – en yderst kritisk gennemgang af de store dramer. Fra tysk side blev der nedlagt forbud mod bogen. Oplaget blev tilintetgjort. Der eksisterer kun de to eksemplarer som lovpåkligt var afleveret til Det kgl. bibliotek. Et kapitel var offentliggjort i Tidehverv. Efter krigen ønskede H. ikke bogen genoptrykt da Kaj Munk ikke kunne tage til genmæle. Som seminarielærer savnede H. en fornuftig lærebog i kristendomskundskab. Han skrev da selv en sådan, *Hovedpunkter i den kristelige Troslære*, 1948 (6. opl. 1967), som fandt anvendelse også uden for seminarierne. H. blev efterhånden utilfreds med en del af dens formuleringer og skrev bogen helt om 1978 (*Den kristne tro*). – Gennem år arbejdede H. med Søren Kierkegaards forfatterskab. Resultatet blev en stor bog: *Søren Kierkegaard. Ideens digter*, 1954. Det er et opgør med Kierkegaards tilbøjelighed til at tolke virkeligheden som et blot ydre incitament for en indre lidenskabelighed. I Askov tog H. et studium af Dostojevskij op og fandt hos ham en ganske modsat holdning. En stor bog om denne udkom 1973, *Dostojevskij*.

1953 blev H. forstander for Askov højskole. I flere år havde man søgt en afløser for J. Th. "Arnfred, men ideologiske modsætninger i lærerkredsen gjorde forstandervalget vanskeligt. Alle følte det som en god løsning da H. og hans kone tog mod opfordringen. H.s forstandertid blev en lykkelig epoke i Askov højskoles historie. Gamle stridigheder glemtes. Elever strømmede til skolen. Et omfattende nybyggeri blev gennemført. Sommerskolen der hidtil kun havde været for unge piger blev nu i stil med vinterskolen udvidet højskole for begge køn. H. blev forstander i „den kolde krig“s tid. I et interview sagde han: „Jeg er mere bange for USA end for Sovjetunionen“. Det rystede mange grundtvigianere, og H. fik henstillinger om for skolens skyld at udtale sig mere forsigtigt. Disse råd fulgte H. ikke. Han vedblev at tale på egne vegne. Han tog aktivt del i 60ernes atomkampagner og talte bl.a. ved et demonstrationsmøde på Rådhuspladsen i Kbh. selv om demonstrationer ikke netop er hans stil. En del indlæg i tidens debat er optrykt i *Revolutionær samvittighed*, 1965. I sin undervisning lagde H. vægt på formiddagens foredrag for den samlede elevflokk. Han arbejdede med to foredragsrækker, en om brydningerne fra senjødedommen til kristendommens sejr som statsreligion, en om kulturskiftet omkring opdagelsesrejserne og reformationen. H.s interessefelt har

altid været stort. Foruden teologi, filosofi og historie har han beskæftiget sig indgående med kunstnere som van Gogh og Olivia Holm-Møller; han udvirkede at højskolen erhvervede sig Olivia Holm-Møllers hovedværk Slægten. 1970 kom Askov højskole ud i en alvorlig krise med strid mellem forstander og lærere. Efter et forstanderskifte blev H. konstitueret forstander. Det blev et bevæget år mærket af ungdomsoprør, men med stor ro førte H. skolen gennem disse vanskeligheder. Han blev 1979 teologisk æresdoktor ved Kbh.s univ. – R. 1965. □Foto.

Festskr. til K. H., 1973 = særudg. af Dansk udsyn (m. bibliografi).

Richard Andersen

Hansen, Knud Erik, *1936, maler, grafiker. *9.4.1936 i Nr. Åby. F: snedkermester, senere ostehandler Niels Marius H. (1904–63) og Lillia Celene Rasmussen (1908–75). ~25.6.1960 i Nr. Åby med laborant Hanne Gervig Larsen, *17.1.1939 i Nr. Åby, d. af smed Viktor L. (*1909) og damefrisør Ester Nielsen (*1912). Som nyudlært malersvend kom H. 1955 til Odense hvor han de næste fire år gik på teknisk skole og det fynske kunstakademi hos hhv. malerne Albert Elmstedt og Kaj Kylborg. Sin egentlige kunstneriske uddannelse modtog han dog på akademiet i Kbh. Her begyndte han 1959 på malerskolen hos Egill Jacobsen, men langt større betydning fik undervisningen hos Holger J. Jensen på grafisk skole hvor han fortsatte indtil 1964. Kort efter sin optagelse på akademiet debuterede H. 1959 på Kunstnernes efterårsudstilling hvor han – bortset fra 1961 – udstillede t.o.m. 1964. Det år blev han medlem af Den blå citron i Odense, og han har siden deltaget i denne kunstnergruppes udstillinger. 1966–69 udstillede H. hos Kammeraterne (fra 1967 som medlem), 1969-76 var han medlem af Grønningen, og siden 1977 har han været medlem af Den frie udstilling. Foruden at afholde adskillige separatudstillinger, første gang 1965 i Galerie Jensen i Kbh., har han deltaget i mange udstillinger i ind- og udland. 1968 blev H. for en treårig periode indvalgt i Komiteen for udstillinger i udlandet (nu Komiteen for internationale kunstudstillinger), og samme år blev han medlem af Grafisk kunstnersamfunds bestyrelse hvori han sad et par år. Han har i perioder været medlem af censurkomiteerne for Kunstnernes efterårsudstilling og Charlottenborgs forårsudstilling. Det er på grafikkens og tegningens område at H. indtil nu har ydet sin fineste, mest nuancerede indsats. Det ses fx i en række store raderinger fra slutningen af 1960erne og i en halv snes aldrig pub-

licerede tegninger, inspireret af læsningen af Doris Lessings En overlevendes erindringer (1977) til hvis omslag Gyldendals Bogklub havde bestilt en tegning. Selv om H. har skildret dansk natur er byen og dens mennesker det motiv, han med angstblandet kærlighed gang på gang er vendt tilbage til. For hans kunstneriske udvikling har det tidlige møde på grafisk skole med ældre kunstnere som Rasmus *Nellemann og Svend *Wiig Hansen spillet en væsentlig rolle. Hos H. genfindes førstnævntes præcision i billedbaggrundenes tætte lodrette eller vandrette linjer – som regnvejr, som rivespor – mens indtryk af sidstnævntes pågående kraft kan aflæses i hans figurstil. Det er denne modsætning mellem noget statisk og dynamisk der betinger billedernes drama, både formelt og menneskeligt. – H. modtog en portion af vekselerer Villiam H. Michaelsens legat for unge tegnere 1966, Statens kunstfonds treårige arbejdsstipendium for 1968–70 og Ny Carlsbergfondets romerstipendium 1979. Med støtte fra Statens kunstfond udførte H. 1977 et 2 × 8 m stort maleri til udsmykning af Horsens handelsskole. Andre arbejder i offentlig eje findes i Nasjonalgalleriet i Oslo, på Statens museum for kunst og en række danske provinsmuseer, bl.a. Vejle kunstmuseum.

Jan Garff

Hansen, Lars, 1857–1940, husmandsleder. * 6.12.1857 i Lunde, Nordfyn, † 30.11.1940 i Anderup, begr. i Lumby. F: væver Hans Larsen (1828–1912) og Ane Kirstine Hansen (1830–1901). ~ 1° 10.12.1881 med Ane Margrethe Nielsen, * 16.5.1852 i Hundslev, † 21.1.1890 i Anderup, d. af husmand Niels Pedersen (1808–96) og Anne Ivarsdatter (1816–86.) ~ 2° 12.12.1895 med Oline Hansine Pedersen, * 24.6.1855 i Mesinge, † 26.10.1935 i Anderup, d. af tjenestekarl Peder Larsen (1831–1915) og Karen Jeppesen (1828–88).

H. voksede op i et sted med et tilliggende af to skp. land. Som ung tjente han hos bønder, bortset fra soldatertid og et halvt års ophold i et gartneri på Sjælland. Ved sit giftermål forpagtede han svigerforældrenes ejendom i Anderup, et udmarkshus med 1½ ha tilliggende. I 1880erne vågnede hans interesse for samfundsspørgsmål. Han læste Henry Georges Fremskridt og Fattigdom og blev tilhænger af grundskyldstanken, men sluttede sig i øvrigt til Frede *Bojsens politik; 1907 opstilledes han ved folketingsvalget i Kerteminde som det forhandlende venstres kandidat. Allerede 1898 tog H. til orde for organisationen af husmændene, og 1899 indvalgte han i husmandskommissionen for Odense amt hvor

han havde sæde til 1934. Da husmandsbevægelsen rejstes omkring århundredskiftet blev H. en af pionererne på Fyn. Han mente at husmændene burde være medbestemmende om fordelingen af statens tilskud til husmandsbruget; efter hans tilskyndelse stiftedes ved et møde i Odense 20.1.1902 De fynske husmænds landboforening, og han blev foreningens sekretær, men da en mere radikal retning rykkede frem trådte han tilbage 1905. 1903–36 var han medlem af Bogense skatteråd, fra 1920 som næstformand. 1902 indvalgte han i repræsentantskabet for Landbygningernes Brandforsikring, 1931 i foreningens tilsynsråd; 1935 trak han sig tilbage efter at have solgt sin ejendom og bygget et nyt hjem. – H. var en sluttig skribent, navnlig i Fyns Tidende, men som agitator tilbageholdende. Hans ledende tanke var alles ligeret til jorden, derfor blev han en ivrig talsmand for udstykning, og af alle sine hverv satte han arbejdet i husmandskommissionen højest. Hans moderate linje forhindrede ham i at nå en førerposition, men hans sympatiske personlighed gjorde ham afholdt og respekteret i alle kredse.

L. H.: Optegn. og arbejde gennem et langt liv, i Den fynske husmand l.7.1936.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Hansen, L. A. Duus, se **Duus Hansen, L. A.**

Hansen, Laurits Johannes Julius, 1894–1965, socialminister. * 24.10.1894 i Keldstrup, Stillinge sg., Sorø amt, † 23.2.1965 i Vanløse, urne i Kbh. (Bispebjerg kgd., urnehaven). F: bødkermester, senere restauratør i Slagelse Hans Jacob H. (1863–1903) og Kirsten Hansen (1862–1930). ~ 9.7.1916 i Kbh. med Dagmar Andreas Christine Nielsen, * 25.8.1896 i Holmstrup, Skt. Peders landsg., Slagelse, † 10.3.1967 i Vanløse, Kbh., d. af slagteriarbejder Peter Christian N. (1861–1918) og Kirsten Clausen (1862–1928).

H. startede som tjenestedreg på landet og var 1911–15 arbejdsmand i Slagelse hvor han var formand for den socialdemokratiske ungdomsforening. Under første verdenskrig sejlede han som fyrbøder og tog derefter kedelpasserprøven og blev engageret i fagforeningsarbejde. 1925–26 var han formand for Dansk kedel- og maskinpasserforbund hvorfra han 1936 gik over som sekretær i De samvirkende fagforbund hvor han 1939 blev formand. Han måtte her under hårdt politisk pres indgå overenskomsten med arbejdsgiverne der var grundlaget for loven om arbejdsforhold af 14.9.1940. Fagforeningerne var i

en vigende position, men almindeligvis vurderes H.s indsats som et dygtigt forhandlingsarbejde der blokerede for langt mere omfattende restriktioner. Da ministeriet Scavenius blev dannet i november 1942 blev H. socialminister – det var åbenbart et tysk ønske at have en fagforeningsleder i regeringen som garant over for arbejderbevægelsen der politisk fik en fåtallig andel. Ministerperioden blev kort, og planer om sociale love som H. havde tanker om blev der ikke mulighed for at realisere. Da den politiske situation spidse sig til i sommeren 1943 var H. blandt de første der ønskede et brud med tyskerne. Han, der var velorienteret om forholdene ude i landet, preskede uden tvivl hårdt på den linje der førte til 29. august. Efter den tid var H.s position i det offentlige liv forbi. Der havde allerede ved hans indtræden i regeringen været nogen usikkerhed ude i parti og fagbevægelse om hans motiver. Det var blevet kendt at man fra tysk side over for H. havde forsøgt at få ham som statsminister under novemberkrisen 1942. Forhandlingerne havde ikke ført til noget resultat, men H. fortav dem over for partifæller. Efter krigen gennemførte et særligt udvalg en undersøgelse af H.s forhold og fandt ham skyldig i alvorlig svigten af partiloyaliteten, men ikke i nogen unational forseelse. Som et resultat af undersøgelsen blev han tvunget til at nedlægge sine hverv. H. var en klarhjernet og skarp forhandler. I ministeriet fandt nogle af hans kolleger at han kunne være noget naiv og selvovervurderende, og det var uden tvivl det der bragte ham i den uheldige position i partiet. Vurderingen i dag vil nok være, at sanktionen var vel hård. Sine sidste år levede H. som cigarhandler til 1949 og derefter som husmand. 1938–45 var han medlem af Københavns borgerrepræsentation, 1943–45 af folketinget (Københavns søndre storkreds). □Foto.

Interviews i Socialdemokraten 16.8.1939 og Berl. tid. 17.8.s.å. Socialdemokraten 10.11.1942. De danske ministerier 1929–53, af Tage Kaarsted, 1977. K. H. Koføeds erindr., 1979.

Vagn Dybdahl

Hansen, Laurids, 1876–1954, chefredaktør. * 24.10.1876 i Radby, Allested sg., † 22.12.1954 i Hillerød, begr. sst. F: væver Hans Christian Andersen (1838–97) og Dorthe Kirstine Hansen (1841–1904). ~ 31.12.1901 i Odense (Skt. Knuds k.) med Rigmor Langkilde, * 14.4.1880 på Marienlund ved Odense, † 6.1.1969 i Hillerød, d. af cand.polyt. Niels Waldemar L. (1838–1914) og Hedvig Petersen (1848–1921). H.s redaktørperiode har i længde få sidestykker, den spændte fra systemskiftet til det andet ministerium Hedtoft. Både hans fædrene og mødrene

slægt var håndværkere og bønder der havde udvist dragning mod „forsamlingsfolkene“, og hans barndomshjems eget grundtvigske miljø prægede ham dybt. Faderen – efter hvis fornavn H. fik sit efternavn – var smedeselev fra Fodsløtte på Langeland, kom efter krigsdeltagelse 1864 som væver til Fyn og giftede sig med en væverdatter, hvis fars virksomhed og husmandslod i Radby parret overtog. Det var hårdt arbejdende småkårsfolk men hjemmet var åndeligt lysvågnt, tilsluttet Vilh. *Birkedals valgmenighed i Ryslinge. De mange børn blev sendt i grundtvigsk friskole, H. således hos Jørgen *Nielsen i Nr. Lyndelse. Familien læste og diskuterede meget, og allerede som dreng ville H. være journalist ved et venstreblad. Han lærte væverfaget men et lån på 1000 kr. gjorde det muligt for ham efter et års forberedelse at tage præliminæreksamen fra universitetet 1895 hvorefter han blev medarbejder ved Aarhus Folkeblad. 1897 flyttede han som redaktionssekretær til Fyns Venstreblad hvis redaktør Carl *Slengerik lod ham sørge for bladets hele indhold fraregnet lederartiklen. Det gav erfaring, og da redaktøren af Frederiksborg Amts Avis Sigurd Berg april 1901 var blevet folketingsmand hentede han H. til Hillerød som sin betroede medarbejder september 1901, og få uger efter udnævntes H., lige fyldt 25, til redaktør, fra januar 1905 – da Berg blev minister – som ansvarshavende, en post han bestred til sin død. Berg skrev indtil 1918 ofte ledere til bladet, derefter var H. – der betragtede Berg som sin politiske læremester – ene om at lægge dets linie, og i over 30 år kommenterede han så godt som hver dag døgnetns begivenheder i en ledende artikel. Men fra hans skrivebord udgik iøvrigt en strøm af manuskripter. Han tabte aldrig arbejdsvanerne fra de unge år da en avis var få personers værk, og hans arbejdskraft var usædvanlig selv da sygdom i stigende grad mærkede ham. Uden for bladet påtog han sig parti-organisatorisk og efterhånden også kommunalpolitisk virksomhed. Men avisen var og blev det centrale for ham. Da i 1937 byrådsflertallet i Hillerød opfordrede ham til at blive borgmester afslog han af hensyn til redaktørgerningen. I hans chefperiode voksede Amtsavisen fra 3600 til 23 000 abonnenter.

H. blev en af venstrepressens mest bemærkede skribenter, klar i sprog og sigte, sagligt argumenterende men med forkærlighed for den folkeligt fyndige udtryksform. Hans politiske standpunkt, det klassisk liberale, lå for ham selv i harmonisk forlængelse af hans grundtvigsk prægede nationale livsholdning (han var efter Danmarks indtræden i NATO en af de stærkeste talsmænd for

landets forsvarsmæssige forpligtelser). Han stred i C. "Bergs spor for „et folkeligt demokrati, rodfæstet i danskhed, men også næret af en kristen livsopfattelses kilder og båret af en urokkelig tro på friheden“. Salmebog og højskolesangbog kendte han ud og ind, var i det hele litterært og historisk kyndig og anmeldte ofte bøger. Med årene blev han en institution på sit blad, sin egen og i sit parti, og ledende venstrepolitikerens fortrolige rådgiver, således Knud Kristensen i dennes ministerperioder. Passeret de 75 år kastede han sig med en ynglings glød ind i agitationen for den nye grundlov, og hans serie af artikler blev meget citeret. Det føltes ikke overstyret da Erik Eriksen ved hans død året efter udtalte: „Til slut befandt han sig på en højde hvortil vi andre beundrende så op“. – I sine sidste år blev H. hædret med en række æresmedlemskaber, bl.a. af Dansk journalistforening (provinjournalisternes organisation som han i 1900 havde været med til at stifte), Hillerød venstreforening og Hillerød industri- og håndværkerforening. H. der fra sin ankomst til Nordsjælland energisk havde virket for at organisere venstres folk i landsdelen var 1919–44 formand for Hillerødkredsens venstreforeninger, blev medlem af partiets landsorganisations repræsentantskab ved dens dannelse 1929 og sad 1941–50 i organisationens forretningsudvalg. Han var ofte den der gav partiets udtalelser den sproglige udformning. H. var formand for venstres pressebureau 1922–47 og i bestyrelsen for venstres redaktørforening samt for den danske presses fællesrepræsentation. – 1921–46 var H. medlem af Hillerød byråd og dets næstformand. Han interesserede sig navnlig for biblioteks- og skoleopgømsmål og var bl.a. 1922–54 medlem af Frederiksborg amts skoleråd. 1925–46 sad han i bestyrelsen for Købstædernes låneforening, 1931–46 var han formand for Gribskovbanens tilsynråd og næstformand for banen fra 1937 til sin død. – R. 1941. □ Mal. af Inger Borchsenius, 1951. Foto.

Fr.borg amts avis jubilæumsnr. 1.10.1949. Sst. 21.11.1951, 23.12.1954 og 29.12.1954. O. C. Andersen sst. 31.12.1954. Einar Jacobsen sst. 29.9.1974. Verner Jespersen sst. 1.10.1974. Viggo Knudsen i Journalistbl. 18.1.1955. [Anders Uhrskov] i Kultur og folkeminder VIII, 1956 15–30. Frode Aagaard: De Bergske blade, 1967 87–94. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Verner Jespersen

Hansen, Leo, * 1911, koncertmester. * 3.11.1911 i Allested. F: musiker Laurits H. (1886–1960) og Karen Marie Jensen (1886–1949). ~ 1° 22.7.1935 i Allested, Svendborg amt med Agnete Kyhl, * 2.11.1915 i Vordingborg, † 8.9.1948 i Gentofte, d. af kaptajn, senere oberst af infanteriet Olaf

Ludvig Christian Lier K. (1874–1954) og Gerda Møller (1882–1965). ~ 2° 14.1.1965 i Gentofte (b.v.) med Hertha Jensen, * 17.11.1913 i Everdrup, Præsto amt, d. af gårdejer Hans Peter J. (1885–1960) og Ingeborg Marie Jensen (1882–1962).

H. begyndte at spille violin hos sin far, en virksom fynsk spillemand, sammen med hvem den ganske unge Leo ofte spillede til bal eller ved andre festlige lejligheder i omegnen. Drengens talent var imidlertid så overbevisende at han blev elev hos Martin Andersen, den senere leder af Det fynske musikkonservatorium. Allerede på den tid havde H. prøvet sine violinistiske evner i ret krævende opgaver, bl.a. ved en debutkoncert i Odense forsamlingshus og sammen med de af Thorvald Aagaard ledede Fynske musikantere. Nogle år senere sendte Martin Andersen sin unge elev til videre uddannelse hos den navnkundige Peder Møller hvor den undervisning Martin Andersen selv havde nydt godt af. Timerne hos Peder Møller hører til H.s bedste minder. De var meget inspirerende og så frugtbringende at H. kunne præsentere sig offentligt ved en debutkoncert med orkester i Odd-fellow palæets store sal 1930 hvor han dokumenterede et så betydeligt talent, at han allerede året efter blev medlem af statsradiofoniens symfoniorkester. Her kom han til at indtage en førende plads, fra 1935 som 2. og fra 1947 som 1. koncertmester. Sin oprindelige uddannelse havde han suppleret med videregående studier i udlandet hos Adolf Busch og Max Rostal. H.s gedigne teknik og fine musikalske kultur kom til at præge den strygergruppe han sad i spidsen for, og blev tillige af betydning for det strygekvartetensemble der bar hans navn, stiftet 1943 sammen med Niels Borre (efter hvis død Charles Senderowitz indtrådte), Gunnar Frederiksen og Volmer Norup. L.H.-kvartetten standsede sin virksomhed 1968 efter 25 års fin musikalsk indsats. H. var tillige en tid medlem af Louis Jensen-kvartetten og virkede 1949–60 som lærer ved Det kgl. Danske musikkonservatorium. Han har hele sit liv været uhyre flittig. Selvmener han at han har medvirket i ca. 700 radio-udsendelser, også som solist og kammermusiker, hvortil kommer andre koncerter i ind- og udland samt grammofonindspilninger. Skønt hans tekniske og kunstneriske evner stadig syntes usvækkede, hvad hans såkaldte afskedskoncert i Tivoli i sommeren 1979 viste, valgte han samme år at trække sig tilbage fra sin koncertmesterstilling i Danmarks radios symfoniorkester hvor han havde siddet fra 1931, de sidste 44 år som ansvarlig koncertmester, og har fulgt orkestrets udvikling til et verdensensemble under påvirkning af tidens store dirigenter, hvoraf Nicolai Malko og

Hansen, Leo

Fritz "Busch har stået dette orkester nærmest og har bidraget mest til den perfektibilitet som H. i spidsen for strygergruppen så smukt har vogtet over. H. modtog Peder Møller-prisen 1947, Gramex-prisen 1975. – R. 1953. R.¹ 1971. □Foto.

Interview i Berl. tid. 28.6.1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sigurd Berg

Hansen, Mads, 1834–80, forfatter, gårdejer. * 23.7.1834 på Sterregård i Hundstrup, Sydfyn, † 2.4.1880 sst., begr. sst. F: væver, gårdejer Hans Henrik Andersen (1806–77) og Inger Madsdatter (1807–77). ~ 8.7.1869 i Brabrand med Karen Marie Mikkelsen, * 20.3.1846 i Brabrand, † 26.9.1893 på Sterregård, d. af gårdejer Mikkel Pedersen (1810–77) og Johanne Pedersen (1821–74).

H. var hele sit liv bonde. Han bestyrede først familiegården for sin far indtil han 1877 overtog den selv. I hans barndom prægede mormoderen hans fantasiverden ved at indføre ham i folketroens eventyr og viser. Landsbyskolens mangelfulde undervisning søgte han senere at råde bod på ved læsning på egen hånd, og han deltog fra sin tidligste ungdom i egnens åndelige rørelser, såvel skyttesagen som højskolesagen optog ham. På grund af sin smukke håndskrift blev han straks efter konfirmationen sekretær for et par sogneråd og fik indblik i administrative forhold der satte ham i stand til senere ofte at bistå folk med skøder, kontrakter, testamenter o.l., ligesom han på det landbrugsfaglige område var en foregangsmand. H. spillede violin og klarinet og optrådte en tid lang som spillemand ved fester. Han oprettede såvel en sangforening, hvor der også trivedes foredragsvirksomhed, som en læseforening og en husflidsforening. Danmarks nederlag 1864 i forbindelse med tabet af hans forlovede gav stødet til et åndeligt gennembrud, skildret i *Opvaarni*, 1870. Under indtryk af guldalderdigtningen, især af B. S. "Ingemann og H. C. "Andersen, skrev H. en række sange der blev overordentlig populære og stadig synges. Med ukueligt håb til Danmarks fremtid trods nederlaget kastede han sig ud i arbejdet for skyttesagen og skrev bl.a. *I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag, Til Vaaben, Brodre! tag Bøssen fat, Fremad Kammerater, med Bøssen i Haand!* der har betydning mere for skyttesagen end manglen højstemt tale. Til en faneindvielse i den skyttekreds han selv havde oprettet kom han med sangen til nordens kvinde *Vi har sagt det saa tidt, og du ved det saa godt*. Også for højskolesagen arbejdede H.; på hans initiativ oprettedes 1868 skolen i Vester Skerninge med Anton "Nielsen som forstan-

der. 1867 udsendtes de *Sange* der ikke alene gjorde „Ungkarl M.H.“ kendt landet over, men også satte ham i forbindelse med den jyske bondepige der senere blev hans hustru. Disse digte, hvoriblandt den smukke lovprisning af Fyn *Perle paa Havets glindsende Vove* og den dæmpede, men stolte selvbekræftelse *Jeg er en simpel Bondemand* er af de bedst kendte, gjorde overordentlig lykke fordi en bonde her for første gang i dansk litteratur fandt lyrisk udtryk for sine tanker og følelser. *Sange*, 2. *Samling*, 1870 og *Markblomster*, 1873 vandt ikke tilnærmelsesvis den samme yndest, skønt de står på højde med forgængerne, præget som de er af den fynske blidhed og musikalske veldyd der er det egentlige særpræg ved H.s poesi. Uden større originalitet er de guldalderefterklange, bedst husket idag måske *Jeg veed, hvor der findes en Have saa skjøn*, 1870, men de giver enkelt og følsomt udtryk for en tænkemåde som fik Carl "Ploug til at karakterisere H. som „en adelsmand i bondekofte“. H. skrev flere skuespil, bl.a. *Enken* og *Holger Danske* der dog ikke er trykt, men ofte opført på amatørscener. Digtningen optog aldrig H. så stærkt at han ophørte med at være bonde; han blev tværtimod en af foregangsmændene inden for det praktiske landbrug og udgav *Husmandsbogen, et broderligt Ord til Smaafolk*, 1873 og *Gaardmandsbogen, et broderligt Ord til den danske Bonde*, 1877 som indeholdt såvel landbrugstekniske som åndelige bidrag. □Træsnit 1867. Afbildet på stik af gruppe af nord. digtere, af Magnus Petersen 1868. Træsnit af C. L. Sandberg, 1871. Træsnit 1880 og efter dette flere, bl.a. af H. P. Hansen, 1886. Foto.

Peder R. Møller: M.H., 1881. Samme: Slægt efter slægt. 1918 81f. Zacharias Nielsen i Højskolebl. 1885 1457–61 1513–19 1553–60 (m. breve fra H.). Lars Bækhoj sst. 3.8.1934. Ludv. Schrøder: Den nord. folkehøjskole, 1905 = Folkelæsn. CCLXIV og CCLXVII. Oskar Thyregod i Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 482–86. Holger Begtrup: Det danske folks hist. i det 19. årh. IV, 1914 184–206. Birger Isaksen: M.H., 1974. – Papirer, breve og manus. i Kgl. bibl.

Erland Munch-Petersen

Hansen, Martin Jens Alfred (døbt Alfred Martin Jens), 1909–55, forfatter. * 20.8.1909 i Strøby på Stevns, † 27.6.1955 i Kbh., begr. i Allerslev ved Lejre. F: parcellist, kirkesanger Hans Peter H. (1878–1945) og Karen Christine Mariane Mathiasen (* 1885). ~ 1.5.1935 i Kbh. med Vera Louise Marie Jensen, * 13.5.1910 i Kbh., † 16.12.1958 i Roskilde, d. af vognmand Ole Christian J. (1879–1934) og Ida Kalla Bartholine Nielsen (1886–1971).

Så lidt som sit for- og modbillede Johannes V. "Jensen er H. hjemstavnsforfatter, og dog lader

hans hele værk sig læse som én Stevns-historie. Han gav sin barndomsegn nationalt og epokalt perspektiv. Værket er bestemt i sin vækst og modning, sin billedverden og sit livssyn af barndommen ved Tryggevælde å, mandkommens indtryk af den tyske besættelse af Danmark og efterkrigsårenes kulturkrise. Til landets natur, historie og samtidens voldsomme hændelser er få forfatterskaber bundet så stærkt som hans. H. voksede op på østsiden af Tryggevælde å, men afledte tidligt den indre spænding i sit sind, som kun kunne forløses i kunst, af modsætningen mellem det fædrene retssyn og lyse bondesind fra Stevns herred og tungsindet, det troldske og fantasierende fra mødreneslægten på vestsiden af åen i Skovbolandet (Bjæverskov herred). Begavet med dramatisk fantasi digtede han sin egen dualisme ind i eller op på slægtsmodsatninger hvis realindhold er tvivlsomt, men hvis forestillingsindhold fik uendeligt perspektiv ved tilknytning til herredsmyter og sagn om dansk folkesind. Mytiske hovedskikkelser er Odin og Thor, vikingetidens hovedguder, hvis lokale variant, ellekongen eller klintekongen, forener deres modsatte karakterer i sit fredløse værnesind som H. gjorde til urbillede for sit eget på grund af bitre erfaringer gjort under besættelsen, da han forsvarede de lovløse stikkerdrab.

Det fattige barndomshjem hvis kår han delte med sine to søstre, Inger Elisabeth (* 1911) og Karen Bodil (* 1914), gav drengen tryghed inden for en familie hvis sammenhold var bestemt af den elementære kamp for det daglige brød. Hjemmets ånd var sjælden ved at forene kristen tro med radikale politiske anskuelse, kendt andetsteds i Danmark fra venstre-grundtvigianske miljøer, men kun periferisk berørt af dem. Snarere var der tale om en enfoldig almuefromhed og forsynstro med levende sans for næstens tarv. H.s tidlige forestillingsverden prægedes af denne kristne omsorg for de levende medskabninger, men tillige af oprøret imod den, en drengevildskab som gerne hengav sig i uskyldige udskjelser og drømme om en særegen, storslået skæbne. Drømmene blev stimuleret af skolegangen i Strøby Egede hvor lærer Erik Heding blev en vejviser for hans ideale stræben og gjorde ham bevidst om sit eget lyse hoved. Imod slægtstraditionen – og sine dominerende fastres tilintetgørende syn på al intellektuel og pædagogisk gerning som udtryk for dovenskab – valgte H. selv at blive lærer da han afsluttede sin skolegang 1923. Men først måtte han i tre år arbejde som tjenestedreng dels hjemme, dels på nærliggende gårde i sognet. Disse tre år fik skelsættende betydning: en ukendt følelse af frihed, det nære forhold til naturen, til dyrene i mark og stald og

bevidstheden om at magte enhver både fysisk og mental udfordring grundfæstede hans selvtilid, så beskeden han ellers var, og gav fortælleren et udtømmeligt fond af sansede indtryk hans sproglige fantasi kunne øse af.

Tjenestedrengen kom på Haslev seminarium hvor han med sin gode forstand, sin ubestikkelige karakter og ureglerlige opfindsomhed hurtigt blev en af dem man lagde mærke til. Han havde let ved at lære og brugte sin tid – i behersket opposition til skolens indremissionske ånd – på famlende digteriske forsøg, journalistik og historiske amatørstudier, gerne i samarbejde med de nærmeste kammerater med hvem han også blev politisk vakt. Hans sympati lå på den yderste venstrefløj. Det var landproletariatets skæbne han solidariserede sig med uden at denne politiske interesse dog afsnøredes til det døgnaktuelle. Tværtimod søgte han dens forankring i et mere omfattende, historisk fordybet livssyn. Men en overgang var H. darwinist, tilbød af den moderne teknik og ateist. Under prøvevalget på seminariet 1929 stillede han op for kommunisterne. Man forstår at det ikke så meget var seminariets indflydelse han forsøgte at komme fri af som det var hjemmets og hjemegnens, den hele tyngende arv af kristelige anskuelse og „gammellivets“ konservatisme. Sin afgangseksamen tog H. i foråret 1930. Det var midt under den værste krise, og nogen fast stilling fik han ikke før i eftersommeren 1931 (dog kortvarige vikariater i Køge og Odense). Han hjalp igen til hjemme ved landbruget, plejede sine digterdrømme, sine sværmeriske forelæsnelser og sin intellektuelt vidtløftige kamp for selvforståelse. Men fra og med han 1931 flyttede til København gjorde han sig gældende som en dygtig lærer hvis undervisning – fra foråret 1932 på Blågårds seminariums øvelsesskole – var langt mere avanceret end normalt. Arbejdshæfterne fra hans praktikundervisning er bevaret. I øvrigt synes den teoretiske side af pædagogikken ikke at have optaget hans tid og tanker i større omfang. At undervise har for H. været en næsten organisk beskæftigelse lige ud af hans fantasi og indlevelsesese i børns og unges sind. Hvad der derimod optog ham var det miljø han nu oplevede, storbyens fattigkvarterer på Nørrebro, hårdt ramt af arbejdsløshed, hvor børnene levede en slags holdelig ledet af rådsnare, despotiske drengetyper som håndhævede retsordenen ved lynjustits. H.s iagttagelser er studier i primitiv fascisme. I disse tidlige københavnerår grundlagde han sine arbejdsvaner som var med til at nedbryde hans helbred. Efter endt arbejdsdag på skolen begyndte han sit intense slid ved skrivebordet som først hørte op, når sporvognene begyndte at

rasle i det fjerne. Fra 1934–44 drev han rovdrift på sin råstyrke som han dels understøttede, dels undergravede ved umådeholden brug af medicin og tobak. Ægteskabet 1935 var hans personlige livs lykkeligste handling men afbødede kun lidt hans vilde trang til skabende selvrealisation – som revanche over for et borgerligt arbejdes lønslaveri. Og hustruens bekymringer vejredes hen for hver ny bog han skrev, stadig med større myndighed og en tiltagende central placering i tidens litterære liv som efter 1946 gjorde ham til generationens hovedskikkelse.

Debut-romanen *Nu opgiver han*, 1935, og dens fortsættelse *Kolonien*, 1937, begynder i en erfaringsverden af dyb fortrolighed: kriseårene på Stevns, det fattige, til dels proletariserede landbomiljø som allerede Knuth "Becker, Jørgen "Nielsen og Hans "Kirk havde skildret på andre lokale forudsætninger. H. anskueliggør den kriseramte epoke i opgøret mellem to generationer på den samme gård. Kampen mellem far og søn er en kamp mellem gammeldags autoritær gård-drift og nye tanker om kollektivt drevet landbrug. Karaktertegningen er behård, far og søn lige stivsindede. Men forfatteren tager ikke parti for den sidste, skønt sympatien ligger hos ham. Han spalter sig loyalt op i solidaritet med begge holdninger. Heri er de to romaners styrke: H. skriver sig redeligt frem til tvivlen om ideologiens og det kommunistiske kollektivs bærekraft, efter at han for længst har gennemskuet de arvede livsformers forfald. Og upåtrængende, bag det dybtgående kendskab til alle landbotilværelsens sider, dens mennesketyper, bevægelser og brydninger, aner man hvordan forfatteren gør „det lille Samfunds Biologi,“ som H. skriver i et brev, til „Billedet paa det større“. Med dette udvidede perspektiv – det større, dvs. det autoritære samfunds – og dermed bristede tro på såvel de liberale som de socialistiske ideers menneskelighed gik forfatterskabet i stå for en tid. I opgøret med sig selv og sin kunst vendte H. sig bort fra tendenskravet i litteraturen og brød med den sociale, psykologiske, politiserende realisme til fordel for eksperimenter med en fri digtning som havde ældgamle rødder i norron og europæisk litteratur, i eventyr, sagn og myte. Resultatet af mange forsøg blev den humoristiske eskatologi *Jonatans Rejse*. 1941. I denne pikareske roman forenede han et både gammelt og nyt forsyn, en større fabulerende frihed og en menneskeskildring gennemtrængt af samtidens apokalyptiske stemning. Da den udkom var anden verdenskrig brudt ud og den tyske besættelse af Danmark for de fleste allerede blevet en vane, men for H. en daglig pine, skam og forbitrelse. Bogen er skrevet til opbyggelse og opmun-

tring i en ond tid og fortæller om den kernedanske smed Jonatan og hans vimmelskaftede rejse sammen med den lille fornuffs-fanatiker Askelad. Fanden, som smeden har lokket i en flaske skal afleveres på rette sted hos landets konge. Men den onde slipper ud, og Jonatan må se sin ideale stræben gjort til intet under virkelighedens barske kår. Smeden er almuevisdommens, retssynets og den naive fromheds inkarnation, hvor Askelad står som personificering af moderne rabiat intellektualisme med blind tro på teknikkens velsignelser – en modstilling som ville virke noget beklemmende-reaktionær, hvis ikke forfatteren havde undergravet begge sine komiske heltes selvudfoldelse. Jonatan belæres om det onde som en magt, ikke uden for, men i mennesket, og Askelad tvinges til at indse de uhyrlige konsekvenser af rendyrket tro på menneskets ret og magt til at beherske verden. Læsere af romanen kunne få det indtryk, at dens facit var resignation – men i sit afkald på enhver ideologisk eller utopisk løsning på det ondes problem er den virkelighedsnær og hjertestyrkende i sin humoristisk-tragiske humanisme.

To tidsaldrer, middelalder- og renaissancekultur, er den historiske sangbund under roman-værket som gennemspiller tidløst-aktuelle problemer tæt på krigens virkelighed. Den samme tendens til i tilsyneladende tidløse eller historisk fjerne miljøer at træde samtiden nær fortsættes og for-fines i H.s næste roman, hans kunstnerisk mest fuldkomne arbejde, *Lykkelige Kristoffer*, 1945. Den foregår på grevefejdens tid, men spejler besættelsens. Også her er helten, Kristoffer, en type fra et eventyrligt-middelalderligt univers, den rene viljes naive, uimodståeligt tragikomiske ridder. Han skildres af klerken, broder Martin, et raffineret selvportræt hvori H. udleverer kunstneren, dvs. sig selv, som frygtløs iagttagere og en kryster i handlingens verden. Han er med på heltens færd fra Halland til København hvor han bevidner hans død. Men selv denne bundløse skeptiker og æstetiske nihilist, af hvis pen der drypper sødme og gift og tragisk visdom, rammes i hjertet af Kristoffers umulige enfold og vovemod, på samme måde som hans navnebror, siddende de lyse sommeraftener nær Utterslev mose bøjet over sine papirer, blev ramt af frihedskampens offervilje som en anklage. I sin dagbog noterede han: „Martins Utryghed i Varberg er et forstærket Udtryk for ens egen i denne forfærdelige Tid“, og i efterskriften til stykket om stikkerlikvidationerne, juli 44, følgende „Det var næsten som at faa slaetet Koojet ind og faa Søerne bagefter, da man blev sig fuldt bevidst, hvordan Romanens og Dagens Hændelser ligefrem flød sammen.“

Beskæftigelsen med de to store romaner, især Lykkelige Kristoffer som tvang H. til grundige cildrestudier, fornyede hans tro på at det nærværende kan opklares af det fjerne, øjeblikket af historien. I essayistisk form skrev han i pauserne under den episke fremstilling stykker om middelalder og vikingetid hvori han gjorde op med den af Johannes V. Jensen inspirerede foragt for munke-kulturen og dyrkelsen af vikingetiden som en „ungtid“. Han vendte den historiske betragtning på hovedet og skrev sine bidrag til en apologi for den kristne humanisme og barmhertighedskult med tilsvarende hård fordømmelse af vikingehedenskabets udbrændte voldsideologi. Kampen mellem vestligt demokrati og nazisme var inspirationen. Men den havde en brod: kunne han nøjes med at skrive? Frygt for de nærmestes skæbne, ansvar for kone og børn holdt ham længe tilbage fra at søge kontakt med modstandsbevægelsen. Men i juni 1944 søgte bevægelsen kontakt med ham. To unge frihedskæmpere som havde været med fra begyndelsen, Bente Hammerich og Aksel Heltoft, opsøgte ham og bad ham bidrage til en illegal antologi, Der brænder en Ild, og til det ligeledes illegale blad Folk og Frihed. Henvendelsen betød et vendepunkt i hans liv, appellerende til det frihedssyn og den forsvarsvilje som var kernen i hans hjemlige kulturarv. Nu kunne han endelig træde i karakter som forfatter.

To bidrag vejer tungt i hans omfattende illegale produktion: *De ukrænkelige Cirkler*, det eneste essay han optog i samlingen *Tanker i en Skorstien*, 1948, et opgør og selvopgør vendt mod æstetikerens og den intellektuelles forbehold over for den rå og blodige kamp. Det andet bidrag er *Dialog om Drab og Ansvar*, hans tungeste lod at gennemargumentere som skribent. Med sit livssyn forankret i retsfølelsen måtte han tøve over for de forståelige, men lovløse mord på tyskerne håndlangere som han her direkte skulle begrunde og forsvare. Han gjorde det, men på betingelse af et løfte om at de mænd, som skulle dømme og dræbe, ved åben og redelig rettergang efter krigen fik løftet ansvaret fra deres egne skuldre over på hele folkets. Det skete ikke. For mange menneskelige hensyn kom til at spille ind. Men H. følte sig forrådt og fordømt, sat uden for folket, for retten og den kristne handlingsmoral. Ud af denne erfaring sprang på én gang hans dybeste digtning og dybeste personlige tragedie. Han følte sig som fredløs, men som fredløs i ellekongens billede, den retsløse der som ganganger vogter og værner landets ret. Kontakten med Bente Hammerich og Aksel Heltoft blev afbrudt da de i december 1944 blev arresteret af Gestapo. H. fortsatte sin illegale skri-

bentvirksomhed for Folk og Frihed, men var gået under jorden allerede i september 1944 og boede på forskellige adresser hos bekendte, indtil han i foråret 1945 måtte indlægges på Bispebjerg hospital for en nyrelidelse. Han oplevede befrielsen fra sin sygeseng. Efter krigen genså han de to unge frihedskæmpere som begge havde været i koncentrationslejr. De fortsatte nu sammen Folk og Frihed som legalt blad for at fastholde ånden fra den kompromisløse kamp og dermed opgøret med de lunkne levebrødspolitikere der igen kom til magten. Men H. skrev før og efter al journalistik som digter i én mægtig inspiration der kom over ham i december 1944 og ikke aflod for hen på sommeren 1947. I denne periode skabte han de tre store fortællinger i *Tornebusken*, 1946, og skrev eller nyskrev de tolv noveller i *Agerhønen*, 1947 samt roman-udkastet *Kains Alter* som henlå efter H.s død blandt hans papirer. Tornebuskens midterste fortælling, *Midsommerfesten*, er H.s mest ambitiøse og – næst efter *Løgneren*, 1950 – hans mest analyserede og kommenterede arbejde. For ham selv stod historien som den egentlige fortsættelse af Jonatans Rejse og Lykkelige Kristoffer – „det her er Ilden, ny Digtning, ubehagelig, men min egen,“ skrev han i dagbogen. Meningen har været at den fortællende evne er sat definitivt fri af enhver episk-realistisk konvention og brugt i modernismens ånd som erkendelsesredskab over for tidens krise og konflikter. Den handler på ét plan om et marked i en provinsby, på et andet om kvinden som frelsende magt i et vakuum hvor Gud er syg, værdier som tradition og moral nedskrevet til det minimale og menneskers udbrændte sind truet af nihilisme. Dens originalitet ligger i samspillet mellem handlingsforløb med fiktive personer og forfatterkommentarer og -dialoger, både med den syge Gud og Læserinden som er alt andet end syg. Det sublime og grovkornede i denne indarbejdede dialog, som formelt bryder illusionen, oplader den reelt med uventet troværdighed. Mandsintellektet, såvel i hovedpersonen Georg som i Forfatteren, læges og heles i sin endeløse selvoptrevling af et elskovsmysterium hvis præstinder af hver sin orden er Klara, Alma og Læserinden. Fortællingen er en moderne variant over et klassisk hovedtema i europæisk litteratur. Midsommerfesten flankeres til den ene side af *Paaskeklokken*, den mest helstøbte store fortælling H. skrev, til den anden side af *Septembertaagen*, en fantasi over indkaldelse, krigsfrygt og dæmoni – en splittet historie hvis grundstof dels er barndoms minder fra den første verdenskrig, dels personlige erindringer fra den anden. De to fortællinger handler om det helliges magt og afmagt, den første

om svulmende dødeligt liv som er velsignet, den anden om blind skæbne som er forbandet. Paa-skeklokken blev skrevet før, Septembertaagen afsluttet efter det grandiose romanudkast Kains Alter som H. konciperede december 1945–januar 1946. Det udvikler med skræmmende intensitet de tendenser til kunstner- og selvmistæneliggørelse som allerede kan aflæses af broder Martin-portrættet i Lykkelige Kristoffer og portrættet af Forfatteren i Midsommerfesten. Men i Kains Alter var kunstner-fortælleren tænkt som rendyrket forrædernatur, lidende og ødelæggende i sin lidelse. Han ser landet, folket og tiden og dømmer hvad han ser, men er selv hjemfalden til dom. Romanen var anlagt som en slægts- og egenskildring omfattende tre generationer, adskilt i tid fra ca. 1800 til 1930'erne. Men projektet blev opgivet. Lige så lysende det stod i inspirationens øjeblik, lige så brat slukkedes det da H. opdagede et under roman-fantasiens dybere liggende motiv: den nydende og ødelæggende kunstner er samtidig den vidende, og i sin viden den ansvarlige for sit folk og dets fremtid. Dette voldsomme motiv-skift fra en undergangsvision til en ansvarsbevidst traditionsviden satte H. i besiddelse af, hvad han selv kaldte sit livs store sakrale drama. Men paradoksalt nok brændte digterevnen ud i denne besiddelse. Endnu en tid skrev han nye fortællinger, gennemkomponerede Agerhønen, 1947 og bearbejdede essay-samlingen Tanker i en Skorsten, 1948, men gjorde så holdt. Trods de dystre samtidsprægede noveller i Agerhønen (*Ventesalen, Soldaten og Pigen, Manden fra Jorden*) vidner samlingen om udstrålingen fra en anden kerne end den eskatologiske. Det er lyset fra barndommen som overstråler de fleste fortællinger. Men opbyggeligheden lå på lur (som i titelnovellen) og tvang H. til en radikal overvejelse af sin situation som kunstner. Han vidste at han 1949, da han fyldte fyrrer, stod ved en skillevej.

Selvbesindelsen medførte at fiktionsdigtingen nu veg for den dokumentaristiske, historisk eller aktuelt-polemiske fremstilling af emner som bidrog til samtidens selvbesindelse. Denne udvikling som fortsatte helt til dødsåret 1955 blev kun afbrudt af én større fri skabelse, H.s berømteste, men langt fra betydeligste roman: *Løgneren*, 1950. Den blev skrevet som radiroman på et ældre novelleudkast, *Isen bryder*, fra 1945, og på forbløffende kort tid – under inspiration af det opbrud fra „kunsten“, dvs. fra den æstetiserende livsholdning som er bogens grundmotiv. Løgneren er en dagbogsroman, skrevet af Sandøs degn Johannes Vig som dels iagttaget, dels involveret i kærlighedstrekanten Oluf-Annemari-Ingeniøren, og som lider et afgørende nederlag på det

handlingsplan hvor menneskeskæbner afgøres. Så langt er fiktionen troværdig og artistisk fuldkommen. Men i fortællingen indgår at dagbøger er ført et år efter de hændelser den skildrer, og mellemtiden er Johannes Vig kommet til en erkendelse som er ensbetydende med en etisk skæbneaccept. Det virker som en hensigt der forstemmer. H. har villet en vækst og modning hos sin hovedperson som hans leg både med det etiske og religiøse blokerer for. Elskovsforholdet mellem Johannes og Rigmor skulle – som i Midsommerfesten – indeholde et moment af frelsende mysterium, gennemspillet parallelt omkring den tekst fra Lukasevangeliet (11,14) som degnen prædiker over: uddrivelsen af den urene ånd. Degnen skulle forvandles fra en jæger og omstrejfer, bedærer og immoralist, til et menneske som vælger sine vilkår og ændrer sin tilværelse. Men han var ikke gjort af det samme stof som sin skaber. H. valgte selv fra nu af, med et udtryk af Johannes Vig, de faste kundskaber. Allerede før han i efteråret 1949 skrev *Løgneren* havde han to skibe på bedding: det polemiske essay *Leviathan*, 1950, og storværket *Orm og Tyr* 1952, om vore forfædres tro. *Leviathan* publiceredes i en første-version i Heretica og gik direkte ind i det opgør tidsskriftets forfattere udkæmpede med repræsentanter for ideologisk-dogmatiske retninger i tidens åndsliv såvel inden for naturvidenskab, marxisme, nyradikalisme og klerikalisme som inden for den social-realistiske skønlitteratur. Ud af opgøret, som H. foretog især med marxismen, fremstod hans retssyn som det bærende element i hans hele livsanskuelse. Og dette retssyn, den ældste arv fra tingalmuen i landsbygden i tidlig middelalder, er også den bærende vision i *Orm og Tyr* under fremstillingen af religiøse forestillingers konkrete, magiske eller rituelle udtryk fra stenalder til romansk tid. Som H. under den tyske besættelse skrev om vikingetiden, men havde nazismen i tankerne, skrev han i *Orm og Tyr* om folkelige, livsopholdende og ondtafværgende magter som hans samtid forekom ham fattig på. Kun i friheds- og retssynets navn, og på baggrund af besættelse og folkestrejke, mente han at kunne fremkalde forståelse for tidens dybeste savn.

Retssyn og forsynstro har i alle religiøse forestillinger, som *Orm og Tyr* beskæftiger sig positivt med, hørt sammen som udtryk for store og rolige guddomme, mennesker kunne føle tryghed ved. Men rets- og forsynstro i forhistorisk tid og romansk middelalder fandt H. (som Vilhelm Grønbech) at den senere gotiske middelalders pilgrimssyn brød med. Da frelse og salighed med dette syn blev lagt ud i det hinsidige, forrådttes det dennesidige, og den rå magtstræben

blev sat fri og intensiveret med stadig større betænkelse af naturen og samfundets indretninger. Pilgrimssynet førte direkte frem mod 1900-tallets kulturkrise. „Maaske er det en vel flot Forenkling,“ skrev H. i et brev, men den var i hvert fald rugtbar. Orm og Tyr blev, med fremhævelsen af let livsvelsignende religiøse eksistensmotiv, et korrektiv til moderne gudløse tilværelsesforklaringer, og i sin redegørelse for opstandelsestanken i romansk kristendom kulminerer bogens udfordring til ateismen: „Har døden ingen gudlommelig modstander, så viser den sig så mægtig, at den synes at være en dominerende egenkab ved selve livet. Den er virksom altid, den er så færdige i et menneske længe før den fryser livet ud af ham, den er der som angst, skademagt, villesbrist, ja alskens indre skade.“ Opstandelsekraften derimod holder livet rent, den er i det nærværende som Guds rige er i det nærværende. Bogens titel hentyder til den folkelige myte om yren som er gudskraft, og ormen som er dødsnagt, og kampen mellem de to i ubrydelig løvundtet spænding dér hvor mennesket begriber og bekræfter sine grundvilkår. Orm og Tyr blev forberedt på rejser i danske og højnordiske landkaber hvor kirker og fortidsminder blev studeret og tegnet af Sven Havsteen-Mikkelsen som illustrerede bogen med ca. fire hundrede træsnit. Forlængelser af disse rejser førte fortæller og illustratør til Øvre Gudbrandsdal i Norge 1950, til Sydslesvig 1951 og Island og Færøerne 1952 – og selve rejsetemaet blev det sidste frydefulde i H.s iv. Det blev gennemspillet i tre bøger, *Kringen*, 1953, *Dansk Vejr*, 1953 og *Rejse paa Island*, 1954, hvoraf den sidste er så langt den værdifuldeste. De har alle naturoplevelsen som udgangspunkt for historisk fremstilling og refleksioner over nordisk folkesind og kultur. I dem alle søger H. umiddelbare udtryk for sin identitet. Syd for Ejderen rejste han aldrig og ønskede det næppe heller. Den gamle rigsgrense var for ham også en kulturgrænse, skønt han vidste hvor nægtig en indflydelse europæisk kultur gennem årtusinder har haft på den nordiske. Græsk og middelalderlig katolsk tænkning indgik da også som elementer i hans egen dannelse, såvel som impulser fra moderne amerikansk og europæisk litteratur. Men han frygtede kontinentet. Ikke for påvirkningen fra dets æstetiske kultur, men for dets sociale og politiske. Ældgammel tradition for magtkoncentration under gudekejsere, jespoter, soldaterkonger og diktatorer stod som skræmmende spor. H. hadede og frygtede tillige den revolutionære ånd som var hans indgroede ondeinstinkt for fredselige reformer og retsordens ukrænkelighed uafrystelig imod, og kun alt for vel vidste han hvordan revolutionære be-

vægelser tilsyneladende uundgåeligt undergraver sig selv og udløser nye despotier. Derfor var Ejderen og Dannevirke for H. symboler på andet end tragisk righistorie. De var tillige symboler på levedygtigt demokrati og ældgammel folkesuverænit.

Rejserne og med dem skabelsen af Orm og Tyr befriede H. for skyldfølelsen fra krigens år, afklarede hans selvforståelse som vidende og værnende digter og historisk fortæller og gav ham de sidste fem år, da han levede med Vera og de to børn, Hans-Ole og Mette, i den gamle præstegård Salum ved Lejre, en stor ro og sjælden myndighed i tidens debat og litteratur. Men hans helbred som han drev rovdrift på siden de unge år, blev slidt ned under presset af det store arbejde især siden 1945. Frygt for en tidlig død som blev spået ham i studietiden, øgede hans indsats, og med den selvødelæggelsen, tobaks- og spiritusmisbrug, alt for få søvntimer, en i perioder næsten total søvnløs årvågenhed hvori inspirationen brændte med høj flamme, men på indsats af de sidste fysiske reserver. I maj 1953 konstaterede H.s læge blod i urinen efter et uheld i Stockholm hvor han i distraction kom til at drikke en slurk tetraklorsurt kulstof og fik en perforering af den ene nyre. Efter nytår 1954 var han næsten konstant sløj eller virkelig syg. Han forberedte en ny novellesamling, udgivet posthumt under titlen *Konkyljen*, 1955, men savnede en ny stærk fortællende inspiration som først kom til ham på dødslejet, da han i april 1955 blev indlagt på Bispebjerg hospital hos professor Einar Meulengracht som stillede diagnosen uræmi. Sygdommen var uhelbredelig, og H. døde, efter udarbejdelsen af en omfattende dagbog hvori nye digteriske motiver gennemspilledes, den 27.6.1955. □ Mal. af Sigurd Swane, 1945 (Fr. borg) og 1950. Mal. af Karen Trier Frederiksen, 1952. Linoleumssnit af K. J. Almquist s.å. og 1968. Litografi af Sven Havsteen-Mikkelsen, 1966. Foto.

Bibliografi. Henrik Kettel: M.A.H.s forfatterskab, 1966. *Udg.* Mindeudg. I–X, 1961 (2. opl. 1969–70). Ved korsvejen. Lit. essays, 1965. Verdensromanen. Hist. essays, 1966.

Lit. Aksel Heltoft i Gads da. mag. XL, 1946 295–303. Preben Ramlov i Athenæum II, 1947–48 125–37. Thor-kild Bjørnvig: M.A.H.s digtning, 1949. Samme: Kains alter, 1964. Samme: Forsvar for Kains alter, 1965. Harry Andersen i Ord och bild LX, Sth. 1951 40–48. Torben Dines i Dansk udsyn, 1955 205–22. Jan Nissen sst. 1959 346–59. Aage Henriksen sst. 1965 97–113. M.A.H. til minde, red. Ole Wivel, 1955. Jacob Paludan: Litterært selskab, 1956 66–71. Victor Hellern: M.A.H., 1958. Tom Kristensen: Den evige uro, 1958 128–35. Cai M. Woel: M.A.H. Liv og digtning, 1959. Richardt Gandrup: For og imod, 1960 109–26. Fr. Nielsen: M.A.H., 1961 (2. udg. m. titlen Fra M.A.H.s værksted, 1971).

Hansen, Martin A.

Göran Printz-Påhlson i *Scandinavian studies* XXXVI, Lawrence, Kansas 1964 263–80. Lise Sørensen: Digternes damer, 1964 (3. rev. udg. 1978) 144–52. Jørgen K. Bukdahl i *Studenterkredsen* XXXIII, 1965 17–28. Samme i *Vindrosen* XII, 1965 nr. 3 47–59. Samme i *Tidehverv*, 1967 2–14. Erik M. Christensen: *Ex auditorio*, 1965. Ole Wivel: *Kunsten og krigen*, 1965 79–136. Samme: M.A.H. I–II, 1967–69. Jan Nissen: *Studiebog til Løgneren*, 1966 (2. opl. 1968). Samme: *Den unge M.A.H.*, 1974. Marie Kløvstad Øye: *Det gotiske og det romanske livstema*, Oslo 1970. Lars-Olof Franzén: *Punktnedslag i da. lit. 1880–1970, 1971 102–07 189f.* Aage Henriksen: *Gotisk tid*, 1971 103–72. Finn Stein Larsen: *Prosaens mønstre*, 1971 146–60. Omkr. Løgneren, udg. Ole Wivel, 1971. W. Wayne Schow i *Critique* XV, Atlanta, Georgia 1973 nr. 3 53–65. Aage Krohn: *M.A.H. og evangeliet*, 1979. *AV. Dyremøder og Soldaten og pigen*, 1960–61 (Louisiana).

Papirer i Kgl. bibl.

Ole Wivel

Hansen, Max Josef, 1897–1961, sanger, skuespiller. * 22.12.1897 i Mannheim, † 12.11.1961 i Kbh. F: kaptajn ved Svea livregiment Per Vilhelm Fredrik Schürer von Waldheim (1871–1944) og koncertsanger Eva Benedicte Hansen (kaldet Eva Haller). ~ 21.3.1940 i Kbh. med Britta Annette Sylvester Hvid, * 15.8.1919 i Kbh. (~ 2° med skuespiller Preben Mahrt, * 1919), d. af direktør Sven Sylvester Hvid (* 1894) og Karen Johansen (1897–1949).

H. havde en utrolig karriere. I løbet af et halvt hundrede år nåede han at blive ikke alene Danmarks men Skandinavien og hele den tysktalende verdens store entertainer, og han blev det i kraft af sit glimrende talent og sin enestående flid. – Som ganske spæd blev H. af sin syngende mor der altid var på farten sat i pleje hos familien Bögl i München der tog sig af hans opdragelse, og her voksede han op. Hans tydelige musikalske gaver skaffede ham hurtigt plads i et kirkekor og senere friplads på musikkonservatoriet. Uden plejeforældrenes vidende sang han på forskellige ølknejer, og 13 år gammel debuterede han på kabaret. Snart efter blev han – nu med forældrenes tilladelse – medlem af Müncheneroperaens kor. En impresario, Max Adam, hørte den sjove dreng med den klare sopran. Han gjorde ham til vidunderbarn, gav ham tilnavnet „den lille Caruso“ og rejste et par år land og rige rundt med ham. H. blev groft udnyttet af impresarioen, men han fik dog til sidst frigjort sig for ham og nåede via Warszawa, St. Petersborg, Helsinki og Stockholm 1914 til København hvor han fik sin danske debut i Cirkus Varieté. De følgende år gik med turneer i de danske provinser. Da krigen sluttede havde vidunderbarnet sagt farvel til fløjtsukkerne og operaerierne. Nu var det kabaretrepertoiret, viserne, det gjaldt. Hans lyse stemme, elskelige charme og sceniske

dygtighed åbnede vejen til engagementerne. Efter optræden i bl.a. Oslo (Theater Modern) og København (Apolloteatret) fulgte et tilbud fra varieté Wintergarten i Berlin, og efter succes her lå Tyskland åben for H.: Frankfurt, Dresden, Hamburg, München, Hannover m.fl. Et vendepunkt blev hans optræden på varieté Ronacher Wien. Her hørte Emmerich Kálmán ham hvad der resulterede i et tilbud om at synges den komiske elsker Zsupans parti ved urpremierens på hans nyeste operette *Grevinde Maritza*. Det skete 1924 på Theater an der Wien, de store operetter vugge. Og wienernerne begejstredes. Så fulgte til bud fra Berlin: først var H. knyttet til Metropolteatret, derefter til Grosses Schauspielhaus med roller som Menelaos i *Den skønne Helene* i Ma: Reinhardts iscenesættelse, og Leopold i *Somme i Tyrol*, iscenesat af Eric Charell. På få år var H. nu blevet Wiens og Berlins populæreste operettekomiker. Rollen som Leopold „forfulgte“ han hele livet igennem. Han mente selv at over 300 gange havde han i alt fald spillet den på forskel lige teatre.

I Berlin startede H. sammen med betydende forfattere, komponister og skuespillere „Kabare der Komiker“ som en overgang dannede skole sin genre og blev verdensberømt. Kabareten var i begyndelsen af 30erne et samlingssted for ikke-nazistiske intellektuelle. Men den tiltagende knægtelse af det frie ord gjorde det stadig vanskeligt for kabareten at eksistere, så da Hitler helt tog magten i 1933 tog H. flyvemaskinen til Zürich. Han gik først Tyskland i 1951. De følgende år gæstspillede H. i bl.a. Wien, Amsterdam, Stockholm og København, og han vil huskes for sine roller i lystspil som *Den lille Napoleon*, *En yndig pige*, *Axel i den syvende himmel*, *Levende lys*, *Nitouche* og *Harvey*. Og så naturligvis stadig Sommer i Tyrol. Efter krigen optrådte H. igen i Wien og efter 1951 i Tyskland (Hamburg, Düsseldorf og Berlin), men i de sidste år af 50erne var det dog navnlig Sverige og Danmark der kunne glæde sig over hans eminent teater rutine. Under opførelserne af musicalen *Adam og Eva* i Stockholm 1961 ramtes han af et hjerteanfald der medførte hans død. Han havde slidt sig op. Hans succeser livet igennem var godt nok betinget af glimrende talenter på mange områder, men det var hans flid, hans utrættelige arbejde med rollerne, hans respekt for lystspillet der gjorde at disse talenter virkelig kom til at funkule. Hans udførelse af rollen som Celestin Floridor i *Nitouche* og hans foredrag af vise *Åh, Louise* fra „En yndig pige“ er perler, som ikke kan gøres efter. Hans sprog er næsten et kapitel for sig. Rigstysk, berlinerdialekt og wienerisch beherskede han naturligvis. Med de nordi

ke sprog kneb det lidt mere. Bedst gik det med vensk. Men når han optrådte, blev hans fremnede accent et led i charmeoffensiven. Han talte „kattegatsk“, som han selv sagde. Dog – dansk i ind og lune forblev han hele sit liv, selv om han ildrig lærte at tale sit modersmål helt uden accent.

Han forenede i sin kunst den yderste tekniske kunnen med en charme, en hjerter varme og spontanitet der kunne få den mindre erfarne tilhører il at tro at kunstneren improviserede. En halv nes udsøgte roller i lystspil og operette var hele hans repertoire. Men i disse vil han til gengæld være svær at overgå. H. har medvirket i både tyske, svenske og danske film, bl.a.: *Legationssekretæren*, ty. 1930, *Berlinermøder*, ty. 1932, *Tre piger i en båd*, sv. 1936, *Roser hver aften*, sv. 1939, *Tror du, jeg er født i går?*, da. 1941, *Wienerbarnet*, da. 1941, *Den grønne elevator*, sv. 1944, *Den skønne Helene på eventyr*, sv. 1951, *Hvad vil De ha'?*, da. 1956. – R. 1950. □Tegn. af H. Jensenius udst. 1939. Foto.

M.H.: Det måtte vara underbart . . ., Sth. 1955.

Svend Saaby

Hansen, Max Kjær, se **Kjær Hansen, Max**.

Hansen, Meta Kirstine, 1865–1941, kvindepolitiker. * 22.12.1865 i Fredensborg, † 4.6.1941 i Hilerød, urne på Asminderød kgd. F: parcellist Hans H. (1815–85) og Ida Kirstine Jensine Vilhelmine Norgaard (1832–89). Ugift.

H. var student fra N. Zahles skole 1888 og tog 1893 som første kvinde statsvidenskabelig eksamen. 1896 blev hun assistent i Statens statistiske bureau (nu Danmarks statistik), og da loven om nænds og kvinders lige adgang til statens embeder var vedtaget 1921 udnævntes hun endelig til uldmægtig. Sin afsked søgte og fik hun 1930. – H. tog livlig del i kampen for kvindernes politiske ligestilling og var medlem af Politisk kvindeforenings bestyrelse fra dens stiftelse 1904. Efter at den 1906 skiftede navn til Kbh.s kvindevalgretsforening blev hun formand 1907–15 da foreningen opløstes efter at dens formål var gennemført. I Dansk kvindesamfund var hun en aktiv kraft fra 1906, og hendes kvalifikationer som statistiker hjalp ofte DK – og andre foreninger – i beregninger af kvinders sygelighed, løn- og pensionsforhold. Også Danske kvinders nationalråds styrelse og bestyrelsen for Kvindernes bygning har hun siddet i, og overalt skabt sig en position gennem sin saglighed og intelligens. Politisk tilhørte hun det radikale venstre, og 1917–28 var hun medlem af bestyrelsen for Kbh.s radikale venstreforening. Hendes vidtspændende

interesser og åbenhed fremgår af at hun desuden har været medlem af bestyrelserne for det sociale sekretariat og bibliotek og Højskolen for moderne samfundsvidenskab og politik.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år, 1912 (2. udg. 1939). Kvindernes årbog 1912, red. Ivar Hiort.

Inga Dahlgård (Gyrithe Lemche)

Hansen, Michael, 1762–1844, kancellideputeret. Døbt 11.7.1762 i Humble, † 6.4.1844 i Kbh. (Frels.), begr. sst. (Frels.). F: proprietær Hans Mikkelsen (ca.1720–91) og Bodil Sørensdatter (1722–99). Ugift.

H. blev student 1784, privat dimitteret, og juridisk kandidat 1789. Tre år senere indtrådte han som kopist i kancelliet og fra da af og til hans død faldt hans gerning inden for dette kollegium. 1797 avancerede han til kancellist, 1804 udnævntes han til departementssekretær og chef for 2. departements ekspeditionskontor og 1812 til assessor i kancelliet. Denne sidste udnævnelse skyldte han det meget stærkt forøgede arbejde i kancelliet som medførte at det blev nødvendigt at udnævne endnu en kontorchef i 2. departement. 1826 rykkede H. op blandt de deputerede og blev samtidig chef for brandforsikringsagerne, og 1834 fik han desuden stillingen som decisor for landmilitissagerne. Med udgangen af året 1840 afskediges han fra sine stillinger. Da kancellipræsident F. J. *Kaas 1812 indstillede ham til stillingen som assessor i kancelliet fremhævede han over for kongen H.s udmærkede duellighed, flid og nøjagtighed, ligesom han gjorde ham opmærksom på at H.s ypperlige hukommelse var kancelliet til meget stor hjælp når det drejede sig om at få konstateret, hvorledes man i tidligere tilfælde havde taget på sager af lignende beskaffenhed. – Kancellisekretær 1799. Kancelliråd 1807. Justitsråd 1809. Etatsråd 1816. Konferenceråd 1840. – R. 1829.

Harald Jørgensen

Hansen, Mourits Mørk, se **Mørk Hansen, M.**

Hansen, Niels Anton, 1857–1931, forsøgsleder. * 24.6.1857 i Sdr. Kongerslev ved Ålborg, † 13.7.1931 i Odense, begr. på Sdr. Nørå valgmenighedskgd. F: gårdejer Hans Nielsen (1831–99) og Christine Jensen (1835–1906). ~ 24. 10.1885 i Bovling med Marie Madsen, * 18. 1855 i Bøvling, † 1.11.1917 i Årslev, d. af gårdejer Mads Jespersen (1814–84) og Johanne Jensen (1820–1912).

H. voksede op ved landbruget og lærte tillige mejeri. Nitten år gammel kom han på Tune landboskole og dermed under stærk påvirkning

af A. *Svendsen og Chr. *Christensen. Efter landbrugseksamen fra landbohøjskolen 1879 var han lærer på skolen i Tune til 1882, mens han i de følgende år videreuddannede sig, bl.a. på Askov højskole og på rejser. 1884–88 underviste H. på Ladelund og derefter til 1905 på Dalum landbrugsskole. I 80'ernes debat om stærk eller svag fodring tog han ivrigt del, bl.a. i Vort landbrug som tilhænger af det første. H. var tidligt blevet interesseret i forsøgsvirksomhed, og mens han var lærer på Ladelund bistod han om sommeren P. *Nielsen, Tystofte, ved forsøgsvirksomheden i planteavl. Han udarbejdede allerede her planer for omfattende forsøg med staldgødning og ajle, men først på Dalum fik han lejlighed til fra 1889 at udføre den række ajleforsøg der i høj grad bidrog til at man kom ind på en bedre udnyttelse af ajlen. Da forsøgsstationen i Årslev på Fyn oprettedes 1905 ansattes H. som leder, og han virkede på denne post til 1928. Hans særlige interesse var medvirkende til at forsøg med staldgødning og ajle fra begyndelsen blev en hovedopgave for stationen i Årslev, og det arbejde han her fik udført blev af grundlæggende værdi. H. var en dygtig og omhyggelig forsøgsleder, og hans forsøgsarbejde blev højt værdsat. Den del af forsøgene der angik staldgødningens værdi i forhold til kunstgødningen gav anledning til diskussion, hvad H. havde svært ved at acceptere, men uenigheden gik kun på fortolkningen af resultaterne, ikke disse selv. Til brug for landbrugsskoler skrev han *Jordbundslære*. 1898, mens han senere koncentrerede sig om gødningsspørgsmål, navnlig: *Forsøg med Urin og Ajle paa Dalum Landbrugsskole 1889–98*, 1900, og to store betretninger i Tidsskrift for Planteavl 1920 og 1928 om gødningsforsøgene i Årslev. I fagpressen var han en flittig bidragyder og var medredaktør af *Mælkeritidende* 1889–1905. H. var medlem og til sidst formand for planteavl-udvalget under De samvirkende fynske landboforeninger. – R. 1923.

Hans Appel i *Mælkeritid.* XLIV, 1931 1035–39 = *Foren.* Dalum lærlinge. Årsskr. 1931 7–12; optr. i Tune elevs årsskr. 1932 3–10. Niels Eshjerg i *Tidsskr. for landøkonomi*, 1931 490–93. Karsten Iversen i *Ugeskr. for landmænd* LXXVI, s.å. 468–70 484f. *Fyns tid.* 14.7. og 18.7.1931. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (*Aksel Milthers*)

Hansen, Johannes Nicolaj, 1855–1932, musiker, komponist. * 20.2.1855 i Kbh. (Trin.), † 25.12.1932 sst., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: mel- og grynhandler Christian H. (1827–1915) og Caroline Louise Smidt (1823–1902). ~ 1° 31.12.1885 i Kbh. (Johs.) med Jørgine Theodora Marie Jørgensen, * 29.6.1854 i Kbh. (Helligg.), † 28.10.

1923 sst. (~ 1° med musiker Carl Emil Harald Erichsen, 1842–1913, ægteskabet opløst, han ~ 2° med Karen Hansen, 1854–1932), d. af hører Jørgen Nielsen J. (1820–93) og Elisa Vilhelmine Marie Jørgensen (1824–74). ~ 2° 16.11.1925 i Kbh. (Helligg.) med Oda Amalie Svendsen, * 12.6.1891 i Kbh. (Matth.), † 21.2.1971 sst.. d. af arbejdsmand, senere cigarhandler Frederik Ludvig S. (1866–1926) og Mathilde (Thilda) Johansdatter (1861–1948).

H. uddannedes i violin af Chr. *Schjørring og i klaver, orgel og teori af C. Attrup, studerede desuden hos J. B. C. Dancla i Paris og virkede fra 1872 i forskellige københavnske orkestre, bl.a. hos Balduin *Dahl i Tivoli, indtil han 1885 ansattes som musikdirektør ved Folketeatret (fratrådt 1903); 1876–85 var han medlem af Vald. *Toftes strygekvartet og optrådte ved adskillige koncerter som solist. Som lærer var han 1894–1915 knyttet til blindeinstituttet og 1924–30 til musik-konservatoriet som lærer i instrumentation. Han har skrevet Suite for orkester, ouverturer og en del mindre orkesterværker (opført i Tivoli), en lang række kompositioner for violin (*Stemmingsbilleder. Duetter*), også af instruktiv art, bl.a. en violinskole (1891, med talrige senere oplag) der må betragtes som hans vigtigste arbejde, desuden sange. For teatret skrev han musik til *Andersens Eventyr* (Vilh. Østergaard, Casinc 26.12.1908), pantomimen *En Kærlighedsdrøm* (1912), operetten *Daphnis og Chloë* (Johs. Marer. Frederiksberg teater 17.10.1905), musik til lystspillet *Lette Dragoner* (Folketeatret 7.2.1892) og skuespillet *Uden Midtpunkt* (Folketeatret 29.1.1887). Særlig kendt blev H. ved sine mange arrangementer for violin, orkestermusik arrangeret for klaver, operamusik i orkesterudtog osv. og vandt med årene stort ry som arrangør og instrumentator. – R. 1905. □Foto.

Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917. Nodemanus. i Kgl. bibl. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Abrahamsen¹

Hansen, Niels Jacob, 1880–1969, operasanger * 23.3.1880 i Kelstrup Hyllemark, Stillinge sg. Sorø amt, † 19.9.1969 på Kommunehospitalet i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: typograf Niels Jacob H. (ca. 1856–80) og Birthe Kirstine Christensen (* 1853). ~ 1° 26.10.1902 med Thora Alvilda Henriksen, * 13.9.1880 i Kbh. (Johs.), † 7.11.1916 sst., d. af arbejdsmand, senere vognmand Hans Frederik H. (1852–1901) og Ane Hansen (1845–1929). ~ 2° 14.10.1920 i Køge med Thekla Caroline Henriette Ulla Sophie Boesen, * 24.2.1888 Kbh. (Holmens), † 3.8.1978 i Kbh., d. af lege-

tøjsfabrikant Ludvig Elliot B. (1859–1918) og Augusta Caroline Petersen (* 1865).

H. kom 1894 til Kbh. hvor han en tid lang arbejdede som tapetserer. Hans fremragende stemme der skaffede ham en plads i Garnisons kirkes kor vakte snart opmærksomhed, og efter at han havde gennemgået et kursus hos Emil *Juel-Frederiksen, blev han ved velynderes hjælp i stand til at lade sig uddanne på musikkonservatoriet 1906–08. Blandt hans lærere er der særlig grund til at nævne den fortræffelige sangpædagog Valdemar *Lincke der straks forstod at den unge sanger ejede store muligheder. Da hans fyldige røst syntes at give løfter om en smuk teaterkarriere blev han 1908 optaget på Det kgl. teaters elevskole. 1909 gav han en offentlig koncert der skaffede ham hans livs første store succes. Da H. efter en kortere udenlandsrejse 23.11.1909 debuterede som Rodolphe i *Bohème* skuffedes forventningerne ikke, og han blev straks efter ansat ved teatret hvor han hurtigt fik en fremskudt position. 1911–12 søgte han yderligere uddannelse hos den berømte Jean de Reszke i Paris. I Tenna Frederiksen fik H. en fremragende medspiller, sammen med hvem han bar operaens repertoire i adskillige år. Deres stemmer klædte hinanden, og et stort og begejstret publikum søgte teatret når operaer som *Tosca*, *Madame Butterfly* og *Traviata* stod på plakaten. H. havde til at begynde med store vanskeligheder i dramatisk henseende. Sangen var både udtryksfuld og ægte følt, men ofte svigtede det ydre dramatiske udtryk. I løbet af årene fik han dog mere fasthed over sin form og kunne endogså rent skuespilmæssigt gøre fortræffelige indsatser som fx Canio i *Bajadser* og *Othello* i Verdis opera. Han udnævntes til kammersanger 1918. – R. 1922. DM. 1930. □Tegn. af H. Jensenius, 1927 (Teatermus.). Foto.

Interview i Ekstrabl. 9.11.1944 og i Politiken 26.11. s.å. – Aug. Felsing i Nationaltid. 26.11.1944. K. Flor i Det kgl. teaters progr. nov. 1949. Johs. Fønss i Berl. aften 26.11.1959.

*Torben Krogh**

Hansen, Niels, 1880–1946, maler. * 22.6.1880 i Nørre Vornæs på Tåsinge, † 17.2.1946 på Turø, begr. sst. F: murermester Hans H. (1861–1921) og Johanne Nielsen (1854–1925). ~ 2.6.1908 i Vejle med Anna Kiær, * 22.5.1884 i Svendborg, † 4.12.1972 sst., d. af tandlæge Marinus Peter Jensen K. (1850–1929) og Ida Wiggers (1856–1945).

H. kom i malerlære i Svendborg 1894, blev svend 1898 og arbejdede i København. Ved

lockouten 1899 blev han arbejdsløs, besluttede sig definitivt at bryde med håndværket og begyndte oktober s.å. på Kristian *Zahrtmanns skole hvor han med afbrydelser gik to vintre. For egen regning var han i Paris 1909, og for Anckers legat besøgte han Holland 1930. Akademiet tildelte ham Eckersbergs medalje 1921 for portræt af arkitekt, professor Carl Petersen (kunstmuseet). Han udstillede på Charlottenborgs forårsudstilling 1904–10 og derefter fra 1919, Den frie udstilling 1909, 1911–13, på Grønningen 1915, 1921, udstillingen af arbejder afviste fra Charlottenborg 1905, Ung dansk kunst 1910, Seks yngre malere i Kunstforeningen 1913, i Göteborg 1923, på konststævnet i Forum 1929, de danske udstillinger hos Liljevalch i Stockholm 1919 og i Helsingfors 1928. Desuden holdt han en række separatudstillinger, bl.a. i Kunstforeningen 1916 og 1933. Det er karakteristisk at det var den norske maler Henrik Lund der opdagede H. i hans tidligste begynderår og tog sig af ham, for han hører til den samme type af frie malerbegavelse der maler alt, hvad de træffer på deres vej og som kan se et malerisk motiv overalt. Hos Lund lærte han den brede – måske lidt flotte – udtryksform som kom til at præge hans billeder. Han var kolorist, og der var malerglæde i ham – det hele afhænger af inspirationen og det raske håndslag. Portrætter og landskaber var de emner, han oftest dyrkede, og han gengav det sete med en teknisk færdighed der kunne nærme sig en lidt udvendig virtuositet. Han havde en ret sjælden flair for portrætkarakteristik og forstod at tage sine modeller på kornet, rammende og med et lune som ikke er uden satire, og der er et stærkt vejr i hans søstykke. Blandt hans portrætter findes ikke få officielle bestillinger eller billeder af fremtrædende personligheder. Om end hans produktion kan være noget svingende, hører han i sine bedste ting til sin generations friskeste og oprigtigste malerbegavelse, både som kolorist og stemnings-lyriker. 1921 forlod han København og tog fast ophold på Thurø hvor han delte sin tid mellem maleri og friluftsliv, især på søen. – Malerier i kunstmuseet, museerne i Århus, Fåborg (otte malerier), Maribo, Odense, Randers, Ribe samt i Helsingfors; dekorative arbejder i Svendborg krematorium, Odense handelsstandforening og rådhuset sst. □Selvportrætter, mal. 1895, 1902, 1904, 1906, 1914, i gruppe 1915, 1927, 1940, 1941, dobbeltportr. 1945. Mal. af Valdemar Jørgensen ca. 1903. Buste af Kai Nielsen, 1904. Tegn. af Axel Nygaard, 1909. Malet med Yrsa Lundstrøm af Julius Paulsen, 1912. Tegn. af Hans Henningsen, 1933. Buste af Erik Cohrt s.å. og 1934. Foto.

Hansen, Niels

N.H. Et udvalg af billeder, m. tekst af Chr. Rimestad, 1937 = Danske kunstnere XVI. - Chr. Engelstoft i Tilskueren, 1910 II 131-39. Samme i Pressens mag. 1.9.1917. Andr. Vinding i Politikens mag. 9.9.1923. Samme i Politiken 4.11.1924. V. Wanschier sst. 9.11. s.å. Herman Madsen: Den fynske malerkunst, 1935 84-87. K. Pontoppidan i Danmark II, 1942 463-68. Jesper Ewald: N.H., 1953.

*Sigurd Schultz**

Hansen, Niels Andersen, 1881-1953, redaktør. * 2.5.1881 i Trolddalgårde, Lintrup sg., Haderslev amt, † 8.3.1953 i Åbenrå, urne på kgd. sst. F: gårdejer Christian H. (1847-1914) og Rique Bülowine Salling (1840-87). ~ 3.8.1909 i Skærum med Valborg Hansine Erhardi, * 9.9.1883 i Kbh. (Pauls), † 17.6.1963 i Kbh., adoptivdatter af proprietær Carl Frederik Leopold E., ejer af Dybro, Skærum sg., Hjørring amt (1847-1926) og Anna Theodora Ramsing (1845-1941).

H. blev student, privat dimitteret, i Kbh. 1901, cand.theol. 1908, vendte tilbage til Sønderjylland som frimenighedspræst og ansattes 1909 som medarbejder ved H. P. *Hanssens blad Hejmdal i Åbenrå som han siden var knyttet til bortset fra første verdenskrig da han var indkaldt som tysk soldat. Ved H. P. Hanssens indtræden i regeringen Zahle 1919 blev H. ansvarshavende redaktør og fulgte stedse H. P. Hanssens kurs i grænsepolitikken. Han stod med skarp front mod 1920ernes sønderjyske selvstyrebevægelser og 1930ernes nazisme og LS-bevægelse og måtte kæmpe for at bevare sit blads oplag i konkurrence med de kongerigske bladets fremtrængen, især Jyske Tidende på Sønderjyllands østkyst, i mindre grad Vestkysten i de sønderjyske vestegne. Politisk fulgte H. en liberal linje, fra 1924 da H. P. Hanssen tilsluttede sig partiet venstre, med tilknytning til dette parti og indgik dermed i det i kongeriget for dagblade gængse partimonster. Kort efter H. P. Hanssens død afskedigedes H. som ansvarshavende redaktør 1.8.1936 og efterfulgtes af H. P. Hanssens søn Bjørn Hanssen. H. fortsatte som medlem af bladets bestyrelse til 1950 og helligede sig i øvrigt kollegialt organisationsarbejde. Han sad i Provsjournalistforbundets, senere Dansk journalistforbunds, bestyrelse 1921-29, var næstformand 1931-35, kasserer 1937 og formand 1938-50, var formand for Danske journalisters fællesrepræsentation 1940-42 og 1946-48 og virksom i arbejdet for journalisters pensionsforhold og for journalistkursus ved Århus universitet. 1942-46 var han medlem af radiatorådet og 1946-50 af pressens telegramudvalg. Han deltog i venstres organisationsarbejde i Åbenrå og i byens turistarbejde, var medarbejder ved Sønderjydske Aarbøger og redigerede Sprogforeningens Almanak. H. var højt anskre-

vet blandt kolleger og gjorde som redaktør i en vanskelig tid en betydelig indsats for demokrati og danskhed i Sønderjylland. - R. 1931. □Foto.

Kulturelle forhold i Sønderjylland 1920-42, red. Jakob Petersen, 1943 173-207. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse II, 1951 82. Hejmdal 9.3.1953. Politiken s.d. Journalisten 10.3.1953. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870-1970 II, 1972 780. - Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Hansen, Niels Ebbesen, 1866-1950, landøkonom. * 4.1.1866 på Lustrupholm ved Ribe, † 5.10.1950 i Brookings, South Dakota, USA. F: dekorationsmaler Andreas H. (1826-98) og Bodil Midtgaard († 1882). ~ 1° 16.11.1898 med Emma Elise Pammel, † 1904. ~ 2° 27.8.1907 med Dora Sophie Pammel, † 1945.

H.s far, som i sin ungdom havde haft kunstneriske forhåbninger og en tid besøgt kunstakademiet i Kbh. havde på grund af de økonomiske forstyrrelser efter krigen 1864 vanskeligt ved at tjene til livets ophold for sig og sin familie og rejste 1872 til USA. Hustruen med tre børn fulgte efter n.å. og familien fik bopæl i Des Moines, Iowa. Sønnen kom i amerikansk skole, men for at han kunne vedligeholde sit modersmål lod faderen ham lære H. C. Andersens eventyr udenad. Efter at have taget studentereksamen vaskede H. en tid mellem videnskaben og kunsten - han havde en levende fantasi og poetiske anlæg som bl. a. gav sig udslag i flere digte i amerikanske tidskrifter. Men den videnskabelige drift i ham sejrede, og han fandt i sin forskning fuld anvendelse for sin fantasi. Den førte ham ind i en gerning som blev en livsindsats af overordentlig betydning for amerikansk landbrug og indbragte ham både stor anerkendelse og megen berømmelse. De vigtigste data for hans uddannelse og første praktiske virksomhed er følgende: lærer i engelsk på den danske højskole i Elk Horn, Iowa 1885-86, afgangseksamen fra Agricultural College i Ames, Iowa 1887, lærer i havebrug ved samme 1891-95, Master of Science 1895, professor ved State Agricultural College i Brookings, South Dakota 1895, Doctor of Science ved University of South Dakota 1917.

Som professor i havebrug og leder af plantnings- og havebrugsforsøgene ved have- og landbrugs-skolen i Brookings, en blanding af en praktisk skole og videnskabelig forsøgsstation, bl. a. omfattende en mejeriskole, som 1923-40 blev ledet af en anden landsmand, professor Christian *Larsen (1874-1948), har H. ved mange og lange rejser udført et forsøgsarbejde som fik gennemgribende betydning for landbruget på Amerikas prærier. Han udnævntes 1897 til Agricultural

Explorer for landbrugsministeriet i Washington og foretog i denne egenskab – oprindelig på eget initiativ – otte rejser til Sibirien, Rusland, Turkestan, Afghanistan og Kina for at finde hårdføre planter, buske og træer som egnede sig for eller kunne afpasses til Nordveststaternes barske klima. Disse rejser og de efterfølgende eksperimenter bragte overordentlige resultater. Under en 900 miles lang rejse 1905 gennem det nordlige Gobi til Turkestan fandt han en hårdfør luzerne (am. „Alfalfa“) med hvide blomster og hvidt frø som han bragte til USA hvor denne kvælstofholdige kulturplante – „Hansen Cossack Alfalfa“ er blevet en uvurderlig rigdomskilde, navnlig for præriernes landbrug. Ved frøindsamling og krydsning fremavlede han desuden talrige nye, hårdføre æbler, pærer, blomster, vindruer og andre frugter samt hårdføre roser. Fra en rejse i Sibirien 1913 hjembragte han flere eksemplarer af fedthalefåret som professor James Wilson i Brookings benyttede til frembringelse af en ny hårdfør race af haleløse får der blev stærkt udbredt i Nordveststaterne. – 1934 kaldte den russiske regering H. til Sibirien som rådgiver ved grundlæggelse af en stor landbrugsforsøgsstation. – 1895–1928 var H. sekretær for South Dakota Horticultural Society, 1929–31 præsident for samme. – Af fagvidenskabelige arbejder udgav han *Haandbog om Frugtavl og Træplantning for de Nordvestlige Stater*, 1890 og *Systematic Pomology* (s.m. J. L. Budd, 1903 = American horticultural manual II), foruden en mængde af-handlinger (Bulletins). – Han modtog 1917 George Robert White's Gold Medal of Honor „For eminent service of horticulture“ af Massachusetts Horticultural Society, 1929 American Pomological Society's Marshal C. Wilder Silver Medal for frembringelse af nye frugter, og 1929 Cosmopolitan Gold Medal for Public Service. Et landareal syd for Brookings blev af en kreds af landmænd i South Dakota indrettet til nationalpark med navn „N. E. H. Park“. – Ved siden af sin videnskab gav H. sig tid til at dyrke sine etisk-filosofiske („Ludvig Feilbergske“) anlæg. Ved en lykkelig forening af anlæg og opgaver blev han en nyskaber inden for amerikansk landbrugsvidenskab. □Statue i Brookings 1949. Foto.

Danske i Amerika II, Minneapolis 1909 312-17. De forenede staters da. almanak for 1914, Seattle, Wash., 1913 198–200. Wm. P. Kirkwood i Review of reviews, N. Y. 1913 okt. nr. L. C. Nielsen i Politiken 5.9.1925. Aug. L. Bang og Chr. Warthoe i Dannevirke, Cedar Falls, Iowa 2.1.1946. J. Chr. Bay sst. 13.12.1950. Danmarksposten nov.-dec. s.å. 23f.

A. Kamp*

Hansen, Octavius Thomas, 1838-1903, politiker, højesteretssagfører. * 5.2.1838 i Kbh. (Garn.). † 21.8.1903 sst., urne på Holmens kgd. F: grosse-rer A. N. *H. (1798–1873) og Emma E. Grut (1803–65). ~ 11.11.1865 i Kbh. (Cit.) med Ida Antoinette Wulff, * 16.3.1845 i Assens, † 14. 4.1924 i Kbh., d. af kaptajn-løjtnant, senere kar. admiral Jørgen Peter Frederik W. (1808–81) og Antoinette Christiane Birch (1823–92). – Far til Estrid *Hein. Bror til Harald *H. (1835–1902) og Edmund Hansen *Grut.

H. blev student fra Metropolitanskolen 1855 og cand. jur. 1862. Fra sit hjem var han præget af borgerlig engelsk liberalisme og påvirkedes i dansk folkelig retning af sin skolekammerat Ernst *Trier som han 1865 bistod juridisk ved oprettelsen af Vallekilde højskole. S.å. var han medstifter af Nordisk samfund. H. begyndte sin juridiske løbebane som volontør i justitsministeriet, men tog sin afsked 1865 i protest mod en irettesættelse for at have interPELLERET om den Heltzenske sag (se E. Heltzen) på et vælgermøde. 1868–69 satte han sig under en rejse ind i retsforholdene i Tyskland, England og Skotland, blev 1869 overretssagfører i Kbh., 1874 højesteretssagfører og skabte sig en betydelig praksis. I erhvervslivet var han virksom ved oprettelsen af Dalum Papirfabrik 1873 og for sammenslutningen 1889 af De danske Papirfabrikker i hvis bestyrelsesråd han var formand fra 1894. Han var endvidere medstifter af Sydfynske Jernbaner 1874. – Politisk følte H. sig oprindelig tiltalt af det nationale venstre. Han valgtes til folketinget i Odense 1872 og var blandt de nationale løsgængere der stod det forenede venstre nær. Han stemte mod finanslovnægtelsen 1873 og argumenterede mod venstres krav om folketingsparlamentarisme idet han hævdede at forlig mellem folketing og landsting var nødvendigt sådan som valgmoden til de to ting var. Ved valget 1876 opstillede han ikke, da han fandt at forsoning var skudt langt ud i fremtiden med dannelsen af ministeriet Estrup. I H.s hjem i Tårnbæk kom unge der var grebet af 1870ernes modernisme i kunst og litteratur. H. debatterede gerne med dem og bevægede sig mere og mere over mod venstre og Viggo *Hørup og Edvard *Brandes. 1877 var han forsvarer for Vilhelm *Birkedal der tiltaltes for på Askov højskole at have ordineret lægmanden Cornelius *Appel, Rødding, til præst. 1880 forsvarede han det forenede venstres bestyrelse i ministeriet Estrups injuriersøgsmål og i 1880erne var han forsvarer for venstremænd og socialdemokrater i en række politiske sager. Landskendt blev han som forsvarer for C. *Berg i Holstebro-sagen. H. var medstifter af Kbh.s liberale vælgerforening 1883, dens formand 1885–1902, del-

Hansen, Octavius

tager i interessentskabet bag Politiken 1884, og han bistod bladet på forskellig vis i de første vanskelige år. 1888–90 var han medlem af overbestyrelsen for venstres organisation og valgtes 1890 af venstre i Kbh. til landstinget hvor han sad til sin død. Han så med skepsis på forligsbestræbelserne med Estrup hvis forfatningsstridige handlemåde han ikke kunne tilgive, og stemte 1894 mod forliget. Han tilsluttede sig 1895 venstreformpartiet og hørte til dets radikale fløj. I 1890erne førte H. i en del kriminalsager og i artikler på lederpladsen i Politiken en kamp mod politiets inkvisitionsmetoder. Han var selvskreven til medlemskab af proceskommissionen, men retsplejereformen gennemførtes først efter hans død. Han savnede lederegenskaber og stod politisk aldrig i første række, men hans retsind og advokatoriske evner var uomtvistelige og værdifulde for hans parti og for humaniseringen af retssystemet. □ Pastel af Erik Henningsen, 1889. Træsnit efter foto 1891. Mal. af P. S. Krøyer, 1903, tegn. af samme. Portrætteret på træsnit efter K. Gamborgs tegn. af Holstebrosagen for højesteret.

Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund II, 1924. – Mary Westenholz i Blixeniana, 1979 72–219 (om slægten). N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 694–701. Ill. tid. 11.1.1903. Politiken 22.8.1903. Palle Rosenkrantz: Junkerdrømme, 1918 44f. Estrid Hein i Mit hjem IV, 1926 26–30. Povl Hansen: Højskoleforstander Ernst Trier I, 1928. Vald Koppel: Af Politikens hist. I, 1946.

Helge Larsen

Hansen, Olaf Jonas, 1870–1932, forfatter. * 28.12.1870 i Nakskov, † 9.12.1932 i Århus, urne på Vestre kgd., sst. F: brygger Peter H. (1846–1902) og Rasmine Olsen (1842–1925). ~ 16.12.1906 i Ålborg med lærer Nanna Johanne Meyer, * 3.3.1884 i Kbh. (Helligg.), † 13.11.1969 i Århus (~ 2° 1934 med lærer, senere viceskoleinspektør i Århus Orla Carl Valdemar Berg Nielsen, * 1903), d. af grosserer Rudolph Herman Meyer Haagendal (navneforandring 1909) (1858–1934) og Betty Nathalie Mathilde Schmidt (1862–1936). H. blev student 1888 fra Døckers kursus og cand. mag. 1894 med dansk som hovedfag. Han var derefter lærer i dansk ved københavnske skoler og fra 1906 til sin død ansat ved Århus katedralskole (lektor 1919) hvor han blev en af eleverne stærkt påskønnet lærer. Som forfatter debuterede han 1897 med *Digte*, og i de følgende femten år kom digtsamlingerne *Tre Folkeviser*, 1899, *Undervejs*, 1902, *Tværveje*, 1904, *Nye Digte*, 1907, *Mens Sommeren lider*, 1912, og i 1918 kom en antologi af disse samlinger, *Fra Løvspring – til*

Løvfald. 1912 udkom dramaet *Hos Rhinlandets Drot*, 1914 *I Rungsted Kro* (med billeder af Johs. *Ewalds liv) der blev opført både på Det kgl. teater og i Århus og havde succes begge steder. 1916 opførtes eventyrspillet *Tornerose* i Århus. H. har endvidere udgivet de to kyndige bøger *Ny-islandsk Lyrik*, 1901 og *Islandsk Renæssance*, 1907 samt leveret oversættelser af den ældre Edda og nyere islandsk poesi. Den bedste af H.s digtsamlinger er utvivlsomt *Tværveje*. Den viser med hvilken finhed og omhed han behandler det danske sprog. Han skyede alle arter af retorik og deklamation, hans mål var at levere et sanddru billede af det sarte og uanselige, det hjertegribende i den danske natur og samtidig give et lige så oprigtigt billede af det hemmeligste og mest personlige i hans eget indre væsen. Han forenede det varige, den danske natur, med det flygtige, den enkelte menneskesjæl, men han kunne også i stærkt inspirerede digte hævde sig til en egen mægt og besværgende pates. – R. 1932. □ Buste af E. Ølsgaard, 1932. Foto.

Selvbiografi i Chr. Rimestad: Digtere i forhør, 1906 129–32 og i Nationaltid. 13.9.1915. M. Børup i Århus stiftstid. 16.2.1919. Richardt Gandrup sst. 9.12.1932. Chr. Rimestad: Fra Stuckenbergs til Seedorff II, 1923 108–15. Samme i Politiken 10.12.1932. E. Sejr: Biblioteks- og kulturliv i Århus, 1977 60–69. – Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Chr. Rimestad)

Hansen, Oluf (Ole), 1719–75, søofficer. Døbt 30.8.1719 i Kbh. (Holmens), † 6.9.1775 sst., begr. sst. (Holmens k.). F: kommandørkaptajn Peter H. († 1727) og Elisabeth Pelt (1693–1753). Ugift. H. blev kadet 1727. Sekondljt. 1737. Premierljt. 1740. Kaptajnljt. 1746. Kaptajn 1753. Kommandørkaptajn 1758. Kommandør 1766 og schoutbynacht 1769. H. var 1743 chef for fregatten Christiansø der konvojerede troppetransporter fra Norge. Han var 1744–46 i engelsk tjeneste under den østrigske arvefølgekrig. H. blev 1749 medl. af takkeladskommissionen og indrulleringsofficer i Vestjylland. 1751 var han næstkommanderende i orlogsskibet Nellebladet der gik til Ostindien for at etablere et handelskompagni. Da chefen døde i Tranquebar overtog H. ledelsen og førte skibet hjem 1754. I de følgende år havde H. en lang række udkommandoer som skibschef. 1758 var han således chef for orlogsskibet Ditmarsken under dets besejling sammen med fregatten Christiansborg. 1763 var han observatør ved besejling af galejer og blev s.å. medl. af indrulleringskommissionen. Atter 1766 ledede han besejlingsprøver mellem orlogsskibene Danmark og Prinz Friederich. 1769 blev han chef for eskadren. H. var en af de få søoffi-

cerer der stillede sig positivt over for J. F. "Struensees reformer inden for søetaten. 1771 blev han 2. deputeret i det reformerede admiralitets- og kommissariatskollegium og medlem af den kommission der skulle undersøge det mislykkede togt til Algier 1770–71, s.å. tillige kst. som Holmens chef pga. F. Reiersens suspension fra dette embede. Han blev arresteret jan. 1772 som følge af sin forbindelse med Struensee, fritaget for tiltale, men mistede sin stilling i kollegiet som deputeret. H. fik lov til at blive stående i reglementet som kontreadmiral (før 1771 schout-bynacht) uden dog at blive anvendt i tjenesten. Han var en dygtig og erfaren skibschef der udelukkende faldt på sin deltagelse i den Struenseeske administration.

Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen III, 1923. Inkv. komm. af 20. jan. 1772, samme udgiver I–V, 1927–41.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Hansen, Ole, 1855–1928, landbrugsminister. * 17.12.1855 i Høm ved Ringsted, † 26.6.1928 i Kbh., begr. i Bringstrup. F: gårdejer Hans Olsen (1824–1900) og Sidse Marie Olsdatter (1834–1905). ~ 1° 18.4.1879 i Farringløse med Marie Magdalene Jacobsen, * 20.6.1860 i Skelby, Tybjerg hrd., † 27.3.1880 i Bringstrup, d. af gårdejer Frederik J. (1826–64) og Ane Sophie Nielsen (1836–63). ~ 2° 9.9.1881 i Alsted med Hanne Petronelle Hansen, * 21.6.1859 i Alsted, † 17.1.1935 på Frbg., d. af gårdejer Jørgen H. (1809–88) og Maren Frederiksen (1822–77).

H.s far var ret velstående og deltog som tilhænger af bondevennepartiet i egnens kommunale og politiske liv som også sønnen fra sin tidligste ungdom fulgte med interesse. Han gik i folkeskolen, lærte landbrug i hjemmet, var elev på Hindholm højskole og Tune landboskole og fik egen gård i Bringstrup 1879. Han var medlem af Bringstrup-Sigersted sogneråd 1883–91, dets formand 1886–91. Hans navn blev landskendt da han i spidsen for rådets flertal modsatte sig amtmandens pålæg om at videresende kultusminister Jacob Scavenius' „Mundkurvcirkulære“ til kommunens lærere. Han og hans fæller blev idømt mulkter som de nægtede at betale hvorefter de under energisk protest, navnlig fra H.s side, blev indsat til afsoning i Ringsted arresthus. Han var fra nu af en af egnens ledende mænd, formand for Bringstrup Andelsmejeri, deltager i oprettelsen af Ringsted Andelsslagteri, medlem af Sorø amtsråd 1895–1910 og medlem af bestyrelsen for Den sjællandske Bondestands Sparekasse 1890–1909, det sidste år dens formand. 1890 valgtes han i tilslutning til den Høruske gruppe til folketinget for Lejrekredsen efter Lud-

vig "Holsteins (1839–1912) mandatnedlæggelse, men sluttede sig efteråret 1890 til Frede "Bojsens forhandlingspolitik og blev 1891 formand for Ringsted Folketidende da et lille aktionærflertal svingede bladet over fra radikal til moderat kurs. Marts 1894 sprang han sammen med P. A. "Alberti fra forliget med J. B. S. "Estrup og motiverede sin holdning i meget stærke ord. 1895 var han medstifter af venstrereformpartiet og blev finansudvalgsmedlem, ordfører for tillægsbevillingsloven og medlem af den store skattelovskommission 1900.

H. var landbrugsminister 1901–08, først i ministeriet Deuntzer, fra 1905 i ministeriet J. C. Christensen. Hans udnævnelse betød et socialt skifte. Som „den første bonde i kongens råd“ vandt han betydelig popularitet i sine standsfællers kredse. Han viste rolig og besindig optræden og godt praktisk greb på sagerne som minister. Blandt de reformer han gennemførte omfattede han loven om tiendeafløsning 1903 med størst varme. Den stod for ham og mange andre som den endelige afslutning af den lange kamp for bondens politiske og økonomiske ligeret. Ved lov om fæstehuse 1902 forbedredes leje- og fæstehusmænds retsstilling, og statslåen til jordloder til landarbejdere øgedes 1904. Ved ministeriets rekonstruktion juli 1908 trådte han tilbage til lige med Alberti og udnævntes til landbrugskyndig direktør i nationalbanken. Knap to måneder efter rantes han af det, han betragtede som sit livs største ulykke: Albertikatastrofen. Selvfølgelig havde han ingen anelse haft om Albertis be- dragerier, og der kunne moralsk ingen plet sættes på ham, men han havde stået Alberti særlig nær og havde været bestyrelsesmedlem og fra 1908 formand i bondestandens sparekasse, og der rettedes derfor hårde bebrejdelser imod ham for manglende agtpågivenhed. Han nedlagde straks stillingen som nationalbankdirektør, og 1909 stillede han sig ikke til genvalg i Lejrekredsen. Nu kom de år uden for det offentlige liv som han selv har karakteriseret således: „Jeg glemmer naturligvis aldrig de Aar, hvor jeg sad ved den frosne Rude og aandede for at faa et lille Kighul for en Solstraale“. Solstrålen kom 1914. Der var efter de første års bitterhed blandt de sjællandske bønder mange som med tak mindedes den første bondeminister og ikke kunne forsone sig med, at han vedblivende skulle være udelukket fra det offentlige liv. Ved landstingsvalget i grundlovskampens tegn 1914 var det for at redde det sidste mandat for grundloven nødvendigt for de tre grundlovspartier at holde sammen og de valgte H. i 3. landstingskreds. Han havde derefter sæde i tinget til sin død, fra 1918 som tingvalgt. Han fik straks en fremtrædende

Hansen, Ole

stilling i tinget, blev medlem af finansudvalget 1914–22, formand for landstingets venstre og landstingsformand fra 1922. H.s personlighed var som skabt for landstinget. Bølgerne gik aldrig så højt her som i folketinget. Han var en mester i at anslå den rolige forhandlingstone, og med sin sunde praktiske sans og den stillfærdige autoritet, han efterhånden havde erhvervet også uden for sit eget parti, fik han mere end én vanskelig sag til at glide. – R. 1902. DM. 1903. K.² 1905. K.¹ 1908.

□ To træsnit, det ene 1891, og et litografi. Afbildet på litografi af det første venstreministerium, på P. Fischers mal. af stortingsdeputationens audiens 1905 (Varde mus., slottet i Oslo, Fr.borg), blandt ministre på et par „Mindeblade i Anledn. af Kong Chr.IXs Død“ og på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Radering af Leo Enna. Buste af Bodil Westh. Relief af Johs. Bjerg på mindesten (Ringsted). Foto.

O.H.: Hvorledes jeg blev politiker, i Tiden VI, 1915. – N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901-03 55-60. Folkelæsning 11.5.1902. Ringsted folketid. 7. og 10.9.1906. Sst. 27.6.1928. J. V. Christensen i Tiden 19.9.1913. Politiken 27.6.1928. Berl. tid. s.d. J. V. Christensen: Den første bonde i kongens råd, 1929 (særtryk af Tune elevs årskr. 1929 3–69). Fr. Skrubbeltang: Den sjællandske bondestands sparekasse, 1959. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 II, 1972 601. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Hansen, Oscar Otto Christian, 1856–1938, filosof, pædagog. * 14.12.1856 i Rudkøbing, † 11.9.1938 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: politibetjent Jens H. (1810–80, ~2° 1864 med Bodil Marie Henriksen, 1820–1902, ~1° 1847 med skipper Hans Frederik Hansen, † 1854) og Dilliane Sophie Blangsted (1814–60). ~4.5.1899 i Kbh. (b.v.) med Elisa Philipson, * 20.7.1860 i Kbh. (Mos.), † 31.1.1943 i Kbh., d. af forlagsboghandler P. G. *P. (1812–77) og Bella Nathanson (1816–1912).

H. blev i Nykøbing F. uddannet i vinkyperfaget og arbejdede en tid i brødrenes forretning i Svendborg. Lyst til bogligt arbejde i forbindelse med en stærk interesse for religiøse problemer førte ham ind på tanken om at studere teologi, og 1882 blev han student (privatist) fra Haderslev læreres skole. Religionshistoriske, sproglige og filosofiske studier førte ham imidlertid ret hurtigt bort fra teologien, og 1887 tog han magisterkonferens i filosofi. 1892 disputerede han for den filosofiske doktorgrad med *Undersøgelser vedrørende Grundlaget for Kant's Erkendelsesteori*, og i de følgende otte år forelæste han som pri-

vatdocent over filosofiske og religionshistoriske emner. 1905 blev han der siden 1884 havde undervist i pædagogik på Vesterbros seminarium beskikket til som docent at lede undervisningen i pædagogik ved prøven for lærere og lærerinder ved de højere almen-skoler, uden dog at være ansat under universitetet. Han virkede som docent til 1922 da sygdom nødte ham til at nedlægge arbejdet. – Stærkt socialt interesseret kom H. tidligt ind i det folkeoplysende arbejde i Kbh. 1883–92 var han medlem af bestyrelsen for Studentersamfundets aftenundervisning for arbejdere. 1887 var han medstifter af Provinsbørns feriebesøg og 1892 stifter af og (indtil 1902) formand for Studentersamfundets museumsudvalg; tillige virkede han ivrigt for sport og skolesangstævner. 1910–12 var han formand for spejderkorpsets bestyrelse (1924 æresmedlem af korpset). 1883–1907 var han medleder af forskrivning af videnskabelig engelsk litteratur og 1912 stifter af og formand for Foreningen for videnskabelig pædagogik. 1896–1903 repræsenterede han i folketinget Valbykredsen (venstrereformpartiet), og 1901–12 var han medlem af havnerådet og 1904–12 formand for dettes budgetudvalg. Endvidere har han haft sæde i komiteen for Ny Carlsberg glyptoteks nybygning. – Foruden talrige artikler i dagblade og tidsskrifter skrev H. *Troen som bevidsthedstilstand. En psykologisk skitse*, 1887, *Kortfattet Fremstilling af de østasiatiske Religioner*, 1893, *Fra åndslevet i det klassiske Kina*, 1894, *Filosofien i Danmark i det 18. og 19. Aarhundrede*, I, 1897, *Opdragelseslære*, 1898, *Udviklingslære*, 1902, *Pædagogik* 1-11, 1916–20 (III foreligger i manuskript), *Pædagogisk Teori og Filosofi* (i Festskr. til professor Otto Andersen, Kria. 1921) og *Børnene og Livets Lære*, s.å. En selvbiografi foreligger i manuskript. – Som filosof var H. udpræget positivist, med særlig interesse for logiske og erkendelsesteoretiske problemer. □ Træsnit 1895 efter tegn. af Bourgeois. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1892 115f. Kbh.s univ.s årbog 1905–06, 1908 406. O. H.: Hvorledes jeg blev politiker, i Tiden VI, 1915 38–40. – N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 196–99. Den blå bog. Festskr. for studenterne 1882 fra Haderslev læreres skole, 1907 149. Anathon Aall: *Filosofien i Norden*, Kria. 1919 193. Chr. B. Flagstad i *Vor Ungdom*, 1917 329–35; 1920, 155–61.

*S. V. Rasmussen**

Hansen, Oskar Valdemar, 1895–1968, forfatter, journalist. * 23.7.1895 i Kbh., † 24.5.1968 sst., begr. sst. (Bispebjerg). F: typograf Oskar Valdemar H. (1873–1958) og Thyra Jacobsen († 1926). ~9.7.1929 i Kbh. med Ragna Møller, * 1.3.1906

i Kbh., † 9.5.1974 sst., d. af skorstensfejermester Hjalmar Vilhelm M. (1882–1953) og Meta Marie Pedersen (1885–1950).

H. stammede fra et socialdemokratisk hjem og kom 1911 ind i partiets ungdomsforbund (SUF) hvor han fik flere tillidshverv. Han blev udlært typograf men arbejdede også som skibsværfts- og havnearbejder. Fra 1913 skrev han agitationsdigte og forskellige artikler til SUFs blad *Fremad*, senere til syndikalistbladet *Solidaritet* og den kommunistisk orienterede avis *Klassekampen*. 1919 fulgte H. flertallet i SUF som brød med socialdemokratiet og oprettede Danmarks venstre-socialistiske parti der året efter tog navneforandring til Danmarks kommunistiske parti. H. fik ansættelse som journalist ved venstresocialisternes avis *Arbejdet* som 1921 blev til *Arbejderbladet*. I disse revolutionære brydningsår blev H. kendt for sin gendigtning af de russiske rødgardisters march *Brødre, lad våbnene lyne*, 1919, men også nogle af hans egne sange slog igenem, fx *Når jeg ser et rødt flag smælde*, 1923. 1922 vendte H. tilbage til socialdemokratiet som knyttede ham til eftermiddagsbladet *Klokken 5*. 1930–60 var han medarbejder ved *Social-Demokraten*. I mellemkrigstiden var H. stærkt engageret i den socialdemokratiske agitation og blev partiets lyriske agitator. Det var ham der skrev slagsangen *Danmark for folket*, 1934, inspireret af det socialdemokratiske program af samme navn (s.å.) hvori partiets udvikling fra klasseparti til folkeparti endegyldigt fastslås.

H. var fremtrådt som socialistisk kampliriker, men i hans debutsamling *Under røde Faner*, 1929, er tonen fredeligere, selv om både denne og de efterfølgende digtsamlinger *Kamp*, 1932 og *Kammerater*, 1935, bærer præg af hans revolutionære fortid. H.s patetiske holdning og brug af bombastiske symboler fik en mere udtalt sentimental karakter i *Digte om min Dreng*, 1937 og *Jævne Folk*, 1947. I *Nye digte*, 1965, findes der en sporadisk kritik af de udviklingstendenser i den socialdemokratiske del af arbejderbevægelsen som han selv havde været med til at fremme og i hvis tjeneste han havde stillet sit forfatterskab. H.s lyriske produktion er meget blandet, men enkelte af hans sange hører endnu til de mest populære i arbejderbevægelsen og er sat i musik af bl.a. Erik *Fiehn, Oskar Gyldmark og Otto *Mortensen. □ Mal. af Hj. Kragh-Pedersen, 1930. Buste af Bibi Tscherning Møller, 1932. Tegn. af Hans Bendix, Herluf Bidstrup, Anton Hansen og Hans Lollegaard. Foto.

O.H.: Udvalgte digte og sange, 1955. Carl Heinrich Petersen: Danske revolutionære, 1970 23–33.

Carl Erik Bay

Hansen, Ove Anders Ovesen, * 1895, direktør for De forenede jydsk Farverier og Trikotagefabrikker. * 22.3.1895 i Skive. F: købmand, senere direktør Gregers H. (1857–1944) og Margrethe Ovesen (1861–1944). ~ 4.6.1920 i Hellerup med Mary Lund, * 2.10.1898 i Rønne, d. af vicekonsul, skibсреder Christian Peter L. (1855–1927) og Marie Christiansen (1865–99).

H. voksede op i Skive hvor hans far gennem mange år drev en trikotageforretning indtil han 1907 blev medejer af og direktør for tekstilfabrikken Dollerup Mølle ved Viborg. Efter sin skolegang gennemgik han 1910–16 en omfattende uddannelse i tekstilbranchen på K. Madsens trikotagefabrik i Horsens og senere på Den jyske handelshøjskole i Århus. 1917 blev han medarbejder hos faderen på Dollerup Mølle – der 1914 var blevet sammensluttet med tekstilvirksomheder i Esbjerg, Århus og Vestbirk til De forenede jydsk Farverier og Trikotagefabrikker – og var i en kort periode kontorchef på Århus-fabrikken inden han 1919 fik ansættelse som driftsleder på Brdr. Volkerts Uldspinderi- og Klædefabrik i Kolding. 1923 kom H. tilbage til De forenede Farverier og Trikotagefabrikker som administrerende direktør, og i de følgende år gennemførte han en kraftig udbygning og modernisering af virksomhedens hovedafdeling i Århus, bl.a. ved opførelse af et stort nyt fabrikskompleks 1930–31. Han var meget virksom for at indføre nye produkter og maskiner i tekstilfabrikationen og var således blandt de første i branchen der i større omfang begyndte at arbejde med kunststoffer (nylon). I en længere årrække horte De forenede jydsk Farverier og Trikotagefabrikker til de førende inden for branchen. H. var desuden leder af det ansete klæde- og konfektionsfirma Chr. Juncher i Randers. Gennem 1950'erne udvidedes firmaet med en række datterselskaber, men rammes i løbet af 1960'erne og 70'erne, i lighed med mange andre virksomheder inden for tekstilbranchen, hårdt af handelsliberaliseringen og den deraf følgende internationale konkurrence, og firmaet standsede 1979 produktionsvirksomheden.

H. har i kraft af sit organisationstalent og sin store arbejdssevne gennem årene haft en lang række tillidshverv i erhvervslivet, såvel i som uden for tekstilbranchen. 1939–56 var han medlem af Tekstilfabrikantforeningens hovedbestyrelse og sad som bestyrelsesmedlem i Århus Oliefabrik 1944–76 (formand 1959–74) og Den danske Provinsbank (Århus Privatbank) 1955–

Einar H. Tønnesen: Brydningsår, 1930 42 85f 105f 112f 131f 135 137 139. Jul. Bomholt: Moderne skribenter, 1933 219–27 (heri selvbiogr.). Cai M. Woel i efterskr. til

Hansen, Ove

75 (viceformand 1967–75) ligesom han har været medlem af Dansk Arbejde's hovedbestyrelse. – H.s bredt spændende interessefelt og imødekommenhed har desuden givet sig udslag i hans engagement i forbindelse med Århus universitet (bestyrelsesmedlem i Universitetssamvirket og Filtenborgs legat) samt i formandsposten 1949–72 i organisationen De fattiges jul. På sit gods Tustrup ved Randers var han gennem mange år en ivrig opdrætter af fuldblodsheste.

Også sønnen **Jørgen Gregers Ovesen H.**, * 20.8.1921, der 1952 blev meddirektør i virksomheden, har ligeledes i en årrække gjort sig stærkt gældende i erhvervsorganisationerne, bl.a. som formand for Tekstilfabrikantforeningen 1961–75, medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse 1962–75, af industrirådets forretningsudvalg 1968–76 samt som formand for Jysk teknologisk institut 1958–78. R. 1965. R.¹ 1974. – R. 1950. □Foto.

Børsen 29.12.1947. Århus stiftstid. 31.1.1954 og 20.3.1955. Berl. tid. 20.8.1971.

Erik Korr Johansen

Hansen, Ove Henry, * 1909, handelsminister, borgmester. * 24.9.1909 i Slagelse (Skt. Mikkel). F: baneformand Henrik H. (1863–1939) og Anna Marie Hansen (1874–1945). ~ 1° 14.11.1943 i Ballerup med ekspedient Agnete Johanne Korsholm, * 25.8.1919 på Frbg. (Skt. Lukas), † 24.4.1951 i Ballerup, d. af maskinarbejder Aksel Robert K. (1895–1946) og Ella Marie Kirstine Hansen (1896–1968). ~ 2° 27.10.1956 i Kbh. (Hans Egede) med handelsfaglærer Lis Eyermand-Petersen, * 19.12.1924 i Kbh., d. af kunsthandler Svend E.-P. (1895–1970) og Helvig E.-P. (* 1894).

H. tog præliminæreksamen i 1926 og gennemgik almindelig handels- og kontoruddannelse. Han var i en lang årrække beskæftiget i American Gulf Oils administration samtidig med at han blev engageret i lokalpolitik i Ballerup. Her var han socialdemokratisk partiformand og kom i Ballerup-Måløv sogneråd 1937 hvor han var formand 1942–52 og derefter borgmester 1952–67. Samtidig med det kommunalpolitiske arbejde var H. medlem af folketinget; han var 1950 opstillet i Skanderborgkredsen og valgtes 1953–73 og 1975–77 i Roskilde amtskreds. Ved Tyge Dahlgaard's tilbagetræden som handelsminister i oktober 1967 overtog H. denne post i ministeriet Krag II og var derefter minister til regeringens afgang februar 1968. Handelsministeriet var egentlig ikke H.s politiske område. Både før og efter ministerperioden blev han især brugt i kommunal- og skatte-politiske anliggender, så-

vel i folketinget som i det partiorganisatoriske arbejde. Han havde her oparbejdet en betydelig saglig indsigt der gav ham en væsentlig indflydelse på formuleringen af socialdemokratiets kommunalpolitik. Han har skrevet flere bøger om emnet, bl.a. den meget benyttede *Kommunalkundskab*, 1966. H. var medlem af Europarådet 1967–73 og af Europaparlamentet 1976–77. □Foto.

Vagn Dybdahl

Hansen, Ove Høegh, se Høegh Hansen, Ove.

Hansen, Hans Christian Peter, 1840–1905, journalist, litteratur- og teaterhistorisk forfatter. * 27.4.1840 i Kbh. (Helligg.), † 5.4.1905 i Hellerup, begr. i Kbh. (Ass.). F: kobberstikker, gravør, senere fotograf Anders H. (1810–79) og Bollette Marie Krogh (1815–77). ~ 22.8.1879 i Kbh. (Garn.) med Asa Catharina Ekman, * 2.9.1854 i Kbh. (Garn.), † 13.11.1933 sst., d. af mægler, grosserer, kaptajn, senere oberst ved det borgerlige artilleri Johannes Peter Ferdinand E. (1811–83) og Annine Holgine Marie Jørgensen (1820–59). – Bror til Adolf *H.

H. blev student 1860 fra v. Westens institut, cand.phil. n.å. og fik 1863 accessit for besvarelsen af universitetets prisopgave om skæbneideen i græsk tragedie. Såvel af Studenterforeningen som af Studentersangforeningen var han et skattet medlem og delte sig i øvrigt mellem journalistisk og litterær forfattervirksomhed. Som journalist slog han igennem med de ugentlige føljetoner om de forskellige emner han under mærket Cabiro 1867–71 skrev i Dagbladet (et udvalg udkom 1870 i bogform); ved deres livlige stil og kvikke omdømme fandt de mange læsere og bevirkede at bladet 1869 sendte ham som referent til Suez-kanalens åbning ved hvilken lejlighed han stiftede personligt bekendtskab med så prominente folk som H. M. Stanley og Henrik Ibsen. 1872 påbegyndte han udgivelsen af det litterært-æstetiske ugeblad Nær og Fjern hvor han ligesom C. St. A. "Bille og Vilhelm" Topsøe under pseudonymet Zodiacus bragte politiske portrætter som H. under samme dækningsnavn udgav 1875 i *Parlamentariske Stjernebilleder*. Bladet fandt i 70ernes kampe sin plads til højre, og da det 1880 forenedes med Illustreret Tidende var han redaktør af dette blad indtil 1884 og knyttede H. S. "Vodskov" som førende kritiker til det. Siden 1885 skrev han i mange år kronikker i Nationaltidende. 1881–88 var han formand for den kbh.ske journalistforening; ligeledes var han formand for højre- og venstrepressens komité til

varetagelse af de bladlige interesser under udstillingen 1888.

Sin litterære virksomhed begyndte H. 1867 med en fortræffelig lille bog om J. L. Heibergs første polemik og hans *laterna-magica*-vise. 1870 udsendte han den anselige, med forfatterkarakteristikker forsynede antologi *Nordiske Digtere i vort Aarhundrede* (2. udgave 1880); af hans andre udgiverforetagender har Blichers digte (I–II, 1870) og noveller (I–IV, 1882) haft betydning for publikum. Efter opfordring af P. G. Philipsens forlag med R. Koenigs 1878 udkomne illustrerede *Deutsche Literaturgeschichte* som mønster skrev han en tilsvarende dansk litteraturhistorie i to bind 1886 (2. udg. I–III, 1902) som 1889–96 efterfulgtes af en ligeledes illustreret dansk teaterhistorie i tre bind til hvis fremkomst Ernst Bojesen tog initiativet. Skønt intet af værkerne hviler på dyberegående studier eller giver udtryk for særpræget originalitet i opfattelsen vandt navnlig litteraturhistorien megen påskønnelse og ikke med urette; det rige billedstof, de velvalgte prøver på svundne tiders poesi og prosa, den klare og underholdende fremstilling åbnede adgang til en verden der dengang var så godt som ukendt for den dannede almenhed, og ikke få af dem der da var unge står i taknemmelighedsgæld til bogen for vækkelse af kærlighed til vor litteratur. – Af H.s egne poetiske frembringelser lever blot digtet til I. regiment: *Tak for din Daad* (skrevet 1864); hans roman *Kristian Kjøbenhavner*, 1882 er ikke længere læselig. Til gengæld har han indlagt sig stor fortjeneste ved en række fortrinlige oversættelser af fremmede digterværker: Molières *Misanthropen*, 1880, *Fruentimmer-skolen*, 1885 og *Amphitryon*, 1901, Goethes *Faust*, 1881–89, *Herman og Dorothea*, 1892 og *Iphigenia paa Tauris*, 1893, Schillers *Wilhelm Tell*, 1895. Faust-oversættelsen der i særlig grad fandt almindelig og berettiget anerkendelse, og så i udlandet, førte H. ind på en nærmere beskæftigelse med Goethe, og han efterlod sig halvvejs færdig en stor Goethe-biografi der fuldendtes og udgaves af Raphael Meyer 1906. – 1894 blev H. kommitteret hos chefen for Det kgl. teater; han fratrådte stillingen 1899 og var derefter censor indtil sin død. Et yderst livfuldt billede af hans danske uimponerethed under Ibsenfestlighederne i Kbh. 1898 har Peter Nansen givet i „Portrætter“, 1918. – Tit. professor 1883. Etatsråd 1899. – R. 1894. DM. 1898. □ Afbildet på Magnus Petersens stik af nord. digtere, 1868. Træsnit 1894. Tegn. af Alfred Schmidt, 1898 (Fr.borg) og af samme (Kgl. bibl.). Foto.

Breve fra Henrik Ibsen I–II, 1904. – Axel Sørensen: Studentersangforen. 1839–1889, 1889. Carl Behrens i III. tid. 12.3.1905. Sst. 9.4. s.å. Alfr. Ipsen: Litterære

portrætter, 1906 16–31. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv, 1930 132–43. – Papirer i Kgl. bibl.

Carl S. Petersen*

Hansen, Peter Andreas, 1795–1874, astronom. * 8.12.1795 i Tønder, † 28.3.1874 i Gotha, begr. sst. F: guldsmed Nicolai H. (1755–tidligst 1819, ~ 2° 1809 med Anna Elisabeth Offersen, 1775–1819) og Anna Henriette Köhn (1760–1808). ~ 8.1.1828 i Gotha med Auguste Leopoldine Lina Braun, * 16.3.1811 i Gotha, † 1.4.1889 sst., d. af hertugelig hofjæger og skovrider, senere forstmester Friedrich August B. (1779–1854) og Barbara Catharina Henneberg (1780–1846).

Allerede i Tønder skole viste H. store anlæg for matematik og fysik, og hans interesse holdt sig da han efter sin konfirmation kom i urmagerlære i Flensborg. Faderen modsatte sig hans ønske om at studere videre, og efter endt læretid 1818 drog han på vandring, var bl.a. i Berlin. 1819 nedsatte han sig som urmager i Tønder. En søsters sygdom 1820 bragte ham i forbindelse med en matematisk interesseret læge, Dirks, og denne overtalte faderen til at give H. lov til at rejse til Kbh. for at studere hos lederen af den danske gradmåling, H. C. Schumacher. Denne blev snart klar over H.s store evner, fik ham først bragt ved gradmålingen i Holsten og 1821 ved den danske gradmåling. 1822 fik han ansættelse ved observatoriet i Altona hvor hans virksomhed snart tiltrak sig opmærksomhed. Han var bl.a. medarbejder ved det af Schumacher stiftede *Astronomische Nachrichten*. 1825 efterfulgte han J. F. Encke som direktør ved observatoriet i Gotha og virkede her til sin død i næsten 50 år. Flere gange afslog han lokkende tilbud, fx 1839 fra Dorpat, 1847 fra Königsberg og 1857 fra Kbh. H.s arbejder ligger både inden for den praktiske og den teoretiske astronomi. I stedet for det gamle, tarvelige observatorium byggede han 1857 et nyt, og de mange praktiske erfaringer han herunder gjorde fik senere stor betydning for andre observatorier. Han har således ved sine arbejder: *Methode mit dem Fraunhofer-schen Heliometer Beobachtungen anzustellen*, 1827, *Theorie des Aequatorials*, 1855 og *Theorie des Passageinstruments*, 1858 lagt et grundlag som nu er klassisk. Også til teoretisk geodæsi, dioptrik og sandsynlighedsregning gav han bidrag. Men det som mere end noget andet har sikret ham plads blandt de største astronomer er hans arbejder henhørende under himmelmeknikken, særlig perturbationsteorien. Allerede 1829 offentliggjorde han i *Astronomische Nachrichten* grundtrækkene i sin teori som han senere videre udviklede dels i selvstændige værker, dels i Videnskabselskabernes skrifter i Berlin, Leipzig

og Paris. Bl.a. gav han betydningsfulde bidrag til den vanskelige teori for månens bevægelse. Det praktiske resultat heraf var hans 1857 af det britiske admiralitet udgivne *Tables de la lune*, som har haft grundlæggende betydning, om end de nu ikke længere kan tilfredsstille kravene til nøjagtighed.

Sammen med C. F. R. "Olufsen" udgav han *Tables du soleil*, 1853 (supplement 1857) som afløste F. Carlini-Bessels indtil de selv afløstes af U. J. J. Leverriers. – H. var medlem af henvend tyve lærde selskaber og fik tre gange Royal Astronomical Societys guldmedalje. – Gehejmeråd. □ Litografi af Rud. Hoffmann, 1856, efter foto. Træsnit af Søborg, 1874.

Bibliografi i Neue deutsche Biographie VII, Berlin 1966 630f. – W. S[chreibner] i Vierteljahrsschr. der astronomischen Gesellsch. X, Lpz. 1875 133. Allgemeine deutsche Biographie X, Lpz. 1879 535–41. Ludwig Andrensen: Beiträge zur neueren Geschichte der Stadt Tondern, Flensburg 1943 124–27.

Poul Heegaard*

Hansen, Peter Emanuel, 1846–1930, forfatter, oversætter. * 12.10.1846 i Kbh. (Frels.), † 23.12.1930 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: arbejdsmand, senere værftsholder og sukkerhusforvalter Gotfred H. (1814–86) og Mariane Dam (1815–1902). Kalder sig på sine på russisk udgivne bøger Pëtr Gotfridovič Ganzen. ~ 19.1.1882 i Irkutsk med Marija Aleksandrovna Engelfeldt, * 22.7.1852 i Bijsk, Vestsibirien, † 29.1.1888 i St. Petersburg. ~ 2° 24.8.1888 i St. Petersburg med oversætter Anna Vasiljevna Vasiljeva, * 8.12.1869 i Kasimov, Guv. Rjazan', † 1942 i Leningrad, d. af æresborger Vasilij Vasiljev († 1891) og hustru, f. Alanceva († 1890).

H. havde fra sin ungdom stærke litterære interesser og var 1865–70 skuespiller ved Det kgl. teater. Derefter fik han ansættelse i Store Nordiske Telegrafselskab og udsendtes 1871 som telegrafist til Sibirien. Fra det danske selskab gik han over i det russiske telegrafvæsens tjeneste og forflyttedes 1881 til St. Petersburg (Leningrad) som lærer i engelsk og telegrafi ved det elektrotekniske institut. – Den interesse for samfundsspørgsmål H. lagde for dagen i sin forfattervirksomhed i 90'erne henledte den russiske regerings opmærksomhed på ham, og han blev benyttet som leder af socialt arbejde, særlig under hungersnøden 1899–1900. 1904–07 var han som embedsmand knyttet til „Kejserinde Marias Institutioner“ hvorunder en del af det russiske undervisnings- og forsørgelsesvæsen sorterede. Han blev flere gange udsendt på studierejser til Skandinavien og Vesteuropa. 1917 kom han tilbage til Danmark og levede sine sidste år her. – H. har

skrevet artikler i russiske tidsskrifter om social forhold særlig i de skandinaviske lande. I bog form kom bl.a. *Obščestvennaja samopomošč' Danii, Norvegii i Švecii* (Offentlig selvhjælp Danmark, Norge og Sverige, 1898) og *Trudovaj pomošč' v Skandinavskich gosudarstvach* (Hjælp gennem Arbejde i de skandinaviske Lande 1899). Sin største betydning fik han som oversætter fra russisk til dansk og omvendt, oftest samarbejde med sin hustru. Han har oversat værker af I. A. Gončarov, L. N. Tolstoj (se P. E. H.s kronikker Hos Tolstoj i Politiken 20., 21., 22 og 25.5.1918) o.fl. russiske forfattere og har ved sine oversættelser af H. C. Andersen, Kierkegaard, Holberg, Ibsen, Bjørnson, Strindberg o.fl. bidraget til at gøre nordisk litteratur kendt i Rusland. Særlig samlingen *Fiordy* (Fjordene I–XIII 1909–13) bringer på russisk et rigt udvalg af samtidens nordiske litteratur (fx Johs. V. Jensen Karin Michaëlis, Johan Bojer, Per Hallström) H. var russisk virkelig statsråd. Han fik i Danmark i sine sidste år understøttelse af staten. – R 1895. □ Foto.

Bibliografi. Kenneth H. Ober i Svantevit III, 2, 197: 89–100 (oversættelser, bøger og artikler på russisk 1885–1917). Samme i Canadian review of comparative lit., 1979 369–75.

Kilder. Brevveksl. m. I. A. Gončarov i Literaturnyj arhiv VI, Moskva, Leningrad 1961 37–105. Brevveksl. m. L. N. Tolstoj i Tolstoj i zarubežnyj mir I, red. I. I. Anisimov, Moskva 1965 = Literaturnoe nasledstvo LXXV 314–34. Brevveksl. m. S. A. Tolstaja i Scando-slavic XXIV, 1978 49–62 (såvel breve som kommentarer på russisk).

Lit. J[ulius] C[lausen] i Berl. tid. 24.12.1930. Kenneth H. Ober: P.E.H. and the popularization of Scandinavia lit. in Russia 1888–1917, Illinois 1974 (utrykt disp., maskinskr. eks. i Kgl. bibl.). Samme i Svantevit II, 2, 197: 5–17. Dot Strand Johansen og Peter Ulf Møller i Func og forskning XXIII, 1977–78 151–68.

Papirer i Kgl. bibl. Anna og P.E.H.s fælles arkiv i Institut for russisk lit. (Puškin-huset) i Leningrad. Foreløbig beskr. af dette arkiv i Ežegodnik Puškinskogo doma na 1971 g., Leningrad 1973.

Peter Ulf Møller (*Helene Crone*)

Hansen, Peder Nielsen, 1867–1946, kirurg * 10.2.1867 i Tjæreborg, Ribe amt, † 18.6.1946 Kbh., begr. sst. (Holmens). F: gårdejer Hans Larsen (1821–1906) og Karen Pedersen (1829–89). ~ 23.6.1905 i Nødebo med oversygeplejerske Ingeborg Leth, * 18.3.1875 på Fredskovminde, Gyresting sg., Sorø amt, † 22.12.1966 i Klampenborg, d. af skovrider, senere overførster kammerherre Rasmus Balslev L. (1839–1920) og Emmy Antoinette Moltke (1843–1938).

H. blev student 1888 fra Ribe efter først i fire år at have været vinterlærer i Vestjylland og tog lægeeksamen 1895. Hans interesse var fra begyndelsen rettet mod kirurgien, og efter nogle måneders kandidatjeneste ved kommunehospitalet i

Kbh. var han reservelæge hos Chr. Weis ved Århus kommunehospital 1895–98. H. var tidligt videnskabeligt interesseret og erhvervede 1896 universitetets guldmedalje for en afhandling om *De operative Behandlingsmaader ved Prostatahybertrøfi og deres Resultater*, et emne hvortil han også mange år senere ydede værdifulde kliniske bidrag. Han fortsatte sine videnskabelige studier, og under turnustjenesten 1898–1900 ved kommunehospitalet i Kbh. foretog han i universitetets laboratorium for medicinsk bakteriologi hos C. J. Salomonsen de eksperimentelle og anatomiske undersøgelser der blev en vægtig del af det kliniske arbejde *Eksperimentelle anatomiske og kliniske Studier over Nyretuberculose* som han 1901 forsvarede for doktorgraden. 1901–03 øgede H. sin viden som prosector ved universitetets pat.-anat. institut hos J. Fibiger (1867–1928) og fortsatte derpå efter en udenlandsrejse til Paris og Tyskland sin kliniske uddannelse som reservekirurg hos E. A. Tscherning ved kommunehospitalets afd. I 1904–08. Han var således både videnskabeligt og klinisk-kirurgisk stærkt funderet, da han 1906 efter Oscar Wanschers død med ære deltog i konkurrencen om overkirurgposten ved Frederiks hospital, afd. D og docenturet i klinisk kirurgi (afhandling: *Om Appendicitis*) hvor V. Schaldemose sejrede. – Efter 1908–11 at have været docent i kirurgi ved tandlægehøjskolen, visitator ved kommunehospitalet og chef for Kbh.s poliklinisk kirurgiske afdeling blev H. 1911, da Sylvester Saxtorph trak sig tilbage, overkirurg ved kommunehospitalets afd. V og virkede her til han tog sin afsked sept. 1936. Denne intenzt arbejdende afdeling styrede han i alle årene med fast og rolig hånd, begavede med store evner som kirurg, stor samvittighedsfuldhed og rolig, kritisk dømmekraft. For sine assistenter gennem årene var han et lysende eksempel ved sin utrættelige personlige interesse for hver enkelt patient, ikke alene som den udmærkede operatør, men også ved efterbehandlingen. For de medicinske studenter var han en god vejleder ved deres første klinisk-kirurgiske undervisning, og 1934 udnævntes han til professor ved den kliniske praktikantundervisning. – Talrige kliniske afhandlinger om forskellige kirurgiske emner og af lodigt indhold foreligger fra hans hånd; nævnes kan arbejder om thorax-, ventrikel- og prostatakirurgi foruden afsnittet *Kraniet og Hjernens kirurgiske Sygdomme* i Lærebog i Kirurgi, 1922.

Foruden det slidsomme arbejde som overkirurg bestred H. 1909–19 hvervet som overlæge ved Arbejderforsikringsrådet, var 1919–33 kongevalgt medlem af detses industriafdeling, 1920 af dets sønderjyske afdeling. Desuden beklædte

han forskellige faglige og kollegiale poster og tilidshverv, bl.a. som formand i Dansk kirurgisk selskab 1920–22 og i Kbh.s medicinske selskab 1930–32, medlem af dommerkomiteen ved professor konkurrencen i kirurgi ved Helsingfors universitet 1932 og præsidet ved Nordisk kirurgisk forenings møde i Kbh. 1935, overalt højt værdsat og agtet for sin personlige indsats, sit besindige og humane sindelag. – H. var medlem og æresmedlem af adskillige udenlandske kirurgiske selskaber. En kreds af tidligere reservekirurger hædrede ham 1927 ved udsendelse af et festskrift. – R. 1923. DM. 1928. K.² 1935. □ Buste af Carl Martin-Hansen ca. 1924. Relief af Gunnar Jensen, 1936. Foto.

P.N.H. i Samtaler med da. læger, ved Ernst Schwencke, 1941 61–67 og i Danske lægememoirer, 6. saml., udg. A. Aggebo, 1947 47–71. Sv. Müller i Ugeskr. f. læger, 1946 1216–18. – Ernst Schwencke i Berl. tid. 16.4.1936. Hans Wulff i Dansk kirurgisk selsk. 1908–58, 1958 164f. Kn. Meister: Ni store læger, 1960 97–114. Nordiska kirurgiska föreningen åttio år, udg. N. Liedberg, Täby 1973 190f 218.

Otto C. Aagaard*

Hansen, Svend Palle, *1911, statsaut. revisor. *9.8.1911 i Kbh. (Skt. Stefans). F: tømrer, senere boghandler Hans Anders H. (1879–1951) og Jensine Marie Hansen (1878–1942). ~7.6.1941 i Kbh. (Skt. Jakobs k.) med Else v. Hagn, *29.1.1920 i Kbh. (Helligånds), †1.10.1978 i Silkeborg, d. af havneforvalter Leopold Gustav Hans Kristian v. H. (1891–1970) og Karla Frederikke Kristine Pedersen (1887–1970).

H. tog handelseksamen 1929 og var herefter ansat i forskellige større virksomheders regnskabsafdelinger. 1936 tog han Handelshøjskolens diplomprøve i regnskabsvæsen med udmærkelse og blev året efter statsaut. revisor. S.å. blev han ansat som lærer ved Handelshøjskolen. Efter docent Hans Chr. Riis' død 1938 blev han lektor og leder af undervisningen i regnskabsvæsen. Han opretholdt kontakten med erhvervslivet som revisor og konsulent. I tilslutning til undervisningen skrev H. en række artikler navnlig i *Handelsvidenskabeligt Tidsskr.* hvor han fra 1941 var medlem af redaktionen, og i *Revision og Regnskabsvæsen*. Han udsendte desuden lærebøger og andre faglige skrifter. 1940 kom *Den industrielle Kontoplan*. Året efter blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskabers terminologivalg for omkostninger og kalkulation. 1944 skrev han *Regnskabsvæsen* i 6. udg. af Hages Haandbog for Handel og Industri. 1952 var han redaktør af *Håndbog i regnskabsvæsen* og skrev heri bidrag om årsregnskabet. Dette værk er kommet i en række udgaver og er oversat til svensk og spansk. 1950 søgte H. et nyt pro-

fessorat i regnskabsvæsen ved handelshøjskolen, men blev først professor 1953 efter at have afsluttet afhandlingen *Det regnskabsmæssige overskudsbegreb*. Heri stilles forskellige overskudsopgørelser overfor den økonomiske teoris definition af kapitalens afkast. Ved siden af sin virksomhed som professor holdt H. foredrag og ledede konferencer om regnskabsvæsen for praktiske erhvervsfolk. Fra 1957 skete det i tilslutning til tidsskriftet *Økonomisk virksomhedsledelse* hvor han var udgiver og redaktør. Han skrev heri om lønsomhedsmetoden hvor det væsentligste var kapacitetstilpasning og de rette dækningsbidrag. Herudover bragte tidsskriftet regnskabsmæssigt og andet erhvervsøkonomisk stof fra et stort antal udenlandske skrifter. 1959 medvirkede H. ved udsendelse af et tilsvarende tidsskrift i Sverige. Konferencevirksomheden blev udvidet til de nordiske lande, og H. var også medvirkende ved konferencer i Tyskland. I den omfattende virksomhed fik H. flere højt uddannede medarbejdere der dannede et institut for lederskab og lønsomhed hvor han var den inspirerende chef og ejer. 1975 organiserede han instituttet, der efterhånden også havde fået en betydelig forlagsvirksomhed, som et familieanpartsselskab. H. blev også kendt uden for de nordiske lande. Han har været gæsteforelæser ved London School of Economics og amerikanske universiteter. Hans særlige interesse har fortsat været årsregnskabet og resultatopgørelsen. Afhandlingen fra 1953 kom 1962 som *The accounting concept of profit* (2. udg. 1972) og artiklerne om lønsomhed 1967, *Lønsomhedsmetoden i grundtræk*. H. vil have resultatopgørelserne mere realistiske og årsregnskabet befriet for fiktive poster, så det fortæller mere om virksomhedens aktuelle situation. Andre regnskabskyndige har hævdet at han er forud for sin tid og for amerikansk inspireret, men også hans kritikere anerkender at han langt uden for sine students kreds har lært mange en bedre forståelse og udnyttelse af regnskabsvæsenet. – R. 1961. R¹. 1972. □Foto.

Beretning fra handelshøjskolen i Kbh. 1952-53 12-14. Zakken Worre i *Økonomisk virksomhedsledelse* 9.8.1961. Politiken s.d. Berl. tid. s.d.

Niels Banke

Hansen, Paul Marinus, 1901-76, fiskeribiolog. * 22.11.1901 i Hellerup, † 28.1.1976 i Bagsværd, bisat Bispebjerg kgd. F: grosserer Carl H. († 1937) og Clara Eskildsen († 1959). ~23.12.1933 i Kbh. med Anna Gudmonda Jensen, * 31.5.1910 i Ålborg, d. af manufakturhandler Carl J. (1872-1931) og Anna Löwenstein (1872-1952).

H. blev student fra Marselisborg gymnasium 1920 og cand. mag. 1929. Da professor zoologiae Adolf S. Jensen 1925 på et togt med Dana videreførte sin ungdoms fiskeriundersøgelser i Vestgrønland kom H. med som hjælper. Dette blev bestemmende for hans senere gerning: Fra da af var han uløseligt knyttet til opbygningen af det grønlandske fiskeri. Netop omkring 1925 var torsken under udbredelse nordpå, og i sommersæsonerne frem til besættelsen kortlagde har dens udbredelse og studerede dens biologi fra små fartøjer og, i 1928, under deltagelse i Godthaab-ekspeditionen. Efterhånden overtog har stadig mere af Adolf Jensens rådgivende virksomhed over for Grønlands styrelse, og fra 1931-68 udarbejdede han de årlige fiskerirapporter. I krigsårene fik han tid til hjemme at påbegynde bearbejdelsen af det store materiale som kunne suppleres med fortsatte, af Eske Brun organiserede indsamlinger 1940-45, og som resulterede i disputatsen *Studies on the biology of the cod in Greenland waters*, 1949. Efter krigen etableredes Grønlands fiskeriundersøgelser med H. som leder, feltarbejdet fra 1946 genoptoges med kutteren Adolf Jensen, og snart efter skaffede H. og hans fiskeriundersøgelser sig megen goodwill ved opdagelsen af verdens største rejefelter i Diskobugten som hurtigt blev industrielt udnyttet. Efterhånden blev H.s tid mere og mere optaget af udbygningen af fiskeriundersøgelserne, deltagelse i møder og arbejdet inder for de to internationale råd ICES og ICNAF og medlemskab af kommissionerne for Danmark: fiskeri- og havundersøgelser og de videnskabelige undersøgelser i Grønland, hhv. fra 1949 og 1952 indtil H. 1969 tog sin afsked. Udover disputatsen er H.s videnskabelige produktion begrænset til nogle mindre torskearbejder fra 30'erne, til dels s.m. Adolf Jensen, en større afhandling (s.m. A. J. og Å. Vedel Tåning) om resultater af torskemærkninger 1924-33 og nogle arbejder fra 60'erne om vandtemperaturens indflydelse på torskens vækst og svingende forekomst ved Grønland (s.m. F. Hermann). Årsrapporterne suppleredes bl.a. med næsten en snes artikler i tidsskriftet Grønland. Under navne Paul Marinus var H. kendt over det meste af Grønland hvor man værdsatte hans indsats som nyhedsspreder, hans fortællelyst og hans elskelighed. I mange fortrinlige filmoptagelser har han fastholdt en del af Grønlands omkalfatring fra 20'erne til 60'erne. – Æresborger i Christianshåb 1961. Medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1962. – R. 1951. R¹ 1961. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1947 216. – Sv. Aa. Horsted i Medd. fra Danm.s fiskeri- og havundersøgelser VII, 1976 XV-XX (m. bibliografi). K

Stubbe Teglbjærg i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXXXVIII s.å. 417-19.

Torben Wolff

Hansen, Peder, 1746-1810, biskop. * 8.5.1746 i Kbh. (Petri), † 26.12.1810 i Odense, begr. sst. F: komager Mathias H. (ca. 1708-89) og Anne Marie Malling (1716-66). ~ 1° 26.7.1771 med Marie Hedevig Runchel, * 16.10.1746 i Sengeløse, † 20.3.1775 i Helsingør, d. af sognepræst Peder Christian R. (1699-1755) og Elisabeth Eleonore v. Bracht (ca. 1704-89). ~ 2° 14.11.1777 i Kbh. (Petri) med Abel(ine) Marie Clausen, døbt 1.1.1752 i Kbh. (Petri), † 22.8.1796 i Kbh. (Helligg.), d. af hofglarmester Christian C. (ca. 1715-91) og Barbara Elisabeth Becker (ca. 1728-87). ~ 3° 22.1.1798 i Kbh. (Helligg.) med Juliane Marie Rasch, * 1756, † 20.3.1834 i Odense, d. af inspektør ved flyvesandet på Tisvilde ogchum R. (ca. 1699-1773) og Ingeborg Cathrine Friis. - Bror til C. F. *H. (1756-1845).

f. voksede op under fattige kår. Moderen kom 1749 som amme (vartfrue) hos den senere Christian VII og tjente ved hoffet i syv år. På grund af gode evner blev han sat til bogen; 1764 blev han student fra Frue skole og fik 1767 attestats. Efter attestats var han to år i Halle. Her brød teologen J. S. Semler bane for den historiske relativisme, og Semler, i hvis hus H. boede, fik afgørende betydning for hans teologiske tænkemåde. Derefter kom H. til Jena hvor han udgav flere atinske skrifter og 1770 blev medlem af det herugelige latinske selskab. 1771 blev han resideende kapellan ved slots- og garnisonsmenigheden i Helsingør og betjente den både på tysk og lansk; han kom her også til at prædike for den ængslede dronning Caroline Mathilde (*Hellige Galer*, 1773). 1775 blev han sognepræst i Skanlerborg, 1779 i Ringsted; han udgav 1781-87 i tre bind *Prækener over evangeliske Texter*, elegant formede og teologisk opbyggede over det ra den tyske filosof Christian Wolff overtagne rationelle skema. Den menneskelige fornuft bliver en apologetisk støtte for troen idet de to forold supplerer hinanden. Den naturlige kundskab om Gud er utilstrækkelig, men afhjælpes ved Guds åbenbarede ord. „At tro en aabenbaret religion uden Fornuftens Brug er Overtro. At ingeagte den naturlige Religion er at berøve sig t Lys mere“. H.s prædikener er tilegnet den indssyge konge, og i dedikationen spørger H., la han som undersåt vil begrunde sine sympatike følelser for kongen, om disse er „Virkning af ens Die“. 1787 forfremmedes han til sognepræst ved Helligåndskirken i Kbh. Hans levende irketrang for almenvellet lagde sig for dagen i hans skrifter om almueskolevæsenets og fattig-

væsenets forbedring; han fik bragt udmærket orden i Helligåndskirkeskole, og 1798 blev han medlem af den direktion som udarbejdede planen af 2.7.1799 til Kbh.s fattigvæsen. 1793 fik han den teologiske doktorgrad fra Halle, og 1795 udgav han *Om en Religions-Lærers Gravitet*, takt og tone for præster, udarbejdet efter tyske forbilleder, et supplement til Christian *Bastholms *Den geistlige Talekonst* (1775) og delvis kritiske randnoter til sammes Korte Tanker til nærmere Eftertanke over den geistlige Stand (1794). H. ville påkalde præsternes følelse af forpligtelse til at være en anbefaling for deres stand så de ikke tabte deres anseelse ved at støde folk; i dette skrift kalder han messekæderne for „Overtroens sørgelige Levning“. 1798 kaldtes H. til biskop i Kristiansand stift. Hans rationalistiske og almenreligiøse holdning isolerede ham i det vakte lægfolk, men han var en dygtig administrator og skolen en initiativrig og disciplinerende leder. Hans forkyndelse og øvrige virksomhed drev på moral og oplysning som religionens to resultater. Han har givet en interessant oversigt over sit arbejde med at „velsigne og forædle“ menneskeheden i *Archiv for Skolevæsenets og Oplysnings Udbredelse i Christiansands Stift* I-II, 1800-03. 1803 kaldtes H. til Fyns stift. Umiddelbart før sin afsked med sit norske stift foranledigede han vækkelsesprædikanten Hans Nielsen Hauges fængsling. Under sit ophold i Norge blev H. medlem af Det norske videnskabernes selskab. Hans litterære virksomhed var i disse sidste år hæmmet af legemlige lidelser, men under krigen 1807 opflammede han personlig soldaterne i stiftets garnisonsbyer til at slås så drabeligt „at Fjenderne ikke fik mere af Danmark end den Jord, der behøvedes for at jorde dem“. Trods H.s flid og reformiver satte hans gerning kun få spor, selv om han, så langt hans indflydelse rakte, fik fortrængt Kingos salmebog og Pontoppidans forklaring til fordel for Evangelisk kristelig Salmebog og Balles Lærebog. Efter biskop F. *Münters forbillede var han ivrig for organiserede præstekonventer (herredsvis) for at hæve standens teologisk-kulturelle niveau og øge kontrollen med sognene. Gennemgående var H. ilde lidt. Den gravitet han anbefalede andre blev hos ham selv til en vigtig mine. - Tit. professor 1780. - R. 1809. □Mal., tilskrevet Jens Juel, 1796. Flere mal. (bl.a. Skt. Knuds k., Odense, 1796; Kristiansand domk.; Koldinghus).

Kilder. Selvbiografi i bispevielsestalen, trykt s.m. P. H.: *Præken på Christi Himmelfarts-fest*, 1798. Pers. hist. t. VI, 1885 118 125-32 (J. C. Finkenhegens breve). Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891-93 389.

Lit. J. H. Bärens i *Penia* VI, 1811 129-41. Jens Møller i *Theol. bibl.* III, 1812 310-13. C. T. Engelstoft i *Nyt theol. t.* IX, 1858 330-73. Af gehejmeråd Johan v. Bülow

Hansen, Peder

papirer, udg. L. Daae, Kria. 1864 232. Andr. Faye: Christiansands stifts bispe- og stiftshist., Kria. 1867 429-46. E. C. Werlauff i Hist. t. 4.r.IV, 1873-74 284f (ny udg.: Af min ungdoms tid, 1954). Joakim Larsen: Bidrag til Kbh.s offentlige skolevæsens hist., 1881 67-69. Ludv. Koch: Oplysningstiden i den da. kirke 1770-1800, 1914 308. T. Høverstad i Fire foregangs-mænd, Kria. 1917 = Norsk bibl.forens.s småskr. III 5-17. Holger Bernt Hansen: Fynske præstekonventer, 1965 = Kirkehist. studier 2.r.XX.

*Michael Neiiendam**

Hansen, Peder (Peter), 1798-1880, generalguvernør. * 27.11.1798 i Ålborg, † 1.9.1880 på Hvidøre, begr. i Gentofte. F: købmand Anders H. (1764-1802) og Christiane Jacobi Tranmoes (1772-1835, ~2° 1807 med købmand, senere agent og forligskommissær Joseph Nielsen, 1772-1848, ~1° 1798 med Bolette Nørgaard, ca. 1767-1806). ~ 31.8.1829 i Tranquebar med Harriet Maria Smyth, * 11 3.1814, døbt 29.9. i Bangalore, † 31.8.1843 i Tranquebar, d. af kaptajn, senere oberst i det engelsk-ostindiske kompagnis tjeneste John Thomas S. († 1824) og Charlottte Amalie Stricker (1793-1880, ~2° 1826 med kgl. bogholder i Tranquebar Siegfried Beck, ca. 1783-1831, ~1° 1813 med Anna Maria Hermansen, 1783-1820, ~1° 1805 med kaptajn Albert Jensen Winther).

H. blev student 1817 fra Ålborg og bestod 1822 den teoretiske og 1825 den praktiske del af juridisk eksamen. 1824 blev han volontør i rentekammerets danske kancelli, og to år senere udnævntes han til fuldmægtig i de dansk-ostindiske kolonier. H. avancerede støt frem gennem graderne i koloniadministrationen: 1833 udnævntes han således til tredje medlem af guvernementet og n.å. til andet medlem. 1837 udnævntes han til chef for logen i Serampore (Frederiksnagore) i Bengalen, og 1841 fulgte derpå udnævnelsen til guvernør over de danske besiddelser i Ostindien. H.s breve fra hans første år viser at han led af hjemlængsel, og at han hverken brød sig om forholdene eller om befolkningen i Indien. Samme år som han udnævntes til guvernør fik han fuldmagt til at sælge kolonierne. Da det var Det engelsk-ostindiske Kompagni der stod som køber blev forhandlingerne henlagt til Indien, og 1845 blev salgstraktaten ratificeret og købet afsluttet. Salgsforhandlingerne foregik i de år hvor der som følge af opiumskrigen åbnedes mere op for handelen med Kina. Og for at finde en ny base for dansk asienshandel foretog H. 1845 en rejse til Kina. Rejsen blev en succes idet Danmark efter stormagterne England, USA og Frankrig blev det første land der fik traktatrettigheder i Kina. Samtidig udnævntes der danske konsulær i flere af de store kinesiske byer. Danmark havde stadig beholdt en besiddelse i

det fjerne østen, nemlig Nicobarerne. H. arbejdede ivrigt for at Danmark skulle kolonisere disse øer, og sammen med kommandanten på korvetten Galathea, Steen *Bille (1797-1883), udarbejdede han en optimistisk rapport om mulighederne. Men kommercekollegiet stillede sig alventende, og et par år efter blev de danske kolonisationsplaner reelt skrinlagt. Efter hjemkomsten blev H. 1847 afskediget med ventepenge.

I revolutionsåret 1848 gjorde negerslaverne oprør i dansk Vestindien, og 3.7. ophævede generalguvernør Peter von *Scholten med øjeblikkelig virkning slaveriet og forlod kort efter øerne Ved et åbent kgl. brev fra september stadfæstede von Scholtens ophævelse af slaveriet da, som det hed, man havde erfaret at negrene havde ytret et levende ønske om at det måtte ophøre. Men for at reorganisere forholdene sendtes H. som regeringskommissær og ad interim fungerende generalguvernør til dansk Vestindien. Hans vigtigste opgave blev her at regulere arbejdsforholdene mellem planterne og de frivillige slaver. De tidligere slaveejere var meget ængstelige for at miste arbejdskraften, men resultatet af H.s arbejde, den midlertidige anordning a 26.1.1849, var afgjort til deres fordel: Negrene skulle indgå årskontrakter der kun kunne opsiges på ét tidspunkt af året. Anordningen der påfeudal vis bandt arbejderne til plantagerne blev først 30 år senere, efter et nyt oprør, afløst af friere regler mellem arbejdere og plantere. Et andet problem H. måtte tage stilling til var handelen vilkår, hvor der også udstedtes en midlertidig anordning. Mht. spørgsmålet om erstatning til ejerne i forbindelse med slaveriets ophævelse var det H.s opfattelse at ejerne havde krav på erstatning for det arbejdstab de havde lidt. Efter grundlovens vedtagelse lå det i luften at guvernøren (generalguvernørititlen blev afskaffet 1850) for fremtiden måtte tage hensyn til parlamentarisk valgte forsamlinger. For H. var det imidlertid ikke indlysende. I sin instruks havde H. fået pålæg om at forenkle og reorganisere koloniadministrationen og havde fået bemyndigelse til at gøre det uden at indhente definitiv godkendelse. Finansminister Wilhelm Spønneck udnævnte H. til at administrativt sorterede benytte de imidlertid allerede 1849 grundloven til at indskrænke H.s lovgivningsmyndighed, og året efter meddelte han statsrådet at han under hånden ville opfordre H. til at søge sin afsked. 1851 afløstes H. derfor på guvernørposten af F. *Feddersen.

Efter hjemkomsten til Danmark valgtes H. 1851 til medlem af folketinget for Ålborg amts 2. kreds som han repræsenterede til 1861. I kommercekollegiets arkiv på Rigsarkivet opbevares

ag H.s værdifulde samlinger vedrørende Asiask Kompagni og de danske ostindiske kolonis historie; disse samlinger indeholder også materiale om hans Kina-rejse. Og i generaltoldkammerets arkiv sst. opbevares hans værdifulde amlinger om Vestindien. – Kammerassessor 828. Etatsråd 1837. Konferensråd 1851. – R. 843. K. 1845. □Mal. af Hans Hansen ca. 1823. ilhouet. Foto.

tatsrådets forhandl., udg. Harald Jørgensen III 1958 0. – F. E. Elberling: De dansk-vestindiske øer og deres estyrelse, 1862. Georg Nørregård i Hist. t. 10.r.III, 934–36 335–412. Fr. Skrubbeltang i Vore gamle tropeolonier III, 2. udg. 1967. Aage Rasch sst. VII, s.å. Ole ange i The Scandinavian economic hist. review XIX, 971 nr. 2 71–117. – Papirer i Rigsark.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Hansen (-Lundby), **Peder**, 1801–54, husmand, olitiker. * 8.12.1801 i Sallerup, Køng sg. ved /ordingborg, † 19.5.1854 i Lundby, begr. sst. F: usmand, smed Hans Christensen (ca. 1762–830) og Birthe Pedersdatter (ca. 1764–1845). ~ 25.7.1828 i Køng med Dorthe Jørgensdatter, 24.10.1803 i Vejlø, † 9.3.1889 i Lundby, d. af ndsider Jørgen Hansen (* ca. 1776, ~ 2° 1804 ned Kirsten Larsdatter) og Anna Andreasdatter 1777–1804).

Hjemmet hørte i kraft af faderens smedeerhverv ntagelig ikke til de dårligst stillede husmands-lem, og H. fik efter tidens forhold en god skole-ang, idet han udover hvad stedets lærer kunne de blev undervist særskilt af sognepræsten, den enere biskop i Ribe, Tage *Müller. Hans stand-unkt i henseende til kundskaber blev ved kon-irmationen 21.4.1816 betegnet som „meget od“. I de følgende år tjente H. som karl om ommeren, bistod faderen hjemme i smedjen om interen og havde lært sig at spille violin, så han gså kunne bistå faderen i dennes andet bier-iverv. Efter sit giftermål var H. og hans kone i n årrække indsiderfolk til han 1832 fæstede et us med knap 2 ha jord under Lundbygård. H. ik først 1842 udstedt fæstebrev, og man har ent at han i ti år således kun havde mundtligt øfte på fæstet. Imidlertid var fæsteforestillingen pproberet 3.3.1833 og H.s benyttelse af fæstet åledes retssikret fra dette tidspunkt. Fæstestedet varede til de øvrige under godset, og H.s for-lygtelser synes nærmest at have været lidt lette- end de øvrige husmænds. H. ernærede sig af ordloden, dagleje og de førnævnte bierhverv, hvortil kom at han 1829 blev stævningsmand for irkeretten, ligesom han lejlighedsvis synes at lave bistået godskontoret med skriftlige arbej-ler. H. synes at have nydt social anseelse lokalt, det der stedse var gårdmandsfolk som faddere

til de seks børn der fødtes i ægteskabet. 1836 blev H. arresteret og varetægtsfængslet i 16 uger i forbindelse med en birkefuldmægtigs bedrage-rier. H. kunne imidlertid dokumentere sin uskyld i dennes handlinger og de afklager der af ham rettedes mod H., og blev frifundet, men affæren blev senere politisk brugt imod ham. H. debuterede med en række artikler i Sjællandspo-sten 1840 hvor han krævede lettelse for hus-mandsbefolkningen, og han synes på samme tid at være begyndt lokalt at agitere mere bredt for bøndernes sociale og politiske krav på sin hjem-egn. S.å. indsendte han et andragende til stæn-derne om lettelse i husmændenes vilkår på Lundbygård gods og jan. 1841 i forbindelse med nyvalgene til stænderne en petition der mere al-ment opfordrede stænderforsamlingerne til at virke for bedring af husmændenes sociale for-hold. Til stændersamlingen 1842 havde H. indgi-vet et andragende underskrevet af især hus-mænd på ni godser på egnen, og skønt den de-puterede for distriktet, prof. H. N. *Clausen, først havde opfordret ham til at trække det tilba-ge fastholdt han indsendelsen, og Clausen støt-te da også husmændenes krav ved petitionens fremlæggelse.

Fra 1842 begynder H.s virksomhed at tage større omfang. Han var medstifter af og i ledelsen af lokale sammenslutninger som læseselskab og læ-seforening, i sogneforstanderskabsforeningen fra 1843 og blev 1845 sekretær i Præstø amts landkommunalforening. Afgørende blev hans tilknytning til Almuevennen hvor han fra 1842 bidrog med en lang række velskrevne, men ofte yderst skarpt formede indlæg der oftest med ud-gangspunkt i konkrete sager henledte opmærk-somheden på husmandsbefolkningens fortrykte stilling. Fra april 1843 var han en af bladets få lokale forhandlere. H. blev snart en kendt skik-kelse. Peter *Rørdam i Mern omtalte ham 1843 positivt og det blev afgørende, at han 1844 fik kontakt med Rasmus *Sørensen, Venslev, med hvem han i de følgende år samordnede sin agita-tion, både sin rejsevirksomhed hvor H. koncen-trerede sig om Sjælland og Lolland-Falster, og i henseende til de særlige krav der skulle søges opnået gennem adresser og anden virksomhed. Mens H.s første politiske indsats havde rettet sig fortrinnsvis mod husmændenes kår, drejedes hans agitation nu mere i retning af en bredere virk-somhed for bondebevægelsens hovedkrav. H. udfoldede en betydelig rejsende agitationsvirk-somhed 1844–45 hvad der belastede hans økono-mi stærkt og bl.a. medførte fysiske overfald. Særlig i Holbæk amt og på Falster vakte hans agitation genklang, ligesom han på dette tids-punkt står som den ubestridte politiske leder af

bondestanden i den sydlige del af Præstø amt skønt han, som ikke havde valgret eller valgbarhed til stænderne eller sogneforstanderskaberne, måtte arbejde gennem andre. Da Præstø amtsråd 1843, i lighed med andre amtsråd, undlod at forhøre sig hos sogneforstanderskaberne vedrørende kancelliets forespørgsel om husmandsbefolkningens kår var det H. der organiserede udfærdigelsen og indsendelsen af en betænkning på sogneforstanderskabernes vegne.

H.s og Rasmus Sørensens agitationsrejser vakte uro. I Roskilde stænderforsamling blev H.s virksomhed debatteret, og hans optræden stærkt angrebet fra godsejerside hvor man bl.a. fremdrog sagen fra 1835–36. Som forsvaret mod disse angreb udsendte H. 1845 *Tak for sidst! til Aristokraterne i Roeskilde Stænderforsamling 1844, og især til det ærede Kløverblad: Benzon, Neergaard, Wolff*, en velskrevet pjeces i hvilken han dels forklarer den gamle sag, dels giver en fremstilling af sit levned og sin politiske virksomhed. Myndighederne var også foruroligede, og et kancellicirkulære af 20.2.1845 pålagde amtmændene at holde de to agitatorer under opsyn. H. synes dog ikke at have ladet sig skræmme, men måske snarere at have skærpet sin udtryksform. På et stort møde på Ulkestrup mark 30.6.1845 talte han og føjede her udprægede nationale toner til agitationen. Netop i Holbæk amt blev myndighederne opskræmt af en stigende uro blandt husmandsbefolkningen der førte til udstedelsen af „bondecirkulæret“ af 8.11.1845 som skulle hindre H.s og Rasmus Sørensens virksomhed.

Efter oprettelsen af Bondevennernes selskab i begyndelsen af 1846 gik H. i modsætning til sin kampfælle i selskabets tjeneste. Han fortsatte lokalt sin tidligere virksomhed, og på sine rejser, således 1847 til Fyn, optrådte han som selskabets „emissær“. H. fortsatte sin skribentvirksomhed i Almuevennen, og han var engageret i det valgforberedende arbejde Bondevennernes selskab udfoldede. I foråret 1848 kom det forskellige steder i Sydsjælland til uroligheder blandt husmandsbefolkningen, og H. måtte offentligt fralægge sig enhver del i den stigende misnøje blandt fæste- og lejehusmænd. På Falster blev der fra Bondevennernes selskab advaret mod at organisere en art folkevæbning under H.s ledelse. Hans stilling i disse måneder er vanskelig at få fuld klarhed over. I de følgende år frem til sin død optrådte han som bondevenneselskabets medarbejder der lokalt organiserede affattelsen og indsendelsen af adresser og forestod det valgforberedende arbejde. Hans forhold til selskabet var dog ikke uden gnidninger og han synes at have nærmet sig A. F. Tscherning i begyndelsen af 1850erne. På denne tid samvirkede han med

A. Stephansen om oprettelsen af højskolen på Hindholm hvor H. var ivrig for at gøre det til en skole også for egnens husmandsbefolkning. – H. var i besiddelse af ualmindelige evner som politisk agitator. Han var særdeles veltalende, en betydelig skribent og udviste stor dygtighed i de seje, vedvarende organisationsarbejde. Personligt var hans stilling vanskelig, han svækkede tidligt af sygdom og hans hjemlige økonomiske kår var yderst tarvelige. Han trådte stærkes frem for bondevenneselskabets oprettelse 1846 gennem sin personlige agitation, men indordnede sig tilsyneladende loyalt under selskabets ledelse i årene derefter. Utvivlsomt stod han lænere til venstre, end det var umiddelbart behageligt for selskabets ledelse, og det er påfaldende at han ikke opstilledes ved noget valg efter 1848. Oprindeligt havde H. været meget kongetro, foretog således en deputation til Chr. VIII 1840 og skrev to år senere til kongen om støtte til sit arbejde som han opfattede som en alliance mellem kongemagt og det egentlige folk. Efter 1848 gik han imidlertid ubetinget ind for det konstitutionelle system, og det var et gennemgående tema hans agitation i begyndelsen af 1850erne at bondestanden alene kunne opnå indflydelse gennem sammenhold og organisering på egne betingelser. H. var uden påvirkning fra de gudelige vækkelser, men ikke desto mindre fornemmes en ofte bibelsk patos i hans påkaldelse af retfærdige samfundsforhold. Det centrale i hans politiske virksomhed var den sociale indignation, kravet om forandringer som han gav en skarpere og mere talentfuld udformning end hans samtidige bondestanden. □Mindesten ved Kærehavn landbrugsskole, Ringsted, 1903.

Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. II–III 1948–49. – D. E. Rugaard: Fremragende da. bønder 1871 211–22. C. Th. Zahle: Den danske husmand, 1901 Jens Peter Jensen: Sjællandske bønder, 1919 17–21 Hans Jensen i Hist. t. 9.r.11, 1921 171–232. Samme: Danske stænderforsamlings hist. II, 1934. Fr. Skrubbeltrang: Den danske husmand I, 1952 112–44. P. M. Andersen i Hist. samf. for Præstø amt. Årbog, ny r. IV 1953–56 295–324. Ole Stender-Petersen sst. ny r. V 1957–61 189–219. Asger Th. Simonsen: Husmandskå og husmandspolitik i 1840erne, 1977 191f 263–66 435–56.

Claus Bjørn

Hansen, Hans Peder, 1867–1946, gårdejer * 27.5.1867 i Mullerup, Flødstrup sg., † 27.1.1946 sst., begr. sst. F: gårdejer Rasmus H. (1827–90) og Anne Pedersen (1833–94). ~ 3.4.1894 i Flødstrup med Johanne Jørgensen, * 18.10.1868 Kissendrup, † 13.12.1927 i Mullerup, d. af gård ejer Gregers J. (1831–1925) og Maren Nielsen (1836–90).

Efter højskoleophold overtog H. 1894 slægtgården i Mullerup med en besætning af rødt dansk malkekvæg hvis grundlag kunne føres tilbage til 1880'erne. Han drev et mønsterværdigt landbrug og arbejdede besætningen op til en elitebesætning hvorfra der udgik et antal højt anerkendte avlstyre. H. opnåede tidligt store resultater på de fynske dyrskuer, og allerede 1902 blev han fællesdommer. Han røgtede dette hverv så vel at det førte til en række andre tillidshverv der gjorde ham til forpagter Fritz *Hempel Sybergs afløser som leder af det fynske kvægbrug. 1904 blev H. medlem af bestyrelsen for Fællesledelsen af kvægavls- og kontrolforeninger i Fyns stift og virkede som formand 1920–42. Han blev medlem af statsdyrskuekommissionen og var formand for De samvirkende danske landboforeningers stambogsudvalg for rødt dansk malkekvæg fra oprettelsen 1920 til 1944. H. var en udpræget samarbejdsmand der gjorde en indsats for også at få de mindre landbrug med i arbejdet. Gennem sit mangeårige virke som formand kom han til at øve en betydelig indflydelse på udviklingen, ikke alene inden for rødt dansk malkekvæg, men for dansk kvægavl som helhed. □Foto.

L. Hansen Larsen: Håndbog i kvægets avl, fodring og pleje, 2. udg. 1942 198f. A. Wulff Pedersen i Fyns stifts landbrugstid., 1946 63f. Samme: Kvægavlen på Fyn, 1974 23–25.

Carl Thomsen

Hansen, Peter Marius, 1868–1928, maler. * 13.5. 1868 i Fåborg, † 6.10.1928 sst., begr. sst. F: maler Peter Syrak H. (1833–90) og Marie Birgitte Rasmussen (1831–90). ~ 22.10.1898 i Kbh. (Jac.) med Elisa Nikoline Schoubye, * 5.4.1862 i Århus, † 12.11.1948 i Kbh. (~ 1° 1881 med ingeniør Ludvig Conrad Neckelmann, 1852–1922; ægteskabet opløst, han ~ 2° med Carla Rosalie Petersen, 1877–1912, ægteskabet opløst), d. af købmand Jens Sehestedt S. (1821–89) og Eva Kirstine Nielsen (1832–96). – Bror til Anna *Syberg. H. blev opdraget hos en slægtning i Kbh., tog præliminæreksamen ved Efterslægtsselskabets skole og gik på teknisk skole under Holger *Grønvold. Han bestod adgangsprøven til kunstakademiets skoler, men kom derefter en tid i malerlære hos faderen i Fåborg og lod sig optage i Kunstnernes studieskoler vinteren 1884–85 hvor han blev elev af Kristian *Zahrtnann, da denne begyndte jan. 1885. Her fik han sin afgørende uddannelse der varede til ind i 90'erne. I disse år havde han tillige beskæftigelse som stenografassistent i rigsdagen og senere som teatermaler hos Thorolf *Pedersen på Det kgl. teater. 1892 foretog H. en rejse til Holland og 1909 en

anden over Holland og Belgien til Paris (to måneder), men størst betydning havde en række længere ophold i Italien febr.–efterår 1899 (Rom, Olevano), 1903–05 med Stoltenbergs legat (Napoli, Pompeji, i Civita d'Antino sammen med Zahrtnann sommeren 1904), 1913–14 (Pompeji, sammen med Th. *Philipsen), 1919–maj 1921 (Civita d'Antino; lå syg i Rom omtrent et år), 1927–maj 1928 (Rom). H. var en flittig udstiller. Han deltog i Charlottenborg forårsudstilling fem gange 1889–97, men sluttede sig til Den frie udstilling 1894–1913, 1925–27 og til Grønningen 1915–19. På verdensudstillingen i Chicago 1893 fik han medalje for portræt af to børn, på verdensudstillingen i Paris 1900 Mention honorable for *Une fruiterie*. Desuden udstillede han på okt.-udstillingen af Zahrtnann-elever 1893, Kunstnernes studieskoles udstilling 1896, rådhusudstillingen 1901, Civita d'Antino-udstillingen 1908. Af særlig betydning var udstillingen i Paris 1928. Den frie udstilling foranstaltede en mindeophængning 1930. Den seneste større udstilling af hans værker var Kunstforeningens udstilling af H.s tegninger og skitser vinteren 1978. Ved sin 60-årsdag udnævntes han til æresborger i Fåborg. – H. var en af de tre store fynboer som man har betegnet som „den fynske skole“ (jvf. Johs. *Larsen og Fritz *Syberg) og blev den af dem hvis veje kom til at følge læreren Zahrtnann nærmest. I sin kolorit overtog han i sin første ungdom Zahrtnanns palet mere direkte end de andre (*Friskolen i Haastrup*, 1893, Fåborg museum), han havde hans anlæg og interesse for genremaleri og fulgte også sin lærers eksempel (og den ældre danske tradition) når han søgte fornyelse for sin udvikling i Italiens natur og folkeliv. Desuden gjorde H. heldige forsøg i historiemaleri med lignende virkeligheds karakter som Zahrtnanns (*Grevens Fejde*, 1918, *Bondekrigen*, 1926). Man kan vist sige at H. mere end nogen anden blev Zahrtnanns arvtager og den der fortsatte hans værk, men det skete rigtignok under en sådan fornyelse at samtiden næppe bemærkede det. Selv om han i sine landskaber helst anbragte et figurligt motiv eller andet der imødekom hans episke trang, så drog han i langt højere grad naturomgivelser ind i sine figurmalerier. De er i virkeligheden miljøskildringer der forudsætter et samspil mellem natur og mennesker, og de bedste har som oftest karakter af scenerier (*Børnene paa Isen uden for Faaborg*, 1901 og *Legende Børn, Enghave Plads*, 1907–08, begge i kunstmuseet). Det gjorde sig stærkt gældende at han på en måde havde dobbelt hjemstavn. Han skildrer det frodige fynske agerland og det københavnske miljø på Enghave plads og Nørrebro med lige stor fortrolighed (*Pløjemanden*

Hansen, Peter

vender, 1901–02, Fåborg museum; *Ung Pige med en Barnevogn*, kunstmuseet). I malerisk henseende var det hans (og tidens) mål at drive lysets koloristiske virkning op og at lægge farven i så højt et leje, så lyst og koloristisk møttet som muligt uden at slippe dens episke brogethed. Det første tiår i vort århundrede blev med den malerkreds H. tilhørte en tilbagevenden til naturens lyse og lykkelige sundhed, et indslag af livsbekræftelse og styrke af stor folkelig værdi. Her stod H. med sin behandling af lys og farve, sin fortælleglæde og sit sinds ukuelige optimisme som en hovedstøtte. – H. er repræsenteret i følgende offentlige samlinger: Statens museum for kunst, Ny Carlsberg glyptoteket, Ordrupgårdsamlingen, folketinget, Christiansborg, C. L. Davids samling, Kbh.s bymuseum, Hirschsprungs samling, alle i Kbh. Yderligere findes malerier af ham i alle større provinsmuseer, særlig fyldigt på Fåborg museum og i Århus kunstmuseum. I udlandet findes hans malerier på Göteborgs konstmuseum. □Mal. af P. Syrak Hansen, 1872. Selvportr. malet 1883 og 1886. Afbildet på tegn. af Johs. Larsen, 1892. Selvportr. tegnet 1896, malet 1898 (Fåborg mus.) og 1905. Buste af Thorald Mogens, 1906. Afbildet på mal. af Zahrtmanns skole af Johan Rohde, 1910 (Fr.borg) og på H.s eget mal. 1911 af Fåborg museums indvielse 1910 (Fåborg mus.) og på flere forarbejder hertil. Tegn. af Kai Nielsen, 1913. To raderinger af Juel Madsen, 1918. Mal. af Elisabeth Neckelmann, 1926. Mal. af Marie Sandholt og Niels Skovgaard. Relief af Hans Syberg, 1931 (gravstenen). Foto.

Udg. P.H., 1944 = Små kunstbøger XXVI.

Kilder. P.H. i Tilskueren, 1913 345–49 (erindr. fra Zahrtmanns skole).

Lit. C. E. Jensen i Arbejdernes almanak 1910 34–39. Kr. Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. Jørgen Sandvad i Politikens mag. 23.9.1928. Ekstrabl. 6.10. s.å. Berl. tid. 6.–7.10 s.å. Politiken 7.10. s.å. Dagens nyheder s.d. Socialdemokraten s.d. Poul Uttenreitter i Samleren, 1928 177–84. Arist Pander sst. 1930 33–42. Johs. V. Jensen i Politiken 11.10.1928 og 23.2.1930. Samme: Form og sjæl, 1931 33–46. Th. Oppermann i Berl. tid. 15.2.1930. Sig. Schultz i Dagens nyheder 19.2. s.å. Leo Swane: Fåborg museum, 1932. Karl Schou: Maleren P.H., 1938. Erik Zahle i Fyns vesterbl. 31.8.1941. Leo Swane i Danske tegninger. Fra Melchior Lorck til Iylenboerne I–III, 1945. Samme: Fire fynske malere, 1946 223–89. Henrik Bramsen og P. Koch: Dansk tegnekunst, 1948. John F. Ekvall: Maleren P.H.s Vesterbro, 1963. Grete Zahle i Politiken 10.1.1978. Papirer i Kgl. bibl.

Sigurd Schultz*

Hansen, Peter, * 1888, gårdejer. * 13.11.1888 på Borggård, Rørvig sg. F: landmand, formand for Odsherreds landbrugsforening Jens H. (1851–

1938) og Karen Larsigne Andersen (1858–1932). ~ 24.7.1928 i Højby med Anna Sofie Jacobsen, * 7.11.1895 i Højby sg., d. af sognerådsformand Lars J. (1855–1933) og Ane Larsdatter (1865–1926).

H. overtog 1919 fødegården efter sin far og viderførte dennes fremragende arbejde som kvægopdrætter. Besætningen af rødt dansk malkekvæg blev grundlagt i 1890erne ved indkøb af fynske avlsdyr, og det lykkedes H. som formand for et konsortium i Nakke at indkøbe flere tyre, især den berømte Højager Nakke der var med til at gøre Borggård-besætningen til den sjællandske avlsbesætning der i tiden efter 1920 fik størst betydning for landsdelens kvægavl. Den besatte i en årrække fløjpladsen på det sjællandske fællesskue, og 1930 tildeltes Højager Nakke H. M. Kongens ærespræmie ved jubilæumsskuet i Fælledparken i København. H. blev en meget benyttet dyrskuedommer og var 1949–59 formand for Odsherreds kvægavlsforening. 1961 overdrog han ejendom og besætning til sønnen, men nåede lige inden at sælge en tyrekalv som senere fik racens højeste anerkendelse. 1968 blev H. på De samvirkende sjællandske landboforeningers delegeretmøde tildelt Laur. Rasmussens legats hædersgave for fortjenstfuld indsats inden for landbruget.

L. Hansen Larsen: Håndbog i kvægets avl, fodring og pleje, 2. udg. 1942 212–14. Frode Mortensen i Den røde ko, red. E. Pilegård og R. Ryelund, 1978 21–26.

Carl Thomsen

Hansen, Peter, * 1920, civilingeniør. * 15.3.1920 i Sønder Ørslev, Falster. F: gårdejer Hans H. (1889–1970) og Alma Ellamine Petersen (1894–1971). ~ 1° 1947 med Esther Bertelsen, * 1925, d. af kaptajn Ove B. og Ellen Hoffmann. ~ 2° 1.7.1961 i Gladsaxe (b.v.) med Hanne Margrethe Hoffmann, * 4.9.1932 i Viborg (~ 1° 1952 i Nørre Ørslev med Svend Erik Hansen, * 1925), d. af civilingeniør Kai Vilhelm H. (* 1903, ~ 2° 1963 med Else Johannesen) og Astrid Bertha Margrethe Andersen (* 1903).

H. blev student fra Nykøbing F. 1938. 1944 tog han polyteknisk eksamen som elektroingeniør og blev s.å. udviklingsingeniør ved firmaet Svagstrømlaboratoriet i Kbh. Året efter kom han til hærens radiotjeneste som radioingeniør, og 1947 til statsradiofonien, nu Danmarks radio, som assistent for teknisk direktør Frederik Heegaard. Han blev udset til at være med til opbygningen af TV, og i fjernsynets første spæde år klarede han næsten ene mand det tekniske apparat. 1950 blev han ledende ingeniør ved TVs tekniske forsøgsarbejde, senere ved TVs udsendelsesvirk-

omhed, 1964 chef for den tekniske afdeling, 1969 teknisk direktør og er nu chef for et personale på 1300 i TVs og radioens tekniske afdelinger. H. har interesseret sig for indførelse af kabel-TV i Danmark, hvorved vi skulle få bedre mulighed for at modtage et større antal udenlandske TV-stationer. Endvidere arbejder han ned indførelse af teletext over TV der vil betyde en forenkling af modtagelsen af fx vejrberetninger og børsnoteringer. H. regnes blandt de ældste på sit felt i Europa. Han er medlem af Den europæiske radiounions tekniske kommission (EBU) samt af Dansk elektroteknisk komité og Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1965. R. 1975. □Foto.

P. H. Bendtsen

Hansen, Poul, 1890–1973, grosserer, reder. * 24.8.1890 i Vestmanna, † 4.8.1973 i Tórshavn, begr. sst. F: købmand Jacob Olaus H. (1860–1945) og Anna Maria Petersen (1865–1903). ~ 18.3.1919 i Tórshavn med Anna Katrine Sofie Joensen, * 4.1.1893 i Eiði, d. af købmand Hans J. (1864–1946) og Elsebeth Marie Ellingsgaard (1864–1925).

Som de fleste unge mænd på den tid var H. et par år på fiskeri ved Færøerne og Island, men 1908 blev han ansat som handelslærling i M. C. Restorff & Sønners handels- og rederivirksomhed i Tórshavn. 1912 tog han handelsskoleeksamen i Kbh. og fortsatte derefter i samme firma, indtil det 1924 gik konkurs på grund af nedgangstiden efter første verdenskrig. Ved årsskiftet 1926/27 startede H. i Tórshavn sin egen engrosforretning i kolonialvarer som med tiden udvidedes til også at omfatte skibsproviant, fiskeredskaber samt rederivirksomhed. 1963 omdannedes firmaet til aktieselskab Pf. Poul Hansen med en aktiekapital på 1,2 mill. kr. 1964 oprettedes en filial i Tvøroyri på Suduroy og to år senere en til i Glyvur på Eysturoy som begge modtager varerne direkte fra udlandet. 1963 anskaffede firmaet sig det første EDB-anlæg på Færøerne. Virksomheden omfattede også eksport af uldvarer og fisk og H. var efter anden verdenskrig en af de største eksportører af salt- og klipfisk til Spanien og Italien. 1946–67 var han bestyrelsesmedlem i eksportsammenslutningen Lf. Føroya Fiskasøla; han var også bestyrelsesmedlem i Lf. Føroya Sildasøla. 1937 var H. med til at stifte trawlerrederiet Pf. Kimbil og var formand for selskabets bestyrelse til 1972. 1954 tog H. initiativ til opførelse af et moderne tørre- og køleanlæg, Pf. Bacalao i Tórshavn med lynfrysningsskyl og opbevaringsrum til fryse-gods, og var bestyrelsesmedlem til 1970. 1940–73

var H. bestyrelsesmedlem i Føroya krigstrygning og 1917–24 medlem af Tórshavns ligningskommission. Fra 1935 og til sin død var han spansk vicekonsul. – R. 1959. □Mal. af Oskar Just, 1957. Mal. af Ingálvur av Reyni, 1972. Broncebuste af Fridtjof Joensen, 1977. Foto.

Handilsvirki i 50 år, ved Eiden Müller, Tórshavn 1977. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

John Davidsen

Hansen, Poul, 1913–66, minister. * 27.2.1913 i Kbh., † 13.8.1966 i Virum, begr. Mariebjerg kgd.: snedker Hans Jørgen H. (1885–1963) og Dorthea Olsen (1886–1929). ~ 14.4.1936 i Hillerød (b.v.) med Helene Ingrid Jensen, * 17.4.1913, d. af sekretær Hans Peter J. († 1950) og Emmy Olsson († 1952).

H. blev uddannet som snedker og allerede som læredreng var han med til at stifte en DSU-afdeling i Hillerød. Efter at være blevet svend var han på Esbjerg højskole. 1933 blev han sekretær i DSU mens H. C. Hansen var formand; det var i de politiske ungdomsforeningers glansperiode. Mellem H. C. Hansen og sekretæren blev grundlagt et solidt venskabsbånd mens de samlede partiets unge til kamp mod kommunisterne på venstrefløj og Konservativ ungdom på højrefløj, alt med nazismens trussel ikke langt borte hverken i tid eller sted. 1937 fulgte H. efter H. C. Hansen som landsformand for DSU og fortsatte på posten indtil 1942 da han blev journalist på Fyns Social-Demokrat; indtil da havde han også været medlem af socialdemokratiets forretningsudvalg siden 1933. Da partiet efter krigen skulle forcere kampen mod kommunisterne, navnlig på arbejdspladserne, blev H. knyttet til AIC – Arbejderbevægelsens informationscentral – som sekretær. Efter et tiår her – 1945–55 – var han et års tid partisekretær indtil han 1956 blev forsvarsminister i ministeriet H. C. Hansen I da Rasmus Hansen måtte trække sig tilbage på grund af sygdom.

H. havde da en bemærkelsesværdig politisk karriere bag sig. Han var 1945 blevet valgt til folketinget i Kalundborg-kredsen hvor han valgte til sin død. Da der var rigeligt med Poul Hansen'er i folketinget fik han tilnavnet Kalundborg. 1947–50 var han gruppens sekretær og 1950 samt 1953–56 ordfører, endvidere medlem af forsvarskommissionen af 1946, af den skandinaviske forsvarskomité 1948, af forfatningskommissionen og af det udenrigspolitiske nævn 1953–56. Han havde også markeret sin position gennem flere politiske og samtidshistoriske arbejder, navnlig som medforfatter til parthistorien En bygning vi rejser I–III, 1954–55 og som redaktør

Hansen, Poul

af det partiteoretiske tidsskrift *Verdens Gang* 1947–52.

Som forsvarsminister stod H. over for den opgave at søge tilvejebragt en ny og omfattende forsvarsordning. Den skulle på en og samme tid efterkomme befolkningens ønske om en tjenestetidsnedsættelse og øge forsvarrets effektivitet. I 1959 fremlagde H. en skitse der bl.a. rummede tjenestetidsnedsættelse mod ansættelse af frivilligt personel, ligesom den indeholdt en række tekniske forbedringer. Fra de borgerlige partier blev det bl.a. kritiseret at ordningen ikke gav mulighed for atombevæbning i fredstid, og de fandt støtte blandt mange officerer. Da H. gjorde det klart at atombevæbningen ville medføre stationering af amerikanske styrker faldt dette kritikpunkt, og efterhånden nærmede partierne sig hinanden så meget at en endelig aftale kunne gennemføres 1960. Hovedæren for dette historiske forlig, der omfattede alle de fire gamle partier, tilkommer først og fremmest H., som i øvrigt under de langstrakte forhandlinger belastede sit forhold til H. C. Hansen der ikke havde tålmodighed til at vente på resultatet. I kølvandet på forsvarsforliget gennemførte H. også aftalen i marts 1960 med NATO om placering af militære depoter i Jylland.

November 1962 skiftede H. – uden synderlig begejstring – over til finansministerposten ved Hans R. Knudsens pludselige død. Selv om H. af natur var en slider og langt hen kunne støtte sig til sit sikre politiske instinkt blev det meget belastende år der fulgte. Helhedsløsningen havde skabt uro i tjenestemandskredse, en skattereform syntes påkrævet, de borgerlige foreslog grundstigningsskylden ophævet og hele tiden måtte der under den hastige økonomiske vækst rebes sejle gennem forbrugsbegrænsende afgifter. Det lykkedes i 1964 at bringe forholdet til tjenestemændene i orden gennem dækning af deres betydelige efterslæb. Grundstigningsskylden blev, delvis på baggrund af socialdemokratiets frygt for parcelhusejerne efter jordlovenes fald 1963 helt ophævet 1965; med i billedet må dog også at det havde vist sig meget svært at administrere den. I 1964 fremlagde H. også forslag til en omfattende skattereform med indførelse af kildeskat, men med bevarelse af fradraget; i maj 1965 blev forslagene forelagt folketinget. Deres gennemførelse skete dog ikke i H.s ministertid, men først 1967. Heller ikke merværdiafgiften, moms, fik H. gennemført, selv om han var dens politiske udformer. Han havde foreslået færdigt i eftersommeren 1965, men måtte kort efter tage sin afsked på grund af sygdom. Forventningerne om at han fortsat kunne klare et egentligt folketingsarbejde slog ikke til. H. var

et eksempel på hvordan naturbegavelse og stadig selvuddannelse kan række til selv i det moderne samfund. □Foto.

Interview i *Demokraten* 25.2.1963. – J. O. Krag og K. B. Andersen: *Kamp og fornyelse*, 1971.

Vagn Dybdahl

Hansen, Povl, 1856–1934, højskoleforstander. * 20.10.1856 i Sødinge, Ringe sg., † 21.8.1934 i Vallekilde, begr. sst. F: gårdejer Hans Poulsen (1824–1907) og Mette Kirstine Elisabeth Hansen (1825–85). ~ 2.4.1890 i Vallekilde (Valgmenighedsk.) med Sigrid *Trier, * 6.1.1871 i Vallekilde, † 8.3.1954 i Kbh., d. af højskoleforstander Ernst *T. (1837–93) og Marie Abel (1845–73).

H.s barndom og ungdom blev præget af det stærke kirkelige og folkelige røre på Ryslingeegnen. Han gik i friskole hos en lærling af Christen *Kold, blev konfirmeret af Vilhelm *Birkedal og kom allerede fjorten år gammel med i skyttebevægelsen. 1874–75 var han elev på Askov højskole hos Ludvig *Schrøder. Men størst betydning for ham fik Ernst Trier som han 1876 traf og betroede sin længsel efter at blive højskolelærer. Vinteren derpå og den følgende var han elev på Vallekilde højskole, dernæst et par vintre på Askov højskole, og fra vinterskolens begyndelse 1881 blev han antaget som lærer ved Vallekilde højskole med danmarkshistorie og dansk som hovedfag. De følgende somre studerede han i Kbh. ved biblioteker og arkiver under A. D. *Jørgensens vejledning, og denne, til hvem H. knyttedes ved nært venskab, søgte omkring 1890 at knytte H. til arkivvæsenet, men højskole og Trier kaldte stærkere på ham, og fra 1892 helligede han sig helt højskolearbejdet. Ved Triers død 1893 blev han forstander for folkehøjskolen i Vallekilde, 1900 købte han den sammen med sin bror Niels Hansen. 1923 solgte han skolen til Uffe *Grosen, men fortsatte endnu nogle år sin lærergerning ved den. I H.s forstandertid havde skolen over 10000 elever. – Med Trier forlod geniet Vallekilde, sagde H. beskedent, og de første år var vanskelige. Men ad sin egen vej fortsatte han skolearbejdet, og uden at være eftersnakker havde han (og hans hustru) megen evne til at værne om skolens rige tradition; også under hans ledelse bevarede Vallekilde højskole sin anseelse og sit store elevtal. Få højskolemænd mestrede den historisk-poetiske historiefortælling som H., nu og da kunne han vel henfalde til foleri, men tiest formåede han åndfuldt at gøre de svundne tider og skikkelser lyslevende for sine tilhørere. Som frugt af sine arkivstudier udgav han *Bidrag til det danske Landbrugs Historie*, 1889 og de store afhandlinger *Bonde og Herre-*

mand (i Aarbog for dansk Kulturhistorie I, 1891) og *Jens Lange paa Rødkilde og hans Bønder* (sst. II, 1892). Desuden har H. publiceret en lang række landbo- og personalhistoriske bidrag i lokalhistoriske årbøger, tidsskrifter og aviser, har skrevet *Højskoleforstander Ernst Trier I–III*, 1928–33, udgivet bidrag til Triers historie og redigeret *Fra Vallekilde Folkehøjskole I–XXX*, 1894–1923, en værdifuld kilde til Vallekilde højskoles historie. □ Litografi af Harald Jensen, 1894. Akvarel af Larsen Stevns ca. 1900. Mal. af Troels Trier, 1915 (Vallekilde højskole). Buste af August Keil ca. 1930. Foto.

Kilder. P.H. i *Fra Vallekilde folkehøjskole*, 1916 36–63; 1917 49–57; 1918 73–83; 1919 34–40; 1920 38–46; 1921 58–66 (også som særtryk: Små minder om små ting, 1921). P.H. sst. 1921 124–43; 1922 96–113; 1923 91–142; 1924 116–41; 1925 105–42 (*Fra mindernes verden*). P.H.: *Mine minders bog*, 1926.

Lit. P.H. om slægten i Svendborg amt, 1908 41–109; 1909 67–82; 1910 37–95; 1911 69–113; 1913 51–85. Lars Bækhoj i *Højskolebl.* 1915 1193–1204. Grønvald Nielsen sst. 1926 1377–82; sst. 1453–58; sst. 1934 nr. 35 (tillægget) 485f; Johs. Ravn m.fl. sst. 491–94; Thomas Thomsen sst. 550. H. V. Clausen: *Fra Holbæk amt*, 1918. *Holbæk amtstid.* 30.10.1931. *Aalborg amtstid.* 29.8.1934. Jens Nylev i *Fra Holbæk amt*, 1935 212–19 (m. bibliografi). Claus Bjørn i *Festskr. til Roar Skovmand = Årbog for da. skolehist.* 1978 86–102.

Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn (Fred. Nørgaard)

Hansen, Preben, * 1908, arkitekt, kgl. bygningsinspektør. * 7.3.1908 i Kbh. (Skt. Jacobs). F: ingeniør, cand.polyt., senere afdelingsingeniør Gustav Nikolaj H. (1881–1928) og Jenny Marie Marcussen (1881–1935). ~ 27.1.1939 i Kbh. (b.v.) med Ruth Langebæk, * 14.5.1917 i Kbh., d. af direktør Tage Holm L. (1890–1961) og Kate Carrie Henriques (1896–1971).

Med et ganske indtagende og teknisk virtuost tegnetalent i ryggen søgte H. efter sin studentereksamen 1926 ind på akademiets arkitektskole. Han supplerede uddannelsen ved tegnestuearbejde hos professor Edvard Thomsen og Frits Schlegel. 1933 vandt han akademiets mindre guldmedalje, 1943 den store, men allerede fra 1937 havde han selvstændig virksomhed. 1943–54 var han assistent ved undervisningen på arkitektskolen, derefter professor i bygningskunst 1954–57. 1958 blev han udnævnt til kgl. bygningsinspektør og virkede i dette embede til 1978. – H. har haft en usædvanlig omfattende produktion, ikke alene i kraft af sit embede som kgl. bygningsinspektør, men også som en af de mest benyttede arkitekter inden for storindustri og erhvervsliv. På dette felt gjorde han sig tidligt gældende med et byggeri for C. W. Obel A/S i Ålborg (1938–39). Få år senere vandt han (s.m. Otto Frankild og Arne Kjær) konkurrencen om

en ny Ålborghal (1944, opført 1949–51) og han byggede *4.maj-kollegiet* i Ålborg (s.m. Arne Kjær). Siden er der fra hans tegnestue udgået projekter til store foretagender som fx Spritfabrikkernes fabriksanlæg ved Pyrolyseværket på Amager (1954–55, s.m. Alf. Cock-Clausen), Otto Mønstedts fabriksanlæg i Sydhavnen (1956–59), Peter F. Heerings produktionsanlæg i Dalby (1959–61), saltfabrikken ved Mariager fjord (1966), administrationsbygninger for Tuborg fabrikker, Dyrup & Co. m.fl. og den store udvidelse af Gutenberghus bag Rundetårn (1971–73, s.m. Alf. Cock-Clausen). Andre fremtrædende byggerier er forsøgsanlægget ved Risø og slagteriernes forskningsinstitut m.m. i Roskilde.

For staten har H. bl.a. bygget *Roskilde universitetscenter*, det nye blindeinstitut i Hellerup, den danske ambassade i Paris (1967, s.m. H. Zehrfuss), udvidelsen af Det kgl. bibliotek og flere gymnasieskoler, bl.a. i Roskilde og Avedøre.

En rig produktion fra en travl tegnestue af dette format kræver stramme tøjler og fører næsten uundgåeligt til en effektivt ledet projektering uden kontroversielle arkitektoniske indslag. Men det er H.s. fortjeneste at have banet vej for en arkitektonisk behandling af moderne industri anlæg her i landet. Mange opgaver af anden art er karakteristiske ved deres velordnede hoveddisposition og effektfulde ydre i et moderne formsprog. H. har aldrig lagt sin tegnefærdighed på hylden. Han har bidraget til Erik Lassens bog: *Huse i Danmark*, 1941, en række af hans rejseskitser er publiceret, og hans historiske interesse og kunstneriske kultur ligger bag skildringen af hans københavnske ejendom: *Et hus i Nyhavn*, skrevet af Robert Egevang og Godfred Hartmann, 1973.

H. har haft fuldt op at gøre med sin store tegnestue, men han har dog fungeret som leder af Akademisk arkitektforenings udstillingsudvalg 1946–57 og været medlem af bestyrelsen for Danske arkitekters landsforbund 1958–61. Han blev Honorary corresp. member of The Royal Institute of British Architects 1963 og Honorary Fellow of the American Institute of Architects 1969. – R. 1954. R.' 1965. □ Foto.

Arkitekten M, 1940 143–56 (C. W. Obel). Sst. 1944 73–80 (guldmedalje projekt). Sst. 1951 74–77 (4.maj-kollegiet i Ålborg). Sst. 1953 83–96 (Ålborghal). Sst. 1954 51–60 (C. W. Obel, Hirschsprung & sønner, Monberg & Thorsen). Arkitekten, 1957 353–61 (DDSFs anlæg på Amager). Sst. 1959 349–57 (Otto Mønsted). Arkitektur, 1965 68–88 (Riso, Slagteriernes forskningsinst., Peter F. Heering). Sst. 1966 12–19 (Tuborg). Sst. 1968 23–26 (Den danske ambassade i Paris). Sst. 82–88 (Saltfabrik ved Mariager fjord). Sst. 1971 65–68 (Dyrup & co.). Sst. 1975 152–68 (Gutenberghus, Avedøre statsskole, Skt Annæ sangskole).

Hans Erling Langkilde

Hansen, Rasmus

Hansen, Rasmus, 1836–1901, højskoleforstander. * 3.3.1836 i Svenstrup, Kauslunde sg., † 15.9.1901 i Gentofte, begr. sst. F: gårdejer Hans Rasmussen (1794–1852, ~ 1° 1829 med Maren Hansdatter, 1797–1832) og Maren Rasmusdatter (1805–86). ~ 28.1.1873 i Middelfart med Juliane Johanne Blicher, * 20.12.1849 i Ringkøbing, † 15.4.1933 på Frbg., d. af distriktslæge, sidst i Middelfart Jens Peter B. (1814–89, ~ 2° 1871 med Petrine Marie Raffenberg, 1847–1909) og Juliane Johanne Marie Henriette Mantzius (1822–69).

H. tog 1860 lærereksamen fra Jelling seminarium. 1860–63 gennemgik han det Monradske kursus i Kbh., studerede matematik og fysik ved Polyteknisk læreanstalt og naturhistorie hos J. C. "Schiodte. Han deltog i felttoget 1864 som løjtnant, og indtrykkene fra krigen blev for ham indvielsen til hans livsgerning. I de følgende tre år var H. dels i udlandet, dels lærer ved en højskole i Kauslunde, dels fortsatte han sin militære uddannelse, overførtes 1869 til forstærkningen, afgik 1881 og fik 1888 afskedspatent som kaptajn. 1869–72 var han lærer på Rødding højskole og derefter på Ryslinge hvor han 1877 blev forstander efter Johannes "Clausen. Han deltog ivrigt i forsvarsbevægelsen og redigerede Vilhelm "Birkedals stærkt nationale Dansk Folkeblad. 1883 studerede han skolevæsen i USA, og n.å. oprettede han sammen med sin hustru og Ida "Falbe-Hansen Vældegård kvindeskole i Gentofte, hvis forstander han var til 1897. – Sammen med Zakarias "Nielsen og lærer Chr. Vestergaard udgav han Søndagsbladet og skrev selv en del folkelige fortællinger, *Niels Arnam*, 1897, præget af minder fra 1864, *Paa Grænsen af 10 Verdener*, 1898, og *Paul Bang*, 1901. Efter hans ønske står der på hans gravsten (af Niels Skovgaard): Han var med i 64. □ Litografi af P. Gemzøe, 1873.

R. H. i Højskolebl. 1884 II 150–52 (1864) 298–300 (kvindeskolen i Gentofte) 289–96 322–28 353–58 481–86 545–53 612–19 1007–14 1039–47 1071–78 (optegn. fra Amerika-rejsen). – Højskolebl. 1894 1137–42; Jan-nik Lindbæk sst. 1901 1257–60; H. Rosendal sst. 1902 609–14 (m. H.s selvbiografi); samme sst. 1914 879–82. Zakarias Nielsen: Minder, 1911 27–29 79 116. Laur. Nyegård: Vilh. Birkedal IIIb, 1912 64f. Regitze Rohde i Kristeligt dagbl. 21.–22.2.1970.

*Fred. Nørgaard**

Hansen, Hans Rasmus, 1896–1971, forsvarsminister. * 16.8.1896 i Kolding, † 10.10.1971 i Kbh., urne i fællesgrav, Bispebjerg kgd. F: borgmester Knud H. (1866–1952) og Ane Kathrine Sørensen (1867–1941). ~ Karen Marie Stehr, * 22.11.1903 i Tornemark, † 21.10.1978 i Kbh., d. af murer Vilhelm S. (* 1880) og Marie Jensen (* 1881).

H. gik i folkeskolen, var elev i gymnasiet, men tog ikke eksamen, var derefter på Askov og kom i 1917 som elev til Vestsjællands Socialdemokrat, hvor han fortsatte som journalist til 1923. I de følgende fire år fortsatte han en teoretisk uddannelse i England (London School of Economics), Tyskland (partiskolen i Tinz) og Frankrig, en uddannelsesstid, der også gav ham en sikker beherskelse af hovedsprogene.

Inden studierejsen havde H. taget aktiv del i det politiske arbejde. Han havde fra 1917 en ledende position i Socialdemokratisk Ungdoms Forbund (SUF). Da forbundet i 1919 frigjorde sig fra partiet for at blive kommunistisk, var H. en af hovedmændene bag stiftelsen af det partitro DSU. Efter hjemkomsten fra udlandsrejsen var H. 1927–29 redaktør af Vordingborg Socialdemokrat, hvorefter han 1929–36 var redaktionssekretær ved Social-Demokraten i København. I samme periode var han aktiv i det organisatoriske arbejde, blev formand i partiforeningen i 3. kreds, for den indre bys fællesvirksomhed og 1935–49 medlem af hovedbestyrelse og forretningsudvalg. H. var opstillet til folketinget i 1935, og ved Borgbjergs død kom han 1936 ind i folketinget, hvor han sad til 1964. Kun få år efter sin indtræden i tinget blev den alvorligt og flittigt arbejdende H. vurderet som en af de kommende ledere. Han blev i disse år samtidig kendt gennem sin virksomhed som udenrigspolitisk kronikør ved radioen, hvor han vekslede med Nic. Blædel; hans oversigter var mere dominerede af kendsgerninger og ikke så artistiske. Hans position som repræsentant for regeringspartiet lagde også en dæmper på hans indlæg. Formentlig for under de uforudsigelige forhold at sikre tilstedeværelsen af en skolet mand på Fyn blev han 1942 chefredaktør af Fyns Social-Demokrat. Straks efter krigen vendte han tilbage til Social-Demokraten, men blev derefter forsvarsminister i ministeriet Hedtoft I 1947–50.

Som forsvarsminister kom H. til at stå over for de største opgaver nogen dansk forsvarsminister har haft. Alle var klar over, at der forestod et stort reorganisationsarbejde, men i foråret 1948 tog udviklingen fart: stærkt russisk tryk på Finland, kommunistisk magtovertagelse i Tjekkoslovakiet og endelig de efterretninger om russiske troppekoncentrationer, der udløste påskekrisen i 1948 i Danmark med et omfattende alarmberedskab. Inden for forsvarsministeriets område førte det i første omgang til en koncentration af forsvarlets ledelse i en forsvarsstab og i juni til den lov, der indførte et hjemmевærn på 100.000 mand. Det følgende år fulgte tilslutningen til Atlantpagten, hvis konsekvens var det store forsvarsforlig 1950, der i løbet af tre-fire år førte

udgifterne op fra 360 mill. kr. til 889 mill. kr. Forsvarsordningen betød bl.a. en total omlægning af hærens opbygning, oprettelse af et selvstændigt flyvevåben og etablering af en sælles forsvarsstyrelse. Der var store vanskeligheder mellem hæren og flåden og begge steder yderligere interne stridigheder. H. gennemførte reformerne ved en selvstændig arbejdsindsats, der ikke gav megen mulighed for særinteressers indflydelse. Brysk, bestemt og studs både virkede og var han. – Da Hedtoft dannede regering igen i 1953, blev H. påny forsvarsminister og fortsatte i ministeriet H. C. Hansen I. Han vedblev her at være en stærk minister, indtil han i 1956 blev ramt af en hjerneblødning under et Nato-ministerrøde i Paris. Efter at være restitueret begyndte han atter folketingsarbejdet, men var nu så svækket, at han ikke kunne lægge egentlig kraft i det. Han udtrådte 1964. H.s energi, arbejdsevne, politiske erfaring og vel også hans fasthed havde gjort ham til den rette mand for partiet under omsvinget fra neutraliteten. Hans politiske kaldenavn „Rasmus Jet“ var vel egentlig skabt af kritikere af hans store våbenkøb, herunder jetjagere, men det rummer samtidig en dækkende karakteristik af hans personlighed. □Foto.

Tage Mortensen i Berl. tid. 15.10.1971. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl

Hansen, Robert Emil, se Robert-Hansen, Emil.

Hansen, Robert Lasalle, * 1890, biblioteksdirektør. * 20.9.1890 i Kbh. (Garn.). F: redaktør, senere folketingsmand Hans Peter H. (1864–1936) og Maren Sofie Nielsen (1866–1949). ~ 29.1.1916 i Kbh. (Andreas) med Ellen Ingeborg Mikkelsen, * 21.6.1893 i Skive, d. af postkontrahent Christen M. (1849–1917) og Mariane Nielsen (1850–1929).

H. blev student fra Ålborg 1909 og tog magisterkonferens i romansk filologi 1915. Hans interesse for det franske sprog itydede sig ikke alene ved en mangeårig virksomhed ved Købmandsskolen som lærer i fransk, men også ved oversættelsesvirksomhed, bl.a. *Froissarts Krønike i Udvalg*, 1923–24. 1916 blev H. ansat ved Det kgl. bibliotek, 1918 som bibliotekar II. 1923–25 redigerede han statsbibliotekernes accessionskatalog over udenlandsk litteratur. 1925 forlod han biblioteket for at blive inspektør ved statens bibliotekstilsyn. Han var i denne beslutning i nogen grad påvirket af overbibliotekar H. O. *Langes syn på biblioteksvæsenet som et samvirkende system hvor folkebibliotekerne måtte styrkes. Som daglig le-

der af Statens biblioteksskole til 1956 ydede han en stor indsats ved usædvanlige pædagogiske evner, og overfor bibliotekerne arbejdede han først og fremmest for en højnelse af bogbestandens kvalitet. Da Thomas *Døssing under besættelsen blev arresteret og senere påbudt at holde sig borte fra sit kontor, konstitueredes H. som biblioteksdirektør. Da Døssing efter befrielsen ønskede at fortsætte sit arbejde i udenrigstjenesten blev H., hvis faste holdning under besættelsen var påskønnet af alle, udnævnt til Døssings efterfølger 1946. Ved hans 25 års jubilæum i tilsynet 1950 udsendtes som en hilsen til ham Dansk bibliotekslitteratur. Bidrag til en bibliografi, red. af Erik Allerslev Jensen og Torben Nielsen. H. fortsatte i principperne Thomas Døssings linje, men der blev nu med øget mandskab muligheder for regelmæssigere kontakt med sognebibliotekerne hvor man i samarbejde med centralbibliotekerne kunne konkretisere ønskerne om en bedre og mere alsidig bogbestand. Som embedsmand forstod H. at vinde de bevilgende myndigheders gehør ved en nøgtern og mådeholden administration af biblioteksloven, men som det også udtryktes ved hans afgang 1959: Han formåede at „gøre et administrativt tilsynsarbejde til en inspirerende, tolkende og opdragende virksomhed.“ Fra 1926–54 var han medredaktør af Dansk Tidsskrift Index, og 1926–1959 ydede han en påskønnelsesværdig indsats som redaktør af Danmarks biblioteksforenings tidsskrift *Bogens Verden*. Han skrev heri og i forskellige bibliotekspublikationer mange vægtige faglige artikler. Oversættelsesvirksomheden fortsatte, også efter hans afgang, bl.a. med *Kardinal de Retz' Erindringer I–III* 1951, *Margrethe af Valois' Memoirer*, 1967, *Gabriel Naudés Vejledning i biblioteksarbejde (1627)*, 1970, og *Madame de Staëls Litteraturen og samfundet*, 1973. H.s virke som biblioteksdirektør skabte den sikre grund bibliotekerne kunne bygge på under 1960ernes større økonomiske og tekniske muligheder. – R. 1946. R'. 1958. □Foto.

H. Hvenegaard Lassen i *Bogens verden*, 1950 271f. R. Lassen m.fl. sst. 1959 509–13. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Mogens Iversen

Hansen, Robert Svane, se Svane Hansen, Robert.

Hansen, Sigrid Trier, se Trier Hansen, Sigrid.

Hansen, Stephen, 1701–70, fabrikant. Døbt 28.9.1701 i Skodsbøl, Oddum sg., † 22.1.1770 i Kbh. (Fred.ty.k.), begr. i Fred.ty.k. F: selvsjejer Hans Terkelsen og Birgitte Cathrine Christensdatter (ca. 1666–1750, ~ 2° 1708 med herredsfo-

Hansen, Stephen

ged Jakob Knudsen til Østergård, Lyne sg., † 1729, ~1° med Magdalene Marie Bormann, † 1707). ~ 18.11.1733 i Viborg med Dorothea Sophie Rafn (Ravn), døbt 24.10.1710 i Viborg, † 1.9.1773 i Kbh. (Fred.ty.k.), d. af købmand, borgmester Hans Knudsen R. (ca. 1660–1735, ~1° 1703 med Dorthe Sophie Nørholm, 1680–1706) og Cathrine Margrethe Ursin (ca. 1679–1749). – Far til V. A. *H.

Om H.s ungdom og første manddom vides ikke meget; 1728 blev han regimentskvartermester og auditor ved artilleriet, fratrådte den sidstnævnte stilling 1742, blev 1747 overkrigskommissær og tog sin afsked 1750. Hans navn er først og fremmest knyttet til geværfabrikken på Hammermøllen ved Kronborg. Da han 1743 købte den var den ganske forfalden, men den blev hurtigt bragt på fode, og H. fik desuden regeringens tilslutning til sst. at lade forarbejde hakker og spæder, ligesom der ikke i tyve år måtte anlægges nogen anden geværfabrik i Danmark. Også senere fik han betydelige begunstigelser af staten, og 1765 købte denne fabrikken for 120.000 rdl. Ved siden af geværfabrikationen var H. stærkt interesseret i den færøske handel og besad handelsret på Færøerne 1750–70. 1765 købte han hovedgården Frydendal (Torbenfeld) ved Holbæk. – Generalkrigskommissær 1761.

C. Nyrop: Johan Frederik Classen, 1887. Anton Degn: Oversigt over fiskeriet og monopolhandelen på Færøerne, 1929.

Harald Jørgensen

Hansen, Svend Aage, * 1919, statistiker, økonomisk historiker. * 4.4.1919 i Gørding, Ribe amt. F: malersvend, senere malermester Karl Thorvald H. (1898–1941) og syerske Marie Mikkelsen (1899–1965). ~ 12.9.1946 på Frbg. (b.v.) med Dorothea Margrethe Jensen, * 28.2.1924 i Årre, Ribe amt, d. af vejmand, husmand Laurids J. (1887–1970) og Maren Krestensen (1889–1971). H. blev student fra Esbjerg 1939 og cand.polit. 1946. S.å. blev han ansat i det statistiske departement (Danmarks statistik), 1948 blev han sekretær og 1950 fg. fuldmægtig. 1946–51 var han tillige halvdayssekretær i tolddepartementet. 1952 blev han fuldmægtig i statistisk departement, ekspeditionssekretær 1957 og 1958–66 kontorchef. Allerede som fuldmægtig blev han betroet særlige opgaver. 1951–55 var han medlem af OEECs arbejdsudvalg for landbrugsstatistik, og fra 1957 redaktør af Nordisk statistisk skriftserie. Som kontorchef blev han redaktør af Statistisk årbog. Uden for den offentlige administration var H. 1951–58 konsulent for Fællesbanken for Danmarks Sparekasser. 1958–62 var han medlem af socialforskningsinstituttets råd. Han

var desuden virksom både som lærer og skribent. 1952–58 underviste han på Købmandsskolen, 1955–61 på Handelshøjskolen og fra 1961 var han undervisningsassistent i økonomisk historie ved Kbh.s universitet. 1952–58 var han medarbejder ved Finanstidende. Han skrev et jubilæumsskrift for Fyns Kreditforening, *Pengevæsen og kredit 1813–60* der kom 1960 og blev et anerkendt bidrag til pengevæsenets historie. H.s energi og flid gav sig også udslag i at han i en årrække arbejdede på en større afhandling, *Adelsvældens grundlag* der 1965 førte til at han blev dr. polit. Værket var et meget tidkrævende statistisk arbejde der navnlig belyser den gamle adels demografi fra 1475–1720. H.s konklusioner afviste bl.a. Gustav *Bangs teori om den gamle adels degeneration.

H. blev professor ved Kbh.s universitet i økonomisk historie og Danmarks statistik 1966. Som lærer har han vist stor imødekommenhed overfor studenterne og lagt mere vægt på at de tilegnede sig metoder til belysning af et bestemt emne end at de beherskede et stort antal enkeltheder i hans to meget omfattende fag. 1973 blev der udnævnt en professor i samfundsbeskrivelse (Danmarks statistik), og H.s professorat omfattede herefter alene økonomisk historie. Han fortsatte sin flittige skribentvirksomhed som professor. Foruden artikler i Nationaløkonomisk tidskr. og dagspressen har han 1968 bidraget til Nationalbankens jubilæumsskrift med en afhandling *Dansk pengehistorie fra 1818–1914*. Fra 1970 har han sammen med professor Poul Milhøj været redaktør af skriftserien Erhverv og samfund, lærebøger i Danmarks statistik. Han har heri skrevet *Industri og håndværk*, 1970, og *Samfundets organisation*, 1971. 1970 udsendte han desuden *Early industrialisation in Denmark*, hvorefter industriens opbygning her i landet er sket over en meget lang periode med særlig kraftig vækst i 1890'erne. Det var en nyvurdering da man hidtil havde regnet med at industriens gennembrud kom tidligere. 1972 og 1974 udsendte han *Økonomisk vækst i Danmark I og II* der omhandler landets økonomiske historie 1720–1870. Værket bygger på et omfattende talmateriale, og han har selv beregnet bruttofaktorindkomsten 1818–1920. Den usikkerhed som er knyttet til navnlig de ældste tal gør det overraskende, at han i den iøvrigt meget oplysende bog lader den talmæssigt konstaterede vækst spille en afgørende rolle for dispositionen og vurderingerne. H.s stilling som professor medførte at han 1966–75 var medlem af styrelsen for Selskabet for historie og samfundsøkonomi og for det samfundsvidenskabelige forskningsråd 1968–75. Fra 1976 er han formand for instituttet for grænseforskning i

Åbenrå. Han har også løst mere praktisk betonele opgaver, idet han fra 1969 har været formand for Dansk sparinvest, sparekassernes aktieinvesteringsforening der har haft en stærkt voksende virksomhed, og endvidere 1974–77 var formand for Den danske finansanalytikerforening. – R. 1959. R¹. 1970. □Foto.

Bibliografi i Danske økonomer, 1976 496. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1965 204. – Berl. tid. 3.4.1969, 16.12.1978 og 3.4.1979.

Niels Banke

Hansen, Søren, 1857–1946, læge. * 27.6.1857 i Odense, † 17.9.1946 i Gentofte, urne Mariebjerg kdg. F: maskinmester Peter H. (1822–89) og Ulrikke Sophie Vilhelmine Sørensen (1820–1909). ~ 27.10.1890 i Helsingør med Henriette Ottilia Paulsen, * 24.8.1865 i Kolding, † 21.11.1943 i Kbh., d. af ritmester Carl August Frederik Christian Ludvig P. (1824–91) og Jenny Christine Pind (1843–79).

H. blev student 1877 fra Odense og var på dette tidspunkt allerede levende interesseret i naturfag, specielt i alt vedrørende menneskets naturhistorie, vistnok i væsentlig grad inspireret af Darwins nylig til dansk oversatte værker om arternes oprindelse og tilværelseskampens betydning som udvælgende faktor. Som fagstudium valgte han medicin, men arbejdede allerede i studietiden som frivillig medhjælper på Zoologisk museum og begyndte at planlægge en forskningsrejse til Grønland med antropologiske undersøgelser for øje. Han blev medicinsk kandidat 1885 og foretog s.å. en rejse til Grønlands vestkyst, hvilket gentoges 1888 med det formål at undersøge den indfødte befolkning ud fra et antropologisk synspunkt. Hans antropologiske interesse blev mødt med megen forståelse og velvilje af det lægevidenskabelige fakultet hvorfor han fik rigelige legater til studierejser og lange ophold i udlandet (1886–88) hvor besøget navnlig gjaldt T. J. E. Hamy og P. Topinard i Paris, J. Kollmann i Basel og L. v. Ranke i München. Da der imidlertid ikke eksisterede nogen lærerpost i antropologi, var udsigten til at blive knyttet til en fast institution hvor han kunne dyrke sin interesse ikke stor, hvorfor han i et par år praktiserede som læge i Helsingør; han fik dog herunder tid til 1892 at erhverve universitetets guldmedalje for en afhandling om drænegens anvendelse i kirurgien, et emne der ligger påfaldende fjernt fra hvad han selv kunne tænkes at have valgt. Den egentlige lægegerning interesserede ham næppe synderligt, og efter et par års forløb vendte han da også tilbage til Kbh. hvor han på forskellig måde knyttedes til embedslægevirksomhed, men ikke praktiserede. 1895–1921 var

han politilæge i Kbh. og var endvidere en tid leder af medicinalstatistisk kontor. Først omkring 1905 fik han ved henvendelse til andre socialt og naturvidenskabeligt interesserede læger, statistikere etc. og med vistnok ret beskedent støtte af staten dannet Den antropologiske komité hvis formand han blev 1910. Med stor iver optog han da igen de antropologiske studier, suppleret med arvelighedsforskningen der netop i årene omkring århundredskiftet oplevede en renaissance ved genopdagelsen af Gregor Mendels længst forglemte arbejde hvor „grundloven“ for arveligheden allerede var udformet (1865). I årenes løb publicerede H. en lang række større og mindre arbejder inden for antropologi og arvelighedsforskning, således som denne sidste var mulig ved bearbejdelse af det materiale der nu engang forefandt, naturligvis under langt ugunstigere betingelser end det den eksperimentelle arvelighedsforskning kunne tilvejebringe. Blandt de emner H. har behandlet skal nævnes: undersøgelser over skolebørns vækstforhold, en række arvesygdomme som retinitis pigmentosa (degeneration af øjets nethinde), dementia præcox (ungdomssløvsind), amaurotisk idioti, Huntingtons chorea (arvelig Skt. Veitsdans) og diabetes mellitus (sukkersyge). Den antropologiske komité gjorde under H.s ledelse et stort og fortjenstfuldt arbejde med registrering af personer med forskellige arvelige defekter, åndssvage, sindssyge etc., og der foretog i komiteens arkiv et stort og værdifuldt materiale til videre bearbejdelse. H. var endvidere forfatter af en tidligere meget benyttet *Haandbog i den danske Medicinallovgivning*, 1897, (3. udg. 1917) og en række artikler vedr. medicinalstatistik m.m. Af antropologiske og etnologiske arbejder skal særlig fremhæves en større afhandling 1888 om Lagoa Santa racen (Brasilien) på grundlag af materiale fra P. W. *Lundske samlinger i Zoologisk museum, flere om grønlændernes antropologi og om bronzealderfolket i Danmark. – H. var medlem af en række udenlandske antropologiske og eugeniske selskaber og blev 1942 æresmedlem af Dansk med.hist. selskab. – R. 1923. DM. 1929. □Karikatur af Alfred Schmidt, 1910. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Oluf Thomsen**

Hansen, Theophilus Edvard, 1813–91, arkitekt. * 13.7.1813 i Kbh. (Holmens), † 17.2.1891 i Wien, begr. sst. (Zentralfriedhof). F: bud ved brandassurancen Rasmus H. (Braathen) fra Norge (1774–1824) og Sophie Elisabeth Jensen. ~ 22.4.1851 i Wien med Sophie v. Förster, * 1831

Hansen, Theophilus

i Wien, † 28.7.1851 sst., d. af arkitekt Christian Friedrich Ludwig v. F. (1797–1863) og Maria Schmidt (1805–78). – Bror til Christian *H.

H. gennemgik akademiets bygningsskole under G. F. *Hetschs vejledning og var ligesom denne påvirket af K. F. Schinkel. 1835 vandt han den lille guldmedalje for „et theater“ og 1837 konkurrerede han forgæves om den store med „en børs“, begge projekter udført i en græsk klassicisme påvirket af Schinkel. I disse år blev han under N. L. *Høyens indflydelse optaget af dansk middelalderarkitektur og udarbejdede 1837 et idealt projekt til en restaurering af Ribe domkirke. Hans egentlige virkefelt i disse år var imidlertid det håndværksmæssige design. Prøver herpå findes i en række tavler i G. F. Hetsch: *Fortegninger for Haandværkere*, 1839–43. Det var også denne virksomhed der 1838 skaffede ham et rejsestipendium fra Det Reiersenske fond til studier af håndværket i Tyskland. I foråret 1838 rejste han sydpå. Han studerede Schinkel i Berlin, middelalderarkitekturen i Meissen, Prag og Nürnberg og den nye arkitektur i München. Her opgav han at vende tilbage og hastede i stedet til Grækenland hvortil han ankom 8.10.1838. I Athen fandt han sammen i et frugtbart arbejdsfællesskab med broderen Christian Hansen og den græske bygningsdirektør Edouard Schaubert. Ved siden af arkæologiske studier og lærergerning ved den tekniske skole i Athen opførte H. sine første bygninger her, bl.a. *Dimetrios' hus*, nu *Hotel Grande Bretagne* (1842–43, stærkt ændret 1958), *Athens observatorium* (1842–46) i en enkel let dekorativ klassicisme overvejende påvirket af Schinkel. På grundlag af sine studier af den græsk-byzantinske arkitektur gav H. tegninger til *Athens domkirke* (1843–62, fuldførtes af andre arkitekter med stærke afvigelser fra den oprindelige plan) samt øjenklinikken (1847–52). 1846 forlod H. Grækenland og rejste til Wien, indkaldt af arkitekten Ludwig Förster som dennes medhjælper og kompagnon. Samarbejdet opløstes 1852, hvorefter han startede sin egen virksomhed. I sine arbejder i 1850erne fjernede H. sig helt fra den schinkelske påvirkning. Under indtryk af tidens øgede interesse for murstens anvendelse og påvirket af sine erfaringer fra Grækenland udformede han en dekorativ byzantinsk præget byggestil, bl.a. i sit hovedværk fra denne periode *våbenmuseet i Wien* (1849–56), *Invalidehospitalet i Lemberg* (Lwów, 1854–59), *den græske kirke i Wien* (1856–58) og kapellet ved den evangeliske kirkegård i Wien (1858).

Sit internationale ry vandt H. ved opførelsen af en række pragtbygninger på Wiens Ringstrasse der omkring 1860 anlagdes på det gamle voldter-

ræn omkring byen. Under indflydelse af en Italiensrejse 1856 gik H. nu over til en mere bekvem anvendelig romersk renæssancestil. Hans boligkompleks *Heinrichshof* (1861–63, bombet 1945 nedrevet) blev stildannende og var karakteriseret ved maksimal udnyttelse af etagearealet samt et overvældende ydre pragt. Samme planløsning og formsprog anvendte han i en lang række privatpalæer og offentlige bygninger på Ringstrasse, bl.a. boligkomplekset *Rudolfshof*, *den evangeliske skole*, *Musikverein*, *ærkeheraug Wilhelms palæ*, *Epsteins palæ*, *Ephrussis palæ*, *Børsen* og *kunstakademiet*. Sideløbende med renæssancestilen genoptog han klassicismen, kulminerende med *parlamentsbygningen i Wien* (1874–84). Det store bygningskompleks er på en gang stærkt leddet og let overskueligt i sin struktur omkring den store pompøse midthal. Enkeltformerne er behandlet med overbevisende overensstemmelse med de antikke forlæg. Han genoptog forbindelsen med Grækenland hvor han kom til at skabe en gruppe monumentale klassicistiske bygninger, bl.a. *Videnskabernes akademi* (1859–87) i jonisk stil og *Nationalbiblioteket* (1885–92) i dorisk stil. De to bygninger udgør sammen med universitetet en arkitektonisk helhed, den såkaldte athener-trilogi. Endvidere blev den store udstillingsbygning *Zappeion* opført efter H.s tegninger. Nævnes kan det også at H. efter Christiansborgs brand 1884 indkaldtes for at udføre et projekt til genopførelsen.

H. lagde vægt på en gennemført kunstnerisk udformning af sine bygninger og gav i vid udstrækning tegninger til møbler og indretning hvor han overvejende støttede sig til sine erfaringer fra ungdomstiden i København. 1868–84 var han professor ved kunstakademiet i Wien. Ved fuldførelsen af parlamentet i Wien blev han ophøjet i den adelige friherrestand, udnævntes til æresdoktor ved universitetet i Wien og æresmedlem af Wiens kunstnersamfund. 1887 modtog han The Royal Institute of British Architects' guldmedalje. Udenlandsk medlem af akademiet i København 1858. Akademiet i Wien uddeler årligt en Theophil H.-pris „for den bedste studie efter antiken“. H.s søster Marie Hansen stiftede 1892 Theophil H.s rejselegat der årligt tildeles arkitekter og kunstindustrielle håndværkere i Danmark. – R. 1867. K. 1872. DM. 1873. S.K. 1884. □ Malet som ung af F. F. Helsted og tegnet af E. Lehmann, 1848 (begge Fr.borg). To stik af Chr. Mayer efter mal. af Carl Rahl. Træsnit 1868 efter tegn. af A. Dorph, efter dette litografi 1871. Træsnit 1872 og efter dette træsnit 1873. Mal. af C. Gripenkerl, 1878 (glyptoteket). Relief af Carl Kundmann (glyptoteket), gengivet i træsnit 1883, benyttet på gravmælet. Medalje af J. Tau-

eshayn, 1883. Buste 1883 (akademiet og parlamentet i Wien). Medalje af G. Radnitzko. Karikatur i Punch 1884. Stik af G. Frank, 1885. Litografi af J. Marastoni, 1888. Buste af Jul. Schultz på mindesmærke af Chr. Thuren (Theophilus Hansensgade, Kbh.). Stukket af F. Lorber på østrigsk frimærke, 1953. Foto.

Γ. H. und seine Werke, udg. G. Niemann og F. v. Feldegg, Wien 1893. Alphons Lhotsky: Die Baugesch. der Museen und der neuen Burg, Wien 1941 = Festschr. des Kunsthist. Museums I. Hans H. Russack: Deutsche bauen in Athen, Berlin 1942. S. Lindholm i Antikekten M, 1955 65. Alice Strobl: Das k.k. Waffenmuseum im Arsenal, Graz 1961 = Schr. des Heeresgeschichtl. Museums in Wien I. Jürg Ganz i Österreichische Zeitschr. für Kunst und Denkmalpflege, Wien 1972 67–81. G. Åkerström-Hougen i Konsthist. t., Sth. 1972 16–42. G. S. Laios: Simon Sinas, Athen 1972. V. Villadsen: Ribe domkirke, 1974. Samme i Hafnia 1978 43–77. Samme i Architectura. Arkitekturhist. årsskr. I, 1979 88–108. Kn. Millevich i Christiansborg slot, udg. Kr. Hvidt m.fl. II, 1975 203–24. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Villads Villadsen

Hansen, Thorkild, * 1927, forfatter. † 9.1.1927 i Ordrup. F: arkitekt Jørgen H. (1898–1978) og Thyra Andersen (1893–1975). ~ 1° 12.7.1951 i Paris med Birte Lund, * 11.9.1928 i Kbh., d. af forsøgsleder Aage L. (1900–46) og Lillian Thomsen (* 1905). Ægteskabet opløst 1971. ~ 2° 7.12.1978 i Tranebjerg, Samsø, med magister Birgit Jæger, * 24.8.1937 i Esbjerg, d. af direktør Harald J. (* 1904) og Camilla Elsebeth Wilhelmsen (* 1908).

Efter en sværmerisk gymnasietid blev H. student i befrielsessommeren 1945. Han begyndte så at studere litteraturhistorie ved Kbh.s universitet men brød af i 1947 og tog til Paris på et stipendium. Han blev der som korrespondent til 1952 for derefter at blive anmelder ved Information (1952–62).

H. dyrker to litterære hovedformer, den følsomt ræsonnerende dagbog og den kunstnerisk bearbejdede beretning eller genfortælling. *De søde piger*, 1974, har undertitlen *Dagbog 1943–47*. Det er forfatteren som ung mand, i gymnasiet og på universitetet, optaget af erotisk sværmeri og spredt læsning; der er øjeblikk-billeder af litteraturundervisningen hos Paul V. "Rubow, F. J. "Billeskov Jansen og især hos Ejnar "Thomsen der foranledigede, at en øvelsesopgave blev til bogen *Minder svøbt i Vejr. En Studie i Jacob Paludans Digtning*, 1947. Dagbogen slutter aug. 1947 med H.s ankomst til Paris hvor arbejdet med fransk litteratur, fra Montaigne til Proust, førte til *Resten er stilhed. Variationer over et tema af Shakespeare*, 1953. H. skrev artikler til Ekstrabladet, 1952–62 litterære anmeldelser til

Information. Fra 1960 fik rejselivet stærkt tag i ham, og optegnelser i dagbogen blev til *Pause-signaler*, 1959, stemningsbilleder fra Sydeuropa, ligesom til *Syv seglstien*, 1960 der er frugten af H.s deltagelse i P. V. "Globs arkæologiske udgravninger i Kuwait, og til *En kvinde ved en flod*, 1961, efter den nordiske ekspedition til Nubien; de to sidstnævnte dagbøger præges af gruppefællesskabet. Alle tre forenes, reviderede, i *Rejsedagbøger*, 1969. – Da havde H. vundet ry for sine historiske dokumentationer, virtuost sammensat af trykt og utrykt materiale. Hver gang med holdning til emnet. Man mindes Voltaires ironi i *Candide* når H. fortæller om Carsten Niebuhr og rejsefællers ulykkelige ekspedition 1761–67 til *Det lykkelige Arabien*, 1962: „Sandheden er en privatsag“ (1,6). Den store biografi af Christian IVs modige og ulykkesramte ekspeditionsleder, *Jens Munk*, 1965, var forberedt ved H.s rejse til arktisk Canada 1964, beskrevet af H. og Peter "Seebjer i *Jens Munks Minde-Ekspedition*, 1965, og i H.s dagbøger, *Vinterhavn*, 1972. Trilogien *Slavernes kyst*, 1967, *Slavernes skibe*, 1968, og *Slavernes øer*, 1970 som indbragte H. Nordisk råds litterære pris, har kolorit fra H.s rejser til Guldkysten 1965 og De vestindiske øer 1969. Så tæt er atmosfæren i slavebøgerne at læseren kan forledes til at slutte, at Danmark havde større aktivitet end andre nationer i den uhyggelige trafik. Efter tre års kildeundersøgelser udgav H. det opsigtsvækkende værk, *Processen mod Hamsun I–III*, 1978. Forfatterens beundring for stormennesket Hamsun er umiskendelig ligesom kritikken af norske institutioner. Skriftet har vakt heftig kritik, især i Norge, og givet anledning til nye publiceringer. H. arbejder med en forskers ihærdighed og en digters fantasi. Selvsyn, af steder og tekster, giver hans brede fremstillinger episk stofflighed. Den effektjagende komposition i mange kapitler kan svække troen på historikeren, men ikke sløre billedet af den suveræne fortæller. □Tegn. af Hans Bendix udst. 1967. Foto.

T. H.: De søde piger. Dagbog 1943–47, 1974. – Niels Lyhne Jensen i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1971 417–25. Lars-Olof Franzén: Punktmedslag i da. lit. 1870–1970, 1971 148–58 195f. Jan Ståle Andersen og Henrik Poulsen i Lit. og samf., 1976 nr. 17–18 83–105. Søren Schou i Danmark 1965–75. En antologi, red. Peter Madsen, Lund 1977 137–58.

F. J. Billeskov Jansen

Hansen, Thyge, 1816–1906, gårdejer, * 2.2.1816 i Sødinge, Ringe sg., † 19.7.1906 i Ferritslev, begr. i Rolfsted. F: gårdejer Hans Henrik H. (1776–1847, ~ 2° 1820 med Mette Kirstine Thygesdatter, 1792–1823, ~ 3° 1824 med Maren Eriksdat-

Hansen, Thyge

ter, 1792–1863) og Karen Thygesdatter (1781–1820). ~8.11.1845 i Ringe med Johanne Marie Rasmusdatter, * 21.8.1825 i Sødinge, † 8.3.1907 i Ferritslev, d. af gårdejer Rasmus Jensen (1788–1859) og Sara Marie Jørgensdatter (1787–1855). H. voksede op i et vågent bondehjem hvor der holdtes aviser, og efter oplæring ved landbruget hjemme købte han 1845 Skovgården i Ferritslev. Han gjorde sig snart bemærket som en dygtig landmand der særlig udmærkede sig som havebruger og havde en af de bedste frugthaver i landet. H.s betydning var dog først og fremmest som en af de mest fremtrædende lægmænd i den grundtvigske bevægelse. H. udviste stor gæstfrihed og hans råd søgtes af mange fremtrædende ordførere i bevægelsen. Han stod centralt i det grundtvigske miljø på Fyn og var aktiv ved oprettelsen af Kristen *Kolds højskole i Ryslinge, var en af de første der løste sognebånd til Vilh. *Birkedal, ligesom han senere var den ledende skikkelse i fri-, senere valgmenigheden i Ryslinge. Sammen med nogle få familier oprettede han 1859 friskolen i Ferritslev. H. havde forbindelse med flere af de ledende højskolefolk, og han virkede lokalt afgørende for at skabe mulighed for udvidelse af Askov højskole 1878. Under provisorieårene var H. medlem af det udvalg der indsamlede støtte til de højskoler der af politiske grunde nægtedes tilskud. H. tog sjældent ordet i grundtvigske forsamlinger og skrev intet, men gennem næsten et halvt århundrede stod han som en samlende skikkelse i det grundtvigske kirke- og folkeliv på Fyn.

Lars Frederiksen: Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende år, 1885 62–69. Højskolebl. 1906 1095f. N. M. R. Stenbæk sst. 1907 505–12 561–66. Povl Hansen: Mine minders bog, 1926 23–35. Kristen A. Lange: Den danske friskole I, 1933 220–22. A. Ankerstrøm: Friskolen gennem 100 år I, 1946.

Claus Bjørn (Fred. Nørgaard)

Hansen, Urban Willy Tage, * 1908, overborgmester. * 23.10.1908 i Kbh. (Skt. Matthæus). F: lokomotivfyrbøderaspirant, senere lokomotivfører Marius Frits Anton H. (1883–1962) og Kirsten Rasmine Jørgensen (1883–1957). ~23.10.1931 i Næstved (Skt. Peders k.) med Gudrun Skov Larsen, * 20.11.1910 i Bjerne, Horne sg., d. af tjener Hans Henrik L. (1881–1957) og oldfrue Maren Kirstine Christiansen (1882–1956).

Da H. var et år blev faderen forflyttet til provinsen, senest til Næstved hvor H. 1925 tog realeksamen, s.å. ansattes som assistentelev på kommunekontoret og 1928 valgtes til kredsformand i Danmarks socialdemokratiske ungdom og dermed blev medlem af dens hovedbestyrelse. 1934 flyttede H. til Kbh. da han ansattes som sekretær

i Forsikrings-Akts. Alka. 1947 blev han sekretær i Arbejderbevægelsens informations-central. Kbh. deltog H. fra første færd i det sociale demokratiske organisationsarbejde. 1946–54 og 1957–71 var han medlem af partiets hovedbestyrelse og 1967–71 tillige formand for socialdemokratiet i hovedstaden. Efter et kortvarigt medlemskab af landstinget var H. 1953–56 medlem af folketinget, valgt i Køgekredsen. Men H.s hovedgerning, den der har gjort ham landskendt er hans 30-årige virke i Kbh.s kommunestyre 1946–56 var han borgerrepræsentant, de to sidste år formand for sit partis gruppe, 1956–62 socialborgmester og derefter overborgmester til 1976. begyndelsen lå H.s politiske virksomhed inde for vælgerforeningerne. Men arbejdet i informations-centralen bragte ham i forbindelse med fagbevægelsen. Som socialborgmester gennemførte og udbyggede han den hjemmehjælpsordning som borgerrepræsentationen året før han tiltrådte havde truffet beslutning om og som førte til lovgivning 1958. Desuden engagerede han sig stærkt i plejehjemsbyggeri og i revalideringsproblemer. En hjertesag for ham var de ændringer i forsorsloven som tog sigte på at hindre at sygdom, arbejdsløshed og andre forbandede vanskeligheder fører til en generel social deroute. 1965 fik han startet DIADEM (Disabled Americans' Denmark Meeting)-rejserne, tre ugers besøg her i landet af unge vanføre fra USA og tilsvarende i USA af danske.

Som overborgmester satte H. boligbyggeriet som nr. ét på sit program. Kbh.s indbyggertal var da lende. De påbegyndte saneringer bragte de yderligere ned. Det var utilfredsstillende at flytning til omegnen var den eneste mulighed, utilfredsstillende både for de boligsøgende, da mange helst ville blive i Kbh., og for kommunen hvis økonomi truedes af det nedadgående folketal særlig da de ældre derved blev en stadig større del af befolkningen. H. fik genoplivet det sociale boligbyggeri som næsten var gået i stå. Hans store plan om bebyggelse på Amager fæled er dog endnu ikke gennemført. 1960ernes gode konjunkturer passede til H.s aktive natur. Han udnyttede dem til en betydelig udvidelse af kommunens investeringer som i flere år havde ligge lavt. Resultatet blev bl.a. opførelsen af Amager værket, Hvidovre hospital og forbrændingsanstalter samt indførelse af busdrift i den kollektive trafik. H. lagde ryg til den betydelige skatte stigning som var et led i finansieringen af disse investeringer. Blandt resultaterne af H.s gerning bør også nævnes oprettelsen af Øresundsrådet. Som selvbestaltt rejsende gesandt gjorde H. Kbh. kendt over hele kloden. Byens erhvervsliv og turisme støttedes desuden ved oprettelsen a

Jella-centret og ved grundsalg til hotelbyggeri. Som politiker og som administrator viste H. sig dynamisk som få, altid veloplagt, uformel og ubureaukratisk, i besiddelse af en usædvanlig arbejdskraft og af en ubændig trang til at bruge den. Intet menneske og intet problem som kom inden for hans rækkevidde var ham ligegyldigt. Fage **Kaarsted** siger om K. K. Steincke at han var både minister og departementschef, og at han med stor fornøjelse blandede sig i alt hvad der skete i de ministerier han ledede. Det ganske tilsvarende gjaldt H. Hans Knudsen-medaljen 1975. – F.M.I. 1975. □ Afbildet på tegn. af Klaus Albrechtsen, 1967 (Marselisborg). Mal. af Svend Saabye, 1976 (Kbh.s rådhus, magistratssalen). Foto.

U. H. i Aktuelt 27.2.1966. Interview sst. 6.3. s.å. – Kbh.s borgerrepræsentations forhandl. 1975–76 1455f.

Gregers Hansen

Hansen, Vilhelm August, 1744–96, kollegiedeputeret, godsejer. * 24.10.1744 i Kbh. (Holmens), † 20.5.1796 på Frydendal (nu Torbenfeld), begr. i Torbenfeld k., senere flyttet til Kundry k. F: regimentskvartermester, senere generalkrigskommissær og godsejer **Stephen H.** (1701–70) og **Dorothea Sophie Rafn** (1710–73). ~ 1° 30.8.1771 i Skamstrup med **Jacobæa Elisabeth Graah**, døbt 22.7.1752 i Kbh. (Frue), † 7.5.1786 på Frydendal, d. af justitsråd og kancelliforvalter, senere konferensråd **Andreas Jacobsen G.** (1701–80) og **Petronelle Helene Hersleb** (1724–78). ~ 2° 5.1.1787 i Skamstrup med **Inger Charlotte Graah**, døbt 3.7.1747 i Kbh. (Helligg.), † 30.7.1818 i Kbh. (Trin.), søster til I. hustru.

H. blev student 1762, privat dimitteret, og overtog 1770 fædrenegodset Frydendal. S.å. indledte han sin embedskarriere som administrator for handel på Færøerne, og 1781 blev han medlem af direktionen for den islandske, færøske, finnmærkske og grønlandske handel. 1784 blev han deputeret i rentekammeret, og som en af Chr. D. **Reventlows** (1784–1827) nærmeste medarbejdere her fik han i de kommende år en betydelig indflydelse på landboreformarbejdet. 1785 blev han medlem af den lille landbokommission der skulle gennemføre reformerne på krongodset i Nordsjælland. H. spillede her en ledende rolle og udgav 1790 *Beskrivelse over de efter en Kongelig Commissions-Forslag paa Friderichsborg og Cronborg Amter foretagne Indretninger*. 1786 blev han medlem af den store landbokommission og s.å. indtrådte han i direktionen for den nyoprettede kreditkasse hvor han øvede en betydelig indflydelse på længvingen til landbruget. I landbokommissionens arbejde var han ligeledes

fremtrædende på reformtilhængerens side idet hans betydning dog ikke kan sammenlignes med **Christian Colbjørnsens** eller **Reventlows**. Han stod den sidste nærmere end den første, hævdede et vist hensyntagen til godsejerne, men var samtidig talsmand for sikring af fæsteforholdet og varetagelse af husmændenes interesser. H. var en af hovedforfatterne til forordningen om udskiftning af 15.6.1792. – Som godsejer gennemførte han reformer i overensstemmelse med reformpartiets opfattelse idet han udskiftede godset og sikrede husmændene en lille jordlod. Han gennemførte omfattende grundforbedringsarbejder, lod bygge stengærder og forestod et betydeligt plantningsarbejde. H. tilbød sine bønder arvefæste som disse imidlertid først tog imod efter hans død.

H. der 1782–87 var præsident i Det kgl. da. landhusholdningsselskab står som en smuk repræsentant for tidens humane godsejere og embedsmænd. – Kancelliråd 1769. Justitsråd 1774. Etatsråd 1779. Konferensråd 1789. □ Tegn. af **Poul Ipsen**, 1783.

P. H. Graah: Forsøg til W. A. H.s karakteristik som jorddrot, 1796 (særlig af Minerva III, 1796 166–76). Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprogr. 1974). **J. P. Jensen** i Høng landbrugsskoles elevforen., 1914 37–43. **Hans Jensen**: Dansk jordpolitik I, 1936. Fr. Skrubbeltrang: Husmand og inderste, 1940. **Birte Stig Jørgensen**: Udskiftningen af krongodset i Nordsjælland, 1967.

Claus Bjørn

Hansen, Hans Valdemar, 1870–1951, industri-drivende. * 5. (kirkebogen har 6.) 6.1870 i Hvedstrup, Kbh.s amt, † 9.7.1951 på Nybogård, Nybo, Humlebæk sg., begr. i Kbh. (Vestre). F: tømrermester **Niels H.** (1846–1926) og **Ane Catharina Jonassen** (1843–1914). ~ 18.11.1913 i Kbh. (Frue) med **Dorothy Elisabeth (Lizzie) Fife**, * 26.6.1885 i Kbh. (Holmens), † 19.8.1971 i Humlebæk, d. af vicekonsul, grosserer **George Edward F.** (1848–1914) og **Agnes Georgine Primon** (1860–1939).

H. knyttedes i meget ung alder til den danske glasindustri idet han 1892 blev bestyrer af **Fyens Glasværks** ud salg i Kbh. Sin købmandsuddannelse havde han fået hos firmaet **Tofte & Michelsen** i Kbh. hvor han fjorten år gammel blev sat i lære, og den praktiske skole han her havde fået var senere suppleret med handelsskoleundervisning. Det var en ret beskedent virksomhed han gik ind til, men den førte ham frem i et meget hastigt tempo. 1898 løste han grossererborgerskab, og salget i Kbh. steg nu så stærkt at fabrikationen i Odense havde svært ved at følge med. 1902 opstod da, ved en sammenslutning af **Fyens Glasværk** og **Århus Glasværk**, A/S De

Hansen, Valdemar

forenede Glasværker for hvilket H. 1906 blev direktør. Da Kastrup Glasværk n.å. på H.s og konsul Frederik M. Heys initiativ erhvervede A/S De forenede Glasværker samt Frbg. Glasværk blev H. direktør for den nydannede sammenslutning der under navnet Kastrup Glasværk repræsenterede den overvejende del af dansk glasindustri, og som senere yderligere befæstede denne stilling ved 1918 at overtage glasværket i Ålborg. Formålet med sammenslutningen var at samle produktionen af flasker med henblik på de nye forhold der indvarsledes med opstillingen af den første helautomatiske maskine i Europa (England). Den var konstrueret af amerikaneren Owens der solgte de europæiske rettigheder til maskinen til en nystartet forening: Europäischer Verband der Flaschenfabriken. Denne forening fik H. placeret Kastrup Glasværk som medlem af. Foreningen bidrog med en kvoteringsordning til at forsinke nedlæggelsen af flaskeglasværkerne. 1922 stoppede Ålborg, 1926 Frederiksberg og 1927 Århus. H. var direktør for Kastrup Glasværk til 1949. Blandt hans mange tillidsposter kan nævnes formandskabet i Fisker og Nielsen, Hellesens og Forsikringselskabet Absalon samt i Nationaltidende 1940–48. H. var medlem af sø- og handelsretten 1920–40. – R. 1929. DM. 1938. K. 1950. □Foto.

Interview i Børsen 4.11.1946. – Aage Heinberg: Danske erhvervsfolk II, 1933 129–31. Tidsskr. for industri, 1951 nr. 14 219. Kastrup og Holmegaards glasværker 1825–1975, red. G. Buchwald og M. Schlüter, 1975. – Levnedsskildring i ordenskapitel.

Ib Gejl (P. Koch Jensen)

Hansen, Aksel Andreas Valdemar, 1878–1969, mejerierjer. * 2.12.1878 i Kbh., † 27.9.1969 i Roskilde, begr. i Osted. F: fiske- og vildthandler Ole Hansen (1843–1927) og Amalie Jensen (1839–1926). ~ 1.6.1906 med Dorthe Christine Jensen (Moustén), * 1880, † 1953, d. af gårdejer i Otting Jens Christian Christensen (1830–1917) og Mette Marie Jacobsdatter (1837–1919).

H. kom som 14-årig i lære på Aakilde andelsmejeri ved Ollerup og mødte her det grundtvigske miljø i form af højskole, friskole, valgmenighed og forsamlingshusliv, et møde der blev afgørende for hans fremtidige liv. Året efter uddybede han bekendtskabet med de folkelige bevægelser da han var elev på andelsmejeriet Egedal i Svanninge sogn. På Skovly i Gjesing ved Skanderborg videreuddannede han sig 1896 som første-mejerist i ostetilberedning og specialbehandling af smør. Mejeriuddannelsen og interessen for det folkelige sogneliv nåede et nyt højdepunkt 1897 på andelsmejeriet Lille Egede ved Korsør hvor han lærte moderne fyringsmetoder på me-

jeriet og gik til lørdagsaftenskole hos den gamle friskolelærer, Kold-eleven Didrik Johansen Lille Egede. Vinteren 1898–99 var H. elev på La delund mejeriskole, og den følgende vinter tjente han som marinesoldat i København peng ved at sælge ost til kammeraterne. 1899 blev H. mejeribestyrer i Højrup på Fyn og tilbragte de fem og et halvt år kun afbrudt af seks måneder på Askov højskole vinteren 1901–02, hvor han fik delingsføreruddannelse således at han kunne lede gymnastikken og skydeøvelserne i Højrup. Som mejeribestyrer på Brændelydinge mejeri Brahetrolleborg sogn 1905–09 indrettede han eget osteri og ostelager og var med i både friskelekredsen og valgmenigheden på stedet. 1901 valgtes han blandt 165 ansøgere til at bestyre Landmandslyst i Osted, et af Sjællands største andelsmejerier der i H.s tid udvidedes og moderniseredes yderligere. I de følgende år købte H. Rønnekilde mejeri ved Jyderup og Nybøllegård mejeri på Fyn og startede en osteeksportforretning. Han blev samtidig aktionær i flødefabrikken Danmark i København. Da H. 1927 købte Klarupgård mejeri i Allindemagle-Haraldsted sogn opsigede han sin bestyrerstilling på Landmandslyst og byggede året efter sit eget ostemejeri Skovvang ved Ringsted. Skovvang, der fik flere af egnens herregårde som leverandører blev det af mejerierne der gav størst udbytte.

Samtidig med at H. opbyggede sin mejerivirksomhed var han igangsat og organisator af en omfattende folkelig virksomhed. Han var 1917 med til at starte Osted friskole som året efter fik egen skolebygning der også indeholdt efterskole og han var formand for begge skoler i 27 år. Li geså var H. en række år formand for Osted valgmenighed der dannedes 1924. 1939–44 var H. formand for Dansk friskoleforening efter i nogle år at have været medlem af bestyrelsen for den sjællandske afdeling. I årene mellem krigen havde han desuden ledende poster i Roskilde amts skytte- og gymnastikforening, i De danske gymnastikforeninger i Roskilde amt, i Lejre fredningsforening og i Historisk samfund for Københavns amt. I de samme år virkede han som landsrevisor for Andelsbanken og som bestyrelsesmedlem i Roskilde amts mejeristforening. I 1949 tog H. energisk del i oprettelsen af Den fri lærerskole i Ollerup som han sad i bestyrelsen for til 1952. 1945–65 var H. formand for Sønderjysk forening for Lejre.

H.s forretningsevner og organisationstalent kom en lang række folkelige bevægelser til gode. Og så indholdet af dem fik han indflydelse på. Som fortæller for børn og voksne på de skoler og i de foreninger han var med til at støtte gjorde han indtryk på flere generationer af tilhørere. Har

ar for mange et eksempel på hvad selvstændig indsats og samhørighed med et folkeligt miljø kan betyde for lokalsamfundet. Venskabet med undervisningsminister Jørgen Jørgensen der var fra den egen H. virkede i betød at han på nært hold fulgte forberedelsen af 1930ernes og 1940ernes lovgivning for de frie skoler. Den nære forbindelse mellem privat støtte og offentlig gavn sås måske klarest da den folkelige mæcen H. omkring 1940 hjalp sine to svigersønner, Sune Andresen og Frede Bording i gang med egne skoler, henholdsvis Engelsholm højskole ved Vejle og Bordings friskole i København. Han finansierede købet af velegnede bygninger til disse skoler og holdt dem i gang til de efter at have bevist deres berettigelse ved god elevtilgang kunne få offentlig støtte.

V.H.: 90 unge år, nedskrevet af Solvejg Bording, m. efterskr. af Sune Andresen, 1968. – Danske mejerier, ved G. Ellbrecht I, 1915 86. Friskolen gennem 100 år, ved A. Ankerstrøm I, 1946 142–44 187; III, 1949 111. – Papirer i Friskolearkivet, Landsark. i Odense.

Hanne Engberg

Hansen, Niels Valdemar, 1881–1967, bibliotekar, filosof. * 3.4.1881 i Refsvindinge ved Nyborg, † 14.5.1967 i Hillerød, begr. Hellerup kgd. F: husmand Lars H. (1842–1932) og Karen Elisabeth Petersen (1850–1918). ~ 19.5.1920 i Hillerød (b.v.) med Annie Kröger, * 29.9.1881 på Frijsendal ved Hammel, † 26.9.1964 i Værløse, d. af forpagter Theodor Heinrich Christian K. (1819–93) og Fanny Louise Bendixen (1846–1914).

H. blev student 1899 fra Odense og valgte teologi som studiefag. Hans studier førte ham imidlertid bort fra kirkelig kristendom, og 1904 meldte han sig ud af folkekirken; men det var stadig hans agt at tage teologisk embedseksamen. For at kunne indstille sig til denne krævede fakultetet ikke at kandidaten skulle tilslutte sig kirkens lære, men man fastholdt kravet om medlemskab af folkekirken, og da H. fik afslag på dispensation fra denne bestemmelse opgav han teologien. I stedet koncentrerede han sig om filosofiske studier som han i flere år havde dyrket under Harald Høffdings og især K. Kromans vejledning idet han fortrinsvis helligede sig religionsfilosofien. – 1905–08 var han huslærer i Nystad (Finland). Efter sin hjemkomst fik han ansættelse ved Kbh.s kommunes biblioteksvæsen og virkede her indtil 1916 da han fik ansættelse ved Det kgl. bibliotek hvor han 1931 blev bibliotekar II, 1940 bibliotekar I. I næsten hele sin embedstid virkede H. i bibliotekets publikumstjeneste; en årrække var han publikumsvejleder på katalogværelset, og fra 1938 til han i

1951 faldt for aldersgrænsen ledede han udlånet hvor hans mildhed, hjælpsomhed og omfattende litteraturkendskab blev højt værdsat af lånerne. Efter sin tilbagekomst fra Finland besvarede han i løbet af få måneder det filosofiske prisspørgsmål (*Feuerbachs Betydning for Drøftelsen af det religiøse Problem i vore Dage*) og opnåede accessit. 1928–31 var han ansat ved Bibliothèque Sainte Geneviève i Paris som den første danske bibliotekar ved den skandinaviske afdeling. Under sit ophold her blev han indgående kendt med fransk filosofi og har siden da ofte givet literært udtryk for sin kærlighed til og indsigt i fransk tænkning.

Foruden talrige artikler og anmeldelser, bl.a. i *Ugens Tilskuer*, *Nordisk Tidskrift* og *Theoria*, har han udgivet *Harald Høffding som Religionsfilosof og to andre Karakteristiker* (Vitalis Norström og William James), 1923, *Charles Renouvier og Frihedsproblemet*, 1928 og *William James og det religiøse*, 1936. Senere fulgte *Gennembrudsmænd i nyere fransk Filosofi*, 1952, K. Kroman. *Træk af en dansk Filosofis Liv og Tankeverden*, 1955, *Franske Tænkere fra vor Tid*, 1960 og *Charles Renouvier. Hans Liv og hans Tanker*, 1962.

Sammen med V. Brøndal udgav H. en oversættelse af René Descartes' *Discours de la méthode*, 1937, og i Hasselbalchs Kulturbibliotek udkom 1954 et udvalg af Alain's tanker. H. har desuden skrevet artikler om det skandinaviske bibliotek i Paris og leveret bidrag til *Fr. v. Jessens Danske i Paris II*:2, 1938. – H.s filosofiske forfatterskab har en udpræget personlighedsfilosofisk karakter, der viser påvirkning fra Høffding og navnlig fra Kroman idet han ligesom denne foretrækker indeterminisme for determinisme. – R. 1947. □Foto.

Studenterne fra 1899, 1924 88. Torben Nielsen i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen LIV, Upps., Sth. 1967 59f. P. G. Lindhardt i *Fund og forskning XVIII*, 1971 7–14. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund (S. V. Rasmussen)

Hansen, Valdemar Fabricius, 1866–1953, stadsgartner. * 17.3.1866 i Helsingø, † 15.10.1953 i Kbh., urne sst. (Vestre). F: læge, senere distriktslæge Lauritz Theodor H. (1830–1920) og Mathilde Athalie Fabricius (1843–1904). Ugift.

Efter realeksamen fik H. sin gartneruddannelse hos Zeiner-Lassen og i Hardenberg slotshave. Han arbejdede et par år med anlæggelsen af Victoriapark i Berlin, og var derefter ansat i Späths planteskole, Berlin. Han studerede havekunst ved læreanstalten Wildpark i Potsdam 1890–91, og efter hjemkomsten til Danmark var han assi-

Hansen, Valdemar Fabricius

stent hos sin onkel, landskabsarkitekt O. Høegh Hansen 1891–1901, samtidig med studierne ved landbohøjskolen. H. tog havebrugskandidateksamnen 1896 og var derefter selvstændig landskabs- og anlægsgartner på Frederiksberg 1901–07. Allerede fra marts 1905 virkede han desuden som gartner for Københavns kommune, fik 1907 fast ansættelse med titlen afdelingsgartner under vej- og kloakvæsenet, fra 1919 med titel som stadsgartner. Her virkede han til 1936 og opbyggede i løbet af disse 30 år den københavnske parkforvaltning, projekterede med stor dygtighed en lang række parker og anlæg. Hans personlige egenskaber, energi, dygtighed, myndighed og samvittighedsfuldhed prægede dette arbejde. Blandt H.s vigtigste projekter er *Glyptotekshaven*, 1906–08, *Københavns kommunes blomstergartneri og planteskole*, 1908–10, *Lersøparken*, 1910–11, *Christianshavns voldanlæg*, 1916–27, *Haven ved Statens museum for kunst*, 1919–20, *Classens have*, 1925–26, *Enghaven*, 1927–28, *Vigerslevparken* og *Grøndalsparken*, 1929–33, *Nørrebroparken*, 1933–34, *Utterslev mose*, 1933–34. Af andre arbejder bør fremhæves *Ordrupgård*, 1916–18, *Mosaik vestre kirkegård i København*, 1919, *Ringsied sygehus*, 1935 og *haverne ved Julemærkekontorets hjem*, 1936–46. I foreningslivet deltog H. med iver og var i perioder medlem af bestyrelserne i bl.a. Det kgl. danske haveforening, Gartnerne's hjælpeforening og Alm. dansk gartnerforening. Æresmedlem af Dansk havearkitektforening og af Dansk anlægsgartnerforening. Censor i faget anlægsgartneri ved landbohøjskolen 1911 og igen 1917–47. Forfatter af tidsskriftartikler, medarbejder i Danmarks Havebrug og Gartneri til året 1919 og ved Danske Gartnerivirksomheder, samt ved Nordisk ill. Havebrugsleksikon. – R. 1930. DM. 1936. □Foto.

Jens Østergaard i *Horticultura* VII, 1953 127. Samme i *Havekunst* XXXIV s.å. 65f. Samme sst. 1954 8 (m. for-tegn. over H.s arbejder). Gartnertid. 1953 425. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Hansen, Johan Emil Victor, 1837–1912, søofficer, forfatter, sportsorganisator. * 9.10.1837 i Kbh. (Garn.), † 16.5.1912 sst., begr. sst. (Holmens). F: kgl. kammermusikus C. J. H. (1814–75) og Marie E. A. Cruse (1810–82). ~ 9.10.1862 i Kbh. (Garn.) med Hansine Marie Böttzauw, * 15.9.1830 i Kbh. (Garn.), † 12.2.1898 sst., d. af skibsfører Peter Iversen B. (1781–1836, ~ 1° 1816 med Marie Mindelberg, 1794–1823) og Christine Marie Giese (1802–63). H. blev kadet 1850, sekondløjtnant med Gerners

medalje 1857, løjtnant 1858, premierløjtnant 1868, kaptajn 1874, kommandør 1886, kar. kon-treadmiral 1898. H. var 1858 på togt med korvetten Heimdal til Madeira og gennemgik 1858–59 kursus på Det gymnastiske institut. 1859 sejlede han i koffardifart med dampskibet Odin på Eng-land og Island, fungerede s.å. som inspektions-officer på Gammelholm og tillige en tid som un-dersøtøjmester. H. var 1862–63 med korvetten Dagmar i Vestindien, hvorunder han i to en halv måned var kst. havnemeester i St. Thomas. Under krigsudrustningen i 1864 var han først med korvetten Heimdal i Østersøeskadren og deltog her-under i affæren ved Rygen 17.3. Senere deltog han ombord på samme skib i Nordsøeskadrens kamp ved Helgoland 9.3. s.å. 1865 tog han orlov i tre år for at gå i koffardifart. 1866 førte han på et togt til Middelhavet Frederik VII's tidligere dampskib Falken der var blevet købt af H. P. *Prior for at blive solgt til den græske konge. 1866–67 var H. fører af et andet af Priors skibe, dampskibet Flora, 1868 af dampskibet Zephyr tilhørende Det forenede Dampskibsselskab. 1868 vendte H. tilbage til tjeneste i marinen og var 1868–69 med fregatten Jylland til Middelhavet, 1869–70 med korvetten Thor til Vestindien. Han var derefter 1870–81 næstkommanderende på søofficersskolen hvor han gjorde glimrende fyldest i kraft af sin evne til at omgås mennesker og sine alsidige kundskaber. I perioder virkede han her tillige som lærer bl.a. i tegning – han var selv en habil maler og tegner – og sømandskab, ligesom han ud over de årlige udkommandoer med skrukanonbåde, der blev anvendt til ka-detskibe, i forbindelse med denne tjeneste udførte en lang række andre opgaver. 1874 var han med korvetten Heimdal der var ledsageskib for Christian IX under dennes besøg på Island i an-ledning af tusindårsfesten. 1875 var han chef for panserskonnerterne Esbern Snare og Absalon der udførte troppetransporter. 1876 var han med Heimdal i Rusland og 1879 næstkommanderen-de i fregatten Sjælland. 1882 var han chef for torpedobådsdelingen, 1883 og 1884 chef for briggen Ørnen der var øvelsesskib for underoffi-cerselever. Han førte skoleskibet Georg Stage (I) på togt 1885. 1886–98 havde H. en lang række udkommandoer, fx 1889 som chef for panserbatteriet Lindormen, 1890–93 stabschef hos vicead-miralen, 1894–95 chef for korvetten Dagmar til Middelhavet, 1895 chef for panserskibet Odin. 1898 var han med skrueskonnerten St. Thomas i Vestindien. Skibet virkede som stationsskib un-der krigshandlingerne mellem USA og Spanien 1898. H. afgik derefter fra marinen og blev 1898–1909 overlods i det østlige distrikt. Afsked pga. alder 1909.

I. var en flittig begavelse med et ubestrideligt organisatorisk talent og et vindende og behæget væsen. På trods af sit virke i marinen hvor han blev meget benyttet i tjenesten, udfoldede I. ved siden af denne en udstrakt skribentvirksomhed. I forbindelse med sit virke på søofficersskolen skrev han 1875 en senere meget benyttet *Lærebog i Sømandsskab*. 1885 kom novellesamlingen *Under forskellige Himmelstrøg*. Fra 1859 var H. en af de flittigste bidragydere til *Tidsskrift for Søvæsen* som han tillige var medredaktør af 1881–89 (sammen med W. A. Carstensen) og eneredaktør af 1889–97. Hans årlige artikler i dette tidsskrift om flådens status er værdifulde set i historisk sammenhæng. Gennem artikler sævedte H. marinens synspunkt over for hærens under den politiske strid om forsvaret i 1880erne. 1898 udsendte han det store populærhistoriske værk *Vore Søhelte*. – Først og fremmest er H.s navn dog knyttet til hans organisering af sport og idræt i Danmark. Fra sin ungdom havde han interesse for den danske gymnastik. 1884 grundlagde han *Tidsskrift for Sport* som han redigerede til 1892. 1890–93 udsendte han værket *Illustreret Idrætsbog* der idag er en værdifuld historisk kilde til idrættens udvikling i Danmark. H. virkede inden for dette område sammen med dansk idræts anden store personlighed V. *Hoskiær. Ved dannelsen af Dansk idrætsforbund 1896 blev H. dets første formand med titel af præsident. Han virkede på denne post til sin død. På mange områder var H. utroligt fremsynet. Han var en fortaler for automobilet og var 1910 med til at stifte selskabet De forenede danske motorejere hvis første formand han blev. Han sad i hovedbestyrelsen for De danske turistforeninger. Endvidere var han 1892–99 formand for Søofficersforeningen. Ved sin død sad H. i bestyrelserne for De forenede bugerselskaber, dampskibsselskaberne Kjøbenhavn, Union, Ocean, Dan og for Cosmopolitan Shipping Company. H. var også formand for den danske afdeling af Foreningen for oprettelsen af skandinaviske sømandshjem i fremmede havne.

H. havde en sjælden evne til at se hvilke spørgsmål der ville blive centrale i den offentlige debat. Han fremtrådte som et naturligt midtpunkt inden for de interesser han arbejdede for. Hovedsynspunktet, der lå til grund for H.s omfattende organisatoriske virke kan sammenfattes som: „Ungdommens sunde opdragelse og dygtiggørelse“. – R. 1864. DM. 1886. K.² 1894. K.¹ 1904. F.M.I. 1909. □Træsnit 1898. Buste af L. Brandstrup udst. 1908. Foto.

V.H. i Ill. tid. 10.2.1901 (oprået i Cadiz 1868). En dansk søofficer. Kontreadmiral V.H.s minder, 1927

(fot. optr. 1974) = Memoirer og breve L. – J. L. Nathansen i Berl. tid. 17.5.1912. Samme i Idrættens 22.5. s.å. W[ill.] T[il]hulstrup i Ill. tid. 26.5.1912. F. Froda i Tidsskr. for søvæsen, 1913 232f.

Hans Chr. Bjerg

Hansen, Victor Georg, 1889–1974, jurist, entomolog. * 29.8.1889 i Kbh. (Holmens), † 6.3.1974 i Kbh. (Rosenvæ. sg.). F: søinemester Jens H. (1854–1930) og Bertha Hansine Petrine Børgesen (1858–1934). ~ 4.11.1916 i Kbh. (b.v.) med Astrid Floor, * 3.12.1887 i Århus, d. af toldassistent, senere toldkontrollør Adolf Henrik F. (1857–1908) og Anna Beate Cathrine Bøhne (1861–1932).

H. blev student fra Metropolitanskolen 1907, cand.jur. 1913, var derefter i justitsministeriet til han blev dommer i Kbh.s byret 1927, i østre landsret 1937 og i højestret 1941–59. Han var en fremragende dygtig praktiker, hvilket kom selve retsplejen til gode. Han var medudgiver af *Rechtsplejeloven I–II*, 1939 og *Kommenteret retsplejelov I–II*, 1964 og skrev selv *Retsplejen ved Højesteret*, 1959, men hans praktiske greb om tingene og hans utrættelige samvittighedsfuldhed blev også udnyttet i talrige offentlige hverv. H. var næstformand, siden formand for den faste voldgiftsret (arbejdsretten) 1943–60 og formand for adskillige andre voldgiftsretter samt juridisk rådgiver i talrige udvalg. Hans praktiske syn på retsplejen gjorde ham åben over for fornyelser; han var en ivrig forkæmper for indførelsen af domsmænd i straffesager. For Dansk idrætsforbunds amatørudvalg var han formand 1933–70; han var en fremragende tennisspiller og deltog i de olympiske lege i Stockholm 1912. Som entomolog var H. fra sin tidligste barndom optaget af billerne, dvs. de danske biller og de voksne biller. For biologien havde han ingen interesse, og hans samling omfattede af udenlandske biller kun dem der var nødvendige til sammenligning. Hans danske billesamling omfattede så godt som alle de knap 4000 kendte arter i fremragende præparation, og på den grundede han sine afhandlinger og værker. Den er nu på Zoologisk museum. Foruden mindre artikler omfatter hans virke 23 bind i *Danmarks Fauna*, 1918–69, omhandlede alle billefamilier, nogle i to udgaver. Desuden skrev H. *Fortegnelse over Danmarks biller*, 1964, med *Tillæg*, 1970–73, og var medforfatter af *Catalogus coleopterorum Fennoscandiae et Daniae*, 1939 og 1960. Alle disse arbejder bærer vidne om en enestående arbejdssevne og hukommelse og et dybtgående kendskab til de dyr han arbejdede med, omend de ikke viser ud over det systematisk-faunistiske. Inden for denne be-

Hansen, Victor

grænsning var H.s indsats imidlertid så stor at Kbh.s universitet gjorde ham til æresdoktor 1950; af Entomologisk forening blev han æresmedlem 1949, af Dansk naturhistorisk forening 1969. □Mal. af Albert Naur udst. 1943. Tegn. af Carl Jensen, ca. 1960. Foto. (Kgl. bibl., Zool. mus., højesteret).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1951 161f. – Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 416f. S. L. Tuxen: Entomologisk foren.s hist. 1868–1968, 1968. Samme i Entomologiske medd. XLII, 1974 97–108 (m. bibliografi).

S. L. Tuxen (Kai L. Henriksen)

Hansen, Viggo Olav, * 1913, professor i kulturgeografi. * 9.8.1913 i Ollerup. F: snedker Rasmus Peder H. (1877–1952) og Karoline Christensen (1879–1957). ~ 6.7.1966 i Skive med bogholder Tove Margrethe Jochumsen, f. Overgaard, * 25.3.1922 i Lihme, d. af gårdejer Søren O. (1888–1966) og lærer Margrethe Mikkelsen (1888–1975).

H. blev student 1932 (Svendborg) hvorefter han studerede naturhistorie og geografi ved Kbh.s univ. og blev cand.mag. 1938. Fra 1941 har han virket ved geografisk laboratorium, først som medhjælper, fra 1952 som amanuensis og fra 1958 som afdelingsleder. 1964 blev han dr.phil. på afhandlingen *Landskab og bebyggelse i Vendsyssel*, og 1966 fik han professoratet i kulturgeografi. – I geografisk institut har H. haft ansvaret for biblioteket og billedarkivet, og han har siden 1957 repræsenteret geografien ved det af kunstakademiet og Danmarks tekniske højskole oprettede fælles byplankursus. Han har været gæsteforelæser ved engelske universiteter 1973–74 og flere gange ved Lunds univ. og har endvidere foretaget studierejser til Schweiz (1947), Portugal (1949), Frankrig (1954) og England (1957 og -64). H.s videnskabelige produktion, som for størstedelen er publiceret i Geografisk Tidsskrift, omfatter især emner inden for historisk bebyggelsesgeografi. *Østjylland – en geografisk provins*, 1943 er et forsøg på at gennemføre en regional inddeling af det sydøstlige Jylland, mens *Tre østhimmerlandske sogne*, 1946–47 er en analyse af bebyggelses- og befolkningsudviklingen udarbejdet på grundlag af studier af topografien og den postglaciale landskabsudvikling i disse egne. *Sandflugten i Thy og dens indflydelse på kulturlandskabet*, 1957 beskriver klitterrænet. H. har med *Some characteristics of a growing suburban region*, 1960 givet en fremstilling på grundlag af målebordsblade, betænkninger og statistik af bebyggelsens spredning til terrænet vest for Kbh., idet der redegøres for de momen-

ter der bestemmer industrialiseringen og befolkningsudviklingen.

Disputatsen blev til i fortsættelse af de to arbejder: *Træk af Vendsyssels ældre bebyggelsesgeografi*, 1949, en undersøgelse af hvorvidt visse endelser på landsbynavne (-um, -inge, -lev osv.) har relation til bestemte landskabsformer i Vendsyssel, og *Vore landsbyers alder og struktur*, 1959 som belyser sider af den gamle danske landsbys funktion. Et hovedresultat af den egentlige doktorafhandling er at man må opgive den almindeligt udbredte opfattelse at størstedelen af vore ældste landsbyer skulle have indtaget samme plads i terrænet måske et par tusind år tilbage i tiden. Han gør det klart at landsbyerne i Vendsyssel først har fået deres endelige form i ret sen tid. I *Den rurale by*, 1965 behandles de bymæssige bebyggelses opståen og geografiske udbredelse. – Udover disse rent videnskabelige afhandlinger har H. i 5. udg. af Trap forfattet søgnebeskrivelserne (med undtagelse af Bornholm, Ribe amt og Sønderjylland). Af hans betydelige populærvidenskabelige forfatterskab bør nævnes *Indien. Folk og Erhverv*, 1946 og *Gummi*, 1948.

H. har som professor været tilknyttet laboratoriet for bebyggelsesgeografi, bygeografi og fysisk planlægning. Han har foretaget studier over agrare systemer i 1600-tallet samt undersøgelser i forbindelse med Det nordiske ødegårdsprojekt. I den seneste publikation *The pre-industrial city of Denmark*, 1976 behandles gadenettet i Assens og Fåborg hvis mønster peger på en planlæggende myndighed som her skimtes bag den rumlige, økonomiske og sociale opdeling af byerne (segregation) der kan påvises gennem skatteregistre fra slutningen af 1600-tallet. H. har desuden skrevet *Danmarks kulturgeografi*, 1965 (3. udg. 1974) og *Dansk bebyggelsesgeografi i Danmarks Natur* 9, 1970. Endvidere har H. været medlem af Folkeuniversitetsforeningen 1953–78 (programudv. 1962–78). H. er medlem af Danmarks naturfrednings videnskabelige udvalg og af European Conference for the Study of the Rural Landscape. – R. 1974. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1964 133f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Kingo Jacobsen

Hansen, Jens Wilhelm, 1821–1904, musikhandler. * 10.11.1821 i Kbh. (Garn.), † 9.10.1904 sst., begr. sst. (Garn.). F: krigskancellisekretær Wilhelm H. (1793–1874) og Petrine Elisabeth Hoe (1798–1876). ~ 22.12.1849 i Kbh. (Frue) med Johanne Cathrine Petersen, * 10.9.1826 i Kbh. (Trin.), † 18.10.1914 sst., d. af urtekræmmer Jo-

nas P. (ca. 1780–1868) og Ellen Cathrine Hansen (ca. 1793–1832).

H., der oprindelig var uddannet som gravør, etablerede sig 27.10.1857 som musikhandler i Kbh. under beskedne forhold i en kælder på Kgs. Nytorv. Den flittige og ivrige ungdommand der helst ville ekspedere alle kunderne selv, drev med stor energi forretningen frem, og det uanselige lokale blev snart samlingsstedet for det musikelskende og musikdyrkende kbh.ske publikum. Især efter at H.s to meget dygtige sønner Carl Emil Jonas Wilhelm Hansen (* 10.4.1850, † 25.2.1919) og Alfred Wilhelm Hansen (* 29.10.1854, † 15.3.1923) var indtrådt i ledelsen udvidedes forretningen meget stærkt; flere andre musikhandlere overtoges; således især 1879 C. C. Loses (grundlagt 1793 af den franske emigrant E. F. J. Haly, ført videre af C. C. Lose d. ældre, 1787–1835 og C. C. Lose d. yngre, og O. H. "Delbanco" og Horneman & Erslevs Musikforlag (grundlagt 1844 af komponisten Emil "Horneman" og ført videre af denne og Emil "Erslev", efter hvilke sammenslutninger så godt som hele den danske musik, ikke alene de ældre komponister som F. "Kuhlau, C. E. F. "Weyse, N. W. "Gade, J. P. E. "Hartmann, P. "Heise, E. Horneman og H. "Rung, men også mange yngre komponister var samlet på H.s forlag. 1887 oprettedes en filial i Leipzig (ophørt under anden verdenskrig) for at skabe bedre vilkår for udbredelsen af kendskab til dansk musik i udlandet. Tredje generation i virksomheden var Alfred Wilhelm Hansens to sønner Aage Wilhelm Hansen (1889–1976) og Svend Wilhelm Hansen (1892–1960). 1959 indtrådte S. W. H.s to døtre Hanne (* 1927) og Lone (* 1929) Wilhelm Hansen i firmaet som de overtog 1960 tilligemed datterselskaber i Stockholm, Frankfurt a. Main, Basel, London og New York. De driver desuden musikhandel og kursusvirksomhed i Kbh., Odense og Århus samt koncertbureau i Kbh. der arrangerer større gæstespil. Siden 1976 ejer de sammen med den svenske teaterforlægger Lars Schmidt Nordiska Teaterförlaget/Edition Wilhelm Hansen. 1908 deltog firmaet sammen med brødrene Hals i Kristiania i oprettelsen af Norsk Musikforlag sst., og 1910 indlededes et nøje samarbejde med Nordisk Musikforlag der senere helt overtoges af Wilhelm Hansen. Firmaet var nu oparbejdet til at være det største musikforlag i Norden; i dets forlagskatalog træffer man navnene på alle danske og mange udenlandske komponister, og det har udgivet både fortræffelige udgaver af klassiske værker og populære udgaver i lespilleligt arrangement. Allerede 1879 var virksomheden flyttet til den anselige ejendom i Gothersgade 11 hvor den endnu har til huse; 1918 inddroges og ombyggedes også

naeboejendommen for at give plads til sortimentet i store, moderne lokaler; eget nodestikkeri og trykkeri har firmaet længe haft. □Foto.

A. Dolleris: Danm.s boghandlere II, 1893 65f; III, 2. udg. 1906 132–34; IV, 1919 140f. Nord. boghandlertid. 13.10.1904. Sst. 24.10.1907. Ove Krak: Danm.s ældste forretninger, 1915 (4. udg. 1950) 104f. Eiler H. Hagerup i Dansk boghandlertid. 27.2.1919. Sst. 22.3.1923. Sst. 21.10.1932. Musik og handel 15.10.1932. Axel Kjerulf: Hundrede år mellem noder. W. H. musikforlag 1857–1957, 1957.

Finn H. Lauridsen (Ove Tryde)

Hansen, Wilhelm Peter Henning, 1868–1936, forsikringsdirektør, kunstsamler. * 27.11.1868 i Kbh. (Trin.), † 4.2.1936 på Odrupgård, begr. i Kbh. (Vestre). F: kollektør Niels Christian Adolph H. (1829–1918) og Josephine Marie Sophie Buntzen (1842–1914). ~ 30.10.1891 på Frbg. med Henny Nathalie Soelberg Jensen, * 5.5.1870 i Nykøbing S., † 13.5.1951 på Ordrupgård, d. af møller, senere handelsrejsende Carl S. J. (1831–1908, ~ 2° 1896 med Anna Camilla Cecilie Jensen, * 1869) og Christiane Henriette Poulaine Cathrine Dyrhaage (1831–91).

Efter 1884 at have taget alm. forberedelseksamen fra Efterslægtsselskabets skole tog H. 1886 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og underviste en tid i kunstsproget Volapük, men han var dog kun omkring tyve år da han fik ansættelse i det engelske livsforsikringselskab Greshams generalagentur i Kbh. Dermed havde han indledt den forbindelse med livsforsikringen der i kraft af hans initiativ, hans fremragende akquisitoriske evner og hans forretningsmæssige praktiske dygtighed inden længe skaffede ham en forgrundsstilling i den danske forsikringsverden. Sin hovedbedrift øvede han allerede 1896, 28 år gammel. På hans initiativ oprettedes *Dansk Folkeforsikringsanstalt* hvis formål var at indføre livsforsikringen i de hidtil i så henseende ubearbejdede bredeste befolkningslag, og som trivedes udmærket under H.s energiske ledelse. Mindre heldig var han derimod med livsforsikringselskabet *Mundus* som ligeledes på hans initiativ oprettedes 1898, og som var anlagt på international virksomhed. Dette selskab og dets forsikringsbestand overdroges 1905 til Hafnia. Samtidig indtrådte H. i direktionen for dette vort ældste private livsforsikringselskab der da af den hidtidige ledelse var ført frem til en finansielt solidt konsolideret stilling. Hafnia arbejdedes i H.s direktionstid frem til at blive Danmarks største livsforsikringselskab. Som en naturlig følge af H.s stilling som direktør i to af de største livsforsikringselskaber var han i en årrække formand for De danske livsforsikringselskabers forening, men derudover deltog han ikke i forsikringsor-

Hansen, Wilhelm

ganisationernes arbejde. Derimod var han medstifter, bl.a. af Dana og Danske Phønix. Som medstifter af – og fra 1919 administrator for – forsikringsselskabet La Populaire i Paris medvirkede han til folkeforsikringens indførelse i Frankrig.

H. udfoldede en omfattende virksomhed som kunstsamler og mæcen. Oprindelig fængsledes han udelukkende af dansk kunst. Han begyndte at samle 1892 og erhvervede i tidens løb en, i omfang ikke særlig stor, men i kvalitet overordentlig udsøgt samling af dansk malerkunst fra 1800-tallet, stærkt præget af hans personlige smag. Hertil kom senere desuden en stærk interesse for fransk kunst, og de gunstige muligheder under første verdenskrig for erhvervelser på det franske kunstmarked benyttede H. til, til dels bistået af Théodore Duret, at anlægge den samling af fransk malerkunst fra 1800-årene, hvorom der er blevet udtalt at „der er den rigeste og mest omfattende Samling af udmærket fransk Malerkunst, der hidtil er skabt i Danmark, i Norden, vel i det hele taget i Europa uden for Frankrig“. Hovedvægten var lagt på kunsten efter 1870, og samlingen frembød en fortrinlig repræsentation for kunstnere som Corot, Courbet, Daumier og Gauguin og gav med sine talrige arbejder af Cézanne, Degas, Manet, Monet, Pissarro, Renoir og Sisley en instruktiv oversigt over den franske impressionisme som ellers ikke let opnås på disse breddegrader, og som det er H.s store fortjeneste at have tilvejebragt. På et givet tidspunkt nødsagedes han imidlertid til at skille sig af med en del af disse billeder, men en række af de bedste sikredes for landet af Ny Carlsberg fondet og findes nu i Ny Carlsberg Glyptotek. Det lykkedes dog H. i sine senere år at råde bod på den skete skade og atter udbygge samlingen med nye erhvervelser. – Som agitator for fransk kunst udfoldede H. en frugtbringende virksomhed. Han stiftede 1918 foreningen *Fransk kunst* med det formål at udbrede kendskabet til fransk kunst her i landet, og de af denne forening arrangerede udstillinger hvis højdepunkter var udstillingen af fransk kunst fra 1800-tallet i Ny Carlsberg Glyptotek 1928 med en række af Louvres bedste skatte, og udstillingen af Frankrigs kunst fra 1700-tallet på Charlottenborg, baseret på udlån fra museer verden over, skyldes hovedsagelig hans initiativ og udholdende energi. De store tab han led ved Landmandsbankens sammenbrud 1923 standsede kun for en tid hans virksomhed som samler. – Sin samling af fransk kunst indrettede H. i den af G. Tvede opførte museumsbygning på hans ejendom Ordrupgård og gjorde den en overgang tilgængelig for offentligheden, men lukkede den igen efter salget af dele af sam-

lingen til Glyptoteket. I 1953 blev Ordrupgård igen åbnet for publikum, efter at samlingen ved etatsrådinde Wilhelm Hansens død i 1951 var blevet testamenteret staten. – H. var formand for Kunstforeningen i Kbh. 1920–25. – Etatsråd 1912. – R. 1909. DM. 1921. K² 1922. □Mal. af Julius Paulsen, 1926 (Ordrupgård; Baltica-Skandinavien), mal. af samme, 1932 (Hafnia-Haand i Haand A/S) og af Hans Henningsen, 1935 (sst.). Buste af L. Brandstrup (Ordrupgård). Relief af Adam Fischer, 1935 (Baltica-Skandinavien). Foto (Fr.borg).

Carl G. Laurin i Politiken 26.9.1917. Ill. tid. 22.9.1918 (om Ordrupgårdsaml.). Karl Madsen: Katalog over W. H.s saml. af fransk malerkunst, Ordrupgård, 1918. Peter Hertz: Katalog over W. H.s saml. af da. kunstnere, s.å. Carl V. Petersen i Tilskueren, 1918 II 294–305. Politiken 30.3.1928. Sst. 24.8.1935. Sst. 5.2.1936. Berl. tid. 5.2. s.å. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Chr. Thorsen/Eigil H. Brünniche*

Hansen, Willy Falck, se Falck Hansen, Willy.

Hansen, Aage Kristian, * 1894, nordisk filolog. * 3.9.1894 i Kolding. F: drejermester, senere kontorbestyrer Hans Christian H. (1864–1941) og Anna Marie Prebensen (1868–1948). ~ 6.7.1922 i Kbh. (Timotheus) med Gerda Gudrun Jensen, * 25.1.1898 i Kbh., † 20.8.1977 sst., d. af murermester Carl Frederik J. (1867–1952) og Mette Kristiansdotter (1860–1938).

H. blev student fra Kolding 1912, cand. mag. i dansk, tysk og engelsk 1918 og dr. phil. 1927. Kort efter sin embedseksamen blev han medarbejder ved Ordbog over det danske Sprog, og han blev som redaktør (1920–56) en af ordbogens bærende kræfter. Endnu før ordbogens afslutning påbegyndte han et andet – mindre, men dog også stort – ordbogsarbejde, nemlig Holbergordbogen som han ledede, indtil manuskriptet 1978 var færdigt. Desuden har han været lærer ved Købmandsskolen 1918–27, undervisningsassistent i nydansk grammatik ved Kbh.s universitet 1930–36 og i forskellige tidsrum lærer i dansk sprog ved Danmarks lærerhøjskole (til 1967), og 1953–57 holdt han gæsteforelæsninger og øvelser ved Århus universitet. Han var censor ved skoleembedseksamen i dansk 1936–65.

I en udrækning som ingen anden har H. i sit meget omfattende forfatterskab beskæftiget sig med det nyere og nyeste danske sprog. I Ordbog over det danske Sprog har han redigeret over 10.000 spalter, svarende til godt og vel syv af ordbogens bind. Men sideløbende med dette krævende arbejde og senere arbejdet med Holbergordbogen har han ydet vægtige bidrag til beskrivelsen af snart sagt alle områder af nydansk.

I disputatsen *Bestemt og ubestemt substantiv*, 1927, behandlede han en enkelt bøjningskategori i historisk perspektiv men med udgangs- og slutpunkt i nutidigt sprog. De grammatiske studier fortsatte han i *Sætningen og dens led i moderne dansk*, 1933, der rummer interessante nyheder mht. syntaktisk analyse, og i *Indledning til nydansk grammatik*, 1938, hvori moderne sprogteoretiske synspunkter for første gang indføres i dansk grammatik. Slutstenen på denne del af forfatterskabet udgør *Moderne dansk I-III*, 1967, et hovedværk i dansk grammatisk litteratur, udtømmeligt rigt på originale iagttagelser, men tyngt af en svært tilgængelig terminologi og desværre noget uoverskueligt, fordi systematikken ikke er lysende klar og hverken det typografiske arrangement eller det afsluttende register giver brugeren tilstrækkelig vejledning. Inden for udtryksystemet har han med *Stødet i dansk*, 1943, leveret en indtrængende undersøgelse af det danske stød, ikke – som hos forgængerne – med vægten på stødet som historisk fænomen, men med henblik på dets forekomst og funktion i det moderne sprog; og i *Udtalen i moderne dansk*, 1956 (2. opl. 1968) har han dels gjort rede for principperne for udtaleangivelse i Ordbog over det danske Sprog, dels ajourført og suppleret ordbogens oplysninger ved en redegørelse for stedfundne forskydninger og mærkbare tendenser i nyere rigsmål. Sprogriktighedsproblemer har han i liberal ånd behandlet i *Vort vanskelige sprog*, 1961 (2. udg. 1965), i mindre skrifter som *Pausekommaer*, 1957, og *Om moderne dansk retskrivning*, 1969, har han fremsat forslag om reformer inden for henholdsvis tegnsætning og retskrivning, og i fortsættelse af en serie radioudsendelser har han udgivet en vejledning til pædagogisk arbejde med sproglig tekstforståelse, *Sprog i sproget*, 1964. For de mange arbejder der direkte behandler det moderne sprog bør det dog ikke glemmes at han også har beskæftiget sig med lydhistoriske spørgsmål, først i en række tidsskriftafhandlinger, senere i *Den lydige udvikling i dansk I-II*, 1962–71, der skiller sig fra de tilsvarende dele af Johs. *Brøndum-Nielsens Gammeldansk Grammatik ved at koncentrere sig om rigsmålslinien og ved at følge udviklingen op til nutiden. Hertil kommer forskellige udgiverarbejder, navnlig udgaver af ordsprog, som han er en fin kender af: *Peder Laales Ordsprog*, 1929, *Peder Laales Gammeldanske Ordsprog*, ny udg. 1966, og *Peder Syvs Danske Ordsprog*, 1944. Endelig bør det nævnes, at han var redaktør af tidsskriftet *Danske Studier* i perioden 1952–72. Som sine læremestre har H. selv udpeget Otto *Jespersen og Louis *Hjelmslev; han synes stærkest præget af den førstnævnte, men har i øvrigt

helt sit eget ansigt. I teoretisk henseende har han dokumenteret evne til fornyelse, men systemer og teoribygninger er ingen hovedsag for ham, måske bl.a. fordi han ved sin fordomsfri iagttagelse af sproget som det faktisk tales og skrives, har afdækket meget der går på tværs af stive teorier: lydhør over for sprogets fineste nuancer og utrættelig i sin samlerflid har han set og bogført meget, som ingen før han har inddraget i beskrivelsen af dansk. Hans skriftlige form, der undertiden krydres af et særpræget lune, er langt fra den gængse akademiske, en uhøjtidelig jævnprosa som ikke helt sjældent viser sig at være et smidigt redskab ved meget tilgængelig fremstilling af udviklede forhold, men som rigtignok også kan blive lovlig fordringsløs. – H. blev indvalgt i Videnskabernes selskab 1958. På sin 70 års dag hædredes han med festskriftet *Danica. Studier i dansk sprog*, 1964. 1968 fik han tildelt en medalje fra Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse og en hædersgave fra Gads fond. □Foto.

Bibliografi i *Danica*, 1964. – Selvbibliografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1927 167 og i *Danske opslagsværker IV*, 1971 93–96. Aa. H.: Lidt og ingenting, 1976 især 7–46. – Paul Diderichsen i *Det danske sprogs udforskning* i det 20. årh., red. Jørgen Larsen m.fl., 1965 175–90.

Poul Lindegård Hjorth

Hansen, Aage Falk, se **Falk Hansen, Aage**.

Hansen, Aase, *1893, forfatter. *11.3.1893 i Frederiksværk. F: købmand Frederik Carl H. (1853–1915) og Mette Kirstine Pedersen (1852–1928). Ugift.

H. blev student 1913 fra Frederiksborg statskole og cand. mag. i dansk, tysk og engelsk 1921. Efter et kortvarigt vikariat ved Ålborg katedralskole konstitueredes hun som adjunkt i Vejle, men opnåede ikke fast ansættelse. Skønt hun hurtigt blev klar over at hun, som hun siden har udttrykt det, „i alle tilfælde ikke var den fødte pædagog“, tøvede hun nogle år inden hun besluttede sig til at realisere barndommens kunstnerdrømme. Hun arbejdede et år ved Københavns folkeregister, forsøgte sig derefter påny som lærer og var i syv år knyttet til Ullerslev realskole på Fyn. Her skrev hun sine to første bøger, *Ebba Berings Studentertid*, 1929 hvis følsomme, stilfærdige beretning om en flok unge studiner er bygget på indtryk fra studieårene, og *Et Par Huse om en Station*, 1930 hvis medvidende gengivelse af ravnekrogens miljø og mennesker ligeledes er baseret på selvoplevelse. 1932 tog hun definitivt afsked med al skolevirksomhed og har siden levet i København som forfatter og oversætter. H.s grundtema er kvindeerfaringer, ofte i form af den in-

Hansen, Aase

tellektuelle kvindes rodløshed i konflikten mellem ønsket om intellektuel udfoldelse og udfoldelse i forholdet til manden. Gennem sine mange bøger skildrer hun med oplevelsens og erkendelsens sikre præg en række kvindeskikkelser, ofte i lys af at kvindens lod er ensomhed, uopfyldte ønsker og livsbedrag. Med varm psykologisk klogskab, men også hvas, skarpsindig menneskeindsigt omfatter forfatterskabet kvinders livsoplevelse fra den tidligste barndom, gennem pubertetens usikkerhed, studieårenes søgen, over den modne kvindes kærlighedsliv og voksenalderfaringer til alderdommens både afklarede og beske indsigt. H.s dæmpede, lavmælte stil er præget af hendes akademiske baggrund og kendskab til litteraturen. *Stine*, 1933, skildrer i næsten Herman Bangske toner et uforløst kvindeliv, *Vrag-gods*, 1933, studenter- og digterliv. Et gennembrud blev den modne *En Kvinde kommer hjem*, 1937, og siden er fulgt *Drømmen om i Gaar*, 1939, *De røde Baand*, 1943, hørespillet *Madammen i Sundgaarden*, (udsendt 1933 og 1942) og *Tordenluft*, 1945 der har lysere toner end vanligt. De senere bøger præges mere af erindring end af oplevelse, *Den lyse Maj*, 1948, *Skygger i et Spejl*, 1951, erindringsessayerne *Fra den grønne Provins*, 1952, og efter en række romaner, hvorimellem særlig *Ursula og hendes Mor*, 1956, blev yndet, fulgte erindringsbillederne *Klip af et Billedark*, 1973. Klog tilbageskuen præger *I forvirringens Aar*, 1977 hvor to gamle venner mødes og udveksler tanker og minder. □Tegn. af Johs. Nielsen, 1941. Tegn. af Hans Lollegaard (Kgl. bibl.). Mal. af Sigurd Swane udst. 1964. Foto.

Aa. H.: *Fra den grønne provins*, 1952. Samme i *Glimt af barndommen*, 1955 (ny udg. 1967) 31–45. Samme: Om at overleve standpunkter i Standpunkter, 1958 117–27. Samme: *Klip af et billedark*, 1973. – Cai M. Woel: Tyvernes og trældernes digtere I, 1941 175–88. K. F. Plesner i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1941 595–602. Fr. Nielsen i Danske digtere i det 20. årh., ny udg. 1966 II 301–14. Drude Nielsen: *Rejse i tid*. Aa. H.s forfatterskab, 1975.

Erland Munch-Petersen

Hansen-Ankerstræde, Karl, se **Hansen(-Ankerstræde), Karl**.

Hansen Fahlberg, Carl Albert, 1870–1939, forfatter. * 14.1.1870 i Kbh. (Garn.), † 30.7.1939 sst., urne på Bispebjerg kgd. Navneforandring til Fahlberg 20.12.1934. F: toldassistent, senere toldforvalter Søren Christian Ravnholdt (1826–95) og Ellen Henriette Jacobine Hansen (1831–88, tidl. ~ toldassistent, premierløjtnant Hendrik Fahlberg, 1807–67). Ugift.

H. voksede op under fattige forhold på Nørrebro og tog efter at være udlært som gørtler 1889

på valsen i fem år til Tyskland, Østrig, Italien, Schweiz og Frankrig. Efter hjemkomsten ansattes han 1895–1907 ved Kbh.s opdagelsespoliti. 1899 havde han taget translatørexamen i tysk og blev 1906 udnævnt til overbetjent. Hans første trykte arbejde var en artikel i *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen* 1901 hvor han argumenterede for at H. C. *Andersen var homoseksuel (argumentationen er gennemgået af Hjalmar Helweg i bogen H. C. Andersen. En psykiatrisk Studie, 1927). H. var overordentlig aktiv i polititjenesten, startede 1902 fagbladet *Politivennen* og introducerede året efter fingeraftrykidentifikations-metoden i Danmark. Den indsigt i Kbh.s elendigste kvarterer han havde fået under sin opvækst blev udbygget under hans virke som politibetjent, og blev den baggrund hvorpå han skrev sin første bog *Spild*, 1905. I en række situationsbilleder følger vi drengen Harald og hans kammerater fra barndommen til voksenalder. Det demonstreres en for datiden uvant realisme hvorledes de miserable økonomiske og sociale omstændigheder ligefrem tvinger de unge ind i kriminalitet. Bogen rummer krasse billeder fra de københavnske brokvarterer før århundredskiftet og fører også læseren til opdragelsesanstalter og fængsler. I sin beskrivelse af miljøets betydning og de offentlige straffeorganers uforstand leder *Spild*, der er blevet kaldt vor første proletarroman, tanken hen på Martin *Andersen Nexos senere romaner. Under justitsminister P. A. Alberts aktion 1906 mod homoseksuelle blev H. arresteret og udvandrede n.å. til USA hvor han i en lille menneskealder ernærede sig som frugtfarmer og lejlighedsvis skrev i de danske emigrantblade (bl. a. *Nordlyset*). 1934 vendte han hjem til Danmark og udgav her to selvbiografiske bøger: *Et Barn blev korsfæstet*, 1937, og *I Dag flytter vi – sa' Nissen*, 1939. I den første har han skildret opvæksten i Kbh., i bind to årene på valsen. Udover de fængslede tidsbilleder giver bøgerne, der ikke har debutbogens knappe, saglige stil, en åben beskrivelse af en homoseksuels natur og problemer med omverdenen. Et tredje planlagt bind nåede H. ikke at få færdigt før sin død. □Mal. af J. Birkholm, 1907.

Kjeld Elfelt: *Skribenter i skriftestolen*, 1944 61–66 (interview). – Harald Nielsen: *Af tidens træk*, 1909 106f. Jul. Bomholt: *Dansk digtning fra den industrielle revolution til vore dage*, 1930 207f. Samme: *For uvejret*, 1947 210f. Aksel Dreslov: H. C. Andersen og „Denne Albert Hansen“, 1977.

Uffe Andreasen

Hansen Jacobsen, Niels, 1861–1941, billedhugger, keramikker. * 10.9.1861 i Vejen, † 26.11.1941 sst., begr. sst. F: gårdejer Carl Peter Jacob-

sen (1819–1903) og Anna Kirstine Hansen (1822–91). ~1° 12.8.1891 i Kbh. (Jac.) med Anna Gabriele Rohde, * 12.1.1862 i Vesterbølle, Viborg amt, † 23.9.1901 i Holbæk, d. af sognepræst, sidst i Mariager, provst Andreas Peter R. (1815–94, ~1° 1848 med Johanne Marie Hansen, 1829–57) og Thora Vilhelmine Gabriele Brusck (1828–75). ~2° 8.5.1908 i Vamdrup, Ribe amt med Kaja Louise Jørgensen, * 20.10.1882 i Vamdrup, † 29.4.1928 i Kolding, d. af købmand Hans Jørgen J. (1847–1918) og Marie Jensen (1857–87).

H.J. begyndte at arbejde som landmand, og først 22 år gammel kom han til Kbh. hvor han vinteren 1882–83 gik på F. F. *Falkenstjernes højskole. 1884 blev han indkaldt til soldat men kunne samtidig begynde at arbejde om aftenen på akademiet hvor han 1884–89 havde Rasmus Andersen, Otto *Bache og Carl *Bloch som tegnelærere og Th. *Stein som lærer i modellering. H. J. udstillede på Charlottenborgs forårsudstilling 1889–1904, fra 1905 som medlem af Den frie udstilling og på Kunstnernes efterårsudstilling 1909, 1915, 1917. 1891 rejste han med akademi-stipendier til Tyskland og Italien og endte i Paris hvor han bosatte sig til 1901. Her vandt han megen anerkendelse og udstillede 1892 på Champs Élysées og næsten årlig på Champ de Mars. 1893 fik han det Anckerske legat.

H. J.s første store skulptur var *Den bundne Loke* som 1889 skaffede ham årsmedaljen på forårsudstillingen og blev købt af statens museum (nu i Århus museum; marmorekspl. 1928 i Vejen). Ligesom de følgende arbejder *Thor, der løfter Midgaardsormen* og *Kuglespilleren* (købt af kunstmuseet) var det en dygtig og energisk modelleret skulptur, men endnu stærkt akademisk præget. I Paris kunne H. J. under de fremmede omgivelser arbejde mere frit. Skulpturen blev for ham, hvis sind var lyrisk og bevæget, mere digtning og idé end ren formdyrkning. Han søgte at danne en ny nordisk billedstil i modsætning til den klassiske, og en nøgle til denne fandt han i et lille dansk kunstværk, Friends „Loke“ som med sit rige fantasiindhold kom til at betyde et forbillede for hans kunst. I hans første arbejde i Paris *Døden og Moderen* (gipsmodel i kunstmuseet 1893; i bronze ved Helligåndskirken i Kbh., nu i anlægget ved Skt. Petri kirke) er han allerede på vej mod en egen stil, og senere med *Natten*, 1895, *Trold, der vejrer Kristenkød*, 1896 (glyptoteket; som springvandsfigur i Vejen) og *Skyggen*, 1898 (kunstmuseet) slår hans personlige udtryksform igennem. De to sidstnævnte arbejder som er udført i en ejendommelig træskærerstil minder om at H. J. som dreng hjemme på gården skar figurer i træ, og forestillingen om

troldeskikkelsen er en erindring fra barndommen. I *Skyggen*, hvor alle skulpturelle regler er fejlet til side, kulminerer hans stils særpræg. Inden for hans omfattende produktion vil disse arbejder blive stående fordi de er udsprunget af noget oprindeligt og folkeligt i kunstnerens temperament. Af ringere betydning er derimod de mere spekulative, symbolistiske arbejder som fx *Militarismen*, 1899 og *Tiden*, 1910 hvor det propaganderende tankeindhold næsten ganske har udtørret det kunstneriske element. I sine senere år arbejdede H. J. med store kompositioner med mange figurer, fx springvandsgruppen *Havfruer*, 1929 der er opstillet på torvet i Svendborg, og den store allegoriske gruppe *Livets Spil*, 1932–34 (i museet i Vejen), hans livs største værk som er påvirket af Rodin. 1936 fik han Thorvaldsen-medaljen for sin kvindefigur *Dryaden* fra 1906, og på bestilling af kunstmuseet udførte han s.å. et bronzeeksemplar af denne.

H. J. har udført talrige mindesmærker, i Skibeland krat bl.a. for A. D. Jørgensen og Edv. Lembcke (*Modersmaalet*), Sofus Høgsbro og hustru, Cornelius Appel, Thor Lange og Poul la Cour og sst. en genforeningssten. Desuden en række gravmonumenter og mindesten for de faldne i første verdenskrig (i Skodborg, Arrild, Rødning, Gram, Ø. Lindet). Af hans buster kan nævnes *Georg Brandes*, 1903, *Johs. V. Jensen*, 1906, *Jeppé Aakjær*, 1907, *H. F. Feilberg* og højskoleforstander *N. C. Nielsen*, begge 1917. Samtidig med skulpturen arbejdede H. J. med keramik og havde allerede i Paris sin egen ovn. Hans stentøj er meget særpræget, formerne levende og uregelmæssige og glasuren ofte af stor skønhed. Foruden mange krukker og skåle har han udført en del mindre skulpturer i stentøj og som et særligt speciale portrætmasker. – H. J. valgtes til medlem af akademiets plenarforsamling 1914, af akademirådet 1917, sad i gallerikommissionen 1917–23. Arbejder af ham findes i kunstmuseet, kunstindustrimuseerne i Kbh., Hamburg, Nürnberg, Leipzig og Frankfurt a. M. og skulpturmuseet i Dresden. 1923 oprettedes i Vejen et museum for H. J.s arbejder, og 1931 blev han udnævnt til æresborger i sin fødeby hvor han var bosat fra 1925. – Broderen Jacob Jacobsen, * 16.4.1856, † 12.1.1901, debuterede 1885 med skuespillet *Falske Veksler*, skrev senere *Kassemangel*, 1891, men vandt sig et navn som forfatter og oplæser i jysk mundart. Fortællingerne kom samlet under titlen *Tæjelownessjow*, 1903. – □Mal. af Axel Hou, 1892 (Vejen mus.), tegn. af samme 1899 (sst.), raderet af ham selv s.å. Tegn. af Gabriele Hansen-Jacobsen, 1899. Maske, keramisk selvportr. ca. 1900 (Vejen mus.). Tegn. af Axel Hou, 1904, mal. af samme s.å. og 1906 (Ha-

Hansen Jacobsen, N.

derslev mus., Vojens bibl.). Afbildet på tegn. af kunstnerfrokost af E. Utzon-Frank, 1908. Buste af Jens Lund (Vejen mus.). Tegn. af Hou udst. 1936. Foto.

N. H. J.s udstilling. Den frie udstill.s bygning. 1901. Katalog over arbejderne i N. H. J.s atelier ved Skibehund krat, 1914 (2. udg. 1915). Katalog over udstill. i Kunstforen., 1927. – L. Mylius-Erichsen i Vagten I, 1899–1900 387–402. Fr. Beckett i Tilskueren, 1901 886–92. Sophus Michaëlis i Kunst III, 1901 (upag.). Harald Nielsen i Ill. tid. 10.11.1901 88f. L. Schröder i Højskolebl., 1903 1529–34. Finn Hoffmann i Atlantis I, 1923 344–52. Merete Christensen [Bodelsen] i Nyt t. for kunstindustri II, 1929 65–72. Vejen museum. En vejledn. ved Søren Alkærsg, 1935. Niels Th. Mortensen: Billedhuggeren N. H.-J., 1945. Asger Jorn i Kunst X, 1963 209–13.

Merete Bodelsen

Hansen Larsen, Lars, 1890–1970, professor i husdyrbrug. *12.3.1890 i Lundby ved Præstø, †17.1.1970 i Roskilde, begr. i Himmelev. F: gårdejer Hans Larsen (1857–1945) og Johanne Petersdatter (1856–1925). ~27.4.1918 i Ubberup med Ragnhild Jørgensen, *9.8.1889 i Høng, †18.5.1971 i Roskilde, d. af højskoleforstander Anders J. (1839–1915, ~1° med Maren Christensen, †1873) og Marie Lomholt (1850–1924). H.L. blev uddannet ved landbruget, og efter ophold på højskole og landbrugsskole blev han 1913 landbrugskandidat fra landbohøjskolen. 1913–16 var han lærer ved Høng højskole hvor-efter han fortsatte studierne på landbohøjskolen og tog tillægseksamen i husdyrbrug 1918. Han blev derefter konsulent for De samvirkende landboforeninger i Fyns stift 1918–23 og konsulent i kvægavl for De samvirkende sjællandske landboforeninger 1923–34. Ved professor Lars *Frederiksen tidlige død 1933 blev H.L. dennes efterfølger som professor i kvægets avl og fodring ved landbohøjskolen og beklædte denne stilling til sin afgang på grund af alder 1960. Samtidig overtog han stillingen som forstander for landøkonomisk forsøglaboratoriums afdeling for kvægforsøg.

H.L. gjorde sig stærkt gældende som en initiativrig og dygtig kvægavlskonsulent som forstod at vælge opgaver der havde betydning for det praktiske landbrug, og han udarbejdede i disse år foruden stambøger over køer og tyre af rød dansk malke race en række af de sjællandske landboforeningers beretninger om afkomsundersøgelser med tyre. Afkomsundersøgelse-ernes problemer uddybede han senere gennem af-handlinger i beretningen om Den IX. internationale Mejerikongres i København 1931, 1932 og i Nordisk Jordbrugsforskning, 1935. Over for de i 1945 indførte afkomsprøver med tyre var han i begyndelsen noget forbeholden, men indså hur-

tigt betydningen af denne avlsforanstaltning. Hans virke som konsulent havde desuden gjort ham stærkt interesseret i en forbedring af landbrugets bygninger som led i forbedret staldhygiejne, og arbejdet hermed udviklede sig til et omfattende rådgivningsarbejde vedrørende landbrugsbyggeri hvorved han bidrog til at bryde nye veje med hensyn til bygningernes plan og indretning. Han har om disse emner blandt andet skrevet *Kostaldens Hygiejne*, 1932, en af-handling i Nordisk Jordbrugsforskning, 1938, og sammen med arkitekt Knud Brücker bogen *Nye danske Landbrugsbygninger*, 1939 der vakte betydelig opmærksomhed og kom i tre udgaver. H.L. var dog modstander af de efter krigen indførte løsdriftstalde og fremsatte 1956 på grundlag af fem års forsøg med båsestalde og løsdriftstalde en voldsom kritik af denne staldtype. Til brug for undervisningen på landbohøjskolen og til brug for praksis udgav han 1940 *Haandbog i Kvægets Avl, Fodring og Pleje* (2. udg. 1942), der fik meget stor udbredelse også blandt kvægavlskonsulenter og kvægavlere. Som forstander for kvægforsøgene fortsatte H.L. i Lars Frederiksen spor med belysning af malkekøernes foderbehov og fodringens indflydelse på ungkvægets vækst. En oversigt over de gennemførte forsøg findes i 328. beretning fra forsøglaboratoriet, *Oversigt over kvægforsøg 1933–59*, 1961. H.L. har været forfatter til en del af de udsendte beretninger og medforfatter til andre. Af større beretninger kan nævnes *Fodringsintensitetens og fodersammensætningens indflydelse på malkekøernes rentabilitet, holdbarhed og drægtighedsforhold*, en undersøgelse der strakte sig over 19 år. H.L. var en varm fortaler for rød dansk malke race og gennem ti år gennemførtes sammenlignende forsøg med denne race og jerseykvæg som resulterede i et stort talmateriale og forskellige fortolkninger af resultaterne. Han var desuden hovedredaktør af 4. udgave af Landbrugets ordbog, 1951–52.

H.L. besad stor energi og arbejdssevne der gav sig udslag ud over de snævert faglige emner. Han var således medlem af bestyrelsen for Foreningen af danske landbrugskandidater 1919–31 og af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1945. Under 60ernes diskussion om landbohøjskolen placering gik H.L. stærkt ind for dens udflytning og fremsatte forslag til folketinget herom. Men det var især det sydslesvigske spørgsmål der efter krigen kom til at optage ham stærkt og skaffede ham tilnavnet Ejder-professoren. Han blev 1948 næstformand og 1949 formand for sydslesvigske udvalg samt fra 1950 formand for dette udvalgs Ejderindsamling der resulterede i millionbeløb til bygning af skoler, børnehaver og alderdomshjem i Sydslesvig. I

dette som i andre spørgsmål havde H.L. sine meningers mod og lod sig ikke rokke fra sin overbevisning, selv om denne stejlhed undertiden medførte at han kom til at stå alene. Han var en særpræget personlighed som på flere måder var med til at sætte sit præg på tiden og udviklingen. – R. 1947. R.¹ 1954. K. 1970. □Mal. af Ole Søndergaard udst. 1958. Foto.

Ugeskr. for landmænd LXVIII, 1923 45f 51; sst. 1934 247. Holger Ærsøe: Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danm. 1882–1942, 1943 = Beretn. fra forsøgslab. CC 188–92. J. Bælum i Den kgl. vet.- og landbohøjskole. Årsskr. 1970 248–51. Hans Larsen: Ejder professoren, 1971. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen (Aksel Milthers)

Hansen-Lundby, Peder, se Hansen (-Lundby), Peder.

Hansen-Marsvinslund, Hans Jacob, se Hansen(-Marsvinslund), H. J.

Hansen-Menstrup, Hans, se Hansen(-Menstrup), Hans.

Hansen-Mern, Hans, se Hansen(-Mern), Hans.

Hansen Reistrup, Frederik Karl (døbt Carl) Kristian, 1863–1929, maler, billedhugger, keramik. * 22.4.1863 i Valby, † 18.3.1929 på Finsens institut, Kbh., begr. i Næstved. F: bryggerknægt Peter Christian Hansen (1826–1906) og Ingeborg Christiane Abrahamsen (1829–74). ~ 20.4.1890 i Kbh. (Matth.) med Johanne Katrine Hansine Jonasson, * 5.3.1865 i Kbh. (Garn.), † 5.12.1949 i Næstved, d. af gæstgiver Svend J. (1820–69) og Jesine Louise Hansen (1840–1926).

H.R. blev sat i porcelænsmaleri-lære, gik på teknisk skole og dimitteredes af C. F. *Andersen til akademiet som han besøgte 1881–82. Han tog dernæst ansættelse som svend på Den kgl. Porcelainsfabrik og kom 1885 til Sèvres-fabrikken i Paris hvor han samtidig uddannede sig som bataljemaler og billedhugger på Académie Jullien med bl.a. H. M. A. Chapu som lærer. 1887 arbejdede han igen nogle måneder på porcelænsfabrikken, men blev fra nytår 1888 knyttet til Herman A. *Kähler i Næstved som kunstnerisk leder af værkstedet. I den næste snes år fik han stor indflydelse på opblomstringen af den Kählerske keramik, både med malede dekorationer og især som skaber af modellerne til de mange vaser og krus med dyrehoveder og -relieffer, som i forbindelse med H. A. Kählers glasurer (især den røde lustre) blev meget populære både herhjemme og i udlandet. H.R. udførte også en række store dekorative friser i den af ham selv

udviklede teknik med forskelligt farvede og formede keramikplader lagt i mørtel (plademosaik): *Dyrene går ud af arken*, 1894, *Påfuglefrisen*, 1897 (Nationalmuseet, Sth.), *Ørnefrisen* (på verdensstillingen i Paris 1900 købt til Sèvres-fabrikens museum og i replik til museet i Leipzig), krage- og mågefriserne til Københavns rådhus, 1901. På keramiske fliser udførte H.R. også de store malerier *Ægir og hans døtre* (efter karton af L. *Frølich til Chicago-udstillingen 1893, senere opsat over magistratstrappen i Københavns rådhus), Holberg-frisen til frontispicen på Århus teater (1900, efter karton af H. *Tegner) og *Grundarbejdet til Glyptotekets tilbygning*, 1906 (2,30 × 11,50 m; glyptotekets gård). Gennem det Kählerske værksteds arbejde med byvåbenskjoldene til Københavns brandstation og landsarkivet i Viborg kom H.R. i forbindelse med arkitekten Hack *Kampmann, til hvis bygninger han forestod udførelsen af en række dekorative opgaver, især i Århus: *Teatret*, 1900, *Marselisborg*, 1902, *Statsbiblioteket*, 1902 (nuv. Erhvervsarkiv), *Kannikegades posthus*, 1904 (vægmalier) samt den udvendige udsmykning med dyrehoveder i granit på *Ny Carlsberg glyptoteks nye del*, 1906.

Efter denne hektiske arbejdsperiode ophørte samarbejdet med Hack Kampmann. H.R. rejste på det Anckerske legat til Italien i 1906 og vendte derpå hjem til Næstved hvor hans betydning for Kählers produktion efterhånden svandt ind, selvom han stadig skabte dyrestatuer, mest som unica. – Som billedhugger havde H.R. debuteret på Charlottenborg 1889 med en lovegruppe (*Et ægtepar fra Berberiet*), 1894 vandt han konkurrencen om et relief til *De fattiges dør* på Københavns rådhus (opsat 1897) og udførte siden en række skulpturer, især af heste som den fra 1912 der 1959 blev støbt til opstilling foran Bygholm landbrugsskole, eller af liggende løver som parret på tinghustrappen i Århus. 1922 udførte han et smukt gravrelief til kirkegården i Nykøbing F. I nedgangsperioden fra ca. 1910 ernærede H.R. sig som heste- og bataljemaler med forkærlighed for patriotisk fremstillede episoder fra krigen 1848–50 og 1864 (*Rytterfægtningen ved Vorbasse*, *Affæren ved Høien kro*, *Niels Kjeldsen* o.l.) samt som illustratør med tilsvarende emner. 1899 havde H.R. været på en rejse til Kaukasus med Hans *Kaarsberg hvis bog *Stort Vildt* han illustrerede. Senere leverede han ferme pennetegninger til forlaget Danmarks folkeudgave af B. S. Ingemanns romaner (1913) og en mængde jule- og andre almanakfortællinger. – Med sin mangfoldighed opnåede H.R. således en bred, nærmest anonym folkelig virkning, men magtede ikke at gøre sig gældende i vort egentlige kunstliv. Hans indsats som keramisk kunst-

Hansen Reistrup, K.

håndværker fortjener dog en større agtelse, end den hidtil har opnået. – Repræsenteret i Kunstindustrimuseet, Næstved museum, kobberstiksamlingen, Maribo og Århus kunstmuseum. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1905. Mal. af Ingeborg Seidelin, 1908 (Århus kunstmus.). Tegn. af Valdemar Andersen, 1909. Buste af U. Hansen Reistrup, 1922. Raderet selvportr. som malernisse, 1925. Foto (Fr.borg).

R. Berg i Tidsskr. for Kunstindustri, 1897 158 192; samme sst. 1898 73. Arkitekten 5.6.1903 382. Ill. tid. 17.6.1906. Kbh.s rådhus, m. tekst af Fr. Beckett, 1908 68f 71 100 129 142f. Alb. Bayer: Aarhus theater, 1925 92–95. Jens Thirslund: Kähler-keramik gennem 100 år, 1939 18 22f 28. Em. Sejr og Sv. Gundel: Aarhus theater, 1950 28. Horsens avis 17.9.1959. Næstved tid. 19.4.1969. Viggo Sten Møller: Dansk kunstindustri I–II, 1969–70. Henrik Hertig i Convivium, 1977 24–39.

Henrik Hertig

Hansen-Vinde, Carl Christian, se Hansen(-Vinde), Carl.

Hansen-Ølstykke, Jørgen, se Hansen(-Ølstykke), J.

Hansêraq (Hansen, Johannes Christian Hans), 1837–1911, overkateket, ekspeditionsmedlem. * 4.4.1837 i Julianehåb, † 18.6.1911 i Sydprøven, begr. sst. F: tømrer Hans Jacob Hansen og Juditha Andersen. ~1° 11.8.1861 i Julianehåb med Ellen Dorthe Magdalene Isaksen. ~2° med enken Kathrine som overlevede ham.

H. hvis far var dansk blev efter sin konfirmation optaget på Godthåb seminarium hvorfra han dimitteredes 1858. S.å. blev han kateket (lærer og prædikant) ved Sydprøven i Julianehåbs distrikt, blev senere overkateket for distriktet og virkede der til sin død som en anerkendt dygtig lærer og foregangsmand. Da G. *Holm og V. *Gardes ekspedition til Østgrønland startedes 1884 følte H. lyst til at følge med, væsentligst for at komme til at forkynde kristendommen for de hedenske østgrønlandere. Det blev da ordnet således at han skulle ledsage overvintringsholdet under Holms ledelse. Den stille og beskedne mand lagde herunder så fortrinlige egenskaber for dagen at det for en ikke ringe del skyldtes ham, at ekspeditionen lykkedes så vel. Han foregik bestandig sine ledsagende landsmænd med et godt eksempel og var som bådstyrer uovertræffelig, dristigere endog end selve østgrønlanderne til at tage kampen op med storisen. Holm siger at han „overvandt Vanskeligheder, som andre vilde kalde uovervindelige“. Under overvintringen ved Angmagssalik forsøgte han ingen lejlighed til at tale så indgående med beboerne om åndelige forhold at de gentagne gange udtrykte ønske

om at der måtte blive sendt dem kristne lærere; det er således med rette at Holm kalder ham „Banebryderen for Kristendommens Forkyndelse“ i Østgrønland. Desuden gjorde han sig fortjent ved at udfærdige en liste over hele østkystens befolkning og opnotere en lang række værdifulde oplysninger om den østgrønlandske dialekt. De bearbejdedes senere af H. *Rink som regnede dem „blandt de bedste Bidrag til Kundskaben om det eskimoiske Sprog“. På rejsen og under overvintringen førte H. en udførlig dagbog som optoges i det grønlandske tidsskrift Atuagagdliutit (1891–92) og offentliggjordes udtragsvis i oversættelse af Signe Rink 1900. En fuldstændig oversættelse af dagbogen som straks efter ekspeditionens tilbagekomst foretoges af præsten O. K. Skaarup (1851–1900) i Julianehåb, blev 1933 udgivet af W. *Thalbitzer som et bind af Det grønlandske selskabs skrifter. H. har selv meddelt oplysninger om trommestrid og sangkamp i Atuagagdliutit for 1892. – DM. 1886. □Mindesmærke ved Sydprøven k. ved Nanortalik, 1913.

William Thalbitzer: Den grønlandske kateket H.s dagbog om den da. konebådsekspedition 1884–85, overs. af O. K. Skårup, 1933 = Det grønlandske selsk.s skr. VIII. – Gustav Holm i Geografisk t. VIII, 1886 79–98. Samme og V. Garde: Den danske konebåds-expedition, 1887. Medd. om Grønland IX–X, 1888–89 fl.st. Det grønlandske selsk.s årsskr. 1913, 1914 48–51. – Papirer i Kgl. bibl.

*H. Ostermann**

Hansen (Hansen)

Den sønderjyske slægt H. kommer oprindeligt fra Solt i Angel, men blev senere stærkt forgrenet i Sundeved, hvor Jørgen H. blev født 1732 i Ragebøl, Dybbøl sogn.

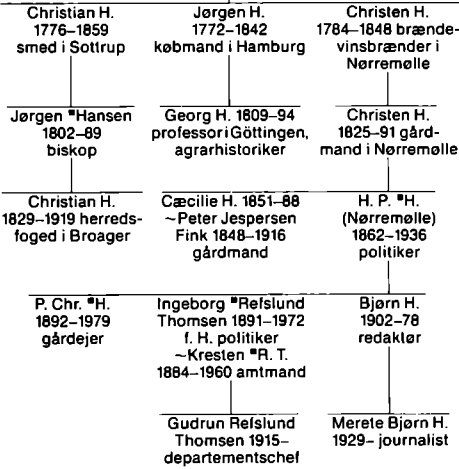
Morten Eskesen: Af en sønderjysk bondeslægts saga, Højskolebladet XVII, 1892 577–82 og 609–17. H. P. Hanssen: Breve fra krigsåret (m. stamtavle over Hans Jørgensen, Ragebøls efterkommere), 1914. Samme: Et tilbageblik I, 1931 7–15. (Hansen): Albert Fabritius: Slægten Schwensen fra Åbenrå, 1934.

Hans H. Worsøe

Hanssen, Lauritz Andreas (døbt Hansen), 1879–1940, rektor. * 4.3.1879 i Keldby, Møn, † 17.11.1940 i Gentoft, begr. Hellerup kgd. F: tømrermester Mathias Hansen (1834–1912) og Maren Kirstine Larsen (1838–1914). ~ 8.4.1903 i Hvejsel med Asta Schou, * 30.3.1878 i Ildved ved Jelling, † 23.7.1964, d. af lærer Johan Christian Julius S. (1843–1915) og Kristine Rebekka Hansen (1846–1935).

Efter lærereksamen fra Vordingborg seminarium 1898 blev H. andenlærer i Hvejsel og 1903 lærer i Lyngby. 1906–21 var han ansat ved Gen-

Jørgen Hanssen 1732–1819 gårdejer og sandemand i Sottrup

tofte skolevæsen, en periode som forstander for ungdomsskolen og handelsskolen. Her fortsatte han sin uddannelse, blev student 1908, mag.art. i filosofi 1914 og 1915 dr.phil. på en afhandling om *Etiken og Evolutionslæren*. Efter første verdenskrigs afslutning blev han stærkt grebet af den såkaldte „Flensborgbevægelse“, og året efter genforeningen overtog han, støttet af Grænseforeningen, stillingen som rektor ved den nyoprettede danske realskole i Flensborg. Han bidrog væsentligt til at bringe det danske skolearbejde for mindretallet i Mellemslesvig i faste rammer og ledede rejsningen af Duborgskolen. Med pædagogisk myndighed overvandt han de ofte store vanskeligheder i samarbejdet med den tyske forvaltning, især efter 1933, og de skolemæssige problemer med de socialt uensartede og sprogligt meget forskellige elever der søgte den danske skole. H. virkede som konsulent for det danske skolevæsen i Mellemslesvig og har i samarbejde med Sønderjysk skoleforening tilrettelagt de unge sydslesvigeres videre uddannelse i Danmark. – R. 1930. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1916 93. – Ernst Kaper i Grænsvegten V, 1923 197–200. Bernh. Hansen sst. XXII, 1940 446–50 (også i Folkeskolen s.å. 805f). – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff (Hans Lund)

Hanssen(-Nørremølle), Hans Peter, 1862–1936, grænselandspolitiker, minister for sønderjyske anliggender. * 21.2.1862 på Nørremølle, Sottrup sg., Sundevad, † 27.5.1936 på Højtoft ved Åbenrå, begr. i Åbenrå. F: gårdejer, brænderiejer

Christen H. (1825–91) og Anna Marie Andresen (1826–94). ~ 4.5.1888 i Sottrup med Helene Lucie Iversen, * 25.12.1860 i Ullerup, Sundevad, † 20.12.1935 i Åbenrå, d. af gårdejer Peter Christian I. (1817–1903) og Ingeborg Andresen (1824–1907). – Far til P. Chr. *H.

H. tilhørte en vidtforgrenet slægt af nordslesvigske bønder hvis medlemmer gang efter gang har lagt udlængsel eller stræben efter større virkekredse for dagen. Familiefølelsen var et af de bærende grundtræk i H.s karakter og var med til at præge hans livsgerning og give den rejsning og styrke. Fast forankret i en udbredt storbonde-slægt blev han høvdingen med et trofast følge af slægt og venner. Åndelige og politiske interesser prægede hjemmet; som en selvfølge blev det et midtpunkt for den nationale kamp. Efter 1864 da danskerne stod uden organisation samlede faderen på Nørremølle fremstående danske mænd på egnen, deltog i fortrolige sammenkomster af nordslesvigske førere og var mellem de syv som 1867 rejste til Berlin for gennem en personlig henvendelse til kong Vilhelm at få dansk-sindede embedsmænd fritaget for at aflægge ed. Smukt og levende har H. mange år senere i sine erindringer skildret barndomsårenes oplevelser og samlivet med slægtninge og naboer. Allerede som dreng hjalp han faderen med indsamling af underskrifter på adresser og petitioner og uddelte stemmesedler forud for valgene.

Den første undervisning fik H. i hjemmet og i folkeskolen, kom 1876 i Hejls friskole og fik bolig hos den ansete storbonde Jep *Fink på Bygebjerg. Snart opgav han sin ungdoms drømme om en handelsvirksomhed i Østen, tænkte en tid på at søge universitetsuddannelse, men besluttede foreløbig at lære landvæsen på fædrengården. Samtidig traf han sit livs første store afgørelse. Skulle han følge den øvrige nordslesvigske ungdoms eksempel, undvige den preussiske militærtjeneste, forlade hjemstavnen og dermed opgve muligheden for at blive hos slægten og fortsætte dens gerning og nationale traditioner? H.s far gav sønnen frit valg. På en vandring ud i naturen ved nytårstid 1879 traf han sin beslutning. På Dybbøl banker gik det for alvor op for ham at det var hans pligt, om nødvendigt, at underkaste sig den preussiske militærtjeneste, aflægge preussisk faneed og derved blive i Nordslesvig og indtage sin plads i kampen for danskheden. H. var ikke den første som traf denne afgørelse, men han blev den der gjorde det mest målbevidst, ikke for at redde fædrengården, men i pligtfølelse mod Nordslesvig for at kunne arbejde for sine landsmænds ret.

1880–81 var H. landvæseneselev hos gårdejer C. P. Wolff i Gammelgab, opholdt sig i vinterhalvå-

rene 1881–83 på Askov højskole og var derefter i et par år hjemme på Nørremølle og passede gårdens drift. Samtidig læste han en mængde historie og skønlitteratur, færdedes på rejser rundt om i Danmark og knyttede venskab og forbindelser i den opvoksende ungdom og med de ledende mænd navnlig inden for højskolens verden. Samtidig skrev han en række artikler om nationale spørgsmål, først i Dybbøl-Posten senere i Højskolebladet og den kongerigske provinspresse. Mere og mere fæstnedes hans politiske anskuelser. Ungdommen måtte blive i landet hævdede han og ligesindede. Så stærkt som muligt burde de danske nordslesvigere deltage i valgene og sørge for at bevare ejendommene på danske hænder; alt måtte sættes ind på at udvikle befolkningens dygtighed. I den store brydning om landdagsmændenes edsaflæggelse tog han hurtigt sit parti; de nordslesvigske parlamentsmedlemmer burde møde i forsamlingerne og vidne om at befolkningen i Nordslesvig mod sin vilje og med den stærkeres ret var blevet revet bort fra sin folkestamme. Samtidig skulle de ved positiv virksomhed søge at afhjælpe befolkningens onder og fremme dens materielle velfærd. På adskillige rejser, bl.a. sammen med historikeren P. Lauridsen, skaffede han sig nøje kendskab til den nationale stilling i Mellemslesvig; i artikler i Højskolebladet 1887: *Vor nationale Stilling i Mellemslesvig*, gjorde han rede for sine indtryk. Varig betydning fik det at han fra første færd forstod nødvendigheden af at knytte forbindelsen mellem Nordslesvig og det nye højskoleprægede og venstreorienterede Danmark som i disse år vandt frem i styrke og indflydelse. Under bitter polemik med Flensborg Avis' redaktør J. Jessen hævdede han at sønderjyderne måtte forstå og handle i pagt med de nye retninger som var ved at vinde sejr i kongeriget. I vinteren 1885–86 foretog H. sin første foredragsrejse i Jylland og på Fyn. Mange fulgte efter i tidens løb og var et af de vigtigste midler hvormed han i kongeriget vakte interesse for den sønderjyske sag. Allerede tidligt viste han evne til overalt hvor han kom frem, nord eller syd for den gamle grænse, i Norge og Nordens andre lande, at vinde venner. Stille og umærkeligt skabte han sig et hold af tilhængere. Mangfoldige af de mænd der i de følgende år blev førende i Nordslesvig var mellem dem.

Mere og mere modnedes i H. tanken om at opgive fædrengården og søge videre uddannelse med fremtidig bladvirksomhed for øje. Efteråret 1886 rejste han til Leipzig, horte historiske forelæsninger ved universitetet, læste ivrigt aviser og søgte kundskab om de vilkår under hvilke nationalitetskampen førtes rundt om i verden. Samti-

dig fulgte han levende med i de indre tyske partikampe. Foråret 1887 kom han til Kbh. for at studere Sønderjyllands historie, trådte i nært forhold til A. D. Jørgensen og fik dybe indtryk af hans personlighed og anskuelser. Samtidig kom han i forbindelse med en helt ny kreds som horte hjemme i Studentersamfundet, H. V. Clausen, Johan Ottosen, siden Aage Friis, M. Mackeprang og adskillige andre, som 1887 stiftede 4 S. (Studentersamfundets sønderjyske samfund) og sammen med hvem han planlagde en række arbejder der fik blivende betydning. Til Studentersamfundets småskrifter skrev han om *Nationalitetskampen i Sønderjylland 1864–88* og i Tilskueren om *De nationale Forhold i Sønderjylland*. Med alt dette bevarede han følingen med højrekredse, stod „fadder“ ved stiftelsen af To løver (Studenteforeningens fraktion af sønderjysk interesserede akademikere) og indledte derigenem et samarbejde og personligt forhold som, undertiden køligt, dog aldrig blev helt afbrudt. Vinteren og foråret 1888 tilbragte H. i Berlin, hørte forelæsninger hos H. G. v. Treitschke og Adolph Wagner og satte sig grundigt ind i tyske forhold og tysk politik. Han overværede de store rigsdagsdebatter om socialistlovens forlængelse og modtog stærke indtryk af Tysklands magtthavere, men også af de kræfter som undergravede deres styrke.

April 1888 vendte H. tilbage til Nordslesvig, holdt bryllup og satte bo i Sønderborg. 1200 mark var stillet ham i udsigt som faste indtægter for medarbejderskab ved Dybbøl-Posten og som redaktør af Sønderjyske Aarbøger. 1893 flyttede han til Åbenrå hvor han, ikke mindst efter A. D. Jørgensens råd, købte Hejmdal. Sit blad gjorde han vel aldrig til det journalistisk førende i Nordslesvig. I den henseende stod det altid tilbage for Flensborg Avis, men i kraft af H.s viden og politiske forbindelser blev det lige fuldt det sted hvor de store spørgsmål i tidens løb fik deres mest udtømmende behandling. Langt mere betød det at H. fra 1888 blev den store organisator for den nationale kamp. Da han var blevet klar over at der forestod hans landsmænd en lang ventetid satte han alt ind på at skabe rammerne for et målbevidst nationalt arbejde. Han fandt ypperlig hjælp hos en lang række ældre og yngre. Der er dog ingen tvivl om at det skyldtes hans initiativ og vejledning, når nordslesvigerne i årenes løb udbyggede en organisation, politisk, kulturelt og økonomisk der samlede dem som en stat i staten. Under samtaler med Gustav Johannsen og Hans Lassen modnedes planen om at skabe en almindelig nordslesvigsk vælgerforening. På et forberedende møde i Flensborg marts 1888 traf de den afgørende beslutning og

enedes om at H. skulle ansættes som sekretær. 10.7.1888 stiftedes foreningen på et møde i Vojens.

H. havde sat sig grundigt ind i den tyske foreningslov og havde derigennem ypperlige betingelser for at organisere den nye forening. Under stadig kamp med myndighederne gennemførte han sit værk. Virkningerne viste sig allerede ved landdagsvalgene 1888. „Rækkerne var atter sluttede“. Snart efter føjedes nye led til den nationale organisation. 1892 var H. medvirkende ved stiftelsen af Skoleforeningen der fik sit tyngdepunkt i vesteregnet. Samtidig var han ledende i kampen for modersmålets ret i skole og kirke. Mod anordningen af 1888 som ophævede undervisningen i modersmålet i de nordslesvigske folkeskoler lykkedes det at samle en petition med over 10000 underskrifter. På alle områder var han virksom, var med i organisationen af hjemmeundervisningen, virkede for ansættelsen af vandelærere og oprettelsen af efterskoler. Om forsamlingsrettens udøvelse førte han hårde kampe med de lokale politimyndigheder; bestandig var det H. som ivrede for at man skulle sætte hårdt mod hårdt; aldrig gik han af vejen for en retssag, tabte tit i første instans, men appellerede. Da en sag 1894 nåede frem til overforvaltningsretten i Berlin trådte H. personligt i skranken og vandt den i første omgang. I disse år blev han befolkningens tillidsmand og rådgiver. Under alle sammenstød med myndighederne var han dens hjælper. For talrige foreninger, selskabelige foreninger, foredragsforeninger, sportsforeninger og andre, skrev han vedtægter. I en række småskrifter *Vore Rettigheder* gjorde han rede for den bestående lovgivning og forvaltningspraksis. Store afhandlinger i Sønderjydske Aarbøger vidner om andre sider af hans virksomhed som konsulent og i vælgerforeningens tjeneste. Ved rigsdagsvalget 1890 mærkede man virkningerne. For første gang var der fremgang i det danske stemmetal. Tidligt var H. klar over at kampen om jorden ville blive den afgørende styrkeprøve og havde sin opmærksomhed rettet på landbrugets kreditforhold og gjorde sit til at de nordslesvigske bønder udnyttede Kreditforeningen i Kiel. I organisationen af de nordslesvigske sparekasser tog han fremragende del. 1908 fik han oprettet et nordslesvigsk arbejdersekretariat som uden betaling skulle yde vejledning særlig vedrørende benyttelsen af den sociale lovgivning. 1909 var han medvirkende ved oprettelsen af den nordslesvigske kreditforening som våben i den af tyskerne med store statsmidler indledte kamp om jorden; 1912 havde han en hovedandel i oprettelsen af Landeværnet og de dertil knyttede sogneværn. Mangt og meget kan

yderligere nævnes. Først og fremmest at der rundt om i Nordslesvig og ikke mindst i de truede egne i årenes løb rejstes talrige forsamlingshuse som blev midtpunkter i det nationale arbejde. I 4. bind af sine erindringer har H. givet en oversigt over „Vort nationale Værn“ som det var 1914. I virkeligheden har han dermed tillige ydet et samlet vidnesbyrd om sin egen organisatoriske virksomhed. Da de danske nordslesvigere juni 1914 samledes til årsmøde i Haderslev kunne han holde en stor og magtfuld tale, stolt over det værk der var skabt, og fuld af tillid til dets styrke.

Utallige gange i alle disse år var H. udsat for tyskernes forbittede angreb i deres presse og navnlig gennem deres embedsmyndigheder og domstole. Allerede i vælgerforeningens første år blev der foretaget husundersøgelse i hans hjem, men uden resultat. Som redaktør blev han bestandig genstand for pressesager som kostede ham mange penge. I de første ti år havde Hejmdal 38 processer, i det første år alene fjorten. Særlig alvorligt blev det da der 1895 rejstes en højforræderisag imod ham fordi han i et foredrag i Møgel-tønder havde betegnet Nordslesvigs genforening med Danmark som det endelige mål for kampen. I et fire dages forhør holdt han stand og lod sig ikke fralukke fældende udtalelser. Han blev arresteret, men hurtigt løsladt. Siden benyttede han myndighedernes fejltagelser som bevis for at hans færd kunne tåle rettens nøjeste prøvelse. Adskillige gange lykkedes det dog at få ham idømt bøder, undertiden måtte han også vandre i fængsel. Den alvorligste straf ifaldt han da han 1906 måtte tilbringe tre måneder i Neumünster fængsel som følge af bevislige og i virkeligheden beviste beskyldninger mod landsråd Becherer for at have købt og betalt falske vidner. En adresse undertegnet af 3000 mænd og kvinder, repræsenterende alle danske politiske anskuelse og partier og ledsaget af gaver, bl.a. til en rekreatjonsrejse, vidnede om den deltagelse og sympati hvormed man overalt i det danske folk havde fulgt hans færd.

Også i egen lejr havde H. sine modstandere. Allerede i spørgsmålet om nordslesvigernes stilling til den danske folkehøjskole mødte han redaktør Jessens kritik. Vælgerforeningens oprettelse fandt sted under adskillig vrangvilje og Skoleforeningens under direkte modstand. Til tider gik den så vidt at H. blev betegnet som „en grønskolling“ og „talerør for kongerigske radikaler“. Bag disse modsætninger lå en dybt forskellig opfattelse af den sønderjyske nationalitetskamp. Oprindeligt stod kampen om landdagsmændenes edsafklæggelse, senere om betydningen af § 5. For redaktør Jessen og hans retning

skulle retsstandpunktet være det bærende i den nationale kamp. H. fornægtede aldrig § 5, men gjorde stadig og uden omsvøb gældende at det efter dens ophævelse var umuligt længere at føre kampen på et statsretligt grundlag. „Jeg er lige så langt fra at ville opgive vor selvbestemmelsesret efter § 5 som fra det standpunkt, tyskerne ifjor ville tillægge mig, da jeg blev arresteret for forberedende handlinger til højforræderi“. Efter Hans Lassens død 1896 da der skulle vælges en efterfølger som landdagsmand blussede striden ud i lys lue. Gang efter gang i de følgende år viste den samme modsætning sig. Venner og tilhængere har undertiden fundet at H. under disse rivninger viste for stor sagtomhed og for ringe vilje til magt. En lidenskabsløs historisk betragtning vil dog rimeligvis erkende at han derigennem har tjent den nationale sag og forhindret at modsætningerne blev til dens varige skade. Gang efter gang i årenes løb, når angrebene tog til i omfang og bitterhed, kunne H. beklage at oppositionen ikke handlede under parlamentarisk ansvar, og syslede derfor med tanken om at nedlægge sine mandater. 1910 gjorde han alvor af det. Hans beslutning gav anledning til et opgør, men førte efter adskillige episoder til et forlig. Modsætningerne forsvandt ikke, men holdt sig siden inden for rimelige grænser.

1896 valgtes H. til medlem af landdagen og havde derefter sæde i denne forsamling til 1908. Af den tyske rigsdag var han medlem 1906–19. Allerede 1901, da Gustav Johannsen døde, var det på tale at vælge ham. Redaktør Jessen blev dog foretrukket, men døde allerede efter fem års forløb. Alle var da enige om, at H. var selvskreven som rigsdagsmand. I de få år, da de to mænd var fælles om at repræsentere Nordslesvig i de tyske parlamenter, fastholdt de hver for sig deres principielle standpunkt; forholdenes magt var dog så stor, at deres politik i hovedsagen måtte følge samme baner. Desuden blev redaktør Jessens rigsdagsvirksomhed for kort til at sætte dybere spor. I årene mellem 1896 og 1914 var det i hovedsagen H.s (og Gustav Johannsens) anskuelser som var bestemmende for de nordslesvigske parlamentarikere. I landdag og rigsdag søgte H. fortrinsvis støtte hos polakker og de frisindede; udviklingen af de politiske forhold, navnlig efter verdenskrigens udbrud, bragte ham tillige i stadig nærmere samarbejde med socialdemokraterne. I begyndelsen voldte sproget ham adskillige hindringer; alligevel vandt han forholdsvis hurtigt de parlamentariske forsamlingers øren. Hans evner som taler blev stillet på prøve da han midt i Köllerpolitikken storm under landdagens store udvisningsdebat i jan. 1899 tog til orde mod tvangspolitikken overgreb og trods for-

samlingens kulde og regeringsrepræsentantens henvisning til de gamle beskyldninger for højforræderiske bestræbelser værdigt men uden udæskning fastslog at det overvældende flertal af den nordslesvigske befolkning ønskede at genforenes med Danmark og vedblivende ville værge sin danske nationalitet. Hans erindringer vidner om, i hvilken grad det lykkedes ham at vinde sympati og hjælp hos fremragende tyske parlamentarikere. Indirekte var det en følge af hans virksomhed at højtanset og frisindede tyskere gang efter gang tog til orde mod tvangspolitikken. Bestandig fastholdt han og handlede efter sin maksime at politik er kunsten at opnå det mulige. „Udadtil klinger det måske ikke så godt som et par forlorne fraser om § 5, men jeg træder mig ved at det er af større reel betydning for danskhedens fremtid“. Mange blandt hans landsmænd stod uforstående over for denne politik; tit og ofte blev den genstand for mistænkeliggørelse og lød der klager over, at han svigtede fædreneres retsstandpunkt. Særlig højroret kom de til orde da han dec. 1906, midt under de dansk-tyske forhandlinger om optantspørgsmålet, stemte for en efterbevilling af udgifter til undertrykkelse af negeropstanden i Vestafrika, og omkring 1912 da han under indtryk af den spændte udenrigspolitiske situation og skærpede kurs i Nordslesvig og over for Danmark havde godkendt Marcus Rubins artikel om Danmark og Nordslesvig i Preussische Jahrbücher. Uanfægtet af alle angreb fastholdt han sin politik. Positive resultater godtgjorde dens berettigelse. Særlig gjaldt det optantsagen som H. efter aftale med Gustav Johannsen overtog 1899. Det blev et omfattende arbejde for at få Preussen til at naturalisere de nordslesvigere der efter 1864 havde beholdt deres danske statsborgerskab og deres børn der var statsløse og ofte fik udvisningsordrer som iøvrigt også ramte dansksindede nordslesvigere med preussisk statsborgerret. Efter systemskiftet i Danmark 1901 førte H. forhandlinger med ministerialdirektør dr. Peters i det preussiske indenrigsministerium om optanterne, vejledet i de juridiske finesser af højesteretsadvokat Sophus *Nellemann og professor H. *Matzen. Dr. Aage Friis virkede som forbindelsesled mellem H. og den danske gesandt i Berlin Johan *Hegermann-Lindencrone samt udenrigsministrene J. H. L. Deuntzer og Fr. Raben-Letzau der målbevidst søgte at overbevise den tyske regering om Danmarks ubetingede neutralitetspolitik og derigennem støtte de nordslesvigske repræsentanters bestræbelser for at tilvejebringe en kursændring i Nordslesvig. Resultatet blev den af den danske og den tyske regering undertegnede optantkonvention 11.1.1907

der medførte at alle optantbørn kunne naturaliseres som tyske statsborgere. H. havde forsynet de danske forhandlere med materiale om optantforholdene, men havde ikke haft det ringeste kendskab til de samtaler som kaptajn L. C. F. Lütken på J. C. Christensens foranledning samtidig førte i Berlin og som afspejledes i konventionens indledning. Den danske regering affandt sig her, som det allerede var sket 1879, med Østrigs og Preussens ophævelse 1878 af § 5, hvad der gav anledning til stærke angreb på regeringen og dens politik og vanskeliggjorde konventionens videreførelse. H. hævdede heroverfor at der altid i kongeriget og i Nordslesvig var skellet skarpt mellem Danmarks og den nordslesvigske befolknings stilling til § 5 og at nordslesvigernes nationale ret ikke berørtes af den danske regerings accept af ophævelsen af § 5. Om de Lütkenes samtaler skrev han i *Et Tilbageblik III*, 1932, at han sikkert ville have frarådet samtalerne som betænkelige, men at de i deres helhed havde gavnlige virkninger ved at hjælpe til med at holde Danmark uden for krigen. – Da de hjemløse optanters stilling under den skærpede tyske kurs efter 1910 igen vakte opmærksomhed optrådte H. med samme ufortrødenhed, rejste sagen i rigsdagen febr. 1912 og fik efterhånden gennemført at talrige ældre hjemløse fik bosættelsestilladelse og de yngre efter udstået militærtjeneste fik adgang til naturalisation.

Sit andet store resultat som parlamentariker opnåede H. under rigsdagsforhandlingerne 1907–08 om en ny tysk rigsforeningslov og om det i forslaget indeholdte forbud mod på møder at anvende andre sprog end tysk. Bestemmelsen var i første række rettet mod polakkerne, men ramte også de danske nordslesvigere. H. førte en utrættelig kamp mod sprogforbudet, udnyttede til det yderste sine parlamentariske forbindelser, tog ordet i rigsdagens plenum og havde sin store andel i det endelige resultat, at sprogforbudet først tyve år senere skulle finde anvendelse i kredse hvor der var 60 pct. af befolkningen som ikke havde tysk modersmål. Han udvirkede yderligere at bestemmelsen også kom til at gælde de dansktalende distrikter i Tønder amt. Verdenskrigens udbrud bragte H. nye opgaver, medførte mange trængsler og vanskeligheder, men skulle også krone hans livsværk. På tidens store begivenheder var han uden indflydelse, men fulgte dem med vågen opmærksomhed. Hans offentliggjorte dagbøger *Fra Krigstiden*, 1924, vidner om hans evne til hos venner og modstandere at fastholde tilliden til sin egen og sine landsmænds ubetingede loyalitet og, uden på noget punkt at gøre den til skamme, at udnytte den til fordel for sin sag. Han bidrog derigen-

nem til at Tyskland under alle omskiftelser fastholdt tilliden til Danmarks ubetingede og ligelige neutralitet. Han regnede sikkert fra første færd med alle muligheder, men håbede bestandig at det store opgør skulle bringe det danske Nordslesvig opfyldelsen af dets nationale ønsker.

Straks efter krigens udbrud blev H. arresteret, men hurtigt løsladt. Efterhånden lykkedes det ham også at få frigivet de mange andre nordslesvigere som i de første bevægede krigsdage havde måttet vandre i fængsel. Trofast understøttet af venligsindede parlamentarikere, frisindede og socialdemokrater, kæmpede han alle krigsårene igennem en hård kamp mod censurens forholdsregler mod den danske presse i Nordslesvig, mod myndighedernes brutale nægtelse af orlov til dansksindede soldater og mod officerernes forbud mod anvendelse af det danske sprog. Med særlig glæde noterede han at han var medvirkende ved den endelige ordning af de hjemløses stilling. „Jeg har den bevidsthed ved min indgriben at have reddet adskillige menneskeliv“. Bestandig lyttede han opmærksomt til enhver ytring der røbede, at tyskere syslede med tanken om Nordslesvigs udskillelse. Under rigdsagens forhandling juli 1917 om fredsresolutionen afgav han en erklæring der udtalte tillid til, „at Nordslesvigs nationale ønsker og krav efter krigen ville blive opfyldt i fuldeste omfang“. Omkring årsskiftet 1918 blev hans tone skarpere, hans udtalelser tydeligere; efterhånden frigjorde han sig for forpligtelser over for tyske rigsdagskolleger. Mand og mand imellem fremdrog han § 5 og hævdede selvbestemmelsesretten og dens konsekvenser for Nordslesvig. Allerede i vinteren 1916–17 var han begyndt rundt om i Nordslesvig i private hjem at holde møder med tillidsmænd; han fik derved kendskab til de rådende stemninger og kunne bidrage til at holde modet oppe. I dec. 1917 og jan. 1918 samlede han bestyrelserne for de store nationale foreninger for at genoprette deres organisation og forberede den store aktion.

Under Tysklands sammenbrud rejste han det nordslesvigske spørgsmål. I den tyske rigsdags møde 23.10.1918 krævede han under henvisning til § 5 og på grundlag af folkenes selvbestemmelsesret at Nordslesvig skulle genforenes med Danmark. I en magtfuld tale, svarende til øjeblikkets storhed og stemning, talte han det danske folks sag og gjorde det på en sådan måde at han undgik at sære tyske følelser. Adskillige var uklare over, hvorfor han fra første færd knyttede genforeningskravet sammen med § 5. Først i den følgende tid blev det åbenbart for alle at han dermed tillige havde slået bom for videregående

ønsker om erhvervelse af Mellem- og Sydslesvig. Sammen med landdagsmændene Nis *Nissen og H. D. *Kloppenborg-Skrumsager havde H. under omhyggelige drøftelser fastlagt den grænse-linje som måtte være Danmarks og Nordslesvigs mål. Gennem et brev fra den fungerende udenrigsminister dr. W. Solf 14.11., udvirket gennem H.s og professor Aage Friis' forhandlinger med den nye tyske regering, opnåedes derefter Tysklands godkendelse af grænsespørgsmålets løsning på grundlag af selvbestemmelsesretten. Ved Åbenrå-resolutionen vedtaget énstemmigt 17.11. i vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd blev linjerne trukket op for den fremtidige afgørelse. I en tusindtallig forsamling på Folkehjem talte H. til Nordslesvigs befolkning, tolkede dens følelser og gjorde rede for dens ønsker. Åbenrå-resolutionen blev 21.11. overrakt den danske gesandt i Berlin C. *Moltke (1869–1935). Samtidig bad H. gennem ham den danske regering rejse nordslesvigernes ønsker over for de allierede hvilket skete 28.11. – Åbenrå-resolutionen udtrykte ønske om at Nordslesvig opfattedes som en helhed hvis befolkning ved at stemme ja eller nej skulle tilkendegive om den ville genforenes med Danmark. Dertil var i et særligt punkt føjet at det betragtedes som en selvfølge at tilstødende distrikter i Mellemslesvig som rejste krav derom havde ret til ved en særskilt afstemning at tilkendegive om de ønskede at komme til Danmark. Dette sidste punkt var et kompromis, foranlediget af ønsker fra vælgerforeningens folk i Sønderborg amt, støttet af nogle flensborgere. Under de følgende halvandet års grænsekampe stod H. forrest i arbejdet for at fastholde den linje som var trukket op i Åbenrå-resolutionen. Hans standpunkt var bestemt ved overbevisningen om at kun første afstemningszone der så godt som fuldstændig svarede til landet nord for den nuværende grænse var så dansk af nationalitet og sindelag at den havde moralsk ret til at genforenes med det danske rige. Han nærede den dybeste medfølelse med landsmændene syd for afstemningslinjen, men kunne ud fra sit kendskab til Flensborgs og Mellemslesvigs nationale udvikling efter 1864 ikke tro på muligheden af et virkeligt sindelagsskifte. Skulle en afstemning i disse landsdele give dansk flertal eller blot et meget stort dansk mindretal frygtede han at det måtte skyldes økonomiske eller andre den nationale selvbestemmelsesret uvedkommende motiver. 15.12.1918 anmodede en deputation fra Mellemslesvig den danske regering om ved henvendelse til de allierede magter at foretage skridt til at også befolkningen i Mellemslesvig kunne få sin ret til fri afstemning anerkendt. Jan. 1919 afgik en sådan henvendelse til fredskonferencen

i Paris der fastsatte afstemning i zone I, Nordslesvig, en bloc som ønsket i Åbenrå-resoluttonen og også fastsatte en zone II for Mellemslesvig og Flensborg hvor der skulle stemmes komunevis. Herved blev det sidste punkt i Åbenrå-resolutionen og mellemslesvigernes ønske imødekommet. En voldsom agitation satte i for at vinde Flensborg og de mellemslesvigs sogne for Danmark. H. kom i en vanskelig stilling, men var i stand til med ubetinget fastholden af den nationale selvbestemmelsesret at yde loyal støtte til danskerne i 2. afstemningszone. Om frygten for at et større antal tyskere skulle stemme dansk var begrundet er et spørgsmål som aldrig vil kunne besvares. Givet er det imidlertid at det var denne mulighed som bestemte H.s og meningsfællers holdning over for Flensborg-agitationen og den langt videregående Dannevirke-agitation.

H.s indtræden i ministeriet Zahle som midlertidig minister for sønderjyske anliggender 24.6.1919–29.3.1920 blev en omstridt beslutning. Ingen bestred at han var bedst egnet og selvskreven til at tilrettelægge Nordslesvigs nationale nyordning og indtræden i det danske statsars fund. Alligevel vakte udnævnelsen der fandt sted uden oppositionspartiernes vidende og til slutning stærk kritik både nord og syd for Kongeåen. På mange hold følte det som H. derigenem havde taget standpunkt til eller kunne tage til indtægt for den radikale regering. For H.s stilling dengang og senere i dansk politik fik det skridt utvivlsomt betydning og bidrog til at skabe kølighed mellem ham og venstre. At udnævnelsen styrkede ministeriet og derigennem de betingelser for at føre dets og H.s grænsepolitik til endelig sejr er ubestrideligt. Det var en virkning af denne strid og af grænsekampens bitterhed at H. ikke kom til at afgive de danske sønderjydernes troskabsløfte til Danmark og Danmarks konge ved genforeningsfesten på Dybbøl 11.7.1920. – H. tog kun ringe del i dansk politik efter genforeningen. Da han ikke kunne gennemføre at de sønderjyske rigsdagsmænd dannede en særlig gruppe sluttede H. sig til venstre 1924 og repræsenterede det sønderjyske venstre folketinget til 1926. Gennem sin personlige autoritet og som stadig leder af Hejmdal øvede han dog bestandig stor og stigende indflydelse på afgørelsen af alle sønderjyske spørgsmål. Han benyttede sin indflydelse til forsvar for den liberale nationalitetsordning hvis tilblivelse han havde del i og som var konsekvensen af hans egen og de danske nordslesvigeres halvhundredårige nationalitetskamp, og til årvågen vagt mod ethvert forsøg på at røkke ved den nye grænse, ikke mindst i de stormfulde år omkring nazisternes

gtovertagelse i Tyskland. Det store flertal af danske folk erkendte da rigtigheden af hans punkter. – Hielmstierner-Rosencroneske stiftes prismedalje 1932. Tietgen-medaljen samt egat på 42000 kr. 1935. – K.² 1920. F.M.I. 2. K.¹ 1930. □Afbildet på Peter Hansens l., 1911, af Fåborg museums indvielse 1910 borg mus.) og på forarbejde dertil. Flere n. af H. Jensenius, 1919 (Fr.borg) og 1923.). Buste af Rasmus Andersen udst. 1921 (Folijem, Åbenrå). Mal. af N. V. Dorph, 1923 .borg), kopi af Andreas Friis, 1951 (folketin-). Mal. af L. Find, 1930 (Askov højskole). g. af Carl Jensen, 1932. Buste af G. Hamme- i., 1932 (Folkehjem, Åbenrå). Mal. af R. Lee- (sst.) og af Agnes Smidt. Relief af Axel Poul- på monument af samme, 1947 (Åbenrå). Fo- – Mindetavle på fødehuset.

der. H.P.H.: Fra krigstiden. Dagbogsoptegn. I–II, 4. Samme: Et tilbageblik I–IV, 1928–34. Samme: kampårene I–II, 1927–29. To ungdomsvener. H. og H. V. Clausen. En brevveksl., udg. Harald Jensen, 1962.

Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 28.5.1936 (om slæg-). M. Mackeprang: Nordslesvig 1864–1909, 1910. Fr. rgaard: H.P.H., 1919. Axel Linvald i Sønderjylland, . Sv. Dahl og Axel Linvald I, 1919. Aage Friis: H., 1932 (særtryk af Politiken 20.–21.2. s.å.). Hans id i Sønderjyllands hist. V, 1932–33. Festskr. til H., 1932 (m. bibliografi 450–501). P. Lauritzen: H. l., Nordslesvigs skaber, 1945. Bogen om H.P.H., red. Lausten-Thomsen, 1948. Troels Fink: Spillet om da. tralitet 1905–09, 1959. Samme: Da Sønderjylland v delte 1918–20 I–II, 1978. Bjørn Svensson i Sønder- c månedsskr. nr. 1, 1979 17–28; samme i Flensborg s 12–16.2.1980 (fem kronikker), sst. 24.4. Troels Fink 18. & 19.4.1980.

irer i Kgl. bibl. og Landsark. i Åbenrå.

Helge Larsen (Axel Linvald)

anssen, Nis, 1808–66, journalist, præst. * 15.11. 18 i Øster Højt ved Tønder, † 18.5.1866 i Sot- p, begr. sst. F: kådner og gæstgiver Hans Pesen Thømi (1768–1845) og Anna Kirstine Cal- en (1771–1827). ~23.9.1842 i Moltrup med abe Cathrine Metzsch, *24.9.1814 i Haders- , †24.1.1902 i Glücksborg, d. af nålemager rtin Rudolf M. (1787–1851, ~2° 1827 med sabeth Simonsen, 1799–1829, ~3° 1829 med rbara Brandt, 1789–1852) og Johanne Cathri- Petersdatter (1789–1826).

blev student 1834 fra Haderslev. Under sin dentertid i Kbh. var han en af de første til at til lyd i dagspressen for nødvendigheden af hjælpe det danske sprog i Sønderjylland op af s fornedrelestilstand for retten, i kirken og i ølen. Under navnet „En Bondeson fra Tønder at“ skrev han artikler herom i Kjøbenhavnst- sten hvori han kritiserede Franz „Geertz“ og kort over Sønderjylland som slesvighol-

stens farvet, men også i nogen grad tog afstand fra Christian *Paulsens overslag over det danske sprogs udbredelse som for gunstigt for forholdene i de nordslesvigske købstæder og i Flensborg amt. Ligeledes virkede han i Fædrelandet, Dansk Folkeblad samt Dannevirke hvis redaktør P. C. *Koch var hans svoger, og i Trykkefrihedsselskabet holdt han livlige og kraftige foredrag om den sønderjyske sag. Christian *Flor hilste ham med glæde velkommen som en ny rekrut i Dannevirkes kompagni, men Koch viste ham større kølighed fordi H. i hans øjne stod den liberale bevægelse i Orla *Lehmanns skikkelse for nær og desuden var upåvirket af N. F. S. *Grundtvig og hans venner. H. kom derfor til at få sin hovedgerning på et noget andet område end Koch. 1839 indtrådte han som sekretær i det nystiftede og meget betydningsfulde Selskab til dansk læsnings udbredelse i Slesvig der ledes af en kreds af københavnske sønderjyder og havde præsten professor C. F. *Brorson til formand. H. var nemlig ligesom disse mænd en tilhænger af helstaten og en modstander af nationaliteten som statsgrundlag; han bekæmpede som „slesviger“ de nye tanker om en indlemmel- se i kongeriget og var ingen absolut fjende af det tyske sprog. Men han ville ved siden heraf have udbredelse af dansk kultur i Slesvig og en af Holsten uafhængig udvikling af denne landsdel med censurfrihed, forbedret kommunalforfatning, skattelettelse og en egen repræsentation med skattebevillingsret. Manddommens gerning kom dog ikke helt til at svare til ungdommens optakt. Efter at det ved støtte af den konservative statsmand Carl *Moltke var lykkedes H. at tage teologisk attestats 1841 kom han i forbindelse med kongen, på hvis opfordring og bekostning han i 40erne gentagne gange berejste Sønderjyllands forskellige egne for på stedet at undersøge sprogforholdene hvorom han gjorde indberetning ved hjemkomsten. Denne virksomhed og det, at han 4.7.1844 på Skamlingsbanke talte for kongen og kronprinsen var måske årsagen til at hans indflydelse daledede under den liberale bevægelse i 40erne. Han var 1842 blevet lærer og 1844 adjunkt ved Århus katedralskole; allerede 1845 forlod han dog statstjenesten for på Hustrup i Thyregod sogn, Vejle amt at oprette et landvæsensinstitut. Da heldet imidlertid svigtede ham her blev han 1848 lærer ved Odense realskole, fra 1849 tillige redaktør af Fyns Avis og 1853 sognepræst til Nørre Felding og Tvis i Ribe amt. 1859 vendte han endelig tilbage til sit føde- land som sognepræst i Sottrup i Sundeved, til hvis befolkning han med lethed kom i et tillids- forhold. Hans virkekraft var dog nu brudt af til- tagende sygelighed, hvorfor han 1864 undgik at

blive bortført som fange som andre danske præster. □Foto (Sønderjyl.s hist. IV, 1937 227).

H. P. Hanssen i Sønderjydske Årbøger I, 1889 311–13. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede III, 1916 især 12–16; IV, 1916 (breve). H. F. Petersen i Grænsevagten XIII, 1931 136–42 222–30 270–76 301–10 345–49. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937.

*Knud Fabricius**

Hanssen, Peter Christian, 1892–1978, gårdejer. * 25.11.1892 i Sønderborg, † 17.4.1978 i Åbenrå, begr. Bjolderup kgd. F: politiker H. P. *H. (-Nørremølle) (1862–1936) og Helene Lucie Iversen (1860–1935). ~ 25.5.1918 i Ensted med Margrethe Hansen, * 29.9.1893 i Sdr. Hostrup, † 17.9.1979 i Tinglev, d. af gårdejer Jes Peter H. (1861–1932) og Bothilla Hansen (1854–1936).

Efter præliminæreksamen blev H. uddannet ved landbruget, men måtte som andre unge sønderjyder deltage i den første verdenskrig som tysk soldat. Ved krigens afslutning blev han medlem af det internationale politikorps i grænselandet og genoptog derefter trods varig høreskade fra krigen sin landmandsuddannelse der omfattede ophold på Tune landbrugsskole. Som søn af den kendte sønderjyske politiker H. P. Hanssen var H. opvokset i et ikke-landbohjem, men valgte

altså alligevel landmandstilhørsrelsen. Han startede som selvstændig på en ejendom i Nybøl ved Hjordkær og flyttede et par år senere til Nygård ved Bolderslev hvor hans livsgerning som landmand kom til at ligge. Han øvede samtidig en stor indsats for det sønderjyske landbrug. Således var han i over 30 år formand for Åbenrå amts landboforening og blev landsdelens repræsentant i bestyrelserne for Foreningen af jyske landboforeninger og De samvirkende danske landboforeninger. Endvidere sad H. i bestyrelsen for Åbenrå andelssvineslagteri, og han var mange år landboforeningernes repræsentant. Eksportsvineslagteriernes salgsforenings bestyrelse. Iøvrigt var han medlem af landeværnets bestyrelse og mangeårigt medlem af amtsrådet. H. var en idérig personlighed der lagde vægt på det menneskelige og gerne fulgte sit eget hoved. Han nød sine kollegers fulde tillid og blev 1965 tildelt Det kgl. danske landhusholdningsselskabs store sølvbæger som anerkendelse for sin store indsats i grænselandets landbrug efter genforeningen. – R. 1952.

Erling Mortensen: De viste vejen, 1969 232. C. Poulsen og Holger J. Hansen i Sprogforen.s almanak, 1979 126–28. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

FORFATTERE I BIND 5

Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon, 2. udgave;

3) angiver forfattere til denne udgave.

Abrahamsen, Erik, professor, dr.phil. † (2) 32
59 127 168 211 228 267 356 479 485 509 517 571
662

Adler, Ada, filolog, dr.phil. † (2) 516

Albrectsen, Esben, universitetslektor, cand.mag.
(3) 154 155

Alsted, Niels, generalsekretær, redaktør (3) 221
315 383

Ammundsen, Valdemar, biskop, dr.teol. †
(2) 195 231 614 638 644

Andersen, Erling B., professor, dr.phil. (3) 488

Andersen, Hugo, cand.mag. (2) 452 550

Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. † (2) 51

Andersen, Olaf, højskolelærer, forfatter †
(2) 599 651

Andersen, Richard, højskolelærer, cand.teol.
(3) 649

Andersen, S.A., dr.phil. † (2) 186

Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag.art.
(3) 169 228 233 315 536 596 666 700

Andreasen, Øjvind, lærer, cand.mag. † (2) 511

Andrup, O., museumsdirektør, mag.art. †
(2) 26 41 146 156 288 297 426

Anker, Jean, overbibliotekar, dr.phil. † (2) 359

Aschengreen, Erik, universitetslektor, cand.mag.
(3) 48 148 254

Asmussen, Jes P., professor, dr.phil. (3) 347

Bach, H., professor, dr.phil. (3) 524

Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 60 192
218 229 308 411 413 417 419 425 439 450 643

Bagger, Hans, cand.mag. (3) 442

Banke, Niels, direktør, cand.polit. (3) 108 145
563 673 686

Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 45
62 162 178 179 221 274 398 411

Bay, Carl Erik, kandidatstipendiat, mag.art.
(3) 143 668

Behrend, William, kontorchef, musikforfatter,
cand.jur. † (2) 80

Bendtsen, P. H., professor, dr.techn. (3) 378
464 537 541 632 680

Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter (3) 57 80
121 250 587 653

Bergmann, Lorenz, professor, dr.teol. † (2) 16
307

Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 141 269 612 630
641

Billeskov Jansen, F. J., professor, dr.phil. (3) 152
287 689

Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 79 194 331
500 693

Bjerg, Hans Chr., arkivar, cand.mag. (3) 118
156 160 272 516 519 523 533 601 666 694

Bjøl, Erling, professor, dr.scient.pol. (3) 385

Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 50 209 483
489 503 536 600 606 615 626 634 646 648 651
661 677 682 689 691

Bjørnkjær, Ejv., redaktør (3) 382

Blegvad, Mogens, professor, dr.phil. (3) 133
238

Blichfeld, M. F., sognepræst † (2) 315

Bodelsen, Merete, kunsthistoriker, dr.phil.h.c. (2
og 3) 217 252 562 636 700

Borgbjærg, Axel, dr.med. † (2) 256 278 341 471
563

Bramsen, Bo, forlagsdirektør, cand.jur. (3) 588

Bramsen, Henrik, overbibliotekar (3) 397

Bredsdorff, Morten, seminarirektor, mag.art.
(3) 43 300 704

Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. † (2) 13
173 210 296 309 416 422 424 433 446 448 485
486 547

Brünnicke, Eigil H., fh. museumsdirektør (2 og
3) 697

Bugge, K. E., afdelingsleder, dr.teol. (3) 318

Buur, Chr., skoledirektør † (2) 113 499

Bækhøj, Lars, højskoleforstander † (2) 43

Bærentsen, Kurt, apoteker, dr.pharm. (3) 126

Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr.phil. †
(2) 67 162 164 186 309 310 403 406 413 432
442 449 450 483 551 552 582

Callø, P. A., kreditforeningsdirektør, cand.polit.
† (2) 202

Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand.mag.
(3) 52 129 283 366 393 400 435 437 440 534
580

Christensen, Anton, statskonsulent, cand.agro. †
(2) 150 185 241 337

Christensen, Carl, museumsinspektør † (2) 92
591

Christensen, Charlotte, museumsinspektør,
mag.art. (3) 89

Christensen, Georg, seminarieforstander,
mag.art. † (2) 526

Christiansen, Niels Finn, lektor, mag.art. (3)
357

Forfattere

- Clemmensen, C. A., redaktør † (2) 284 438 501
565 633
- Cold, Steen A., fuldmægtig, cand.jur. (3) 112
114 122
- Colding, Poul, lektor, dr.phil. † (2) 40
- Crone, Helene, bibliotekar, mag.art. † (2) 672
- Dahl, Flemming, fh. stadsarkivar, cand.mag. †
(2) 123
- Dahl, Frantz, professor, dr.jur. † (2) 50 257
318 328 363 368 524 635
- Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr.phil. † (2) 331
368
- Dahlsgaard, Inga, programredaktør (3) 102
219 519 589 661
- Dam, Poul, højskoleforstander (3) 506
- Davidson, John, lærer, personalhistoriker (3) 529
636 681
- Degn, Anton, arkivar † (2) 529
- Djurtoft, Robert, professor, dr.techn. (3) 591
- Drejer, A. Axelsen, redaktør, cand.polit. †
(2) 626
- Dumreicher, Carl, bibliotekar, cand.teol. † (2)
24 93
- Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, dr.phil. (3) 19 111
268 270 281 298 337 603 612 624 630 641 643
645 649 651 670 681 684
- Ege, Rich., professor, dr.phil. † (2) 370
- Elling, Chr., professor, dr.phil. † (2) 539
- Enemark, Poul, lektor, dr.phil. (3) 414 416 423
- Engberg, Hanne, seniorstipendiat, cand.mag.
(3) 692
- Engberg, Marguerite, lektor, fil.dr. (3) 80 365
- Engelstoft, Povl, redaktør, cand.mag. † (2) 31
188 339 463 500
- Fabricius, Knud, professor, dr.phil. † (2) 711
- Fabricius, Susanne, cand.mag. (3) 75
- Fabritius, Albert, ordenshistoriograf, dr.phil. †
(2) 175
- Fabritius, Elisabeth, kunsthistoriker, mag.art.
(3) 559 617
- Falk-Jensen, A., kontorchef, cand.jur. † (2) 56
208
- Fenchel, Tom, professor, dr.phil. (3) 29
- Fink, Troels, professor, dr.phil., fh. generalkon-
sul (3) 564
- Fode, Henrik, arkivar, mag.art. (3) 245 352 639
- Fontenay, Fr. de, gesandt, cand.mag. † (2) 399
641
- Fox Maule, Anne, lektor, mag.scient. (3) 92
265 561
- Friemuth Petersen, Arne, universitetslektor,
mag.art. (3) 27
- Friis, Astrid, professor, dr.phil. † (2) 97 203
216 420 453
- Friis, Hjalmar, stabsdyrlæge, dr.phil. † (2) 5
333 575
- Frøland, Aleks., kontorchef (3) 15 76 77 19
213 355 481
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand.mag.
(3) 18 130 131 191 192 205
- Galster, Georg, fil.dr. (2 og 3) 178
- Garff, Jan, museumsinspektør, mag.art. (3) 651
- Gaunø Jensen, V., professor, cand.pharm
(3) 501
- Gejl, Ib, arkivar, cand.mag. (3) 222 224 247 28
363 473 587 691
- Gjelstrup, P. C., seminarierektor (3) 555
- Glob, P. V., rigsantikvar, professor, dr.phi
(3) 613
- Grandjean, Poul Bredo, arkivar † (2) 305
- Grane, Leif, professor, dr.teol. (3) 211
- Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag.art. (3) 58
676
- Grüner-Nielsen, H., arkivar, organist, cand.mag.
† (2) 278
- Grøntved, J., bibliotekar, mag.scient. † (2) 11
482
- Haislund, Niels, cand.mag. † (2) 558
- Hansen, Doris Ottesen, sognepræst, cand.teol.
(3) 275
- Hansen, Gregers, fh. kommunaldirektør (3) 690
- Hansen, H. M., professor, dr.phil. † (2) 608
- Hansen, Viggo, professor, dr.phil. (3) 23
- Hartmann, Godfred, forfatter (3) 504 594 619
- Hauberg, Poul, apoteker † (2) 577
- Hauch-Fausbøll, Theodor, direktør, genealog †
(2) 188 502
- Heegaard, Poul, professor, dr.phil. † (2) 28 26
671
- Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag.art.
(3) 63 164 290 415 424 449
- Heinesen, William, forfatter (3) 599 617
- Helgason, Jón, professor, dr.phil. (2 og 3) 19
377 378
- Helmer Pedersen, Erik, lektor, cand.mag.
(3) 313 456
- Helsted, Dyveke, museumsdirektør, mag.art.
(3) 273
- Hendriksen, H. S., ingeniør, cand.polyt. †
(2) 611
- Henriksen, Kai L., museumsbestyrer, dr.phil. †
(2) 607 695
- Hens, Henrik Andreas, cand.mag. (3) 195 30
452
- Hertig, Henrik, rektor, cand.mag. (3) 703
- Hessel, Karen, protokollsekretær † (2) 589
- Hessellaa, Peder, redaktør, forfatter † (2) 22
370
- Hiort, Esbjørn, arkitekt (3) 336

- Hjeje, Bernt, højesteretssagfører, dr.jur. (3) 38
Hjorth, Poul Lindegård, professor, dr.phil. (3) 698
Hofman-Bang, Niels, professor, dr.phil. (3) 480
Hove, Richard, dampmøller, musikhistoriker + (2) 510
Hvidt, Marie, cand.mag. (3) 279
Hvidtfeldt, Arild, professor, dr.phil. (3) 348
Hæstrup, Jørgen, lektor, dr.phil.h.c. (3) 137 362 434 514 579
Hørby, Kai, lektor, dr.phil. (3) 152 270 375 544
Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 379
Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand.mag. (3) 209 398 685
Jacobsen, Niels Kingo, professor, dr.phil. (3) 696
Jansen, Chr. R., arkivar, mag.art. (3) 101 566 572 575 576 578 619
Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør, mag.art. + (2) 45 299 369
Jensen, Frede P., cand.phil. (3) 301 431
Jensen, Hans, forfatter, dr.phil. + (2) 285 427 470
Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand. art. (3) 95 547 549
Jensen, Niels Martin, lektor, cand.mag. (3) 82
Jespersen, Verner, redaktør (3) 588 602 631 652
Jessen, C. C., generalsekretær, cand.teol. (3) 17 342
v. Jessen, Franz, redaktør, forfatter + (2) 346 384
Jexlev, Thelma, arkivar, cand.mag. (3) 13 89 91 153 216 308 391 413 422 424 433 444 485 486
Johannsen, Birgitte Bøggild, mag.art. (3) 127 146 147 156 172 190 290 297 299 300 343 369 460 584
Johansen, Erik Korr, arkivar, cand.mag. (3) 237 268 313 543 565 669
Juhl Jensen, Jens, lektor, mag.art. (3) 516
Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr.phil. + (2) 89 192 229 390
Jørgensen, Hakon, cand.teol. & mag. + (2) 356
Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr.phil. (2 og 3) 29 146 148 167 176 182 214 258 304 317 366 396 512 661 685
Kamp, A., redaktør, direktør + (2) 363 664
Katić, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar (3) 575
Kauffeldt, Carl, redaktør + (3) 252
Ketting, Knud, cand.mag. (3) 68 376 624
Kistrup, Jens, redaktør, mag.art. (3) 55 286 371
Kjærum, Poul, overinspektør, mag.art. (3) 218
Klitgaard, Carl, postmester, forfatter + (2) 456 503 553
Knudsen, Hans, landsarkivar, cand.mag. + (2) 444
Koch Jensen, P., redaktør, cand.polit. + (2) 45 110 137 237 283 380 691
Koch-Olsen, Ib, forfatter, cand.mag. (3) 105
Kongsted, Ole Dan, museumsinspektør, cand. phil. (3) 206
Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr.teol. + (2) 37 78 94 144 160 196 201 220 267 277 314 353 357 367 457 512 515 533 560 613
Kousgård Sørensen, John, professor, dr.phil. (3) 489 625
Kragelund, Minna, mag.art. (3) 491 492
Kristensen, Marius, dr.phil. + (2) 352 481 625
Kristiansen, Erik, bibliotekar, cand.mag. (3) 115 123 186
Krogh, Karen, mag.art. (3) 21 55 69
Krogh, Torben, professor, dr.phil. + (2) 54 227 273 430 662
Kruse, Margrethe, sygeplejekonsulent (3) 443
la Cour, Vilh., historiker, dr.phil. + (2) 369 379 387 388 398 505
Lading, Aagot, rektor, cand.mag. + (2) 219
Lange, Axel, gartner + (2) 573
Langkilde, H. E., arkitekt (3) 395 478 499 617 683
Langkilde, H. P., gymnastikinspektør, oberstløjtnant + (2) 590
Larsen, Helge, rektor, cand.mag. (3) 78 93 109 116 197 208 212 215 346 360 381 427 465 466 467 469 471 492 555 558 569 573 616 623 625 626 664 665 667 705
Larsen, Kai Edvard, redaktør (3) 276
Larsen, Kay, forfatter + (2) 583 676
Larsen, Poul Steen, fagleder, bibliotekar (3) 177
Larsen, Svend, museumsdirektør, dr.phil. + (2) 427
Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 69 289
Lauridsen, Finn H., overarkivar, cand.mag. (3) 128 132 282 284 345 351 384 487 508 610 696
Laursen, L., rigsarkivar, cand.mag. + (2) 296 409 410 477 644
Lemche, Gyrithe, forfatter + (2) 661
Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand.teol. (3) 73 99 458 552
Lindhardt, P. G., professor, dr.teol. (3) 16 140 520
Linvald, Axel, rigsarkivar, dr.phil.h.c. + (2) 623 705
Lund, Hakon, overbibliotekar, mag.art. (3) 567
Lund, Hans, højskoleforstander, cand.mag. + (2) 266 276 483 527 561 704
Lützhøft, Fr., overlæge + (2) 125
Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag.art. + (2) 96 204 237 306 338 550 598 640

Forfattere

- Markussen, Ingrid, lektor, mag.art. (3) 37
- Mathiesen, F. J., professor, cand.pharm. & mag.scient. † (2) 263
- Millech, Knud, arkitekt (2 og 3) 49 201 249 386
- Milthers, Aksel, professor, rektor † (2) 489 536
554 557 597 606 634 638 646 661 702
- Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr.phil. (3)
370 388 654 699
- Møller, Peter Ulf, universitetslektor, mag.art.
(3) 672
- Neergaard, Niels, stats- og udenrigsminister,
dr.phil. † (2) 212 465 467 469 616 626 647
667
- Neiiendam, Klaus, museumsinspektør, universi-
tetslektor (3) 88 91 251
- Neiiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr.te-
ol. † (2) 158 226 332 396 675
- Neiiendam, Robert, forfatter, dr.phil. † (2) 30
31 33 48 51 82 121 157 162 181 203 251 254 265
476 477 642
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand.hort. (3) 22
93 151 226 573 693
- Nielsen, August, direktør, cand.jur. † (2) 609
- Nielsen, Ingrid, cand.mag. (3) 248
- Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr.phil. †
(2) 53 132 230 342 438 439 487
- Nielsen, Mogens, professor, cand.psych. og
mag.art. (3) 73 312
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 255 344 633
- Nielsen, Tage, professor, komponist (3) 508
- Norrie, Gordon, stabslæge, dr.med. † (2) 311
382 399 458 520 535
- Nygaard, Georg, redaktør, forfatter † (2) 111
354
- Nygård, S., arkivar, cand.mag. † (2) 46 308
400 648
- Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand.mag.
† (2) 580 682 684 689
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag.art.
(3) 566 600 635
- Olesen, Ole, organist, cand.phil. (3) 26
- Olrik, Jørgen, museumsinspektør, cand.mag. †
(2) 156 379 487
- Ostenfeld, Ib, overlæge, dr.med. (2 og 3) 135
439 497 498
- Ostermann, H., sognepræst, cand.teol. † (2) 205
364 497 516 704
- Otzen, Benedikt, professor, dr.teol. (3) 528
- Paludan, Charlotte, museumsinspektør, konser-
vator (3) 374 490
- Paludan, H. A., bibliotekar, cand.mag. †
(2) 189
- Paulli, R., overbibliotekar, dr.phil.h.c. † (2) 1-
46 47 169 259 383 503 535 580
- Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr.phil. †
(2) 670
- Petersen, H. F., præst † (2) 361
- Pihl, Mogens, professor, dr.phil. (3) 608
- Pindborg, J. J., professor, dr.odont. (3) 459
- Piø, Iørn, arkivar, mag.art. (3) 329 340
- Plenge, Jørgen, inspektør, cand.mag. (2 og
3) 307
- Porse, Poul Ruggaard, politiassistent (3) 281
- Prange, Knud, universitetslektor, mag.art. (3) 31
- Rancke-Madsen, E., professor, dr.phil. (3) 301
505
- Rasmussen, S. V., skoleinspektør, dr.phil. †
(2) 99 668 693
- Rerup, Lorenz, professor (3) 595
- Rimestad, Chr., forfatter, dr.phil. † (2) 637 666
- Rishøj Pedersen, Lise, museumsinspektør,
mag.scient. (3) 622
- Rockstroh, K. C., kaptajn † (2) 39 40 42 49 60
94 129 150 156 163 172 176 240 339 366 402 404
443 461 462 507 513
- Rossel, Sven H., professor (3) 169
- Rostrup, Haavard, kunsthistoriker, dr.phil
(3) 184
- Rubow, Paul V., professor, dr.phil. † (2) 199
428
- Rud, A. J., biskop † (2) 491
- Ræder, Hans, bibliotekar, dr.phil. † (2) 173
- Rønne, Henning, overlæge, dr.med. † (2) 335
- Sass, Else Kai, professor, kunsthistoriker
(3) 375
- Schiørring, Nils, professor, dr.phil. (2 og 3) 141
190 355 506
- Schjørring, Jens Holger, dr.teol. (3) 43 138
- Schmidt, Max, overlæge, dr.med. † (2) 135 439
498
- Schneider, A., professor, cand.polyt. † (2) 133
- Schultz, Sigurd, museumsdirektør (2) 101 125
142 232 305 359 511 530 531 542 594 619 663
679
- Seidenfaden, Erik, journalist, direktør for Fon-
dation Danoise, Paris (3) 333 372 374
- Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr.phil. (3) 641
- Skovgaard-Petersen, Inge, universitetslektor
(3) 229 244 369 387
- Skovgaard-Petersen, Vagn, lektor, dr.pæd.
(3) 285 526
- Skovmand, Roar, professor, dr.phil. (3) 303
- Snorrason, Egill, professor, dr.med. & phil.
(3) 41 110 131 136 247 278 370 380 471 538
563
- Stangerup, Hakon, professor, dr.phil. † (2) 388
- Stavnstrup, P., redaktør † (2) 230 466 471 504

- Steenstrup, Johannes, professor, dr.jur. † (2) 173
- Steimle, Anne-Mari, stud.mag. (3) 183
- Sthyr, Jørgen, kunsthistoriker † (2) 34 148 460
- Strömngren, Hedvig, tandlæge, dr.h.c. † (2) 459
- Swane, Leo, museumsdirektør † (2) 127 395 584 614
- Svensson, Bjørn, redaktør, cand.polit. (3) 266
- Sørensen, Axel Kjær, universitetslektor, cand. mag. (3) 76
- Sørensen, Søren, professor, dr.phil. (3) 59
- Saabye, Svend, programsekretær (3) 81 215 426 590 660
- Tamm, Ditlev, professor, dr.jur. (3) 241 242
- Thomsen, Carl Christian, professor, lic.agro. (3) 124 195 431 678 680 702 712
- Thomsen, Oluf, professor, dr.med. † (2) 687
- Thorlacius-Ussing, Viggo, kunsthistoriker, dr.phil. † (2) 152 178 314
- Thorleifsson, Heimir, lektor, cand.mag. (3) 464
- Thorsen, Chr., redaktør, cand.polit. † (2) 101 697
- Topsøe-Jensen, H., overbibliotekar, dr.phil. † (2) 168 536
- Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral † (2) 48 62 96 98 118 119 120 179 197 253 289 304 306 405 472 515 600 666
- Tryde, Ove, forlagsboghandler † (2) 15 198 696
- Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr.phil. (3) 246 513 695
- Vangdrup, Leif, adjunkt, cand.scient. (3) 574 590 601
- Veibel, Stig, professor, dr.phil. † (2) 301
- Vestberg, Jens, børssekretær, cand.polit. † (2) 24 103 104 224 238 282 345 488 507 556 566 572 639
- Wiberg, A. F., overlærer, cand.teol. † (2) 381
- Wiingard, Jytte, universitetslektor, mag.art. (3) 334
- Villadsen, Villads, museumsinspektør, mag.art. (3) 201 206 249 386 581 616 621 687
- Vinding, Povl, brandchef, dr.techn. † (2) 118 191 221 302 336 464 473 522 541 573
- Wivel, Ole, forlagsdirektør, forfatter (3) 654
- Wolff, Eigil H., generalløjtnant (3) 58 59 440
- Wolff, Torben, docent, dr.phil. (3) 607 674
- Worsøe, Hans H., arkivar, cand.mag. (3) 15 53 73 94 99 103 116 158 205 220 232 255 272 302 315 344 360 363 365 371 461 465 480 502 512 517 537 553 704
- Worsøe-Andersen, Ad. redaktionssekretær † (2) 47
- Waaben, Knud, professor, dr.jur. (3) 29 101 239 268 328 524
- Zahle, Erik, museumsdirektør, mag.art. (2) 172 620
- Aagaard, Otto C., læge, dr.med. † (2) 110 124 380 538 597 672
- Åkerberg, Hans, docent.teol. dr. (3) 353

BIOGRAFIER I BIND 5

- Frille, Eggert 13
 Frimann, P. H. 14
 Frimodt, slægt 15
 Frimodt, Emil Hornemann, se Frimodt, J.
 Frimodt, J. 15
 Frimodt, Rudolph 16
 Frimodt-Møller, Christian 16
 Frimodt-Møller, Johannes 17
 Frisch, H. M. 18
 Frisch, Hartvig 19
 Frische, Axel 21
 Frisenette, L. 22
 Fristrup, Børge 23
 Fristrup, Peter 24
 Fritsche, Harald 24
 Frobenius, Th. 26
 Frohne, J. W. 26
 From, Franz 27
 From, Jørgen 28
 From, Thøger 29
 Frost, Jep Lauesen 29
 Frydenberg, Ove 29
 Frydendahl, Catharine 30
 Frydendahl, H. C. 31
 Frydendahl, Jørgen Peter 31
 Fröhlich, J. F. 32
 Frølich, Anine 33
 Frølich, Lorenz 34
 Frølund, Andreas 37
 Frølund, Frederik 37
 Frølund, Thomas 38
 Fuchs, Adolph 39
 Fuchs, Andreas 40
 Fuchs, Caspar 40
 Fuchs, Fritz 41
 Fuchs, Georg 41
 Fuchs v. Bimbach, Hans Philipp 42
 Fugl, Hans 43
 Fuglsang-Damgaard, H. 43
 Fugmann, Albert 45
 Fuiren, slægt 45
 Fuiren, Christine, se Harboe, Christine
 Fuiren, Diderik, † 1603 45
 Fuiren, Diderik, 1656–86 46
 Fuiren, Henrik 46
 Fuiren, Jørgen 47
 Fuiren, Thomas 47
 Funch Thomsen, Theodor 47
 Funck, Diderich 48
 Funck, Poul 48
 Funck, Wilhelmine, se Funck, Poul
 Fursman, Christian 49
 Fussing, Andreas, se Fussing, Thor-kil
 Fussing, Hans 49
 Fussing, Hans H. 50
 Fussing, Thorkil 50
 Fyren (Fyring), se Fuiren
 v. Fürstenberg, Antonius 51
 Fyrtårnet, se Schenstrøm, Carl
 Füssel, Andreas 51
 Fædder, Christian 52
 Føerd, Claus 53
 Følger, A. F. 53
 Fønss, slægt 53
 Fønss, Johannes 54
 Fønss, Mime 55
 Fønss, Olaf 55
 Fønss, Peter 56
 Fønss, Aage 57
 Ford, Claus, se Føerd, Claus
 Forslev, Christian 58
 Forslev, Harriet 59
 Förster, Kaspar 59
 Faaborg, Hans 60
 Faaborg, Th. 60
 Gabel, slægt 62
 Gabel, C. 62
 Gabel, Christoffer 63
 Gabel, Frederik 67
 Gabold, Ingolf 68
 Gabrielsen, Bent 69
 Gabrielsen, Holger 69
 Gabrielsen, Tobias 73
 Gad, slægt 73
 Gad, Carl 73
 Gad, Emma 75
 Gad, Finn 76
 Gad, Frederik 76
 Gad, G. E. C. 77
 Gad, Marius 78
 Gad, Oscar Tonsberg, se Gad, Frederik
 Gad, P. C. Stenersen 78
 Gad, Pram, se Gad, P. C. Stenersen
 Gad, Tue 79
 Gad, Urban 80
 Gade, Axel W. 80
 Gade, Jacob 81
 Gade, Ludvig 82
 Gade, Niels W. 82
 Gade, Svend 88
 Gadegaard, Paul 89
 Galen, slægt 89
 Galen, Peder Jensen 89
 Galen, Tue 91
 Galeotti, Vincenzo 91
 Galløe, Olaf 92
 Galschiøt, Chr. 93
 Galschiøt, M. 93
 Galskjøt, T. M. B. 94
 Galster, slægt 94
 Galster, Carl 94
 Galster, Georg 95
 Galster, H. L., se Galster, Carl
 Galster, J. G., se Galster, Carl
 Galster, Valdemar 96
 Galt, Peder 96
 Galt, Peder Ebbesen 97
 Galtung, Laurids 98
 Gam, Mikael 99
 Gamborg, slægt 99
 Gamborg, Anders 99
 Gamborg, Knud 101
 Gamborg, Leif 101
 Gamborg, V. E. 101
 Gamburg, Inger 102
 Gamél, slægt 103
 Gamél, Antoine 103
 Gamél, Augustin, 1770–1829 104
 Gamél, Augustin, 1839–1904 104
 Gammelgaard, Hjalmar 105
 Gammelgård, Søren 108
 Gammeltoft, C. 109
 Gammeltoft, Carl 110
 Gammeltoft, Svend Aage 110
 Gamst, H. C. 111
 Gamst, Henrik, se Gamst, H. C.
 Gandil, Chr. 111
 Gandrup, Carl 112
 Gandrup, Charles 113
 Gandrup, Johs. 114
 Gandrup, Richardt 114
 Garboe, Axel 115
 Garde, slægt 116
 Garde, Axel 116
 Garde, Georg 118
 Garde, H. G. 118
 Garde, Janus 119
 Garde, V. 120
 Garde, Aage 121
 Gardelli, Else Margrethe 121
 Garff, Alex 122
 Garlieb, G. 123
 Garrigues, Henri 124
 Garth-Grüner, Georg Chr. 124
 Gartner, Herman 125
 Gauguin, Jean 125
 Gaunø Jensen, V. 126
 Gebauer, C. D. 127
 Gebauer, J. C. 127
 Gedalia, G. A. 128
 Gedde, H. C. 129

- Jedeløcke, Jens 129
 Jeelmuyden, Jacob 130
 Jeelmuyden, N. C. 131
 Jeert-Jørgensen, Einar 131
 Jeertsen, Marius 132
 Jeerz, Franz 133
 Jeiger, Theodor 133
 Jeill, Christian 135
 Jeill, Torben 136
 Jeisler, Ole 137
 Jeismar, C. F. 137
 Jeismar, Eduard 138
 Jeismar, Oscar 140
 Jeist, Christian 141
 Jelef(1), Paul 141
 Gelert, J. 142
 Gelert, O., se Gelert, J.
 Gelsted, Otto 143
 Gelstrup, Peder Nielsen 144
 Gelting, Jørgen 145
 v. Geltingen, Seneca 146
 Gelton, Toussaint 146
 Gemperle, Tobias 147
 Gemzøe, P. H. 148
 Genée-Isitt, Adelina 148
 Gensch, Christoph, se v. Breitenau,
 Christoph Gensch
 Georg I 148
 Georg Ludvig 150
 Georg Ludvig Frederik, se Frederik
 Carl Ferdinand
 Georg, prins, se Jørgen
 Georgeson, C. C. 150
 Georgsen, Georg 151
 Gerbrand 152
 Gercken, Diderik 152
 Gerdes, Finn 152
 Gerechini, Johannes 153
 Gerhard (Gert), ca. 1292–1340 154
 Gerhard, † 1404 155
 Gerhard, 1404–33 156
 Gerhard, Johan Frederik 156
 Gerlach, Carl Ludvig, se Gerlach,
 Leoadie
 Gerlach, G. 156
 Gerlach, Leoadie 157
 Gerner, slægt 158
 Gerner, Henrik, 1629–1700 158
 Gerner, Henrik, 1701–86 160
 Gerner, Henrik, 1742–87 160
 Gerner, William 162
 Gersdorff, slægt 162
 Gersdorff, Frederik, 1650–91 162
 Gersdorff, Frederik, 1651–1724 163
 Gersdorff, Joachim 164
 Gersdorff, Nicolaus Maximilian, se
 Gersdorff, Niels
 Gersdorff, Niels 167
 Gersdorff, Rudolph 167
 Gerson, George 168
 Gerson, Jul. Chr. 168
 Gersov, Gunner 169
 Gerstenberg, H. W. 169
 Gerstenberg, W. 172
 Gertner, J. V. 172
 Gertrud 173
 Gertsen, Henrik 173
 Gertsen, Jakob, se Ulfstand, Jakob
 Gertsen
 Gertz, M. Cl. 173
 Getreuer, Christian Peter 175
 Geuss, J. M. 176
 Gevecke, Jacob 176
 Geyse, Johan Erhard Ludvig 176
 Ghemen, Gotfred af 177
 Gianelli, Giovanni Domenico 178
 Gianelli, Peter Leonhard 178
 Giedde, slægt 178
 Giedde, Frederik 179
 Giedde, Ove 179
 Gielstrup, Adam 181
 Gierlew, A. C. 182
 Gierløf, Christian 183
 Giersing, Harald 184
 Giersing, Niels 185
 Giersing, O. M., se Giersing, Niels
 Giese, Frederik 186
 Giesecke, Karl Ludvig 186
 Giessing, Christopher 188
 Giessing, H. J., se Giessing, H. P.
 Giessing, H. P. 188
 Gigas, Emil 189
 Gijbsrechts, Cornelis 190
 Gilbert-Jespersen, Holger 190
 Gill, Jonas 191
 Gimbel, Carl 191
 Ginge, Andreas 192
 Giseler, Tile 192
 Gisico 192
 Gislason, Konrød 193
 Gissel, Svend 194
 Giversen, Peter 195
 Giødesen, Bertel Christian 195
 Giødesen, Jens 196
 Giødesen, P. F. 197
 Giødwad, Jens 197
 Gjedde, se Giedde
 Gjellerup, Jul. 198
 Gjellerup, Karl 199
 Gjellerup, S. M. 201
 Gjerløv-Knudsen, Oluf 201
 Gjessing, Aage 202
 Gjordsen, Claus 203
 Gjødesen, se Giødesen
 Gjøe, se Gøye
 Gjønge, Mikkell Pedersen, se Gøn-
 ge, Mikkell Pedersen
 Gjønge, Svend Poulsen, se Poulsen,
 Svend
 Gjorling, Agnes 203
 Gjørup, Michael 204
 Glad, Rasmus, se Lætus, Erasmus
 Glaeser, se Glæser
 Glahn, slægt 205
 Glahn, H. C., 1738–1804 205
 Glahn, H. C., 1850–1931 206
 Glahn, Henrik 206
 Glahn, K. 208
 Glahn, Ludvig, se Glahn, K.
 Glahn, Torben 209
 Glamann, Kristof 209
 Glambek, Claus 210
 Glarbo, Chr. 211
 Glass, C. H., se Glass, Louis
 Glass, Louis 211
 Gleerup, Asmund 212
 Gleerup, C. W. K. 213
 Gleichen, Carl Heinrich 214
 Gliemann, Theodor 214
 Glindemann, Ib 215
 Glistrup, Mogens 215
 Glob, slægt 216
 Glob, Anders 216
 Glob, Johannes 217
 Glob, Niels 218
 Glov, P. V. 218
 Gloerfelt-Tarp, Kirsten 219
 Glud, slægt 220
 Glud, Søren 220
 Glud, Wilhelm 221
 Glücksborgske kongehus 221
 Glücksborgerne, se Sønderjyske
 hertuginier
 Glückstadt, Emil 222
 Glückstadt, Isak 224
 Glüsing, Johan Otto 226
 Glüsel, Edv. 226
 Glæsel, Holger Steenstrup, se
 Holst, Peter
 Glæser, Franz 227
 Glæser, Joseph 228
 Gnudtzmann, Albert 228
 Gnupa 229
 van Goch, Albrecht 229
 Godebold 229
 Godfred, se Gudfred
 Godiche, A. H. 230
 Godskesen, Marius 230
 Godt, Bertel 231
 Goldschmidt, slægt 232
 Goldschmidt, Ernst 232
 Goldschmidt, Johan, se Guildal,
 Johan
 Goldschmidt, Martin, se Gold-
 schmidt, Sigfr.
 Goldschmidt, Meir 233
 Goldschmidt, Moritz 237
 Goldschmidt, Ragnhild 237
 Goldschmidt, Sigfr. 238
 Goldschmidt, Verner 238
 Goli, August 239
 v. der Goltz, Joachim Rüdiger 240
 Gomard, Bernhard 241
 Gommesen Rosting, P. 241
 Goos, C. 242
 Gorms efterslægt 244
 Gorm 244
 Gorrisen, N. J. 245
 Gosch, C. C. A. 246
 Gosch, H. E. 247
 Gotfred af Ghemen, se Ghemen,
 Gotfred af

Biografier

- Gotfredsen, Edvard 247
Gottlænder, Søren Poulsen, se Judichær, Søren Poulsen
Gottskalk 248
Gottlob, Kaj 249
Gottopperne, se Sønderjyske heretuginier
Gottschalch, Christian 250
Gottschalch, Ellen 251
Gottschalch-Hansen, Niels 252
Gottschalk, Albert 252
Grabow, Køn Jochum 253
Grahm-Young, Lucile 254
Gram, slægt 255
Gram(m), Carl Christian 255
Gram, Christian 256
Gram, F. T. J. 257
v. Gram(m), Friedrich 258
Gram, H. C., se Gram, Christian
Gram, Hans 259
Gram, Herman, se Gram, Christian
Gram, J. Bille 263
Gram, J. P. 264
Gram, Johan 265
Gram, Kaj 265
Gram, Mads 266
Gram, Niels 267
Gram, Peder 267
Gram, R. S. 268
Gram, Victor 268
Gram, Aage G. 268
Gran, Carl 269
Gran, Henry 270
Grand, Jens 270
Grandjean, slægt 272
Grandjean, Asger 272
Grandjean, Axel 273
Grandjean, Bredo L. 273
Grandjean, Poul Bredo 274
Grane, Leif 275
Grau, Andreas 276
Grau, Peter 276
Grave, Erik 277
Graves, Karoline 278
Gravesen, Johannes 278
Gravlund, Thorkild 279
Gredal, Eva 281
Gredsted, Svend 281
Green, H. 282
Green, J. 282
Green, Theodor 283
Green, Ulrik 283
Gregersen, Gunnar 284
Gregersen, Hans 285
Gregersen, Jens 285
Greggaard, Peer 286
Gress, Elsa 287
Greve, Boy Jensen 288
Greve, Frederik Martin Rudolf, se Greve, Boy Jensen
Grib, Peter 289
Griegst, Arje 289
Griffel, Peder 290
Griffenfeld, Peder Schumacher 290
Griis, Niels 296
Grim, Anders Jacobsen 296
Grim, Jens 297
Grodtschilling, Bendix 297
Groes, Ebbe 298
Groes, Lis 298
van Groningen, Gert 299
van Groningen, Mikkel 299
Gronlund, Laurence, se Grønlund, Laurits Andreas
Grosch, H. 300
Grosen, Uffe 300
Gross, Friedrich 301
Groth, S. 301
Grove, slægt 302
Grove, C. F. 302
Grove, Carl 303
Grove, Carl Frederik 304
Grove, E. R. 304
Grove, E. R. 1812–71, se Grove, C. F.
Grove, F. Nordahl 305
Grove, G. L. 305
Grove, Hans Herman 306
Grove, P. V. 306
Grove-Rasmussen, A. C. L. 307
Grove-Rasmussen, Karl Ludvig 307
Grubbe, slægt 308
Grubbe, Diderik 308
Grubbe, Eiler 308
Grubbe, Erik 309
Grubbe, Evert 309
Grubbe, Marie 310
Grubbe, Sivert 310
Grube, Herman 311
Grue-Sørensen, Knud 312
Grue-Sørensen, Svend 313
Gruhn, Axel 313
Grund, Johann Gottfried 314
Grundet, Jens Pedersen 314
Grundtvig, slægt 315
Grundtvig, Elisabeth 315
Grundtvig, F. L. 315
Grundtvig, Joh. 317
Grundtvig, L. A. 318
Grundtvig, N. F. S. 318
Grundtvig, Stener 328
Grundtvig, Svend 329
Grundtvig, Vilhelm 331
Grunnet, N. P. 332
Grunnet, Niels 333
Grunth, P. 333
Grunwald, Morten 334
Grut, slægt, se Hansen, slægt II
Grut, Edmund Hansen 335
Grut, Flemming 336
Grut, T. 336
Grut Hansen, Charles 337
Grünbaum, Henry 337
Grüne, J. P. 338
Grüner, Georg 339
Grüner, Gustav 339
Grüner-Nielsen, H. 340
Grünfeld, Frederik 341
Græbe, Carl 342
Græsholt, Thorkild 342
Gröger, F. C. 343
Grøn, slægt 344
Grøn, Howard 344
Grøn, L. J. 345
Grøn, Niels 346
Grønbech, Kaare 347
Grønbech, Vilh. 348
Grønborg, Johannes 351
Grønborg, Ove 352
Grønborg, Peder 352
Grønbæk, Isak 353
Grønbæk, M. V. 353
Grøndahl, F. V. 354
Grøndahl, Launy 355
Grønhold Pedersen, Einar 355
Grønhold, Peter 356
Grønlund, Chr. 356
Grønlund, David 357
Grønlund, Laurits Andreas 357
Grønvald Nielsen, se Nielsen, Grønvald
Grønvold, H. 359
Grønvold, Holger 359
Graae, slægt 360
Graae, Frederik 360
Graae, G. Fr. A. 361
Graae, Jutta 362
Graae, Thomas, se Graae, G. F. A.
Graae, Valdemar 363
Graah, slægt 363
Graah, Peder Hersleb 363
Graah, W. A. 364
Graatkjær, Axel 365
Gude, slægt 365
Gude, Henrik 366
Gude, Jacob 366
Gude, L. 367
Gude, Marqvard 368
Gudenrath, J. J. 368
Gudewerth, Hans, den ældre 369
Gudewerth, Hans, den yngre 369
Gudfred 369
Gudjónsson, Skúli V. 370
Gudlaugsson, Jónas 370
Gudme, slægt 371
Gudme, Anne-Katrine 371
Gudme, Peter de Hemmer 372
Gudme, Sten 374
Gudme Leth, Marie 374
Gudmundsen, Lave 375
Gudmundsen-Holmgreen, Jørgen 375
Gudmundsen-Holmgreen, Pelle 376
Gudmundsson, Thorgeir 377
Gudmundsson, Valtýr 378
Gudnason, C. H. 378
Gudnason, Svavar 379
Gudrum 379
Guido 379
Guildal, Johan 380
Guildal, Poul 380

- Guillaume, Edith, se Hvass, Niels
 Guldager, Chr., se Gullager, Christian
 Guldborg, C. E. 381
 Guldborg, Høegh-, se Høegh-Guldborg
 Guldborg, Ludvig August Friborg, se Guldborg, C. E.
 Guldborg, Ove 381
 Guldborg, Stig 382
 Guldbrand, Christian Ancher Vilhelm, se Guldbrand, J. W.
 Guldbrand, J. W. 382
 Gulbrandsen, Betty, se Borchsenius, Betty
 Gulbrandsen, Valborg, se Borchsenius, Valborg
 Guldenchrone, se Gyldenchrone
 Guldsmed, Hans Thomesen 383
 Gullager, Christian 383
 Gullev, Christian 384
 Gulmann, Chr. 384
 Gundelach, Finn 385
 Gundelach Møller, se Møller, Gundelach
 Gundlach-Pedersen, Oscar 386
 Gunhild, ca. 965 387
 Gunhild, † 1002 387
 Gunhild, † tidligst 1014 387
 Gunhild, † 1038 388
 Gunhild, † tidligst 1060 388
 Gunnarsson, Gunnar 388
 Gunner, † 1249 390
 Gunner, ca. 1152–1251 390
 Gunnersen, Birger 391
 Gunnerus, J. E. 393
 Gunnløgsson, Halldor 395
 Gurlitt, Louis 395
 Gustmeyer, Carl Hieronimus 396
 Gutfeld, C. 396
 Guttorm, Svend 397
 Gyda, ca. 1000, se Sven Tveskæg
 Gyda, ca. 1160 398
 Gyde-Pedersen, Mette 398
 Güldenchrone, slægt 398
 Güldenchrone, Frederik 399
 Güldenchrone, Frederik Julius Christian, se Güldenchrone, Frederik
 Güldenchrone, Matthias 399
 Güldenchrone, Vilhelm 400
 Gyldendal, Søren 400
 Gyldenløve, Christian 402
 Gyldenløve, Christian Ulrik 403
 Gyldenløve, Hans Ulrik 403
 Gyldenløve, Ulrik Christian, 1630–58 404
 Gyldenløve, Ulrik Christian, 1678–1719 405
 Gyldenløve, Ulrik Frederik 406
 Gyldenmund, se Chrysostomus, Oluf
 Gyldensparre, Albert 409
 Gyldensteen, Jean Henri Huguetau 410
 Gyldenstjerne, slægt 411
 Gyldenstjerne, Axel 411
 Gyldenstjerne, Ebbe 413
 Gyldenstjerne, Erik 413
 Gyldenstjerne, Erik Eriksen 413
 Gyldenstjerne, Erik Nielsen 414
 Gyldenstjerne, Henrik 415
 Gyldenstjerne, Henrik Knudsen 416
 Gyldenstjerne, Karen 416
 Gyldenstjerne, Knud Henriksen, † ca. 1467 417
 Gyldenstjerne, Knud Henriksen, † 1560 417
 Gyldenstjerne, Knud Pedersen 419
 Gyldenstjerne, Mogens 420
 Gyldenstjerne, Mouritz Nielsen 422
 Gyldenstjerne, Niels Eriksen 423
 Gyldenstjerne, Peder 424
 Gyldenstjerne, Peder Nielsen 424
 Gyldenstjerne, Preben 425
 Gylding, Jørgen 426
 Gyldmark, Sven 426
 Gülüch, J. Th. 427
 Gyllembourg, C. F. 427
 Gyllembourg, Thomasine 428
 Gyllich, Valdemar 430
 Gylling Holm, Jens 431
 Gyng, Mikkel Pedersen, se Gønge, Mikkel Pedersen
 Günther 431
 Günther, Frederik 432
 Gyrstinge, Morten Jensen 433
 Gyth, Volmer 434
 v. Gähler, Peter Elias 435
 v. Gähler, S. W. 437
 Gætje, Valdemar 438
 Gøde, Dorothea, se Cassube(n), Christian
 Gøde, Henrik 438
 Gøde, Jørgen 439
 Gønge, Mikkel Pedersen 439
 Gønge, Svend Poulsen, se Poulsen, Svend
 Goricke, Adolph 439
 v. Görtz, Carl v. Schlitz 440
 Gørtz, Ebbe 440
 v. Görtz, Otto v. Schlitz 442
 Gørtz, Vilhelm 443
 Götzsche, Inger 443
 Gøye, slægt 444
 Gøye, Anne 444
 Gøye, Birgitte 446
 Gøye, Christoffer 448
 Gøye, Elline 448
 Gøye, Eskil 448
 Gøye, Falk 449
 Gøye, Henrik 450
 Gøye, Marcus 450
 Gøye, Mette 452
 Gøye, Mogens 453
 Gaardboe, Peter 456
 Gaardmand, P. N. 456
 Gaas, Hans 457
 Habakuk 458
 Hack, se Hak
 Hacquart, Christian Vilhelm, se Hacquart, Philip, ca. 1616–98
 Hacquart, Philip, ca. 1616–98 458
 Hacquart, Philip, 1645–1718, se Hacquart, Philip, ca. 1616–98
 Hadersleben, Jens v., se v. Löwenklau, Jens
 Haderup, Ernst 459
 Haderup, Victor 459
 Haelwegh, Albert 460
 Haffner, slægt 461
 Haffner, Wenzel 461
 Haffner, Wolfgang, 1770–1829 462
 Haffner, Wolfgang, 1810–87 463
 Hafn, N. Chr. 464
 Hafstein, Hannes 464
 Hage, slægt 465
 Hage, Alfred, 1803–72 465
 Hage, Alfred, 1843–1922 466
 Hage, Christopher 467
 Hage, Hother 469
 Hage, Johannes, 1800–37 470
 Hage, Johannes, 1842–1923 471
 Hagedorn, H. C. 471
 Hagedorn, Seneca 472
 Hagemann, G. A. 473
 Hagen, se Hakon
 Hagen, Amalie 476
 Hagen, Carl 477
 vom Hagen, Franz 477
 Hagen, G. B., se Hagen S. A. E.
 Hagen, N. P. Høeg, se Høeg Hagen, N. P.
 Hagen, Ole 478
 Hagen, S. A. E. 479
 Hagen, S. K. 480
 Hagerup, slægt 480
 Hagerup, E. 481
 Hagerup, Eiler 481
 Hagerup, Olaf 482
 Hagerup, Paul H., se Hagerup, Eiler
 Haggæus, se Raaby, Jens Aagesen og Aagesen, Peder
 Hahn, John Henri 483
 Hahn, Vincents 483
 Haimbach, Wolfgang, se Heimbach, Wolfgang
 Hak, slægt 485
 Hak, David Thorstensen 485
 Hak, Erik, se Gyldenstjerne, Erik
 Hak, Mads 485
 Hak, Niels, † 1508 486
 Hak, Niels, † 1524 486
 Hak, Thrugot Thorstensen, se Thorstensen, Thrugot
 Hake, Peder 487
 Hakon Jyde 487
 Halberg, Einar 487
 Halberstadt, David 488
 Hald, Anders 488

Biografier

- Hald, J. C. 489
Hald, Kristian 489
Hald, Margrethe 490
Hald, P. T. 491
Hald, Peder, se Hald, Margrethe
Hald Terkelsen, Anna 491
Halfdan, se Halvdan
Halk, Frode, se Rasmussen, H. V.
Halkjær, Laura 492
Hall, C. C. 492
Hall, Carl, se Hall, C. C.
Hall, H. C. 497
Hall, James 497
Hallager, Fr. 498
Hallager, Morten 499
Hallander, Andreas 499
Hallar, Søren 500
Hallas-Møller, Knud 501
Halle, Caroline Frederikke, se Walter, Caroline
Hallin, Niels 501
Halling, slægt 502
Halling, A. 502
Halling, Jochum 503
Halling, William 503
Hallman, Adolf 504
Halsted, Martin 504
Halstrøm, Fanny 505
Halvdan 505
Halveg, Albert, se Haelwegh, Albert
Halveg, Niels Olufsen 506
Halvorsen, Erik 506
van Ham, Meinert 507
Hambro, Carl Joachim 507
Hambro, Joseph 508
Hamburger, Povl 508
Hamerik, Asger 509
Hamerik, Ebbe 510
Hamilton, Henrik Albertsen 511
Hammann, Marius 511
Hammeleff, Nis 512
Hammer, slægt 512
Hammer, Claus 512
Hammer, Frederik 513
Hammer, Jørgen 513
Hammer, Marie 513
Hammer, Mogens 514
Hammer, Niels 515
Hammer, O. C. 515
Hammer, Ole, se Hammer, Marie
Hammer, Regnar 516
Hammer Jensen, Ingeborg 516
Hammerich, slægt 517
Hammerich, Angul 517
Hammerich, Asger, se Hamerik, Asger
Hammerich, Borghild 519
Hammerich, Carl 519
Hammerich, Frederik, 1628–83 520
Hammerich, Frederik, 1809–77 520
Hammerich, Holger 522
Hammerich, Kai 523
Hammerich, Kai Fr. 524
Hammerich, L. L. 524
Hammerich, Martin, 1811–81 526
Hammerich, Martin, 1883–1940 527
Hammershaimb, Erling 528
Hammershaimb, Hjalmar, se Hammershaimb, V. U.
Hammershaimb, V. U. 529
Hammershøi, Svend 530
Hammershøi, Vilhelm 531
Hammershøy, P. V. 533
Hammond, Eiler 533
Hammond, Fredrik 534
Hamsfort, Cornelius, 1509–80 535
Hamsfort, Cornelius, 1546–1627 535
Hanck, Henriette 536
Hannemann, D. 536
Hannemann, Johan 537
Hannover, slægt 537
Hannover, A. 538
Hannover, Emil 539
Hannover, H. I. 541
Hannover, Jacob, se Hannover, A.
Hannover, Karen 542
Hannover, Knud 543
Hannover, Poul 543
Hans, 1455–1513 544
Hans, 1518–32 547
Hans, 1521–80 547
Hans, 1545–1622 549
Hans, 1583–1602 550
Hans, 1825–1911 550
Hans Adolf, 1575–1616, se Johan Adolf
Hans Adolf, 1576–1624 551
Hans Adolf, 1634–1704, se Johan Adolf
Hans Christian 552
Hans Hendrik 552
Hansdatter, Dorte 553
Hansen, slægt 553
Hansen, A. J. 554
Hansen, A. L. 555
Hansen, A. M. 555
Hansen, A. N. 556
Hansen, A. P. 557
Hansen, Adolf 558
Hansen, Adolph 558
Hansen, Agnes Charlotte Dagmar, se Adler, Agnes
Hansen, Aksel 559
Hansen, Aleth 560
Hansen, Alfred, 1829–93, se Hansen, A. N.
Hansen, Alfred 561
Hansen, Anders Tybjerg, se Tybjerg Hansen, Anders
Hansen, Andreas 561
Hansen, Andreas Tyssen 561
Hansen, Anton 562
Hansen, Axel 563
Hansen, Bent 563
Hansen, Bernhard 564
Hansen, Birthe Koefoed, se Koefoed Hansen, Birthe
Hansen, C. B. 565
Hansen, C. C., 1809–91 566
Hansen, C. C., 1878–1955 566
Hansen, C. F., 1756–1845 567
Hansen, C. F., 1788–1873 569
Hansen, C. J. 571
Hansen, C. K. 572
Hansen, Carl, 1848–1903 573
Hansen, Carl, 1866–1941 573
Hansen, Carl, 1870–1940 573
Hansen, Carl, 1898–1978 574
Hansen, Carl H. 575
Hansen, Carl Martin, se Martin-Hansen, Carl
Hansen, Charles L. 575
Hansen, Charlie 576
Hansen, Chr. D. A. 577
Hansen, Chr. G. 578
Hansen, Chr. Ulrik 579
Hansen, Christen, † efter 1545 580
Hansen, Christen, 1567–1642, se Riber, Christen Hansen
Hansen, Christen, 1811–1901 580
Hansen, Christian 581
Hansen, Christopher 582
Hansen, Claus 583
Hansen, Constantin 584
Hansen, Dagmar 587
Hansen, Edmund Gottfred, se Grut, Edmund Hansen
Hansen, Einar, 1885–1958 587
Hansen, Einar, * 1902 588
Hansen, Elin 588
Hansen, Eline 589
Hansen, Elise Konstantin, se Konstantin-Hansen, Elise
Hansen, Else-Marie 590
Hansen, Emanuel 590
Hansen, Emil Chr. 591
Hansen, Ernst 594
Hansen, Ernst Siegfried 595
Hansen, Eva Hemmer, se Hemmer Hansen, Eva
Hansen, F. J. 596
Hansen, Fr. 597
Hansen, Fr. C. C. 597
Hansen, Frederik, 1861–1915 598
Hansen, Frederik, 1867–1927 599
Hansen, Frederik Adolph, se v. Ehrencron, F. A. H.
Hansen, Georg, 1844–1924 599
Hansen, Georg, * 1916 600
Hansen, Georg E. 600
Hansen, Godfred 600
Hansen, Gunnar 601
Hansen, Gustav, se Hansen, A. N.
Hansen, H. 602
Hansen, H. C. 603
Hansen, H. Fr. 606
Hansen, H. H. Holme, se Holme Hansen, H. H.
Hansen, H. J., 1855–1900 606

- Hansen, H. J., 1855–1936 607
 Hansen, H. J., 1875–1968 608
 Hansen, H. M. 608
 Hansen, H. N. 609
 Hansen, H. P., 1797–1861 610
 Hansen, H. P., 1829–99 611
 Hansen, H. P., 1867–1942, se Hansen, H. N.
 Hansen, H. P., 1872–1953 612
 Hansen, H. P., 1879–1961 613
 Hansen, Hans, –1512–31– 613
 Hansen, Hans, 1769–1828 614
 Hansen, Hans, 1797–1867 614
 Hansen, Hans, 1815–67 615
 Hansen, Hans, 1819–99 616
 Hansen, Hans, 1899–1958 616
 Hansen, Hans, 1920–70 617
 Hansen, Hans Christian Viggo, se Viggo-Hansen, Hans Christian
 Hansen, Hans Henning 617
 Hansen, Hans Nikolaj 617
 Hansen, Hans Rasmus Malling, se Malling Hansen, R.
 Hansen, Harald, 1835–1902 619
 Hansen, Harald, 1890–1967 619
 Hansen, Hardy, se Hardy-Hansen, E. V.
 Hansen, Heinrich 620
 Hansen, Henning 621
 Hansen, Henny Harald 622
 Hansen, Hjerl, se Hjerl Hansen, H. P.
 Hansen, Holger, 1864–1938 623
 Hansen, Holger, * 1929 623
 Hansen, Holger Peschardt, se Peschardt Hansen, Holger
 Hansen, Ib 624
 Hansen, Ingeborg 624
 Hansen, Ivar 625
 Hansen, Iver 625
 Hansen, J. 626
 Hansen, J. A., 1806–77 626
 Hansen, J. A., 1867–1926 630
 Hansen, J. A., 1878–1939 631
 Hansen, J. Brinch 632
 Hansen, J. F., 1799–1873 633
 Hansen, J. F., 1810–73 633
 Hansen, J. J. 634
 Hansen, J. O. 635
 Hansen, J. P. 635
 Hansen, J. Simun 636
 Hansen, J. Th. 636
 Hansen, Jakob 637
 Hansen, Jens 638
 Hansen, Jep 638
 Hansen, Johan, 1838–1913 639
 Hansen, Johan, 1861–1943 639
 Hansen, Johan Holm, se Holm Hansen, Johan
 Hansen, Johannes 640
 Hansen, Johannes Christian Hans, se Hansåraq
 Hansen, Johs. 641
 Hansen, Josef, se Rasmussen, H. J.
 Hansen, Jules 641
 Hansen, Julie 642
 Hansen, Julie Vinter, se Vinter Hansen, Julie
 Hansen, Julius 643
 Hansen, Jørgen, † tidligst 1543 643
 Hansen, Jørgen, 1613–73 644
 Hansen, Jørgen, 1802–89 644
 Hansen, Jørgen G., se Hansen, Ove, * 1895
 Hansen, Jørgen Peder 645
 Hansen, K., 1858–1941 646
 Hansen, K., 1865–1922 647
 Hansen, Karl, 1803–86 648
 Hansen, Karl, 1865–1947 648
 Hansen, Knud, 1866–1952 649
 Hansen, Knud, * 1898 649
 Hansen, Knud, * 1936 650
 Hansen, L. 651
 Hansen, L. A. Duus, se Duus Hansen, L. A.
 Hansen, Laur. 651
 Hansen, Laurids 652
 Hansen, Leo 653
 Hansen, Mads 654
 Hansen, Martin A. 654
 Hansen, Max 660
 Hansen, Max Kjær, se Kjær Hansen, Max
 Hansen, Meta 661
 Hansen, Michael 661
 Hansen, Mouritz Mørk, se Mørk Hansen, M.
 Hansen, N. A. 661
 Hansen, Nicolaj 662
 Hansen, Niels, 1880–1969 662
 Hansen, Niels, 1880–1946 663
 Hansen, Niels, 1881–1953 664
 Hansen, Niels Ebbesen 664
 Hansen, Octavius 665
 Hansen, Olaf 666
 Hansen, Ole, 1719–75 666
 Hansen, Ole, 1855–1928 667
 Hansen, Oscar 668
 Hansen, Oskar 668
 Hansen, Ove * 1895 669
 Hansen, Ove, * 1909 670
 Hansen, Ove Høegh, se Høegh Hansen, Ove
 Hansen, P. 670
 Hansen, P. A. 671
 Hansen, P. Em. 672
 Hansen, P. N. 672
 Hansen, Palle 673
 Hansen, Paul 674
 Hansen, Peder, 1746–1810 675
 Hansen, Peder, 1798–1880 676
 Hansen, Peder, 1801–54 677
 Hansen, Peder, 1867–1946 678
 Hansen, Peter, 1868–1928 679
 Hansen, Peter, * 1888 680
 Hansen, Peter, * 1920 680
 Hansen, Poul, 1890–1973 681
 Hansen, Poul, 1913–66 681
 Hansen, Povl 682
 Hansen, Preben 683
 Hansen, Rasmus, 1836–1901 684
 Hansen, Rasmus, 1896–1971 684
 Hansen, Robert Emil, se Robert-Hansen, Emil
 Hansen, Robert L. 685
 Hansen, Robert Svane, se Svane Hansen, Robert
 Hansen, Sigrid Trier, se Trier Hansen, Sigrid
 Hansen, Stephen 685
 Hansen, Svend Aage 686
 Hansen, Søren 687
 Hansen, Theophilus 687
 Hansen, Thorkild 689
 Hansen, Thyge 689
 Hansen, Urban 690
 Hansen, V. A. 691
 Hansen, Valdemar, 1870–1951 691
 Hansen, Valdemar, 1878–1969 692
 Hansen, Valdemar, 1881–1967 693
 Hansen, Valdemar Fabricius 693
 Hansen, Victor, 1837–1912 694
 Hansen, Victor, 1889–1974 695
 Hansen, Viggo 696
 Hansen, Wilhelm, 1821–1904 696
 Hansen, Wilhelm, 1868–1936 697
 Hansen, Willy Falck, se Falck Hansen, Willy
 Hansen, Aage 698
 Hansen, Aage Falk, se Falk Hansen, Aage
 Hansen, Aase 699
 Hansen-Ankerstræde, Karl, se Hansen(-Ankerstræde), Karl
 Hansen Fahlberg, Carl 700
 Hansen Jacobsen, N. 700
 Hansen Larsen, L. 702
 Hansen-Lundby, Peder, se Hansen(-Lundby), Peder
 Hansen-Marsvinslund, Hans Jakob, se Hansen(-Marsvinslund), H. J.
 Hansen-Menstrup, Hans, se Hansen(-Menstrup), Hans
 Hansen-Mern, Hans, se Hansen(-Mern), Hans
 Hansen Reistrup, K. 703
 Hansen-Vinde, Carl Christian, se Hansen(-Vinde), Carl
 Hansen-Ølstykke, Jørgen, se Hansen(-Ølstykke), J.
 Hansåraq 704
 Hanssen, slægt 704
 Hanssen, Andreas 704
 Hanssen, H. P. 705
 Hanssen, Nis 711
 Hanssen, P. Chr. 712

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 1

Meddelelser om korrigerende og supplerende data, *med kildeangivelse*, modtages gerne af redaktionen.

Anchersen. Tilf. til slægtsartiklen: Slægtens ældste kendte mand er sognepræst Søren Poulsens far, råd- og købmand i Kolding Poul Jensen, gift med den nævnte Else (Pouls ko-

ne, ikke datter); jf. Danske saml. 2.r. VI, 1877–79 244f og Vejle amtshist. årb. 1913–16 204.

Andersen, Knud. † 1.6.1980 i Nærum

Anna, 1532–85. linje 1: * 22. eller 25.1.1532, læs * 22. eller 25.11.1532.

Baden, Torkel, 1734–1805. linje 8 f.o: † senest 1768, læs 1704–78. Linje 9 f.o: efter Povelsdatter tilf.: (* 1700).

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 2

Bering, Vitus, 1681–1741. linje 4 f.o.: efter (Halmstad) tilf.: († 1719) og efter Pedersdatter B. tilf.: († 1719).

Boeg, N. V. linje 6 f.o.: * 1888, læs 1888–1980.

Bonnesen, Merete. † 10.5.1980.

Brock. Tilf. til slægtsartiklen: Handelsmand i

Randers Niels Pedersen Brock er * ca. 1665 i Thisted som søn af køb- og rådmand Peder Andersen Skærbæk og hustru Kirsten Rasmusdatter Brock, d. af byfoged i Thisted, forpagter af Råstrup, Rasmus Pedersen Brock; jf. Torsten Balle: Lidt om Christoffer Lunovs efterslægt, Hist. årb. for Thisted, 1975 114.

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 3

Bundgaard, Svend. h.sp. linje 8 f.n.: 1961, læs 1971. Linje 7 f.n.: 1967, læs 1976.

Clausen, H. N. Tilf. til bibliografien under kilder: Laurids Skaus brevveksl. med politiske venner i Kbh., udg. H. V. Gregersen, 1966.

Clausen, H. V. Tilf. til bibliografien: To ungdomsvenner. En brevveksl. mellem H. P. Hanssen og H. V. C., udg. Harald Jørgensen, 1962. Franz v. Jessen: Mit livs egne, hændelser, mennesker I–V, 1943–46.

Clausen, Hjalmar. linje 1: veterinær, læs agronom.

Collin, Jonas, 1776–1861. Tilf. til bibliografien: Niels Petersen i Arkiv IV, 1972 13f (J. C. som embedsmand). Papirer i Kgl. bibl.

Dinesen, Erling. linje 1: handelsminister, læs arbejdsminister.

Dinesen, Lars. Tilf. til bibliografien: Fra Jylland-Postens brevgemmer, udg. C. O. Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl, 1950. Vagn Dybdahl: Partier og erhverv, 1969.

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 4

- Drachmann, A. B.** s. 29 h.sp. linje 14 f.o.: føler, læs følger.
- Drachmann, A. G.,** * 1891. † 9.4.1980 i Bagsværd, urne på Hornbæk kgd.
- Dreyer, Erik.** s. 56 linje 10 f.o.: 1924, læs 1923. Linje 11 f.o.: efter Danmark tilf.: 1959 og 1963 valgt til præsident.
- Ebel, Just.** Rettelse ang. forældre: F: livvagtskarl og livvagtmester hos Christian IV, senere kaptajn for Fynske kompagni under Jyske regiment Augustinus E. († 1651) og Margrethe Hansdatter Friis († før 17.5.1639, datterdatter af Oluf *Bager). S. 96 linje 7 f.o.: efter Odense tilf.: hvor hans far 1634–41 var rådmand. Tilf. til bibliografien: Svend Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati II, 1965 145–49.
- Egerod, Søren.** linje 5 f.o.: * 1890, læs 1890–1980.
- Eibe, F. H.** linje 4 f.o.: ca. 1770–tidligst 1829, læs 1773–1835. Linje 5–6 f.o.: ca. 1782, læs 1782. Tilf. til bibliografien: Kn. Bierfreund og E. Juel Hansen i Pers.hist.t. 1964–65 179ff. Henning Jensen sst. 1974 147.
- Enevoldsen, Jens,** * 1907. † 23.5.1980.
- Engelstoft, C. T.** Tilf. til bibliografien under lit.: Olaf Olsen: I Jacob Madsens fodspor. Biskop C. T. E.s fynske kirkebeskrivelser, 1970.
- Engelstoft, Laurits.** Rettelse i bibliografien under kilder: Fra Fr.borg amt, 1908 og 1909 erstattes af Fra Fr.borg amt 1961. Tilf.: Danske mag. 7.r.IV, 1943–48 87–92 102–26 (breve fra C. F. Wegener).
- Estrup, H. F. J.** Tilf. til bibliografien: Dagbøger og breve fra H. F. J. E.s udenlandsrejser i Danske mag. 8.r.II, 1962–65 133–403.
- Fabricius, Adam.** Tilf. til bibliografien: Knud Fabricius i Østjysk hjemstavn 1961. Samme i Pers.hist. t. 14.r.V, 1963–65 53–73.
- Fang, Arthur.** linje 5 f.o.: ~ Magna Jensen, læs ~ 1° 1912 med Fanny Vibeke Sofie Frederiksen, * 1883, † 1.2.1962. Ægteskabet opløst. ~ 2° med Magna Jensen.
- Feldborg, A. Andersen.** Tilf. til bibliografien: Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1809–1829 III, udg. Daniel Preisz, 1955.
- Fink, Troels.** linje 5 f.o.: efter 1947 tilf.: d. af landsretssagfører Carl *H.–K. (1886–1956) og Rigmor Holm (1889–1955).
- Frederik IV.** Tilf. til bibliografien under lit.: Fr. Weilbach: Frederik IVs Italiensrejser, 1933.
- Friborg, Jens Christopher.** Rettelse i bibliografien: selvbiografisk, læs tidl. udg.
- Friis, Christian,** 1556–1616. Tilf. til bibliografien: Breve til enkedronning Sofie og Dronning Anne Katharine i Historisk magasin, Sth. 1953 5–51.
- Friis, Jesper,** 1593–1643. Tilf. til bibliografien: V. Hermansen i Folkeliv og kulturlevn. Studier tilegn. Kai Uldall, 1960 277–94.